

VERZAMELING

VAN

VERSLAGEN EN RAPPORTEN

BEHOORENDE BIJ DE

NEDERLANDSCHE STAATSCOURANT.

1908.

TE 's GRAVENHAGE
TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

LIJST

DER

VERSLAGEN en RAPPORTEN.

1908.

Alphabetisch gerangschikt naar de onderwerpen waarop zij betrekking hebben.

BELASTINGEN, KADASTER EN DOMEINEN.

N⁰. 20. Verslag betreffende de werkzaamheden verricht in het Laboratorium van het Departement van Financiën te Amsterdam, gedurende het jaar 1907, 60.

〃 40. Verslag van het vergelijkend examen voor de betrekking van surnumerair der registratie en domeinen, 135.

〃 44. Verslag der Commissie van het examen voor essaieur, 144.

〃 106. Verslag van het examen B voor surnumerair der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, 281.

〃 111. Verslag der Commissie in 1908 belast met het afnemen van het landmetersexamen, 3 (1909).

CONGRESSEN.

〃 12. Rapport omtrent het Tweede Internationale Congres voor Physische Therapie, te Rome, 42.

〃 13. Verslag van de vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering op het te Londen gehouden VIIIième Congrès international des habitations à bon marché, 54.

DIERKUNDE.

DRANKWET EN DRANKBESTRIJDING.

GENEESKUNDE.

KOLONIËN.

NOTARIAAT.

ONDERWIJS.

Hooger Onderwijs.

Middelbaar Onderwijs.

de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren, 285.

N⁰.100. Verslag van de Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (middelbaar onderwijs, akte A, en lager onderwijs), 2 (1909).

〃 102. Verslagen van de in 1908 gehouden eindexamens voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examen-commissiën en van den duur en den uitslag van de examens, 20 (1909).

Lager Onderwijs.

〃 1. Uitslag van de in het jaar 1907 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek, 28.

〃 19. Verslag der Commissie, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaartkunde en wis- en natuurkundige wetenschappen, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, 50.

〃 28. Verslag der Commissie, ingesteld in zake de bevordering van de lichamelijke geoefendheid der Nederlandsche jongelingschap, 80.

〃 36. Overzicht van het betrekkelijk verzuim op de lagere scholen in het jaar 1907, 162.

〃 41. Uitslag van de in 1908 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes, 137.

〃 61. Uitslag van het in 1908 gehouden examen ter verkrijging van akten van bekwaamheid als onderwijzer en onderwijzeres, 239.

〃 88. Verslag der Commissie, in 1908 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouw of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, 247.

N⁰. 92. Verslag van de Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal, lager onderwijs, 267.

〃 93. Verslag der Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen der examens in het handteekenen, lager onderwijs, 265.

〃 96. Verslag der Commissie, in 1908 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek, 277.

〃 98. Verslag der Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs, en middelbaar onderwijs, akte A), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n⁰. 149), 285.

〃 100. Verslag van de Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (middelbaar onderwijs, akte A, en lager onderwijs), 2 (1909).

〃 107. Verslagen van de in 1908 gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens, 18 (1909).

〃 108. Verslag van de Commissie van Toezicht op den in 1908 te Haarlem gehouden cursus in spreekonderwijs, 295.

Technisch, industrieel en handelsonderwijs.

〃 7. Verslag der Commissie voor de machinisten-examens over 1907, 30.

〃 8. Verslag der Commissie voor de visscherij-examens (machinisten) over 1907, 30.

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE.

〃 3. Verslag omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, 22.

〃 15. Verslag van het examen in den postdienst voor adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, 44.

〃 27. Verslag van het examen voor klerk der posterijen en telegraphie, 60.

STATISTIEK.

STOOM- EN MIJNWEZEN, INDUSTRIE EN INDUSTRIEELE EIGENDOM.

VERZEKERINGSWEZEN.

VLOOT.

VOLKSGEZONDHEID.

WETENSCHAPPEN EN SCHOONE KUNSTEN.

ZEEVAART.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 2 en Maandag 3 Februari 1908, n°. 28.

N°. 1.

UITSLAG *van de in het jaar* 1907 *gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en school-onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.*

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Mannelijke adspiranten.				
Breda.	94	„	22	72
Rotterdam	98	1	19	78
Haarlem	82	„	14	68
Leeuwarden	75	„	24	51
Zwolle	47	„	11	36
Venlo.	97	„	20	77
Totaal . .	493	1	110	382

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Vrouwelijke adspiranten.				
Breda.	109	„	23	86
Rotterdam.	142	„	45	97
Haarlem	170	„	35	135
Leeuwarden	100	„	19	81
Zwolle	91	„	11	80
Venlo.	115	„	12	103
Totaal . .	727	„	145	582
Algemeen totaal .	1220	1	255	964

Voor de akte in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek werden geëxamineerd:

in 1891	4099	cand.,	van	wie	2860	slaagden.
,, het voorjaar van 1892 .	1628	,,	,,	,,	1189	,,
,, het najaar van 1892 .	3605	,,	,,	,,	2806	,,
,, 1893	819	,,	,,	,,	616	,,
,, 1894	424	,,	,,	,,	333	,,
,, 1895	617	,,	,,	,,	485	,,
,, 1896	629	,,	,,	,,	502	,,
,, 1897	784	,,	,,	,,	603	,,
,, 1898	1194	,,	,,	,,	906	,,
,, 1899	1306	,,	,,	,,	956	,,
,, 1900	1232	,,	,,	,,	976	,,
,, 1901	1370	,,	,,	,,	1011	,,

in 1902	1395 cand.,	van	wie	1004	slaagden.
,, 1903	1264 ,,	,,	,,	1002	,,
,, 1904	1312 ,,	,,	,,	1040	,,
,, 1905	1167 ,,	,,	,,	893	,,
,, 1906	1260 ,,	,,	,,	988	,,

Met betrekking tot den uitslag dezer examens is door le examen-commissiën het volgende medegedeeld.

Breda.

De uitkomst van het gehouden examen mag vrij gunstig worden genoemd.

Het procent der vrouwelijke geslaagden is iets hooger dan dat van de mannelijke, wat, naar het oordeel der Commissie, het gevolg moet zijn van eene meer ernstige voorbereiding van de eerstgenoemde candidaten. Toch had, naar hare meening, bij den eisch van het programma, dat van *eenige bedrevenheid* spreekt, de uitslag van het examen, vooral wat de behaalde punten aangaat, veel gunstiger moeten zijn.

Dat dit niet het geval was, moet worden toegeschreven aan deze drie feiten:

a. onvoldoende opleiding van sommige candidaten. Er waren onder hen van meening, dat het bestudeeren van de een of andere handleiding voldoende is;

b. het zich op te jeugdigen leeftijd onderwerpen aan het examen. Bij dezulken bleek vaak een totaal gemis van tact om onderwijs te geven; de wijze, waarop zij les gaven, was soms lijnrecht in strijd met de voornaamste paedagogische beginselen;

c. zeer onvoldoende vaardigheid in het voordoen en het aanschouwelijk maken van sommige, zelfs eenvoudige, oefeningen.

Als de meest voorgekomen tekortkomingen kunnen worden aangestipt:

eene ondoelmatige, zelfs verkeerde, verdeeling der oefeningsstof over de verschillende leerjaren;

het ontbreken van een vriendelijken, opgewekten leertoon en van de noodige vaardigheid om de leerlingen in korten tijd te brengen tot eene geschikte opstelling, of wel de een of andere opgegeven of zelf gekozen oefening zich behoorlijk voor te stellen en hare juiste uitvoering te bevorderen;

geen of onvoldoend overzien van de klasse leerlingen, voor een niet gering deel toe te schrijven aan de verkeerde plaats, welke onderscheidene candidaten innamen ten opzichte van de zich voortbewegende klasse;

het uit het oog verliezen van de regels, waaraan eene afwisseling van oefeningen, vooral met betrekking tot maat en tempo, gebonden is;

eene onvoldoende keuze van doelmatige en geschikte bewegingsspelen voor de hoogere klassen van leerlingen.

De Commissie zou het toejuichen, indien aan Normaalscholen en dergelijke inrichtingen meer tijd beschikbaar kon worden gesteld voor het beoefenen van de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek, opdat betere voorbereiding voor het examen mogelijk gemaakt worde.

Voorts sluit zij zich aan bij den wensch, door sommige Commissiën in vorige jaren uitgesproken, en inzonderheid tot de volgende:

dat een bepaalde leeftijd moge worden voorgeschreven, dien de candidaten moeten hebben bereikt om aan het examen te kunnen deelnemen, en hem, zoo mogelijk, niet beneden 17 jaar te stellen;

dat het aantal dagelijks te examineeren candidaten moge worden gebracht van 6 op 5;

dat het programma van Regeeringswege aldus worde gewijzigd, dat, in plaats van *eenige* bedrevenheid, *voldoende* bedrevenheid worde voorgeschreven.

Rotterdam.

De Commissie kan constateeren, dat de mannelijke candidaten over het algemeen vrij goed onderlegd waren, beter dan de vrouwelijke, waarvan sommigen zich minder op het practische gedeelte schenen te hebben toegelegd.

Bovendien kan zij niet nalaten er op te wijzen, dat, zoowel bij de mannelijke, als bij de vrouwelijke candidaten het voordoen der oefeningen vaak veel te wenschen overliet, hetgeen zij te meer betreurt, daar het onderwijs in dit vak voor een groot deel op aanschouwing dient te berusten.

Met bevreemding meent de Commissie nog te moeten constateeren, dat de candidaten van vele plattelands normaallessen meermalen beter onderlegd waren, dan die van sommige stedelijke inrichtingen, niettegenstaande toch de gelegenheid voor opleiding voor laatstgenoemden zooveel beter en gemakkelijker is te verkrijgen, dan voor de eersten.

Ook bleek het de Commissie, dat vele candidaten zich bijzonder op de leerstof der hoogste klassen hadden toegelegd, om die der lagere leerjaren eenigszins te verwaarloozen, hetgeen haar niet wenschelijk voorkomt, omdat het onmogelijk is moeilijker oefenstof aan te leeren als de elementaire oefeningen onvoldoende bekend zijn.

Bovendien schijnt men zich aan sommige inrichtingen niet voldoende rekenschap te geven van de wijze, waarop men het gemakkelijkst de te verwerken stof het eigendom van de leerlingen maakt.

Den afgewezen candidaten moesten meestal èn voor de practijk èn voor de theorie onvoldoende cijfers toegekend worden.

Het zij deze Commissie vergund, in navolging van vorige Commissiën, onder Uwer Excellentie's aandacht te brengen, dat vaststelling van een minimum leeftijd, waarop men zich aan dit examen mag onderwerpen, wenschelijk zoude zijn.

Haarlem.

Het doet de Commisie genoegen te kunnen constateeren, dat vele candidaten blijk gaven zich voldoende te hebben voorbereid voor het examen.

Vele opmerkingen, door vorige Commissiën gemaakt, kunnen dit jaar achterwege blijven. Slechts weinige candidaten gaven tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Het opstellen der klassen liet bij sommige der afgewezenen veel te wenschen over.

Enkele der mannelijke candidaten waren soms niet in staat eenvoudige bewegingen dragelijk voor te doen.

Andere mannelijke, zoowel als vrouwelijke candidaten, bleken geen of weinig inzicht te hebben in eene behoorlijke verdeeling der leerstof voor de verschillende leerjaren.

Bij de vrouwelijke candidaten was de kennis en het doen uitvoeren van spelen gewoonlijk veel beter dan bij de mannelijke candidaten.

Leeuwarden.

Het theoretisch gedeelte werd door de overgroote meerderheid der candidaten met voldoenden uitslag afgelegd; ook het onderzoek, of een candidaat niet slechts een leerboek had van buiten geleerd, maar de practijk zelve had overdacht, leverde, in tegenstelling met vroegere examens, bevredigende resultaten.

Wat het practisch gedeelte betreft, gaven de meeste candidaten èn door hunne houding voor de klasse, èn door de keuze van de leerstof, èn door het verbeteren van door de leerlingen gemaakte fouten blijk, dat ook aan de practijk veel zorg was besteed.

De oefeningen werden voor het meerendeel ook krachtiger uitgevoerd dan vroeger, waardoor de lichamelijke vaardigheid der candidaten insgelijks beter voor den dag kwam.

Door de dames-leden der Commissie werden evenwel de volgende opmerkingen gemaakt:

1. Het onderwijzen van een spel aan de kinderen geschiedde vaak op zeer omslachtige wijze; alle regels werden verteld, in plaats van af te wachten, of de leerlingen door het spel zelve nog met moeilijkheden in aanraking kwamen.

2. Het onderwijzen van afwisselingen van oefeningen van de plaats kwam dikwijls niet tot zijn recht, omdat niet op de moeilijkheden van den overgang gewezen werd.

3. Bij oefeningen tot ontwikkeling van het maatgevoel werd er bijna nooit aan gedacht om hoorbare met onhoorbare oefeningen af te wisselen.

De meeste afgewezenen hadden blijkbaar geen opleidings-cursus gevolgd of zich zonder voldoende voorbereiding aan het examen gewaagd. De overige afgewezenen hadden den slechten uitslag van hun examen te wijten aan onvoldoende verwerking der opgegeven leerstof, slecht en krachteloos voordoen, minder opgewekten leertoon en het niet opmerken van door de leerlingen gemaakte fouten.

Zwolle.

Hoewel in het algemeen vooruitgang valt waar te nemen in de kennis der leerstof, kan dit niet geheel gezegd worden van het „doen uitvoeren" er van.

Verkeerde wijzen van opstelling voor het onderwijs in „vrije oefeningen op de plaats" kwamen herhaaldelijk voor.

De plaats van den onderwijzer bij het doen uitvoeren van „oefeningen van de plaats" werd door vele candidaten zóó gekozen, dat zij gedeeltelijk met den rug naar de klasse stonden en derhalve hunne leerlingen niet konden zien, evenmin als wat deze deden; dit, en het zich bezighouden met enkelen, het liefst met de voorsten der leerlingen, terwijl de anderen aan hun lot werden overgelaten, waren zoovele fouten, die een goeden gang van het onderwijs op bedenkelijke wijze verstoorden.

Gezondigd werd ook tegen den grooten paedagogischen regel, dat alle onderwijs van aanschouwing moet uitgaan; alvorens met hunne les aan te vangen, begonnen deze candidaten te vaak met ellenlangen uitleg en verhalen, vóór zij de oefeningen lieten zien. Vooral kwam dit uit bij het onderwijzen van een spel, wat dikwijls geleek op het opzeggen van een theorielesje, in plaats van het doen spelen.

Een spel behoort al spelende te ontstaan; alle regels kunnen al spelende geleerd worden. Bij sport geeft men een reglement

aan de leerlingen; bij gymnastiek wijst men den kinderen van onderen af den weg om op de juiste wijze tot het doel te geraken.

Bij de oefeningen tot ontwikkeling van het maatgevoel dachten vele candidaten er niet aan, de kinderen eerst een begrip te geven van een heele maat.

Bij voorkeur trachtte men de maat te ontwikkelen, door den nadruk op het zwakke maatdeel te leggen, in plaats van op het sterke, dat als van zelf om nadruk vraagt.

Het vlug uitdeelen van stokken en het vlug laten volgen van de leerlingen bij het korte en lange springtouw liet nog wel eens wat te wenschen over.

Bedrevenheid in het „zelf uitvoeren" der oefeningen was enkele malen zeer goed, — doorgaans bevredigend, — maar soms bepaald slecht te noemen. In dit laatste geval ontbrak ook steeds de kennis der leerstof, zoodat van deze candidaten kan verklaard worden, dat ze zich geheel onvoorbereid aan het examen hebben onderworpen.

Daar alle candidaten, die teleurgesteld moesten worden, hunne afwijzing te wijten hadden aan tekortkomingen op het gebied der practische kennis, dient nog eens herhaald te worden, dat het eenige middel, om met hoop op succes aan het examen deel te kunnen nemen hierin bestaat, dat men zich, onder bekwame leiding, voor werkelijke schoolklassen oefene.

Bij sommige mannelijke candidaten viel nog op, dat zij niet genoeg rekening hielden met de gewenschte sierlijkheid en gratie bij het uitvoeren van meisjesoefeningen.

Venlo.

Al kon aan 79 percent der mannelijke en aan 90 percent der vrouwelijke candidaten de akte van bekwaamheid worden uitgereikt, toch liet bij velen de kennis en bedrevenheid heel wat te wenschen over. Er bevonden zich onder hen, inzonderheid onder de mannelijke candidaten, slechts weinigen, van wie men zou kunnen verklaren, dat de akte in uitnemende handen was. De jeugdige leeftijd van velen, waarvoor bij de wet geen grens is gesteld, droeg daartoe niet weinig bij.

Vooral in het doen uitvoeren van orde-oefeningen, afgewisseld met vrije oefeningen, kwamen een aantal candidaten te kort, omdat zij geen rekening hielden met maat en tempo van beide.

Werd bij het optreden voor de klasse de verdeeling der leerstof, voor een gegeven leerkring aan hen overgelaten, dan kozen zij veel te ingewikkelde oefeningen, doordien in hun onderwijs geen systeem aanwezig was. De candidaten schenen het boekje,

dat bij hunne studie tot leiddraad had gediend, wel doorgewerkt, maar niet verwerkt te hebben.

Verreweg de meerderheid lette, bij het geven van onderwijs, niet voldoende op de fouten, die de leerlingen bij het uitvoeren der oefeningen maakten. Het kwam zeer dikwijls voor, dat zij, die — bij het uitreiken der akte — daarover werden onderhouden, onomwonden verklaarden hetzij nooit, hetzij slechts bij uitzondering aan kinderen les gegeven te hebben. Onder hen bevonden zich niet zelden kweekelingen van Rijksnormaallessen.

Aan gymnastische spelen wordt bij de opleiding veel te weinig gedaan. Het is niet voldoende die spelen te *kennen*, maar zij moeten ook geleid kunnen worden.

Ofschoon daarin, bij vorige jaren vergeleken, verbetering viel op te merken, was bij de vrouwelijke candidaten de kennis der oefeningsstof lang niet altijd toereikend.

In weerwil van vorengenoemde tekortkomingen, bleek der Commissie, dat men zich, over het algemeen, tot dit examen ernstig had voorbereid.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 29 Januari 1908, n°. 24.

N°. 2.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van 1 Augustus 1907 tot 1 Augustus 1908 te Leiden belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken..

De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67, tot het afnemen der practische examens van apotheker te Leiden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag harer eerste zitting aan te bieden.

Voor het examen hadden zich aangemeld vijf candidaten, waarvan zich één in den loop van het examen terugtrok; de overblijvenden werden geëxamineerd van 9 tot 21 December 1907.

De volgende stellen praeparaten en analyses werden bij loting onder de candidaten verdeeld:

	Chemische praeparaten.	*Galenische praeparaten.*
1.	Hexamethyleentetraminum, uit 200 gram methylalcohol; Nitras bismuthicus basicus elutus, 200 gram.	Emplastrum aromaticum, 200 gram; Sapo aromaticus solidus (Suppl.), 200 gram.
2.	Brometum aethylenicum, uit 100 gram bromium; Sulfidum stibicum, 100 gram.	Emplastrum adhaesivum, 200 gram; Solutio Ferri albuminata, 500 gram.
3.	Coffeinum, uit 500 gram thee; Ferrum reductum, 50 gram.	Adeps suillus benzoatus, uit ruwen reuzel, 500 gram; Saccharas ferricus, 100 gram.

4. Aldehydum, uit 300 gram aethylalcohol;
Iodas kalicus, 25 gram.

5. Brometum aethylicum, 100 gram;
Phosphas calcicus, 100 gram.

4. Spiritus aromaticus, 500 gram;
Extractum Belladonnae, uit 500 gram folia.

5. Sapo medicatus, 250 gram;
Unguentum Picis, 250 gram.

Qualitatieve analyse.

1. Alcohol aethylicus;
Chloroformum;
Acetonum;
Chininum;
Chloretum hydrargyricum.

2. Glycerinum;
Acidum boricum;
Saccharum album;
Acidum oxalicum;
Oxydum arsenicosum.

3. Antipyrinum;
Acetanilidum;
Sulfas anilini;
Saccharum lactis;
Oxalas kalicus.

4. Acidum salicylicum;
Salicylas phenylicus;
Thymolum;
Iodetum kalicum;
Alcohol aethylicus.

5. Hydrochloras Chinini;
Hydrochloras Morphini;
Bicarbonas natricus;
Pulvis Gummi arabici;
Saccharum album.

Quantitatieve analyse.

Gewichtsanalyse.

1. Koper in legeering.
2. Broom in Aethyleenbromide.
3. IJzer in Saccharas ferricus.
4. Iodoform in verbandgaas.
5. Vetzuren in Sapo medicatus.

Maatanalyse.

1. Zilver in legeering.
2. IJzer in Solutio Ferri albuminati.
3. Menthol in Oleum Menthae piperitae.
4. Alkaloidegehalte van Extractum Belladonnae.
5. Nitriet in Nitris aethylicus.

Opsporen van vergiften.

1. Opium in pap.
2. Antimoonchloride in groente.
3. Liquor Fowleri in bier.
4. Veratrinum in snuif.
5. Atropinesulfaat in chocolade.

Hygiënisch of pathologisch-chemisch onderzoek.

1. Opsporen van bloed.
2. Melk op conserveermiddel.
3. Suikergoed op samenstelling.
4. Onderzoek van urine.
5. Onderzoek van meel op verontreiniging.

Het bepalen van kruidenmengsels in verkleinden toestand.

1. Lignum Quassiae jamaicense;
Lignum Santali albi;
Folia Coca;
Cortex Quillayae;
Folia Lauri;
Gummi arabicum;
Semen Cardamomi;
Flores Tiliae;
Styrax Calamita;
Folia Hyoscyami;
Catechu (Pegu);
Aloë.

2. Radix Althaeae;
Radix Belladonnae;
Radix Senegae;
Rhizoma Podophylli;
Semen Tonca;
Semen Cacao;
Gallae;
Resina Guaiaci;
Radix Gentianae;
Flores Cinae;
Herbo Conii;
Colophonium.

3. Lignum Quassiae jamaicense;
Lignum Santali albi;
Folia Coca;
Cortex Quillayae;
Herba Millefolii;
Herba Absynthii;
Rhizoma Zedoariae;
Folia Salviae;
Styrax Calamita;
Folia Hyoscyami;
Catechu (Pegu);
Aloë.

4. Summitates Sabinae;
Flores Koso;
Flores Sambuci;
Flores Verbasci;
Folia Salviae;
Folia Digitalis;
Folia Laurocerasi;
Folia Aurantii;
Semen Tonca;
Semen Cacao;
Gallae;
Resina Guaiaci.

5. Folia Lauri;
Gummi arabicum;
Semen Cardamomi;
Flores Tiliae;
Herba Millefolii;
Herba Absynthii;
Rhizoma Zedoariae;
Folia Salviae;
Styrax Calamita;
Folia Hyoscyami;
Catechu (Pegu);
Aloë.

Microscopisch onderzoek van poedermengsels.

1, 3 en 5.	2 en 4.
Pulvis Corticis Chinae;	Pulvis Radicis Rhei;
Lycopodium;	Pulvis Corticis Chinae;
Pulvis Rhizomatis Iridis;	Pulvis Foliorum Sennae;
Pulvis Seminum Strychni;	Glandula Lupuli;
Amylum Oryzae;	Amylum Fabae;
Pulvis Rhizomatis Hydrastis.	Pulvis Calami aromatici.

Het maken van microscopische praeparaten en loupe-beelden.

Radix Senegae (dwarsdoorsnede).

Van de vier candidaten, die tot het einde toe aan het examen deelnamen, werden drie na toelating tot apotheker bevorderd, namelijk:

Agatha Sophia Schaap, geboren te Delft;
Hendrikus Bernardus Koldewijn, geboren te Rotterdam;
Arie Johannes Donk, geboren te Rembang.

Leiden, 21 December 1907.

L. van Itallie, *Voorzitter.*
P. A. Vos, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 26 en Maandag 27 Januari 1908, n°. 22.

N°. 3.

VERSLAG *omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van* 26 *November tot en met* 20 *December* 1907.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 2 September 1907, n°. 3694, Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de heer G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: de heer A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie;

lid en secretaris: de heer W. Otto, hoofdcommies der telegraphie te 's Gravenhage;

leden:

de heer B. Knuppe, directeur van het telegraafkantoor te Haarlem;

de heer J. F. E. Flörenaes, directeur van het post- en telegraafkantoor te Enschedé;

de heer E. J. Veldhuyzen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Harlingen;

de heer J. R. van Beek, directeur van het telegraafkantoor te Goes;

de heer R. van der Vecht, hoofdcommies der telegraphie te Utrecht;

de heer F. Allen, hoofdcommies der telegraphie te Amsterdam;

de heer J. D. Mulder, commies der telegraphie te 's Gravenhage;

de heer C. A. Hofman, oud-hoofd eener school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen werd, afhankelijk van de vakken, deels mondeling, deels schriftelijk en mondeling afgenomen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 26, 27 en 28 November 1907 in de dienstlokalen van het telegraafkantoor te Rotterdam.

Het mondeling examen, dat voor iedere groep van 4 candidaten 2 dagen duurde, werd gehouden in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage op 29 en 30 November en op de werkdagen van 2 tot en met 19 December.

De 20ste December werd besteed aan de correctie van het schriftelijk werk.

Het examen werd gesplitst in 2 afdeelingen, n.l.: A. Technisch en B. Exploitatie. Daaraan was toegevoegd een onderdeel „Redactie", bevattende het schrijven van een rapport of dienstbrief in de Nederlandsche en in de Fransche taal.

De afdeeling A omvat de volgende onderdeelen A^1 en A^2, n.l.:

A^1. 1. beginselen van de leer van het magnetisme en de electriciteit, kennis van elementen en batterijen;

2. electrische stroomen en geleidingen;

3. vertrouwdheid met de technische kantoorinrichtingen;

4. verbindingen en stroomloopen;

5. herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in geleidingen;

A^2. 1. kennis van de bij den telegraaf- en telephoondienst in gebruik zijnde toestellen en het herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in die toestellen;

2. vertrouwdheid met den werkkring van ingenieurs, opzichters, lijnwachters en verder technisch personeel;

3. samenwerking van den technischen dienst met dien der exploitatie.

De afdeeling B omvat de volgende onderdeelen:

B^1. 1. *Kantoren.*

Vestiging van telegraaf- en hulptelegraafkantoren. Verhouding tusschen de Rijkstelegraaf en particuliere telegraafondernemingen. Aansluiting van particuliere geleidingen aan het Rijkstelegraafnet.

2. *Personeel.*

Koninklijke besluiten en voorschriften tot regeling van den dienst van het personeel der posterijen en telegraphie, daaronder begrepen die, betreffende aanstelling, indienststelling, ontslag, borgtochten, beëediging, verloven, afwezigheid, bestraffingen en uniformkleeding.

3. *Telegraafverkeer.*

Telegraaf- en Telephoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7). Rijkstelegraafreglement. Internationaal telegraafverdrag van St. Petersburg en het daarbij behoorend reglement. Bijzondere verdragen of overeenkomsten tusschen Nederland en andere Staten. Verzamelde voorschriften voor den dienst der telegraphie, zoomede verdere voorschriften tot uitvoering van bovengenoemde wet.

B². 1. *Tarieven.*

Binnenlandsch tarief. Samenstelling en bedragen van de tarieven naar Europeesche Staten en de Nederlandsche koloniën. Verzendingswezen naar de verschillende werelddeelen.

2. *Telegraafverbindingen.*

Nederlandsch telegraafnet. Aansluiting met buitenlandsche kantoren. Voornaamste kabelmaatschappijen.

3. *Telephoondienst.*

Instructie voor de Rijkstelephoonkantoren. Interlocale en internationale verbindingen. Binnenlandsche telephoontarieven. Verdragen en overeenkomsten met vreemde Staten betreffende den telephoondienst.

4. Bepalingen van algemeene wetten in verband met het telegraafwezen. Bepalingen voorkomende in de Wetboeken van Strafvordering en Strafrecht, betreffende de geheimhouding in zake van telegrammen, het misbruik van telegramzegels, het vernielen en beschadigen van telegraafwerken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 34 candidaten: 9 adspirant-commiezen en 25 surnumerairs.

Tijdens het examen trok zich 1 surnumerair terug, zoodat aan het geheele examen werd deelgenomen door 33 candidaten.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 33 candidaten slaagden 7 adspirant-commiezen en 21 surnumerairs.

Onder de niet-geslaagden waren:

4 candidaten onvoldoende in 2 vakken, en
1 candidaat in 3 vakken.

In	de	afdeeling	A^1	waren	onvoldoende	2	candidaten;
„	„	„	A^2	„	„	2	„
„	„	„	B^1	„	„	3	„
„	„	„	B^2	„	„	4	„

Opmerkingen omtrent de verschillende onderdeelen.

Afdeeling A^1.

Over het algemeen gaven de candidaten blijk van ijverige studie, zoodat slechts aan twee hunner een onvoldoend cijfer moest worden toegekend.

Enkelen hadden de leerstof goed verwerkt; toch liet ook nu de practische toepassing van het geleerde te wenschen over.

Was de samenstelling en werking in de galvanische cel bij de meesten bekend, hadden zelfs enkelen zich op de hoogte gesteld van de nieuwere theorieën der dissociatieleer en der electronen, in het meten, opsporen en herstellen van fouten in de batterij waren sommigen weinig bedreven.

Met het maken der morsetoestelverbindingen en het schetsen van stroomloopen waren allen vertrouwd; de vaardigheid in het stelselmatig onderzoek van een stroomloop ontbrak hier en daar.

De tegenstelling van de werking van zelfinductie en capaciteit in kabels was velen niet duidelijk, evenmin het onderscheid tusschen inductie en Foucaultsche stroomen.

Het verband tusschen de eenheden der electriciteitsleer onderling en met die der mechanica kon door velen niet worden verklaard.

Afdeeling A^2.

De uitslag van het onderzoek was gunstiger dan bij vorige gelegenheden. Met eene enkele uitzondering maakten de candidaten den indruk, dat zij goed voorbereid aan het examen deelnamen.

Van de 33 candidaten behoefden niet meer dan 2 in deze afdeeling te worden afgewezen.

Toch moet de aandacht op eenige tekortkomingen gevestigd worden.

Uit de antwoorden op een der schriftelijke vragen bleek, dat slechts aan weinige candidaten bekend was, dat op een volledig ingericht telephoonkantoor altijd een z. g. contrôle-toestel aanwezig is.

De kennis van de voorschriften bij de uitoefening van den

technischen dienst bleek niet altijd voldoende; met name konden slechts enkelen een aanvraag bij model Td 27 goed behandelen.

Hoewel er wel eenige verbetering was te bespeuren, moet aangedrongen worden op eene nauwlettender beschouwing van de verschillende toesteldeelen, wijl er bij dit onderzoek nog een aantal vragen aangaande werking of samenstelling werden gedaan, waarover de candidaat blijkbaar nog nooit had nagedacht.

Afdeeling B^1.

De beantwoording der bij het schriftelijk werk opgegeven vragen, betrekking hebbende op de Telegraaf- en Telephoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7), binnen- en buitenlandsche reglementen, dienstvoorschriften enz., was over het geheel zeer voldoende te achten, met uitzondering van die betreffende de Maatregelen van algemeen bestuur, als gevolg van de genoemde wet en van die nopens de maatregelen te nemen indien aan een der ambtenaren of beambten een ongeval mocht overkomen, in verband met de aanwijzing van den telegraaf- en telephoondienst, onder de verzekeringsplichtige bedrijven, bedoeld in de Ongevallenwet 1901.

Ook met meerdere nieuwe voorschriften in den loop van dit jaar uitgevaardigd, was door het meerendeel der candidaten niet voldoende rekening gehouden.

Het raadplegen van de dienstbescheiden (registers, lijsten enz.) was blijkbaar voldoende beoefend; alleen viel er bij het practisch behandelen van een aan te nemen telegram nog steeds aarzeling en onzekerheid waar te nemen.

Afdeeling B^2.

Over het geheel genomen kon geen hoog eindcijfer aan de candidaten worden toegekend, voornamelijk als gevolg van onvoldoende beantwoording van een deel der schriftelijke vragen.

Het waren vooral die opgaven, welke handelden over de regeling van de vaststelling van de binnenlandsche en buitenlandsche telegraaftarieven en de besluiten den telephoondienst betreffende, welke zijn voortgevloeid uit de Telegraaf- en Telephoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7). Er dient meer aandacht te worden besteed aan de bestudeering van dit gedeelte van het programma, opdat de candidaten beter op de hoogte komen van wat in de vorenbedoelde besluiten is vastgesteld en van wat tot uitvoering daarvan in de voorschriften is geregeld.

Redactie.

Moest van de 19 candidaten slechts aan 1 een onvoldoend cijfer gegeven worden voor redactie in de Nederlandsche taal,

het onderzoek naar de bedrevenheid in het schrijven van een rapport of dienstbrief in de Fransche taal was in tegenstelling met den algemeen gunstigen indruk zeer teleurstellend.

De meeste candidaten bleken niet in staat te zijn een brief te schrijven in den vereischten vorm; de wijze, waarop het gegeven onderwerp werd behandeld, was in hooge mate onbeholpen en zelfs het grammaticale gedeelte was verre van onberispelijk.

Van de 21 candidaten leverden slechts 3 een brief, die met eenige verbeteringen verzonden zou kunnen worden; de overigen kregen onvoldoende of nog lagere cijfers.

Die 18 candidaten zullen bij het nog door hen af te leggen examen in den postdienst het bewijs moeten leveren, dat zij in dat onderdeel de noodige vorderingen hebben gemaakt.

's Gravenhage, 30 December 1907.

De Voorzitter der Examen-Commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 5 Februari 1908, n°. 30.

N°. 4.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1907 *tot* 1 *Augustus* 1908 *te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67 en bestaande uit de heeren dr. Ed. Verschaffelt, voorzitter, P. v. d. Wielen, secretaris, dr. N. Schoorl en N. Keulemans, leden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag der werkzaamheden in hare eerste zitting aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op 30 November 1907, waaraan alle leden en plaatsvervangende leden deelnamen, werden de gang van het examen en de werkzaamheden vastgesteld.

De 3 candidaten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, werden geëxamineerd van 9 tot en met 23 December, van 9 tot 12 uren des voormiddags en van 1.30 tot 4.30 uur des namiddags.

De aan de candidaten opgedragen werkzaamheden werden verricht, onder toezicht der commissieleden, in het scheikundig laboratorium, de model-apotheek en den hortus botanicus der Universiteit van Amsterdam, door burgemeester en wethouders voor dit doel welwillend ter beschikking gesteld.

Voor de practische opgaven in de artsenijbereidkunde, de scheikundige analyse en de pharmacognosie werden de volgende opgaven vastgesteld en bij loting aan de candidaten uitgereikt:

A. *Bereiding van chemische en galenische praeparaten.*

1. Salicylaldehyde 10 gram;
Airol 25 gram;
Extractum chinae liquidum 250 gram.

2. Dulcinum 10 gram;
Dermatol 25 gram;
Spiritus aromaticus 250 gram.

3. Ortho-kresol 10 gram;
Tannas chinini 125 gram;
Sapo ex oleo cacao 250 gram.

B. *Onderzoek van 2 verontreinigde geneesmiddelen.*

B. 1.

1. Acidum phosphoricum 80 gram;
Aqua 20 gram;
Hypophosphis natricus 1 gram;
Chloret. plumbicum 0,001 gram;
Acidum nitricum 0,1 gram.

2. Acidum boricum 98 gram;
Biboras natricus 2 gram;
Acidum silicicum 0,01 gram;
Acidum arsenicosum 0,001 gram.

3. Ammonia liquida 225 gram;
Aqua calcis 25 gram;
Chloret. ammonicum 0,250 gram.

B. 2.

1. Spiritus nitri dulcis 95 gram;
Aceton 0,5 gram;
Methylalcohol 5 gram.

2. Axungia 60 gram;
Oleum cocos 20 gram;
Oleum seminum Gossypii 20 gram;
Water 2 gram.

3. Hydrochloras morphini 10 gram;
Hydrochloras chinini 90 gram;
Sulfas calcicus 0,2 gram.

C. *Quantitatief onderzoek.*

a. gewichtsanalyse:

1. Saccharum lactis in Saccharum album.
2. Tin in alliage.
3. Alkaloide in pilulae chinini.

b. door maatanalyse.

1. Jodium in Sol. Jodii spirituosa.
2. Alkaloide in Extractum Belladonnae.
3. Arsenicum in liquor Fowleri.

D. *Toxicologisch onderzoek en gerechtelijk chemisch onderzoek.*

1. 0,2 gram Acetas zincicus in 100 gram slaboonen.
2. 0,2 gram Tartarus emeticus in 100 gram soep.
3. 0,2 gram Chloretum stannosum in 100 gram dikke chocolade.

E. *Hygiene.*

1. Beoordeeling van Cacao.
2. Beoordeeling van Zeep.
3. Beoordeeling van Honig.

F. Het maken van een microscopische doorsnede met beschrijving en teekening van een takje van Quercus cerris.

G. *Het bepalen en sorteeren van grondstoffen in verkleinden vorm* (A. 3.)

1. Cortex frangulae;
   „ quillajae;
   „ fructus aurantii;
   Fructus conii;
   „ anisi;
   Folia sennae;
   Lichen islandicus;
   Flores sambuci;
   „ lavandulae;
   Semen sinapis nigrae.

2. Carrageen;
   Lichen islandicus;
   Semen sinapis nigrae;
   „ colchici;
   Rhizoma zingiberis;
   Lignum quassiae Sur.;
   Folia althaeae;
   Summitates absynthii;
   Flores arnicae;
   Fructus hordei decorticati.

3. Radix gentianae;
Rhizoma calami;
Piper nigrum;
Fructus myrtilli;
Cortex quillajae;
Lignum quassiae Sur.;
Semen strophanthi;
Flores cinae;
Sago;
Tapiocca.

H. *Microscopisch onderzoek van poedermengsels.*

1. Pulvis rad. liquiritiae;
„ fructus anisi;
Rijstemeel.

2. Pulvis corticis cinnamomi chin.
„ seminis lini;
Amylum maidis.

3. Pulvis rad. rhei;
Roggemeel;
Maismeel.

Het examen in de recepteerkunde werd aan iederen candidaat mondeling afgenomen, voor zooverre het theoretische gedeelte betrof, terwijl het practische gedeelte aan de candidaten gezamenlijk werd afgenomen; zij werden daarin gedurende een geheelen dag geëxamineerd.

Het practische gedeelte der pharmacognosie werd door alle candidaten tegelijker tijd gedaan, terwijl elke candidaat afzonderlijk werd geëxamineerd in het herkennen van simplicia, levende en gedroogde planten en plantenafbeeldingen, waarbij tevens examen in de pharmaceutische botanie en zoölogie werd afgenomen.

In de slotvergadering, op 23 December 1907, werd aan twee van de drie candidaten het diploma uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Anna Giltay, geboren 19 Mei 1884 te Dordrecht, en

Reinharda Bernardina Frederica Elisabeth de Holl, geboren 15 Augustus 1870 te Epe (Gelderland).

Amsterdam, 23 December 1907.

Ed. Verschaffelt, *Voorzitter.*
P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 7 Februari 1908, n°. 32.

N°. 5.

VERSLAG DER COMMISSIE, *gedurende één jaar, te rekenen van 1 Augustus* 1907, *te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Eerste Zitting).

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67 gedurende één jaar, te rekenen van 1 Augustus 1907, te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker en bestaande uit de heeren dr. C. van Wisselingh, hoogleeraar, lid en voorzitter, J. F. Eykman en dr. J. W. Moll, hoogleeraren, leden en dr. H. G. de Zaaijer, apotheker, lid en secretaris, allen te Groningen, benevens de plaatsvervangende leden dr. J. Böeseken. hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, en M. J. Schröder, apotheker te Groningen, heeft de eer Uwer Excellentie het verslag van hare werkzaamheden en de eerste zitting aan te bieden.

In een voorloopige vergadering, gehouden op 5 December 1907, waarop alle leden en het plaatsvervangend lid, de heer Schröder, aanwezig waren, werd het programma van werkzaamheden vastgesteld.

Het examen, waarvoor zich één candidaat had aangemeld, ving aan 9 December en eindigde 21 December. Het werd afgenomen in het pharmaceutisch laboratorium der Rijks-Universiteit met uitzondering van het examen in de practische receptuur, dat in de apotheek van het Algemeen Provinciaal-, Stads- en Academisch Ziekenhuis en dat in de microscopie, hetwelk in het botanisch laboratorium der Rijks-Universiteit werd afgenomen.

Den candidaat werd het verrichten van de volgende werkzaamheden opgedragen.

De bereiding van 100 gram chloroform uit alcohol, van 200 gram aniline uit benzol, van 500 gram unguentum picis en van extractum strychni uit 500 gram pulvis seminum strychni.

De analyse van een geneesmiddel, onder den naam ferrum reductum gegeven, bestaande uit ferrum pulveratum, gemengd met 2 pct. koperoxyde, 1 pct. kool, 2 pct. zink, 10 pct. zwavelijzer en 0.04 pct. arsenigzuur.

De analyse van pillen, bestaande uit gelijke hoeveelheden aloë en hypophosphis calcicus, met een geringe hoeveelheid spiritus saponatus tot massa gemaakt.

De bepaling van het kwikgehalte in pillen met sublimaat.

De opsporing van 1.500 gram pulvis seminum strychni in 100 gram spijs.

Het onderzoek van meel, vermengd met 10 pct. moederkoorn.

Het vervaardigen, teekenen en beschrijven van microscopische praeparaten van cortex fructus Aurantii, het sorteeren van een mengsel van simplicia, het herkennen van drogerijen en van geneeskrachtige planten.

Het gereedmaken van een vijftal recepten, het lezen en verklaren van recepten.

De uitslag van het examen was, dat de candidaat werd afgewezen.

Groningen, 21 December 1907.

C. VAN WISSELINGH, *Voorzitter.*
H. G. DE ZAAIJER, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 5 Februari 1908, n°. 30.

N°. 6.

VERSLAG *der Rijks-Commissie tot het examineeren van stuurlieden aan boord van koopvaardijschepen, over het jaar 1907.*

De Commissie, benoemd bij beschikking van 15 Januari 1907, n°. 780, afdeeling Nijverheid, heeft de eer Uwe Excellentie het bij art. 12 van het Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 20) voorgeschreven beredeneerd verslag van de in deze zittingen gehouden examens aan te bieden.

De Commissie hield tien zittingen te 's Gravenhage:

1e zitting op 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 26 en 27 Februari.
2e „ „ 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 Maart.
3e „ „ 9, 10, 11, 12, 16 en 17 April.
4e „ „ 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23 en 24 Mei.
5e „ „ 11, 12, 13, 14, 18 en 19 Juni.
6e „ „ 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 23 en 24 Juli.
7e „ „ 10, 11, 12 en 13 September.
8e „ „ 8, 9, 10, 11, 15, 16 en 17 October.
9e „ „ 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 November.
10e „ „ 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 27 en 28 December.

De examens namen dus 80 dagen in beslag.

In het geheel meldden zich 370 candidaten aan voor 379 diploma's, gespecificeerd als volgt:

356 candidaten voor één diploma.
9 " " " " en aanvullingsdiploma.
5 " " " " aanvullingsdiploma alleen.

370 totaal.

Hiervan trokken zich terug vóór den aanvang van het examen 12 candidaten; werden 2 afgekeurd voor de oogen en 1 voor de ooren; 10 trokken zich terug tijdens het examen, terwijl 5 niet konden worden toegelaten tot het afleggen van een aanvullingsexamen, omdat zij niet geslaagd waren in het examen voor het hoofddiploma.

Te zamen dus 30. (1)

In het geheel werden derhalve geëxamineerd 349 candidaten, nl. 341 candidaten voor een diploma en 8 voor een aanvullingsdiploma, en zulks met den volgenden uitslag:

		Geëxamineerd.	Geslaagd.		Afgewezen.		
			Totaal.	Waaronder recidivisten.	Practijk.	Theorie.	Totaal.
VOOR HET DIPLOMA.							
Groote Stoomvaart	1ste-stuurman	85	46	12	21	18	39
	2de- "	60	41	10	8	11	19
	3de- "	192	122	29	26	44	70

(1) Deze cijfers zijn berekend naar de aangevraagde diploma's, niet naar het aantal candidaten.

	Geëxamineerd.	Geslaagd. Totaal.	Geslaagd. Waaronder recidivisten.	Afgewezen. Practijk.	Afgewezen. Theorie.	Afgewezen. Totaal.
Groote Zeilvaart 2de-stuurman	1	1	—	—	—	—
Groote Zeilvaart 3de- „	1	1	—	—	—	—
Kleine Vaart, stuurman	2	1	—	1	—	1
Totaal . . .	341	212	51	56	73	129
VOOR HET AANVULLINGSDIPLOMA.						
Groote Stoomvaart 1ste-stuurman	4	3	—	1	—	1
Groote Stoomvaart 3de- „	2	2	—	—	—	—
Groote Zeilvaart, 3de- „	2	2	—	—	—	—
Totaal . . .	8	7	—	1	—	1
RECAPITULATIE:						
Diploma. . . . . totaal	341	212	51	56	73	129
Aanvullingsdiploma . . . . „	8	7	—	1	—	1
Totaal . . .	349	219	51	57	73	130

Van de geëxamineerden kon dus aan ruim 62 pct. een diploma en aan ruim 87 pct. een aanvullingsdiploma worden uitgereikt.

De resultaten waren over de verschillende zeevaartscholen verdeeld als volgt: (Hierbij is slechts rekening gehouden met de examens voor het diploma, niet met die van het aanvullingsdiploma.)

	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.		
			Practijk.	Theorie.	Totaal.
Zeevaartschool te Amsterdam . . .	64	40	13	11	24
„ „ Rotterdam . . .	75	42	17	16	33
„ „ Groningen . . .	18	9	2	7	9
„ „ Harlingen . . .	27	17	3	7	10
„ „ Delfzijl	15	3	7	5	12
„ „ den Helder . . .	11	6	2	3	5
„ „ Terschelling. . .	12	10	1	1	2
„ „ Schiermonnikoog .	21	9	5	7	12
„ „ Vlieland	2	—	1	1	2
„ „ Vlissingen . . .	32	24	1	7	8
Kweekschool voor de zeevaart. . .	53	47	1	5	6
Op geen school geleerd	11	5	3	3	6
Totaal . .	341	212	56	73	129

Aan vijf candidaten werd een diploma van stuurman voor de kleine vaart uitgereikt, welke met gunstigen uitslag examen aan

een zeevaartschool hadden afgelegd. Deze examens werden door gedelegeerden der Commissie bijgewoond.

Krachtens beschikking Uwer Excellentie werden dit jaar alle zittingen der Commissie te 's Gravenhage gehouden. Deze regeling voldoet in de practijk goed.

En hiermede is de Commissie aan het einde gekomen harer taak en rest haar Uwe Excellentie dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd,

A. E. Arkenbout Schokker,
Voorzitter.

Koopmans,
Secretaris.

N°. 7.

VERSLAG *der Commissie voor de machinisten-examens over 1907.*

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 19 Januari 1907, n°. 285, afdeeling Nijverheid, heeft de eer U hierbij aan te bieden het beredeneerd verslag harer werkzaamheden, voorgeschreven in art. 11 van het reglement voor de machinisten-examens 1904 (*Staatsblad* n°. 21).

Regeling der examens.

Deze bleef, wat betreft de regeling van het schriftelijk werk volgens programma B, weder hetzelfde als ten vorigen jare.

De gehouden zittingen, vijf in aantal, hadden plaats als volgt:

1ste zitting te Rotterdam 26, 27 en 28 Februari, 1, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 Maart;

2de zitting te Amsterdam 23, 24, 25, 26 en 30 April, 1, 2 en 3 Mei;

3de zitting te Rotterdam 25, 26, 27 en 28 Juni, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 16 en 17 Juli;

4de zitting te Amsterdam 24, 25, 26 en 27 September, 1, 2, 3, 4, 8, 9 en 10 October;

5de zitting te Rotterdam 26, 27, 28 en 29 November, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 17, 18 en 19 December.

Het totaal aantal zittingdagen was alzoo 63, tegen 58 in het vorige jaar.

Uitslag der examens.

Het aantal candidaten, dat zich heeft aangemeld, bedroeg 227, tegen 207 in het vorige jaar. (Hieronder zijn begrepen 2 candidaten voor de sleepvaart.)

Van de candidaten voor diploma A is 1 wegens familieomstandigheden niet opgekomen, 1 geneeskundig afgekeurd en heeft 1 zich na het schriftelijk examen teruggetrokken.

Van de candidaten voor diploma B is 1 geneeskundig afgekeurd, 1 wegens ziekte niet opgekomen, hebben 2 zich na het schriftelijk examen, 1 zich gedurende het mondeling examen, en 2 zich vóór den aanvang van het examen teruggetrokken.

Er zijn alzoo in het geheel geëxamineerd 217 candidaten, en wel:

volgens	diploma	A	114.
„	„	B	87.
„	„	C	14.
„	„	Sleepvaart ...	2.

Waarvan slaagden:

Voor	A	92	candidaten	of	80.7 %.
„	B	55	„	„	63.2 %.
„	C	9	„	„	64.3 %.
„	Sleepvaart ...	2	„	„	100 %.

Gemiddeld slaagden dus 72.6 %, tegen 66 % in het vorige jaar. (De sleepvaart is hierbij buiten beschouwing gebleven.)

Van de candidaten voor diploma B was 1 in het bezit van een Indisch diploma A en van die voor het diploma C 1 in het bezit van dienstdiploma B, als oud-machinist 1ste klasse Kon. Ned. Marine.

Van de geëxamineerde candidaten waren er 46, die bij vorige examens niet slaagden, en wel:

19	voor	diploma	A.
23	„	„	B.
4	„	„	C.

Opmerkingen omtrent de verschillende vakken.

Talen.

Nog steeds laat de kennis der Nederlandsche taal te wenschen over; voor het diploma A konden 26, of 23 % niet aan de gestelde eischen voldoen.

Wat de kennis der Engelsche taal betreft, hierin kregen voor het diploma B 35 en voor het diploma C 3 onvoldoende cijfers, overeenkomende met respectievelijk 40 en 21.4 %.

Reken-, wis-, natuur- en werktuigkunde.

Hiervan is de uitslag als volgt:

Rekenkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 114 candidaten, waarvan 23 onvoldoende.

Rekenkunde en algebra.

Geëxamineerd volgens programma B 87 candidaten, waarvan 20 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 4 onvoldoende.

Meetkunde.

Geëxamineerd volgens programma B 87 candidaten, waarvan 39 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 3 onvoldoende.

Ofschoon de cijfers voor programma C gunstiger zijn dan in het vorige jaar, mag de opmerking, dat de kennis der gonio- en trigonometrie veel te wenschen overliet, hier niet achterwege blijven.

Natuur- en werktuigkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 114 candidaten, waarvan 22 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 87 candidaten, waarvan 33 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 8 onvoldoende.

Nog steeds blijkt de kennis der electriciteitsleer bij de candidaten zeer gering te zijn.

Van de 101 candidaten, welke daarin werden geëxamineerd, behaalden slechts 58, of 57,4 % een voldoend cijfer, van de 64 (55 B en 9 C) geslaagde candidaten hadden 18 een onvoldoend cijfer, en wel 14 B en 4 C.

Stoomwerktuigkunde.

Van het totaal aantal geëxamineerde candidaten, zijnde 215 (de 2 candidaten voor de sleepdienst niet medegerekend), kregen 57, of 26,5 % onvoldoende cijfers.

Voor de programma's A, B en C afzonderlijk is dit:

Geëxamineerd volgens programma A 114 candidaten, waarvan 31, of 27 % onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 87 candidaten, waarvan 23, of 25,8 % onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 3 of 21,4 onvoldoende.

De uitkomsten zijn dus over het algemeen ongunstiger dan in het vorige jaar.

Bij de beschouwing van het technisch en theoretisch gedeelte van het examen afzonderlijk blijkt, dat van de 59 niet geslaagde candidaten er 31 zijn die in beide gedeelten, 11 die alleen in het technisch en 17 die alleen in het theoretisch gedeelte onvoldoende cijfers behaalden.

Het schetsen en werkteekenen door de candidaten was zeer bevredigend, hetgeen vooral blijkt bij de candidaten voor diploma A.

Opmerkingen van algemeenen aard.

Van de 217 geëxamineerde candidaten genoten 181 het herhalingsonderwijs aan de bestaande cursussen als volgt:

98 te Rotterdam, 66 te Amsterdam, 8 te Terschelling, 9 te Vlissingen, terwijl 24 particulier herhalingsonderwijs genoten en 12 zich door eigen studie bekwaamden.

De aan dit verslag gehechte staat geeft Uwe Excellentie een

overzicht van de herkomst, opleiding en laatsten werkkring der candidaten.

Ten slotte betuigt de Commissie haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

De Voorzitter,
J. J. STOOKER.

De Secretaris,
J. J. KNOTTER.

ZITTING

Zitting.	Volgens welk programma examen afgelegd.	Aantal candidaten dat zich heeft aangemeld.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Aanvankelijke technische opleiding of werktijd.							
					Opleiding Hellevoetsluis.	Kweekschool voor machinisten.	Ambachtsscholen.	Zeevaartscholen.	Op eene groote machinefabriek.	Op kleinere werkplaatsen.	Stoomv. Maatsch. Nederland.	Rotterdamsche Lloyd.
1ste. . . .	A	40	32	8	„	1	10	5	20	4	1	5
1ste. . . .	Sleepv.	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„
2de	A	15	14	„	„	3	5	„	3	4	„	„
2de	Sleepv.	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„
3de	A	20	18	2	„	1	9	„	7	3	2	1
4de	A	14	7	6	„	„	4	1	5	4	1	3
5de	A	28	21	6	„	4	7	1	11	5	3	3
1ste. . . .	B	20	13	5	„	1	5	2	11	1	2	2
2de	B	12	6	5	„	„	4	„	8	„	1	3
3de	B	20	10	10	„	4	4	„	12	„	3	2
4de	B	15	7	6	.	„	3	1	10	1	„	„
5de	B	27	19	6	„	1	9	2	13	2	1	3
1ste. . . .	C	5	3	2	„	„	„	„	5	„	1	1
2de	C	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3de	C	5	2	3	1	„	1	„	3	„	2	1
4de	C	3	3	„	„	1	„	„	2	„	1	1
5de	C	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Totaal . . .		*)227	158	59	1	16	62	12	110	26	18	25

*) Hiervan hadden 10 candidaten (3 A en 7 B) door verschiller
dus totaal zijn geëxamineerd 217.

1907.

Laatste werkkring.

Kon. Ned. Stoomb. Maatsch.	Maatsch. Zeeland.	Kon. Paketvaart Maatschappij.	Kon. West-Indische Maildienst.	Ned. Stoomv.-Maatsch. Oceaan.	Holl. Stoomb.-Maatschappij.	Amerikaansche Petr. Maatsch.	Alg. Scheepvaart-Maatschappij W. H. Muller & C°.	Stoomv. Maatsch. Oostzee.	Zuid-Amerika-lijn.	Stoomv. Maatsch. Dir. Jos. de Poorter.	Java-China-Japan-lijn.	Andere stoomschepen.	Sleepdienst.	Marine-reserve.
8	2	3	4	1	„	1	1	4	„	1	„	8	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
2	„	„	1	„	„	3	1	„	1	1	1	4	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
2	1	1	2	„	„	„	„	„	1	„	1	9	„	„
2	„	„	„	„	„	„	1	1	„	1	„	1	„	2
3	1	2	„	„	„	„	2	1	1	2	„	9	„	„
4	„	„	„	„	1	1	1	1	1	„	„	6	„	„
3	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	2	„	„
4	„	„	3	„	„	„	„	1	1	„	„	5	„	„
2	1	„	1	„	„	„	1	2	1	2	„	5	„	„
1	1	2	1	„	1	1	1	1	1	2	„	10	„	„
„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
31	7	10	14	1	2	6	8	11	8	10	2	62	2	2

ligheden niet of slechts ten deele aan het examen deelgenomen,

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 5 Februari 1908, n°. 30.

N°. 8.

VERSLAG *der Commissie voor de visscherij-examens (machinisten) over 1907.*

De Commissie, bedoeld bij art. 2 van het Reglement voor de examens ter verkrijging van diploma's van machinist-stoker en van machinist aan boord van stoomzeevisschervaartuigen, samengesteld bij ministerieele resolutie van 16 Juli 1907, n°. 3403, afdeeling Nijverheid, heeft de eer, naar aanleiding van art. 9 van genoemd reglement, het ondervolgende te berichten.

Den 12den September werd de eerste zitting gehouden ter bespreking van de regeling der examens, vooral in verband met de voorgeschreven practische proef in het programma A (examen voor machinist-stoker).

In deze zitting werd door den voorzitter mededeeling gedaan van alle schrifturen door hem gewisseld betreffende deze aangelegenheid, waaronder in de eerste plaats de afwijzende beschikking van den Minister van Marine op het bij Uwe Excellentie voorgebrachte voorstel, om de proef op 's Rijks werf te Amsterdam af te nemen.

Verschillende oplossingen dezer quaestie werden ter sprake gebracht, totdat ten laatste besloten werd eene sub-commissie te benoemen van te Amsterdam verblijf houdende leden, die in opdracht kreeg eene geschikte gelegenheid te zoeken, om de candidaten bewijzen van bekwaamheden te doen afleggen in het smeden en bankwerken.

Deze sub-commissie slaagde er in eene overeenkomst aan te gaan met den directeur der Amsterdamsche Droogdok-maatschappij, waarbij deze eene smidse en een bank ter beschikking zou stellen, zoomede eene gelegenheid om het mondeling en schriftelijk examen af te nemen. De welwillende medewerking, die de Com-

missie van den heer W. Fenenga (de directeur voornoemd) heeft ondervonden, mag hier niet onvermeld worden gelaten.

De eenige zitting tot het afnemen van het examen had plaats op 5 en 6 November.

Daarvoor hebben zich aangemeld 7 candidaten, en wel 2 voor machinist-stoker en 5 voor machinist.

Van deze laatsten trok zich 1 vóór het examen terug, zoodat geëxamineerd zijn 2 candidaten voor programma A en 4 voor programma B.

De uitslag is geweest, dat aan allen, na geneeskundig goedgekeurd te zijn, een diploma kon worden toegekend.

De verschillende vakken, afzonderlijk beschouwd, hadden in:

Lezen en schrijven: alle voldoende;
Rekenen: onvoldoende 1 A en 1 B;
Practisch werken: alle voldoende;
Stoomwerktuigkunde: alle voldoende;
Schetsen: geëxamineerd 4 B's, waarvan onvoldoende 2 B's.

Het hoogst eenvoudige programma, vooral wat de theoretische vakken betreft, leverde geene moeilijkheden op. Het valt echter niet te ontkennen, dat de Commissie vermeend heeft binnen de gestelde grenzen daarvan nog eene milde opvatting te moeten hebben.

Zij heeft vooral daarbij in het oog gehouden, dat er voor de machinisten van onze visschersvloot nog geene gelegenheid bestaat zich de vereischte bekwaamheden eigen te maken, terwijl de aard van hun bedrijf een beletsel is zich door zelfstudie te ontwikkelen.

De Commissie betuigt ten slotte U haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd,

De Voorzitter,
J. J. Stooker.

De Secretaris,
J. J. Knotter.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 5 Februari 1908, n°. 30.

N°. 9.

VERSLAG *der Centrale Commissie voor de examens ter verkrijging van diploma's van stuurman en van schipper aan boord van zeevisschersvaartuigen, alsmede van diploma's van schipper aan boord van kustvisschersvaartuigen voor het jaar 1907.*

De Commissie, benoemd bij beschikking van den 1sten Mei 1907, n°. 2041, afdeeling Nijverheid, heeft de eer Uwe Excellentie het bij art. 12, § 2, van het Koninklijk besluit van 6 April 1907 (*Staatsblad* n°. 83) voorgeschreven beredeneerd verslag van de in hare zittingen gehouden examens aan te bieden.

De Commissie hield slechts twee zittingen, en wel: te Maassluis op 10 en 11 Mei en te IJmuiden op 27 en 28 Mei.

In het geheel meldden zich 21 candidaten voor 23 diploma's, als: 19 candidaten voor één diploma en 2 candidaten voor één diploma en aanvullingsdiploma.

Hiervan zijn 4 candidaten niet opgekomen en konden 2 niet worden toegelaten tot het afleggen van een aanvullingsexamen, omdat zij niet geslaagd waren in het examen voor een hoofddiploma.

In het geheel werden dus 17 candidaten voor een diploma geëxamineerd, en zulks met den volgenden uitslag:

		Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen. Practijk.	Theorie.	Totaal.
Stoomvisschersvaartuigen	stuurlieden	4	1	„	3	3
	schippers .	4	2	„	2	2
Zeilvisschersvaartuigen . .	stuurlieden	1	1	„	„	„
	schippers .	8	8	„	„	„
	Totaal . . .	17	12	„	5	5

Van de geëxamineerden kon dus aan 70 pct. een diploma worden uitgereikt.

De resultaten over verschillende visscherijscholen waren als volgt:

	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen. Practijk.	Theorie.	Totaal.
Visscherijschool te IJmuiden	8	3	„	5	5
„ „ Maassluis	5	5	„	„	„
„ „ Katwijk a/Z. . . .	2	2	„	„	„
„ „ Marken.	2	2	„	„	„
Totaal . . .	17	12	„	5	5

Van andere visscherijscholen waren geen candidaten opgekomen, omdat vóór de afkondiging van het Koninklijk besluit de cursus

was afgeloopen en de meeste leerlingen reeds naar zee waren gegaan.

Bijzondere vermelding en waardeering verdient het, dat te Maassluis het bestuur eener visschersvereeniging, bestaande uit bevaren en nog varende schippers, als proef en voorbeeld voor anderen, in den afgeloopen winter aan den cursus heeft deelgenomen en zich met gunstig gevolg aan het examen heeft onderworpen. Hieronder bevonden zich één man van 51 en één van 43 jaar. Dit is ongetwijfeld een bewijs van een goeden geest onder deze leidende personen.

En hiermede is de Commissie aan het einde harer taak gekomen en betuigt Uwe Excellentie dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd,

A. E. Arkenbout Schokker,
Voorzitter.

C. Maas,
Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 15 Februari 1908, n°. 39.

N°. 10.

VERSLAG van de COMMISSIE, *gedurende* 1907 *te 's Gravenhage belast met het afnemen der examens van apothekersbediende.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, belast met het afnemen der examens van apothekersbediende te 's Gravenhage, benoemd bij ministerieele beschikking van 13 April 1907, n°. 3204, afd. B.B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij verslag aan te bieden van hare werkzaamheden gedurende haar tweede zitting.

De commissie was samengesteld evenals tijdens de eerste zitting.

Eene voorloopige vergadering werd gehouden op 4 October, waaraan de leden en plaatsvervangende leden deelnamen.

In deze vergadering werd besloten om de candidaten, wanneer de praktijk der receptuur geheel onvoldoende zou zijn, niet tot het afleggen van het schriftelijk en mondeling examen toe te laten; overigens kwam in de plaats waar en de wijze waarop de candidaten geëxamineerd werden geen verandering.

De examens vingen aan op 7 October en werden met een enkele onderbreking voortgezet tot en met 24 December.

Voor het examen hadden zich aangemeld 129 candidaten, 94 vrouwelijke en 35 mannelijke; zij werden geëxamineerd in groepen van 4, enkele malen van 3 personen.

Van 4 vrouwelijke candidaten kreeg de commissie bericht, dat zij zich bij nader inzien niet aan het examen wenschten te onderwerpen, terwijl één mannelijke candidaat niet tot het afleggen van het examen kon worden toegelaten, omdat hij door de examencommissie te Zwolle was afgewezen.

Van de 124 geëxamineerde candidaten slaagden er 72 of 58,1 pct.

Van de 90 vrouwelijke geëxamineerde candidaten slaagden er 57 of 63,3 pct.

Van hen deden examen:

voor de	eerste	maal	47,	hiervan	slaagden	26;
„ „	tweede	„	32,	„	„	22;
„ „	derde	„	9,	„	„	7;
„ „	vierde	„	2,	„	„	2.

Van de 34 mannelijke geëxamineerde candidaten slaagden er 15 of 44,1 pct.

Van hen deden examen;

voor de	eerste	maal	20,	hiervan	slaagden	7;
„ „	tweede	„	9,	„	„	5;
„ „	derde	„	3,	„	„	1;
„ „	vierde	„	2,	„	„	2.

Van de candidaten die zich voor het examen hadden opgegeven, waren er:

1 in het bezit van het getuigschrift van het theoretisch apothekersexamen;
16 in het bezit van het getuigschrift van het eerste natuurkundig examen of candidaatsexamen pharmacie;
5 in het bezit van het getuigschrift van het eindexamen hoogere burgerschool met 5jarigen cursus;
8 in het bezit van een getuigschrift van een middelbare school of school voor meer uitgebreid lager onderwijs;
1 in het bezit van het getuigschrift van onderwijzeres;
1 in het bezit van het getuigschrift van klerk bij de posterijen;
1 in het bezit van het getuigschrift van de Rijksnormaallessen.

Van de 17 candidaten die het theoretisch apothekersexamen, candidaatsexamen pharmacie of eerste natuurkundig examen hadden afgelegd, slaagden er 13.

Omtrent de behandeling der verschillende onderdeelen en de resultaten van het gehouden examen verwijst de commissie naar het verslag harer eerste zitting.

Het bleek, dat meerdere candidaten de wenken, neergelegd in voornoemd eerste verslag, ter harte hadden genomen en getracht hadden verbetering te brengen in datgene wat volgens de meening der commissie aan hun kennis ontbrak.

De namen van hen aan wie, onder inachtneming van de

daaromtrent vastgestelde wettelijke bepalingen, de akte van bevoegdheid als apothekersbediende is uitgereikt, zijn:

Zwaantje Duit, geb. 4 December 1888 te Oude-Pekela;
Cornelia Waale, geb. 1 April 1889 te Ter Neuzen;
Jacoba Engelina Dina Quanjer, geb. 17 Febr. 1887 te Enkhuizen;
Jacobus Pol k, geb. 5 Maart 1889 te Amsterdam;
Arie Johannes Donk, geb. 18 December 1884 te Rembang;
Jacobus Nicolaas Thimoteus Aloysius Taverne, geb. 15 December 1885 te Hoorn;
Elisabeth Boon, geb. 5 Juni 1876 te Zuid-Scharwoude;
Neeltje Visser, geb. 2 Juni 1888 te Middelie;
Anna Maria Suzanna Margaretha Exler, geb. 15 Maart 1889 te Ewijk;
Laurentia Johanna Akersloot van Houten Roos, geb. 5 Januari 1876 te Nijmegen;
Francisca Maria Josephina Antonia Hardijzer, geb. 2 November 1888 te Gouda;
Duifje Vorst, geb. 5 Mei 1889 te Amsterdam;
Leonie Charlotte Victoire Adriana Flaes, geb. 22 November 1887 te den Helder;
Nicolaas van der Gugten, geb. 3 Mei 1886 te Katwijk;
Neeltje Adriana Gabrielse, geb. 14 Februari 1888 te Middelburg;
Maria Cornelia van der Plas, geb. 9 April 1886 te Katwijk;
Margaretha Clazina Schoon Thim, geb. 8 Mei 1889 te Schoonhoven;
Bijltien Bokma, geb. 21 September 1887 te Sneek;
Willemina Petronella van Diggelen, geb. 4 Mei 1889 te Woerden;
Sara Davidson, geb. 30 Maart 1883 te 's Gravenhage;
Maria Helena Lindeboom, geb. 22 Augustus 1888 te Gorssel;
Pieter Schotman, geb. 26 September 1884 te Rotterdam;
Frederik Meerten Catharinus Brinkman, geb. 20 Juli 1888 te Stadskanaal;
Petronella Adriana Veenenbos, geb. 8 Sept. 1885 te Oosterbeek;
Leonora Frederika Suzanna van der Sloot, geb. 15 Juli 1889 te 's Gravenzande;
Johanna Antoinetta Verhoeven, geb. 22 Augustus 1888 te Goes;
Maria Josephina Theresia Schönefeld, geb. 12 Juni 1888 te Kerkrade;
Wilhelmina Petronella Kriens, geb. 1 Juni 1887 te Breda;
Wilhelmina Catharina Louise Zijl, geb. 10 Mei 1889 te Amsterdam;
Elisabeth Ida de Vink, geb. 24 Februari 1885 te Leiden;
Frouwine Kolk, geb. 21 Juli 1888 te Groningen;

Wilhelmina Elisabeth de Jongh, geb. 17 Augustus 1889 te Zoeterwoude;

Johanna Janssen, geb. 8 Mei 1889 te Rotterdam;

Antoinette Caroline Agathe Nieuwenhuys, geb. 8 Maart 1886 te Menado;

Alphonsus Antonius Maria Knitel, geb. 7 Juni 1886 te Goes;

Teuntje Margaretha Lugten, geb. 6 Jan. 1889 te Hellevoetsluis;

Annetto Geertruida Munniks de Jongh, geb. 22 Juli 1878 te Bondowoso;

Julia Jacoba Petronella Kuiper, geb. 4 April 1889 te Amsterdam;

Clasina Petronella Blankwaardt, geb. 19 Oct. 1883 te den Helder;

Christina Carolina van der Wilde, geb. 28 Februari 1886 te Samarang;

Dorothea Johanna Hermina Edauw, geb. 12 November 1889 te Gouda;

Livia Nicoline Lourens, geb. 7 October 1888 te Rotterdam;

Jacoba Cathrina de Goed, geb. 30 Juni 1888 te Beetsterzwaag;

Hendrina Johanna Sormani, geb. 9 Mei 1883 te Amsterdam:

Pietertje Jans Folpmers, geb. 5 Maart 1880 te Goor;

Elize Zuideveld, geb. 19 October 1886 te Westeremden;

Johanna Maria Meijer, geb. 16 Mei 1888 te Amersfoort;

Alida Wielsma, geb. 15 December 1876 te Hilversum;

Egberdina Hendrika Buning, geb. 18 Oct. 1889 te Amsterdam;

Maria Odink, geb. 20 Juni 1888 te Amsterdam;

Lea van der Sluys, geb. 8 Juli 1888 te Rotterdam;

Jan Jacobus Coenradus Bakker, geb. 24 Maart 1881 te Delft;

Maria Cornelia Francisca de Groot, geb. 24 Maaart 1888 te Rotterdam;

Christina Elisabeth Blanke, geb. 18 Juli 1888 te Amsterdam;

Elisabeth Dorsman, geb. 23 December 1888 te Amsterdam;

Helena Sophia Becker, geb. 25 Juli 1888 te Amsterdam;

Johannes Dominicus Jeltes, geb. 26 Febr. 1878 te Groningen;

Isidore Desiré Victoire Spruyt, geb. 16 Sept. 1867 te Rotterdam;

Martina Elizabeth Voorhagen, geb. 27 Jan. 1885 te Rotterdam;

Suzanna Marcella, geb. 3 December 1887 te Batavia;

Louise Betsy van der Spil, geb. 21 November 1884 te Magelang;

Antonius Franciscus Johannes Theodorus Wilhelmus de Haan, geb. 18 December 1886 te Bemmel;

Jan Calkoen, geb. 9 September 1885 te Enkhuizen;

Hendrik Wuite, geb. 13 Juli 1885 te Zwolle;

Johanna Bernardina Josepha Maria Hafkenscheid, geb. 18 Juni 1887 te Haarlem;

Geertruida Louwrensina Broere, geb. 12 Aug. 1885 te Haarlem;

Kunegonda Wilhelmina Kley, geb. 19 Febr 1889 te Rotterdam;

Arita Cornelia Erfmann, geb. 30 October 1886 te Velsen;
Jan Speerstra, geb. 31 Januari 1883 te Eesterga;
Mattheus Antonius van der Boon, geb. 30 Juni 1886 te Haarlem;
Anna Johanna Cornelia Reijers, geb. 13 November 1887 te Middelburg;
Henriette Helena de Wolff, geb. 19 Juli 1886 te Breda.

In eene eindvergadering, gehouden op 28 December, die ook door de plaatsvervangende leden werd bijgewoond, werden door de commissie de resultaten van de gehouden examens gedurende de tweede zitting besproken en vastgesteld.

's Gravenhage, 28 December 1907.

J. J. Hofman, *Voorzitter.*
A. H. Schirm, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 26 Februari 1908, n°. 48.

N°. 11.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in boekhouden.*

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) benoemd bij Uwer Excellenties beschikking van 3 October 1907, n°. 12263, afdeeling Onderwijs, bestond uit de heeren:

dr. P. Fockens, inspecteur van het middelbaar onderwijs te Nijmegen, als voorzitter;

leden:

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

W. C. Gelton, oud-leeraar aan de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschedé, wonende te 's Gravenhage;

C. Knapper Kzn., oud-leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam, wonende te Hilversum;

G. de Bruyn, leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam;

D. Stigter, leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam;

C. van der Waals, leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Rotterdam;

M. v. Overeem Jzn., leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Utrecht;

A. Versteege, leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Groningen;

H. G. Bom, leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Arnhem;

J. Hagers, lid 1ste klasse van den Nederlandschen Bond van accountants te 's Gravenhage;

mr. P. G. H. Dop, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

J. N. Visschers, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

J. G. de Jongh, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;

L. Bouman Jzn., leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

F. de Korte, directeur der Handelsschool te Winschoten;

H. A. Bonsel, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zaltbommel, wonende te 's Hertogenbosch.

Den 6den October werd 's middags van 1—5½ uur de eerste vergadering gehouden in het gebouw der Loge, Fluweelen Burgwal 22 te 's Gravenhage, waarin o. m. werd medegedeeld, dat het aantal candidaten bedraagt 468, onder wie 42 vrouwen, terwijl bovendien 20 bezitters der huisakte alsnog de bevoegdheid voor schoolonderwijs hopen te verwerven.

dat het schriftelijk onderzoek zal plaats hebben 17 en 18 October in de groote zaal van het Zoölogisch Botanisch Genootschap, en

dat de mondelinge examens zullen gehouden worden in den foyer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage, Zwarteweg.

Voorts werden ter tafel gebracht verschillende den candidaten ter uitwerking te overhandigen opgaven, en kwam men overeen, dat de Commissie zich zou splitsen in vier onderdeelen. In de sub-commissie voor journaal-posten namen zitting de heeren Prikken, Stigter, van Overeem, de Jongh en Versteege; in die voor handelsrekenen de heeren Bouman, de Bruyn, Knapper en Visschers; in die voor balans de heeren Gelton, Hagens, Dop, Bom en de Korte, en in die voor rekening-courant de heeren van der Bruyn, van der Waals en Bonsel.

Verder kwam aan de orde de correctie van het schriftelijk werk; ieder candidaat levert in vier verschillende boekingen of berekeningen, zoodat ± 1900 opgaven moeten worden nagezien, besproken en toegelicht. Overhaasting mag hierbij niet plaats vinden, aangezien het wel en wee van den examinandus op het

spel staat. Belast zich slechts een deel der Commissie met dezen allergewichtigsten arbeid, dan zijn er drie, vier weken mee gemoeid, en kunnen de mondelinge examens in geen geval beginnen vóór 18 November. De voorzitter drong daarom sterk er op aan, dat de gansche Commissie zich een dag of tien onverpoosd zou geven aan deze taak, zoowel om een meer spoedige afdoening te bevorderen als ter wille der zoo wenschelijke eenheid van beoordeeling. Allen betuigden hiermee hunne instemming.

Den 13den October werden in een tweede bijeenkomst de schriftelijke opgaven nader besproken, toegelicht en vastgesteld en werd in zake de correctie overeengekomen, dat het bureau, te beginnen met Zaterdag 19 October, van 's morgens 9 uur af zou zijn gevestigd in den foyer van Kunsten en Wetenschappen.

De heer Prikken aanvaardde het secretariaat.

Ten opzichte der vraag, welken candidaten *in hun eigen belang* zijdelings deelneming aan het mondeling onderzoek zou worden ontraden, der vraag dus, wie onderstaanden brief zou ontvangen:

„De uitslag van uw schriftelijk examen d.d. 17 en 18 October j.l. in boekhouden M. O. is dermate onbevredigend, dat ik U ter vermijding van verdere teleurstelling kom vragen, of U des ondanks nog wenscht deel te nemen aan het mondeling onderzoek", werd beslist, dat voor toezending niet in aanmerking komen allen, die als eindcijfer in de twee rubrieken: boekhouden en handelsrekenen, nog een *vier* hebben gehaald.

Voorts werd vastgesteld, dat om te slagen voor elke rubriek naast een *vier*-schriftelijk moet staan een *zes*-mondeling, want de eisch dient gehandhaafd, dat het eindcijfer voldoende moet wezen. De Commissie in haar geheel bleef dus het standpunt innemen, dat schriftelijk en mondeling gelijkwaardig zijn, eene opinie, die bij enkele leden krachtige bestrijding, bij anderen niet minder krachtige verdediging vond. De voorzitter wees er ten slotte op, dat de Commissie is ingesteld om diploma's uit te reiken, die recht geven op het bekleeden der betrekking van *leeraar*, en dat dus de vraag, in hoeverre de handel bijzondere waarde aan die akten wil toekennen, allerminst van belang ontbloot is, maar toch ook niet mag aangemerkt worden als te zijn van het meest overwegend belang.

Op 17 en 18 October werd het schriftelijk werk gemaakt, den 17den 's morgens van 9—12: journaalposten, 's middags van 1—4: balans; den 18den 's ochtends van 9—12: vraagstukken, 's middags van 1—4 rekening-courant.

Van de 468 candidaten bovengenoemd, kwamen werkelijk op 435. Den eersten dag trokken zich terug 4, den tweeden dag 's morgens 7 en 's middags 2, zoodat bleven doorwerken 422.

Van Zaterdag 19 October tot en met Zaterdag 2 November werd onafgebroken gecorrigeerd van 's morgens 9 uur tot 's middags 5 uur. Daarna werden de toegekende cijfers geboekt, en de oproepingen voor het mondeling gedeelte verzonden.

Van de 422 candidaten, zooeven bedoeld, verschenen voor de Commissie 288, onder wie 15 vrouwelijke candidaten; de overigen trokken zich terug, terwijl enkelen wegbleven zonder kennisgeving. Uitgereikt werden:

schoolakten, vrouwelijke candidaten 3, mannelijke candidaten 36; huisakten, vrouwelijke candidaten 3, mannelijke candidaten 38.

Van de 20 candidaten, die reeds in het bezit waren der huisakte, ontvingen nog de akte voor schoolonderwijs in het boekhouden: ééne vrouwelijke en 5 mannelijke candidaten.

De mondelinge examens namen een aanvang Vrijdag 8 November en eindigden Woensdag 18 December. Het onderzoek duurde elken dag van 's morgens 9 uur tot 's middags 5 uur.

De eindvergadering in voltallige Commissie — voltallig op één na, want een zeer ernstige ongesteldheid belette den heer Prikken zoowel aan deze bijeenkomst deel te nemen als te assisteeren bij het mondeling onderzoek — werd gehouden Zondag 15 December. Allereerst bracht de voorzitter hier een woord van hulde aan den heer J. van der Bruyn, die geheel vrijwillig van den eersten dag der mondelinge examens af met groote nauwgezetheid zich kweet van de aan het secretariaat verbonden werkzaamheden. Daarna gaven de leden verslag van de indrukken, al examineerend omtrent de candidaten ontvangen, en werd langen tijd stilgestaan bij den uitslag, die in geenen deele als gunstig valt aan te merken.

Eenstemmig was de Commissie van oordeel, dat het overgroot aantal der afgewezenen zich eigenlijk in het geheel niet aan dit examen had mogen onderwerpen. Want velen beschikten, toen zij aan de studie voor de akte boekhouden begonnen, over geen andere voorkennis dan die welke de gewone lagere school bij machte is aan te brengen; enkelen hadden nog een paar jaar het onderwijs aan eene van 's Rijks normaallessen gevolgd; slechts weinigen waren in de gelegenheid geweest enkele klassen der hoogere burgerschool te doorloopen. Al te vroeg hadden zij den strijd om het bestaan moeten aanbinden. Door ijver en vlijt wisten zij het in de kantoorwereld tot iets te brengen — routine vermag inderdaad veel — en bij de examens voor de praktijk waren zij niet te zwak bevonden. Edoch, bij algeheele afwezigheid van wetenschappelijken zin, voortspruitend uit zoo hoogst gebrekkige algemeene kennis, bij een zóó laag peil van ontwikkeling

kan de studie voor de akte Kxii niet tot een bevredigende uitkomst leiden.

Vele lesgevers, zoogenaamde opleiders, hebben dan ook naar het oordeel der Commissie onverantwoordelijk gehandeld, toen zij hunnen leerlingen, die voor de *praktijk-examens* waren geslaagd, voorspiegelden, dat ze bij voortgezet lesnemen na betrekkelijk korten tijd, bijv. een half jaar, konden slagen voor de middelbare akte.

Terloops zij hier opgemerkt, dat lang niet allen, die ten slotte de akte Kxii hebben verworven, in staat mogen worden geacht om aanstonds anderen op te leiden voor het examen M. O. in boekhouden.

Wie heden slaagt voor de hoofdakte, gaat meestal morgen niet aankondigen, dat hij de aangewezen man is om jonge onderwijzers tegen eene belooning van zooveel per uur, voort te helpen. Evenzoo heeft in den regel hij, die slaagt in het verwerven der bevoegdheid tot het geven van middelbaar onderwijs in wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlandsch of eenig ander vak, te zeer zijn eigen tekortkomingen gevoeld, dan dat hij zich zonder meer zou durven opwerpen als gids voor hen, die dezelfde bevoegdheid begeeren.

Maar de gelukkige bezitter van Kxii, het is meermalen gebleken, denkt er veelal anders over, ook als is hem zeer goed bekend, dat de akte hem niet dan na rijp beraad en lang aarzelen door de examencommissie is verleend.

Aan de hand van een onderwijzer, die maar even voldaan heeft aan de laagste eischen, die de Commissie kon stellen, bestudeert dan de leerling één boek, en dikwijls nog niet eens grondig. Veelal wordt meer van buiten geleerd dan begrepen en verwerkt. Als aanvulling geeft de docent somwijlen een soort uittreksel uit een paar andere werken, waaromtrent de candidaat op het examen boudweg verzekert, dat hij ze heeft bestudeerd. Uit 's mans volslagen onbekendheid met den inhoud der geciteerde studieboeken, blijkt dan bij onderzoek oogenblikkelijk de onbetrouwbaarheid van zijn beweren.

Dat bij zulke examinandi eene vraag naar de bestaande vaklitteratuur *te onzent* tot weinig bevredigende uitkomst moest leiden, ligt voor de hand; aan een onderzoek of de candidaat eenige kennis bezat van wat in Frankrijk en Duitschland op het gebied van „Comptabilité" en „Verrechnungs-wissenschaft" in druk verschijnt, kon door de Commissie in het geheel niet worden gedacht.

Wat nu meer in het bijzonder het examen in *boekhouden* betreft, zoo bleek, dat over het algemeen de theorieën zeer opper-

vlakkig waren bestudeerd. Menig candidaat gevoelde zich aangetrokken tot een bepaalde theorie, zonder van die voorkeur behoorlijk rekenschap te kunnen geven; dikwijls ook schoot hij te kort in de verklaring van een boeking, die hij niet wist in overeenstemming te brengen met de door hemzelven voorgestane theorie.

Tot een duidelijke uiteenzetting van het onderscheid tusschen enkel- en dubbel boekhouden, bleken slechts weinigen in staat; het kwam zelfs voor, dat de hulp- en bijboeken, die het meest gebruikt worden, den candidaten slechts bij name bekend waren. Dit laatste is een gevolg van het feit, dat velen de studie der zoogenaamde maandelijksche methode van boekhouden vrijwel hadden verwaarloosd.

Ook het examen in *handelsrekenen* had dikwijls een ongunstig resultaat. Wie niet wiskundig onderlegd is, loopt vooral hier gevaar van te struikelen.

Bij het onderwerp „Arbitrage" bleek, dat zelden over de verschillende hierbij te pas komende berekeningen grondig was nagedacht, en dat velen zich hadden bepaald tot werktuiglijk nadoen van hetgeen zij in hun leerboek hadden gevonden, of hun was voorgedaan. Herhaaldelijk werd een regel of een formule opgezegd, terwijl de verklaring of afleiding er van niet voldoende kon worden gegeven. Ook het verband tusschen de verschillende onderdeelen der arbitrage was door tal van candidaten niet nagegaan.

In bijzondere mate trok het de aandacht, dat zelfs zij, die bij het eigenlijke boekhouden bewijzen gaven van ruimere opvatting der studie, hier gemeend hadden te kunnen volstaan met de bestudeering van één boek, en volstrekt geen aandacht hadden geschonken aan hetgeen in de laatste jaren omtrent het handelsrekenen is geschreven. Waar nu, naar het oordeel der Commissie, van den leeraar in dit vak aan onze handels- en hoogere burgerscholen grondige kennis moet worden geëischt, daar behoeft het geen betoog, dat zoo'n eenzijdige opvatting der studie, dikwijls ontaardend in africhting, in vele gevallen onvermijdelijk tot afwijzing moest leiden.

Ook wordt nog veel te weinig door de candidaten beseft, dat eenige studie van staathuishoudkunde meewerkt tot betere inzicht in tal van onderwerpen, en vragen, die zich voordoen bij het bestudeeren van boekhouden en in het bijzonder van handelsrekenen, bijv. ten opzichte van munt- en bankwezen in en buiten Europa, het internationaal wisselverkeer, enz.

Het succes der handels- en kantoorbedienden, die zich aan het examen onderwierpen, was niet groot, en kon niet groot zijn, om-

dat het verkrijgen eener middelbare akte ligt buiten de grens van veler kunnen. Maar ook meer dan één onderwijzer en leeraar keerde teleurgesteld naar huis. Bij hen is de reden der afwijzing niet te zoeken in gebrek aan algemeene kennis, maar in gemis aan praktijk, aan inzicht in de beteekenis der belangrijkste handelsvoorvallen, waarmede het boekhouden verband houdt. De theoretische begrippen waren gewoonlijk wel aanwezig, maar de toepassing er van op feiten, was velen te machtig. Hoe het inderdaad in den handel toegaat, was hun onbekend; van de meest voorkomende handelsdocumenten hadden slechts weinigen kennis genomen. Hadden deze candidaten nog een jaar gewacht, nog wat langer gewerkt en zich geoefend, en uit de overvloedig voorhanden leerstof de boekhouding eener zaak *volledig* uitgewerkt, zoowel volgens de enkele als volgens de dubbele methode, zoo hadden zij kunnen slagen.

Goed inzicht wordt niet enkel verkregen door te begrijpen, maar tevens door het vele doen; de praktijk eischt voortdurend velerhande oefening. Wie de akte M. O. boekhouden wil verwerven, moet eenige jaren hard werken en ijverig studeeren.

Met dankbetuiging voor het in haar gesteld vertrouwen,

Namens de Commissie,

P. Fockens, *Voorzitter.*

J. van der Bruyn, *Secretaris.*

Bijlagen.

BIJLAGEN.

—

OPGAVEN schriftelijk werk examens Boekhouden M O. in 1907.

Boekhouden.

(Eerste gedeelte.)

Eerste dag, 9—12 voormiddag.

No. I.

1 Maart.

De Maatschappij tot Landaanwinning „Uiterwaarden" plaatst heden haar aandeelenkapitaal als volgt:

Op 500 aandeelen à f 1000, à pari geplaatst, wordt heden 25 pct. gestort en bij de Amsterdamsche Bank à deposito geplaatst voor 1 maand vast à 4 pct. rente.

200 aandeelen à f 1000 worden à pari in betaling gegeven aan J. van den Berg te Groningen voor door hem ingebrachte gronden.

800 aandeelen à f 1000 blijven voorloopig in portefeuille.

1o. Wat journaliseert de maatschappij? (Dagelijksche methode).

2o. Wat journaliseert J. v. d. Berg, indien de gronden in zijne boeken voorkomen met een waarde van f 169 000 en de kosten van overschrijving ad f 13 000, welke te zijnen laste komen, heden door hem worden betaald in een aanwijzing op de Geldersche Credietvereeniging te Arnhem?

30 April.

Verkocht à pari aan een consortium, waarvoor de heeren Hope & Co. als gevolmachtigden optreden, de nog ongeplaatste aandeelen, onder voorwaarde dat:

1o. het consortium $1\frac{1}{2}$ pCt. provisie zal genieten;

2o. de betaling zal plaats hebben als volgt:

13,5 pct. à contant, door overschrijving op naam der maatschappij van een deposito bij de Amsterdamsche Bank;

40 pct. den 1sten Augustus | met berekening van rente à
45 pct. den 1sten November | 4 pct. van 1 Mei af.

Geef de boeking op 30 April en 1 Augustus:
a. Voor de Maatschappij tot Landaanwinning, en
b. Voor Hope & C°. als vertegenwoordigers van het consortium.

N°. II.

In een vleeschhouwerij wordt een tabellarisch ingericht kasregister gehouden, waarin *alle* ontvangsten en uitgaven, voorkomende in het kladkasboek, worden overgenomen. De namen der verschillende kolommen met het totaal-bedrag over het boekjaar 1906 volgen hieronder.

Onderhoud paarden en wagens	f	1 928,61^5
Stalbenoodigdheden		66,75
Onderhoud gebouwen		648,84
Kantoorbehoeften		809,71^5
Belasting en waterleiding		1 306,72
Verwarming en verlichting		943,96^5
Assurantiën		364,32
Salarissen en loonen		16 993,90
Gratificatiën en fooien		4 172,07^5
Inkoop van vleesch		299 091,51^5
Verkoop van vleesch (waaronder tevens ontvangsten van debiteuren)		356 645,47
Privé A dispositie		12 110,02
Privé B id.		4 388,09
Restitutie op verkoop van vleesch		28,91
Aankoop van inventaris		160,05
Diverse exploitatie-uitgaven		6 846,53^5

Op 1 Januari 1906 was nog te betalen:

Fourage	f 186,50	
Huisschilder	245,43	
Gasverbruik	46,05	
Diversen	9,06	
		f 487,04

Op 31 December 1906 was nog te voldoen:

Kantoorbehoeften, enz.	f 32,50	
Gas en brandstoffen	73,20	
Hoefbeslag paarden	12,30	
		f 118,00

De voorraad vleesch bedroeg op 1 Januari 1906 f 1393,75, hooi en haver f 71,10, kantoorbehoeften f 585.

De voorraad op 31 December 1906:

Vleesch f 612,80, hooi en haven, geen noemenswaardige voorraad, kantoorbehoeften, prijscouranten, enz. f 400.

De boekhouding wordt gevoerd naar de enkele methode. Uit het debiteurenboek blijkt, dat op 31 December 1906 nog voor

reeds geleverd vleesch te vorderen is	f 33 212,50
Af fooien 2 pct.	664,25
	f 32 548,25
terwijl op 1 Januari 1906 nog te vorderen was...	f 34 712,98
Af fooien 2 pct.	694,26
	f 34 018,72

Men vraagt uit bovenstaande gegevens een zoo gedetailleerd mogelijk winstoverzicht op te maken, waarbij nog rekening gehouden moet worden met de volgende afschrijvingen:

Op gebouwen	f 400,
,, wagens	200,
,, inventaris	300,
,, paarden	260.

N°. III.

De firma Jansen & C°. gevestigd te R. nabij de Duitsche grens, heeft dientengevolge een kas in Nederlandsch en Duitsch geld. Zij heeft een postbus in het naburige Duitsche plaatsje Z., ten einde daar de remises per post over haar leveringen in Duitschland te kunnen innen.

Plaatselijk gebruik te R. is:

a. te stellen de Rijksmark op f 0,60 Nederlandsch;

b. betalingen in Nederlandsch geld te doen tegen den koers f 1 Nederlandsch courant = f $0,98^5$.

Slechts bij de posterijen wordt geen agio toegestaan.

De firma houdt één kasboek met 3 geldkolommen in debet en credit, respectievelijk voor Marken, Nederlandsch geld effectief, en Nederlandsch geld nominaal.

Gevraagd wordt het kasboek dier firma van 1—15 September 1907 uit de volgende gegevens bij te werken, dit af te sluiten en te heropenen, en het daarna te journaliseeren.

Sept.	1.	Saldo in kas Mark 1200, f 580.	
,,	2.	Ontvangen van A. Jansen alhier, ter voldoening onzer factuur dd. 24 Aug. groot f 360	Mark 600,—
,,	3.	Betaald de quitantie van de firma Levison & Co., alhier, voor geplaatste advertenties f 13,80 .... met	Mark 23,—
,,	5.	Ontvangen van B. Karlo te Lochem, per postwissel	f 13,60
,,	8.	Gekocht te Z. 500 postzegels à 10 pfennige	Mark 50,—
		Gekocht te R. 250 postzegels à 5 cents	f 12,50
,,	12.	Betaald de quitantie van J. Roels alhier, over geleverd drukwerk	,, 86,20
		Factuurbedrag .... f 86,15	
		Zegel 0,05	
		f 86,20	
		als volgt: in Marken	Mark 100,—
		in Nederlandsch geld ...	f 25,81
,,	14.	Geïnd bij J. van Straten, alhier, onze quitantie ter voldoening van den eersten termijn van betaling, wegens aan hem geleverde machinedeelen, tot een factuurbedrag van f 360	,, 180,05
		Ontvangen in Nederlandsch geld	,, 177,35
,,	15.	Teveel in kas in Marken	Mark 3,—
		Te kort in kas in Nederlandsch geld	f 2,64

Eerste dag, 1—4 namiddag.

Boekhouden.

(Tweede gedeelte.)

De Mijnbouw-maatschappij „Placer Maria" te 's Gravenhage, welke het goud-placer Maria, gelegen in Suriname, exploiteert, heeft over het boekjaar 1906 de volgende balans met verlies-en-winstrekening gepubliceerd:

BALANS.

1. Concessie .	f 750 000,00	16. Maatschappelijk kapitaal . . .	f 1 250 000,00
2. Kosten van oprichting .	5 689,55^{5}	17. Crediteuren	1 569,65
3. Installatiekosten van het bedrijf .	54 702,23	18. Arbeidsloonen . . .	4 300,00
4. Magazijnvoorraad .	20 637,64^{5}	19. Traiterekening . . .	6 000,00
5. Uitgezonden goederen (stoomende) . .	2 119,75		
6. Kantoormeubilair .	1 228,81^{5}		
7. Pepita's .	460,00		
8. Kassa te 's Gravenhage . . .	342,19		
9. Kassa te Paramaribo .	8 086,14		
10. Kassier . .	20 263,75		
11. Prolongatie	390 000,00		
12. Debiteuren	2 036,21		
13. Intrest , .	260,00		
14. Voorschotten . . .	3 692,00		
21. Verlies en Winst . .	2 351,36^{5}		
	f 1 261 869,65		f 1 261 869,65

VERLIES en WINST.

15. Exploitatiekosten . .	f 59 716,78	20. Goudopbrengst . .	f 42 354,38
		13. Interest. .	15 011,03^{5}
		Saldo . .	2 351,36^{5}
	f 59 716,78		f 59 716,78

Leid daaruit, met behulp der volgende gegevens, de saldibalans af, getrokken uit de boeken van het hoofdkantoor te 's Gravenhage, op den dag van 31 December 1906.

Op dien datum waren nog niet ontvangen, en dus niet geboekt, de volgende vier verantwoordingsstukken van het bijkantoor te Paramaribo over de maand December 1906.

Deze stukken zijn later, alvorens bovenstaande balans op te maken, ingeboekt in het grootboek 1906.

1. KASSTAAT. (Bevattende de kasverantwoording van Suriname over de maand December 1906.)

Ontvangsten.

Saldo vorige maand	f 9636,01	
Verdisconteerde traite op het hoofdkantoor te 's Gravenhage à f 6000 met 1 pct. agio	6060,00	
Terugontvangen voorschotten	582,75	
Verkoop van magazijngoederen	72,90	
Verkocht product (goud)	2572,70	
		f 18 924,36

11.

Uitgaven.

Diverse kosten van exploitatie	f 3585,72	
Diverse kosten van installatie	1352,70	
Inkoop van magazijngoederen (in Suriname)	2372,80	
Invoerrechten op magazijngoederen uit Nederland ontvangen (Zie Goederenstaat)	172,00	
Arbeidsloonen (Zie Loonstaat)	3000,00	
Voorschotten aan arbeiders	355,00	
Saldo einde der maand	8086,14	
		f 18 924,36

2. GOEDERENSTAAT. Ontvangen magazijngoederen door het hoofdkantoor uitgezonden op 25 November 1906 f 2385,27
Invoerrechten in Suriname (Zie Kasstaat) 172,00

f 2557,27

(Deze staat bericht aan het hoofdkantoor de ontvangst te Paramaribo van door het hoofdkantoor uitgezonden goederen. De benoodigde magazijngoederen worden, òf rechtstreeks te Paramaribo,

òf door het hoofdkantoor elders aangekocht. In het laatste geval worden ze onmiddellijk door den leverancier naar Paramaribo geëxpedieerd (Zie balans fol. 5).

Een magazijnvoorraad is er dus in Nederland niet.

3. VERBRUIKSSTAAT. Verbruikte goederen, ten laste der installatie .... f 1537,29

Verbruikte goederen, ten laste der exploitatie 2287,25

Totaal verbruik in December .... f 3824,54

(Deze staat geeft aan het verbruik van goederen uit den magazijnvoorraad op het exploitatieterrein in December).

4. LOONSTAAT. Saldo verdiende loonen vorige maand (credit) .... f 4474,67

Verdiende loonen in December, geheel ten laste der exploitatie 2825,33

f 7300,00

Uitbetaalde loonen in December (Zie Kasstaat)... 3000,00

Saldo einde der maand...... f 4300,00

(Op de rekening Arbeidsloonen worden de arbeiders iedere maand gecrediteerd voor de verdiende loonen, gedebiteerd voor de aan hen betaalde loonen).

Verder waren op den dag van 31 December de volgende gegevens, de hoofdboekhouding in Nederland betreffende, mede nog ongeboekt.

1. Afschrijving op magazijnvoorraad f 5000.

(Hiervan werd de helft ten laste der exploitatie, de helft ten laste der installatie gebracht. Alle goederen, gereedschappen enz., zoowel die in magazijn, als die in gebruik, zijn in het saldo der rekening magazijnvoorraad begrepen).

2. Rente en provisie uit de rekening-courant van den kassier over 1906, welke op 6 Januari 1907 werd ontvangen:

Rente f 355,70 in ons credit, provisie f 280,01 in ons debet.

3. Afschrijving van oninbare voorschotten aan arbeiders f 320,75.

4. Diverse kleine rekeningen, onbetaald op 31 December 1906 en binnengekomen bij het hoofdkantoor in den loop van Januari, over kantoorbenoodigdheden en bureaukosten te 's Gravenhage (geheel ten laste der exploitatie) f 218,27½.

5. Eenige pepita's (stukjes grof goud) als monster naar Nederland gezonden, aanwezig op het hoofdkantoor, welke buiten de boeken waren gebleven, samen wegende 314 gram, gewaardeerd op f 460.

6. De loopende rente, over 6 dagen, van de prolongatie, groot f 390 000 à 4 pct. f 260.

7. Nog te ontvangen schadevergoeding van assuradeuren over in Juni 1906 op de Surinamerivier verongelukte goederen. (Deze waren nog in het saldo der rekening magazijngoederen begrepen) f 2036,21.

8. Wegens het goed voleindigen der installatie werd aan den hoofdingenieur het hem verstrekt voorschot van f 1000 kwijtgescholden.

N.B. Nevens de saldibalans moeten de door U gemaakte berekeningen tot vaststelling van de saldi der rekeningen, worden ingeleverd.

Tweede dag, 9—12 voormiddag.

Handelsrekenen.

1.

In eene verkooprekening over 200 pakken gezuiverde kapok kwam voor: Bruto gewicht 7783 K.G., tarra 530 K.G. à 30,08 cent per $\frac{1}{2}$ K.G. netto. Onkosten: vracht over 87,840 M^3., à f ... per M^3., premie f 0,35 per M^3., loskosten f 0,35 per M^3., losceel, schuitvracht, opslaan, tarren en bemonsteren f 50,20, rente 171 dagen à 5 % over de te voren genoemde onkosten (1 jaar = 360 dagen), leveren, pakhuishuur en kleine kosten f 64,40, brandassurantie $\frac{3}{4}$ $^0/_{00}$ over f 4800, courtage 1 %, provisie 3 %.

Indien het netto provenu f 2702,61 bedroeg, vraagt men, hoeveel gulden per M^3. de vracht bedroeg?

2.

Indien men te Berlijn op 10 Juni voor R.M. 27 000 in niet volgefourneerde aandeelen van zekere onderneming tegen den koers van 125 %, met $\frac{1}{2}$ $^0/_{00}$ courtage over de volle nominale waarde en 4 % beursrente van af 1 Januari 1907, R.M. 15 007.50 betaalde, vraagt men te berekenen, hoeveel % op deze aandeelen gestort was.

3.

Eene exportfirma trekt op 26 September 1906 eene traite, 90 dagen zicht, op een huis te Singapore, groot £ 37. 7. 8, tegen eene zending gecondenseerde melk. Ze geeft dien wissel, met volledige documenten, aan eene Bank te Amsterdam van wie zij 100 % voorschot daarop krijgt. Daartoe trekt de firma op dien datum tegen f 12 per £, eene 3/m. traite op de Bank voor het volle bedrag, welke de Bank accepteert per 26 December 1906. Op 26

December 1906, de traite op Singapore nog niet betaald zijnde, zorgt de firma voor dekking in contanten van het vervallen bank accept en trekt tegelijkertijd eene nieuwe 3/m. traite op de Bank, welke deze per 26 Maart 1907 accepteert. Beide keeren zorgt de Bank voor het zegelen van den wissel. Zij brengt voor elk 3/m. accept $^3/_8$ % acceptcommissie in rekening en op de traite op Singapore f 1,20 voor porto. Maak op 2 Maart 1907 de afrekening van de Bank met den cliënt, als zij op dien datum advies van betaling en afrekening van haar agentschap te Singapore ontvangt over de aldaar geïncasseerde traite, waarbij 1 £ = f 12,13$\frac{1}{4}$. De Bank vergoedt rente 1 % beneden het bankdisconto en berekent 1 % daarboven. Bankdisconto 5 %.

4.

Weenen kocht 1550 Engelsche sovereigns voor K. o/w. 37.440,71. Indien het onderwicht 3$\frac{1}{2}$ gram bedroeg en voor courtage $\frac{1}{2}$ $^0/_{00}$ betaald werd, vraagt men tegen welken prijs per sovereign gekocht is. Voor onderwicht werd K. o/w 1.50 voor elk vol half gram vergoed.

Bereken tevens, hoeveel kronen de kooper zou winnen of verliezen, indien hij de partij te Petersburg verkocht à Roebel 5,043 99 per solotnik bruto. De partij woog 12.356,2 gram bruto.

Een Russisch pond = 96 Solotnik = 409.512 gram.

De onkosten op den verkoop op Roebels 73,46 te stellen en voor den k/z. wisselkoers op Petersburg 254 te nemen.

5.

Berlijn koopt aan eigen beurs f 30 000 op Amsterdam 8/d. zicht à f 168,50 per 8/d. zicht en $\frac{1}{2}$ $^0/_{00}$ courtage, die in Petersburg verkocht worden à 78,40 per zicht met 4 % disconto en 1 $^0/_{00}$ courtage.

Petersburg koopt voor het provenu een wissel op Parijs 30 dagen zicht à 37,35 per zicht, disconto 3 %, franco courtage, en Berlijn plaatst die à 80.90 per 8/d. met 3 % disconto, franco courtage. Deze transacties geschieden voor gezamenlijke rekening van Berlijn en Petersburg, die elk voor zich de kleine onkosten, daarop verder vallende, dragen, terwijl de winst gelijkelijk wordt gedeeld. Hoeveel R.M. bekomt elk hiervan?

Tweede dag, 1—4 namiddag.

Rekening-courant.

A. zond, 8 Juli 1907, aan B. rekening-courant, bewerkt volgens de *progressieve methode*, naar de volgende gegevens:

Debet :	Januari	1	1907 f	3256,80	per	December	31	1906
	,,	25	,,	7244,25	,,	Januari	25	1907
	Maart	10	,,	6080,35	,,	April	10	,,
	April	5	,,	1836,50	,,	,,	5	,,
	Mei	15	,,	5237,10	,,	Juli	15	,,
	Juni	10	,,	2816,50	,,	,,	20	,,
Credit :	Januari	10	,,	7315,65	,,	December	20	1906
	Februari	15	,,	5728,20	,,	April	15	1907
	April	20	,,	3447,75	,,	Juni	20	,,
	Mei	25	,,	3998,40	,,	,,	25	,,

De rekening-courant werd geopend 1 Januari 1907, afgesloten 30 Juni 1907. De eerste periode liep van 1 Januari tot en met 20 Maart, de tweede van 21 Maart tot en met 10 Mei, de derde van 11 Mei tot en met 30 Juni. De berekende rente was gedurende de eerste periode 4 %, gedurende de tweede 5 % en gedurende de derde $4\frac{1}{2}$ %. In elke periode werden de posten opgenomen, welke gdurende die periode waren ingekomen en de rente ervan tegen den rentestand dier periode berekend.

Men vraagt de door B ontvangen rekening-courant.

B gaf op 13 Juli 1907 A bericht, dat de post op 25 Januari geboekt, onjuist was en hij, volgens zijne berekening, voor een saldo rente van f 39,09 gecrediteerd had moeten worden. (Onder saldo rente wordt verstaan de rente der 3 perioden samen.)

Bepaald het juiste bedrag van den post van 25 Januari en geef een duidelijke verklaring van de wijze, waarop men door berekening tot dat bedrag kan komen.

Na het juiste bedrag gevonden te hebben, vraagt men de verbeterde rekening-courant, volgens de *retrograde methode* bewerkt.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 19 Februari 1908, n°. 42.

N°. 12.

RAPPORT *omtrent het Tweede internationale Congres voor Physische Therapie, te Rome*, 12—17 *Oct.* 1907, *uitgebracht door* dr. D. DE VRIES REILINGH, *privaat docent in de Physische Therapie aan de Rijksuniversiteit te Groningen*, *en* J. F. L. VAN BREEMEN, *arts*, *directeur van het Instituut voor Physische Therapie te Amsterdam.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

12 October.

Vergadering van het Comité international permanent des Congrès de Physiothérapie. Als plaats voor het derde internationale Congres voor Physische Therapie wordt Parijs aangewezen. Het Congres zal gehouden worden in 1910.

Tot eerevoorzitter wordt benoemd prof. Bouchard, tot voorzitter prof. Landouzy, beiden te Parijs. De gedelegeerden der verschillende Regeeringen waren uitgenoodigd deze vergadering bij te wonen.

's Avonds ontvangstreceptie in de Academie.

13 October:

's ochtends 10 uur: Opening van het Congres in de zaal der Horatiers en Curiatiers van het Capitool, door den vertegenwoordiger des Konings. Daarna voerden achtereenvolgens het woord: Z. E. de Minister van Publieke Werken, de vertegenwoordigers van de Regeeringen van Staten van Europa en van Noord- en Zuid-Amerika, en de president van het Congres;

2 uur: opening van de tentoonstelling van Röntgenapparaten, lichtapparaten, physisch-therapeutische instituten, climatologische

en balneologische stations, minerale wateren, schemata voor oefeningstherapie, toestellen voor gymnastiek enz. enz.

Het Instituut voor Physische Therapie te Amsterdam o. a. werd bekroond met een gouden medaille;

3 uur: 1ste algemeene zitting van het Congres onder voorzitterschap van prof. Baccelli te Rome.

Behandeld werden en aan discussie onderworpen de volgende rapporten:

prof. Goldscheider (Berlijn). Les agents physiques envisagés comme moyens hygiéniques, et comme adjuvants indispensables au service de la médecine et de la chirurgie;

dr. André Corsini (Florence). Hetzelfde onderwerp;

prof. H. Huchard (Parijs). Rôle de l'intoxication dans l'artériosclérose et les cardiophathies artérielles. Traitement par les agents physiques et surtout par le régime alimentaire.

Bovendien eenige mededeelingen betrekking hebbend op dezelfde onderwerpen.

14 October, 9 uur:

Sectievergaderingen.

SECTIE A.

Electrotherapie.

Rapporten:

Drs. Delherm et Laquerrière (Parijs). L'introduction électrolytique d'ions médicamenteux;

dr. Domenico d'Arman (Venetië). Sur l'introduction des médicaments dans l'organisme au moyen de l'électricité;

prof. J. Bergonié (Bordeaux). Importance et desiderata de l'électrodiagnostic;

dr. Albert Weil (Parijs). Les bains hydroélectriques;

dr. Ezio Luisada (Florence). Le bain hydroélectrique.

SECTIE B.

Mechanotherapie.

Rapport:

dr. Maurice Faure (Parijs). La rééducation et particulièrement la rééducation motrice.

SECTIE C.

Hydrotherapie, Climatologie etc.

Rapporten:

prof. Armand Gautier (Parijs). L'origine des eaux thermales et leur minéralisation;

prof. V. Gauthier (Napels). Etat actuel de nos connaissances sur la génèse et sur la composition des eaux minérales;

prof. H. Strauss (Berlijn). L'état moléculaire et ionique et radioactivité des eaux minérales;

prof. Barduzzi (Siena). Hetzelfde onderwerp.

prof. Julius Lazarus (Berlijn). La thérapeutique des inhalations et la pneumothérapie.

Aanmerking. Bovendien mededeelingen over dezelfde onderwerpen en eenige rapporten, die wel ingestuurd, maar niet voorgelezen werden en die dus in de Comptes-Rendus du Congrès zullen verschijnen.

3 uur: algemeene vergadering.

Rapporten:

prof. Vittorio Ascoli (Rome). Diététique et cures physiques;

dr. O. von Hovorka (Weenen). L'exercice musculaire au double point de vue hygiénique et thérapeutique;

dr. Enrico Gualdi (Rome). Hetzelfde onderwerp;

dr. Frenkel (Heiden). La rééducation des mouvements ataxiques. Principes, technique et résultats.

Bovendien mededeelingen.

's avonds 10 uur: receptie van de gedelegeerden der Gouvernementen in het paleis van Buitenlandsche Zaken, door Z. E. den Minister van Publieke Werken.

15 October, 9 uur:

Sectievergaderingen.

Sectie A.

Electrotherapie.

Rapporten:

prof. O. Lassar (Berlijn). Thèses sur la Roentgenologie;

dr. J. Belot (Parijs). Les progrès accomplis par la Röntgenologie;

dr. V. Maragliano (Genua). Sur le progrès de la Röntgenologie;

dr. L. Freund (Weenen). Die Röntgenstrahlenbehandlung von Knochen- und Hauttuberkulose.

Sectie B.

Mechanotherapie.

Rapporten:

dr. Hasebroek (Hamburg). La kinésithérapie dans le traitement des troubles de la nutrition et de la circulation;

dr. Fernand Cautru (Parijs). Du massage abdominal dans les maladies de la nutrition et les troubles de la circulation.

Sectie C.

Hydrotherapie, Climatologie enz.

Rapporten;

prof. P. Casciani (Montecatini). Absorption des eaux minérales par l'usage interne et par les injections endoveineuses;

prof. Cesare Baduel (Florence). Action générale physiologique et thérapeutique de l'hydrothérapie;

dr. D. de Vries Reilingh (Groningen). L'influence des bains à température élevée sur le bilan azoté. (Avec planches.)

Aanmerking. Bovendien mededeelingen en eenige rapporten, die wel ingestuurd werden, maar niet uitgebracht. Deze zullen in de Comptes-Rendus van het Congres opgenomen worden.

3 uur: algemeene vergadering.

Rapporten:

J. F. L. van Breemen (Amsterdam). Exemple de traitement du médecin dans un institut central de physiothérapie;

prof. Thiem (Cottbus). Rôle des agents physiques dans le diagnostic et dans le traitement des accidents du travail;

dr. Bernacchi (Milaan). Hetzelfde onderwerp;

prof. A. de Luzenberger (Napels), Sur l'utilité de l'intervention en premier temps de la thérapeutique physique dans les accidents du travail; tant pour établir le diagnostic que pour en faciliter et abréger le traitement;

prof. Baistrocchi (Salsomaggiore). Nécessité d'une législation uniforme dans les Etats d'Europe, au sujet des eaux minérales — source et captation — des stations thermales et climatériques, etc.;

prof. Brieger (Berlijn). La thérapeutique physique et l'hydrologie ont le droit d'être classées parmi les matières obligatoires d'enseignement et d'examen pour le doctorat;

prof. Barduzzi (Siena). Hetzelfde onderwerp;

dr. Giulio Moglie (Rome). L'application des agents physiques doit être réservée aux docteurs en médecine. Dans les hôpitaux la gratuité du traitement par les agents physiques, doit être limitée aux personnes pourvues des certificats de pauvreté absolue.

De conclusie van dit rapport, uitgedrukt in zijn titel, werd in stemming gebracht en aangenomen. Op de algemeene vergadering, den volgenden dag, werd de aanneming geapprobeerd;

dr. Lossen (Darmstadt). L'application des agents physiques doit être réservée aux docteurs en médecine etc.

Mededeelingen:

dr. D. de Vries Reilingh (Groningen). Sur la thérapie du diabète insipide. (Avec planche.)

Verder niet-uitgebrachte mededeelingen en rapporten, die in de Comptes-Rendus zullen verschijnen.

10 uur: receptie van de congresleden in het museum van het Capitool door het gemeentebestuur van Rome.

16 October, 9 uur.

Sectievergaderingen.

Sectie A.

Electrotherapie.

Rapporten:

dr. H. Strebel (München). Etat actuel de nos connaissances sur le radium;
dr. L. Freund (Weenen). Hetzelfde onderwerp;
dr. Crescenzo Esdra (Rome). Hetzelfde onderwerp;
prof. Celso Pellizari (Florence). De la photothérapie;
dr. Bernhard (Samaden). Sonnenlicht in der Chirurgischen Therapie.

Sectie B.

Mechanotherapie.

Rapporten:

dr. Amson (Wiesbaden). Massage de l'abdomen et exercices abdominaux;
dr. Serena (Rome). Action générale physiologique du massage;
dr. A. Sperling (Berlijn). Massage de l'estomac et de l'intestin.

Sectie C.

Hydrotherapie, Climatologie enz.

Rapporten:

dr. A. Laqueur (Berlijn). Action générale physiologique et thérapeutique de l'hydrotherapie;
dr. Jean Heitz (Royat). Des modifications de la pression artérielle par les différentes pratiques hydrothérapiques;
dr. Ferdinando Battistini (Turijn). Applications de la crymothérapie;

dr. Francken (Menton). L'action générale physiologique et thérapeutique des différents facteurs du climat d'altitude et du climat marin;

dr. D. G. Dalgado (Lissabon). The Riviera of Portugal, or the Point of Junction of the Polar and Equatorial climatic influences on the Westend Coast of Europe;

dr. Rollier (Leysin). Le traitement de la tuberculose chirurgicale par l'héliothérapie et l'altitude.

Aanmerking. Bovendien mededeelingen en rapporten, die niet uitgebracht zijn, maar in de Comptes-Rendus zullen verschijnen.

3 uur: Algemeene vergadering.

Mededeeling van den datum en de plaats voor het volgende internationale Congres voor Physische Therapie (Parijs, 1910) en van den eerevoorzitter en den voorzitter van dat Congres (resp. prof. Bouchard en prof. Landouzy).

Sluiting der vergadering door den voorzitter, prof. Guido Baccelli, van Rome.

10 uur: Verlichting van het Colosseum ter eere van de congresleden.

17 October:

Gezamenlijke tocht naar Tivoli en de villa Hadriana. Lunch te Tivoli. Bezoek der Bagni di Solfatara (Aquae Albulae), een zwaveltherme in den omtrek van Rome.

Algemeene Beschouwingen.

Het Congres was zeer druk bezocht door geneeskundigen van bijna alle Staten van Europa, van Noord- en Zuid-Amerika, van Japan. Officieele afgevaardigden waren gezonden door de Regeeringen van: Duitschland, Vereenigde Staten van Amerika, Australië, Oostenrijk-Hongarije, België, Bulgarije, Chili, Costa Rica, Frankrijk, Griekenland, Nederland, Italië, Mexico, Noorwegen, Peru, Portugal, Rumenië, Zweden en Urugay, en door geneeskundige genootschappen van: de Vereenigde Staten van Amerika, Oostenrijk-Hongarije, België, Bohemen, Frankrijk, Rusland.

Onder de bezoekers van het Congres werden relatief vrij veel Nederlanders gezien.

De geoorloofde talen waren Fransch, Duitsch, Engelsch, Italiaansch. Het meest werd gesproken in de Fransche taal, daarna in het Italiaansch (door Italianen).

Al de vergaderingen van het Congres, behalve de openings-

zitting, werden gehouden in het Policlinico, het algemeene ziekenhuis van Rome, en waren zeer bezocht.

De organisatie van het Congres was uitstekend, de leiding in handen van de eerste clinici van Europa; de resultaten, die voor de Physische Therapie werden bereikt, waren zeer groot. Algemeen werd het groote belang der Physische geneeswijzen erkend, algemeen de behoefte gevoeld om voor de Physische Therapie te vragen: opname in het verplichte leerplan van den aanstaanden arts; officieele voorziening in het onderwijs van de Physische Therapie aan de Universiteit.

Algemeen werd ingezien het groote belang, dat — zoowel uit een oogpunt van hygiëne als van therapie — de gemeenschap heeft bij een goede uitoefening van de Physische Therapie.

In den loop van het Congres brachten ondergeteekenden een bezoek bij den gezant van Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden bij de Italiaansche Regeering.

Dr. D. d. V. Reilingh,
privaat docent aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

J. v. Breemen,
Geneesheer-Directeur van het Instituut voor Physische Therapie te Amsterdam.

N°. 13.

VERSLAG *van de vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering op het te Londen van* 5—10 *Augustus* 1907 *gehouden VIIIième Congrès international des Habitations à Bon Marché. (Housing Congress, Wohnungskongress).*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De ondergeteekenden werden bij Koninklijk besluit van 17 Juli 1907 n°. 36 benoemd tot vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering op bovengenoemd congres, dat gehouden werd onder de auspicien van de „National Housing Reform Council" en het „Comité permanent des Congrès des Habitations à Bon Marché".

In genoemd permanent comité, dat opgericht werd tijdens het congres te Luik en dat zich in hoofdzaak ten doel stelt de congressen voor te bereiden, de plaats vast te stellen waar ze zullen worden gehouden en de vraagstukken, die in behandeling zullen worden genomen, hebben voor Nederland zitting de heer J. W. C. Tellegen, te Amsterdam, en beide ondergeteekenden. Met het bovenstaand doel kwam het comité permanent 2 maal te Brussel samen in het ministerie „de l'Industrie et du Travail". De laatste vergadering werd door ziekte van den voorzitter persoonlijk gepresideerd door den Minister van genoemd Departement. Op den eersten dag van het congres kwam het comité vóór den aanvang der werkzaamheden nog eens samen ter behandeling van verschillende onderwerpen. Daar werd o. a. besproken de plaats, waar het volgend congres zoude worden gehouden. De gedelegeerde van Amerika pleitte voor New-York of een andere plaats aldaar. In verband met de groote kosten en het verlies van tijd werd daar echter van afgezien. De alge-

meene wensch was, dat Nederland in de eerste plaats zoude worden aangewezen. De Nederlandsche leden, hoewel dankbaar voor de eer, meenden echter, dat de tijd daarvoor thans nog niet geschikt was, omdat de invloed van de Woningwet over 2 jaar nog niet goed tot zijn recht zoude gekomen zijn. Als voorloopige plaats van samenkomst werden daarom voor 1909 Dresden, Turijn of Weenen aangewezen, terwijl daarna voor 1912 Nederland in aanmerking zoude komen. Op de eerstvolgende samenkomst van het comité, vermoedelijk in Januari a. s., zal de plaats van het IXde congres worden vastgesteld.

De behandeling der onderwerpen was niet over verschillende secties verdeeld.

De gehouden vergaderingen waren algemeen. Het comité permanent had voor de verschillende landen één bepaald onderwerp aangewezen waarover door dat land door één rapporteur verslag zou worden uitgebracht; daarnaast zou elk land een beknopt verslag mogen indienen over hetgeen in de allerlaatste jaren ter verbetering der volkshuisvesting was gedaan. Aan dien regel heeft men zich vrijwel gehouden, slechts enkele afwijkingen kwamen voor. Aanleiding tot deze regeling vond men in den algemeenen wensch, dit congres eene bij uitstek practische beteekenis te geven en veel tijd beschikbaar te stellen voor excursies, waarbij men ter plaatse zou kunnen zien, hetgeen verricht was. Het aanschouwelijk onderricht was te Luik te weinig tot zijn recht gekomen en men had een dikken bundel zeer belangrijke rapporten, die nog geenszins verouderd kon heeten, zoodat eene beperking van de rapporten ditmaal algemeen gewenscht werd.

Zeven onderwerpen waren aan de orde gesteld.

I. Inspectie, verbetering en afbraak van woningen; rapporteurs: W. de Man, Utrecht; J. H. Faber, Zwolle; Harold Shawcross, Rochdale.

II. De landquaestie; rapporteur: dr. W. Mewes, Dusseldorf.

III. De financieele en de belastingquaestie; rapporteurs: L. Ferrand, Parijs; V. Magaldi, Rome.

IV. Bouw en beheer van arbeiderswoningen; rapporteur: H. R. Aldridge, Leicester.

V. Uitbreidingsplannen; rapporteur: prof. dr. J. Stübben, Berlijn.

VI. Verkeersmiddelen, arbeiderstreinen en trams; rapporteur: prof. dr. E. Mahaim, Luik.

VII. Arbeiderswoningen ten platten lande; rapporteurs: E. Tibbaut, Brussel; Miss C. Cochrane, Londen; P. Morrell, Londen.

De rapporten waren in drie talen, de talen van het congres, Fransch, Engelsch en Duitsch, verkrijgbaar gesteld. Ondergeteekenden hadden hun rapport in de Engelsche taal uitgebracht, en leggen het in die taal hierbij over.

Hoewel de eigenlijke werkzaamheden eerst op Maandag 5 Augustus zouden beginnen, waren er voor Zaterdag 3 Augustus vijf belangrijke tochten georganiseerd in Londen. Men moest daartoe wel overgaan, omdat het onmogelijk bleek het geheele programma in ééne week af te werken.

Excursie A was naar Hammersmith Rowton Lodging House; Block Dwellings Guinnes Trust; gemeentelijke woningen te Manor Grove, Richmond en Battersea; B naar Garden Suburb en woningen in aanbouw te Hampstead; C Block Dwellings van de County Council van Londen te Millbank en van de Borough Council van Westminster, Rowton Lodging House (volkslogement) te Newington Butts en de gezinswoningen van de Ecclesiastical Commissioners te Walworth; D Bruce House (London County Council Lodging House) en de Block Dwellings te Kingsway New Street; E Block Dwellings van de Peabody Trustees te Westminster.

Op Zaterdagmorgen hebben ondergeteekenden getracht een bezoek te brengen bij Hr. Ms. gezant te Londen, maar konden op dat uur niet worden ontvangen.

De ondergeteekenden hadden zich aangesloten bij de groep C. Wij meenen het bij deze vermelding te moeten laten, omdat eene korte beschrijving van hetgeen getoond werd, niet wel mogelijk is.

In den avond was er een druk bezochte receptie van den Moyor en de Mayoress van Westminster, in Caxton Hall, waarvoor alle officieele vertegenwoordigers eene uitnoodiging hadden ontvangen.

Zondag 4 Augustus was er gelegenheid den dienst bij te wonen in de Westminster Abbey, waar de bisschop van Birmingham in eene preek het woningvraagstuk zou betrekken. Voor gedelegeerden waren plaatsen beschikbaar gesteld, waarvan door ondergeteekenden gebruik werd gemaakt.

Maandag 5 Augustus te $10^1/_2$ uur werd het congres officieel geopend door zijn eerevoorzitter Sir John Dickson Poynder, M. P., die in eene zeer toegejuichte rede de congressisten welkom heette; daarna was het woord aan John Burns, secretary to the Local Government Board en William Thompson, voorzitter van de National Housing Reform Council en van dit congres.

Sir John legde er den nadruk op, dat het weinig geeft dat aan de gemeenten heele reeksen bevoegdheden worden toegekend,

indien ze die bevoegdheden niet gelieven te gebruiken. Wanneer eene zaak gewichtig genoeg was om ze wettelijk te regelen en ze was goed, dan mocht men niet volstaan met tegen de gemeenten te zeggen, nu *moogt* ge u daarmede bemoeien, neen, het behoorde te zijn: nu *zult* gij handelen.

John Burns bleek dat gevoelen niet te deelen; het was eene fout in de democratie, dat ze te veel van den Staat en te weinig van het individu verwacht. De drang naar verbetering moest van onder naar boven doorwerken en niet omgekeerd, dat was een eisch van het beproefde systeem van zelfregeering waarmede Groot-Brittannië was gegroeid en tot macht gekomen.

Evenals indertijd de autoriteiten in Luik, bleek ook Burns van meening, dat aan eene oplossing van de moeilijkheden, voor zoover het de huisvesting van den gezeten werkman betreft, met vrucht gewerkt wordt en dat de woningtoestanden voor die klassen in de laatste dertig jaren aanmerkelijk zijn vooruitgegaan en nog steeds vooruit blijven gaan. Dat is te danken aan de hoogere loonen en aan de zekerheid van dat loon, aan beter hygiënisch inzicht, aan het streven van de woninghervormers, maar meer vermoedelijk dan aan al die factoren samen, aan de goedkoope trams en buurtsporen, die het mogelijk hebben gemaakt dat in de allerlaatste jaren eene afvloeiing van overbevolkte stadswijken naar de voorsteden plaats vond. Voor de allerarmsten bleef het er donker uitzien: ze waren oeconomisch te weinig zelfstandig en te weinig ontwikkeld om zich op te heffen of hun invloed te doen gelden en aldus hooger en beter verzekerd loon te verwerven, en dat was vóór alles noodig. De ongeschoolde losse arbeider was de wanhoop voor alle hervormers; waar losse arbeid endemisch was, traden woningellende, drankmisbruik, ziekte en misdaad epidemisch op, dat was een niet te ontkennen feit, en daarom was hooger en beter verzekerd loon het eerst noodige en daaraan behoorde zich dan eene betere opvoeding, die juister gebruik van het verdiende loon medebracht, aan te sluiten. Ook moest men den trek naar de steden stuiten, niet door dwangmaatregelen, maar door de bewoonbaarheid van het platteland te verhoogen en door duidelijk te doen uitkomen en te propageeren, hoe veel beter een kleine boer of landarbeider het in veel opzichten heeft dan een losse arbeider in de stad, zelfs wanneer de loonen in de stad hooger zijn. De bewoonbaarheid van het platteland te verhoogen was het eerst noodige en eene daartoe strekkende regeling moest dus voorafgaan aan eene nieuwe wetgeving op woninggebied voor de steden; de woningquaestie op het land hing ten nauwste samen met die van het kleine grondbezit en eene royale wette-

lijke regeling daarvan zou nog dit jaar het Parlement bereiken, terwijl Burns dan voor het volgende jaar eene algemeene woningwet beloofde, waarvoor hij gaarne inspiratie en moreelen steun van dit congres verwachtte.

De Mayor van Westminster heette het congres nog welkom op zijn gebied zoo rijk aan historische herinneringen en de heer Lepreux, voorzitter van het Comité permanent des Congrès des Habitations à Bon Marché, bedankte namens de gedelegeerden van alle tot dat comité toegetreden landen, waarmede de officieele toespraken waren afgeloopen.

In den namiddag begonnen de eigenlijke werkzaamheden.

Thompson, voorzitter van dit congres en van de National Housing Reform Council, deed in zijne openingsrede uitkomen hoe elk woningcongres gevolgd was door ingrijpende hervormingen, nu in het eene land, dan in het andere en hoe locale hervormingen verder doorwerken, tot navolging voeren en gemeen goed worden. Als resultaat van de vorige congressen had er zich op talrijke punten een communis opinio gevormd en was, wat eerst een strijd tusschen verschillende principen en beschouwingen geleek, in tal van gevallen teruggebracht tot een vraag van meer of minder, van opportuniteit en urgentie.

Thompson meende, dat thans algemeen wordt toegegeven, dat er een sterk centraal lichaam moet zijn, dat de krachten van de overheid en van den particulier coördineert en prikkelt en dat in het uiterste geval de overheid tot de orde roept of zelfs vervangt wanneer die haar plicht verzuimt.

Er ontbreekt nog veel aan de diagnose van het vraagstuk en juiste kennis is absoluut noodzakelijk om met vrucht te kunnen ingrijpen Voor alles, er moet zijn eene betrouwbare en volledige woningstatistiek, een burgerlijke stand voor de volkswoningen, waar men alle gegevens omtrent ligging, afmetingen, aantal vertrekken, huur, onderhoud enz., kan vinden. Alle hervormers zijn voorts van meening, dat er op de eigenaren dwang moet kunnen worden uitgeoefend om de woningen goed te onderhouden, op de bewoners, om ze zindelijk te bewonen en op beiden, om de overbevolking tegen te gaan. We weten, zegt Thompson, en we aanvaarden de consequenties van dat weten, dat die dwang alleen kan en zal worden uitgeoefend, als er eene krachtige, systematische en wel toegeruste inspectie is, totaal onafhankelijk van de huiseigenaren en plaatselijke invloeden. Ook weten we nu dat de quaestie van het gezinshuis (de cottages) tegenover de huurkazerne (het block) niet eens voor al ten gunste van een dier beide vormen zal of kan worden beslist. De strijd was, vooral in Engeland, lang en hevig, maar het blijkt wel, dat

onder bepaalde omstandigheden het block niet te vermijden is. Beslist eindelijk is ook, dat het de *plicht* van de overheid is, in het woningvraagstuk tusschenbeide te komen en dat is wel een merkwaardige overwinning, waar vroeger op deze congressen de vraag, of de overheid het *recht* had zich met de zaak in te laten, geregeld en heftig werd aangevochten.

De strijd is verplaatst en beweegt zich thans in hoofdzaak op practisch terrein. Voorstanders van de „eigen woning" en van de „huurwoning" verdragen elkaar thans. Ook hier hebben beide vormen hun recht van bestaan bewezen en behooren locale overwegingen en gewoonten, temperament en geschiedenis, de keuze te bepalen. Een ieder geeft thans toe, dat krotten moeten verdwijnen en dat meer dan vroeger gestreefd behoort te worden, naar vermindering van lasten, die tot dat doel op de gemeenschap worden gelegd. Het publiek wordt te vaak een slachtoffer van uitbuiting door baatzuchtige huiseigenaren, dat behoort voorkomen te worden. Een ieder eindelijk weet thans, dat er te weinig goede woningen beschikbaar zijn en dat aanbouw krachtig moet worden bevorderd, maar met de vraag, hoe en door wien die aanbouw zal behooren te geschieden, komen wij op het terrein, waar een communis opinio nog verre is.

Thompson resumeert dan de hoofdvragen, die thans de woninghervormers bezighouden, als volgt:

1°. Kunnen de gezondheids- en woningwetten krachtig worden toegepast indien de aanbouw van nieuwe woningen aan het particulier initiatief wordt overgelaten, of is het noodig, dat van overheidswege in de behoefte aan bouwterreinen of in die aan woningen, of in beiden, wordt voorzien?

2°. Wanneer de overheid in de behoefte aan woningen voorzien zal, behoort ze dan te bouwen op of nabij de plaats, waar de veroordeelde woningen staan, of zal ze in de buitenbuurten gaan bouwen en de verkeersmiddelen verbeteren?

3°. Hoever zal de overheidszorg voor den aanbouw van woningen zich uitstrekken? Zal ze er naar streven de productie geheel aan zich te trekken of zal ze alleen ingrijpen waar en voor zoover het particulier initiatief faalt?

4°. In Engeland zijn alle partijen het er over eens dat de steden de bevoegdheid moeten hebben een uitbreidingsplan te maken, maar ze verschillen nog van opinie over tal van détails. Zal men bepalen, dat er niet meer dan een vooraf bepaald aantal woningen per acre mag verrijzen? Zal dat plan geven wat we er van verwachten, indien het niet gepaard gaat met andere hervormingen? Moet bijv. de gemeente niet de bevoegd-

heid krijgen op uitgebreide schaal land te koopen of te onteigenen in het uitbreidingsgebied?

Hoe moet de waarde van het land en dus het bedrag van de schadeloosstelling bij onteigening worden gefixeerd en hoe moet belet worden, dat machtige locale invloeden die schadeloosstellingen opdrijven ten nadeele van de gemeenschap? Moet het land niet belast worden naar de verkoopwaarde en behoort niet die waarde de basis te zijn voor het bepalen van de schadeloosstelling? Moet het gemeentelijk grondbezit gereserveerd worden voor gemeentelijken bouw en voor dien van altruïstische vereenigingen of moet het ook voor aanbouw door particuliere bouwers beschikbaar worden gesteld?

5°. Tamelijk algemeen is men van opinie dat de openbare kassen iets mogen bijdragen om in de woningbehoefte te voorzien, maar binnen welke grenzen en voor welke doeleinden, blijft eene open vraag. Moet, als regel, tegen of boven den kostenden prijs worden verhuurd, of zouden sommige woningen ook mogen worden gesubsidieerd door extra goedkoop geld of terrein, door vrijstelling van belasting, of door eene tegemoetkoming in de kosten van onderhoud?

Ziedaar eene reeks problemen die onze aandacht vragen en die we door dit congres een stap nader tot de oplossing hopen te brengen.

In Engeland hebben we uit de openbare kassen veel geld — f 72 000 000 — genomen om krottenbuurten op te koopen en f 48 000 000 om nieuwe woningen te bouwen, en het schijnt ons thans toe, dat we te veel consideratie gebruikt hebben met de eigenaren toen we hun panden tegen grof geld opkochten. Waar de prijs van dergelijke opruimingen van f 600—f 840 per hoofd heeft bedragen, blijkt wel, dat we er op dien voet niet mede kunnen doorgaan en zoeken we naar een middel om de kosten, voor een deel in elk geval, op de eigenaren te leggen. Met partieele opruimingen en aanschrijvingen tot verbetering en verbouw is in Birmingham, Hull en Manchester reeds heel wat in die richting bereikt.

In Engeland en Ierland is in de laatste dertig jaar veel gedaan door gemeenten en vereenigingen om tot verbetering van de woningtoestanden te geraken. De gemeenten bouwden in Engeland 20 506 woningen, altruïstische vereenigingen 46 707, terwijl een nieuw instituut, dat veel succes belooft, de coöperatieve vereeniging met gemeenschappelijk bezit, reeds 400 woningen aanbouwde.

In Ierland zijn door de overheid 20 634 gemeentelijke woningen gesticht, die gemiddeld f 1800 per stuk hebben gekost en die

verhuurd worden tot prijzen, varieerend van 45 ct. tot 90 ct. per week. Dat is heel wat beneden den kostenden prijs en de Regeering draagt dan ook een half millioen bij in rente en aflossing, de gemeenten ruim 7,5 ton, terwijl de huren niet meer opbrengen dan pl. m. 5,7 ton. In 1906 is opnieuw ruim 50 millioen gulden, met de noodige bijdragen in de aflossing, gevoteerd, om met den aanbouw van behoorlijke woningen voor de plattelandsbevolking in Ierland te kunnen voortgaan.

Thompson memoreert ten slotte dat ook andere onderdeelen van het vraagstuk niet onopgemerkt voorbijgaan. De vele tentoonstellingen van arbeiderswoningen, die tot resultaat hadden, dat men *en* logischer *en* goedkooper ging bouwen, de villadorpen Bournville en Port-Sunlight, de tuinstad te Letchworth zijn zooveel bewijzen, dat er in alle richtingen gezocht en gewerkt wordt; de deelnemers aan het congres zullen de gelegenheid hebben te zien in hoeverre dat zoeken tot resultaten heeft geleid.

Ondergeteekenden hebben gemeend eenigszins uitvoerig bij de rede van Thompson te moeten stilstaan, omdat hij op zijn gebied een man van groot gezag is en omdat zijn rede, naar onze ervaring op het congres, werkelijk aangeeft, hoe de stand van het vraagstuk thans is.

Dadelijk na Thompson kregen de Nederlandsche afgevaardigden gelegenheid hun rapporten nader toe te lichten, waarvan door hen gebruik werd gemaakt. De belangstelling in Engeland voor de Nederlandsche wetgeving op de volksgezondheid en de volkshuisvesting bleek groot.

Na de eenigszins uitvoerige vermelding van hetgeen door den voorzitter van het congres werd medegedeeld, komt het ons niet noodig en ook bezwaarlijk voor, een overzicht te geven van het verder verhandelde. Zeer belangrijke rapporten waren uitgebracht door dr. W. Mewes, uit Dusseldorf, over gemeentelijk grondbezit, en dr. Ing. J. Stübben, uit Berlijn, over uitbreidingsplannen, voorts door prof. E. Mahaim, uit Luik, over arbeiderstreinen en trams. Nog sterker mogelijk dan in Luik, waar de persoonlijke eigenschappen van Siegfried, Frankrijk nog eene enkele maal op den voorgrond brachten, bleek thans, dat woninghervormers hunne blikken te richten hebben naar Engeland, Duitschland en België en niet langer naar Frankrijk.

De debatten waren gewoonlijk levendig en vaak interessant, strict werd aan de vastgestelde tijden gehouden, zoodat alles op tijd afliep. Dat niet alles au fond kon behandeld worden en niet alle debaters met deze regeling evenzeer ingenomen bleken, behoeft geen nader betoog, dat is niet te vermijden.

Maandagavond waren alle gedelegeerden uitgenoodigd op eene

receptie ten huize van den eere-voorzitter, Sir John Dickson Poynder, en Dinsdag waren de officieele vertegenwoordigers en de leden van het meergenoemd comité permanent, aan den maaltijd de gasten van den heer W. H. Lever M.P., afgetreden voorzitter van de National Housing Reform Council, te zijnen huize te Hampstead. Op beide recepties waren ondergeteekenden aanwezig.

De excursies begonnen Dinsdagmiddag met een tochtje naar de in wording zijnde tuinstad Letchworth en de aldaar gearrangeerde tentoonstelling van arbeiderswoningen en bouwmaterialen.

Te Letchworth, ruim 48 K.M. van Londen is eene stad in aanbouw, die geheel ontworpen is naar de beginselen, die in tuindorpen als Port-Sunlight, Bournville enz. zulke prachtige resultaten hadden opgeleverd. Waren het daar groot-industrieelen, die het initiatief namen, het kapitaal verschaften en de leiding hielden, hier werd eene maatschappij op aandeelen gevestigd, die behoorlijke dividenden in uitzicht stelt.

De oprichting van eene maatschappij tot stichting van tuinsteden met een volgestort kapitaal van f 240 000 volgde op de publicatie van Howard's boek „Garden Cities of To-morrow". De Maatschappij kocht een terrein ter grootte van pl. m. 1530 H.A. op 50 K.M. van Londen aan het spoor gelegen, voor f 1 850 000 (de gebouwen die op het terrein staan zijn op f 1 000 000 getaxeerd), en voerde daarna haar kapitaal tot f 3 000 000 op. De grond wordt niet verkocht maar in erfpacht uitgegeven, tegen een vasten canon voor 99 jaren, of tegen een wisselenden canon, die elke 10 jaar opnieuw wordt bepaald, voor 999 jaar. De aandeelhouders zullen niet meer trekken dan 5 pct. (cumulatief), alle verdere winsten komen der gemeenschap ten goede, dat zijn de hoofdbeginselen. De bedoeling is bepaaldelijk om industrieën te lokken en daarmede arbeiders en het schijnt, dat eenige industrie zich ontwikkelt, hoewel zulks uit den aard der zaak langzaam gaat.

In 1905 werd eene tentoonstelling gearrangeerd van woningen, die niet meer dan f 1800 mochten kosten en dit jaar vond eene herhaling plaats, waarbij eenige meerdere vrijheid in de stichtingskosten werd gelaten. Sedert den aankoop van het terrein in 1904 werd 11 K.M. weg en 16 K.M. riool aangelegd, werd eene gasfabriek, eene electrische centrale en eene waterleiding gesticht en 760 woningen gebouwd, die alle aan de waterleiding en bijna alle aan de gasleiding zijn aangesloten. De electrische centrale zal, in elk geval voorloopig, alleen kracht leveren voor industrieele doeleinden.

De fabriekswijk is van de eigenlijke woonbuurt gescheiden

door eene terreinsverheffing en plantsoen en alle mogelijke voorzorgen worden genomen, opdat bij ontwikkeling van de plaats eene behoorlijke scheiding tusschen de woonbuurten en de fabriekswijk gehandhaafd zal blijven. Op eene stad van 35 000 inwoners is gerekend, waarvan er dan 30 000 in de eigenlijke stad en 5000 in de omgeving, in den landbouw hun bedrijf zullen vinden.

Drie jaar na de stichting telde de stad reeds 4000 inwoners en ook het sociale leven ontwikkelt zich zeer bevredigend.

De tentoonstelling van arbeiderswoningen verheugde zich in eene zeer bevredigende deelname, het program was zeer gevarieerd en zoo waren ook de aangeboden woningen. Toch was de totaalindruk niet zonder voorbehoud gunstig te noemen, er was oogenschijnlijk aan den bouw niet altijd voldoende zorg besteed en er waren heel wat woningen bij waarvan te voorspellen viel, dat ze zeer veel aan onderhoud zouden moeten kosten.

De proefneming te Letchworth is ongetwijfeld van groote beteekenis al valt over het resultaat nog weinig te voorspellen. De inlichtingen die verstrekt werden waren ongetwijfeld gunstig, maar over het geheel lag toch iets mats, iets wat deed twijfelen of men wel werkelijk vertrouwen had in eene gezonde ontwikkeling van de plaats. Daartoe droeg zeker bij de omstandigheid, dat de tentoonstelling in 1905 het aanzijn had geschonken aan tal van woningen, die meer bijzonder dan practisch of mooi waren, eene fout die men nu had weten te vermijden.

De eigenlijke „housing tour" begon Donderdag 8 Augustus. Ze zou omvatten een bezoek aan de gemeentelijke woningen te Sheffield en aan de woningtentoonstelling aldaar, aan de gemeentelijke kazernewoningen te Liverpool en aan de arbeidersvilladorpen Port-Sunlight en Bournville.

De regeling van den tocht was uitstekend, en de ontvangst overal zeer hartelijk.

In Sheffield was de tentoonstelling voor arbeiderswoningen juist geopend. Voor de bebouwing van een terrein nabij de gemeentewoningen aan de High Wincobank was eene prijsvraag uitgeschreven waaraan architecten van naam hadden medegedongen en de straten en pleinen waren getraceerd volgens het plan door den prijswinner ontworpen. De bebouwing was zoodanig geregeld, dat nergens meer dan vier woningen tot één blok waren vereenigd en dat het aantal woningen beperkt bleef tot 30 per H.A., wat voor Nederlandsche begrippen bijzonder royaal is.

De mededingers voor den woningwedstrijd, architecten en aannemers, moesten zich houden aan de plaatselijke bouwver-

ordening en loonschaal en na afloop aan de jury opgeven, wat de woning gekost had, terwijl ze vooraf bepalen moesten in welke klasse hun woning zou mededingen. Er waren drie klassen aangenomen en wel:

1. Woningen met woonvertrek, twee slaapkamers en bijkeuken (scullery). Prijs niet minder dan f 1620 en niet meer dan f 2100.

2. Woningen als boven met drie slaapvertrekken; prijs niet meer dan f 2400.

3. Als klasse twee, bovendien een ontvangkamer; prijs niet meer dan f 2700.

Alle woningen moesten van een bad zijn voorzien en van een water-closet, dit laatste was een eisch van de verordening. De opgegeven prijs moest zijn, inclusief de kosten van den architect en eene behoorlijke winst voor den aannemer, maar zonder die van terrein of straataanleg. Dat hiermede niet geknoeid zou worden werd verzekerd door de bepaling, dat de gemeente de woningen tot den aangegeven prijs kon koopen en bovendien kon eischen, dat nog twaalf dergelijke woningen, geheel tot denzelfden prijs zouden worden opgeleverd.

In details van de tentoonstelling meenen wij niet te moeten treden, de algemeene indruk was zeer gunstig, de woningen waren solide gebouwd en practisch ingericht, maar natuurlijk alleen bereikbaar voor de goed betaalde arbeiders. De verdiepinghoogte was overal veel geringer dan hier te lande gebruikelijk is en tegen een luchtlaag onder de vloeren had men bezwaar. In alle vertrekken kon gestookt worden (geen belasting op haardsteden) en aan behoorlijke ventilatie was veel zorg besteed, zoo waren de bovenramen zoowel als de benedenramen schuifbaar.

Bij de beoordeeling van den bouwprijs behoort men in aanmerking te nemen, dat er over het geheel zwaarder gebouwd werd dan hier en dat in den prijs begrepen is de groote vaste haard met oven, die in elke woning gevonden wordt, de gas- en waterleiding, het bad en het water-closet. Extra's die den prijs met pl. m. f 350 verhoogen.

Vlak bij de tentoonstelling had men de gemeentelijke arbeiderswoningen, die een bezoek zeer waard bleken. Eenvoudiger van bouw en in rijen geplaatst, voldeden ze aan billijke eischen, terwijl alle woningen ook hier een bad rijk waren. Men zag woningen met vijf vertrekken, die drie gulden weekhuur deden (inclusief de gemeentelijke belasting, die ongeveer f 0,80 per week bedroeg en de waterleiding). Achter elke woning vond men een geasphalteerd plaatsje waar de wasch kon worden gedaan en gedroogd en daarachter een ruim gemeenschappelijk

grasveld, dat van gemeentewege keurig onderhouden, uitstekend gelegenheid bood voor allerlei spelen en daarvoor ook gebruikt werd.

Deze stedelijke onderneming was wat men noemt „self supporting" en de huren waren niet veel hooger dan die voor krotten in de stad werden bedongen. Dat de stad op die woningen eenige winst zou trachten te behalen, lag niet in de bedoeling. Het trof ons hier als elders in Engeland, dat de terreinprijzen zoo billijk waren. Voor dit zeer gunstig gelegen terrein, dadelijk grenzende aan de bebouwde zône van een druk industrie centrum, met ongeveer 400 000 inwoners, had de stad onlangs 75 cent per kwadraat-meter betaald en dergelijke prijzen werden ons herhaaldelijk genoemd op dezen tocht. Men zocht verband tusschen dit verschijnsel en de groote bezwaren, die in Engeland aan de overdracht van grond zijn verbonden, waardoor de grondspeculatie zeer zou worden tegengehouden.

Een ontvangst ten stadhuize met toespraken van den Mayor en de Mayores en eene dankbetuiging door enkele gedelegeerden, besloot dezen zeer interessanten tocht.

De tweede tocht was naar Liverpool, waar men een indruk zou kunnen krijgen van de buitengewone moeilijkheden, die eene oplossing van het woningvraagstuk vergezellen in steden waar de loonen laag zijn en waar men te recht of ten onrechte meent, dat de nieuwe accomodatie moet gevonden worden op of nabij de plaats waar de krotten stonden.

Liverpool is eene belangrijke havenplaats met ruim 700 000 inwoners en een leger van losse arbeiders, dat bij het scheepvaartbedrijf in de havens en dokken zijn brood moet verdienen en daarin maar zeer onvoldoende slaagt. De dagloonen zijn niet te laag, bedragen 4 tot 5 shilling, maar er is een groot surplus aan werkkrachten en dat surplus wordt onderhouden door immigratie uit Ierland. Het oeconomisch verval van dat schoone eiland drijft de bevolking weg en een aanzienlijk deel van de bevolking van Liverpool, en met name van de dokwerkers, bestaat uit geïmporteerde Ieren. Er zou geregeld werk zijn voor een vijftien duizend losse arbeiders en er zijn er ruim tweemaal zooveel; gevolg is, dat de weekloonen schrikbarend laag zijn en op niet meer dan f 6—f 7 per week mogen berekend worden, wat voor eene groote stad wel ver beneden peil is. Deze bevolking huist of huisde in krottenbuurten, die tot de slechtste behooren van wat zich op dit gebied laat denken. De slechte sanitaire toestanden, de groote mortaliteit (40 per 1000) en vooral de ontzettende kindersterfte heeft de overheid tot ingrijpen genoopt; sedert 1869 worden door de gemeente krotten opgeruimd en

woningen aangebouwd, eerst bij wijze van proef en op bescheiden schaal, later meer systematisch en uit ruimer beurs. Men ging daarbij van de grondgedachte uit, dat de aard van het dokbedrijf en het telkens onderbroken werk, een wonen van de bevolking nabij de havens eischte en heeft daarvoor alle andere overwegingen laten zwichten. De nieuwe gemeentelijke woningen staan nabij de dokken en zijn in den regel gebouwd op terreinen, die vroeger met krotten waren bezet. Dat die wijze van werken ontzettend duur moest zijn en de gemeente groote offers zou kosten, was te voorzien. Van weekloonen van f 6—f 7 is niet meer huur te bedingen dan f 1,50, een prijs, die ook voor de ellendigste krotten werd gevorderd en verkregen. Liverpool heeft ruim f 10 000 000 uitgegeven om misstanden op woninggebied op te ruimen en een gedeelte daarvan is dadelijk afgeschreven, omdat men de terreinen niet in rekening bracht tegen wat ze gekost hadden in verband met de krotten die er op stonden, maar als bouwterrein, dat ter plaatse pl. m. f 9 per M^2. waard schijnt te zijn. Ook na die belangrijke afschrijving is de zaak niet „self supporting", wat in verband met de plaatselijke toestanden niet te verwonderen valt. De gemeente bouwde tot heden 2169 woningen (193 éénkamerwoningen, 1022 tweekamerwoningen, 773 drie- en 179 vierkamerwoningen) en 20 winkels, waarvoor ze aan huur bedingt f 253 000. Niettegenstaande de financieele resultaten dus onbevredigend zijn, gaat de gemeente krachtig voort op den ingeslagen weg.

De woningen zijn eenvoudig maar doelmatig en hygiënisch ingericht. De indruk die wij er van kregen was niet in alle opzichten gunstig, gevolg ten deele wel van wat Sheffield te zien had gegeven.

Het bezoek aan Liverpool werd besloten met een lunch op het prachtige stadhuis, aangeboden door den Mayor, en in den verderen middag werd een bezoek gebracht aan het modeldorp Port-Sunlight van den bekenden zeepfabrikant Lever. Port-Sunlight en Bournville, de beide modeldorpen zijn een bezoek overwaard. Ze gelijken op elkaar en zijn toch zeer verschillend, maar na een vluchtig bezoek blijft de indruk, dat hier de grootindustrie er in geslaagd is het woningvraagstuk voor hare arbeiders tot eene gelukkige oplossing te brengen. In beide plaatsen gold het beginsel, dat men het aantal woningen per H.A. tot 25 (in Engeland is 30 per H.A. een standaardgetal) beperken moest en dat naast de hygiëne ook de aesthetica hare eischen moest doen gelden. Het ontwerpen van de woningen, de tuinen, pleinen en openbare gebouwen werd dan ook opgedragen aan architecten van naam en ook het bouwplan voor de dorpen zelf, het „plan

d'ensemble", verraadt een meesterhand. De arbeiderswoningen, voor het meerendeel in groepen van drie of vier vereend, zijn door tuintjes omgeven of gaan schuil in struiken en in bloeiende klimplanten. De enkelen die we betraden zagen er ook inwendig netjes en comfortabel uit en deden denken aan de mo lelwoningen op de tentoonstelling te Sheffield.

Port-Sunlight, de stichting van Lever, beslaat eene oppervlakte van ruim 88 H.A. waarvan ruim 30 voor de zeepfabriek noodig bleken Op de rest van het terrein is een dorp verrezen met ruim 600 woningen (3000 bewoners), dat de voordeelen van een stad biedt en dat geheel door arbeiders aan de zeepfabriek bewoond wordt.

Het terrein, op een uiterwaard van de rivier aangeplempt, heeft ongeveer f 0,70 per M^2. gekost en de totaal uitgaven (zonder de fabriek) bedragen f 4 200 000. De huren zijn zoo berekend, dat daaruit kunnen worden bestreden: de belastingen (rates), onderhoud en reperatie; rente op het kapitaal in deze onderneming gestoken wordt niet verlangd of berekend. Toch zijn de huren niet zoo bijzonder laag, wat voor een deel te wijten is aan de hooge „rates", maar overigens aan het dure onderhoud. De huren bedragen thans ongeveer f 3 per week tegen f 2 voor eenige jaren. Wanneer 4 pct. rente over het kapitaal en eene billijke afschrijving werd in rekening gebracht, dan zou de huur ongeveer f 6 per week moeten bedragen, wat ook onder de gunstige condities, wat betreft loon en arbeidsduur, in Lever's fabriek ingevoerd, te hoog zou zijn. Van de verschillende inrichtingen voor nut en vermaak hebben de dorpbewoners een vrij gebruik. Met groot welgevallen gaf Lever eenige cijfers omtrent den materieelen vooruitgang van zijn arbeiders, die zich afspiegelde in geringe sterfte (9 per 1000) en in zeer gunstige cijfers voor de lichamelijke ontwikkeling van de kinderen van zijn dorp tegenover die van het nabij gelegen Liverpool uit eenzelfde maatschappelijk milieu.

De heer Lever bood het congres een diner aan in het ruime vereenigingslokaal van zijn modeldorp. Waar ditmaal door het „Comité permanent" ons land was aangewezen om een woord van dank te spreken, werd deze taak vervuld door den tweeden ondergeteekende.

Zaterdag bracht de trein ons naar Bournville, het bekende modeldorp van de Gebr. Cadbury, die aldaar hunne chocoladefabrieken gevestigd hebben.

Het modeldorp is gebouwd op golvend terrein met enkele partijen oud bosch, en deze gelukkige omstandigheid verhoogt de charme nog. Er is overigens meer afwisseling in de woning-

typen dan te Port-Sunlight, omdat men meer rekening hield met de draagkracht van verschillende categorieën bewoners. Dat was hier mogelijk omdat men niet uitsluitend of zelfs maar in de eerste plaats voor eigen werklieden bouwde.

Cadbury heeft in den aanvang zelf de leiding van deze onderneming gevoerd, maar ze later in eene stichting gebracht. Hij gaf een geschenk van 183 H.A. grond en 300 woningen ter waarde van f 2 400 000, voegde daar zeer onlangs f 250 000 bij voor de stichting van eene school en zal ongetwijfeld zijn werkkracht en zijne beurs beschikbaar blijven stellen waar en voor zoover zulks noodig blijkt. De woningen zijn gewoonlijk door een voortuin van de straat gescheiden en de bewoners kunnen tegen billijken prijs een tuintje pachten om groenten en bloemen te teelen. De huren varieeren van f 3,90—f 6,50 per week (belasting inbegrepen) en geven eene billijke rente van het kapitaal. De netto revenuen worden besteed om het terrein tijdig te vergrooten en nieuwe woningen te stichten, waardoor het dorp zich steeds kan uitbreiden.

Voor groot-industrieelen, ook hier te lande, kunnen deze pogingen, om arbeid en kapitaal te verzoenen en de werklieden behoorlijk te huisvesten, van groote beteekenis zijn. „Oh it pays on the long run" was geregeld het bescheid van Lever, wanneer naar de financieele gevolgen voor zijn bedrijf werd geïnformeerd.

Met dit bezoek was het uiterst belangrijke en zeer leerzame congres afgeloopen.

Utrecht/Zwolle, 21 December 1907.

W. de Man, *c. i.*
J. H. Faber, *c. i.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 5 Februari 1908, n°. 30.

N°. 14.

TWEEDE VERSLAG DER COMMISSIE *voor het afnemen in Nederland in* 1907 *van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, op den voet van het Koninklijke besluit van* 26 *April* 1902 (Staatsblad n°. 49, Indisch Staatsblad n°. 223), *gewijzigd bij Koninklijk besluit van* 6 *Maart* 1905 (Staatsblad n°. 31, Indisch Staatsblad n°. 272.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

De bij uwe resolutie van 25 Mei 1907, afdeeling D. n°. 10, benoemde commissie voor het afnemen hier te lande in 1907 van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst onderging na het uitbrengen van haar eerste verslag, d.d. 6 Juli 1907, opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 28 en 29 Juli 1907, n°. 175, eene verandering. Bij uwe resolutie toch van 17 September 1907, afdeeling D. n°. 44, werd aan haar lid en secretaris, mr. C. van Vollenhoven, op zijn verzoek, eervol ontslag als zoodanig verleend. In zijne plaats werden, bij dezelfde resolutie, benoemd tot lid, de heer mr. Ph. Kleintjes, lector aan de Rijksuniversiteit te Leiden; tot secretaris, het lid der commissie mr. J. E. Heeres.

Nadat in de *Staatscourant* van 24/25 en 26 November 1907 nos. 276 en 277, door uwe Excellentie was bekend gemaakt, dat in de maand December weder gelegenheid zoude worden gegeven om het groot-ambtenaarsexamen af te leggen, hield de aldus gewijzigde commissie hare voorbereidende vergadering op Zaterdag 30 November.

Het bleek, dat al de 22 candidaat-ambtenaren, welke verplicht waren zich voor het examen op te geven, hieraan hadden voldaan, nl. 2 van het candidaat-ambtenaarschap van 1904, 19 van het candidaat-ambtenaarschap van 1905 en 1 van het candidaat-ambtenaarschap van 1906, welke laatste tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen reeds in December 1907 vergunning van uwe Excellentie had verkregen bij beschikking van 27 Juli 1907, afdeeling D. n^{0}. 42. Alleen deze laatste onderwierp zich voor de eerste maal aan het examen; de overigen hadden reeds éénmaal of vaker zonder goeden uitslag het examen afgelegd of zich na het schriftelijk examen teruggetrokken.

Het examen begon op Maandag 9 December 1907 en werd met toestemming van curatoren der Rijksuniversiteit weder gehouden in het Academiegebouw te Leiden. Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gezamenlijk plaats op 9 December. Na het schriftelijk examen trok zich 1 der examinandi terug.

Het mondeling examen had plaats op 10—14 en 16—21 December. Het werd, evenals de 4 vorige jaren, afgenomen ten overstaan van de volle commissie; dientengevolge konden slechts 2 candidaten per dag worden geëxamineerd. De uitslag werd aan ieder medegedeeld, terstond na afloop van zijn mondeling examen.

De volgorde der mondelinge examens werd weder bepaald door eene loting, welke de commissie hield, en welker uitslag alleen in zoover werd gewijzigd als noodig was om te gemoet te komen aan kenbaar gemaakte verlangens.

De uitslag van het examen was als volgt:

c.-a. 1904.		c.-a. 1905.		c.-a. 1906.		
1	+	11	+	1	= 13	geslaagden.
1	+	7	+	0	= 8	afgewezenen.
0	+	1	+	0	= 1	teruggetrokken.
2	+	19	+	1	= 22	candidaten.

Van de 25 nog in leven zijnde candidaat-ambtenaren van 1904 zijn er thans geslaagd: 1 (winter 1905) + 11 (zomer 1906) + 8 (winter 1906) + 3 (zomer 1907) + 1 1 (winter 1907) = 24 op de 25 of 96 pct. Van de 29 candidaat-ambtenaren van 1905 zijn er tot dusver geslaagd 10 (zomer 1907) + 11 (winter 1907) = 21 op de 29 of 72 pct. Van de candidaat-ambtenaren van 1906 slaagde er thans 1.

Van de thans, in December 1907, geëxamineerden slaagden er 13 op de 22 of 59 pct. Trekt men uit de examencijfers van de 21 mondeling geëxamineerden de gemiddelden, dan krijgt men voor de geschiedenis 4,8; voor land- en volkenkunde 6; voor

Islam 4,5; voor Staatsinstellingen 5; voor Maleisch 5,5 en voor Javaansch 5,5.

Ofschoon taal en stijl der schriftelijke vertalingen te wenschen overlieten, was de indruk daarvan beter dan ten vorigen jare. De commissie meent ook nu weder te moeten wijzen op de wenschelijkheid, om den uitslag van dit examen te vergelijken met het rapport der schiftingscommissie voor het candidaat-ambtenaarschap van 1905.

Als bijlagen zijn aan dit verslag toegevoegd:

1°. eene cijferlijst van de 21 mondeling geëxamineerden;

2°. eene ranglijst van de 13 geslaagden, opgemaakt overeenkomstig art. 9 van de ministerieele resolutie van 29 April 1902 lit. D. n°. 26.

Leiden, 21 December 1907.

Namens de Commissie,

M. J. de Goeje, *Voorzitter*,

J. E. Heeres, *Secretaris*.

Bijlagen.

BIJLAGE n°. 1.

Cijferlijst van de 21 mondeling geëxamineerden.

Volgnummer.	Datum van het mondeling examen.	Examen voor het eerst of bij herhaling.	Examenvakken.							UITSLAG.
			Geschiedenis.	Land- en volkenkunde.	Islam.	Staats-instellingen.	Maleisch.	Javaansch.	Totaal cijfer.	
1	10 Dec.	tweede maal	4	5	5	6	5	5	30	toegelaten.
2	10 „	tweede „	7	7	5	5	7	7	38	toegelaten.
3	11 „	vierde „	6	6	5	4	6	6	33	toegelaten.
4	11 „	eens teruggetrokken .	5	8	4	5	6	6	34	toegelaten.
5	12 „	tweede maal	4	7	6	6	7	5	35	toegelaten.
6	12 „	tweede „	4	6	5	6	5	5	31	toegelaten.
7	13 „	eerste „	7	7	6	6	9	8	43	toegelaten.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

4

9	14	„	eens teruggetrokken	5	5	4	4	4	3	25	afgewezen.
10	14	„	eens teruggetrokken (1906), eens niet geslaagd (1907)	5	4	4	5	6	6	30	afgewezen.
11	16	„	eens teruggetrokken	5	5	4	2	4	4	24	afgewezen.
12	16	„	eens teruggetrokken	6	6	5	8	6	7	38	toegelaten.
13	17	„	tweede maal	7	7	4	4	5	5	32	afgewezen.
14	17	„	tweede „	2	6	4	3	5	6	26	afgewezen.
15	18	„	tweede „	3	5	5	5	6	6	30	toegelaten.
16	18	„	tweede „	5	6	4	6	6	6	33	toegelaten.
17	19	„	eens teruggetrokken	4	4	2	3	3	3	19	afgewezen.
18	19	„	tweede maal	5	7	5	6	6	5	34	toegelaten.
19	20	„	eens teruggetrokken	2	7	4	4	5	6	28	afgewezen.
20	20	„	eens teruggetrokken	4	4	2	4	4	5	23	afgewezen.
21	21	„	tweede maal	5	7	5	5	7	6	35	toegelaten.

Bijlage n°. 2.

Ranglijst van de 13 geslaagden.

1. E. Gobée.
2. Ch. Beets.
3. M. van Loon.
4. I. C. Dozy.
5. P. Westra.
6. L. V. Alsdorf.
7. J. L. M. Swaab.
8. W. G. Horninge.
9. T. J. Lekkerkerker.
10. W. A. M. Scholte.
11. S. B. H. Göpner.
12. M. Sanders.
13. W. J. Bosschart.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 21 Februari 1908, n°. 44.

N°. 15.

VERSLAG *van het examen in den postdienst voor adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden op 3 Januari, van 6—11 en van 13—15 Januari 1908.*

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat van 26 September 1907, n°. 4126, Posterijen en Telegraphie, was de Commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter, G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;
G. K. de Witt Wijnen, als voren te Almelo;
N. Mulder, als voren te Hoogezand;
J. Gorter, als voren te Bergen op Zoom;
T. Jager, als voren te Steenwijk;
J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;
B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse te Rotterdam;
W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse te 's Gravenhage;
C. A. Hofman, oud-hoofd van eene openbare school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 3 Januari in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof nº. 35 te 's Gravenhage. Het bestond in het samenstellen van een maandstaat wegens de posterijen en in het vervaardigen van een opstel in de Nederlandsche taal door 3 en in de Fransche taal door 5 candidaten.

De 4de Januari werd aan de correctie van dat werk besteed.

Het programma van het mondeling onderzoek, waarvoor de candidaten in groepen van 4 werden opgeroepen, was gesplitst in 3 afdeelingen.

A. Postdienst in het binnenlandsch verkeer.

B. Postdienst in het verkeer met de koloniën en het buitenland, en

C. Aardrijkskunde en postverbindingen.

De afdeeling A heeft 4 onderdeelen:

A^1. Postwet, een gedeelte. Bepalingen uit algemeene wetten, in verband staande met het postwezen. Rijkspostspaarbank.

A^2. Comptabiliteit. Het samenstellen van een maandstaat wegens de posterijen.

A^3. Postwet, ander gedeelte. Pakketpost. Personeel.

A^4. Vervoer correspondentie. Kantoren. Ongevallenwet 1901. Hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen.

De afdeeling B heeft 2 onderdeelen:

B^1. Theoretische behandeling.

B^2. Practische behandeling.

De afdeeling C heeft 3 onderdeelen:

C^1. Binnenland en koloniën.

C^2. Buitenland.

C^3. Gebruik van tabellen en lijsten.

Het mondeling onderzoek duurde voor iederen candidaat $1\frac{1}{2}$ dag, en werd ingesteld door 2 commissieleden, die beurtelings als ondervrager (examinator) en als bijzitter (assessor) optraden.

De taak van den assessor was daarbij het maken van aanteekeningen voor de gegeven antwoorden, ten einde door bespreking en vergelijking tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van den candidaat te geraken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 23 candidaten; 7 adspirant-commiezen en 16 surnumerairs.

Tijdens het examen trokken zich 1 adspirant-commies en 1 surnumerair terug, zoodat aan het geheele examen hebben deelgenomen 21 candidaten; 6 adspirant-commiezen en 15 surnumerairs.

Uitslag van het examen.

Van die 21 candidaten zijn geslaagd 18 en afgewezen 3 surnumerairs.

1 candidaat heeft niet voldaan in 4 vakken.
1 „ „ „ „ „ 5 „
1 „ „ „ „ „ 7 „

In A^1 waren onvoldoende 2 candidaten.
„ A^2 „ „ 2 „
„ A^3 „ „ 2 „
„ B^1 was „ 1 candidaat.
„ B^2 waren „ 3 candidaten.
„ C^1 „ „ 2 „
„ C^2 was „ 1 candidaat.
„ C^3 waren „ 3 candidaten.

Algemeene opmerkingen.

A^1. Bij het onderzoek gaven de candidaten over het algemeen blijk, dat zij van de bepalingen der wet en der Koninklijke besluiten goede studie hadden gemaakt. Meerdere candidaten faalden echter in de toepassing; zulks bleek o. m. bij de behandeling van artikel 20 der wet op de Rijkspostspaarbank.

Enkele candidaten hadden van sommige bepalingen geen juist begrip; wanneer in de voorschriften hier en daar ter verduidelijking van den tekst eenige voorbeelden waren gegeven, beschouwden zij die als de eenige gevallen waarop die voorschriften van toepassing zijn.

De kennis van de voorschriften ten dienste der Rijkspostspaarbank, alsmede van de bepalingen der algemeene wetten, was voldoende.

A^2. In de afdeeling Comptabiliteit waren de candidaten bijna allen goed op de hoogte der voorschriften; de ingeleverde maandstaten deden zien, dat zij van dit onderdeel goede studie hadden gemaakt.

A^3 en A^4. De uitslag van het examen gaf wat betreft de onderdeelen A^3 en A^4, reden tot tevredenheid. Van de 21 candidaten die het volledig examen aflegden, werd aan twee een onvoldoend cijfer toegekend voor A^3.

Zoowel de Postwet 1891 als de Pakketpostwet waren voldoende bestudeerd.

Blijkbaar was de studie daarvan ernstig opgevat.

Ook hadden de candidaten zich de verschillende Koninklijke besluiten tot uitvoering van deze wetten en de betreffende dienstvoorschriften over het geheel grondig eigen gemaakt.

De Ongevallenwet 1901, voor zoover de posterijen in de uitvoering betrokken zijn, zoomede de voorschriften voor den dienst der Rijksverzekeringsbank, bleken den candidaten voor het meerendeel goed bekend.

Aan de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen was meer aandacht geschonken dan wel bij vorige examens het geval bleek.

B^1 en B^2. Over het geheel heeft het onderzoek in de afdeeling B gunstige resultaten opgeleverd, daar van de 21 candidaten die zich aan het volledig examen hebben onderworpen, slechts 3 onvoldoende voorbereid bleken te zijn.

De verdragen en overeenkomsten met buitenlandsche postadministratiën bleken door bijna alle candidaten grondig te zijn bestudeerd, terwijl ook met voldoening werd opgemerkt, dat over het algemeen, meer dan vroeger, werk was gemaakt van de behandeling van adviezen, berichten en nota's, welke in het verkeer met het buitenland kunnen voorkomen. De aandacht blijve echter op dat punt gevestigd.

Uit de toegekende cijfers blijkt bijna zonder uitzondering, dat de candidaten beter *theoretisch* dan *practisch* onderlegd waren.

C^1, C^2 en C^3. Op eene enkele uitzondering na leverde het onderzoek in deze afdeeling gunstige resultaten op.

Veel studie bleek gemaakt te zijn van de binnenlandsche postverbindingen, ook met die van minder belangrijke en kleinere plaatsen. Blijkens de uit het hoofd vervaardigde schetskaartjes konden bijna alle candidaten zich een helder beeld vormen van de wijze waarop de post- en hulppostkantoren onderling door spoor- en tramwegen, postritten, stoombootdiensten of bodeloopen zijn verbonden.

Vragen betreffende de wijze van verzending en tijdstippen van aankomst van correspondentie werden met behulp van lijsten en tabellen over het algemeen vrij vlug beantwoord.

De kennis van de verzendingswegen naar en van de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië, van het spoor- en tramwegnet op Java en van de lijnen der Paketvaart lieten weinig of niets te wenschen over.

Ten aanzien van de kennis van het Europeesch spoorwegnet en

van de postverbindingen met overzeesche landen, werd door de meeste candidaten aan redelijke eischen voldaan.

Redactie.

Bij dit examen bleek opnieuw, hoe het schrijven van een opstel over een onderwerp den dienst betreffende, in de Fransche taal, voor de meeste candidaten eene te moeilijke taak is. Dit ongunstige resultaat is vooral toe te schrijven aan het gebrek aan kennis van de vaktermen in die taal, onontbeerlijk voor het voeren van correspondentie met ambtenaren van buitenlandsche administratiën.

Het wordt den candidaten van volgende examens op het hart gedrukt, zich die termen door bestudeering van de verschillende internationale verdragen en reglementen eigen te maken.

Ook het grammaticaal gedeelte liet nog veel te wenschen over.

De indruk van het opstel in de Nederlandsche taal was gunstiger, maar cijfers met de beteekenis van zeer goed of uitmuntend konden niet worden toegekend.

De Voorzitter der Examen-commissie,
G. J. C. A. Pop.

N°. 16.

VERSLAG *van het tweede* INTERNATIONAAL CONGRES *voor* SCHOOLHYGIËNE, *gehouden van 3—10 Augustus 1907 te* LONDEN.

Het tweede *Internationaal Congres voor Schoolhygiëne* werd, zooals dit bepaald was in de sluitingszitting van het eerste Congres te *Neurenberg*, gehouden te *Londen*. Z. M. de Koning van Engeland had zich bereid verklaard het beschermheerschap op zich te nemen en naast EDUARD VII traden de PRINS VAN WALES, de HERTOG VAN CONNAUGHT, PRINS EITEL FRIEDRICH en de ex-President van de Fransche Republiek, EMILE LOUBET, als mede-beschermheeren op. Aan den wensch, tijdens het Congres te *Neurenberg* uitgesproken, dat een minder groot aantal onderwerpen op het Congres te *Londen* in behandeling zoude komen, was in zekeren zin voldaan, maar toch waren er nog zooveel onderwerpen te bespreken, dat het organiseerend comité had gemeend het aantal secties, dat te *Neurenberg* zeven bedroeg, uit te moeten breiden tot elf, die bijna alle dagelijks en tegelijkertijd vergaderden. Had dit vóór, dat in elke sectie een beperkt aantal vraagstukken werd behandeld, die daardoor degelijker konden besproken worden, het had ook het bezwaar, dat in verschillende secties tegelijk onderwerpen werden besproken, van welke wij gaarne de discussies hadden bijgewoond. Daar de heer J. F. T. C. VAN DAM VAN ISSELT, Voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad, tot onze spijt door ongesteldheid, verhinderd werd met ons de Regeering te vertegenwoordigen, waren wij met ons drieën aangewezen voor de elf secties. Wij hebben er echter naar gestreefd de behandeling van die onderwerpen, die wij meenden dat van het meeste belang waren, bij te wonen, ofschoon wij niet kunnen ontkennen, dat de keuze somtijds zeer moeilijk was. Zooveel mogelijk hebben wij getracht ons op de hoogte te stellen ook van dat, wat in de secties werd behandeld, zonder dat wij er de discussies van konden bijwonen.

De elf secties waren:

I. *Physiologie en psychologie van opvoeding en onderwijs.*
II. *Medische en hygiënische schoolinspectie.*
III. *Hygiëne van het onderwijzend personeel.*
IV. *Onderwijs in hygiëne aan onderwijzers en leerlingen.*
V. *Lichamelijke opvoeding en bevordering van persoonlijke hygiëne.*
VI. *Hygiëne buiten de school, vacantiekolonies en vacantiescholen, verband van huis en school.*
VII. *Besmettelijke ziekten, ziekten en andere redenen voor schoolverzuim.*
VIII. *Afzonderlijke scholen voor achterlijke en voor afwijkende kinderen.*
IX. *Scholen voor blinden, dooven en doofstommen.*
X. *Hygiëne van de internaten.*
XI. *Hygiëne van de schoolgebouwen.*

De *University of London* bood het gebouw van *the Imperial Institute* ten gebruike aan het Congres aan. Dit gebouw is gelegen in *S. Kensington,* een van de schoonste wijken van *Londen.* De algemeene zittingen, de vergaderingen van enkele secties, de tentoonstelling hadden in dit gebouw plaats; ook de bureaux waren daar gevestigd. De overige secties vergaderden in het er tegenover gelegen *Royal College of Science* en het nabijgelegen *Central Technical College.*

De bureaux waren goed ingericht en de leden van het organiseerend comité, evenals de twee algemeene secretares, werden steeds bereid gevonden, alle gevraagde inlichtingen te geven.

In ruime mate was dan ook door het comité van ontvangst, onder voorzitterschap van Lord Cheylesmore gezorgd, dat onder leiding van dames en heeren van dit comité belangrijke inrichtingen van onderwijs konden bezichtigd worden, al was, tengevolge van de vacantie, het tijdstip daarvoor niet gunstig. Onder die inrichtingen verdienen genoemd te worden: *the Royal Normal College for the Blind* in *Upper Norwood, the Physial Training College* te *Dartford, the University College New School Buildings, Clapham High School for Girls, Heritage School for Cripples* in *Chasley, L. C. C. Schools* in *West London, St. Pauls Girls School* in *Hammersmith, Horticultural College* in *Swanley, Wycombe Abbey School, Jew's Free School.*

Voor Zondag 3 Augustus was aan vele congresleden eene uitnoodiging gezonden tot een bezoek aan het *Training Camp* te *Bisley.*

De gastvrijheid, die aan de congresleden en de afgevaardigden werd betoond, kan blijken uit verschillende recepties, o.a. door

de MARKIEZIN VAN LONDONDERRY en den MAYOR OF WESTMINSTER en zijne echtgenoote, en twee avondfeesten, een in de tuin van het *Imperial Institute* en een door het damescomité aangeboden in *the Royal Botanic Gardens* in *Regents Park*.

Voor den 10den Augustus waren nog uitnoodigingen gedaan om de Universiteit van *Cambridge*, *Brighton*, *Oxford*, *Windsor Castle*, *Eton College*, enz. te bezoeken.

Het damescomité heeft zich bovendien veel tijd en moeite gegeven om de dames der congresleden nuttig en aangenaam bezig te houden en naar verschillende bezienswaardigheden van *Londen* te geleiden.

Een officieel congresdiner had 8 Augustus plaats, waaraan ruim drie honderd personen deelnamen.

De opening van het congres had plaats op Maandag 5 Augustus des namiddags ten 3 ure, onder voorzitterschap van SIR LAUDER BRUNTON, namens den Koning, door LORD CREWE. Hij had in opdracht Z. M.'s belangstelling te betuigen in de onderwerpen, die behandeld zouden worden en de hoop uit te spreken, dat de discussies groot succes mochten hebben. De belangrijkste punten noemde hij de hygiëne van de schoolgebouwen en de medische schoolinspectie. Ook in het Parlement waarvan hij lid is, was men overtuigd van de noodzakelijkheid, om in de lagere scholen kinderen met gebreken, als minder goed zien, hooren, ademen. enz. op jeugdigen leeftijd onder gunstige omstandigheden te brengen. De grootste moeilijkheid ligt in de financiën, en daarom moet men de belastingbetalenden kunnen wijzen op het goede van de hygiënische opvoeding en daarvoor zal het congres den weg wijzen. Hij besloot met den wensch uit te spreken, dat de besprekingen van dit congres de kennis van de schoolhygiëne zullen vermeerderen en van invloed zijn op de civilisatie van de wereld.

LORD LONDONDERRY was als oud-Minister van openbaar onderwijs overtuigd van het belang van hygiëne voor de jeugd, en de noodzakelijkheid van medische schoolinspectie; deze zal moeilijkheden opleveren, die echter overwonnen zullen worden. Lichaamsoefeningen zijn noodzakelijk maar om deze goed te leiden, moeten de onderwijzers er eerst in onderricht worden. Hij is een voorstander van de militaire drilmethode en schieten naast verschillende spelen, want al hoopt hij niet dat England weder in oorlog zal gemoeid worden, hij vindt het een voordeel een gedisciplineerde jeugd te hebben, die het geweer weet te hanteeren, wanneer zij eenmaal ten strijde wordt opgeroepen.

De Onder-Secretaris van Buitenlandsche Zaken, LORD FITZ MAURICE verklaarde, dat LORD CREWE er trotsch op kan zijn, dat hij aan

het Parlement het wetsontwerp, dat de medische schoolinspectie instelt, aanbiedt. Het aannemen van dit ontwerp zal gevolgd worden door het dwingen van alle gemeentebesturen tot die schoolinspectie en het daarvoor instellen van een school-hygiënischen dienst.

Hierna neemt de beminnelijke, steeds tot het geven van alle mogelijke inlichtingen en introductiën bereid zijnde Voorzitter van het Congres, Sir Lauder Brunton het woord. Hij betuigt in de eerste plaats zijn dank aan alle Regeeringen, die afgevaardigden hebben gezonden, dank aan de hooge personen, die hunne sympathie betuigden door de aanvaarding van het beschermheerschap, hulde aan de comites en in het bijzonder aan de beide algemeene secretares Dr. Kerr en Mr. White Wallis.

Ook hij beschouwde de medische schoolinspectie als het belangrijkste punt en noemde het de hoeksteen van lichamelijke opvoeding. Zonder deze heeft men geen zekerheid omtrent de afwijkingen van oogen, ooren, neus, tanden, enz. van de kinderen en blijven zij, die afwijkingen hebben, achter in het leeren door lichamelijk lijden. Zij zullen voor vele werkzaamheden ongeschikt zijn en het aantal misdadigers vergrooten. Van niet minder belang is het ook de gebreken van hart en longen te leeren kennen, omdat voor de daaraan lijdende kinderen lichaamsoefeningen, die voor andere zoo heilzaam zijn, gevaarlijk zijn, en omdat kinderen, lijdende aan phthisis ongeschikt zijn voor het schoolleven en niet zonder gevaar voor hunne medeleerlingen. Wordt phthisis in de school vroegtijdig herkend, dan kan niet alleen besmetting van anderen voorkomen worden, maar het kind zelf kan ook bij goede behandeling genezen en tot een nuttig burger gemaakt worden. Ook bij infectieziekten kan vroegtijdige ontdekking en isoleeren het thans noodzakelijk sluiten van de scholen voorkomen. Bij weder andere kinderen, lijdende aan bloedarmoede en lichaamszwakte, zal bij medische inspectie blijken, dat de inspanning en het werk op de school een te veel uitputtenden invloed heeft.

Het is noodig dat die kinderen zooveel mogelijk in frissche lucht en zonneschijn vertoeven en de ventilatie in de school uitstekend is. Hij wees op de kortelings geopende openluchtschool te Abbeywood, waar zwakke kinderen open lucht, rust en goed voedsel nevens het onderwijs verschaft worden.

De noodzakelijkheid van afzonderlijk onderwijs voor geestelijk zieke kinderen wordt algemeen erkend, maar het Congres zal hiervan nog meer bekend maken, door de mededeeling van de verschillende methoden in verschillende landen toegepast. In Engeland bestaan reeds scholen voor gebrekkigen, maar het voorkòmen dat gebreken ontstaan en verergeren is van zeer veel

belang, en dit kan alleen geschieden door medische schoolinspectie. Lichamelijke ontwikkeling in het tijdperk van groei is noodig, hetzij door systematische oefeningen, hetzij door spelen. Eene combinatie van beide is het best. Maar ook hierbij is dat, wat voor het eene kind goed is, te inspannend voor een tweede, en gevaarlijk voor een derde, zoodat ook hierbij weder het hoognoodige van de medische schoolinspectie blijkt.

Oefeningen van lichaam en geest zijn beide noodig, maar wordt òf het een òf het ander overdreven, dan is het effect verkeerd en wordt zoowel de kracht van den geest als die van het lichaam verzwakt. Een van de moeilijkste en belangrijkste vraagstukken van schoolhygiëne is, hoe het opvoedingswerk van den geest met de lichamelijke ontwikkeling te vereenigen zoo, dat beide nuttig zullen zijn en het kind geen schade zullen berokkenen.

Genoegen is een van de krachtigste prikkels voor den bloedsomloop en de voeding, zoowel voor jong als oud, en dit moet men niet uit het oog verliezen.

Hoewel vredelievend is ook hij voorstander van militaire drilmethode en schieten aan de jongens, evenals de vredelievende *Amerikaansche kolonisten*, de *Boeren* en de *Zwitsers*. Het brengt den jongens goede eigenschappen bij, waarvan sommige congresleden zich bij het bezoek aan *Bisley's training camp* hebben kunnen overtuigen. Vele jongens, die geoefend zijn in het schieten, zullen vrijwilligers worden; bovendien worden zij geen dronkaards, omdat zij dan de vastheid van hand zouden verliezen.

Hij sprak ook de hoop uit, dat het congres raad zal geven over de vraag, hoe de kinderen in de school het best gevoed worden.

Er moet echter niet alleen gezorgd worden voor de kinderen, die thans op school zijn, maar wij moeten aan een geslacht verder onze aandacht schenken. Wij moeten er aan denken, dat de thans schoolgaande kinderen vaders en moeders zullen worden van een nieuw geslacht schoolkinderen. Van deze zal het physiek voor een groot deel afhangen van de voeding en opvoeding in de eerste kinderjaren; daarom moet het tegenwoordige schoolgeslacht gezondheidsregels leeren, zindelijkheid, gevaren van onzuiver voedsel en water, nadeelen van alcoholgebruik. Men zal hen dit beter practisch leeren dan alleen door theoretische lessen.

Om te komen tot het lichamelijk welzijn van het schoolkind, moet het onderwijzend personeel hand in hand gaan met de geneeskundigen.

Het samenkomen op dit Congres van zoovelen uit alle deelen der wereld, zal er toe bijdragen, dat van dit Congres een autoriteit zal uitgaan over de verschillende vraagstukken van schoolhygiëne, zoodat besturen van Staten en Gemeenten er toe zullen komen

schoolhygiëne in ruimen zin toe te passen. Wel zal het argument „geldgebrek" aangevoerd worden, maar dit zal moeten wijken. In plaats van het voor pensioneeren van ouden van dagen gevraagde geld, daar aan te besteden, gebruike men het liever voor de jeugd, zoodat deze in staat gesteld wordt zich, door goede gezondheid en hygiënisch leven gedurende den tijd van arbeid, pensioen te verschaffen voor den ouden dag.

Spreker wees nog op het groote verlies, sedert het vorig Congres geleden, door den dood van Professor HERMANN COHN en Dr. PAUL SCHUBERT.

Ten slotte verklaarde hij overtuigd te zijn dat wij door coöperatie zullen verkrijgen, dat het doel, naar hetwelk wij allen streven: „gezondheid te verkrijgen voor de kinderen" zal bereikt worden.

Door Prof. GRIESBACH, Dr. LUTHER GULICK en A. PEDLAR werd dank gebracht aan Sir LAUDER BRUNTON, en door Dr. MATHIEU, PH. JONES en Dr. LEO BURGERSTEIN aan LORD CREWE voor hunne verwelkoming.

Des avonds ten 8 ure werd een avondzitting gehouden, bestemd voor de officieele ontvangst van de afgevaardigden der verschillende Regeeringen, in welke aan hen de gelegenheid werd gegeven namens die Regeeringen het woord te voeren. Namens de *Nederlandsche Regeering* sprak Dr. W. F. UNIA STEYN PARVÉ, die in hoofdzaak de aandacht vestigde op datgene, wat *Engeland* reeds had gedaan voor de lichamelijke en moreele opvoeding.

Na afloop der verschillende toespraken werd de tentoonstelling bezocht en had eene receptie met muziek in den tuin plaats. Hier vonden wij de gelegenheid oude bekenden uit *Neurenberg* de hand te drukken en met verschillende autoriteiten op het gebied der schoolhygiëne kennis te maken.

Een verslag van het in de algemeene zittingen behandelde, zullen wij zooveel mogelijk laten volgen achter de verslagen der afdeelingen, in welke diezelfde onderwerpen werden behandeld, en tenslotte datgene vermelden, wat moeilijk onder een bepaalde sectie is te brengen.

Alvorens over te gaan tot de vermelding van het in de elf secties verhandelde, veroorloven wij ons de opmerking dat *Engelschen* en *Amerikanen* het meest aan het woord waren. Veel mededeelingen en beschrijvingen van toestanden en organisaties in deze beide Rijken werden voorgelezen, die wel grootendeels van veel belang waren, doch waardoor toch niet bereikt wordt, het gemeenschappelijk verdiepen in allen ter harte gaande vraagstukken, waarin de groote

bekoring en ook de vruchtbaarheid van internationale Congressen ligt. Veel werd ook medegedeeld wat misschien voor Engelsche Congresleden nieuw was, maar wat ons óf reeds door het Congres te *Neurenberg* òf uit vaktijdschriften enz. bekend was.

EERSTE SECTIE.

Physiologie en Psychologie van opvoeding en onderwijs.

Deze afdeeling had in *Neurenberg* den meer begrensden omvang van „hygiëne van het onderwijs" en wellicht moet het ook hieraan voor een deel worden toegeschreven, dat men thans in deze sectie die eenheid miste, die haar te *Neurenberg* tot zulk een buitengewoon geslaagd gedeelte van het Congres maakte. Toen groepeerden alle beraadslagingen, gedurende alle zittingen, zich om een drietal wel-omlijnde vraagstukken, nl. 1o. de overlading, 2o. de gedeelde of ongedeelde schooldag, en 3o. de beteekenis van het experiment in de hygiëne van het onderwijs. Deze vraagstukken waren blijkbaar toen in *Duitschland* rijp voor openbare behandeling en drukten op deze afdeeling en feitelijk op het geheele Congres, een stempel. Duidelijk bleek te *Londen* dat bij den tegenwoordigen stand der geesten in Engeland nog geen enkel dezer vraagstukken in het middelpunt der algemeene belangstelling is gekomen. Zoodoende ontbrak er ditmaal in deze afdeeling het op den voorgrond treden van eenige groepeerende onderwerpen. Het was meer een afwerken van het programma en ook hier een afdoen van „papers", waarop wij straks reeds wezen. Slechts enkele malen bereikten de, na de voordrachten volgende besprekingen dan ook de hoogte van een wetenschappelijke beraadslaging of van een wetenschappelijk tournooi tusschen oude en nieuwe inzichten. Een dier keeren ontbrandde een strijd over de waarde der aesthesiometrie als middel tot geestelijke vermoeidheidsmeting, doch die strijd werd gevoerd door *Duitschers* onderling, ALTSCHUL tegen, GRIESBACH voor. Het probleem leefde niet als zoodanig bij de *Engelschen;* het miste onder hen nog blijkbaar dat eigenaardig emotioneele element, dat de vraagstukken krijgen, zoodra zij uit den kring van de zuiver wetenschappelijke theoretische beschouwingen overgaan in dien van practische toepassing.

Toch in weerwil van dit ontbreken van het emotioneele element, was deze sectie uitmuntend bezocht, een bewijs van de degelijkheid der gehouden voordrachten. De groote gehoorzaal van The Royal College of Science was steeds gevuld en van de uit-

stekende inrichting voor lantaarnprojecties werd herhaaldelijk gebruik gemaakt.

De eerste zitting werd geopend met een inleidende voordracht van den Voorzitter SIR JAMES CHRICHTON BROWNE, over *het verband tusschen geest, hersenen en opvoeding*. In het verleden was de opvoeding meer gericht op de studie van boeken dan van dingen, haar grondslag was gehoorzaamheid en niet gezondheid; zij was in hoofdzaak humanistisch en neigde tot verwaarloozing van de verschijnselen; zij richtte zich op den geest en liet het lichaam buiten beschouwing. Hoewel de geschiedenis der opvoedkunde leert, dat er over opvoeding eigenlijk niets nieuws te zeggen valt, en dat alle thans voorgeslagen verbeteringen reeds voor lang door groote denkers zijn aangegeven — met eene schoone parallel tusschen GOETHE en MILTON lichtte spreker deze stelling toe — toch zijn wij thans in veel gunstiger omstandigheden om de goede gedachten ook in toepassing te brengen in groote kringen. O. a. ook door deze congressen, eigenlijk opvoedkundige parlementen, kunnen wij dit doen, en ook doordat er tegenwoordig algemeen verlangen is om de opvoeding meer op een wetenschappelijken grondslag te brengen.

Spreker had zich ten doel gesteld het recht aan te toonen van het opnemen van de zielkunde in het programma van dit Congres en van deze sectie. Dat de physiologie in nauw verband staat met de schoolhygiëne behoeft geen betoog meer; alle vraagstukken over licht en lucht, temperatuur, reinheid en omgeving van het kind in de school zijn van physiologischen aard. Evenzoo alles wat betreft de zintuigen, groei, vermoeidheid, oefening, rust, ontspanning, voeding en lichamelijke afwijkingen. Geen onderwijzer wordt thans meer als volledig bekwaam geacht voor zijn werk als hij onkundig of onverschillig staat tegenover de hoofdzaken uit de physiologie.

Doch omtrent de beteekenis der psychologie voor den onderwijzer denkt men nog niet zoo eenstemmig en vaak nog hoort men, dat de onderwijzer zijn werk uitstekend kan doen, zonder zielkunde en dat hij, door in experimenteele psychologie te beunhazen, de geest van het kind veeleer zou schaden dan beter leeren begrijpen. Spreker verwerpt de voorstelling als zou het zielkundig experiment op kinderen een soort geestelijke vivisectie zijn en ook waarschuwt hij er voor, dat de onderwijzer niet moet trachten elke zielkundige kennis terstond klaar te maken voor opvoedkundig gebruik.

Hoofdzaak is, dat de theorie der opvoeding steeds meer geleid wordt door de ontdekkingen der wetenschappelijke zielkunde.

In de Vereenigde Staten wordt aangestuurd op experimenteele laboratoria, die zich uitsluitend zullen wijden aan het onderzoek

van psychologische vraagstukken van opvoedkundig standpunt. Voor zijn dagelijksch werk, voor de kunst van lesgeven, kan een onderwijzer onmogelijk ontberen kennis van de wijze, waarop de geestelijke ontwikkeling plaats heeft. Ook staat het voor spreker vast, dat de onderwijzer, die lust en aanleg heeft voor zielkundige studiën, het zijne kan bijdragen tot de vooruitgang der zielkunde. Kinderstudie is eene instructieve tak van empirische psychologie. De onderwijzer is in voortdurende aanraking met groeiende geesten en onderzoekt ze in allerlei richting. Hij is in de meest gunstige omstandigheden om de feiten van het kinderlijke geestesleven nauwgezet waar te nemen, hetzij in het afzonderlijke kind, hetzij bij een aantal, onder geheel natuurlijke omstandigheden of onder willekeurig gewijzigde. Hier kan werk gedaan worden van wetenschappelijke waarde, voor het analytisch onderzoek en de wetmatige groepeering der voorstellingen, herinneringen, gevoelens en wilsuitingen, de trapsgewijze ontwikkeling van de geestelijke functies, van de begrippen van tijd en ruimte, zelfbewustzijn, enz.

Bij dit alles moet echter klaar voor oogen staan, dat alle geestelijke verrichtingen samengaan met (niet het gevolg zijn van) hersen- en zenuwwerkzaamheid en dat de ontdekkingen der hersen- en zenuwphysiologie voor de zielkunde en ook voor de opvoedkunde van groote waarde zijn en nog meer zullen worden.

In groote trekken schetste spreker de evenwijdigheid tusschen de ontwikkelingsgang der hersencentra en die der geestelijke verrichtingen. Het zwaartepunt van dien geestelijken vooruitgang ligt in de verwikkeling van het associatiestelsel, doch het aequivalent hiervoor is in het associatiecentrum der hersenen niet aan te toonen; het is eene functioneele wijziging. Spreker gaf eene uiteenzetting der beide theoriën over het physiologisch wezen der associatie, de aanrakings- en de beïnvloedings-theorie, en de bemiddelings-theorie van Jules Soury van de Sorbonne, volgens welke de onbewuste associaties op aanraking, de bewuste op overspringing zouden berusten. Alle onderwijs is physiologisch te omschrijven als het openen van nieuwe associatiebanen in de hersenen, de stegen te verbreeden tot wijde drukbegane verkeerswegen, en afgelegen gebieden toegankelijk te maken. Als regel geschiedt dit door langzame geduldige oefening.

Er zijn dus twee vormen van hersenontwikkeling, 1⁰. groei, tot ongeveer het 7e jaar, en 2⁰. functioneele geleidelijke verfijning. Spreker maakte echter opmerkzaam op een derden vorm, nl. het plotseling ontstaan van geheel nieuwe systemen van associaties, het doorbreken van nieuwe vormen, kant en klaar optredende onder invloed van groote spanningen.

Twee belangrijke perioden van dien aard in iedere ontwikkeling zijn de puberteit en de eerste liefde. Een derde, hoewel minder

duidelijke periode is die van de tandwisseling. Doch behalve dezen algemeenen regel doet het verschijnsel der plotselinge doorbreking zich ook in tal van meer op zich zelf staande gevallen voor, zooals met een aantal voorbeelden, o. a. uit het leven van bekende personen werd aangetoond. Ook stond spreker in dit verband stil bij het psychologisch zoo merkwaardige verschijnsel der godsdienstige bekeering, dat hij onder deze zelfde rubriek der plotselinge hersenwijzigingen bracht.

Al de invloeden, die de hersenontwikkeling belemmeren of bevorderen, zijn voor de practische opvoeding en haar uitkomsten van wezenlijk belang. In dit verband wees spreker op de noodzakelijkheid om betere begrippen te verspreiden omtrent de verzorging van het ongeboren kind, de zuigelingenverzorging, zoo noodig met krachtig materieelen steun, het diëet van het schoolkind. Hij wees op de goede uitkomsten van schoolvoeding, doch waarschuwde tegen de in Engeland daarbij meermalen voorkomende overmatige voeding tusschen twee schooltijden in, waardoor hersenarbeid in de middaguren zeer belemmerd wordt.

Ten slotte stond spreker nog uitvoerig stil bij de groote waarde van zielkundige kennis bij den onderwijzer voor het herkennen en juist opvatten van geestelijke afwijkingen, voor het bevorderen van zijne vaardigheid, om zich in kinderen van verschillenden aard en aanleg in gelijke mate te verdiepen en voor het aseptisch houden van de geestelijke atmosfeer der school, d. w. z. het vlug onderkennen van schadelijke invloeden en het inenten met immuniseerende tegenkrachten van wil en idee.

Daarna sprak Prof. James Sully (*Londen*) over *den invloed van den schoolarbeid op de geestelijke gezondheid der leerlingen, zoowel gedurende de sehooljaren als daarna.* Vooreerst wees hij op tweeërlei wijze, waarop door de school de geest van het kind geschaad kan worden en wel eerst door overmatig werk en dan door slechte manier van les geven. Hij stelde daarbij op den voorgrond, dat schoolwerk behoort te zijn geestelijke arbeid, die de volle inspanning van het kind vraagt en niet het tegenwoordig wel wat in de mode komende half speelsche werk.

Het kind behoort zijn vreugde te vinden in den geestelijken arbeid zelf en behoeft geen bijkomende prikkels. Lust in leeren is een zuiver kinderlijk verschijnsel. Door overlading en door slecht lesgeven wordt deze natuurlijke aandrang verslapt of verstikt, tot groote schade der geestelijke gezondheid. Een der oorzaken is ook, dat de huidige school nog steeds onvoldoende in levende aanraking staat met het reëele leven van „allen dag", nog te veel zich richt op boekenkennis.

Geestelijke gezondheid — nu uitsluitend beperkt tot het verstand en de daarmee samenhangende gevoels- en wilsuitingen — definieerde spreker als het krachtig werken van de verstandelijke functies, zich openbarend in lust tot degelijke verstandelijke werkzaamheid. Die lust ziet spreker verminderen, het dagblad verdringt het degelijke boek, litteratuur maakt plaats voor sensatieromans en feuilletons; de belangstelling in vraagstukken van algemeen belang vermindert: er is neiging „om zijn oordeel te richten naar anderen, om „people say" gelijkbeteekenend te maken met „it is true".

Dit zijn symptomen van geestelijke ongezondheid, die er ernstig op wijzen, dat er grondige wijziging in ons schoolwezen moet komen. Boven de kennis moet staan de verstandelijke kracht, de gewoonte en de vaardigheid om kennis te verwerven en toe te passen. Onjuist is het, dat de wiskundige vakken beter het verstand zouden oefenen dan de letterkundige; ze doen het beide, doch ze vertegenwoordigen een verschillend type van verstandelijken arbeid. De schoolexamens dienen anders ingericht te worden en niet uitsluitend de hoeveelheid kennis te onderzoeken. Voor alles is echter verbetering te verwachten van eene vergrooting van de zielkundige kennis van den onderwijzer en met name van het inzicht in den aard en de vorming onzer kennis, en van de geschiktheid voor individueele psychologische waarneming en waardschatting. Dit moet echter samengaan met allerlei meest uiterlijke verbeteringen in het schoolwezen, met name eene belangrijke vermindering van het aantal leerlingen per klasse. Ook het huiswerk moet anders worden, meer in verband met het eigen persoonlijk dagelijksch leven van het kind, waardoor minder formeele en vrijer geestesoefening bereikt kan worden, met eene gelegenheid voor het uitwerken van persoonlijke ervaringen en het volgen van persoonlijke neigingen.

Dit schoon pleidooi voor een school, die de geestelijke veerkracht van het kind verhoogt, in stede van die te verslappen, zooals vaak het geval is, werd luide toegejuicht.

Ongeveer hetzelfde onderwerp werd behandeld door Dr. CLOUSTON (*Edinburg*), die er in het bijzonder op wees, dat juist het tijdperk der opvoeding zich geheel leent tot geestelijke hygiëne, daar men dan alle omstandigheden bijna volkomen in zijn macht heeft. Ook hij drong aan op een gezonden veerkrachtigen geest als doel der schoolopvoeding, meer dan uitgebreide kennis. Dit doel moet bij elke les op den voorgrond treden, zoodat een principieele wijziging in de methoden van lesgeven noodig is. Ook in straffen, spel en schoolgebruiken moet dit uitkomen. Coördinatie van geest en spieren is eene verdere voorwaarde voor geestelijke hygiëne.

Dr. Altschul (*Praag*) besprak *de aesthesiometrische proeven met schoolkinderen als middel tot het bepalen van vermoeidheidsgraden* en kwam op grond van uitvoerige experimenten, opnieuw, evenals in *Neurenberg* tot de slotsom, dat de methode onbruikbaar is. Hij grondde zich daarbij vooral op de stelling, dat de huidgevoeligheid niet een enkelvoudige sensibiliteit is, doch een zeer samengesteld geheel van allerlei, in wezen zeer verschillende, gevoelswaarden.

Prof. Griesbach (*Berlijn*), die deze methode het eerst heeft toegepast, kwam tegen deze stelling in verzet en voerde, behalve zijn eigen onderzoekingen, die van verschillende andere onderzoekers aan.

Ook Altschul had zijne medestanders achter de hand.

Het was te betreuren, dat dit debat ontaardde in heftige persoonlijkheden, doordat Griesbach Altschul verweet, niet met den aesthesiometer van Griesbach te kunnen omgaan en hem uitnoodigde, hier voor het Congres een proeve van zijn manier van onderzoeken af te leggen; hierop antwoordde Altschul, dat hij hier niet gekomen was om geëxamineerd te worden.

Veilig mag na dit debat vastgesteld worden dat de waarde van deze methode van Griesbach nog twijfelachtig is, en dat zij in elk geval voor practisch schoolgebruik beslist ongeschikt is.

Door Dr. De Croly (*Brussel*) werden *de methoden van* Binet *en* Simon *tot het vaststellen van den aanleg van kinderen* besproken. Binet heeft een aantal z.g. „tests" uitgekozen, deels anthropometrisch, deels psychologisch, deels paedagogisch, vast te stellen somatische en physische feiten, zooals maten en verhoudingen, en verder vragen, door het kind te beantwoorden. Hij stelt hiermede een soort „schaal van aanleggraad" samen, waarmede een middel gegeven is, om de kinderen naar hun begaafdheid te rangschikken. Dr. De Croly gaf verslag van de toepassing dezer methode op een school te *Brussel* en vond haar bruikbaar, zoowel voor psychologische als voor paedagogische doeleinden. Zij maakt het mogelijk, niet alleen de achterlijke kinderen terstond te herkennen, doch ook den graad van achterlijkheid vast te stellen. [1])

Dr. Quirsfeld (*Rumburg*) gaf verslag van zijne *vermoeidheidsmetingen bij de schoolkinderen*. Hij kwam tot de uitkomst, dat verstand en geheugen na eenige lesuren krachtiger werken en voor de proeven meer gescherpt zijn, doch na den middagschooltijd zeer verminderd zijn. Hij vond ook een duidelijk verschil tusschen de

---

[1]) In de school voor minderbegaafde kinderen in *'s-Gravenhage*, school lett. E, wordt die methode eveneens toegepast, aanvankelijk met goeden uitslag.

jongens en de meisjes. Deze laatste pakken flinker aan en hebben aanvankelijk meer belangstelling, doch deze verslapt eerder en zij houden het niet zoo lang vol als de jongens. Hij vond hierin aanleiding voor de stelling dat de opvoeding der meisjes in overeenstemming behoorde te zijn met den eigen aard van haar lichamelijk en geestelijk organisme.

Dezelfde spreker gaf naderhand nog een referaat over *zijne onderzoekingen omtrent de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van 1014 schoolkinderen over de acht schooljaren.* Hij vestigde vooral de aandacht op de snelle ontwikkeling der meisjes, tijdens de beide laatste schooljaren. Ook vond hij bij meisjes in deze jaren eene opvallende toename van rechtszijdige ruggegraatsverkromming en van bijziendheid. Overigens stelde hij vast dat het meerendeel der bijziende kinderen zwak van gestel is en dat onder kinderen van kleine lichaamsafmeting veel meer gevallen van geesteszwakte voorkomen dan onder die van groote lichaamsafmeting.

Een belangrijke voordracht hield Prof. LEO BURGERSTEIN (*Weenen*) over *de inrichting van het schoolleven met betrekking tot den duur der lessen, de opvolging van de vakken in den loop van een dag, en den invloed van het jaargetijde op het schoolwerk.*

Voor eene beoordeeling van deze vraagstukken moet gemeten kunnen worden de graad van oefening en de graad van vermoeidheid. Hij zette de groote moeilijkheden uiteen, die bij deze metingen nog altijd zich blijven voordoen en legde den nadruk op de waarde, welke nog steeds moet toegekend worden aan empirische gegevens, verkregen in de schoolpractijk door ervaren onderwijzers, met lessen van verschillenden duur en verschillende onderwerpen. Hij wees ook in het bijzonder op de beteekenis van kostscholen voor het verkrijgen van betrouwbare gegevens, aangezien hier de uiterlijke omstandigheden doorloopend ongeveer gelijk zijn en de individualiteit der kinderen beter gekend wordt dan in dagscholen.

Spreker gaf een overzicht van de tegenwoordig als vaststaande aan te nemen uitkomsten. Voor kinderen van 6 jaar mogen de lessen niet langer dan $^1/_2$ uur duren en moeten deze telkens afgewisseld worden met een korte rust. Schrijven, zingen en gymnastiek mogen ook niet langer dan een half uur achtereen plaats vinden. In het algemeen vindt hij driekwartierslessen aan te bevelen. De rusttijd tusschen de lessen moet in de gangen of speelplaatsen doorgebracht worden. Nooit mag een kind bij wijze van straf daarvan verstoken blijven. Het huiswerk moet belangrijk minder en in menig opzicht anders worden. De meest inspannende lessen moeten in het

begin van den schooldag gegeven worden. Er moeten geen twee moeilijke lessen na elkander komen; na gymnastiek moet geen zware les volgen.

De invloed der jaargetijden moet in rekening gebracht worden bij den duur van den schooldag (des winters is meer slaap noodig, bij hooge temperatuur is de aandacht slecht) en bij het regelen der vacanties. Hieromtrent heeft men echter nog te weinig gegevens.

Dit vraagstuk werd op eene algemeene zitting uitvoeriger door dezen spreker en door Prof. Burnham (*V. S. v. N. A.*) en Prof. Chabot (*Lyon*) besproken waarvan wij het verslag hier laten volgen.

Het rapport van Prof. Burnham werd voorgelezen door Dr. Luther Gulick.

Alle drie rapporteurs gingen na, wat door verschillende onderzoekers werd gedaan om de vermoeidheid van de kinderen te bepalen. Burgerstein gaf een lijst van 25 onderzoekers in 10 verschillende Rijken.

Burnham veroordeelt een onderzoek met de ergograaf evenzeer als de aesthesiometrie. Die veroordeeling is gegrond daarop dat te veel andere invloeden zich doen gelden op de gevoeligheid der instrumenten als: de temperatuur van het lichaam en die van de atmosfeer, de vochtigheid van de huid, de bloedsomloop, de toename van koolzuur in de lucht enz., zoodat geen zuivere resultaten worden verkregen.

Dezelfde spreker deelde nog het een en ander mede over de ontdekking van een vermoeidheids-toxine door Weichhardt in de excrementen en de urine. Ook bij physiologische vermoeidheid vormen zich deze toxineprodukten. Bij den normalen arbeid vormt zich echter tevens ook een anti-toxine; er is altijd een tendenz om immuniteit voor vermoeienis te ontwikkelen.

Burgerstein houdt de methoden van onderzoek van Mosso en Griesbach voor de beste, maar zij moeten toegepast worden in kostscholen, omdat daar de bijkomende omstandigheden meer dezelfde zijn en men bovendien beter de individualiteiten der kinderen kent.

Burnham gelooft, dat men het weerstandsvermogen van de kinderen tegen vermoeidheid kan ontwikkelen door korte tijdperken van intensen arbeid, gevolgd door tijdperken van rust. Langdurige tijdperken van arbeid zullen echter op den duur de geschiktheid tot werken vernietigen. De volgende maxima komen hem geschikt voor:

lessen van niet meer dan	15—20	min. voor kinderen van	6— 9	jaar
„ „ „ „ „	25—30	„ „ „ „	9--12	„
„ „ „ „ „	35—40	„ „ „ „	12—14	„
„ „ „ „ „	40—45	„ „ „	boven 14	„

Chabot heeft zijne beschouwingen gegrondvest op de noodzakelijkheid van het samengaan van hygiënisten en paedagogen. Noch de hygiënist, die alleen op de gezondheid der kinderen let en meent het normale regime van het schoolwerk vast te kunnen stellen, noch de paedagoog, die niet op hersenvermoeienis let en van den hygiënist niets wil leeren, zijn in staat de schooluren te bepalen. Sommigen zeggen, de hersenen van het kind zijn de beste regulateur, want als de geest van het kind verzadigd is, neemt het niets meer op; de kinderen luisteren niet meer, zonder daarvan den schijn aan te nemen, en daarom worden zij niet vermoeid, want feitelijk zijn zij niet meer aanwezig. Maar een goed onderwijzer laat het zoover niet komen.

In de lagere school duurt een les in den regel een uur — in het Duitsch worden beide uitgedrukt door het woord „Stunde'' — in Frankrijk is de schooltijd in de lagere scholen van een halven dag 3 uur, afgebroken door een pauze van 10 à 15 minuten, dus wordt telkens gedurende 1 1/2 uur onderwijs gegeven, zonder andere rust dan om van het eene vak op het andere over te gaan. Eene andere methode wordt ook wel gevolgd, nl. om twee opvolgende lessen steeds te scheiden door 5 à 10 minuten verblijf, in vrijheid, in de buitenlucht.

In de middelbare scholen hebben de paedagogen de lessen meestal op één uur gesteld, met een pauze na het 2de of 3de uur. In Frankrijk bestaat hierover nog strijd daar de meeste leeraren het noodig vinden 1 1/2 of 2 uur aan hetzelfde vak of onderwerp te besteden en in 1 uur alles te snel moet behandeld worden. Over het algemeen wil men echter bekorten tot 40 of 50 minuten; hetzij uit hygiënische gronden, dat n.l. de herseninspanning niet zonder gevaar en met nut één uur kan duren, hetzij uit een oogpunt van onderwijs, dat n.l. de noodzakelijkheid steeds grooter wordt om meer zaken in denzelfden tijd te onderwijzen.

Het is zeker, dat vermoeidheid niet alleen afhankelijk is van den tijd maar ook van het onderwerp en zeker ook van den onderwijzer en van den leerling zelven. In de eene klasse is het luiden van de bel eene verlichting, in de andere een normaal ophouden van een nuttig en goed afgemeten werk. De kinderen moeten ook leeren de vermoeidheid te overwinnen, en dit kan geschieden; indien zij gezond zijn leeren zij weerstand te bieden.

Hij houdt het volgende stelsel voor het beste:

tusschen 7 en 10 jaar lessen van 15 à 30 minuten met een oogenblik pauze tusschen twee lessen en eene langere na een uur;

tusschen 10 en 14 jaar lessen van 30 à 45 minuten met dezelfde pauzen;

na 14 jaar lessen van 1 à 1 1/2 uur met pauze er tusschen

en na elke twee uur eenigen tijd verblijf in de buitenlucht.

Wat het totaal aantal uren betreft, dit hangt af van het te maken huiswerk. Het laatste Congrès d'hygiène scolaire française bepaalde van 7—12 jaar 6 uur werken.

„ 12—15 „ 7 „ „
boven 15 „ 8 „ „

Leo Burgerstein heeft reeds vroeger verlangd, dat een les niet langer dan $^{3}/_{4}$ uur zal duren en gevolgd zal worden door $^{1}/_{4}$ uur rust. Van een hygiënisch standpunt geoordeeld, kunnen de eerste lesuren langer duren dan de latere, wat echter in de practijk moeilijk uitvoerbaar is. Schrijven mag bij kleine kinderen niet langer duren dan 5 à 10 minuten, bij grootere niet langer dan $^{1}/_{2}$ uur. Het is verkeerd de kinderen langer dan 40 minuten te laten stil zitten. Bij korte lesuren bestaat het gevaar, dat de onderwijzer zich te veel gaat haasten om de leerstof af te werken, gevaar dus voor overlading van de kinderen. Rust moet in elk geval tusschen de lesuren zijn; de kinderen moeten dan in de open lucht op de speelplaatsen vertoeven en deze rust mag niet voor straf ingekort worden.

Zooals Burnham mededeelt, met betrekking tot de volgorde der leervakken, zijn er ook onderzoekingen gedaan naar de vermoeidheid bij verschillende vakken, waarbij echter ook weder de persoonlijkheid van den onderwijzer, de methode, het aantal leerlingen niet zonder invloed zijn. Griesbach en Vannod kwamen door hunne onderzoekingen tot de conclusie, dat wiskunde en oude talen de meest vermoeiende vakken zijn. Sakaki bestudeerde het bij een groot aantal leerlingen in Japan en vond dat in de lagere school rekenen, lezen en dicté het meest inspannen, teekenen niet veel vermoeit, en natuurkunde en natuurlijke historie als recreatie kunnen gelden. In de hoogere meisjesscholen bleken wiskunde en talen de moeilijkste vakken te zijn, zingen en teekenen niet merkbaar te vermoeien, terwijl handwerken en schrijven als recreatie kunnen dienen. Hij meent daarom te moeten aanbevelen rekenen en talen in de morgenuren te onderwijzen; gymnastiek, teekenen enz. in den namiddag.

Chabot is van meening, dat de indeeling van het leerplan afhangt van de onderwijzers en de leerlingen; wat goed is voor den eenen onderwijzer kan slecht zijn voor een ander.

In het algemeen geldt, dat, wanneer er drie lessen achtereen zijn, gedurende het laatste uur, dàt vak moet worden onderwezen, dat het minst nadenken vordert. De middaguren kunnen even goed zijn als de morgenuren, mits men na den maaltijd behoorlijken tijd laat voor de digestie; in elk geval moeten één of twee middagen voor het physieke leven, met vrijheid van den geest bewaard blijven.

Burgerstein wil in de morgenuren die vakken onderwezen hebben, die intense geestelijke inspanning vereischen en die, welke goed licht behoeven, als schrijven, lezen, teekenen en handwerken.

Na lichaamsoefeningen moet men niet die vakken laten volgen, die het gebruik van de handen noodig hebben.

Twee uren achtereen mogen niet vakken volgen, die veel geestesinspanning vereischen of dichtbij zien noodig maken.

Onderzoekingen hebben aangetoond, dat lichaamsoefeningen onmiddellijk gevolgd worden door een vermindering van geschiktheid voor geestelijk werk.

Wat de jaargetijden betreft, zijn alle drie het er over eens, dat de lichaamsweerstand en de ontwikkeling door klimatologische en meteorologische factoren beïnvloed worden.

Volgens Burnham vragen zoowel de algemeene opinie als de hygiëne vermindering van schoolwerk in het jaargetijde, waarin de hitte het grootst is. Schuyten en Lobsien hebben door proefnemingen den invloed van de hitte geconstateerd. Een lange zomervacantie met gelegenheid voor de kinderon om buiten de stad te gaan, en voor de arme kinderen om aan vacantiekolonies deel te nemen is gewenscht.

Boschmann in *Rusland* en Leuch in *Zwitserland* toonden beiden aan, dat het haemoglobine-gehalte en het aantal roode bloedlichaampjes na de vacantie waren toegenomen.

In de lente vindt hij een korte vacantie ook noodig, daar men in Maart of April duidelijk eene depressie van de psychische energie waarneemt.

Chabot wees er op, dat niet alleen bij kinderen, maar ook bij iedereen een preferentie is van het seizoen om te werken en een verlangen naar vacantie. Sommige temperamenten werken beter bij zonneschijn dan bij koude, vochtigheid en lage drukking, terwijl andere in den zomer terneergedrukt en geparalyseerd zijn. De winter is ook niet gelijk voor een kind, dat slecht gekleed en slecht verwarmd is, als voor een, dat goed gekleed en verwarmd is; evenmin hetzelfde voor een kind, dat een eenvoudig en regelmatig leven lijdt als voor een, dat afgeleid en vermoeid wordt door de wintervermaken van het mondaine leven. Evenzoo is de lente anders voor een jeugdig boerenkind, dat buiten speelt, dan voor een stadskind, dat in huis speelt.

Hij stelde bij de onderwijzers eene enquête in en de algemeene meening was dat, na de vacantie, zoowel onderwijzers als kinderen uitgerust in de school terugkeeren, opgewekt van geest, tevreden het gewone schoolleven te beginnen, waarvoor de belangstelling verhoogd wordt door verandering van personen en programma's; de temperatuur is dan gematigd. Na een paar weken is alles in een geregelden gang en men werkt gaarne. De herfst wordt alge-

meen een goed jaargetijde genoemd. De groote meerderheid oordeelt ook gunstig over den winter, maar zonder twijfel heeft deze nadeelen; het is koud en somber, de vertrekken moeten kunstmatig verwarmd worden, somtijds ook verlicht, wat beide dikwijls slecht en onvoldoende geschiedt; daardoor ademen de kinderen bedorven lucht in en spannen de oogen te veel in. Daartegenover staat, dat de koude tonisch werkt en de kinderen, behalve die van mondaine families, niet afgeleid worden door het leven buiten de school. De lente beschouwen zij als minderwaardig; in dit jaargetijde komen de meeste ziekten, vooral epidemische, voor. Daarbij komt de behoefte om buiten te zijn, en op het land worden de kinderen van school gehouden om de ouders bij den landbouw te helpen. Na de Paaschvacantie neemt de activiteit van het lichaam en den geest toe. In enkele klassen wordt het werk vermeerderd door het klaarmaken voor examens.

De zomer wordt door geen onderwijzer geroemd. Examens verdubbelen den ijver van de leerlingen. In sommige scholen worden de lessen buiten in de schaduw gegeven. Eindelijk wordt de warmte hevig en ter nederdrukkend, de lokalen zijn niet frisch te krijgen en lang niet overal is gelegenheid de lessen buiten te geven. De leerlingen worden loom en slaperig, bij onweders zenuwachtig en onrustig. De zomer is dus een slechte tijd voor het werk; dikwijls moet ook vrij gegeven worden wegens te groote hitte.

Burgerstein komt tot dezelfde conclusies en stelt nog de vraag, of in den winter niet meer slaap noodig is dan in den zomer.

De drie rapporteurs drongen aan op het voortzetten van onderzoekingen, die wetenschappelijk en zuiver moeten verricht worden; met de beantwoording van dit vraagstnk is men nog niet ver genoeg om sterk te staan tegen tegenwerpingen die gemaakt kunnen worden.

Een groot aantal toehoorders, dat met de meeste belangstelling deze belangrijke rapporten had aangehoord, juichten de drie sprekers luide toe.

Terugkeerende tot de sprekers in de eerste sectie, hebben wij Professor Schuyten (*Antwerpen*) te vermelden, die een overzicht gaf van *de uitkomsten zijner kinderkundige onderzoekingen* gedurende de jaren 1896—1906 in de scholen van *Antwerpen* als leider van den kinderkundigen schooldienst.

De geregelde meting der knijpkracht bracht aan het licht, dat deze in de maand Maart het geringst was. Door een vernuftig bedachte groepeering der kinderen wist hij elke maand kinderen te meten van gelijken leeftijd en zoo den factor „groei” uit te sluiten. Nu bleek, dat de knijpkracht in den loop van het jaar een

variatie ondergaat, die in rechtstreeks verband staat met de gemiddelde atmosferische temperatuur. Vooral duidelijk komt dit verschijnsel uit als men de cijfers per jaargetijde groepeert; in den zomer is de knijpkracht het geringst.

Geregelde metingen van de opmerkzaamheid deden ook hierin deze seizoensvariatie vaststellen, doch in omgekeerden zin, des zomers nl. geringere opmerkzaamheid.

Een andere reeks van onderzoekingen van SCHUYTEN betrof *het vrije teekenen der kinderen*, vanaf den leeftijd van $3^1/_2$ jaar. Als onderwerp koos hij het geliefde „mannetje". Het bleek hem bij de meting van ongeveer 5000 kinderteekeningen, dat de afmetingen der mannetjes, zoowel in de lengte als in de breedte in den leeftijd van $3^1/_2$ tot 6 jaar regelmatig toeneemt, doch dat in het eerste schooljaar plotseling een vermindering van $40^0/_0$ in de afmetingen intreedt, welke vermindering ook daarna nog blijft voortduren.

Hij verklaarde dit hieruit, dat de school op de vrije geestelijke krachtsontwikkeling een belemmerenden invloed uitoefent.

Ook in andere richtingen heeft SCHUYTEN hetzelfde verschijnsel vastgesteld, hetgeen hem aanleiding heeft gegeven om te spreken van een geestelijke „nubes" als gevolg van het schoolgaan.

Verder deelde hij mede, op grond van zijne proefnemingen, zijn twijfel aan de bruikbaarheid der GRIESBACH'sche aesthesiometrie te hebben moeten opgeven.

Dr. MOSES (*Mannheim*) zette *de bezwaren* uiteen, die uit een oogpunt van geestelijke hygiëne gemaakt worden *tegen de schoolrapporten*, daarmede verbandhoudende rangnummers en vooral tegen proefwerk, als middel tot vaststelling der cijfers.

Prof. BOUGIER (*Parijs*) wees op het gevaar, dat ontstaat, als leerlingen *te jong in een bepaalde klasse komen*. Hij zoude een leeftijdsgrens voor de toelating tot verschillende scholen vastgesteld willen zien.

Het vraagstuk van *steil- of schuinschrift* werd besproken door DESNOYERS (*Parijs*), die zich voor schuinschrift verklaarde, dat volgens hem, overal bij toeneming der beschaving het steilschrift heeft verdrongen. Het moet echter zoo worden onderwezen, dat het schrift oploopend schuin ligt, zoodat de richting der afzonderlijke letters loodrecht staat op de lijn der oogen. Verschillende bezwaren tegen het steilschrift worden door hem te berde gebracht.

Voor een *tweehandige opvoeding* werd een pleidooi gehouden door den heer JACKSON (*Londen*), die tegen het gebruikelijke voortrekken der rechterhand allerlei bezwaren aanvoerde. In *Engeland* bestaat zelfs eene vereeniging voor „tweehandige cultuur".

TWEEDE SECTIE.

Medische en hygiënische schoolinspectie.

Dit zeer belangrijk onderwerp werd uitvoerig besproken en nam bijna alle zittingen in beslag. De Voorzitter Prof. W. OSLER merkte op in zijne openingsrede, dat men sedert het Congres te *Neurenberg* nog niet veel verder was gekomen, althans zeker niet in evenredigheid met de belangrijkheid van het onderwerp. Eenheid is er nog niet, elk land heeft zijn eigen plan van uitvoering en Engeland is ver achter bij het Continent, terwijl de methode van schoolinspectie in Zwitserland en Zweden het best zijn.

Moeilijkheden op sociologisch en oeconomisch gebied staan in den weg, waarvan hij als voorbeelden aanhaalt, het onderzoek der tanden en het goed leeren ademhalen. Het eerste wordt vooral op het platteland bemoeilijkt, doordat dikwijls in een omtrek van 5 mijlen geen tandheelkundige te vinden is; het tweede kost veel tijd en geld; in Engeland ademen meer menschen door den mond dan in eenig land ter wereld.

Een centrale afdeeling van de „*Board of Education*" moet een medisch hygiënisch onderzoek in het geheele land gelijk regelen en controleeren. Hij zoude het practisch vinden, wanneer aan elke school eene ontwikkelde vrouw verbonden was, om de kinderen na te gaan en den geneeskundige bij te staan overal, waar het geldt de hygiëne van de school en de kinderen te verzorgen. Aan elke school moet een schoolarts verbonden zijn, die het onderzoek geregeld verricht en staat onder den gezondheidsinspecteur.

Eene discussie volgde over *de samenwerking van geneesheer en onderwijzers en*, volgens sommigen, *eene verpleegster*, aan welke o. a. deel neemt DUNCAN FORBES, die het werk van de verpleegster te *Cambridge*, die daarvoor een salaris van 95 L. geniet, nader omschrijft. Zij gaat de juistheid na van de door de onderwijzers gemaakte diagnosen van aanwezige of vermoedelijke infectieziekten.

In twijfelachtige gevallen onderzoekt de gezondheidsinspecteur, die ook hare rapporten nagaat. Zij doet ook het routinewerk, als het bepalen van den visus, kleurenblindheid enz., zoodat zij het werk van den schoolarts belangrijk vermindert.

Mevrouw GESTE deelde mede, dat in de bewaarschool te *Caudebec en Caux* de metingen en het wegen van de kinderen door de directrice geschiedt en door haar ook aan den schoolarts bij zijn bezoek mededeeling wordt gedaan van ziekten of ongesteldheden der kinderen sedert zijn vorig bezoek. Zij acht de waarde van het onderzoek zeer groot, in het bijzonder voor de bestrijding van tuberculose, adenoïde vegetaties enz., en spreekt de noodzakelijkheid uit dat het geneeskundig onderzoek der kinderen vroegtijdig plaats heeft, omdat reeds op den leeftijd van 2—7 jaren lichaamsafwijkingen zich gaan ontwikkelen.

Dr. HAYWARD (*Londen*) verdedigde ook het samenwerken van de drie genoemde personen, onder wie het werk zoodanig kan verdeeld worden, dat ook ieders deel van de verantwoordelijkheid is afgebakend. De onderwijzers moeten door lezingen over hygiëne voor hun taak bekwaam gemaakt worden. De pleegzusters moeten, als deel van haar taak, de ouders te huis opzoeken.

Dr. SYKES (*Bradford*) noemde, aan wie men ook een deel der taak wil opdragen, de hulp van den geneeskundige onmisbaar, om op elk kind individueel het oog te houden, wat betreft de lichamelijke, geestelijke en moreele ontwikkeling.

Dr. MARION HUNTER (*Londen*) ging nog verder en oordeelde een natuurlijke lichaamsontwikkeling alleen bereikbaar door medische inspectie van de schoolkinderen ; aan deze moet echter de macht verbonden worden om de ouders te dwingen de ziekten van hunne kinderen te doen genezen, omdat zonder die macht ziekten, die tot genezing hadden kunnen gebracht worden, worden verwaarloosd, en latere opname in sanatoria en ziekenhuizen noodig wordt.

Aan den wensch van mevrouw GESTE, vroegtijdig met het onderzoek te beginnen, sloot zich aan Dr. FRIEDEL (*Parijs*). Vangt men aan in de kinderspeeltuinen, dan zal het succes grooter zijn. Vooral moeten ook op alle lagere scholen dezelfde hygiënische regels voorgeschreven worden en de methode en het leerplan van het onderwijs moeten zoodanig zijn samengesteld, dat zij harmonieeren met de tegenwoordige denkbeelden van lichamelijke, geestelijke en moreele ontwikkeling en het resultaat zijn van de samenwerking van paedagogen en schoolartsen.

Veel verder wenschte Dr. JOTEYKO (*Brussel*) te gaan, door het doen oprichten van paedagogische laboratoria, waar proeven over het physiek, de psyche en het moreel van normale en abnormale kinderen worden genomen, om hun geschiktheid tot het volgen

van het onderwijs te bepalen, onderzoekingen te doen over spiervermoeidheid en hersenvermoeidheid door het schoolwerk, enz.

Dr. Quirsfeld (*Rumburg*) en Arkle (*Liverpool*) deelden eenige resultaten mede van door hen verrichte onderzoekingen, o. a. dat de lichamelijke ontwikkeling van de meisjes in het laatste der acht schooljaren snel gaat, dat bijziende kinderen eene zwakke constitutie hebben, en de toename van rechtzijdige scoliose en myopie in de laatste twee schooljaren opvallend is; alles ten bewijze van hoeveel nut de schoolinspectie is.

Arkle nam nog waar, dat bij lichamelijk onderzoek bleek, dat op bijzondere lagere scholen (waar dus een meer uit verschillende volksklassen gemengde bevolking is) het gemiddelde hooger staat dan op openbare, terwijl dit bij middelbare daarentegen veel minder is.

Het bij het Parlement in behandeling zijnde *wetsontwerp betreffende het geneeskundig onderzoek in de lagere scholen*, werd door den Voorzitter van het *Manchester* schoolcomité J. Willis Bund besproken. Deze wet zal, als zij aangenomen is, nieuwe verplichtingen en verantwoordelijkheid op de lokale autoriteiten leggen, maar wanneer het werk langs goede lijnen geleid wordt, gelooft hij aan goede en nutaanbrengende resultaten. Het aanstellen van een corps goede schoolartsen, *niet te weinig in aantal* en met *ruim salaris* zal noodig zijn. De schoolartsen moeten onafhankelijk zijn van de lokale autoriteiten, niet meer dan 10,000 kinderen onder hun toezicht hebben en een salaris van niet minder dan 300 L. per jaar.

Wat het onderzoek betreft, elk kind, dat op school komt, wordt aan een zorgvuldig onderzoek onderworpen, en de abnormaal bevonden kinderen moeten in klassen ingedeeld worden, overeenkomstig die abnormaliteiten. Van elk kind moet een register worden gehouden, waarin jaarlijks wordt aangeteekend of genezing, verbetering of verergering plaats had. Zijn de kinderen weder normaal geworden, dan gaan zij over naar de gewone klassen. Scholen voor abnormale kinderen zullen noodig worden, maar het streven moet zijn het aantal abnormale te doen verminderen, daar die kinderen de ouders zullen worden van het toekomstig schoolgaand geslacht. Het onderzoek zij dus, zooals ook reeds door anderen is uitgesproken, zoo vroeg mogelijk (van 3—5 jaar); binnen deze jaren moet elk kind zich voor het onderzoek aanmelden.

In Engeland worden de kinderen in het algemeen jong naar school gezonden, onder den leeftijd van 5 jaren, wat door Dr. A. Newsholme krachtig werd bestreden.

Omtrent *het geneeskundig toezicht op de scholen in Zweden*, deelde Dr. G. Förnell het een en ander mede. Dit toezicht dateert van 1868; de tegenwoordige wet is van Februari 1905. Deze regelt de verplichtingen van de schoolartsen, in overeenstemming met de moderne hygiënische beginselen. Hun werk omvat:

1. het geneeskundig onderzoek der kinderen;
2. het nemen van preventieve maatregelen om uitbreiding van infectieziekten tegen te gaan;
3. het houden van toezicht op de schoolgebouwen, voor zoover den hygiënischen toestand en de inrichting betreft;
4. het waken tegen overlading;
5. het vrijstellen van behoeftige kinderen van schoolgeld betalen;
6. het ontwerpen van staten over elk probleem van schoolhygiëne en het maken van verslagen over al wat verricht is.

Elke school zal een schoolarts hebben, aangesteld en gesalarieerd door den Staat. Hij moet minstens één uur per week in de school aanwezig zijn.

Volgens de bedoeling der wet is elke medicus in staat als schoolarts op te treden, daar ieder medisch student onderwijs in hygiëne noodig heeft, om zijn diploma als arts te kunnen verwerven.

De tijd, die verloopen is, sedert het in werking treden der wet, is nog te kort, om de resultaten te beoordeelen, maar spreker is overtuigd, dat de wet heilzaam zal werken voor de belangen van de generatie, die nu op school gaat.

Dr. Janet Campbell (*Londen*), sedert korten tijd belast met het geneeskundig toezicht van een school, die in hoofdzaak onderwijzers vormt, was van oordeel, dat het op dergelijke scholen in de eerste plaats noodig is naar een zoo goed mogelijken gezondheidsstandaard te streven. Voor de toelating op deze school worden: gezicht, gehoor, tanden, algemeene toestand van het lichaam, hart, longen en ruggegraat nauwkeurig onderzocht. Worden afwijkingen vastgesteld, dan wordt in vele gevallen door speciale gymnastieklessen en spelen, die een deel van het programma uitmaken, verbetering en genezing verkregen.

Dr. Oebbecke, gemeentearts te *Breslau*, besprak *de taak van den schoolarts*, speciaal wat het voornaamste betreft, de hygiëne der leerlingen. Om het werk in goede richting te leiden, is het noodig de sympathie van de ouders en de practiseerende artsen te winnen. Daarom moet de schoolarts buiten elke behandeling blijven, en de ouders moeten de vrije keuze houden, wie de arts zal zijn, die hunne kinderen zal behandelen. In de rechten van den practiseerenden arts mag niet getreden worden. Spreker blijft

ook vasthouden aan den te *Neurenberg* uitgesproken wensch, dat overal eenheid en gelijkheid van de dienstregeling en de in te voeren formulieren zal zijn. Zoo moet overal een onderzoek plaats hebben vóór den aanvang van den schooltijd; zoo moet voor het voortdurend toezicht een geregeld spreekuur in de school gehouden worden en in het midden en tegen het einde van den schooltijd het onderzoek herhaald worden.

Wat de formulieren betreft, deze moeten zoodanig ingericht zijn, dat zij voor gezonde en niet gezonde kinderen kunnen gebruikt worden. Dit is niet alleen in het belang van de kinderen, maar ook in dat van de school, die door deze formulieren voor latere onjuiste beschuldigingen van ouders beschermd wordt. Eén formulier is in handen van den schoolarts, een ander wordt door den onderwijzer bijgehouden; hij teekent daarop zijne bevindingen aan, wat een uitstekend hulpmiddel is voor den schoolarts, zonder dat het beroepsgeheim geschonden wordt. Een derde formulier is bestemd voor kennisgevingen van den schoolarts aan de ouders, dat geneeskundige behandeling van het kind noodig is. De onderwijzer houdt bovendien klasselijsten van de leerlingen bij, die geregeld wegens afwijkingen of ongesteldheden moeten nagegaan worden, en van metingen en wegingen van de kinderen.

Dr. Cuntz beschreef *den schoolartselijken dienst in Wiesbaden.* Deze omvat de hygiëne der leerlingen, de bouwhygiëne en de hygiëne van het onderwijs.

De hygiëne der leerlingen omvat het bepalen van den gezondheidstoestand door lichamelijk onderzoek en het nemen van maatregelen tot genezing van bestaande en het voorkomen van nieuwe afwijkingen van de gezondheid. Men is dus in staat bij het komen op school aanwezige ziekten vast te stellen, het verloop daarvan te controleeren, nieuwe, in den loop van den schooltijd optredende ziekten te bepalen en eveneens te controleeren. Hieruit volgt, dat noodig zijn: 1°. een onderzoek bij de komst op school; 2°. schoolartselijke spreekuren en 3°. geregelde onderzoeken in de klassen.

Wat de bouwhygiëne en de hygiëne van het onderwijs betreft, hiervoor is het voldoende, dat de schoolarts zitting heeft in de commissie van toezicht op de scholen en optreedt als raadgevend persoon tegenover de school, het schoolhoofd en de onderwijzers, zijn oordeel uitspreekt over schoolplannen en verbouwingen, over paedagogische vraagstukken, voor zoover deze de hygiëne raken.

Hij heeft ook het recht en is zelfs verplicht zijn oordeel uit te spreken over de gezondheid en de hygiëne van het onderwijzend en ander schoolpersoneel.

Voor bijzondere, middelbare en speciale scholen, alsmede voor

scholen op het land kan de taak van den schoolarts op enkele punten beperkt worden.

De algemeene ontwikkelingstoestand der kinderen wordt in de formulieren uitgedrukt door: goed, middelmatig en slecht. Middelmatig zijn alle kinderen, van wie de lichamelijke ontwikkeling overeenkomt met den ouderdom en het gemiddelde van alle schoolkinderen, resp. de bevolking. Kleine afwijkingen, als geringe myopie, astigmatisme, strabismus, spraakgebreken, huiduitslagen, kleine herniae en misvormingen kunnen onder de rubriek „goed" worden gerekend. Slecht zijn alle, die in ontwikkeling onder het gemiddelde zijn gebleven of aan ziekten lijden, die voortdurend toezicht noodig hebben of met welke bij het onderwijs rekening moet gehouden worden.

De *methode van onderzoek van de op school komende kinderen* werd, zooals zij in *Leipzig* gevolgd wordt, door Dr. THIERSCH beschreven.

Een vooronderzoek van gezicht en gehoor wordt door de onderwijzers ingesteld. Dit heeft belangrijke voordeelen; de onderwijzers stellen daardoor belang in het onderzoek, en zullen ook later meer blijven letten op de kinderen bij wie afwijkingen gevonden werden. Bovendien zijn de kinderen onbevangener tegenover den onderwijzer dan tegenover een geneeskundige en zullen dus nauwkeuriger aangeven. Eindelijk worden de schoolartsen er door van veel werk ontlast, zoodat hun meer tijd overblijft voor het verder onderzoek.

Het eigenlijk onderzoek door den schoolarts geschiedt in tegenwoordigheid van de ouders, die door een voordracht over hygiënische onderwerpen op het belang van het onderzoek worden gewezen. Daarna stelt de schoolarts in tegenwoordigheid van de ouders of de moeder en den onderwijzer een onderzoek in van de mondholte hart, longen, wervelkolom, huid en algemeenen toestand, en ingeval door den onderwijzer reeds afwijkingen daarvan waren geconstateerd, ook van oogen en ooren. Al het gevondene wordt op de gezondheidskaart aangeteekend; de onderwijzer bewaart deze totdat hij met het kind naar een volgende klasse overgaat. Worden afwijkingen gevonden, dan deelt de schoolarts deze mede aan de ouders met den raad, het kind onder behandeling te stellen. De duur van het onderzoek van eene klasse van 40 leerlingen is $1^1/_2$ à 2 uur.

DR. MEREDITH RICHARDS (*Croydon*), wenschte het onderzoek bij het op school komen slechts oppervlakkig, tenzij in bijzondere gevallen. Gaat het kind naar een hoogere klasse dan moet opnieuw een onderzoek ingesteld worden. Hij zoude het practisch vinden, wanneer de schoolarts, ingeval afwijkingen worden gevonden tijdens

de schooljaren, persoonlijk de ouders ging bezoeken om hun het onder behandeling stellen van de kinderen aan te raden, omdat hij dan tevens nuttige wenken kan geven betreffende hygiëne in huis. Elke zes maanden wil hij herhaling van het onderzoek. Ten platte lande en in kleine gemeenten kan het systeem vereenvoudigd worden, maar in de groote steden moet in de eerste plaats het probleem opgelost worden, daar 80 % van de kinderen daar wonen.

Hoe het in enkele steden van *Frankrijk* is ingericht, beschreef Dr. CESAR ROUX, *Nice*, als voorbeeld nemende. Daar berust het systeem op de instelling van het „*livret scolaire de santé*", sedert October 1905 voor 6000 schoolkinderen uitgegeven. Dit livret bestaat uit twee gedeelten, het eigenlijke „livret sanitaire", dat het eigendom van den leerling blijft, en het „fiche sanitaire", dat de schoolarts, om het beroepsgeheim niet te schenden, in handen houdt. Het livret bevat eenige hygiënische wenken voor school en huis. Zonder dit „livret sanitaire" wordt geen kind op school toegelaten.

Ten bewijze dat een geneeskundig onderzoek noodzakelijk is, gaf Dr. GREENWOOD een overzicht van de resultaten daarvan in *Blacburn*. Het bleek daar, dat van 2279 kinderen 23 pct. gebreken hadden. Het onderzoek moet beschouwd worden als de eenige weg, om gebreken, waaraan tot op heden niets door de ouders werd gedaan, onder behandeling en tot genezing te brengen.

Aan den schoolarts moeten, volgens hem, de eischen gesteld worden, dat hij goed op de hoogte is van physiologie en psychologie, van opvoedingsmethoden, van het verband van geneeskunde en paedagogie en van de problemen, die in verband staan met geestelijke achterlijkheid, gebrekkig zien, enz.

Mevrouw GESTE was van oordeel, dat, daar onderwijzers en moeders samen werken aan de ontwikkeling van het kind, het noodig is *de moeders hygiëne te leeren*. Dit kan geschieden door bijeenkomsten, waar de eenvoudige hygiëne besproken wordt, zooals van de lucht, het voedsel, de slaap, de kleeding, enz. Tot hare wenschen behooren ook, een goede schoolinspectie, een dagboek van den gezondheidstoestand der leerlingen, te houden door het schoolhoofd en een ziektenregister, te houden door den schoolarts.

Ook omtrent het „*fiche sanitaire*" in *Italie* kregen wij wat te hooren bij monde van Prof. Dr. VESTEA (*Turijn*). Het is alleen in de groote steden ingevoerd, maar de onderwijzers zijn er geenszins mede ingenomen en zien er alleen vermeerdering van werk in.

Hij is overtuigd, dat het fiche groot voordeel afwerpt voor de kennis van de paedagogische anthropologie, maar zal dit voordeel van eenige beteekenis zijn dan moet het onderzoek van dien aard zijn, dat het niet door de onderwijzers kan geschieden.

Dr. EM. SEMERAD (*Boleslau*) week in zijne meening af van de

vorige sprekers. Hij toch achtte het in de eerste plaats noodig als *eischen van schoolhygiëne* te stellen: reiniging van lokalen en meubelen, goede inrichting van de vloeren en de schoolbanken, hygiënisch ingericht onderwijs, wat betreft lesuren, vrije middagen, spelen enz.

Het onderzoek der kinderen behoort in de tweede plaats te komen, en heeft ten doel ziektegevallen waar te nemen.

Dr. CRAIK (*Londen*) concludeerde, dat het duidelijk is, dat men algemeen de overtuiging heeft van de noodzakelijkheid van het geneeskundig onderzoek. De zaak is echter zoo gecompliceerd, dat er nog veel te regelen is, alvorens het onderzoek succes kan hebben. Dit vond hij een voldoende reden voor het Parlement, om met wettelijke regeling nog te wachten. Het kan gemakkelijk bepalen, dat het onderzoek er zijn moet, maar niet zoo gemakkelijk, wie het onderzoek zullen instellen en hoe het gedaan moet worden. Wanneer het onderzoek niet uitstekend wordt verricht, ziet hij liever in het geheel geen onderzoek. In het algemeen zal men tegenzin en vooroordeel ontmoeten tegen deze inmenging in de individueele vrijheid, en deze is alleen te bestrijden door het aanvoeren van wetenschappelijke gronden.

De ondervinding heeft hem geleerd, dat in het Parlement, bij sociale vraagstukken, politiek en wetenschap niet altijd samengaan en „the House of Commons" niet altijd bereid is zich te buigen voor wetenschappelijke gronden.

Dat deze ontboezeming geen groote instemming vond bij de aanwezigen behoeft wel geen betoog. [1])

In eene algemeene zitting werd ook *het medisch onderzoek* besproken en als rapporteurs traden op Dr. LESLIE MACKENZIE (*Londen*) en Dr. MÉRY (*Parijs*).

Dr. MACKENZIE stelde op den voorgrond, dat het doel van dit onderzoek is, te beoordeelen of het kind al of niet geschikt is voor het schoolonderwijs. Vroegtijdig moet het onderzoek ingesteld worden opdat het mogelijk is, dat het kind daardoor beschermd en gesterkt wordt, zooveel als het kan, tegen ziekten en ziekten voortbrengende oorzaken. Door de ontdekking van ziekten of gebreken van enkele kinderen wordt de omgeving gewaarborgd tegen besmetting.

In dit opzicht en in vele andere komen de meeningen van de rapporteurs overeen, maar terwijl DR. MÉRY veel hecht aan een anthropometrisch onderzoek, wil MACKENZIE het onderzoek strikt

---

[1]) De wet waarbij het geneeskundig onderzoek voor alle scholen wordt voorgeschreven is inmiddels in het Parlement behandeld en aangenomen.

practisch hebben en het vooral niet laten ontaarden in anthropometrische waarnemingen en metingen. Het onderzoek moet rekening houden met den hygiënischen toestand van de omgeving, waarin het kind leeft en met de gezondheid van het individu. Men moet dus de sociale voorwaarden leeren kennen, waaronder het kind leeft, het beroep van den vader, het aantal vertrekken van de woning, het aantal bewoners dier vertrekken enz.; men moet weten of slechte voeding, zenuwuitputting, overbevolking, enz. zich op het kind doen gelden; men moet nagaan of de omgeving leidt tot onreinheid van lichaam en kleeding, tot het hebben van parasieten, tot onvoldoende voeding en slaap, tot vermoeidheid; van belang is het ook zich te vergewissen of infectieziekten zijn doorgemaakt en zoo ja, welke.

Hoewel hij zich overigens met het gezondheidscarnet van het schoolkind in Wiesbaden wel kan vereenigen, heeft het eene groote omissie, nl. dat daarin geen plaats is voor het vermelden van huiselijke omstandigheden.

Wat betreft het onderzoek van verschillende organen van het kind, sloot hij zich geheel aan bij wat door anderen in de sectievergaderingen is gezegd.

Hij hoopte, dat men in Engeland het voorbeeld van het Continent zal volgen en het eerste onderzoek zal instellen bij de komst op school. In Edinburg zal het jaarlijks op school komend aantal kinderen 4000 bedragen d. i. 10 % van de geheele schoolbevolking. Dit aantal moet dus in de eerste twee maanden onderzocht zijn. De uren voor dit onderzoek zijn gelimiteerd tot 4 uur per dag, zoodat de schoolarts 2 à 3 maanden druk werk zoude hebben. Heeft hij er echter hulp bij, dan kan het in 6 weken afgeloopen zijn. Daar het geen volledig onderzoek moet zijn, maar eenvoudig dient om vast te stellen, of eenig medisch toezicht of behandeling noodig is, zal 10 minuten voor elk kind voldoende zijn. Wanneer de onderwijzer een groot gedeelte van het formulier vooraf ingevuld heeft, kan de schoolarts 30 kinderen in een uur onderzoeken, zooals hij dit in Wiesbaden bijwoonde. Wanneer de organisatie goed is en de onderwijzer goed op de hoogte gebracht, van wat hij te doen heeft, gaat het vlug.

Ook voor verdere onderzoekingen, beoogende den loop van den groei na te gaan, en te controleeren dat de kinderen geen schade ondervinden door den arbeid en de inspanning op school, kan Engeland naar het Continent zien. De arbeid aan dit onderzoek verbonden is ook niet zoo groot, omdat door het eerste reeds de kinderen die door gebreken ongeschikt voor schoolbezoek gebleken zijn, uitgesloten zijn en die, welke geregeld toezicht vereischen, reeds zijn aangewezen. Ook hier is de hulp van den onderwijzer van veel

beteekenis, daar het kind, tijdens het verblijf op school toont, waartoe het lichamelijk en geestelijk in staat is. Het is de vraag, hoe dikwijls het onderzoek zich moet herhalen en hij meent dat tweemaal, eens tusschen 8 en 9 jaar en eens tusschen 10 en 11 jaar voldoende is, want ontdekken de onderwijzers tusschentijds het een of ander, dan zullen zij dit aan den schoolarts rapporteeren.

Geen systeem van medisch onderzoek kan goed zijn, zonder de hulp der onderwijzers. Deze begroeten het met enthousiasme en in vele plaatsen is door hen de beweging tot het verkrijgen van dat onderzoek op touw gezet. De onderwijzers moeten echter geschiktheid bezitten hulp te verleenen en daarom hebben o.a. de Provinciale Raden in Schotland besloten in het leerplan van de kweekscholen voor onderwijzers 70 uren te plaatsen voor theoretisch en practisch onderwijs in personeele en schoolhygiëne, met het doel hun geschikt te maken om het eerste onderzoek der kinderen in te stellen. De onderwijzers toonden reeds in Schotland voor dit onderzoek competent te zijn. Zij kunnen behalve ouderdom, beroep van den vader, woning, regelmatig schoolbezoek, uren van arbeid en rust, lichaamslengte, gewicht, in de formulieren inschrijven het resultaat van hun onderzoek van oogen en ooren, deformiteiten en gebreken en duidelijk zichtbare symptomen van ziekten.

Het medisch onderzoek is in middelbare en hoogere scholen van evenveel belang als in lagere, daar de kinderen aldaar den kritieken leeftijd van groei en ontwikkeling doormaken, in welken tijd het hart sterk groeit, en een vermeerderde neiging is voor, zoowel geestelijke als lichamelijke, krachtige oefeningen; zoowel bij jongens als meisjes.

Van de ouders moet de stoot uitgaan, die het Gouvernement er toe brengt ook op deze scholen het onderzoek te gelasten.

Nog bespreekt hij de vraag of het medische onderzoek zal berusten bij de gezondsheids-inspecteurs of bij speciale schoolartsen, onafhankelijk van dezen werkende, en geeft de voorkeur aan het laatste.

In de Engelsche wet, die nu in behandeling is bij het Parlement, is een artikel, dat aan alle schoolbesturen de verplichting oplegt schoolinspectie in te stellen, maar omtrent het deel dat de onderwijs-autoriteiten zullen hebben in de organisatie, de wijze en den omvang van het onderzoek wordt niets bepaald. In de eveneens in behandeling zijnde Schotsche wet zijn de plaatselijke onderwijs-autoriteiten verplicht de inspectie in te stellen, indien het onderwijsdepartement zulks vraagt, terwijl dit zich het recht voorbehoudt de wijze en den aard van het onderzoek vast te stellen. Dit heeft voor, dat het onderzoek niet overal tegelijk behoeft ingesteld te

worden, maar het Departement het daar kan gelasten, waar het het meest noodig en de beste organisatie mogelijk is.

Bij zijn rapport legde spreker over formulieren voor het eerste en verdere onderzoek; en eene instructie voor de schoolartsen; hij eindigde met de uitspraak dat medische of chirurgische behandeling niet tot het werk van den schoolarts behoort.

Dr. Méry ving aan de taak van den schoolarts te schetsen, trad in beschouwing van verschillende methoden van onderzoek om te komen tot de eenvoudigste en snelste, die moet voeren tot de beste „culture physique et intellectuelle de l'enfant'', en deelde mede wat in Frankrijk is gedaan en wordt voorgesteld.

Het individueel geneeskundig onderzoek bij het komen op school, noemt hij de basis van de schoolhygiëne. Met het voorstel van Binet, alleen verdachte kinderen te onderzoeken, aan te wijzen door een onderzoek van den onderwijzer, kan hij niet medegaan, omdat verschillende afwijkingen niet bij een oppervlakkig onderzoek aan het licht komen. Algemeen zal men het er wel over eens zijn, dat het onderzoek bij de komst op school van het meeste belang is. Dit onderzoek *moet* volgens hem door den schoolarts geschieden en de punten tot welke dit onderzoek zich moet uitstrekken moeten op dit congres vastgesteld worden, opdat er in elk land of liever nog internationaal éëne methode zij. Als programma van het onderzoek stelt hij voor: mededeelingen over den vroegeren gezondheidstoestand, en daarna

1. anthropometrisch signalement,
2. physiologisch „
3. organo-anatomisch „

Over het anthropometrisch signalement weidde hij breed uit en bracht formules van levensverzekeringmaatschappijen er bij ter sprake.

Het physiologisch signalement bepaalt zich tot het vaststellen van den visus en de gehoorscherpte. Voor het laatste noemde hij een dicté, bij luide stem, op 8 meter afstand een best paedagogisch procedé; hoe echter pas op school komende kinderen op moeten schrijven wat hun gedicteerd wordt, deelde hij niet mede.

Kinderen met afwijkingen moeten een aanvullend onderzoek bij specialisten ondergaan.

In den loop der schooljaren moet het onderzoek herhaald worden, doch zoo min mogelijk, om de schoolartsen niet met werk te overladen; het kan zich bepalen tot de kinderen, die voor het vernieuwd onderzoek door den onderwijzer worden aangewezen. Deze kan, met het carnet sanitaire in de hand, belangrijke afwijkingen van de anthropometrische opnemingen, constateeren.

Kinderen, die afwijkingen hadden bij het eerste onderzoek, moeten alle 3 maanden onderzocht worden.

Als model van carnet sanitaire wordt door hem aanbevolen dat, hetwelk is uitgegeven door de „Commission permanente française de la tuberculose".

De carnets, gedeeltelijk ingevuld door den onderwijzer, en verder door den schoolarts, blijven in handen van dezen laatste. Na afloop van den schooltijd moeten zij, volgens de meening van de schoolartsen en vele anderen, aan de ouders of voogden der kinderen gegeven, volgens bovengenoemde tuberculose-commissie vernietigd worden.

Hij richtte ten slotte het verzoek aan het Congres, eene internationale commissie te benoemen, belast met het verzamelen van geschriften, over ingestelde onderzoeken, om daaruit gemiddelden vast te stellen, opdat men beter een oordeel zal kunnen uitspreken over de waarde van de methoden van onderzoek en speciaal het anthropometrische.

Dr. Kokall, plaatsvervangend gemeentegeneesheer te *Brünn* deelde mede, dat in zijn woonplaats op 120000 inwoners 15000 schoolkinderen zijn; de gemeente is in 10 gezondheids-districten verdeeld, in elk van welke een arts is aangesteld, belast met de medische politie, behandeling van behoeftige zieken en de inspectie van de schoolkinderen. Deze 10 artsen staan onder contrôle van twee gemeentegeneesheeren. Van gemeentewege is een tandheelkundige kliniek ingesteld en worden geneeskundige hulp, brillen, breukbanden, enz. verstrekt.

Bij de inschrijving van nieuwe leerlingen acht hij in elke school de aanwezigheid van een arts noodig, die alle kinderen onderzoekt, zoodat hij in de gelegenheid is kinderen met besmettelijke ziekten, parasieten en groote onreinheid te weren.

Voor het verkrijgen op de scholen van het: „mens sana in corpore sano", is maandelijks een spreekuur van den arts in de school noodig.

Aan deze rapporten sloot zich eene warme discussie aan, waaraan Prof. Kuntz en Prof. Griesbach, die den presidentszetel innam, en enkele anderen deelnamen. Door Dr. Méry werd steeds op de anthropometrische waarnemingen aangedrongen, terwijl deze door de anderen meer als bijzaak werden beschouwd. Overigens was men het geheel eens over de noodzakelijkheid van de medische schoolinspectie.

In de eindzitting van het Congres werden betreffende de medische schoolinspectie twee moties voorgesteld, die beide werden aangenomen, nl.

1°. namens the American Schoolhygiene Association:

„Aangezien het instandhouden en de ontwikkeling van de gezondheid en kracht van schoolkinderen een onderwerp van toenemend

belang is, en aangezien proefnemingen in alle groote steden het belang van medische schoolinspectie hebben aangetoond, worde besloten, dat in elke stad of gemeente eene volledige voorziening zal plaats vinden, zoowel voor hygiënische inspectie der scholen als voor geneeskundig onderzoek der schoolkinderen, welk laatste zich niet alleen bepaalt tot besmettelijke ziekten, maar ook tot oogen, ooren, tanden, keel, neus en algemeenen lichamelijken toestand."

2°. dat het naar de meening van het Congres wenschelijk is, dat aan alle middelbare scholen, met inbegrip van openbare, inspectie verplicht zal zijn van alles, wat betrekking heeft op hygiëne en gezondheid, en dat een copie van dit besluit aan den voorzitter van „the Board of Education" zal gezonden worden, met verzoek zoodanige stappen te doen als hij noodig oordeelt om zulk eene inspectie tot stand te brengen.

De anthropometrie in de school kwam in de tweede sectie nog afzonderlijk in bespreking. Prof. MAX GUTTMAN (*Weenen*) vindt anthropometrische statistieken van zeer groot belang en wil die verzamelen van alle leeftijden. Daarom moeten alle kinderen op hun geboortedag onderzocht worden.

GRAY, van de Koninklijke anthropometrische vereeniging, pleitte er evenzeer voor en voerde als argument aan, dat de anthropometrische onderzoekingen de eenige weg zijn, om te weten of er nationale achteruitgang is, door vergelijkingen van metingen van verschillende generaties. De eerste stap op dien weg is de meting van de schoolkinderen.

Dr. SCHRUBSALL uit *Londen* is er een even groot voorstander van, en vindt de schoolkinderen een uitstekend materiaal voor het bekomen van statistieken. Het onderzoek moet zich niet alleen bepalen tot gewicht, lengtemaat en maten van borstomvang, maar ook tot de kleur van het haar, van de iris, enz., enz.

De vraag rijst bij ons op, of dit schoolhygiëne is en in het midden latende de waarde van de anthropometrische statistieken gelooven wij, dat de schooltijden niet aan het samenstellen van deze statistieken mogen worden besteed en dat men al evenmin dit werk kan opdragen aan de schoolartsen als aan de onderwijzers. Zijn dergelijke statistieken noodig, dan moeten naar onze meening de onderzoekingen gedaan worden door hen, die ze wenschen te bezitten, en buiten den schooltijd.

De vraag van het al of niet *behandelen van ziekten in de school* werd ingeleid door Dr. CRONIN (*New-York*) die mededeelde, dat aldaar van eene schoolbevolking van 650000 kinderen 24000

tengevolge van ziekte, van het onderwijs verstoken bleven, vóór dat behandeling op school was ingevoerd. Door ziekte verloren in de zes schooljaren 30 % van de kinderen 1 jaar. Bij een ingesteld onderzoek bleken in één school 64 kinderen een of twee dagen afwezig te zijn geweest wegens kiespijn. Uit een sociaal oeconomistisch oogpunt meent hij, dat waar het mogelijk is met eene eenvoudige behandeling of geneesmiddel ernstige ziekten te voorkomen, deze niet mogen achterwege blijven.

Dr. Iselin (*Londen*) verklaarde zich tegen *behandeling in de school*, omdat het verantwoordelijkheidsgevoel van de ouders er door verminderd wordt. Afwijkingen en ziekten moeten wel in de school geconstateerd worden, maar de school moet niet voor de geneesmiddelen zorgen, ook geen brillen verschaffen. Onze ijver en ons streven om de kinderen gezond te maken, moet er niet toe leiden, om de beste en heiligste menschelijke instelling, de opvoeding van en de zorg voor de kinderen door de ouders, te niet te doen gaan.

Dr. Gray (*Londen*) wenschte, dat *samenwerking van den schoolarts met de ouders* wordt verkregen, omdat goede behandeling van de zieke kinderen niet mogelijk is zonder verandering van de huiselijke omgeving en omstandigheden. Eene ideale toestand zoude het zijn, wanneer het kind vanaf de geboorte voortdurend onder geneeskundig toezicht was, daar juist in de eerste levensjaren voor het kind van groot belang is, de omgeving, waarin het opgroeit. De huisdokter, die het kind te huis waarneemt, is de eenige bevoegde raadgever en leider.

Dr. Stöcker, oogarts te *Lucern*, achtte *schoolpoliklinieken* noodzakelijk om nut te verkrijgen van het instituut schoolartsen. Of men de gebreken van de kinderen kent, geeft niets; deze moeten ook bestreden worden en de beste wijze, om daarin te voorzien is door kostelooze schoolpoliklinieken voor de openbare scholen. Het bezoeken van die poliklinieken moet vrijwillig blijven, alleen moet de Staat het recht hebben en verplicht worden, kinderen met b.v. parasitaire ziekten, aan welke de ouders niets willen doen, daarheen te verwijzen, zooals dit reeds in verschillende gemeenten van Zwitserland het geval is. De oprichting is alleen noodig in die gemeenten, in welke geen Universiteits- of gemeente-poliklinieken zijn. Alleen ambulante zieken worden er behandeld en recepten voor geneesmiddelen, brillen, breukbanden, tandborstels enz. worden afgegeven.

Het *tandenonderzoek en de behandeling van tandziekten* werd

besproken door Prof. Dr. JESSEN uit *Straatsburg*, die wenschte dat het Congres zich ten doel stelt het systematisch doorvoeren van tandverzorging in alle scholen in alle landen, daar 90 % der kinderen zieke tanden hebben en tandziekten oorzaak zijn van verschillende ziekten en juist de kinderen van de volksklasse niet in de gelegenheid zijn hulp van tandartsen te verkrijgen.

Op het Congres te *Neurenberg* was besloten, dat op dit Congres te *Londen* deze motie zoude behandeld worden :

„een goed georganiseerde, ook voor onbemiddelden toegankelijke tandverzorging is voor het volk noodig en is te bereiken door gemeentelijke schooltandklinieken met kostelooze behandeling".

In de sedert verloopen 3 jaren zijn zij in 33 steden van Duitschland en in 15 steden van andere landen ingesteld, wat dus evenzeer, als de verkregen resultaten pleit voor het thans aannemen der motie.

Het schoolverzuim wegens tandpijn is sterk afgenomen, de kinderen gaan uit eigen beweging of op raad van de onderwijzers of van reeds onder behandeling geweest zijnde medeleerlingen naar die klinieken.

Dr. E. WALLIS van *Londen* vond onder 245 kinderen slechts 4, die alle tanden normaal hadden. Spoedige behandeling is van veel belang, want een carieuse kies wordt spoedig door meerdere gevolgd. De zorg voor reinheid der tanden laat zeer veel te wenschen over. Hij nam waar, dat de lichaamsafmetingen van een aan tandcaries lijdend kind in den regel beneden het gemiddelde zijn.

DERDE SECTIE.

De hygiëne van het onderwijzend personeel.

Over het algemeen waren de vergaderingen van deze sectie slecht bezocht.

De voorzitter MACNAMARA, vroeger onderwijzer, thans secretaris van een der regeeringsdepartementen, noemde ook in *Engeland* de positie van de onderwijzers verre van schitterend ; veel meer kon gedaan worden om voor hen een beteren levenstoestand te scheppen. Zoo moeten de schoolvertrekken zoodanig zijn gelegen, ingericht, ver-

warmd en geventileerd, dat de onderwijzer daarin in staat blijft zijn werk goed te verrichten. Er zijn nog te veel slecht ingerichte schoolvertrekken, en door overbevolking van de klassen is de beschikbare inhoud der vertrekken niet in evenredigheid met het aantal leerlingen. De sterkste gestellen worden hierdoor ondermijnd. Vele scholen zijn gebouwd op plaatsen, waar veel geraas is van rijtuigen en wagens, zoodat te veel inspanning bij het spreken leidt tot pharyngeaalaandoeningen; enkele gemeentebesturen kwamen hieraan te gemoet door het doen maken van houten plaveisel. Om goede ventilatie te krijgen, zoodat ook de onderwijzer niet door slechte lucht geschaad wordt, moet tusschen de lesuren door het openen van deuren en vensters geventileerd worden en in den zomer moet, evenzeer in het belang der onderwijzers als in dat der leerlingen, het onderwijs zooveel mogelijk in de open lucht gegeven worden.

Het is dringend noodig, dat de onderwijzer en vooral de onderwijzeres van tijd tot tijd, gedurende het onderwijs kan gaan zitten; de stoelen en lessenaars moeten hoog zijn, daar dan de geheele klasse beter overzien kan worden.

De onderwijzer moet voor zijne eigene gezondheid zorgen en voor zijn stem waken, evenzeer als een zanger. Tenzij het bepaald noodzakelijk is, moet de onderwijzer geen werk mede naar huis nemen, en zich in zijn vrijen tijd bezig houden met tuinieren, cricket, tennis, golf en andere spelen, zoodat hij tegelijkertijd in de openlucht vertoeft en de noodige afleiding en lichaamsbeweging heeft.

Wat de vacanties betreft, door sommige ouders wordt wel eens geklaagd dat deze te lang duren; als vader is hij het daar mede eens, maar als oud-onderwijzer weet hij ook, hoe heilzaam de vacantie voor de onderwijzers is; het hart wordt weder jong, de geest frisch en het lichaam gezond en krachtig. Aan te bevelen zijn reizen in den vreemde, omdat het nieuwe indrukken geeft; in sommige landen van Europa en Amerika wordt voor zulke reizen een langer verlof gegeven.

De hoofdonderwijzer R. WERNBACHER (*Stiermarken*) wees op het harmonisch geheel, dat de school, onderwijzers en leerlingen vormen en betreurt het, dat, terwijl over hygiëne van de school en der leerlingen zooveel wordt geschreven en gesproken, zoo weinig over de hygiëne van de schooluren en de onderwijzers wordt in het midden gebracht, niettegenstaande ziekte van den onderwijzer nadeel brengt aan het onderwijs en aan de leerlingen. In het persoonlijk leven van den onderwijzersstand spelen de zorg voor onderhoud en voeding een zeer belangrijken rol. Het is, volgens hem, een eereschuld der natie, een onderwijzersstand te scheppen, die in mate-

rieelen zin, onafhankelijk is. Het maken van eene nauwkeurige studie van de beroepsziekten van het onderwijzend personeel en een daar zich aan vastknoopende statistiek over de uitbreiding dier ziekten is noodig,

Dr. PANYNEK (*Praag*) nam *het verband* in beschouwing, dat bestaat *tusschen de gezondheid van den onderwijzer en den leerling.* De onderwijzer kan de overbrenger van ziekten zijn van zijn huis naar de school en omgekeerd. Door prophylactische maatregelen kan voor infectieziekten veel voorkomen worden.

Statistieken over morbiditeit en mortaliteit moeten verzameld worden. Hiertoe moeten medewerken de onderwijzer zelf, de behandelende geneesheer en levensverzekeringmaatschappijen, bij welke onderwijzers verzekerd zijn. Het samenstellen van eene commissie hiervoor acht hij gewenscht, en speciaal moet de aandacht aan tuberculose geschonken worden. Alle onderwijzers, die aan phthisis lijden, moeten in sanatoria ondergebracht worden; met behoud van vol traktement en zij mogen niet in de scholen terugkeeren, dan nadat zij geheel genezen zijn. Men stelle hen dan aan in de meest gezonde streken.

De onderwijzer WALTER TODDS (*Londen*) heeft over de jaren 1904 en 1905 reeds het een en ander verzameld en heeft daaruit samengesteld een verslag over *de ziekten van onderwijzers en de oorzaken van hunne afwezigheid van de school*, en hield eene nadere beschouwing over die oorzaken van ongesteldheden en ziekten.

Mejuffrouw ETHEL ADAIR ROBERTS (*Dunfermline*), aan het hoofd staande van eene stichting: „the Carnegie College of hygiene", deelt mede, dat deze stichting beoogt *onderwijzers te trainen in gymnastiek- en lichaamsoefeningen, gebaseerd op hygiëne*, en streeft naar goede, doelmatige kleeding, frissche lucht, baden, goede voeding en voldoende rust. De cursus duurt twee jaren in welke 50 lessen over persoonlijke hygiëne, 100 lessen over schoolhygiëne, 30 lessen in symptomatologie en 200 over physiologie worden gegeven. In het tweede studiejaar oefenen de leerlingen zich in het geven van lessen over door henzelven gekozen onderwerpen.

Mevrouw BURGWIN (*Londen*) deelde eenige resultaten mede van de werking van *een fonds, dat zieke onderwijzers steunt* en de weduwen en weezen van onderwijzers verzorgt.

Dr. MARANEK (*Praag*) deelde mede, dat het gebleken is, dat de

onderwijzers het meest worden aangetast door zenuwziekten en tuberculose. De zenuwziekten zijn het gevolg van te groote inspanning bij slecht samengestelde leerplannen. De tuberculose vindt haar oorzaak in overbevolking der vertrekken en slechte ventilatie. Hij wijdde ook nog enkele woorden aan de gevolgen, die de slechte gezondheidstoestand van de onderwijzers kan hebben voor de schoolkinderen.

Dr. HULBERT (*Londen*) besprak de zoo zeer noodig zijnde *zorg, die aan de stem van den onderwijzer moet gewijd worden.* De onderwijzer is wel de persoon, die het meest van allen gebruik maakt van de stem; een groot deel van het corps onderwijzers gebruikt echter de stem zeer slecht en lijdt dientengevolge aan pijnlijkheid en moeilijkheid bij het spreken en aandoeningen der spraakorganen. Genezing kan bereikt worden door stemoefeningen, methodisch spreken en zingen en goede ademhaling. Hij gaat dit verder in bijzonderheden na, noemt den invloed op de stem van de buikpers, den toon en het sentiment.

Prof. SIMS WOODHEAD zoude nog gesproken hebben over *matigheid en hygiëne met betrekking tot het beroep van onderwijzer.* Door gebrek aan toehoorders werd zijne voordracht niet gehouden. Hij had er op willen aandringen, dat de onderwijzers in de school de hygiëne en matigheidsleer zouden bespreken, daar zij het best kunnen beoordeelen, welk aandeel de alcohol heeft op de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling en de alcohol verantwoordelijk kan gesteld worden voor veel ongunstige voorwaarden, waaronder de schoolkinderen leven en gebukt gaan.

Ook andere voordrachten bleven achterwege, hetzij door afwezigheid van toehoorders, hetzij door afwezigheid van de sprekers zelven. Zoo bleef ook eene voordracht van mejuffrouw MAC MILLIAN uit *Londen* over *het overwerken van de onderwijzers in de school* onuitgesproken, waarin zij had willen wijzen op de schadelijke werking op het zenuwgestel door eentonigheid, vermoeienis en gejaagdheid.

VIERDE SECTIE.

Onderwijs in hygiëne aan onderwijzers en leerlingen.

Was de belangstelling in de vorige sectie gering, deze sectie werd steeds zoo druk bezocht, dat velen met moeite een zitplaats

konden veroveren, niet te verwonderen trouwens, waar een zoo belangrijk onderwerp in behandeling kwam. De eerste bijeenkomst werd door den voorzitter Dr. WILLIAM J. COLLINS geopend. Hygiëne, logisch een deel der biologie, noemde hij feitelijk meer een kunst dan een wetenschap, n.l. de kunst om gezond te leven. De organisatie van het onderwijs heeft er naar gestreefd verschillende verbeteringen aan te brengen, ten voordeele van het opkomend geslacht. Door het maken van wetten om gezond te leven en deze te leeren aan de honderden en duizenden, die de burgers van de toekomst zullen zijn, wordt door den Staat een stap in de goede richting gedaan. Onderwijs in hygiëne, goede gewoonten en goed gedrag aankweekende, moet in alle lessen doordringen, en waar het niet kan, dat dit door invloed van het huisgezin wordt bevorderd, moet omgekeerd van de school zulk een invloed op het huisgezin worden uitgeoefend.

De wenschelijkheid en meer nog de noodzakelijkheid van onderwijs in hygiëne werd door verschillende sprekers betoogd. De vice-president van de Fransche vereeniging voor hygiëne Dr. FOVEAU DE COURMESSES was de eerste, die *het onderwijs in hygiëne* besprak en de moeilijkheid aan het licht stelde, kinderen hygiëne te leeren, wanneer men hen in slecht geventileerde lokalen laat vertoeven. Men moet de kinderen er op wijzen, hoe slecht het is in bedorven lucht te verkeeren, en het meerendeel leeft te huis in slechte atmospheer. De groote vraag die opgelost moet worden is: „hoe moet men dit aan de kinderen duidelijk maken?" Evenzoo moet men hun leeren, dat door hygiëne besmettelijke ziekten kunnen geweerd worden, maar hoe zijn de voorzorgen, die op de scholen genomen worden? Men moet hun de hygiëne van de ademhaling leeren, maar hoe kan men dit doen, wanneer de kinderen in de scholen zitten op slecht geconstrueerde banken, die borstkassen en ruggegraten misvormen? Allereerst is dus noodig te zorgen, dat de scholen hygiënische modellen zijn. Het oude meubilair moet gaandeweg verwijderd worden. Goede lichaamsontwikkeling moet geleerd worden, maar daarvoor moeten de onderwijzers beter op de hoogte zijn van de wijze, waarop de verschillende spieren en organen ontwikkeld worden.

De wetenschap der hygiëne moet op de scholen niet als afzonderlijk vak geleerd worden, maar in elk ander vak indringen en altijd bij elke mogelijke gelegenheid te pas gebracht worden.

Prof. dr. THOMAS WOOD van de *Columbia University U. S.* evenals de volgende spreker Prof. EDGAR van de *St. Andrews University*, uitgenoodigd *het onderwijs aan onderwijzers in hygiëne* in te

leiden, wees er op dat de mensch, die over de geheele wereld den baas speelt, zichzelf verwaarloost, veel te weinig van het menschelijk leven en de zorg, die aan het lichaam besteed moet worden, afweet, en daarin menigmaal achterstaat bij het dier, dat instinctmatig hygiënisch handelt.

Wanneer alle onderwijzers hygiëne geleerd hebben, zullen zij veel beter de opvoeding van de kinderen kunnen leiden; zij moeten optreden als beschermers en gidsen van de jeugd en daarom de grondbeginselen van de hygiëne kennen. De onderwijzer moet kunnen zien of een kind gezond is, de gezondheid bewaken, en waarschuwen, wanneer het kind niet gezond is. Moge men dit beschouwen als de taak der ouders, best, maar de taak der school is het dit aan te vullen.

Kennis van hygiëne is ook noodig om de kinderen hygiëne te kunnen onderwijzen; niet als afzonderlijk vak (tenzij in de laatste twee schooljaren), maar om bij elke gelegenheid hygiëne in den kindergeest te kunnen druppelen.

Hij zoude daarom wenschen dat de onderwijzers een studie maken van vergelijkende ontwikkeling der kinderen, persoonlijke hygiëne, schoolhygiëne en lichamelijke opvoeding. Elke man en elke vrouw die bij het onderwijs willen komen moeten eene voorbereiding hebben in hygiëne; het ambt krijgt daardoor meer beteekenis en meer waardigheid en het geeft hun een onmetelijk groote macht om de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van het kind te bewaken.

Prof. Edgar grondvestte zijne meening, dat onderwijzers hygiëne moeten leeren, daarop, dat het onderwijs hygiënisch moet ingericht zijn. In Engeland wordt op de middelbare scholen de gezondheid der kinderen volstrekt niet verwaarloosd, integendeel wordt in de meeste goede middelbare en kostscholen de gezondheid op den voorgrond gesteld; het geheele leven op die scholen is een voortdurende les in de wetten der gezondheid te noemen. Die scholen leveren dan ook krachtige en flinke jonge mannen en vrouwen, met gezonde lichamen en gezond uiterlijk, trouwens geen wonder, omdat die scholen gelegen zijn in gezonde streken, luchtige en goed verlichte vertrekken hebben, gelegenheid tot baden, gymnastiek, spelen en lichaamsoefeningen als integreerend deel van het schoolwerk aanbieden, en specialiteiten in lichaamsoefeningen les geven en geneeskundige adviseurs het schoolhoofd ter zijde staan. Onderwijs in hygiëne kan niet meer bereiken dan hier practisch verkregen wordt en het streven van het onderwijs in hygiëne is toch het doen verkrijgen van hygiënische gewoonten en het leven van een gezond leven. Is dit niet beter dan kinderen een massa theoretische hygiëne te leeren, zonder deze practisch toe te passen?

Maar waarom niet theorie en practijk samen te voegen? Is een goede gewoonte gebaseerd op kennis, dan wordt zij sterker. In de dagscholen is de toestand anders; zoowel op school als in huis wordt meer zittend werk gedaan en ambitieuse ouders of voogden moedigen dikwijls de kinderen aan tot bovenmatige inspanning om prijzen te verwerven, helaas ten koste der gezondheid. Een belangrijke vraag is het echter of op de dagscholen tijd beschikbaar is voor onderwijs in hygiëne, of de samenstelling van het leerplan dit toelaat. Algemeen zal men zeggen neen, maar er *moet* tijd voor gevonden worden!

De onderwijzers nu, die dit onderwijs moeten geven, moeten een cursus volgen van theoretische en practische schoolhygiëne en persoonlijke hygiëne, zoodat zij in staat zijn bij de kinderen hygiënisch gevoel op te wekken en aan te kweeken.

In Schotland is voor de centrale kweekscholen reeds het onderwijs in hygiëne opgenomen, niet alleen theoretisch maar ook practisch, als bezichtiging van gebouwen en de inrichting daarvan, observatie van kinderen, eenvoudige methoden van onderzoek van gezicht en gehoor.

Voor de openbare lagere scholen wenscht hij korte elementaire lessen in de laagste klassen, meer uitgebreide in de hoogere. In middelbare scholen kan bij andere vakken, vooral physica, hygiëne onderwezen worden.

Het schoolhoofd kan ook in de hoogste klasse buiten den schooltijd met de leerlingen besprekingen houden over hygiëne en zedelijkheid, hygiëne en karakter, hygiëne en godsdienst. Er bestaat evenzeer hygiëne van den geest als hygiëne van het lichaam en men moet streven naar een gezonden geest in een gezond lichaam, reine handen en een rein hart!

Mr. Jordham (*Gent*) vond in theorie onderwijs in hygiëne uitstekend, maar in practijk is het moeilijk, zoolang de schoolvertrekken slecht zijn en men gebukt gaat onder geldgebrek, om al wat slecht is in de scholen te verbeteren. Wanneer het doel is, de kinderen zindelijkheid te leeren, dan passe men liever het systeem schooldouches toe, zooals dit in Gent geschiedt.

Dr. Emil Sordy (*Bonn*) vond daarentegen onderwijs in hygiëne zoo noodig, dat men daarvoor andere vakken geheel of gedeeltelijk moet achterwege laten. Hoewel hij ook plant- en dierkunde niet zoude willen missen uit het leerplan, vond hij het nog meer noodig, dat de kinderen veel van hun eigen lichaam weten; er *moet* dus tijd gevonden worden om anthropologie en hygiëne te onderwijzen.

Mevrouw Boys Smith wenschte physiologie en hygiëne in het leerplan van alle scholen opgenomen te zien.

Mejuffrouw Hurlbalt besprak speciaal het nut van dit onderwijs voor de lichamelijke en moreele ontwikkeling van de vrouw.

Een andere spreker wenschte uitsluitend practisch en demonstratief onderwijs in hygiëne, zoowel voor onderwijzers als voor leerlingen. Moge al de Minister wijzen op gebrek aan leeraren in hygiëne, de geneeskundigen zijn de mannen, die dit onderwijs kunnen geven, zooals dit in Schotland reeds geschiedt.

Dr. Parker bestreed de noodzakelijkheid om physiologie te onderwijzen, maar verklaarde onderwijs in hygiëne hoog noodig, meer dan het doen leeren van Latijnsche grammatica.

De inspecteur van de gymnastiek in *Denemarken*, Knudsen, betoogde in een lange rede, dat de toekomstige onderwijzers moeten onderwezen worden in anatomie en physiologie, als basis voor de hygiëne. Zij moeten kennis hebben van het physieke leven van het kind, en aangezien voor goede ontwikkeling van den geest een gezond lichaam noodig is, moeten zij weten, wat het lichaam van het kind behoeft in den tijd, dat de geest moet ontwikkeld worden.

In Denemarken valt het onderwijs in hygiëne gedeeltelijk onder paedagogie, gedeeltelijk onder natuurlijke historie, en in de laatste jaren komt het vooral meer in verband met gymnastiek, waar hij meent dat het op de juiste plaats is, want gymnastiekleeraren zijn bekend met anatomie, physiologie en hygiëne, die als het ware de basis der gymnastiek vormen; althans van de Zweedsche of Ling'sche gymnastiek.

Mejuffrouw Maud Curwen (*Staffordshire*) sloot zich geheel aan bij Prof. Edgar. Zij houdt voordrachten (14 zijn voldoende) over hygiëne voor onderwijzers. In dit vak worden zij geëxamineerd door Professoren in hygiëne in the Sanitary Institute.

Prof. Dr. Carstains Douglas (*Glasgow*) wenschte alleen cursus in schoolhygiëne voor de onderwijzers. Hij wil geen ontaarding in lessen over anatomie, physiologie en hygiëne, maar eene practische beschouwing van de invloeden op het leven van het schoolkind; zij moeten practisch leeren lichaamsmetingen te doen, visus bepalen en andere waarnemingen, die binnen hun bereik liggen.

Dr. Janet Campbell (*Londen*) achtte het in het bijzonder noodig, dat de toekomstige onderwijzers het een en ander van physiologie en hygiëne leeren, om later, met kennis, belang te kunnen stellen in den physieken toestand van het kind, ziekten en gebreken te kunnen beoordeelen.

Het onderwijs in hygiëne op middelbare scholen werd besproken door G. Fletscher, die het zoowel voor meisjes als voor jongens een integreerend deel van het middelbaar onderwijs noemt. De

hygiëne moet niet als iets bijzonders beschouwd worden, maar zich met het schoolleven assimileeren.

Dr. Shelly, schoolarts van *Hasleybury College*, betreurde het, dat onderwijs in hygiëne in Engeland niet gegeven wordt in middelbare scholen, behalve in kweekscholen voor onderwijzers en daar dan nog niet eens geregeld. Er zijn moeilijkheden, die overwonnen moeten worden, nl. het vinden van plaats in het leerplan en het niet in staat zijn der onderwijzers om dit onderwijs te geven. De ouders en de meer gegoede klassen moeten het belang van dit onderwijs gevoelen en er toe medewerken, dat het gegeven wordt.

Dr. Pradel (*Parijs*) bepleitte het onderwijs der groote wetten der hygiëne, zoodra de geestelijke ontwikkeling voldoende is om deze te begrijpen; het kan dus in de laagste klasse beginnen en moet eenvoudig en practisch zijn. De schoolarts is de man, die het moet onderwijzen.

Prof. Caton (*Liverpool*) betoogde, dat, waar in de steden verval en degeneratie is waar te nemen, de levenswijze van het volk veranderd moet worden, zoodanig, dat het zijn eigen fouten leert begrijpen met betrekking tot de atmospheer, waarin het vertoeft, het diëet, alcoholmisbruik en de opvoeding van de kinderen, waardoor ellende, zwakte en dood van henzelven en de kinderen wordt veroorzaakt. Het is geen onwil, maar onwetendheid, den volwassenen kan men het niet meer leeren, daarom leere men het den kinderen. Van nature stelt een kind, en vooral een meisje, belang in verzorging en verpleging van kleine kinderen en gemakkelijk kan men het dit hygiënisch leeren. Evenzoo, wanneer men de kinderen spreekt over den slechten invloed van alcohol, zal hun dit van het alcoholgebruik afhouden.

Wil men tot zulk onderwijs komen, dat moeten eerst de onderwijzers dit leeren; en daarom moet het departement van onderwijs het onderwijs in hygiëne verplicht stellen.

Dr. Helen Putnam deelde mede, dat in Amerika (op 25 steden na) overal hygiëne wordt onderwezen, omvattende geneeskundig onderzoek, lichamelijke opvoeding, natuurkennis en huishoudkunde, wat bij verschillende vakken van het leerplan ter sprake wordt gebracht. Van iederen onderwijzer moet men eischen studie van biologie en sociologie.

Prof. Kenwood (*Londen*) was van oordeel dat, daar het onderwijs op de lagere school met 14 jaar ophoudt, de kinderen aldaar moeten worden opgevoed in reinheid en zorg voor het eigen lichaam. Zij moeten hygiënische gewoonten en hygiënische levenswijze leeren,

de gevaren kennen van slecht water en slechte lucht; bovendien behooren de meisjes iets te leeren van bereiding van eenvoudige en gezonde maaltijden, De beste wijze schijnt hem toe, dit te leeren door verhalen en gesprekken, zoo kan b. v. een open raam de aanleiding vormen tot een gesprek over frissche lucht enz.

Het onderwijs is dan tegelijk theoretisch en practisch. De onderwijzer kan bovendien veel nut doen door goed voorbeeld en persoonlijken invloed. De leerlingen kunnen beurtelings belast worden met het hygiënisch toezicht in de school.

Het in zijne rede uitgesprokene over voedselbereiding bracht Mejuffr. JAMES er toe voor te stellen ook de jongens voedingsleer en koken te leeren, en Dr. LOUIS VIEL om zoowel onderwijzers als leerlingen in voedingshygiëne te onderrichten.

MARSHALL JACKMAN sloot zich aan bij hen, die vooral practisch hygiëne willen onderwijzen, liefst dagelijks over onderwerpen, die zich toevallig voordoen. Ook hij is van oordeel, dat er tijd voor moet gevonden worden en wil het onderwijs in geschiedenis belangrijk verminderen.

Dr. PARKER verklaart zich andermaal zeer voor het ter zijde stellen van minder belangrijke leervakken, maar physiologie en anatomie moeten onderwezen worden, want weet het kind niet, hoe het lichaam is samengesteld, en welke de werkingen er van zijn, dan kan het van hygiëne niets begrijpen.

Dr. VICTOR HIRSLEY had de volgende motie voorgesteld:

„Deze sectie is van oordeel, dat de beginselen en de practijk van persoonlijke hygiëne en van huishoudelijke kennis een deel dienen te vormen van de opvoeding van iederen burger en in alle scholen en universiteiten moeten geleerd worden."

Deze motie wordt later gewijzigd:

„Het congres is van meening, dat de beginselen en de practijk van hygiëne een deel zullen uitmaken van de opvoeding van elken burger."

Ofschoon deze motie werd bestreden door sommigen, op grond dat „burger" alleen op mannelijke personen zoude slaan, werd zij, nadat enkele dames het woord „burger" als tweeslachtig hadden verklaard, aldus bij de algemeene zitting ingezonden, al waar zij werd aangenomen.

Nog werd de volgende motie vastgesteld en in de algemeene zitting aangenomen:

„Het Congres is van meening, dat practisch en theoretisch onderwijs in persoonlijke en schoolhygiëne een deel moet uitmaken van

het leerplan van alle inrichtingen van onderwijs, in welke jongelieden worden opgeleid tot onderwijzers voor scholen van verschillende hoogten.”

In deze sectie werden nog enkele oogenblikken gewijd aan *het onderricht in matigheid en de nadeelen van het alcoholgebruik.*

Door een *Zweed* werd medegedeeld, dat de voorstanders van onthouding in Zweden er zich voor spannen en reeds een groote aanhang is verkregen, om dit onderricht in alle scholen verplicht te stellen.

Mejuffrouw St. John Wileman wenschte, dat bij het onderwijs in hygiëne, alle onderwijzers speciaal de aandacht moeten schenken aan den schadelijken invloed van alcohol op het menschelijk lichaam.

Nog werd ons een rapport aan the Board of Eduction ter hand gesteld, aangeboden door: the Committee of the medical profession, the British medical association en the board of hygiene and temperance, over de bevordering van het onderwijs in hygiëne en matigheid, waarbij geëischt wordt: 1⁰. opname van dit onderwijs in de wet, en 2⁰. speciaal onderwijs daarin gemakkelijk te maken voor de onderwijzers. Hieraan waren toegevoegd programma's van het onderwijs te geven aan onderwijzers en aan kinderen succ. van 3—7 en van 7—10 jaar en ouderen.

Ten slotte wenschte Franz Weigl niet alleen eene anti-alcohol beweging, maar ook *bestrijding van andere genotgiftstoffen*, als cafeïne en nicotine, van welke het bewezen is, dat zij physische en psychische stoornissen te weeg brengen. De Staat moet hierin onderricht geven, wat kan geschieden aan de ouders bij de geboorte der kinderen, aan de kinderen zelven op de school en op lateren leeftijd, wanneer de jongens in militairen dienst zijn. Verder moeten voordrachten gehouden worden en de pers medehelpen.

VIJFDE SECTIE.

Lichamelijke opvoeding en bevordering van persoonlijke hygiëne.

De Voorzitter Dr. J. Bijers herdacht in zijne openingsrede het vele, wat vooral de Britsche natie verplicht is aan twee groote

vrienden, nl. THOMAS SYDENHAM, die het eerst de geneeskunde doceerde als een practische wetenschap, gebaseerd op juiste waarneming en grondig onderzoek, van wien de groote Nederlandsche BOERHAAVE niet sprak zonder zijn hoed af te nemen en wien hij betitelde als: „Angliae lumen, artis Phoebam, veram Hippocratici viri speciem" en 2⁰. JOHN LOCKE, de pionnier van de schoolhygiëne die in 1693 schreef in „Some thoughts concerning education": „een gezonde geest in een gezond lichaam is een korte maar volledige beschrijving van een gelukkig bestaan in deze wereld; hij die beide verbindt, heeft weinig meer te wenschen en hij, die beide mist, zal slechts voor zeer weinig geschikt zijn."

Twee eeuwen zijn voorbijgegaan, in welke niets is geschreven, dat duidelijker het streven van de lichamelijke opvoeding aanduidt.

Men gaat tegenwoordig begrijpen, dat er verband bestaat tusschen opvoeding en volksgezondheid, en de medische wetenschap meer en meer aan het onderwijs moet verbonden worden. Hij, die tegenwoordig kinderen onderwijst, moet kennis bezitten van de algemeene beginselen van de lichamelijke gezondheid, en lichaamsgebreken en zwakte van den geest, die de aandacht en de verzorging vereischten, kunnen herkennen.

Men mag tegenwoordig den eisch stellen, dat in de school de gezondheid der kinderen niet geschaad wordt, dat zij de fundamenteele wetten van de elementaire hygiëne zullen leeren, om hen tot nuttige en *gezonde* staatsburgers te maken. Het streven van de moderne opvoeding is, de kinderen de practische zijde van het leven te leeren door ontwikkeling van het initiatief en het zelfvertrouwen en hen te doen weten, hoe zij gezond zullen blijven. Veel is er reeds gedaan, maatregelen tot het voorkomen van infectieziekten zijn genomen, de kinderen worden in de scholen in eene hygiënische omgeving gebracht en men vraagt om medische schoolinspectie. Men streeft er ook naar op de scholen de lichamelijke gezondheid en ontwikkeling van het kind te bevorderen en dit vraagstuk kan op verschillende wijzen opgelost worden nl. 1⁰. door de kinderen door voorbeeld en door lessen de eenvoudige regels te leeren, hoe men moet leven, de noodzakelijkheid van frissche lucht, zuiver water, gezonde woningen, de relatieve voedingswaarde van verschillende voedsels, gezondheidswetten en matigheid, zorg voor het lichaam en wat kan gedaan worden om infectieziekten te voorkomen; 2⁰. door de kinderen in de school, in de gymnastiekschool en op de speelplaats oefeningen te laten maken, diepe ademhalingsbewegingen, gecombineerd met spierbewegingen, na ieder uur 3 á 5 minuten, en zoo het in de school geschiedt bij geopende ramen; 3⁰. door de kinderen onderwijs te geven in de physieke opvoeding en ruim tijd te geven voor spelen en lichaamsbewegingen, wat kan geschieden door Zweedsche gymnastiek, andere gymnastiek-

oefeningen, exerceeren met muziek, spelen in de open lucht en zwemmen. Het meest gewenscht is natuurlijk eene combinatie van alle drie. De beste opvoeding is die, welke alle eigenschappen van geest en lichaam ontwikkelt, de individualiteit aankweekt, zelfvertrouwen aanbrengt en de kinderen doet gevoelen, dat het beste type van civilisatie bereikt wordt, wanneer ieder naar zijn vermogen tracht de positie van zijne in minder gunstige omstandigheden verkeerende medeburgers te verbeteren.

Mevrouw Bergman Osterberg hoofd van „the Physical training College" in *Kent* besprak *het onderricht van onderwijzers in de methoden van lichamelijke opvoeding.*

De ware lichamelijke opvoeding is physieke en hygiënische omstandigheden voor de ontwikkeling van volkomen gezondheid te scheppen. Slechte gewoonten moeten voorkomen en, zoo zij er zijn, verbeterd worden. Anthropometrische statistieken bewijzen, dat de Engelsche spelen in de buitenlucht, gecombineerd met Zweedsche gymnastiek voeren tot de meest volkomen lichamelijke ontwikkeling.

Het is de plicht van ouders en onderwijzers, deze oefeningen te waardeeren en toe te passen, daar zij den groei van het lichaam bevorderen, geestelijke overlading voorkomen en indirect het karakter opbouwen. Onderwijzers moeten minstens twee jaar er in geoefend worden.

Zij geeft een nadere beschrijving van de methode en den omvang van dit onderwijs en noodigt de congresleden uit tot een bezoek aan de school, waar eene demonstratie van Zweedsche gymnastiek zal gegeven worden.

Dr. G. Bergh uit *Zweden* maakte, door middel van lichtbeelden, *de inrichting van de scholen in Zweden*, de methode van het onderwijs, de lichaamsontwikkeling, door gymnastiek, spelen, baden enz. duidelijk. Ook luitenant Grenfell (*Londen*) was van meening dat de Zweedsche gymnastiek een waardevol deel uitmaakt van de algemeene opvoeding. Van het streven daarvan kan men een goed denkbeeld verkrijgen door een bezoek aan het Koninklijk centraal gymnastiekinstituut en de scholen in Stockholm. De grondlegger van de methode is Ling; deze methode heeft zich uitgebreid tot het hedendaagsche systeem met speciale medische en paedagogische ontwikkeling.

Axel Mikkelsen *(Kopenhagen)* wilde afwisseling van het gewone schoolwerk met practisch werk, gymnastiek en spelen; het slöjd is van groote beteekenis, omdat het de kinderen handigheid leert.

Mevrouw Gurli Linder uit *Zweden* besprak *het ongeschikte van*

de meisjeskleeding. In Zweden heeft men een zeer gemakkelijke kleeding voor de meisjes ingesteld, die uit slechts een gering aantal kleedingstukken bestaat. Modellen en patronen van deze hygiënische kleeding zijn in alle scholen aanwezig en zijn ter beschikking van de ouders om ze na te maken.

Prof. Dr. TAIT MCKENSIE, directeur van het departement van lichamelijke opvoeding aan de universiteit van *Pensylvania* te *Philadelphia* gaf een beschrijving van *de systematische lichamelijke opvoeding van de studeerende jongelingen*, die 16—25 jaar oud zijn. Deze opvoeding vormt aldaar een integreerend deel van den cursus. Er is een groot veld voor athletische oefeningen en spelen met gelegenheid voor 20000 toeschouwers, waarin voetbal, lacrosse, baseball en athletische en gymnastische oefeningen plaats hebben. Kleedkamers met wrijf- en masseertafels, ijzeren halters enz. en een zaal voor zwemoefeningen als voorbereiding voor het zwemmen zijn aanwezig. Ieder student betaalt 7 dollars en moet een kaart overleggen, waarop vragen beantwoord zijn, omtrent heriditeit, gebruik van tabak en alcohol, doorgestane ziekten enz. Hij wordt gewogen en gemeten, o.a. zes verschillende borstafmetingen, de kracht van de handen wordt bepaald en eindelijk een volledig geneeskundig onderzoek ingesteld. Met al deze gegevens worden de oefeningen voor ieder vastgesteld en op de kaarten geschreven. Zijn er bepaalde gebreken, als platvoeten, ongelijke schouderhoogte, platte borst, slappe buikspieren, habitueele constipatie enz., dan worden daarvoor speciale oefeningen voorgeschreven. Maandelijks worden door de leeraren de resultaten aangeteekend.

Door een oogheelkundige worden de oogen onderzocht, waardoor vele niet vermoede oorzaken van hoofdpijn en misselijkheid aan den dag komen. De eerste maand wordt in hoofdzaak besteed aan marcheeren en oefeningen voor goede borstuitzetting en het verkrijgen van eene goede houding. Later komen oefeningen aan verschillende gymnastiekwerktuigen en gymnastische spelen, nog later worstelen, boksen, springen enz. Het doel: goede houding, diepe en volkomen ademhaling, ontwikkeling van kracht, vlugheid en weerstand wordt volkomen bereikt.

Dr. RIVIÈRE (*Parijs*) behandelde de talrijke *behoeften van het kind in de groeiperiode* en het groote belang van de physicotherapie, om de natuurlijke energie te leeren kennen en te richten. Het kind heeft lucht, licht en beweging noodig. Oefeningen moeten door een specialist in medicinale doses worden toegediend. Van het grootste belang is de zorg voor de ademhalingsorganen. Balneotherapie wil hij toegepast zien bij hereditaire rheuma, chlorose

en anaemie, electrotherapie bij dispositie voor neurosen en phthisis.

Mejuffrouw Nelly Palmer deelde het een en ander mede van wat in Schotland omtrent *de lichamelijke opvoeding* is voorgesteld. Er is iemand aangesteld om deze te organiseeren, in verband met het *Ling*'sche systeem, die tevens de algemeene hygiënische omstandigheden der kinderen, de ventilatie der lokalen, de houding der kinderen bij het schoolwerk enz. moet nagaan. Korte en dikwijls herhaalde oefeningen houdt zij voor het meest gewenscht; gebrek aan tijd en slecht weder zullen dikwijls storend kunnen werken, maar rationeele oefeningen moeten het vroegere ideale rechtop zitten in de schoolbanken vervangen.

Mejuffrouw Leila Rendel (*Dunfermline*) deelde mede, dat aan de school, aan welke zij is verbonden, men zich veel moeite geeft om meisjes van 14 jaar af te houden van het reeds in betrekkingen gaan, en haar te leeren gezond en nuttig te leven. Het vroegtijdig beginnen met zeer ongeschikte betrekkingen, verhoogt het aantal onbruikbare en ongeschikte individus. De basis van het systeem, dat aan de school gevolgd wordt, is lichaamsontwikkeling in den uitgebreidsten zin, en huishoudkunde. De cursus duurt slechts 6 maanden, 5 dagen per week, 3 à 4 uur per dag, en omvat: gymnastiek, zwemmen, spelen, gezondheidsregels, eerste hulp bij ongelukken, koken, maken van kleederen en de wasch.

Mevrouw Roger Watt prees het *Japansche Jiu Jitsu* aan, dat volgens haar, goed geleerd en beoefend, van groot moreel en lichamelijk nut is. Er is geen geweld bij, kan geheel of ten deele geleerd worden en heeft door groote afwisseling, de noodige vlugheid van overleg en handeling eene groote aantrekkelijkheid.

Eene voorstelling van het *Jiu Jitsu* had in de ontvangstzaal plaats, waarbij de verschillende handgrepen vertoond werden. Sierlijk is het niet, maar de handigheid is ontegenzeggelijk van belang.

De rol van den schoolarts bij de lichamelijke opvoeding werd door Dr. L. Dufestel (*Parijs*) besproken. Aangezien de school te beschouwen is als de plaats waar tegelijk de ontwikkeling van het lichaam en van den geest moet geschieden, en wel in verband met elkander, is innige samenwerking noodig van den onderwijzer en den leider van de lichamelijke opvoeding. Deze laatste moet noodzakelijk onder toezicht staan van den schoolarts, die de gezondheid der kinderen bewaakt en hen splitst in die, welke gezond zijn, die ziekelijk zijn en onregelmatig groeien. Deze laatsten moeten niet den gewonen gymnastiekcursus volgen, maar bijzondere oefeningen,

om den abnormalen toestand te verbeteren of te genezen, moeten als resultaat van een nauwkeurig onderzoek worden aangewezen.

Dr. Mignon (*Romorantin*) klaagde er over, dat *het schoolwerk* in den regel *te zwaar* is en de leerlingen bij het begin van den dag met moeite aan het werk gaan. Proeven van *Féré* hebben aangetoond, dat opwekkende prikkelingen van het gehoororgaan de activiteit verhoogen, wat vergezeld gaat met vermeerderde arbeidscapaciteit.

Hij prees daarom zeer aan een goed gekozen vroolijk gezang, als een verfrisschend en opwekkend begin van het schoolwerk.

Dr. Luther H. Gulick. (*New York*) bracht *den dans* ter sprake. In New York worden op de lagere scholen oud-Europeesche dansen geleerd en uitgevoerd, en hij beval dit vooral voor meisjes aan. Deze dansen oefenen de lichaamsspieren, verbeteren de respiratie en circulatie en de spijsverteering, bevorderen de neurocoördinatie, en werken aesthetisch. De lessen worden gegeven in de schooluren en de kinderen beschouwen het als een privilege er aan te mogen deelnemen; alleen zij, die bij het schoolwerk een goed cijfer krijgen en een goed gedrag hebben, mogen er aan deel nemen zoodat, daar allen er veel genoegen in scheppen, het tevens gunstig werkt op het moreel, den ijver, en het gedrag.

Dr. Kleinpeter (*Gmunden*) verklaarde *de tegenwoordige opvoedingsmethode* voor verkeerd, omdat er geen verband bestaat tusschen de zorg voor het lichaam en de geestelijke vorming, waardoor òf overdrijving van sport òf schade van de gezondheid en speciaal van het zenuwstelsel ontstaat. Door de schoolhygiëne is men in staat de, met het schoolleven in verbandstaande nadeelen, aan de gezondheid toegebracht, te ontdekken en prophylactische maatregelen te nemen. Het onderwijs moet zooveel mogelijk in de buitenlucht worden gegeven, en lichamelijke en geestelijke bezigheden moeten harmonisch in elkander grijpen.

Mevrouw Mary Scharlieb, vrouwenarts te *Londen*, was van meening, dat de meeste aanstaande onderwijzeressen, meisjes die op 18-jarigen leeftijd in de kweekscholen komen, in niet voldoende ontwikkelden lichamelijken toestand verkeeren. Aan die scholen moet medische inspectie zijn, liefst vrouwelijke; het werk moet minder, de studie langer zijn en voor lichaamsoefeningen, spelen, zwemmen enz. moet ruim tijd gegeven worden.

Dr. Louis de Bourdineau (*Parijs*) wijdde eenige woorden aan *het*

nut van douchebaden en beschreef de inrichting daarvan in *Perreaux*, welke eenvoudig, hygienisch en economisch is en de gelegenheid aanbiedt voor 40 kinderen per uur.

Dr. GASTON GAGNIÈRE schoolarts te *Choisy le Roy* besprak het *schuin- en het steilschrift;* geen van beide kan volgens hem dienen als prophylaxie voor afwijkingen van de wervelkolom, welke alleen zijn te voorkomen door het letten op de houding bij het schrijven door den onderwijzer. Minder afwijkingen zullen voorkomen, wanneer het zitten der kinderen aanmerkelijk verkort wordt.

Mevrouw MARY JATES wenschte een studie van *de waarde der voedsels* in het leerplan opgenomen te zien, omdat het doel der openbare scholen is de kinderen practisch en intellectueel te ontwikkelen.

ZESDE SECTIE.

Hygiëne buiten de school, vakantiekolonies, vacantiescholen, verband van huis en school.

Lord KINNAIRD opende, als voorzitter, deze sectie met het betoog, dat bij het vele, dat noodig is en verricht wordt om te gemoet te komen aan de nooden van het volk, de kinderen vooral niet mogen vergeten worden. Tusschen ouders en onderwijzers moet de beste verhouding bestaan. Vroeger werden aan jongens en jongelingen, die in een ambacht werkzaam waren, geen vacantiedagen gegeven, omdat men dat niet noodig vond. Later heeft men ingezien, dat een week vacantie met verblijf in de frissche lucht hen bruikbaarder maakt.

Verschillende vereenigingen hebben samengewerkt om vacantieverblijven en kampen op te richten. Sommige openbare scholen kregen ook hun kampen in de zomervacantie en later volgden bijzondere scholen. Een bezoek in die gedeelten van *Londen*, waar men van handel leeft, zal doen begrijpen het nut voor de jeugd,

om eenigen tijd in die vacantieverblijven of kampen te vertoeven.

In deze sectie is ook voorbereid de bespreking hoe de speelplaatsen van de scholen en andere openbare terreinen met hulp van de ouders nuttig kunnen gebruikt worden.

Hij hoopte, dat de mededeelingen van sprekers uit verschillende landen in deze sectie mogen leiden tot de vorming van een centraal comité, dat alle schoolkinderen een week verblijf op het land of aan de zee bezorgt.

De GRAVIN VAN JERSEY, presidente van „the Children's happy evenings association", deelt mede dat deze vereeniging, gesticht in 1890, *de kinderen spelen leert.* Dit geschiedt een avond per week in de openbare scholen. De moreele invloed van deze speelavonden is uitstekend.

Mevrouw HUMPHRY WARD (*Londen*) deelde mede, dat men in Londen evenals in New-York ook begrepen heeft, dat de straat niet de goede opvoedingsplaats is voor de jeugd. In New-York werden in 1904 150000 dollars besteed voor het spelen der kinderen. In Londen zijn thans 10 *avondspeelscholen* in de armste en meest bevolkte wijken; het vorig jaar waren in elke school gemiddeld 500 à 600, thans 900 kinderen. Wanneer er in Londen 50 zulke speelcentra waren, wat ± £ 10000 per jaar zoude kosten, zoude een schitterende invloed op de jeugd van deze groote stad verkregen worden.

MR. KIMMINS (*Londen*) wees nog op den goeden socialen invloed der *speelavonden* op de huisgezinnen.

Kapitein POLVLIET (*Amsterdam*) bracht rapport uit over *vacantiekampen.* Twintig jaren geleden vatten de leerlingen van de burgerschool het denkbeeld op, om in de vrije uren militaire oefeningen te maken. De militaire administratie stelde onderwijzers en wapenen te hunner beschikking. Een groot aantal jongelingen vereenigden zich om deel te nemen aan deze oefeningen en er werd een proef genomen met een kamp in de zomervacantie, welke uitstekend slaagde. Een volgend jaar werd de proef herhaald en zoo kwam in Nederland het eerste schoolkamp tot stand.

Eenige jaren later besloot het Departement van Oorlog, dat jongelieden, die voordat zij dienstplichtig waren, aan dergelijke militaire oefeningen hadden deelgenomen, onder zekere voorwaarden, eene reductie van hunnen diensttijd zouden genieten. Deze maatregel beoogde ook het deelnemen aan die oefeningen aan te moedigen. De leerlingen van verschillende scholen kregen het recht deel te

nemen aan het kampement, en de duur van het verblijf werd verlengd van 14 dagen tot meer dan 3 weken.

De Staat zorgt voor voldoend aantal leermeesters, een luitenant belast met de leiding, een officier van gezondheid en een twintigtal manschappen, onderofficieren, soldaten, koks enz. Evenzoo zorgt de Staat voor terrein, tenten, dekens, medicamenten, uitrusting, munitie enz. De kosten van voeding, slaapplaatsen, het transport moeten de jongelieden zelven bekostigen. De som van *f* 22 per hoofd bleek voldoende voor een verblijf van 27 dagen. De voeding is uitstekend; alcoholische dranken in het kamp te brengen is streng verboden en de schuldige wordt onmiddellijk naar huis gezonden. Uniform is niet verplicht; raad wordt gegeven voor de uitrusting met vermijding van alles, wat niet strikt noodig is. In iedere tent zijn 6 à 8 personen gehuisvest en vrijheid wordt gelaten, zich groepsgewijze in te deelen; één wordt uit hun midden als chef van de tent gekozen. Vier of zes tenten staan onder het bevel van een onderofficier.

Het dagelijks programma is aldus: 5 uur opstaan, 5½ theedrinken, 5¾—6½ theoretisch onderricht, 7 ontbijt, 7½—12 uur oefeningen met ¼ uur rust, 12½ maaltijd, 1½—4½ schietoefeningen, 5 middagmaal, 6 thee, 6—6¾ theorie, waarna sport, spelen, fietstochten, wandeltochten of bijeenkomsten in de cantine en 9½ slapen gaan. Het programma word gewijzigd in geval van excursies, marschen, velddienst en nachtoefeningen.

De lessen, ook de theoretische, worden zooveel mogelijk in de open lucht gegeven.

De jongelieden, 15—18 jaar oud, vertoonden, niettegenstaande hunne algemeene ontwikkeling over het algemeen vrij groote ongeschiktheid en onhandigheid. Ter inrichting van hunne tenten werden hun planken en spijkers gegeven, maar zonder hulp konden zij, al evenmin als met andere eenvoudige bezigheden gereed komen en de eerste hulp, die zij noodig hadden van den officier van gezondheid, was voor verwondingen, opgedaan bij dit werk en het aardappelschillen. In dit opzicht bestaat er groot verschil tusschen deze jongelingen en de miliciens, behoorende tot den werkmans- en boerenstand. Dat hunne opvoeding zich grootendeels tot theoretische kennis bepaalt, blijkt duidelijk. Die jongelui, die veel aan sport deden, maakten een gunstige uitzondering, wat hem tot een voorstander maakt van het invoeren van spelen, sport, gymnastiek en ook van handarbeid in alle scholen.

In iedere tent heeft men getracht een kleine vereeniging tot stand te brengen, waar het principe van elkander te helpen wordt in toepassing gebracht. Deze groote menschelijke en sociale deugd wordt te veel bij de opvoeding verwaarloosd. Zij leeren het alge-

meen belang te stellen boven het eigen belang, het hun door den Staat verstrekte leeren zij verzorgen als of het hun eigendom was.

De jongelieden zijn niet aan wetten en militaire reglementen onderworpen, maar bij hun komst worden hun voorschriften gegeven, die getrouw worden opgevolgd; gedurende 7 jaar heeft hij nimmer behoeven te straffen voor overtreding.

De levenswijze in de buitenlucht, de tijdsbesteding, het gevoel van solidariteit brachten er toe bij, dat zelfs jongelingen, die op school weinig onder tucht stonden, zich uitstekend gedroegen.

Na deze beschrijving stelt hij de vraag: „hoe men zulk een kamp de geheele of een deel van de zomervacantie op zulk eene aangename, nuttige en hygiënische wijze zoude kunnen gebruiken?" Zulk een kamp zoude eene uitstekende gelegenheid aanbieden in het algemeen om het gevoel van solidariteit en verantwoordelijkheid aan te kweeken, de gezondheid te verbeteren door het leven in de buitenlucht; in de plaats van de militaire oefeningen is iets anders te vinden. Wanneer de leeraren om beurten eenigen tijd in het kamp wilden vertoeven, zoude gemakkelijk het een en ander te vinden zijn om de knapen bezig te houden. Een ruim veld zoude b.v. een leeraar in de natuurlijke historie vinden; want het bleek dat van de jongelieden, die bij hem in het kamp waren, slechts enkelen boomen, struiken en planten of vogels konden onderscheiden. Het maken van wandeltochten en daaraan het practisch vermeerderen van de kennis der natuur, zoude reeds op nuttige of aangename wijze een groot deel van den tijd in beslag nemen.

In de tweede plaats is het nut van het vervullen van wachtdienst en huiselijke diensten niet zonder beteekenis. De ondervinding leerde hem, dat de jongelieden verschillende diensten gaarne vervullen. Zoo was een gedeelte dagelijks belast met het waken tegen brand, diefstal enz., leidende tot ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsgevoel. Een ander deel moest iederen morgen de tenten en het geheele kamp schoonmaken en in orde houden, water gaan halen, groenten schoonmaken, aardappelen schillen. Weder een ander deel ging in den omtrek levensmiddelen inkoopen. Dit alles maakt de jongelieden practisch en handig. De officier van gezondheid geeft een cursus over de beginselen der hygiëne en de eerste hulp bij ongelukken.

De vraag moet dus opgelost worden, hoe moeten zulke schoolkampen georganiseerd worden?

Men begint in een schoone streek een goed terrein te zoeken, en onderzoekt daar het drinkwater. Daarheen brengt men groepen leerlingen van minstens 15 jaar, en laat hen daar 10 à 14 dagen kampeeren onder toezicht van eenige hunner onderwijzers. Het liefst kieze men plaatsen, niet dicht bij hunne woonplaatsen gele-

gen. Men laat de jongens beginnen met hunne tenten op te zetten en ook gedurende het verblijf passe men zooveel mogelijk het „help u zelven toe" toe. De aanwezigheid van eenig militair personeel is noodig, althans in het begin, om de jongens te leeren. De inwendige dienst in het kamp moet eenigzins op militaire wijze georganiseerd worden, maar overigens moet het gevoelen levendig blijven, dat het kamp een recreatie is. Het zal zeker het nuttige met het aangename vereenigen.

De heer HANSON, die *het schoolkamp te Bisley*, hetwelk Zaterdag vóór het congres, voor verschillende congresleden te bezichtigen was, leidt, gaf eene beschrijving van het leven in dat kamp. Het succes is dat de jongens leeren trotsch te zijn op hun te huis, hun school, hun stad en hun vaderland.

DOUGLAS EYRE (*Londen*) beschreef het systeem van het *Oxford-house*, waar *vereenigingen* zijn *en vacantiekampen.* Hij roemt den goeden invloed, dien het vormen van clubs op de karaktervorming heeft. Vele van die clubs, in de vacantiekampen gevormd, blijven op volwassen leeftijd bestaan, wat de leden later op verschillende wijzen voordeel verschaft.

THOMASSEN besprak ook *het verblijf op het land van stadskinderen in de vacantie*, en noemt het niet alleen een voordeel, dat zij buiten hun lichamelijk welzijn bevorderen, maar ook, dat zij hun geestelijken horizont vergrooten, door wat zij zien en hooren.

Hij wijdde eenige woorden aan WALTER BRION, den Zwitserschen stichter van vakantiekolonies in 1876. Duitschland volgde later, ook Oostenrijk. In Frankrijk blijkt het werk uit de bulletins de l'oeuvre des voyages scolaires. Vroeger evenwel, reeds in 1857, was in Kopenhagen iets dergelijks gedaan, toen vele ouders aan cholera waren gestorven; in 1881 heeft het zich echter volkomen ontwikkeld en thans is het aantal kinderen, dat uitgezonden wordt, geklommen van 5000 tot 17400. In Denemarken worden de kinderen meestal in private woningen geplaatst. Spoorwegen stoombootmaatschappijen geven geheel vrijen overtocht. In de laatste 6 à 7 jaren hebben de onderwijzers vereenigingen gevormd, die vacantiekampen inrichten voor die kinderen, die niet in private woningen kunnen verzorgd worden. Het gouvernement stond een bosch aan zee af, waar voor 2000 kronen een houten huis is gebouwd, met slaapkamers, eetzaal en keuken,

In tegenovergestelde richting wordt in Denemarken ook wat gedaan. Een school van het platteland heeft de leerlingen in de

vacantie naar Kopenhagen gebracht, om daar het belangrijkste te zien; duurt zulk een bezoek langer dan één dag, dan worden de kinderen ingekwartierd en goed verzorgd. Ook voor deze kinderen evenals hunne begeleiders wordt vrije overtocht gegeven.

Dr. Henri en Louis Gourichon (*Parijs*) deelden mede, dat in Parijs ieder arrondissement een eigen *schoolkolonie* organiseert, wat hunne instemming echter niet heeft. Zij zouden er de voorkeur aan geven, wanneer eene commissie de kinderen uitkoos en de plaatsen bepaalde, waarheen de kinderen zouden gaan en de geheele organisatie op zich nam. Het carnet de santé zal eene krachtige handleiding zijn voor deze commissie. Zij bespraken ook nog het wenschelijke van het bepalen van het gewicht en de lengte voor en na het vertrek en het nemen van de maten van de borstkas bij in- en uitademing, daar de waarnemingen van den groei van het kind van zeer veel belang zijn.

Dr. Le Gendre (*Parijs*) sprak over kinderen, die achterlijk zijn, door slechte lichaamsontwikkeling, onregelmatigen groei en de convalescenten van ziekten, en met dezen in verband het nut van *klimaatscholen*, scholen aan zee, op de bergen en op het vlakke land. Hoewel het moeilijk zal zijn, is het vormen van speciale klassen noodig.

Fred Rose (*Londen*) besprak *openluchtscholen*, toegelicht door lichtbeelden.

Dr. Henry Hulbert (*Manchester*) beschreef *de landschool voor stadskinderen* in 1903 door Manchester gebouwd voor £ 3000, waar 124 kinderen met hunne onderwijzers kunnen verblijven. De kinderen van de openbare scholen gaan beurtelings voor 14 dagen daarheen. De kosten van reis en verblijf bedragen voor 14 dagen ± *f* 7.—, waarvan door de ouders ongeveer de helft betaald wordt. Deze school is geopend van April tot October. Aan lichamelijke oefeningen wordt veel zorg besteed en de gedwongen zindelijkheid heeft groote waarde.

Behalve aan deze onderwerpen werd nog een enkel woord gewijd door den hoofdonderwijzer Paton aan *den invloed van het reizen per spoortrein van kinderen*, bij het gaan naar en komen van school, terwijl de hoofdonderwijzer Young er op wees, dat ongeregeld schoolbezoek dikwijls het gevolg is van huiselijke omstandigheden, als misdadige, dronken, zieke of werkelooze ouders, weduwen of weduwnaars. Het onregelmatige schoolbezoek is evenredig met het slechte van het tehuis der kinderen.

Eene voordracht van Dr. Cayla (*Parijs*) voor eene algemeene zitting aangekondigd over tochten en reizen, georganiseerd voor leerlingen van de Lycea door den chef van de Alpin Français, met lichtbeelden werd wegens gemis aan toehoorders niet gehouden.

ZEVENDE SECTIE.

Infectieziekten, ziekten en andere redenen van schoolverzuim.

De Voorzitter Dr. Shirley Murphy oordeelde het onderwerp, dat in deze sectie zal besproken worden, van zeer groot belang, omdat er een innig verband bestaat tusschen de infectieziekten van het schoolkind en de infectieziekten van de geheele bevolking. Het schoolgaan is gedwongen, wat onvermijdelijk is in onze civilisatie, het schoolgaan stelt echter bloot aan infectie en daarom is de Staat verplicht het kind te beschermen, en nu is aan deze sectie de taak opgelegd om uit te maken, hoe het risico, waaraan het kind is blootgesteld, het geringst kan gemaakt worden. Om het verspreiden van infectieziekten in de school te controleeren, moet men ook de huiselijke omstandigheden der kinderen kennen, en men moet de vraag stellen: „in hoeverre draagt het schoolgaan bij tot de gevallen van infectieziekten, waargenomen bij de geheele bevolking?" Men kan hiervan iets te weten komen door vergelijking van epidemiën in de vacanties en in den schooltijd; het is evenwel gebleken dat het verschil niet groot is. Het uitbreken van infectieziekten bij schoolgaande kinderen wordt dikwijls reeds een week later gevolgd door eene infectie van kinderen, die nog te jong zijn om de school te bezoeken.

Wanneer een kind op school een symptoom vertoont, dat vermoeden geeft op infectieziekte, moet het van de school verwijderd worden, en aan de woning moet nagevraagd worden of de ziekte al of niet is ontstaan. Kinderen uit huizen, waar infectieziekte heerscht, moeten niet op school toegelaten worden.

Een belangrijk vraagstuk is ook voor deze sectie of, wanneer epidemiën uitbreken, klassen en scholen al of niet gesloten moeten worden, en hij hoopte dat men tot een resultaat zal komen en zal bepalen, onder welke omstandigheden het niet toelaten tot de school of het sluiten van de school moet geschieden. Als zijne meening verklaarde hij, dat, waar de bacteriologie kan helpen,

zooals bij diphtheritis, de school moet gesloten worden, in geval bacteriën gevonden zijn.

Van niet gering belang is het ook den leeftijd te bepalen, op welken kinderen op de scholen moeten toegelaten worden, op 5-jarigen leeftijd zooals in Engeland of op 6-jarigen zooals b.v. in Duitschland, en in verband met deze kwestie moet men een studie maken van de leeftijden, op welke de kinderen het meest door infectieziekten worden aangetast.

De waarde van vaccinatie en antitoxische sera is ook van zoo groot belang evenals de tuberculose, dat zij verdienen in deze sectie besproken te worden. Eindelijk zullen ook parasitaire ziekten, die een medisch toezicht in de scholen dringend vereischen, ter sprake komen.

Dr. JAMES NIVEN (*Manchester*) ving aan met eene lange voordracht over resultaten van een gedurende eene lange serie van jaren ingesteld onderzoek en statistieken over *diphtheritis*, waaruit hij de conclusie trekt, dat scholen geen kweekplaatsen van diphtheritis zijn, ofschoon zij wel die ziekte onderhouden. In bewaarscholen nam hij immuniteit waar. Voor diphtheritis behoeven de scholen niet gesloten te worden, maar zonder voldoende waarborgen van immuniteit mogen de kinderen niet weder worden toegelaten.

Aan *roodvonk* wijdde Dr. STEVENSON (*Londen*) een voordracht. Het belangrijkste van zijne mededeeling was, dat de incubatie dikwijls niet de vijf dagen overschrijdt en de tweede week de de meest infectieuse is. Schoolinfectie van deze ziekte staat boven allen twijfel vast.

Over *de infectieziekten in het algemeen* sprak eerst Dr. H. ZAHOR (*Praag*), die statistieken vergelijkt van deze ziekten in de lagere scholen te *Praag* in de periode van 1886—1895 en van 1896—1905. Hij heeft de kinderen in twee groepen gescheiden, die van 5—10 jaar en die van 10—15 jaar. In de tweede groep nam de morbiditeit van mazelen, roodvonk en waterpokken toe, maar de mortaliteit van mazelen en roodvonk af. Typhus en diphtheritis zijn zoowel in morbiditeit als in mortaliteit afgenomen ten gevolge van verbeterde therapie. Eene kleine maar constante toename in mortaliteit valt te constateeren bij den leeftijd van 5—10 jaar, tengevolge van lichaamszwakte en digestiestoornissen.

Dringend is geregelde controle van acute ziekten noodig en voor zwakke en scrophuleuse kinderen zijn sanatoria en verblijf in de bosschen noodig.

Dr. Poynton (*Londen*) was door het lezen van het belangrijk rapport van Dr. Kerr aan den Board of Education over infectieziekten, tot de overtuiging gekomen, dat de Board of Education verplicht is jaarlijks een som te besteden voor eene *nationale verzekering tegen infectieziekten.* Bovendien wenscht hij speciale scholen voor kinderen met chronische hartziekten, behandeling van epilepsie en het stichten van reconvalescentenhuizen op het land en aan zee met bosch- en zeescholen. Geestelijk zwakke kinderen en die, welke aan cerebro-spinaal meningitis geleden hebben, zijn niet geschikt om met andere kinderen ter school te gaan; evenmin kinderen met chronische oorziekten, ernstige adenoïde woekeringen en de zeer zwakken.

Er moet samenwerking komen van ouders, geneeskundigen en schoolautoriteiten, opdat het nut van speciale scholen meer erkend zal worden.

Dr. Ayling (*Londen*) ging andere *oorzaken van schoolverzuim* na, dan die door contagieuse ziekten, en noemde armoede, onreinheid, huiselijke omstandigheden, gebrek aan voedsel en kleederen. Tegen gebrek aan voedsel kan het verschaffen van maaltijden op school te hulp komen. Gebrek aan kleeren leidt tot bronchitis, en waar het het schoeisel betreft tot septische voetwonden. Scabies is ook een ziekte die veelal verwaarloosd wordt en geheele gezinnen aantast. In Londen treft men 70 % kinderen in de straten aan tijdens de schooluren, die of door persoonlijk ziek zijn of door infectieziekten in hun huisgezin, niet op school kunnen komen.

In een vereenigde zitting van deze sectie met de tweede sprak Dr. A. Newsholme (*Brighton*) over *de limiet van den leeftijd van toelating tot de school.* Hij heeft er in 1902 reeds op aangedrongen de kinderen onder 5 jaar niet toe te laten en in 1905 is bij de onderwijswet zulks bepaald, uitgaande van het beginsel dat op dien jongeren leeftijd de gezondheid meer gevaar loopt. Daar echter vele ouders zullen wenschen, dat de kinderen reeds op hun derde jaar op school worden toegelaten, laat de Board of Education de lokale onderwijsautoriteiten volkomen vrijheid. Het gevolg is dat in Engeland en Wales kinderen onder 5 jaren ongeveer 10 % uitmaken van al de kinderen der lagere scholen. De geschonken vrijheid is zeer af te keuren en hij hoopt, dat de collega's van andere Rijken, waar de limiet op 6 of 7 jaar is gesteld hem zullen steunen en de discussies er toe zullen leiden, dat men evenals in Duitschland, Frankrijk en andere landen crèches zal instellen om kinderen onder de 5 jaren op te nemen, in die gevallen, waar de moeders niet in staat zijn die kinderen tehuis te verzorgen.

Van een economisch standpunt bekeken zoude, rekenende dat elk kind op school ongeveer 60 sh. kost £ 1749711 worden bespaard. Dat kinderen tusschen 3 en 5 jaar practisch eenig intellectueel nut hebben, gelooft hij niet. Het is gebleken dat kinderen, die op 6-jarigen leeftijd op school komen, in 6 maanden of althans zeker binnen het jaar evenver zijn als die, welke er jonger opkwamen. Te betwijfelen is ook het door sommigen als vaststaande aangenomen, dat kinderen, die op den leeftijd van 6 jaar op school komen, minder gemakkelijk onder tucht komen.

Kinderen onder 5 jaar lezen en schrijven te leeren, verdient zeker afkeuring, omdat het oog nog niet genoeg ontwikkeld is. Gevaren voor de gezondheid ontstaan door inademing van onzuivere lucht, maar ook vooral door het bekomen van infectieziekten. Uit tabellen toonde hij aan, dat de gevaren voor kinderen beneden 5 jaar grooter zijn dan voor oudere.

Een onderwijzer is bovendien ook niet de meest geschikte persoon om op „babies" te passen, die veel meer de zorg, sympathie en liefde van eene vrouw behoeven dan schooltucht. Een reden te meer dus om crèches en bewaarscholen op te richten.

In de gevoerde discussie kwam alleen Mindella heftig op tegen het niet toelaten van kinderen onder 5 jaar; hij wenschte dan liever eene geheele verandering der schoolinrichting.

In de weder afzonderlijk door bijeenkomende belangstellenden gehouden vergadering van de zevende sectie besprak Dr. James Kaye (*Wakefield*) het vraagstuk van *sluiting der scholen of het verwijderen van kinderen bij ziekten.* Wordt het laatste veel toegepast dan zal sluiten minder noodig zijn. Bij tijdelijke sluiting van klassen of scholen bij besmettelijke ziekten wordt financieel groote schade geleden, ongeveer 1 sh. per kind per week. Hij gelooft dat het dikwijls noodig is kinderen tijdelijk van schoolbezoek uit te sluiten, en daarom moet de Board of Education maatregelen beramen, dat het kan geschieden zonder dat de plaatselijke onderwijsautoriteten geldelijk nadeel lijden. Sluiting van de school geschiedt dikwijls te laat. Wanneer medische schoolinspectie door het Parlement wordt aangenomen zal tijdelijke verwijdering van de school meer voorkomen.

Hij stelt de volgende motie voor:

„Het Congres meent, dat het van belang is het verwijderen van leerlingen, die verdacht worden te lijden of lijdend zijn aan besmettelijke ziekte, vast te stellen, en dat de Board of Education worde aangespoord de wijze te beramen, waarop dit kan gedaan worden".

welke motie in de algemeene sluitingszitting werd aangenomen.

Dr. James Bealty (*Northampton*) vertoonde tabellen van het

percentage van door mazelen, kinkhoest, bof en waterpokken aangetaste kinderen. Als maatregel tegen bestrijding der epidemiën beval hij aan verwijdering van alle aangetaste kinderen en vermijding van contact met kinderen van bewaarscholen. Met die scholen, in welke reeds eene mazelenepidemie heerschte, behoeft contact niet vermeden te worden.

Eene morgenzitting werd grootendeels gewijd aan de behandeling van *contrôle bij mazelen*, welk vraagstuk werd ingeleid door twee rapporteurs.

De eerste, Dr. THOMAS (*Londen*), besprak het reeds meer genoemde rapport van Dr. KERR, waarin deze constateerde dat $^1/_3$ deel van de kinderen in de zoogenaamde „infantklassen" reeds mazelen had gehad en het daarom twijfelachtig is of sluiting van de school eenig effect heeft, tenzij deze plaats had bij het optreden van het eerste geval.

In Woolwich stelde hij een onderzoek in, door middel van kaarten, waarbij gevraagd werd, of het kind mazelen heeft gehad, of, ingeval het kind wegens mazelen van de school werd verwijderd, het zelf was aangetast of een van de huisgenooten, of andere kinderen uit de klasse in 14 dagen mazelen hadden, of naburige huisgezinnen er aan leden en of klassegenooten of speelmakkers aangetast waren.

In 14 scholen had hij 5512 kaarten afgegeven en het bleek, dat het percentage der kinderen, die mazelen hadden, was: van 3 jaar 54, van 4 jaar 70, van 5 jaar 75, van 6 jaar 84 en van 7 jaar 83; zoodat het percentage bleek te stijgen tot het 6e jaar. In 8 scholen hadden 49 % der kinderen mazelen gehad, voor zij de school bezochten.

Bij een toegepaste sluiting op 4 Maart, nadat 23 Februari het eerste geval was waargenomen, dat den 2en Maart door 4 en den 3en door 3 gevallen gevolgd werd, bleek dat 7 en 8 Maart telkens 1 geval zich opdeed, 9 Maart 8 en 11 Maart 37 gevallen. Den 14en Maart kwamen nog 19 en de volgende dagen nog enkele gevallen voor, totdat het laatste geval optrad 18 Maart, dus 3 weken na de sluiting. Toen kon dus de epidemie als geëindigd beschouwd worden. Eene vergelijking, gemaakt in eenige scholen, van welke in de eene helft wel, in de andere helft geen sluiting plaats had, bracht aan het licht, dat op 2102 kinderen van de school, die niet gesloten werd, 215 gevallen voorkwamen en op 2937 van de school, waar wel sluiting plaats had, 195 gevallen. Ook bleek dat het tweede geval van mazelen al de vatbare kinderen infecteerde. Zoo brak in een school in Februari 1903 mazelen uit, nadat 27 Januari in een klasse één geval was waargenomen. Verscheidene kinderen waren in een ander lokaal overgebracht en

in beide lokalen kwamen van 5—10 Eebruari in het geheel 8 gevallen voor. Tusschen 16 en 24 Februari werden toen nog 32 gevallen waargenomen. Hierdoor was feitelijk het geheele materiaal uitgeput, want de derde uitbarsting bepaalde zich tot 6 gevallen.

Hij trok uit een en ander de conclusie, dat sluiting alleen dan had kunnen helpen, wanneer zij had plaats gehad vóór de eerste uitbarsting. Late sluiting is als protectieve maatregel nutteloos.

Nog nam hij waar, dat in een infantklasse, bij vroegtijdige sluiting, 22 kinderen vrij bleven, die echter het volgend jaar allen mazelen kregen. Hoe lichter en luchtiger een school is, des te minder verspreiden zich de mazelen.

Om tot sluiting van een klasse of school over te kunnen gaan vóór de eerste uitbarsting, is het noodig, dat de onderwijzers in staat zijn beginnende gevallen waar te nemen. Daar het sterven van kinderen, die aan mazelen lijden, meestal het gevolg is van de onwetendheid der ouders, moeten deze gewezen worden op verdachte symptomen, het gevaar van koude vatten en den raad ontvangen de kinderen een paar dagen te huis te houden, wanneer zich die verdachte symptomen voordoen.

De tweede rapporteur Dr. SIDNEY DAVIS (*Woolwich*) stelde ook op den voorgrond, dat de eenigste weg om uitbreiding der mazelen te voorkomen is sluiting, zoodra het 1ste geval voorkomt, daar de eerste infectie plaats heeft door de praeruptieve symptomen. Ook hij beriep zich op de genomen proeven in verschillende districten met sluiting en niet sluiting, maar dan wel weren van die kinderen, die afkomstig zijn uit huizen, waar mazelen heerschen, met dien verstande dat deze wering niet wordt toegepast op kinderen, die reeds mazelen hadden.

Het is voor de onderwijzers moeilijk te weten te komen om welke redenen een kind afwezig is, daar de ouders geen schriftelijk bericht zenden, maar een buurkind in den regel een mondelinge boodschap overbrengt. Dit verhoogt de kansen van uitbreiding der epidemie en vermindert de waarde van sluiting aanmerkelijk.

Door ijver en belangstelling van de onderwijzers, die aan de woningen berichten inwinnen, zoude veel gedaan kunnen worden in goede richting, maar de tijd zal daarvoor aan de onderwijzers ontbreken; wenschelijk zoude het dus ook hiervoor zijn, dat verpleegsters aan de scholen verbonden waren.

Eene andere moeilijkheid is ook, dat de ouders, hetzij uit onwetendheid hetzij uit onwil geen geneeskundige hulp inroepen.

Door een en ander blijft het eerste geval dikwijls onbekend of wordt eerst bekend, nadat de eerste infectie aan het licht komt en dan is het leed geschied.

Eene discussie volgt op beide rapporten, waarbij door een der gezondheidsinspecteurs wordt beweerd, dat sluiting der scholen nimmer helpen kan, omdat de ouders de kinderen toch naar de Zondagscholen en kerken zenden.

Dr. FRANKLIN PARSONS en Dr. UNIA STEYN PARVÉ verdedigen het stelsel van sluiting en zijn van meening dat indien sluiting in steden misschien niet zooveel succes moge hebben, omdat de kinderen toch met elkander in aanraking komen, op het platteland daarentegen, waar de onderlinge afstanden der woningen grooter zijn, eene sluiting, zelfs al heeft deze niet dadelijk na het eerste geval plaats, veel goeds kan teweeg brengen. Dr. UNIA STEYN PARVÉ heeft in het ressort der Gezondheidscommissie driemaal het sluitings systeem toegepast en in twee dier gevallen de uitbreiding bedwongen; in het derde geval had de sluiting eerst plaats, toen de uitbreiding te groote afmetingen had aangenomen. In Nederland is de sluiting van scholen bij infectieziekten niet wettelijk geregeld, hij stelde aan Gemeentebesturen voor eene verordening te maken, bij welke zij het recht hebben, zoodra het eerste geval is waargenomen, 14 dagen vacantie te geven en te verbieden dat kinderen uit huisgezinnen, in welke mazelen heerschen, naar school worden gezonden.

Een niet minder belangrijk onderwerp kwam hierna aan de orde, nl. *de tuberculose*.

Dr. SQUIRE (*Londen*) deelde resultaten mede van eene enquête, ingesteld bij de kinderen van openbare scholen, van wie door onderwijzers of ouders werd verondersteld, dat zij aan tuberculose leden. De waarde van deze opgaven bleek zeer gering te zijn. In een van de districten was opgegeven, dat van 5679 kinderen vermoedelijk 6 % aan longtuberculose en 13 % aan andere vormen van tuberculose leden. Een door hem ingesteld onderzoek aan twee scholen van dit district, loopende over 1670 kinderen, gaf tot resultaat, dat 0.47 % duidelijk teekenen van tuberculose vertoonden, 0.83 % zeer twijfelachtige teekenen, terwijl 2.8 % niet tuberculeuse borstaandoeningen hadden.

Prof. Dr. OLDRIGHT (*Torento*) zeide, dat tuberculose volgens sterfterapporten een belangrijke doodsoorzaak van onderwijzers is gebleken. De verhouding tot andere doodsoorzaken is bij onderwijzers en speciaal onderwijzeressen zeer belangrijk en grooter dan bij eenig ander beroep van vrouwen; het sterftecijfer aan tuberculose van onderwijzeressen staat gelijk met dat van drukkers en steenhouwers.

Als oorzaken meende hij te moeten beschouwen, slechte school-

lucht en gebrekkige ventilatie; de kubieke inhoud per hoofd is over het algemeen te klein en de luchtverversching slecht.

Een besluit van dit Congres, omtrent het verbeteren van de schoollucht, zoude kunnen leiden tot vermindering van tuberculose, hoofdpijn, slapheid, onoplettendheid enz., wat alles als gevolg is te beschouwen van het vertoeven in bedorven atmospheer.

Dr. A. Newsholme sprak over de school met betrekking tot tuberculose en de kwestie of tuberculose in de lagere dagscholen is verspreid, in welke uitbreiding en of de omstandigheden van het vertoeven en werken in zulke scholen er toe leiden latente tuberculose tot activiteit te brengen.

Uit 10-jarige rapporten verzamelde hij het volgende:

Van den leeftijd van 5—15 jaar is de doodsoorzaak van long- en andere tuberculose geringer dan in eenig ander levenstijdperk, behalve na 75 jaar.

Van 10000 kinderen van 5—15 jaar sterven jaarlijks slechts 7 aan tuberculose en daarvan slechts 3 aan longtuberculose.

Longtuberculose is het meest aanstekelijk door de expectoratie en door het speeksel; kinderen expectoreeren zelden en die, welke een hinderlijken hoest hebben, zullen niet lang op school blijven; er is dus weinig gevaar voor infectie van kind op kind. Besmetting door onderwijzers en schoolbeambten is daarentegen wel mogelijk.

Dat latente tuberculose meer voorkomt, speciaal in de borstklieren is bij de lijkopeningen van aan andere ziekten overledene kinderen gebleken.

Inspectie van de kinderen bij de toelating op school en perodiek herhaald onderzoek is noodig. Kinderen met open- en geconstateerde tuberculose moeten van de scholen verwijderd worden, en bijzondere zorg, wat voeding en algemeene hygiëne betreft, moet gewijd worden aan kinderen uit tuberculeuse huisgezinnen. Verdere eischen zijn: dikwijls herhaalde schoolreiniging, goede ventilatie en verwarming, zorgvuldige betrachting van persoonlijke hygiëne, verwijderen van adenoïden en carieuse tanden, en eindelijk periodiek onderzoek van onderwijzers en schoolpersoneel en het voorkómen van buitengewone inspanning van de stem en oververmoeienis van het onderwijzend personeel.

Inderdaad een belangrijke verlanglijst, waarbij hij echter vergeet te noemen het verwijderen van de school van aan tuberculose lijdende onderwijzers.

Dr. Lecky (*Brighton*) had ook een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van tuberculose bij schoolkinderen; bij 806 kinderen vond hij 571 zonder een enkel blijk der ziekte, 3 hadden phthisis, 40 andere longaandoeningen, 7 tuberculeuse klieren, 6 waren waar-

schijnlijk algemeen tuberculeus en 169 hadden uitgebreide tuberculose. Hij concludeerde dat er in de openbare scholen weinig opentuberculose wordt aangetroffen.

Dr. Gourichon (*Parijs*) besprak het zeldzaam voorkomen van tuberculose bij het onderwijzend personeel in de lagere scholen van Parijs en het departement van de Seine. De belangrijkste oorzaken van de tuberculose bij onderwijzers zijn: het contact met tuberculoselijders, onzindelijkheid der en daardoor infectie vanuit de schoollokalen, onzindelijkheid en besmetting in hunne woningen en eindelijk overlading. Relatief wordt bij hen zelden tuberculose aangetroffen, en naar hij heeft kunnen nagaan nam zij op enkele uitzonderingen na haar oorsprong buiten de school. Een beroepsziekte is het niet. Het instellen van gezondheidsverklaringen, zoowel voor onderwijzers als voor leerlingen achtte hij zeer nuttig; medische schoolinspectie is zeer noodzakelijk, om zeker te zijn van reinheid der lokalen en ter bescherming tegen contagieuse ziekten en speciaal tuberculose.

Dr. Jessen (*Kopenhagen*) deelde mede, dat in Denemarken het aantal sterfgevallen aan tuberculose 14 pCt. en van phthisis 10 pCt. van het geheel aantal sterfgevallen bedraagt.

Het gevaar van infectie van kind op kind is ook volgens hem niet groot, wel dat van onderwijzer op kind. De sterfte van onderwijzers aan tuberculose, verdubbelt bij de verzekeringsmaatschappijen de sterfte van het geheel aantal verzekerden.

Volgens de tegenwoordige verordening is bepaald, dat ieder onderwijzer bij zijne benoeming een bewijs moet overleggen, dat hij vrij is van long- en larynx-tuberculose. Wordt een onderwijzer ontslagen wegens tuberculeuse ziekte, dan moet men hem $^{2}/_{3}$ van zijn tractement als pensioen geven. Voor de afzonderlijke opvoeding van tuberculeuse kinderen is voorgeschreven, dat $^{1}/_{4}$ der kosten door de kerkgenootschappen en $^{3}/_{4}$ door den Staat zal gedragen worden.

Meer werd in deze sectie niet over de tuberculose gesproken.

Een algemeene zitting werd echter ook aan dit onderwerp gewijd.

Prof. Kirchner uit *Berlijn* was hier de inleider, die begon met te verklaren dat in de laatste 20 jaren de tuberculose niet alleen in Duitschland maar in het algemeen met 30 $^{0}/_{0}$ is afgenomen.

Wat de schoolkinderen betreft, voor hen is tuberculose van de meeste beteekenis in het tijdperk van 10—15 jaar, terwijl mazelen, diphtheritis en kinkhoest meer vóór den schoolplichtigen leeftijd en althans vóór het 10de jaar voorkomen.

Tuberculose is niet hereditair, maar overbrenging van persoon op persoon heeft wel plaats. Overgang op geheele families bestaat niet; de smetstof zetelt wel in de huizen, de kiemen zijn in het kamerstof te vinden.

De bron van tuberculose is de zieke mensch! Daarom moet men zorgen dat de mensch niet ziek is.

Krijgen aanstaande onderwijzers op de kweekscholen tuberculose, dan moeten zij een anderen werkkring gaan zoeken. Krijgen onderwijzers tuberculose, dan moeten zij uit de school verwijderd worden.

Het beroep van onderwijzer is ongetwijfeld zeer inspannend en zij, die een begin van tuberculose hebben, zijn niet tegen die inspanning bestand. In Duitschland is nog geen verplichte aangifte van tuberculose; maar is er vermoeden op tuberculose bij onderwijzer of leerling, dan wordt een onderzoek gelast en bij het constateeren van deze ziekte, de aangetaste van de school verwijderd.

De schoolreiniging is van groot belang om tuberculose te voorkomen; stofolie op de vloeren te brengen houdt hij voor zeer practisch, daar het bevestigd is, dat in lokalen, waar stofolie is aangebracht, geen bacillen in de lucht zijn; op trappen en in gangen moet men deze ook aanbrengen.

Hij zoude wenschen oprichting van Staatslaboratoria, waar ieder arts onderzoek op tuberkelbacillen kan laten doen, omdat een vroegtijdig onderzoek gewenscht is om, wanneer het positief resultaat heeft, genezing te kunnen aanbrengen.

Ook moeten van Staatswege kostelooze sanatoria opgericht worden.

Voorts moeten èn onderwijzers èn leerlingen het een en ander weten van tuberculose en hygiëne en moet speciaal onderwijs van lichaamsverzorging gegeven worden.

Het werk van de schoolartsen moet omvatten het onderzoek der kinderen bij hunne komst op school en het regelmatig nagaan gedurende hunnen schooltijd.

Afscheiding van tuberculeuse kinderen in afzonderlijke klassen, met minder werk, is even gewenscht voor deze kinderen, als voor geestelijk achterlijken. Van de afscheiding van dezen zag men reeds goede vruchten, ook omdat zij daar tevens verpleegd worden.

Aan zijne wenschen voegde hij ten slotte nog toe: sanatoria voor arme kinderen in de vacantie en verzorging van Staatswege van door tuberculose aangetaste leeraren.

Dr. MATHIEU deelde mede, dat in *Parijs* door Prof. GRANCHER een groot aantal kinderen werd aangetroffen, aangetast door tuberculose, wat hem aanleiding gaf te schrijven over de prophylaxie in de school. In 1905 werd te *Parijs* een rapport over het voorkomen van tuberculose op de lagere scholen uitgebracht, waarvan hij het

een en ander mededeelde. Hij stelde op den voorgrond de noodzakelijkheid, dat de kinderen onder gunstiger omstandigheden worden gebracht.

Aan de discussie neemt nog deel in de eerste plaats Dr. Williams, die wenscht dat de onderwijzers in staat zijn de ademhaling der kinderen te controleeren.

Door een ander wordt gewezen op de grootste infectie in de huizen, zoodat het noodig is het publiek te onderrichten, waarop men vooral letten moet. Men moet het volk onder zulke omstandigheden zoeken te brengen, dat de individus elkander niet kunnen besmetten. In Engeland moeten de vele scholen, die aan inrichting nog veel te wenschen overlaten, verbeterd worden,

Een lid uit Finland eischte bij ontdekking van tuberculose en zelfs bij het verdacht zijn daaraan te lijden, zoo spoedig mogelijke afzondering.

Dr. Bude (*Buda-Pest*) houdt alle lijders aan open tuberculose, zoowel kinderen als onderwijzers en personeel, voor gevaarlijk. Het doen reinigen van schoollokalen door de kinderen is zeer gevaarlijk en in elk geval te verbieden. Alcoholisme is een gewichtige factor bij tuberculose. De onderwijzers moeten de kinderen, die tuberculeus zijn aangelegd, raadgeven bij de keuze van een beroep. Aspirant-onderwijzers moeten grondig onderzocht worden. Schoolartsen zijn in alle scholen noodzakelijk; in Hongarije zijn zij alleen nog maar aan burgerscholen en gymnasia. Metingen van de borst moeten 2 maal 's jaars verricht worden, en blijven de maten stationair dan wijst dit op achteruitgang en tuberculeusen aard. Voor goede woningtoestanden en goede verzorging van de kinderen te huis moet zooveel mogelijk gedaan worden.

Dr. Bastria (*Bulgarije*) deelde nog mede, dat in het koninkrijk Bulgarije de schoolarts lessen moet geven in hygiëne en infectieziekten. Zomerkolonies en sanatoria voor scrophuleuse en tuberculeuse kinderen zijn opgericht en een sanatorium, speciaal voor onderwijzers, is in aanbouw.

De zevende sectie hield zich verder nog bezig met de *huidziekten* en Dr. Colcott Fox (*Londen*) verklaarde, dat slechts enkele dierlijke en plantaardige parasitaire ziekten van de huid het kind van het schoolbezoek uitsluiten. Hij geeft een overzicht van de meest voorkomende huidziekten en betoogt ten slotte dat een systematisch streven om „ringworm" uit te roeien noodzakelijk is.

Ook Dr. Abraham (*Londen*) wijdde enkele woorden aan *ringworm* en andere in de lagere scholen voorkomende huidziekten en de onvoldoende middelen om deze te voorkomen, terwijl het toch de

plicht van den Staat is, niet alleen de besmetting van gezonde kinderen in de staatsinstellingen, die zij gedwongen worden te bezoeken, te voorkomen, maar ook die gevallen, die in de scholen verkregen zijn, te doen behandelen. Aan de scholen moeten geneeskundigen verbonden zijn, competent om de kinderen op huidziekten te onderzoeken en toe te zien op de behandeling.

Dr. MEREDITH RICHARDS (*Croydon*) gaf verschillende wijzen van handelen aan in geval van ringworm nl. afzondering van aangetaste kinderen in afzonderlijke scholen met behandeling aldaar of het niet toelaten op school van de lijders, totdat zij door de lokale autoriteiten in behandeling zijn gesteld. De behandeling geschiedt te Croydon van gemeentewege met X-stralen, gemiddeld duurt deze 8 weken; behandeling met medicamenten duurt 13 weken. Behandelde en genezen gevallen moeten nog gedurende 3 maanden onder toezicht blijven. Hij houdt geheele uitroeiing voor mogelijk.

Dr. CRITCHLEY, eveneens uit *Croydon*, voegde er aan toe, dat het niet toelaten van aan ringworm lijdende kinderen in Londen $^1/_9$ van de absenties veroorzaakt. Naar de medicamenteuse behandeling luistert de microsporon Audouini in 90 % der gevallen niet, de Trichophyton megalosporon meer; de behandeling met X-stralen is snel en zeker. Een van de twee „Metropolitan Asylums Board Ringworm Schools" was vroeger altijd vol en is nu door de vermindering van het aantal lijders door de behandeling met X-stralen, gesloten.

Dr. TYRRELL (*Londen*) noemde *trachoom* in Engeland een uitheemsche ziekte, waarvan vroeger epidemiën geweest zijn. De kinderen, die er aan lijden, worden van school verwijderd, maar zijn dan, tenzij zij onder de armenwet vallen, zonder contrôle. De meeste gevallen komen voor in de wijken, waar de vreemdelingen wonen.

Eene zeer belangrijke verhandeling over den *invloed van de school op de gezondheid* werd gehouden door Dr. HÜTTEL (*Praag*). Daar de school niet alleen invloed heeft op de ontwikkeling en den groei van het kind, maar ook op zijne gezondheid, vraagt de moderne hygiëne met het volste recht vòòr alles een constructie van het schoolgebouw zonder fouten, goede inrichting der schoolvertrekken en groote zorg voor voortdurende en volkomen reinheid. Wanneer dit vaststaat, moet de instelling van hygiënische raadgevers en schoolartsen volgen, en de autoriteiten moeten hun raad opvolgen. De verkeerde invloed van de school op de leerlingen is aan te toonen door zekere ziekten, van welke de intensiteit in directe verhouding staat tot den duur van het verblijf op school

en door fouten, die in de school te vinden zijn en de gezondheid der kinderen bedreigen.

De schoolartsen wijzen overal zekere ziekten aan, die hun oorsprong nemen in de school en het verblijf aldaar.

Uit de rapporten der schoolartsen in Bohemen blijkt, dat de voedingstoestand der kinderen in de hoogere klassen meer geleden heeft dan in de laagste. De toestand der tanden speelt hierin een rol; hoe ouder de kinderen zijn, des te slechter zijn de tanden. De slechte toestand der tanden heeft invloed op de voeding en op het geheele lichaam.

Wat de myopie betreft, hoe hooger de klassen zijn, des te meer myopen worden aangetroffen en de graad van myopie is erger.

Het gehoor wordt daarentegen in de hoogere klassen beter.

Wat huidziekten betreft, voor deze is de school alleen aansprakelijk, voor zoover zij aanleiding geeft tot voortdurenden en dicht aaneengesloten omgang van de kinderen, wat vooral geldt voor pediculosis.

Van afwijkingen der wervelkolom, welke meer bij meisjes dan bij jongens voorkomt, kunnen de schoolbanken schuld zijn, maar in den regel is er van huis uit een neiging door rachitis of andere ziekte of door slechte ontwikkeling van de rugspieren.

Op zenuwziekten heeft de school een onbetwistbaren invloed. Hoofdpijn, brakingen, insomnie, angstige droomen komen veel meer in hoogere klassen dan in lagere voor. Zij zijn het gevolg van overlading, slechte verdeeling van de leerstof en daarbij slechte verwarming en ventilatie, waardoor de geregelde bloedsomloop gestoord wordt en andere organen lijden. Door deze laatste fouten kunnen ook keelkatarrh, bronchitis, angina enz. ontstaan.

Het allerbelangrijkst is de verspreiding van infectieziekten. De omgang en onderlinge aanraking van de kinderen is nergens zoo nauw als in de scholen, waardoor de kiemen van besmettelijke ziekten gemakkelijk van kind op kind overgaan. Volgens hem maakt tuberculose groote ravages onder de kinderen en de oorzaak van de verspreiding is de slechte onhygiënische inrichting der scholen.

De drie oorzaken voor bovenstaande zijn 1°. de kinderen zelf, 2°. de school en de inrichting daarvan en 3°. het leermateriaal en de verdeeling daarvan.

In nadere beschouwing tredende, wijst hij allereerst op de verandering in het leven van het kind, wanneer het op school komt; weken zijn noodig, alvorens het kind eraan gewend is. Het kind, dat naar school gaat, moet lichamelijk en geestelijk krachtig en rijp zijn. In Bohemen laat men de kinderen met 7 jaar aanvangen.

Kinderen van 6 jaar lijden dikwijls nog ten gevolge van doorgemaakte ziekten.

Onoplettendheid is dikwijls het gevolg van lichaamsgebreken, die niet opgemerkt worden, bv. van oog en oor. Door krachtige geestesinspanning trachten de kinderen die gebreken te verhelpen, waardoor overspanning van oogen en ooren het gevolg is, en gelukt hun dit niet, dan worden zij schuw en angstig, verliezen de belangstelling en eindigen met onverschillig te worden.

Kinderen met chronische rhinitis, rachitische aandoeningen, polypen enz., hebben of krijgen eene onnoozele gezichtsuitdrukking en worden daardoor dikwijls voor dom en ongeschikt tot leeren gehouden.

Wat de school betreft, luchtige schoolvertrekken, goede speelplaatsen, spelen en pauzen tusschen de lessen, goede verlichting, niet glimmende schoolborden, goede lucht, geen overbevolking moeten geëischt worden. Onzuivere lucht, door de dikwijls onreine kinderen, veroorzaakt hoofdpijn, misselijkheid, braking en flauwte. Op de plaatsing der kinderen naar de grootte, het gezichtsvermogen en het gehoor moet gelet worden.

In het leerplan is reeds verbetering gekomen, maar toch moet er door de paedagogen nog veel veranderd worden in de methode, het aantal en de volgorde der lessen, het huiswerk, met het oog op overlading, en het inlasschen van de noodige intervallen van recreatie. Vooral de kinderen van de laagste klassen vragen op dit punt veel zorg. Men moest deze ook een uur later laten aanvangen met het onderwijs, daar zij nu veel te vroeg op moeten staan om de school tijdig te bereiken, vooral op het platte land.

Alles wat hij heeft opgenoemd, wijst de taak van den schoolarts aan. Het is de plicht van den paedagoog met den schoolarts accoord te gaan.

ACHTSTE SECTIE.

Afzonderlijke scholen voor achterlijke en voor afwijkende kinderen.

Deze afdeeling was doorloopend goed bezocht door een vrij standvastig deel der congresleden.

Zij werd geopend door een rede van den voorzitter, het parlementslid W. H. Dickinson. Een groot deel der zittingen werd geleid door Dr. Boulenger uit *Brussel*.

Een uitnemend referaat werd geleverd door Dr. Wehrhahn, den

wethouder van onderwijs in *Hannover*, en een bekend bevorderaar van *scholen voor zwakzinnigen* in Duitschland. Hij gaf een overzicht van den stand dezer scholen in Duitschland en eene samenvatting van de ervaringen, die men daar, gedurende een 40-jarige practijk heeft opgedaan. Voor toelating tot de zwakzinnigenschool wordt als regel geëischt een verblijf van één jaar op een gewone school. Het onderzoek voor toelating geschiedt door het hoofd der school, bijgestaan door den schoolarts. De opname is eerst eene voorloopige. Als regel behooren de klassen niet meer dan 16 leerlingen te hebben. De onderwijzers krijgen steeds eene toeslag boven het gewone salaris. Een zeer groot percentage der leerlingen wordt voor het verdienen van eigen levensonderhoud geschikt gemaakt. Groote aandacht wordt geschonken aan de lichamelijke verzorging door schoolbaden, schoolkeukens en zoo noodig schoolkleeding.

Voor een deel der kinderen zijn dagscholen onvoldoende; voor hen zijn Tagesanstalten en internaten gesticht.

De leerplicht geldt in de meeste Staten ook voor deze scholen. Ook na het verlaten van de school tracht men de kinderen onder leiding te houden door vereenigingen en patronaten. De dienstplicht voor gewezen leerlingen der zwakzinnigenschool tracht men opgeheven te krijgen, althans als regel ingevoerd, dat vóór de goedkeuring voor den dienst een bericht van de schoolautoriteiten moet worden ingewonnen.

Dr. Stadelmann, zenuwarts te *Dresden*, hield een, door opeenhooping van cijfers, moeilijk te volgen voordracht over *de leerlingen en het onderwijs aan de zwakzinnigenscholen.* Hij gaf een samenvatting van de bij deze leerlingen voorkomende afwijkingen en een psychologische beschouwing over het wezen der geestelijke defecten. Wegens gebrek aan tijd kon het tweede deel zijner voordracht over de onderwijsmethode, leertijden, duur der lessen, leerplan en doel niet afgehandeld worden.

Dr. Ash, geneeskundig schoolopziener te *Dunfermline*, gaf verslag van zijn *onderzoek over de kinderen*, die een jaar of meer *bij hun leeftijd ten achter* waren. Dit bedroeg een totaal van 11 % der schoolbevolking. Hiervan komt op rekening van domheid 38 % lichamelijke gebreken 11 %, sociale factoren 4 %, slecht schoolbezoek 19 % (ziekelijkheid 10 %, moedwil 4 %, veelvuldig verhuizen 5 %) en verder te late inschrijving 9 %.

De meerderheid der domme leerlingen komt niet hooger dan de 3de of 4de klasse. Spreker deelde tal van treurige gevallen mede van onwilligheid der ouders, om verbetering in den toestand

te brengen. Moreele gebreken komen veelvuldig voor, evenals mishandeling.

Over *de huiselijke omstandigheden en de familiegeschiedenis van de achterlijke kinderen* op de Londensche scholen werd een belangrijk verslag uitgebracht door Mevr. DICKINSON BERRY. Zij heeft door zorgvuldig huisbezoek eene vergelijking kunnen maken tusschen de gezinnen van 100 kinderen uit de speciale scholen en van 100 leerlingen uit de gewone scholen van overigens dezelfde buurten en ongeveer dezelfde levensomstandigheden. Uit haar cijfers bleek, dat ziekelijkheid der ouders, met name tuberculose, veelvuldig gepaard ging met achterlijkheid der kinderen. Ook vond zij, dat armoede en drankmisbruik lang niet in die mate medewerkende factoren waren, als vaak wordt beweerd.

Eveneens geheel uit practische ervaringen voorkomend was het referaat van Rev. ISELIN (*Londen*) over hetzelfde onderwerp. Hij legde vooral nadruk op de lotgevallen der achterlijken na het verlaten der school en de moeilijkheden in den strijd om een eerlijk bestaan, zoowel voor jongens als voor meisjes.

Ook bij het debat deden de belangrijke mededeelingen van STANLEY ATKINSON omtrent zijne *ervaringen in de Londensche achterbuurten* een blik slaan in de ontzettende moeilijkheden, waarmede zij, die zich wijden aan dezen tak van socialen arbeid, te kampen hebben.

Rev. ISELIN wees er op, dat verscherping van het besef van gezinsverantwoordelijkheid vóór allen, die in deze richting arbeiden, steeds als eerste punt op het programma moet staan.

Verder werd in het debat door Mej. TOWNSEND de noodzakelijkheid betoogd voor het grootste deel dezer kinderen, om ze uit de stadsomgeving te verwijderen en ze op het land op te voeden.

Dat overigens de materieele levensomstandigheden slechts in verwijderd verband staan met achterlijkheid, zooals door Mevr. DICKINSON nog in het debat werd opgemerkt, blijkt uit het even veelvuldig voorkomen er van in de hoogere volksklassen. Dr. SHUTTLEWORTH kon dit uit zijne rijke ervaring bevestigen. Hij had ook dikwijls opgemerkt, dat uit het huwelijk van twee hoogstaanden dikwijls lager staande kinderen geboren worden.

Dr. LANGDON DOWN merkte op, dat in gezinnen met imbecielen dikwijls tevens ook flink begaafde kinderen voorkomen.

Over *den gezondheidstoestand van de achterlijken* in de scholen te *Kopenhagen* werd bericht gegeven door Dr. HERTZ aldaar. Uit

zijne statistische gegevens bleek o.a. het veelvuldig voorkomen van onvoldoende gehoorscherpte.

Dr. Shuttleworth, die sedert jaren in Engeland aan het hoofd staat van de beweging, ten gunste van een afzonderlijk onderwijs voor minderbegaafden, en met Dr. Langdon Down het secretariaat der afdeeling waarnam, werd warm toegejuicht, toen hij zijn referaat ging houden over *de indeeling der defecte kinderen*. Spreker gaf een geschiedkundig overzicht van de steeds voortgaande onderscheiding in opvoeding en wetgeving in Engeland van de afzonderlijke groepen en hoe hierdoor eene juiste behandeling in hooge mate gewonnen heeft.

Een zitting was geheel gewijd aan *de scholen voor mismaakten*, die in Engeland een vrij groote uitbreiding hebben verkregen. Vooral in Londen wordt, zoowel van overheidswege als door vereenigingen, veel voor gebrekkige kinderen gedaan.

Elmslie (*Londen*) bracht verslag uit over een onderzoek van meer dan 1000 kinderen uit de Londensche scholen voor gebrekkigen. Van de tuberculeuse ruggegraatsaandoeningen waren 80 pct. op jongeren leeftijd dan 7 jaar, 72 pct. jonger dan 5 jaar begonnen. Van de heupaandoeningen vingen 64 pct. tusschen 2 en 6 jaar aan. De hieraan lijdende kinderen zijn dikwijls ook achterlijk.

Voor gewone bedrijven worden 20 pct. geschikt; deze kunnen als regel hun eigen brood verdienen. Voor speciaal werk kunnen 50 pct. geschikt gemaakt worden, die daarin soms geheel, steeds echter voor een deel hun levensonderhoud kunnen vinden. Ongeschikt voor productief werk blijven 30 pct.

Dr. Muirhead Little, geneesheer aan het koninklijk nationaal orthopaedisch hospitaal te *Londen*, gaf mededeelingen over *de hospitaalschool* in zijn hospitaal en in het Alexandra-hospitaal voor heupziekten; 300 kinderen hebben in het eerstgenoemde onderwijs genoten en op een paar na, met verwonderlijk succes. Hij stond stil bij de groote moeilijkheden, die in zulk een hospitaalschool ten opzichte van de klassenindeeling zijn op te lossen.

Mevr. Kimmins (*Londen*) deelde het een en ander mede omtrent de *kolonie voor gebrekkigen* en de daaraan verbonden handwerkschool te Chailey, die door een deel der Congresleden bezocht werd en uitmuntend ingericht bleek.

Van de voordrachten, die betrekking hadden op het voorkomen van geestelijke defecten, gaf die van Dr. Rentoul (*Liverpool*),

voorgelezen door Dr. Langdon Down, aanleiding tot de levendigste bespreking, welke in deze sectie plaats vond. Hij stelde een reeks maatregelen voor tot *beperking van de nakomelingschap der ontaarden* en tot vermeerdering van die van de gezonde personen. Hij wilde den leeftijd, waarop gehuwd mag worden, later stellen en wel 22 jaar voor de vrouwen, 25 jaar voor de mannen. Gehuwde gezonde personen moeten wettelijk voorrechten verkrijgen bij het zoeken naar werk. Huwelijken tusschen zieken, gedegenereerden en paupers moeten onwettig zijn en het voltrekken van zulke huwelijken strafbaar. Ongehuwde mannen behooren onder een speciale belasting te vallen. Gehuwden betalen minder belasting naar gelang van het kinderaantal. Eindelijk verlangde hij wettelijke maatregelen tot kunstmatige onvruchtbaarheid van krankzinnigen en gedegenereerden. Ook wilde hij de instelling van „the Royal Maternity Order", met prijzen voor de moeders, die groote gezinnen van gezonde kinderen hebben.

Hoewel op het eerste gezicht vooral dit laatste punt niet in overeenstemming scheen met den ernst van het onderwerp, verklaarden zoowel Dr. Shuttleworth als Dr. Langdon Down, dat alles den schrijver, die trouwens al geruimen tijd in deze richting werkzaam is, volledige ernst is.

Vooral tegen de gedwongen castratie werden vele bezwaren vernomen, doch anderen achtten deze maatregel meer afdoende en minder hinderlijk dan levenslange sexueele onthouding door gedwongen afzondering. De groote moeilijkheid blijft echter het vaststellen van de aanwezigheid der voorwaarden, die deze kunstmatige steriliteit wettigen en den leeftijd voor de toepassing der operatie. Dikwijls openbaren de ernstige degeneratieve toestanden zich pas op een leeftijd, waarop reeds nakomelingschap verwekt is.

Vrijwel algemeene instemming vond echter een pleidooi van Nederlandsche zijde voor veelvuldige, niet te late en vooral vruchtbare huwelijken van geestelijk en lichamelijk normale personen.

De algemeene toepassing der Nieuw Malthusiaansche denkbeelden moet als een ernstig beletsel voor het tegengaan der rasontaarding worden aangemerkt.

Eene motie dat: „gebrekkige kinderen in speciale klassen opgenomen op Staatskosten geneeskundig behandeld zullen worden", werd in de algemeene sluitingszitting verworpen.

NEGENDE SECTIE.

Scholen voor blinden, dooven en doofstommen.

Deze sectie hield slechts twee zittingen onder leiding van LORD CREWE. Geen van deze zittingen kon door een van ons worden bijgewoond.

Een zeer belangrijke voordracht werd gehouden door BISHOP HARMAN, oogheelkundige van de gemeentelijke blindenscholen in *Londen* over *het verband van de verschillende oorzaken van blindheid en de geestelijke ontwikkeling*, en de daaruit voortvloeiende wijze van onderwijs.

Hij wees er op, dat datgene, wat den mensch maakt, wat hij is, het waarnemingsvermogen en handenarbeid, berust op het bezit van oog en hand. Groot is dus het gemis van iemand, die de macht van te kunnen zien, mist.

Hij heeft de kinderen van de blindenscholen in Londen onderzocht, sedert 5 jaren ongeveer 400 kinderen, en was in de gelegenheid den invloed na te gaan van het blind zijn op hun verstand en capaciteiten. De oorzaken van het blind zijn, zijn daarbij van groote beteekenis. Deze zijn 1°. een of ander ongeval, 2°. ziekten waarmede de kinderen geboren zijn, 3°. congenitale gebreken van de oogen en 4°. speciale oogziekten. Accidenteele blindheid bedraagt ongeveer 90 pct. der gevallen, ontstaan door inoculatie van virulente micro-organismen en door het komen van voorwerpen in het oog. Van deze kunnen 84 pct. op rekening van ophthalmia neonatorum gesteld worden, 7 pct. van ophthalmia in latere jaren, 7 pct. door ongelukken en 2 pct. door kinderpokken. Droevig is het te moeten constateeren, dat hiervan de 84 pct. eerstgenoemde te voorkomen waren geweest. Aan ongelukken, die het verlies van het gezichtsvermogen wegnemen, staan kinderen niet zooveel bloot als volwassenen.

20 pct. komen op rekening van lichaamsziekten en gaan dan gepaard met ziekten van andere organen.

20 pct. zijn congenitaal ontstaan door achterblijving in den groei van het oog. Van deze gevallen zijn sommige door operatie te genezen, maar het grootste gedeelte niet.

De vierde groep is onbelangrijk, dit zijn meestal gevallen van hooggradige myopie, zoodat van blindheid eigenlijk geen sprake is. Nog enkele gevallen vallen buiten de vier groepen, als aandoeningen van den nervus opticus door constitutioneele ziekten, of als gevolg van algemeene debilitas en struma.

Van alle defecte kinderen zijn over het algemeen de blinde het

meest opgeruimd, het gelukkigst en het tevredenst, veel meer b.v. dan doove en kreupele.

Het beste materieel voor het onderwijs leveren de accidenteele blinden, daar zij overigens normaal zijn en dus physiek goed zijn, goed hooren en goed van begrip zijn. Daar de zintuigen, het gehoor en het tastgevoel op alle mogelijke wijzen ontwikkeld kunnen worden, kan het kind door het gehoor en de vingers met veel succes met de omgeving in aanraking gebracht worden. Natuurlijk is er bij deze kinderen ook wel onderling verschil in intelligentie, maar door het tegenwoordig onderwijs kunnen zij lezen, schrijven, rekenen, verschillende handwerken, typewriting, muziek enz. leeren.

Anders is het gesteld bij die kinderen, die door ziekten blind zijn geworden, zooals door infectie met spirochaeta pallida, daar het kind uit de besmette ouders ook besmet is en verschillende weefsels als van beenderen, huid, ooren en hersenen ook in een degeneratieven staat kunnen zijn, en de ziekte van het oog slechts een van de zichtbare teekenen van de verstoorde constitutie is. Deze kinderen zijn in het ergste geval imbeciel, meermalen echter geestelijk en lichamelijk achterlijk, waardoor zij moeilijker leeren. Hetzelfde schema van onderwijs kan dus niet gevolgd worden als bij de straks genoemde kinderen, maar moet een veel eenvoudiger en meer elementair en grootendeels automatisch zijn.

Onder de blinden, door congenitale ooggebreken, moet men twee groepen onderscheiden nl. die, welke een bijna normale intelligentie hebben, maar alleen het oog niet af is, en die welke ook verder defect zijn en b.v. de hersenen niet goed tot ontwikkeling zijn gekomen. Bij deze laatste moet men trachten ze te leeren wat mogelijk is, en gevaar voor overlading bestaat niet omdat de hersenen het niet aannemen.

De tot de vierde groep behoorende zijn grootendeels hooggradige myopen met gezond lichaam en gezonde ouders. Zij zijn niet blind maar komen toch naar de blindenscholen. Door hunne kortzichtigheid zijn zij buiten hunne omgeving geplaatst, en tot zichzelven aangewezen, verkeeren zij in een wereld van verbeelding; meestal zijn zij schuw en zeer gevoelig.

Het spreekt van zelf, dat deze kinderen moeilijk zijn voor het onderwijs. Zij moeten Braille-schrift leeren en doen dit door hunne intelligentie gemakkelijk, maar zoodra de leeraar hun den rug heeft toegekeerd, bukken zij het hoofd om te *zien*, wat zij moeten lezen op *gevoel*.

Van de kinderen vond spreker in de scholen 30 % blind, 40 % die lichtperceptie hadden en 30 % die gedrukte letters konden lezen. De vraag is: „Hoe zullen deze laatste zich beschouwen als zij de school verlaten?" Als blind? Zeker niet; alleen als

slecht ziende. Braille-schrift willen zij niet lezen en schrijven. Daarom moet men bij deze kinderen rekenschap houden met hun toekomst. Zij moeten gewoon lezen en schrijven leeren.

Zij moeten echter geen gewone boeken, pennen enz. hebben, maar alles van groot formaat, ook boeken met groote letters; de richting, waarheen men hen moet leiden voor hun later leven, is handarbeid.

Ook Dr. A. Bronner van het *Bradford*-Koninklijk-oogen-en-ooren-hospitaal ging *de oorzaken van blindheid* na en trad in beschouwing van hetgeen kan geschieden om blindheid te voorkomen. Hij kwam tot de volgende conclusies:

Kinderen met hooggradige myopie moeten niet naar blindenscholen gezonden worden, maar in afzonderlijke klassen van de lagere school onderwezen.

De vroedvrouwen moeten verplicht zijn binnen 12 uur kennis te geven van elk geval van purulente ophthalmie, bij straffe van intrekking van de vergunning en boete van minstens £ 5.

De ouders moeten door biljetten, uit te reiken bij de aangifte van de geboorte, gewaarschuwd worden tegen het gevaar van de etterige oogontsteking. [1])

De oogen van de schoolkinderen moeten periodiek onderzocht worden.

Elk ontdekt geval van blindheid moet door deskundigen onderzocht worden, om te zien of genezing mogelijk is.

Personen, lijdende aan hereditaire blindheid, mogen niet huwen. Niemand, die syphilis heeft gehad, mag huwen dan minstens na twee jaar.

Alvorens van de blinden af te stappen, willen wij nog het een en ander in het kort mededeelen over ons bezoek aan *the Normal Royal College and Academy of Music for the Blind* in *Upper Norwood*, waar voor onze ontvangst een uitgebreid programma was samengesteld, dat helaas door geweldige stortregens slechts ten deele tot uitvoering kon komen.

Wij zagen de kleinste kinderen o. a. onderricht ontvangen in het maken van kunstbloemen, oudere lazen, schreven, rekenden voor ons; wij woonden een les in de geographie en de natuurlijke historie bij. Weder oudere meisjes toonden ons hare vaardigheid in het typewriten en naaien. Een jongen stemde op handige wijze een piano.

In de groote muziekzaal werd een concert gegeven dat be-

---

[1]) Wat vóór meer dan 25 jaar reeds in 's-Gravenhage geschiedde.

stond uit een solo orgel, solo- en koorgezang, quatre en huits mains op piano's. Ook werd een muziekdicté gegeven, dat door de leerlingen in Braille-schrift werd opgeschreven en daarna vierstemmig gezongen.

Door het ongunstige weder bleven gymnastische oefeningen, rolschaatsen, wielrijden en spelen in de openlucht achterwege. Zeer interessant was evenwel het zwemmen in het zwembassin, waarin enkele blinde jongens hunne vaardigheid in het redden van drenkelingen, die zij op het geroep van „help" opsporen, toonden.

Dr. James Kerr Love (*Glasgow*) trad in beschouwing over *de opvoeding van kinderen met verschillende graden van doofheid*, van af minder goed hooren tot doofstomheid.

Hij was van oordeel dat, zoodra de graad van doofheid niet meer zeer gering is te noemen, het plaatsen van kinderen in afzonderlijke klassen wenschelijk is.

Naar aanleiding van zijne voordracht werd deze motie:

„dat, aangezien passende maatregelen moeten genomen worden om voor kinderen, die gedeeltelijk doof zijn en beter in speciale scholen kunnen onderwezen worden, zulke speciale scholen op te richten onder leiding van daarvoor bijzonder bekwaam gemaakte onderwijzers, ieder land er naar moet streven zulke scholen te verkrijgen"

in de algemeene sluitingszitting voorgesteld en aangenomen.

TIENDE SECTIE.

Hygiëne van de internaten.

Deze sectie hield ook slechts twee zittingen, onder leiding van Dr. Clement Dukes, die sprak over *het lichamelijk onderzoek* van 1000 jongens bij hun komst op een openbare school op een leeftijd tusschen 13 en 15 jaar, en schema's vertoonde bij dat onderzoek in te vullen, evenals een lijst van 28 spelen en lichaamsoefeningen. van welke, naar aanleiding van dit onderzoek wordt aangeteekend of de jongen er al of niet aan mag deelnemen.

Dr. E. Cautley (*Londen*) sprak over *het diëet in internaten*, de hoedanigheid, de hoeveelheid en verscheidenheid der spijzen, de verdeeling der maaltijden over den dag, bijzonder diëet voor zwakke kinderen en voor die, welke hard moeten werken; eindelijk nog over de verschijnselen, die op onvoldoende voeding wijzen.

Miles (*Londen*) sprak over een betere inrichting der *schoolmaaltijden*, over de wenschelijkheid om er des zomers fruit bij te geven, meer groenten en groentensoepen en minder vleesch.

Als tweede en belangrijk onderwerp stond op het programma *de behandeling van sexueele onderwerpen in de school.*

Verschillende sprekers uit Duitschland, Oostenrijk en Frankrijk voorstanders en tegenstanders deden zich hooren. Hoewel er wel eenstemmigheid was over het wenschelijke, dat de kinderen het een en ander betreffende de sexueele hygiëne weten, heerschte er verdeeldheid en onzekerheid over den tijd en de wijze, waarop men de kinderen er mededeeling van moet doen. Er werd ook op gewezen, dat kennis van sexueele zaken nog in het minst geen voorbehoedmiddel is tegen verkeerde sexueele handelingen. (Seansky, *Bohemen*).

Dr. A. Tluchor (*Weenen*) wees er op, dat sexueele verkeerdheden in den regel het gevolg zijn van een onordelijk familieleven. Maatregelen moeten genomen worden, die op lichaam en geest werken, waarvoor hij aanbeval, doelmatige voeding, met vermijding van alle prikkelende dingen, handenarbeid, lichaamsbewegingen, baden en het leeren van de gezondheidsregels van Leo Burgerstein. Speciaal sexueel hygiënische mededeelingen moeten dan eerst bij het verlaten van de school gegeven worden.

Samenwerking van onderwijzers, ouders en artsen is noodig om het doel te bereiken. In Weenen zorgt eene vereeniging van leeraren voor samenkomsten met de ouders.

Dr. Chotzen (*Breslau*) herinnerde er aan, dat reeds op het Congres te Neurenberg besloten was, dat het sexueele vraagstuk van een paedagogisch standpunt behandeld moet worden; dat de ouders en schoolartsen het best de kinderen op de hoogte kunnen brengen, en dat als voorbereiding botanie en zoölogie geleerd moet worden. Hij wilde daar bijvoegen verspreiding van hygiënische kennis. Dikwijls laat de opvoeding van de kinderen door de ouders veel te wenschen over en vele ouders missen den tact om de kinderen de sexueele kwestie duidelijk te maken. Hij achtte het daarom gewenscht, dat men de ouders duidelijk overtuigt, dat het noodig is dat de kinderen er iets van weten en ook hen zelven in de sexueele hygiëne onderricht geeft.

In Breslau worden zoowel de meisjes als de jongens op de hoogte gebracht. De onderwijzers moeten het vraagstuk goed bestudeeren en daarom wordt in de verschillende Duitsche steden cursus daarover gegeven voor de onderwijzers.

Dr. Flachs (*Dresden*) vond het zeer natuurlijk, dat de kinderen willen weten, waar de broertjes en zusjes vandaan komen, en is de meening toegedaan, dat het het beste is eene eenvoudige en ware uitlegging te geven, en dit moet op de school geschieden, daar te huis de opvoeding veelal absoluut onvoldoende is.

Het is menigmaal gebleken dat, wanneer de ouders en onderwijzers denken, dat de leeftijd is gekomen, om de kinderen op de hoogte te brengen, het reeds te laat was.

Toch is hij er voor, dat school en huis hier hand aan hand gaan en oordeelt het wenschelijk, dat de moeder de eerste stap doet. Voor de ouders achtte hij lezingen zeer practisch.

Hij erkende dat het zeer moeilijk is voor de onderwijzers om den juisten weg te vinden.

Dr. Butte (*Parijs*) stelde zich geen partij, maar deelde mede hoe men er in Frankrijk over denkt. Ook daar zijn twee partijen, waarvan de een de kinderen in onwetendheid wil laten en de ander hun de sexueele hygiëne wil doen verklaren, hetzij door de ouders, hetzij op de school. Sommige voorstanders achten het noodig, dat de kinderen leeren, waar zij vandaan komen en zien er niets immoreels in, het openbaar te onderwijzen.

Tot een bepaalde conclusie kwam men niet.

In het algemeen kan de opmerking gemaakt worden, dat deze sectie, als zelfstandig onderdeel vrij overbodig was.

ELFDE SECTIE.

Hygiëne van het schoolgebouw en zijne inrichting.

De bijeenkomsten van deze afdeeling werden op den 6en, 7en en 8en Augustus gehouden in de gehoorzaal van de Central Technical School, onder voorzitterschap van den heer T. E. Collcutt, President van het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten en den bouwmeester van het Imperial Institute, in welk gebouwencomplex de vergaderingen van het congres plaats vonden.

In zijne openingsrede wees de Voorzitter op het groot belang, dat er voor de opvoeding der jeugd in gelegen is, om bij eene gepaste eenvoudigheid der schoolgebouwen, toch den welstand niet uit het oog te verliezen en door goede verhoudingen en eenige gepaste versiering het schoolgebouw, zoo uit- als inwendig, een aangenaam aanzien te geven, teneinde zoodoende het in elk individu sluimerend schoonheidsgevoel te ontwikkelen.

Een ander punt, waarop de Voorzitter de aandacht wilde vestigen, was de behandeling der wanden van schoollokalen. Met alle eerbied voor de hygiënische eischen, meende hij zich te moeten verklaren tegen het toepassen in klasselokalen van verglaasde tegelbekleeding, die, hoe goed op haar plaats in waschlokalen, privaten en bergplaatsen van kleederen, ongeschikt zijn voor een lokaal, waarin men langeren tijd moet vertoeven. De wanden der lokalen moeten een prettig, helder aanzien hebben en niet zonder eenige gepaste versiering blijven, op welke het oog met genoegen kan rusten, zonder dat de aandacht wordt afgeleid. Hij beschouwde het geld, hieraan besteed, zeker niet als weggeworpen, waar het nog onontwikkeld kinderlijk gemoed zoo ontvankelijk is voor den invloed van het schoone.

Ook betoogde hij, dat niets zoo noodig is voor het welzijn der kinderen als een goede ventilatie. Van de systemen, die tegenwoordig in gebruik zijn, kan men wel zeggen, dat sommige zeer goed voldoen, doch er is nog geen enkel, dat de volmaaktheid nadert en daarom verwachtte hij nog altijd het beste resultaat van open ramen.

Dr. Hagelin besprak de sedert twee jaren in werking zijnde *voorschriften bij den bouw van scholen in Zweden.*

Deze voorschriften bepalen, dat de diensten van een voldoend bekwaam architect altijd moeten ingeroepen worden voor het opmaken der plannen en van het bestek. In sommige gevallen kan het Departement van Publieke Werken een bevoegd architect voor dit doel aanwijzen. De uitvoering van het bouwwerk moet door bekwame deskundigen gecontroleerd worden. De schoolgebouwen moeten vrij liggen, zoodat versche lucht van alle zijden kan toetreden. De schoollokalen moeten, althans eenige uren daags, voor zonnestralen bereikbaar zijn. De noodzakelijkheid om eenvoud en practisch nut bij de stichting van schoolgebouwen in acht te nemen, sluit niet uit, dat getracht moet worden het uit- en inwendig aanzien aangenaam voor het oog te maken. Het z. g. corridorsysteem wordt als het meest geschikt voor schoolgebouwen aangenomen. Er mogen niet meer dan drie verdiepingen zijn, en als bouwmateriaal mag slechts baksteen en natuursteen gebezigd worden.

De voorschriften handelen voorts over de inrichting en afmetingen van portalen, trappen, gangen, deuren, vensters, vloeren, plafonds, muren, daken, enz. Deze verschillen in het algemeen weinig van de ten onzent geldende bepalingen. Aan elk schoolgebouw in Zweden moet een vergaderlokaal verbonden zijn, groot genoeg, om alle leerlingen bij sommige gelegenheden te verzamelen.

Over *de dagverlichting van scholen* werden verschillende voordrachten gehouden door Duitsche en Oostenrijksche specialiteiten, als: Dr. F. Pléier (*Karlsbad*), Dr. Ruzicka (*Praag*), Dr. Settler (*Bonn*), Dr. Quirsfeld (*Rumburg*).

Zij behandelden allen verschillende methoden tot het bepalen of een schoollokaal in het algemeen en elke zitplaats in het bijzonder in voldoende mate daglicht bekomt. De methoden waren over het algemeen zeer ingewikkeld en van twijfelachtige waarde voor de practijk. Een dier methoden, toegepast op het vergaderlokaal zelf, gaf als resultaat, dat men in dit lokaal in het geheel niet zou kunnen zien, wat echter door de werkelijkheid werd tegengesproken. Deze methoden vonden dan ook slechts weinig instemming bij de aanwezigen; men gevoelde meer voor de practische bepaling in de Zweedsche voorschriften dat: „de vensters zooveel licht moeten toelaten, dat men, bij normale gezichtssterkte en matig helder weder, gewoon drukwerk op een halven meter afstand kan lezen in elk gedeelte van het lokaal."

Over *het centrale hal-systeem voor openbare lagere scholen* hield de heer Topham Forest (*Northumberland*) een voordracht. Hij verklaarde, op hygiënische en opvoedkundige gronden de voorkeur te geven aan het centrale hal-systeem, boven het, op het vasteland algemeen gebruikelijk corridor-systeem. Volgens zijne opvatting geeft de centrale hal een geschikte gelegenheid om daarop de omliggende klasse-lokalen te doen ventileeren in de wintermaanden, mits deze hal zelve voortdurend door open vensters met de buitenlucht in verbinding sta en tevens behoorlijk verwarmd worde.

Een voordeel van het centrale hal-systeem acht hij ook, dat het hoofd der school op zeer gemakkelijke wijze contrôle kan uitoefenen door de in de hal uitkomende vensters der klasselokalen.

Dr. Reid (*Stafford*) was het met den inleider in vele opzichten oneens en gaf de voorkeur aan een centrale hal met daaromheen de klasselokalen, als paviljoens gegroepeerd en door gangen er mede verbonden.

De heer Morris merkte op, dat de hygiënische voordeelen, die de inleider aan de centrale hal toekende, ook desgewenscht waren

te verkrijgen bij het corridor-systeem, daar de klasselokalen even goed op de gangen kunnen geventileerd worden.

Verschillende sprekers namen verder nog aan deze discussie deel om de voor- en nadeelen van het „Central Hall"-systeem te betoogen. Daar dit onderwerp echter speciaal Engelsch is en dit stelsel op het vasteland nagenoeg geen aanhangers meer vindt, namen geen der aanwezige vreemdelingen aan de discussie deel.

In eene algemeene zitting werd door Dr. Prausnitz (*Graz*) een voordracht gewijd aan *de verlichting van schoolvertrekken.* Hij wees daarin op het groote belang om de oogen van de kinderen tijdens het schoolbezoek geen schade aan te doen. Is het somtijds noodig van kunstlicht gebruik te maken, dan moet dit zoo aangebracht worden, dat elke leerling, rechtop zittende, gemakkelijk kan lezen en schrijven. Daar daglicht echter altijd de voorkeur verdient, moeten de schooluren in den winter gehouden worden van 9—3 uur.

Hij beval ook aan toevoer van daglicht door het „Sheddach", daar dit de regelrechte zonnestralen afweert, verduistering door neervallende sneeuw voorkomt en het binnendringen van regen het zekerst tegenhoudt. Invallend licht van het noorden is het best; evengoed als de kunstschilders dit in hunne ateliers verkiezen, moet men het ook in de scholen gebruiken en deze er naar bouwen.

Sir Aston Webb hield een voordracht over *de verlichting en ventilatie van schoollokalen* in deze zelfde bijeenkomst.

Hij deelde als zijne ondervinding mede, dat schoollokalen bij daglichttoetreding van éene zijde, niet dieper mogen zijn dan 24 voet (ongeveer 8 meter) bij eene hoogte van 12 voet (ongeveer 4 meter). De glasoppervlakte der vensters acht hij afhankelijk van de meer of minder vrije ligging van de school en meent die in het algemeen te kunnen stellen op $^1/_5$ van de vloeroppervlakte, ofschoon bij geheel vrije ligging ook $^1/_6$ voldoende zal zijn. Te veel glasoppervlakte acht hij niet alleen onnoodig, maar ook schadelijk, daar zij de lokalen in den winter te koud en in den zomer te warm doet zijn.

De onderkant van het glas moet niet hooger dan vier voet (ongeveer 1,25 M.) boven den vloer zijn en de bovenkant zoo hoog tegen het plafond opgevoerd, als slechts mogelijk is. Onder geen voorwaarde mogen de vensters tegenover de leerlingen worden aangebracht en evenzeer zijn vensters aan den tegenovergestelden wand te verwerpen. Het aanbrengen van tusschenstijlen, dorpels en raamroeden acht hij voor de lichttoetreding niet bezwaarlijk. Helder doorzichtig glas of spiegelglas is voor de beglazing het

meest aan te bevelen. De kinderen moeten den hemel kunnen zien.

Het bekleeden der wanden met verglaasde tegels, tenzij uitsluitend voor lambrizeeringen, maakt het schoolvertrek onaangenaam in het gebruik door de hinderlijke lichtreflectie. Een helder wit gepleisterd plafond met lichtgroen of lichtgrijs getinte wanden en wit of in de natuurlijke kleur geverfd houtwerk zijn te verkiezen.

Voor kunstmatige verlichting van schoollokalen is die door goed gedistribueerde electrische gloeilampen het meest verkieselijk, ook omdat bij deze de lucht niet bedorven wordt, wat bij gasverlichting wel het geval is.

De meest gewenschte temperatuur voor een schoollokaal stelde spreker op 56 à 60 graden Fahrenheit. Op het punt van ventilatie meent hij, dat moet gerekend worden op een vier- tot achtmalige luchtverversching per uur, met vermijding van tocht. Dit te verwezenlijken acht hij mogelijk door een juiste toepassing van de in Engeland zoo geliefde open haardvuren en een oordeelkundig toelaten van buitenlucht door de vensters.

Eene andere wijze van verwarming, die eveneens goed kan voldoen, bestaat in het indrijven van verwarmde lucht door een schroefventilator, waardoor de lucht in het lokaal toegelaten wordt op twee voet onder het plafond, terwijl de luchtafvoer plaats vindt op de hoogte van den vloer. De voordeelen van dit systeem zijn een meer gelijke verdeeling der warmte in het lokaal, de afwezigheid van eenig verwarmingstoestel, zooals radiatoren of kachels, de vermijding van tocht, doordat de lucht onder een kleinen overdruk is en eindelijk het gemak, waarmede de inrichting des zomers voor ventilatie-doeleinden kan worden gebruikt. Het is echter noodig dit systeem tegelijkertijd te ontwerpen met het plan van de school zelve; het kan slechts zeer bezwaarlijk bij reeds bestaande gebouwen toegepast worden.

In de laatste bijeenkomst van de elfde sectie hield Dr. C. PORTER (*Leeds*) eene lezing over *de inrichting van schoolprivaten*, waarin hij opmerkte, dat nog steeds vele schoolautoriteiten en architecten het verouderde denkbeeld zijn toegedaan, dat kan worden volstaan met het aanbrengen van privaten, zonder dat zij echter voldoende zorg dragen voor maatregelen, om op de snelste wijze de faecale stoffen van de school te verwijderen.

Hierdoor komt het, dat nog in de meeste nieuwe scholen in *Engeland* het beerputsysteem wordt toegepast en, in aansluiting daarmede, de privaten en waterplaatsen in een afzonderlijk buitengebouwtje worden ondergebracht. Hij achtte het dringend noodig slechts closets met waterspoeling toe te passen, en deze alzoo verbeterde inrichtingen in het schoolgebouw zelf aan te brengen.

Uit de hierop volgende discussie bleek, dat de vergadering het algemeen met den spreker eens was en het beerputsysteem veroordeelde.

De *verwarming en ventilatie van schoolgebouwen* werd nog besproken vooreerst door den heer W. WILSON HADEN (*Trowbridge*), die betoogde, dat er weinig vraagpunten bij de inrichting van schoolgebouwen zijn, van zoo groot belang voor het welzijn der leerlingen, als de zorg voor een gezonde en aangename atmospheer. Architecten en besturen zijn geneigd deze hoogst belangrijke zaak achter te stellen bij het uiterlijk aanzien van het gebouw, dat weliswaar meer aantrekkelijk is voor het oog, doch dat van minder gewicht moet geacht worden dan de eischen van de hygiëne.

Als verwarmingsingenieur was hij er verre van, te willen beweren, dat reeds nu het laatste woord is gesproken over verwarming en ventilatie van scholen, maar wel verklaarde hij, dat men in staat is aan alle eischen, die in dit opzicht door de medische wetenschap werden gesteld, te beantwoorden.

Spreker trad vervolgens in vergelijkende beschouwingen tusschen het vacuum- en het plenum systeem van ventilatie.

Aan het laatste geeft hij beslist de voorkeur mits de luchtkanalen zoodanig worden geconstrueerd, dat behoorlijke reiniging mogelijk is en zulks ook op geregelde tijden geschiede.

Hij vergeleek de kosten van de verschillende wijzen van ventileeren en verwarmen der schoollokalen en kwam tot het resultaat dat deze bedragen, per leerling, per jaar:

1^{0}. bij gewone open vuur- of kachelverwarming en ventilatie door de ramen, 1$^{1}/_{2}$ shilling (*f* 0.90);

2^{0}. bij toepassing van stoom- of warmwaterverwarming door radiatoren, met ventilatie door de ramen, zoodat eene twee- à driemalige luchtverwisseling per uur wordt verkregen, ongeveer 1 shilling (*f* 0.60);

3^{0}. bij aanwending van het plenum-systeem met acht- à tienmalige luchtverwisseling per uur 1.4 shilling (*f* 0.84) waarbij is aangenomen, dat de electrische stroom voor het drijven van den ventilator 10 cents per K. W. kost.

De Heer BORCLAY (*Glasgow*) besprak zijne ondervinding van de inrichting van bijna vijftig scholen betreffende hetzelfde onderwerp.

Door onderlinge vergelijking der belangrijkste onderwijsgebouwen, welke in de laatste jaren waren gebouwd, kwam hij tot het besluit, dat geen wijze van ventilatie de vergelijking kon doorstaan met het plenum systeem.

Hij gaf verschillende wenken over den meest geschikten vorm en de afmetingen der kanalen, roosters en ventilatoren.

Wat de kosten betreft, was hij het met den vorigen spreker eens.

Onvermeld bleven nog de volgende, in de algemeene vergaderingen gehouden voordrachten:

1°. die van den Bisschop WELLDON, deken van *Manchester* over *den invloed van de opvoeding in de school op de geestelijke tucht en de contrôle in de jeugd.*

Zelf vroeger hoofd van eene kostschool, kon hij spreken als man van ondervinding. Vele ouders begaan de fout, dat zij er steeds naar streven het hunnen kinderen naar den zin te maken. Men bewijst het kind den besten dienst, wanneer men het leert onmiddellijk te gehoorzamen; begint men met een kind te laten gevoelen, dat men de macht in handen heeft, dan kan men later allerlei vrijheden veroorloven.

Karaktervorming moet het hoofddoel op de scholen zijn; deze is meer waard dan geleerdheid. Hij, die de zelfzucht in een kind doodt, doet meer dan hij, die een jongen geleerd de wereld inzendt. In den regel zal een kind niet liegen, tenzij, wanneer het bang is voor bestraffing. Men late het kind steeds tijd om te vertellen wat het gedaan heeft.

Hij wees ook op het groot verband, dat bestaat tusschen goede gezondheid en goed gedrag. Het is wel niet mogelijk burgers deugdzaam te maken door hun een goede gezondheid te verschaffen, maar het is zeer goed mogelijk en zelfs gemakkelijk, ondeugd aan te kweeken bij ongezonde levensomstandigheden.

Goede gezondheid, goede voeding en goede woning zijn innig verbonden met het zedelijk en geestelijk welzijn van de gemeenschap.

2°. eene voordracht over *de hygiëne van de sport voor vrouwen en meisjes* door DR. DOLÉRIS (*Parijs*).

Hij had hierbij op het oog die sport, die de levenskracht versterkt, de spieren krachtig ontwikkelt en in het algemeen gunstig werkt op lichaam en geest.

De vrouw heeft van haar vroegste jeugd spierontwikkeling noodig. Meisjes kunnen dezelfde spelen beoefenen als jongens, tot aan hare puberteit, en zijn zij inderdaad tot hare puberteit geoefend, dan is er ook geen bezwaar dat die vrouwen er ook later mede voortgaan.

Hij onderscheidde natuurlijke sport, die een gelimiteerde inspanning vereischt, als wandelen, bergklimmen, zwemmen, enz. en inspannende sport, die eene willekeurige activiteit vereischt, als hardloopen, springen, roeien, enz. De natuurlijke sport ontwikkelt de ademhalingsorganen en de spieren van beenen en dijen, maar gaat niet ten koste van andere deelen van het lichaam. De inspannende sport is voor vrouwen ook goed, mits zij van jongs af aan geoefend zijn.

De meisjes zijn niet zoo geneigd als jongens om zich in deze sport te overwerken en zich uit te putten.

Gymnastiek noemde hij goed voor zwakke en misvormde kinderen; deze geeft niet die frischheid en wedijver, die zoo uitstekend de wilskracht aankweeken.

Scholen, in welke niets aan sport gedaan wordt, bestempelde hij met den naam van „ongeschikte inrichtingen."

De sport heeft ook een goeden invloed op de kleeding van de vrouw; daar zij deze vrijer en gezonder doet zijn.

De spelen oefenen een uitstekenden moreelen invloed uit en verbeteren het karakter. De schoonheid lijdt door sport niet, maar wordt er integendeel door verhoogd.

3°. eene mededeeling door Dr. LUTHER GULICK over hetgeen de Board of Education in *New-York* doet voor *de gezondheid der kinderen.*

In New-York worden 5 schooldagen van 5 uur gehouden, dus 25 schooluren per week. Van deze worden in de eerste jaren 15 uren gebruikt voor gymnastiek, sport, teekenen, handwerken en handarbeid. Na het 4de jaar (op 10-jarigen leeftijd) wordt nog 40% van den tijd aan deze vakken besteed; huiswerk mag hoogsten één uur vereischen. In het laatste schooljaar (op 14-jarigen leeftijd) neemt de leertijd iets toe en mag 1½ uur aan huiswerk besteed worden.

Een lesuur duurt niet meer dan 40 minuten en nooit mogen twee lesuren onmiddellijk op elkander volgen; minstens moet eerst 5 minuten aan ademhalings- en rompoefeningen gewijd worden ter correctie van den invloed van het stilzitten.

De Amerikaansche Staat heeft 5 millioen £ uitgegeven voor verbetering van de scholen. De Amerikanen vinden speelplaatsen goedkooper dan politieposten en willen de kinderen leeren begrijpen dat de Staat hun vriend en niet hun vijand is.

Is er geen terrein, geschikt voor speelplaats bij de school, dan wordt een speelplaats op het dak gemaakt, die ook des avonds voor leerlingen en oud-leerlingen wordt opengesteld.

Om de belangstelling in lichaamsoefeningen te vermeerderen worden prijzen uitgeloofd. Zij, die niet goed werken in de school of zich

slecht gedragen, mogen niet naar die prijzen mededingen. Op deze wijze wordt gehoorzaamheid aangekweekt, zonder dat de kinderen het „kinderachtig" vinden om gehoorzaam te zijn.

Vrijstelling van lichaamsoefeningen wordt alleen gegeven op medisch advies.

De bekende stichter van het Congres voor Schoolhygiëne Prof. GRIESBACH hield, Vrijdagavond, nadat des middags de algemeene sluitingszitting had plaats gehad, nog een voordracht over: „*het verband van de geneeskunde en de paedagogie.*"

Hij wees aan, hoe dit verband omvat den hygiënischen toestand der schoolgebouwen en van het schoolmobilair, het medisch schooltoezicht van de kinderen, de methode van onderwijs, die op een physiologische en hygiënische basis moet opgebouwd zijn.

Uitgebreide onderzoekingen naar den aard der schoolgebouwen en de inrichting van deze, hebben veel gebreken aangetoond maar ook vele verbeteringen ten gevolge gehad.

De schoolgeneeskundige dienst moet overal georganiseerd worden op meer gelijke lijnen.

Overlading moet vermeden worden, wat te verkrijgen is, door de vermogens der kinderen in de laagste klassen beter te ontwikkelen. Taalonderwijs moet zich hoofdzakelijk bepalen tot de moedertaal en het onderwijs in de abstracte wetenschappen moet al minder en minder worden.

In de jeugd moet evenveel tijd besteed worden aan de lichamelijke als aan de geestelijke ontwikkeling. Aan de eerstgenoemde moet veel meer de aandacht geschonken worden dan dit tot dusverre het geval was.

De schoolarts moet de permanente raadgever zijn van het onderwijzend personeel; hij moet een stem hebben in de schoolvergaderingen; hij moet hygiëne onderwijzen.

Aan alle universiteiten moeten leerstoelen zijn voor schoolhygiëne.

In de algemeene sluitingszitting wees de Voorzitter SIR LAUDER BRUNTON erop, dat op het ten einde loopende Congres niet alleen het voorbereide werk, het bevorderen van het welzijn der kinderen, was verricht, maar dat het Congres ook mannen en vrouwen van verschillende naties, allen bezield met een gemeenschappelijk streven, met elkander had bekend gemaakt.

Een resultaat van het Congres zoude zijn een permanent inter-

nationaal Comité, dat het werk van het Congres zal voortzetten en laten overgaan op het volgende Congres. Zooveel mogelijk werden alle nationaliteiten in dit Comité opgenomen en daarom aan het reeds bestaande permanente Comité toegevoegd:

Dr. KERR en Mr. WHITE WALLIS (*Engeland*), Prof. CHLOPINE (*Rusland*), Dr. ZOLLINGER (*Zurich*), Prof. DA COSTA, Prof. SACCADURA en Prof. CURRY CAHRAL (*Portugal*), SIGALAS, Prof. LEPEFINE en Prof. CHABOT (*Frankrijk*), Prof. OSLER (*Engeland*) SR. JOHN COCKBURN, Dr. WALCOTT en Dr. GULICK (*Amerika*) Dr. DECROBY (*België*) en Mr. CLOUDESLEY (*Brereton*).

De algemeene secretaris Dr. KERR deelde mede dat het aantal leden van het Congres 1650 bedroeg. Behalve de afgevaardigden der verschillende Rijken waren nog 388 vereenigingen of lichamen vertegenwoordigd.

In het geheel werden 250 voordrachten gehouden of ingeleverd.

De secretarissen der verschillende secties deelden de voorgestelde moties (bij de behandeling der secties aldaar vermeld) mede. Zij werden in stemming gebracht en op eene na, alle aangenomen.

Dr. LAMY bedankte namens de Fransche Congresleden het Londensche Comité voor de hartelijke ontvangst en beloofde, dat deze niet minder hartelijk zoude zijn, indien het volgend Congres te *Parijs* gehouden zal worden.

De heer REBEILLARD verklaarde namens het gemeentebestuur van *Parijs*. dat deze stad het meest mogelijk belang in dat Congres zal stellen.

Met algemeene stemmen werd daarna besloten dat het derde internationale Congres voor Schoolhygiëne in 1910 te Parijs zal plaats vinden.

Nadat nog dank was gebracht aan Z. M. den Koning, Mr. ALFRED DE ROTSCHILD, de Markiezin van LONDONDERRY, Lady RAMSAY, den Mayor van WESTMINSTER, Dr. HANSON, Dr. CAMPBELL, Mevrouw ÖSTERBERG, het comité voor de receptie van de dames, den Board of Education, den Senaat der Universiteit, den Voorzitter en de Secretarissen, die der secties en locale comités,

eindigde de Voorzitter met een „au revoir à Paris" en een „God save the King", waarna de nationaalhymne werd gezongen.

Tentoonstelling van Bouw, Meubileering en Inrichting van Scholen.

Deze tentoonstelling werd tegelijk met het Congres voor schoolhygiëne gehouden van 5—14 Augustus in een gedeelte van het *Imperal Institute* te *South Kensington*.

Nominaal was de tentoonstelling bedoeld als een overzicht van schoolgebouwen en hunne inwendige inrichting, doch in werkelijkheid was zij veel ruimer opgevat, daar zij zich ook uitstrekte over boeken, brochures, plannen, tabellen, statistieken, fotografieën, modellen van werk van leerlingen, enz., waarvan moeilijk altijd eenig verband met schoolhygiëne was te vinden, maar waarvan de bezichtiging somtijds hoogst belangrijk was.

In de vestibule waren eenige der bekende fabrikaten van schrijfmachines geëxposeerd, benevens projectielantaarns voor alle soorten van verlichting.

In de zalen trok een uitgebreide verzameling van de nieuwste combinaties van gasgloeilicht-toepassingen de aandacht, in het bijzonder die van de *Wenham Lighting Corporation*, met omgekeerde gloeilichamen.

Voorts waren talrijke modellen van closetinrichtingen tentoongesteld, met en zonder automatische doorspoeling en van verschillende afmetingen, schoolurinoirs, waschbakken, drinkfonteinen, enz. Een der fraaiste en volledigste inzendingen op dit gebied was die der *Leeds Fireclay Company*.

Op het gebied van schoolmeubelen waren fraaie inzendingen aanwezig, voornamelijk schoolbanken. Bijzonder practisch en eenvoudig van samenstelling waren die van *Stanislaus Winkles* (*Oostenrijk*) met gemakkelijk verstelbare zitting en lessenaar. De afwerking en het materiaal van deze schoolbanken was voortreffelijk.

De *British Doloment Company* exposeerde hare gepatenteerde naadlooze vloeren, die in een dubbele laag ter dikte van ongeveer 2 c.M. aangebracht worden. Men beweert dat deze vloeren ondoordringbaar zijn voor alle vochten, zuren en oliën inbegrepen. In hoeverre dit juist is, zou eerst uit een proef, gedurende eenige jaren in de practijk genomen, kunnen blijken.

Verscheidene modellen van gymnastiektoestellen waren ingezonden uit *Engeland*, *Zweden* en *Duitschland*. Vooral de Engelsche en Zweedsche wijken belangrijk af van de hier te lande gebruikelijke toestellen. Zij munten uit door sierlijke lichtheid en soliede afwerking, in het bijzonder die der firma Spencer, Heath & George, te *Londen*.

De inzending van bouwkundige teekeningen en plannen van scholen is belangrijk en grootendeels uit *Engeland* zelve afkomstig, Deze schoolplannen zijn van zeer uiteenloopende verdiensten. Belangwekkend zijn de uitgevoerde ontwerpen van drie middelbare meisjesscholen te *Clapham*, *Wimbledon* en *Sheffield* van den architect J. Osborne Smith, bij welke een practische en eenvoudige planindeeling samengaat met een aangenaam schilderachtig uiterlijk.

Een der uitvoerigste verzamelingen bouwkundige teekeningen is die van den heer T. J. Bailey, architect van den vroegeren London School Board. Hierbij vindt men uitvoeringsteekeningen van een lagere school te *Wandsworth*, een middelbare school, een school voor gebrekkige kinderen, een technisch instituut, een huishoud-, wasch- en kookschool, een ambachtschool, enz. Al deze scholen zijn gebouwd volgens het in Engeland meest gebruikelijk systeem, waarbij de klasselokalen om drie zijden van een centrale hal zijn gegroepeerd, terwijl de vierde zijde nog gedeeltelijk door kleine lokaliteiten is ingenomen. Bij deze bouwwijze blijft er weinig gelegenheid over, om in deze centrale hal eene behoorlijke hoeveelheid daglicht te brengen, en kan er slechts gebrekkig geventileerd worden.

Deze scholen zijn echter van het oudere type en waarschijnlijk zullen de nieuwe, die bij de discussies in de elfde sectie ter sprake kwamen, beter aan de eischen der hygiëne vóldoen. Van deze waren echter geen teekeningen of plannen geëxposeerd.

In de Londensche scholen bedraagt het aantal leerlingen per klasse niet minder dan 60. Dit cijfer wordt nog overschreden in de scholen in *Nottingham*, waar men klasselokalen voor 72 leerlingen aantreft.

Bij de plannen en afbeeldingen der Engelsche scholen valt bijzonder het in den regel goed verzorgd architectonisch uiterlijk der gebouwen in het oog; echter mag niet over het hoofd gezien worden, dat hieraan menigmaal de eischen der practijk zijn opgeofferd, zoodat b.v. het aanbrengen van vensters in den werkwand om architectonische redenen, niet tot de zeldzaamheden behoort.

De niet Engelsche inzendingen van schoolplannen waren weinig in aantal. Men trof er aan uit *Bohemen*, *Denemarken*, *Duitschland*, *Finland*, *Frankrijk*, *Nederland*, *Zweden* en *Zwitserland*.

De gebrekkige wijze, waarop deze plannen waren tentoongesteld, maakte het bezwaarlijk er een behoorlijk overzicht van te verkrijgen. De oorzaak hiervan was gemis aan plaatsruimte, zoodat sommige plannen slechts onvolledig te zien waren en andere zelfs geheel in de portefeuilles opgeborgen moesten blijven.

Ten slotte wijzen wij nog op de tentoongestelde modellen van school- en gymnastiekkleederen; verschillende voorwerpen en afbeeldingen, te gebruiken bij het onderwijs in hygiëne, en brochures,

prenten en wandkaarten ter bestrijding van alcoholisme en tuberculose.

Door *Nederland* waren ingezonden wandkaarten met hygiënische wenken aan de schooljeugd en raadgevingen aan de ouders om hunne kinderen geen alcoholische dranken te geven, beide met vertalingen in het Engelsch en Esperanto.

Aan het einde van ons verslag gekomen, veroorloven wij ons op te merken, dat ook bij dit Congres de groote beteekenis van de schoolhygiëne voor het kind en het geheele volk, duidelijk is gebleken.

Wij spreken de wenschen uit, *dat het op het Congres verhandelde eene nieuwe aansporing moge zijn, ook in Nederland de schoolhygiëne op ernstige wijze te bevorderen;*

dat het voorbeeld van Engeland, dat spoedig na het Congres een wet aannam, waarbij de medische schoolinspectie wordt vastgesteld en geregeld, moge gevolgd worden;

dat men ook in Nederland gevolg zal geven aan het besluit van het Congres, dat de beginselen en de practijk van hygiëne een deel zullen uitmaken van de opvoeding van elken burger;

en zal beginnen met hygiëne in het algemeen en schoolhygiëne in het bijzonder op te nemen in het leerplan van alle opleidingsinrichtingen voor onderwijs.

Van groot belang zal het ook zijn, wanneer *aan de lichamelijke opvoeding bij ons onderwijs een grootere plaats zal worden ingeruimd,* en

meer zorg zal worden gewijd aan de kinderen, die door lichaamsgebreken, ziekten en geestelijke afwijkingen in het bijzonder de aandacht verdienen.

Moge ten slotte het door ons medegedeelde in ruimen kring bekend worden en velen er toe brengen met het volledig verslag van het Congres kennis te maken.

Dr. W. F. Unia Steyn Parvé.

J. A. Vrijman.

A. J. Schreuder.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 Maart 1908, n°. 60.

N°. 17.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in* 1907 *te Zwolle belast met het afnemen der examens van apothekersbediende.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij beschikking van 13 April 1907, n°. 3204, afd. B. B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag aan te bieden van haar tweede zitting.

De commissie was samengesteld als in de eerste zitting.

Op 26 October werd eene vergadering gehouden, waarop de werkzaamheden werden geregeld. Alle leden en plaatsvervangende leden waren tegenwoordig Er werd besloten denzelfden gang van zaken te volgen als in de eerste zitting.

De examens namen een aanvang op 30 October en duurden tot 17 December. Zij werden wederom afgenomen in de Rijkshoogere burgerschool. De examendagen waren: 30 en 31 October; 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27 en 28 November; 2, 3, 9, 10, 11, 12, 16 en 17 December.

De voorzitter werd op 2 en 3 December vervangen door het plaatsvervangend lid en den plaatsvervangenden voorzitter, den heer C. J. W. Baurichter.

Van de 52 candidaten trok zich voor het examen één vrouwelijke candidaat terug, zoodat er 51 geëxamineerd werden en wel 36 vrouwelijke en 15 mannelijke. Van dezen slaagden 24 vrouwelijke en 7 mannelijke, zoodat er 12 vrouwelijke en 8 mannelijke werden afgewezen.

Aan ieder der niet-geslaagden werd in bijzonderheden meegedeeld, waarom door de commissie tot afwijzing moest worden

besloten. Eén mannelijke candidaat werd afgewezen voor den tijd van één jaar.

De namen der candidaten, die na afgelegden eed of belofte het diploma als apothekersbediende verkregen, zijn:

de dames:

Henriëtte van den Brink, geb. 22 Februari 1887 te Breda;
Johanna Maria Dominica Constantia van den Boogaard, geb. 7 Juli 1888 te Amsterdam;
Maria Louise Wilhelmine Frédérique Bentfort van Valkenburg, geb. 25 Januari 1886 te Kampen;
Wilhelmina Johanna Drijver, geb. 2 October 1887 te Warder;
Margaretha Johanna Roelfina van Drielst, geb. 31 Maart 1888 te Sappemeer;
Agnes Cato Frooijen, geb. 13 Juli 1887 te Djokjokarta;
Christina Caroliena Albertina Fehr, geb. 12 November 1887 te Madioen;
Agatha Gorter, geb. 16 Juni 1888 te Amsterdam;
Yda Maria Hendrika Hoek, geb. 5 Mei 1887 te Boxtel;
Diederika Johanna Houwing, geb. 6 Sept. 1887 te Alkemade;
Johanna Albertina Ilsink, geb. 14 December 1887 te Deventer;
Geertruida Hendrika Ingenegeren, geb. 7 April 1887 te Teteringen;
Jantina Cornelia Jansen, geb. 8 Sept. 1888 te Nieuwe-Pekela;
Anna Catharina Kraus, geb. 19 September 1887 te Sappemeer;
Gesina Grada te Kloese, geb. 20 Juni 1885 te Deventer;
Margaretha Reina Kwrint, geb. 13 Augustus 1888 te Groningen;
Mary Gertrude Mackenzie, geb. 7 Maart 1888 te Guanajuata (Mexico);
Adriana Johanna Nijland, geb. 2 Februari 1888 te Hengelo;
Geertruida Antonia Schräder, geb. 23 Aug. 1889 te Deventer;
Gepke van der Veen, geb. 6 Januari 1889 te Winschoten;
Pietertje de Vries, geb. 6 April 1887 te Winschoten;
Sophia Francisca Maria Wigman, geb, 11 Juli 1889 te Stad-Almelo;
Johanna Petronella Wilhelmina van Wisselingh, geb. 16 Augustus 1888 te den Haag;
Maria Cornelia Wagemans, geb. 11 Juni 1889 te Leiden;

en de heeren:

Albert ten Klooster, geb. 12 Mei 1887 te Meppel;
Koenraad Plantinga, geb. 28 September 1885 te Bolsward;
Marinus Henricus Petrus Sitsen, geb. 7 Juni 1888 te Bergen op Zoom;
Gerke Soer, geb. 23 September 1885 te Meppel;

Dirk de Vries, geb. 1 Februari 1889 te Zijpe;
Henri Eduard Robbert van der Wiel, geb. 21 Februari 1885 te Soerabaja;
Frederik Hendrik de Wit, geb. 5 November 1883 te Rossum.

De commissie voegt hierbij het volgende verslag harer bevindingen.

Bij vele candidaten, die in de eerste zitting moesten worden afgewezen, was thans een aanmerkelijke vooruitgang waar te nemen, zoowel in theoretische vakken als in praktische receptuur. De commissie meent dan ook er op te moeten wijzen, dat blijkens haar ondervinding vele candidaten zich aan het examen onderwerpen zonder voldoende voorbereiding, verscheiden om het maar eens te probeeren, anderen zonder dat zij de juiste wetenschap schijnen te bezitten van hetgeen er vereischt wordt voor dit examen, velen echter ook zonder twijfel, omdat aan hun opleiding niet genoegzame zorg is besteed.

Het percentage der geslaagden bedraagt in de 2de zitting 60, tegen 54 in de 1ste zitting. De commissie spreekt dientengevolge dan ook als hare meening uit, dat het niet gewenscht zou zijn, slechts één zitting tot het afnemen der examens te doen houden, zooals in de verslagen van vroegere examencommissies wel eens is aangegeven, daar het voor vele candidaten zeer nuttig blijkt te werken eens afgewezen te worden. Wel meent de commissie dat het wenschelijk zijn zou de tusschenruimte tusschen de 1ste en 2de zitting zoo groot mogelijk te houden, hetgeen alleen te bereiken zou zijn door de eerste zitting wat vroeger te doen aanvangen dan thans het geval is.

a. Met vrucht genoten behoorlijk lager onderwijs.

Aan ieder der candidaten werden vier vraagstukken opgegeven, n.l. één spiritusverdunning, één som over metriek en medicinaal gewicht, één eenvoudige schei- of natuurkundige berekening en één percentberekening of andere eenvoudige rekenkundige opgave. Verscheidene malen werd door de candidaten bij de spiritusverdunning geen rekening gehouden met de contractie, terwijl niet zelden zelfs eenvoudige vraagstukken niet opgelost konden worden. Toch meent de commissie dat hierin, vergeleken bij vroeger, verbetering is te bespeuren.

Verder werd een opstel gegeven over een of ander feit uit de Vaderlandsche geschiedenis, waarbij de commissie zich beperkte tot de hoofdzaken, of wel werd de beschrijving van eenige eenvoudige aardrijkskundige opgave geëischt; over het algemeen was dit gedeelte van het examen vrij voldoende.

b. Bedrevenheid in het verstaan van recepten in het latijn geschreven.

Zeer dikwijls was de kennis daarvan totaal onvoldoende; een met de gebruikelijke verkortingen geschreven latijnsch recept moest de candidaat voluit in het latijn overschrijven en vertalen. Bijna altijd waren de grammatikale verbuigings- en vervoegingsvormen aan de candidaten onbekend, terwijl niet zelden ook de juiste vertaling niet kon gegeven worden, hoewel de bedoeling veelal wel begrepen werd.

Zoolang de recepten in het latijn geschreven worden, mag zeker met billijkheid verlangd worden, dat aan dit gedeelte van het examen grooter zorg wordt besteed.

c. Kennis der geneesmiddelen, van het medicinaal gewicht en van het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten.

Dit gedeelte van het examen was meerendeels voldoende. Slechts enkele candidaten waren niet voldoende vertrouwd met het medicinale gewicht, terwijl één er nimmer van scheen gehoord te hebben. De meest gebruikelijke simplicia werden veelal goed gekend; enkele malen was de kennis hiervan zoo onvoldoende, dat men zich moest afvragen of de candidaat wel ooit eenige studie er van gemaakt had. Vaak wisten de candidaten de practische toepassing der simplicia ter bereiding der in de Pharmacopee genoemde preparaten slechts in zeer onvoldoende mate, terwijl aan het Botanische gedeelte van dit onderdeel van het examen zeer weinig zorg was besteed.

De synoniemen werden meestal goed gekend. Vaak bleek echter, dat de candidaat deze eenvoudig van buiten had geleerd zonder hun beteekenis te kennen, bijv. waar het op scheikundige eigenschappen gebaseerde namen betrof.

d. Bekwaamheid in het gereedmaken van recepten.

Aan ieder der candidaten werden 6 recepten ter gereedmaking gegeven, welke bijna zonder uitzondering aan de dagelijksche praktijk ontleend waren en waarbij den candidaten de gelegenheid gegeven werd naast hun bedrevenheid in het recepteeren te toonen, dat zij accuraat, rationeel en praktisch konden werken en tevens bekend waren met medicinaal en metriek gewicht. Bovendien waren deze recepten zoo gekozen, dat de candidaten attent moesten zijn op de overschrijding der maximaaldoses in de Pharmacopee genoemd. Dikwijls bleken de candidaten zeer veel last te hebben met zelfs eenvoudige berekeningen.

Vele candidaten vooral uit het zuiden bleken de ook vroeger reeds vermelde eigenaardige opvatting te hebben van hetgeen een maximaaldosis is. Wanneer een geneesmiddel binnen een dag opgebruikt wordt meenen zij dat in die hoeveelheid ook slechts een evenredig deel van de maximale hoeveelheid, die de Pharmacopee voor vergiften aangeeft, genomen mag worden, terwijl toch de Pharmacopee slechts een hoogste dosis per keer en per dag aangeeft, en zich niet uitspreekt over de verdeeling dezer laatste dosis over den dag.

Wanneer voor dit gedeelte van het examen geen voldoend cijfer kon worden gegeven, werd de candidaat afgewezen, hetgeen dikwijls moest geschieden. Rationeel en praktisch werken was vaak ver te zoeken. Omslachtig en onzeker werd in vele gevallen gerecepteerd. Tal van moeielijkheden, welke er niet waren, schiepen de candidaten zich zelven.

Geheel onlogische verdeeling van arbeid en onbekendheid met de eigenschappen van vele gewone geneesmiddelen konden hierbij herhaaldelijk opgemerkt worden. Weegfouten en gebruik maken van veel te groote balansen, onbekendheid met eenvoudige scheikundige omzettingen, totale onwetendheid van hetgeen de Pharmacopee voorschrijft, bij bijv. Decocta, Infusa, Sirup. Jodetferros, Extract. Filicis, Verhitten, Verwarmen en tal van andere eenvoudige in de Pharmacopee genoemde aanwijzingen kon hierbij herhaaldelijk worden geconstateerd.

Verder werden de candidaten geëxamineerd in de theoret. receptuur, schei- en natuurkunde. De kennis der candidaten bij dit onderdeel van het examen was zeer wisselend. Terwijl sommige een zeer aardig begrip van schei- en natuurkunde hadden, bleken anderen slechts iets van buiten geleerd te hebben en er niet het minst van te begrijpen. Over het geheel werd door de commissie meer aandacht geschonken aan een juist inzicht in natuur- en scheikundige verschijnselen, dan aan een groote feitenkennis. Vaak moest de commissie ervaren, dat omtrent eenvoudige scheikundige omzettingen, bijv. over verbranden, oxydeeren, verzeepen etc. de zonderlingste begrippen bestonden. Hetzelfde was het geval bij verschijnselen welke bijv. berusten op den luchtdruk en uitzetting bij verwarming. Het komt de commissie voor dat meer experimenteel onderwijs hierin veel kan verbeteren.

De commissie kan er ten slotte op wijzen, dat, bijna zonder uitzondering, candidaten, welke een goed theoretisch examen aflegden, dit in alle vakken ongeveer gelijkelijk deden, terwijl onvoldoende kennis van een of ander onderdeel veelal gepaard ging met zwakte in bijna alle andere vakken.

Bij het eindigen van haar taak brengt de commissie Uwe Excellentie haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Zwolle, 4 Januari 1908.

Namens de Commissie:

J. S. Meulenhoff, *Voorzitter.*
P. J. A. J. Meulemeester, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 8 en Maandag 9 Maart 1908, n°. 58.

N°. 18.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1907 *tot* 31 *Juli* 1908 *te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67 te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden in de eerste zitting aan te bieden.

De commissie bestaat uit de heeren: prof. dr. H. Wefers Bettink, lid en voorzitter, C. Guldensteeden Egeling, dr. A. A. Pulle, leden, en P. Denijs, lid en secretaris.

De plaatsvervangende leden zijn de heeren: prof. dr. F. A. F. C. Went, prof. dr. H. P. Wijsman, J. C. Leusden en C. Sleeswijk.

In eene voorloopige vergadering, welke gehouden werd op 6 November 1907 en waartoe ook de plaatsvervangende leden waren opgeroepen, werden de werkzaamheden voor de eerste zitting besproken, en bepaald. dat de gang van het examen in hoofdzaak dezelfde zoude zijn als bij het laatst alhier gehouden examen.

Voor het examen hadden zich twaalf candidaten aangemeld, die in twee groepen, elk van zes, werden geëxamineerd.

Het examen werd gehouden op de werkdagen van 6 December tot en met 21 December 1907, en van 3 Januari tot en met 18 Januari 1908.

Het examen had plaats, onder voortdurend toezicht der commissie, in het Pharmaceutisch laboratorium der Rijks-universiteit,

met uitzondering van het examen in de microscopie, dat in het Botanisch laboratorium der Rijks-universiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd uit de volgende serieën van werkzaamheden, welke vooraf in haar geheel waren vastgesteld, een nummer bij trekking toegewezen.

Serie I. *Bereiding van galenische en scheikundige praeparaten.*

1.	Extractum Hydrastis liquidum	250	gram.
	Oleum jecoris Aselli cum benzoate ferrico	250	„
	Salicylas bismuthicus basicus	50	„
	Hydras aluminicus	50	„
2.	Extractum Belladonnae	50	„
	Spiritus Cinnamomi	500	„
	Carbonas Calcicus e marmore	250	„
	Acetanilidum	50	„
3.	Extractum Ratanhiae	50	„
	Sirupus Liquiritiae	1000	„
	Nitris amylicus	30	„
	Sulfur praecipitatum	250	„
4.	Spiritus aromaticus	500	„
	Sirupus Althaeae	500	„
	Oxydum hydrargyricum.	50	„
	Acidum benzoicum	25	„
5.	Extractum Opii	50	„
	Sirupus iodeti ferrosi	250	„
	Chloretum hydrargyrosum	50	„
	Iodetum aethylicum	20	„
6.	Solutio ferri pomata	500	„
	Resina Podophylli	25	„
	Tartras kalico-stibicus	30	„
	Acidum tri-chloraceticum	50	„
7.	Extractum Hyoscyami	50	„
	Electuarium Sennae compositum	250	„
	Salicylas methylicus	20	„
	Acidum hydroiodicum 30 pct.	50	„
8.	Rob Juniperi	250	„
	Extractum Kola liquidum	250	„
	Coffeinum	10	„
	Ammonia liquida 30 pct.	100	„

9. Unguentum terebinthinaceum	250	gram.
Spiritus Citri	500	„
Sulfidum stibicum	50	„
Iodoformum	25	„
10. Emplastrum oxydi plumbici	500	„
Extractum Secalis cornuti liquidum	250	„
Oxydum zincicum e Zinco crudo	100	„
Nitrobenzolum	30	„
11. Sirupus Aurantiorum	1000	„
Extractum Filicis	25	„
Sulfas cupricus	100	„
Alcohol benzylicus	50	„
12. Extractum Rhamni purshianae liquidum	500	„
Tannalbuminum	100	„
Chloretum ferricum	100	„
Nitrophenolum	50	„

SERIE II. *Qualitatieve analyse.*

	Anorganisch.	Organisch.
1.	Carbonas plumbicus.	Saccharum lactis.
	Sulfas calcicus.	Lycopodium.
	Carbonas magnesicus.	Dermatolum.
	Carbonas bismuthicus.	Sulfonalum.
	Carbonas zincicus.	
2.	Nitras kalicus.	Sulfas Chinini.
	Sulfas natricus.	Sulfas Cinchonini.
	Sulfas cupricus.	Saccharum.
	Sulfas argenticus.	Acetanilidum.
	Sulfas cobaltosus	Saccharinum.
3.	Oxydum plumbicum.	Hydrochloras Morphini.
	Oxydum ferricum.	Hydrochloras Codeini.
	Oxydum hydrargyricum.	Acidum benzoicum.
	Oxydum Zincicum.	Acidum salicylicum.
	Carbonas kalicus.	Gummi arabicum.
	Carbonas calcicus.	

4.

Carbonas magnesicus.
Sulfas kalicus.
Sulfas manganosus.
Sulfas cadmicus.
Sulfas calcicus.

Pulvis radicis Liquiritae.
Acidum tartaricum.
Sulfas Morphini.
Acidum gallicum.

5.

Nitras bismuthicus.
Sulfas kalicus.
Sulfas aluminicus.
Chloretum magnesicum.
Acidum arsenicosum.

Acidum citricum.
Oxalas kalicus.
Antipyrinum.
Naphtalinum.

6.

Sulfas cupricus.
Nitras argenticus.
Chloretum kalicum.
Phosphas calcicus.

Santoninum.
Tannalbuminum.
Amylum Solani.
Resorcinum.

7.

Bicarbonas natricus.
Bichromas kalicus.
Nitras niccolosus.
Oxydum Stibiosum.

Acidum tartaricum.
β. Naphtolum.
Acidum tannicum.
Glucose.

8.

Biboras natricus.
Sulfidum stibicum.
Sulfas baryticus.
Acidum arsenicosum.

Acetanilidum.
Phenacetinum.
α. Naphtolum.
Sulfas Chinini.

9.

Carbonas ammonicus.
Sulfas cadmicus.
Nitras bismuthicus.
Chloretum cuprosum.

Metadioxybenzolum.
Lanolinum.
Vaselinum.
Veratrinum.
Oxydum zincicum.

10.

Sulfas kalico-aluminicus.
Chloretum hydrargyrosum.
Brometum kalicum.
Oxydum stibicum.

Tanninum.
Saccharum.
Acetas plumbicus.
Coffeinum.

11.

Bichromas kalicus.
Iodetum natricum.
Sulfas ferrosus.
Carbonas lithicus.

Amylum Oryzae.
Salicylas natricus cum.
Theobromino-Natrio.
Gummi arabicum.
Saccharum Lactis.

12.

Acidum sulfuricum.
Acidum selenicum.
Acidum boricum.
Nitras kalicus.
Nitras ammonicus.
Oxydum stibicum.

Camphora monobromata.
Acidum stearicum.
Salicylas natricus.
Acidum oxalicum.

Serie III. *Quantitatieve analyse.*

Gewichtsanalyse.		Maatanalyse.
Lood in loodwit.	1.	Zuur- en verzeepingsgetal van Oleum jecoris Aselli.
Santoninum in Trochisci Santonini.	2.	Hardheid van welwater.
Lood en tin in soldeer.	3.	Alcaloïden in Extractum Strychni.
Myronzuur in Semen Sinapis.	4.	Actief chloor in chloorkalk.
Iodium in Iodoformum.	5.	Santalol in Oleum Santali.
Cinnameïne in Balsamum Peruvianum.	6.	Mangaanperoxyde in bruinsteen.
Zwavel in Ichthyol.	7.	Morphine in Extractum Opii.
Vet en droogrest in melk.	8.	IJzer in Solutio ferri albuminata.

9.

Asch en phosphorzuur in meel. Suiker in urine.

10.

Chinine in pillen. Arsenicum in Liquor arsenicalis Fowleri.

11.

Crocine in Stigmata Croci. Ammonia in drinkwater.

12.

Hydrastinum in Extractum Hydrastis liquidum. Koolzuurgehalte van de lucht in het laboratorium.

SERIE IV. *Opsporing en onderscheiding van vergiften.*

Anorganisch.		Organisch.
	1.	
200 milligram Chloretum bary- in spijs.		50 milligram Veratrinum in gehakt vleesch.
	2.	
150 milligram Sulfas sincicus in brij.		150 milligram Phenacetinum in gehakt vleesch.
	3.	
50 milligram Oxydum hydrargyricum in gehakt vleesch.		150 milligram Sulfas Anilini in spijs.
	4.	
100 milligram Nitras plumbicus in brij.		300 milligram Extractum Opii in gehakt vleesch.
	5.	
250 milligram Chloras kalicus in broodpap.		50 milligram Hydrochloras Codeini in gehakt vleesch.
	6.	
100 milligram Sulfas cupricus in spijs.		100 milligram Phenolas natricus in brij.
	7.	
50 milligram Arsenas natricus in spijs.		100 milligram Hydrochloras Cocaini in wijn.

6

8.

100 milligram Chloretum stannosum in spijs. — 300 milligram Extractum Strychni in gentiaanpoeder.

9.

100 milligram Oxydum zincicum in spijs. — 50 milligram Colchicinum in gentiaanpoeder.

10.

50 milligram Chloretum hydrargyricum in spijs. — 50 milligram Sulfas Atropini in wijn.

11.

200 milligram Carbonas baryticus in spijs. — 500 milligram Semen Staphidis agriae in meel.

12.

100 milligram Carbonas plumbicus in spijs. — 2 gram Tinctura Gelsemii in wijn.

Aan elk der candidaten werd een volledig onderzoek van pathologische urine opgedragen.

Tevens werden zij geëxamineerd in het vervaardigen en verklaren van microscopische doorsneden van in de apotheek voorkomende plantendeelen, in de pharmaceutische botanie, in het sorteeren en beschrijven van kruidenmengsels en werden zes recepten ter gereedmaking gegeven.

Van de twaalf candidaten, die aan het examen deelnamen, werden vier candidaten afgewezen, en aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Eduardine van Beest, geb. 8 September 1885 te Delfshaven;

Frederika Louise Wilhelmina van Beest, geb. 19 Juli 1884 te Delfshaven;

Jacoba Wilhelmina Bokhoven, geb. 21 Februari 1885 te Gouda;

Wilhelmina Maria van der Mijll Dekker, geb. 19 Juni 1885 te Patjitan;

Alphonsus Aloysius Maria van Nunen, geb. 7 April 1883 te Tilburg;

Hendrik Jan Rootlieb, geb. 29 November 1869 te Amsterdam;
Johan Bernard Stam, geb. 20 Mei 1881 te Rotterdam;
Wouter Leunis Woutersen, geb. 25 April 1880 te Kampen.

Utrecht, 20 Januari 1908.

H. WEFERS BETTINK, *Voorzitter.*
P. DENIJS, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 28 Februari 1908, n°. 50.

N°. 19.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaartkunde en wis- en natuurkundige wetenschappen, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) door Uwe Excellentie bij beschikking van 2 October 1907, n°. 12286[1], afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in het jaar 1907, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, als voorzitter;

dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, als ondervoorzitter.

Leden:

dr. J. C. Kluyver, dr. K. Martin en dr. F. A. H. Schreinemakers, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. A. A. W. Hubrecht en dr. J. de Vries, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

dr. J. W. Moll, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

dr. J. D. van der Waals, hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

P. van der Burg, W. H. L. Janssen van Raay en dr. G. Schouten, hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Delft;

L. Roosenburg, directeur van de filiaalinrichting van het Koninklijk Meteorologisch Instituut te Amsterdam;

W. Noorduyn, leeraar aan en benoemd directeur van de Zeevaartschool te Rotterdam;

A. A. Beekman, dr. G. J. M. Coolhaas, dr. A. D. van der Harst en Ph. J. Stok, leeraren aan de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

P. Poot, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage.

In de eerste vergadering, gehouden op 5 October, des namiddags te $2\frac{1}{4}$ uur, werden de sub-commissën gevormd en de dagen voor het schriftelijk gedeelte der examens bepaald.

Met het oog op het aantal candidaten en op den beperkten tijd, waarover elk der leden van de Commissie uit den aard der zaak kon beschikken, werd, in afwijking van hetgeen in vorige jaren plaats had, besloten twee secretarissen te benoemen, waarvan een zich uitsluitend met werkzaamheden tot de middelbare akten behoorende en de tweede met die, behoorende bij het examen voor de akte wiskunde L. O. had bezig te houden. Als zoodanig werden aangewezen de heeren W. H. L. Janssen van Raay en A. D. van der Harst.

Den 10den October, des namiddags te $1\frac{1}{2}$ uur, werden de opgaven voor het schriftelijk examen in wiskunde M. O. in eene vergadering van de betrokken sub-commissie vastgesteld.

Den 12den October, des namiddags te 2 uur, werd door de sub-commissie voor het examen in de wiskunde volgens art. 86 der wet op het lager onderwijs het schriftelijk en mondeling examen geregeld en een stel opgaven voor het schriftelijk gedeelte vastgesteld.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats:

voor de akte I: op 21 en 22 November, des voormiddags van 9—12 en op 23 November des voormiddags van 9—11 uur;

voor de akte Ki: op 15 October, des voormiddags van 9—$12\frac{1}{2}$ uur en des namiddags van 2—4 uur; en op 16 October des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte Kii: op 19 December des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte Kv: op 17 en 18 October, des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte wiskunde L. O. op 21 en 22 October, des voormiddags van 9—11½ en des namiddags van 1—3½ uur.

Voor de akten Kiii en Kiv werd geen schriftelijk werk opgegeven.

Het aantal der verlangde akten bedroeg in het geheel 279.

De aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke akte, het verloop en de uitslag der examens, benevens de namen der examinatoren zijn opgegeven in de volgende tabel.

Akten.

AKTEN.	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen deelnamen.			Aantal niet		
							die zich terugtrokken.		
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
I. Zeevaartkunde	4	—	4	2	—	2	—	—	–
Kɪ. Wiskunde	72	14	86	68	13	81	18	5	23
Kɪɪ. Beginselen der mechanica enz.	4	—	4	3	—	3	—	—	—
Kɪɪɪ. Beginselen der natuurkunde enz.	4	1	5	4	1	5	—	—	—
Kɪv. Beginselen der delfstofkunde enz.	3	1	4	3	1	4	2	—	2
Kv. Hoogere wiskunde .	18	—	18	15	—	15	—	—	—
L. O. art. 86. Wiskunde .	141	17	158	116	14	130	15	1	16

slaagde candidaten						Aantal geslaagde candidaten.			*Aanmerkingen.*
die werden afgewezen.			Totaal.						
M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
—	—	—	—	—	—	2	—	2	Examinatoren: Noorduyn en Roosenburg.
24	4	28	42	9	51	26	4	30	Examinatoren: Janssen van Raay, Kluyver, Schouten, de Vries en Zeeman.
1	—	1	1	—	1	2	—	2	Examinatoren: van der Burg en Janssen van Raay.
2	—	2	2	—	2	2	1	3	Examinatoren: Noorduyn, Schreinemakers en van der Waals.
—	—	—	2	—	2	1	1	2	Examinatoren: Hubrecht, Martin en Moll.
9	—	9	9	—	9	6	—	6	Examinatoren: Janssen van Raay, Kluyver, Schouten, de Vries en Zeeman.
32	4	36	47	5	52	69	9	78	Examinatoren: Beekman, Coolhaas, van der Harst, Noorduyn, Poot en Stok.

De examens gaven aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

I. *Zeevaartkunde.* Het examen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

KI. *Wiskunde.* Ten aanzien van de stelkunde moet de Commissie de opmerking van het vorige jaar herhalen, dat vele candidaten, hoewel bekend met de eischen, die bij dit examen gesteld worden, aan verschillende onderdeelen van het programma geene genoegzame aandacht hadden geschonken, en dat inzonderheid de theorie der complexe getallen en die der oneindige reeksen zeer onvoldoende bestudeerd waren.

Bij het examen in de beschrijvende meetkunde gaf de meerderheid der candidaten blijk van bij de studie in dit vak te weinig volledig uitgevoerde en behoorlijk verzorgde constructies gemaakt te hebben.

De Commissie is voorts van meening, dat het overweging verdient in het vervolg het schriftelijk examen over vijf zittingen te verdeelen, opdat voor elk der onderdeelen der wiskunde, waarvan de kennis voor de akte KI verlangd wordt, eene zitting kan worden beschikbaar gesteld. Het schriftelijk deel van het examen zoude in dat geval met een halven dag verlengd behooren te worden.

KII, KIII en KIV. *Mechanica, enz.; natuurkunde, enz. en delfstofkunde, enz.* Deze examens geven door het gering aantal candidaten voor ieder, geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen, omdat toch de toegekende cijfers voor de onderdeelen van ieder voldoende den uitslag verklaren.

KV. *Hoogere wiskunde.* Bij het examen in integraalrekening kwam de onvoldoende voorbereiding van vele candidaten duidelijk aan het licht. Van de beteekenis eener bepaalde integraal hadden de meesten slechts eene gebrekkige voorstelling en de kennis van de eigenschappen der bepaalde integralen ontbrak veelal.

De Commissie vindt hierin aanleiding er op te wijzen, dat er bij het examen in integraalrekening meer wordt gevorderd dan eenige bedrevenheid in het toepassen der elementaire integratiemethoden.

L. O. art. 86. Wiskunde. Het examen in *stelkunde* gaf over het algemeen bevredigende uitkomsten.

Verschillende candidaten, die voor de oplossing der schriftelijke opgaven slechts een matig cijfer konden verkrijgen, bleken bij het mondeling examen in staat dat cijfer te verhoogen.

Omtrent het examen in *goniometrie* en *trigonometrie* valt op te merken, dat het herleiden van de waarde eener goniometrische verhouding tot die van eene andere van denzelfden hoek of van den halven of dubbelen hoek in het algemeen genomen slechts onvoldoende gekend werd. Ook konden vele candidaten nog niet voldoende uit de figuur verklaren, hoe uitdrukkingen als tg $(180^o—a)$, cos $(270^o + a)$ enz. tot goniometrische verhoudingen van *a* kunnen worden herleid.

De uitslag van het schriftelijk examen in de *stereometrie* was onvoldoende; slechts aan $\frac{1}{3}$ deel van de opgekomen candidaten kon het cijfer 5 of hooger worden toegekend. Hoewel het mondeling examen betere resultaten gaf, waren er toch nog te veel candidaten, die stellingen, welke in elk leerboek van de stereometrie voorkomen, bijv. die over den inhoud en het oppervlak van veelvlakkige en omwentelingslichamen, zonder hulp niet behoorlijk konden afleiden.

Aan het einde van haren taak gekomen, heeft de Commissie de eer Uwe Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

J. Campert, *Voorzitter.*
W. H. L. Janssen v. Raay, *1ste-Secretaris.*
A. D. van der Harst, *2de-Secretaris.*

BIJLAGEN.

Opgaven schriftelijk werk examens exacte wetenschappen in 1907.

ZEEVAARTKUNDE.

Cijferen, van 9 uur tot 12 uur.

1. 16 Juli 1896 op 16° 50′ geg. N.b. en 51° 50′ geg. O.L. des namiddags te $5^u 30^m$ geg. W.T. a/b., is bij aanw. tijdm. = $3^u\ 7^m\ 30^s$ de maans onderrands gem. h. = 64° 18′ 10″. Ind. corr. = + 4′. Oog 6 M. b.w. Stand tijdm. = — $1^u\ 16^m\ 6^s$.

Gevraagd de ligging van het breedtepunt en de richting der hoogtelijn.

Alm.

16 Juli 0^u M. T. Gr. midd. zons R. O. = $7^u\ 39^m\ 17^s$,1.

16 Juli 1^u M. T. Gr. maans R. O. = $12^u\ 28^m\ 55^s$,97, verand. in 10^m = + 21^s,3.

16 Juli 1^u M. T. Gr. maans d. = 7° 7′ 12″ Z. verand. in 10 = + 161,″3.

Op het oogenblik v. waarn. maans w. $\frac{1}{2}$ m. = 16′ 13″.

„ „ „ „ „ „ e. h. p. = 59′ 24″.

2. 10 Aug. 18.... Op 28° 34′ geg. Z.b. en 32° 17′ geg. W.L. is des morgens ongeveer te 9 uur met het oog 5 M. b.w. waargenomen bij aanw. tijdm. = $4^u\ 14^m\ 38^s$, zons onderr. gem. h. = 27° 17′. Ongeveer $2\frac{1}{2}$ uur later, nadat het schip zich sedert deze waarneming om de N. W. t. W. 16 zeemijl verplaatst heeft, wordt waargenomen: bij aanw. tijdm. = $6^u\ 44^m\ 42^s$, zons onderrand gem. h. = 45° 35′. Oog 5 M. b.w. Stand tijdm. = — $5^u\ 5^m\ 32^s$.

Gevraagd b. en L. 2e waarn. pl. volgens Saint-Hilaire.

Alm.

10 Aug. 0^u M. T. Gr. zons d. = 15° 22′ 39″ N. verand. in 1^u = — 44,″3.

10 Aug. 0^u M. T. Gr. tijdv. = 5^m $3^s,3$ (a. v. M. T.) verand. in 1^u = — $0^s,38$.

3. Gegeven $d_8 = + 20°,3$; $d_{12} = + 14°,7$; $d_{16} = + 3°,2$; $d_{20} = — 9°,7$; $d_{24} = — 21°,1$ en $d_{28} = — 22°$.
Gevraagd d_{17}, d_{18} en d_{19} volgens de interpol. formule van Astrand.
N.B. d_8 beteekent de deviatie bij den koers Oost;
d_{12} „ „ „ „ „ „ Z.O.
d_{16} „ „ „ „ „ „ Zuid.
d_{20} „ „ „ „ „ „ Z.W.
enz.

Zeevaartkunde van 9 uur tot 10 uur 30 m.

1. Over het berekenen van de doorgangstijden van de maan, de planeten en sterren voor een plaats waarvan de lengte bekend is, al of niet met behulp van de maans- en planeetsdoorgangstijden te Greenwich in den Zeevaartk. Almanak.
2. Bewijs dat de oorzaak die de vloedgolf ten gevolge heeft, omgekeerd evenredig is met de derde macht van den afstand waarop het vloedveroorzakende hemellichaam van de aarde verwijderd is.

Sterrenkunde, van 10 uur 30 m. tot 12 uur.

1. Teeken een hemelsfeer voor 0° breedte. Plaats de zon, als haar rechte opklimming 2^u en haar westelijke uurhoek 4^u is. Teeken de ecliptica. Plaats een ster waarvan de R. O. 10^u en de declinatie 10° Zuid is. Hoe groot is de sters amplitudo bij opkomst en hoe groot is de sterrentijd?
2. Maak door een teekening duidelijk, hoe de tijdvereffening in de lente tweemaal nul kan worden en verklaar dat op 21 Maart de tijdvereffening moet worden opgeteld bij waren tijd om middelbaren tijd te krijgen.

Instrumenten, van 9 uur tot 10 uur.

1. Geef een beschrijving van de inrichting en de werking van den tijdmeter. Welke kunnen de oorzaken zijn van onregelmatigheden in den gang en hoe tracht men die zooveel mogelijk te voorkomen.
2. Beschrijf de inrichting en de werking van het peiltoestel

van Sir W. Thomson en van den loodingtoestel van Sir W. Thomson.

Meteorologie, van 10 uur tot 11 uur.

1. Geef een overzicht van de algemeene luchtcirculatie volgens de theorie van Ferrel en de windstelsels en luchtdrukverdeeling op aarde.

2. Welke zijn de verschillende wolkenvormen volgens de internationale benamingen.

WISKUNDE M. O. (Kl.)

Eerste dag, 9—11 uur.

Stelkunde.

1. Men vraagt de vergelijking

$$\left(\frac{1+ix}{1-ix}\right)^n = a + ib$$

op te lossen, en te onderzoeken of zij bestaanbare wortels kan hebben.

2. Gegeven zijn vijf vergelijkingen met drie onbekenden x, y, z:

$$a_1 x + b_1 y + c_1 z = h_1$$
$$\dots\dots\dots\dots\dots\dots$$
$$a_5 x + b_5 y + c_5 z = h_5$$

Alle determinanten van de derde orde van de matrix

$$\left\| \begin{matrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ \dots & \dots & \dots \\ a_5 & b_5 & c_5 \end{matrix} \right\|$$

zijn *nul*; van *nul* verschillend echter is de determinant

$$\begin{vmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{vmatrix}.$$

Onder welke voorwaarden laten de vergelijkingen oplossingen voor de onbekenden toe?

3. Bewijs:

1o. dat de grootheid

$$S_n = \frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \dots + \frac{1}{n} - \log n$$

afneemt als de aanwijzer n aangroeit;

2°. met behulp der identiteit

$$log\ n = log\ 2 + log\ \frac{3}{2} + log \frac{4}{3} + \ldots\ldots + log\ \frac{n}{n-1},$$

dat S_n grooter blijft dan een eindig positief getal;

3°. dat S_n bij het toenemen van n tot eene limiet nadert.

Eerste dag, 11—12½ uur.

Trigonometrie.

1. Men vraagt te bewijzen, dat voor elken driehoek ABC de betrekking geldt:

$$sin\left(B + \frac{C}{2}\right) + sin\left(C + \frac{A}{2}\right) + sin\left(A + \frac{B}{2}\right) =$$
$$4\ cos\ \frac{B-C}{4}\ cos\ \frac{C-A}{4}\ cos\ \frac{A-B}{4} - 1.$$

2. Bereken x uit de vergelijking

$$bgtg\ \frac{1}{x+1} + bgtg\ \frac{1}{x^2+x+1} = \frac{\pi}{4}.$$

3. Iemand ziet 's morgens halfvier de zon opkomen in het Noord-Oosten. Op welke breedte bevindt zich de waarnemer? En op welke breedte zou hij zijn, als hij op hetzelfde uur de zon in het Zuid-Oosten zag opkomen?

Eerste dag, 2—4 uur.

Analytische meetkunde.

1. Gegeven zijn twee punten P en Q. Bepaal de meetkundige plaats van een punt S, dat zoodanig gelegen is, dat de rechten PS en QS van de as OX een stuk van standvastige lengte afsnijden. In welk geval zal die meetkundige plaats ontaarden?

2. Als men uit een willekeurig punt der hyperbool $x^2 - y^2 = a^2 + b^2$ raaklijnen brengt aan de hyperbool $\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1$, liggen de vier snijpunten dezer beide raaklijnen met de assen op een cirkel. Bewijs dit.

Tweede dag, 9—12 uur.

Beschrijvende meetkunde.

1. Gegeven zijn twee kruisende lijnen l en m. Die punten der lijn l te bepalen, die op een afstand van 3 c.M. van de lijn m verwijderd zijn.

De lijn l is evenwijdig aan de as van projectie; zij ligt 4 cM. vóór het verticale, 6 cM. boven het horizontale projectievlak. De lijn m snijdt de as van projectie; hare beide projecties maken hoeken van 45° met die as, doch vallen niet in elkanders verlengde.

2. Uit een punt A der as van projectie wordt in het verticale vlak eene lijn getrokken, die een hoek van 30° en eene lijn in het horizontale vlak, die een hoek van 45° met de as maakt.

Deze lijnen zijn de doorgangen van een vlak W met de projectievlakken. In dit vlak W wordt een punt M aangenomen, 4 cM. boven het horizontale vlak; de lijn, die de beide projecties van M in de teekening verbindt, heeft een afstand van 11 cM. tot A. Het punt M is het middelpunt van een, in het vlak W gelegen, regelmatigen zeshoek, waarvan twee zijden evenwijdig zijn aan het horizontale vlak; lengte der zijden 3 cM. Op de loodlijn, in M op het vlak W opgericht, neemt men twee punten, P en Q, aan weerskanten van het vlak gelegen en op een afstand van 5 cM. daarvan verwijderd.

Gevraagd in teekening te brengen de beide projecties van het lichaam, gevormd door de beide pyramides, die P en Q tot toppen hebben en den zeshoek tot gemeenschappelijk grondvlak. Verder de verticale projectie te bepalen der doorsnede van dit lichaam met een vlak, gaande door de middens van die twee zijden van den zeshoek, die evenwijdig zijn aan het horizontale vlak en door het midden van de lijn, die het punt P met een der laagste punten van den zeshoek verbindt.

Tweede dag, 1—4 uur.

Meetkunde.

1. Gegeven is een gelijkbeenige driehoek OAB (OA = OB). Uit den top O als middelpunt beschrijft men met een veranderlijken straal een cirkel. Aan dien cirkel trekt men, zoowel uit A als uit B, eene raaklijn, welke raaklijnen elkander niet snijden in een punt der loodlijn uit O op AB neergelaten.

Bepaal de meetkundige plaats van het snijpunt M dezer raak-

lijnen en bewijs, dat MA. MB gelijk is aan het verschil der vierkanten van OA en OM.

2. Men beschouwt alle bollen, die hun middelpunt hebben in een gegeven vlak, terwijl hun straal gelijk is aan de raaklijn uit dit middelpunt aan een gegeven vasten bol, die geen punt met het gegeven vlak gemeen heeft. Bewijs dat al deze bollen door twee vaste punten gaan.

3. Wanneer er een bol is, die de zes ribben van een viervlak aanraakt, zijn de sommen der overstaande ribben even groot, en gaan de drie rechten, die de raakpunten van dien bol op overstaande ribben verbinden, door een punt. Bewijs dit.

MECHANICA, enz. (Kɪɪ.)

Theoretische en toegepaste mechanica, 9—12 uur.

N°. 1. In zeker punt van een verticalen muur bevindt zich een horizontaal scharnier, waarom een staaf van 1 M. lengte zonder wrijving kan draaien. Deze staaf is aan het vrije uiteinde met 25 K.G. belast en drukt een horizontalen cylinder van 25 cM. straal en van 50 K.G. gewicht tegen den muur. Verder is om den cylinder een koord gewonden, waarvan een uiteinde langs een deel der staaf gaat en bij het scharnier aan den muur bevestigd is.

De wrijvingsweerstand tusschen staaf en cylinder kan *wel*, die tusschen muur en cylinder *niet* verwaarloosd worden. De gewichten van staaf en koord blijven buiten rekening. Wanneer nu de cylinder zich in evenwicht bevindt, terwijl de staaf een hoek van 45° met den muur vormt, vraagt men te bepalen:

a. de spanning in het koord;

b. den wrijvingscoëfficiënt van muur en cylinder;

c. grootte en richting van den druk, welken de staaf op het scharnier uitoefent.

N°. 2. Een wig ligt met een van haar zijvlakken op een hellend vlak (hellingshoek = i) ,terwijl het andere zijvlak horizontaal is en blijft. Op dit laatste zijvlak staat een lichaam van P K.G. Tusschen dit lichaam en de wig bestaat geen wrijvingsweerstand; de coëfficiënt der wrijving tusschen wig en hellend vlak, die, ofschoon onvoldoende om glijding te beletten, niet verwaarloosd mag worden, is gelijk aan f.

Als men verder weet, dat de wig een gewicht van Q K.G. heeft, wordt gevraagd:

a. welke versnellingen de beide lichamen zullen verkrijgen, wanneer het beschreven stelsel aan zich zelf wordt overgelaten;

b. wat deze versnellingen worden, wanneer ook het bovenste lichaam wrijvingsweerstand van de wig ondervindt, en door deze in hare beweging wordt medegenomen.

Beginselen der kennis van werktuigen en der technologie.

(1—4 uur.)

1. Gevraagd eene korte beschrijving van een of ander mechanisch bedrijf, door eenvoudige schetsen toegelicht, liefst op grond van eigen aanschouwing.

2. Geef door eenvoudige schetsen met korte toelichting een overzicht van in fabrieken gebruikelijke werktuigen tot het ophijschen en verplaatsen van lasten.

3. Te omschrijven een gedeelte der papierfabricage naar keuze, en enkele der daarbij benoodigde werktuigen, door eenvoudige schetsen toe te lichten.

4. Een overzicht te geven van de bewerkingen die eenig spinmateriaal in spinnerijen ondergaat om in draadvorm te worden afgeleverd. Zooveel mogelijk toe te lichten door eenvoudige schetsen van de daartoe benoodigde werktuigen.

Een of twee dezer vragen naar keuze.

HOOGERE WISKUNDE. (Kv.)

Eerste dag, 9—12 uur.

Differentiaalrekening.

1. Van eene vlakke kromme is r de voerstraal, l de loodlijn uit den oorsprong op de raaklijn neergelaten, en s de boog. Bewijs, dat

$$l\frac{dl}{dr} = \frac{l^2}{r} - r^2\frac{d^2r}{ds^2}.$$

2. Er is gegeven, dat $f\ (x + h)$ voor eene zekere waarde van x volgens de opklimmende machten van h in eene reeks kan worden ontwikkeld. Men vraagt te bewijzen, dat de grootheid θ, bepaald door de vergelijking

$$f\ (x + h) = f\ (x) + h\ f'\ (x + \theta\, h),$$

voldoet aan de betrekking

$$\lim_{h=0} \frac{\theta - \frac{1}{2}}{h} = \frac{f'''(x)}{24 f''(x)}.$$

3. Bewijs, dat de uitdrukking

$$\frac{x-y}{\dfrac{z}{\delta x} - \dfrac{\delta z}{\delta y}}$$

door de substitutie

$$u = log \sqrt{x^2 + y^2}, v = bgtgz, w = x + y + z$$

kan overgaan in

$$e^{2u}\left(cos^2 v \frac{\delta u}{\delta v} + \frac{\delta u}{\delta w} \right).$$

Eerste dag, 1—4 uur.

Analytische meetkunde.

1. Gegeven is de bol $x^2 + y^2 + (z - c)^2 = r^2$ en het vlak $z = a$.

Door den oorsprong O brengt men eene veranderlijke lijn, die het vlak $z = a$ in een punt P snijdt. Bepaal de meetkundige plaats van het snijpunt der lijn OP met het machtvlak van den gegeven bol en den bol op OP als middellijn beschreven. Onderzoek welke oppervlakken die meetkundige plaats voor verschillende waarden van a, c en r kan voorstellen.

2. Gegeven zijn de cirkel $y = 0$, $x^2 + z^2 = a^2$ en de parabool $x = 0$, $z^2 = a^2 - a\,y$.

Gevraagd worden de vergelijking der drie kwadratische oppervlakken, die door den cirkel en de parabool gaan en het vlak $z = 0$ volgens lijnenparen snijden. Bepaal den aard dezer oppervlakken en de coördinaten der punten, in welke zij het vlak $z = 0$ *aanraken*.

3. Men beschouwt het regeloppervlak, dat tot richtlijnen heeft de ruimtekromme:

$$x = u^4,\ y = u^3,\ z = u^2$$

en de rechten $y = 0$, $z = 0$; $x = 1$, $z = 1$.

Bepaal de vergelijking van dit oppervlak. Toon aan, dat een der beide gegeven rechten eene dubbellijn van het oppervlak is, en bepaal op deze rechte de punten, waar de beide bladen van het oppervlak hetzelfde raakvlak hebben.

Tweede dag, 9—12 uur.

Beschrijvende meetkunde.

1. Te bepalen een punt der doorsnede van eene omwentelings-

hyperboloïde en eene conoïde benevens de raaklijn der doorsnede in dit punt.

De as der hyperboloïde is loodrecht op H en heeft een afstand van 7 cM. tot V. Verder is van dit oppervlak gegeven eene lijn l, gelegen in een vlak, evenwijdig aan V en daarvan op een afstand van 10 cM. verwijderd. De lijn l maakt een hoek van 45° met H; hare verticale projectie snijdt de verticale projectie der omwentelingsas in een punt 8 cM. boven H gelegen.

De conoïde heeft H tot richtvlak; haar beschrijvende lijnen snijden alle de lijn l, benevens een cirkel in V, waarvan het centrum M 4 cM. boven H ligt, terwijl de lijn, die in de teekening de beide projecties van M verbindt 7 cM. rechts van de as der omwentelings-hyperboloïde gelegen is; straal cirkel 3 c.M.

In eene afzonderlijke teekening de geheele doorsnede der beide oppervlakken te construeeren. H is het horizontale, V het verticale projectievlak.

2. De perspectief te teekenen van een regelmatig zeszijdig prisma, dat met zijn grondvlak op het horizontale vlak staat en de doorsnede van dit prisma met een gegeven vlak W. Afstand horizon tot grondlijn 15 cM., distantie 20 cM. Van den regelmatigen zeshoek in het grondvlak van het prisma loopen twee zijden evenwijdig aan het tafereel; het middelpunt van dien zeshoek ligt 4 cM. achter het tafereel en 5 cM. links van een vlak door het oog, loodrecht op de grondlijn. Lengte zijde zeshoek 3 cM., hoogte prisma 10 cM.

Het vlak W is loodrecht op het tafereel en gaat door het middelpunt van het grondvlak van het prisma. De doorgang van dit vlak met het tafereel maakt een hoek van 45° met de grondlijn.

Tweede dag, 1—4 uur.

Integraalrekening.

1. Men beschouwt de dubbele integraal

$$I = \iint f(x+y)\, x^a\, y^b\, dx\, dy$$

uitgestrekt over alle elementen van den driehoek, die begrensd wordt door de lijnen $x = 0$, $y = 0$, $x + y = k$. De getallen a

en b zijn positief en geheel ondersteld. Wanneer k veranderlijk wordt gedacht, vraagt men te bewijzen, dat

$$\frac{dI}{dk} = \frac{a!\,b!}{(a+b+1)!} f(k)\, k^{a+b+1}.$$

2. Van de vergelijking

$$(x^2 + 2)\, y''' - 2\,x\,y'' + (x^2 + 2)\, y' - 2\,x\,y = (x^2 + 2)^2$$

is bekend, dat, zoo het tweede lid door *nul* wordt vervangen, de bijzondere oplossingen $y = Sin\, x$ en $y = Cos\, x$ voldoen. Men vraagt met behulp van dit gegeven de bovenstaande vergelijking volledig op te lossen.

3. Integreer de partieele differentiaalvergelijking

$$sin\, x \frac{\delta u}{\delta x} + y\ cos\ x \frac{\delta u}{\delta y} + z\, tg\, x \frac{\delta u}{z} = u\ sec\ x.$$

WISKUNDE L. O. art. 86.

Stelkunde.

Eerste dag, van 9—11½ uur.

1. Welke waarden voor y voldoen aan

$$y = \frac{\sqrt{11 - 6\sqrt{2} + 4\sqrt{3} - 2\sqrt{6}}}{x}$$

als

$$\sqrt[x+2]{256^{x+1}} : \sqrt[5x-4]{4096^{4x-3}} = 0{,}625.$$

2. Welk getal van 3 cijfers geeft bij vermenigvuldiging met 7 een product, dat rechts eindigt op 344?

3. Welke waarde moet men aan m toekennen, opdat

$$(2 - m)\, x^2 - 2\,(2\,m - 3)\, x - 5\,m + 6$$

negatief zij voor alle reëele waarden van x?

Planimetrie.

Eerste dag, van 1—3½ uur.

1. Trekt men uit een punt P raaklijnen PA en PB aan een cirkel en bovendien een snijlijn PCD en trekt men de lijnen AC, CB, BD en DA, dan is AC × BD = AD × BC. Men vraagt dit te bewijzen.

2. Gegeven een hoek A, een punt P daarbinnen en een willekeurige lijn, die de beenen van den hoek snijdt. Gevraagd uit dat punt als middelpunt een cirkel te trekken, die de beenen van den hoek snijdt en wel zoodanig, dat de lijn, die twee van de snijpunten verbindt, evenwijdig aan de gegeven lijn is.

3. Construeer een rechthoekigen driehoek, waarvan gegeven zijn de som van de rechthoekszijden en de som van de hypotenusa met een der rechthoekszijden.

Stereometrie.

Tweede dag, van 9—11½ uur.

1. Uit een willekeurig punt, in een van twee kruisende lijnen gelegen, wordt eene loodlijn op de andere lijn neergelaten. Bepaal de meetkundige plaats van het midden van die loodlijn.

2. Van de vierzijdige pyramide TABCD is het grondvlak ABCD een parallelogram, de top T is willekeurig. Door de middens van de ribben TA en CD wordt een vlak evenwijdig aan TD gebracht; gevraagd te onderzoeken, in welke punten de overige ribben van het lichaam door dit vlak worden gesneden en de verhouding te bepalen van de deelen, waarin dit vlak den inhoud der pyramide verdeelt.

3. Is boldriehoek A^1BC een der nevendriehoeken van boldriehoek ABC, dan is het spherisch middelpunt van den omgeschreven cirkel van genoemden nevendriehoek tevens pool van den grooten cirkel, welke de zijden AB en AC van den oorspronkelijken boldriehoek halveert. Men vraagt dit te bewijzen.

Gonio- en trigonometrie.

Tweede dag, van 1—3½ uur.

1. Bereken alle waarden van x, die voldoen aan

$$\text{Cos}^2 x + \text{tg}^2 x - \sin^2 x = {}^6/_5.$$

2. In een trapezium, waarvan de evenwijdige zijden AD en BC zijn en een opstaande zijde AB is, kan een cirkel beschreven worden. Als AB = 5,62, BC = 3,8 en AD = 8,46 is, bereken dan de lijn, die A met het middelpunt van den ingeschreven cirkel verbindt.

3. Van een driehoek ABC is de tophoek B = 80°, terwijl uit B eene lijn getrokken is naar een punt van de basis D, zoodat ∠ ABD = 62° is. Als AD = 25 en CD = 12, hoe kan men dan de zijden AB en BC berekenen? (Alleen de *wijze* van berekening aan te geven.)

N°. 20.

VERSLAG *betreffende de werkzaamheden verricht in het Laboratorium van het Departement van Financiën te Amsterdam, gedurende het jaar* 1907.

Over de werkzaamheden, verricht in bovengenoemd laboratorium, gedurende het jaar 1907, heb ik de eer het volgende te berichten.

In dat tijdperk werden 16 466 monsters ten onderzoek aangeboden, te weten:

Volgletter.	Benaming.	Aantal.
a	Gehaltebepalingen van suiker	5 157
b	„ „ stropen bij invoer .	251
c	„ „ „ uit raffinaderijen, beetwortelsuikerfabrieken en kandijfabrieken.	388
d	Gehaltebepalingen van gecondenseerde melk.	4 564
e	„ „ jam en marmelade .	197
f	„ „ chocolade en suikerwerken	513
g	„ „ biscuits	23
h	„ „ drop	18

Volg-letter.	Benaming.	Aantal.
i	Gehaltebepalingen van sukade en gember .	111
k	„ „ watervrij azijnzuur in azijn	1 441
l	Gehaltebepalingen van zout in zeewater . .	758
m	Waterbepaling in zout	„
n	Bepalingen van het extractgehalte in bier .	166
o	Onderzoek van reukwaters	235
p	„ „ vernissen	112
q	„ „ houtgeest	389
r	„ „ essences	1 257
s	„ „ honig.	150
t	Diverse onderzoekingen ten behoeve van het Departement van Financiën.	211
u	Diverse onderzoekingen op aanvrage van heeren directeurs en inspecteurs der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen .	525
	Totaal . . .	16 466

De behandeling der bovengenoemde artikelen geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Litt. *a*. Het aantal herkeuringen, gebracht voor de commissie van scheikundigen, bedroeg 16. In 10 gevallen werd het gehalte gewijzigd.

Litt. *s*. Van de aangeboden monsters honig zijn na een uitgebreid onderzoek 30 partijen niet als zoodanig toegelaten.

Litt. *t*. Het onderzoek van monsters, ontvangen van het Departement van Financiën, bepaalde zich in hoofdzaak tot hun

aard en samenstelling, om daaruit de toepassing van tariefwet of accijnswetten af te leiden.

Zoo werden o. a. aangeboden:

Dialysé Golaz. Een alkoholhoudend plantenextract met 32 pct. alkohol.

Aluminium vernis. Een mengsel van aluminiumpoeder in ongeveer gelijke deelen alkohol en amylacetaat.

Gomenololie. Bleek bij onderzoek een olijfolie, vermengd met een weinig „oleum gomenolum".

Soap stone. In hoofdzaak kiezelguhr.

Calcium Saccharaat. Een verbinding van kalk en suiker, waarin laatstgenoemd bestanddeel tot een bedrag van 70 pct.

Eùnatrol. Grondstof voor de bereiding van cholelysin tabletten en in aard en samenstelling een vaste ongeparfumeerde zeep.

Beenderenlijm. Als zoodanig werd aangegeven een stof bestaande uit beenderenlijm, vermengd met azijnzuur en gekleurd met vermiljoen.

Antiroest. Een mengsel van aceton, amylacetaat, amylalcohol, alcohol en benzine, waarin opgelost een paar percenten schietkatoen.

Glutolpoeder. Een verbinding van gelatine en formaldehyd.

Byrrh. Een drank, bestaande uit wijn, waarin kina alkaloïden en andere kruiden; alkoholgehalte 18 pct., verzoetende bestanddeelen pl. m. 11 pct.

Cerealine flakes. Gestoomde en geplette mais.

Metall-putz wasser. Kiezelguhr en een weinig ammoniakzeep in slappen alkohol; gehalte aan alkohol bevonden 11 pct.

Honigboter. Bleek bij onderzoek te bestaan uit een mengsel van invertsuiker, boter en honig, waarvan eerstgenoemd bestanddeel aanwezig tot een bedrag van 77,9 pct.

Tragantine. Een door inwerking van alkaliën half oplosbaar gemaakt meel.

Limetta Brause. Naar aard en samenstelling te assimileeren aan koolzuurhoudend citroen- of limoensap.

Mengsel. Als zoodanig werd aangegeven een stof blijkens

onderzoek een mengsel van vet, suiker en fijn gestooten noten en amandelen; totaal zoetstof 49,3 pct.

Remy's voedsel. Een meelpraeparaat met minder dan 10 pct. verzoetende stof.

Vruchten Cakes. Blijkens onderzoek een mengsel van fijn gestooten dadels en noten, met een totaal zoetgehalte van 66 pct.

Zeana. Onder dien naam werd aangegeven een stof welke bij onderzoek bleek te bestaan uit zeer fijn gebuild zuiver maismeel.

Ledersmeer. Bevonden te zijn zachte ongeparfumeerde ammoniakzeep.

Briolline Merveilleuse. Een alkoholische oplossing van vette olie, waaraan reuk- en kleurstoffen zijn toegevoegd. Alkoholgehalte 50 pct.

Kettenglätte. Bevonden te zijn een mengsel van vast vet en grafiet.

Oildryer. Een drogende olie.

Merkinkt. Een mengsel van zwaarspaat en gom, gekleurd met een organisch roode kleurstof.

Rubber first coating cycle-enamel. Deze stof bleek te zijn een oplossing van hars en drogende olie in benzine, waaraan kool is toegevoegd.

Finishing cycle-enamel. Een oplossing van hars en drogende olie in teerolie en zware benzine.

Galalith. Bereid uit caseïn en formaldehyd.

Hygienol. Een mengsel van carbolzuur en zwavelig zuur.

Natural. Een door koolzuur mousseerend gemaakt sap van sinaasappelen, vrij van alcohol.

Medium dressing. Bevonden te zijn een waterige oplossing van borax en schellak, vermengd met een aftreksel van campèche hout.

Edge inkt. Bleek alleen een waterig aftreksel van campèche hout.

Sucrema. Veevoeder bestaande uit afval van graan, vermengd met méér dan 25 pct. melasse.

Zeekoralen. Onder deze benaming werd in den vorm van koralen ingevoerd een mengsel van suiker, zetmeelstroop, meel en anijsdrop, het geheel gekleurd met een organisch roode kleurstof. Totaal zoetgehalte 84 pct.

Persinal tinctuur. Een alkoholische harsoplossing, waaraan zeer weinig aether is toegevoegd. Het gehalte aan alkohol met houtgeest gedenatureerd bedroeg 73,8 pct.

Haemoglobin. Een dik vloeibaar bloedpraeparaat, met wijn bereid en met suiker gezoet; alkoholgehalte 14 pct., dat aan suiker 40 pct.

Juniperus Catgut. Een in alkohol gesteriliseerde darmensnaar. Sterkte van den alkohol 85 pct.

Saponin. Als zoodanig werd aangegeven een harde ongeparfumeerde zeep in poedervorm.

Tilia poeder. Eiwitpraeparaat uit melk.

Tilia cacao. Een mengsel van tiliapoeder met cacao. Vrij van verzoetende bestanddeelen.

Perzinalpoeder. Een mengsel van hars en koolzure kalk.

Nährsalz Fresspulver. Een mengsel van erwtenmeel, koolzure kalk en een weinig phosphorzure kalk, met 5 pct. chloornatrium.

Collan olie. Deze olie bleek te zijn een minerale olie met een weinig harsolie residu en was; het geheel gekleurd met een organisch blauwe kleurstof.

Horlichs malted milk. Een mengsel van melk en maltose, beide in poedervorm.

Immerfest. Blijkens onderzoek een oplossing van schietkatoen en kamfer in aceton, waaraan toegevoegd eenig zinkoxyd en caoutchouc.

Cellulose. Onder dezen naam is aangegeven een stof, welke in samenstelling geheel overeenkomt met het vorengenoemd „Immerfest".

Polystvet. Een poetsmiddel, bestaande uit een mengsel van vet, kalk en aluinaarde, het geheel omgeven door een laagje paraffine.

Voor de toepassing van het tarief van invoerrechten werden de volgende monsters geneesmiddelen aangeboden:

Purgeerpastilles, met 60 pct. suiker;
Pâte balsamique du dr. Zed, met 53 pct. suiker;
Pâte pectorale de nafé d'Arabie, met 63 pct. suiker;
Veronal tabletten, met minder dan 10 pct. suiker;
Pastilles Poncelet, met 23 pct. suiker;

Pillen Blaudii, met 18 pct. suiker;
Euphorin, uit aniline en chloorkoolzure aethylaether bereide stof;
Pyramidon, vrij van suiker;
Novaspirine, vrij van suiker;
Chlorodynpastilles, bevatten $12^1/_2$ pct. zoetstof;
Piperazin, vrij van suiker;
Helmitoltabletten, vrij van suiker;
Bromuraltabletten, vrij van suiker;
Pepermunt cachou pastilles, met 17 pct. suiker;
Salmiak pastilles, met 21 pct. suiker;
Urotropin, vrij van suiker;
Tannigen, vrij van suiker;
Dragées Cantel, met 26 pct. suiker;
Salsepareille Cambresy, bevat 14 pct. alkohol;
Blutan, met een zoetgehalte van 11 pct.

Tevens hadden ook in dit jaar onderzoekingen plaats naar het voorkomen van gemethyleerd gedistilleerd in dranken en van stoffen in verschillende fabrieken in beslag genomen.

Door 5 personen werd in het afgeloopen jaar gebruik gemaakt van de vergunning om zich met de aan het laboratorium gevolgde speciale methoden van onderzoek vertrouwd te maken.

Amsterdam, Januari 1908.

De Directeur,
W. Alberda van Ekenstein.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 1 en Maandag 2 Maart 1908, n°. 52.

N°. 21.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (middelbaar onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad *no. 149).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (middelbaar onderwijs) benoemd bij beschikkingen van 8 Juni en 11 October 1907, nos. 7018[1] en 12697[1], afdeeling Onderwijs, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag omtrent hare werkzaamheden uit de brengen.

Zij was samengesteld als volgt.

Leden: prof. dr. J. J. Salverda de Grave, voorzitter; N. L. Verlint, ondervoorzitter; A. Bourquin, A. Sunier, E. Th. Borlé, H. F. I. Houben, G. C. C. Bethé, A. Packet, mejuffrouw J. P. W. Rijke en mejuffrouw dr. M. E. Loke.

Plaatsvervangende leden: dr. K. Sneyders de Vogel, S. A. Leopold en jonkvrouwe V. Rethaan Macaré.

Van de leden werd mejuffrouw dr. M. E. Loke reeds vóór den aanvang der winterexamens op haar verzoek, wegens gezondheidsredenen, vervangen door mejuffrouw M. L. Boccard (bij besluit van 25 October, no. 13286, afdeeling Onderwijs).

De Commissie heeft hare zittingen gehouden te 's Gravenhage, en wel voor het grammaticaal gedeelte, van de B-candidaten die

gewenscht hadden dit in den zomer af te leggen, in de maand Juli in de lokalen van de societeit „de Vereeniging", voor het verdere gedeelte in de maanden November en December. In deze winterperiode is, voor het schriftelijk gedeelte, gebruik gemaakt van twee zalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, en bovendien voor de vertaling der B-candidaten van twee lokalen der „Leesinrichting", Oude Molstraat, te 's Gravenhage; voor het mondeling gedeelte van het onderzoek van drie lokalen van laatstgenoemd gebouw.

In de voorloopige vergadering van 20 October werd mejuffrouw J. P. W. Rijke tot secretaresse der Commissie benoemd. Reeds in de Juni-vergadering waren de heeren Verlint, Bourquin, Sunier, Bethe, Sneyders de Vogel en mejuffrouw Loke aangewezen om, met den voorzitter, de B-examens te leiden, terwijl in de vergadering van 20 October de heeren Borlé, Houben, Packet en mejonkvrouwe Rethaan Macaré meer bijzonder met het afnemen der A-examens belast werden; in de tweede voorloopige vergadering werd mejuffrouw Boccard aan deze leden toegevoegd. Als examinatoren voor de A-akte zijn echter ook opgetreden de leden Verlint, Bourquin, Sunier en mejuffrouw Rijke.

In de tweede voorloopige vergadering, die op 27 October is gehouden, werd de tekst der proefstukken voor het schriftelijk gedeelte definitief vastgesteld: voor elk der beide afdeelingen, A en B, een Nederlandsche tekst ter vertaling in het Fransch, ontworpen door den voorzitter, en een lijst van onderwerpen voor een opstel (voor de candidaten-B over een letterkundig onderwerp) in de Fransche taal. Deze teksten vindt Uwe Excellentie achter dit verslag in eene afzonderlijke bijlage vermeld. In die bijlage zijn ook opgenomen de gedichten, welke in Fransch proza geparaphraseerd zijn geworden door de vreemdelingen, die hadden verzocht van de vertaling te worden vrijgesteld.

Het schriftelijk examen is afgenomen aan alle candidaten op Woensdag 6 November, bovendien nog (voor de vertaling of de paraphrase) aan de B-candidaten op Donderdag 7 November.

De correctie van het schriftelijk werk heeft plaats gehad voor dat der A-candidaten op 6, 7, 8, 9 en 14 November, voor dat der B-candidaten op 11, 12 en 13 November.

De mondelinge examens zijn gehouden, voor de A-candidaten van 20 November tot 31 December, voor de B-candidaten van 8 tot 18 Juli en van 30 November tot 31 December.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal candidaten die zich hebben aangemeld en van den uitslag der examens.

TABEL I.

AKTE A.

Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het mondeling examen deelgenomen.	Toegelaten. *)	Afgewezen.	Afgewezenen en teruggetrokkenen samen.
Mannelijke	65	2	63	14	49	20	29	45
Vrouwelijke	74	3	71	2	69	39	30	35
Totaal	139	5	134	16	118	59	59	80

*) Toegelaten 44 pct.

AKTE B.

Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het examen in Juli teruggetrokken.	Onder het grammaticaal examen teruggetrokken.	Aan het grammaticaal examen deelgenomen.	Na het grammaticaal examen teruggetrokken.	Aan het letterkundig examen deelgenomen.	Afgewezen.	Teruggetrokkenen en afgewezenen samen.	Toegelaten. †)
Mannelijke .	20	2	1	17	2	15	5	10	10
Vrouwelijke .	1	0	0	1	1	0	0	1	0
Totaal .	21	2	1	18	3	15	5	11	10

†) Toegelaten ± 53 pct.

Na het schriftelijk examen is aan de candidaten, wier kans op slagen, ten gevolge der hun toegekende cijfers, „gering geworden" of „vervallen" was, hiervan door de secretaresse mededeeling gedaan. Van de 15 die zulk eene mededeeling ontvingen, hebben 13 zich teruggetrokken, terwijl twee, in weerwil van die vermin-

AKT

Tabel II.

Praedicaat.	Mondelinge verklaring.	Spraakkunst mondeling. Vormleer.	Spraakkunst mondeling. Syntaxis.	Spraakkunst mondeling. Kennis van het taaleigen.	Methodologie.
Manneli					
	49 cand.	49 cand.	49 cand.	49 cand.	15 can
(5) zeer goed.	1	—	—	—	—
(4) goed.	6	12	7	6	—
(3) voldoende.	33	22	17	21	13
(2) onvoldoende.	9	14	22	22	2
(1) slecht.	—	1	3	—	—
Vrouwel					
	69 cand.	69 cand.	69 cand.	69 cand.	48 can
(5) zeer goed.	—	—	—	1	—
(4) goed.	15	15	10	7	2
(3) voldoende.	42	36	23	37	36
(2) onvoldoende.	12	18	34	24	10
(1) slecht.	—	—	2	—	—

derde kans, aan het mondeling examen hebben willen deelnemen. Deze laatsten zijn niet geslaagd.

Bijzonderheden omtrent den uitslag van het examen en het schriftelijk onderzoek beide, vindt Uwe Excellentie in de volgende tabellen.

Schriftelijke vertaling.	Opstel.	Uitspraak en dictie. Theorie.	Uitspraak en dictie. Practijk.	Vaardigheid.	Voor vreemdelingen die de Nederlandsche taal niet voldoende machtig waren. Paraphrase.
ndidaten.					
56 cand.	63 cand.	49 cand.	49 cand.	49 cand.	7 cand.
—	1	—	1	4	—
1	9	7	7	6	3
38	30	26	35	28	1
14	17	15	6	11	3
3	6	1	—	—	—
ndidaten.					
60 cand.	71 cand.	69 cand.	69 cand.	69 cand.	11 cand.
—	3	—	3	9	—
10	20	13	26	20	2
41	41	41	38	32	6
9	6	15	2	8	3
—	1	—	—	—	—

TABEL III. AKT

PRAEDICAAT.	Spraakkunst. Mondeling. Moderne spraakkunst.	Historische grondslag.	Stijlleer.	Schriftelijke vertaling.	Letterkundige verklaring.	Lett gesch Algemeene.
						Mannelijk
	17 cand.	17 cand.	17 cand.	15 cand.	15 cand.	15 cand
(5) zeer goed.	—	1	—	—	—	—
(4) goed.	3	2	1	5	6	1
(3) voldoende.	8	12	10	9	6	8
(2) onvoldoende.	6	2	6	1	3	5
(1) slecht.	—	—	—	—	—	1

Daar er slechts éene vrouwelijke candidate zich heeft doen inschrijven, en deze zich na het taalkundig examen heeft teruggetrokken, kan geen tabellarisch overzicht van het examen der vrouwelijke candidaten gegeven worden. De cijfers die zij behaalde, waren 3 — (moderne spraakkunst); 2 — (historische grondslag); 3 (stijlleer) en 2+ (theorie der uitspraak).

De Commissie wenscht aan deze gegevens eenige opmerkingen toe te voegen.

Het percentage der geslaagden voor de A-akte is iets hooger dan dat van verleden jaar (44 % in 1907, tegen 39 % in 1906). Eigenlijk had men mogen verwachten, dat het verschil grooter

B.

Letterkunde.								
Mondeling.					Uitspraak en dictie.		Vaardigheid.	Voor vreemdelingen die de Nederlandsche taal niet voldoende machtig waren.
kundige denis.	Lectuur.		Opstel.					
Bijzondere.	Inhoud en inrichting lectuurlijst.	Oordeel over het gelezene.	Inhoud.	Taal en stijl.	Theorie.	Practijk.		Paraphrase.
candidaten.								
15 cand.	15 cand.	15 cand.	17cand.	17cand.	17cand.	15cand.	15 cand.	2 cand.
—	—	—	—	1	—	2	2	—
4	5	5	8	6	4	2	6	1
7	5	3	7	9	11	11	7	1
4	5	6	2	1	2	—	—	—
—	—	1	—	—	—	—	—	—

zou zijn geweest, omdat dit jaar vele van de in 1906 afgewezen candidaten, thans beter voorbereid, zich opnieuw aan het examen zouden onderwerpen. De oorzaak dat toch nog het aantal afgewezenen dat der geslaagden zoozeer overtreft, ligt voor een deel hierin, dat verscheidene Franschen zich zonder eenige ernstige voorbereiding op de lijst der candidaten laten zetten, als ware het, om de akte A te behalen, voldoende het Fransch tot moedertaal te hebben.

Voor het eerst is dit jaar het mondeling examen aan twee, in plaats van één examinator opgedragen; de taak werd daarbij aldus verdeeld, dat de eerste examinator naar aanleiding van de fabelverklaring een onderzoek instelde naar de kennis van de

candidaten in phonetiek en syntaxis, terwijl de tweede een fragment uit Sensine's *Chrestomathie* als uitgangspunt nam voor vragen over vormleer en taaleigen. Deze proef heeft allen zeer goed voldaan; den examinatoren, daar zij frisch bij het werk kwamen, den candidaten, omdat zij door de verandering van ondervrager eene nieuwe opwekking kregen.

Overgaande tot de verschillende rubrieken van het examen, merkt de Commissie het volgende op.

Ten einde zekerheid te krijgen, dat de candidaten een voldoend aantal fabels hebben bestudeerd, en tevens te vermijden dat hun een onbekende fabel ter verklaring zal worden voorgelegd, zou het aanbeveling verdienen, dat de Commissie voortaan de candidaten uitnoodigde op het mondeling examen eene lijst van een dertigtal fabels van niet minder dan vijf en twintig verzen, die zij in het bijzonder bestudeerd hebben, aan den examinator te vertoonen; deze zou dan uit die lijst eene keus kunnen doen. Opnieuw worde aan de toekomstige candidaten de dringende raad gegeven om zooveel mogelijk fragmenten Fransch dicht en ondicht van buiten te leeren; op het examen zal het tot groote aanbeveling strekken, indien de candidaat een stuk proza of poëzie op geschikte wijze voordraagt.

Wat het examen in de syntaxis aangaat, verwijst de Commissie naar het ten vorige jare gezegde. Evenals hare voorgangster is zij van meening, dat de *geheele* grammatica, niet slechts bijvoorbeeld de samengestelde zin, op het examenprogramma moet staan.

Het examen in taaleigen heeft eigenaardige moeilijkheden: aan den eenen kant is het noodig de te behandelen stof te beperken, anderzijds gaat het niet aan, zich te bepalen tot het van buiten laten leeren van enkele lijsten van uitdrukkingen en moeilijke woorden. Om aan de bezwaren, zoowel van te groote vaagheid als te groote bekrompenheid te gemoet te komen, zou eene volgende Commissie aan de candidaten kunnen vragen, haar op te geven een honderdtal bladzijden uit Sensine's *Chrestomathie*, die zij meer in het bijzonder met het oog op het examen hebben bestudeerd, en waaruit dan de examinator eene keus zou kunnen doen. In het algemeen is de Commissie van oordeel, dat het de plicht van den examinator is, zich zoo nauwkeurig mogelijk te laten inlichten omtrent hetgeen de candidaat heeft bestudeerd en omtrent de wijze, waarop hij heeft gewerkt, en daarmede rekening te houden.

Een ander onderdeel van het examen in taaleigen vormen de synoniemen. Hoe licht de voorbereiding voor dit gedeelte ook kan ontaarden in eene zeer af te keuren dressuur, toch meent de Commissie het te moeten handhaven, daar de studie der syno-

niemen, mits ruim opgevat en mits in verband gebracht met de lezing van teksten, groot nut kan hebben.

Wat betreft de B-examens, zoo sluit de Commissie zich geheel aan bij het door hare voorgangster van 1906 gezegde. De nieuwe inrichting der lectuurlijsten, waarop onderstreept worden de door den candidaat meer in het bijzonder bestudeerde schrijvers en werken, heeft zeer goed voldaan. Alleen moeten de candidaten niet vergeten, dat de studie van die „sujets spéciaux" hen niet ontslaat van beoefening der algemeene letterkundige geschiedenis; kennis van de hoofdfeiten, van de voornaamste stroomingen in de denkbeelden en van de ontwikkeling der genres is evenzeer als vroeger een vereischte voor het examen.

Over het lezen van de „scène" viel zeer weinig te roemen.

Aan moderne spraakkunst is nog steeds niet voldoende zorg besteed. De Commissie beveelt hare opvolgster aan, toch vooral bij de beoordeeling van de candidaten aan deze rubriek eene zeer groote waarde te blijven hechten.

Aan het einde van haar verslag gekomen, veroorlooft de Commissie zich, hier een woord van warme hulde neer te schrijven voor den man die zoovele jaren de Commissie M. O. Fransch heeft geleid, prof. dr. A. G. van Hamel. Ontzaglijk veel hebben deze examens aan hem te danken; de tegenwoordige inrichting is voor het grootste deel zijn werk. Allen die met hem hebben mogen samenarbeiden, zullen hem dankbaar blijven herdenken.

Erkentelijk voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie haar mandaat neder.

Groningen,
——————— 30 Januari 1908.
Leiden,

Namens de Commissie,

J. J. Salverda de Grave, *Voorzitter.*
J. P. W. Rijke, *Secretaresse.*

BIJLAGEN.

OPGAVEN SCHRIFTELIJK WERK

akte-examens Fransche taal M. O. in 1907.

Akte A.

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen

(2½ uur.)

1o. Le dernier roman que vous avez lu.
2o. Mes amis.
3o. Ma vocation.

Ter vertaling in het Fransch.

(3½ uur.)

Ik heb eenige dagen geleden mijn logé naar den trein gebracht. Wat is het nu stil in de eetkamer nu ik tegenover mijn vrouw aan tafel zit. Want het valt niet te ontkennen, dat mijn gast niet van de rustigste was. Hem onderscheidde vooral een onbegrensde, onuitputtelijke vraaglust; geen examinator, geen rechter van instructie zou hem daarin hebben kunnen overtreffen. Gij moet weten, dat mijn logé een ventje was van om en bij de acht jaar. Toen ik hem, nu een maand geleden, aan het station van de Hollandsche Spoor afhaalde, waar zijn vader, die met denzelfden trein doorging, mij hem toevertrouwde, droeg hij een blauw matrozenpakje, met grooten kraag; op zijn mutsje stond de naam van een of ander bloeddorstig zeemonster — ik geloof van het nieuwe pantserschip de *Dreadnought*. Als opschrift voor dat aardige kinderkopje was die schrikwekkende naam nu juist niet zoo erg gepast. Zijn stevige beenen waren halverwege bloot; toen zij weer in den trein stapten om naar huis terug te gaan,

waren ze chocolade-bruin, dank zij hun herhaalde bezoeken aan het strand te Scheveningen.

De eerste ontmoeting was hartelijk; we zijn trouwens oude vrienden. Wij waren dan ook het station nog niet uit, of daar begon de vragenreeks.

„Oom, waar gaat lijn 5 heen?” Deze vraag werd hem ingegeven door het zien van de electrische tram. Terloops zij gezegd, dat hij na eenige dagen van alle trams van het geheele net de begin- en eindpunten, benevens de nummers uit het hoofd kende.

„Oom, mag ik buitenop staan? Neen? Moeten we overstappen? Hè, dat is leuk! Wat zou die dikke juffrouw daar in dat pak hebben? Hoe gaat het met Castor? Zou hij me nog kunnen dragen? Ik denk wel van niet, want ik ben groot geworden, hè? En maakt tante het goed”? — Tante kwam dus *na* den hond! — „O ja, U moet de complimenten van Ma hebben; ik moest U zeggen, dat ik beloofd heb erg zoet te zijn. Moeten we hier uitstappen? Neen, dank U, ik kan wel alleen, dat doe ik bij ons thuis ook altijd. Waar is mijn wandelstok? Als ik hem maar niet in den trein heb laten liggen. O, gelukkig, daar zie ik hem onder de bank. Hè, wat heeft die conducteur een haast! Daar fluit hij alweer, voort gaat de tram. Waar moeten we nu in?”

Ik geef u van deze vragenlijst slechts een staaltje. Ik zou bang zijn u te vermoeien, als ik ze uitvoeriger mededeelde. Ten minste, mijn vrouw en ik waren moe in het hoofd, als wij 's avonds alleen zaten. Van tijd tot tijd gingen we naar onzen lieven logé kijken. Hij lag met gebalde vuistjes te slapen, zijn haren in wanorde op het kussen, de dekens half teruggeslagen. En hij had een ernstige uitdrukking op zijn gezichtje, alsof hij weer allerlei vragen lag te bedenken voor den volgenden dag. Vragen, dat is waar, die niet altijd op een antwoord wachtten; daartoe ontbrak meestal de tijd. En daar nu juist het antwoord dikwijls het onaangenaamste deel van een vraag is, heb ik mijn kleinen vrager ook nooit boos aangekeken — hetgeen mij tegenover een examinator wel eens is overkomen. Hoe had men ook boos kunnen zijn op zoo'n heerlijk, klein ventje met zulke vroolijke kijkers en zoo'n helder stemmetje?

Een enkele maal hebben wij een vriendje voor hem gevraagd, en wij hebben ons er over verbaasd, hoe spoedig de speelgenooten, nadat het ijs was gebroken, zóó gemeenzaam met elkander werden, dat het zelfs tot kibbelen kwam. Het bleek ons toen, dat vijandschap eigenlijk de natuurlijke verhouding is tusschen twee knapen, zóó geleidelijk kwamen zij er toe met elkander te twisten; hun belangen waren blijkbaar al te uiteenloopend. Natuurlijk werd zoo'n kibbelpartij onmiddellijk gevolgd door een verzoening, of

liever door een totaal niet-meer-eraan-denken, want officieel vredesluiten gebeurt alleen in de grootemenschenwereld. En die snelle afwisseling van samen spelen en samen vechten gaf iets zeer geanimeerds aan hun omgang. De twee kameraadjes waren trouwens aan elkaar gewaagd; van denzelfden leeftijd, ongeveer even groot en beiden bezield met een sterken drang naar onafhankelijkheid.

En daareven is er een brief gekomen van onzen logé, waarin hij ons „nogmaals" zeer bedankt voor al het plezier dat hij gehad heeft, en waarin hij een zeer ruim gebruik van groote vraagteekens maakt. Mijn vrouw heeft dien brief zeer zorgvuldig opgeborgen. Zou het zijn om het mooie plaatje, dat er boven staat? Of om de hanepooten van onzen zeeman? Of omdat ze de levende vraagmachine eigenlijk heel erg mist?......

Mettez en prose et expliquez la poésie suivante.

(3½ uur.)

LES GLANEUSES.

La mort du jour torride et du soleil ardent
Laisse un peu de fraîcheur s'épandre par la plaine;
D'effluves embaumés la tiède brise est pleine;
Une clarté de nacre argente l'Occident.

C'est l'heure violette encor du crépuscule,
Où l'arbre du coteau se détache plus fin;
La glèbe se prolonge à l'horizon sans fin;
La lumière est par l'ombre envahie et recule.

Dans les champs où passa le vol rythmé des faulx,
Tenant leur gerbe, ainsi qu'on rapporte un trophée,
Les glaneuses, chacune agrestement coiffée,
Regagnent le village en groupes triomphaux.

Bien que lasses, cambrant avec fierté le buste,
A travers les sillons dès l'enfance connus,
L'humble tâche accomplie, elles rentrent pieds nus
Dans leur beauté puissante et leur grâce robuste.

Le soir qui les grandit tombe sur leur destin
Héroïnes sans noms d'obscures épopées,
Elles vont, d'un reflet biblique enveloppées,
Scandant leur marche aux coups d'un Angélus lointain.

De temps en temps parmi l'harmonieux silence
Jaillit d'un gosier jeune un chant sonore et clair
Dont vibre longuement la pureté de l'air,
Et le refrain en chœur des poitrines s'élance.

Elles rentrent ainsi sous les cieux assoupis,
Et toutes, par degrés, sont bientôt confondues
Au vague demi-jour des pâles étendues,
Sous leur double fardeau de misère et d'épis.

Or, comme elles, noyé dans l'ombre et le mystère.
De la glèbe divine éphémère glaneur,
J'ai voulu recueillir une part de bonheur
Et, fétu par fétu, lier ma gerbe austère.

Mais, quand je suis venu dans le champ déserté,
Vainement j'ai cherché sur l'idéale argile.
Un peu de joie éparse ou de gloire fragile,
Le moissonneur avare avait tout emporté!

Léonce Depont.

Akte B.

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen.

(Van 9 tot 4 uur.)

1o. L'élément historique dans les Chansons de geste.
2o. L'œuvre réformatrice de la Pléiade.
3o. L'obéissance dans Pauline, Iphigénie et Zaïre.
4o. Expliquez ce qu'on entend par „moraliste", et comparez, à votre choix, deux des écrivains suivants: Pascal, La Rochefoucauld, La Bruyère et Vauvenargues.
5o. Le héros de la tragédie classique et celui du drame romantique.
6o. Nous lisons dans les *Confessions* le jugement suivant de Rousseau sur la *Nouvelle Héloïse:* „Je mets sans crainte sa

quatrième partie à côté de la *Princesse de Clèves*". Que pensez-vous de ce jugement?

7o. La réaction de 1848—1880 contre le Romantisme dans le théâtre, le roman ou la poésie.

Ter vertaling in het Fransch.

(3 uur.)

Uit een levensschets van prof. dr. A. G. van Hamel.

.... Van Hamel hechtte buitengewoon veel aan den vorm, en hij gaf zich bij het schrijven veel moeite daarvoor; zijn handschriften dragen de sporen van die zorg: er is veel in geschrapt en verbeterd. Zelfs in stukken over een wetenschappelijk onderwerp verloochent zich de kunstenaar niet; hij heeft trouwens zelden uitsluitend voor geleerden geschreven. Zijn kracht zocht hij in het pasklaar maken van een moeilijk onderwerp voor een ontwikkeld, doch niet speciaal voorbereid publiek. Mr. J. N. van Hall drukte dit aldus uit: ,,Van Hamel stelde er prijs op, zelfs een ondankbare stof ,,vermakelijk" voor te stellen". Daarin bezat van Hamel inderdaad een groote virtuositeit. Hij heeft van de Franschen gezegd: ,,Dezelfde kunst die den Franschen journalist in staat stelt ,,de faire un article", en den Franschen geleerde ,,de faire un livre" ,eischt men ook van den dramaticus: hij moet ,,savoir faire une pièce." Voor hem was het een steeds vernieuwd genot ,,de faire un article." En hij zag er niet tegen op zelfs technische stukken als *Fransche Verzen* en *Gesproken en geschreven Fransch* aan het groote publiek voor te stellen en aan te kleeden voor een verschijning in de salons. Men kan van meening zijn, dat een geleerde meer zichzelf is, wanneer hij in zijn huisjasje op zijn studeerkamer zit, dan wanneer hij in zijn rok te midden van een groot gezelschap moet verkeeren; te ontkennen valt het niet, dat het kleed waarin van Hamel's essays optreden hun goed staat en aangenaam is om te zien.........

Ik kom tot van Hamel's stijl. Men krijgt soms den indruk of voor hem niets boven stijl ging. ,,Het is toch wel aardig om in zijn leven zoo eens een mooie gelegenheid te hebben om zuiver stylist te zijn", zegt hij ergens. Soms is het wel of stijl voor hem iets is, dat op zich zelf staat, dat een eigen leven voert. En hierin

komt zijn kunstenaarsnatuur tot haar recht, en vooral de redenaar die in hem was. Zijn zinnen zijn gemaakt om hardop te worden gelezen. Van Hamel was „woordkunstenaar"; niet de gedachte alleen, maar de gedachte *met* het kleed waarin zij gehuld was, spraken tot zijn ziel; het denkbeeld kreeg voor hem eerst zijn volle waarde, als het in een behoorlijken vorm werd uitgedrukt. Ook in de poëzie trokken hem, dunkt mij, niet alleen de in de verzen uitgedrukte ideeën aan, en ook niet alleen de muziek der klanken, maar de combinatie van die beide: het „woord", dat een vereeniging is van „denken" en van „klank", en waarin, evenals in hem zelf, een intellectueel en een artistiek element om den voorrang strijden. Zijn geheele schrijversloopbaan is een streven geweest om, niet alleen de denkbeelden die hij wilde uitdrukken tot hun recht te doen komen, maar vooral om die denkbeelden te hullen in een vorm, waarover hij voldaan kon zijn. Om met één woord zijn stijl te kenschetsen, zou men kunnen zeggen: hij is „verzorgd" Van Hamel heeft van Pierson's stijl beweerd: „Ook van zijn adjectieven zou een leerzame lijst zijn op te maken". Dit geldt eveneens van hem zelf; hij vermijdt met een soms vermoeiende nauwgezetheid de herhaling van hetzelfde woord — men zie bijvoorbeeld het begin van zijn artikel over Paul Bourget. Het is niet zeker, dat deze eigenaardigheden van zijn stijl op rekening moeten worden gesteld van zijn studie van Fransche schrijvers. Immers, reeds voordat hij zich meer speciaal op het Fransch had toegelegd, is zijn manier van schrijven ongeveer dezelfde. Het is waar, dat hij reeds zeer vroeg diep in de studie van de Fransche taal was doorgedrongen: en nu wij van Hamel's stijl in het Fransch vergelijken met zijn Hollandschen stijl, moet ons een woord van bewondering uit de pen voor de scherpe scheiding, die hij steeds gemaakt heeft tusschen die twee talen. Het zou zoo natuurlijk geweest zijn dat hij, Hollandsch schrijvende, onbewust uit het Fransch vertaald had. Dat komt bij hem echter zoo goed als nooit voor.

AKTE B.

Paraphrase. (3½ uur.)

Mettez en prose la poésie suivante et développez en aussi bien l'idée que les traits principaux.

LES TRAINS.

Les trains rêvent dans la rosée, au fond des gares ...
Ils rêvent des heures, puis grincent et démarrent.

J'aime ces trains mouillés qui passent dans les champs,
Ces longs convois de marchandises bruissant,
Qui pour la pluie ont mis leurs lourds manteaux de bâches,
Ou qui dorment des nuits entières dans les garages ...
Et les trains de bestiaux où beuglent mornement...
Des bêtes qui se plaignent au village natal ...
Tous ces grands wagons gris, hermétiques et clos,
Dont le silence luit sous l'averse automnale,
Avec leurs inscriptions effacées, leurs repos
Infinis, leurs nuits abandonnées, leurs vitres pâles ...
Oh! le balancement des falots dans l'aurore!...
Une machine est là qui susurre et somnole...
Une face se montre et rabaisse le store...
Et la petite gare où tinte une carriole...
Belloy, Sours, Clarigny, Gagnac et la banlieue...
Oh! les wagons éteints où l'on entend des souffles!
La palpitation des lampes au voile bleu...
Le train qu'on croise et qui vous dit qu'il souffre;
Tandis que nous fronçons le sourcil dans nos coins,
Et nous laisse étonnés de son prolongement...
Oh! dans la halte verte où l'on entend les cailles,
Le son du timbre triste et solitaire!... Et puis
Les voies bloquées avec au loin un sifflet qui tressaille,
Les signaux réguliers dans le dortoir des nuits...
Des appels mystérieux que l'on ne comprend pas...
Et — oh surtout! — après des bercements sans fin,
Où l'âme s'est donnée comme en une brisure;
L'entrée, retentissante, avec un bruit d'airain,
De tout l'effort joyeux et bondissant du train,
Dans les grandes villes pleines de murmures!...
C'est là que vient se cassernet le pur rayon,
Qui m'a conduit d'un rêve à l'autre par le monde.
Rails infinis, sous le beau clair de lune et les fourgons,
A qui j'ai confié l'amertume profonde
De tous mes chers départs et tout d'enchantements...

J'aime les trains mouillés qui passent dans les champs.

Le beau voyage, par Henri Bataille.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 Maart 1908, n°. 60.

N°. 22.

VERSLAG *van de onderzoekingen, verricht gedurende de maanden September tot en met November* 1907 *in het Zoölogisch station te Napels, door* Mej. Dr. M. VAN HERWERDEN, *arts te Utrecht.*

Tijdens mijn verblijf aan het Zoölogisch station te Napels gedurende de maanden September tot December 1907 werd door mij een aanvang gemaakt met een onderzoek omtrent den *histologischen bouw en de functie van het maagslijmvlies bij Selachii en Teleosteï.*

Reeds verscheidene onderzoekers hadden waargenomen, dat in het maagslijmvlies van visschen slechts één soort van kliercellen voorkomt, in tegenstelling met hetgeen men bij hoogere vertebrata vindt, waar de zoutzuur-afscheidende sterk korrelige acidophile cellen scherp zijn te onderscheiden van de basophile pepsinecellen, in welke laatste bij bepaalde fixatie- en kleurmethoden de korrels ongekleurd blijven.

Een gecombineerd histologisch en chemisch onderzoek bleek gewenscht, omdat eerst bij aanwezigheid van een overeenkomstig secretieproces bij visschen en hoogere vertebrata overeenkomstige secerneerende cellen te verwachten waren. Terwijl nu de afscheiding van een peptisch ferment in de visschenmaag een vaststaand feit is, is de aard van het afgescheiden zuur nooit met zekerheid aangegeven. Na een in het jaar 1901 door Weinland (1) verricht onderzoek te Napels, is er twijfel ontstaan of het aanwezige zuur inderdaad zoutzuur was, zooals door vroegere onderzoekers werd aangenomen, zonder dat door één van deze laatste dit zuur op overtuigende wijze werd aangetoond.

(1) Zeitschr. f. Biologie Bd. 41.

Weinland bepaalde in het zuivere maagsap van Scyllium de aanwezige bases en het totaal chloorgehalte, waarbij hij tot de conclusie kwam, dat het afgescheiden zuur geen vrij zoutzuur, doch vermoedelijk een organisch zuur zou zijn.

Gedurende verscheidene weken heb ik dagelijks aan groote exemplaren van *Scyllium stellare* met een glazen canule, die door den mond ingevoerd werd, maagsap ontnomen. Scyllium, die in gevangenschap nooit voedsel gebruikt, kan maanden lang vasten, zonder pathologische verschijnselen te vertoonen. Zuiver maagsap werd verzameld, nadat de maag door spoelen in het begin der gevangenschap volkomen van voedsel bevrijd was, hetgeen dikwijls verscheidene dagen duurde. Bij voorzichtig sondeeren blijft het maagslijmvlies intact, hetgeen blijkt bij dieren, die zes weken na deze dagelijksche manipulatie gedood werden. Ook het hongerende dier scheidt dagelijks een kleine hoeveelheid (2—8 c.c.) helder slijmhoudend maagsap af, dat peptisch werkt, sterk zuur reageert tegenover lakmoes, Congo-papier donkerblauw kleurt en een duidelijke roode verkleuring geeft met phloroglucine-vaniline. De aciditeit van dit hongersap bedraagt in zoutzuur uitgedrukt 0,08—0,1 pct. Bij Scyllium tijdens digestie is de aciditeit 0,4—0,5 pct.

De positieve reactie met phloroglucine-vaniline deed de aanwezigheid van vrij zoutzuur vermoeden. Om meer zekerheid te krijgen of dit zuur inderdaad aanwezig was, werd gebruik gemaakt van de zeer nauwkeurig uitgewerkte methode van Sjøqvist (1), ter bepaling van vrij en gebonden zoutzuur. Deze methode heeft boven vele andere het voordeel, dat ze met bariumcarbonaat alleen uit zoutzuur bariumchloride vormt, terwijl aanwezige chloriden niet door het bariumzout worden aangetast.

Door contrôleproeven met natriumchloride-houdend water en zoutzuur kon ik dit laatste bevestigen.

Volgens deze methode heb ik kunnen aantoonen, dat inderdaad bij Scyllium een anorganisch zuur wordt afgescheiden, dat met bariumcarbonaat een in water oplosbaar bariumzout vormt; een ander zuur dan zoutzuur kan dit bezwaarlijk zijn.

Quantitatief zijn mijn uitkomsten echter niet bruikbaar, omdat gebleken is, dat in zeewater de methode van Sjøqvist te hooge waarden geeft. In zeewater met zoutzuur wordt de uitkomst per 10 c.c. (wanneer men uitgaat van een aciditeit, welke met die van het maagsap overeenkomt) 10 à 12 mgr. te hoog. Dit is ook ongeveer het verschil, dat men in het maagsap van Scyllium tusschen totale aciditeit (als zoutzuur berekend) en zoutzuur-

(1) Skandinav. Archiv f. Physiol. Bd. V. 1895.

gehalte volgens Sjøqvist vindt. Verricht men nu de bepaling van Sjøqvist na volkomen neutralisatie van het maagsap, dan vindt men niet zooals in het oorspronkelijke maagsap een waarde van bijv. 30 mgr., doch slechts 10 à 12 mgr., een hoeveelheid, die aan de fout mag worden toegeschreven, welke door het zeewater veroorzaakt wordt. Het verschil, dat met de aciditeit overeenkomt, mag dus zeer waarschijnlijk als zoutzuur worden opgevat.

Nader onderzoek moet nog uitmaken, waaraan het is toe te schrijven, dat in zeewater met zoutzuur meer bariumzout in oplossing gaat dan in een oplossing van natriumchloride met hetzelfde zuur.

In slijmvliesextracten werd te vergeefs met de methode van Sjøqvist naar een organische chloorverbinding gezocht, zoowel bij *Scyllium* als bij *Torpedo*.

Ten einde een grootere hoeveelheid zuur te verzamelen, werd dagelijks zeewater per os ingebracht en na een vijftal uren uitgeheveld. De aciditeit van het verzamelde vocht bedroeg evenals het hongermaagsap 0,08—0,1 pct. (in zoutzuur uitgedrukt).

Bij een poging om hieruit het zoutzuur over te destilleeren, bleek, dat reeds terstond bij destillatie een zeer vluchtig zuur overging, dat *geen* chloorreactie gaf, Congopapier blauw kleurde, geen verkleuring gaf met phloroglucine-vaniline, dit laatste in tegenstelling met de overblijvende vloeistof in de destilleerkolf. Een chloorreactie werd eerst door het destillaat gegeven, nadat in de destilleerkolf een concentratie van ongeveer 0,6 pct. zoutzuur was bereikt.

Het eerste destillaat, dat geen chloorreactie geeft, bleek uitsluitend uit *mierenzuur* te bestaan. Bij Scyllii in gevangenschap zonder opneming van voedsel komt dus naast zoutzuur mierenzuur als organisch vluchtig zuur voor.

Het destillaat van 100 c.c. maagsap werd reeds geneutraliseerd door 2 c.c. $\frac{n}{10}$ natronloog, terwijl 100 c.c. der oorspronkelijke vloeistof 22 c.c. ter neutralisatie noodig hadden. In vergelijking met het zoutzuurgehalte is het gehalte aan organisch zuur dus zeer gering. Dit laatste vormt dus geen hoofdbestanddeel van het maagsap. Daar zuiver maagsap, onvermengd met digestieproducten, langs geen anderen weg te verkrijgen is (tenzij men langs operatieven weg een bijmaag met fistel aanlegt, hetgeen veel technische bezwaren heeft), is de vraag niet beantwoord, of ook bij geregeld gevoede dieren een organisch zuur wordt afgescheiden.

Nu aan de zoutzuurafscheiding van het maagslijmvlies bij Scyllium niet mag getwijfeld worden, is een nader histologisch

onderzoek zeer gewenscht. Bij Scyllium zijn de maagklieren opgebouwd uit korrelige acidophile cellen, zooals ze door vorige onderzoekers beschreven zijn. Op de grens van fundus en pars pylorica vind ik een afwijkend soort van blaasvormige kliercellen, waarvan het plasma bijna geen kleurstof opneemt. In het met Müller's vloeistof en formol gefixeerde preparaat ziet men geen korrels; mucicarmijn, dat de slijmafscheidende cellen van het dekepitheel kleurt, laat deze cellen onveranderd. Ze zijn waarschijnlijk homoloog met de cellen welke door Redeke (1) bij Scyllium, Pristiurus en Raja beschreven zijn. Bij andere Selachii (*Squatina*, *Torpedo*, *Mustelus*) heb ik ze tot nu toe vergeefs gezocht.

Een afwijkende soort van kliercellen vertoonen *Torpedo* en *Squatina*; tusschen het gewone klierepitheel liggen groote ronde cellen met zeer groote sterk acidophile korrels, die in het klierlumen uitgestort worden. Een enkele dezer cellen vindt men ook tusschen het dek-epitheel. Haar afwezigheid in bindweefsel of bloedvaten maakt het zeer onwaarschijnlijk dat het zwerfcellen zijn. Bij zeer jonge Torpedo's ziet men ze in de maag in veel kleiner aantal; ze missen daar het sterk acidophile karakter. Voorloopig werd in den secretorische functie van het maagslijmvlies geen onderscheid gevonden tusschen Torpedo en Scyllium, dat omtrent den aard der beschreven cellen eenige opheldering zou kunnen geven. Het histologisch onderzoek wordt zoowel bij Selachii als bij Teleosteï nog voortgezet.

Proeven omtrent de peptische werking van het maagsap en van slijmvliesextracten leiden in hoofzaak tot hetzelfde resultaat als dat van vorige onderzoekers. Bij alkalisch gemaakt maagsap van Scyllium zag ik de eiwitspitsende werking geregeld ophouden; bij neutrale reactie is het proces verlangzaamd. Extracten van de pars pylorica vertoonen, in tegenstelling met de fundusextracten, slechts een uiterst geringe peptische werking, mogelijkerwijze toe te schrijven aan verontreiniging met pepsine uit de fundusklieren, die ook na zorgvuldig afspoelen van het slijmvlies zeker niet volledig te verwijderen is. Aan dezelfde oorzaak schrijf ik de niet zelden voorkomende minimale pepsine-werking van oesophagus-extracten toe. Voor quantitatieve bepalingen bleken buisjes met bloedserum gevuld vaak gunstiger dan de uiterst langzaam aangetaste buisjes met kippeneiwit van Mett. Bij Teleosteï, waar zoowel de peptische werking als de aciditeit geringer is dan bij Selachii, werd gewoonlijk met „lichtgroen" gekleurde fibrine gebruikt om de eiwitsplitsing aan te toonen

(1) Tijdschrift der Dierk. Vereeniging. Deel 6. Afl. 4. 1900.

(lichtgroen wordt in tegenstelling met carmijn niet door zoutzuur uitgetrokken).

Een ferment, dat bij alkalische reactie werkzaam is, werd gevonden bij *Blennius*, *Crenilabrus* en *Labrus*. Bij deze roofzuchtige Teleosteï ontbreekt, gelijk bekend is, een eigenlijke maag. De galgang mondt vlak distaalwaarts van den oesophagus in het proximale sterk uitgezette darmdeel.

Molluskenschelpen, die men bij Blennius herhaaldelijk in den tractus intestinalis vindt, worden bij gebreke aan zure reactie in scherven in den einddarm teruggevonden.

Chitine verandert in de maag van consistentie, hetgeen vermoedelijk alleen aan de zuurwerking is toe te schrijven (dezelfde verandering ziet men in vitro in een zuuroplossing van gelijke concentratie). Veelal vond ik de chitine in den einddarm terug; vertering schijnt niet plaats te hebben. Een reduceerende suiker wordt na verblijf van chitine in maagsap van Scyllium gedurende 24 uur bij 37° niet gevonden.

Een diastatisch ferment bevindt zich noch in het maagsap, noch in het slijmvliesextract van Selachii; het eerste bleek uit tal van proeven, warrbij een oplossing van zetmeel in zeewater, per sonde ingebracht, na eenige uren werd uitgeheveld.

Ook een glycogeenoplossing in zeewater vertoonde na verblijf in de maag geen reductie met Fehling's proefvocht; het glycogeen werd onveranderd in slijmvlokken gehuld teruggevonden.

Het maagslijmvlies van een Scyllium, die tijdens digestie gedood werd, bevatte een groote hoeveelheid vetkorrels in het dekepitheel, apicaal van de kern gelegen.

Naar aanleiding van deze waarneming werden tal van proeven genomen over vetsplitsing en vetresorptie, de laatste zoowel bij Teleosteï als bij Selachii.

Olijfolie, dikwijls met Sudan III gekleurd, werd met een pipet in de maag van het proefdier gebracht, dat sedert eenige dagen of langeren tijd vastte. Doodt men de visch vervolgens na 5 à 6 uur, zoo vindt men ongekleurde vetdroppels in grooten getale in het dekepitheel. Enkele malen kon na langer tijdsverloop na fixatie in osmiumzuur vet in het submuqueuse bindweefsel worden aangetoond. Bij *Scorpaena Scrofa* ziet men de vetresorptie zoowel in darm en appendices pyloricae als in de maag. Na eenigen tijd vasten verdwijnt het vet uit het maagepitheel niet volkomen. Ik doodde twee *Torpedo's* die sedert 14 dagen gevast hadden, terwijl bij het ééne dier 18 uur vóór den dood olijfolie per os in de maag werd geïnjicieerd. Het contrôledier vertoonde ook nog eenige vetkorrels in het dekepitheel, echter in veel geringer mate dan de met vet gevoede Torpedo. Bij zeer langdurig hongeren

moet natuurlijk aan de mogelijkheid van vettige degeneratie worden gedacht. Als zoodanig beschouw ik de aanwezigheid van talrijke vetkorrels in de maagkliercellen van een jonge *Scorpaena ustulata*, die 5 weken lang zonder voedsel had doorgebracht.

Ten einde na te gaan of in de maag bij Selachii een vetsplitsend ferment werd afgescheiden, werd een eidooieremulsie per sonde ingebracht. In het maagsap, dat eenige uren later verzameld werd, werd naar vrije vetzuren gezocht volgens de methode van Volhard, zooals die door Fromme (1) bij maagextracten van het varken is toegepast. Hierbij werd de voorzorg genomen door schudden met water het aetherextract van andere zuren te bevrijden. Tevens werd een deel van den maaginhoud in aanraking gebracht met een nieuwe hoeveelheid eidooieremulsie, geneutraliseerd (rosolzuur als indicator) en 24 uur bij 37° verwarmd. Ook in het glycerine-extract van maagsap van Scyllium werd naar een vetsplitsend ferment gezocht. Deze proeven vielen enkele malen positief, een enkele keer echter negatief uit.

Terwijl de histologische beelden zonder twijfel wijzen op een duidelijke vetresorptie door het maagslijmvlies, wacht de waarschijnlijke aanwezigheid van een vetsplitsend ferment dus nog op een nadere bevestiging; mijn proeven waren niet talrijk genoeg en hadden een te wisselende uitkomst om hier reeds een definitief oordeel uit te spreken.

Verschillende genera van *Polychaeten* werden verzameld voor een later histologisch onderzoek omtrent de neuroglia bij wormen.

Het zij mij vergund aan het slot van dit verslag mijne dankbetuiging in te lasschen aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, door wiens beschikking mij het verblijf aan de Nederlandsche werktafel in het Zoölogisch station te Napels mogelijk is geworden.

M. van Herwerden.

---

(1) Hofmeister's Beitr. z. Chem. Phys. Bd. 7, 1906, blz. 53.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 8 en Maandag 9 Maart 1908, nº. 58.

Nº. 23.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal middelbaar onderwijs, akte* B*), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879* (Staatsblad *nº. 149*).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte B), benoemd bij beschikkingen van Uwe Excellentie van 8 Juni 1907, nº. 7018[1] en 25 October 1907, nº. 13012[1], afd. Ond., heeft de eer, bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaat-docent aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

dr. E. F. Kossmann, lector aan de Rijksuniversiteit te Leiden en leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, wonende te 's Gravenhage;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

terwijl als plaatsvervangend lid was aangewezen:

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle.

Evenals in 1906, zijn deze examens ook dit jaar wederom, gescheiden van de examens voor lager onderwijs en voor middelbaar onderwijs, akte A, in de wintermaanden gehouden De Commissie meent het gunstig oordeel, door haar voorgangster in haar verslag aan Uwe Excellentie over de gewijzigde regeling uitgesproken, zij het ook met hetzelfde voorbehoud, te mogen herhalen. Zoolang niet door een ingrijpende reorganisatie van dezen tak van onderwijs, die de B-examens overbrengt naar de universiteit, de gelegenheid tot het afleggen van examen ten allen tijde buiten de vacanties wordt geopend — het eenige radicale middel tot opheffing van de tegenwoordige moeilijkheden —, schijnt het raadzaam, den rustigen gang der werkzaamheden te verzekeren, door de veelomvattende examens voor de akte B niet gelijktijdig te doen plaats hebben met die voor de andere akten en dus naar de wintermaanden te verleggen. Tot de in het belang van de examinatoren zelve en van de inrichtingen van onderwijs, waaraan zij verbonden zijn, dringend wenschelijke bekorting van den duur der examens, kunnen de candidaten veel bijdragen, door zich, alvorens zich aan te melden, ernstig de vraag voor te leggen, of zij zich met kans op slagen aan het examen kunnen onderwerpen, en door, indien de loop van het schriftelijk examen het voor hen raadzaam maakt, om zich terug te trekken, dit niet op het laatste oogenblik te doen. Ook ditmaal had tijd gespaard kunnen worden, indien dit voldoende ware bedacht: van de 18 candidaten, die zich hebben aangemeld, hebben slechts 10 het volledig examen afgelegd.

Een voorloopige vergadering der Commissie werd den 3den November te Utrecht gehouden. Nadat de heer Pol tot secretaris der Commissie was benoemd, werden de werkzaamheden geregeld. In dezelfde bijeenkomst werden ook, daar tot het houden van een tweede voorloopige vergadering de tijd ontbrak, de proefstukken voor het schriftelijk gedeelte, die vooraf aan den voorzitter ter kennisneming waren toegezonden, uitgekozen, terwijl hun definitieve vaststelling aan voorzitter en secretaris werd overgelaten. In een afzonderlijke bijlage vindt Uwe Excellentie opgenomen den Nederlandschen tekst ter vertaling in het Duitsch en de themata voor het letterkundig opstel. Meer nog dan verleden jaar werden deze laatste gekozen in verband met de speciale studie, die de candidaten, blijkens hunne schriftelijke mededeelingen aan den voorzitter, aan schrijvers uit verschillende perioden hadden gewijd. Elk candidaat vond onder de elf opge-

geven onderwerpen althans drie, waarvan hij de stof geacht mocht worden te beheerschen, zoodat hij zijn aandacht bij voorkeur kon wijden aan de rangschikking der stof en haar behandeling in passenden vorm.

Het schriftelijk examen is afgenomen op 22 en 23 November in het lokaal „Buitenlust" (Maliebaan 81) te Utrecht. De eerste dag was voor het letterkundig opstel (9½—1½), de tweede voor de vertaling (9½—12½) bestemd. In den namiddag werd dan begonnen met de correctie der vertalingen, die den volgenden dag (24 November) werd voortgezet. De correctie der opstellen echter kon ook dit jaar, evenmin als verleden jaar, in volle commissie geschieden, daar de ambtelijke verplichtingen der leden geen tijd daartoe beschikbaar lieten. Zoo moesten dus de opstellen door de leden groepsgewijze worden nagezien, tot welk doel zij gecirculeerd hebben. In een vergadering op 8 December te Utrecht gehouden, werden dan de cijfers, na nauwgezette bespreking en voor zoover noodig herlezing der opstellen, door de Commissie vastgesteld.

De mondelinge examens hebben plaats gehad op 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27 en 28 December te Groningen in het „Concerthuis" (Poelestraat). Ter vervanging van den heer Pol heeft gedurende de laatste vier dagen de heer Talen aan de examenwerkzaamheden deelgenomen en tevens het secretariaat vervuld. Het taal- en het letterkundig gedeelte duurden elk ongeveer 2 uren; voor de candidaten, die dit wenschten, werden de beide gedeelten van het mondeling examen over twee achtereenvolgende dagen verdeeld. Zoowel vóór de behandeling van het Nieuwhoogduitsche als van het Middelhoogduitsche stuk werd den candidaten een kwartier inzage gegeven.

De eindvergadering werd in den voormiddag van 29 December gehouden.

De twee onderstaande tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste verstrekt een opgaaf van de uitkomsten in het algemeen, terwijl uit de tweede de resultaten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen kunnen blijken. *)

*) In de tweede tabel worden mannelijk een vrouwelijke candidaten saamgevat. Aangezien aan het examen slechts twee vrouwelijke candidaten hebben deelgenomen, scheen nadere detailleering minder gewenscht.

TABEL I.

Candidaten.	Candidaten die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen te zamen.	zijn toegelaten.
Mannelijke	16	1	15	3	12	3	1	4	8
Vrouwelijke	2	—	2	—	2	1	1	2	—
Totaal	18	1	17	3	14	4	2	6	8

TABEL II.

Mannelijke en v uwelijke candidaten. (aantal 17) §)	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Opstel (inhoud).	Opstel (vorm).	Vertaling.	Kennis van het Nieuw-Hoogduitsch.	Historische spraakkunst.	Stijlleer.	Letterkunde. Geschiedenis der letterkunde.	Letterkunde. Speciale studie.	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.	Methodologie. †)
	zeer goed (6).	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	goed (5) . . .	3	2	6	1	2	1	4	2	5	4	„
	voldoende (4).	5	5	5	8	4	9	3	8	8	8	„
	niet geheel voldoende (3) .	6	7	5	1	2	„	3	2	1	1	„
	onvoldoende (2)	3	3	1	1	2	„	3	1	„	1	„
	slecht (1) . . .	„	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„
		17	17	17	11	10	11	14	14	14	14	0

§) Drie mannelijke candidaten trokken zich na het schriftelijk examen, drie mannelijke en één vrouwelijke candidaat onder het mondeling examen terug; van de vier laatstbedoelde candidaten hebben drie het taalkundig gedeelte in het geheel niet, één slechts ten deele afgelegd. Eén mannelijke candidaat is toegelaten na een verlengd examen in de rubrieken Nieuw-Hoogduitsch en Stijlleer.

†) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren alle candidaten vrijgesteld.

De algemeene uitslag van deze examens is dit jaar iets minder gunstig geweest dan het jaar te voren: slaagden er toen 9 van de 15 candidaten, die aan het schriftelijk examen deelnamen, thans mochten van de 17 opgekomen candidaten slechts 8 het diploma verwerven. Sterker dan door dit weinig beteekenende kwantitatieve verschil is de Commissie getroffen door het minder gunstige gehalte van de ditmaal gehouden examens. Van de acht geslaagde candidaten deden slechts drie een examen, dat in alle onderdeelen in meerdere of mindere mate bevredigde. Bij enkelen liet in sommige onderdeelen de positieve kennis te wenschen over; anderen, en dit verschijnsel is bedenkelijker, wier positieve examenkennis bevredigend mocht worden genoemd, toonden betreurenswaardige leemten in hun algemeene ontwikkeling. Houdt men in het oog, dat nog voortdurend personen zich voor dit examen voorbereiden, die den voor wetenschappelijken studie onmisbaren grondslag ontberen en bovendien dikwijls onder ongunstige uiterlijke omstandigheden zwaren geestelijken arbeid moeten verrichten, dan behoeft men zich over de niet altijd tevredenstellende resultaten van het onderzoek niet te verwonderen. Eerder bestaat er reden tot verwondering over, en ook wel tot bewondering van den stalen ijver, waardoor menigeen niettegenstaande gebrekkige vorming en onvoldoende concentratie het zoover weet te brengen, dat hem het diploma niet onthouden kan worden. Maar hoeveel tobben en nog meer hoeveel wreede teleurstelling kon worden voorkomen, door eindelijk wettelijke eischen te stellen aan de algemeene ontwikkeling der candidaten, waardoor vanzelf de, gelukkig thans reeds niet meer tot de zeldzaamheden behoorende, universitaire opleiding ook voor deze studiën algemeen zoude worden!

De Commissie acht het niet noodig, in bijzonderheden de verschillende onderdeelen van het examen te bespreken, en meent zich tot twee opmerkinen te mogen bepalen.

Allereerst wenscht zij er op te wijzen, dat het examen in de historische spraakkunst, niettegenstaande de matige eischen die gesteld werden, herhaaldelijk te wenschen overliet. Zij veroorlooft zich, een passus uit het verslag van haar voorgangster hier nogmaals op te nemen, omdat haar opvatting van het doel van dit gedeelte van het examen daarin wordt weergegeven. „Door de historische bestudeering van een taal moet bovenal een juister inzicht verkregen worden in de werkzaamheid der factoren, die het leven en de ontwikkeling der taal beheerschen: eerst daardoor kan het onderwijs belang hebben bij historisch-taalkundig gevormde docenten, niet door het kennen van onsamenhangend naast elkaar staande bijzonderheden." Het streven moet zijn, de

moderne taal historisch te leeren begrijpen. De vertaling uit het Middelhoogduitsch, waarvoor ditmaal eenvoudige teksten uit den „Erec" van Hartmann von Aue werden gekozen, bleek ook niet altijd juist te zijn aangevat: het ongeveer begrijpen van den zin heeft weinig vormende waarde, wel daarentegen de bestudeering van de verschillen in grammaticale vormen, syntaktische middelen en eigenaardigheden van den woordenschat tusschen de middeleeuwsche en de hedendaagsche taal.

Het letterkundig examen is ook dit jaar zooveel mogelijk zoo ingericht, dat de persoonlijke neigingen en speciale studiën der candidaten op den voorgrond kwamen. Een algemeen overzicht van den gang der letterkundige geschiedenis is natuurlijk voor elken candidaat onmisbaar, maar het examen groepeerde zich toch bijna geheel om de drie auteurs, een middeleeuwschen, een achttiende-eeuwschen (Lessing, Goethe of Schiller) en een modernen, waaraan de examinandus bij voorkeur zijn aandacht had gewijd. Dat bij deze regeling aan den bloeitijd der Duitsche litteratuur de grootste zorg behoort te worden besteed, spreekt van zelf. De studie van een dichter of een samenhangend litterair verschijnsel uit de middeleeuwen — behalve Walther von der Vogelweide, die de meeste aantrekkingskracht schijnt uit te oefenen, waren ook Wolfram, Hartmann en de Nibelungensage vertegenwoordigd — komt voornamelijk aan de philologisch-wetenschappelijke ontwikkeling der candidaten ten goede, terwijl hunne persoonlijke, aesthetische neigingen den doorslag kunnen geven bij de vrije keus van een modernen dichter. Als zoodanig speelde ditmaal Heine een buitengewoon groote rol; naast hem waren H. v. Kleist, Grillparzer, Hölderlin en Gottfried Keller gekozen. Een streng wetenschappelijke studie, met gebruikmaking van brieven, dagboeken en dergelijke, kan voor den modernen tijd niet worden geëischt.

Aan het einde van haar taak gekomen, heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 8 Februari 1908.

Namens de Commissie voornoemd,

B. Symons, *Voorzitter.*
H. Pol, *Secretaris.*

BIJLAGE.

—

SCHRIFTELIJKE OPGAVEN *voor de examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte* B*), in 1907.*

Vertaling (3 uren).

Dat Maeterlinck in dit werk (1) Shakesperiaansch heeft willen zijn, den geweldigen dramaticus heeft willen navolgen, is genoeg bekend, ook uit de verklaringen van den dichter zelven en uit de mededeelingen der vrienden die hem zijn stuk hebben zien maken. Dat hij, in weerwil van de vele spannende tooneelen, er niet in geslaagd is een van Shakespeare's meesterstukken nabij te komen, is dikwijls genoeg gezegd. De zielkundige elementen, waaruit de groote Engelsche tooneeldichter zijn karakters weet op te bouwen, ontbreken bij Maeterlinck. Maar het is ook niet zijn psychologie die hij aan Shakespeare heeft willen ontleenen. Niet in de diepere karakterontleding, maar in de werking van het tragische heeft hij den meester zoeken na te volgen, zoo mogelijk zelf te overtreffen. Het had hem getroffen, dat bij Shakespeare het tragische al te dikwijls dat overweldigende, dat doodelijk beklemmende mist dat het toch zou moeten en kunnen hebben; en hij meende de oorzaak van die matheid der tragische effecten hierin te moeten zoeken, dat het angstwekkende te veel rechtstreeks op den toeschouwer werken wil, dat het in zijn middelen niet geheimzinnig genoeg is. De bedenking moge ons ongegrond voorkomen, als we denken aan tooneelen als de slaapwandeling van Lady Macbeth, of de eerste verschijning van den Geest op het terras te Elseneur, het is toch interessant dat Maeterlinck in die richting verder heeft w i l l e n gaan dan Shakespeare. En dat het hem ten deele gelukt moet zijn, kan reeds dadelijk hieruit blijken, dat *La Princesse Maleine*, welk een vreeselijke moordgeschiedenis er ook in behandeld wordt, en hoe zeer het ook psychologische diepte mist, toch volstrekt niet tot het genre der „draken" kan gerekend worden. Voor het gevaar van hol te worden, waar hij slechts spannend wil wezen, wordt Maeterlinck bewaard door het stille, zwijgende in zijn wezen, het schuchtere en sobere in zijn manieren, door zijn voorliefde voor het geheim-

(1) *La Princesse Maleine.*

zinnige, het onbewuste, het raadselachtig-angstige in de menschelijke ziel.

Voor sommige middelen had Shakespeare hem den weg gewezen: het huilen van den wind, het kletteren van den hagel op de ruiten, als de moord gepleegd wordt, het kloppen tegen de deur, het spreken en roepen daarbuiten, in de gang, terwijl de misdadigers elkander angstig aanzien, niet wetend of hun antwoord of hun zwijgen hen het meest verraden zal. Maar hij heeft die middelen forscher aangewend, ze sterker aangeschroefd: een venster vliegt open en de slag slaat een lelie omver die voor het venster stond, zoodat de vaas rinkelend in stukken valt; een hond hoort men krabbelen tegen de deur, waarachter weldra het geroep eener voedster en het geklaag van een kind vernomen wordt. Het zijn kleinigheden, maar die toch, tegelijk met de korte zinnen waarin de moordenaars tot elkaar spreken, de ontzetting van het tooneel inderdaad vermeerderen.

Letterkundig opstel (4 uren).

1. Die religiösen und ethischen Anschauungen Walthers von der Vogelweide.
2. Der Charakter des Grals und die Gralsburg bei Wolfram von Eschenbach.
3. Hartmann von Aues Eigenart, dargetan an einem oder mehreren seiner Werke.
4. Litterarhistorische Bedeutung von Lessings „Miss Sara Sampson".
5. Goethes Werther: eine Charakteranalyse des Helden.
6. Die Tragik in Goethes „Egmont".
7. Freiheit und Notwendigkeit (Schuld und Schicksal) in Schiller's „Wallenstein".
8. Der Chor in Schiller's „Braut von Messina".
9. Uhlands Bedeutung als Balladendichter.
10. König Ottokar und Rudolf von Habsburg in Grillparzers „König Ottokars Glück und Ende": eine Parallele.
11. Der Naturalismus im neueren deutschen Drama.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 Maart 1908, n°. 60.

N°. 24.

VERSLAG *betreffende de Nederlandsche afdeeling „Beeldende Kunsten" ter 5de Internationale Tentoonstelling te Barcelona in* 1907, *uitgebracht aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.*

EXCELLENTIE!

Op verzoek van het gemeentebestuur van Barcelona en van de uitvoerende commissie aldaar, belastte het comité voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen zich met de samenstelling der Nederlandsche afdeeling „Beeldende Kunsten" op gemelde tentoonstelling.

Bovengenoemd comité werd in 1904 opgericht door de besturen van het schilderkundig genootschap „Pulchri Studio" te 's Gravenhage en van de maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam, met het doel de belangen der Nederlandsche kunst te bevorderen en haar een waardige vertegenwoordiging op buitenlandsche tentoonstellingen te verzekeren.

Het comité was voor het jaar 1906 samengesteld als volgt: H. W. Mesdag, voorzitter; H. J. Haverman, A. M. Gorter en John F. Hulk, secretaris.

Ingevolge mijn aftreden als voorzitter van het schilderkundig genootschap „Pulchri Studio", met 1 Januari 1907, legde ik mijn functie in het comité neder.

Voor het jaar 1907 bestond dit uit de heeren: Willy Martens, voorzitter; A. M. Gorter, 2de-voorzitter; H. J. Haverman en John F. Hulk, secretaris-penningmeester.

De heer John F. Hulk werd, wegens zijn uittreden uit het bestuur der maatschappij „Arti et Amicitiae" vervangen door den heer C. G. 't Hooft.

Het comité bestaat voor het jaar 1908 uit de heeren: Willy Martens, voorzitter; A. M. Gorter, 2de-voorzitter; W. C. C. Bleckmann en A. F. Reicher, secretaris-penningmeester.

Bij besluit van burgemeester en wethouders van Barcelona, van October 1906, werd ik benoemd tot gedelegeerde voor Nederland en in die qualiteit uitgenoodigd, bij besluit van 18 April 1907, de opening der tentoonstelling bij te wonen en Nederland daarbij te vertegenwoordigen, hetwelk door den heer A. Kriens is geschied als gedelegeerde van het comité.

De heer A. Kriens, consul der Nederlanden te Barcelona, die aanstonds zijne medewerking aan de belangen der Nederlandsche kunstafdeeling toezegde, en die reeds veel had bijgedragen tot de zeer bevredigende oplossing van de voorloopige onderhandelingen, werd, bij schrijven van 18 Januari 1907, door het comité voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen benoemd tot gedelegeerd lid te Barcelona van meergemeld comité.

Ter beschikking van de Nederlandsche afdeeling werden gesteld twee zalen, respectievelijk groot 14 × 8.60 M. en 7 × 6 M.

In Februari 1907 werd tot de Nederlandsche kunstenaars eene oproeping tot deelname aan de tentoonstelling gericht, terwijl het programma, behelzende de voorwaarden, daaraan was toegevoegd.

Aan deze oproeping werd door 89 kunstenaars gevolg gegeven. Hunne inzending bestond uit: 99 schilderijen, 39 teekeningen en graphische werken en 8 beeldhouwwerken.

De jury was samengesteld uit de leden van het comité, waaraan door de inzenders waren toegevoegd de heeren G. H. Breitner, prof. Bart van Hove en Willem Maris.

Aangenomen werden 67 schilderijen, 30 teekeningen en graphische werken en 8 beeldhouwwerken.

De tentoonstelling werd 23 April geopend.

Door de jury voor het toekennen der medailles werden de volgende inzenders bekroond:

voor schilderkunst: 1ste medaille, Willy Sluiter; 2de medaille, J. Hoynck van Papendrecht, J. H. van Mastenbroek, Ferd. G. W. Oldewelt, prof. N. van der Waay en J. H. Wijsmuller; 3de medaille, J. G. Heyberg, C. Kuypers, W. E. Roelofs en W. B. Tholen;

voor graphische kunst: 1ste medaille, E. Bosch en prof. P. Dupont;

voor beeldhouwkunst: 1ste medaille, J. C. Wienecke.

Verkocht werden:

aan het stedelijk museum te Barcelona: 1 schilderij van Willy

Sluiter, 1 ets van E. Bosch, 1 gravure van prof. P. Dupont en 1 kastje medailles van J. C. Wienecke;

aan particulieren: 1 aquarel van E. R. D. Schaap en 2 etsen van J. M. Graadt van Roggen.

De tentoonstelling werd 27 October gesloten.

Mag de Nederlandsche afdeeling „Beeldende Kunsten" op deze tentoonstelling alleszins geslaagd worden genoemd, dan is dit in de eerste plaats te danken aan de kunstenaars, die door hunne medewerking wederom blijk hebben gegeven, den goeden naam van onze schilderschool in het buitenland te willen handhaven.

Als slot van dit rapport maak ik Uwe Excellentie opmerkzaam op de groote moeite en zorg door onzen Consul, den heer A. Kriens, aan deze tentoonstelling besteed, waardoor niet alleen de onkosten zoo gering zijn geweest, maar waardoor ook onze afdeeling de sympathie van de commissie te Barcelona in zoo ruime mate heeft verworven.

Aldus opgemaakt, in overleg met het comité, 1 Februari 1908.

H. W. Mesdag,
Gedelegeerde.

Willy Martens,
Voorzitter der Commissie van de Buitenlandsche Tentoonstellingen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 15 en Maandag 16 Maart 1908, n°. 64.

N°. 25.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de staatsinrichting en het schoonschrijven.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, bij Uwer Excellentie's beschikking van 2 October 1907, n°. 12245[1], afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in 1907, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
lid en ondervoorzitter: dr. C. M. Kan, oud-hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, te Maarssen;

leden:

dr. K. H. Th. Bussemaker, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;
dr. J. te Winkel, dr. H. Brugmans en dr. D. van Embden, hoogleeraren aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.
mr. D. P. D. Fabius, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam;

dr. A. Kluyver, mede-redacteur van het Woordenboek voor de Nederlandsche taal, te Leiden;

dr. H. Blink, privaat-docent aan de Rijks-universiteit te Leiden;

G. C. F. van der Laan, hoofd eener openbare school te 's Gravenhage, en

P. H. van Gestel, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam.

Den 7den October hielden de leden der Commissie hunne eerste vergadering. Zij maakten toen den examenrooster op, stelden het examenplan vast, vormden de verschillende subcommissiën en benoemden dr. J. te Winkel tot hun secretaris.

De mondelinge en schriftelijke examens in het schoonschrijven namen 25 October een aanvang, en werden voortgezet op 31 October, 7, 8, 11, 12, 14, 15, 21, 22, 28, 29 November, 5, 6, 12 13, 19, 20, 23, 24 en 27 December. Voor de andere examens was ook nu weder vastgesteld, dat het schriftelijk examen van alle candidaten gelijktijdig zau worden afgenomen. Dit schriftelijk examen had 29 October plaats. Het eerste mondelinge examen volgde op 1 November, en sinds dien datum werd door de Commissie bijna dagelijks geëxamineerd. Het laatste examen had op 30 December plaats, op welken dag tevens de vergadering werd gehouden. belegd tot het opmaken van dit verslag.

Het aantal der gevraagde akten bedroeg 227, tegenover 279 in 1906, 228 in 1905, 189 in 1904, 132 in 1903, 131 in 1902 en 110 in 1901. Het aantal gevraagde akten voor schoonschrijven was aanzienlijk (met 65) verminderd, vergeleken bij 1906; voor staatsinrichting steeg het met 9, terwijl voor de andere vakken het verschil tusschen dit en de vorige jaren gering was. Den aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke akte en den uitslag der examens, met de namen der examinatoren, vindt Uwe Excellentie in de volgende tabel.

Gevraagde akten voor	Aantal candidaten die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen hebben deelgenomen.			Aantal niet geslaagde candidaten. Onder het examen teruggetrokken.			Afgewezen.			Totaal.			Aantal geslaagde candidaten.			Examinatoren.
	M	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T	M.	V.	T.	
K VII. Nederlandsche taal en letterkunde.	18	4	22	16	4	20	1	„	1	7	2	9	8	2	10	8	2	10	Prof. dr. J. te Winkel. Dr. A. Kluyver.
K VIII. Geschiedenis.	6	9	15	4	9	13	„	1	1	4	3	7	4	4	8	„	5	5	Prof. dr. K. H. Th. Bussemaker. Prof. dr. H. Brugmans.
K IX. Aardrijkskunde.	8	1	9	7	1	8	„	„	„	4	„	4	4	„	4	3	1	4	Prof. dr. C. M. Kan. Dr. H. Blink.
K X. Staathuishoudkunde en statistiek.	8	1	9	8	1	9	„	„	„	5	„	5	5	„	5	3	1	4	Prof. dr. D. van Embden. Prof. mr. D. P. D. Fabius.
K XI. Staatsinrichting.	62	2	64	52	2	54	2	„	2	25	1	26	27	1	28	25	1	26	Prof. mr. D. P. D. Fabius. Prof. dr. D. van Embden.
N. Schoonschrijven.	62	46	108	53	45	98	„	„	„	19	12	31	19	12	31	34	33	67	G. C. F. van der Laan. P. H. van Gestel.
Totaal . . .	164	63	227	140	62	202	3	1	4	64	18	82	67	19	86	73	43	116	

3

Aan haar verslag over de afgelegde examens zelf veroorlooft de Commissie zich eenige algemeene opmerkingen te doen voorafgaan, waarbij zij op oorspronkelijkheid geene aanspraak wenscht te maken, daar soortgelijke opmerkingen reeds herhaaldelijk door vroeger benoemde Commissiën in haar verslag zijn opgenomen. Toch meent zij deze niet achterwege te mogen laten, omdat zij vertrouwt, dat toch eindelijk wel eens de tijd zal aanbreken, waarin het mogelijk zal zijn, de reeds zoovele jaren lang gewenschte veranderingen aan te brengen in het geheele karakter der middelbare examens.

De meest ernstige grief, die zij tegen den tegenwoordigen toestand heeft is deze, dat zich voor deze examens iedereen kan aanmelden, onverschillig welken graad van algemeene ontwikkeling hij bereikt heeft, en zonder dat er voor hem eenige andere gelegenheid bestond, om zich voor het examen voor te bereiden, dan zelfonderricht, waarmee slechts een enkele kan volstaan, of privaatonderwijs van een zeer beperkt aantal bevoegde repetitoren. Bij het lager en het hooger onderwijs bestaat ruimschoots de gelegenheid, om onder goede leiding de methode van studie te leeren en de vereischte kennis op te doen, bij het middelbaar onderwijs nog altijd niet. Van hen, die tot de academische examens worden toegelaten, heeft men in voorafgaande examens zekeren waarborg van algemeene ontwikkeling, maar aan deze examens voor eene middelbare akte kan iedereen zich onderwerpen, ofschoon vakkennis zonder algemeene ontwikkeling toch niet anders dan gebrekkig kan blijven, en ook het middelbaar onderwijs recht heeft op leeraars, die in algemeene kennis althans bij hunne leerlingen niet achterstaan.

Eene regeling van deze zaak mag, naar de innige overtuiging der Commissie niet langer uitblijven. Ook zonder algeheele herziening van het middelbaar onderwijs zou h. i. reeds eene groote verbetering kunnen worden aangebracht door het vaststellen der vereischten of bevoegdheden, die de candidaten zullen moeten bezitten, alvorens zich aan het examen voor eene middelbare akte te mogen onderwerpen. Groot zou de dienst zijn door Uwe Excellentie met het vaststellen daarvan aan het middelbaar onderwijs bewezen.

Daardoor zouden bovendien velen, die zich nu aan het examen onderwierpen, zonder de bedoeling te hebben ooit aan eene hoogere burgerschool plaatsing te zoeken of zelfs zich aan het

onderwijs te wijden, teruggehouden worden, zich tegen de bedoeling der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n⁰. 50), die toch eene *onderwijs*-wet is, te laten examineeren. Verlangden deze toch examen af te leggen om hunne akte te doen dienen als aanbeveling bij sollicitaties voor verschillende betrekkingen buiten het onderwijs, dan zou het bezit van die akte althans eenigen meerderen waarborg moeten kunnen geven voor hunne algemeene ontwikkeling, dan nu het geval is.

Dat de gelegenheid, om zich voor deze examens aan te melden, onvoorwaardelijk voor ieder openstaat, heeft ook nog ten gevolge, dat zoovele candidaten (in dit jaar zelfs ten getale van 25), die blijkbaar zich al te lichtvaardig voor het examen opgaven, zich ter elfder ure vóór het schriftelijk examen weer terugtrokken. Daarmee verstoorden zij de op zich zelf reeds niet gemakkelijk vast te stellen examenregeling en maakten zij, om de door hun terugtrekken openvallende halve dagen te doen aansluiten, omslachtige briefwisseling noodzakelijk.

Verder komt het der Commissie minder billijk voor, dat, terwijl van de candidaten, die eene akte L. O. verlangen, de betaling eener zekere som wordt geëischt, vóór zij zich aan het examen mogen onderwerpen, de candidaten voor de middelbare akte alleen examengeld te betalen hebben, indien zij slagen. Wanneer alle candidaten, die zich in dit jaar wel voor het examen opgaven, maar niet opkwamen, verplicht geweest waren, vóór een bepaalden datum hun examengeld te storten, dan zouden zij zich vermoedelijk niet aangemeld, of wel tijdig teruggetrokken hebben, en daarmee het Rijk groote kosten en der Commissie veel last hebben bespaard. Ware het storten van examengeld verplicht ook zonder het verkrijgen van de akte, dan zou het waarschijnlijk niet zoo licht meer voorkomen, dat eenig candidaat — zooals nu het geval was — verklaarde, zelf wel gevoeld te hebben, dat hij voor het examen niet genoeg was voorbereid, doch gemeend te hebben, dat er door wagen niets te verliezen en wel iets te winnen was.

Wat nu de afgelegde examens zelf betreft, was het eene algemeene klacht der verschillende sub-commissiën, dat de candidaten de werken, door hen als „bestudeerd" opgegeven, dikwijls slechts oppervlakkig, soms nauwelijks van buiten hadden gezien en in elk geval strekking en inhoud daarvan

niet genoeg tot hun vollen eigendom hadden gemaakt. Toch mag, ja moet eene behoorlijke kennis van de standaardwerken in het vak, dat men zich ter beoefening gekozen heeft, worden geëischt. Met enkele hoofdwerken als grondslag van verdere studie dienen de candidaten zich allereerst volkomen vertrouwd te hebben gemaakt, waarbij eene verstandige methode van excerpeeren goede diensten kan bewijzen. Vervolgens mogen zij evenmin nalaten door lezen en raadplegen van andere werken, belangrijke tijdschriftartikelen, enz. hunne studie uit te breiden en hun gezichtskring te verruimen. Ook moeten zij zich den tijd gunnen het geleerde goed te laten bezinken, en dus vooral hun studietijd niet te kort nemen.

Eene andere algemeene klacht gold de wetenschappelijke opstellen, die meestal van veel te weinig oefening in het stellen getuigden. Ofschoon er genoeg tijd (drie uur) voor het werk was toegestaan, vervielen zeer vele candidaten in de fout, het grootste deel van dien tijd aan eene inleiding te besteden, en dan het eigenlijke onderwerp gehaast of schetsmatig af te handelen, ja, niet zelden het opstel onvoltooid te laten. Vele anderen gunden zich den tijd niet, vooraf in hun geest de stof, die zij te behandelen hadden, te ordenen, en schreven maar op goed geluk neer, wat hun het eerst in de gedachte kwam, zonder dat er op logische of overzichtelijke indeeling werd gelet.

Na deze algemeene opmerking valt over de examens in elk der vakken afzonderlijk nog het volgende mee te deelen.

Het examen in de *Nederlandsche taal en letterkunde* had dit jaar een vrij gunstigen uitslag: van de 20 personen, die zich, nadat 2 zich reeds vóór het schriftelijk examen hadden teruggetrokken, aan het examen onderwierpen, kon aan 10 de akte worden gegeven, en onder de niet-geslaagden waren er eenige, wier kennis, hoezeer niet voldoende, toch ook niet zeer gering kon worden genoemd. Bij velen, ook onder hen, die geslaagd zijn, viel echter op te merken, dat zij de historische grammatica niet genoeg in verband hadden gebracht met hunne studie van de hedendaagsche taal. Zij hadden niet genoegzaam leeren inzien, dat dezelfde feiten een anderen indruk maken, wanneer men ze beschrijft als op een bepaald oogenblik bestaande, dan wanneer men ze beschouwt in verband met vroegere toestanden. Daardoor bleef de kennis van de historische grammatica nog voor velen eenvoudig eene

lastige examenwijsheid, waarvan zij geen gebruik wisten te maken, om over onderwerpen uit de hedendaagsche taalkunde verstandig te oordeelen. Doch er waren enkele candidaten, die bij hunne studie inderdaad tot het juiste inzicht waren gekomen, en de Commissie kan slechts wenschen, dat dit juiste begrip gaandeweg meer algemeen moge worden. Het verklaren van stukken uit oudere schrijvers gaf aan sommige candidaten nog wat al te veel moeite, en met name van het Middelnederlandsch was door enkelen veel te weinig werk gemaakt.

Over het mondeling examen in de Nederlandsche letterkunde behoefde de Commissie over het algemeen niet ontevreden te zijn. Tegenover 5 candidaten, wier examen geheel of min of meer onvoldoende was, stonden er 12, die een goed, meermalen zelfs een voortreffelijk examen aflegden. Van 2 candidaten was de kennis slechts even voldoende, en één candidaat trok zich vóór het examen in letterkunde terug. Bij hen, die een goed examen aflegden, getuigde niet alleen de feitenkennis van ijverige en methodische studie, maar bleek ook het inzicht in het karakter der verschillende perioden onzer letteren bevredigend. Bij de afgewezenen waren er daarentegen, wier feitenkennis niet alleen uiterst gering was, maar wier algemeene ontwikkeling bovendien zeer veel te wenschen overliet, o. a. blijkens onbekendheid met hetgeen ieder beschaafd mensch van vaderlandsche en algemeene geschiedenis behoort te weten, en met de beroemdste werken der litteratuur in de classieke en moderne talen. Het schriftelijk examen voldeed minder dan het mondelinge. Tegenover 7 goede opstellen stonden er 7, die onvoldoende moesten geoordeeld worden, terwijl het werk van 6 candidaten slechts ternauwernood het praedicaat „even voldoende" kon verwerven. Slordige taal en stijl was daarvan niet zelden de oorzaak, maar eveneens gemis aan geoefendheid in het schikken van de stof en zucht tot noodelooze uitweiding, ook over dingen, die niets ter zake deden. Soms was de inleiding zóó uitvoerig geworden, dat er voor het eigenlijke onderwerp veel te weinig tijd was overgebleven. Te betreuren viel het ook, dat sommige candidaten de opgave van het door hen gekozen onderwerp blijkbaar te vluchtig hadden gelezen, zoodat, wie verkozen had over de Dichtgenootschappen der 18de eeuw te handelen, voornamelijk handelde over de Kunstgenootschappen der 17de eeuw, en dat, wie de beteekenis van Maerlant „naar de opvatting van zijne

leerlingen" in het licht had moeten stellen, zich de onmogelijke taak oplegde, in één enkel opstel over Maerlant's beteekenis in het algemeen alles bijeen te brengen, wat hij er van wist te vertellen.

Aan het schriftelijk examen in de *Geschiedenis* namen deel 9 vrouwelijke en 4 mannelijke candidaten; na het schriftelijk gedeelte trok zich éëne vrouwelijke candidaat terug, zoodat mondeling geëxamineerd zijn 8 vrouwelijke en 4 mannelijke, te zamen dus 12 candidaten. Daarvan zijn afgewezen 3 vrouwelijke en 4 mannelijke, te zamen 7; geslaagd zijn derhalve 5 vrouwelijke.

Naar aanleiding van het schriftelijk werk, waaraan de Commissie bij de beoordeeling der examinandi veel gewicht hecht, moet worden opgemerkt, dat het over het algemeen weinig bevredigend was. De candidaten gaven maar al te dikwijls eene opeenhooping van feiten, soms zelfs chronologische lijsten in plaats van een opstel, dat tusschen hoofd- en bijzaken onderscheidt en van inzicht in het behandelde onderwerp getuigt. Bij het mondeling examen viel hetzelfde gebrek herhaaldelijk in het oog. Het vermogen, om eens kort en duidelijk iets te vertellen en uiteen te zetten, ontbrak te dikwijls; en eveneens schoten vele candidaten te kort, wanneer het er op aankwam, zich verband en samenhang der gebeurtenissen, in verschillende landen voorgevallen, voor oogen te stellen. Ongetwijfeld droeg hiertoe soms bij het gebrek aan nauwkeurige kennis der chronologie, niet van allerlei ondergeschikte, maar zelfs van belangrijke feiten: eene kennis, die natuurlijk den onmisbaren grondslag moet vormen voor het begrijpen van hun samenhang. Herhaalde ervaringen, bij de examens van dit jaar wederom opgedaan, geven der Commissie overvloedig aanleiding, er nog eens nadrukkelijk op te wijzen, dat bij de studie der historie het geregeld gebruik van historische atlassen allernoodzakelijkst is.

Het examen in *Aardrijkskunde* leverde dit jaar geene onbevredigende uitkomsten op. Van de 8 candidaten, 7 mannelijke en éëne vrouwelijke, konden de laatste en 3 van de eerste worden toegelaten. Ook waren de toegekende cijfers van hen, die toegelaten werden, over het algemeen meer dan voldoende, en vielen de afgelegde examens onder de zeer goede te rangschikken. De studie was breed opgevat, de lectuur ruim, en — wat hoofdzaak was — de candidaten wisten, naar aanlei-

ding van die grondige studie en lectuur, de feiten goed te verklaren, de verkregen algemeene kennis op de studie der landen en werelddeelen toe te passen en die naar goede beginselen onderling te vergelijken. Daarentegen liet het examen der afgewezene candidaten in bijna alle onderdeelen te wenschen over, niet enkel, zooals dikwijls vroeger het geval was, in wis- en natuurkundige aardrijkskunde, maar ook in de volken- en statenkunde, Nederland en zijne koloniën, Europa en de buiteneuropeesche werelddeelen. Ook de wetenschappelijke en paedagogische opstellen leverden bij deze niet zelden het bewijs zoowel van onvoldoende kennis als van geheel verkeerde opvatting van het onderwerp en van gemis aan vaardigheid in het geregeld ontwikkelen van denkbeelden of het kiezen van juiste uitdrukkingen. Ook werd de tijd door enkelen besteed aan het neerschrijven van lange inleidingen, die niet ter zake dienden, terwijl de behandeling van het eigenlijke onderwerp daaronder leed of ten slotte haastig en onvolledig was ten einde gebracht. De kennis der geschiedenis en litteratuur van het vak liet bij de niet geslaagde candidaten te wenschen over, omdat deze enkel bestond in het noemen van eenige namen en titels en zich niet uitstrekte tot het inzicht in den aard en de beteekenis der werken, die zij opgaven. Tot het juiste begrip van bronnenstudie waren zij niet opgeklommen.

Aan het examen in *Staathuishoudkunde en Statistiek* onderwierpen zich 9 candidaten, van welke er 4 de gevraagde akte verwerven konden. De kennis der geslaagden kon slechts in één geval „ruim voldoende" worden genoemd, en bleek in de overige gevallen zeer nabij de grens van het juist toereikende te komen. Dit oordeel betreft allereerst het schriftelijk examen. In verscheidene opstellen namen reeksen van gemeenplaatsen en vage uitweidingen eene aanzienlijke ruimte in beslag. Niet minder strekte het bijeenbrengen van feiten, die met het gekozen onderwerp ten hoogste in een ver verwijderd verband stonden, menig opstel tot ontsiering, en deze gebreken werden dan te sterker gevoeld, wanneer tegen het einde van het opstel te lezen stond, dat de tijd te kort schoot om op het eigenlijke onderwerp wat vollediger in te gaan. Werd bij het mondeling examen gelegenheid gegeven tot aanvulling van het schriftelijk werk, dan werd slechts zelden eene betere uitkomst verkregen. Feitenkennis blijken velen gemakkelijker te kunnen

verwerven dan inzicht in de theorie. Toch kan in een vak als staathuishoudkunde niet alleen met feitenkennis worden volstaan. Ook dit jaar bleek het inzicht in het verband tusschen economische verschijnselen en rechtsinstellingen spaarzaam aanwezig. Slechts weinige candidaten bleken in de eischen van eene historische behandeling der stof, ja in het wezen zelf eener historische behandeling eenigermate te zijn ingewijd. De ingeleverde litteratuurlijsten waren in de meeste gevallen voldoende: het maakte echter een ongunstigen indruk, als bij ondervraging de bekendheid met opgegeven werken wel eens geheel verdwenen bleek en dan door een „zeer lang geleden" verklaard moest worden. Dikwijls ook kwam het uit, hoe weinig sommigen van vele stellig welgelezen werken profijt hadden getrokken.

Voor het examen in de *Staatsinrichting* hadden zich aanvankelijk aangemeld 64 candidaten. Opgekomen zijn 54 candidaten, waaronder 2 vrouwelijke. Onder het examen trok zich een tweetal mannelijke candidaten terug. Van de overblijvenden slaagde van de twee vrouwelijke candidaten er ééne, terwijl van de 50 mannelijke er 25 het diploma verwierven. Ook dit jaar kwam herhaaldelijk uit, dat de algemeene ontwikkeling van de candidaten te wenschen overlaat. Kwam men bij het examen op iets breeder terrein, buiten de examenstof in engeren zin, dan maakten de antwoorden het spoedig raadzaam, zich tot laatstbedoelde stof te beperken. Aan oppervlakkige beschouwingen over toestanden in vroegere eeuwen ontbrak het in de opstellen niet; maar het jaar van de Unie van Utrecht wist één candidaat zelfs niet ten naasten bij te noemen, en een ander vond het slechts na eerst in andere eeuwen, zelfs in de 19de, te hebben gegrepen. Het onvoldoende van de algemeene ontwikkeling kwam met name bij de paedagogische opstellen uit, die meerendeels vrij slordig bewerkt waren, ook dikwijls zich niet aan de ter behandeling gekozen vraag gehouden hadden, en bijna zonder uitzondering deden zien, dat de candidaat over het behandelde onderwerp te voren weinig ernstig had ingedacht. Wellicht ware het raadzaam, dat zij, die zich voor het examen voorbereiden, zich op de hoogte stelden van de vraagpunten, die over een zeker aantal jaren zijn opgegeven geworden en zich op ernstige wijze rekenschap gaven van de daarvoor vereischte behandeling. Ook is

zeer gewenscht, dat de candidaten minder de meest eenvoudige taalregels verwaarloozen.

Het onderzoek naar de geschiedenis van de verschillende artikelen der Grondwet gaf zeer dikwijls onvoldoende uitkomsten, terwijl de kennis van de parlementaire geschiedenis in de meeste gevallen op een laag peil stond. Het boven opgemerkte over beperktheid van ontwikkeling bij zeer vele candidaten zou uitteraard van nog meer gewicht zijn, indien alle candidaten of althans de groote meerderheid van hen, voornemens waren zich aan het onderwijs te wijden. Ook thans bleek echter, dat dit slechts bij zéér enkele het geval is. Bijna alle zochten het diploma in het belang van de administratieve loopbaan in dienst van ministerieele departementen, provinciale griffiën, gemeentebesturen, enz. In zooverre heeft dan ook deze akte, waarvoor zich een steeds grooter aantal candidaten aanmeldt, met het middelbaar onderwijs weinig verband. Wat echter niet wegneemt, dat de Commissie, gelijk zij ook vroeger verklaarde, het een gelukkig verschijnsel acht, dat zoo vele ambtenaren het diploma zoeken te verkrijgen. Overigens deed het der Commissie aangenaam aan, dat rekening schijnt gehouden te zijn met den vroeger door haar gegeven wenk, om op de lectuurlijst geene weinig beduidende geschriften te vermelden, die als studieboeken niet in aanmerking kunnen komen.

Voor het examen in *Schoonschrijven* hadden zich 108 candidaten aangemeld: 62 mannelijke en 46 vrouwelijke. Van de mannelijke kwamen er 9 niet op, 34 werden toegelaten en 19 afgewezen. Bij de vrouwelijke waren deze cijfers respectievelijk 1, 33 en 12, zoodat het percentage geslaagden der laatsten aanmerkelijk hooger is dan dat der eersten. Was het aantal begeerigen naar deze akte in de laatste zes jaar steeds stijgende, het jaar 1907 staat ver achter bij 1906 met zijn 173 candidaten: een teruggang alzoo van 65. Het gehalte der geëxamineerden blijft echter vrijwel gelijk; vooruitgang in enkele onderdeelen van het examen wordt opgeheven door achteruitgang in andere. De vooruitgang betreft voornamelijk de methodische kennis, die ontegenzeggelijk veel beter was dan in vorige jaren. Blijkbaar zijn de raadgevingen der Commissie in de laatste verslagen ter harte genomen, en stelden zij, die candidaten opleiden, zich niet langer tevreden met hen uittreksels uit handleidingen te laten van buiten leeren. Verre-

weg de meeste examinandi toonden ten minste hunne kennis van methode uit de leergangen zelf geput te hebben. Het schrijven op het bord was beter dan dat op het papier, een verschijnsel, dat zich ook vrij geregeld bij de onderwijzersexamens voordoet en dus hier niet behoeft te verbazen. Rond- en sierschrift toonden achteruitgang. Niettegenstaande er verscheidene goede leergangen voor rondschrift bestaan, zoodat iemand, die er zich ernstig op wil toeleggen, zelfs geen onderwijzer of leeraar noodig heeft, bleken zeer vele candidaten het karakter van dit schrift niet te begrijpen en geleken hunne onbeholpen proeven meer op dik geschreven stijlschrift dan op het van hen verlangde. Erger nog was het met sierschrift gesteld. Het schandelijk slechte werk, dat soms geleverd werd, wekte zelfs bij de Commissie de gedachte, dat dit onderdeel van het examen beschouwd was als geen invloed op den uitslag te zullen uitoefenen. Dat de Commissie eene dergelijke beschouwing geenszins tot de hare wenscht te maken, is even natuurlijk, als dat zij er naar streven zal, haar verder doordringen te beletten.

Na deze hare mededeelingen aangaande den indruk, dien de examens in de verschillende vakken afzonderlijk op haar hebben gemaakt, heeft de Commissie ten slotte alleen nog aan Uwe Excellentie haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Gravenhage,
——————— 14 Februari 1908.
Amsterdam,

Namens de Commissie,

K. ten Bruggencate, *Voorzitter.*

J. te Winkel, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

BIJLAGEN.

Opgaven schriftelijk werk akte-examens middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de staatsinrichting en het schoonschrijven in 1907.

Nederlandsche taal en letterkunde. (Kvii).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Maerlant's beteekenis naar de opvatting zijner leerlingen.
2. Jonkheer Jan van der Noot.
3. Antonides' IJstroom.
4. De dichtgenootschappen der 18de eeuw.
5. Jacobus Bellamy.
6. Schimmel als tooneelschrijver.

(1.30—3.30.)

Behandel als voor eene klasse der middelbare school twee der navolgende onderwerpen:

1. Naamvallen.
2. Deelwoorden.
3. Levende en doode suffixen.
4. Zelfstandige bijzinnen.
5. Invloed van het Duitsch op onze tegenwoordige taal.
6. Het Nederlandsch in Vlaamsch-België.

Geschiedenis. (Kviii).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Sicilië tot den eersten Punischen oorlog.
2. Venetië tot den aanvang der 14e eeuw.
3. Engelsche kolonisatie van Noord-Amerika tot 1748.
4. De politieke verhoudingen in Europa van 1839—1841.
5. De Republiek en de Zuidelijke Nederlanden van het Bestand tot 1794.
6. Nederland onder Lodewijk Napoleon.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Op welke punten zult gij vooral de aandacht vestigen bij de behandeling der geschiedenis van de Vereenigde Staten in de 19de eeuw in de hoogste klasse eener middelbare school?
2. Zoudt gij bij de behandeling der vaderlandsche geschiedenis op een gymnasium eene breede plaats inruimen aan de koloniale geschiedenis? Zoo ja, waarom? Zoo neen, waarom niet?
3. Vergelijk enkele van de U bekende Nederlandsche schoolboeken voor geschiedenis.

Aardrijkskunde (Kix).

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Breng de groote nederzettingen in Nederland in groepen tot typen. Wijs de gronden dier indeeling en de verschillende beteekenis dier typen aan, met voorbeelden toegelicht.
2. De voornaamste havens om de Noordzee, vergeleken naar ligging en beteekenis voor den handel.
3. De indeeling van Nederlandsch Oost-Indië in gewesten naar het klimaat. De voortbrengselen dier gewesten en hun belang voor den wereldhandel.
4. De natuurlijke gewesten van Kanada of van Zuid-Amerika (naar keuze); hunne beteekenis voor den landbouw,

de industrie en den handel van Europa, alsmede voor de emigratie uit dit werelddeel.

5. Het verschil tusschen de Fransche en de Engelsche bezittingen in Afrika wat betreft de physische gesteldheid des lands, en de samenstelling, dichtheid en bestaansmiddelen der bevolking.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Vergelijk eenige U bekende handboeken der aardrijkskunde naar hun verschil van methode.

2. Hoe brengt gij uwe opvatting van vergelijkende aardrijkskunde in toepassing bij het bespreken van de middelen van bestaan der bewoners van Nederland of Nederlandsch Oost-Indië?

3. Welke onderwerpen uit de algemeene natuurkundige aardrijkskunde zult gij op eene H. B. School met 3-jarigen cursus behandelen. Licht uwe meening toe.

Staathuishoudkunde (Kx).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Natura-verkeer tegenover geldverkeer (o.a. geschiedenis, psychologische beteekenis, sociaal belang, enz.).

2. Voormalig en hedendaagsch „mercantilisme", vergeleken en onderscheiden.

3. De begrippen: vermogen, inkomen, rijkdom, volksvermogen, volksinkomen.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Hoe zoudt gij voor leerlingen eener H. H. School de kenmerken schetsen der verschillende richtingen in de oeconomische literatuur?

2. Hoe zoudt gij bij dat onderwijs de rente behandelen?

Staatsinrichting (Kxi).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. De beteekenis van administratieve rechtspraak; de thans in dit opzicht bestaande toestand; wat over administratieve rechtspraak bij de grondwetsherziening van 1887 is voorgevallen; in hoever de Grondwet thans in staat stelt het beginsel van administratieve rechtspraak te verwezenlijken; welke de voornaamste vraagpunten zijn, kortelijk toegelicht, die bij de nadere regeling aan de orde komen.

2. De onteigening ten algemeenen nutte in de Grondwet sedert 1798 en in de wet van 1851, met de wijziging van 1901, en bespreking van de voornaamste geschilpunten, waartoe de bestaande regeling aanleiding geeft.

3. De commissiën van voorbereiding, van bijstand en van strafverordeningen in de gemeentewet, met behandeling van de geschillen over de regeling en van de gewenschte veranderingen.

4. De regeling van het kiesrecht van de volksvertegenwoordiging in de Grondwet sedert 1798, met nauwkeurige beschrijving van de wijze, waarop art. 80 der Grondwet bij de laatste herziening is tot stand gekomen.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Met welke andere vakken, die gerekend worden tot de staats- of rechtswetenschap te behooren, komt gij bij uw onderwijs in de gronden van de gemeente-, provinciale- en staatsinrichting van Nederland in aanraking? Licht uw antwoord met voorbeelden toe, en wijs aan, hoe gij zoowel verband als scheiding zult maken tusschen wat u als leeraar is opgedragen in bedoelde vakken.

2. Welke beteekenis heeft voor uw onderwijs aan eene van overheidswege opgerichte of gesubsidieerde H. B. School artikel 1 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87), waarbij van toepassing is verklaard art. 33, al. 2, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127): „De onderwijzer onthoudt zich van iets te leeren, te doen of toe te laten, wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden?"

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 15 en Maandag 16 Maart 1908, n°. 64.

N°. 26.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in* 1907 *belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs (akte* B).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018[1], en van 4 November 1907, n°. 13688[1], afdeeling Onderwijs, benoemd en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs (akte B), heeft de eer, hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeaar aan de Rijks-universiteit te Groningen, lid en voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

en de leden:

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. C. G. Grasé, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijks-universiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen,

en het plaatsvervangend lid:

H. Poutsma, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam.

De voorbereidende vergadering werd op 10 November te Utrecht gehouden. Nadat op deze vergadering de heer van Neck als secretaris was aangewezen, deed de Commissie een keuze uit een aantal stukken ter vertaling in het Engelsch, die te voren aan het oordeel van elk lid onderworpen waren geweest (Bijlage I).

Daar de candidaten, evenals in vorige jaren, op verzoek aan den voorzitter hadden opgegeven, welke schrijvers of tijdvakken zij in het bijzonder bestudeerd hadden, en de leden der Commissie van die schrijvers of tijdvakken reeds hadden kennis genomen, konden op deze vergadering ook worden vastgesteld de onderwerpen voor de letterkundige kundige opstellen (Bijlage II), waaruit de candidaten een keuze zouden mogen doen.

Voorts besloot de Commissie, de examens in hoofdzaak af te nemen op de wijze, waarop dit verleden jaar geschied was, het schriftelijk gedeelte te houden op den 21sten en 22sten November, op deze beide dagen en den volgenden 23sten November de vertalingen in het Engelsch te beoordeelen, de letterkundige opstellen bij de examinatoren rond te zenden, de daaraan toe te kennen praedicaten te Groningen vast te stellen, en ten slotte het mondeling gedeelte der examens te houden op 19, 20, 21, 23, 24, 27 en 28 December, en de slotvergadering op Zondag 29 December.

De examens hebben een geregeld verloop gehad.

De uitkomst van het examen vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

Tabel I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Engelsche taal en letterkunde, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Vrouwelijke .	3	0	0	1	2	1	1
	Mannelijke .	12	2	0	1	9	3	6
	Totaal	15	2	0	2	11	4	7

Tabel II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Schriftelijk.			Mondeling.									
		Vertaling in het Engelsch.	Opstel.		Spraakkunst.		Stijlleer.	Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid.	Klankleer.	Uitspraak.	Theorie van opvoeding en onderwijs.
			Taal en stijl.	Inhoud.	Historische.	Hedendaagsche.								
Vrouwelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	3. voldoende.	2	0	2	1	1	2	2	1	1	2	2	3	0
	2. onvoldoende.	1	2	1	2	2	0	0	1	2	0	1	0	0
	1. slecht.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mannelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	0	1	0	1	0	1	2	2	2	4	1	3	0
	3. voldoende.	8	5	6	2	5	7	5	5	6	5	3	7	0
	2. onvoldoende.	2	4	4	5	5	1	2	2	2	0	6	0	0
	1. slecht.	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen gunstig was. Van de dertien candidaten, die zich aan het examen onderwierpen, slaagden 54 pct.

De schriftelijke vertaling in het Engelsch bewees ook dit jaar weer, dat vele candidaten aan dit gedeelte van het examen niet de noodige zorg besteden. De Commissie raadt toekomstigen candidaten aan, bij het lezen van hedendaagsche letterkundige werken hunne aandacht niet uitsluitend te schenken aan den inhoud, maar ook aan de taal, en sommige meesterstukken van de moderne litteratuur nog eens met zorg te bestudeeren met het oog op taal en stijl. Daarnaast moet, zoo mogelijk, een herhaald of langdurig verblijf in Engeland gemakkelijkheid in het praktisch gebruik der taal schenken of onderhouden.

Aan gebrek aan voldoende kennis van het hedendaagsche idioom en aan onvoldoend bestudeeren van de taal van groote schrijvers uit onzen tijd, schrijft de Commissie ook toe den minder gunstigen uitslag van het onderzoek naar de taal en den stijl der letterkundige opstellen. Aan bijna 40 pct. moest het praedicaat „onvoldoende" worden toegekend. Eene vergelijking tusschen de vrouwelijke en mannelijke candidaten is, in dit opzicht, wegens het klein aantal der eersten, niet wel mogelijk.

Ook de inhoud der opstellen was bij omstreeks 40 pct. der candidaten onvoldoende. De Commissie meent dit te moeten wijten aan gebrek aan oefening. Sommige candidaten schrijven neer wat hun op het oogenblik te binnen schiet, zonder eerst eene behoorlijke verdeeling van de te behandelen stof gemaakt te hebben.

Enkele van de ditmaal door de candidaten opgegeven speciale onderwerpen waren aan gegronde bedenking onderhevig. Sommigen hunner schijnen te meenen, dat één schrijver van den tweeden of derden rang voldoende is, en bestudeeren dien bovendien dan nog buiten verband met den tijd waarin hij geleefd heeft. Anderen kiezen onderwerpen, die eenigszins ter zijde van de eigenlijke litteratuur staan. Beide keuzen verdienen afkeuring. Daar voor de meeste candidaten bronnenstudie op het oogenblik niet mogelijk is, is dit al te veel specialiseeren bij de studie der letterkunde te ontraden, en blijft deze Commissie nog steeds de meeste waarde hechten aan een goed, door zorgvuldige en uitgebreide lectuur gesteund

overzicht van en inzicht in een periode of in de werken van een schrijver, die een periode vertegenwoordigt.

Bij het mondeling examen heeft de Commissie een onderzoek ingesteld naar de hoeveelheid en de hoedanigheid van de letterkundige en taalkundige kennis der candidaten. Wat het letterkundig gedeelte aangaat, waren de resultaten van dit onderzoek tamelijk gunstig. De Commissie verwacht alleen kennis van hoofdzaken, maar verlangt, dat de candidaat begrijpt wat hij zegt en zijne meening kan staven met wat hij in de letterkundige werken zelf gelezen heeft. Ook moeten de candidaten iets van de staatkundige en maatschappelijke geschiedenis van het volk kennen, daar zonder deze kennis een goed inzicht in eene letterkundige periode zoo goed als onmogelijk wordt.

Wat de hedendaagsche spraakkunst aangaat, heeft de Commissie over het algemeen reden tot tevredenheid over den uitslag van haar onderzoek. Zij heeft dit gedeelte op dezelfde wijze afgenomen als verleden jaar geschied is. Zij liet den candidaat zelf een onderdeel der spraakkunst behandelen op eene wijze eenigszins gelijkende op die, welke voor eene klasse van meer gevorderden gevolgd zou worden. Minder tevreden was de Commissie over den uitslag van het onderzoek naar de kennis der historische spraakkunst. De kennis van het Angelsaksisch was over het algemeen bevredigend, die van het middelengelsch doorgaans weinig beteekenend. De meeste candidaten schijnen niet te begrijpen dat deze hoogst belangrijke schakel niet gemist kanworden, en dat de kennis van het Oudengelsch voor het begrip van het Nieuwengelsch nauwelijks waarde kan hebben, als men niets weet van de ontwikkeling van de taal in de tusschenliggende vier eeuwen. Dit geldt niet alleen van de klankleer en de buiging, maar ook van de syntaxis, voor welke het volgen van de historische ontwikkeling zoo belangrijk is. Een duidelijk inzicht in de beteekenis van dit onderdeel van het examen voor het begrip van de taal hadden trouwens zeer weinig candidaten. Dat dit anders behoort te worden, spreekt van zelf.

Ten opzichte van de kennis van het idioom verwijst de Commissie naar hare opmerkingen over het schriftelijk werk, dat hiermede in innig nauw verband staat.

Over de klankleer, vaardigheid en praktische uitspraak heeft de Commissie geene opmerkingen te maken.

Voor zij haar verslag eindigt, wenscht zij Uwe Excellentie te kennen te geven, dat de dit jaar wederom gevolgde regeling, waarbij de B-examens in de Kerstvacantie worden afgenomen, ook haar geschikt voorkomt en zij het gunstige oordeel van haar voorgangster onderschrijft. Het examen kon rustig worden afgenomen; een onbetwistbaar voordeel èn voor den candidaat èn voor den examinator.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 17 Januari 1908.

Namens de Commissie voornoemd,

J. H. Kern, *Voorzitter.*

M. G. van Neck, *Secretaris.*

Opgaven schriftelijk werk akte-examens Engelsch middelbaar onderwijs, akte B. in 1907.

BIJLAGE I.

Vertaling Nederlandsch-Engelsch.

Langzaam veegde het oude vrouwtje haar schoenen af op de mat voor de deur, streek een paar malen met den bevochtigden voorvinger langs het zorgvuldig gescheiden haar, en klopte toen zenuwachtig en nauwelijks hoorbaar aan.

„Binnen!” klonk het uit de kamer. De deurknop rammelde, toen haar bevende hand hem omdraaide.

Zij kwam langzaam, met schuifelende pasjes, naar binnen, sloot de deur voorzichtig, heel zachtjes, achter zich, en bleef toen staan. Ze beefde van ouderdom en zenuwachtigheid; haar oogen knipten tegen het licht, dat door twee hooge vensters de kamer binnenstroomde.

Vóór haar zat de advocaat aan zijn schrijftafel; hij keerde zich half om, toen hij haar hoorde binnenkomen, en zag haar vragend aan.

Het werd haar vreemd te moede. In die ruime kamer, met groote boekenkasten langs de wanden en een tafel met stapels boeken en papieren er op, zag zij niets dan de op haar gerichte glinsterende bril.

Ze werd duizelig en was heelemaal in de war. Ze moest een oogenblik wachten, voor ze op de vriendelijke vraag: „Wat wenscht u, juffrouw?” antwoorden kon met een bedeesd:

„Is u meneer Bernard?”

„Die ben ik: en met wie heb ik het genoegen?”

„Juffrouw Smits.”

Ze zweeg een paar seconden, terwijl haar oogen door de kamer dwaalden en haar trillende vingers aan de franje van haar omslagdoek plukten. Daarop vroeg ze bijna fluisterend:

„Mag ik u eens heel alleen spreken?”

„We zullen hier niet gestoord worden, juffrouw.”

„U neemt me toch niet kwalijk? Ik wou maar zeggen . . .”

„Nu?” moedigde de advocaat haar aan.

„Dan is 't goed, meneer, want het is een erg akelige zaak waar ik u over kom spreken." Ze moest even ophouden, zóó beefden haar lippen. Na eenigszins haar zelfbeheersching herwonnen te hebben, vervolgde zij:

„U moet me beloven, dat u er met geen mensch ooit over spreken zal."

„Misbruik maken van iemands vertrouwen, ik?" De advocaat glimlachte even, maar de toon van zijn stem was toch eenigszins scherp, zoodat het oude vrouwtje onthutst zei:

„Vergeef u het me, meneer, als ik soms iets zeg, dat geen pas geeft. Ik heb nog nooit iets met 't gerecht uitstaande gehad, en het is zoo'n naar geval; ik weet niet, hoe ik het zeggen moet."

„Zeg het maar gerust, juffrouw; wat heb je?"

„U kent me niet meer, meneer; 't is ook al zoo lang geleden, dat u mij gezien heeft."

„Ja, nu ik u goed aanzie, komt u me toch wel bekend voor, maar . . . ."

„Ik was toen nog heel wat jonger, en had niet zooveel doorgemaakt. Jaren geleden deed ik dikwijls naaiwerk voor uw mama."

„Precies, nu herinner ik me u. Dat is een heelen tijd geleden; u is dus zeker al mooi op jaren."

„Over een week ben ik vijf-en-zeventig, als ik het beleven mag."

„Zoo, zoo, en waarover kwam u me spreken?" . . . .

Het was wèl hard voor het oude vrouwtje om den advocaat te vertellen, hoe haar eenige kleinzoon, haar oogappel, die bij haar inwoonde, geld uit de brandkast van zijn patroon had genomen.

BIJLAGE II.

---

1. Give an account of the Allegory in „Gawayne and the Green Knight", and discuss the merits and demerits of the poem.

2. Discuss the descriptive, narrative and moral sides of „Gawayne and the Green Knight" and compare the poem in these respects with some other Romance(s) you have read.

3. Describe the attitude of Chaucer and of Langland towards the shortcomings of contemporary society.

4. Give an account of the allegory and the personal element in Chaucer's „House of Fame."

5. What are the characteristics of Shakespeare's last period as manifested in „Cymbeline", „The Winter's Tale" and „The Tempest."

6. Discuss the qualities of Shakespeare's historical plays.

7. What are the merits and what the defects of „Paradise Lost"?

8. What are the characteristics of the Caroline Lyrical Poets?

9. What was the attitude of Addison and Steele towards the manners and morals of the 18th century, as it is reflected in their essays?

10. What are the distinct qualities of the Essay at the beginning of the 18th century, and what do you think has been its influence on society?

11. Discuss the characteristics of the „Restoration plays", which contributed to the decay of the drama?

12. What are the individual qualities of each of the comic dramatists of the restoration period?

13. Trace Dr. Johnson's influence on his contemporaries.

14. Discuss Johnson's views of poetry as laid down in his „Lives of the Poets", and in what respects do you consider him an unsafe guide?

15. To what qualities in their works must the popularity of Byron and Scott be ascribed?

16. What difference is there between the ways in which Scott, Byron, Shelley and Keats describe natural scenery?

17. Discuss Charlotte Bronté's position as a transition novelist.

18. Compare the Bronté's with Jane Austen and George Eliot.

19. Some critics have called Thackeray cynical, others sentimental. Give your opinion on these judgements.

20. Analyse the characters of Major Pendennis and his nephew.

21. Discuss the element of sentimentality in the novel of the 18th century.

22. Point out the development of Smollet's genius by comparing Rod. Random with Peregrine Pickle and Humphrey Clinker.

23. Tennyson as a lyrical poet.

24. What qualities in Tennyson's plays render them unsuccessful stageplays?

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 Maart 1908, n°. 60.

N°. 27.

VERSLAG *van het examen voor klerk der posterijen en telegraphie, gehouden van* 23 *Januari tot* 19 *Februari* 1908.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 13 Januari 1908, n°. 152, afdeeling Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de directeur-generaal der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie te 's Gravenhage;

leden:

J. P. van der Haas, hoofd eener school te 's Gravenhage;
J. H. E. W. Zey, commies bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage;
H. Nieukerke, hoofd eener school te 's Gravenhage;
J. Kruyswijk, hoofd eener school te 's Gravenhage;
C. A. Hofman, oud-hoofd eener school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Het geneeskundig onderzoek was opgedragen: van de mannelijke candidaten aan dr. T. W. Beukema en van de vrouwelijke aan dr. Henriëtte Schagen van Soelen, beiden geneeskundigen te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 23 Januari in de concertzaal van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's Gravenhage.

Het omvatte:

1. het maken van een opstel in de Nederlandsche taal, waarvoor 3 onderwerpen ter keuze werden gegeven;
2. het maken van een vlugschrift, bestaande in het overschrijven van een prozastuk in zeer korten tijd;
3. het maken van eene optelsom;
4. het oplossen van rekenkundige vraagstukken;
5. het vertalen van een prozastuk in het Fransch;
6. het vertalen van een prozastuk uit het Engelsch in het Nederlandsch;
7. het vertalen van een prozastuk uit het Duitsch in het Nederlandsch.

Dit examen duurde van 8.30 v.m. tot 4.30 n.m.

De 24ste, 25ste, 27ste en 28ste Januari werden aan de correctie van dat schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen vond plaats in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35, te 's Gravenhage, op de werkdagen van 29 Januari tot en met 19 Februari. De candidaten werden bij groepen van 10 daartoe opgeroepen en het geneeskundig onderzoek werd op dezelfde dagen ingesteld.

Er werden dagelijks 2 zittingen gehouden, de eene van 8 uren v.m. tot 11.20 v.m. en de andere van 1 uur n.m. tot 4.20 n.m.

Het omvatte:

1. onderzoek naar de kennis van de Fransche taal;
2. idem Engelsche taal;
3. idem Duitsche taal;
4. idem aardrijkskunde.

Het onderzoek in elk dier onderdeelen duurde voor iederen candidaat 20 minuten en daarvoor waren 2 commissieleden aangewezen, van wie een als examinator en de tweede als assessor optrad.

Het stond aan den bijzitter vrij zelfstandig alle vragen te stellen, die hij tijdens het onderzoek nuttig of noodig achtte. Voorts had hij tot taak aanteekening te houden van alles wat dienen kon tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van het afgelegd examen.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 156 mannelijke en 39 vrouwelijke candidaten.

Onder de mannelijke candidaten waren:

121 particulieren;
26 tijdelijke hulptelegrafisten;
4 bureel-ambtenaren:
1 assistent bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie;
2 assistenten bij den kantoordienst;
1 conducteur der brievenmalen;
1 brieven- en telegrambesteller.

Vóór en tijdens het examen trokken zich 8 particulieren en 5 tijdelijke hulptelegrafisten terug, en daar er bij het geneeskundig onderzoek 2 candidaten werden afgekeurd, hebben 141 mannelijke candidaten aan het volle examen deelgenomen.

Onder de vrouwelijke candidaten waren:

29 particulieren;
6 tijdelijke hulptelegrafisten;
2 „ hulptelephonisten, en
2 telephonisten.

Vóór en tijdens het examen trokken zich 1 particulier en 1 tijdelijke hulptelegrafist terug, en daar er bij het geneeskundig onderzoek 1 candidaat werd afgekeurd, hebben 36 vrouwelijke candidaten aan het volle examen deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Mannelijke candidaten:

Van de 141 zijn 66 of ruim 46 pct. geslaagd; 75 candidaten werden afgewezen.

Onvoldoende hadden in:

handschrift 3; Nederlandsche taal 28; Fransche taal 46; Engelsche taal 27; Duitsche taal 32; rekenen 30 en aardrijkskunde 41 candidaten.

32 candidaten hadden onvoldoende in 1 vak; 15 in 2 vakken; 16 in 3 vakken; 12 in 4 vakken; 6 in 5 vakken; 2 in 6 vakken en 1 in 7 vakken.

Vrouwelijke candidaten:

van de 36 vrouwelijke candidaten zijn geslaagd 28 of ruim 77 pct.; 8 werden afgewezen.

Onvoldoende hadden in:

handschrift geene; Nederlandsche taal 4; Fransche taal 7; Engelsche taal 6; Duitsche taal 2; rekenen 5 en in aardrijkskunde 2 candidaten.

5 candidaten waren onvoldoende in 1 vak; 4 in 2 vakken; 3 in 3 vakken en 1 in 4 vakken.

Algemeene opmerkingen.

Handschrift.

Het handschrift gaf in vergelijking met vorige examens reden tot tevredenheid. Bij het maken van het vlugschrift bereikten de meeste candidaten de vereischte snelheid, zonder dat de duidelijkheid daaronder leed. Mooie, loopende handen kwamen zeer weinig voor, maar over het algemeen werd het karakter van iedere letter goed bewaard. Het trok de aandacht, dat de letters „k" en „z" door vele candidaten slecht werden gevormd, zelfs door hen die overigens een goed handschrift leverden. Hetzelfde, hoewel in mindere mate, kan ook gezegd worden van de „m", „n", „a" en „d".

Slechts 3 candidaten kregen voor dit onderdeel een onvoldoende cijfer.

Nederlandsche taal.

De uitslag van het onderzoek naar de kennis van de Nederlandsche taal kan bevredigend genoemd worden, daar 62 pct. der opstellen zonder taalfouten waren.

Het bleek, dat het velen candidaten moeite kostte bij het onderwerp te blijven, dat ter behandeling was opgegeven; zij gaven allerlei beschouwingen en beschrijvingen, waarvan het verband met de te bewerken stof te dikwijls heel ver te zoeken was. Er werden weinig candidaten gevonden die kort en krachtig en in logische volgorde de gedachten wisten te vertolken, die het onderwerp bij hen had opgewekt.

Niet dan bij hooge uitzondering werd de commissie verrast door een oorspronkelijk beeld of eene juiste vergelijking.

De inhoud der opstellen was over het algemeen zeer middelmatig.

Fransche taal.

Het gelukte het grootste deel der candidaten van de opgave ter vertaling in het Fransch eene overzetting te leveren, die aan matig gestelde eischen voldeed.

Bij het mondeling gedeelte waren vaardigheid en uitspraak weder de grootste struikelblokken. Het bleek, dat het meerendeel der candidaten niet de gewoonte heeft bij het onderwijs zooveel mogelijk Fransch te spreken. Deed men dit méér, dan zou het den examinator niet zoo moeilijk vallen naar aanleiding van eene

plaat, voorstellende een onderwerp uit het dagelijksch leven, een zeer eenvoudig gesprek te voeren. Wat de uitspraak betreft, bleek het, dat vele candidaten zeer weinig overluid lezen. Op het examen ondervindt men daarvan de nadeelige gevolgen door herhaaldelijk te zondigen tegen de eenvoudigste regels voor de uitspraak.

Engelsche taal.

De vertaling van het meerendeel der candidaten gaf reden tot tevredenheid.

Dit was echter niet het geval met den uitslag van het mondeling examen. Ofschoon het onderzoek naar de bekendheid met de regelen der spraakkunst werd beperkt tot die onderdeelen waarvan de kennis, ter vermijding van grove fouten, noodzakelijk moet worden geacht, toonden verscheidene candidaten aan dezen matigen eisch niet te kunnen voldoen.

Uitspraak en vaardigheid in het spreken waren meermalen onvoldoende.

Duitsche taal.

Aan ruim 83 pct. der candidaten kon voor het schriftelijk werk een voldoend of een meer dan voldoend cijfer worden toegekend, wat voor velen zeker hooger had kunnen zijn, indien aan dat werk in den daarvoor gestelden tijd meer zorg ware besteed.

Bij het mondeling onderzoek werd door ongeveer 76 pct. der candidaten een voldoend of een meer dan voldoend cijfer verkregen. Bij velen liet echter de uitspraak te wenschen over en bleek de woordenkennis gering, terwijl de toepassing der eenvoudigste taalregels en het lezen van Hoogduitsch schrift van te weinig oefening getuigden.

Rekenen.

Nog altijd is voor vele candidaten het vlug en correct optellen eene te moeilijke taak, en toch is deze eisch van niet geringe beteekenis voor ambtenaren, die dagelijks lange cijferreeksen in staten en registers hebben op te tellen. De gegeven optelsom werd slechts door 30 pct. der candidaten zonder fout gemaakt.

De kennis van ons stelsel van maten en gewichten was over het algemeen bevredigend.

De rekenkundige vraagstukken werden door 30 pct. der candidaten goed opgelost; terwijl aan 65 pct. het cijfer „voldoende" kon worden toegekend.

Aardrijkskunde.

In dit onderdeel moest aan ruim 24 pct. der candidaten een onvoldoend cijfer worden toegekend. Dit minder gunstige resultaat moet vooral geweten worden aan de verkeerde voorstelling, die zij zich van de eischen van dit examen hebben gemaakt. Zij meenden daaraan te kunnen voldoen door het uit het hoofd leeren van lange reeksen van plaatsnamen zonder daarbij de kaart te raadplegen. Het gevolg daarvan was, dat zij zich op eene blinde kaart niet wisten te oriënteeren, omdat zij geen begrip hadden van de ligging en den afstand der plaatsen onderling.

Hiertegenover staat dat 31 pct. der candidaten blijk gaven van deugdelijke studie; aan hen konden de cijfers voor „zeer goed" of „uitmuntend" worden toegekend.

's Gravenhage, 28 Februari 1908.

De Voorzitter der Examen-commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 3 April 1908, n°. 80.

N°. 28.

VERSLAG DER COMMISSIE, *ingesteld bij beschikking van de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog van* $\frac{\textit{20 Juli 1906, no. 10736}^{1}\textit{, afd. Onderwijs,}}{\textit{24 Juli 1906, Kabinet litt. O 44,}}$ *in zake de bevordering van de lichamelijke geoefendheid der Nederlandsche Jongelingschap.*

Inleiding.

Bij bovenvermelde beschikking werd benoemd eene Commissie, met opdracht te onderzoeken: „welke maatregelen genomen moeten worden om te bevorderen, dat de Nederlandsche jongeling bij het bereiken van den dienstplichtigen leeftijd, zonder eene bijzondere opleiding te ontvangen, voldoe aan de voor verkorten eerste-oefeningstijd te stellen eischen van lichamelijke geoefendheid en die maatregelen in bepaalde voorstellen te belichamen".

In de Commissie werden benoemd:

Tot lid en voorzitter J. B. Verhey, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Rotterdam;

tot leden:

J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst, kolonel-commandant van het regiment grenadiers en jagers, te 's Gravenhage;
G. A. Buhlman, kolonel-commandant van het 3de regiment infanterie, te Bergen-op-Zoom;
Dr. C. J. Eggink, inspecteur der gymnasia, te 's Gravenhage;
K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage;
Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich, inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie, te Roermond, en

S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam.

Door een samenloop van verschillende omstandigheden kon de Commissie eerst den 1sten October 1906 met haren arbeid beginnen. Hare vergaderingen werden te 's Gravenhage gehouden. Van de haar verleende machtiging maakten enkele leden gebruik tot het bijwonen van vergaderingen te Amsterdam en Utrecht, waarin onderwerpen, in verband met hare taak, werden behandeld. Voorts bezochten de leden verschillende gymnastiekscholen te Rotterdam, terwijl ten slotte enkele malen werd gebruik gemaakt van de bevoegdheid, gegeven bij Koninklijk besluit van 1 December 1906 n°. 65, om personen, wier mededeelingen voor de Commissie van belang konden zijn, in hare bijeenkomsten te hooren.

De vergaderingen moesten herhaaldelijk wegens ziekte van sommige leden der Commissie worden verdaagd, terwijl zoowel de voorbereiding van de bespreking der verschillende onderwerpen als de moeilijkheid om de leden op bepaalde dagen voor eene vergadering bijeen te krijgen, vertragend op den arbeid der Commissie hebben gewerkt.

Reeds bij den aanvang van hare taak voelde de Commissie het bezwaar, niet over een Secretaris te kunnen beschikken, een bezwaar, dat vooral woog, omdat alle leden in veelomvattenden maatschappelijken werkkring zijn geplaatst. Als jongste lid belastte ten laatste de heer S. van Aken zich met deze functie, waarvoor de Commissie hem hier oprechten dank betuigt.

Bij het bespreken van de maatregelen, die moeten worden genomen, om het doel in de opdracht vermeld te bereiken, heeft de Commissie gemeend, dat zij niet moest vooropstellen de mate van lichamelijke geoefendheid, die noodig zou zijn, om een bepaalde inkorting van den eerste-oefeningstijd te verkrijgen. Zij heeft er naar gestreefd maatregelen te beramen die, met inachtneming van de grenzen, door maatschappelijke en economische verhoudingen gesteld, de lichamelijke geoefendheid der jongelieden zoo hoog mogelijk kunnen opvoeren. Het legerbestuur zal ten slotte moeten beoordeelen, in hoever daardoor verkorting van eerste-oefeningstijd kan worden toegestaan.

Als eersten eisch stelde de Commissie *de beoefening der gymnastiek*, omdat daardoor de jongelieden geschikt gemaakt kunnen worden, al dadelijk in het leger de militaire oefeningen met vrucht te beginnen en die oefeningen zelve spoediger aan te leeren.

Tegelijk verschaft zij het voor den dienst in het leger noodzakelijke weerstands- en volhardingsvermogen, en dient dus het algemeen volksbelang.

Naast de beoefening der gymnastiek meende de Commissie de oefening in het schieten in den kring harer beschouwingen te moeten opnemen. Bedrevenheid in het schieten zal op zichzelve een factor kunnen zijn voor verkorting van den eerste-oefeningstijd, terwijl oefening in het schieten tegelijk van groote waarde is ter ontwikkeling van het gezichtsvermogen, tot het beheerschen der zenuwen en tot versterking van spieren.

Verder meende de Commissie niet te moeten gaan. Andere oefeningen, als: zwemmen, schermen, exerceeren en tirailleeren, hoezeer geschikt om de lichamelijke geoefendheid en geschiktheid te verhoogen, werden buiten beschouwing gelaten; eensdeels, omdat de invoering daarvan de regeling van de lichamelijke voorbereiding te gecompliceerd zoude maken; anderdeels, omdat militaire oefeningen, als b.v. tirailleeren, het best in het leger kunnen worden onderwezen, en de door gymnastiek reeds verkregen lichamelijke geoefendheid het aanleeren daarvan toch zeer zal vergemakkelijken.

Na uitvoerige gedachtenwisseling kwam de Commissie tot de overtuiging, dat, ter bereiking van het doel, reeds op jeugdigen leeftijd met een opzettelijke lichamelijke opvoedig naar een vast leerplan moet begonnen worden en dat deze, zoo mogelijk, tot aan den dienstplichtigen leeftijd moet worden voortgezet.

Zij besloot daarom:

In de eerste plaats een onderzoek in te stellen naar den huidigen stand van het gymnastiek-onderwijs *op de scholen* voor lager, middelbaar en gymnasiaal onderwijs;

te overwegen de vraag, of verplicht onderwijs in de gymnastiek op de scholen moest worden ingevoerd en na te gaan, langs welke wegen die invoering zou zijn te bereiken.

In verband daarmede kwamen aan de orde de volgende onderwerpen:

a. de regeling van het onderwijs;
b. het vormen van leerkrachten;
c. het oprichten van een centrale gymnastiekschool;
d. het instellen van toezicht op het gymnastiek-onderwijs en
e. de kosten.

Daarna vormde het onderwijs in lichaamsoefeningen voor de *niet meer schoolgaande* jeugd een onderwerp van de overweging der Commissie. Hoe dat te doen plaats hebben? Moest en kon dat verplicht worden gesteld of ware de lichamelijke geoefendheid langs vrijwilligen weg te bereiken?

Zij onderwierp ook het invoeren van schietonderricht aan een onderzoek.

De eventueel te nemen maatregelen werden besproken en ook

de kosten, die aan de uitvoering zouden verbonden zijn.

Een en ander wordt in het volgende nader ontwikkeld, terwijl getracht is, waar mogelijk, de voorstellen der Commissie in concreten vorm samen te vatten en in ontwerpen voor wetswijzigingen en Koninklijke besluiten te belichamen.

HOOFDSTUK I

1ste Afdeeling.

De Lichaamsoefeningen op de Scholen.

Na een nauwgezet onderzoek van de middelen, waarmede het doel van de opdracht zou kunnen worden bereikt, kwam de Commissie tot de overtuiging, dat een goede regeling van het gymnastiek-onderwijs *op de scholen* de grondslag moet zijn voor alle verdere maatregelen.

Onder gymnastiek wordt hier verstaan de algemeen gebruikelijke leerstof: „vrije- en orde-oefeningen, toestel-oefeningen, volksoefeningen en spelen, benevens het openluchtspel."

Het standpunt, dat reeds op de lagere school op jeugdigen leeftijd met oefenen moet begonnen worden, moge door het volgende nader worden toegelicht.

De gymnastiek is een opvoedingsmiddel, uitnemend geschikt om een doeltreffende ontwikkeling van den mensch mogelijk te maken. Niettegenstaande de hooge waarde waarop in andere landen de lichaamsoefeningen worden geschat, niettegenstaande de regeling van het gymnastiek-onderwijs te onzent bij de wet en in weerwil van de zorg in vele gemeenten daaraan besteed, wordt toch nog in verreweg de meeste scholen de lichaamsoefening als een bijzaak beschouwd en al het mogelijke gedaan om de beteekenis ervan te verkleinen, ten einde aan den plicht tot invoering te ontkomen.

De lichamelijke opvoeding wordt dikwijls beschouwd niet in verband, doch in tegenstelling met de geestesopvoeding en in de gymnastische oefeningen wordt veelal niets anders gezien dan bewegingen, waarvan het einddoel uiterlijke vaardigheid is. Deze meening is echter onjuist.

Iemand met een zwak en onhandig lichaam is in al zijn doen en laten binnen enge perken begrensd; het lichaam is ongeschikt aan den wil te gehoorzamen, onbekwaam om de bevelen van den geest uit te voeren. De gymnastiek komt aan deze bezwaren tegemoet, omdat ze den wil ontwikkelt en versterkt, terwijl ze bovendien zelfkennis en zelfvertrouwen kweekt.

Zij is als volksopvoedingsmiddel dus van de grootste beteekenis en daarom dringt de Commissie op de algemeene invoering van lichaamsoefeningen op de scholen aan. Zij moet dit echter ook

doen, omdat langs dien weg, naar hare overtuiging, het verkrijgen van voldoende lichamelijke geoefendheid om in het algemeen den eerste-oefeningstijd te kunnen verkorten, het spoedigst kan worden bereikt.

De Commissie wenscht op jeugdigen leeftijd met deze oefeningen te doen beginnen, nl. op ongeveer 9-jarigen leeftijd (4de schooljaar), omdat zij de overtuiging heeft, dat het doel van hare opdracht geen ander kan zijn, dan den grondslag te leggen voor hetgeen werkelijk te bereiken is. Zeer weinig is te bereiken, als men de leerlingen te lang aan de schoolbank bindt, ten einde uitsluitend den geest te ontwikkelen. Goed geleide lichaamsoefeningen, aan de hand van een weloverwogen leerplan, moeten de noodige ofwisseling geven om den grond te leggen voor de strijdbaarheid, die men op militieplichtigen leeftijd wenscht te bereiken.

Naar het oordeel der Commissie bestaat er nauw verband tusschen die strijdbaarheid en de in de jeugd verkregen lichamelijke ontwikkeling en geoefendheid.

Een uitvoerig physiologisch betoog, noodig om de juistheid van deze stelling aan te toonen, zou de grenzen van dit rapport verre overschrijden; de Commissie meent daarom met de volgende opmerkingen te kunnen volstaan.

Door het kind lichaamsoefeningen te doen uitvoeren in de periode van zijn groei en zijn ontwikkeling, worden de nadeelen voorkomen, die bij verzuim dier oefeningen zoo licht optreden.

Waar de tot volle ontwikkeling gebrachte organen, vooral die voor bloedbeweging en ademhaling, de grondslag zijn voor de lichamelijke weerstandskracht en deze wederom de eerste voorwaarde is voor militaire strijdbaarheid, moet men er naar streven, de ontwikkeling dier organen zoo geleidelijk en krachtig mogelijk te doen plaats hebben.

Voor de lichamelijke vaardigheid en de daarmede in direct verband staande geesteshoedanigheden (tegenwoordigheid van geest, vastberadenheid, zelfvertrouwen en moed) gelden geheel dezelfde overwegingen. Gezwegen nog van de bezwaren van persoonlijken en materieelen aard (leerkrachten, lokalen en leermiddelen) verbonden aan het oefenen van jongelingen, die op later leeftijd beginnen, zal men, als dit niet op den grondslag der schoolgymnastiek kan geschieden, bij hen op dezelfde moeilijkheden stuiten, die nu in het leger bij de ongeoefenden overwonnen moeten worden. De zoo beteekenisvolle factor, „genoegen in het oefenen" wordt gemist en de verlangde, wèl bereikbare geoefendheid zeker niet verkregen. De ervaring heeft geleerd, dat op de geoefendheid, in de lagere scholen opgedaan, gemakkelijk kan worden voortgebouwd.

Een blik in het hierbij gevoegde normaal-leerplan (Zie Bijlage no. 10) zal zeker wel de overtuiging vestigen, dat bij het einde van den leerplichtigen leeftijd reeds een zoo belangrijke graad van geoefendheid in loopen, springen, klimmen, enz., bereikt is, dat deze voor langen tijd, en zeker tot aan het begin van een eventueel in te stellen oefenplicht, hare waarde blijft behouden.

In Zwitserland wordt in de laatste jaren bij het indiensttreden der recruten een onderzoek ingesteld naar hunne lichamelijke geoefendheid. In het jaarboek over het schoolwezen in Zwitserland (1905), worden op bladz. 95—99 daaromtrent belangrijke gegevens verstrekt en uit de op bladz. 98 voorkomende tabel blijkt, dat het in de school gegeven gymnastiek-onderricht zijn gunstigen invloed op de lichamelijke geoefendheid zelfs nog deed gevoelen bij het indiensttreden.

Bij de bespreking van de organisatie der lichaamsoefeningen voor de scholen rees in den boezem der Commissie de vraag, of zij de lichaamsoefeningen der vrouwelijke jeugd ook binnen den kring van hare beschouwingen zou opnemen. Zij wist wel, dat hare opdracht uitsluitend de mannelijke jeugd betrof, doch zij kon, om voor de hand liggende redenen, de lichamelijke opvoeding der vrouw niet onaangeroerd laten.

Eenstemmig toch was zij van oordeel, dat, indien men door wijziging van de Wet op het lager onderwijs de gymnastiek voor de jongens verplicht zou willen stellen, de meisjes niet buitengesloten mogen worden.

De uitgaven zullen er niet belangrijk door stijgen, omdat de leerkrachten toch gevormd, lokalen gebouwd en leermiddelen verstrekt moeten worden. Het niet verplicht stellen van dit vak voor de meisjes zou ook in strijd zijn met het beginsel van de nu vigeerende bepalingen der Wet, die, ten opzichte van de vrije- en orde-oefeningen, jongens en meisjes gelijkstellen.

De Commissie meent, dat de hygiënische overwegingen, die voor verplicht oefenen voor de jongens kunnen aangevoerd worden, niet minder voor de meisjes gelden. In laatste instantie wordt bovendien het weerbaarheidsvraagstuk ook door de hoedanigheden der vrouw beheerscht, omdat een krachtig gezond geslacht mede afhankelijk is van de physieke gesteldheid der moeder.

De Regeling van het Gymnastiek-onderwijs.

A. *Lagere Scholen.*

Wanneer het vaststaat, dat onderwijs in gymnastiek op de scholen noodzakelijk is en de grondslag voor de te bereiken ge-

oefendheid moet zijn, dient in de eerste plaats de vraag te worden beantwoord, hoe de organisatie daarvan op de lagere scholen behoort te wezen.

a. Duur.

De Commissie stelt op den voorgrond, dat, om van dit onderwijs het gewenschte nut te hebben, daarvoor een behoorlijke tijd moet beschikbaar gesteld worden; zij nam daarvoor aan drie geheele lessen van 50 of 60 minuten per week, indien mogelijk te geven in zes lessen van halven tijdduur.

De overwegingen, die tot dit laatste hebben geleid, zijn de volgende:

De nadeelen van het schoolleven voor de gezondheid der leerlingen ontstaan niet in de eerste plaats door de hoeveelheid geestesarbeid, die van de kinderen verlangd wordt, doch vooral door het niet afwisselen van dien arbeid met goed gekozen lichaamsoefeningen.

Omdat de behoefte aan die afwisseling een dagelijks wederkeerende is, meent de Commissie, dat daaraan ook zoo mogelijk dagelijks moet worden tegemoet gekomen en wel bij voorkeur tijdens de langste schooltijden. De vrije Woensdag- en Zaterdagnamiddagen wenscht zij te laten voortbestaan, vooral omdat deze bijzonder geschikt zijn voor de vrije beoefening van de verschillende op de school geleerde en andere openluchtspelen.

De ondervinding, met het onderwijs in vak *j* opgedaan, heeft geleerd, dat een groot aantal gemeentebesturen, daarin ondersteund door meegaand schooltoezicht en toegeeflijke Gedeputeerde Staten, de invoering van dit vak tot een doode letter hebben gemaakt (zie Bijlage 6). De goede bedoeling van den Wetgever, die door invoering van de vrije- en orde-oefeningen eene algemeene lichamelijke volksopvoeding wilde voorbereiden, mislukte dientengevolge volkomen.

Om eene herhaling hiervan onmogelijk te maken, stelt de Commissie voor, de verplichting tot het doen onderwijzen van lichaamsoefeningen, gedurende den boven opgegeven tijd, in de Wet vast te leggen.

Zij is zich volkomen bewust, dat met het opleggen van deze verplichting het door haar gewenschte onderwijs nog niet zal zijn ingevoerd, doch zij is tevens overtuigd, dat deze wettelijke verplichting met de daarbij voorgestelde organisatie aan het verkrijgen van den normalen toestand in niet geringe mate zal bevorderlijk zijn.

b. Aanvang.

Eerst in het vierde schooljaar der lagere school moet, naar

het oordeel der Commissie, met het eigenlijke gymnastiek-onderwijs worden begonnen, omdat dan eerst met vrucht stelselmatig oefenen mogelijk is; het leerplan moet dan worden gevolgd en het onderwijs alleen gegeven mogen worden door bevoegden.

In de lagere-schooljaren wil de Commissie de gymnastiek behandeld zien als spel. Er kunnen dus wel aanwijzingen gegeven worden, hoe de spelen moeten worden geleid, maar van methodische behandeling der leerstof moet nog geen sprake zijn en dit behoeft ook niet. In die jaren zij de schooltijd, die niet op de schoolbanken wordt doorgebracht, voornamelijk aan spelen gewijd, terwijl bij de keuze van deze met den leeftijd der kinderen moet worden rekening gehouden. In die lagere leerjaren kan dus het spel geleid worden door onderwijzers en onderwijzeressen, die niet de bevoegdheid hebben om in de gymnastiek les te geven.

c. Oefenplaatsen.

Blijkens een door de Commissie ingesteld onderzoek bestaan er in het land 4438 lagere scholen (openbare en bijzondere), waar jongens onderwijs ontvangen.

833 Scholen beschikken over een gymnastieklokaal en 2480 over een speelplaats. De overige 1125 scholen hebben gymnastieklokaal noch speelplaats.

Het geregeld onderwijzen van lichaamsoefeningen is naar het oordeel der Commissie slechts mogelijk, indien aan elke school een gelegenheid daartoe beschikbaar is. De ideale toestand zou zijn een ruime speelplaats, voorzien van de noodige leermiddelen en daarnaast een lokaal, waarvan in den winter en, in ons afwisselend klimaat, ook in de andere jaargetijden het gewenschte gebruik kon worden gemaakt.

Met de bestaande toestanden moet evenwel rekening gehouden worden. Buiten gebruik gestelde gebouwen zullen in vele gevallen kunnen worden ingericht, terwijl van leegstaande schoollokalen eveneens kan worden gebruik gemaakt. In navolging van hetgeen reeds in enkele steden geschiedt, zou het overweging verdienen om in bepaalde centra voor verschillende scholen één lokaal te bouwen. Ook zou, waar door het Rijk voor de oefeningen boven den leerplichtigen leeftijd een lokaal gesticht is, daarvan door die scholen kunnen gebruik gemaakt worden, welke niet verder dan ± 1 K.M. van dit lokaal verwijderd liggen. De scholen, op grooteren afstand daarvan gelegen, moeten het recht hebben, indien nog uren beschikbaar zijn, zich mede van die lokalen te bedienen.

Intusschen, men mag het verplicht stellen van lichaamsoefeningen voor de scholen niet geheel afhankelijk stellen van lokalen

en zulks te meer niet, omdat er gevallen denkbaar zijn, waarin het niet wel mogelijk is de beschikking over een lokaal te krijgen. Op dezen grond de verplichting niet op te leggen, zou gelijk staan met een verschuiving van de invoering der lichaamsoefeningen ad calendas graecas.

Ook op speelplaatsen toch zijn gymnastiektoestellen aan te brengen, die tegen weer en wind bestand zijn of daartegen beschermd kunnen worden.

Verplaatsbare leermiddelen, stokken, staven, spring- en speelgereedschappen kunnen onder meer op openbare pleinen, op een weide en op andere beschikbare terreinen, ja zelf, zoo noodig, op den publieken weg met vrucht worden gebruikt.

Het schooltoezicht, in casu de inspecteurs van het lager onderwijs, in overleg met en op advies van den in hun ressort werkzamen inspecteur der gymnastiek, bepalen, hoe in verschillende omstandigheden zal moeten worden gehandeld. Altijd zal hier echter op den voorgrond moeten staan, dat zulke overgangstoestanden gaandeweg moeten verdwijnen en krachtig aangestuurd moet worden op hetgeen de wet en de Koninklijke besluiten, tot uitvoering der wet, zullen eischen.

Het is hier de plaats om mede te deelen, dat de Commissie op de gronden, aangegeven op bladz. 22 e. v., zich ambtenaren denkt, aan wien zij den naam van inspecteurs van het gymnastiekonderwijs heeft gegeven en die door haar beslist noodig worden geacht om een doeltreffende invoering van het gymnastiek-onderwijs op de scholen mogelijk te maken en toezicht op de uitvoering te doen oefenen, niet alleen bij het lager onderwijs. maar ook op middelbare scholen en gymnasia.

Ter zake van den aanbouw van gymnastieklokalen kunnen de volgende opmerkingen tot grondslag dienen.

De afmetingen van een gymnastieklokaal moeten in overeenstemming zijn met het aantal leerlingen, dat daarin tegelijk onderwijs moet ontvangen; ze mogen echter, met het oog op sommige belangrijke oefeningen, niet beneden zekere minima gaan.

Reeds in gebruik zijnde lokalen zullen aanvankelijk slechts bij uiterste noodzakelijkheid afgekeurd mogen worden, terwijl voorts, in verband met het oefenen na den leerplichtigen leeftijd, er naar gestreefd moet worden om een zeker aantal lokalen te verkrijgen, van grootere afmetingen, dan alleen voor de school zou noodig zijn.

Als afmeting voor een normaal lokaal, meent de Commissie 20 × 10 × 6 M. te moeten aanbevelen. Een lokaal van 12 × 6 × 4 M. acht ze voor niet te groote klassen bruikbaar. (Zie Bij-

lage n°. 4, die het Koninklijk Besluit bevat, dat den bouw van gymnastieklokalen voor de lagere school regelt).

Hoe gewenscht het ook moge zijn bij den aanbouw van nieuwe lokalen met vorenstaande afmetingen rekening te houden, zal het echter dikwijls voorkomen, dat, in verband met beschikbare ruimte en plaatselijke omstandigheden, daarvan moet worden afgeweken. De betrokken autoriteit zal na ingewonnen bericht van het toezicht op het gymnastiek-onderwijs in dergelijke gevallen moeten beslissen.

Uit van deskundigen ontvangen opgaven is gebleken, dat de kosten voor den aanbouw van een lokaal in de meeste gemeenten varieeren tusschen f 6 en f 8 per M³. Met weglating van alle overdaad, hetgeen uit hygiënische overwegingen ook het best wordt geacht, zal men f 6 per M³. als basis kunnen aannemen.

Een lokaal van gemiddelde afmetingen, 600 M³., zal dus f 3600 en eenvoudig gemeubileerd f 3900 kosten.

Als het lokaal tevens voor oefenplaats van jongelieden boven den leerplichtigen leeftijd moet dienen, zal laatstvermelde som f 4100 bedragen, omdat een grooter aantal leermiddelen en van zwaarder constructie zal moeten worden aangeschaft.

Door jaarlijks f 400 000 op de Rijksbegrooting te brengen, meent de Commissie, dat in 15 à 20 jaren in de behoefte aan lokalen zal zijn voorzien.

d. Leerplan.

Het volgen van een normaal leerplan (reeds van af het begin van het vierde schooljaar lagere school) wordt door de Commissie wenschelijk geacht om zooveel mogelijk het peil der geoefendheid in handen te houden en tegelijk door geheel het land eenzelfden graad van geoefendheid te kunnen verkrijgen.

Door de Commissie is een leerplan ontworpen, dat voldoende vrijheid van beweging laat aan den onderwijzer en tegelijk waarborgt, dat het algemeen belang, in casu het rekening houden met den physieken toestand op verschillende leeftijden, naar behooren wordt behartigd.

Dit leerplan, dat bij voortgezette oefening ongeveer tot aan den 19-jarigen leeftijd kan worden gevolgd, is in zijn geheel als Bijlage n°. 10 opgenomen en voorzien van een toelichtende inleiding, waarnaar hier verwezen wordt.

Voor zooverre dat leerplan de lagere school betreft, worde er hier op gewezen dat, hoewel in de laagste drie schooljaren geen gymnastiek wordt gewenscht, op het leerplan toch is aangegeven, welke leerstof de onderwijzer in die schooljaren bij het spelend oefenen gebruiken kan.

Als gevolg van bovenstaande beschouwingen zouden in de Wet op het L. O. wijzigingen moeten plaats hebben, die

a. het gymnastiek-onderwijs verplicht stellen;

b. de subsidiën regelen voor den bouw van lokalen;

c. bepalingen bevatten betreffende het salarieeren van onderwijzers, die de bevoegdheid hebben om op de lagere school les te geven in de gymnastiek;

d. den toegang tot de lagere scholen moeten verschaffen aan de inspecteurs van het gymnastiek-onderwijs.

In Bijlage n°. 1 zijn de wijzigingen, die ingevolge het bovenstaande in de Wet op het L. O. noodig zouden zijn, aangegeven. Tevens zijn daarin opgenomen de wijzigingen, noodig voor de splitsing van akte *j* en de wijziging der examens, waarover nader wordt gehandeld op bladz. 17 e. v. van dit verslag.

B. *Middelbare Scholen.*

Uit een ingesteld onderzoek naar den toestand van het gymnastiek-onderwijs op de middelbare scholen bleek, dat op alle H. B. S. met 3 j. c. in alle klassen gymnastiek-onderwijs wordt gegeven.

Van de H. B. S. met 5 j. c. wordt aan 27 scholen het onderwijs in alle klassen gegeven; aan 18 scholen *niet* aan alle klassen. De vrijstelling betreft in 10 gevallen de 4de en 5de en in 8 gevallen de 5de klasse, dus juist de leerjaren, die den dienstplchtigen leeftijd onmiddellijk voorafgaan.

Behalve deze ongemotiveerde vrijstellingen van geheele klassen zijn op verschillende scholen nog een grooter of kleiner aantal leerlingen vrijgesteld, behoorende tot klassen die wel gymnastiek-onderwijs ontvangen.

Het totaal der vrijstellingen omvat ongeveer een vijfde gedeelte van het aantal leerlingen.

Ook ten opzichte van den tijd, voor het gymnastiek-onderwijs uitgetrokken, heerscht dezelfde stelselloosheid.

Op de H. B. S. met 3 j. c. wordt vrij algemeen aan iedere klasse twee uur per week gymnastiekles gegeven. Een uitzondering op dezen regel maken een achttal scholen, waar één of meer klassen minder dan twee uur les ontvangen. Een navolgenswaardig voorbeeld geeft de school te Winterswijk, waar elke klasse vier uren per week les krijgt.

Zoowel ten opzichte van de vrijstellingen als van de regeling der lessen is de toestand aan de H. B. S. met 5 j. c. veel ongunstiger dan die aan de scholen met 3 j. c. Slechts aan 14 H.

B. S. met 5 j. c wordt in *alle* klassen 2 uur gymnastiekles per week gegeven. Aan 13 scholen wordt aan de grootste helft der klassen 2 uur, aan de kleinste helft minder uren of in 't geheel geen les gegeven.

Aan 11 scholen wordt aan de kleinste helft der klassen 2 uur en aan de grootste helft minder dan 2 uren of in 't geheel geen gymnastiekles gegeven.

Aan één school ontvangen alle klassen minder dan twee uren per week les.

De hier geschetste verscheidenheid van opvattingen geeft der Commisie aanleiding op een verscherpte regeling aan te dringen.

Gewenscht komt haar voor een vaststelling van het geheele leerprogramma bij Koninklijk besluit zooals bij de gymnasia, en opneming daarin van gymnastiek-onderwijs gedurende drie lessen van 50 à 60 minuten per week, indien mogelijk te geven in zes lessen van halven tijdduur.

Door dezen maatregel zal het mogelijk zijn, het gymnastiek-onderwijs de plaats te verzekeren, die het in het belang, vooral van de studeerende jongelingschap, moet innemen.

Wanneer dan bij de samenstelling van den rooster de gymnastiek op oordeelkundige wijze tusschen de andere vakken wordt gerangschikt en bij de overgangs-examens ook rekening wordt gehouden met het cijfer voor de gymnastiek toegekend, op de wijze als hierna wordt aangegeven, dan zal de lichamelijke geoefendheid van de leerlingen dezer scholen, die zeker de stof moeten vormen, waaruit kader kan getrokken worden, het gewenschte peil gemakkelijk bereiken.

De Commissie kwam voorts tot het besluit, dat naast het diploma, dat na het doorloopen der school en na afgelegd eindexamen wordt uitgereikt, door den gymnastiekleeraar, in overleg met den directeur der school, een verklaring zal worden afgegeven, waaruit blijkt, met welk gevolg de leerling aan het gymnastiek-onderwijs heeft deelgenomen.

De bedoeling hiervan is, aan de gymnastiek op de school de haar toekomende plaats te verzekeren. Zelfs werd overwogen het denkbeeld om de gymnastiek onder de vakken van het eindexamen op te nemen; de overweging echter, dat de physieke gesteldheid van de candidaten hierbij tot onbillijkheden zou kunnen leiden, deed de Commissie besluiten dien eisch niet te stellen.

De Commissie meent verder, dat geheele of gedeeltelijke vrijstelling van het gymnastiek-onderwijs uitsluitend behoort te worden verleend op een gemotiveerde en door een geneeskundige onderteekende verklaring, welke zoo noodig elke 3 maanden zal moeten worden vernieuwd. Een vrijgestelde zal door den directeur

kunnen worden verplicht de lessen bij te wonen, tenzij de geneesheer daartegen bezwaar heeft.

Voorts moet, zal de gymnastiekleeraar tegenover zijne leerlingen en onder zijne collega's de plaats innemen, die hem als onderwijzer aan de middelbare school toekomt, van hem een zekere graad van algemeene ontwikkeling worden gevorderd, voor hij aan de eigenlijke vakstudie begint of zich aan het akte-examen onderwerpt.

Als gevolg van bovenstaande beschouwingen zou men dus moeten komen tot:

a. Vaststelling van het leerprogramma bij Koninklijk besluit voor alle H. B. scholen (openbare en bijzondere), land- en tuinbouwscholen;

b. Opneming in het programma van drie volle lessen of zes lessen van halven tijdduur gymnastiek-onderwijs per week voor alle klassen. Indien mogelijk één les daarvan aan openluchtspel te wijden;

c. Het rekening houden bij de overgangsexamens met het cijfer voor gymnastiek, door den gymnastiekleeraar gegeven;

d. Het afgeven van een verklaring voor gymnastiek, naast het einddiploma;

e. Het verleenen van vrijstelling, uitsluitend op een door een geneeskundige afgegeven, gemotiveerde verklaring;

f. Het eischen van een bepaalden graad van algemeene ontwikkeling van den adspirant voor de akte M. O. alvorens hij zich aan het examen voor die akte onderwerpt.

In de Bijlagen 2 en 9 wordt zulks nader behandeld.

C. Gymnasia.

In art. 5 der H.-O.-Wet wordt de gymnastiek genoemd onder de vakken, waarin aan de gymnasia onderwijs kan gegeven worden. Het wordt dus aan de gemeenteraden (en aan de besturen der bijzondere scholen) overgelaten te beslissen, of er aan de gymnasia al dan niet onderwijs in dat vak zal worden gegeven. Daarbij blijft het dan nog de vraag, of daar, waar de gemeenteraad (of het bestuur der bijzondere school) besloten heeft onderwijs in de gymnastiek te doen geven, de leerlingen verplicht kunnen worden dit onderwijs te volgen. Slechts in zeer enkele gemeenten stelt de verordening het volgen van dat onderwijs voor de leerlingen verplicht, in de overige is het vak voor de leerlingen geheel facultatief.

Openbare gymnasia zijn gevestigd in 30 gemeenten. In 16 van

deze gemeenten bestaat voor de gymnasiasten gelegenheid onderwijs in de gymnastiek te ontvangen. Het geheele getal der leerlingen aan alle gymnasia bedroeg op 1 Januari 1906 2026; dat aan de 16 gymnasia, waar onderwijs in de gymnastiek verplicht of verkrijgbaar is 1326, en van deze leerlingen nemen er slechts 583 aan de gymnastiek-lessen deel. Op 1 Januari 1890 telden de gymnasia in het geheel 2502 leerlingen; de 14 gymnasia, waar onderwijs in de gymnastiek gegeven werd, 1425, en het totaal der leerlingen voor gymnastiek bedroeg toen 877. Terwijl dus het totaal der leerlingen aan de gymnasia met gymnastiek-onderwijs met ongeveer 100 daalde, nam het cijfer der leerlingen, die aan de gymnastiek-lessen deelnamen, met ongeveer 300 af. Deze vermindering is in werkelijkheid eenigszins geringer, omdat men in aanmerking moet nemen, dat het aantal vrouwelijke leerlingen op de gymnasia zeer aanmerkelijk toegenomen is en deze rubriek van leerlingen slechts zelden gymnastiek-onderwijs ontvangt. Niettemin is de vermindering zeer aanzienlijk.

Aan de „aangewezen bijzondere gymnasia”, 10 in aantal, is de toestand nog veel ongunstiger. Deze tellen in het geheel 995 leerlingen; aan 4 der bedoelde inrichtingen, te zamen 469 leerlingen tellende, bestaat gelegenheid om gymnastiek-onderwijs te ontvangen; daarvan wordt slechts door 144 leerlingen gebruik gemaakt. Aan de openbare gymnasia bedraagt het aantal der deelnemers aan de gymnastiek-lessen 28,7 pCt., aan de bijzondere slechts 14,5 pCt.

Is de deelneming, zooals uit het bovenstaande blijkt, gering, daarbij komt nog, dat de tijd, voor het gymnastiek-onderwijs bestemd, veel te karig toegemeten is. Aan hoogstens de helft der scholen worden 2 uren per week beschikbaar gesteld, aan de andere scholen slechts 1 uur of 1½ uur.

Vraagt men, waaraan die geringe belangstelling is toe te schrijven, dan moet zeker wel in de eerste plaats het antwoord luiden: aan het feit dat de gymnastiek een niet-verplicht leervak is. Maar er werken nog andere omstandigheden mede. Een ongunstige factor is b.v., dat het gymnasium zoo goed als nergens over een eigen gymnastiekzaal kan beschikken, maar zich tevreden moet stellen met de lokaliteit eener lagere school en met den aan die school verbonden onderwijzer. Dat lokaal en die onderwijzer zijn lang niet altijd beschikbaar, zoodat het gymnasium genoegen moet nemen met de toevallig beschikbare uren, die dikwijls op zeer ongelegen tijden vallen.

Bij deze uiteenzetting van den over het algemeen ongunstigen toestand mag niet verzwegen worden, dat volgens de verklaring van verschillende rectoren de feitelijke toestand iets gunstiger

is dan hij schijnt, omdat ettelijke jongelieden er de voorkeur aan geven zich in particuliere cubs te vereenigen, terwijl bovendien door verschillende leerlingen onderscheiden takken van sport beoefend worden.

Aan deze gebrekkige toestanden zal slechts een einde kunnen komen, wanneer de Wet de gymnastiek opneemt onder de verplichte leervakken en de Staat er voor zorgt, dat het onderwijs door bekwame leeraren gegeven wordt. De verplichting tot het geven van gymnastiek-onderwijs zal natuurlijk evenzeer voor de aangewezen bijzondere gymnasia als voor de openbare moeten gelden. Om het vak te releveeren, zal bovendien het cijfer, door den gymnastiek-leeraar toegekend, bij den overgang naar eene hoogere klasse eenig gewicht in de schaal moeten leggen. Wanneer dit cijfer op oordeelkundige wijze wordt toegekend en van invloed is bij de bevordering tot een hoogere klasse, zal het onnoodig zijn de gymnastiek onder de eindexamen-vakken op te nemen — waaraan zeer groote practische bezwaren verbonden zijn — en zal men toch voldoenden waarborg hebben, dat de leerlingen zich op het vak met ernst zullen toeleggen.

Met het oog op de zeer geringe bevolking der klassen aan tal van gymnasia, zou het aanbeveling kunnen verdienen de leerlingen van verschillende klassen te combineeren.

Als gevolg van bovenstaande beschouwingen zoude moeten worden bepaald:

a. dat de gymnastiek een verplicht leervak worde voor alle openbare en aangewezen bijzondere gymnasia; dat daaraan drie geheele lessen van 50 of 60 minuten of „zes lessen van halven tijdduur" zullen worden besteed, zoo mogelijk één uur aan openluchtspel;

b. dat het door den betrokken leeraar te geven cijfer bij den overgang naar een hoogere klasse mede in aanmerking zal worden genomen;

c. dat vrijstelling slechts worde verleend op een gemotiveerde schriftelijke verklaring van een geneeskundige, en

d. dat naast het getuigschrift van het met goed gevolg afgelegd eindexamen een verklaring voor gymnastiek zal worden afgegeven, waaruit blijkt, met welk gevolg de leerling aan het gegeven onderwijs heeft deelgenomen.

Een en ander wordt in Bijlage 3 nader behandeld.

D. *Gesubsidieerde Scholen van verschillenden Aard.*

Het komt der Commissie voor, dat er scholen zijn, niet be-

hoorende tot de hiervoor genoemde, aan welke, omdat zij door het Rijk worden gesubsidieerd, de verplichting kan worden opgelegd, de gymnastiek als leervak in het leerprogramma op te nemen.

Daarvoor komen in aanmerking de *Dag-ambachtsscholen* en de *Zeevaartscholen.* Als het onderwijs in de gymnastiek na den leerplichtigen leeftijd in het algemeen verplicht wordt gesteld, is het opnemen van de gymnastiek in het programma dier scholen wenschelijk, omdat:

1o. daardoor aan de eventueel bij de wet te stellen eischen gemakkelijk kan worden voldaan;

2o. bij de regeling der lessen op oordeelkundige wijze met de gymnastiek kan worden rekening gehouden;

3o. het aantal der daaraan gewijde uren grooter zal kunnen zijn dan voor oefenplicht buiten de school wordt voorgesteld.

Met het oog ook op den lichamelijken arbeid op deze scholen meent de Commissie, dat met 2 uren per week voor hare leerlingen kan worden volstaan.

Het heeft bij de Commissie een punt van overweging uitgemaakt, voorstellen te doen betreffende het onderwijs in gymnastiek op *burgeravondscholen*, *teekenscholen*, *landbouw-winterscholen* en *cursussen.* Het is haar echter voorgekomen, dat de regeling der cursussen op deze instellingen, zoozeer verschillend is, de duur en het aantal lessen per week of per jaar zóó uiteenloopend, dat de plaatselijke omstandigheden zóó verschillen, dat zij gemeend heeft een algemeen voorstel daaromtrent niet te kunnen doen. Indien tot verplicht gymnastiek-onderwijs na den leerplichtigen leeftijd besloten wordt, zullen de leerlingen dier instellingen van zelf ook het dan voorgeschreven onderwijs moeten volgen. De ondervinding zal echter moeten leeren, in hoever het, met het oog op plaatselijke omstandigheden, mogelijk en wenschelijk kan zijn, het gymnastiek-onderwijs toch aan de genoemde cursussen te verbinden.

E. *Kweekscholen voor Onderwijzers en Normaallessen.*

De Commissie is van meening, dat op alle kweekscholen, openbare en bijzondere, het onderwijs in de gymnastiek tot zijn recht moet komen en dus verplicht moet worden gesteld.

Ook voor de Rijks- en bijzondere normaallessen moet het onderwijs in de gymnastiek verplicht worden gesteld, opdat de zekerheid worde verkregen, dat alle onderwijzers goed practisch in de gymnastiek worden voorbereid, ten einde de cursussen aan de centrale gymnastiekschool (zie bladz. 19) met vrucht te kunnen bijwonen.

2de Afdeeling.

A. *De Vorming der Leerkrachten voor het Gymnastiek-onderwijs en de in te stellen Bevoegdheden.*

Het algemeen maken van het gymnastiek-onderwijs en derhalve het voorbereiden der jongelingschap tot den militairen dienst staat of valt met het al of niet voldoend aanwezig zijn van bevoegde leerkrachten. Om allerwegen gymnastiek-onderwijs te geven moet ook gezorgd worden, dat allerwegen onderwijzers aanwezig zijn, zoowel voor het onderwijs op de scholen als later voor hen, die de school achter den rug hebben.

Het is er zeer verre van verwijderd, dat tegenwoordig de toestand in dezen zelfs maar voldoende zou zijn te noemen. Integendeel, er bestaat in verreweg de meeste gemeenten van ons land groote behoefte aan leerkrachten en om daarin te kunnen voorzien is het nemen van buitengewone maatregelen noodzakelijk.

Het groot aantal bezitters der akte *j* moet als grondslag der organisatie buiten beschouwing blijven, terwijl het gering aantal bezitters van akte *s* (659), voor zoover zij nog bruikbaar zijn, bij een behoefte aan ± 6000 leerkrachten, mede geen gewicht in de schaal kan leggen.

De bevoegdheid tot het geven van onderwijs in vak *j*, bedoeld in Art. 2 van de Wet op het Lager-Onderwijs, is niet voldoende om de gymnastiek te onderwijzen, zooals de Commissie dat reeds op de lagere school wenscht, terwijl de bevoegdheid onder letter *s*, in hetzelfde artikel aangegeven, zulks hooge eischen van kennis in anatomie en physiologie stelt, dat de groote meerderheid der onderwijzers daaraan zonder langdurige voorbereiding niet kan voldoen; daarentegen zijn de voor die akte gestelde practische eischen te laag.

Bij het overwegen van de middelen, die er toe kunnen leiden om het groot aantal benoodigde leerkrachten te vormen, voldoende aan de eischen, die voor het gymnastiek-onderwijs op de lagere school moeten gesteld worden, kwam de Commissie tot het besluit, dat de onderwijzer, om dat gymnastiek-onderwijs te geven, de kennis van anatomie en physiologie zal kunnen missen, indien slechts:

a. het onderwijs door hem worde gegeven aan de hand van een goed leerplan;

b. het te geven onderwijs door bevoegde, ontwikkelde vakmannen worde gecontroleerd, en

c. de opleiding voor de bevoegdheid tot het geven van gymnastiek-onderwijs geschiede op de wijze, als hieronder nader ont-

wikkeld zal worden, aan eene instelling n.l., die de Commissie zoude willen noemen: de Centrale Gymnastiekschool.

Alvorens de denkbeelden aan te geven omtrent de inrichting der opleiding zelve, vinde hier eene plaats, hoe de Commissie zich de bevoegdheden tot het geven van onderwijs in de gymnastiek in de toekomst denkt.

Met intrekking of wijziging van de bestaande bevoegdheden en de in verband daarmede vastgestelde programma's, wenscht de Commissie drie bevoegdheden, en wel:

Een akte *j*, gesplitst in twee akten *j* A en *j* B, en eene akte P voor Middelbaar Onderwijs.

De bedoeling van de splitsing der akte *j* in twee akten, A en B, is, verschillende bevoegdheden te verleenen, naar gelang van den leeftijd der leerlingen, met dien verstande, dat de akte *j* A meer in het bijzonder bevoegdheid geeft tot onderwijs aan leerlingen beneden den vijftienjarigen leeftijd, dus in het algemeen aan de leerlingen der gewone lagere school, terwijl de akte *j* B de bevoegdheid geeft tot het geven van onderwijs ook aan hen, die 15 jaren zijn en ouder. (Zie Bijlage n°. 8).

Om haar verband met de lagere school zoude de akte *j* A alleen te verkrijgen zijn door hen, die de onderwijzersakte hebben behaald en moeten aan de candidaten voor die akte alleen eischen van practischen aard worden gesteld.

Voor de akte *j* B en voor de akte M. O., die onafhankelijk zullen zijn van de onderwijzers-akte, worden naast eischen van algemeene ontwikkeling ook eischen van wetenschappelijken en practischen aard gesteld.

Ter aanmoediging van het behalen der bevoegdheid *j* A worde aan den onderwijzer, die in gymnastiek onderwijs geeft, eene geldelijke vergoeding van f 25 per jaar en voor het behalen der bevoegdheid *j* B eene premie van f 25 in eens, in uitzicht gesteld.

Uit de boven opgenoemde beschikbare leerkrachten en de geringe capaciteit van de bestaande inrichtingen, waaraan zij voor de voorgestelde bevoegdheden kunnen worden gevormd, bleek reeds, dat, om in de behoefte te voorzien, ingrijpende maatregelen moeten worden genomen.

De Rijks-kweekscholen kunnen niet in het groote tekort voorzien, zelfs niet indien men groote uitbreiding gaf aan de cursussen, die nu aan die inrichtingen worden gegeven. Ook het instellen van afzonderlijke cursussen aan die scholen kan, gelet op den daarvoor beschikbaren tijd, in verband met het aantal beschikbare leerkrachten, niet tot het doel voeren.

De Commissie is daarom van oordeel, dat alleen door het in

het leven roepen van een instelling, uitsluitend bestemd voor het vormen dier leerkrachten, in de behoefte kan worden voorzien; deze instelling is tevens noodig om de leerlingen der kweekscholen en normaallessen, die behoorlijk lichamelijk geoefend zijn, na het onderwijzersexamen, tot het geven van gymnastiekonderwijs te bekwamen. Bovendien zullen alleen aan zulk een instelling de leerkrachten kunnen worden gevormd ten behoeve van het onderwijs aan hen, die den leerplichtigen leeftijd achter den rug hebben.

Hoe die vorming zal plaats hebben, wordt hieronder uiteengezet; hier zij slechts aangestipt, dat door het bekwamen van de onderwijzers bij het lager onderwijs, ook voor het geven van gymnastiek-onderwijs aan jongelieden boven den leerplichtigen leeftijd, op de meest eenvoudige wijze in de behoefte aan leerkrachten voor die jongelieden zal worden voorzien.

Doch niet slechts de besliste noodzakelijkheid om het noodig aantal onderwijzers te verkrijgen, leidde de Commissie tot dit besluit. Zij is bovendien overtuigd, dat slechts, door de leiding te centraliseeren, de noodzakelijke éénheid zal verkregen worden, die voor deze nationale zaak zoo dringend noodig is; zij ziet in de opleiding aan een school, die uitsluitend voor het gymnastiekonderwijs bestemd is, een waarborg voor de geschiktheid van de onderwijzers, die door die instelling gediplomeerd zullen worden.

Zij acht het bovendien noodig, dat er, vooral in den overgangstijd, een middelpunt bestaat, waar alle belangstellenden de gewenschte inlichtingen kunnen ontvangen, waarvan alle aanwijzingen uitgaan, waar gewaakt wordt, dat het onderwijs op de hoogte van den tijd blijft.

Op vorenstaande gronden adviseert de Commissie tot het oprichvan een *Centrale school voor de opleiding van gymnastiek-onderwijzers*, welke school uit den aard der zaak onder het Departement van Binnenlandsche Zaken zal moeten ressorteeren.

B. *De Centrale Gymnastiekschool.*

Aan deze school moeten cursussen gegeven worden, die alleen toegankelijk zijn voor hen, die aan zekere eichen van wetenschappelijke ontwikkeling voldoen.

De cursussen zullen één maand moeten duren en gedurende het geheele jaar door gegeven moeten worden. Het aantal deelnemers aan elken cursus kan gaan tot 100.

Behalve gratis onderwijs, ontvangen de deelnemers f 50 voor verblijfkosten, terwijl bovendien de reiskosten vergoed worden.

In de eerste plaats moeten tot die cursussen worden toegelaten de onderwijzers in het bezit van de thans bestaande bevoegdheden *j* en *s*.

De Commissie erkent, dat er bezwaren tegen het volgen van een cursus zullen zijn, vooral voor de aan kleine scholen verbonden onderwijzers, omdat gedurende den cursustijd de scholen een of meer leerkrachten zullen missen; doch zij acht die bezwaren niet overwegend, omdat bij ziekten van niet langen duur ook wel zonder bijzondere maatregelen in het onderwijs wordt voorzien, terwijl bovendien het afwezig zijn van een onderwijzer tot het bijwonen van een cursus slechts een enkele maal zal voorkomen. Bij doelmatige regeling zullen de eventueel te verwachten moeilijkheden zeker tot een minimum kunnen worden teruggebracht. Aan de gemeenten kan desnoods de verplichting worden opgelegd, de onderwijzers in de gelegenheid te stellen een cursus aan de centrale gymnastiekschool te volgen.

Onmiddellijk na het onderwijzersexamen kunnen de onderwijzers tot het volgen van een cursus worden toegelaten en eindelijk kunnen de onderwijzers van de scholen, waar meer leerkrachten werkzaam zijn, het eerst worden opgeroepen. De vele mutatiën onder het onderwijzend prsoneel zullen er mede toe bijdragen, om spoedig in alle scholen één of meer bevoegde leerkrachten beschikbaar te krijgen.

Zoodra uit de bezitters van de bevoegdheid *j* A 100 onderwijzers kunnen worden aangewezen, wier aanleg en geschiktheid voldoende is, worden deze in de gelegenheid gesteld om voor de bevoegdheid *j* B te worden opgeleid.

De bezitters van de nu bestaande akte *s* zullen het recht hebben een cursus voor *j* B te volgen, met aanspraak op de vastgestelde vergoeding voor reis- en verblijfkosten, terwijl hun, bij het behalen der akte *j* B eene premie van f 25 wordt toegekend. Langs den hier geschetsten weg zullen dus jaarlijks ongeveer 1000 onderwijzers door de centrale school in het bezit kunnen komen van de bevoegdheid *j* A of *j* B.

De houders van de bevoegdheid M. O. zullen bij voorkeur in aanmerking komen voor de vervulling van betrekkingen aan de kweekscholen, aan de grootere gymnasia en H. B. S. en bij het toezicht op het gymnastiek-onderwijs.

Zoodra een voldoend aantal leerkrachten voor het onderwijs aan de scholen en voor het onderwijs buiten den leerplichtigen leeftijd beschikbaar is, zal er gelegenheid bestaan voor het instellen van cursussen voor leger en vloot, waardoor de inrichtingen, thans voor dit doel aangewezen, wellicht kunnen vervallen.

Voor den behoorlijken gang van zaken zal het van veel belang zijn, dat van tijd tot tijd de bezitters van de verschillende bevoegdheden, ter opfrissching van hunne gymnastische bekwaamheid, een cursus van één of twee weken volgen. Daarom zullen

na eenigen tijd aan de centrale school herhalingscursussen moeten worden gegeven, terwijl ten slotte ook het vormen van vrouwelijke leerkrachten tot hare taak zal behooren. Ten opzichte van de vrouw blijve, wat betreft de opleiding en de examens, de tegenwoordige toestand voorloopig bestendigd.

Om aan het doel te beantwoorden moet de school, wat bouw en inrichting betreft, voldoen aan de tegenwoordig gestelde eischen, en van een ruim speelterrein en eene hindernisbaan, beide zoo mogelijk in de onmiddellijke nabijheid der school gelegen, voorzien zijn.

Het personeel zal moeten bestaan uit:

1 Directeur (tevens leeraar);
1 Onder-directeur (tevens leeraar);
1 1ste Leeraar;
1 2de ,,
2 3de Leeraren;
1 Concierge.

Verdere bijzonderheden, kostenberekening enz., zijn te vinden in Bijlage 7.

De Commissie vestigt er de aandacht op, dat soortgelijke scholen bestaan, o. a. in Berlijn, Darmstadt, Dresden, Karlsruhe, Kopenhagen, München, Stockholm en Stuttgart.

De verschillende bevoegdheden om onderwijs te geven in de gymnastiek, akte *j* A en *j* B, en Middelbaar Onderwijs, worden, evenals nu, verkregen na een met gunstigen uitslag afgelegd examen.

De aard van het examen, benevens de wijze van afnemen van het examen zou de Commissie echter willen wijzigen.

De examens voor alle mannelijke candidaten zou zij willen doen afleggen aan de centrale gymnastiekschool; voor hen, die de cursussen hebben gevolgd aan het einde van elken cursus.

Het komt haar voor, dat alsdan de examens zich het best aan de practijk zullen aansluiten, terwijl de inrichting der school moet toelaten, dat een groot aantal te gelijk kan worden onderzocht. Bij oordeelkundige regeling is daartegen geen bezwaar.

De Commissie acht het 't meest in het belang der zaak, dat de examens worden afgenomen door een Commissie, hoofdzakelijk bestaande uit leeraren der school, ten overstaan van twee gecommitteerden, van welke de een steeds zal zijn een inspecteur van het gymnastiek-onderwijs en de ander een vakman in het bezit van de akte M. O.

Aan deze examens zullen ook personen kunnen deelnemen, die niet aan de centrale school de cursussen hebben gevolgd. Ingeval

deze personen afkomstig zijn van kweekscholen of normaallessen wordt in de examen-commissie, zoo mogelijk, een gymnastiekleeraar dier inrichtingen opgenomen.

Alles wat betrekking heeft op de regeling der examens, het verleenen der bevoegdheid, de programma's van het examen voor de verschillende bevoegdheden, wordt in Bijlage n°. 8, in den vorm van een ontwerp-Koninklijk besluit, aangetroffen, terwijl de wijzigingen, deswege noodig geworden in de Wetten op het Lager en Middelbaar Onderwijs, in Bijlagen n°. 1 en 2 worden aangetroffen.

C. *Aanvulling van de centrale gymnastiekschool.*

Zooals uit de voorafgaande voorstellen tot vorming der leerkrachten gebleken is, zullen jaarlijks ongeveer 1000 onderwijzers voor het gymnastiek-onderwijs kunnen worden opgeleid.

Hoe groot dit aantal ook zijn moge, toch meende de Commissie te moeten onderzoeken, of, door het instellen van bijzondere opleidingscursussen aan de kweek- en normaalscholen, het bestaande te kort aan onderwijskrachten niet spoediger kon worden aangevuld.

Het is haar gebleken, dat de beschikbare onderwijskrachten en lokaliteiten aan die scholen het opleiden van een groot aantal onderwijzers onmogelijk maakt. De Commissie meent evenwel, dat jaarlijks ongeveer 200 onderwijzers voor de bevoegdheid *j* A kunnen worden opgeleid, indien het onderwijs aan de hand van het normaal-leerplan gegeven wordt. Aan de betrokken inspecteurs van het gymnastiek-onderwijs zou de beslissing kunnen worden overgelaten, of de leerlingen dier scholen voldoende onderlegd zijn, om zich aan het examen, dat aan de centrale school zal worden afgenomen, te onderwerpen.

3de Afdeeling.

Het Toezicht op het Gymnastiek-onderwijs.

Ten einde de ontworpen regeling naar behooren te laten werken, zal een deskundig toezicht moeten worden ingesteld.

Den huidigen toestand kleven gebreken aan, die in het belang van dit deel der opvoeding niet mogen bestendigd worden.

De gymnastiek-onderwijzer wordt, eenmaal benoemd, geheel aan zichzelf overgelaten; in den regel kunnen de autoriteiten hem niet controleeren, omdat dezen met de lichaamsoefeningen onvoldoende bekend zijn.

De in uitzicht gestelde betere opleiding kan geen grond zijn om het toezicht niet in te stellen. Want, met hoeveel zorg de opleiding van de onderwijzers in de toekomst ook geschieden moge, in de practijk wordt de nieuweling in dit vak dikwijls voor moeilijkheden gesteld, waarin hulp en aanwijzing hem zeer te stade zouden komen.

En dan rijst onmiddellijk de vraag, tot wien moeten zij, die op het platteland of in kleine plaatsen werkzaam zijn, zich wenden om raad en hulp te verkrijgen? Wie moet hen tot lust en ijver prikkelen en tot volharden aanzetten, als zij moeilijkheden ontmoeten; wie moet hun behulpzaam zijn om de bezwaren uit den weg te ruimen en hen bekend maken met nieuwe inzichten en de toepassing daarvan? In hooge mate zal aan de bereiking van het doel bevorderlijk zijn het toezicht van eenige met het vak en zijne eischen volkomen vertrouwde mannen, die hunne taak niet als volbracht beschouwen, als zij het hun voorgeschreven werk hebben verricht, doch die de ideale zijde van hunne roeping begrijpen en hunne geheele persoonlijkheid daarvoor inzetten; zij zullen sleur voorkomen, de tragen tot arbeiden aanzetten en de werkzamen en ijverigen meer en meer van den omvang van hunne taak doordringen.

Dergelijke stuwende krachten zijn noodig, omdat de beteekenis van een physieke opvoeding nog verre van algemeen gewaardeerd wordt.

De ontwikklingsgang van het gymnastiek-onderwijs in Duitschland kan ons tot leering strekken.

In Wurtemberg, Beieren, Baden en Hessen bestaat goed vaktoezicht reeds bijna een halve eeuw; in Pruissen daarentegen zoo onvolkomen, dat in alle provinciale gymnastiek-onderwijzersvereenigingen reeds herhaaldelijk op verbetering van den toestand moest worden aangedrongen. De veel geringere resultaten, in Pruissen bereikt, worden aan het gemis van voldoend toezicht toegeschreven.

Voor elke provincie zal een inspecteur moeten worden aangesteld, terwijl de meest bevolkte provinciën waarschijnlijk voor splitsing in twee gedeelten in aanmerking zullen moeten komen, zoodat hun aantal, naar gelang van de vermeerdering der werkzaamheden, tot 15 zoude moeten worden opgevoerd. De inspecteurs zullen niet alleen toezicht hebben op de gymnastiek in de scholen; ook de behartiging van de belangen der gymnastiek na den leerplichtigen leeftijd moet tot hunnen werkkring behooren. De ondervinding zal moeten leeren, of het genoemd getal overeenkomstig de behoeften zal zijn, en of het noodig zal blijken een hoofd-inspecteur aan te stellen. De Commissie meent, dat aan de

inspecteurs, na overleg met den directeur der centrale school, aanvankelijk de regeling zou kunnen worden overgelaten.

Wanneer men het oog vestigt op den bij ons bestaanden toestand, dan blijkt duidelijk, dat het doel van de in te stellen inspectie nog een ander behoort te zijn dan inspecteeren, controleeren en critiseeren.

Zooals hierboven gezegd werd, is de gisteren geëxamineerde gymnastiek-onderwijzer heden, zonder eenige verdere voorbereiding, zijn eigen heer en meester, volkomen zelfstandig. Dientengevolge vervalt hij in dezelfde fouten, die alle nieuwelingen vóór hem begingen. Zonder een bepaalden leergang of afgebakende leerstof bepaalt hij het doel en kiest hij voor zichzelf de middelen, of, erger nog, hij handelt geheel naar invallende gedachten. Dit moge nu wel in overeenstemming zijn met de vrijheid en zelfstandigheid, die men zoo gaarne verlangt, een dergelijke toestand kan zeker niet in het belang van het onderwijs en van de opvoeding geacht worden.

De Commissie geeft toe, dat ook zonder toezicht degelijk onderwijs, mits aan de hand van een goed leerplan, gegeven kan worden. De goed voorbereide, met helder inzicht begaafde onderwijzers, de onderwijzers van nature, zouden dan aan zichzelf kunnen worden overgelaten. Maar ook dan geeft de vaste overtuiging, met vlijt en ijver zijn plicht te hebben gedaan, nog niet de zekerheid het mogelijke bereikt te hebben, zoolang de maatstaf van een normaal resultaat niet werd aangelegd.

De hoofdtaak der inspecteurs zal zijn den arbeid der onderwijzers te verlichten, hun behulpzaam te zijn in het overwinnen van bezwaren, en door wenken, ten aanzien van methode en practijk, aan de verdere ontwikkeling der onderwijzers bevorderlijk te zijn. Dit laatste vooral bij het lager onderwijs, waarvoor de onderwijzers in cursussen van beperkten duur zullen worden opgeleid.

De inspecteur zal op de scholen door raad en daad het gymnastiek-onderwijs moeten bevorderen, en den betrokken inspecteur van het lager onderwijs, eventueel de gemeentebesturen, moeten adviseeren, zoowel wat betreft onderwijzers, als lokalen, leermiddelen, enz. De onderwijzers zullen verplicht zijn de wenken en adviezen, in zake gymnastiek-onderwijs, van den inspecteur ter harte te nemen.

Daar de inspecteurs ressorteeren onder het Departement van Binnenlandsche Zaken, zal vanwege dat Departement hunne instructie moeten worden vastgesteld, terwijl hun in de wet het recht van toegang tot de school moet worden verzekerd.

Indien van hooger hand moet worden ingegrepen, kan dit alleen geschieden door het bestaande schooltoezicht.

In Bijlagen n°. 1, 2 en 3 worden de wijzigingen in de wet gevonden, die de Commissie ook hiervoor noodig acht.

De kosten, naar schatting verbonden aan de hiervoren aangegeven maatregelen, worden opgegeven in Bijlage n°. 7; het gezamenlijk bedrag klimt tot f 706 200, om daarna geleidelijk te dalen tot f 306 200.

HOOFDSTUK II.

Het Gymnastiek-onderwijs buiten de School.

Reeds in het eerste hoofdstuk is aangeduid, dat het onderwijs in de gymnastiek na de school zal moeten worden voortgezet om den jongeling op den dienstplichtigen leeftijd inderdaad eene behoorlijke geoefendheid te doen bereiken.

Dit kan geschieden langs twee wegen; de eene is de weg der wettelijke verplichting tot oefenen, waarbij de Staat zorgt voor onderwijs en lokalen; de andere die, waarbij de Staat niet rechtstreeks de zorg op zich neemt, maar door aanmoediging en subsidiën het particulier initiatief, om het gymnastiek-onderwijs algemeen te maken, steunt.

Beide methoden heeft de Commissie hieronder nader ontwikkeld.

A. *Het verplicht stellen der Oefeningen.*

Indien de oefeningen verplicht werden gesteld voor *allen*, die de lagere school hebben verlaten en niet op de een of andere inrichting van onderwijs hunne verplichting reeds volbrengen tot aan den dienstplichtigen leeftijd, zou globaal moeten gerekend worden op het oefenen van ± 350 000 jongelingen jaarlijks. (7 × 50 000).

Geregeld zouden dus zeven jaarklassen moeten worden geoefend, hetgeen zulk een groot aantal onderwijzers, personeel en lokalen zou noodig maken, dat om der kosten wille van dien eisch moet worden afgezien, terwijl ook de persoonlijke druk op de bevolking niet zou toelaten dien te bevredigen.

De Commissie nam aan, dat eene klasse, waaraan één onderwijzer les kan geven, niet meer dan ± 30 leerlingen zou mogen bedragen. In betrekkelijk kleine gemeenten, als b.v. Zandvoort, Uitgeest, Schagen, Zijpe (N.-H.), Berlicum, Capelle, Klundert, Oisterwijk, Werkendam (N.-Brab.), Grijpskerk, Hoogkerk, Baf-

loo (Gron.), Amerongen, Loosdrecht, Woudenberg (Utrecht), Rijswijk, Dirksland, Hillegersberg, Wateringen, Pernis, Hellevoetsluis (Zuid-Holl.), enz. enz., met ± 30 ingeschrevenen voor de militie per jaar, zoude reeds het beschikbaar stellen van lokalen en onderwijzers meer van de hulpmiddelen dier gemeenten vergen dan zij kunnen geven.

De Commissie kwam tot het besluit dat, wil de lichaamsoefening metterdaad iets beteekenen, per jaar 75 uur moet geoefend worden, terwijl men deze uren, om de leerstof niet te veel samen te dringen, over minstens 25 weken zal moeten verdeelen. Hoe dat ten slotte zal geregeld worden, zal geheel van plaatselijke omstandigheden afhangen. Aangenomen echter, dat men in de bovengenoemde gemeenten het onderwijs over 35 à 40 weken wil verdeelen, dan zou per week 2 uur les moeten gegeven worden, en aangezien de lessen wel steeds des avonds zullen moeten plaats hebben, blijkt hieruit ten duidelijkste, dat het oefenen van zeven jaarklassen te groote bezwaren oplevert. In grootere plaatsen zou het te oefenen personeel zoo talrijk worden, dat men er inderdaad geen weg mede zou weten en in de grootste steden zou het geheel onmogelijk zijn.

Tot bewijs van het laatste moge strekken plaatsen als Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage en Utrecht, met respectievelijk 5523, 3479, 2243, 1009 ingeschrevenen voor de militie. Het onderbrengen van 7 contingenten, verdeeld in klassen van 30, en het oefenen daarvan gedurende b.v. 2 uren per week elk, vereischt een te groot aantal lokalen en een te talrijk onderwijzend personeel. In Amsterdam zouden b.v. ± 38 661 jongelingen wekelijks 2 uur moeten worden geoefend, d. i. in klassen van 30 gesplitst, 1289 klassen.

Gesteld, dat in één lokaal per week negen klassen van 30 twee uur konden oefenen, dan zouden ruim 147 lokalen noodig zijn voor het geheel. Indien per lokaal twee onderwijzers voldoende geacht worden, zouden elken avond 294 onderwijzers over de geheele stad aan het werk moeten zijn.

De Commissie is overtuigd, dat in ieder geval zoowel om financieele en technische redenen, als om redenen van grooten persoonlijken druk, de oefening niet over 7 jaarklassen kan worden uitgestrekt, maar dat met minder moet worden volstaan. Zij meent dat, zonder het te bereiken eindresultaat op den dienstplichtigen leeftijd uit het oog te verliezen, de verplichting tot oefenen zoude kunnen worden beperkt tot 3 jaren. Op den grondslag van de reeds op de school verworven geoefendheid zal dan toch nog een goed peil van lichamelijke ontwikkeling te bereiken zijn, genoeg van belang om tegen de kosten en moeiten aan het onderwijs ver-

bonden en den persoonlijken druk op te wegen, terwijl nog als bate misschien mag gerekend worden op een meer algemeene vrijwillige beoefening der gymnastiek. De kosten worden dan aanmerkelijk minder, hoewel ze toch nog aanzienlijk blijven, zooals uit de berekening in Bijlage 12 moge blijken. Lager meende de Commissie echter niet te mogen gaan, om niet het gevaar te loopen, dat inderdaad de te verkrijgen lichamelijke geoefendheid van te weinig beteekenis zou worden.

Door het aantal jaarklassen terug te brengen op 3, zouden b.v. in Amsterdam en Rotterdam respectievelijk jaarlijks geoefend moeten worden globaal 16 500 en 10 000 jongelieden, of verdeeld in klassen van 30, respectievelijk 550 en 350 klassen. Weder aangenomen, dat gedurende 18 avonduren per week geoefend kan worden, zouden, indien iedere klasse 2 uur per week werd geoefend, 9 klassen in elk lokaal geoefend kunnen worden en zouden er ongeveer 60 en 40 lokalen noodig zijn.

Neemt men steden als Haarlem en Helder met respectievelijk 677 en 216 ingeschrevenen, dan zouden daar moeten worden geoefend 2031 en 648 jongelieden, of — verdeeld in klassen van 30 — 68 en 22 klassen, zoodat men in Haarlem met 8 en in Helder met 3 lokalen zou kunnen volstaan.

Het komt der Commissie voor, dat, indien voor gymnastieklokalen aan de scholen naar behooren gezorgd wordt, 3 jaarklassen behoorlijk kunnen geoefend worden.

Het kwam er nu voor de Commissie op aan te bepalen, in welke periode de 3-jarige oefentijd vallen moet.

Indien men let op de bezwaren voor de jongelieden verbonden aan het bijwonen der oefeningen, met het oog op hun beroep of bedrijf of de voorbereiding daartoe, dan ware het zeker het minst drukkend het begin van het 3-jarig oefentijdperk te doen vallen aan het einde van den leerplichtigen leeftijd en indien kon worden aangenomen dat allen, na dat oefentijdperk, het oefenen in vereenigingen zouden voortzetten, dan zou de Commissie niet geaarzeld hebben in dezen geest een voorstel te doen. Dit vrijwillig oefenen is evenwel niet te verwachten en juist zij, die de grootste behoefte aan voortgezet oefenen hebben, zullen in de eerste plaats zich daarvan onthouden. Dientengevolge zou een groot deel van het bereikte weerstandsvermogen en van de verkregen geoefendheid bij het indiensttreden verloren zijn gegaan en dus het doel worden gemist.

Met nadruk vestigt de Commissie er bovendien de aandacht op, dat juist de jaren, volgende op den leeftijd, waarop de oefenplicht zou ophouden, voor de ontwikkeling van de organen voor bloed-

beweging en ademhaling, dus voor het arbeids- en weerstandsvermogen, van onschatbare beteekenis zijn, omdat gemis van oefening op dien leeftijd nooit meer kan worden ingehaald, terwijl dit te kort aan oefening ook oorzaak is, dat in het leger niet met die intensiteit kan geoefend worden, die voor het verlangde resultaat wordt geëischt.

Al deze overwegingen hebben er toe geleid om het hiaat, dat door het aannemen van een 3-jarig oefentijdperk ontstaat, te verdeelen tusschen het einde van den leerplichtigen en het begin van den militieplichtigen leeftijd, en wel één jaar tusschen het einde van den oefen- en den dienstplicht, zoodat de jongelieden oefenplichtig moeten worden b.v. op den 1sten Januari van het jaar, waarin zij het 16de levensjaar waren ingetreden, terwijl die plicht dan zou eindigen op den 1sten Januari van het jaar waarin zij het 19de jaar ingetreden zijn.

De Commissie teekent hier aan, dat, indien onder de oefeningen ook de schietoefeningen worden opgenomen, deze zullen moeten worden gegeven in de laatste twee der aangegeven drie jaren, en wel gedurende 15 uren per jaar. Deze uren moeten van de voor eigenlijke lichaamsoefeningen bestemde 75 uren (zie bladz. 26) worden afgenomen, zoodat nog 60 uren per jaar overblijven. Deze vermindering zou de Commissie willen compenseeren door in het eerste jaar van den oefenplicht 80 uren voor de gymnastiek beschikbaar te stellen. Het aantal uren, voor de gymnastiek bestemd, zou dus in het geheel met 25 uren verminderen ($(3 \times 75) - (80 + 2 \times 60)$).

In aanmerking nemende, wat de Commissie reeds vroeger opmerkte, dat de schietoefeningen tegelijk ook lichaamsoefeningen zijn, acht zij die vermindering niet van beteekenenden invloed op de te bereiken lichamelijke geoefendheid.

Het onderwijs in de gymnastiek moet worden gegeven aan de hand van het daarvoor bestemde leerplan; de onderwijzers, al of niet bij het lager onderwijs werkzaam, moeten in het bezit zijn van de bevoegdheid *j* B of M. O.

Die onderwijzers worden vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken aangesteld op eene jaarlijksche toelage van f 75 per klasse van hoogstens 30 leerlingen. In kleinere gemeenten, waar het aantal ingeschrevenen voor de militie minder dan 30 per jaar bedraagt, zullen combinatiën van verschillende jaarklassen tot ééne klasse kunnen plaats hebben tot een maximum van 30 leerlingen; de vergoeding blijft daarvoor dezelfde.

Het aantal onderwijzers dat ten slotte over het geheel zoude noodig blijken, kan alleen bij benadering worden bepaald. Stelt men het aantal te oefenen jongelieden jaarlijks op 150 000, dan

zoude, gerekend naar één onderwijzer op 30 jongelieden, het aantal op 5000 kunnen worden gesteld, terwijl, indien een onderwijzer met meer dan éénе klasse wordt belast, dit aantal in verhouding vermindert.

Voor het onderwijs zal gebruik moeten worden gemaakt van de gymnastieklokalen der lagere en andere scholen. Zijn deze in een bepaalde gemeente of combinatie van gemeenten niet, of niet van voldoende afmeting, aanwezig, dan zal het Rijk daarin door aanbouw van eigen inrichtingen moeten voorzien, waarvan dan omgekeerd de scholen weder zouden kunnen partij trekken. Op de Rijksbegrooting zou dus elk jaar een zekere som voor het bouwen dier lokalen moeten worden uitgetrokken. Het aantal dier lokalen te bepalen is der Commissie niet mogelijk gebleken. Ook hier zal de ondervinding den weg moeten wijzen.

Zij meent echter, dat, als voor de gymnastieklokalen der scholen goed zal worden gezorgd en niet te veel op ruimte en inrichting bezuinigd wordt, het aantal rechtstreeks door het Rijk te stichten gymnastieklokalen niet groot zal behoeven te zijn. Door gedurende eenige jaren op de begrooting f 50 000 te brengen, zou in de behoefte, die te dezer zake zal blijken te bestaan, wel kunnen worden voorzien.

De leermiddelen voor de jongelieden van dit oefentijdperk zullen wat uitgebreider moeten zijn, dan voor de lagere school noodig is. Indien de gemeenten die leermiddelen toch willen aanschaffen, zullen de grootere kosten van meubileering, die daarvan het gevolg zijn, door het Rijk moeten worden vergoed. De Commissie acht het niet wel doenlijk in bepaalden vorm vast te leggen, hoe de regeling daarvan wel zoude moeten zijn, omdat plaatselijke omstandigheden hierbij weder overwegenden invloed kunnen oefenen.

Dat de kosten hierdoor belangrijk zouden vermeerderen, acht de Commissie niet waarschijnlijk. Met een bedrag per jaar van ± f 25 000 boven hetgene voor de scholen alléén noodig zal zijn, meent zij, dat voor de eerste jaren in de behoefte voor de oudere jongelieden wel zoude zijn te voorzien.

Het toezicht op en het bevorderen van dit onderwijs ware op te dragen aan de districtscommandanten der landweer, ieder in zijn district, terwijl de inspecteurs van het gymnastiek-onderwijs ieder in hun ressort, belast moeten worden met het toezicht op het technische gedeelte van de zaak, d. i. op het geven van het onderwijs, den bouw en de inrichting van lokalen.

De districtscommandant van de landweer zou als gedelegeerde van het Departement van Binnenlandsche Zaken, in overleg met den in het ressort dienstdoenden inspecteur van het G. O., de

onderwijzers moeten aanstellen in de verschillende gemeenten en de regelingen moeten treffen, die in den aanvang noodig zijn. In den beginne zal dien districtscommandant zeer waarschijnlijk hulppersoneel moeten worden toegevoegd, doch, indien eenmaal alles behoorlijk is ingericht, stelt de Commissie zich voor, dat de onderwijzers de zaak zóó zullen kunnen behartigen, dat de districtscommandant en de inspecteurs van het G. O. haar behoorlijk zullen kunnen besturen. Aanvankelijk zullen officieren en onderofficieren van leger en landweer ter plaatse, voor zoover mogelijk, tot de uitvoering moeten medewerken.

Den districtscommandant der landweer zal voor zijne bemoeiingen een bijzondere toelage moeten worden gegeven, waaromtrent hieronder een nader voorstel wordt gedaan, zoomede vergoeding voor reis-, verblijf- en bureaukosten.

De onderwijzers zullen in briefwisseling moeten zijn met den districtscommandant, zoodat ook hun eene kleine vergoeding dient te worden gegeven. De correspondentie tusschen districtscommandant, gymnastiek-inspecteurs en onderwijzers zal moeten worden beschouwd als dienstcorrespondentie. De bemoeiingen, die de inspecteurs van het G. O. hebben met dit onderricht, worden in haar geheel in de instructie, die aan die ambtenaren moet verstrekt worden, vastgelegd. Ook aan de onderwijzers wordt eene instructie gegeven.

In Bijlage n°. 12 worden de kosten, aan een en ander verbonden, opgegeven.

Is hierboven nagegaan op welke wijze, indien de *verplichting* werd opgelegd, het mogelijk zoude zijn het onderwijs uitvoerbaar te maken, ook moet worden overwogen, in welken vorm de verplichting tot het bijwonen van het gymnastiek-onderwijs aan de jongelieden zou moeten worden opgelegd.

Het is duidelijk, dat de verplichting op de eene of andere wijze tot uiting moet komen. De Commissie meent, dat dit niet anders kan geschieden, dan door den oefenplicht aan de jongelieden van een bepaalden leeftijd op te leggen.

Die oefenplicht brengt van zelf maatregelen mede, die moeten voorkomen, dat hij een doode letter zoude blijven. Er moeten dus te dien aanzien regelen worden gesteld, welke echter zoo eenvoudig mogelijk moeten zijn. Moest men vervallen in eene gedetailleerde, minutieuse en omvangrijke regeling als de Militiewet inhoudt ten aanzien van de inschrijving der militieplichtigen, dan zoude hierdoor de oefenplicht naar het oordeel der Commissie al dadelijk niet wel uitvoerbaar zijn.

Met moet zich dus met minder tevreden stellen. Het is nu de

vraag, hoever men moet gaan met dat mindere, of dan nog eene goede regeling te verkrijgen is en of de omslag en de moeite, aan de regeling verbonden, het opleggen van den oefenplicht nog wenschelijk zou maken.

Bij elke regeling is de eerste voorwaarde, dat de namen der jongelieden van den hiervoren bepaalden leeftijd bekend zijn.

De Commissie meent, dat de voorbereidende maatregelen, om te komen tot de oproeping van die jongelieden, het best zijn op te dragen aan de gemeentebesturen. Wel zouden de werkzaamheden dier besturen daardoor weder niet onbelangrijk worden vermeerderd, doch het is nog de eenvoudigste weg. Werd de voorbereiding opgedragen b.v. aan het Departement van Oorlog, dan zouden toch alle gegevens verstrekt moeten worden door de gemeentebesturen. Meer of minder uitgebreide correspondentie zoude daarvan het gevolg zijn, die bespaard wordt, als de locale besturen de zaak in handen hebben. Maar de Commissie is bovendien van meening, dat de aangelegenheid van den oefenplicht moet behooren tot de sfeer van het Departement van Binnenlandsche Zaken, en dat de gemeentebesturen de natuurlijke organen van dit Departement zijn om de werkzaamheden, aan de oproeping en wat daarmede samenhangt, te verrichten.

Jaarlijks zouden dan de gemeentebesturen op een vast te stellen tijd moeten opmaken de lijst van de jongelieden, die in den oefenplichtigen leeftijd vallen. De Commissie meent, dat tot het vaststellen van die lijst als hulpmiddel zoude kunnen dienen de lijst, bedoeld in Art. 18 eerste alinea van de Leerplichtwet (Wet van 7 Juli 1900, n°. 111). Nagegaan zouden dan moeten worden de veranderingen, die daarin hebben plaats gehad.

Een deskundige op het gebied van gemeente-administratie en meer in het bijzonder op dat van de werkzaamheden ten aanzien der militie, die de Commissie raadpleegde, meende, dat in groote gemeenten, waar speciale ambtenaren voor die werkzaamheden zijn aangesteld, door die ambtenaren het voorbereidend werk voor het oproepen der oefenplichtigen zoude kunnen geschieden, indien dit viel buiten den tijd, waarop de werkzaamheden ten dienste der militie het drukst zijn. Met het oog op het groot aantal verhuizingen en mutatiën onder de bevolking der grootere steden werden de moeilijkheden, aan het richtig samenstellen der lijsten van oefenplichtigen verbonden, echter niet licht geacht. In kleinere plaatsen zou dat gemakkelijker kunnen gaan, omdat de verschillende jongelieden aldaar allicht persoonlijk meer bekend zijn en het raadplegen van de bevolkingsregisters aldaar ook geen omvangrijke arbeid is. Niettemin geldt het een werk, waarvan de beteekenis niet moet worden onderschat.

Waren nu eenmaal die lijsten gereed, dan zouden, naar de meening der Commissie, de locale besturen ook voor de oproeping moeten zorgen.

Bij publicatie zou moeten worden bekend gemaakt, dat de jongelieden, in een bepaald jaar geboren, gehouden zijn vanaf een bepaalden datum aan de plaatselijke oefeningen deel te nemen op de dagen en uren, in de publicatie te bepalen. In groote plaatsen zouden de jongelieden, naar alphabetische orde, zich in aan te wijzen lokalen moeten aanmelden; in kleine plaatsen zou men weer iets anders omtrent de plaats en wijze van opkomst kunnen bepalen; waar slechts één of weinig lokalen aanwezig zijn, zal n.l. van een alphabetische volgorde geen sprake behoeven te zijn.

Gewenscht zou het nog zijn, dat elken jongeling eene oproeping thuis werd bezorgd, zoodat men zich in geen enkel opzicht onkundig zou kunnen verklaren van de verplichting tot opkomst.

De regeling der opkomst zou moeten geschieden door de gemeentebesturen, in overleg met den districts-commandant van het betrokken landweer-district, terwijl in verband met het aantal gelegenheden tot oefenen, het aantal jongelieden, die in elk lokaal moeten opkomen, zal moeten worden bepaald. Voor elk lokaal zal de lijst der jongelieden, die daar moeten opkomen, aan den districts-commandant der landweer worden ter hand gesteld, terwijl een duplicaat van die lijst wordt gemaakt voor den onderwijzer of de onderwijzers, in het lokaal met het onderricht aan bedoelde jongelieden belast.

Administratief is dus deze aangelegenheid wel te regelen.

Hoe zal verder de uitvoering behooren plaats te hebben?

Al dadelijk deed zich de vraag voor, wat er moet geschieden indien de jongelieden niet aan de oproeping gehoor geven. Elk geval zal moeten worden onderzocht; er kunnen toch voor het niet opkomen allerlei redenen bestaan. Wie zal dat onderzoek moeten doen? 't Best ware het ook dit op te dragen aan het gemeentebestuur, dat in zijn gemeente-politie daarvoor de aangewezen personen heeft. Indien de uitslag van het onderzoek uitmaakt, dat de niet opgekomen jongeling wel degelijk had moeten aanwezig zijn, moet hij gedwongen kunnen worden op te komen. Geschiedt dat niet, dan loopt de oefenplicht dadelijk groot gevaar, omdat anderen het voorbeeld gereedelijk zullen volgen. In de Commissie werd het denkbeeld geopperd, dengene, die niet opkwam, uit te sluiten van de loting, en dus per se bij de militie in te deelen en hen twee of meer maanden langer te doen dienen dan den normaal vastgestelden eerste-oefeningstijd. Ondersteld werd, dat zulk een bepaling een voldoende prikkel zoude zijn

om aan de oproeping gehoor te geven; daartegenover werd echter overwogen, dat dan een uitgestelde straf in het leven werd geroepen; dat men op den betrekkelijk jeugdigen leeftijd allicht de bezwaren van die straf niet zoo zou inzien en dat aldus een groot aantal jongelieden zich aan de bezwarende bepalingen van den oefenplicht zouden onttrekken. Dientengevolge zou dan niet bereikt worden het over de geheele lijn verhoogen van de lichamelijke geoefendheid, die voor de Regeering aanleiding zou kunnen zijn tot verkorting van den eerste-oefeningstijd.

Daarom werd het dwingend optreden op het oogenblik zelf beschouwd als het middel, dat tot den gewenschten toestand zou kunnen leiden.

Waarin zou dat dwingend optreden moeten bestaan? Het opleggen van boete, te verhalen op de ouders, of door de werkgevers af te houden van de loonen, die eventueel werden verdiend, kwam nog het meest wenschelijk voor van de verschillende denkbeelden, die deswege achtereenvolgens werden besproken.

De Commissie meende echter, dat aan Rijks-, gemeentepolitie en marechaussée de bevoegdheid zoude moeten worden toegekend om de nalatigen aan hun plicht te herinneren.

Aan de toepassing van een en ander zijn ongetwijfeld bezwaren verbonden, maar dwingende bepalingen kunnen in deze niet worden gemist.

Ten aanzien van het *bijwonen* der oefeningen staat men ook voor moeielijkheden. Het is te voorzien, dat zonder dwingende bepalingen het aantal verzuimen groot zal zijn. Allerlei omstandigheden zullen daarop ongunstig inwerken, er moet dus een middel gevonden worden om die omstandigheden te beheerschen.

Niet voor elk verzuim zal straf behoeven te worden gegeven, doch voor een zeker aantal verzuimen zal die niet kunnen achterblijven. Hier zal dus ook boete moeten worden opgelegd op dezelfde wijze, als boven reeds werd omschreven.

De onderwijzer zal bij elke oefening aanteekening moeten houden van de verzuimen, terwijl hij zal moeten onderzoeken, of er redenen waren, die het bijwonen der oefening onmogelijk maakten, b.v. ziekte of omstandigheden in het gezin.

Werkzaamheden zullen niet als verontschuldiging mogen dienen, omdat den patroons de verplichting moet worden opgelegd, om den jongelieden, bij hen in dienst, vrij te geven voor de oefeningen.

De districts-commandant der landweer zal opgave moeten ontvangen van de verzuimen, en door hem zal, in overleg met den onderwijzer, moeten worden uitgemaakt, of de tijd voor bestraffing daar is.

Indien het nu zoover gekomen is, zal tot opleggen der boete moeten worden overgegaan. De Commissie overwoog, of de rechter de boete zou moeten opleggen, doch de vrees dat, evenals bij de Leerplichtwet, deze wijze van handelen niet tot het doel zou voeren, deed daarvan afzien. Ook het opleggen der boete door den districtscommandant der landweer, met beroep op den rechter, werd besproken; men meende echter, dat aan het toekennen van deze bevoegdheid aan den districtscommandant bezwaren van juridischen aard verbonden waren.

Het kwam der Commissie ten slotte voor, dat het 't best zou zijn, als de berechting locaal en snel kon plaats hebben. Daarom is zij van oordeel, dat in elke gemeente of combinatie van gemeenten een of meer „Raden", bestaande uit drie personen, in de gemeente woonachtig, die men „Oefenplichtraden" zou kunnen noemen, moeten worden ingesteld. Deze zouden moeten rechtspreken en de boeten moeten opleggen; hunne bevoegdheid moet nauwkeurig worden omschreven. Beroep werd hier niet noodig geacht, omdat toch de landweer-districtscommandant, natuurlijk na onderzoek, het oogenblik om de zaak voor den Raad te brengen, gekomen oordeelt.

De Commissie heeft gemeend alleen in groote trekken te moeten aangeven, hoe de regeling van den oefenplicht zou kunnen zijn, en niet te moeten overgaan tot een gedetailleerde uitwerking, waartoe haar trouwens de gegevens ontbraken.

Een wettelijke regeling acht zij in dezen echter noodzakelijk.

Tijdstip van Invoering.

De Commissie stelt zich voor, dat de oefenplicht geleidelijk zou moeten worden ingevoerd, ook met het oog op het aantal beschikbare onderwijzers. Daar, waar het benoodigd aantal onderwijzers aanwezig is, moet begonnen kunnen worden, onafhankelijk van de mogelijkheid elders.

Ook meent de Commissie, dat niet moet worden begonnen met 3 jaarklassen tegelijk, maar met ééne, en wel met die jongelieden, welke in het jaar der invoering den oefenplichtigen leeftijd hebben bereikt. Het daaropvolgende jaar komt daarbij de volgende jaarklasse, en zoo voort. Het is ook de bedoeling, indien de mogelijkheid bestaat, alvast met oefenen te beginnen, ook al werd op de school nog geen onderwijs in de gymnastiek genoten. Indien daarop moest worden gewacht, zou de invoering al weder langer moeten worden verschoven.

Aangenomen, dat de eerste oefening zou kunnen beginnen in 1909, dan zouden in 1913 de eerste miliciens gedeeltelijk voorbe-

reid in het leger komen en, indien de invoering van gymnastiek-onderwijs in 1909 ook op de lagere school kon beginnen, dan zouden in 1918 de eerste *volledig* voorbereide miliciens in het leger kunnen worden opgenomen. Vandaar, dat met de oudere jongelieden al vast zou moeten begonnen worden.

Bovenstaande berekening dient uit den aard der zaak slechts om de gedachte te bepalen. Dat in 1909 over de geheele lijn zou kunnen worden begonnen, kan niet verwacht worden. Maar er moet een begin gemaakt worden, indien men geleidelijk tot het doel wil komen.

Vrijstellingen.

Vrijgesteld van den oefenplicht zijn zij, die eene door twee geneeskundigen onderteekende gemotiveerde verklaring overleggen, dat zij het gymnastiek-onderwijs niet mogen volgen; voorts alle jongelieden van den aangegeven leeftijd, die aan inrichtingen van onderwijs de voorgeschreven gymnastieklessen ontvangen of hebben ontvangen en eindelijk zij, die in de Koninklijk goedgekeurde vereenigingen van het Nederlandsch Gymnastiek-Verbond regelmatig en ten minste gedurende denzelfden tijdduur oefenen. Deze vereenigingen stellen zich, voor de contrôle op deze categorie van leden, onder toezicht van de daarmee belast wordende Rijks- en gemeente-autoriteiten.

A. *Aanmoediging van vrijwillige Oefeningen na den leerplichtigen Leeftijd.*

De taak, die in het stelsel van verplichte oefeningen rust op het Rijk, zou in het stelsel van vrijwillig oefenen door particulieren moeten worden overgenomen. Het Rijk zou door zijn verschillende organen overal slechts helpend, steunend optreden, zoo door het beschikbaar stellen van gelden als van lokalen; niet het minst door het verschaffen van een groot aantal leerkrachten door middel van de centrale gymnastiekschool, die ook bij dit stelsel overeenkomstig de in het eerste Hoofdstuk ontwikkelde, denkbeelden zou moeten worden ingericht. Ook het toezicht op het gymnastiek-onderwijs zou krachtig tot organisatie en ontwikkeling van het vrijwillig onderwijs moeten medewerken.

De kosten van het vrijwillig oefenen zouden niet veel minder kunnen zijn dan die voor den oefenplicht, omdat niet te verwachten is, dat het particulier initiatief boven en behalve de zorgen en moeite daaraan verbonden, nog een deel, laat staan een aanmerkelijk deel der kosten op zich zou kunnen nemen.

Voor onderwijzers en lokalen zal niet minder moeten worden

besteed dan indien de oefenplicht werd ingevoerd, terwijl de contrôle op het wèl besteden der gelden allicht dezelfde uitgaven zou medebrengen. Maar toch zal men, om de mogelijkheid van het vermijden van „oefenplicht" te beoordeelen, moeten nagaan, al is geenerlei vermindering van kosten te verwachten, wat er zou moeten gedaan worden om met het stelsel van vrijwillige oefeningen de lichamelijke geoefendheid op te voeren tot een zoodanig peil, dat een algemeene verkorting van eerste-oefeningstijd mogelijk worde.

In elke gemeente of combinatie van gemeenten zullen een of meer vereenigingen moeten worden opgericht. Die oprichting moet door het Rijk langs alle wegen en met alle middelen worden bevorderd en gesteund, en, aangezien de mogelijkheid van het oprichten van vereenigingen weder voor een groot deel afhangt van het ter plaatse aanwezig zijn van bevoegde onderwijskrachten, blijkt ook hieruit, dat het aankweeken dier krachten, ook in het systeem van vrijwillige oefeningen, een der eerste plichten van het Rijk zal moeten zijn.

De vereenigingen moeten dan op zich nemen alle jongelieden, van 16- tot 19-jarigen leeftijd, aan zich te verbinden om hen tegen bepaalde Rijksvergoeding onderricht te geven volgens het daarvoor vastgesteld leerplan.

Op aanvrage der vereenigingen moeten van gemeentewege de namen der jongelieden, die den 16-jarigen leeftijd hebben bereikt, worden opgegeven, met opgave van hunne woonplaats. In grootere plaatsen, waar meer dan ééne vereeniging moet worden gevormd, dienen de besturen der vereenigingen een plaatselijk bondsbestuur te vormen, aan welk bondsbestuur de namen worden opgegeven, terwijl dat bestuur dan moet trachten in de verdeeling over de vereenigingen te voorzien.

Het Nederlandsch Gymnastiek-Verbond, krachtig geldelijk gesteund in de eerste plaats, moet zijne organisatie zoodanig uitbreiden, dat voor niet al te groote onderdeelen een verantwoordelijk afdeelingsbestuur kan optreden, terwijl getracht moet worden de op te richten vereenigingen te doen aansluiten bij het Gymnastiek-Verbond.

De afdeelingsbesturen moeten toezien, dat het onderwijs geregeld gegeven en gevolgd wordt.

Van wege de vereenigingen moet aanteekening worden gehouden van de opkomst der leden, terwijl maandelijks aan het afdeelingsbestuur van het Nederlandsch Gymnastiek-Verbond de lijsten van de oefeningsdagen en van de door hen geoefende klassen moeten worden overgelegd.

In grootere plaatsen, waar verschillende vereenigingen een plaatselijk bondsbestuur hebben gekozen, worden de lijsten aan dat bestuur gezonden en door diens bemiddeling aan het afdeelingsbestuur van het Nederlandsch Gymnastiek-Verbond.

De verschillende besturen nemen, naar aanleiding van de lijsten, hunne maatregelen ter bevordering van goede opkomst.

De lijsten worden verder doorgezonden naar den inspecteur van het gymnastiek-onderwijs in het gewest, bij welke autoriteit zij dienen tot vaststelling van de door het Rijk aan de vereenigingen uit te keeren geldelijke vergoedingen.

De inspecteurs bevorderen verder door inspectiën, adviezen e. d. g. het onderwijs.

De ondervinding zal moeten leeren in hoeverre meer personeel onder de bevelen van de inspecteurs ware aan te stellen. Alles zou hier van den loop van zaken afhangen. Ook zou de vraag overwogen moeten worden, of aan de gemeentebesturen de bevordering van de belangen van het onderwijs in de gymnastiek zou kunnen worden opgedragen.

Overigens ware te streven naar de nakoming en vervulling van de volgende desiderata:

a. De gymnastiek-vereenigingen, die zich daartoe beschikbaar hebben gesteld, openen cursussen, waarin jongelieden van 16- tot 19-jarigen leeftijd kosteloos onderwijs ontvangen.

b. De leerlingen worden naar leeftijd en bedrevenheid in groepen verdeeld.

Onder de verantwoordelijkheid van den gymnastiek-onderwijzer mogen ook voorturners of onderwijzers, alleen in het bezit van de akte *j* A, onderwijs geven.

c. Er moet naar gestreefd worden, dat ieder leerling (gedurende b.v. 25 weken per jaar) 3 uren in de week gymnastiek-onderricht ontvangt.

d. Vereenigingen, die zich onder het Rijkstoezicht stellen en waarin ten minste 12 jongelieden tusschen den 16- en 19-jarigen leeftijd geregeld oefenen, ontvangen jaarlijks een subsidie van f 50.

Voor elk der bovengenoemde jongelieden, die bij het indiensttreden voldoet aan de eischen, vervat in het leerplan van den oefenplicht ontvangt de vereeniging een premie van f 5.

e. Het vereenigingsleven onder de jongelingschap moet zooveel mogelijk worden bevorderd, ook door het kosteloos verstrekken van toestellen en handgereedschappen.

f. In garnizoensplaatsen, waar in de scholen geen of onvoldoende gelegenheid bestaat tot het geven van gymnastiek-onder-

wijs aan de onder *a* bedoelde jongelieden, kan daarvoor de gelegenheid worden gegeven in de militaire gymnastiek- of andere lokalen.

Voor het overige steunt het Rijk geldelijk, waar noodig, den bouw van lokalen, voor zooverre die, krachtens de wet op het L. O. opgericht, niet voldoende in aantal of capaciteit zijn.

g. Jaarlijks worden aanvankelijk in de gemeenten, welke een van te voren vast te stellen aantal deelnemers bevatten, gymnastiek-concoursen uitgeschreven, waarvoor enkele medailles beschikbaar waren te stellen.

Later zouden de wedstrijden provincies-gewijze voor de verschillende gemeenten kunnen worden gehouden.

Daarbij zal er op moeten worden gelet, dat het vereischte aantal personen per gemeente aanvankelijk niet te hoog wordt gesteld.

HOOFDSTUK III.

De Opleiding in het Schieten.

Door de Commissie worden voorbereidende oefeningen in het schieten, ook als voorbereiding voor den dienst in het leger, voor de jongelingschap zeer gewenscht geacht.

In verschillende landen van Europa zijn dergelijke oefeningen ingevoerd of wordt de invoering daarvan voorbereid.

Ofschoon sommige schrijvers het schietonderricht — met afzonderlijk daarvoor bestemde zeer lichte wapenen — reeds op de lagere school willen doen aanvangen, komt het der Commissie voor, dat dit onnoodig is en zeer voldoende uitkomsten verkregen zouden worden, indien bedoeld onderricht gedurende de twee laatste jaren van den oefenplicht elk jaar gedurende 15 uren werd gegeven.

In het stelsel van oefenplicht zou eventueel het volgen van het schietonderricht ook verplicht moeten zijn. Daarentegen in het stelsel van vrijwillig oefenen, vrijwillig.

In een gemeente of combinatie van gemeenten, waar gymnastiek-onderwijs aan jongelieden boven den leerplichtigen leeftijd wordt gegeven, zou — zoo eenigszins mogelijk — ook schietonderricht ingevoerd moeten worden, zij het dan ook meerendeels met patronen voor verkleinde afstanden. (N°. 7).

Het schietonderricht zou dan aan dezelfde personen worden gegeven, die volgens de voorstellen vervat in Hoofdstuk II gym-

nastiek-onderricht zouden ontvangen, waardoor administratie en toezicht zeer vereenvoudigd zullen worden.

Het toezicht op het voorbereidend schietonderricht zou opgedragen kunnen worden aan den landweer-districtscommandant, in wiens district de schietbaan gelegen is.

Waar geen schietbaan, geschikt voor het schieten met patronen nº. 1, aanwezig is, zal men zich ter vermijding van te groote kosten voorloopig tot het schieten met patronen nº. 7 moeten bepalen.

De aanleg voor een kogelvanger met waarnemingspost geschikt voor het schieten met laatstgenoemde patroon, zal, volgens door den Directeur der Normaal-schietschool verstrekte gegevens, slechts ± f 75 behoeven te kosten.

Een stukje terrein, breed ± 5 M., lang ± 60 M. en eindigende tegen een hoogen blinden muur of tegen een stuk grond (tuin, weiland, bouwgrond, heide), waartoe de toegang gedurende de schietoefening tot op 300 M. achter den kogelvanger kan worden verboden, zal — met medewerking van het gemeentebestuur — wel in iedere gemeente op één of meer plaatsen te vinden zijn.

De kosten van aanleg en onderhoud der schietbanen en c. q. van den aankoop of de huur van het daarvoor noodige terrein, zouden in den regel ten laste der betrokken gemeente kunnen worden gebracht.

Volgens globale berekening zouden een 600-tal schietbanen moeten worden aangelegd (Zie bijlage nº. 14), rekening houdende met de in de verschilende garnizoenen bestaande en met de — volgens van den Directeur der Normaal-schietschool verkregen opgave — in andere plaatsen aanwezige, waarvoor het Rijk subsidie voor onderhoud geeft.

Bij genoemde berekening is aangenomen, dat door de deelnemers aan het schietonderricht hoogstens 5 K.M. zou moeten worden afgelegd om de schietbaan te bereiken.

Hoeveel schietbanen in of nabij groote steden zullen moeten worden aangelegd, is moeilijk te bepalen. De aanleg van schietbanen voor patronen nº. 7 zal aldaar wel niet veel bezwaar hebben.

Bovendien ligt in die steden meestal garnizoen, zoodat uit dien hoofde aldaar meerdere schietbanen voor patronen nº. 1 aanwezig zijn, al liggen deze niet altijd zóó dicht bij de stad, dat zij voor het beoogde doel gebezigd kunnen worden.

Voor iederen ingeschreven deelnemer zouden per oefeningsjaar 60 patronen nº. 7 of nº. 1 beschikbaar moeten worden gesteld.

Deze zouden door het Rijk verstrekt moeten worden op den voet als thans geschiedt ten behoeve van het voorbereidend militair onderricht.

Ten behoeve van de jongere of nog minder krachtige deelnemers aan de oefeningen zou een voldoend aantal karabijnen, voor de overigen een voldoend aantal geweren verstrekt moeten worden.

De moeielijkheid van de invoering van voorbereidende schietoefeningen als boven bedoeld schuilt, naar de meening der Commissie, behalve in de onkosten, verbonden aan het verstrekken van munitie, hoofdzakelijk in het beschikbaar stellen van *goede* instructeurs.

Worden de bedoelde schietoefeningen in alle gemeenten ingevoerd, dan zal het leger onmogelijk deze instructeurs kunnen leveren. Bovendien zou men door het geven van militaire instructeurs in dezelfde nadeelen vervallen, die thans het voorbereidend militair onderricht aankleven.

Tegen het gebruik maken van de goede krachten, die in verschillende gemeenten in bestaande schietvereenigingen en in gepensionneerde of gepasporteerde onder-officieren te vinden zijn, verzet zich de thans in het leger gevolgde wijze van opleiding in het schieten, welke speciaal daarop afgerichte onderwijzers eischt.

Het wordt niet raadzaam geacht de jongelieden bij het voorbereidend onderwijs op de tot nu toe gebruikelijke wijze te leeren schieten, omdat zij, in het leger komende, weer veel zouden moeten afleeren, hetgeen tot tijdverlies en ontmoediging aanleiding zou geven.

Het best zal in de behoefte aan goede schiet-instructeurs kunnen worden voorzien door, naarmate in de gemeenten schietbanen beschikbaar komen, geschikte onder-officieren, gepensionneerd ingevolge punt 6 van Art. 2 der Pensioenwet voor de Landmacht, (1902), en geschikte reserve onder-officieren bij de Landweer, die vroeger als beroeps-onderofficier in het leger hebben gediend, dan wel gepasporteerde onderofficieren, die in bedoelde gemeenten of in den naasten omtrek daarvan woonachtig zijn, aan de normaal schietschool een cursus te laten volgen tot opleiding als schiet-instructeur, en deze personen dan tegen een billijke geldelijke vergoeding met het schietonderricht te belasten.

De daartoe nog verplichte personen te beloonen door geheele of gedeeltelijke vrijstelling van herhalingsoefeningen, zooals thans geschiedt wegens les geven bij het voorbereidend militair-onderricht, moet ten sterkste worden ontraden, omdat deze onder-officieren daardoor onbruikbaar worden voor hunne oorlogstaak.

Blijkens het vermelde op bladz. 260 van het 5de Heft der *Schweizerische Militärische Blätter* (1907) heeft de opleiding van schiet-instructeurs in Zwitserland op analoge wijze plaats.

Eene berekening van kosten wordt gevonden in Bijlage n°. 12.

EINDBESCHOUWINGEN.

De Commissie heeft gemeend het antwoord op de haar gegeven opdracht als volgt te moeten samenvatten.

Eenstemmig is zij van oordeel, dat het in de eerste plaats noodzakelijk is, dat het gymnastiek-onderwijs op alle scholen worde verplicht gesteld; dat een normaal leerplan worde gevolgd; vervolgens, dat het beslist noodzakelijk is, dat tot vorming van het benoodigd aantal onderwijzers een centrale gymnastiekschool worde gesticht en eindelijk, dat eene inspectie voor het gymnastiek-onderwijs worde ingesteld.

De jaarlijksche kosten, aan een en ander verbonden, zeer globaal berekend, omdat vaste gegevens ten eenenmale ontbreken, zullen na verloop van eenige jaren bedragen f 706 200, welk bedrag, indien in de behoefte aan gebouwen is voorzien, zal dalen tot f 306 200. (Zie Bijlage n°. 7).

De kosten van aanbouw der Centrale Gymnastiekschool worden geraamd op f 80 000.

Over de oefening na het verlaten der school, in het bijzonder na de lagere school, zijn de gevoelens verdeeld.

De meerderheid der Commissie (vijf leden) is van meening, dat, hoewel er bezwaren aan den oefenplicht verbonden zijn, deze toch belist zal moeten worden opgelegd, wil men tot een algemeene verkorting van den eerste-oefeningstijd van eenig aanbelang geraken, en dat de oefenplicht moet omvatten zoowel het onderwijs in de gymnastiek als in het schieten. Naar hare meening zullen vrijwillige oefeningen nimmer een zoodanige vlucht kunnen nemen, dat algemeen, en in alle gemeenten, daaraan wordt deelgenomen, ook al wordt door de zorg van het Rijk alles in het werk gesteld, wat hierboven in Hoofdstuk II *B* ter bevordering daarvan wordt aanbevolen.

Het onderwijs in de gymnastiek zoude in deze periode moeten worden gegeven aan de hand van het daarvoor ontworpen leerplan. (Zie Bijlage n°. 11).

In Bijlage nº. 12 worden de kosten, verbonden aan de oefening in de gymnastiek, globaal geschat (na verloop van eenige jaren) op f 431 200, terwijl de oefeningen in het schieten, ook al weder zeer globaal, zouden kosten f 250 000, te zamen f 681 200 per jaar. Van deze som moeten worden afgetrokken de bedragen, die vrij zullen vallen voor de examens in de gymnastiek, voor het voorbereidend militair-onderricht en voor de patronen, thans verstrekt tot verhooging van 's lands weerbaarheid. De Commissie kon deze bedragen niet onder cijfers brengen.

De minderheid der Commissie (twee leden) is van oordeel, dat, hoezeer, om eene zoo hoog mogelijke lichamelijke geoefendheid ter belangrijke verkorting van den eerste-oefeningstijd te verkrijgen, oefenplicht noodig is, aan deze instelling toch zooveel bezwaren verbonden zijn, dat men daardoor moet worden weerhouden, om dien plicht aan de jongelingschap op te leggen. Het zijn niet de kosten, die haar tot dit besluit brengen, want indien de oefenplicht goed uitvoerbaar ware, zouden de resultaten daarvan wel tegen de kosten opwegen; maar de bezwaren van maatschappelijken aard en de moeilijkheden aan een richtige uitvoering verbonden, zooals die hiervoren bij de regeling van den oefenplicht werden geschetst, konden haar tot geen ander besluit vrijheid geven.

Van oefenplicht zou h. i. eerst sprake kunnen zijn, wanneer de vrijwillige oefeningen en de lust tot oefening meer algemeen waren geworden in alle deelen van het land en in alle kringen der bevolking, wanneer de gewoonten van het volk zich daaraan meer hadden aangepast.

Dit laatste zou misschien te bereiken zijn door op allerlei en vooral op ruime wijze aanmoedigen, bevorderen en leiden van vrijwillige oefeningen, door te dier zake geen kosten te ontzien, op den voet als in het IIde Hoofdstuk *B* is aangegeven; zóó zelfs dat de kosten voor vrijwillige oefeningen en die voor de verplichte oefeningen slechts weinig zouden verschillen.

De minderheid der Commissie geeft toe, dat vrijwillige oefeningen zeker niet hetzelfde resultaat zullen kunnen geven als de verplichte oefeningen, en dat men geen zekerheid heeft, dat zij tot de noodig geachte algemeene verkorting van den eerste-oefeningstijd zullen voeren, maar dat zal met eene opgelegde verplichting ook alleen het geval zijn, indien zij inderdaad ten volle werkelijkheid kan worden en hieraan wordt door haar getwijfeld.

Leerrijk is te dien opzichte hetgeen in Zwitserland is voorgevallen. Den 7den Juli 1904 werd door het Zwitsersche Militair

Departement een voor-ontwerp ingediend, waarbij in artikel 120 de verplichtig werd opgelegd, gedurende den leerplichtigen leeftijd gymnastiek aan de leerlingen te onderwijzen en in artikel 121 werd bepaald, dat de jongelieden van af 16 jaar tot aan den militieplichtigen leeftijd voorbereidend militair onderwijs zouden moeten ontvangen in gymnastiek en schieten, gedurende 60 uren per jaar, welk onderwijs in de gemeenten zoude worden gegeven.

Die artikelen zijn echter niet in de wet opgenomen. Men heeft zich bepaald tot het verplicht stellen van de gymnastiek op de scholen, het subsidieeren van vereenigingen en het ondersteunen van alle pogingen, die ten doel hebben het voorbereidend militair onderwijs aan jongelieden te verschaffen.

De groote bezwaren aan de verplichtstelling van laatstbedoeld onderwijs werden ook in Zwitserland gevoeld, en het werd daarom in de wet, regelende de militaire organisatie van Zwitserland, niet opgenomen.

Op bladz. 59 en 62 van de handelingen van den Conseil des Etats, (vergadering van 3 April 1907) treft men deswege uitlatingen aan, zoowel van de meerderheid als van de minderheid der Commissie met de voorbehandeling der wet belast. De heer Hoffman, rapporteur van de meerderheid, deelt mede, dat de hoogere troepenaanvoerders zich tegen het verplicht stellen van het voorbereidend militair onderwijs verklaard hebben, en de heer Thélin, rapporteur der minderheid, zegt o. a.: „Mais chacun a vite reconnu que les exercices préparatoires à faire dans les communes ne seraient pas d'une exécution facile et qu'au contraire, on se buterait à des difficultés qui rendraient l'application d'un pareil système pour ainsi dire impossible et illusoire, de sorte que la question de l'instruction préparatoire fut abandonnée."

De minderheid staat dus voor het allerwegen bevorderen van vrijwillige oefeningen, op den voet als in Hoofdstuk II *B* is aangegeven, welke oefeningen in de eerste jaren, zooals van zelve spreekt, op zichzelven geen grondslag zullen en kunnen zijn van een algemeene verkorting van den eerste-oefeningstijd.

Hoe echter ten aanzien van het al of niet verplicht stellen der oefeningen na den leerplichtigen leeftijd door de Regeering moge worden besloten, het verplicht stellen van het gymnastiek-onderwijs op de scholen, het instellen van een centrale gymnastiekschool, de wijziging in de bevoegdheden, benevens het in het leven roepen eener inspectie voor het gymnastiek-onderwijs worden, zooals reeds in den aanvang dezer beschouwingen werd gezegd, door de Commissie beslist aangeraden, omdat de gevolgen daarvan, op den militieplichtigen leeftijd toch nog zullen te onderkennen zijn en

daardoor alleen de grondslag kan worden gelegd voor verdere doeltreffende maatregelen in het belang van volk en leger.

Ten slotte wil de Commissie nog als hare meening doen kennen, dat de vooroefeningen zich niet verder zouden moeten uitstrekken dan tot de gymnastiek en het schieten.

's Gravenhage, 7 December 1907.

De Commissie voornoemd:

J. B. Verhey, *Voorzitter.*
J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst.
G. A. Buhlman.
Dr. C. J. Eggink.
K. ten Bruggencate.
Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich.
S. van Aken.

BIJLAGEN.

Bijlage no. 1.

WIJZIGINGEN, *welke dienen te worden aangebracht in de Wet op het Lager Onderwijs.*

Art. 2. In art. 2, sub 1, onder letter *j* worde gelezen: „de gymnastiek", en vervallen de woorden: „de vrije- en orde-oefeningen der gymnastiek". In hetzelfde artikel, sub 2, worden geschrapt de woorden: „de gymnastiek".

Art. 15. In art. 15, sub b, vervallen de letters *j* en *s*.

Art. 16. In art. 16, sub 2, vervalt de tweede volzin.

In art. 16, sub 3, moet vervallen het slot: „met uitzondering van de vakken, vermeld in art. 2 onder *j* en *s*".

Art. 17. Art. 17, 3de alinea, 2o., zal moeten luiden: „dat het moet omvatten ten minste vier vakken van onderwijs, onder welke ten minste twee behooren tot de vakken van het gewone schoolonderwijs en bovendien het onderwijs in de gymnastiek".

Art. 21. Aan art. 21 een nieuwe 2de alinea toe te voegen, luidende: „In het leerplan moeten drie uren worden opgenomen voor het onderwijs in de gymnastiek, zooveel mogelijk in halve uren te geven".

Art. 26. Aan art. 26 worde toegevoegd eene alinea 8 *a*, luidende: „Het hoofd der school en elk der onderwijzers genieten, indien zij tevens belast zijn met het onderwijs in de gymnastiek, eene toelage van f 25 per jaar, wanneer zij in het bezit zijn eener akte *j* A of *j* B. Aan den onderwijzer, die eene akte *j* B behaalt, wordt daarvoor van Rijkswege eene premie ineens van f 25 toegekend.

Art. 48. In alinea 1, sub 1*a*, te doen volgen: „en de toelagen voor het onderwijs in de gymnastiek in dat artikel bedoeld".

Aan de 1ste alinea, sub 2o., toe te voegen het volgende:

Indien bij eene openbare school een gymnastieklokaal wordt gesticht en ingericht, dan zal hiervoor door het Rijk aan de Gemeente 75 ten honderd van de kosten van stichting en inrichting worden vergoed, te berekenen, als voor het stichten van schoollokalen is bepaald, terwijl daarop toepasselijk is het voorschrift van artikel 54, alinea 1.

Art. 59. In art. 59, sub 2o., worde „*a*—*i*, alsmede *k*", vervangen door „*a*—*k*".

In datzelfde artikel, sub 3o., worde het eerste gedeelte gelezen als volgt:

„Dat onderwijs gegeven wordt gedurende ten minste 20 uren per week, waarvan drie uren of zes halve uren in het vak, vermeld onder *j*, en ten hoogste twee uren in het vak, vermeld onder *k* van artikel 2."

Art. 59, alinea 5 A, wordt dus voorgesteld te lezen als volgt: (1)

Voor 40 en minder leerlingen	.... f	96,00
„ 41— 90 leerlingen	....	125,32[5]
„ 91—144 „	....	210,12[5]
„ 145—199 „	....	272,80
„ 200—254 „	....	361,05
„ 255—309 „	....	424,30
„ 310—364 „	....	487,55
„ 365—419 „	....	575,80
„ 420—474 „	....	639,05
„ 475—529 „	....	702,30
„ 530 en meer leerlingen	....	765,55

Art. 73. In art. 73 vervalt letter „*s*".

Art. 77. In art. 77, sub a en b, vervallen de laatste woorden: „in een der vakken of in beide vakken genoemd onder *j* en *k* in art. 2 der wet", en worden vervangen door de woorden. „in het vak, genoemd onder *k*, in art. 2 der wet".

Art. 86. In art. 86, 1ste alinea, worde aan het eind geschrapt de letter „*s*".

Art. 87. Aan art. 87 worde een nieuwe 2de alinea toegevoegd, luidende als volgt:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt de akte, vermeld onder *j*, gesplitst in twee onderscheiden akten, terwijl daarbij de bevoegdheid voor het geven van onderwijs wordt bepaald, die aan het bezit van elk dezer akten is verbonden."

Art. 88. In art. 88 te doen vervallen de letters *j* en *s*.

Art. 90. Aan art. 90 worde toegevoegd eene *derde* alinea, luidende: „Hij kan ook aan inspecteurs van het gymnastiekonderwijs opdragen het onderwijs in de gymnastiek in de lagere scholen na te gaan, daarbij voorlichting te geven, van hunne bevindingen mededeeling te doen aan de leden van het Rijksschooltoezicht, voor zoover betreft scholen, die respectievelijk tot derzelver ambtsgebied behooren, en jaarlijks aan hem verslag uit te brengen over den toestand van dat onderwijs.

(1) Met het oog op het bouwen en inrichten van gymnastieklokalen voor bijzondere scholen dient de tabel voor het toekennen eener bijdrage te worden herzien.

Art. 96. Ten einde de ambtenaren, met het toezicht op de gymnastiek belast, toegang te verleenen tot de school, wordt in art. 96, in den zesden regel, achter het woord „inspecteurs” ingevoegd de woorden: „en voor de ambtenaren, bedoeld bij art. 90, sub 3°”.

Art. 106. Aan art. 106, 5de alinea, worde toegevoegd:

„De bezitter der akte *s* heeft gelijke bevoegdheid als verkregen wordt door de akte *j* B, terwijl hij, die bevoegd is tot het geven van onderwijs in de vrije- en orde-oefeningen, deze bevoegdheid behoudt”.

WIJZIGING *in de Wet tot regeling van den Leerplicht.*

Art. 2. In art. 2, in de 1ste alinea voor „*a—h*” te lezen: „*a—h* en *j*.”

In de 3de alinea, in plaats van „*a—g*” te lezen: „*a—g* en *j*.”

BIJLAGE n°. 2.

WIJZIGINGEN, *die in de Wet van 2 Mei 1863* (Staatsblad *n°. 50*) *en de daartoe betrekkelijke Koninklijke besluiten zullen zijn aan te brengen.*

Art. 13. Aan de laatste alinea worde toegevoegd:

„Met dien verstande, dat de gymnastiek een verplicht leervak blijft”.

Art. 20. Aan art. 20 toe te voegen: „*r.* de gymnastiek”.

Art. 21. Aan het eerste lid van art. 21 toe te voegen:

„Met dien verstande, dat de gymnastiek een verplicht leervak blijft”.

Aan het tweede lid dezelfde toevoeging te doen geschieden.

Art. 51. Aan art. 51 toe te voegen een 3de alinea, luidende:

„De inspecteurs van het gymnastiek-onderwijs zijn mede bevoegd de lokalen, waarin dit onderwijs wordt gegeven, binnen te gaan. Zij geven den leeraren in dit vak, zoo noodig, voorlich-

ting en doen van hunne bevindingen mededeeling aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs, voor zoover deze hun ambtsgebied betreffen. Zij brengen jaarlijks aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken verslag uit omtrent den toestand van het gymnastiek-onderwijs".

Art. 66. Aan art. 66 toe te voegen als derde lid:

„Naast het getuigschrift, dat na het doorloopen der school of ten gevolge van een met goeden uitslag afgelegd eind-examen wordt uitgereikt, wordt aan den leerling of examinandus eene verklaring afgegeven, waaruit blijkt, met welk resultaat hij het gymnastiek-onderwijs volgde. Deze verklaring wordt door den leeraar in het vak, in overleg met den Directeur der school, vastgesteld."

Art. 77. Aan art. 77 toe te voegen:

„Tot het examen in de gymnastiek worden alleen zij toegelaten, die bewijzen hebben geleverd van voldoende algemeene ontwikkeling en voorbereiding tot de beoefening van dit vak.

De eischen voor dit examen, benevens de geheele of gedeeltelijke vrijstellingen daarvan, worden door Ons vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur".

Art. 81. Art. 81 te lezen als volgt:

„Voor de deelneming aan een examen voor middelbaar onderwijs wordt een nader te bepalen bedrag gestort".

N.B. In overeenstemming met het rapport der bevoegdheidscommissie (1902) meent de Commissie, dat gymnastiek-onderwijzers bij het M. O. eene voldoende mate van algemeene ontwikkeling en beschaving moeten bezitten, weshalve zij heeft voorgesteld daarnaar, vóór het eigenlijke vak-examen, een onderzoek in te stellen. (Zie Bijlage n°. 9).

Bijlage n°. 3.

WIJZIGINGEN, *noodig in de H.-O.-wet, indien de Gymnastiek een verplicht Leervak wordt op de openbare en aangewezen bijzondere Gymnasia.*

Art. 5. Art. 5 te lezen als volgt:

Gymnasia zijn instellingen, voorbereidend tot universitair onderwijs.

Aan de gymnasia wordt onderwijs gegeven in:

a. de Grieksche taal en letterkunde;
b. de Latijnsche taal en letterkunde;
c. de Nederlandsche taal en letterkunde;
d. de Fransche taal;
e. de Hoogduitsche taal;
f. de Engelsche taal;
g. de geschiedenis;
h. de aardrijkskunde;
i. de wiskunde;
k. de natuurkunde;
l. de scheikunde;
m. de natuurlijke historie;
n. de gymnastiek.

Aan de gymnasia kan ook onderwijs gegeven worden in:

o. de Hebreeuwsche taal.

Art. 11. Aan art. 11 moet als 4de lid worden toegevoegd:

„Naast het getuigschrift, dat na het met goed gevolg afgelegd eind-examen wordt uitgereikt, wordt aan den leerling een schriftelijke verklaring afgegeven, waaruit blijkt, met welk gevolg hij aan het gymnastiek-onderwijs heeft deelgenomen. Deze verklaring wordt door den leeraar van het vak, in overleg met den rector, vastgesteld".

Art. 29. Aan art. 29 toe te voegen een 3de alinea, luidende als volgt:

„De inspecteurs van het gymnastiek-onderwijs zijn mede bevoegd de lokalen, waarin dit onderwijs wordt gegeven, binnen te gaan. Zij geven den leeraren in dit vak, zoo noodig, voorlichting en doen van hunne bevindingen mededeeling aan den inspecteur der gymnasia. Zij brengen jaarlijks aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken verslag uit omtrent den toestand van het gymnastiek-onderwijs".

Art. 158. In de 3de alinea sub 4 in plaats van *a*—*m* te lezen *a*—*n*.

Aan de 3de alinea een nieuw punt toe te voegen, luidende als volgt:

5°. „dat in het vak, vermeld in artikel 5, onder *n*, in de verschillende klassen ten minste evenveel uren onderwijs wordt gegeven, als volgens het algemeen leerplan aan dat vak aan een openbaar gymnasium moeten besteed worden".

Art. 168. De eerste volzin sub 1 der 2de alinea te lezen als volgt:

1°. „per wekelijks gegeven lesuur tot een maximum getal les-

uren, dat overeenstemt met het getal, dat wekelijks volgens het algemeen leerplan, bedoeld in art 7, aan het onderwijs in de vakken, vermeld in art. 5, onder *a—n*, aan een openbaar gymnasium besteed wordt".

De 5de alinea te lezen als volgt:

„Bij de berekening van het subsidie blijven buiten aanmerking de lesuren, besteed aan onderwijs in het vak, vermeld in art. 5, onder *o*, alsmede in vakken, niet vermeld onder *a—n* van dat artikel, enz."

Bijlage n°. 4.

KONINKLIJK BESLUIT *van , waarbij worden vastgesteld algemeene Regelen omtrent den Bouw en de Inrichting van Gymnastieklokalen voor Lagere Scholen.*

Overwegende, dat in het Koninklijk besluit van 4 Mei 1883 (*Staatsblad* n°. 41), waarin de algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van gymnastieklokalen zijn vastgesteld, de bouw en de inrichting van gymnastieklokalen niet voldoende zijn geregeld;

Overwegende, dat het wenschelijk is, dat voor het onderwijs in de gymnastiek aan de lagere school een geschikt lokaal beschikbaar zij, en dat omtrent de inrichting en den bouw van dat lokaal algemeene regelen worden vastgesteld;

Gezien de artt. 4, 54, 59 en 108 der wet op het Lager Onderwijs, hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Art. 1. Elke lagere school, zoo openbare als bijzondere, heeft de beschikking over een gymnastiek-lokaal. Eenzelfde lokaal kan voor meer scholen beschikbaar zijn, mits de afstand tusschen dit lokaal en de school, die daarvan gebruik moet maken, niet grooter zij dan ± 1 K.M.

Art. 2. Het gymnastiek-lokaal moet een hoogte hebben van ten minste 4 M., en voor scholen voor minder dan 100 leerlingen eene oppervlakte van ten minste 72 M². (minimum breedte 6 M.) en een inhoud van ten minste 288 M³., voor scholen van 100 tot 200 leerlingen eene hoogte van ten minste 5 M. en een oppervlakte van 120 M². (minimum breedte 8 M.) en een inhoud van 600 M³.,

en voor scholen van meer dan 200 leerlingen eene oppervlakte van 200 M². (minimum breedte 10 M.) en een inhoud van 1000 M³.

Art. 3. In elk gymnastiek-lokaal moeten in voor te schrijven aantal de noodige leermiddelen aanwezig zijn: ringen, bruggen, rekken, springtoestellen, evenwichtstoestellen en handgereedschappen.

N.B. Zie verder de opgave in Bijlage n°. 5.

BIJLAGE n°. 5.

OPGAVE *van de noodzakelijke leermiddelen voor de lagere scholen.*

40	ijzeren staven	f 20
1	lang springtouw	2
20	korte springtouwen	10
4	springstaanders	20
4	springplanken	10
2	springlijnen	5
1	maatlat	3
3	evenwichtsbalken	30
4	rekpalen	50
3	rekstangen	9
3	bruggen	80
1	klimtoestel	45
1	trektouw	6
1	groote bal	4
4	kleine ballen	6
	Totaal	f 300

BIJLAGE nº. 6.

VRIJSTELLINGEN *van het geven van onderwijs in vak* j, *art. 16, sub 2, Wet L.-O.*

In de provincie Noord-Brabant zijn 196 gemeenten.

In 65 gemeenten is aan sommige of aan alle openbare scholen vrijstelling verleend tot 2 September 1907, in Deurne voor de school in de Kom tot 1 Januari 1908, in Veghel voor de school te Zijtaart tot 2 September 1910, en in Someren voor de school in Het Eind tot 1 Januari 1908.

In de provincie Gelderland zijn 116 gemeenten.

In 2 gemeenten is vrijstelling verleend voor ééne school tot 31 December 1907, in ééne gemeente voor ééne school tot 31 December 1908 en in 10 gemeenten voor ééne of meer scholen tot 31 December 1911.

In de provincie Limburg zijn 121 gemeenten.

In 83 gemeenten is met eene enkele uitzondering voor alle openbare scholen vrijstelling verleend tot 31 December 1908.

In de provincie Noord-Holland zijn 134 gemeenten.

In 93 gemeenten is voor alle openbare scholen vrijstelling verleend tot 21 December 1909.

In de provincie Zuid-Holland zijn 184 gemeenten.

In 18 gemeenten is voor ééne, in ééne gemeente voor twee scholen vrijstelling verleend tot 31 December 1907, in ééne gemeente voor ééne school tot 31 December 1908.

In de provincie Zeeland zijn 116 gemeenten.

In 33 gemeenten is aan ééne of meer scholen vrijstelling verleend, in ééne tot 1 Mei 1907, in 3 tot 31 December 1907, in ééne tot 1 Juli 1908, in ééne tot 31 December 1908 en in 27 tot 31 December 1911.

In de provincie Utrecht zijn 67 gemeenten.

In 5 gemeenten is aan de scholen vrijstelling verleend, die in dit jaar afloopt.

In de provincie Overijsel zijn 61 gemeenten.

In 3 gemeenten is vrijstelling verleend, waarvan de laatste 31 Juli 1908 afloopt.

In de provincie Friesland zijn 43 gemeenten.

In 39 gemeenten is nagenoeg aan alle openbare scholen vrijstelling verleend tot 31 December 1909.

In de provincie Groningen zijn 57 gemeenten.

In 6 gemeenten is in iedere gemeente aan ééne school en in

de gemeente Baflo aan twee scholen vrijstelling verleend, die voor alle scholen eindigt 31 December 1907.

In de provincie Drenthe zijn 34 gemeenten.

Voor 3 scholen is vrijstelling verleend en wel voor den tijd dat aan die scholen geen leerkracht verbonden is, die de bevoegdheid heeft voor vak *j*.

BIJLAGE nº. 7.

BEREKENING VAN KOSTEN *voor invoering op de scholen.*

A. In de eerste plaats komen de kosten voor het bouwen en exploiteeren der centrale gymnastiekschool.

Uitgaven in eens voor het bouwen der school met benoodigd terrein .... f 80 000.

Jaarlijksche uitgaven centrale gymnastiekschool.

1 Directeur (Leeraar)		f 5 000
1 Onder-Directeur (Leeraar)	f 2500 à	3 000
1 1ste Leeraar	2000 ,,	2 500
1 2de Leeraar	1500 ,,	2 000
2 3de Leeraars		3 000
1 Concierge (met vrije woning, vuur en licht)		800
Onderhoud gebouw		1 000
Schoonmaken van het gebouw		500
Vuur, licht en waterleiding		1 500
Verblijfkosten van de onderwijzers, die de cursussen bijwonen: 1200 onderwijzers à f 50		60 000
Reiskosten dier onderwijzers		7 000
Drukkosten		1 000
Administratie- en bureaukosten		1 200
Prijzen voor wedstrijden aan het einde der cursussen...		1 200
		f 89 700

B. *Kosten van het toezicht op het gymnastiek-onderwijs.*

15 Inspecteurs (maximum aantal) f 2500 à f 3500......	f 45 000
Reis- en verblijfkosten ± f 500 ieder	7 500
Bureaukosten f 100 ieder	1 500
	f 54 000

C. *Kosten van het gymnastiek-onderwijs op de lagere scholen.*

Gerekend wordt, dat in de eerste jaren op de begrooting van Binnenlandsche Zaken zal worden gebracht eene som van f 400 000 per jaar, voor subsidiën te verleenen voor het stichten van lokalen en het verstrekken van leermiddelen f 400 000.

Voor toelage aan onderwijzers wordt het eerste jaar der invoering gerekend op: 1000 akten *j* A en *j* B à f 25 = f 25 000, en zoo vervolgens, zoodat de kosten zullen bedragen:

1ste jaar	f	25 000	(1000 ond.)
2de "		50 000	(2000 ")
3de "		75 000	(3000 ")
4de "		100 000	(4000 ")
5de "		125 000	(5000 ")
6de "		150 000	(6000 ")

Op de begrooting zal dus na zes jaar voor toelagen aan onderwijzers en voor het stichten van lokalen f 550 000 per jaar moeten worden uitgetrokken.

Voorts aannemende, dat jaarlijks 500 onderwijzers de akte *j* B behalen, moet bovenstaand bedrag elk jaar vermeerderd worden met 500 maal het bedrag der aan ieder toe te kennen premie à f 25, dus met f 12 500. Het totaal bedrag is dus f 562 500.

Recapitulatie.

Uitgaven in eens: bouw der school	f	80 000
Jaarlijksche uitgaven:		
A. Centrale gymnastiekschool	f	89 700
B. Kosten van toezicht		54 000
C. Kosten van het gymnastiek-onderwijs		562 500
	f	706 200

De post gebouwen en aanschaffing leermiddelen verdwijnt langzamerhand van de begrooting, zoodat het totaal eindelijk met f 400 000 zal kunnen worden verminderd. De blijvende uitgave op de begrooting wordt dus voor de invoering op de scholen: f 706 200 — f 400 000 = f 306 200, waarbij moet worden in acht genomen, dat indirect hier ook uitgaven inbegrepen zijn voor de lokalen, die voor het gymnastiek-onderwijs na den leerplichtigen leeftijd noodig zijn, en voor de vorming van onderwijzers met de akte *j* B, ten dienste van het gymnastiek-onderwijs op lateren leeftijd.

BIJLAGE n°. 8.

SPLITSING AKTE *j*, *bevoegdheid*, *programma's examens.*

Besluit van tot splitsing der akte van bekwaamheid in vak *j*, tot regeling van de bevoegdheid voor het geven van onderwijs welke aan het bezit van elk der akten is verbonden, tot vaststelling van de programma's van het examen en tot regeling van de wijze van afneming enz., van dit examen, bedoeld in art. 87 van de Wet tot regeling van het Lager Onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Koninklijk Besluit van 26 Juni 1905 (*Staatsblad* n°. 219).

Wij WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Hebben goedgevonden en verstaan:

vast te stellen de navolgende bepalingen ten aanzien van de splitsing van de akte van bekwaamheid voor vak *j*, ten aanzien van de bevoegdheid voor het geven van onderwijs, welke aan het bezit van elk dier akten is verbonden, zoomede ten aanzien van de vaststelling van de programma's voor het examen en de regeling van de wijze van afneming daarvan, bedoeld in art. 87 van de Wet op het Lager Onderwijs.

Artikel 1.

Er zijn twee akten van bekwaamheid voor het school- en huisonderwijs in de „Gymnastiek", genoemd onder *j* van art. 2 van de Wet op het Lager Onderwijs:

De eerste akte A, de tweede B.

Beide akten worden verkregen tengevolge van het afleggen van een examen.

Art. 2.

De akte A geeft bevoegdheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs aan kinderen, die den leeftijd van 15 jaren nog niet hebben bereikt.

De akte B geeft bevoegdheid om bovenbedoeld onderwijs ook te geven aan personen boven dien leeftijd.

Art. 3.

Het getal bijzondere Commissiën, belast met het afnemen der examens ter verkrijging van de akte van bekwaamheid A of B, bedoeld in art. 1, bedraagt zooveel als de Minister, die met de uitvoering der Wet tot regeling van het L. O. is belast, naar bevind van zaken raadzaam zal oordeelen.

Art. 4.

Elke Commissie bestaat uit drie leden-deskundigen, waarvan twee behooren tot het onderwijzend personeel van de Centrale Gymnastiekschool, onder wie de directeur, die het examen afneemt ten overstaan van twee gecommitteerden, aan te wijzen door den bovenbedoelden Minister, met dien verstande, dat een dezer zal zijn een inspecteur van het gymnastiek-onderwijs.

Bij verschil van gevoelen tusschen de leden en de gecommitteerden omtrent het verleenen der akte, beslissen de gecommitteerden.

Voor het onderzoek naar de algemeene ontwikkeling voor het examen van akte *B*, heeft de Commissie de bevoegdheid zich door een deskundige te doen bijstaan.

Art. 5.

Bij het afnemen der examens zullen als leidraad strekken de programma's aan dit besluit gehecht.

Art. 6.

De gecommitteerden zien toe, dat de examens naar behooren worden afgenomen.

Art. 7.

Alle schriftelijke opgaven worden door den examinator, in overleg met den directeur der Centrale Gymnastiekschool, vastgesteld.

Art. 8.

Bij het practisch examen hebben de gecommitteerden het recht, in overleg met den examinator, vragen te doen en opgaven te verstrekken.

Art. 9.

Na elk onderdeel van het examen deelen de examinatoren aan gecommitteerden het cijfer mede, dat zij wenschen toe te kennen.

Indien de gecommitteerden zich met het cijfer niet kunnen vereenigen, plegen zij overleg met de examinatoren, ten einde, zoo mogelijk, tot overeenstemming te komen.

Art. 10.

Bij verschil van gevoelen tusschen de Commissie en gecommitteerden over het verleenen der akte, beslissen laatstgenoemden.

Art. 11.

De voornoemde Minister maakt door middel van de *Nederlandsche Staatscourant* het tijdstip bekend, waarop de werkzaamheden der Commissiën zullen aanvangen en den termijn binnen welken ieder, die tot het afleggen van het examen verlangt te worden toegelaten, zich schriftelijk kan aanmelden bij den Voorzitter der Commissie.

De dag en de plaats van het examen worden door den Voorzitter aan de adspiranten bekend gemaakt.

Art. 12.

Het examen wordt aan de Centrale Gymnastiekschool en in het openbaar gehouden.

Art. 13.

Het oordeel over de bekwaamheid der geëxamineerden wordt uitgedrukt door een der cijfers van 1 tot 10, aan welke de volgende beteekenis is te hechten:

10. Uitmuntend.
9. Zeer goed.
8. Goed.
7. Ruim voldoende.
6. Voldoende.
5. Niet geheel voldoende.
4. Onvoldoende.
3. Zeer onvoldoende.
2. Gering.
1. Zeer gering.

Art. 14.

De uitslag van het examen wordt dadelijk aan geëxamineerden, die zich ter plaatse bevinden, medegedeeld.

De toegekende akten worden zoo spoedig doenlijk kosteloos uitgereikt.

Art. 15.

De Commissie zendt aan den voornoemden Minister een procesverbaal van hare zittingen, eene lijst, bevattende de namen en voornamen, de geboorte- en woonplaatsen en de dagteekeningen van geboorte der toegelaten geëxamineerden, benevens eene opgaaf van het getal der afgewezenen, en van het getal dergenen, die zich tijdens het examen hebben teruggetrokken.

Art. 16.

De gecommitteerden en de leden der Commissiën, voor zoover zij niet tot het personeel der Centrale Gymnastiekschool behooren, genieten uit 's Rijks kas vacatiegelden, ten bedrage van zes gulden voor elken dag, waarop zij het examen bijwonen.

Art. 17.

Voor het examen der vrouwelijke adspiranten worden door Onzen Minister, met de uitvoering dezer Wet belast, bijzondere voorschriften gegeven.

Programma's voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak j, *bedoeld in art. 2 der Wet op het Lager Onderwijs.*

De vereischten zijn voor *j* A:

1. Bekendheid met het doel van het gymnastiek-onderwijs en met de daarbij in acht te nemen voorzorgsmaatregelen, ook met betrekking tot ademhaling en hartwerking.

2. Nauwkeurige bekendheid met het normaal-leerplan der geymnastiek — tot en met het 4de leerjaar daarvan — en geschiktheid om aan schoolklassen — leerlingen tot den 15-jarigen leeftijd — les te geven.

3. Bedrevenheid in het nauwkeurig uitvoeren van de lichaamsoefeningen, zooals die voor het 7de schooljaar in het leerplan voor de gymnastiek zijn aangegeven.

Deze akte wordt alleen uitgereikt aan hen, die in het bezit zijn van de akte van bekwaamheid voor onderwijzer.

De vereischten zijn voor *j* B:

1. Als voor *j* A.

2. Nauwkeurige bekendheid met het geheele leerplan der gymnastiek. Geschiktheid om de leerstof, in het leerplan aangegeven, aan schoolklassen en in vereenigingen te onderwijzen.

3. Bedrevenheid in het nauwkeurig uitvoeren van de onder 2 bedoelde oefeningen.

De akte *j* B kan alleen worden verkregen wanneer voldaan wordt aan de volgende eischen van algemeene ontwikkeling:

a. Nauwkeurig en natuurlijk lezen met een beschaafde uitspraak, waarbij de adspiranten blijk moeten geven dat zij het gelezene verstaan, en naar aanleiding daarvan gemakkelijk hunne gedachten kunnen uitdrukken;

b. het schrijven van een goed leesbare hand;

c. vaardigheid om hunne gedachten schriftelijk uit te drukken;

d. de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde, zoowel met gebroken als geheele getallen;

e. kennis van het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten;

f. eenige bekendheid met de aardrijkskunde van Nederland en zijne koloniën;

g. eenige bekendheid met de hoofdgebeurtenissen en de hoofdpersonen uit de geschiedenis des vaderlands;

h. eenige bekendheid met het organisme van het menschelijk lichaam.

Vrijgesteld van deze eischen zijn:

A. De bezitters van een der getuigschriften die toegang geven òf tot de studie en examens der universiteiten, òf tot die der Technische Hoogeschool;

B. de bezitters van een getuigschrift waaruit blijkt, dat zij de 3de klasse eener H. B. S. voor jongens of van een gymnasium met vrucht hebben gevolgd;

C. de bezitters der akte voor onderwijzer;

D. zij, die in het bezit zijn van eene akte voor M. O., waarvoor de Wet op het M. O. een akte van bevoegdheid eischt;

E. de officieren der Land- en Zeemacht, benevens de onderofficieren boven den rang van sergeant;

F. zij, die met goed gevolg het examen hebben afgelegd, dat toegang geeft tot de notaris-examens;

G. zij, die het examen voor adspirant-vaandrig met goed gevolg hebben afgelegd en zij, die vrijgesteld zijn van het examen voor adspirant-vaandrig.

Bijlage nº. 9.

Middelbaar Onderwijs. Eischen voor het Examen.

Besluit van

Overwegende, dat moet worden bepaald, aan welke eischen zij, die eene akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in de gymnastiek verlangen, hebben te voldoen, om tot het examen voor deze akte te worden toegelaten;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Art. 1. Ter verkrijging van de bevoegdheid, om tot het afleggen van het examen M. O. in de gymnastiek te worden toegelaten, wordt vereischt:

a. bekendheid met de vlakke meetkunde;

b. de stelkunde tot en met de tweede-machtsvergelijkingen;

c. de eerste beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der plant- en dierkunde, in hoofdtrekken het evenwicht en de beweging, de warmte, de eenvoudigste verschijnselen van magnetisme, electriciteit en licht. De beginselen der scheikunde, vooral met toepassing op de gezondheidsleer. Eenige door eigen aanschouwing verkregen kennis van enkele natuurlijke plantenfamiliën, met kennis van de hoofdtrekken der orgaan-beschrijving als grondslag, en van enkele klassen of orden van dieren, beide ter keuze van den candidaat;

d. de aardrijkskunde: algemeene kennis van de belangrijkste landen en volken der aarde, voornamelijk van Europa;

e. de geschiedenis: eenige kennis van de voornaamste gebeurtenissen der algemeene en vaderlandsche geschiedenis;

f. de Nederlandsche taal: uit het maken van een opstel moet blijken, dat de candidaat de vaardigheid bezit, om zich nauwkeurig en duidelijk in beschaafd Nederlandsch uit te drukken;

g. de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal: de kennis dezer talen moet blijken uit het behoorlijk lezen van een stuk eenvoudig proza en het mondeling vertalen daarvan in het Nederlandsch.

Art. 2. Vrijgesteld van het in Art. 1 vermelde examen zijn:
1. de bezitters van een der getuigschriften, die toegang geven òf tot de studie en examens der universiteiten, òf tot die der Technische Hoogeschool;
2. de bezitters van een getuigschrift, waaruit blijkt, dat zij het volledig onderwijs aan eene middelbare school met 5-jarigen cursus voor meisjes, of wel dat van de 4de klasse eener H. B. S. voor jongens of van een gymnasium met vrucht hebben gevolgd;
3. voor de vakken, vermeld onder *a*—*f* van het vorige artikel, zij, die in het bezit zijn der akte van hoofd-onderwijzer;
4. voor elk der vakken, onder *c*—*f* genoemd, zij die in het bezit zijn van eene akte middelbaar onderwijs in dit vak;
5. voor elk der vakken, genoemd *a*, *b*, en *g*, zij, die in het bezit zijn van eene akte lager onderwijs in dit vak;
6. de officieren der land- en zeemacht;
7. zij, die met goed gevolg het examen, dat toegang geeft tot de notaris-examens, hebben afgelegd.

Art. 3. Aan hen die andere van Staatswege ingestelde en gedeeltelijk dezelfde vakken omvattende examens met goed gevolg hebben afgelegd, kan Onze Minister van Binnenlandsche Zaken, op voorstel van den voorzitter van het in Art. 1 vermelde examen, vrijstelling van het examen in die vakken verleenen.

Art. 4. Evenzoo kan aan vreemdelingen, die in het bezit zijn van een of meer getuigschriften van met goed gevolg afgelegd examen, in hun eigen land afgegeven, op voorstel van den voorzitter der genoemde commissie, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken geheele of gedeeltelijke vrijstelling worden verleend.

Art. 5. Voor vreemdelingen, die het in Art. 1 vermelde examen wenschen af te leggen, worden de eischen, sub *e*, *f* en *g*, aldus gewijzigd:
e. eenige kennis van de voornaamste gebeurtenissen der algemeene geschiedenis;
f. het vertalen van een stuk eenvoudig proza uit het Nederlandsch in hunne landstaal;
g. het vertalen van een stuk eenvoudig proza uit een van de vreemde talen, ter keuze van den candidaat in zijne landstaal.

Art. 6. Het examen is kosteloos en wordt zoowel schriftelijk als mondeling afgenomen. Het mondelinge examen is openbaar.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken wijst jaarlijks aan de commissie of commissiën voor genoemd examen en de plaats(en) waar het zal worden gehouden. De leden der commissie (commissiën) ontvangen uit 's Rijks schatkist vergoeding voor reis- en verblijfkosten, benevens vacatiegelden.

Programma voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak P. in de Wet op het Middelbaar Onderwijs.

De akte wordt verkregen tengevolge van het achtereenvolgens afleggen van een theoretisch en een practisch examen.

Het theoretisch gedeelte omvat:

1. de anatomie en de physiologie van den mensch, en wel meer in het bijzonder de leer van de beenderen en hunne verbindingen en de spieren, alles in verband met de gymnastiek;
2. een overzicht van de geschiedenis der gymnastiek in verband met de kennis van de voornaamste stelsels;
3. bekendheid met het normaal-leerplan en van de gronden waarop dit berust;
4. nauwkeurige bekendheid met de voorzorgen bij het onderwijs in gymnastiek, zwemmen, schermen en spelen in acht te nemen

Het theoretisch gedeelte kan zoowel schriftelijk als mondeling worden afgenomen.

Het practisch gedeelte omvat:

1. de bedrevenheid in het geven van onderwijs aan en in het leiden van spelen van schoolklassen van leerlingen van 6—18 jaar;
2. de bedrevenheid in het juist uitvoeren van gymnastische oefeningen in het bijzonder van de oefeningen geschikt voor leerlingen der lagere en middelbare scholen en gymnasia, met inbegrip van zwemmen, schermen en spelen.

Zij, die het theoretisch gedeelte van het examen met goed gevolg hebben afgelegd, ontvangen daarvan een getuigschrift.

BIJLAGE n°. 10.

Ontwerp-Leerplan voor het Gymnastiek-Onderwijs aan Mannelijke Leerlingen. (Op de scholen.)

Inleiding.

In het hiervolgende Leerplan, waarvan op bladz. 5 van het rapport reeds sprake was, is de leerstof zoodanig verdeeld, dat door elk leerjaar een bepaald doel moet worden bereikt.

De noodzakelijkheid van een dergelijken leidraad bij het gymnastiek-onderwijs blijkt het duidelijkst, als men een blik slaat in de uitgebreide leerstof, zoowel van de orde- en vrije-oefeningen, als van de volks- en toestel-oefeningen. De gewoonlijk volijverige nieuweling in het vak tast veelal zoolang in den blinde rond, totdat hij meent gevonden te hebben wat noodig is, om bewust op het doel af te gaan. Komt hij eindelijk tot een min of meer bevredigend resultaat, dan heeft hij dit slechts bereikt door experimenteeren op de hem toevertrouwde jeugd en, het zal zeker geen betoog behoeven, dat deze niet in de eerste plaats mag dienen om den onderwijzer voor zijn vak te bekwamen. De nadeelige gevolgen van een dergelijk handelen zijn reeds zoo dikwijls geconstateerd, dat daarover te dezer plaatse niet behoeft te worden uitgeweid.

Binnen de grenzen van het hier volgende ontwerp, dat slechts de hoofdzaken aangeeft, blijft den zaakkundigen onderwijzer nog ruimschoots gelegenheid de vruchten van eigen nadenken en ervaring in practijk te brengen. Voor de minder-ervarenen is het 't middel, om in korten tijd het vereischte inzicht te krijgen om met vrucht werkzaam te zijn.

Het ontwerp is gedacht voor 8 c. q. 9 leerjaren, beginnende met het vierde schooljaar der lagere school, voorafgegaan door de leerstof van het voorbereidend onderwijs in lichaamsoefeningen, bestemd voor de eerste drie schooljaren.

In verband met de voorstellen in het rapport vermeld, is de leerstof voor deze eerste schooljaren in den vorm van spel bedoeld; een bepaalde opvolging in de keuze der spelen en oefeningen is evenwel met het oog op den ontwikkelingsgang der leerlingen noodzakelijk.

Indien bij den aanvang van het vierde schooljaar blijkt, dat de voorbereidende oefeningen niet voldoende beoefend zijn, moeten deze in dit schooljaar — waarin naar het oordeel der Commissie met het eigenlijke gymnastiek-onderwijs moet begonnen worden — worden herhaald, in welk geval een gedeelte der leerstof, voor dit schooljaar vastgesteld, zoo noodig naar het vijfde schooljaar kan worden overgebracht.

Hoe voorts gehandeld moet worden, wanneer twee of meer leerjaren worden samengevoegd, wanneer geen lokaal beschikbaar, of het lokaal niet van de vereischte toestellen is voorzien, kan bezwaarlijk in enkele woorden worden aangegeven. Vertrouwd mag worden, dat zij, die met de organisatie, met het vormen der onderwijzers en met het toezicht zullen worden belast, de wijzigingen, die voor elk geval noodig zijn, kunnen beoordeelen en aanbrengen en ook die veranderingen in het leerplan zullen

kunnen bepalen, die door nieuwe theoriën en verbeterd inzicht noodzakelijk zullen blijken.

De Commissie is overtuigd, dat, indien de onderwijzers naar hare denkbeelden worden gevormd en de door haar gewenschte inspectie wordt ingesteld, het onderwijs de verwachte vruchten zal dragen.

A. *Voorbereidend onderwijs in lichaamsoefeningen.*

1ste Schooljaar.

A. *Orde-Oefeningen.*

Het aantreden in front-, flank- en cirkelrijen; het nummeren, openen en sluiten der frontrij op aanwijzing van den onderwijzer.

Het gaan en loopen langs de zijden van een vierkant; tegengang en tegenloop; gaan en loopen langs een cirkelomtrek.

B. *Vrije-Oefeningen.*

A. Standen: gewone stand, ruststand, teenenstand, spreidstand.

Enkelvoudige oefeningen in den gewonen stand; huppen; ¼ draai met hup.

B. Vrije oefeningen van de plaats.

Oefeningen in het gaan: gewoon gaan, voor-, achter- en zijwaarts; gaan met beenheffen; met onderbeenheffen; gaan op de teenen; gaan met voetwippen; gaan met tusschentred. Loopen; huppelen; huppelpas.

C. *Spelen.*

Zakdoek leggen. De lokvogel. Stuivertje wisselen. Kat en muis. Blindemannetje. Wedloop.

2de Schooljaar.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling; slangen-, slinger- en spiraalgang.

B. *Vrije-Oefeningen.*

A. Vrije-oefeningen op de plaats.

Standen: die der 1ste klasse; schredestand; kruisstand.

Oefeningen der 1ste klasse; enkelvoudige oefeningen met de armen en beenen met overgang van de eene houding in de andere, b.v. armen voorwaarts heffen, omhoog, voorwaarts en omlaag brengen.

B. Vrije-oefeningen van de plaats.

Oefeningen in het gaan met verschillende armhoudingen.

Oefeningen in het loopen.

Oefeningen in het huppelen; huppelpas; paswisselgang; galoppas zij- en voorwaarts.

C. *Spelen.*

Zie 1ste schooljaar. De zwarte man. De vos is dood. De beren. Balspelen. Trekken. Krijgertje spelen met hurken.

3de Schooljaar.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. Halve draai met 4 passen op de plaats; gaan in een vierkant met 4 passen voorwaarts en 4 passen op de plaats; dito met 3 passen voorwaarts en een aansluitpas met $\frac{1}{4}$ draai. De frontrij voorwaarts openen op afzonderlijk bevel voor de gelijknamige nummers.

B. *Vrije-Oefeningen.*

A. Vrije-oefeningen op de plaats.

Herhaling. Samengestelde twee- en vierdeelige oefeningen van gelijken vorm en gelijke richting; halve knieënbuiging. In deze en volgende klassen worden de oefeningen bij voorkeur in den vorm van „oefeningsgroepen” uitgevoerd.

B. Vrije-oefeningen van de plaats.

Herhaling; gaan met armhoudingen en armbewegingen.

Loopen; looppas tot 2 minuten.

Huppen op een of twee beenen in regelmatige afwisseling; driepas; idem met huppen; Schotsche pas. Paswisselen; voorbereidende springoefeningen.

C. *Spelen.*

Zie 1ste en 2de schooljaar. Kat en muis in moeilijker vormen. De Chineesche muur.

2de Afslag. Wandelbal.

B. *Gymnastiek-Onderwijs.*

(1ste Leerjaar.)

4de SCHOOLJAAR.

A *Orde-Oefeningen.*

Het vormen van paren uit de front- en flankrij; zwenken der paren. De in afdeelingen verdeelde klasse door $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ wendingen in verschillende richtingen doen voortbewegen. Gaan en loopen in een vierkant met 4 passen op elke zijde.

De afdeelingen openen ter uitvoering der vrije oefeningen.

B. *Vrije-Oefeningen.*

A. Vrije-oefeningen op de plaats.

Herhaling en uitbreiding; driedeelig samengestelde oefeningen. Gemakkelijk samengestelde oefeningen van ongelijken vorm.

B. Vrije-oefeningen van de plaats.

Gaan: herhaling; variaties op den teenen- en hielengang.

Looppas tot $2\frac{1}{2}$ minuut; looppas met knieheffen; gestrekte looppas.

Afwisselen van vrije oefeningen op de plaats met eenvoudige orde-oefeningen.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Lang springtouw. Gaan, loopen en springen over het stilhangend en het heen en weer slingerende touw. Onder het ronddraaiende touw doorloopen (voor- en achterwaartsche bocht) met verschillende variaties, ook in den vorm van wedkamp tusschen twee afdeelingen.

Springen Verspringen tot 1.50 M.; hoogspringen tot 0.75 M.

Rek. Schouder-, later borsthoogte. Lighang, ook met been- en armbewegingen daarin.

Reikhoogte met bovengreep.

Langs den stok gaan.

Brug. Heup- tot borsthoogte; binnendwarszit achter eene hand; dito voor eene hand.

Schouder- tot hoofdhoogte; knielighang.

Klimtoestellen. Voorbereidende klimoefeningen.

Horizontale ladder. Strekhang met voet- en beenbewegingen. Zijwaarts gaan met bovengreep.

Schuine ladder. Aan den voorkant op- en afklimmen; aan den achterkant vluchtige strekhang met voet en beenbewegingen.

Ringen. Strekhang met voet- en beenbewegingen. Neighangen.

Evenwichtstoestel. Voorbereidende oefeningen als op- en afstappen; voorwaarts gaan met ondersteuning door andere leerlingen.

D. *Spelen.*

Die uit de vorige leerjaren nog geschikt zijn.

Krijgertje met hindernissen. Hinkkamp. Baljacht, enz.

(2de Leerjaar.)

5de Schooljaar.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling.

Indeeling der klassen in rijen van vier door vóór- en achterwaarts gaan; voorwaarts openen; front- en flankmarsch en -loop; eenvoudige zwenkingen; gaan in frontrijen van vier; gaan in een kruis.

B. *Vrije-Oefeningen.*

Samengestelde oefeningen van ongelijken vorm en ongelijke richting; spreid-, schrede- en sluitsprong; romp- en armoefeningen in den spreidstand en tegelijk met het schrijden met gestrekte beenen; dito in den uitval, en den uitvalstand; $\frac{1}{2}$ draai; met gesloten hielen op-, voor-, zij- en achterwaarts springen. Looppas tot 3 minuten.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Hoog tot 0.90 M.; ver tot 2 M.

Rek. Tusschen heup- en borsthoogte; herhaling der oefeningen uit het eerste leerjaar; uitbreiding daarvan met $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ draai om de lengte-as.

Schouderhoogte: Uit den dwarsstand in handen- en kniehang komen, op bevel en in tempo.

Reikhoogte: Greepverwisselen met draaien.

Brug. Spreidzit voor de handen, keeren uit den dwarsstand; achterzwaai uit den spreidzit voor de handen.

Klimtoestellen. Klimmen tusschen twee palen, met de handen aan twee, en de beenen aan één paal.

Horizontale ladder. Herhaling der oefeningen in den strekhang; voor- en achterwaarts gaan aan beide stijlen.

Schuine ladder. Oefeningen aan de achter- en voorzijde.

Ringen. Schouderhoogte: voor- en achterwaarts draaien om de breedte-as; kniehang met het linkerbeen over den linker- en rechterarm en met beide beenen over den linker -of rechterarm; nesthang; enkele en dubbele zwaai.

Evenwichtstoestel. Zonder ondersteuning over het toestel gaan.

D. *Spelen.*

Keuze uit de vorige leerjaren. Balspelen. Halterwedloop.

(3de Leerjaar.)

6de SCHOOLJAAR.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. Rijen vormen en achterwaarts openen; draaien onder het marcheeren en het loopen; halve draai bij het aansluiten; groepen van orde-oefeningen in rijen van vier; zwenken in rijen van vier voor- en achterwaarts en om het midden. Lionsche opmarsch (door afwisselend wenden der oneven en even paren viertallen vormen, in den marsch en in den loop).

B. *Vrije-Oefeningen.*

Moeilijker samenstellingen; de oefeningen van het 2de leerjaar met stokken. Horizontale- en schuine stokhoudingen; armrollen; overstappen. Voorwaarts springen met aanloop; zijwaarts springen met beenheffen. Voorbereidende zwemoefeningen.

Looppas tot 4 minuten.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Hoog tot 1 M.; ver tot 2.50 M.

Bok. Tot borsthoogte.

Rek. Uit den dwarsstand in handen- en kniehang komen:

1. *a.* met het linkerbeen aan de linkerzijde;
b. met het linkerbeen aan de rechterzijde;
c. met beide beenen aan eene zijde van den stok; achterzwaai en neersprong;

2. als bij 1, doch met tusschenzwaai;

3. in den hang, als bij 1*a* en *b*, handen leeren verplaatsen.

4. in den hang, als bij 1*a* en *b*, overgang in den hang aan éénе hand en één been;

5. in den hang, als bij 1*a*, overgaan in den zijhang aan de handen en één been.

6. Voorlings overzwaaien tot steun met sprong uit den zijstand. Vrij-oefenen met hulp.

Brug. Achter- en voorzwaai; spreidzit achter de handen, zitverwisselen in spreidzit vóór en achter de handen; wenden; keeren en wenden met tusschenzwaai.

Klimtoestellen. Klimmen met greep aan één paal of touw.

Horizontale ladder. Voor- en achterwaarts gaan aan sport en stijl.

Voor- en achterwaarts gaan aan de sporten.

Met overslaan van één of meer sporten zich voortbewegen met ½ draai om de lengte-as. Voorbereidende zwemoefeningen.

Schuine ladder. Omhoog gaan met gestrekte armen, met en zonder zwaai aan de stijlen.

Ringen. De oefeningen van het 2de leerjaar met de ringen op hoofdhoogte; zwaaien met drie passen aanloop. Steunen op de gestrekte armen, met en zonder ondersteuning der voeten.

Evenwichtstoestel. Zie 2de leerjaar.

D. *Spelen.*

Derde afslag. Estafettenloop.

(4de Leerjaar.)

7de Schooljaar.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling der oefeningen van het 3de leerjaar. Gemakkelijke samengestelde oefeningen. (Bijv.: zwenken en rijen openen en omgekeerd.

B. *Vrije-Oefeningen.*

Herhaling der oefeningen van het 3de leerjaar, ook met staven, in regelmatige afwisseling met orde-oefeningen. (Bijv.: het gaan en loopen langs de zijden van een vierkant en gaan langs de zijden van een kruis of half kruis met vier, drie of twee passen voor- en achterwaarts). Springen op-, voor-, zij- en achterwaarts met arm of staafzwaai.

Looppas tot 5 minuten.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Hoog, met drie, twee en één pas aanloop en uit den schredestand; ver tot 3 M.

Bok. (Zie 3de leerjaar.)

Rek. Borst- en later hoofdhoogte. Herhaling. (Zie 3de leerjaar). Knieopzwaai buiten en tusschen de handen uit den zijstand; onder doortrekken tot ruggelingschen hang en terugtrekken, met en zonder afstoot; kniedraai met opgelegden bovenarm; uit den zijsteun over- en terugheffen van één been. (Hulp verleenen).

Brug. Tusschen heup- en borsthoogte. Herhaling. Rijzit; zitverwisseling vóór- en achter de handen; keeren en wenden met kwart-draai na één of twee zwaaien of zonder tusschenzwaai; keeren of wenden zonder en met kwart-draai uit den rijzit *achter* een hand of uit den zit met gekruiste beenen *voor* een hand. Schaar achter de handen met en zonder tusschenzwaai.

Klimtoestellen. Klimmen met verschillende beenhoudingen tusschen twee touwen of palen, of aan één touw of paal.

Horizontale ladder. Herhaling der oefeningen van het 3de leerjaar.

Schuine ladder. Zie 3de leerjaar, aan sport en stijl.

Ringen. Schouder- tot hoofdhoogte. Om- en terugtrekken met en zonder afstoot en later uit den buighang met kleinen zwaai; uit den hang aan beide handen het linkerbeen over den rechterarm brengen deze hand loslaten en den ring weer grijpen; nesthang met aangevoegde oefeningen; zwaaien met aanloop en halven draai aan het einde daarvan.

D. *Spelen.*

Herhaling; balspelen en weerstandsoefeningen.

Partijspelen.

(5de Leerjaar.)

8ste SCHOOLJAAR.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. Zwenken der paren en viertallen onder het marcheeren en loopen. Gesloten flankmarsch; draaien op bevel. Samengestelde oefeningen. (Bijv.: rijen openen en sluiten vóór- en achterwaarts in verschillende volgorde.)

B. *Vrije-Oefeningen.*

Oefeningsgroepen. Oefeningen met en over de staaf stappen en staaf overheffen tot thema in afwisseling met orde-oefeningen op bevel. Looppas tot vijf minuten, staaf in de hand.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Hoog- en bokspringen zonder springplank; vèrspringen tot 3.50 M.

Rek. Hoofdhoogte. Buikdraai; kniedraai achterwaarts, met het been buiten en tusschen de handen; kniedraai voorwaarts. Op verschillende wijzen in den zijstand terugkeeren.

Brug. Herhaling. Buitendwarszit. Verder als in het 4de leerjaar, doch keeren en wenden met halven draai.

Klimtoestellen. Klimmen met voortbewegen langs het klimtoestel. (Wandelklimmen).

Schuine ladder. Zie 4de leerjaar, aan de sporten met na- en overgrijpen.

Ringen. Hoofdhoogte. Herhaling; met knie-opzwaai en met ½ draai om de breedte-as tot steun komen. (De gemakkelijkste vormen). Als in het 4de leerjaar, doch het linkerbeen over den rechter- of beide beenen over éénen arm.

Paard. Streksteun en gemakkelijke oefeningen met overheffen van één been onder ééne hand door. Wenden met aanloop. Schaar. Later overhurken met één of beide beenen en hurksprong. (Hulp verleenen).

D. *Spelen.*

Herhaling; moeilijker balspelen en weerstandsoefeningen Partijspelen.

(6de Leerjaar.)

9de SCHOOLJAAR.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. De samengestelde front- en flankrij van het midden openen. Het vormen van frontrijen uit de samengestelde flankrij en het herstellen der flankrij onder het marcheeren en loopen. Moeilijker samengestelde oefeningen. (Bijv.: draaien en zwenken en omgekeerd; rijen vormen en zwenken en omgekeerd).

De in opgeloste orde vrij over het oefenterrein gaande of loopende leerlingen, *snel* in een flankrij, in een kolom van frontparen of van viertallen samenbrengen.

$\frac{1}{4}$ draai in de gesloten front- en flankrij gedurende het gaan en loopen.

B. *Vrije-Oefeningen.*

A. *Staafoefeningen.* Polsdraaien binnen- en buitenwaarts in verbinding met uitval, heele beenenbuiging, enz. Heele beenenbuiging in den schredestand en in den spreidstand, verbonden met staafoefeningen. Het zijwaarts strekken van één been uit de heele beenenbuiging; over de staaf stappen met uitval, enz.

B. *Vrije-oefeningen.* Herhaling. Versneld gaan en loopen.

Ligsteunoefeningen.

Langzaam marcheeren.

Gestrekt marcheeren.

Duurloop tot 10 minuten, staaf in de hand.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Hoogspringen zonder springplank met een staaf in de hand.

Vèrspringen tot 4 M.

Loopsprong tot 0.80 M.

Duitsche en Engelsche driesprong, 7 M.

Bokspringen als vèrtesprong; spreidsprong met $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ draai.

Rek. Buighang; greepverwisselen; zwaaien in buighang met aangevoegde gemakkelijke oefeningen bij den voorzwaai.

Uit den steun voor- en achterwaarts overgaan in den omgekeerden hang met aangevoegde oefeningen. Ondersprong, zonder en met voorgeplaatst springtoestel. Ondersprong uit den steun. Ruggelings overtrekken. (Hulp verleenen.)

Brug. Herhaling. Vóór- en achterwaarts gaan in streksteun.

Kwart en halve draai in streksteun. Beenen heffen in streksteun. Oefeningen in de handen- en voetensteun. Voorwaarts huppen bij den voor- en bij den achterzwaai en achterwaarts huppen bij den achterzwaai.

Zwaaien in voorarmsteun en bij den achter- en voorzwaai tot streksteun komen. Zwaaien in schuinen steun en flanken. Oefeningsgroepen, waarvoor de elementen der leerstof uit de voorgaande en deze klasse de stof vormen. (Bijv. met aanloop ongeveer in het midden der brug in dwarssteun springen, met aangevoegde oefeningen)

Klimtoestellen. Klimmen met gebogen armen aan de schuine ladder, aan de touwen en aan de klimpalen.

Ringen. Herhaling. Minder gemakkelijke oefeningen om in den steun te komen.

Paard. Kringen binnen- en buitenwaarts met één been. Wenden, flanken en keeren, met en zonder aanloop. Spreidhurksprong met flanken wenden en keeren. (Hulp verleenen).

D. *Spelen.*

Herhaling. Verschillende wedloopen.
Partijspelen.

(7de Leerjaar.)

10de Schooljaar.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. Gesloten opstelling in front- en flank-rijen van twee, drie en vier gelederen. Marcheeren en loopen der gesloten rijen. Afstandsveranderingen. Frontrijen vormen met versnelde looppassen onder het marcheeren. (Opmarcheeren). Zwenken en opmarcheeren van groote rijen.

B. *Vrije-Oefeningen.*

A. *Staafoefeningen.* Samengestelde oefeningen, bestaande uit been- en rompoefeningen en moeielijker staafzwaaien. Oefeningen met de staaf, éene hand in het midden, verbonden met beenoefeningen. Oefeningen met de beide handen aan één uiteinde. Slag-, stoot- en werphoudingen.

B. *Vrije-oefeningen.* Herhaling en moeielijker ligsteunoefeningen.

Duurloop tot 15 minuten, staaf in de hand.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen.

Hoogvèrspringen.
Vèrspringen tot 4.25 M.
Driesprong tot 7.50 M.
Pols. Hoog tot 1.50 M. Ver tot 4 M.
Diep tot 2 M.
Zie verder 6de leerjaar.

Rek. (Hoofdhoogte). Kippen met voorwaarts loopen, springen en zwaaien met aangevoegde oefeningen. Uit den buighang tot steun zwaaien.

(Heup- tot borsthoogte).

Flanken, wenden en keeren, met en zonder aanloop en steun op beide armen en met schuinen aanloop en steun op eenen arm.

(Spronghoogte). Zwaaien in strekhang met boven- en gemengden greep. Zwaaien en zijwaarts gaan en huppen met bovengreep. Zwaaien met halven draai bij den voorzwaai en andere gemakkelijke aanvoegingen. Overtrekken uit den strekhang; uit strekhang tot steksteun komen.

Brug. (Tusschen heup- en borsthoogte). Gemakkelijke sprongen aan het uiteinde der brug; uit den dwarsstand en uit den zijstand in het midden der brug, buiten en tusschen de leggers.

(Schouderhoogte).

De gemakkelijke buigsteunoefeningen; zwaaien in bovenarmhang en in den streksteun komen bij den achter- en bij den voorzwaai. Kippen met aanloop en met zwaai. Schouderstand.

Klimtoestellen. Zie 6de leerjaar.

Ringen. De moeilijker oefeningen om in den steun te komen. Zwaaien met beenheffen.

Paard. Herhaling. Wenden, flanken en keeren uit den steun. Wenden, flanken en keeren met schuinen aanloop over het kruis. (Hulp verleenen).

D. *Spelen.*

Partijspelen.

(8ste c. q. 9de Leerjaar.)

11de c. q. 12de SCHOOLJAAR.

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling.

B. *Vrije-Oefeningen.*

1. Moeilijker staaf- en vrije-oefeningen.
2. Knotsoefeningen.

A. *Met één knots.* Armrollen voor- en achterwaarts. Arm- en handrollen voor- en achterwaarts, in afwisseling. Gemakkelijke oefeningsverbindingen.

Armen zwaaien en rollen, in verbinding met beenoefeningen.

B. *Met twee knotsen.* Zijwaarts zwaaien en rollen.

Geweeroefeningen, volgens het Infanterie-Reglement.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Zie 7de leerjaar. Verder en hooger.

Rek. (Schouderhoogte).

Flanken, wenden en keeren uit den stand en uit den steun.

Barrièresprong met staaf in de hand.

Sprong tot vrijen steun met aangevoegde oefeningen.

(Spronghoogte).

Op- en overzwaaien uit strekhang, ook voorafgegaan door ½ draai.

Ondersprong.

Kippen met aangevoegde oefeningen. Langzame oefeningen.

Brug. (Tusschen heup en borsthoogte).

Moeilijker sprongen aan het uiteinde en in het midden der brug.

(Schouderhoogte). Moeilijker buigsteunoefeningen.

Kringen met één been.

Lengtesprong tot bovenarmhang, met aangevoegde oefeningen.

Kippen met aangevoegde oefeningen.

Klimtoestellen. Bij gelegenheid.

Ringen. Moeilijker oefeningen.

Zwaai-oefeningen.

Paard. Vóór- en terugzwaaien met één been, met aangevoegde oefeningen.

Flanken achterwaarts.

Flankzwaai met aangevoegde oefeningen.

Lengtesprongen. (Hulp verleenen).

Evenwichtstoestel. Op verschillende wijze over den balk gaan,

ook met voorwerpen belast. Uit den stand op den balk in den zit overgaan en omgekeerd.

Gewichtheffen en steenstooten.

D. *Spelen.*

Partijspelen en weerstandsoefeningen.

BIJLAGE nº. 11.

ONTWERP-LEERPLAN *voor het Gymnastiek-Onderwijs voor jongelieden van 16—19-jarigen leeftijd.* (Buiten schoolverband.)

1ste Leerjaar. (16-jarige jongelieden).

A. *Orde-Oefeningen.*

Aantreden; richten en afdeelen. Openen en sluiten der rijen. Rijen vormen. Zwenken in rijen van vier. Gaan en loopen in een vierkant. Halve draai gedurende het marcheeren en loopen.

B. *Vrije-Oefeningen.*

Herhaling van de enkelvoudige leerstof. Samengestelde oefeningen. Ligsteunoefeningen. Met gesloten hielen op-, voor-, zij- en achterwaarts springen. Voorwaarts springen met aanloop. Zijwaarts springen met beenheffen. Duurloop tot 5 minuten.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Vèr-, hoog- en bokspringen. Loopsprong.

Rek. (Hoofdhoogte), later hooger. Voorlings overzwaaien tot steun, met sprong uit den zijstand. Knie-opzwaai buiten en tusschen de handen. Onderdoortrekken tot ruggelingschen hang- en terugtrekken, met en zonder afstoot. Kniedraai met opgelegden bovenarm. Sprong tot streksteun voorlings, beurtelings overheffen van één been tot zijzit, neersprong voorwaarts. Ondersprong.

Brug. Voorzwaai; spreidzit; achterzwaai; achter- en voorzwaai; voor- en achterzwaai; keeren. Zitverwisselen met tusschenzwaai. Wenden.

Klimmen. Klimmen met verschillende beenhoudingen aan touwen en palen. Wandelklimmen.

Horizontale ladder. Op verschillende wijzen en met verschillende grepen voortbewegen aan stijlen en sporten.

Schuine ladder. Omhoog gaan op verschillende wijzen en met verschillende grepen.

Ringen. (Waar deze voorhanden zijn). (Hoofdhoogte), later hooger. Om- en terugtrekken met en zonder afstoot en later uit den buighang met kleinen zwaai. Nesthang met aangevoegde oefeningen. Uit den hang aan beide handen, het linkerbeen over den rechterarm brengen, deze hand loslaten en den ring weer grijpen. De laatste oefeningen varieeren. Zwaaien met aanloop, ook met halven draai.

D. *Spelen.*

Derde afslag. Weerstandsoefeningen.

2de Leerjaar. (17-jarige jongelieden).

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. Lionsche opmarsch. Gesloten front- en flankmarsch. ¼ draai gedurende het marcheeren en loopen. Opmarcheeren. Gaan in een kruis en halfkruis.

B. *Vrije-Oefeningen.*

Herhaling der samengestelde leerstof, ook der ligsteunoefeningen. Staafoefeningen. Oefeningsgroepen; oefeningen met overstappen en staafoverheffen. Heele beenenbuiging met beurtelings linker- en rchterbeen strekken.

Duurloop tot 10 minuten met een staaf in de hand.

Snelloop 25 en 50 M.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Herhaling der leerstof uit het 1ste leerjaar, doch zonder springplank, en met een staaf in de hand. Schotsche hoogtesprong. Duitsche en Engelsche driesprong.

Rek. Herhaling der oefeningsstof uit het 1ste leerjaar, met hooger geplaatst toestel. Buikdraai; knie-omzwaai. Uit strek-

steun voorwaatrs draaien met aangevoegde oefeningen; uit strek-steun overgaan tot buigsteun en buighang. Ondersprong uit den steun. Ondersprong met voorgeplaatst springtoestel.

(Heup- tot borsthoogte): flanken, wenden en keeren met en zonder aanloop en steun op beide armen, en met schuinen aanloop en steun op éénen arm.

Brug. Herhaling. In streksteun voor- en achterwaarts gaan. Uit voorarmsteun in streksteun komen.

Sprongen aan het einde en in het midden der brug.

Beenoefeningen in streksteun.

Klimmen. Zie 1ste leerjaar.

Schuine ladder. Zie 1ste leerjaar.

Ringen. Uitbreiding der leerstof. (Zie de opmerking onder het 1ste leerjaar).

Paard. Streksteun, en gemakkelijke oefeningen met overheffen van één been onder één hand door. Schaar vóór- en achterwaarts. Flank-, wend-, keer- en hurksprong.

D. *Spelen.*

Weerstandsoefeningen.

3de Leerjaar. (18-jarige jongelieden).

A. *Orde-Oefeningen.*

Herhaling. Zwenken en opmarcheeren van grootere rijen gedurende het marcheeren en loopen.

B. *Vrije-Oefeningen.*

Herhaling. Oefeningen met de staaf, éene hand in het midden, verbonden met beenoefeningen; oefeningen met beide handen aan één uiteinde. Slag-, stoot- en werphoudingen.

Duurloop tot 15 minuten. Snelloop 100 Meter.

Langzaam marcheeren; gestrekt marcheeren.

C. *Toestel-Oefeningen.*

Springen. Herhaling. Verspringen met een polsstok.

Rek. Herhaling. Spronghoogte. Op verschillende wijzen uit hang tot steun komen. Buighang; greepverwisselen; zwaaien met aangevoegde gemakkelijke oefeningen. Uit streksteun beurtelings overheffen van één been tot zijzit; neersprong voorwaarts.

De sprongen van het 2de leerjaar aan het hooger geplaatste toestel: Barrièresprong met staaf in de hand.

Brug. Herhaling. Gemakkelijke buigsteunoefeningen.

Klimmen. Klimmen met gebogen armen aan schuine ladder, klimtouwen en -palen.

Ringen. Uitbreiding der leerstof. (Zie de opmerkingen onder het 1ste leerjaar).

Paard. Herhaling. Lengtesprongen.

Evenwichtstoestel. Op verschillende wijzen over den balk gaan, ook met voorwerpen belast; uit den stand op den balk in den zit overgaan en omgekeerd.

D. *Gewichtheffen en Steenstooten.*

E. *Spelen.*

Zie 2de leerjaar.

BIJLAGE n°. 12.

GLOBALE BEREKENING *van kosten van den oefenplicht.*

A. *Gymnastiek-Onderwijs.*

Aangenomen, dat elke jaarklasse uit ± 50 000 jongelieden bestaat en dat deze in afdeelingen van 30 leerlingen worden verdeeld, dan zullen het 1ste jaar 1670
het 2de jaar 3340
het 3de jaar 5000
klassen moeten worden geoefend.

De Commissie stelt voor, den onderwijzers f 75 per klasse te betalen.

Aan toelagen onderwijzers zou moeten worden uitgegeven:

het 1ste jaar	1670	×	f 75	=	f 125 250
het 2de jaar	3340	×	75	=	250 500
het 3de jaar	5000	×	75	=	375 000

Daarbij voegt zich nog per jaar, aan toelagen voor de landweerdistrictscommandanten f 600 elk, is:

48 × f 600 = f 28 800

Aan bureaukosten:

48 × f 50 = f 2400

Aan bureaukosten der onderwijzers à f 5 's jaars:

1ste jaar	f 8 350
2de „	16 700
3de „	25 000

De eerste jaren moet gerekend worden voor gebouwen jaarlijks op .... f 50 000

Voor leermiddelen jaarlijks op 25 000

Te zamen .... f 75 000

Zoodat in het 3de jaar de kosten zullen bedragen:

Toelagen aan de onderwijzers	f 375 000
Toelagen aan de landweerdistrictscommandanten	28 800
Bureaukosten voor idem	2 400
Bureaukosten voor onderwijzers	25 000
Gebouwen en leermiddelen	75 000
Totaal	f 506 200

Het bedrag voor gebouwen en leermiddelen (f 75 000) is natuurlijk bestemd om geleidelijk te verdwijnen, zoodat in de toekomst de totaalkosten zullen bedragen:

f 506 200 — f 75 000 = f 431 200.

B. *Schietoefeningen.*

De aanleg wordt noodig geacht van 600 schietbanen.

Aangenomen, dat de schietoefeningen beperkt blijven tot het schieten met patroon nº. 7, kost elke schietbaan f 75.

Indien per jaar gerekend wordt op den aanleg van 100 schietbanen, dan wordt in de eerste jaren de begrooting bezwaard met f 7500, aangezien wordt aangenomen, dat het Rijk de schietbanen aanlegt, terwijl de Gemeenten den grond beschikbaar stellen .... f 7 500

Het detacheeren aan de Normaal-Schietschool van adspirant-schiet-instructeurs gedurende 14 werkdagen, dus met heen- en terugreis hoogstens 18 dagen, zal, met inbegrip van reis- en daggeld, gemiddeld per man

f 37,50 kosten, dat is gerekend tegen 100 instructeurs per jaar .... 100 × f 37,50 = 3 750

Vergoeding aan de gezinnen van de adspirant-instructeurs gedurende 2½ week à f 10 per week, per man f 25 .... 100 × f 25 = 2 500

Aangenomen, dat in alle gemeenten geschoten wordt en dat de 50 000 leerlingen, die in hun eerste schietjaar zijn, verdeeld worden in klassen van 15 leerlingen en de 50 000, die in hun tweede schietjaar zijn, verdeeld worden in klassen van 30 leerlingen, dan zal jaarlijks aan 3333 + 1666 = 5000 klassen elk 15 uren les gegeven moeten worden, d. i. 75 000 lesuren. Rekenende op eene gemiddelde vergoeding van f 0,40 per lesuur (Art. 9 van het Koninklijk besluit van 8 Mei 1906, n°. 95, en § 46 Aanschrijving Departement van Oorlog, d.d. 6 Juni 1906, IIIde Afd., n°. 396) zullen de vergoedingen aan het onderwijzend personeel 75 000 × f 0,40 = ... 30 000 bedragen.

Wanneer van de 100 000 jongelieden, die per jaar aan de schietoefeningen deelnemen, $^1/_3$, d. i. 33 333, met scherpe patronen n°. 1 schiet en $^2/_3$,, d. i. 66 666, met scherpe patronen n°. 7, zal de verstrekking der patronen per jaar kosten 33 333 × 60 × f 0,049 + 66 666 × 60 × f 0,0255 = ... 200 000

Als verdere uitgave komt hierbij het onderhoud der schietbanen à f 10 per baan 600 × f 10 = ... 6 000

Totaal ...... f 249 750

Voor het transport der munitie zal ook nog een bepaalde som moeten worden uitgetrokken.

Aangezien de post voor aanleg van schietbanen over eenige jaren vervalt, en de kosten van de opleiding der instructeurs verminderen, meent de commissie, als globale raming van de kosten aan het schieten verbonden, f 250 000 te moeten opgeven.

BIJLAGE n°. 13.

A. RECAPITULATIE *van de kosten, verbonden aan de invoering van het gymnastiek-onderwijs op en buiten de scholen.*

a. Op de scholen	(1)	f 706 200	(2)	f 306 200
b. Buiten de scholen	(1)	506 200	(2)	431 200
Totaal	(1)	f 1 212 400	(2)	f 737 400

Indien tot het instellen van „Oefenplichtraden" wordt besloten, moet nog een bedrag worden uitgetrokken voor vergoeding voor de secretarissen dier „Raden".

Aangenomen, dat er 600 zullen worden ingesteld, zal, tegen eene vergoeding van f 50 per jaar, daaraan 600 × f 50 = f 30 000 moeten worden besteed.

B. RECAPITULATIE *van de kosten, verbonden aan de invoering van het schietonderricht.*

a. Aanleg van schietbanen	f 7 500
b. Onderhoud	6 000
c. Munitie	200 000
d. Vergoeding aan onderwijzers	30 000
e. Opleiding van „	3 750
f. Vergoeding aan de gezinnen der adspirant-onderwijzers	2 500
Totaal	f 249 750
Rond	250 000

(1) Zoolang op aanbouw van lokalen en aanschaffing van leermiddelen moet worden gerekend.

(2) Als de lokalen gebouwd en de leermiddelen aangeschaft zijn.

C. RECAPITULATIE *van de kosten, verbonden aan de invoering van „Oefenplicht".*

a. Gymnastiek onderwijs	f	506 200
b. Schietonderricht		250 000
Totaal	f	756 200

Dit bedrag wordt, als de lokalen gebouwd en de leermiddelen aangeschaft zijn, f 431 200 + f 250 000 = f 681 200 en indien de vergoeding voor de secretarissen van de „Oefenplichtraden" in aanmerking wordt gebracht f 681 200 + f 30 000 = f 711 200.

N.B. Tegenover de uitgaven voor het gymnastiek-onderwijs staan als baten de vrijvallende kosten van de examens en tegenover de uitgaven voor den oefenplicht, de vrijvallende kosten van het voorbereidend militair onderricht, en van de tegenwoordige schietoefeningen tot verhooging van 's lands weerbaarheid, welke bedragen door de Commissie niet onder cijfers zijn gebracht.

BIJLAGE N°. 14.

Opgave betreffende benoodigde schietbanen.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Aagtekerke	Zeeland	1		
Aalburg	gem. Wijk (N.-B.)	1		
Aalsmeer	Noordholland	1		
Aalst	Noordbrabant	1		
Aalten	Gelderland	1		
Aardenburg	Zeeland	1		
Abbekerk	Noordholland	1		
Abbenbroek	Zuidholland	1		
Abkoude	Utrecht	1		
Adorp	Groningen	1		
Afferden	gem. Bergen (L.)	1		
Akkrum	gem. Utingeradeel (Fr.)	1		
Albergen	gem. Tubbergen (O.)	1		
Alblasserdam	Zuidholland	1		
Alem	Noordbrabant	1		
Alphen	Zuidholland	1		
Alkmaar	Noordholland		1	
Almelo (Stad-)	Overijssel			1*)
Almen	gem. Gorsel (Geld.)	1		
Almkerk	Noordbrabant	1		
Ameide	Zuidholland	1		
Amersfoort	Utrecht		1	
Amstelveen	gem. N.-Amstel (N.-H.)	1		
Amsterdam	Noordholland		1	
Anderen	gem. Anloo (Dr.)	1		
Andijk	Noordholland	1		
Anjum	gem. Oost-Dongeradeel (Fr.)	1		
Annaland (St.)	Zeeland	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen:		
		Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Anna Parochie (St.)	gem. het Bilt (Fr.)	1		
Antonis (St.)	gem. Oploo (N.-B.)	1		
Apeldoorn	Gelderland	1		
Appelsga	gem. Oost-Stellingwerf (Fr.)	1		
Appingedam	Groningen	1		
Arnhem	Gelderland		1	1
Assen	Drenthe		1	
Assendelft	Noordholland	1		
Asten	Noordbrabant			1
Augustinusga	gem. Achtkarspelen (Fr.)	1		
Avenhorn	Noordholland	1		
Axel	Zeeland	1		
Baaksel	Limburg	1		
Baarle-Nassau	Noordbrabant			1
Bafloo	Groningen	1		
Bakel	Noordbrabant	1		
Bakkeveen	gem. Opsterland (Fr.)	1		
Balinge	gem. Westerbork (Dr.)	1		
Ballum	gem. Ameland (Fr.)	1		
Barendrecht	Zuidholland	1		
Barneveld	Gelderland	1		
Batenburg	idem	1		
Batmen	Overijssel	1		
Bedum	Groningen	1		
Beek	gem. Berg (Geld.)	1		
Beekbergen	gem. Apeldoorn (Geld.)	1		
Beilen	Drenthe	1		
Belfelt	Limburg	1		
Bellingwolde	Groningen	1		
Bemmel	Gelderland	1		
Bennebroek	Noordholland	1		
Bennekom	gem. Ede (Geld.)	1		
Benschop	Utrecht	1		
Benteloo	gem. Ambt-Delden (O.)	1		
Bergeik	Noordbrabant	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Bergen	Noordholland	1		
Bergen op Zoom	Noordbrabant		1	
Bergentheim	gem. Ambt-Hardenberg (O.)	1		
Bergharen	Gelderland	1		
Bergschenhoek	Zuidholland	1		
Berkenwoude	idem	1		
Berlikum	Noordbrabant	1		
Best	idem	1		
Bierum	gem. Westdongeradeel (Fr.)	1		
Biggekerke	Zeeland	1		
Bladel	Noordbrabant	1		
Blarikum	Noordholland	1		
Blijham	gem. Wedde (Gr.)	1		
Bleskensgraaf	Zuidholland	1		
Bloemendaal	Noordholland	1		
Blokzijl	Overijssel	1		
Bodegraven	Zuidholland	1		
Boekel	Noordbrabant			1
Boekkeloo	gem. Ede (Geld.)	1		
Boer (ten)	Groningen	1		
Boertange	gem. Vlachtwedde (Gr.)	1		
Bokstel	Noordbrabant	1		
Bolsward	Friesland	1		
Boornbergum	gem. Smallingerland (Fr.)	1		
Borger	Drenthe	1		
Borkel	Noordbrabant	1		
Borkeloo	Gelderland	1		
Born	Limburg	1		
Borne	Overijssel	1		
Borsele	Zeeland	1		
Breda	Noordbrabant		1	
Breskens	Zeeland			1
Breugel	Noordbrabant	1		
Breukelen Nijenrode	Utrecht	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Brielle	Zuidholland		1	
Britswerd	gem. Baarderadeel (Fr.)	1		
Broekheurne	gem. Lonneker (O.)	1		
Broekhuizen	Limburg	1		
Bronkhorst	gem. Steenderen (Geld.)	1		
Brouwershaven	Zeeland	1		
Bruinisse	idem			1 *)
Brunzum	Limburg	1		
Budel	Noordbrabant	1		
Buinerveen	gem. Borger (Dr.)	1		
Bunnik	Utrecht	1		
Bunschoten	idem	1		
Burgerbrug	gem. Zijpe (N.-H.)	1		
Cadier	Limburg	1		
Chaam	Noordbrabant	1		
Colijnsplaat	Zuidholland			1
Culemborg	Gelderland	1		
Cuyk	Noordbrabant	1		
Daarle	gem. Hellendoorn (O.)	1		
Dalen	Drenthe	1		
Dalfsen	Overijssel	1		
Dedemsvaart	idem	1		
Delden	idem	1		
Delft	Zuidholland		1	
Denekamp	Overijssel	1		
Deurne	Noordbrabant	1		
Deventer	Overijssel		1	
Diepenheim	idem			1
Diepenveen	idem	1		
Dieren	gem. Reden (Geld.)	1		
Diesen	Noordbrabant	1		
Diever	Drenthe	1		
Dinxperlo	Gelderland	1		
Dinteloord	Noordbrabant	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Dinter	Noordbrabant	1		
Doesburg	Gelderland		1	
Doetinchem	idem	1		
Dokkum	Friesland	1		
Doldersum	gem. Vledder (Dr.)	1		
Domburg	Zeeland			1
Dommelen	Noordbrabant	1		
Dongen	idem	1		
Doorn	Utrecht	1		
Doornspijk	Gelderland	1		
Dordrecht	Zuidholland		1	
Drachten	gem. Smallingerland (Fr.)	1		
Dreumel	Gelderland	1		
Driebergen	Utrecht	1		
Driehuizen	gem. Zuid- en Noord-Schermer (N.-H.)	1		
Driel	Gelderland	1		
Driewegen	Zeeland	1		
Drunen	Noordbrabant	1		
Duiven	Gelderland	1		
Dussen	Noordbrabant	1		
Echteld	Gelderland	1		
Echten	gem. Lemsterland (Fr.)	1		
Edam	Noordholland			1
Ede	Gelderland		1	
Eelde	Drenthe	1		
Eenrum	Groningen	1		
Eethen	Noordbrabant	1		
Eernewoude	gem. Tietjerksteradeel (Fr.)	1		
Egmond aan Zee	Noordholland			1
Eibergen	Gelderland			1
Eigelshoven	Limburg	1		
Eindhoven	Noordbrabant	1		
Elsloo	Limburg	1		
Elspeet	gem. Ermelo (Geld.)	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen:		
		Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Elst	Gelderland	1		
Emmen	Drenthe	1		
Enkhuizen	Noordholland	1		
Enschedé	Overijssel	1		
Enterbroek	gem. Wierden (O.)	1		
Epe	Gelderland	1		
Epen	gem. Wittem (L.)	1		
Ermelo	Gelderland	1		
Erp	Noordbrabant	1		
Escharen	idem	1		
Eursing	Drenthe	1		
Everdingen	Zuidholland	1		
Ewijk	Gelderland	1		
Fijnaart	Noordbrabant	1		
Filippine	Zeeland	1		
Filipsland (St.)	idem	1		
Finsterwolde	Groningen	1		
Frederiksoord	gem. Vledder en Weststellingwerf (Dr.)	1		
Garderen	gem. Barneveld Gr.)	1		
Garijp	gem. Tietjerksteradeel (Fr.)	1		
Gasselte	Drenthe	1		
Gastelre		1		
Geertruide (St.)	Limburg	1		
Geesteren	gem. Borkeloo (Geld.)			1
Geffen	Noordbrabant	1		
Geldermalsen	Gelderland	1		
Geldrop	Noordbrabant	1		
Gellicum	gem. Deil (Geld.)	1		
Gelselaar	gem. Borkeloo (Geld.)	1		
Gemert	Noordbrabant	1		
Gendringen	Gelderland	1		
Genemuiden	Overijssel	1		
Gennip	Limburg	1		
Gent	Gelderland	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Geulle	Limburg	1		
Giesen	Noordbrabant	1		
Giesendam	Zuidholland	1		
Giesen-Nieuwkerk	idem	1		
Gieterveen	gem. Gieten (Dr.)	1		
Giethoorn	Overijssel	1		
Gilze	Noordbrabant	1		
Goedereede	Zuidholland	1		
Goes	Zeeland			1
Gorinchem	Zuidholland		1	
Gorsel	Gelderland			1
Gouda	Zuidholland		1	
Goudriaan	idem	1		
Gramsbergen	Overijssel	1		
Grauw	Zeeland	1		
's Gravendeel	Zuidholland	1		
's Gravenhage	idem		1	
's Gravenpolder	Zeeland	1		
's Gravenzande	Zuidholland	1		
Grijpskerk	Groningen	1		
Groenloo	Gelderland			1
Groesbeek	idem	1		
Grolle	gem. Rolde (Dr.)	1		
Groningen	Groningen		1	
Groot-Ammers	Zuidholland	1		
Grubbenvorst	Limburg	1		
Gulpen	idem	1		
Haaksbergen	Overijssel	1		
Haamstede	Zeeland	1		
Haarlem	Noordholland		1	
Haarzuilens	Utrecht	1		
Haastrecht	Zuidholland	1		
Halfweg	gem. Haarlemmerliede (N.-H.)	1		
Halsteren	Noordbrabant	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Ham (den)	Overijssel	1		
Hantum	gem. Westdongeradeel (Fr.)	1		
Haps	Noordbrabant	1		
Hardenberg (Ambt)	Overijssel	1		
Harderwijk	Gelderland		1	
Harkstede	gem. Slochteren (Gr.)	1		
Harlingen	Friesland	1		
Haskerdijken	gem. Haskerland (Fr.)	1		
Hasselt	Overijssel	1		
Hatert	gem. Nijmegen (Geld.)	1		
Hattem	Gelderland	1		
Havelte	Drenthe	1		
Hazerswoude	Zuidholland	1		
Hedel	Gelderland	1		
Heel	Limburg	1		
Heemskerk	Noordholland	1		
Heen	gem. Steenderen (Geld.)	1		
Heeneveen	gem. Losser (O.)	1		
Heerde	Gelderland	1		
Heer-Hugowaard	Noordholland	1		
Heerjansdam	Zuidholland	1		
Heerlen	Limburg	1		
Heeze	Noordbrabant	1		
Heien	gem. Bergen (L.)	1		
Heikop en Boeikop	Zuidholland	1		
Heinenoord	idem	1		
Heinoo	Overijssel	1		
Heithuizen	Limburg	1		
Hekelingen	Zuidholland	1		
Helden	Limburg	1		
Helder	Noordholland		1	
Helenaveen	gem. Deurne (N.-B.)	1		
Hellendoorn	Overijssel	1		
Hellevoetsluis	Zuidholland		1	
Helmond	Noordholland	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Helvoort	Noordbrabant	1		
Hemmen	Gelderland	1		
Hendrik-Ido-Ambacht	Zuidholland	1		
Hengelo	Gelderland	1		
Hengelo	Overijssel	1		
Hengstdijk	Zeeland	1		
Herkingen	Zuidholland	1		
's Hertogenbosch	Noordbrabant		1	
Herwen	Gelderland	1		
Herwijnen	idem	1		
Heukelom	Zuidholland	1		
Heusden	Noordbrabant	1		
Hijum	gem. Leeuwarderadeel (Fr.)	1		
Hijkersmilde	gem. Smilde (Dr.)	1		
Hijken	gem. Beilen (Dr.)	1		
Hijen	Limburg	1		
Hillegom	Zuidholland	1		
Hilvarenbeek	Noordbrabant	1		
Hilversum	Noordholland	1		
Hoedekenskerke	Zeeland	1		
Hoenderloo	gem. Apeldoorn (Geld.)	1		
Hoevelaken	Gelderland	1		
Hoeven	Noordbrabant	1		
Holten	Overijssel	1		
Hoofddorp	gem. Haarlemmermeer (N.-H.)	1		
Hoofdplaat	Zeeland	1		
Hooge Beintum	gem. Ferwerderadeel (Fr.)	1		
Hooge Mierde	Noordbrabant	1		
Hoogerheide	gem. Woensdrecht (N.-B.)	1		
Hoogeveen	Drenthe	1		
Hoogmade	gem. Woubrugge (Z.-H.)	1		
Hoogvliet	Zuidholland	1		
Hoorn	Noordholland		1	

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Hoorn	gem. Terschelling (N.-H.)	1		
Hoornaar	Zuidholland	1		
Horst	Limburg	1		
Houten	Utrecht	1		
Huybergen	Noordbrabant	1		
Huizen	Gelderland	1		
Hulshorst	gem. Ermelo (Geld.)	1		
Hulst	Zeeland	1		
Hummeloo	Gelderland	1		
Hunsel	Limburg	1		
Idaard	gem. Idaarderadeel (Fr.)	1		
Ierseke	Zeeland	1		
IJsselmonde	Zuidholland	1		
IJsselstein	Utrecht	1		
IJzendijke	Zeeland	1		
Ilpendam	Noordholland	1		
Ingen	gem. Lienden (Geld.)	1		
Joure	gem. Haskerland (Fr.)	1		
Jutphaas	Utrecht	1		
Kamerik	idem	1		
Kampen	Overijssel		1	
Kamperveen	idem	1		
Kapelle	Noordbrabant	1		
Katerveer	gem. Zwollerkerspel (O.)	1		
Kerkenbosch	gem. Zuidwolde (Dr.)	1		
Kerkbuurt	gem. Assendelft (N.-H.)	1		
Kerkrade	Limburg	1		
Kessel	idem	1		
Kieldrecht	gem. Klinge (Z.)	1		
Klaaswaal	Zuidholland	1		
Kloosterburen	Groningen	1		
Kloosterhaar	gem. Ambt-Hardenberg (O.)	1		
Klundert	Noordbrabant			1*)
Knollendam	gem. Wormerveer (N.-H.)	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen:		
		Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Koevorden	Drenthe	1		
Kolderveen	gem. Nijeveen (Dr.)	1		
Kolhorn	gem. Barsingerhorn (N.-H.)	1		
Kollum	gem. Kollumerland (Fr.)			1 *)
Kootwijk	gem. Apeldoorn (Geld.)	1		
Kortgene	Zeeland			1
Koudekerk	Zuidholland	1		
Koudum	gem. Hemelumer Oldenphaert (Fr.)			1 *)
Krabbendijke	Zeeland	1		
Kruiningen	idem			1
Kruisland	gem. Steenbergen (N.-B.)	1		
Kuinre	Overijssel	1		
Lage Zwaluwe	gem. Hooge en Lage Zwaluwe (N.-B.)	1		
Landsmeer	Noordholland	1		
Langerak	Zuidholland	1		
Laren	Gelderland	1		
Leebbroek	gem. Dwingelo (Dr.)	1		
Leerbroek	Zuidholland	1		
Leerdam	idem	1		
Leersum	Utrecht	1		
Leeuwarden	Friesland		1	
Leeuwen	gem. Beezel (L.)	1		
Leiden	Zuidholland		1	
Leidschendam	gem. Stompwijk (Z.-H.)	1		
Leimuiden	Zuidholland	1		
Lekkerkerk	idem	1		
Leksmond	idem	1		
Lemelerveld	Overijssel	1		
Leur	gem. Etten (N.-B.)			1
Lemmer	gem. Lemsterland (Fr.)	1		
Leut	gem. Ubbergen (Geld.)	1		
Lichtenvoorde	Gelderland	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen:		
		Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Liemde	Noordbrabant	1		
Lienden	Gelderland	1		
Lier (de)	Zuidholland	1		
Lierop	Noordbrabant	1		
Liesel	gem. Deurne (N.-B.)	1		
Lieshout	Noordbrabant	1		
Limmen	Noordholland	1		
Lochem	Gelderland			1
Loenen	Utrecht			1*)
Lonneker	Overijssel	1		
Loon op Zand	Noordbrabant	1		
Loosduinen	Zuidholland		1	
Loppersum	Groningen	1		
Losser	Overijssel	1		
Luiksgestel	Noordbrabant	1		
Lunteren	gem. Ede (Geld.)	1		
Lutjebroek	gem. Eenrum (Geld.)	1		
Lutkewierum	gem. Hennaarderadeel (Fr.)	1		
Maarheeze	Noordbrabant	1		
Maarssen	Utrecht			1*)
Maarten (St.)	Noordholland	1		
Maartensdijk	Utrecht	1		
Maartensdijk (St.)	Zeeland			1
Maasbommel	gem. Appeltern (Geld.)	1		
Maasbree	Limburg	1		
Maasdam	Zuidholland	1		
Maasland	idem	1		
Maastricht	Limburg		1	
Made	Noordbrabant	1		
Markeloo	Overijssel	1		
Marrum	gem. Ferwerderadeel (Fr.)	1		
Mastenbroek	gem. Havelte (Dr.)	1		
Maurik	Gelderland	1		
Medemblik	Noordholland	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Meerkerk	Zuidholland	1		
Meersen	Limburg	1		
Meiel	idem	1		
Melissant	Zuidholland	1		
Menaldumadeel	Friesland	1		
Meppel	Drenthe	1		
Michielsgestel (St.)	Noordbrabant	1		
Middelbeers	idem	1		
Middelburg	Zeeland		1	
Middelstum	Groningen	1		
Midden-Beemster	gem. Beemster (N.-H.)	1		
Mijnsheerenland	Zeeland	1		
Mil	Noordbrabant	1		
Millingen	Gelderland	1		
Moerdijk	gem. Hooge en Lage Zwaluwe (N.-B.)	1		
Moergestel	Noordbrabant	1		
Molenaarsgraaf	Zuidholland	1		
Monnikendam	Noordholland	1		
Montfoort	Utrecht	1		
Montfort	Limburg	1		
Naarden	Noordholland		1	
Nederweerd	Limburg	1		
Neede	Gelderland			1
Neer	Limburg	1		
Nibbikswoud	Noordholland	1		
Nieuw-Amsterdam	gem. Emmen en Sleen (Dr.)	1		
Nieuw-Beerta	gem. Beerta (Gr.)	1		
Nieuw-Dordrecht	gem. Emmen (Dr.)	1		
Nieuwdorp	gem. 's Heer Arendskerke (Z.)	1		
Nieuwenhagen	Limburg	1		
Nieuwenhoorn	Zuidholland	1		
Nieuwe Niedorp	Noordholland	1		
Nieuwe Pekela	Groningen	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Nieuwerkerk	Zeeland	1		
Nieuwerkerke	gem. Arnemuiden (Z.)	1		
Nieuwersluis	gem. Loenen (U.)		1	
Nieuwe Schoot	gem. Schoterland (Fr.)	1		
Nieuwe Tonge	Zuidholland	1		
Nieuwkoop	idem	1		
Nieuw-Leuren	Overijssel	1		
Nieuw-Schoonebeek	gem. Schoonebeek (Dr.)	1		
Nieuwveen	Zuidholland	1		
Nieuwvliet	Zeeland	1		
Niewolde	Groningen	1		
Nijkerk	Gelderland	1		
Nijkerk	gem. Eibergen (Geld.)		1	
Nijmegen	Gelderland	1		
Nikolaasga (St.)	gem. Doniawerstal (Fr.)	1		
Nispen	gem. Rozendaal (N.-B.)	1		
Nistelrode	Noordbrabant	1		
Noordgouwe	Zeeland	1		
Noordlaren	gem. Haren (Gr.)	1		
Noordwijk	Zuidholland	1		
Noordwolde	gem. Weststellingwerf (Fr.)	1		
Nootdorp	Zuidholland	1		
Norg	Drenthe	1		
Numansdorp	Zuidholland	1		
Nunen	Noordbrabant	1		
Nunspeet	gem. Ermelo (Geld.)	1		
Nijega	gem. Doniawerstal (Fr.)	1		
Odiliënberg (St.)	Limburg	1		
Odoorn	Drenthe	1		
Oedenrode (St.)	Noordbrabant	1		
Oenkerk	gem. Tietjerksteradeel (Fr.)	1		
Okkenbroek	gem. Diepenveen (O.)	1		
Oldeberkoop	gem. Oost-Stellingwerf (Fr.)	1		
Oldeboom	gem. Utingeradeel (Fr.)	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen:		
		Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Oldebroek	Gelderland	1		
Oldenhove	Groningen	1		
Oldenzaal	Overijssel	1		
Ommen	idem	1		
Onstwedde	Groningen	1		
Ooltgensplaat	Zuidholland	1		
Oorschot	Noordbrabant	1		
Oostburg	Zeeland			1
Oosterhesselen	Drenthe	1		
Oosterhout	Noordbrabant	1		
Oostkerk	Zeeland	1		
Oosterland	idem	1		
Oostermeer	gem. Tietjerksteradeel (Fr.)	1		
Oosternieland	gem. Uithuizermeede (Gr.)	1		
Oosterwijk	Noordbrabant	1		
Oosterwolde	gem. Ooststellingwerf (Fr.)	1		
Oostrum	gem. Oostdongeradeel (Fr.)	1		
Oostvoorne	Zuidholland	1		
Ootmarsum	Overijssel	1		
Opheusden	gem. Kesteren (Geld.)	1		
Opsterland	Friesland	1		
Oss	Noordbrabant	1		
Ossendrecht	idem	1		
Ossenisse	Zeeland	1		
Ossenzijl	gem. Oldemarkt (O.)	1		
Otterloo	gem. Ede (Geld.)	1		
Oud-Beijerland	Zuidholland	1		
Ouddorp	idem	1		
Oudega	gem. Wijmbritseradeel (Fr.)	1		
Oude Mirdum	gem. Gaasterland (Fr.)	1		
Oudenbosch	Noordbrabant	1		
Oudenhoorn	Zuidholland	1		
Ouderkerk a/d. IJssel	idem	1		
Oude Tonge	idem	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Oudewater	Zuidholland	1		
Oudkarspel	Noordholland	1		
Oudkerk	gem. Tietjerksteradeel (Fr.)	1		
Oudshoorn	Zuidholland	1		
Oud-Vosmeer	Zeeland	1		
Over-Asselt	Gelderland	1		
Papendrecht	Zuidholland	1		
Peize	Drenthe	1		
Peperga	gem. Weststellingwerf (Fr.)	1		
Pernis	Zuidholland	1		
Pieperij	gem. Zuidwolde (Dr.)	1		
Piershil	Zuidholland	1		
Pijnakker	idem	1		
Poederoijen	Gelderland	1		
Polsbroek	Utrecht	1		
Poortvliet	Zeeland	1		
Posterholt	Limburg	1		
Purmerend	Noordholland	1		
Putten	Gelderland	1		
Putten	Noordbrabant	1		
Raalte	Overijssel	1		
Radewijk	gem. Ambt-Hardenberg (O.)	1		
Ransdorp	Noordholland	1		
Rauwerd	gem. Rauwerderhem (Fr.)			1
Ravenstein	Noordbrabant	1		
Ravenswaai	gem. Maurik (Fr.)	1		
Reden	Gelderland	1		
Rekken	gem. Eibergen (Geld.)	1		
Renen	Utrecht	1		
Renesse	Zeeland	1		
Renkum	Gelderland	1		
Renswoude	Utrecht	1		
Retranchement	Zeeland	1		
Ridderkerk	Zuidholland	1		
Riel	gem. Alphen (N.-B.)	1		
		100		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Rijsbergen	Noordbrabant	1		
Rijsel	Overijssel	1		
Rilland Bath	Zeeland	1		
Roden	Drenthe	1		
Roderwolde	gem. Reden (Dr.)	1		
Roermond	Limburg		1	
Rockanje	Zuidholland	1		
Roon	idem	1		
Rosmalen	Noordbrabant	1		
Roswinkel	gem. Emmen (Dr.)	1		
Rotterdam	Zuidholland		1	1
Rottevalle	gem. Achtkarspelen, Smallingerland en Tietjerksteradeel (Fr.)	1		
Rozenburg	Zuidholland	1		
Rozendaal	Noordbrabant	1		
Ruinen	Drenthe	1		
Ruinerwold	idem	1		
Ruitenhuizen	gem. Nieuw-Leuren (O.)	1		
Rukfen	Noordbrabant	1		
Ruurloo	Gelderland			1
Sappemeer	Groningen	1		
Sassenheim	Zuidholland	1		
Sas van Gent	Zeeland	1		
Schagen	Noordholland	1		
Schaik	Noordbrabant	1		
Scheemda	Groningen	1		
Scherpenzeel	Gelderland	1		
Schiedam	Zuidholland	1		
Schiermonnikoog	Friesland	1		
Schijndel	Noordbrabant	1		
Schinnen	Limburg	1		
Schin op Geul	idem	1		
Schipluiden	Zuidholland	1		
Schoondijke	Zeeland	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Schoonebeek	Drenthe	1		
Schoonhoven	Zuidholland		1	
Schoonoord	gem. Sleen (Dr.)	1		
Schoonrewoerd	Zuidholland	1		
Schurega	gem. Schoterland (Fr.)	1		
Serooskerke (Walcheren)	Zeeland	1		
Sevenum	Limburg	1		
Siddeburen	gem. Slochteren (Gr.)	1		
Simpelveld	Limburg	1		
Sittard	idem	1		
Slagharen	gem. Ambt-Hardenberg (O.)	1		
Slochteren	Groningen	1		
Sloten	Friesland	1		
Sluis	Zeeland	1		
Sluiskil	gem. Ter Nenzen (Z.)	1		
Sneek	Friesland	1		
Soest	Utrecht	1		
Soggel	gem. Heesch (N.-B.)	1		
Someren	Noordbrabant	1		
Sommelsdijk	Zuidholland	1		
Spanbroek	Noordholland	1		
Spijk	gem. Heukelom (Z.-H.)	1		
Spijkenisse	Zuidholland	1		
Sprang	Noordbrabant	1		
Stad a/'t Haringvliet	Zuidholland	1		
Stadskanaal	gem. Onstwedde (Gr.)	1		
Stamprooy	Limburg	1		
Staphorst	Overijssel	1		
Stavenisse	Zeeland	1		
Steenbergen	Noordbrabant	1		
Steenderen	Gelderland	1		
Steenwijk	Overijssel	1		
Stellendam	Zuidholland	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen:		
		Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Stevensweerd	Limburg	1		
Stolwijk	Zuidholland	1		
Streefkerk	idem	1		
Strijen	idem	1		
Susteren	Limburg	1		
Teefelen	gem. Osien (N.-B.)	1		
Ter Apel	gem. Vlachtwedde (Gr.)	1		
Ter Borg	idem	1		
Terheiden	Noordbrabant	1		
Terhorne	gem. Doniawerstal (Fr.)	1		
Terlet	gem. Rozendaal (Geld.)	1		
Ter Neuzen	Zeeland	1		
Terwispel	gem. Hemelumer Oldephaert (Fr.)	1		
Terwolde	gem. Voorst (Geld.)	1		
Teuge	idem	1		
Texel	Noordholland			1
Tiel	Gelderland	1		
Tiendeveen	gem. Beilen (Dr.)	1		
Tienhoven	Utrecht	1		
Tilburg	Noordbrabant			1 *)
Tolen	Zeeland	1		
Tubbergen	Overijssel	1		
Tzummarum	gem. Baradeel (Fr.)	1		
Uden	Noordbrabant			1
Udenhout	idem	1		
Uitgeest	Noordholland			1 *)
Uithoorn	idem	1		
Uithuizen	Groningen	1		
Uithuizermeede	idem	1		
Ulrum	idem	1		
Urmond	Limburg	1		
Utrecht	Utrecht		1	
Vaase	gem. Epe (Geld.)	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Valburg	Gelderland	1		
Valkenburg	Limburg	1		
Valte	gem. Odoorn (Dr.)	1		
Varik	Gelderland	1		
Varseveld	gem. Wisch (Geld.)	1		
Vechel	Noordbrabant	1		
Veenhuizen	gem. Norg (Dr.)	1		
Veenwouden	gem. Dantumadeel (Fr.)	1		
Veldhoven	Noordbrabant	1		
Velzen	Noordholland	1		
Venendaal	Utrecht	1		
Venhuizen	Noordholland	1		
Venlo	Limburg		1	
Venraay	idem	1		
Vere	Zeeland	1		
Vessem	Noordbrabant	1		
Vianen	Zuidholland	1		
Vierhouten	gem. Ermelo (Geld.)	1		
Vijlen	gem. Vaals (L.)	1		
Vinkeveen	Utrecht	1		
Vlaardingen	Zuidholland	1		
Vlachtwedde	Groningen	1		
Vlijmen	Noordbrabant	1		
Vlissingen	Zeeland		1	
Vollenhove (Ambt)	Overijssel	1		
Vollega	Friesland	1		
Voorst	Gelderland	1		
Voorthuizen	gem. Barneveld (Geld.)	1		
Vorden	Gelderland	1		
Vreeland	Utrecht	1		
Vries	Drenthe	1		
Vuren	Gelderland	1		
Waardenburg	idem	1		
Waddinxveen	Zuidholland	1		
Wageningen	Gelderland	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Aanwezig door garnizoen.	Particuliere.
Wanneperveen	Overijssel	1		
Wanrooy	Noordbrabant	1		
Wansum	Limburg	1		
Warfum	Groningen	1		
Warniahuizen	gem. Utingeradeel (Fr.)	1		
Warns	gem. Hemelumer Oldephaert (Fr.)	1		
Waspik	Noordbrabant	1		
Wassenaar	Zuidholland	1		
Wateringen	idem	1		
Wedde	Groningen	1		
Weerd	Limburg	1		
Weerselo	Overijssel	1		
Weesp	Noordholland			1 *)
Wel	gem. Berg (L.)	1		
Welsrijp	gem. Hennaarderadeel (Fr.)	1		
Welsum	gem. Olst (O.)	1		
Werkhoven	Utrecht	1		
Westerbork	Drenthe	1		
Westkapelle	Zeeland	1		
West-Terschelling	Noordholland	1		
Wezep	gem Zweelo (Dr.)	1		
Wezepe	gem. Olst (O.)	1		
Wierden	Overijssel	1		
Wijchen	Gelderland	1		
Wijdenes	Noordholland	1		
Wije	Overijssel	1		
Wijk (de)	Drenthe	1		
Wijk bij Duurstede	Utrecht	1		
Wijnantsrade	Limburg	1		
Wijnjeterp	Friesland	1		
Wijster	gem. Beilen (Dr.)	1		
Willemstad	Noordbrabant		1	
Wilnis	Utrecht	1		

*) Voor patronen n°. 7.

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Wilsum	Overijssel	1		
Wildervank	Groningen	1		
Windesheim	gem. Zwollerkerspel (O.)	1		
Windeweer	gem. Hoogezand (Gr.)	1		
Winschoten	Groningen	1		
Winsum	idem	1		
Winterswijk	Gelderland	1		
Wissekerke	Zeeland			1
Woerden	Zuidholland	1		
Woldendorp	gem. Termunten (Gr.)	1		
Wolvega	gem. Weststellingwerf (Fr.)	1		
Wommels	gem. Hennaarderadeel (Fr.)	1		
Wons	gem. Wonseradeel (Fr.)	1		
Woudsend	gem. Wijmbritseradeel (Fr.)	1		
Woudenberg	Utrecht	1		
Wouw	Noordbrabant	1		
Zaamslag	Zeeland	1		
Zaandam	Noordholland		1	
Zalt-Bommel	Gelderland	1		
Het Zand	Groningen	1		
Zandvoort	Noordholland	1		
Zeddam	gem. Berg (Geld.)	1		
Zeeland	gem. Millingen (Geld.)			1
Zegwaard	Zuidholland	1		
Zelhem	Gelderland	1		
Zevenaar	idem	1		
Zevenbergen	Noordbrabant	1		
Zevenhuizen	gem. Marum (Gr.)	1		
Zierikzee	Zeeland	1		
Zoelen	Gelderland	1		
Zoeterwoude	Zuidholland	1		
Zuid-Beijerland	idem	1		
Zuiddorpe	Zeeland	1		
Zuidhorn	Groningen	1		
Zuidland	Zuidholland	1		

Plaatsen.	Nadere aanduiding der plaatsen.	Schietbanen: Benoodigd.	Schietbanen: Aanwezig door garnizoen.	Schietbanen: Particuliere.
Zuidsleen	gem. Sleen (Dr.)	1		
Zuilen	Utrecht	1		
Zuilichem	Gelderland	1		
Zundert	Noordbrabant	1		
Zutphen	Gelderland		1	
Zwalmen	Limburg	1		
Zwartewaal	Zuidholland	1		
Zwartsluis	Overijssel	1		
Zwijndrecht	Zuidholland	1		
Zwinderen	gem. Oosterhesselen (Dr.)	1		
Zwolle	Overijssel		1	
	Totaal . .	671	42	39*)

*) Hieronder begrepen 10 schietbanen alleen ingericht voor schietoefeningen met patronen n°. 7.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 29 en Maandag 30 Maart 1908, n°. 76.

N°. 29.

VERSLAG *van de van 25—28 September te Venetië gehouden Conferentie van het Comité Maritime International.*

Aan de Koningin

Bij Uwer Majesteits besluit van 12 Augustus 1907 n°. 73 werd ondergeteekende benoemd tot gedelegeerde van Nederland bij de op 25, 26, 27 en 28 September te Venetië te houden Conferentie van het Comité Maritime International. Hij heeft de eer met betrekking tot die conferentie het navolgende aan Uwe Majesteit te rapporteeren.

Ten bepaalden dage, 25 September 1907, werd de Conferentie geopend door Zijne Excellentie den Minister van Justitie van Italië, den heer Orlando, terwijl verschillende andere leden van het Kabinet zich hadden doen vertegenwoordigen. Ook gedurende den loop der Conferentie deed het Italiaansche Gouvernement bij herhaling van zijne belangstelling blijken. Van Regeeringswege werd medegedeeld dat Italië gaarne zoude medewerken tot het tot stand komen eener internationale regeling van bepaalde onderwerpen van zeerecht.

De Conferentie werd gehouden door de leden van het Comité Maritime International en de afgevaardigden der nationale vereenigingen van 15 verschillende nationaliteiten. Deze waren: Argentijnsche Republiek, België, Denemarken, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Hongarije, Italië, Japan, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Spanje, Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Zweden.

Bijzondere afgevaardigden ad audiendum et referendum waren gezonden door de Argentijnsche Republiek, België, Hongarije, Italië, Japan, Nederland, Oostenrijk en Spanje.

Gedelegeerden van België waren Zijne Excellentie de heer Cappelle en de heer Eug. Houbotte, van wie de eerstgenoemde de vergaderingen der algemeene commissie ter Zeerechtsconferentie van Brussel in 1905 had geleid.

Bijzondere aandacht trok de Engelsche delegatie, die uit niet minder dan 15 personen bestond. Aan haar hoofd was geplaatst sir William Pickford, Judge in the High Court of Justice, die tevens in 1905 de eerste gedelegeerde van het Engelsche Gouvernement ter Brusselsche Conferentie was geweest. De verdere delegatie bestond deels uit rechtsgeleerden, deels uit vertegenwoordigers van de groote meerderheid der Engelsche reederijen, verzekeraars en den geld- en goederenhandel, onder hen enkele leden van het Parlement.

De Nederlandsche vertegenwoordigers, afgevaardigd door de Nederlandsche Vereeniging voor Zeerecht, zijnde de nationale vereeniging voor Nederland van het Comité Maritime International, waren behalve de ondergeteekende, mr. C. D. Asser jr. en E. Heldring.

De vergaderingen der Conferentie werden geleid deels door dr. A. Marghieri, hoogleeraar te Napels, president der Associazone Italiana di Diritto Marittimo als voorzitter, deels door dr. F. C. Autran, advocaat te Marseille en voorzitter van de Association Française de Droit Maritime als vice-president.

Het programma der werkzaamheden voor de Conferentie bepaald en lang te voren door den arbeid der nationale vereenigingen en der na te noemen commissie van Parijs voorbereid, was het navolgende.

1. Einddiscussie over en zoo mogelijk vaststelling van een ontwerp-tractaat betreffende de beperking der aansprakelijkheid van scheepseigenaren.

2. Einddiscussie over en zoo mogelijk vaststelling van een ontwerp-tractaat betreffende scheepsverbanden en bevoorrechte schulden op schepen.

3. Aanvang der behandeling eener internationale regeling van vrachtrecht.

De punten 1 en 2 hadden in het Comité Maritime International een belangwekkende historie achter zich.

In den aanvang van het thans tienjarig bestaan dezer uit personen en corporatiën bestaande vereeniging had zij zich bezig gehouden met het voorbereiden van internationale regeling van aanvaringsrecht en van hulp en bergloon. Alras bleek dat overeenstemming dienaangaande niet zoo moeilijk te verkrijgen was en dat wederzijdsche tegemoetkoming tot eenstemmigheid leiden kon. Zijne bekroning, zooal nog niet de eindbekroning, heeft die arbeid

gevonden in de resultaten der tweede diplomatieke Brusselsche Zeerechtsconferentie.

Maar terwijl die onderwerpen nog in behandeling waren werd door het comité maritime international ingezien dat, zoo men wilde komen tot unificatie van de groote zeerechtsbeginselen, het onmisbaar zijn zoude overeenstemming te verkrijgen met betrekking tot de regelen omtrent de aansprakelijkheid des reeders of scheepseigenaars en omtrent de regeling der scheepshypotheken en der bevoorrechte schulden op schepen.

Het comité ontveinsde zich de moeielijkheden geenszins die het op zijn weg ontmoeten zou en ook gevonden heeft. Maar tot onthouding mocht dat niet leiden. Wat baatte het of al de aanvarings- en hulp- en bergloonregelen waren vastgesteld, wanneer niet eenvormigheid van aansprakelijkheid en van executiemogelijkheid waren bereikt, en wanneer het nog af hing van de nationaliteit van den schuldenaar en van het land waar de procedure gevoerd moest worden, òf en wat te verkrijgen was uit krachte van die vastgestelde regelen?

En wat hielp ook dit alles wanneer niet tevens eenheid was gebracht in de kracht der scheepshypotheken en der bevoorrechte schulden zoodat men nog altijd kwam te staan voor het onbekende?

Maar nauwelijks was de reedersaansprakelijkheid aan de orde gesteld of het diepgaande meeningsverschil tusschen het Continent en Engeland voerde tot debatten, die wel wederzijds met volmaakte hoffelijkheid en den wensch tot toenadering werden gevoerd, maar in welke het doel voorshands toch niet werd bereikt.

De continentale wetgevingen, steunend op het oude adagium dat niet meer bij de zee behoort te kunnen verloren worden dan aan de zee werd toevertrouwd, beperken de aansprakelijkheid tot schip en vracht aan het einde der reis. Ze zijn in twee takken te onderscheiden. Vooreerst de landen met het zoogenaamd abandon-systeem, waartoe ook Nederland op Frankrijks voetspoor behoort. Ten tweede de landen die, als Duitschland, in den grond bedoelen de aansprakelijkheid tot de *waarde* van schip en vracht te beperken met deze als zakelijk executieobject.

Alles natuurlijk met onbeperkte aansprakelijkheid op den reeder voor datgene wat door hemzelven of rechtstreeks op zijn last mocht zijn geschied en gedaan. Een aansprakelijkheidsbeperking voor den reeder, niet alleen voor de *faits* du capitaine, maar maar ook voor diens *engagements*, de door hem aangegane verbintenissen, voorzooverre die vallen mogen binnen den kring van datgene waarin hij als aangestelde door den reeder dezen geacht mag worden te verbinden.

Daartegenover de Engelsche leer, die in beginsel niet afwijken wil van de aansprakelijkheid die ook te lande den opdrachtgever bindt, te weten de *volle*; maar die niettemin evenzeer uit utiliteitsgronden beperking aanneemt, en wel voor zoover het goederenschade betreft tot een bedrag van 8 pd. st. per registerton en voor zoover het „death or personal injury" betreft tot een bedrag van 15 pd. st. per registerton van het schip op of door hetwelk de schade werd veroorzaakt, en in de gevallen bij de Merchant Shipping Act aangewezen. De vaststelling dier oogenschijnlijk stelsellooze bedragen had, nog geen eeuw geleden, in Engeland plaats gevonden in verband met hetgeen toenmaals de doorsneewaarde der schepen werd geacht.

De eerste debatten vonden te Antwerpen plaats en zonder resultaat. Maar reeds toen openbaarde zich het verschijnsel dat onder de Engelsche woordvoerders zelf geen eenstemmigheid heerschte. De juristen, voornamelijk onder aanvoering van den, nu helaas overleden, beroemden advocaat en auteur Carver, en van eenige parlementsleden, hielden onwrikbaar vast aan de bepalingen der Engelsche wet en wilden van geen transactie weten.

De reederijen en assuradeuren echter, voornamelijk onder aanvoering van sir John Glover, neigden tot de continentale inzichten, welke ook door hen als de meer billijke werden beschouwd.

De discussiën werden verdaagd tot eene nadere conferentie te Londen, die in 1899 gehouden werd. In grooten getale waren daar alle Engelsche belanghebbenden bij den zeehandel tegenwoordig, juristen, dispacheurs, reederijen, assurantie, bankiers en goederenhandel. En levendig waren de debatten, aan welke, behalve door het Continent, toen voor het eerst ook door Amerika deelgenomen werd.

Het slot was een soort compromis, waarin de wederzijdsche meeningen werden te zamen gebracht en waarop beproefd zou worden de instemming van het Engelsche Lagerhuis te verwerven.

Die proef is genomen doch mislukt, gelijk niet onverwacht was.

Niettemin werd op grond van de punten waaromtrent men elkander was genaderd in volgende conferentiën de aansprakelijkheidsquaestie verder behandeld.

Ze was aan de orde op de conferentiën van Hamburg in 1902 en daarna op die van Amsterdam in 1904.

Van daar werd ze verwezen naar eene nieuwe conferentie in Engeland en wel die van Liverpool in 1905, waar opnieuw alle Engelsche belangen de zaak in overweging namen.

In beginsel scheen men het toen eens geworden te zijn, doch vermeende dat het beter was de nadere redactie op te dragen

aan eene commissie ad hoc. Deze kwam in Juni 1906 te Parijs bijeen.

Zij bestond uit de navolgende personen:

R. B. D. Acland, Londen; F. C. Autran, Marseille; prof. Berlingieri, Genua; L. de Valroger, Parijs; Louis Franck, Antwerpen; Henri Fromageot, Parijs; Leon Hennebicq, Brussel; Ch. Le Jeune, Antwerpen; mr. B. C. J. Loder, Rotterdam; prof. Ch. Lyon-Caen, Parijs; prof. dr. A. Marghieri, Napels; dr. Alf. Sieveking, Hamburg; Leslie F. Scott, Liverpool; James Simpson, Liverpool; Douglas Owen, London; René Verneaux, Parijs.

Het waren de ontwerpen dezer commissie, die, na aan de nationale vereenigingen rondgezonden te zijn ter kennisneming, behandeling en rapport, den grondslag vormden voor de punten 1 en 2 hierboven omschreven der agenda voor de Conferentie van Venetië.

De ontwerpen der Parijsche commissie luidden als volgt:

I.

Avant-projet de traité sur la responsabilité des propriétaires de navires.

Art. 1. Les droits et responsabilités des parties intéressées seront réglés suivant les dispositions de la présente convention:

a. lorsque les navires en litige seront ressortissants aux Etats contractants;

b. dans tous les cas où la loi nationale aura rendu applicables les dispositions de la présente convention.

Art. 2. Le propriétaire du navire n'est pas tenu personnellement mais seulement sur le navire, le fret et les accessoires du navire afférents au voyage, des dommages ou pertes occasionnés par les faits du capitaine, de l'équipage, ou de toute autre personne assistant le capitaine dans le service du navire,

1°. aux biens, marchandises et tous autres objets quels qu'ils soient, se trouvant à bord du navire;

2°. à un autre navire, aux biens, marchandises et tous autres objets quels qu'ils soient, se trouvant à bord d'un autre navire;

3°. aux digues, quais ou autres objets fixes.

Art. 3. Le fret visé à l'art. 2 est le loyer ou le fret revenant au propriétaire de navire sans déduction, qu'il s'agisse de fret ou de loyer payé d'avance, de fret ou de loyer encore dû ou de fret ou de loyer acquis à tout événement.

Le prix du passsage est assimilé au fret.

Les accessoires visés à l'art. 2 sont:

1°. les indemnités dues au propriétaire de navire pour avaries

communes en tant que celles-ci constituent des dommages matériels subis par le navire et non réparés;

2°. les indemnités dues pour réparation de dommages quelconques subis par le navire;

3°. les sommes revenant au propriétaire du navire pour assistance ou sauvetage.

Ne sont pas considérés comme des accessoires du navire, les indemnités dues ou payées en vertu de contrats d'assurance, ni les primes, subventions ou autres subsides nationaux.

Art. 4. S'il existe un droit de préférence sur le navire ou sur le fret en faveur de créanciers à l'égard desquels la limitation de la responsabilité n'est pas admise, le propriétaire du navire sera personnellement tenu de compléter en espèces, jusqu'à concurrence des sommes prélevées par ces créanciers, les valeurs formant la limite de sa responsabilité.

Art. 5. Le propriétaire peut substituer au navire sa valeur à la fin du voyage, ou le montant de son prix en cas de vente par autorité de justice.

Art. 6. Dans tous les cas, le propriétaire a la faculté de libérer le navire, le fret et les accessoires visés à l'art. 2, par le montant d'une indemnité limitée, pour chaque voyage, à 8 livres sterling par tonne de jauge brute de son navire ou à une somme équivalente.

Art. 7. Le voyage sera réputé fini après débarquement complet des marchandises et des passagers se trouvant à bord au moment où l'obligation est née.

Les risques de tout nouveau voyage sont pour compte du propriétaire sans qu'ils puissent diminuer le gage déterminé par les articles précédents.

Art. 8. Les dispositions précédentes ne portent pas atteinte au droit des créanciers de saisir le navire dans un port d'escale, même avant la fin du voyage. La caution donnée pour obtenir mainlevée ne sera pas affectée par les événements ultérieurs.

Art. 9. Les dispositions précédentes s'appliquent aux responsabilités relatives à l'obligation d'enlever l'épave du navire, qu'il y ait ou non faute du capitaine.

Elles ne s'appliquent pas aux responsabilités dérivant des fautes personnelles du propriétaire.

II.

Avant-projet de traité sur les Hypothèques et les Privilèges Maritimes.

Art. 1. Les hypothèques, mortgages gages sur navires régulièrement etablis et rendus publics dans leur pays d'origine

seront respectées dans tous les autres et y produiront le même effet que dans le pays d'origine.

Art. 2. Les droits mentionnés dans l'article précédent sont primés par les privilèges.

Art. 3. Sont privilégiés, dans l'ordre suivant, sur le navire, les accesssoires du navire et le fret du voyage pendant lequel est née la créance privilégiée (vide art. 2 et 3 du traité sur la responsibilité des propriétaires de navires):

1°. les frais de justice, taxes et impôts publics, les frais de garde et de conservation;

2°. les gages du capitaine et de l'équipage depuis le dernier engagement, mais avec, au plus, une durée de 6 mois;

3°. les indemnités dues pour sauvetage et assistance;

4°. les indemnités dues à un autre navire, à sa cargaison, à son équipage ou à ses passagers, à raison d'un abordage ou de tout autre accident résultant d'une faute nautique du navire.

Art. 4. Le rang des privilèges se règle conformément à l'énumération donnée par l'art. 3. Les créances figurant à un même numéro dans cet article viennent au marc le franc, sauf en ce qui concerne les indemnités dues pour sauvetage et assistance; celles-ci viennent en sens inverse de la date où elles sont nées.

Art. 5. Le privilège s'éteint par l'expiration du délai d'un an à partir du moment où le créancier a pu agir.

Art. 6. Le privilège sur le fret ne subsiste qu'autant qu'il n'est pas encaissé par le propriétaire personnellement.

I.

Met de discussiën over het eerste dezer beide ontwerpen vingen de handelingen der Conferentie van Venetië aan.

Het lag niet in de bedoeling opnieuw een beginseldebat te openen. In het algemeen scheen de strijd volstreden en de commissie van Parijs was een redactiecommissie geweest.

Doch het bleef niet onopgemerkt dat zij van die taak wel een zeer ruime opvatting had gehad. Immers, zoo het vroeger voorgestelde vergelijk steeds was bestreden geworden wegens het gemis aan innerlijke eenheid, het eenvoudig nevens elkander plaatsen van verschillende met elkander strijdige stelsels met keuzerecht aan den reeder, die steeds het voor zich gunstigste zou vermogen te kiezen — thans zag het er in waarheid anders uit.

Grondslag van het ontwerp was nu met volmaakte duidelijkheid het Duitsche stelsel; aansprakelijkheid met de waarde van schip en vracht aan het einde der reis en een welomschreven zakelijke

waarborg voor den schuldeischer; stelsel dus dat zich in beginsel scherp tegen het Engelsche kantte, hetwelk zich grondde op onbeperkt persoonlijk obligo met — zeer ver gaande — beperkingen.

Daarnevens was nog wel schijnbaar het Engelsche stelsel geplaatst met het recht van keuze om er gebruik van te maken, maar in waarheid had het met dat stelsel weinig meer gemeen dan de bepaling van 8 pd. st. per registerton.

Want zoo het Engelsche recht voor goederenschade de aansprakelijkheid beperkt tot 8 pd. st. per registerton, daar doet het dat voor *elk accident*, terwijl art. 6 van het ontwerp-tractaat de 8 pd. st. vaststelde als limiet *voor elke reis.*

Het continentale begrip, de reis met haar gevaar en gevolg te maken tot een eenheid, had aan de Engelsche bepaling een ander leven ingeblazen en er een gansch nieuwe beteekenis aan gegeven. Hier was niet meer de keuze tusschen twee stelsels, hier was een limiet gesteld passend in het eene stelsel dat werd aanvaard, en die daarin als correctief dienst moest doen.

Als regel is de tegenwoordige doorsneewaarde der schepen minder dan 8 pd. st. per ton; bij fraaie passagiersbooten veel meer. De bepaling in het ontwerp schept dus een maximale grens der aansprakelijkheid, waarvan overeenkomstig de billijkheid gebruik kan worden gemaakt.

Ten slotte zij er op gewezen dat het ontwerp geheel ter zijde laat de aansprakelijkheid ten aanzien van persoonlijk letsel. Van Engelsche zijde was geweigerd in dat opzicht verandering te brengen in de bestaande wet. De algemeene stemming toch in Groot-Britannië scheen afkeerig van alle verzwakking en eerder een verhoogd obligo des reeders te eischen en geneigd te zijn onbeperkte aansprakelijkheid naar het gemeene recht te vorderen. Aan het bestaande tornen wilde men dus niet. Aan de zijde van het Continent had men daar geen bezwaar tegen en was men van oordeel dat dit punt, hetwelk toch eigenlijk slechts betrekkelijk een zeerechtelijk obligo uitmaakte, gevoegelijk aan de nationale wetgevingen kon worden overgelaten.

Toen nu de beraadslagingen aanvingen werd wegens dit laatste punt vooral door de Italiaansche afgevaardigden verzet gedaan. Zij meenden dat thans slechts een partieele regeling zou worden bereikt. Toen echter opnieuw werd uitgelegd welke de reden was waarom het ontwerp alleen materieele schade behandelde en feitelijk dienaangaande geen debat meer openstond, legde men zich daarbij neder.

Een ander punt werd door de Nederlandsche afgevaardigden opgeworpen.

Art. 2 sprak van de „faits du capitaine.” Wat was hier be-

doeld? Werd hier onder faits begrepen al wat de kapitein als zoodanig doet, dus ook elke handeling gedaan ter vervulling van een door hem vrijwillig aanvaard obligo, een woorduitleg met het Fransche taaleigen niet in strijd en hier zelfs door de eersten onder hen al de juiste uitleg aangewezen? Dan wel beteekende hier *faits* wat het beteekent in het Fransche art. 216 Code de Commerce, waar het wordt gevolgd door „et tenu des engagements contractés par ce dernier, pour ce qui est relatif au navire et à l'expédition?

Indien het laatste, dan ware hier ter loops een belangrijk punt van het Continentale begrip prijs gegeven.

Maar wanneer over die beteekenis meeningsverschil mogelijk was dan moest die mogelijkheid alleen reeds tot verduidelijking nopen.

Door deze overweging geleid werd door de Nederlandsche afgevaardigden voorgesteld art. 2 aldus te lezen:

2.

Le propriétaire du navire n'est pas tenu sans limite, mais seulement sur le navire, le fret et les accessoires du navire afférents au voyage, des obligations, soit conventionnelles, soit légales, autres que celles touchant aux dommages causés à des personnes, contractées sans l'autorisation spéciale du propriétaire, par le capitaine, l'équipage ou toute autre personne assistant le capitaine dans le service du navire, pour qui le propriétaire répond.

2.

The owner of a vessel shall not be liable to an unlimited amount, but shall be liable only to the extent of the value of the vessel, of the freight and of the accessories appertaining to the voyage, for all obligations other than those in regard of personal injury, resulting from contract or law, incurred without express instructions of the owner by the captain, crew or any other person assisting the captain in the service of the vessel, for whom the owner is responsible.

Nauwelijks was de discussie over dit amendement geopend, of het bleek dat inderdaad nog misverstand was blijven bestaan. Van Engelsche zijde werd bezwaar gemaakt om „obligations resulting from contract" onder de beperking te brengen, waardoor naar men meende voor allerlei misbruik door de reeders de deur zoude zijn open gezet.

Ten einde te trachten tot beter onderling verstand te geraken werd daarop de discussie over het punt geschorst en met de behandeling van het vervolg van dit ontwerp en van dat betreffende de scheepshypotheken en bevoorrechte schulden voortgegaan.

De maatregel voerde tot het gewenschte resultaat want toen

de beraadslaging aan het slot der behandeling van de beide ontwerpen heropend werd, bleek volkomen overeenstemming verkregen te zijn.

Engeland was bereid het continentale beginsel gaaf aan te nemen, doch wenschte zijnerzijds de uitdrukkelijke erkenning dat voor zekere verbintenissen, ook al waren ze door den kapitein zonder speciale machtiging aangegaan, beperking van aansprakelijkheid niet zou gelden.

Die verbintenissen waren de verplichting onder alle omstandigheden tot integrale betaling van kapitein en scheepsvolk en tot geheele voldoening der vorderingen wegens leverantiën voor, en reparatiën aan het schip.

Van continentale zijde werden deze uitzonderingen gereedelijk toegegeven, daar zij door billijkheid worden geboden, tot een te overzien risico behooren, desnoods door verzekering gemakkelijk te dekken zijn.

Tevens werd door deze concessie tegemoet gekomen aan zeer positieve wenschen van de zijde van Amerika.

Van Duitsche zijde werden door de afgevaardigden, en zulks in opdracht hunner lastgevers, de navolgende gezichtspunten onder de aandacht der Conferentie gebracht.

Privilegie op het schip moest volgens hen, met uitzondering alleen van de gagevordering der bemanning, uitsluitend worden gegeven voor zoodanige vorderingen voor welke de reeder slechts beperkt aansprakelijk is. Met het oog daarop zou het aanbeveling verdienen de beide ontwerpen tot één ontwerp te vereenigen.

Met het oog op de internationale regeling der bevoorrechte schulden en met betrekking tot de rangorde daarvan, moest aan de contracteerende Staten de bevoegdheid ontnomen worden zelfstandig aan andere vorderingen voorrecht toe te kennen, anders toch zou internationale regeling weinig zin hebben.

Eindelijk spraken de Duitsche afgevaardigden, in opdracht, de meening uit, dat de gevallen, waarin des reeders aansprakelijkheidsbeperking werd aangenomen, uitgebreid moest worden tot alle handelingen door den kapitein in de uitvoering van zijn werkkring verricht; tot de daden van den reeder zelven voor zooverre die tot des kapiteins plichten behoorden, en tot gevallen van hulp en bergloon en averij grosse.

Tot uitgebreid debat voerden deze punten niet, die eenigszins onvoorbereid in de beraadslaging werden gebracht, en ze gaven den Duitschen afgevaardigden zelven ook geenerlei reden zich af te scheiden van hetgeen de vergadering ten slotte aannam en waartoe zij zonder eenige terughouding of reserve mede-

werkten, terwijl trouwens ook blijkens de eindredactie der ontwerpen hun wensch, dat harmonie mocht bestaan tusschen deze, zeer zeker is voldaan.

De verdere inhoud van het eerste ontwerp gaf over verschillende details nog tot zeer belangrijke gedachtenwisselingen aanleiding, welker resultaten in de hieronder mede te deelen tekst hare uitdrukking hebben gevonden.

II.

De regeling der scheepshypotheken en bevoorrechte schulden had nooit de gemoederen zoo warm gemaakt als die der aansprakelijkheid.

Al aanstonds was men het over hoofdpunten tamelijk eens geweest.

In de eerste plaats hierover dat de zoogenaamde scheepshypotheek moet achterstaan bij de bevoorrechte schuld, en de hypotheek op eenvoudige, gemakkelijk controleerbare en eenvormige wijze moet zijn geregeld.

Meer bezwaar scheen de vaststelling en rangorde dier bevoorrechte schulden zelve op te leveren, want in ieder land bestaan daarvan een groot aantal en de rangorde van dezelfde privileges verschilt in ongeveer iederen Staat. Doch meer en meer werd de overtuiging gevestigd in de verschillende conferentiën waarin ook deze materie was behandeld, dat de groote meerderheid dier privileges behoorde te vervallen. Vooreerst omdat bij zeer vele dier vorderingen de schuldeischers het voldoende in eigen hand hebben zich tegen verlies te vrijwaren, terwijl er zeker geen aanleiding meer voor bestaat waar de aansprakelijkheidsbeperking niet meer tot leverantiën en reparatiën zal blijven uitgebreid en de crediteur zoowel op fortune de mer als op fortune de terre verhaal kan zoeken. Vervolgens scheen er geen bezwaar om privilege te doen vervallen, waar de vordering wortelt in het transport contract, een privilege dat bovendien door de cognoscementclausules gemeenlijk illusoir wordt gemaakt. En eindelijk wenschte men de inkorting omdat het scheepscrediet wordt benadeeld naarmate de bevoorrechte vorderingen veelvuldiger en belangrijker zijn. Een bezwaar dat naar het scheen in andere landen nog meer werd gevoeld dan in Nederland.

Zoo bleven ten slotte geen andere bevoorrechte vorderingen over dan:

1°. gerechtskosten, belastingen en aan de overheid verschuldigde rechten en conservatoire kosten;

2°. gages van kapitein en scheepsvolk sedert de laatste monstering, tot een tijdmaximum van zes maanden;

3°. hulp en bergloon;

4°. schadevergoeding aan een ander schip, deszelfs lading, bemanning of passagiers, ter zake van aanvaring of eenig ander ongeval te wijten aan een nautische fout van het schip.

Deze privileges zullen dan zijn de eenige die door een tractaatmogendheid in hare wetgeving kunnen worden opgenomen.

Omtrent het ontbreken der verjaring werd beslissend verklaard de wet van de rechtbank voor welke de vordering werd aangebracht. En als slotbepaling werd daaraan toegevoegd dat ook als oorzaak voor zoodanige onderbreking kan worden aangenomen het feit dat het schip niet kon worden gearresteerd in de territoriale wateren van den Staat in welken de eischer zijn woonplaats of voornaamste plaats van vestiging heeft.

Deze bepaling werd opgenomen ten einde te voldoen aan zeer positieve beginselen van Engelsch recht, terwijl er van continentale zijde geen belang bestond zich daartegen te verzetten.

De Italiaansche afgevaardigden drukten den wensch uit, waaraan ook door het comité gevolg zal worden gegeven, om de vormen na te gaan welke in verschillende landen voor de vestiging der hypotheek worden vereischt, ten einde tot eenvormige en eenvoudige middelen te geraken van inschrijving en publicatie.

Dit laatste is voor de nationale vereenigingen de eenige taak die haar ten aanzien van deze onderwerpen nog wacht.

De beide ontwerpen, gelijk ze ten slotte na redactiewijzigingen zijn vastgesteld, luiden als volgt:

Avant-projet de traité sur la Limitation de la Responsabilité des Propriétaires de Navires.

Art. 1. Les droits et responsabilités des parties intéressées seront réglés suivant les dispositions de la présente convention:

a. lorsque les navires en litige seront ressortissants aux Etats contractants;

b. dans tous les cas où la loi nationale aura rendu applicables les dispositions de la présente convention.

Art. 2. Le propiétaire du navire n'est tenu que sur le navire, le fret et les accessoires du navire et du fret afférents au voyage:

1°. des faits et fautes du capitaine, de l'équipage, du pilote ou de toute autre personne au service du navire;

2°. de l'indemnité d'assistance ou de sauvetage et des obligations contractuelles ou légales assumées par le capitaine.

Le propriétaire est tenu sans limitation des gages du capitaine

et de l'équipage et des créances pour réparations et fournitures.

Rien dans les dispositions qui précèdent ne porte atteinte à la compétence des tribunaux, à la procédure et aux voies d'exécution organisées par les lois nationales.

Art. 3. Le fret visé à l'art. 2 est le loyer ou le fret sans déduction, qu'il s'agisse de fret ou de loyer payé d'avance, de fret ou de loyer encore dû, ou de fret ou de loyer acquis à tout événement.

Le prix du passage et les surestaries sont, au point de vue du présent traité, assimilés au fret.

Les accessoires visés à l'art. 2 sont:

1°. les indemnités payées ou dues au propriétaire de navire pour avaries communes, en tant que celles-ci constituent des dommages matériels subis par le navire et non réparés;

2°. les indemnités payées on dues pour réparation de dommages quelconques subis par le navire et non réparés;

3°. les sommes payées ou dues au propriétaire du navire pour assistance ou sauvetage.

Ne sont pas considérés comme des accessoires du navire, les indemnitées dues ou payées en vertu de contrats d'assurance, ni les primes, subventions ou autres subsides nationaux.

Art. 4. Le propriétaire peut se libérer des obligations à raison desquelles la limitation de sa responsabilité est admise, soit par l'abandon du navire et du fret et de leurs accessoires, soit par les modes prévus aux articles 6 en 7..

La disposition qui précéde ne porte aucune atteinte aux règles relatives à l'exécution sur le navire, le fret et ses accessoires telles qu'elles sont organisées par certaines lois nationales.

Art. 5. S'il existe un droit de préférence sur le navire ou sur le fret en faveur de créanciers à l'égard desquels la limitation de la responsabilité n'est pas admise, le propriétaire du navire sera personnellement tenu de compléter en espèces jusqu'à concurrence des sommes prélevées pas ces créanciers, les valeurs formant la limite de sa responsabilité.

Art. 6. Le propriétaire peut substituer au navire sa valeur à la fin du voyage.

Art. 7. Le propriétaire a la faculté de libérer le navire, le fret et les accessoires visés à l'art. 2, par une somme correspondant, pour chaque voyage, à 8 livres sterling par tonne de jauge brute de son navire.

Cette disposition ne s'applique pas aux indemnités d'asistance et de sauvetage.

Art. 8. Le voyage est réputé fini après débarquement complet de marchandises et des passagers se trouvant à bord au moment où l'obligation est née.

Art. 9. Le propriétaire peut prendre dans l'intérêt de qui il appartiendra toute mesure utile en ce qui touche le navire sans être déchu du droit d'exercer les options prévues par les dispositions précédentes.

Il est responsable de toute détérioration ou de tout dommage, qui après la fin du voyage surviendraient au navire au préjudice des créanciers à l'égard desquels la limitation est admise.

Art. 10. Les dispositions précédentes ne portent pas atteinte au droit des créanciers de saisir le navire dans un port d'escale, même avant la fin du voyage. La caution donnée pour obtenir mainlevée est acquise au créancier saisissant dans les termes dans lesquels elle a été donnée et ne sera ni modifiée par les événements ultérieurs, ni invoquée à leur sujet pour restreindre les droits d'autres créanciers.

Art. 11. Les dispositions précédentes s'appliquent à l'obligation d'enlever l'épave du navire coulé, et aux responsabilités s'y rattachant, qu'il y ait ou non faute du capitaine.

Elles ne s'appliquent pas aux obligations dérivant des fautes personnelles du propriétaire, des contrats passés par lui, ou de ceux qu'il a autorisés ou ratifiés.

Art. 12. Dans les cas où d'après les législations existantes, l'armateur et l'affréteur sont tenus de la responsabilité du propriétaire du navire, ils ont droit à la limitation prévue par les dispositions qui précèdent.

Art. 13. Le présent traité est sans application aux réclamations pour pertes de vies humaines ou dommages corporels, lesquels continuent à être régis exclusivement par les lois nationales.

Avant-projet de traité sur les Hypothèques et les Privilèges Maritimes.

Art. 1. Les hypothèques, mortgages, gages sur navires régulièrement établis et rendus publics dans leur pays d'origine seront respectés dans tous les autres et y produiront le même effet que dans le pays d'origine.

Art. 2. Les droits mentionnés dans l'article précédent sont primés par les priviléges.

Art. 3. Sont seuls privilégiés, dans l'ordre suivant, sur le navire, les accessoires du navire et le loyer ou fret du voyage pendant lequel est née la créance privilégiée:

1°. les frais de justice, taxes et impôts publics, les frais de garde et de conservation;

2°. les gages du capitaine et de l'équipage depuis le dernier engagement, mais avec, au plus, une durée de 6 mois;

3°. les indemnités dues pour sauvetage et assistance;

4°. les indemnités dues à un autre navire, à sa cargaison, à son équipage ou à ses passagers, à raison d'un abordage ou de tout autre accident résultant d'une faute nautique du navire.

Art. 4. Le rang des privilèges se règle conformément à l'énumération donnée par l'art. 3. Les créances figurant à un même numéro dans cet article viennent au marc le franc, sauf en ce qui concerne les indemnités dues pour sauvetage et assistance; celles-ci viennent en sens inverse de la date où elles sont nées.

Art. 5. Le privilège s'éteint par l'expiration du délai d'un an à partir de la naissance de la créance.

Les causes de suspension et d'interruption de cette prescription sont déterminées par la loi du tribunal saisi.

Peut être considéré par cette loi comme une cause de suspension, le fait que le navire n'a pu être saisi dans les eaux territoriales de l'Etat dans lequel le demandeur a son domicile ou son principal établissement.

Art. 6. Le privilège sur le loyer ou le fret peut être exercé tant que le loyer ou le fret est entre les mains de l'affréteur, du chargeur, du destinataire, du capitaine ou de l'agent ou de quelqu'autre tierce personne. Il s'éteint lorsque le fret est encaissé par le propriétaire personnellement.

De definitieve algemeene aanneming van de bovenstaande ontwerpen door de Conferentie, is inderdaad het groote, belangrijke en niet te onderschatten resultaat van jarenlangen arbeid, vreedzaam overleg en ernstigen wil om de internationale regeling eener uitgebreide en ingrijpende rechtsmaterie afdoende voor te bereiden.

Een resultaat dat zijn stempel ontving door hen die uit de groote mogendheden waren opgekomen, en die niet nalieten door hun woord die beteekenis te bevestigen.

Eerst nu, maar nu ook voor goed, kan het Comité Maritime International deze onderwerpen van haar eigen agenda afvoeren om ze te geven in handen der Staten zelf, wier woord macht beduidt en wier overeenstemming voert tot bindende wet.

III.

Reeds was de laatste dag der Conferentie aangebroken, toen het derde en laatste onderwerp, het *Vrachtrecht* aan de orde kwam. Niet voor het eerst had het op de agenda gestaan, maar telkens had, als nu, dringender arbeid de behandeling verschoven. Het was als onderwerp door Nederland voorgesteld.

En voor Nederland met zijn havens, in welke zoo tallooze vrachtcontracten tot einduitvoering komen, waar voortdurend daaruit voortspruitende geschillen voor den rechter worden gebracht in welke internationaal recht een belangrijke factor is, voor Nederland mag het onderwerp van beslist actueel belang worden geacht.

Het bureau permanent had, als naar gewoonte, een aantal vragen geformuleerd, voor de materie van gewicht, en verschillende der nationale vereenigingen, waaronder ook Nederland, hadden meer of minder uitvoerige rapporten daarop ingezonden.

Voor behandeling daarvan, of zelfs voor het aanvangen daarmede, was geen tijd meer beschikbaar, maar het was de vraag of, ook al hadde het aan dien tijd niet ontbroken, die aanvang wenschelijk moest worden geacht.

Ondergeteekende, en met hem een der Duitsche afgevaardigden, beantwoordden die vraag ontkennend. Zij meenden dat de materie nog niet genoegzaam was geordend en dat dit behoorde te geschieden door eene speciaal daartoe aan te wijzen commissie die de groote lijnen konden trekken en de bearbeiding der stof door de Conferentie zelve zouden moeten voorbereiden. Zij stelden dit dan ook aan de conferentie voor.

De ondergeteekende vroeg inmiddels aan de vergadering de gelegenheid om nopens dit onderwerp zijne meening nader uiteen te zetten.

Ten onrechte was naar zijn inzicht, gelijk ook het Nederlandsche rapport reeds had opgemerkt, de stof betiteld als: *Conflits de loi en matière de fret.* De formuleering zou doen denken dat het hier een soortgelijken arbeid gold als, met zooveel succes, werd verricht door de Haagsche Conferentiën. Niets echter was minder het geval.

Daar werden inderdaad rechtsconflicten tot oplossing gebracht, ontstaan door verschil van wetgeving, conflicten die hinderlijk waren, omdat de wetten die het gold onttrokken waren aan private conventie.

Door het Bureau werd hier niet iets soortgelijks bedoeld, zooals uit de vragen zelve bleek. Ware het anders, men had zich moeten beperken tot datgene wat dringend recht en publieke orde betrof, maar dan ware de stof wel zeer beperkt geweest, daar men zich hier bevond in contractenrecht, waar vrijheid regel is; waar slechts spaarzaam dwingend recht optreedt, en waar voor zooverre dat geschiedt als in de Amerikaansche Harter Act de partijen zelf dat dwingend recht zelf reeds plegen te maken tot een deel van hun overeenkomst.

Niet alleen in Nederland, maar overal is de wettelijke regeling

in zooverre een subsidiaire, dat zij achterstaat bij der partijen wil, en in het groote Engeland aan hetwelk de wereld de geheele moderniseering van het vrachtcontract dankt, waardoor het is aangepast aan de behoeften van het internationaal verkeer, daar wordt zelfs zoodanige wettelijke regeling gemist.

Rechtsconflicten op te lossen was dus de taak der Conferentie niet.

Waar het om ging was het scheppen van internationaal materieel recht.

Het bureau had aan de orde gesteld: distantievracht, vracht bij verkoop der lading, vracht bij afkeuring van het schip, foutvracht, vertraging bij lading of lossing.

Doch dat alles was maar een greep geweest.

Met het vrachtcontract zelf zou men zich hebben bezig te houden, met charterpartijen en cognoscementen; met verschillende transportcontracten, met het rechtsverschil bij vaart met vaste lijnen of voor bepaalde reizen; met tijdcharters; met personenvervoer en wat niet al meer.

Doch daarbij bleek een essentieel verschil met den vroegeren arbeid van het comité. Waar dit zich had bezig gehouden met aanvaring en hulp- en bergloon, met reedersaansprakelijkheid en competentie, met hypotheek en privilege, daar had steeds het recht geworteld in de wet; daar kon het comité zelfstandig slechts voorbereiden en niet meer, daar was steeds het laatste woord aan de Staten zelf. De wet moest blijven spreken, men wilde alleen bereiken dat ze het unisono zou doen.

Maar dat alles veranderde waar men zich bevond in obligatierecht met zijn bijkans ongerepte vrijheid. Daar was de hulp der Staten overbodig, althans zeker voor een zeer belangrijk deel. Daar bleven de partijen zelven hun eigen meester, en evenmin als de Staten zoude het comité zijn wil den handelaar kunnen opleggen.

Doch wat het wel kon, zoude zijn het scheppen van zoodanige contractsregelen als door de partijen vrijwillig zouden worden aanvaard.

Allerlei verkeerkringen schiepen immers zichzelven reeds hun recht. Assuradeuren deden het met hun conditiën, alzoo de goederenhandel, de graanhandel, de termijnhandel, de schipperij op den Rijn. Voor bepaalde transporten waren reeds bepaalde charters en cognoscementen.

Daarmede scheen van het Comité voor dit deel des rechts de werkkring aangewezen.

Uniformiteit van averij-grosserecht was er ook niet en bindend waren de York Antwerp Rules evenmin.

Toch was hun toepassing contractueel bindend geworden.

Het comité nu in zijn conferentiën, groote vergaderingen van vele personen, was voornamelijk tot beraadslaging over groote beginselen in staat, of tot beoordeeling van meer ingewikkelde regelingen, mits deze gereed gemaakt voor haar werden gelegd. Daartoe evenwel zou hier noodig zijn een permanente speciale commissie. Permanent om zorg te dragen dat het nieuw geschapene in het bewegelijke verkeersrecht niet mocht versteenen. En samengesteld uit allerlei kringen.

Daarom werd voorgesteld de voorbereiding van den arbeid aan zulk eene commissie op te dragen.

Nadat sir William Pickford, zich met de algemeene strekking hiervan vereenigende, zijn reserves had gemaakt met betrekking tot den omvang van het voorgestelde, werd besloten tot benoeming der speciale commissie en dientengevolge schorsing der beraadslaging. Op voorstel van den heer Autran werd besloten dat die commissie in den zomer van 1908 te Parijs bijeen zou komen. Voor Nederland werden mr. C. D. Asser jr. en de ondergeteekende daarin door het bureau permanent benoemd.

Daar de werkzaamheden der Conferentie beëindigd waren, werd besloten dat de volgende conferentie zoude worden gehouden te Bremen in het jaar 1909, waarop na de gebruikelijke dankbetuigingen de conferentie gesloten werd. Van de handelingen der Conferentie zal, als van de vorige een compte-rendu worden uitgegeven, hetwelk evenwel nog niet verschenen is.

Rotterdam, 10 Februari 1908.

Mr. B. C. J. Lodder.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 8 April 1908, n°. 84.

N°. 30.

VERSLAG *van het 2de Congrès international des Gouttes de Lait, gehouden te Brussel van* 12—16 *September* 1907, *uitgebracht door den gedelegeerde der Nederlandsche Regeering* Dr. D. L. VAN WELY.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Den 12den September 1907 had de plechtige opening van het 2de internationaal congres des Gouttes de Lait plaats te Brussel in de groote zaal van het Palais des Académies.

De Minister van Landbouw, de heer M. Helleputte, tot wiens Departement de gezondheidsdienst behoort, heette het congres en in het bijzonder de afgevaardigden der verschillende Regeeringen welkom.

Zijne Regeering, zeide de spreker, is ten volle overtuigd van het wetenschappelijke en sociale nut, die ten grondslag liggen aan de werkzaamheden dezer vergadering, en de Belgische Regeering zal niet in gebreke blijven in elk opzicht dezen arbeid aan te moedigen en te steunen.

Daarna sprak de president van het congres, dr. A. Devaux, de openingsrede uit.

Hij gaf een overzicht wat er in zijn land gedaan wordt om de groote kindersterfte in het eerste levensjaar te bestrijden en besprak in het bijzonder de organisatie der „Consultations des nourrissons" en der „Gouttes de lait" in België. De spreker wees er op hoe, niettegenstaande de algemeene sterfte in de laatste tientallen van jaren verminderd is, daartegenover staat de te groote sterfte der kinderen beneden het jaar, zoowel in België als in de geheele wereld. Voor een deel zijn de oorzaken daarvan bekend, en waar de maatschappij zelf zich moet aanklagen, zondigt het individu meestal door onwetendheid.

De voorzitter eindigt zijne rede met de volgende woorden:

„Unis ici fraternellement, la main dans la main, ayant tous le seul et même but de faire le bien, je souhaite viviment que ce Congrès soit digne du précédent et qu'il ouvre la voie à de nouveaux efforts dans la lutte à entreprendre pour diminuer le contingent d'existences vouées aujourd'hui à la destruction. Que faut il pour cela?

Instituer, de commun accord, dans tous les pays, des mesures énergiques de protection, créer des organismes nouveaux, perfectionner ceux qui existent."

Nadat de afgevaardigden der verschillende landen namens hunne Regeeringen het congres hadden toegesproken en de algemeene secretaris, dr. E. Lust, verslag had uitgebracht over de wording van dit congres in aansluiting aan het eerste, in 1905 te Parijs gehouden, werd deze zitting opgeheven.

Dienzelfden dag had in het namiddaguur eene algemeene vergadering plaats ter bespreking van de „question générale".

Daaronder werd verstaan de vraag: „is het wenschelijk de grens der werkzaamheden der congressen „des Gouttes de lait" uit te breiden en in het program voor het vervolg op te nemen al de werken, instituten en quaesties, die in verband staan met de bescherming van het jonge kind, en dus zoowel den naam als de inrichting der volgende congressen te wijzigen?"

De algemeene secretaris, dr. E. Lust, had een schema opgesteld, waarin in haar geheel de bescherming van het jonge kind was opgenomen. Ook de 5 ingezonden rapporten waren eenstemmig in het verlangen om zich niet alleen te bepalen tot de organisatie en de werking der Gouttes de lait.

Te recht schreef dr. Th. Escherich (Weenen) in zijn rapport: „eene beweging, die tot doel heeft de sterfte der zuigelingen te bestrijden, mag zich niet alleen bepalen tot de vraag der voeding, maar moet alle factoren, die van invloed zijn op de verzorging en ontwikkeling van het kind, tot voorwerp van onderzoek maken."

Het was dus begrijpelijk dat er eenstemmigheid heerschte over de aan de orde gestelde vraag en zal dus in het vervolg:

1°. alles wat betreft physiologie, pathologie, voedingstherapie en hygiëne van den zuigeling kunnen besproken worden, en

2°. eene belangrijke plaats worden ingeruimd voor vragen en quaestiën, die betrekking hebben op den socialen toestand van het kind.

De deur is derhalve wijd geopend voor de bespreking van de belangen van het kind op het gebied van wetgeving, met name van bepalingen ten doel hebbende het kind te beschermen

tegen gevaren, waaraan het zoowel voor als na de geboorte is blootgesteld, het belang van het kind bij armen- en kinderwetten, bij bepalingen voor zwangere vrouwen in fabrieks- en arbeidswetten, enz.

Ten gevolge dezer beslissing is dan ook de naam gewijzigd. Deze zal zijn: „Internationaal Congres ter bescherming van het kind in den eersten leeftijd" en waaraan toegevoegd is „Gouttes de lait", als een eeresaluut tegenover Frankrijk, de bakermat dezer beweging.

Vrijdag 13 September kwam de 1ste sectie bijeen. In de eerste plaats werd behandeld de vraag: „Zijn de werken op het gebied der bescherming van den zuigeling en in het bijzonder der Gouttes de lait goede wapens in den strijd tegen de tuberculose, en kunnen zij beschouwd worden als een begin om het vraagstuk betreffende het voorkomen der tuberculose te helpen oplossen?"

De beantwoording dezer vraag gaf aanleiding tot een belangrijk debat.

Het bleek dat men weinig vertrouwen stelde in de bestrijding der tuberculose door de Gouttes de lait. Bijna algemeen was men van oordeel, dat het kind besmet wordt door zijne omgeving, niet door het voedsel, en hierin werd het oordeel van prof. Comby (Parijs) gevolgd. Ware de melk hoofdoorzaak der besmetting, dan zou de sterilisatie voldoen om het gevaar af te wenden. En toch, niettegenstaande den invloed der Gouttes de lait, blijft het percentage der sterfte aan tuberculose hetzelfde.

Te recht werd er op gewezen dat melk, afkomstig van koeien lijdende aan tuberculose der uiers, nooit diende gebruikt te worden, tenzij goed gestereliseerd.

Opmerkelijk is het, dat van Fransche zijde (Comby) met de meeste beslistheid de infectie van tuberculose door melk werd afgewezen, behoudens enkele gevallen; terwijl anderen tot voorzichtigheid maanden, daar zij meenden dat het vraagstuk der wijze van infectie nog niet zoover opgelost was om eene bepaalde uitspraak te wettigen. Doch allen waren het eens dat de Gouttes de lait niet de wapens leveren om, met hoop op zegen, de tuberculose bij den zuigeling te bestrijden, wel indirect door het weerstandsvermogen van het kind te verhoogen en de moeders te leeren hoe zij in hare onmiddellijke omgeving het kind tegen infectie kunnen beschermen. En van uit dit standpunt kunnen de Gouttes de lait nog meer doen dan tot hiertoe het geval is. Maar dan worden zij Schützstellen, zooals zij te Weenen bestaan, en gevoelt men dat èn Gouttes de lait èn kinderpoliklinieken vereenigd dienen te worden.

Het tweede aan de orde zijnde punt behandelde: „het kritisch overzicht der wetgeving in verschillende landen betreffende de contrôle der productie en van den verkoop van melk."

Niet minder dan 13 rapporten waren over dit onderwerp gepubliceerd, waaronder ook een van uw afgevaardigde betreffende den toestand op dit gebied in Holland. Voor eene vergelijkende studie bevatten deze rapporten veel wetenswaardigs en leert men dat de wetgeving bijna overal veel te wenschen overlaat, dat niet voldoende de bestaande reglementen worden nagekomen en dat vooral de contrôle op de zoogenaamde kindermelken, die als zoodanig in den handel worden gebracht, in elk opzicht scherper dient te worden.

Het hoofdmoment in deze discussie was het voorstel om aan alle verkoopers van kindermelken een verlof (licens) van gemeentewege te geven, met een streng toezicht op bereiding en localiteiten. Van verschillende zijde werd de wenschelijkheid betoogd dat de gemeenten, vooral de grootere steden, in eigen beheer zouden nemen het verstrekken van kindermelk.

De motie, door de sectie aangenomen, luidende: „het Congres oordeelt, dat de reglementen betreffende het toezicht op de melk niet voldoende rekening houden met de eischen der openbare gezondheid en bovendien onvoldoende worden toegepast", mag wel èn door Regeeringen èn door stedelijke besturen èn door een ieder, die belang stelt in de openbare hygiëne, met ernst worden overwogen.

Het 3de punt, dat ons dien morgen bezighield, betreft „de beschrijving der werken en instellingen om de kindersterfte te bestrijden in de verschillende landen."

Elf rapporten behandelen dit onderwerp, dat tot geringe discussie aanleiding gaf. Belangrijk zijn die rapporten, waaronder een van dr. B. Plantenga (den Haag) over ons land, omdat zij het bewijs leveren hoe veelzijdig op dit gebied gewerkt wordt en dat er een niet genoeg te roemen wedijver bestaat om het groote kwaad te keeren.

In eene afzonderlijke bijeenkomst werden de rapporten betreffende de statistiek der kindersterfte in het eerste levensjaar besproken. De statistische gegevens zijn belangrijk ter kennisname, o. a. die van onzen landgenoot dr. Jonkers (Groningen); doch daar zij niet volgens een bepaald schema bewerkt waren, kunnen zij meer beschouwd worden als eene proeve van bewerking en eene vingerwijzing dat eenvormigheid noodzakelijk is. Dientengevolge werd de wensch uitgesproken, dat de wijze van bewerking der statistiek der kindersterfte volgens een bepaald schema zou worden ingericht en dat eene internationale

commissie zou worden benoemd, die een project daartoe aan het oordeel van het volgend congres zal onderwerpen.

De 2de sectie, die aan de orde had gesteld wetenschappelijke problemen en kinderhygiëne, kwam Zaterdagmorgen 14 September bijeen.

De behandeling van het vraagstuk van de hoeveelheid der dagelijksche voeding (ration alimentaire) van den zuigeling leverde geen nieuwe gezichtspunten. Al hebben de werken van Czerny, Heubner, Keller e. a. menig punt opgehelderd, toch blijft het laatste woord aan de praktijk. En die leert dat de hoeveelheid voedsel geheel en al individueel is en er dus geen bepaalde formule is vast te stellen. Bestreden werd het groot aantal maaltijden en gewaarschuwd tegen te groote hoeveelheid per maaltijd.

Van veel belang was de bespreking der vraag over de toediening van rauwe melk.

Sints 1900 heeft men meer de aandacht geschonken aan deze wijze van voeding. Ten gevolge van biologische onderzoekingen meent men aan de melk door koken en stereliseeren eigenschappen te onttrekken, die voor eene physiologische opname van het voedsel noodig zijn, en men vraagt zich af of de verschillende methoden van steriliseeren en pasteuriseeren niet, door de microben onschadelijk te maken, te gelijker tijd het levend milieu dooden? Men moet dus trachten te verkrijgen eene niet geïnfecteerde melk, die aan elken nadeeligen invloed wordt onttrokken. Derhalve het vraagstuk trachten op te lossen de rauwe melk zonder eenige verontreiniging het kind te geven, dus haar onveranderd te brengen van de plaats van oorsprong naar het spijsverteringskanaal van den zuigeling.

De klinische waarneming, niet van pathologische gevallen maar van het gezonde kind is dan zeker van het meeste belang.

Zeer juist werd het in de discussie gezegd dat die waarnemingen tot nog toe gering in aantal zijn, nog niet volkomen wetenschappelijk bewerkt zijn, bovendien juist pathologische gevallen betreffen, derhalve niet aanleiding kunnen geven om eene bepaalde conclusie ten voor- of ten nadeele der rauwe melk uit te spreken.

De conclusiën van het rapport van prof. Finkelstein (Berlijn) werden door de sectie aangenomen als het best weergevend het huidige standpunt van dit vraagstuk. Zij luiden:

1°. Bij het dier en bij den mensch is de rauwe moedermelk bepaald te verkiezen boven de gekookte.

2°. Volgens de waarnemingen tot heden groeien de zuigelingen van verschillende diersoorten, gevoed met melk van eene andere

diersoort, beter bij het gebruik van gekookte dan van rauwe melk.

3°. Wat betreft het kind, kunnen de waarnemingen, die de voortreffelijkheid der rauwe melk moeten bewijzen, geene ernstige kritiek doorstaan. Integendeel, de waarnemingen van den rapporteur en die van Czerny en van het weeshuis te Stockholm toonen aan dat er geen verschil is tusschen gekookte en rauwe melk; men kan bijna zeggen de gekookte wint het van de rauwe.

4°. De Barlowsche ziekte, zegt men, treft men slechts aan bij zuigelingen, gevoed met gekookte of gesteriliseerde melk. Maar de omstandigheden, die tot deze ziekte aanleiding geven, zijn te samengesteld dan dat men het koken en steriliseeren der melk als eenige oorzaak zou mogen aannemen.

5°. Het bevorderen der kunstmatige voeding van het kind met rauwe melk zal de kindersterfte niet verminderen. Wij kennen tot heden slechts ééne volmaakte methode om het kind te redden, en die is: *de natuurlijke voeding aan de borst.*

Het congres deed goed geen bepaalde meening uit te spreken; maar het aan volgende congressen over te laten om de indicaties te stellen voor het gebruik van de verschillende melken, die in aanmerking komen bij de kunstmatige voeding van den zuigeling.

In het middaguur kwam de 2de sectie bijeen in het laboratorium van het „Institut thérapeutique Parc Léopold." Daar werd het vraagstuk der karnemelkvoeding besproken. Onze landgenoot dr. Graanboom (Amsterdam), had over dit onderwerp een rapport uitgebracht. Men was over het algemeen ingenomen met deze voedingswijze; de meeste sprekers konden haar vooral in pathologische toestanden aanbevelen. Ongetwijfeld werd de karnemelk beschouwd als een aanwinst voor de kindervoeding. Zeker eene voldoening voor de Hollandsche paediaters, uit wier midden het eerst weer de aandacht op deze voedingswijze was gevestigd.

Ook dr. Basenau (Amsterdam) hield dien middag een voordracht „over de bacteriën en enzijmen der melk" door proeven en praeparaten toegelicht.

Maandagmorgen vervolgde de 2de sectie haar arbeid met de bespreking over „het officieele en bijzondere onderwijs der puericultuur en over het verspreiden van de kennis der kinderhygiëne in de verschillende landen.

Uit de rapporten, elf in aantal, kan men leeren wat op dit gebied reeds bestaat. Hoe het onderwijs der paediatrie in verschillende landen geregeld is; wat er gedaan wordt om de vroedvrouwen meer op de hoogte te brengen van de zorg voor

het jonge kind; wat de wenschen zijn om de hygiëne op de lagere en middelbare scholen in te voeren; hoe op de huishoudscholen ook de kennis der verzorging van het jonge kind dient geleerd te worden; op welke wijze men zich voorstelt door tractaatjes en kleine geschriften de vrouw uit het volk te bereiken, om haar ook het belang van eene goede verzorging van haar kind te doen inzien.

Deze verschillende onderwerpen werden min of meer zaakrijk besproken, doch het was vooral het laatste dat tot eene zeer geanimeerde discussie aanleiding gaf.

Aan de eene zijde de idealisten, die meenden dat door aan de moeder uit het volk in handen te geven zoogenaamde populaire geschriftjes, het doel bereikt zou worden: betere verzorging van het kind en afname der kindersterfte, en dat de Gouttes de lait daartoe de aangewezen corporaties zijn. Daartegenover de meer nuchtere opvatting dat het peil der ontwikkeling van het volk nog niet hoog genoeg is om daarop te vertrouwen en dus in de allereerste plaats het volksonderwijs in steden en ten platten lande goed moest zijn, wilde men later met hoop op goeden uitslag propaganda maken voor het populariseeren van de volkshygiëne. Dr. Winocousoff (Odessa) was de woordvoerder dezer gedachte en wenschte dat de sectie het uitsprak dat overal de invoering van algemeen en verplicht onderwijs noodzakelijk is. Hiertoe kwam het echter niet, daar de voorzitter de eindbeslissing verschoof naar de sluitingszitting.

Deze had dienzelfden dag te 2 uur plaats.

In de eerste plaats werden goedgekeurd de statuten der „Union internationale pour la protection de l'enfance du premier âge."

Deze vereeniging is een blijvend lichaam, dat bestemd is om de schakel te zijn, die de toekomstige congressen onderling verbindt.

Zij is een internationaal lichaam, dat in zich opneemt hen die arbeiden op het groote veld der bescherming van het kind. Zij bereidt de congressen voor, geeft de onderwerpen aan, die daar zullen behandeld worden; zij is het permanente bureau, samengesteld uit vertegenwoordigers van alle landen.

De volgende besluiten en wenschen werden daarna door het congres aangenomen:

I. De werken, betrekking hebbende op de bescherming van het kind en in het bijzonder de Gouttes de lait, vormen een belangrijk hulpmiddel in den strijd tegen de tuberculose.

II. In alle landen, zoowel in steden als op dorpen, is het noodig zoodanige maatregelen te nemen dat de verkoop van melk, onder den naam van kindermelk, onderworpen worde aan

een streng toezicht, zoowel wat betreft de bereiding als den verkoop.

III. Goed georganiseerde Gouttes de lait moeten steeds onder geneeskundig toezicht staan en er aan verbonden moeten zijn zoogenaamde consultaties voor zuigelingen.

IV. Eene door de „Union internationale" te benoemen commissie bestudeere de beste middelen om in alle landen de gronden te leggen voor eene juiste en eenvormige statistiek der kindersterfte.

V. Dat de studiën betreffende het onderzoek der melk, de dagelijksche hoeveelheid (ration alimentaire) en de vraagstukken met betrekking tot de physiologie en de pathologie van den zuigeling overal in eene zelfde richting dienen geleid te worden.

VI. Dat de „Union internationale pour la protection de l'enfance du premier âge" door alle Regeeringen erkend worde als een officieel lichaam, dat in het leven geroepen is met het doel om in alle landen de organisatie van den strijd tegen de kindersterfte naar vaste gronden te regelen en dat de verschillende Regeeringen deze instelling zoowel moreel als materieel ruim zullen steunen.

Ten slotte werd onder den drang der vergadering, ofschoon de voorzitter opmerkte dat het niet overeenkwam met het reglement van het congres, het volgend voorstel van dr. Winocousoff (Odessa) aangenomen:

„Het verspreiden van de kennis der kinderhygiëne is slechts mogelijk onder voorwaarde dat de te geven lessen begrijpelijk zijn voor het volk. Voor alle maatregelen, die ten doel hebben de kindersterfte te bestrijden, moet punt van uitgang zijn: het algemeen en verplicht onderwijs."

Dr. Dietrich, Duitsch gedelegeerde, dankte daarna namens de verschillende afgevaardigden het bureau en in het bijzonder den president en den algemeenen secretaris voor de leiding en sprak den wensch uit dat de invloed, die van dit congres zou uitgaan, van blijvende waarde zou zijn. Namens zijne Regeering deed hij het voorstel om het volgende congres in 1910 te Berlijn te doen bijeenkomen.

Hiertoe werd besloten.

Na een woord van dank van den voorzitter aan de leden en aan de verschillende Regeeringen, die door afgevaardigden vertegenwoordigd waren, werd de zitting opgeheven.

's Gravenhage, Maart 1908.

Dr. D. L. van Wely.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 3 April 1908, n°. 80.

N°. 31.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *van 1 Augustus—31 December 1907 te Groningen belast met het afnemen der examens van vroedvrouw.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie bij beschikking van Uwe Excellentie dd. 25 April 1907, n°. 3555, afd. B.B., belast met het afnemen der examens voor vroedvrouw te Groningen, van 1 Augustus 1907 tot en met 31 December 1907, heeft in haar zittingen van 19, 20 en 21 December 1907 geëxamineerd 6 candidaten, van welke twee werden afgewezen voor zes maanden, terwijl aan vier het getuigschrift van vroedvrouw werd uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Johanna Catharina Blits, geboren te Amsterdam 31 Januari 1880;
Marianna Frank, geboren te Groningen 18 October 1880;
Wilhelmina Muller, geboren te Groningen 17 October 1882, en
Margreta Gesina Slik, geboren te Bremen (Duitschland) 8 September 1880

Het lid dr. Mees ten Oever werd op 21 December voor den halven zittingsdag vervangen door het plaatsvervangend lid B. Noordhoff.

De Voorzitter der Commissie,
G. C. NIJHOFF.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 8 April 1908, n°. 84.

N°. 32.

VERSLAG *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken aangaande onderzoekingen verricht door* Dr. G. van Rijnberk, *van* 18 *December* 1907 *tot* 17 *Januari* 1908, *in het Zoölogisch Station van* Prof. A. Dohrn *te Napels.*

In de door mij te Napels doorgebrachte maand ben ik een vergelijkend onderzoek van het huidskelet der Plagiostomen begonnen. Het voorloopig nog zeer karige door mij verzamelde materieel omvat tot heden de volgende soorten: Spinacidae: *Spinax niger*, *Acanthias vulgaris*; Scyllinae: *Scyllium catulus*, *Scyllium canicula*, *Pristiurus melanostomus*; Mustelidae: *Mustelus vulgaris*, *Mustulus laevis*; Carcharidae: *Carcharias lamia*, alle Middellandsche zee-haaien, in den golf van Napels gevischt.

Ik zal hier thans geen tot in onderdeelen uitgewerkte beschrijving geven van het huidskelet dezer soorten, doch er mij toe bepalen mededeeling te doen van een bepaalde bijzonderheid van het huidskelet, bij eenige der bovengenoemde soorten opgemerkt.

Terwijl namelijk de huid van Spinax, Acanthias, de beide Mustelussoorten en Carcharias, hoewel onderling verschillen vertoonend, toch over het geheele lichaamsoppervlak der individuen van elke soort ongeveer gelijkmatig met niet zeer groote huidtanden bezet is, treft het dat in de familie der Scyllinae, de onderzochte soorten zeer bepaalde eigenaardigheden, wat hun huidskelet aangaat, bezitten.

Over Pristiurus kan ik hier kort zijn: het is bekend dat dit dier over ongeveer de helft der dorsale rand van zijn staartvin een dubbele rij groote huidtanden draagt, welke zijn naam „zaagstaart" rechtvaardigen. Overigens is ook bij deze soort de huid van het gansche lichaam ongeveer gelijkmatig met middelgroote huidtanden bezet, behoudens de zijkanten van de staart,

waar de huid iets ruwer schijnt dan over de rest van het lichaam.

Bij Scyllium zijn de verhoudingen anders. Tot beter begrip zal ik hier een korte beschrijving geven van de huid van een embryo en van een volwassen exemplaar van de soort catulus.

1. Embryo van Scyllium catulus (mannetje), lang 16 c.M.

De huid van het diertje is over het geheele lichaam gelijkmatig met betrekkelijk vrij lange, weinig sterke huidtanden dicht bezet. Alleen op den romp, tusschen de voorste aanhechting der borstvinnen en de eerste rugvin, staat op de grenslijn tusschen de medio- en de latero-dorsale huidzône een dubbele symmetrische rij van huidtanden, welke veel grooter zijn dan de overige en een regelmatige segmentale reeks vormen, in dien zin dat in elk segment, op elke lichaamshelft, er één staat. Overigens biedt het huidskelet geen bijzonderheden. Ik voeg hieraan toe dat ik niet weet tot op welken leeftijd deze zoo eenvoudige verhoudingen bestaan blijven; zooveel staat echter vast dat de volwassen individuen meer ingewikkelde vertoonen.

2. Volwassen exemplaar van Scyllium catulus (mannetje), lang 43 c.M.

Op den romp vertoont de huid van de dorsale, afdalend naar de ventrale zône, op zeer duidelijke wijze eene met de zoogenaamde dorso-ventrale degradatie van de huidskleur gelijken tred houdende afname der ruwheid. Het witte buikvlak is met betrekkelijk kleine, onderling weinig verschillende huidtanden dicht bezet: de huid is hier weinig ruw. In het laterale en laterodorsale donker gepigmenteerde huidgebied vind men grootere, doch nog steeds onderling weinig verschillende huidtanden: de huid is hier ruwer dan in het buikvlak. In de medio-dorsale, het donkerst gepigmenteerde zône eindelijk is de huid het ruwst door de aanwezigheid van zeer sterk ontwikkelde huidtanden, welke tusschen de overige, minder groote, in meer of minder regelmatige langsrijen ingeplant staan. Een dergelijke rij groote tanden bevindt zich juist in de grenslijn tusschen de medio- en latero-dorsale huidzône, ter plaatse dus waar in het embryo de segmentale reeks stekels gevonden wordt.

Op de staart daarentegen zijn de verhoudingen anders. Ter hoogte van de 2de rugvin bijv. kan men, zij het door met de vingertop langs de huid te strijken, zij het door eenvoumige nauwkeurige bezichtiging, gemakkelijk vaststellen dat hier de latero-dorsale en dorso-laterale zône ruwer is, niet alleen dan de overige staarthuid, doch ook dan de pas beschreven mediodorsale romphuid. Deze grootere ruwheid vindt hare oorzaak in talrijke, zeer sterk ontwikkelde huidtanden, welke veel grooter zijn dan de grootste in de medio-dorsale romphuid zichtbare.

Het groote verschil dat de romp- en de staarthuid kenmerkt, kan op verschillende wijzen aanschouwelijk gemaakt worden.

Praepareert men uit de medio-dorsale rompzône en uit de latero-dorsale staartzône een klein stukje huid, ongeveer 1 cM^2. en klaart die in glycerine-azijnzuur op, dan krijgt men bij kleine vergrooting onder 't mikroskoop een zeer duidelijk overzicht zoowel van de algemeene kenmerken dezen beide huidstreken eigen, als van hun onderlinge verschillen, en dit wordt nog aanschouwelijker, wanneer men van elk, uit een zichtbaar mikroskopisch veld met het abbe'sche teekenapparaat op dezelfde schaal, bijv. alleen de zichtbare omtrekken der stekels natrekt. Men vindt dan in de medio-dorsale rompstreek de huidtanden in het algemeen breeder en korter dan in de latero-ventrale staartstreek; de grootste tanden uit de romphuid blijken zeer belangrijk korter dan de gemiddeld groote staarttanden.

Een niet oneigenaardig overzicht krijgt men ook wanneer men een reepje romp- en een reepje staarthuid dubbel vouwt en nu de vouwrand tegen een witte achtergrond photographeert. Men kan dan de vouw in cranio-caudale richting, en de tanden dus in profiel of in dorso-ventrale richting leggen en de tanden dan van voren of van achteren treffen. Het meest aanschouwelijk lijken mij de op de eerste wijze gemaakte opnamen bij drievoudige vergrooting, waar men zeer goed de verschillen tusschen het meer gelijkmatige gelid van dreigende groote weerhaken der staarthuid en de onregelmatige reeks groote en kleine huidtanden in het rompgebied herkennen kan.

Ten slotte kan men enkele huidtanden uit romp- en staartgebied afzonderlijk onderzoeken. Men legt daarvoor gedurende eenigen tijd een stukje romp- en staarthuid afzonderlijk in een stukje potaschoplossing, en verkrijgt dan prachtig geïsoleerde huidtanden, welke in glycerine onder den mikroskoop gebracht kunnen worden. Men ziet dan niet alleen de stekels, maar ook de basaalplaatjes der huidtanden en krijgt een zeer goed overzicht van hun algemeenen bouw en vorm. Ook op deze wijze kan men zich duidelijk overtuigen van het grootte verschil der staart- en romphuidtanden.

Bij Scyllium canicula zijn de verhoudingen dezelfde; het huidskelet is hier echter over het algemeen minder sterk ontwikkeld als bij Catulus.

Samenvattend hebben wij dus bij Pristiurus de wel bekende dubbele stekelreeks in den dorsalen rand van de staartvin, bij Scyllium daarentegen een minder opvallende eigenaardigheid bestaande in de aanwezigheid van een zeer ruw huidgebied aan beide zijden van de staart.

Tot zoover de anatomische beschrijving. Gaan wij nu na welke functioneele beteekenis men aan deze bijzondere inrichtingen van het huidskelet der staart dezer zoo na verwante soorten hechten kan.

Van Pristiurus heb ik geen levende exemplaren kunnen beschouwen, en in de litteratuur vind ik nergens iets vermeld dat tot een verklaring van de functie der staartzaag leiden kan.

Over Scyllium kan ik daarentegen het volgende mededeelen.

Ieder die wel eens een levenden Scyllium met de hand bij de kop of vóór aan den romp beetgepakt heeft, kan opgemerkt hebben dat de door het dier aangewende pogingen om zich te bevrijden een zeer bijzonder karakter hebben. Gewoonlijk toch poogt het dier zelfs niet te bijten, maar het wringt zich in slangachtige bewegingen, kromt het lichaam nu naar de eene dan naar de andere zijnde, totdat het er in geslaagd is de staart, en voornamelijk dat punt, waar de boven beschreven rasp zich bevindt, tegen de hand welke het gevangen houdt te steunen, waarna het de staart er met kracht langs schuurt. Het complex dezer bewegingen is zoo goed gecoördineerd en, voeg ik er bij, zoo uiterst doeltreffend voor een ieder die niet erg behoedzaam is, dat het in den toeschouwer geen twijfel overlaat of het vormt een normaal verdedigingsmechanisme voor deze diersoort.

Omtrent het gebruik van dit wapen in de gewone levensverhoudingen ontbreekt het mij echter te eenen male aan persoonlijke ervaring. Ik kan hier slechts mededeelen dat dr. Lobianco, van het Zoölogische Station, mij verteld heeft dat hij eenige malen in het bassin van het aquarium exemplaren van Scyllium op gelijke wijze zich van kleine koppootige weekdieren (Eledone), welke zich met hunne zuignaparmen aan hun kop hadden vastgezogen, heeft zien bevrijden.

Ik geloof daarom dat het gerechtvaardigd is aan te nemen dat bij de Scyllia die bijzondere inrichting van het huidskelet die ik „staartrasp” genoemd heb, een verdedigingswapen vormt tegen aanvallers welke het op den kop gemunt hebben, zonder daarbij de mogelijkheid uit te sluiten dat deze inrichting ook haar nut kan hebben bij den coitus, tot krachtiger omstrengeling van het wijfje door het mannetje. (Vgl. Bolan, *Zeitsch. f. Wisschensch. Zoologie.* Bd. 35. Leipzig 1881.)

Uit het voorafgaande blijkt dat eene dergelijke inrichting als de staartrasp of de staartzaag alleen bij die soorten van nut kan zijn, welke de kop met den staart bereiken kunnen. Inderdaad blijkt dat van de andere door mij tot op heden onderzochte soorten, Carcharias, welke een veel beteekenen der lichaams-

lengte dan Scyllium bereikt, en Mustelus, welke eveneens langer wordt en een veel stijver lichaam heeft, een dergelijke inrichting ontberen. Spinax en Acanthias, welke in hunne afmetingen weinig van Scyllium en Pristiurus verschillen, hebben evenmin een dergelijke rasp- of zaagstaart; het is echter opmerkelijk dat juist deze soorten een ander verdedigingsmiddel bezitten: de tot doorn vergroeide craniale stralen der rugvinnen.

Aan het eind van dit mijn verslag gekomen is het mij een aangename plicht mijn eerbiedigen dank te betuigen aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, door wiens goedgunstige beschikking ik in de gelegenheid ben gesteld aan de Nederlandsche werktafel in het Zoölogisch Station te Napels te kunnen arbeiden, en eveneens aan de commissie van hoogleeraren, welke mij daarvoor heeft willen voordragen.

16 Februari 1908.

G. van Rijnberk.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Donderdag 23 April 1908, n°. 95.

N°. 33.

VERSLAG *van het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut over het jaar* 1907.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,
te 's Gravenhage.

Het college van curatoren heeft de eer, ingevolge art. 15 van het reglement van dit Instituut, het volgende verslag over zijne bemoeiingen ten behoeve van deze instelling gedurende het jaar 1907 aan Uwe Excellentie aan te bieden.

In de samenstelling van het college is geen verandering gekomen.

De vergaderingen zijn gehouden te de Bilt op 17 Januari, 14 Maart, 16 Mei, 30 Mei en 14 November; te Vlissingen op 8 Juli; te Amsterdam op 28 September; te 's Gravenhage op 9 October. Ter gelegenheid van die te Vlissingen is door het college een bezoek gebracht aan het hoofdstation. Door den hoofddirecteur, die uitgenoodigd was de vergadering bij te wonen, en door den observator van dit station werden de gewenschte inlichtingen omtrent de inrichting van het gebouw, het instrumentarium en de waarnemingen gegeven.

Het huishoudelijk reglement van het college van curatoren, waarvan, in verband met de uitvoering van het nieuwe reglement van het instituut, een ontwerp aan Uwe Excellentie werd aangeboden, is bij ministerieele beschikking van 11 Februari n°. 643, afd. Nijverheid, vastgesteld.

Nadat met 1 Januari dr. van Everdingen, tot dien datum directeur der afdeeling „Waarnemingen te land" en tevens belast

met het waarnemen van het hoofddirectoraat van het instituut, ingevolge zijne bij Koninklijk besluit van 10 December 1906 gedane benoeming tot hoofddirecteur, als zoodanig was opgetreden, is omtrent een door hem ontworpen instructie voor den hoofddirecteur en de overige ambtenaren en bedienden van het instituut en omtrent de gewijzigde reglementen van de twee filiaalinrichtingen door ons college advies gegeven. De instructie is daarna vastgesteld bij ministerieele beschikking van 30 Mei n°. 2508, afd. Nijverheid.

In het vorige verslag is reeds medegedeeld dat ons college van advies gediend heeft omtrent de verdeeling van het instituut in 5 afdeelingen, alsmede omtrent de taak en het dagelijksch bestuur dier afdeelingen.

De vaststelling van een en ander is geschied bij ministerieele beschikking van 27 Januari n°. 417, afd. Nijverheid.

Bij het indienen van den ontwerp-verdeelingsstaat der bij de Staatsbegrooting voor 1907 voor de uitgaven ten dienste van het instituut toegestane gelden, werd aan Uwe Excellentie door den hoofddirecteur in overweging gegeven de voorgeschreven machtiging door het college van curatoren voor uitgaven van f 100 tot f 500 buiten werking te stellen. Na gunstig advies van curatoren is door Uwe Excellentie aan dien wensch voldaan, zoodat de hoofddirecteur geen machtiging behoeft voor eene uitgave ten dienste van het instituut, het bedrag van f 500 niet te boven gaande, terwijl voor een uitgave, hooger dan genoemd bedrag, de goedkeuring van Uwe Excellentie noodig blijft.

Het college van curatoren heeft o. m. nog van advies gediend:

a. omtrent de begrootingsvoorstellen van den hoofddirecteur voor 1908;

b. omtrent een verzoek van het gemeentebestuur van Driebergen, om de aan het instituut samengestelde volledige telegraphische weerberichten te ontvangen onder dezelfde voorwaarden, waaronder deze aan de dagblad-administratiën worden overgeseind;

c. omtrent een verzoek van den hoofddirecteur tot het verkrijgen van de Koninklijke machtiging tot het doen van een dienstreis naar Göttingen voor een bezoek aan het „Geophysikalisches Institut"; eveneens tot het doen van een dienstreis naar Berlijn en Hamburg voor een bezoek aan het aeronautisch observatorium te Lindenberg bij Berlijn en het vliegerstation der „Deutsche Seewarte" bij Hamburg, alsmede voor een bezoek aan de inrichtingen van het „Kön. Preuss. Meteor. Inst." te Berlijn en Potsdam;

d. omtrent een aanvraag van jaarlijksche toezending van ijsberichten voor Nederlandsche havens en wateren aan de „Deutsche Seewarte" te Hamburg;

e. omtrent het ten dienste stellen van de inrichtingen en hulpmiddelen van het instituut tot zekere hoogte en onder zekere voorwaarden voor het universitair onderwijs, in verband met de eventueele opleiding van geographen aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

f. omtrent de invoering van electrische beweegkracht op den tramweg van Utrecht naar Zeist, ten vervolge van het in 1906 gegeven advies, waarover het een en ander is medegedeeld in het jaarverslag voor 1906, bladz. 4 *d.*

$\frac{\text{'s Gravenhage}}{\text{Haarlem}}$, 12 Maart 1908.

Het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut,

C. Lely, *Voorzitter.*

H. A. J. Valkema Blouw, *Secretaris.*

VERSLAG *omtrent den toestand en de werkzaamheden van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, gedurende het jaar* 1907.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,
's Gravenhage.

I. *Organisatie.*

Ingevolge ministerieele beschikking van 26 Januari 1907 n°. 417, afdeeling Nijverheid, waarbij de taak van het Instituut over vijf afdeelingen werd verdeeld, werd de dagelijksche leiding der afdeelingen I en II opgedragen aan ondergeteekende, die van afdeeling III aan dr. Ch. M. A. Hartman, die van afdeeling IV aan dr. J. P. van der Stok, die van afdeeling V aan dr. G. van Dijk, bij Koninklijk besluit van 23 Januari 1907 n°. 20, met ingang van 1 Februari 1907, benoemd tot adjunct-directeur bij het Instituut.

Nadat bij ministerieele beschikking van 30 Mei 1907 n°. 2508, afdeeling Nijverheid, een nieuwe instructie voor den hoofddirecteur en de overige ambtenaren en bedienden van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut was vastgesteld, werd door ondergeteekende bij schrijven van 20 Juni 1907 n°. 522, mededeeling gedaan van de verdeeling der overige ambtenaren over de verschillende afdeelingen, waarvan hier moge worden vermeld, dat de adjunct-directeur dr. C. Schoute werd werkzaam gesteld in de Iste en IIde, de adjunct-directeur P. H. Gallé in de IVde afdeeling.

II. *Personeel.*

Gelijk boven is gemeld werd met ingang van 1 Februari tot adjunct-directeur bij het Instituut benoemd dr. G. van Dijk, tot dusverre assistent voor de natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen, en daarmede een einde gemaakt aan de onvoltalligheid van het wetenschappelijk personeel, welke sinds 1 November 1905 had bestaan.

De adjunct-directeur P. H. Gallé werd met ingang van 17 Augustus als zoodanig vast aangesteld.

De adjunct-secretaris W. Wolthers werd met ingang van 1 Mei eveneens vast aangesteld.

De tijdelijke observator C. Vonk vroeg en verkreeg tegen 1 September eervol ontslag wegens zijne benoeming tot eene andere Rijksbetrekking met betere vooruitzichten. Dientengevolge werd de rekenaar G. C. van Riet met ingang van 1 October aangesteld tot observator, de tijdelijke schrijver E. Land jr. tot rekenaar, voorloopig voor den tijd van 1 jaar.

Werd in het vorige verslag melding gemaakt van een ernstige ongesteldheid van den instrumentmaker van Rest, met genoegen kan hier worden vermeld, dat deze 21 October zijn werkzaamheden weder ten deele kon hervatten en het achterstallige werk met kracht is aangevat.

Wij mogen dit gedeelte van ons verslag niet besluiten zonder met een enkel woord te herdenken het overlijden op 20 October van dr. Maurits Snellen, die van 1 October 1877 tot 1 November 1905, dus meer dan 28 jaren, in verschillende betrekkingen aan het Instituut verbonden was, waaronder 11 jaar als hoofddirecteur. Snellen's naam zal altijd verbonden blijven aan den tocht met de *Varna* naar de Noordelijke IJszee, waar hij den naam van Nederland hoog hield bij een belangrijke internationale onderneming. De goede betrekkingen welke hij met buitenlandsche zusterinstellingen onderhield, verzekerden ons Instituut den gewenschten invloed bij de regeling der internationale weertelegraphie. De nieuwe gebouwen en terreinen te de Bilt, onder zijn directie gesticht, werden reeds herhaaldelijk in het buitenland ten voorbeeld genomen. Bij de teraardebestelling, waar het Instituut door de directeuren dr. van der Stok en Roosenburg en ondergeteekende vertegenwoordigd was, bleek duidelijk hoe Snellen ook als mensch door wie hem van nabij kenden hoog geschat werd. Zijn nagedachtenis zal bij het Instituut in eere blijven.

III. *Afdeeling* I, *Algemeene dienst.*

Gebouwen. De gebouwen te de Bilt bleven ongewijzigd, behoudens de gewone onderhoudswerken, aangezien de bouw van een conciergewoning in verband met de plannen voor den bouw van een woning voor den instrumentmaker tot 1908 werd uitgesteld.

Met den bouw van een observatorium en observatorswoning te den Helder werd eerst in October aangevangen, zoodat deze bij het einde van het verslagjaar nog niet voltooid waren.

Secretarie. De gewijzigde rangschikking van archiefstukken uit vroegere jaren is in het afgeloopen jaar zoover gevorderd, dat aan dit werk voorloopig een einde kon worden gemaakt.

De geleidelijke uitbreiding van de werkzaamheden van het Instituut leidde tot vermeerdering van het aantal inkomende en uitgaande stukken, dat in 1907 een totaal van 2774 bereikte.

Bibliotheek. De bibliotheek werd vermeerderd met 49 aangekochte en 633 ten geschenke ontvangen werken. Ingebonden werden 269 deelen.

Een overeenkomst tot ruiling van publicaties werd aangegaan met de Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften te Göttingen en een zestal andere wetenschappelijke instellingen.

Weerkundige gegevens. Het aantal gevallen, waarin op verzoek gegevens werden verstrekt op het gebied van meteorologie en aardmagnetisme bedroeg ongeveer 90.

Stormwaarschuwingsdienst. Het verslag van den directeur der filiaalinrichting te Amsterdam omtrent de werking van den Stormwaarschuwingsdienst van 1 April 1906—31 Maart 1907 werd Uwe Excellentie toegezonden bij schrijven van 17 Juni n°. 512, en afgedrukt in de *Nederlandsche Staatscourant* van 14 en 15 Juli.

In September diende ondergeteekende van advies betreffende een nieuwe instructie voor de seingevers, voor de waarnemers en voor de telegraafkantoren, met het overbrengen der seinen belast, terwijl in October een advies werd verstrekt in zake de kosten van een reserve-installatie ten behoeve van het station voor draadlooze telegraphie a/b. van het lichtschip „Haaks", met het oog op de stormwaarschuwingen, welke door dit lichtschip worden bekend gemaakt.

Internationaal wetenschappelijk onderzoek; buitenlandsche dienstreizen. Evenals vroegere jaren bleef de medewerking van Nederland aan het internationaal onderzoek der hoogere luchtlagen beperkt tot de inzending van wolkenwaarnemingen van den Helder, Vlissingen en Winterswijk.

Regelmatig werden de uitkomsten der temperatuurwaarnemingen op de Noordzee, vermeerderd met die der zoutgehaltebepalingen van het „Rijksinstituut voor het Onderzoek ter zee" te den Helder, naar het Hydrografisch Bureau te Kopenhagen gezonden. De publicatie van de uitkomsten over September 1904—Augustus 1905 bleef ten gevolge van andere bezigheden nog achterwege.

Na het overlijden van dr. Snellen werd de bewerking van de

lijsten van de sterkte der magnetische storingen (caractère magnétique), waaraan thans reeds door bijna 40 magnetische observatoria over den geheelen aardbol wordt medegewerkt, in overleg met de „Commission Internationale de Magnétisme Terrestre", overgenomen door het Instituut, dat zich vroeger reeds met de uitgave had belast.

Op de 1ste Conferentie van de Internationale Seismologische Associatie, welke van 21—25 September te 's Gravenhage werd gehouden, was Nederland voor zoover zijn koloniën betreft vertegenwoordigd door dr. J. P. v. d. Stok, vice-president der associatie, dr. Ch. M. A. Hartman, lid van de commissie van ontvangst, en ondergeteekende. In de commissie voor de beoordeeling der in antwoord op een prijsvraag ingezonden seismografen voor aardbevingen op middelbaren afstand werd ondergeteekende als lid gekozen.

In verband met deze conferentie ontving het Instituut bezoek van de volgende buitenlandsche meteorologen of geophysici: L. Palazzo, Rome; G. Agamennone, Rocca di Papa; Spas Watzof, Sofia; J. B. Messerschmitt, München; A. Rethly, Budapest.

Onder de bezoekers op andere tijden mogen genoemd worden: mr. R. G. K. Lempfert, Londen, en prof. dr. F. Augustin, Praag.

Van 24 tot 28 Juli werd door ondergeteekende een dienstreis ondernomen naar Göttingen, ter bezichtiging van het „Geophysikalisches Institut" en de nieuwe physische laboratoria der Universiteit aldaar.

Van 15 tot 23 December bezocht hij achtereenvolgens het Kgl. Preuss. Meteor. Institut te Berlijn, het Aeronautisch Observatorium te Lindenberg, het Meteor. en Magn. Observatorium te Potsdam met magnetisch pavilloen te Seddin, het vliegerstation van de Deutsche Seewarte te Gross-Borstel bij Hamburg, de inrichtingen der Deutsche Seewarte te Hamburg, en het seismisch station aan het Physisch Staatslaboratorium te Hamburg. Te Berlijn was hij vergezeld door dr. van Dijk, te Hamburg door dr. Schoute.

Van de eerste reis werd een kort verslag gegeven bij schrijven van 19 Augustus 1907 n°. 658, van de tweede bij schrijven van 4 Januari 1908 n°. 13.

Zoowel voor de seismologische waarnemingen als voor het onderzoek der hoogere luchtlagen zal van hetgeen op deze reis werd opgemerkt veel partij getrokken kunnen worden.

Instrumenten. Aangekocht werden de volgende instrumenten:
1 electrisch registreerende windvaan van Fuess;
1 barograaf met Bourdonsche buis van Richard;

1 seismograaf naar Wiechert van Spindler & Hoyer;
3 thermometerhutten;
1 declinometer;
10 maximum- en minimum-thermometers;
30 zeethermometers;
1 polymeter.

De voorraad instrumenten voor de stations bestond op 1 Januari 1908 uit:

11 gewone thermometers;
6 maximum- en minimum-thermometers;
26 zeethermometers;
9 regenmeters;
8 maatglazen.

Geverifieerd werden: de registreerende anemometer te Vlissingen, waarbij een defect in de electrische geleiding werd opgespoord en hersteld;

1 anemometer van Fuess n°. 557 (ten behoeve van het Instituut voor landbouwwerktuigen en gebouwen te Wageningen);

3 aneroïde-barometers, waarvan 2 voor de expeditie in Suriname onder den luitenant ter zee der 2de klasse C. H. de Goeje;

12 stationsthermometers;
30 zeethermometers;
7 maximum en minimum-thermometers.

De adjunct-directeur dr. Schoute monteerde voorts den electrisch registreerenden anemometer, welke later te den Helder geplaatst zal worden, om dit instrument te kunnen onderzoeken, en den barograaf van Richard met Bourdonsche buis. Hij hield toezicht op de werkplaats en verrichtte zelf verschillende herstellingen aan uurwerken gedurende de afwezigheid van den instrumentmaker.

In de *instrumentmakerswerkplaats* kon ten gevolge van de langdurige afwezigheid van den instrumentmaker weinig nieuw werk onder handen genomen worden.

Behalve herstellingen aan in dienst zijnde instrumenten werden door de leerlingen verschillende stukken gereedschap vervaardigd voor de werkplaats; verder zijn nog te noemen: 1 pons-inrichting voor het maken van schrijfpennen voor registreertoestellen; 5 statieven voor thermometerkooien; 1 montuur voor spiegel bij een magnetischen variometer; herstelling van een der magnetische balansen met vervaardiging van een stofdichte kast; 1 steltafel; het herstellen van 3 thermografen.

IV. *Afdeeling* II, *Weerdienst en Algemeene meteorologie.*

Weerdienst. Een belangrijke uitbreiding van het waarnemingsgebied werd verkregen doordat na langdurige onderhandelingen, vergeefs wat betreft een gemeenschappelijk abonnement met België op alle IJslandsche telegrammen, sinds 1 November tweemaal per dag telegrammen van Seydisfjord op IJsland en Thorshavn op de Faröer worden ontvangen.

Over het algemeen liet de ontvangst en verzending der weerberichten weinig te wenschen over; alleen een deel der Fransche telegrammen blijft gedurende het wintertijdvak vertraging vertoonen.

Het bezwaar van deze vertraging wordt te meer gevoeld, waar sinds 5 April de verzending der weertelegrammen naar de filiaalinrichting te Rotterdam, met uitzondering van het radiaaltelegram uit Hamburg, door het centraal bureau geschiedt, in twee verzameltelegrammen, resp. te 9.10 en 10.10 (Greenwichtijd) uiterlijk te verzenden. Bijna altijd moet een belangrijk gedeelte der Fransche telegrammen in het tweede telegram worden opgenomen. Ofschoon in verband met opmerkingen dienaangaande bij het Bureau Central Météorologique te Parijs ingezonden wel eenige verbetering intrad, kan de toestand nog niet bevredigend genoemd worden.

In verband met de gewijzigde verzending der weerberichten naar Rotterdam, werd aldaar het opmaken van een weersverwachting gestaakt, en wordt aan de Rotterdamsche Nieuwsbladen, die zulks wenschen, de verwachting van het centraal bureau door bemiddeling der filiaalinrichting toegezonden.

In het afgeloopen jaar gaf de contrôle der *telegraphische weerberichten*, in de geabonneerde nieuwsbladen opgenomen, weinig reden tot aanmerkingen. Het aantal geabonneerden bedroeg op 1 Januari 1908:

voor het volledig telegraphisch weerbericht 10;
" " verkort " " 38.

Bovendien worden gratis 8 volledige telegraphische weerberichten geseind.

In vroegere jaren bedroegen deze cijfers:

	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907
volledig weerbericht . .	5	5	5	6	7	10	9
verkort " . .	9	11	12	16	17	24	26 [1]

zoodat bij de laatste weer een duidelijke vermeerdering is op te merken.

[1]) In het vorig verslag staat tengevolge eener drukfout 36.

Evenals in 1906 was door twee personen een dépôt gestort voor het ontvangen van telegraphische weerberichten op nader aan te geven dagen.

Behalve aan de bovenvermelde abonné's werd van 15 Mei—31 October nog een telegraphisch weerbericht geseind aan de heeren T. L. Mellema te Zoutkamp, H. Welt te Uithuizermeeden en J. Kok te Veendam, die zich bereid hadden verklaard de berichten in geschikten vorm te doen aanplakken. Te Zoutkamp en Uithuizermeeden werd het volledig weerbericht omgezet in een weerkaartje, te Veendam werd alleen de verwachting aangeplakt. Blijkens de daaromtrent ingewonnen berichten was de belangstelling in de verwachtingen alleszins voldoende om een herhaling dezer proefneming te rechtvaardigen, terwijl van de aanplakking van het weerkaartje niet hetzelfde kan gezegd worden, hoofdzakelijk omdat het groote publiek te weinig voorbereiding heeft gehad om tot het recht begrip dezer kaartjes te kunnen geraken.

Het is mijn voornemen Uwe Excellentie in een afzonderlijk schrijven nader over deze aangelegenheid te berichten.

In aansluiting aan deze verspreiding der weerberichten werd een kritiek uitgelokt van belanghebbenden, grootendeels landbouwers, hierin bestaande, dat op gedrukte formulieren, waarop voor windkracht, bewolking, regen en temperatuur de termen waren geplaatst, die ook voor de verwachting omtrent deze elementen worden gebezigd, aangeschrapt werden de termen, welke naar de meening der beoordeelaars den weerstoestand gedurende het tijdperk, waarover de verwachting liep, zoo juist mogelijk uitdrukten. De uitkomsten dezer kritiek zullen tegelijk met die voor de jaren 1904 en 1905, in vroegere verslagen besproken en in dit jaar voltooid, worden gepubliceerd.

Het aantal abonné's op het *weerkaartje* bedroeg op 1 Januari

1902	1903	1904	1905	1906	1907
87	92	108	96	100	118

terwijl het thans 134 bedraagt. De laatste vermeerdering is reeds een gevolg van het, in het laatst van het verslagjaar voorbereide en met 1 Januari 1908 ingevoerde autographisch drukprocédé en de daardoor mogelijk gemaakte verspreiding van exemplaren ter kennismaking. Een veel ruimere verspreiding, vooral ook op allerlei onderwijsinrichtingen, blijft wenschelijk, om het opkomend geslacht beter inzicht te schenken in de eenvoudigste weerkundige verschijnselen en wetten.

Een andere poging tot bekendmaking van de werkzaamheid dezer afdeeling, in het bijzonder in landbouwkringen, werd

gedaan bij gelegenheid der Internationale Landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage in September door de gratis-verspreiding van een brochure betreffende de inzending van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut — onderdeel uitmakende van de Regeeringsinzending op deze tentoonstelling. Weerkaartje en volledig telegraphisch weerbericht werden dagelijks, door de welwillende medewerking van de administratie der *Nieuwe Courant*, bij de Instituutsinzending aangeplakt.

Onweerswaarnemers. Gedurende 1907 werden de onweerswaarnemingen op 26 stations gestaakt, terwijl 17 nieuwe stations werden opgericht; het aantal deelnemers aan de onweerswaarnemingen bedroeg ongeveer 212.

Werkzaamheden. Gedurende het grootste gedeelte van het jaar had ondergeteekende de leiding van den weerdienst; hij werd daarin op 3 dagen vervangen door den directeur dr. Hartman, op 41 dagen door den adjunct-directeur dr. Schoute, op 34 dagen door den adjunct-directeur Gallé.

Het mocht nog niet gelukken de vertraging in de verschijning van het onweerverslag met meer dan een paar maanden te verminderen; de stand der bewerking van het verslag over 1906 geeft echter alle hoop dat in 1908 de achterstand zal worden ingehaald.

Evenals het vorige jaar geschiedde de bewerking der onweders door dr. Schoute, die van de optische verschijnselen door ondergeteekende.

V. *Afdeeling III, Klimatologie.*

Waarnemingen aan het Hoofdobservatorium. In de lijst der waarnemingen werd ook ditmaal geen verandering gebracht; intusschen kwam in December de opstelling der grondthermometers gereed; wanneer hiermede voldoende voorloopige onderzoekingen zijn verricht, zullen deze onder de regelmatige waarnemingen worden opgenomen. De registreerende instrumenten werkten bevredigend en zonder onderbrekingen van eenige beteekenis.

Hoofdstations. Te den Helder werd de thermograaf door een ander instrument van dezelfde soort vervangen. Gelijk boven reeds werd opgemerkt, kon met de inrichting van het nieuwe station nog niet aangevangen worden.

Te Groningen werd de oude thermometerhut, na gedurende 16 maanden met de nieuwe te zijn vergeleken, buiten dienst gesteld. Het bleek dat de maandgemiddelden in de beide hutten nooit meer dan 0,3° verschilden; verschillen van 1° en meer bij een enkele waarneming kwamen in dat tijdsverloop 25 malen voor.

Te Vlissingen was de windregistratie een paar dagen onderbroken door defect van het contactwerk van het Robinson's molentje; in afwachting van afdoende verbetering werd dit tijdelijk door indienststelling van een reserve-instrument verholpen. Ofschoon de opstelling van den zonneschijn-autograaf nog niet definitief kon worden gemaakt, heeft het instrument reeds bruikbare uitkomsten geleverd.

Te Maastricht gaven de waarnemingen geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Stations van de 2de en 3de orde (termijnstations.) Op de stations Gemert, Katwijk a/d Rijn, Oranje Nassau's Oord en Winterswijk trad een nieuwe waarnemer op.

Te Winterswijk ging deze vervanging met een verplaatsing van het station gepaard; het nieuwe terrein is niet minder gunstig dan het vroegere gelegen.

Op de stations Katwijk en Slijk-Ewijk werd de thermometerhut van het Instituutsmodel ingevoerd.

4 nieuwe thermometers en 6 Six-thermometers werden verstrekt; bovendien 9 zeethermometers voor de waarnemingen op de Noordzee-stoomvaartlijnen

Regenstations. Van de 115 regenstations, welke op 1 Januari 1907 waarnemingen verrichtten, vervielen er 2; 3 nieuwe werden opgericht, zoodat het aantal op 1 Januari 1908 116 bedroeg.

Op 6 stations kwam een nieuwe waarnemer.

Van de waarnemers op termijn- en regenstations verrichtten 75 tevens onweerswaarnemingen.

Ter vervanging werden verstrekt 8 nieuwe regenmeters en 8 maatglazen.

Inspectiereizen. Door ondergeteekende werden bezocht:

het hoofdstation Groningen op 12 Februari; het hoofdstation Vlissingen op 8 Juli; het hoofdstation den Helder op 11 September en 13 December; het termijnstation Winterswijk op 13 September.

Door den directeur der 3de afdeeling:

het hoofdstation Maastricht op 30 April en 1 Mei; het termijnstation Katwijk a/d. Rijn op 26 Februari en 20 Augustus; 14 regenstations en 2 onweersstations gedurende de maanden Juli, Augustus en September.

Door den adj.-directeur dr. Schoute:

het hoofdstation Vlissingen van 25—28 Juni; het hoofdstation Groningen op 23 en 24 December; verder de termijnstations Oranje-Nassau's Oord, Slijk-Ewijk en Zutphen van 28 tot 30 October.

Jaarboek A. Meteorologie. In de samenstelling van dit jaarboek kwam geen verandering. Het deel 1906 verscheen in December.

Maandelijksch overzicht der weersgesteldheid. In de samenstelling kwam een kleine verandering door het maandelijks opnemen van een diagram betreffende de opteekeningen der registreerende instrumenten te de Bilt tijdens het voorbijtrekken eener bui. Behalve waar, bij eerst kortelings opgerichte stations of in gebruik genomen instrumenten, de duur der waarnemingen onvoldoende was, zijn thans alle normalen op dit overzicht ingevuld.

Er werden verzonden: 864 exemplaren aan gemeente-, provincie- en waterschapsbesturen, 119 exemplaren aan diverse staatsambtenaren, 315 exemplaren aan waarnemers voor het Instituut, 132 aan andere personen of instellingen, die met het Instituut in betrekking staan, en 33 exemplaren aan geabonneerden.

Bovendien verscheen het, evenals in vorige jaren, als bijlage van de *Nederlandsche Staatscourant* in 1050 exemplaren.

Landbouwtentoonstelling. Op de Internationale Landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage in September was deze afdeeling vertegenwoordigd door een inzending van de instrumenten voor een termijnstation, publicaties, een stationskaart en graphische voorstellingen van het maandoverzicht, terwijl in de vroeger genoemde brochure het nut van een en ander voor den landbouw werd duidelijk gemaakt.

Werkzaamheden. Naast den geregelden waarnemingsdienst, de contrôle van ingekomen tabellen van hoofd-, termijn- en regenstations, het bijhouden der normalen-registers, het samenstellen der uurtabellen voor de Bilt, Groningen en Maastricht, de bewerking en correctie van het Maandelijksch Overzicht der Weersgesteldheid en van het Jaarboek A, werden in 1907 de volgende werkzaamheden verricht:

a. aanleggen van normalen-registers voor:

1. termijn-windwaarnemingen op de 4 hoofdstations van af 1894;
2. regenwaarnemingen op 31 stations van af hun oprichting;

b. statistiek van de verdeeling der windsnelheden volgens uurwaarnemingen over 16 streken voor de Bilt en den Helder gedurende 1903—1906;

c. statistiek van de verdeeling van berichten van bliksem-inslag en van hagel over Nederland (1886—1901);

d. bewerkingen voor weerkundige gegevens, o. a. temperatuurgemiddelden over tijdperken van 5 jaar voor Groningen, den Helder, Utrecht—de Bilt, Vlissingen en Maastricht.

Buiten de directie zijner afdeeling had de directeur bovendien het toezicht op de bewerking en correctie van het Magnetisch Jaarboek 1905 B.

VI. *Afdeeling IV. Oceanographie en maritieme meteorologie.*

Meteorologische scheepsjournalen. Gedurende 1907 werden ontvangen 190 journalen, behelzende waarnemingen gedurende 234 reizen, te weten:

8	journalen van	oorlogsschepen;
172	„ „	stoomschepen;
5	„ „	lichtschepen;
5	„ „	zeilschepen.

Op 31 December 1907 bestond de voorraad journalen uit 5055 Nederlandsche, 308 Zweedsche journalen en 197 journalen van lichtschepen, te zamen 5560 stuks. (*)

Het resultaat der beoordeeling was als volgt:

Stoomvaartmaatschap „Nederland":
48 journalen (48 reizen): 35 uitmuntend, 13 zeer goed;

„Rotterdamsche Lloyd":
42 journalen (42 reizen): 10 uitmuntend, 32 zeer goed;

„Koninklijke West-Indische Maildienst":
25 journalen (25 reizen): 1 uitmuntend, 6 zeer goed, 15 goed, 3 middelmatig;

„Holland—Amerika-lijn":
19 journalen (69 reizen): 15 uitmuntend, 4 zeer goed;

„Koninklijke Hollandsche Lloyd":
18 journalen (18 reizen): 2 uitmuntend, 12 zeer goed, 3 goed, 1 middelmatig;

„Java—China—Japan-lijn":
18 journalen (18 reizen): 1 uitmuntend, 13 zeer goed, 4 goed;

„Koninklijke Petroleum-Maatschappij":
2 journalen (2 reizen): 1 uitmuntend, 1 zeer goed;

Zeilschepen:
5 journalen (4 reizen): 4 zeer goed, 1 goed.

Onder de aan boord van Hr. Ms. oorlogsschepen gehouden journalen, 8 in getal, werden 3 als uitmuntend, 3 als zeer goed, 1 als goed en 1 als slecht gequalificeerd.

(*) In het vorig Verslag staat tengevolge eener drukfout 102 journalen van lichtschepen, dit moet zijn 192.

De gouden medaille werd toegekend aan den heer P. de Boer, gezagvoerder van het stoomschip *Rindjani* van de Rotterdamsche Lloyd.

Zilveren medailles werden toegekend aan de heeren J. Teensma, gezagvoerder van het stoomschip *Koning Willem II* van de Maatschappij „Nederland"; A. L. Harken, gezagvoerder van het stoomschip *Bogor* van de Rotterdamsche Lloyd; P. van den Heuvel, gezagvoerder van het stoomschip *Sloterdijk* van de Holland—Amerika-lijn, en D. H. Doeksen, gezagvoerder van het stoomschip *Rijnland* van de Koninklijke Hollandsche Lloyd.

Als erkenning van verdiensten voor het houden van zeer goede journalen werden belooningen in den vorm van aneroïde-barometers, nachtkijkers of boekwerken toegekend aan de stuurlieden W. Dekema en G. B. J. Sorgdrager van de Maatschappij „Nederland", K. Th. Smit en F. Noordraven van de Rotterdamsche Lloyd, C. F. Smith en J. G. Dekker van de Holland—Amerika-lijn.

Als belooning voor de door hem gehouden journalen werd een aneroïde-barometer toegekend aan den luitenant ter zee der 2de klasse A. F. L. Gregory.

Marine-instrumenten. De verstrekking van marine-instrumenten had geregeld plaats. Geverifieerd werden:

20 kwikbarometers;
24 aneroïde-barometers;
7 barografen;
29 zeethermometers;
30 maximum-thermometers;
6 gewone thermometers;
4 psychrometers;
2 thermometers voor diepzeekokers.

Werkzaamheden. Van de ingekomen meteorologische journalen werden de beoordeelingsstaten opgemaakt, de classificatieregisters der gezagvoerders en stuurlieden, in overeenstemming met de resultaten der beoordeeling, bijgehouden en de noodige instrumenten geverifieerd en verstrekt.

De gegevens, betreffende het vierde deel van het werk van den Indischen Oceaan, behelzende de maanden September, October en November, kwamen voor den druk en cartografische voorstelling gereed. Hierbij is gebruik gemaakt van de in vroegere verslagen genoemde Duitsche waarnemingen en van de reeds omstreeks 1887 uit Londen verkregen Engelsche gegevens.

Met het doel voor den omtrek van Kaap Guardafui een werk van practisch belang voor de scheepvaart samen te stellen,

werden, bij wijze van proef, stroomberekeningen voor korten termijn, afgeleid uit peilingen, zon- en sterobservaties kritisch uitgezocht en in vakken van 12 minuten in het vierkant in kaart gebracht. Uit deze kortere termijnen kunnen plaatselijke stroomen worden afgeleid, die, bij berekening uit etmaal-bestekken en bij de groote afstanden, tegenwoordig in 24 uren afgelegd, niet te voorschijn treden.

De inschrijving en bewerking der meteorologische waarnemingen, gedaan aan boord der lichtschepen, werd voortgezet en nadert het einde; als termijn van afsluiting is 1906 aangenomen.

Ook met de bewerking der 4maal-daagsche getijwaarnemingen, gepubliceerd door het Departement van Waterstaat, werd geleidelijk voortgegaan, voornamelijk ter voorbereiding van de studie der getijden van langen duur; hierbij wordt gezocht naar een methode, waardoor de groote storingen, veroorzaakt door windstuwing, onschadelijk worden gemaakt. Onderhandelingen zijn aangeknoopt en maatregelen getroffen, waardoor het mogelijk zal zijn eerlang ook getijwaarnemingen in de West-Indische wateren verricht te krijgen.

IJsberichten. Naar aanleiding van een verzoek der „Deutsche Seewarte" om toezending van ijsberichten betreffende de Nederlandsche wateren, ten einde die in aansluiting aan de Duitsche berichten te kunnen publiceeren, werden in overleg met den hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat in de 1ste directie en den inspecteur van het loodswezen in het 3de district voorstellen voorbereid tot belangrijke uitbreiding van het reeds bestaande net van stations, vanwaar ijsberichten werden ingezonden. Ingevolge besluit van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat zullen deze ijsberichten door het Departement van Waterstaat worden verzameld en gepubliceerd, terwijl het Instituut afschriften zal ontvangen voor het bovengenoemde doel. De nieuwe stations traden op 1 Januari 1908 in werking. Tevens werden in overleg met bovengenoemden hoofdingenieur de noodige voorbereidingen getroffen voor eene geregelde dagelijksche waarneming van de temperatuur van het water, zoowel langs de verschillende rivieren als in de Zuiderzee, welke waarnemingen zich zullen aansluiten bij die van de temperatuur van het zeewater, gedaan aan boord van de lichtschepen, en van stoomschepen die de Noordzee bevaren.

VII. *Afdeeling V. Aardmagnetisme en seismologie.*

A. Aardmagnetisme.

Instrumenten. Zoowel voor de absolute bepalingen als voor de

variatiemetingen bleven in hoofdzaak dezelfde instrumenten in gebruik.

Voor de inclinatiebepalingen werd de dompelbatterij, gebruikt bij het magnetiseeren der naald, vervangen door een accumulatorenbatterij met regelweerstand en ampèremeter, om te bevorderen, dat de naald bij beide reeksen van bepalingen even sterk magnetisch is.

In de vroegere ijshut werden onder de magneten der variometers voor de horizontale intensiteit en voor de declinatie roodkoperen dempplaten aangebracht. Dientengevolge komen de magneten, wanneer zij door een of andere oorzaak in sterke slingering geraakt zijn, spoediger tot rust, terwijl kleine golvingen, die in de diagrammen dezer instrumenten werden opgemerkt, waarschijnlijk in verband staande met het trambedrijf te Utrecht, na het aanbrengen dezer dempplaten eveneens verdwenen.

Het contact-uurwerk werd in zooverre hersteld, dat haperingen niet meer voorkwamen; de inrichting voor tijdteekens bleef echter uitgeschakeld.

Het instrument voor de verticale intensiteit in het voormalige variatiepaviljoen was bijna het geheele jaar in weinig betrouwbaren staat. Na een grondige herstelling werd het tegen het einde van het jaar opnieuw opgesteld en werkt sedert bevredigend. De thermograaf, die vroeger vast aan dit instrument was verbonden, werd op een afzonderlijk statief opgesteld.

De bifilair-variometer in het voormalige variatiepaviljoen werd van een spiegelhuisje en een vasten spiegel voorzien, voor het verkrijgen van een basislijn.

Werkzaamheden. De absolute waarnemingen werden nog tot 1 Februari door dr. Hartman en ondergeteekende verricht, daarna door den adj.-directeur dr. van Dijk, belast met de leiding der afdeeling.

Het Jaarboek 1906 B kwam op het einde van het verslagjaar gereed; de stand der bewerking van de diagrammen was toen ongeveer dezelfde als het vorige jaar.

Een variometer voor de horizontale intensiteit met 2 afwijkingsstaven werd geconstrueerd, en de invloed van het trambedrijf te Utrecht bij groote gevoeligheid van het instrument nagegaan. Ofschoon na de jongste uitbreiding van het net eenige vermeerdering van den invloed merkbaar was, blijven toch de storingen beneden de vroeger geschatte maxima.

De bewerking der lijsten van het magnetisch karakter (zie onder 3) geschiedt sinds November door dr. van Dijk.

B. Seismologie.

In de laatste dagen van December kwam een seismograaf naar Wiechert van Spindler & Hoijer te Göttingen aan, welke in afwachting van de stichting van een seismologisch paviljoen, voorloopig in het souterrain van het hoofdgebouw wordt opgesteld. Een ander stel instrumenten van Bosch te Straatsburg is besteld, zoodat binnenkort deze afdeeling met practische werkzaamheid althans gedeeltelijk zal kunnen aanvangen.

In verband met de ziekte en het overlijden van dr. Snellen kwam vertraging in de voorgenomen publicatie van het verslag omtrent de proefneming met een seismograaf in 1904 verricht, zoodat dit nog niet kon verschijnen.

VIII. Als bijlage I is opgenomen een lijst van hetgeen in 1907 door het Instituut en door de wetenschappelijke ambtenaren persoonlijk werd gepubliceerd.

Bijlagen II en III bevatten uittreksels der verslagen, uitgebracht door de directeuren der Filiaalinrichtingen te Amsterdam en Rotterdam.

De Hoofddirecteur
van het Kon. Ned. Met. Instituut,
E. van Everdingen Jr.

Bijlage I.

Publicaties.

A. Van het Instituut.

N°. 97. Jaarboek 1905 A, Meteorologie (verschenen in Januari.)

N°. 98. Jaarboek 1905 B, Aardmagnetisme (verschenen in Maart.)

N°. 97. Jaarboek 1906 A, Meteorologie (verschenen in December.)

N°. 98. Jaarboek 1906 B, Aardmagnetisme (verschenen in December.)

N°. 94. Maandelijksch overzicht der weersgesteldheid in Nederland; 1906, December en Jaaroverzicht; 1907, Januari—November.

Dagelijksch Weerbericht, N°. 1—365, 1907.

N°. 81. Onweders, optische verschijnselen, enz. in Nederland in 1905, deel XXVI.

N°. 103. Het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut en de Landbouw. Toelichting bij de inzending van het Instituut op de landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage 14—23 September 1907.

B. Van de wetenschappelijke ambtenaren.

dr. E. van Everdingen. Blikseminslag bij boomen. (Tijdschrift Ned. Heide-Maatschappij, 19, 3, 1907);

Verband tusschen kindersterfte en hooge temperaturen. (Verslag Kon. Akademie van Wetenschappen, p. 274—286, 1907);

Verschillende kleinere mededeelingen in het tijdschrift Hemel en Dampkring, Jaargang 5 en 6.

Dr. J. P. van der Stok. Over de bewerking van windwaarnemingen. (Verslag Kon. Akademie van Wetenschappen, Deel XV, p. 705—720);

De analyse van frequentiekrommen van de luchttemperatuur. (Verslag Kon. Akademie van Wetenschappen, Deel XVI, p. 248—260).

Dr. C. Schoute. Redactie van het Meteorologisch gedeelte van het tijdschrift Hemel en Dampkring sinds 15 Mei;

Eenige populair-wetenschappelijke artikels in het tijdschrift „Buiten."

P. H. Gallé. Over een cycloon voor de Golf van Aden. (De Zee, 1907, p. 260 –278);

Een paar bedenkingen naar aanleiding der Hongkong Typhoon van 18 September 1906, door N. van Wijck Jurriaanse. (De Zee, 1907, p. 501—505);

Cyclone in the Arabian Sea, October 18th—November 4 th 1906. (Mededeelingen en Verhandelingen n°. 5. Kon. Ned. Met. Instituut, n°. 102).

BIJLAGE II.

UITTREKSEL VAN HET VERSLAG *omtrent den toestand en de werkzaamheden der Filiaalinrichting te Amsterdam van het Kon. Ned. Meteorologisch Instituut, gedurende het jaar* 1907.

Personeel. De klerk J. D. Skene kreeg, op zijn verzoek, eervol ontslag op 1 Januari 1907 en werd vervangen door J. Schäffer.

Het verifieeren van de meteorologische instrumenten van de schepen geschiedde evenals andere jaren.

Met het oog op de weerberichten uit IJsland en de Faröer-eilanden, die sinds eenigen tijd ontvangen worden, werd een nieuw *weerkaartje* ontworpen, hetwelk binnenkort in gebruik genomen zal worden, en waarop ook de Azoren en IJsland worden opgenomen.

De *tijdseinen* werden geregeld gegeven. Het tijdseintoestel van de Kon. Ned. Stoombootmaatschappij, waarover in het vorige verslag werd melding gemaakt, voldoet goed.

Tijdmeteronderzoek. Het aantal nieuwe tijdmeters, dat in onderzoek was, bedroeg 20.

Het onderzoek in de temperatuurkast had plaats van 25 Januari tot 9 April. Daaraan werd deelgenomen door 7 nieuwe tijdmeters, waarvan 1 echter reeds 1 Maart uit de verwarming werd weggenomen omdat het uurwerk aan een schip verstrekt moest worden, terwijl bovendien een horloge, voorzien van nikkelstalen balans, en een tijdmeter van een Duitsch opleidingsschip het onderzoek gedeeltelijk medemaakten. De tijdmeters stonden niet in de vitrine boven den gashaard doch in de 2de vitrine aan de overzijde van de kast. Ten einde het vochtigheidsprocent te verhoogen werden schalen met water in de niet gebruikte vitrine geplaatst. Hierdoor kon een gemiddeld vochtigheidsprocent van 50 pct. bereikt worden, zoodat het verleden jaar gemelde bezwaar vermeden werd. Nadat de tijdmeters zonder verwarming geobserveerd waren, waarbij een laagste temperatuur bereikt werd van 5°.5 C., werd de temperatuur op 10° gebracht en vervolgens om de week met 5° verhoogd tot 30°, waarin de uurwerken 14 dagen verkeerden om daarna weder om de 7 dagen af te nemen met 5° tot wederom 10° bereikt was, waarna de verwarming werd afgezet en de tijdmeters verkeerden in de gewone temperatuur van de tijdmeterkamer.

Onderzoek van hoekmeetinstrumenten. Dit nam evenals andere jaren wederom veel tijd in beslag. In het geheel werden 127 instrumenten onderzocht. Over het algemeen waren de fouten van de nieuwe instrumenten, evenals in de laatste jaren steeds het geval was, niet groot. Van een leverancier, die voor het eerst sextanten in onderzoek gaf, werden uit Frankrijk minderwaardige instrumenten ontvangen — spiegels en kijkers waren vrijwel onbruikbaar. Ook dit jaar kwam het voor, dat stuurlieden sextanten of octanten brachten, van welke gezegd werd, dat zij een belangrijke fout vertoonden bij de hoekmeting, terwijl bij het onderzoek bleek, dat het alleen de Index-fout was, die ieder waarnemer zelf moet kunnen bepalen.

Het onderzoek van den gyroscopischen horizon Fleuriais werd voortgezet. Aangezien het voornemen bestaat, daarover later afzonderlijk te rapporteeren, zoo wordt thans dienaangaande slechts het volgende gemeld:

In de eerste plaats strekten de onderzoekingen zich uit tot waarnemingen aan wal. Daarbij bleek dat de observatie alsdan gemakkelijk te verrichten is; dat de in bewegingstelling met de luchtpomp geen bezwaar oplevert en het luchtledig zich gedurende de observatie handhaaft. Bij het doen van sterswaarnemingen ondervindt men echter moeilijkheid om de juiste ster in het veld van den kijker te krijgen en te houden. Men kan n.l. het instrument, met het oog op den in beweging zijnden tol, niet elke gewenschte beweging geven — het terugzoeken van de ster, wanneer die uit het veld is geraakt, levert daarom moeilijkheid op.

De nauwkeurigheid der uitkomsten was, behoudens enkele uitzonderingen, waarvan de juiste oorzaak niet gevonden werd, zeer voldoende.

Het instrument werd beproefd op 3 schepen;

1°. op de reede van IJmuiden aan boord van de kleine sleepboot *Cyclop*, daartoe bereidwillig afgestaan door den heer A. D. zur Mühlen, directeur van de „Stoombootreederij voor het slepen van schepen aan het Nieuwediep en te IJmuiden van en naar Zee";

2°. aan boord van de mailboot *Rembrandt*, waarop de proefnemingen op het traject Amsterdam—Southampton konden plaats vinden door de welwillendheid van de directie van de Stoomvaartmaatschappij „Nederland";

3°. terugkomende uit Engeland werd 's nachts geobserveerd aan boord van de nachtboot der maatschappij „Zeeland" de *Koningin Wilhelmina*.

Voorloopig valt uit het onderzoek af te leiden, dat bij gunstig

weder op groote schepen zonswaarnemingen met voldoende nauwkeurigheid kunnen geschieden, indien gezorgd wordt (hetzij door eene goede waarnemingsplaats uit te zoeken, hetzij door bij te sterke trilling vaart te minderen) dat de invloed der trilling niet te sterk is.

In verband met de practische bezwaren bij sterswaarnemingen aan den wal ondervonden komt het ondergeteekende voor dat de nachtelijke waarnemingen steeds lastiger zullen blijken te zijn en meer geoefendheid zullen eischen. Wellicht is echter een middel te vinden om aan die bezwaren tegemoet te komen.

Alvorens een eindoordeel over de bruikbaarheid van het instrument uit te spreken, wordt het wenschelijk geacht het instrument geruimen tijd achtereen onder verschillende omstanstandigheden te beproeven.

Het *onderzoek der scheepsseinlantaarns* gaf tot geen bijzondere opmerking aanleiding. Het grootste gedeelte der onderzochte lantaarns was voor de marine bestemd.

Gedurende 1907 werden onderzocht:

(N. B. De tusschen ( ) geplaatste getallen zijn die van 1906).

Kwikbarometers	9	(6)
Aneroïdebarometers	9	(3)
Baro-cyclonometers	1	(2)
Barografen-Richard	4	(1)
Zeewaterthermometers	28	(34)
Psychrometers	1	(3)
Gewone luchtthermometers. . .	19	(8)
Binocles.	23	(33)
Lange kijkers.	10	(7)
Kompasrozen	114	(120)
Doppen tot kompasrozen . . .	111	(106)
Pennen tot kompasrozen . . .	102	(110)
Sextanten en Octanten	127	(115)
Peiltoestellen	24	(17)
Scheepsseinlantaarns	457	(448)
Lenzen tot idem	144	(181)
Gekleurde glazen tot idem. . .	114	(116)
Tijdmeters	204	(228)

(waarvan 89 (112) aan de filiaalinrichting en 115 (116) aan boord.)

Van 51 (52) schepen werden de *kompassen geregeld.*

Het aantal schepen bij de Filiaalinrichting in abonnement voor het *corrigeeren der zeekaarten* bedroeg aan het einde van het jaar 32 (32). Het aantal schepen niet in abonnement, dat kaarten ter correctie zond was 22 (14), hieronder waren 11 (8) jachten of pleiziervaartuigen.

BIJLAGE III.

UITTREKSEL VAN HET VERSLAG *omtrent den toestand en de werkzaamheden der Filiaalinrichting te Rotterdam van het Kon. Ned. Meteorologisch Instituut, gedurende het jaar* 1907.

Het *personeel* der inrichting onderging geen verandering.

De *meteorologische waarnemingen* werden geregeld gedaan en geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De instrumenten bleven dezelfde; zij werkten goed, slechts eenige reparaties waren noodig. Op het dak werd de electrische draadgeleiding vernieuwd en beter tegen weersinvloeden beschermd.

De *meteorologische berichten* werden als vroeger verspreid, het aantal geabonneerden op de dagelijksche weerkaart nam met één toe. Met het gemeentebestuur werd overlegd betreffende een verandering in de weertelegrammen en in de wijze van toeseining daarvan, welke een aanzienlijke besparing van kosten zou geven, waarvan de ontvangst der berichten uit IJsland voor het Meteorologisch Instituut was afhankelijk gesteld. Het gemeentebestuur gaf hiertoe zijn toestemming, nadat het de overtuiging had verkregen, dat de verspreiding der weerberichten en het samenstellen der dagelijksche weerkaarten geregeld en tijdig evenals tot dusverre kon blijven geschieden, terwijl hierop ook de aanwinst der telegrammen uit IJsland en Faröer van invloed was. Met deze nieuwe wijze van toeseinen werd 5 April begonnen, terwijl de berichten van IJsland en de Faröer-eilanden van af 2 November ontvangen werden.

Ten gevolge van deze uitbreiding van het waarnemingsgebied heeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een andere weerkaart in haar blad opgenomen, die bovendien duidelijker en aantrekkelijker dan de vorige is. Het bijschrift onderging ook eenige verandering door opname van de volledige verwachting van het weder, die op het Hoofdinstituut wordt opgemaakt.

Evenzoo zal van af 1 Januari 1908 de weerkaart, die door de Filiaalinrichting dagelijks aan abonné's en verschillende instellingen te Rotterdam wordt rondgebracht, overeenkomstig de nieuwe telegrammen veranderd worden, waarbij tevens eenige vereenvoudiging plaats heeft, door weglating der kolommen voor barometer- en thermometerstanden en voor de temperatuurafwijking, welke reeds met voldoende nauwkeurigheid in de overzichtskaart te vinden zijn.

Evenals vorige jaren werden tal van mededeelingen omtrent het weder verstrekt, de meeste om in rechtszaken of geschillen te dienen, maar ook vele ter informatie met het oog op de vaart op de rivieren.

In het plan tot oprichting van een tweede tijdsein kwam vertraging omdat rekening moest gehouden worden met het nieuwe ontwerp voor havenuitbreiding, waardoor de kolentip aan de Maas niet meer het bestgelegen punt daarvoor was. Aan het gemeentebestuur is thans voorgesteld dit sein op den watertoren van Oud-Delfshaven te plaatsen, vanwaar het ook uit een groot deel der Waalhaven zal zijn waar te nemen. Het gemis aan dit sein doet zich bij de sterk toenemende scheepvaart steeds meer gevoelen.

Deze scheepvaartvermeerdering was ook dit jaar oorzaak dat voor kompasregelen slechts zelden een geschikte plaats kon worden aangewezen, wat vrij veel tijdverlies teweeg bracht.

Verschillende adviezen op zeevaartkundig gebied werden verstrekt, zooals voor aanschaffing van instrumenten, opstelling der kompassen en voor vaartroute.

De werkzaamheden der Filiaalinrichting zijn algemeen vrij veel toegenomen. Voor een goed deel is dit op rekening van de scheepvaartvermeerdering te stellen, maar het buitengewoon groot aantal onderzochte scheepslantaarns, 1348 tegen 674 in het vorige jaar, is hoofdzakelijk het gevolg van de instelling van het vrijwillige rijkstoezicht op visschersvaartuigen.

Onderzocht werden in:	1907	1906
Vloeistofkompassen	18	11
Kompasrozen, pennen, doppen	109, 114, 111	44, 61, 54
Peiltoestellen	16	13
Kwikbarometers	9	20
Aneroïdebarometers	5	3
Thermometers	29	60
Psychrometers	9	22
Hygrometer	1	—
Thermograaf.	1	—
Tijdmeters	186	159
Hoekmeetinstrumenten . . .	87	82
Scheepslantaarns	1348	674

en een groot aantal gekleurde glazen voor lantaarns en electrische gloeilampjes.

De kompassen werden geregeld van 58 schepen (vorig jaar 48). Het aantal schepen in abonnement bleef 20.

Voor 6 niet-geabonneerde schepen werden de kaarten gecorrigeerd.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 15 April 1908, nº. 90.

Nº. 34.

VERSLAG *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken over den toestand van het Koninklijk Conservatorium voor Muziek, over het jaar* 1907.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 9 van het reglement hebben wij de eer Uwe Excellentie het volgende te berichten:

a. *Toestand van het gebouw.*

Hoezeer de toestand van het gebouw over het algemeen voldoende is te noemen en vooral de maatregel, om de vertrekken op den beganen vloer met houten beschot te voorzien, doeltreffend bleek, doet zich nog steeds de behoefte aan meerdere ruimte gevoelen.

Wij hebben echter reden te hopen, dat, zoodra de administratie der Duinwaterleiding uit het tegenwoordige perceel naar haar nieuwe woning zal zijn verplaatst, alsdan door burgemeester en wethouders voorstellen aan den raad zullen worden gedaan, om aan ons verlangen te gemoet te komen; te dien opzichte mogen wij naar ons verslag, ten vorige jare uitgebracht, verwijzen.

b. *Onderwijzend en dienstpersoneel.*

In het afgeloopen jaar had ten deze geen verandering plaats.

Het behaagde Uwe Excellentie ons te doen kennen, dat eene nieuwe regeling der jaarwedden door haar was getroffen, waarbij dezelve eene niet onaanzienlijke verhooging hadden ondergaan. Het behoeft nauwelijks betoog, dat deze maatregel ten zeerste door ons wordt toegejuicht, daar nu het uitzicht wordt verkregen, dat verschillende uitnemende leerkrachten, onafhankelijk van andere instellingen, voor ons Conservatorium kunnen behouden blijven, en het eventueel minder moeite zal kosten, hun waardige vervangers aan onze inrichting te verbinden.

c. *Leerlingen.*

Het schooljaar 1907 opende met een aantal van 314 leerlingen [1]), tegen 339 in 1906 en 342 in 1905.

Daarvan waren 205 vrouwelijke en 121 mannelijke leerlingen, verdeeld in de volgende klassen:

Benaming der klassen.	Aantal der leerlingen.	Namen der leeraressen en leeraren.	Aantal wekelijksche lesuren.	Bemerkingen.
Koorzang	74	de heer Völlmar	12	
Solozang	35	„ „ Spoel	33	
id.	24	mej. Bol	18	
Ensemble (Solozang)	34	de heer Spoel	2	
Solfège	74	„ „ Spoel	4	
id.	35	„ „ Renaud	2	
Piano	20	„ „ Wirtz	20	
id.	33	„ „ Oberstadt	30	
id.	32	„ „ Textor	24	
id.	15	„ „ van Ling	12	
Onderwijskunst	20	„ „ Wirtz	2	
en ensemble	8	„ „ Wirtz	2	
Voorbereidende pianoklasse	10	„ „ van Ling	4	A. tevens onderwijsklasse; wordt als onderwijs-oefeningklasse gegeven door leerlingen der hoogste pianoklasse, onder toezicht van den leeraar.

[1]) In den loop van het schooljaar vermeerderd met 12 leerlingen, makende een aantal van 326 leerlingen; bovendien namen 15 hospitanten, allen van het militaire muziekkorps der jagers, deel aan de fanfareklasse.

Benaming der klassen.	Aantal der leerlingen.	Namen der leeraressen en leeraren.	Aantal wekelijksche lesuren.	Bemerkingen.
Hulppiano-klassen	33	leerlingen der hoogste pianoklassen	30	In deze klasse wordt onderwijs gegeven aan leerlingen der instrumentaalklassen, voor zoover zij geen piano spelen en niet in eene andere pianoklasse zijn ingedeeld.
Orgel	9	de heer de Zwaan	8	
Viool en alt	18	„ „ Spoor	19	
id.	22	„ „ Angenot	22	
id.	15	„ „ Hofmeester	16	
Voorbereidende viool	5	„ „ Spoor	4	Zie A.
Strijkkwartet	32	„ „ Spoor	2	
Violoncel	15	„ „ v. Isterdael	15	
id.	12	„ „ Durieux	11	
Contrabas	8	„ „ v. d. Meer	6	
Pauken	6	„ „ v. d. Meer	2	
Fluit	5	„ „ Best	6	
Hobo	4	„ „ v. Emmerik	6	
Klarinet	10	„ „ Kriens	7	
Ensemble blaasinstrumenten	10	„ „ Kriens	2	
Fagot	6	„ „ v. Heyst	6	
Hoorn	4	„ „ Preus	6	Waarvan één hospitant.
Trompet	5	„ „ Hofmeester	2	
Trombone en tuba	7	„ „ Schweitzer	4	
Fanfare	15	„ „ Hendriks	4	
Harp	3	mevr. Rutters	4	

Benaming der klassen.	Aantal der leerlingen.	Namen der leeraressen en leeraren.	Aantal wekelijksche lesuren.	Bemerkingen.
Samenspel	30	de heer directeur	4	
Orkestspel	52	„ „ directeur	2	
Muziekgeschiedenis	98	„ „ directeur	1	
Compositie	5	„ „ directeur	5	
Theorie	58	„ „ van Ling	18	
id.	75	„ „ Völlmar	16	
id.	59	„ „ Verhallen	16	
Duitsche taal	24	„ „ Schmidt jr.	2	
Fransche taal	26	mej. Boccard	3	
Italiaansche taal	34	„ Gaydou	5	
Methodisch spreken	20	„ den Berger	3	
Declamatie	21	„ den Berger	3	

Uit dezen staat blijkt, dat onderwijs werd gegeven, behalve door den directeur, door 28 leeraressen en leeraren en bovendien door ruim een twintigtal leerlingen der hoogste piano- en vioolklassen aan mingevorderden; dat het aantal leerlingen, in de verschillende klassen ingedeeld, bedroeg 1160 en het aantal wekelijksche lesuren 425, tegen respectievelijk 1133 en 411 in het vorige jaar.

Van de 326 leerlingen betaalden 215 schoolgeld en ontvingen 111 kosteloos onderwijs.

Zes en zestig leerlingen kwamen van elders, te weten: uit Almelo 1, Amsterdam 2, Apeldoorn 1, Arnhem 1, Assen 1, Beverwijk 1, Breskens 1, Cassel 1, Delft 4, Deventer 1, Gorinchem 1, Gouda 1, Kampen 1, Leeuwarden 1. Leiden 5, Nijmegen 1, Pianezza (Turin) 1, Rosendaal 1, Rotterdam 9, Rijswijk 1, Scheveningen 17, Schiedam 2, Tiel 1, Utrecht 2, Voorburg 4, Voorschoten 1, Wildervank 1, Zoeterwoude 1 en Zwolle 1.

Een en zestig leerlingen verlieten om verschillende redenen het Conservatorium.

Acht en twintig leerlingen hebben het Conservatorium met

eindgetuigschrift verlaten, waarvan aan 4 bovendien eene medaille werd toegekend, en één de Nicolaïprijs verwierf, te weten:

I. *a.* voor piano (virtuositeit en onderwijskunst): de dames J. M. Reys (met medaille) en S. M. B. Jongbloed;

b. voor piano (virtuositeit): de dames M. J. 't Hart, P. G. M. Stutterheim en R. C. den Hartogh;

c. voor piano (onderwijskunst): de dames A. A. C. Meijers, W. de Goede, J. W. Tierie, B. Coltof en de heeren Joh. de Zwaan en J. Gebhardt.

II. Solozang: de dames J. M. E. Schot (met medaille bij loting), J. Palm, E. A. J. G. L. van Hasselt, S. P. Einthoven, A. A. Müller, A. C. de Brey, T. M. A. de Waal, A. J. T. Claessen, L. H. M. S. Quartero en Chr. M. H. Kruuk.

III. Viool: de heeren G. F. W. van der Pas (met medaille), H. L. Krafft, R. C. Born en W. J. Dekker.

IV. Klarinet: de heer G. Verhey (met medaille);

V. Trompet: de heer A. Spiero;

VI. Compositie: mej. A. van Velthuyzen (Nicolaïprijs).

d. *Staat van het onderwijs.*

Ook nu was, daar het aantal aanvragen dat der beschikbare plaatsen overtrof, eene schifting onder de sollicitanten noodzakelijk en kon slechts ten deele aan het verzoek om plaatsing worden gevolg gegeven.

Beter bewijs voor den bloei van het Conservatorium en voor den goeden roep, waarin het zich mag blijven verheugen, is dan ook niet aan te voeren en aan directeur en leeraren mag een woord van dank niet worden onthouden voor de lofwaardige wijze, waarop zij zich van hun gewichtige en niet altijd gemakkelijke taak blijven kwijten.

De Commissie van deskundigen, die de eindexamens op ons verzoek bijwoonden en afnamen, bestond uit de heeren Hutschenruyter (Utrecht), Brandts Buys (Rotterdam) en van Groningen (Leiden).

Uit hun uitvoerig rapport desbetreffend mogen enkele zinsneden hier eene plaats vinden.

„In het algemeen blijkt uit de verrichtingen van de leerlingen, dat de aan het Conservatorium verbonden leeraren hunne taak met ernst, toewijding, belangstelling en talent hebben vervuld. De opleiding, welke aan de leerlingen gegeven wordt is degelijk; zij vermijdt eenzijdigheid en heeft blijkbaar ten doel eene zoo ruim mogelijke ontwikkeling der muzikale gaven; en ofschoon, zooals uit den aard der zaak bij een zoo groot getal verschillende individuen te verwachten is, de eene leerling meer

vatbaar voor het onderwezene is dan de ander, mag toch met voldoening worden geconstateerd, dat de goede hoedanigheden van het onderwijs tot in de eenvoudigste prestatiën merkbaar waren."

Waar enkele opmerkingen niet werden weerhouden, die wij zullen ter harte nemen, luidde het oordeel der deskundigen over de verschillende klassen onverdeeld gunstig: van de ensembleklasse voor blaasinstrumenten en de orkestklasse heet het o. a.: „Deze beide klassen, die hetzelfde groote doel nastreven, van de leerlingen practische oefening in het orkestspel te geven, gaven wel het beste te hooren, wat de examens opleverden Mooie toon, goede voordracht, fraaie nuanceering, zelfs eene niet geringe slagvaardigheid bij het begeleiden van solisten, gaven aan de prestatiën een zeer bijzonder cachet, en verhieven ze verre boven wat men van leerlingen redelijkerwijs mag verwachten."

Ook deed zich dit jaar het verblijdend verschijnsel voor, dat niet minder dan vijf leerlingen deelnamen aan de compositieklasse; eene er van, mej. van Velthuysen, verwierf bij het eindexamen den Nicolaïprijs.

De einduitvoering op 21 December had ook nu weder een groot aantal belangstellenden gelokt, die het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen geheel vulden.

De uitvoering verliep naar wensch, en onze voorzitter herdacht de lotgevallen van het afgeloopen jaar, terwijl hij den vertrekkenden een hartelijk vaarwel toeriep en ze niet zonder een bemoedigend woord voor de toekomst liet scheiden. De door hem ingestelde medaille reikte hij uit aan mej. Reys (piano), Schot (zang, bij loting), en aan de heeren van der Pas (viool) en Verhey (klarinet). Reeds boven werd aangestipt, dat mej. van Velthuysen den Nicolaïprijs voor compositie zich mocht toegewezen zien.

e. *Muziek- en instrumenten.*

Aangeschaft werden 1 trompet, 1 trombone en 1 hobo; voorts enkele muziekwerken, die voor het onderwijs noodzakelijk bleken.

f. *Financiën.*

Uit de rekening en verantwoording over 1907, die Uwe Excellentie ter goedkeuring wordt aangeboden, blijkt:

dat de *ontvangsten* hebben bedragen:

aan Rijksbijdrage	f	16 000,00
„ subsidie der provincie		3 250,00
„ „ „ gemeente		2 250,00

aan bijdrage „Cecilia"	f	100,00
„ schoolgelden		24 829,90
	f	46 429,90

dat de *uitgaven* hebben bedragen:

aan nadeelig slot 1906	f	54,66
„ jaarwedden		42 091,29
„ muziek en instrumenten		1 157,04
„ meubilair		477,10
„ schoonhouden, vuur en licht . . .		1 370,03
„ examen		382,15
„ voordrachten		342,35
„ druk, schrijfwerk enz.		665,13
„ bijstand orkestklasse		75,00
„ onvoorzien		Nihil
	f	46 614,75

zoodat de rekening sluit met een nadeelig saldo van f 184,85.

Uit de rekening en verantwoording van het Pensioenfonds, die ook aan de goedkeuring van Uwe Excellentie wordt onderworpen, blijkt, dat de rente van het kapitaal heeft bedragen f 5330 en dat aan 12 pensioentrekkenden werd uitbetaald f 2712,46[5].

's Gravenhage, 31 Maart 1908.

De Commissie van Toezicht over
het Koninklijk Conservatorium voor Muziek,

FOCK, *Voorzitter.*
VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 20 Mei 1908, n°. 118.

N°. 35.

VERSLAG *van de Commissie van Advies voor de oprichting van een Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Ontvangen opdracht. Op voordracht van Uwe Excellentie werd bij Koninklijk Besluit van 25 September 1902 n°. 8 eene commissie ingesteld, en bij Koninklijk Besluit van 23 Mei 1903 n°. 102 met drie leden aangevuld, ten einde advies uit te brengen over de volgende punten:

a. Aan welke eischen een gebouw voor een Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek moet voldoen, hoedanig dit ware in te richten en voor welke onderzoekingen en verificatiën het station moet worden opengesteld.

b. Waar een station met het oog op de belangen van handel en nijverheid en van den dienst ware te vestigen.

c. Welke kosten aan de oprichting en instandhouding verbonden zijn.

d. Op welke wijze de dienst en het toezicht ware in te richten, en

e. Onder welke omstandigheden van den dienst van het station door particulieren zou kunnen worden gebruik gemaakt.

De instelling der commissie was voortgesproten uit de overweging, dat bij handel en nijverheid behoefte bestaat aan een Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek, waar handelswaren ten aanzien van deugdelijkheid kunnen worden onderzocht en waar meet-, weeg- en andere werktuigen, die aan bepaalde ver-

eischten van nauwkeurigheid en deugdelijkheid van samenstelling moeten voldoen — voor zoover deze werktuigen niet aan het ingevolge de IJkwet uitgeoefende toezicht onderworpen zijn — kunnen worden geverifieerd.

Overtuigd van het groote nut, dat handel en industrie kunnen trekken van inrichtingen waar handelswaren en toestellen kunnen worden onderzocht, heeft de commissie met groote ingenomenheid de haar gegeven opdracht aanvaard.

Zwaartepunt der werkzaamheden van het Station. Het is volgens haar oordeel vooral de keuring van de boven in de tweede plaats genoemde voorwerpen, n.l. de meet-, weeg- en andere werktuigen, welke niet onder het toezicht van de IJkwet vallen, die een belangrijk deel van de werkzaamheden van het Rijksstation zal moeten vormen. Voor tal van werktuigen bij handel en nijverheid en in het dagelijksche leven in gebruik, waarvan nauwkeurigheid een eerste vereischte is, ontbreekt hier te lande de gelegenheid tot onderzoek hunner deugdelijkheid; hiertoe behooren eenerzijds toestellen, met de keuring waarvan in Duitschland de 2de Afdeeling van de Physikalisch-Technische Reichsanstalt is belast, zooals thermometers, manometers, barometers, indicateurs, electrische meetwerktuigen, enz., anderzijds meetwerktuigen, welke in Duitschland door de Kaiserliche Normal Aichungs Commission worden onderzocht, zooals pipetten, buretten, maatkolven en areometers.

De commissie acht het niet wenschelijk, eventueel aan particulieren de verificatie dezer werktuigen over te laten; zij acht deze keuringen een werk van vertrouwen, dat, alleen wanneer het van Staatswege geschiedt, voldoenden waarborg van deugdelijkheid biedt.

Anders is het gesteld met wat tot de rubriek handelswaren is te brengen. Voor zoover deze voor technisch onderzoek in aanmerking komen, waarbij dan in de eerste plaats is te denken aan bouwmaterialen, voorzien particuliere onderzoekingsbureau's op bevredigende wijze in de bestaande behoefte, zoodat de Staat voorloopig alleen zekere leemten zou behoeven aan te vullen. De commissie is in deze meening versterkt door navraag bij een aantal maatschappijen op industrieel gebied en op het gebied van het transportwezen. Bovendien heeft eene vraag, tot de verschillende Departementen van Algemeen Bestuur gericht, betreffende den omvang van de onderzoekingen, welke gedurende de laatste vijf jaren van wege die Departementen werden opgedragen aan particuliere proefstations of aan bijzondere personen, tot dezelfde aanwijzing geleid.

Benuttiging van bestaande gebouwen en hulpmiddelen der Polytechnische School. Terwijl alzoo in de commissie geen belangrijk verschil van meening bestond omtrent den aard der onderzoekingen, die aan een Rijksstation zijn op te dragen, bestond er geene eenstemmigheid omtrent de wijze van uitvoering, die de commissie zou voorstellen.

De meerderheid was huiverig, in aanmerking nemende dat het aantal te wachten aanvragen tot keuring niet bij benadering te schatten is, om voor te stellen ten behoeve van die keuring eene, noodzakelijk kostbare, eigen installatie te maken; zij vereenigde zich daarom met het denkbeeld van een harer leden, om, althans voorloopig, gebruik te maken van de hulmiddelen, die in het nieuwe gebouw voor toegepaste natuurkunde en electrotechniek te Delft aanwezig zullen zijn. Hierin kunnen bijna alle voorkomende onderzoekingen worden verricht — althans die, welke de kostbaarste hulpmiddelen vereischen, — zoodat hetgeen nieuw gesticht moet worden tot een minimum beperkt wordt.

Op deze wijze is met betrekkelijk geringe kosten het station in werking te stellen. Blijkt later, dat de aanvragen zóó talrijk worden, dat ruimte en hulpmiddelen niet meer toereikend zijn, dan zal ook de levensvatbaarheid van het station op afdoende wijze zijn gebleken en kan men den tijd gekomen achten om de onderzoekingen over te brengen naar nieuw te bouwen lokalen.

Het aanvankelijk benuttigen van reeds bestaande lokalen zal dan het bijkomend voordeel hebben opgeleverd, dat meerdere ondervinding is verkregen omtrent de meest doelmatige inrichting van de nieuw te stichten gebouwen.

Gecombineerd gebruik van hulpmiddelen voor onderwijs en onderzoek. De vraag deed zich natuurlijk voor, of niet het onderwijs benadeeld zou worden, wanneer het gebouw voor natuurkunde gedeeltelijk door het Rijksstation wordt in gebruik genomen, maar de commissie meent deze vraag ontkennend te mogen beantwoorden, steunende op het advies van het medelid prof. Snijders, die, als zijnde belast met de algemeene leiding van het natuurkundig laboratorium, in deze wel het meest tot oordeelen bevoegd is. Immers, in het gebouw voor toegepaste natuurkunde bevinden zich verschillende lokalen en hulpmiddelen, die niet voor het onderwijs en de practische oefeningen van de overgroote meerderheid der studenten, doch voor onderzoekingen van docenten, assistenten en enkele der meest gevorderde leerlingen bestemd zijn. Zoo zijn er lokalen van de noodige instrumenten en hulpmiddelen voorzien om de docenten in staat te stellen zelf electrische standaarden te justeeren en daarmede andere te verifieeren, ten einde niet afhankelijk te zijn van wat door instrumenten-fabrieken geleverd

wordt; een lokaal voor standaardmetingen en wegingen, waarin dus de brandkast, bevattende de Nederlandsche standaarden van den Meter en het Kilogram, geplaatst zal worden en waarin een comparateur en balansen zullen worden gebruikt om met die standaarden andere van den tweeden rang te vergelijken en met deze weder lengtematen en gewichten, die meer voor het gewone gebruik bij onderzoekingen dienen.

Het gebouw voor toegepaste natuurkunde is alzoo niet uitsluitend bestemd voor het onderwijs en de gewone oefeningen der studenten, maar van den aanvang af was het de bedoeling het tevens te doen dienen voor het verrichten van verificatiën op velerlei gebied, vanaf de eenvoudigste tot die, waarbij de grootste nauwkeurigheid gevorderd wordt.

Het spreekt van zelf, dat de lokalen, die voor het laatste doel bestemd zijn, niet gebruikt zullen worden en ook niet noodig zijn voor de gewone theoretische en technische oefeningen der studenten, en dat slechts bij uitzondering aan een daarvoor geschikt, meer gevorderd leerling zal worden toegestaan aan de standaard-verificatiën deel te nemen.

Aanwijzing der te benuttigen lokalen. De lokalen, die zonder bezwaar voor het onderwijs ook ten behoeve van het Rijksstation zouden kunnen worden gebruikt, zijn:

De vier lokalen van het ijzervrij laboratorium, bestemd voor de standaardmetingen op electrisch en magnetisch gebied.

Het hoogspanningslokaal, o. a. bestemd voor het onderzoek van kabels.

Een tweetal lokalen, die voor sterkstroom-laboratorium zullen worden ingericht.

Het reeds genoemde meet- en weeglokaal, waar de brandkast met de Nederlandsche standaarden geplaatst zal worden.

De vier lokalen, voor de a.s. adjunct-ijkers bestemd, n.l. het lokaal voor de verificatiën van lengte- en inhoudsmaten, dat voor het ijken van gewichten en het onderzoeken van balansen en andere weegwerktuigen, dat voor den ijk van gasmeters en dat voor den ijk van watermeters.

Van deze laatste vier lokalen zal, wel is waar, door den studeerenden voor adjunct-ijker worden gebruik gemaakt, maar dit zal niet tot bezwaren aanleiding geven, daar het aantal dezer studenten nooit meer dan 5 à 6 bedragen heeft en zij slechts enkele dagen der week in die lokalen onderwijs ontvangen.

Te onderzoeken voorwerpen. Wat nu de te onderzoeken toestellen betreft, stelt de commisie voor om aan het Rijksstation de toestellen te doen keuren, welke zij in de volgende drie rubrieken heeft ondergebracht:

1°. *De lengte- en inhoudsmaten en gewichten, welke niet vallen onder het toezicht der IJkwet, verder balansen en andere weegwerktuigen, gas- en watermeters.*

In deze rubriek behooren dus thuis, behalve verschillende lengtematen, ook de glazen meetinstrumenten, zooals pipetten, maatkolven, maatglazen, buretten, eudiometers, verder micrometerinrichtingen, analytische gewichten en balansen, weegbruggen, veebascules, aardappelwegers, melkwegers, enz. Gasmeters worden reeds door de ijkkantoren geijkt; het Rijksstation zal echter nieuwe constructies op juistheid en deugdelijkheid kunnen onderzoeken.

2°. *De electrische meetwerktuigen* en eenige benoodigdheden voor de electrotechniek; hiertoe behooren dus ampèremeters, voltmeters, wattmeters, weerstanden, kabels, isoleermateriaal, enz.

3°. *Toestellen, die voor keuring in aanmerking komen en niet onder de beide vorige rubrieken vallen.* Als voorbeelden kunnen worden genoemd: thermometers, pyrometers, vlampuntmeters, smeltproppen, manometers, barometers, dynamometers, gyrometers, indicateurs, areometers, hygrometers, viscosimeters, photometers, polarimeters, spectroscopen, stemvorken, enz.

Noodige completeering der bestaande inrichting. Bij de voorgestelde regeling zullen bijna alle toestellen tot de eerste beide rubrieken behoorende in het gebouw voor toegepaste natuurkunde kunnen worden onderzocht. Afzonderlijke gebouwen zullen moeten worden opgericht voor het onderzoek der toestellen in de derde rubriek genoemd (tevens voor het onderzoek der toestellen van de beide andere rubrieken, voor zoover dit niet kan geschieden in het gebouw voor natuurkunde), voor de bureau's der administratie, voor de woning van den concierge en voor bewaring van de te onderzoeken voorwerpen.

Tevens acht de commissie het wenschelijk, aan het Station te verbinden een scheikundig laboratorium van bescheiden afmeting: dikwijls toch zal bij de keuring van de vroeger genoemde toestellen ook scheikundig onderzoek noodig zijn, bijv. voor het glas van thermometers en maatkolven, van het isoleermateriaal van kabels, enz., terwijl dit laboratorium ook nuttige diensten zal bewijzen bij het onderzoek van handelswaren, waarover later gehandeld zal worden.

Bezwaren tegen de voorgestelde oplossing. Voor- en nadeelen van Delft als zetel van het Station. Zooals gezegd is, geven deze voorstellen de meening der meerderheid weer. Eene minderheid in de commissie wenschte reeds dadelijk de oprichting van een

zelfstandig gebouw, eensdeels omdat naar hare meening het aantal aanvragen tot onderzoek onmiddellijk groot genoeg zou zijn, anderdeels omdat zij bezwaar zag in het leggen van een zoo nauwen band tusschen onderwijs en werkzaamheden ten bate van het Station. Ook hadden twee leden, de heeren du Bois en Haga, er bezwaar tegen, het Rijksstation in Delft te vestigen; volgens het hierboven uiteengezette voorstel toch, zou Delft van zelf als zetel van het Station zijn aangewezen. Deze leden zouden de voorkeur geven aan een groote stad als Amsterdam, of aan een meer centraal gelegen stad als Utrecht.

Daarentegen was de meerderheid van gevoelen, dat Delft behoorlijk voldoet aan de eischen, die men aan een stad als zetel van het Rijksstation mag stellen. Bovendien achtte zij het een niet gering voordeel, dat een terrein, onmiddellijk aan het gebouw voor toegepaste natuurkunde grenzende, aan de gemeente Delft in eigendom toebehoort, van wie het stuksgewijze, naar gelang van behoefte, onder billijke voorwaarden overgenomen kan worden. Ook is door het college van Burgemeester en Wethouders van Delft, namens den gemeenteraad, medegedeeld, dat zij gaarne bereid zijn mede te werken, nadeelige storingen, die zouden kunnen uitgaan van electrische trams of andere electrische bedrijven, ook in de toekomst, verre te houden van de aldaar op te richten gebouwen.

Een ander argument voor de vestiging van het Station te Delft was naar het oordeel der commissie ook gelegen in het feit, dat zich daar de Polytechnische School bevindt met haar technische bibliotheek, die eenig is in ons land. Ook kan de voeling tusschen de onderzoekers aan het Station met de docenten der Polytechnische School niet anders dan zoowel aan het onderwijs als aan het Station ten goede komen.

Te onderzoeken handelswaren. Bij de overweging van de vraag, welke handelswaren aan het Station zouden moeten worden gekeurd, heeft de commissie eerst nagegaan, aan welke onderzoekingen bij handel en nijverheid het meest behoefte bestaat en tevens in hoeverre door particuliere stations in deze behoefte wordt voorzien. Zij is daarbij tot de volgende conclusies gekomen.

Wat levensmiddelen betreft, is te onderscheiden tusschen een stelselmatig levensmiddelen-onderzoek van overheidswege en eene keuring van levensmiddelen ten behoeve van particulieren. Het eerstbedoelde onderzoek kan naar de meening der commissie nimmer, zoomin nu als in de toekomst, tot de taak van het Rijksstation behooren. Komt er eenmaal eene organisatie van het levensmiddelen-onderzoek van overheidswege bij ons tot stand,

dan zal de technische uitvoering daarvan, wil de dienst behoorlijk effect sorteeren, een vrij sterk doorgevoerde decentralisatie noodig maken. De eigenaardigheden van de levensmiddelencontrôle, waarbij tal van plaatselijke bijzonderheden een rol spelen, maken dit onvermijdelijk. Voor de grootere gemeenten zal een gemeentelijke dienst noodig, voor de kleine hoogstens een kantonnale mogelijk zijn. De voorbereiding van dit vraagstuk ligt echter geheel op den weg van den Centralen Gezondheidsraad, en de commissie meent, dat deze ook de keuring van levensmiddelen ten behoeve van particulieren in dit vraagstuk behoort te betrekken.

Wat bouwstoffen en andere handelswaren betreft, is de commissie van meening, dat particuliere bureau's haar taak in het algemeene op voldoende wijze vervullen en dat er op dit oogenblik, met een enkele uitzondering, waarover straks zal worden gesproken, geen onderzoekingen zijn, die door particulieren niet worden verricht en waarvan toch het belang zoo groot is, dat dit de oprichting van Staatswege van een station voor zulke onderzoekingen zou rechtvaardigen. Hierbij wenscht de commissie echter uitdrukkelijk te constateeren, dat haar gunstig oordeel over hetgeen particuliere stations verrichten betrekking heeft op den tegenwoordigen toestand, en dat zij daarom niet voorstelt *thans* van Rijkswege keuring van bouwstoffen en andere handelswaren te doen geschieden. Zij acht het echter niet onmogelijk, dat de toestand veranderen kan, dat bijvoorbeeld sommige keuringen van particuliere zijde in de toekomst minder voldoende geschieden dan tegenwoordig, of dat het publiek onderzoekingen verlangt, waarvoor particulieren niet ingericht zijn; het bestuur van het Rijksstation zal in zulke gevallen de bevoegdheid moeten hebben voor te stellen, dergelijke keuringen aan het Rijksstation te doen geschieden.

Zelfs kan de commissie zich voorstellen, dat hier en daar behoefte bestaat of in de toekomst ontstaan zal aan gelegenheden tot keuring en beproeving van bepaalde rubrieken van handelswaren op plaatsen buiten Delft gelegen, namelijk in centra van industrie, waar zulke handelswaren van bijzonder belang zijn. Zij denkt daarbij bijv. aan eene inrichting tot het onderzoeken en keuren van vezelstoffen, weefsels en appreteer-middelen in Twente en eene dergelijke inrichting voor leer en looistoffen in Noordbrabant. Zij meent dat het opsporen der dergelijke behoeften haar thans te ver zou voeren en dat dus ook eventueele voorstellen in die richting moeten blijven overgelaten aan het bestuur van het Rijksstation, hetwelk dan tevens kan overwegen of zulke inrichtingen behooren te worden gesticht als succursalen van het Rijksstation, dan wel zelfstandig, meer op den voet van de Rijkslandbouwproefstations.

De commissie acht het alzoo niet wenschelijk om onderzoekingen van handelswaren van te voren geheel buiten te sluiten, ook al omdat — nu Delft reeds om andere redenen als zetel in aanmerking komt — het Rijksstation ten bate van handel en nijverheid in sommige gevallen gebruik kan maken van hulpmiddelen voor technisch onderzoek, die zich op de Polytechnische School bevinden of zullen worden aangeschaft. Zij denkt hierbij aan het gebouw voor werktuigkunde, scheepsbouwkunde en mechanische technologie, dat over eenige jaren gereed zal zijn, en dat een machine-laboratorium zal bevatten, benevens werkplaatsen en arbeidswerktuigen voor de mechanische technologie. Bovendien, al heeft de commissie vooropgesteld, dat het Rijksstation geen concurrentie behoort aan te doen aan particuliere stations, die aan de eischen van het publiek voldoen, er zullen zich toch gevallen kunnen voordoen, waarin deze te kort schieten. Zoo bijv. wanneer zeer krachtige of zeer nauwkeurige toestellen voor een onderzoek noodig zijn, die niet in hun bezit zijn; ook kan het voorkomen dat er een onpartijdig arbiter noodig is om een geschil te beslechten tusschen een particulier station en een leverancier. In zulke gevallen zal het Rijksstation diensten kunnen presteeren door gebruik te maken van hulpmiddelen der Polytechnische School, evenals reeds nu vaak door industrieelen advies gevraagd wordt aan deskundigen, aan die School verbonden.

In de bovengenoemde bijzondere gevallen zou dus gelegenheid kunnen gegeven worden tot beproeving van verschillende materialen en constructie-deelen, waarbij uit den aard der zaak eerst dan eene nadere regeling getroffen zal kunnen worden, wanneer het bovengenoemde gebouw gereed is.

De commissie wenscht echter eene uitzondering te maken voor papier en inkt, waarvoor zij de gelegenheid tot onderzoek reeds dadelijk aan het Rijksstation zou willen openstellen om de volgende redenen.

Reeds meermalen is van verschillende zijden het verlangen naar de oprichting van een station voor papieronderzoek uitgesproken. Men kan dan ook niet zeggen, dat voor dat onderzoek even volledig toegeruste particuliere inrichtingen bestaan als bijv. voor het onderzoek van bouwstoffen. Waar het Rijk voor verschillende schrifturen den eisch stelt, dat deze lange jaren moeten bewaard blijven, dient ook van Rijkswege de gelegenheid te worden verschaft het papier, dat voor zulke schrifturen zal worden gebezigd, op zijne deugdelijkheid te doen onderzoeken.

Voor dat onderzoek is reeds thans een volledige inrichting aan de Polytechnische School aanwezig en de betrokken hoogleeraar is bereid, de leiding van het papieronderzoek op zich te nemen.

Waar sprake is van geschreven stukken, die lange jaren bewaard moeten blijven, zouden waarborgen voor de deugdelijkheid van het papier weinig waarde hebben, wanneer niet tevens de inkt voor die stukken gebezigd, kon worden onderzocht; voor zoover dit onderzoek chemisch moet plaats hebben, kan dit zonder bezwaar geschieden in het aan het Rijksstation te verbinden scheikundig laboratorium.

Taak van het scheikundig laboratorium. Bij de toelichting tot het voorstel om ook een scheikundig laboratorium aan het Rijksstation te verbinden, werd als zijn taak genoemd het verleenen van hulp bij de onderzoekingen aan de andere afdeelingen. Reeds is er op gewezen, dat bij de keuring van toestellen scheikundig onderzoek in sommige gevallen niet kan gemist worden. Mocht in de toekomst worden besloten het station meer algemeen dienstbaar te maken aan de keuring van handelswaren en de taak van het station daardoor omvangrijker worden dan de commissie zich voorloopig voorstelt, dan zal ook eene overeenkomstige uitbreiding van de scheikundige afdeeling onder de oogen moeten worden gezien. Vooralsnog echter acht deze commissie, met uitzondering van enkele leden, het niet noodig, de scheikundige afdeeling als zoodanig voor het publiek beschikbaar te stellen.

Beheer en toezicht van het Station. Het bestuur van het Rijksstation zou de commissie opgedragen wenschen te zien aan een directeur, terwijl het toezicht zou worden uitgeoefend door een college van curatoren, bestaande zoowel uit personen, die een zuiver wetenschappelijken werkkring hebben, als uit andere, welke in de techniek werkzaam zijn. De directeur zal belast zijn met de administratie en met de algemeene leiding der werkzaamheden en draagt de verantwoordelijkheid voor de onderzoekingen.

De commissie stelt verder voor, het Rijksstation in eenige afdeelingen te splitsen en aan het hoofd van elk dier afdeelingen een chef te plaatsen, die van den directeur de te onderzoeken voorwerpen ontvangt en tegenover hem verantwoordelijk is voor het onderzoek; deze afdeelingschefs zullen ter zijde worden gestaan door medewerkers, die bijv. den titel van 1sten- en 2den-assistent zouden kunnen dragen.

Verdeeling in afdeelingen. Bij de verdeeling in afdeelingen stelt de commissie voor om denzelfden weg in te slaan als bij de verdeeling der toestellen in rubrieken, en voor ieder der genoemde rubrieken eene afdeeling te maken. Er zouden dus de volgende afdeelingen worden opgericht:

1o. Afdeeling voor de keuring van lengte- en inhoudsmaten. gewichten en weegwerktuigen, gas- en watermeters.

2o. Afdeeling voor de keuring van electrische meetwerktuigen en van benoodigdheden voor de electrotechniek.

3o. Afdeeling voor de keuring van toestellen, die door de beide vorige afdeeling niet worden onderzocht.

4o. Afdeeling voor de keuring van papier en inkt.

Het scheikundig onderzoek, dat, zooals reeds gezegd is, in hoofdzaak bestemd is de andere afdeelingen hulp te verleenen, zou een eigen afdeeling kunnen vormen, onder den naam van 5de Afdeeling. Want, hoewel de taak van de scheikundige afdeeling zich zal hebben te bepalen tot analytische onderzoekingen op het gebied der andere afdeelingen, acht de commissie toch een eigen inrichting dezer afdeeling onvermijdelijk en meent zij dat deze afdeeling niet, gelijk de andere, in een der laboratoria van de Polytechnische School is onder te brengen. Scheikundige laboratoria verkeeren in dit opzicht in geheel andere omstandigheden dan natuurkundige en de ondervinding heeft voldoende geleerd, dat regelmatige uitvoering van scheikundige onderzoekingen voor de practijk in een onderwijs-laboratorium alleen kan geschieden, wanneer men daarvoor eene volkomen zelfstandige afdeeling kan beschikbaar stellen. die grootendeels buiten het onderwijs staat.

Het komt der commissie voor, dat de administratieve werkzaamheden van den directeur niet dadelijk al zijn tijd in beslag zullen nemen en dat deze, althans aanvankelijk, tevens chef van een der drie eerstgenoemde afdeelingen zou kunnen zijn. Verder meent zij, dat de bezwaren, die zouden kunnen voortspruiten uit het partij trekken voor een tweeledig doel van lokalen en hulpmiddelen van het gebouw voor natuurkunde, op gemakkelijke wijze te ondervangen zijn. indien bij de aanstelling der chefs van de beide andere der drie eerste afdeelingen de keuze mocht vallen op die docenten in de natuurkunde, welke door den aard van hunnen werkkring de voor gemeenschappelijk gebruik bestemde lokalen onder zich hebben.

Voor de onderzoekingen, de 4de Afdeeling betreffende, is de hoogleeraar in de mechanische technologie aangewezen.

Eventueel verband tusschen het op te richten station en het IJkwezen. Zouden de boven aangeduide meet-, weeg- en andere werktuigen, die niet onder het toezicht van den ijkdienst vallen, aanvankelijk in het Rijksstation alleen kunnen worden geverifieerd, de commissie acht het tijdstip gekomen om verschillende dezer toestellen ook aan een toezicht van Rijkswege te gaan onder-

werpen, ze dus ook te *ijken*, en als gevolg dier dagelijks dringender blijkende noodzakelijkheid, de IJkwet te wijzigen en uit te breiden. Daarbij moge worden bedacht, dat deze wet ruim 35 jaar oud is en dat sedert dien tijd handel en nijverheid andere eischen zijn gaan stellen. De commissie meent, dat het in ons kleine land niet noodig is, voor den *verplichten* ijk en de *onverplichte* verificatie van instrumenten twee afzonderlijke takken van dienst in het leven te roepen, zooals bijv. in Duitschland het geval is. Zij acht het college van curatoren, dat voor het Rijksstation zou worden benoemd, tevens het aangewezen lichaam om met den directeur van het Station en den Inspecteur van het IJkwezen der Regeering voortdurend van advies te dienen, op de wijze als de Normal Aichungs Commission dit in Duitschland doet. Zoo doende zou er dus een nauwe band gelegd worden tusschen den ijkdienst, die de wettelijke voorgeschreven verificatiën, en den dienst van het Rijksstation, die de facultatieve verificatiën ten behoeve van derden verricht, een band die naar het gevoelen der commissie niet anders dan nuttig en voordeelig voor beide afdeelingen kan werken.

Eene andere vraag is of, als het alsdan niet wenschelijk zou zijn over te gaan tot eene scheiding, administratief althans, van het onderzoek van handelswaren en de verificatie van meetinstrumenten en dergelijke toestellen, een scheiding, die ook dan in aanmerking zou kunnen komen, wanneer op den duur die beide rubrieken zich zoodanig uitbreiden, dat ieder met voordeel op zichzelf kan worden beheerd. Dat zou geen verandering behoeven te brengen in de plaats en de lokalen, waarin een en ander zal worden onderzocht. In den aanvang komt het er slechts op aan, een goed en toch bescheiden begin te maken en zal de vereeniging van beiderlei soort van onderzoekingen geen bezwaar behoeven op te leveren.

Beantwoording der aan de commissie gestelde vragen. Na bovenstaande beschouwingen meent de commissie te kunnen overgaan tot de beantwoording van de vragen, welke in haar opdracht voorkomen.

a. Aan welke eischen moet een gebouw voor een Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek voldoen, hoedanig moet dit worden ingericht en voor welke onderzoekingen en verificatiën moet het Station worden opengesteld?

De commisie stelt voor, het Station gedeeltelijk te huisvesten in het gebouw voor toegepaste natuurkunde, behoorende tot de Polytechnische School te Delft, en daartoe gebruik te maken van de vroeger reeds genoemde lokalen.

Bijgebouwd zouden moeten worden op het terrein achter dit gebouw:

1°. een gebouw van twee verdiepingen, bevattende op de benedenverdieping een woning voor den concierge, een magazijn en een werkplaats, en op de bovenverdieping de bureau's voor de administratie;

2°. een gebouw van één verdieping — en daardoor langs eenvoudigen weg voor uitbreiding vatbaar — voor de onderzoekingen, welke niet in het gebouw voor natuurkunde zouden kunnen worden verricht;

3°. een gebouw van één verdieping voor het scheikundig laboratorium.

De commissie oordeelt het niet wenschelijk, om de onderzoekingen en verificatiën, voor welke het Station zal moeten worden opengesteld, alle met name te noemen; zij acht het veeleer raadzaam, dat in principe besloten worde, dat alle toestellen, welke zich tot keuring leenen, aan het Rijksstation ter verificatie kunnen worden gezonden, waarbij den directeur echter vrijheid moet worden gelaten om die toestellen af te wijzen, voor de keuring waarvan het station met zijn personeel niet behoorlijk is ingericht.

Wanneer het gebouw voor werktuigkunde, scheepsbouwkunde en mechanische technologie gereed is, zal het aanbeveling verdienen na te gaan, in hoeverre het noodig en mogelijk is, van de hulpmiddelen in dat gebouw gebruik te maken voor het onderzoek van bepaalde handelswaren. Voorloopig acht de commissie, dat de behoefte aan zulk onderzoek niet groot genoeg is om de oprichting van een eigen installatie daarvoor te rechtvaardigen.

Zooals hierboven reeds is opgemerkt, is voor het onderzoek van papier en inkt de thans bij den hoogleeraar voor mechanische technologie in gebruik zijnde lokaliteit voldoende; in het zooeven genoemde nieuwe gebouw zal daarvoor eveneens voldoende ruimte en gelegenheid aanwezig zijn.

b. Waar moet het Station met het oog op de belangen van handel en industrie en van den dienst gevestigd worden?

Door het voorstel om van de bestaande hulpmiddelen te Delft gebruik te maken, is deze stad vanzelf als zetel aangewezen. Zooals gezegd is, achtte de meerderheid der commissie ook, afgescheiden van dezen reden, Delft een geschikte plaats als zetel van het Rijksstation.

c. Welke kosten zijn aan oprichting en instandhouding verbonden?

De oprichtingskosten worden als volgt door de commissie geschat:

1. Het gebouw van twee verdiepingen voor de bureau's, de woning van den concierge, het magazijn en de werkplaats	f	15 000
2. Het gebouw van één verdieping voor de onderzoekingen, die niet in het gebouw voor natuurkunde kunnen worden verricht		9 000
3. Gas-, water- en electrische leidingen, meubilair enz., voor de gebouwen sub 1 en 2		12 000
4. Instrumenten voor gebouw sub 2 en inrichting der werkplaats sub 1		12 000
5. Het scheikundig laboratorium		5 000
6. Leidingen en meubilair hiervoor		5 000
7. Instrumenten hiervoor		6 000
Totaal	f	64 000

De kosten van instandhouding zullen de eerste jaren, naar het oordeel der commissie, het volgend budget niet overschrijden:

Jaarwedden:		
1. Jaarwedde directeur, tevens chef van een der afdeelingen, f 4000, met opklimming tot f 6000	f	4 000
2. Toelage voor de chefs van drie der afdeelingen		*memorie*
3. Jaarwedde chef der 5de afdeeling f 3000, met opklimming tot f 4000		3 000
4. Jaarwedden vijf eerste assistenten f 2000, met opklimming tot f 3000		10 000
5. Jaarwedden zes tweede assistenten f 1400, met opklimming tot f 2000		8 400
6. Jaarwedde concierge, tevens klerk, f 600, met opklimming tot f 900		600
7. Jaarwedden vijf bedienden f 600, met opklimming tot amanuensis op f 900		3 000
Subsidie voor hulpmiddelen begroot de commissie per jaar op		6 000
Totaal	f	35 000

d. Op welke wijze ware de dienst en het toezicht in te richten?

De commissie stelt voor, het bestuur op te dragen aan een directeur, die de algemeene administratie voert, de werkzaamheden over de verschillende afdeelingen verdeelt en het toezicht heeft op de in de afdeelingen verrichte werkzaamheden. Hij zou tevens chef zijn van een der afdeelingen.

Het toezicht zal uitgeoefend worden door een college van curatoren, dat jaarlijks aan den Minister voorstellen heeft te doen betreffende de begrooting van het volgend dienstjaar, op grond van de behoeften van het Station en de eischen, die handel en industrie daaraan van Heverlede zullen stellen.

Onder den directeur zullen afdeelingschefs werkzaam zijn, die tegenover hem verantwoordelijk zijn voor de onderzoekingen. Zij worden ter zijde gestaan door eerste- en tweede-assistenten.

Het lijkt de commisie toe, niet op haar weg te liggen, om over de inrichting van den dienst in details te treden, daar zij meent dat het formuleeren van voorstellen dienaangaande met voordeel kan worden overgelaten aan den toekomstigen directeur.

e. Onder welke omstandigheden zou van den dienst van het Station door particulieren kunnen worden gebruik gemaakt?

De commissie acht het in het belang van handel en nijverheid, om aan particulieren en Rijksinstellingen op gelijke voorwaarden gelegenheid tot keuring te verschaffen. Een tarief vast te stellen lijkt haar op dit oogenblik niet noodig; zij acht het beter dit door den directeur, in overleg met het college van curatoren te doen geschieden Als maatstaf voor de in rekening te brengen vergoeding voor keuringen zullen waarschijnlijk het best de prijzen dienen, die door soortgelijke inrichtingen in het buitenland berekend worden.

De Commissie van advies voor de oprichting van een Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek,

J. KRAUS, Hoogleeraar-Directeur van de Polytechnische School, *Voorzitter.*

Dr. L. ARONSTEIN, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.

W. K. BEHRENS, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.

Dr. H. E. J. G. DU BOIS, oud-Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Utrecht.

Dr. A. BORGMAN, Directeur der Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschedé.

P. VAN DER BURG, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.

I. FRANCO, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.

Dr. H. HAGA, Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen.

J. A. SNIJDERS C.Jzn., Hoogleeraar aan de Polytech-technische School.

Dr. H. P. WIJSMAN Jr., Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden.

De Secretaris,

H. TER MEULEN, Assistent aan de Polytechnische School.

December 1904.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 12 en Maandag 13 Juli 1908, n°. 162.

N°. 36.

OVERZICHT *van het betrekkelijk verzuim op de lagere scholen in het jaar 1907.*

Het volgend overzicht van het betrekkelijk schoolverzuim is een vervolg op de statistiek betreffende dat onderwerp over de jaren 1901, 1902, 1903 en 1905.

De bouwstoffen voor deze overzichten zijn vervat in de uittreksels, welke de Regeering zich overeenkomstig het derde lid van art. 17 der Leerplichtwet heeft doen verstrekken uit de door de arrondissements-schoolopzieners ingevolge het tweede lid van dat artikel bijgehouden registers.

De statistiek over het jaar 1901 is door het Departement van Binnenlandsche Zaken bewerkt en als bijlage P P opgenomen in het *Verslag van den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen in het Koninkrijk der Nederlanden* over 1902—1903. De statistieken over de jaren 1902, 1903 en 1905 zijn bewerkt door het Centraal Bureau voor de Statistiek en opgenomen in de door dat bureau uitgegeven *Bijdragen tot de Statistiek van Nederland*, Nieuwe Volgreeks Nos. XXXVIII, LIV en LXX.

De statistieken betreffende de jaren 1901 en 1902 geven voor elke gemeente, elk arrondissement, elk district, elke provincie en het Rijk in de eerste plaats een overzicht van het schoolverzuim gesplitst naar de oorzaken, en in de tweede plaats een overzicht van de verdeeling van het geoorloofde en ongeoorloofde verzuim in elk der maanden van het jaar. Daarbij zijn telkens de Openbare, Protestantsche, Roomsch-Katholieke en andere scholen tot afzonderlijke groepen samengevoegd. Bij de statistieken over 1903 en 1905 zijn de opgaven per gemeente niet voor *alle* gemeenten, maar alleen voor die met meer dan 20 000 inwoners gegeven. Bij de statistiek over 1905 is de splitsing der scholen verder doorgevoerd; en wel zoo, dat de bijzondere

scholen zijn onderscheiden in scholen van vereenigingen of instellingen en scholen voor eigen rekening, en dat bij elk dezer beide rubrieken afzonderlijk zijn vermeld de Protestantsche, de Roomsch-Katholieke, de Israëlietische scholen, en de scholen die niet aan bepaalde godsdienstige beginselen zijn gebonden.

Ter besparing van arbeid is bij de verzameling der gegevens voor de statistiek over het jaar 1907 op nieuw vereenvoudiging toegepast. De vermelding van de redenen van het verzuim is achterwege gelaten; alleen de splitsing van de verzuimen in geoorloofde en ongeoorloofde is behouden. Opgaven per gemeente zijn niet meer gegeven. De verdeeling van het verzuim over de maanden van het jaar is vervallen. Overigens is de vorige wijze van bewerking gevolgd.

Het volgende overzicht bevat dus voor elk arrondissement het aantal verzuimde schooltijden in 1907 (geoorloofd, ongeoorloofd, totaal) met aanwijzing daarbij van het aantal verzuimen (geoorloofd, ongeoorloofd, totaal) per 10 000 schooltijden. Deze cijfers zijn door de arrondissements-schoolopzieners aan de Regeering verstrekt.

De bijzondere scholen zijn onderscheiden in de volgende soorten, en aangewezen met de daarbij vermelde letters:

bijzondere scholen van vereenigingen of instellingen	aan bepaalde godsdienstige beginselen gebonden	Protestantsche . .	B V P
		Roomsch-Katholieke	B V K
		Israëlietische . . .	B V I
	niet aan bepaalde godsdienstige beginselen gebonden		B V A
bijzondere scholen voor eigen rekening	aan bepaalde godsdienstige beginselen gebonden	Protestantsche . .	B E P
		Roomsch-Katholieke	B E K
		Israëlietische . . .	B E I
	niet aan bepaalde godsdienstige beginselen gebonden		B E A

Bij de vermelding der arrondissementen is de volgorde van het Koninklijk Besluit van 7 Juni 1906 (Stbl. no. 126) in acht genomen. De verzamelingscijfers per district en provincie zijn ter plaatse tusschengevoegd.

Aan het slot is gegeven eene samenvatting van de verzuimen per provincie voor de onderscheidene soorten van scholen; eene vergelijking per provincie tusschen de jaren 1905 en 1907 van het verzuim voor elke der soorten van scholen; en eene vergelijking tusschen de jaren 1901, 1902, 1903, 1905 en 1907 van het totale schoolverzuim in het geheele Rijk.

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Bergen-op-Zoom.							
Openbare	1 380 461	72 418	54 760	127 178	524	396	920
B V P	66 646	3 374	315	3 689	506	47	553
B V K	1 167 035	38 460	32 753	81 213	415	280	695
Te zamen	2 614 142	124 252	87 828	212 080	475	335	810
Arr. Breda.							
Openbare	2 440 808	83 492	20 583	104 075	342	84	426
B V P	191 129	10 364	1 805	12 169	545	95	640
B V K	2 118 915	67 027	20 023	87 050	317	94	411
B V A	148 406	5 327	14	5 341	359	1	360
B E K	9 017	4	—	4	4	—	4
Te zamen	4 908 275	166 214	42 425	208 639	339	86	425
Arr. Roosendaal.							
Openbare	1 456 188	46 888	28 991	75 879	322	199	521
B V P	10 905	242	—	242	221	—	221
B V K	1 486 533	33 116	11 786	44 902	223	78	301
Te zamen	2 953 626	80 246	40 777	121 023	275	138	413
Arr. Zevenbergen.							
Openbare	1 134 758	82 949	15 632	98 581	730	137	867
B V P	415 752	33 662	6 033	39 695	809	145	954
B V K . . . . . . , .	668 995	28 024	4 343	32 367	418	64	482
Te zamen	2 219 505	144 635	26 008	170 643	651	117	768

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.	Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.
District Breda.							
Openbare	6 412 215	285 747	119 966	405 713	446	187	633
B V P.	684 432	47 642	8 153	55 795	696	119	815
B V K.	5 441 478	176 627	68 905	245 532	324	127	451
B V A.	148 406	5 327	14	5 341	359	1	360
B E K.	9 017	4	—	4	4	—	4
Te zamen.	12 695 548	515 347	197 038	712 385	406	155	561
Arr. Eindhoven.							
Openbare	1 456 223	45 053	8 134	53 187	309	55	364
B V K.	1 472 253	42 873	9 167	52 040	291	62	353
B V A.	61 385	3 636	7	3 643	592	1	593
Te zamen.	2 989 861	91 562	17 308	108 870	306	57	363
Arr. Helmond.							
Openbare	926 830	35 899	17 070	52 969	387	184	571
B V P.	32 564	1 799	—	1 799	552	—	552
B V K.	1 670 415	42 271	14 203	56 474	253	85	338
Te zamen.	2 629 809	79 969	31 273	111 242	304	119	423
Arr. Veghel.							
Openbare.	1 133 092	61 451	23 669	85 120	542	209	751
B V K.	1 111 247	48 873	19 257	68 130	440	173	613
Te zamen.	2 244 339	110 324	42 926	153 250	491	191	682

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
District Eindhoven.							
Openbare	3 516 145	142 403	48 873	191 276	405	139	544
B V P	32 564	1 799	—	1 799	552	—	552
B V K	4 253 915	134 017	42 627	176 644	315	100	415
B V A	61 385	3 636	7	3 643	592	1	593
Te zamen	7 864 009	281 855	91 507	373 362	358	116	474
Arr. Boxmeer.							
Openbare	913 353	29 554	8 418	37 972	323	92	415
B V K	736 321	17 978	3 252	21 230	244	44	288
Te zamen	1 649 674	47 532	11 670	59 202	288	70	358
Arr. 's-Hertogenbosch.							
Openbare	931 027	37 382	5 555	42 937	401	59	460
B V P	64 041	3 368	229	3 597	526	36	562
B V K	2 399 774	56 098	12 547	68 645	233	52	285
B V A	121 158	4 610	37	4 647	380	3	383
Te zamen	3 516 000	101 458	18 368	119 826	288	52	340
Arr. Oss.							
Openbare	867 797	39 895	12 307	52 202	459	142	601
B V K	897 744	22 089	5 782	27 871	246	64	310
Te zamen	1 765 541	61 984	18 089	80 073	352	103	455

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
District 's Hertogenbosch.							
Openbare	2 712 177	106 831	26 280	133 111	394	97	491
B V P.	64 041	3 368	229	3 597	526	36	562
B V K.	4 033 839	96 165	21 581	117 746	238	54	292
B V A.	121 158	4 610	37	4 647	380	3	383
Te zamen	6 931 215	210 974	48 127	259 101	304	69	373
Arr. Heusden.							
Openbare	1 287 205	96 579	8 823	105 402	750	69	819
B V P.	462 816	25 749	2 329	28 078	556	50	606
B V K.	154 644	10 727	654	11 381	694	42	736
Te zamen	1 904 665	133 055	11 806	144 861	699	62	761
Arr. Oirschot.							
Openbare	834 735	35 001	5 015	40 016	42	6	48
B V K.	686 196	24 565	2 426	26 991	36	3	39
Te zamen	1 520 931	59 566	7 441	67 007	39	5	44
Arr. Tilburg.							
Openbare	733 811	25 448	3 021	28 469	346	41	387
B V P.	19 434	1 273	60	1 333	655	30	685
B V K.	3 616 281	68 917	8 795	77 712	190	24	214
B V A.	17 314	475	18	493	274	10	284
B E K	4 452	242	—	242	543	—	543
Te zamen	4 391 292	96 355	11 894	108 249	219	27	246

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Waalwijk.							
Openbare	1 501 564	74 952	12 170	87 122	499	81	580
B V P.	176 330	8 701	1 356	10 057	494	77	571
B V K.	1 070 513	49 431	2 381	51 812	462	22	484
Te zamen	2 748 407	133 084	15 907	148 991	484	58	542
District Tilburg.							
Openbare	4 357 315	231 980	29 029	261 009	533	67	600
B V P.	658 580	35 723	3 745	39 468	542	57	599
B V K.	5 527 634	153 640	14 256	167 896	278	26	304
B V A.	17 314	475	18	493	274	10	284
B E K.	4 452	242	—	242	543	—	543
Te zamen	10 565 295	422 060	47 048	469 108	400	44	444
Provincie NOORDBRABANT.							
Openbare	16 997 852	766 961	224 148	991 109	451	132	583
B V P.	1 439 617	88 532	12 127	100 659	615	85	700
B V K.	19 256 866	560 449	147 369	707 818	291	76	367
B V A	348 263	14 048	76	14 124	403	2	405
B E K.	13 469	246	—	246	183	—	183
Te zamen	38 056 067	1 430 236	383 720	1 813 956	376	101	477

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Apeldoorn.							
Openbare	2 655 794	140 392	17 852	158 244	529	67	596
B V P.	557 635	26 192	2 111	28 303	470	38	508
B V K.	140 611	9 090	1 835	10 925	649	131	780
B V A.	121 222	5 537	—	5 537	457	—	457
B E A.	11 115	258	38	296	234	34	268
Te zamen.	3 486 377	181 469	21 836	203 305	521	62	583
Arr. Arnhem.							
Openbare	2 715 626	113 330	7 397	120 727	417	27	444
B V P.	393 273	21 495	792	22 287	551	20	571
B V K.	1 047 888	25 420	5 434	30 854	242	51	293
B V A.	36 683	2 564	—	2 564	623	—	693
B E A.	76 196	1 162	—	1 162	153	—	153
Te zamen.	4 269 666	163 971	13 623	177 594	384	31	415
Arr. Harderwijk.							
Openbare	1 742 633	120 972	21 936	142 908	694	125	819
B V P.	1 294 340	98 674	14 377	113 051	762	111	873
B V K.	43 512	1 258	134	1 392	289	30	319
B V A.	10 430	443	—	443	424	—	424
Te zamen.	3 090 915	221 347	36 447	257 794	716	117	833
Arr. Rheden.							
Openbare	2 013 859	97 455	9 053	106 508	484	45	529
B V P.	394 362	16 103	1 779	17 882	408	45	453
B V K.	165 231	5 127	783	5 910	310	47	357
B E A.	37 581	1 317	—	1 317	350	—	350
Te zamen.	2 611 033	120 002	11 615	131 617	460	44	504

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Wageningen.							
Openbare	2 062 825	106 559	17 016	123 575	517	83	600
B V P.	1 397 736	81 053	5 866	86 919	579	42	621
B V K.	96 062	3 592	121	3 713	359	12	371
B E A.	34 590	1 104	—	1 104	315	—	315
Te zamen.	3 591 213	192 308	23 003	215 311	536	64	600
District Arnhem.							
Openbare	11 190 737	578 708	73 254	651 962	517	65	582
B V P.	4 037 346	243 517	24 925	268 442	603	62	665
B V K.	1 493 304	44 487	8 307	52 794	298	56	354
B V A.	168 335	8 544	—	8 544	507	—	507
B E A.	159 482	3 841	38	3 879	241	2	243
Te zamen.	17 049 204	879 097	106 524	985 621	516	62	578
Arr. Elst.							
Openbare	1 261 848	74 745	8 820	83 565	592	70	662
B V P.	536 950	36 790	1 604	38 394	685	30	715
B V K.	410 458	18 390	1 517	19 907	448	37	485
Te zamen.	2 209 256	129 925	11 941	141 866	588	54	642
Arr. Geldermalsen.							
Openbare	1 931 250	155 942	15 958	171 900	807	83	890
B V P.	150 956	14 393	997	15 390	953	66	1019
B V K.	251 724	15 133	3 987	19 120	601	158	759
Te zamen.	2 333 930	185 468	20 942	206 410	794	90	884

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Nijmegen.							
Openbare	1 915 243	87 091	14 219	101 310	455	74	529
B V P.	357 495	12 745	1 970	14 715	356	55	411
B V K	2 217 855	68 061	16 597	84 658	307	79	386
B V A	205 784	9 621	—	9 621	468	—	468
Te zamen.	4 696 377	177 518	32 786	210 304	378	70	448
Arr. Tiel.							
Openbare	2 117 907	114 174	8 991	123 165	539	43	582
B V P.	114 377	7 937	473	8 410	694	41	735
B V K.	244 093	12 217	1 819	14 036	500	75	575
B E P	34 038	2 382	282	2 664	700	83	783
Te zamen	2 510 415	136 710	11 565	148 275	544	46	590
Arr. Zaltbommel.							
Openbare	1 377 166	56 700	10 218	66 918	411	74	485
B V P.	104 190	6 067	358	6 425	582	34	616
B V K.	654 718	37 927	4 777	42 704	579	73	652
Te zamen	2 136 074	100 694	15 353	116 047	470	72	542
District Tiel.							
Openbare	8 603 414	488 652	58 206	546 858	568	67	635
B V P.	1 263 968	77 932	5 402	83 334	617	43	660
B V K.	3 778 848	151 728	28 697	180 425	401	76	477
B V A.	205 784	9 621	—	9 621	468	—	468
B E P	34 038	2 382	282	2 664	700	83	783
Te zamen	13 886 052	730 315	92 587	822 902	526	67	593

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Doesburg.							
Openbare	1 605 728	76 966	17 347	94 313	479	108	587
B V P.	68 245	2 507	402	2 909	347	59	406
B V K.	760 176	40 142	6 684	46 826	528	88	616
B V A.	69 448	3 716	212	3 928	535	30	565
B E K.	21 025	157	—	157	74	—	74
Te zamen.	2 524 622	123 488	24 645	148 133	489	98	587
Arr. Doetinchem.							
Openbare	1 505 818	64 949	3 067	68 016	431	20	451
B V P.	964 436	38 391	1 668	40 059	398	17	415
B V K.	250 002	11 133	597	11 730	445	23	469
Te zamen.	2 720 256	114 473	5 332	119 805	420	19	440
Arr. Groenlo.							
Openbare	2 010 385	90 368	5 262	95 630	449	26	475
B V P.	540 260	20 717	326	21 043	383	6	389
B V K.	292 133	10 734	1 031	11 765	367	35	402
Te zamen.	2 842 778	121 819	6 619	128 438	428	23	451
Arr. Zutphen.							
Openbare	2 541 589	111 982	8 886	120 868	440	34	475
B V P.	562 918	21 998	554	22 552	390	9	400
B V K.	257 010	8 470	700	9 170	329	27	356
B V A.	13 662	81	—	81	59	—	59
Te zamen. . , . .	3 375 179	142 531	10 140	152 671	422	30	452

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
District Zutphen.							
Openbare	7 663 520	344 265	34 562	378 827	449	45	494
B V P.	2 135 859	83 613	2 950	86 563	391	14	405
B V K.	1 559 321	70 479	9 012	79 401	452	57	509
B V A.	83 110	3 797	212	4 009	457	25	482
B E K.	21 025	157	—	157	74	—	74
Te zamen	11 462 835	502 311	46 736	549 047	438	41	479
Provincie GELDERLAND.							
Openbare	27 457 671	1 411 625	166 022	1 577 647	514	65	579
B V P.	7 437 173	405 062	33 277	438 339	544	45	589
B V K.	6 831 473	266 694	46 016	312 710	390	67	457
B V A.	457 229	21 962	212	22 174	480	5	485
B E P.	34 038	2 382	282	2 664	700	83	783
B E K.	21 025	157	—	157	74	—	74
B E A.	159 482	3 841	38	3 879	241	2	243
Te zamen	42 398 091	2 111 723	245 847	2 357 570	498	57	555
Arr. Brielle.							
Openbare	1 617 292	115 070	11 136	126 206	711	68	779
B V P.	346 658	20 316	1 215	21 531	586	35	621
B V K.	24 745	1 663	57	1 720	672	23	695
Te zamen	1 988 695	137 049	12 408	149 457	688	62	750

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Dordrecht.							
Openbare	3 276 050	177 854	27 362	205 216	542	83	625
B V P.	1 262 426	72 999	3 292	76 291	578	26	604
B V K.	317 073	13 814	3 169	16 983	435	99	535
B V A.	108 307	4 386	—	4 386	404	—	404
B E A.	21 149	1 479	—	1 479	699	—	699
Te zamen.	4 985 005	270 532	33 823	304 355	542	67	609
Arr. Gorinchem.							
Openbare	2 355 588	139 172	14 395	153 567	591	61	652
B V P.	555 924	30 830	3 418	34 248	554	61	615
B V K.	71 965	3 436	22	3 458	477	3	480
Te zamen.	2 983 477	173 438	17 835	191 273	581	59	640
Arr. Middelharnis.							
Openbare	1 446 279	136 196	29 648	165 844	941	205	1146
B V P.	418 345	35 585	10 423	46 008	850	249	1099
B V K.	67 253	5 535	1 176	6 711	823	175	998
Te zamen.	1 931 877	177 316	41 247	218 563	918	213	1131
Arr. Oud-Beijerland.							
Openbare	1 773 463	132 742	14 256	146 998	748	80	828
B V P.	656 431	45 503	3 382	48 885	693	50	743
Te zamen.	2 429 894	178 245	17 638	195 883	734	73	807

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
District Dordrecht.							
Openbare	10 468 672	701 034	96 797	797 831	670	92	762
B V P.	3 239 784	205 233	21 730	226 963	633	67	700
B V K.	481 036	24 448	4 424	28 872	508	92	600
B V A.	108 307	4 386	—	4 386	404	—	404
B E A.	21 149	1 479	—	1 479	699	—	699
Te zamen	14 318 948	936 580	122 951	1 059 531	654	86	740
Arr. Alkemade.							
Openbare	980 069	84 272	9 307	93 579	860	95	955
B V P.	614 303	45 481	3 542	49 023	740	58	798
B V K.	1 441 719	90 463	10 615	101 078	627	74	701
B E A.	4 553	84	—	84	185	—	185
Te zamen.	3 040 644	220 300	23 464	243 764	725	77	802
Arr. Gouda.							
Openbare	2 299 654	128 942	74 221	203 163	561	323	884
B V P.	723 483	44 616	10 963	55 579	616	152	768
B V K.	745 472	23 170	10 643	33 813	311	143	454
Te zamen.	3 768 609	196 728	95 827	292 555	522	254	776
Arr. Schoonhoven.							
Openbare	1 963 377	109 200	16 588	125 788	556	84	640
B V P.	803 476	47 958	4 844	52 802	597	60	657
B V K.	70 521	5 442	352	5 794	771	50	821
Te zamen.	2 837 374	162 600	21 784	184 384	573	77	650

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Woerden.							
Openbare	1 213 692	77 458	8 246	85 704	638	67	705
B V P.	1 269 537	81 197	7 486	88 683	639	58	697
B V K.	605 383	20 320	4 293	24 613	335	70	405
Te zamen	3 088 612	178 975	20 025	199 000	579	64	643
District Gouda.							
Openbare	6 456 792	399 872	108 362	508 234	619	168	787
B V P.	3 410 799	219 252	26 835	246 087	642	79	721
B V K.	2 863 095	139 395	25 903	165 298	487	90	577
B E A.	4 553	84	—	84	185	—	185
Te zamen	12 735 239	758 603	161 100	919 703	595	127	722
Arr. Delft.							
Openbare	2 345 108	129 072	23 143	152 215	550	99	649
B V P.	684 268	40 561	2 945	43 506	622	43	665
B V K.	1 129 666	46 268	8 628	54 896	409	76	485
B V A.	34 064	2 043	8	2 051	601	2	603
B E A.	19 514	538	—	538	276	—	276
Te zamen	4 212 620	218 482	34 724	253 206	519	82	601
Arr. 'sGravenhage I.							
Openbare	1 615 436	88 959	21 841	110 800	551	135	686
B V P.	491 788	27 269	1 360	28 629	554	28	582
B V K.	1 719 909	62 161	11 054	73 215	361	64	425
B V A.	165 648	6 570	95	6 665	396	6	402
B E P.	25 962	621	—	621	239	—	239
B E A.	351 705	8 790	19	8 809	250	1	251
Te zamen	4 370 448	194 370	34 369	228 739	445	79	524

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. 's-Gravenhage II.							
Openbare	5 278 119	340 001	62 984	402 985	644	119	763
B V P	928 528	60 449	3 320	63 769	651	36	686
B V K	751 157	28 266	2 612	30 878	377	35	412
B V A	33 748	974	4	978	289	1	290
Te zamen	6 991 552	429 690	68 920	498 610	615	98	713
Arr. 'sGravenhage III.							
Openbare	2 451 798	140 302	47 963	188 265	572	196	768
B V P	948 341	45 624	11 216	56 840	481	118	599
B V K	974 042	31 642	5 234	36 876	325	54	379
B V A	104 229	3 865	184	4 049	38	18	56
B E P	33 449	1 834	5	1 839	548	1	549
B E A	184 889	12 337	126	12 463	667	7	674
Te zamen	4 696 748	235 604	64 728	300 332	502	136	638
Arr. Leiden.							
Openbare	2 961 969	213 168	51 243	264 411	720	273	993
B V P	1 248 908	75 844	13 597	89 441	607	109	716
B V K	878 092	45 455	15 012	60 467	529	171	700
Te zamen	5 088 969	334 467	79 852	414 319	657	157	814
Arr. Maassluis.							
Openbare	1 245 247	80 831	15 325	96 156	649	123	772
B V P	1 321 014	80 013	9 014	89 027	605	68	673
B V K	480 608	23 162	1 873	25 035	481	38	519
Te zamen	3 046 869	184 006	26 212	210 218	603	86	689

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
District 's Gravenhage.							
Openbare	15 897 671	992 333	222 499	1 214 832	624	140	764
B V P.	5 622 847	329 760	41 452	371 212	586	74	660
B V K.	5 933 474	236 954	44 413	281 367	399	75	474
B V A.	337 689	13 452	291	13 743	400	8	408
B E P.	59 411	2 455	5	2 460	413	1	414
B E A.	556 108	21 665	145	21 810	390	2	392
Te zamen.	28 407 206	1 596 619	308 805	1 905 424	562	109	671
Arr. Hillegersberg.							
Openbare	1 850 463	120 963	26 637	147 600	653	144	797
B V P.	1 543 692	91 794	15 144	106 938	594	98	692
B V K.	110 970	7 828	2 307	10 135	705	208	913
Te zamen.	3 505 125	220 585	44 088	264 673	629	126	755
Arr Rotterdam I.							
Openbare	4 676 713	308 056	53 769	361 825	658	115	773
B V P.	855 097	47 815	3 597	51 412	559	42	601
B V K.	1 429 637	75 006	9 913	84 919	524	69	593
B V A.	27 070	1 616	10	1 626	598	3	601
Te zamen.	6 988 517	432 493	67 289	499 782	619	96	715
Arr. Rotterdam II.							
Openbare	4 726 518	324 983	51 023	376 006	688	108	796
B V P.	1 468 687	107 117	8 631	115 748	729	59	788
B V K.	721 860	44 071	1 438	45 509	610	20	630
B E A.	54 787	3 654	—	3 654	667	—	667
Te zamen.	6 971 852	479 825	61 092	540 917	688	88	776

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Rotterdam III.							
Openbare	5 944 703	358 148	70 933	429 081	603	119	722
B V P.	2 003 168	127 651	20 742	148 393	637	104	741
B V K.	1 149 700	45 716	9 278	54 994	397	81	478
Te zamen.	9 097 571	531 515	100 953	632 468	584	111	695
Arr. Rotterdam IV.							
Openbare	4 461 033	278 863	61 567	340 430	625	138	763
B V P.	762 330	40 639	5 918	46 557	533	78	611
B V K.	479 803	23 324	1 891	25 215	486	39	525
B V A.	37 872	3 920	73	3 993	1035	19	1054
Te zamen.	5 741 038	346 746	69 449	416 195	604	121	725
Arr. Schiedam.							
Openbare	2 461 530	142 645	20 565	163 210	579	83	662
B V P.	1 863 150	109 175	9 259	118 434	586	49	635
B V K.	1 104 629	55 433	9 791	65 224	502	88	590
Te zamen.	5 429 309	307 253	39 615	346 868	565	72	637
District Rotterdam.							
Openbare	24 120 960	1 533 658	284 494	1 818 152	636	118	754
B V P.	8 496 124	524 191	63 291	587 482	617	74	691
B V K.	4 996 599	251 378	34 618	285 996	503	69	572
B V A.	64 942	5 536	83	5 619	852	13	865
B E A.	54 787	3 654	—	3 654	667	—	667
Totaal.	37 733 412	2 318 417	382 486	2 700 903	615	101	716

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden.		
		Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.	Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.
Provincie ZUIDHOLLAND.							
Openbare	56 944 101	3 626 897	712 152	4 339 049	637	125	762
B V P.	20 769 554	1 278 436	153 308	1 431 744	616	74	690
B V K.	14 274 204	652 175	109 358	761 533	457	76	533
B V A.	510 938	23 374	374	23 748	457	7	464
B E P.	59 411	2 455	5	3 460	413	1	414
B E A.	636 597	26 882	145	27 027	422	2	424
Te zamen	93 194 805	5 610 219	975 342	6 585 561	602	104	706
Arr. Alkmaar.							
Openbare	2 062 789	113 791	9 417	123 208	551	45	596
B V P.	285 687	16 767	1 097	17 864	587	38	625
B V K.	641 594	30 399	5 466	35 865	474	85	559
Te zamen	2 990 070	160 957	15 980	176 937	538	53	591
Arr. Helder.							
Openbare	2 678 091	114 285	15 147	129 432	427	56	483
B V P.	187 409	8 172	577	8 749	436	31	467
B V K.	229 988	14 200	1 632	15 832	617	71	688
Te zamen	3 095 488	136 657	17 356	154 013	441	56	497
Arr. Hoorn.							
Openbare	1 843 546	78 887	7 883	86 770	428	56	484
B V P.	36 713	2 233	46	2 279	608	12	620
B V K.	573 123	24 536	2 142	26 678	381	26	407
Te zamen	2 453 382	105 656	10 071	115 727	461	37	498

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.	Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.
Arr. Medemblik.							
Openbare	1 258 291	52 270	4 970	57 240	415	39	454
B V P	170 306	8 842	1 141	9 983	519	67	586
B V K	475 922	7 851	1 243	9 094	165	26	191
Te zamen	1 904 519	68 963	7 354	76 317	362	39	401
Arr. Texel.							
Openbare.	849 602	44 400	2 415	46 815	520	28	548
B V P	56 149	4 578	148	4 726	817	26	843
Te zamen	905 751	48 978	2 563	51 541	541	28	569
District Alkmaar.							
Openbare	8 692 319	403 633	39 832	443 465	464	46	510
B V P	736 264	40 592	3 009	43 601	551	41	592
B V K	1 920 627	76 986	10 483	87 469	401	54	455
Te zamen	11 349 210	521 211	53 324	574 535	459	47	506
Arr. Amsterdam I.							
Openbare	3 979 872	270 552	26 907	297 459	679	67	746
B V P	904 513	71 854	3 466	75 320	794	38	832
B V K	406 804	23 497	3 451	26 948	577	84	661
B V I	98 788	2 872	223	3 095	290	22	312
Te zamen	5 389 977	368 775	34 047	402 822	684	63	747

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Amsterdam II.							
Openbare	5 216 620	352 774	15 707	368 481	676	30	706
B V P.	217 302	4 693	50	4 743	215	2	217
B V K.	580 241	38 196	2 103	40 299	658	36	694
B E A.	16 980	943	—	943	555	—	555
Te zamen	6 031 143	396 606	17 860	414 466	657	29	686
Arr. Amsterdam III.							
Openbare	4 653 477	279 269	24 243	303 512	600	52	652
B V P.	580 634	24 422	3 037	27 459	420	52	472
B V K.	841 220	41 094	2 905	43 999	488	34	522
B V A.	91 702	4 001	—	4 001	436	—	436
B E P.	63 387	5 443	—	5 443	858	—	858
B E A.	146 624	7 113	2	7 115	485	—	485
Te zamen.	6 377 044	361 342	30 187	391 529	566	47	613
Arr. Amsterdam IV.							
Openbare	4 228 366	212 321	20 194	232 515	502	47	549
B V P.	913 230	40 191	1 984	42 175	440	22	462
B V K.	891 681	49 693	3 066	52 759	557	34	591
B E P.	23 832	1 209	—	1 209	495	—	495
B E A.	34 100	2 362	—	2 362	692	—	692
Te zamen.	6 091 209	305 776	25 244	331 020	501	41	542

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
Arr. Amsterdam V.							
Openbare	2 899 377	243 730	17 742	261 472	841	61	902
B V P.	425 020	24 289	1 929	26 218	571	45	616
B V K.	724 238	28 070	2 356	30 426	387	33	420
B V I	62 685	1 370	—	1 370	218	—	218
B V A.	200 344	7 871	—	7 871	393	—	393
Te zamen	4 311 664	305 330	22 027	327 357	708	51	759
Arr. Amsterdam VI.							
Openbare	3 374 055	196 594	28 642	225 236	582	84	666
B V P.	841 514	47 995	8 548	56 543	570	101	671
B V K.	1 073 489	60 874	5 982	66 856	566	55	621
B V A.	61 958	3 535	13	3 548	570	2	572
B E K.	35 808	2 716	—	2 716	758	—	758
Te zamen	5 386 824	311 714	43 185	354 899	578	80	658
Arr. Amsterdam VII.							
Openbare	5 108 575	286 250	31 905	318 155	560	62	622
B V P.	454 233	19 124	1 130	20 254	421	24	445
B V K.	818 029	41 934	3 105	45 039	512	37	549
Te zamen	6 380 837	347 308	36 140	383 448	544	56	600

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Hilversum.							
Openbare	2 867 906	149 244	10 060	159 304	520	35	555
B V P.	1 464 309	77 629	5 173	82 802	530	35	565
B V K.	1 077 981	31 074	2 229	33 303	288	21	309
B V A.	79 499	3 018	2	3 020	380	—	380
B E A.	163 943	6 178	2	6 180	377	—	377
Te zamen.	5 653 638	267 143	17 466	284 609	472	31	503
District Amsterdam.							
Openbare	32 328 248	1 990 734	175 400	2 166 134	616	54	670
B V P.	5 800 755	310 197	25 317	335 514	535	43	578
B V K.	6 413 683	314 432	25 197	339 629	490	39	529
B V I	161 473	4 242	223	4 465	262	14	276
B V A.	433 503	18 425	15	18 440	425	—	425
B E P.	87 219	6 652	—	6 652	762	—	762
B E K.	35 808	2 716	—	2 716	758	—	758
B E A.	361 647	16 596	4	16 600	459	—	459
Te zamen	45 622 336	2 663 994	226 156	2 890 150	584	49	633
Arr. Beverwijk.							
Openbare	2 715 600	146 653	22 662	169 315	540	83	623
B V P.	415 470	24 543	6 261	30 804	591	151	742
B V K.	851 944	41 544	5 619	47 163	488	66	554
B E A.	27 660	1 850	7	1 857	669	3	672
Te zamen	4 010 674	214 590	34 549	249 139	535	86	621

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Haarlem.							
Openbare	3 714 923	185 889	27 601	213 490	500	74	574
B V P.	1 133 200	64 399	4 605	69 004	568	41	609
B V K.	1 366 673	62 702	6 655	69 357	459	49	508
B V A.	55 639	4 760	—	4 760	855	—	855
B E K.	7 523	201	—	201	267	—	267
B E A.	5 574	150	—	150	269	—	269
Te zamen.	6 283 532	318 101	38 861	356 962	506	62	568
Arr. Haarlemmermeer.							
Openbare	2 002 625	134 774	61 649	196 423	673	307	980
B V P.	675 567	42 557	12 222	54 779	629	181	810
B V K.	288 724	13 490	1 901	15 391	467	66	533
Te zamen.	2 966 916	190 821	75 772	266 593	644	252	896
Arr. Purmerend.							
Openbare	1 429 637	56 565	5 315	61 880	395	37	432
B V P.	211 123	10 641	537	11 178	504	25	529
B V K.	334 459	10 027	990	11 017	300	29	329
B V A.	24 939	1 842	40	1 882	738	16	754
Te zamen. . , . .	2 000 158	79 075	6 882	85 957	395	34	429
Arr. Zaandam.							
Openbare	2 581 907	125 796	10 474	136 270	488	40	528
B V P.	356 745	21 512	1 006	22 518	603	28	631
B V K.	278 381	16 134	400	16 534	580	14	594
Te zamen.	3 217 033	163 442	11 880	175 322	508	37	545

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
District Haarlem.							
Openbare	12 444 692	649 677	127 701	777 378	522	102	624
B V P.	2 792 105	163 652	24 631	188 283	586	88	674
B V K.	3 120 181	143 897	15 565	159 462	461	50	511
B V A.	80 578	6 602	40	6 642	819	5	824
B E K.	7 523	201	—	201	267	—	267
B E A.	33 234	2 000	7	2 007	602	2	604
Te zamen	18 478 313	966 029	167 944	1 133 973	523	91	614
Provincie NOORDHOLLAND.							
Openbare	53 465 259	3 044 044	342 933	3 386 977	569	64	633
B V P.	9 329 124	514 441	52 957	567 398	551	57	608
B V K.	11 454 491	535 315	51 245	586 560	467	45	512
B V I.	161 473	4 242	223	4 465	262	14	276
B V A.	514 081	25 027	55	25 082	487	1	488
B E P.	87 219	6 652	—	6 652	762	—	762
B E K.	43 331	2 917	—	2 917	673	—	673
B E A.	394 881	8 596	11	18 607	471	—	471
Te zamen.	75 449 859	4 151 234	447 424	4 598 658	537	58	595
Arr. Goes.							
Openbare	1 895 041	127 811	62 399	190 210	674	329	1004
B V P.	441 765	21 986	8 989	30 975	498	204	702
B V K.	216 439	12 992	12 576	25 568	600	581	1181
Te zamen.	2 553 145	162 789	83 964	246 753	638	329	967

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.	Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.
Arr. Tholen.							
Openbare	2 133 138	192 583	57 172	249 755	903	268	1171
B V P.	274 893	23 153	7 068	30 221	842	257	1099
B V A.	1 024	—	—	—	—	—	—
Te zamen.	2 409 055	215 736	64 240	279 976	895	266	1161
Arr. Zierikzee.							
Openbare	1 342 390	83 963	13 152	97 115	625	98	723
B V P.	233 932	13 571	965	14 536	580	41	621
B V K.	57 110	5 425	1 127	6 552	950	197	1147
Te zamen.	1 633 432	102 959	15 244	118 203	630	94	724
District Goes.							
Openbare	5 370 569	404 357	132 723	537 080	753	247	1000
B V P.	950 490	58 710	17 022	75 732	618	179	797
B V K.	273 549	18 417	13 703	32 120	673	501	1174
B V A.	1 024	—	—	—	—	—	—
Te zamen.	6 595 632	481 484	163 448	644 932	730	248	978
Arr. Hulst.							
Openbare	1 652 273	102 305	49 120	151 425	619	297	916
B V K.	333 510	15 106	9 114	24 220	453	273	726
Te zamen.	1 985 783	117 411	58 234	175 645	591	293	884

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd..	Totaal.
Arr. Middelburg.							
Openbare	1 671 203	95 417	19 956	115 373	571	119	690
B V P.	908 404	42 977	6 256	49 233	473	69	542
B V K.	47 805	219	778	997	41	152	193
Te zamen.	2 627 412	138 613	26 990	165 603	527	103	630
Arr. Neuzen.							
Openbare	1 325 328	154 317	33 491	187 808	1164	253	1417
B V P.	599 368	64 737	15 269	80 006	1080	255	1335
B V K.	114 342	11 370	3 227	14 597	994	282	1276
Te zamen.	2 039 038	230 424	51 987	282 411	1129	255	1384
Arr. Vlissingen.							
Openbare	2 121 267	160 452	16 782	177 234	756	79	835
B V P.	335 750	14 939	1 122	16 061	445	33	478
B V K.	408 005	20 274	4 274	24 548	497	104	601
B E A.	22 999	54	—	54	23	—	23
Te zamen.	2 888 021	195 719	22 178	217 897	677	77	754
District Middelburg.							
Openbare	6 770 071	512 491	119 349	631 840	757	176	933
B V P.	1 843 522	122 653	22 647	145 300	665	123	788
B V K.	903 662	46 969	17 393	64 362	520	192	712
B E A.	22 999	54	—	54	23	—	23
Te zamen.	9 540 254	682 167	159 389	841 556	715	167	882

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Provincie ZEELAND.							
Openbare	12 140 640	916 848	252 072	1 168 920	755	207	962
B V P.	2 794 012	181 363	39 669	221 032	648	42	690
B V K.	1 177 211	65 386	31 696	96 482	556	264	820
B V A.	1 024	—	—	—	—	—	—
B E A.	22 999	54	—	54	23	—	23
Te zamen.	16 135 886	1 163 651	322 837	1 486 488	721	200	921
Arr. Amersfoort.							
Openbare	1 795 483	96 739	13 910	110 649	539	77	616
B V P.	683 487	23 415	3 067	26 482	343	45	388
B V K.	832 244	35 294	4 837	40 131	424	58	482
B V A.	14 957	43	—	43	28	—	28
B E K.	17 195	31	—	31	18	—	18
B E A.	33 149	2 404	2	2 406	725	1	726
Te zamen.	3 376 515	157 926	21 816	179 742	468	65	533
Arr. Loenen.							
Openbare	819 469	50 983	4 036	55 019	622	49	671
B V P.	658 529	35 607	2 390	37 997	541	36	577
B V K.	330 732	17 616	2 761	20 377	533	83	616
Te zamen.	1 808 730	104 206	9 187	113 393	576	52	628
Arr. Rhenen.							
Openbare	1 862 925	108 687	30 131	138 818	583	162	745
B V P.	721 962	46 398	3 820	50 218	643	53	696
B V K.	277 507	15 610	3 467	19 077	562	125	687
B E P.	23 347	1 717	—	1 717	735	—	735
Te zamen.	2 885 741	172 412	37 418	209 830	597	129	726

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Utrecht I.							
Openbare	2 613 305	127 427	9 725	137 152	487	37	524
B V P.	1 044 147	56 216	5 316	61 532	538	50	588
B V K	880 710	37 905	3 342	41 247	430	38	468
B E P.	39 918	2 434	—	2 434	609	—	609
B E A.	34 698	2 741	2	2 743	790	—	790
Te zamen.	4 612 778	226 723	18 385	245 108	491	39	531
Arr. Utrecht II.							
Openbare	2 045 301	95 292	14 900	110 192	466	73	539
B V P	1 279 101	50 910	9 254	60 164	398	72	470
B V K.	1 326 971	43 438	11 231	54 669	327	85	412
Te zamen	4 651 373	189 640	35 385	225 025	408	76	484
Arr. IJsselstein.							
Openbare	1 013 403	59 150	8 785	67 935	584	86	670
B V P.	593 125	33 296	2 846	36 142	561	48	609
B V K.	306 767	20 159	1 289	21 448	657	42	699
Te zamen	1 913 295	112 605	12 920	125 525	589	67	656
District / Provincie UTRECHT.							
Openbare.	10 149 886	538 278	81 487	619 765	530	80	610
B V P.	4 980 351	245 842	26 693	272 535	493	53	546
B V K.	3 954 931	170 022	26 927	196 949	429	68	497
B V A.	14 957	43	—	43	28	—	28
B E P.	63 265	4 151	—	4 151	656	—	656
B E K	17 195	31	—	31	18	—	18
B E A.	67 847	5 145	4	5 149	758	1	759
Te zamen	19 248 432	963 512	135 111	1 098 623	501	70	571

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Beesterzwaag.							
Openbare	1 971 216	106 378	22 736	129 114	539	115	654
B V P	499 385	35 881	6 931	42 812	718	139	857
Te zamen	2 470 601	142 259	29 667	171 926	576	120	695
Arr. Bolsward.							
Openbare	831 409	29 424	7 664	37 088	353	92	445
B V P	771 317	31 335	3 480	34 815	406	45	451
B V K	148 689	6 267	584	6 851	421	39	460
Te zamen	1 751 415	67 026	11 788	78 754	382	67	449
Arr. Heerenveen.							
Openbare	2 059 190	108 967	19 114	128 081	529	93	922
B V P	193 120	7 857	730	8 587	407	37	444
B V K	35 617	976	5	981	274	1	275
Te zamen	2 287 927	117 800	19 849	137 649	515	86	601
Arr. Lemmer.							
Openbare	1 130 542	57 190	7 475	64 665	506	66	572
B V P	470 238	23 780	1 914	25 694	506	40	546
B V K	64 611	1 747	59	1 806	273	9	282
Te zamen	1 665 391	82 717	9 448	92 165	497	57	554

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Sneek.							
Openbare	791 615	40 011	7 111	47 122	505	90	595
B V P.	1 009 561	51 711	3 702	55 413	512	37	549
B V K.	153 374	5 203	749	5 952	339	49	388
Te zamen.	1 954 550	96 925	11 562	108 487	496	59	555
Arr. Weidum.							
Openbare	583 718	26 479	1 525	28 004	456	26	482
B V P.	306 045	18 272	1 033	19 305	610	34	644
Te zamen.	889 763	44 751	2 558	47 309	500	30	530
Arr. Wolvega.							
Openbare	1 751 411	119 985	17 413	137 398	685	99	784
B V P.	145 502	8 232	1 001	9 233	566	69	635
B V K.	70 835	3 411	487	3 898	481	69	550
Te zamen.	1 967 748	131 628	18 901	150 529	669	96	765
District Heerenveen.							
Openbare	9 119 101	488 434	83 038	571 472	535	91	626
B V P.	3 395 168	177 068	18 791	195 859	522	55	577
B V K.	473 126	17 604	1 884	19 488	372	39	411
Te zamen.	12 987 395	683 106	103 713	786 819	526	80	606

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.	Ge- oorloofd.	Onge- oorloofd.	Totaal.
Arr. Bergum.							
Openbare	1 408 970	91 411	38 408	129 819	648	272	920
B V P.	988 761	57 594	14 904	72 498	582	150	732
Te zamen	2 397 731	149 005	53 312	202 317	622	222	844
Arr. Dokkum.							
Openbare	839 011	50 369	11 706	62 075	600	140	740
B V P.	770 578	43 378	9 198	52 576	563	119	682
Te zamen	1 609 589	93 747	20 904	114 651	582	130	712
Arr. Ferwerd.							
Openbare	1 103 561	45 374	4 905	50 279	411	44	455
B V P.	850 468	40 544	4 412	44 956	476	52	528
B V K.	24 512	733	194	927	299	78	377
Te zamen	1 978 541	86 651	9 511	96 162	438	47	485
Arr. Harlingen.							
Openbare	1 274 870	60 916	20 654	81 570	478	162	640
B V P.	776 059	37 225	8 258	45 483	480	106	586
B V K.	196 095	4 913	1 467	6 380	250	75	325
Te zamen	2 247 024	103 054	30 379	133 433	458	135	593

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Leeuwarden.							
Openbare	2 497 432	80 889	11 005	91 894	325	44	369
B V P	375 901	13 986	888	14 874	378	24	402
B V K	238 538	8 481	1 714	10 195	369	74	443
B V A	14 325	1	—	1	1	—	1
B E A	46 121	64	—	64	14	—	14
Te zamen	3 172 317	103 421	13 607	117 028	326	43	369
Arr. Ternaard.							
Openbare	744 614	34 673	6 545	41 218	466	88	554
B V P	579 321	36 311	5 483	41 794	627	95	722
Te zamen	1 323 935	70 984	12 028	83 012	536	91	627
District Leeuwarden.							
Openbare	7 868 458	363 632	93 223	456 855	462	118	580
B V P	4 341 088	229 038	43 143	272 181	528	99	627
B V K	459 145	14 127	3 375	17 502	307	74	381
B V A	14 325	1	—	1	1	—	1
B E A	46 121	64	—	64	14	—	14
Te zamen	12 729 137	606 862	139 741	746 603	477	109	586
Prov. FRIESLAND.							
Openbare	16 987 559	852 066	176 261	1 028 327	501	104	605
B V P	7 736 256	406 106	61 934	468 040	525	80	605
B V K	932 271	31 731	5 259	36 990	340	57	397
B V A	14 325	1	—	1	1	—	1
B E A	46 121	64	—	64	14	—	14
Te zamen	25 716 532	1 289 968	243 454	1 533 422	501	91	592

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Almelo.							
Openbare	1 921 300	94 552	49 700	144 252	492	258	750
B V P.	535 550	23 889	7 504	31 393	446	140	586
B V K.	289 483	10 177	7 359	17 536	351	254	605
Te zamen.	2 746 333	128 618	64 563	193 181	468	231	699
Arr. Deventer.							
Openbare	2 500 006	111 225	9 082	120 307	445	36	481
B V P.	139 498	7 624	550	8 174	547	39	586
B V K.	388 724	14 332	695	15 027	368	18	386
Te zamen.	3 028 228	133 181	10 327	143 508	451	32	483
Arr. Enschede.							
Openbare	2 820 411	96 625	10 377	107 002	343	37	380
B V P.	310 353	9 688	646	10 334	312	21	333
B V K.	626 471	19 620	2 283	21 903	314	37	351
B E A.	159 385	1 086	—	1 086	68	—	68
Te zamen.	3 916 620	127 019	13 306	140 325	325	34	359
Arr. Hengelo.							
Openbare	2 330 897	99 139	11 807	110 946	425	50	475
B V P.	74 044	3 120	274	3 394	420	37	457
B V K.	378 985	13 905	1 045	14 950	366	27	393
B V A.	20 502	1 237	—	1 237	603	—	603
Te zamen.	2 804 428	117 401	13 126	130 527	418	46	464

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Oldenzaal.							
Openbare	2 102 786	82 554	13 850	96 404	393	66	459
B V K.	335 446	7 324	782	8 106	218	23	241
Te zamen. . . . ,	2 438 232	89 878	14 632	104 510	369	60	429
District Deventer.							
Openbare	11 675 400	484 095	94 816	578 911	414	81	495
B V P.	1 059 445	44 321	8 974	53 295	418	85	503
B V K.	2 019 109	65 358	12 164	77 522	323	60	383
B V A.	20 502	1 237	—	1 237	603	—	603
B E A.	159 385	1 086	—	1 086	68	—	68
Te zamen. . . . ,	14 933 841	596 097	115 954	712 051	399	77	476
Arr. Kampen.							
Openbare	1 481 510	66 792	10 557	77 349	451	71	522
B V P.	660 322	29 235	3 189	32 424	443	48	491
B V K.	140 390	5 928	1 492	7 420	422	106	528
Te zamen.	2 282 222	101 955	15 238	117 193	446	67	513
Arr. Ommen.							
Openbare	1 695 217	126 511	30 482	156 993	746	180	926
B V P.	711 452	44 863	9 902	54 765	630	139	769
Te zamen.	2 406 669	171 374	40 384	211 758	712	168	880

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Raalte.							
Openbare	1 306 262	76 502	10 922	87 424	586	83	669
B V P	198 270	10 473	1 053	11 526	523	53	576
B V K	202 624	7 096	1 489	8 558	349	73	422
Te zamen	1 707 156	94 044	13 464	107 508	551	79	630
Arr. Steenwijk.							
Openbare	1 410 809	64 325	8 265	72 590	456	58	514
B V P	318 419	17 665	1 145	18 810	555	7	562
B V K	80 575	2 499	343	2 842	311	42	353
Te zamen	1 809 803	84 489	9 753	94 242	466	53	519
Arr. Zwolle.							
Openbare	1 960 167	79 545	5 637	55 182	406	28	434
B V P	317 792	15 861	884	16 745	499	28	527
B V K	480 762	8 355	1 371	9 726	174	28	202
B V A	39 951	2 382	—	2 382	596	—	596
Te zamen	2 798 672	106 143	7 892	114 035	379	28	407
District Zwolle.							
Openbare	7 853 965	413 675	65 863	479 538	526	84	610
B V P	2 206 255	118 097	16 173	134 270	535	73	608
B V K	904 351	23 851	4 695	28 546	264	52	316
B V A	39 951	2 382	—	2 382	596	—	596
Totaal	11 004 522	558 005	86 731	644 736	507	78	585

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Provincie OVERIJSSEL.							
Openbare	19 529 365	897 770	160 679	1 058 449	460	82	542
B V P.	3 265 700	162 418	25 147	187 565	497	77	574
B V K.	2 923 460	89 209	16 859	106 068	305	57	362
B V A.	60 453	3 619	—	3 619	599	—	599
B E A.	159 385	1 086	—	1 086	68	—	68
Te zamen.	25 938 363	1 154 102	202 685	1 356 787	445	78	523
Arr. Appingedam.							
Openbare.	1 355 754	47 099	11 701	58 800	347	86	433
B V P.	701 962	24 493	5 625	30 118	349	80	429
Te zamen.	2 057 716	71 592	17 326	88 918	348	84	432
Arr. Groningen.							
Openbare	3 074 255	199 942	18 026	217 968	650	58	708
B V P.	628 554	33 278	1 184	34 462	529	18	547
B V K.	383 013	12 394	2 765	15 159	323	72	395
Te zamen.	4 085 822	245 614	21 975	267 589	601	53	654
Arr. Onderdendam.							
Openbare	904 218	46 496	10 865	57 361	514	120	634
B V P.	616 786	38 467	9 180	47 647	624	149	773
B V K.	24 199	1 060	—	1 060	438	—	438
Te zamen.	1 545 203	86 023	20 045	106 068	556	130	686

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Warffum.							
Openbare	1 337 467	101 102	15 079	116 181	755	112	867
B V P.	666 371	39 585	4 612	44 197	594	69	663
B V K.	172 949	8 498	631	9 129	491	36	527
Te zamen	2 176 787	149 185	20 322	169 507	685	93	778
Arr. Zuidhorn.							
Openbare	1 106 388	56 194	13 671	69 865	508	123	631
B V P.	691 173	43 274	5 111	48 385	626	74	700
Te zamen	1 797 561	99 468	18 782	118 250	553	104	657
District Groningen.							
Openbare	7 778 082	450 833	69 342	520 175	579	89	668
B V P.	3 304 846	179 097	25 712	204 809	542	77	619
B V K.	580 161	21 952	3 396	25 348	378	58	436
Te zamen	11 693 089	651 882	98 450	750 332	659	84	643
Arr. Hoogezand.							
Openbare	1 864 518	121 013	14 829	135 842	649	79	728
B V P.	285 606	16 463	523	16 986	576	18	594
Te zamen	2 150 124	137 476	15 352	152 828	639	71	710

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Onstwedde.							
Openbare	2 241 074	164 672	43 392	208 064	735	194	929
B V P.	338 325	24 250	4 475	28 725	717	132	849
Te zamen.	2 579 399	188 922	47 867	236 789	732	186	918
Arr. Slochteren.							
Openbare	1 624 538	128 623	12 645	141 268	792	77	869
B V P.	228 792	15 892	964	16 856	694	42	736
Te zamen.	1 853 330	144 515	13 609	158 124	780	73	853
Arr. Veendam.							
Openbare	2 022 849	119 699	22 651	142 350	592	112	704
B V P.	257 194	19 816	1 812	21 628	771	60	831
B V K.	51 258	1 962	6	1 968	383	1	384
Te zamen.	2 331 301	141 477	24 469	165 946	607	105	712
Arr. Winschoten.							
Openbare	2 161 413	103 528	17 557	121 085	479	81	560
B V P.	335 284	18 396	2 257	20 653	549	67	616
Te zamen.	2 496 697	121 924	19 814	141 738	488	79	567

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
District Winschoten.							
Openbare	9 914 392	637 535	111 074	748 609	643	112	755
B V P.	1 445 201	94 817	10 031	104 848	656	69	725
B V K.	51 258	1 962	6	1 968	383	1	384
Te zamen	11 410 851	734 314	121 111	855 425	643	106	749
Provincie GRONINGEN.							
Openbare	17 692 474	1 088 368	180 416	1 268 784	615	102	717
B V P.	4 750 047	273 914	35 743	309 657	577	75	652
B V K.	631 419	23 914	3 402	27 316	379	54	433
Te zamen.	23 073 940	1 386 196	219 561	1 605 757	601	95	696
Arr. Assen.							
Openbare	1 526 022	117 588	31 875	149 463	770	209	979
B V P.	332 458	30 105	6 560	36 665	905	198	1103
B E A.	23 962	87	—	87	36	—	36
Te zamen.	1 882 442	147 780	38 435	186 215	785	205	990
Arr. Borger.							
Openbare	1 736 237	126 752	95 528	222 280	730	550	1280
B V P.	112 751	7 313	567	7 880	649	50	699
Te zamen	1 848 988	134 065	96 095	230 160	725	520	1245

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
Arr. Dalen.							
Openbare	1 286 154	112 174	57 990	170 164	872	451	1323
B V P.	47 704	4 439	429	4 868	930	90	1020
B V K.	29 452	1 822	376	2 198	618	127	745
Te zamen	1 363 310	118 435	58 795	177 230	868	431	1299
Arr. Emmen.							
Openbare	2 034 479	172 470	167 905	340 375	849	827	1676
B V P.	217 525	7 486	5 558	13 044	356	264	620
Te zamen	2 252 004	179 956	173 463	353 419	799	770	1569
Arr. Hoogeveen.							
Openbare	1 241 657	74 188	19 520	93 708	598	157	755
B V P.	601 317	43 639	7 016	50 655	727	116	843
Te zamen	1 842 974	117 827	26 536	144 363	640	144	784
Arr. Meppel.							
Openbare	1 373 068	74 213	20 575	94 788	540	150	690
B V P.	431 067	29 740	1 863	31 603	690	43	733
Te zamen	1 804 135	103 953	22 438	126 391	576	124	700

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Vries.							
Openbare	1 592 783	86 931	12 361	99 292	546	78	624
B V P.	65 787	3 382	262	3 644	515	40	555
Te zamen.	1 658 570	90 313	12 623	102 936	546	76	622
District Assen. Provincie DRENTHE.							
Openbare	10 790 400	764 316	405 754	1 170 070	709	376	1085
B V P.	1 808 609	126 104	22 255	158 359	697	123	820
B V K.	29 452	1 822	376	2 198	618	127	745
B E A.	23 962	87	—	87	36	—	36
Te zamen	12 652 423	892 329	428 385	1 320 714	705	338	1043
Arr. Heerlen.							
Openbare	1 916 359	76 687	22 420	99 107	400	117	517
B V K	885 038	46 710	7 200	53 910	528	81	609
Te zamen	2 801 397	123 397	29 620	153 017	440	106	546
Arr. Maastricht.							
Openbare	1 238 114	54 672	11 996	66 668	442	97	539
B V K.	2 331 421	98 760	13 379	112 139	423	57	480
Te zamen	3 569 535	153 432	25 375	178 807	430	71	501

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Arr. Meerssen.							
Openbare	1 733 853	60 867	12 460	73 327	351	71	422
B V K	650 309	37 749	2 290	40 039	580	35	615
Te zamen	2 384 162	98 616	14 750	113 366	413	61	474
Arr. Sittard.							
Openbare	1 783 358	92 476	11 089	103 565	519	62	581
B V P	18 783	1 456	5	1 461	775	2	777
B V K	455 485	20 943	681	21 624	457	14	471
Te zamen	2 257 626	114 875	11 775	126 650	508	52	560
District Maastricht.							
Openbare	6 671 684	284 702	57 965	342 667	427	87	514
B V P	18 783	1 456	5	1 461	775	2	777
B V K	4 322 253	204 162	23 550	227 712	472	54	526
Te zamen	11 012 720	490 320	81 520	571 840	445	74	519
Arr. Gennep.							
Openbare	1 090 106	39 490	9 478	48 968	362	87	449
B V K	330 969	10 542	1 222	11 764	318	36	354
B E K	49 648	—	—	—	—	—	—
Te zamen	1 470 723	50 032	10 700	60 732	340	73	413

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
Arr. Roermond.							
Openbare	1 731 185	63 962	11 198	75 160	369	65	434
B V P.	22 732	991	4	995	436	2	438
B V K.	1 167 964	28 635	3 553	32 188	245	30	275
Te zamen.	2 921 881	93 588	14 755	108 343	320	51	371
Arr. Venlo.							
Openbare	1 917 159	61 583	13 537	75 120	321	71	392
B V K.	1 732 130	55 623	4 862	60 485	321	28	349
Te zamen	3 649 289	117 206	18 399	135 605	321	50	371
Arr. Weert.							
Openbare	1 322 906	37 687	10 453	48 140	286	79	365
B V K.	683 472	17 707	1 746	19 453	259	25	284
Te zamen.	2 006 378	55 394	12 199	67 593	276	61	337
District Roermond.							
Openbare	6 061 356	202 722	44 666	247 388	334	73	407
B V P.	22 732	991	4	995	436	2	438
B V K.	3 914 535	112 507	11 383	123 890	287	29	316
B E K.	49 648	—	—	—	—	—	—
Te zamen.	10 048 271	316 220	56 053	372 273	314	56	370

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Provincie LIMBURG.							
Openbare.	12 733 040	487 424	102 631	590 055	382	81	463
B V P.	41 515	2 447	9	2 456	590	2	592
B V K.	8 236 788	316 669	34 933	351 602	383	42	425
B E K.	49 648	—	—	—	—	—	—
Te zamen	21 060 991	806 540	137 573	944 113	383	65	448
HET RIJK.							
Openbare	254 888 247	14 394 597	2 804 555	17 199 152	565	110	675
B V P.	64 351 958	3 684 665	463 119	4 147 784	573	72	645
B V K.	69 702 566	2 713 386	472 840	3 186 226	389	68	457
B V I	161 473	4 242	223	4 465	262	14	276
B V A.	1 921 270	88 074	717	88 791	458	4	462
B E P.	243 933	15 640	287	15 927	641	12	653
B E K.	144 668	3 351	—	3 351	231	—	231
B E A.	1 511 274	55 755	198	55 953	369	1	370
Te zamen	392 925 389	20 959 710	3 741 939	24 701 649	533	95	628

Samenvatting van de verzuimen per provincie voor de onderscheidene soorten van scholen.

PROVINCIËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
Openbare scholen.							
Noordbrabant.	16 997 852	766 961	224 148	991 109	451	132	583
Gelderland . .	27 457 671	1 411 625	166 022	1 577 647	514	65	579
Zuidholland .	56 944 101	3 626 897	712 152	4 339 049	637	125	762
Noordholland .	53 465 259	3 044 044	342 933	3 386 977	569	64	633
Zeeland . . .	12 140 640	916 848	252 072	1 168 920	755	207	962
Utrecht . . .	10 149 886	538 278	81 487	619 765	530	80	610
Friesland . .	16 987 559	852 066	176 261	1 028 327	501	104	605
Overijssel . .	19 529 365	897 770	160 679	1 058 449	460	82	542
Groningen . .	17 692 474	1 088 368	180 416	1 268 784	615	102	717
Drenthe . . .	10 790 400	764 316	405 754	1 170 070	709	376	1085
Limburg . .	12 733 040	487 424	102 631	590 055	382	81	463
Het Rijk . .	254 888 247	14 394 597	2 804 555	17 199 152	565	110	675
Bijzondere scholen V. P.							
Noordbrabant.	1 439 617	88 532	12 127	100 659	615	85	700
Gelderland . .	7 437 173	405 062	33 277	438 339	544	45	589
Zuidholland .	20 769 554	1 278 436	153 308	1 431 744	616	74	690
Noordholland .	9 329 124	514 441	52 957	567 398	551	57	608
Zeeland . . .	2 794 012	181 363	39 669	221 032	648	42	690
Utrecht . . .	4 980 351	245 842	26 693	272 535	493	53	546
Friesland . .	7 736 256	406 106	61 934	468 040	525	80	605
Overijssel . .	3 265 700	162 418	25 147	187 565	497	77	574
Groningen . .	4 750 047	273 914	35 743	309 657	577	75	652
Drenthe . . .	1 808 609	126 104	22 255	148 359	697	123	820
Limburg .	41 515	2 447	9	2 456	590	2	592
Het Rijk . .	64 351 958	3 684 665	463 119	4 147 784	573	72	645

PROVINCIEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Bijzondere scholen V. K.							
Noordbrabant. . .	19 256 866	560 449	147 369	707 818	291	76	367
Gelderland	6 831 473	266 694	46 016	312 710	390	67	457
Zuidholland. . . .	14 274 204	652 175	109 358	761 533	457	76	533
Noordholland. . .	11 454 491	535 315	51 245	586 560	467	45	512
Zeeland	1 177 211	65 386	31 096	96 482	556	264	820
Utrecht	3 954 931	170 022	26 927	196 949	429	68	497
Friesland	932 271	31 731	5 259	36 990	340	57	397
Overijssel	2 923 460	89 209	16 859	106 068	305	57	362
Groningen	631 419	23 914	3 402	27 316	379	54	433
Drenthe	29 452	1 822	376	2 198	618	127	745
Limburg	8 236 788	316 669	34 933	351 602	383	42	425
Het Rijk	69 702 566	2 713 386	472 840	3 186 226	389	68	457
Bijzondere scholen V. I.							
Noordholland . . / Het Rijk	161 473	4 242	223	4 465	262	14	276
Bijzondere scholen V. A.							
Noordbrabant . .	348 263	14 048	76	14 124	403	2	405
Gelderland	457 229	21 962	212	22 174	480	5	485
Zuidholland. . . .	510 938	23 374	374	23 748	457	7	464
Noordholland . .	514 081	25 027	55	25 082	487	1	488
Zeeland	1 024	—	—	—	—	—	—
Utrecht	14 957	43	—	43	28	—	28
Friesland	14 325	1	—	1	1	—	1
Overijsel	60 453	3 619	—	3 619	599	—	599
Het Rijk	1 921 270	88 074	717	88 791	458	4	462

PROVINCIËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Bijzondere scholen V.							
Noordbrabant. . .	21 044 746	663 029	159 572	822 601	315	76	381
Gelderland.	14 725 875	693 718	79 505	773 223	471	54	525
Zuidholland. . . .	35 554 696	1 953 985	263 040	2 217 025	550	74	624
Noordholland. . .	21 459 169	1 079 025	104 480	1 183 505	502	49	551
Zeeland	3 972 247	246 749	70 765	317 514	621	178	799
Utrecht	8 950 239	415 907	53 620	469 527	464	60	524
Friesland	8 682 852	437 838	67 193	505 031	501	77	581
Overijssel	6 249 613	255 246	42 006	297 252	408	67	475
Groningen.	5 381 466	297 828	39 145	336 973	554	72	626
Drenthe	1 838 061	127 926	22 631	150 557	696	123	819
Limburg.	8 278 303	319 116	34 942	354 058	385	42	427
Het Rijk.	136 137 267	6 490 367	936 899	7 427 266	476	69	545
Bijzondere scholen E. P.							
Gelderland.	34 038	2 382	282	2 664	700	83	783
Zuidholland. . . .	59 411	2 455	5	2 460	413	1	414
Noordholland . . .	87 219	6 652	—	6 652	762	—	762
Utrecht	63 265	4 151	—	4 151	656	—	656
Het Rijk.	243 933	15 640	287	15 927	641	12	653
Bijzondere scholen E. K.							
Noordbrabant. . .	13 469	246	—	246	183	—	183
Gelderland.	21 025	157	—	157	74	—	74
Noordholland . . .	43 331	2 917	—	2 917	673	—	673
Utrecht	17 195	31	—	31	18	—	18
Limburg.	49 648	—	—	—	—	—	—
Het Rijk	144 668	3 351	—	3 351	231	—	231

PROVINCIËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
Bijzondere scholen E. A.							
Gelderland . . .	159 482	3 841	38	3 879	241	2	243
Zuidholland. . .	636 597	26 882	145	27 027	422	2	424
Noordholland . .	394 881	18 596	11	18 607	471	—	471
Zeeland.	22 999	54	—	54	23	—	23
Utrecht.	67 847	5 145	4	5 149	758	1	759
Friesland	46 121	64	—	64	14	—	14
Overijssel. . . .	159 385	1 086	—	1 086	68	—	68
Drenthe	23 962	87	—	87	36	—	36
Het Rijk.	1 511 274	55 755	198	55 953	369	1	370
Bijzondere scholen E.							
Noordbrabant . .	13 469	246	—	246	183	—	183
Gelderland	214 545	6 380	320	6 700	297	15	312
Zuidholland . . .	696 008	29 337	150	29 487	422	2	424
Noordholland . .	525 431	28 165	11	28 176	536	—	536
Zeeland	22 999	54	—	54	23	—	23
Utrecht	148 307	9 327	4	9 331	629	—	629
Friesland	46 121	64	—	64	14	—	14
Overijssel.	159 385	1 086	—	1 086	68	—	68
Drenthe.	23 962	87	—	87	36	—	36
Limburg	49 648	—	—	—	—	—	—
Het Rijk	1 899 875	74 746	485	75 231	393	3	396

PROVINCIËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden. Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Bijzondere scholen P.							
Noordbrabant .	1 439 617	88 532	12 127	100 659	615	85	700
Gelderland . .	7 471 211	407 444	33 559	441 003	545	45	590
Zuidholland .	20 828 965	1 280 891	153 313	1 434 204	615	73	688
Noordholland .	9 416 343	521 093	52 957	574 050	553	56	609
Zeeland . . .	2 794 012	181 363	39 669	221 032	648	42	690
Utrecht . . .	5 043 616	249 993	26 693	276 686	495	53	548
Friesland . .	7 736 256	406 106	61 934	468 040	525	80	605
Overijssel . .	3 265 700	162 418	25 147	187 565	497	77	574
Groningen . .	4 750 047	273 914	35 743	309 657	577	75	652
Drenthe . . .	1 808 609	126 104	22 255	148 359	697	123	820
Limburg .	41 515	2 447	9	2 456	590	2	592
Het Rijk . .	64 595 891	3 700 305	463 406	4 163 711	573	71	644
Bijzondere scholen K.							
Noordbrabant .	19 270 335	560 695	147 369	708 064	291	76	367
Gelderland . .	6 852 498	266 851	46 016	312 867	389	67	456
Zuidholland .	14 274 204	652 175	109 358	761 533	457	76	533
Noordholland .	11 497 822	538 232	51 245	589 477	468	44	512
Zeeland . . .	1 177 211	65 386	31 096	96 482	556	264	820
Utrecht . . .	3 972 126	170 053	26 927	196 980	428	68	496
Friesland . .	932 271	31 731	5 259	36 990	340	57	397
Overijssel . .	2 923 460	89 209	16 859	106 068	305	57	362
Groningen . .	631 419	23 914	3 402	27 316	379	54	433
Drenthe . . .	29 452	1 822	376	2 198	618	127	745
Limburg . .	8 286 436	316 669	34 933	351 602	382	42	424
Het Rijk . .	69 847 234	2 716 737	472 840	3 189 577	390	67	457

PROVINCIËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Bijzondere scholen I.							
Noordholland . . Het Rijk	161 473	4 242	223	4 465	262	14	276
Bijzondere scholen A.							
Noordbrabant . .	348 263	14 048	76	14 124	403	2	405
Gelderland	616 711	25 803	250	26 053	418	4	422
Zuidholland. . . .	1 147 535	50 256	519	50 775	438	5	443
Noordholland . .	908 962	43 623	66	43 689	479	1	480
Zeeland	24 023	54	—	54	22	—	22
Utrecht	82 804	5 188	4	5 192	627	—	627
Friesland	60 446	65	—	65	11	—	11
Overijssel	219 838	4 705	—	4 705	214	—	214
Drenthe	23 962	87	—	87	36	—	36
Het Rijk	3 432 544	143 829	915	144 744	419	3	422
Bijzondere scholen.							
Noordbrabant. . .	21 058 215	663 275	159 572	822 847	315	76	391
Gelderland.	14 940 420	700 098	79 825	779 923	469	53	522
Zuidholland. . . .	36 250 704	1 983 322	263 190	2 246 512	547	72	619
Noordholland. . .	21 984 600	1 107 190	104 491	1 211 681	504	47	551
Zeeland	3 995 246	246 803	70 765	317 568	617	177	794
Utrecht	9 098 546	425 234	53 624	478 858	467	59	526
Friesland	8 728 973	437 902	67 193	505 095	502	77	579
Overijssel	6 408 998	256 332	42 006	298 338	400	65	465
Groningen.	5 381 466	297 828	39 145	336 973	553	73	626
Drenthe	1 862 023	128 013	22 631	150 644	687	121	808
Limburg.	8 327 951	319 116	34 942	354 058	383	42	425
Het Rijk.	138 037 142	6 565 113	937 384	7 502 497	475	68	543

PROVINCIËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10.000 schooltijden.		
		Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.	Ge-oorloofd.	Onge-oorloofd.	Totaal.
Alle scholen te zamen.							
Noordbrabant. .	38 056 067	1 430 236	383 720	1 813 956	376	101	477
Gelderland . . .	42 398 091	2 111 723	245 847	2 357 570	498	57	555
Zuidholland. . .	93 194 805	5 610 219	975 342	6 585 561	602	104	706
Noordholland. .	75 449 859	4 151 234	447 424	4 598 658	537	58	595
Zeeland	16 135 886	1 163 651	322 837	1 486 488	721	200	921
Utrecht	19 248 432	963 512	135 111	1 098 623	501	70	571
Friesland	25 716 532	1 289 968	243 454	1 533 422	501	91	592
Overijssel	25 938 363	1 154 102	202 685	1 356 787	445	78	523
Groningen . . .	23 073 940	1 386 196	219 561	1 605 757	601	95	696
Drenthe	12 652 423	892 329	428 385	1 320 714	705	338	1043
Limburg	21 060 991	806 540	137 573	944 113	383	65	448
Het Rijk	392 925 389	20 959 710	3 741 939	24 701 649	533	95	628

VERGELIJKING VOOR HET GEHEELE RIJK
tusschen het aantal verzuimen per 10.000 schooltijden in elk der jaren 1901, 1902, 1903, 1905 en 1907 (geoorloofd, ongeoorloofd, totaal).

SOORTEN VAN SCHOLEN		1901	1902	1903	1905	1907
Openbare scholen. .	G	519	573	537	548	565
	O	167	153	149	125	110
	T	686	726	686	673	675
Protestantsche bijzondere scholen .	G	575	597	547	542	573
	O	123	103	96	84	71
	T	698	700	643	626	644
Roomsch-Katholieke bijzondere scholen .	G	395	415	381	384	390
	O	89	78	76	76	67
	T	484	493	457	460	457
Israëlietische bijzondere scholen. .	G	niet bekend.	niet bekend.	niet bekend.	356	262
	O				—	14
	T				356	276
Andere bijzondere scholen	G	420	427	352	406	419
	O	36	25	22	4	3
	T	456	452	374	410	422
Alle scholen te zamen	G	506	549	511	518	533
	O	147	133	128	110	95
	T	653	682	639	628	628

Vergelijking tusschen het aantal verzuimen per 10.000 schooltijde

PROVINCIËN.		SOORTEN VA							
		Openbare		B V P		B V K		B V I	
		1905	1907	1905	1907	1905	1907	1905	19
Noordbrabant . . .	G	444	551	605	615	292	291	„	„
	O	158	132	93	85	88	76	„	„
	T	602	583	698	700	380	367	„	„
Gelderland	G	524	514	577	544	365	390	„	„
	O	73	65	70	45	76	67	„	„
	T	597	579	647	589	441	457	„	„
Zuidholland	G	619	637	601	616	449	457	„	„
	O	130	125	85	74	85	76	„	„
	T	749	762	686	690	534	533	„	„
Noordholland . . .	G	578	569	540	551	435	467	145	262
	O	84	64	72	57	59	45	—	14
	T	662	633	612	608	494	512	145	276
Zeeland	G	673	755	581	648	517	556	„	„
	O	252	207	203	42	257	264	„	„
	T	925	962	784	690	774	820	„	„
Utrecht	G	559	530	483	493	443	429	„	„
	O	92	80	64	53	78	68	„	„
	T	651	610	547	546	521	497	„	„
Friesland	G	441	501	451	525	373	340	„	„
	O	119	104	79	80	56	57	„	„
	T	560	605	530	605	429	397	„	„
Overijssel	G	481	460	525	497	335	305	„	„
	O	104	82	71	77	59	57	„	„
	T	585	542	596	574	394	362	„	„
Groningen	G	546	615	474	577	377	379	„	„
	O	122	102	87	75	35	54	„	„
	T	668	717	561	652	412	433	„	„
Drenthe	G	577	709	431	697	„	618	„	„
	O	372	376	129	123	„	127	„	„
	T	949	1085	560	820	„	745	„	„
Limburg	G	395	382	403	590	414	383	„	„
	O	80	81	47	2	49	42	„	„
	T	475	463	450	592	463	425	„	„
Het Rijk	G	548	565	542	573	385	389	145	262
	O	125	110	85	72	77	68	—	14
	T	673	675	627	645	462	457	145	276

n elk der jaren 1905 en 1907 (geoorloofd, ongeoorloofd, totaal).

SCHOLEN.										Alle scholen te zamen.	
B V A		B E P		B E K		B E I		B E A			
05	1907	1905	1907	1905	1907	1905	1907	1905	1907	1905	1907
41	403	”	”	94	183	”	”	”	”	375	376
7	2	”	”	—	—	”	”	”	”	120	101
48	405	”	”	94	183	”	”	”	”	495	477
48	480	718	700	70	74	”	”	359	241	506	498
—	5	58	83	—	—	”	”	1	2	72	57
48	485	776	783	70	74	”	”	360	243	578	555
34	457	345	413	124	”	”	”	341	422	586	602
14	7	2	1	16	”	”	”	2	2	113	104
78	464	347	414	140	”	”	”	343	424	699	706
10	487	479	762	428	673	480	”	462	471	551	537
8	1	2	—	2	—	—	”	2	—	78	58
8	488	381	762	430	673	480	”	464	471	629	595
	—	”	”	”	”	”	”	177	23	649	721
	—	”	”	”	”	”	”	—	—	246	200
	—	”	”	”	”	”	”	177	23	895	921
	28	467	656	”	18	”	”	586	758	517	501
	—	6	—	”	—	”	”	4	1	82	70
	28	473	656	”	18	”	”	590	759	599	571
4	1	”	”	”	”	”	”	55	14	440	501
—	—	”	”	”	”	”	”	—	—	105	91
4	1	”	”	”	”	”	”	55	14	545	592
7	599	”	”	105	”	”	”	”	68	468	445
—	—	”	”	—	”	”	”	”	—	95	78
7	599	”	”	105	”	”	”	”	68	563	523
	”	”	”	”	”	”	”	”	”	529	601
	”	”	”	”	”	”	”	”	”	113	95
	”	”	”	”	”	”	”	”	”	642	696
	”	”	”	”	”	”	”	”	36	559	705
	”	”	”	”	”	”	”	”	—	341	338
	”	”	”	”	”	”	”	”	36	900	1043
	”	”	”	”	—	”	”	36	”	403	383
	”	”	”	”	—	”	”	—	”	68	65
	”	”	”	”	—	”	”	36	”	471	448
	458	481	641	187	231	480	”	381	369	518	533
	4	10	12	7	—	—	”	2	1	110	95
	462	491	653	194	231	480	”	383	370	628	628

BLADWIJZER.

ARRONDISSEMENTEN.

DISTRICTEN.

PROVINCIËN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 Mei 1908, n°. 114.

N°. 37.

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van het diploma van hulpkeurmeester van vee en vleesch, in de maand April* 1908.

Aan den Heer Directeur-Generaal van den Landbouw.

De Commissie, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van het diploma van hulpkeurmeester van vee en vleesch, ingevolge art. 16 van het reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 25 April 1905 n°. 110, voor de maand April 1908 benoemd bij Koninklijk besluit van 22 Januari 1908 n°. 27, is samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. H. Remmelts, inspecteur in algemeenen dienst, te 's Gravenhage;

lid en secretaris: D. F. van Esveld, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;

leden:

M. G. de Bruin, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht, sedert overleden te Utrecht den 7den Maart 1908;

E. A. L. Quadekker, directeur van het openbaar slachthuis te Nijmegen;

J. J. F. Dhont, directeur van het openbaar slachthuis te Rotterdam;

K. Hoefnagel, directeur van het openbaar slachthuis te Utrecht;

P. D. Beunders, directeur van het openbaar slachthuis te Groningen.

De Commissie heeft de eer U Hoogedelgestrenge, ingevolge art. 17 van voornoemd reglement, het verslag aan te bieden van haar zitting te Rotterdam in de maand April 1908.

De werkzaamheden dezer zitting zijn geregeld in eene vergadering, gehouden te Utrecht op 28 Maart 1908.

Voor het examen hadden zich aangemeld 35 candidaten; 8 volgden den cursus te Groningen, 8 te Nijmegen, 10 te Rotterdam en 9 te Utrecht.

Het examen had plaats te Rotterdam in vijf ploegen van 7 en wel op 13, 14, 15, 16 en 17 April 1908.

Het examen heeft bestaan uit een theoretisch en een practisch gedeelte. De onderwerpen van het theoretisch gedeelte waren als volgt onder de examinatoren verdeeld:

I. Kennis van het uitwendig voorkomen en van het lichaam der slachtdieren, benevens op het eerste gezicht onderkennen van organen afkomstig van verschillende diersoorten: van Esveld en Remmelts.

II. Theorie der vleeschkeuring en kennis van wettelijke bepalingen en ontsmetting: Beunders, Dhont, Hoefnagel en Quadekker.

Voor ieder der onderdeelen was 20 minuten per candidaat beschikbaar gesteld.

Het practisch gedeelte, door al de examinatoren afgenomen, omvatte:

I. Het opnemen van het signalement, onderzoek en beoordeeling van levende dieren, namelijk rund en paard.

II. De practijk der vleeschkeuring in het slachthuis.

Hierbij werden bij rund en varken de verschillende klieren opgezocht en aangesneden, terwijl ook werd gelet op de meest in het oog loopende afwijkingen van verschillende organen. Aan ieder candidaat werd tevens opgedragen het beoordeelen van een derde dier, namelijk van een geslacht paard, kalf, nuchter kalf, schaap of geit.

Voor dit gedeelte waren beschikbaar:

ad I. per candidaat 15 minuten;

ad II. per candidaat 60 minuten.

Het resultaat van het examen is als volgt:

het diploma kon niet worden uitgereikt aan één candidaat der derde ploeg.

Het diploma werd uitgereikt:

op 13 April aan:

A. van Beers, geboren te Monnikendam (cursus Utrecht);
G. van der Berg, geboren te Arnhem (cursus Nijmegen);
J. L. Bleeker, geboren te Wijmbritseradeel (cursus Rotterdam);
I. van Bochove, geboren te Nieuw-Beijerland (cursus Groningen);
J. C. Bout, geboren te Brielle (cursus Nijmegen);
H. J. de Bruyn, geboren te Nijmegen (cursus Nijmegen);
J. Drost, geboren te Engwirden (cursus Groningen);

op 14 April aan:

W. J. J. Eijkelboom, geboren te Utrecht (cursus Utrecht);
J. Greving, geboren te Anloo (cursus Groningen);
J. A. van Hessen, geboren te Groningen (cursus Groningen);
D. K. Hooning van Duyvenbode, geboren te Nieuwveen (cursus Groningen);
J. Th. A. Jansen, geboren te Nijmegen (cursus Utrecht);
L. H. Janssen, geboren te Arnhem (cursus Nijmegen);
D. Jongens, geboren te Beemster (cursus Utrecht);

op 15 April aan:

C. van der Laan, geboren te Haarlemmermeer (cursus Rotterdam);
D. Lambers, geboren te Hoogeveen (cursus Utrecht);
J. van Maldegem, geboren te Vrouwenpolder (cursus Rotterdam);
H. Meisner, geboren te Winsum (cursus Utrecht);
H. Niehof, geboren te Oldehove (cursus Groningen);
J. L. van Oijen, geboren te Dordrecht (cursus Utrecht);

op 16 April aan:

G. A. de Roy, geboren te Helmond (cursus Utrecht);
W. Rosdorff, geboren te Leiden (cursus Rotterdam);
P. C. Laroy, geboren te Schiedam (cursus Rotterdam);
A. C. Scheerder, geboren te Rotterdam (cursus Rotterdam);
J. Schipper, geboren te Aduard (cursus Groningen);
H. W. Scholten, geboren te Arnhem (cursus Nijmegen);
M. Sjouke, geboren te Rockanje (cursus Rotterdam);

op 17 April aan:

J. H. Slok Soede, geboren te Vreeland (cursus Rotterdam);
A. Stahlie, geboren te Overschie (cursus Utrecht);
J. H. Vrenken, geboren te Echt (cursus Nijmegen);

H. Warries, geboren te Meppel (cursus Rotterdam);
A. G. Welling, geboren te Stad-Doetinchem (cursus Nijmegen);
M. Westra, geboren te Achtkarspelen (cursus Groningen);
B. J. Wilmink, geboren te Deventer (cursus Rotterdam).

Rotterdam, 17 April 1908.

De Voorzitter, Dr. H. Remmelts.

De Secretaris, van Esveld.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 Mei 1908, n°. 114.

N°. 38.

VERSLAG *van de Commissie van Toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten over* 1907.

Aan Hare Majesteit de Koningin.

De Commissie van Toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten heeft de eer, ter voldoening aan art. 10 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78), Uwer Majesteit het volgende mede te deelen.

Ten gevolge van het reeds in den aanvang van ons vorig verslag vermelde eervol ontslag aan het lid onzer Commissie den heer J. H. VAN EEGHEN verleend, en van de kort daarop gevolgde ontslagaanvrage van onzen voorzitter, den heer mr. H. P. G. QUACK, waarop beschikt werd bij Koninklijk besluit van 4 Mei 1907 n°. 78, kwamen er in het verslagjaar twee vacatures in onze Commissie, waarin door Uwe Majesteit werd voorzien door de benoeming van de heeren mr. G. M. DEN TEX en E. VAN ESSEN, respectievelijk bij Koninklijke besluiten van 7 Maart n°. 27 en 4 Mei 1907 n°. 78.

Het is hier de plaats uiting te geven aan het gevoel van leedwezen, dat wij ondervinden nu onze Commissie haren voorzitter, die zoo vele jaren hare vergaderingen leidde, en in hare discussies en besluiten eene overwegende stem had, moet missen. Mr. QUACK, met fijnen kunstzin bezield, en door een keurig tactgevoel geleid, heeft zijn persoonlijk stempel op onzen arbeid steeds weten te drukken, en heeft zoo de belangen van Academie- en kunstonderwijs krachtig bevorderd.

Tot voorzitter werd gekozen de heer mr. J. A. SILLEM, de heer J. A. LANGERHUIZEN tot vice-voorzitter en de heer mr. G. M. DEN TEX tot secretaris.

Nadat wegens de reeds in ons vorig verslag vermelde ongesteldheid van den nieuwbenoemden hoogleeraar-directeur, den heer A. J. Derkinderen, professor van der Waay zich met de directie der Academie tijdelijk had willen laten belasten, kon professor Derkinderen op 1 April zijn ambt aanvaarden, waarbij hij ook van zijne zijde de waardeering uitte, die zijn voorganger professor Allebé in zoo hooge mate aan de Academie en bij de onder zijne leiding daarin opgegroeide geslachten van kunstenaren verdiend heeft.

De nieuwe directeur en ook de andere hoogleeraren kweten zich met zeer loffelijke toewijding van hun plicht. In verband met eene nieuwe regeling, die als gevolg van het optreden van professor Derkinderen noodig was, en ook later bij ongesteldheid van een der collega's, werd van hen een meer dan gewone inspanning gevergd. Daardoor kon het onderwijs zonder stoornis geregeld gegeven worden. Waar dit onderling dankbaar gewaardeerd werd, mag hier toch de ernstige opmerking niet achterwege blijven, dat de dienst der professoren in het algemeen en vooral bij verhindering van een hunner te zwaar genoemd moet worden.

Zelfs voor het onderwijs, zooals het thans is ingericht, is het aantal professoren te gering. Er wordt immers des winters van 's morgens 9 tot 's avonds 9 of 10 uur, en des zomers van 's morgens 7 tot 's namiddags 4 uur, in vier verschillende kunstvakken practisch onderwijs gegeven. Hoofdzakelijk zijn daarmede vier hoogleeraren belast, en het is vooral ook de avond- en morgencursus, welke den dienst der weinige professoren zoo zeer bezwaart.

Bij wenschelijke uitbreiding van het aantal hoogleeraren verdient ook overwogen te worden, of het niet zonder ernstige bedenking is, dat, in afwijking van wat bij andere scholen geschiedt, de hoogleeraren der Academie, behalve het practisch onderricht, ook verschillende theoretische lessen te geven hebben.

Het dienstpersoneel bleef onveranderd samengesteld.

Op 31 December 1907 bedroeg het aantal leerlingen 80, waarvan 29 vrouwelijke.

Hiervan waren ingeschreven:

a. voor het volle onderwijs 39, waarvan 23 vrouwelijke;

b. uitsluitend voor de teekenlessen van vijfmaal twee uren 's weeks (hetzij naar beeldhouwwerk of naar levend model) 39, waarvan 4 vrouwelijke;

c. uitsluitend voor theoretische lessen 2 vrouwelijke leerlingen.

Zoo zijn dus nog steeds de leerlingen hoofdzakelijk verdeeld in leerlingen voor den geheelen cursus en in leerlingen die alleen de avondlessen volgen, welke avondlessen uitsluitend aan het teekenen van antiek of naakt model, met eenige daarbij behoorende theoretische lessen besteed worden.

Wij meenen te mogen betwijfelen, of hierdoor geheel aan de bedoeling der wet wordt beantwoord. Men vraagt zich bovendien af bij het nazien van de lijst der avondleerlingen, waaronder steeds verschillende vakken vertegenwoordigd zijn (als architect, beeldhouwer, decoratie-schilder, goudsmid, photograaf) of dezen allen aan de Academie het onderwijs vinden dat er voor hen verwacht mag worden.

Eene elders niet voorkomende leemte is het b. v. dat 's avonds wel geteekend, maar niet naar model geboetseerd kan worden.

De regeling dezer gansche aangelegenheid echter zou slechts afdoende kunnen geschieden bij gelegenheid eener reglementswijziging.

Ter voldoening aan art. 44 van het Reglement op de Academie werd in dezen zomer van 1907 een wedstrijd in de schilderkunst uitgeschreven. Voor het daaraan voorafgaand toelatingsexamen hadden zich zes candidaten aangemeld, waarvan drie zich vóór den aanvang van het examen hadden teruggetrokken. De door onze Commissie benoemde jury bestond uit de heeren professor A. J. Derkinderen, voorzitter, professor N. van der Waay, secretaris, Aug. Allebé, Jacs. van Looy, en W. Maris.

De opgaven van den proefkamp bestonden in de volgende onderwerpen:

I. „Avondrust". Groep Batavieren (mannen en vrouwen) rustend van jacht en huisarbeid.

II. „Een Zanger". Groep Batavieren, luisterend naar de krijgsliederen van een jeugdig zanger.

Voor den eindkamp, waartoe alle drie bovenbedoelde candidaten konden worden toegelaten, werd als onderwerp opgegeven:

De ontmoeting van Rebecca en den dienstknecht van Abraham bij den waterput te Nabor, als omschreven in Genesis XXIV.

Bij de uitspraak op 8 October werd door de jury de gouden eerepenning toegekend aan den heer Tjeerd Bottema, geboren te Langezwaag, en de zilveren eerepenning aan den heer François Hogerwaard, geboren te Batavia.

Op grond van deze uitspraak van de jury bracht onze Commissie het gemotiveerd advies uit, bedoeld bij artikel 15 der wet

op de Rijksacademie, waarop Uwe Majesteit aan den met goud bekroonde voor de eerste maal het jaargeld van f 1200 tot voortzetting zijner studie in de schilderkunst goedgunstig verleende bij Koninklijk besluit van 11 November 1907 n°. 53.

Op den 27sten December werden aan genoemde bekroonden, en aan hen die bij eenige vorige wedstrijden met goud of zilver bekroond waren, in eene openbare vergadering, in tegenwoordigheid van de leden der Commissie, de hoogleeraren en de juryleden, de penningen door onzen voorzitter plechtig uitgereikt.

De in de twee vorige jaren met een jaargeld begunstigden, de heeren C. A. Smout en J. M. van der Mey, zonden in het eind van het jaar de door hen vervaardigde proefstukken en studiën ter beoordeeling in.

Voorgelicht door de deskundige commissiën vonden wij aanleiding beide heeren voor eene herhaalde toekenning van een stipendium aan te bevelen en nadat door Uwe Majesteit bij Hare besluiten van 21 November n°. 37, voor zooveel den heer van der Mey betreft, en n°. 38, wat den heer Smout aangaat, volgens die aanbeveling was beslist, werd voor hen evenals voor den bekroonde van 1907 eene instructie ontworpen, waarmede zij in den loop van Januari van dit jaar de voorgeschreven reizen hebben ondernomen.

De tentoonstelling der proefwerken had eerst in 1908 plaats.

In achterstaande bijlagen A, B, C en D behage het Uwer Majesteit de opgaven aan te treffen van de voornaamste aanwinsten der boek- en prentenverzameling in 1907, benevens eene opgave van de samenstelling der klassen op ultimo December 1907.

Het gebouw en de lokalen der Academie verkeeren in goeden staat van onderhoud.

Met levendige voldoening vernamen wij, dat onze in vorige verslagen zoo herhaaldelijk geuite meening, dat het gebouw en de localiteiten der Academie voor het onderwijs veelal ongeschikt en onvoldoende zijn, door vele leden der Staten-Generaal en ook door Uwer Majesteits Regeering wordt gedeeld.

Voor het hooger kunstonderwijs, zooals het thans gegeven wordt, is het gebouw reeds te klein en mist het eenige hoog noodige localiteiten en inrichtingen; aan de uitvoering van het volledig leerplan, zooals dat bij de totstandkoming der wet van 1870 is bedoeld, kan, zoolang niet een ander gebouw in gebruik genomen wordt, niet gedacht worden. Alle voorstellen tot verbetering en ontwikkeling van het onderwijs behooren zich dus in de eerste plaats te resumeeren in het eerbiedig, doch dringend verzoek, dat het Uwer Majesteit moge behagen, te bevorderen, dat de Academie een haar passend gebouw verkrijge.

Toch behooren directe en partieele verbeteringen, in verband met wijdere wenschen reeds thans te worden ingevoerd. In aansluiting aan hetgeen boven gezegd is, is de aanstelling van een nieuwen hoogleeraar beslist noodzakelijk te achten, die de theoretische vakken van onderwijs meer tot hun recht kan doen komen en tevens de thans in functie zijnde hoogleeraren in hunne werkzaamheden zou kunnen verlichten.

Wanneer dan zekerheid omtrent den nieuwen bouw verkregen zal zijn, dan zal het samenstellen van een serieus program van eischen vanzelf aanleiding geven tot eene reglementsherziening, waarbij met al de nooden van het onderwijs kan worden rekening gehouden.

Met eerbiedigen aandrang vestigt onze Commissie de aandacht van Uwe Majesteit op de hier uitgesproken wenschen en beveelt zij voorts de Academie in Hoogstderzelver bescherming.

Amsterdam, den 1sten April 1908.

Van Uwe Majesteit,

de getrouwe onderdanen,

De Commissie van Toezicht op de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten,

(w. g.) J. A. Sillem, *Voorzitter.*

(w. g.) G. M. den Tex, *Secretaris.*

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

J. B. Kan.

BIJLAGE A.

LIJST VAN GESCHENKEN *aan de boek- en prentverzameling der Rijks-academie van Beeldende Kunsten in* 1907.

Van de Regeering:

De Dom van Utrecht, dertig platen met tekst van mr. S. MULLER Fz.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van Geschiedenis en Kunst, deel XXVIII, 1905.

Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg. Tome XLII Maestricht, Leiter Nijpels, 1906.

Oude gebouwen te Leiden, met 89 afbeeldingen, samengesteld in opdracht van de Vereeniging „Oude Leiden".

Van de Koninklijke Bibliotheek:

Catelogus van Schoone Kunsten en Nijverheid.

Van den schrijver:

Anatomie voor kunstenaars door I. GABRIELSE, met teekeningen.

Van de Deensche Regeering:

E. F. S LUND. Inspector og Sekretaer ved det National Historiske Museum paa Frederiksborg: „Danske malede Portraetor en beschrivende Katalog", VIII bind.

Voorts de volgende jaarverslagen:

Twenty-sixth Annual Report of the Cincinnati-Museum-Associaction 1907.

Fourteenth Annual-exhibition of American-Art 1907.

Catalogo Associarione degli Artiste Italiani 11a Exposizione 1906—1907.

Jaarlijksch verslag en plechtige prijsuitdeeling van de Koninklijke Academie der Schoone Kunsten te Antwerpen 1906—1907.

Verslag en naamlijst der leden van de Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam, over het jaar 1906.

Jaarverslag van de Vereeniging „Arti et Industriae" tot bebevordering van Kunstnijverheid, gevestigd te 's Gravenhage, over het jaar 1906.

BIJLAGE B.

LIJST VAN AANKOOPEN *voor de Universiteit van Amsterdam en de Rijks-academie van Beeldende Kunsten, gezamenlijk, in* 1907.

Forschungen in Ephesus. Band I.

THERA. Untersuchungen. Band III.

HOLWERDA. Nederlands' vroegste beschaving.

SPRINGER. Handbuch der Kunstgeschichte I.

Dr. W. LEHRMANN, Altgriechesche Plastik.

DAREMBERG-SAGLIO. Dictionnaire des antiquités. Volume IV, I.

RICHTER. Die Spiele der Griechen und Römer.

JULIUS LANGE. Dastelling des Menschen in der aelteren Griechischen Kunst.

FURTWÄNGLER. Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans.

HERZFELD. Samarra.

SCHREIBER. Kulturhistorischen Bilder Atlas.

BERNHARDI. Textbuch zu Idem.

JULIUS LANGE. Die menschliche Gestalt in der Geschichte der Kunst.

Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts. Band XXII.

Idem. idem. Ergänzungsch 7.

Jahrbuch für Preussische Kunstsammlungen. Band 28.

Idem. Beiheft.

Revue archéologique 1907.

Hermann Bruckmann. Denkmäler der Malerei des Alterthums. Lieferungen 2—5.

Journal of the Hellenic Studies XXV, II, 1—2.

Mittheilungen des Keiserlich Deutschen Archäeologischen Instituts. Band XXXI, 3—4 en XXXII, 1—2.

Röscher. Lexikon der Mythologie. Lieferungen 54, 65.

Monuments et mémoires de fondations Piot. Volumes I—IV.

BIJLAGE C.

LIJST VAN AANKOOPEN *voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in* 1907.

KARL VOLL, Vergleichende Gemäldestudien.

KAHN, l'Art et le Beau, revue mensuelle illustrée de la beauté plastique „Auguste Rodin".

GLEESON WHITE, English Illustration the Sixties 1855—1870.

GERHARD, Het officieele Kunst-Nederland. „Nationale Rembrandthulde".

De Katholieke kerken in Nederland. Afleveringen 2—6.

KNAPP, (KNACKFUSS) „Perugino".

EMIL HANNOVER, „Dänische Kunst".

MURILLO, A biography and appreciation by ALBERT F. CALVERT, with 165 illustrations reproduced from the most famous of MURILLO's pictures.

Verslag over de Nijverheidskunst.

MEMLING, Oeuvres, livre 11 en 12.
A history of architecture bij RUSSELL STURGIS, Kol. I.

BRAUN, Die Liturgische Gewandung im occident und oriënt, nach Ursprung und Entwickelung. Verwendung und Symbolik.

Catalogue illustré du Salon de 1907, publié sous la direction de LUDOVIC BASCHET.

Bali en Lombok, Uitvoerige geïllustreerde reisherinneringen en studiën omtrent land en volk, kunst en kunstnijverheid, door W. O. J. NIEUWENKAMP, 2de uitgave, 1ste gedeelte.

D. von Schleinitz, Kunstler Monographien LXXXVIII. William Holman Hunt.

George Lehnert, Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes, Abteilung I en II.

Julius Meier Graefe. Impressionisten. „Guys, Maast, van Gogh, Pissaro en Cezaune."

Die Handzeichnungen des Michel Agniolo Buonarroti, herausgegeben von Dr. Karl Frey, Professor der neueren Kunstgeschichte an der Universität Berlin Liefg. 1—6.

Georrg Gronau, Klassiker der Kunst X. „Correggio".

R. E. Rhoad, Chats on costume by G. Woolliscroft.

J. W. H. Berden, Handboek der ornamentiek, systematisch gerangschikt ten gebruike voor teekenaars, architecten, teekenscholen, werkplaatsen en voor algemeene studie. Afl. 1—10.

Jan H. Junius, Heraldiek, wapenschild, schildbedekking, versiering (kronen, mijters, emblemen, spreuken, vlaggen, blasoneeren, breuken, zegels en ridderorden).

Fritz von Ostini, Die Kunst unserer Zeit. „Deutsche Illustration".

H. Mendelsohn, Die Engel in der bildenden Kunst, ein Beitrag zur Kunstgeschichte der Gotik und der Renaissance.

Bosboom-Album, 70 teekeningen en studiën uit de verzameling H. W. Mesdag.

Dr. Andreas Aubert, Die malerische Dekoration der San Francesco Kirche zu Assise, ein Beitrag zur Lösung der Cimabreefrage.

Valerian van Lage, Goya's seltene Radierungen und Lithographien.

Deutsches Leben der Vergangenheit in Bildern Lf. 1—8.

A. Pierson, Hellenisme, V, 2.

Paul Hermann, Geschichte des Zeichenunterrichtes in Holland.

Richard Graul, Einführing in die Kunstgeschichte.

Richard Graul, Bilderatlas zur Einführung in die Kunstgeschichte.

Dr. Croal Thomson, The Brothers Maris, James, Mettew, William.

Bulletin, uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, 8ste jaargang, n⁰. 3—6.

Georg Hirth's Formenschatz, eine Quelle der Belehrung und Anregung für Künstler und Gewerbetreibende, wie für alle Freunde stilvoller Schönheit, ans den Werken der besten Meister aller Zeiten und Völker. 31e Jahrgang.

Les grands Artistes, leur vie, leur oeuvre:

Emile Michel, „Paul Potter".

Etienne Bricon, „Prud'hon".

Henry Marcel, „Daumier".

André Michel, Histoire de l'Art. Tome III.

Bouchot, Musée du Cabinet des Estampes.

L. Maeterlinck, Le genre satirique dans la peinture flamende.

„Oud Holland". Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, enz., onder redactie van dr. A. Bredius en E. W. Moes, 25ste jaargang.

Les arts anciens de Flandre, sous la direction de Camille Tulpinck, Tome II.

Max Rooses, Correspondance de Rubens et documents épistolaires, concernant sa vie et ses oeuvres. Tome V.

L. F. Day, Alte und neue Alphabete.

Dr. C. Hofstedé de Groot, Verzeichnis der Werke der hervorragendsten Holländischen Maler des XVII Jahrhunderts.

Liebermann, Mappe, herausgegeben von Kunstwart.

R. van Bestelaer, Peter Breugel, l'ancien, son oeuvre et son temps, fascicule V.

Van Bissing Bruckmann, Denkmäler Aegyptischer Sculptur mit erläuternden texten. Lieferung VII.

C. R. C. Herckenrath, Fransch en Nederlandsch Woordenboek in één deel.

Servaas de Bruyn, Duitsch en Nederlandsch Woordenboek in één deel.

R. Dertel, Künstler Monographien LXXXIX. „Francesco de Goya".

C. Bayet, Les maîtres de l'art: „Giotto".

Max Sauerlandt, Griechische Bildwerke.

H. Kervijn de Lettenhove, La toison d'or, notes sur l'institution et l'histoire de l'ordre, depuis l'année 1429 jusqu'à l'année 1559.

Vitzthum, Die Pariser miniaturmalerei, von der Zeit des H. Ludwig bis zu Philipp von Valois.

H. J. de Groot, Vakonderwijs in het Buitenland, in verband met het vakonderwijs in Nederland.

Egen Hessling, La sculpture Belge contemporaine.

Henri Lechat, Phidias et la sculpture grecque, au Ve siècle.

Dr. Jos. Meder, Handzeichnungen alter Meister aus der Albertina und andere Sammlungen. Band XII.

Charles Diehl : Botticelli.

Rombout Verhulst, Beeldhouwer 1624—1698. Een overzicht zijner werken, door M. van Nolten.

Thieme Becker, Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler, von der Antike bis zur Gegenwart. Erster Band.

C. Gussow, Maltechnische Winke und Erfahrungen.

Franz Ferdinand Ertinger, Bildhauer, Reisebeschreibung durch Oesterreich und Deutschland.

Otto Heerth, Das Abendmahl des Leonardo da Vinci: Ein Beitrag zur Frage seiner künstlerischen Rekonstruktion.

M. von Boehn, Die Mode in neunzehnten Jahrhundert 1818—1842.

H. A. Schmid, Die Gemälde und Zeichnungen von Matthias Grünewald. Theil I.

Martin Oldenbourg, Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes, Abteilung III.

ED. CUYPERS, Het huis oud en nieuw, gewijd aan huisinrichting, bouw- en sierkunst, Jaargang 5.

F. SCHWARTZ, Die Kunst für alle, XXIII Jahrgang 1907.

Gazette des Beaux Arts, courier Européen de l'art et de la curiosité. Tome XXXVIII. 49e année.

H. P. BREMMER, Moderne kunstwerken, 5de jaargang, Afleveringen 6—11.

The Studio. An illustrated Magazine of fine and applied Art. Volume 42. 1907.

Les Arts, Revue mensuelle des Musées, collections, expositions. Année 1907.

Zeitschrift för Bildende Kunst, mit Kunstchronik und Kunstmarkt, 43e Jahrgang, 1907.

P. BUSCHMANN Jr. Onze kunst, geïllustreerd maandschrift voor beeldende kunst, 6e jaargang, 1907.

The Portfolio, Monographs on artistic subjects, with many illustrations.

Zeitschrift für Geschichte der Architektur Heft I.

K. SLUYTFRMAN, Oude binnenhuizen in Nederland, aflevering 1 en 2.

De Nederlandsche Spectator, 48ste jaargang, 1907.

BIJLAGE D.

De klassen waren in het laatste kwartaal van 1907 aldus samengesteld:

Eerste teekenklasse of dagteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel II.

Prof. DAKE: 8, waarvan 5 vrouwelijke leerlingen.

Tweede teekenklasse of dagteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel III.

Prof. DAKE: 2, waarvan 1 vrouwelijke leerling.

De beginselen der plastische ontleedkunde van den mensch.

Tabel I (1ste helft) en II.

Prof. DAKE: 34, waarvan 5 vrouwelijke leerlingen.

De gronden der proportieleer van den mensch.
(Systeem WIJNVELD.)

Tabel I (1ste helft) en II.

Prof. DERKINDEREN: 29 mannelijke leerlingen.
Prof. DAKE: 5 vrouwelijke leerlingen.

---

totaal 34, waarvan 5 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Leerlingen in het bezit van de akte M^1 wonen de lessen in de beginselen der plastische ontleedkunde van den mensch en die in de gronden der proportieleer bij.

De doorzichtkunde.

1ste afd. *De beginselen der projectieleer en der doorzichtkunde.*

Tabel II.

Prof. Dake: 10, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Geen der met October aangekomen leerlingen bleek in de doorzichtkunde genoeg gevorderd om deel te kunnen nemen aan de 2de afdeeling.

Eene vrouwelijke leerling, in het bezit van de akte M[1], was van het bijwonen der lessen in de doorzichtkunde vrijgesteld.

Eesrte teekenklasse of gezamenlijke avondteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel I en II.

October.	November.	December.
Prof. Dake.	Prof. Dupont.	Prof. van Hove.

Deze avondklasse telde 31, waarvan 4 vrouwelijke leerlingen.

Als ingeschreven tot het volle onderwijs 9, waarvan 4 vrouwelijke

„ „ uitsluitend voor deze klasse 22 mann.

Tweede teekenklasse of gezamenlijke avondteekenklasse naar levend model, naakt of gekleed.

Tabel I (2de helft) en III—IX.

October.	November.	December.
Prof. Dake.	Prof. Dupont.	Prof. van Hove.

Deze belangrijke avondklasse telde 47, waarvan 23 vrouwelijke.

Als ingeschr. tot het volle onderw. 30, waarvan 19 vr. leerl.

„ „ uitsluitend voor deze kl. 17, „ 4 „ „

Aanteekening. De mannelijke en de vrouwelijke leerlingen der klassen naar levend model werken steeds in afzonderlijke lokalen.

De plastische ontleedkunde met aanwending van levend model.

Tabel I (2de helft) en III—IX.

Prof. van der Waay: 47, waarvan 23 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Dit onderwijs werd volgens lesrooster op de 2de en 3de Maandagen der maand afzonderlijk gegeven aan mannelijke en vrouwelijke leerlingen in hetzelfde lokaal, doch op verschillende uren.

Schilderklassen.

Tabel IV en V.

Prof. VAN DER WAAY.

Kleine schilderklasse,	7,	waarvan	5	vrouwelijke	leerlingen
Groote „	14,	„	8	„	„
totaal	21,	„	13	„	„

Aanteekening. De mannelijke leerlingen der kleine en groote schilderklassen werkten gedurende het laatste kwartaal van 1907 wederom gezamenlijk in het ruimste der tot schilderklassen bestemde lokalen; de vrouwelijke leerlingen in twee kleine lokalen. Meerdere ruimte voor elk dezer klassen blijft zeer gewenscht.

Kennis der schilderverven.

Tabel IV en V.

College van prof. VAN DER WAAY: 21, waarvan 13 vrouwelijke leerlingen.

Compositie.

Tabel IV en IX.

Volgens lesrooster bij de maand, afwisselend, onder leiding van, en met opgaaf van onderwerp door de hoogleeraren DERKINDEREN, SIX, DAKE, VAN DER WAAY en DUPONT: 27, waarvan 16 vrouwelijke leerlingen.

Schilderstudie op logen.

Van October—December: 4, waarvan 2 vrouwelijke leerlingen.

Prof. DERKINDEREN en VAN DER WAAY.

Kleine Beeldhouwklasse.

Tabel VI.

Prof. VAN HOVE: 2, waarvan 1 vrouwelijke leerling.

Groote Beeldhouwklasse.

Tabel VII.

Prof. VAN HOVE: geen leerlingen.

Beeldhouwstudie op logen.

Prof. VAN HOVE: geen leerlingen.

Boetseeren naar ornamenten van verschillende stijlen (Stijl- en ornamentleer practisch.)

Tabel VI.

Prof. VAN HOVE: 2, waarvan 1 vrouwelijke leerling.

Het ontwerpen van ornamenten in verschillende stijlen (Stijl- en ornamentleer practisch.)

Tabel VII.

Prof. VAN HOVE: geen leerlingen.

Het boetseeren van ornamenten en fragmenten van het menschelijk lichaam, naar reliefmodellen.

Tabel VI.

Prof. VAN HOVE: 14, waarvan 8 vrouwelijke leerlingen.

De vergelijkende proportieleer van den mensch.

Tabel IV—VIII.

Prof. VAN HOVE: 7, waarvan 5 vrouwelijke leerlingen.

Voortgezette vergelijkende proportieleer van den mensch. (Leeftijd en Rassen.)

Tabel V—VIII.

Prof. VAN HOVE.

Dit college werd niet afzonderlijk gegeven: 1°. wegens gemis van geschikte modellen ter aanwijzing der rassen, en 2°. omdat op elke klasse, zoowel kinderen als lieden van verschillenden leeftijd poseerden.

Stijl- en ornamentleer (Kunsthistorisch en theoretisch).

Tabel VI.

Prof. Six: geen leerlingen.

Voortzetting van stijl- en ornamentleer (Kunsthistorisch en theoretisch).

Tabel VII.

Prof. Six: geen leerlingen.

Kunstvak graveeren en etsen (Afdeeling I).

Tabel VIII.

Prof. Dupont: 2, waarvan 1 vrouwelijke leerling.

Aanteekening. Deze twee leerlingen mochten hunne oefeningen met het graveerijzer voortzetten op de hem en haar afzonderlijk toegewezen loge, gedurende vijf dagen der week. Ook volgden zij de oefeningen in het etsen en het teekenen naar levend model der avondklasse.

Kunstvak graveeren en etsen (Afdeeling II).

Tabel IX.

Oefeningen in het etsen. Lessen toegankelijk voor leerlingen, bedoeld in artikel 29 *van het reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 31 *Juli* 1905 (Staatsblad n°. 247).

(Des Zaterdags van 9—12 en van 1—4 uur.)

Prof. Dupont: 16, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

De aesthetica.

Tabel II—IX.

Prof. Six: 41, waarvan 25 vrouwelijke leerlingen.

De kunstgeschiedenis (4de jaar).

Tabel II—IX.

Prof. Six: 41, waarvan 25 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Onder de cijfers voor de vakken aesthetica en kunstgeschiedenis zijn begrepen de twee vrouwelijke leerlingen uitsluitend tot deze theoretische lessen ingeschreven.

Beknopt overzicht der algemeene kunstgeschiedenis voor leerlingen van het eerste studiejaar.

Tabel II.

Prof. Six: 10, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Onder dit cijfer is begrepen een der vrouwelijke leerlingen uitsluitend voor deze theoretische les ingeschreven.

Toegang tot de Bibliotheek.

Tabel I—IX.

Prof. Six: 80, waarvan 29 vrouwelijke leerlingen.

Maandelijksch bezoek aan een Museum of Kunstverzameling.

October: Verhindering wegens ongesteldheid van een der hoogleeraren.

November: Prof. Six: *Medailles en antieke munten.* (1ste gedeelte.) Reproductiën in het bezit der Rijksacademie van Beeldende Kunsten.

December: Prof. Six. Idem als voren (2de gedeelte).

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 22 Mei 1908, n°. 120.

N°. 39.

VERSLAG *van de Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee te den Helder, aangaande den toestand van die inrichting gedurende het jaar 1907, met ééne bijlage.*

Utrecht / Helder, 28 April 1908.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Onder aanbieding van het jaarverslag van den directeur van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee als bijlage, heeft de Commissie van Toezicht over die inrichting de eer, ingevolge § III, art. 16, van het Reglement voor genoemd instituut, Uwer Excellentie hierbij haar verslag aan te bieden over den toestand van het Instituut en de werkzaamheden der Commissie gedurende het jaar 1907.

Zooals reeds aan het slot van haar vorig verslag werd vermeld, had de Commissie in den loop van dit verslagjaar een gevoelig verlies te betreuren door het overlijden van een harer leden, prof. dr. H. W. Bakhuis Roozeboom, wiens plaats sinds nog niet werd aangevuld.

Onze Commissie vond ook in het afgeloopen jaar alle reden tot lof over den ijver en de toewijding, waarmede directeur, assistenten en verder personeel hun taak vervulden, en het aandeel van Nederland in de internationale samenwerking tot onderzoek der zee belangrijk wisten te maken. Het aantal belangrijke publicaties, genoemd in het jaarverslag van den

directeur, legt omtrent hunne werkzaamheid in het belang zoowel van de wetenschap als van de visscherij een zeer gunstig getuigenis af.

De aanstelling van een klerk-rekenaar in het begin van het verslagjaar was zeer bevorderlijk voor de bewerking van het in die publicaties op te nemen uitgebreide statistisch materiaal.

Bij de bezoeken, welke in den loop van het jaar op verschillende tijdstippen door leden onzer Commissie aan het Instituut werden gebracht, bleken het instrumentarium en de verdere tot het onderzoekingsvaartuig en de laboratoria behoorende hulpmiddelen over het algemeen in goeden staat te verkeeren en goed te voldoen.

Ons medelid, prof. C. H. Wind, bracht herhaaldelijk een bezoek aan het Instituut, ten einde met den directeur en diens medewerkers overleg te plegen nopens de bewerking van de uitkomsten der stroommetingen op verschillende diepten in de Noordzee, verricht van boord zoowel van den *Wodan* als van het lichtschip *Noord-Hinder*. De bewerking van dit materiaal dat voor onze kennis van de Noordzee van groot belang is, doch dat door ruwheid en onbestendigheid van wind en zee vele hiaten vertoont en heterogeen van aard is, kost veel tijd en inspanning, daar het ook uit een wetenschappelijk oogpunt groote moeilijkheden oplevert. Dat deze konden worden overwonnen is, behalve aan de voorlichting en leiding van prof. Wind, ook te danken aan de medewerking, welke het zee-onderzoek bij voortduring van de zijde van Zijne Excellentie den Minister van Marine mag ondervinden, bestaande onder meer in de bestendiging van de detacheering van een zeeofficier bij het Rijksinstituut. Zonder deze medewerking, waarvan de Commissie van Toezicht niet mag nalaten hier nog eens het groot belang in het licht te stellen, zoude in de vervulling van sommige functiën, zoowel op het terrein zelf als bij de bewerking van een deel der oceanografische waarnemingen, waaronder de hiervorengenoemde, zeer bezwaarlijk zijn te voorzien.

Omtrent de zesde zitting van den Permanenten Internationalen Raad voor het Onderzoek der Zee, gehouden te Londen op 13 en 14 Juni 1907, terwijl de vergaderingen van de door dien Raad ingestelde Commissiën van 11—14 Juni plaats hadden, hadden de gedelegeerden van Nederland bij dien Raad

de eer Uwer Excellentie's ambtsvoorganger een uitvoerig verslag uit te brengen.

Op deze zitting bleek geen der aan het internationaal zeeonderzoek deelnemende Mogendheden in principe tegen voortzetting van het gemeenschappelijk onderzoek gekant te zijn, al werd ook van verschillende zijden de wensch naar wijziging of vereenvoudiging van het werkprogramma uitgesproken.

Op voorwaarde, dat de overige Mogendheden blijven deelnemen, verklaarden zich tot verdere medewerking bereid: Duitschland en Zweden voor den tijd van 3 jaren, dus tot Juli 1910; Denemarken voor den tijd van 2 jaren, dus tot Juli 1909, en zonder beperkende tijdsbepalingen: België, Noorwegen, Rusland en Finland.

Groot-Brittanië bleek bereid deel te nemen tot Juli 1908, maar wenschte verdere deelneming afhankelijk te stellen van het eindrapport over de werkzaamheden, uitgevoerd in de voorafgaande jaren van samenwerking.

De gedelegeerden van Nederland waren gemachtigd te verklaren, dat de Nederlandsche Regeering nog voor 1 jaar, dus tot Juli 1908 wenschte mede te werken, en dat hare beslissing omtrent verdere medewerking zou afhangen van de beslissing der overige Mogendheden omtrent voortzetting van het internationaal zee-onderzoek, van de kosten daaraan verbonden en van het werkprogramma na Juli 1908.

Hierin vonden de Nederlandsche gedelegeerden aanleiding tot een voorstel aan den Permanenten Internationalen Raad om op de vergadering te Londen een plan voor de voortzetting der werkzaamheden ook na Juli 1908 vast te stellen en daarbij in aanmerking te nemen de benoodigde geldmiddelen, de samenstelling van den Raad en van het Centrale Bureau, een en ander een leiddraad gevende voor de beslissingen der participeerende Mogendheden.

Dit leidde er toe, dat de vergadering zich vereenigde met het voorstel van het Centrale Bureau, dat het gemachtigd zoude worden de noodige voorbereidingen te treffen voor de voortzetting van het internationaal zee-onderzoek na 21 Juli 1908. Voor de behandeling hiervan wordt het Bureau uitgebreid met telkens een lid van die Mogendheden, die nog niet in het Bureau vertegenwoordigd waren.

Langs dien weg zullen gegevens verkregen worden, waar-

door die Mogendheden, die nog geene beslissing namen omtrent verdere deelneming, tot een besluit dienaangaande kunnen komen.

De Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee,

C. H. Wind, *l.-Voorzitter.*

G. F. Tydeman, *Secretaris.*

BIJLAGE.

Verslag omtrent den toestand van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee in 1907.

Aan de Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee.

§ 1. Personeel.
§ 2. Laboratoria.
§ 3. Onderzoekingsvaartuig.
§ 4. Werkzaamheden.
§ 5. Publicaties.

§ 1. *Personeel.* Voor het afgeloopen jaar vallen eenige veranderingen in het personeel te vermelden. De tweede biologische assistent, dr. J. J. Tesch, vroeg en verkreeg tegen 1 Augustus eervol ontslag en begaf zich naar Leiden, waar hij onder den wetenschappelijken staf van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie werd opgenomen. Het deed ons leed, den heer Tesch te zien heengaan. De betrekkelijk korten tijd, dien hij met ons samenwerkte, was voldoende om hem zoowel om zijne persoonlijke eigenschappen als om zijne zoölogische bekwaamheden hoogelijk te leeren waardeeren.

In zijne plaats werd de heer P. A. Dietz, phil. cand. te 's Gravenhage, met ingang van 1 October 1907 tot tweeden biologischen assistent benoemd.

Ook de heer A. F. H. Dalhuisen, luitenant ter zee der 2de klasse, sedert eind 1905 bij het Rijksinstituut gedetacheerd, moest ons in den loop van den zomer verlaten. In Augustus vertrok hij aan boord van een der booten der torpedoflottilje naar Oost-Indië. Ook de samenwerking met dien volijverigen, bekwamen zeeofficier zal ons steeds eene aangename herinnering blijven. In zijne plaats werd de luitenant ter zee der 1ste klasse G. van Hulstijn met ingang van 20 Juli 1907 bij het Rijksinstituut gedetacheerd.

Eindelijk werd, gelijk in het vorige jaarverslag reeds terloops werd medegedeeld, het personeel uitgebreid door de aanstelling van een klerk-rekenaar, waardoor tot dusverre op bevredigende wijze in eene lang gevoelde leemte is voorzien.

De ondergeteekende nam, als lid der bijzondere biologische commissie A. en B., deel aan de door het Bureau van den Internationalen Raad uitgeschreven commissievergaderingen te Londen op 11 en 13 Juni 1907 en woonde daar als gast ook de vergaderingen van dien Raad op 13 en 14 Juni bij.

De amanuensis en de bediende gaven reden tot tevredenheid.

Aangenaam is het mij hier nog te kunnen vermelden, dat voor den 1sten biologischen assistent, den oceanografischen assistent, den amanuensis en den bediende, door den toenmaligen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, een allessins verdiende verhooging hunner jaarwedde in uitzicht werd gesteld.

§ 2. *Laboratoria.* Omtrent den toestand der laboratoria valt over het afgeloopen jaar weinig mede te deelen. Zoowel het oceanografische als het biologische bleven aan de tot dusver gestelde eischen voldoen. Het eerstgenoemde werd aan de buitenzijde opnieuw geschilderd en gesilikaat.

Meer en meer doet zich intusschen de wenschelijkheid gevoelen om de biologische en oceanografische afdeeling van het Instituut onder één dak te brengen, hetgeen o. m. het verrichten van chemisch-physiologische onderzoekingen, waarbij uiteraard een regelmatige samenwerking van den chemicus en den bioloog noodzakelijk is, zeer zoude vergemakkelijken.

De inventaris werd uitgebreid o. m. met een nieuw groot en klein kornet, een nieuw groot larvennet naar Hjort, een windas met telrad ten gebruike bij stroommetingen, eene volledige installatie voor het meten van (elektrische) weerstanden, een nieuwe platina kroes, een optische bank voor mikrofotografie en verschillende kleinere laboratorium-apparaten, voor een groot deel door den amanuensis vervaardigd.

Voor het zich langzamerhand zeer uitbreidende archief en de kaartenverzameling werden kasten aangeschaft en tevens moest voor berging van het op de tochten verzamelde materiaal een nieuw rek worden getimmerd.

De bibliotheek onderging eenige uitbreiding door aankoop en ruil van publicaties.

§ 3. *Onderzoekingsvaartuig.* Ook met betrekking tot den *Wodan* valt dit keer weinig te vermelden en moge naar het vorige verslag verwezen worden.

In het geheel werden met dit vaartuig zeven tochten ondernomen, en wel:

1ste	termijnvaart	van	5	tot	11	Februari.
2de	„	„	10	„	18	Mei.
1ste	vischtocht	„	10	„	15	April.
2de	„	„	3	„	12	Juni.
3de	„	„	5	„	20	Juli.
4de	„	„	18	„	27	September.
5de	„	„	15	„	25	November.

Op beide termijnvaarten werden als gewoonlijk zooveel mogelijk ook visscherijwaarnemingen verricht, terwijl omgekeerd op de vischtochten, met name op de beide laatste, ook oceanografische waarnemingen werden gedaan. Het visscherijonderzoek op de Noordzee kon ook in het afgeloopen jaar worden aangevuld door talrijke observaties in de Zuiderzee, waarvoor, behalve van door de Regeering gehuurde vaartuigen, wederom van het te den Helder gestationneerde recherchevaartuig *Zeemeeuw* kon worden gebruik gemaakt.

§ 4. *Werkzaamheden.*

A. Van oceanografischen aard. — Op de termijnvaarten in Februari en Mei werden als gewoonlijk de vaste stations bezocht ten einde daar de periodieke waarnemingen over de gesteldheid van het zeewater in de daarvoor het meest geschikt geachte maanden te onderzoeken. Deze kwartaalwaarnemingen konden in Mei voorshands worden afgesloten, daar mag worden aangenomen, dat eene periode van vijf jaar voorloopig voldoende is om een inzicht te krijgen in de wisseling van den hydrografischen toestand met de jaargetijden in een betrekkelijk zoo homogeen gebied als de door ons voornamelijk onderzochte zuidelijke Noordzee.

Daarmede is natuurlijk niet gezegd, dat dergelijke waarnemingen in de toekomst niet meer noodzakelijk zouden zijn. Integendeel is het wenschelijk gebleken omtrent den hydrografischen toestand van de Noordzee meerdere gegevens te

verkrijgen dan de termijnvaartwaarnemingen alleen konden verschaffen, daar het voor tal van bijzondere, de visscherij rakende vraagstukken juist van beteekenis moet worden geacht, ook in de tusschen de termijnvaarten gelegen maanden gegevens omtrent den hydrografischen toestand te verkrijgen.

Op tweeërlei wijzen wordt nu getracht hierin te voorzien. Ten eerste, wat de kennis van de stroomingen in de Noordzee betreft, door zooveel mogelijk op de vischtochten stroommetingen op verschillende daarvoor het meest geschikte punten uit te voeren en de aldus verkregen gegevens aan te vullen door observaties, welke dagelijks aan boord van lichtschepen worden verricht. Ten tweede, wat de kennis van de temperatuur en het zoutgehalte van het zeewater betreft, door zoo talrijk mogelijke dagelijksche gegevens te verzamelen omtrent de temperatuur en het zoutgehalte van de oppervlakte. Deze gegevens bestaan tot dusverre uit waarnemingen welke ten dienste van het Instituut dagelijks, aan boord van drie verschillende lichtschepen (*Noordhinder, Haaks* en *Terschellingerbank*) en op reizen van verschillende Nederlandsche Stoombootreederijen, worden verricht, en, met tusschenpoozen, aan boord van Hr. Ms. *Zeehond* en ons onderzoekingsvaartuig *Wodan*. De met behulp van deze gegevens samengestelde tiendaagsche overzichten (dekaden-kaartjes) schijnen wel geschikt om de in den loop van een jaar achtereenvolgens optredende veranderingen in den hydrografischen toestand onzer zuidelijke Noordzee te leeren kennen.

Daar de bepaling van het zoutgehalte der zeer talrijke door bedoelde vaartuigen geschepte watermonsters door middel van chloortitraties in het oceanografisch laboratorium moet geschieden, en deze bepalingen een al te groot deel van den tijd en werkkracht van den oceanografischen assistent vorderden, moest naar een geschikte persoon worden uitgezien om hem daarbij behulpzaam te zijn.

Ik meen een zoodanige geschikte hulp gevonden te hebben in de persoon van mejuffrouw I. M. P. Klingen, apothekeres te den Helder, die ook reeds vroeger bij het scheikundig gedeelte van mij van Regeeringswege opgedragen onderzoekingen bij herhaling hulp verleende en thans geregeld in het oceanografisch laboratorium werkzaam is.

Het in het vorig jaarverslag reeds vermelde onderzoek over

stikstofverbindingen werd door dr. Ringer (in samenwerking met mej. Klingen) voltooid. De resultaten zullen het licht zien als eerste opstel in het nieuwe deel der Verhandelingen uit het Rijksinstituut. Voorts onderzocht dr. Ringer verschillende zeewatermonsters uit de omgeving van Spitsbergen, ten einde, in aansluiting aan vroegere onderzoekingen, na te gaan, of zich daarin ook smeltwater van ijs liet aantoonen, en berichtte daarover in het jaarboek 1906.

Door den luitenant ter zee van Hulstijn en dr. Ringer werden de in de eerste helft van 1907 aan boord van het lichtschip *Noordhinder* ingestelde dieptestroommetingen aan een grondige bewerking onderworpen, waarbij zij zich in de welwillende hulp en voorlichting van het lid Uwer Commissie, professor C. H. Wind, mochten verheugen. De uitkomsten dezer bewerking worden, met de resultaten der in September en November aan boord van den *Wodan* verrichte stroommetingen, in handen gesteld van dr. V. Walfrid Ekman van het Centrale Laboratorium in Kristiania, wien door den Internationalen Raad de bewerking van een samenvattend overzicht over hetgeen tot dusverre over de stroomingen in de Noordzee bekend is geworden, werd opgedragen.

Verder werd in het oceanografisch laboratorium een begin gemaakt met een onderzoek over de alkaliteit van het zeewater in verband met de verspreiding van bepaalde planktonorganismen in de Noordzee, en de bepaling van het vriespunt van het bloed bij verschillende zeevisschen, afkomstig uit water van verschillend zoutgehalte.

B. Van biologischen aard. — De werkzaamheden bestonden in hoofdzaak uit de voortzetting van de onderzoekingen der vorige jaren in verband met het Internationale Onderzoek der Zee. Daarenboven werd een aanvang gemaakt met een mij door den toenmaligen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel opgedragen onderzoek naar de verwoestingen door den paalworm aan zeevisschersvaartuigen aangebracht. Voorts kwam in het afgeloopen jaar een rapport over het mij als waarnemend wetenschappelijk adviseur in visscherijzaken opgedragen onderzoek over de visscherij op de Zuiderzee gereed, bij welks samenstelling ik door de aan het Rijksinstituut verbonden ambtenaren krachtig werd bijgestaan.

Het in gereedheid brengen van dit omvangrijke rapport heeft, ofschoon het met den grootst mogelijken spoed is geschied, vele maanden geduurd. Dientengevolge heeft de bewerking van het op de Noordzee-visscherij betrekking hebbende materiaal eenige vertraging moeten ondergaan.

Met betrekking tot dit laaste moge het volgende hier nog vermeld worden:

De vischtochten in April en Juni hadden ten doel, nadere gegevens te verkrijgen omtrent de voortplanting van de Tong (*Solea vulgaris*) in de nabijheid der Nederlandsche kust.

In Juli werd met den *Wodan* eene reis naar Lerwick op de Shetlandsche eilanden gemaakt, ten einde daar door onderzoek ter plaatse inlichtingen te verkrijgen over het eventueel voorkomen van paalwormen in houtwerk en schepen in deze 's zomers door visschersvaartuigen druk bezochte haven. Verder werden op dezen tocht bodemstadiën van Gadiden verzameld.

In September en November waren de tochten voor een goed deel gewijd aan de bovenvermelde stroommetingen en werden in de buurt van de Doggersbank een aantal schollen gemerkt en losgelaten.

Over de proefnemingen met gemerkte schollen in de jaren 1903—1905 verscheen een verslag van de hand van ondergeteekende in de Verhandelingen van het Rijksinstituut. Een verslag over dezelfde proeven in 1906 en 1907 werd voor de pers gereed gemaakt.

Voorts stelde ondergeteekende een rapport op over de vanwege het Rijksinstituut verrichte proeven met netten, welk rapport eveneens in de Verhandelingen het licht zag, en schreef, samen met dr. van Breemen, eene verhandeling over de verspreiding van de planktonische eiëren en larven der voornaamste zich in den winter voortplantende vischsoorten der zuidelijke Noordzee (kabeljauw, wijting, schol en haring), welke verhandeling thans ter perse is.

Eindelijk dient hier nog vermeld te worden, dat in het afgeloopen jaar ook de bewerking der in 1905 en 1906 ingekomen vangstatistieken van stoomtrawlers gereed kwam en wederom nieuwe journalen, door tusschenkomst van den directeur der Rijksvisschershaven te IJmuiden, bij ons inkwamen.

Aan den schipper J. Drijver te IJmuiden werd vanwege het Rijksinstituut een zeekijker ten geschenke gegeven, als blijk

van waardeering voor de verdienstelijke wijze, waarop door hem, als gezagvoerder aan boord van onderscheiden stoomtrawlers, aanteekening werd gehouden van de vangsten in de Noordzee.

§ 5. *Publicaties.* De navolgende publicaties van het Rijksinstituut zagen in 1907 het licht:

Publ. n⁰. 2. Jaarboek van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee, 1906, 113 bldz., 2 kaarten.

Inhoud:

Het onderzoek der zee in 1906, door H. C. Redeke.
Visscherijwaarnemingen met den *Wodan*.
Overzicht der uitkomsten van visscherijwaarnemingen met het s. s. *Wodan*. Tweede stuk: Analyse der vangsten met de ottertrawl in de jaren 1904 en 1905 (met twee kaartjes).
Bijdrage tot de fauna der Zuidelijke Noordzee. II. Plankton-Copepoden en -Cladoceren verzameld met den *Wodan* op de termijnvaarten November 1902—Mei 1907, door P. J. van Breemen
Onderzoek naar de samenstelling van zeewater in de nabijheid van Spitsbergen, door W. E. Ringer.

Publ. n⁰. 4. Verhandelingen uit het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee; Eerste deel I—II. (III—V verschenen reeds in 1906.)

Inhoud:

I. H. C. Redeke. Ueber einige Versuche mit Netzen.
II. —— Die holländischen Versuche mit gezeichneten Schollen: 1903—1904. (Mit 4 Tafeln.)

Voorts verschenen nog de volgende publicaties van de hand der ambtenaren van het Instituut:

Redeke, H. C. Rapport over onderzoekingen betreffende de visscherij in de Zuiderzee, ingesteld in de jaren 1905 en 1906. Uitgegeven door het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, 1907. Met 5 bijlagen, 38 platen en 2 groote kaarten.

— — Onderzoekingen omtrent de voortplanting en den groei van den kabeljauw en eenige zijner verwanten in de zuidelijke Noordzee. In „Mededeelingen over Visscherij" 1907.

— — Over rationeele exploitatie van vischwater. In idem.

— — (Samen met dr. W. E. Ringer.) Over de eigenschappen van het Zuiderzeewater, Zuiderzee-rapport 1907. Bijlage IV.

Breemen, P. J. van, De functie van de zijstreep bij visschen. In „Mededeelingen over visscherij" 1907.

— — Leeftijdsbepaling van den haring door middel van de schubben. In Idem.

— — Vrijlevende zoetwatercopepoden van Nederland. In Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging (2) X, 3, 1907.

— — (Samen met dr. H. C. Redeke.) Bijdrage tot de kennis van de flora en de fauna der Zuiderzee. Zuiderzee-rapport 1907. Bijlage V.

Ringer, W. E. Iets over de samenstelling van vischvleesch. In „Mededeelingen over Visscherij" 1907.

— — De bepaling van het zoutgehalte van het zeewater te den Helder, Lemmer, Urk en Marken. (Met een plaat.) In idem.

— — (Samen met dr. W. P. Jorissen.) Biographie van professor dr. H. W. Bakhuis Roozeboom. In „Mannen en Vrouwen van beteekenis", 1907.

— — (Samen met denzelfde.) De werking van kathodestralen op uraanoxyduuloxyde. In „Chemisch Weekblad", 1907.

Ringer, W. E. (Samen met denzelfde.) De phosphorescentie van Sidotblende. In idem.

——— (Samen met denzelfde.) De werking van kathodestralen op eenige stoffen. In idem.

Den Helder, 3 Maart 1908.

De Directeur van het
Rijksinstituut voor het onderzoek der zee,

H. C. Redeke.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Donderdag 11 Juni 1908, n°. 135.

N°. 40.

VERSLAG *van het vergelijkend examen voor de betrekking van surnumerair der registratie en domeinen, gehouden te 's Gravenhage 27 Februari 1908 en volgende dagen.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De Commissie, benoemd bij resolutie van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger dd. 18 November 1907, n°. 6, Regie., tot afneming van het vergelijkend examen van hen, die tot surnumerair der registratie en domeinen wenschen te worden benoemd, heeft de eer hierbij verslag te doen van hare werkzaamheden.

Het schriftelijk examen werd door alle adspiranten gelijktijdig afgelegd in den foyer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen; het mondeling examen, dat ook thans weder plaats had voor de geheele Commissie, in de door Uwe Excellentie aan Uw Departement daarvoor aangewezen commissiekamer.

Het aantal geëxamineerden bedroeg 24; niemand heeft zich vóór of tijdens het examen teruggetrokken.

Ten einde den voor het mondeling examen eerst opgeroepen adspirant eenigen rusttijd na het schriftelijk onderzoek te gunnen, werd het mondeling examen aangevangen op den vijfden dag na afloop van het schriftelijk.

Voor dit schriftelijk deel werden 7 vraagstukken ter oplossing voorgelegd, waarvan den eersten en tweeden dag telkens twee vraagstukken en den derden dag drie. Elken dag werd den adspiranten een werktijd gegeven van $7\frac{1}{2}$ uur.

Het is gebleken, dat de door de Commissie voor elk stuk vastgestelde werktijd, die door aanplakking in de zaal was bekend gemaakt, voldoende was.

De oplossingen werden onderteekend met het door elken adspirant bij den aanvang van het examen getrokken volgnummer, dat tot na de definitieve vaststelling van alle punten geheim bleef.

Tot haar leedwezen moet de Commissie constateeren, dat verschillende adspiranten den indruk gaven zich aan het examen te hebben onderworpen, meer in de hoop te zullen profiteeren van de gunstige kans, die het getal beschikbare plaatsen aanbood, dan omdat bij hunne leermeesters en bij hen redelijkerwijze de overtuiging kan hebben bestaan, dat zij de noodige kennis zich hadden eigen gemaakt.

Dat dit examen moest worden gehouden binnen het jaar na dat, hetwelk in 1907 plaats vond, heeft vermoedelijk ook niet gunstig gewerkt. Naar het oordeel der Commissie is eene tijdsruimte tusschen twee examens van nog geen twaalf maanden onvoldoende, óók omdat den recidivisten alsdan slechts ± 9 maanden overblijven om de hun ontbrekende bekwaamheden aan te vullen.

Aan beide omstandigheden meent de Commissie het grootendeels te moeten toeschrijven, dat verschillende adspiranten blijk gaven, noch voldoenden wetskennis te bezitten, noch de leerstof zóó verwerkt te hebben, als mocht worden verwacht. Speciaal bij het privaatrecht bleek meermalen van een gebrek aan kennis van beginselen en van eene onbedrevenheid in het trekken van conclusiën, welke — op zichzelf reeds te betreuren — zich bovendien deed gevoelen bij de toepassing der successie- en registratiewetten.

Nog kan de Commissie niet nalaten op het belang te wijzen, dat zij, die zich aan het examen onderwerpen, voldoende *practische* bedrevenheid bezitten. Waar deze ook thans niet altijd voldoende bleek, wijst dit eveneens op de wenschelijkheid om, zoo mogelijk, eenige meerdere tijdsruimte tusschen twee examens te laten.

Het is der Commissie echter aangenaam hieraan te mogen toevoegen, dat onder de adspiranten, die door haar voor eene benoeming tot surnumerair worden voorgedragen, er zijn, die blijk gaven van bijzondere bekwaamheid en geschiktheid.

In een afzonderlijk proces-verbaal heeft de Commissie de eer aan Uwe Excellentie haar gevoelen mede te deelen omtrent de bekwaamheid van elk der gëexamineerden.

's Gravenhage, den 25sten April 1908.

DUBOIS, *Voorzitter.*
SCHUT, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

No. 1. Successie.

Dr. Jan van Aken en Cornelia van Veen zijn in 1875 te Druten gehuwd in gemeenschap van vruchten en inkomsten. In het huwelijkscontract werd nog bepaald, dat de roerende goederen ten huwelijk aangebracht, gemeen zouden zijn.

De man die de geneeskundige praktijk uitoefende en tevens apotheker was, bracht aan:

1. contanten .... *f* 1000
2. meubelen 2000
3. veenlanden onder Oldelamer gelegen; staande huwelijk werd de vervening voortgezet en als opbrengst van verkochte turf ontvangen .... *f* 3000

waarmede eenige huishoudelijke schulden werden voldaan;

4. een huis te Druten, waarin de apotheek was gevestigd, welker inventaris eene waarde bezat van .... *f* 1500

Daar dr. van Aken te oud werd om zijne praktijk uit te oefenen, deed hij deze in 1900 over aan een collega en ontving daarvoor .... *f* 4000, welk bedrag in effecten werd belegd.

Tevens verkocht hij zijn huis te Druten en den inventaris der apotheek aan zijn opvolger, die daarvoor verschuldigd werd:

a. voor het huis .... *f* 5000
b. voor den inventaris der apotheek .... *f* 1000

Dit bedrag, te zamen ad f 6000, is aan den debiteur ter leen gelaten tegen 5 % 's jaars en alsnog verschuldigd.

De vrouw bracht aan: eene fabriekszaak, welke was gevestigd in een door haar vader, voor de exploitatie der fabriek, om niet in gebruik afgestaan gebouw. Bij den aanvang van het huwelijk had de handelsvoorraad eene waarde van .... *f* 3000
en de machineriën, los staande in de fabriek .... *f* 2000

Kort na het sluiten van het huwelijk werd de zaak geliquideerd.
De handelsvoorraad bracht op.. *f* 2500
en de machineriën 1000

De opbrengst strekte tot betaling van de staande huwelijk verschenen werkloonen van het personeel der fabriek, bedragende f 800; de rest vloeide in de gemeenschappelijke kas.

De man overleed 1 Juni 1907, na de volgende testamentaire beschikkingen te hebben gemaakt:

„Ik legateer aan mijne vrouw het vruchtgebruik mijner nalatenschap, onder verplichting een weekgeld van *f* 3 aan onze dienst-

bode Petronella Willemsen, gedurende het leven van deze uit te keeren, in te gaan bij mijn overlijden.

„Ik legateer aan Johannes Vermeer te Druten eene som van f 1000, binnen 6 maanden na mijn overlijden uit te keeren.

„Voorts benoem ik tot erfgenamen mijne naaste bloedverwanten, door hen te verdeelen op dezelfde wijze, alsof zij bij versterf tot mijne nalatenschap gerechtigd waren, onder de verplichting uit eigen middelen te betalen, zonder daarvoor eenige vergoeding te mogen terugvorderen: *a.* alle rechten van successie en overgang, welke op mijne nalatenschap zullen verschuldigd zijn; *b.* het legaat aan Johannes Vermeer voornoemd.

Bij het overlijden van den man zijn aanwezig:

1. contanten .... *f* 1000
2. meubelen .... *f* 2000
3. effecten .... *f* 17000

waaronder die door den man aangekocht met de som van *f* 4000 voor de practijk ontvangen, welke thans waard zijn *f* 1500;

4. de vaste goederen onder Oldelamer .... *f* 6000
5. de schuldvordering ten laste van den opvolger ... 6000

De huishoudelijke schulden bedroegen 15000

Nog wordt opgemerkt, dat de erflater in rekening-courant stond met zijnen kassier te Tiel, doch dat hij, met het doel zijn neef Jan van den Brink te bevoordeelen, op den 1sten Maart 1907 zijnen kassier verzocht heeft om het hem — als hoofd der huwelijksgemeenschap — toekomend saldo ad f 2000 (rentende 5 %), op naam van dien neef over te brengen en de betalingen aan dezen te doen. De overschrijving had plaats op den 2den Maart 1907 en bij den dood des erflaters stond slechts *f* 1000 als saldo op de rekening-courant vermeld; de rest was reeds aan den neef uitbetaald.

De erflater laat enkel bloedverwanten van vaderszijde na, n.l.:

a. een oom, Pieter van Aken;
b. een kind van eene tante, Jan van den Brink voornoemd;
c. een kleinkind van eene andere tante, Pieter Bos.

De oom verwerpt de nalatenschap. De legaten worden aangenomen.

Door het overlijden van dr. Jan van Aken, is het vruchtgebruik der nalatenschap van X, in 1890 te Druten overleden, overgegaan op de vrouw Cornelia van Veen, en zulks krachtens het testament van den insteller, die aan de vruchtgebruikster bij opvolging niet verwant was. De baten der nalatenschap van X. hebben eene waarde van .... *f* 40 000, ten tijde van het overlijden van den vruchtgebruiker dr. van Aken.

Bij den dood van den insteller bestond ten laste zijner nalatenschap eene schuld van .... ƒ 10 000, rentende 4 %, ten behoeve van Y, die in 1900 is overleden, tot eenig erfgenaam nalatende Z.; deze Z. was tevens eenig erfgenaam van X.

Wordt gevraagd:

1. eene *kort gemotiveerde* berekening van hetgeen ieder uit de nalatenschap van dr. van Aken ontvangt

2. eene berekening der successie- en overgangsrechten, overeenkomstig de voorschriften, doch met verwaarloozing der opcenten;

Er moet worden aangenomen, dat de successiememorie overeenkomstig de wet is opgemaakt. Op renten, huren en begrafeniskosten behoeft niet te worden gelet.

3. Eene uiteenzetting van hetgeen aan successierechten wordt schuldig geacht op de memorie van successie, ingevolge art. 15 der Successiewet ingediend.

Leeftijd van Cornelia van Veen 76 jaar en van Petronella Willemsen 71 jaar, ten tijde van het overlijden van dr. van Aken.

No. 2. Registratie.

Extract uit eene notarieele akte, luidende:

Heden den tienden Juli negentienhonderd zeven verschenen voor mij, Jan Pot, notaris ter standplaats Wageningen, in tegenwoordigheid van na te noemen getuigen:

1o. Meester X., advocaat, wonende te Leeuwarden, als — krachtens volmacht enz. — lasthebber van A., vroeger grondeigenaar op den Huize „de Beukenhorst" te Wageningen, thans beambte aan eene zuivelfabriek, wonende te Leeuwarden;

2o. B., bankier te Arnhem; en

3o. Y., kantoorbediende, wonende te Wageningen, als — krachtens volmacht, enz. — lasthebber van C., tuinman, wonende aldaar.

Comparant sub 1 verklaarde:

dat zijn lastgever A ten vorigen jare met B eene sedert telken drie maanden verlengde beleening ad f 6000 sloot, waarbij hij aan dezen tot dekking ter hand stelde tien obligatiën Portugal 1892, amortisabele schuld, elk ad frcs. 2500, numero's 2001 tot en met 2010, en waarvan de nommers 2005 en 2006 feitelijk be-

hoorden aan genoemden C. die deze stukken aan A., — bij wien hij toenmaals in dienst was — in bewaring gaf;

dat A. aan B tijdig kennis gegeven hebbende die beleening met 30 Mei jongstleden te willen beëindigen, op dien datum tegen betaling van het aan hoofdsom, renten en kosten door hem verschuldigde, de teruggave der gemelde nommers 2001 tot en met 2010 heeft verzocht, doch hij B. alleen bereid vond tot overgifte van tien obligatiën als voorschreven, *andere* nommers dragende;

dat A. met deze laatste stukken geen genoegen nam, omdat — waar hij met B. een pandcontract sloot — de stukken, welke hij hem ter hand stelde, zijn eigendom bleven en hij tegen aflossing zijner schuld *diezelfde* obligatiën wilde terugontvangen;

dat hij hierbij thans te meer belang heeft, omdat bij de in Juni laatstleden plaats gevonden hebbende uitloting, meergemelde nommers 2001 tot en met 2010 aangewezen werden om op 1 Augustus aanstaande tegen een koers van f 0.48 à pari te Amsterdam te worden afgelost;

en dat hij van deze uitloting zoowel voor zichzelf wil profiteeren, als verplicht is aan C daartoe gelegenheid te verschaffen door dezen zijne obligatiën nommers 2005 en 2006 terug te geven.

Comparant sub 2 verklaarde:

dat hij, de namens A. gerelateerde beleening overigens erkennende, het onnoodig acht er zich over uit te laten of de door dezen aan hem ter hand gestelde obligatiën al dan niet de nommers 2001 tot en met 2010 droegen, en alleen toegeeft, dat de stukken, die hij op 30 Mei laatstleden wilde restitueeren, *andere* waren dan de van A ontvangene;

en dat hij trouwens zich niet verplicht rekende tot restitutie *derzelfde* stukken, als waarop de beleening was gesloten, omdat volgens vaste handelsusance bij dergelijke overeenkomsten, na aflossing aan den geldnemer alleen eenzelfde aantal stukken van gelijken aard en grootte behoeft te worden teruggegeven; op de nommers van effecten als de onderwerpelijke daarbij dan ook nimmer acht wordt geslagen, en de tot dekking gegeven waarden altijd beschouwd worden als ter beschikking te zijn van den geldschieter.

Waar echter A en B het niet gewenscht oordeelen hun verschil van gevoelen omtrent den eigendom der door eerstgenoemde aan den laatste ter hand gestelde effecten in rechten te doen beslissen verklaren mr. X., in kwaliteit als voorzegd, en B. bij deze te zijn overeengekomen als volgt:

Ter vereffening van alle rechten en verplichtingen, welke uit de bovenomschreven beleening voortvloeien, restitueert X q.q. bij

het passeeren dezer aan B de geleende som ad f 6000 met renten en kosten, samen af f 100, waartegen deze:

1o. hem ter hand stelt de tien reeds op 30 Mei laatstleden aan A aangeboden niet uitgelote obligatiën der voorzegde leening, elk ad frcs. 2500;

2o. zich verbindt om aan C, sub 3 genoemd, levenslang uit te betalen:

a. de lijfrente van f 50 per jaar, welke A aan C levenslang moet uitkeeren ingevolge het op 4 Mei 1902 voor Notaris-redacteur gepasseerde testament zijner in dat jaar te Wageningen overleden moeder Z;

b. nog bovendien eene lijfrente van f 240 per jaar, welke zal moeten worden voldaan gelijktijdig met de sub *a* bedoelde.

Comparant Y, als lasthebber van C, verklaarde:

1o. kennis genomen te hebben, dat de uitbetaling der sub *a* hiervoren omschreven rente voortaan niet meer zal geschieden door A, maar in diens plaats door B, wordende A hierbij als schuldenaar dier rente ontslagen en B als zoodanig aangenomen;

2o. zich er mede te vereenigen, dat in voldoening der aanspraken, welke C ten laste van A heeft, wegens de beide door hem aan dezen in bewaring gegeven effecten, hij zal genieten de zooeven sub *b* omschreven rente, wordende A ter zake dier bewaargeving diensvolgens volledig gedechargeerd.

Partijen verklaren voor zooveel noodig, dat de contante waarde der sub *a* en *b* bedoelde renten respectievelijk bedraagt f 500 en f 2400.

Enz.

Vragen.

I. Kort gemotiveerd op te geven, of het tusschen A en B gesloten dusgenaamde „beleeningscontract", *zooals de inhoud daarvan door B volgens handelsusance juist wordt weergegeven*, al dan niet eene pandovereenkomst is? Zoo neen, welken aard heeft het dan wel?

II. Notaris Pot biedt de akte — waarvan extract hiervoren staat — op Vrijdag 19 Juli 1907 ten kantore Wageningen ter registratie aan, onder mededeeling, dat z. i. daarop f 1,20 verschuldigd is, omdat:

1o. Zij, als bevattende dading tusschen A en B, benevens tusschen A en C, declaratief is;

2o. Zóó de fiscus alleen in de overeenkomst tusschen A en B eene dading mocht willen zien en niet in die tusschen A en C, de door laatstgenoemden gemaakte stipulatiën in elk geval zoo-

zeer zijn samengeweven met die, tot stand gekomen tusschen de eerstgemelden, dat zij niet afzonderlijk belastbaar zijn.

De adspirant gelieve zich voor te stellen, dat hij Ontvanger is te Wageningen en — kort gemotiveerd — op te geven:

a. in hoever de akte al dan niet dading bevat tusschen A en B, benevens tusschen A en C?

b. welke registratierechten z. i. op de akten verschuldigd zijn?

N.B. De obligatiën Portugal 1892, amortisabele schuld, komen voor op de successieprijscourant en wel:

op die van Maandag 8 Juli 1907 ad 60 % en op die van Maandag 15 Juli 1907 ad 62 %; beide op 19 Juli 1907 ten kantore aanwezig.

III. Op 7 November 1907 wordt te Wageningen eene onderhandsche akte ter registratie aangeboden, waarvan extract hier vogt:

„De ondergeteekenden: 1o. B, bankier, wonende te Arnhem, en 2o. C, tuinman, wonende te Wageningen,
verklaren te zijn overeengekomen als volgt:

Tegen afstanddoening der lijfrente ad f 240 per jaar, door B aan C verschuldigd ingevolge akte op 10 Juli ll. voor notaris Pot te Wageningen gepasseerd, draagt ondergeteekende sub 1 aan dien sub 2 over: den ondergrond van een perceel kadastraal bekend als gemeente Wageningen, sectie A, no. 50, opgaande boomen, groot 3 H.A., door B aangekocht bij de veiling van het buitengoed „de Beukenhorst", blijkens procesverbaal op 1 Januari jl. door genoemden Notaris Pot opgemaakt, overgeschreven ten hypotheekkantore te Arnhem den 20sten dier maand, dl. 767, no. 12.

Enz.

Ter berekening der registratierechten verklaren partijen voor zooveel noodig:

1o. dat de contante waarde der gemelde lijfrente bedraagt f 2400, op welk bedrag zij dan ook de koopsom stellen;

en 2o. dat bij voorzegde veiling wegens den aankoop door B over een gelijk bedrag van f 2400 recht ad 2 % is geheven zijnde het perceel door den toenmaligen verkooper A in 1902 bij successie verkregen.

Alle kosten en rechten dezer akte komen voor rekening van den ondergeteekende B.

Goedgekeurd te Arnhem den eersten Augustus 1900 zeven".

(Volgen de onderteekeningen.)

Voor de registratie dezer akte wordt door den aanbieder, Notaris Pot, betaald: voor enkel recht $\frac{1}{4}$ % over f 2400 = f 6 en voor dubbel recht (ingevolge art. 1 wet 16 Juni 1832, *Staatsblad* n°. 29) gelijk bedrag van f 6.

Eene week later ontdekt de Ontvanger, dat de opgaande boomen op den verkochten ondergrond staande, bij op 28 Mei 1907 door genoemden Notaris ter plaatse gehouden veiling, zijn toegewezen aan C, onder gehoudenheid ze te rooien tusschen 1 en 15 December 1907. Voor die toewijzing is geheven $1\frac{1}{2}$ % over f 1200 = f 18.

De Ontvanger twijfelt nu, of — in verband met de artt. 20 en 21 der wet van 31 Mei 1824 (*Staatsblad* n°. 36) j°. art. 6 en 7 der wet van 1832 — hij wel had kunnen volstaan met op voorschreven onderhandsche akte recht van $\frac{1}{4}$ % te heffen, en of dit niet 2 % had moeten wezen? Hierover met Notaris Pot sprekende, meent deze, dat de wet blijkbaar den verkrijger hetzelfde recht voor de boomen wil doen betalen als voor den ondergrond, en dat op de toewijzing der boomen dus zal dienen te worden teruggegeven wat meer is geheven dan $\frac{1}{4}$ % over f 1200.

De adspirant gelieve — kort gemotiveerd — op te geven:

a. of er z. i. bijvordering dan wel teruggave, of geen van beide, moet plaats hebben van recht en c. q. dubbel recht van registratie?

b. Aannemende, dat bijvordering dan wel teruggave moet geschieden, van- of aan wien dit alsdan zoude dienen te gebeuren?

N.B. Er mag aangenomen worden, dat bij de gemelde veilingen geen onraadspenningen zijn bedongen.

N°. 3. **Privaatrecht.**

I.

a. Jansen laat twee huizen naast elkander bouwen, in het eene waarvan hij een sigarenwinkel vestigt. Als na eenige jaren de zaak goed beklant is, verkoopt hij den winkel aan Pieterse, doch vestigt zeer kort daarop in het andere perceel een nieuwe sigarenzaak.

De adspirant geve een met redenen omkleed betoog, welk recht Pietersen tegen Jansen kan doen gelden.

b. Pietersen laat eenigen tijd later zijn winkel geheel verbouwen, verzuimt daarbij den gemeenen muur van Jansen's woning te schragen, als gevolg waarvan Jansen's huis instort.

Met welke overwegingen zal nu Jansen te rade gaan bij de beoordeeling van de vraag, welk recht hij tegen Pietersen kan doen gelden?

II.

a. Jansen cedeert bij onderhandsche akte op 1 Januari eene vordering op A aan Pietersen. 3 Januari cedeert hij evenzoo dezelfde vordering aan Gerritsen. Deze laat de cessie 5 Januari aan A beteekenen, terwijl Pietersen zulks eerst 8 Januari doet.

Heeft Pietersen eene vordering op A, wanneer deze nog niet aan Gerritsen betaald heeft?

Wat is hier vóór te zeggen; wat er tegen?

Hoe, indien hij reeds aan Gerritsen betaald had?

b. Jansen te Amsterdam doet een schriftelijke offerte aan Pietersen te Rotterdam, strekkende tot verkoop van een huis.

Pietersen bewilligt terstond na ontvangst; na afzending, doch vóór ontvangst dezer bewilliging, verkoopt Jansen het huis tegen een voordeeliger prijs aan Gerritsen, aan wien hij het overeenkomstig de bepaling van art. 671 B. W. levert.

Is tusschen Jansen en Pietersen eene overeenkomst tot stand gekomen.

Aangenomen dat dit zoo is, heeft dan Pietersen een actie tegen Gerritsen?

Geef eenige voorbeelden uit de wet van het tegenovergestelde van het beginsel, dat gij hierbij zult ontwikkelen.

III.

a. Jansen en Pietersen, beiden te Groningen woonachtig, ontmoeten elkander in den trein. Eerstgenoemde, hondenkoopman, verkoopt daarbij een vijftal zijner honden aan Pietersen.

Daar deze nog geen ruimte heeft om ze te bergen, komen zij overeen, dat hem eerst den 1sten Januari de honden zullen worden geleverd, en dat Jansen ze tot dien datum zal bewaren.

Is Jansen houder of bezitter van deze honden?

b. Intusschen verplaatst Jansen zijn zaak naar Amsterdam, alwaar hij den 29sten December een brief van Pietersen ontvangt, waarin deze mededeelt, de honden niet in ontvangst te willen nemen.

Welke vordering kan Jansen tegen Pietersen instellen?

Waarop zou Pietersen, om de volledige toewijzing dezer vordering te voorkomen, zich kunnen beroepen?

IV.

a. Welke zijn de punten van overeenkomst en verschil tusschen het voorrecht van den Commissionnair, genoemd in art. 80 W. v. K. en de in het B. W. genoemde voorrechten?

b. Welke zijn de punten van overeenkomst en verschil tusschen het voorrecht van den Commissionnair en pand?

Welke is hooger in rang?

c. Welk rechtskarakter kent gij het recht van den Commissionnair, genoemd in art. 81 W. v. K., toe?

Geef eenige analoge gevallen uit de wet.

N°. 4. Successie.

Johanna Kluizenaar, overleden te Tiel den 1sten Augustus 1907, maakte de volgende beschikkingen bij haar testament in Juni 1907 opgemaakt:

„Ik legateer aan mijne nicht Anna Kluizenaar, de goederen mij toebedeeld uit de nalatenschap van Cornelis van Bakel bij scheiding in Mei 1907 opgemaakt, onder de verplichting de daarbij te mijnen laste gebrachte schulden te dragen.

„Ik legateer aan Pieter van der Meer, te Tiel, het recht gedurende zijn leven kosteloos in het door mij in vruchtgebruik bezeten huis te Tiel, kadastraal bekend als sectie A, nommer 17, te wonen.

„Voorts benoem ik tot erfgenamen mijner geheele nalatenschap mijne moeder Catharina van Velsen en mijne neven Willem en Karel Verdonk. Mocht echter door mijne beschikkingen het wettelijk erfdeel, mijne moeder in mijne nalatenschap toekomende, worden verkort, dan zal haar het wettelijk erfdeel worden uitgekeerd en zullen de andere ingestelde erfgenamen belast zijn met de uitkeering der legaten."

De erflaatster liet tot bloedverwanten na:

1. hare moeder Catharina van Velsen, te Groningen;
2. Anna Kluizenaar, kind van een vooroverleden broeder;
3. Willem en Karel Verdonk, kinderen van eene vooroverledene zuster;
4. Karel Kool, kind van eene andere vooroverledene zuster.

De onder 2, 3 en 4 genoemden zijn te Tiel woonachtig.

Bij huwelijkscontract in 1900, vóór het aangaan van haar huwelijk met Jan van der Kolk opgemaakt, werd de gemeenschap van winst en verlies bedongen en tevens maakten de aanstaande echtgenooten elkander een vierde deel:

a. in het aandeel door hen na te laten in de roerende goederen der huwelijksgemeenschap;

b. in de onroerende goederen behoorende tot hun bijzonder vermogen op den dag van hun overlijden.

Ten tijde van de ontbinding der huwelijksgemeenschap door den dood van Johanna Kluizenaar behoorden daartoe:

meubelen en contanten	*f* 2000
effecten	8000
De huishoudelijke schulden bedroegen	2000

Tot het bijzondere vermogen der erflaatster behoorden ten tijde van haar overlijden:

a. eene boerenhofstede, gelegen te Wamel, kadastraal bekend in sectie B, nommers 90 tot en met 104, waard .... *f* 16 000

b. het vruchtgebruik van een huis te Tiel, sectie A nommer 17, door de erflaatster verkregen ten gevolge van aankoop in 1898 van Jan Fermijne te Tiel, wien het vruchtgebruik was gelegateerd door X, in 1897 overleden. De volle eigendom is waard 20 000

In Mei 1907 werd de nalatenschap van den oom Cornelis van Bakel gescheiden tusschen de erflaatster en Anna Kluizenaar voornoemd, ieder gerechtigd tot de helft der nalatenschap. Bij de verdeeling bestond de nalatenschap uit:

huizen en erven te Hilversum gelegen, kadastraal aldaar bekend in sectie F, nummers 64, 67 en 68; ten tijde der scheiding waard	*f* 50 000	
effecten, waard als voren	40 000	
meubelen en contanten	6 000	
te zamen	*f* 96 000	
belast met schulden	8 000	
blijft alzoo	*f* 88 000	

Aan de erflaatster werden toebedeeld en behooren alsnog tot hare nalatenschap:

c. de huizen onder Hilversum	*f* 50 000	
onder de verplichting de schulden te voldoen (thans nog onbetaald)........................	8 000	
		42 000

Tevens werd haar, ter voldoening van het overig haar toekomend deel toebedeeld, het vruchtgebruik van een gedeelte der effecten, ten tijde der scheiding waard in eigendom .... *f* 10 000
doch thans waard 12 000

Aan Anna Kluizenaar werd de rest van de baten toebedeeld.

De baten hebben dezelfde waarde als ten tijde der scheiding, behalve de effecten die thans waard zijn *f* 48 000.

Te zamen .... *f* 78 000

Wordt gevraagd:

1. Eene *kort gemotiveerde* berekening van hetgeen door een ieder uit de nalatenschap wordt geërfd of verkregen. Daarbij aan te nemen dat een elk vordert waarop hij recht heeft.

Op begrafeniskosten, huren en renten behoeft niet gelet te worden.

2. Eene berekening der rechten van successie en overgang zonder opcenten, die door elk der erfgenamen en legatarissen zijn verschuldigd, indien de successiememorie geheel in den vorm, overeenkomstig de bestaande gegevens wordt ingediend, met overlegging van de noodige geboorte-extracten.

3. Opgave van de boekingen die de ontvanger naar aanleiding van de indiening der successie-memorie zal moeten doen, en van hetgeen de ontvanger volgens de voorschriften verder zal moeten verrichten.

Zoo noodig worden voor de berekening de leeftijden ten dage van het overlijden der erflaatster van de volgende personen vermeld:

Jan Fermijne 46 jaar.
Pieter van der Meer 56 jaar.
Jan van der Kolk 51 jaar.
Catharina van Velsen 49 jaar.
Willem en Karel Verdonk, beiden beneden den 20-jarigen leeftijd.

N°. 5. **Domeinen.**

De Staat der Nederlanden verkocht en droeg in eigendom over, op rechtsgeldige wijze:

A. Bij akte, aan het betrokken hypotheekkantoor Gorinchem overgeschreven 6 November 1856,

drie perceelen hooiland, gelegen aan de rivier de Merwede in de gemeente Hardinxveld, met uitdrukkelijke bepaling, dat het recht op den aanwas ten behoeve van den Staat werd voorbehouden, te weten:

Sectie A n°. 300 aan A,
„ „ „ 301 „ B en
„ „ „ 302 „ C.
welke perceelen door de koopers werden in bezit genomen 1 Januari 1857.

(Bij akte overgeschreven 1 Januari 1865, werd door B zijn perceel A n°. 301 rechtsgeldig verkocht en in eigendom overgedragen aan H., die het dadelijk in bezit nam.)

B. Bij akte, aan het betrokken hypotheekkantoor Gorinchem overgeschreven 31 December 1883,

eenige perceelen hooiland in de gemeente Hardinxveld, onder voorbehoud van grondrenten van ½ cent vrij geld per centiare, verschijnende telken jare 31 December, onder andere:

aan D, Sectie A, n°. 310, groot 60 are, met voorbehoud eener grondrente alzoo van *f* 30;

aan E Sectie A, n°. 311, groot 50 are, met voorbehoud eener grondrente alzoo van *f* 25;

aan F, Sectie A, n°. 312, groot 60 are, met voorbehoud eener grondrente alzoo van *f* 30;

aan G. Sectie A, n°. 313, groot 50 are, met voorbehoud eener grondrente alzoo van *f* 25.

De koopers traden in het bezit 1 Januari 1884.

Zij bleven in het bezit, behalve G, die zijn perceel A n°. 313, bij op 1 Januari 1895 overgeschreven akte, rechtsgeldig verkocht en in eigendom overdroeg aan I.

De grondrenten op den domeinlegger geboekt resp. onder artt. 1, 2 en 3, werden regelmatig door D, E en F betaald; de rente onder art. 4 geboekt, door G echter slechts over de jaren tot en met 1893, waarna deze onbetaald bleef.

In 1896 terwijl de perceelen Hardinxveld A 300, 301, 302, 310, 311, 312 en 313 in eigendom en bezit zijn, respectievelijk van A H. C. D. E, F en I, wordt de streek door watervloeden, waardoor de Merwede overstroomt, zoodanig geteisterd, dat, toen in 1896 de waterstand weder normaal geworden is,

blijkt:

1°. dat het perceel A 300 geheel verzwolgen is en deel uitmaakt van de bedding der rivier, die zich te dier plaatse verbreed heeft tot het landwaarts aangrenzende ook aan A toebehoorende perceel Hardinxveld, sectie A, n°. 299;

2°. dat het perceel A 301 voor een deel (een rivierwaartsche strook) hetzelfde lot heeft ondergaan, zoodat aldaar het behouden gebleven deel aan den oever grenst;

3°. dat het perceel A 302 met een strook van de beide landwaarts daaraan grenzende perceelen Sectie A, nos. 297 en 298, hetzelfde lot heeft ondergaan, zoodat te dier plaatse het behouden geblevene der perceelen A nos. 297 en 298 als oeverland aan de rivier grenst;

De perceelen A nos. 297 en 298 behooren respectievelijk in eigendom: aan den Staat (Gewone Domeinen, Financiën) en aan een derde K;

4°. dat het perceel A 310 geheel verzwolgen is en deel uitmaakt van de bedding der zich ter plaatse verbreed hebbende rivier de Merwede;

5°. dat het perceel A 311 voor een rivierwaartsche strook groot 20 are hetzelfde lot heeft ondergaan, zijnde het overgebleven deel thans oeverland, d. i. land grenzende aan den oever der rivier de Merwede;

6°. dat het perceel A 312 geheel en voor goed door het water is bedekt geworden doch evenals vóór den watervloed, van de rivier is gescheiden door hooger gelegen oeverlanden; en

7°. dat van het perceel A 313 een daarop gestaan hebbende schuur is weggeslagen geworden doch het maaiveld weer geheel droog geloopen is en het perceel evenals vroeger grenst aan den Merwedeoever.

Wordt gevraagd:

I. Wie zijn na Maart 1896 de eigenaren (voor elk perceel afzonderlijk op te geven):

a. van de perceelen A nos. 300, 301 en 302;
b. ,, ,, ,, ,, ,, 310, 311, 312 en 313.

II. Wat heeft de betrokken Ontvanger te doen, als December 1896 te zijnen kantore inkomt een staat n°. 75, grondbelasting en kadaster, met betrekking tot de volgende daarop voorkomende posten ter zake der overstrooming:

a. (Volgn°. 1), volgens welke de perceelen A nos. 297, 298 en 302, tengevolge meting zijn vernummerd tot Sectie A, nos.:
317, water, gesteld ten name van den Staat (Gewone Domeinen, Financiën);
318, hooiland, gesteld ten name als voor;
319, id. ,, ,, ,, van K.

b. (Volgn°. 3), volgens welke het perceel A n°. 312, hooiland, is geworden A n°. 312, water, en gesteld is ten name van den Staat (Gewone Domeinen, Financiën).

III. Wat heeft de Ontvanger te doen, als Februari 1897 een aanslagbiljet in de grondbelasting betrekkelijk het perceel A n°. 312 ten laste van den Staat door hem ontvangen wordt.

IV. Welke wijzigingen behoort de L. I. G^a. te ondergaan.

Door den Staat worden in 1897 aan het overgebleven gedeelte van het perceel Sectie A n°. 311, grenzende aan den rivieroever, twee dwarskribben aangelegd, nadat E als eigenaar eene verklaring heeft afgegeven, dat hij niet bereid is die werken, noodig geoordeeld „voor het verkrijgen of bevorderen van aanwassen of het secureren van inscharende oevers voor de goede gesteldheid der rivier", voor zijne rekening aan te leggen.

Ten gevolge van dezen aanleg ontstaat aanwas aan de oeverperceelen Sectie A nos. 299, 301 ged., 318 (oud 297 ged.), 319 (oud 298 ged.), 311 ged. en 313.

Wordt gevraagd:

V. Aan wie of aan wien behoort deze aanwas in eigendom:

a. Met aanneming der jurisprudentie van den Hoogen Raad, dat de regeling van art. 9 der Publicatie van 24 Februari 1806 zich niet uitstrekt tot eigenaren, met wie de Staat omtrent den aanleg der werken niet in betrekking getreden is.

N.B. Hierbij te doen blijken van overweging der vraag omtrent den invloed in deze, van de laatste jurisprudentie van den Hoogen Raad betrekkelijk de uitdrukking „**bedongen** *te hebben*" in art. 1354 B. W.

b. Volgens de opvatting van het Bestuur der Domeinen.

De grondrente geboekt op L. I. G^a. art. 4 (zie sub B hiervoor, het slot) wordt over de jaren 1894, 1895 en 1896 niet betaald.

In Maart 1897 gaat de Staat tot vervolging over.

Wordt gevraagd:

VI. *a.* Tegen wien moet de vordering gericht worden.

b. Omschrijf het object van executie.

c. Omschrijf de wijze waarop de invordering geschiedt.

Alle antwoorden kort te motiveeren.

N°. 6. Zegel en Registratie.

A en B richten bij onderhandsche akte van den 1sten Januari 1897 op eene vennootschap onder de firma A en Co., tot het exploiteeren eener linnenweverij te S. Omtrent den duur wordt niets bepaald.

Er wordt ingebracht:

1°. door A:

a. de onverdeelde helft in een fabrieksgebouw en erf met vaste en losse machinerieën door hem en B. gezamenlijk aangekocht bij notarieele akte van den 5den December 1896, behoorlijk geregistreerd en overgeschreven;

b. het genot van een kantoorgebouw te S, waarvoor hem jaarlijks een bedrag van f 600 zal worden uitbetaald, onverschillig welke resultaten de zaak zal opleveren.

2°. door B:

a. de wederhelft der goederen hiervoor sub 1 *a* vermeld;

b. diverse roerende lichamelijke zaken (handelsvoorraad enz.), waartegenover B bedingt, dat door de vennootschap en op hare kosten eene afscheiding zal worden gemaakt (art. 678 B. W.) tusschen voormeld fabrieksgebouw en erf en het daarnaast gelegen aan B toebehoorend huis, erf en tuin. (De kosten dezer afscheiding zullen bedragen f 400);

c. zijne nijverheid.

De winst en het verlies, waarvan elk jaar het bedrag op overeengekomen wijze zal worden geconstateerd, zullen worden genoten en gedragen door A voor $\frac{1}{4}$, door B voor $\frac{3}{4}$.

In het kapitaal der vennootschap zullen de firmanten elk voor de helft gerechtigd zijn.

De akte is geschreven op een formaatzegel van f 0,15 in hoofdsom.

Den 17den Januari 1908 wordt ten kantore der registratie en domeinen te S ter registratie aangeboden eene notarieele akte van den 16den dier maand, waarbij onder overlegging van voormelde onderhandsche akte wordt geconstateerd, dat A op 5 September 1907 is overleden, tot eenig erfgenaam bij versterf nalatende C, en wordt overgegaan tot scheiding van de baten der dientengevolge ontbonden vennootschap. Deze bestaan uit onroerende en roerende lichamelijke zaken, schuldvorderingen en contanten, alles op de wettelijke manier omschreven en geschat op f 40 000. Alle baten worden toebedeeld aan B, die wegens overbedeeling aan C in contanten zal uitkeeren f 20 000.

Wordt gevraagd:

1°. gemotiveerd op te geven welke zegel- en registratierechten en boeten bij de aanbieding ter registratie der akten op 17 Januari 1908 van den notaris kunnen worden gevorderd;

2°. proces-verbaal op te maken wegens overtreding der zegelwet.

N°. 7. Hypotheken en Kadaster.

Bij proces-verbaal, den 1sten Juni 1907 opgemaakt door notaris X te Y, worden ten verzoeke en in tegenwoordigheid van:

1°. Arend Jansen, koopman;

2°. Bernard Jansen, arts;

3°. Cornelia Jansen, zonder beroep, bijgestaan door haren echtgenoot Willem de Groot, fabrikant, allen wonende te Stratum, in het openbaar geveild en toegewezen:

A. krachtens bevel der arrondissements-rechtbank te 's Hertogenbosch van 2 April 1907:

1°. een huis en erf te Stratum, bij het kadaster dier gemeente bekend in sectie A, onder n°. 224, groot 4 aren 85 centiaren, waaromtrent wordt vermeld, dat ten behoeve van dit perceel eene door verjaring verkregen erfdienstbaarheid van uitzicht bestaat ten laste van het daaraan grenzend perceel tuin, toebehoorende aan Jan Pieters, landbouwer te Stratum (welk perceel tuin niet nader kadastraal is aangeduid);

2°. een perceel bouwland te Geldrop, bij het kadaster dier gemeente bekend in sectie B, onder n°. 375, groot 85 aren;

B. eene hypothecaire schuldvordering ten laste van Peter Gerritsen, landbouwer te Geldrop, groot f 1600, rentende 4 % per jaar, krachtens akte 1 September 1905 voor voornoemden notaris verleden, ingeschreven ten hypotheekkantore te E. den 2den September 1905, in deel 78, n°. 121. (De goederen, waarop de inschrijving drukt, zijn niet kadastraal aangeduid);

C. Diverse roerende lichamelijke zaken.

Alle voormelde goederen zijn geërfd uit de nalatenschap van Karel Jansen, die, zonder legitimarissen na te laten, den 2den Januari 1907 te Stratum is overleden, na bij testament tot zijne erfgenamen te hebben benoemd zijne broeders en zuster Arend, Bernard en Cornelia, allen voornoemd, met bepaling, dat hetgeen door laatstgemelde dientengevolge zal worden verkregen, niet zal vallen in eenige huwelijksgemeenschap, waarin zij mocht gehuwd zijn of huwen. (N.B. Cornelia Jansen is 16 Maart 1907 getrouwd met Willem de Groot, zonder huwelijksvoorwaarden te maken).

Er wordt toegewezen:

a. het vast goed sub A. 1°. aan den verzoeker Arend Jansen voormeld;

b. het vast goed sub A, 2°., aan de verzoekster Cornelia Jansen voormeld;

c. de schuldvordering sub B aan Johan Koning, kassier te Eindhoven.

Partijen geven in de akte toestemming tot overschrijving bij uittreksel.

Een dergelijk uittreksel, bevattende de toewijzing der zaken sub A en B, wordt 4 Augustus 1907 ten hypotheekkantore te E (waaronder de gemeenten Geldrop en Stratum ressorteeren) ter overschrijving aangeboden. Daarbij wordt den bewaarder mondeling verzocht den verkoop der hypothecaire schuldvordering in het register, naast de inschrijving deel 78 n°. 121, aan te teekenen.

Gemotiveerd op te geven:

1°. Is bovenbedoelde toewijzing volgens burgerlijk en fiscaal recht aan de overschrijving onderworpen?

2°. Kan geëischt worden, dat de bewaarder voldoet aan het mondeling verzoek om den verkoop der hypothecaire schuldvordering naast de inschrijving aan te teekenen?

3°. Welk nut heeft deze aanteekening?

4°. Is de toestemming tot extractsgewijze overschrijving op geldige wijze gegeven; zoo neen, hoe had dit moeten geschieden?

5°. Welke bewerkingen worden door de voorschriften omtrent de hypothecaire boekhouding geëischt naar aanleiding van de indiening van voormeld uittreksel?

6°. Zijn, met het oog op de bestaande wettelijke voorschriften ten aanzien der vermelding van kadastrale kenmerken, ook overtredingen te constateeren, en zoo ja, welke?

7°. Hoe moet de kadastrale tenaamstelling der verkochte onroerende goederen geschieden.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zaterdag 13 Juni 1908, n°. 137.

N°. 41.

UITSLAG *van de in* 1908 *gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes.*

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Nuttige handwerken.				
Breda	294	1	62	231
's Gravenhage . .	631	—	155	476
Utrecht	400	—	93	307
Zwolle.	377	7	116	254
Totaal . .	1702	8	426	1268
Fraaie handwerken.				
Utrecht	73	—	20	53

In het jaar	Getal adspiranten, dat bij het examen in de nuttige handwerken is geëxamineerd.	nuttige handwerken is geslaagd.	fraaie handwerken is geëxamineerd.	fraaie handwerken is geslaagd.
1885	186	105	36	16
1886	451	247	125	60
1887	579	366	136	68
1888	663	376	199	103
1889	659	426	161	96
1890	729	473	184	100
1891	719	476	159	96
1892	907	564	176	86
1893	874	552	154	100
1894	980	664	153	90
1895	1062	722	158	98
1896	1152	752	156	85
1897	1348	926	173	118
1898	1317	908	160	102
1899	1397	951	148	96
1900	1663	1185	170	114
1901	1702	1142	137	73
1902	1701	1134	132	64
1903	1717	1255	122	74
1904	1582	1143	104	64
1905	1684	1193	115	79
1906	1681	1229	109	67
1907	1692	1261	86	53

Met betrekking tot den uitslag van de in dit jaar gehouden examens hebben de examencommissiën aan de Regeering het volgende medegedeeld.

Nuttige handwerken.

Breda.

De algemeene indruk van den uitslag van het examen is niet ongunstig; toch schijnt het naaien en knippen door vele candidaten niet genoeg te worden beoefend, daar slechts weinig *zeer* goed werk werd geleverd. Dikwijls was van het werk in beide vakken, in den gestelden tijd te weinig *af*. Het maken van knoopsgaten scheen voor vele candidaten bezwaar op te leveren, hetgeen hieruit bleek, dat zij in plaats van den knoopsgatensteek, den festonneersteek hadden gemaakt, eene fout, die met het oog op het onderwijs zeer is te laken.

Nog eens dient herhaald te worden, dat ook bij de opleiding meer acht moet worden gegeven op het inhalen en strepen van de stof. Maakten eenigen in dit opzicht eene gunstige uitzondering, bij verscheidene anderen liet het veel te wenschen over.

Het vak breien gaat bepaald achteruit, daar gelijk en rekbaar breiwerk uitzonderingen zijn. De afwerking bij het inbreien van nieuwe deelen was over het algemeen slordig en de oude deelen werden vaak te smal afgeknipt.

Ten aanzien van het mazen verdient de opmerking te worden herhaald, dat velen de kanten te smal overmazen.

Het stoppen was over het algemeen goed.

Wat het theoretisch gedeelte betreft, moet de aandacht gevestigd worden op de omslachtige en onoordeelkundige wijze, waarop de deelen van de kous worden verklaard. Hoe met de kinderen op *eenvoudige* wijze de hoogte van den boord, de afmindering, het zetten van den hiel en van den voet moet worden besproken, was velen candidaten niet duidelijk.

Bij het knippen gingen vele candidaten *niet* in de eerste plaats van de *maat* uit. Daarna toch moet behandeld worden de vorm van den rechthoek, die door de lengte- en de breedtemaat wordt verkregen.

De volgorde van het naaien, bij het geven van klassikaal onderwijs, werd dikwijls niet goed verklaard. De uitvoering van het verstellen van kleedingstukken moet veel grondiger worden onderwezen; dit is van groot belang voor de volksschool.

In het algemeen schijnen de beginselen van elk vak den candidaten moeilijkheden op te leveren, daar de meesten hiervan eene zeer oppervlakkige verklaring gaven. Van het begin van ieder vak gaat groote kracht uit en de grondslag moet hecht zijn, wil men later met vrucht kunnen voortbouwen.

's Gravenhage.

De uitslag van het examen is gunstig en had nog gunstiger kunnen zijn, indien enkele onbevoegde opleidsters hare leerlingen verwezen hadden naar betere lessen.

De beste uitkomsten leverde het onderzoek naar de practische bedrevenheid op. Eén vak echter is er, waarin het werk weinig of niet vooruitgaat en waarvoor dan ook de meeste onvoldoende cijfers gegeven zijn d. i. het *naaien*, waarbij zoowel vlugheid als nauwkeurigheid te wenschen overliet. Een klein aantal maar waren op den bepaalden tijd met haar werk klaar. Voorts werd met onregelmatige steken gewerkt; de knoopsgaten waren niet net; rimpelen, verdeelen van ruimte, afmeten van splitten was onnauwkeurig; het verstellen was niet knap, vooral in flanel en keper: stukjes waren scheef ingezet, naden te smal overgenaaid of met ronde hoekjes gewerkt. Bij de opleiding schijnt wel eens te worden vergeten, dat het werk in hoofdzaak afhangt van kleinigheden, welker veronachtzaming leidt tot slordigheid.

Bij het *knippen* bleef zg. naknippen de groote moeilijkheid; vaak leverden de aspiranten een voorwerp in, dat volstrekt niet geleek op het gegeven model. Sommigen, die wel een patroon konden maken, wisten het dan toch weer niet te gebruiken om het na te knippen van stof. Verder moet opgemerkt worden, dat bij geknipte jongens- en manshemden nogal eens de hals niet sluitend, het armsgat te nauw, of de mouw niet in het armsgat passend was.

Het teekenen op het bord was over het algemeen zeer bevredigend, evenals het werken op de kartons.

Dat het onderzoek naar de kennis van juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig, ook klassikaal onderwijs niet tot zoo hooge cijfers leidde als dat naar de practijk, kan — den jeugdigen leeftijd der aspiranten in aanmerking genomen — geene verwondering baren. Toch waren er ook oudere, reeds voor het gewoon lager onderwijs gediplomeerden, bij wie weinig inzicht in de eischen der school werd gevonden; zij

wisten datgene, wat onderwezen moest worden, niet te doen aansluiten aan hetgeen als reeds bekend moest worden verondersteld.

Ook is eene zeer algemeene klacht, dat bepaaldelijk in de kennis, onmisbaar voor het geven van de allereerste lessen in breien, merken en naaien de aspiranten te kort schieten. Velen konden bijv. niet laten zien, hoe zij bij de eerste naaioefeningen het aanhechten van den draad, of het invouwen van den zoom aan een merklap zouden onderwijzen.

Te weinig is nog steeds bij het onderwijs in de theorie het oog gericht op de practijk; er wordt te veel van buiten geleerd. De meesten weten vlot op te zeggen, hoeveel stof van bepaalde breedte men noodig heeft voor eenig kleedingstuk; maar als gevraagd wordt naar stof van eene andere breedte, dan staan zij verlegen. Ook is het kiezen van eene voordeelige breedte voor menigeen een struikelblok, vooral bij het uitmeten van een genaaid model en het daarna berekenen van de stof.

Eindelijk moet de klacht herhaald worden over de houding van meerdere aspiranten gedurende haar werk; hierop moet bij de opleiding stellig veel meer gelet worden.

De volgende staat vermeldt het aantal malen dat de examencijfers voor de verschillende vakken zijn vastgesteld.

Vakken waarin werd geëxamineerd.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Practijk:									
Naaien	2	18	79	163	225	„	126	14	4	„
Knippen	2	26	89	171	224	3	107	9	„	„
Breien	„	16	119	190	203	2	95	4	2	„
Mazen	„	34	138	168	206	„	80	4	1	„
Stoppen.	8	61	152	178	190	1	39	1	1	„
	Theorie:									
Naaien	„	2	41	166	293	„	127	1	1	„
Knippen	„	1	55	163	280	5	119	7	1	„
Breien	„	„	66	185	301	„	75	3	1	„
Mazen	„	2	57	170	319	„	77	3	3	„
Stoppen.	„	3	49	139	369	„	69	1	1	„

Utrecht.

De volgende tabel geeft het aantal cijfers aan (1—10), dat voor de practijk en de theorie van elk der vakken werd toegekend.

VAKKEN.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
					Practijk:					
Naaien........	„	15	57	109	129	9	66	15	„	„
Knippen.......	„	10	61	122	137	2	58	9	1	„
Breien........	„	12	62	136	121	10	57	1	1	„
Mazen........	3	14	75	120	135	4	42	6	1	„
Stoppen.......	„	23	89	144	110	7	25	1	„	1
					Theorie:					
Naaien........	„	„	14	69	227	„	83	4	3	„
Knippen.......	„	1	14	83	223	1	68	7	2	1
Breien........	„	1	16	104	203	„	72	3	1	„
Mazen........	„	„	15	114	205	2	57	6	1	„
Stoppen.......	„	„	11	80	253	1	51	3	1	„

Uit die tabel blijkt reeds eenigszins tot welke uitkomsten het examen heeft geleid; eenige opmerkingen over elk der onderdeelen mogen haar nog toelichten.

Naaien en verstellen. Voor de klacht, dat er slordig *genaaid* werd, was dit jaar minder grond dan het vorige; wel echter dient de opmerking herhaald te worden, dat enkele candidaten te weinig werkten; naar het schijnt, verkeerden dezen in de meening, dat ze konden volstaan met het in elkander rijgen der verschillende deelen. In het *verstellen* was verbetering waar te nemen.

Knippen. Dit geldt ook van het *knippen* van kleedingstukken volgens bruikbare maat en van modellen op verkleinde schaal. In het *naknippen* zou meer nauwkeurigheid en meer vaardigheid zeer gewenscht zijn.

Breien. Bij het *breien* liet de gelijkheid der steken nog veel te wenschen over; eveneens de verbinding der beide deelen van een voet, die met los voetblad gebreid was.

Aan het *verstellen* van breiwerk door het inbreien van stukken was de noodige zorg besteed; soms waren echter de kanten te strak en niet met de vereischte netheid afgewerkt.

Mazen. Het *mazen* maakte een vrij gunstigen indruk; soms waren echter de minderingen niet op de juiste plaats aangebracht of de kanten te smal overgemaasd.

Stoppen. Het *stoppen* gaf reden tot tevredenheid. Bij deze *practische* werkzaamheid bleek ook nu weer, dat vele candidaten niet inzien, hoe noodig en nuttig het aannemen eener goede houding is. Er moet aan gedacht worden, rechtop te zitten, — de knieën naast elkaar te houden, — en het werk naar de oogen te brengen, niet omgekeerd. Het gebruik van naailinten verdient in hooge mate aanbeveling; blijkbaar neemt het reeds toe.

Het *theoretisch* gedeelte van het examen maakte den indruk, dat de studie van de eerste beginselen, het verstaan van teekeningen en het gebruiken van leermiddelen nog te wenschen overlaat. Wordt deze veronachtzaamd, dan lijdt daaronder natuurlijk de duidelijkheid der verklaring, — maakt men geen goed gebruik van de leermiddelen om de een of andere naad goed voor te stellen of een knoopsgat te leeren maken, — en kan de veraanschouwelijking van het verstellen of van het inhalen en opzetten van een boord niet anders dan gebrekkig zijn.

Eigenaardig is het, dat de candidaten bij hare verklaring zoo zelden gebruik maken van verwijzing naar hetgeen als bekend mag worden aangenomen; ze schijnen te meenen, dat ze al het bijkomstige telkens volledig in de verklaring moeten opnemen.

Zwolle.

Tot haar leedwezen gevoelt de commissie zich verplicht, op achteruitgang in het algemeen te wijzen. Zij meent als oorzaken daarvan te moeten noemen: te geringe methodische kennis van velen dergenen, die zich met de opleiding belasten, den korten tijdduur, waarin de candidaten zich, naar

hare meening, bekwamen voor het examen en de nog steeds gebrekkige kennis van het gebruik der hulpmiddelen bij het onderwijs in de handwerken op de lagere school.

Van het onderdeel „knippen" gaf het *naknippen* de minst gunstige resultaten; in vergelijking met het vorige jaar viel weinig verbetering te bespeuren. Bijna de helft der toegekende cijfers moest dan ook op „onvoldoende" wijzen (38 vold., 31 onvold.). Vele candidaten gingen onoordeelkundig te werk, zoowel bij het gebruik maken van het door haar geknipte patroon als bij het toepassen van een gegeven lengtemaat. Er werd menigmaal niet gelet op de daarbij te nemen zoomen en verhoogingen of het afrekenen van stof voor het opzetten van b.v. een ronden boord.

In het „naaien", was wat netheid van bewerking betreft, vooruitgang merkbaar. Technische fouten kwamen echter voor bij het opzetten van boorden op allerlei kleedingstukken: òf de ruimte onder een boord was slecht verdeeld, òf men had er niet aan gedacht, dat een halsboord moet kunnen sluiten, òf wel de deelen waren niet haaks in elkaar gezet. Het bleek hierbij duidelijk, dat de theorie van het te naaien voorwerp niet goed door de candidaten werd gekend (44 vold., 31 onvold.) Het *verstellen* van kleedingstukken in zijne toepassing op de lagere school, zulk een belangrijk deel van het onderwijs, liet nog veel te wenschen over. Dikwijls waren de in te zetten stukjes te klein geknipt, waardoor de vorm verloren ging en de naden niet behoorlijk konden worden gewerkt (50 vold., 25 onvold.).

Het *maken van knoopsgaten* bleek ook nu en dan te zwaar werk te zijn. Enkele malen was de steek netjes en regelmatig. Er werd echter scheef ingeknipt, te grof garen werd gebruikt en trensen werden vergeten. Aan de meest eenvoudige zaken, als het vouwen van een inslag, het op- en inspelden van onderdeelen, het verdeelen der stof, het af- en aanhechten van den werkdraad was dikwijls bijna geene aandacht geschonken. De houding der candidaten gaf nu en dan aanleiding tot critiek: het zitten met gebogen rug, het spelden van het werk op de knie in plaats van aan den naaiband, deed de opmerking wettigen, dat bij de opleiding aan de houding te weinig zorg was besteed geworden.

Het „mazen" was over het algemeen goed (283 vold., 87 onvold.). De onvoldoende cijfers, die nog gegeven moesten

worden, werden veroorzaakt door de omstandigheid, dat een toer te weinig werd ingenaaid of door de fouten, die gemaakt werden in een geribd patroon.

In het „stoppen" *van breiwerk* is eenige vooruitgang te bespeuren; echter, hoewel beter dan vorige jaren, is het nog niet wat het behoort te wezen. De eerste en laatste toer lagen dikwijls los in het gaatje of de inslagdraden waren scheef gelegd (55vold., 17 onvold.).

Het „stoppen" *van weefsels* was ruim voldoende (320 vold., 50 onvold.). De schuine insnijdingen bleken het moeilijkst te zijn.

Van het „breien" was het inbreien in geribd patroon het minst goed te noemen: een toer ontbrak, de kanten waren fout afgewerkt of te dik gemaakt, zoodat dientengevolge onvoldoende cijfers moesten worden toegekend (19 vold., 11 onvold.). Bij eenvoudige breiopgaven, als het breien van een voetje in 2 deelen, kwamen groote fouten voor (32 vold., 13 onvold.).

„Het theoretisch" gedeelte van het examen was bij vele candidaten minder goed dan het „practische"; men kon in het eerste weinig vooruitgang bespeuren. Bij 53 afgewezen candidaten waren practijk en theorie onvoldoende; bij 32 afgewezenen was de theoretische kennis grooter dan de practische; 130 geslaagden toonden zich in de practijk beter dan in de theorie. Bij de behandeling van eenvoudige opgaven kwamen de meest onvoldoende cijfers voor en openbaarde zich dikwijls het volslagen gebrek aan methodische kennis.

Fraaie handwerken.

Utrecht.

Evenals het vorige jaar werden uit het geheele land alle aspiranten voor het examen fraaie handwerken door de commissie te Utrecht geëxamineerd. De inrichting van dit examen was gelijk aan die van vorige jaren, maar aan *elke* groep werd eene proeve van Fransch borduursel opgegeven, omdat dit bij uitstek practische werk den grondslag vormt voor alle andere borduursels.

Het resultaat van dit examen was dit jaar gunstiger dan het vorige jaar, ofschoon ook nu nog de tekortkomingen niet weinige waren.

Het haken en breien was dikwijls slordig; bij het patroonteekenen en bij het overbrengen dier teekeningen op de stof

waren veelal de lijnen onzuiver. Velen schijnen niet te begrijpen van hoeveel belang het is bij borduuren, dat de lijnen zuiver worden overgebracht. Ook het borduren zelf gaf veelvuldig aanleiding tot ontevredenheid. Zoo bijvoorbeeld het Fransch borduren, dat bestond in eene eenvoudige letter, die door middel van eene schablone op de stof overgebracht moest worden. Enkele proeven hiervan waren zeer goed, maar in het algemeen was de vulling te zwaar en het werk daardoor stijf en hard.

Het Duitsche borduursel op linnen, dat eene geheele vlakke bewerking moet hebben, werd door velen ten onrechte, eerst met een steelsteek als steun omgewerkt, alvorens met den schuinen platten steek werd geborduurd. De siersteken waren vaak niet met de grondstof in overeenstemming en berustten te veel op het uittellen van draden, waardoor dit werk veel tijd en groote inspanning van de oogen vergt.

Bij het Chineesche borduursel werd door velen het motief misvormd, doordat de ruimten tusschen de vlakken te groot genomen werden.

Ofschoon de commissie het vorige jaar reeds wees op de noodzakelijkheid, dat zij, die voor de fraaie handwerken opleiden, de ornamentleer alleszins beheerschen en vaardigheid bezitten in patroonteekenen (het vergrooten en verkleinen, wijzigen enz.), acht zij het niet overbodig, daar nogmaals met klem op te drukken, want ook nu weer bleek, dat de grondbeginselen van het ornament veelal niet behoorlijk waren onderwezen en dat in het schetsen op het bord aan vele candidaten de vaardigheid ontbrak, die toch zoo noodzakelijk is bij het geven van onderwijs in dit vak.

Holbein, knoopen, kantsteken en methodiek gaven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen, terwijl van het filetguipure zeer goede proeven werden geleverd.

Ten slotte kan de commissie niet nalaten te bemerken, dat zij getroffen werd bij het mondelinge gedeelte van het examen door den weinig beschaafden vorm, waarop de candidaten, op slechts enkele uitzonderingen na, de haar gestelde vragen beantwoordden: bij het practisch gedeelte, door de slechte houding der aspirant-onderwijzeressen: voorwaar geen navolgenswaardig voorbeeld voor hare leerlingen. Moge hierin verbetering komen!

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 20 Juni 1908, n°. 143.

N°. 42.

VERSLAG *van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing aangaande hare werkzaamheden gedurende het jaar 1907.*

Voldoende aan het voorschrift door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van 14 Mei 1879, letter M, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, haar gegeven, heeft de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing de eer aangaande hare werkzaamheden in het jaar 1907 het volgende te berichten.

Commissie.

Bij Koninklijk besluit van 15 April 1907 n°. 39 werd tot lid der Commissie benoemd de heer dr. J. C. Kapteyn, hoogleeraar in de sterrekunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Vergaderingen.

Ter bespreking van hare aangelegenheden vergaderde de Commissie twee malen te 's Gravenhage.

Bibliotheek.

De blijkens het jaarverslag over 1898 aan den Staat geschonken bibliotheek onderging evenals in vorige jaren uitbreiding, doordat ons medelid Heuvelink de door hem vanwege de internationale vereeniging voor aardmeting ontvangen publicatiën er aan toevoegde.

Betrekkingen met de buitenlandsche leden van de internationale vereeniging voor aardmeting.

In het jaar 1907 werd geen vergadering gehouden van de internationale vereeniging voor aardmeting.

In het bestuur der internationale vereeniging werd de vacature ontstaan door het overlijden van den vice-president von Zachariae, vervuld door de benoeming van den Engelschen afgevaardigde sir. George Darwin, hoogleeraar in de astronomie te Cambridge.

Werkzaamheden der commissie.

De bemoeiingen der Commissie betroffen in 1907:
de primaire driehoeksmeting;
de basismeting;
de secundaire driehoeksmeting;
de sterrekundige plaatsbepaling;
de slinger-waarnemingen.

Driehoeksmeting. Personeel.

Gedurende 1907 bestond het personeel voor de driehoeksmeting uit de volgende heeren:

de ingenieurs 1ste klasse N. Wildeboer en J. A. van Eyk Bijleveld; de ingenieurs Cd. H. Bijl, J. Canters, J. B. de Hulster, J. W. Dieperink, W. B. Peteri en H. Heyl; de landmeters van het kadaster, gedetacheerd bij de commissie, F. H. A. J. Bingen en Th. L. Kwisthout, en den schrijver H. Vuurman.

Door ziekte waren de heeren Wildeboer, v. Eyk Bijleveld en Bingen geruimen tijd buiten staat dienst te doen.

In den geregelden voortgang der terreinwerkzaamheden kon echter voorzien worden.

Primaire driehoeksmeting.

Er werd voortgegaan met het gereedmaken van de copy voor de publicatie der uitgevoerde metingen en de daaruit berekende resultaten.

Basismeting.

Aan de loopende voorbereidingen kon weinig gedaan worden ten gevolge van de tijdelijke ontstentenis van den ingenieur Wildeboer.

Secundaire driehoeksmeting.

De terreinwerkzaamheden van de secundaire driehoeksmeting werden dit jaar wederom, in aansluiting aan die van het vorig jaar, voortgezet door vier ploegen, die daartoe op den 1sten Mei naar het terrein vertrokken.

De eerste ploeg bestond uit den landmeter Bingen als chef en den ingenieur Dieperink; de tweede uit den ingenieur Bijl als chef en den ingenieur Peteri; de derde uit den landmeter Kwisthout als chef en den ingenieur Canters, en de vierde uit den ingenieur Hulster als chef en den ingenieur Heyl.

Een der laatste dagen van Juni werd de heer Bingen ziek en trad tot zijn terugkomst op het terrein op 2 September de heer Dieperink op als chef van de eerste ploeg. Te zijner assistentie werd tijdelijk benoemd de civiel-ingenieur L. N. Holsboer, assistent aan de Technische Hoogeschool.

De eerste ploeg zette de verkenning van het westelijk gedeelte van Noordbrabant voort en vervolgde die in noordwestelijke richting volgens eene zuidelijke grenslijn langs de zuidzijde van het eiland Goeree en Overflakkee en eene noordelijke grenslijn volgens de gebroken lijn Dordrecht—Rotterdam—Monster, waarbij tevens de noodige aandacht werd geschonken aan de aansluiting van het terrein in Zeeland met de terreinen in Noordbrabant en Zuidholland.

Door haar werden de metingen voltooid op de stations: Bergen op Zoom I, Groote Meer, Heirust, Hoogemoer, Zundertsche Schijf, Nispen, Rosendaal (N.-Br.) I, Etten (N.-Br.) I, Oud-Gastel, Steenbergen I, Zevenbergen en Klundert. Op alle stations werden tevens de noodige centreeringsmetingen gedaan. Bovendien geschiedden centreeringsmetingen: te Bath met plaatsing van de vastleggingssteenen en meting van eene richting; te Vierlingsbeek, waar de toren geheel gerestaureerd was, en te Enkhuizen, waar de toren gerestaureerd zal worden en de bestaande vastleggingen dienen te worden verzekerd.

De tweede ploeg zette de verkenning van het terrein benoorden de gebroken lijn Gorinchem—Dordrecht—Rotterdam—Monster, aan de noordzijde begrensd door de gebroken lijn Kuilenburg—IJsselstein—Montfoort—Woerden—Nieuwkoop—Brederode, voort.

Door deze ploeg zijn de metingen met de noodige centreeringsmetingen uitgevoerd op de stations: Woerden I, Montfoort I, Oudewater I, IJsselstein I, Lexmond, Schoonhoven I, Hoornaar, Giessen—Oudekerk, Sliedrecht I, Dordrecht I, Streefkerk en Stolwijk, benevens aanvullingsmetingen te Asperen, Beesd I en Kuilenburg I en centreeringsmetingen te Bieschbosch II, Werkendam II en Alblasserdam II.

De derde ploeg vulde de verkenning van de provincie Utrecht aan en zette die vervolgens voort in noordwestelijke richting van het terrein zuidwaarts begrensd door de gebroken lijn Woerden, Nieuwkoop, Brederode, noordwaarts door de Zuiderzee en de lijn Amsterdam—Brederode, om ze daarna in Noordholland te vervolgen.

Deze ploeg verrichtte de metingen op de navolgende stations: Hilversum I, Rhenen, Maurik, Lombok I, Wijk bij Duurstede, Amerongen, Sterkenburg, Houten I, Vleuten I, Westbroek, de Duif, Austerlitz, Zeist I, Amersfoort I, Soest I, Bunschoten en Emnes buiten I, terwijl op alle stations de noodige centreeringsmetingen geschiedden. Nog werden door deze ploeg aanvullingsmetingen met de daarbij behoorende centreeringsmetingen gedaan te Emmikhuizen, Herveld I, Elst I, Druten en Ede I, benevens centreeringsmetingen te Lunterenschen heide, te Huisduinen waar het hoofdpunt Huisduinen, wegens het afbreken van het punt (de watertoren van de Heldersche waterleiding te Huisduinen) werd vervangen door Huisduinen II, vastleggingssteenen op de duinen, ongeveer 178 M. van het oude punt Huisduinen verwijderd, en te Emmen, ter verzekering van de bestaande vastleggingen wegens restauratie van den toren.

De vierde ploeg voltooide de verkenning van het zuidelijk gedeelte van Zeeland (4de en 5de district) om daarna die van het overig gedeelte dezer provincie voor te zetten.

Ze volbracht de metingen met de noodige centreeringsmetingen op de stations Aardenburg I, St. Kruis, St. Anna ter Muiden, CadzandI, Oostburg I, Groede I, Hoofdplaat I, IJzendijke I, Assenede (B), Philippine en Ter Neuzen I.

Nog werden door haar centreeringsmetingen verricht te Westkapelle en Saeftinge, in welk punt tevens de vastleggingssteenen werden geplaatst.

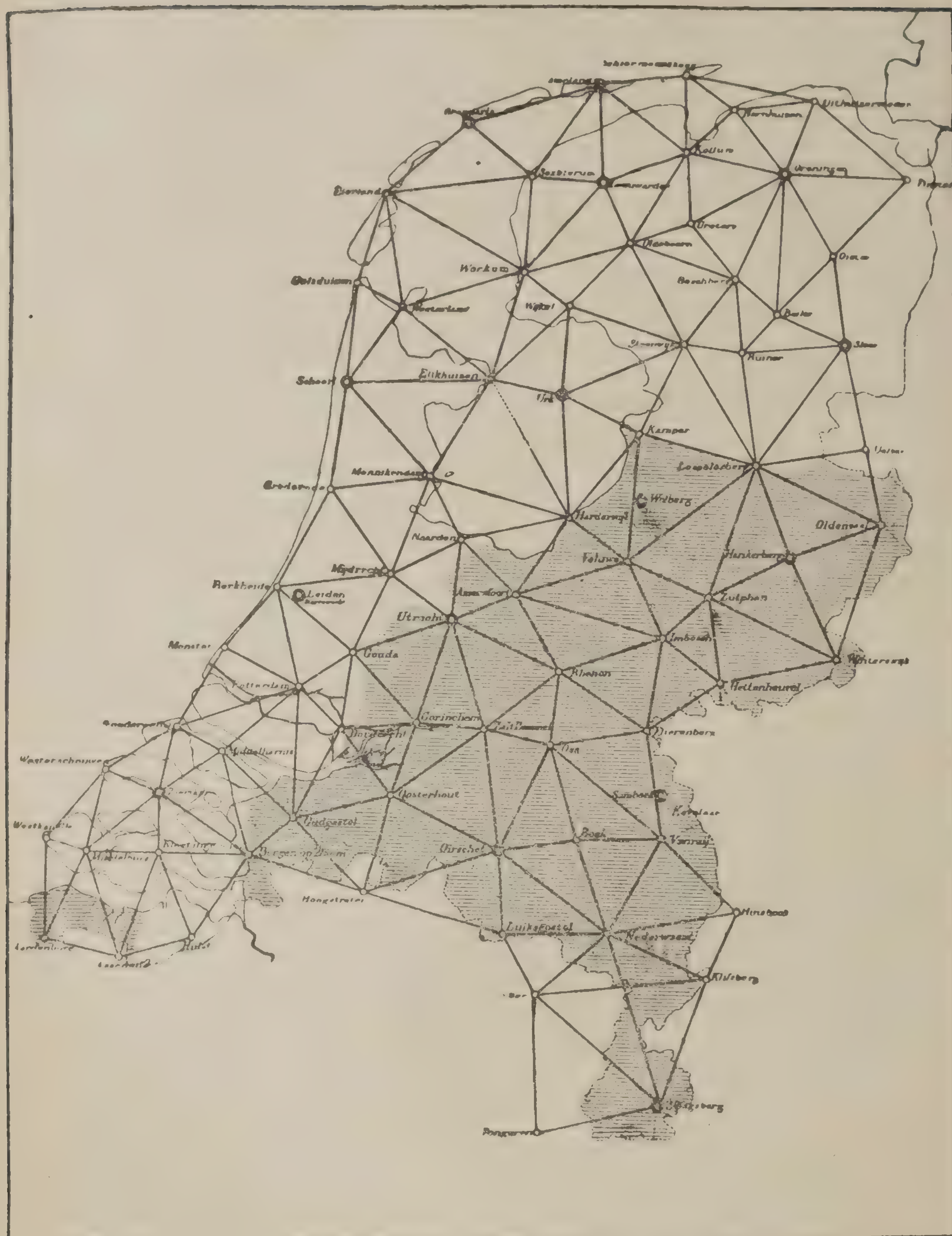
De inrichtingen noodig voor de opstelling der instrumenten en voor de aanwijzing der driehoekspunten, welke niet op gebouwen gelegen zijn, werden in den loop van den zomer gemaakt en de torens na voleinding der waarnemingen weer in hun vorigen staat teruggebracht, wat, evenals het vorige jaar, geschiedde door en onder leiding van twee timmerlieden in vasten dienst, aan wie daartoe de noodige gegevens werden verstrekt.

De stand der terreinwerkzaamheden wordt aangewezen op het hierbij gevoegde schetskaartje.

De berekeningen van de secundaire driehoeksmeting werden zooveel mogelijk voortgezet.

De vereffening van de punten van den 1sten rang in Zuid-Limburg, waarmee in het vorig jaar een begin werd gemaakt, werd vervolgd. Zij werd onderbroken door de vereffening van de waarnemingen voor een gedeelte van de driehoeksmeting in Noordbrabant. Onder directie van ons medelid A. W. E. Kwisthout zal daar eene meting voor het kadaster worden uitgevoerd. Deze meting zal geheel aan de nieuwe driehoeksmeting kunnen aansluiten.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat op geruchten omtrent groote herstellingen aan den toren te Zaltbommel (Hoofdpunt) aan het gemeentebestuur navraag gedaan werd omtrent den toestand van de in dien toren aanwezige vastleggingen. Het antwoord van den heer burgemeester van Zaltbommel luidde tot onze verbazing en leedwezen, dat alle vastleggingsbouten reeds waren weggebroken en in bewaring waren genomen.

RIJKSDRIEHOEKSMETING.

Door arceering is in vorenstaand kaartje aangeduid tot hoever de terreinwerkzaamheden zijn gevorderd bij het einde van het jaar 1907.

Sterrekundige waarnemingen.

In het voorgaande jaarverslag werd vermeld dat de waarnemingen voor de bepaling van de breedte-verandering voor Leiden waren gestaakt en dat dr. Zwiers, die ze had verricht, bezig was met eene nieuwe herleiding. Niettegenstaande al de waarnemingen reeds bij gedeelten waren berekend, was eene nieuwe voor alle waarnemingen gelijksoortige herleiding met de best mogelijke herleidingselementen noodig, daar alle waarnemingen een aaneengeschakeld geheel vormen. Die herleiding is nu in het afgeloopen jaar voortgezet en binnenkort wordt een aanvang gemaakt met het gereedmaken van de tabellen voor den druk.

Slingerwaarnemingen.

De in het laatst van 1906 van Leiden naar Delft overgebrachte slingertoestellen werden in het Geodesiegebouw aldaar opgesteld in een op het noorden gelegen lokaal, vroeger bestemd voor het onderzoek van randverdeelingen. Op twee van de daar aanwezige pijlers konden het toestel van Stückrath en het daarbij behoorende coïncidentietoestel een plaats vinden. Voor het toestel van Defforges moest een installatie worden gemaakt; de hierbij behoorende pendule van Strasser en Rohde is opgehangen aan den scheidingsmuur van de aangrenzende comparatorzaal; het microscoop voor de coïncidentiewaarnemingen is in die zaal zelve vóór eene in den muur gemaakte opening aangebracht.

De ingenieur Modderman was gedurende eenigen tijd werkzaam aan het Geodetisch Instituut te Potsdam, waartoe de directeur, prof. Helmert, bereidwillig toestemming had gegeven. Hij kon zich daar onder leiding van prof Haasseman, die sedert vele jaren slingerwaarnemingen voor het Instituut uitvoert, en die hem op de meest voorkomende wijze ten dienste stond, oefenen in het practisch gebruik van het toestel van Stückrath. In het laatst van Juli begaven het lid der Commissie Muller en de ingenieur Modderman zich naar

Stolzenau aan de Wezer, waar prof Haasseman vertoefde tot het uitvoeren van slingerwaarnemingen, om zich op de hoogte te stellen van de inrichting van het station; wegens de ongustige weersgesteldheid konden er tijdens hun verblijf geen waarnemingen worden uitgevoerd.

Na de terugkeer van den ingenieur Modderman te Delft kon de toestel van Defforges worden opgesteld; in de werkplaats van het Geodesiegebouw werden nog eenige hulptoestellen aangemaakt of in verband met de nieuwe opstelling gewijzigd.

Door den ingenieur Modderman werden geregeld tijdsbepalingen uitgevoerd met een aan de Technische Hoogeschool toebehoorend universaalinstrument, volgens de methode van Döllen.

In het laatst van het jaar waren de waarnemingen ter bepaling van de luchtdichtheidsconstanten van den slinger van Defforges afgeloopen; uit de resultaten dier waarnemingen bleek, dat een storende invloed van het verkeer nabij het Geodesiegebouw, op den Kanaalweg en in de vaart, niet is te vreezen.

Leiden,
——— 15 April 1908.
Delft,

De Rijkscommisse voor
Graadmeting en Waterpassing,

H. G. v. d. Sande Bakhuizen,
Voorzitter.

Hk. Heuvelink,
Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 7, Maandag 8 en Dinsdag 9 Juni 1908, n°. 133.

N°. 43.

VERSLAG *der Commissie in het belang van het verleenen van Eerste Hulp bij Bedrijfsongevallen, ingesteld bij Koninklijk besluit van 6 Maart 1907, n°. 54, betreffende hare handelingen en bevindingen in het jaar 1907.*

Instelling. Blijkens het Koninklijk Besluit van den 6den Maart 1907 n°. 54, heeft het Hare Majesteit de Koningin behaagd eene Staatscommissie in te stellen in het belang van het verleenen van eerste hulp bij bedrijfsongevallen, en daaraan op te dragen:

a. het bevorderen van de oprichting van — en de deelneming aan cursussen in eerste hulp bij ongevallen, voor zoover zulks van belang kan zijn voor het verleenen van de bedoelde hulp;

b. het uitbrengen van advies aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel in zake het toekennen van subsidie ten behoeve van het houden van cursussen in eerste hulp bij ongevallen;

c. het uitoefenen van toezicht op die cursussen, voor zoover ten behoeve van het houden daarvan subsidie is verleend of toegezegd, in het belang zoowel van de naleving der daarbij gestelde voorwaarden als van de eenheid in het onderwijs;

een en ander met inachtneming van nadere voorschriften, welke door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel mochten worden gegeven.

Tot lid en voorzitter der Commissie werd benoemd de heer dr. E. Wintgens, medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie te 's Gravenhage, en tot leden de heeren dr. P. J. Barnouw, destijds voorzitter van het hoofdbestuur der Noordhollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis", te Amsterdam; dr. J. C. J. Bierens de Haan, lid van het hoofdcomité van het Nederlandsche Roode

Kruis, te Rotterdam, dr. G. W. Bruinsma, te Teteringen; F. C. Fleischer, voorzitter van het hoofdbestuur der Provinciale Friesche Vereeniging „Het Groene Kruis", te Makkum; H. C. Gooszen, arts te Deventer; A. de Leur, voorzitter van de afdeeling Amsterdam der vereeniging „Eerste Hulp bij Ongelukken" te Hoog-Blaricum; A. A. J. Quanjer, dirigeerend officier van gezondheid der 1ste klasse, hoofd in het 3de district voor den Militairen Geneeskundigen Dienst der Landmacht, te 's Gravenhage, en dr. W. Renssen, chirurg te Arnhem.

Krachtens § 3 van het voornoemde Koninklijk Besluit was der Commissie opgedragen, een harer leden te belasten met de waarneming van het secretariaat, en verkoos zij daartoe in hare eerste bijeenkomst den heer F. C. Fleischer.

Voorts waren de leden, krachtens § 4 van gemeld besluit, gemachtigd tot het doen van reizen in het belang van de haar opgedragen taak.

Nog was in § 2 bepaald, dat door de Commissie telken jare aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel binnen een door dezen vast te stellen termijn een beredeneerd verslag zou worden uitgebracht over hare werkzaamheden. Bij beschikking van den Minister voornoemd van 11 Februari 1908, n°. 572, afd. Arbeid, werd deze termijn bepaald op den 1sten Mei van ieder jaar.

Organisatie. In de eerste vergadering der Commissie, den 2den April te Utrecht gehouden, werd op voorstel van den Voorzitter besloten om, in afwachting van de vaststelling van een Reglement van Orde, de werkzaamheden voorloopig te regelen als volgt:

a. de Voorzitter en de Secretaris zouden te zamen het Bureau der Commissie vormen en als zoodanig belast zijn met het dagelijksch bestuur harer aangelegenheden;

b. zoowel voor het uitbrengen van adviezen als voor het oefenen van toezicht op de cursussen zou het land verdeeld worden in zes ressorten, t. w.:

1ste ressort: Zuidholland en Zeeland;
2de „ Noordholland en Utrecht;
3de „ Noordbrabant en Limburg;
4de „ Gelderland;
5de „ Overijssel;
6de „ Friesland, Groningen en Drenthe.

Voor het 1ste ressort zouden gecommitteerd worden de heeren Bierens de Haan en Quanjer, voor het tweede de heeren Barnouw en de Leur, en voor de vier overige ressorten in de aangegeven volgorde de heeren Bruinsma, Renssen, Gooszen en Fleischer.

Alle zaken betreffende de ressorten, voor zoover niet van algemeenen aard en voor zoover hare belangrijkheid geene behandeling door de Commissie in pleno vereischte, zouden door de gecommitteerde leden met het bureau worden behandeld.

Later is het wenschelijk bevonden op dezen weg van decentralisatie nog een stap verder te gaan en is bepaald, dat als algemeene regel zou worden aangenomen, dat alle correspondentie met de cursussen en de corporaties, die deze organiseeren, gevoerd zou worden door de gecommitteerde leden.

Ook in de ressorts-indeeling werd eene kleine wijziging aangebracht, daar de beide eerstgenoemde ressorten gesplitst werden en afzonderlijk daarvoor gecommitteerd werden:

voor Zuidholland, uitgezonderd 's Gravenhage, de heer dr. Bierens de Haan;

voor 's Gravenhage en Zeeland, de heer Quanjer;

voor Noordholland, uitgenomen Amsterdam en het Gooiland, de heer dr. Barnouw;

voor Amsterdam, het Gooiland en Utrecht, de heer de Leur.

Laatstgenoemd lid werd tevens gedelegeerd tot het beheer van de leermiddelen, welke zich als Rijkseigendom onder de berusting der Commissie bevinden. Dit geschiedde op 22 November in de derde vergadering, te 's Gravenhage gehouden.

Vergaderingen. De Commissie vergaderde in het jaar 1907 drie malen, t. w. op 2 April in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht; op 20 Juni en 22 November in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's Gravenhage.

De eerste vergadering werd bezocht door zeven leden; afwezig waren de heeren dr. P. J. Barnouw en dr. W. Renssen; de tweede door alle leden; de derde door zeven leden, afwezig zijnde de heeren Quanjer en Renssen.

Bovendien werden verscheidene sub-commissie-vergaderingen gehouden deels door het Bureau, deels door speciale sub-commissies, aangewezen voor het opstellen van een leiddraad en voor het aanschaffen en bewaren der leermiddelen.

Het menu der vergaderingen was in den regel zeer uitgebreid en de spijze, die aan de vergaderden moest worden voortgezet, was niet altijd licht te verteren. Daartoe behoorde het concept-reglement, in de tweede vergadering vastgesteld en daarna aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ter beoordeeling aangeboden, en bij beschikking van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger van 31 Juli 1907, n°. 2883, afd. Arbeid, goedgekeurd; voorts de Leiddraad en het daarin opgenomen programma van onderwijs, welke, in concept vastgesteld in de derde vergadering,

na het aanbrengen van eenige wijzigingen ingevolge een mondeling onderhoud, dat het Bureau voerde met den chef der afdeeling Arbeid van Uwer Excellentie's Departement, eerst in het volgende jaar (1908) persklaar konden komen. Ongerekend hetgeen daaromtrent bij de behandeling van den Leiddraad ter sprake kwam, werd ook reeds in de eerste vergadering een voorloopig stelsel van *Algemeene Voorwaarden* bij de toezegging van subsidies ontworpen en aan Uwer Excellentie's ambtsvoorganger aangeboden. Voor 't overige waren de vergaderingen gewijd aan de behandeling van verschillende meer occasioneele aangelegenheden. Hiertoe behoorden onder andere een verzoek van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger om advies ter zake van een adres, waarin gevraagd werd, of er ook examens af te leggen en diploma's te verwerven waren door oud-leerlingen van gesubsidieerde cursussen in Eerste Hulp. De Commissie meende naar aanleiding daarvan te kunnen berichten, dat haar zoodanige algemeen opengestelde examens en verkrijgbare diploma's onbekend waren en dat zij haar oordeel over het wenschelijke van invoering daarvan zou wenschen op te schorten, totdat het Eerste Internationaal Congres voor het Reddingswezen, in Juni 1908 te Frankfort te houden, ook daarover misschien nieuwe gegevens zou hebben verzameld.

Een mede om advies ingekomen adres, waarin gevraagd werd naar de bruikbaarheid van door adressanten uitgegeven hygiënische geschriften, gaf der Commissie aanleiding een onderzoek in te stellen naar het onderwijs in Eerste Hulp op zeevaartkundige scholen of instituten, visscherijscholen enz. Naar aanleiding daarvan oordeelde de Commissie het gepast, de aandacht van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger te vestigen op de wenschelijkheid, zoodanig onderwijs op te nemen onder de leervakken der zeevaartkundige scholen en de kennis der Eerste Hulp te maken tot een der examenvakken voor adspirant-stuurlieden. De Commissie oordeelde het voldoende, wanneer ten dienste der leerlingen van de visscherijscholen cursussen in Eerste Hulp georganiseerd werden overeenkomstig het gewone type der cursussen, waarover de Commissie het toezicht heeft.

Eene correspondentie met de besturen van verschillende maatschappijen tot redding van drenkelingen en schipbreukelingen deed de Commissie besluiten een harer leden te committeeren om met de directie der Zuid-Hollandsche Maatschappij tot Redding van Drenkelingen overleg te plegen. De Commissie hoopt, dat genoemd overleg er toe zal leiden dat te zijner tijd het onderwijs in Eerste Hulp ten dienste van de vaste bemanning van deze Maatschappij geregeld zal mogen worden.

Nog meende de Commissie de aandacht van Uwer Excellentie's

ambtsvoorganger te mogen vestigen op de belangrijkheid van het in Juni 1908 te Frankfort aan de Main te houden Eerste Internationaal Congres voor het Reddingswezen.

Mede veroorloofde zij zich te pleiten voor de invoering van Eerste-Hulp-onderwijs aan de cursussen voor adsistenten en treinconducteurs, alsmede aan die voor commiezen bij de Koninklijke Posterijen.

Cursussen. Door de commissie werden vijftig subsidie-aanvragen om advies ontvangen. Deze betroffen subsidies, noodig voor de organisatie van 87 cursussen en 16 herhalingscursussen. Bovendien waren aan haar toezicht onderworpen een cursus vanwege de afdeeling Velsen en een herhalingscursus vanwege de afdeeling Naarden der Noord-Hollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis". Voor den eerstgenoemden was reeds subsidie toegezegd, vóórdat de instelling der Staatscommissie had plaats gehad. De laatste werd grootendeels bekostigd uit een overschot van het in 1905 verkregen Rijkssubsidie.

Van deze 105 cursussen zijn, ten gevolge van verschillende, meerendeels plaatselijke omstandigheden, 11 cursussen en 8 herhalingscursussen achterwege gebleven. De meesten van deze zijn tot het volgende jaar, 1908, uitgesteld. In het geheel hebben dus in 1907 77 cursussen en 9 herhalingscurssen, totaal 86, plaats gehad.

Van deze 86 cursussen zijn er gegeven:

26 vanwege verschillende vereenigingen, bekend onder den naam „Eerste Hulp bij Ongelukken", en van welke een viertal zijn aangesloten bij de te Amsterdam gevestigde vereeniging van dien naam. Deze cursussen werden gegeven te Amsterdam (16), 's Gravenhage (3 cursussen en 1 herhalingscursus), Rotterdam-Rechter Maasoever (2), Rotterdam-Oud-Charlois (2), Arnhem en Utrecht. De beide laatste cursussen waren feitelijk postcursussen ten dienste van adspirant-adsistenten en treinconducteurs der brievenmalen, hoewel zij nominaal uitgingen van afdeelingen der vereeniging „Eerste Hulp bij Ongelukken", gevestigd te Amsterdam;

24 vanwege verschillende Groene-Kruis-afdeelingen, en wel 7 cursussen en 2 herhalingscursussen vanwege de Provinciale Friesche Vereeniging „Het Groene Kruis" te Bolsward (1 cursus en 1 herhalingscursus), Harlingen, Heeg, Heerenveen (2), Warns, Witmarsum en Wommels (herhalingscursus), en verder door de afdeelingen te Amersfoort, Breda (2), Dordrecht (2), Hansweert (Kruiningen-Schore), Hendrik-Ido-Ambacht, Hoogeveen, Kinderdijk (herhalingscursus), Krimpen a/d. Lek, Oude-Pekela (herhalingscursus), Smilde, Veendam (2) en Wildervank;

10 vanwege afdeelingen der Noord-Hollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis" te Haarlem, den Helder, Hilversum, Naarden (herhalingscursus), Purmerend, Velzen, Westwoud en Zaandam (2 cursussen en 2 herhalingscursussen);

6 vanwege de departementen der „Maatschappij van Nijverheid": te Delft (2 cursussen en 1 herhalingscursus), Deventer, Kampen en Utrecht;

5 vanwege de departementen der „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen"; te Almelo, Weesp (2) en Zwolle (2);

5 vanwege de gemeentebesturen van Gouda (herhalingscursus), Kerkrade (2), Venlo en Zutphen;

3 vanwege de comités der Nederlandsche Vereeniging „Het Roode Kruis": te Bergen op Zoom (2) en te Bussum;

5 vanwege verschillende vereenigingen: te Haarlem (afdeeling van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Teekenaars en Opzichters), Schiedam („Het Volkshuis"); Breda (afdeeling der Vereeniging tot bevordering der Roomsch-Katholieke Ziekenverpleging), Kaatsheuvel (Roomsch-Katholieke Volksbond), en Dragten („Vereeniging Drachtster Wijkverpleging");

terwijl er nog 2 cursussen te Enschedé gegeven zijn, rechtstreeks vanwege de Staatscommissie zelve, welke daarvoor van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger, bij beschikking van 23 November jl., no. 4401, afd. Arbeid, het noodige krediet ontvangen had en bij de organisatie is terzijde gestaan door de Fabrikantenvereeniging te Enschedé.

Wanneer men nu in aanmerking brengt, dat in 1905 een aantal van 58 gesubsidieerde cursussen heeft plaats gehad en dat het aantal daarvan in 1906 gestegen was tot 75, zou men kunnen meenen, dat eene stijging tot 86 nog niet juist bewijst, dat de instelling der Staatscommissie inderdaad heeft geleid tot bereiking van het doel, dat zich Hare Majesteit de Koningin gesteld heeft, blijkens het sub I *a* vermelde in het Koninklijk besluit van 6 Maart 1907, no. 54. Hierbij dient echter in aanmerking te worden gebracht: 1o. dat het optreden der Commissie gepaard ging met enkele wijzigingen in de organisatie der cursussen; 2o. dat zij meende te moeten beginnen met eenige meerdere eenheid en vastheid van stelsel te brengen in de bestaande cursussen, vóórdat zij tot de totstandkoming van nieuwe met vol vertrouwen durfde mede te werken. Te dien einde ontwierp zij den hiervóór reeds vermelden *Leiddraad*, om, na het verschijnen daarvan in druk, met meer vertrouwen op eene regelmatige ontwikkeling de totstandkoming van nieuwe cursussen te bevorderen. Bovendien mag zij zich niet ontveinzen, eenigszins teleurgesteld te zijn door eene vereeniging, welke subsidie had gevraagd en toezegging van

subsidie verkregen had voor 4 cursussen (te 's Hertogenbosch, Eindhoven, Helmond en Roosendaal) doch de organisatie daarvan heeft achterwege gelaten, terwijl ook de chef van een bijkantoor, behoorende tot eene aanverwante vereeniging, toezegging had gedaan zich te willen belasten met de voorbereiding van cursussen te Groningen, Winschoten, Hoogezand, Appingedam en Meppel, doch evenmin van eenige activiteit in deze heeft blijk gegeven. Ware dus van elke verkregen subsidie-toezegging des Ministers gebruik gemaakt en waren gedane beloften aan verschillende gecommitteerde leden gestand gedaan, dan zou het aantal cursussen stellig 110 of meer bedragen hebben.

Subsidies. Voor de cursussen zijn door de Regeering subsidies in uitzicht gesteld, varieerende van f 40 tot f 135 per cursus, al naar gelang plaatselijke omstandigheden, de eigen financiën der organiseerende corporaties en hare geneigdheid om daaruit voor de cursussen te putten, een hooger of lager bedrag rechtvaardigden. In het geheel is voor een bedrag van f 10 873 aan subsidies in uitzicht gesteld. Het bedrag der werkelijke uitgaven was op 31 December 1907 en is ook nu nog niet met juistheid aan te geven, daar nog niet van alle cursussen de bescheiden zijn ingekomen. Toch mag veilig worden aangenomen, dat het reëele eindcijfer wel drie à vierduizend gulden minder zal bedragen.

Voorwaarden. De voorwaarden, door de Regeering gesteld bij het toezeggen der subsidies, zijn over het algemeen getrouw in acht genomen. Toch hebben zich enkele onregelmatigheden voorgedaan, welke een gevolg waren van gebrek aan vertrouwdheid met de gestelde regelen. Zoo zijn eenige cursussen begonnen, vóórdat de toezegging van subsidie was ontvangen. Bij enkele andere zijn kleine uitgaven geschied voor leermiddelen. Ook kwam het een enkele maal voor, dat men eigenmachtig afweek van voorwaarden, van welke alleen met toestemming der Commissie mag worden afgeweken. De Commissie heeft niet nagelaten daarop in voorkomende gevallen de aandacht der belanghebbenden te vestigen doch mocht tot hare bevrediging constateeren, dat zoodanige onregelmatigheden steeds te goeder trouw waren begaan. Zij vond er dan ook geene aanleiding in, om Uwe Excellentie of Uwer Excellentie's ambtsvoorganger tot weigering of inkorting van subsidie te adviseeren. Na de verspreiding van den Leiddraad mag verwacht worden, dat dergelijke afwijkingen zoo niet geheel, dan toch grootendeels zullen verdwijnen.

Alle cursussen zijn, overeenkomstig de bepalingen, gegeven door artsen; alleen die te Harlingen is, met toestemming der Commissie, gegeven door een bekwaam, gediplomeerd verpleger.

Eenige moeilijkheid ontstond enkele malen, doordat de leiders der cursussen de bedoeling van de bepaling betreffende het criterium, waaraan men moest voldoen om als *leerling* te worden toegelaten, wat al te ruim wilden opvatten. Soms bleek bij hen daaromtrent zoodanig misverstand te bestaan, dat het mogelijk bleek den staat der leerlingen tot het vereischte aantal aan te vullen uit dien der toehoorders, waartoe personen gerekend bleken, die tot de categorie der eigenlijke leerlingen behoorden.

Als toehoorders waren bijna overal politiedienaren en manschappen der marechaussee toegelaten. Ook onderwijzeressen kwamen niet zelden op de lijst voor en te Kaatsheuvel nam ook de vroedvrouw aan het onderwijs deel.

Toezicht op het onderwijs. Door bijzondere omstandigheden zijn de Gecommitteerde Leden niet in de gelegenheid geweest, alle cursussen persoonlijk na te gaan.

Dit is gedeeltelijk daaraan toe te schrijven, dat de cursussen algemeen in de avonduren gegeven werden en wel meer in het bijzonder op Woensdag- en Donderdagavond. Daardoor eischten de bezoeken buiten de plaats van inwoning en de naaste omgeving steeds tijdroovende dienstreizen en was het zelden mogelijk meer dan één cursus op denzelfden dag bij te wonen. De gebrekkige communicatie-wegen ten plattelande, alsmede de afgelegen ligging van het naaste spoorwegstation noopten een enkelen keer niet alleen tot het gebruik maken van eenig particulier vervoermiddel, doch was ook oorzaak, dat het toezicht der Commissie alleen mogelijk was door veel te vergen van de persoonlijke toewijding der Gecommitteerde Leden.

Toch werd bijna de helft der cursussen persoonlijk bijgewoond.

De indruk der Gecommitteerde Leden, bij deze bezoeken ontvangen, was over het algemeen gunstig. Blijkbaar verrichtten de docenten hun werk met ingenomenheid en lust en waren de leerlingen en toehoorders er met veel belangstelling en aandacht bij tegenwoordig.

De docenten lieten zich in een groot aantal gevallen door gediplomeerde pleegzusters assisteeren. In enkele gevallen, te Bergen op Zoom en Breda, hadden zij hospitaalsoldaten tot hunnen bijstand en te Warns werd de arts ter zijde gestaan door zijn particulieren bediende. Te Almelo had de docent een soortgelijken assistent. Bij sommige cursussen, zooals te Zaandam en Hoogeveen, assisteerden twee artsen elkander wederkeerig.

De leeftijd der leerlingen varieerde van zestien tot ongeveer vijftig jaar. Eene enkele maal kwamen verzuimen voor ten gevolge van mindere belangstelling, doch in verreweg de meeste gevallen

waren deze het gevolg van ziekte, huiselijke omstandigheden of overwerk aan de fabrieken of werkplaatsen. Daar nog niet alle bescheiden omtrent de gehouden cursussen zijn ingekomen, kunnen de statistische gegevens dienaangaande eerst in een volgend jaarverslag worden opgenomen.

De cursussen werden over het algemeen in goed verstaanbaar, eenvoudig Nederlandsch gegeven, met weglating of behoorlijke verklaring van kunsttermen. Te Kerkrade werd in het Platduitsch gedoceerd en in Friesland werd ook wel eens meer Friesch dan Hollandsch gesproken.

Bij enkele cursussen moest worden aangedrongen op meer practische oefening en toepassing van het geleerde. De heeren docenten, niet gewoon onderwijs te geven, gingen in de bedoelde gevallen te veel theoretisch te werk, doceerden te veel op academischen trant, vergetende een hoogst eenvoudig gehoor voor zich te hebben.

Ook werd wel eens uit het oog verloren, dat het doel der cursussen zich bepaalt tot het bijbrengen van kennis en vaardigheid betreffende *Eerste* hulp bij bedrijfs*ongevallen*, zoodat onderwijs in algemeene hygiëne en ziekenverpleging daartoe niet gerekend kan worden. De Gecommitteerde veroorloofde zich in zulke gevallen op te merken, dat het onderwijs in de wijze van verbedden van patiënten, de inrichting eener ziekenkamer, het aanleggen van koortsthermometers en dergelijke achterwege dient te blijven of gegeven te worden in een afzonderlijken, niet gesubsidieerden cursus.

Daarentegen kon èn op de inrichting èn op den gang en de resultaten van menigen cursus geroemd worden. Van veel vaardigheid legden de leerlingen in de laatste lessen duidelijke proeven af. En ook konden eenige artsen uit hunne praktijk tal van voorbeelden bijbrengen, dat het op de vorige cursussen geleerde vrucht droeg en practische toepassing vond. Het bestek van dit jaarverslag laat niet toe, deze voorbeelden hier aan te voeren. Toch mag eene uitzondering gemaakt worden voor een getuigenis, dat als het ware van het uiterste einde der aarde tot ons gekomen is. Een van de docenten van een gesubsidieerden cursus ontving namelijk kort geleden een schrijven van iemand, die zich daarin noemde „een van de dankbaare leerlingen uwer cursus op de teekenkamer", die het niet kon „nalaten, U eens te schrijven hoe goed het is dat ik een verband Cursus hem medegemaakt". Voor de monteering van eenige goud-baggermolens tijdelijk werkzaam te Punta Arenas of liever in de nabijheid daarvan op Tiera del Fuego (Vuurland), in het gebied van de Republiek Chili, op 53° Z. B. en 70° W. L., denkt hij nog dikwijls met erkentelijkheid

terug aan de gelegenheid, hem in het vaderland indertijd geboden, dank zij de goede zorgen van het Nederlandsche Gouvernement. De naaste dokter woont te Punta Arenas, dat te paard slechts in een geheelen dag reizen en per ossentransport in niet minder dan twee dagen te bereiken is. Hij en een zijner maats, ook oudleerling van dien cursus, worden er nu onder de „pionnen" gekscherend de „dokters" genoemd en hadden er reeds herhaaldelijk de gelegenheid, de hier opgedane kennis van Eerste Hulp practisch toe te passen. En al spelt onze „dokter" zijne woorden soms wat vreemd, spreekt hij van „rijnigen" met eene *ij* en van „Suplimaat" en andere orthographische vrijpostigheden", zoo doet toch zijne beschrijving van de gevallen, waarbij hij hielp, wèl denken, dat hij heel aardig met zijne spalkjes, verbandwatten, windsels, enz., weet om te gaan, beter vermoedelijk dan met de pen. En dat hij zijne „lijders" dan daarna dadelijk evacueert en naar den *echten* dokter te Punta Arenas laat brengen, is voldoende waarborg, dat het Eerste Hulp-onderricht van hem althans geen kwakzalver heeft gemaakt.

Bij dit al is het toezicht der Gecommitteerden op inrichting en gang der cursussen niet overbodig. Te Bergen-op-Zoom bijvoorbeeld liepen kort na elkaar twee cursussen af, de eene in *vier*, de andere in *zes* weken, en dat terwijl het aantal leerlingen zóó gering was, dat samensmelting tot één cursus overwogen had kunnen worden. Soortgelijke waarnemingen stemmen de Commissie natuurlijk tot behoedzaamheid bij het eventueel adviseeren op aanvragen om subsidie, uitgaande van corporaties, bij welke zij dergelijke ervaringen opdeed. Dit zijn echter gelukkig zeldzame gevallen en over het algemeen is de Commissie zeer tevreden.

Besluit. Tevreden is de Commissie ook over de medewerking en waardeering, die zij velerwege vindt. Niet alleen bij vereenigingen op hygiënisch of aanverwant sociaal gebied, doch ook bij gemeentebesturen en particulieren. Onder de laatsten verdient vermelding de heer C. F. Utermöhlen, directeur der Koninlijke Fabriek van Verbandstoffen te Amsterdam, die te haren gerieve kosteloos een vertrek van genoemde fabriek deed inrichten voor het Centraal Magazijn der Leermiddelen.

Een en ander moedigt haar dan ook aan om blijmoedig de inderdaad niet lichte taak te vervullen, die het vertrouwen van Hare Majesteit de Koningin haar op de schouders heeft gelegd. Dat die taak inderdaad niet gering geacht mag worden, kan reeds blijken uit de eenvoudige vermelding, dat in de nauwelijks negen maanden van 1907, dat laatstondergeteekende het secretariaat der Commissie waarnam, bij hem 620 diverse stukken zijn inge-

komen en 780 stukken namens de Commissie zijn uitgevaardigd, nog ongerekend de vele dozijnen gehectografeerde brieven en dergelijke De overtuiging, dat zij door de Regeering geroepen is, door haar arbeid een klaarblijkelijk volksbelang op eene eenvoudige maar toch ondubbelzinnige wijze te dienen, doet de Commissie nochtans niet klagen over den druk harer plichten, doch veeleer daarin dankbaar berusten.

Aldus vastgesteld in de vergadering te 's Gravenhage, den 30sten April 1908.

De Commissie, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 6 Maart 1907, no. 54,

E. Wintgens, *Voorzitter.*

F. C. Fleischer, *Secretaris.*

N°. 44.

VERSLAG DER COMMISSIE *van het examen voor essaieur, afgenomen in April en Mei* 1908.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De commissie van het examen voor essaieur, bedoeld bij art. 10 der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 130) en het Koninklijk besluit van 14 Juli 1903 n°. 30, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen over het examen, afgenomen op 25 en 27 tot 30 April, 1, 2 en 4 tot 8 Mei 1908, het zesde sedert de instelling dezer commissie.

Er hadden zich 6 candidaten aangegeven. Een van hen had, maar zonder goed gevolg, reeds in Maart 1907 het examen afgelegd.

Het schriftelijk examen is op Zaterdag 25 April aan alle candidaten gelijktijdig afgenomen. In tweemaal 3 uren moesten de volgende vragen beantwoord worden:

1. De breking van het licht door een prisma en door lenzen.

2. De scheikundige werking van den electrischen stroom.

3. Een areometer weegt 84.7 gram. Zijn inhoud tot aan de steel bedraagt 76.23 cM^3. De steel is cylindrisch en 7 mM. dik. Hoe diep zinkt die steel in eene vloeistof van het soortelijk gewicht 1 en hoe diep in eene vloeistof van het soortelijk gewicht 1.100?

4. Welke stoffen vindt men opgelost in welwater? Hoe maakt men uit welwater zuiver water, en hoe beoordeelt men de zuiverheid van dit laatste?

5. De samenstelling van de atmosfeer.

6. Cyaanverbindingen en hunne toepassingen.

7. Eigenschappen en toepassingen van het platina.

8. Het cupelleeren van zilver; zijn voor- en nadeelen.

9. Een getuige van 1 gram zilver vereischt behalve de pipet met normaaloplossing nog 15 droppels (à $^1/_{20}$ cM^3.) decime zout. 1.070 gram van een zilveralliage behoeven na de pipet nog 100 druppels decime zilver. Mag dit alliage als zilver eerste gehalte gestempeld worden?

10. Hoeveel goud eerste gehalte rood moet men voegen bij 100 gram goud vierde gehalte $^5/_8$ wit om goud derde gehalte te verkrijgen, als bij het samensmelten 1.64 gram koper verloren gaat en welke kleur heeft het verkregen mengsel?

Het mondeling examen betrof de kennis der edele metalen en der legeeringen, de natuurkunde en de scheikunde.

Het practisch gedeelte van het examen omvatte:

zes gehalteproeven op een goudalliage van 0.983, door de candidaten zelf uit goud en koper samengewogen;

vier verguldproeven (met twee getuigen) van een onbekend alliage, vooraf door hen op den toets onderzocht;

tien bepalingen volgens Gay-Lussac van een door de candidaten zelf ingewogen mengsel (0.750) van zilver en koper;

vier bepalingen (met één getuige) van een onbekend zilveralliage, dat vooraf op den toets en door twee bepalingen volgens Volhard (met één getuige) onderzocht was;

en het toetsen van zes gouden en zes zilveren voorwerpen.

Verder werden nog verricht: het verifieeren van een stel gewichten, de bereiding eener normaal-oplossing voor de Volhardproef, het toetsen en verder onderzoeken van een zinkhoudend zilveralliage.

Het theoretisch examen was bij drie der candidaten geheel onvoldoende. Het practisch gedeelte kon bij één hunner goed genoemd worden, bij een tweede ruim voldoende, maar bij de andere vier voldeed het niet aan zeer matige eischen.

De opmerkingen hieromtrent voorkomende in de verslagen over de examens in 1903, 1904, 1905 en 1906 zijn ook thans weder van toepassing.

Een der candidaten, die reeds spoedig blijken gaf geheel onvoldoende voorbereid te zijn, trok zich op 29 April terug.

Het diploma, bedoeld in art. 5 van bovengenoemd Koninklijk besluit, kon worden uitgereikt aan de heeren:

1. M. B. Hoogmei, geboren te Leeuwarden, en
2. C. G. J. Beekman, geboren te Eindhoven,

hier genoemd in de volgorde waarin zij door de commissie gerangschikt zijn ter voldoening aan het bepaalde in de artt. 4 en 6 van het Koninklijk besluit.

Utrecht, 11 Mei 1908.

De Commissie voornoemd,

HOITSEMA, Voorzitter.
W. J. VAN HETEREN.
J. D. VAN DER PLAATS, Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 5 en Maandag 6 Juli 1908, n°. 156.

N°. 45.

VERSLAG *van de werkzaamheden en bevindingen van de Inspecteurs voor het toezicht op de naleving van de Drankwet over het dienstjaar* 1907.

Iste INSPECTIE.

HOOFDSTUK I.

INLEIDING.

De jaarverslagen van de Drankwet-inspecteurs loopen gevaar eentoonig te worden.

Het zijn ieder jaar vrijwel dezelfde opmerkingen, die gemaakt moeten worden en soortgelijke onregelmatigheden, waarop de aandacht dient gevestigd.

Ik zal echter trachten zooveel doenlijk te vermijden in herhalingen te vervallen en alleen korte mededeeling doen van die gevallen, waarvan de kennisneming, behalve voor Uwe Excellentie, ook voor gemeentebesturen en particulieren van eenig belang kan geacht worden.

Ook dit jaar deed ik dezelfde ondervinding op betreffende het instituut der logementsvergunning, den verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning en het instituut van den gesplitsten verkoop, omschreven in hoofdstuk IV van mijn vorig jaarverslag.

De om bericht en raad in mijne handen gestelde verzoekschriften, wier aantal weer beduidend hooger was dan in het vorige verslagjaar, namen enkele maanden van het verslagjaar zoozeer den tijd van de adjunct-inspecteurs en van mij in beslag, dat van de door de inspectie in te stellen algemeene plaatselijke onderzoeken naar de naleving van de wet, in die maanden niet

veel kon komen, terwijl ook in de andere maanden de daarvoor beschikbare tijd al weer minder werd.

Behoudens een zeer enkel geval (waar onbekendheid met de belangrijkste principes der Drankwet bij het college van burgemeester en wethouders bleek), namen de gemeentebesturen, in kennis gesteld met de bedenkingen, die tegen sommige wetstoepassingen gerezen waren, een tegemoetkomende houding jegens de inspectie aan en werd verbetering verkregen. Dat de wet echter in onderscheidene gemeenten weinig krachtig wordt toegepast, met name niet het „mogelijke" gedaan wordt om den onrechtmatigen verkoop van jenever tegen te gaan, is boven twijfel verheven. Het moet echter gezegd worden, dat de redactie van een der nuttigste strafbepalingen, het energiek optreden tegen dit ergerlijk euvel in sommige gevallen zeer bemoeilijkt.

Ik had de eer hierop bij mijn schrijven van 31 October, lit. D, n°. 357, de welwillende aandacht van Uwen Ambtsvoorganger te vestigen.

Van onderscheidene gemeentebesturen en burgemeesters ontving ik verzoeken om inlichtingen, waaraan steeds zooveel doenlijk voldaan werd.

De in de gemeenten ingestelde plaatselijke onderzoeken toonden somtijds aan, dat burgemeester en wethouders onbekend waren met belangrijke bepalingen van de wet.

Zoo werd einde 1905 een vergunning verleend aan *twee* personen voor één localiteit, nog wel met voorbijgang van de personen, die bereids op de lijst, bedoeld bij art. 13 van de wet, stonden ingeschreven; zoo werd, in stede van art. 60 toe te passen, toegelaten dat doorgegaan werd met tappen, terwijl de vergunning vervallen was en nog wel gemeenschap binnenshuis tusschen tap- en winkellocaliteit bestond; zoo was in eene andere gemeente, in stede van te bevorderen dat art. 26, eerste lid, werd toegepast, zonder deze machtiging van de Kroon, door burgemeester en wethouders boven het maximum vergunning verleend, terwijl verscheidene personen op de lijst stonden; zeer dikwijls werd geen rekening gehouden met den weigeringsgrond genoemd in art. 8, eerste lid, 8°., en art. 36, tweede lid, en met de voorschriften van art. 13, zoodat personen op die lijst werden ingeschreven, tegen wier verzoek om vergunning nog *andere* bezwaren rezen dan het bereikt zijn van het maximum.

Door deze onbekendheid met de wet is dan echter het gemeentebestuur oorzaak, dat gemeentenaren in groote moeilijkheden komen, wanneer de inspectie van zulke onregelmatigheden kennis krijgt. Het bleek soms noodzakelijk dat dezerzijds bevorderd werd een voorstel tot vernietiging der vergunning wegens

strijd met de wet, dan wel dat met groote kosten een nieuwe vergunning werd opgekocht; was het gemeentebestuur voldoende op de hoogte geweest van de wettelijke bepalingen, dan waren deze moeilijkheden *niet* gerezen.

De Drankwet krijgt het in zulke gevallen zeer ten onrechte op hare rekening.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEENE ONDERZOEKEN NAAR DE NALEVING VAN DE DRANKWET.

Door mij werden bezocht 50 gemeenten en wel 16 in Noordholland, 14 in Zuidholland en 20 in Utrecht.

Door de adjunct-inspecteurs werden bezocht 268 gemeenten en bezoeken gebracht aan 557 vergunnings- en 324 verlofsinrichtingen en wel 239 vergunningsinrichtingen in Noordholland, 173 in Zuidholland en 145 in Utrecht. 101 verlofsinrichtingen in Noordholland, 159 in Zuidholland en 64 in Utrecht.

Voorts aan 90 inrichtingen, waarvoor logementsvergunning gevraagd werd of bestond.

De tekortkomingen, die bij de plaatselijke onderzoeken werden geconstateerd, waren dikwerf talrijk en van beteekenis. Op kleinigheden werd niet gelet

Waar de mogelijkheid bestond om alsnog een wettigen toestand te verkrijgen, werd door de inspectie in die richting gewerkt.

In enkele gevallen was dit echter niet meer mogelijk en kon de verleende vergunning of het verlof niet blijven voortbestaan.

Art. 1, *tweede lid.*

In een gemeente, waar de gesplitste verkoop van sterken drank niet bestaat, was, uit onbekendheid met de wet, voor eene localiteit vergunning verleend, slechts „voor gebruik ter plaatse van verkoop".

Gelukkig kon die vergunninghouder ingevolge art. 55, eerste lid, voor die localiteit eene wettige vergunning erlangen, hetgeen de inspectie bevorderde.

Art. 2, *tweede lid.*

De bezwaren, verbonden aan het instituut der logementsvergunningen zijn uitvoerig in het vorig jaarverslag uiteengezet.

Zij zijn nog toegenomen doordat de Hooge Raad bij arrest van 23 December jl. in strijd met de conclusie van het openbaar ministerie, art. 50 n°. 7 der Drankwet niet van toepassing heeft verklaard op de houdster van een verlofslokaal, tevens bezitster

eener logementsvergunning. De Hooge Raad overwoog, dat door het verleenen der logementsvergunning verviel het wettelijk verbod om als verlofhoudster sterken drank in voorraad te hebben.

De contrôle op den clandestienen verkoop van sterken drank door zulke verlofhouders aan *niet* logeergasten, wordt er al weder des te moeilijker door.

In het verslag over het jaar 1906 door heeren Gedeputeerde Staten eener provincie tot het ressort dezer inspectie behoorende, kwam o. a. de opmerking voor, dat zij niet dan bij uitzondering en dan meestal toevalligerwijze, kennis bekomen van de omstandigheden, die zich na het verleenen eener logementsvergunning voordoen en die tot intrekking zouden moeten leiden; daarom achtten zij het zeer gewenscht dat hun college met die feiten en omstandigheden in kennis wordt gesteld.

Na kennisneming van het bovenstaande bood ik aan heeren Gedeputeerde Staten de diensten der inspectie aan, om hen, na onderzoek van die omstandigheden (voor zooveel de beschikbare tijd dit zou toelaten) mededeeling te doen.

Eenigen tijd daarna berichtte ik heeren Gedeputeerde Staten van die provincie verschillende gevallen in eenige gemeenten voorkomende, die bij mij twijfel deden rijzen of het gebruik, dat van die vergunning gemaakt werd, wel aansloot aan het karakter van de verleende logementsvergunning.

Ik heb hierop nog geen antwoord ontvangen.

Bij Koninklijk besluit van 18 October 1907 werd gehandhaafd het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, waarbij een logementsvergunning werd geweigerd, omdat „het perceel niet als een logement in den zin der wet is te beschouwen.” Er waren wel twee logeer- en twee slaapkamers, doch „waar zoovele personen moeten worden geherbergd, is het niet te verwachten dat de beide logeerkamers zullen beschikbaar blijven voor logeergasten”, overweegt dit Koninklijk besluit dat ook voor deze inspectie van belang is.

Kostgangers zijn geen logeergasten. Voor een pensionhuis acht ik een logementsvergunning mogelijk, noch noodig.

Het Koninklijk besluit van 2 November 1907 (*Staatsblad* n°. 292), overweegt o. a., dat het antwoord op de vraag of een huis als logement kan worden beschouwd hiervan afhangt, of de houder er zijn gewoon beroep van maakt om daarin nachtverblijf te verschaffen.

In een „schijnlogement”, waar men slechts ontduiking van de contrôlebepalingen op den clandestienen drankverkoop bedoelt, door de aanvrage om logementsvergunning, kan die thans geweigerd worden, omdat de aanvrager er *niet* zijn gewoon beroep

van maakt in dat huis nachtverblijf te verschaffen. Daarom acht ik dit Koninklijk besluit van groote beteekenis

Daarbij werd losgelaten het principe, dat geen logementsvergunning mogelijk is in een localiteit, waarin een bierhuis wordt gehouden.

Art. 4, *eerste lid.*

Het is in een tweetal gevallen voorgekomen dat er bij mij bedenking rees tegen de juistheid van het in de gemeente geldend maximum aantal vergunningen.

In een gemeente bedroeg de bevolking op 31 December 1906 4985 zielen, blijkens het jaarverslag van Gedeputeerde Staten. Dit zoude een maximum aantal van 19 vergunningen geven. Er zijn er echter 20 verleend, omdat het gemeentebestuur de bevolking *boven* de 5000 zielen berekende. Het gepleegde overleg wees uit, dat er slechts 19 vergunningen mogen verleend worden. Wanneer hier een vergunning kan worden ingetrokken, of zal komen te vervallen, zal daarvoor niet een nieuwe verleend worden en zoodoende het wettelijk maximum aantal vergunningen verkregen worden.

Voor een andere gemeente kwam in het verslag van Gedeputeerde Staten als het maximum aantal vergunningen het getal 40 voor, terwijl de bevolking 10992 zielen telt. Hier was men nog ver boven het maximum, zoodat het verschil tot heden geen moeilijkheden met zich brengt. Het gepleegde overleg wees ook hier uit, dat het wettelijk maximum slechts 36 mag bedragen.

Artt. 6 *en* 35. *De hoogteberekening van localiteiten.*

Gedeputeerde Staten eener provincie verzochten mij te berichten naar welke methode de hoogte van vertrekken door mij werd berekend.

Meermalen toch week de door mij berekende gemiddelde hoogte af van die door het gemeentebestuur verstrekt.

Daar het van eenig belang voor gemeentebesturen kan zijn, van deze methode, welke door Uw Ambtsvoorganger de juiste geacht wordt, kennis te nemen, zal ik de gevolgde wijze van berekening eenigszins uitvoerig vermelden:

1°. ligt de zoldering niet overal even hoog — is die bijv. hier en daar wat uitgezakt —, dan worden op geëigende punten hoogteopmetingen gedaan en wordt de som van die hoogtematen gedeeld door het aantal opnemingen;

2°. gemeten wordt van den vloer tot den onderkant van de zoldering, van het plafond of van de bekapping. De dikte van gewone steunbalken wordt niet in rekening gebracht (wordt dus geacht de hoogte niet te verminderen). Zijn er echter bijzonder

dikke balken, zóó dat men moet denken aan een verlaagd deel van de zoldering, dan wordt bij de berekening wel degelijk daarmee rekening gehouden, zooals 3°. aangeeft;

3°. is een deel van het vertrek hooger dan het andere deel, (hetgeen zich dikwijls voordoet als een voor- en een achtervertrek tot één localiteit zijn gemaakt) of helt een deel der zoldering (serres), dan wordt de inhoud berekend van ieder deel, dat een verschillende hoogte heeft en dan de som van die inhouden gedeeld door de som der oppervlakten van die deelen.

Ik mocht van heeren Gedeputeerde Staten dier provincie bericht ontvangen, dat Uw Ambtsvoorganger van oordeel was, dat deze wijze van berekening in overeenstemming is met de bepalingen van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22).

Later werd mij aangaande de artt. 3 en 11 van evengenoemd Koninklijk besluit nog ter kennis gebracht, dat Uw Ambtsvoorganger van oordeel was, „dat voor eene localiteit in een huis, gebouwd vóór het in werking treden van de gemeentelijke bouwverordening, een vergunning of verlof niet mag worden verleend, indien de hoogte van die localiteit minder bedraagt dan in die bouwverordening voor nieuw te bouwen woningen is voorgeschreven."

Dispensatie kan worden verleend.

Art. 8, eerste lid, 2°.

Het raadhuis van een tweetal gemeenten bleek gemeenschap binnenshuis te hebben met vergunningslocaliteiten.

Daar dit uit onbekendheid met het wettelijk verbod bleek voort te komen, werd bevorderd dat die verbindingsdeur werd vastgespijkerd.

Door een gemeentebestuur werd mij gevraagd of uit art. 46, eerste lid, niet volgde, dat vergaderingen van een polderbestuur in een vergunningslocaliteit mochten gehouden worden.

Ik meende in deze geen advies te mogen geven. Wat door de woorden „openbaren dienst", voorkomende in art. 8, eerste lid, 2°., moet worden verstaan is een feitelijke vraag.

In het verslag van heeren Gedeputeerde Staten van die provincie komt echter voor dat zij ingevolge art. 10, lid 1, eenige malen toestemming gegeven hebben tot het houden van poldervergaderingen in vergunningslocaliteiten. Daaruit blijkt dus dat heeren Gedeputeerde Staten van oordeel zijn dat deze toestemming *vereischt* wordt.

Art. 8, eerste lid, 8°.

Ook dit jaar bleek het dat in verschillende gemeenten ver-

gunningen verleend zijn zonder dat rekening gehouden werd met dezen weigeringsgrond.

Somtijds konden door belanghebbenden alsnog de noodige verbeteringen, door mij in overweging gegeven, worden aangebracht; ook verleende Uw Ambtsvoorganger verschillende malen alsnog dispensatie onder daarbij gestelde voorwaarden; het kwam echter ook voor dat door mij vernietiging van het vergunningsbesluit in overweging moest worden gegeven.

Het is echter altijd in het belang van den vergunning- of verlofhouder, dat door het gemeentebestuur, nadat ik deze tekortkomingen ter zijner kennis heb gebracht, spoedig met mij overleg gepleegd wordt.

In een enkel geval gingen burgemeester en wethouders hier niet toe over, doch gaven belanghebbende eenige verbeteringen in overweging. Daarna vroeg deze aan Uw Ambtsvoorganger ontheffing aan, doch toen dit verzoek in mijn handen om bericht en raad gesteld werd, bleek het dat ook *nu* ontheffing niet mogelijk was, omdat deze localiteit aanmerkelijk te laag was. Ingevolge mijn voorstel werd deze vergunning dan ook vernietigd als verleend in strijd met de wet.... en had deze vergunninghouder noodeloos de kosten van de verbeteringen betaald, hem door burgemeester en wethouders aangeraden.

Het is niet onnatuurlijk, dat iemand, die — zij het dan ook *ten onrechte* — van burgemeester en wethouders een vergunning of verlof erlangd *heeft*, waarbij geen rekening gehouden werd met de bepalingen van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22), het zeer onaangenaam en in zijn oog onbillijk acht, wanneer hij *nadat* hij die vergunning of dat verlof reeds erlangd heeft, later nog tal van moeilijkheden ondervindt en kosten moet maken, en dan krijgt de Drankwet dit weer zeer ten onrechte op haar debet!

Het is daarom ook in het belang van het prestige der wet zeer gewenscht, dat steeds eerst *van gemeentewege* de localiteit aan de gestelde eischen nauwkeurig wordt getoetst.

Waar het uit het gepleegde overleg bleek, dat een vergunningslocaliteit niet zoodanig te verbeteren was, dat dispensatie kon worden verleend (de localiteit was slechts 10 M^2. groot) bevorderde ik, dat het bedrijf in een andere localiteit van het huis werd overgebracht, waarvoor de gevraagde ontheffing wèl verleend kon worden.

In een ander geval werden de noodzakelijke verbeteringen maanden lang sleepende gehouden.

Eerst toen ik het gemeentebestuur berichtte, dat ik zoude bevorderen, dat de besluiten, waarbij vergunning was verleend

voor localiteiten, die niet aan de gestelde eischen voldeden, vernietigd zouden worden wegens strijd met de wet, werden de noodige verbeteringen aangebracht.

In alle ter mijner kennis gekomen gevallen is dan ook volledig resultaat verkregen. Ik acht het ook uit een hygiënisch oogpunt van groot belang, dat streng aan deze localiteitseischen de hand gehouden worde.

Art. 8, *eerste lid* 15°.

Bij de plaatselijke onderzoeken bleek dikwijls, dat gemeenschap binnenshuis bestond tusschen tapperij en winkel, waar dit onder de vroegere wet reeds evenzeer verboden was.

In den winkel zelf stonden in een bepaald geval flesschen met sterken drank en borrelglaasjes als ware die winkel een tapperij!

In een ander geval bleek het uit een herinspectie (bij gelegenheid van een adviesonderzoek ingesteld), dat meer dan $1^1/_2$ jaar, nadat burgemeester en wethouders van mij bericht hadden ontvangen, dat een drietal vergunninghouders in strijd met art. 8, eerste lid 15°, gemeenschap binnenshuis onderhielden tusschen tapperij en winkel en die toen reeds naar aanleiding van die mededeeling een waarschuwing van burgemeester en wethouders ontvangen hadden, dat deze gemeenschap binnenshuis twee maanden na dato intrekking der vergunning ten gevolge zoude hebben, ... deze bij hen nog steeds bestond.

Ik begaf mij aanstonds naar die gemeente en het gepleegde overleg had toen het gevolg, dat eindelijk in die inrichtingen die gemeenschap binnenshuis opgeheven werd.

Het is eigenaardig, dat dit euvel, dat feitelijk intrekking der vergunning ten gevolge *moet* hebben, wil art. 28, eerste lid, door burgemeester en wethouders worden gevolgd, nog zoo dikwerf wordt aangetroffen, te meer waar deze gemeenschap binnenshuis onder de vroegere wet evenzeer niet mocht bestaan.

Dat de „van aanzien algemeen bekende" gemeenteveldwachter slechts sporadisch het tappen van sterken drank zonder de vereischte vergunning kan constateeren, wordt grif toegegeven; deze gemeenschap binnenshuis tusschen tapperij en winkel echter, zal óók *hij* zeer wel kunnen waarnemen.

Art. 8, *eerste lid*, 18°.

Ik vestigde de aandacht van een gemeentebestuur op het feit, dat een vergunning verleend was aan de echtgenoote van iemand, die zelf bij herhaling vergunning gevraagd had en aan wien deze geweigerd was geworden op grond van herhaalde veroordeelingen wegens dronkenschap (art. 8, eerste lid, 11°).

Het echtpaar was in gemeenschap van goederen gehuwd en bewoonde hetzelfde huisje.

Burgemester en wethouders trokken die vergunning in, omdat zij met mij van opvatting waren, dat deze vrouw de tusschenpersoon was van haar man.

In hooger beroep vernietigden heeren Gedeputeerde Staten dit besluit, omdat zij het geval van art. 8, eerste lid, 18°., niet aanwezig achtten, daar het bedrijf niet door een ander persoon werd uitgeoefend dan door dengeen, die de vergunning heeft verzocht. (De man was zeilmaker en oefende dit beroep in een loods op dat erf uit.)

Ik verzocht daarna de voorlichting van Uw Ambtsvoorganger ten aanzien van de toepassing van deze belangrijke wetsbepaling, die ik als volgt toelichtte:

Het komt ten platten lande zooveel voor, dat de man tevens een handwerk in zijn huis of op zijn erf uitoefent en de vrouw achter het buffet staat.

Deze wetsbepaling is niet alleen als een intrekkings- doch ook als een *weigeringsgrond* in de wet opgenomen, men kan dàn bezwaarlijk reeds beoordeelen, hoe de *uitoefening* van die vergunning zal zijn. De wijze van *uitoefening* van het bedrijf kan voor een *weigering* der gevraagde vergunning dus m. i. dan nog niet in aanmerking worden genomen, derhalve óók niet voor de *intrekking* het eenige motief vormen.

De man, die in dit geval eerst herhaaldelijk tevergeefs trachtte *zelf* voor die localiteit vergunning te erlangen, draagt thans immers de risico van het bedrijf in zijn huis uitgeoefend, geniet er de voordeelen van, kan in de tapperij zoo veel als hij maar wil aanwezig zijn en alle invloed op de wijze van exploitatie uitoefenen. De vrouw treedt m i. dan meer op als de kellnerin" van den man. Uw Ambtsvoorganger vereenigde zich echter met de opvatting van heeren Gedeputeerde Staten.

Art. 12, *zesde lid.* (*Art.* 37.)

De omschrijving en de vermelding van de oppervlakte van elke localiteit, waarvoor vergunning of verlof verleend is, laat dikwijls te wenschen. Het is somtijds niet gemakkelijk uit de akte na te gaan voor welk vertrek vergunning of verlof is verleend. Verschillende vertrekken worden ook dikwijls in één vloermaat genoemd. Dit niet juist volgen van de wet kan later aanleiding geven tot allerlei moeilijkheden.

De kleinste localiteit, waarvoor ik volledige vergunning aantrof, was 2,30 M². groot. (Men tapte echter, zij het ook zonder hier vergunning te hebben, in het vertrek er naast.)

Art. 13.

Het komt nog al eens voor dat iemand op de lijst staat voor een localiteit, die op verre na niet aan de gestelde eischen voldoet.

Men onderzoekt niet, zooals art. 12 voorschrijft, het ingekomen verzoek, doch wijst dit reeds af „uitsluitend op grond dat het vastgestelde maximum bereikt is."

Deze te letterlijke opvatting is m i. niet de juiste.

In de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1904 § 6 staat geschreven:

„Burgemeester en wethouders zullen zich, willen zij het voorschrift (van art. 13) behoorlijk naleven, vooraf moeten vergewissen of er andere redenen dan het bereikt zijn van het maximum voor afwijzing aanwezig zijn."

Trouwens de behandeling van het verzoek, zooals art. 12 voorschrijft, moet ook gevolgd worden, wanneer in een gemeente het maximum is overschreden.

Het meest gedupeerd zijn wel de personen die in strijd met het bovenstaande, dus onrechtmatig aan een plaatsing op de lijst geholpen zijn. Komen zij eindelijk aan de beurt.... dan moet voor die localiteit hun verzoek toch worden afgewezen en kunnen zij weer van voren af aan beginnen!

Art. 25.

Er bestond verschil van opvatting tusschen een gemeentebestuur en mij in hoeverre geacht moest worden dat art. 25 dan wel art. 27, eerste lid, behoorde te worden toegepast, toen een stationsgebouw vernieuwd was en de localiteiten, waarvoor vergunning verleend was, niet meer op dezelfde grondslagen bleken opgetrokken als de vroegere, doch thans voorkwamen in een gebouw dat aan de overzijde van de vroegere spoorbanen was gesticht, zij het ook dat dit gebouw met het vroegere stationsgebouw eenigermate een geheel uitmaakte.

Ik meende dat hier art. 25, tweede lid, althans art. 25, eerste lid, behoorde te worden toegepast, dus ook art. 25, vierde lid.

Art. 8, eerste lid, 5°., zoude dan een weigeringsgrond voor die vermelding hebben moeten zijn.

Het gemeentebestuur had art. 27, eerste lid, toegepast, in het kort omdat het achtte, dat die localiteiten in hetzelfde complex van gebouwen gelegen zouden zijn, terwijl de vergunning bereids bestond voor de open aanhoorigheden, waarop thans de localiteiten waren opgetrokken.

Uw Ambtsvoorganger achtte de door mij gedane vraag of burgemeester en wethouders niet in strijd met de wet gehandeld

hadden, door art. 27 toe te passen, niet met voldoende zekerheid in bevestigenden zin te beantwoorden om een ingrijpen zijnerzijds te rechtvaardigen.

In een gemeente waren op 28 April 1905 een zestal vermeldingen gedaan, ingevolge art. 25, eerste lid.

Toen was nog niet van kracht het Koninklijk besluit van 1 April 1905 n°. 120. De localiteiten voldeden dan ook niet aan de daarbij gestelde eischen.

Nadat ik de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd had op het bepaalde bij art. 73 van de wet, trokken burgemeester en wethouders deze vermeldingsbesluiten in, overwegende, dat art. 73 bij het nemen van die besluiten door hen onopgemerkt was gebleven.

Een gemeentebestuur had art. 25, eerste lid, toegepast op twee ineenloopende localiteiten door deuren gescheiden, de eene groot 20,21 M^2. en de andere 13 M^2. Ik vestigde de aandacht er op, dat *ieder afzonderlijk* vertrek minstens 20 M^2. groot moest zijn. Men maakte toen van die twee, één localiteit die aan de eischen kon voldoen.

Art. 28, *tweede lid.*

Deze wetsbepaling wordt soms slapjes toegepast.

Een persoon, die nà 1 Januari 1904 vergunning erlangd had, verklaarde zelf tegen een adjunct-inspecteur, dat hij met de exploitatie der vergunning, thans uitgeoefend door den persoon, die zijn huis gehuurd heeft sedert 1905, niets meer te maken heeft. Hij woont zelfs in een andere gemeente. Hij had, zeide hij, het bedrijf gestaakt en het huis (waarin vergunning) verhuurd, wegens het overlijden zijner vrouw en was elders gaan wonen.

Het gemeentebestuur zal thans bevorderen, dat (zooals ik ook onder de aandacht bracht) òf toepassing van art. 26, eerste lid, zal worden verzocht, òf dat de vergunninghouder zelf weer het huis zal gaan bewonen.

Art. 38, *eerste lid.*

Het doet zich nog al eens voor, dat bij het overlijden van den verlofhouder groote stagnatie ontstaat in de broodwinning van dat gezin. Somtijds was het verlof, ingevolge art. 34, tweede lid, *a*, verleend met toepassing van de gunstige overgangsbepaling van art. 65, vierde lid, en kon de weduwe dan daarvan, *van af den dag van het overlijden van haar echtgenoot*, geen gebruik meer maken; somtijds was verbetering van de localiteiten noodig, of wel moest de verzochte ontheffing worden afgewacht.

Ik gaf daarom bij mijn brief van 9 April 1907 n°. 112 D, Uw Ambtsvoorganger eerbiedig in overweging bij een herziening van de Drankwet ook hierop zijn aandacht te willen vestigen. Het zoude zeer wenschelijk zijn dat ook voor den verlofhouder een soortgelijke bepaling werd vastgesteld als in art. 24, tweede lid, ten opzichte van den vergunninghouder is opgenomen (bijv. nog een halfjaar doortappen op de akte van den overleden verlofhouder.

Art. 38, *vierde lid.*

Het blijkt bij herhaling dat van meer localiteiten, waarvoor verlof verleend is *een* is gemaakt, of wel een andere verbouwing heeft plaats gehad, zonder dat dit volgens art. 38, vierde lid, uit de verlofsakte kan blijken.

Ook wordt van de localiteit, waarvoor verlof verleend is, wel een kamertje afgescheiden.

Met het oog op de ondubbelzinnige bepaling van art. 39, 3°., ware nauwkeuriger naleving van deze wetsbepaling voor den belanghebbende zeker wenschelijk.

Art. 47, *eerste lid.*

Mij werd door Uw Ambtsvoorganger toegezonden het jaarverslag van het bestuur van een gemeente, uitgebracht betreffende de werking van het verbod in deze wetsbepaling vervat.

De conclusie van dat verslag was, dat de politie nu wel vrouwen in die localiteiten aantreft, doch niet als vrouwelijke personen die men gedurende de uitoefening van het bedrijf dienst laat doen, of die men vanwege den houder van de vergunning of van het verlof in de localiteit aanwezig doet zijn.

Ik antwoordde hierop Uw Ambtsvoorganger uitvoerig bij mijn brief van 27 Juni jl., lit. D, n°. 205.

In deze gemeente azen verschillende vergunning- en verlofhouders op de gage van de matrozen en schepelingen, die binnenvallen en aan den wal logeeren. Zij zetten hen door vrouwen, die zich als „bezoeksters" voordoen aan tot drinken en tot liederlijkheid.

Ik meende dat een goed voorbereide strafvervolging, zoo noodig tot in hoogste ressort doorgezet, wel degelijk zoude aantoonen, dat de rechter maar niet zoo voetstoots de velerlei uitvluchten van die lieden zoude aanvaarden.

Is dan een veroordeelend vonnis verkregen, dan zoude de politie *zulke* „bezoeksters" uit de tapperijen kunnen weren.

Ook zijn der inspectie zelf na plaatselijk onderzoek in die gemeente gevallen bekend geworden, waarbij uitvluchten niet zouden gebaat hebben.

Een zoogenaamd „inwonend nichtje", een kind van 17 jaar, bijv., wordt door art. 47, derde lid, *niet* uitgezonderd.

Een prostituée, die bezig was zich in de tapperij te „kleeden", is toch niet als *bezoekster* aan te merken, daarvoor deed zij te veel, alsof zij „tehuis" was!

Ook gaf ik in overweging zooveel „doenlijk" de logementsvergunningen in die slecht befaamde knippen en kroegen in te trekken (art. 47, eerste lid, is niet van toepassing op „*logements*"vergunningen), op grond dat deze verleend zijn aan personen, die er niet hun gewoon bedrijf van maken nachtverblijf te verschaffen, doch die in die localiteiten bierhuis houden (art. 28, 1°.); althans zouden zij kunnen vernietigd worden.

Juist in *die* gemeente, waar tal van jeugdige militaire matrozen veelvuldig aan den wal verblijven, werken *die* „logementjes" de onzedelijkheid, het brassen en drinken sterk in de hand!

Art. 50, *eerste lid*, 1°.

Het had mijne aandacht getrokken, dat in een gemeente in mijn inspectie in handkarretjes langs de havens en in roeibooten naar de zeeschepen, die binnenkwamen, door venters met brood, sigaren, bier etc. ook tamelijk veel jenever werd aan den man gebracht.

Die „kistjesmannen" hadden wel is waar slechts één fleschje met jenever bij zich, doch dat ééne fleschje werd geregeld aangevuld of met een volle flesch omgeruild. Zoodoende handelde men niet tegen de Accijnswet.

In de roeibooten werd de sterke drank tusschen zoo talrijke fleschjes bier verpakt, dat het voor de politie niet gemakkelijk was deze op de rivier te achterhalen.

Slechts bij uitzondering werd een enkele maal door de politie tegen het verkoopen van sterken drank zonder de vereischte vergunning proces-verbaal opgemaakt; men meende echter tegen dit „in voorraad hebben ten verkoop" niet op te kunnen treden, omdat de venter onveranderlijk opgaf, dat die sterke drank *voor eigen gebruik* bestemd zou zijn.

Ik pleegde ten deze overleg met de heeren burgemeester, officier van justitie, ambtenaar van het openbaar ministerie bij het betrokken kantongerecht, met den heer voorzitter van de commissie voor het havenbedrijf, omdat ik doen wilde, wàt ik kon, om dit ernstig euvel, dat aanleiding tot vechtpartijen en ongevallen bij den arbeid gaf, tegen te gaan.

Dit had tot resultaat, dat *veroordeeld* werden venters, die die flesch sterken drank „*ten verkoop*" in voorraad hadden" (hun motief „*voor eigen gebruik*" ging dus *niet* meer op), en dat een

zeer nuttige verordening op den verkoop van proviand aan boord van schepen voor die gemeente tot stand kwam, waarbij het bedrijf van die venters, z.g. „kistjesmannen", in dien zin werd geregeld, dat dit voortaan slechts mag worden uitgeoefend door hen, aan wie dit door burgemeester en wethouders wordt toegestaan en wel onder daarbij gestelde voorwaarden.

De eerste voorwaarde is „dat sterke drank niet in het vaartuig mag *aanwezig zijn*, noch met het vaartuig mag worden medegevoerd en dat niemand, die zich in het vaartuig bevindt, sterken drank bij zich mag hebben."

Het is mij later uit een in die gemeente speciaal daartoe ingesteld onderzoek gebleken dat deze verordening inderdaad goede resultaten heeft.

Art. 50, *eerste lid*, 7°.

Verlofhouders, die er op uit zijn om clandestien sterke dranken te tappen, ondervinden veel hinder van deze nuttige contrôlebepaling. Daarom hebben velen getracht logementsvergunning te erlangen, als wanneer zij ongestraft in hun buffet sterken drank aanwezig mogen hebben,

Het valt dan der politie buitengewoon moeilijk te constateeren, dat een glas sterken drank, dat zij bijv. op een tafeltje aantreft, bestemd is voor voor een *niet*-logeergast.

Bij arrest van 23 December 1907 heeft de Hooge Raad echter — in strijd met de conclusie van het openbaar ministerie, art. 50, eerste lid, 7°., *niet* van toepassing verklaard, op de houdster van een verlofslokaal, tevens bezitster eener logementsvergunning. De Hooge Raad was van oordeel, dat door het verleenen van logementsvergunning, voor de verlofhoudster verviel het wettelijk verbod om als verlofhoudster sterken drank in voorraad te hebben.

Waar het toezicht op den clandestienen verkoop van sterken drank in verlofslocaliteiten, waarvoor tevens een logementsvergunning is verleend, zooveel moeilijker wordt, staat daartegenover, dat thans op grond van de overwegingen van het Koninklijk besluit van 2 November 1907 (*Staatsblad* n°. 292), logementsvergunning geweigerd kan worden aan iederen verlofhouder, *die er niet zijn gewoon beroep van maakt aan anderen nachtverblijf te verschaffen.*

Art. 55, *tweede lid.*

In enkele gemeenten bleek niet voldoende de hand gehouden aan de voorwaarden, waaronder het aan de in deze wetsbepaling bedoelde vergunninghouders geoorloofd is, sterken drank in hunne winkels etc. te verkoopen.

Er waren verschillende aangebroken vaten en flesschen sterken

drank in voorraad: er werd ook sterke drank getapt en bij de open maat verkocht.

Enkele vergunninghouders erkenden grifweg deze overtredingen, doch .... zij „wisten" niet, dat dit niet mocht. Zij waren er nog nooit in bemoeilijkt, zeiden zij.

Het in voorraad hebben van aangebroken vaten en flesschen in de winkellocaliteiten ware echter gemakkelijk, óók door de politie, te constateeren geweest, althans hadden deze lieden gewaarschuwd dienen te worden, dat zij hunne vergunning zouden zien vervallen op den dag, dat zij voor dit feit veroordeeld zouden worden.

Waar de onwettige toestand werd aangetroffen werd verbetering verkregen.

Art. 59, *tweede lid.*

Op vergunningen verleend vóór 1 Mei 1904 aan vennootschappen, was in een gemeente niet toegepast art. 59, tweede lid.

Het gemeentebestuur meende aanvankelijk dat dit niet behoefde, omdat bij dat artikel alleen sprake is van localiteiten, waarvoor vergunning is verleend, die van kracht blijft *tot* 1 *Mei* 1905, terwijl de aan vennootschappen verleende vergunningen, volgens art. 66 van kracht blijven *tot* 1 *Mei* 1930. Ik achtte deze opvatting niet de juiste.

Iedere vergunning wordt ingevolge art. 22, eerste en tweede lid, slechts verleend voor één jaar en kan dan telkens weer voor één jaar verlengd worden.

Dat in de overgangsbepaling van art. 59, tweede lid, speciaal genoemd wordt de datum van 1 Mei 1905, zal wel zijn grond vinden in het feit, dat de laatste herziening van de Drankwet in dàt vergunningsjaar is tot stand gekomen. Er zou ook geen enkele reden zijn, waarom de zoo algemeen gestelde bepaling van art. 59, tweede lid, niet op vergunningen aan vennootschappen verleend, van toepassing zou zijn. Ook voor deze vergunningen immers is de grens van den kleinhandel tot 10 liter verlegd en behoort evenzeer uit de akte te blijken de oppervlakte der vertrekken en de aard van den verkoop.

Art. 66 zondert trouwens wèl uit art. 28 n°. 2, *niet* art. 59, tweede lid.

Waar ten slotte de vergunning aan een natuurlijk persoon verleend, verlengd kan worden tot aan zijn overlijden, daar moest wel (in art. 66) een bepaalde datum worden genoemd, op welken de vergunningen aan vennootschappen verleend, zullen eindigen.

Het gemeentebestuur vereenigde zich met deze uiteenzetting.

Daar de verzoeken bedoeld bij art. 59, tweede lid, door belanghebbende vennootschappen tijdig, immers vóór 1 Maart 1905, waren ingekomen, doch besloten was hieraan niet te voldoen om in aanhef dezes genoemde redenen, behoefde art. 59, derde lid, niet toegepast te worden en kon alsnog de bij art. 59, tweede lid, voorgeschreven wijziging worden aangebracht.

Art. 63, *vierde en zesde lid.*

Nadat het college van heeren Gedeputeerde Staten eener provincie, niet tot het ressort van deze inspectie behoorende, vernietigd had een besluit van burgemeester en wethouders eener gemeente, waarbij aan een bijzondere-vergunninghouder, ingevolge art. 14 aan de beurt komende voor een gewone vergunning, deze voor een localiteit van 7½ M². geweigerd was, op grond dat deze localiteit niet voldeed aan de eischen, gesteld bij den in art. 6 der wet bedoelden algemeenen maatregel van bestuur, en in hooger beroep aan dien bijzondere-vergunninghouder voor die localiteit vergunning verleend had, in 't kort omdat geacht werd dat die localiteit niet aan die eischen *behoefde* te voldoen, werden mij verschillende malen inlichtingen verzocht, of thans voor den bijzondere-vergunninghouder de localiteitseischen bij het verzoek om een gewone vergunning niet behoefden te gelden? Bovenbedoeld besluit van heeren Gedeputeerde Staten was in de vakblaadjes opgenomen.

Ik hield mij in mijn antwoorden aan de missive van Uw Ambtsvoorganger van 30 Juni 1906 n⁰. 5539, afdeeling B.B., mij toegezonden op mijn verzoek om voorlichting ten deze, waarin voorkomt:

„Hoe bijzondere vergunningen in gewone kunnen overgaan is o a. bepaald in lid 6 (van art. 63.) Voor dien overgang wordt echter met geen enkel woord verwezen naar lid 3, noch wordt dit toepasselijk verklaard, wat noodig zoude zijn om die toepasselijkheid bij den overgang te mogen aannemen.

Naar mijne meening geldt daarom bij dien overgang het gewone recht, dus art, 8 der wet in vollen omvang."

Art. 63, *achtste lid.*

In een gemeente wordt aan den bijzondere-vergunninghouder, die aan de beurt komt om een gewone vergunning te verkrijgen, desgewenscht een *tap*vergunning verleend. Dan wordt de bijzondere vergunning niet ingetrokken, omdat burgemeester en wethouders achten dat art. 63, achtste lid, daarvoor geen bevoegdheid geeft.

De bijzondere vergunning wordt wel ingetrokken als *slijt*vergunning wordt verleend.

Ook komt het voor, dat men den bijzondere-vergunninghouder voor een gewone vergunning aan de beurt komende, een tapvergunning verleent voor een localiteit in een *ander* huis. Hij houdt dan óók zijn bijzondere vergunning in het eerste huis.

Ik richtte mij aangaande deze wetstoepassing om voorlichting tot Uw Ambtsvoorganger.

Dat iemand, die op de lijst van art. 13 staat ingeschreven, ingevolge art. 14 aan de beurt komende, zoowel tapper als slijter kan worden, komt mij niet twijfelachtig voor. Ik meende echter, dat ieder verzoeker ingevolge art. 14, tweede lid, bij zijn eerste verzoek om vergunning moet „*volharden*", dus „*blijven bij al datgene*", wat dat eerste verzoek inhoudt.

Art. 2, derde lid, schrijft voor, dat dit verzoekschrift moet bevatten, welke verkoop *a* of *b* wordt verlangd, alsmede eene nauwkeurige opgave voor *welke* localiteit men dit verzoek doet.

„Volhardt" men dus bij dat eerste verzoek, dan kan het zich m. i. niet voordoen, dat men *tap*vergunning krijgt in een localiteit van het eene huis en bijzondere vergunning houdt in een localiteit van een ander huis.

Art. 8, eerste lid, 6°., en art. 63, derde lid, schenen mij aan de opvatting van het gemeentebestuur ook niet geheel aan te sluiten.

Uw Ambtsvoorganger berichtte mij hierop dat „naar zijne meening aan houders van bijzondere vergunningen, die volgens hunne plaatsing op de lijst, bedoeld bij art. 13 van de Drankwet, in aanmerking komen voor toepassing van art. 14 van die wet, desgewenscht ook een tapvergunning kan worden verleend".

HOOFDSTUK III.

ADVIESONDERZOEKEN.

Het aantal adviesonderzoeken breidde zich uit van 176 in het vorig verslagjaar tot 206 in 1907.

De voorzitter van Gedeputeerde Staten der provincie Noordholland stelde 80 malen verzoeken om bericht en raad in mijne handen, de Commissaris der Koningin in de provincie Zuidholland 89 malen en Gedeputeerde Staten van de provincie Utrecht 37 malen.

Deze verzoeken om bericht en raad betroffen: 26 maal verzoeken om toepassing van art. 2, 2°.; 12 maal idem art. 5, eerste lid; 42 maal idem art. 6, eerste lid; 2 maal idem art. 10, eerste lid; 27 maal idem art. 26, eerste lid; 2 maal idem art. 30, eerste lid; 1 maal idem art. 36, eerste lid, 2°. *b*; 93 maal idem art. 35, eerste lid; 1 maal idem art. 45, derde lid.

De naar aanleiding van deze verzoeken uitgebrachte adviesbrieven waren bijna immer op een plaatselijk onderzoek van de adjunct-inspecteurs — enkele malen, wanneer dit meer geëigend scheen, van mij — gebaseerd en werden door eenvoudige teekeningen verduidelijkt.

Art. 2, *tweede lid.*

Logementsvergunning werd gevraagd voor een localiteit, waarin reeds een verlof voor alcoholhoudende dranken was verleend. Adressant had een hokje in de gelagkamer en twee bedden op de vliering ingericht voor personen, die hoogst sporadisch daar wilden logeeren.

De zolder kon gebezigd worden door hen, die met ongedierte behept waren. Bezoekers van het bierhuis waren bijna allen landloopers. Adressen waren van de ingezetenen ingekomen, pleitende tegen het verleenen der logementsvergunning. Men meende, niet ten onrechte, dat dan dat bierhuis nog meer bezoek van die lieden zou krijgen en er nog meer twisten zouden ontstaan.

De vergunning is op mijn advies niet door heeren Gedeputeerde Staten verleend, omdat die inrichting geen „logement" was, immers maakte de houder er niet zijn gewoon bedrijf van nachtverblijf te verschaffen. Ook is het besluit waarbij verlof is verleend op mijn voorstel bij Koninklijk besluit vernietigd, omdat bij het verleenen daarvan geen rekening bleek gehouden met art. 36, tweede lid.

In een ander geval wilde de echtgenoote logementsvergunning voor een localiteit in zulk een vagabondenlogement. Een „logement" was dit zeker, de vergunning kon echter ingevolge dezerzijds advies door heeren Gedeputeerde Staten geweigerd worden, omdat adressante moest worden beschouwd als de tusschenpersoon voor haar echtgenoot, aan wien reeds die vergunning geweigerd was op grond van art. 9, eerste lid, juncto art. 8, eerste lid, 13°.

Veelmaals zijn overigens de mij om bericht en raad in handen gestelde verzoeken om logementsvergunning door heeren Gedeputeerde Staten afgewezen kunnen worden, omdat er van „logement" geen sprake was of zich een der weigeringsgronden van art. 9, eerste lid, bleek voor te doen. Bij herhaling kwamen de ingezetenen in verzet tegen het verleenen van zulk een logementsvergunning.

De aanvragers *erkenden* wel eens dat de logementsvergunning verzocht werd om sterken drank in het buffet te mogen hebben.

Een typisch staaltje van een ongemotiveerde aanvrage om logementsvergunning was wel die van iemand, die met zijn

gezin zóó klein behuisd was, dat man, vrouw en zeven kinderen moesten slapen in bedsteden, kasten en kinderwagens, in de éénige beschikbare eet-, slaap- en zitkamer. Op den zolder, die één geheel met de koe- en kippenstal uitmaakt, had adressant zich *gedacht* „zoo iets te maken voor logés."

Hij had echter gaarne logementsvergunning, omdat hij in een ander vertrek van dat huis een bierhuis hield!

Daarentegen achtte ik het in een ander geval nuttig dat logementsvergunning verleend werd voor een inrichting...... waarvoor echter geen logementsvergunning, doch een verlof voor alcoholhoudende dranken werd gewenscht en om daartoe te kunnen geraken ontheffing van de gestelde eischen werd gevraagd.

Waar deze ontheffingen m.i. niet konden worden verleend. adviseerde ik dat aan adressant zoude worden bericht dat een verzoek om logementsvergunning in gunstige overweging zou worden genomen.

Het betrof hier nl. een fatsoenlijk zoogenaamd landverhuizerslogement en het is inderdaad van belang dat die landverhuizers, die hier logeeren in afwachting van scheepsgelegenheid, *in hun logement* iets kunnen gebruiken; kan dit niet, dan gaan zij dit *elders* doen en worden dan dikwerf al spoedig slachtoffers van allerlei afzetters en oplichters!

Art. 5, *eerste lid.*

Het blijft voorkomen, dat men toepassing verzoekt van art. 5, eerste lid, waar *hoogstens* slechts die van art. 26, eerste lid, kon worden gevraagd, soms ook deze niet. Ja, eenmaal bestond de geheele „inrichting" uit de gelagkamer en den paardenstal.

Een andermaal was de „buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer" slechts een zéér gewone tapperij!

Een gemeenteraad verleende een vergunning voor een buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer, *behoudens goedkeuring van de Kroon*, die burgemeester en wethouders daarna verzochten.

Het bleek echter, dat men hier in het geheel niet te doen had met zulk een soort inrichting. De gemeenteraad trok dan ook zijn besluit in.

Wanneer niet in eenig opzicht het „buitengewone" van de inrichting kon blijken, werd niet tot een gunstig advies overgegaan en Uw Ambtsvoorganger vereenigde zich met deze opvatting.

Het Koninklijk besluit van 7 *Februari* 1906 (Staatsblad *n*°. 22). (*Artt.* 6, *eerste lid*, *en* 35, *eerste lid.*)

Dit Koninklijk besluit blijft in de practijk goed voldoen.

Het bestuur eener gemeente had voor eene localiteit vergunning geweigerd, op grond van art. 7, tweede lid, van dit besluit, omdat geacht werd, dat de ventilatieopeningen daar bedoeld, zich *in* een anderen buitenwand moesten *bevinden.*

Dit nu achtte ik niet juist.

Art. 7, tweede lid, eischt niet, dat die ventilatieopeningen in de buitenlucht *uitkomen*, slechts dat die er mede *in rechtstreeksche verbinding* — bijv. door een luchtkoker — staan.

Uw Ambtsvoorganger vereenigde zich met deze zienswijze.

In een andere gemeente meende men, dat diè openingen ook 2 meter boven den vloer gelegen zouden moeten zijn. Dit eischt art. 7, tweede lid, *niet* in welken zin ook door Uw Ambtsvoorganger werd beschikt.

Het komt nog al eens voor, dat, terwijl burgemeester en wethouders op eenig ontheffingsverzoek zonder meer afwijzend adviseeren, de inspectie de verbeteringen aangeeft, die belanghebbenden kunnen en gaarne willen aanbrengen, waarna Uw Ambtsvoorganger de gevraagde dispensatie kon verleenen.

De inspectie moet echter zeker kunnen gaan, dat de verbeteringen inderdaad *zullen* (en *kunnen*) worden aangebracht; bestaat hieromtrent twijfel, dan wordt geen gunstig advies uitgebracht, doch in overweging gegeven bij de afwijzing adressant in te lichten hoe de localiteit voldoende verbeterd zou kunnen worden.

In een gemeente achtten burgemeester en wethouders art. 13 van het besluit een weigeringsgrond, omdat het aanwezige glas niet in een volledigen, doch in een „gedeeltelijken" buitenwand was aangebracht. Ik meende dat de localiteit aan art. 13 voldeed en Uw Ambtsvoorganger besliste in dien zin.

Art. 8, *eerste lid* 2°., *juncto art.* 10, *eerste lid.*

Toestemming werd gevraagd, ingevolge art. 10, eerste lid, om eene localiteit, die binnenshuis gemeenschap heeft met een vergunningslocaliteit te bezigen als stemlokaal.

Het kwam mij voor dat deze dienst is een gemeentelijke. Hij is opgedragen aan de zorgen van het gemeentebestuur en wordt waargenomen door gemeenteambtenaren. Daarom achtte ik toepassing van art. 10, eerste lid, hier niet mogelijk.

De beslissing is niet ter mijner kennis gebracht.

Art. 24, *eerste lid, juncto art.* 59, *tweede lid.*

Het trok bij een plaatselijk onderzoek de aandacht van de inspectie, dat de oppervlakte der localiteiten ingevolge art. 59, tweede lid, in de akte was gesteld op 303 M^2., terwijl slechts voor 2 localiteiten (te zamen groot nog geen 50 M^2.), vergunning was verleend.

Het bleek toen dat zooals in onderscheidene gemeenten is geschied, de opgaven van de oppervlakten der vergunningslocaliteiten door belanghebbende aan de gemeeentebesturen zijn gedaan en deze niet gecontroleerd zijn geworden. Belanghebbende „meende" hier, dat als hij maar vergunning had voor de „oppervlakte", hij het ook had voor de „localiteit" die hij daar later op zou laten bouwen. Jaren lang heeft hij die later gebouwde localiteit dan ook als vergunningslocaliteit gebezigd, totdat de inspectie dit opmerkte.

Alsnog kon deze localiteit „vermeld" worden, doch niet dan nadat hij dispensatie had erlangd van art. 6 en zijn localiteit verbeterd had, zoodat aan art. 7 van het Koninklijk besluit werd voldaan.

Het zoude zeer wenschelijk zijn dat daar, waar dat nog niet is geschied, de gemeentebesturen alsnog contrôle op de bovengenoemde opgaven van art. 59, tweede lid, deden uitoefenen.

Art. 25.

Het bleek bij een plaatselijk onderzoek, dat zonder acht te slaan op art. 73 en art. 25, vierde lid (art. 8, eerste lid 8°.) een localiteit vermeld was ingevolge art. 25, eerste lid.

Nu had wel dezerzijds bevorderd kunnen worden dat dit vergunningsbesluit vernietigd werd wegens strijd met de wet, doch dit werd niet practisch geacht, daar belanghebbende toch aanstonds opnieuw toepassing van art. 25 zoude hebben kunnen vragen en de noodige dispensatie kunnen verzoeken.

Dit laatste alleen werd daarom bevorderd. De dispensatie werd alsnog verleend, doch niet dan nadat aan de zaal belangrijke verbeteringen waren aangebracht.

Het komt meer voor dat bij de vermelding van een localiteit niet op de eischen van het Koninklijk besluit gelet wordt.

Zoo werd, door onbekendheid met deze wettelijke bepaling, de vergunning overgebracht ingevolge art. 25, tweede lid, naar een localiteit, die slechts 9 M^2. groot was.

Burgemeester en wethouders meenden ten onrechte dat, omdat daarin alleen werd „gesleten", deze localiteit niet aan de gestelde eischen behoefde te voldoen. (In de gemeente bestond de gesplitste verkoop niet.) Over de localiteit, waarin men voorheen vergunning had, had de vergunninghouder niet meer de beschikking en de tegenwoordige localiteit kòn niet uitgebreid worden.

Belanghebbende liep dus gevaar zijne vergunning te verliezen.

De inspectie heeft onder deze omstandigheden bevorderd, dat hij „vermelding" ingevolge art. 25, eerste lid, verkreeg voor eene andere localiteit van zijn tegenwoordig huis, waarvoor dispensatie door Uw Ambtsvoorganger wel kon worden verleend.

Art. 26, *eerste lid.*

Het viel mij op hoe somtijds geheel ten onrechte toepassing van deze wetsbepaling wordt verzocht „voor eene localiteit, welke deel uitmaakt van eene inrichting voor maatschappelijk verkeer", terwijl burgemeester en wethouders een gunstig advies uitbrengen. Zoo werd deze overschrijving verzocht voor een bedompt, klein kroegje (één vertrekje vormt *de* inrichting). Vergaderingen etc. hadden daar niet plaats. Ook was de persoon niet bekend op wiens naam de vergunning zou worden overgeschreven.

Daar mij bij onderzoek bleek, dat deze in 1906 verleende vergunning niet was verleend met inachtneming van art. 8, eerste lid, 8°. — de verschillen waren beduidend — gaf ik afwijzing van het verzoek in overweging en tevens vernietiging van de bestaande vergunning wegens strijd met de wet; aldus geschiedde.

In een ander geval werd toepassing van deze wetsbepaling verzocht voor een *slijterij.* Hier adviseerde echter ook het gemeentebestuur niet gunstig.

Bij het plaatselijk onderzoek door de inspectie ingesteld naar aanleiding van een ander verzoek om overschrijving, bleek dat er gemeenschap binnenshuis bestond tusschen de gelagkamer en een kruidenierswinkel.

Ik adviseerde, dat burgemeester en wethouders er op opmerkzaam zouden worden gemaakt, dat vóór deze overschrijving kon worden gedaan, de verboden gemeenschap binnenshuis moest worden opgeheven.

Uit het schrijven, waarin heeren Gedeputeerde Staten mij de door de Kroon genomen beslissing mededeelden, bleek mij duidelijk het standpunt, waarop de Kroon zich stelt.

Immers luidde dit schrijven:

„Op verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken is door ons de aandacht van burgemeester en wethouders er op gevestigd, dat aan de bij dat besluit verstrekte machtiging geenerlei beteekenis mag worden gehecht, ten aanzien van de vraag of de gemeenschap welke bestaat tusschen de localiteiten, waarvoor de vergunning is verleend en den kruidenierswinkel al of niet wettig is."

Zouden burgemeester en wethouders bij het verleenen der machtiging niet opmerkzaam worden gemaakt op weigeringsgronden, die zich reeds bleken voor te doen bij de *bestaande* vergunning, dan wel op bezwaren, bestaande ingevolge art. 26, derde lid, dan kan het voorkomen, dat zij aan die machtiging tot overschrijving door de Kroon verleend, reeds bevoegdheid tot het overschrijven der vergunning ontleenen, zonder dat zij nagaan of er voor hen ook nog *andere* weigeringsgronden tegen het verzoek om overschrijving bestaan.

In een ander geval verzochten heeren Gedeputeerde Staten mij te willen bevorderen, dat door het door den vergunninghouder doen wegbreken van ten onrechte geplaatste schotten in de vergunningslocaliteiten een wettige toestand verkregen werd, vóór door hen advies werd uitgebracht.

Een gunstige beschikking is toen op het overschrijvingsverzoek verkregen.

In de omstandigheid dat een inrichting wordt bezocht door arbeiders, die dicht bij hun huis of bij hun werk gemakkelijk een borrel kunnen gaan drinken, kon ik in een ander geval niet met burgemeester en wethouders een motief zien tot toepassing van art. 26, eerste lid, eerder het tegendeel.

De beslissing op dit verzoek is mij nog niet bekend geworden.

Art. 28, 4°.

Het is somtijds zeer moeilijk te beoordeelen in hoeverre gedurende langer dan 3 maanden achtereen de verkoop van sterken drank *opzettelijk* niet heeft plaats gehad.

Iemand had in 1904 onder eenige pressie van den eigenaar goedgevonden, dat zijn huur zoude eindigen met 1 Mei 1907, in plaats van met 1 Mei 1909, en kwam nu in hooger beroep tegen de intrekking van zijne vergunning, op grond van art. 28, 4°.

Waar adressant meer dan twee jaren den tijd en de gelegenheid had gehad om in verband met het eindigen van zijn huur op 1 Mei 1907, maatregelen te treffen (bijv. toepassing van art. 25, tweede lid) en dit geheel en al heeft nagelaten, daar meende ik, dat art. 28, 4°., uit dien hoofde wel toepassing had kunnen vinden. Het bleek echter, dat die vergunning op verzoek van den vergunninghouder voor hem was voortgezet door den tegenwoordigen huurder tot 27 *Mei* 1907, zoodat deze vergunning dus nog *niet* op 22 *Augustus* kon worden ingetrokken op grond van deze wetsbepaling.

Eene beslissing is ten deze niet verkregen geworden, omdat (nadat belanghebbenden tot een schikking waren gekomen) adressant afstand heeft gedaan van zijn vergunning en dus zijn ingesteld beroep introk.

Art. 36, *eerste lid*, 2°., *b.*

Burgemeester en wethouders adviseerden in afwijzenden zin op een verzoek om ontheffing van het bepaalde bij art. 14 van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22), aangezien adressant bereids veroordeeld was op grond van art. 50, eerste lid, 2°.

Het bleek mij, dat in het tekort aan glasoppervlakte langs

anderen weg voldoende werd voorzien en ik achtte, dat die ééne op zich zelf staande veroordeeling nog niet een bezwaar tot een gunstig advies mocht zijn, immers is dit ééne vonnis, ingevolge art. 36, eerste lid, 2°., *b*, nog geen bezwaar om verlof te kunnen erlangen.

Uw Ambtsvoorganger heeft dan ook de vereischte ontheffing verleend.

Art. 40.

Burgemeester en wethouders hadden een verlof ingetrokken op grond dat de localiteit niet meer aan de gestelde eischen voldeed (art. 36, 2°.). De verlofhouder had nl. een deur ingehangen, zoodat een tochtportaaltje ontstond, waardoor niet meer aan art. 15 zou worden voldaan. (Deze inrichting stond bij de politie minder gunstig aangeschreven.)

Daar dit tochtportaaltje echter slechts zoo groot en hoog bleek, dat de buitendeur er maar even in kon draaien en er nog een tuimelraam boven dat portaaltje in dien buitenwand was, meende ik, dat de localiteit nog steeds aan alle gestelde eischen voldeed en dus het tegen de intrekking aangeteekende beroep, te recht was ingesteld.

Het bestreden besluit van burgemeester en wethouders werd dan ook door heeren Gedeputeerde Staten vernietigd.

Art. 45, *derde lid.*

Een gemeenteraad deed het verzoek om toepassing van art. 45, derde lid, omdat men van meening was, dat de bepalingen der politieverordening ter zake het maken van muziek, het geven van vermakelijkheden etc. in vergunningslocaliteiten, van rechtswege zouden hebben opgehouden te gelden, zulks ingevolge art. 151 van de Gemeentewet, aangezien deze aangelegenheid thans door den Rijkswetgever bij art. 45, derde lid, van de Drankwet zoude zijn geregeld.

Ik meende, dat deze opvatting niet de juiste was, daar het bovenstaande m. i. alleen het geval is in de gemeenten, die in overeenstemming met art. 45, derde lid, door de Kroon zijn aangewezen.

Het vierde lid van art. 45 pleit ook voor deze opvatting.

Uw Ambtsvoorganger oordeelde op die gronden eveneens de zienswijze van den gemeenteraad niet juist en achtte, dat de werking der bedoelde artikelen der verordening onafhankelijk is van de kracht van art. 45 der Drankwet, hetgeen aan den raad werd bericht.

HOOFDSTUK IV.

VERMELDING VAN SOMMIGE ONDERWERPEN VOOR DE NALEVING DER DRANKWET VAN BELANG.

De verkoop van sterke en niet-sterke dranken zonder de vereischte vergunning of verlof.

De conclusiën, waartoe ik in mijn vorig jaarverslag ten aanzien van dit hinderlijk misbruik kwam, zoude ik ook thans woordelijk kunnen neerschrijven.

Indien tegen dit euvel krachtiger door de gemeentebesturen werd opgetreden, zouden in ieder geval betere resultaten verkregen kunnen worden.

Het contrôle-artikel 50, eerste lid, 7°., wordt lang niet overal met voldoende kracht toegepast, zij het ook, dat er in sommige gemeenten krachtig de hand aan wordt gehouden.

De politiebeambten, die in zulk een contrôle gaan, dienen, waar noodig, steeds voorzien te zijn van den schriftelijken last van den burgemeester, waarvan art. 54, vierde lid, spreekt.

Wanneer ik heeren burgemeesters op de verschillende overtredingen van de Drankwet opmerkzaam maakte, ontving ik dikwijls ten antwoord dat de politie deed wat ze kon. Het valt dan echter wel op dat de adjunct-inspecteurs verschillende vergunningslocaliteiten, gecombineerd met kruideniers- en andere winkelneringen (art. 55, tweede lid) bezochten die gewone *tapperijen* bleken. Ook troffen zij in bierhuizen wel sterken drank aan.

Dàt was althans zeker ook wel door den gemeenteveldwachter te constateeren geweest.

Waar met beleid en doortastendheid sterke dranken opgespoord worden, die zonder vergunning getapt worden en waar art. 50, eerste lid, 7°., *met kracht* wordt toegepast, kunnen wel degelijk ook in moeilijke gevallen strafbare overtredingen geconstateerd worden.

Zoo kwamen o, a. de volgende gevallen te mijner kennis, alle voorgekomen in dezelfde groote gemeente.

In een localiteit in een particulier huis werd door de politie een geheime tapperij ontdekt en verschillende sterke dranken, die ten verkoop in het klein in voorraad waren, in beslag genomen.

In een bierhuis werden sterke dranken in beslag genomen, die men aldaar in de zakken van een overjas had verstopt.

In een gang, binnenshuis gemeenschap hebbende met een

bierhuislocaliteit, werden de sterke dranken achter een geheim dubbel schot door de politie vandaan gehaald.

Elders was een beweegbare wand in een kast, waarvoor allerhande kleedingstukken aan haken waren opgehangen, vóór de geheime bergplaats aangebracht, waar de sterke dranken in beslag genomen werden, enz.

Waar in sommige gemeenten de clandestiene verkoop krachtig wordt bestreden, zijn er echter ook gemeenten waar een doortastender optreden der politie wel degelijk betere resultaten zoude doen verkrijgen.

De circulaire van Uw Ambtsvoorganger van 30 December 1907 n⁰. 12039, afdeeling B. B, kan daarom effect sorteeren.

Ik stelde er prijs op enkele malen van heeren burgemeesters verzoeken om medewerking te ontvangen, ten einde tot vaststelling van overtredingen door brutale clandestiene tappers te geraken. Het mocht gelukken dezulken te doen bekeuren door politiebeambten van *elders*, niet ter plaatse bekend.

Voorts wordt de waarde van de artt. 33 en 42 zeer onderschat.

In dezelfde groote gemeente, zooeven aangehaald, wordt thans met succes art. 42 toegepast.

Ik ontving dienaangaande het volgende interessante bericht:

„Daar de politie had gerapporteerd dat in de meeste localiteiten, waarvoor het verlof was ingetrokken, door den houder werd voortgegaan met den verkoop van dranken voor gebruik ter plaatse (ook sterken drank) hebben burgemeester en wethouders eerst „verboden" en toen 2 agenten voor de deur geplaatst, die de bezoekers ook wel naar binnen volgden. Daarop werd spoedig zulk een zaak gesloten en verhuisde de houder."

En voorts: „Merkwaardig is het, dat van handelaren in gedistilleerd vernomen werd, dat zeer goed de contrôle merkbaar was (ik nam kennis van tal van processen-verbaal bijna alle opgemaakt op grond van art. 50, eerste lid 7⁰.) daar er veel minder omging; misschien kan dit verband houden met den algemeenen toestand ook, maar kenschetsend is, dat er aan die clandestiene tappers geen crediet meer wordt gegeven door bovenbedoelde handelaren."

Zulk een optreden tegen de clandestiene tappers verdient groote waardeering. Reeds met de tegenwoordige wettelijke middelen kunnen dus wel degelijk *bij krachtig optreden*, zooals hierboven geschetst, merkbare resultaten verkregen worden!

Het komt nog veel voor dat zij die een *tap*vergunning hebben, ook *slijten*, ja zelfs bij de open maat sterken drank verkoopen.

Er bestond blijkbaar bij sommige gemeentebesturen en ook bij rechterlijke autoriteiten ten deze twijfel; men meende dan

dat slijten zonder vergunning slechts strafbaar zou zijn wanneer men *in 't geheel geen vergunning* heeft. Doch de Hooge Raad besliste thans dat strafbaar is de verkoop van sterken drank in het klein zonder de vergunning, *welke vereischt wordt* voor de *bepaalde wijze* van drankverkoop; dus is het slijten zonder *daartoe* vergunning te hebben in hoogste ressort thans strafbaar geoordeeld.

Op onderscheidene stoombooten is ook dit jaar wat den verkoop van sterken drank betreft, contrôle uitgeoefend.

Ik pleegde dan overleg met de directie der betrokken maatschappij, waarvan ik steeds alle medewerking heb kunnen verkrijgen. Er zijn maatschappijen die aan de hofmeesters een vergoeding geven voor het gemis der ontvangsten, die zij vroeger met den verkoop van sterke dranken hadden.

Toch bleken die hofmeesters nog wel eens een borrel te verkoopen. Waar mij dit bekend werd gaf ik onder aanduiding van boot en personen er kennis van aan den betrokken inspecteur der Rijksveldwacht; dit had ten gevolge dat enkele drankwetovertredingen bij proces-verbaal werden geconstateerd.

De verplaatsing van den drankhandel naar nieuwe wijken.

Ik geloof niet dat de clandestiene verkoop tot heden bestreden is geworden doordat de wet het mogelijk heeft gemaakt de drankgelegenheden te verplaatsen.

Dit zou m. i. met meer vrucht kunnen geschied zijn als op aanmerkelijk ruimere schaal ware toegepast de zoo nuttige bepaling van art. 7, eerste lid, 1°. Nabij kazernes, scholen, fabrieken etc. moesten *nergens* nieuwe tapperijen worden geduld.

De drankhandel verplaatst zich, zoo door het verleenen van nieuwe vergunningen, met toepassing van de artt. 13 en 14, als door de artt. 5, tweede lid, 25, tweede lid, 63, vierde lid, en 63, tiende lid.

De twee laatstgenoemde wetsbepalingen blijven verder buiten toepassing.

De bijzondere vergunningen (art. 63, vierde lid) hebben inzonderheid den verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning sterk in de hand gewerkt. Ik kan dit op goede gronden neerschrijven. Vooral in een gemeente, waar men bij de verleening van die bijzondere vergunningen wat royaal is geweest, zijn die bijzondere vergunningen een bron van veel onrechtmatigen verkoop geworden.

Deze komen juist in vrij groot aantal voor, in (nieuwgebouwde) wijken, waar vroeger ongeveer geen drankhandel (in het klein) was.

Een bijzondere vergunninghoudster erkende zelf geregeld ook

beneden de 2 liter te slijten, omdat men in haar wijk niet beneden den kleinen maatverkoop kon. Zelfs 2 d.L. zou maar zelden worden gehaald; meestal nog minder, zeide zij.

Een andere bijzondere vergunning bleek weer een clandestiene tapperij, in verband met de eigenaardigheid van de buurt.

Al schijnt het ook niet met de wettelijke bepalingen in strijd te zijn, toch acht ik het ongewenscht, dat een bijzondere vergunning — een overgangsvergunning voor iemand, die vroeger in die localiteit bij meer dan 2 liter sterken drank sleet — op de wijze, als art. 25, tweede lid, aangeeft, kan worden verplaatst naar (andere) nieuwe wijken. Het worden dan al spoedig clandestiene slijterijen beneden de 2 liter of idem tapperijen.

De bijzondere vergunninghouders die overal bovenaan de lijst staan, bedoeld bij art. 13, moesten, aan de beurt komende, ook niet *tap*vergunning kunnen krijgen, doch slechts *slijt*vergunning.

In de nieuwe wijken houdt men zich ook over het algemeen slecht aan den gesplitsten verkoop.

Iemand, die met behulp van art. 5, tweede lid, een tapvergunning in een nieuwe wijk had gekregen, erkende zelf ook te slijten aan personen, die hij kende, omdat het tappen alléén daar geen bestaan geeft, naar hij zeide.

Een ander, die met behulp van art. 5, tweede lid, in een nieuwe wijk een tapvergunning had verkregen, zeide: „ik wil er liever niet om liegen en moet erkennen, dat ik zonder tevens te slijten, hier geen bestaan zou hebben". De tinnen vochtmaten, die van binnen sporen droegen van sterken drank, stonden op het buffet gereed.

HOOFDSTUK V.

BIJZONDERHEDEN.

In een groote gemeente was, na verkregen machtiging. door burgemeester en wethouders een vergunning boven het maximum verleend, ingevolge art. 5, eerste lid, voor localiteiten, die deel uitmaakten van de inrichting eener landbouwtentoonstelling. (Deze stukken waren niet om bericht en raad in mijne handen gesteld.)

Belanghebbende wilde eenige dagen vóór en na den termijn waarvoor die vergunning zoude gelden, in diezelfde localiteiten een verlof voor alcoholhoudende dranken erlangen. Zijn verzoek om de noodige ontheffing werd om bericht en raad in mijne handen gesteld.

Toen bleek het mij, dat de eene localiteit (waarvoor dus be-

reids vergunning verleend *was*) niet geschikt kon geacht worden voor een verlofslocaliteit, wegens een aanmerkelijk tekort aan glas en dat de andere ruimte, waarvoor als „localiteit" vergunning verleend was, geen „localiteit", doch een open aanhoorigheid was.

Ik begrijp niet waarom burgemeester en wethouders wèl de ontheffingen noodig achtten, ten einde voor die localiteiten *verlof* te kunnen verleenen en niet om voor diezelfde „localiteiten" — zooals ten onrechte geschied was — vergunning, zij het dan ook ingevolge art. 5, eerste lid, te verleenen. Dan gelden toch óók alle weigeringsgronden genoemd in art. 8, eerste lid?

Uw Ambtsvoorganger beschikte in overeenstemming met mijn advies.

Mijn aandacht werd er op gevestigd, dat in een gemeente verschillende personen tegen wie binnen de twee jaren een tweede veroordeeling werd uitgesproken voor een der feiten genoemd in art. 50, eerste lid, niet *met hechtenis* gestraft werden zooals art. 50, tweede lid, bepaalt, doch met een geldboete. Dit is voor de naleving van de Drankwet gansch niet onverschillig.

Ik informeerde daarom hiernaar bij den heer ambtenaar van het openbaar ministerie bij het betrokken kantongerecht. Aanvankelijk was van die eerste veroordeelingen niet altijd voldoende aanteekening gehouden, hetgeen thans wel geschiedt.

Het is mij opgevallen, dat de gemeentebesturen het glas in de *opstaande zijwanden* van een z. g. „lantaarn", die in (en boven) de zoldering of het plafond is aangebracht en dat dienen moet om het tekort aan glas in de zijwanden der localiteit aan te vullen, somtijds ten volle berekenen.

Dezerzijds geschiedt dit nimmer en wordt ter compensatie van het geëischte glas in de buitenwanden der localiteit, van het glas in een lantaarn voorkomende niet méér in rekening gebracht dan het licht doorlatend grondvlak daarvan. Immers al bouwde men ook een glazen toren *op dat grondvlak*, men zoude zoodoende in de localiteit toch niet meer *daglicht* kunnen brengen, dan wanneer men in dat grondvlak een glasruit plaatst.

Ook meende men blijkbaar ten onrechte, dat het glas in de opstaande zijwanden van zulk een lantaarn, mocht berekend worden als ware het geplaatst *in de buitenwanden van de localiteit zelf*.

Het bleek uit mij om bericht en raad toegezonden verzoekschriften, waarbij wijziging werd verzocht van de voorwaarden verbonden aan bereids verleende ontheffingen ten aanzien van localiteiten, waarvoor een verlof voor alcoholhoudende dranken

werd gewenscht, dat burgemeester en wethouders eener gemeente, zoodra de beschikking was afgekomen, waarbij die ontheffing was verleend, overgingen tot het verleenen van het verlof, hoewel zelfs nog niet aangevangen was om de geëischte verbeteringen der localiteit, die als voorwaarde waren gesteld, uit te voeren.

Het komt mij voor dat dit niet aansluit aan het bepaalde bij art. 36, tweede lid; immers de localiteit voldoet op het tijdstip waarop het verlof *verleend* wordt nog *niet* aan de gestelde eischen.

In de practijk zal voorts dikwerf niet de noodige spoed met het aanbrengen van die, somtijds niet onbelangrijke verbeteringen, betracht worden, als het verlof al reeds verkregen is.

Zoo bleek mij uit een verzoek om ontheffing van art. 14 van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22), ingekomen meer dan een jaar nadat het verlof verleend was, dat de verlofhouder niet voldaan had aan den eisch bij dat artikel gesteld, hoewel hem in de beschikking, waarbij destijds ontheffing van art. 11 van dat Koninklijk besluit verleend was, er uitdrukkelijk op was gewezen dat hij had te zorgen, dat die localiteit ook aan art. 14 voldeed, terwijl de weg waarlangs hij dit kon bereiken was aangegeven.

Ontheffing van art. 11 zou zeker wel niet verleend zijn geworden, wanneer niet door den toenmaligen adressant was toegezegd, hij de localiteit aan art. 14 zou doen beantwoorden.

Toen echter het verlof eenmaal verleend was — zonder dat men zich overtuigd had of de localiteit thans aan de gestelde eischen beantwoordde — heeft hij *niet* de noodige verbetering aangebracht.

Thans, meer dan een jaar later, nu door een inspectie vanwege het gemeentebestuur ingesteld, blijkt, dat de localiteit nog niet aan art. 14 voldoet, vraagt hij wederom ontheffing van dat artikel en daar hij zegt thans niet bij machte te zijn de vereischte glasoppervlakte aan te brengen, heb ik moeten adviseeren tot vernietiging van het besluit waarbij dit verlof verleend is, wegens strijd met art. 36, tweede lid van de wet.

Een beslissing is nog niet te mijner kennis gekomen.

Het is daarom zeer gewenscht, dat alvorens verlof (vergunning) verleend wordt, van gemeentewege een nauwkeurige inspectie voorafga, om na te gaan of de geëischte verbeteringen, die als voorwaarde zijn gesteld, inderdaad wel zijn uitgevoerd, c. q. de localiteit aan alle gestelde eischen voldoet.

Zoogenaamde „proeflokaaltjes" zijn wel altijd het verderfelijkste type van tapperijen!

Men zoekt er niet gezelligheid, doch *slechts den drank*, dien

men, dikwijls in een nauw hokje, gedrongen tusschen andere liefhebbers, staande drinkt.

Hier vindt men reeds op een vroeg ochtenduur de aan den drank verslaafden.

Achter een *verlofs*lokaal in een groote gemeente, waar in den laatsten tijd krachtig tegen den onrechtmatigen verkoop van sterken drank wordt opgetreden, was zulk een *geheim* proeflokaal van goedkoope jenever in een gang ingericht. Daar stond een tafel met jeneverflesschen en borrelglazen, waarboven het veelzeggend bordje: „*Gelieve niet te blijven staan praten*". Men moest vooral het borrelglas maar spoedig leegdrinken en dan voor een anderen liefhebber ruimte maken!

De deur van dat „proeflokaaltje" was met een schuif, waaraan een ijzerdraad verbonden was, gesloten. Kwamen „onbevoegden", dan trok de waard aan dat ijzerdraad; die deur was afgesloten en de gasten hielden zich zeer stil!

Toch heeft hij, dank zij het beleidvol optreden der politie, zijn bekeuring niet kunnen ontgaan.

De Inspecteur,
FRANKEN.

IIde INSPECTIE.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEENE OPMERKINGEN.

In het slot van het ministerieel schrijven van 6 November 1906 n°. 8824, afd. B.B., in zake de indeeling der jaarverslagen van de Drankwet-inspecteurs, wordt de wensch te kennen gegeven dat zij voor lezers in ruimen kring gemakkelijk leesbaar en belangrijk van inhoud zullen zijn

Het is voorwaar geen geringe taak aan beide gegevens te voldoen. Lezers in ruimen kring raadplegen in den regel geen wetboek bij hun lectuur, de verslagen bewegen zich bijna uitsluitend op het gebied der wet en ze zouden te wijdloopig worden indien daarin, zonder aanduiding van wetsartikelen, maar alleen door omschrijving, de zaken op gemakkelijk te begrijpen wijze behandeld werden.

Wat de belangrijkheid van den inhoud betreft, het onderzoek van de Drankwet-inspectie levert ontegenzeggelijk veel belangrijks op, vooral nu er, na afloop van het eerste algemeene onderzoek, meer tijd overblijft voor het instellen van onderzoeken van bijzonderen aard. Haar onderzoek levert echter niet die verscheidenheid op als dat, voor sommige andere sociale wetten ingesteld, waardoor dikwijls dingen aan het licht komen welke eene openbaring zijn. De Drankwet-inspectie wordt eerst langzaam gewaar of eene goede naleving der verschillende wetsbepalingen dien invloed heeft welke de wetgever zich heeft voorgesteld en van welk stelsel van wetgeving heil te verwachten is. Zij heeft haar waarnemingen uit te strekken zoowel over de techniek der wet als over sociale verhoudingen, maar het ligt toch wel voor de hand dat het waargenomene niet altijd van dien aard is dat het in een verslag kan worden weergegeven, hoe belangrijk het ook moge zijn met het oog op uit te brengen adviezen en op toekomstige maatregelen.

Ook dient rekening te worden gehouden dat het toezicht

grooten invloed heeft op de richtige naleving en toepassing der wet, een resultaat dat wel voelbaar is, maar minder gemakkelijk in woorden kan worden gebracht.

Deze opmerking moet hier nog uit de pen dat vele zaken onvermeld moeten blijven in dit voor openbaarmaking bestemde verslag, omdat anders aan vele lezers een wapen in de hand zoude worden gegeven hetwelk zich tegen de wet zoude keeren; dit nu kan niet het doel zijn van een jaarverslag over de werkzaamheden en bevindingen.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEEN ONDERZOEK NAAR DE NALEVING VAN DE DRANKWET.

In 1907 werden van de 252 in deze inspectie gelegen gemeenten de 16 in Friesland nog niet geïnspecteerde aan een onderzoek onderworpen waarbij 534 inrichtingen werden bezocht en liep daarmede dus het eerste algemeene onderzoek af.

De opmerkingen daarbij gemaakt waren in hoofdzaak van denzelfden aard als in de verslagen over de beide voorgaande jaren vermeld.

De algemeene indruk van de gehouden inspectie over de drie jaren is dat over het algemeen de voorschriften op het verleenen van vergunning en verlof goed worden toegepast; de meeste afwijkingen werden gevonden in het niet voldoen van de localiteiten aan alle de gestelde eischen en, vooral ten platten lande, in het aanwezig zijn van ongeoorloofde gemeenschap binnenshuis, doch meest zoo dat het publiek toch blijkbaar in den regel geen gebruik er van maakt. Het doel van de voorwaarden, opgelegd bij art. 55, 2de lid, 1°., 2°. en 3°. — te voorkomen dat in de winkels getapt wordt — is vrij wel bereikt; dit tappen is een groote uitzondering. Het sluiten van fleschen geschiedt nagenoeg nergens. Het in voorraad hebben van sterken drank in aangebroken vaten enz., in de vergunningslocaliteit, komt zelden voor; men bergt den drank in een aangrenzende kamer, in gang of kelder en vult daar ook de flesch waarin de klant hem komt halen. Er is weinig neiging te bespeuren om tegen de zoogenaamde zetkasteleins op te treden; men acht het niet van groot belang of de een dan wel de ander in de vergunningslocaliteit verkoopt, mits de zetkastelein maar te goeder naam en faam bekend staat. Vele zetkasteleins waarborgen zich tegen vervolging door contracten, waaruit blijkt dat zij voor rekening en risico van den vergunninghouder verkoopon; die contracten worden alleen opgemaakt om de politie en de ambtenaren der Drank-

wet-inspectie te misleiden. Het in voorraad hebben van sterken drank in vaten en niet in op de voorgeschreven wijze gesloten flesschen en kruiken, in zaken met slijt- en bijzondere vergunningen, kwam veel voor maar was een gevolg van misverstand, vooral wat betreft de bijzondere vergunningen. De gelijkstelling van deze met slijtvergunningen, in art. 63, 9de lid, werd dikwijls over het hoofd gezien.

In 30 gemeenten werd een hernieuwd onderzoek ingesteld waarbij 1063 inrichtingen werden bezocht; in het geheel werden dus in 1907 46 gemeenten en 1597 inrichtingen voor een algemeen onderzoek bezocht.

Het onderzoek strekte zich verder uit over:

a. den verkoop van sterken drank op booten;

b. dien in de stations van spoorwegmaatschappijen;

c. dien in de plaatsen waar door de administratie der Directe belastingen, Invoerrechten en Accijnsen, krachtens art. 186 der Algemeene wet van 26 Augustus 1822 (*Staatsblad* n°. 38), admissie werd gegeven tot het oprichten van een winkel of nering in gedisteleerd;

d. den clandestienen verkoop in alle vormen.

Niet minder dan in het voorgaand jaar (zie Verslag 1906 bladz. 39) liet zich gevoelen welk een bezwaar het is niet bekend te zijn met de besluiten van gemeentebesturen, naar aanleiding van de Drankwet genomen. Onwettige toestanden worden daardoor soms jaren bestendigd en zijn later niet anders dan met groote schade voor de belanghebbenden te achterhalen.

Toch zoude het mededeelen van alle besluiten aan de Drankwet-inspectie, met het daaraan in vele gevallen verbonden onderzoek, haar werkzaamheden zoo omvangrijk maken dat het aanstellen van bureaupersoneel dringend noodzakelijk zoude worden. Het is de vraag of de meerdere kosten zouden opwegen tegen de gevolgen van het minder zondigen, waar dit zondigen in den regel niet het drankmisbruik beduidend in de hand werkt.

Grooter bezwaar blijkt het te zijn, dat de wet in vele gevallen zich niet duidelijk uitspreekt zoodat gemeentebesturen, politie en evenzoo de vergunning- en verlofhouders niet weten waaraan zij zich te houden hebben. Voor de beide laatstgenoemde categorieën is dit het slimst, want het kan op het verlies van de broodwinning komen te staan, zooals bij de vraag of de dispensatiën krachtens art. 4, 2de zinsnede, van art. 3 n°. 8 (oud) al dan niet door de wet van 1904 van hun kracht beroofd werden; bij die of de voorwaarde, vermeld in art. 55, 2de lid, 1*c*, wat betreft gesloten flesschen, wordt nageleefd; bij die omtrent de zoogenaamde zetkasteleins, waar men te kiezen heeft tusschen

eene ministerieele opvatting en arresten van den Hoogen Raad; bij die wat onder sterken drank te verstaan is en wat onder alcoholhoudenden drank anderen dan sterken drank.

Het bezwaar dat bovenbedoelde dispensatiën vervallen zijn wordt zoo algemeen gevoeld dat een gemeenteraad zich tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal wendde met het verzoek de indiening te bevorderen van een wetsontwerp, houdende aanvulling van de Drankwet in dien zin, dat in art. 55 de bedoeling van den wetgever, om de bij art. 4 (oud) verleende dispensatiën als verkregen rechten te beschouwen en te eerbiedigen, duidelijk worde vastgesteld. De ondersteuning van het adres, hetzij door een afzonderlijk adres, hetzij door adhaesiebetuiging, werd aan andere gemeenten verzocht.

In het tweetal gemeenten, in het voorgaand verslag vermeld, waar de geheele administratie der vergunningen in de war bleek te zijn, is van de gemeente waar toen het onderzoek nog niet ten einde was gebracht, de administratie weder in orde gekomen. Een 18tal door het gemeentebestuur genomen besluiten kwam, als strijdend met de wet, voor vernietiging in aanmerking. De Minister meende evenwel tot de vernietiging niet de noodige stappen te moeten doen omdat het Zijne Excellentie voorkwam dat toen verschillende in strijd met de wet zijnde besluiten waren ingetrokken bij een eveneens in strijd met de wet genomen besluit, er niemand op de lijst art. 13 stond of vergunning had, die niet op die lijst moest voorkomen of geen vergunning moest hebben, terwijl geen vergunningen geweigerd waren aan personen aan wie, volgens de wet, eene vergunning had behooren te zijn verleend en dat dus, in die gemeente, zij het ook ten gevolge van een reeks van met de wet strijdige besluiten, een toestand was geschapen die met de wet niet in strijd was zoodat derhalve vernietiging van de bedoelde besluiten slechts theoretische waarde zoude hebben en aan den thans bestaanden toestand feitelijk niets zoude veranderen.

In het verslag over 1905 werd melding gemaakt van een in 1882 niet aan het bestuur, maar aan den president eener sociëteit verleende vergunning en over den verkoop, op die vergunning, van sterken drank in het klein, in een in den tuin dier sociëteit, op aandeelen van de sociëteitsleden, na 1882 opgericht en voor het publiek toegankelijk koffiehuis. De verkoop in dat koffiehuis werd strafbaar geacht en de vergunning als in strijd met de wet verleend.

De zaak was lang in onderzoek en ten slotte deelde de Minister mede dat de vraag of de verkoop in de lokalen van de sociëteit

en in het bedoelde koffiehuis rechtens geschiedde, aan de beoordeeling van den strafrechter stond waarom een uitspraak van dezen uitgelokt kon worden. Hoewel het verleenen van de vergunning, ten name van den president, formeel niet correct was, achtte de Minister die incorrecte tennaamstelling toch niet van voldoende beteekenis voor eene voordracht tot vernietiging van het besluit waarbij vergunning was verleend.

Het bestuur der sociëteit voorkwam eene vervolging door, in het einde van 1906, met toepassing van art. 25, 1ste lid, de localiteiten van het koffiehuis in de akte van vergunning te doen vermelden.

Vele gevallen deden zich weder voor dat vergunning of verlof werd verleend of dat vergunning of verlof gebracht was in localiteiten, zonder inachtneming van de krachtens de artt. 6 en 35 gestelde eischen bij Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22); er waren zelfs verscheidene localiteiten te klein om er vergunning of verlof voor te kunnen verleenen. Ook bleek art. 60 enkele malen te vroeg te zijn toegepast en waren de gemeentebesturen dan van oordeel dat, de vergunning vóór het van kracht zijn van het daarop toepasselijk Koninklijk besluit verleend zijnde, de localiteiten ook niet aan de gestelde eischen behoefden te voldoen.

In den regel werd, wanneer de localiteiten niet of niet anders dan met zeer groote kosten naar de eischen veranderd konden worden, op een alsnog ingediend verzoek om afwijking gunstig geadviseerd.

Van twee vergunninghouders, die na 1 Mei 1904 en vóór 15 October van dat jaar in het bezit hunner vergunningen waren gekomen en die derhalve verkeerden in het geval bedoeld bij art. 60 der Drankwet, bleken de localiteiten niet aan de krachtens art. 6 dier wet gestelde eischen te voldoen. Hiervan werd kennis gegeven bij nota van opmerkingen.

Burgemeester en wethouders der betrokken gemeente berichtten daarop dat de nieuwe vergunningen verleend waren bij besluiten van 12 April 1905; de verzoekschriften om vergunning waren respectievelijk van 24 en 28 Februari t. v. en werden ter openbare kennis gebracht 3 Maart d. a. v.; binnen 6 weken daarna moest ingevolge het bepaalde bij art. 12 op die verzoeken beschikt worden. Met het nemen eener beschikking op 12 April werd dus bijna de uiterste termijn afgewacht. Het college meende de vraag, of de vergunningen hadden behooren te worden geweigerd, op grond dat nog niet kon worden beoordeeld of de localiteiten aan de te stellen eischen zouden voldoen, ontkennend te moeten beantwoorden, aangezien dit niet als een reden van

weigering in de wet is genoemd, terwijl, volgens art. 2, 7de lid, alleen weigering mag plaats vinden in de gevallen bij de wet vermeld.

Burgemeester en wethouders werden er op gewezen dat de vergunningen eerst vervielen met den eersten dag van de zevende maand, nadat beslist was of art. 1, 2de lid, ten aanzien hunner gemeente al dan niet van toepassing zoude zijn en dat, aangezien de gewijzigde Drankwet eerst 15 October 1904 in werking was getreden, die vergunningen dus op zijn vroegst 1 Mei 1905 hadden kunnen vervallen, maar dat de beslissing omtrent de toepassing van art. 1, 2de lid, ten aanzien hunner gemeente, zóóveel later was gevallen dat de localiteiten waarvoor de, krachtens art. 60, 2de zinsnede, verleende vergunningen verleend waren, ook zeker moesten voldoen aan de eischen, gesteld bij Koninklijk besluit van 1 April 1905 (*Staatsblad* n°. 120), welk besluit, ingevolge art. 3 der wet van 26 April 1852 (*Staatsbldd* n°. 92, 5 Mei 1905 in werking was getreden.

Dat Koninklijk besluit kon aan het gemeentebestuur den 12en April 1905 bekend zijn geweest, maar indien niet, dan had het verleenen van vergunning vóór het vervallen der vroeger verleende vergunningen, niet mogen geschieden en had, op dien grond, eene afwijzende beschikking genomen behooren te worden.

De localiteiten werden alsnog in overeenstemming met de thans geldende eischen gebracht, hoewel burgemeester en wethouders van oordeel bleven dat met het nemen der besluiten niet in strijd met de wet was gehandeld.

Bij velen heerscht de meening dat de wet van 1 November 1907 (*Staatsblad* n°. 291), tot wijziging van art. 28, 4°., der Drankwet, voortaan het zetkasteleinschap voor eigen rekening, en risico toelaat en dat de vervanging, op deze wijze toegepast, kan blijven voortduren.

De aandacht van burgemeesters werd bij voorkomende gevallen, er op gevestigd, dat vergunninghouders, ook vóór die wijziging, bevoegd waren de waarneming van hun bedrijf aan een vervanger op te dragen; dat de wijziging echter onaangetast heeft gelaten de in hoogste ressort bevestigde vonnissen, waarbij werd uitgemaakt dat niet alle vervanging wettige vervanging is; dat dus die vonnissen, gerugsteund door arresten van den Hoogen Raad, als leidraad gevolgd dienen te worden en het bij vervanging wel degelijk zaak blijft te zorgen dat men zich buiten bereik houdt van art. 50, 1ste lid, 1°. der Drankwet hetwelk niet geschiedt wanneer de vervanger geheel voor eigen rekening en risico handelt, zooals bovenbedoelde uitspraken leeren; dat de wijziging hoofdzakelijk plaats vond omdat omtrent

de toepassing van art. 28, 4°., geen eenstemmigheid heerschte en niet-wijziging aanleiding zoude geven tot eindelooze vernietiging van besluiten, wilde de Kroon eene eenvormige toepassing der wet verzekeren; dat al is door de wijziging van art. 28, 4°., belet dat de gemeentebesturen oordeelen over de rechtsverhouding tusschen de vergunninghouders en hunne vervangers en dit oordeel alleen verbleven aan den rechter — waar het ook, volgens het gevoelen van de Kroon, uitgedrukt in het Koninklijk besluit van 6 Januari 1906 (*Staatsblad* n°. 2) te huis behoort — daarmede het toezicht op de naleving der wet niet vervallen is voor de gemeentepolitie, voor zooverre onwettige handelingen betreft, gepleegd door de vervangers van vergunninghouders en dat dus de ambtenaren der gemeentepolitie, behoorende onder degenen, genoemd in art. 54, 1ste lid, van de Drankwet, daarop hebben toe te zien.

Het bovenstaande komt niet overeen met een later ontvangen ministerieel schrijven, als antwoord op een door de Drankwet-inspectie gedane vraag of deze ook nu de zoogenaamde zetkasteleins niet voorbij behoeft te gaan en of het niet hare taak is te bevorderen dat de verhouding tusschen den vergunninghouder en diens vervanger aan de bedoeling der wet beantwoordt en, ingeval laatstgenoemde voor eigen risico handelt, procesverbaal wordt opgemaakt krachtens art. 50, 1ste lid, 1°.

Volgens de opvatting van den Minister verbiedt de Drankwet niet dat de vervanger voor eigen rekening en risico handelt; de gronden waarop die opvatting steunt zijn kortelijk aangegeven in de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 30 October jl. (*Handelingen* bladz. 26), zoodat naar 's Ministers oordeel dus in bedoelde gevallen in het algemeen niet geverbaliseerd behoort te worden alsof art. 50, 1ste lid, 1°., overtreden ware, zoolang niet de Hooge Raad door eene ondubbelzinnige beslissing van eene andere zienswijze heeft doen blijken.

De quaestie der zetkasteleins geeft aanleiding tot deze gevolgtrekking, dat een vervanger die geheel voor eigen rekening en risico het bedrijf uitoefent, het voor zich zelf uitoefent maar niet meer voor den vergunninghouder; hij is geheel in de plaats van den vergunninghouder getreden en art. 28, 6°., is op hem niet meer van toepassing.

De aandacht hierop werd, onder de samenstelling van dit verslag, ook gevestigd door een artikel in het *Weekblad voor Burgerlijke Administratie* van 18 Januari 1908 n°. 3057, en daarin werd opgemerkt dat in een geval, als daar behandeld, de rechter juist zeer beslist heeft uitgemaakt dat het bedrijf niet werd

uitgeoefend voor den vergunninghouder, want dat anders veroordeeling niet mogelijk zoude zijn geweest.

„Misschien", wordt geopperd, „zou toepassing van art. 33 der Drankwet kunnen plaats vinden."

Alvorens daartoe over te gaan schijnt echter toepassing van art. 28, 1°., juncto art. 8, 1ste lid, 18°., hier de aangewezen weg. De rollen toch zijn omgekeerd. De vergunninghouder is niet meer de hoofdpersoon; hij is de tusschenpersoon geworden die niet zelve uitoefent, maar die een ander in de gelegenheid stelt een bedrijf zelfstandig uit te oefenen, zonder dat op hem van toepassing worden de bepalingen bij de wet vastgesteld met betrekking tot de persoonlijke geschiktheid van den uitoefenaar van een zoodanig bedrijf. Deze ontkomt en verschuilt zich achter den vergunninghouder; hij stelt dien vergunninghouder als tusschenpersoon voor zich.

Tegen het weigeren van eene vergunning op grond van art. 8, 1ste lid, 18°., zoude niets aan te voeren zijn indien bij het onderzoek, in te stellen na het inkomen van het verzoek, reeds voldoende vaststaat, dat de aanvrager slechts vergunning wenscht te hebben om door een persoon, voor eigen rekening en risico, sterken drank te doen verkoopen, die zelf geen vergunning kan krijgen wegens het binnen de laatste 5 jaren 2 malen onherroepelijk veroordeeld zijn wegens overtreding van art. 50, 1ste lid, 1°.; de verhouding tusschen personen, eerst niet aanwezig maar later ontstaan door herhaalde veroordeeling, brengt hen in de omstandigheid dat art. 28, 1°., juncto art. 8, 1ste lid, 18°., van toepassing wordt.

Met de personen die het bedrijf voor den vergunninghouder uitoefenen, genoemd in art. 28, 6°., kunnen niet anders bedoeld zijn dan de personen in art. 24, 2de lid, genoemd en zij die het voor rekening van den vergunninghouder doen.

Enkele malen werd opnieuw bevonden dat, vóór de Drankwet van 1904, aan meer dan één persoon, niet door een contractueelen band met elkander verbonden, vergunning was verleend en dat slechts één vergunningsrecht betaald en, voor de berekening van het aantal in de gemeente verleende vergunningen, slechts ééne vergunning geteld werd.

Telkenmale werd het Koninklijk besluit van 19 October 1906 (*Staatsblad* n°. 265) onder de aandacht gebracht, waarbij overwogen werd dat uit de bepalingen van de Drankwet, zooals zij luidde vóór de herziening bij de wet van 1904, blijkt — en met name uit de artt. 1, 3, 8, 9 en 23 — dat als houder eener vergunning slechts kon optreden één persoon, hetzij één natuurlijk

persoon, hetzij meerdere natuurlijke personen, die voor de uitoefening van het bedrijf eene eenheid vormden, hetzij een rechtspersoon, weshalve eene vergunning verleend ten name van meerdere personen gezamenlijk, die voor de uitoefening van het bedrijf niet eene eenheid vormden, zijn te beschouwen als even zoo vele vergunningen; dat die wet in art. 7 o. m. bepaalde dat de vergunning werd verleend voor 1 jaar, loopende van 1 Mei tot 30 April, en dat de vergunning telkens werd geacht weder voor één jaar te zijn verlengd, indien vóór het eindigen van den termijn het verschuldigde vergunningsrecht voor den volgenden termijn was betaald; dat derhalve, ingeval het vergunningsrecht niet werd betaald, de vergunning met den aanvang van den eerstvolgenden termijn van 1 Mei tot 30 April niet werd verlengd, maar verviel en dat dus de vergunningen van de personen, die het vergunningsrecht nimmer betaald hebben, reeds vervallen zijn.

In eene gemeente werd vergunning verleend op grond van art. 55, 1ste lid, letter *a*. Het bleek dat de persoon aan wien zij verleend werd op 1 Mei 1881 wel zijn vader hielp in diens bedrijf van barbier-drankverkooper, maar niet dat hij zelf sterke drank verkocht. Maar aangenomen dat de zoon wel kon geacht worden het bedrijf uit te oefenen, dan zoude hij, volgens eigen verklaring, verkocht hebben zonder voorzien te zijn geweest van patent en daardoor in strijd met de Patentwet hebben gehandeld, waardoor hem, op grond van art. 55, 1ste lid, waarbij het verkoopen zonder strijd met wet of verordening als beding wordt gesteld, de vergunning geweigerd had moeten worden.

De stukken, op het patentrecht betrekking hebbend, waren naar het Ministerie van Financiën ter vernietiging gezonden, zoodat niet met voldoende zekerheid was na te gaan of er al dan niet patent was verleend, maar voorzooverre ter inspectie der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen was na te gaan, had de zoon nimmer een patent als tapper.

Aan Gedeputeerde Staten werd voorgesteld te bevorderen dat het besluit waarbij vergunning was verleend, op grond van art. 55, 1ste lid, letter *a*, ter vernietiging werd voorgedragen; deze berichtten, dat, tegen hun advies in, het bestreden besluit niet ter vernietiging zoude worden voorgedragen omdat niet boven allen twijfel vast stond dat het in strijd met de wet was.

Aan de echtgenoote van een persoon die een openbaar ambt bekleedde was eene bijzondere vergunning verleend omdat, zooals het betrokken gemeentebestuur te kennen gaf, den man de vergunning moest worden geweigerd.

De vraag of door bewijzen kon worden gestaafd dat de vrouw

op 1 Januari 1904 handel dreef in sterken drank, werd door het gemeentebestuur onbeantwoord gelaten, wel berichtte het dat zij verklaarde dit gedaan te hebben.

Aangezien op medewerking van de zijde van het gemeentebestuur niet te rekenen viel met het tot klaarheid brengen dezer zaak, daar het, noch bij het verleenen der vergunning onderzocht had wat het had behooren te onderzoeken, noch verder eenige moeite deed, stelde de Drankwet-inspectie een onderzoek in en bevond dat de echtgenoote niet op 1 Januari 1904 handel dreef in sterken drank overeenkomstig het bepaalde bij art. 63, 1ste lid, der Drankwet, maar dat haar man dit deed en dat hij dit ook altijd had gedaan.

Aan Gedeputeerde Staten werd dan ook voorgesteld te bevorderen dat de intrekking, met toepassing van art. 63, 8ste lid, geschiedde of, ging het gemeentebestuur daartoe niet over, dat het besluit vernietigd werd als zijnde in strijd met art. 63, 3de lid, j°. art. 8, 1ste lid, 18°. en 16°., genomen. De intrekking door het gemeentebestuur volgde bij een besluit hetwelk, gelijk Gedeputeerde Staten opmerkten, niet vrij van bedenking was, maar waarbij de zaak is blijven rusten omdat het beoogde doel bereikt was en de belanghebbende zich bij de beslissing had neergelegd.

De hulp van de Drankwet-inspectie werd ingeroepen door een gemeentebestuur, ten opzichte van eene logementsvergunning.

Bij onderzoek werd bevonden dat de houder der logementsvergunning in strijd met de Drankwet handelde door er eene winkelnering op na te houden welke binnenshuis gemeenschap had met de vergunningslocaliteiten.

Aan het gemeentebestuur werd in overweging gegeven Gedeputeerde Staten voor te stellen de logementsvergunning, op grond van art. 28, 1°., j°. art. 9, 1ste lid, 1°., in te trekken, waardoor dan tevens een einde werd gemaakt aan het misbruik van clandestienen verkoop, waartoe de logementsvergunning blijkbaar gebruikt werd.

De vergunning werd ingetrokken.

Toevallig bleek dat een vergunninghouder reeds sedert jaren het ambt van wethouder bekleedde. De burgemeester der betrokken gemeente, eerst sedert korten tijd daar in functie, op den onwettigen toestand gewezen, wist al spoedig te bevorderen dat de vergunninghouder voor het wethouderschap bedankte.

De verkoop op booten, waarvan melding werd gemaakt in het voorgaand verslag (hoofdstuk 2, bladz. 38, 35ste regel) gaat ongestoord voort. Werd in dat verslag vermeld dat de opsporing van strafbare feiten van deze soort moeilijk door gemeentepolitie

kan worden geconstateerd, onmogelijk is dit toch niet. In aanmerking genomen de groote vrijmoedigheid waarmede de verkoop plaats vindt en waarmede het verkrijgbaar zijn wordt aangeduid in tarieven en aan de wanden der kajuiten, zal het hebben van de dranken in voorraad ten verkoop in het klein al zeer gemakkelijk te bewijzen zijn. In ieder geval is het noodig dat — op welke wijze dan ook — aan een zoo langdurig en zoo openlijk spotten met de wet eindelijk paal en perk worde gesteld.

Een onderzoek, ingesteld naar den drankverkoop in stations, is nog niet afgeloopen en daardoor het resultaat nog niet vast te stellen. Intusschen werd reeds de indruk verkregen dat waar de bedienden door de zalen rondloopen, met het kennelijk doel bestellingen op te nemen, het publiek in den waan wordt gebracht dat het ook verplicht is iets te gebruiken en dat daardoor velen er toe gebracht worden een borrel te drinken. Daar waar het publiek aan het buffet moet bestellen of waar de bedienden zich alleen aanmelden na geroepen te zijn, werd die indruk niet verkregen.

In een station waar een der wachtkamers op Zondagavonden druk bezocht werd door jongens en meisjes — niet reizigers — en waar onbehoorlijke tooneelen plaats vonden, richtten de drankbestrijders zich tot den stationschef. Deze gaf last de vroeger neergelaten gordijnen open te laten, met dat gevolg dat de toestand onmiddellijk verbeterde.

Het in 1906 aangevangen en in 1907 voortgezette onderzoek naar den invloed van de admissiën, tot het voorhanden hebben van gedistilleerd in de aangewezen kringen bij de Rijksgrenzen (art. 186 der Algemeene wet van 26 Augustus 1882, *Staatsblad* n°. 38) op den clandestienen verkoop van sterken drank, deed niet blijken dat die admissiën op zich zelve tot bedoeld misbruik aanleiding gaven; zij geven wel wenken waar die verkoop plaats vindt.

Twee fabrieksplaatsen bleken typen te zijn van gemeenten waar het maximum getal vergunningen bereikt is en waar een enorm aantal verkoopplaatsen van sterken drank zijn, meest woonkamers achter winkels, al dan niet voorzien met het opschrift „woonkamer.” Hier wordt het drankmisbruik van arbeidersvrouwen sterk in de hand gewerkt.

Hoe het met den clandestienen verkoop gesteld is buiten de kringen, waar men er door verleende admissiën niet op gewezen wordt, kan zelfs niet bij benadering opgegeven worden maar hij moet wel van bijzonder grooten omvang wezen.

HOOFDSTUK III.

ADVIES ONDERZOEKEN.

Er werden 91 adviezen uitgebracht waarvan:
2 in zake verzoeken om vergunning (art. 2, 1ste lid);
4 in zake verzoeken om logementsvergunning (art. 2, 2de lid);
12 in zake verzoeken om boven het maximum (art. 5, 1ste lid);
30 in zake verzoeken om afwijking van de eischen gesteld krachtens art. 6);
2 in zake verordeningen vastgesteld krachtens art. 7, 1ste lid, 1°. en 2°.
4 in zake verzoeken tot het gebruiken van localiteiten voor den openbaren dienst (art. 10, 1ste lid);
3 in zake het brengen van vergunning in een huis toebehoorende aan eene gemeente (art. 10, 2de lid, juncto art. 25);
2 in zake vermelding van de localiteit in een societeit (art. 25, 3de lid;
24 in zake toestemming tot het overschrijven der akte van vergunning voor eene localiteit in eene inrichting voor maatschappelijk verkeer (art. 26, 1ste lid, 1°.;
1 in zake verzoek om vernietiging van een besluit (art. 28, 1°., juncto art. 8, 1ste lid, 15⁰);
1 in zake verzoek om intrekking eener logementsvergunning (art. 28, 4⁰);
1 in zake verzoek om verlof (art. 34, 2de lid, *a*):
2 in zake verzoeken om toelating van personen beneden 16jarigen leeftijd (art. 43, 1ste lid, 1ste gedeelte);
1 in zake verzoek om herleving eener vergunning art. 55, 1ste lid, *a*);
2 in zake verzoeken om ontheffing voorwaarden voor gecombineerden verkoop (art. 55, 2de lid).

Voorts werden 13 klachten van verschillenden aard behandeld en werd der Inspectie 47 malen om inlichtingen gevraagd. Aan de adjunct-inspecteurs werden ontelbare malen inlichtingen gevraagd bij de inspectiën, zoowel door burgemeesters en secretarissen als door vergunning- en verlofhouders.

In 1906 werd de vermelding eener vergunning in een aan eene gemeente behoorend gebouw gevraagd, met toepassing van art. 25, 2de lid, juncto art. 8, 1ste lid, 3⁰., en art. 10, 2de lid. Het gebouw staat aan eene druk bezochte veemarkt waar reeds tal van inrichtingen met vergunning zijn. Het gemeentebestuur beweerde dat het hebben eener vergunning, in het pand in quaestie, werkelijk noodzakelijk was.

In het advies der Drankwet-inspectie werd er op gewezen hoe algemeen bekend het is dat op eene markt iedere koop en verkoop met een borrel bezegeld wordt en dat vele kroegen bij marktpleinen uitsluitend bestaan van den eenen wekelijkschen grooten marktdag; dat het niet aangaat in een gebouw, eigendom eener gemeente, de gelegenheid open te stellen tot het maken van, zoo goed als zeker te verwachten, drankmisbruik en eene daarin gevestigde zaak op den drankverkoop te doen drijven; dat een dergelijk gebouw geen aanleiding mag geven dat menig handelaar, in minder nuchteren staat, zaken doet en de gemeentekas baten trekt op eene wijze die zeer nadeelig kan zijn voor een deel van het publiek, hetwelk zulk een gebouw moet bezoeken en dat waar de Drankwet, door de bepalingen van art. 46, 1ste lid, het drankmisbruik tracht tegen te gaan bij openbare verkoopingen, verhuringen en verpachtingen, het moeilijk aangaat dit door eene gemeente, in haar gebouwen, op marktdagen te doen bevorderen.

De toestemming, bedoeld bij art. 10, 2de lid, werd geweigerd; tweemalen kwam het gemeentebestuur op het verzoek terug en in 1907 even zoovele malen de pachter, maar de beschikking bleef gehandhaafd.

Een eigenaardig geval deed zich voor bij een der spoorwegstations.

Het bestaande station werd verbouwd en de gelagkamers werden voor andere doeleinden ingericht. Daarmede verviel de vergunning welke, op grond van art. 25, 4de lid, juncto art. 8, 1ste lid, 5^{0}., niet naar het op eenigen afstand verwijderde nieuwe gebouw kon worden overgebracht. De betrokken spoorwegmaatschappij vroeg nu voor dat nieuwe gebouw een verlof art. 34, 2de lid *a*. Wie moest dat verlof verleenen? Het nieuwe gebouw toch staat juist op de grens van twee gemeenten en de grenslijn verdeelde ieder der verlofslocaliteiten in twee ongelijke deelen.

Het oordeel der Drankwet-inspectie werd door Gedeputeerde Staten gevraagd en luidde dat het geval niet tot moeilijkheden aanleiding behoefde te geven; dat, voldeed ieder der localiteiten, in haar geheel, aan de gestelde eischen, de spoorwegmaatschappij aan de besturen der beide gemeenten verlof had te vragen en van ieder hunner verlof zoude moeten ontvangen. De besturen zouden zich, in het belang eener regelmatige afwikkeling der zaak, omtrent de al of niet verleening, dienen te verstaan zoodat, bij het nemen eener gunstige beschikking, ieder gemeentebestuur in het bezit behoorde te zijn van een bericht van het bestuur der andere gemeente, dat dit het gevraagde verlof zoude verleenen.

Opgemerkt werd nog dat, waar in een geval als dit, niet is voorzien, naar het voorkwam, op de aangegeven wijze gehandeld wordend, noch met den geest, noch met den letter der wet in strijd gehandeld werd. Zijn er — de localiteiten op zich zelf beschouwd — geen redenen tot weigering van het verlof aanwezig, dan is ieder gemeentebestuur niet alleen bevoegd maar zelfs verplicht het te verleenen voor het gedeelte waarover het te beschikken heeft, in aanmerking genomen het voldoen der localiteit in haar geheel aan de eischen en het, door het bestuur der andere gemeente, in gemeenschappelijk overleg, te nemen besluit. Het gedeelte van een localiteit als een localiteit in haar geheel te beschouwen, gaat niet aan; de gemeentegrens is eene denkbeeldige lijn en geen zichtbare scheidsmuur.

Een gemeentebestuur weigerde in Februari 1907 eene vergunning, aangevraagd op grond van het bepaalde bij art. 55, 1ste lid *a*, „omdat het huis sedert 1 Mei 1881 tot tweemalen toe is afgebrand en weder opgebouwd en de localiteiten waarvoor vergunning wordt verzocht mitsdien niet meer zijn die, waarin door verzoeker op 1 Mei 1881 sterke drank werd verkocht terwijl zij waarschijnlijk niet juist dezelfde afmetingen hebben".

In hooger beroep verleenden Gedeputeerde Staten vergunning, daarbij overwegende:

„dat burgemeester en wethouders in gebreke zijn gebleven voor deze laatste onderstelling eenig bewijs aan te voeren, zoodat, de omstandigheden in aanmerking genomen, veeleer is aan te nemen dat appellants bewering juist is, dat het huis tot tweemaal toe op dezelfde fundamenten en met dezelfde afmetingen telkens terstond weer is opgebouwd;

dat er, naar het oordeel hunner vergadering, voor de toepassing van het aangehaald art. 55 der Drankwet, alle reden bestaat aan te nemen dat eene localiteit, opgebouwd op de grondslagen en in de plaats van een gebouw, waarin op 1 Mei 1881 sterke drank werd verkocht, en hetwelk geheel is afgebrand, zelfs tot tweemaal toe, nog dezelfde is als die, waarin op meergenoemd tijdstip sterke drank werd verkocht;

dat, voor zoover bekend, geen andere redenen voor het weigeren der vergunning aanwezig zijnde, deze moet geacht worden ten onrechte te zijn geweigerd; enz."

Het opmerkelijke in deze zaak is dat een verzoek om vergunning, ingevolge art. 1 der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97) ingediend, den 23sten Februari 1882 geweigerd werd: „omdat de localiteiten van 1881 door brand zijn vernield en „slechts hier en daar stukken muur zijn overgebleven". Van dat besluit kwam de eigenaar en gebruiker der localiteiten niet in

beroep; hij richtte de localiteiten, zoowel toen als na den brand van 1899, tot woning in.

In het door de Drankwet-inspectie aan Gedeputeerde Staten gegeven advies, waarbij de uitslag werd medegedeeld van het onderzoek, door haar ingesteld naar den herbouw der localiteiten op de oude grondslagen, werd er op gewezen dat het gemeentebestuur van 1882 van meening scheen te zijn geweest dat een afgebrand en weder opgebouwd vertrek niet meer dezelfde localiteit was gebleven; dat die meening in strijd was met de later algemeen gehuldigde leer dat de vergunning niet verloren ging voor localiteiten welke, na brand, op de bestaande grondslagen werden herbouwd en dat het door den eigenaar en gebruiker berusten in de gevallen beslissing en het daarna tot woning inrichten dier localiteiten een gevolg was van onbekendheid met die leer en bezwaarlijk als eene daad kon worden beschouwd waardoor de bestemming der localiteiten, om voor verkoop van sterken drank in het klein te dienen, was ontnomen.

Eene firma, in het bezit eener bijzondere vergunning, vroeg voor hare localiteit de toepassing van art. 8 van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n^0. 22), omdat zij spoedig in de termen zoude vallen van eene gewone vergunning te moeten aanvragen en derhalve, aangezien zij hare localiteit onmogelijk in overeenstemming met de gestelde eischen kon brengen, tijdig in het bezit van eene beschikking wilde zijn dat afwijking werd toegestaan.

Het om advies gezonden verzoek ging terug met het bericht, dat het gemeentebestuur den naam der firma, in strijd met het bepaalde bij art. 63, 6de lid, op de lijst, bedoeld bij art. 13, had geplaatst, dat der firma geen gewone vergunning kon worden verleend maar dat zij in het bezit blijft harer bijzondere vergunning.

Om advies werd ontvangen eene, bij een der Commissarissen der Koningin ingediende klacht over het weigeren, door een burgemeester, van een verlof tot het uitpakken van damesmantels in eene der localiteiten van een logement.

Bij het ingestelde onderzoek bleek dat de zoogenaamde expositie van mantels gehouden werd in eene kamer, binnenshuis gemeenschap hebbend met eene vergunningslocaliteit; de klanten zouden de mantels daar komen bezien en keuze doen, het gekochte laten bezorgen en aan huis betalen. Een verkoopen en koopen dus als in elken winkel.

De burgemeester had gewaarschuwd, met het oog op de naleving van art. 47, 1ste lid. Hoewel de mantels niet bij open-

bare verkooping zouden worden verkocht, kwam men toch ook bij winkelverkoop in conflict met de Drankwet; van een verbod, gelijk klager in zijn adres vermeldde, was echter geen sprake.

Geadviseerd werd te berichten dat er geene termen waren om de gevraagde tusschenkomst te verleenen.

Het bleek, bij het instellen van eenige advies-onderzoeken dat, op grond van het bij de behandeling der wet aangenomen uitstervingssysteem, de meening heerscht als zoude de vergunning, met het overlijden van den houder, onmiddellijk te niet gaan en dus art. 26, 1ste lid, 1°., niet meer kunnen worden toegepast.

De wet leert echter anders in art. 24, 1ste lid, 2de zinsnede, waar zij de vergunning niet alleen geldig verklaart voor den persoon des verzoekers, maar ook voor de personen in het 2de en 3de lid van dat artikel genoemd, waaronder de rechtverkrijgenden van den overledene. Geldt de vergunning voor hen, dan is zij dus ook nog in wezen; vandaar voorzeker de uitdrukking in het 2de lid, dat het bedrijf ook zonder „nadere" vergunning gedurende het loopende jaar kan worden voortgezet.

Is de vergunning nog in wezen, dan kan daarop ook art. 26, 1ste lid, 1°., worden toegepast; het verzoek tot overschrijving kan zoowel van den vergunninghouder uitgaan als van dengeen ten wiens name de overschrijving moet plaats vinden; de wet laat zich daarover niet uit.

Talrijke malen gaf de Kroon dan ook, in dergelijke gevallen, machtiging tot overschrijving.

Inlichtingen werden gevraagd in zake de bedoeling van de 2de zinsnede van art. 14, 1ste lid, en bevonden werd dat in sommige gemeenten het daarin gegeven voorschrift niet wordt opgevolgd. Men meende dat, indien voor verschillende wijken of buurten eener gemeente een maximum van aldaar te verleenen vergunningen is vastgesteld, krachtens art. 7, 1ste lid, 2°., het bericht van het beschikbaar komen eener vergunning niet verzonden behoeft te worden aan die personen, wier namen op de lijst art. 13 voorkomen, voor het aanvragen van eene vergunning in een wijk of buurt waar het maximum reeds bereikt is.

Er werd op gewezen dat men in dwaling verkeerde en dat wel degelijk ieder ingeschrevene zich bij het beschikbaar komen eener vergunning moet kunnen uitspreken of hij eene vergunning wenscht, ook al is het niet voor de localiteit in de wijk of buurt, genoemd in het eerste verzoek. De wet eischt nergens dat alleen sprake mag zijn van de localiteit, in het eerste verzoek genoemd, en het ligt ook niet in haar systeem de vergunning aan één

plaats te binden; integendeel, art. 25, 2de lid, maakt verplaatsing zeer gemakkelijk. Ware het de bedoeling geweest aan de localiteit van het eerste verzoek vast te houden, dan zoude in art. 14, 2de lid, 2de zinsnede, daaromtrent wel eenig voorbehoud zijn gemaakt of de inrichting van de lijst art. 13 anders geregeld zijn. Nu staat in art. 14, 2de lid, 2de zinsnede, alleen te lezen dat de opgaven in art. 2, 3de lid, wederom gedaan worden en art. 13 schrijft telkens en telkens niets meer voor dan het plaatsen van namen op de lijst. Die opgaven zouden dan ook niet noodig zijn geweest: burgemeester en wethouders hebben toch al eenmaal de localiteiten aan de eischen, krachtens art. 6 gesteld, getoetst en weten dus welke localiteiten bedoeld worden. Ook is in art. 14, 2de lid, 1ste zinsnede, sprake van het volharden bij het verzoek om *eene* vergunning — zonder eenige verdere aanwijzing — en niet van *de* vergunning, n.l. de vergunning welke reeds vroeger voor de toen aangewezen localiteit werd gevraagd.

Op de vraag of na het aftreden van een beheerend-vennoot de vergunning, verleend aan eene commanditaire vennootschap van koophandel op aandeelen, van kracht blijft wanneer in de plaats van den beheerend-vennoot, een ander benoemd wordt, werd bericht dat dit afhing van de bepalingen, in de authentieke of onderhandsche akte gemaakt, omtrent het voortbestaan der vennootschap na het aftreden van den beheerend-vennoot en de rechtsgeldige vertegenwoordiging door een anderen beheerend-vennoot dan de aftredende; dat dus bedongen zoude moeten zijn dat bij het uittreden van den een, een ander als zoodanig zoude kunnen worden benoemd; dat bij het ontbreken van een zoodanig beding de maatschap eindigde bij de uittreding van den beheerend-vennoot, ingevolge art. 1686 Burgerlijk Wetboek, maar dat in het tegenovergestelde geval de nieuwe beheerend-vennoot ook bevoegd was voor de vennootschap sterken drank in het klein te verkoopen krachtens de vroeger verleende vergunning.

Op de vraag, of bij het overlijden van een beheerend-vennoot de weduwe de vergunningszaak mag blijven voortdrijven, werd bericht dat het voortbestaan der vennootschap, na het overlijden van den beheerend-vennoot, afhing van de bepalingen, daaromtrent bij authentieke of onderhandsche akte gemaakt; dat indien niet bedongen werd dat, in geval van overlijden van den beheerend-vennoot de maatschap met deszelfs erfgenamen zal voortbestaan, deze ingevolge art. 1683 Burgerlijk Wetboek met het overlijden eindigde, maar dat in het tegenovergestelde geval de weduwe ook bevoegd was voor de vennootschap sterken drank

in het klein te verkoopen krachtens de vroeger verleende vergunning.

Opgemerkt werd dat voor beide gevallen gold wat de Hooge Raad, bij arrest van 10 December 1906 (*Weekblad van het Recht* n°. 8472), uitmaaakte, n.l.: „dat al moge de commanditaire vennootschap op aandeelen niet zijn een rechtspersoon, daaruit niet volgt dat eene vergunning om sterken drank in het klein te verkoopen, vóór het in werking treden der Drankwet, zooals zij nu geldt, verleend aan zoodanige vennootschap, alléén zou werken voor, alzoo alléén rechten geven en verplichtingen opleggen aan den beheerenden vennoot op het tijdstip der vergunning. Integendeel komt zoodanige vergunning, onder de wet, zooals zij vroeger gold, verleend, aan de vennootschap zelve toe en niet aan den beheerenden-vennoot persoonlijk, die de bevoegdheid om sterken drank in het klein te verkoopen voor den duur van zijn beheer aan die vergunning ontleent, terwijl zijn rechtmatige opvolger in het beheer ook wederom die bevoegdheid door de voor de vennootschap bestaande vergunning verkrijgt".

HOOFDSTUK IV.

VERMELDING VAN SOMMIGE ONDERWERPEN VOOR DE NALEVING VAN DE DRANKWET VAN BELANG.

Aan het einde gekomen van het eerste algemeene onderzoek over de geheele 2de inspectie, rijst als vanzelve de vraag hoe de indruk is van de houding van de Overheid ten opzichte van de Drankwet en van den invloed van de verschillende bepalingen dier wet op den clandestienen drankverkoop.

Het werd reeds in hoofdstuk II (bladz. 33) van dit verslag vermeld dat de gemeentebesturen over het algemeen de wet goed trachten uit te voeren, wat betreft het verleenen van vergunningen en verloven. Naar het getal bekeuringen te oordeelen wordt ook, behalve wat over het algemeen den clandestienen verkoop betreft, tamelijk goed gelet op de naleving van vele verbodsbepalingen.

Hoe noodig dit alles ook is, het is echter eene houding welke men passief zoude mogen noemen — ook wat de vervolging van strafbare feiten betreft — in tegenstelling met de actieve houding, zich kenmerkend door het volgen van een bepaald plan om het misbruik van sterken drank tegen te gaan. Van eene dergelijke houding wordt al zeer weinig bemerkt; de strijd tegen den borrel wordt niet met kracht gevoerd.

Hoe weinig gemeenten zijn er die, uit waren aandrang, de

hulpmiddelen aangrepen door de Drankwet aangeboden om den drank uit het openbare leven te houden, om te trachten de verleiding tot drinken minder te maken of weg te nemen in arbeiderswijken, langs en bij marktpleinen en andere plaatsen, waar het publiek voor zijn zaken en bezigheden zijn moet of van plaatsen waar het ontspanning komt zoeken, niettegenstaande algemeen kan worden waargenomen dat een geheel andere geest heerscht ten opzichte van het gebruik van alcoholische dranken en terwijl het bestudeeren der beweging tegen dat gebruik, uitgaande van een groot deel van ons volk en geleid door vele wetenschappelijke maar tevens met de practijk van het leven bekende mannen en vrouwen, moest geleerd hebben dat er, in 't welbegrepen eigen belang der gemeenschap en met terzijdestelling van alle weekelijkheid en drijverij, op dat gebied heel wat te doen valt.

De beantwoording van de, op het te Utrecht, op 21 en 22 Mei 1907 gehouden eerste Nederlandsche congres tegen het alcoholisme, gestelde vragen;

1°. welke taak legt de Drankwet den gemeenteraden op;

2°. wat deden zij in dit opzicht,

wees op nog zeer povere resultaten.

Waar nu reeds zulk eene sterke strooming gaat tot keering van een misbruik, waarvan de ellende zoo diep gevoeld wordt, dienden de bakens verzet en met meer bezieling de middelen aangewend te worden die tot het wegnemen van een zoo verschrikkelijk maatschappelijk kwaad leiden als het drankmisbruik, hetwelk de algemeene welvaart van iedere gemeente niet alleen ontzettend benadeelt door het oeconomisch zwakker worden van talloos vele ingezetenen, die daardoor niet in de lasten kunnen bijdragen, maar haar ook onder grooter lasten gebukt doet gaan door een steeds aangroeiend getal armen en gedegenereerden.

Hoe is dan ook de houding van gemeentebesturen verdedigbaar, die, in het bezit eener machtiging tot het verleenen eener vergunning boven het maximum (art. 5, 1ste lid), zich verder niet aan de Drankwet stoorden, deden alsof de artt. 12, 8, 28 en 33 niet geschreven waren, den beroepstermijn niet in acht namen, vergunning verleenden voor gelegenheden die geen localiteiten waren in den zin der wet en die alleen het financieel welslagen der ondernemingen, welke vergunning verlangden, in het oog hielden en zich neerlegden bij de bewering dat het slagen zonder vergunning niet mogelijk zoude zijn?

Toch bleek het onnoodige eener vergunning in één geval, toen van de verleende machtiging geen gebruik kon worden

gemaakt en eene tentoonstelling met de daaraan verbonden feesten schitterend slaagde terwijl de pachter der buffetten hoogst tevreden was over de winsten met den verkoop van andere dranken dan sterken drank behaald; trouwens, meermalen wordt van kasteleins de verklaring vernomen, dat de verkoop van limonades en andere alcoholvrije dranken voordeeliger is dan die van sterken drank.

Wat te zeggen van de houding van gemeentebesturen die ontheffing vroegen van het verbod tot toelating van personen beneden 16 jaren in een vergunningslocaliteit (art. 43, 1ste lid, 1ste gedeelte), terwijl bij het onderzoek bleek dat sommige der gronden, tot ontheffing aangevoerd, geheel uit de lucht gegrepen waren en dat de ontheffing alleen werd aangevraagd om tappers een genoegen te doen?

Tegenover de passieve houding van het meerendeel der gemeentebesturen staat daarentegen de zeer actieve van de clandestiene drankverkoopers. Dat deze niet van belang ontbloot was bleek overtuigend over bijna geheel de linie. Tal van klachten van particulieren en van vergunninghouders — en vooral van deze — kwamen in, waarbij laatstgemelden op de ondervonden schade wezen. De aandacht van den Minister werd dan ook door de gezamenlijke Drankwet-inspecteurs op dit euvel gevestigd waarbij er tevens op gewezen werd dat de plaatselijke politie niet altijd met den noodigen ernst optrad en dat, in vele gevallen, de overtredingen voor het grijpen waren geweest; de bekende circulaire aan de Cómmissarissen der Koningin van 30 December 1907 n°. 12039, afd. B.B. was daarvan het gevolg.

Over den clandestienen verkoop op booten werd reeds melding gemaakt onder Hoofdstuk II, op bladz. 42, en over dien verkoop in het algemeen onder datzelfde hoofdstuk, op dezelfde bladzijde, maar hierbij mag nog gevoegd worden dat de logementsvergunningen bij voortduring hulpmiddelen blijven tot het bevorderen van dien verkoop en dat deze nog steeds vlijtig uitgeoefend wordt door vele verlofhouders, kruideniers en tolbazen.

De listen, bij den clandestienen drankverkoop aangewend, welke men in de dagbladverslagen van de bij de kantongerechten behandelde zaken vermeld vindt, maken het constateeren van overtredingen wel zeer moeilijk en daarbij komt dat het resultaat van veel ijver en inspanning meermalen bekroond wordt met een weinig vriendelijke behandeling van den kantonrechter en dat als straf eene betrekkelijk kleine boete wordt opgelegd. Het is dus geen wonder dat de politie wel eens eene aansporing noodig heeft voor het ijverig blijven optreden tegen drankwetovertredingen. Maar dat, ondanks vele bezwaren, toch met vrucht

kan worden opgetreden, blijkt, waar in ééne gemeente door de marechaussée, in de jaren 1906 en 1907, zestien processen-verbaal ter zake van bedoelden verkoop werden opgemaakt, in een viertal aan elkander grenzende gemeenten 62, en elders een 20tal tegen zoogenaamde zetkasteleins die, na hunne veroordeeling, in het vonnis berustten. Die verbalisanten hadden toch zeker met dezelfde bezwaren te kampen als andere ambtenaren met het toezicht belast.

Waar een goede wil voorzit kan zeer veel gedaan worden en, gelijk reeds in het voorgaand verslag werd opgemerkt, niet alleen door het constateeren van feiten en het opmaken van proces-verbaal valt wat te bereiken maar ook — en waarschijnlijk meer nog — door een veelvuldig besurveilleeren der verdachte gelegenheden.

De logementsvergunningen zijn en blijven de schrik voor vele burgemeesters omdat daardoor in hunne gemeenten tal van inrichtingen ontstaan waar in het groot clandestiene verkoop van sterken drank plaats vindt; deze strafbare daad is hier zoo uiterst moeilijk te constateeren omdat den beambte, met het toezicht belast, het in het klein verkoopen of in het klein te koop aanbieden aan anderen dan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement zijn te beschouwen, moet blijken. Betrapping op heeterdaad wordt een toeval; men moet op betaling wachten en deze geschiedt in de soort logementen, als waarvan hier sprake is, niet dan wanneer de kust veilig blijkt te zijn.

Bij Koninklijke besluiten van 18 October 1907 n°. 29, 2 November 1907 (*Staatsblad* n°. 292) en 14 December 1907 n°. 17 is wel uitgemaakt dat een huis niet als logement kan worden beschouwd wanneer de houder er niet zijn gewoon beroep van maakt om daarin nachtverblijf te verschaffen en ook niet wanneer daarin niet de voor logeergasten noodige ruimte en slaapplaatsen aanwezig zijn en bij die van 1 Februari 1907 n°. 38 en 2 April 1907 n°. 50, dat niet elke localiteit welke zich bevindt in een gebouw, waarin een logement is, behoort tot het logement en verschillende localiteiten, in een en hetzelfde gebouw, verschillende bestemming kunnen hebben, en met die besluiten gewapend staan Gedeputeerde Staten in vele gevallen sterker bij het weigeren van vergunning, maar daarmede kan het kwaad toch niet voldoende gekeerd worden.

Wat verstaan wordt onder een logement en wat onder een slaapplaats hangt geheel af van de maatschappelijke positie van dengeen die ze noodig heeft. Voor den arme is eene zeer primitieve slaapstede een evenzoo welkom logement als de betere of beste soort inrichtingen voor de meergegoeden en rijken en hetzelfde kan van de slaapplaatsen gezegd worden. De wet trekt

nergens eene grens en door redeneering kan zij ook niet getrokken worden. Het gezond verstand begrijpt wel wat de bedoeling van den wetgever is geweest maar dit verstand blijkt soms een slechte wetsuitlegger te zijn wanneer de bewoordingen der wet iets anders zeggen. Volgens de thans heerschende leer zoude een geheel nieuw en naar de eischen des tijds ingericht hôtel geen logementsvergunning kunnen bekomen, omdat de ondernemer er tot dusverre niet zijn gewoon beroep van maakte — verondersteld dat hij bijv. alleen restaurateur is geweest — om daar nachtverblijf te verschaffen, terwijl de houder van een bedelaarsdoelen, beschikkende over een 30tal slaapplaatsen in het stroo, met de noodige localiteit om een 30tal gasten een plaats bij den gemeenen haard te geven, er onmiddellijk een zou kunnen krijgen?

De gebleken moeilijkheid en het gevaar van allerlei obscure inrichtingen in het leven te roepen waren wellicht te ondervangen door bij gemeenteverordening eischen te stellen waaraan de logementen en alle inrichtingen welke daarmede gelijk te stellen zijn, hebben te voldoen; de Woningwet geeft daartoe de bevoegdheid. De eischen zouden van dien aard behooren te zijn dat daar, waar dit noodig is, de minste soorten geweerd kunnen worden. Voor de bona fide inrichtingen behoeft eene dergelijke verordening geen bezwaar op te leveren indien slechts gezorgd wordt dat door den gemeenteraad of door het dagelijksch bestuur op ruime wijze afwijking kan worden toegestaan van de voor die inrichtingen meest belemmerende bepalingen.

De goede bedoeling van art. 43, om kinderen uit de kroegen te houden, komt niet tot haar recht zonder schade voor de vergunninghouders, bedoeld bij art. 55, 2de lid, en van de logementhouders, in het bezit eener gewone vergunning, die er geen verlofslocaliteit op kunnen nahouden welke binnenshuis geen gemeenschap heeft met de vergunningslocaliteiten.

In vele gemeenten zijn tal van gecombineerde drank- en winkelneringen; de dranknering is meestentijds niet het hoofdbedrijf maar moet ten gerieve der klanten gehouden worden. In die zaken mogen, volgens art. 43, kinderen beneden 16jarigen leeftijd geen boodschappen komen doen zonder geleide van een meerderjarige en juist kinderen worden in de gezinnen van de kleine burgerij en van de arbeiders in den regel om boodschappen gezonden omdat de huisvrouw niet van huis kan. De aanwezigheid van drank, overeenkomstig de voorwaarden genoemd in art. 55, 2de lid, 1°., 2°. en 3°., zal hun niet schaden; het is voldoende indien hun het verstrekken van drank, hetzij in gesloten of ongesloten fleschen, enz., verboden blijft. Het zoude gewenscht

zijn dat het verbod niet gold voor localiteiten waar de voorwaarden, vermeld in art. 55, 2de lid, 1°., 2°. en 3°., behooren te worden nageleefd. De klacht over de gestrengheid van het algemeene verbod zoude daardoor ophouden en tevens voorkomen worden dat in vele gemeenten oogluikend wordt toegestaan dat met de naleving de hand wordt gelicht, omdat men de onbillijkheid gevoelt, iets wat de voorstellers van het amendement, waardoor het 2de lid aan art. 43 is gevoegd, juist niet wilden en waarom zij tot het voorstellen van hun amendement overgingen.

Te Groningen lokten de vele belanghebbende houders van gecombineerde drank- en andere neringen eene uitspraak uit van den rechter. In November 1906 verwierp de Hooge Raad het beroep van een hunner, kruidenier aldaar, veroordeeld tot geldboete wegens in zijn localiteit, waarin eene gecombineerde nering werd uitgeoefend, toelaten van een persoon beneden de 16 jaren, anders dan in gezelschap van een meerderjarige. De requirant had o. a. aangevoerd dat de Drankwet slechts het oog had op localiteiten waar sterke drank wordt geschonken — eigenlijke dranklokalen — en niet op gecombineerde neringen, doch de Hooge Raad overwoog dat art. 43 der Drankwet algemeen luidt.

De vraag deed zich voor en zal, bij het komen van de vergunningen op het maximum, zich hoe langer hoe meer voordoen, of de houder eener bijzondere vergunning (art. 63, 4de lid), die het bericht ontvangt dat eene vergunning beschikbaar is gekomen (art. 14, 1ste lid, juncto art. 63, 6de lid), in eene gemeente waar de splitsing tusschen tapverkoop en slijtverkoop van toepassing is (art. 1, 2de lid *a* en *b*), bij het doen der verklaring dat hij bij zijn verzoek om eene vergunning volhardt (art. 14, 2de lid), de vergunning voor tapverkoop kan verlangen hoewel hij, vóór de wijziging der Drankwet van 1904 of, zooals het in art. 63, 1ste lid, wordt uitgedrukt, op 1 Januari 1904, handel dreef in sterken drank *alleen* bij hoeveelheden van ten minste twee liter en hij, krachtens zijne bijzondere vergunning, alleen bij slijtverkoop verkoop verkoopen mag, d. i. bij hoeveelheden van twee tot tien liter, op de wijze omschreven in art. 1, 4de lid.

De meeningen zijn verdeeld.

Eenerzijds wordt beweerd dat het de bedoeling van den wetgever is geweest om de slijters die, vóór de wijziging der Drankwet van 1904, zonder vergunning hun bedrijf konden uitoefenen, door de bepalingen van art. 63, 1ste tot en met 4de lid, in de gelegenheid te stellen dàt bedrijf voort te zetten; een waarborgen dus van het voortzetten van hetzelfde bedrijf en in geen enkel opzicht het overlaten van vrije keus tusschen tap- en slijtver-

gunning. Van daar dan ook de bepaling in het 8ste lid van art. 63 dat de bijzondere vergunning wordt ingetrokken: „3°. wanneer den houder eene vergunning als bedoeld in het 2de lid (van art. 63) wordt verleend", dan is dus, indien in de gemeente de splitsing van toepassing is, eene slijtvergunning. Ware het de bedoeling van den wetgever geweest dat eene tapvergunning *alleen* kon worden verleend, dan zoude zich de ambtshalve intrekking ook tot die vergunning uitgestrekt hebben.

Gedeputeerde Staten van Friesland huldigen, naar men uit hun besluit van 11 Juli 1907 (*Gemeentestem* n°. 2915) mag afleiden, bovenvermelde opvatting, waardoor dus alléén in gemeenten waar de splitsing niet van toepassing is, volledige vergunningen — dit zijn tap- en slijtvergunningen — verleend mogen worden en in gemeenten waar ze wel van toepassing is alléén slijtvergunningen. Hun uitspraak geldt wel het beroep van een besluit waarbij den houder eener bijzondere vergunning, die het bericht ontving van het beschikbaar komen eener vergunning en daarop een verzoek indiende, eene vergunning geweigerd werd op grond van het niet voldoen der localiteit aan de eischen, krachtens art. 6 gesteld, maar daarbij werd overwogen:

„dat het door appellant bij burgemeester en wethouders op 11 Mei 1907 ingediende verzoek niet als eene nieuwe aanvraag kan worden beschouwd, maar als eene verklaring, dat hij zijne vroegere, ingevolge art. 63, 2de lid, gedane aanvraag gestand deed, en de door burgemeester en wethouders bij besluit van 11 Januari 1905 gegeven beschikking niet als eene *eindbeschikking* maar slechts als eene *voorloopige* beslissing kan worden beschouwd, zoodat thans op de oude aanvraag alsnog eene eindbeslissing dient te worden genomen;

„dat bij deze beslissing (de eindbeslissing) op eene aanvraag als bedoeld bij art. 63, 2de lid, ook *uitsluitend* dit artikel leiddraad kan zijn en niet de eisch mag worden gesteld, dat voldaan zij aan de eischen bij en ingevolge art. 8, 1ste lid, 8°., gesteld;

„dat elke andere opvatting in strijd zoude zijn met het streven van den drankwetgever om verkregen rechten van de houders van slijtvergunningen te beschermen en met de geheele strekking van art. 63 der wet."

Blijft voor Gedeputeerde Staten van Friesland het verzoek, krachtens art. 63, 2de lid, 1ste zinsnede gedaan, het verzoek waarop ook later beschikt moet worden, dan volgt dat de beperking in de 2de zinsnede van dat artikel, voor dat verzoek gemaakt, van toepassing blijft en dat dus in gemeenten met splitsing alléén eene slijtvergunning verleend mag worden.

Anderzijds wordt aangevoerd, en dit was ook de meening van den Minister, kenbaar gemaakt in het schrijven van 28 December

1907 n°. 10188, BB. — dat de leden 4—10 van art. 63, geheel afgescheiden van de vorige leden van dat artikel, het instituut der bijzondere vergunningen regelen en dat deze dus haar eigen recht hebben. Bij den overgang van eene bijzondere vergunning in eene gewone vergunning, zooals het 6de lid van art. 63 die regelt, kan dus het 2de lid van dat artikel niet toepasselijk worden geacht, daar er niet naar wordt verwezen. Het gewone recht moet dus bij dien overgang gelden en zal den verzoeker, indien hij dat wenscht, eene tapvergunning verleend moeten worden.

Dit is ook de opvatting van het college van burgemeester en wethouders eener gemeente buiten de 2de Drankwet-inspectie gelegen, waar de splitsing van toepassing is en waar den houders van bijzondere vergunningen tapvergunningen worden verleend. Daar schijnt men òòk te meenen dat, bij het verleenen eener zoodanige vergunning, de bijzondere vergunning niet mag worden ingetrokken, omdat art. 63, 8ste lid, 3°., de intrekking alléén voorschrijft bij het verleenen eener slijtvergunning, althans, bij het verleenen eener tapvereeniging, in een ander perceel dan waarvoor de bijzondere vergunning geldt wordt laatstbedoelde niet ingetrokken.

Beide opvattingen, die van den Minister en die van het gemeentebestuur, leiden tot deze gevolgtrekking en zeker, de wet laat ook niet ambtshalve intrekking der bijzondere vergunningen toe dan in het ééne, speciaal genoemde, geval. Maar al laat zij de ambtshalve intrekking in het andere geval niet toe, zij gebiedt daarom toch niet het voortbestaan der bijzondere vergunning in geval van het verleenen van tapvergunning.

Het gemeentebestuur der bovenbedoelde gemeente, eene tapvergunning verleenend in een ander perceel dan waarvoor de bijzondere vergunning geldt, maar laatstbedoelde voortbestaan latend, heeft blijkbaar wel gelet op den weigeringsgrond, genoemd in art. 8, 1ste lid, n°. 6 — het vragen van vergunning voor een localiteit waarvoor reeds eene vergunning is verleend — maar niet op dien van n°. 7 — het vragen van vergunning wanneer den verzoeker reeds eene vergunning, met uitzondering van eene logementsvergunning, verleend is. Het mag dan ook verwondering wekken dat op dien grond de tapvergunning niet geweigerd werd, art. 63 toch bevat geen imperatief voorschrift als bijv. art. 55, dat in zekere gevallen de vergunning niet geweigerd mag worden, en de houders der bijzondere vergunningen hadden eene weigering kunnen ontgaan door het overleggen van verklaringen dat zij afstand deden van die vergunningen (art. 28, 8°.).

Hebben burgemeester en wethouders niet geweigerd op grond

van art. 8, 1ste lid, 7°., omdat n°. 7 niet genoemd is als weigeringsgrond in art. 63, 3de lid, dan hebben zij daardoor niet vastgehouden aan de opvatting dat de leden 4—10 van art. 63, geheel afgescheiden van de vorige leden van dat artikel, het instituut der bijzondere vergunningen regelen en dat deze dus haar eigen recht hebben, waardoor, is voor den houder eener bijzondere vergunning art. 14, 2de lid — het doen van verklaring dat hij bij zijn verzoek volhardt — van toepassing geworden, op hem ook toepasselijk worden de artt. 12 en 8, n.l. de behandeling van het nieuw in te dienen verzoekschrift als een op zich zelf staande zaak die met art. 63 niets meer te maken heeft en waardoor tevens het beginsel der wet gehandhaafd wordt dat de bijzondere vergunning verdwijnt. Bij het beschikbaar komen eener gewone vergunning vervalt trouwens ook de reden waarom bij art. 63, 4de lid, recht op eene bijzondere vergunning gegeven is. Maar nu het 6de lid van art. 63 alle aanleiding geeft om aan de opvatting vast te houden dat eene tapvergunning verleend kan worden aangezien daarin zonder reserve verklaard wordt dat art. 14, 1ste, 2de en 3de lid van toepassing zijn en in dat geval de verzoeker dus in niets meer aan het vroeger gedane verzoek gehouden is, is haar loslaten, waar het betreft de toepassing van art. 8, 1ste lid, 7°., niet verklaarbaar; de consequentie van het beginsel blijkt niet aanvaard te zijn; men bleef hinken op twee gedachten.

Van vernietiging van de besluiten van het gemeentebestuur in quaestie is tot nog toe niet gebleken; mogelijk wenscht het alsnog een einde te maken aan het voortbestaan der bijzondere vergunningen door toepassing van art. 63, 8ste lid, juncto art. 8, 1ste lid, 7°.

De verschillende opvattingen leeren dat men eenerzijds in art. 63 verband wil zien tusschen den aanloop en den sprong en anderzijds niet.

Wordt het pleit volgens het inzicht van de eene partij beslist dan behoeven, bij overgang van de bijzondere vergunningen in volledige tap- en slijtvergunningen òf in slijtvergunningen de localiteiten niet aan de eischen te voldoen bedoeld bij art. 8, 1ste lid, 8°. — omdat ze niet in art. 63, 3de lid, genoemd zijn — en blijven de rechten van de slijters der oude wet in hun geheel gewaarborgd. Geschiedt het in anderen zin, dan kunnen die slijters, waar de splitsing bestaat, dus ook tappers worden, maar moeten dan ook van allen, bij den overgang, de localiteiten aan de eischen beantwoorden, vinden daardoor vele slijters der oude wet hun rechten niet gewaarborgd en zullen er daardoor zelfs zijn welke er hun bedrijf aan moeten geven omdat zij niet bij

machte zijn kosten te maken voor eene verandering of omdat hun panden zich niet tot verandering leenen. (1)

De uitdrukking „gemeenschap binnenshuis" levert nog altijd moeilijkheid op.

Zeer vele gemeentebesturen schijnen niet te weten dat in de maand Janunri van het jaar 1905 de burgemeester van Enschedé bij Gedeputeerde Staten van Overijssel in hooger beroep kwam van eenige beschikkingen van het dagelijksch bestuur dier gemeente, waarbij, krachtens het 4de lid van art. 63 der Drankwet, bijzondere vergunningen voor den verkoop van sterken drank in het klein verleend waren. Naar het oordeel toch van den burgemeester waren de bedoelde beschikkingen in strijd met de wet verleend omdat er in al die gevallen, zijns inziens, „binnenshuis" gemeenschap bestond met eene andere winkelnering, slechts door een particulier erf van het vergunningslokaal gescheiden.

Door Gedeputeerde Staten werden evenwel de genomen besluiten gehandhaafd, op grond van de overweging:

„dat van gemeenschap binnenshuis van eene dranklocaliteit met eene localiteit waarin eene andere winkelnering uitgeoefend wordt, geen sprake is, wanneer deze laatste slechts door de open lucht te bereiken is van uit de eerste, zij het ook over een particulier erf."

De burgemeester van Enschedé, van meening dat deze beslissing in strijd was met de definitie in de memorie van antwoord, in de wijziging van de Drankwet in 1904, door de Regeering gegeven van de uitdrukking „binnenshuis", welke daar werd verklaard als: „zonder gebruikmaking van den openbaren weg", verzocht daarop vernietiging van de beschikkingen van Gedeputeerde Staten. De Minister antwoordde evenwel dat geen termen werden gevonden voor de vernietiging van bedoelde besluiten.

In den loop van dit jaar beklaagde zich een belanghebbende over eene, door een gemeentebestuur verleende, vergunning voor

(1) Na de indiening van dit verslag, maar vóór het afdrukken, werd, bij schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 21 Maart 1908 n°. 2708, afd. B.B., in antwoord op eene desbetreffende vraag gemeld: „dat er geen termen bestaan tot vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, van 11 Juli 1907 n°. 86, 2de afd., waarbij, in beroep, aan A. de Boer te Baard, gemeente Baarderadeel, vergunning is verleend voor den verkoop van sterken drank in het klein".

Dit besluit is het hiervoren vermelde besluit (*Gemeentestem* n°. 2915). Uit het antwoord valt de gevolgtrekking te maken dat aan houders van bijzondere vergunningen, waar de splitsing van toepassing is, alléén slijtvergunningen mogen worden verleend zoodra hunne bijzondere vergunning in eene gewone overgaat.

eene localiteit welke met een anderen winkel onder één dak gebouwd, daarmede over een open erf gemeenschap had.

De Minister berichtte dat er voor de vernietiging van het besluit, waarbij de vergunning verleend was, geen termen waren.

Het begrip „gemeenschap binnenshuis" is dus zeer verruimd.

Het verbod van gemeenschap binnenshuis tusschen winkel en taplokaal is ten platten lande een oorzaak van veel ongerief. Het is zeker ongewenscht de gemeenschap geheel vrij te laten maar het absolute verbod is onhoudbaar. Vele vrouwen bedienen winkel en herberg overdag en moeten ieder oogenblik door weer en wind buitenom. Ontheffing van het verbod, onder bepaalde voorwaarden, is voor het platteland wenschelijk. De voorwaarden zouden van dien aard moeten zijn dat in de localiteit waar winkel wordt gehouden, nimmer sterke drank mag worden verkocht en dat de gemeenschap tusschen winkel en tapperij niet rechtstreeks mag bestaan, maar zoo moet zijn dat het vrijwel buitengesloten is dat de bezoekers binnendoor gaan.

Thans is het verbod van gemeenschap toch meermalen zoo toegepast dat het geen goeden invloed heeft. De winkel is voor aan de straat, de vergunningslocaliteit daarachter of daarnaast. Om te voldoen aan het voorschrift is van een klein vertrek of portaal de zoldering weggenomen en zoo gaat men van het eene lokaal naar het andere, werkelijk door de open lucht maar ieder gaat op deze wijze onopgemerkt van den winkel naar de tapperij.

Reeds in het verslag over 1906 werd er op gewezen (bladz. 44) dat de term „alcoholhoudende drank andere dan sterke drank" aanleiding geeft tot bewuste en onbewuste overtredingen.

Bij het, in het afgeloopen jaar, ingestelde onderzoek naar den invloed van de admissiën op den clandestienen verkoop (zie bladz. 42) bleek dit nog sterker; tallooze ambtenaren weten zelfs niet bij benadering welke dranken daaronder te verstaan zijn; men vond onder de niet sterke dranken, dranken van 45 pct. sterkte. Over het algemeen worden jenever, brandewijn, cognac, arak en rhum alleen gerekend sterke dranken te zijn. Wordt eene bekeuring ingesteld omdat de alcoholhoudende drank andere dan sterke drank een zoo hoog alcoholgehalte heeft dat zij, naar de meening der met het toezicht belaste ambtenaren sterke drank is, dan worden deze geacht den verkooper te „zoeken".

In eene gemeente werd tegen een aantal verlofhouders procesverbaal opgemaakt wegens het in voorraad hebben van sterk alcoholhoudende likeuren. Alle verlofhouders werden echter door den kantonrechter ontslagen van rechtsvervolging, op grond dat het ten verkoop in voorraad hebben van bovenbedoelde likeuren

geen overtreding van art. 50, 1ste lid, sub 7, opleverde. Ter terechtzitting bleek dat de in beslag genomen dranken van 2.72 tot 31.32 pct. alcohol bevatten en wel:

de curaçao	12,32	pct.
„ anisette	31,32	„
„ kersen op brandewijn	15,16	„
„ bessen op jenever (twee monsters) 2.72 en	15,16	„

Bij het ontbreken van eene omschrijving in de wet wat sterke drank is blijft dit in elk bijzonder geval ter beoordeeling van den rechter en appèl leidt in deze tot weinig of niets omdat het hier eene quaestie van appreciatie geldt; een kantonrechter behoeft zich door de uitspraak van een hoogeren rechter niet gebonden te achten en kan in ieder volgend geval vrijspreken en dan zoude steeds weder appèl moeten volgen. De berechting van deze zaken is, door het scheikundig onderzoek, zeer kostbaar en bij den verkoop per glas is langs dezen weg vervolging niet mogelijk, omdat de hoeveelheden dan voor scheikundig onderzoek te gering zijn.

Onlangs werd, bij eene bespreking over de Drankwet, aan de hand gedaan om in die wet eene omschrijving van dranken op te nemen welke als sterke dranken zijn te beschouwen, evenals bij de Hinderwet gedaan is ten opzichte van de bedrijven waarop die wet van toepassing is. Het aan de hand gedane middel zoude geheel ondoeltreffend zijn. Het eene bedrijf onderscheidt zich bepaald van het andere en daardoor zijn de verschillende bedrijven òf met name te noemen òf onder één soort te brengen maar sterken drank kan men door menging en door bijvoeging van andere zelfstandigheden in zulk een onbegrensd aantal vormen te drinken geven en van zulk een onbegrensd aantal namen voorzien dat het ten eenenmale ondoenlijk zoude zijn in de wet het kenmerkend onderscheid van elke soort te omschrijven; de variaties loopen tot in het oneindige.

Het eenige middel om uit de moeilijkheid te geraken is alle alcoholische of met alcohol vermengde dranken boven een zeker gehalte onder de wet te brengen en alles wijst er op dat het ook daarheen zal moeten.

HOOFDSTUK V.

BIJZONDERHEDEN.

In het afgeloopen jaar werden twee congressen gehouden, het eerste Nederlandsche congres tegen het alcoholisme op 21 en 22

Mei te Utrecht, en het 2de Nederlandsch Katholiek congres tot bestrijding van het alcoholisme op 18, 19 en 20 Augustus te Nijmegen. Beide congressen werden met onverdeelde belangstelling bijgewoond.

Wat daar verhandeld werd was in vele opzichten allerbelangrijkst en er bleek veel bezieling uit te gaan van de nog tamelijk kort geleden, maar reeds zoo uitmuntende en krachtige, georganiseerde Katholieke drankweer.

Voor de Drankwet-inspectie waren van beide congressen in het bijzonder belangrijk de verhandelingen, waarmede eene toekomstige nieuwe Drankwet te rekenen zal hebben, als: misdadigheid der jeugd en alcoholisme – geneesmethoden van drankzucht en de al of niet verplichte opname in sanatoria — de waarde van wettelijke maatregelen als middel in den drankstrijd — kinderbescherming en alcoholisme — de bierquaestie — taak der overheid in den strijd tegen het alcoholisme, inbegrepen verbod van productie en invoer van absinth en voorts de verhandeling welke een overzicht gaf van de taak, den gemeenteraden door de Drankwet opgelegd en wat deze in dit opzicht deden.

Door de centrale regelingscommissie voor volksstemmingen werden proeven genomen met het stelsel van plaatselijke keuze (local option) te Dinxperlo en te Steenwijk en, buiten die commissie om, te St. Pancras en te Glanerbrug.

De proeven werden als geslaagd beschouwd door de betrokken vereenigingen; met groote meerderheid werd in gemelde plaatsen gestemd voor het geheel verdwijnen van alle drankgelegenheden.

Door de centrale regelingscommissie werden voor volgende proeven aangewezen de gemeenten Hengelo (O.), Smallingerland en Sappemeer; van een achttal afdeelingen waren verzoeken ingekomen om voor eene volksstemming in aanmerking te komen.

De centrale regelingscommissie vertegenwoordigt alle drankbestrijdersvereenigingen die geheelonthouding in hun wapen voeren.

Onder de maatregelen die genomen worden om indirect het drankmisbruik tegen te gaan nemen voorzeker die van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik, eene eereplaats in. De talrijke huisvlijttentoonstellingen, de middelen tot verbetering der volksvoeding, tentoonstelling te Utrecht, een onderzoek naar den aard en het gehalte der conserveeringsmiddelen in zoogenaamd alcoholvrije dranken en het streven naar de oprichting van consultatiebureaux voor alcoholisten waren aan haar te danken.

Onder de pogingen die aangewend werden om de drinkgewoonte te keer te gaan verdienen vermelding de oprichting van drankvrije lokalen aan markten (Leeuwarden en Harderwijk), in de veenkoloniën, voor de arbeiders die een gedeelte van het jaar daar komen werken en het beschikbaar stellen van eene dergelijke gelegenheid te Workum voor landarbeiders, die daar des zomers in grooten getale in de omgeving komen werken.

Het druk bezoek hetwelk die gelegenheden genieten bewijst dat zij in een behoefte voorzien en dat dergelijke pogingen door de arbeiders gewaardeerd worden.

Te Zwolle werden door het Centraal comité voor drankbestrijding, bestaande uit de vertegenwoordigers van alle drankbestrijdersvereenigingen, middelen beraamd om de schippers te bevrijden van de drinkgewoonten, tegen wil en dank opgelegd door de combinatie van het scheepsbevrachters- en tappersbedrijf, en tevens van elken vorm van gedwongen winkelnering.

Werd elders — te Gorinchem — eene proef genomen met de oprichting van eene schippersbeurs in eene drankvrij lokaal, hier werd de weg ingeslagen de ondernemers te steunen die niet bij den drankhandel betrokken zijn en geen winkelnering aan hun kantoor verbinden. Deze stelden zich vrijwillig onder contrôle van het comité, hetwelk zijn moreelen steun verleent door de vervrachters aan te sporen van dit kantoor gebruik te maken.

Waar de uitkomst nog niet bevredigde, schrijft men dit minder toe aan den onwil der vervrachters dan wel aan de moeilijkheid handelsrelatiën plotseling te verplaatsen.

De schippers zelf, al zijn sommigen dan ook volstrekt niet afkeerig van een borrel, wenschen niets liever dan ontslagen te worden van den knellenden drinkdwang.

Wat de organisatie der drankbestrijding in ons land betreft, het aantal der leden wordt geschat op ruim 90 000, waaronder 26 000 geheelonthouders.

Ten slotte zij vermeld de voorloopige oprichting van een internationaal bureau ter bestrijding van het alcoholisme, in Zwitserland, waarvan de taak onder meer is het verzamelen van gegevens omtrent wettelijke en andere maatregelen tegen het alcoholisme in de verschillende landen.

Opgemaakt door mij, inspecteur in de 2de Drankwet-inspectie, 14 Maart. 1908.

F. S. op ten Noort.

IIIde INSPECTIE.

Ter voldoening aan het mij opgedragene bij art. 14 van het Koninklijk besluit, dd. 24 Februari 1905 (*Staatsblad* n°. 85), heb ik de eer, Uwe Excellentie het volgende verslag aan te bieden van mijne werkzaamheden en bevindingen over het dienstjaar 1907.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEENE OPMERKINGEN.

Het afgeloopen jaar onderscheidde zich van de beide voorgaande, doordat het aantal gevallen sterk vermeerderde, waarin een bijzonder plaatselijk onderzoek moest worden ingesteld naar aanleiding van gevraagde adviezen ingevolge art. 13 van het Koninklijk besluit van 24 Februari 1905. Dientengevolge bleef er weinig tijd beschikbaar voor het algemeen plaatselijk onderzoek naar de naleving van de Drankwet, zoodat er vele gemeenten in deze uitgestrekte inspectie zijn, waar zulk algemeen onderzoek wegens gebrek aan tijd nog niet kon plaats hebben.

Ofschoon ik dit laatste betreur, omdat ik met grond mag aannemen, dat er in tal van gemeenten nog heel wat aan eene behoorlijke naleving van de Drankwet ontbreekt, acht ik het van het grootste gewicht, dat de inspectie advies uitbrengt in zake elk verzoek, dat een nauwkeurig plaatselijk onderzoek vordert.

Bij het verrichten van bijzondere inspectiën was in het groote aantal daartoe bezochte gemeenten slechts weinig gelegenheid om na te gaan, wat voor de kennis van den algemeenen toestand van belang is.

Veel tijd en geld werd bespaard, doordat de heer adjunct-inspecteur B. L. H. Leclercq, met ingang van 1 Juni 1907, van Breda naar Venlo werd overgeplaatst; deze ambtenaar kon sinds gemakkelijk en spoedig de in het oostelijk deel der inspectie gelegen gemeenten bereiken.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEEN ONDERZOEK NAAR DE NALEVING VAN DE DRANKWET.

Was er in 1906 voor de adjunct-inspecteurs gelegenheid om 139 gemeenten te bezoeken, door gebrek aan tijd konden in het afgeloopen jaar slechts 24 gemeenten geïnspecteerd worden.

Bij die inspectiën werd ook thans wederom over het algemeen groote welwillendheid ondervonden van heeren burgemeesters en van de colleges van burgemeester en wethouders; meestal bleek de ernstige wil, om dezerzijds noodzakelijk geachte verbeteringen aan te brengen.

Waar naar aanleiding van een vroeger ingesteld onderzoek geene geheel bevredigende resultaten werden verkregen, bleek ook enkele malen bij eene herinspectie, dat de toestand nog veel te wenschen overliet. Op nader aandringen — soms door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten — werden dan alsnog de noodig geachte maatregelen door burgemeester en wethouders genomen.

In vele kleine gemeenten bleek, dat de administratie betreffende de Drankwet weinig in orde was. Door Gedeputeerde Staten van Limburg werd dan ook eene circulaire verzonden van den volgenden inhoud:

1ste Afdeeling
L^a. 6298/L.
——
Maastricht, den 10 Augustus 1907.

DRANKWET.
——

Naar aanleiding van een ons door den heer inspecteur voor het toezicht op de naleving van de Drankwet in de 3de inspectie te Breda, bij schrijven van 2 Augustus jl. n°. 332*a*, gedaan verzoek, hebben wij de eer U uit te noodigen, ter bevordering van een doelmatige administratie der Drankwet, op de gemeentesecretarie een *afzonderlijk* register aan te leggen en behoorlijk bij te houden van de door Uw College te nemen besluiten in zake voormelde wet.

De Gedeputeerde Staten van Limburg,
(Get.) RUYS DE BEERENBROUCK.
De Griffier,
(Get.) J. G. CROUTE, l°. G.

Aan
Heeren Burgemeesters en Wethouders
der gemeenten in Limburg.

Waar bij een eerste bezoek fouten en verzuimen werden ontdekt, werd nog steeds zooveel mogelijk gelegenheid gegeven om deze te herstellen. Zulks geschiedde meestal na eene samenkomst met den heer burgemeester of met heeren burgemeester en wethouders der betrokken gemeente.

Niet altijd echter konden de zaken eene zoo eenvoudige oplossing vinden; waar een ingrijpen van hoogere autoriteiten noodig bleek om de Drankwet te doen naleven, heb ik nergens geaarzeld, daartoe te bevoegder plaatse de noodige voorstellen te doen.

Eenige punten van algemeen belang mogen hier in het kort worden besproken.

In tal van gemeenten werd bevonden dat de lijst, bedoeld bij art. 13 der Drankwet, niet behoorlijk was opgemaakt. Hier verklaarde een der wethouders dat hem niets bekend was van het bestaan eener zoodanige lijst ten raadhuize; ginds waren de namen van een aantal personen na hunne mondelinge aanvrage op die lijst gebracht; elders was geene rekening gehouden met de bijzondere vergunninghouders. Ook waren er tal van gemeenten waar de namen van personen op die lijst waren plaatst dadelijk nadat hun de gevraagde vergunning was geweigerd, zonder dat door belanghebbenden eene schriftelijke, op zegel gestelde aanvrage was gedaan om op de lijst te worden gebracht. Herhaaldelijk werd door mij geconstateerd, dat de namen van personen op die lijst voorkwamen, wier localiteiten niet voldeden aan de bij Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22) gestelde eischen voor vergunningslocaliteiten. Bij eene aanvrage om vergunning werd in die gemeenten door burgemeester en wethouders *alleen* onderzocht of het vastgestelde maximum was bereikt; was dit het geval, dan werd fluks de vergunning geweigerd, *uitsluitend* omdat het maximum was bereikt, en was er op die wijze voor den belanghebbende gelegenheid om zijn naam op de lijst der adspirant-vergunninghouders geplaatst te krijgen, ofschoon de vergunning misschien wel om andere redenen had geweigerd moeten worden, zooals op grond van art. 8, 1ste lid, 6°, 10°, 13°, 15°, 16° of 18°. Deze wijze van handelen gaf in enkele gemeenten reeds aanleiding tot groote moeilijkheden, doordat een persoon, die eene aanvrage om vergunning deed, waarop enkel afwijzend *kon* worden beslist, *uitsluitend*, omdat het maximum was bereikt, zich niet tevreden stelde met een plaatsing als bijv. n°. 5 op die lijst, maar bij gezegeld bezwaarschrift aan Gedeputeerde Staten verzocht, te willen bevorderen dat zijn naam onder n°. 1 op deze lijst zou worden gebracht. Het is te voorzien dat eerlang in vele ge-

meenten moeilijkheden naar aanleiding van bedoelde lijst zullen ontstaan, omdat het aantal vergunningen er zachtjes aan het vastgestelde maximum nadert en de volgens art. 13 bestaande volgorde der namen van groot belang is voor adspirant-vergunninghouders.

In een paar gemeenten trokken burgemeester en wethouders zich zóó weinig van die lijst aan, dat eene opengevallen vergunning werd verleend aan iemand, die als n°. 4 of die volstrekt niet op de lijst, bedoeld bij art. 13, voorkwam. Op mijn voorstel werden de besluiten, waarbij die vergunningen werden verleend, dan ook door de Kroon vernietigd.

Telkens werden er nog gemeenten gevonden, waar personen, die een openbaar ambt bekleeden, in het bezit waren van vergunningen. Op eene aanmerking dezerzijds werd den belanghebbende altijd de keuze gelaten tusschen ambt en vergunning. In twee gemeenten werd op mijn verzoek eene vergunning ingetrokken, omdat de houder dier vergunning het ambt van wethouder had aanvaard.

Gemeenschap binnenshuis tusschen een winkel en de vergunningslocaliteit werd ook in dit jaar in tal van gevallen aangetroffen. Enkele keeren bleek, dat de vergunninghouder eene deur, die hij een jaar geleden op verzoek van burgemeester en wethouders had gesloten, intusschen had heropend, omdat zijne huisgenooten dagelijks zooveel last van dien door de wet geboden maatregel ondervonden.

In andere gemeenten had men de komst van de ambtenaren der inspectie afgewacht, om den toestand voorgoed te regelen. Waar de deuren in quaestie „gesloten" werden gevonden, was deze sluiting vaak verre van voldoende. Geen enkelen keer werd eene vergunning door burgemeester en wethouders ingetrokken wegens bevonden gemeenschap binnenshuis tusschen winkel en vergunningslocaliteit; de belanghebbende vergunninghouder was meestal dadelijk bereid, de nu door burgemeester en wethouders verlangde verbetering aan te brengen, liever dan zijne vergunning te verliezen.

Burgemeester en wethouders van ééne gemeente verklaarden, dat zij er niet aan dachten, een viertal vergunningen in te trekken, omdat een adjunct-inspecteur eene verbindingsdeur op een werkdag had open gevonden. Bij eene herinspectie bleek de toestand nog niet afdoende geregeld; nadat Gedeputeerde Staten bedoeld college in kennis hadden gesteld van mijne nog bestaande bezwaren in dezen, werd bericht ontvangen, dat in bedoelde perceelen geene verboden gemeenschap binnenshuis meer bestond.

Een paar keeren werd door Gedeputeerde Staten eene ver-

gunning voor logement ingetrokken, nadat dezerzijds gemeenschap binnenshuis was geconstateerd tusschen een winkel en eene vergunningslocaliteit.

In ééne gemeente, waar o. m. van het verleenen van vergunningen geen melding werd gemaakt in de notulen der vergaderingen van burgemeester en wethouders en waar ook geene akten van vergunning ten raadhuize, maar enkel „afschriften" van niet bestaande akten in de vergunningslocaliteiten werden gevonden, bleek het noodig, een grondig onderzoek ten raadhuize in te stellen naar de aanwezige bescheiden; door de welwillende medewerking van den heer procureur-generaal werden hier het aantal vergunningen en de namen der vergunninghouders — enkele vergunningen waren aan vaag aangeduide personen, zooals „kinderen A" en „Erven B" verleend — met goedvinden en voorkennis van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger vastgesteld.

In eene kleine gemeente bleek, dat op elke aanvrage om verlof, als bedoeld bij art. 34, 2de lid *a*, een verlof was verleend, als bedoeld bij art. 34, 2de lid *b*. door eene vergissing van den thans overleden burgemeester-secretaris. Ook hier werd goedgevonden, dat deze vergissing alsnog werd hersteld.

In vele gemeenten werd bevonden, dat tal van verloven (art. 34, 2de lid *a*), waren verleend, zonder dat voldoende rekening was gehouden met de eischen, gesteld krachtens art. 35 der Drankwet. Vaak werd het opmeten der localiteiten opgedragen aan een gemeente-veldwachter, die dat werk zeer slordig of onnauwkeurig verrichtte. In vele gevallen waren burgemeester en wethouders in dezen ook niet van nalatigheid vrij te pleiten. Zoo gingen burgemeester en wethouders eener vrij groote gemeente ten gevolge van eene door een adjunct-inspecteur aldaar gehouden inspectie er toe over, eene circulaire te richten aan allen, wien sedert de invoering der nieuwe Drankwet eene vergunning of een verlof was verleend, inhoudende het verzoek, voor zoover noodig, hunne localiteiten alsnog vóór een bepaalden datum in overeenstemming te brengen met de thans gestelde eischen. Uit een onlangs van burgemeester en wethouders dier gemeente ontvangen schrijven bleek dat de groote meerderheid der belanghebbenden blijkens ingekomen rapport der gemeentelijke politie reeds aan genoemd verzoek hadden voldaan; enkelen waren echter nog in gebreke gebleven aan dat verzoek gevolg te geven. Bij eene herinspectie in 1908 zal moeten blijken of dan alle localiteiten in orde zijn gebracht.

Het behoeft geen betoog dat eene dergelijke uitvoering van

de Drankwet door burgemeester en wethouders heel weinig bevorderlijk is aan den eerbied van het publiek voor die wet, en eerbied voor de wet is toch eene levensvoorwaarde voor eene geordende maatschappij; maar ook is het duidelijk dat deze wijze van werken zeer omslachtig is, en dat van de ambtenaren der inspectie zoodoende heel wat tijd wordt gevorderd om de bedoelde localiteiten dezer zeer uitgestrekte gemeente tweemaal of misschien vaker te bezoeken. De tijd, aan die herhaalde bezoeken besteed, kon veel nuttiger worden gebruikt.

Herhaalde malen moest een besluit van burgemeester en wethouders, waarbij eene vergunning of een verlof werd verleend, ter vernietiging worden voorgedragen, omdat de localiteit zelfs niet de vereischte oppervlakte had; in andere gevallen, omdat de verlofhouder weigerde de noodige verbeteringen aan te brengen.

Maar in de meeste gevallen werd door burgemeester en wethouders op mijn verzoek een datum vastgesteld, vóór welken de localiteiten aan de gestelde eischen moesten voldoen. Nu kwam het veel voor, dat door dergelijke vergunning- of verlofhouders alsnog afwijking werd gevraagd van de bestaande voorschriften.

Het wil mij voorkomen dat in sommige gemeenten de uitvoering van art. 8, 1ste lid, 8^0 en van art. 36, 2de lid, van de Drankwet weinig ernstig wordt opgevat en dat vaak de komst van een ambtenaar der inspectie wordt afgewacht, alvorens afdoende maatregelen in dezen worden genomen.

Misschien heeft de hierboven geschetste wijze van optreden dezerzijds hier of ginds aanleiding gegeven tot deze laksheid; het zal daarom naar mijne bescheiden meening overweging verdienen, nu de Drankwet van 1904 reeds zoo lang in werking is, op dit punt strengere maatregelen te nemen en vaker voorstellen te doen tot vernietiging van zulke in strijd met de wet genomen besluiten.

De adjunct-inspecteurs vonden herhaaldelijk op het afschrift der akte de gezamenlijke oppervlakte der localiteiten vermeld, waarvoor vergunning of verlof door burgemeester en wethouders was verleend. Aan mijn verzoek om de oppervlakte van elke localiteit alsnog op de akte en op het afschrift der akte te vermelden werd altijd gevolg gegeven. Ook kwam het vaak voor, dat één of meer localiteiten van de akte en van het afschrift der akte moesten worden geschrapt, omdat de oppervlakte dier localiteiten kleiner was dan 20 M^2.

Nog zij vermeld dat de redactie van de artt. 3 en 11 van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* 22) enkele keeren aanleiding gaf tot misverstand. Men was namelijk de

meening toegedaan, dat de hoogte, bepaald bij plaatselijke verordening ingevolge de Woningwet, alleen betrekking heeft op die localiteiten, welke gebouwd zijn na het in werking treden dier verordening. Uwer Excellentie's ambtsvoorganger deelde echter deze opvatting niet, hetgeen blijkt uit zijn aan mij gericht schrijven van 7 Augustus 1907, n°. 6976, afdeeling B. B.

De bij bedoeld Koninklijk besluit gestelde eischen hebben reeds het goede gevolg gehad, dat vele onooglijke drankinrichtingen zijn verdwenen en door betere zijn vervangen.

Enkele grootere gemeenten hebben deze eischen uitgebreid en in hare verordeningen zeer aanbevelenswaardige bepalingen doen opnemen ten opzichte van privaten en urinoirs; te wenschen ware het, dat dit goede voorbeeld overal navolging vond.

HOOFDSTUK III.

ADVIES-ONDERZOEKEN.

Het aantal advies-onderzoeken nam in den loop van dit jaar sterk toe. De oorzaak van dit verschijnsel meen ik voor een groot deel hierin te vinden, dat Gedeputeerde Staten der verschillende provinciën vele of alle aanvragen om logementsvergunning op een indertijd dezerzijds gedaan verzoek, aan de inspectie zonden om bericht en raad.

Ook kwamen er weder een groot aantal aanvragen in om afwijking te verkrijgen van een of meer der krachtens de artt. 6 en 35 gestelde eischen.

Herhaaldelijk bleek, hoe noodig een plaatselijk onderzoek was, wijl het gemeentebestuur zich bij een ingekomen verzoek om logementsvergunning al heel slecht op de hoogte had gesteld van den toestand der inrichting of omdat op de teekening van het perceel „logeerkamers" waren aangegeven, die in werkelijkheid niet bestonden.

Werd in 1906 in het geheel 134 keeren advies verstrekt aan de Hooge Regeering, aan de heeren Commissarissen der Koningin of aan Gedeputeerde Staten der vier provinciën, in dit jaar steeg dat aantal tot 451.

In zake van bij Gedeputeerde Staten ingekomen verzoeken om logementsvergunning werd advies verstrekt in 207 gevallen.

Herhaaldelijk bleek, dat deze vergunningen werden gevraagd, om een of meer kostgangers, die hun verblijf hadden in een bierhuis, aan een borrel te helpen; in vele gevallen was zelfs geen enkel bed voor eventueele logeergasten beschikbaar.

Enkele keeren kwam het voor, dat de aanvrager een bed had

vrijgemaakt, dat de leden van zijn talrijk gezin zeer noodig hadden, en ten gevolge waarvan in een geval broeder en zuster van 15 en 16 jaar in hetzelfde bed moesten slapen. Tot zulke onzedelijke middelen nemen zulke menschen hun toevlucht, om kans te hebben van in het bezit te worden gesteld van eene vergunning voor logement, die echter alleen moet dienen om den vergunninghouder het recht te geven, ongestraft sterken drank in voorraad te mogen hebben en om hem in staat te stellen, clandestien veel sterken drank in het klein te verkoopen.

Toen de wet in werking trad, begon het weldra verzoekschriften tot bekoming van logementsvergunning te regenen. De onderscheiden colleges van Gedeputeerde Staten hielden wel eens enkel rekening bij de beoordeeling dier verzoekschriften, met de in art. 9 duidelijk vermelde weigeringsgronden, niet de woorden van art. 2, tweede lid, dat zegt: „De vergunning voor den verkoop *in een logement* alleen voor logeergasten wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten." Van den eersten dag, dat de inspectie hare taak aanvaardde, hebben hare ambtenaren met de geciteerde woorden der wet wèl rekening gehouden. Zij waren van meening dat slechts voor eene localiteit van eene inrichting, die inderdaad logement was, de vergunning kon worden verleend. Zoo dikwijls mijn advies werd gevraagd, is daarin vermeld of de inrichting al dan niet als een logement was aan te merken. De Koninklijke besluiten van 17 October 1907 n°. 29 en van 2 November 1907 n°. 292 hebben er veel toe bijgedragen, om allen mogelijken twijfel weg te nemen ten aanzien van de vraag of bij de beoordeeling van een verzoek allereerst behoort vast te staan, dat de inrichting werkelijk een logement is en kan verwacht worden dat voortaan geene zoodanige vergunningen meer zullen worden verleend, tenzij de inrichting van verzoeker een logement is. Het valt te betreuren, dat art. 28, 1ste lid, 1°., aan Gedeputeerde Staten geen middel aan de hand geeft om eene logementsvergunning in te trekken, zoodra duidelijk blijkt dat de inrichting van den vergunninghouder niet als logement kan worden aangemerkt. De adjunct-inspecteurs hebben op hunne reizen tal van dergelijke inrichtingen aangetroffen; ik veroorloof mij daarom de aandacht van Uwe Excellentie bescheidenlijk op deze mijns inziens in de wet bestaande leemte te vestigen.

Juist door houders van logementsvergunning wordt clandestien veel sterke drank vertapt. Zoo werd bevonden, dat in eene logementsvergunning per week gemiddeld 10 liter jenever werd verkocht, ofschoon er maandelijks slechts één of twee logeergasten kwamen.

In 101 gevallen werd advies uitgebracht in zake mij toegezonden aanvragen om afwijking van een of meer der bij Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 gestelde eischen voor localiteiten.

Ook thans kwam het nog voor, dat localiteiten in geheel nieuw gebouwde huizen niet aan alle gestelde eischen voldeden; herhaaldelijk ontbrak bij verlofslocaliteiten eene beweegbare deur in den buitenwand; andere keeren had men niet de oppervlakte van het *glas*, maar die van de geheele lichtramen gemeten.

Indien de eisch van het hebben eener beweegbare deur in den buitenwand werd vervangen door een soortgelijk voorschrift voor de ventilatie, als dat voor vergunningslocaliteiten bestaat, zou daarmee mijns inziens eene verbetering in die eischen worden gebracht, welke ook vele verlofhouders zou ten goede komen. In de zuidelijke provinciën toch zijn de meeste bestaande huizen zóó ingericht, dat eene deur op de gang toegang geeft tot de localiteit, terwijl de buitendeur der herberg overdag altijd open staat. Ook maakt de deur in den buitenwand de lokalen in den winter koud en tochtig, weshalve de verlofhouders er ook veelal op bedacht zijn dien tocht door vaste portalen van hout en glas te breken.

Door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant en van Limburg werd eene circulaire gericht aan de dagelijksche besturen der gemeenten, waarin nadrukkelijk werd gewezen op de krachtens de artt. 6 en 35 gegeven voorschriften. Toch komt het nog veel voor, dat met die voorschriften niet voldoende rekening wordt gehouden.

Tien keeren werd door mij advies uitgebracht naar aanleiding van een voorstel van den gemeenteraad als bedoeld bij art. 5, eerste lid. Bij deze aanvragen sprong het in het oog, dat de gemeenteraad en ook het college van burgemeester en wethouders vaak geen juist begrip schenen te hebben van hetgeen eene inrichting moet zijn, om voor eene dergelijke buitengewone vergunning in aanmerking te kunnen komen. Verschillende keeren kwam het voor, dat door burgemeester en wethouders aanvragen werden ondersteund ten gunste van inrichtingen, die zelfs niet in aanmerking konden komen voor de overschrijving eener vergunning krachtens art. 26, eerste lid.

Deze laatstbedoelde overschrijving werd in veertien gevallen gevraagd. Soms werd zij verzocht voor eene eenvoudige boerenherberg, waar van maatschappelijk verkeer geen sprake kon wezen. Meestal was in deze laatste gevallen de vergunninghouder overleden en konden de kinderen, bij weigering der overschrijving, het bedrijf niet voortzetten. Hier werd de hardheid der wet op dit punt dan sterk gevoeld.

Slechts enkele keeren kwam de beslissing op de krachtens art. 5, eerste lid, en art. 26, eerste lid, gedane aanvragen officieel te mijner kennis. Toch zou ik veel prijs stellen op een bericht in dezen, omdat ik daaruit zou kunnen zien, in hoeverre de opvatting van de colleges van Gedeputeerde Staten en van de Hooge Regeering met de mijne in bepaalde gevallen overeenstemt of daarvan verschilt.

Meestal wordt door den vergunninghouder vóór zijn overlijden eene afstandsverklaring geteekend, die dan *na zijnen dood* moet dienen, om een ander aan eene vergunning te helpen krachtens art. 5, 2de lid.

Om het groote aantal vergunningen snel te doen dalen, werd indertijd art. 5, 2de lid, in de Drankwet opgenomen. Mijns inziens bestaat er tegen dit artikel wel bezwaar. Vooreerst wordt tegenwoordig in grootere gemeenten door zaakwaarnemers in vergunningen een formeele handel gedreven, die tot ergerlijke misbruiken aanleiding geeft. Afstandsverklaringen van overledenen worden opgekocht en aan liefhebbers vaak tegen hooge prijzen overgedaan. Wijl burgemeester en wethouders nu in dezen niet altijd meewerken, om het doel der wet te helpen bereiken, doordat zij in soortgelijke gevallen eene nieuwe vergunning verleenen, indien twee afstandsverklaringen worden overgelegd, werkt dit artikel menigmaal in verkeerde richting en doet nieuwe vergunningen ontstaan, waar de vergunningen, waarvan zoogenaamd afstand werd gedaan, toch moesten vervallen vóór 1 Mei van het eerstvolgende jaar. Art. 5, 2de lid, schrijft voor, dat een of meer vergunninghouders bij schriftelijke door hen onderteekende verklaring afstand *doen* van twee te hunnen name verleende vergunningen, niet, dat zij afstand *hebben gedaan*. Naar mijn bescheiden meening is het de bedoeling van genoemd artikel, twee vergunningen van *nog levende* personen te vervangen door eene nieuwe; de letter der wet schijnt echter ook bovenomschreven uitleg mogelijk te maken.

Nog een ander bezwaar meen ik tegen art. 5, 2de lid, te moeten aanvoeren, namelijk dat het het middel aan de hand geeft, om een paar vergunningen, welke in handen zijn van personen, die afgeleegd zijn, of door wie per week nauwelijks een paar flesschen sterke drank wordt verkocht, te kunnen vervangen door ruimere, grootsch ingerichte vergunningslocaliteiten op de beste standen, waarin jaarlijks dozijnen hectoliters gedistilleerd in het klein worden verkocht. De wet geeft hier dus het middel, om het gebruik van sterken drank op in het oog loopende wijze te bevorderen.

Twintig keeren werd dezerzijds advies uitgebracht over bezwaar-

schriften, die bij hoogere autoriteiten tegen besluiten van burgemeester en wethouders waren ingediend en drie keeren over aanvragen tot bekoming der toestemming, bedoeld in art. 10, 2de lid, der wet.

Drie verordeningen, vastgesteld volgens art. 7, eerste en tweede lid, en overeenkomstig het 3de lid van dit artikel aan Gedeputeerde Staten medegedeeld, werden op advies ontvangen. Het is alleen in de provincie Gelderland, dat, voor zooverre te mijner kennis is gekomen, art 7, 1ste en 2de lid, werd toegepast. In het belang der vergunninghouders ware het, indien door de gemeenteraden een ruim gebruik werd gemaakt van de in dit artikel toegekende bevoegdheid: de opeenhooping van vergunningen in een bepaald deel eener gemeente, terwijl in een ander gedeelte gebrek aan vergunningen bestaat, kan daardoor geheel worden voorkomen. Ook zou de clandestiene verkoop van sterken drank in zoodanige gehuchten, waar thans geen enkele vergunning bestaat, op die wijze wellicht beduidend verminderen.

Eén advies werd uitgebracht naar aanleiding van een door den gemeenteraad ingediend voorstel, als bedoeld bij art. 43, 2de lid, der wet.

Het verzoek van den burgemeester eener gemeente om deze gemeente te plaatsen op de lijst, bedoeld bij art. 47, eerste lid, der wet, werd na gehouden onderzoek door mij ondersteund en door Hare Majesteit de Koningin ingewilligd.

Herhaaldelijk komen bij de heeren adjunct-inspecteurs en bij mij verzoeken in, om ten behoeve van direct-belanghebbenden of met het oog op de toepassing der wet door autoriteiten advies te willen geven in bepaalde zaken en gevallen. Dit wijst mijns inziens op onduidelijkheid van redactie, zoomede op onvolledige regeling door de wet van zaken, die de wetgever althans heeft bedoeld te regelen. Zelfs voor zoogenaamd „ingewijden" nog immer moeilijk leesbaar, laat de wet hier en daar al te veel gelegenheid voor het stellen van vragen, die niet dan bij autoritaire interpretatie zijn te beantwoorden.

Ik zag mij dan ook genoodzaakt, eene circulaire te laten drukken van den volgenden inhoud, waarvan ik wekelijks moest gebruik maken:

In antwoord op Uw hierneven vermeld schrijven deel ik U mede, dat de Drankwet-inspectie is bedoeld als orgaan van de Regeering en niet om het publiek van voorlichting te dienen; de bij Koninklijk besluit van 24 Februari 1905 (*Staatsblad* n°. 85) vastgestelde regeling van den werkkring van de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs voor het toezicht op de naleving der wet geeft daartoe ook geen machtiging.

Door het geven van voorlichting zoude de Drankwet-inspectie in zeer ongewenschte verhouding komen tegenover plaatselijke en hoogere autoriteiten.

Gij zult U, om voorgelicht te worden, hebben te wenden tot den burgemeester of tot burgemeester en wethouders Uwer gemeente, die, zoo noodig, met mij over de zaak in briefwisseling kunnen treden."

HOOFDSTUK IV.

VERMELDING VAN SOMMIGE ONDERWERPEN VOOR DE NALEVING VAN DE DRANKWET VAN BELANG.

In het rapport van 27 Juli 1907 werd de aandacht van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken er op gevestigd, dat niet alleen misbruik wordt gemaakt van sterken drank, maar ook van bier. In Limburg, Noordbrabant en Zeeuwsch-Vlaanderen is het aantal verlofslocaliteiten tot onrustbarende hoogte gestegen; er zijn gemeenten, waar het aantal verloven, krachtens art. 36, 2de lid, sub *a*, verleend, tot 12maal het vastgestelde maximum-aantal vergunningen bedraagt. In eene gemeente met ruim 600 inwoners was geen enkele vergunning verleend; wel bestonden er 18 bierhuizen. Indien men van deze bevolking dus de helft aftrekt, blijft er een bierhuis voor 17 mannen van elken ouderdom. Wijl echter de kinderen tot 16 jaar ongeveer het derde deel der mannelijke bevolking vormen, komt men tot het resultaat, dat in zulke gemeente een herberg is voor elke 12 mannen, welke den leeftijd hebben, waarop zij een koffiehuis kunnen bezoeken.

In de bierhuizen wordt nog veel clandestien sterke drank verkocht; zelfs zijn er verlofhouders die den sterken drank bij geheele vaten inslaan, zooals bleek uit de mij verstrekte opgaven van den inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen.

Het aantal bierhuizen vermeerdert intusschen met den dag. Waar een nieuw huis wordt gebouwd aan den grooten weg is er veel kans dat er een bierhuis van wordt gemaakt, al ligt het nog zoo eenzaam op de hei. De groote brouwerijen koopen panden op de beste standen en plaatsen daarin iemand, — liefst een vergunninghouder — die zich verplicht al het noodige bier van deze aangewezen brouwerij te betrekken. Velen die niet weten hoe zij aan den kost komen, openen een bierhuis, en terwijl zij in de week door handenarbeid hier en ginds iets trachten te verdienen, bedienen vrouw en kinderen de weinige gasten; vader staat alleen op Zon- en feestdagen in het buffet. Zulke bier-

huishouders zijn zelden flinke werklui; zij verzuimen vaak, om in de herberg behulpzaam te zijn bij verkoopingen, kermissen enz. en op den duur worden velen hunner zelf hun beste klanten; zij krijgen zachtjes aan de gewoonte van te drinken. Ook op vrouw en kinderen, vooral aankomende meisjes, heeft die herberg en omgeving vaak een verderfelijken, immoreelen invloed. Door het groote aantal verspreid liggende bierhuizen in de dorpen is het voor den veldwachter of de enkele veldwachters ondoenlijk de herbergen behoorlijk te controleeren wat betreft sluitingsuren, gedrag der gasten enz. Vandaar laat blijven, dronkenschap, vechtpartijen, doodslag in vele plaatsen der zuidelijke provinciën. De herbergen zijn er eenvoudig niet te overzien. Was er een behoorlijk aantal, de toestand zoude geheel anders wezen. Dat groote aantal bierhuizen bestaat zeer tegen den zin der kalme, nette burgers. Zij zijn nu vaak gedwongen de herberg te bezoeken, omdat de zeden en hun belang als winkelier of ambachtsman zulks medebrengen. Waar geen leeftijdsgrens bepaald is voor het bezoeken van bierhuizen komen de jongens van 14 tot 16 jaar al heel spoedig er toe, een bierhuis binnen te gaan, dat een beetje afgelegen is.

In vele gemeenten klaagt men er zeer over, dat de jongelui te veel de herbergen bezoeken en, al drinken zij ook weinig jenever, zich te buiten gaan aan bier.

In vele bierhuizen wordt clandestien sterke drank verkocht en door het voor zooveel inrichtingen geheel onvoldoende toezicht kan daaraan moeilijk een einde worden gemaakt.

Met voldoening nam ik dan ook kennis van de aanschrijving, door Uwer Excellentie's ambtsvoorganger, dd. 30 December 1907, nr. 12039, afdeeling B. B., gericht tot de heeren Commissarissen der Koningin in de verschillende provinciën, waarin wordt verzocht, bij de burgemeesters aan te dringen op scherp toezicht op den clandestienen verkoop. Ongetwijfeld zal deze maatregel in vele gemeenten goede gevolgen hebben.

Het verzet van degenen, die den verkoop in het klein van sterken drank ongaarne zien afnemen, zal krachtig blijven. Wordt de clandestiene verkoop niet op eenigerlei wijze belet, dan verliest de Staat op het gebied der drankbestrijding meer terrein dan het geval zoude geweest zijn, indien er in het geheel geen Drankwet had bestaan; uitgemaakt is dan, dat de drank baas blijft.

Van het toezicht der gemeentepolitie is in tal van vooral kleine gemeenten weinig heil te verwachten. De veldwachter is vaak oud of toont weinig lust om de voorschriften der Drankwet stipt te doen naleven. Erger nog: in eene Limburgsche gemeente werd de eenige gemeenteveldwachter tegen het middaguur door

een der heeren adjunct-inspecteurs in „kennelijken staat" in eene herberg aangetroffen!

Veel medewerking werd over het algemeen gevonden bij de rijkspolitie; herhaaldelijk werden vaten, kisten en manden vol sterken drank bij verlofhouders in beslag genomen.

Zulk optreden bracht er den schrik wel voor een tijdlang in; maar met een ijver, eene betere zaak waardig, bleef men middeltjes uitdenken, om de wet in dit punt te ontduiken.

HOOFDSTUK V.

BIJZONDERHEDEN.

Het valt niet te ontkennen, dat de Drankwet reeds veel goeds heeft tot stand gebracht. De bezoeken van de ambtenaren der inspectie gaven burgemeester en wethouders vaak aanleiding om de voornaamste bepalingen der wet eens goed te bestudeeren; ook waren de op- en aanmerkingen van de zijde der inspectie menigmaal bevorderlijk aan eene behoorlijke toepassing der wet, waardoor willekeur van gemeente-autoriteiten zooveel mogelijk werd uitgesloten. Het aantal dompige, slecht verlichte kroegjes vermindert merkbaar; het aantal vergunningen blijft gestadig afnemen en als verblijdend verschijnsel valt te vermelden, dat niet alleen de openbare dronkenschap, maar ook het gebruik van sterken drank in vele kringen vermindert. De vereenigingen die geheelonthouding bevorderen, die het gebruik van sterken drank tegengaan, groeien. De in den loop van dit jaar te Utrecht en te Nijmegen gehouden congressen van drankbestrijdersvereenigingen, die door mij werden bezocht, leverden daarvan doorslaande bewijzen. In tal van gemeenten heffen de vergunninghouders dan ook jammerklachten aan over den invloed der drankbestrijders, dien zij danig gevoelen. Het zijn voorzeker in de eerste plaats de zedelijke middelen, die het kwaad der drinkgewoonten moeten temperen, verminderen, uitroeien. De wet kan hulp bieden, ja, maar de wet zal altijd een hulpmiddel blijven. Maar laat dit hulpmiddel der wet zoo bruikbaar mogelijk wezen. Eene meer volmaakte wet vervange daarom binnen niet al te langen tijd de bestaande, waaraan vele gebreken kleven!

Opgemaakt door mij, inspecteur in de 3de Drankwet-inspectie, 24 Maart 1908.

J. M. Hermans.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 5 en Maandag 6 Juli 1908, n°. 156.

N°. 46.

VERSLAG *aangaande de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, loopende van* 1 *April* 1907 *tot ultimo Maart* 1908.

Aan Hare Majesteit de Koningin!

MEVROUW,

De Koninklijke Akademie van Wetenschappen heeft de eer Uwe Majesteit, volgens het voorschrift, vervat in art. 14 van haar Reglement, een nauwkeurig verslag aan te bieden van den staat en van de werkzaamheden in het afgeloopen jaar.

Volgens art. 2, alinea *a*, is de Akademie in de eerste plaats geroepen „voor de Regering een raadgevend ligchaam te zijn op het gebied der wetenschap".

In hoever de Akademie aan deze verplichting heeft kunnen voldoen, moge blijken uit het volgende:

Naar aanleiding van het in het vorige jaarverslag (zie Jaarboek 1907, p. LXXVII) vermelde schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken om bericht en raad betreffende een schrijven van den Belgischen gezant, waarbij de Nederlandsche Regeering werd uitgenoodigd zich te doen vertegenwoordigen op een Congres voor Poolonderzoek, in Mei 1908 te Brussel te houden, werd in de Meivergadering een verslag uitgebracht door de heeren Lely, Weber en van der Stok.

Dit verslag, door de vergadering goedgekeurd, werd in afschrift aan Zijne Excellentie toegezonden.

Den 13den Maart 1908 ontving de Akademie het verzoek te willen berichten welke personen zouden zijn aan te wijzen als gedelegeerden en plaatsvervangende gedelegeerden der Nederlandsche

Regeering bij het bovengenoemde congres en of deze personen bereid zouden zijn een eventueele benoeming te aanvaarden. Aan den Minister werd geantwoord dat de Akademie aanwees als gedelegeerden:

1°. de gepensionneerde kapitein ter zee L. A. H. Lamie, te Arnhem;

2°. dr. J. P. van der Stok, directeur bij het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te Utrecht;

en als plaatsvervangende gedelegeerden:

1°. dr. E. van Everdingen, hoofddirecteur van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bilt;

2°. de kapitein-luitenant ter zee J. M. Phaff, sous-chef der Hydrographie, Departement van Marine, te 's Gravenhage.

Bij missive, dd. 22 April l.l., ontving de Akademie een afschrift van een Koninklijk besluit, waarbij bericht werd dat de door de Akademie voorgedragenen benoemd waren tot gedelegeerden der Regeering op bovengenoemd congres.

De natuurkundige Afdeeling ontving van den Minister van Binnenlandsche Zaken de volgende missiven:

1°. dd. 15 Mei 1907, met verzoek het gevoelen der Afdeeling te mogen vernemen over een door den heer H. M. Bernelot Moens gedaan verzoek om ondersteuning voor wetenschappelijke onderzoekingen.

Bij schrijven, dd. 4 Juli 1907, werd dit gevoelen aan Zijne Excellentie medegedeeld;

2°. dd. 28 November 1907, waarbij eenige vragen gesteld werden betreffende den aanleg eener electrische tram in Groningen, nabij het terrein, waarop het natuurkundig laboratorium is gebouwd.

De heeren Kamerlingh Onnes, Julius en Zeeman brachten hierover in de Novembervergadering (Verslag p. 308) een rapport uit, dat door de vergadering werd goedgekeurd en in afschrift aan Zijne Excellentie werd toegezonden;

3°. dd. 3 Januari 1908, met verzoek om bericht en raad omtrent een schrijven van Uwer Majesteit's gezant te Rome over het deelnemen van Nederland in het Physiologisch Laboratorium op den Col d'Olen bij den Monte Rosa.

Deze brief werd in handen gesteld van de heeren Einthoven en Hamburger, die daaromtrent rapport uitbrachten in de Januari-vergadering (Verslag p. 508).

De conclusies werden goedgekeurd en het rapport in afschrift aan Zijne Excellentie toegezonden.

De letterkundige Afdeeling ontving van den Minister van Binnenlandsche Zaken de volgende missiven:

1°. dd. 6 Mei 1907, waarbij bericht werd dat de heer P. J. Blok benoemd was tot afgevaardigde der Nederlandsche Regeering naar het 20ste Congres voor Belgische geschiedenis en oudheidkunde;

2°. dd. 5 September 1907, waarbij verzocht werd de namen dier leden van de Afdeeling op te geven, die zich beschikbaar wilden stellen, om buiten bezwaar van 's Lands schatkist, de Regeering te vertegenwoordigen bij het Orientalisten-Congres, in Augustus 1908 te Kopenhagen te houden.

De heeren de Goeje en Speijer verklaarden zich hiertoe bereid. Bij schrijven van 9 October l.l. ontving de Afdeeling bericht dat genoemde heeren tot gedelegeerden der Nederlandsche Regeering waren benoemd;

3°. dd. 8 October 1907, waarbij advies werd verzocht omtrent het verzoek van den Franschen gezant om een Nederlandsch geleerde aan te wijzen ten einde een transscriptie der Chineesche letterteekens te helpen tot stand brengen.

In antwoord hierop werd aan Zijne Excellentie medegedeeld, dat, aangezien hier te lande en in Ned.-Indië geen officieele transscriptie bestaat of is vastgesteld, de Akademie niet bij machte was aan het verzoek te voldoen.

Bij een latere missive, dd. 17 Januari 1908, vroeg Zijne Excellentie, uit naam der Fransche Regeering, of prof. J. J. M. de Groot zijne persoonlijke transscriptiewijze van de Chineesche klanken zou willen opgeven. Aan dat verzoek werd door prof. de Groot voldaan.

In hoeverre de Akademie heeft kunnen voldoen aan alinea *b* art. 2 van haar Reglement, nl. „een middenpunt van zamenwerking te zijn voor de beoefenaars der wetenschap in Nederland en zijne overzeesche bezittingen" zal kunnen blijken door de mededeeling der wetenschappelijke voordrachten, in hare vergaderingen gehouden en der wetenschappelijke bijdragen, in hare werken opgenomen.

In de vergaderingen der Afdeeling voor de wis- en natuurkundige Wetenschappen werden de volgende voordrachten gehouden of mededeelingen voor het Verslag aangeboden:

I. *Wiskunde.* De heer Kluyver deed eene mededeeling over „het cyclische minimaalvlak" (Verslag Januari, p. 550) en de heer Cardinaal over „eenige constructiën afgeleid uit de beweging van een vlak stelsel" (Verslag Februari, p. 566).

Voor het Verslag werden mededeelingen aangeboden door de heeren Korteweg, Schoute, W. Kapteyn en Jan de Vries:

1°. den heer Korteweg, namens den heer J. A. Barrau: α. „de uitbreiding der configuratie van Kummer op ruimten van (2^p-1) afmetingen" (Verslag September, p. 205); β „Het analogon der Cf van Kummer in de ruimte van zeven afmetingen" (Verslag December, p. 457);

2°. den heer Schoute: *a.* α „Over de doorsnêe van het maatpolytoop M_n der ruimte R_n met een centrale ruimte R_{n-1} loodrecht op een diagonaal" (Verslag December, p. 467); β. „Over vierdimensionale netten en hun ruimtedoorsneden' (1ste gedeelte) (Verslag Januari, p. 526), (2de gedeelte) (Verslag Februari, p. 623); γ. „Over de doorsneden van het net der maatpolytopen M_n der ruimte R_n met een ruimte R_{n-1} loodrecht op een diagonaal" (Verslag Maart, p. 699); *b.* mede namens mrs. A. Boole Stott: „Over vijf paren uit een zelfde bron afgeleide vierdimensionale cellen" (Verslag December, p. 482); *c.* namens den heer Lucien Godeaux te Morlanwelz (Henegouwen): „Le théorème de Grassmann dans l'espace à *n* dimensions" (Verslag September, p. 213);

3°. den heer W. Kapteyn: *a.* „Over een oneindig produkt, voorgesteld door een bepaalde integraal" (Verslag November, p. 325); *b.* „Over vermenigvuldiging van trigonometrische reeksen" (Verslag Februari, p. 571);

4°. den heer Jan de Vries: *a.* „Over ruimtekrommen van het geslacht twee" (Verslag April, p. 871); *b.* „Over algebraïsche ruimtekrommen op regelvlakken van den n^{en} graad met (n-1)-voudige rechte" (Verslag April, p 876) en namens den heer Z. P. Bouman: „Bijdrage tot de kennis der oppervlakken met constante gemiddelde kromming". (Verslag Januari, p. 537).

Ter uitgave in de werken werd aangeboden een verhandeling van mrs. A. Boole Stott en prof. P. H. Schoute, getiteld: „On the sections of a block of eight cells by a space rotating about a plane". Deze is verschenen als verhandelingen, 1ste sectie, Deel IX n°. 7.

II. *Sterrenkunde*, Ter plaatsing in het Verslag werden de volgende mededeelingen aangeboden:

1°. door den heer J. C. Kapteyn: *a.* „Over de gemiddelde stersdichtheid op verschillenden afstand van het zonnestelsel (Verslag Februari, p. 600); *b.* namens den heer W. de Sitter: α „Over periodieke banen van den Hestia-typus" (Verslag Mei, p. 35); β „Over de massa's en de baanelementen der satellieten van Jupiter" (Verslag Februari, p. 579); Vervolg (Verslag Maart, p. 709);

2°. door den heer E. F. van de Sande Bakhuyzen, namens den heer W. de Sitter: „Over enkele punten uit de theorie der Jupitersatellieten" (Verslag Juni, p. 110);

3°. door den heer H. G. van de Sande Bakhuyzen, namens den heer J. Stein S. J. te Rome: „β-Lyrae als dubbelster." (Verslag November, p. 380.)

III. *Natuurkunde.* Mededeelingen werden gedaan door de heeren Lorentz en Kamerlingh Onnes.

De heer Lorentz deed eene mededeeling over: Electromagnetische verschijnselen en de beweging der aarde." (Verslag Januari, p. 511); de heer Kamerlingh Onnes: α „Over de verdichting van het helium" (Verslag Februari 690) en bood later hierover een mededeeling aan, getiteld: „Over proeven ter verdichting van het helium door expansie" (Verslag Maart, p. 819); β ook uit naam van den heer Jean Becquerel: „Over de absorptiespectra van de verbindingen der zeldzame aarden bij de temperaturen, die met vloeibare waterstof te verkrijgen zijn en hunne verandering door het magnetische veld" (Verslag Februari, p. 679).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1°. door den heer van der Waals: „Bijdrage tot de theorie der binaire mengsels". IV. (Verslag Mei, p. 12); V. Verslag Juni, p. 143); VI. De plooipuntslijn (Verslag September, p. 216) en namens den heer J. D. van der Waals jr.: „De waarde der zelfinductie volgens de electronentheorie" (Verslag April, p. 867);

2°. door den heer Zeeman: α „De intensiteiten der componenten van door magnetisme gesplitste spectraallijnen" (Verslag October, p. 286); „Magnetische splitsing der spectraallijnen en veldsterkte" (2de gedeelte) (Verslag November, p. 354); γ „Waarneming van de magnetische splitsing der spectraallijnen met de methode van Fabry en Pérot (Verslag December, p. 486): δ „Nieuwe waarnemingen over asymmetrisch door magnetisme gesplitste tripletten" (Verslag Februari, p. 610); ε „Verandering van golflengte van de middelste lijn van tripletten in een magnetisch veld" (1ste Gedeelte) (Verslag Februari, p. (618); (2de Gedeelte) Verslag April, p. 855);

3°. door den heer Lorentz, namens den heer O. Postma: „Beweging van molecuulsystemen, waarop geen uitwendige krachten werken" (Verslag November, p. 332);

4°. door den heer Kamerlingh Onnes: *a.* (mede namens den heer G. H. Fabius): „Herhaling van de proeven van de Heen en Teichner omtrent den kritischen toestand" (Verslag Mei p. 44); *b.* (mede namens den heer W. H. Keesom): „Bijdragen tot de kennis van het ψ-vlak van van der Waals. XV. Geval dat de eene component een aantrekkingloos gas is met mole-

culen, die uitgebreidheid hebben". Beperkte mengbaarheid van twee gassen" (2de Vervolg) (Verslag Mei, p. 59); XVI. „Over het zinken van de gasphase in de vloeistofphase bij binaire mengsels voor het geval dat de moleculen van eene der componenten slechts een zwakke aantrekking uitoefenen" (Verslag September, p. 233): *c.* (mede namens den heer G. Braak): „Isothermen van twee-atomige gassen en hunne binaire mengsels. VI. Isothermen van waterstof tusschen —104° C en - 217° C" (Vervolg) (Verslag Juni, p. 162 en November, p. 411): VII. Isothermen van waterstof tusschen 0° C en 100° C" (Verslag November p. 418); VIII. „Over de draagkracht van glas en de toepassing van glazen buizen bij metingen onder hoogen druk bij gewone en bij lagere temperatuur" (Verslag April, p. 835); *d.* (mede namens den heer J, Clay): „Over het meten van zeer lage temperaturen. XVI. Calibratie van eenige platinaweerstandsthermometers" (Verslag Juni, p. 165); XVII. Contrôlebepalingen met den waterstofthermometer en den weerstandsthermometer" (Verslag November, p. 420); mede namens den heer C. Braak): XVIII. Bepaling van het absolute nulpunt volgens den waterstofthermometer van constant volume en herleiding van de aflezingen op den normalen waterstofthermometer tot de absolute schaal" (Verslag November, p. 427); XX. Invloed van de afwijking van de wet van Boyle-Charles op de temperatuur, gemeten met de schaal van den gasthermometer van constant volume volgens de waarnemingen met dit werktuig" (Verslag Februari, p. 690) en Maart, p. 817); XIX. „Afleiding van den spanningscoëfficient van helium voor den internationalen heliumthermometer en herleiding van de aflezingen op den heliumthermometer tot de absolute schaal" (Verslag November, p. 430) (en December p. 401); *e.* mede namens den heer J. Clay): „Over de verandering van den wêerstand der metalen bij zeer lage temperaturen en den invloed, dien kleine bijmengselen hierop hebben." I. (Verslag Juni, p. 169); *f.* (mede namens den heer J. Clay): „Opmerkingen over de uitzetting van platina bij lage temperaturen" (Verslag September, p. 243); *g.* „Isothermen van helium tusschen + 100° C en — 217° C" (Verslag November, p. 430 en December, p. 495); II. „Isothermen van helium bij ongeveer —252° C en —259° C" (Verslag Februari, p. 690 en Maart, p. 815); *h.* (mede namens den heer W. H. Keesom): „Over de toestandsvergelijking van eene stof in de nabijheid van het kritische punt vloeistof-gas. I. De storingsfunctie in de nabijheid van den kritischen toestand" (Verslag Februari, p. 659); II. Spectrophotometrisch onderzoek van de opalescentie van eene stof in de nabijheid van den kritischen toestand" (Verslag Februari, p, 667);

5°. door den heer H. E. J. G. du Bois: *a.* mede namens den heer G. J. Elias: „De invloed van temperatuur en magnetisatie op selectieve absorptiespectra" (Verslag Februari, p. 635); II. (Verslag Maart, p. 749); III. (Verslag April, p. 878); *b.* mede namens de heeren G. J. Elias en F. Löwe: „Een autocollimatieve spectraaltoestel van groote lichintensiteit, tevens monochromator" (Verslag Maart, p. 744);

6°. door den heer Hoogewerff, namens den heer A. P. H. Trivelli: „Bijdrage tot de kennis van het solarisatie-verschijnsel en van verdere eigenschappen van het latente beeld" (Verslag Maart, p. 773).

IV. *Scheikunde.* De heer Schreinemakers deed een mededeeling over „Evenwichten in quaternaire stelsels" (Verslag April, p. 843).

Voor het Verslag werden de volgende mededeelingen aangeboden:

1°. door den heer van Romburgh: *α* „Over de ontleding van penta-erythriet tetraformiaat bij verhitting" (Verslag Juni, p. 137); „Over het lupeol" (Verslag October, p. 300);

2°. door den heer Hoogewerff: *a.* namens den heer R. A. Weerman: „Inwerking van kaliumhypochloriet op kaneelzuuramide" (2de mededeeling) (Verslag October, p. 303), en *b.* namens den heer B. W. van Eldik Thieme: „Over de inwerking van geconcentreerd zwavelzuur op glycerine-esters van verzadigde éénbasische vetzuren" (Verslag April, p. 849);

3°. door den heer Franchimont: *a.* namens den heer F. M. Jaeger: „Over de vraag naar de mengbaarheid en de vormanalogie bij aromatische nitro- en nitrosoverbindingen" (Verslag December, p. 491); *β* „Over de Tri-para-halogeensubstitutieprodukten van het Triphenylmethaan en van het Triphenylcarbinol" (Verslag Maart, p. 756); *b.* namens den heer D. H. Brauns: „Een gekristalliseerd d-fructosetetracetaat" (Verslag Februari, p. 577);

4°. door den heer Holleman, namens den heer J. J. Blanksma: „Over de constitutie van het oxymethyldinitro-benzonitril van van Geuns" (Verslag Januari, p. 512).

V. *Kristallographie.* Mededeelingen werden aangeboden:

1°. door den heer Molengraaff, namens den heer A. L. W. E. van der Veen: „Over het kristalstelsel van diamant" (Verslag Juni, p. 142);

2°. door den heer Wichmann, namens den heer J. Schmutzer: „Over de scheeve uitdooving van rhombische kristallen" (Verslag November, p. 362);

3°. door den heer Lorentz, namens den heer W. Voigt te

Göttingen: „Ueber die krystallographisch zulässigen Zähligkeiten der Symmetrieaxen" (Verslag November, p. 406);

4°. door den heer van Romburgh, namens den heer F. M. Jaeger: „Over de analogie in kristalvorm bij de halogeensubstitutieprodukten van koolwaterstoffen met open koolstofketen" (Verslag Januari, p. 514).

VI. *Geologie.* De heer Martin bood eene mededeeling aan van den heer P. Tesch: „Beschouwingen over het Staringsche zanddiluvium" (Verslag Juni, p. 123) en de heer Wichmann eene van den heer J. Schmutzer: „Over de termen Schalie, Lei en Schist" (Verslag December, p. 463). Verder deed de heer Wichmann eene mededeeling over „Steenen bijtels van Nieuw-Guinea" (Verslag April, p. 824).

Ter uitgave in de werken der Akademie werd door den heer Molengraaff eene verhandeling aangeboden van den heer J. Schmutzer: „Bijdrage tot de kennis der oude eruptiefgesteenten en amphiboolschisten aan de rivieren Sĕlibit en Tĕbaoeng in Centraal-Borneo". Deze verhandeling zal in de Verhandelingen Deel XIV van de 2de sectie worden opgenomen.

VII. *Anatomie.* De heer Place bood eene mededeeling aan van den heer J. W. Langelaan: „Over de ontwikkeling van het corpus callosum in de hersenen van den mensch" (Verslag November, p. 329) en de heer Winkler eene mededeeling van den heer S. J. de Lange: „Opstijgende degeneratie na gedeeltelijke doorsnijding van het ruggemerg" (Verslag November, p. 350).

Ter uitgave in de werken der Akademie werd door den heer Bolk aangeboden eene verhandeling van mej. Clara Polak, getiteld: „Die Anatomie des Genus Colobus". Deze zal verschijnen in Deel XIV der Verhandelingen 2de sectie.

VIII. *Anthropologie.* De heer Bolk deed eene mededeeling naar aanleiding van de vraag: „Is rood haar een nuance of eén varieteit?" (Verslag October, p. 260).

IX. *Physiologie.* Mededeelingen werden gedaan door de heeren Hamburger, Pekelharing, Winkler en Zwaardemaker.

De heer Hamburger sprak, mede namens den heer E. Hekma, over „Phagocytose" (Verslag Juni, p. 71); de heer Pekelharing over „Een onderzoek van den heer J. W. A. Gewin, aangaande de verhouding van pepsine tot chymosine" (Verslag October, p. 268); de heer Winkler over „den centralen loop van den nervus octavus en zijn invloed op de beweging van het konijn" en bood daarover een verhandeling aan voor de werken der

Akademie (Verhandelingen, 2de sectie, Deel XIV n°. 1); de heer Zwaardemaker over: α „de adsorptie van muskongeur tegen vlakten van verschillend materiaal" (Verslag Mei, p. 31); Vervolg (Verslag Juni, p. 139): β. „Over geurverwantschappen" (Verslag September, p. 183) en de heer Einthoven, ook uit naam van den heer W. A. Jolly: „Over de electrische reactie van het oog op lichtprikkels van verschillende intensiteit" (Verslag Maart, p. 693).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1°. door den heer Winkler, namens den heer G. van Rijnberk: „Over segmentale huidverzorging door het sympathische zenuwstelsel bij gewervelde dieren, op grond van proefondervindelijke onderzoekingen over de zenuwverzorging der kleurstofcellen bij platvisschen en der haarbewegende spieren bij katten" (Verslag October, p. 290);

2°. door den heer Hamburger over „een methode om enzymen en pro-enzymen uit de mucosa van het spijsverteringskanaal te extraheeren en de topische verbreiding ervan vast te stellen" (Verslag September, p. 191);

3°. door den heer Einthoven over „een derden hartstoon" naar onderzoekingen, gemeenschappelijk verricht met de heeren J. H. Wieringa en E. P. Snijders" (Verslag Juni, p. 108).

X. *Histologie.* De heer Hamburger bood voor het Verslag eene mededeeling aan, getiteld: „Een methode van koude injectie van organen voor histologische doeleinden" (Verslag Maart, p. 801).

XI. *Meteorologie.* De heer van der Stok deed eene mededeeling over „de analyse van frequentie-krommen van de luchttemperatuur" (Verslag October, p. 248) en bood eene mededeeling aan van den heer W. van Bemmelen, correspondent der Afdeeling te Batavia, „De beginstoot van magnetische storingen" (Verslag Maart, p. 728).

XII. *Statistiek.* De heer Wind deed eene mededeeling, namens den heer E. van Everdingen over: „Verband tusschen kindersterfte en hooge temperaturen" (Verslag October, p. 274).

XIII. *Geophysica.* De heer v. d. Stok deed eene mededeeling over „De analyse van frequentiekrommen volgens een algemeene methode" (Verslag April, p. 825) en namens den heer W. van Bemmelen, correspondent der Afdeeling te Batavia, over „Aardstroomregistratie te Batavia tot onderzoek van het verband tusschen aardstroom en aardmagnetische kracht" (Verslag December, p. 435); 2de mededeeling (Verslag Maart, p. 737), en de heer H. G. van de Sande Bakhuyzen: „Omtrent de hoogte

van den gemiddelden zeestand in het Y vóór Amsterdam in het tijdvak 1700—1860" (Verslag Maart, p. 766).

XIV. *Plantenkunde.* De heer Went sprak naar aanleiding van een onderzoek van den heer en mevrouw W. en J. Docters van Leeuwen—Reynvaan: „Over een tweemalige reductie van het aantal chromosomen bij het ontstaan der geslachtscellen en over de daarop volgende tweemalige bevruchting bij enkele Polytrichumsoorten" (Verslag November, p. 312) en bood eene mededeeling aan over „De ontwikkeling van zaadknop, embryozak en eicel bij de Prodostemaceae" (Verslag April, p. 858).

Ter plaatsing in het Verslag werd aangeboden door den heer Went eene mededeeling van den heer J. van Beusekom: „Over den invloed van wondprikkels op de vorming van adventieve knoppen in de bladeren van Gnetum Gnemon L." (Verslag Juni, p. 93), en door den heer Koorders, correspondent der Afdeeling, „Bijdrage n⁰. 1 tot de kennis der flora van Java" (Verslag Februari, p. 645 en Maart, p. 803).

XV. *Dierkunde.* Door den heer Vosmaer werd ter plaatsing in het Verslag aangeboden, *a.* namens den heer J. Boeke: „Over den bouw van de gangliencellen in het centraal zenuwstelsel van Branchiostoma lanceolatum" (1ste mededeeling) (Verslag Mei, p. 5), en *b.* namens de heeren J. Boeke en G. J. de Groot over „Physiologische regeneratie van neurofibrillaire eindnetten" (Verslag November, p. 319).

XVI. *Palaeontologie.* De heer Molengraaff bood eene mededeeling aan van den heer Clemend Reid en mrs. Eleanor M. Reid: „On Dulichium vespiforme sp. nov. from the brick-earth of Tegelen" (Verslag April, p. 898).

In de vergaderingen der Afdeeling voor de taal-, letter-, geschiedkundige en wijsgeerige wetenschappen werden de volgende voordrachten gehouden.

De heer Blok gaf verslag van het Congres voor Belgische geschiedenis en oudheidkunde, als gedelegeerde van de Regeering door hem bijgewoond.

De heer Speijer sprak over het zoogenaamde Groote Verhaal (Brhatkathā). Van dit verhaal bezitten wij twee Sanskritbewerkingen uit de 11de eeuw; het oorspronkelijke gedicht is verloren gegaan en was waarschijnlijk in de 5de eeuw vervaardigd. (Versl. en Med. 4., IX., p. 116.)

De heer Bavinck hield een voordracht over de Psychologie der Religie. Deze onderzocht niet alle godsdienstige verschijn-

selen, maar alleen die, welke behooren tot de ervaring van den individueelen mensch, ten einde de wet te vinden die het religieuze leven in zijn ontwikkelingsgang beheerscht. Vooral Engelsche en Amerikaansche filosofen hebben zich in den laatsten tijd met deze studie bezig gehouden. (Versl. en Med. 4., IX, p. 147.

De heer Kern hield een voordracht over het recht van privaateigendom op den grond op Java tijdens de Middeleeuwen." (Versl. en Med. 4, IX., p. 183).

De heer Verdam besprak een tot nog toe niet begrepen plaats in het fragment van den Parthenopeus en Melior. (Versl. en Med. 4, IX, p. 183.

De heer Boer las over de liederen van Hildebrand en Hadubrand. Hij behandelde het dialect, de bronnen en de plaats van oorsprong, die hij meende gevonden te hebben op Nederduitsch gebied. (Versl. en Med., 4, IX., p. 186).

De heer Six sprak over Rembrandt's voorbereiding voor de ets van Jan Six, toegelicht door nieuwe schetsen van den meester en gaf later nadere bijzonderheden over de ets van Rembrandt bovenvermeld, naar aanleiding van een nieuw gevonden studie (Versl. en Med., 4, IX., p. 223 en 227).

De heer Naber besprak eenige brieven, door mej. Boot uit haar vaders nalatenschap ten geschenke gegeven, met name die van prof. Vriemoet uit het jaar 1747, waarin Valckenaer's persoonlijkheid op eigenaardige wijze behandeld wordt. (Versl. en Med., 4, IX., pag. 22).

De heer Warren gaf beschouwingen naar aanleiding van het slang- en touwvoorbeeld bij Sextus Empiricus en in Indië. Hij toonde aan dat dit in de Grieksche skeptiek veel gebruikte voorbeeld door Pyrrho uit Indië zal zijn medegebracht. (Versl. en Med., 4., IX., pag. 230).

De heer de Goeje sprak over het internationale handelsverkeer in de middeleeuwen. Reeds sinds de 8ste eeuw werden Oostersche waren ingevoerd in Frankrijk, Duitschland, Skandinavië en Zuid-Rusland. Dit verkeer had plaats door Joden uit Zuid-Frankrijk, die groote scheeps- en karavaantochten naar het Oosten ondernamen en door Noormannen, tot beiden verdrongen werden door de Arabieren in Noord-Afrika en door de Italiaansche zeesteden. (Versl. en Med., 4., IX., p. 245).

De heer van Leeuwen gaf verslag over de onlangs in Egypte gevonden fragmenten uit vier blijspelen van Menander, waarvan hij den inhoud schetst. (Versl. en Med., 4., IX., p. 274.)

De heer d'Aulnis de Bourouill sprak over de handelscrisis van 1907, die hij vooral aan psychologische oorzaken toeschreef

en het gevolg achtte van een in tijden van ondernemingszucht te sterk ontwikkelde vraag naar kapitaal. De heer Pierson stelde hiertegenover oorzaken van geheel anderen aard, vooral de overmatige toename van bevolking in alle werelddeelen. (Versl. en Med., 4, IX., p. 286).

De heer Kluyver behandelde een oud-Nederlandsche benaming van Cadix, namelijk Cales malis, die hij giste ontstaan te zijn uit verkeerde combinatie van een afgekorte schrijfwijze op oude kaarten *Cales in. al. is* d. i. *Cales insula alster Calis*; *in* werd al honderd malen voor *m* aangezien, zoo ontstond *malis*. (Versl. en Med., 4 , IX, p. 301).

De heer Adriani, correspondent der Akademie, hield een voordracht over de sterke (intensieve) vormen in eenige talen van Indonesië. Spreker verstond hieronder die vormen der stamwoorden, bij welke de oorspronkelijke beginletter door de nasaal van zijn geslacht is vervangen. Hij meende dat deze vormen oorspronkelijk ontstaan zijn door prenasaleering van den stam en door den dreunenden klank der nasaal intensiviteit der handeling te kennen te geven. Verkeerd is de meening dat het voorvoegsel den stam sterk maakt; de stammen worden eerst sterk gemaakt en daarna van het voorvoegsel voorzien. (Versl. en Med., 4., IX, p. 319).

Ter bereiking van het doel, waartoe de Akademie, volgens alinea *c*, art. 2 van haar Reglement bestemd is, nl. tot *„een band van vereeniging tusschen de geleerden van Nederland en die van andere landen"*, verzond zij de door haar uitgegeven werken aan hare buitenlandsche leden en aan verschillende bibliotheken en geleerde genootschappen in het buitenland, waarvan het aantal ook dit jaar weder is toegenomen. In ruil daarvoor ontving de Akademie de werken, door die instellingen uitgegeven.

De natuurkundige afdeeling ontving ter uitgave in haar Verslag mededeelingen van de heeren Lucien Godeaux te Morlanwelz (Henegouwen); J. Stein S. J. te Rome, W. Voigt te Göttingen en van haar buitenlandsch lid H. E. J. G. du Bois.

Gedurende het afgeloopen jaar ontving de Akademie de volgende missiven:

1°. van den heer A. Schuster, „chairman of the executive Committee for solar research", waarin opgave gevraagd werd: 1°. welke de namen der leden zijn, die de commissie uitmaken, door de Akademie voor dat onderzoek benoemd; 2°. van den naam van hem, die de Akademie zal vertegenwoordigen; 3°. van de namen van personen, ook niet-leden der Akademie, die zich met dat onderzoek bezig houden. Aan den heer Schuster werd

medegedeeld dat de heeren Julius, J. C. Kapteyn en Zeeman de commissie uitmaken, door de Akademie voor dat doel benoemd, terwijl de heer Julius ook voortaan de Akademie zal vertegenwoordigen bij het internationaal comité;

2°. van den heer dr. Assmann, directeur van het „Kön. preuss. Aeronautisch Observatorium" te Lindenberg, waarin deze den steun der Akademie verzocht voor een plan tot oprichting van een of meer aerologische stations in Nederlandsch-Indië. In dit schrijven werd ook medegedeeld, dat door de „Commission permanente aéronautique internationale" het verzoek is gericht aan de Belgische Regeering om langs diplomatischen weg de belanghebbende Regeeringen uit te noodigen dergelijke stations in het gebied hun toebehoorende, op te richten.

Op voorstel van den voorzitter werd besloten te wachten tot het oogenblik dat onze Regeering het advies der Akademie vragen zal;

3°. van den heer E. van Dieren, arts te Amsterdam, ter begeleiding van een door hem geschreven boekwerk, getiteld: „Meelvergiftigingen: Beri-Beri, Pellagra, Kriebelziekte, Erwtenziekte, Polaranaemie, enz.", waarin hij de aandacht der Akademie vestigt op eenige door hem in dat werk gestelde vragen.

Daar de Akademie, volgens hare statuten, zich niet uitspreekt over gedrukte stukken, werd op voorstel van den voorzitter besloten af te wachten of de Regeering in het werk van den heer van Dieren aanleiding zal vinden deze vragen aan de Akademie voor te leggen.

Voorts:

4°. dankzegging van de Universiteit te Upsala en van de Kon. Akademie van Wetenschappen te Stockholm voor de betoonde belangstelling bij de herkenking van den 200-jarigen geboortedag van Car. Linnaeus op 23-24 Mei 1907;

5°. dankzegging van de „Geological Society" te Londen voor de gelukwenschen der Akademie bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan der Vereeniging in September 1907;

6°. circulaire van het 4de Internationale Congres voor wiskundigen van 6—11 April 1908 te Rome te houden;

7°. circulaire van het Congres voor historische wetenschappen, dat van 6—12 Augustus 1908 te Berlijn zal gehouden worden. De heeren Blok en Fockema Andreae hebben zich bereid verklaard de Akademie aldaar te vertegenwoordigen;

8°. mededeeling dat het 15de internationale Orientalisten-Congres in Augustus 1908 te Kopenhagen zal worden gehouden;

9°. uitnoodiging om een gedelegeerde te zenden naar het in

September 1908 te Oxford te houden congres voor de geschiedenis der godsdiensten;

10°. uitnoodiging om een gedelegeerde te zenden naar het van 9—14 September 1908 te Weenen te houden Amerikanisten-Congres;

11°. schrijven van de Reale Accademia dei Lincei te Rome ter begeleiding van eenige exemplaren der verhandeling van R. Eötvös, getiteld: „Bestimmung der Gradienten der Schwerkraft und ihrer Niveauflächen mit Hülfe der Drehwage".

12°. reglement en programma voor het 9de Internationale Aardrijkskundige Congres van 27 Juli tot 6 Augustus a. s. te Genève te houden;

13°. circulaire van het 3de „Congrès international de Botanique" in 1910 te Brussel te houden;

14° schrijven van den heer J. W. N. Le Heux, te Deventer, ter begeleiding van een verzegelde oplossing van het vraagstuk van Fermat, met verzoek dit in het archief der Akademie te mogen deponeeren.

Aan de bestemming, genoemd in alinea *d* art. 2 van haar Reglement n.l. „een inrigting te zijn ter bevordering van zoodanige wetenschappelijke onderzoekingen en ondernemingen, die slechts door zamenwerking van de beoefenaars der wetenschap en door ondersteuning der Regering kunnen tot stand gebracht worden", heeft de Akademie ook dit jaar kunnen voldoen.

De heeren H. G. van de Sande Bakhuyzen in de natuurkundige afdeeling en de Goeje in de letterkundige afdeeling brachten, respectievelijk in de Juni- en Septembervergadering verslag uit over het behandelde op de te Weenen gehouden algemeene vergadering der Internationale Associatie der Akademiën. Dit verslag is opgenomen in het Jaarboek voor 1907.

Verder ontving de Akademie het „Bericht über die Verhandlungen der 3ten Generalversammlung der Internationalen Assoziation der Akademien, vom 29 Mai bis 2 Juni 1907 in Wien gehalten" en

een circulaire van de „Reale Accademia dei Lincei", waarbij mededeeling gedaan werd van door de Internationale Associatie der Akademiën benoemde commissies voor de Bibliotheken en voor de uitgave van het „Corpus medicorum antiquorum".

Omtrent het Nederlandsch Bureau voor den internationalen wetenschappelijken Catalogus valt ditmaal eenige verandering in de personen der medewerkers te vermelden. Prof. F. J. P. van Calker, wegens vermeerdering van werkzaamheden, dr. J. Versluys Jzn. en dr. J. J. van Loghem, wegens vertrek naar

het buitenland, zagen zich genoodzaakt van verdere medewerking af te zien; de laatste echter slechts tijdelijk. In hunne plaats zijn opgetreden voor Geologie, Mineralogie en Palaeontologie prof. H. G. Jonker, hoogleeraar te Delft; voor Zoölogie prof. J. C. H. de Meijere, hoogleeraar te Amsterdam; voor Physiologie en Bacteriologie de heer F. A. Steensma, arts, assistent aan het pathologisch Laboratorium te Amsterdam.

Afgeleverd werden 1152 kaarten voor den auteurs-catalogus en 2463 voor den stelselmatigen; ongeveer 10 pct. meer dan het vorige jaar. Ten deele kan dit toeval zijn, maar ten deele is het stellig het gevolg van toenemende wetenschappelijke productie.

De vijfde jaargang van den catalogus is thans compleet, behalve de deeltjes voor Botanie en Chemie, terwijl van den zesden jaargang verschenen zijn de deeltjes voor Wiskunde, Astronomie en Geographie. De vijfde jaargang moest, dewijl hij de laatste is, waarvoor de oude schema's nog gelden, zooveel slechts eenigszins mogelijk was, de geheele literatuur van 1905, welke met die schema's bewerkt was, bevatten. Tengevolge daarvan verkregen de deeltjes over het algemeen grooteren omvang en verschenen zij trager, zoodat in het afgeloopen Akademiejaar voor vier deeltjes minder dan een geheelen jaargang te betalen viel en het batig saldo thans weder steeg.

Op 29 en 30 Juli 1907 had te Londen eene vergadering plaats van den „Internationalen Raad", op welke het Nederlandsch Bureau door zijn directeur, prof. D. J. Korteweg, vertegenwoordigd was. Uit het Verslag van het uitvoerend „Committee" bleek, dat, terwijl vorige jaargangen een klein overschot gelaten hebben, de vijfde jaargang, om de zooeven vermelde reden, waarschijnlijk een tekort zal opleveren.

Deze minder gunstige financieele toestand is te meer te betreuren, omdat hij belet tot eene zoo gewenschte prijsverlaging van den catalogus over te gaan, waardoor deze meer in het bereik zou komen van elken beoefenaar der natuurwetenschappen. Het is echter te vreezen dat eene eenigszins belangrijke prijsverlaging niet zal kunnen worden bereikt, zoolang de tegenwoordige financieele regeling blijft bestaan, volgens welke de verschillende Regeeringen een zeker aantal exemplaren van den catalogus aankoopen of voor den aankoop ervan instaan, ten einde op die wijze de uitgave te steunen. Immers eene prijsverlaging heeft thans ten gevolge dat van de door de Regeeringen ontvangen sommen een evenredig deel komt te vervallen.

Ten einde uit dezen toestand te geraken wordt in het verslag van het uitvoerend „Committee" voorgesteld de thans door de bemiddeling der Regionale Bureaux ontvangen abonnements-

gelden te fixeeren en daarvoor te leveren een aantal exemplaren minstens gelijkstaande met het tegenwoordige aantal, maar voor vermeerdering vatbaar, indien de financiën van den catalogus het veroorloven.

Dit voorstel schijnt alleszins aannemelijk, althans voor zoover het betreft de sommen, waarvoor de Regeeringen hebben ingestaan. In dezen vorm was het reeds vroeger van onze zijde bij het „Committee" bepleit.

Reeds heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, bij missive van 20 December 1907, zijne instemming, in beginsel, met het voorstel uitgesproken. Het is echter te vreezen dat het in andere landen, waar andere regelingen omtrent den catalogus bestaan, op grootere moeielijkheden, ten deele van administratieven aard stuiten zal. Of deze kunnen worden opgeruimd, zal op de Conventie van 1910 moeten blijken.

In de Januari-vergadering (Verslag p. 510) bracht de heer de Bruyn het Jaarverslag uit der Geologische Commissie over het jaar 1907.

De conclusies van dit verslag, 1°. den dank der Akademie te betuigen aan prof. J. A. Grutterink voor zijne leiding in den afgeloopen zomer van de werkzaamheden bij de kaarteering; 2°. aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat opnieuw eene toelage van f 1000 aan te vragen voor het jaar 1909 ter bestrijding van de kosten voor het geologisch onderzoek van Nederland, werden goedgekeurd.

Den 28sten Februari 1908 ontving de Akademie het bericht dat op de betaling van het subsidie voor het loopende jaar orde gesteld is.

Van de fondsen, waarvan het beheer aan de Akademie is opgedragen, valt het volgende te vermelden:

a. Het Legaat-Hoeufft.

Voor den wedstrijd in Latijnsche poëzie waren 25 gedichten ingekomen. De gouden medaille werd toegekend aan „Ad conventum Hagensem", ingezonden door den heer Alfonso Ma. Casoli te Milaan.

Eene eervolle vermelding werd toegekend aan 6 gedichten, nl.:

1°, Claudia Vestalis, ingezonden door den heer Fr. X. Reuss te Rome.

2°. Post occasium urbis } De schrijvers van deze gedichten
3°. Sanctus Theodorus } hebben zich niet bekend gemaakt.

4°. Vita urbana, ingezonden door den heer P. Rosati te Bologna.

5°. Soterichus, ingezonden door den heer A. Zappata te Ancona.

6°. Vis Electrica, ingezonden door den heer F. Sofia-Alessio te Molochio.

b. Het Buitenzorg-fonds:

In de December-vergadering ontving de Akademie het Verslag van de onderzoekingen, door dr. Ph. van Harreveld verricht gedurende zijn verblijf aan het departement van landbouw te Buitenzorg (Verslag, p. 434).

Tot de werken, in het afgeloopen jaar door de Akademie in het licht gegeven, behoort het Jaarboek 1907.

Verder zagen het licht van de natuurkundige afdeeling:

Verhandelingen, 1ste sectie, Deel IX, n°. 4, 5, 6, 7.

Verhandelingen, 2de sectie, Deel XIII, n°. 2, 3, 4, 5, 6 en Deel XIV, n°. 1.

Voorts de Verslagen der vergaderingen van Mei 1906 tot April 1907, benevens Vol. IX der „Proceedings", zijnde eene Engelsche vertaling der Verslagen.

De Letterkundige afdeeling gaf uit:

Verhandelingen, Nieuwe Reeks, Deel VIII, n°. 4, 5, Deel IX en Deel X n°. 1, en van de Verslagen en Mededeelingen, 4de Reeks, Deel VIII, Stuk 3 en Deel IX Stuk 1 en 2.

De natuurkundige Afdeeling had het verlies te betreuren van haar rustend lid W. Koster, oud-hoogleeraar te Utrecht en van hare buitenlandsche leden, H. C. Vogel te Potsdam en Sir William Thomson (Lord Kelvin) te Glasgow; de letterkundige Afdeeling van haar rustend lid A. A. de Pinto, vice-president van den Hoogen Raad, te 's Gravenhage, en van hare buitenlandsche leden E. S. Bugge te Christiania, V. von Rosen te St. Petersburg en C. Barbier de Meynard te Parijs.

De heeren J. D. van der Waals en H. G. van de Sande Bakhuyzen van de natuurkundige- en A. F. de Savornin Lohman van de letterkundige Afdeeling gingen, wegens het bereiken van den 70jarigen leeftijd, tot de rustende leden over.

Na de bekrachtiging van de keuzen door Uwe Majesteit namen de heeren W. Burck en C. Eykman zitting in de natuurkundige afdeeling.

De heeren W. C. Röntgen te München, H. E. J. G. du Bois te Berlijn, J. P. Pawlow te St. Petersburg en Edm. B. Wilson te New-York, tot buitenlandsche leden der natuurkundige Afdeeling benoemd, gaven bericht dat zij deze benoeming aanvaardden.

Het zij der Akademie opnieuw vergund hare belangen in Uwer Majesteits bescherming aan te bevelen.

Amsterdam, 25 April 1908.

Namens de Koninklijke Akademie van Wetenschappen,
De Algemeene Secretaris,
(*get.*) J. D. v. d. Waals.

Voor eensluidend afschrift,
De Algemeene Secretaris
der Kon. Akademie van Wetenschappen,
J. D. v. d. Waals.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 1 Juli 1908, n°. 152.

N°. 47.

VERSLAG *van de werkzaamheden van het Bureau voor den industrieelen eigendom over het jaar* 1907.

De ondergeteekende heeft de eer het volgende verslag te doen van de werkzaamheden van het onder zijn beheer staande Bureau, gedurende het jaar 1907.

Personeel. Het vaste personeel, bij het Bureau werkzaam, bleek, nà aanstelling in 1906 van één tweede-klerk, nog steeds onvoldoende met het oog op de voortdurende toeneming van werkzaamheden, zoodat de hulp van eene vrouwelijke volontair en van een schrijver voortdurend onmisbaar was; eerstgenoemde werd in het begin van 1908 tot 2de-klerk aangesteld.

Ingezonden merken. (Art. 4.) Ter inschrijving alleen in Nederland werden ingezonden 1404 merken, waarvan 850 uit Nederland, en 554 uit andere Rijken, als:

Argentinië	1
België	30
Cuba	1
Denemarken	4
Duitschland	295
Egypte	1
Frankrijk.	10
Groot-Britannië en Ierland	106
Hongarije.	6
Indië (Britsch-)	1

Luxemburg	8
Oostenrijk	15
Portugal	6
Rusland	2
Spanje	1
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	45
Zweden	11
Zwitserland	11

Het aantal ingezonden merken is weder grooter dan in het vorige jaar, toen een hooger cijfer dan in elk voorafgaand jaar was bereikt. Uit Nederland zelf echter kwamen minder merken in dan het vorige jaar.

Bij de inzendingen uit België, Denemarken, Duitschland, Frankrijk, Groot-Britannië en Ierland, Oostenrijk, Zweden en Zwitserland, valt eene vermeerdering waar te nemen, die uit Duitschland en Groot-Britannië en Ierland waren zelfs aanmerkelijk meer.

Het volgend staatje geeft een tienjarig overzicht van de ingezonden merken.

Jaartal.	Nederlandsche merken.	Vreemde merken.	Samen.
1898	379	336	715
1899	763	267	1030
1900	562	280	842
1901	655	390	1045
1902	592	378	970
1903	574	401	975
1904	741	475	1216
1905	741	448	1189
1906	931	431	1362
1907	850	554	1 404
Totaal . .	6788	3960	10 748
Of gemiddeld per jaar	679	396	1 075

Vernieuwing van inschrijving. (Art. 19.) Onder de ter inschrijving alleen in Nederland ingezonden 1404 merken bevonden zich 70, welke reeds ingeschreven waren en waarvan, met het oog op den termijn van 20 jaren, na welken de kracht der inschrijving vervalt, de vernieuwde inschrijving werd verzocht. Dit aantal was 29 meer dan het vorige jaar.

Inschrijving. (Art. 5.) Van de 1404 ingezonden merken werden zonder bedenking 1350 ingeschreven (1), 82 evenwel niet voor alle soorten van waren, waarvoor de inschrijving verzocht was, en zulks van 72 op grond van de vroegere inschrijving van een overeenstemmend merk voor die waar ten name van een ander, van 1 omdat het niet een merk in den zin der wet was, en van 9 omdat de aanduiding van zekere waar op de etiketten ten aanzien van de andere waren een valsche aanduiding zou zijn.

Onder de ingeschreven merken zijn die, waarvan vernieuwde inschrijving werd gevraagd, alle begrepen.

Verzoeken om nietigverklaring. (Art. 10.) In 1907 werd voor 48 merken aan de arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage de nietig-verklaring der inschrijving verzocht door belanghebbenden. Het openbaar ministerie deed, evenmin als ten vorige jare, eene daartoe strekkende vordering. Zoodanig verzoek werd ten aanzien van 4 merken toegestaan, van 1 merk in 1907, van 3 echter eerst in 1908, van drie slechts voor enkele waren; het werd met betrekking tot één merk afgewezen in 1908, 6 verzoeken vervielen of werden ingetrokken, waarvan 4 in 1907, en 2 in 1908, het verzoek omtrent 6 merken werd eerst in 1908 niet ontvankelijk verklaard, terwijl de aanvragen omtrent 31 merken alsnog in behandeling bleven bij de rechtbank.

Het verzoek om nietigverklaring steunde, voor wat 1 van de 4 door de rechtbank nietigverklaarde inschrijvingen betreft, op de bewering van overeenstemming met het reeds vroeger ingeschreven merk van den verzoeker.

De drie andere verzoeken waren gegrond op een beweerd recht van eerst gebruik zonder dat hiervan door inschrijving bleek.

Hooger beroep. (Art. 12*bis*.) Tegen de beslissingen der arrondissements-rechtbank werd in 1907 geen hooger beroep aangeteekend bij het gerechtshof.

Van de beslissing der arrondissements-rechtbank omtrent 6 verzoeken tot nietigverklaring (1 in 1904) (4 in 1905) (1 in 1906),

(1) Onder deze zijn er 44 die eerst in 1908 werden ingeschreven.

waarvan 3 werden toegestaan en 3 afgewezen werd hooger beroep bij het gerechtshof aangeteekend; 1 dezer verzoeken werd in 1907 niet ontvankelijk verklaard, in 4 gevallen werden de beslissingen der rechtbank bevestigd, waarvan 3 in 1907 en 1 in 1908 en in 1 geval werd die vernietigd in 1908.

Cassatie. (Art. 13.) Beroep in cassatie kwam in 1907 niet voor. Van de vorenbedoelde beslissingen van het gerechtshof kwam men in twee gevallen in cassatie, welke verzoeken beide door den Hoogen Raad werden verworpen, en wel 1 in 1907 en 1 in 1908.

Weigering van inschrijving. (Art. 9, 1ste lid.) De inschrijving van 43 nieuw ingezonden merken werd door het Bureau geweigerd en wel van 30 op grond van de vroegere inschrijving of inzending van hetzelfde of een in hoofdzaak overeenstemmend merk voor dezelfde soort van waar, ten name van een ander en van 13 om andere redenen, namelijk van vier omdat de merken bestonden uit den algemeen in den handel bekenden naam van de waar, van 8 als bevattende het wapen van het Rijk en van 1 bevattende eene aanduiding strijdig met de openbare orde, en wel de woorden: „onder Rijks Toezicht".

Een merk dat is geweigerd op grond van de vroegere inschrijving voor dezelfde waar van een in hoofdzaak overeenstemmend merk ten name van een ander, bevatte tevens den naam van een ander dan de inzender.

Van 11 ter inschrijving ingezonden fabrieks- en handelsmerken, die aan belanghebbenden werden teruggezonden omdat de inzending niet voldeed aan de bepalingen der Merkenwet liet zich de verbeterde inzending wachten; met betrekking tot de meeste was dit waarschijnlijk een gevolg van de mededeeling aan den inzender gedaan, dat die merken toch zouden worden geweigerd.

De bekendheid bij belanghebbenden dat aan het Bureau zeer scherp wordt toegezien op de nabootsing van merken van anderen, die vaak door inspanning en kosten hunne merken hadden gemaakt tot waardevolle bezittingen, en dat in dergelijke gevallen de ondergeteekende, zij het eerst na nauwgezet onderzoek tot weigering pleegt over te gaan, is vermoedelijk de reden, dat van het groote aantal merken, dat ingezonden wordt, betrekkelijk weinige behoeven geweigerd te worden. Degenen die te goeder trouw het depôt van eenig merk wenschen, blijken meer en meer gebruik te maken van de gelegenheid om, ter voorkoming van schade en teleurstelling door eventueele weigering, tegen de bij art. 17 der wet bepaalde kosten door het bureau te doen onderzceken of er bezwaar zou bestaan tegen eventueele inschrijving. Moet — na een ontkennend antwoord op die vraag —

toch weigering volgen, dan hebben belanghebbenden deze in den regel aan zich zelf te wijten, omdat zij met de regelmatige inzending zoo lang wachten dat een concurrent hun vóór is geweest. Waar twee personen ongeveer gelijktijdig inlichting vragen omtrent hetzelfde merk wordt ieder dezer gewaarschuwd dat eenzelfde aanvrage van een ander was ingekomen.

Gedrukte nota's op bevattelijke wijze alle formaliteiten vermeldende die noodig zijn voor de inzending van merken, zijn steeds voor belanghebbenden verkrijgbaar; door zich die aan te schaffen kunnen zij zich vele kosten besparen en door stiptelijk het daarin vermelde op te volgen, vooral het vooraf vragen van inlichting, kunnen zij zich voor schade hoeden.

Verzoeken om een bevel tot inschrijving. (Art. 9, tweede lid.) Van de bevoegdheid den inzenders bij dit artikel verleend om bij de arrondissements-rechtbank alhier te verzoeken de inschrijving van een geweigerd merk te bevelen, werd een zeer gering gebruik gemaakt. Slechts ten aanzien van 5 van de 43 geweigerde merken werd door belanghebbenden zoodanig verzoek gedaan, welke verzoeken alsnog in behandeling bleven.

Tegen de 82 weigeringen van inschrijving alleen voor enkele soorten van de waren, waarvoor de merken werden ingezonden, kwamen bij de rechtbank slechts 3 bezwaarschriften in, die alsnog in behandeling bleven.

Hooger beroep. (Art. 12*bis*.) Aangezien geen der verzoeken om inschrijving te bevelen nog in hetzelfde jaar bij de arrondissements-rechtbank in behandeling kwam, kon van het aanteekenen van hooger beroep geen sprake zijn.

Van de beslissing der arrondissements-rechtbank op 1 verzoek tot bevel van inschrijving (in 1906 gedaan), welk verzoek werd afgewezen, is hooger beroep bij het gerechtshof aangeteekend. Het hof bevestigde in 1907 de beslissing der rechtbank.

Cassatie. (Art. 13.) Cassatie tegen beslissingen omtrent in 1907 ingediende verzoeken tot bevel van inschrijving kon dus ook niet worden aangeteekend.

Tegen de beschikking van het gerechtshof waarbij de beslissing der rechtbank in hooger beroep werd bevestigd kwam men in cassatie; de Hooge Raad verwierp echter in 1908 dat verzoek.

Aanteekening van overgang. (Art. 20.) Van 144 ingeschreven merken werd aanteekening verzocht van den overgang aan een ander dan den oorspronkelijken rechthebbende, te wiens name de inschrijving had plaats gehad.

Aan 139 dezer verzoeken werd gevolg gegeven, terwijl 5 verzoeken alsnog zijn aangehouden, omdat door de belanghebbenden

niet was voldaan aan de desbetreffende voorschriften der Merkenwet.

Doorhaling. (Art. 18, 1°.) Op verzoek van den rechthebbende werd de inschrijving van 43 merken doorgehaald, waarvan 8 vóór 1 December 1893 en 35 nà dien datum ingeschreven waren.

De doorhaling van deze merken betrof slechts enkele soorten van waren.

In 1906 kwamen 32 doorhalingen voor.

Internationale merken. (Art. 8.) Van het Internationaal Bureau te Bern werden 789 merken ter inschrijving ontvangen (d. i. 40 meer dan in 1906), waarvan 90 Nederlandsche, die overeenkomstig art. 7 van het Bureau voor den industrieelen eigendom waren ingezonden (tegen 52 in 1906), en 1 uit Nederlandsch-Indië.

Van die 90 Nederlandsche merken waren 3 reeds in 1906 aan Bern opgezonden.

De overige 698 uit Bern ontvangen merken waren afkomstig uit de volgende tot de schikking van Madrid toegetreden Staten, als uit:

België	38
Brazilië	1
Cuba	2
Frankrijk	458
Italië	30
Portugal	11
Spanje	43
Zwitserland	115

Van de gelegenheid tot internationale inschrijving werd hier te lande dit jaar meer gebruik gemaakt dan in 1906. Naar het aantal merken, door elken Staat aan het Internationaal Bureau te Bern ter inschrijving opgezonden, blijft Nederland steeds, evenals in de vorige jaren, de derde, en wordt zelfs maar weinig meer door Zwitserland overtroffen.

Van de 87 door het Bureau in Nederland ter internationale inschrijving naar Bern op te zenden merken werden 84 daarheen gezonden in 1907 en 3 in 1908.

Van de 789 in 1907 ontvangen internationale merken werden 766 ingeschreven ingevolge het eerste lid van art. 8.

Verzoeken om nietig-verklaring. (Art. 10.) Verzoeken om nietigverklaring van overeenkomstig art. 8 gedane inschrijvingen werden bij de arrondissements-rechtbank niet ingediend.

Het openbaar ministerie deed geene tot nietig-verklaring strekkende vordering.

Hooger beroep. (Art. 12*bis*.) Bij gebreke in 1907 van verzoeken tot nietigverklaring bij de arrondissements-rechtbank was in dat jaar hooger beroep uitgesloten.

Wel werd hooger beroep aangeteekend van de beslissing der arrondissements-rechtbank tot niet-ontvankelijkverklaring van een verzoek in 1906 gedaan tot nietigverklaring der inschrijving van 23 merken. Bij beschikking van het gerechtshof werd in 1907 de beslissing der rechtbank vernietigd en de doorhaling der merken bevolen.

Cassatie. (Art. 13.) Verzoeken om cassatie konden evenmin aan den Hoogen Raad worden gericht.

Tegen de beschikking van het gerechtshof tot doorhaling der 23 vorenbedoelde merken kwam men in cassatie, welke voorziening door den Hoogen Raad in 1908 werd verworpen.

Weigering van inschrijving. (Art. 9, eerste lid.) Van 21 internationale merken, hier te lande uit Bern ontvangen, werd de inschrijving door het Bureau geweigerd op grond van de inschrijving, hetzij alleen hier te lande, hetzij internationaal, van in hoofdzaak overeenstemmende merken voor dezelfde soort van waren van 1, omdat het merk bestond uit den naam van de waar en derhalve niet kon worden beschouwd als een merk in den zin der wet, en van 1 omdat het merk bevatte eene afbeelding van het Nederlandsche wapen. 6 dezer weigeringen betroffen slechts enkele soorten van de waren waarvoor de inschrijving verlangd werd.

Verzoeken om een bevel tot inschrijving. (Art. 9, tweede lid.) Van de bevoegdheid van belanghebbenden, om bij de arrondissements-rechtbank alhier een verzoekschrift in te dienen, ten einde de inschrijving der hiervoren bedoelde geweigerde merken worde bevolen, werd geen gebruik gemaakt.

Weigering in andere Rijken. Acht uit Nederland afkomstige ter internationale inschrijving naar Bern gezonden merken werden in andere landen geweigerd, vijf in Cuba, een in Spanje voor enkele soorten der opgegeven waren en twee in Zwitserland.

Aanteekening van overgang. (Art. 20, derde lid.) Op bericht van het Internationaal Bureau werd van 48 buitenlandsche merken

de overgang aangeteekend aan een ander dan den oorspronkelijken rechthebbende, te wiens name de inschrijving had plaats gehad. Daarenboven had van 2 Nederlandsche internationaal ingeschreven merken de aanteekening van overgang plaats.

Het geheele aantal internationale merken, waarvan de overgang werd aangeteekend, was dus aanzienlijk minder dan in 1906, toen dit aantal 203 merken betrof.

Ook in 1907 werd nu en dan door buitenlandsche eigenaars van internationale merken bij gelegenheid van de aanteekening van overgang aan de opgave van de waren waarvoor het merk bestemd is, grootere of kleinere uitbreiding gegeven of wel daarin verandering gebracht. De ondergeteekende handhaafde zijne zienswijze aan daartoe strekkende verzoeken geen gevolg te mogen geven, doch de oorspronkelijke waren-opgave ongewijzigd te moeten laten, het overlatende aan belanghebbenden om de bescherming van hun merken door een nieuw depôt tot andere waren uit te strekken.

Evenmin als ten aanzien van enkel Nederlandsche merken kan voor een internationaal merk bij de aanteekening van overgang verandering worden gebracht in de waren, waarvoor het bestemd is, tenzij in beperkenden zin. De verkrijger van een merk kan niet aanspraak maken op een uitgebreider recht dan hij bezat, aan wien hij zijn titel ontleent.

Verval van de kracht van inschrijving. (Art. 18, 3°.) Van 2 internationale merken, waarvan één afkomstig uit Nederland, verviel de kracht van inschrijving in het land van oorsprong ten gevolge van doorhaling, waardoor zij ook in de overige tot de schikking van Madrid toegetreden Staten verviel.

Uittreksels en afschriften uit de registers. (Art. 17, tweede lid.) Het aantal afgegeven uittreksels en afschriften uit de bij artt. 5 en 8 bedoelde openbare registers was 12 stuks meer dan het vorige jaar, terwijl het aantal bladzijden aanmerkelijk minder was en wel 96. In 1906 werden 168 stuks tot een getal van 624 bladzijden afgegeven, in 1907 daarentegen 180 stuks uittreksels of afschriften, samen 528 bladzijden uitmakende, van de grootte, vermeld in art. 11 van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken.

Schriftelijke inlichtingen. (Art. 17, derde lid.) Uit het steeds grooter wordend aantal verzoeken om inlichtingen tot het Bureau gericht, blijkt hoezeer het handeldrijvend publiek vertrouwen stelt in de adviezen door dat Bureau aan belanghebbenden gegeven. De meeste dier verzoeken betreffen intusschen de vraag of zeker merk bij eventueele aanbieding zou worden geweigerd.

Hieruit spreekt de erkenning door fabrikanten en handelaren, dat ieders rechten op zijn merken door het Bureau nauwlettend worden onderzocht en onpartijdig worden beschermd.

Tot het allengs meer gebruik maken van de gelegenheid tot het bekomen van allerlei inlichtingen dragen ongetwijfeld bij de meermalen in de *Nederlandsche Staatscourant* geplaatste bekendmakingen vanwege het Bureau, voor eigenaars van fabrieks- en handelsmerken van gewicht, welke door de zorg van heeren directeuren van het hier ter stede gevestigde Correspondentiebureau voor dagbladen geregeld in andere nieuwsbladen worden overgenomen. Werden in 1904, 1905 en 1906 respectievelijk 1035, 1390 en 1502 verzoeken om inlichting ontvangen, in 1907 werden aan belanghebbenden 1780 inlichtingen gegeven of 745 meer dan in 1904, 390 meer dan in 1905 en nog 278 meer dan in 1906.

Niet alleen schriftelijk werden inlichtingen verstrekt. doch in zeer vele gevallen bezochten belanghebbenden persoonlijk het Bureau, ten einde die mondeling te verkrijgen. Wel werd zooveel mogelijk aan die wenschen voldaan, waardoor van de ambtenaren, met het geven dier inlichtingen belast, groote zorgvuldigheid en veel kostbare tijd werden gevorderd, doch het bleek meermalen dat bijzondere voorzichtigheid moest worden betracht bij het mondeling verstrekken van inlichtingen aan personen, die niet altijd met het betrekkelijke onderwerp voldoende vertrouwd zijn ; in dergelijke gevallen werd op schriftelijke aanvraag aangedrongen — tot het gereedmaken waarvan de vereischte hulp door de ambtenaren werd verleend — waarop dan schriftelijk antwoord werd verzonden.

De aanvragen om inlichtingen betroffen, behalve de vraag of eenig merk reeds werd gedeponeerd, in het algemeen de handhaving van rechten op fabrieks- en handelsmerken, de uitlegging en de toepassing der wet en den inhoud van vreemde wetgevingen en van tractaten op den industrieelen eigendom. Ook informatiën naar de bij de inzendingen van merken te vervullen formaliteiten waren zeer talrijk. Van de imprimé's, houdende eene beknopte aanwijzing van al hetgeen een inzender heeft te doen en in acht te nemen, zoomede van de Merkenwet, zooals die laatstelijk is gewijzigd, werden tegen betaling van 50 cents vele exemplaren verstrekt.

Verkrijgbaarstelling bijlagen „Staatscourant". (Art. 6, tweede lid.) Op de afzonderlijke bijlagen tot de *Nederlandsche Staatscourant*, waarin de ingeschreven fabrieks- en handelsmerken maandelijks worden aangekondigd, werden in 1907 bij het Bureau genomen 94 abonnementen, en wel 2 op elk der jaargangen 1902, 1903,

1904 en 1905, 4 op den jaargang 1906, 79 op den jaargang 1907 en 3 bij vooruitbetaling op den jaargang 1908, terwijl bovendien 1074 losse vellen dier bijlagen werden geleverd.

De abonné's op den jaargang 1907 ontvingen tevens weder een in drie deelen gesplitst overzicht der in dat jaar nationaal ingeschreven merken, welk overzicht ook afzonderlijk verkocht werd tegen den gewonen prijs per vel, voor de bijlagen der *Staatscourant* bepaald.

Dit overzicht vermeldt in het eerste deel achter het nummer van elk ingeschreven merk den naam van den rechthebbende en de betrekkelijke bladzijde van de afzonderlijke bijlagen der *Staatscourant*; in het tweede deel de alphabetisch gestelde namen der inzenders met de nummers van ieders merken achter zijnen naam, en in het derde deel de verschillende waren, waarvoor merken werden ingeschreven, eveneens in alphabetische volgorde, met de nummers van inschrijving der betrekkelijke merken daarachter.

Verkrijgbaarstelling bijvoegsels „Journal" (Art. 8, vierde lid.) Het getal abonnementen, bij het Bureau voor den industrieelen eigendom genomen op het bijvoegsel tot het *Journal* van het Internationaal Bureau te Bern, waarin de aankondiging van de internationaal ingeschreven merken wordt opgenomen, bedroeg 72, en wel 1 op elk der jaargangen 1893 tot en met 1906, 54 op den jaargang 1907 en 4 bij vooruitbetaling op den jaargang 1908.

Daarenboven werden 33 afzonderlijke nummers van dat bijvoegsel verkocht.

Mededeelingen in de „Staatscourant". De ondergeteekende maakte ook dit jaar weder gebruik van zijne bevoegdheid om door middel van de *Staatscourant* ter algemeene kennis te brengen hetgeen hij in betrekking tot de aan het Bureau opgedragen werkzaamheden voor belanghebbenden nuttig achtte. Behalve dat de bij het laatste lid van art. 8 voorgeschreven mededeelingen geregeld maandelijks geschiedden, werden, evenals vorige jaren, de openstelling bij het Bureau van de gelegenheid tot abonnement op de afzonderlijke bijlagen der *Staatscourant* en de verkrijgbaarstelling van het register op de fabrieks- en handelsmerken weder in dat blad bekend gemaakt.

Ontvangen gelden. (Art. 1, laatste lid.) Bij het Bureau werd ontvangen een totaal bedrag van f 22 390,40, waaronder begrepen is een bedrag van f 1 915,95, als aandeel in de zuivere opbrengst van het „émolument international" over het jaar 1906. Hiervan werd aan het Internationaal Bureau te Bern overgemaakt f 3 460,39

voor de internationale inschrijving van merken, afkomstig uit Nederland en zijne koloniën, zoodat een saldo van f 18 930,01 of ruim f 700 meer dan over 1906, in 's Rijks schatkist werd gestort.

Kosten van het Bureau. (Art. 1, derde lid.) Aan jaarwedden, belooningen, frankeergelden, drukwerk en bureelbehoeften is of zal nog moeten worden betaald een bedrag van f 12908,28[5], zoodat het Bureau in 1907 een zuivere bate heeft opgeleverd van ruim f 6000.

Hulpbureau's. (Art. 2.) Met de te Batavia, te Paramaribo en te Willemstad op Curaçao gevestigde hulpbureau's werd de noodzakelijke briefwisseling gevoerd.

Aan die hulpbureau's werden de bij Koninklijke besluiten van 9 November 1893 (*Staatsbladen* nos. 159, 160 en 161), zooals die zijn gewijzigd en aangevuld bij de Koninklijke besluiten van 31 Mei 1905 (*Staatsbladen* nos. 147, 148 en 149), voorgeschreven toezendingen en mededeelingen geregeld gedaan. De hulpbureau's namen hunne verplichtingen jegens het Bureau te 's Gravenhage wederkeerig in acht.

Werking der Merkenwet en der tractaten betreffende den industrieelen eigendom. De bij de wet van 30 December 1904 (*Staatsblad* n°. 284) in de Merkenwet gebrachte wijzigingen, waarvan de wenschelijkheid in het Verslag over 1901 werd betoogd, hebben ten volle beantwoord aan het doel, waarmede zij werden voorgesteld, voor zoover hare werking reeds nu volledig kon worden beoordeeld, wat nog bezwaarlijk is ten aanzien van de instelling van het hooger beroep; aanvankelijk schijnt ook deze doel te treffen.

Een voorname oorzaak van belemmering in de goede werking van de Merkenwet is intusschen nog steeds gebleven: de zeer trage afdoening door de arrondissements-rechtbank alhier van geschillen over weigering of nietigverklaring van inschrijving. Over deze aangelegenheid wendde de ondergeteekende zich bij brief van 20 April 1906 n°. 13 tot den toenmaligen Minister van Justitie, ten betooge van de wenschelijkheid van voorziening in deze in het belang van de handhaving van rechten op fabrieks- en handelsmerken. Een nadere uiteenzetting van het onhoudbare van den bestaanden toestand is thans overbodig, nu bij Koninklijke boodschap van 28 April 1908 o. a. een wetsontwerp tot vermeerdering van het aantal leden der genoemde rechtbank bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal is ingediend; indien deze voordracht tot wet zal zijn verheven, zal de rechtspraak ook in merkenzaken daardoor zeer worden gebaat.

Eén waarschijnlijk nog niet zeer bekend gevolg van den langen duur dezer procedures bij de rechtbank te 's Gravenhage moge evenwel hier worden vermeld. Het is voorgekomen dat twee handelaren overeenkwamen de beslissing omtrent de bevoegdheid van den één tot het gebruik van zeker merk, ondanks het recht van den ander op een meer of minder daarmede overeenstemmend merk, bij wijze van scheidsrechterlijke uitspraak van den ondergeteekende te verzoeken, in stede van bij het Bureau de inschrijving te vragen, waarvan een procedure bij de rechtbank het gevolg zou zijn geweest, aanvangende met een verzoek, hetzij om bevel tot inschrijving, hetzij tot nietigverklaring. Door deze wijze van handelen, waaraan de ondergeteekende zijn medewerking niet wilde onthouden, wisten partijen meer dan één jaar vroeger dan anders het geval zou geweest zijn, waaraan zij zich hadden te houden, ongerekend nog den duur der eventueele behandeling in hooger beroep en cassatie.

Voor de juiste toepassing van de wet wordt telkens de behoefte gevoeld aan de instelling van een handels- of firmaregister, waarin ieder fabrikant of handelaar verplicht is den naam, waaronder hij handel drijft, alsmede den aard zijner fabrieks- of handelswaren te doen inschrijven. Immers art. 3 der Merkenwet kent, in verband met het daarbij verleende recht tot uitsluitend gebruik van een merk, alleen merken, welke dienen ter onderscheiding van de fabrieks- of handelswaren van den gebruiker van die van anderen, zoodat voor het recht op een merk eerste vereischte is dat de gebruiker daarvan zelf òf de waren, waarvoor het bestemd is, vervaardigt, òf daarin handel drijft. Bij ernstigen twijfel dienaangaande wordt door het bureau, alvorens tot inschrijving van een ingezonden merk over te gaan, daarnaar een onderzoek ingesteld. Zulks geeft natuurlijk tot veel briefwisseling aanleiding en brengt toch niet altijd voldoende zekerheid.

Achteraf blijkt dan soms, dat een merk werd ingeschreven voor zekere waren, ten name van een persoon, die niet daarin handel drijft doch van den verkoop aan belanghebbenden van etiketten, die als merken zijn ingeschreven, zijn werk maakt. De bevordering en bescherming van zoodanigen handel heeft de wetgever bij de totstandbrenging van de Merkenwet allerminst bedoeld, en ter voorkoming daarvan zou een register, als boven aangegeven, nuttige diensten kunnen bewijzen.

De wettelijke bescherming van etiketten ten behoeve van drukkers en leveranciers behoeft daarom niet te ontbreken. Deze zou kunnen gebracht worden door een wet op teekeningen en

modellen, waarop ook van andere zijden herhaaldelijk is aangedrongen, en die in het algemeen aan de nijverheid en aan de kunst, op nijverheid toegepast, ten goede zou komen.

Met betrekking tot de rechtspraak in merkenzaken zij nog het volgende opgemerkt.

Voor de uitlegging van art 3 der Merkenwet verdient bijzondere aandacht de beslissing der Haagsche rechtbank van 11 Januari 1907, bevestigd door het gerechtshof alhier den 17 Juni 1907, waartegen het beroep in cassatie 15 Augustus d. a. v. door den Hoogen Raad werd verworpen (*Weekbladen van het Recht* nos. 8585, 8587.) Daarbij werd uitgemaakt dat het voorzien van zekere waar van een merk, door een afnemer in het buitenland aangegeven, welke waar op verzoek van dien afnemer onder dat merk herhaaldelijk aan dezen werd verzonden, niet oplevert het gebruik in den zin van art. 3 der Merkenwet van dat merk door den leverancier zelven, omdat dit wetsartikel voor een beroep op eerst-gebruik eischt, dat men bij het publiek als gebruiker van het merk bekend staat, derwijze dat het publiek in de waar, met dit merk verpakt en verzonden, genoegzaam de waar, als afkomstig van den betrokken persoon of firma, herkennen kan. In het gestelde geval, waarin het merk alleen ten behoeve van eene firma, die de waar op deze wijze in den handel brengen wil, aangewend is, was de rechter van oordeel, dat de leverancier slechts als het werktuig van die firma en niet als eigen, zelfstandig gebruiker kan beschouwd worden.

De consequentie van deze beslissing is dat het ieder vrij staat het merk te gebruiken, hetwelk een ander te voren heeft aangebracht op zijn fabrikaat enkel ten verzoeke en ten behoeve van een afnemer in het buitenland Mede met betrekking tot art. 3 der Merkenwet is van belang de beslissing der rechtbank alhier van 18 October 1907.

Een Nederlandsch fabrikant had een merk in het jaar 1900 doen inschrijven in Nederlandsch-Indië, en een ander had in 1907 de inschrijving van datzelfde merk verkregen bij het Bureau alhier, hetwelk daartegen geen bezwaar maakte, omdat een vroeger depôt door eerstgenoemden, in 1884 hier te lande gedaan, niet tijdig was hernieuwd. Van de laatst gedane inschrijving werd de nietigverklaring verzocht op grond van eerst-gebruik. De rechtbank sprak deze uit, overwegende, dat requestrant, ingevolge het bepaalde bij art. 2 van het Koninklijk besluit van 9 November 1893 (*Staatsblad* n°. 159), behoudens tegenbewijs (hetwelk niet was geleverd), geacht moet worden, althans van het tijdstip der inschrijving in Nederlandsch-Indië af, aldaar gebruiker van

het merk te zijn geweest, en verder dat krachtens art. 3 der Nederlandsche Merkenwet ook aan het eerst-gebruik in Nederlandsch-Indië het recht tot uitsluitend gebruik hier te lande is verbonden.

Deze op grond van de letter der wet alleszins aannemelijke uitlegging, wijst op eene leemte in art. 3, tweede lid. De bedoeling van den wetgever is toch zeker niet, dat een in Nederlandsch-Indië gedane inschrijving aan het depôt van hetzelfde merk in het moederland ten name van een ander zou in den weg staan (behoudens het bewijs van eerder gebruik hier te lande). De vermelding van de koloniën in art. 3, eerste lid, had blijkens de Memorie van Antwoord alleen ten doel te voorkomen het misverstand, dat de internationale bescherming zich niet tot de koloniën en bezittingen in andere werelddeelen zou uitstrekken, een misverstand, waarvoor de vrees werd uitgesproken in het Voorloopig Verslag betreffende het onderzoek in de afdeelingen der Tweede Kamer van het wetsontwerp, waaruit de Merkenwet is voortgekomen.

Tot dusver werd het tweede lid van art. 3 der wet steeds opgevat in dezen zin, dat inschrijving in Nederland *alleen voor Nederland* het vermoeden van eerst-gebruik doet ontstaan, en evenzoo art. 2, tweede lid, van het Koninklijk besluit van 9 November 1893 (*Staatsblad* n°. 159) aldus, dat inschrijving in Nederlandsch-Indië *alleen voor die koloniën* een vermoeden van eerstgebruik oplevert, zonder dat dit vermoeden zich uitstrekt tot het moederland. Had de wijdere strekking in de bedoeling van den wetgever gelegen, dan zou hij daaraan uitdrukking hebben moeten geven door behalve van de voorschriften van art. 3 van het Koninklijk besluit van Nederlandsch-Indië ook van die van art. 4 der Nederlandsche Merkenwet melding te maken in art. 2, tweede lid, van dat besluit.

Omgekeerd had dan ook in art. 3, tweede lid, der Merkenwet het voldoen aan de voorschriften bij de besluiten voor de koloniën voor de inschrijving gevorderd, moeten genoemd zijn als grond voor het vermoeden van eerstgebruik in het moederland.

Mocht de opvatting van de Haagsche rechtbank in verdere jurisprudentie bevestiging vinden, dan verdient het aanbeveling het tweede lid van art. 3 der Merkenwet aan te vullen met de woorden: „voor zooveel het Rijk in Europa betreft", en naar analogie het tweede lid van art. 2 der besluiten voor de koloniën.

's Gravenhage, 25 Mei 1908.

De Directeur van het Bureau voor den industrieelen eigendom,

SNIJDER V. W.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 24 Juli 1908, n°. 172.

N°. 48.

UITTREKSEL *uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar* 1907, *uitgebracht aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, krachtens art.* 8 *van het Koninklijk besluit van* 14 *Januari* 1897 (Staatsblad *n°.* 45).

I. Toezicht.

Op 1 Januari 1908 stonden 13796 stoomketels alsmede 2769 stoomtoestellen, andere dan ketels (voorwarmers, overhitters en stoomvaten, voor zoover die onder de Stoomwet ressorteeren), onder het toezicht der ambtenaren voor het stoomwezen.

De vermeerdering gedurende het afgeloopen jaar bedraagt bijgevolg 346 ketels en 186 andere toestellen, tegen 301 en 209 in het voorafgaande, of in percenten uitgedrukt nam het aantal ketels toe met 2,57 en dat der stoomtoestellen met 7,20 pct. (in 1906 respectievelijk met 2,29 en 8,80 pct.).

Deze getallen geven aan de absolute vermeerdering; in tabel A wordt een overzicht gegeven van de bijgekomen en vervallen stoomketels en toestellen in de verschillende districten.

Daaruit blijkt, dat in alle districten zoowel het aantal ketels is toegenomen (het meeste in het 2de, 6de en 7de district) als dat der stoomtoestellen andere dan ketels; deze laatste ondervonden de grootste vermeerdering in het 5de district.

De toename der ketels bedroeg meer dan in 1906.

De indeeling van het Rijk ten opzichte van het toezicht bleef na de laatste verandering verder ongewijzigd.

De opzichter der 1ste klasse de Vries Robbé verkreeg, op zijn verzoek, eervol ontslag uit den dienst met ingang van 1 Januari 1907. Na gehouden examen werd tot opzichter der 2de klasse

benoemd W. B. S. Heijenga jr. en in het 4de district werkzaam gesteld. Voor dit examen hadden zich 56 candidaten aangemeld, die op een enkele na alle aan het schriftelijk gedeelte deelnamen. Met goedkeuring van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger werd het examen belangrijk vereenvoudigd, door slechts die candidaten tot het mondeling gedeelte toe te laten, die een voldoend schriftelijk examen hadden afgelegd. Dientengevolge werden 25 candidaten ook mondeling geëxamineerd en verwierven 15 daarvan een bewijs van voldoend afgelegd examen.

Bij eventueele herziening van het stoombesluit verdient het aanbeveling — als reeds vroeger door mij voorgesteld — om de eischen voor het opzichtersexamen nauwkeuriger te omschrijven; de candidaten vinden in het tegenwoordige art. 52 niets daaromtrent vermeld.

Met ingang van 1 November 1907 werd de adspirant-ingenieur P. A. van der Laan van het 3de naar het 7de district verplaatst en de opzichter F. G. C. Margadant van het 7de naar het 3de district.

Het personeel is thans als volgt verdeeld: in het 1ste district ter standplaats Breda een ingenieur en 3 opzichters; in het 2de met standplaats Dordrecht een ingenieur en 2 opzichters; in het 3de met standplaats Rotterdam een ingenieur, een adspirant-ingenieur en 3 opzichters; in het 4de met standplaats Amsterdam een ingenieur, een adspirant-ingenieur en 4 opzichters (waarvan één met verlof wegens langdurige ongesteldheid *); in het 5de district ter standplaats Arnhem een ingenieur met 3 opzichters; in het 6de met standplaats Groningen een ingenieur en 2 opzichters, eindelijk in het 7de district met standplaats 's-Gravenhage de hoofdingenieur (tevens belast met het toezicht op den dienst in het geheele Rijk), een adspirant-ingenieur en 2 opzichters. Bovendien is aan elk der ingenieurs in het 3de en 4de district een klerk toegevoegd.

Na aanneming der Staatsbegrooting voor 1907 werd in den aanvang van het voorgaande jaar het aanvangstraktement der adspirant-ingenieurs van f 1200 op f 1500 verhoogd en naar aanleiding van een door mij ingediend advies eene nieuwe regeling getroffen voor de periodieke verhooging; dit laatste geldt ook voor de opzichters, wier aanvangstraktement van f 900 op f 1200 werd gebracht, terwijl tevens als maximum f 2000 kan worden bereikt in stede van f 1800 zooals vroeger.

---

*) In 1908 is aan den hierbedoelden opzichter eervol ontslag uit 's Rijks dienst verleend om gezondheidsredenen.

In tabel A wordt overigens het geheele aantal ketels en toestellen in de zeven districten vermeld, zoomede de toestand in het geheele Rijk op 1 Januari 1906 en 1 Januari 1907.

De cijfers in de kolommen 2 en 3 hebben betrekking op het aantal stoomketels en toestellen, welke in elke inspectie onder het geregelde toezicht staan van het betreffende districtshoofd.

Tabel A.

TABEL A.

DISTRICTEN.	Aantal der stoomtoestellen op 1 Jan. 1908.		Vermeerdering of vermindering sedert 1 Januari 1907.							
	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Stoomketels.				Stoomtoestellen, andere dan ketels.			
			Bij.	Af.	Verschil meer.	Verschil minder.	Bij.	Af.	Verschil meer.	Verschil minder.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1ste district . .	1 996	521	177	145	32	—	44	36	8	—
2de „ . .	1 664	124	152	73	79	—	17	6	11	—
3de „ . .	2 403	207	150	118	32	—	17	8	9	—
4de „ . .	2 571	329	191	164	27	—	35	7	28	—
5de „ . .	1 849	774	164	128	36	—	97	23	74	—
6de „ . .	1 745	605	155	78	77	—	37	1	36	—
7de „ . .	1 568	209	177	114	63	—	30	10	20	—
het Rijk	13 796	2 769	1 166	820	346	—	277	91	136	—
id. op 1 Jan. 1907	13 450	2 583	—	—	—	—	—	—	—	—
id. „ 1 „ 1906	13 149	2 374	1 101	834	267	—	280	72	208	—

TABEL B.

DISTRICTEN.	Aantal der in 1907 verrichte beproevingen van:				Aantal der in 1907 verrichte onderzoekingen:				Totaal aantal verrichte inspectiën.
	stoomketels.		stoomtoestellen, andere dan ketels.		Inwendige.		Andere.		
	Nieuwe.	Oude.	Nieuwe.	Oude.	Stoom-ketels.	Stoom-toestellen, andere dan ketels.	Stoom-ketels	Stoom-toestellen, andere dan ketels.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1ste district . . .	153	96	40	44	980	19	3 059	478	4 869
2de „	92	103	10	3	1130	32	2 219	122	3 711
3de „	223	126	11	17	1849	30	4 527	256	7 039
4de „	148	142	35	3	1711	30	4 774	534	7 377
5de „	153	84	112	10	1115	89	2 755	759	5 077
6de „	88	68	16	2	935	39	2 597	569	4 314
7de „	80	62	19	10	716	18	2 096	236	3 237
Het Rijk.	937	681	243	89	8436	257	22 027	2954	35 624
Idem gedurende 1906 .	917	566	330	101	8114	339	22 449	2899	35 715
Idem „ 1905 .	867	491	349	126	8038	402	21 318	2473	34 064

Onder de gegevens van tabel B zijn, evenals vroeger, begrepen de inspecties, verricht door de ambtenaren in het onder kolom 1 vermelde district werkzaam, ten behoeve van toestellen, welke zich tijdens de inspectie wel in het district van die ambtenaren bevonden, doch overigens onder het geregelde toezicht ressorteeren van de ambtenaren in een der andere districten of wel ten behoeve van toestellen voor het buitenland of voor de koloniën bestemd.

Gemiddeld bedroeg het aantal inspecties per toestel voor het geheele Rijk 2,15 tegen 2,19 in 1905 en 2,23 in 1906. Hierbij zij in herinnering gebracht, dat elke stoomketel in den regel ten minste tweemaal, elk stoomvat ten minste ééns per jaar wordt onderzocht.

Onder „andere onderzoekingen", als bedoeld bij kolom 8 en 9, worden wederom verstaan de onverwachte inspecties (bij voorkeur wanneer de ketel of het toestel in werking is), het nader onderzoek van het toebehooren, alsmede de in bepaalde gevallen voorgeschreven stoomproeven ter beoordeeling van de werking der veiligheidskleppen.

Krachtens art. 14 der Stoomwet — welk artikel betrekking heeft op toestellen, welke niet onder die wet ressorteeren — werden wederom geene inspecties aangevraagd of verricht.

De tusschenkomst der commissie van hooger beroep, bedoeld in art. 7 der Stoomwet, werd gedurende 1907 evenmin door belanghebbenden ingeroepen als in vorige jaren.

Gedurende 1907 werden 16 dienstreizen naar het buitenland gedaan tot het beproeven van ketels, meest bestemd voor zeebooten, zoomede 4 reizen tot inwendig onderzoek van scheepsen vervoerbare ketels, ook van aannemers, wier materieel tijdelijk in het buitenland werkzaam is.

Een en ander geschiedde op speciale aanvraag en op kosten van belanghebbenden, ingevolge art. 3 van het stoombesluit (in 1906 resp. 9 en 2 zoodanige reizen). Bovendien zijn — evenals in voorafgaande jaren — enkele Nederlandsche stoomschepen, die slechts bij hooge uitzondering hier te lande komen, in België onderzocht krachtens doorloopende lastgeving.

Ingevolge art. 35, sub *d* en *e*, der Stoomwet, werd bij 27 buitenlandsche stoomvaartuigen en bij 5 zoodanige vervoerbare ketels nagegaan in hoeverre was voldaan aan de bepalingen omtrent het stoomwezen, van kracht in het land van herkomst.

Gedurende 1907 werden 1803 ontwerp-akten van vergunning aan Uw Departement ingezonden (1592 in 1906). Bij 282 daarvan werd om diverse redenen de toepassing van art. 71 van het stoombesluit voorgesteld (262 in 1906). Zooals in de vorige ver-

slagen reeds vermeld, hadden ook thans de meeste dezer vrijstellingen betrekking op laagdrukketels, bestemd tot verwarming.

Eindelijk werden nog 35 bewijzen van onderzoek en beproeving ingezonden, opgemaakt krachtens art. 13 van het stoombesluit voor nieuw vervaardigde toestellen, bestemd tot gebruik in het buitenland of in de Nederlandsche koloniën (in het vorige jaar 27 zoodanige bewijzen).

Tabel C.

TABEL C.

DISTRICTEN.	Aantal der stoomtoestellen, die na inspectie bleken											
	dadelijk gevaar op te leveren.			indirect gevaar op te leveren.			kleine gebreken te hebben.			zonder gebreken te zijn.		
	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1ste district	15	—	15	23	1	24	589	3	592	1416	529	1945
2de „	4	—	4	46	—	46	706	5	711	951	122	1073
3de „	21	—	21	80	—	80	1098	19	1117	1252	189	1441
4de „	21	—	21	82	4	86	1474	35	1509	1055	292	1347
5de „	12	—	12	45	1	46	1300	149	1449	580	632	1212
6de „	6	—	6	22	1	23	620	22	642	1139	584	1723
7de „	12	—	12	59	1	60	715	22	737	800	190	990
het Rijk	91	—	91	357	8	365	6502	255	6757	7193	2538	9731
id gedurende 1906 . .	87	6	93	375	14	389	6388	284	6672	6996	2215	9211
id. „ 1905 . .	71	6	77	356	8	364	6067	275	6342	6687	2100	8787

In tabel C wordt vermeld de uitslag der gedurende 1907 gehouden inspecties. Het gebruik der toestellen, bedoeld in de kolommen 2 en 3, moest tijdelijk worden verboden, altijd in zooverre die toestellen al niet reeds door belanghebbenden zelven waren buiten dienst gesteld.

Voor de toestellen, vermeld in de kolommen 5 en 6, werd een termijn gesteld, binnen welken de opgegeven herstellingen moesten geschied zijn; bovendien vond bij 26 ketels en stoomvaten, hetzij blijvende, hetzij tijdelijke verlaging van stoomdruk plaats ingevolge dezerzijdsche lastgeving (in 1906 bij 10 ketels en bij 54 stoomvaten.)

In 421 gevallen was de ketel of het toestel niet of onvoldoende gereed gemaakt tot het voorgeschreven inwendig onderzoek of wel bestonden andere redenen, zooals gebreken of hooge leeftijd, om de inspectie binnen den voorgeschreven termijn te herhalen (468 gevallen in 1906). Van deze hadden er 209 betrekking op onvoldoende reiniging en (of) afkoeling (226 in 1906). Uit den aard der zaak is de beoordeeling van laatstbedoelde misstanden altijd min of meer subjectief, doch loopt het aantal gevallen in de opvolgende jaren niet zeer veel uiteen.

De ketels, bedoeld in de bovengenoemde gevallen, zoowel als die vermeld in de navolgende zinsneden, komen uit den aard der zaak óók voor onder eene der rubrieken 2, 5, 8 of 11 in tabel C.

Voor 119 ketels (103 in 1906) werd gedurende 1907 verwijdering van het metselwerk gelast tot volledig uitwendig onderzoek, in den regel gevolgd door herbeproeving, hetzij wegens bevonden gebreken, dan wel wijl die ketels ongeveer 25 jaar in het metselwerk hadden gelegen. Voor zeer oude ketels, welke reeds eenmaal na 25jarigen diensttijd van metselwerk ontbloot zijn geweest, is het wenschelijk den tweeden termijn wat korter te stellen, bijv. op 15 jaar. Enkele ketels, van meer dan 40jarigen leeftijd derhalve, vielen in genoemde termen.

Als gelijksoortige maatregelen zijn te noemen het op dezerzijdsch voorschrift lichten van scheepsketels, voornamelijk tot nauwkeurig onderzoek van den bodem, hetwelk in het afgeloopen jaar 90 maal plaats vond (78 in 1906); 86 niet-ingemetselde ketels werden, mede op voorschrift, van bekleeding ontdaan (73 in 1906) terwijl bij 239 staande ketels (161 in 1906) werd opgegeven deze te kantelen tot nauwkeurig onderzoek van onderrand en vuurkist. Het grootste aantal dezer staande ketels is op visschersvaartuigen geplaatst, als ook in het vorige jaarverslag vermeld.

Hetzij wegens hoogen leeftijd, hetzij wegens reeds bevonden

gebreken werd nog bij 76 — meest vervoerbare — ketels opgegeven het binnenwerk geheel of wel slechts de vlampijpen uit te sloopen (30 in 1906).

In 19 gevallen werden proeven van verschillenden aard genomen met materiaal uit oude of wel beschadigde ketels. In sommige gevallen waren dit meer volledige trek- en buigproeven, waartoe stukken uit vuurgang en (of) buitenromp moeten worden gehakt; in andere gevallen bleek het voldoende om bijv. uit den vuurgang een schijfje van pl. m. 40 m.M. middellijn te boren, waarbij de aard van het materiaal somtijds reeds vrij voldoende kan blijken. Zoo bleek de schijf uit den éénen vuurgang van een ketel met twee vuren, welke vuurgang voor eenige jaren vernieuwd was, van uitstekend smeltijzer te zijn, die uit het andere vuur van minderwaardig (bros) welijzer. Wanneer zoodanige proeven ongunstig resultaat opleveren, dan kan natuurlijk tot meer uitvoerige proefnemingen worden overgegaan.

De genomen materiaalproeven waren veeltijds oorzaak, dat dezerzijdsche raadgeving werd opgevolgd om den betreffenden ketel te vervangen of te sloopen.

Uit tabel C blijkt mede, dat van het aantal onderzochte ketels 0,64 pct. direct en 2,53 pct. indirect gevaar opleverden; 46 pct. kleine gebreken vertoonden en 50,83 pct geheel in orde waren.

De overeenkomstige cijfers voor 1906 bedragen 0,63, 2,71, 46,13 en 50,53.

De bemerkingen bij het onderzoek van stoomtoestellen, andere dan ketels, bedroegen in dezelfde volgorde 0, 0,29, 9,11, 90,60 pct. tegen 0,24, 0,56, 11,27 en 87,93 in het voorafgaande jaar.

Ook hierbij is subjectieve opvatting onvermijdelijk, doch pleiten de vrijwel gelijkmatig terugkeerende cijfers in de laatste opvolgende jaren voor eenheid in de opvatting van het toezicht.

Waar in den regel niet valt te klagen over medewerking van belanghebbenden, speciaal wat betreft het gereedmaken van den ketel tot inwendig onderzoek, zoo blijven de bemerkingen van vorige jaarverslagen in sommige gevallen nog van kracht, speciaal ten aanzien van onvoldoende reiniging en afkoeling. Het nut van reserveketels — waar zulks mogelijk is — wordt trouwens meer en meer ingezien, niet alleen met het oog op afdoende reiniging, doch ook uit een economisch oogpunt.

Vermelding verdient, dat aan de kantoren der Amsterdamsche Droogdokmaatschappij een afzonderlijk vertrek aanwezig is ten behoeve van de ambtenaren voor het stoomwezen, ten einde zich te kunnen kleeden en reinigen, met het oog op de talrijke inwendige ketelinspecties, welke daar moeten geschieden aan boord van gedokt wordende of in herstelling zijnde stoomschepen.

In een geval moesten op den wal liggende scheepsketels in- en uitwendig worden onderzocht, doch kon deze inspectie geen voortgang hebben ten gevolge van strenge vorst en scherpen wind: de betreffende ambtenaar verkoos zeer terecht zijne gezondheid niet daaraan te wagen.

Waar de overige klachten, als o a. voorkomende op bladz. 10 van het vorige jaarverslag, thans niet worden herhaald, zoo spreekt het wel van zelve, dat die in meerdere of mindere mate van kracht blijven.

De op bladz. 11 van het vorige jaarverslag beschreven wijze van herstelling, hetzij langs electrischen weg, hetzij door de vlam van een mengsel van acetyleen met zuurstof, vindt meer en meer toepassing: in het 3de district werd een dier methoden gedurende 1907 bij 30 scheepsketels toegepast.

Het materiaal wordt op de defecte plaats zoo niet tot smelting, dan toch in weeken toestand gebracht, zoodat het droppelsgewijze bijvoegen van ijzer van een staafje, 4 à 5 m.M. dik, eene innige verbinding te weeg brengt Het resultaat bleek tot dusverre gunstig; enkele verkeerde wijzen van toepassing mogen hier worden vermeld tot waarschuwing.

Zoo worden somtijds bij het dichtzetten van lekke naden de daarbij behoorende klinknagels of steekbouten niet vernieuwd, doch van een aangesmolten koek voorzien, zoodat de klinknagelkop niet meer goed aantrekt, of wel de draad van de steekbout wordt weggesmolten. Het verdient aanbeveling in dergelijke gevallen de oude steekbouten of nagels uit te boren en door nieuwe te vervangen, dan wel andere bij te plaatsen.

In een enkel geval werd een verteerde en reeds tot de nagels weggehakte buitenlap van een naad laagsgewijze van een 20 m.M. breede strook voorzien, ten einde den naad weder te kunnen dichtzetten.

Als algemeene opmerkingen moge nog gelden het navolgende:

Bij vele bootketels wordt in de vuurgangen afwijking van de cirkelvormige doorsnede geconstateerd, dikwerf niet voldoende om tot herstelling over te gaan. Met speermaten worden de vuren periodiek gecontroleerd en tot hydraulisch uitdrukken der afplatting overgegaan, wanneer de kwaal verergert.

Het gevaarlijke om lapjes over lekke steun- of steekbouten heen te plaatsen, zoodat deze laatste bedekt blijven, wordt meer en meer ingezien, althans deze gebrekkige wijze van herstelling werd zelden meer aangetroffen.

Zooals bij de rubriek der belangrijke inspecties nader staat vermeld, werden ook in het afgeloopen jaar gevaarlijke zoogenaamde haarscheuren ontdekt in sommige ketels, met lapnaden geklonken.

Deze scheurtjes hebben hun ontstaan te danken hetzij aan plaatselijke brosheid van het materiaal of wel aan ruwe behandeling tijdens de vervaardiging, doch ook aan buigspanning, welke laatste men ontgaat bij het gebruik maken van stripverband voor de langsnaden. Bij groote middellijn en hooge stoomspanning verdient deze laatste verbinding dus verreweg de voorkeur boven lapnaden, zooals door vele goede constructeurs in binnen- en buitenland dan ook wordt beaamd.

Als algemeene opmerking ten aanzien van ketelconstructie kan nog worden gewezen op de min wenschelijke inrichting om bij scheepsketels de vlamkasten, welke niet opgehangen zijn aan den buitenromp, met steekbouten aan den bodem te verbinden; beter is het de vlamkast-bodemplaat wat dikker te maken of wel door eene verdubbelingsplaat te verstijven; opgeklonken T-ijzers belemmeren somtijds het onderzoek of het schoonmaken.

Een groot — doch gedeeltelijk fictief — verwarmd oppervlak wordt somtijds verkregen door den scheepsketel zoodanig met vlampijpen op te vullen, dat de vuren niet of slecht toegankelijk worden aan de waterzijde, zoodat ten behoeve van het onderzoek soms eenige pijpen moeten worden uitgesloopt. De geringe winst aan verwarmd oppervlak wordt spoedig opgewogen door het grootere bezwaar van schoonmaken der vuren, pijpen en pijpplaten. Ook de steunstangen worden soms nog onoordeelkundig geplaatst en de ketel dientengevolge slecht toegankelijk gemaakt.

Hieronder volgt wederom opgave van een aantal bevindingen bij inspectie, welke van belang mogen worden geacht.

1°. *Stoomketels.* Voor een ouden ketel werd opnieuw vergunning aangevraagd; voorloopige proeven met een paar uitgeboorde doppen gaven zeer slecht resultaat, zoodat werd opgegeven ook meer uitvoerige trekproeven te nemen met daartoe uit te hakken strooken. Van verdere stappen tot ingebruikname werd afgezien.

Bij uitvoerige buigproeven met materiaal van een 25 jaar ouden (ijzeren) ketel, waarvan wegens herstelling stukken beschikbaar bleken, kreeg men den indruk dat uitstekend ijzer bij de vervaardiging was gebruikt en zulks niet in hoedanigheid was verminderd.

Buigproeven uit de kookbuizen of bouilleurs van een 45 jaar ouden ketel bleken wel niet geheel overeenkomstig de tegenwoordig geldende voorschriften te zijn, doch was het ijzer nog voldoende vezelig en van gevaar kon geen sprake zijn.

Daarentegen bleek ijzer uit verschillende ketels, in de jaren 1872—'80 vervaardigd, zeer slecht te zijn, ook zelfs van den

buitenromp in de zijkanalen, alwaar bezwaarlijk is aan te nemen, dat groote hitte de structuur heeft kunnen wijzigen, zoodat moet worden aangenomen, dat het materiaal van huis uit minderwaardig was.

In de vierde bodemrondnaad van een 27 jaar ouden ketel met twee vuurgangen ontstond eene scheur van 1 M. lengte tusschen de nagels van de buiten-overlap; bij het lossloopen bleek de daaropvolgende naad ook gescheurd, doch over de binnenlap. Trekproeven leverden een vrij gunstig resultaat op, de rek was evenwel te laag en ook de buigproeven waren niet best; de daarnaast liggende gelijksoortige ketels zullen nauwkeurig in het oog worden gehouden.

Een bouilleur-ketel van 43 jaar was verkocht op zoogenaamde Rijkskeur; met het oog op den leeftijd werd gelast eerst materiaalproeven te nemen. De treksterkte bleek langs 29,4, dwarsdraads 27,5 K.G. te zijn, de rek resp. 1,5 en 1 pct.; buigproeven waren slecht. De gevraagde vergunning werd geweigerd.

Bij een ouden bootketel (30jarigen leeftijd) bleek de romp onder de 80 c.M. wijde stoomkast geheel te zijn uitgesneden; aan de bovenzijde van den romp werd een fijne scheur ontdekt aan de waterzijde ter lengte van 25 c.M., zij het ook met veel moeite, daar de ketel inwendig slecht toegankelijk was. Gelast werd boven op een versterkingsplaat te klinken, in afwachting dat een nieuwe ketel zou vervaardigd worden; de boot is daarna echter onder Belgische vlag gebracht.

Een bootketel bleek zoover te zijn droog gestookt dat niet alleen de vlamkast was beschadigd, doch ook in de stookbuis twee diepe bulten waren ontstaan.

Het onderzoek van een bootketel bracht aan het licht, dat bij een (beneden) langsnaad, met overlap geklonken, een lapje op de volle plaat was geklonken, volgens informatie ter bedekking van een scheurtje in de langsrichting. Er werd opgegeven de bekleeding verder te verwijderen en zijn toen nog twee dergelijke scheurtjes ontdekt. Een strip is vervolgens over den bestaanden naad geklonken, nadat de nagels van den oorspronkelijken lapnaad met platte koppen waren overgeklonken en de lap schuin was bijgehakt; de ketel werd natuurlijk herbeproefd.

In de vlamkast-bodems werden meermalen stervormige scheuren bij de steekbouten aangetroffen, in een geval in die mate, dat de geheele plaat moest worden vernieuwd.

Een bootketel van kleine afmetingen, slechts enkele jaren oud, kwam in herstelling. De verschillende plaatdikten waren theoretisch wel is waar voldoende, doch er was in het geheel geen rekening gehouden met mogelijke intering.

Door het loswerken van den beugel eener binnenvoedingpijp bleken in een bootketel enkele brugsteunen en een langsanker vrij belangrijk te zijn weggesleten ten gevolge van het schuren van dien beugel.

Aan een scheepsketel ontstond bij het opkoken van een steekbout in het midden een scheur in de achterplaat der vlamkast over de steekbouten, vrijwel van boven tot onder doorloopend, zoodat de geheele plaat moest worden vernieuwd. Spanning in de plaat, in verband met waarschijnlijk minder deugdelijk materiaal, was wel als oorzaak aan te merken.

Bij de beproeving van een scheepsketel werd een hevige knal vernomen en bleken de stripnaden van den romp te zijn lek gesprongen. Het inwendig onderzoek wees geene gebreken aan, de naden werden opgekookt en de ketel met goed gevolg herbeproefd. Wellicht hebben de bedoelde naden aanvankelijk eenigszins hol gestaan.

Meermalen moest worden voorgeschreven ketelstoelen of kattesporen in het vaartuig te vernieuwen: in een geval waren de stoelen geheel verteerd en was de ketel op stopblokken gezet.

Nog een scheepsketel bleek in Duitschland op merkwaardige wijze onvoldoende hersteld te zijn, terwijl daarvan niet tijdig kennis was gegeven. In den nek van eene adamson-flens was een scheur ontstaan en had men nu aan de vuurzijde een vlakke lap geplaatst over de veerende verbinding, terwijl de driehoekige ruimte met koper was volgehamerd om te trachten dicht werk te verkrijgen.

Nog werd verzuimd om van de belangrijke ketelherstelling aan een stoomschip, welke in Engeland had plaats gevonden, tijdig kennis te geven, zoodat die herstelling niet kon beoordeeld worden op de wijze, zooals wenschelijk is en hier te lande gemeenlijk geschiedt, wanneer de defecte gedeelten zijn uitgesloopt.

De ketel van een vischlogger kon niet op den bepaalden tijd worden onderzocht, daar het vaartuig besmet was met ongedierte.

Een gecombineerde ketel (onderketel met twee gegolfde vuren en bovenketel met vlampijpen) was na eene maand dienst reeds beschadigd door geringe aanlading van vet op de vuren; de bulten werden met goed gevolg uitgedrukt en de ketel herbeproefd.

Een groote ketel met twee stookbuizen had acht maanden dienst gedaan zonder gereinigd te worden, zoodat beide vuren inzakten tot op het rooster en de vuurbrug, het eene vuur met vier, het andere met drie lange en diepe doorzettingen. De loodprop was geheel verkalkt en kon met de hand worden afgebroken; de spuipijp was tevens in den nek gekraakt, zoodat de ketel daarbij geheel ledig liep.

Twee fabrieksketels waren oorspronkelijk niet bemetseld; aan de bodems op de waterzijde had men twee lappen geklonken om eene geringe intering te bedekken. Later werden de ketels van inmetseling voorzien en bleek bij onderzoek een der lappen te zijn doorgezet, doordat tusschen ketelromp en lap wat vocht was getreden ten gevolge van lekkage, hetwelk na verdamping de doorzetting teweegbracht. Er werd voorgeschreven het aantal klinknagels te vermeerderen, de lap op te koken en een paar steunbouten door lap en ketelplaat heen te brengen.

Bij een anderen dubbel- of gecombineerde ketel, welke sterk geforceerd werd, vertoonden de vuren aan de voorzijde eenige doorzetting; bescherming met ijzeren platen of steenen werd aangeraden.

Bij de herbeproeving van een ontblooten Lancashire-ketel met vlak voorfront brak de peilkolom met een harden knal af; deze was op buiging belast, wijl te veel speling in de nagels der hoeksteunen aanwezig was; deze nagelgaten zijn vervolgens opgeruimd en van dikkere nagels voorzien. Het verdient aanbeveling zoodanige (gegoten ijzeren) peilkolom uit twee afzonderlijke deelen te vervaardigen.

Een vuurtop van een fabrieksketel was des nachts ingezakt, daar de voedingklep lek was ten gevolge van zeer hard voedingwater met veel zand vermengd.

Bij een ketel van 40jarigen leeftijd ontstond een scheur over 17 nagels van de 5de dwarsnaad in de linker- en een andere scheur over 12 nagels van de 4de dwarsnaad in de rechterkookbuis of bouilleur. De vooreinden waren 11 jaar geleden vernieuwd, ook wegens dwarsscheuren. De ketel is thans afgekeurd; er bestonden dus geen termen meer om materiaalproeven voor te schrijven: de uitslag was anders allicht belangrijk geweest in verband met den leeftijd en de geschiedenis des ketels. Het gemis aan eene Rijksinrichting, waar zoodanig materiaal-onderzoek kosteloos zou kunnen geschieden, doet zich af en toe gevoelen.

Bij denzelfden ketel als reeds in het vorige jaarverslag op bladz. 14, 5de alinea, vermeld, scheen nadat het defecte gedeelte was uitgehakt en een lap geklonken, dat nog meerdere scheurtjes waren ontstaan; vóór de beproeving werden enkele nagelgaten niet dichtgeklonken doch van bouten voorzien, zoodat men na het weder-uitnemen dezer laatste met een vergrootglas kon nagaan in hoeverre de scheurtjes waren verergerd. Er bleken slechts kraakjes in de dammen te zijn, niet tot het gat doorloopend; zelfs toen men trachtte met driften de scheurtjes te verlengen had zulks geen invloed, zoodat de ketel verder is goedgekeurd. Het uitgehakte deel evenwel vertoonde vele scheuren

tusschen de nagelgaten; belanghebbenden verleenden welwillend medewerking tot het nemen van uitvoerige proeven. De trek- en buigproeven waren goed, doch het micro-chemisch onderzoek wees op een vrij hoog phosphorgehalte van gemiddeld 0,05 pct., ofschoon dit plaatselijk hooger kan zijn geweest. Blijkbaar heeft de plaat de wals in te heeten toestand verlaten; van ruwe behandeling in de ketelmakerij is niets gebleken.

Van een ketel met 2 stookbuizen en met voor-vuurhaard voorzien, mede op bladz. 32 van het vorige verslag vermeld, werd kort na de herstelling ook het andere vuur ingedrukt; thans was geen vet als oorzaak aan te merken, doch moet het ongeval worden geweten aan plaatselijke groote hitte in verband met het forceeren van den ketel; de stoomproductie toch bedroeg waarschijnlijk 45 à 50 K.G. per M^2. verwarmd oppervlak. De temperatuur in den voor-vuurhaard moet ongeveer 2000° hebben bedragen, althans de vuurvaste steenen, welke bij 1750° nog niet gesmolten bleken, vertoonden thans eene glazuurmassa. Blijkens informatie was deze vuurgang tijdens het indrukken van den anderen ook reeds een weinig vervormd geweest en aan het staalwerk door de wals gehaald, waardoor de toestand waarschijnlijk niet verbeterd is.

Een derde ketel is thans in deze fabriek bijgeplaatst, zoodat de ketels minder geforceerd behoeven te worden.

Een ketel, bestaande uit een liggenden voorketel verbonden aan een staanden vlampijpketel, was in eerstbedoeld gedeelte van een schraaptoestel voorzien; de bodemplaat bleek door langdurig gebruik van dit toestel op twee plaatsen zoodanig afgesleten, dat die plaat moest vernieuwd worden.

Bij eene batterij van 13 ketels had men dusdanigen last van grondwater, dat de onderkanalen moesten worden leeggepompt ten behoeve van het onderzoek.

Bij de herbeproeving van een ontblooten ketel stortte de zijmuur van een daarnaast gelegen ketel in, gelukkig zonder verdere ongelukken te veroorzaken; die tweede ketel moest natuurlijk terstond buiten dienst worden gesteld.

Meerdere inzakkingen van vuurgangen werden wederom geconstateerd, ten gevolge van watergebrek dan wel van zout: in sommige gevallen werden die met goed gevolg uitgedrukt en in een paar gevallen de vuurgang tot meerdere zekerheid nog door een hoekijzeren ring versterkt. In een dier gevallen had men den ring direct op den vuurgang geklonken zonder eenige speling voor watercirculatie, in een ander was de ring slechts aan het bovendeel der stookbuis door bouten verbonden. Bij het uitdrukken van eene doorzetting ten gevolge van water-

gebrek ontstonden fijne scheuren, zoodat de vuurgang ten slotte vernieuwd moest worden. De bodemnaden van een ketel werden bij inwendig onderzoek sterk lek bevonden; volgens informatie had men op raad van den dorpskoperslager onder den ledigen ketel een vuurtje gestookt, ten einde den ketelsteen te doen losspringen. De naden moesten alle opgekookt worden; gelukkig had de ketel geen verder letsel bekomen.

Bij een ketel met excentrischen vuurgang, waar men veel last van ketelsteen had, was dezerzijds aangeraden om meerdere malen per jaar te reinigen; de raadgeving werd in den wind geslagen met het gevolg dat bij het laatste inwendig onderzoek de nauwe waterruimte geheel opgevuld bleek, terwijl de rompnaden lek waren; de stookbuis moest geheel worden uitgenomen tot afdoende reiniging.

Een zeer enkele maal werd een gebruikte ketel reeds geplaatst en ingemetseld, zonder dat vergunning was aangevraagd of men het onderzoek had afgewacht; toevallig bleek zulks bij eene inspectie in de nabijheid.

Bij het onderzoek van een ketel, die opnieuw was ingemetseld, bleek dat de rookgassen rechtstreeks uit de stookbuis naar den schoorsteen trokken, zoodat de zijkanalen geen hitte ontvingen. Men was hiermede onbekend, alleen had men zich verwonderd dat de ketel minder gunstig stookte dan vroeger onder de oorspronkelijke inmetseling.

Bij het plaatsen van meerdere ketels of het bijplaatsen van nieuwe wordt nog meermalen verzuimd om hetzij iederen ketel eene eigene bemetseling te geven, hetzij in de ruimte tusschen twee ketels ten minste een spouwmuur aan te brengen; ook worden op raad van min-deskundigen somwijlen de zij-rookkanalen te hoog opgetrokken, zoodat die, met het oog op het waterpeil, weder afgebroken moeten worden.

In een gesticht werden twee warmwater-verwarmingsketels aangetroffen, waar de watertoevoer zoowel als de afvoer van een afsluiter was voorzien, doch geene veiligheidsklep aanwezig was. Hoewel het systeem niet beoogde de toestellen als ketels te gebruiken, zoo zoude bij dichtstaan van bedoelde afsluiters een gevaarlijk soort van stoomketel zijn ontstaan. Er werd voorgeschreven een der afsluiters te verwijderen.

Een klein keteltje tot stoomlevering voor een orgel kon niet op de verlangde drukking worden toegestaan, het was van gesoldeerd koper ter dikte van 1 à 2 mM. vervaardigd. Een nieuw stalen keteltje van voldoende dikte is daarop vervaardigd.

Eene locomobile op eene steenfabriek werd aangetroffen met een 25 c.M. lange scheur in de vuurkist-pijpplaat; de geheele

(stalen) vuurkist moest vernieuwd worden. Blijkbaar had de ketel gedurende de geheele campagne gewerkt zonder schoonmaken.

Meermalen werden staande ketels aangetroffen met sterk verteerde schoorsteenloop; het verdient dikwerf aanbeveling een losse pijp in te hangen tot bescherming.

Ook werd wederom een geheel afgekraakte schoorsteenhals aangetroffen, welke oorspronkelijk 8 m.M. te lang was geweest en met geweld ingezet.

2°. *Stoomtoestellen, andere dan ketels.* Van een ouden ketel waren de stookbuizen uitgenomen en de gaten gedicht; men vroeg beproeving aan als stoomvat. De fronten vertoonden echter te veel doorzetting om de verlangde drukking te kunnen toestaan.

Een oude Duitsche verhardingsketel in eene kalkzandsteenfabriek vertoonde bij de beproeving tusschen de nagels van den achterfrontnaad vele lekjes en fijne scheuren in de rompplaat, zoodat het toestel moest worden afgekeurd.

Gegoten ijzeren montejus werden meermalen buiten dienst gesteld door belanghebbenden zelve wegens poreusheid; bij het inwendig onderzoek is zulks bijna niet te ontdekken.

Bij de beproeving van een stoommangel toonde de vloeiijzeren romp dicht bij het eind lekjes op de lasch, zoodat een versterkingshoekijzer moest worden aangebracht.

De romp van een koperen olie-kookketel in eene zeepziederij bleek tusschen de nagelkoppen belangrijk ingeteerd door aantasting van vetzuren, zoodat een kortere termijn voor volgend onderzoek moest worden gesteld.

Bij een bolvormigen strookoker bleek een gegoten ijzeren tap in den nek gescheurd, zoodat die vervangen moest worden; het is wenschelijk zoodanige tappen van gegoten staal te maken.

Een enkele maal nog werden stoomvaten geleverd door tusschenkomst van zoogenaamde deskundigen als vrij van toezicht te zijn, doch bleek bij onderzoek het product van inhoud en drukking belangrijk grooter dan 600 te zijn.

3°. *Toebehooren.* Bij een aantal scheepsketels, bijna alle van dezelfde fabriek afkomstig, bleek de korte hefboomsarm der veiligheidskleppen kunstmatig te zijn ingekort, als reeds op bladz. 16 (onderaan) van het vorige jaarverslag vermeld. Een streng optreden te dezer zake was noodzakelijk. Na verandering conform de akte van vergunning werden natuurlijk meerdere klachten vernomen wegens te vroeg afblazen der veiligheidskleppen, doch bleek dit laatste dan ook meermalen te wijten aan onoordeelkundig schuren der kleppen en (of) ruwe afwerking van het geheel; een enkele maal was het te vroeg afblazen slechts schijnbaar, daar de manometer achterlijk bleek te zijn.

Op een loggerschip bleken de beide veiligheidskleppen vastgezet door houten stutten tusschen dekbalk en hefboomen en bleek de stoomdrukking 1 atm. te hoog, zoodat proces-verbaal is opgemaakt en de ketel ook werd verzegeld.

Meermalen werden de open veiligheidskleppen goed werkende bevonden, doch de afgesloten kleppen vastgeklemd, daar de bedienaar van het toestel meende de laatstbedoelde niet aangeraakt mochten worden.

Bij een nader onderzoek bleek de veiligheidspot scheef op den ketel te zijn bevestigd, zoodat de kleppen te vroeg afbliezen.

In eene wasscherij bleken twee van de drie stoommangels feitelijk zonder veiligheidsklep te werken, de bestaande klep toch deed alleen dienst voor den derden mangel. De leiding is natuurlijk terstond gewijzigd.

Een bootketel was met gedekt vuur des nachts nagenoeg ledig geloopen, bij onderzoek bleek een stukje hout tusschen voedingsklep en zitting te zijn gekomen (of opzettelijk geplaatst). Proces-verbaal werd opgemaakt: de machinist beweerde vergeten te hebben de voedingskraan te sluiten. Een nieuwe ketel stond gereed om geplaatst te worden. Bij dit geval zij nog opgemerkt, dat eene zoodanige beschadiging van den ketel niet kan plaats vinden, wanneer de voedingskraanklepkast hoog aan den ketel is bevestigd.

De hoofdstoompijp eener boot werd bij het onderzoek niet alleen zeer dun bevonden, doch bood ook geen voldoende gelegenheid aan tot uitzetting; terstond werd in een en ander voorzien.

De glazen peilschermen of peilglas-schermkokers breken nog al eens en dientengevolge worden nog steeds veel koperen hulzen met min of meer nauwe spleten aangetroffen, De kwaliteit van het glas, welke moeilijk op het gezicht valt te keuren, speelt hierbij een groote rol.

Meermalen moest nog worden aangeraden om bij hooge ketels een vaste ijzeren trap te plaatsen met bordes voor de peilglazen; dit kan thans niet worden voorgeschreven, daar art. 23 van het stoombesluit slechts spreekt van het goed-toegankelijk zijn der veiligheidskleppen, doch niet van het overige toebehooren.

II. Statistieke opgaven.

In tabel D wordt de toestand op 1 Januari 1908 vermeld provinciesgewijze verdeeld in dezelfde rubrieken als bij het vorige jaarverslag en met verwijzing naar de opmerking ten aanzien van laagdruksketels, vermeld onder aan bladz. 17 van het vorige verslag.

Tabel E geeft een vergelijkend overzicht van den toestand in de verschillende provinciën op 1 Januari 1906, 1907 en 1908.

Tabel D.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Limburg.	262 fabrieken	386	161	225	19 334,0
	— watergemalen. . . .	—	—	—	—
	16 met laagdruk-verwarmingsketels	20	—	20	450,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	18 id.: binnenlandsche vaart	18	18	—	642,0
	1 sleepbooten	1	1	—	20,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	81 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	89	25	64	1 360,0
Noord-brabant.	589 fabrieken	894	648	226	50 823,5
	39 watergemalen. . . .	61	37	24	3 013,5
	18 met laagdruk-verwarmingsketels	31	3	28	591,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	47 id.: binnenlandsche vaart	49	49	—	1 405,5
	11 sleepbooten	11	9	2	461,0
	1 vaartuig ten behoeve der visscherij . . .	1	1	—	42,0
	80 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	88	33	55	915,5

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Zeeland.	94 fabrieken	151	96	55	6 037,0
	7 watergemalen. . . .	11	11	—	579,0
	1 met laagdruk-verwarmingsketels	1	1	—	8,0
	12 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	58	35	23	9 078,0
	25 id.: binnenlandsche vaart	27	25	2	1 668,0
	5 sleepbooten	5	5	—	307,0
	7 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	7	7	—	239,0
	85 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	87	17	70	1 670,0
Zuid-holland.	1120 fabrieken	1672	1225	447	66 467,0
	189 watergemalen. . . .	289	206	83	14 915,0
	70 met laagdruk-verwarmingsketels	125	2	123	2 305,0
	112 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	338	104	234	51 193,5
	376 id.: binnenlandsche vaart	409	380	29	18 968,0
	635 sleepbooten	661	653	8	37 817,0
	690 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	694	176	518	3 664,5
	603 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	619	333	286	12 111,5

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Noord-holland.	857 fabrieken	1361	949	412	63 629,5
	116 watergemalen. . . .	200	159	41	10 765,0
	92 met laagdruk-verwarmingsketels	144	9	135	2 386,0
	102 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	284	156	128	39 167,0
	221 id.: binnenlandsche vaart	240	232	8	9 532,5
	125 sleepbooten	129	124	5	5 086,0
	99 vaartuigen ten behoeve der visscherij . .	99	26	73	7 400,0
	406 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	408	200	208	5 424,0
Utrecht.	237 fabrieken	348	231	117	12 765,0
	38 watergemalen	45	29	16	1 964,0
	13 met laagdruk-verwarmingsketels	23	7	16	340,5
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . .	—	—	—	—
	6 id.: binnenlandsche vaart	6	6	—	108,0
	21 sleepbooten	21	19	2	1 039,5
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	91 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	91	42	49	1 575,0

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels.			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Gelderland.	637 fabrieken	775	491	284	20 530,5
	34 watergemalen. . . .	58	45	13	3 026,5
	25 met laagdruk-verwarmingsketels	41	3	38	540,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	48 id.: binnenlandsche vaart	50	50	—	1 807,0
	44 sleepbooten	49	49	—	3 287,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	174 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	176	83	83	4 238,0
Overijssel.	389 fabrieken	559	404	155	27 547,0
	12 watergemalen. . . .	14	12	2	552,0
	16 met laagdruk-verwarmingsketels	20	—	20	348,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . .	—	—	—	—
	23 id.: binnenlandsche vaart	23	23	—	544,5
	23 sleepbooten	24	24	—	1 011,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . .	—	—	—	—
	60 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	60	28	32	845,0

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels.			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat	Verwarmings-oppervlak in M².
Drenthe.	119 fabrieken	136	108	28	2 638,5
	6 watergemalen. . . .	6	6	—	216,0
	13 met laagdruk-verwarmingsketels	13	—	13	127,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	9 id.: binnenlandsche vaart	9	9	—	202,0
	2 sleepbooten	2	2	—	80,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	57 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	57	27	30	582,5
Groningen.	348 fabrieken	532	444	88	24 151,0
	58 watergemalen. . .	65	61	4	2 334,0
	8 met laagdruk-verwarmingsketels	10	5	5	108,0
	1 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	2	2	—	95,5
	39 id.: binnenlandsche vaart	39	39	—	976,5
	17 sleepbooten	17	17	—	713,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	267 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	267	52	215	3 209,0

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Friesland.	294 fabrieken	412	338	74	8 904,0
	18 watergemalen . . .	20	14	6	852,0
	3 met laagdruk-verwarmingsketels	3	—	3	33,5
	2 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	4	—	4	388,5
	98 id.: binnenlandsche vaart	98	98	—	2 058,0
	8 sleepbooten	8	8	—	257,0
	2 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	2	2	—	91,0
	43 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	43	31	12	435,5
Het Rijk.	4946 fabrieken	7226	5095	2131	302 827,0
	517 watergemalen. . . .	769	580	189	38 217,0
	275 met laagdruk-verwarmingsketels	431	30	401	7 237,0
	229 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	686	297	389	99 922,5
	910 id.: binnenlandsche vaart	968	929	39	37 912,0
	892 sleepbooten	928	911	17	50 078,5
	799 vaartuigen ten behoeve der visscherij . .	803	212	591	11 436,5
	1947 locomobielen, locomotieven, kranen, enz. .	1985	871	1114	32 366,0

TABEL E.

Provinciën.	Datum.	INRICHTINGEN.								STOOMKETELS.			
		Fabrieken.	Watergemalen.	Met laagdruk-verwarmingsketels.	Passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart.	Passagiers- en goederenbooten: binnenlandsche vaart.	Sleepbooten.	Vaartuigen ten behoeve der visscherij.	Locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmingsoppervlak in M².
Limburg . .	1 Jan. 1908	262	—	16	—	18	1	—	81	514	205	309	21 806,0
	„ „ 1907	248	—	15	—	20	2	—	69	482	179	303	19 876,5
	„ „ 1906	249	—	10	—	19	2	—	59	460	172	288	19 106,0
Noordbrabant	1 Jan. 1908	589	39	18	—	47	11	1	80	1135	780	355	57 252,0
	„ „ 1907	590	39	16	—	46	10	1	84	1127	755	372	56 311,5
	„ „ 1906	584	38	13	—	47	10	1	81	1103	725	378	53 648,0
Zeeland . . .	1 Jan. 1908	94	7	1	12	25	5	7	85	347	197	150	19 586,0
	„ „ 1907	99	7	1	12	25	5	7	79	355	204	151	21 144,0
	„ „ 1906	105	6	1	12	28	5	6	77	355	202	153	20 827,0
Zuidholland .	1 Jan. 1908	1120	189	70	112	376	635	690	603	4807	3079	1728	207 441,5
	„ „ 1907	1130	189	51	113	362	577	646	585	4639	2967	1672	197 701,5
	1906	1137	187	38	128	339	541	630	584	4534	2920	1614	189 138,0

Noordholland.	1 Jan. 1908	857	116	92	102	221	125	99	406	2865	1855	1010	143 390,0
	„ „ 1907	863	115	80	99	224	131	98	413	2839	1838	1001	139 557,5
	„ „ 1906	907	118	58	104	224	127	94	417	2828	1848	980	137 991,0
Utrecht . . .	1 Jan. 1908	237	38	13	—	6	21	—	91	534	334	200	17 792,0
	„ „ 1907	226	37	12	—	13	21	—	89	527	333	194	17 944,5
	„ „ 1906	221	37	12	—	13	20	—	86	511	324	187	17 079,0
Gelderland. .	1 Jan. 1908	637	34	25	—	48	44	—	174	1149	721	428	33 429,0
	„ „ 1907	642	35	17	—	47	47	—	173	1136	711	425	32 544,0
	„ „ 1906	629	36	13	—	54	41	—	146	1085	685	400	29 362,0
Overijssel . .	1 Jan. 1908	389	12	16	—	23	23	—	60	700	491	209	30 847,5
	„ „ 1907	395	11	11	—	22	20	—	61	677	468	209	29 382,5
	„ „ 1906	388	11	6	—	22	18	—	55	650	454	196	26 157,0
Drenthe. . .	1 Jan. 1908	119	6	13	—	9	2	—	57	223	152	71	3 846,0
	„ „ 1907	115	6	13	—	9	2	—	41	200	139	61	3 487,5
	„ „ 1906	118	6	1	—	9	2	—	25	186	134	52	3 279,0
Groningen. .	1 Jan. 1908	348	58	8	1	39	17	—	267	932	620	312	31 587,0
	„ „ 1907	346	55	6	1	40	20	1	233	895	606	289	30 828,0
	„ „ 1906	346	55	4	1	38	20	1	222	870	591	279	29 676,0
Friesland . .	1 Jan. 1908	294	18	3	2	98	8	2	43	590	491	99	13 019,5
	„ „ 1907	289	18	2	1	96	9	2	39	573	481	92	12 170,0
	„ „ 1906	285	17	1	1	97	8	2	38	567	473	94	11 680,0
Het Rijk . .	1 Jan. 1908	4946	517	275	229	910	892	799	1947	13 796	8925	4871	579 996,5
	„ „ 1907	4936	512	224	226	904	844	755	1866	13 450	8681	4769	560 947,5
	„ „ 1906	4925	511	157	246	890	794	734	1790	13 149	8529	4620	537 953,0

In bovengenoemde opgaven zijn niet begrepen de stoomketels der locomotieven bij de spoorwegdiensten in gebruik, slechts zijn onder de vervoerbare ketels wederom 2 tramlocomotieven vermeld, welke niet ressorteeren onder de wet op de spoorwegen met beperkte snelheid.

Evenmin zijn vermeld de ketels of toestellen, onder het Departement van Marine of onder het beheer der artillerie-inrichtingen staande, welke niet onder dezerzijdsch toezicht ressorteeren.

Wel komen onder de gegevens der tabellen voor een aantal ketels en toestellen, onder beheer der andere departementen van algemeen bestuur staande, en wel verdeeld als volgt: onder het Departement van Binnenlandsche Zaken 22, van Oorlog 28, van Koloniën 4, van Financiën 6, van Justitie 23. van Waterstaat 66 en van Landbouw, Nijverheid en Handel 4 stuks, waarbij nog 11 stoomvaten zijn te voegen van alle Departementen te zamen.

Het gemiddeld aantal M^2. verwarmd oppervlak van een fabrieksketel bedraagt 41,9 tegen 41,2 in het voorafgaande jaar; van een ketel in poldergemalen 49,9 (49,6), van ketels in zeeschepen 145,7 (143,3), in binnenbooten 39,2 (38,4), in sleepbooten 54 (52,5), in visschersvaartuigen 14,2 (14,9), van vervoerbare ketels 16,2 (16,1) en van verwarmingsketels 16,8 (17,6).

Over het geheel gerekend bedraagt het gemiddeld vermogen per ketel 42 M^2. tegen 41,7 in het voorafgaande jaar, 40,9 in 1905 en 40,5 in 1904, zoodat het vermogen steeds toeneemt.

De vermeerdering der ketels bedroeg in het afgeloopen jaar 2,57 tegen 2,29 percent in het voorafgaande. De vermeerdering van het verwarmd oppervlak was 3,39 pct. tegen 4,27 in 1906.

Volgens het laatst verschenen verslag omtrent het stoomwezen in Nederlandsch-Indië bedroeg het totaal aantal vaste en vervoerbare ketels 2910, dat der scheepsketels 457, totaal 3367, met 256 374 M^2. verwarmd oppervlak, zoodat per ketel in Nederlandsch-Indië gemiddeld komt ruim 76 M^2., dus belangrijk meer dan hier te lande. Uit den aard der zaak ontbreken de hier te lande zoo talrijke kleine ketels, welke op het gemiddelde vermogen van veel invloed zijn. Waar hier te lande het grootste getal der ketels van binnenlandsch fabrikaat is, verdient het de aandacht dat van de 227 nieuwe ketels, welke gedurende 1906 in Nederlandsch-Indië werden ingevoerd (behalve 51 reeds gebruikte ketels welke opnieuw vergunning bekwamen), slechts 75 uit Nederland afkomstig zijn, de overige bijna alle uit het buitenland, zooals 73 uit Engeland en 40 uit Duitschland.

Niet onbelangrijk mag ook heeten een vergelijking met de laatste opgaven in Pruissen op 1 April 1907; het aantal ketels daar te lande bedroeg 77 294 vaste, 26 521 vervoerbare, 2310 op

binnen- en 807 op zeeschepen, totaal 106 932; de toename bedroeg in een jaar 3046 of 2,9 pct. (tegen 2,57 hier te lande). Het gemiddeld verwarmd oppervlak per vasten ketel bedroeg 61 M^2.

Het aantal stoomtoestellen, andere dan ketels, bedroeg 12 445, toename 5,3 pct. in het laatste jaar; doch hierbij moet in het oog worden gehouden, dat aanzienlijke rubrieken van stoomvaten, welke hier te lande onder het toezicht behooren, in Pruissen daarbuiten vallen.

Opmerkelijk is het geringe aantal van slechts 1415 waterpijpketels onder de 77 294 vaste. Verreweg het grootste gedeelte (42 570) zijn ketels met inwendige vuurgangen, in ons land trouwens ook het overheerschende type.

Tabel F.

TABEL F.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Voorwarmers (art. 61*a* K. B.)				Stoomverhitters (art. 61*b* K. B.).				Stoomvaten. (art. 61*c* K. B.)			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Inhoud in kub. M.
Limburg	27	1	1	—	36	16	6	10	749,5	129	2	127	371.4
Noordbrabant	85	1	1	—	4	21	10	11	856,5	320	48	272	673.3
Zeeland	13	—	—	—	—	10	8	2	229,5	23	3	20	71.4
Zuidholland	169	1	1	—	2	81	30	51	3324	351	151	200	1481
Noordholland	129	2	2	—	22	117	55	62	4237	253	61	192	2003
Utrecht	38	1	1	—	2	20	15	5	530	43	12	31	263.5
Gelderland	74	—	—	—	—	24	8	16	915	274	56	218	957
Overijssel	78	2	2	—	25	52	34	18	3126	422	79	343	1138
Drenthe	4	—	—	—	—	1	1	—	40	7	1	6	137
Groningen	71	4	4	—	68	40	34	6	1336	479	256	223	3238
Friesland	14	—	—	—	—	7	7	—	240	67	4	63	290.5
Het Rijk	702	12	12	—	159	389	208	181	15 583 5	2368	673	1695	10624,1
id. op 1 Januari 1907 .	641	11	11	—	156.7	318	172	146	13 147.5	2252	607	1645	10647.8
id. „ 1 „ 1906 .	591	9	9	—	132	263	159	104	10 824	2102	585	1517	9799.8

Eindelijk geeft tabel F een vergelijkend overzicht van de stoomtoestellen, andere dan ketels, (voorwarmers, overhitters en stoomvaten) in de verschillende provinciën, zoomede het aantal op 1 Januari 1906 en 1907.

Evenals vroeger komen zeer enkele voorwarmers daarbij tweemaal voor, eens als voorwarmer ingevolge art. 61, sub *a*, en eens als stoomvat krachtens art. 61, sub *c*, van het Stoombesluit.

Het gemiddeld verwarmd oppervlak van een voorwarmer bedraagt 13,2 M^2. tegen 14,2 in het voorafgaande jaar; van een overhitter 40 M^2. (41,3), terwijl de gemiddelde inhoud van een stoomvat komt op 4486 dM^3. (4727).

III. Overtredingen.

Gedurende 1907 zijn in het geheele Rijk 17 processen-verbaal opgemaakt en wel 14 krachtens art. 22 der Stoomwet, meest wegens overbelasting of vastzetten van veiligheidskleppen, al dan niet gepaard met overschrijding der bij de akte van vergunning toegestane stoomspanning; alsmede 3 op grond van art. 26, in verband met ongevallen, waarvan hierachter mededeeling geschiedt.

De drie laatste verbalen gaven geene aanleiding tot vervolging, als zijnde geen bewijs geleverd van niet-inachtneming der wettelijke voorschriften.

Van de overige processen-verbaal, opgemaakt krachtens art. 22, had er een betrekking op het niet behoorlijk naleven van de voorschriften betreffende het waterpeil in den stoomketel en werd de bedienaar van den ketel veroordeeld tot f 25 subsidiair 10 dagen.

In een geval was geen der kleppen afgesloten en waren beide overbelast, ook was de hoogst-toegestane drukking overschreden; de uitspraak luidde 3 geldboeten à f 10 elk.

Wegens het overbelasten van beide veiligheidskleppen op eene sleepboot en het overschrijden der stoomdrukking werden twee verbalen opgemaakt, waarvan de uitslag nog niet bekend is.

Op eene andere sleepboot was een klep overbelast en geen der kleppen afgesloten; voor elk der overtredingen bedroeg de straf f 15 subsidiair 5 dagen (de eisch was f 25).

Wegens overbelasting der kleppen op eene zuivelfabriek bedroeg de eisch tegen den machinist f 8, subsidiair 4 dagen (uitspraak nog niet bekend.)

Overbelasting der kleppen en het niet afsluiten eener daarvan werd in een ander geval gevolgd door vrijspraak.

Overbelasting der kleppen op een baggervaartuig had tenge-

volge dat de machinist werd veroordeeld tot eene geldboete van 3 × f 10 subsidiair 3 × 20 dagen.

Overbelasten der kleppen en het niet afsluiten van eene daarvan benevens het opdrijven der stoomdrukking met 1 atmosfeer had twee processen-verbaal tengevolge; voor den machinist bedroeg de uitspraak f 20 subsidiair 10 dagen (de eisch was eene maand) en voor den eigenaar f 20 subsidiair 10 dagen (de eisch bedroeg f 30 subsidiair 15 dagen).

Wegens overbelasting van beide kleppen en te hoogen stoomdruk op een landbouwlocomobile is de uitspraak op het ingezonden proces-verbaal nog niet bekend, terwijl eindelijk het vastzetten der beide kleppen en het te hoog opvoeren der stoomdrukking op een loggerketeltje mede twee verbalen tengevolge had; de uitspraak luidde voor den bedienaar van den ketel f 6 subsidiair 6 dagen, den eigenaar f 10 subsidiair 2 dagen. De ketel werd bovendien verzegeld.

De bevaringen, op de rivier de Waal gehouden tot onverwachte inspectie van sleepbooten, had een der hierboven vermelde processen-verbaal tengevolge. Bij bevaring op de rivier in de nabijheid van Rotterdam werden geene overtredingen geconstateerd.

IV. Ongevallen.

Ontploffingen kwamen gedurende 1907 niet voor.

Enkele ongevallen zijn te vermelden, waarvan een met doodelijken afloop. Aan boord der stoomboot *Maasnymph* 2 blies de pakking ten deele weg uit het ondermangatdeksel van den ketel en overleed de stoker tengevolge der bekomen brandwonden. Het week worden van het bovendeel der pakking in verband met min gelukkigen vorm van het deksel had tengevolge, dat de pakking door den druk werd uitgeperst; bij gebreke van een platte pakkingring was minder gewenschte ronde Tuck's pakking gebezigd. Bij de gewone platte deksels met verstijfden rand heeft men trouwens minder kans voor zoodanige ongelukken dan bij de dikwijls slecht geconstrueerde zoogenaamde patent-deksels.

Het goed sluitend maken der deksels vereischt nauwlettend toezicht; zoo werd een enkele maal een ketel aangetroffen, waarvan het mandeksel met gewoon linnen was verpakt.

Het te vroeg openstooten van een frontdeksel had tengevolge, dat de machinist lichte brandwonden bekwam.

In eene wasscherij werd de eigenaar licht verbrand toen bij het aanzetten der bouten eener voedingkraan éen daarvan afbrak. Kennisgeving van den burgemeester werd niet ontvangen.

Aan een fabrieksketel was men bezig een blinde flens in de gemeenschappelijke stoomleiding te plaatsen: de hoofdafsluiter van den onder stoom zijnden ketel was daartoe dichtgedraaid. Terwijl de bouten van de flens werden losgenomen, begaf zich de uitstekende rand van de koperen moer in het brugstuk van den afsluiter en schoot de schroefstang met de klep omhoog. De op den ketel aanwezige werklieden vluchtten door een raam en bekwamen daarbij lichte verwonding door glasscherven: de machinist en de stoker liepen enkele schrammen op bij het afspringen aan de voorzijde van den ketel.

Betere bevestiging van bedoelde moeren dan eenvoudig door vastklemmen is wenschelijk te achten.

Ten gevolge van klemmen van de veiligheidsklep of van den hefboom sprong de afgesloten klep op een fabrieksketel eensklaps los; de kast werd weggeslagen en men vond de klep vóór den ketel terug. De hefboom met het gewicht (door pennen verzekerd tegen afschuiven) waren conform de akte van vergunning. De machinist bekwam lichte brandwonden.

In de vuurtop van een ouden Cornwall-ketel ontstond een dwarsscheur bij de loodprop: persoonlijke ongelukken kwamen niet voor. Watergebrek was hier de oorzaak: het afgedekte vuur is des nachts gaan branden of wel de voedingklep was ondicht, terwijl men de kraan had laten openstaan.

's Gravenhage, 23 Mei 1908.

De Hoofdingenieur voor het Stoomwezen,
W. A. M. Piepers.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 1 Juli 1908, n°. 152.

N°. 49.

VERSLAG *omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van* 21 *Mei tot en met* 13 *Juni* 1908.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 28 April 1908, n°. 1639, afdeeling Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de heer B. Knuppe, directeur van het telegraafkantoor te Haarlem;

leden:

de heer J. F. E. Flörenaes, directeur van het post- en telegraafkantoor te Enschedé;

de heer E. J. Veldhuyzen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Harlingen;

de heer J. R. van Beek, directeur van het telegraafkantoor te Goes;

de heer W. Otto, adjunct-directeur bij den dienst der telegraphie te Amsterdam;

de heer F. Allen, hoofdcommies der telegraphie te Amsterdam;

de heer R. van der Vecht, hoofdcommies der telegraphie te Utrecht;

de heer J. D. Mulder, commies der telegraphie te 's Gravenhage;

de heer C. A. Hofman, oud-hoofd eener school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen werd, afhankelijk van de vakken, deels mondeling, deels schriftelijk en mondeling afgenomen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 21, 22 en 23 Mei 1908, in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage.

Het mondeling examen, dat voor iedere groep van 4 candidaten 2 dagen duurde, werd in de genoemde lokalen gehouden op 25, 26, 29 en 30 Mei en op 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12 en 13 Juni 1908.

Het examen werd gesplitst in 2 afdeelingen, n.l.: A. Techniek en B. Exploitatie.

De afdeeling A omvat de volgende onderdeelen A^1 en A^2, n.l.:

A^1. 1. beginselen van de leer van het magnetisme en de electriciteit, kennis van elementen en batterijen;

2. electrische stroomen en geleidingen;

3. vertrouwdheid met de technische kantoorinrichtingen;

4. verbindingen en stroomloopen;

5. herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in geleidingen;

A^2. 1. kennis van de bij den telegraaf- en telephoondienst in gebruik zijnde toestellen en het herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in die toestellen;

2. vertrouwdheid met den werkkring van ingenieurs, opzichters, lijnwachters en verder technisch personeel;

3. samenwerking van den technischen dienst met dien der exploitatie.

De afdeeling B omvat de volgende onderdeelen:

B^1. 1. Kantoren.

Vestiging van telegraaf- en hulptelegraafkantoren. Verhouding tusschen de Rijkstelegraaf en particuliere telegraafondernemingen. Aansluiting van particuliere geleidingen aan het Rijkstelegraafnet.

2. Personeel.

Koninklijke besluiten en voorschriften tot regeling van den dienst van het personeel der posterijen en telegraphie, daaronder begrepen die betreffende aanstelling, indienststelling, ontslag, borgtochten, beëediging, verloven, afwezigheid, bestraffingen en uniformkleeding.

3. Telegraafverkeer.

Telegraaf- en Telephoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7). Rijkstelegraafreglement. Internationaal telegraafverdrag van St. Petersburg en het daarbij behoorend reglement. Bijzondere verdragen of overeenkomsten tusschen Nederland en andere Staten. Verzamelde voorschriften voor den dienst der telegraphie, zoomede verdere voorschriften tot uitvoering van bovenstaande wet.

B². 1. Tarieven.

Binnenlandsch tarief. Samenstelling en bedragen van de tarieven naar Europeesche Staten en de Nederlandsche koloniën. Verzendingswegen naar de verschillende werelddeelen.

2. Telegraafverbindingen.

Nederlandsch telegraafnet. Aansluiting met buitenlandsche kantoren. Voornaamste kabelmaatschappijen.

3. Telephoondienst.

Instructie voor de Rijkstelephoonkantoren. Interlocale en internationale verbindingen. Binnenlandsche telephoontarieven. Verdragen en overeenkomsten met vreemde Staten betreffende den telephoondienst.

4. Bepalingen van algemeene wetten in verband met het telegraafwezen. Bepalingen voorkomende in de Wetboeken van Strafvordering en Strafrecht, betreffende de geheimhouding in zake van telegrammen, het misbruik van telegramzegels, het vernielen en beschadigen van telegraafwerken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 28 candidaten, te weten: 22 adspirant-commiezen en 6 surnumerairs.

Gedurende het examen trokken zich 4 adspirant-commiezen en 4 surnumerairs terug, zoodat aan het geheele examen werd deelgenomen door 18 adspirant-commiezen en 2 surnumerairs.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 20 candidaten slaagden 17 adspirant-commiezen en 1 surnumerair.

Een der afgewezen candidaten was onvoldoende in het onderdeel B¹, de ander in de onderdeelen A¹ en A².

Opmerkingen omtrent verschillende onderdeelen.

Afdeeling A¹.

In het algemeen was de uitslag in deze afdeeling bevredigend.

Slechts aan twee candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend, terwijl nagenoeg de helft het cijfer 6 of meer behaalde.

Blijkbaar was de „Handleiding" door de meesten goed doorgewerkt, ofschoon ook nu weer bij velen slechts weinig van eigen studie bleek.

Bij enkelen werd opgemerkt, dat zij uitdrukkingen, aan buiten-

landsche werken ontleend, gebruikten, vooral in het schriftelijk werk, zonder dat zij een helder inzicht hadden in de zaak die er mede wordt bedoeld.

Bij een groot gedeelte der candidaten bleek begripsverwarring te bestaan omtrent inductie- en Foucaultsche stroomen.

De verschillende stroomloopen, het onderzoek van kantoren en de wijze van het bepalen der plaats van eene storing op draden, waren aan bijna allen voldoende bekend.

Daarentegen liet het practisch onderzoek van batterijen bij velen te wenschen over.

A².

De uitslag van het onderzoek was over het geheel genomen bevredigend, daar slechts aan één candidaat een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. Daartegenover staat, dat niet meer dan 2 candidaten het cijfer voor „zeer goed" verwierven en dat geen van hen het hoogste cijfer behaalde.

Dit onderzoek heeft opnieuw aan het licht gebracht, dat vele candidaten het bij een al te oppervlakkige beschouwing van de verschillende toestellen laten en niet genoeg doordringen in de onderlinge samenwerking der onderdeelen. Vele candidaten hadden daarvan geen juiste voorstelling, omdat zij de toestellen niet uit elkander hadden genomen of zien nemen, de eenige weg om het hoe en waarom goed te leeren begrijpen.

Het gemis van die juiste kennis werd vooral gevoeld bij de behandeling van het relais met draaiende kernen, den wekker voor doorgaande stroomen, den bliksemafleider met beschermdraad van Siemens en Halske, den koolbliksemafleider met grof- en fijnzekering en den magneto-inductor.

De beschrijving welke sommige candidaten van die toestellen gaven, was meer eene van buiten geleerde les dan het teruggeven van den indruk, dien zij door nauwlettende beschouwing van samenstelling en werking hadden gekregen.

Verreweg de meeste candidaten schoten te kort in de kennis der administratieve voorschriften omtrent aanvraag van toestel en batterij-materieel en de bemoeiingen der kantoorambtenaren in geval van storing enz.

Vooral aan dit onderdeel was niet de noodige aandacht geschonken.

Afdeeling B¹.

Het ingeleverde schriftelijke werk kon over het algemeen voldoende worden geacht, hoewel de vorm bij velen te wenschen overliet, ook uit een oogpunt van behandeling der taal.

De regelen omtrent de woordentelling bleken tijdens de mondelinge bespreking bij het meerendeel der candidaten goed bekend; de vaardige toepassing evenwel bij ter aanneming voorgelegde telegrammen was zoo goed als bij allen onbevredigend; de telling geschiedde steeds aarzelend, met voorbijzien van de toepassing der geldende regelen, en eischte veel te veel tijd.

Met de geldelijke verantwoording, den vorm en de behandeling van betaalde diensttelegrammen, de verschillende bepalingen en voorschriften, ook wat betreft de jongere daarin gebrachte wijzigingen, waren de candidaten beter dan vroeger op de hoogte.

B².

Over het geheel genomen was de uitslag van het examen niet ongunstig. Dit neemt niet weg, dat bij verscheidene candidaten onvoldoende verwerking van het geleerde viel te constateeren.

Terwijl de nieuwere bepalingen betreffende locale Rijksnetten en het in gebruik afstaan van lijnen vrij goed bekend waren, kan dit niet gezegd worden van de bepalingen voorkomende in het Internationaal Reglement over de tarieven en den telephoondienst.

Nauwkeurige bestudeering van dit laatste is zeer gewenscht.

Voorts wordt het noodig geacht meerdere zorg te besteden aan de verklaring der verzendingswegen, zooals deze in de tariefboeken voorkomen.

De maatregelen te nemen bij faillissement van rekening-couranthouders en rechtstreeks aangeslotenen waren bij vele candidaten onvoldoende bekend en eveneens de behandeling van na te seinen telegrammen in het binnen- en buiten-Europeesch verkeer met betrekking tot de berekening der tarieven.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 17 Juli 1908, n°. 166.

N°. 50.

VERSLAG *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de tentoonstelling van het Gulden Vlies, in* 1907 *te Brugge gehouden, uitgebracht door* Jhr. Mr. E. B. F. F. WITTERT VAN HOOGLAND, *adjunct-commissaris-generaal der Nederlandsche Regeering.*

Ontstaan der Tentoonstelling.

Van 30 Juni tot 7 October werd te Brugge gehouden de Tentoonstelling van het Gulden Vlies.

Deze tentoonstelling is zonder twijfel een der merkwaardigste en schoonste geweest, die er op het gebied der middeleeuwsche kunst ooit gehouden zijn. Zij was de derde in de reeks kunsttentoonstellingen, die in een tijdvak van 5 jaren te Brugge plaats hadden: in 1902 de tentoonstelling van Vlaamsche primitieven, in 1905 van de oude kunst en nu, de meest schitterende der drie, de Gulden Vlies-tentoonstelling. Ook nu wederom was het H. baron Kervijn de Lettenhove, aan wiens onvermoeiden arbeid deze tentoonstelling haar ontstaan en haar succes te danken had. Met wat al moeite hij te kampen heeft gehad, welke hinderpalen hij heeft moeten overwinnen, welke diplomatie gebruiken om van de verschillende Vorsten en Regeeringen gedaan te krijgen, dat de met de meeste zorgvuldigheid en angstvalligheid bewaarde kunstschatten aan hem werden toevertrouwd, kunnen alleen zij beseffen aan wie het vergund is geworden een enkelen blik te slaan in de vóór-geschiedenis van deze tentoonstelling. Gesteund door den oud-Minister Beernaert en door den Minister van Schoone Kunsten, Baron Van den Brugghen, die persoonlijk de reis ondernam naar Madrid en Weenen om van den Koning van Spanje en van den Keizer van Oostenrijk

den tijdelijken afstand te vragen van al hun schatten, heeft hij het aangedurfd de Gulden Vlies-tentoonstelling in het leven te roepen en is het hem gelukt haar een volkomen succes te bezorgen.

De directe aanleiding tot het houden van deze tentoonstelling in het jaar 1907, was de opening van de zeehaven van Brugge.

Brugge, de meest welvarende der handelssteden, het economische centrum van het Noorden en Westen in den tijd van Philips van Bourgondië, had langzamerhand haar handel zien kwijnen en sterven.

Brugge was geworden een ville morte: een schoone, maar doode stad. En om dien handel te doen herleven, hadden eenige energieke mannen, aan wier hoofd de overleden Baron de Maere d'Aertrijcke stond, het plan opgevat de oude koopstad weder met de zee in verbinding te brengen, aan Brugge een zeehaven te schenken. De Koning en het wetgevend lichaam keurden dit plan goed en in 1907 werd de zeehaven plechtig ingewijd.

Om deze gebeurtenis, die voor de economische welvaart van Brugge en van geheel Vlaanderen van het grootste belang was, op waardige wijze te vieren, kon Brugge, de stad der kunsten, niet beter doen dan, door het houden van een kunsttentoonstelling, te herdenken een der roemrijkste tijdperken van haar verleden: het tijdperk van den grootsten der Bourgondische Vorsten, Philips de Goede.

De overleden Gouverneur van W.-Vlaanderen, Baron de Bethune, vatte dit plan op en gesteund door den Schepen van Brugge, Schramme en Baron Kervijn de Lettenhove werd dit voornemen tot uitvoering gebracht.

De Koning van België en Koning Alphonse XIII van Spanje, namen de tentoonstelling onder Hunne Hooge Bescherming en verschillende andere Vorsten stelden zich aan het hoofd van de comité's, die zich in Hun land vormden.

Het eere-comité werd in België gevormd door de Ministers De Trooz, Davignon, baron Descamps David, De Favereau, den oud-Minister Van den Brugghen, de Bisschoppen van Mechelen, Gent en Brugge, Mgrs. Mercier, Stillemans en Waffelaert, den Gouverneur en den militairen commandant van W.-Vlaanderen Baron Ruzette en generaal van Vynckeroy en den burgemeester van Brugge, Graaf Visart de Bocarmé.

Eere-voorzitter van het uitvoerend comité was de Minister van Staat Beernaert, voorzitter H. baron Kervijn de Lettenhove, en secretaris A. baron van Zuylen van Nijevelt.

President van het Duitsche comité was de Hertog van Anhalt en secretaris de heer dr. Max J. Friedlaender, president van het

Engelsche comité Lord Balcarres en secretaris de heer H. Spielmann. Het Oostenrijksch comité stond onder beschermheerschap van Z. K. H. Aartshertog Frans Ferdinand, president van het Spaansche uitvoerend comité was de Markies De Herrera en secretaris de heer Francisco de Galinsoga, president van het Fransche comité was de heer Georges Berger, secretaris de heer J. Masson en president van het Nederlandsche comité was de heer J. E. Scholten en secretaris jhr. mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland.

Nederlandsche Commissie.

Op initiatief van den heer J. E. Scholten, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, voorzitter van de Vereeniging tot behartiging van Tentoonstellingsbelangen, hiertoe door Baron Kervijn aangezocht, kwam in Mei een voorloopig comité bijeen om de mogelijkheid te bespreken eener deelneming van Nederland aan de tentoonstelling van het Gulden Vlies te Brugge. Twee vragen voornamelijk werden aan dit comité ter beantwoording voorgelegd, n.l. de wenschelijkheid en de mogelijkheid van eene Nederlandsche vertegenwoordiging te Brugge.

Beide vragen werden bevestigend beantwoord; de laatste echter in dien zin, dat eene *goede* vertegenwoordiging slechts dan mogelijk geacht werd, wanneer het Rijk medewerking verleende, m. a. w. de Rijksinstellingen hare schatten voor dit doel afstonden.

In principe werd daarom besloten, dat Nederland op de tentoonstelling zou vertegenwoordigd worden en de noodige stappen werden gedaan bij de Regeering om de benoeming te bevorderen van een uitvoerend comité.

Bij missive, dd. 15 Juni 1907, werd de benoeming van het Nederlandsche comité aan den secretaris medegedeeld door den secretaris-generaal van Binnenlandsche Zaken.

Deze missive luidde als volgt:

Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

N°. 1675.
Afdeeling K. W.
betreffende tentoonstelling
Gulden Vlies, Brugge.

's Gravenhage, 15 Juni 1907.

Ik heb de eer U hierbij te doen toekomen afschrift van het Koninklijk besluit van 11 Juni 1907 n°. 20.

Van den inhoud daarvan wordt door mij kennis gegeven aan den Minister van Buitenlandsche Zaken ter mededeeling aan de Belgische Regeering.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
VAN LYNDEN.

Aan
den Heer jhr. mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland, commies-griffier van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.

Het hierbedoelde Koninklijk besluit luidde als volgt:

„11 Juni 1907 n°. 20. — WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 Juni 1907, n°. 1566, afdeeling Kunsten en Wetenschappen;

Hebben goedgevonden en verstaan:

I. in te stellen een Nederlandsch Uitvoerend Comité voor de tentoonstelling van „het Gulden Vlies" welke van 15 Juni—15 September 1907 te Brugge zal worden gehouden;

II. te benoemen in dat comité tot voorzitter en Regeerings-commissaris-generaal den heer J. E. Scholten, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, voorzitter van de Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen, te Groningen;

tot secretaris en adjunct-Regeerings-commissaris-generaal den heer jhr. mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland, commies-griffier van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage,

tot leden de heeren:

1. dr. P. J. Blok, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;
2. W. J. J. C. Bijleveld, adjunct-archivaris van Leiden, te Voorschoten;
3. dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié, directeur van het Koninklijk Penningkabinet, te 's Gravenhage;
4. jhr. mr. J. A. Feith, Rijksarchivaris in Groningen, te Groningen;

5. J. A. Frederiks, architect, te Middelburg;
6. mr. R. Fruin, Rijksarchivaris in Zeeland, te Middelburg;
7. dr. C. Hofstede de Groot, kunstcriticus, te 's Gravenhage;
8 dr. F. J. C. Krämer, directeur van Ons Huis-archief, te 's Gravenhage;
9. A. W. M. Mensing, lid der firma Frederik Muller & C°., te Amsterdam;
10. E. W. Moes, directeur van 's Rijks Prentenkabinet, te Amsterdam;
11. jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofddirecteur van 's Rijks museum, te Amsterdam;
12. Xav. Smits, commies bij 's Rijks archief in Noordbrabant, te 's Hertogenbosch.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

Het Loo, den 11 Juni 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. Rink."

Aan het hoofd van dit comité stelde zich een eere-comité, bestaande uit de volgende heeren:

Z. E. mr. Th. H. de Meester, Minister van Financiën, Minister-President;
Z. E. jhr. mr. D. A. W. van Tets van Goudriaan, Minister van Buitenlandsche Zaken;
Z. E. mr. P. Rink, Minister van Binnenlandsche Zaken;
Z. E. mr. J. D. Veegens, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel;
Z. E. mr. H. J. Dijckmeester, Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland;
A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nijenbeek, president van den Hoogen Raad van Adel;
jhr. mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;
jhr. mr. V. E. L. de Stuers, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;
dr. A. Bredius, directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage.

Het beschermheerschap over de Nederlandsche comité's werd eerbiedig aangeboden en welwillend aanvaard door Z. K. H. den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg.

Opening der tentoonstelling.

Den 30sten Juni werd in het Provinciaal Gouvernementshuis de tentoonstelling in tegenwoordigheid van de afgevaardigden der verschillende Regeeringen door den Minister van Kunsten en Wetenschappen Baron Descamps David in naam van den Koning van België geopend.

De voorzitter van het Belgisch comité, H. baron Kervijn de Lettenhove hield de openingsrede en riep den Minister het welkom toe in de stad van Van Eyck en Memlinck. Hij herinnerde er aan, dat deze tentoonstelling eene herdenking was van het glorierijkste tijdperk van de geschiedenis van Brugge en bracht dank aan de verschillende Regeeringen voor hunne medewerking.

Ook de Minister wees er in zijn antwoord op, hoe juist gezien het was geweest, dat men ter gelegenheid van eene gebeurtenis van het hoogste belang voor de economische welvaart van Brugge en van geheel België, door deze tentoonstelling het grootste tijdstip in herinnering had gebracht van Brugge's verleden. Hij wees er op, dat de stichter van de Orde van het Gulden Vlies ook de stichter van België is geweest: Philips de Goede, nog slechts Hertog van Bourgondië en Graaf van Vlaanderen en Artois toen hij de Orde instelde, werd door de erfenis van Jan zonder vrees ook Graaf van Namen, Hertog van Brabant en Limburg, Graaf van Henegouwen en Hertog van Luxemburg en was alzoo de eerste, die de Belgische provinciën onder een kroon bracht.

Ook door den Minister werd dank gebracht aan de verschillende Regeeringen voor den steun door hen verleend.

Vervolgens werd overgegaan tot het bezichtigen van de tentoonstelling, over wier inrichting later zal gesproken worden. Des avonds had in de beroemde Gothische Schepenzaal van het Stadhuis een banquet plaats, aangeboden door de stad Brugge aan de gedelegeerden van de verschillende Regeeringen en voorgezeten door den burgemeester van Brugge, Graaf Visart de Bocarmé.

Behalve de beide Regeeringscommissarissen waren bij de opening der tentoonstelling aanwezig de heeren E. W. Moes, dr. C. Hofstede de Groot, W. J. J. C. Bijleveld en A. W. M. Mensing, allen leden van het Nederlandsch uitvoerend comité.

Den 23sten Juli had het eerste bezoek van Koning Leopold aan de tentoonstelling plaats.

In den vóórmiddag had de officieele opening van de zeehaven van Brugge plaats door den Koning, die vergezeld was van Prins Albert en Prinses Elisabeth. Namens H. M. de Koningin

was ter begroeting van Zijne Majesteit op den aanlegsteiger, waar het koninklijk jacht *de Alberta* aanlegde, aanwezig de Commissaris der Koningin in Zeeland mr. H. Dyckmeester en in de haven lagen met hetzelfde doel 3 Nederlandsche torpedobooten, uit Den Helder gezonden. Ook de beide afgevaardigden der Nederlandsche Regeering op de tentoonstelling van het Gulden Vlies, de heeren Scholten en Wittert van Hoogland, waren in ambtsgewaad tegenwoordig.

Na de inwijding van de zeehaven en daarna van de binnenhaven, had het officieele bezoek aan de tentoonstelling plaats. Hier werd de Koning ontvangen door het Belgisch comité, aan welks hoofd Baron Kervijn de Lettenhove en door de gedelegeerden der verschillende Regeeringen: de heer De Baguer, gevolmachtigd Minister van Spanje, Graaf Clary d'Aldringen, gevolmachtigd Minister van Oostenrijk, de heeren Berger en Masson voor Frankrijk, Spielmann voor Engeland, Scholten en Wittert van Hoogland voor Nederland. Ook waren aanwezig de heeren jhr. mr. van Sasse van Ysselt, lid van het Nederlandsch eere-comité en de heer J. A. Frederiks, lid van het Nederlandsch uitvoerend comité. Nadat de verschillende vertegenwoordigers aan den Koning waren voorgesteld, werd de tentoonstelling bezichtigd.

Deze gedenkwaardige dag werd besloten met een raout in de gothische zaal van het stadhuis en een gala-concert aan de autoriteiten en aan de gedelegeerden aangeboden.

Den volgenden dag had een geschiedkundige optocht plaats, voorstellende de intrede van Hertog Karel den Stoute en Margaretha van York na hun huwelijk te Damme, en daarna op de Grande Place een tournooi, genaamd „Pas de l'Arbre d'Or."

Inrichting van de tentoonstelling.

De tentoonstelling omvatte 11 groote afdeelingen:

I. Schilderijen; II. Miniaturen, handschriften, boeken en boekbanden; III. Tapijtwerken, borduurwerken en kantwerken; IV. Ordeketenen en juweelen; V. Wapens en wapenrustingen; VI. Beeldhouwwerk, aardewerk, enz.; VII. Munten, medailles en legpenningen; VIII. Archiefstukken; IX. Zegels; X. Wapenschilden en XI. Prenten.

De 1ste afdeeling, de grootste en voornaamste, die der schilderijen, werd onderverdeeld in 4 onderafdeelingen:

a. portretten, *b.* historische schilderijen, *c.* religieuse en genreschilderijen en *d.* heraldische schilderijen.

De geheele afdeeling bestond uit 276 nummers.

In de onderafdeeling der portretten, bestaande uit 164 schilderstukken, kwamen van Nederland voor:

1°. het portret van Karel van Egmond, Hertog van Gelre, eigendom van de familie Van Ittersum, in bruikleen behoorende aan het Museum van Oudheden te Arnhem;

2°. het portret van Jan van Wassenaer, eveneens eigendom van de familie Van Ittersum en in bruikleen aan het museum in Arnhem.

Het is wellicht hier de plaats te wijzen op een twistpunt, waartoe de mededeeling in den catalogus der tentoonstelling: fin XVIe siècle, aanleiding heeft gegeven.

De bedoeling van deze mededeeling is vermoedelijk geweest om het twistpunt. welke van beide aanwezige Wassenaer-portretten het origineele is, dat uit het Louvre (eveneens ter tentoonstelling aanwezig) of dat uit Arnhem, uit te maken in dien zin, dat het Arnhemsche portret een meer dan 50 jaar na den dood van den voorgestelden persoon vervaardigde copie zou zijn van dat uit het Louvre. In het midden latende of het eene van beide portretten een copie is van het andere, nemen deskundigen met vrij groote zekerheid aan, dat het Arnhemsche in geen geval een copie is van het Fransche. Volgens hen is ongetwijfeld het Arnhemsche schilderij uit het eerste kwart der 16de eeuw en vermoedelijk is het zelfs 't origineel van het schilderij in het Louvre en wordt dit bewezen door de realistische wijze, waarop het litteeken is geschilderd op het Arnhemsche portret, welk litteeken op het schilderij van het Louvre als het ware is weggemoffeld. Een copiist kan dit laatste om verschillende redenen, buiten de kunst gelegen, doen, doch het is onmogelijk, althans moeilijk denkbaar, dat een weggemoffeld litteeken door een copiist op dergelijke wijze in eere wordt hersteld. Anderen tot beoordeeling bevoegd zijn daarentegen van de meening, dat het Arnhemsche schilderij wel degelijk een copie naar het Parijsche is, eene copie die misschien zelfs eerst in het begin der 17de eeuw is vervaardigd. Door het naast elkaar tentoonstellen der beide portretten is het aan de directie van het Louvre thans ook gebleken wie de tot dusver als „Inconnu" gecatalogiseerde Gulden Vlies-ridder was, hoewel dit hier te lande reeds voor eenige jaren door den heer Obreen in zijn bekend werk over de Wassenaer's was gepubliceerd.

3°. Het portret van Willem van Nassau, Prins van Oranje (Willem den Zwijger), toebehoorende aan Barones van Nagell van Nederhemert.

Dit merkwaardige portret stelt Prins Willem voor in het kostuum van het Gulden Vlies op een leeftijd toen het hem

niet meer mogelijk was officieel dit kostuum te dragen. Het is ook zeer waarschijnlijk geen portret naar het leven geschilderd;

4°. portret van een ridder met het Gulden Vlies omhangen, vermoedelijk Philips Willem van Nassau, eigendom van de gemeente Maartensdijk;

5°. portret van de echtgenoote van voorgaande, eveneens eigendom van Maartensdijk;

6°. portret van Reinoud III van Brederode te paard, toebehoorende aan de gemeente Vianen;

7°. portret van Jan de Glymes, ridder van het Gulden Vlies, toebehoorende aan de gemeente Bergen op Zoom;

8°. portret van Jacques de Gavre, Heer van Fresin, Baljuw Van Henegouwen, toebehoorende aan jhr. van Sijpesteyn te 's Gravenhage;

9°. portret van Jan zonder vrees, toebehoorende aan het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen te Middelburg.

In de 2de, 3de en 4de onderafdeeling, waarin o. a voorkwamen de beroemde triptyque van het huis de Merode en prachtige Van Eyck's uit Petersburg, Leipzig, Parijs en Philadelphia, Memlinck's uit Brussel, Londen, Parijs enz., Mabuse's uit Parijs en Brussel enz. enz. kwamen geen Nederlandsche kunststukken voor.

De 2de afdeeling bestond uit 156 nummers. Hieronder kwamen voor:

1°. het miniatuurportret van René van Châlon, Graaf van Nassau, ingezonden door H. M. de Koningin;

2°. en 3°. twee handschriften betreffende het Gulden Vlies, ingezonden door H. M. de Koningin;

4°. twee koorboekbladen uit de 15de eeuw, eigendom van den heer M. A. Mensing te Amsterdam;

5°. Livre des Ordonnances de la Toison d'Or (16de eeuw), met de miniatuurportretten van de Gulden Vlies-Ridders Philippe Pot en Louis de Gruuthuse, ingezonden door de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage;

6°. Livre des Ordonnances de la Toison d'Or (16de eeuw), exemplaar behoord hebbende aan Prins Willem den Zwijger met portret van Philips III, eveneens ingezonden door de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage;

7°. Livre des Ordonnances de la Toison d'Or (15de eeuw), met een miniatuur, voorstellende een kapittelvergadering, ingezonden door de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage;

8°. Statuts de l'ordre de la Toison d'Or (15de eeuw), met het wapen van Philips den Goede, ingezonden door de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage;

9°. idem;

10°. Armorial (17de eeuw). Kwartieren van Lamoraal, Prins de Ligne en Marie de Melun, Prinses de Ligne, eigendom van den heer Frederiks te Middelburg;

11°. Guillielmus Mennes, De Mysteriis Aurei Velleris (17de eeuw), ingezonden door de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage;

12°. Marguérite de Navarre, l'Heptameron des Nouvelles (1559), afkomstig uit de bibliotheek van Prins Willem I, ingezonden door den heer A. W. M. Mensing te Amsterdam;

13°. L. ab Avila et Zuniga, Commentarii de bello Gallico a Carolo V gesto (1550), exemplaar aangeboden aan Karel V bij zijn bezoek aan Antwerpen, toebehoorende aan den heer A. W. M. Mensing te Amsterdam;

14°. J. B. Hauwaert, Declaratie van den incompst van den Prince van Oraignien binnen Brussele (1559), toebehoorende aan den heer A. W. M. Mensing te Amsterdam;

15°. boekband van de 15de eeuw, toebehoorende aan den heer A. W. M. Mensing te Amsterdam;

16°. idem;

17°. boekband van de 15de eeuw, toebehoorende aan den heer A. W. M. Mensing te Amsterdam:

18°. idem;

19°. idem;

20°. idem gedateerd 1497.

In de 3de afdeeling (32 nummers) kwamen geen inzendingen uit Nederland voor. Deze afdeeling bevatte o. a. de vermaarde tapijtwerken uit de kathedraal te Saragossa en uit het Koninklijk paleis te Madrid.

De 4de afdeeling (25 nummers) waarvan de voornaamste inzendingen waren de Gulden Vliesketens van den Koning van Spanje, den Koning van België en andere Vliesridders, bevatte ook geen inzendingen uit Nederland.

In de 5de afdeeling (43 nummers) welke o. a. bevatte het prachtige harnas van Karel V uit Madrid en verder verschillende wapenrustingen vooral uit het Keizerlijk museum te Weenen, kwamen o. a. voor:

1°. twee scheeden voor jachtmessen uit de 16 eeuw, toebehoorende aan den heer Frederiks te Middelburg;

2°. een kruithoorn, 16de eeuw, eveneens toebehoorende aan den heer Frederiks te Middelburg.

In de 6de afdeeling (34 nummers) kwamen uit Nederland voor:

1°. leunstoel van Louise de Croy, echtgenoote van Maximiliaan van Bourgondië, ingezonden door het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen te Middelburg;

2°. buste van Keizer Karel V.

Deze buste welke tot nu toe vermeld was als voorstellende Ferdinand van Oostenrijk bleek, na ontdaan te zijn van de verf, op de ruche van den kraag het opschrift te dragen: „Effigies Karoli Quinti MDXXII" en een stuk van groote meesterschap te zijn. Zij is het eigendom van de gemeente Middelburg.

De tot deze afdeeling behoorende pleisterafgietsels welke door het Rijksmuseum te Amsterdam waren ingezonden, zijn door het Belgisch Comité behalve een gedeelte, dat in de vestibule was opgesteld, niet tentoongesteld hetgeen te betreuren is.

De 7de afdeeling bevatte vier verschillende gedenkpenningen van het jaar 1577 van Prins Willem I van Oranje, toebehoorende aan den heer S. Wigersma te Leeuwarden.

De 8ste afdeeling (ruim 48 nummers) bevatte geen inzendingen uit Nederland,

In de 9de afdeeling (64 nummers) kwamen evenmin voorwerpen uit Nederland voor.

De 10de afdeeling (198 nummers) bevatte:

1°. het wapenbord van Eduard IV, Koning van Engeland, toebehoorende aan het Rijksmuseum te Amsterdam;

2°. het wapenbord van Jacob van Luxemburg, Heer van Fiennes, toebehoorende aan het Rijksmuseum te Amsterdam;

3°. het wapenbord van Jehan de Melun, Heer van Antoing, toebehoorende aan Jhr. de la Court, te 's Hertogenbosch;

4°. het wapenbord van Philippe de Croy, Burggraaf van Chimay, toebehoorende aan Jhr. mr. de la Court, te Veghel.

Alle vier de wapenborden zijn afkomstig van het koor der St. Janskerk te 's Hertogenbosch, waarin de Kapittelvergadering van het Gulden Vlies in 1481 gehouden werd.

In de elfde afdeeling was Nederland verreweg het beste vertegenwoordigd.

Dank zij de groote hulpvaardigheid van den heer E. W. Moes, directeur van 's Rijks Prentenkabinet, die zich geen moeite ontzien heeft om, voor zoover dat in zijn macht was, de eer van ons land op de tentoonstelling hoog te houden en van de heeren Mensing en De Vries te Amsterdam, heeft Nederland in deze afdeeling een schitterend succes behaald; de buitenlandsche inzendingen konden er niet bij in de schaduw staan.

Van de 141 inzendingen in deze afdeeling behoorden er 81 aan Nederland.

1. Teekening van P. Saenredam van het Domkoor te Utrecht met de wapens der Kapittelvergadering van 1546, ingezonden door H. M. de Koningin-Moeder.
2. Portret van Philips den Goede.
3. Philips den Goede.

4. Karel de Stoute.
5. Wapen van Karel den Stoute.
6. Groep van ruiterportretten van Maria van Bourgondië, Maximiliaan van Oostenrijk, Philips den Schoone, Karel den Stoute.
7. Maximiliaan van Oostenrijk.
8. Philips de Schoone.
9. Karel V en Ferdinand I.
10. Christiaan II van Denemarken.
11. Lodewijk van Hongarije.
12. Johan III van Portugal.
13. Philips II.
14. Don Carlos, zoon van Philips II.
15. Don Jan van Oostenrijk.
16. Frank van Borsselen.
17. Jan Graaf van Ligne en Arenberg.
18. Reinoud III van Brederode.
19. Hertog van Alva.
20. Graaf van Egmont.
21. Alexander Farnese, Hertog van Parma.
22. De Graven van Egmont en Hoorne.
23. Ferdinand van Gonzaga.
24. Keizer Ferdinand II.
25. Philips III.
26. René van Châlon, Prins van Oranje.
27. Prins Willem I van Oranje.
28. Prins Philips Willem van Oranje.
29. Praalbed van Philip Willem van Oranje.
30. Peter Ernst van Mansfeld.
31. Maximiliaan van Egmond, Graaf van Buren.
32. Frans I, Koning van Frankrijk.
33. Frans II, Koning van Frankrijk.
34. Hendrik VIII, Koning van Engeland.
35. Sigismund August, Koning van Polen.
36. Sigismund Bathory, Koning van Polen.
37. Titel van een stelling, aangeboden aan Sigismund III van Polen.
38. Emmanuel Philibert, Hertog van Savoye.
39. Vincent van Gonzaga, Markies van Mantua.
40. Hendrik, Graaf van Nassau.
41. Keizer Frederik IV.
42. Keizer Maximiliaan II.
43. Keizer Matthias.
44. Ferdinand, Aartshertog van Oostenrijk.
45. Keizer Rudolph II.

46. Albertus, Aartshertog van Oostenrijk.
47. Karel Emmanuel, Hertog van Savoye.
48. Albrecht van Beieren, Paltsgraaf.
49. Willem van Beieren, Paltsgraaf.
50. Ernst, Aartshertog van Oostenrijk.
51. Maximiliaan van Beieren, Paltsgraaf.
52. Cosmus II de Médici, Groot-Hertog van Toskane.
53. Alphonso d'Avalos, Markies van Pescara.
54. Frans de Medici, Groot-Hertog van Toskane.
55. Karel van Croy en Aerschot.
56. Johan van Khevenhüller, Graaf van Frankenberg.
57. Andrea Doria.
58. Raam uit de Nieuwe Zijdskapel te Amsterdam, voorstellende Keizer Maximiliaan en zijne familieleden.
59. Graftombe van Engelbert van Nassau en zijne vrouw Cimburgis van Baden.

Deze 58 nummers werden alle ingezonden door den heer Moes, directeur van 's Rijks Prentenkabinet.

60. Drie prenten uit het boek „Livre de la Conquète de la Toison d'Or".
61. Afstand van Karel V.
62. Aanvaarding van de Regeering door Philips II.
63. Allegorische prent ter eere van Ambrosius Spinola.
64. Keizer Maximiliaan.
65. Aartshertog Ernst van Oostenrijk.
66. Keizer Mathias.
67. Alexander Farnese, Hertog van Parma.
68. Don Jan van Oostenrijk.
69. Alexander Farnese.
70. Willem van Beieren, Paltsgraaf.
71. Karel de Bastda en Bredna.
72. Schrenck von Notzing.

Deze 13 nummers werden alle ingezonden door den heer Mensing te Amsterdam.

73. Jehan, Premier Comte d'Egmont.
74. Magdeleine de Vlaanderbergh, femme de Jean Comte d'Egmont.
75. Jehan, Seigneur de Wassenaer, Viscomte de Leyde.
76. Jacques, Comte de Ligne.
77. Marie, Dame de Wassenaer, femme de Jacques, Comte de Ligne.
78. Jehan de Wassenaer, Viscomte de Leyde, Chev. du Thoyson d'or.
79. Jehanne de Haelwyn, femme de Jehan, Seigneur de Wassenaer.

80. Jossine, fille aisnée de Jehan, Comte d'Egmont, femme de Jehan, Seigneur de Wassenaer.

Deze 8 portretten, photographieën van teekeningen uit het Recueil d'Arras, werden ingezonden door den heer dr. H. G. A. Obreen te Brussel.

81. Genealogie der Graven van Brederode, 1550, bevattende 20 portretten, ingezonden door den heer R. W. P. de Vries te Amsterdam.

Aan het slot van dit verslag worde dank betuigd aan hen, die hebben medegewerkt om de eer van Nederland op de Gulden Vlies-tentoonstelling hoog te houden; in het bijzonder mag een woord van grooten lof niet onthouden worden aan den directeur van 's Rijks Prentenkabinet, den heer E. W. Moes, aan wiens bemoeiingen het te danken is, dat ons land in de afdeeling der prenten eene eerste plaats heeft bekleed.

Tevens moge hier een woord van erkentelijkheid gericht worden tot de Belgische autoriteiten en tot den voorzitter en secretaris van het Belgisch comité, de heeren Baron Kervijn de Lettenhove en Baron van Zuylen van Nijevelt, in het bijzonder, voor de voorkomende wijze, waarop zij de Nederlandsche gedelegeerden hebben ontvangen en zijn behulpzaam geweest.

's Gravenhage, 7 Mei 1908.

De Adjunct-Commissaris-Generaal der Nederlandsche Regeering,
Jhr. mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland.

Vastgesteld door de vergadering van het Nederlandsch Comité 7 *Mei* 1908.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 12 en Maandag 13 Juli 1908, n°. 162.

N°. 51.

VERSLAG *omtrent het examen in den postdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van* 16 *tot en met* 26 *Juni* 1908.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat van 26 September 1907, n°. 4126, afd. Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;

G. K. de Witt Wijnen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Almelo;

N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogezand;

J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;

J. Gorter, directeur van het post- en telegraafkantoor te Bergen op Zoom;

B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse, te Rotterdam;

T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;

W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse, te 's Gravenhage;

C. A. Hofman, oud-hoofd van eene openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs te 's Gravenhage.

Wegens afwezigheid van den voorzitter werd het examen voorbereid en geleid door den ondervoorzitter,

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 16 Juni 1908 in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof te 's Gravenhage. Het bestond in het samenstellen van een maandstaat en voor 6 candidaten, die nog geen of geen voldoend examen in het onderdeel „redactie" hadden afgelegd in het maken van een opstel over een onderwerp den dienst betreffende, in de Nederlandsche en in de Fransche taal.

De 17de Juni werd aan de correctie van het schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 4 werden opgeroepen, en dat voor iedere groep $1^1/_2$ dag duurde, had plaats op 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25 en 26 Juni.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 21 candidaten: 15 adspirant-commiezen en 6 surnumerairs der posterijen en telegraphie. Vóór den aanvang trok zich 1 surnumerair terug. Aan het geheele examen werd deelgenomen door 20 candidaten.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 20 candidaten hebben 14 adspirant-commiezen en 3 surnumerairs aan de eischen van het programma voldaan. Twee adspirant-commiezen en 1 surnumerair moesten worden afgewezen.

Algemeene opmerkingen.

A¹. Postwet. Bepalingen uit algemeene wetten, in verband staande met het postwezen.

A². Comptabiliteit, samenstelling van een maandstaat.

Bij het onderzoek in afdeeling A¹ bleek, dat de candidaten van de bepalingen in de Postwet en in de wet op de Rijkspostspaarbank, zoomede van de voorschriften tot uitvoering van die wetten, behoorlijk studie hadden gemaakt en dat de meesten hunner deze ook practisch goed wisten toe te passen.

Omtrent het onderdeel „Algemeene wetten" valt op te merken, dat daarin meerdere studie wenschelijk wordt geacht.

Het onderzoek in de afdeeling A² leverde beslist gunstige uitkomsten op, hetgeen vooral aan den dag kwam bij het vervaardigen van een maandstaat.

A[3]. Pakketpost. Personeel.

A[4]. Vervoer, correspondentie, Ongevallenwet van 1901, hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen.

De uitslag van het examen gaf, voor zoover de afdeelingen A[3] en A[4] betreft, reden tot tevredenheid, al konden slechts bij uitzondering hooge cijfers worden toegekend.

De kennis van de wetten — zoowel van de Postwet van 1891 als van de wet op de pakketpost — was over het algemeen ruim voldoende te noemen, ook de Koninklijke besluiten tot uitvoering van genoemde wetten bleken over het geheel goed bestudeerd te zijn. De toepassing van de wetten en van de administratieve voorschriften liet nog al eens te wenschen over.

De Ongevallenwet van 1901, voor zoover de dienst der posterijen in de uitvoering daarvan betrokken is, zoomede de voorschriften voor den dienst der Rijksverzekeringsbank waren over het algemeen goed bestudeerd. Minder schenen sommige candidaten zich te hebben toegelegd op de bestudeering van de Koninklijke besluiten tot regeling van het personeel der posterijen en van de instructiën en voorschriften te dezer zake uitgevaardigd.

De kennis van de hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen bleek over het algemeen slechts middelmatig te zijn.

B[1] en B[2]. Postdienst in het verkeer met de koloniën en het buitenland.

Over het algemeen bleek aan de studie in dit onderdeel van het examen de noodige zorg te zijn besteed.

De candidaten gaven blijk over het geheel goed bekend te zijn met de postverdragen, de overeenkomsten en de daarbij behoorende reglementen. Hoewel bij de meesten de theoretische kennis grooter bleek te zijn dan de vaardigheid in de practische toepassing daarvan, konden toch ook hiervoor goede cijfers worden toegekend.

C[1], C[2] en C[3]. Aardrijkskunde en postverbindingen. Gebruik van tabellen en lijsten.

Hoewel, vooral wat het onderdeel C[3] (raadpleging van tabellen, lijsten, enz.) betreft, hooge cijfers slechts bij uitzondering konden worden gegeven, was toch over het algemeen de kennis van postenloop en expeditie voldoende te noemen.

Slechts 3 candidaten voldeden niet aan matig gestelde eischen.

Zoowel de antwoorden op de verschillende vragen als de gemaakte schetskaartjes wezen er op, dat niet slechts de binnenlandsche postverbindingen, met name ook die der hulppostkantoren, vast in het geheugen waren geprent, doch tevens dat de candidaten zich eene heldere voorstelling wisten te maken van de postdiensten in hun onderling verband.

Het onderzoek naar de kennis van de postverbindingen met de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië, van de postdiensten tusschen de eilanden in Oost-Indië onderling en van het spoor- en tramwegnet op Java geeft geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Over het algemeen waren de candidaten daarvan vrij goed op de hoogte.

Vooruitgang was te bespeuren in de kennis van het Europeesche spoorwegnet en van de verbindingen met de voornaamste plaatsen in Europa.

Hoewel de meeste candidaten met de postverbindingen met overzeesche landen in voldoende mate bekend waren, gaven sommigen nochtans den indruk, dat hunne topographische kennis van die landen slechts aan middelmatige eischen kon voldoen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 22 Juli 1908, n°. 170.

N°. 52.

VERSLAG *van het in Nederlandsch-Indië gehouden examen tot toelating tot den Hoofdcursus in het jaar* 1908, *ingevolge het bepaalde bij art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht* (Nederlandsch Staatsblad n°. 126).

(Departementen van Koloniën en Oorlog.)

A. *Samenstelling der commissie.*

Ingevolge beschikking van het Departement van Oorlog, dd. 11 Maart 1908, IIde afdeeling, n°. 1813, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: H. J. van Bremen, majoor bij het 18de bataljon;

leden:

H. W. de Back, kapitein bij het 18de bataljon;
P. D. Visser, 1ste-luitenant, leeraar aan de militaire school;
J. P. van der Ploeg, 1ste-luitenant bij het 18de bataljon;

lid en secretaris: L. A. Bedet, 1ste-luitenant, leeraar aan de militaire school.

Voorts waren aan de commissie toegevoegd, om behulpzaam te zijn bij het examineeren in de Nederlandsche en Fransche taal, de heeren L. Elsbach en J. W. E. van Silfhout, leeraren respectievelijk in de Nederlandsche en Fransche taal aan de militaire school.

B. *Regeling van het examen.*

Het voorschrift betreffende de toelating van onderofficieren van het leger in Nederlandsch-Indië tot den Hoofdcursus te Kampen, opgenomen in de Algemeene order voor het Indische leger n^{0}. 4 van 1894, geeft, voor zoover zulks het toelatingsexamen tot die inrichting betreft, aan, naar welke algemeene beginselen het examen is afgenomen.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 21 van evenbedoeld voorschrift verdeelde de commissie zich in de navolgende subcommissiën:

voor de reken- en stelkunde, de 1ste-luitenants P. D. Visser en J. P. van der Ploeg;

voor de meetkunde, de kapitein H. W. de Back en de 1ste-luitenant P. D. Visser;

voor de Nederlandsche taal, de 1ste-luitenant J. P. van der Ploeg en de heer L. Elsbach;

voor de Fransche taal, de kapitein H. W. de Back en de heer J. W. E. van Silfhout;

voor de aardrijkskunde, de 1ste-luitenants L. A. Bedet en J. P. van der Ploeg;

voor de geschiedenis en de reglementen en dienstvoorschriften, de kapitein H. W. de Back en de 1ste-luitenant L. A. Bedet.

Bijlagen I en II geven een overzicht van de regeling van het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen.

In bijlage III zijn opgenomen de cijfers van beoordeeling toegekend voor de verschillende vakken.

Geen der adspiranten wenschte proeven van bekwaamheid af te leggen in eenig facultatief vak.

C. *Aantal adspiranten.*

Tot het examen waren toegelaten zes adspiranten, die allen aan de beide gedeelten van het examen hebben deelgenomen.

D. *Uitslag van het examen.*

Van de zes adspiranten wenschten vijf uitsluitend voor het wapen der infanterie en een voor den dienst der militaire administratie in aanmerking te worden gebracht.

Aan de vereischten van het examen voldeden vijf adspiranten voor het wapen der infanterie en een adspirant voor den dienst der militaire administratie.

E. *Opmerkingen betreffende het examen in de verschillende vakken.*

Geene.

Meester-Cornelis, 11 Mei 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, L. A. BEDET.

De Voorzitter, H. J. VAN BREMEN.

Bijlage I.

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in 1908.

Tableau voor het schriftelijk gedeelte van het examen.

Data.	Duur van het examen vóór of na den middag.	Vakken.	Nos. der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1908 April				voormiddag.
24	7 v.m.—12.30 n.m.	Aardrijkskunde.	1	7.00 uur 1)
			2	8.00 „
			3	9.00 „ 2)
			4	10.30 „
			5	11.30 „
25	7 v.m.—11.15 n.m.	Rekenkunde.	1	7.00 uur
			2	7.45 „
			3	8.30 „ 3)
			4	9.45 „
			5	10.30 „
27	7 v.m.—12.30 n.m.	Geschiedenis.	1	7.00 uur
			2	8.00 „
			3	9.00 „ 4)
			4	10.30 „
			5	11.30 „
28	7 v.m.—8.30 n.m.	Leidraad.	1	7.00 uur
		Velddienst.	2	7.30 „
			3	8.00 „

1) Bij alle vakken een liniaal medebrengen. 2) 10.00—10.30 v.m. rust. 3) 9.15—9.45 v.m. rust. Bij alle wiskundige vakken een passerdoos medebrengen. 4) 10.00—10.30 v.m. rust.

Data.	Duur van het examen vóór of na den middag.	Vakken.	Nos. der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1908 April				voormiddag.
29	7—10.00 v.m.	Fransche taal.	1	7.00 uur 1)
			2	8.30 „
30	7—11.15 v.m.	Vlakke meetkunst.	1	7.00 uur
			2	7.45 „
			3	8.30 „ 2)
			4	9.45 „
			5	10.30 „
Mei 1	7—9.45 v.m.	Nederlandsche taal.	1	7.00 uur
			2	9.00 „
2	7—11.15 v.m.	Stelkunde.	1	7.00 uur 3)
			2	7.45 „
			3	8.30 „ 4)
			4	9.45 „
			5	10.30 „

1) Een dictionnaire medebrengen. 2) 9.15—9.45 v.m. rust. 3) Een logarithmentafel medebrengen. 4) 9.15—9.45 v.m. rust.

Meester-Cornelis, 11 Mei 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, L. A. Bedet.

De Voorzitter, H. J. van Bremen.

Bijlage II.

Toelatingsexamen tot d

Tableau voor het mondeli

Data.	Nummers der adspiranten.	Uren.		
		9 v.m. – 11.30 v.m.	10.30 v.m. – 12.15 n.m.	10.15 v.m. – 12.15 n.m.
1908 28 April	1 t/m 6	Aardrijkskunde.		
29 April	1 t/m 6		Geschiedenis.	
1 Mei	1 t/m 6			Vlakke meetkunst.
2 Mei	1 t/m 6			
4 Mei	1 t/m 5 1 t/m 6			
5 Mei	1 t/m 6			

Meester-Cornelis, 11 Mei 1908.

ofdcursus in 1908.

leelte van het examen.

Uren.				
5 n.m.	7 v.m.	7 v.m.	7 v.m.	8 v.m.
6.30 n.m.	9.45 v.m.	9.30 v.m.	10 v.m.	11 v.m.
ederlandsche taal.				
	Reglementen en dienstvoorschriften.	Rekenkunde.		
			Stelkunde.	Fransche taal.

Voor de Commissie,

De Secretaris, L. A. Bedet.

De Voorzitter, H. J. van Bremen.

BIJLAGE III. *Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in* 1908.

— Opgave van de in de verschillende vakken toegekende cijfers van beoordeeling.

EXAMENVAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend.						Aantal voldoende examens.	Aantal voldoende examens ten honderd.	Voldoende examens ten honderd in alle vakken.	Aantal malen dat is toegekend.				Aantal onvoldoende examens.	Aantal onvoldoende examens ten honderd.	*Aanmerkingen.*
	100	99—90	89—80	79—70	69—60	59—50				49—40	39—30	29—20	19—10			
Schrijven . .	„	„	„	2	2	1	5	83		1	„	„	„	1	17	*Schaal van beoordeeling.*
Rekenkunde .	„	„	„	„	4	2	6	100		„	„	„	„	„	„	
Stelkunde . .	„	„	„	„	2	3	5	83		1	„	„	„	1	17	100 uitmuntend.
Vlakke meetkunst . . .	„	„	„	1	2	1	4	67		1	1	„	„	2	33	90 zeer goed. 80 goed.
Nederl. taal. .	„	„	1	1	2	1	5	83	50	1	„	„	„	1	17	70 ruim voldoende.
Fransche taal .	„	„	1	1	„	3	5	83		1	„	„	„	1	17	60 voldoende.
Aardrijkskunde	„	„	„	„	4	2	6	100		„	„	„	„	„	„	50 even voldoende.
Geschiedenis .	„	„	1	2	3	„	6	100		„	„	„	„	„	„	40 onvoldoende.
Reglementen en dienstvoorschriften . .	„	„	„	1	1	3	5	100		„	„	„	„	„	„	30 gering. 20 slecht. 10 zeer slecht.

Meester-Cornelis, 11 Mei 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, L. A. BEDET.

De Voorzitter, H. J. VAN BREMEN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 25 en Maandag 26 October 1908, n°. 251.

N°. 53.

JAARVERSLAG *van het Centraal Bureau voor de Statistiek over 1907.*

'sGravenhage, Maart 1908

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge het bepaalde bij art. 17 van het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* n°. 43), heb ik de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden het verslag van de werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek in 1907.

I. *Algemeene zaken.*

Personeel. Gedurende het jaar 1907 kwamen de volgende wijzigingen in het personeel voor.

Op verzoek werd eervol ontslag verleend met ingang van 1 November aan den tweede-klerk Backer van Ommeren en werd in zijne plaats als zoodanig benoemd de heer Valken, die vroeger reeds een voldoend examen voor tweede-klerk bij het bureau had afgelegd en van 1 April af als schrijver op jaarloon werkzaam was.

Verder werden met ingang van 1 April tot schrijver op jaarloon benoemd de heeren van Dijk, Koneynenberg en Elkenbracht en met ingang van 1 Juli mej Zaalberg.

Als tijdelijk bediende werd met ingang van 1 April aangesteld Rademaker, die met ingang van 1 Januari 1908 is benoemd tot vaste-knecht.

Huisvesting. Het bureau bleef gedurende het afgeloopen jaar in de vier lokaliteiten: Rijnstraat 28, Binnenhof, Anna van Saxenstraat 17/19 en François Valentijnstraat 128 gevestigd.

Met ingenomenheid is door ondergeteekende kennis genomen van den inhoud van het wetsontwerp, waarin eene regeling ten aanzien der gebouwen wordt voorgesteld. Moge, in overeenstemming hiermede, het bureau over eenige jaren weder op het Binnenhof worden gehuisvest!

II. *Werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek.*

Jaarcijfers. In 1907 zijn van deze publicatie verschenen de aflevering „Koloniën" over 1905 en de aflevering „Binnenland" over 1906. De eerste sloot zich zoo goed als geheel bij hare voorgangster aan, terwijl in de Binnenlandsche Jaarcijfers, behalve enkele minder belangrijke wijzigingen, het hoofdstuk Armwezen geheel is vernieuwd, eene tabel betreffende de ongevallenstatistiek, ontleend aan de „Ongevallenstatistiek" der Rijksverzekeringsbank de verouderde statistiek te dien opzichte heeft vervangen, nieuwe staten betreffende prijzen van levensmiddelen zijn ingevoegd en de statistiek der hypotheken is gewijzigd.

Maandcijfers en andere periodieke opgaven omtrent Nederland en zijne Koloniën. In de beide in 1907 verschenen nummers, 17 en 18, dezer publicatie, zijn geene wijzigingen aangebracht.

Statistiek van den loop der bevolking in 1906. Aan deze statistiek, die overigens geheel gelijk was aan die over 1905, werd als aanhangsel toegevoegd eene statistiek van de wettig en onwettig levend aangegevenen in 1906 naar de kerkelijke gezindten der ouders in verband met die der kinderen. In de inleiding werden de uitkomsten van dit onderzoek toegelicht met verhoudingscijfers.

Het ligt in de bedoeling gaandeweg ook de overige gegevens op de telkaarten te verwerken en te publiceeren. Hiervoor komen achtereenvolgens in aanmerking het geslachtsverschil in verband met den leeftijd der ouders, het aantal geborenen in verband met het beroep der ouders, de geboortegegevens (geslacht, wettigheid, levensvatbaarheid) in verband met het uur der geboorte.

Reeds geruimen tijd had zich het gebrek doen gevoelen, dat voor de kennisgevingen van geboorte, buiten de werkelijke woonplaats van de moeder en voor de kennisgevingen van overlijden, buiten de werkelijke woonplaats van den overledene, welke ingevolge het bepaalde in de artikelen 12 en 13 van het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887, (*Staatsblad* n°. 140), door de gemeen-

tebesturen aan elkander worden toegezonden en die ten slotte, ter voldoening aan de bestaande voorschriften, aan mijn Bureau worden ingezonden, geen bepaald model is voorgeschreven.

Hierdoor werd aan de gemeentebesturen de vrijheid gelaten bedoelde kennisgevingen meer of minder volledig te doen zijn, waardoor eene nauwkeurige vergelijking van die kennisgevingen, met de daarop betrekking hebbende telkaarten, alleen dan mogelijk werd, wanneer na veelvuldige briefwisseling, aanvulling en overeenstemming was verkregen.

Buitendien bleek, dat het gemis aan een vastgesteld formulier voor deze kennisgevingen vele gemeentebesturen in de meening deed verkeeren te kunnen volstaan met de toezending van een uittreksel uit de registers van den burgerlijken stand, afgegeven ingevolge het 2de lid van art. 50 van het Burgerlijk Wetboek, welke overlegging aan mijn Bureau onnoodig is en niets bepaalt betreffende de werkelijke woonplaats van den daarop beschreven overledene.

Nu, ingevolge de voorschriften door Uwer Excellentie's ambtsvoorganger, aan Commissarissen der Koningin in de provinciën gegeven d.d. 18 November 1905, n°. 9850 en 12 December 1905, n°. 11022, afd. BB, de toezending van de kennisgevingen, bedoeld in de vorengenoemde artikelen 12 en 13, sedert 1 Januari 1906 rechtstreeks door de gemeentebesturen aan mijn Bureau moest plaats hebben, bleek het, dat — nu de contrôle der provinciale griffiën op dit gebied had opgehouden te bestaan — vele gemeentebesturen in gebreke bleven om die kennisgevingen aan mijn Bureau in te zenden.

Aan een groot aantal gemeentebesturen moest dan telkens om toezending van die kennisgevingen worden verzocht, omdat aan mijn Bureau een aantal kaarten aanwezig was, betreffende personen, geboren of overleden in eene andere gemeente dan die der werkelijke woonplaats, en de daarop betrekking hebbende kennisgevingen ontbraken.

Naar aanleiding hiervan werd door mij aan Uwer Excellentie's ambtsvoorganger voorgesteld een, uit drie deelen bestaand, model vast te stellen, waardoor de administratie zeer zou worden vereenvoudigd. Met ingenomenheid mag worden geconstateerd, dat door Uwer Excellentie's ambtsvoorganger, na het advies van den Voorzitter der Centrale Commissie, een op enkele punten gewijzigd model werd vastesteld, hetwelk thans luidt als volgt:

A.

KENNISGEVING VAN GEBOORTE (ter voldoening aan art. **12** van het **Kon.** Besl. van 27 **Juli 1887**, Stbl. no. **140.**)

Deze kennisgeving, met aangehechte formulieren B en C, te verzenden binnen éénе maand, na den datum van geboorte, aan het bestuur der gemeente, die als de werkelijke woonplaats van het kind bij de aangifte is opgegeven.

Aktenummer uit het geboorteregister der gemeente, waar de geboorte plaats had. [ ] . . . ., den . . . . . 190 .

Naar aanleiding van art. 12, alinea 2 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887. Stbl. no. 140, hebben wij de eer ter uwer kennis te brengen, dat op den . . . . . . 190 , alhier is geboren . . . . ., zoon/dochter van . . . . en van . . . . . wonende binnen Uwe gemeente.

Wij verzoeken U ons, spoedig, door toezending van het aangehechte formulier **B.** te willen mededeelen, dat de inschrijving heeft plaats gehad.

Burgemeester en Wethouders van . . . .

Aan het gemeentebestuur van

(NIET afscheuren.)

B.

Art. **12** van het **Kon. Besl.** van **27 Juli 1887**, Stbl. no **140.**

. . . . . ., den . . . . . . 190 .

Ter voldoening aan Uwe missive dd. . . . . . 190 .

hebben wij de eer te berichten, dat het op . . . 190 .

in uwe gemeente geboren kind, met name. . . . . .

. . . . zoon/dochter van . . . .

. . . . eu van . . . .

. . . . in het bevolkingsregister der gemeente

. . . . is ingeschreven.

Burgemeester en Wethouders van . . . . .

Aan het gemeentebestuur van. . . . .

C.

Art. **12** van het **Kon.** besl. van **27 Juli 1887**, Stbl. no. **140.**

Dit formulier, met aangehechte kennisgeving A, door het bestuur der gemeente, die de werkelijke woonplaats is van het in die kennisgeving genoemde kind te zenden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, onmiddellijk nadat formulier B aan het bestuur der gemeente, waaruit de kennisgeving werd ontvangen, is toegezonden.

. . . . . ., den . . . . . . 190 .

Het op de hierbij gevoegde kennisgeving genoemde kind, waarop betrekking heeft aktenummer . . . . uit het geboorteregister van . . . . ., behoort tot de werkelijke bevolking dezer gemeente en is alzoo in het bevolkingsregister van . . . . . ingeschreven.

Burgemeester en Wethouders van . . . . .

Aan
den Directeur van het Centraal
Bureau voor de Statistiek.

Na plaats gehad hebbende verificatie van de kennisgeving met de daarop betrekking hebbende geboortetelkaart, wordt de kennisgeving A, door het Centraal Bureau voor de Statistiek, aan het bestuur der gemeente van werkelijke woonplaats teruggezonden.

KENNISGEVING VAN OVERLIJDEN (ter voldoening aan art. 15 van het Kon. Besl. van 27 Juli 1887 Stbl. no. 140).

Deze kennisgeving, met aangehechte formulieren B en C, te verzenden binnen éene maand, na den datum van overlijden, aan het bestuur der gemeente, die als de werkelijke woonplaats van de(n) overledene bij de aangifte is opgegeven.

Aktenummer uit het overlijdensregister der gemeente, waar het overlijden plaats had. [ ]

. . . ., den . . . . 190 .

Naar aanleiding van art. 13, alinea 2 vam het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887, Stbl, no. 140, hebben wij de eer ter Uwer kennis te brengen, dat op den . . . . . 190 , alhier is overleden . . . . ., behoorende tot de werkelijke bevolking uwer gemeente, geboren te . . . . ., den . . . . . (echtgenoot, echtgenoote, weduwnaar, weduwe, zoon, dochter, *) van . . . . .

Wij verzoeken U ons, spoedig, door toezending van het aangehechte formulier **B**, te willen mededeelen, dat de afschrijving heeft plaats gehad.

Aan het gemeentebestuur van

Burgemeester en Wethouders van . . . .

*) Doorschrappen wat niet bedoeld wordt.

(NIET afscheuren)

B.

Art. 15 van het Kon. Besl. van 27 Juli 1887, Stbl. no. 140.

. . . . . ., den . . . . . . 190 .

Ter voldoening aan Uwe missive dd. . . . . 190 .

hebben wij de eer te berichten, dat de, op. . . . 190 .

in Uwe gemeente overleden . . . .

. . . . . . , . . ., geboren te . . . . . . , . . .

den . . . . . . (echtgenoot, echtgenoote, weduwnaar, weduwe, zoon, dochter) *) van . . . .

. . . . in het bevolkingsregister der gemeente

. . . . is afgeschreven.

Burgemeester en Wethouders van. . . . .

van
Aan het gemeenteb stuur

*) Doorschrappen wat niet bedoeld wordt.

5

C.

Art. 15 van het Kon. Besl. van 27 Juli 1887, Stbl. no. 140.

Dit formulier, met de aangehechte kennisgeving A, door het bestuur der gemeente, die de werkelijke woonplaats is van de in die kennisgeving genoemde overledene te zenden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, onmiddellijk nadat formulier B aan het bestuur der gemeente, waaruit de kennisgeving werd ontvangen, is toegezonden.

. . . . . ., den . . . . . . 190 .

De op de hierbij gevoegde kennisgeving genoemde overledene, waarop betrekking heeft aktenummer . . . . uit het overlijdensregister van . . . . . behoorde tot de werkelijke bevolking dezer gemeente en is alzoo in het bevolkingsregister van . . . . afgeschreven.

Burgemeester en Wethouders van . . . . .

Aan
den Directeur van het Centraal
Bureau voor de Statistiek-

Na plaats gehad hebbende verificatie van de kennisgeving met de daarop betrekking hebbende sterftetelkaart, wordt de kennisgeving A, door het Centraal Bureau voor de Statistiek, aan het bestuur der gemeente van werkelijke woonplaats teruggezonden.

Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en de oorzaken van den dood. Ook deze statistiek onderging over 1906, behoudens de wijzigingen in de nomenclatuur, die het gevolg waren van de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Februari 1906, geen wijziging. Er aan toegevoegd werd een overzicht van de sterfte naar het geslacht, den leeftijd, de oorzaken van den dood en de kerkelijke gezindten onder de werkelijke bevolking van het rijk in totaal voor de jaren 1905 en 1906. In de inleiding zijn deze uitkomsten eveneens textueel en met verhoudingscijfers toegelicht.

De statistiek der sterfte naar het geslacht, den leeftijd en de oorzaken van den dood voor de 24 voornaamste gemeenten en de provinciën, alsmede voor het Rijk, met splitsing naar den burgerlijken staat over de jaren 1901—1904, werd in 1907 zoo goed als voltooid en heeft thans het licht gezien.

Sterfte naar den leeftijd en de oorzaken van den dood (maandstaat). Deze statistiek werd geregeld den 10den van elke maand door het bureau uitgegeven en verscheen dan enkele dagen later in de *Staatscourant*. De pogingen, in het afgeloopen jaar aangewend, om te trachten deze staten voor het vervolg nog vroeger te doen verschijnen, zullen naar verwacht mag worden, niet zonder resultaat blijven. Tot dusver werden de kaarten der levenloos aangegevenen tegelijk met de *geboorte*kaarten aan het bureau ingezonden, vandaar gingen ze dan naar de Hoofd-inspecteurs voor de Volksgezondheid ter nummering van de doodsoorzaken en kwamen dan weer ter verdere bewerking bij het bureau terug. Op mijn verzoek heeft Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger den Gemeentebesturen verzocht die kaarten voortaan tegelijk met de *sterfte*kaarten rechtstreeks aan de Hoofd-inspecteurs toe te zenden, waardoor het, naar ik hoop, mogelijk zal wezen de maandstatistiek mettertijd op den laatsten dag der maand, volgende op de maand waarop de cijfers betrekking hebben, te doen verschijnen.

Zuigelingensterfte. Een voorstel om op de sterftekaarten van de kinderen beneden het jaar twee nieuwe vragen te stellen, n.l. „Is het overleden kind gezoogd, zoo ja, hoe lang? Indien niet nauwkeurig bekend, dan naar schatting op te geven.", werd door Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger voorloopig aangehouden. Daarna is door mij deze aangelegenheid bij de Centrale Commissie aanhangig gemaakt.

Maandschrift. Hoewel met ingenomenheid mag worden vermeld dat Mr. Dr. van Rijckevorsel te Nijmegen zich in het afgeloopen jaar bereid verklaarde geheel belangeloos mede te werken aan de redactie van het Maandschrift — enkele zeer verdienstelijke artikelen verschenen van zijn hand — oefende het tekort aan redigeerend personeel aan de afdeeling voor arbeidsstatistiek toch in meer dan één opzicht een ongunstigen invloed op de werkzaamheden.

Zoo zagen de inlichtingen der Kamers van Arbeid met betrekking tot den stand van het loon en den arbeidsduur in 1906 niet vóór half October van het afgeloopen jaar het licht, terwijl de publicatie der statistiek van de overtredingen der Arbeids- en Veiligheidswetten, in 1906, eerst midden December 1907 kon plaats hebben.

Om de verschijning der statistieken niet nog meer te vertragen en daardoor een deel van hare belangrijkheid te doen inboeten, moesten zelfs werkkrachten, belast met de bewerking der statistiek van de loonen volgens de loonstaten der Rijksverzekeringsbank, van hun werk worden afgenomen, wat natuurlijk stagnatie in deze loonstatistiek veroorzaakte.

Mede had het nijpend tekort aan redigeerend personeel ten gevolge, dat tal van belangrijke onderwerpen in het Maandschrift onbesproken moesten blijven en dat de afleveringen slechts met de meest mogelijke krachtsinspanning op tijd bezorgd konden worden.

De inhoud der twaalf afleveringen van den tweeden jaargang van het Maandschrift sluit zich aan die der afleveringen van den eersten jaargang aan.

In de eerste aflevering van dezen jaargang werd reeds de wenschelijkheid uitgesproken om een aanvang te maken met de verzameling van gegevens nopens den stand der arbeidsmarkt van alle bedrijfstakken en in alle voorname industrieele centra, waardoor het overzicht niet langer zou beperkt blijven tot de door Kamers van Arbeid vertegenwoordigde bedrijven. Immers men kan niet zeggen, dat de in het Maandschrift voorkomende overzichten een beeld geven van den *algemeenen* toestand der arbeidsmarkt in *Nederland*. Om tot dit laatste te komen zou een beroep gedaan moeten worden op de welwillende medewerking van patroons- en werkliedenorganisaties, bestuurdersbonden, enz.

Velerlei andere werkzaamheden waren oorzaak, dat aan deze aangelegenheid eerst tegen het einde van 1907 de noodige aandacht geschonken kon worden. Op 31 December werd aan de Kamers van Arbeid eene circulaire verzonden, waarin het plan als volgt ontvouwd werd:

„In plaatsen, waar een of meerdere Kamers van Arbeid gevestigd zijn, zouden de inlichtingen, althans voor zoover de onder haar ressorteerende bedrijven en industrieën betreft, ingevolge wettelijk voorschrift door Uwe Kamers evenals thans verstrekt worden.

„De inlichtingen betreffende de bedrijven en industrieën, welke niet onder eene ter plaatse gevestigde Kamer van Arbeid ressorteeren, alsmede betreffende de bedrijven uitgeoefend in plaatsen, waar geen Kamers van Arbeid gevestigd zijn, zouden door tusschenkomst van vakorganisaties van patroons en van werklieden verzameld kunnen worden.

„Echter heb ik gemeend, mij ter verkrijging van gegevens nopens bedrijven en industrieën, welke niet onder het ressort eener ter plaatse gevestigde Kamer van Arbeid vallen, nog niet tot de vakorganisaties te mogen wenden, alvorens van de Kamers van Arbeid vernomen te hebben, of zij zich wellicht meer dan de vakorganisaties geroepen achten en het dus op prijs stellen omtrent een zoodanig bedrijf inlichtingen te verstrekken over den stand der arbeidsmarkt.

„Indien hierop door Uwe Kamer een bevestigend antwoord mocht worden gegeven, zou ik gaarne spoedig (uiterlijk 1 Februari 1908) een opgave ontvangen van de bedrijven en industrieën — niet tot haar ressort behoorende —, waarover zij voortaan, boven hare werkzaamheden krachtens wettelijk voorschrift, inlichtingen wenscht te verstrekken nopens den stand der arbeidsmarkt.

„De Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, met de uitbreiding der gegevens omtrent de arbeidsmarkt in kennis gesteld, verzocht mij intusschen uitdrukkelijk onder de aandacht der Kamers te brengen, dat zij tot het geven van zulke inlichtingen niet verplicht zijn, dat voor zoodanige werkzaamheden ook geenerlei belooning in uitzicht kan worden gesteld en dat een Kamer zich van een dergelijke *vrijwillige* uitbreiding van hare bemoeiingen zal dienen te onthouden, indien zij daardoor in meerdere of mindere mate zou worden belemmerd in het nakomen van de haar door de Wet opgelegde verplichtingen."

Terwijl sommige Kamers meenden zich te moeten bepalen tot het verstrekken van inlichtingen uitsluitend nopens de door haar vertegenwoordigde bedrijven, verklaarden andere zich bereid ook gegevens omtrent andere bedrijven te verzamelen. Zoodra de werkzaamheden het toelaten, zal het Bureau zich in verbinding stellen met patroons- en werkliedenorganisaties ter verkrijging van inlichtingen ten aanzien der voornaamste bedrijven, waarover de Kamers van Arbeid geen gegevens verzamelen.

In elke aflevering van het Maandschrift werden de periodieke gegevens van de Kamers van Arbeid over de arbeidsmarkt, de oprichting en opheffing van vakorganisaties en over andere belangrijke voorvallen op het gebied der arbeidsverhoudingen, opgenomen.

De inlichtingen der Kamers van Arbeid over 1906, ingevolge art. 1 sub II, IV en V van het Koninklijk besluit van 19 Februari 1906, *Stbl.* n°. 36, verzameld. en handelend over bestaande vakvereenigingen van patroons en van werklieden, over vakopleidng en leerlingwezen en over gedwongen winkelnering werden in afl. 7 gepubliceerd; de inlichtingen ingevolge art. 1 sub III werden opgenomen in het hierna te noemen jaaroverzicht der arbeidsbemiddeling in 1906.

Aan de overige periodieke berichten werden o. a. toegevoegd een jaaroverzicht van de arbeidsbemiddeling (afl. 3), voorts maandelijksche overzichten van de contrôle op den havenarbeid te Amsterdam, Rotterdam (te beginnen met afl. 4), Zaandam en Dordrecht (te beginnen met afl. 10). Bronnen zijn de verslagen, welke de Commissies van onderzoek voor het havenbedrijf rechtstreeks aan het Bureau toezenden. Verder bevatten afl. 8 en volgende een hoofdstuk over werkloosheidverzekering, waaronder gepubliceerd zijn de maandelijksche opgaven betreffende de werkzaamheid van de gemeentelijke fondsen ter bevordering van de verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkloosheid, door de administraties dier fondsen welwillend verstrekt.

Van alle besluiten door gemeenteraden nopens onderwerpen van sociaal-economischen aard genomen en ter kennis van het Bureau gekomen werd mededeeling gedaan, terwijl ook een groot aantal andere berichten op sociaal-economisch gebied werd gepubliceerd. Echter moesten nog tal van onderwerpen — waaronder zeer belangrijke — onbesproken blijven, wegens het reeds hierboven gememoreerde tekort aan redigeerend personeel.

Ook werd met betrekking tot het *buitenland*, evenals in vorige jaren, melding gemaakt van een aantal wetenswaardige voorvallen op sociaal-economisch gebied. In de rangschikking der stof werd ter wille van de overzichtelijkheid alleen deze kleine verandering gebracht, dat, terwijl de mededeelingen betreffende de arbeidsmarkt, de werkstakingen en uitsluitingen en de arbeidsbeurzen, welke in den eersten jaargang te zamen landsgewijs waren behandeld, in dezen jaargang eerst een overzicht van de arbeidsmarkt in de verschillende landen gegeven is, daarna van de arbeidsgeschillen en ten slotte van de arbeidsbeurzen.

Dat het overzicht van de arbeidsmarkt en de werkstakingen en uitsluitingen in Nederland zich óók buiten onze grenzen in

meerdere belangstelling mag verheugen, blijkt uit het feit, dat de maandelijksche overzichten geheel of in beknopten vorm thans worden overgenomen in het Duitsche Reichsarbeitsblatt, de Engelsche Labour-Gazette, het Belgisch Arbeidsblad, het Fransche Bulletin de l'Office du Travail, de Oostenrijksche Soziale Rundschau, het Italiaansche Bolletino dell'Ufficio del Lavoro.

Wederom wordt met erkentelijkheid vermeld de welwillende medewerking van Nederlandsche diplomatieke en consulaire ambtenaren in het buitenland bij het inzenden van publicaties en rapporten omtrent voorvallen van sociaal-economischen aard. Meer of min regelmatig werden mededeelingen ontvangen van onze diplomatieke vertegenwoordigers te Brussel, Parijs, Athene, Londen, St.-Petersburg, Madrid, Bern, Buenos-Aires en Washington en van de consulaire ambtenaren te Antwerpen, Aken, Bremen, Dantzig, Dresden, Hamburg, Leipzig, München, Le Hâvre, Rijssel, Glasgow, Manchester, Genua, Venetië, Budapest, Johannesburg, Kaapstad, Lorenço Marques, Pretoria en Melbourne.

In de afleveringen van den tweeden jaargang zijn om de leesbaarheid van het overige gedeelte te verhoogen alle tabellen, dus niet alleen de gegevens betreffende het loon en den arbeidsduur op de staten model E door de Kamers van Arbeid verzameld, doch ook die betreffende arbeidsbeurzen en plaatsingsbureaux, kleinhandelsprijzen en broodprijzen, onder het hoofd „Tabellen" achter in de afleveringen opgenomen. Het slot werd wederom gevormd door maandelijksche overzichten van de wetten, algemeene maatregelen van bestuur, ministerieele beschikkingen, enz.

De inlichtingen door de Kamers van Arbeid met betrekking tot den stand van het loon en den arbeidsduur in 1906 verzameld, ingevolge art. 1 sub I van het Koninklijk Besluit van 19 Februari 1906, *Stbl.* n°. 36, werden gepubliceerd in een afzonderlijk bijvoegsel tot de 9e aflevering. De inhoudsopgave der 12 afleveringen van den tweeden jaargang werd verzonden met de eerste aflevering van 1908.

Statistiek van de berechting der overtredingen van de Arbeids- en Veiligheidswetten in 1906. Hoewel deze statistiek zich, wat vorm en inhoud betreft, in hoofdzaak bij haar voorgangster aansluit, zoo moet toch van enkele afwijkingen melding gemaakt worden.

In verband met door den Heer H. J. Scholte, adj.-inspecteur van den arbeid te Breda, welwillend verstrekte aanwijzingen, werden de volgende veranderingen aangebracht, waardoor het practisch nut van enkele staten verhoogd is.

In de eerste plaats ondergingen de beide staten, waarin het aantal opgelegde geldboeten en principale hechtenisstraffen wordt onderscheiden naar haar bedrag, resp. duur, eenerzijds en den rechter, door wien de straf werd opgelegd, anderzijds, eene uitbreiding, doordat wanneer het aantal gewijsden afweek van dat der daarbij opgelegde boeten of hechtenisstraffen, het aantal gewijsden tevens vermeld werd. Gelijktijdige berechting van meerdere overtredingen toch kan mogelijk invloed op de strafmaat uitoefenen.

Een tweede wijziging betreft de beide staten, welke de verbalen verdeelen naar de arbeidsinspectiën en provinciën, waar de overtredingen voorkwamen, eenerzijds en de categorieën van verbaliseerende ambtenaren anderzijds; thans treft men de verbalen en daarbij geconstateerde overtredingen aan, onderscheiden naar de verschillende categorieën verbaliseerende ambtenaren en de arbeidsinspectiën en provinciën eenerzijds en de artikelen der wet anderzijds. Op deze wijze wordt een beter overzicht van de werkzaamheid der verschillende ambtenaren verkregen.

Ten slotte werd een nieuwe staat ingelascht, welke een overzicht geeft van *alle* overtredingen, in de verschillende maanden van 1905 gepleegd.

Statistiek van de werkstakingen en uitsluitingen in 1906. Als gevolg van de de reorganisatie van het kwartaal-tijdschrift in een Maandschrift werd tevens verandering gebracht in de wijze van publicatie der gegevens betreffende werkstakingen en uitsluitingen. Waar de opgaven betreffende de afzonderlijke geschillen achtereenvolgens in de kwartaalsafleveringen van het Tijdschrift werden opgenomen, en het herhaaldelijk voorkwam, dat de gegevens nopens eenzelfde geschil in meerdere afleveringen telkens aangevuld met nieuwe feiten, moesten worden afgedrukt, hetgeen in niet geringe mate de overzichtelijkheid schade deed, verschenen voor het eerst alle in Nederland in het jaar 1906 uitgebroken geschillen volledig en gezamenlijk met het vroeger als bijvoegsel van het Tijdschrift en later als afzonderlijke bijdrage gepubliceerde beschrijvend overzicht, als „Statistiek der werkstakingen en uitsluitingen in Nederland".

Overigens sloot zich dit jaaroverzicht wat vorm en inhoud betreft, in hoofdzaak bij zijn voorgangers aan. Het verdient echter opmerking, dat in de tabellen dezer statistiek, waarin vroeger de „looneischen in het algemeen" waren opgenomen, deze thans zijn vervallen. Omtrent deze eischen werd evenwel in de beschrijving der tabellen, waar noodig, een en ander medegedeeld. Hierbij zij vermeld, dat wanneer in een geschil meerdere looneischen, als

b.v. loonsverhooging, tegen loonsverlaging of andere looneischen werden gesteld, deze eischen gezamenlijk slechts éénmaal onder „looneischen in het algemeen" werden gebracht.

Waar voorts een kleine wijziging aangebracht is, werd zulks ter plaatse vermeld.

Wanneer slechts van één van beide der betrokken partijen, waartoe het Bureau zich bij het uitbreken eener werkstaking of uitsluiting steeds wendde met het verzoek inlichtingen te willen verstrekken, gegevens zijn ontvangen, werd dit bij de individueele opgaven medegedeeld.

Het beschrijvend overzicht betreffende de geschillen in 1906 uitgebroken, geeft een vergelijking met die begonnen in 1905, en voorzoover mogelijk, met de gemiddelden voor het tijdvak 1901—1905.

Ook ditmaal is, ten einde kennisneming voor buitenlandsche belangstellenden te vergemakkelijken, een in het Fransch gesteld beknopt overzicht aan deze publicatie toegevoegd.

Daar het aantal werkstakingen en uitsluitingen zich gestadig uitbreidt en de bewerking dezer statistiek dientengevolge, zoowel ten opzichte van het daarmede belaste personeel als van de drukkosten, telken jare hoogere uitgaven vordert, bestaat het voornemen in het volgend jaaroverzicht de beschrijving der individueele geschillen (het tabelwerk) te bekorten. Alléén van die geschillen, waaraan meerdere beteekenis gehecht moet worden, zal dan eene uitvoerige beschrijving gepubliceerd worden.

Statistiek van de loonen, volgens de loonlijsten der Rijksverzekeringsbank. Gelijk reeds in het vorig verslag is medegedeeld werd in April 1907 een aanvang gemaakt met de bewerking der statistiek over 1904. Getracht wordt om dezen zeer omvangrijken arbeid met het daarvoor beschikbaar personeel zoo spoedig mogelijk af te werken. De gegevens van ééne provincie zullen weldra gereed zijn; bij de bewerking zijn de halfjaarlijksche gegevens voor elk werkman bijeengevoegd, een zeer tijdroovende arbeid, waarmede niet zal kunnen worden voortgegaan, omdat de verschijning daardoor te veel zou worden vertraagd. Eene vereenvoudiging in de bewerking is dan ook in overweging.

Gerechtelijke- en Gevangenisstatistiek. De statistiek van het gevangeniswezen over 1905 verscheen in Maart; de faillissementsstatistiek over 1905, in April; de justitieele statistiek over 1906, in September; de crimineele statistiek over 1905, in December.

De inhoud dezer publicaties sloot nagenoeg geheel aan bij dien der voorafgaande jaargangen.

Alleen in de justitieele statistiek waren enkele kleine wijzigingen noodig geworden tengevolge van het in werking treden der Kinderwetten, kort vóór den aanvang van het jaar, waarop deze publicatie betrekking had. Deze wijzigingen bestonden in hoofdzaak in eene opgave van de vonnissen der rechtbanken en kantongerechten, waarbij jeugdige delinquenten aan de ouders of den voogd werden teruggegeven of ter beschikking van de Regeering werden gesteld, benevens omtrent de ontheffing en ontzetting uit de ouderlijke macht. Eerstgenoemde opgaven komen voor op Staten IV en VIII, laatstgenoemde op Staat XIII.

Aan de inleiding der crimineele statistiek werd ook dit jaar weer een afzonderlijke studie van de hand van Mr. de Roos toegevoegd, ditmaal betreffende de criminaliteit der landloopers en bedelaars.

Het ligt in het voornemen om voor het vervolg meer nog dan tot nu toe geschiedde naast de meer algemeene en van jaar tot jaar gecontinueerde gegevens, over bepaalde onderwerpen op het gebied der criminologie meer gedetailleerde onderzoekingen in te stellen en daarvoor ook buiten het grondmateriaal der gerechtelijke en gevangenisstatistiek gegevens te zoeken.

Voorts zijn maatregelen getroffen om de publicatie van de crimineele statistiek een half jaar en die der gevangenis- en der faillissementsstatistiek zooveel mogelijk te bespoedigen.

De statistiek der gemeentelijke en provinciale financiën. De jaargang 1904 van de statistiek der gemeentelijke en provinciale financiën sloot zich, wat de wijze van bewerking en den inhoud der tabellen betreft, geheel bij den vorigen aan. De pogingen aangewend om, op de vroeger vermelde gronden, met medewerking der Centrale Commissie voor de Statistiek, meerdere innerlijke eenvormigheid der cijfers nopens de gemeentefinanciën te bereiken, hebben ook dit jaar nog niet tot het gewenschte resultaat geleid.

Verkiezings-statistiek. Deze bijdrage, welke reeds 6 dagen na den datum der herstemmingen verscheen, bevat den uitslag der in 1907 gehouden periodieke verkiezingen voor de Provinciale Staten. Zij sloot zich geheel aan bij de 39e aflevering van de bijdragen tot de statistiek van Nederland, betreffende den uitslag der in 1904 gehouden preriodieke verkiezingen. Aan de inleiding werd echter toegevoegd een groepeering der districten

naar het aantal kiezers, dat aan beide periodieke verkiezingen heeft deelgenomen.

Statistiek der spaar- en leenbanken. In den jaargang 1905 kwam geene verandering. Het aantal spaarbanken dat opgaven inzond, was 3 minder dan het vorige jaar, daarentegen klom het aantal medewerkende boerenleenbanken van 135 tot 192.

Op 1 Januari 1906 waren bij het bureau bekend 355 boerenleenbanken; laat men buiten beschouwing die banken, die wegens den korten duur van hun bestaan geen gegevens konden verstrekken (wier aantal volgens een ingesteld onderzoek 50 bedroeg), dan blijkt dat 113 banken aan dezen jaargang niet hebben medegewerkt. Door de uitzending van een ambtenaar naar de voornaamste instellingen zijn verschillende redenen, die tot niet-medewerking geleid hebben, bekend geworden. Pogingen zullen dan ook in het werk gesteld worden om algeheele medewerking te verkrijgen.

Kiezers-statistiek. De jaargang 1906 van deze publicatie sloot zich ook geheel bij zijn voorganger aan. Behalve de opgaven van het aantal kiezers, volgens de kiezerslijst van 1906 voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Provinciale Staten en Gemeenteraden, werd aan deze statistiek toegevoegd een overzicht van de periodieke verkiezingen van leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en der Gemeenteraden voor gemeenten met meer dan 15000 zielen, benevens de tusschentijdsche verkiezingen van leden voor de beide Kamers der Staten-Generaal.

Statistiek van het armwezen. Van deze statistiek is in den loop van den zomer de jaargang 1904 verschenen.

Zooals in het vorige jaarverslag werd vermeld, heeft hiervoor voor het eerst een contrôle plaats gehad van het grondmateriaal der acht gemeenten boven 50000 inwoners, bestaande in het vergelijken van de cijfers met andere gegevens, gepubliceerd in gemeente- en provinciale verslagen en in jaarverslagen der instellingen van weldadigheid alsmede in de vergelijking der cijfers van jaar tot jaar. In welk een mate zulk een contrôle noodzakelijk is, daarvoor zij het mij vergund te verwijzen naar de publicatie zelve, waar Uwe Excellentie in een aantal gevallen de bewijzen aantreft van de aangebrachte belangrijke verbeteringen. Hier zij vermeld, dat tot mijn leedwezen die contrôle bij de bestaande inrichting der modellen en tabellen een arbeid van zoodanigen aard is gebleken, dat het in meeste gevallen onmogelijk was het werk aan klerken over te laten en de beide aan de afdeeling verbonden redigeerende ambtenaren zich verplicht hebben ge-

zien zelve geruimen tijd daaraan te besteden. Vloeit hieruit van zelf voort, dat er met het oog op den beschikbaren tijd een aantal jaren zouden moeten verloopen, voor het geheele grondmateriaal eenmaal zou kunnen zijn gecontroleerd, het is tevens voor mij een aanleiding om te wijzen op de dringende wenschelijkheid van een vervanging der bestaande modellen en tabellen. Doel moet daarbij zijn die zoo te vereenvoudigen en te verduidelijken, dat de invulling voor eenvoudige menschen geen moeilijkheden oplevert en de contrôle aan mijn bureau in hoofdzaak aan klerken kan worden toevertrouwd.

Het zal om die redenen mijn streven zijn een eenvoudig grondplan samen te stellen, waarnaar *alle* tabellen betreffende de statistiek van het armwezen, zonder onderscheid der soorten van armenverzorging of instellingen van weldadigheid, zouden kunnen worden ontworpen.

Over den jaargang 1904 zij het mij verder vergund het volgende op te merken.

Behalve de reeds in mijn vorig jaarverslag medegedeelde vereenvoudiging der publicatie, hierin bestaande, dat de gegevens alleen zouden worden gepubliceerd voor de provinciën, voor de Rijksgroepen van gemeenten en voor de gemeenten boven 50000 inwoners, zijn eenige andere wijzigingen aangebracht.

De financieele cijfers zijn overal tot op heele guldens afgerond en alle blanco regels zijn weggelaten. Het raadplegen der cijfers wordt door een en ander gemakkelijker.

De in een aantal tabellen voorkomende kolom betreffende het aantal instellingen, door welke bedeeld werd, is vervangen door een kolom met het aantal instellingen, waarop de opgaven betrekking hebben, daar bij de contrôle bemerkt werd, dat soms ook cijfers waren opgenomen van instellingen, die niet werkzaam waren geweest.

De volgorde der uitgebreide staten betreffende het aantal bedeelden is gewijzigd en de opschriften zijn hier en daar verduidelijkt, ten einde het inzicht, op welke bedeelden elke tabel betrekking heeft, te vergemakkelijken.

De cijfers betreffende de verpleging uitsluitend van ouden en gebrekkigen, die betreffende de verpleging uitsluitend van kinderen en die betreffende de instellingen, welke zoowel ouden en gebrekkigen als kinderen verplegen, zijn in navolging van de inleiding van den jaargang 1903 thans ook in de tabellen afzonderlijk opgenomen; gevallen meisjes en vrouwen zijn hierbij, evenals in vorige jaren, als kinderen beschouwd.

Evenals in de armverslagen over 1896 tot en met 1901 heeft plaats gevonden, zijn thans wederom de instellingen tot werkver-

schaffing ieder afzonderlijk in de tabellen vermeld. In tabelvorm zijn nu ook de medegedeelde bijzonderheden gegeven.

In de inleiding, ditmaal bewerkt door mr. dr. L. J. Sparnaay, is in het bijzonder de aandacht gevestigd op de vergelijking van de cijfers van verschillende jaren en van die der verschillende soorten van instellingen met elkander. Ten aanzien van de provinciën en van het Rijk zijn, voor zoover mogelijk, de cijfers van 1904, 1901 en 1898 met elkander vergeleken, ten aanzien van het Rijk bovendien nog die van 1888 en 1879.

Wenschelijk kwam het mij voor de cijfers der gemeentebesturen en der burgerlijke en gemengde bedeelende instellingen van algemeenen aard alleen te zamen te geven, die der kerkelijke en particuliere instellingen afzonderlijk; vervolgens zijn de totalen berekend van de cijfers der gemeentebesturen en van alle instellingen te zamen.

Ook in de overzichten der instellingen, andere dan bedeelende instellingen van algemeenen aard, zijn de cijfers der burgerlijke en der gemengde instellingen samengeteld.

Het gemiddelde bedrag der bedeeling per zoogenaamde „partij" is niet meer berekend.

De voornaamste reden daarvan is, dat de hoofden van gezinnen, andere gezinsleden en eenloopende personen met het oog op de bedeeling niet als gelijksoortige eenheden kunnen worden beschouwd en samentelling dus voor dat doel beter achterwege blijft. In verband hiermede is de samentelling der bedeelden in één cijfer vervallen en is de betreffende kolom in de tabellen der kerkelijke en particuliere instellingen vervangen door twee kolommen, die respectievelijk de hoofden van gezinnen en de eenloopende personen bevatten.

Dan is het feit der dubbele bedeeling oorzaak, dat men aan de gevonden cijfers van den onderstand per bedeelde nimmer reëele waarde kan hechten.

Eindelijk — men kan de cijfers van den onderstand per bedeelde ook niet als een maatstaf beschouwen voor vergelijking tusschen verschillende instellingen of wel voor vergelijking van jaar tot jaar, omdat de in gods- en ziekenhuizen voor rekening der bedeelende instellingen verpleegde personen niet onder het aantal door haar ondersteunden worden opgenomen, de uitgaven voor hen gedaan, daarentegen wel onder de uitgaven; waar nu uit den aard der zaak het aantal dezer personen van instelling tot instelling en van jaar tot jaar uiteenloopt, heeft men te doen met een onberekenbaren factor, die elke waarde voor vergelijking aan de cijfers ontneemt.

Tegen de financieele cijfers moest vooral in drieërlei opzicht worden gewaarschuwd.

Vooreerst is gebleken, dat aan het voor de kerkelijke en particuliere verplegende instellingen geldende voorschrift om in de tabellen niet op te nemen de personen, die werden verpleegd voor eigen rekening of voor rekening van nabestaanden, noch de voor deze geboekte uitgaven en ontvangsten, door sommige ziekenhuizen ten aanzien van de uitgaven niet was voldaan. meestal onder verklaring, dat zij tot de gevraagde opgaven niet in staat waren.

In de tweede plaats is opgemerkt, dat een aantal kerkelijke en particuliere verplegende instellingen in de kolom collecten enz. ten onrechte ook opgave doen van wat aan verpleegkosten is terug ontvangen, hetzij voor alle verpleegden, hetzij alleen voor hen, die volgens het voorschrift als verpleegden moeten worden opgegeven. Het totaal dier kolom geeft dus een te hoog bedrag aan voor wat in artikel 10 der Armenwet wordt genoemd: collecten, inschrijvingen of andere vrijwillige bijdragen.

In de derde plaats doet zich het bezwaar gelden, dat, waar de kerkelijke en particuliere verplegende instellingen geen opgave behoeven te doen van wat aan hen wegens berekende verpleegkosten is vergoed, bij de berekening van het totaal der uitgaven voor directen onderstand de cijfers dezer instellingen te hoog meetellen en dat, als men de uitgaven voor bedeeling en verpleging samentelt en voor de verschillende soorten van instellingen met elkander vergelijkt, een waarschijnlijk niet onbelangrijk bedrag aan dubbele emplooien niet tot zijn recht komt.

Ter juistere bepaling van het aandeel, dat de gemeentebesturen (met inbegrip van de provinciën en van het Rijk) en de burgerlijke en gemengde instellingen eenerzijds, de kerkelijke en particuliere instellingen anderzijds,, hebben gedragen in de totale uitgaven voor onderstand, is in de inleiding een methode aangegeven, volgens welke de subsidiën tusschen de genoemde hoofdgroepen van instellingen kunnen worden verrekend.

Tot zoover over den jaargang 1904.

Daarna moest de jaargang 1905 verschijnen.

De ondervinding, opgedaan met den jaargang 1904, deed het mij evenwel zeer ongewenscht voorkomen dezen op gelijke wijze te bewerken. Hij zou dan met de grootste inspanning eerst in Juli 1908 hebben kunnen verschijnen.

Dit mocht naar mijn meening vooral niet met het oog op de statistiek over 1906, de eerste, die geheel gecentraliseerd bij mijn bureau zou worden bewerkt en waarmede dus zoo spoedig mogelijk een aanvang diende te worden gemaakt.

In die omstandigheden heb ik, nadat ik mij vergewist had, dat bij Uwer Excellentie's ambtsvoorganger bezwaar bestond tegen het denkbeeld om over 1905 in het geheel geen statistiek te

publiceeren, aan de Centrale Commissie voor de Statistiek machtiging gevraagd om over dit jaar alleen de provinciale cijfers te publiceeren, zooals die door de provinciale besturen waren verstrekt, alsmede de totalen voor het Rijk.

Deze machtiging werd verleend en tengevolge daarvan was het mij mogelijk nog in December den jaargang 1905 het licht te doen zien.

Contrôle van wege mijn Bureau heeft hiervoor niet dan bij uitzondering plaats gehad. De inleiding bepaalt zich tot een kort overzicht van de Rijkscijfers over 1905.

Betreffende de statistiek over 1906 zij medegedeeld, dat in verband met de nieuwe termijnen, door Uwer Excellentie's ambtsvoorganger bij missive van 20 December 1906, n°. 11301, Afd. B. B., vastgesteld, in November alle pakketten van de provinciale griffiën waren ingekomen.

Met het oog op de statistiek over 1907 werd door mij aan Uwer Excellentie's ambtsvoorganger machtiging gevraagd om in aanvulling op de missive van 1 Februari 1898, La. A, Afd. B. B., voor éénmaal op de tabellen voor *alle* instellingen, ook de kerkelijke en particuliere, een vraag te doen drukken betreffende het al of niet houden van aanteekening van de namen der verzorgde personen. Tevens werd toen door mij machtiging gevraagd tot het aanbrengen van een paar verduidelijkingen, welke machtiging mij werd verleend bij schrijven van 5 November 1907, n°. 9636, Afd. B. B.

Ten slotte rest mij nog Uwe Excellentie verslag te doen van de administratieve regeling ten behoeve van de contrôle van het grondmateriaal, door mij in mijn vorig jaarverslag in uitzicht gesteld.

Van het grootste belang zal het, ook bij de invoering van nieuwe tabellen, met het oog op de contrôle blijven de inkomende cijfers eener instelling met die van vorige jaren te kunnen vergelijken. Gelet op het groote aantal der ingezonden tabellen, ongeveer 7000, mag het een dringende eisch worden genoemd de cijfers van vroegere jaren op overzichtelijke wijze onder het bereik te houden van het met de bewerking belaste personeel.

Zoo is het plan bij mij gerezen om de cijfers van elke instelling van jaar tot jaar op tabellen te doen overschrijven en die tabellen, gegroepeerd naar de 1121 gemeenten in alphabetische volgorde, in een loketkast een veilige bergplaats te geven.

Ten behoeve van een en ander zijn op mijn begrooting voor 1908 hiervoor de noodige sommen aangevraagd; nadat deze waren toegestaan, is terstond met de uitvoering begonnen en thans zijn loketkast en tabellen gereed om in gebruik te worden genomen.

De tabellen zijn zoo ingericht, dat de cijfers tot en met 1921 er op kunnen worden genoteerd.

Statistiek der Rijksinkomsten. De buitengewone inspanning, ten behoeve van de statistiek van het armwezen, van de redigeerende ambtenaren en het verdere personeel der 5de Afdeeling gevergd — gedurende 5 maanden is dagelijks 2 uur overwerk verricht — is oorzaak geweest, dat in 1907 geen publicatie dezer statistiek is kunnen verschijnen.

Om den hierdoor ontstanen achterstand in te halen is door mij toen besloten, dat de jaargangen 1905 en 1906 te gelijk zullen worden gepubliceerd. De bewerking daarvan is thans zoover gevorderd, dat de verschijning binnenkort kan worden tegemoet gezien.

Statistiek van het grondkrediet. Zooals ik in mijn vorig jaarverslag de eer had aan Uwer Excellentie's ambtsvoorganger mede te deelen, ben ik bij de bewerking dezer statistiek op bezwaren gestuit, die overleg met de Centrale Commissie voor de Statistiek noodzakelijk maakten.

Bij schrijven van 17 April 1907, n°. 58, Afd. 5, zond ik aan de Commissie bericht van mijne bevindingen en van mijn naar aanleiding daarvan ontworpen wijzigingsvoorstellen. Deze leidden in overleg met een benoemde Sub-Commissie tot een rapport en voorstel aan den Minister van Financiën. Met het oog op deze omstandigheid zij het mij vergund Uwe Excellentie voor deze statistiek te verwijzen naar het jaarverslag der Centrale Commissie voor de Statistiek. Alleen zij hier vermeld, dat de Commissie mij heeft gemachtigd om met het doen verschijnen eener publicatie te wachten, totdat ook de jaren 1906 en 1907 er in kunnen worden opgenomen. Nog in den loop van 1908 zal deze voor ditmaal zevenjarige publicatie kunnen verschijnen.

Internationale statistiek. Met het verstrekken van inlichtingen aan binnen- en buitenlandsche belanghebbenden werd ook dit jaar geregeld voortgegaan.

Aan de samenstelling van de volgende internationale statistieken werd o. m. in 1907 medewerking verleend:

Statistical abstract for the principal and other foreign countries, uitgegeven door de Board of Trade in Engeland;

Verbruik en productie van alcoholische dranken, eveneens uitgegeven door de Board of Trade;

Internationale landbouwstatistiek, gepubliceerd in het door de Fransche afdeeling Landbouw uitgegeven „Bulletin de statistique agricole";

Marktverzeichniss, door het Pruisische statistische landesamt uitgegeven;

Emigratie-statistiek, bewerkt te Rome;

Internationale bevolkingsstatistiek voor het Report of the Registrar General of births, deaths and marriages in England.

Boekerij. De boekerij blijft zich voortdurend uitbreiden en maakte ook dit jaar weder aanschaffing van nieuwe bergruimte noodig. De systematische catalogiseering is zoo goed als afgeloopen.

Statistiek van het bezoek en het gebruik der Bibliotheek in het jaar 1907.

MAANDEN.	Aantal bezoeken waarbij werken werden geraadpleegd.	Aantal in de bibliotheek geraadpleegde boeken.	Aantal uitleeningen.	Aantal uitgeleende boeken.	Totaal uitgeleende of geraadpleegde boeken. (kolom 2 + 4).
	1	2	3	4	5
Januari	10	45	18	68	113
Februari . . .	11	80	17	35	115
Maart	14	165	19	63	228
April.	5	42	14	75	117
Mei	9	49	24	49	98
Juni	14	96	16	39	135
Juli	6	112	6	15	127
Augustus . . .	5	25	15	30	55
September. . .	8	49	19	63	112
October. . . .	7	76	29	70	146
November. . .	12	58	27	70	128
December . . .	13	79	26	88	167
1907	114	876	230	665	1541
1906	104	786	158	679	1465
1905	183	1115	148	489	1604
1904	43	332	96	391	713

De Directeur van het
Centraal Bureau voor de Statistiek,
H. W. METHORST.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

'sGravenhage, 9 Mei 1908.

JAARVERSLAG *van de Centrale Commissie voor de Statistiek over het jaar 1907.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* n°. 43) heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer, Uwe Excellentie hierbij aan te bieden het verslag harer werkzaamheden over 1907.

Allereerst zij melding gemaakt van de mutatiën welke onder de leden der Commissie in 1907 plaats hadden.

In de Meivergadering van 1907 deelde de Voorzitter Mr. N. G. Pierson mede, zich door drukke bezigheden genoopt te zien, ontslag aan te vragen als Voorzitter en lid der Commissie, eene mededeeling welke de Commissie met groot leedwezen ontving. Zij bewaart aan zijn presidiaat en zijn groote belangstelling in de ontwikkeling der Nederlandsche Statistiek een dankbare herinnering.

Bij schrijven van 23 Mei 1907 n°. 4597 Afd. B.B. werd van Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger een afschrift ontvangen van het Koninklijk Besluit van 3 Mei 1907, n°. 36, waarbij aan den heer Pierson het gevraagde ontslag eervol werd verleend.

Bij besluit van 17 Juni 1907, n°. 4, werd Dr. C. A. Verrijn Stuart tot Voorzitter der Commissie benoemd; in de November vergadering had de installatie van den nieuwen Voorzitter plaats.

Ingevolge een schrijven van Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger van 19 October 1907, n°. 9681, Afd. B.B., waarbij de Commissie werd uitgenoodigd, den Minister de noodige aanbevelingen te doen toekomen, zoowel voor de door het aftreden van den heer Pierson en door het overlijden van Mr. J. P. Sprenger van Eyk ontstane vacatures, als voor de op 1 Januari 1908 door periodieke aftreding openvallende plaatsen, werden in de Novembervergadering de daartoe strekkende dubbeltallen opgemaakt; de Commissie gaf in haar schrijven van 7 December 1907, n°. 1017, waarbij deze aanbevelingen aan Zijne Excellentie werden toegezonden, tevens de wenschelijkheid te kennen, haar ledental uit te breiden met een militair lid en met een vrouwelijk lid.

Wat de aftredende leden betreft, zij vermeld, dat de heeren Jhr. Mr. G. de Bosch Kemper en Mr. C. Loosjes den wensch te kennen hadden gegeven, voor herbenoeming niet te worden voorgedragen. De overige aftredende leden, achter wier namen in onderstaand overzicht de letters (a. l.) zijn geplaatst, werden alle in aansluiting met de voordracht der Commissie herbenoemd.

Een en ander gaf aanleiding tot benoeming, overeenkomstig de aanbeveling, bij Koninklijk Besluit van 30 December 1907, n°. 33, van den heer Mr. H. B. Greven (a. l.) tot lid en ondervoorzitter en van de heeren Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill (a. l.), Mr. J. G. van Blom, G. M. Boissevain (a. l.), J. T. T. C. van Dam van Isselt (a. l.), Mr. D. P. D. Fabius (a. l.), Mr. Ph. Falkenburg, Mr. E. Fokker (a. l.), Mr. Dr. J. L. A. Salverda de Grave, Mr. B. H. Pekelharing (a. l.), H. Polak (a. l.), W. F. Pop, A. S. Talma (a. l.), Mr. J. W. S. A. Versteeg (a. l.), Mr. J. P. A. Laman de Vries (a. l.) en F. G. Waller (a. l.) en bij Koninklijk Besluit van 28 Januari 1908, n°. 6, van den heer mr. P. J. M. Aalberse en mej. Dr. E. Kleerekoper, tot leden.

De Commissie hield hare algemeene vergaderingen op 11 Mei en op 30 November 1907, laatstgenoemde na bij schrijven van 24 October 1907, n°. 9834, afd. B.B., van Uwer Excellentie's Amtsvoorganger aan den Voorzitter verleende machtiging tot uitstel, waartoe de hangende werkzaamheden der Sub-Commissies aanleiding gaven.

Bij het vermelden harer werkzaamheden in het afgeloopen jaar zal de Commissie, evenals in de vorige Verslagen, achtereenvolgens behandelen:

A. Adviezen aan de Regeering op uitnoodiging van een der Departementen van Algemeen Bestuur, ingevolge art. 8 al. 1 van het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* n°. 43).

B. Voorstellen van de Commissie aan de Regeering uit eigen beweging, krachtens art. 8 al. 2, van genoemd Koninklijk Besluit.

C. Machtigingen en opdrachten aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, krachtens art. 2, al. 2 en 3, van genoemd Koninklijk Besluit.

D. Verdere werkzaamheden.

A'. Adviezen aan de Regeering op uitnoodiging van een der Departementen van Algemeen Bestuur.

1. *Bevolkingsregisters.*

Bij apostille van 21 Februari 1907, n°. 1708, afd. B. B., ontving de Commissie van Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger een

adres van den heer M. van de Graaf, ambtenaar ter Secretarie van de gemeente Amsterdam, waarbij deze aan den Minister aanbood een door hem ontworpen Koninklijk Besluit nopens de bevolkingsregisters met bijbehoorende modellen, waarvan de raadpleging, naar adressant meende, bij mogelijke herziening der bevolkingsvoorschriften wel eenig nut zou kunnen afwerpen.

Naar aanleiding daarvan had de Commissie de eer, haar advies van 11 Mei 1907, n°. 885, uit te brengen, waarvan een afdruk als Bijlage I hierbij gaat.

De opmerking in fine van dit advies gemaakt, gaf Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger aanleiding, tot de Commissie onder dagteekening van 16 October 1907, n°. 9574, afd. B. B., een schrijven te richten, waarbij Zijne Excellentie zich bereid verklaarde eventueele voorstellen der Commissie betreffende de invoering van het persoonskaartenstelsel in de bevolkingsregisters, in verband met de a. s. Volkstelling, in overweging te nemen. Deze aangelegenheid kon in 1907 niet meer worden afgedaan. (1)

2. *Statistiek van het krankzinnigenwezen.*

Bij apostille van 25 Januari 1907, n°. 731, afd. B. B., deed Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger de Commissie, met verzoek om bericht en raad, een schrijven toekomen van de Inspecteurs van het Staatstoezicht op Krankzinnigen van 19 Januari 1907, n°. 23, waarvan een afdruk als Bijlage II hiernevens gaat.

Als antwoord daarop bracht de Commissie een advies uit, onder dagteekening van 11 Mei 1907, n°. 875, in afdruk als Bijlage III hierbij gevoegd.

3. *Volkstelling.*

Bij schrijven van 26 October 1906, n°. 9894, afd. B. B., werd de Commissie door Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger uitgenoodigd, advies te doen toekomen over de voorschriften, waarnaar de, overeenkomstig de wet van 22 April 1879 (*Staatsblad* n°. 63), in 1909 te houden 9e Volkstelling zal behooren te worden ingericht en daarbij te voegen een ontwerp voor den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in art. 2 van voornoemde wet en van de voorschriften en daarbij behoorende modellen, krachtens dien maatregel van bestuur uit te vaardigen, benevens een raming

---

(1) In de Meivergadering van 1908 werd een advies over deze aangelegenheid uitgebracht.

van de kosten, die van eventueele uitvoering van de voorstellen der Commissie een gevolg zullen zijn en van de vergoeding deswege uit 's Rijks kas aan de gemeentebesturen uit te keeren.

Het advies dat de Commissie ingevolge dit verzoek onder dagteekening van 30 November 1907, nº. 849, uitbracht, is met de bijlagen in afdruk als Bijlage IV hierbij gevoegd.

4. *Bevolkingsstatistiek.*

Bij apostille van 5 Juli 1907 nº. 6168 afdeeling B.B. zond Uwer Excellentie's ambtsvoorganger aan den Voorzitter der Centrale Commissie om bericht en raad een schrijven van den directeur van het Centraal Bureau van 29 Juni 1907, nº. 1337, afdeeling I, waarvan de inhoud luidde als volgt:

„Nadat op 16 April 1901, de bevolkingsstatistiek in haar geheelen omvang van Uwer Excellentie's Departement naar het Centraal Bureau voor de Statistiek was overgebracht, deed zich weldra het gebrek gevoelen, dat voor de kennisgevingen van geboorte, buiten de werkelijke woonplaats van de moeder en de kennisgevingen van overlijden, buiten de werkelijke woonplaats van den overledene, welke ingevolge het bepaalde in de artikelen 12 en 13 van het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n. 140), door de gemeentebesturen aan elkander worden toegezonden en die ten slotte, ter voldoening aan de bestaande voorschriften, aan mijn Bureau worden ingezonden *geen* bepaald model is voorgeschreven.

„Hierdoor werd aan de gemeentebesturen de vrijheid gelaten bedoelde kennisgevingen meer of minder volledig te doen zijn, waardoor eene nauwkeurige vergelijking van die kennisgevingen met de daarop betrekking hebbende telkaarten alleen dan mogelijk werd, wanneer, na veelvuldige briefwisseling, aanvulling en overeenstemming was verkregen. Buitendien bleek, dat het gemis aan een vastgesteld formulier voor deze kennisgevingen, vele gemeentebesturen in de meening deed verkeeren te kunnen volstaan met de toezending van een uittreksel uit de registers van den burgerlijken stand, afgegeven ingevolge het 2e lid van art. 50 van het Burgerlijk Wetboek, welke overlegging aan mijn Bureau onnoodig is en niets bepaalt betreffende de werkelijke woonplaats van de daarop beschreven overledene.

„Toen verder, ingevolge de voorschriften door Uwe Excellentie aan Heeren Commissarissen der Koningin in de Provinciën gegeven, d.d. 18 November 1905, nº. 9850 en 12 December 1905, nº. 11022, afdeeling B.B., de toezending van de kennisgevingen,

bedoeld in vorengenoemde artikelen 12 en 13, sedert 1 Januari 1906, rechtstreeks door de gemeentebesturen aan mijn Bureau moest plaats hebben, bleek het, dat — nu de contrôle der provinciale griffiën op dit gebied had opgehouden te bestaan — vele gemeentebesturen in gebreke bleven om die kennisgevingen aan mijn Bureau in te zenden.

„Alleen in de afgeloopen maand werd door mij 143 maal aan gemeentebesturen om toezending van kennisgevingen verzocht, omdat aan mijn Bureau dit aantal kaarten aanwezig was betreffende personen, geboren of overleden in eene andere gemeente dan die der werkelijke woonplaats en de daarop betrekking hebbende kennisgevingen ontbraken.

„Het wil mij voorkomen dat het hier bestaande gebrek ware te verbeteren, indien Uwe Excellentie zou kunnen goedvinden de hierbij in concept overgelegde formulieren A, B en C vast te stellen, welke dan van wege mijn Bureau, in voldoende aantallen aan de gemeentebesturen zullen worden toegezonden.

„Ik vlei mij dat de wijze van inrichting dezer formulieren alle misverstanden en gebreken die er op het gebied van de over en weer toezending van kennisgevingen van geboorte en sterfte bestaan, zullen opheffen.

„Ik veroorloof mij Uwe Excellentie derhalve het voorstel tot vaststelling dezer formulieren te doen.”

In antwoord hierop werd door den Voorzitter bij schrijven van 13 Juli 1907 n°. 941 het volgende advies uitgebracht:

„Onder terugzending der bijlagen van nevenvermelde kantbeschikking, heb ik de eer Uwe Excellentie te berichten, dat ik mij met het voorstel van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek om, door vaststelling van modellen voor de kennisgevingen bedoeld in artt. 12 en 13 van het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), te bevorderen, eenerzijds dat briefwisseling over onvolledige kennisgevingen voorkomen worde, en anderzijds, dat verzuim van inzending dezer kennisgevingen aan het Centraal Bureau worde vermeden, wel kan vereenigen.

„Wat de ontworpen formulieren betreft merk ik het volgende op. Ter voorkoming van vergissingen zal het aanbeveling verdienen de formulieren ex art. 12, bij voorbeeld door een bepaalde kleur van het papier, van die ex art. 13 te onderscheiden.

„Wat eerstgenoemd formulier betreft, trok het mijn aandacht, dat op de verklaringen B en C, de handteekening wordt verlangd van den ambtenaar van den Burgerlijken Stand. Daar het hier de administratie van het bevolkingsregister geldt, moet de ver-

klaring, meen ik, worden afgelegd door het gemeentebestuur, en dus door Burgemeester en Secretaris geteekend.

„Het zelfde geldt van het formulier ex art. 13.

„De verklaring C ex art. 12 is voorts in zoover niet geheel in overeenstemming met genoemd artikel, dat de werkelijke woonplaats van het huisgezin waartoe het behoort, slechts dan ook die van het kind wordt, wanneer het daar werkelijk is komen wonen. Eerst daarna mag het kind door het gemeentebestuur worden ingeschreven. Tot zoolang heeft dus, naar het mij voorkomt, een buiten de werkelijke woonplaats van het gezin waartoe het behoort geboren kind in den regel geen eigen werkelijke woonplaats. Het schijnt daarom juister uit deze verklaring de woorden „tijdens de geboorte" en uit die ex art. 13 de woorden „tijdens het overlijden" te schrappen.

„In de kennisgeving ex art. 13 (formulier A) hebben, meen ik, de woorden „wonende binnen Uwe gemeente" betrekking op den overledene. Duidelijkheidshalve zoude deze aanwijzing twee regels hooger geplaatst kunnen worden, bij voorbeeld aldus: „............ alhier is overleden ...., behoorende tot de werkelijke bevolking Uwer gemeente, geboren te ...." enz."

5. *Zuigelingensterfte.*

Bij apostille van 31 October 1907, nº. 10044, afd. B. B., werd door Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger aan den Voorzitter om bericht en raad toegezonden een schrijven van den Directeur van het Centraal Bureau d.d. 29 October 1907, nº. 1784, afd. I, van den volgenden inhoud:

„Bij deze heb ik de eer Uwe Excellentie te verzoeken mij te willen toestaan, op de telkaart der overledenen beneden het jaar, deze vragen te doen drukken:

„Is het overleden kind gezoogd?

„Zoo ja, hoelang?

„De invulling dezer vragen geeft geen moeilijkheid, indien het antwoord zonder meer kan worden overgenomen uit de door de geneeskundigen af te geven verklaringen van overlijden.

„Daartoe zoude door Uwe Excellentie eene circulaire kunnen worden gericht tot Heeren geneeskundigen in Nederland in den zin van het nevensgaand concept. Aan de gemeentebesturen ware dan tevens te verzoeken de desbetreffende vragen op de sterftekaarten in te vullen en dezelfde vragen te doen drukken op het formulier voor de verklaringen van overlijden.

„Een daartoe strekkend concept-schrijven aan de Commissaris-

sen der Koningin in de provinciën gelieve Uwe Excellentie mede hierbij aan te treffen".

In antwoord hierop bracht de Voorzitter bij schrijven van 6 November 1907, nº. 1035, het volgende advies uit:

„Naar aanleiding van Uwer Excellentie's nevenvermelde kantbeschikking, en onder terugzending der bijlagen daarvan, heb ik de eer te kennen te geven, dat ik gaarne steun het voorstel van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek om de sterftekaart der op een leeftijd beneden het jaar overledenen aan te vullen met de beide door hem aanbevolen vragen.

„Wel is waar kan ik niet ten volle deelen de meening van den Directeur, in den aanhef der ontwerp-circulaire aan Hare Majesteits Commissarissen in de provinciën uitgedrukt (1), dat de verzameling van gegevens nopens de voeding der jonggestorvenen licht zoude kunnen ontsteken nopens het ontwijfelbaar verband tusschen deze en den omvang der kindersterfte. Immers de thans voorgestelde vragen zullen tot niet meer in staat stellen dan tot beantwoording van deze vragen: hoeveel van 100 gestorven zuigelingen — met onderscheiding zooveel noodig naar de bijzonderheden op de sterftekaart vermeld, en naar provinciën, steden en platte land enz. — waren gezoogd gedurende korter of langer tijd, of wel op andere wijze gevoed?

„Terwijl voor een onderzoek naar de vraag nopens den invloed van de voedingswijze op de sterfte, in de eerste plaats de verhoudingsgetallen zouden moeten bekend zijn van de overledenen per 100 gedurende korter of langer tijd gezoogden, resp. per 100 op andere wijze gevoeden.

„Deze opmerking behoeft echter geenszins te weerhouden van opneming der voorgestelde vragen. Hare beantwoording heeft op zich zelf waarde, en kan bovendien, wanneer belangrijke verschillen blijken te bestaan tusschen de verhoudingsgetallen b.v. der gezoogden onder de gestorven zuigelingen in verschillende beroepen, of in verschillende deelen des lands, opwekken tot nader onderzoek door deskundigen naar de oorzaken dezer verschillen.

(1) De aanhef dezer ontwerp-circulaire luidde aldus: „Reeds lang heeft het de aandacht getrokken, dat de sterfte onder de kinderen beneden het jaar, zijnde ongeveer 25 pCt. van het totaal der overledenen, nauw samenhangt met de voeding der zuigelingen.

Teneinde over deze belangrijke aangelegenheid met betrekking tot ons land gegevens te verzamelen is het wenschelijk voorgekomen op de telkaart der overledenen beneden het jaar deze vragen te stellen:" enz.

„De beantwoording der vragen zal bovendien, aangezien ten deze op medewerking der geneeskundigen ongetwijfeld zal mogen worden gerekend, aan de gemeentebesturen weinig moeite kosten. Wat de vragen zelf betreft, rees bij mij twijfel of het aanbeveling verdient de noot bij de tweede vraag ongewijzigd over te nemen (1). Daardoor toch zal het onmogelijk zijn de gevallen, waarin de duur van het zoogen met volkomen nauwkeurigheid bekend is en opgegeven wordt, te scheiden van die waarin deze opgave op schatting berust. Deze moeilijkheid ware te ondervangen door de noot b.v. aldus te lezen: „indien niet nauwkeurig bekend, dan naar schatting op te geven, met bijvoeging van de hoofdletter S" (2).

6. *Uitkomsten van meten en onderzoek van militieplichtigen.*

In antwoord op het advies van 30 November 1906, n°. 800 (jaarverslag 1906 blz. 70) ontving de Commissie van Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger, onder dagteekening van 19 Juli 1907, n°. 1144, afdeeling M.S., bericht, dat de inhoud van dit advies door Z. E. ter kennis was gebracht van den Minister van Oorlog. Uit het ter inzage gezonden antwoord van den Minister van Oorlog bleek, dat de Inspecteur van den Geneeskundigen dienst der Landmacht, uitgenoodigd zijn gevoelen te willen doen kennen, zijne reeds vroeger kenbaar gemaakte bezwaren handhaaft. De Inspecteur schreef o. m. het volgende:

„Ondanks de gevoerde gedachtenwisseling met de Centrale Commissie voor de Statistiek ben ik overtuigd, dat voor het opnemen der maten bij miliciens, zooals dit door de Commissie gewenscht wordt, veel tijd en arbeid zullen noodig zijn, gedeeltelijk te verrichten door officieren van gezondheid, gedeeltelijk door minder hospitaalpersoneel.

„Arbeid die zoo moeilijk kan verricht worden, waar wel het militiecontingent van 11 000 op 17 500 man is gebracht, maar waar niet de getalsterkte van het geneeskundig en hospitaalpersoneel is uitgebreid.

---

(1) Deze noot, geplaatst bij de vraag: „Is het overleden kind gezoogd. Zoo ja, hoelang?" luidde: „Indien niet nauwkeurig bekend, dan naar schatting op te geven".

(2) Bij schrijven van 28 Februari 1908, n°. 339, afd. 1, maakte de Directeur deze aangelegenheid, waaromtrent door Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger de beslissing was opgeschort, bij de Centrale Commissie aanhangig.

„Evenzeer blijft mijn bezwaar bestaan, dat er nuttelooze arbeid verricht wordt en nu moge de Commissie in Haar schrijven van 30 November 1906, n°. 800, dat bezwaar van luttel gewicht achten, waar gedurende den korten oefeningstijd van de miliciens der onbereden wapens met den tijd gewoekerd moet worden, daar kan ik niet erkennen dat mijn bezwaar van luttel gewicht zou zijn.

„Intusschen zijn gedurende de gehouden gedachtenwisselingen de omstandigheden ter zake veranderd: de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat het getal miliciens, die onafgebroken twaalf maanden in werkelijken dienst blijven, uiterst gering zal worden en daarom gaat het toch. (Missive der Commissie d.d. 14 Mei 1906, n°. 776.)

„Op deze gronden meen ik, naast het advies, gegeven in mijn schrijven van 1 Mei j.l., n°. 609, Uwer Excellenie alsnog in overweging te mogen geven, der Commissie voornoemd te doen kennen, dat met handhaving der bezwaren, ontwikkeld in vroegere schriftelijke gedachtenwisseling, die voor de tegenwoordige militiewetgeving geldende zijn, het raadzaam is, thans af te wachten wat door de wetgevende machten beslist wordt in zake den diensttijd van de miliciens bij de onbereden wapens".

B. Voorstellen van de Commissie aan de Regeering uit eigen beweging.

1. *Statistiek van den loop der huurprijzen.*

Naar aanleiding van een desbetreffend voorstel van den toenmaligen Voorzitter Mr. N. G. Pierson, werd door de Centrale Commissie in hare vergadering van 25 November 1905 de wenschelijkheid uitgesproken, gegevens te verzamelen omtrent den stand der huurprijzen van woningen in verschillende deelen des Rijks met onderscheiding naar het bedrag en te overwegen langs welken weg zoodanige gegevens zouden kunnen worden verkregen.

Dit besluit leidde tot het in afdruk als Bijlage V hierbij gevoegd advies aan den Minister van Financiën van 30 November 1907, n°. 1061.

2. *Statistiek van het Grondkrediet.*

Van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek ontving de Centrale Commissie onder dagteekening van 17 April 1907, n°. 58, afd. 5, een Nota, waarin de aandacht der Commissie

werd gevestigd op verschillende onjuistheden, door den heer Mr. Dr. Sparnaay, chef der 5de Afd. van het Centraal Bureau, aangetroffen bij de bewerking der Statistiek van het Grondkrediet over de jaren 1901—1905.

De Commissie vond hierin aanleiding tot het uitbrengen van een advies aan den Minister van Financiën d.d 3 Augustus 1907 n°. 951, waarvan een afdruk als Bijlage VI hierbij gevoegd is.

In antwoord op dit advies ontving de Commissie van den Minister van Financiën een schrijven d.d. 18 November 1907, n°. 54, afd. Registratie, waarin de Minister in beginsel zich met invoering van het telkaartenstelsel vereenigend, onder overlegging van de adviezen van 11 hypotheekbewaarders en 5 directeurs der registratie en domeinen, meedeelde tot de slotsom gekomen te zijn, dat het beter is, met de uitvoering van de voorstellen der Commissie te wachten, totdat de vernieuwing van de inschrijvingen heeft plaats gehad.

Voorts schreef de Minister: „Wellicht zou het aanbeveling verdienen tegen dien tijd eene Commissie te benoemen, bestaande uit deskundigen op 't gebied der statistiek en hypotheekbewaarders, die de telkaarten zouden kunnen ontwerpen, opdat deze zoo eenvoudig mogelijk worden ingericht, met weglating van alle vragen, die niet strikt noodzakelijk zijn.

Inmiddels verklaar ik mij gaarne bereid om de bestaande formulieren zoo nauwkeurig mogelijk te doen opmaken door aanvulling en wijziging van de bestaande formulieren, waartoe ik een nader voorstel van Uwe Commissie tegemoet zie."

3. *Militair-Sanitaire Statistiek.*

In antwoord op hare adviezen onder dagteekening van 22 Februari 1907, n°s. 880, 881 en 882, tot de Ministers van Oorlog, Marine en Koloniën gericht, welke reeds als Bijlage XVII, *a*, *b* en *c*, bij het vorige Jaarverslag zijn opgenomen, ontving de Commissie de volgende brieven:

a. Van den Minister van Oorlog d.d. 13 Maart 1907, IIIde afd., n°. 195:

„Naar aanleiding van Uwen brief van 22 Februari j.l., n°. 880, heb ik de eer, Uwe Commissie mede te deelen, dat er bij mij geen bedenkingen tegen bestaan, om voor het lidmaatschap der Permanente Commissie, als bedoeld in Uwen bovenaangehaalden brief, aan te wijzen den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht.

„Voorts doe ik U, bij deze, kennen, dat de functie van plaats-

vervangend lid dier Commissie wordt opgedragen aan den Dirigeerenden Officier van gezondheid der 1ste klasse A. A. J. Quanjer."

b. Van den Minister van Marine d.d. 5 Maart 1907, Bureau S/B n°. 43 :

„In antwoord op haren brief van 22 Februari j.l. n°. 881, en onder dankbetuiging voor de daarbij aangeboden afdrukken, heb ik de eer der Commissie mede te deelen, dat de Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Zeemacht door mij wordt aangewezen tot lid der Permanente Commissie, welke werkzaam zal moeten zijn in het belang van de eenheid in de militair-sanitaire statistiek.

„Als plaatsvervangend lid wordt aangewezen de Officier van Gezondheid, geplaatst op het bureau van genoemden Inspecteur.

„Ik deel der Commissie voorts mede, dat den Dirigeerenden Officier van Gezondheid der 1ste klasse Dr. C. J. de Bruijn Kops Jr., de waarneming is opgedragen van de betrekking van Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Zeemacht en dat de Officier van Gezondheid der 1ste klasse E. C. Lorentz te zijnen bureele is geplaatst."

c. Van den Minister van Koloniën d.d. 25 Juni 1907, afd. C, 2de Bureau, n°. 10 :

„Naar aanleiding van Uwen brief van den 22sten Februari 1907, n°. 882, heb ik de eer Uwer Commissie mede te deelen, dat het mij daarbij in afdruk toegezonden nader rapport van de Militair-Sanitaire Commissie d.d. 19 November 1906, betreffende de invoering van telkaarten en de voorgestelde nomenclatuur in Nederlandsch-Oost-Indië, aan den Gouverneur-Generaal is gezonden, met verzoek om te willen mededeelen of, en zoo ja, in hoever de kennisneming daarvan wijziging brengt in zijne vroeger ter zake uitgebrachte adviezen.

„Op deze aangelegenheid hoop ik dus nader terug te komen.

„Intusschen gaarne bereid om een Officier van Gezondheid van het Indische leger zitting te doen nemen in de door U bedoelde Permanente Commissie, heb ik daarvoor aangewezen den plaatsvervanger van den inmiddels gepensionneerden en tot een anderen werkkring geroepen Dr. A. H. van der Weerd, namelijk den Officier van Gezondheid 1ste klasse bij de Reconvalescentenafdeeling der Koloniale Reserve te Zutfen M. Kievit.

„Voor het oogenblik kan ik echter geen plaatsvervangend lid aanwijzen. Mocht de practijk nader leeren, dat die aanwijzing

inderdaad onmisbaar is, dan zal Uwe Commissie zich te dezer zake wel nader tot mij willen wenden." (1)

In de vergadering van 30 November 1907 benoemde de Commissie harerzijds de heeren van Dam van Isselt, Ringeling en den Directeur van het Centraal-Bureau voor de Statistiek tot gedelegeerden in de Militair-Sanitaire Commissie.

4. *Koloniaal Verslag.*

Van den Minister van Koloniën werden achtereenvolgens vier brieven ontvangen.

De eerste, gedagteekend 23 Mei 1907, Afd. G., n°. 54, was een antwoord op het advies der Commissie van 14 Mei 1906, n°. 775 (jaarverslag 1906, blz. 86); daarbij werd ter kennisneming toegezonden een schrijven van den Legercommandant, Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië, waarin in de eerste plaats werd kennisgegeven, dat bij de samenstelling van de statistische tabellen, behoorende bij de jaarlijksche bijdragen van het Departement van Oorlog voor het Koloniaal Verslag, zal rekening gehouden worden met de aanwijzingen, gegeven door de Centrale Commissie in de aan haar bovengenoemd schrijven van 14 Mei 1906, n°. 775, toegevoegde nota.

Voorts werd geschreven:

„Aangeteekend wordt, dat de veronderstelling der Commissie, als zoude de zesmaandelijksche sterktestaat worden samengesteld uit de 6 maandelijksche sterktestaten, gedurende het afgeloopen semester ingediend, op een misvatting berust.

„De zesmaandelijksche sterktestaat is n.l. eene verzameling van de maandelijksche sterktestaten, aangevende de sterkte der verschillende korpsen en detachementen op den 1sten van het nieuwe halfjaar.

„Wat aangaat de aanteekeningen betreffende het summier ziekenrapport van het Nederlandsch-Indische Leger, heb ik de eer Uwe Excellentie te verwijzen naar het hierbij aangeboden afschrift van den brief van den Chef over den Geneeskundigen Dienst van 23 November 1906, n°. 2330/30."

Aan het slot van dezen brief verklaarde de Chef over den Geneeskundigen Dienst, zich te vereenigen met de meening van

---

(1) Bij schrijven van 5 Februari 1908, n°. 15, Afd. C, 2de Bureau, deed de Minister de Commissie een afschrift toekomen van een schrijven van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië over deze aangelegenheden, welk schrijven is doorgezonden aan de Militair-Sanitaire Commissie.

den afgetreden Chef over den Geneeskundigen Dienst, dat de inwilliging van deze wenschen der Commissie ten zeerste ontraden moet worden.

De tweede brief was gedateerd 20 September 1907, afd. B., nº. 6, en had betrekking op het advies der Centrale Commissie van 12 November 1901, nº. 406 (jaarverslag 1901, blz. 19 en volgende, bepaaldelijk blz. 29 en volgende); daarbij werd een schrijven van den Gouverneur van Suriname met een stel ontwerp-tabellen ten dienste der gerechtelijke- en gevangenisstatistiek dezer kolonie toegezonden, waaromtrent de Gouverneur den wensch te kennen gaf, het gevoelen der Commissie te mogen vernemen.

Verder schreef de Gouverneur:

„De Centrale Commissie gaf in haar schrijven mede den wensch te kennen om bij het Koloniaal Verslag eene opgave te publiceeren van alle in Suriname verschijnende statistieken.

„Dit geeft mij aanleiding te doen opmerken dat hier te lande geene officieele statistieken gepubliceerd plegen te worden, die niet in het Koloniaal Verslag worden opgenomen, behoudens de gegevens der meteorologische waarnemingen in den Cultuurtuin waarvan in he Koloniaal Verslag zelfs reeds vermeld werd dat zij in het jaarverslag van het Koninklijk Meteorologisch Instituut te De Bildt worden openbaar gemaakt".

De derde brief was gedagteekend 17 October 1907, afd. G, nº. 10, en bevatte, naast toezending van uittreksels van missives van de Directeuren van Binnenlandsch Bestuur en van Landbouw handelende over eenige in den brief der Commissie van 11 December 1905, nº. 693 (jaarverslag 1905, blz. 134) en in de daarbij overgelegde nota van Mr. C. Th. van Deventer besproken punten, de volgende mededeelingen:

„Ik teeken hierbij aan, dat ik, naar aanleiding van het daaromtrent voorkomende in de missive van laatstgenoemden Departementschef, den Gouverneur-Generaal verzocht heb, de indiening van de statistiek der veeziekten te doen staken, totdat betrouwbaarder cijfers dienaangaande kunnen worden verstrekt.

„Ten slotte deel ik U mede, dat de beschouwingen van Mr. van Deventer, over de wijze waarop verbetering zou zijn te brengen in het samenstellen der Indische statistieken, aanleiding hebben gegeven tot het Gouvernementsbesluit van 28 Augustus j.l. nº. 21, waarbij de Heer J. van Aalst, thans Assistent-resident van Modjokerto, tijdelijk is toegevoegd aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, ten einde zich op de hoogte te stellen van de ten aanzien der bevolkingsstatistiek elders gebruikelijke methoden van verzameling en behandeling van gegevens, en ver-

volgens voor het ontwerpen van een, inzonderheid voor Java en Madoera geldend, aan redelijke eischen beantwoordend stelsel te dier zake, zoomede om na te gaan, welke maatregelen zouden zijn te treffen om vereenvoudiging te brengen in den met de samenstelling der zoogenaamde periodieken verband houdenden arbeid der bestuursambtenaren, en eenige andere, in hoofdzaak op de ambtelijke briefwisseling van die landsdienaren betrekking hebbende aangelegenheden in beschouwing te nemen." (1)

De vierde brief, gedagteekend 11 December 1907, Afd. G, nº. 3, was een gevolg van het bovengenoemde schrijven van 23 Mei 1907, Afd. G, nº. 54. Daarbij werd aan de Commissie toegezonden een onder dagteekening van 13 October 1907, nº. 1327/1, van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië ontvangen missive met bijlagen nopens de in het advies der Centrale Commissie van 14 Mei 1906 nº. 775 voorkomende opmerkingen omtrent de sanitaire-, fabrieks- en onderwijsstatistieken van het Koloniaal Verslag. Het schrijven van den Gouverneur met bijlagen gaat als Bijlage VII in afdruk hiernevens.

C. Machtigingen en opdrachten aan het Centraal-Bureau voor de Statistiek.

Bij de Commissie kwam een schrijven in van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek d.d. 7 November 1907 nº. 188, Afd. 5, behelzende het verzoek, om ter voorkoming van meerderen achterstand bij de betreffende afdeeling van het Bureau den jaargang 1905 der Statistiek van het Armwezen te mogen bewerken en publiceeren in den beperkten vorm, die door de Centrale Commissie voor de Statistiek in haar vergadering van 24 November 1906, als regel voor deze statistiek reeds werd goedgekeurd.

Om de vijf jaar zou deze statistiek een meer uitvoerige bewerking ondergaan, wat in het oorspronkelijk denkbeeld ook met den jaargang 1905 het geval zoude zijn.

De Commissie verleende den Directeur de gevraagde machtiging bij schrijven van 10 December 1907, nº. 1037.

D. Overige werkzaamheden.

Bij schrijven van 15 Juli 1907, nº. 6405, Afdeeling B.B., ontving de Commissie van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger de

---

(1) In antwoord op dezen brief richtte de Commissie tot den Minister een schrijven d.d. 12 Maart 1908 nº. 1016.

mededeeling, dat bij Koninklijk Besluit van 9 Juli te voren, n°. 38, Dr. C. A. Verrijn Stuart was benoemd tot vertegenwoordiger der Regeering bij de van 26—31 Augustus j.l. te Kopenhagen ge houden zitting van het Internationaal Statistisch Instituut. Bij schrijven van 20 Augustus 1907 n°. 7720, afdeeling B.B., werd van den Minister mededeeling ontvangen van gelijke benoeming bij Koninklijk Besluit van 14 Augustus 1907 n°. 42 van Mr. H. W. Methorst.

Een verslag van het in deze zitting van het Instituut verhandelde werd door genoemde gedelegeerden aan den Minister uitgebracht en opgenomen in de *Staatscourant* van 6 December 1907, n°. 286.

Naar aanleiding van desbetreffende voorstellen door Dr. C. A. Verrijn Stuart, die in bovengenoemde zitting tot algemeen Secretaris van het Instituut werd benoemd, aan den Minister gedaan, deelde Zijne Excellentie bij schrijven van 23 Augustus 1907, n°. 7785, Afdeeling B.B., tot den Voorzitter der Centrale Commissie gericht, mee, er in beginsel geen bezwaar tegen te hebben, dat de vergadering van het Instituut in 1911 te 's-Gravenhage worde gehouden.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

C. A. VERRIJN STUART,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE I.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

No. 885.

's-Gravenhage, 11 Mei 1907.

Bericht op apostille van 21 Februari 1907, no. 1708, Afdeeling B. B., betreffende bevolkingsregisters.

Diverse Bijlagen.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij Uwe nevenvermelde apostille mocht de Centrale Commissie voor de Statistiek om bericht en raad ontvangen een adres van den heer M. van de Graaf, ambtenaar ter Secretarie (afd. Bevolking) te Amsterdam, waarbij deze aan Uwe Excellentie ter inzage aanbiedt een door hem ontworpen Koninklijk Besluit nopens de bevolkingsregisters, met bijbehoorende modellen, waarvan de raadpleging, naar adressant meent, bij mogelijke herziening der bevolkingsvoorschriften wel eenig nut zou kunnen afwerpen.

Met wederaanbieding dezer stukken heeft de Commissie de eer Uwe Excellentie daaromtrent het volgende te berichten.

Adressant gaat uit van het beginsel, in de eerste plaats, dat niet langer keuze moet gegeven worden omtrent de orde van inschrijving in de bevolkingsregisters, zooals die thans bij het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* no. 140) gegeven wordt, maar dat uitsluitend de volgorde naar de letters van het alphabet, waarmede de namen der in te schrijven hoofden van huisgezinnen of afzonderlijk levende personen beginnen, behoort voorgeschreven te worden, en voorts, dat alleen behooren gebezigd te worden vaste registerdeelen, omdat losse kaarten in de bevolkingsboekhouding verwerpelijk zijn.

De redenen, welke adressant tot dit beginsel geleid hebben, zijn in hoofdzaak tweeërlei, nl. dat de registers zóó ruim aangelegd kunnen worden dat de alphabetisch-lexicografische volgorde, ook voor onze grootste gemeenten, voor een dertigtal jaren kan

behouden blijven en dat de bevolkingsboekhouding op kaarten geen nut heeft voor statistische onderzoekingen, steeds gevaar oplevert voor verwarring, schadelijken invloed uitoefent op het zenuwgestel van het met die kaarten werkend personeel, groote geldelijke offers en steeds grootere lokaliteit vraagt en, ten slotte, voor de administratie onpractisch werkt.

Dit betoog kan de Commissie niet onderschrijven; zij staat ten deze nog steeds op het standpunt, reeds voor ruim tien jaar door haar ingenomen toen zij haar oordeel omtrent bevolkingsregisters in boek- of in kaartvorm uitvoerig heeft toegelicht in hare missive van 20 October 1896, n°. 298, aan Uwen toenmaligen Ambtsvoorganger, naar welke missive zij Uwe Excellentie kortheidshalve meent te mogen verwijzen. Zij blijft van oordeel, dat vaste deelen, hoe ruim aangelegd ook, in groote gemeenten met een bewegelijke bevolking geen alphabetische orde, ook slechts voor korten tijd, kunnen waarborgen; daarvoor is de samenstelling der geslachtsnamen, die ingeschreven moeten worden, een te onberekenbare factor. Alleen losse kaarten kunnen, naar de Commissie meent, dien waarborg opleveren.

Intusschen wil de Commissie gaarne in het kort de gronden, die adressant voor zijn voorgestelde wijzigingen der bevolkingsvoorschriften aanvoert, aan een nader onderzoek onderwerpen.

Adressant stelt zich voor registers van 325 folio's aan te leggen met dien verstande, dat voor elke inschrijving een afzonderlijk blad bestemd worde, na elke oorspronkelijke inschrijving twee bladen voor verdere inschrijvingen blanco gelaten worden en dat verder in elk register een vijf-en-wintigtal transportbladen gereserveerd worde.

In elk register zouden aldus oorspronkelijk ingeschreven worden 100 gezinnen; tijdens de jongste volkstelling waren in Amsterdam 105 390 gezinnen. Waren toen dergelijke registers aangelegd, dan zouden reeds 1054 lijvige deelen noodig zijn geweest en niettegenstaande dit groote aantal folianten blijven dan nog slechts twee bladen voor de alphabetische bijschrijving over.

Duidelijk is het dat in groote bevolkingscentra met veel inschrijvingen deze twee bladen hier of daar in die reeks deelen weldra in gebruik zullen genomen zijn, waarna reeds tot verwijzing naar een ander gedeelte in het register de toevlucht moet genomen worden; dat dus weldra het doel van alphabetische inschrijving, om een post onmiddellijk te kunnen vinden, zou verloren gaan.

Op dien grond kan de Commissie dan ook niet medegaan met adressants denkbeeld om voor alle gemeenten uitsluitend de alphabethische orde van inschrijving verplichtend te stellen; zoolang

geen andere meer afdoende redenen daarvoor pleiten, zou zij bovengenoemd Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140) in dat opzicht ongewijzigd willen behouden en dus in iedere gemeente de gelegenheid laten om eene wijze van inschrijving te volgen, die het meest aan de plaatselijke toestanden aanpast.

Adressant is voorts tegen bevolkingsboekhouding op kaarten, op grond dat deze toch niet afgestaan kunnen worden voor statistische onderzoekingen.

Hier schuilt een misverstand dat, zoolang het vraagstuk van het persoonskaartenstelsel aan de orde is, bestaat. Nimmer toch is het de bedoeling geweest, en er is daarvan zelfs nimmer sprake geweest, om de kaarten der levende bevolking voor dergelijk gebruik af te zonderen, doch alleen om die van overleden personen, nadat de inhoud dezer kaarten in vaste registers is overgebracht, te verwerken.

En eveneens is meermalen aangevoerd de vrees voor verwarring in kaarten, waartegen, evenals vroeger reeds, kan gewezen worden op de ten deze opgedane ervaring en op het feit dat sedert het gebruik van kaarten in verschillende administratiën, en ook in kleinere gemeenten, baan gebroken heeft. In de gemeente Velsen o. a. zijn de vaste bevolkingsregisters door losse kaarten vervangen.

Nieuw daarentegen is het bezwaar, door adressant uitvoerig uiteengezet, dat het werken met kaarten zoo storend werkt op het zenuwgestel.

In Rotterdam, waar reeds ruim twintig jaar met bevolkingskaarten wordt gewerkt, wordt van dezen slechten invloed, naar de Commissie heeft vernomen, niets gemerkt. Het is haar overigens ook niet duidelijk, waarom het werken met kaarten zooveel meer de zenuwen zou prikkelen dan het werken met vaste deelen.

Gereedelijk wordt aan adressant toegegeven dat aanleg van een kaartenstelsel geldelijke offers zou eischen en ruime lokaliteit noodig zou zijn om de kaarten doelmatig te plaatsen, maar deze bezwaren mogen niet overwegend genoemd worden. Elke hervorming brengt in den regel geldelijke offers mede. Echter is nog niet beslist, gelijk adressant reeds aanneemt, dat de aanleg van zoodanig stelsel ten laste der gemeenten zou gebracht worden, en bovendien zullen bij doelmatige rangschikking der kaarten, de eischen van lokaliteit niet overdreven genoemd kunnen worden.

En wat ten slotte het bezwaar betreft, dat toch eenmaal de kaarten van afgeschreven of overleden personen in een register zouden moeten overgebracht worden, dit komt der Commissie voor juist een voordeel te zijn. Op gezette tijden, bijv. na een of meer volkstellingen, zoude alzoo de kaartenverzameling gezuiverd wor-

den. Geleidelijk heeft dan vernieuwing plaats, hetgeen bij boeking in vaste deelen niet het geval is.

Naast deze vaste registers zou adressant de werkelijke bevolking beschreven willen zien op persoonskaarten, naar geslacht en leeftijd gegroepeerd en alphabetisch-lexicographisch gerangschikt. Deze kaarten zouden dan beschikbaar zijn voor statistische en andere onderzoekingen en bij verhuizing nagezonden worden aan het bestuur der nieuwe woonplaats, dat deze kaarten van ingekomen personen vervolgens verifieert met zijn inschrijving in het bevolkingsregister.

Bij ambtshalve afschrijving van een persoon na overlijden of vertrek, zou dan zijn kaart met begeleidend schrijven toegezonden worden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Hier is de vrees voor verwarring in die verschillende kaartengroepen verdwenen en schijnt het bezwaar van de kosten van aanleg en bijhouding dezer kaartenverzameling, en van de daarvoor benoodigde ruimte, niet meer te wegen.

Adressant wil hier dus dubbele boekhouding der bevolking, de eene in vaste deelen, de andere op kaarten. Deze wijze van werken, in kleine gemeenten met weinig verandering wellicht mogelijk, zou in de groote aan het verkeer liggende gemeenten al zeer omslachtig zijn; de geregelde bijwerking dier kaarten naar de beschrijving in de vaste registers zou aldaar zeker groot gevaar loopen.

De kern toch van adressants stelsel is niet de persoonskaart als bron voor betrouwbare inschrijving en inlichting; deze kaart is slechts een aanhangsel, door de eigenlijke bevolkingsboekhouding zonder beteekenis.

Eerst als bij verhuizing af- en inschrijving heeft plaats gehad, wordt de persoonskaart achterna gezonden, die dan vergeleken zou moeten worden met de inschrijving, een wijze van verifieeren, die, zoo dit al mocht geschieden, juist in omgekeerde orde moest plaats hebben, omdat, naar het oordeel der Commissie, de persoonskaart meer vertrouwen verdient dan de inschrijving naar aanleiding van een verhuisbiljet.

Waar het oordeel der Commissie over de voorgestelde reorganisatie der bevolkingsboekhouding, reeds wat de hoofdlijnen betreft, niet anders dan ongunstig kan zijn, meent zij zich van bespreking van de onderdeelen en van de overgelegde modellen, die met die reorganisatie samenhangen, te mogen onthouden. Zij waardeert niettemin de goede bedoelingen van adressant, die getracht heeft een brug te vormen tusschen het register- en het kaartensysteem in de bevolkingsboekhouding.

De Commissie geeft derhalve Uwer Excellentie in overweging aan adressant te berichten, dat met belangstelling is kennis genomen van zijn plan tot wijziging der bevolkingsboekhouding, waarop bij een herziening der Koninklijke besluiten nopens de bevolkingsregisters zal gelet worden.

Mocht Uwe Excellentie zoodanige herziening, waartoe de aanstaande tienjaarlijksche volkstelling gereedelijk aanleiding geeft, wenschen te overwegen, dan is de Commissie gaarne bereid om nader te onderzoeken in hoeverre het door daar destijds aanbevolen kaartensysteem in de bevolkingsboekhouding in sommige onderdeelen, ter tegemoetkoming aan de daartegen bestaande bezwaren, zou kunnen gewijzigd worden.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

Bijlage II.

Staatstoezicht op Krankzinnigen.

No. 23.

Amsterdam,
———— 19 Januari 1907.
Utrecht,

Bericht op schrijven no.
12104 I, afd. B. B.,
d.d. 3 Jan. 1907.

Onderwerp:
Verslag Krankzinnigenwezen,
Statistiek.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te 's Gravenhage.

In het onderhoud, dat wij den 15den Januari met den Heer Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek mochten hebben, bleek deze onze zienswijze, dat de statistieken in de verslagen van het Staatstoezicht op krankzinnigen wijziging behoefden, ten volle te deelen.

Aangezien de z.g. doorloopende tabel door de opvolgende inspecteurs niet steeds volgens eenzelfde systeem is bewerkt, de z.g. splitsingstabel berust op gegevens, wier onderlinge vergelijkbaarheid, niet volkomen vaststaat, de lijsten der doodsoorzaken niet overzichtelijk zijn en de „Statistieke opgaven betreffende de bevolking van de gestichten" zich beperken tot de opgenomenen, de overledenen en de ontslagenen, en zich niet uitstrekken over geheel de bevolking der gestichten, staat zoomin de betrouwbaarheid als de waarde der statistische gegevens in verhouding tot den grooten omvang van het cijfermateriaal. In stede daarvan kan met gerustheid worden verklaard dat de tegenwoordige statistiek niet meer beantwoordt aan de redelijk te stellen eischen.

Zoo geeft zelfs de statistiek geen antwoord op de eenvoudige vragen, hoevelen van de krankzinnigen in de gestichten behooren tot de onderscheidene gezindten, hoevelen gehuwd en ongehuwd zijn en hoevelen behooren tot de stedelijke en plattelands bevolking, en zoo meer.

De Directeur acht het, geheel met onze zienswijze in overeenstemming, noodig, dat de formulieren genaamd: „Statistieke op-

gaven betreffende de bevolking van het gesticht voor krankzinnigen", welke vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken ter invulling aan de besturen der gestichten worden verstrekt, vervangen worden door telkaarten.

De invulling van zulke kaarten zoude niet meer, vermoedelijk zelfs minder tijd kosten kan die van bovenbedoelde formulieren, zoodat de verandering van systeem voor de gestichten geen bezwaren zoude opleveren.

Bij die invoering zouden de thans ook in gebruik zijnde ziekte- en sterftekaarten kunnen vervallen.

Naar onze meening ware het gewenscht, dat de bewerking van deze telkaarten, d. w. z. de vervaardiging van het statistisch gedeelte van het verslag van het Staatstoezicht op krankzinnigen, geschiede onder deskundige leiding op het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bij den Directeur vond dit denkbeeld gunstig onthaal, doch hij merkte op thans niet over de noodige hulp te kunnen beschikken.

Aangezien ook het personeel op het Bureau van het Staatstoezicht op krankzinnigen — door de loopende zaken en door de bewerking van het niet-statistisch gedeelte der verslagen 1903/05 en 1906 — beslag op al zijn tijd ziet gelegd en het spoedig inslaan van den door den Directeur aanbevolen weg ons dringend noodig voorkomt, geven wij Uwer Excellentie beleefdelijk in overweging:

1. goed te keuren, dat in den loop van 1907 ter vervanging van de bovenbedoelde formulieren telkaarten worden ingevoerd en ter beschikking van de besturen der gestichten gesteld;

2. te bevorderen, dat zoo spoedig mogelijk een beambte wordt beschikbaar gesteld, die allereerst de statistiek voor de verslagen 1903/05 en 1906 zoude moeten bewerken, waardoor hij, al strijdende met de bezwaren, welke aan het thans gevolgde systeem kleven, een goed inzicht zoude erlangen in de betreffende onderwerpen en vervolgens, op het Centraal Bureau voor de Statistiek, de bewerking der telkaarten op zich zoude moeten nemen.

In geval Uwe Excellentie in beginsel zich mocht vereenigen met de invoering van telkaarten, zullen wij Haar spoedig een model aanbieden na daarover overleg gepleegd te hebben met den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek en den eersten geneeskundige der krankzinnigengestichten.

Wat betreft den beambte gaf de Directeur te kennen, dat deze tot zelfstandigen arbeid in staat zoude moeten zijn en mitsdien de rang van adjunct-commies innemen.

De Inspecteurs:
get. J. H. SCHUURMAN STEKHOVEN.
„ J. VAN DEVENTER Sz.

BIJLAGE III.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

No. 875.

Bericht op schrijven van 26 Januari 1907, no. 731, afd. B. B., betreffende statistiek van het krankzinnigenwezen.

1 Bijlage.

's Gravenhage, 11 Mei 1907.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

In antwoord op nevenvermelde apostille, waarbij door Uwe Excellentie aan de Centrale Commissie voor de Statistiek om bericht en raad werd toegezonden een schrijven van de Inspecteurs van het Staatstoezicht op krankzinnigen, heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie het volgende te berichten.

Met ingenomenheid werd door de Commissie kennis genomen van het denkbeeld, om de samenstelling van het statistisch gedeelte van het verslag van het Staatstoezicht op krankzinnigen voortaan door het Centraal Bureau voor de Statistiek te doen bewerken, en daarvoor het telkaartenstelsel in te voeren. Beide maatregelen toch kunnen, naar haar oordeel, er toe bijdragen de statistische waarde van dit, een zóó uitnemend belangrijk onderwerp behandelend, verslag te verhoogen. Met name ook juicht zij de invoering van het kaartenstelsel — over de bijzonderheden waarvan zij overigens uitteraard zich een oordeel moet voorbehouden — ook op dit gebied toe. Het komt der Commissie daarbij wenschelijk voor, dat evenals sedert de centralisatie der Regeeringsstatistiek hier te lande regel is geworden, ook aan het eventueel voortaan door het Centraal Bureau te bewerken gedeelte van bedoeld verslag eene inleiding worde toegevoegd, welke in verband met den aard van het Bureau uitsluitend beschouwingen van statistischen aard bevat, de onderlinge verhoudingen der cijfers berekent en toelicht, den loop daarvan over opvolgende jaren nagaat enz. Aan de Inspecteurs kan dan worden overgelaten, aan het door hen te bewerken verslag eventueel eene bespreking van medisch-wetenschappelijken aard betreffende deze statistiek toe te voegen.

De zaak zoude zoodoende geregeld kunnen worden op dezelfde wijze, als geschied is toen de bewerking der jaarlijksche sterftestatistiek, vroeger deel uitmakend van het verslag van het geneeskundig Staatstoezicht, naar het Centraal Bureau voor de Statistiek werd overgebracht. Eene regeling welke, naar de Commissie meent, alleszins bevredigend is gebleken.

Aangezien het intusschen aan de Commissie bekend is, dat het Centraal Bureau voor de Statistiek nog bij voortduring heeft te worstelen met achterstand, zoude zij alleen dan vrijheid vinden, aan bovengenoemde reorganisatie mede te werken, indien Uwe Excellentie de daarvoor noodige vermeerdering van personeel aan het Centraal Bureau zou kunnen toestaan. Hiervoor zou, naar de Commissie van den Directeur heeft vernomen, kunnen worden volstaan met de aanstelling van een schrijver op jaarloon voor het bewerken der tabellen, en van den in de begrootingsvoorstellen voor 1908 door den Directeur op andere gronden reeds aangevraagden adjunct-commies in algemeenen dienst, aan wien mede de correspondentie over de telkaarten en het bewerken der statistische inleiding zou kunnen worden opgedragen.

Aangezien de meerdere kosten voor materieel welke uit deze opdracht aan het Centraal Bureau zouden voortvloeien, van algemeen standpunt, niet als een vermeerdering, doch slechts als verplaatsing van uitgaven zijn te beschouwen, en de redigeerende ambtenaar, gelijk werd opgemerkt, niet in de eerste plaats voor *deze* statistiek wordt aangevraagd, zoude dus de hier beoogde verbetering der statistiek van het krankzinnigenwezen geen meerdere kosten veroorzaken, dan de bezoldiging van eenen schrijver op jaarloon. De Commissie acht haar deze luttele uitgaaf ten volle waard.

Ten slotte merkt de Commissie op dat, indien Uwe Excellentie zich met hare denkbeelden mocht kunnen vereenigen, de opdracht dezer statistiek aan het Centraal Bureau zou kunnen geschieden te gelijk met de invoering der telkaarten. Indien de voorbereiding dezer invoering in 1907 mocht kunnen worden voltooid, zoude dus de jaargang 1908 de eerste zijn welke door het Centraal Bureau zoude worden bewerkt.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,

Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,

Secretaris.

BIJLAGE IV.

Centrale Commissie voor
de Statistiek

No. 849.

's Gravenhage, 30 November 1907.

Bericht op schrijven van 26 October 1906, no. 9894, Afdeeling B. B., betreffende 9de Volkstelling.

Diverse Bijlagen.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij schrijven van 26 October 1906, no. 9894, afd. B. B., werd der Centrale Commissie voor de Statistiek door Uwe Excellentie in herinnering gebracht, dat, ingevolge de bepalingen der wet van 22 April 1879 (*Staatsblad* no. 63), in het jaar 1909 de 9de Volkstelling moet worden gehouden.

Daarbij ontving de Commissie van Uwe Excellentie de uitnoodiging, Haar vóór 1 Jauari 1908 te doen toekomen een advies omtrent de voorschriften, waarnaar die Volkstelling zal zijn in te richten, benevens ontwerpen voor den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in art. 2 van de wet van 22 April 1879 (*Staatsblad* no. 63) en voor de voorschriften en de daarbij behoorende modellen, krachtens dien maatregel van bestuur uit te vaardigen en ten slotte een raming van de kosten, die een gevolg zullen zijn van de eventueele uitvoering van de voorstellen der Commissie en van de vergoeding deswege uit 's Rijks kas aan de Gemeentebesturen ui te keeren.

Teneinde aan Uwer Excellenties uitnoodiging te kunnen voldoen, heeft de Commissie dit onderwerp aanstonds in studie genomen; zij heeft, met inachtneming van de door H. M. Commissarissen in de provinciën en de gemeentebesturen gemaakte opmerkingen omtrent den gang van zaken betreffende de vorige volkstelling, ampel overwogen op welke punten de inrichting der vorige volkstelling wijziging behoeft en zij heeft bij de bespreking der beroepsvraag ook haar gedachten laten gaan over de wenschelijkheid, om in verband met de eerstvolgende volkstelling tevens over te gaan tot het houden van eene bedrijfstelling, waaromtrent de Commissie de eer had, Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger,

bij schrijven van 21 Mei 1901, nº. 348, een uitvoerig advies te doen toekomen.

Als vruchten van haar onderzoek heeft de Commissie de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen:

1º. Een ontwerp van een Koninklijk Besluit betreffende de 9de Volkstelling.

2º. Een ontwerp van de voorschriften tot regeling der werkzaamheden van de gemeentebesturen ten opzichte van de 9de Volkstelling.

3º. Ontwerpen van de daarbij behoorende modellen A tot en met P.

Naast een toelichting, voor zoover noodig, bij deze ontwerpen, gelieve Uwe Excellentie aangaande de overige genoemde punten (bedrijfstelling en raming der kosten), hieronder het oordeel van de Commissie aan te treffen.

I. *Tijdstip der telling.*

Het heeft bij de Commissie wederom een punt van nauwgezette overweging uitgemaakt, of ook weer voor de thans te houden volkstelling de nacht van 31 December—1 Janari als het meest geschikte tijdstip moet worden aangemerkt.

Stelling zijn daartegen, gelijk tegen elken anderen datum, verschillende bezwaren te opperen, en werd ook inderdaad door verschillende gemeentebesturen dit tijdstip ongeschikt geacht. Er werd op gewezen, dat zoo goed als alle inrichtingen van onderwijs op dien datum ontvolkt zijn, terwijl veelal ook andere personen den nacht van het oude op het nieuwe jaar niet in eigen woning doorbrengen. Dientengevolge is, meenden deze gemeentebesturen, het benoodigde aantal oranje en rose kaarten grooter, dan bij keuze van een anderen datum het geval zoude zijn, wat op de gemeentesecretarieën veel werk veroorzaakt. Ook wist men dikwijls bij het rondbrengen der kaarten niet te zeggen hoeveel personen tijdelijk aanwezig zouden zijn, zoodat het aantal verstrekte oranje en rose kaarten vaak te klein bleek, terwijl bij de aanvulling tijdens het ophalen de tijdelijk aanwezige personen in de meeste gevallen reeds weer naar hunne woonplaatsen waren vertrokken, zoodat men de noodige gegevens voor behoorlijke invulling miste.

Voorts werd er op gewezen, dat in December de dagen het kortst zijn, zoodat, vooral in uitgestrekte plattelandsgemeenten, door elken teller dagelijks slechts een betrekkelijk klein aantal gezinnen kunnen worden bezocht, terwijl door slecht weer en wind het verkeer en het vervoer van het materiaal bemoeilijkt worden.

Ten slotte werd er, met het oog op de contrôle der kaarten met de bevolkingsregisters, aan herinnerd, dat de gemeentebesturen bij den aanvang des jaars met veel werk zijn bezet.

De meeste dezer bezwaren zijn ook bij het advies voor de 8ste Volkstelling reeds uitvoerig besproken en het bleek bij de thans gehouden besprekingen, dat het oordeel der Commissie op dit punt in het algemeen in overeenstemming is met het in haar genoemd advies ter zake opgemerkte.

De Commissie is wederom tot de slotsom gekomen, dat elk tijdstip zijn nadeelen heeft en dat, werd een andere datum — in het voorjaar of in den zomer — gekozen, waardoor beide laatstgenoemde bezwaren grootendeels zouden vervallen, er zeker groote kans zou bestaan dat dan een niet minder belangrijk aantal ingezetenen dan bij telling op 31 December uit hun woonplaats afwezig zoude zijn. Veeleer mag worden ondersteld, dat de jaarwisseling tal van personen in de woning van hun gezin terugbrengt.

Viel het der Commissie moeilijk een zoodanigen datum aan te wijzen, waardoor al de genoemde bezwaren ondervangen worden, een ernstig bezwaar aan wijziging van het nu eenmaal bij vorige volkstellingen aangenomen tijdstip verbonden, deed haar besluiten, Uwer Excellentie te adviseeren, ook voor de 9de Volkstelling het tijdstip van 31 December te behouden. Indien toch dit tijdstip door een ander werd vervangen, dan zoude men de continuïteit met vorige tellingen verbreken, wat o. m. ten gevolge zoude hebben, dat de berekening der tienjarige sterftetafels, gelijk der Commissie uit een inlichting van Prof. Van Pesch is gebleken, niet dan door middel van een moeitevolle bijwerking zou kunnen geschieden.

De Commisie adviseert derhalve ook de 9de Volkstelling te doen houden op 31 December.

II. *Vorm, inrichting en kleur der telkaarten.*

De Commissie acht het, na de ervaringen bij de volkstellingen van 1889 en 1899 opgedaan, buiten twijfel, dat ook ditmaal aan het gebruik van individueele telkaarten de voorkeur boven het werken met gezinslijsten moet worden gegeven. Wat den vorm en de inrichting der telkaarten aangaat, komt der Commissie eene wijziging van de te voren gebruikte modellen wenschelijk voor en wel in dien zin, dat de telkaarten voortaan zóó worden ingericht, dat zij, voordat met het depouillement begonnen wordt, in twee helften gesneden kunnen worden, waarvan de eene, de vragen bevattende, ter zijde gelegd kan worden, terwijl bij het

depouilleeren alleen de andere helft, welke de genummerde antwoorden bevat, gebruikt wordt. Dit zou het voordeel geven, dat de hierdoor verkregen kleinere kaarten niet alleen gemakkelijker te hanteeren zijn, maar ook veel minder plaats innemen.

Teneinde nu ook de kaarten in haar geheel zoo klein mogelijk te maken, wat met het oog op vervoer en berging zeker gewenscht is, zou het tevens aanbeveling verdienen, ze aan beide kanten te doen bedrukken, met dien verstande, dat op de eene helft aan weerszijden de vragen worden gesteld, op de andere helft aan weerszijden ruimte voor de antwoorden wordt aangebracht. Op die wijze kan het formaat tevens zóó gekozen worden, dat de stukken, die na halveering overblijven voor het depouillement, een handig formaat verkrijgen.

Het aan weerszijden bedrukken der kaarten maakt nu weer noodig, in de volgorde der vragen, zooals die voor de vorige telling gekozen was, eenige verandering aan te brengen, opdat de antwoorden, welke bij het depouilleeren in onderling verband gebracht moeten worden, op dezelfde zijde der kaart komen te staan, waardoor storend en de contrôle bemoeielijkend omdraaien der kaarten tijdens de bewerking wordt vermeden.

Het bezigen van telkaarten van verschillende kleuren komt der Commissie voor, ook nu weer aanbeveling te verdienen. Daarbij zou de Commissie gaarne zien, dat dit middel van onderscheiding thans iets verder doorgevoerd werd, en dat behalve voor de tijdelijk aanwezigen, ook voor de bevolking van gestichten kaarten van afzonderlijke kleuren werden gebruikt, een onderscheiding, welke tijdens de bewerking der telkaarten van de 8ste Volkstelling zeer wenschelijk is voorgekomen, te meer, daar de Commissie voorstelt enkele der vragen voor de gestichtsbevolking anders te stellen, dan op de overige telkaarten. Aanbeveling zoude het voorts verdienen, dat, ter bevordering van de leesbaarheid van het daarop gestelde, de kleuren der kaarten, vooral het blauw, niet te donker worden genomen. Behoud van afzonderlijke kleuren ter onderscheiding van de sexen is ook thans weer gewenscht, evenals het afsnijden van een hoekje van den rechterbovenhoek der kaart.

Ook het behoud van verzamelkaarten, zooals die bij de vorige volkstelling werden gebezigd, komt der Commissie beslist noodig voor, ter aanvankelijke bewaring van het gezinsverband.

III. *Vragen, op de telkaarten te stellen.*

Bij de bespreking der vragen, welke naar de meening der Commissie op de telkaarten zijn te stellen, heeft de Commissie de bij de vorige telling gestelde vragen als uitgangspunt genomen en nagegaan in hoeverre wijziging haar wenschelijk voorkwam.

Bij vermelding van hetgeen de Commissie met betrekking tot dit punt aan Uwe Excellentie in overweging zou willen geven, zij het vergund te verwijzen naar het nieuw ontworpen model A. Mutatis mutandis geldt een en ander ook voor de modellen B, E en F.

1. De voor invulling van familienamen en voornamen beschikbare ruimte is op de oude kaart te klein gebleken. Om aan dit dit bezwaar te gemoet te komen heeft de Commissie de eer, voor te stellen de vraag te splitsen in 1*a* Familienaam en 1*b* Voornamen, en voor elk lid dezer vraag een afzonderlijken regel te bestemmen.

2. Vraag 2 gaf der Commissie tot opmerkingen geen aanleiding.

3. Dit was eveneens het geval met vraag 3.

4. Ook vraag 4 (tevoren vraag 5) kan naar de meening der Commissie weer evenzoo gesteld worden als bij de vorige telling.

5. Vraag 5 (tevoren vraag 11) behoeft naar het oordeel der Commissie eenige verduidelijking en aanvulling. De uitdrukking „samenwonen" onder letter *a*, zou aanleiding kunnen geven tot de meening, dat er eenige familieband of andere betrekking tusschen de leden van het gezin moet bestaan. Nauwkeuriger komt het voor, te stellen: hoeveel personen wonen in zijn gezin?"

Ook de onder letter *b*. te voren gekozen redactie: „hoeveel vertrekken bewoont hij," laat, naar in 1899 is gebleken, aan duidelijkheid te wenschen over, daar de bedoeling is, te kennen, *niet* het getal der *feitelijk bewoonde* vertrekken, doch dat der vertrekken welke *tot bewoning ter beschikking zijn.* In dezen zin is op het nieuwe ontwerp de vraag gesteld.

De toelichting bij deze vraag behoort naar de meening der Commissie iets nader te worden uitgewerkt, in dezen zin, dat onder de mede te rekenen kamers ook uitdrukkelijk worden genoemd „mangelkamers", daar, naar de ervaring leerde, er aanleiding zou kunnen bestaan tot twijfel of deze kamers al of niet moeten worden beschouwd als bestemd voor bewoning. Vervolgens waren onder de kamers, die alleen moeten worden meegerekend, als ze bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf wordt gehouden, ook te noemen „badkamers", daar het wel voorkomt, dat badkamers b.v. tevens als kinderslaapkamers dienst doen.

Daarentegen komt het der Commissie juister voor, dat, in afwijking met de tevoren gegeven toelichting, serres niet als afzonderlijke kamers worden vermeld; vele huizen toch bevatten tegenwoordig kleine gesloten serres, welke men bezwaarlijk als afzonderlijke vertrekken kan beschouwen.

In verband hiermee behoort dan vraag 11*c* gewijzigd te wor-

den, daar twijfel kan bestaan, of een kamer met een serre en overigens zonder met de buitenlucht gemeenschap gevende ramen of deuren, gezegd kan worden, in *onmiddellijke* gemeenschap met de buitenlucht te staan. Hier ware dus te stellen : „door een raam of deur of door een serre."

Het bezwaar dat de uitkomsten der woningtelling, door de voorgestelde wijzigingen niet ten volle vergelijkbaar zullen zijn met die der telling van 1899, hoewel ongetwijfeld ernstig, mag niet weerhouden, naar het oordeel der Commissie, om de voorgestelde verbeteringen aan te brengen.

Nevens deze verbeteringen komt eene aanvulling der woningtelling der Commissie van uitnemend belang voor, t. w. het scheppen der mogelijkheid, dat de cijfers nopens den omvang der woningen in verband gebracht worden met sexe en leeftijd der bewoners. Immers eerst daardoor valt het juiste licht op het al dan niet toereikende der beschikbare woonruimte. Het is daarom zeker wenschelijk dat in de statistiek in dit opzicht enkele onderscheidingen worden gemaakt. Dit zou ook, zoolang de kaarten nog in den omslag liggen, op grond van de beantwoording van vraag 8, in verband met de kleur der kaarten kunnen geschieden, doch dan aanleiding geven tot een ingewikkeld en zeer tijdroovend depouillement. Derhalve meent de Commissie te moeten adviseeren, de gewenschte onderscheidingen reeds op de telkaart zelve te doen aanbrengen, door de beantwoording van vraag 5*a* tweevoudig te splitsen, vooreerst overeenkomstig de sexen der personen die het gezin vormen en in de tweede plaats naar den leefijd, waarvoor, naar de Commissie meent, een eenvoudige verdeeling in twee groepen, beneden 14 jaar en 14 jaar of ouder, voldoende zou zijn.

6. Vraag 6 (vroeger vraag 12) kan naar het oordeel der Commissie en in verband met het boven onder I opgemerkte, wat de redactie betreft, ongewijzigd blijven.

7. Wat vraag 7 (vroeger vraag 6) betreft, kwam het der Commissie voor, dat de duidelijkheid en daardoor de waarborg voor juiste invulling zouden toenemen, door eene splitsing als volgt : *a*. Is hij Nederlander? *b*. Is hij geen Nederlander, tot welk volk behoort hij dan?

Het woord „volk" is, naar de Commissie meent, te verkiezen boven „land", wat minder juist is, en boven „nationaliteit", wat misschien door velen die de telkaarten moeten invullen, niet begrepen zal worden.

8. Vraag 8 (vroeger 4) geeft, behoudens de wenschelijkheid om de ruimte voor invulling wat grooter te maken, voor opmerkingen geen aanleiding.

9. Hetzelfde is het geval met vraag 9 (vroeger 7).

10. Wenschelijk komt het der Commissie voor, bij vraag 10 (vroeger vraag 8) naast kerkelijke gezindten ook vereenigingen met godsdienstig doel op te nemen, zoodat ook voor hen, die behooren tot vereenigingen als de Vrije Gemeente e. d. gelegenheid bestaat daarvan opgave te doen.

11. Bij de bespreking der beroepsvraag heeft de Commissie zich op het standpunt geplaatst, dat het stellig wenschelijk is, ook aan de 9de volkstelling wederom een beroepstelling te verbinden. Op dit punt wordt hieronder (sub V) nader terug gekomen.

Het is der Commissie gebleken dat bij de 8ste volkstelling van alle vragen de beroepsvraag (vraag 11, vroeger vragen 9 en 10) het meest tot moeilijkheden bij het beantwoorden aanleiding gegeven heeft. De verschillen tusschen en de strekking van de onderdeelen van vraag 10 (oud) werden vaak niet goed begrepen en er werd van verschillende zijden aangedrongen op het geven van een zoo groot mogelijk aantal voorbeelden.

Na nauwgezette overweging heeft de Commissie een nieuwe redactie der beroepsvraag ontworpen waarbij gestreefd is naar de grootst mogelijke duidelijkheid en beknoptheid.

Onder een enkel nummer (11) ware naar het oordeel der Commissie in de eerste plaats (*a*) de algemeene vraag te stellen, welk het hoofdberoep is, d. w. z. het ambt, de bediening of het beroep, waarbij men het meeste belang heeft. Vervolgens ware onder *b*. te vragen of dit hoofdberoep al dan niet wordt uitgeoefend voor eigen rekening. Wordt het voor eigen rekening uitgeoefend, dan behoeft alleen nog maar onder *d* te worden opgegeven in welk soort van inrichting, zaak of onderneming dit wordt uitgeoefend.

Wordt het hoofdberoep daarentegen niet voor eigen rekening uitgeoefend, dan is te vermelden: onder *c*, in welken rang of hoedanigheid, onder *d*, in welk soort van inrichting men dan werkzaam is, en onder *e*, de naam en het adres van hem of haar in wiens dienst men werkzaam is. Wanneer de aldus gestelde vragen met een groot aantal voorbeelden worden toegelicht, zal naar de Commissie vertrouwt de beantwoording niet tot groote moeilijkheden aanleiding geven.

Met betrekking tot de beroepsvraag zij nog opgemerkt, dat, naar het oordeel der Commissie, tijdelijk werkloozen het beroep behooren op te geven, dat zij in den regel als hun hoofdberoep beschouwen, miliciens en gevangenen het beroep dat zij vóór hun indiensttreding of gevangenzetting als hoofdberoep uitoefenden, terwijl koosterbroeders of -zusters, die in inrichtingen van onderwijs of verpleging werkzaam zijn of andere beroepmatige bezig-

heden uitoefenen, dit bij vraag 11 moeten opgeven. Personen in invalidenhuizen en krankzinnigengestichten verpleegd, hebben geen beroep. (Zie voor een en ander de ontwerp-administratieve voorschriften, § 6 en de ontwerp-instructie voor de tellers onder 8.)

12. Door den heer P. J. Fehmers, Leeraar aan de Doofstommeninrichting te Rotterdam, werd tot de Commissie bij schrijven van 23 Januari 1907 het verzoek gericht, het daarheen te willen leiden, dat evenals bij de volkstellingen van 1869 en 1889, ook bij die van 1909 een onderzoek worde ingesteld naar het voorkomen van doofstomheid in Nederland.

De Commissie acht het inderdaad van veel belang om, nu sedert 1889 geen telling van doofstommen, en zij voegt er bij: van blinden, heeft plaats gehad, thans weder een onderzoek naar deze ongelukkigen te doen plaats hebben en zij heeft daarom de eer, voor te stellen beknopte vragen omtrent deze gebreken op de telkaarten op te nemen. Na ampele bespreking, waarbij ook voorlichting van den heer Fehmers gevraagd werd, is de Commissie tot de overtuiging gekomen, dat, wat het eerstgenoemde gebrek betreft, gevraagd behoort te worden „is hij doofgeboren", waaraan dan tusschen haakjes ware toe te voegen: „z.g.n. doofstom". Een vraag naar het al of niet genoten onderricht schijnt, en dan ook voor de blinden, als aanvulling wel gewenscht.

Onder 12 ware derhalve een drieledige vraag op de telkaart op te nemen: *a.* Is hij blind? *b.* Is hij doofgeboren (z.g.n. doofstom)? *c.* Geniet hij (of heeft hij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

Wat de gestichtskaarten aangaat (modellen C en D), heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie voor te stellen, de boven besproken vragen 1—3 te vervangen door de volgende:

1. *a.* Naam van het gesticht, zoo het dien heeft.
   b. Doel van het gesticht.
2. *a.* Familienaam (van hem wien de kaart betreft).
   b. Voornamen (van hem wien de kaart betreft; voluit geschreven).
3. *a.* Behoort hij tot de *inwonende* bestuurders, beambten of bedienden van het gesticht of tot het gezin van een dier personen?
   b. Zoo ja, leeft hij dan afzonderlijk of in een gezin, en zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in een andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostganger of bestedeling of in dienstbetrekking?
   c. Behoort hij tot de personen voor wie het gesticht is bestemd zonder te behooren tot de personen in vraag 3 *a* bedoeld?

13. De Commissie acht het zeer wenschelijk, dat de mogelijkheid geopend worde om de gemeentebesturen in staat te stellen ten behoeve van plaatselijke onderzoekingen bij gelegenheid der 9de Volkstelling sommige vragen tot de ingezetenen te richten. Deze methode, die o. a. in Duitschland sinds lang wordt gevolgd, heeft daar tot belangrijke enquêtes geleid. Een preventief toezicht op het gebruik, door de gemeentebesturen eventueel van deze bevoegdheid te maken, zou, ter voorkoming dat de aard en strekking der volkstelling wellicht zouden uit het oog kunnen worden verloren, met de toekenning der bevoegdheid gepaard moeten gaan, in dien zin, dat de te stellen vragen Uwer Excellenties voorafgaande goedkeuring zouden behoeven.

IV. *Verdere opmerkingen betreffende de inrichting der 9de Volkstelling.*

Behalve verschillende aanvullingen, redactiewijzigingen, verduidelijkingen, nadere toelichtingen e. d. van minder principieele strekking, welke op grond der in 1899 verkregen ervaring noodig schenen, en overigens uitvloeisels zijn van het boven opgemerkte en waaromtrent de Commissie meent te mogen verwijzen naar de verschillende ontwerpen voor een Koninklijk Besluit, administratieve voorschriften, toelichtingen op de verzamelkaarten, de instructie voor de tellers en andere modellen, kwamen bij de Commissie de volgende punten ter sprake, welke een korte behandeling te dezer plaatse behoeven.

1. *Onderscheiding tusschen binnen en buiten de kom.* Deze onderscheiding zou, naar de meening der Commissie, kunnen vervallen. De grens is niet met eenige nauwkeurigheid vast te stellen, terwijl de dichtheid der bevolking binnen en buiten de kom niet berekend kan worden, omdat de uitgestrektheid van de „kom" niet wordt opgegeven. In de bewerking en publicatie geeft het weglaten van de onderscheiding vereenvoudiging. Stelt dus de Commissie geen prijs op behoud dezer onderscheiding, de mogelijkheid zou kunnen bestaan, dat er administratieve redenen zijn om haar te behouden. Mocht dit echter niet het geval zijn, dan geeft de Commissie Uwer Excellentie in overweging, de onderscheiding te laten vervallen.

2. *Schippers.* Bij de vorige Volkstelling is twijfel gerezen, of de telling der schippersbevolking, bepaaldelijk wat de schippersgezinnen betreft die tijdens de telling in het buitenland vertoeven, wel betrouwbaar was. Teneinde hieraan eenigszins tegemoet te komen, ware in het Koninklijk Besluit eene bepaling op te

nemen, waarbij aan schippers, die tijdens het uitreiken der volkstellingkaarten in het buitenland vertoeven en niet voor 1 Februari in het land terugkeeren, de verplichting wordt opgelegd, vóór dien datum aan het bestuur der gemeente, in welker bevolkingsregister zij zijn ingeschreven, schriftelijk de vereischte opgaven voor de volkstelling te doen. (Zie ontwerpen Koninklijk Besluit (art. 11), Voorschriften § 6 en formulier Model L).

Op deze wijze wordt, ook al is volledigheid hier moeilijk bereikbaar, althans de kans geschapen, dat een zeker aantal schippers, die vroeger bij de volkstelling geen opgaven verstrekten, dit deze keer wel zullen doen.

3. *Woonwagens.* Overeenkomstig de daaromtrent door gemeentebesturen geuite wenschen, zouden de bewoners van woonwagens, welke, wat hunne tijdelijke afwezigheid betreft, met schippers eenigermate op eene lijn te stellen zijn, aan dezelfde verplichtingen als deze kunnen worden onderworpen, zoowel ten opzichte van het zooeven onder 2 opgemerkte als ten opzichte van uitreiking van ontvangbewijzen, welke reeds bij de vorige volkstelling gebezigd werden. (Zie ontwerpen Kon. Besl. art. 11, voorschriften § 6 en formulieren modellen L en M.)

4. *Bevolking van gevangenissen enz.* Behalve enkele wijzigingen welke in de Voorschriften omtrent gevangenen (zie de ontwerpen der verzamelkaarten G, H en I § 13) noodig zijn geworden tengevolge van de opheffing van drie bijzondere Strafgevangenissen (voor vrouwen te Eindhoven, voor jongens te 's Hertogenbosch en voor meisjes te Montfoort) dient hier rekening te worden gehouden met de bevolking der nieuw opgerichte Tuchtscholen. Daar de Tuchtscholen, wat den duur van het verblijf aangaat, het meest overeenkomen met de Huizen van Bewaring (hoogste wettelijk maximum 1 jaar; langer verblijf is echter niet uitgesloten) is de Commissie van meening, dat voor deze beide groepen van gestichten gelijke bepalingen behooren te gelden en geeft zij Uwer Excellentie in overweging, het voorschrift in § 13 voornoemd onder *a* te doen luiden als volgt: „......, alsmede personen, die voor één jaar of langer in de gewone Strafgevangenissen, Huizen van Bewaring of Tuchtscholen zijn opgenomen, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, enz.", terwijl ook onder *c* aan de daar genoemde gestichten de Tuchtscholen waren toe te voegen. De Commissie neemt de vrijheid tevens Uwer Excellentie's aandacht te vestigen op de wenschelijkheid om art. 1 van het Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142) dienovereenkomstig aan te vullen. Bij navraag, wat thans met deze jeugdige delinquenten geschiedt, bleek het der Commissie, dat zij, nu de Tuchtscholen niet in art. 1 van genoemd

besluit genoemd zijn, en dus de uitzonderingsbepaling van art. 1 al. 2 van het Besluit van den zelfden datum (*Staatsblad* n°. 140) daarop niet toepasselijk is, in de gemeenten Nijmegen, Zeist en Ginneken worden ingeschreven in het gewone bevolkingsregister dier gemeenten, terwijl in Haren hetzelfde geschiedt, voor zoover zij zich onder overlegging van een getuigschrift van werkelijke woonplaatsverandering aanmelden. Dit is in afwijking met hetgeen voor de bevolking der gevangenissen geldt, en regeling komt hier gewenscht voor, door de Tuchtscholen op te nemen onder de gestichten, welke van hen die daar één jaar of langer verblijven, een afzonderlijk bevolkingsregister houden. Weliswaar zal het aantal gevallen, waarin het verblijf in eene Tuchtschool een jaar of langer duurt tot de zeldzaamheden behooren (o. a. bij samenloop (art. 57 Swb.) bestaat de mogelijkheid, dat het verblijf *langer* dan een jaar duurt), doch hetzelfde kan ook gezegd worden van de Huizen van Bewaring, welke in het genoemde Besluit (*Staatsblad* n°. 142) ter plaatse zijn opgenomen (art. 1 *d*).

De Commisie veroorlooft zich voorts Uwer Excellentie's aandacht er op te vestigen, dat sedert het in werking treden der Kinderwetten het Rijksopvoedingsgesticht te Alkmaar, waar thans *alle* verpleegden in het afzonderlijke register worden ingeschreven, een afzonderlijke bestemming heeft verkregen, (o. a. voorloopige plaatsing of opneming ter observatie; zie het Besluit van 15 Juni 1905, *Staatsblad* n°. 209, art. 96), tengevolge waarvan verscheidene verpleegden daar slechts korten tijd verblijven.

Mocht Uwe Excellentie hierin aanleiding vinden, ook voor dit gesticht het Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142), te wijzigen in dien zin, dat ook hier een onderscheiding wordt gemaakt tusschen hen, die er korter dan een jaar en hen die er een jaar of langer vertoeven, dan zou bovengenoemde § 13 van de Toelichting bij de verzamelkaarten nog een daarmee overeenstemmende verandering moeten ondergaan, en zoude aldaar onder *a* en *c*, naast de gewone Strafgevangenissen, Huizen van Bewaring en Tuchtscholen, ook het Rijksopvoedingsgesticht te Alkmaar moeten worden opgenomen. Intusschen is het mogelijk, dat met de voorgenomen reorganisatie der Rijksopvoedingsgestichten andere wijzigingen dan de hier voorgestelde noodig of wenschelijk worden, zoodat voor een advies hieromtrent de gelegenheid thans niet gunstig is.

Voorts ware het juister het opschrift van § 13 te doen luiden: „Gevangenen en verpleegden in Rijkswerkinrichtingen, Rijksopvoedingsgestichten en Tuchtscholen".

5. *Tellersregisters.* Overeenkomstig daaromtrent geuite wenschen zoude het aanbeveling verdienen, den tellers registers te

verstrekken in kleiner formaat dan voorheen en in stevigen omslag, terwijl om het gemakkelijk raadplegen der instructie te bevorderen, deze op den omslag zou kunnen worden gedrukt.

6. *Spoedige vaststelling der voorloopige uitkomsten.* Indien werd zorg gedragen dat de aantallen kaarten voor elk gezin in de tellersregisters vermeld, in overeenstemming waren met de aantallen op de verzamelkaarten voorkomende, dan kon na ophaling der kaarten onmiddellijk het voorloopige bevolkingscijfer worden vastgesteld. In de voorschriften zouden dan bepalingen zijn op te nemen, waardoor elk gemeentebestuur verplicht werd zoo spoedig mogelijk na 10 Januari, en uiterlijk vóór 10 Februari, het voorloopige bevolkingscijfer bekend te maken aan het Centraal Bureau, hetwelk voor publicatie zorg draagt. (Zie ontwerp Voorschriften § 6 in fine.)

7. *Model P. (vroeger model L.)* In de voorschriften, alsmede op het formulier model P. (vroeger L.) ware er op te wijzen, dat de invulling van kolom 1 (plaatselijke indeeling) geheel in overeenstemming moet zijn met die op de verzamelkaarten vermeld, wat in 1899 veel te wenschen overliet en tot veel correspondentie aanleiding gaf. Voorts ware te vermelden, dat model P afzonderlijk moet worden ingezonden met geleidebrief, waarin duidelijk staat vermeld in hoeveel pakken de kaarten aan het Bureau zijn verzonden. (Ontwerp voorschriften § 8).

8. *Verzending oranje en rose kaarten.* Teneinde vertraging in de verzending der oranje en rose kaarten, waarover na de vorige Volkstelling klachten vernomen zijn, te voorkomen, verdient het aanbeveling, de postadministratie vooraf opmerkzaam te maken op de wenschelijkheid, deze dienststukken zoo spoedig mogelijk aan het juiste adres te bezorgen.

9. *Voorafgaande invulling uit de bevolkingsregisters van sommige vragen.* Na de vorige volkstelling is door verschillende gemeentebesturen de wenschelijkheid te kennen gegeven, om sommige vragen (met name die betreffende familie- en voornamen, of de persoon afzonderlijk of in een gezin leeft, de betrekking tot het gezinshoofd, de geboorteplaats en den leeftijd), vooraf uit de bevolkingsregisters op de telkaarten in te vullen.

De Commissie heeft de quaestie rijpelijk overwogen, doch is tot de slotsom gekomen, dat voorafgaande invulling uit de bevolkingsregisters, afgezien nog van het bezwaar, dat in den tusschentijd weer verhuizingen kunnen plaats hebben, in strijd is met het eigenlijke karakter der volkstelling en derhalve verboden behoort te zijn. Ook verruiming van de bepaling in de voorschriften (§ 6), waarbij voorafgaande invulling van enkele gegevens, alleen waar onvermijdelijk, is toegelaten, in dien zin, dat het aan

de Gemeentebesturen wordt overgelaten naar eigen inzicht sommige vragen al of niet vooraf te doen invullen, acht de Commissie gevaarlijk en meent zij ten zeerste te moeten ontraden.

Daar het der Commissie is gebleken, dat art. 6 al. 1 van het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140) door enkele gemeentebesturen zóó wordt opgevat, dat de gegevens voor de volkstellingkaarten, voorzoover die niet met de bevolkingsregisters in overeenstemming zijn, daarin zonder nader onderzoek moeten worden overgenomen, acht de Commissie het wenschelijk, dat de eerste alinea van genoemd art. aldus worde gewijzigd: „Na afloop van elke volkstelling worden de bevolkingsregisters binnen 6 maanden met de daarbij verkregen opgaven vergeleken en zoo noodig gewijzigd."

10. *Kerkelijke gezindte*. Het is der Commissie ter oore gekomen, dat bij vorige tellingen wel eens door tellers pressie zou zijn uitgeoefend ten opzichte van de beantwoording der vraag naar Kerkelijke gezindte in dien zin, dat met de beantwoording met „geen" door de tellers geen genoegen werd genomen. De Commissie vindt hierin aanleiding, om Uwer Excellenties aandacht te vestigen op de wenschelijkheid, dat den tellers een strikte onzijdigheid worde voorgeschreven.

Voor het geval Uwe Excellentie zich hiermede vereenigt, zoude een desbetreffend voorschrift alsnog in de Instructie voor de tellers zijn op te nemen.

V. *Bedrijfstelling.*

Bij schrijven van 21 Mei 1901, n°. 348, had de Commissie de eer Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger een uitgewerkt voorstel over te leggen betreffende eene eventueel te houden bedrijfstelling. Tot haar genoegen mocht de Commissie bij schrijven van 15 Febr. 1902, n°. 2748, afd. M. P. vernemen, dat door Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger het nut van een goede bedrijfsstatistiek werd erkend. De Commissie meent dan ook, waar destijds alleen om de kosten van het houden eener bedrijfstelling werd afgezien, het nut daarvan thans niet meer te behoeven te bepleiten.

Slechts moge zij er op wijzen dat de behoefte aan inzicht in aard en omvang van het Nederlandsch bedrijfsleven, zich sedert het uitbrengen van haar bovenvermeld advies, telkens opnieuw en steeds dringender heeft doen gevoelen. Waar men elders reeds voor lang dergelijke tellingen heeft georganiseerd, zelfs, gelijk in Duitschland, ze met geregelde intervallen, als een vast onderdeel van den statistischen waarnemingsdienst, heeft herhaald, mag

Nederland, naar de meening der Commissie, niet langer in volslagen onwetendheid nopens zoo uiterst gewichtige kanten van het volksleven blijven verkeeren.

De Commissie veroorlooft zich daarom met eenigen aandrang te adviseeren, dat thans van de gelegenheid, door de volkstelling geboden, worde gebruik gemaakt, om eene bedrijfstelling overeenkomstig haar bovengenoemd advies te houden. De Commissie, voor de uiteenzetting van het gansch uiteenloopend karakter van beroeps- en bedrijfstelling verwijzend naar haar vroeger advies, hoopt dat Uwe Excellentie zal kunnen goedvinden, ook bij toevoeging der bedrijfstelling aan het volkstellingswerk, de beroepstelling daarnevens te handhaven. Nu deze allengs beter georganiseerd is geworden en hare uitkomsten juist door periodieke herhaling der telling, in hooge mate in waarde winnen, zoude zij het zeer betreuren, indien ter wille van de bedrijfstelling de beroepstelling ditmaal zoude moeten uitvallen. Te meer omdat de kosten dezer laatste, over enkele dienstjaren verdeeld, gelijk hieronder nader blijken zal, betrekkelijk laag mogen heeten. De Commissie veroorlooft zich in dit verband Uwer Excellentie's aandacht te vestigen op het feit, dat in Duitschland naast de bedrijfstellingen steeds ook de beroepstellingen worden gehandhaafd.

Alleen wanneer er bij Uwe Excellentie wegens de kosten onoverkomelijke bezwaren mochten bestaan om een beroeps- en een bedrijfstelling *beide* aan de volkstelling te verbinden, zoude de Commissie er in willen berusten, voor ditmaal een bedrijfstelling boven een beroepstelling te zien voorgaan, daar zij van meening is, dat, moest tusschen beide een keuze worden gedaan, op dit oogenblik de bedrijfstelling het meest noodig is. In 1919 zoude dan de beroepstelling, bij gelegenheid der volkstelling weder kunnen worden herhaald.

Evenals voor de inrichting, meent de Commissie ook voor de kosten eener bedrijfstelling te moeten verwijzen naar haar genoemd advies. Waar op dit punt hier te lande geen ervaring is verkregen omtrent de al of niet juistheid dier raming, kunnen bezwaarlijk nadere voorstellen hieromtrent worden gedaan. Alleen zouden de destijds geraamde kosten ten bedrage van f 325 000 in overeenstemming met den aanwas der bevolking moeten worden verhoogd met 15 %.

Mocht Uwe Excellentie, overeenkomstig de wenschen der Commissie, het houden van een bedrijfstelling willen bevorderen, dan zouden dienovereenkomstig het bovenbesproken Koninklijk Besluit, de Voorschriften, instructies en formulieren nog aan een herziening en aanvulling op sommige punten moeten worden on-

derworpen. Ook zou de Commissie in dat geval gaarne zien, dat op de gronden, daarvoor destijds reeds aangevoerd, vooraf een proeftelling op beperkte schaal werd gehouden, teneinde de doeltreffendheid van de redactie der vragen te onderzoeken.

De kosten dezer proeftelling, die in het voorjaar van 1909 zoude kunnen gehouden worden, behoeven niet meer dan f 500 te bedragen.

VI. *Raming der kosten.*

Ter voldoening aan Uwer Excellentie's verzoek, een raming te mogen ontvangen van de kosten van eventueele uitvoering van de voorstellen in dit advies vervat, heeft de Commissie de eer, Uwer Excellentie de volgende begrooting aan te bieden, waarbij ter vergelijking tevens de uitgaven voor de 8ste Volkstelling zijn opgenomen.

Kosten van de Volkstelling met de Woningstatistiek en de Beroepstelling.

ONDERDEELEN.	Uitgegeven voor de 8e volkstelling.		Geraamd voor de 9e volkstelling.	
	Volkstelling en Woningstatistiek.	Beroepstelling.	Volkstelling en Woningstatistiek.	Beroepstelling.
Drukken van telkaarten.	f 36 835,98	—	f 42 000,00	—
Vergoeding gemeentebesturen	229 882,03	—	271 000,00	—
Materiaal bewerking (werkstaten)	1 725,10	f 2 000,00	1 750,00	f 2 000,00
Huur gebouw	4 500,00	3 666,66[5]	4 500,00	3 750,00
Bureau- en lokaalbehoeften	6 000,00	2 435,64[5]	6 000,00	2 500,00
Bewerking (vergoeding bewerkers)	70 000,00	49 125,47	80 000,00	55 000,00
Publicatie.	10 620,25	23 060,75	15 000,00	13 000,00
Totaal . . .	f 359 563,36	f 80 288,53	f 420 250,00	f 76 250,00
	f 439 851,89		f 496 500,00	

De kosten van de Volkstelling en Beroepstelling voor 1909 zijn geraamd naar de werkelijke uitgaven der vorige telling, met inachtneming van een bevolkingsaanwas gedurende dien tijd van 15 % en met bijberekening van f 8000 voor vergoeding van oranje en rose kaarten, dit laatste naar aanleiding van ter zake uitgesproken klachten van enkele gemeentebesturen. Er werd aangedrongen, de vergoeding niet als voorheen te regelen naar de werkelijke bevolking, maar naar de getelde bevolking, waarin dus oranje en rose kaarten begrepen zijn. Deze wensch komt der Commissie alleszins billijk voor.

De kosten der publicatie zijn voor de beroepstelling zooveel lager geraamd dan de kosten der vorige beroepstelling bedragen hebben, omdat het der Commissie mogelijk en wenschelijk voorkomt de uitkomsten der beroepstelling in veel beperkter omvang te publiceeren dan de vorige maal. Waarschijnlijk zoude volstaan kunnen worden met publicatie voor het Rijk, de bekende groepen van gemeenten in totaal voor het Rijk, de provinciën, en enkele groote gemeenten.

De Commissie vertrouwt intusschen de gelegenheid te zullen hebben, Uwe Excellentie nopens de publicatie der uitkomsten van de tellingen van 1909 nog nader te dienen van advies.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

C. A. VERRIJN STUART,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

ONTWERP-BESLUIT *van den* *betreffende de negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling.*

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van , afdeeling Binnenlandsch Bestuur;

Gelet op art. 2 der wet van 22 April 1879 (*Staatsblad* nº. 63);

Den Raad van State gehoord;

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van , afdeeling Binnenlandsch Bestuur;

Hebben goedgevonden en verstaan, te bepalen:

Artikel 1.

De negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen, die te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910 hunne werkelijke woonplaats binnen *Nederland* hebben, onverschillig of zij op dat tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn of zich tijdelijk buiten het Rijk in Europa bevinden, alsmede van hen, die, zonder werkelijke woonplaats binnen *Nederland* te hebben, op dat tijdstip aldaar aanwezig zijn; met vermelding ten aanzien van ieder:

a. van familienaam en voornamen;

b. van geslacht;

c. of hij afzonderlijk leeft, dan wel in een gezin; behoudens het bepaalde in art. 2 van Ons tegenwoordig besluit;

d. zoo hij in een gezin leeft, of hij dan daarin is als hoofd; of (voor zooveel de vrouwen betreft) als echtgenoote; of als zoon of dochter; of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke; of als niet-verwant inwonend; of als kostganger of bestedeling; of in dienstbetrekking; behoudens het bepaalde in art. 2 van Ons tegenwoordig besluit;

e. van gemeente en provincie of (voor hen, die buiten het Rijk in Europa geboren zijn) van de plaats en het land der geboorte;

f. van de huisvesting; overeenkomstig de bepalingen van art. 3 van Ons tegenwoordig besluit;

g. of hij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in zijne woning aanwezig was, of wáár hij toen was; met dien verstande, dat zij, die op het tijdstip der telling geen nacht-

verblijf hebben waar zij alsdan vertoeven, geacht worden op dat tijdstip dáár te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf hebben;

h. of hij is *Nederlander*, en zoo niet tot welk volk hij behoort (nationaliteit);

i. van dag, maand en jaar der geboorte, (leeftijd);

k. of hij is ongehuwd, of gehuwd, of weduwnaar (weduwe), of gescheiden van echt, of gescheiden van tafel en bed;

l. of hij tot eene kerkelijke gezindte behoort, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel; zoo ja, tot welke;

m. van ambt, bediening of beroep; overeenkomstig de bepalingen van art. 4 van Ons tegenwoordig besluit;

n. of hij is blind of doofgeboren (z.g.n. doofstom).

Artikel 2.

Ten aanzien van opgenomenen of verpleegden in gebouwen, gestichten en schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijkswege en vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142), laatstelijk gewijzigd bij Ons besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 211), en in kloosters, inrichtingen van onderwijs, gestichten tot opvoeding, gestichten tot verzorging van den ouden dag, gestichten voor doofstommen of blinden, armhuizen of woningen der Maatschappij van Weldadigheid, ziekenhuizen en passantenhuizen, worden de vragen, bedoeld onder *c* en *d* in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit, beantwoord met vermelding van den aard der instelling en als hoedanig de persoon daarin is.

Artikel 3.

Ter zake van de huisvesting, bedoeld onder *f* in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit, wordt vermeld:

a. hoeveel personen in het gezin van elk gezinshoofd samen wonen, gesplitst naar de geslachten en naar leeftijd;

b. hoeveel vertrekken elk gezinshoofd met zijn gezin en elk afzonderlijk levende voor bewoning ter beschikking heeft;

c. hoeveel van deze vertrekken onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht staan.

Artikel 4.

Ter zake van de vermelding van het ambt, de bediening of het beroep, bedoeld onder *m* in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit, wordt het volgende in acht genomen:

Indien een persoon meer dan één ambt, bediening of beroep uitoefent, wordt slechts dat vermeld, waarbij die persoon het meeste belang heeft (hoofdberoep).

Zij, die een ambt, bediening of beroep uitoefenen, worden onderscheiden in:

A. hen, die dat alleen of met anderen voor eigen rekening of *B* hen, die dit niet voor eigen rekening uitoefenen. Van de sub *B* genoemde personen moet voorts blijken:

I. in welken rang of hoedanigheid zij dan werkzaam zijn, als bijv. bestuurder eener inrichting of onderneming, als boekhouder, kantoorbediende, kantoorknecht, meesterknecht, ploegbaas, opzichter of gewoon werkman;

II. in welk soort van inrichting zij werkzaam zijn.

III. hoe de naam is van hem of haar in wiens dienst zij werkzaam zijn.

Artikel 5.

Voor de toepassing van Ons tegenwoordig besluit is de werkelijke woonplaats van ieder daar, waar hij die heeft volgens de voorschriften van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* nº. 140), laatstelijk gewijzigd bij Ons besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* nº. 210).

Zij, die op het tijdstip der volkstelling in *Nederland* vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente, waar zij verklaren thuis te behooren.

Artikel 6.

De personen, genoemd in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* nº. 142), laatstelijk gewijzigd bij Ons besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* nº. 211), hebben werkelijke woonplaats in de gemeente, waarin het gebouw, gesticht of schip, tot welks bevolking zij behooren, gelegen is.

Personen, die nachtverblijf hebben in zulk een gebouw, gesticht of schip, zonder te behooren tot hen, die in het afzonderlijk register, bedoeld in art. 1 van eerstgenoemd Koninklijk besluit, moeten worden ingeschreven, worden als aldaar tijdelijk aanwezig beschouwd.

De werkelijke woonplaats van een krankzinnige, die het gesticht, waarin hij was opgenomen, met verlof heeft verlaten, blijft, zoolang hem geen ontslag is verleend, in het gesticht, waarin hij was opgenomen.

Een veroordeelde, die overeenkomstig art. 25 van het Wetboek van Strafrecht hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, wordt geacht geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht te hebben.

Artikel 7.

Het houden der volkstelling is opgedragen aan de gemeentebesturen.

Artikel 8.

Uit 's Rijks kas wordt aan iedere gemeente, ter vergoeding van de kosten der volkstelling, zoodanig bedrag verstrekt als nader door Ons zal worden bepaald.

Artikel 9.

Tot het verkrijgen der in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit bedoelde opgaven worden kaarten ingevuld.

Het model dier kaarten, die elk slechts voor één persoon zijn bestemd, wordt vastgesteld door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Voorschriften omtrent de wijze van invulling dier kaarten worden gegeven op de kaarten zelve of op een stuk, dat met die kaarten wordt aangeboden.

Artikel 10.

Ieder, die op het tijdstip der telling of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling in *Nederland* aanwezig is, is verplicht, alle opgaven, in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit bedoeld, die door eenig gemeentebestuur verlangd worden omtrent hem zelven of de personen, die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin of bij hem aanwezig zijn, of die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip, voor zooveel hij tot het doen der opgaven in staat is, te verstrekken.

Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de in art. 9 van Ons tegenwoordig besluit bedoelde kaarten worden bezorgd, is verplicht, voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.

Artikel 11.

Schippers en bewoners van woonwagens met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende resp. trekkende, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats, waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen.

Aan schippers en bewoners van woonwagens wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een bewijs afgegeven, dat zij tot en met den 1sten Februari 1910 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag, die het hun afvraagt. Schippers, of bewoners van woonwagens die tijdens het uitreiken der volkstellingskaarten in het buitenland vertoeven, en niet vóór 1 Februari in het land terugkeeren, moeten vóór dien datum aan het bestuur der gemeenten in welker bevolkingsregister zij zijn ingeschreven schriftelijk de vereischte opgaven voor de volkstelling doen.

Artikel 12.

De werkzaamheden der gemeentebesturen en van Onze Commissarissen in de provinciën ten opzichte der volkstelling worden geregeld door voorschriften, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken uit te vaardigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan kennis zal worden gegeven aan den Raad van State.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Uitgegeven den

De Minister van Justitie,

VOORSCHRIFTEN *tot regeling van de werkzaamheden der gemeentebesturen ten opzichte der negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling.*

§ 1. *Huisnummering; bevolkingsregisters; plaatselijke indeeling.*

De gemeentebesturen nemen *reeds thans* — en in geen geval later dan *in de maand Juli 1909* — de voorbereidende werkzaamheden tot eene volledige huisnummering, eene zoo nauwkeurig mogelijke bijwerking der bevolkingsregisters en het opmaken der plaatselijke indeeling in hunne gemeente ter hand.

Huisnummering. Voor de volledigheid der uitkomsten van de volkstelling is het noodig, dat geen woning daarbij worde overgeslagen. Daarom is eene volledige nummering van alle gebouwen in elke gemeente noodig. De gemeentebesturen moeten daarom *tijdig* nagaan, wat daaraan mocht ontbreken, de huisnummering geheel in orde brengen en voorts zorg dragen voor de onverwijlde nummering van nieuw gestichte of in aanbouw zijnde huizen.

Evenals bij de vorige volkstelling is het de bedoeling eene opgave te ontvangen omtrent het aantal woonhuizen in dien zin, dat onder „woonhuis" het geheele huis of perceel (1) verstaan wordt, zoodat bijv. een boven- en benedenhuis te zamen als één huis worde aangegeven. Aanbeveling verdient daarom de huisnummering zóó te regelen, dat hetzelfde nummer aan boven- en benedenhuis worde gegeven, met onderscheiding door middel van een letter of andere bijvoeging.

Besturen van gemeenten, waar een dergelijke regeling ook nu nog niet bestaat en verandering thans te veel bezwaar ontmoet, zijn verplicht zoodanige maatregelen te nemen, dat later bij de telling toch eene opgave van het aantal woonhuizen in bovenbedoelden zin kan worden gegeven. Woningen onder één dak gebouwd met gemeenschappelijken zolder, doch die elk een eigen buitendeur hebben en van elkander zijn gescheiden door van den grond af opgetrokken muren, moeten *ieder* als één perceel worden beschouwd.

---

(1) D. w. z. het geheele gebouw, van den grond af tot het dak toe, en van andere huizen op zoodanige wijze afgescheiden, dat het daarmede geen (of alleen door nooddoorgangen) gemeenschap heeft. In tegenstelling met dit begrip „woonhuis" wordt onder „woning" verstaan: het aantal vertrekken bewoond door een gezin of een afzonderlijk levend persoon.

Bevolkingsregisters. Volgens art. 6 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 210), worden na afloop der volkstelling de bevolkingsregisters met de daarbij verkregen opgaven vergeleken en zoo noodig gewijzigd. Bij verschillen tusschen de opgaven der volkstelling en die in het bevolkingsregister, moet met de grootste zorg worden onderzocht, welke van de twee opgaven de juiste is. Om bij dat werk zoo weinig mogelijk moeilijkheid en oponthoud te ondervinden is het van groot belang, dat de bevolkingsregisters tot op het tijdstip der volkstelling met de meest mogelijke nauwkeurigheid zijn bijgehouden. Met aandrang worden de gemeentebesturen daarom, voor zooveel noodig, uitgenoodigd zich *nu reeds* toe te leggen op het aanvullen of verbeteren van gebrekkige of foutieve opgaven in hunne bevolkingsregisters, vooral ook door vergelijking van namen, geboortedata en geboorteplaats met de registers van den burgerlijken stand. Men lette er op, dat in de bevolkingsregisters een juiste opgave voorkome van de gezinnen en alle verdere bewoners van elk huis, en dat wijk, dorp, gehucht of buurtschap, straat en huisnummer nauwkeurig worden vermeld. Men verzuime niet de verbetering van het huisnummer, wanneer dat, bij de bovenbedoelde aanvulling of verbetering van de huisnummering in de gemeente, verandering ondergaat. De gemeentebesturen moeten ook *in den loop van dit jaar* de ingezetenen herhaaldelijk herinneren aan de bepalingen van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 141), regelende de verplichting der ingezetenen tot het doen van aangifte voor de bevolkingsregisters, hetgeen eveneens de volledigheid der registers kan bevorderen.

Plaatselijke indeeling. De gemeentebesturen moeten voorloopige lijsten maken van het getal huizen en het vermoedelijk getal bewoners van elke afdeeling, wijk, dorp, gehucht of buurtschap der gemeente.

Daarin wordt aangewezen de benaming, waaronder elke afdeeling, wijk, dorp, gehucht of buurtschap kan worden aangeduid.

Ten einde tegemoet te komen aan een meermalen uitgesproken wensch, moeten deze lijsten zoo volledig mogelijk zijn en de namen van alle dorpen, gehuchten en buurtschappen vermelden, met daarnaast eene geletterde of genummerde wijksgewijze indeeling, zoo die bestaat. De hier gevolgde indeeling moet later de basis vormen voor de registers van de tellers (model O) en voor den staat der huizen, schepen en woonwagens (model P).

Eene opgave van het aantal huizen dat binnen de kom, en van het aantal dat buiten de kom gelegen is, wordt thans niet meer gevraagd.

Afschrift van de hier bedoelde staten betreffende de plaatselijke indeeling worde *vóór 1 October e. k.* toegezonden aan den Commissaris der Koningin in de provincie.

Ook van de overige maatregelen volgens deze paragraaf door de gemeentebesturen genomen, moeten zij aan den Commissaris der Koningin *vóór 1 October e. k.* verslag doen.

§ 2. *Materieel voor de volkstelling.*

Het materieel, voor de volkstelling benoodigd, bestaat uit de fomulieren, waarvan de modellen achter deze voorschriften zijn gevoegd, te weten:

Model A (blauw), kaart voor een man (of jongen) niet in gestichten of instellingen;

Model B (wit), kaart voor eene vrouw (of meisje) niet in gestichten of instellingen;

Model C (geel), kaart voor een man (of jongen) in gestichten of instellingen;

Model D (grijs), kaart voor eene vrouw (of meisje) in gestichten of instellingen;

Model E (oranje), kaart voor een tijdelijk aanwezigen man (of jongen);

Model F (rose), kaart voor een tijdelijk aanwezige vrouw (of meisje);

Model G verzamelkaart voor het hoofd van een gezin;

Model H verzamelkaart voor een afzonderlijk levend persoon;

Model I verzamelkaart voor bestuurders van gebouwen, gestichten of schepen, vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 211), of van instellingen of gestichten, bedoeld in het 4de en 5de lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 210).

Als gebouwen, gestichten, schepen en instellingen moeten worden beschouwd: 1°. gebouwen en schepen voor militaire doeleinden, marechaussée-kazernen, invalidenhuizen, krankzinnigengestichten of bewaarplaatsen, burgerlijke en militaire strafgevangenissen, huizen van bewaring, rijkswerkinrichtingen, rijksopvoedingsgestichten, tuchtscholen, en 2°. kloosters, inrichtingen van onderwijs, gestichten tot opvoeding, gestichten tot verzorging voor den ouden dag, gestichten voor doofstommen of blinden, armhuizen, woningen der Maatschappij van weldadigheid, ziekenhuizen en passantenhuizen. Dus *niet:* militaire woningen buiten

de kazernen, hotels, pensions, huizen van commensalen- en slaapsteehouders, societeiten en andere gebouwen, hierboven niet genoemd.

Model K ontvangbewijs voor schippers;

Model L bewijs voor schippers en bewoners van woonwagens, dat zij aan het gemeentebestuur hunner woonplaats de noodige mededeelingen hebben gedaan;

Model M ontvangbewijs voor bewoners van woonwagens;

Model N biljet voor opgave van het aantal personen in gebouwen, gestichten of schepen, vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 211);

Model O register voor elken volksteller, bevattende tevens zijne instructie;

Model P staat van de plaatselijke indeeling (zie hierboven); (hierbij de gestichten en instellingen afzonderlijk en met name te vermelden) en van de huizen, schepen en woonwagens.

Het voor elke gemeente noodige aantal van deze formulieren zal tijdig aan het bestuur der gemeente worden toegezonden door het Departement van Binnenlandsche Zaken.

§ 3. *Personeel voor de volkstelling.*

De gemeentebesturen zorgen intijds, dat zij over het noodige personeel kunnen beschikken, om het werk der volkstelling en de contrôle en verificatie der ontvangen opgaven met spoed en met de vereischte nauwkeurigheid ten einde te brengen.

Zoowel ambtenaren van de gemeente-secretarieën als personen daarbuiten staande kunnen daartoe werkzaam worden gesteld.

Aanbeveling verdient in elke gemeente één persoon aan te wijzen, die met de geheele leiding der werkzaamheden zal zijn belast. In sterk bevolkte of zeer uitgestrekte gemeenten behoort deze terzijde gestaan te worden door anderen, wier werkkring zich tot onderdeelen der gemeente of tot onderdeelen van het werk bepaalt, waartoe wijk- of buurtmeesters, bevolkingsagenten e. d., die met de bevolking hunner wijk of buurt goed bekend zijn, of ambtenaren aan de bevolkingsregisters werkzaam, vooral in aanmerking moeten komen.

Van het grootste gewicht is voorts eene goede keuze van tellers, aan welke moet worden opgedragen het bezorgen en terughalen der telkaarten, het bijstaan van hen die voor de invulling der kaarten hulp of voorlichting noodig hebben en het inwinnen der vereischte inlichtingen tot herstel van abuizen.

Met de meeste zorg moeten daartoe personen gekozen worden, van wie men niet alleen plichtbesef en toewijding aan de zaak

kan verwachten, maar die ook in staat zijn de voorschriften, op hun werk betrekking hebbende, goed te kunnen lezen en begrijpen en in het algemeen hunne taak zoo meester zijn, dat zij die vlug kunnen volbrengen. Onder onderwijzers, opzichters en andere beambten, die waarborg geven van betrouwbaarheid en administratieve ontwikkeling, zullen de meeste gemeentebesturen wel in staat zijn geschikte tellers te vinden. Waar dergelijke personen voor het op zich nemen dezer taak vergunning van eenige autoriteit behoeven, mag men vertrouwen, dat deze voor dit bijzondere geval niet te vergeefs zal worden gevraagd. De tellers behooren goed bekend te zijn met het gedeelte der gemeente waarover hun werkkring zich uitstrekt, en met den aard der bevolking. Waar noodig, behooren zij zich de medewerking te kunnen verzekeren van personen, die door hunne geschiktheid of het aanzien waarin zij bij de bevolking staan, bevorderlijk kunnen zijn aan een geregelden gang der telling.

Het getal tellers worde liefst zoo bepaald, dat geen hunner meer dan twee dagen aan het ophalen der kaarten behoeft te besteden en zijn onderzoek zich in den regel over niet meer dan ten hoogste duizend personen uitstrekke. Voor deelen der gemeente, waar men vermoedt op bezwaren bij het invullen der kaarten te stuiten, zal men wel doen ver beneden dat cijfer te blijven.

Men wake er tegen, dat een teller, ter wille der belooning, meer werk op zich neme dan hij in den bepaalden tijd kan afdoen.

De werkkring van elken teller worde vooraf zoo geregeld, dat men zekerheid hebbe, dat geen woning, schip of woonwagen in de gemeente zal worden overgeslagen.

Voor het tellen der bemanning van vele schepen kan men afzonderlijke tellers aanstellen, bij voorkeur te nemen uit hen, die met de scheepvaart in de gemeente het meest in aanraking komen, als personeel dienstdoende bij bruggen, sluizen of havens.

De gemeentebesturen zenden *vóór 1 December 1909* aan den Commissaris der Koningin in de provincie eene opgave van het personeel dat zij met de uitvoering der telling hebben belast of nog denken te belasten, met mededeeling van hun werkkring en van hetgeen er gedaan is of nog zal worden gedaan, om eene goede volbrenging van de taak der tellers te verzekeren.

§ 4. *Aankondiging van de volkstelling.*

Door het Departement van Binnenlandsche Zaken zal aan elk gemeentebestuur een aantal aanplakbiljetten, tot aankondiging van de volkstelling worden toegezonden.

De gemeentebesturen doen die biljetten, na invulling en onder-

teekening, in hunne gemeenten *in het begin van December* aanplakken.

Tevens behooren de gemeentebesturen, waar daartoe gelegenheid bestaat, eene aankondiging in denzelfden of althans in dergelijken vorm te doen in de plaatselijke dag- of weekbladen. De kosten hiervan zijn te bestrijden uit het bedrag, dat aan de gemeenten uit 's Rijks kas ter vergoeding van de kosten der volkstelling zal worden verstrekt.

Evenals bij de vorige volkstelling is ook nu weder de 31ste December gekozen als de voor de telling meest geschikte dag. Men meent dat de bevolking op dien dag, meer dan op eenigen anderen dag, in hare werkelijke woonplaats aanwezig is.

Ten opzichte van personen die inrichtingen van onderwijs bezoeken is zulks echter niet het geval, daar dezen op den 31sten December wegens de Kerstvacantie voor een groot deel hunne werkelijke woonplaats, d. w. z. de inrichting, tijdelijk verlaten hebben.

Ten einde de moeilijkheden, die daardoor met betrekking tot de invulling der kaarten zich kunnen voordoen, zooveel mogelijk te voorkomen, is het geraden zoowel de besturen der inrichtingen als onderwijzend personeel en leerlingen tijdig in te lichten omtrent de bepalingen van § 7 van de „Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten", geplaatst aan de ommezijde van de modellen G, H en I.

De gemeentebesturen moeten zich daartoe wenden tot de besturen van alle inrichtingen in hunne gemeente waarop het bovenstaande toepasselijk is, zooals: universiteiten, technische hooge school, academiën, seminariën, kloosterscholen, militaire academie, cadettenschool, zeevaart- en machinistenscholen, veeartsenijschool, landbouwscholen, opleidingsscholen, kweekscholen, normaalscholen, kostscholen en dergelijke. Daaronder worden ook bedoeld de in de gemeente gevestigde Rijksinrichtingen van onderwijs.

De besturen van bovengenoemde inrichtingen moeten worden opmerkzaam gemaakt, dat de werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, en dat dus aan die woning voor hen eene blauwe of witte resp. gele of grijze kaart voor de volkstelling moet worden ingevuld, onverschillig of zij aanwezig, dan wel wegens vacantie tijdelijk afwezig zijn. Daarentegen worden zij als tijdelijk aanwezigen aangemerkt in het huis hunner ouders of voogden of elders, waar zij met vacantie vertoeven, zoodat aldaar eene oranje of rose kaart voor hen moet worden ingevuld.

Onder de leerlingen van bovengenoemde inrichtingen zijn er:

a. die gehuisvest zijn in een gebouw der inrichting (dus gele of grijze kaart); en

b. die bij andere personen buiten de inrichting gehuisvest zijn of zoogenaamd op kamers wonen (dus blauwe of witte kaart).

Ten aanzien van hen die onder *a* zijn bedoeld, moeten de besturen der inrichtingen worden uitgenoodigd, zorg te dragen voor de nauwkeurige en volledige invulling van de voor deze leerlingen bestemde gele of grijze kaarten, maar ook den leerlingen zelven ernstig te verzoeken, dat zij toezien, dat in de woning, waar zij in den nacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910 vertoeven, eene oranje of rose kaart voor hen wordt ingevuld.

Ten aanzien van hen die onder *b* zijn bedoeld, moeten de besturen der inrichtingen worden uitgenoodigd, den leerlingen ernstig te verzoeken, dat zij zelven er zooveel mogelijk order op stellen dat door het hoofd van het huis waar zij wonen eene blauwe of witte kaart en in de woning waar zij in den nacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910 vertoeven, eene oranje of rose kaart voor hen wordt ingevuld. Leven deze laatsten niet in een gezin, maar zijn zij als afzonderlijk levende personen te beschouwen (zooals bijv. studenten, die op gehuurde kamers geheel op zich zelf wonen) dan wordt aan hunne woning met de voor hen bestemde blauwe of witte kaart ook een verzamelkaart H afgegeven.

De gemeentebesturen behooren zich met het bovenstaande zóó tijdig tot de besturen der inrichtingen van onderwijs te wenden, dat dezen zich daarmede nog *vóór den aanvang der Kerstvacantie* tot de leerlingen kunnen richten.

§ 5. *Bewerking van het materieel vóór den aanvang der volkstelling.*

De gemeentebesturen zenden *vóór 10 December 1909* aan elk der besturen van gebouwen, gestichten of schepen, van welker bevolking de afzonderlijke registers worden gehouden, bedoeld in het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 211), een formulier model N, met verzoek dat ingevuld vóór 15 December d. a. v. terug te zenden.

In het begin van December (althans zoo mogelijk *liefst niet vóór dien tijd*) vangen de gemeentebesturen aan, uit de bevolkingsregisters en uit de opgaven model N de verzamelkaarten modellen G, H en I in te vullen.

In de daarvoor bestemde ruimte op de modellen G, H en I wordt de naam van de gemeente ingevuld. Hiervoor kan van een

stempel worden gebruik gemaakt, mits de naam duidelijk leesbaar zij. (1)

Is de naam van de gemeente eensluidend (zij het ook met verschillende spelling) met dien van eene gemeente in eene andere provincie, dan wordt de naam van de provincie (voluit of verkort) er bij gevoegd.

In den eerstvolgenden regel wordt ingevuld de naam van het hoofd van een gezin (model G) of de naam van een afzonderlijk levend persoon (model H) of van een instelling of gesticht, bedoeld in het 4de en het 5de lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 210), die bekend is uit het gemeentelijk bevolkingsregister zelf, of van een gebouw, gesticht of schip, waarvan eene opgave model N is ontvangen (model I). (2)

Voor elk gesticht of instelling, genoemd aan het hoofd van model I, is slechts één zoodanig model bestemd, onverschillig hoeveel gezinnen ook tot de bevolking daarvan behooren en al is de bevolking verspreid in *verschillende tot de inrichting behoorende gebouwen.* Uitgezonderd daarvan zijn natuurlijk de besturende of dienstdoende personen, indien zij een van het gesticht afgescheiden (zij het ook daarmede onder één dag liggende) woning bewonen; deze vormen afzonderlijke gezinnen of zijn afzonderlijk levende personen, waarvoor de verzamelkaarten G en H bestemd zijn.

Tevens wordt ingevuld in model G het aantal blauwe en witte kaarten, dat daarbij behoort in overeenstemming met het aantal mannelijke en vrouwelijke leden (met inbegrip van het hoofd van het gezin) waaruit het gezin volgens het bevolkingsregister bestaat; wordt op model H ingevuld of daarbij een blauwe of witte kaart behoort, al naarmate de persoon, voor wien de kaart bestemd is, een man of eene vrouw is; wordt ingevuld op model I het aantal gele en grijze kaarten, daar daarbij behoort, in overeenstemming met het aantal mannelijke en vrouwelijke personen, die

---

(1) Ook wanneer de gewone gemeentestempel den naam van de provincie en dien van de gemeente beide vermeld, is het geoorloofd dien te gebruiken.

(2) De modellen I zijn ook bestemd voor kostscholen. Achter de woorden „Het bestuur van" vult men den naam in, waaronder de school bekend is. Bij het model worden gevoegd alle kaarten die noodig zijn, zoowel voor het gezin van het hoofd der school als voor de inwonende onderwijzers en kostleerlingen. Het hoofd der school vult al de voor dezen bestemde kaarten in.

in de instelling werkelijke woonplaats hebben, mitsgaders ook het aantal oranje en rose kaarten, dat volgens de opgaven model N noodig is voor de mannelijke en vrouwelijke tijdelijk aanwezigen. Ook worden onderaan deze modellen, in het daarvoor bestemde vak, ingevuld de naam van wijk of afdeeling, dorp, gehucht of buurtschap, en van straat of gracht, het nummer van het huis of de naam van het schip.

Nu worden de registers voor de tellers (model O) ter hand genomen.

De ruimte op de vier zijden van den stevigen omslag is benut, om daarop de instructie voor de tellers af te drukken, opdat dezen daarvan bij voortduring kunnen kennis nemen.

Op de eerste bladzijde van het inlegvel wordt bovenaan ingevuld de naam van de gemeente (desverkiezende met een duidelijk stempel), de naam van den teller voor wien het register bestemd is, en zoo duidelijk mogelijk volgt dan de omschrijving van het deel der gemeente, waarover de werkkring van den teller zich uitstrekt. De woorden „in het hieronder omschreven deel der gemeente, te weten" worden doorgehaald, indien in de gemeente slechts één teller werkzaam is.

Vervolgens worden de modellen G, H en I, die betrekking hebben op het deel der gemeente dat den teller als werkkring is aangewezen, in de volgorde gelegd waarin de teller zijn rondgang door de gemeente zal doen, en geschiedt de invulling van model O (register) ook in die volgorde.

De modellen G, H en I, worden in die volgorde voorzien van een *doorloopend nummer in den rechter-bovenhoek* en ditzelfde nummer wordt geplaatst *in kolom 4 van het register van den teller*. Het is geoorloofd bij die nummering van de verzamelkaarten voor elken teller met een willekeurig gekozen getal te beginnen. Men kan bijv. bij een teller met 1 aanvangen, bij een ander met 500, bij een derde met 1000 enz. *Mits maar gezorgd wordt dat niet twee verzamelkaarten uit ééne gemeente hetzelfde nummer dragen.*

Eene andere wijze van nummering, welke met goed gevolg reeds bij de vorige volkstelling is toegepast, verdient, althans voor grootere gemeenten, waarin meer dan één teller werkzaam wordt gesteld, mede aanbeveling. Indien aan elken teller een nummer wordt gegeven, dan kunnen de verzamelkaarten, en dus ook de daarbij behoorende telkaarten, voor iederen teller bestemd, op de volgende wijze steeds met 1 beginnend, worden genummerd: Voor teller No. 1: $^1/_1$, $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$ enz., voor teller No. 2: $^2/_1$, $^2/_2$, $^2/_3$, $^2/_4$ enz., voor teller No. 3: $^3/_1$, $^3/_2$, $^3/_3$, $^3/_4$ enz enz. Hierdoor wordt bij de nummering der stukken het gebruik van groote getallen vermeden.

Tegelijkertijd worden uit de modelien G, H en I de kolommen 1, 2, 3, 5, 6, 7 en 8, en, voor zoover dit door de opgaven op model N mogelijk is, ook de kolommen 9 en 10 van het register van den teller ingevuld, alles met inachtneming der plaatselijke indeeling (zie blz. 1). De regels moeten niet te dicht op elkaar worden geschreven, opdat de tellers later bij hun rondgang gelegenheid hebben, daartusschen de onbewoonde en in aanbouw zijnde huizen of tijdelijk aanwezige schepen of woonwagens naar de volgorde in te schrijven (zie § 6). Het verdient aanbeveling bij de invulling der tellersregisters op de gemeentesecretarie reeds zooveel mogelijk ook de onbewoonde huizen op te nemen, met aanduiding hunner bestemming in kolom 11, op de wijze bedoeld in § 6.

Ten slotte worden nu in de modellen G, H en I zooveel telkaarten (modellen A, B, C, D, E, en F) ingevoegd, als volgens de aanteekening daarop noodig zijn, *nadat de telkaarten alle in den rechterbovenhoek met hetzelfde nummer zijn voorzien als de verzamelkaart waarbij ze behooren*, en daarop de naam van de gemeente (desverkiezende met een duidelijk stempel) is ingevuld. Is om de boven opgegeven reden ook de naam van de provincie op de verzamelkaarten aangeduid, dan wordt diezelfde aanduiding ook op de telkaarten geplaatst.

Dit laatste werk kan reeds door de tellers zelven zeer goed geschieden; maar ook bij de voorafgaande werkzaamheden zal het nuttig zijn, de tellers reeds zooveel mogelijk mede te doen werken, opdat zij daardoor meer in de zaak te huis geraken.

De werkzaamheden, bedoeld in deze paragraaf, moeten *vóór 25 December* zijn afgeloopen. Zoodra zij afgeloopen zijn, geeft het gemeentebestuur daarvan kennis aan den Commissaris der Koningin in de provincie.

§ 6. *Rondbrengen en ophalen der kaarten.*

Tusschen 26 December en 1 Januari moeten de telkaarten worden bezorgd, met de daarbij behoorende verzamelkaarten G, H en I.

De tellers moeten bij het rondbrengen voorzien zijn, niet alleen van een aantal ongenummerde blauwe, witte, gele, grijze, oranje en rose kaarten, maar ook van oningevulde modellen G, H en I, om die te gebruiken voor gezinnen, personen en instellingen die niet uit het bevolkingsregister zijn aangeteekend.

Voordat de tellers aan een woning of instelling de kaarten afgeven, overtuigen zij zich hoeveel blauwe, witte, gele, grijze, oranje en rose kaarten er noodig zijn. Zij zorgen, zoo noodig na

wijziging, dat met deze cijfers overeenkomt het aantal vermeld op de verzamelkaarten G, H en I en in hun register. Zij zorgen dat alle kaarten hetzelfde nummer dragen als de verzamelkaart waarbij zij behooren. Aldus worden de kaarten met de verzamelkaart afgegeven.

Ter voorkoming van mogelijke overbrenging van besmetting door het materieel der volkstelling zal het goed zijn, dat de tellers het materieel niet brengen in woningen, voorzien van het in artikel 20 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) bedoelde kenmerk ter aanduiding van eene besmettelijke ziekte, vooral ingeval van pokken of roodvonk. Kunnen zij de kaarten niet ingevuld krijgen, zonder dat deze aan aanraking met smetstof worden blootgesteld, dan kunnen zij aan het hoofd van het gezin mededeelen, dat hij, zoodra het gevaar voor besmetting geweken is, de noodige opgaven op de secretarie der gemeente moet komen doen. *De tellers moeten dan van zulk een geval nauwkeurig aanteekening houden in hun register* en de gemeentebesturen hebben te zorgen dat de alsdan ontbrekende opgaven zoo spoedig mogelijk alsnog aan hen worden verschaft.

De tellers zorgen dat geen bewoond huis, schip of woonwagen bij het rondbrengen worde overgeslagen, en evenmin bij het ophalen. Ook de onbewoonde of in aanbouw zijnde huizen en de tijdelijk aanwezige schepen of woonwagens worden in hun register aangeteekend. Voor zoover zulks niet reeds ter gemeente-secretarie is geschied, voegen de tellers ze alsnog bij het rondbrengen of ophalen der kaarten in hun register bij, in de volgorde waarin zij hun rondgang doen. Achter deze huizen of schepen plaatsen zij in kolom 11 de woorden: ledig woonhuis, woonhuis in aanbouw, kerk, school, schuur, pakhuis of een dergelijke korte aanduiding van de bestemming of, voor tijdelijk aanwezige schepen of woonwagens, de aanduiding daarvan.

Het is raadzaam de kaarten eerst zoo kort mogelijk vóór 1 Januari te doen rondbrengen ten einde te verhoeden dat zij verloren gaan, en ze zoo spoedig mogelijk na 1 Januari te doen terughalen. *Vóór 10 Januari* moeten alle zijn teruggehaald. Spoed is vooral noodig bij de behandeling der kaarten, bestemd voor schippers, bewoners van woonwagens, voor de bevolking der achterbuurten in groote gemeenten, en der kaarten, bestemd voor logementhouders, herbergiers of slaapsteehouders.

Het kan geraden zijn, om, in gevallen waarin men voor het verloren gaan der kaarten ernstig heeft te vreezen, het uitreiken, doen invullen en terugnemen der kaarten gelijktijdig, onmiddellijk na 1 Januari, te doen plaats hebben.

Het invullen der kaarten moet geschieden door de hoofden

der gezinnen zelve, of de afzonderlijk levende personen of de besturen der instellingen of gestichten, waarin verscheidene personen te zamen wonen of verblijven. De tellers zien toe, dat die personen dan ook de kaarten onderteekenen. In geval de persoon, die eene kaart behoorde te onderteekenen, dit niet kan of niet wil doen, behoeft daarover geen moeilijkheid gemaakt te worden, maar kan de kaart ook zonder onderteekening worden aangenomen. Onderteekening door de tellers is niet noodig. Intusschen zullen verschillende personen tot de invulling niet in staat zijn. In die gevallen verleenen de tellers bij de invulling hun bijstand, of verrichten de invulling zelven met behulp van de opgaven die zij van de personen zelve of, is dit niet mogelijk door afwezigheid als anderszins, dan van hunne huisgenooten of van de buren kunnen verkrijgen. Voorafgaande invulling uit het bevolkingsregister mag niet voorkomen, tenzij dit in zeer bijzondere gevallen ten aanzien van enkele vragen volstrekt onvermijdelijk is. Het invullen der telkaarten door de tellers (indien de te tellen personen het niet zelve kunnen doen) op het oogenblik der telling heeft altijd de voorkeur boven voorafgaande invulling uit de bevolkingsregisters, daar bij de eerste wijze van handelen contrôle mogelijk is, namelijk bij de verificatie met de bevolkingsregisters, en bij de tweede wijze van handelen contrôle ontbreekt, wanneer de tellers daarin niet zeer plichtmatig te werk gaan.

Voor zoover voorafgaande invulling volstrekt onvermijdelijk is, moet er bijzonder voor gewaakt worden, dat voor het rondbrengen of ophalen der hier bedoelde kaarten de meest vertrouwbare tellers gebezigd worden, van wie men zeker is dat zij de opgaven ter dege controleeren en vooral alle mogelijke moeite zullen doen tot verkrijging van die opgaven, die niet of niet volledig uit het bevolkingsregister kunnen getrokken worden, *zooals bepaaldelijk met de vragen 5, 11 en 12 het geval is.*

Vrees voor onvolledige opgaven alleen mag nimmer reden zijn voor voorafgaande invulling, daar die onvolledige opgaven toch bij de latere verificatie der bevolkingsregisters kunnen aangevuld worden.

Bij het ophalen der kaarten moeten de tellers zooveel mogelijk nagaan of de kaarten goed en volledig zijn ingevuld en leemten en fouten doen aanvullen of verbeteren. Zij vergewissen zich bij het ophalen, waarbij zij weder van oningevulde kaarten zijn voorzien, dat genoeg kaarten zijn afgegeven, en geven zoo noodig alsnog kaarten ter onmiddellijke invulling af, nummeren deze weder overeenkomstig de verzamelkaart en wijzigen dienovereenkomstig de cijfers op de verzamelkaart en in hun register, die het

aantal afgegeven kaarten aangeven. Deze laatste cijfers wijzigen zij ook indien blijkt dat te veel kaarten waren afgegeven. Aan dit voorschrift moet stipt de hand worden gehouden, omdat uit de tellersregisters het voorloopige bevolkingscijfer moet worden vastgesteld.

De tellers zorgen dat met de kaarten ook de daarbij behoorende verzamelkaart aan hen worde teruggegeven.

Ook bij het ophalen moeten zij er weder op letten, dat geen woning, en in de woning geen gezin of afzonderlijk levend persoon worde overgeslagen en dat volledige en deugdelijke opgaven worden verstrekt, vooral wat de woonplaats betreft, omtrent de tijdelijk aanwezigen en, wat de vermoedelijke verblijfplaats betreft, omtrent de tijdelijk afwezigen.

Ten aanzien van vraag 10 wordt opgemerkt, dat kinderen geacht worden te behooren tot de kerkelijke gezindte hunner ouders of voogden, zoolang zij niet tot eene andere gezindte zijn toegetreden, of indien niet beslist is geantwoord dat het kind niet tot eene kerkelijke gezindte of tot eene vereeniging met godsdienstig doel behoort. Behooren de ouders tot verschillende kerkelijke gezindten, dan dient naar de kerkelijke gezindte van de kinderen te worden gevraagd, en moet deze op de kaarten worden ingevuld.

In het bijzonder moeten de tellers er op letten, dat de vraag betreffende het ambt, de bediening of het beroep (11) en die omtrent de huisvesting (5) goed, nauwkeurig en duidelijk zijn beantwoord.

De vraag 11 en hare onderdeelen geldt alle ambten, bedieningen, beroepen, ambachten of handwerken, zoowel die in fabrieken of werkplaatsen, als die op andere wijze worden uitgeoefend. Uit het antwoord op die vraag moet:

I. ten aanzien van hen die een ambt of bediening bekleeden, duidelijk blijken of zij in dienst zijn van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of eene kerk; de vragen 11*b* en *c* behoeven door hen niet te worden beantwoord, bijv. een predikant bij de Nederlandsche Hervormde kerk vult achter 11*a* in: predikant, en achter 11*e* Nederl. Herv. kerk, zonder meer. Een ambtenaar bij het Departement van Koloniën vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*: Departement van Koloniën en achter 11*e*: Staat; een commies ter gemeente-secretarie te Nijmegen vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*: gemeente-secretarie en achter 11*e*: gemeente Nijmegen; een onderwijzer of leeraar aan een school voor bijzonder middelbaar onderwijs vult achter 11*a* in: onderwijzer of leeraar, achter 11*d*: school voor bijzonder middelbaar onderwijs en achter 11*e* den naam en het adres van den eigenaar of het bestuur der school;

II. ten aanzien van hen die eenig *beroep*, *ambacht* of *handwerk* uitoefenen, in *den handel*, in *het verkeer* of in *eenigen tak van kunst of wetenschap* werkzaam zijn, achtereenvolgens duidelijk blijken:

1. het hoofdberoep (11*a*), met name te noemen (zie de voorbeelden op de kaart) en zoo noodig te omschrijven (dit laatste vooral indien de persoon is eigenaar van eene handels- of industrieele onderneming);

2. of dit hoofdberoep voor eigen rekening of niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend (11*b*); heeft men hierop geantwoord voor eigen rekening, dan behoeft men de vragen 11*c* en *e* niet te beantwoorden, wel 11*d*;

3. indien het hoofdberoep niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend, in welken rang of hoedanigheid de persoon dan werkzaam is (11*c*); deze rang of hoedanigheid moet met name worden vermeld (zie de voorbeelden op de telkaart).

Terwijl vraag 11*a* eene nauwkeurige omschrijving beoogt van het hoofdberoep, is het doel van vraag 11*c* eene drieledige onderscheiding mogelijk te maken ten aanzien van alle personen, die niet voor eigen rekening in eenig beroep, ambacht of handwerk, in den handel en het verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn. Het antwoord op vraag 11*c* moet namelijk mogelijk maken de betrokken personen te rangschikken onder één dezer drie groepen: *1e groep:* hoofd eener zaak of inrichting, van een bedrijf of onderneming als bestuurder voor rekening van een ander (bijv. Directeur eener naamlooze vennootschap); *3e groep:* gewone werklieden (als handwerkslieden, veldarbeiders, fabrieksarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopknechts, boden, bestellers, enz.) en de daartusschen liggende *2e groep:* personen, die, hoewel in dienstbetrekking, belast zijn met eenige directie, opzicht of controle of behooren tot het directie-, bureau- of kantoorpersoneel (opzichter, controleur, chef, boekhouder, kantoorbediende, meesterknecht, ploegbaas enz.)

Duidelijke beantwoording van vraag 11*e* is noodig voor controle en voor eventueel noodige inlichtingen. Vraag 11*e* wordt beantwoord door alle personen die eenig ambt of bediening bekleeden of niet voor eigen rekening eenig beroep of bedrijf uitoefenen, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn, ook door die welke tot het gezin behooren van hen, in wier dienst zij zijn.

Ook voor inwonende kinderen of andere gezinsleden die in het bedrijf van het hoofd van het gezin arbeiden, wordt vraag 11 beantwoord; voor eene gehuwde vrouw alleen, wanneer zij zelfstandig een beroep of handwerk, afgescheiden van dat van

haren man, uitoefent of haar man bij voortduring in het beroep of bedrijf behulpzaam is. Dienstboden, uitsluitend huiselijke diensten verrichtend, geven dit bij vraag 11 onder *a* op.

Voor allen geldt, dat alleen het hoofdberoep wordt opgegeven. Die geen beroep heeft (daaronder niet begrepen de tijdelijk werkloozen) beantwoordt vraag 11 niet, of plaatst daarachter een streep, of de woorden „zonder beroep" of „gepensionneerd" of iets dergelijks. Gepensionneerden, die alsnog het een of ander beroep uitoefenen, moeten dit opgeven door invulling van vraag 11.

Als tijdelijk werkloozen worden beschouwd personen, die wegens ziekte, slapte van werkzaamheden of andere bijzondere omstandigheden op het oogenblik der volkstelling, het beroep, dat zij in den regel als hun hoofdberoep beschouwen, niet uitoefenen. Dezen geven bij vraag 11 dat beroep op, ook al hebben zij tijdelijk andere bezigheden ter hand genomen.

Vooral dient erop te worden gelet dat het beroep van personen in gestichten en instellingen goed wordt opgegeven. Voor miliciens en gevangenen moet worden vermeld het beroep dat zij vóór hun in dienst treding of vóór hunne gevangenzetting als hun hoofdberoep uitoefenden. Personen, in invalidenhuizen en in krankzinnigengestichten verpleegd, hebben geen beroep. Kloosterbroeders en -zusters, die in inrichtingen van onderwijs of verpleging werkzaam zijn of andere beroepmatige bezigheden uitoefenen, moeten dit bij vraag 11 opgeven.

Nog dient er op gewezen dat sommige beroepen nader dienen te worden omschreven. Zoo is een huisschilder te onderscheiden van een rijtuigschilder, een suikerbakker in een suikerfabriek of raffinaderij van een suikerbakker in een fabriek van suikerwerken, een koetsier in dienst van een stalhouder van een koetsier in heerendienst, een bleeker in de textielnijverheid van een kleerenbleeker, een zeevisscher van een zoetwatervisscher, schepelingen in de binnenvaart van die der zeevaart, een onderwijzer bij het openbaar onderwijs van een aan eene bijzondere school.

Schippers en bewoners van woonwagens, die tijdens het uitreiken der volkstellingskaarten in het buitenland zijn en niet vóór 1 Februari in het land terugkeeren, moeten vóór dien datum aan de besturen der gemeenten, in welker bevolkingsregisters zij zijn ingeschreven, schriftelijk de vereischte opgaven voor de volkstelling doen. De gemeentebesturen dragen zorg door tijdige kennisgeving aan schippersvereenigingen en door aanplakbiljetten aan de sluizen bij de grenzen, dat de schippers van dit voorschrift kennis dragen. Tevens moeten zij er voor zorgen dat door aanplakking op de wegen in grensgemeenten de bewoners van woonwagens op deze bepaling indachtig worden gemaakt.

De tellers zien toe, dat de vragen omtrent de huisvesting (vraag 5) nauwkeurig en met inachtneming van de daarbij gegeven toelichting worden beantwoord en bij twijfel overtuigen zij zich zooveel mogelijk door persoonlijke waarneming van de juistheid der gegeven antwoorden.

De laatste kolom in het register is bestemd voor aanmerkingen, bij het terughalen te maken. Ten blijke van eenvoudige terugontvangst plaatsen zij een kruisje (×).

Aan schippers en bewoners van woonwagens wordt bij het in ontvangst nemen hunner kaarten daarvoor een reçu (model K. resp. M.) afgegeven, dat zij tot en met 1 Februari 1910 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag, die het hun afvraagt.

De tellers hebben te onderzoeken of de schippers en bewoners van woonwagens, die van 1 tot en met 31 Januari de gemeente doorvaren of doortrekken, in het bezit zijn van bedoeld reçu (1) en bij gebreke van dien te zorgen, dat alsnog een of meer kaarten, met een verzamelkaart, door of voor hen worden ingevuld, ook al heeft het schip of de wagen in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 buitenslands vertoefd. Een schipper of bewoner van een woonwagen moet *blauwe* en *witte* of *oranje* en *rose* kaarten invullen, al naar gelang hij en zijne mede-schepelingen, respectievelijk mede-wagenbewoners, in de gemeente, *waar hij de kaarten inlevert*, werkelijke woonplaats of geen werkelijke woonplaats hebben.

Zoodra het terughalen der kaarten is afgeloopen, geeft het gemeentebestuur daarvan kennis aan den Commissaris der Koningin in de provincie.

Onmiddellijk daarna wordt door het gemeentebestuur uit de registers der tellers het voorloopige bevolkingscijfer, naar de geslachten gesplitst, vastgesteld en niet later dan 20 Februari 1910 aan het Centraal Bureau voor de Statistiek medegedeeld.

§ 7. *Contrôle en verificatie der kaarten en verdere bewerking.*

Zoodra de kaarten zijn teruggehaald worden zij terstond nagezien en met den inhoud der bevolkingsregisters vergeleken (art.

(1) Waar dit onderzoek belet wordt door den afstand waarop zich de schepen van den wal bevinden, zooals op groote stroomen het geval kan zijn, kan men zich beperken tot de schepen die in de gemeente aanleggen.

6 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887, *Staatsblad* n°. 140, laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899, *Staatsblad* n°. 210).

Daarbij wordt goed nagezien of het aantal kaarten in elke verzamelkaart overeenkomt met de opgave op de verzamelkaart en worden fouten verbeterd. *Tevens wordt alsnu ook op alle* blauwe *en* witte, gele *en* grijze *telkaarten de naam van wijk of afdeeling, dorp, gehucht of buurtschap aangeteekend.* (Zie blz. 1).

Onder het vergelijken van de telkaarten met den inhoud der bevolkingsregisters wordt bij het ontdekken van leemten, van abuizen of van verschillen tusschen den inhoud der kaarten en der registers onmiddellijk een onderzoek ingesteld, door zooveel mogelijk inlichting te vragen aan den onderteekenaar van de kaart. Vooral moet men voorzichtig zijn met verandering te brengen in de indeeling der gezinnen en bepaaldelijk nagaan, waaraan het is toe te schrijven, dat het hoofd van een gezin niet is het hoofd, bij het gemeentebestuur uit het bevolkingsregister bekend.

Blijkt de fout te schuilen in de kaarten, dan wordt daarin en ook in de daarbij behoorende verzamelkaart, met inkt de noodige verbetering aangebracht.

Blijkt het dat in eenige woning personen zich hebben gevestigd, die nog niet in het bevolkingsregister zijn ingeschreven, of dat personen, die daarin nog zijn ingeschreven, hunne woning hebben verlaten, dan wordt de noodige verbetering in het register aangebracht. (2)

Inschrijving in het bevolkingsregister (op grond van het ontvangen van blauwe, witte, gele of grijze kaarten) van personen, die in dat register nog niet voorkwamen, gaat gepaard met mededeeling daarvan aan het gemeentebestuur der vorige woonplaats, indien deze bekend is; zooveel mogelijk wordt naar de vorige woonplaats onderzoek gedaan.

---

(2) Op dienstboden, die vóór het tijdstip der volkstelling hunnen dienst verlieten, kan het 3de lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 210), niet meer toegepast worden, zoodat op andere gronden dan die van hunne dienstbetrekking de vraag waar zij werkelijke woonplaats hebben, moet beslist worden. Hebben zij de gemeente waar zij in dienstbetrekking waren, verlaten met de bedoeling daarheen niet weder te keeren, dan moeten zij ingeschreven worden in de gemeente waar zij zich sinds dien tijd gevestigd hebben.

Bij de tengevolge van deze verificatie in de bevolkingsregisters te verrichten in- en afschrijvingen wordt aangeteekend, dat zij hebben plaats gehad bij gelegenheid der negende volkstelling.

In het bevolkingsregister behoeven niet te worden overgenomen die opgaven van de telkaarten, welke niet volgens art. 23 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899, (*Staatsblad* n°. 210), in het bevolkingsregister behooren.

Onder deze bewerking — of zoo spoedig mogelijk daarna — eischen nog eene bijzondere bewerking de telkaarten (oranje en rose) betreffende de tijdelijk aanwezigen, indien daarop als woonplaats is opgegeven:

a. eene andere gemeente des Rijks, of

b. de gemeente zelve.

De oranje en rose telkaarten betreffende tijdelijk aanwezigen, als wier woonplaats eene plaats buiten 's lands is aangegeven, laat men liggen in de verzamelkaart waarbij zij behooren.

De kaarten, bedoeld sub *a*, worden (en dit behoort *vóór 1 Februari 1910* te geschieden) verzonden aan de besturen van de gemeenten, op de kaarten als woonplaats opgegeven.

Van al deze kaarten die uit andere gemeenten zijn ingekomen, mitsgaders van de sub *b* bedoelde, waarop de daarin beschreven personen vermeld staan als in de gemeente te wonen, wordt onderzocht of die personen werkelijke woonplaats hebben in de gemeente, of zij op de kaarten hunner woning (blauwe, witte, gele of grijze) als tijdelijk afwezig vermeld staan en of de plaats van hun tijdelijk verblijf daarop juist is opgegeven.

Blijkt uit het ontvangen van oranje of rose kaarten, dat personen, die in het bevolkingsregister staan ingeschreven, maar van wie geen blauwe, witte, gele of grijze kaarten zijn ontvangen, toch nog werkelijke woonplaats in de gemeente hebben, dan worden alsnog blauwe, witte, gele of grijze kaarten voor hen opgemaakt en, zoo noodig, daarbij ook alsnog een verzamelkaart.

Ontdekte abuizen worden verbeterd. Bij accoordbevinding wordt op de blauwe, witte, gele of grijze kaart achter de opgave der verblijfplaats en op de oranje of rose kaart achter de opgave der werkelijke woonplaats (vraag n°. 6) met zwarten inkt het woord „accoord" geschreven.

In den regel zullen de oranje en rose kaarten zijn ingevuld door of in het bijzijn van de personen, wie zij betreffen, en zullen de onderscheidene vragen op die kaarten dus nauwkeuriger en vollediger zijn beantwoord dan op de voor die personen in hunne werkelijke woonplaats door anderen ingevulde blauwe, witte, gele of grijze kaarten. De vergelijking van deze laatste met de oranje

of rose kaarten betreffende dezelfde personen, moet niet beperkt blijven tot het hierboven genoemde, maar uitgestrekt worden tot al de op de kaarten voorkomende vragen; eventueele verschillen worden tot opheldering gebracht.

De oranje en rose kaarten, ontvangen uit andere gemeenten, worden daarna *(niet later dan 15 Februari 1910)* aan de besturen dier gemeenten teruggezonden. (3)

Bij niet-accoordbevinding van de oranje en rose kaarten met de blauwe, witte, gele of grijze, wordt zooveel mogelijk (eerst door het gemeentebestuur dat de kaarten verifieert, en daarna door het gemeentebestuur dat de kaarten als niet-accoord bevonden terug ontvangt) navraag gedaan en de opgaven naar de verkregen inlichtingen verbeterd, waarbij zorg wordt gedragen dat ook, zoo noodig, dienovereenkomstig de opgaven op de bij de telkaarten behoorende verzamelkaart worden veranderd.

Op de oranje en rose kaarten betreffende personen, van wie de werkelijke woonplaats niet is te vinden, worden bij vraag 6 de woorden *„niet gevonden"* geschreven. Na de hier voorgeschreven bewerking blijven *alle* oranje en rose kaarten liggen in de verzamelkaart waarbij zij behooren.

De gemeentebesturen mogen niet over het hoofd zien, dat de bovenomschreven bewerking met de oranje en rose kaarten *al* de kaarten van die kleuren betreft, die in hunne gemeente worden ingeleverd, dus *ook* die welke behooren bij verzamelkaarten I van inrichtingen, bedoeld in het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 142), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 211).

In de voorlaatste alinea van § 6 dezer Voorschriften is gezegd, dat een schipper of een bewoner van een woonwagen *blauwe* en *witte* of *oranje* en *rose* kaarten moet invullen, al naar gelang hij en zijne mede-schepelingen resp. mede-wagenbewoners in de gemeente *waar hij de kaarten inlevert*, werkelijke woonplaats of geen werkelijke woonplaats hebben. Met betrekking tot die kaarten van schippers en bewoners van woonwagens wordt hier nog opgemerkt, dat zij worden behandeld in de gemeente waar zij

---

(3) Bij het elkander over en weder toezenden van die kaarten moeten de gemeentebesturen het volgende in acht nemen:

Zijn er uit ééne gemeente verscheidene kaarten naar éénzelfde andere gemeente te zenden of terug te zenden, dan behooren deze zooveel mogelijk in een gesloten pakket bijeengevoegd en dit pakket op de gebruikelijke wijze van een adres voorzien te worden.

Zijn er slechts enkelen of één te verzenden, dan moeten zij in tweeën worden gevouwen en in een envelop worden gestoken. De terugzending heeft op dezelfde wijze plaats.
in ontvangst worden genomen, en niet ter behandeling worden gezonden naar de gemeente waar het schip in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 heeft vertoefd.

§ 8. *Einde der bewerking.*

Nadat de bewerking geheel is afgeloopen en overeenstemming is verkregen tusschen den inhoud der telkaarten, dien der verzamelkaarten en dien van het bevolkingsregister, worden de telkaarten, *die alle moeten liggen in de verzamelkaarten waarbij zij behooren*, verdeeld in pakken naar de wijken, afdeelingen dorpen, gehuchten of buurtschappen der gemeente (zie blz. 1) De pakken moeten zijn van handelbare grootte; uit de kaarten van één wijk, afdeeling, dorp, gehucht of buurtschap mogen dus meer dan één pak gevormd worden. Op elk pak wordt de inhoud duidelijk vermeld, in het bijzonder wat betreft den naam der gemeente en van het deel der gemeente, waarop het betrekking heeft. Het aantal der ingesloten kaarten behoeft niet vermeld te worden.

Daarna worden al deze pakken franco gezonden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage. In een afzonderlijk te verzenden brief wordt het aantal toegezonden pakken vermeld, waarbij moet worden ingesloten het formulier model P. (Dit formulier mag nimmer bij de telkaarten worden gevoegd). Het formulier model P bevat een opgave van het aantal huizen, schepen en woonwagens in de onderscheidene wijken, afdeelingen, dorpen, gehuchten en buurtschappen der gemeente (zie blz. 1), welke staat wordt opgemaakt uit de opgaven in de registers der tellers en door den burgemeester gewaarmerkt.

De toezending van al deze stukken aan het Centraal Bureau voor de Statistiek geschiedt door de besturen van de gemeenten van minder dan 2000 inwoners vóór 20 Februari, van 2001—5000 inwoners vóór 1 Maart, van 5001—10 000 inwoners vóór 15 Maart, van 10 001—15 000 inwoners vóór 1 April, van 15 001—20 000 inwoners vóór 15 April, van 20 001—50 000 inwoners vóór 1 Mei, van 50 001—100 000 inwoners vóór 1 Juni en van gemeenten boven 100 000 inwoners vóór 1 Juli 1910.

Indien bij de bewerking der uitkomsten van de volkstelling alsnog inlichtingen noodig zijn of leemten of fouten op de kaarten moeten worden aangevuld of verbeterd, moeten de gemeen-

tebesturen aan het daartoe strekkend verzoek van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek met spoed en nauwgezetheid voldoen.

Aldus vastgesteld bij de beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van .... afd. Binnenlandsch Bestuur.

Mij bekend,

De Secretaris-Generaal.

auw papier.)

Overtreding van de voorschriften betr
wordt gestraft met hechtenis van ten ho
geldboete van ten hoogste honderd gulde

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

N°. . . . .

9e VOLKSTELLING.

Model A.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.) K. B. van . . . 190).

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam (van hem wien de kaart b

b. Voornamen (van hem wien de kaart betr

2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan da
zoon? of in andere betrekking van verwa
of als niet verwant inwonend? of als kost
of in dienstbetrekking?

4. Waar is hij geboren?

(Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Nederl.
dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en
levende personen (*b* en *c*):

a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (hij

b. Hoeveel vertrekken heeft hij en zijn gez
beschikking?

(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bed
zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij be
nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres nie
schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelde

c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddell
deur of door eene serre in gemeenschap m

(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was hij in den nacht van 31 Decemb
1910 in zijne woonplaats aanwezig?

b. Zoo niet, waar was hij toen?

(Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. als milicien
op zee aan boord van . . ., enz. Heeft hij op het tijdstip der te
alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat tijdstip dáár
nachtverblijf heeft.)

ommezijde.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

9e VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.' K. B. van . . . 1909, Stbl. nº. . .)

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam (van hem wien de kaart betreft).
   b. Voornamen (van hem wien de kaart betreft; voluit geschreven).

2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja welke? of als niet verwant inwonend? of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?

4. Waar is hij geboren?

(Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Nederl. kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en *c*) en voor afzonderlijk levende personen (*b* en *c*):
a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (hij zelf medegerekend)?
b. Hoeveel vertrekken heeft hij en zijn gezin voor bewoning ter beschikking?

(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres niet mede te rekenen. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelden).

c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?

(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was hij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in zijne woonplaats aanwezig?
b. Zoo niet, waar was hij toen?

(Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. als milicien te...; met vacantie bij.. te... op zee aan boord van.., enz. Heeft hij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar hij alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat tijdstip dáár te zijn, waar hij het eerstvolgend nachtverblijf heeft.)

Niet schrijven aan deze zijde der streep.

(Gedrukt op blauw papier.)

9e VOLKSTELLING.

Gemeente: N°. . . . .

Wijk of dorp enz.: Model A.

Kaart voor een MAN (of jongen).

ANTWOORDEN.

1. *a.*
   b.

2.

3.

4.

5.

a.

Mannelijke personen	beneden 14 jaar	
	van 14 jaar en ouder	
Vrouwelijke personen	beneden 14 jaar	
	van 14 jaar en ouder	

b.

c.

6. *a.*
   b.

Zie ommezijde.

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

1.

10. *a.*

b.

11. *a.*

b.

c.

d.

e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of den afzonderlijk levenden persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

Niet schrijven voorbij deze streep.

VRAGEN.

7. *a.* Is hij Nederlander?
b. Is hij geen Nederlander, tot welk volk behoort hij dan?
(B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot geen volk.

8. *a.* Datum
b. Maand } der geboorte.
c. Jaar

9. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort hij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen te beantwoorden).
b. Zoo ja, tot welke?
(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerd, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, de Vrije Gemeente, enzoovoorts.)

11. *a.* Welk is zijn hoofdberoep?
(Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij hij het meeste belang heeft).
(Duidelijk opgeven, bijv.: aardewerkfabrikant, pannenbakker, letterzetter, timmerman, houtdraaier, turfsteker, ijzervormer, ijzerdraaier, linnenwever, bierbrouwer, landbouwer, zeevisscher, koetsier, kruidenier, agent, reiziger, leeraar, dienstknecht, verpleger, ambtenaar, predikant, los werkman (onder losse werklieden te verstaan personen, die als regel nu in deze, dan in gene zaak of onderneming werkzaam zijn.) Algemeene aanduidingen als arbeider, werkman enz. zijn niet voldoende)
b. Oefent hij zijn hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of niet voor eigen rekening?
c. Zoo hij zijn hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is hij dan werkzaam?
(b.v. bestuurder der inrichting of onderneming, boekhouder, kantoorbediende, kantoorknecht, meesterknecht, ploegbaas, opzichter, gewoon arbeider).
d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent hij zijn hoofdberoep uit?
(In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, bijv.: Aardewerkfabricage, pannenbakkerij boekdrukkerij, bouwvak, houtdraaierij, veenderij, ijzergieterij, machinefabriek, linnenweverij, bierbrouwerij, landbouw, zeevisscherij, stalhouderij, handel in kruideniers waren, levensverzekering, handel in manufacturen, school voor bijzonder middelbaar onderwijs, huiselijke diensten, krankzinnigengesticht, dept. van Algemeen bestuur, Prov. Griffie, Gem. Secretarie.)
(Indien achter vraag *a* is ingevuld los werkman, hier te vermelden in welke bedrijven hij werkzaam is.)
e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst hij werkzaam is.
(Duidelijk opgeven, b.v. Naamlooze vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te. . .; Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort Ned. Herv. Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te . . .; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te. . .);

12. *a.* Is hij blind?
b. Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom?)
c. Geniet hij (of heeft hij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. dus jaar oud.
c.

1. iden

10. *a.* ging
b.

gere
msch,

11. *a.*
rbij
hout-
scher,
t, los
zaak
ende)

b. voor

c. ent,

ntoor-

d. fent

boek-
werij,
el in
ticht,

mis.)

e. enst

te...;
oort
e...);

12. *a.*
b.
c. ven

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of den afzonderlijk levenden persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

ɔp wit papier.)

Overtreding van de voorschriften b
wordt gestraft met hechtenis van ten h
geldboete van ten hoogste honderd gul

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

N°. . . . .

Model B.

9e VOLKSTELLING

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . . eisje).

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam (van haar wie de kaart b
b. Voornamen (van haar wie de kaart be
c. Indien zij gehuwd is of gehuwd ge genoot of laatsten echtgenoot.

2. Leeft zij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo zij in een gezin leeft, is zij dan echtgenoote of als dochter? of in andere schap, zoo ja welke? of als niet verwan gangster of bestedelinge of in dienstbetre

4. Waar is zij geboren?
(Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Ned dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* levende personen (*b* en *c*):
a. Hoeveel personen wonen in haar gezin (
b. Hoeveel vertrekken heeft zij en haar beschikking?
(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* verm
c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmid deur of door eene serre in gemeenschap
(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was zij in den nacht van 31 Dece 1910 in hare woonplaats aanwezig?
b. Zoo niet, waar was zij toen?
(Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. verplee vacantie bij . . . te . ; enz. Heeft zij op het tijdstip d alsdan vertoeft, dan wordt zij geacht op dat tijdstip d nachtverblijf heeft.)

Zie ommezijde.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

9e VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . . 1909, Stbl. nº. . .)

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam (van haar wie de kaart betreft).
   b. Voornamen (van haar wie de kaart betreft; voluit geschreven).
   c. Indien zij gehuwd is of gehuwd geweest, ook van den echtgenoot of laatsten echtgenoot.

2. Leeft zij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo zij in een gezin leeft, is zij dan daarin als hoofd? of als echtgenoote of als dochter? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja welke? of als niet verwant inwonend? of als kostgangster of bestedelinge of in dienstbetrekking?

4. Waar is zij geboren?
(Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Nederl. kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en *c*) en voor afzonderlijk levende personen (*b* en *c*):
a. Hoeveel personen wonen in haar gezin (zij zelf medegerekend)?
b. Hoeveel vertrekken heeft zij en haar gezin voor bewoning ter beschikking?
(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres niet mede te rekenen. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelden).
c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?
(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was zij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in hare woonplaats aanwezig?
   b. Zoo niet, waar was zij toen?
(Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. verpleegd in het ziekenhuis te...; met vacantie bij... te. ; enz. Heeft zij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar zij alsdan vertoeft, dan wordt zij geacht op dat tijdstip dáár te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf heeft.)

Niet schrijven aan deze zijde der streep.

(Gedrukt op wit papier.)

9e VOLKSTELLING.

N°. . . . .

Gemeente:

Model B.

Wijk of dorp enz.:

Kaart voor een VROUW (of meisje).

ANTWOORDEN.

1. *a.*
   b.
   c.

2.

3.

4.

5.
a. Mannelijke personen { beneden 14 jaar / van 14 jaar en ouder
     Vrouwelijke personen { beneden 14 jaar / van 14 jaar en ouder
b.
c.

6. *a.*
   b.

Zie ommezijde.

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*
b.

11. *a.*
b.
c.
d.
e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of de afzonderlijk levende persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

Niet schrijven voorbij deze streep.

VRAGEN.

7. *a.* Is zij Nederlandsche?
b. Is zij geen Nederlandsche, tot welk volk behoort zij dan?
(B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot geen volk.

8. *a.* Datum
b. Maand } der geboorte.
c. Jaar

9. Is zij ongehuwd? of gehuwd? of weduwe? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort zij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen te beantwoorden).
b. Zoo ja, tot welke?
(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerd, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, de Vrije Gemeente, enzoovoorts.)

11. *a.* Welk is haar hoofdberoep?
(Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij zij het meeste belang heeft).
(Duidelijk opgeven b.v.: steenfabrikante, aardewerkschilderes, turfsteekster, linnenweefster, landbouwster, kruidenierster, lerares, verpleegster, dienstbode, enz.)
b. Oefent zij haar hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of niet voor eigen rekening?
c. Zoo zij haar hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is zij dan werkzaam?
(b.v. bestuurster der inrichting of onderneming, boekhoudster, kantoorbediende, opzichteres, gewoon arbeidster.)
d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent zij haar hoofdberoep uit?
(In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, bijv.: steenfabricage, aardewerkfabricage, veenderij, linnenweverij, landbouw, handel in kruidenierswaren, school voor bijzonder middelbaar onderwijs, krankzinnigengesticht, huiselijke diensten.)
e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst zij werkzaam is.
(Duidelijk opgeven, b.v. Naamlooze vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te... Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Herv. Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te...; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te...):

12. *a.* Is zij blind?
b. Is zij doof geboren (z.g.n. doofstom?)
c. Geniet zij (of heeft zij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9. en

10. *a.* ng
b.
ere-
sch,

11. *a.* bij
ter,
b. or
c. nt,
ch-
d. nt
rij,
ijs,
e. st
..
rt;
.):

12. *a.*
b. en
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of de afzonderlijk levende persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

›p geel papier.)

Overtreding van de voorschriften b
wordt gestraft met hechtenis van ten l
geldboete van ten hoogste honderd gul

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

N°. . . . .

Model C.

9e VOLKSTELLIN(

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63. K. B. van . . .gen).

VRAGEN.

1. *a.* Naam van het gesticht, zoo het dien
b. Doel van het gesticht.

2. *a.* Familienaam (van hem wien de kaart
b. Voornamen (van hem wien de kaart

3. *a.* Behoort hij tot de inwonende bestuurd
van het gesticht of tot het gezin van ee
b Zoo ja, leeft hij dan afzonderlijk of in e
gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd?
betrekking van verwantschap, zoo ja, w
inwonend of als kostganger of bestedelin
c. Behoort hij tot de personen voor wie
zonder te behooren tot de personen in v

4. Waar is hij geboren?
(Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Ne
dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen uitsluitend voor hoofden van gez
afzonderlijk levende personen (*b* en *c*) bedo
bestuurders, beambten of bedienden der
behoeven dus niet beantwoord te word
personen voor wie het gesticht is bester
a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (
b. Hoeveel vertrekken heeft hij en zijn
beschikking?
(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen:
zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als z
nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres
schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vern
c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmid
deur of door eene serre in gemeenschap
(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was hij in den nacht van 31 Dece
1910 in zijne woonplaats aanwezig?
b. Zoo niet, waar was zij toen?
(Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. als milici
op zee aan boord van . . . ,enz. Heeft hij op het tijdstip
alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat tijdstip d
nachtverblijf heeft.)

Zie ommezijde.

(Gedrukt op geel papier.)

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

9e VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63. K. B. van . . . 1909, Stbl. nº. . .)

VRAGEN.

1. *a.* Naam van het gesticht, zoo het dien heeft
   b. Doel van het gesticht.

2. *a.* Familienaam (van hem wien de kaart betreft).
   b. Voornamen (van hem wien de kaart betreft; voluit geschreven).

3. *a.* Behoort hij tot de inwonende bestuurders, beambten of bedienden van het gesticht of tot het gezin van een dier personen?
   b Zoo ja, leeft hij dan afzonderlijk of in een gezin? en zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostganger of bestedeling of in dienstbetrekking?
   c. Behoort hij tot de personen voor wie het gesticht is bestemd, zonder te behooren tot de personen in vraag 3 *a* bedoeld?

4. Waar is hij geboren?
   (Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Nederl. kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen uitsluitend voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en *c*) en voor de afzonderlijk levende personen (*b* en *c*) bedoeld bij vraag 3*a* (inwonende bestuurders, beambten of bedienden der inrichtingen); deze vragen behoeven dus niet beantwoord te worden voor zoover betreft de personen voor wie het gesticht is bestemd (bedoeld in vraag 3c).
   a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (hij zelf medegerekend)?
   b. Hoeveel vertrekken heeft hij en zijn gezin voor bewoning ter beschikking?
   (Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres niet mede te rekenen. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelden).
   c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?
   (Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was hij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in zijne woonplaats aanwezig?
   b. Zoo niet, waar was zij toen?
   (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. als miliciën te . . .; met vacantie bij . . . te . . ; op zee aan boord van . . . . enz. Heeft hij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar hij alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat tijdstip dáár te zijn, waar hij het eerstvolgend nachtverblijf heeft.)

Niet schrijven aan deze zijde der streep.

9e VOLKSTELLING.

Gemeente: Gestichtskaart. N°. . . . .

Wijk of dorp enz.: Model C.

Kaart voor een MAN (of jongen).

ANTWOORDEN.

1. *a.*
   b.

2. *a.*
   b.

3. *a.*
   b.
   c.

4.

5.
   a. Mannelijke personen: beneden 14 jaar; van 14 jaar en ouder
   Vrouwelijke personen: beneden 14 jaar; van 14 jaar en ouder
   b.
   c.

6. *a.*
   b.

Zie ommezijde.

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*

b.

11. *a.*

b.

c.

d.

e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of den afzonderlijk levenden persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

Niet schrijven voorbij deze streep.

VRAGEN.

7. *a.* Is hij Nederlander?
b. Is hij geen Nederlander, tot welk volk behoort hij dan?
(B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot geen volk).

8. *a.* Datum
b. Maand } der geboorte.
c. Jaar

9. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort hij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen te beantwoorden).
b. Zoo ja, tot welke?
(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerd, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, de Vrije Gemeente, enzoovoorts.)

11. *a.* Welk is zijn hoofdberoep?
(Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij hij het meeste belang heeft).
(Duidelijk opgeven, bijv.: aardewerkfabrikant, pannenbakker, letterzetter, timmerman, houtdraaier, turfsteker, ijzervormer, ijzerdraaier, linnenwever, bierbrouwer, landbouwer, zeevisscher, koetsier, kruidenier, agent, reiziger, leeraar, dienstknecht, verpleger, ambtenaar, predikant, los werkman (onder losse werklieden te verstaan personen, die als regel nu in deze, dan in gene zaak of onderneming werkzaam zijn.) Algemeene aanduidingen als arbeider, werkman enz. zijn niet voldoende).
b. Oefent hij zijn hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of niet voor eigen rekening?
c. Zoo hij zijn hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is hij dan werkzaam?
(b.v. bestuurder der inrichting of onderneming, boekhouder, kantoorbediende, kantoorknecht, meesterknecht, ploegbaas, opzichter, gewoon arbeider).
d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent hij zijn hoofdberoep uit?
(In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, bijv.: aardewerkfabricage, pannenbakkerij, boekdrukkerij, bouwvak, houtdraaierij, veenderij, ijzergieterij, machinefabriek, linnenweverij, bierbrouwerij, landbouw, zeevisscherij, stalhouderij, handel in kruidenierswaren, levensverzekering, handel in manufacturen, school voor bijzonder middelbaar onderwijs, huiselijke diensten, krankzinnigengesticht, dept. van Algemeen bestuur, Prov. Griffie, Gem. Secretarie.)
(Indien achter vraag *a* is ingevuld los werkman, hier te vermelden in welke bedrijven hij werkzaam is).
e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst hij werkzaam is.
(Duidelijk opgeven, b.v. Naamlooze vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te... Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Herv. Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te...; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te...)

12. *a.* Is hij blind?
b. Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom?)
c. Geniet hij (of heeft hij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*
b.

11. *a.*
b.
c.
d.
e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of den afzonderlijk levenden persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

p grijs papier.)

Overtreding van de voorschriften b
wordt gestraft met hechtenis van ten l
geldboete van ten hoogste honderd gul

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

N°. . . . .

Model D.

9e VOLKSTELLIN(

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . .eisje).

VRAGEN.

1. *a.* Naam van het gesticht, zoo het dien
b. Doel van het gesticht.

2. *a.* Familienaam (van haar wie de kaart
b. Voornamen (van haar wie de kaart be
c. Indien zij gehuwd is of gehuwd ge
genoot of laatsten echtgenoot.

3. *a.* Behoort zij tot de inwonende bestuurd
van het gesticht of tot het gezin van ee
b. Zoo ja, leeft zij dan afzonderlijk of in e
gezin leeft, is zij dan daarin als hoofd?
dochter? of in eene andere betrekking
welke? of als niet verwant inwonend of
delinge? of in dienstbetrekking?
c. Behoort zij tot de personen, voor wi
zonder te behooren tot de personen in v

4. Waar is zij geboren?
(Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Ne
dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen uitsluitend voor hoofden van ge
afzonderlijk levende personen (*b* en *c*) bedo
bestuurders, beambten of bedienden der
behoeven dus niet beantwoord te word
personen voor wie het gesticht is bester
a. Hoeveel personen wonen in haar gezin
b. Hoeveel vertrekken heeft zij en haar
beschikking?
(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen;
zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zi
nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres
schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* verm
c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmid
deur of door eene serre in gemeenschap
(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was zij in den nacht van 31 Dece
1910 in hare woonplaats aanwezig?
b. Zoo niet, waar was zij toen?
(Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. verple
vacantie bij . . . te . ; enz. Heeft zij op het tijdstip d
alsdan vertoeft, dan wordt zij geacht op dat tijdstip d
nachtverblijf heeft.)

Zie ommezijde.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

9e VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . . 1909, Stbl. nº. . .)

VRAGEN.

1. *a.* Naam van het gesticht, zoo het dien heeft
   b. Doel van het gesticht.

2. *a.* Familienaam (van haar wie de kaart betreft).
   b. Voornamen (van haar wie de kaart betreft; voluit geschreven).
   c. Indien zij gehuwd is of gehuwd geweest, ook van den echtgenoot of laatsten echtgenoot.

3. *a.* Behoort zij tot de inwonende bestuurders, beambten of bedienden van het gesticht of tot het gezin van een dier personen?
   b. Zoo ja, leeft zij dan afzonderlijk of in een gezin? en zoo zij in een gezin leeft, is zij dan daarin als hoofd? of als echtgenoote? of als dochter? of in eene andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostgangster of bestedelinge? of in dienstbetrekking?
   c. Behoort zij tot de personen, voor wie het gesticht is bestemd, zonder te behooren tot de personen in vraag 3 *a* bedoeld?

4. Waar is zij geboren?
   (Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Nederl. kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen uitsluitend voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en *c*) en voor de afzonderlijk levende personen (*b* en *c*) bedoeld bij vraag 3*a* (inwonende bestuurders, beambten of bedienden der inrichtingen); deze vragen behoeven dus niet beantwoord te worden voor zoover betreft de personen voor wie het gesticht is bestemd (bedoeld in vraag 3c).
   a. Hoeveel personen wonen in haar gezin (zij zelf medegerekend)?
   b. Hoeveel vertrekken heeft zij en haar gezin voor bewoning ter beschikking?
   (Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres niet mede te rekenen. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelden).
   c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?
   (Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. *a* Was zij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in hare woonplaats aanwezig?
   b. Zoo niet, waar was zij toen?
   (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. verpleegd in het ziekenhuis te...; met vacantie bij... te. ; enz. Heeft zij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar zij alsdan vertoeft, dan wordt zij geacht op dat tijdstip dáár te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf heeft.)

Niet schrijven aan deze zijde der streep.

(Gedrukt op grijs papier.)

9e VOLKSTELLING.

Gemeente: Gestichtskaart. Nº. . . . .

Wijk of dorp enz.: Model D.

Kaart voor een VROUW (of meisje).

ANTWOORDEN.

1. *a.*
   b.

2. *a.*
   b.
   c.

3. *a.*
   b.
   c.

4.

5. *a.*

Mannelijke personen	beneden 14 jaar	
	van 14 jaar en ouder	
Vrouwelijke personen	beneden 14 jaar	
	van 14 jaar en ouder	

   b.
   c.

6. *a.*
   b.

Zie ommezijde.

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*
b.

11. *a.*
c.
d.
e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of de afzonderlijk levende persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

Niet schrijven voorbij deze streep.

VRAGEN.

7. *a.* Is zij Nederlandsche?
b. Is zij geen Nederlandsche, tot welk volk behoort zij dan?
(B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot geen volk.)

8. *a.* Datum
b. Maand } der geboorte.
c. Jaar

9. Is zij ongehuwd? of gehuwd? of weduwe? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort zij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen te beantwoorden).
b. Zoo ja, tot welke?
(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerd, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, de Vrije Gemeente, enzoovoorts.)

11. *a.* Welk is haar hoofdberoep?
(Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij zij het meeste belang heeft).
(Duidelijk opgeven b.v.: steenfabrikante, aardewerkschilderes, turfsteekster, linnenweefster, landbouwster, kruideniersters, lerares, verpleegster, dienstbode, enz.)

b. Oefent zij haar hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of niet voor eigen rekening?

c. Zoo zij haar hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is zij dan werkzaam?
(b.v. bestuurster der inrichting of onderneming, boekhoudster, kantoorbediende, opzichteres, gewoon arbeidster.)

d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent zij haar hoofdberoep uit?
(In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, bijv.: steenfabricage, aardewerkfabricage, veenderij, linnenweverij, landbouw, handel in kruidenierswaren, school voor bijzonder middelbaar onderwijs, krankzinnigengesticht, huiselijke diensten.)

e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst zij werkzaam is.
(Duidelijk opgeven, b.v. Naamlooze vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te...; Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Herv. Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te...; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te...).

12. *a.* Is zij blind?
b. Is zij doof geboren (z.g.n. doofstom?)
c. Geniet zij (of heeft zij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*
b.

11. *a.*

c.

d.

e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of de afzonderlijk levende persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

oranje papier.)

Overtreding van de voorschriften b
wordt gestraft met hechtenis van ten l
geldboete van ten hoogste honderd gul

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

N°. . . . .

9e VOLKSTELLIN(

Model E.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . . N (of jongen).

VRAGEN.

1. *a*. Familienaam (van hem wien de kaart

b. Voornamen (van hem wien de kaart b(

2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan zoon? of in andere betrekking van ver of als niet verwant inwonend? of als k of in dienstbetrekking?

4. Waar is hij geboren?

(Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Ned dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* levende personen (*b* en *c*):

a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (l

b. Hoeveel vertrekken heeft hij en zijn beschikking?

(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zi nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* verm

c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmid(deur of door eene serre in gemeenschap

(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. Waar is zijne werkelijke woonplaats?

(Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven: provincie, gemeente schap) straat of gracht, huisnummer en, is hij geen hoofd haar bij wien hij inwoont. Is de werkelijke woonplaats i te vermelden.)

Zie ommezijde.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

9e VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . . 1909, Stbl. nº. . .)

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam (van hem wien de kaart betreft).
   b. Voornamen (van hem wien de kaart betreft; voluit geschreven).

2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja welke? of als niet verwant inwonend? of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?

4. Waar is hij geboren?

(Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Nederl. kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en *c*) en voor afzonderlijk levende personen (*b* en *c*):
a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (hij zelf medegerekend)?
b. Hoeveel vertrekken heeft hij en zijn gezin voor bewoning ter beschikking?

(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres niet mede te rekenen. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelden).

c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?

(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. Waar is zijne werkelijke woonplaats?

(Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven: provincie, gemeente (en daarvan dorp, gehucht of buurtschap) straat of gracht, huisnummer en, is hij geen hoofd van het gezin, dan naam van hem of haar bij wien hij inwoont. Is de werkelijke woonplaats in het buitenland, dan plaats en land te vermelden.)

Niet schrijven aan deze zijde der streep.

(Gedrukt op oranje papier.)

9e VOLKSTELLING.

Gemeente: N°. . . . .

Wijk of dorp enz.: Model E.

Kaart voor een tijdelijk aanwezige MAN (of jongen).

ANTWOORDEN.

1. *a.*
   b.

2.

3.

4.

5.

a.

Mannelijke personen	beneden 14 jaar	
	van 14 jaar en ouder	
Vrouwelijke personen	beneden 14 jaar	
	van 14 jaar en ouder	

b.

c.

6.

Zie ommezijde.

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*
b.

11. *a.*
b.
c.
d.
e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of den afzonderlijk levenden persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

Niet schrijven voorbij deze streep.

VRAGEN.

7. *a.* Is hij Nederlander?
b. Is hij geen Nederlander, tot welk volk behoort hij dan?
(B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot geen volk.

8. *a.* Datum
b. Maand } der geboorte.
c. Jaar

9. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort hij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen te beantwoorden).
b. Zoo ja, tot welke?
(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerd, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, de Vrije Gemeente, enzoovoorts.)

11. *a.* Welk is zijn hoofdberoep?
(Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij hij het meeste belang heeft).
(Duidelijk opgeven, bijv.: aardewerkfabrikant, pannenbakker, letterzetter, timmerman, houtdraaier, turfsteker, ijzervormer, ijzerdraaier, linnenwever, bierbrouwer, landbouwer, zeevisscher, koetsier, kruidenier, agent, reiziger, leeraar, dienstknecht, verpleger, ambtenaar, predikant, los werkman (onder losse werklieden te verstaan personen, die als regel nu in deze, dan in gene zaak of onderneming werkzaam zijn.) Algemeene aanduidingen als arbeider, werkman enz. zijn niet voldoende).
b. Oefent hij zijn hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of niet voor eigen rekening?
c. Zoo hij zijn hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is hij dan werkzaam?
(b.v. bestuurder der inrichting of onderneming, boekhouder, kantoorbediende, kantoorknecht, meesterknecht, ploegbaas, opzichter, gewoon arbeider).
d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent hij zijn hoofdberoep uit?
(In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, bijv.: Aardewerkfabricage, pannenbakkerij, boekdrukkerij, bouwvak, houtdraaierij, veenderij, ijzergieterij, machinefabriek, linnenweverij, bierbrouwerij, landbouw, zeevisscherij, stalhouderij, handel in kruidenierswaren, levensverzekering, handel in manufacturen, school voor bijzonder middelbaar onderwijs, huiselijke diensten, krankzinnigengesticht, dept. van Algemeen bestuur, Prov. Griffie, Gem. Secretarie.)
(Indien achter vraag *a* is ingevuld los werkman, hier te vermelden in welke bedrijven hij werkzaam is.)
e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst hij werkzaam is.
(Duidelijk opgeven, b.v. Naamlooze vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te... Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Herv. Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te...; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te...);

12. *a.* Is hij blind?
b. Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom?)
c. Geniet hij (of heeft hij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*
b.

11. *a.*
b.
c.
d.
e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of den afzonderlijk levenden persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

op rose papier.)

Overtreding van de voorschriften b
wordt gestraft met hechtenis van ten l
geldboete van ten hoogste honderd gul

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

N°. . . . . .

9e VOLKSTELLIN(

Model F.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.) K. B. van . . .)UW (of meisje).

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam.(van haar wie de kaart

b. Voornamen (van haar wie de kaart b(

c. Indien zij gehuwd is of gehuwd ge
genoot (f laatsten echtgenoot.

2. Leeft zij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo zij in een gezin leeft, is zij dan
echtgenoote of als dochter? of in andere
schap, zoo ja welke? of als niet verwar
gangster of bestedelinge of in dienstbetr

4. Waar is zij geboren?

(Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Ne(
dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b*
levende personen (*b* en *c*):

a. Hoeveel personen wonen in haar gezin (

b. Hoeveel vertrekken heeft zij en haar
beschikking?

(Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen:
zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als z
nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres
schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vern

c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmid
deur of door eene serre in gemeenschap

(Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. Waar is haar werkelijke woonplaats?

(Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven: provincie, gemeente
schap) straat of gracht, huisnummer, en is zij geen hoofd
haar bij wien zij inwoont. Is de werkelijke woonplaats
te vermelden.)

Zie ommezijde.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

(Art. 20 der wet van 15 April 1886, Stbl. nº. 64.)

9e VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Stbl. nº. 63.; K. B. van . . . 1909, Stbl. nº. . .)

VRAGEN.

1. *a.* Familienaam.(van haar wie de kaart betreft).
   b. Voornamen (van haar wie de kaart betreft; voluit geschreven).
   c. Indien zij gehuwd is of gehuwd geweest, ook van den echtgenoot of laatsten echtgenoot.

2. Leeft zij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo zij in een gezin leeft, is zij dan daarin als hoofd? of als echtgenoote of als dochter? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja welke? of als niet verwant inwonend? of als kostgangster of bestedelinge of in dienstbetrekking?

4. Waar is zij geboren?

   (Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Nederl. kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (*a*, *b* en *c*) en voor afzonderlijk levende personen (*b* en *c*):
   a. Hoeveel personen wonen in haar gezin (zij zelf medegerekend)?
   b. Hoeveel vertrekken heeft zij en haar gezin voor bewoning ter beschikking?

   (Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten en serres niet mede te rekenen. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit onder *b bovendien* vermelden).

   c. Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?

   (Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

6. Waar is haar werkelijke woonplaats?

   (Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven: provincie, gemeente (en daarvan dorp, gehucht of buurtschap) straat of gracht, huisnummer, en is zij geen hoofd van het gezin, dan naam van hem of haar bij wien zij inwoont. Is de werkelijke woonplaats in het buitenland, dan plaats en land te vermelden.)

Niet schrijven aan deze zijde der streep.

(Gedrukt op rose papier.)

9e VOLKSTELLING.

Gemeente: N°. . . . .

Wijk of dorp enz.: Model F.

Kaart voor een tijdelijk aanwezige VROUW (of meisje).

ANTWOORDEN.

1. *a.*
   b.
   c.

2.

3.

4.

5.
   a.
   - Mannelijke personen: beneden 14 jaar / van 14 jaar en ouder
   - Vrouwelijke personen: beneden 14 jaar / van 14 jaar en ouder

   b.
   c.

6.

Zie ommezijde.

ANTWOORDEN.

7. *a.*
   b.

8. *a.*
   b. } dus jaar oud.
   c.

9.

10. *a.*

    b.

11. *a.*

    b.

    c.

    d.

    e.

12. *a.*
    b.
    c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of de afzonderlijk levende persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen). }

Niet schrijven voorbij deze streep.

VRAGEN.

7. *a.* Is zij Nederlandsche?
   b. Is zij geen Nederlandsche, tot welk volk behoort zij dan?
   (B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot geen volk.

8. *a.* Datum }
   b. Maand } der geboorte.
   c. Jaar }

9. Is zij ongehuwd? of gehuwd? of weduwe? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort zij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen te beantwoorden).
    b. Zoo ja, tot welke?
    (Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerd, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, de Vrije Gemeente, enzoovoorts.)

11. *a.* Welk is haar hoofdberoep?
    (Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij zij het meeste belang heeft).
    (Duidelijk opgeven b.v.: steenfabrikante, aardewerkschilderes, turfsteekster, linnenweefster, landbouwster, kruidenierster, lerares, verpleegster, dienstbode, enz.)

    b. Oefent zij haar hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of niet voor eigen rekening?

    c. Zoo zij haar hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is zij dan werkzaam?
    (b.v. bestuurster der inrichting of onderneming, boekhoudster, kantoorbediende, opzichteres, gewoon arbeidster.)

    d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent zij haar hoofdberoep uit?
    (In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, bijv.: steenfabricage, aardewerkfabricage, veenderij, linnenweverij, landbouw, handel in kruideniers waren, school voor bijzonder middelbaar onderwijs, krankzinnigengesticht, huiselijke diensten.)

    e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst zij werkzaam is.
    (Duidelijk opgeven, b.v. Naamlooze vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te...; Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Herv. Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te...; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te...)

12. *a.* Is zij blind?
    b. Is zij doof geboren (z.g.n. doofstom?)
    c. Geniet zij (of heeft zij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?

ANTWOORDEN.

7. *a.*
b.

8. *a.*
b. } dus jaar oud.
c.

9.

10. *a.*

b.

11. *a.*

b.

c.

d.

e.

12. *a.*
b.
c.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van het gezinshoofd of de afzonderlijk levende persoon, die de kaart heeft ingevuld of doen invullen).

MODEL G.	9e VOLKSTELLING.	N°.
—	(Wet van 22 April 1879. *Stbl.* n° 63).	Hoofden van
Gemeente:	(Koninklijk besluit van 1909, *Stbl.* n°.	gezinnen.

moet voor zich zelf en voor elk die in zijn/haar gezin leeft — onverschillig of zij op het tijdstip der volkstelling in de woning aanwezig dan wel tijdelijk afwezig zijn — eene kaart invullen, en wel:

voor elken *mannelijken* persoon, eene *blauwe* kaart;
voor elke *vrouwelijke* persoon, eene *witte* kaart;

en bovendien eene kaart voort elk die *tijdelijk aanwezig* is in zijne/hare woning, (huis of gedeelte van een huis, schip of woonwagen), en wel:

voor elken *mannelijken* tijdelijk aanwezige, eene *oranje* kaart;
voor elke *vrouwelijke* tijdelijk aanwezige, eene *rose* kaart.

Hierbij behooren:	De kaarten moeten worden ingevuld overeenkomstig den toestand te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910.
...... *blauwe* kaarten.	De kaarten worden dadelijk na Nieuwjaar door een volksteller teruggehaald.
...... *witte* kaarten.	Deze omslag moet daarbij ook teruggegeven worden.
...... *oranje* kaarten.	Ieder die verkeerde of niet genoeg kaarten ontvangen heeft, moet dat zeggen aan den volksteller op het oogenblik, dat deze de kaarten terughaalt.
...... *rose* kaarten.	

Wijk of afdeeling	Nummer van het huis.......... of naam van het schip........
Dorp, gehucht of buurtschap...	(Indien het gezin in eenen woonwagen leeft, dan het „woonwagen" hier in te vullen.)
Straat of gracht..................	

Aan de ommezijde van dit stuk worden voorschriften en inlichtingen gegeven omtrent de invulling der kaarten.

Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten.

§ 1. *Doel der volkstelling.*

a. De negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben, ook al bevinden zij zich tijdelijk in het buitenland.

Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.

b. Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.

c. Personen die nog op 31 *December* 1909 *zijn overleden en kinderen die eerst op* 1 *Januari* 1910 *zijn geboren, worden dus niet in de volkstelling begrepen.*

§ 2. *Algemeene verplichtingen.*

a. Ieder die op het tijdstip der telling of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling, in Nederland aanwezig is, is verplicht de op de hierbij gevoegde kaarten gevraagde opgaven, voor zoover hij daartoe in staat is, aan het gemeentebestuur te verstrekken:

omtrent hem zelven;

omtrent de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin;

omtrent de personen die gedurende dat tijdvak bij hem aanwezig zijn;

omtrent de personen die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip.

b. Het hoofd van ieder gezin of bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht, of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling worden krachtens artikel 20 *der wet van* 15 *April* 1886 (Staatsblad n°. 64) *gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.*

§ 3. *Beteekenis der uitdrukkingen „gezin” en „afzonderlijk levend persoon”.*

Een gezin wordt gevormd door de samenwoning van twee of meer personen.

Een afzonderlijk levend persoon is iemand die niet in een gezin leeft.

Daarbij valt nog het volgende op te merken:

Inwonende eigen dienstboden behooren tot het gezin.

Een persoon, die met dienstpersoneel alleen een huis bewoont, is het hoofd van het gezin, dat hij aldus gevormd heeft.

Een afzonderlijk levend persoon kan geheel alleen een huis bewonen, maar kan ook in een huis wonen, waar nog andere personen gevestigd zijn. Woont hij met anderen in één huis, dan wordt hij dan alleen als afzonderlijk levend persoon beschouwd, als hij niet in een gezin leeft.

Zoo is een persoon die een of meer kamers in een huis bewoont, maar in geen gemeenschap leeft met de overige bewoners, een afzonderlijk levend persoon, al wordt hij ook door personen uit dat huis bediend en al wordt ook door die personen zijne voeding bezorgd; gebruikt hij daarentegen zijne maaltijden met de andere bewoners of deelt hij het zoogenaamde gezellig verkeer met hen, dan moet hij beschouwd worden als in een gezin levende. (1)

§ 4. *Wáár men geteld wordt.*

a. In elke gemeente worden geteld zij die *werkelijke woonplaats* hebben in een huis dier gemeente, in een gesticht of instelling, in een vaartuig dat aldaar is gestationeerd of in een woonwagen aldaar.

Door of voor ieder wordt aan zijne woning (huis of gedeelte van een huis, vaartuig of woonwagen) eene blauwe kaart (voor mannen) of eene witte kaart (voor vrouwen) ingevuld en voor hen die in gestichten en instellingen leven een gele kaart (voor een man) en eene grijze kaart (voor eene vrouw).

---

(1) Noot betreffende gestichten en instellingen: Ten aanzien van ziekenhuizen, kloosterinrichtingen en dergelijke instellingen wordt voor inwonende bestuurders, verplegers, leeraren, beambten, bedienden enz. deze uitzondering gemaakt op bovenstaanden regel, dat, al gebruiken deze personen gezamenlijk de maaltijden in het gesticht of al deelen zij gedurende den tijd, waarin zij geen dienst hebben, het zoogenaamd gezellig verkeer, zij *om deze reden* nog niet beschouwd moeten worden als tot een gezin te behooren.

b. Bovendien wordt door of voor ieder aan de woning, (huis of gedeelte van een huis, gesticht, vaartuig of woonwagen) waar hij *tijdelijk aanwezig* is — hetzij die woning ligt in dezelfde of in eene andere gemeente, — een oranje kaart (voor mannen) of eene rose kaart (voor vrouwen) ingevuld.

c. Schippers met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, of bewoners van woonwagens, die op dien dag trekkende zijn, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen; blauwe en witte kaarten indien deze plaats hunne werkelijke woonplaats is, oranje en rose kaarten in het omgekeerde geval. Aan schippers en bewoners van woonwagens wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 1sten Februari 1910 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag, die het hun afvraagt.

d. Personen die in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in eene fabriek aan het werk zijn, en personen die alsdan op wacht gesteld zijn, hebben op het tijdstip der telling geen nachtverblijf ter plaatse waar zij vertoeven. Volgens art. 1 sub *g* van het Koninklijk besluit van . . . 1909 (*Staatsblad* n°.) worden zij dus geacht op dat tijdstip te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf hebben, d. i. voor de fabrieksarbeiders in hunne woning, voor de soldaten in de kazerne enz. Voor dezen worden dus geen andere kaarten ingevuld dan blauwe of witte in die woning of die kazerne enz.; oranje of rose kaarten worden voor hen niet ingevuld.

§ 5. *Personen omtrent wier werkelijke woonplaats twijfel kan bestaan.*

a. Personen die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, hebben in die gemeente werkelijke woonplaats.

b. Personen die gewoon zijn gedurende het jaar in geen bepaalde gemeente duurzaam, noch het grootste gedeelte van het jaar, verblijf te houden, maar in twee of meer gemeenten voor onbepaalden tijd te verblijven, hebben werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij ambtshalve verplicht zijn hun verblijf te houden of krachtens bijzondere wetten verplichtingen hebben te vervullen. Zoo geen verplichtingen van dien aard bestaan, hebben zij werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij hun hoofdberoep uitoefenen, waar hun hoofdverblijf of de zetel van hun fortuin gevestigd is, of zij het hoogst in de personeele belasting zijn aangeslagen.

c. Personen, die een reizend beroep uitoefenen, hebben werkelijke woonplaats in die gemeente, waar zij geacht worden thuis te zijn.

d. Zij die op het tijdstip der volkstelling in Nederland vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.

e. De blauwe of witte, in enkele gevallen gele of grijze kaarten voor de personen onder *a*, *b*, *c* en *d* vermeld, worden dus dáár ingevuld, waar deze, volgens het bovenstaande, werkelijke woonplaats hebben.

§ 6. *Dienstboden.*

De werkelijke woonplaats van dienstboden is de woning, waar zij gedurende hunne dienstbetrekking nachtverblijf hebben.

Voor inwonende dienstboden, ook noodhulpen, wordt dus door het hoofd van het gezin een blauwe of witte kaart ingevuld voor dienstboden in gestichten eene gele of grijze kaart. (Daarbij niet te verzuimen, onder vraag 11 op de kaart, nauwkeurig te vermelden in *welke* dienstbetrekking zij werkzaam zijn.)

§ 7. *Inrichtingen van onderwijs.*

a. De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, alwaar dus eene blauwe of witte kaart en indien zij in die inrichting zijn gehuisvest een gele of grijze kaart door of voor hen wordt ingevuld.

b. Studenten, cadetten, adelborsten, kostleerlingen en dergelijken, met vacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar door of voor hen eene oranje of rose kaart moet worden ingevuld.

Aan de woning waar zij gedurende hun bezoek van de inrichting van onderwijs gehuisvest zijn, wordt eene blauwe of witte kaart en indien zij in de inrichting zelve gehuisvest zijn eene gele of grijze kaart door of voor hen ingevuld.

Die zulke jongelieden huisvesten, zorgen dus voor de invulling van de voor deze bestemde blauwe of witte, gele of grijze kaarten.

c. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 8. *Kloosters, gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; armhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid.*

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende of opgenomen in deze inrichtingen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 9. *Ziekenhuizen.*

a. Zij, die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als *tijdelijk aanwezig* beschouwd; hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene oranje of rose kaart, aan hunne woning eene blauwe of witte kaart en indien zij in gestichten leven een gele of grijze ingevuld.

b. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 10. *Militairen.*

a. Zij die bij de zee- of landmacht als *vrijwilliger* in dienst zijn of voor den dienst worden opgeleid en in een gebouw of schip, tot militaire doeleinden in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip.

Aan dat gebouw of schip wordt dus een gele kaart door of voor hen ingevuld.

b. Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt *bovendien* eene oranje kaart door of voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.

c. Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd

In het gebouw of schip waar zij nachtverblijf hebben, wordt dus eene oranje kaart door of voor hen ingevuld.

Hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren.

Aan hunne woning wordt dus door het hoofd van het gezin eene blauwe kaart en indien zij in gestichten leven eene gele kaart door het Bestuur der instelling voor hen ingevuld.

d. Personen behoorende tot het reserve personeel bij de landmacht hebben hunne werkelijke woonplaats in het huis waar zij

thuis behooren, alwaar voor hen eene blauwe of gele kaart moet worden ingevuld. Zijn zij op het tijdstip der volkstelling in hun garnizoen aanwezig, dan wordt in de kazerne of in eene andere woning, waar zij nachtverblijf hebben, eene oranje kaart ingevuld.

Wanneer gehuwde officieren en mindere schepelingen bij de volkstelling beschreven worden, als behoorende tot de bevolking van het schip, aan boord waarvan zij geplaatst zijn, (ingeschreven dus in het register bedoeld in het K. B. van 27 Juli 1887 *(Stbl.* 142) gewijzigd bij K. B. van 3 Oct. 1899 *(Stbl.* 211) dan moeten de verzamelkaarten model G bestemd voor hunne aan den wal wonende gezinnen, gesteld worden ten name van hunne vrouwen of van wie anders in het bevolkingsregister der gemeente als hoofd van het gezin staat aangegeven. Het is niet noodig voor de hierboven bedoelde officieren en schepelingen eene oranje kaart in te vullen, wanneer zij den nacht van 31 December op 1 Januari in hunne particuliere woning aan den wal doorbrengen.

§ 11. *Invaliden.*

Invaliden opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene gele kaart door of voor hen wordt ingevuld.

§ 12. *Krankzinnigen.*

a. Krankzinnigen, opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend.

Aan het gesticht wordt dus voor hen eene gele of grijze kaart ingevuld.

b. Aan de woning, waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem of haar eene oranje of rose kaart ingevuld.

§ 13. *Gevangenen en verpleegden in Rijkswerkinrichtingen, Rijksopvoedingsgestichten en Tuchtscholen.*

a. Personen opgenomen in de bijzondere strafgevangenissen voor mannen te Leeuwarden en te 's Hertogenbosch en voor vrouwen te Gorinchem alsmede de personen die voor één jaar of langer in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of tuchtscholen zijn opgenomen, hebben in die gebouwen werkelijke

woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene gele of grijze kaart wordt ingevuld.

b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats dáár waar hij verblijfplaats heeft.

Aldaar wordt dus voor hem of haar eene blauwe of witte kaart ingevuld.

c. De personen die in de huizen van bewaring buiten de arr. hoofdplaatsen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of tuchtscholen zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Aldaar wordt dus voor hen eene oranje of rose kaart ingevuld, *terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren eene blauwe of witte kaart moet worden ingevuld.*

d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene oranje of rose, aan de woning waar hij of zij thuis behoort, eene blauwe of witte kaart ingevuld.

e. Personen opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen en te Hoorn, voor vrouwen te Leiden, en in de Rijksopvoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar, aan den Kruisberg bij Doetinchem en te Veldzicht, gemeente Avereest, en voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene gele of grijze kaart ingevuld.

§ 14. *Dienstpersoneel en overige personen in gebouwen of schepen, tot Militaire doeleinden in gebruik; in invalidenhuizen; in krankzinnigengestichten; in strafgevangenissen; in huizen van bewaring; in Rijkswerkinrichtingen; in Rijksopvoedingsgestichten en in tuchtscholen.*

a. De personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.

b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben

te geven. Voor miliciens en gevangenen moet worden vermeld het aldaar hunne werkelijke woonplaats. Door of voor deze personen (genoemd onder *a* en *b*) wordt dus aldaar eene gele of grijze kaart ingevuld.

c. Door of voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder *a* of *b* en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene oranje of rose kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behooren eene blauwe of witte kaart.

§ 16. *De beroepsvraag* (vraag 11).

Uit het antwoord op die vraag moet:

I. ten aanzien van hen, die een ambt of bediening bekleeden, duidelijk blijken of zij in dienst zijn van den Staat, eener provincie, een gemeente, een waterschap of een kerk; de vragen 11*b* en *c* behoeven door hen niet te worden beantwoord; bijv. een predikant bij de Ned. Herv. kerk vult achter 11*a* in: predikant en achter 11*e*: Ned. Herv. Kerk, zonder meer; een ambtenaar aan het Departement van Koloniën vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*. Departement van Algemeen bestuur en achter 11*e*: Staat; een commies bij de gemeente-secretarie te Nijmegen, vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*: gemeente-secretarie en achter 11*e*: Gemeente Nijmegen; een onderwijzer of leeraar aan eene school voor bijzonder middelbaar onderwijs vult achter 11*a* in: onderwijzer of leeraar, achter 11*d* school voor bijzonder middelbaar onderwijs en achter 11*e* den naam en het adres van den eigenaar of het bestuur der school.

II. Ten aanzien van hen, die eenig beroep, ambacht of handwerk uitoefenen in den handel of het verkeer of in eenigen tak van kunst en wetenschap werkzaam zijn, achtereenvolgens duidelijk blijken:

1°. Het *Hoofdberoep* 11*a* met name te noemen (zie de voorbeelden op de kaart) en zoo noodig te omschrijven (dit laatste vooral indien de betrokken persoon is eigenaar van een handels- of industrieele onderneming.)

2°. Of dit hoofdberoep voor eigen rekening of niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend (11*b*). Heeft men hierop geantwoord: voor eigen rekening, dan behoeft men de vragen 11*c* en *e* niet te beantwoorden, wel 11*d*.

3°. Indien het hoofdberoep niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend, in welken rang of hoedanigheid de persoon dan werkzaam is (11*c*). Deze rang of hoedanigheid moet met name worden vermeld (zie de voorbeelden op de telkaart).

Terwijl vraag 11*a* een nauwkeurige omschrijving beoogt van het hoofdberoep, is het doel van vraag 11*c* eene drieledige onderscheiding mogelijk te maken ten aanzien van alle personen, die niet voor eigen rekening in eenig beroep, ambacht of handwerk, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn. Het antwoord op vraag 11*c* moet n.l. mogelijk maken de betrokken personen te rangschikken onder één dezer drie groepen: *1e groep:* hoofd eener zaak of inrichting van een bedrijf of onderneming als bestuurder voor rekening van een ander (bijv. directeur eener naamlooze vennootschap), *3e groep:* gewone werklieden (als handwerkslieden, veldarbeiders, fabrieksarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopknechts, boden, bestellers, enz.) en de daartusschen liggende *2e groep* van personen, die hoewel *in dienstbetrekking*, belast zijn met eenige directie, opzicht of controle of behooren tot het directie-, bureau- of kantoorpersoneel (opzichter, controleur, chef, boekhouder, kantoorbediende, meesterknecht, ploegbaas, enz.). Duidelijke beantwoording van vraag 11*e* is noodig voor controle en voor eventueel noodige inlichtingen; deze vraag wordt beantwoord door alle personen die een ambt of bediening bekleeden en door hen die een beroep, ambacht of handwerk uitoefenen, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn, ook door hen, die tot het gezin behooren van hem, in wiens dienst zij zijn.

Ook voor inwonende kinderen of andere gezinsleden, die in het bedrijf van het hoofd des gezins arbeiden, worden de vragen onder 11 beantwoord; voor eene gehuwde vrouw alleen wanneer zij een beroep of handwerk afgescheiden van dat van haren man uitoefent of haar man bij voortduring in het beroep of bedrijf behulpzaam is. Dienstboden, uitsluitend huiselijke diensten uitoefenend, geven dit bij vraag 11 op.

Voor allen geldt dat alleen het hoofdberoep wordt opgegeven. Die geen beroep heeft (daaronder niet begrepen de tijdelijk werkloozen) beantwoordt vraag 11 niet of plaatst daarachter een streep of de woorden zonder beroep, of gepensionneerd of iets dergelijks. Gepensionneerden, die alsnog het een of ander beroep uitoefenen, moeten dit opgeven.

Als tijdelijk werkloozen worden beschouwd personen, die dergelijks. Gepensionneerden, die alsnog het een of ander beroep wegens ziekte, slapte van werkzaamheden of andere bijzondere omstandigheden op het oogenblik der volkstelling het beroep, dat zij in den regel als hun hoofdberoep beschouwen, niet uitoefenen. Zij geven bij vraag 11 dat beroep op, ook al hebben zij tijdelijk andere werkzaamheden ter hand genomen.

Vooral dienen ook personen in gestichten hun beroep goed op

beroep dat zij voor hunne in dienst treding of voor hunne gevangenzetting als hun hoofdberoep uitoefenden. Personen, in invalidenhuizen en krankzinnigengestichten verpleegd, hebben geen beroep. Kloosterbroeders en -zusters, die in instellingen van onderwijs of verpleging werkzaam zijn, of andere beroepmatige bezigheden uitoefenen, moeten dit bij vraag 11 opgeven.

Nog dient er op gewezen dat sommige beroepen nader dienen te worden omschreven. Zoo is een huisschilder te onderscheiden van een rijtuigschilder, een suikerbakker in een suikerfabriek of een raffinaderij van een suikerbakker in een fabriek van suikerbakker in een fabriek van suikerwerken, een koetsier in dienst van een stalhouder van een koetsier in heerendienst, een bleeker in de textiele nijverheid van een kleerenbleeker, een zeevisscher van een zoetwatervisscher, schepelingen in de binnenvaart van die der zeevaart, een onderwijzer bij het openbaar onderwijs van een aan eene bijzondere school.

MODEL H. 9de VOLKSTELLING. N°.
— (Wet van 22 April 1879, *Stbl.* n°, 63). Afzonderlijk levende personen.
Gemeente: (Koninklijk besluit van 1909, *Stbl*, n°.

moet voor zich zelf en voor elk die *tijdelijk* bij hem/haar *aanwezig* is, eene kaart invullen en wel:

voor zich zelf, eene *blauwe* kaart (voor een man);
of eene *witte kaart* (voor eene vrouw);
voor elken *mannelijken* tijdelijk aanwezige, eene *oranje* kaart;
voor elke *vrouwelijke* tijdelijk aanwezige, eene *rose* kaart.

(Is de bovengenoemde persoon op het tijdstip der volkstelling *afwezig*, dan worden de kaart of kaarten ingevuld door hem of haar die het hoofd is van het huis, waarin die persoon woont).

Hierbij behooren:

éene *blauwe*/*witte* kaart.

...... *oranje* kaarten.

...... *rose* kaarten.

De kaarten moeten worden ingevuld overeenkomstig den toestand te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910.

De kaarten worden dadelijk na Nieuwjaar door een volksteller teruggehaald.

Deze omslag moet daarbij ook teruggegeven worden.

Ieder die verkeerde of niet genoeg kaarten ontvangen heeft, moet dat zeggen aan den volksteller op het oogenblik, dat deze de kaarten terughaalt.

Wijk of afdeeling ....

Dorp, gehucht of buurtschap...

Straat of gracht...................

Nummer van het huis..........
of naam van het schip.........
(Indien het gezin in eenen woonwagen leeft, dan het „woonwagen" hier in te vullen.)

Aan de ommezijde van dit stuk worden voorschriften en inlichtingen gegeven omtrent de invulling der kaarten.

Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten.

§ 1. *Doel der volkstelling.*

a. De negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben, ook al bevinden zij zich tijdelijk in het buitenland.

Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.

b. Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.

c. Personen die nog op 31 *December* 1909 *zijn overleden en kinderen die eerst op* 1 *Januari* 1910 *zijn geboren, worden dus niet in de volkstelling begrepen.*

§ 2. *Algemeene verplichtingen.*

a. Ieder die op het tijdstip der telling of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling, in Nederland aanwezig is, is verplicht de op de hierbij gevoegde kaarten gevraagde opgaven, voor zoover hij daartoe in staat is, aan het gemeentebestuur te verstrekken :

omtrent hem zelven ;

omtrent de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin ;

omtrent de personen die gedurende dat tijdvak bij hem aanwezig zijn ;

omtrent de personen die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip.

b. Het hoofd van ieder gezin of bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht, of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling worden krachtens artikel 20 *der wet van* 15 *April* 1886 (Staatsblad n°. 64) *gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.*

§ 3. *Beteekenis der uitdrukkingen „gezin" en „afzonderlijk levend persoon".*

Een gezin wordt gevormd door de samenwoning van twee of meer personen.

Een afzonderlijk levend persoon is iemand die niet in een gezin leeft.

Daarbij valt nog het volgende op te merken:

Inwonende eigen dienstboden behooren tot het gezin.

Een persoon, die met dienstpersoneel alleen een huis bewoont, is het hoofd van het gezin, dat hij aldus gevormd heeft.

Een afzonderlijk levend persoon kan geheel alleen een huis bewonen, maar kan ook in een huis wonen, waar nog andere personen gevestigd zijn. Woont hij met anderen in één huis, dan wordt hij dan alleen als afzonderlijk levend persoon beschouwd, als hij niet in een gezin leeft.

Zoo is een persoon die een of meer kamers in een huis bewoont, maar in geen gemeenschap leeft met de overige bewoners, een afzonderlijk levend persoon, al wordt hij ook door personen uit dat huis bediend en al wordt ook door die personen zijne voeding bezorgd; gebruikt hij daarentegen zijne maaltijden met de andere bewoners of deelt hij het zoogenaamde gezellig verkeer met hen, dan moet hij beschouwd worden als in een gezin levende. (1)

§ 4. *Wáár men geteld wordt.*

a. In elke gemeente worden geteld zij die *werkelijke woonplaats* hebben in een huis dier gemeente, in een gesticht of instelling, in een vaartuig dat aldaar is gestationeerd of in een woonwagen aldaar.

Door of voor ieder wordt aan zijne woning (huis of gedeelte

---

(1) Noot betreffende gestichten en instellingen: Ten aanzien van ziekenhuizen, kloosterinrichtingen en dergelijke instellingen wordt voor inwonende bestuurders, verplegers, leeraren, beambten, bedienden enz. deze uitzondering gemaakt op bovenstaanden regel, dat, al gebruiken deze personen gezamenlijk de maaltijden in het gesticht of al deelen zij gedurende den tijd, waarin zij geen dienst hebben, het zoogenaamd gezellig verkeer, zij *om deze reden* nog niet beschouwd moeten worden als tot een gezin te behooren.

van een huis, vaartuig of woonwagen) eene blauwe kaart (voor mannen) of eene witte kaart (voor vrouwen) ingevuld en voor hen die in gestichten en instellingen leven een gele kaart (voor een man) of eene grijze kaart (voor eene vrouw).

b. Bovendien wordt door of voor ieder aan de woning, (huis of gedeelte van een huis, gesticht, vaartuig of woonwagen) waar hij *tijdelijk aanwezig* is — hetzij die woning ligt in dezelfde of in eene andere gemeente, — een oranje kaart (voor mannen) of eene rose kaart (voor vrouwen) ingevuld.

c. Schippers met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, of bewoners van woonwagens, die op dien dag trekkende zijn, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen; blauwe en witte kaarten indien deze plaats hunne werkelijke woonplaats is, oranje en rose kaarten in het omgekeerde geval.

Aan schippers en bewoners van woonwagens wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 1sten Februari 1910 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag, die het hun afvraagt.

d. Personen die in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in eene fabriek aan het werk zijn, en personen die alsdan op wacht gesteld zijn, hebben op het tijdstip der telling geen nachtverblijf ter plaatse waar zij vertoeven. Volgens art. 1 sub *g* van het Koninklijk besluit van . . . 1909 (*Staatsblad* n°.) worden zij dus geacht op dat tijdstip te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf hebben, d. i. voor de fabrieksarbeiders in hunne woning, voor de soldaten in de kazerne enz. Voor dezen worden dus geen andere kaarten ingevuld dan blauwe of witte in die woning of die kazerne enz.; oranje of rose kaarten worden voor hen niet ingevuld.

§ 5. *Personen omtrent wier werkelijke woonplaats twijfel kan bestaan.*

a. Personen die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, hebben in die gemeente werkelijke woonplaats.

b. Personen die gewoon zijn gedurende het jaar in geen bepaalde gemeente duurzaam, noch het grootste gedeelte van het jaar, verblijf te houden, maar in twee of meer gemeenten voor onbepaalden tijd te verblijven, hebben werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij ambtshalve verplicht zijn hun verblijf te houden of krachtens bijzondere wetten verplichtingen hebben te vervullen. Zoo geen verplichtingen van dien aard bestaan, heb-

ben zij werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij hun hoofdberoep uitoefenen, waar hun hoofdverblijf of de zetel van hun fortuin gevestigd is, of zij het hoogst in de personeele belasting zijn aangeslagen.

c. Personen, die een reizend beroep uitoefenen, hebben werkelijke woonplaats in die gemeente, waar zij geacht worden thuis te zijn.

d. Zij die op het tijdstip der volkstelling in Nederland vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.

e. De blauwe of witte, in enkele gevallen gele of grijze kaarten voor de personen onder *a*, *b*, *c* en *d* vermeld, worden dus dáár ingevuld, waar deze, volgens het bovenstaande, werkelijke woonplaats hebben.

§ 6. *Dienstboden.*

De werkelijke woonplaats van dienstboden is de woning, waar zij gedurende hunne dienstbetrekking nachtverblijf hebben.

Voor inwonende dienstboden, ook noodhulpen, wordt dus door het hoofd van het gezin een blauwe of witte kaart ingevuld voor dienstboden in gestichten eene gele of grijze kaart. (Daarbij niet te verzuimen, onder vraag 11 op de kaart, nauwkeurig te vermelden in *welke* dienstbetrekking zij werkzaam zijn.)

§ 7. *Inrichtingen van onderwijs.*

a. De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, alwaar dus eene blauwe of witte kaart en indien zij in die inrichting zijn gehuisvest een gele of grijze kaart door of voor hen wordt ingevuld.

b. Studenten, cadetten, adelborsten, kostleerlingen en dergelijken, met vacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar door of voor hen eene oranje of rose kaart moet worden ingevuld.

Aan de woning waar zij gedurende hun bezoek van de inrichting van onderwijs gehuisvest zijn, wordt eene blauwe of witte kaart en indien zij in de inrichting zelve gehuisvest zijn eene gele of grijze kaart door of voor hen ingevuld.

Die zulke jongelieden huisvesten, zorgen dus voor de invulling van de voor deze bestemde blauwe of witte, gele of grijze kaarten.

c. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 8. *Kloosters, gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; armhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid.*

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende of opgenomen in deze inrichtingen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 9. *Ziekenhuizen.*

a. Zij, die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als *tijdelijk aanwezig* beschouwd; hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene oranje of rose kaart, aan hunne woning eene blauwe of witte kaart en indien zij in gestichten leven een gele of grijze ingevuld.

b. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 10. *Militairen.*

a. Zij die bij de zee- of landmacht als *vrijwilliger* in dienst zijn of voor den dienst worden opgeleid en in een gebouw of schip, tot militaire doeleinden in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip.

Aan dat gebouw of schip wordt dus een gele kaart door of voor hen ingevuld.

b. Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt *bovendien* eene oranje kaart door of voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.

c. Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd.

In het gebouw of schip waar zij nachtverblijf hebben, wordt dus eene oranje kaart door of voor hen ingevuld.

Hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren.

Aan hunne woning wordt dus door het hoofd van het gezin

eene blauwe kaart en indien zij in gestichten leven eene gele kaart door het Bestuur der instelling voor hen ingevuld.

d. Personen behoorende tot het reserve personeel bij de landmacht hebben hunne werkelijke woonplaats in het huis waar zij thuis behooren, alwaar voor hen eene blauwe of gele kaart moet worden ingevuld. Zijn zij op het tijdstip der volkstelling in hun garnizoen aanwezig, dan wordt in de kazerne of in eene andere woning, waar zij nachtverblijf hebben, eene oranje kaart ingevuld.

Wanneer gehuwde officieren en mindere schepelingen bij de volkstelling beschreven worden, als behoorende tot de bevolking van het schip, aan boord waarvan zij geplaatst zijn, (ingeschreven dus in het register bedoeld in het K. B. van 27 Juli 1887 (*Stbl.* 142) gewijzigd bij K. B. van 3 Oct. 1899 (*Stbl.* 211) dan moeten de verzamelkaarten model G bestemd voor hunne aan den wal wonende gezinnen, gesteld worden ten name van hunne vrouwen of van wie anders in het bevolkingsregister der gemeente als hoofd van het gezin staat aangegeven. Het is niet noodig voor de hierboven bedoelde officieren en schepelingen eene oranje kaart in te vullen, wanneer zij den nacht van 31 December op 1 Januari in hunne particuliere woning aan den wal doorbrengen.

§ 11. *Invaliden.*

Invaliden opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene gele kaart door of voor hen wordt ingevuld.

§ 12. *Krankzinnigen.*

a. Krankzinnigen, opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend.

Aan het gesticht wordt dus voor hen eene gele of grijze kaart ingevuld.

b. Aan de woning, waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem of haar eene oranje of rose kaart ingevuld.

§ 13. *Gevangenen en verpleegden in Rijkswerkinrichtingen, Rijksopvoedingsgestichten en Tuchtscholen.*

a. Personen opgenomen in de bijzondere strafgevangenissen voor mannen te Leeuwarden en te 's Hertogenbosch en voor

vrouwen te Gorinchem alsmede de personen die voor één jaar of langer in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of tuchtscholen zijn opgenomen, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene gele of grijze kaart wordt ingevuld.

b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats dáár waar hij verblijfplaats heeft.

Aldaar wordt dus voor hem of haar eene blauwe of witte kaart ingevuld.

c. De personen die in de huizen van bewaring buiten de arr. hoofdplaatsen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of tuchtscholen zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Aldaar wordt dus voor hen eene oranje of rose kaart ingevuld, *terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren eene blauwe of witte kaart moet worden ingevuld.*

d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene oranje of rose, aan de woning waar hij of zij thuis behoort, eene blauwe of witte kaart ingevuld.

e. Personen opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen en te Hoorn, voor vrouwen te Leiden, en in de Rijksopvoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar, aan den Kruisberg bij Doetinchem en te Veldzicht, gemeente Avereest, en voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene gele of grijze kaart ingevuld.

§ 14. *Dienstpersoneel en overige personen in gebouwen of schepen, tot Militaire doeleinden in gebruik; in invalidenhuizen; in krankzinnigengestichten; in strafgevangenissen; in huizen van bewaring; in Rijkswerkinrichtingen; in Rijksopvoedingsgestichten en in tuchtscholen.*

a. De personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.

b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats. Door of voor deze personen (genoemd onder *a* en *b*) wordt dus aldaar eene gele of grijze kaart ingevuld.

c. Door of voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder *a* of *b* en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene oranje of rose kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behooren eene blauwe of witte kaart.

§ 16. *De beroepsvraag* (vraag 11).

Uit het antwoord op die vraag moet:

I. ten aanzien van hen, die een ambt of bediening bekleeden, duidelijk blijken of zij in dienst zijn van den Staat, eener provincie, een gemeente, een waterschap of een kerk; de vragen 11*b* en *c* behoeven door hen niet te worden beantwoord; bijv. een predikant bij de Ned. Herv. kerk vult achter 11*a* in: predikant en achter 11*e*: Ned. Herv. Kerk, zonder meer; een ambtenaar aan het Departement van Koloniën vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*. Departement van Algemeen bestuur en achter 11*e*: Staat; een commies bij de gemeente-secretarie te Nijmegen, vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*: gemeente-secretarie en achter 11*e*: Gemeente Nijmegen; een onderwijzer of leeraar aan eene school voor bijzonder middelbaar onderwijs vult achter 11*a* in: onderwijzer of leeraar, achter 11*d* school voor bijzonder middelbaar onderwijs en achter 11*e* den naam en het adres van den eigenaar of het bestuur der school.

II. Ten aanzien van hen, die eenig beroep, ambacht of handwerk uitoefenen in den handel of het verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn, achtereenvolgens duidelijk blijken:

1°. Het *Hoofdberoep* 11*a* met name te noemen (zie de voorbeelden op de kaart) en zoo noodig te omschrijven (dit laatste vooral indien de betrokken persoon is eigenaar van een handels- of industrieele onderneming.)

2°. Of dit hoofdberoep voor eigen rekening of niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend (11*b*). Heeft men hierop geantwoord: voor eigen rekening, dan behoeft men de vragen 11*c* en *e* niet te beantwoorden, wel 11*d*.

3°. Indien het hoofdberoep niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend, in welken rang of hoedanigheid de persoon dan

werkzaam is (11*c*). Deze rang of hoedanigheid moet met name worden vermeld (zie de voorbeelden op de telkaart).

Terwijl vraag 11*a* een nauwkeurige omschrijving beoogt van het hoofdberoep, is het doel van vraag 11*c* eene drieledige onderscheiding mogelijk te maken ten aanzien van alle personen, die niet voor eigen rekening in eenig beroep, ambacht of handwerk, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn. Het antwoord op vraag 11*c* moet n.l mogelijk maken de betrokken personen te rangschikken onder één dezer drie groepen: *1e groep:* hoofd eener zaak of inrichting van een bedrijf of onderneming als bestuurder voor rekening van een ander (bijv. directeur eener naamlooze vennootschap), *3e groep:* gewone werklieden (als handwerkslieden, veldarbeiders, fabrieksarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopknechts, boden, bestellers, enz.) en de daartusschen liggende *2e groep* van personen, die hoewel *in dienstbetrekking*, belast zijn met eenige directie, opzicht of contrôle of behooren tot het directie-, bureau- of kantoorpersoneel (opzichter, controleur, chef, boekhouder, kantoorbediende, meesterknecht, ploegbaas, enz.). Duidelijke beantwoording van vraag 11*c* is noodig voor controle en voor eventueel noodige inlichtingen; deze vraag wordt beantwoord door alle personen die een ambt of bediening bekleeden en door hen die een beroep, ambacht of handwerk uitoefenen, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn, ook door hen, die tot het gezin behooren van hem, in wiens dienst zij zijn.

Ook voor inwonende kinderen of andere gezinsleden, die in het bedrijf van het hoofd des gezins arbeiden, worden de vragen onder 11 beantwoord; voor eene gehuwde vrouw alleen wanneer zij een beroep of handwerk afgescheiden van dat van haren man uitoefent of haar man bij voortduring in het beroep of bedrijf behulpzaam is. Dienstboden, uitsluitend huiselijke diensten uitoefenend, geven dit bij vraag 11 op.

Voor allen geldt dat alleen het hoofdberoep wordt opgegeven. Die geen beroep heeft (daaronder niet begrepen de tijdelijk werkloozen) beantwoordt vraag 11 niet of plaatst daarachter een streep of de woorden zonder beroep, of gepensionneerd of iets dergelijks. Gepensionneerden, die alsnog het een of ander beroep uitoefenen, moeten dit opgeven.

Als tijdelijk werkloozen worden beschouwd personen, die wegens ziekte, slapte van werkzaamheden of andere bijzondere omstandigheden op het oogenblik der volkstelling het beroep, dat zij in den regel als hun hoofdberoep beschouwen, niet uitoefenen. Zij geven bij vraag 11 dat beroep op, ook al hebben zij tijdelijk andere werkzaamheden ter hand genomen.

Vooral dienen ook personen in gestichten hun beroep goed op te geven. Voor miliciens en gevangenen moet worden vermeld het beroep dat zij voor hunne in dienst treding of voor hunne gevangenzetting als hun hoofdberoep uitoefenden. Personen, in invalidenhuizen en krankzinnigengestichten verpleegd, hebben geen beroep. Kloosterbroeders en -zusters, die in instellingen van onderwijs of verpleging werkzaam zijn, of andere beroepmatige bezigheden uitoefenen, moeten dit bij vraag 11 opgeven.

Nog dient er op gewezen dat sommige beroepen nader dienen te worden omschreven. Zoo is een huisschilder te onderscheiden van een rijtuigschilder, een suikerbakker in een suikerfabriek of een raffinaderij van een suikerbakker in een fabriek van suikerbakker in een fabriek van suikerwerken, een koetsier in dienst van een stalhouder van een koetsier in heerendienst, een bleeker in de extiele nijverheid van een kleerenbleeker, een zeevisscher van een zoetwatervisscher, schepelingen in de binnenvaart van die der zeevaart, een onderwijzer bij het openbaar onderwijs van een aan eene bijzondere school.

MODEL I.
—

9de VOLKSTELLING.
(Wet van 22 April 1879, *Stbl.* n°. 63).
(Koninklijk besluit van 1909, *Stbl.* n°. .

Het BESTUUR van

moet voor elk tot de bevolking daarvan behoorend persoon — onverschillig of deze op het tijdstip der volkstelling aanwezig dan wel tijdelijk afwezig is — eene kaart invullen, en wel:

voor elk *mannelijk* persoon, een *gele* kaart;

voor elke *vrouwelijke* persoon, eene *grijze* kaart;

bovendien eene kaart voor elk die *tijdelijk aanwezig* is in het huis (of schip), en wel:

voor elken *mannelijken* tijdelijk aanwezige, eene *oranje* kaart;

voor elke *vrouwelijke* tijdelijk aanwezige, eene *rose* kaart;

N°.

Verzamelkaart voor bestuurders van gebouwen, gestichten of schepen vermeld in art. 1 van het Kon. besl. van 27 Juli 1887, Stbl. no. 142, laatstelijk gewijzigd bij Kon besl van 3 Oct. 1899, Stbl no. 211 (gebouwen en schepen voor militaire doeleinden, marechaussee kazernen invalidenhuizen krankzinnigengestichten of -bewaarplaatsen, burgerlijke en militaire strafgevangenissen, huizen van bewaring, rijkswerkinrichtingen en rijks opvoedingsgestichten, tuchtscholen) of van instellingen en gestichten, bedoeld in het vierde en vijfde lid van art. 3 van het Kon. besl. van 27 Juli 1887, Stbl. no. 140), laatstelijk gewijzigd bij het Kon. besl. van 3 Oct. 1899, Stbl. no. 210 (kloosters, inrichtingen van onderwijs, gestichten tot opvoeding, gestichten tot verzorging voor den ouden dag, gestichten voor doofstommen en blinden, armhuizen, woningen der maatschappij van weldadigheid, ziekenhuizen en passantenhuizen). Dus niet voor militaire woningen buiten de kazernen, hotels, pensions, huizen van commensalen- en slaapsteehouders, societeiten en andere gebouwen hierboven niet genoemd.

Hierbij behooren:

.... *gele* kaarten.

...... *grijze* kaarten.

.... *oranje* kaarten.

.... *rose* kaarten.

De kaarten moeten worden ingevuld overeenkomstig den toestand te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910.

De kaarten worden dadelijk na Nieuwjaar door een volksteller teruggehaald.

Deze omslag moet daarbij ook teruggegeven worden.

Ieder die verkeerde of niet genoeg kaarten ontvangen heeft, moet dat zeggen aan den volksteller op het oogenblik, dat deze de kaarten terughaalt.

Wijk of afdeeling ....

Dorp, gehucht of buurtschap...

Straat of gracht..................

Nummer van het huis..........
of naam van het schip........
(Indien het gezin in eenen woonwagen leeft, dan het woord „woonwagen" hier in te vullen.)

Aan de ommezijde van dit stuk worden voorschriften en inlichtingen gegeven omtrent de invulling der kaarten.

Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten.

§ 1. *Doel der volkstelling.*

a. De negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1909 en 1 Januari 1910 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben, ook al bevinden zij zich tijdelijk in het buitenland.

Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.

b. Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.

c. Personen die nog op 31 *December* 1909 *zijn overleden en kinderen die eerst op* 1 *Januari* 1910 *zijn geboren, worden dus niet in de volkstelling begrepen.*

§ 2. *Algemeene verplichtingen.*

a. Ieder die op het tijdstip der telling of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling, in Nederland aanwezig is, is verplicht de op de hierbij gevoegde kaarten gevraagde opgaven, voor zoover hij daartoe in staat is, aan het gemeentebestuur te verstrekken:

omtrent hem zelven;

omtrent de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin;

omtrent de personen die gedurende dat tijdvak bij hem aanwezig zijn;

omtrent de personen die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip.

b. Het hoofd van ieder gezin of bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht, of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling worden krachtens artikel 20 *der wet van* 15 *April* 1886 (Staatsblad n°. 64) *gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.*

§ 3. *Beteekenis der uitdrukkingen „gezin" en „afzonderlijk levend persoon".*

Een gezin wordt gevormd door de samenwoning van twee of meer personen.

Een afzonderlijk levend persoon is iemand die niet in een gezin leeft.

Daarbij valt nog het volgende op te merken:

Inwonende eigen dienstboden behooren tot het gezin.

Een persoon, die met dienstpersoneel alleen een huis bewoont, is het hoofd van het gezin, dat hij aldus gevormd heeft.

Een afzonderlijk levend persoon kan geheel alleen een huis bewonen, maar kan ook in een huis wonen, waar nog andere personen gevestigd zijn. Woont hij met anderen in één huis, dan wordt hij dan alleen als afzonderlijk levend persoon beschouwd, als hij niet in een gezin leeft.

Zoo is een persoon die een of meer kamers in een huis bewoont, maar in geen gemeenschap leeft met de overige bewoners, een afzonderlijk levend persoon, al wordt hij ook door personen uit dat huis bediend en al wordt ook door die personen zijne voeding bezorgd; gebruikt hij daarentegen zijne maaltijden met de andere bewoners of deelt hij het zoogenaamde gezellig verkeer met hen. dan moet hij beschouwd worden als in een gezin levende. (1)

§ 4. *Wáár men geteld wordt.*

a. In elke gemeente worden geteld zij die *werkelijke woonplaats* hebben in een huis dier gemeente, in een gesticht of instelling, in een vaartuig dat aldaar is gestationeerd of in een woonwagen aldaar.

Door of voor ieder wordt aan zijne woning (huis of gedeelte

---

(1) Noot betreffende gestichten en instellingen: Ten aanzien van ziekenhuizen, kloosterinrichtingen en dergelijke instellingen wordt voor inwonende bestuurders, verplegers, leeraren, beambten, bedienden enz. deze uitzondering gemaakt op bovenstaanden regel, dat, al gebruiken deze personen gezamenlijk de maaltijden in het gesticht of al deelen zij gedurende den tijd, waarin zij geen dienst hebben, het zoogenaamd gezellig verkeer, zij *om deze reden* nog niet beschouwd moeten worden als tot een gezin te behooren.

van een huis, vaartuig of woonwagen) eene blauwe kaart (voor mannen) of eene witte kaart (voor vrouwen) ingevuld en voor hen die in gestichten en instellingen leven een gele kaart (voor een man) of eene grijze kaart (voor eene vrouw).

b. Bovendien wordt door of voor ieder aan de woning, (huis of gedeelte van een huis, gesticht, vaartuig of woonwagen) waar hij *tijdelijk aanwezig* is — hetzij die woning ligt in dezelfde of in eene andere gemeente, — een oranje kaart (voor mannen) of eene rose kaart (voor vrouwen) ingevuld.

c. Schippers met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, of bewoners van woonwagens, die op dien dag trekkende zijn, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen; blauwe en witte kaarten indien deze plaats hunne werkelijke woonplaats is, oranje en rose kaarten in het omgekeerde geval.

Aan schippers en bewoners van woonwagens wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 1sten Februari 1910 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag, die het hun afvraagt.

d. Personen die in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in eene fabriek aan het werk zijn, en personen die alsdan op wacht gesteld zijn, hebben op het tijdstip der telling geen nachtverblijf ter plaatse waar zij vertoeven. Volgens art. 1 sub *g* van het Koninklijk besluit van . . . 1909 (*Staatsblad* n°.) worden zij dus geacht op dat tijdstip te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf hebben, d. i. voor de fabrieksarbeiders in hunne woning, voor de soldaten in de kazerne enz. Voor dezen worden dus geen andere kaarten ingevuld dan blauwe of witte in die woning of die kazerne enz.; oranje of rose kaarten worden voor hen niet ingevuld.

§ 5. *Personen omtrent wier werkelijke woonplaats twijfel kan bestaan.*

a. Personen die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, hebben in die gemeente werkelijke woonplaats.

b. Personen die gewoon zijn gedurende het jaar in geen bepaalde gemeente duurzaam, noch het grootste gedeelte van het jaar, verblijf te houden, maar in twee of meer gemeenten voor onbepaalden tijd te verblijven, hebben werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij ambtshalve verplicht zijn hun verblijf te houden of krachtens bijzondere wetten verplichtingen hebben te vervullen. Zoo geen verplichtingen van dien aard bestaan, heb-

ben zij werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij hun hoofdberoep uitoefenen, waar hun hoofdverblijf of de zetel van hun fortuin gevestigd is, of zij het hoogst in de personeele belasting zijn aangeslagen.

c. Personen, die een reizend beroep uitoefenen, hebben werkelijke woonplaats in die gemeente, waar zij geacht worden thuis te zijn.

d. Zij die op het tijdstip der volkstelling in Nederland vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.

e. De blauwe of witte, in enkele gevallen gele of grijze kaarten voor de personen onder *a*, *b*, *c* en *d* vermeld, worden dus dáár ingevuld, waar deze, volgens het bovenstaande, werkelijke woonplaats hebben.

§ 6. *Dienstboden.*

De werkelijke woonplaats van dienstboden is de woning, waar zij gedurende hunne dienstbetrekking nachtverblijf hebben.

Voor inwonende dienstboden, ook noodhulpen, wordt dus door het hoofd van het gezin een blauwe of witte kaart ingevuld voor dienstboden in gestichten eene gele of grijze kaart. (Daarbij niet te verzuimen, onder vraag 11 op de kaart, nauwkeurig te vermelden in *welke* dienstbetrekking zij werkzaam zijn.)

§ 7. *Inrichtingen van onderwijs.*

a. De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, alwaar dus eene blauwe of witte kaart en indien zij in die inrichting zijn gehuisvest een gele of grijze kaart door of voor hen wordt ingevuld.

b. Studenten, cadetten, adelborsten, kostleerlingen en dergelijken, met vacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar door of voor hen eene oranje of rose kaart moet worden ingevuld.

Aan de woning waar zij gedurende hun bezoek van de inrichting van onderwijs gehuisvest zijn, wordt eene blauwe of witte kaart en indien zij in de inrichting zelve gehuisvest zijn eene gele of grijze kaart door of voor hen ingevuld.

Die zulke jongelieden huisvesten, zorgen dus voor de invulling van de voor deze bestemde blauwe of witte, gele of grijze kaarten.

c. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 8. *Kloosters, gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; armhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid.*

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende of opgenomen in deze inrichtingen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 9. *Ziekenhuizen.*

a. Zij, die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als *tijdelijk aanwezig* beschouwd; hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene oranje of rose kaart, aan hunne woning eene blauwe of witte kaart en indien zij in gestichten leven een gele of grijze ingevuld.

b. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 10. *Militairen.*

a. Zij die bij de zee- of landmacht als *vrijwilliger* in dienst zijn of voor den dienst worden opgeleid en in een gebouw of schip, tot militaire doeleinden in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip.

Aan dat gebouw of schip wordt dus een gele kaart door of voor hen ingevuld.

b. Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt *bovendien* eene oranje kaart door of voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.

c. Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd.

In het gebouw of schip waar zij nachtverblijf hebben, wordt dus eene oranje kaart door of voor hen ingevuld.

Hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren.

Aan hunne woning wordt dus door het hoofd van het gezin

eene blauwe kaart en indien zij in gestichten leven eene gele kaart door het Bestuur der instelling voor hen ingevuld.

d. Personen behoorende tot het reserve personeel bij de landmacht hebben hunne werkelijke woonplaats in het huis waar zij thuis behooren, alwaar voor hen eene blauwe of gele kaart moet worden ingevuld. Zijn zij op het tijdstip der volkstelling in hun garnizoen aanwezig, dan wordt in de kazerne of in eene andere woning, waar zij nachtverblijf hebben, eene oranje kaart ingevuld.

Wanneer gehuwde officieren en mindere schepelingen bij de volkstelling beschreven worden, als behoorende tot de bevolking van het schip, aan boord waarvan zij geplaatst zijn, (ingeschreven dus in het register bedoeld in het K. B. van 27 Juli 1887 (*Stbl.* 142) gewijzigd bij K. B. van 3 Oct. 1899 (*Stbl.* 211) dan moeten de verzamelkaarten model G bestemd voor hunne aan den wal wonende gezinnen, gesteld worden ten name van hunne vrouwen of van wie anders in het bevolkingsregister der gemeente als hoofd van het gezin staat aangegeven. Het is niet noodig voor de hierboven bedoelde officieren en schepelingen eene oranje kaart in te vullen, wanneer zij den nacht van 31 December op 1 Januari in hunne particuliere woning aan den wal doorbrengen

§ 11. *Invaliden.*

Invaliden opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene gele kaart door of voor hen wordt ingevuld.

§ 5. *Krankzinnigen.*

a. Krankzinnigen, opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend.

Aan het gesticht wordt dus voor hen eene gele of grijze kaart ingevuld.

b. Aan de woning, waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem of haar eene oranje of rose kaart ingevuld.

§ 13. *Gevangenen en verpleegden in Rijkswerkinrichtingen, Rijksopvoedingsgestichten en Tuchtscholen.*

a. Personen opgenomen in de bijzondere strafgevangenissen voor mannen te Leeuwarden en te 's Hertogenbosch en voor

vrouwen te Gorinchem alsmede de personen die voor één jaar of langer in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of tuchtscholen zijn opgenomen, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene gele of grijze kaart wordt ingevuld.

b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats dáár waar hij verblijfplaats heeft.

Aldaar wordt dus voor hem of haar eene blauwe of witte kaart ingevuld.

c. De personen die in de huizen van bewaring buiten de arr. hoofdplaatsen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of tuchtscholen zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Aldaar wordt dus voor hen eene oranje of rose kaart ingevuld, *terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren eene blauwe of witte kaart moet worden ingevuld.*

d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene oranje of rose, aan de woning waar hij of zij thuis behoort, eene blauwe of witte kaart ingevuld.

e. Personen opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen en te Hoorn, voor vrouwen te Leiden, en in de Rijksopvoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar, aan den Kruisberg bij Doetinchem en te Veldzicht, gemeente Avereest, en voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene gele of grijze kaart ingevuld.

§ 14. *Dienstpersoneel en overige personen in gebouwen of schepen, tot Militaire doeleinden in gebruik; in invalidenhuizen; in krankzinnigengestichten; in strafgevangenissen; in huizen van bewaring; in Rijkswerkinrichtingen; in Rijksopvoedingsgestichten en in tuchtscholen.*

a. De personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.

b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats. Door of voor deze personen (genoemd onder *a* en *b*) wordt dus aldaar eene gele of grijze kaart ingevuld.

c. Door of voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder *a* of *b* en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene oranje of rose kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behooren eene blauwe of witte kaart.

§ 16. *De beroepsvraag* (vraag 11).

Uit het antwoord op die vraag moet:

I. ten aanzien van hen, die een ambt of bediening bekleeden, duidelijk blijken of zij in dienst zijn van den Staat, eener provincie, een gemeente, een waterschap of een kerk; de vragen 11*b* en *c* behoeven door hen niet te worden beantwoord; bijv. een predikant bij de Ned. Herv. kerk vult achter 11*a* in: predikan en achter 11*e*: Ned. Herv. Kerk, zonder meer; een ambtenaar aan het Departement van Koloniën vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*. Departement van Algemeen bestuur en achter 11*e*: Staat; een commies bij de gemeente-secretarie te Nijmegen, vult achter 11*a* in: ambtenaar, achter 11*d*: gemeente-secretarie en achter 11*e*: Gemeente Nijmegen; een onderwijzer of leeraar aan eene school voor bijzonder middelbaar onderwijs vult achter 11*a* in: onderwijzer of leeraar, achter 11*d* school voor bijzonder middelbaar onderwijs en achter 11*e* den naam en het adres van den eigenaar of het bestuur der school.

II. Ten aanzien van hen, die eenig beroep, ambacht of handwerk uitoefenen in den handel of het verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn, achtereenvolgens duidelijk blijken:

1o. Het *Hoofdberoep* 11*a* met name te noemen (zie de voorbeelden op de kaart) en zoo noodig te omschrijven (dit laatste vooral indien de betrokken persoon is eigenaar van een handels- of industrieele onderneming.)

2o. Of dit hoofdberoep voor eigen rekening of niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend (11*b*). Heeft men hierop geantwoord: voor eigen rekening, dan behoeft men de vragen 11*c* en *e* niet te beantwoorden, wel 11*d*.

3o. Indien het hoofdberoep niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend, in welken rang of hoedanigheid de persoon dan

werkzaam is (11*c*). Deze rang of hoedanigheid moet met name worden vermeld (zie de voorbeelden op de telkaart).

Terwijl vraag 11*a* een nauwkeurige omschrijving beoogt van het hoofdberoep, is het doel van vraag 11*c* eene drieledige onderscheiding mogelijk te maken ten aanzien van alle personen, die niet voor eigen rekening in eenig beroep, ambacht of handwerk, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn. Het antwoord op vraag 11*c* moet n.l. mogelijk maken de betrokken personen te rangschikken onder één dezer drie groepen: *1e groep:* hoofd eener zaak of inrichting van een bedrijf of onderneming als bestuurder voor rekening van een ander (bijv. directeur eener naamlooze vennootschap), *3e groep:* gewone werklieden (als handwerkslieden, veldarbeiders, fabrieksarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopknechts, boden, bestellers, enz.) en de daartusschen liggende *2e groep* van personen, die hoewel *in dienstbetrekking*, belast zijn met eenige directie, opzicht of controle of behooren tot het directie-, bureau- of kantoorpersoneel (opzichter, controleur, chef, boekhouder, kantoorbediende, meesterknecht, ploegbaas, enz.). Duidelijke beantwoording van vraag 11*e* is noodig voor controle en voor eventueel noodige inlichtingen; deze vraag wordt beantwoord door alle personen die een ambt of bediening bekleeden en door hen die een beroep, ambacht of handwerk uitoefenen, in handel of verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn, ook door hen, die tot het gezin behooren van hem, in wiens dienst zij zijn.

Ook voor inwonende kinderen of andere gezinsleden, die in het bedrijf van het hoofd des gezins arbeiden, worden de vragen onder 11 beantwoord; voor eene gehuwde vrouw alleen wanneer zij een beroep of handwerk afgescheiden van dat van haren man uitoefent of haar man bij voortduring in het beroep of bedrijf behulpzaam is. Dienstboden, uitsluitend huiselijke diensten uitoefenend, geven dit bij vraag 11 op.

Voor allen geldt dat alleen het hoofdberoep wordt opgegeven. Die geen beroep heeft (daaronder niet begrepen de tijdelijk werkloozen) beantwoordt vraag 11 niet of plaatst daarachter een streep of de woorden zonder beroep, of gepensionneerd of iets dergelijks. Gepensionneerden, die alsnog het een of ander beroep uitoefenen, moeten dit opgeven.

Als tijdelijk werkloozen worden beschouwd personen, die wegens ziekte, slapte van werkzaamheden of andere bijzondere omstandigheden op het oogenblik der volkstelling het beroep, dat zij in den regel als hun hoofdberoep beschouwen, niet uitoefenen. Zij geven bij vraag 11 dat beroep op, ook al hebben zij tijdelijk andere werkzaamheden ter hand genomen.

Vooral dienen ook personen in gestichten hun beroep goed op te geven. Voor miliciens en gevangenen moet worden vermeld het beroep dat zij voor hunne in dienst treding of voor hunne gevangenzetting als hun hoofdberoep uitoefenden. Personen, in invalidenhuizen en krankzinnigengestichten verpleegd, hebben geen beroep. Kloosterbroeders en -zusters, die in instellingen van onderwijs of verpleging werkzaam zijn, of andere beroepmatige bezigheden uitoefenen, moeten dit bij vraag 11 opgeven.

Nog dient er op gewezen dat sommige beroepen nader dienen te worden omschreven. Zoo is een huisschilder te onderscheiden van een rijtuigschilder, een suikerbakker in een suikerfabriek of een raffinaderij van een suikerbakker in een fabriek van suikerbakker in een fabriek van suikerwerken, een koetsier in dienst van een stalhouder van een koetsier in heerendienst, een bleeker in de textiele nijverheid van een kleerenbleeker, een zeevisscher van een zoetwatervisscher, schepelingen in de binnenvaart van die der zeevaart, een onderwijzer bij het openbaar onderwijs van een aan eene bijzondere school.

Model K. 9de VOLKSTELLING.
—— Wet van 22 April 1879, *Staatsblad* n°. 63).
Koninklijk besluit van 1909, *Staatsblad* n°.)

De schipper ....

varende het schip ....

heeft de door of voor hem ingevulde kaarten (met verzamelkaart) voor de volkstelling den .... Januari 1910

afgegeven in de gemeente .... aan den ondergeteekende.

De Teller,

Dit biljet moet door den schipper tot en met den 1sten Februari 1910 worden vertoond aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hem afvraagt.

Model L. 9de VOLKSTELLING.
—— Wet van 22 April 1879, *Staatsblad* n°. 63).
Koninklijk besluit van 1909, *Staatsblad* n°.)

Het gemeentebestuur van ....

verklaart van den :

Schipper ....

varende het schip ....

Bewoner van een woonwagen ....

de opgaven ontvangen te hebben, benoodigd om voor hem en zijn gezin de volkstellingskaarten te kunnen invullen.

.... Januari 1910.

Het Gemeentebestuur:

....

Model M. 9de VOLKSTELLING.
—— Wet van 22 April 1879, *Staatsblad* n°. 63).
Koninklijk besluit van 1909, *Staatsblad* n°.)

De bewoner van een woonwagen ....

heeft de door of voor hem ingevulde kaarten (met verzamelkaart)

voor de volkstelling den .... Januari 1910 afgegeven in

de gemeente .... aan den ondergeteekende.

De Teller,

Dit biljet moet door den bewoner van eenen woonwagen, tot en met den 1sten Februari 1910 worden vertoond aan eiken ambtenaar van het opengezag die het hem afvraagt.

Model N. 9de VOLKSTELLING.
—— Wet van 22 April 1879, *Staatsblad* nº. 63).
Koninklijk besluit van 1909, *Staatsblad* nº.)

Gemeente:

Gebouwen, gestichten of schepen-staande onder bestuur of toezicht van Rijkswege en vermeld in art. 1 van het Kon. Besl. van 27 Juli 1887 (*Stbl.* nº. 142), laatstelijk gewijzigd bij Kon. Besl. van 3 Oct. 1899 (*Stbl.* nº. 211).

AANTAL PERSONEN, ingeschreven in het register van of tijdelijk aanwezig in ....
op December 1909.

			Mannen.	Vrouwen.	Aantal benoodigde kaarten. (Deze kolom wordt door het Gemeentebestuur ingevuld.)
Ingeschreven in het register.	Personen levende in een gezin.	hoofden van gezinnen . .			
		andere leden van gezinnen			
	Afzonderlijk levende personen				dus { *gele* kaarten. *grijze* kaarten.
Tijdelijk aanwezig	Personen levende in een gezin.	hoofden van gezinnen . .			
		andere leden van gezinnen			
	Afzonderlijk levende personen				dus { *oranje* kaarten. *rose* kaarten.

Het Bestuur van

Model O. 9de VOLKSTELLING.
—— Wet van 22 April 1879, *Staatsblad* nº. 63).
Koninklijk besluit van 1909, *Staatsblad* nº.)

Instructie voor de tellers.

1. Aan de tellers is opgedragen het bezorgen en terughalen der telkaarten, het bijstaan van hen die voor de invulling der kaarten hulp of voorlichting noodig hebben en het inwinnen der vereischte inlichtingen tot herstel van abuizen.

2. De stukken waarmede de tellers te maken hebben zijn :

Model A *(blauw)*, kaart voor een man (of jongen), niet in gestichten of instellingen ;

Model B *(wit)*, kaart voor vrouw (of meisje), niet in gestichten of instellingen ;

Model C *(gele)*, kaart voor een man (of jongen) in gestichten of instellingen ;

Model D *(grijze)*, kaart voor een vrouw (of meisje) in gestichten of instellingen ;

Model E *(oranje)*, kaart voor een tijdelijk aanwezigen man (of jongen) ;

Model F *(rose)*, kaart voor een tijdelijk aanwezige vrouw (of meisje) ;

Model G, verzamelkaart voor het hoofd van een gezin ;

Model H, verzamelkaart voor een afzonderlijk levend persoon ;

Model I, verzamelkaart voor bestuurders van gebouwen, gestichten of schepen (1), vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 *(Staatsblad* nº. 142), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 *(Staatsblad* nº. 211), of van instellingen en gestichten (2), bedoeld in het 4de

---

(1) Gebouwen of schepen tot militaire doeleinden in gebruik ; Marechaussee-kazernen ; invalidenhuizen ; krankzinnigengestichten of bewaarplaatsen ; burgerl. en militaire strafgevangenissen ; huizen van bewaring ; Rijkswerkinrichtingen ; Rijksopvoedingsgestichten en tuchtscholen.

(2) Kloosters ; inrichtingen van onderwijs (ook kostscholen) ; gestichten tot opvoeding ; gestichten tot verzorging van den ouden dag ; gestichten voor doofstommen of blinden ; armhuizen ; woningen der Maatschappij van Weldadigheid ; ziekenhuizen ; passantenhuizen ; dus *niet* militaire woningen buiten de kazernen, hotels, pensions, huizen van commensalen- en slaapsteehouders, societeiten en openbare of andere gebouwen hierboven niet genoemd.

en het 5de lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 October 1899 (*Staatsblad* n°. 210).

(N.B. Voor elk gesticht of instelling, genoemd aan het hoofd van model I, is slechts één zoodanig model bestemd, onverschillig hoeveel gezinnen ook tot de bevolking daarvan behooren en al is de bevolking verspreid in *verschillende tot de inrichting behoorende gebouwen.* Uitgezonderd daarvan zijn natuurlijk de besturende of dienstdoende personen, indien zij een afzonderlijke woning (zij het met de inrichting onder een dak liggende) bewonen. Deze vormen dan afzonderlijk wonende gezinnen of zijn afzonderlijk levende personen, waarvoor de verzamelkaarten G en H bestemd zijn).

Model K, ontvangbewijs voor schippers.

Model L, bewijs door de gemeentebesturen uitgereikt aan schippers en bewoners van woonwagens, die mondeling of schriftelijk de vereischte mededeelingen hebben gedaan.

Model M, ontvangbewijs voor bewoners van woonwagens.

De tellers beginnen met die stukken, *waarvan hun een exemplaar door het gemeentebestuur tijdig wordt verschaft*, in het bijzonder de voorschriften en inlichtingen op de modellen G, H en I, nauwkeurig te lezen en zich daarvan zoo goed op de hoogte te stellen, dat zij hunne taak vlug kunnen volbrengen en aan ieder belanghebbende dadelijk de noodige inlichtingen kunnen geven.

3. Zij maken zich goed bekend met het gedeelte der gemeente waarover hun werkkring zich uitstrekt, en met den aard der bevolking. Waar noodig behooren zij zich de medewerking te verzekeren van personen, die door hunne geschiktheid of het aanzien, waarin zij bij de bevolking staan, bevorderlijk kunnen zijn aan een geregelden gang der telling.

4. Tusschen 26 December 1909 en 1 Januari 1910 moeten de telkaarten worden bezorgd.

De kaarten worden aan elke woning (huis, schip of woonwagen) waarvoor zij bestemd zijn afgegeven *met* en, voor zoover mogelijk, *in* de daarbij behoorende verzamelkaart G, H of I.

Voordat de tellers aan een woning de kaarten afgeven overtuigen zij zich hoeveel blauwe, witte, gele, grijze, oranje en rose kaarten er noodig zijn en geven er even zoovele af. Zij zorgen, zoo noodig na wijziging, dat met deze cijfers overeenkomen de aantallen vermeld op de verzamelkaart G, H of I en in hun register. Zij zorgen dat alle kaarten hetzelfde nummer dragen als de verzamelkaart waarbij ze behooren.

Aldus worden de kaarten met de verzamelkaart afgegeven.

Ter voorkoming van mogelijke overbrenging van besmetting door het materieel der volkstelling zal het goed zijn dat de tellers het materieel niet brengen in de woningen, voorzien van het kenmerk ter aanduiding van eene besmettelijke ziekte in de woning, vooral in geval van pokken of roodvonk. Kunnen zij de kaarten niet ingevuld krijgen, zonder dat deze aan aanraking met smetstof worden blootgesteld, dan kunnen zij aan het hoofd van het gezin mededeelen, dat hij, zoodra het gevaar voor besmetting geweken is, de noodige opgaven op de Secretarie der gemeente moet komen doen. *De tellers moeten dan van zulk een geval nauwkeurig aanteekening houden in hun register*, zoodat de gemeentebesturen kunnen zorgen, dat de alsdan ontbrekende opgaven zoo spoedig mogelijk alsnog aan hen worden verschaft.

5. De tellers moeten bij het rondbrengen voorzien zijn, niet alleen van een aantal ongenummerde blauwe, witte, gele, grijze, oranje en rose kaarten, maar ook van oningevulde modellen G, H en I, om die te gebruiken voor personen of gezinnen, die niet uit het bevolkingsregister zijn aangeteekend.

De tellers zorgen dat geen bewoond huis, schip of woonwagen bij het rondbrengen worde overgeslagen, en evenmin bij het ophalen. Ook de onbewoonde of in aanbouw zijnde huizen en de tijdelijk aanwezige schepen of woonwagens worden in hun register aangeteekend. Voor zoover zulks niet reeds ter gemeentesecretarie is geschied, voegen de tellers deze alsnog bij het grondbrengen of ophalen der kaarten in hun register in, in de volgorde waarin zij hun rondgang doen. Achter deze huizen of schepen plaatsen zij in kolom 11 de woorden: ledig woonhuis, woonhuis in aanbouw, kerk, school, schuur, pakhuis of een dergelijke korte aanduiding van de bestemming of, voor tijdelijk aanwezige schepen of woonwagens, de aanduiding daarvan.

6. Het is raadzaam de kaarten eerst zoo kort mogelijk vóór 1 Januari rond te brengen, ten einde te verhoeden dat zij verloren gaan, en ze zoo spoedig mogelijk na 1 Januari terug te halen. Voor 10 Januari 1910 moeten alle zijn teruggehaald. Spoed is vooral noodig bij de behandeling der kaarten, bestemd voor schippers en bewoners van woonwagens, voor de bevolking der achterbuurten in groote gemeenten, en der kaarten bestemd voor logementhouders, herbergiers of slaapsteehouders.

Het kan geraden zijn, om, in gevallen waarin men voor het verloren gaan der kaarten ernstig heeft te vreezen, het uitreiken, doen invullen en terugnemen der kaarten gelijktijdig, onmiddellijk na 1 Januari, te doen plaats hebben.

7. Het invullen der kaarten moet geschieden door de hoofden der gezinnen zelven, of de afzonderlijk levende personen of de besturen der instellingen of gestichten waarin verscheidene personen te zamen wonen of verblijven. De tellers zien toe, dat die personen dan ook de kaarten onderteekenen, opdat men wete tot wien men zich later om eventueel noodige inlichtingen kan wenden. Ontbreekt de onderteekening, dan kunnen de tellers die alsnog verzoeken.

In het geval echter, dat de persoon, die een kaart behoorde te onderteekenen, dit niet kan of niet wil doen, behoeft daarover geen moeilijkheid gemaakt te worden, maar kan de kaart ook zonder onderteekening worden aangenomen. Onderteekening door de tellers is niet noodig.

Daardoor wordt echter de aansprakelijkheid voor de invulling (zie § 2 van de Voorschriften en Inlichtingen aan de keerzijde van de modellen G, H en I) niet opgeheven. Is het noodig, dan behooren de tellers daarop te wijzen.

Intusschen zullen sommige personen tot de invulling niet in staat zijn. In die gevallen verleenen de tellers bij de invulling hun bijstand of verrichten zelven de invulling met behulp van de opgaven die zij van de personen zelven of, is dit niet mogelijk door afwezigheid als anderszins, dan van hunne huisgenooten of van de naaste buren kunnen verkrijgen.

Voorafgaande invulling uit het bevolkingsregister mag niet voorkomen, tenzij dit in zeer bijzondere gevallen ten aanzien van enkele vragen volstrekt onvermijdelijk is.

8. Zij vergewissen zich bij het ophalen, waarbij zij weder van oningevulde kaarten zijn voorzien, dat genoeg kaarten zijn afgegeven, geven zoo noodig alsnog kaarten ter onmiddellijke invulling af, nummeren deze weder overeenkomstig de verzamelkaart en wijzigen dienovereenkomstig de cijfers op de verzamelkaart en in hun register, die het aantal afgegeven kaarten aangeven. Deze laatste cijfers wijzigen zij ook indien blijkt dat te veel kaarten waren afgegeven.

De tellers zorgen dat met de kaarten ook de daarbij behoorende verzamelkaart aan hen worde teruggegeven.

Ook bij het ophalen moeten zij er weder op letten dat geen woning, en in de woning geen gezin of afzonderlijk levend persoon worde overgeslagen.

Bij het ophalen der kaarten moeten de tellers zooveel mogelijk nagaan of de kaarten goed en volledig zijn ingevuld en leemten en fouten doen aanvullen of verbeteren.

Zij zien toe, dat volledige en deugdelijke opgaven worden ver-

strekt, vooral wat de woonplaats betreft, omtrent de tijdelijk aanwezigen (vraag 6 op de oranje en rose kaarten) en, wat de vermoedelijke verblijfplaats betreft, omtrent de tijdelijk afwezigen (vraag 6 op de blauwe en witte, gele of grijze kaarten).

Zij letten er zeer in het bijzonder op, dat de vraag betreffende het ambt, beroep of bedrijf (vraag 11), *en die omtrent de huisvesting* (vraag 5), *goed, nauwkeurig en duidelijk op alle kaarten zijn beantwoord.*

De vraag 11 en hare onderdeelen geldt *alle ambten, bedieningen, beroepen of handwerken*, zoowel die in fabrieken of werkplaatsen, als die op andere wijze worden uitgeoefend.

Uit het antwoord op die vraag moet:

I. ten aanzien van hen die een *ambt* of *bediening* bekleeden duidelijk blijken of zij in dienst zijn van den Staat, een provincie, eene gemeente, een waterschap of eene kerk; de vragen 11*b* en *c* behoeven door hen niet te worden beantwoord, bijv. een predikant bij de Ned. Herv. Kerk vult achter 11*a* in: predikant, en achter 11*e*: Ned. Herv. Kerk, zonder meer. Een ambtenaar aan het Dep. van Koloniën vult achter 11*a* in: Ambtenaar, achter 11*d*: Dept. van Algemeen bestuur, en achter 11*e*: Staat. Een commies ter gemeente-secretarie te Nijmegen vult achter 11*a* in: Ambtenaar, achter 11*d*: gemeente-secretarie en achter 11*e*: gemeente Nijmegen. Een onderwijzer of leeraar aan eene school voor bijzonder middelbaar onderwijs vult achter 11*a* in: onderwijzer of leeraar, achter 11*d*: school voor bijzonder middelbaar onderwijs en achter 11*e* den naam en het adres van den eigenaar of het bestuur der school.

II. ten aanzien van hen, die eenig *beroep, ambacht* of *handwerk* uitoefenen, in *handel* of *verkeer* of in *eenigen tak van kunst of wetenschap* werkzaam zijn, achtereenvolgens duidelijk blijken:

1. Het *hoofdberoep* (11*a*) met name te noemen (zie de voorbeelden op de kaart) en zoo noodig te omschrijven (dit laatste vooral indien de invuller is eigenaar van eene handels- of industrieele onderneming).

2. Of dit hoofdberoep voor eigen rekening of niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend (11*b*). Heeft men hierop geantwoord: „voor eigen rekening", dan behoeft men de vragen 11*c* en *e* niet te beantwoorden, wel 11*d*.

3. Indien het hoofdberoep niet voor eigen rekening wordt uitgeoefend, in welken rang of hoedanigheid de persoon dan werkzaam is (11*c*); deze rang of hoedanigheid moet met name worden vermeld (zie de voorbeelden op de kaart). Terwijl vraag 11*a* eene nauwkeurige omschrijving beoogt van het hoofdberoep,

is het doel van vraag 11*c*, eene drieledige onderscheiding mogelijk te maken ten aanzien van alle pesronen, die niet voor eigen rekening in eenig beroep, ambacht of handwerk, in handel en verkeer of in eenigen tak van kunst of wetenschap werkzaam zijn. Het antwoord op vraag 11*c* moet nl. mogelijk maken, de betrokken personen te rangschikken onder een dezer drie groepen: *1e groep*. Hoofd eener zaak of inrichting, van een bedrijf of onderneming als bestuurder voor rekening van een ander, bijv. Directeur eener naamlooze vennootschap; *3e groep*, gewone werklieden (als handwerkslieden, veldarbeiders, fabrieksarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopknechts, boden, bestellers, enz.) en de daartusschen liggende *2e groep*, van personen die, hoewel in *dienstbetrekking*, belast met eenig opzicht of controle of behooren tot het directie-, bureau- of kantoorpersoneel (opzichter, controleur, chef, boekhouder, kantoorbediende, meesterknecht, ploegbaas).

Duidelijke beantwoording van vraag 11*c* is noodig voor contrôle en voor eventueel noodige inlichtingen; deze vraag wordt beantwoord door alle personen die in dienstbetrekking zijn, ook door die welke tot het gezin behooren van hem, in wiens dienst zij zijn.

Ook voor inwonende kinderen of andere gezinsleden, die in het bedrijf van het hoofd van het gezin arbeiden, worden de vragen onder 11 beantwoord; voor eene gehuwde vrouw alleen wanneer zij zelfstandig een beroep of handwerk, afgescheiden van dat van haren man, uitoefent, of haar man bij voortduring in het beroep of bedrijf behulpzaam is. Dienstboden, uitsluitend huiselijke diensten verrichtend, geven dit bij vraag 11 onder *a* op.

Voor allen geldt, dat alleen het hoofdberoep wordt opgegeven. Die geen beroep heeft, (daaronder niet begrepen de tijdelijk werkloozen) beantwoordt de vraag 11 niet of plaatst daarachter eene streep, of de woorden „zonder beroep" of „gepensionneerd" of iets dergelijks. Gepensionneerden die alsnog het een of ander beroep uitoefenen, moeten dit opgeven door invulling van vraag 11. De tellers houden de hand aan eene nauwkeurige beantwoording.

Als tijdelijk werkloozen worden beschouwd, personen die wegens ziekte, slapte van werkzaamheden of andere bijzondere omstandigheden op het oogenblik der volkstelling het beroep, dat zij in den regel als hun hoofdberoep beschouwen, niet uitoefenen. Zij geven bij vraag 11 dat beroep op, ook al hebben zij tijdelijk andere werkzaamheden ter hand genomen.

Vooral dient erop te worden gelet dat het beroep van personen

in gestichten en instellingen goed wordt opgegeven. Voor miliciens en gevangenen moet worden vermeld, het beroep, dat zij vóór hunne indiensttreding of vóór hunne gevangenzetting als hun hoofdberoep uitoefenden. Personen, in invalidenhuizen en krankzinnigengestichten verpleegd, hebben geen beroep. Kloosterbroeders en -zusters, die in inrichtingen van onderwijs of verpleging werkzaam zijn of andere beroepmatige bezigheden uitoefenen, moeten dit bij vraag 11 opgeven.

Nog dient er op gewezen dat sommige beroepen nader dienen te worden omschreven. Zoo is een huisschilder te onderscheiden van een rijtuigschilder, een suikerbakker in een suikerfabriek of raffinaderij van een suikerbakker in een fabriek van suikerwerken, een koetsier in dienst van een stalhouder van een koetsier in heerendienst, een bleeker in de textiele nijverheid van een kleerenbleeker, een zeevisscher van een zoetwatervisscher, schepelingen in de binnenvaart van die der zeevaart, een onderwijzer bij het openbaar onderwijs van een aan eene bijzondere school.

De tellers zien toe, dat de vragen omtrent *de huisvesting* (vraag 5) nauwkeurig en met inachtneming van de daarbij gegeven toelichting worden beantwoord en bij twijfel overtuigen zij zich zooveel mogelijk door persoonlijke waarneming van de juistheid der gegeven antwoorden.

De laatste kolom in het register is bestemd voor aanmerkingen, bij het terughalen te maken. Ten blijke van eenvoudige en behoorlijke terugontvangst, plaatsen zij een kruisje. (×)

9. Aan schippers en bewoners van woonwagens wordt bij het in ontvangst nemen hunner kaarten en verzamelkaarten daarvoor een reçu (model K resp. M) afgegeven, dat zij tot en met 1 Februari 1910 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hun afvraagt.

In de gemeenten die aan een vaarwater liggen, moeten de tellers bij het ophalen der kaarten een aantal oningevulde modellen K bij zich hebben.

De tellers hebben te onderzoeken of de schippers en bewoners van woonwagens die van 1 tot en met 31 Januari de gemeente doorvaren of doortrekken, in het bezit zijn van bedoeld reçu of van een bewijs model L en bij gebreke van dien te zorgen, dat alsnog een of meer kaarten, met een verzamelkaart door of voor hen worden ingevuld.

De tellers moeten toezien dat een schipper of een bewoner van een woonwagen *blauwe* en *witte* of *oranje* en *rose* kaarten invult al naar gelang hij (en zijne medeschepelingen, resp. medewagen-

bewoners) in de gemeente *waar hij de kaarten inlevert*, werkelijke woonplaats of geen werkelijke woonplaats heeft.

Waar het onderzoek of de schippers in het bezit zijn van het reçu model K, zooals op groote stroomen het geval kan zijn, belet wordt door den afstand waarop zich de schepen van den wal bevinden, kunnen de tellers het onderzoek beperken tot die schepen die in de gemeente aanleggen.

10. Nadat de tellers de kaarten hebben teruggehaald en aan het gemeentebestuur hebben ter hand gesteld, blijven zij ter beschikking van het gemeentebestuur om, vooral door het inwinnen van nog noodige inlichtingen, bij de verificatie der telkaarten zooveel mogelijk behulpzaam te zijn. Uit de tellersregisters maken zij voor het deel der gemeente, waarin door hen is geteld, het bevolkingscijfer op, gesplitst naar de geslachten; door de gemeentebesturen worden deze cijfers gecontrôleerd en voor de geheele gemeente verzameld.

Model O.
(Binnenvel.)

9de VOLKSTELLING.

Gemeente:

REGISTER van den teller ....
belast met het rondbrengen en ophalen der telkaarten in het hieronder omschreven deel der gemeente, te weten:

Na het ophalen der kaarten de kolommen 5, 6, 7, 8, 9 en 10 zoo spoedig mogelijk op te tellen en daarna het register in te zenden aan het Gemeentebestuur ter vaststelling van het voorloopige bevolkingscijfer.

Wijk, afdeeling, dorp, gehucht of buurtschap	Straat of gracht	Nummer van het huis (of naam van het schip) of was het een woonwagen?	Nummer van de verzamelkaart.	Aantal afgegeven kaarten.						OPMERKINGEN te maken bij het ophalen der kaarten. (Bij behoorlijke terugontvangst der kaarten een × te plaatsen.)
				Blauwe.	Witte.	Gele.	Grijze.	Oranje.	Rose.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
		Totaal . . .								

MODEL P.

Sluiten in den geleidebrief, die afzonderlijk aan het Centraal Bureau voor de Statistiek moet worden toegezonden, vermeldende het aantal pakken, waaruit het materiaal bestaat.

9de VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, *Stbl.* n°. 63).

(Koninklijk besluit van 1909, *Stbl.* n°.).

Gemeente:

Huizen, schepen en woonwagens.

Wijk of afdeeling, dorp, gehucht of buurtschap.	Woonhuizen in de gemeente.			Bewoonde schepen	Bewoonde wagens	Verdere onbewoonde gebouwen als kerken, scholen, schuren, pakhuizen, enz.	Tijdelijk aanwezige		Aanmerkingen.
	Bewoonde huizen.	Onbewoonde woonhuizen.	Woonhuizen in aanbouw.	waarvan de bewoners werkelijke woonplaats in de gemeente hebben.			bewoonde schepen	bewoonde wagens.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Totaal . .									

145

De Burgemeester,

BIJLAGE V.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

No. 1061.

's Gravenhage, 30 November 1907.

Betreffende Statistiek van
den loop der huurprijzen.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

Op de Vergadering der Centrale Commissie voor de Statistiek van 25 November 1905 werd, op voorstel van den toenmaligen Voorzitter Mr. N. G. Pierson, de wenschelijkheid uitgesproken, gegevens te verzamelen omtrent den stand der huurprijzen van woningen in verschillende deelen des Rijks met onderscheiding naar het bedrag en te overwegen langs welken weg zoodanige gegevens zouden kunnen worden verkregen, opdat de loop der huurprijzen, zooveel mogelijk geregeld worde opgeteekend.

Bij het bespreken van laatstgenoemde vraag is de Commissie tot de slotsom gekomen, dat een dergelijke statistiek verkregen zou kunnen worden door middel van de gegevens der Personeele belasting, en dat het te bezwaarlijk is om deze gegevens langs anderen weg, b.v. door het houden van periodieke enquêtes te verkrijgen.

Wel is waar zijn ook langs dezen weg de verlangde gegevens niet te krijgen van alle woningen, doch is dit alleen mogelijk voorzoover de woningen betreft, welke in de termen voor belasting vallen, maar dit bezwaar komt der Commissie niet overwegend voor. Niet alleen heeft het reeds positieve waarde, de huurprijzen van woningen boven een zekere grens te kennen en den loop dier huurprijzen te kunnen vervolgen, maar daar bij de tienjaarlijksche volkstellingen het totaal aantal woningen in iedere gemeente bekend wordt, zou althans in die jaren tevens berekend kunnen worden, hoe groot het aantal woningen is, waarvan de huurprijs beneden die grens ligt. Voor zoover eigen woningen betreft, zou de geschatte huurwaarde in de plaats moeten treden van den huurprijs.

De Commissie heeft de eer, een beroep te doen op Uwer Excellenties medewerking voor het tot stand brengen van een beknopte statistiek als boven bedoeld.

Naar de meening der Commissie zou het grondmateriaal zeer eenvoudig kunnen zijn. Het zal slechts behoeven te vermelden: de gemeente, de straat en het nummer van het perceel, de vraag of het bewoond wordt door een huurder of door een eigenaar en den huurprijs, resp. de huurwaarde.

Wanneer Uwe Excellentie bereid zou zijn Hare medewerking te verleenen, zou het aanbeveling verdienen, en waar het een zeer eenvoudige en beknopte statistiek betreft, naar de Commissie vertrouwt, niet op overwegende bezwaren stuiten, de verzameling en publicatie jaarlijks, b.v. te beginnen met de gegevens over 1908, te doen plaats hebben.

Van groote waarde zou het zijn, indien bij de eerste publicatie tegelijkertijd gegevens over een vroeger jaar konden worden verzameld en in het licht gegeven; daarvoor zou dan, naar de meening der Commissie het meest in aanmerking komen het jaar 1900. Vermits toch de statistiek zal moeten worden opgemaakt naar den toestand op 15 Januari, zullen aldus gegevens verkregen worden, betrekking hebbend op een tijdstip, liggende zoo dicht mogelijk bij het volkstellingsjaar 1899, over welk jaar het totaal aantal woningen bekend is.

Wat den vorm van het grondmateriaal betreft, meent de Commissie op grond van bij andere statistieken opgedane ervaringen, kleine telkaartjes te moeten aanbevelen, welke als volgt zouden kunnen worden ingericht:

Gemeente ....

Straat en nummer van het perceel.	Bewoond door huurder (H) of eigenaar (E.)	Huurprijs resp. huurwaarde	
		1900.	1908.

De drukkosten, welke daardoor ten laste van Uwer Excellenties Departement zouden komen, zullen naar de schatting der Commissie niet meer dan f 700 à f 800 jaarlijks beloopen (berekend tegen 12 telkaartjes à 1 cent.)

De bewerking dezer telkaartjes zoude aan het Centraal Bureau voor de Statistiek kunnen geschieden.

Ware hiermee uitvoering gegeven aan den bovenbedoelden wensch van de Commissie, het valt niet te ontkennen, dat een statistiek van de huurprijzen zeer aan waarde zou winnen, wanneer tegelijkertijd andere gegevens, welke eveneens aan de schrifturen der Personeele belasting en der Bedrijfs- en Vermogensbelasting ontleend zouden kunnen worden, verzameld werden. De Commissie veroorlooft zich, in dit opzicht de aandacht te vestigen op gegevens als het inkomen en beroep van den bewoner, de gezinsomvang voorzoover kinderen beneden den leeftijd van twintig jaar betreft, de aard van de woning (winkelhuis of woonhuis).

Een dergelijke meer uitvoerige statistiek, op welke de Commissie grooten prijs stellen zoude, ware periodiek en naast de meer eenvoudige jaarlijksche statistiek te verzamelen.

De Commissie stelt zich voor, indien Uwe Excellentie zich in beginsel hiermee kan vereenigen, hierop nader terug te komen en Haar daaromtrent een meer uitgewerkt advies te doen toekomen.

Voorshands zou zij gaarne zien, dat de beknopte en jaarlijks op te maken statistiek in den zin als boven werd omschreven, tot stand mocht komen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

C. A. Verrijn Stuart,
Voorzitter.

J. R. B. de Roos,
Secretaris.

BIJLAGE VI.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

—

No. 951.

—

Betreffende de Statistiek
van het
Grondkrediet.

—

Eén bijlage.

's Gravenhage, 3 Augustus 907.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

Van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek ontving de Centrale Commissie onder dagteekening van 17 April 1907 no. 58, afd. 5, een nota, waarin de aandacht der Commissie werd gevestigd op verschillende onjuistheden, door den heer Mr. Dr. Sparnaaij, chef der 5de Afdeeling van het Centraal Bureau, aangetroffen bij de bewerking van de Statistiek van het Grondkrediet over de jaren 1901—1905.

Deze onjuistheden betreffen de volgende punten:

Ingevolge de circulaire van Uwer Excellentie's Ambtsvoorvoorganger van 14 Januari 1881, Registratie no. 7, zijn, te beginnen met de statistiek over 1881 (in tegenstelling met de vroegere jaargangen, waarin de gedeeltelijke doorhalingen, zonder dat verder onderscheiden werd naar hoegrootheid en rentevoet, afzonderlijk werden opgegeven), bij de statistiek der doorgehaalde inschrijvingen, verdeeld naar de hoegrootheid en den rentevoet, zoowel de aantallen als de bedragen der volledige doorhalingen met die der gedeeltelijke doorhalingen, voor zoover deze in schuldverminderingen bestaan, te zamen geteld.

Verdiende dit nieuwe voorschrift met het oog op de juiste splitsing der doorgehaalde bedragen alleszins toejuiching, verzuimd werd daarbij voor te schrijven de aantallen der gedeeltelijke doorhalingen afzonderlijk te houden. Daardoor is er door hen, die de tabellen voor de statistiek invulden, blijkbaar niet aan gedacht dat, als een inschrijving gedeeltelijk voor schuldvermindering wordt doorgehaald, niettemin de inschrijving blijft bestaan.

Een gevolg hiervan is, dat het van 1881 af niet meer mogelijk is de toeneming van het aantal inschrijvingen met juistheid te berekenen door het aantal inschrijvingen te verminderen met het aantal doorhalingen. De statistiek kan dus, in strijd met de

bedoeling, niet met juistheid een inzicht geven in het aantal der nog openstaande inschrijvingen.

Nog in een ander opzicht is toen verzuimd aanwijzing te geven omtrent de invulling. Er is namelijk geen voorschrift gegeven voor de wijze, waarop die schuldverminderingen zouden moeten worden geboekt.

Toch was dit, naar het der Commissie voorkomt, noodig geweest. De vraag is namelijk: moeten de afgeschreven bedragen worden gebracht in de kolommen, die de hoegrootheid der oorspronkelijke schuld aangeven, of in die van hunne eigen hoegrootheid? Om een voorbeeld te noemen: als van een schuld van f 40 000 de helft wordt afgelost, moet dan het bedrag van f 20 000 in de kolom f 30 000—f 50 000 of in de kolom f 20 000—f 30 000 worden gebracht?

Het zal wenschelijk zijn de schuldvermindering in de kolom van het oorspronkelijk bedrag der schuld te brengen, terwijl vervolgens, als ten gevolge der afschrijving het restant tot een lagere grootte-groep gaat behooren, dit uit de oorspronkelijke kolom moet worden afgeschreven en naar de nieuwe grootte-groep moet worden overgebracht.

De Commissie ziet niet voorbij, dat in de overgroote meerderheid der gevallen gedeeltelijke aflossing van hypothecaire schuld plaats heeft, zonder dat in de inschrijving ten hypotheekkantore daarvan blijkt. Doch, al wordt het daardoor niet mogelijk de vraag naar de nog op het onroerend goed in Nederland drukkende hypothecaire schuldenlast met juistheid te beantwoorden, — het blijft zeker wenschelijk, ten opzichte van de aflossingen, die wèl tot wijziging van de inschrijving voeren, eene juiste statitische verantwoording te bevorderen, hetgeen, gelijk werd opgemerkt, tot dusver is verzuimd.

De gevolgen van dit gemis aan voosrchriften zijn niet uitgebleven. Een op verzoek van den Directeur van het Centraal Bureau door Uwe Excellentie welwillend ingesteld onderzoek bracht aan het licht, dat tegenwoordig aan 31 van de 34 hypotheekkantoren de schuldverminderingen worden gebracht in de kolommen van haar eigen hoegrootheid, aan twee kantoren de schuldverminderingen, in strijd met de hierboven genoemde circulaire van 1881, in het geheel niet in de statistiek worden opgenomen, terwijl aan slechts één kantoor de boeking op de juiste wijze, d.w.z. in de kolom van de hoegrootheid der oorspronkelijke schuld, plaats vindt. Uit den aard der zaak mist men de zekerheid, dat van 1881 af aan elk kantoor steeds dezelfde wijze van boeking is gevolgd.

In welke mate wordt nu hierdoor de juistheid der resultaten aangetast?

Doordat Uwe Excellentie evenzeer welwillend de cijfers der schuldverminderingen over de jaren 1904 en 1905 nader heeft doen verzamelen, is het mogelijk de volgende cijfers van het Rijk naast elkaar te stellen.

	Volledige doorhalingen en schuldverminderingen te zamen.		Waarvan: schuldverminderingen alleen.		Meer ingeschreven dan doorgehaald: met mede-aftrek van het aantal schuldverminderingen.		Meer ingeschreven dan doorgehaald: zonder aftrek van het aantal schuldverminderingen.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
1904	34 190	165 158 244	470	1 773 991	9 810	70 215 399	10 280	70 215 399
1905	35 015	179 953 647	433	1 703 946	9 402	78 128 756	9 835	78 128 756

Er blijkt dus, dat het cijfer, aangevende het verschil tusschen het aantal inschrijvingen en het aantal doorhalingen per jaar, reeds niet onbelangrijk afwijkt van de werkelijkheid, immers 4 à 5 %. Maar wanneer men er bovendien op let, dat het gemis van een voorschrift betreffende de wijze van boeking der gedeeltelijke doorhalingen in een tijdsverloop van meer dan 25 jaren zonder twijfel onberekenbare gevolgen heeft gehad (bij de latere doorhaling der restanten zal natuurlijk de onjuiste boeking zich vaak nog eens herhalen) voor de tien grootte-groepen, dan zal men bezwaarlijk een andere dan deze slotsom mogen maken, dat van den staat der doorhalingen, verdeeld naar de hoegrootheid der schuld, alle cijfers voor de statistiek als waardeloos moeten worden beschouwd behalve het totaal van het doorgehaalde bedrag, dat juist is, en het totale aantal, dat onder het vereischte voorbehoud misschien nog eenige statistische bruikbaarheid bezit.

Met den staat der doorhalingen, verdeeld naar den rentevoet, is het gelukkig niet zoo erg gesteld. Alle bedragen zijn daar goed; en de cijfers der aantallen zijn wel te groot, maar daar ze alle in hetzelfde geval verkeeren, kan men hun niet a priori alle statistische waarde ontzeggen en kunnen ze aanvankelijk onder het vereischte voorbehoud behouden blijven. Eerst na volledige bewerking zal kunnen blijken, in hoever de onjuistheid der cijfers het trekken van conclusies er uit verbiedt.

De Commissie zag zich naar aanleiding hiervan verplicht om den Directeur van het Centraal Bureau voor de statistiek te machtigen uit de nog te publiceeren statistiek den staat der doorhalingen naar de hoegrootheid der schuld weg te laten.

De bewerking der Statistiek van het Grondkrediet heeft nog in een ander opzicht het onvoldoende der bestaande voorschriften aan het licht gebracht.

In den staat betreffende de verdeeling der ingeschreven bedragen naar den aard der rechtstitels worden de schulden, voortspruitende uit geldleening, verdeeld in die, verleend „door hypotheekbanken en andere instellingen van grondkrediet" en die, verleend „niet door hypotheekbanken".

De bedoeling dezer onderscheiding zal oorspronkelijk vermoedelijk deze zijn geweest, dat men afzonderlijk opgave wenschte van het hypothecair krediet, voor zoover dat door middel van pandbrieven mogelijk werd gemaakt. Intusschen, de circulaire van Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger van 28 Juni 1881, Registratie n°. 68, bevat, zij het ook alleen zijdelings, een aanwijzing, waaruit volgt, dat ook hypotheken, verleend ten behoeve van bankinstellingen van anderen aard, in de kolommen, voor hypotheekbanken bestemd, moeten worden opgenomen. En toevallig vernam de Directeur, dat aan een kantoor in dezelfde kolommen ook de hypotheken werden geboekt, verkregen door verzekeringsmaatschappijen. Uwe Excellentie verklaarde zich bereid om over deze aangelegenheid een onderzoek in te stellen. Als resultaat bleek toen, dat twee kantoren onder hypotheekbanken ook andere banken (zonder nadere aanduiding) samenvatten; dat één kantoor er bovendien de verzekeringsmaatschappijen onder brengt; dat aan vijf kantoren de boerenleenbanken daaronder worden gerangschikt; en dat vier kantoren in de kolommen der hypotheekbanken en andere instellingen van grondkrediet alle hypotheken opnemen, waarvan de schuldeischers niet zijn particulieren. Van de andere 23 kantoren kan, al laten de antwoorden aan duidelijkheid soms te wenschen over, worden aangenomen, dat men in die kolommen alleen de hypotheken brengt, verleend ten behoeve van instellingen, die pandbrieven uitgeven. Er ontbreekt dus heel wat aan de zoozeer wenschelijke gelijkheid in de toepassing.

Wat de doelmatigheid der bestaande voorschriften betreft, is nader uit de van Uwer Excellentie's Departement ontvangen inlichtingen nog gebleken:

1°. dat hypotheken, welke zonder betaling van recht worden ingeschreven (en welke alle renteloos zijn), ten onrechte soms

worden geboekt als „rente onbepaald" in plaats van „renteloos";

2o. dat, als de rente, hetzij alleen, hetzij te zamen met de administratiekosten, niet definitief vastgesteld maar alleen begroot is — in welk geval vaak een bedrag wordt genoemd, hooger dan inderdaad in rekening wordt gebracht — de inschrijving ten onrechte soms in de kolom van een bepaalden rentevoet in plaats van, zooals beter is, in de kolom „rente onbepaald" wordt geboekt;

3o. dat in een aantal gevallen de administratiekosten, welke boven en behalve de bedongen rente moeten worden betaald, niet bij het rentebedrag zijn gevoegd, een handelwijze, die zoowel aan Uwer Excellentie's Departement als aan de Commissie voorkomt minder juist te zijn, aangezien die administratiekosten, waarmede ook bij berekening van de annuïteit de rente wordt verhoogd, daarmede onafscheidelijk één geheel uitmaken.

Verder is, afgescheiden van het boven reeds opgemerkte, nog in één opzicht gebleken van niet-opvolging van een gegeven voorschrift. Het betreft de zoogenaamde krediethypotheken, die volgens de zooeven genoemde circulaire van 1881 moeten worden gebracht in de kolommen der schulden, voortspruitende uit geldleening. Ondanks dit uitdrukkelijke voorschrift werden zij, naar gebleken is, aan een kantoor in de kolom der voorwaardelijke schulden gebracht.

Hiervan werd Uwe Excellentie reeds door den Directeur van Centraal Bureau in kennis gesteld. Bij onderzoek door Uwer Excellentie's Departement is toen gebleken, dat aan 16 van de 34 kantoren het voorschrift der genoemde circulaire niet meer werd opgevolgd en de boeking geschiedde in de kolom der voorwaardelijke schulden. Voor het vervolg mag thans zeker worden worden verwacht, dat aan het voorschrift algemeen de hand zal worden gehouden.

Dat ook in andere opzichten de verzameling der gegevens tot bezwaren heeft aanleiding gegeven, bleek den Directeur bij de samenstelling voor de provinciën en het Rijk van een vijfjaarlijksch overzicht van 1 Januari 1879 af, het tijdstip van aanvang der vernieuwing van inschrijvingen. Bij niet minder dan 20 van de 34 kantoren deed zich het geval voor, dat voor een of andere kolom van den staat, gevende de verdeeling naar den rentevoet, het verschil tusschen het ingeschreven en het doorgehaalde bedrag op een bepaald tijdstip negatief bleek te zijn. Behalve ten gevolge van doorhaling van hypotheken, vrij van recht, welke eerst van 1881 af in de statistiek zijn opgenomen en dus in de

jaren 1879 en 1880 niet zijn medegeteld, kunnen dergelijke ongerijmdheden alleen veroorzaakt zijn door vergissingen, bij de boeking gemaakt. Dat tengevolge hiervan ook de betrouwbaarheid der andere kolommen wordt aangetast, behoeft wel geen betoog.

Zooals reeds werd opgemerkt, zijn deze fouten aan het licht gekomen bij de samenstelling van een vijfjaarlijksch provinciaal overzicht. De mogelijkheid bestaat dus, dat, als men een overzicht van jaar tot jaar samenstelde voor de 34 hypotheekkantoren afzonderlijk, het aantal dier fouten nog grooter zou blijken te zijn.

Intusschen meende de Directeur van het Centraal Bureau niet te mogen overgaan tot een omvangrijken arbeid als daarvoor vereischt zou worden.

De gevonden ongerijmdheden, waarvan Uwe Excellentie is gevraagd zoo mogelijk de verbetering te doen aanbrengen, zijn gelukkig voor de meeste kantoren kunnen worden verbeterd. Maar waar eenmaal twijfel aan de betrouwbaarheid der cijfers is gewekt, zal het het best zijn de foutieve cijfers, voorzoover zij niet verbeterd kunnen worden, niet zonder waarschuwing te publiceeren, en overigens, ook in het algemeen, in de publicatie een waarschuwing op te nemen.

Eindelijk is der Centrale Commissie weglating wenschelijk voorgekomen van de — volgens de voorschriften niet verplichte — opgave van het aantal inschrijvingen, die niet bijdroegen tot het totale bedragcijfer van het kantoor. Zij bestaan in:

inschrijvingen, die aan eenzelfde kantoor bij vergissing tweemalen zijn ingeschreven;

inschrijvingen, waarvoor het recht aan een ander kantoor is betaald;

inschrijvingen tot bloote verbetering; en

inschrijvingen tot vermeerdering van onderpand.

De opgaven van dit aantal, hetwelk de oorzaak was van de afwijking van het aantal van staat E der publicaties van dat van de staten A en B, wordt door zeer weinig kantoren gedaan — voor de jaren 1891—1905 slechts door 3—6 van de 34.

Naar aanleiding van deze bevindingen ten aanzien van de Statistiek van het Grondkrediet meent de Centrale Commissie Uwer Excellentie het volgende in overweging te moeten geven.

Allereerst zou het haar zeker wenschelijk voorkomen, dat de fout betreffende de gedeeltelijke doorhalingen hersteld worde door vaststelling van het uitstaand aantal hypotheken op een bepaald

tijdstip, en door bepaling van de juiste verdeeling van dat aantal en van het bedrag naar de hoegrootheid der schuld en naar den rentevoet. Wordt hiertoe overgegaan, dan zal het aanbeveling verdienen de verdeeling ook te doen opmaken naar den aard der rechtstitels (oorzaken der schuld), waardoor een belangrijk statistisch gegeven méér zal worden verkregen.

Een omvangrijke arbeid zal hierdoor aan de hypotheekbewaarders worden opgelegd, maar het belang der zaak maakt naar de meening der Commissie noodzakelijk, dat hiertoe worde overgegaan.

Afgescheiden hiervan echter meent de Commissie, na raadpleging van en in overeenstemming met den Directeur van het Bureau, van de gelegenheid, welke de door de opgemerkte onjuistheden noodig geworden reorganisatie der Statistiek van het Grondkrediet aanbiedt, gebruik te moeten maken om bij Uwe Excellentie de invoering van het bij andere statistieken reeds met zooveel vrucht toegepaste telkaartenstelsel ook voor deze statistiek met nadruk aan te bevelen.

Dit stelsel toch biedt verschillende niet gering te schatten voordeelen, welke bij het thans gebruikelijke lijstenstelsel worden gemist.

In de eerste plaats het voordeel van gecentraliseerde bewerking der statistiek, welke alleen bij een kaartenstelsel bereikbaar is. Hierdoor ontstaat een eenheid van gedachtengang, als niet kan worden bereikt met lijsten, die door verschillende personen worden ingevuld. Dit klemt te meer, daar, gelijk uit de Nota van den Directeur blijkt, de bestaande voorschriften door de hypotheekbewaarders niet altijd worden opgevolgd. Maar ook al ware dit wel het geval, dan nog blijft er bij gedecentraliseerde bewerking altijd ruimte voor verschil in opvatting. Dit is, blijkens de opgedane ervaringen, alleen te vermijden door de bewerking in ééne hand te brengen, wat weder invoering van telkaarten tot voorwaarde heeft.

Een tweede voordeel van het telkaartenstelsel boven het lijstenstelsel is hierin gelegen, dat eerstgenoemd stelsel de gelegenheid schept, om op eenvoudige wijze, door het aanbrengen van een vraag op de telkaart, de statistiek met nieuwe waardevolle gegevens te verrijken, waardoor deze zoo uiterst belangrijke statistiek meer dan tot dusver aan hare bestemming kan beantwoorden.

In de derde plaats maakt het telkaartenstelsel het mogelijk de beschikbare gegevens naar verkiezing met elkander in onderling verband te brengen. De Commissie wijst hier bijv. op het onderzoek naar het verband tusschen den rentevoet en den aard der onderpanden.

En in de vierde plaats zij opgemerkt, dat de invoering van telkaarten voor deze statistiek zeker te minder op bezwaren zal stuiten, waar het door de hypotheekbewaarders te verrichten werk daardoor stellig eenvoudiger en minder omvangrijk wordt dan bij het nu bestaande stelsel het geval is.

De ervaring met het telkaartenstelsel, dat steeds meer ook hier te lande de grondslag wordt der statistiek, op allerlei gebied in de praktijk verkregen, geeft volle vrijheid deze verwachting uit te spreken. Bij de behandeling der inschrijvingen (resp. doorhalingen) enkele eenvoudige vragen op daarvoor ingerichte telkaarten kort te beantwoorden, is een arbeid die, na eenige oefening, stellig blijken zal minder tijdroovend te zijn dan het opmaken, totaliseeren en controleeren der tegenwoordige statistische lijsten.

Op deze gronden meent de Commissie het telkaartenstelsel bij Uwe Excellentie ten zeerste te mogen aanbevelen en zij neemt de vrijheid Uwer Excellentie hierbij de ontwerpen aan te bieden van een tweetal telkaarten, één voor de inschrijvingen en één voor de doorhalingen.

Elke kaart gaat van eene toelichting vergezeld.

Bij het samenstellen dezer kaarten is met de bestaande bezwaren rekening gehouden.

De Commissie meent, dat het aanbeveling zou verdienen, dat de telkaarten, indien tot invoering van het stelsel wordt overgegaan, kwartaalsgewijs en rechtstreeks naar het Centraal Bureau voor de Statistiek worden opgezonden, waar dan de controleering en de bewerking kunnen plaats hebben.

De jaarlijksche kosten voor drukwerk meent de Commissie na overleg met den Directeur te kunnen ramen als volgt:

80000 telkaarten à ½ ct. per st.	f	400
tabelwerk		250
publicatie		250
Totaal drukwerk	f	900

In deze raming is gerekend op een jaarlijksche publicatie der statistiek in plaats van om de vijf jaar over vijf afzonderlijke jaren, gelijk thans geschiedt.

Het personeel van het Centraal Bureau zou op den datum, waarop de eerste hoeveelheid telkaarten ter bewerking ontvangen wordt, d. i. 1 April 1908, moeten worden uitgebreid met 2 tweede klerken.

Daar voor 1908 de kosten van publicatie nog niet noodig zou-

den zijn, zou de reeds bij den Minister van Binnenlandsche Zaken ingediende begrooting van het Centraal Bureau voor het dienstjaar 1908 alsnog met niet meer dan f 650 voor drukkosten en met f 600 voor personeel moeten worden verhoogd.

Voor 1907 zou door den Minister van Binnenlandsche Zaken een bedrag van f 100 voor het drukken van een gedeelte der kaarten alsnog beschikbaar moeten worden gesteld.

De Commissie vleit zich, dat Uwe Excellentie met haar van oordeel zal zijn, dat het telkaartenstelsel ten opzichte van de Statistiek van het Grondkrediet de voorkeur verdient boven het thans gebruikelijke lijstenstelsel en dat de niet belangrijke vermeerdering van kosten, welke voor het Centraal Bureau voor de Statistiek van deze wenschelijke reorganisatie der Statistiek van het Grondkrediet het gevolg zoude zijn — waar bovendien besparing van kosten en arbeid elders tegenover staat — van hare invoering niet mogen weerhouden. Zij veroorlooft zich mitsdien Uwer Excellentie beleefd in overweging te geven, aan Haar ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken de noodige financiëele voorstellen te willen doen om tot de invoering daarvan met 1 Januari 1908 te kunnen geraken.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

C. A. VERRIJN STUART,
Voorzitter.
J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

Ontwerp-Telkaart.

Kantoor der Hypotheken enz. te ....

Statistiek betreffende de hypothecaire schulden. Jaar ....

Deel en nommer van het register van inschrijving.
(breuksgewijze in te vullen.)
....

Inschrijvingen.

1. behoort de inschrijving tot: *a.* die, welke tot verbetering strekken van vroegere, zonder dat het bedrag der schuldvordering wordt vermeerderd?	

b. die, welke uitsluitend strekken tot vermeerdering van onderpand?	
c. die, welke uitsluitend strekken tot vermeerdering van rente?	
d. die, welke aan eenzelfde kantoor ten gevolge van een vergissing tweemalen zijn ingeschreven? (Indien een dezer vragen met „ja" is beantwoord, de verdere vragen onbeantwoord te laten.)	
2. behoort de inschrijving tot: *a.* die, waarvoor het recht aan een ander kantoor is betaald? Zoo ja, aan welk kantoor heeft die betaling plaats gehad?	
b. die, waarvoor het recht aan het kantoor is betaald, maar die ook elders moeten worden ingeschreven? Zoo ja, aan welk kantoor of welke kantoren moet die inschrijving bovendien plaats hebben? (in het geval sub *a* van de verdere vragen alleen vraag 5 te beantwoorden).	
3. Tot welke categorie behoort de schuldeischer?	
4. Welke is de aard van den rechtstitel (art. 1231 B. W.) der schuld?	
5. Welke is de hoegrootheid der schuld?	
6 Welke is de rentevoet?	
7. *a.* Op welk tijdstip is de hypotheek, behoudens de vervulling van eenige ontbindende voorwaarde, opeischbaar of moet zij zijn afgelost?	

b. Is aflossing bij gedeelten of bij annuïteiten bepaald?	
c. Is de schuldenaar, als hij wil, tot geheele aflossing bevoegd? Zoo ja, is hij bij gebruikmaking van zijn bevoegdheid tot eenige extra praestatie tegenover den schuldeischer verplicht?	
d. Is de schuldeischer bevoegd om de schuld op te zeggen, wanneer hij wil?	
8. Is de hypotheek gevestigd op landelijke eigendommen of op gebouwen?	

Toelichting bij het ontwerp-telkaart Inschrijvingen.

Op deze kaarten worden al de in het dagregister geboekte inschrijvingen gebracht in de volgorde, waarin zij in het hulpregister n°. 3 of, zoo meer dan één deel van dat register tegelijk wordt aangehouden, in die deelen voorkomen.

Om bij doorhaling van inschrijvingen gemakkelijk te kunnen naslaan, moet in het register van inschrijving altijd door een der bijvoegingen „verbeterde inschrijving" of „vermeerdering van onderpand" of „rente vermeerderd" of „inschrijving bij vergissing" of „het recht elders betaald" worden aangeteekend, dat een hypotheek tot een der genoemde categorieën behoort.

Ad vraag 3: Hier in te vullen een der volgende rubrieken:
a. hypotheekbanken;
b. andere banken en instellingen;
c. particuliere personen.

Als hypotheekbanken zijn te beschouwen de instellingen, onder dit hoofd vermeld in de prijscourant van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, alsmede alle banken, die zich uitdrukkelijk hypotheekbanken of hypotheekbriefbanken noemen.

Ad vraag 4: Indien lijf- of altijddurende renten het gevolg zijn van koop en verkoop van andere zaken (d. w. z. de koopprijs door middel van lijfrente of altijddurende rente wordt gekweten), moet dit uitdrukkelijk worden vermeld.

Ad vraag 5: Inschrijvingen, strekkende tot vermeerdering van het bedrag van vroeger ingeschreven schuldvorderingen, worden, indien niet van schuldvernieuwing ten aanzien der eerste vordering blijkt, slechts tot het verhoogde bedrag (dat der tweede vordering) vermeld.

Ad vraag 6: Indien van een ingeschreven schuld het eene deel tegen den eenen, het andere tegen een anderen rentevoet is aangegaan, moet die schuld zoowel naar de hoegrootheid als naar den rentevoet als twee schulden worden opgegeven.

Als er administratiekosten zijn bedongen, moeten deze bij de rente worden geteld.

Hypotheken, vrij van recht, als voogdijhypotheken enz., moeten als renteloos worden opgegeven.

Indien de rente in 't geheel niet is opgegeven (behalve in het geval der hypotheken, vrij van recht) of de rente slechts bij begrooting is opgegeven of de rente alleen te zamen met de aflossing, als annuïteit, is vermeld, moet als antwoord op de vraag „onbepaald" worden ingevuld.

Ad vraag 8: De aangifte moet geschieden naar den volgenden maatstaf: zijn onder één verband zoowel landelijke als andere eigendommen begrepen, dan worde het bedrag der schuld vermeld als gevestigd op die eigendommen, welke de hoogste waarde hebben, berekend naar de kadastrale belastbare opbrengst, voor die eigendommen na de laatste herziening in de kadastrale leggers aangeteekend.

Ontwerp-Telkaart.

Kantoor der Hypotheken enz. te ....

Statistiek betreffende de hypothecaire schulden. Jaar ....

Nommer, aan het kantoor
aan de akte van toestemming
gegeven.
....

Doorhalingen.

1. Behoort de doorhaling tot: *a.* die van inschrijvingen, waarvoor het recht aan een ander kantoor is betaald?	

b. die van inschrijvingen, welke tot verbetering strekten van vroegere, zonder dat het bedrag der schuldvordering werd vermeerderd?	
c. die, welke uitsluitend strekken tot vermindering van onderpand?	
d. die, welke uitsluitend strekken tot ontslag van een of meer der schuldenaren?	
e. die van inschrijvingen, welke uitsluitend strekten tot vermeerdering van rente?	
f. die, welke uitsluitend strekken tot vermindering van rente?	
g. die van inschrijvingen, welke aan eenzelfde kantoor ten gevolge van een vergissing tweemalen zijn ingeschreven? (Indien een dezer vragen met „ja" is beantwoord, de verdere vragen onbeantwoord te laten.)	
2. Tot welke categorie behoort de schuldeischer?	
3 Welke was de aard van den rechtstitel art. 1231 B. W.) der schuld?	
4 Welke is de hoegrootheid van het doorgehaalde bedrag?	
5. Als het een gedeeltelijke doorhaling, bestaande in schuldvermindering is, hoe groot is dan het restant?	
6 Welke is de rentevoet van het doorgehaalde bedrag?	
7 Was het doorgehaalde bedrag gevestigd op landelijke eigendommen of op gebouwen?	

Toelichting bij het ontwerp-telkaart Doorhalingen.

Op deze kaarten worden aangeteekend alle volledige en gedeeltelijke doorhalingen van inschrijvingen. De aanteekening geschiedt in de volgorde der nommers, die aan het kantoor aan de akten van toestemming worden gegeven. Wordt bij één en dezelfde akte toestemming gegeven tot volledige of gedeeltelijke doorhaling van meer dan één inschrijving, dan worden zooveel kaarten gebruikt als er inschrijvingen volledig of gedeeltelijk worden doorgehaald.

Bij elke doorhaling moet in het register van inschrijving worden nageslagen, of de inschrijving tot een der in vraag 1 genoemde categorieën behoort.

Ad vraag 2: Hier in te vullen een der volgende rubrieken:

a. hypotheekbanken;

b. andere banken en instellingen;

c. particuliere personen.

Als hypotheekbanken zijn te beschouwen de instellingen, onder dit hoofd vermeld in de prijscourant van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, alsmede alle banken, die zich uitdrukkelijk hypotheekbanken of hypotheekbriefbanken noemen.

Ad vraag 3: Indien lijf- of altijddurende renten het gevolg zijn van koop en verkoop van andere zaken (d. w. z. de koopprijs door middel van lijfrente of altijddurende rente wordt gekweten), moet dit uitdrukkelijk worden vermeld.

Ad vraag 6: Indien van een ingeschreven schuld het eene deel tegen den eenen, het andere tegen een anderen rentevoet is aangegaan, moet die schuld zoowel naar de hoegrootheid als naar den rentevoet als twee schulden worden opgegeven.

Bij schuldvermindering hangt het af van den aard van het deel der schuld, dat wordt doorgehaald, of voor één dan wel voor twee schulden een kaart moet worden ingevuld.

Als er administratiekosten zijn bedongen, moeten deze bij de rente worden geteld.

Hypotheken, vrij van recht, als voogdijhypotheken enz., moeten als renteloos worden opgegeven.

Indien de rente in het geheel niet is opgegeven (behalve in het geval der hypotheken, vrij van recht) of de rente slechts bij begrooting is opgegeven of de rente alleen te zamen met de aflossing, als annuïteit, is vermeld, moet als antwoord op de vraag „onbepaald" worden ingevuld.

Ad vraag 7: De beantwoording moet geschieden naar den volgenden maatstaf: zijn onder één verband zoowel landelijke als andere eigendommen begrepen, dan worde het bedrag der schuld vermeld als gevestigd op die eigendommen, welke de hoogste waarde hadden, berekend naar de kadastrale belastbare opbrengst, voor die eigendommen na de laatste herziening in de kadestrale leggers aangeteekend, ten tijde der inschrijving. Kan dit niet meer worden nagegaan, dan moet de beantwoording geschieden naar denzelfden maatstaf ten tijde der doorhaling.

BIJLAGE VII.

No. 1327/1.

Bijlagen:
6.

Buitenzorg, den 13en October 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

Ten vervolge van mijn brief van 16 Januari j.l. no. 58/37 heb ik de eer Uwer Excellentie, met een afschrift van het schrijven van den 1en Gouvernements-Secretaris van 11 September j.l. no. 2499, kopielijk aan te bieden de missives van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid van 31 Juli j.l. en 2 dezer nos. 14237 en 18409, betreffende het voorkomende in het bij Uwe dépêche van 30 Mei 1906, Afd. G. en C., no. 53/1292 in afdruk overgelegd schrijven van de Centrale Commissie voor de Statistiek van 14 Mei te voren no. 775 omtrent de sanitaire-, fabrieks- en onderwijsstatistieken van het Koloniaal Verslag.

Afschriften van het naar aanleiding van 's Directeurs aangehaalde missives tot de Hoofden van gewestelijk bestuur gericht rondschrijven van den 1en Gouvernements-Secretaris van heden no. 2804, betreffende eene verbetering der gemelde fabrieksstatistiek en van den aan genoemden Departementschef gerichten brief van denzelfden hoofdambtenaar van gelijke dagteekening no. 2805, gelieve U alsmede hierbij aan te treffen.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

J. H. VAN HEUTZ.

Afschrift.

N°. 14237.

Batavia, 31 Juli 1907.

Bij de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 15 September 1906 n°. 2727 werd ik uitgenoodigd mede te deelen tot welke beschouwingen mij aanleiding gaven de opmerkingen der Centrale Commissie voor de Statistiek in haren in extract met een bijlage in originali overgelegden brief van 14 Mei 1906 n°. 775.

In voldoening hieraan moge het volgende dienen.

Sanitaire statistiek.

Ten einde tot verbetering te kunnen geraken van de sterftestatistiek, bedoeld in de laatste alinea van het bovenstaande hoofd, is artikel 46 van het Reglement voor den burgerlijken geneeskundigen dienst bij *Staatsblad* 1907 n°. 236 gewijzigd en is artikel 69 van het Reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand bij dat Staatsblad aangevuld.

Met de nomenclatuur der doodsoorzaken, neergelegd in de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Februari 1906, zal door den Chef over den geneeskundigen dienst rekening worden gehouden bij de door hem te geven uitvoering aan letter *d* van alinea 8 van het gewijzigde artikel 46 van het Reglement voor den burgerlijken geneeskundigen dienst. Met het oog hierop is het gedrukte exemplaar der genoemde circulaire aangehouden.

Volgens letter *e* van de zooeven genoemde alinea 8, zal de Chef over den geneeskundigen dienst een of meer modellen voor de doodsoorzaakverklaringen moeten vaststellen.

Modellen, als hierbedoeld, werden reeds overgelegd bij het schrijven mijns ambtsvoorgangers van 18 Juli 1903 n°. 11561. (1) Bij die modellen werd reeds rekening gehouden met den wensch der Centrale Commissie om een onderscheid te maken tusschen Europeanen, met dezen gelijkgestelden en Inlanders.

De Chef over den geneeskundigen dienst wijst er echter met nadruk op, dat aangaande de Europeanen en de met dezen gelijkgestelden verkregen sterftecijfers nimmer de basis mogen

---

(1) In afschrift overgelegd bij den Indischen brief van 17 Augustus 1903 n°. 1769/9.

vormen tot het maken van vergelijkingen tusschen Europeanen in Europa en in Indië, daar een groot, ja misschien wel het grootste deel der Europeanen in Indië toch, zooals bekend, niet van onvermengd Kaukasisch ras is. Ten aanzien van de met Europeanen gelijkgestelden behoort niet uit het oog te worden verloren, dat het meerendeel hunner uit volbloed Inlanders bestaat, voornamelijk Amboineezen en Menadoneezen, en dat ook de Japanners tot de met Europeanen gelijkgestelden behooren.

Bij de bijdrage van mijn departement voor het Koloniaal Verslag van 1907 is in de tabel aangaande de ziekeninrichtingen (alinea 3 van het hoofd Sanitaire statistiek) door middel van een noot erop gewezen, dat onder de behandelde zieken niet meer als vroeger de poliklinieklijders zijn begrepen.

Loonstatistiek.

Bij de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 9 Juni 1903 n°. 1940 (1) werd mijnen ambtsvoorganger medegedeeld dat de Centrale commissie voor statistiek o. a. de wenschelijkheid had betoogd om het Overzicht betreffende het gemiddeld bedrag van ambachts- en koelieloonen (zie voor het jaar 1901 § II van bijlage E E E van het Koloniaal Verslag van 1902) te verbeteren en dat de Hoofden van gewestelijk bestuur waren aangeschreven om voor zooveel die ambachts- en koelieloonen betreft jaarlijks, voor het eerst ten dienste van het Koloniaal Verslag over 1903 (van 1904), voor Inlanders en Chineezen afzonderlijk staten volgens bijgevoegde modellen in te dienen, welke staten elk volgend jaar, behalve de cijfers over dat jaar, ook die van voorgaande jaren zouden moeten vermelden om zoodoende te beginnen met het verslag over 1907, telkens een vergelijkend overzicht van vijf jaren te kunnen leveren.

Bij het aangehaalde Regeeringsschrijven werd tevens aan mijn ambtsvoorganger de vraag gesteld of wellicht niet op gelijksoortige wijze verbetering zou kunnen worden gebracht in de cijfers als waren opgenomen in de laatste kolom van § 1 (Overzicht betreffende de industrieele inrichtingen) van de vorengenoemde bijlage E E E.

Die vraag werd door mijn ambtsvoorganger bij zijn schrijven van 12 September 1903 n°. 14682 (2) bevestigend beantwoord en

(1) Referte aan den Indischen brief van denzelfden datum n°. 1249/4.

(2) Kopielijk overgelegd bij den Indischen brief van den 25en dier maand n°. 2036/40. De gewijzigde opgaven kwamen het eerst voor in § II van bijlage C C C van het Koloniaal Verslag van 1904.

daarbij werden de modellen van een drietal staten A, B en C aangegeven, met voorstel om het oordeel der Centrale commissie ter zake in te winnen. Bij den Indischen brief van 25 September 1903 n°. 2036/40 werd daartoe het verzoek aan den Minister van Koloniën gedaan.

De Centrale commissie merkte onder het hoofd Loonstatistiek het volgende op in hare aan den Minister van Koloniën gerichte missive van 20 Mei 1904 n°. 399, waarvan bij het schrijven van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 11 October 1904 n°. 4045 een extract aan mijn ambtsvoorganger werd toegezonden.

„Met voldoening werd uit het schrijven van den heer Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid vernomen, dat ook in Batavia de groote gebreken der tegenwoordige loonstatistiek niet worden ontkend, en maatregelen overwogen worden om hierin verbetering te brengen. Ongetwijfeld zal het voorstel om voortaan betreffende elke industrieele onderneming afzonderlijk gegevens te verzamelen nopens de loonen respectievelijk van mandoers, ervaren werklieden en gewone koelies, aan de waarde dezer statistiek in niet geringe mate ten goede komen. De Commissie zou echter gaarne zien, dat de voorgenomen statistiek zich niet beperkt tot de zuiver industrieele ondernemingen, doch zich ook zal uitstrekken tot de voor Indië zoo belangrijke ondernemingen op landbouwgebied. De voorgestelde recapitulatie dezer gegevens op de overgelegde ontwerpstaten B en C geven tot bedenkingen geen aanleiding.

Met betrekking tot den verzamelstaat van het grondmateriaal (model A) veroorlooft de Commissie zich echter enkele opmerkingen, welke, indien zij tot wijziging aanleiding geven, vanzelf ook op de staten B en C haren invloed zullen doen gevoelen.

Het opschrift van model A doet vermoeden, dat de daarin verzamelde gegevens over een geheel jaar zullen loopen, en dat dus zoowel de looncijfers als de opgaven omtrent den omvang van het personeel jaargemiddelden zullen voorstellen, betrekking hebbende op industrieele ondernemingen, welke in de residentie gedurende het geheele jaar of bij seizoenbedrijven gedurende de geheele campagne, voor zoover deze tot het betreffende jaar behoort, gewerkt hebben. Tegen dit beginsel nu veroorlooft zich de Commissie te waarschuwen. Dat niet alle ondernemingen bij het begin of einde van het jaar in eene residentie aanwezig in de statistiek van dat jaar zullen worden opgenomen, is geen overwegend bezwaar. Maar het werken met gemiddelden zal tot groote moeilijkheden, en tot ongelijkvormige behandeling in de verschillende residentiën leiden, waardoor de waarde dezer statistiek zal worden geschaad. Al aanstonds zal, om met juistheid het aan-

tal werklieden per dag te kunnen opgeven, moeten worden bijeengeteld het aantal dagen door ieder der werklieden in den loop des jaars gearbeid, welk somcijfer vervolgens door het aantal werkdagen moet worden gedeeld. Is het in redelijkheid te vorderen, en dus te verwachten, dat de residenten in staat zijn een zoo nauwkeurige becijfering van de sterkte van het personeel in iedere onderneming hunner residentie te maken? Zullen de hoofden dier ondernemingen hun het daarvoor benoodigde materiaal willen leveren? Hoogstwaarschijnlijk niet. Het gevolg zal dan zijn, dat door de bedrijfshoofden ruwe gemiddelden zullen worden opgegeven, en door de residentiën dientengevolge cijfers zullen worden overgelegd, welke uiterst moeilijk te controleeren zijn, en in de verschillende residentiën een ongelijke waarde zullen bezitten. En van de gemiddelde dagloonen geldt mutatis mutandis hetzelfde. Met name de waarde van staat C zal door een en ander in hooge mate worden gedrukt.

De Commissie meent dat het daarom verre de voorkeur verdient den residenten op te dragen, b.v. 4 maal, of, wil men 2 maal per jaar, individueele opgaven te verzamelen zoowel omtrent de getalsterkte van het personeel in iedere onderneming op zeker tijdstip, als nopens de loonen, door dit personeel in een bepaald tijdsbestek (dag, week of maand) onmiddellijk voorafgaande aan het tijdstip der opneming, verdiend. Deze gegevens zouden dan in Staat A voor iedere onderneming samengevat kunnen worden, in dien zin, dat telkens de koelies, werklieden en mandoers van eenzelfde loontype in één cijfer worden uitgetrokken, en daarna verder gerecapituleerd op de staten B en C.

Op deze wijze zoude een zeer waardevolle loonstatistiek voor Nederlandsch-Indië worden verkregen, welker samenstelling niet meer arbeid vorderen zal dan eene nauwkeurige invulling der staten A in tegenwoordigen vorm zouden kosten.

Wat de loonsbetaling betreft moge nog worden opgemerkt dat in sommige gevallen in plaats van uitsluitend geld, ook loon in natura (in den vorm van hoeveelheden rijst of zout) wordt uitbetaald en dat het aanbeveling zal verdienen, om, waar dit mocht voorkomen, hiervan door aanteekening of op andere wijze te doen blijken."

Aan mijn ambtsvoorganger gaven deze opmerkingen aanleiding om aan het slot van zijn brief van 31 Januari 1905 n°. 1922 te schrijven:

„Alvorens aan de Hoofden van gewestelijk bestuur een aan-„schrijving te richten ter verstrekking van de gegevens voor de „samenstelling van een loonstatistiek als door de Centrale Com-„missie aangegeven, meen ik aan het oordeel Uwer Excellentie

„de vraag te moeten onderwerpen of een aanschrijving in voren- „bedoelden zin wel in overeenstemming zou zijn met de circulaire „van den 1en Gouvernements-Secretaris van 24 December 1904 „nº. 5226 (nº. 6149 van het Bijblad op het Staatsblad: over ver- „mindering van schrijfwerk). In tegenstelling met het gevoelen „van de commissie acht ik het niet onwaarschijnlijk dat het ver- „zamelen, vier- of tweemaal per jaar, van de verlangde opgaven „aangaande de industrieele ondernemingen voor de betrokken „bestuursambtenaren een niet geringe vermeerdering van werk- „zaamheden zal tengevolge hebben. Bovendien schijnt het mij „twijfelachtig of de zorg welke zal moeten worden besteed aan „de samenstelling van eene loonstatistiek, zooals de commissie „die ingericht wenscht te zien, wel zou worden opgewogen door „het nut daaruit voor Nederlandsch-Indie te trekken".

Bij de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 22 Augustus 1905, nº. 2963, werd aan den Chef van dit departement medegedeeld, dat Uwe Excellentie zich met het advies van mijn ambtsvoorganger kon vereenigen maar dat zij gemeend had de door Mr. Abendanon geopperde bezwaren bij den Minister te moeten voorbrengen. Dit geschiedde bij den Indischen brief van 22 Augustus 1905 nº. 1928/37 waarop volgde de ministerieele dépêche van 26 October d.a.v. letter G nº. 28/3216*a*, mededeelende dat de Minister reeds aan de Centrale Commissie had bericht, dat op grond van de bezwaren van Mr. Abendanon geen gevolg aan het door haar voorgestane denkbeeld kon worden gegeven.

In hare in hoofde genoemde missive van 14 Mei 1906 nº. 775 merkte de Centrale Commissie op, dat zij met leedwezen hiervan kennis had genomen. Wel is waar, zeide zij, is in het Koloniaal Verslag van 1904 (§ II van bijlage C C C) reeds eene gewijzigde en uitgebreide loonstatistiek opgenomen, doch de aangebrachte wijzigingen betreffen uitsluitend eenerzijds eene iets meer gedetailleerde opgave van de beroepen, anderzijds eene nadere territoriale onderverdeeling der gegevens. Haars inziens maakten echter de groote methodische fouten, waaraan deze statistiek lijdende is en waarop zij in haar vroeger advies van 20 Mei 1904 nº. 399 wees, ook de gewijzigde statistiek schier geheel waardeloos. Waar nu het groote belang eener vertrouwbare loonstatistiek als maatstaf voor de ontwikkeling van het economisch leven, inzonderheid voor een land als Java, wel niet zal behoeven te worden aangetoond, nam de Centrale Commissie de vrijheid haar vroeger advies alsnog in nadere overweging aan te bevelen.

Ik meen mij in deze te moeten aansluiten bij het advies mijns ambtsvoorgangers.

De Centrale Commissie noemt de gegevens, verkregen door de staten, bedoeld in de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 9 Juni 1903 nº. 1940, schier geheel waardeloos en zij hecht ook weinig waarde aan de gegevens, welke zullen verkregen worden door de staten, aangegeven door Mr. Abendanon. Zij beschouwt derhalve den arbeid, besteed aan het verzamelen dier gegevens, vrij wel als nutteloos. Wordt dit erkend, dan bestaat alle aanleiding niet alleen om de indiening der reeds voorgeschreven staten te doen staken maar ook om de indiening der staten van Mr. Abendanon niet voor te schrijven.

Het komt mij echter voor dat de Centrale Commissie te hooge eischen stelt en dat de gegevens, welke thans reeds verzameld worden, en welke verzameld zullen worden indien de indiening der staten van Mr. Abendanon wordt voorgeschreven, niet zoo onbruikbaar zullen zijn als haar oordeel erover luidt, wijl daaruit toch bij vergelijking van de cijfers over eenige jaren de stijging of daling der loonen in verschillende deelen van Nederlandsch-Indië kan worden nagegaan.

Ik meen Uwer Excellentie daarom in overweging te mogen geven de Hoofden van gewestelijk bestuur aan te schrijven om voor het eerst ten dienste van het Koloniaal verslag van 1908 staten in te dienen overeenkomstig de drie door Mr. Abendanon aangegeven modellen.

Onderwijsstatistiek.

Het verdient ook naar mijne meening aanbeveling om de verschijning af te wachten van de gereorganiseerde onderwijsverslagen.

Toch zou nu reeds onder de aandacht van de Commissie kunnen worden gebracht dat ik mijn bezwaar tegen het denkbeeld om de verslagen te doen loopen over schooljaren in plaats van over kalender-jaren, ook na kennisneming van hetgeen de commissie ten gunste van schooljaar-verslagen heeft aangevoerd, meen te moeten handhaven. Specifiek Indische toestanden nopen nu eenmaal in vele opzichten af te wijken van wat men in patria gewoon is te doen, zoo ook wat de inrichting van de onderwijsverslagen betreft. Vooreerst heeft men hier rekening te houden met de in mijn schrijven van 9 Januari 1906 nº. 391 (1) aangevoerde omstandigheid dat het schooljaar op de Inlandsche scholen in Mohamedaansche streken niet ieder jaar op denzelfden datum eindigt, wat wel het geval is op de Inlandsche scholen in Christelijke streken (Minahassa en Amboina) en dat het een

(1) Kopielijk overgelegd bij den Indischen brief van 25 Januari 1906 nº. 108/21.

toeval is wanneer het einde van het schooljaar op alle Inlandsche scholen op denzelfden dag van het jaar valt.

Werd aan den wensch der Commissie voldaan, dan zouden dus de gegevens omtrent de twee vorenbedoelde categorieën van Inlandsche scholen als regel over verschillende tijdvakken loopen. Onderlinge vergelijking dier gegevens zou dan in den vervolge onmogelijk zijn, hetgeen aan de statisticke waarde van het verslag naar mijne meening niet ten goede zou komen.

Voor het Europeesch onderwijs-verslag bestaat mede overwegend bezwaar tegen het voorstel der Commissie, omdat niet op alle Europeesche lagere scholen het schooljaar op hetzelfde tijdstip eindigt. Om klimatologische redenen toch bestaat op verscheidene scholen eene vacantieregeling die afwijkt van de gewone reglementaire (artikel 10 van het Europeesch schoolreglement).

In de tweede plaats verdedigt de Commissie nader de gewestelijke indeeling der verslagen. Hoewel het ongetwijfeld juist is dat de toestanden op de Buitenbezittingen en op Java, en zelfs in de verschillende gewesten van dat eiland in menig opzicht uiteenloopen, vind ik hierin geen aanleiding om de verslagen gewestelijk te doen opmaken, omdat het een *zeer belangrijke* vermeerdering van werk zou geven, terwijl ik niet de overtuiging heb dat het zou gelukken de verschillen in toestand duidelijk te laten uitkomen. Veel beter lijkt mij een verslag betreffende den geheelen Archipel, voorzien van toelichtingen in den tekst of als noten bij staten waarin op gewestelijk bijzondere toestanden wordt gewezen.

Gaarne ben ik bereid opheldering te geven wat door mij bedoeld is met de tegenstelling tusschen de statistische waarde van de verslagen en eenige andere niet nader aangeduide waarde. Bedoeld is dat het verslag niet moet bestaan uit ingewikkelde staten, die misschien voor de statistiek hooge waarde hebben, doch het groote publiek afschrikken, maar in een zoo overzichtelijk en zoo weinig dor mogelijken vorm die inlichtingen moet kunnen geven, welke voor iemand, die zich op de hoogte wil stellen van dezen tak van Staatsdienst, van belang zijn.

Het zou Uwer Excellentie kunnen behagen den heer Minister van Koloniën in kennis te stellen met den inhoud van dit schrijven en met het daaraan gegeven gevolg.

De Directeur van Onderwijs Eeredienst en Nijverheid,
(w.g.) POTT.

Voor eensluidend afschrift:
De Gouvernements-Secretaris,
M. A. KOSTER.

Afschrift.

N°. 2499.

Buitenzorg, den 11den September 1907.

Aan
den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Teneinde in het als bijlage bij het Koloniaal Verslag gevoegd „Overzicht betreffende de industrieele inrichtingen" (zie bijv. bijlage A A A sub I van het Verslag van 1906) eenige verbetering te brengen, wordt door UHoogEdelGestrenge bij missive van 31 Juli j.l. n°. 14237 o. a. het voorstel gedaan de Hoofden van gewestelijk bestuur te doen aanschrijven om, voor het eerst ten dienste van het Koloniaal Verslag van 1908, staten in te dienen overeenkomstig de drie door Uwen ambtsvoorganger bij schrijven van 12 September 1903 n°. 14682 overgelegde modellen *A*, *B en C*.

Ofschoon de Gouverneur-Generaal met U van oordeel is, dat op die wijze eene tamelijk bruikbare loonstatistiek betreffende de industrieele ondernemingen hier te lande zal worden verkregen, acht Zijne Excellentie nochtans dat voordeel niet op te wegen tegen het aan de invulling der nieuwe staten verbonden nadeel, dat daarmede aan het Bestuur een tijdroovende arbeid zal worden opgelegd, weinig in overeenstemming met het bekend streven van de Regeering om het schrijf- en bureauwerk van de bestuursambtenaren, met name de controleerende ambtenaren, zooveel mogelijk te *verminderen* (vergel. o. a. de dezerzijdsche aanschrijving van 24 December 1904 n°. 5226 in Bijblad n°. 6149), welk streven uiteraard medebrengt dat niet dan in bepaald noodzakelijke gevallen tot *vermeerdering* van die werkzaamheden mag worden overgegaan. In verband hiermede is bij den Landvoogd de vraag gerezen of, waar van de vorenbedoelde modellen, de staten *B* en *C* kunnen worden ingevuld met behulp van de in staat *A* vervatte, door het Bestuur te leveren gegevens, die invulling niet, in stede van door de betrokken Gewestelijke Bestuurders, bij Uw Departement zou kunnen plaats vinden,

waardoor de noodzakelijke eenheid van bewerking der gegevens ook beter tot haar recht zou komen.

Alvorens nopens de voorstellen, gedaan bij Uwe in hoofde aangehaalde missive te beslissen, zou de Gouverneur-Generaal gaarne omtrent evenbedoelde vraag Uw gevoelen vernemen, en door U te verzoeken aan dien wensch van Zijne Excellentie te willen voldoen, heb ik de eer aan van Haar ontvangen bevelen uitvoering te geven.

De 1ste Gouvernements-Secretaris.
(w.g.) Hulshoff Pol.

Voor eensluidend afschrift:

De Gouvernements-Secretaris,
(w.g.) M. A. Koster.

Afschrift.

No. 18409.

Batavia, den 2den October 1907.

Aan Zijne Excellentie
den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Met referte aan het schrijven van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 11 September j.l. no. 2499 heb ik de eer Uwer Excellentie mede te deelen dat ik bij nader inzien mij geheel kan vereenigen met het denkbeeld om ten behoeve van het als bijlage bij het Koloniaal Verslag gevoegd „Overzicht betreffende de industrieele inrichtingen" door de Hoofden van Gewestelijk bestuur alleen de staten A te doen indienen en om daaruit bij mijn Departement de staten B en C te doen samenstellen. Tot dit laatste zal mij dan echter een opdracht moeten worden gegeven.

Ik kan echter niet nalaten de aandacht van Uwe Excellentie er op te vestigen dat het overbrengen van werkzaamheden ten behoeve van het Koloniaal Verslag van de Gewestelijke naar de Centrale bureau's op den duur tot vermeerdering van het personeel op die laatste bureau's zal moeten leiden, althans voor zooveel mijn Departement betreft.

De Directeur van Onderwijs Eeredienst en Nijverheid,
(*w.g.* Pott.

Voor eensluidend afschrift:

De Gouvernements-Secretaris,
M. A. Koster.

CIRCULAIRE.

N°. 2804.

Bijlage 1.

Buitenzorg, den 13den October 1907.

Aan de Hoofden van gewestelijk bestuur.

Ten einde in het als bijlage bij het Koloniaal Verslag gevoegd „Overzicht betreffende de industrieele inrichtingen" (zie bijv. bijlage A A A sub I van het Verslag van 1906) eenige verbetering te brengen, heb ik de eer, op last van den Gouverneur-Generaal, UHoogEdelGestrenge te verzoeken om, op het voetspoor van de bij het dezerzijdsch schrijven van 9 Juni 1903 n°. 1939 in de zoogenaamde loonstatistiek gebrachte wijziging, voortaan jaarlijks — te beginnen met het „Overzicht" betreffende Uw gewest voor 1908 — ook in de fabrieksstatistiek, op den voet van bijgaand model, onderscheid te maken tusschen de loonen van gewone koelies, ervaren werklieden en mandoers en zulks voor zooveel betreft Inlanders en vreemde Oosterlingen.

De 1ste Gouvernements-Secretaris.

HULSHOFF POL.

RESIDENTIE SOERABAJA.

Overzicht betreffende de aan particulieren toebehoorende industrieele inrichtingen (uitgenomen die welke de verwerking van landbouw-producten beoogen) 1908.

Afdeelingsgewijze aanduiding der inrichtingen.	Beweegkracht. (1)	Aantal werklieden per dag.			Gemiddelde loonen per dag.					
		O. (2)	I. (3)	Totaal.	Gewone koelies.		Ervaren werklieden		Mandoers.	
					O.	I.	O.	I.	O.	I.
Soerabaja.										
Gasfabriek . IJsfabriek . enz.	S.	—	—	200	—	—	—	—	—	—
Modjokerto.										
Sidoardjo.										

(1) Aan te duiden met *h.* (handenarbeid), *s.* (stoom), *w.* (water), *p.* (petroleum), *e.* (electriciteit), *g.* (gasmotor).
(2) Vreemde Oosterlingen.
(3) Inlanders.

Afschrift.

No. 2805.

Buitenzorg, den 13den October 1907.

Aan
den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Onder aanbieding van het voor Uw archief bestemd extract uit het besluit van heden no. 1, houdende vaststelling van den Indischen brief van gelijke dagteekening no. 1327/1, en van een afschrift mijner tot de Hoofden van gewestelijk bestuur gerichte circulaire van denzelfden dag no. 2804, betreffende de bij Uwe missives van 31 Juli jl. en 2 dezer nos. 14237 en 18409 bedoelde sanitaire-, fabrieks- en onderwijsstatistieken van het Koloniaal Verslag, heb ik de eer, op last van den Gouverneur-Generaal, UHoogEdelGestrenge te verzoeken om met behulp van de ingevolge mijn evengemeld rondschrijven door de Gewestelijke Bestuurshoofden te leveren gegevens voor de fabrieksstatistiek, de bij den brief van Uwen ambtsvoorganger van 12 September 1903 no. 14682 bedoelde staten B en C bij Uw Departement te willen doen samenstellen.

De 1ste Gouvernements-Secretaris.
(w.g.) HULSHOFF POL.

Voor eensluidend afschrift:

De Gouvernements-Secretaris,
M. A. KOSTER.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 5 Augustus 1908, n°. 182.

N°. 54.

VERSLAG *over de werking van den stormwaarschuwingsdienst gedurende het tijdvak van* 1 *April* 1907—1 *April* 1908.

De werking van den dienst langs de kust. Contrôle op de uitvoering der seinen. Maatregelen ter voorkoming van onregelmatigheden.

Ook gedurende het afgeloopen jaar hebben zich nu en dan onregelmatigheden in de uitoefening van den stormwaarschuwingsdienst voorgedaan. Door de welwillende bemoeiingen van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie en van de inspecteurs van het loodswezen werden de ambtenaren die verzuimen pleegden, terecht gewezen en waren de storingen dan ook meestal van niet ernstigen aard.

Een ernstige storing vond plaats op 26 Januari toen, tengevolge van den zwaren ijzel, nagenoeg overal de telegraaf- en telephoongeleidingen ernstig beschadigd werden. Intusschen heeft het ten 12 u. 20 m. n.m. op dien dag verzonden waarschuwingssein, dank zij de goede maatregelen, genomen door den dienst der telegraphie, toch nog vele stations met meerdere of mindere vertraging kunnen bereiken — ten deele per post, ten deele door medewerking der Radio-telegraphische stations der marine te Amsterdam en den Helder.

Uitbreiding van de seinposten.

De uitoefening van stormwaarschuwingsdienst a/b. van het lichtschip „Haaks” heeft sedert 1 Mei 1907 geregeld plaats gevonden en aangezien de gezagvoerder ook waarnemer is, werden de weerberichtskaarten volgens voorschrift aan ondergeteekende

toegezonden, telkens als er een postverzending plaats vond van het lichtschip. In de maand Augustus vond de uitbreiding van den dienst in de Zeeuwsche wateren plaats en werden de in het vorige verslag reeds gemelde nieuwe posten: te Zierikzee (Galgendijk), Vrouwepolder (Hoek van den Haak), Colijnsplaat en Goesche Sas in dienst gesteld. Het zijn geen waarnemingsposten doch alleen seinposten.

Ook werd de stormwaarschuwingsdienst ingevoerd op Hr. Ms. schoener *Zeehond*, wanneer zij, het politie-toezicht op de Noordzee uitoefenende, zich bezuiden den parallel van 54° N.B. binnen den afstand van radio-graphischen gemeenschap van Scheveningen bevindt. Dit is o. a. het geval geweest gedurende de maanden October, November en December, toen herhaaldelijk van de *Zeehond* radio-graphische weerberichten ontvangen werden. Het verslag van den commandant van de *Zeehond* nopens de uitoefening van den stormwaarschuwingsdienst is dezerzijds nog niet ontvangen.

De resultaten verkregen met de stormwaarschuwingen.

Bijlage I *) bevat de weerkaarten, welke aan de stormwaarschuwingen ten grondslag hebben gelegen.

Bijlage II *) geeft een overzicht van de stormwaarschuwingen en de daarop gevolgde winden op de 11 stations, waar waarnemers gevestigd zijn, terwijl bijlage III *) de graphische voorstelling bevat van de gemiddelde en de maximale windsnelheden in meters per seconde, afgeleid uit de aanteekeningen van den Dines anemometer te den Helder en de Robinsonsche anemometers te Groningen en te Vlissingen. Aangezien de schattingscijfers voor de windkracht van het lichtschip „Haaks" meermalen hooger bleken te zijn dan die van de andere waarnemers, zoo werden bij de beoordeeling van de resultaten de opgaven van dit station op dezelfde wijze in rekening gebracht als sinds 1906/1907 met die van Vlieland en IJmuiden geschiedt. Zelfs al melden deze 3 posten alle windkracht 8, zonder dat een der andere posten ook 8 geeft, dan wordt dit niet als storm gerekend. Wordt echter door één der drie posten 8 gegeven, terwijl ook een der andere posten 8 meldt, zoo geldt dit als storm.

Op overeenkomstige wijze wordt gehandeld met het in rekening brengen van krachtigen wind (windkracht 6 en 7).

---

*) *Deze bijlagen zijn niet afgedrukt.*

Sommige waarnemers vullen wel eens voor de windkracht twee cijfers in, bijv.: 7/8, 6/7, enz. In die gevallen wordt het laagste cijfer in rekening gebracht, tenzij ook stations 8 melden.

Bij de beoordeeling volgens de zelfregistreerende anemometers worden in dit verslag ook de aanteekeningen van den anemometer te Groningen in aanmerking genomen.

In het geheel werden 43 attentie- en stormseinen gegeven.

Daarvan kunnen echter slechts 39 seinen ter beoordeeling komen, aangezien de seinen nos. 14, 22, 25 en 35 niet als afzonderlijke seinen in rekening gebracht mogen worden, aangezien het stormseinen betroffen, gegeven ofschoon de geldigheidsduur van het voorafgegane attentiesein reeds voldoende zou zijn geweest.

Van de 39 seinen waren 25 attentieseinen en 14 stormseinen, al dan niet door attentiesein voorafgegaan.

Van de 14 stormseinen werden gevolgd:

a.	door volkomen	succes	(s):	9
b.	„ gedeeltelijk	„	(k):	5

Van de 25 attentieseinen werden gevolgd:

a.	door volkomen	succes	(s):	9
b.	„ gedeeltelijk	„	(k):	13
c.	„ geen	„	(m):	2
	seinen te laat		:	1

De 39 seinen bijeen rekenende heeft men:

a.	volkomen	succes	(s):	18
b.	gedeeltelijk	„	(k):	18
c.	geen	„	(m):	2
	seinen te laat		:	1

Procentsgewijze laat zich dus het resultaat der 39 stormwaarschuwingen aldus uitdrukken:

a.	volkomen	succes	(s):	46.2 pct.
b.	gedeeltelijk	„	(k):	46.2 „
c.	geen	„	(m):	5.1 „
	seinen te laat		:	2.5 „

Als generaal resultaat, uitgedrukt door de som der getallen (s) en (k) heeft men over het afgeloopen jaar, in vergelijking met de vorige jaren:

1907/8	1906/7	1905/6	1004/5
92.4 pct.	97 pct.	91.2 pct.	95.2 pct.
1903/4	1902/3	1901/2	1900/1
89.8 pct.	95.5 pct.	89.5 pct.	92 pct.

Indien het resultaat beoordeeld wordt volgens bijlage III, d. i. dus naar de gemiddelde windsnelheden gedurende 4 uren geregistreerd te Groningen, den Helder en Vlissingen, dan krijgt men:

1907/8

14 stormseinen:			25 attentieseinen:		
a. volkomen	succes	(s): 7	*a.* volkomen	succes	(s): 7
b. gedeeltelijk	„	(k): 6	*b.* gedeeltelijk	„	(k): 11*
c. geen	„	(m): 1*	*c.* geen	„	(m): 7

* Hierbij waren seinen, die op één der drie anemometersstations „te laat" kwamen.

Wederom de 39 stormwaarschuwingen bijeen rekenende:

a. volkomen	succes	(s): 14
b. gedeeltelijk	„	(k): 17
c. geen	„	(m): 8

Naar dezen maatstaf heeft men dus voor het in 1907/8 verkregen resultaat, in vergelijking met de vorige verslagjaren:

	1907/8	1906/7	1905/6	1904/5
a. volkomen succes	: 35.9 pct.	45.4 pct.	34.8 pct.	58.5 pct.
b. gedeeltelijk „	: 43.6 „	39.4 „	47.8 „	29.3 „
c. geen „	: 20.5 „	15.2 „	17.4 „	12.2 „
generaal resultaat ($a + b$)	: 79.5 „	84.8 „	82.6 „	87.8 „

Hieruit blijkt dat, volgens de beoordeeling naar de anemometers het generaal resultaat vrij veel ten achter staat bij de drie voorgaande jaren, waarover een dergelijke beoordeeling ook plaats vond, terwijl, volgens de beoordeeling naar de schattingscijfers der waarnemers van den stormwaarschuwingsdienst, het generaal resultaat, hoewel 5 pct. minder dan verleden jaar, toen het bijzonder groot was, ongeveer gelijk is aan het gemiddelde bedrag van al de voorgaande jaren.

Resultaat der berichten tot neerhalen van seinen.

Het bericht „$\frac{\text{attentie}}{\text{storm}}$sein neerhalen" werd 27maal verzonden. Het kwam daarbij niet voor, dat een der waarnemers, na het neerhalen van het sein, nog kracht 8 meldde, zoodat van deze seinen geen één als mislukt is te beschouwen. In vergelijking met de andere jaren heeft men:

	Seinen tot neerhalen: gelukt.	Seinen tot neerhalen: mislukt.
1900/1	84 pct.	16 pct.
1901/2	91.5 „	8.5 „
1902/3	97 „	3 „
1903/4	94.4 „	5.6 „
1904/5	100 „	0 „
1905/6	97.3 „	2.7 „
1906/7	95.8 „	4.2 „
1907/8	100 „	0 „

Stormen waarvoor niet gewaarschuwd werd.

Op verschillende dagen, waarop niet gewaarschuwd werd, zijn weerberichtskaarten ontvangen, meldende windkracht 8.

Vooral is dit o. a. met IJmuiden en Nieuwediep het geval geweest. Echter heeft het zich slechts éénmaal voorgedaan, en wel op 1 Augustus, dat van meer dan één station tegelijk windkracht 8 ontvangen werd. 1 Augustus, toen Schiermonnikoog, Eierland en Nieuwediep 8 waarnamen, is dus te beschouwen als een stormdag, waarop niet gewaarschuwd werd. Echter dient vermeld te worden, dat volgens den anemometer te Vlissingen, na het neerhalen van het sein op 17 October en vóór het hijschen van dat op 18 October, het met stormkracht gewaaid heeft, ofschoon de waarnemers hiervan geen melding maakten.

De Directeur der Filiaalinrichting van het
Kon. Ned. Meteorologisch Instituut te Amsterdam,

L. Roosenburg.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 5 September 1908, n°. 208.

N°. 55.

VERSLAG *van de Commissie belast met het afnemen der examens van vroedvrouw te Rotterdam in Juni* 1908.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie belast met het afnemen der examens van vroedvrouw te Rotterdam in Juni 1908, heeft de eer Uwer Excellentie hierbij het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was, volgens Uwer Excellentie's beschikking van 2 April 1908, n°. 2839, afd. B. B., samengesteld als volgt:

dr. H. Bitter, arts te Rotterdam, voorzitter;

dr. R. J. Th. Meurer, arts te Amsterdam, en K. de Snoo, arts te Rotterdam, leden;

J. G. J. Blaisse, arts te Amsterdam, en A. G. Th. Becking, arts te Rotterdam, plaatsvervangende leden,

terwijl dr. R. J. Th. Meurer als plaatsvervangend voorzitter werd aangewezen.

Ingevolge Uwer Excellentie's machtiging, bij schrijven, dd. 2 April 1908, n°. 2839, B.B, gericht aan den hoogleeraar dr. G. C. Nijhoff te Groningen, werd in het gebouw van 's Rijks kweekschool voor vroedvrouwen alhier ter bespreking van den gang der examens, waaartoe de leden der beide commissies waren opgeroepen en in welke vergadering in overleg met en op verzoek van prof. G. C. Nijhoff door dr. H. Bitter het voorzitterschap werd waargenomen.

Aanwezig waren de heeren: prof. dr. G. C. Nijhoff, dr. H. Bitter, A. G. Th. Becking, arts, J. G. J. Blaisse, arts, dr. B. Noordhoff en K. de Snoo, arts.

Tot secretaris werd gekozen de arts K. de Snoo en werd be-

sloten de examens, die te Rotterdam zouden plaats vinden, te doen aanvangen 15 Juni.

In deze vergadering werd breedvoerig besproken de wenschelijkheid om te komen tot meer gelijkheid in de eischen bij de examens door beide commissies gesteld.

Volgens het oordeel van één lid was bij de examens te Groningen gebleken, dat vooral de vaardigheid der leerlingen van die school in het klinisch onderzoek veel te wenschen overliet.

Het lid der commissie van Groningen meende, dat van leerlingen van de Gemeentelijke school te Groningen, wat betreft hare practische bekwaamheden niet hetzelfde kan geëischt worden als van leerlingen van de beide Rijkskweekscholen, omdat de gelegenheid te Groningen tot practisch onderricht niet zoo gunstig is als te Amsterdam en Rotterdam. Hiertegenover was de meening van andere leden, dat de eischen, die op de examens gesteld worden, toch in hoofdzaak dezelfde moeten zijn, ter verkrijging van een diploma, dat voor allen dezelfde rechten geeft en dat wat het theoretische onderwijs betreft, toch gemakkelijk de gewenschte eenheid verkregen zou kunnen worden.

Naar aanleiding hiervan werd door de vergadering eenparig de wenschelijkheid geuit, dat de gelegenheid tot practisch onderwijs te Groningen, binnen een niet al te lang tijdsverloop op afdoende wijze zal geregeld worden. De minderheid der commissie was van oordeel, dat de eischen aan de candidaten gesteld in het algemeen te hoog waren, de meerderheid daarentegen meende dat, in verband met het onderwijs op de Rijkskweekscholen gegeven de eischen, die gesteld waren zeker niet te hoog konden genoemd worden.

Voor het examen hadden zich aangemeld 24 candidaten: 10 van de Kweekschool te Amsterdam en 14 van de school te Rotterdam.

De zittingen der commissie werden gehouden in eene der lokalen van de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Rotterdam op 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27 en 29 Juni 1908.

Op 16, 18, 20, 25 en 27 Juni werd het lid dr. R. J. Th. Meurer vervangen door het plaatsvervangend lid J. G. J. Blaisse, en 23 en 26 Juni door het plaatsvervangend lid A. G. Th. Becking.

Aan alle candidaten werd een diploma als vroedvrouw uitgereikt.

Hare namen zijn:

Janna Bosch, geb. te Leeuwarden 25 Mei 1883;
Jannetje den Das, geb. te Oterleek 3 December 1883;
Catharina Geertruida van Eck, geb. te Werkendam 2 Maart 1885;

Johanna Cornelia de Geus, geb. te Schoonhoven 29 Mei 1884;
Wilhelmina Geertje Louise Catharina van Dijk, geb. te Heemstede 29 Augustus 1880;
Fokeltje Faber, geb. te Bolsward 15 November 1882;
Cornelia Anna de Groot, geb. te Bergen op Zoom 5 April 1885;
Catharina den Haan, geb. te Rotterdam 7 Maart 1884;
Francina Elisabeth Harthoorn, geb. te Vlissingen 7 Sept. 1884;
Trijntje Jorritsma, geb. te Bolsward 10 April 1881;
Suster Jongedijk, geb. te Genemuiden 14 Augustus 1883;
Francina Alida Kiel, geb. te Nieuw-Amstel 8 Juli 1883;
Jacoba Lugthart, echtgenoote van J. D. Kraan, geb. te Gouda 9 November 1883;
Bartje Johanna Schullink, geb. te Hei en Boeicop 15 Jan. 1882;
Janneke Hendrika Lamberts, geb. te Utrecht 17 Maart 1885;
Maria Johanna Louise Lommen, geb. te Tilburg 9 Febr. 1885;
Josine Willemine Agnete Henriette Seemann, geb. te Watergraafsmeer 21 Maart 1885;
Anna Catharina Spruit, geb. te Dordrecht 24 November 1884;
Fokje Neeltje Sweris, geb. te IJlst 16 October 1884;
Hendrika Geertruida Verboom, geb. te Dordrecht 15 Dec. 1883;
Maria Cornelia Adriana Wevels, echtgenoote (weduwe) van v. Lindonk, geb. te Breda 14 Juli 1880;
Eva Maria van der Woord, geb. te Rotterdam 17 Sept. 1884;
Sybrigje van der Meulen, geb. te Eestrum (Tietjerksteradeel) 19 Januari 1884;
Femmetje Rooker, geb. te Bovenkarspel 23 November 1883.

Rotterdam, 3 Juli 1908.

De Voorzitter der Examen-Commissie
Dr. H. Bitter.
De Secretaris,
K. de Snoo.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 23 en Maandag 24 Augustus 1908, n°. 198.

N°. 56.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1907 *tot* 1 *Augustus* 1908 *te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67, en bestaande uit de heeren dr. Ed. Verschaffelt, voorzitter, P. van der Wielen, secretaris, dr. N. Schoorl en N. Keulemans, leden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag der werkzaamheden in hare tweede zitting aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op 30 Mei 1908, waaraan alle leden deelnamen, werden de gang van het examen en de werkzaamheden vastgesteld.

De 8 candidaten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, werden geëxamineerd van 9 Juni tot en met 2 Juli, van 9 tot 12 uur des voormiddags en van 1.30 tot 4.45 uur des namiddags. Zij werden daartoe voor het chemisch analytisch gedeelte van het examen en het examen in de practische receptuur in 2 groepen elk van 4 verdeeld.

De aan de candidaten opgedragen werkzaamheden werden verricht onder toezicht der commissieleden in het scheikundig laboratorium, de model-apotheek en den hortus botanicus der Universiteit van Amsterdam, door burgemeester en wethouders voor dit doel welwillend ter beschikking gesteld.

Voor de practische opgaven in de artsenijbereidkunde, de scheikundige analyse en de pharmacognosie werden de volgende opgaven vastgesteld en bij loting aan de candidaten uitgereikt:

A. Artsenijbereidkunde.

1. Solutio ferri albuminata dialys. 250 gram;
   Santonine uit 250 gram Flores cinae;
   Chloras natricus 25 gram.

2. Emplastrum gummosum 100 gram met bereiding van empl. oxyd. plumbic.
   Coffeïne uit 250 gram thee.
   Acidum aceticum glaciale 100 gram.

3. Extractum strychni 25 gram.
   Hydrochloras morphini uit 250 gram Opium.
   Salicylas methylicus 25 gram.

4. Nitras bismuthicus basicus 25 gram.
   Resina podophylli uit 500 gram Radix podophylli.
   Nitris aethylicus 5 % c. spiritu Pharm. Amer. 100 gram.

5. Spiritus lavandulae 250 gram.
   Strychnine uit 100 gram Semen strychni.
   Permanganas kalicus 10 gram uit Bruinsteen.

6. Sapo superadipatus Rott. suppl. 250 gram.
   Quinetum uit 250 gram Cortex chinae.
   Brometum zincicum uit 50 gram ruw zink.

7. Tinctura opii crocata 100 gram.
   Cantharidine uit 500 gram Cantharides.
   Sulfis magnesicus 25 gram.

8. Extractum hydrastis liquidum 250 gram.
   Acidum benzoicum uit 100 gram Benzoë.
   Hydrobromas chinini 10 gram uit Sulfas chin. Ed. II.

B. Geneesmiddelonderzoek.

a. *Qualitatieve analyse.*

1.	Ammonia liquida	100	gram.
	Aqua destillata	25	„
	Chloretum calcicum	0,1	„
	Acidum arsenicosum	0,01	„
2.	Nitras natricus	100	„
	„ kalicus	3	„
	Chloras natricus	0,5	„

3. Hypophosphis natricus	100	gram.
„ calcicus	1	„
Acidum arsenicosum	0,01	„
4. Acidum arsenicosum	10	„
Bolus alba	0,1	„
Sulfidum arsenicosum	0,05	„
Crocus antimonii	0,05	„
5. Onder den naam Nitras bismuth. bas. Ed. IV werd gegeven Nitras bismuth. elutus	100	„
Carbonas bismuth.	5	„
Nitras plumbicus	0,5	„
Acidum arsenicosum	0,1	„
6. Onder den naam Carbonas calcicus werd gegeven Creta alba.		
7. Brometum ammonicum	100	„
„ kalicum	4	„
Chloretum „	1	„
„ plumbicum	0,1	„
8. Onder den naam Chloretum hydrargyrosum werd gegeven Chloretum hydrargyrico-amm.	100	„
Chloretum natricum	0,5	„
„ hydrargyricum	0,1	„

b. *Qualitatieve analyse.*

1. Saccharum lactis	100	gram.
Sulfas calcicus	0,2	„
„ zincicus	0,1	„
Amylum solani	0,1	„
2. Tartras kalico-stibicus	75	„
„ kalicus	25	„
Acidum arsenicosum	0,01	„
„ oxalicum	1	„
3. Phenolum liquefactum	120	„
Aqua destillata	10	„
Ortho kresol	0,3	„
4. Acidum formicum	50	„
„ aceticum 50 pct.	25	„
Acetas cupricus	0,01	„

5.	Salicylas natricus	100	gram.
	Carbonas „	5	„
	Sulfas „	0,1	„
	Sulfis „	0,1	„
6.	Spiritus 95 pct.	100	„
	Alcohol methylicus	2	„
	Tannine	0,01	„
	Foezel	0,1	„
7.	Hydrochloras chinini	100	„
	Saccharum album	1	„
	Chloret. natricum	1	„
8.	Bromoform	60	„
	Spiritus	2	„
	Chloroform	30	„

C. Quantitatief onderzoek.

a. *door gewichtsanalyse:*

1. Hydastrine in Extractum hydrastis.
2. Hars in Radix jalappae.
3. Morphine in Tinctura opii crocata.
4. Alkaloïd in Extractum chinae liquidum.
5. Lood in Alliage.
6. Morphine in Opium.
7. Zilver in Alliage.
8. Kwik in Unguentum hydrargyri.

b. *door maatanalyse:*

1. Estergetal van Cera flava.
2. Joodadditie van Adeps suillus.
3. IJzer in Solutio ferri albumin.
4. Ammonia in Superphosphaat.
5. Alkaloïd in Extractum granati.
6. IJzer in Sulfas ferrosus exsiccatus.
7. Alkaloïd in Extractum belladonnae.
8. Salpeterzuur in Nitras bismuthic. basic. elut.

D. Toxicologisch onderzoek en gerechtelijk chemisch onderzoek.

1. 100 m.G. Chloretum hydrargyricum in gezette thee.
2. 250 „ Sulfas zincicus in melk.

3. 100 m.G. Santonine in chocolade.
4. 100 „ Chloretum hydrargyrosum in gehakt.
5. 100 „ Atropine in soep.
6. 100 „ Sulfas cupricus in spijs.
7. 500 „ Opium in cacaopoeder.
8. 500 „ Antipyrine in melk.

E. Hygienische en pathologisch-chemische onderzoekingen.

1. Beoordeeling van chocolade.
2. „ „ urine.
3. „ „ drinkwater.
4. „ „ gekleurde alcoholvrije drank.
5. „ „ vervalschte boter.
6. „ „ urine.
7. „ „ vervalschte melk.
8. „ „ voedingswaarde van brood.

F. Het maken van een microscopische doorsnede met beschrijving en teekening.

1. Tak van Drimys Winteri.
2. Stengel van Levisticum officinale.
3. „ „ Atropa Belladonna.
4. „ „ Lychnis chalcedonica.
5. „ „ Iris pallida.
6. Bladsteel van Osmunda regalis.
7. Tak van Pinus laricio.
8. Stengel van Asclepias Cornuti.

G. Het bepalen en sorteeren van grondstoffen in verkleinden vorm. (A. 3.)

1. Flores Cinaè.
Semen Sinapis nigrae.
„ Colchici.
Fructus Hordei decorticati.
Sago.
Tapiocca.
Summitates Absinthii.
Flores Chamomillae vulgaris.
Fructus Cardamomi.
Flores Arnicae.

2. Radix Rhei.
Opium.
Benzoë.
Rhizoma Zingiberis.
Lignum Quassiae jamaic.
Butyrum Cacao.
Secale cornutum.
Semen Strychni.
Cortex Granati.
Rhizoma Hydrastis.

3. Caryophylli.
Galbanum.
Cubebae.
Olibanum.
Amygdalae dulces.
Rhizoma Filicis.
Gummi arabicum.
Radix Althaeae.
Semen Myristicae.
Piper nigrum.

4. Lichen islandicus.
Fructus Capsici.
Folia Menthae piperitae.
„ Althaeae.
Fructus Papaveris.
Folia Uvae ursi.
Cortex Cinnamomi zeylanici.
Cortex Frangulae.
Folia Digitalis.
„ Eucalypti.

5. Herba Centaurii.
Flores Tiliae.
Stigmata Croci.
Chondrus crispus.
Flores Chamomillae romanae.
Radix Valerianae.
Herba Majoranae.
„ Cannabis indicae.
Tragacantha.
Macis.

5. Radix Ipecacuanhae.
„ Senegae.
Fructus Coriandri.
Piper album.
Fructus Conii.
„ Anisi.
Semen Strophanti.
Fructus Anisi stellati.
Cortex Condurango.
„ fructus aurantii.

7. Lichen islandicus.
Carrageen.
Cortex Frangulae.
„ Quillajae.
Folia Sennae.
Cortex fructus aurantii.
Radix Gentianae.
„ Rheï chinens.
Rhizoma Calami.
„ Zingiberis.

8. Radix Gentianae.
Rhiroma Calami.
Piper nigrum.
Fructus Myrtilli.
Cortex Quillajae.
Lignum Quassiae sur.
Semen Strophanti.
Flores Cinae.
Sago.
Tapiocca.

H. Microscopisch onderzoek van poedermengsels.

1. Pulvis corticis Chinae.
Amylum Oryzae.
„ Maidis.

2. Farina Tritici.
„ Hordei.
„ Secalis.

3. Lycopodium.
Pulvis Liquiritiae.
Amylum Solani.

4. Pulvis Cacao.
Amylum Marantae.
„ Manihot.

5. Pulvis seminis Strychni.
Amylum Oryzae.
„ Avenae.

6. Pulvis Piperis nigri.
„ seminis Lini.
Amylum Maidis.

7. Pulvis rad. Liquiritiae.
   „ fruct. Anisi.
   Amylum Oryzae.

8. Pulvis cort. Cinnamomi chin.
   „ seminis Lini.
   Amylum Maidis.

Het examen in de recepteerkunde werd van iederen candidaat mondeling afgenomen, voor zooverre het theoretische gedeelte betrof, terwijl het practische gedeelte aan de candidaten in twee groepen verdeeld werd afgenomen. Elke groep werd gedurende een geheelen dag geëxamineerd. Het practische gedeelte der pharmacognosie werd door alle candidaten tegelijkertijd gedaan, terwijl elke candidaat afzonderlijk werd geëxamineerd in het herkennen van simplicia, levende en gedroogde planten en plantenafbeeldingen, waarbij tevens examen in de pharmaceutische botanie en zoölogie werd afgenomen.

Met het oog op de noodzakelijkheid van eene splitsing der commissie werd het plaatsvervangende lid de heer dr. J. F. Suyver op 16, 17, 18, 19, 20, 22 en 24 Juni opgeroepen, terwijl genoemde heer ook deelnam aan de slotvergadering.

In de vergadering op 24 Juni werd de uitslag aan de vier eerste candidaten medegedeeld. Van deze slaagden drie, terwijl één candidaat in de gelegenheid werd gesteld het examen in analytische scheikunde te herhalen.

Aan de candidaten der tweede groep werd op 2 Juli de uitslag medegedeeld.

De namen der geslaagden zijn:

de dames:

1. Wilhelmina Maria Gesina Kruseman, geb. 26 Augustus 1887 te Batavia;
2. Antonia Alida Broos, geb. 4 Juli 1885 te Riouw;
3. Clasina Henriette Elisabeth Franke, geb. 10 Juli 1886 te Amsterdam;

de heeren:

1. Marie Theodore Koks, geb. 15 Februari 1878 te Batavia;
2. Pieter Jakob Boomsma, geb. 28 Sept. 1881 te Amsterdam.

Amsterdam, 2 Juli 1908.

Ed. Verschaffelt, *Voorzitter.*
P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 15 Augustus 1908, n°. 191.

N°. 57.

VERSLAG *omtrent het eindexamen in* 1908, *afgelegd door de cadetten van het 3de studiejaar der Koninklijke Militaire Academie.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

De commissie welke ingevolge het bepaalde bij artikel 84 van het reglement voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 6 April 1895 (*Staatsblad* n°. 40), en laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 9 Juni 1908 n°. 57, in het jaar 1908 belast werd met het afnemen van het eindexamen aan genoemde inrichting, heeft heden hare taak ten einde gebracht.

Omtrent den loop en de uitkomsten van dit examen heeft zij de eer het navolgend verslag aan Uwe Excellentie uit te brengen.

I. Samenstelling der examen-commissie.

Bij Koninklijk besluit van 1 Mei 1908 n°. 57 werd de commissie belast met het afnemen van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie als volgt samengesteld:

lid en voorzitter: de generaal-majoor W. Cool, inspecteur van het militair onderwijs;

leden:

de kolonel van den staf der infanterie jhr. L. C. van den Brandeler, gouverneur der Koninklijke Militaire Academie;

de luitenant-kolonel van den staf der artillerie H. Kemper, eerste-officier bij de Koninklijke Militaire Academie;

de hoogleeraar N. C. Grotendorst, hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein van den staf der infanterie L. F. T. Vogel;

de ritmeester van den staf der cavalerie D. R. Buma;

de kapitein van den staf der artillerie H. J. A. Feber;

de kapitein van den staf der genie F. R. van Roijen, allen hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein van den staf der infanterie H. C. J. ter Beek, werkzaam bij de Koninklijke Militaire Academie;

de heer C. Spat;

de eerste-luitenant der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië G. Ström, beiden leeraar bij genoemde inrichting;

de luitenant-kolonel R. Froger, van het regiment grenadiers en jagers;

de majoor A. B. van Tienhoven, van het 4de regiment huzaren;

de majoor W. Vosmaer, van het 1ste regiment vesting-artillerie;

de kapitein der genie J. F. Schmöle, eerstaanwezend-ingenieur te 's Hertogenbosch;

de met den rang van generaal-majoor gepensionneerde kolonel dr. H. J. Krantz;

de majoor der infanterie J. G. T. Bernelot Moens en de kapitein van de genie E. J. de Rochemont, beiden van het leger in Nederlandsch-Indië en met verlof hier te lande.

Deze laatste officier is uitgevallen en vervangen door het plaatsvervangend lid, den kapitein van den generalen staf E. den Dooren de Jong, van het leger in Nederlandsch-Indië, en met verlof hier te lande;

secretaris: de eerste-luitenant van den staf der infanterie S. J. B. Maier, leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie.

II. Regeling van het examen.

De regeling van het examen, alsmede de wijze van beoordeeling en de rangschikking, hadden plaats volgens:

1°. het Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 6 April 1895 (*Staatsblad* n°. 40) en laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 9 Juni 1908 n°. 57:

hoofdstuk III, § 3;

2°. het voorschrift voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën onder

dagteekening van 14 Mei 1895, IIde afd., n°. 82, en van 22 Mei 1895, litt. C., n°. 53, laatstelijk gewijzigd bij de gemeenschappelijke beschikkingen van 23 April 1908, IIde afd., n°. 334, en van 9 Mei 1908, afd. C., 1ste Bureau, n°. 18:

hoofdstuk VI;

3°. het voorschrift schriftelijke examens, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 19 Maart 1908, IIde afd., n°. 193.

Uit de bijlage A van dit verslag blijkt, in welke vakken het examen schriftelijk werd afgenomen en hoeveel het aantal vragen in elk dier vakken bedroeg.

In het paardrijden, de exercitiën, den velddienst, de gymnastiek en het schermen werd een practisch examen, in de reglementen en voorschriften voor het wapen en gedeeltelijk in de algemeene reglementen en voorschriften, dienstcorrespondentie en militaire wetten, een mondeling examen afgelegd.

Bovendien werd met de examinandi eene tactische oefening op de kaart gehouden.

De bekwaamheid in het rechtlijnig en topographisch teekenen werd beoordeeld uit in den loop der leerjaren onder toezicht van de betrokken leeraren vervaardigde teekeningen.

III. Uitslag van het examen.

Aan het examen werd met gunstigen uitslag deelgenomen:

a. *van het leger hier te lande:*

door 20 cadetten der infanterie,
„ 2 „ „ cavalerie,
„ 21 „ „ artillerie,
„ 3 „ „ genie;

b. *van het leger in Nederlandsch-Indië:*

door 35 cadetten der infanterie,
„ 4 „ „ cavalerie,
„ 9 „ „ artillerie,
„ 7 „ „ genie;

terwijl de commissie meende, de mate van kennis aan den dag gelegd door twee cadetten der infanterie hier te lande en twee cadetten der artillerie hier te lande als onvoldoende te moeten beschouwen en één cadet der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië, wegens slecht gedrag, te moeten voordragen voor eene detacheering bij één der korpsen infanterie.

Voorts werd door één cadet der infanterie en twee cadetten der artillerie hier te lande, die wegens ziekte met verlof zijn, niet aan het examen deelgenomen.

Ten slotte zij nog vermeld, dat het evenals vorige jaren de aandacht van de verschillende commissieleden had getrokken, dat het gebruik van de Nederlandsche taal en de toepassing van spel- en taalregels door de examinandi zeer veel te wenschen overlieten.

Tevens heeft de commissie de eer Uwe Excellentie hierbij te doen toekomen:

1°. de bijlagen B 1 tot en met B 8, bevattende de algemeene ranglijsten van de adspiranten, die in 1908 hebben deelgenomen aan het examen ter verkrijging van den rang van tweede-luitenant;

2°. de bijlage C, bevattende de uitkomsten, verkregen bij het door de examinandi afgelegd examen.

Breda, 2 Juli 1908.

De Voorzitter,
W. Cool.

De Secretaris,
S. J. B. Maier.

N.B. De bijlagen B 1 tot en met B 8 worden niet in de *Staatscourant* geplaatst.

BIJLAGE A.

Aantal schriftelijk gedane vragen bij gelegenheid van het door de cadetten van het 3de studiejaar in 1908 afgelegd eindexamen.

VAKKEN.	WAPENS.							
	I.	I¹.	C.	C¹.	A.	A¹.	G.	G¹.
Mechanica	„	„	„	„	4	4	4	4
Toegepaste mechanica	„	„	„	„	„	„	4	4
Waarschijnlijkheidsrekening	„	„	„	„	3	3	„	„
Landmeten, waterpassen en geodesie	„	„	„	„	„	„	4	4
Maleische taal	„	4	„	3	„	3	„	3
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië	„	3	„	3	„	3	„	3
Militaire aardrijkskunde	3	„	3	„	„	„	„	„
Strategie en krijgsgeschiedenis	4	3	3	3	3	3	3	3
Militaire aardrijkskunde van Ned.-Indië	„	3	„	„	„	„	„	„
Tactiek	7	6	5	6	6	6	6	6
Oorlogsgebruiken	3	3	3	3	3	3	3	3
Militair strafrecht	4	3	4	3	3	3	3	3
Artillerie-wetenschap	3	3	3	3	5	5	3	3
Pionier- en versterkingskunst	4	4	4	4	4	4	„	„
Versterkingskunst	„	„	„	„	„	„	5	5
Paardenkennis	„	„	3	3	3	3	„	„
Rij- en africhtingskunst	„	„	3	3	„	„	„	„
Burgerlijke, militaire en schoone bouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Waterbouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Hydrographie van Nederland	„	„	„	„	„	„	3	„
Wetten en voorschriften uitvoering van geniewerken	„	„	„	„	„	„	2	2

VAKKEN.	Wapens.							
	I.	I[1].	C.	C[1].	A.	A[1].	G.	G[1].
Algemeene reglementen en voorschriften, dienstcorrespondentie en militaire wetten (1) . . .	4	„	4	„	4	„	„	„
Reglementen en voorschriften, dienstcorrespondentie en militaire wetten (1)	„	„	„	„	„	„	4	„
Algemeene reglementen en voorschriften, benevens dienstcorrespondentie (1)	„	3	„	3	„	3	„	„
Reglementen en voorschriften, benevens dienstcorrespondentie (1)	„	„	„	„	„	„	„	3
Militaire administratie .	3	3	3	3	3	3	3	3
Cavalerie-tactiek	„	„	3	3	„	„	„	„

(1) Gedeeltelijk mondeling, gedeeltelijk schriftelijk (dienstcorrespondentie en militaire wetten).

Breda, 2 Juli 1908.

De Eerste-Luitenant,
Secretaris,
S. J. B. Maier.

De Generaal-Majoor,
Inspecteur van het Militair Onderwijs,
Voorzitter der Examen-commissie,
W. Cool.

Bijlage C.

Uitkomsten verkregen bij het door de cadetten van het 3de studiejaar afgelegd eindexamen in 1908.

VAKKEN.	Aantal geëxamineerde cadetten.	Aantal cadetten dat beoordeeld werd als:		
		minder dan even voldoende (beneden 50)	even voldoende (50-59).	voldoende en meer (60-100).
Mechanica	42	11	14	17
Toegepaste mechanica . .	10	1	7	2
Waarschijnlijkheidsrekening.	32	12	12	8
Landmeten, waterpassen en geodesie	10	„	2	8
Maleische taal	55	1	9	45
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië . .	55	2	13	40
Militaire aardrijkskunde .	24	2	9	13
Strategie en krijgsgeschiedenis	105	5	26	74
Militaire aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië	35	„	6	29
Tactiek	105	„	26	79
Oorlogsgebruiken . .	105	2	16	87
Militair strafrecht . . .	105	11	25	69
Artillerie-wetenschap .	105	16	39	50
Pionier- en versterkingskunst . .	95	16	44	35
Versterkingskunst . . .	10	„	1	9
Paardenkennis	38	„	2	36
Rij- en africhtingskunst .	6	„	„	6
Burgerlijke, militaire en schoone bouwkunde . .	10	1	3	6
Waterbouwkunde . . .	10	„	1	9
Hydrographie van Nederland.	3	„	„	3

VAKKEN.	Aantal geëxamineerde cadetten.	Aantal cadetten dat beoordeeld werd als: minder dan even voldoende (beneden 50.)	even voldoende (50-59).	voldoende en meer (60-100).
Wetten en voorschriften uitvoering van geniewerken	10	2	2	6
Reglementen en voorschriften voor het wapen.	95	2	21	72
Algemeene reglementen en schriften, dienstcorrespondentie en militaire wetten	47	3	23	21
Reglementen en voorschriften, dienstcorrespondentie en militaire wetten .	3	„	1	2
Algemeene reglementen en voorschriften, benevens dienstcorrespondentie .	48	1	5	42
Reglementen en voorschriften, benevens dienstcorrespondentie.	7	„	„	7
Exercitiën	105	1	45	59
Rechtlijnig en topographisch teekenen . . .	105	3	12	90
Militaire administratie . .	105	6	44	55
Gymnastiek en schermen .	105	7	32	66
Paardrijden	105	7	44	54

Breda, 2 Juli 1908.

De Eerste-Luitenant,
Secretaris,
S. J. B. MAIER.

De Generaal-Majoor,
Inspecteur van het Militair Onderwijs,
Voorzitter der Examen-commissie,
W. COOL.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 5 September 1908, n°. 208.

N°. 58.

VERSLAG DER COMMISSIE, *gedurende één jaar, te rekenen van 1 Augustus* 1907, *te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67, gedurende één jaar, te rekenen van 1 Augustus 1907, te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker en bestaande uit de heeren dr. C. van Wisselingh, hoogleeraar, lid en voorzitter, J. F. Eykman en dr. J. W. Moll, beiden hoogleeraar, leden, en dr. H. G. de Zaaijer, apotheker, lid en secretaris, allen te Groningen, heeft de eer Uwer Excellentie het verslag harer werkzaamheden in de tweede zitting aan te bieden.

In een voorloopige vergadering, gehouden op 17 Juni 1908, waarop alle leden aanwezig waren, werd het programma van werkzaamheden vastgesteld.

Het examen, waarvoor zich één candidaat had aangemeld, ving aan 22 Juni en eindigde 4 Juli. Het werd afgenomen in het pharmaceutisch laboratorium der Rijks-universiteit met uitzondering van het examen in de practische receptuur, dat in de apotheek van het Algemeen-, Provinciaal-, Stads- en Academisch Ziekenhuis en dat in de microscopie, hetwelk in het botanisch laboratorium der Rijks-universiteit werd afgenomen.

Den candidaat werd het verrichten van de volgende werkzaamheden opgedragen.

De bereiding van 100 gram sulfidum stribicum, van 100 gram joodaethyl en van 500 gram extractum Rhammi Purshianae liquidum.

De analyse van oxydum zincicum, verontreinigd met 2 pct. carbonas calcicus, 1 pct. carbonas plumbicus, $^1/_{10}$ pct. oxydum cupricum en $^1/_4$ pct. acidum arsenicosum.

De identificeering van 10 poeders, ieder bevattende 100 mgr. pulvis Doveri.

De bepaling van het ijzer- en eiwitgehalte van solutio Ferri albuminata.

De opsporing van 200 mgr. sulfas atropini in spijs.

Het onderzoek van tarwezetmeel, verontreinigd met 10 pct. aardappelzetmeel en 10 pct. gips.

Het vervaardigen, teekenen en beschrijven van microscopische praeparaten van lignum santalinum, het sorteeren van een mengsel van simplicia, het herkennen van drogerijen en van geneeskrachtige planten.

Het gereedmaken van een vijftal recepten, het lezen en verklaren van recepten.

De uitslag van het examen was, dat aan den candidaat, nadat hij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed had afgelegd, het diploma van apotheker werd uitgereikt. De naam van den geslaagde is Herman Jan Smith, geboren te Veendam 22 Januari 1884.

Groningen, 4 Juli 1908.

C. van Wisselingh, *Voorzitter*,
H. G. de Zaaijer, *Secretaris*.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 28 Augustus 1908, n°. 202.

N°. 59.

VERSLAG DER COMMISSIE, *te Leiden belast met het afnemen der practische examens van arts, van* 1 *Augustus* 1907 *tot* 1 *Augustus* 1908.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, te Leiden belast met het afnemen der practische examens van arts, van 1 Augustus 1907 tot 1 Augustus 1908, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In het geheel zijn 85 candidaten geëxamineerd:

voor het eerste gedeelte van het examen, 46;
voor het tweede gedeelte van het examen, 39.

Van de 46 candidaten voor het eerste gedeelte zijn:

37 geslaagd,
9 afgewezen.

Van de 39 candidaten voor het tweede gedeelte zijn:

28 geslaagd,
11 afgewezen.

De namen dergenen, die geslaagd zijn voor het eerste gedeelte van het artsexamen zijn:

de medicinae doctorandi:

D. G. van Hoytema, A. Voogd, J. N. Voorhoeve, P. Samson, A. Greve, J. W. W. Coebergh, C. N. Nijkamp, J. W. van

Bisselick, P. Cool, C. A. Götte, A. W. S. van Hamel, C. de Leeuw, L. J. Visser, J. G. Drossaers, W. C. van Raadshoven, A. J. de Niet, K. W. van der Goes Hillebrandt, J. C. van den Berg, W. F. Pfeiffer, J. H. W. van Ophuysen;

de candidaat-artsen:

A. A. M. Nelissen, A. J. van den Hoven van Genderen, C. P. J. L. S. Helfrich, J. R. F. Vijzelaar, M. N. Melchior, R. van Vollenhoven, N. Faber, L. J. P. Batenburg, J. Adam, J. van der Drift, G. Kapsenberg, A. J. J. van Lith, A. C. Vorstheuvel la Brand, P. J. van Santen, H. F. Bauer, J. Burck, J. M. Elshout.

De namen dergenen, die het artsdiploma verworven hebben, zijn:

de medicinae doctorandi:

Johan Theodoor de Geus, geb. te Rotterdam, 25 April 1879;
Mozes Franzie, geb. te Rotterdam, 16 October, 1879;
Jan Hendrik Waszink, geb. te Gombong, 5 September 1877;
Willem Nicolaas Donkersloot, geb. te Rhoon, 27 Augustus 1879;
Menzo Pieter Kingma Boltjes, geb. te Anjum, 10 Juni 1880;
Dirk Klinkert, geb. te Rotterdam, 28 Januari 1882;
Adam Michiel Vredenrijk van Aardenne, geb. te Dordrecht, 28 October 1877:
Cornelis Pijper, geb. te St. Maarten, 12 Maart 1883;
Paul Pieter Leendertz, geb. te Warms, 17 December 1880;
Jacobus Josephus van der Kley, geb. te Delft, 31 Maart 1879;
Nicolaas Jean Gerard Pen, geb. te Castricum, 18 Februari 1882;
Geertruida Cornelia van Voorthuisen, geb. te 's Hertogenbosch, 21 Mei 1883;
Cornelis Tjebbes, geb. te Workum, 6 Juni 1878;
Dominicus Gerard van Hoytema, geb. te Hof van Delft, 11 Januari 1882;
Lodewijk Adrianus Krol, geb. te Dinther, 12 Februari 1877;
Jacob Nicolaas Voorhoeve, geb. te 's Gravenhage, 19 Juli 1882;
Joannes Wilhelmus Willebrordus Coebergh, geb. te Leiden, 7 November 1878.

de candidaat-artsen:

Christiaan Roeters van Lennep, geb. te Delft, 24 Augustus 1884;
Reimerus Jacobus Leendertz, geb. te Tandjong Pinang, 21 Januari 1880;
Pierre Jean Mulder, geb. te Leiden, 10 Februari 1879;
Adrianus Quirinus van Braam Houckgeest, geb. te Groningen, 10 Mei 1880;

Hendrik Jan Boevé, geb. te Rotterdam, 3 Februari 1884;

Adriana Johanna van den Hoven van Genderen, geb. te Wormerveer, 27 September 1883;

Gijsbertus Johannes Bon, geb. te Oud-Beijerland, 27 Mei 1880;

Coenraad Hijmans, geb. te 's Gravenhage, 13 Maart 1882;

George Andries Koeze, geb. te Voorschoten, 2 Juni 1874;

Inne Geert Cath, geb. te Joure, 14 Februari 1882;

Andreas Angelus Maria Nelissen, geb. te Rotterdam, 24 October 1883.

Leiden, 10 Juli 1908.

Van de Commissie,

W. Nolen, *Voorzitter*,

Dr. J. W. Langelaan, *Secretaris*.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 5 September 1908, n°. 208.

N°. 60.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1907 *tot* 31 *Juli* 1908 *te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Koninklijk besluit van 14 Juli 1907 n . 67 te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden in de tweede zitting aan te bieden.

De Commissie bestond uit de heeren: prof. dr. H. Wefers Bettink, lid en voorzitter, C. Guldensteeden Egeling, dr. A. Pulle, leden, en P. Denijs, lid en secretaris.

De plaatsvervangende leden waren de heeren: prof. dr. F. A. F. C. Went, prof. dr. H. P. Wijsman, J. C. Leusden en C. Sleeswijk.

In eene voorloopige vergadering, welke gehouden werd op 9 Mei 1908, werden de werkzaamheden voor de tweede zitting besproken, en bepaald, dat de gang van het examen in hoofdzaak dezelfde zoude zijn als bij het laatst alhier gehouden examen.

Voor het examen hadden zich zestien candidaten aangemeld, die in twee groepen, elk van acht, werden geëxamineerd.

Het examen werd gehouden op de werkdagen van 10 Juni tot en met 25 Juni, en van 26 Juni tot en met 11 Juli 1908.

De heer Egeling was verhinderd 17 Juni bij het examen tegenwoordig te zijn, en werd op dien datum vervangen door den heer J. C. Leusden.

Vóór den aanvang van het examen der tweede groep ontving de commissie van een der candidaten bericht, dat hij verhinderd was aan het examen deel te nemen.

In den loop van het examen trokken zich twee candidaten terug.

Het examen had plaats onder voortdurend toezicht der Commissie, in het Pharmaceutisch laboratorium der Rijksuniversiteit, met uitzondering van het examen in de microscopie, dat in het Botanisch laboratorium der Rijksuniversiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd uit de volgende serieën van werkzaamheden, welke vooraf in haar geheel waren vastgesteld, een nummer bij trekking toegewezen.

SERIE I. ***Bereiding van galenische en scheikundige praeparaten.***

1.	Sirupus Papaveris	500	gram.
	Extractum Secalis cornuti	100	„
	Acidum hydrochloricum 38 pct.	100	„
	Dermatolum	50	„
2.	Extractum Ratanhiae	100	„
	Tannalbuminum	100	„
	Carbonas bismuthicus e bismutho	100	„
	Aether	250	„
3.	Spiritus Cochleariae	500	„
	Extractum Hydrastis liquidum	250	„
	Chloretum zincicum	100	„
	Acidum benzoïcum	20	„
4.	Extractum Aloës	250	„
	Tinctura acetatis ferrici aetherea	500	„
	Chloretum hydrargyrico-ammonicum	100	„
	Salicylas bismuthicus basicus	50	„
5.	Extractum Colocynthidis	25	„
	Oleum Jecoris Aselli cum Iodeto ferroso	250	„
	Sulfas argenticus	50	„
	Alcohol absolutus	250	„
6.	Collodium	250	„
	Sapo kalinus	1000	„
	Nitras hydrargyrosus	50	„
	Iodetum methylicum	25	„
7.	Resina Podophylli	30	„
	Sapo cocos	250	„
	Iodetum kalicum	50	„
	Bromoformum	50	„

8.	Gossypium cum hydrochlorate chinini	50	gram.
	Solutio ferri albuminata	1000	„
	Nitras argenticus	50	„
	Acidum anisicum	25	„
9.	Mel rosatum	250	„
	Spiritus aromaticus	500	„
	Phosphas calcicus	100	„
	Tannas Chinini	100	„
10.	Extractum Opii	50	„
	Sirupus Aurantiorum	500	„
	Oxydum cupricum	50	„
	Acidum cinnamicum	20	„
11.	Extractum Cubebarum	25	„
	Sirupus Liquiritiae	1000	„
	Nitras bismuticus basicus	50	„
	Benzol-sulfonzuur	25	„
12.	Extractum Gentianae	100	„
	Sapo medicatus	250	„
	Sulfas cupricus	100	„
	Nitrobenzolum	50	„
13.	Emplastrum oxydi plumbici	250	„
	Extractum Rhamni Purshianae liquidum	500	„
	Ammonia liquida 25 pct.	100	„
	Santoninum	25	„
14.	Extractum Rhei	100	„
	Aqua Cinnamomi	1000	„
	Oxydum zincicum e Zinco	50	„
	Morphinum	20	„
15.	Spiritus saponatus	500	„
	Sirupus Rhei	500	„
	Iodetum hydrargyricum	50	„
	Acidum tri-chloraceticum	25	„

SERIE II. *Qualitatieve analyse.*

Anorganisch.	Organisch.
1.	
Oxydum hydrargyricum.	Sulfas Chinini.
Carbonas calcicus.	Hydrochloras Cinchonini.
Carbonas magnesicus.	Saccharum.
Sulfas ferrosus.	Lycopodium.
Nitras cupricus.	

Bicarbonas kalicus. Biboras natricus. Sulfas kalico-chromicus. Nitras argenticus.	2.	Acidum tartaricum. Acidum salicylicum. Acidum benzoïcum. Thymolum. Acidum arsenicosum.
Oxydum cupricum. Oxydum ferricum. Sulfas kalicus. Sulfas magnesicus. Carbonas plumbicus.	3.	Tanninum. Acidum gallicum. Saccharum lactis. Saccharinum.
Carbonas calcicus. Carbonas bismuthicus. Sulfas cadmicus. Nitras hydrargyrosus.	4.	Acetanilidum. Santoninum. Hydrochloras Morphini. Oxydum stibicum.
Biboras natricus. Chloretum kalicum. Sulfas zincicus. Nitras cobalbosus.	5.	Phenacetinum. Sulfas Chinidini. Naphtalinum. β. Naphtolum.
Sulfas zincicus. Sulfas niccolosus. Iodetum plumbicum. Chloretum stannosum.	6.	Acidum salicylicum. Oxalas ammonicus. Salolum. Gummi arabicum.
Carbonas plumbicus. Chloretum lithicum. Permanganas kalicus. Acidum arsenicosum.	7.	Benzolum. Vaselinum. Adeps suillus. Phenolum. Iodoformum.
Chloras kalicus. Sulfas manganosus. Sulfas cadmicus. Sulfas cupricus. Sulfas argenticus.	8.	Lactas ferrosus. Saccharum. Saccharum lactis. Resorcinum.

Sulfas kalico-aluminicus.
Phosphas calcicus.
Chloretum kalicum.
Oxydum stibicum.

Nitras argenticus.
Nitras bismuthicus.
Nitras natricus.
Nitras baryticus.
Nitras cobaltosus.
Nitras ammonicus.

Nitras kalicus.
Fluoretum calcicum.
Sulfas ferrosus.
Sulfas cupricus.

Phosphas calcicus.
Sulfas magnesicus.
Stibias kalicus.
Sulfas manganosus.

Carbonas natricus.
Carbonas calcicus.
Carbonas strouticus.
Carbonas zincicus.
Carbonas plumbicus.
Sulfidum stibicum.

Nitras bismuthicus.
Nitras kalicus.
Snlfas ammonicus.
Iodetum hydrargyrosum,

Oxydum magnesicum,
Iodetum kalicum.
Brometum natricum.
Sulfas baryticus.

9.

Antipyrinum.
Dermatolum.
Sulfonalum.
Acidum cinnamicum.

10.

Oleum Foeniculi.
Spiritus.
Acetonum.
Chloroformum.
Oleum Olivarum.
Colophonium.

11.

Acetanilidum.
Sapo medicatus.
Sulfas Atropini.
Saccharinum.

12.

Santoninum.
Gummi arabicum.
Kamala.
Nitras Strychnini.

13.

Amylum Solani.
Acidum tartaricum.
Hydrochloras Codeïni.
Salophenum.

14.

Acidum benzoïcum.
Acidum succinicum.
Acidum citricum.
Coffeinum.
Tartras kalico-stibicus.

15.

Cera.
Vaselinum.
Amylum Solani.
Veratrinum.
Oxydum zincicum.

Serie III. *Quantitatieve analyse.*

	Gewichtsanalyse.	Maatanalyse.
1.	Koper in kopersulfaat.	Morphinum in Pulvis Opii.
2.	Iodoform in gaas.	Ammoniak in drinkwater.
3.	Santoninum in koekjes.	Actief Chloor in Chloorkalk.
4.	Phosphorzuur in kunstmest.	Alcaloïden in Extractum Granati.
5.	Ruwvezel in cacao.	Permanganaat in oplossing.
6.	Vetgehalte en droogrest van melk.	Santalol in Oleum Santali.
7.	Zwavel in Sulfonal.	Arsenicum in Liquor arsenicalis Fowleri.
8.	Zink in Sulfo-phenylas zincicus.	Hardheid van water.
9.	Myronzuur in Semen Sinapis.	Ioodgetal van Oleum Rapae.
10.	Arsenicum in Operment.	Ureum in urine.
11.	Koper in alliage.	Alcaloïden in Extractum Strychni.
12.	Kwik in Tannas hydrargyrosus.	Phenol in handelsphenol.
13.	Lood in loodwit.	Alcohol en zuurgehalte van bier.
14.	Alcaloïden in Extractum Hydrastis liquidum.	Stikstof in eiwit.
15.	Kwik in Emplastrum Hydrargyri.	Chinine in pillen.

SERIE IV. *Opsporing en onderscheiding van vergiften.*

Anorganisch.		Organisch.
100 milligram Chloretum baryticum in spijs.	1.	50 milligram Veratrinum in spijs.
100 milligram Chloretum hydrargyricum in spijs.	2.	100 milligram Santoninum in likeur.
100 milligram Sulfas cupricus in gehakt vleesch.	3.	20 milligram Cantharidinum in spijs.
100 milligram Nitras plumbicus in spijs.	4.	100 milligram Codeinum in soep.
100 milligram Sulfas zincicus in spijs.	5.	20 milligram Nitras Strychnini in bier.
300 milligram Sulfas aluminicus in spijs.	6.	50 milligram Hydrochloras Morphini in bier.
60 milligram Chloretum cupricum in spijs.	7.	500 milligram Hydras Chlorali in likeur.
60 milligram Oxydum hydrargyricum in spijs.	8.	100 milligram Picrotoxine in gentiaanpoeder.
200 milligram Bichromas kalicus in spijs.	9.	100 milligram Brucinum in gentiaanpoeder.
50 milligram Arsenas natricus in spijs.	10.	200 milligram Phenacetinum in likeur.
100 milligram Tartras kalico-stibicus in spijs.	11.	100 milligram Hydrochloras Cocaini in likeur.
100 milligram Stibias kalicus in spijs.	12.	100 milligram Tartras Nicotini in gentiaanpoeder.

13.

100 milligram Chloretum stannosum in spijs.

300 milligram Pulvis Opii in gentiaanpoeder.

Vóór den aanvang van dit gedeelte van het examen trokken zich twee candidaten terug.

Aan elk der candidaten werd een volledig onderzoek van pathologische urine opgedragen.

Tevens werden zij geëxamineerd in het vervaardigen en verklaren van microscopische doorsneden van in de apotheek voorkomende plantendeelen, in de pharmaceutische botanie, in het sorteeren en beschrijven van kruidenmengsels, werden zes recepten ter gereedmaking gegeven, en een aantal andere besproken.

Van de vijftien candidaten die aan het examen deelnamen, trokken zich twee candidaten terug, één candidaat werd afgewezen, en aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Marinus Pieter Augustijn, geb. 26 December 1883 te Middelburg;
Jan Backer, geb. 27 October 1884 te Schiedam;
Jacobus van den Bos, geb. 1 Juli 1886 te Rotterdam;
Albertus Lourens Bosch, geb. 10 April 1883 te Almkerk;
Wouter Adriaan Marie Kalkman, geb. 26 Dec. 1878 te Utrecht;
Johan George Kouffeld, geb. 26 October 1884 te Maarssen;
Klaas Scheringa, geb. 4 Maart 1886 te Beemster;
Dina Maria Spiegel, geb. 24 November 1885 te 's Gravenhage;
Maria Josina Geertruida Spuybroek, geb. 20 Mei 1886 te Goes;
Willem Sypkens Toxopeus, geb. 2 Mei 1881 te Oostwold;
Lucien Xavier Philippe van der Velde, geb. 30 Juni 1882 te Soerabaja.
Willem Pieter de Vries, geb. 9 Februari 1884 te Akersloot.

Utrecht, 13 Juli 1908.

Dr. H. Wefers Bettink, *Voorzitter.*
P. Denijs, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 11 en Maandag 12 October 1908, n°. 239.

N°. 61.

UITSLAG *van het in* 1908 *gehouden examen ter verkrijging van akten van bekwaamheid als onderwijzer en onderwijzeres.*

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer en onderwijzeres.				Aanteekening vak *j*.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Mannelijke candidaten.								
Breda	93	„	45	48	6	„	2	4
Arnhem	90	1	43	46	4	„	2	2
's Gravenhage .	55	1	14	40	2	„	1	1
Rotterdam . . .	79	1	21	57	„	„	„	„
Amsterdam . .	43	„	14	29	„	„	„	„
Haarlem	65	„	15	50	3	„	1	2
Middelburg . .	48	„	9	39	4	„	1	3
Utrecht.	73	1	35	37	5	„	1	4
Leeuwarden . .	61	„	20	41	6	„	1	5
Zwolle	72	1	26	45	7	„	1	6
Groningen . . .	98	„	27	71	12	„	7	5
Venlo.	94	„	38	56	4	„	2	2
Totaal . .	871	5	307	559	53	„	19	34

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer en onderwijzeres.				Aanteekening vak *j*.				Aanteekening vak *k*.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Vrouwelijke candidaten.												
Breda	142	2	53	87	10	„	3	7	2	„	„	2
Arnhem	167	1	61	105	4	„	1	3	22	„	3	19
's Gravenhage. .	139	„	44	95	2	„	„	2	„	„	„	„
Rotterdam. . . .	138	„	36	100	2	„	„	2	2	„	1	1
Amsterdam . . .	167	1	48	118	2	„	1	1	2	„	1	1
Haarlem.	124	1	26	97	5	„	„	5	3	„	1	2
Middelburg . . .	34	„	7	27	10	„	„	10	5	„	„	5
Utrecht	140	1	45	94	4	„	3	1	„	„	„	„
Leeuwarden. . .	70	„	15	55	5	„	1	4	5	„	1	4
Zwolle	71	„	19	52	3	„	„	3	7	„	2	5
Groningen. . . .	82	1	29	52	9	„	1	8	6	„	3	3
Venlo	119	1	41	77	1	„	„	1	17	„	2	15
Totaal . .	1391	8	424	959	57	„	10	47	71	„	14	57
Algemeen totaal	2262	13	731	1518	110	„	29	81				

Bovendien verkreeg een candidaat te 's-Gravenhage de akte als huisonderwijzeres in het vak *b* (schrijven).

Voor de akte van onderwijzer of onderwijzeres werden geëxamineerd:

in 1881:	1441	candidaten,	van	wie	865	slaagden;
,, 1882:	1660	,,	,,	,,	936	,,
,, 1883:	1921	,,	,,	,,	1155	,,
,, 1884:	2191	,,	,,	,,	1223	,,
,, 1885:	2347	,,	,,	,,	1259	,,
,, 1886:	2323	,,	,,	,,	1152	,,
,, 1887:	2259	,,	,,	,,	1167	,,
,, 1888:	2199	,,	,,	,,	1100	,,
,, 1889:	2083	,,	,,	,,	1137	,,
,, 1890:	1701	,,	,,	,,	961	,,
,, 1891:	1107	,,	,,	,,	669	,,
,, 1892:	1232	,,	,,	,,	852	,,
,, 1893:	1219	,,	,,	,,	845	,,
,, 1894:	1725	,,	,,	,,	1128	,,
,, 1895:	1682	,,	,,	,,	1082	,,
,, 1896:	1432	,,	,,	,,	947	,,
,, 1897:	1990	,,	,,	,,	1289	,,
,, 1898:	2495	,,	,,	,,	1574	,,
,, 1899:	2700	,,	,,	,,	1749	,,
,, 1900:	2830	,,	,,	,,	1776	,,
,, 1901:	2692	,,	,,	,,	1678	,,
,, 1902:	2628	,,	,,	,,	1574	,,
,, 1903:	2478	,,	,,	,,	1368	,,
,, 1904:	2491	,,	,,	,,	1519	,,
,, 1905:	2303	,,	,,	,,	1376	,,
,, 1906:	2241	,,	,,	,,	1375	,,
,, 1907:	2169	,,	,,	,,	1349	,,

Door de examen-commissiën is het volgende omtrent den uitslag van het onderzoek aan de Regeering medegedeeld.

Breda.

Lezen. Het technisch lezen was over het algemeen niet bevredigend; vaak was het eentonig en kleurloos. Het verstaan van het gelezene daarentegen was doorgaans voldoende, waaruit men moet opmaken, dat ook het eerstgenoemde bij meerdere zorg en studie beter tot zijn recht zou kunnen komen.

Nederlandsche taal. Voor het schriftelijk werk kon slechts zelden een meer dan voldoend cijfer worden toegekend. Was de vrije bewerking van het opgegeven gedicht dikwijls gebrekkig of verward en bij enkelen bovendien ontsierd door grove taalfouten, uit de zinnen bleek niet zelden, dat de beteekenis der gekozen uitdrukkingen en woorden niet juist gevoeld of begrepen was.
De kennis van de spraakkunst was over het algemeen beter, hoewel nu en dan duidelijk uitkwam, dat de leerstof uit het handboek wel ijverig van buiten geleerd, doch niet voldoende verwerkt was.

Rekenen. Over het algemeen was de uitslag van het schriftelijk examen niet zeer bevredigend; aan het werk van bijna 2/5 der candidaten kon geen voldoend cijfer worden toegekend. De kennis van de theorie der rekenkunde was meestal in overeenstemming met het geleverde schriftelijk werk. De bepalingen en eigenschappen werden in den regel wel gekend, doch bij een niet gering deel der candidaten liet de toepassing der eigenschappen veel te wenschen over.

Kennis der natuur. De examens gaven over het algemeen reden tot tevredenheid. De betrekkelijk weinigen, die aan de matig gestelde eischen niet konden voldoen, hebben dit te wijten aan gebrekkige waarneming en aan hunne onbeholpenheid bij het verklaren van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen.

Aardrijkskunde. Nog wordt door velen de aardrijkskunde beschouwd als bloot geheugenwerk en bepaalt men zich tot het bestudeeren der topographie. Toch ontbrak bij menigen candidaat een goed inzicht in de kaart. Zich op eene blinde kaart oriënteeren was voor velen zeer moeilijk. De kennis van onze Oost en West was bij zeer velen onvoldoende. De kennis der landkunde was over het algemeen bevredigend, doch de eenvoudigste begrippen van volken-

kunde ontbraken veelal. Naar het oordeel der Commissie moet de aardrijkskunde meer beoefend worden in economische richting.

Vaderlandsche geschiedenis. De meeste candidaten hadden jaartallen en feiten genoeg gememoriseerd. De kennis van het onderling verband der gebeurtenissen, van oorzaken en gevolgen, van toestanden en staatsregeling was echter bij velen onvoldoende. Vele candidaten hadden het gebruik van een geschiedkundigen atlas bij de studie geheel verwaarloosd.

Opvoedkunde. Het examen in de methodiek en in het bijzonder in die van het rekenen gaf in den regel min gunstige resultaten. Meestal bleken de candidaten onbekend met leergangen voor bepaalde onderdeelen der leerstof en wisten zij niet, hoe een eenvoudig vraagstukje met de leerlingen te behandelen.

Eene serie leesboekjes voor het voortgezet leesonderwijs kenden de meeste candidaten niet of slechts bij naam. Een vrij groot aantal candidaten, waaronder er zich bevonden, die aan een kweekschool waren opgeleid, bleek nooit in de school te hebben gewerkt.

Handteekenen. In de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs schoten vele candidaten te kort. De bekendheid met de meest voorkomende perspectievische verschijnselen en het begrip van projecties en doorsneden waren meestal voldoende.

Schrijven. De uitkomsten van dit examen waren goed. Slechts 5 candidaten kregen een twijfelachtig cijfer, 5 een onvoldoend cijfer.

Zang. Het in de maat lezen van een muziekstukje met zeer eenvoudige maatverdeeling was vrij voldoende, maar bij een eenigszins ingewikkeld stukje waren de resultaten van het onderzoek niet bevredigend. Het bleek, dat de theorie soms bloot van buiten geleerd was, maar niet behoorlijk kon worden toegepast. Zoo was aan velen de samenstelling der toonladders wel bekend maar slechts weinigen konden den grondtoon en het toongeslacht van een muziekstukje bepalen.

Arnhem.

Het lezen en de Nederlandsche taal. Evenals in vorige jaren werden aan elken candidaat ruim tien minuten gegeven om het fragment voor te bereiden, dat hij voor het examen in het lezen ter behandeling zou krijgen. Opnieuw bleek der Commissie het doelmatige van dezen maatregel, die een rustig en grondig onderzoek ten zeerste bevordert.

Het examen in lezen en Nederlandsche taal gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen. Aan het lezen (het verstaan van het gelezene daarbij gerekend) wordt door velen niet voldoende zorg besteed, en de wijze waarop sommige candidaten hunne gedachten uitdrukken, laat te wenschen over. Het technisch lezen was zelden slecht, maar ook zelden mooi; in de meeste gevallen niet meer dan even voldoende. Eenvoudige vragen over den inhoud werden vaak òf niet òf verkeerd beantwoord; soms door te weinig algemeene ontwikkeling, dikwijls ook, omdat de candidaat blijkbaar niet *gewoon* was zich nauwkeurig rekenschap te geven van wat hij leest.

Het zij nog eens herhaald, dat de Commissie *goed* lezen van meer belang acht dan *uitgebreide* spraakkunstige kennis. Aan deze laatste gingen trouwens de candidaten zich geenszins te buiten.

Aandachtig lezen is tevens van groot nut om de beteekenis en het gebruik van woorden en uitdrukkingen te leeren verstaan. Zóó kan de schriftelijke uitdrukking der gedachten — nu meermalen onbeholpen of ontsierd door onjuiste woordenkeus — er veel door winnen. Ook kan eene goede behandeling der spraakkunst daartoe meewerken.

Het mag b.v. niet voorkomen, dat van woorden of uitdrukkingen, die in elke spraakkunst voorkomen, de candidaat wel de grammaticale bijzonderheid, maar niet de beteekenis of het gebruik kent.

Het rekenen. De eerste drie vraagstukken waren zeer eenvoudig, de laatste twee een weinig moeilijker. De vierde opgave werd door weinig candidaten gemaakt. Uit de oplossingen van het vijfde vraagstuk bleek duidelijk, dat vele candidaten niet in staat waren, eenvoudige inhouds- en oppervlaksberekeningen uit te voeren. Beknopte, doch tevens heldere en juiste oplossingen waren niet talrijk. Voor veel werk moest dan ook een twijfelachtig of onvoldoend cijfer worden toegekend.

Het hoofdrekenen was over het algemeen goed, hoewel

het meermalen voorkwam, dat de adspiranten de eigenschappen, waarop de bewerkingen berusten, niet scherp en juist wisten te formuleeren en in het bewijzen dier eigenschappen te kort schoten.

De kennis van het metriekstelsel van maten en gewichten was meer dan voldoende, ook die van de leer der evenredigheden was meer dan bevredigend.

Minder gunstig is het oordeel over de andere onderdeelen der theorie. De verklaring der bewerkingen met geheele en gebroken getallen liet veel te wenschen over.

In de eigenschappen der deelbaarheid hadden weinigen een juist inzicht. Doorslaande bewijzen werden gegeven, dat deze stof niet voldoende was verwerkt; vele candidaten, vooral bij de vrouwelijke was dit opvallend, hadden slechts van buiten geleerd; verwerkt, begrepen, was de stof niet.

Met het meetkundig rekenen was het over het algemeen nog treurig gesteld, hoewel gelukkig mag worden opgemerkt, dat vooruitgang merkbaar is.

Kennis der natuur. Wat het vak kennis der natuur betreft, zij opgemerkt, dat de plantkunde over het algemeeen beter beoefend scheen dan de dierkunde. Meer dan vroeger bleek, dat bij de studie *de plant zelf* was bekeken. Van de kultuurplanten, zelfs de meest voorkomende, was weinig studie gemaakt; ook de kennis van boomen bleek dikwijls zeer gering. De levensverschijnselen der planten waren door sommige candidaten niet of oppervlakkig bestudeerd. De bekendheid met het organisme van het menschelijk lichaam was niet altijd bevredigend; ook het groepeeren van planten en dieren naar hunne kenmerken was dikwijls zeer onbeholpen. Aan de studie der huisdieren wordt blijkbaar te weinig aandacht geschonken. Mag, wat de physica aangaat, vooruitgang worden geconstateerd, toch komt het der Commissie voor, dat de candidaten nog *te veel* van buiten leeren en zich te weinig rekenschap geven van het bestudeerde. Wel werden wetten genoemd, doch het bewijs werd soms uiterst gebrekkig gegeven en de toepassing bood veel moeilijkheid. De onderwijzers schijnen de overtuiging nog niet te hebben, dat de natuurwetten door het oplossen van vraagstukken worden vastgelegd. De onderwerpen: beweging en arbeid waren bij velen totaal verwaarloosd.

Vaderlandsche geschiedenis. Tegenover tal van candidaten, die blijk gaven èn van uitnemende leiding èn van

ijverige studie, staan nog te velen, die bij het onderzoek naar hunne bekendheid met de voornaamste feiten uit de geschiedenis des vaderlands den indruk maakten, aan dit vak niet de noodige zorg besteed te hebben of daarin onderwijs te hebben genoten, dat in niet veel meer bestond dan in het overhooren van een paragraaf uit het leerboek.

Op het gebruik van historische atlassen moet ook dit jaar nogmaals met klem worden aangedrongen.

Aardrijkskunde. Verreweg de meeste candidaten konden voldoen aan de eischen van het programma; velen behaalden het cijfer 7 of 8, enkelen zelfs dat van 9, terwijl een paar maal een 10 kon worden toegekend. Over het algemeen was het schriftelijk werk niet meer dan middelmatig; zij, die onder 6 bleven, bleken meestal mondeling ook niet sterk te zijn. De keuze der opstellen was slechts zelden gevallen op het onderwerp buiten ons land of Indië. Nederland, Oost-Indië en meestal ook de landen van Europa waren door het meerendeel der candidaten blijkbaar goed bestudeerd; daarentegen schenen West-Indië, en vooral de andere werelddeelen, bij verreweg de meesten geen onderwerp van ernstige studie te hebben uitgemaakt. Men had er wel eens iets aan gedaan, maar dit beteekende dikwijls: geheel verwaarloosd. Het Programma spreekt van ,,algemeene kennis van de oppervlakte der aarde''. Jammer, dat sommigen dit in dezen zin opvatten: van de werelddeelen buiten Europa zoo min mogelijk en wat meer kleinigheden en namen van ons land en Indië.

Bij een groot deel der candidaten was het kaartbeeld vrij helder, maar ontbrak het aan duidelijke begrippen van allerlei aardkundige zaken, die ontwikkeld hadden moeten zijn en zonder welke de studie dor en weinig vruchtdragend is voor het practisch onderwijs. 't Is vaak een namenkennis, die opgedaan is zonder eenige aanschouwing in de werkelijkheid, zonder afbeeldingen, zonder eenvoudige lectuur, zonder behoorlijke bespreking zelfs. Nog te veel waarde wordt gehecht aan het kennen van kleine plaatsen, watertjes, passen enz., en men stelt zich tevreden met het opnoemen van producten, waarvan men niets weet dan den naam. De staatkundige kennis van de verschillende landen stond over het algemeen achter bij de natuurkundige.

Theorie van onderwijs en opvoeding. Over het algemeen waren de resultaten van het onderzoek voldoende; velen zelfs

gaven blijk, degelijk onderlegd te zijn. De ,,bekendheid met de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs'' was bij verreweg de meeste candidaten ruim voldoende, doch die van ,,de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet, kon menigmaal niet anders dan oppervlakkig worden genoemd. Klaarblijkelijk hadden de candidaten, bij de bestudeering der methodes, deze persoonlijk te weinig ter hand genomen.

Ongeveer hetzelfde als bij de eerste onderdeelen moet geconstateerd worden omtrent de volgende punten van onderzoek naar de kennis van dit vak. De geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht waren evenwel veel beter bekend dan de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs. De kennis omtrent dit laatste liet inderdaad menigmaal te wenschen over. Toch mag van den candidaat-onderwijzer worden verwacht, dat hij de bepalingen kenne, die bij sollicitatiën enz. zijn in acht te nemen; dat hij bekend zij met de inrichting van het schooltoezicht en, zoo al niet nauwkeurig, dan toch ongeveer wete, waar die bepalingen te vinden zijn.

Theorie van zingen. Terwijl sommige candidaten aan de eischen van het Programma ruim voldeden en blijk gaven van gezonde musikale ontwikkeling, toonden velen, aan matig gestelde eischen niet te kunnen voldoen. Eenige candidaten meenden te kunnen volstaan met het van buiten leeren van enkele hoofdstukken uit een of ander werkje over de theorie van den zang. Daardoor bleven vragen, die met eenig nadenken gemakkelijk beantwoord hadden kunnen worden, dikwijls onbeantwoord.

Het lezen in de maat was bij de meesten bevredigend, maar de kennis der toonladders, met name van die van het kleine-terts-geslacht, liet dikwijls veel te wenschen over.

Bekendheid met de maatsoorten werd dikwijls onderzocht door het in maat laten brengen van een bekend lied; bij onderscheidene candidaten met gunstigen uitslag.

Van verdeeling en omvang der zangstem, inzonderheid van de kinderstem, bleken sommigen weinig begrip te hebben.

Evenals ten vorigen jare bleken de examens der vrouwelijke candidaten gunstig af te steken bij die der mannelijke.

Teekenen. Over het geheel viel er ditmaal vooruitgang te bespeuren, vooral in het teekenen naar de natuur en van

een blokmodel; tegen de regelen der perspectief werd minder gezondigd dan vroeger wel het geval was. De meeste candidaten konden een voldoend cijfer krijgen, omdat zij blijk gaven, genoegzame vaardigheid in het teekenen te hebben verworven. Over het geheel waren de teekeningen op het zwarte bord goed of bevredigend.

Schrijven. Uit het examen bleek, dat aan dit vak over het geheel voldoende zorg was besteed; een onvoldoend cijfer behoefde dan ook slechts uiterst zelden te worden gegeven.

Het schrijven op het bord leverde in den regel goede resultaten op.

's Gravenhage.

Lezen. Betreffende het onderzoek in ,,technisch lezen'' kan de Commissie wijzen op inderdaad bevredigende resultaten. Aan slechts het negende deel der candidaten werd hiervoor een onvoldoend cijfer uitgereikt.

De volgende opmerkingen vinden hier een plaats. Velen lezen te haastig. Jeugdige onderwijzers moeten gevoerd tot kalm lezen — het eerste vereischte om in de school te komen tot goede resultaten. Zij zijn blijkbaar niet voldoende gewezen op het ademhalen op de juiste plaats, als hun dat niet door teekens is aangegeven.

Somtijds zit in de voordracht der candidaten niet genoeg verheffing, waardoor het lezen te mat en te kleurloos is.

De dikwijls vernomen klacht over het weglaten der slot-n — een onvergeeflijke slordigheid — dient herhaald.

Dialect liet zich bijna niet hooren.

Over het verklaren van het gelezene is het oordeel niet zoo gunstig. Meer dan een vierde deel der candidaten werd in dit onderdeel onvoldoende bevonden. Dikwijls zagen zij te weinig het onderling verband en kenden zij gebrekkig of in 't geheel niet de kracht en de beteekenis van woorden en uitdrukkingen onzer moedertaal en van die, welke aan vreemde talen ontleend, bij ons te lande burgerrecht hebben verkregen.

Door de gewoonte moet het onderwijzers-kweekelingen een tweede natuur worden te lezen met een verklarend woorden-

boek naast zich. Daardoor kan dat euvel voor een groot deel bestreden worden.

Schrijven. Het schrijven was over het algemeen zeer bevredigend; toch gaf het schrijven op het bord bij vele candidaten blijk van minder vaardigheid, dan het schoonschrift op papier.

Gelijkheid in richting vooral bij gebogen lettervormen en de verbinding der letters liet soms te wenschen over.

Nederlandsche taal. a. Schriftelijk gedeelte. I. *Opstel.* De meeste opstellen waren, zoowel wat taal als inhoud betreft, vrij goed; eenige muntten in beide opzichten uit, maar er waren er ook enkele, waarvoor een onvoldoend cijfer moest worden toegekend.

II. *Paraphrase.* Het schijnt heel moeilijk te zijn, de gedachten, in een gedicht neergelegd, te vatten en met eigen woorden weer te geven; althans ook nu weer was dit deel van 't schriftelijk examen van een te groot aantal niet voldoende.

De meesten dwalen te ver van den tekst af, gaan aan 't phantaseeren zonder te letten op de te verwerken stof en geven daardoor dikwijls gedeelten daarvan niet terug.

De candidaten dienen zich trouw te houden aan hetgeen van hen gevraagd wordt: met eigen woorden de gedachten van den dichter weer te geven, die dan op den voet gevolgd behooren te worden.

III. Om redenen van practischen aard werd dit jaar afgeweken van de gewoonte om een dictée op te geven, en werd den candidaten een taaloefening voorgelegd, waarin zij keuze hadden tusschen den juisten taalvorm en een of meer daaraan toegevoegde foutieve vormen. De genomen proef mag beschouwd worden als zeer goed geslaagd.

Dit gedeelte van het schriftelijk examen leverde het bewijs, dat het grootste deel der candidaten het in het zuiver schrijven van de taal vrij ver heeft gebracht.

b. Mondeling examen. Dit deel van het examen leverde zeer uiteenloopende resultaten. Eenige candidaten toonden door ijverige studie een goed inzicht te hebben gekregen in de taal; sommigen blonken werkelijk uit. Anderen daarentegen gaven op de eenvoudigste vragen geen of een geheel verkeerd antwoord. Er dient met klem op gewezen, dat te

velen blijkbaar niet voldoende bekend waren met de buigingsvormen van de substantieven en van de bijvoegelijk en zelfstandig gebruikte rededeelen, die daarvoor in aanmerking komen.

Vaardigheid van uitdrukking. De eischen werden volstrekt niet te hoog gesteld; toch verhief zich het daarvoor toegekende cijfer maar zelden boven de middelmaat.

Rekenen. Het schriftelijk werk, bestaande in de oplossing van een viertal zeer eenvoudige vraagstukken, bleef beneden de verwachting; nauwkeurigheid en vaardigheid in het rekenen lieten bij velen te wenschen over, terwijl onpractische en onmogelijke uitkomsten, waar deze in ons muntstelsel moesten worden uitgedrukt, te dikwijls werden aangetroffen.

Bij het mondeling examen werd door de meeste candidaten van de gronden der hoofdbewerkingen een voldoende verklaring gegeven, al liet ook de bepaling en de onderscheiding der gevallen soms te wenschen over.

Een juist begrip van verhouding ook in verband met evenredigheden bleek bij meerderen te ontbreken; de toepassing en het bewijzen van de eigenschappen van evenredigheden ging dikwijls niet gemakkelijk.

De kennis van ons stelsel van maten en gewichten, hoewel over het algemeen niet onvoldoende, was meermalen slechts zeer oppervlakkig.

Bij het hoofdrekenen gaven verscheidene candidaten blijk van onvoldoende inzicht in de deelbaarheid en splitsing van getallen; de vaardigheid was dan dikwijls minder bevredigend.

De berekening van de grootte en vormverandering van eenvoudige vlakke figuren voldeed bij velen slechts aan zeer matige eischen.

Aardrijkskunde. Betreffende het examen in de aardrijkskunde valt het volgende op te merken.

Nederland. De meeste candidaten waren met de bodemgesteldheid van ons land en met de beteekenis van de voornaamste wateren voor het verkeer, den waterafvoer, enz., voldoende bekend.

De kennis van de grondsoorten en de voortbrengselen was eveneens voldoende. De plaatsbeschrijving was slechts bij enkele candidaten gebrekkig.

De bekendheid met de belangrijkste spoor- en waterwegen,

welke in vorige jaren dikwijls onvoldoende bleek te zijn, gaf dit jaar alleszins reden tot tevredenheid. Het onderzoek naar onze overzeesche verbindingen met de voornaamste havensteden der naburige landen leverde echter minder gunstige resultaten op.

Europa. Bij het onderzoek naar de bekendheid met de landen van Europa bleken de meeste candidaten aan de gestelde eischen te beantwoorden.

Oost- en West-Indië. Jammer, dat dit niet gezegd kan worden ten aanzien van onze Oost- en West-Indische bezittingen. Dikwijls was dit onderdeel van het examen verreweg het slechtst. De kennis van de voortbrengselen en van de bevolking was bij vele candidaten onvoldoende.

Vreemde werelddeelen. De schriftelijke beantwoording van de vraag, welke werelddeelen en wereldzeeën door den evenaar gesneden worden van Pontianak uitgaande naar het oosten, was in zeer veel gevallen onvoldoende.

Geschiedenis. Uit het examen in dit leervak bleek, dat over het geheel in de goede richting gestudeerd was.

De kennis van de hoofdfeiten onzer historie was meestal bevredigend, die van de genealogie van het Oranjehuis liet dikwijls te wenschen over.

De noodzakelijkheid van het kennen van sommige jaartallen, ter voorkoming van verwarring van belangrijke gebeurtenissen en tijdperken, was klaarblijkelijk niet steeds in het oog gehouden, evenmin die van het gebruik van een historischen atlas.

Kennis der natuur. Het onderzoek naar de kennis van dit vak gaf in het algemeen bevredigende resultaten, vooral bij de mannelijke candidaten; het gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Meermalen kwam het voor, dat de hoofdstukken der physica, die gewoonlijk het eerst worden behandeld, onvoldoende werden gekend.

De uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van het licht bleken herhaaldelijk aan matige eischen te voldoen.

Bij dierkunde bleek, dat het verband tusschen den bouw van het lichaam en de leefwijze van het dier dikwijls niet werd ingezien.

De plantenkennis (systematiek) was over het algemeen

voldoende; de kennis van de levensverrichtingen der plant liet vaak te wenschen over.

Theorie van het zingen. De kennis van het notenschrift en de toonschalen voldeed bij de meeste candidaten aan de gestelde eischen.

Ook het „in de maat lezen" was meestal bevredigend; tekortkomingen te dezen aanzien moeten grootendeels worden toegeschreven aan de onvoldoende en onbeholpen wijze waarop door velen de maat wordt aangegeven.

Handteekenen. In het teekenen op papier van eene eenvoudige symmetrische vlak-versiering bleken de meeste candidaten tamelijk bedreven te zijn.

Dit kan niet worden gezegd van het schetsen op het zwarte bord, waarbij vele candidaten van weinig geoefendheid in dit onderdeel blijk gaven.

Bij het schetsen en schaduwen van een meetkundig lichaam naar de natuur kwam telkens uit hoe candidaten, die de perspectievische verschijnselen in theorie konden, bij de toepassing daarvan te kort schoten.

Van projecties en doorsneden hadden de meeste candidaten voldoende begrip.

Bij het onderzoek naar de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs in de lagere school bleek, dat vele candidaten daaromtrent vage en verwarde denkbeelden hadden.

Onderwijs en opvoeding. Van de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs bleken de mannelijke candidaten in het algemeen meer te begrijpen dan de vrouwelijke, vermoedelijk wel, omdat vele vrouwelijke candidaten zelden of nooit in de school werkzaam zijn geweest.

Indien zulke candidaten examen doen in onderwijs en opvoeding, wagen zij zich op glad ijs.

„De voornaamste leerwijzen voor de vakken genoemd onder *a*, *b* en *c* van Art. 2 der Wet" bleek door verscheidene candidaten te zijn opgevat alsof er stond: „de voornaamste leerwijze voor *elk* der vakken", enz.

Immers verscheidene verklaarden voor elk dier vakken slechts één leerwijze te kennen.

Op het onjuiste van deze opvatting moge hier ter waarschuwing met het oog op volgende examens, nadrukkelijk worden gewezen.

Voor elk der genoemde vakken behooren minstens twee der voornaamste leerwijzen te worden gekend.

Het schijnt verder dat somtijds volstaan wordt met een dictaat over eene methode, zonder dat de handleiding en de boekjes bestudeerd worden. Bij het onderzoek *hoe* de maker van eene methode zeker onderdeel van de leerstof onderwezen wil zien, kwam dit telkens uit.

Ook tegen deze wijze van studeeren zij men hier nog eens gewaarschuwd.

Het onderzoek naar de bekendheid met de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht werd tot een minimum beperkt.

Hierin vooral zal toch de practijk de beste leermeesteres moeten zijn. Doch zelfs het verschil tusschen „orde" en „tucht" bleek lang niet altijd bekend.

De bekendheid met de voornaamste bepalingen der wetgeving op het lager onderwijs liet over het algemeen veel te wenschen over.

Rotterdam.

Lezen. Over het algemeen werd vrij goed gelezen; aan het technisch lezen wordt bij de opleiding blijkbaar voldoende zorg besteed. De leestoon was echter niet altijd in overeenstemming met den inhoud van het gelezene. Ook het verklaren van de leesstof gaf in den regel aanleiding tot tevredenheid.

Waar een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, was dit veelal het gevolg van te geringe algemeene ontwikkeling.

Schrijven. Het schoonschrift zoowel als het schrijven op het bord was van de meeste candidaten voldoende of meer dan voldoende. Aan het *loopend klein* van het schoonschrift was echter door velen niet genoeg zorg besteed.

Nederlandsche taal. De opstellen der mannelijke candidaten stonden over het geheel naar inhoud en stijl beneden die van de vrouwelijke: de inhoud was vaak onbeduidend, de stijl kinderachtig, en herhaaldelijk kwamen zeer grove taalfouten voor.

Van de meeste vrouwelijke candidaten waren de opstellen voldoende, of meer dan dat.

Het paraphraseeren liet dikwijls zeer veel te wenschen over: tal van candidaten hielden zich te angstvallig aan de woorden van het gedicht, anderen lieten belangrijke onderdeelen weg en toonden daardoor, den zin van het vers niet nauwkeurig te hebben begrepen, terwijl over het algemeen niet genoeg naar eenvoudige, correcte verklaring was gestreefd.

De bewerking van het foutief opstel liet — behoudens betrekkelijk weinige uitzonderingen — zeer veel te wenschen over. Wellicht is dit hieraan te wijten, dat eene dergelijke opgave in de laatste jaren niet voorkwam, — eene omstandigheid, waarmede de Commissie dan ook heeft gemeend, bij de beoordeeling rekening te mogen houden.

Bij het mondeling examen bleek, dat vele candidaten zich hadden bepaald tot het van-buiten-leeren van taalregels; bij de verklaring en toepassing daarvan toch schoten de meesten in bedenkelijke mate te kort.

Rekenen. De kennis van de gronden der hoofdbewerkingen, zoowel met gewone en tiendeelige breuken als met geheele getallen; de evenredigheden; het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten; de berekening van de grootte en de vormveranderingen van eenvoudige vlakke figuren en de berekening van den inhoud der eenvoudigste lichamen was over het algemeen zeer voldoende.

Schoot men te kort, dan was dit veelal in de theorie der deeling zoowel met geheele als met gebroken getallen of in de leer der evenredigheden, doordien het juiste begrip „verhouding" ontbrak.

De vaardigheid in het oplossen van eenvoudige rekenkunstige vraagstukken uit het hoofd was slechts enkele malen onvoldoende, terwijl ook het schriftelijk oplossen der opgegeven vraagstukken zeer bevredigend mag worden genoemd, daar aan ongeveer 80 % der candidaten voor dat werk een voldoend of hooger cijfer kon worden toegekend.

Het *cijferen*, dat in n°. 4 van de vraagstukken op den voorgrond trad, liet echter veel te wenschen over; ongeveer 50 % der candidaten had dit vraagstuk onvoldoende opgelost.

Enkele malen kwam het voor, dat de candidaat niet had begrepen, dat, wanneer de uitkomst van een vraagstuk eene *geldswaarde* is, die uitkomst moet worden uitgedrukt in een betaalbaar bedrag.

Aardrijkskunde. Nauwelijks 10 % der candidaten had — in het voorgeschreven opstel — het onderwerp uit de aardrijkskunde van Nederland behandeld; de meesten, ongeveer 60 %, hadden dat over Oost-Indië gekozen. De inhoud was over het geheel boven het middelmatige.

Bij het mondeling examen wisten verscheidene candidaten tal van plaatsen, gebergten, rivieren enz. wel op te noemen, doch niet aan te wijzen, terwijl velen slechts zeer onvoldoende bekend waren met den aard van den bodem van ons vaderland en het verband tusschen de grondsoort en de middelen van bestaan der bewoners.

Geschiedenis. Aan al de candidaten is gevraagd, of zij bij hunne studiën gebruik hadden gemaakt van een geschiedkundigen atlas; van de 214 waren er 7, die een toestemmend antwoord gaven; onder de overigen waren er slechts 11, die wel eens zulk een atlas hadden...... *gezien*.

Bij vele candidaten had blijkbaar de studie bestaan in het memoriseeren van feiten; van eenig verband tusschen verschillende feiten hadden deze dan ook niet het flauwste begrip.

Kennis der natuur. De planten-*kennis* was gewoonlijk wel, de planten-*physiologie* daarentegen vaak niet voldoende. Omtrent bouw en leven onzer meest voorkomende inlandsche cultuurgewassen ontbraken veelal juiste begrippen.

In de kennis van het menschelijk lichaam schoten zeer velen te kort, vooral waar die door aanschouwing had moeten verkregen zijn. De dierkunde in het algemeen was meestal vrij goed bestudeerd.

Vooral bij het examen in de physica bleek al te vaak, dat gestudeerd was enkel uit het leerboek, terwijl goed gedemonstreerde en goed waargenomen proeven de basis hadden moeten vormen van juiste opvattingen en voorstellingen.

Dooreengenomen was het resultaat onbevredigend, mogelijk wel doordat de onbepaalde uitgebreidheid van het vak bij een zeer gering aantal lesuren de opleiders meer tot eene oppervlakkige behandeling van *veel*, dan tot een grondige van *weinig* had verleid.

Aan 41 % der vrouwelijke en 28 % der mannelijke candidaten moest een onvoldoend eindcijfer worden toegekend.

Theorie van het zingen. Het meerendeel der candidaten voldeed aan de voor dit vak gestelde eischen; toch moest aan

ruim 12 % een onvoldoend cijfer worden gegeven, vooral wegens gemis aan bedrevenheid in het maatlezen van een eenvoudig zangstukje.

Handteekenen. Het teekenen naar blok en vlakversiering bleek voldoende beoefend. Minder vaardigheid hadden de candidaten in het schetsen op het bord.

De kennis van een goeden leergang was bij vele candidaten oppervlakkig, weinig meer dan een van buiten geleerd lesje. Op de vraag, hoe dien leergang toe te passen, werd dikwijls een onbevredigend antwoord gegeven.

Vele candidaten wisten van een of ander voorwerp wel eene doorsnede te teekenen, doch het nut hiervan niet aan te toonen; evenmin konden ze zich rekenschap geven van de wijze, waarop eene projectie ontstaat.

Onderwijs en opvoeding. Bij het schriftelijk werk heerschte dikwijls verwarring in de rangschikking der denkbeelden en drukten vele candidaten zich onbeholpen uit.

Bij het mondeling examen gaven tal van candidaten blijk, veel te hebben gememoriseerd, wat niet voldoende was begrepen. Vooral bij het onderzoek naar de kennis der methoden voor de vakken *a*, *b* en *c* kwam dit sterk uit. Onbelangrijke bijzonderheden waren dikwijls den candidaat bekend, terwijl goed inzicht in de hoofdzaken ontbrak. Het gebruik van allerlei slecht begrepen termen moest dikwijls dienen tot dekmantel van het gebrek aan juiste voorstellingen.

De kennis van de inrichting der lagere school en van de voor- en nadeelen van het klassikaal onderwijs was voldoende: de kennis daarentegen van de wet en van de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht liet bij verscheidene candidaten nog al wat te wenschen over.

Amsterdam.

Lezen. In het lezen, dat zelden onvoldoende was, valt, wat de uitspraak aangaat, verbetering waar te nemen; al lazen velen met weinig stembuiging en uitdrukking. Over

het geheel werd het gelezene ook wel begrepen. Waar dit niet het geval was, hing dit vaak samen met gebrek aan ontwikkeling; algemeen bekende en gebruikelijke uitdrukkingen bleken soms geheel onbekend.

Schrijven. Het schrijven was over het algemeen voldoende, ofschoon slechts zelden smaakvol schrift werd geleverd. Een menigvuldig voorkomende fout was gebrek aan eenheid in richting en afstand.

Nederlandsche taal. Over het foutief opstel, dat dit jaar in plaats van een dictée gegeven werd, kan het oordeel gunstig luiden; de verklaring der verbeteringen zeide echter, door hare algemeenheid, soms niets.

De spraakleer was door sommige candidaten verwaarloosd. Groote onzekerheid bestond vaak omtrent de geslachten, zelfs van veel gebruikte zelfstandige naamwoorden, en in practijk en theorie der spelling, o. a. van de zacht- en scherpheldere o en e, een en ander vermoedelijk veroorzaakt door het lezen van stukken in zoogenaamde vereenvoudigde spelling.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De vaardigheid om de gedachten in woorden over te brengen was veelal voldoende. De inhoud der opstellen liet echter dikwijls veel te wenschen over.

Zeer onbevredigend was de wijze, waarop de meeste candidaten de parafrase hebben gemaakt.

Rekenen. De uitslag van het schriftelijk examen was niet bepaald ongunstig te noemen, ofschoon nog het derde deel der candidaten een onvoldoend of twijfelachtig cijfer behaalde.

De vrouwelijke candidaten hadden beter gewerkt dan de mannelijke.

Het mondeling examen deed het cijfer van het schriftelijk werk meer dalen dan rijzen.

Het oplossen van vraagstukken uit het hoofd gaf reden tot tevredenheid. Toch bleef het bij velen een ,,cijferen uit het hoofd'', zonder dat ze door toepassing van eigenschappen den naasten weg vonden tot het begeerde antwoord.

De kennis van het metriek stelsel kon voldoende heeten, evenals die van de grootte en de vormverandering van eenvoudige vlakke figuren.

De meeste tekortkomingen kwamen voor bij het verklaren der hoofdbewerkingen, vooral met gebroken getallen, en bij de evenredigheden, omdat dikwijls het begrip verhouding te wenschen overliet.

Aardrijkskunde. De schriftelijke bewerking der opgaven voor de aardrijkskunde was over het geheel voldoende; ook het mondeling onderzoek leidde tot een vrij bevredigend resultaat. Toch was de bekendheid *met ons land*, (inzonderheid van de omgeving der hoofdstad), bij sommigen gering; anderen konden zich moeilijk op eene blinde kaart oriënteeren. De topografie zat er bij de meesten vrij goed in.

Vaderlandsche geschiedenis. Het onderzoek naar de bekendheid met de gebeurtenissen van de geschiedenis des vaderlands, gaf geene aanleiding tot het maken van nieuwe opmerkingen.

Bij het examen verwierven verreweg de meeste candidaten, het cijfer 6 of daarboven; aan sommigen kon zelfs een 8 of 9 toegekend worden. Daar tegenover staat, dat er óók waren, die de meest bekende feiten niet wisten, of in den juisten tijd konden plaatsen. Meermalen kwam het voor, dat van gebruikte woorden de beteekenis niet begrepen werd, waardoor het vermoeden rees, dat eenvoudig het boek gememoriseerd was.

Dat bij de beoefening der vaderlandsche geschiedenis een historische atlas onmisbaar is, schijnen velen nog niet in te zien, want dikwijls wisten de candidaten niet, waar de landstreken of plaatsen lagen, die zij in hunne antwoorden noemden.

Kennis der natuur. Vele candidaten gaven reden tot tevredenheid; vergeleken bij vorige jaren, was ontegenzeggelijk vooruitgang op te merken.

Nochtans mag niet worden verheeld, dat kennis en ontwikkeling niet zelden geheel onvoldoende waren, en somwijlen was slechts verworven eene schijnkennis, die verwarring sticht.

Uit het hoofdstuk van de electriciteit b.v. waren alleen de electrische bel en de morse-telegraaf behandeld, zonder dat iets van het ontstaan en de eigenschappen van den galvanischen stroom bleek bekend te zijn.

Onderscheidene candidaten meenden, dat door eene electriseermachine electriciteit geleverd wordt, die naar de bel gaat, en dat deze daardoor geluid geeft.

Met de andere onderdeelen van de natuurkennis was het vaak niet beter gesteld; inzonderheid liet de kennis van het leven der plant, zoomede van bloedsomloop en ademhaling van den mensch te wenschen over.

En meermalen moest het op bedroevende wijze blijken, dat woorden gebruikt werden, die voor den candidaat niet veel meer dan holle klanken waren.

Dit slaat natuurlijk op hen, die blijkbaar eene onvoldoende opleiding hadden genoten, daarentegen kon niet zelden een hoog cijfer worden toegekend.

Het zingen. Het onderzoek in dit vak had tamelijk bevredigende resultaten. Vele candidaten toonden, dat ze den zang met ernst hadden bestudeerd, zoowel theoretisch als practisch. Daar staat tegenover, dat nog een te groot getal in kennis van notenschrift, van maatverdeeling en toonschalen te kort schoot; vooral bij sommige mannelijke candidaten was die kennis al zeer bedroevend.

Teekenen. Het teekenen naar meetkunstig lichaam en eenvoudige vlakversiering op papier was over het algemeen vrij goed.

Op het zwarte bord werd veelal onvoldoende geteekend, doordat niet gelet was op de verhouding en het juist beloop der lijnen.

De kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs was dikwijls zeer gering, terwijl de perspectievische verschijnselen veelal niet onder woorden gebracht konden worden.

De begrippen van doorsnede en projectie waren gewoonlijk aanwezig.

De beginselen van onderwijs en opvoedkunde. Het schriftelijk werk was voldoende; in vele gevallen kon een cijfer hooger dan 6 worden toegekend; het aantal ,,onvoldoende'' opstellen was betrekkelijk klein.

De meeste candidaten waren behoorlijk bekend met de inrichting der lagere school en het klassikaal onderwijs, het onderzoek naar de bekendheid met de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet leverde in vele gevallen minder bevredigende resultaten op. Tal van candidaten hadden zich bepaald tot het bestudeeren van éene leerwijze, met name voor rekenen. Verder werd opgemerkt, dat velen niet voldoende bekend

waren met de inrichting van het lees- en rekenonderwijs in de hoogere klassen.

De voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs waren doorgaans vrijwel bekend.

Haarlem.

Lezen. Terwijl enkele candidaten goed lazen, waren er nog altijd vele, die den klemtoon telkens verkeerd legden, of het geheele stuk op denzelfden toon bijna zonder afwisseling voordroegen. Blijkbaar was dit een gevolg van te weinig oefening, want het meerendeel der candidaten toonde het gelezene wel te verstaan.

Schrijven. Het schrijven gaf over het algemeen reden tot tevredenheid, zoodat slechts aan enkele candidaten een onvoldoend cijfer moest gegeven worden.

Het kwam herhaaldelijk voor, dat voor het schrijven op het bord een hooger cijfer kon worden toegekend dan voor het schrijven op papier.

Bij slechts weinige candidaten kwam het onderscheid tusschen staand en loopend schrift voldoende uit, vooral bij het schrijven op het bord.

Nederlandsche taal. Over het algemeen bleek de spraakkunst vrij goed bestudeerd te zijn, hoewel de kennis der spelregels en der regels voor de interpunctie veelal te wenschen overliet. Ook in de toepassing der grammatica op zelfgekozen voorbeelden schoten de meeste candidaten te kort.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De vaardigheid om zijne gedachten schriftelijk juist en gemakkelijk uit te drukken, was in den regel niet meer dan voldoende.

Rekenen. Er valt met lof te spreken over de schriftelijke oplossing der opgegeven vraagstukken. Het aantal van hen, die een onvoldoende cijfer verkregen, was gering, terwijl een vrij groot aantal candidaten alle vraagstukken goed had opgelost. Alleen valt op te merken, dat het begrip „inwegen" voor velen niet helder was.

De goede indruk, door het schriftelijk werk verkregen, werd door het mondelinge examen niet geheel bevestigd. Verschillende candidaten, die een meer dan voldoend, zelfs een zeer goed cijfer hadden verkregen voor hun schriftelijk werk, bleken slechts matig te voldoen aan de eischen van het mondeling examen, zoodat in vele gevallen het gunstig eindcijfer alleen te danken was aan het hooge cijfer voor het schriftelijk werk. Omtrent twee onderdeelen van het mondeling examen valt meer in 't bijzonder te klagen. Nog steeds zijn er vele candidaten, die de deeling van breuken niet kunnen verklaren, noch eenvoudige vraagstukjes weten te bedenken, die tot zulk een deeling aanleiding geven, zoodat zij inderdaad niet in staat zouden zijn dit onderwerp voor leerlingen der lagere school naar eisch te behandelen. In de tweede plaats gaven vooral de vrouwelijke candidaten duidelijk blijken, dat zij aan de vormverandering der vlakke figuren en aan de inhoudsberekening der eenvoudigste lichamen niet veel aandacht hadden geschonken.

Aardrijkskunde. Hoewel bevredigend, waren de resultaten van het onderzoek naar de kennis der candidaten in dit vak niet schitterend te noemen.

Studie van de kaart, als het belangrijkste hulpmiddel, kan niet genoeg worden aanbevolen. Hetzelfde geldt van de beschouwing van afbeeldingen en platen. De Commissie meent er op te mogen wijzen, dat ten opzichte van de kennis onzer overzeesche gewesten, een bezoek aan het Koloniaal Museum te Haarlem aanbeveling verdient.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het algemeen was er veel werk van dit examenvak gemaakt. Toch bestond de historische kennis van vele candidaten alleen in een van buiten geleerd lesje van namen en jaartallen, waarbij het inzicht in de feiten bij de candidaten ontbrak. Ook het verstaan van historische termen liet te wenschen over.

Kennis der natuur. Het examen in dit vak gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. Bij de beoordeeling van de onderdeelen van dit vak moet echter worden opgemerkt, dat de planten niet genoeg in natura waren waargenomen. Opvallend is het feit, dat onze gewichtigste cultuurplanten meestal minder goed gekend werden dan de in het wild groeiende.

De kennis der dieren was soms oppervlakkig. Meermalen

bleek, dat de meest bekende zoogdieren, vogels en insecten, uit de naaste omgeving der candidaten, niet gekend werden.

Bij de natuurkunde moet de klacht nog steeds luiden, dat het onderwijs vaak te weinig practisch is geweest. Vele candidaten hadden te weinig proeven gezien.

Zang. De candidaten konden met betrekkelijk geringe uitzonderingen bewijzen, dat zij voldoende kennis bezaten van de theorie van den zang, om aan zeer bescheiden eischen te kunnen voldoen.

Het zwakke punt was bij vele candidaten ook ditmaal het juiste inzicht in de maatsoorten. Het lezen in de maat kon vaak alleen bij zeer gemakkelijke opgaven voldoende genoemd worden. Van het schrijven van sleutels, rusten en andere muzikale teekens was blijkbaar niet veel werk gemaakt.

Teekenen. Over het algemeen is de uitslag van de examens in dit vak niet bevredigend te noemen. Wel zijn er niet veel geheel onvoldoende examens afgelegd, doch het aantal keeren, dat het praedicaat „goed" kon worden toegekend, is uiterst klein.

Het natuurteekenen berustte dikwijls meer op *weten* dan op *zien;* vandaar vaak schijnbaar correcte en toch onjuiste teekeningen.

Het plaatteekenen verhief zich in den regel nauwelijks boven het voldoende.

De teekeningen op het bord hebben nog te weinig het karakter van losse schetsen.

De kennis der perspectievische verschijnselen, doorsneden en projecties was over het geheel beter dan die van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs in de lagere school.

Opvoeding en onderwijs. Vrij voldoende was bij de candidaten in den regel de bekendheid met de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs; echter was de bekendheid met de voornaamste leerwijzen voor de vakken genoemd onder *a*, *b* en *c* van artikel 2 der wet in verreweg de meeste gevallen oppervlakkig. Zeer dikwijls hadden de candidaten die verkregen uit dictaat of beschrijving en niet door bestudeering van handleiding en leermiddelen zelve.

Met de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht waren de candidaten in den regel voldoende bekend.

Bij velen hunner was de bekendheid met de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs zeer gebrekkig.

Middelburg.

Lezen. De resultaten van het examen in het lezen waren bevredigend, zoodat het praedicaat: onvoldoende niet behoefde te worden toegekend. Schoon bij sommigen het nauwkeurig en natuurlijk lezen, vooral wat het leggen van den klemtoon betreft, nog wel te wenschen overliet, toonden ze echter het gelezene wel te verstaan en behoorlijk te kunnen weergeven.

Nederlandsche taal. Het examen gaf den indruk, dat de candidaten, wat betreft de kennis van de regels der grammatica, behoorlijk waren voorbereid. De toepassing er van, bij de onderscheiding der woordsoorten, de beteekenis der buigingsvormen en de spelling, gaf wel eens reden tot minder tevredenheid.

De redekundige ontleding kwam over het geheel beter tot haar recht. Alles tezamen gaf het examen in Nederlandsche taal bewijs van vooruitgang in dat vak. Bijna alle candidaten verwierven dan ook een voldoend of hooger cijfer.

Vaardigheid in de schriftelijke uitdrukking der gedachten. De vaardigheid in de schriftelijke uitdrukking der gedachten bleek over het geheel voldoende, hoewel slechts aan weinige candidaten een hooger cijfer kon worden toegekend wegens het leveren van opstellen, uitmuntend door gedachte of door stijl.

Schrijven. Het klein (loopend in meerdere mate dan staand) gaf in het algemeen goede lettervormen te zien, terwijl middelgroot en groot te dien opzichte van aanmerkelijk geringer gehalte waren. Vele malen werd daardoor het waardeeringscijfer gedrukt.

Eene ijverige beoefening van het schrijven op het zwarte bord moet, op grond der resultaten, ernstig worden aangeraden.

Eerste oefeningen van het handteekenen. Het vervaardigen van eene eenvoudige vlakversiering scheen minder bezwaren op te leveren, dan het teekenen van een blokmodel. Bij het laatste kwamen herhaaldelijk fouten voor ten aanzien van de eenvoudigste perspectievische wetten.

Het teekenen op het zwarte bord gaf meermalen gelegenheid om op te merken, dat het gevoel voor symmetrie, zooal niet afwezig, dan toch slechts onvoldoende aanwezig was. Bij het onderzoek naar de bekendheid met de meest voorkomende perspectievische verschijnselen bleek dikwijls, dat deze niet door eigen waarneming verkregen was.

Was bij velen het begrip: projectie helder en gaven de vragen en opgaven daaromtrent tot resultaat een goed cijfer, niet bij allen was dienaangaande voldoende kennis aanwezig. Vooral het projecteeren van lijnen en eenvoudige regelmatige vlakken gaf onvoldoende resultaten, zoodra van den rechten hoek werd afgeweken.

Het onderzoek naar de kennis van een goeden leergang voor het eigenlijke teekenen was in den regel bevredigend. Van zoogenaamd voorbereidend teekenen bleek men vaak beter den naam dan den aard te kennen.

Rekenen. Onder de vier vraagstukken, welke ditmaal voor het schriftelijk rekenen zijn opgegeven, was er een, dat eene eenvoudige inhoudsberekening betrof, terwijl voor de oplossing van dit vraagstuk eenige becijfering noodig was. Verscheidene candidaten hebben deze opgaaf niet opgelost, terwijl anderen dikwijls grove cijferfouten hebben gemaakt.

Ook het mondeling examen gaf, voor zooveel het betrof het berekenen van oppervlakten en inhouden, geen gunstig resultaat.

De deelbaarheid der getallen bleek met eenige voorliefde bestudeerd te zijn.

Het bewijzen van de eigenschappen der hoofdbewerkingen met geheele getallen liet vaak veel te wenschen over. De eigenschappen der evenredigheden waren bijna zonder uitzondering goed bestudeerd; doch een juist inzicht in de leer der verhoudingen ontbrak bij velen.

Beginselen der aardrijkskunde. De indruk, dien de examens in dit vak maakten, was over het algemeen bevredigend. Het meerendeel der candidaten gaf blijk, zich behoorlijk te kunnen oriënteeren. Te dikwijls kwam het echter voor, dat door hen woorden en aardrijkskundige termen wer-

den gebezigd, die bleken òf geen, òf geen behoorlijken inhoud voor hen te hebben.

Grondtrekken der vaderlandsche geschiedenis. Over het algemeen waren de resultaten van het onderzoek in dit vak bevredigend. Toch bleek het, dat verscheidene candidaten wel de belangrijkste gebeurtenissen onzer geschiedenis konden *noemen*, zonder daarom een *overzicht* te hebben, of het *verband* der feiten te kunnen aanwijzen.

De kennis van de verhouding van onzen Staat tot andere rijken liet nog al eens te wenschen over.

Ook nu bleek weder, dat menig candidaat bij zijne studie niet of onvoldoende een historischen atlas had geraadpleegd.

Beginselen van de kennis der natuur. Het examen in de kennis der natuur leverde over 't geheel gunstige uitkomsten. Steeds meer wordt bij het onderwijs in dit vak van aanschouwing uitgegaan, al bleek niet altijd, dat de candidaten zelf de aanschouwingsmiddelen in handen hadden gehad.

De leer van het evenwicht en de beweging van vloeistoffen, belangrijk omdat het dagelijksche leven zoovele toepassing te zien geeft, was dikwijls onvoldoende bestudeerd. Daarentegen liet de verklaring van eenvoudige verschijnselen uit de hoofdstukken: warmte, licht en electriciteit weinig te wenschen.

De kennis der levensverrichtingen van den mensch en van dieren en planten was over het algemeen ruim voldoende. Opgemerkt dient te worden, dat de meeste candidaten beter de wildgroeiende, dan de gekweekte gewassen kenden, terwijl de kennis van voor den mensch nuttige en schadelijke dieren zeer onvoldoende was. Bepaaldelijk de insekten waren niet genoegzaam bestudeerd, vele candidaten konden nauwelijks enkele kevers of vlinders bij name noemen.

Theorie van het zingen. Over het algemeen was het maatlezen bevredigend, meermalen zelfs zeer goed. Velen hadden, naast het noten- ook het cijferschrift beoefend.

Bij verscheidene candidaten ontbrak een helder inzicht in de intervallen en toonladders. Er waren verschillende loopjes gememoreerd, zonder dat men in de beteekenis, het verband en de verwantschap der toonladders voldoende was doorgedrongen.

Beginselen van onderwijs en opvoeding. Over het geheel genomen, waren de resultaten niet ongunstig; toch zijn er eenige opmerkingen te maken.

Er wordt nog te weinig op gelet, dat het programma de bekendheid met meer dan één methode vordert voor de vakken: lezen, schrijven en rekenen.

Men bestudeert nog vaak het uittreksel van eene methode in plaats van de methode zelf.

Bij herhaling kwam het voor, dat de candidaten de leermiddelen niet hadden gezien, bij eene methode behoorende, welke zij hadden bestudeerd.

Utrecht.

Lezen. Het nauwkeurig en natuurlijk lezen was over het algemeen vrij goed. De uitspraak liet meermalen veel te wenschen over. Het weergeven en de verklaring van het gelezene waren voldoende.

Schrijven. Het onderzoek naar het schrijven leidde over het geheel tot een bevredigend resultaat; werkelijk mooi schrift, inzonderheid op het bord, was evenwel uitzondering.

Nederlandsche taal. Lieten de stijl van paraphrase en opstel, en de inhoud van het opstel meestal veel te wenschen over, de dictee was over het algemeen goed en de woordontleding zelfs zeer goed.

Bij het mondeling examen bleek, dat de spraakkunst lang niet altijd oordeelkundig was beoefend.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. Deze kon over het algemeen voldoende heeten.

Rekenen. Het schriftelijk gedeelte van het rekenen was niet bevredigend. Vier eenvoudige vraagstukken waren opgegeven; toch kon ruim 6 % van het aantal candidaten van geen enkel vraagstuk de oplossing vinden en kon 40 % geen voldoend cijfer behalen; slechts 14 % hadden alle vraagstukken zeer goed opgelost.

Ook het mondeling examen liet te wenschen over; aan te veel candidaten moest voor dit deel van het onderzoek een onvoldoend cijfer worden toegekend; slechts een zeer klein deel behaalde een hoog eindcijfer.

De kennis van de eigenschappen der geheele getallen en van de hoofdbewerkingen met die getallen was over het algemeen voldoende. Een helder inzicht in de beteekenis en de hoofdbewerkingen van gebroken getallen ontbrak bij velen.

Door een groot aantal candidaten kon de vermenigvuldiging en deeling van gewone breuken niet voldoende worden verklaard.

De eigenschappen der deelbare getallen en de kenmerken van deelbaarheid waren door velen van buiten geleerd, maar slecht begrepen. Hoewel veel candidaten de eigenschappen der evenredigheden hadden bestudeerd en vrij goed konden toepassen, hadden de meesten geen juist begrip van de eigenschappen der verhoudingen, waardoor ze in de verklaring dier eigenschappen te kort schoten.

De kennis van het Nederlandsch stelsel van maten en gewichten was bij veel candidaten onvoldoende.

De kennis van de berekening van oppervlakten en inhouden en de vormverandering van eenvoudige vlakke figuren, kon bij de meeste candidaten zeer voldoende genoemd worden.

Aardrijkskunde. Het schriftelijk werk geeft aanleiding tot een tweetal opmerkingen. Het onderwerp over de rijstcultuur op Java gaf niet genoegzaam blijk van de noodige aardrijkskundige kennis.

In de opstellen over ,,Eene reis langs de kust van Gibraltar naar Genua'' waren zeer veel namen foutief geschreven.

Aangaande het mondeling examen zij opgemerkt, dat verscheidene candidaten zich zonder kaart niet konden oriënteeren.

Geschiedenis. Over het geheel waren de resultaten van het onderzoek in de geschiedenis des vaderlands bevredigend.

Verscheidene malen kon ,,ruim voldoende'' of ,,goed'' worden gegeven.

Toch moest nog menig keer een onvoldoend cijfer worden toegekend, omdat de feitenkennis gering was.

Aan veler onbekendheid met vreemde talen moet het zeker worden toegeschreven, dat vele vreemde woorden, die in de leerboeken voorkomen, niet worden verstaan.

Ook kwam duidelijk uit, dat het gebruik van een historischen atlas nog tot de zeldzaamheden behoort.

Kennis der natuur. De uitslag van het onderzoek naar de bekwaamheid der candidaten in het vak ,,Kennis der natuur'' kan niet ten volle bevredigend genoemd worden.

Aan velen moest een onvoldoend cijfer worden toegekend; slechts zeer weinigen verwierven 8 of meer.

De kennis van planten strekte zich bij nagenoeg alle candidaten niet verder uit dan tot de meest alledaagsche; zelfs de meest voorkomende inlandsche boomsoorten kenden verscheidenen niet uit elkander. De bekendheid met cultuurgewassen liet te wenschen over.

Van lichaamsbouw en levenswijze der inlandsche dieren, uitgenomen de insecten, hadden de meeste candidaten voldoende studie gemaakt; het inzicht in de levensverrichtingen liet echter meermalen te wenschen over.

Bij het examen in de physica bleek herhaaldelijk, dat het waarnemen der verschijnselen nog te weinig het uitgangspunt voor het onderwijs vormt. Candidaten, die den inhoud van hun leerboek met meer of minder goed gevolg in het geheugen hadden trachten op te nemen, bleken dikwijls geen of een zeer gebrekkig inzicht te bezitten in de allereenvoudigste natuurkundige verschijnselen.

Theorie van het zingen. Aan de matig gestelde eischen voor de theorie van het zingen, werd door de meeste candidaten voldaan. Het lezen in de maat van een eenvoudig muziekstukje liet veel te wenschen over.

Handteekenen. De bedrevenheid in het teekenen op papier en in het schetsen op het zwarte bord van eene eenvoudige vlakversiering naar eene plaat gaf reden tot tevredenheid.

De bedrevenheid in het schetsen en schaduwen van eenig meetkunstig lichaam naar de natuur kon gemiddeld niet voldoende heeten, deels wegens fouten in den vorm, deels wegens slordige afwerking.

De bekendheid met de meest voorkomende perspectievische verschijnselen, alsmede het begrip van projecties en doorsneden was over het algemeen voldoende.

De kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs in de lagere school was in den regel onvoldoende. Zeer veel candidaten hadden geen begrip nòch van

de opeenvolging van eenvoudige teekenvoorbeelden, nòch van de wijze, waarop eenvoudige rechtlijnige teekeningen met de leerlingen der lagere klassen behandeld moeten worden.

Onderwijs en opvoeding. Het schriftelijk werk voor dit vak besluit de dagtaak der candidaten. Het was niet de kroon op het werk; er viel weinig op te roemen. Dit moge min of meer te wijten zijn aan de plaats op den rooster, — vooral is het toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de keuze der meeste candidaten gevallen was op het moeilijkste onderwerp, dat ze in 't geheel niet machtig bleken te zijn.

De punten 1, 3 en 4 van het Programma geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De bekendheid met de voornaamste leerwijzen voor de leervakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet, bleek nog al dikwijls oppervlakkig te zijn.

Velen hadden zich tevreden gesteld met het bestudeeren van slechts een klein gedeelte van die leerwijzen; bij tal van candidaten bestond de bekendheid in eenige algemeenheden, geput uit een of ander overzicht.

Niet weinigen ontbrak het ten eenenmale aan inzicht; wat ze geleerd hadden, was niet verwerkt; met de eenvoudigste toepassing waren zij verlegen.

Leeuwarden.

Lezen. Ofschoon vooruitgang valt te bespeuren, is er nog steeds grond voor de klacht, dat bij de voorbereiding voor het examen het lezen te weinig wordt beoefend. Vaak was de toon niet in overeenstemming met den aard der leesstof en liet de uitspraak te wenschen over.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk was niet zelden ontsierd door grove taalfouten en moest meermalen, ook om het gebrekkige van den stijl, onvoldoende of slechts even voldoende worden genoemd. Vaak echter wisten de candidaten het door hun mondeling examen tot een voldoend eindcijfer te brengen.

Bij de opgave: „het schrijven van een brief" kwam in een zeer groot aantal gevallen een zeer onjuiste uitdrukking voor; zoo gebeurde het telkens, dat in den eersten zin stond: „Ondergeteekende verzoekt" enz. en in een tweeden zin: „Ik zal U" enz. Zeer wenschelijk zou het zijn, dat zij, die zich met de opleiding der a.s. onderwijzers belasten, meer werk maakten van het schrijven van verschillende brieven in den juisten vorm.

Schrijven. De resultaten van het schrijven waren dit jaar zeer gunstig, een hoogst enkele maal werd onvoldoende of even-voldoende toegekend.

Rekenen. Het schriftelijk rekenwerk der candidaten was over het algemeen ruim voldoende. Slechts bij uitzondering behoefde hiervoor een onvoldoend cijfer te worden gegeven.

Het mondeling onderzoek had veelal ook een bevredigende uitkomst, ofschoon de cijfers over het algemeen niet zoo hoog waren als voor het schriftelijk.

De opmerking moet worden gemaakt, dat bij sommige candidaten een helder begrip van de hoofdeigenschappen en de bepalingen der rekenkunde geheel ontbraken, terwijl deze bij anderen onderling werden verwisseld. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk daaraan toe te schrijven, dat verschillende leerboeken naast elkaar worden gebruikt, waardoor onwillekeurig verwarring ontstaat.

Aardrijkskunde. Terwijl bij velen de namenkennis der candidaten voldoende bleek, toonden anderen, dat zij onjuiste of althans minder heldere aardrijkskundige begrippen bezaten. Dit kwam veelal aan het licht bij de behandeling van Nederland. Termen als: diluvium, alluvium, boezem enz. werden door velen gebruikt, zonder dat de juiste beteekenis werd begrepen.

Ook de kennis der zeden en gewoonten, van den godsdienst enz. der inlandsche bevolking onzer koloniën in Oost-Indië, alsmede van de planten- en dierenwereld aldaar, liet dikwijls veel te wenschen over.

Geschiedenis. Merkbare vooruitgang in kennis viel bij dit vak te constateeren, zoodat aan de meeste candidaten een voldoende en hooger cijfer kon worden toegekend. Ook thans echter bleek weer, dat de geschiedenis nà 1848 en die onzer koloniën op onze opleidingsinrichtingen stiefmoeder-

lijk wordt bedeeld, terwijl het gebruik van eene goede historische atlas nog bij weinigen schijnt voor te komen.

Kennis der natuur. Het examen in dit vak gaf in zooverre reden tot tevredenheid, dat duidelijk bleek dat de meeste candidaten met ernst hadden gestudeerd. Toch kon niet dikwijls een hoog cijfer worden toegekend.

Het onderwijs in de physica wordt, naar der Commissie bleek, aan sommige inrichtingen nog te veel gegeven zonder de noodige proefnemingen. Er waren zelfs candidaten, die verklaarden, dat ze nog nooit een natuurkundige proef hadden zien nemen.

Wat plant- en dierkunde betreft moet worden opgemerkt, dat velen hunne kennis te veel enkel uit het leerboek hadden geput. Er kan niet genoeg op gewezen worden, dat de kennis der natuur moet worden verkregen hoofdzakelijk in de vrije natuur zelf. Eindelijk bleek aan de Commissie, dat de candidaten over het algemeen zeer slecht op de hoogte waren met de systematische verdeeling van dieren- en plantenrijk.

Zang. Over het algemeen gaf het onderzoek naar de kennis van de theorie van het zingen, vooral bij de vrouwelijke candidaten, vrij gunstige resultaten. De beste cijfers konden worden gegeven aan die candidaten, die de theorie aan de hand van de practijk hadden bestudeerd. Diegenen echter bij wie dit niet het geval was konden meestal eene eenvoudige melodie niet juist in de maat lezen en begrepen de verschillende tempo-benamingen niet voldoende. Een muzikaal dictée, aan sommige candidaten opgegeven, werd in de meeste gevallen zeer voldoende gemaakt.

Teekenen. Ofschoon de eindcijfers voor dit vak toegekend bijna altijd voldoende waren, bleek toch nog maar al te zeer, dat vele candidaten en ook zelfs vele opleiders dit *bij*vak nog zeer stiefmoederlijk behandelen. Vandaar dat aan de manier van werken dikwijls de gebrekkige opleiding was te bemerken.

Voor het eerst werd dit jaar aan de candidaten de keuze gelaten tusschen voorbeelden van verschillenden aard voor plaat- en handteekenen, eenigszins in de ,,nieuwe richting''. Velen echter bewandelden de voor hen zekerste weg en begaven zich niet op nieuwe banen.

Theorie van onderwijs en opvoeding. Bij dit examen

bleek: dat de kennis der eischen die het programma stelt en die de inrichting van de lagere school bij de meeste candidaten voldoende waren. Als methode voor de vakken *a*, *b* en *c* was door de meeste candidaten slechts *één* bepaalde methode bestudeerd; de kennis was meest theoretisch, — wanneer evenwel men op practisch gebied kwam bleek dat verreweg het meerendeel of in het geheel geen of zeer weinig practisch onderricht had genoten.

De kennis der wet en van de wetgeving, ook die van de leerplichtwet was bij het meerendeel der adspiranten vrij goed. Uit het schriftelijk werk bleek over het geheel dat de opvoedkunde, zooals die door het programma wordt geeischt, ijverig was beoefend.

Zwolle.

Lezen. Tot leesstof werd meestal genomen een eenvoudig stuk uit een of ander schoolboek voor de hoogste klasse, terwijl voor bespreking en verklaring doorgaans diende proza of poëzie van eenigszins zwaarder inhoud.

Beide ontvingen de candidaten eenige minuten vooraf ter inzage.

Het lezen zelf gaf zeer verschillende uitkomsten. Was bij velen de voordracht van dien aard, dat men luisterende alles kon begrijpen, veel te groot was het getal dergenen, die te zacht en zonder uitdrukking lazen, die tegen den klemtoon zondigden, die telkens woorden of lettergrepen herhaalden of oversloegen, en wier uitspraak allesbehalve beschaafd was. Bij de opleiding eischt dit belangrijk onderdeel nog meer zorg.

Bij het onderzoek naar het begrijpen van het gelezene, dat meestal tot een bevredigend einde leidde, deden zich weer meermalen de gewone verschijnselen voor: geringe algemeene kennis en weinig kijk op 't geheel.

Zoo bleek zelfs de beteekenis van algemeen erkende feestdagen aan sommige candidaten onbekend te zijn.

Schrijven. Vele candidaten pasten bij hun schrijven op papier en bord niet consequent eenzelfden lettervorm en let-

terverbinding toe en weken min of meer van de door hen gekozen schrijfmethode af.

Overigens waren de resultaten vrij bevredigend. Steilschrift kwam niet voor.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk viel over 't algemeen tegen.

Het opstel naar aanleiding van eenige dichtregelen van Cats was dikwijls hoogst onbeduidend; betrekkelijk weinigen hadden zich van den gegeven tekst weten los te maken; soms was het werk ontsierd door onbegrijpelijke stijl- en taalfouten.

De brief was bij velen van dien aard, dat daardoor bij ernstige sollicitatie kans op benoeming zou zijn weggenomen; toch mocht hij bij de meesten voldoende heeten.

Wat den vorm betreft, was het slot van den brief doorgaans het slechtst verzorgd.

De beteekenis van een drietal uitdrukkingen was niet altijd goed omschreven.

Het mondeling examen bracht meestal beter uitkomsten en kon, in weerwil van een onvoldoend cijfer voor schriftelijk werk, nog vaak tot een voldoend eindcijfer leiden; soms was echter de grammaticale kennis gering.

Handteekenen. Het examen in teekenen gaf over het algemeen gunstige resultaten. In de kennis van een goeden leergang voor het aanvangsonderwijs schoten nog al eenigen te kort.

Meermalen bleek dat de theoretische perspectief de candidaten meer in de war brengt dan dat zij hen helpt om een teekening goed in elkaar te zetten en dat de perspectievische kennis in de eerste plaats berusten moet op practisch teekenen naar de natuur.

Rekenen. De opgaven voor 't schriftelijk examen bestonden uit vijf vraagstukken, waarvan één uit de theorie der rekenkunde en één over inhoudsberekening. Over 't algemeen waren de oplossingen voldoende of meer dan voldoende. Opmerkelijk is het evenwel, dat het „theorie-vraagstuk" over 't geheel onvoldoende werd uitgewerkt.

De uitslag van het mondeling examen was minder gunstig: bijna geregeld was het hierbij behaalde cijfer aanmerkelijk lager dan dat voor 't schriftelijk. Als hoofdoorzaak moet genoemd worden, dat de meeste candidaten niet in

staat waren, geheel zelfstandig bekende rekenkundige eigenschappen te bewijzen en toe te passen. 't Sterkst kwam dit uit bij de eigenschappen der aftrekking, vermenigvuldiging, deeling en deelbaarheid.

De kennis van de leer der evenredigheden en 't metriek stelsel was voldoende, al mag bij 't laatste onderdeel wel op meer vlugheid bij herleidingen worden aangedrongen.

Aardrijkskunde. Goed werkte, dat bij de opgaven voor het schriftelijk werk meerdere leiding gegeven was; de behandeling was daardoor over het geheel bondiger en zaakrijker.

Over het algemeen kan men over den uitslag van het examen tevreden zijn; de meeste candidaten behaalden een voldoend cijfer. Nederland bleek over het geheel vrij goed bestudeerd te zijn, evenals Europa. Vooral is merkbaar, hoe de belangstelling in Indië toeneemt. Toch moet men blijven aandringen op een nauwgezetter beschouwing van de kaart, want het moet niet voorkomen, dat een onderwijzer onbekend is met de ligging van bekende streken, bijv. Westland, Amstelland of Soerabaja.

Bij het mondeling examen waren de resultaten over het geheel eveneens bevredigend. Alleen was bij velen wat meerdere kennis van klimaat en bevolking gewenscht. Een onderwijzer dient te weten, dat er in Indië nog anderen dan Javanen wonen, en welke de hoofdvolken zijn der voornaamste landen van Europa. Het begrijpen van de kaart ook in verband met schaal, lengte- en breedtecirkels was over het geheel voldoende.

Vaderlandsche geschiedenis. Waar het aankwam op feitenkennis bleken de candidaten over 't algemeen een voldoend cijfer te kunnen behalen. Het verband tusschen oorzaak en gevolg liet echter menigmaal te wenschen over.

De geschiedenis onzer koloniën en de kennis onzer staatsinrichting van nu en vroeger waren over 't algemeen voldoende.

Vreemde woorden in onze geschiedenis voorkomende werden wel vele malen genoemd, doch bleken dikwijls niet begrepen te zijn.

Daar bij vele candidaten het gebruik van den historischen atlas bleek nagelaten te zijn, worde het recht gebruik daarvan dringend aanbevolen.

Kennis der natuur. De indruk, dien het examen van het meerendeel der candidaten achterlaat, ook al hebben ze een voldoend cijfer kunnen behalen, is dat ze te weinig hebben gezien. De natuurkunde was over het algemeen voldoende en ook dierkunde, mits niet werd gevraagd naar algemeen bekende zoogenaamde „lagere" dieren. Bij plantkunde bleek het, dat velen niet door eigen aanschouwing van algemeen voorkomende planten voldoende kennis daarvan hadden opgedaan.

Theorie van het zingen. De algemeene muziekleer bleek door de meeste candidaten voldoende uit het hoofd geleerd te zijn. Een betrekkelijk groot aantal waren, helaas, niet vaardig in de practische toepassing; zelfs een stukje, met eenvoudige rythmische figuren, was een waar struikelblok voor velen, niettegenstaande ze zeer goed bekend waren met de verschillende notenvormen en hunne combinaties.

De begrippen rythmus, maat en tempo waren, ondanks de goede bepalingen, daarvan gegeven, dikwijls zeer vaag. De kleine tertstoonladders leverden voor velen groote moeilijkheid op. Zeer dikwijls bleek men niet in staat den omvang der stemmen, zelfs van de kinderstem, goed of bij benadering op te geven.

Onderwijs en opvoeding. Bij de beoordeeling van het schriftelijk werk bleek, dat bijna alle candidaten het onderwerp hadden gekozen aan de methodiek van het schrijven ontleend. De resultaten waren vrij bevredigend.

Bij het mondeling onderzoek werd de nadruk gelegd op het 2e onderdeel van het programma. Er werd als eisch gesteld, dat men voor het 1e, 2e en 3e leerjaar minstens één methode kende voor de vakken *a-c*, genoemd in art. 2 der wet op het L. O.

Nog te dikwijls bleek dat men ze enkel, en daardoor onvolledig kende uit paedagogische leerboeken.

Ook bleek nog te dikwijls dat candidaten bij het noemen van lees- en rekenboeken deze niet hadden gezien.

Daarbij behoorende leermiddelen had men zelden in handen gehad nog minder zien gebruiken; kennis door eigen gebruik kwam bijna niet voor.

De wetskennis bleek vrij voldoende; toch deed het zich meermalen voor, dat een voorgelegd art. bij lezing verkeerd werd verstaan.

Groningen.

Lezen. Van niet weinige candidaten was het lezen gebrekkig. Sommigen konden zelfs een eenvoudig stukje proza of poëzie niet vlot lezen; bij velen was de leestoon slecht, terwijl hinderlijke dialectische eigenaardigheden menigmaal oorzaak waren, dat een laag cijfer moest gegeven worden.

Schrijven. Het examen in schrijven gaf over het geheel voldoende resultaten: het schrijven op bord is in de laatste jaren beslist verbeterd. Sommige inrichtingen tot opleiding van onderwijzers maken er blijkbaar veel werk van om door herhaalde oefening te zorgen, dat de leerlingen de noodige vaardigheid verkrijgen. Jammer, dat dit nog niet van alle gezgd kan worden, daar toch een onderwijzer in de lagere school een flinke, duidelijke, goed gevormde letter op het bord moet kunnen voorschrijven.

Het schrijven op papier was vrij wel gelijk aan dat in vorige jaren, d. w. z. voldoende, meer niet.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk was over het geheel niet best. Bij het opstel kwam vaak de *eigen* stijl van den candidaat te weinig uit, terwijl velen niet zeer geoefend bleken in het schrijven van een brief.

Door een goed mondeling examen kon menigeen zijn cijfer verhoogen. Toch kwam het niet zelden voor, dat de candidaten een eenvoudig taalverschijnsel niet wisten te verklaren, al toonden ze ook een leerboek goed in het hoofd te hebben.

Rekenen. Het rekenen uit het hoofd liet bij velen nog te wenschen over; dikwijls bleken de candidaten in het oplossen van zeer eenvoudige vraagstukjes, die in het dagelijksch leven gedurig voorkomen, niet voldoende bedreven.

De kennis van de gronden der hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen liet bij velen te wenschen over; van de deeling konden slechts weinigen een heldere verklaring geven.

Aardrijkskunde. Bij de meeste candidaten was de kennis van Nederland en zijne overzeesche bezittingen voldoende, maar bij velen ook niet veel meer. Wonderlijke voorstellingen hadden sommigen b.v. van de bevolkingsdichtheid van Nederland, zijne provinciën en bezittingen, van het getal inwoners zijner grootste steden, enz.

Anderen gebruikten aardrijkskundige termen zonder de beteekenis ervan te kennen. Opmerkelijk gering bleek vaak ook de kennis van de eigen provincie.

Geschiedenis. Het onderzoek in dit vak gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

Kennis der natuur. Wat dit vak betreft, acht de Commissie het wenschelijk er op te wijzen, dat de studie der cultuurgewassen niet verwaarloosd mag worden: granen, boomen enz. verdienen wel wat meer aandacht dan er aan gewijd wordt.

Zang. De resultaten van het vak ,,zang'' wijzen op vooruitgang. Wel bleek een deel der candidaten nog volstrekt onvoldoende voorbereid, maar de meerderheid gaf toch het bewijs, dat men ernstiger rekening gaat houden met de exameneischen.

Teekenen. Het is der Commissie gebleken, dat bij het maken van de schetsjes, noodig voor de verklaring van perspectief en projectie, de teekenstift door verreweg de meeste candidaten nog al onhandig gebruikt werd.

Onderwijs en opvoeding. Bij het mondeling onderzoek bleek het een zeldzaamheid, dat een candidaat eene door hem zelf aangegeven methode met de bijbehoorende leermiddelen zóó kende, dat hij er in de klasse een behoorlijk gebruik van zou kunnen maken.

Bovendien kwam meermalen uit, dat het voortgezet lezen wel wat stiefmoederlijk was behandeld.

Venlo.

Lezen. Uitspraak en leestoon lieten, behoudens gunstige uitzonderingen, veel te wenschen over. Ofschoon iederen candidaat gedurende tien minuten gelegenheid gegeven werd, het te lezen stukje in te zien, bleek dikwijls de inhoud niet in zijn geheel, wat de hoofdzaken betrof, opgenomen te zijn. Velen ontbrak het aan kennis van woorden en aan vaardigheid om zich mondeling uit te drukken.

Schrijven. Over het algemeen is verbetering waar te nemen, meer voor wat betreft het schrijven op het bord, dan voor wat aangaat het schrijven op papier. Vooral vele vrouwelijke candidaten hadden zich blijkbaar ernstig geoefend. Het schrijven in drukletters was door een aantal candidaten min of meer verwaarloosd.

Nederlandsche taal. Weinigen hadden den inhoud van het gegeven gedicht op eenvoudige ongezochte wijze weergegeven. Ook hier bleek dikwijls dat de candidaat zich geen heldere voorstelling gevormd had van hetgeen hij moest mededeelen. De zinnen waren vaak al te onbeteekenend van inhoud, terwijl de beteekenis der opgegeven woorden niet uitkwam. Velen hadden blijkbaar van buiten geleerde zinnen geleverd; verschillende candidaten gaven woordelijk gelijke. Het spraakkunstig gedeelte was beter verzorgd. Toch schijnt het niet overbodig er nog eens op te wijzen, dat het ook in de spraakleer noodig is, zich rekenschap te leeren geven van de beteekenis der gebruikte termen.

Rekenen. De uitslag van het schriftelijk examen was niet bijzonder gunstig. Aan 65 van de 214 candidaten kon slechts het cijfer 5 of moest een nog lager worden toegekend. Aan vijftien mannelijke candidaten kon voor het schriftelijk gedeelte het cijfer 8, aan zes het cijfer 9 worden toegekend, aan elf vrouwelijke het cijfer 8, aan negen het cijfer 9 en aan drie het cijfer 10 worden toegekend. Bij het mondeling onderzoek, waarvan de resultaten over het algemeen niet ongunstig waren, bleek, dat velen eenige hoofdstukken van hun leerboek van buiten kenden, doch dat het wezen van een bewijs hun vreemd was. Het verband der eigenschappen met het practisch rekenen werd vaak niet gevoeld. Dit bleek vooral bij het hoofdrekenen, dat dan ook bij velen niet aan billijke eischen voldeed.

Ook de kennis van de berekening der oppervlakten en inhouden, en van de vormverandering van figuren liet nog al eens te wenschen over.

Vaderlandsche geschiedenis. De meeste candidaten leverden het bewijs, dat zij getracht hadden, zoo goed mogelijk de hoofdfeiten der vaderlandsche geschiedenis te memoriseeren. Een onderzoek naar het verband der gebeurtenissen gaf minder bevredigende uitkomst. De jongste geschiedenis scheen voor velen onbekend terrein. De candidaten hadden veelal van een historischen atlas te weinig gebruik gemaakt.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak gaf over het geheel bevredigende resultaten. Nederland en de overzeesche bezittingen bleken vrij goed bestudeerd te zijn. De kennis van de landen van Europa kon in het algemeen voldoende geacht worden. Het onderzoek naar de groote verkeerswegen te land en te water moest echter zeer oppervlakkig zijn, daar het bleek, dat de studie der candidaten, of in het geheel niet, of slechts bij uitzondering in die richting was geleid.

Kennis der natuur. Ofschoon de uitkomst van het onderzoek in dit vak niet onbevredigend kan genoemd worden, moest toch nog aan 1/5 der candidaten een onvoldoend cijfer worden toegekend, wat in hoofdzaak is te verklaren uit de omstandigheid dat zij te weinig natuurkundige proeven gezien hadden, en dat de studie van planten en dieren veelal niet berustte op waarneming en vergelijking in de natuur.

Zingen. Aan de geringe eischen, voor het zingen gesteld, werd in het algemeen voldaan. Toch behaalden 53 candidaten slechts het praedicaat even voldoende of een nog lager. Het lezen in de maat ging vrij goed.

Teekenen. Als voorbeeld voor het teekenen op papier werd gegeven een plaat uit de collecties Koll of Zwier en Jansma, voor het schetsen en schaduwen een blokmodel; beiden eenvoudig; toch werden door vele candidaten ernstige fouten gemaakt, waaruit bleek, dat oog en hand onvoldoende waren geoefend; ook het opwerken liet bij niet weinigen veel te wenschen over; de meest gewone netheid en zindelijkheid werden soms niet betracht.

Ook bij het voor den onderwijzer zoo belangrijk onderdeel: schetsen op het zwartbord, liet de oefening veel te wenschen over; de meeste candidaten durfden klaarblijkelijk niet op het bord door te teekenen.

Wat het theoretisch gedeelte betreft, kon over het algemeen de Commissie tevreden zijn over de voorbereiding voor dit onderdeel van het examen; toch moest zij nog vaak ondervinden, dat de candidaat niet in practijk kon brengen, wat hij in theorie wist te verklaren.

Opvoeding en onderwijs. Het schriftelijk werk gaf over het algemeen reden tot tevredenheid; alleen verloren een aantal candidaten de hoofdzaak te vaak uit het oog en verdiepten zich in allerlei bijzaken.

Bij het mondeling onderzoek bleek gewoonlijk, dat die candidaten, welke onder behoorlijke leiding in de school werkzaam geweest waren, veel voor hadden op hen, die al hunne paedagogische kennis uit de boeken hadden geput. Vooral kwam dit uit, wanneer kennis moest worden getoond van een leerwijze voor eene der vakken, die de wet in art. 2 onder *a b*, en *c* noemt: Aan dit onderdeel van het examen meende de Commissie een bijzonder groot gewicht te moeten hechten; zelfs waar zij slechts den eisch stelde, dat éene leerwijze voor een der vakken, door den candidaat zelf opgegeven, moest worden gekend, bleek haar echter vaak, dat dit meest practische gedeelte der studie verwaarloosd was. Het onderzoek naar de bekendheid met de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs leverde voldoende resultaten op; ook de kennis der wet was niet onbevredigend.

Schriftelijke opgaven bij de onderwijzersexamens in 1908.

NEDERLANDSCHE TAAL.

Te Breda, Arnhem, Venlo.

a. (1¼ uur.)

WEDERZIEN.

Bij 't kruis op den heuvel, daar buigt zich
Een zwerver en leunt op zijn staf;
Daar ziet hij, met tranen in de oogen,
In het dal op de woningen af.

Ja, dat is zijn dorpje, dat gloeiend
Zich uitbreidt bij 't avondzonrood!
Nog eens mag zijn voet het bereiken,
Nog eens mag hij 't zien voor zijn dood.

Daar staat nog het kerkje op de hoogte,
Zoo net en zoo wit als weleer;
Slechts werden de linden wat zwaarder;
Slechts werden de graven wat meer.

De oude put is bezocht als te voren;
Moeder's huisje kijkt uit tusschen 't groen;
Aan wie of het thans mag behooren?
Wat of ze daarbinnen wel doen?

Daar is veel dat gansch nieuw is geworden;
't Jong geslacht eischt verand'ring en plaats;
Het verbouwt zich de dorpen tot steden,
En verandert de stilte in geraas.

Zie, het beekje ruischt over zijn keitjes,
En het kronkelt zich zachtjes en zoet.
't Waren eenmaal geweldige waatren
Voor het kinderlijk droomend gemoed.

Ach, de bergen, de bosschen, de velden,
Ze zijn allen gering nu en klein;
Ook zoo krimpt voor veroudrende harten
Elke vreugd en verwachting ineen.

Zie de huisman keert weer van den akker;
't Wachtend kroost kent zijn stap en zijn stem,
Ook de huismoeder treedt op den dorpel...
Hij herkent haar, maar niemand kent hem.

Beets.

Geef in proza eene vrije bewerking van bovenstaand gedicht, b.v. in den vorm van eene vertelling, zonder echter belangrijke onderdeelen van het gedicht weg te laten.

b en *c* (1 uur.)

b. Geef in enkele woorden de beteekenis van 2 der onderstaande uitdrukkingen en gebruik ze in flinke zinnen zoo, dat de beteekenis duidelijk uitkomt:
de eerste viool spelen;
roeien met de riemen die men heeft;
het hart op de tong hebben;
de tering naar de nering zetten;
door eens anders bril zien.

c. Gebruik 2 der onderstaande paren woorden zóó in zinnen, dat het verschil in beteekenis duidelijk uitkomt.

aanprijzen — aanpreeken
eervol — vereerend
tam — mak
kort — beknopt
lommer — schaduw

Te 's Gravenhage.

a. (1¼ uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Moeders ziekte.
2. In 't schemeruurtje.
3. Zuinigheid met vlijt, bouwt huizen als kasteelen.
4. Kweekelings lief en leed.

b. ($^3/_4$ uur.)

Geef met uw eigen woorden duidelijk den inhoud van de volgende versregels weer.

Waar een wil is, is een weg,
Waar een weg is, zij een wil:
Hij bekent noch weg noch steg,
Die slechts toegeeft aan een gril.

Die iets deugdlijks aan wil vangen,
Moet niet steeds in twijfel hangen
Tusschen schromen en verlangen:
Weten moet hij wat hij wil.

Waarlijk weten wat men wil;
Alles draait om deze spil.
Deeglijk willen wat men kan
Spant de krachten, maakt den man.

(Beets.)

c. ($^1/_2$ uur.)

Plaats de ontbrekende leesteekens en kies de juiste vormen. (Niet overschrijven. Doorhalen wat foutief is).

Voor eenige dagen (verrastte — verraste) mij de post met eenen brief uit (Noordamerika — Noord-Amerika). Met verbaasde oogen bekeek ik het adres om mij te (vergewisschen — vergewissen) (wie — wien) (de — den) afzender kon zijn. Een brief uit het buitenland is voor mij toch al iets niet (alledaags — alledaagsch) maar (welke — welken) bloedverwant of (bekende — bekenden) ik in Amerika kon hebben die mij zonder dat ik zijn bestaan vermoedde (onverwachts — onverwachtsch) een levensteeken zond die vraag hield mijne gedachten eenige oogenblikken bezig. Een benauwend gevoel van verlatenheid pleegt (den — de) reizigers te bekruipen die (ronddolen — ronddoolen) over de (onmetelijke — onmeetelijke) (geele — gele) bruine en (paarse — paarsche) zand- en heidevelden van (Drenthe — Drente). Zonder de hier en daar (verspreidde — verspreide) groene plekjes (oasen — oazen) in de woestijn zouden zij gewis het spoor bijster worden. (Ginds — Gindsch) verheft zich aan (de — den) gezichteinder de spits van eenen (reizigen — rijzigen) toren of (scheemeren — schemeren) de breede

kruinen van hooge (eikeboomen — eikenboomen) (eenigsins — eenigszins — eenigzins) wazig door de dikke (nevels — nevelen) heen.

(Vrolijke — vroolijke) (leeuweriken — leeuwerikken) stijgen op en (kruisen — kruissen) (loovend — lovend) en dankend de wolken door. Schuchtere veldhoenders vliegen (suizend — suisend) voorbij enkele gladde (hagedisen — hagedissen) kruipen loerend voor d. voeten der (aammechtige — aamechtige — amechtige) wandelaars. Maar dat zijn ook de eenige teekenen van leven die zij opmerken.

(Nogthans — Nogtans — Nochtans) hoe verder zij komen des te meer worden zij in hunne overtuiging bevestigd dat aan de uiterste grenzen dier bruine heide nijvere menschen wonen die (allengsch — allengs) (die — dien) bijna (rentelozen — rentelooze) grond in (weelige — welige) (landouwen — landdouwen) (althans — altans) in vruchtbare akkers zullen herscheppen.

(Hondengeblaf — Hondegeblaf) en (hanegekraai — hanengekraai) van een nabijgelegen dorp kondigen reeds het einddoel der reizigers aan. Hier en daar komen eenige jonge (denneboomen — dennenboomen (hun — hen) verrassen als plotseling het welluidend geklingel van schelletjes hen verbaast. Zij laten hunne blikken over de vlakte (wijden — weiden) en bespeuren een heerleger van (drentsche — Drentsche) heideschapen. (Honderden — Honderde) exemplaren van dit wollige vee nuttigen hier (hunne — hunnen) (schrale — schralen) kost met zooveel smaak alsof zij in het (weeligste — weligste) klaverveld graasden.

Te Rotterdam.

a. (3/4 uur.)

Waar een wil is, is en weg;
War een weg is, zij en wil;
Hij bekent noch weg noch steg,
Die slechts toegeeft aan een gril.
Die iets deugdlijks aan wil vangen,
Moet niet meer in twijfel hangen
Tusschen schromen en verlangen;
Weten moet hij wat hij wil.
Waarlijk weten wat men wil;
Alles draait om deze spil.

Deeglijk willen wat men kan
Spant de krachten, maakt den man.
Waar gebed, en wijs beraad
Wekt den moed en werkt de daad.

Geef deze versregelen met uwe eigen woorden weer, zoodat blijkt, dat gij den inhoud begrepen hebt.

b. (1¼ uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:
1. Het reizen voorheen en thans.
2. De schoonmaak.
3. Nieuwe bezems vegen schoon.

c. (½ uur.)

Schrijf zonder fouten en vul de juiste vormen in. (Buigingsuitgangen moeten voluit geschreven worden.)

In de laaste kersvacantie, aldus mel mij mijnen besten vriend bracht ik een achtal genoegelijken dagen door in de huisselijke kring van mijn vroegere compagnon, een gezellige prater die al geruime tijd zijn schaapjes op het drooge heeft en die niets aangenamer is dan nu en dan zijn oude kennissen in zijn gerieflijke wooning gastvrijheid te verlenen. Al word door vele den winter niet den geschiksten tijd gevonden om uit logeren te gaan, nochthans kan ik met veel genoegen op mijn welbesteedde rusttijd terugzien.

Des daag , als het verl delijke zonnetje ons naar buiten noode trotseerde wij de koude wind of de strenge vorst en maakte een fik wandeling in de uitgestrekte bossen. De avond sleeten wij onder vr lijke kou in de helder verlichtte huiskamer, of wij lagen een kaartje of korten de tijd met een of ander gezelschapspel waaraan geen der huisgen ten zich behoefden te ontrekken.

Maar heerlijk bovenal was den tijd onmiddelijk na het middagmaal, als wij onder het r ken van een fijne cigaar en in een gemakkelijke zeetel ons neervl ende aandachtig luisterde naar onze gastheer. Dan was het een genot de noch kras grijsaard te hooren uitw den over zijn kindschheid in het bijzonder als hij zijn stokpaardje bereedt en eenigzins overdrijvende de lof zong van de goede oude tijd. Met zekere trotsch sprak hij dan over de ouderlijke wooning, dat ouderwetse heerehuis, waaraan zooveel herinneringen verbonden waren. Hij roem vooral de keurige aangelegen tuin waarin

een tweetal oranjeriën met de vreemste uitheem gewasschen, een monument fontijn en een breeden vijver met goudvischen bewondert werden. Maar dat alles zou niet in stand blijven. Er zou eenen spoorweg worden aangeleg voor welke de terr nen zijns vaders noodig waren. Vergeef trach dez het onheil te keeren: het perceel onteigen men en moest vallen onder de moker des slopers. — De oude man kwamen de tranen in de oogen bij de herrinnering aan dit f t.

Te Amsterdam.

(Spelling van de Vries en te Winkel.)

a. en *b.* (2 uur.)

a.

Al te lang, al te veel,
Zoo gij er niet goed op past,
Maakt den liefsten lust... tot last;
Vaak is 't beter half — dan heel!
Zalig, wien het is beschoren
Om met kloek en ferm beraad,
Midden in al de overdaad,
Naar die wijze stem te hooren!
Leer dus mijden, leer dus scheiden,
Leer ontberen dit en dat,
Wie gehad heeft, heeft gehad...
Zalig zij — die nog verbeiden!

Geef de beteekenis van dit gedichtje duidelijk wêer.

b. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. De rijp.
2. De stad en het dorp.
3. Winkeluitstallingen.
4. Het ijzer.

c. ($^1/_2$ uur.)

Verbeter hierin de fouten en schrijf er kort en duidelijk naast, *waarom* gij ze zóó veranderd hebt.

Bijv.: ,,koninginneduin'' (reg. 1) moet zijn ,,Koninginneduin'', omdat het een eigennaam is.

Naar het koninginneduin!

Wat ligt Haarlem toch in eene bekoorlijke streek! Wie wandelen een genot is, behoeft daar geenzins verlegen te staan: in Haarlemsch omgeving vindt ge allerwege verscheidenheid van landschappen. Goed bestraatte wegen, lommerijke dreven, of slingerende duinpaden lijden U door heerlijke landouwen, boschrijke streken, of lievelijke duinpartijen. Uitgestrekte buitenverblijven, waar de boomen de wind alle toegang schijnen te ontzeggen en de vogels hare liefste liedjes neurieën wisselen af met vriendelijke villa's en schilderachtig gelegen boerewoningen!

Het zal me aangenaam wezen, Uwen gids te mogen zijn naar een der hoogste punten uit den omtrek, vanwaar verrassende vergezichten ons wachten. Laten wij dan te samen over het dorp Bloemendaal naar het Koninginneduin wandelen.

Reeds even buiten de stad zien we de door de zon vergulden spitsen der villa's boven het groen der duinhellingen ons wenken en als we straks bij de Kleverlaan de hoek om zijn, naderen we weldra al steigende ons doel. We wandelen dan de weg langs Duin- en Daal, die wel als de meest bezochten moet beschouwd worden: het zeldzaam schoon uitzicht op de omringende duinen doet deze weg zoo aantrekkelijk zijn. De helling wordt hier stijl en degene, wie het klimmen geen gewoonte is, wordt het gauw te zwaar — nochthans de moed niet opgegeven!

Zie zoo! We zijn er. Welkom op het Koninginneduin! Vindt ge het panorama niet uittermate schoon? Wie zou zulk eenen aanblik de moeite van het klimmen niet waard zijn! Duizende Haarlemers en vreemdelingen komen dan ook jaarlijksch hier en de indruk, die dit tooneel op hen maakt, is onuitwisbaar!

Te Haarlem.

(Spelling van de Vries en te Winkel.)

a. Opstel. (1¼ uur.)

Keuze uit:
Vriendschap.
Sneeuw.
Mijn kleine zus (broer).

b. (3/4 uur.)

Verbeter en verbitter niet;
  Toon goedheid, toon vertrouwen!
Een oog, dat scherp, maar zuiver ziet,
  Kan bij het kwade, dat geschiedt,
't Aanwezig goede aanschouwen.

Rechtvaardigheid alleen behoedt
  Het zwakke voor versterven;
Miskenning dooft zoo licht den moed,
  En helpt den struikelenden voet
Te wisser ten verderven.

Geeft den inhoud van dit gedicht in eenvoudig proza weer.

c. Dictée. (1/2 uur.)

Den morgen hadden we in de onmiddellijke omgeving van het Noordhollandsch dorp Bergen doorgebracht. Het heerlijke bosch met zijne grootsche eiken- en beukenlanen hadden wij in verschillende richtingen doorkruist.

Tegen den middag vlijden we ons neer op het veerende mos, luisterende naar het ruischen van den wind, soezend in zalig niets-doen, of denkend aan wat ons dien middag wachtte; een' tocht naar Schoorl.

Voorbij de Protestantsche kerk met de bemoste ruïne van het in 1574 door brand verwoeste bedehuis, wendden wij ons naar den duinvoet. Daar stonden wij voor de vraag: Zouden wij den straatweg houden of over de duinen gaan? De ouderen van het gezelschap neigden tot de keuze van den eersten weg, de kinderen pleitten voor den tweeden. Hun jeugdigen overmoed lokte het klauteren aan en...... zij vlasten op bramen!

Weldra waren wij in het duin. De kinderen stoeiden naar hartelust. De hopelooze pogingen van een vallende om zich op de steile glooiing tegen te houden wekten den lachlust.

Maar de weg bleef stijgen en de zon brandde ons op den rug. Een moedelooze stemming van matheid verving de vroolijke uitgelatenheid.

,,Houdt eens even stil en geniet het uitzicht achter u!" klonk het eensklaps. Welk een panorama! Aan den eenen kant de Noordzee, wier bruisen we meenden te hooren, schoon het slechts het suizen van den wind was. Rondom de kale helgele duintoppen door struikgewas omkranst. In de diepte Schoorl.

Te Middelburg.

a. Opstel. (1¼ uur.)

(Buigingsuitgangen mogen *niet* verwaarloosd worden.)

Behandel een der volgende onderwerpen:

1. Helden zonder zwaard.
2. Oudejaarsavond.
3. Een Koninklijk bezoek.
4. Wie den hond wil slaan, vindt lichtelijk eenen stok.

b. (1¼ uur.)

(Buigingsuitgangen mogen *niet* verwaarloosd worden.)

(De opgave moet *niet* overgeschreven worden).

WILG EN POPEL.

Meen niet, dat éene deugd voor *allen* past! —
De popel streeft omhoog met trotsch verachten
Der aarde, en 't harte popelt haar van smachten
Naar 't blauw des hemels, *waar* de vrede wast;

De treurwilg neigt en loot en looverlast,
Die 't water zoeken met een hoopvol *trachten*,
En lijdzaam op de blijde stonde wachten,
Dat zij door golfjes *worden* overplast.

Men moet den popel, die zich buigt, verachten,
De treurwilg, die de wolken zoekt, *misdoet*, —
Want *elk* moet, wat *hem* past te doen, betrachten:

Wie, *wat* zijn aard beveelt, verricht, is goed:
De duif zij zacht, maar de arend *toon'* zijn krachten
En gal zij bitter, maar de honig zoet.

1. Geef den inhoud van dit gedicht met Uwe eigen woorden weer. Wat is de bedoeling er van?
2. Welke en wat voor zinnen vindt ge in regel 5 tot 11?
3. Benoem taalkundig de *schuin* gedrukte woorden.

Te Utrecht.

(Spelling naar de Vries en te Winkel.)

a. en *b.* (2 uur.)

a. DE ZEE.

Rol, Oceaan, Uw donkere golven uit,
Vergeefs geploegd door honderd duizend kielen!
Des menschen macht tot schenden en vernielen
Dekk' d'aard met puin, bij U is 't dat zij stuit,
Of, woedt zij voort, zij laat er blijk noch sporen.

Uw werk is ieder wrak op 't zwalpend sop.
De mensch, in U gelijk een regendrop
Gevallen en gezonken en verloren,
Verdwijnt voorgoed in Uw onmeetlijk graf.
Niets merkt de plaats, waar hij den adem gaf!

(Beets.)

1. Geef het bovenstaande gedichtje weer in zooveel mogelijk eigen woorden.

2. Benoem taalkundig de onderstreepte woorden.

b. Opstel, naar keuze:

Zonder werk.
De Zaterdagavond.
Een mistige dag.
Zonsondergang.

c. Dictee.

Als op een' helderen zomerdag de zon hare stralen giet over het wijde vlak van den Oceaan, en het reine, azuren gewelf met zijn weidschen boog weerkaatst wordt in het flauw rimpelend vlak, dan spelen flonkerende glansen in eindelooze en tooverachtige verscheidenheid van tinten over den kristallijnen waterspiegel.

Dan is het heerlijk zich neer te vlijen op het bemoste duin,

zich te vermeien in het wisselend spel der speelsch-deinende golfjes, die ruischen in streelende melodieën, zich over te geven aan droomerig gepeins, en den verfrisschenden invloed te ondergaan, dien de zee oefent op dengene, die behoefte gevoelt aan nieuwe kracht en nieuwen moed.

Wie vermoedt in dien vleienden stroom, fantastisch glanzend en noodend tot rusten in zijn schoot, den veinzaard, den verraderlijken vijand, die hij toch zoo vaak blijkt?

Als de storm zijne wateren zweept en geeselt, en het dreigend zwerk als een somber floers een vaalzwarten sluier spreidt over de bruisende en kokende wateren, die met ijselijk gehuil en ontzaglijk geweld de kusten beuken, dan slaat diezelfde zacht-suizende stroom, die poëtische stemmingen wekt in zijne rust, den beangsten mensch met wanhopige ontzetting.

Hachelijk zijn dan de kansen van hen, die hoe forsch en fier hunne boot ook wezen moge, en hoe trotsch zij de wateren klieft bij gunstig weder, toch door een brozen wand gescheiden zijn van een wissen dood, die nameloos leed brengt over honderden.

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

a. (1½ uur.)

Opstel.

Die aen de wegh timmert, heeft veel berichts.

Als iemant timmert aen de straet,
Daer yder komt, daer yder gaat,
Daer al de werelt, mal en vroet,
Mach sien al wat de metser doet,
Die staet dan uyt, aen alle kant,
Het oordeel van het gansche lant;
Hier komt 'er een vol enckel nijt,
En seijt: de keucken is te wijt;
Een ander siet den gevel aen,
En seijt: 't is schoone voor gedaen,
Dit huys is net en bijster hoogh,
Dan 't is alleen maer voor het oogh.
Een derde neemt een diep gemerck,
En gaende door het gansche werck,
Seijt, dat 'et niet in huys en sluyt,
Om dat 'er is een achter-uijt;

Want zijn de boden niet te pluys,
Een achterdeur verraet het huys.
Waer is doch oijt een steen geleijt,
Daer tegen niet en is geseijt?
Maer dit en gelt niet hier alleen,
Die sucht is over-al gemeen......
Nu tegens dit gemeensaem quaet
En weet ick anders geenen raet,
Als dat men, uijt een vroom gemoet,
In alle dingh sijn beste doet,
En laten mans en vrouwen dan
Al seggen, wat men seggen kan;
Daer was doch noijt soo vromen ziel,
Die niet in spotters handen viel.

Dit is van uw opstel de inleiding en het slot: beide moet ge navertellen. Het hoofddeel van uw opstel moet eene uitweiding zijn van de regels:

Maer dit en gelt niet hier alleen,
Die sucht is over-al gemeen.

b. (1 uur.)

1. Gij solliciteert en wenscht ter ondersteuning daarvan aan het hoofd der school, waar eene betrekking vacant is, eenige mededeelingen te doen omtrent uwe opleiding en wat verder tot bevordering uwer belangen kan strekken.

Schrijf een dergelijken brief in den behoorlijken vorm en het adres op het couvert.

2. Wat beteekenen de volgende uitdrukkingen?

a. Iemand tantaliseeren.
b. Goederen in de doode hand.
c. De lakens uitdeelen.

REKENEN.

Te Breda, Arnhem, Venlo.

(2 uren.)

1. Het quotiënt eener deeling is $5^1/_2$. Als men den deeler

met $^1/_6$ zijner waarde vermindert en het deeltal met 6 vermeerdert, wordt het quotiënt $6^3/_5$.
Bereken deeler en deeltal.

2. Iemand nam een kapitaal op tegen $4^1/_2$ % 's jaars. Na een jaar werd de verschenen interest betaald en een deel van het kapitaal afgelost met f 1010,20. Een half jaar later werd de rest afbetaald met f 633,95.
Bereken het kapitaal.

3. Van een evenredigheid, waarvan de som der termen $91^2/_3$ bedraagt, is de eerste term 7 kleiner dan de tweede, en de derde $4^2/_3$ kleiner dan de vierde. Welke is die evenredigheid?

4. Een winkelier heeft voor f 246,60 een stuk laken en een stuk flanel gekocht, samen 83 meter lang, en kostende respectievelijk f 5,40 en f 1,20 per meter. Bij verkoop verhouden zich de opbrengsten der stukken als 49:16 en wordt er op het laken f 17,10 meer gewonnen dan op het flanel. Bereken de verkoopsprijzen per meter.

5. Een houten cilinder, waarvan de mantel bij ontrolling een vierkant oplevert, wordt langs de as in twee gelijke deelen gezaagd. De omtrek der verkregen doorsnede bedraagt 1,16 meter. Bereken het totale oppervlak en den inhoud van één der deelen. ($\pi = {}^{22}/_7$)

Te 's Gravenhage.

($1^1/_2$ uur.)

1. Iemand heeft 2 soorten koffie. Mengt hij ze, door van de soorten hoeveelheden te nemen, die zich verhouden als de getallen 3 en 2, dan komt het mengsel op f 1,38 per Kg.
Mengt hij ze echter in verhouding van 7:3, dan kost 1 Kg. f 1,41.
Van welken prijs is de koffie van iedere soort?

2. Van twee landen, groot 388800 en 337500 K. M^2., verhoudt zich het aantal inwoners van het eerste tot dat van het tweede als 657:875.

Bepaal de verhouding van de dichtheden hunner bevolking in eene onvereenvoudigbare breuk.

3. Een grossier koopt 9050 Kg. suiker à f 41,50 per 100 Kg. netto. Hij geniet 8 % tarra, doch betaalt 1 % veilingskosten. Voor hoeveel moet hij het Kg. verkoopen, om 10 % te winnen?
Hij berekent 325 Kg. minder dan het bruto gewicht te kunnen verkoopen.

4. Iemand zette geld op interest à $4^1/_2$ % 's jaars:
op den 1en Januari 1904 f 14 500;
op den 1en Januari 1905 liet hij den in het vorige jaar gekweekten interest bij zijn kapitaal schrijven, en voegde er nog f 1025,— aan toe.
Zoo deed hij ook op den 1en Januari 1906.
Den 12den October 1906 vorderde hij alles terug.
Hoeveel ontving hij toen?
(Bij berekening der rentedagen wordt de 12de October niet medegeteld. — 1 jaar = 360 dagen; 1 maand = 30 dagen).

Te Rotterdam.

($1^1/_2$ uur.)

1. Een zesde gedeelte van eene partij koren wordt verkocht à f 9,65 den H.L., een vierde gedeelte à f 9,— en de rest à f 8,— den H.L. De winst op het 1e deel verhoudt zich tot het verlies op het 3e deel als 8:5. Op deze beide gedeelten samen wordt f21,— gewonnen. Voor hoeveel wordt de geheele partij verkocht?

2. 's Morgens 7 uur vertrekken uit A naar B een voetganger en een ruiter, respectievelijk met snelheden van 5 en 11 K.M. per uur. Hoe laat zal een automobiel, die 5 uur later vertrekt, met eene snelheid van 28 K.M. per uur, zich juist midden tusschen voetganger en ruiter bevinden?

3. De kapitalen van A en B verhouden zich als 4:5. A verliest 25 % en B wint f 1000,— en nu verhouden zich hunne geldsommen als 1:2. Hoeveel had ieder aanvankelijk?

4. Hoeveel kost een cilindervormige metalen bak, van

boven open, waarvan de opstaande wand 1,5 cM. en de bodem 2 cM. dik is, terwijl de middellijn en de hoogte, van buiten gemeten 6,5 dM. zijn? $\pi = 3,14$; S. G. metaal = 8,2; prijs per K.G. f 1,—.

Te Amsterdam.

(1½ uur.)

1. Van eene deeling verhouden zich quotient en deeler als 4 tot 9, terwijl de rest ³/₈ is van den deeler. Als de rest 15 minder is dan het quotient, welke is dan het deeltal?

2. Door toepassing van de eigenschappen der evenredigheden χ op te lossen uit de volgende evenredigheid: χ *c A*: 0,0000032 *M A* = 62,5 *D L*: 2000 *d S*.

N.B. De termen mogen niet onbenoemd gemaakt worden.

3. Iemand zet uit f 715 tegen 3½ percent gedurende 41 dagen en f 925 tegen 4 percent gedurende 42 dagen. Bereken de gezamenlijke rente.

4. Van twee stukken grond, respectievelijk groot 1,35 A. en 432 vierkante halve M., is het grootste 18 dM. hooger dan het andere. Nu laat men van het eene zooveel grond afgraven en op het andere brengen tot zij even hoog zijn. Hoeveel bedragen de kosten, als voor de verplaatsing van 1 dS grond 25 cents worden berekend.

5. Drie personen, A, B en C, verrichten samen een werk, en verdienen daaraan f 120. Hoeveel komt elk daarvan toe? Wanneer B en C er eerst 6 dagen aan werkten, zouden ze met hun drieën het werk in 4 dagen kunnen voltooien. Werkten zij echter met hun drieën eerst 6 dagen, dan kon C de rest, of ¼ van het werk, in 5 dagen afmaken.

Te Haarlem.

(1½ uur.)

1. Als men den teller eener breuk met 17 vermeerdert en den noemer met 17 vermenigvuldigt, wordt de waarde der breuk ¹/₁₇. Als men echter den teller met 17 vermenigvuldigt en den noemer met 17 vermeerdert, wordt de waarde ¹⁷/₁₈. Welke is die breuk?

2. A, B en C verdeelen een som gelds. A krijgt f 150 vooruit, waarna de rest wordt verdeeld in reden der getallen 5, 6 en 7. Als de aandeelen van A en C zich nu verhouden als 4 : 5, hoe groot is dan de te verdeelen som en wat krijgt ieder?

3. Een koopman verkoopt zijne waren zóó dat, ofschoon hij 4 % inweegt, hij nog 12 % wint. Hoeveel % zou hij gewonnen hebben:
a. als hij *niet* had ingewogen,
b. als hij 5 % had ingewogen?

4. Iemand koopt 1500 K.G. van zekere waar voor f 2250. Hiervan verkoopt hij een deel met 8 % winst per K.G. en de rest $11\frac{1}{9}$ % per K.G. goedkooper. Wanneer hij f 36 wint, vraagt men naar de grootte der partijen en den verkoopprijs per K.G. van elk deel?

5. Van een balk is de verhouding van L : B : D als 60 : 15 : 10. Van een anderen balk, waarvan de ribben samen even lang zijn als die van den eersten, is de verhouding van L : B : D als $1\frac{2}{3} : \frac{2}{3} : \frac{1}{2}$. Men vraagt naar de verhouding der inhouden en die der oppervlakten van beide lichamen.

Te Middelburg.

($1\frac{1}{2}$ uur.)

(De opgaven moeten *niet* overgeschreven worden. De keuze der volgorde wordt vrijgelaten).

1. Van twee kapitalen staat het eene uit tegen $4\frac{3}{4}$ en het andere tegen $4\frac{1}{2}$ %. Jaarlijks brengen ze evenveel rente op. Als men de percenten verwisselde, zouden de kapitalen samen f 1 rente meer opbrengen. Hoe groot is elk kapitaal?

2. Als men van eene deeling het deeltal met 0,9 vermeerdert, wordt het quotient 0,25 grooter. Vermeerdert men echter den deeler met 0,9, dan wordt het quotient 0,7 kleiner. Welke is die deeling?

3. A, B en C maken te zamen een werk en verdienen

daaraan f 156. Als A en B eerst ieder 6 dagen werkten, zou C de rest of $^3/_{10}$ van het werk in $3^3/_5$ dag kunnen afmaken. Indien A eerst 4 dagen werkte, dan zouden B en C te zamen de rest in $5^1/_5$ dag kunnen doen. Hoeveel moet ieder ontvangen?

4. In een cilindervormig vat staat op den bodem een houten kubus met afmetingen van 6 dM. Van binnen gemeten, is het vat 1 M. diep en 1,68 M. wijd. Men giet zooveel water in het vat, tot het bovenvlak van den kubus, die niet kantelt, tot op 1 dM. onder den bovenrand van het vat komt. Hoeveel water heeft men in het vat gegoten? (Het soortelijk gewicht van het hout = 0,8).

Te Utrecht.

($1^1/_2$ uur.)

1. A en B hebben samen f 16400 uitgezet tegen $4^1/_2$ % 's jaars, en wel B 2 maanden langer dan A. Zij ontvangen samen aan rente f 438. Als het kapitaal van B f 2000 grooter is dan dat van A, hoe lang heeft dan de laatstgenoemde zijn geld uitgezet?

2. Drie getallen verhouden zich als 3:4:2. Wordt het eerste verminderd met 40, en de beide andere elk vermeerderd met 70, dan verkrijgt men drie getallen, waarvan de som der eerste twee staat tot het verschil der laatste twee als 4:1.

Welke zijn de bedoelde getallen?

3. Aan zeker werk arbeidt A eerst 4 dagen, daarna B 5 dagen, waarna C de rest voltooit in $15^5/_6$ dag. A en B hadden samen het geheele werk kunnen afmaken in 12 dagen. In hoeveel dagen had A het alleen kunnen doen, als de werkkrachten van B en C zich verhouden als 5:6?

4. Van een open, rechthoekigen regenbak heeft het metselwerk een inhoud van 10,9467 M^3. De bak heeft binnenwerks een lengte van 4,75 M. en een breedte van 3,45 M. Bereken de diepte, als het metselwerk overal $2^1/_4$ dM. dik is.

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

($1^1/_2$ uur.)

1. Iemand stelt den verkoopsprijs van zijne waren per K.G. 15 pCt. hooger dan de K.G. hem bij inkoop kostte. Als hij 8 pCt. tarra kreeg en 4 pCt. tarra gaf, hoeveel pCt. wint hij dan op den geheelen inkoop?

2. A en B hebben samen 12160 gulden. Als A $6^1/_4$ pCt. van zijn geld *verliest* en B $4^1/_6$ pCt. van zijn geld wint, hebben ze evenveel. Hoeveel heeft ieder?

3. Twee arbeiders A en B werken beide 24 dagen van 9 uren en verdienen per uur respectievelijk 24 en 20 cts. Bovendien maken ze elk nog eenige overuren, die *dubbel* betaald worden. Ten slotte ontvangen ze beiden voor al den arbeid evenveel loon, omdat B 25 overuren meer had dan A. Hoeveel overuren maakte A?

4. Van een aftrekking is het verschil = 7. Vermenigvuldigt men het aftrektal met 3 en den aftrekker met 2, dan wordt het verschil = 38. Welke aftrekking is bedoeld?

5. Een rechthoekige bak, lang 6, breed 5 en diep 4 dM., is geheel gevuld met water. Men brengt daarin een ijzeren bol (massief) van 3 dM. middellijn, waardoor natuurlijk een deel van het water over den rand wegvloeit. Hoe zwaar is nu de geheele inhoud van den bak?
$\pi = 3^1/_7$. S.G. van ijzer = 7.3.

AARDRIJKSKUNDE.

Te Breda, Arnhem, Venlo.

(1 uur.)

Behandel eene der beide eerste en eene der beide laatste vragen.

1. Aan welke verkeerswegen (water- en spoorwegen) liggen de volgende plaatsen: Dordrecht, Gouda, Alkmaar, Enkhuizen, Apeldoorn, Zwolle, Meppel, Assen, Groningen, Almelo, Raalte, Middelburg, Goes, Weert en Maastricht?

2. Wat weet ge in Noord-Holland van:

de Zaanstreek, Kennemerland, den Langendijk, de Streek, Amstelland en het Gooiland? (Ook de grondsoorten opgeven).

---

1. Noem de provinciën van het Koninkrijk Pruisen langs Rusland, de Oost- en de Noordzee met de hoofdstad en de andere U bekende plaatsen. Kent ge streken in die provinciën, die om het een of ander merkwaardig zijn?

2. Wat weet ge van Atjeh, van Deli, van de Padangsche Bovenlanden en van de residentie Palembang?

Te 's Gravenhage.

($^3/_4$ uur.)

a. Door alle candidaten te beantwoorden.

Noem in volgorde de werelddeelen en wereldzeeën, welke de evenaar doorsnijdt, van Pontianak uitgaande naar het oosten.

b. Opstel naar keuze uit:

Eene kustreis van Genua naar Triëst.
De nijverheid in Noord-Brabant.
De voornaamste havens van Nederlandsch-Indië.

Te Rotterdam.

($^3/_4$ uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

1. De laagveenstreken in ons land (ontstaan, ligging, middelen van bestaan, marktplaatsen).

2. De kust van Frankrijk.

3. Welke eilandengroepen kent ge tusschen Celebes, Nieuw-Guinea en Timor?
Welke eilanden daarvan zijn vooral bekend om hun produkten?
Wat weet gij van die produkten en van het hoofdvoedsel der bevolking?

Te Amsterdam.

(3/4 uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Het stroomgebied van den Donau in Duitschland.
2. De Zuid-Hollandsche eilanden.
3. West-Java.

Te Haarlem.

(3/4 uur.)

Keuze uit:

1. De Waddeneilanden en de eilanden in de Zuiderzee.

2. De Atlantische Oceaankust van Brest tot Gibraltar. (Richting, gesteldheid, belangrijkheid voor den handel, plaatsen.)

3. De *voornaamste* cultuurgewassen van den O. I. Archipel.

Te Middelburg.

(1 uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

1. De provincie Utrecht. (Ligging, grootte, bevolking, natuurlijke landschappen, hoogte, wateren, bezigheden en voortbrengselen, handel en nijverheid. Beschrijving van de stad Utrecht als centrum van provincie en land).

2. De kusten van Frankrijk.

3. Het gouvernement van Sumatra's westkust.

Te Utrecht.

($^3/_4$ uur.)

Opstel over één der volgende onderwerpen:

1. De Haarlemmermeerpolder en zijne onmiddellijke omgeving.

2. Eene reis langs de kust van Gibraltar tot Napels.

3. De rijstcultuur op Java

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

(1 uur.)

Behandel twee der volgende onderwerpen, ter keuze uit A en B en uit C en D.

A. Het deel van Noord-Holland tusschen het Noordzeekanaal en West-Friesland.

1. Waardoor wordt dit land tegen de zee beschermd?
2. Wat vormt de noordgrens?
3. Heeft de zuidgrens ook dijken?
4. Wat weet gij van de hoogte en breedte van dit deel der duinen?
5. Wat ligt aan den binnenvoet der duinen? Waardoor bekend?
6. Welke grondsoorten vindt men er buiten de duinen? Geef de juiste ligging.
7. Wat merkt gij op ten opzichte van de hoogte dezer gronden?
8. Tot welken boezem behoort dit gedeelte van Noord-Holland?
9. Hoe loost deze boezem zijn water? Door welke kanalen en waarop?
10. Hoe loopt het Noordhollandsch kanaal van het Noordzeekanaal tot Alkmaar en welk is zijn beteekenis?
11. Welke namen dragen enkele gedeelten van deze landstreek?
12. Welke streek is in het bijzonder belangrijk en waardoor? (plaatsen).

13. Welk gebruik wordt van den bodem gemaakt?
14. Welke zijn de markten der producten?
15. Van welk belang zijn de plaatsen aan de beide zeeën?
16. Er zijn hier vele namen op „dam" bijv. Wat leeren die?

B. De boezem van Friesland.

1. Wat is een boezem, boezemgebied, boezemland, vlietland?
2. Welke streken van Friesland behooren niet tot Frieslands boezem?
3. Welke zijn de voornaamste boezemwateren?
4. Hoe is de stand van het water onderling in de verschillende boezemwateren?
5. Waardoor wordt hierin soms verandering gebracht?
6. Waardoor heeft men in dezen boezem veel meer boezemland dan in het Hollandsch-Utrechtsch laagveengebied?
7. Op welke wijze loost deze boezem op het buitenwater?
8. Welke zijlen zijn van weinig, welke van veel belang voor de waterloozing? waarom?
9. Kent gij enkele werken, welke in de laatste 25 jaar zijn uitgevoerd ter verbetering van de waterloozing? Noem die.
10. Welken weg neemt het water, dat uit het Heeger meer in de Lauwerszee loost?
11. Waarom maakt men de Friesche meren niet droog?
12. Waarvoor dienen de vele watermolens in Friesland?
13. Hoe is de waterstand in den winter?
14. Welk verband bestaat er tusschen de hoogteligging van de gronden en de bezigheden in den Frieschen boezem?

C. De Adriatische Zee (begrensd door welke landen en landstreken? beschrijving der kusten; onderdeelen; verbinding met andere zeeën; rivieren, die er in uitmonden; steden aan de kust).

D. Welke residentiën behooren geheel of gedeeltelijk tot het stroomgebied van de Solo en hare voornaamste zijrivier? Beschrijf het bergstelsel dezer residentiën; zeg wat ze opleveren; noem de plaatsen, die ge in deze residentiën kent.

THEORIE VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING.

Te Breda, Arnhem, Venlo.

(1 uur.)

Ter keuze:

1. In een leergang voor het aanvankelijk leesonderwijs komt het normaalwoord „rok'' voor. Geef een schets van de wijze, waarop gij het met de leerlingen van het eerste leerjaar zoudt behandelen.

Beredeneer welke plaats het in den leergang kan innemen. Kan het een der eerste normaalwoorden zijn? Een der laatste? Welke kunnen voorafgaan?

2. Een van de beginselen der methodiek zegt, dat de leerstof zooveel mogelijk moet gesplitst worden. Toon aan hoe dit geschieden kan voor het aanvankelijk onderwijs in het schrijven. Zijn daarbij voorbereidende oefeningen noodig? Zoo ja, waarin bestaan die?

Te 's Gravenhage.

(1 uur.)

Een opstel naar keuze uit:

1. Welke eischen stelt gij aan het lezen uwer leerlingen in het 3e en 4e leerjaar en welke fouten zult gij daar vooral trachten tegen te gaan?

2. Geef een schets van eene U bekende leerwijze voor het schrijfonderwijs.

3. Beschrijf een der U bekende aanschouwingsmiddelen voor het rekenonderwijs en geef aan, welk gebruik gij er van wenscht te maken.

Te Rotterdam.

(1 uur.)

Behandel één der volgende opgaven:

1. Welke eischen stelt gij aan het werktuiglijk lezen?

Hoe denkt gij het daarbij door u beoogde doel te bereiken?

2. In welke volgorde leert gij de staartletters schrijven? Behandel de letter g en laat daarbij vooral uitkomen, welke fouten gij verwacht.

3. Hoe leert gij den kinderen de oppervlakte van een rechthoek berekenen?

Te Amsterdam.

(1 uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Het metriek stelsel doet in het rekenonderwijs dienst bij de aanschouwelijke behandeling van eene nieuwe moeilijkheid of om het geleerde toe te passen. — Maak dit met eenige uitgewerkte voorbeelden duidelijk.

2. De leermiddelen bij het aanvankelijk leesonderwijs en hun gebruik.

3. Waarom eischt voor het aanleeren van de vaardigheid in het schrijven het schrijfonderwijs vooral in het eerste leerjaar zooveel zorg? Waarop moet dan daarbij in de eerste plaats gelet worden?

Te Haarlem.

(1 uur.)

Spelling van de Vries en te Winkel.

Opstel naar keuze:

1. Van welke hulpmiddelen bedient men zich bij het aanvankelijk leesonderwijs volgens een u bekende methode?
Beschrijf den dienst daarvan en deel tevens een en ander mede omtrent de wijze, waarop ze worden gebruikt.

2. Laat door voorbeelden zien, hoe de hoofdbewerkingen met de hoeveelheden van 1—100 (2e leerjaar) met elkaar in verband staan.

Te Middelburg.

(1 uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

1. Geef eens op, wat gij achtereenvolgens doet, als gij in de middel- of hoogere klassen eene leesles geeft, *hoe* gij het doet en waarop gij in het bijzonder let.

2. Geef eene *korte beschrijving* van een u bekend *leermiddel voor het rekenonderwijs*, en deel mede, op welke wijze gij er gebruik van maakt, om het *getalbegrip* aan te brengen en de *bewerkingen* te leeren kennen.

3. Waarvoor wordt er op school zooal gestraft?
Hoe zoudt gij trachten in die verschillende gevallen *het straffen te voorkomen?*

Te Utrecht.

(1 uur.)

1. De vader ging met zijn dochtertje aan de hand over straat.
(Neem aan, dat deze zin voorkomt in een boekje voor het aanvankelijk leesonderwijs).
Wijs de moeilijkheden aan en zeg hoe die achtereenvolgens geleerd worden in eene u bekende leesmethode.

2. De illustraties in de leesboeken.

a. Waarvoor dienen ze?
b. Welke eischen moet men er aan stellen?
c. Hoe gebruikt gij ze?

3. Geef een leergang voor de vermenigvuldiging van geheele getallen en bespreek de voornaamste moeilijkheden.

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

(1 uur.)

Behandel een der twee volgende onderwerpen:

1. In de aanvangsklasse zal een schrijfles worden gegeven: het woordje *moe*.

a. Als de keuze aan u gelaten werd, waarop zoudt ge dan laten schrijven?

b. Hoe zoudt ge de les beginnen?

c. Waarop zoudt ge tijdens de les in het bijzonder letten?

Geef telkens zooveel mogelijk op, door welke overwegingen gij u bij uw antwoord laat leiden.

2. Klassikale en hoofdelijke leermiddelen voor het aanvankelijk rekenen.

a. Welke waarde kent ge er aan toe?

b. Hoe stelt ge u een doelmatig, elkander aanvullend gebruik ervan voor? Neem hiertoe een voorbeeld uit eene u bekende methode.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zaterdag 5 September 1908, n°. 208.

N°. 62.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van 1 Augustus 1907 tot 1 Augustus 1908 te Leiden belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1907 n°. 67, tot het afnemen der practische examens van apotheker te Leiden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag harer tweede zitting aan te bieden.

Voor het examen hadden zich aangemeld drie candidaten, die geëxamineerd werden van 29 Juni tot 11 Juli 1908.

De volgende stellen praeparaten en analyses werden bij loting onder de candidaten verdeeld:

Chemische praeparaten.

1. Acetophenonum, 25 gram, met bereiding van aluminiumchloride;
   Crocus Martis, 200 gram.
2. Ureum, 25 gram;
   Sulfur praecipitatum, 200 gram.
3. Acidum salicylicum, 25 gram;
   Pyrophosphas ferricus cum Citrate ammonico, 50 gram.

Galenische praeparaten.

1. Emplastrum Hydrargyri, 250 gram;
   Oleum Caryophyllorum, 50 gram.
2. Oleum Iecoris Aselli cum Benzoate ferrico, 250 gram;
   Resina Podophylli uit 1 kilo Rhizoom.
3. Extractum Chinae liquidum, 250 gram;
   Tannalbinum, 100 gram.

Qualitatieve analyse.

1. Carbonas lithicus.
   Citras kalicus.
   Benzoas natricus.
   Antipyrinum.
   Coffeinum.

2. Nitras bismuthicus basicus.
   Carbonas magnesicus.
   Sulfas Atropini.
   β. Naphtholum.
   Dextrinum (technisch).

3. Sulfas Chinini.
   Pyrophosphas ferricus.
   Tartras kalicus.
   Acidum arsenicosum.
   Saccharum album.

Quantitatieve analyse.

Gewichtsanalyse.

1. Eugenol in Oleum Caryophyllorum.
2. IJzer in Oleum Iecoris Aselli cum Benzoate ferrico
3. Kwik in sublimaatpastilles.

Maatanalyse.

1. Ferro- en ferri-bepaling in Crocus Martis.
2. Stikstof in ureum.
3. Glycerine-bepaling in ruwe glycerine.

Opsporen van vergiften.

1. Mercuricyanide in melk.
2. Poeder van Strychnoszaad in cacaopoeder.
3. Chloralhydraat in wijn.

Pathologisch- of hygiënisch-chemisch onderzoek.

1. Qualitatief onderzoek van urine, met bepaling van een pathologisch bestanddeel (eiwit).
2. Melk op vervalsching. (Ontrooming en watertoevoeging.)
3. Bepaling van water en kooldioxyde in lucht.

Het bepalen van kruidenmengsels in verkleinden toestand.

1. Rhizoma Graminis;
   Stipites Dulcamarae;
   Cortex Angusturae;
   Cortex Simarubae;
   Folia Salviae;
   Folia Uvae Ursi;
   Folia Bucco;
   Folia Coca;
   Radix Ipecacuanhae;
   Radix Valerianae;
   Succinum;
   Myrrha.

2. Rhizoma Graminis;
Stipites Dulcamarae;
Cortex Angusturae;
Cortex Simarubae;
Folia Salviae;
Folia Uvae Ursi;
Folia Bucco;
Folia Coca;
Semen Sinapis;
Semen Rapae;
Semen Cacao;
Semen Kola.

3. Folia Salviae;
Folia Uvae Ursi;
Folia Bucco;
Folia Coca;
Radix Ipecacuanhae;
Radix Valerianae;
Succinum;
Myrrha;
Semen Sinapis;
Semen Rapae;
Semen Cacao;
Semen Kola.

Microscopisch onderzoek van poedermengsels.

1. Pulvis Foliorum Sennae;
Diatomeae;
Pulvis Radicis Rhei;
Pulvis Radicis Ipecacuanhae;
Pulvis Foliorum Digitalis;
Amylum Solani.

2. Pulvis Foliorum Sennae;
Diatomeae;
Pulvis Rhizomatis Curcumae;
Pulvis Corticis Chinae;
Pulvis Foliorum Digitalis;
Pulvis Fabarum.

3. Pulvis Foliorum Sennae;
Diatomeae;
Pulvis Rhizomatis Hydrastis;
Pulvis Corticis Chinae;
Pulvis Foliorum Hyoscyami;
Farina Oryzae.

Het maken van microscopische praeparaten en loupe-beelden.

Radix Sarsaparillae (dwarsdoorsnede).

De drie candidaten werden na toelating tot apotheker bevorderd, namelijk:

Jan Albert Speltie, geboren te Kampen;
Woutherus Adrianus Goddijn, geboren te Leiden;
Abraham Herman van de Velde, geboren te 's Gravenhage.

Leiden, 11 Juli 1908.

L. van Itallie, *Voorzitter.*
P. A. Vos, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 21 Augustus 1908, n°. 196.

N°. 63.

VERSLAG *van den directeur en de leeraren van 's Rijks Veeartsenijschool omtrent het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen, afgenomen in het jaar* 1908.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De directeur en de leeraren van 's Rijks Veeartsenijschool, uitmakende de commissie voor het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen, ingevolge art. 12 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99), tot regeling van het onderwijs in de veeartsenijkunde en de voorwaarden tot het verkrijgen van het diploma van veearts, hebben als zoodanig de eer aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen over het natuurkundig examen, dat op 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29 en 30 Juni en op 1, 2 en 3 Juli heeft plaats gehad.

Tot het afleggen van het examen hadden zich aangegeven 29 candidaten, allen leerlingen van 's Rijks Veeartsenijschool; 28 candidaten legden aan de examencommissie over een getuigschrift van door hen met goed gevolg afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, zoodat hun, krachtens art. 11 van bovengenoemde wet, vrijstelling werd verleend van het examen in natuurkunde en scheikunde; 1 candidaat was in het bezit van een getuigschrift van eindexamen-gymnasium en had dus ook in genoemde vakken examen af te leggen.

Het examen bestond, overeenkomstig art. 9 van vermelde wet, uit een theoretisch en een practisch gedeelte. Evenals in vorige jaren werd het door twee sub-commissiën, A en B, afgenomen.

Het theoretisch gedeelte had, voor zoover betreft de dierkunde en de aard- en delfstofkunde geheel, voor de plantkunde ten deele schriftelijk plaats.

Bij het schriftelijk examen werd van de candidaten beantwoording van een of meer vragen, ter keuze uit een aantal vragen, geëischt.

De systematische plantkunde werd mondeling tegelijk met de kennis der voeder-, vergift- en artsenijplanten geëxamineerd.

In de andere vakken van het theoretisch gedeelte had het examen mondeling plaats.

De volgende staat geeft de vakken aan, waarin door ieder der sub-commissiën mondeling of practisch werd geëxamineerd, benevens den tijd, voor elk onderdeel per candidaat aan het examen besteed.

Theoretische vakken.

Sub-commissie A.	Tijd per candidaat.
Natuurkunde	20 minuten.
Scheikunde	20 „
(Het examen in deze vakken werd slechts door één candidaat afgelegd (zie boven)).	
Sub-commissie B.	
Ontleedkunde der huisdieren	20 „
Weefselleer, physiologie en ontwikkelingsleer der huisdieren	30 „
Natuurlijke historie, leer van het uitwendig voorkomen (zoogenaamd extérieur) en raskennis der huisdieren	30 „
Kennis van den hoef en het hoefbeslag .	15 „
Gezondheidsleer der huisdieren	20 „
Veeteelt	15 „

Practische vakken.

Sub-commissie A.	
Kennis der voeder-, vergift- en artsenijplanten	15 „
Artsenijwarenkennis, natuur-historisch en chemisch gedeelte, elk in twee groepen; elke groep gedurende een voor- of namiddag.	

Sub-commissie B.

Ontleedkunde:

a. gereedmaken van een anatomisch praeparaat, in twee groepen, elke gedurende een namiddag;

b. demonstreeren van een anatomisch praeparaat, in twee groepen, tijd onbepaald.

Hoefbeslag in twee groepen, elke gedurende een namiddag. De gereed te maken alsmede de te demonstreeren anatomische praeparaten werden onmiddellijk te voren door loting aangewezen, terwijl elke candidaat steeds een ander dan het door hem gereed gemaakte praeparaat te demonstreeren had.

Het chemisch gedeelte van het examen in artsenijwarenkennis bestond in een scheikundig onderzoek van een mengsel van delfstoffelijke artsenijwaren. Ook hier werd de te onderzoeken stof na loting toegewezen.

Het practisch examen in hoefbeslag bestond voor elken candidaat in het vervaardigen van een door loting bepaald model van een hoefijzer en het bewerken en beslaan van een dooden hoef.

Vóór den aanvang van het examen in weefselleer, physiologie en ontwikkelingsleer der huisdieren werd aan elken candidaat gelegenheid gegeven ter herkenning van twee histologische praeparaten.

De uitslag van het examen was, dat aan 26 candidaten het diploma voor met goed gevolg afgelegd natuurkundig examen kon worden uitgereikt; aan 3 candidaten moest het worden onthouden, daar het door hen afgelegd examen in onderscheidene vakken beneden de gestelde eischen was gebleven.

Hieronder volgt een alphabetische opgaaf van de namen der geslaagde candidaten met vermelding van de plaats van geboorte:

P. H. A. van Aelst, geboren te Maastricht;
W. Alberda van Ekenstein, geboren te Marum;
L. van Bergen, geboren te Middelstum;
R. S. Bergsma, geboren te Irnsum, gem. Rauwerderhem;
J. W. F. Bloemkolk, geboren te Breda;
D. H. van den Bosch, geboren te Ede;
J. Bouwman, geboren te Tiel;
C. Bubberman, geboren te Schiedam;
C. Davidse, geboren te Arnemuiden;
F. A. A. van Diermen, geboren te Ngawi, res. Madioen (Java);
A. Feberwee, geboren te Zutphen;
J. S. Hoogstra, geboren te Valburg;
C. Kunst, geboren te Amsterdam;
H. van den Nieuwenhuizen, geboren te 's-Gravenpolder;
D. A. Oskam, geboren te Bergambacht;
J. F. C. Raabe, geboren te Gouda;
J. Roos, geboren te Lochem;
S. Schaap Hzn., geboren te Roordahuizum, gem. Idaarderadeel;
P. Stapel, geboren te Oudendijk;
S. Stuurman, geboren te Deventer;

F. W. Tervoert, geboren te 's-Heerenberg, gem. Bergh;
D. van der Veen, geboren te Tiel;
M. J. Veenstra, geboren te Oosterwolde, gem. Ooststellingwerf;
C. A. van der Velden, geboren te Buitenpost, gem. Achtkarspelen;
E. de Vries, geboren te Gouda;
S. G. Zwart, geboren te Huizum, gem. Leeuwarderadeel.

Utrecht, 10 Juli 1908.

A. W. H. Wirtz, *Voorzitter.*
H. Markus, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 9 September 1908, n°. 211.

N°. 64.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1907 *tot* 31 *Juli* 1908 *te Groningen, belast met het afnemen der practische examens van arts, vermeld in art.* 2 *van de wet van* 25 *December* 1878 (Staatsblad n°. 222), *laatstelijk gewijzigd bij de wet van* 16 *Juli* 1907 (Staatsblad n°. 212).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie heeft de eer Uwe Excellentie het volgend verslag over hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste zitting werd gehouden van 3 October 1907 tot 3 Februari 1908, de tweede zitting van 17 Februari tot 7 Juli 1908.

Het eerste gedeelte van het arts-examen werd afgelegd door 20 candidaten, waarvan 7 med. doctorandi en 1 arts in Nederlandsch-Indië. Een candidaat trok zich terug. Het tweede gedeelte werd afgelegd door 22 candidaten, waarvan 12 med. doctorandi en de genoemde arts in Nederlandsch-Indië.

Afgewezen werden respectievelijk 3 candidaten, waarvan 1 med. doctorandus en 8 candidaten, waarvan 6 med. doctorandi.

Voor het eerste gedeelte zijn geslaagd de heeren:

K. Faber, geb. 25 December 1882 te Groningen;
J. Sneyders de Vogel, geb. 9 April 1881 te Schiedam;
J. G. van Es, geb. 7 Juni 1879 te Delft;
M. Rozenberg, geb. 26 November 1880 te Leeuwarden;
mevrouw A. E. J. Bruins, geb. 19 April 1874 te Hoogezand;
S. B. de Groot, geb. 9 Februari 1884 te Groningen;
H. J. M. Schade, geb. 17 Mei 1881 te Groningen;

F. A. Kooy, geb. 15 April 1882 te Groningen;
J. B. F. Koopmann, geb. 27 April 1877 te Groningen;
J. F. C. Wreesmann, geb. 30 September 1869 te Groningen;
W. H. Nicolaï, geb. 9 Sept. 1883 te Twijzel, gem. Achtkarspelen;
J. Versteeg, geb. 7 Juni 1882 te Groningen;
G. J. W. ter Bals, geb. 1 Juli 1879 te Lonneker;
J. G. Scheurer, geb. 3 Maart 1864 te Borculo;
J. P. Borema, geb. 14 December 1883 te Scharmer;
A. A. Eecen, geb. 2 December 1884 te Assen.

Tot arts zijn bevorderd de heeren:

W. B. Huddleston Slater, geb. 5 Februari 1882 te Rotterdam;
A. S. Wijma, geb. 30 Juni 1879 te Balk;
H. W. van Meeteren, geb. 3 Juni 1881 te Oldenzaal;
M. Sypkens Smit, geb. 2 Juni 1880 te Groningen;
T. M. Mesdag, geb. 5 Juni 1881 te Groningen;
K. J. Bult, geb. 13 Mei 1880 te Meeden;
H. W. van Wanning Bolt, geb. 16 Augustus te Krommenie;
J. J. C. Donker, geb. 23 April 1874 te Alfen a/d. R.;
A. Dijstra, geb. 1 Januari 1878 te Barradeel;
C. M. Fürstner, geb. 11 Mei 1882 te Amsterdam;
G. J Krediet, geb. 15 Januari 1885 te Delft;
A. K. Dijkhuizen, geb. 8 December 1880 te Bierum;
L. Leopold, geb. 2 Mei 1881 te Groningen;
J. G. Scheurer, geb. 3 Maart 1864 te Borculo.

Groningen, 7 Juli 1908.

J. W. VAN WIJHE, *Voorzitter.*
H. J. HAMBURGER, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 13 en Maandag 14 September 1908, n°. 215.

N°. 65.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1907 *tot* 1 *Augustus* 1908 *te Amsterdam belast met het afnemen der practische examens van arts, vermeld in art.* 2 *van de wet van* 25 *December* 1878 (Staatsblad n°. 222).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

1ste gedeelte artsexamen.

Het aantal candidaten die zich voor het 1ste gedeelte van het examen hadden aangegeven bedroeg dit jaar 94, waaronder 41 doctorandi, hiervan slaagden 73, waaronder 30 doctorandi, en werden afgewezen 15, waaronder 7 doctorandi.

6 candidaten, waaronder 4 doctorandi, trokken zich terug.

Aan dit examen werd deelgenomen door 8 vrouwelijke candidaten (waaronder 4 doctorandae), 3 doktor's djawa, 1 Duitsche en 1 Zwitsersche doctor (de Duitsche doctor was eene vrouw).

De namen der geslaagden zijn:

G. F. Louwerse, J. van den Broek, I. H. L. Terwogt, M. A. de Kock, H. C. Valkema Blouw, L. J. Rens, C. L. de Jongh, A. Grunewald, J. Arons, W. J. C. Bruining, mej. A. T. A. S. van Westrienen, P. H. G. van Gilse, mej. A. A. W. Molenaar, Th. Platte, P. Boersma, mej. C. van der Schilt, Abdul Rivai, H. W. Scalongne, W. Polak, mej. R. E. S. van Gelder, C. Otto Roelofs, D. Dooremans, H. Prinsen Geerligs, F. J. Stuurman, J. W. Bijleveld, T. Jonkers, W. F. Theunissen, mej. dr. Marg. Wachsmuth, M. P. van de Loo, H. Loterijman, J. W. Dito, A. Barge, H. A. Lubbers, B. Winter, mej. A. L. D. Vos, H. A.

G. Bots, W. T. Veldhuyzen, dr. C. R. Pfister, A. Gans, P. Enthoven, J. A. Koopmans, H. W. Boelens, J. B. Polak, J. J. Peck, mej. E. Potter, Ed. Wiener, A. H. Garrer, mej. C. C. Vis, J. H. A. M. Warndorff, W. A. Wiemer, A. Bueno Bibas, A. D. da Silva, J. Reedeker, E. J. A. Gerards, G. J. Jebbink, mej. H. M. Fromman, N. I. Heybroek, C. J. Houwert, L. H. J. Mestrom, E. D. Bauman, J. A. Duffels, O-Siau-Dhai, W. J. Angenent, A. Roozendaal, H. Stoel, F. Hogewind, J. F. Hulk, J. H. van Blommestein, A. L. Kruseman, W. J. H. Maschhaupt, B. van Tricht, J. E. Tehupeiorij, W. K. Tehupeiorij.

2de gedeelte artsexamen.

Het aantal candidaten die zich voor het 2de gedeelte van het examen hadden aangegeven bedroeg 100, waaronder 36 doctorandi, hiervan slaagden 72 candidaten, waaronder 29 doctorandi, en werden afgewezen 26 candidaten, waaronder 6 doctorandi.

2 candidaten trokken zich terug (waaronder 1 doctorandus). Aan dit examen werd deelgenomen door 4 vrouwelijke candidaten, waaronder 2 doctorandae, en 1 reeds in Duitschland gepromoveerde, verder door 2 doctor's djawa en 1 Zwitsersche doctor.

De namen, geboorteplaatsen en data der tot arts bevorderden zijn:

1. Antonius Cornelis Nicolaas Bouvy, geb. 13 December 1878 te Amsterdam;
2. Willem Lek, geb. 20 Mei 1882 te Amsterdam;
3. Elisa Scheps, geb. 15 Maart 1874 te Deventer,
   allen bevorderd tot arts 19 October 1907;
4. Louis Pool, geb. 24 September 1880 te Ilpendam;
5. Jan Machiel Wentzel, geb. 21 Februari 1878 te Zwolle,
   beiden bevorderd tot arts 26 October 1907;
6. Pieter Rikkers, geb. 4 September 1881 te Djokjokarta;
7. George Henri Emile van Suchtelen. geb. 19 April 1880 te Djokjakarta;
8. Jacques Lobstein, geb. 23 September 1883 te Borkulo,
   allen bevorderd tot arts 2 November 1907;
9. Karel Martinus Christophe Herzberg, geb. 27 Juni 1880 te Hees;
10. Pieter Adrianus Jens, geb. 13 Jan. 1879 te Andai (N.-Guinea);
11. Martinus Jacob Visser, geb. 23 November 1879 te Uitgeest,
    allen bevorderd tot arts 9 November 1907;
12. Willem Frederik Emous, geb. 19 Nov. 1879 te den Haag;
13. Stephan Sturkop, geb. 24 Juni 1882 te Amsterdam;

14. Lodewijk Albert Sassen, geb. 10 Juni 1879 te 's Hertogenbosch;

15. Lubertus Wentink, geb. 29 Maart 1883 te Nieuwer-Amstel,
allen bevorderd tot arts 16 November 1907;

16. Johan Karel Wilhelm Weygers, geb. 29 April 1883 te Roermond;

17. Jan Cornelis Schippers, geb. 25 Maart 1881 te Groningen,
beiden bevorderd tot arts 23 November 1907;

18. Cato Kommers, geb. 3 December 1881 te Amsterdam;

19. Djurre de Jong, geb. 16 Maart 1882 te Nijland,
beiden bevorderd tot arts 30 November 1907;

20. Lodewijk Pel, geb. 23 December 1882 te Amsterdam;

21. Jacobus François Meijer, geb. 5 Maart 1879 te Vlissingen,
beiden bevorderd tot arts 7 December 1907;

22. Marie Hubert Leopold Joseph Duquesne, geb. 11 December 1879 te Heer;

23. Joannes Gerardus Maria Weijers, geb. 8 September 1882 te Tilburg;

24. Maurits Robert Heynsius van den Berg, geb. 4 Maart 1882 te Amsterdam;

25. Willem Matthias van der Scheer, geb. 27 December 1882 te Abbenbroek;

26. Dominicus Cornelis Johannes van Rompu, geb. 12 Maart 1882 te Ter Neuzen,
allen bevorderd tot arts 14 December 1907;

27. Cornelis Hendrikus Kuenen, geb. 5 Aug. 1881 te Beverwijk;

28. Valentijn Philippus Pinxter, geb. 2 Nov. 1880 te Zwaag;

29. Mas Asmaoen, geb. 16 Mei 1880 te Boeloelawang,
allen bevorderd tot arts 21 December 1907;

30. Cornelis Hanedoes, geb. 27 Oct. 1877 te Haarlemmermeer;

31. Daniel Pont, geb. 29 Juni 1875 te Tiel;

32. Gerhard Oswald Lotsy, geb. 13 Januari 1878 te Dordrecht,
allen bevorderd tot arts 8 Februari 1908;

33. Albertus van der Meer, geb. 22 Augustus 1881 te Hengelo;

34. Gerard Nicolaas Adriaan Ketting, geb. 20 Mei 1882 te Beesd,
beiden bevorderd tot arts 15 Februari 1908;

35. Geerhard Bruins, geb. 26 Augustus 1882 te Hardenberg;

36. Jan Jacob Koning, geb. 20 Juli 1881 te Watergraafsmeer,
beiden bevorderd tot arts 22 Februari 1908;

37. Jacobus van der Werff, geb. 22 Nov. 1882 te Leeuwarden;

38. Henri Arie Schouten, geb. 2 April 1883 te Gouda,
beiden bevorderd tot arts 29 Februari 1908;

39. Edmund Pieter Hendrik Riegen, geb. 5 Maart 1876 te Kampen;

40. Lodewijk Jan Hendrik Hubert Crobach, geb. 3 December 1884 te Oss;
41. Hendrik Lary, geb. 5 September 1882 te Dordrecht,
allen bevorderd tot arts 7 Maart 1908;
42. Frederik Alexander Haak Bastiaanse, geb, 7 Dec. 1879 te Batavia, bevorderd tot arts 14 Maart 1908;
43. Samuel Benjamin Nathans, geb. 2 November 1881 te Assen, bevorderd tot arts 21 Maart 1908;
44. Joseph Louis Lobach, geb. 7 Juni 1879 te Udenhout;
45. Antoinetta Maria Renout, geb. 20 Sept. 1882 te Haarlem;
46. Leonard Karel Garf, geb. 8 Juli 1884 te Amsterdam,
allen bevorderd tot arts 28 Maart 1908;
47. Marcus Lek, geb. 29 April 1881 te Amsterdam, bevorderd tot arts 4 April 1908;
48. Camilus August Cammaert, geb. 10 Febr. 1881 te Hoofdplaat;
49. Tiemen Cornelis Johannes Kroesen, geb. 1 November 1881 te Batavia;
50. Hendrik Mathias Cornelis Jansen, geb. 22 December 1881 te 's Hertogenbosch,
allen bevorderd tot arts 23 Mei 1908;
51. Jacobus Langelaan, geb. 28 Mei 1883 te Amsterdam;
52. Louis Johan Rens, geb. 27 Juli 1866 te Paramaribo;
53. Johan Philip Jacob du Marchie Sarvaas, geb. 18 Mei 1883 te Amsterdam;
54. Elias Adriaan Verhoeven, geb. 11 Sept. 1876 te Indramaioe;
55. Elisabeth Sophia Henriette Maria Deutmann, geb. 2 Maart 1872 te Zwolle,
allen bevorderd tot arts 30 Mei 1908;
56. Frederik Jacobus Stuurman, geb. 24 Dec. 1883 te Kampen;
57. Pieter Heinrich Gerhard van Gilse, geb. 31 Mei 1881 te Leer;
58. Maurits Alexander de Kock, geb. 15 Mei 1881 te Haarlem;
59. Jacob Arons, geb. 27 Augustus 1882 te Amsterdam,
allen bevorderd tot arts 5 Juni 1908;
60. George Frederik Louwerse, geb. 31 Mei 1878 te Schoten;
61. Albert Theodoor Johan Snijder, geb. 26 September 1878 te Harlingen;
62. Hendrik Willem Scalongne, geb. 26 Februari 1883 te Amsterdam;
63. Abdul Rivai, geb. 13 Augustus 1871 te Benkoelen,
allen bevorderd tot arts 13 Juni 1908;
64. Frederik Richard Maria Tepe, geb. 3 September 1851 te Amsterdam;
65. Hendrik Catharinus Valkema Blouw, geb. 28 April 1883 te Haarlem;

66. Pieter Wiersema, geb. 28 November 1877 te Spijk,
allen bevorderd tot arts 20 Juni 1908;
67. Tedde Jonkers, geb. 13 December 1883 te Kortezwaag;
68. dr. Carl Rudolt Pfister, geb. 27 Februari 1879 te Basel;
69. Isidoor Mourits de Haas, geb. 17 Maart 1883 te Amersfoort;
70. Joseph Abas, geb. 8 Februari 1879 te Amsterdam,
allen bevorderd tot arts 27 Juni 1908;
71. Petrus Cornelis Gijsbertus van Dooren, geb. 23 Februari 1878 te Tilburg;
72. Arnold David da Silva, geb. 5 Januari 1879 te Paramaribo,
beiden bevorderd tot arts 4 Juli 1908.

Amsterdam, Juli 1908.

De Commissie voornoemd,

O. LANZ, *Voorzitter.*

M. STRAUB, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 26 September 1908, n°. 226.

N°. 66.

UITSLAG *van het eindexamen der openbare gymnasia en der krachtens art. 157 der hooger-onderwijswet aangewezen bijzondere gymnasia in 1908.*

De uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en der krachtens art. 157 der hooger-onderwijswet aangewezen bijzondere gymnasia in 1908 is als volgt:

Het getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit in alle faculteiten werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te 's Gravenhage aan: P. J. H. Baudet;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: J. D. Drost;

aan het openbaar gymnasium te Gouda aan: G. W. Rupke;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: W. Ruitinga;

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: W. de Gravere;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: A. J. ter Kuile;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: J. Woltjer;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: S. T. Heidema.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te 's Hertogenbosch aan: R.

J. M. L. van Zinnicq Bergmann, H. W. B. M. Brans, J. L. C. A. M. van Gulich, G. E. F. J. de Kuyper, A. J. M. Nederveen, H. F. van Walsem, S. P. C. L. Meijer Wiersma;

aan het openbaar gymnasium te Breda aan: J. J. A. van Beek, H. E. M. Lindgreen, E. L. H. M. Speijart van Woerden, A. A. Vogelsang;

aan het openbaar gymnasium te Arnhem aan: H. M. J. van Lennep, J. A. C. Sloos, A. J. Smissaert, J. Ph. Smits, A. E. Cohen, K. F. Creutzberg;

aan het openbaar gymnasium te Nijmegen aan: P. J. de Fremery, W. M. M. Hekking, W. Jalink, M. van Versendaal;

aan het openbaar gymnasium te Zutphen aan: F. L. Castelein, L. Lindeboom, C. E. B. Chr. Stern, J. L. Stern, S. H. van Perlstein;

aan het openbaar gymnasium te Doetinchem aan: G. E. Alers, H. H. Dorgelo, J. H. Iemhoff, C. Koenekoop, J. M. Metzlar, A. Offeringa, C. Otten, P. A. de Planque, J. A. Raams, Th. Rijnenberg, C. A. Snoep, S. de Vries;

aan het openbaar gymnasium te Tiel aan: J. C. Lindeman, F. W. A. Creutzberg, C. J. A. den Tex, R. J. Schimmelpenninck, Th. G. Stellweg;

aan het openbaar gymnasium te Rotterdam aan: N. A. van Buuren, J. Bik, N. Italie;

aan het openbaar gymnasium te 's-Gravenhage aan: M. B. van Arkel, W. J. van Balen, J. G. Blink, C. E. Boonacker, H. M. Burwinkel, J. M. Th. Cohen Tervaert, L. C. Ekering, J. D. Hannema, S. van Houten, L. s' Jacob, J. Ch. Knuttel, G. van der Leeuw, C. P. S. Maas, H. J. de Marez Oijens, W. E. Pont, A. J. Portengen, C. H. Pownall, W. M. C. Rademaker, A. T. Reitsma, J. A. Repelaer, H. J. Rink, G. Snoeck Henkemans, A. J. P. van Strijen, A. L. Sunier, C. J. de Vriese, N. J. Vonck, G. L. F. W. B. H. F. K. de Voogd van der Straaten, D. te Winkel;

aan het openbaar gymnasium te Leiden aan: J. H. Aleva, G. J. H. Gunning, A. Kits van Heyningen, F. Meijer, B. Nierstrasz, J. A. de Nooij, E. L. Smit, R. van Steeden, C. Sundermeijer, J. W. van der Vlugt;

aan het openbaar gymnasium te Delft aan: C. M. Brooshooft, E. J. F. van Dunné, M. E. van Hoytema, J. O. de Kat, J. H. van der Meer;

aan het openbaar gymnasium te Dordrecht aan: H. J. J. M. Lips, J. Gaastra Jr.;

aan het openbaar gymnasium te Gorinchem aan: G. H. E. Nord Thomson, H. A. J. Reumer;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: P. de Bruyn, A. Dirkzwager, J. J. L. Duyvendak, J. M. Lindeijer, Ph. J. Vreugdenhil;

aan het openbaar gymnasium te Gouda aan: G. W. J. van Spengler, J. S. Hoek, F. Anker, J. J. Geitel;

aan het openbaar gymnasium te Amsterdam aan: E. H. von Baumhauer, S. van den Bergh, H. Cohen de Boer, H. A. Boeser, L. H. Goudsmit, C. F. Gronemeijer, O. A. Hazelhoff Roelfzema, O. Horst, C. S. Johanknegt, H. F. van Leeuwen, H. G. C. L. M. Poutsma, C. W. Roldanus, J. E. Simons, M. A. Uhlig, J. W. te Winkel, P. F. Winkler;

aan het openbaar gymnasium te Haarlem aan: A. J. Coutinho, J. van de Geer, J. Kampstra;

aan het openbaar gymnasium te Alkmaar aan: F. Pasma, H. Jüddell, G. C. B. van der Feen de Lille, C. H. Bosman, H. A. van Reenen, S. I. van der Meulen, B. Boelmans ter Spill;

aan het openbaar gymnasium te Middelburg aan: T. A. Fruin;

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: C. Brevée, J. Luyten, J. Rutgers;

aan het openbaar gymnasium te Amersfoort aan: G. P. Giskes, A. Rinkel, W. B. Spijkerboer, G. J. de Wilde;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: J. B. Ebbinge, M. S. Kalma, P. C. Kolff, N. van der Meulen, H. Sterringa, A. K. Straatsma, H. A. Wassenbergh, S. Ypey, H. N. IJsbrandy;

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: T. W. van der Ley, R. Pollema, P. van der Wall;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: K. E. Coldewey, F. W. Kronenberg, W. C. Nikkels, M. L. G. Resius, S. M. van de Steeg;

van het openbaar gymnasium te Kampen aan: H. A. ten Hove, K. Tjebbes, J. G. A. Voorhoeve, J. C. Wissing;

aan het openbaar gymnasium te Zwolle aan: E. J. C. Greven, S. J. van Roijen, J. H. van der Wal;

aan het openbaar gymnasium te Groningen aan: H. P. Tjeenk Willink, W. Moll, C. A. Kingma, D. Fokkinga, L. U. Rengers Hora Siccama, A. H. de Boer, C. T. Mulder, IJ. Langhout, A. W. P. Münch, A. Veldkamp;

aan het openbaar gymnasium te Winschoten aan: M. A. Hijlkema, E. G. Meihuizen, E. Post, M. Riedel;

aan het openbaar gymnasium te Assen aan: B. H. Rouffaer, A. B. Somer, J. S. Tiesinga;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: G. Grootjans, G. Jansen, C. Koning, W. van Limburgh, J. C. H. Romijn, Th. Ruijs, H. A. van Schaik, J. A. Schröeder, J. van Vlierden, H. de Vries;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht aan: M. van Asch van Wijck, W. J. d'Aulnis de Bourouill, D. A. Felix, W. de Gelder, A. Korver, J. Milius, G. C. van Nieuwenhuizen, M. R. Radermacher Schorer, W. C. C. van Romondt Vis, J. Slagter, A. F. L. Verzijl, P. J. de Bruyn, W. J. van Elden, J. C. Jörg, W. M. A. Kalkman, D. N. A. de Lange, J. A. van der Lee, C. J. van Leeuwen, H. A. Mulder, W. L. Nieuwenhuysen, A. H. van Ravesteyn;

aan de afdeeling gymnasium van het bisschoppelijk college te Roermond aan: R. H. van Basten Batenburg, H. J. A. H. Thijssen;

aan de afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn aan: Th. L. van Berckel, J. F. A. E. M. van Boeckel, W. A. M. Cremers, W. C. H. van Dillen, P. L. A. M. van Gilse, M. C. Th. M. van Hövell tot Westerflier, W. E. M. H. G. de Lannoy, J. A. C. M. Leesberg, F. C. J. M. Meylink, L. F. H. Regout, W. M. J. A. van der Waag, W. A. C. van Wichen;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam aan: F. W. L. Herckenrath, C. P. Heymeijer, J. P. E. Klaverwijden, J. G. A. van der Loo, J. M. Meijer, A. F. J. M. Nieberg, H. G. M. Schaapveld, P. G. J. Vermeulen, A. E. de Vries Feijens;

aan de afdeeling gymnasium van het Canisius collegie te Nijmegen aan: Th. A. M. van Agt, H. A. van Baal, J. H. J. Bak, J. P. Th. M. van Balgooy, J. H. M. Hengst, A. E. van Mieghem, H. M. F. H. Schillings, K. J. H. M. Weve;

aan het gymnasium te Rolduc aan: W. Boerma, J. H. M. J. Hermans, L. C. P. Koenen, Th. R. J. Wijers;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: K. P. Groot, J. F. H. Kuik, H. E. Loen, A. D. C. van de Velde;
aan het Marnixgymnasium te Rotterdam aan: P. C. Dwarshuis, H. van Haeringen, W. A. B. ten Kate;
aan het Gereformeerd gymnasium te Kampen aan: H. van Apeldoorn, S. P. Dee, D. van Dijk, J. Donner, J. G. Feenstra, J. van Henten, C. Koppenaal.

Voor dit getuigschrift werden afgewezen:

aan het openbaar gymnasium:

te Arnhem 2 candidaten;
te Doetinchem 1 candidaat;
te 's Gravenhage 3 candidaten;
te Leiden 1 candidaat;
te Schiedam 1 candidaat;
te Gouda 1 candidaat;
te Amsterdam 2 candidaten;
te Haarlem 1 candidaat;
te Utrecht 1 candidaat;
te Amersfoort 3 candidaten;
te Sneek 2 candidaten;
te Deventer 1 candidaat;
te Kampen 1 candidaat;
te Groningen 5 candidaten;
aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam 1 candidaat;
aan het Christelijk gymnasium te Utrecht 1 candidaat;
aan de afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn 1 candidaat;
aan de afdeeling gymnasium van het Canisius collegie te Nijmegen 1 candidaat.

Voor het examen heeft zich wegens ziekte teruggetrokken:

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht 1 candidaat.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan de universiteit in de faculteit der geneeskunde en der wis- en natuurkunde werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te 's Hertogenbosch aan: J. W. C. J. M. van Dijk;

aan het openbaar gymnasium te Arnhem aan: J. Idzerda, B. D. C. M. Immink;

aan het openbaar gymnasium te Nijmegen aan: A. C. Nicolaï;

aan het openbaar gymnasium te Doetinchem aan: Th. J. W. Barkey, H. Walch;

aan het openbaar gymnasium te Tiel aan: H. J. Kuylaars;

aan het openbaar gymnasium te Rotterdam aan: W. Akkersdijk, B. E. J. H. Becking, G. van den Bergh, G. L. Rinck;

aan het openbaar gymnasium te 's Gravenhage aan: J. U. Auer;

aan het openbaar gymnasium te Leiden aan: F. H. Stibbe;

aan het openbaar gymnasium te Dordrecht aan: J. J. Dalmeijer, C. H. Hins;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: J. W. Lely;

aan het openbaar gymnasium te Amsterdam aan: A. Giltay, J. Mullem, J. B. Schwab;

aan het openbaar gymnasium te Haarlem aan: P. J. Willekes Mac Donald;

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: H. C. van den Broek, S. Hertzbergen, L. Moll;

aan het openbaar gymnasium te Amersfoort aan: E. Janssen;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: S. Boersma, R. Paehlig;

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: E. van der Molen;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: P. S. R. Kosters;

aan het openbaar gymnasium te Kampen aan: J. N. Streefkerk;

aan het openbaar gymnasium te Zwolle aan: G. J. van Dingstée, G. Roijer;

aan het openbaar gymnasium te Groningen aan: M. van Elzelingen, S. H. Scheepstra, S. B. Elings;

aan het openbaar gymnasium te Winschoten aan: E. Botjes, D. van Eysselsteyn, N. Struif;

aan het openbaar gymnasium te Maastricht aan: P. V. Hustinx, G. M. D. Stassar;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: F. J. D. Barends, P. Bisschop, R. J. Harrenstein, F. L. Rutgers, Th. van Schelven, J. Wijnbrans;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht aan: M. W. Barger, T. van 't Einde, H. J. Neervoort van de Poll, H. J. van Oordt, I. van der Spek, H. Visser;

aan de afdeeling gymnasium van het bisschoppelijk college te Roermond aan: F. J. M. Bartels, M. P. Retera, F. H. H. Reynders, J. J. A. van de Ven;

aan de afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn aan: J. J. M. Spoorenberg, P. A. Vos;

aan het Roomsch-katholiek gymnasium te Amsterdam aan: J. J. Bloemen, H. J. Braun, M. H. M. Franssen, A. M. J. F. Michels, A. J. F. Thorbecke, H. A. Vissers;

aan de afdeeling gymnasium van het Canisius collegie te Nijmegen: H. C. M. Bloemen, J. B. M. van Dijk, L. J. Th. Essink, L. H. B. Sanders;

aan het gymnasium te Rolduc aan: H. W. E. Dameran, J. A. H. Hermans, R. F. J. P. Klep, J. E. Schulte, W. F. J. Sittarz;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: P. K. A. la Bree;

aan het Marnix-gymnasium te Rotterdam aan: A. Lucardie.

Voor dit getuigschrift werden afgewezen:

aan het openbaar gymnasium:
te 's Hertogenbosch 2 candidaten;
te Doetinchem 1 candidaat;
te Leiden 1 candidaat;
te Delft 1 candidaat;
aan het Christelijk gymnasium te Utrecht 1 candidaat.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en der aangewezen bijzondere gymnasia:

Leerlingen der gymnasia en

OPENBARE GYMNASIA TE	Dagen waarop het examen gehouden is.
's Hertogenbosch	25, 26, 27 Juni,
Breda	29, 30 Juni,
Arnhem	29, 30, Juni, 1, 4 Juli,
Nijmegen	17, 18, 19 Juni,
Zutphen	2, 3, 4 Juli,
Doetinchem	29, 30 Juni, 1, 2, 3 Juli,
Tiel.	22, 23, 24 Juni,
Rotterdam	15, 16, 17 Juni,
's Gravenhage	22/27, 29, 30 Juni, 1 Juli,
Leiden	25, 26, 27, 29 Juni,
Delft	22, 23, 24 Juni,
Dordrecht	29, 30 Juni en 1 Juli,
Gorinchem	1, 2 Juli,
Schiedam	18, 19, 20 Juni,
Gouda	18, 19, 20 Juni, 2 Juli,
Amsterdam	15, 20 Juni,
Haarlem	26, 27 Juni, 8 Juli,
Alkmaar	23, 24, 25 Juni,
Middelburg	1, 2 Juli,
Utrecht	22, 23, 24 Juni 3 Juli,
Amersfoort	25, 26, 27 Juni,
Leeuwarden.	18, 19, 20 Juni,
Sneek	15, 16, 17 Juni, 3 Juli,
Deventer	29, 30 Juni, 1, 3 Juli,
Kampen	25, 26, 27 Juni, 4 Juli,
Zwolle.	18, 19, 20, 22 Juni,
Groningen	25, 26, 27, 29, 30 Juni,
Winschoten	22, 23, 24 Juni,
Assen	1, 2 Juli,
Maastricht	29, 30 Juni,
	Totaal . .

ngewezen bijzondere gymnasia.

Getal examinandi				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afgewezen.
voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
	godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
„	7	3	10	„	„	7	1	8	2
„	4	„	4	„	„	4	„	4	„
„	8	2	10	„	„	6	2	8	2
„	4	1	5	„	„	4	1	5	„
„	5	„	5	„	„	5	„	5	„
„	13	3	16	„	„	12	2	14	2
„	5	1	6	„	„	5	1	6	„
„	3	4	7	„	„	3	4	7	„
1	31	1	33	„	1	28	1	30	3
„	11	2	13	„	„	10	1	11	2
„	5	1	6	„	„	5	„	5	1
„	2	2	4	„	„	2	2	4	„
„	2	„	2	„	„	2	„	2	„
1	6	1	8	„	1	5	1	7	1
1	5	„	6	„	1	4	„	5	1
„	18	3	21	„	„	16	3	19	2
„	4	1	5	„	„	3	1	4	1
„	7	„	7	„	„	7	„	7	„
„	1	„	1	„	„	1	„	1	„
„	4	3	7	„	„	3	3	6	1
„	7	1	8	„	„	4	1	5	3
1	9	2	12	„	1	9	2	12	„
1	5	1	7	„	1	3	1	5	2
1	6	1	8	„	1	5	1	7	1
„	5	1	6	„	„	4	1	5	1
„	3	2	5	„	„	3	2	5	„
„	15	3	18	„	„	10	3	13	5
„	4	3	7	„	„	4	3	7	„
„	3	„	3	„	„	3	„	3	„
„	„	2	2	„	„	„	2	2	„
6	202	44	252	„	6	177	39	222	30

Aangewezen bijzondere gymnasia.	Dagen waarop het examen gehouden is.
Gereformeerd gymnasium te Amsterdam	17, 18, 19, 20, 22 Juni, 3 Juli,
Christelijk gymnasium te Utrecht	15/20, 22, 23 Juni, 4 Juli,
De afdeeling gymnasium van het Bisschoppelijk college te Roermond	1, 2, 3 Juli,
De afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn	30 Juni, 1, 2, 3 Juli,
Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam	24, 25, 26, 27 Juni, 6 Juli,
De afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen.	20, 22, 23, 24 Juni,
Gymnasium te Rolduc	25, 26, 27 Juni,
Gereformeerd gymnasium te Zetten	18, 19, 20 Juni,
Marnix-gymnasium te Rotterdam	12, 13 Juni,
Gereformeerd gymnasium te Kampen	22 25 Juni,
	Totaal . . .
	Algemeen totaal . .

Getal examinandi					Getal uitgereikte getuigschriften				
voor alle faculteiten	voor de faculteiten der: godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der: geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	Hiervan hebben zich teruggetrokken.	voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der: godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der: geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	Geheel afgewezen.
1	11	6	18	„	1	10	6	17	1
„	23	7	30	1	„	21	6	28	2
„	2	4	6	„	„	2	4	6	„
„	13	2	15	„	„	12	2	14	1
„	9	6	15	„	„	9	6	15	„
„	9	4	13	„	„	8	4	12	1
„	4	5	9	„	„	4	5	9	„
1	4	1	6	„	1	4	1	6	„
„	3	1	4	„	„	3	1	4	„
„	7	„	7	„	„	7	„	7	„
2	85	36	123	1	2	80	35	118	5
8	287	80	375	1	8	257	74	340	35

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 9 September 1908, n°. 211.

N°. 67.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1908 *belast geweest met het afnemen van het toelatingsexamen voor 's Rijks kweekscholen voor vroedvrouwen, benoemd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van* 29 *April* 1908, *n°.* 3885, *afd. B. B.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Deze commissie hield eene voorloopige vergadering op den 27sten Juni te Arnhem, welke vergadering met het oog op eventueele vervanging ook door de plaatsvervangende leden werd bijgewoond en waarop de schriftelijke opgaven voor het examen werden vastgesteld en verder de gang der werkzaamheden geregeld.

Zij hield zitting op 16, 17, 18, 20, 21, 22 en 23 Juli te Rotterdam, op 24, 25 en 27 Juli te Arnhem en op 28 en 29 Juli te Groningen, terwijl de eindvergadering 30 Juli te Arnhem werd gehouden en eveneens door de plaatsvervangende leden werd bijgewoond behalve door den heer R. van den Bergh.

De heer D. C. van Neck werd gedurende den geheelen loop van het examen vervangen te Rotterdam door den heer P. Wijga, te Arnhem, en te Groningen door den heer O. Broersma, terwijl ook de eindvergadering door hem niet werd bijgewoond.

In het geheel hebben zich 104 candidaten aangemeld, waarvan twee niet zijn opgekomen, ééne wegens ziekte, de andere zonder de commissie eenig bericht te zenden.

In het geheel werden dus 102 candidaten geëxamineerd, 66 te

Rotterdam, 22 te Arnhem en 14 te Groningen, van welke er respectievelijk 16, 5 en 7 voorkomen op de ranglijst, die de commissie de eer heeft hierbij aan Uwe Excellentie aan te bieden.

Naar het oordeel der commissie kunnen dus in het geheel 28 candidaten, d. i. ongeveer 27 pct. der geëxamineerden, dit jaar voor plaatsing in aanmerking komen.

Aan de candidaten, wier namen niet op de lijst voorkomen, werd hiervan kennis gegeven.

De commissie veroorlooft zich hierbij nog de volgende opmerkingen te maken.

Overeenkomstig het programma, dat voorkomt in de *Nederlandsche Staatscourant* van 18 Mei 1907, n°. 115, werd in de morgenuren aan de candidaten opgegeven een opstel te maken naar aanleiding van een eenvoudig stuk proza of poëzie, dat haar vooraf werd voorgelezen en zoo noodig toegelicht. Het werd in den regel gekozen uit één der leesboekjes, die gebruikt worden in het vijfde of zesde leerjaar eener lagere school.

Bij de beoordeeling van de opstellen werd minder gelet op de kennis van geslachts-, verbuigings-, vervoegings- of spellingregels, meer daarentegen op de kennis van de levende taal, van de beteekenis en kracht der veel voorkomende woorden en uitdrukkingen.

Waar toch de leerlingen der Rijkskweekscholen dadelijk voor de taak worden gesteld, voordrachten van hare leeraren te volgen, meende de commissie dat diegenen, die toonden een zeer eenvoudig stuk proza of poëzie niet te begrijpen en dat niet konden weergeven, niet voor plaatsing in aanmerking konden komen.

Twee en zestig maal was het cijfer, dat voor het opstel kon worden toegekend, voldoende, 26 maal twijfelachtig, terwijl 14 opstellen beslist onvoldoende moesten worden genoemd.

Na het opstel hadden de candidaten een vijftal rekenkundige vraagstukken op te lossen, zooals die in het zesde leerjaar eener goede lagere school behandeld worden. Een er van was altijd eene eenvoudige becijfering in tiendeelige of gewone breuken, een tweede bevatte een drie- of viertal herleidingen in het Metrieke stelsel, een derde een percentrekening, terwijl de overige twee een menging-, inhouds- of oppervlakte-, rente-, winst- of verliesrekening inhielden.

Twee dezer vraagstukjes, die naar het oordeel der commissie de laagste grens uitdrukten, waaraan voor rekenen moest worden voldaan, waren opzettelijk zeer eenvoudig gekozen, terwijl de andere drie moesten dienen om de plaats op de ranglijst te helpen bepalen en daartoe iets minder eenvoudig waren. Het trof de commissie, dat de vaardigheid in het rekenen in den

regel achterstond bij de kennis van de Nederlandsche taal. Zes en veertigmaal moest het ingeleverde rekenwerk beslist onvoldoende worden geacht.

Wie niet geheel onvoldoend schriftelijk werk hadden ingeleverd, werden in de namiddaguren ongeveer een uur mondeling onderzocht in Nederlandsche taal, rekenen en kennis der natuur, elke candidaat afzonderlijk, terwijl tevens eenige vragen over geschiedenis en aardrijkskunde moesten dienen, om een cijfer voor algemeene ontwikkeling te kunnen vaststellen. Bij het stellen der vragen streefde de commissie er naar den candidaten gelegenheid te geven hare opmerkingsgaven en vlugheid en juistheid van oordeelen te doen blijken. Toonden ze vlugheid van begrip en schranderheid en helderheid van oordeel, dan meende de commissie, dat minder omvangrijke kennis geen beletsel mocht zijn, om de namen dezer candidaten op de ranglijst te plaatsen, indien ze overigens aan de minimale eischen hadden voldaan.

In den regel toch is het reeds een acht- of tiental jaren geleden, dat de candidaten de lagere school hebben verlaten en niet alle hebben de gelegenheid gehad herhalingsonderwijs te genieten, zoodat veel van het vroeger geleerde werd vergeten. Voor elke candidaat werd in een afzonderlijk cijfer de mate van aanleg en geschiktheid uitgedrukt, dat mede dienen moest om de volgorde op de ranglijst te bepalen.

Vele candidaten toonden zich met ijver voor het examen te hebben voorbereid en zich tijd, moeite noch kosten te hebben gespaard om door privaatlessen de gevorderde bekwaamheden zich eigen te maken. Enkele, die uitblonken, bleken reeds eenige jaren eene normaalschool voor onderwijzers, eene H. B. S. of een gymnasium te hebben bezocht.

Ook het vak „Kennis der Natuur" bleken de meeste candidaten trouw te hebben beoefend. Toch moest de commissie tot haar leedwezen constateeren, dat vooral bij dit vak de dressuur nog altijd opgeld schijnt te doen. Soms werden definities of eigenschappen van buiten geleerd, terwijl alle inzicht in het wezen der zaak ontbrak.

Ten slotte veroorlooft de commissie zich de vrijheid een tweetal wenschen te uiten. Ten eerste zou ze gaarne zien, dat aan hare leden eene opgave werd gezonden van de geplaatste candidaten, en ten tweede zou ze gaarne, indien ten minste een volgend jaar de commissie in hoofdzaak weer uit dezelfde personen bestaat, een beknopt rapport van de directeuren der Kweekscholen ontvangen over den gebleken aanleg en de vorderingen der toegelaten leerlingen, opdat door vergelijking hiervan met het door de commissie gevormde oordeel, ze zich kan overtuigen

of de tot nu toe gevolgde wijze van examineeren al dan niet verandering behoeft.

Mocht Uwe Excellentie het daarheen kunnen leiden, dat aan deze wenschen wordt voldaan, dan zou dit door haar zeer worden gewaardeerd.

De Commissie voornoemd,
Dr. A. E. Post, *Voorzitter.*
L. Looijen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 11 September 1908, n°. 213.

N°. 68.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het veeartsenijkundig examen gedurende de jaren* 1908, 1909 *en* 1910, *aangaande hare zitting in Mei en Juli* 1908.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De commissie, belast met het afnemen van het veeartsenijkundig examen, ingevolge art. 12 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99), voor de drie jaren 1908, 1909 en 1910 benoemd bij Koninklijk besluit van 30 April 1908 n°. 89, is samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. A. W. H. Wirtz, directeur van 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;

lid en secretaris: dr. H. Markus, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;

leden:

W. C. Schimmel, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;
D. F. van Esveld, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;
J. J. Wester, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;
dr. B. Sjollema, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;
H. M. Kroon, waarnemend leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool, plaatsvervangend districtsveearts te Deventer;
A. van Leeuwen, districtsveearts te Utrecht;
dr. C. J. Rab, plaatsvervangend districtsveearts te Oosterbeek, gemeente Renkum;

plaatsvervangende leden:

dr. D. A. de Jong, buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde en directeur van het openbaar slachthuis te Leiden;

J. B. H. Moubis, dirigeerend paardenarts met rang van majoor bij het 1ste regiment veld-artillerie, te Utrecht;

J. F. Laméris, districtsveearts te 's Gravenhage;

H. C. Reimers, plaatsvervangend districtsveearts, leeraar aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

H. J. C. van Lent, plaatsvervangend districtsveearts te Tiel;

B. M. Busing, plaatsvervangend districtsveearts te Naarden;

dr. L. F. D. E. Lourens, plaatsvervangend districtsveearts in algemeenen dienst, onderdirecteur der Rijksseruminrichting te Rotterdam;

dr. J. H. Picard, plaatsvervangend districtsveearts te Driebergen.

De commissie heeft de eer, ter voldoening aan art. 15 der voornoemde wet, aan Uwe Excellentie verslag te doen van hare zitting in het loopend jaar.

De werkzaamheden dezer zitting werden geregeld in eene voorbereidende vergadering van de leden en plaatsvervangende leden, gehouden te Utrecht op 12 Mei 1908.

Het examen heeft plaats gehad aan 's Rijks veeartsenijschool in twee gedeelten, van 15 tot en met 25 Mei, op 9 werkdagen, en van 10 Juli tot en met 31 Juli, op 19 werkdagen.

Op laatstgenoemden dag geschiedden de beoordeeling der candidaten en de bekendmaking van den uitslag; tevens werd het verslag van het examen vastgesteld.

Tot het afleggen van dit examen hadden zich 27 candidaten aangemeld, allen leerlingen van het vierde studiejaar aan 's Rijks veeartsenijschool, die hun natuurkundig examen met goed gevolg hadden afgelegd.

Aan de bepalingen van het tweede lid van art. 10 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99) was door allen voldaan.

Eén candidaat had zich reeds in 1905, 1906 en 1907, een andere candidaat reeds in 1906 en 1907 zonder goed gevolg aan dit examen onderworpen, terwijl vijf andere candidaten in 1907 dit examen met ongunstigen uitslag aflegden.

Gedurende het eerste gedeelte van het examen trokken drie candidaten zich terug, waarvan één wegens ziekte, zoodat het examen daarna met 24 candidaten is voortgezet.

Overeenkomstig art. 10 der voornoemde wet heeft het examen bestaan uit een theoretisch en een practisch gedeelte.

De volgende staat geeft aan: de vakken van de beide gedeelten, den tijd per candidaat en de namen der examinatoren en assessoren.

VAKKEN.	Tijd per candidaat.	Examinatoren.	Assessoren.
Theoretisch gedeelte.			
1. Algemeene ziektekunde en ziektekundige ontleedkunde	45 min.	Markus.	van Esveld of Wester.
2. Algemeene geneesleer en geneesmiddel- en vergiftleer	30 „	Wester.	van Esveld of Markus.
3. Heelkundige ontleedkunde	10 „	van Esveld.	Markus of Wester.
4. Bijzondere ziektekunde en geneesleer . . .	30 „	Rab.	Kroon.
5. Parasitaire en besmettelijke ziekten	30 „	Wirtz.	v. Leeuwen.
6. Heelkunde	40 „	Schimmel.	Moubis.
7. Hoefziekten.	20 „	Schimmel.	Moubis.
8. Operatie- en verbandleer	20 „	Moubis.	Schimmel.
9. Verloskunde	30 „	Kroon.	Rab.
10. Gerechtelijke veeartsenijkunde	20 „	v. Leeuwen.	Wirtz.
11. Veeartsenijkundige politie	25 „	v. Leeuwen.	Wirtz.
Totaal . . .	5 uren.		
		Examinatoren.	
Practisch gedeelte.			
1. Kliniek.	onbepaald.	Schimmel en Rab; Wester en van Leeuwen.	
2. Operatie- en verbandleer	„	Schimmel en Kroon.	
3. Heelkundige ontleedkunde	„	van Esveld en Markus.	
4. Verloskunde	„	Kroon en Rab.	
5. Artsenijmengkunde . .	„	Sjollema en Wester.	

VAKKEN.	Tijd per candidaat.	Examinatoren.
6. Voederkennis	30 min.	van Esveld en Sjollema.
7. Toegepast exterieur:		
van het paard . . .	50 „	van Esveld en v. Leeuwen; Schimmel en Rab.
„ „ rund . . .	50 „	van Esveld en Kroon; van Leeuwen en Rab.

Tot het examen in algemeene ziektekunde en ziektekundige ontleedkunde behoorde mede de onderkenning van twee pathologisch-histologische praeparaten, door den candidaat onmiddellijk te voren onderzocht.

Het practisch examen heeft voor elken candidaat bestaan uit de volgende onderdeelen:

voor *kliniek:* het onderkennen en daarna bespreken van de ziekten of gebreken van drie huisdieren en bovendien het opmaken van een beredeneerd verslag aangaande het onderzoek van een vierde ziektegeval zonder voorafgaande bespreking, waarover evenwel bij de beoordeeling van het verslag de candidaat door de commissie werd gehoord;

voor *operatie- en verbandleer:* het verrichten van vier operatiën, waaronder één hoefoperatie, en het aanleggen van een verband, een en ander door loting aangewezen;

voor *heelkundige ontleedkunde:* het gereedmaken van een door loting aangewezen chirurgisch-anatomisch praeparaat en het demonstreeren van een dusdanig praeparaat, dat onmiddellijk te voren door het lot was bepaald, doch niet door den candidaat zelf gereed gemaakt;

voor *verloskunde:* het gedeeltelijk onderhuids ontleden van een in het phantoom geplaatst, onmiddellijk te voren gedood kalf;

voor *artsenijmengkunde:* het schrijven, lezen en gereed maken van twee bij loting aangewezen recepten in verschillende artsenijvormen;

voor *voederkennis:* het beredeneerd beoordeelen van verschillende graan- en hooisoorten, peulvruchten en voederkoeken;

voor *toegepast exterieur der huisdieren:* de beredeneerde beoordeeling van twee voor dat doel pas aangevoerde paarden en van twee runderen, waarbij den candidaat telkenmale gedurende tien minuten gelegenheid werd gegeven tot een nauwkeurig onderzoek van het daarna met hem te bespreken dier.

Zoowel het theoretisch als het practisch gedeelte van het examen werden afgenomen door sub-commissiën, elke uit twee leden bestaande en grootendeels gelijktijdig werkzaam zijnde.
Ten behoeve van het examen in kliniek heeft de commissie voldoende over nieuw aangevoerde dieren kunnen beschikken. Voor dit gedeelte van het practisch examen zijn n.l. gebezigd 39 paarden, 6 runderen, 2 geiten en 10 honden.
Voor het practisch examen in operatieleer en in heelkundige ontleedkunde zijn gebezigd 3 paarden; voor het practisch examen in verloskunde 6 kalveren.
Alle operatiën, met uitzondering van de aderlatingen en de luchtpijpsneden, zijn op het doode dier verricht.
Aan 20 candidaten is het diploma van veearts uitgereikt.
Aan 4 candidaten moest het diploma worden onthouden, aangezien zij in verschillende theoretische en practische vakken beneden de gestelde eischen waren gebleven.

Hieronder volgt een alphabetische opgaaf van de namen der geslaagde candidaten met vermelding van de plaats van geboorte:

W. van den Akker, geboren te Alphen (Zuidholland);
J. E. Asbeek Brusse, geboren te Poerworedjo, residentie Bagelen, Ned.-Indië;
W. F. Brink, geboren te Nijbroek, gem. Voorst;
M. ten Broek, geboren te Velsen;
S. Douma, geboren te Menaldum, gem. Menaldumadeel;
T. Edens, geboren te Opwierde, gem. Appingedam;
J. Eggink, geboren te Leeuwarden;
J. Goedhart, geboren te Meerkerk;
D. Haan, geboren te Beemster;
L. E. Hinrichs, geboren te Nijmegen;
H. J. Kars, geboren te Goudriaan;
J. Kets, geboren te Laag-Keppel, gem. Hummelo;
J. Kok, geboren te Bergh;
G. Krediet, geboren te Leeuwarden;
W. Luxwolda, geboren te Rottum, gem. Schoterland;
J. B. F. Solkes, geboren te Amsterdam;

F. P. A. Sperna Weiland, geboren te Dongen;
J. C. van Veen, geboren te Deventer;
J. H. Zijp, geboren te Zijpe;
J. Zweers, geboren te Deventer.

Utrecht, 31 Juli 1908.

A. W. H. Wirtz, *Voorzitter.*
H. Markus, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 11 September 1908, n°. 213.

N°. 69.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1908 *belast geweest met het afnemen van het examen, bedoeld in art.* 123 *der Hooger-onderwijswet.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, krachtens art. 123 der Hooger-onderwijswet benoemd bij Koninklijk besluit van 9 Juli 1908 n°. 33 tot het afnemen van bovengenoemd examen in 1908, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

en de leden:

Ph. J. Stok, leeraar aan de hoogere burgerschool aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage;

dr. P. M. Heringa, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

dr. W. J. Steenhuis, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

H. J. Trip, leeraar aan de hoogere burgerschool te Almelo;

J. C. T. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

dr. M. A. van Weel, leeraar aan de hoogere burgerschool aan het Bleijenburg te 's Gravenhage;

J. Kroon jr., leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Dordrecht;

C. Goedeljee, leeraar aan de hoogere burgerschool te Breda;

B. C. Brennan, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle;

P. J. den Hertog, leeraar aan de hoogere burgerschool aan het Bleijenburg te 's Gravenhage.

De eerste vergadering werd gehouden op 11 Juli 1908 in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage, waar ook de volgende vergaderingen en de schriftelijke en mondelinge examens plaats hadden.

Nadat het lid Heringa tot secretaris benoemd was, werden de sub-commissiën gevormd, de examinatoren en assessoren aangewezen en de tijd der schriftelijke en mondelinge examens vastgesteld.

De sub-commissiën waren:

voor de afdeeling A: de heeren Stok en v. d. Bruyn;
„ „ „ B: de heeren Campert, Steenhuis, Stok en Heringa;
„ „ „ C: de heeren Trip, Prikken en v. d. Bruyn;
„ „ „ D: de heeren van Weel, Kroon, Goedeljee en Brennan;
„ „ „ E: de heeren den Hertog en Stok.

Examinatoren en assessoren voor de verschillende vakken waren:

Voor:	Examinator:	Assessor:
Wiskunde	Stok	v. d. Bruyn.
Mechanica	Idem	Heringa.
Natuurkunde	Heringa	Stok.
Scheikunde.	Steenhuis	Campert.
Nat. historie	Idem	Idem.
Cosmographie.	Heringa	Stok.
Staatswetenschappen	Prikken	Trip.
Geschiedenis	Trip.	Prikken.
Aardrijkskunde	Idem	Idem.
Boekhouden	v. d. Bruyn	Prikken.
Nederlandsch	v. Weel	Brennan.
Fransch	Goedeljee	Kroon.
Engelsch	Brennan	van Weel.
Hoogduitsch	Kroon	Goedeljee.

Van de dagen, door Uwe Excellentie bij schrijven van 6 Juli 1908, n°. 4025², afdeeling H. M. O., aangewezen voor het examen werden 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28 en 29 Juli bestemd voor het schriftelijk en 30, 31 Juli en 1 Augustus voor het mondeling examen.

Het examen werd overigens geregeld als het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus; evenwel werden geen vrijstellingen van het mondeling verleend wegens hooge cijfers behaald bij het schriftelijk examen.

Het getal candidaten bedroeg 9. Vóórdat het examen begon trokken zich 5 candidaten terug, waarvan 2 op het laatste oogenblik, Van de 4 overblijvende candidaten namen 3 aan het examen deel; van den vierden candidaat, die zonder kennisgeving niet opkwam, bleek bij navraag dat hij door ziekte verhinderd was.

Het schriftelijk en mondeling examen is op de bovenbepaalde dagen gehouden.

Na de vergadering op 1 Augustus werd het getuigschrift uitgereikt aan:

Christoffel Rasch, geboren te 's Gravenhage;
Hendricus Franciscus Theodorus Rauch, geboren te Soerabaja.

Aan het einde harer taak gekomen, heeft de commissie de eer Uwer Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

J. Campert, *Voorzitter.*
P. M. Heringa, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 13 en Maandag 14 September 1908, n°. 215.

N°. 70.

VERSLAG *omtrent het in* 1908 *in* Nederlandsch-Indië *gehouden examen voor toelating tot de Cadettenschool in* Nederland.

(Geplaatst namens de Departementen van Koloniën en van Oorlog.)

A. *Samenstelling van de Commissie.*

De commissie van examen voor toelating tot de Cadettenschool in Nederland werd bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 6 Mei 1908 n°. 3140, samengesteld als volgt:

voorzitter, tevens lid, H. J. Bremen, majoor der infanterie;

leden:

H. M. van Haften,
dr. H. J. van Lummel,
H. M. S. Boerma,
L. Elsbach,
L. P. J. Vermeulen,
J. W. E. van Silfhout,
J. L. Vreven,
J. F. Meijer,
leeraren aan het gymnasium Willem III;

J. H. H. van Willigen,
P. Koppejan,
A. T. Keen,
leeraren aan de Koningin Wilhelminaschool;

F. A. Janssen van Raay, 1ste-luitenant der genie;

secretaris, tevens lid, P. Schaafsma, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie.

B. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, tot het examen toegelaten, bedroeg 5.

C. *Regeling van het examen.*

De eerste voorloopige bijeenkomst, bedoeld bij § 7 der Algemeene Order 1894 n°. 63, had plaats op 16 Mei 1908.

De commissie werd verdeeld in de volgende sub-commissiën:

1.	voor rekenkunde	de heeren	van Haften en dr. van Lummel;
2.	„ stelkunde	„ „	van Willigen en van Haften;
3.	„ meetkunde	„ „	Boerma en van Willigen;
4.	„ natuurkunde	„ „	dr. van Lummel en Boerma;
5.	„ aardrijkskunde	„ „	van Silfhout en Koppejan;
6.	„ geschiedenis	„ „	Koppejan en Keen.
7.	„ Nederlandsch	„ „	Meijer en Elsbach.
8.	„ Fransch	„ „	Vermeulen en van Silfhout;
9.	„ Hoogduitsch	„ „	Vreven en Elsbach;
10.	„ Engelsch	„ „	Keen en Vermeulen.

Het aantal te ontwerpen vragen werd vastgesteld als volgt:

7	voor rekenkunde	door den heer	van Haften;
7	„ stelkunde	„ „ „	van Willigen;
7	„ meetkunde	„ „ „	Boerma;
7	„ natuurkunde	„ „ „	dr. van Lummel;
20	„ aardrijkskunde	„ „ „	van Silfhout;
20	„ geschiedenis	„ „ „	Koppejan;
7	„ Nederlandsch	„ „ „	Meijer;
6	„ Fransch	„ „ „	Vermeulen;
6	„ Hoogduitsch	„ „ „	Vreven;
6	„ Engelsch	„ „ „	Keen.

De tweede voorloopige bijeenkomst werd gehouden op 26 Mei 1908.

Op deze vergadering werden de vakken over de onderscheidene dagen als volgt verdeeld:

Schriftelijk examen.

Als vermeld op de hierbij overgelegde bijlage I.

Mondeling examen.

Als vermeld op de hierbij overgelegde bijlage II; voor dit gedeelte werden de adspiranten in één ploeg ingedeeld.

Geen der adspiranten wenschte examen in teekenen af te leggen.

Van de in de tweede bijeenkomst ter tafel gebrachte examenvragen werd het volgende aantal vastgesteld om door de adspiranten te worden beantwoord:

in reken-, stel-, meet- en natuurkunde elk 3 vragen;
in aardrijkskunde en geschiedenis elk 9 vragen;
in de Nederlandsche taal 1 vraag ter keuze uit 3 onderwerpen;
in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen elk 2 vragen.

D. *Uitslag van het examen.*

Drie adspiranten slaagden, geen der candidaten voldeed aan den eisch, gesteld in § 29 sub *a* van de Bepalingen betreffende de toelating tot de Cadettenschool; allen vielen in de termen van § 29 sub *b* dier bepalingen.

Van hen verkreeg een eindcijfer beneden 50:

1 adspirant in meetkunde, aardrijkskunde, Hoogduitsch en Engelsch;

1 adspirant in rekenkunde, natuurkunde, Nederlandsch en Fransch;

1 adspirant in natuurkunde, geschiedenis en Nederlandsch.

2 adspiranten voldeden niet aan de gestelde eischen.

E. *Opmerkingen.*

De uitkomsten van het examen in de Nederlandsche taal waren zeer onbevredigend.

Batavia, 10 Juni 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris,	*De Voorzitter,*
SCHAAFSMA.	H. J. VAN BREMEN.

Bijlage I.

Regeling van het schriftelijk gedeelte van het toelatingsexamen voor de Cadettenschool in 1908.

Datum.	Uur.	Vakken.	Commissie van Toezicht.
1 Juni	8—10.15	Rekenkunde.	van Haften, Elsbach.
	10.45—1	Stelkunde.	v. Willigen, Janssen v. Raay.
2 „	8—9.30	Aardrijkskunde	v. Silfhout, Vermeulen.
	9.30—11	Fransch	Vermeulen, v. Silfhout.
	11.30—1	Geschiedenis	Koppejan, Jansen van Raay.
3 „	8—10.15	Meetkunde	Boerma, Schaafsma.
	10.45—1	Nederlandsch	Meijer, Vreven.
4 „	8—9.30	Engelsch	Keen, Koppejan.
	9.30—11	Natuurkunde	dr. van Lummel, Keen.
	11.30—1	Duitsch	Vreven, dr. v. Lummel.

BIJLAGE II.

Regeling van het mondeling gedeelte van het toelatingsexamen voor de Cadettenschool in 1908.

Uren.	Natuurkunde: dr. van Lummel, Boerma.	Engelsch: Keen, Vermeulen.	Stelkunde: van Willigen, van Haften.	Hoogduitsch: Vreven, Elsbach.	Aardrijkskunde: van Silfhout, Koppejan.	Fransch: Vermeulen, van Silfhout.	Rekenkunde: van Haften, dr. van Lummel.	Nederlandsch: Meijer, Elsbach.	Meetkunde: Boerma, van Willigen.	Geschiedenis: Koppejan, Keen.
8—8.25	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
8.30—8.55	2	3	4	5	1	4	5	1	1	2
9—9.25	3	4	5	1	2	2	3	4	3	4
9.25—10	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.	Rust.
10—10.25	4	5	1	2	3	5	1	2	5	1
10.30—10.55	5	1	2	3	4	3	4	5	2	3
	5 Juni.					6 Juni.			9 Juni.	

Namen en nummers van de adspiranten: N°. 1. W. Hoedt. N°. 2. jhr. J. G. J. Boreel. N°. 3. A. Doup. N°. 4. J. A. Kandon. N°. 5. M. Engles.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 16 September 1908, n°. 217.

N°. 71.

VERSLAG *van het examen voor adspirant-commies der posterijen en telegraphie, gehouden van* 16 *tot en met* 18 *Juli en* 24 *Juli tot en met* 5 *Augustus* 1908.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 18 Mei 1908, n°. 1974, en van 8 Juli 1908, n°. 2717, afdeeling Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

H. P. van Nieuwenburg, directeur van de school van het departement 's Gravenhage der Maatschappij tot Nut van het Algemeen te 's Gravenhage;

dr. M. A. van Weel, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

H. G. du Crocq, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Enkhuizen;

J. Kruyswijk, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;

H. Nieukerke, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;

R. ten Raa, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;

B. A. Fellinga, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

dr. G. K. Nugteren, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Alkmaar;

dr. G. C. Gerrits, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam;

G. W. ten Dam, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Schiedam;
P. Kisjes, leeraar aan de ambachtschool te 's Gravenhage;
H. F. Eckmann, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
J. Fillekes, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 16, 17 en 18 Juli jl., in het gebouw „Concordia" aan het Alexanderplein te 's Gravenhage. Voor de correctie van het werk werden besteed de 20ste, 21ste, 22ste en 23ste Juli d. a. v.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen, werd gehouden op de werkdagen van 24 Juli tot en met 5 Augustus jl. in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35, te 's Gravenhage, en werd afgenomen door 2 leden, met dien verstande, dat beurtelings een der beide leden ondervroeg, of, als assessor, bij het ondervragen door het andere lid, aanteekeningen maakte over de gegeven antwoorden, ten einde door bespreking en vergelijking tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van den candidaat te geraken.

Op 3 Augustus werd, in verband met de viering van den verjaardag van Hare Majesteit de Koningin-Moeder, geen examen afgenomen.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 62 candidaten. Van dezen trokken zich terug:

4 vóór den aanvang van het examen;
1 tijdens het schriftelijk examen;
7 vóór den aanvang van het mondeling gedeelte, en
10 tijdens het mondeling onderzoek.

Door 40 candidaten werd aan het volle examen deelgenomen.

Opgaven, vraagstukken en vertalingen.

De hieronder volgende opgaven, vraagstukken en vertalingen zijn aan de candidaten op het schriftelijk examen ter bewerking opgegeven.

a. Nederlandsche taal.

De candidaat levere een opstel, op gelijnd papier, over een der onderstaande onderwerpen, naar keuze, in goeden stijl, zonder taalfouten en van degelijken inhoud.

Duidelijk en net schrift zijn vereischten.

Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

Opstel.

(Keuze uit drie onderwerpen.)

1. Een prettige dag.
2. Het nieuwe horloge.
3. Wie wind zaait, zal storm oogsten.

b. Staatsinrichting.

De candidaat levere een opstel, op gelijnd papier, over de onderstaande onderwerpen.

Duidelijk en net schrift is een vereischte.

Beschikbare tijd 1 uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

1. Welke veranderingen heeft de grondwetsherziening van 1887 aangebracht?
2. Het recht van petitie.

c. Vertaling in het Fransch.

De candidaat levere eene vertaling in de Fransche taal van het onderstaand opstel, duidelijk en net geschreven, op gelijnd papier.

Het tusschen haakjes plaatsen van eene tweede vertaling van een woord of uitdrukking is niet geoorloofd.

Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

De zomer is spoedig voorbijgegaan. Te midden van mijne nieuwe bezigheden heb ik geen tijd gehad mij een oogenblik te vervelen. Ik heb meer pleizier in den handel gevonden, dan ik dacht. Ik mag zeggen, dat ik mijn best gedaan heb. Na eenige

moeilijke maanden was ik in staat mijnen patroon de diensten te bewijzen, die hij vroeg. Het schijnt, dat het mij gelukt is hem tevreden te stellen. In het begin hebben de oude bedienden van het kantoor dikwijls het hoofd geschud, maar gisteren feliciteerde een hunner mij en de anderen hebben zijn voorbeeld gevolgd. Van morgen heeft de chef mij uitgenoodigd bij hem te komen eten. Ik heb eenen aangenamen avond doorgebracht. Het had reeds elf geslagen, toen ik naar huis ging. Ik ontmoette mijnen vriend T, die voor een koffiehuis een glas bier zat te drinken. Het weder was prachtig. Er was geen wind en millioenen sterren schitterden aan den hemel. We staken het plein over en wandelden langs de rivier. In het groen midden op het plein zong een nachtegaal. Onder het wandelen vertelde ik aan T, dat ik na lang zonder bezigheden te zijn geweest, eindelijk eene goede betrekking gevonden had. Hij was minder gelukkig geweest. Hij solliciteerde steeds, maar dikwijls ontving hij geen antwoord zelfs op zijne brieven. Hij vroeg mij, of ik hem vijftig gulden zou kunnen leenen. Hij hoopte mij het bedrag later te kunnen teruggeven. Ik ben er zeker van, dat hij het niet doen zal, want ik ken hem van vroeger. Maar wat te doen? Weigeren? Dat was onmogelijk. Na middernacht namen we afscheid van elkander.

d. Te vertalen in het Engelsch.

De candidaat levere eene vertaling in de Engelsche taal van het onderstaand opstel, duidelijk en net geschreven, op gelijnd papier.

Het tusschen haakjes plaatsen van eene tweede vertaling van een woord of uitdrukking is niet geoorloofd.

Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

Winter.

De vorige winter was, voor ons land, tamelijk streng. De vorst viel den dag na Kerstmis in en duurde met eenige korte tusschenpoozen meer dan vier weken.

Natuurlijk waren de kanalen, vijvers, meren en rivieren in korten tijd bevroren, zoodat de liefhebbers van onze nationale sport, het schaatsenrijden, zich konden vermaken naar hartelust. Toch was het ijs op vele plaatsen noch sterk noch veilig en niet klein is het aantal dergenen, die hun leven op het ijs verloren en ellendig verdronken. Tegen het einde van Januari was

het zeer mistig en koud en de mist was bijna de oorzaak van een ernstig ongeluk. De nachtboot „Amsterdam" van de Groote Oostelijke Spoorwegmaatschappij had op den gewonen tijd de haven van Harwich verlaten en kwam den volgenden morgen vroeg aan de Hollandsche kust. De mist was zoo dicht, dat men niets kon zien en zoo gebeurde het dat de „Amsterdam" in aanvaring (1) kwam met eene andere Engelsche boot. De mailboot kreeg een lek (2) en de kapitein beval de passagiers en de bemanning het schip dadelijk in de booten te verlaten. Toen de dag aanbrak, bevond men, dat een der booten, bemand met drie en twintig personen, vermist werd. Reddingsbooten en sleepbooten (3) werden uitgezonden in alle richtingen, maar tevergeefs, gedurende meer dan twee dagen werd er niets van de vermiste boot gehoord of gezien. Groot was de ontsteltenis door het geheele land, want er werd gevreesd dat de boot naar (4) zee was gedreven en dat de arme menschen van honger en koude zouden zijn omgekomen. Gelukkig bleek dit niet het geval te zijn, de boot had een Noorweegsch schip bereikt, dat voor anker lag, waar de menschen gastvrij waren ontvangen, en eene Hollandsche sleepboot bracht hen veilig aan wal.

Gedurende deze dagen waren de boomen en struiken met rijp (5) bedekt, wat een prachtig gezicht was, maar de telegraaf- en telephoondraden waren ook zoo zwaar met ijs beladen, dat vele van hen braken onder het enorm gewicht.

e. Ter vertaling in het Hoogduitsch.

De candidaat levere, op gelijnd papier, in Duitsch schrift, duidelijk en net geschreven, eene vertaling in de Duitsche taal van het onderstaand opstel.

Het tusschen haakjes plaatsen van eene tweede vertaling van een woord of uitdrukking is niet geoorloofd.

Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

Een graaf was door een trotschen boer ten eten genoodigd en meermalen aan tafel gekrenkt. Ieder antwoord van den boer maakte den graaf toorniger en spoedig keerde deze met de zijnen naar huis. Op zijne burcht teruggekomen, zonderde hij zich met zijnen raadsman af, om te overleggen, hoe de overmoed van

---

(1) in aanvaring = into collision. (2) een lek krijgen = to spring a leak. (3) sleepboot = steam-tug. (4) naar = out to. (5) rijp = hoar-frost.

den boer te straffen zou zijn. De raadsman schijnt daarop raad te hebben geweten.

Niet lang daarna smachtte de boer in den kerker van het kasteel; zijne bloedverwanten werden van de boerderij gejaagd en op de plaats, waar de kinderen eens de schoonste rozen hadden zien bloeien, werd een schaapskooi gezet. Als *nu* nog een boer met zijnen zoon of dochter over de verwoeste hofstede gaat, waarschuwt hij hen voor overmoed en vertelt hun de geschiedenis, die nog in den volksmond leeft, ofschoon er eeuwen vervlogen zijn, sinds de trotschaard vernederd is geworden.

De candidaat beantwoorde de vier onderstaande vragen.
Duidelijk en net schrift is een vereischte.
Beschikbare tijd:
voor de wiskundige aardrijkskunde $^1/_2$ uur.
voor de topographie $1^1/_2$ uur.
Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

f. Wiskundige Aardrijkskunde ($^1/_2$ uur).

Beschrijf de hemelstanden en maak die door eene teekening duidelijk.

g. Topographie ($1^1/_2$ uur).

1. Welke plaatsen kent ge:
   a. op Schouwen en Duiveland;
   b. in Drenthe ten W. van den spoorweg Meppel—Groningen;
   c. aan den spoorweg (stations) Amsterdam—via Enkhuizen—Leeuwarden?
2. De Rhône.
3. Japan.

h. Rekenkunde.

De candidaat bewerke de vier onderstaande vraagstukken. De bewerking moet volledig worden opgeschreven.
Duidelijk en net schrift is een vereischte.
Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.
Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

1. Vul het ontbrekende in:

$$\frac{\dfrac{1{,}5\dot{9}0\dot{3}}{4{,}01\dot{2}} + \dfrac{22\frac{1}{3}}{2\frac{11}{13}} \times \dfrac{1}{13} + 0{,}\dot{6}1904\dot{7} : \dfrac{1{,}\dot{9}}{\dots\dots}}{\left(\dfrac{2\frac{5}{7}}{\frac{3}{4}} - \dfrac{\frac{7}{8}}{\frac{3}{5}} \times \dfrac{2\frac{2}{3}}{1{,}6}\right) : 1\frac{29}{133}} = 3.$$

2. Wanneer men bij eene aftrekking het aftrektal door 4 deelt en den aftrekker met 26 vermindert, dan wordt het verschil 922 kleiner. Wat is het aftrektal?

3. Gegeven de evenredigheid: $a : b = c : d$.
Daaruit af te leiden: $(a^2 - ac + c^2) : (b^2 - bd + d^2) = a^2 : b^2$

4. Twee kapitalen, die f 4000 verschillen, brengen, wanneer zij gedurende een zekeren tijd à $5^1/_4$ $^0/_0$ uitgezet worden, $1{,}125 \times$ zooveel rente op, als wanneer het grootste à 5 $^0/_0$ en het kleinste à 4 $^0/_0$ gedurende denzelfden tijd uitstond. Hoe groot is elk kapitaal?

i. Stelkunde.

De candidaat bewerke de drie onderstaande vraagstukken. De bewerking moet volledig worden opgeschreven.

Duidelijk en net schrift is een vereischte.

Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

1. Herleid tot de eenvoudigste gedaante:

$$\left(\frac{a\sqrt{a} + b\sqrt{b}}{3} - \frac{a-b}{\dfrac{1}{\sqrt{a}} - \dfrac{1}{\sqrt{b}}}\right) : \left(\sqrt{a} + 3\sqrt{b} + \frac{4\sqrt{b}}{\sqrt{\dfrac{a}{b}} - 1}\right)$$

2. Bepaal x uit:

$$x\sqrt{27 + 10\sqrt{2}} - \sqrt{x^2 + 2 + 2x\sqrt{2}} = \sqrt{(3-2\sqrt{2})\,x^2}$$

3. Van een getal van 3 cijfers zijn de cijfers der honderdtallen en der tientallen gelijk en is het cijfer der eenheden 3 kleiner dan de som der beide andere cijfers. Brengt men het getal over in het negentallig stelsel, dan verkrijgt men een getal, dat uit deze zelfde cijfers, in omgekeerde volgorde, bestaat. Bepaal dit getal.

j. **Natuurkunde.**

De candidaat behandele de drie onderstaande onderwerpen.

Duidelijk en net schrift is een vereischte.

Beschikbare tijd $1^1/_2$ uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

1. De barometer.
2. Schakeling van elementen.
3. De dynamo van Gramme (met ringanker).

k. **Meetkunde.**

De candidaat bewerke de drie onderstaande vraagstukken. De bewerking moet volledig worden opgeschreven.

Duidelijk en net schrift is een vereischte.

Beschikbare tijd 2 uur.

Bij de inlevering van het werk moeten de naam en het volgnummer van den candidaat aan den rechterbovenhoek zijn gesteld.

1. Gegeven zijn twee evenwijdige lijnen en twee punten P en Q. Door deze punten twee evenwijdige lijnen te trekken, zoodat de inhoud van het gevormde parallelogram gelijk is aan dien van een gegeven rechthoek.

2. De zijde van een regelmatigen vijfhoek in een cirkel beschreven, is de schuine zijde van een rechthoekigen driehoek, die de zijden van den ingeschreven regelmatigen zes- en tienhoek tot rechthoekszijden heeft. Bewijs.

3. Als twee cirkels elkaar inwendig raken in P en men trekt eene rechte lijn, die de twee cirkels achtereenvolgens snijdt in A, B, C en D, dan is $\angle APB = \angle CPD$. Bewijs.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 40 candidaten zijn 22 geslaagd.
Van de 18 niet-geslaagden waren onvoldoende:

14 candidaten in de Nederlandsche taal;
13 „ „ „ staatsinrichting;
13 „ „ „ Fransche taal;
11 „ „ „ Engelsche taal;
10 „ „ „ Duitsche taal;
9 „ „ „ wiskundige aardrijkskunde;

11 candidaten in de topographie;
10 „ „ „ rekenkunde;
7 „ „ „ stelkunde;
10 „ „ „ natuurkunde;
9 „ „ „ meetkunde.

Niet voldaan hadden:

6 candidaten	in	1	vak;
1 candidaat	„	2	vakken;
4 candidaten	„	3	„
1 candidaat	„	4	„
2 candidaten	„	5	„
1 candidaat	„	7	„
4 candidaten	„	8	„
4 „	„	10	„
1 candidaat	„	11	„

Algemeene opmerkingen.

a. *Nederlandsche taal.*

In dit vak is door 47 candidaten een volledig examen afgelegd. Aan 31 hunner of 66 pct. kon een voldoend eindcijfer worden toegekend. Moest de sub-commissie het vorige jaar de aandacht vestigen op onvoldoende verzorging van het schriftelijk werk, thans mocht ze een merkbaren vooruitgang in dit opzicht waarnemen. Dit is echter niet het geval met de kennis der grammatica, die bij verschillende candidaten zoo onvoldoende bleek te zijn, dat het procent der voldoende eindcijfers lager werd dan het vorige jaar. De sub-commissie wenscht dan ook zoowel de candidaten als hen die zich eventueel met de opleiding belasten, er op te wijzen, dat het programma nadrukkelijk eischt, dat de candidaten met behulp van de taalregels „rekenschap van de door hen gebruikte vormen kunnen geven".

b. *Staatsinrichting.*

Ook in dit vak is door 47 candidaten een volledig examen afgelegd, terwijl aan 27 hunner of $57^1/_2$ pct. een voldoend eindcijfer kon worden toegekend. De indruk, die zich reeds gedurende het examen bij de sub-commissie vestigde, dat n.l. in de studie van dit vak vooruitgang te bespeuren viel, wordt door deze cijfers bevestigd.

c. *Fransche taal.*

De schriftelijke vertaling van het Nederlandsch in het Fransch was dit jaar iets eenvoudiger dan in 1907; de sub-commissie

meende daarom eenigszins strenger te moeten zijn in de beoordeeling. Toch kon aan 31 van de 58 candidaten een voldoend of hooger cijfer worden toegekend.

Wat het mondeling betreft, meent de sub-commissie er op te moeten wijzen, dat de uitspraak nog steeds onvoldoende verzorgd bleek te zijn. Zij vestigt bij herhaling de aandacht der candidaten op dit onderdeel van het examen. Te betreuren valt het eveneens, dat de candidaten zich niet zorgvuldiger voorbereidden voor het mondeling overzetten van eenvoudig Fransch proza in goed Nederlandsch. Zelden kon hiervoor een hoog cijfer worden gegeven. Voor de kennis der spraakkunst stelde de sub-commissie zich tevreden met practische toepassing der regels te eischen. Te geringe woordenkennis was een der oorzaken, dat de vaardigheid over het algemeen veel te wenschen overliet. De candidaat verzuime niet door lezen van eenvoudig proza, tooneelstukjes, courantenartikelen enz., te trachten hierin verbetering te brengen.

d. *Engelsche taal.*

Van de 40 candidaten die het volledig examen hebben afgelegd, behaalden 24 bij het schriftelijk en 30 bij het mondeling examen een voldoend cijfer, terwijl 28 candidaten het cijfer 5 of hooger verwierven, zoodat 70 pct. van die 40 candidaten voor het Engelsch slaagden.

Overigens gaf dit onderdeel van het examen geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

e. *Duitsche taal.*

Het bleek aan de sub-commissie, dat er van de uitspraak en de grammatica meer werk was gemaakt dan in vorige jaren.

Van de schriftelijke vertalingen uit het Nederlandsch, eenvoudig verhalend proza, waren 40 pct. voldoende, terwijl 21 pct. der candidaten ruim voldoende vertalingen geleverd hadden.

De nauwkeurigheid, waarmede de candidaten mondeling uit het Hoogduitsch vertaalden, was, op enkele uitzonderingen na aanmerkelijk toegenomen. Bij dit mondeling examen kon aan ruim 70 pct. der candidaten een voldoend cijfer gegeven worden, terwijl aan 40 pct., voor mondeling *en* schriftelijk samen, een voldoend eindcijfer kon worden toegekend.

De vaardigheid in het spreken en vertellen liet nog vaak te wenschen over.

Het lezen van Hoogduitsch schrift gaf doorgaans reden tot tevredenheid.

f. *Wiskundige aardrijkskunde.*

Hoewel slechts aan 22 pct. der candidaten een onvoldoend cijfer behoefde te worden toegekend, was toch bij de meesten de kennis vrij middelmatig te noemen. De sub-commissie meent dit gedeeltelijk daaraan te moeten toeschrijven, dat vele geëxamineerden bij hunne studie geen voldoende leiding hadden.

g. *Topographie.*

De klachten in vorige jaren geuit moeten herhaald worden. Memoriseeren was het uitsluitend doel van vele candidaten geweest; slechts door enkelen werd het bewijs geleverd van oordeelkundige studie. Ook thans bleek weer in vele gevallen het nadeelig gevolg van het gebruik van verouderde uitgaven van atlassen en leerboeken. Toch kon aan bijna 74 pct. der examinandi het eindcijfer 5 of meer worden toegekend.

h. *Rekenkunde.*

Van het aantal geëxamineerden behaalden $^2/_3$ een voldoend cijfer. De sub-commissie vestigt de aandacht op de zeer onvoldoende vaardigheid in het nauwkeurig berekenen van vormen.

i. *Stelkunde.*

Het schriftelijk gedeelte van dit examen is zeer gunstig geweest; slechts 15 pct. verkreeg een onvoldoend cijfer. Het mondeling onderzoek gaf niet zulke gunstige resultaten. Aan ongeveer 37 pct. der candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

j. *Natuurkunde.*

Het schriftelijk werk van de candidaten, die het volledig examen hebben afgelegd, liet vrij wat te wenschen over. Bij het mondeling onderzoek bleken de candidaten wel op de hoogte te zijn van eenvoudige verschijnselen, maar de kennis van de werking en samenstelling der meet-instrumenten bleek nog al eens te falen; dit is waarschijnlijk een gevolg van de omstandigheid, dat de instrumenten alleen uit teekeningen bestudeerd werden. Ook de nieuwere toepassingen der electriciteit bleken aan vele candidaten onbekend te zijn.

k. *Meetkunde.*

Uit het schriftelijk onderzoek bleek, dat de candidaten niet genoegzame vaardigheid hadden in het oplossen van eenvoudige vraagstukken.

Aan 40 pct. van de candidaten kon daardoor geen voldoend

cijfer worden toegekend. Bij het mondeling onderzoek bleken de theoretische eigenschappen vrij goed bestudeerd te zijn, zoodat ten slotte iets minder dan 25 pct. der candidaten een onvoldoend eindcijfer verkreeg.

l. *Handschrift.*

Het handschrift gaf reden tot tevredenheid. Van de meeste candidaten kon het goed, van eenige zéér goed worden genoemd. Slechts van 5 candidaten kon het toegekende cijfer niet hooger dan 5 (voldoende) zijn.

's Gravenhage, 6 Augustus 1908.

De Voorzitter der Examen-Commissie,
F. H. DE MEESTER.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 18 September 1908, n°. 219.

N°. 72.

VERSLAG *van het examen tot toelating als cadet aan de Cadettenschool in het jaar* 1908, *opgemaakt ter voldoening aan art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 (Staatsblad *n°*. 126).

A. Samenstelling der Commissie.

Ingevolge de aankondiging in de *Nederlandsche Staatscourant* van 20 Maart 1908, n°. 68, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: majoor D. Makkink, van het 6de regiment infanterie;

leden en examinatoren in de achter hunne namen gestelde vakken:

M. D. Wiersma, eerste-luitenant-adjudant van het 3de regiment infanterie, rekenkunde;

R. W. van Wieringen, kapitein van het 6de regiment infanterie, stelkunde;

J. A. Huisken, eerste-luitenant van den staf der infanterie, leeraar aan de Cadettenschool, meetkunde;

dr. J. M. Smit, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Warffum, natuurkunde;

A. H. P. Blaauw, eerste-luitenant van den staf der infanterie, leeraar aan de Cadettenschool, geschiedenis;

H. van der Zee, eerste-luitenant van het instructie-bataljon, aardrijkskunde;

E. J. van Sonsbeek, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, Nederlandsche taal;

H. de Noo, leeraar aan de Cadettenschool, Fransche taal;

L. Leydesdorff, leeraar aan het gemeentelijk gymnasium te Alkmaar, Hoogduitsche taal;

R. van Duinen, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Hoorn, Engelsche taal;

secretaris: eerste-luitenant J. G. Lutz, van den staf der infanterie, werkzaam aan de Cadettenschool.

Aan den voorzitter was tevens opgedragen het examineeren in handteekenen.

Vóór den aanvang van het schriftelijk examen werd dr. J. M. Smit verhinderd aan de werkzaamheden der commissie te blijven deelnemen en trad in zijne plaats op het plaatsvervangend lid voor natuurkunde dr. J. G. Rutgers, leeraar aan het gemeentelijk gymnasium te Alkmaar.

B. Aantal adspiranten.

Het oorspronkelijk aantal adspiranten bedroeg 69.

Vóór de keuring trokken zich drie adspiranten terug, terwijl één adspirant bij de keuring niet verscheen, zoodat er 65 adspiranten geneeskundig zijn onderzocht.

Bij het geneeskundig onderzoek, dat te 's Gravenhage op 8 en 9 Juli, te Nijmegen en te Breda op 9 Juli plaats had, werden 48 adspiranten dadelijk geschikt bevonden; één werd voor den dienst in Nederlandsch-Indië ongeschikt, voor dien hier te lande geschikt bevonden, terwijl er 16 geheel werden afgekeurd. Van deze adspiranten wenschte één geen herkeuring; de adspirant, die voor den dienst in Nederlandsch-Indie ongeschikt, voor dien hier te lande geschikt was bevonden en zich aanvankelijk voor herkeuring had aangemeld, zag, evenals een andere adspirant, later van het onderzoek af, zoodat 14 adspiranten werden herkeurd; van hen werden 5 alsnog geschikt bevonden.

Het aantal goedgekeurden bedroeg dus 54.

Aan het schriftelijk examen, dat 10 en 11 Juli te 's Gravenhage, Nijmegen en Breda gehouden werd, namen 64 jongelieden deel en wel in de genoemde plaatsen respectievelijk 33, 24 en 7.

Het aantal jongelieden die voor het mondeling gedeelte van het examen werden opgeroepen, bedroeg 54, één trok zich evenwel terug, zoodat 53 zich aan dat examen onderwierpen.

C. Regeling van het examen.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats als onder B is genoemd.

Het mondeling gedeelte nam een aanvang op 16 Juli en duurde tot en met 28 Juli d. a. v.

De 53 adspiranten werden verdeeld in 6 ploegen van 8 en één ploeg van 5.

Van elke ploeg duurde het examen $1^1/_2$ dag.

Bijlagen I en II geven een gedetailleerd overzicht der regeling van het schriftelijk en van het mondeling gedeelte van het examen.
Bijlage III bevat de algemeene ranglijst der adspiranten die in 1908 niet hebben voldaan.

D. Bijzondere opmerkingen omtrent het examen in de verschillende leervakken.

Omtrent de verschillende leervakken werd door de daartoe aangewezen sub-commissiën het volgende opgemerkt:

Rekenkunde. Het examen in de rekenkunde heeft tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Stelkunde. Het examen in stelkunde heeft tot geen opmerkingen aanleiding gegeven, welke niet reeds in vroegere jaren zijn gemaakt.

Meetkunde. Het examen in de meetkunde heeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Natuurkunde. Het examen in natuurkunde heeft tot geen opmerkingen aanleiding gegeven.

Aardrijkskunde. Het examen in de aardrijkskunde heeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Geschiedenis. Het examen in de geschiedenis heeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Nederlandsche taal. De kennis van de hoofdregelen der spraakkunst liet bij vele candidaten te wenschen over, terwijl de vaardigheid in het uitdrukken der gedachten in het Nederlandsch over het geheel voldoende kan geacht worden.

Fransche taal. Het examen in de Fransche taal heeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Hoogduitsche taal. Het examen in de Duitsche taal heeft niet tot bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Engelsche taal. Het onderzoek naar de kennis van het Engelsch der candidaten leidde tot een bevredigenden uitslag. Het examen geeft geen aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen.

Alkmaar, 31 Juli 1908.

Voor de Commissie,

De Voorzitter,
D. Makkink.

De Secretaris,
J. G. Lutz.

Bijlage I.

TOELATINGS-EXAMEN CADETTENSCHOOL.

Tableau voor het schriftelijk gedeelte van het examen.

Data.	Duur van het morgen- of namiddag-tijdperk.	Vakken.	Nummers der vragen.	Tijdstip van uitreiking.
Vrijdag 10 Juli.	8—12 v.m. . .	Nederlandsch.	1	8 uur.
		Rekenkunde .	1 2 3	$9^1/_4$ „ $9^3/_4$ „ $10^1/_4$ „
		Fransch. . .	1	11 „
	$1^1/_2$—$4^1/_2$ n.m.	Stelkunde . .	1 2 3	$1^1/_2$ „ 2 „ $2^1/_2$ „
		Aardrijkskunde	1 2	$3^1/_4$ „ $3^3/_4$ „

Toelichtingen. Mede te brengen: Dictionnaires bij de talen. Passerdoozen en linialen bij de meetkunde. Logarithmentafels bij de stelkunde.

Tusschen elke twee vakken in een morgen- of namiddag-tijdperk is een rust van 15 minuten.

Heeren leden van de commissie van toezicht wordt verzocht, ingeval een adspirant zijn schriftelijk werk aanmerkelijk vroeger inlevert dan op het daarvoor vastgestelde uur, hiervan op het werk korte aanteekening te doen.

DATA.	Duur van het morgen- of namiddag-tijdperk.	VAKKEN.	Nummers der vragen.	Tijdstip van uit-reiking.
Zaterdag 11 Juli	8—12½ v.m. .	Meetkunde .	1 2 3	8 uur. 8½ „ 9 „
		Geschiedenis .	1 2	9¾ „ 10½ „
		Hoogduitsch .	1	11½ „
	2—4¼ n.m. .	Natuurkunde.	1 2	2 „ 2½ „
		Engelsch . .	1	3¼ „

Alkmaar, 1 Juni 1908.

De Voorzitter der Examen-commissie,
De Majoor,
D. MAKKINK.

Bijlage II.

Tableau mondeling examen.

Nummer der adspiranten.	Oneven ploegen. $1\frac{1}{2}$ dag.										
	$9-9\frac{3}{4}$	$9\frac{3}{4}-10\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}-11\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{4}-12$	$1\frac{1}{2}-2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}-3$	$3-3\frac{3}{4}$	$9-9\frac{3}{4}$	$9\frac{3}{4}-10\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}-11\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{4}$
1	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	Vergadering der Commissie.
2	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	
3	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	
4	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	
5	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	
6	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	
7	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	
8	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	

Toelichtingen. *a.* Rekenkunde, meetkunde. *b.* Natuurkunde, stelkunde. *c.* Nederlandsche taal, Fransche taal. *d.* Engelsche taal, Hoogduitsche taal. *e.* Geschiedenis, aardrijkskunde. *f.* Teekenen (niet ingevuld, kan elk $\frac{3}{4}$ uur geschieden.)

Ploegsterkte *acht* adspiranten.

Even ploegen. $1\frac{1}{2}$ dag.

$1\frac{1}{2}$—$2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$—3	3—$3\frac{3}{4}$	9—$9\frac{3}{4}$	$9\frac{3}{4}$—$10\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}$-$11\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{4}$—12	$1\frac{1}{2}$-$2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$—3	3—$3\frac{3}{4}$	$3\frac{3}{4}$
a	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	Vergadering der Commissie.
b	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	
c	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	
d	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	
—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	
—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	
—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	
—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	

Bijlage III.

ALGEMEENE RANGLIJST *van de adspiranten die in* 1908 *aan het toelatingsexamen voor de Cadettenschool niet hebben voldaan.*

Nummers bij de rangschikking verkregen.	Wenscht in aanmerking te komen voor eene plaatsing als cadet voor den dienst	Wenscht te worden geplaatst als:	Aantal punten bij het examen behaald in:											Teekenen.
			Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Natuurkunde.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Hoogduitsche taal.	Engelsche taal.	Totaal.	
1	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	54	54	59	88	45	44	40	45	45	50	524	—
2	h. t. l.	L. C.	55	58	49	55	35	54	55	50	43	70	524	60
3	in N. I.	L. C.	52	50	42	40	55	65	58	55	48	58	523	40
4	1 in N. I. 2 h. t. l	L. C.	50	43	44	53	55	82	50	55	50	40	522	—
5	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	45	53	36	48	70	62	50	58	30	55	507	30
6	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	42	52	54	68	43	47	45	30	60	60	501	70
7	h. t. l.	L. C.	80	61	55	40	25	24	48	50	50	45	478	—
8	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	50	50	48	33	50	40	50	65	45	40	471	50
9	h. t. l.	L. C.	53	62	44	58	48	42	40	50	40	30	467	—
10	h. t. l.	L. C.	59	50	46	35	45	57	50	40	43	40	465	30
11	h. t. l.	L. C.	43	32	31	50	55	39	50	53	50	55	458	—
12	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	48	50	37	38	60	40	45	50	45	35	448	—
13	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	35	44	33	48	40	38	50	40	48	70	446	30
14	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	39	42	51	30	40	29	50	40	40	75	436	60
15	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	52	39	43	35	48	47	25	45	50	50	434	—
16	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	49	25	49	43	40	42	48	40	55	40	431	60
17	in N. I.	L. C.	54	40	47	50	45	37	33	40	40	38	424	40
18	in N. I.	L. C.	45	50	35	75	25	47	35	35	40	35	422	—
19	in N. I.	L. C.	39	30	24	25	55	38	50	25	50	50	386	—
20	h. t. l.	L. C.	30	33	26	45	45	39	43	40	45	30	376	—

Aldus opgemaakt 31 Juli 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, J. G. Lutz.

De Voorzitter, D. Makkink.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 20 en Maandag 21 September 1908, n°. 221.

N°. 73.

VERSLAG *van het examen tot toelating tot den Hoofdcursus in het jaar* 1908, *ingevolge het bepaalde bij art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht enz.*

A. *Samenstelling der commissie.*

Ingevolge beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 29 April 1908, IIde afd., n°. 395, was de commissie samengesteld als volgt:

a. lid en voorzitter: de luitenant-kolonel P. A. Spaan, van het 4de regiment infanterie;

b. leden:

de kapiteins J. de Visser, G. H. C. Cramer en F. J. G. W. Leers, respectievelijk van het 4de, 7de en het 8ste regiment infanterie;

de eerste-luitenants van den staf der infanterie J. P. Dumont en P. Clerk, alsmede de heer J. G. Kleiboer, allen leeraar aan den Hoofdcursus;

de eerste-luitenants-adjudant P. G. van Stapele en H. P. J. Schinkel, respectievelijk van het 11de en van het 8ste regiment infanterie;

c. secretaris: de eerste-luitenant J. J. Wittermans, van het instructie-bataljon.

B. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen geschiedde volgens de bepalingen, voorkomende in:

het Reglement voor den Hoofdcursus, vastgesteld bij Koninklijk

besluit van 22 September 1892 (*Staatsblad* n°. 221, D. B. U., bladz. 948), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1908 (*Staatsblad* n°. 83, R. M., 1908, bladz. 329);

het Voorschrift voor den Hoofdcursus, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën, dd. 23 September 1892, IIde afd., n°. 57, en van 26 September 1892, litt. C, n°. 18 (D. B. U., bladz. 965), laatstelijk gewijzigd bij beschikking van genoemde Ministers, van 25 Juli 1906, IIde afd., n°. 136, en van 8 Augustus d. a. v., afd. C, 2de bureau, n°. 30 (R. M. 1906, bladz. 779);

het Voorschrift schriftelijke examens, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd 9 Mei 1908, IIde afd., n°. 298 (R. M. 1908, bladz. 484).

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 13 van het Voorschrift voor den Hoofdcursus, was de commissie verdeeld in de volgende sub-commissiën:

voor rekenkunde en stelkunde:

de kapitein J. de Visser en de eerste-luitenant-adjudant P. G. van Stapele;

voor de talen:

de kapitein F. J. G. W. Leers en de heer J. G. Kleiboer;

voor meetkunde en reglementen:

de eerste-luitenant J. P. Dumont en de eerste-luitenant-adjudant H. P. J. Schinkel;

voor aardrijkskunde en geschiedenis:

de kapitein G. H. C. Cramer en de eerste-luitenant P. Clerk.

De bijlagen I en II geven een overzicht van de regeling van het schriftelijk en mondeling gedeelte van het examen.

Het mondeling examen, waarbij de adspiranten in ploegen van acht verdeeld waren, nam 16 Juli een aanvang en eindigde 1 Augustus d. a. v.

Voor elke ploeg was $1^1/_2$ dag beschikbaar gesteld.

De bijlagen III en IV bevatten de rangschikking zoowel voor de infanterie als voor de militaire administratie voor de adspiranten die niet aan de vereischten van het toelatingsexamen hebben voldaan, met vermelding van het door hen behaald aantal punten in de verschillende vakken.

C. *Aantal adspiranten.*

Het getal adspiranten, dat tot het schriftelijk en mondeling gedeelte van het examen was toegelaten, bedroeg 80.

D. *Aantal opengestelde plaatsen.*

Infanterie hier te lande	18
Militaire administratie hier te lande	3
Infanterie Nederlandsch-Indië.	10
Militaire administratie Nederlandsch-Indië . .	4
Totaal . . .	35

E. *Uitslag van het examen.*

Van de 80 adspiranten wenschten 74 zoowel voor het wapen der infanterie als voor het dienstvak der militaire administratie in aanmerking te worden gebracht.

Eén adspirant had zich uitsluitend voor het wapen der infanterie opgegeven en 5 wenschten uitsluitend voor het dienstvak der militaire administratie in aanmerking te komen.

Aan het examen voldeden 36 adspiranten. 1)

F. *Opmerkingen naar aanleiding van het examen in de verschillende vakken.*

Rekenkunde. Bij vele adspiranten was de kennis van vreemde talstelsels en van de derde-machtsworteltrekking onvoldoende.

Stelkunde. Vele adspiranten misten de vereischte vaardigheid in het methodisch oplossen van eenvoudige vormen met gebroken en negatieve exponenten.

De theorie der logarithmen en der samengestelde interestrekening werd door vele adspiranten niet voldoende begrepen.

Meetkunde. Het onderling verband der theoretische stellingen en de toepassing op zeer eenvoudige werkstukken werd door vele adspiranten onvoldoende begrepen, terwijl bij de uitvoering dier werkstukken een logische en eenigszins methodische afleiding werd gemist.

Nederlandsche taal. De toepassing van de taal- en spelregels liet bij vele adspiranten te wenschen over.

Velen misten een voldoend inzicht in den bouw van den samengestelden zin.

De opstellen waren over het algemeen voldoende te noemen.

---

1) Door uitbreiding van het aantal opengestelde plaatsen met één voor infanterie hier te lande, konden alle geslaagden worden geplaatst.

Verklaringen van algemeen bekende Nederlandsche uitdrukkingen konden door vele candidaten niet gegeven worden.

Fransche taal. Uitspraak en woordenkennis konden zelden voldoende genoemd worden.

Eenvoudig proza uit de 18de en 19de eeuw ging dikwijls boven de krachten der adspiranten.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Geschiedenis. Over het algemeen waren de candidaten wel op de hoogte van tal van namen en jaartallen, doch hadden zich geen voldoende rekenschap gegeven van het onderling verband tusschen de verschillende gebeurtenissen. Ook liet de kennis van de ligging van de door de adspiranten genoemde landen en steden te wenschen over.

Reglementen. Het examen in dit vak gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Kampen, 3 Augustus 1908.

Namens de Commissie,

De Secretaris, J. J. Wittermans.

De Voorzitter, P. A. Spaan.

Bijlage I.

Hoofdcursus. Toelatingsexamen 1908.
Tableau voor het *schriftelijk* gedeelte.

Data.	Duur van het morgen- of namiddagtijdperk.	Vakken.	Nummers der vragen.	Tijdstip van uitreiking.
9 Juli	8—10.30 v m.	Stelkunde	1	8 v.m. 1)
			2	9 „
			3	10 „
	10.30—11 „	Rust		
	11—12 „	Nederl. taal	1	11 „
	12—1.30 n.m.	Rust		
	1.30—3.30 „	Fransche taal	1	1.30 n.m. 2)
			2	2.30 „
10 „	8—10.45 v.m.	Meetkunde	1	8 v.m. 3)
			2	9 „
			3	9.45 „
	10.45 v.m.—1 n.m	Rust		
	1—3 „	Geschiedenis	1	1 n.m.
			2	2 „
11 „	8—10.30 v.m.	Rekenkunde	1	8 v.m.
			2	8.45 „
			3	9.30 „
	10.30—10.45 „	Rust		
	10.45 v.m.—12.30 n.m.	Velddienst	1	10.45 „
			2	11.45 „
	12.30—2 n.m.	Rust		
	2—4 „	Aardrijkskunde	1	2 n.m.
			2	3 „

Aanmerkingen. 1) Logarithmentafel medebrengen. 2) Woordenboek medebrengen. 3) Passerdoos en linialen medebrengen.

Kampen, 3 Juli 1908.

De Voorzitter der Examen-commissie,
P. A. Spaan.

Bijlage II.

TABLEAU MONI

Rekenkunde	1		2		rust.	3		5	
Geschiedenis.	2		3			4		6	
Meetkunde	3		4			1		7	
Nederlandsche taal . . .	4		1			2		8	
Stelkunde.		5		6			7		1
Aardrijkskunde.		6		7			8		2
Dienst- en exercitiereglementen en voorschriften		7		8			5		3
Fransche taal		8		5			6		4
Oneven ploegen (2 voormiddagen en 1 namiddag).	8.30—8.50	8.55—9.15	9.20—9.40	9.45—10.5	10.5—10.35	10.35—10.55	11 —11.20	1 —1.20	1.25—1.45
Even ploegen (2 namiddagen en 1 voormiddag).	1 —1.20	1.25—1.45	1.50—2.10	2.15—2.35	2.35—3.5	3.5 —3.25	3.30—3.50	8.30—8.50	8.55—9.15

NG EXAMEN.

9.20—9.40	1.50—2.10	6 7 8 5
9.45—10.5	2.15—2.35	2 3 4 1
10.5—10.35	2.35—3.5	rust.
10.35—10.55	3.5 —3.25	7 8 5 6
11 —11.20	8.30—8.50	3 4 1 2
1 —1.20	8.55—9.15	8 5 6 7
1.25—1.45	9.20—9.40	4 1 2 3
1.45—2.15	9.40—10.10	rust.
2.15—2.35	10.10—10.30	4 1 2 3
2.40—3	10.35—10.55	8 5 6 7
3.45	11.45	Vergadering der commissie.

Toelichting.

Het aanvullingsexamen in geschiedenis en aardrijkskunde, alsmede het afleggen van proeven van bekwaamheid in de Engelsche of Hoogduitsche taal, of in onderdeelen van wiskunde, welke niet in het programma zijn vermeld, heeft c. q. plaats:

voor de adspiranten der oneven ploegen:

1ste dag om 3.30 uur n.m. en 2de dag om 11 uur v.m.

voor de adspiranten der even ploegen:

1ste dag om 3.55 uur n.m. en 2de dag om 3.5 uur n.m.

Bijlage III.

BIJLAGE III.

ALGEMEENE RANGLIJST van de adspiranten die voor eene plaatsing bij het wapen der infanterie in aanmerking wenschen te komen, doch aan het examen voor toelating tot den Hoofdcursus *niet* hebben voldaan.

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:									
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Exercitie- en dienstreglementen en voorschriften.	Totaal.	Schrijven.
1	53	74	83	45	28	54	69	75	481	60
2	53	47	45	50	43	75	82	64	459	70
3	32	62	58	43	55	59	75	63	447	70
4	60	68	48	50	24	55	59	67	431	60
5	41	53	43	45	47	62	75	64	430	70
6	47	50	50	50	37	68	69	58	429	60
7	41	64	42	50	32	62	72	65	428	70
8	63	57	37	43	53	64	47	58	422	60
9	43	60	48	40	43	67	67	54	422	60
10	61	50	42	50	24	64	65	63	419	70
11	43	48	44	60	48	52	65	57	417	70
12	41	52	40	43	44	55	74	65	414	60
13	48	45	52	50	44	60	60	55	414	70
14	56	45	48	43	30	57	57	75	411	50
15	52	64	50	53	43	39	58	52	411	70
16	39	62	54	38	47	50	60	58	408	60
17	42	48	44	50	44	64	63	52	407	70
18	50	35	42	45	45	58	69	62	406	60
19	34	50	50	45	43	58	65	60	405	50
20	39	62	39	50	54	48	57	53	402	70

Nummer bij de rang-schikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:									
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Exercitie- en dienst-reglementen en voorschriften.	Totaal.	Schrijven.
21	47	34	52	48	58	53	58	52	402	60
22	33	38	37	55	50	55	67	57	392	50
23	37	46	44	55	52	45	62	45	386	60
24	38	42	41	63	58	43	47	53	385	60
25	35	50	45	53	37	35	69	59	383	50
26	32	60	36	58	44	52	45	54	381	60
27	62	53	39	58	25	37	59	48	381	70
28	42	53	40	58	40	52	48	48	381	60
29	38	54	46	50	45	50	44	50	377	60
30	48	37	35	48	63	43	48	53	375	60
31	59	47	37	45	30	40	59	57	374	60
32	41	45	42	50	28	54	47	66	373	60
33	45	50	50	53	55	37	27	48	365	70
34	46	50	50	48	34	48	44	45	365	70
35	38	43	43	40	28	60	55	57	364	70
36	33	52	42	55	38	30	38	63	351	60
37	50	50	34	48	42	34	48	42	348	50
38	38	48	42	45	30	50	39	45	337	70
39	27	29	33	50	30	54	38	40	301	50
40	33	31	28	48	38	23	27	44	272	60
41	30	24	28	38	38	33	18	44	253	60

Aldus opgemaakt 3 Augustus 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, J. J. WITTERMANS.

De Voorzitter, P. A. SPAAN.

Bijlage IV.

ALGEMEENE RANGLIJST van de adspiranten die voor eene plaatsing bij het dienstvak der militaire administratie in aanmerking wenschen te komen, doch aan het examen voor toelating tot den Hoofdcursus *niet* hebben voldaan.

Nummer bij de rang-schikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:								
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
1	53	74	83	45	28	54	69	406	60
2	47	58	66	53	35	69	77	405	60
3	53	47	45	50	43	75	82	395	70
4	32	62	58	43	55	59	75	384	70
5	47	50	50	50	37	68	69	371	60
6	43	60	48	40	43	67	67	368	60
7	41	53	43	45	47	62	75	366	70
8	60	68	48	50	24	55	59	364	60
9	63	57	37	43	53	64	47	364	60
10	41	64	42	50	32	62	72	363	70
11	43	48	44	60	48	52	65	360	70
12	48	45	52	50	44	60	60	359	70
13	52	64	50	53	43	39	58	359	70
14	61	50	42	50	24	64	65	356	70
15	42	48	44	50	44	64	63	355	70
16	39	62	54	38	47	50	60	350	60
17	47	34	52	48	58	53	58	350	60
18	41	52	40	43	44	55	74	349	60
19	39	62	39	50	54	48	57	349	70
20	46	44	45	50	58	54	50	347	70

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:								
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
21	34	50	50	45	43	58	65	345	50
22	50	35	42	45	45	58	69	344	60
23	37	46	44	55	52	45	62	341	60
24	56	45	48	43	30	57	57	336	50
25	33	38	37	55	50	55	67	335	50
26	62	53	39	58	25	37	59	333	70
27	42	53	40	58	40	52	48	333	60
28	38	42	41	63	58	43	47	332	60
29	32	60	36	58	44	52	45	327	60
30	38	54	46	50	45	50	44	327	60
31	35	50	45	53	37	35	69	324	50
32	48	37	35	48	63	43	48	322	60
33	46	50	50	48	34	48	44	320	70
34	59	47	37	45	30	40	59	317	60
35	45	50	50	53	55	37	27	317	70
36	41	45	42	50	28	54	47	307	60
37	38	43	43	40	28	60	55	307	70
38	50	50	34	48	42	34	48	306	50
39	48	39	44	45	35	45	37	293	60
40	38	48	42	45	30	50	39	292	70
41	33	52	42	55	38	30	38	288	60
42	27	29	33	50	30	54	38	261	50
43	33	31	28	48	38	23	27	228	60

Aldus opgemaakt 3 Augustus 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, J. J. WITTERMANS.

De Voorzitter, P. A. SPAAN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 23 September 1908, n°. 223.

N°. 74.

VERSLAG *omtrent het toelatingsexamen voor de marine-machinistenschool te Hellevoetsluis, gehouden te 's Gravenhage in het jaar* 1908, *opgemaakt ingevolge art.* 48 *van het Reglement voor het toelatingsexamen voor de marine-machinistenschool.*

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Marine, van 4 Juni 1908, S/B, n°. 70, was de commissie samengesteld als volgt:

lid, tevens voorzitter: de kapitein-luitenant ter zee H. W. G. van Bleyswijk Ris, non-actief, te Zeist (assessor in rekenkunde);

leden:

de heer G. C. Dibbetz, leeraar bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, voor het examen in meetkunde (assessor in stelkunde);

de heer dr. J. C. van den Berg, leeraar aan het Koninklijk Instituut voornoemd, voor het examen in stelkunde (assessor in meetkunde);

de heer G. Wolda, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Wageningen, voor het examen in rekenkunde (assessor in de Nederlandsche taal);

de heer A. Kamp, leeraar bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, voor het examen in aardrijkskunde (assessor in geschiedenis);

de heer dr. M. G. de Boer, leeraar aan de 4de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, voor het examen in geschiedenis (assessor in aardrijkskunde);

de heer dr. A. van de Water, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem, voor het examen in de Nederlandsche taal (assessor in de Hoogduitsche taal);

de heer C. Th. Merkes, leeraar aan de hoogere burgerschool te Brielle, tevens aan de marine-machinistenschool, voor het examen in de Hoogduitsche taal;

de heer J. van Kleef, leeraar aan de marine-machinistenschool, voor het examen in de Engelsche taal (assessor in de Fransche taal);

de heer T. le Clercq, leeraar aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, voor het examen in de Fransche taal (assessor in de Engelsche taal);

plaatsvervangende leden:

de heer L. Bouman Jzn., leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, voor het examen in de wiskundige vakken;

de heer T. Hazewinkel, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem, voor het examen in aardrijkskunde en geschiedenis;

de heer J. Snijder, leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, voor het examen in de Nederlandsche en Hoogduitsche taal;

de heer J. Jurling, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Heerenveen, voor het examen in de Fransche en Engelsche taal.

Aan de commissie toegevoegd:

als secretaris (uitsluitend met het secretariaat belast), de luitenant ter zee der 2de klasse H. Bisschop van Tuinen, non-actief, te 's Gravenhage;

voor de beoordeeling van het teekenwerk: de heer M. D. van Dijk, leeraar aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Marine, van 23 Juli 1908, S/B, 73, werd de kapitein-luitenant ter zee H. W. G. van Bleyswijk Ris als lid en tevens voorzitter der commissie vervangen door den kapitein-luitenant ter zee W. J. G. Umbgrove, tijdelijk werkzaam gesteld bij het Departement van Marine.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen werd afgenomen in de groote zaal van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, Zwarteweg te 's Gravenhage.

De adspiranten waren groepsgewijze gekeurd op 11, 13 en 14 Juli, terwijl de herkeuring plaats had op 15 Juli.

Aan het schriftelijk examen, dat aan alle adspiranten te gelijker tijd werd afgenomen op 16 en 17 Juli, zooals is aangegeven in bijlage B, werd deelgenomen door 38 jongelieden.

Het oorspronkelijke aantal adspiranten was 64, waarvan 22 werden afgekeurd, 3 bij de keuring niet verschenen en 1 zich vóór het schriftelijke examen terugtrok.

Bij het schriftelijke examen waren de adspiranten verdeeld in 4 afdeelingen, welke alle onder toezicht stonden van een examinator, terwijl de examinator in het vak dat behandeld werd, belast was met het algemeen toezicht.

Het mondelinge examen had plaats in de bibliotheek van het Departement van Marine, van 27 Juli tot en met 6 Augustus, zooals is aangegeven in bijlage B.

Er werd aan deelgenomen door 37 jongelieden, aangezien 1 niet opkwam.

De adspiranten waren hierbij verdeeld in 6 groepen van 5, 1 groep van 4 en 1 groep van 3 jongelieden.

Het examen werd afgenomen in overeenstemming met het programma, voorkomende in het Reglement van het toelatingsexamen voor de marine-machinistenschool.

De uitslag van het examen was, dat 16 adspiranten een voldoend examen aflegden naar het oordeel der commissie en de overige 21 niet aan de eischen voldeden. Het aantal opengestelde plaatsen bedroeg 16, zoodat alle adspiranten die voldaan hadden, in aanmerking kwamen voor eene benoeming tot adspirant-machinist.

Bijlage A geeft de rangschikking en de in verschillende vakken behaalde examencijfers der adspiranten welke niet voldaan hebben.

Bijlage B geeft de regeling van het schriftelijke en mondelinge examen.

Opmerkingen omtrent het examen in de verschillende vakken.

Nederlandsche taal.

Over het algemeen viel op te merken, dat de candidaten zich weinig op natuurlijk lezen hadden toegelegd.

Rekenkunde.

Meermalen bleek, dat de candidaten fouten maakten in eene eenvoudige worteltrekking, doordat ze het beginsel van de bewerking niet voldoende hadden begrepen.

Stelkunde.

Bij het examen in stelkunde bleek, dat vele candidaten geen bedrevenheid meer hadden in sommige bewerkingen die zij in het begin geleerd hadden, zooals ontbinding in factoren.

Meetkunde.

Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Fransche taal.

Het examen in de Fransche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Engelsche taal.

Het schriftelijke examen in de Engelsche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen; bij het mondelinge examen was bij de meeste candidaten het gebrek op te merken, zelfs een eenvoudig gelezen verhaaltje in de vreemde taal in hun eigen woorden niet te kunnen weergeven; de grammatische kennis, voor zoover noodig, kon over het algemeen vrij voldoende worden genoemd.

Hoogduitsche taal.

Het examen in de Hoogduitsche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Teekenen.

Omtrent het teekenen moet worden opgemerkt, dat vele candidaten de studie voor het hand- en lijnteekenen blijkbaar hebben verwaarloosd.

De commissie acht het noodig eens met nadruk te wijzen op het gewicht dat bij dit examen, met het oog op de aansluiting aan het onderwijs aan de marine-machinistenschool, aan deze vakken wordt gehecht. Het is voorgekomen, dat candidaten moesten worden afgewezen, omdat zij *ook* in het teekenen onvoldoende waren.

Aardrijkskunde.

Hoewel het onderzoek hierin bevredigende uitkomsten gaf, moet er op gewezen worden, dat bij vele candidaten de kennis van de vreemde werelddeelen te gering was.

Geschiedenis.

Het examen in dit vak was in het algemeen bevredigend. Het

maakte evenwel den indruk, dat vele candidaten het tijdperk van 1795 tot 1813 niet voldoende, en dat daarna in het geheel niet bestudeerd hadden.

Schrijven.

Dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Namens de Commissie,

De Secretaris, J. C. Bisschop van Tuinen.

De Voorzitter, W. J. G. Umbgrove.

Bijlage A.

BIJLAGE A.

STAAT aanwijzende de rangschikking en de in
niet voldaan hebben.

Rangnummer.	Examencijfers.				Som $(a + b + c + d)$.	Drievoud. $3(a + b + c + d)$.	Examencijfers.			
	Nederl. taal (a).	Rekenkunde (b).	Stelkunde (c).	Meetkunde (d).			Fransche taal (e).	Engelsche taal (f).	Hoogduitsche taal (g).	Teekenwerk (h).
17	83	46	45	50	224	672	64	84	70	3
18	60	45	75	50	230	690	70	75	65	1
19	75	84	61	70	290	870	50	53	25	2
20	50	75	70	50	245	735	56	55	30	3
21	59	40	53	50	202	606	52	68	60	5
22	67	43	70	20	200	600	52	64	70	2
23	51	67	49	55	222	666	63	63	25	2
24	43	74	55	50	222	666	46	60	30	3
25	45	48	45	54	192	576	53	66	40	5
26	60	43	70	38	211	633	54	44	50	5
27	46	53	52	65	216	648	39	50	30	2
28	61	30	63	20	174	522	54	58	45	3
29	59	50	23	13	145	435	50	55	55	1
30	35	38	43	30	146	438	30	50	40	6
31	50	30	30	8	118	354	39	59	45	3
32	45	30	51	8	134	402	25	40	53	5
33	31	43	40	35	149	447	25	47	30	2
34	64	17	15	15	111	333	44	36	50	3
35	40	39	29	15	123	369	28	24	15	3
36	33	41	30	23	127	381	10	5	15	3
37	20	10	33	18	81	243	22	32	30	3

verschillende vakken behaalde examencijfers der adspiranten die

Som $(e+f+g+h)$.	Tweevoud. $2(e+f+g+h)$.	Examencijfers.			Som $(i+k+l)$.	Eindcijfer.	Gemiddeld eindcijfer.
		Aardrijkskunde (i).	Geschiedenis (k).	Schrijven (l).			
248	496	60	70	65	195	1363	59.26
220	440	70	80	70	220	1350	58.70
151	302	40	55	50	145	1317	57.26
171	342	75	75	60	210	1287	55.96
235	470	65	65	70	200	1276	55.48
206	412	90	85	70	245	1257	54.65
171	342	60	75	60	195	1203	52.30
171	342	60	65	60	185	1193	51.87
209	418	50	60	65	175	1169	50.83
203	406	40	10	50	100	1139	49.52
139	278	40	60	60	160	1086	47.22
192	384	25	45	70	140	1046	45.48
175	350	65	35	70	170	955	41.52
185	370	40	20	60	120	928	40.35
178	356	75	55	65	195	905	39.35
173	346	30	45	60	135	883	38.39
127	254	50	40	70	160	861	37.43
160	320	30	40	60	130	783	34.04
102	204	55	65	70	190	763	33.17
60	120	65	85	60	210	711	30.91
119	238	30	10	75	115	596	25.91

BIJLAGE B.

—

EXAMENTABLEAU voor het toelatingsexamen tot de marine-machinistenschool te Hellevoetsluis.

Schriftelijk examen.

Dagen.	Uren.	Vakken.	Aantal en aard der vragen.	*Opmerkingen.*
1ste dag.	8.30—9	Aanwijzen der plaatsen.		
	9—11	Rekenkunde.	6 vraagstukken.	
	11—12	Nederlandsch.	Een opstel naar keuze uit drie onderwerpen.	
	1—3	Meetkunde.	5 vraagstukken.	Het gebruik van passer en driehoek is geoorloofd.
	3.15—4.45	Fransch.	Eene vertaling uit het Fransch in het Nederl. en omgekeerd *)	
2de dag.	8.30—10	Hoogduitsch.	Eene vertaling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch en omgekeerd *)	
	10.15—12.15	Stelkunde.	5 vraagstukken.	
	1.30—3	Engelsch.	Eene vertaling uit het Engelsch in het Nederl. en omgekeerd.	

*) Woordenboeken worden door den voorzitter verstrekt.

Mondeling examen.

(Eén examendag bij eene groepsterkte van 5 adspiranten.)

Uren.	Vaderlandsche geschiedenis.	Aardrijkskunde.	Fransch.	Engelsch.	Hoogduitsch.	Nederlandsch.	Meetkunde.	Stelkunde.	Rekenkunde.	Teekenen naar model of plaat.	Lijnteekenen.
n.m.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.	1/2 u.		1/2 u.
1—2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	A B C D E	„
2—3	A	A	B	B	C	C	D	D	E	„	E
3.15—4.15	B	B	A	A	D	D	E	E	C	„	C
v.m.											
8.30—9.30	C	C	D	D	E	E	B	B	A	„	A
9.40—10.40	D	D	E	E	A	A	C	C	B	„	B
11—12	E	E	C	C	B	B	A	A	D	„	D

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 27 en Maandag 28 September 1908, n°. 227.

N°. 75.

RAPPORT DER COMMISSIE, *tot voorbereiding van de aanwijzing in* 1908 *van candidaat-Indische ambtenaren.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

De commissie, bij resolutie van den Minister van Koloniën ad interim, van 4 April 1908, afdeeling D, n°. 14, benoemd en saamgesteld uit:

mr. J. H. Bergsma, oud-Minister van Koloniën, tevens als voorzitter optredend;

dr. A. J. Barnouw, privaat docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

J M. L. Keuller, professor aan het Roomsch-Katholiek Seminarie te Roermond;

dr. E. B. Kielstra, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

dr. F. L. Rutgers, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam,

met den referendaris bij het Departement van Koloniën M. G. D. Klaassen, als secretaris,

plaatste, ingevolge art. 7 van het besluit op de Indische bestuursopleiding, in de *Staatscourant* van 17 en 18 April eene oproeping van sollicitanten, met de mededeeling, dat in dit jaar 40 candidaat-Indische ambtenaren konden worden aangewezen.

Blijkens eene opgaaf der geneeskundige commissie van het Departement van Koloniën vroegen 80 jongelieden geneeskundige keuring voor het candidaat-Indisch ambtenaarschap, van wie er 2 geen gevolg gaven aan de oproeping ter keuring, 10 werden afgekeurd en 68 goedgekeurd. Een 4tal dezer laatsten heeft zich van verdere sollicitatie onthouden.

Er meldden zich 65 sollicitanten aan, onder wie een dergenen die aan de oproeping voor het geneeskundig onderzoek geen gevolg hadden gegeven, maar die zich voornemens verklaarde om opnieuw keuring aan te vragen voordat het examen zou beginnen.

Een 6tal sollicitanten trok zich terug, waarvan 4 omdat zij nader aan eene andere studierichting de voorkeur gaven, 1 wegens ziekte, en 1 (degeen die zich nog geneeskundig moest laten keuren) omdat hij meende niet physiek geschikt te zullen blijken — terwijl voorts nog 14 afvielen, omdat zij het voor de aanwijzing als candidaat-Indisch ambtenaar gevorderde getuigschrift, waarnaar zij nog te dingen hadden (2 het getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de Universiteit, 12 het getuigschrift van eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus), niet verwierven.

Van de overblijvende 45 sollicitanten hebben 34 een voor het candidaat-Indisch ambtenaarschap gevorderd getuigschrift in 1908 behaald, nà hunne aanmelding, en wel 2 het getuigschrift van bekwaamheid tot de Universiteit, 32 dat van het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hier te lande; de andere 11 waren reeds vroeger in het hoogere- burgerschooleindexamen geslaagd, en wel 8 in 1907 (van wie 5 in Nederland, 3 in Indië), 1 in 1905, 1 in 1904 en 1 in 1900 (alle 3 in Nederland). Ten aanzien van dat oudere 11tal bleek: dat 2 aanvankelijk de ingenieursstudie gevolgd hebben; 1 in Nederlandschen Staatsdienst is; 1 cadet aan de K. M. A. geweest, doch voor den militairen dienst afgekeurd is; 1 het onderwijs aan de openbare handelsschool te Amsterdam, en 1 de studie in de pharmacie aan de Rijksuniversiteit te Leiden volgde sinds het vorige jaar; 2 in 1907 tevergeefs naar aanwijzing als candidaat-Indisch ambtenaar hebben gedongen (de een in Nederland, de ander in Indië), en 2 anderen zich na hun eindexamen H. B. S. inzonderheid voor mededinging naar het candidaat-Indisch ambtenaarschap hadden voorbereid.

6 sollicitanten wenschten bewijs te geven van practische bedrevenheid in het gebruik van Fransch, Duitsch en Engelsch, 8 gaven zich op voor Duitsch en Engelsch, 7 voor Fransch en Engelsch, en 2 voor Fransch, 8 voor Duitsch, en 14 voor Engelsch alleen.

Van oordeel, dat met betrekking tot het bij haar onderzoek af te nemen examen de gedragslijn van vorige commissiën kon gevolgd worden, stelde de commissie weder $1^1/_2$ uur beschikbaar voor het Nederlandsche opstel, 1 uur voor elk der vertalingen uit het Fransch, het Duitsch en het Engelsch, en $^3/_4$ uur voor

elk van de te schrijven brieven in de vreemde taal of talen waarvoor men zich opgegeven had; en wijders, wat het mondelinge gedeelte van het examen aangaat, $^1/_2$ uur voor het Nederlandsch en $^1/_4$ uur voor elk der vreemde talen. De opgaven voor het schriftelijk werk worden in afdruk bij dit rapport overgelegd. Voor het lezen en bespreken van een stuk Nederlandsch werden grepen gedaan uit Potgieter's Proza, die tevens ruimschoots gelegenheid gaven tot verdere ondervraging van de examinandi, naar de bedoeling van art. 9, sub *b*, van het besluit op de Indische bestuursopleiding. Het onderzoek bij dit deel van het examen was inzonderheid in handen van prof. dr. Rutgers; prof. Keuller belastte zich met de mondelinge examens in het Fransch en het Duitsch, en dr. Barnouw met die in het Engelsch. Niettemin werd het oordeel over de examinandi door alle commissieleden gemeenschappelijk bepaald.

Het resultaat van het onderzoek der commissie zal Uwe Excellentie vinden in de hierbij gevoegde beoordeelingslijst.

Voor het examen moesten ook dit jaar de sollicitanten in twee groepen worden verdeeld, wilde de commissie bijtijds met haar arbeid gereed komen.

Het examen voor de eerste groep kon worden vastgesteld op Vrijdag 24 en Zaterdag 25 Juli (schriftelijk), en 27 Juli tot en met 1 Augustus (mondeling); voor de tweede groep werd het bepaald op Maandag 3 en Dinsdag 4 Augustus (schriftelijk), en 5 Augustus en volgende dagen (mondeling). De examens hadden weder plaats in het gebouw van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap.

Tot het schriftelijk examen van de eerste groep liet de commissie bij uitzondering 3 sollicitanten toe, die nog geen voor de aanwijzing noodig getuigschrift verworven hadden, daar hun eindexamen H. B. S. pas zou afloopen op 5 Augustus en dus samenviel met de laatste schriftelijke examens der sollicitanten (nl. die van de tweede groep). Op 5 Augustus in het eindexamen H. B. S. slagende, zouden zij nog mondeling examen voor onze commissie kunnen doen, — zooals ook geschied is. Zonder bemiddeling van de commissie echter zou voor althans twee hunner het eindexamen nòg later afgeloopen en daardoor reeds bij voorbaat de gelegenheid tot mededinging naar het candidaat-Indisch ambtenaarschap afgesnedem zijn geweest. Het kan intusschen ook voor de jongelieden zelven niet buiten bedenking geacht worden, dat hun eindexamen nog met een ander examen kruist. Wel is waar wordt reeds sinds eenige jaren in de oproepingen van sollicitanten op de noodzakelijkheid gewezen dat diegenen die nog examen hebben te doen ter verkrijging van een voor

de aanwijzing gevorderd getuigschrift, moeten trachten in een der eerste groepen van dat examen ingedeeld te worden, en wordt tevens daarvoor de medewerking van de commissiën voor de eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus gevraagd en — hetzij met erkentelijkheid getuigd — in den regel ook verkregen; maar er zijn uitzonderingen, die hoofdzakelijk wel daaraan toe te schrijven zijn, dat de jongelieden soms zelven liever niet in een der eerste groepen van het eindexamen komen of wel hun voornemen om naar het candidaat-Indisch ambtenaarschap te dingen voor de examencommissiën verzwijgen. Daarom komt het der commissie wenschelijk voor, dat bij volgende oproepingen aan hen die nog eindexamen hebben te doen, aanstonds ook de verplichting worde opgelegd om *bij of zoo spoedig mogelijk na hunne aanmelding opgaaf te doen van den datum waarop dat examen voor hen zal zijn afgeloopen.*

Ook de deelneming aan andere examens, die omstreeks denzelfden tijd als het examen voor het candidaat-Indisch ambtenaarschap gehouden worden (zoo voor de Koninklijke Militaire Academie en voor het Koninklijk Instituut voor de Marine) levert bezwaren op, vooral wanneer er pas van blijkt nadat alles voor het examen geregeld is en op het uiterste oogenblik nog verandering gevraagd wordt, die dan tevens veranderingen voor anderen veroorzaakt. Het ware dus eveneens wel wenschelijk, in het vervolg de sollicitanten *te doen opgeven of zij nog aan andere examens dan die voor het candidaat-Indisch ambtenaarschap zullen deelnemen*, zoo ja, *welke*, en *wanneer* die examens voor hen plaats hebben.

En ten derde zou het naar de meening der commissie ook aanbeveling verdienen de oproepingen aan te vullen in dien zin, dat *duidelijk blijke dat na 14 Juni geen sollicitatiën meer kunnen worden aangenomen.* In dit jaar kwamen niet minder dan 12 personen na afloop van den in art. 8 van het besluit op de Indische bestuursopleiding gestelden termijn van aanmelding, zich informeeren of zij nog tot mededinging konden worden toegelaten; en het antwoord kon niet anders dan ontkennend luiden, op denzelfden grond als waarop, blijkens de rapporten der commissiën van 1904 en 1905, dergelijke vraag onder de werking van het besluit op het candidaat-Indisch ambtenaarschap ontkennend beantwoord werd, nl. omdat de gestelde termijnen *voor een ieder bindend* zijn. Het schijnt wel wenschelijk, dit onder de aandacht te brengen van wie naar het candidaat-Indisch ambtenaarschap solliciteeren willen.

Het gehalte van het meerendeel der sollicitanten verhief zich ook dit jaar niet boven het middelmatige. Behalve uit het door

de commissie afgenomen examen, blijkt dat ten aanzien van een belangrijk percentage ongetwijfeld ook uit hun leertijd. Want van de 34 jongelieden die in 1908 met succes examen deden voor het getuigschrift op grond waarvan zij als candidaat-ambtenaar zouden kunnen aangewezen worden, zijn er *ten minste* 8 éénmaal en 2 tweemaal voor dat getuigschrift afgewezen: van het 8tal dat in 1907 dergelijk getuigschrift behaalde, blijkt ten minste 1 aanvankelijk daarvoor afgewezen te zijn en hebben 2 reeds eenmaal tevergeefs naar het candidaat-Indisch ambtenaarschap gedongen. En de leeftijd waarop menigeen het getuigschrift verkreeg wijst er wel op, dat, hetzij het getuigschrift aanstonds verworven is of wel daarvoor meer dan eens examen is gedaan, vaak ook eenzelfde klasse meer dan eenmaal doorloopen moet zijn. Doch evenzeer onder degenen, wier schooltijd blijkbaar regelmatig verliep, blijkt in menig geval de ontwikkeling, welke de commissie wenschelijk en in verband met de door hen gevolgde studie ook mogelijk acht, niet of nog niet bereikt.

Afgezien van het 10tal geneeskundig afgekeurden en het 12tal te laat gekomenen, en enkel rekening houdend met de werkelijke en toelaatbare sollicitaties, komt het der commissie voor dat, tegenover de zeer ruime openstelling van plaatsen in de laatste jaren, ook het aantal aanmeldingen niet bevredigend genoemd kon worden. Daarbij trekt nog aandacht de omstandigheid, dat betrekkelijk zoo weinig in Nederland geboren jongelieden zich beschikbaar stellen; slechts 18 ditmaal van het totaal van 45 sollicitanten. Sprak de commissie van 1907 als hare overtuiging uit, dat het candidaat-Indisch ambtenaarschap aanlokkelijker gemaakt moest worden, deze commissie zou daaraan nog de vraag willen toevoegen, of er geen behoefte aan bestaat, meer bekendheid met het candidaat-Indisch ambtenaarschap en met de vooruitzichten van de candidaat-ambtenaren in Indischen dienst onder de Nederlandsche jongelingschap te verspreiden. Het is niet wel aannemelijk, dat de gelegenheid, om zich in drie jaren tijds eene financieel zelfstandige positie met het vooruitzicht op een belangrijken werkkring en eene goede toekomst te verzekeren, bij ruimere bekendheid geen bevredigender toeloop van sollicitanten zou opleveren; aannemelijk te minder, indien in aanmerking wordt genomen, welke positie en toekomst hier te lande in den regel van een driejarigen voorbereidingstijd te verwachten zijn.

Aan het einde van haar rapport gekomen moet de commissie dankbaar melding maken van de goede diensten haar door haren

secretaris den heer M. G. D. Klaassen bij de vervulling van hare taak bewezen.

's Gravenhage, 8 Augustus 1908.

BERGSMA.

A. J. BARNOUW.

J. KEULLER.

KIELSTRA.

F. L. RUTGERS.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 27 en Maandag 28 September 1908, n°. 227.

N°. 76.

VERSLAG *van het examen voor surnumerair der posterijen en telegraphie, gehouden van 30 Juli tot 20 Augustus* 1908.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat van 18 Mei 1908, n°. 1974, van 8 Juli 1908 n°. 2717 en van 5 Augustus 1908 n°. 3141, afdeeling Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

H. P. van Nieuwenburg, directeur van de school van het departement 's Gravenhage der Maatschappij „Tot Nut van 't Algemeen, te 's Gravenhage;
dr. M. A. van Weel, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
H. G. du Crocq, leeraar bij het middelbaar onderwijs, te Enkhuizen;
J. Kruyswijk, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;
H. Nieukerke, hoofd van eene school te 's Gravenhage;
J. P. van der Haas, hoofd van eene school te 's Gravenhage;
R. ten Raa, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;
B. A. Fellinga, leeraar bij het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage;
dr. G. K. Nugteren, leeraar bij het middelbaar onderwijs, te Alkmaar;
dr. G. C. Gerrits, leeraar bij het middelbaar onderwijs, te Amsterdam;

G. W. ten Dam, leeraar bij het middelbaar onderwijs, te Schiedam;

P. Kisjes, leeraar aan de ambachtschool, te 's Gravenhage;

J. Fillekes, leeraar bij het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 30 en 31 Juli en 1 Augustus 1908 in het gebouw „Concordia", Alexanderplein 10, te 's Gravenhage. De 3de, 6de, 7de en 8ste Augustus d. a. v. werden aan het nazien en beoordeeling van dat werk besteed.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen en dat voor iedere groep in 1 dag afliep, vond plaats op de werkdagen van 10 tot en met 20 Augustus jl. in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35 aldaar.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 55 mannelijke en 7 vrouwelijke candidaten.

Allen namen aan het schriftelijk examen deel.

Wegens lichaamsgebreken moesten 3 van hen worden afgewezen, namelijk 2 mannelijke candidaten en eene vrouwelijke candidaat.

Vóór het mondeling examen trokken zich 3 candidaten terug, terwijl tijdens het mondeling gedeelte nog door 8 dat voorbeeld werd gevolgd. Aan het geheele examen werd derhalve door 42 mannelijke en 6 vrouwelijke candidaten deelgenomen.

Schriftelijk werk.

Aan de candidaten werden de hierna volgende opgaven, vraagstukken en vertalingen ter bewerking opgegeven:

a. Nederlandsche taal;
b. staatsinrichting;
c. Fransche taal;
d. Engelsche taal;
e. Duitsche taal;
f. wiskundige aardrijkskunde;
g. topographie;
h. rekenkunde;
i. stelkunde;
j. natuurkunde;
k. meetkunde.

Uitslag van het examen.

Van die 48 candidaten zijn 19 geslaagd en 29 afgewezen. Niet voldaan hebben:

in de Nederlandsche taal	13	candidaten;
„ „ staatsinrichting	19	„
„ „ Fransche taal	22	„
„ „ Engelsche taal	18	„
„ „ Duitsche taal	14	„
„ „ wiskundige aardrijkskunde	14	„
„ „ topographie	22	„
„ „ rekenkunde	10	„
„ „ stelkunde	15	„
„ „ natuurkunde	15	„
„ „ meetkunde	11	„
„ „ handschrift	2	„

9	candidaten hebben niet voldaan in	1	vak;
3	„ „ „ „ „	2	vakken;
6	„ „ „ „ „	3	„
4	„ „ „ „ „	4	„
2	„ „ „ „ „	5	„
4	„ „ „ „ „	6	„
3	„ „ „ „ „	7	„
2	„ „ „ „ „	9	„
3	„ „ „ „ „	10	„
2	„ „ „ „ „	11	„

Nederlandsche taal.

Het examen voor dit vak had het volgende resultaat: schriftelijk 40 pct. onvoldoende; mondeling ruim 29 pct. onvoldoende; eindcijfer ruim 27 pct. onvoldoende.

Uit eene vergelijking met de desbetreffende cijfers van het vorige jaar blijkt alzoo, dat het schriftelijk werk minder gunstig was; dat echter in de kennis der taalregels vooruitgang valt te constateeren. Ook het eindcijfer is aanmerkelijk gunstiger dan het vorige jaar. De commissie meent te moeten waarschuwen voor eene verwaarloozing van het schriftelijk werk ter wille van de studie der spraakkunst, hoe belangrijk deze ook is.

Staatsinrichting.

Het resultaat van het examen in dit vak was als volgt: schriftelijk bijna 47 pct. onvoldoende; mondeling ruim 38 pct. onvoldoende; eindcijfer 40 pct. onvoldoende.

Hoewel dus het schriftelijk werk aanmerkelijk beter was dan het vorige jaar, konden de eindcijfers slechts weinig beter zijn, doordat het mondeling examen minder gunstige resultaten opleverde. De sub-commissie meent daarop de aandacht zoowel van de candidaten als van hen die zich met de opleiding belasten te moeten vestigen.

Fransche taal.

Onvoldoende woordenkennis kan in de eerste plaats genoemd worden als een der oorzaken van de weinig gunstige resultaten van het schriftelijk deel van het examen.

Bij het mondeling examen is het der sub-commissie opgevallen, dat verscheidene candidaten blijk gaven grammaticale regels te kunnen opzeggen, zonder deze kennis in eenvoudige zinnen te kunnen toepassen.

De sub-commissie meent echter in de eerste plaats de practische toepassing te moeten eischen.

De uitspraak was over het algemeen te weinig verzorgd; de meest eenvoudige regels werden òf geheel niet òf geheel onvoldoende in acht genomen. Ook het onderdeel vaardigheid in het spreken laat nog steeds te wenschen over; een goed cijfer kon hiervoor maar zelden worden toegekend

De sub-commissie vindt het zeer te betreuren, dat zoo weinig candidaten blijken gaven zich met de noodige ernst voor dit examen te hebben voorbereid.

Engelsche taal.

Van de 54 candidaten, die het volledig examen in de Engelsche taal aflegden, verkregen 34 een voldoend cijfer voor het schriftelijk gedeelte, 34 voor het mondeling gedeelte, terwijl eveneens 34 of 63 pct. een voldoend eindcijfer behaalden.

Het lezen, vertalen en de kennis der spraakkunst waren over 't geheel bevredigend.

Bij de niet-geslaagden waren in den regel de vaardigheid in het spreken en de woordenkennis onvoldoende.

Hoogduitsch.

Een stuk eenvoudig proza werd uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch vertaald.

Van de schriftelijke vertalingen der candidaten waren 45 pct. ruim voldoende, 29 pct. waren onvoldoende, terwijl de overige 26 pct. daar nog beneden bleven.

Bij het mondeling examen verkregen 62 pct. der candidaten een voldoend cijfer of hooger.

Er waren van de 60 candidaten slechts 9 van wie zoowel het mondeling als het schriftelijk examen zeer goed kon genoemd worden.

De sub-commissie merkte bij het mondeling examen op, dat verscheidene candidaten voor hun schriftelijk werk een beduidend hooger cijfer hadden kunnen behalen, indien zij daaraan meer zorg hadden besteed.

Wiskundige aardrijkskunde.

Het mondeling examen schonk bevredigender resultaten dan het schriftelijk. Aan 71 pct. der candidaten kon een voldoend cijfer worden toegekend.

Topographie.

Weer bleek het de commissie, dat niet alle candidaten zich goed op de hoogte hadden gesteld van de exameneischen, voornamelijk wat betreft de verkeerswegen in Nederland.

Was de eigenlijke plaatskennis bij vele candidaten niet onbevredigend, meestal schoten zij te kort, waar zij de ligging der plaatsen en hare beteekenis in verband moesten brengen met de verschillende aardrijkskundige factoren. Ook zij hier de klacht van vorige jaren herhaald, dat het uitsluitend gebruik van één studieboek vaak eenzijdigheid in kennis ten gevolge had. Door $54^1/_2$ pct. der volledig geëxamineerden werd een voldoend cijfer behaald.

Rekenkunde.

De resultaten van het schriftelijk examen waren zeer gunstig te noemen. Aan 5 van de candidaten behoefde slechts een onvoldoend cijfer te worden toegekend.

Bij het mondeling examen moest evenwel aan 20 candidaten een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Stelkunde.

Bij het schriftelijk examen werden 17 onvoldoende cijfers toegekend, terwijl bij het mondeling onderzoek bleek, dat 20 candidaten zich niet behoorlijk voorbereid hadden.

Meetkunde.

Het schriftelijk examen van ruim 22 pct. der candidaten bleek onvoldoende te zijn. Veel verbetering kwam hierin door het mondeling examen niet. Over 't algemeen waren de meest belangrijke stellingen wel bekend, maar het bewijzen er van liet vaak te wenschen over. Ook in het oplossen van eenvoudige vraagstukken hadden vele candidaten niet de noodige vaardigheid.

Natuurkunde.

Dat aan ongeveer 30 pct. der candidaten een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, is voornamelijk te wijten aan de weinig serieuse voorbereiding in dit vak.

De voornaamste wetten waren wel bekend, maar meet- en andere toestellen waren meestal slechts uit afbeeldingen bestudeerd, terwijl meerdere candidaten zelfs niet de allereenvoudigste proeven hadden gezien. Gebrekkige kennis en onvoldoend inzicht in vele onderdeelen waren daarvan het gevolg. De kennis omtrent de practische toepassingen was gering.

Handschrift.

Het handschrift was over het algemeen goed te noemen. Aan geen van de candidaten kon nochtans het cijfer voor uitmuntend worden toegekend. Vijf van hen verkregen het cijfer 7 (zeer goed). Van twee candidaten werd het handschrift onvoldoende geacht.

's Gravenhage, 26 Augustus 1908.

De Voorzitter,
F. H. de Meester.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 7 October 1908, n°. 235.

N°. 77.

VERSLAG DER COMMISSIE, *te Utrecht belast van 6 April tot en met 31 Juli 1908 met het afnemen der examens van apothekersbediende, en van 1 Augustus tot en met 31 December 1908 met het afnemen der examens van apothekers-assistent.* (Eerste Zitting.)

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, volgens besluit Uwer Excellentie dd. 6 April 1908, n°. 3261, afd. B. B., te Utrecht belast:

a. voor het tijdvak van 6 April tot en met 31 Juli 1908 met het afnemen der examens van apothekersbediende;

b. voor het tijdvak van 1 Augustus tot en met 31 December 1908, met het afnemen der examens van apothekersassistent,

heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden in de eerste zitting aan te bieden.

De commissie bestond uit de heeren:

C. Sleeswijk, apotheker te Utrecht, lid en voorzitter; N. R. C. A. van der Pluym, militair-apotheker 1ste klasse van het personeel der landmacht, en P. Denijs, apotheker, leden, beiden te Utrecht, met bepaling dat het lid N. R. C. A. van der Pluym den voorzitter bij verhindering tijdelijk zoude vervangen;

leden-plaatsvervangers waren de heeren J. C. Leusden en J. Tigler Wijbrandi, beiden apotheker te Utrecht.

In eene voorloopige vergadering, welke 8 April 1908 werd gehouden, en waartoe ook de plaatsvervangende leden waren opgeroepen, werden de eischen en de gang van het examen besproken en vastgesteld.

Er werd besloten de candidaten die zich zouden aanmelden te verdeelen in groepen van 4, en het examen voor iederen candidaat 2 dagen te doen duren.

Het examen werd ingedeeld als volgt:

eerste dag, 's morgens: practische receptuur; 's middags: schriftelijk examen, omvattende lager onderwijs, oplossen van natuur- en scheikundige vraagstukken, spiritusverdunning, herleiding van medicinaal- tot decimaal gewicht, vertalen van in het Latijn met verkortingen geschreven recepten, en van een eenvoudig Latijnsch voorschrift van de Pharmacopee;

tweede dag: mondeling examen, omvattende: theorie der receptuur, kennis der geneesmiddelen (simplicia), natuur- en scheikunde.

Verder werd besloten dat door elken candidaat 4 recepten, welke, zooveel mogelijk aan de praktijk ontleend, te voren door de commissie waren samengesteld, en door loting verkregen, zouden worden gereed gemaakt; tevens met het practische, als het meest belangrijke deel van het examen te beginnen, daar, mocht het blijken dat de candidaat hierbij niet aan de gestelde eischen voldeed, het voor hem weinig nut zoude hebben, zich aan het theoretisch gedeelte te onderwerpen. In het geval dat de candidaat tekort schoot in de eischen der practische receptuur, hem mede te deelen, niet verder aan het examen deel te nemen, omdat, al mocht het theoretisch gedeelte een gunstigen indruk maken, dit examen geen invloed zoude uitoefenen op het eenmaal genomen besluit der commissie.

In deze vergadering werd aan het lid Denijs het secretariaat opgedragen.

Den 19den April ontving de commissie de droevige tijding van het overlijden van één harer leden, den heer N. R. C. A. van der Pluym. In herinnering aan het vele dat de heer van der Pluym, ter voorbereiding van het examen heeft gedaan, brengt de commissie een woord van dankbare hulde aan de nagedachtenis van den overledene.

Volgens besluit Uwer Excellentie, dd. 28 April 1908, n°. 4088, afd. B. B., werd het plaatsvervangend lid, de heer J. Tigler Wybrandi tot lid, en de heer D. Bierhaalder, apotheker te Baarn, tot plaatsvervangend lid benoemd, met de bepaling dat de heer Tigler Wybrandi den voorzitter bij verhindering tijdelijk zoude vervangen.

Voor het examen hadden zich 188 candidaten aangemeld, namelijk 134 vrouwelijke en 54 mannelijke candidaten.

Het examen werd afgenomen gedurende de werkdagen van

1 Mei tot en met 22 Augustus 1908, en had plaats in het pathologisch laboratorium van het militair hospitaal te Utrecht, dat, tijdelijk tot apotheek ingericht, voor het doel uitstekend voldeed.

De heer Denijs was verhinderd van 10 Juni tot en met 11 Juli bij het examen tegenwoordig te zijn. In zijne plaats werd het plaatsvervangend lid, de heer Leusden, opgeroepen van 10 Juni tot en met 25 Juni en het plaatsvervangend lid, de heer Bierhaalder, van 26 Juni tot en met 11 Juli.

Van de 188 candidaten trokken zich 9 terug vóór den aanvang van hun examen, zoodat in het geheel zijn geëxamineerd 179 candidaten, en wel 130 vrouwelijke en 49 mannelijke. Van deze werden volgens hunne opgave examen afgelegd:

voor de eerste maal door 130 candidaten;
„ „ tweede „ „ 33 „
„ „ derde „ „ 16 „

Afgewezen werden 104 candidaten, namelijk 75 vrouwelijke en 29 mannelijke. Aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid, respectievelijk als apothekersbediende en apothekersassistent uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

a. apothekersbediende:

mejuffrouwen:

Anna Christina Israël, geb. te Oude Bildtzijl;
Hendrika Wolbinia Veldman, te Epe;
Agatha Cornelia Grootes, geb. te West-Zaan;
Pieternella Helena Moolenaar, geb. te Rotterdam;
Maria Martina van der Klip, geb. te Delft;
Elisabeth Helena Sophia Bakker, geb. te Amsterdam;
Ida Geertruida Blankwaardt, geb. te den Helder;
Maria Lucia de Jongh, geb. te Anna-Paulowna;
Helena Hendrica Kreek, geb. te Haarlem;
Johanna Pieternella Beyk, geb. te Rotterdam;
Auguste Hartmann, geb. te Soerabaja;
Johanna Hendrika Schallenberg, geb. te Rotterdam;
Swaantje Lamberta Moll, geb. te Schoonrewoerd;
Roza Spanjaard, geb. te Utrecht;
Maria Adriana Catharina Josepha Kieckens, geb. te Tilburg;
Nelly Carolina Duys, geb. te Nijmegen;
Hiskina Pik, geb. te Rotterdam;
Wilhelmina Bastiaans, geb. te Hilversum;

Johanna Antonia van Toorenburg, geb. te Salatiga;
Wilhelmina Snelleman, geb. te Kralingen;
Gelida Catharina Wapstra, geb. te St. Jans Molenbeek;
Quirina Adriana Diderika de Lamaar, geb. te Wassenaar;
Johanna Christina Stadhouder, geb. te Leiden;
Sabilla Johanna Beem, geb. te Zevenbergen;
Jacoba Gerardina Stoof, geb. te Salatiga;
Maria Wilhelmina Sikman, geb. te Benkoelen;
Anna Jauke Westerling, geb. te Aalsmeer;
Gerarda Keuzenkamp, geb. te Rotterdam;
Cornelia Gerritdina Groenewoud, geb. te Rotterdam;
Elizabeth Cornelia Jacoba van Empel, geb. te Dordrecht;
Aafke de Boer, geb. te Hijdaard;
Henriëtte Margaretha Leemhuis, geb. te Soekaboemi;
Aagje de Vries, geb. te Nes (Ameland);
Berendina Hillegonda Giltjes, geb. te Petten;
Maria Judit van den Brand, geb. te Nijmegen;
Petronella Wilhelmina Johanna Muller, geb. te Willeskop;
Hillegonda Hazelhorst, geb. te Delft;
Maria Alida van der Vegte, geb. te Zalt-Bommel;
Geertruida Vink, geb. te Purmerend;
Johanna Christina Helmig, geb. te Amsterdam;
Constance Jacqueline Ghesel Grothe, geb. te Bodegraven;
Johanna Louize Cleyndert, geb. te Nieuwendam;

de heeren:

Joseph Elise Henri Schuhmacher, geb. te Amsterdam;
Adriaan Timmermans, geb. te Vlissingen;
Willem Pieter de Vries, geb. te Akersloot;
Johannes Petrus Hubertus van Osch, geb. te 's Hertogenbosch;
Johan Henri Hubert Deuss, geb. te Maasniel;
Johannes Henricus van der Bilt, geb. te Utrecht;
Bastiaan Leendert Kruidenier, geb. te Charlois;
Willem Kraus, geb. te 's Gravenhage;
Gerrit Jan Hendrik Hempenius, geb. te Amsterdam;
Henri Marie van Zanten, geb. te Arnhem;
Willem Christiaan Kimmijser, geb. te Lunteren;
Johannes van Riel, geb. te Bergen op Zoom;
Johannes Schuyer, geb. te 's Gravenhage;
Cornelis Joseph Lodewijk van Oers, geb. te Amsterdam;
Johannes Petrus Vis, geb. te Utrecht;

b. apothekers-assistent:

mejuffrouwen:

Aaltje de Vries, geb. te Sneek;

Philippine Franken, geb. te Arnhem;
Gerritdina Johanna Hempenius, geb te Zaandam;
Betje Tal, geb. te Amsterdam;
Cornelia Hermina Wieringa, geb. te Arnhem;
Alida Maria Bos, geb. te den Helder;
Christina Alida Olthof, geb. te Enschedé;
Sophia Giltay, geb. te Dordrecht;
Theodora Maria Alberdina Johanna Leusden, geb. te Palembang;
Johanna Jacoba Waale, geb. te Ter Neuzen;
Josephine Petronella Maria Zeegers, geb. te Waalwijk;
Elisabeth Catharina Petronella Bekker, geb. te Leiden;
Cornelia Henriette Paulina Wetselaar, geb. te Zutphen;

de heeren:

Paulus Aldert Fluyt, geb. te Zandvoort;
Harm Moed Helmig, geb. te Amsterdam;
Hendrikus Gerardus van Endt, geb. te Utrecht;
Adriaan François Baert, geb. te Tiel;
Koenraad, Jakob Holtappel, geb. te Utrecht.

De commissie behoudt zich voor aan het einde der tweede zitting den totaalindruk van het examen mede te deelen.

Utrecht, 22 Augustus 1908.

C. Sleeswijk, *Voorzitter.*

P. Denijs, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 30 September 1908, n°. 229.

N°. 78.

VERSLAG *omtrent het in* 1908 *in* Nederlandsch-Indië *gehouden examen voor toelating tot de Koninklijke Militaire Academie in* Nederland.

(Geplaatst namens de Departementen van Koloniën en van Oorlog.)

A. *Samenstelling der Commissie.*

De examen-commissie werd bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 6 Mei 1908, n°. 3139, samengesteld als volgt:

voorzitter, tevens lid, H. J. van Bremen, majoor der infanterie;

leden:

H. M. van Haften,
dr. H. J. van Lummel,
H. M. S. Boerma,
L. Elsbach,
L. P. J. Vermeulen,
J. W. E. van Silfhout,
D. Koppelle,
mr. J. H. de Sitter,
J. F. Meijer,
} leeraren aan het gymnasium Willem III;

J. H. H. van Willigen,
P. Koppejan,
A. F. Keen,
} leeraren aan de Koningin Wilhelminaschool;

J. F. A. Muzerie, militair-apotheker 2de klasse;
F. A. Janssen van Raay, 1ste-luitenant der genie;

J. J. Maas, apotheker;
secretaris, tevens lid, P. Schaafsma, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie.

B. *Aantal adspiranten.*

Aan het examen werd deelgenomen door één adspirant.

C. *Regeling van het examen.*

De eerste voorloopige bijeenkomst, bedoeld in § 7 van de Bepalingen betreffende de toelating tot de Koninklijke Militaire Academie, had plaats 16 Mei 1908.

De commissie werd verdeeld in de volgende sub-commissiën:

I. voor de vakken, vermeld onder groep A, de heeren:

van Willigen, Boerma, van Haften, dr. van Lummel en Janssen van Raay, van wie examinatoren in:
rekenkunde en stelkunde: van Willigen en Boerma;
meetkunde: van Willigen en van Haften;
gonio- en trigonometrie: van Haften en van Willigen;
beschrijvende meetkunde: Boerma en Janssen van Raay;
mechanica: dr. van Lummel en Janssen van Raay;

II. voor de vakken, vermeld onder groep B, de heeren:

dr. van Lummel, Boerma, Maas, Muzerie en van Haften, van wie examinatoren in:
natuurkunde: dr. van Lummel en Boerma;
scheikunde: Maas en Muzerie;
cosmographie: dr. van Lummel en van Haften;

III. voor de vakken, vermeld onder groep C, de heeren:

mr. de Sitter, Koppejan, van Silfhout, Keen en Meijer, van wie examinatoren in:
staatsinrichting en staathuishoudkunde: mr. de Sitter en Koppejan;
aardrijkskunde: van Silfhout en Keen;
geschiedenis: Koppejan en Meijer;

IV. voor de vakken, vermeld onder groep D, de heeren:

Meijer, Elsbach, Vermeulen, van Silfhout, Koppelle en Keen, van wie examinatoren in de:
Nederlandsche taal: Meijer en Elsbach;
Fransche taal: Vermeulen en van Silfhout;
Hoogduitsche taal: Koppelle en Elsbach;
Engelsche taal: Keen en Vermeulen;

V. voor de vakken, vermeld onder groep E, de heeren: Janssen van Raay en Schaafsma, examinatoren in hand- en lijnteekenen.

Het aantal te ontwerpen vragen voor het schriftelijk gedeelte van het examen werd vastgesteld als volgt:

in rekenkunde	7	door	den	heer	van Willigen;
in stelkunde	7	"	"	"	van Willigen;
in vlakke meetkunde	7	"	"	"	van Willigen;
in meetkunde in de ruimte	7	"	"	"	van Willigen;
in gonio- en trigonometrie	7	"	"	"	van Haften;
in beschrijvende meetkunde	7	"	"	"	Boerma;
in mechanica	7	"	"	"	dr. van Lummel;
in natuurkunde	7	"	"	"	dr. van Lummel;
in scheikunde	11	"	"	"	Maas;
in de Nederlandsche taal	7	"	"	"	Meijer;
in de Fransche taal	7	"	"	"	Vermeulen;
in de Hoogduitsche taal	7	"	"	"	Koppelle;
in de Engelsche taal	7	"	"	"	Keen;
in handteekenen	5	"	"	"	Janssen van Raay;
in lijnteekenen	3	"	"	"	Janssen van Raay.

De tweede voorloopige bijeenkomst werd gehouden op 26 Mei 1908. Op deze vergadering werden de vakken over de verschillende dagen van het schriftelijke examen verdeeld als op de bijlage n^{0}. 1 is vermeld, uit welke bijlage tevens blijkt, welke leden der examencommissie op de verschillende dagen met het houden van toezicht werden belast.

Het aantal door den adspirant schriftelijk te beantwoorden vragen werd bepaald als volgt:

voor rekenkunde, stelkunde, vlakke meetkunde, meetkunde in de ruimte, gonio- en trigonometrie, beschrijvende meetkunde, mechanica en natuurkunde, elk drie;

voor scheikunde vijf;

voor Nederlandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch, elk één, ter keuze uit een drietal;

voor handteekenen twee;

voor lijnteekenen één.

Het mondeling gedeelte van het examen duurde drie dagen en werd geregeld als aangegeven in bijlage n°. 2.

D. *Uitslag van het examen.*

De eenige adspirant slaagde; hoewel hij voor een der groepen een eindcijfer van minder dan 50 behaalde werd het examen door de commissie toch als voldoende aangemerkt.

E. *Opmerkingen.*

In afwijking van het bepaalde bij § 3 der Algemeene Order van 1896, n°. 15, werd het mondeling examen gedeeltelijk 's avonds gehouden, omdat de tot leden der examencommissie benoemde leeraren van het gymnasium Willem III des morgens aan die inrichting werkzaam moesten zijn.

Batavia, 2 Juli 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, SCHAAFSMA.

De Voorzitter, H. J. VAN BREMEN.

BIJLAGE n°. 1.

Regeling van het schriftelijk gedeelte van het toelatingsexamen voor de Koninklijke Militaire Academie in 1908.

Datum.	Uren.	Vakken.	Commissie van Toezicht.
11 Juni	8—10.30	Stelkunde	van Willigen, Meijer.
	11—1	Nederlandsch	Meijer, van Silfhout.
12 „	8—11	Scheikunde	Maas, van Silfhout.
13 „	8—10.15	Rekenkunde	Koppejan, van Haften.
	10.45—1	Gonio- en trigonometrie	van Haften, Koppelle.
15 „	8—10.15	Lijnteekenen	Janssen van Raay, van Willigen.
	10.45—1	idem	Janssen van Raay, Boerma.
16 „	8—10.30	Stereometrie	mr. de Sitter, Schaafsma.
	11—1	Fransch	Vermeulen, mr. de Sitter.
17 „	8—10	Engelsch	Koppelle, dr. van Lummel.
18 „	8—11	Beschrijvende meetkunde	Boerma, Elsbach.
19 „	8—10.30	Handteekenen	Schaafsma, Elsbach.
	11—1	idem	Schaafsma, Koppelle.
20 „	8—11	Natuurkunde	dr. van Lummel, Vermeulen.
22 „	8—11	Mechanica	Muzerie, Keen.
23 „	8—10.30	Planimetrie	Keen, Muzerie.
	11—1	Duitsch	Koppejan, Maas.

Bijlage n°. 2.

Regeling van het mondeling gedeelte van het toelatingsexamen voor de Koninklijke Militaire Academie in 1908.

Datum en uur.	Vak.	Examinatoren.
24 Juni		
v.m.		
10.15—10.40	Engelsch	Keen, Vermeulen.
11—11.25	Mechanica	dr. van Lummel en Janssen van Raay.
11.30—11.55	Beschrijvende meetkunde	Boerma, Janssen van Raay
n.m.		
5.30—5.55	Scheikunde	Maas, Muzerie.
6—6.25	Fransch	Vermeulen, van Silfhout.
6.30—6.55	Aardrijkskunde	van Silfhout, Keen.
25 Juni		
v.m.		
8—8.25	Rekenkunde	van Willigen, Boerma.
12—12.25	Gonio- en trigonometrie	van Haften, van Willigen.
12.30—12.55	Cosmographie	dr. van Lummel, van Haften.
n.m.		
5.30—5.55	Staatsinrichting	mr. de Sitter, Koppejan.
6—6.25	Staathuishoudkunde	mr. de Sitter, Koppejan.
6.30—6.55	Duitsch	Koppelle, Elsbach.
26 Juni		
v.m.		
8—8.25	Natuurkunde	dr. van Lummel, Boerma.
12—12.25	Planimetrie	van Willigen, van Haften.
12.30—12.55	Stereometrie	van Willigen, van Haften.
n.m.		
5.30—5.55	Geschiedenis	Koppejan, Meijer.
6—6.25	Nederlandsch	Meijer, Elsbach.
6.30—6.55	Stelkunde	van Willigen, Boerma.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 30 October 1908, n°. 255.

N°. 79.

VERSLAG VAN HET TOELATINGSEXAMEN *voor de opleiding van adspirant-administrateurs bij de Zeemacht, opgemaakt ingevolge het bepaalde bij art. 44 van het Reglement voor dat examen, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Marine, van 23 September 1901, B, n°. 45, en gewijzigd bij Min. Res. van 31 Maart 1903, bureau S/B, n°. 51, en van 19 October 1903, bureau S/B, n°. 69.*

Samenstelling der Commissie.

De commissie, benoemd bij beschikking van den Minister van Marine, dd. 4 September 1908, bureau S/B, n°. 44, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: hoofdinspecteur van administratie D. G. Krol van der Hoek;

leden:

dr. J. C. A. Simon Thomas, scheikundige bij de marine en leeraar bij de opleiding van adspirant-administrateurs; dr. P. C. M. Bos, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam; P. de Vos jr., leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam; J. Mauritz, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam en bij de opleiding van adspirant-administrateurs; C. J. Voortman, onderdirecteur en leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam; IJ. van Julsingha, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam; en S. J. van de Vliet, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam;

plaatsvervangende leden:

dr. G. Doijer van Cleeff, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam; dr. G. Nolst Trenité, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Haarlem; B. J. F. Varenhorst, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage; M. Hovingh, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage; J. C. G. Grasé, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam en bij de opleiding van adspirant-administrateurs; B. J. ter Brugge, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam en bij de opleiding van adspirant-administrateurs; en L. Bouman Jz., leeraar aan eene hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

secretaris: de officier van administratie der 2de klasse mr. B. M. Taverne.

Bij ministerieele resolutie van 12 September 1908, bureau S/B, nº. 40, werd het lid dr. P. C. M. Bos, die verhinderd was om aan de werkzaamheden der commissie deel te nemen, vervangen door mr. J. C. Witteveen, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen werd afgenomen op de wijze als in het Reglement voor het toelatingsexamen voor de opleiding van adspirant-administrateur is voorgeschreven.

Het schriftelijk gedeelte had plaats op 14, 15 en 16 September 1908, in een der lokalen van het Departement van Marine, voor alle adspiranten gelijktijdig, waarbij zij dezelfde vragen behandelden; eveneens werd het mondeling examen aldaar afgenomen en wel op 21 en 22 September d. a. v.

In verband met het aantal adspiranten was indeeling in afdeelingen en groepen niet noodig.

Aantal adspiranten.

Het aantal opengestelde plaatsen bedroeg 4. Hiervoor hebben zich oorspronkelijk aangemeld 21 candidaten. Van deze hebben zich teruggetrokken 3, geen eindexamen hoogere burgerschool behaald of onvoldoende cijfers in de verschillende vakken 3, eene benoeming aangenomen als adelborst 2de klasse 3, als cadet bij de Militaire Academie te Breda 1, terwijl 3 candidaten ongeschikt zijn verklaard zoowel bij het eerste als bij het herhaald geneeskundig

onderzoek; aan het examen werd derhalve deelgenomen door 8 candidaten.

Van deze candidaten kwamen naar de volgorde der verkregen eindcijfers voor eene plaatsing als adspirant-administrateur in aanmerking de jongelieden: F. A. Kuhn, J. W. Goossens, C. A. Huysman en P. Rijnders.

Opmerkingen betreffende het examen in de verschillende vakken.

Van de machtiging van den Minister van Marine om bij het schriftelijk examen in plaats van een opstel in de vreemde talen eene vertaling in die talen te vorderen, welke machtiging was gegeven in verband met eene opmerking voorkomende in het verslag der examencommissie in 1904, in welk jaar het laatste examen is gehouden, werd door de commissie geen gebruik gemaakt.

Overigens heeft het examen niet tot bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

's Gravenhage, 22 September 1908.

Namens de Commissie,

De Secretaris, B. M. Taverne.

De Voorzitter, Krol van der Hoek.

Bijlage I.

BIJLAGE I.

TOELATINGSEXAMEN *voor de opleiding van adspirant-administrateurs bij de zeemacht.*

Schriftelijk examen.

Dagen.	Uren.	Vakken.	Aantal en aard der vragen.	Aanmerkingen.
1ste dag (14 September).	$9-9\frac{1}{4}$ v.m.	Aanwijzing der plaatsen, enz.		Het gebruik van boeken is verboden.
	$9\frac{1}{4}-11\frac{1}{4}$ "	Ned. taal- en letterkunde.	Eén opstel naar keuze uit drie gegeven onderwerpen.	
	$11\frac{1}{4}-12\frac{1}{2}$ n.m.	Groote rust.		
	$12\frac{1}{2}-2\frac{1}{2}$ "	Fransche taal en letterkunde.	Eén opstel in de Fransche taal naar keuze uit drie gegeven onderwerpen.	
	$2\frac{1}{2}-2\frac{3}{4}$ "	Rust.		
	$2\frac{3}{4}-4\frac{1}{4}$ "	Boekhouden.	Drie vraagstukken.	
2de dag (15 September).	$9-12$ v.m.	Scheikunde en hare voornaamste toepassingen.	Drie vraagstukken.	
	$12-1\frac{1}{2}$ n.m.	Groote rust.		
	$1\frac{1}{2}-3\frac{1}{2}$ "	Hoogduitsche taal en letterkunde.	Eén opstel in de Hoogduitsche taal naar keuze uit drie gegeven onderwerpen.	
3de dag (16 September).	$10-12$ v.m.	Engelsche taal en letterkunde.	Eén opstel in de Engelsche taal naar keuze uit drie gegeven onderwerpen.	

Bijlage II.

BIJLAGE II.

TOELATINGSEXAMEN *voor de opleidi*

Mondelin

Dagen.	Uren.	Scheikunde.	Fransche taal en letterkunde.	Nederlandsche taal en letterkunde.	Engelsche taal en letterkunde.
Eerste dag. (21 Sept.)	9—9½ v.m.	A	G	„	F
	9¾—10¼ „	B	H	A	G
	10½—11 „	C	„	B	H
	11¼—11¾ „	D	„	C	„
	1—1½ n.m.	E	A	D	„
	1¾—2¼ „	F	B	E	A
	2½—3 „	G	C	F	B
Tweede dag. (22 Sept.)	9—9½ v.m.	H	D	G	C
	9¾—10¼ „	„	E	H	D
	10½—11 „	„	F	„	E

Aan elken candidaat werd opgegeven welke letter zijn naam

n adspirant-administrateurs bij de zeemacht.

xamen.

Hoogduitsche taal en letterkunde.	Handelswetenschappen, warenkennis en boekhouden.	Provinciale, gemeente- en Staatsinstellingen.	Staathuishoudkunde en statistiek.	Rust.
B	"	9—9$^{3}/_{4}$ v.m.	D	C, E, H
C	"	9$^{3}/_{4}$—10$^{1}/_{2}$ "	E	D, F
D	A	10$^{1}/_{2}$—11$^{1}/_{4}$ "	F	E, G
E	B	11$^{1}/_{4}$—12 "	G	A, F, H
F	C	1—1$^{3}/_{4}$ "	H	B, G
G	D	"	"	C, H
H	E	"	"	A, D
"	F	9—9$^{3}/_{4}$ v.m.	A	B, E
"	G	9$^{3}/_{4}$—10$^{1}/_{2}$ "	B	A, C, F
A	H	10$^{1}/_{2}$—11$^{1}/_{4}$ "	C	B, D, G

tableau vertegenwoordigde.

BIJLAGE III.

Toelatingsexamen

voor de opleiding van adspirant-administrateurs bij de zeemacht.

STAAT, aanwijzende de rangschikking en de examen- en eindcijfers der adspiranten, die niet zijn geplaatst.

Rangnummer.	Scheikunde.	Talen. Neder-landsch.	Talen. Fransch.	Talen. Engelsch.	Talen. Hoog-duitsch.	Staatsinrichting.	Staathuishoud-kunde en statistiek.	Handelswetenschappen, warenkennis en boekhouden.	Eindcijfer.
5	68	58	50	43	54	75	75	60	483
6	52	50	85	68	52	65	55	49	476
7	47	53	68	60	40	62	70	66	466
8	47	63	65	53	54	50	60	51	443

(Examencijfers: Scheikunde t/m Handelswetenschappen, warenkennis en boekhouden.)

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 7 October 1908, n°. 235.

N°. 80.

VERSLAG *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, aangaande onderzoekingen, verricht door* dr. P. J. DE ROOY, *van* 25 *Maart tot* 20 *Juni* 1908, *in het Zoölogisch Station van* prof. A. DOHRN *te Napels.*

Gedurende den door mij in Napels doorgebrachten tijd, heb ik mij bezig gehouden met het verzamelen en conserveeren van eieren en embryonen van Teleostiers en Selachiers. In verband met vroegere onderzoekingen omtrent den oorsprong en den aanleg van het bloedvaatstelsel bij Vertebraten, stel ik mij voor, die verzameling te gebruiken tot het voortzetten dier vorige onderzoekingen. In de laatste jaren zijn meerdere en nauwkeurige studies over dit onderwerp gepubliceerd, toch zijn er altijd nog enkele twijfelachtige punten overgebleven. Hiervan wil ik slechts wijzen op het ontstaan en den aanleg der groote bloedvaten. Ik heb mij tot taak gesteld, hoofdzakelijk deze quaestie te onderzoeken, hoewel enkele andere echter eveneens zoo nauwkeurig mogelijk aan een grondige studie zullen worden onderworpen.

Het materiaal omvat volledige series van de volgende Teleostiërsoorten: Gobius capito en Belone acus, terwijl van Gobius spec., Nerophis ophidia, Siphonostoma Rondeletii, Syngnathus phegon, Hippocampus guttulatus en enkele pelagische vischlarven verschillende stadiën geconserveerd werden. Dat de collectie geen soorten bevat van andere beenvischgroepen, is te wijten aan het feit, dat de meeste Teleostiëreieren moeielijk te prepareeren en niet overvloedig zijn, terwijl de hierboven genoemde ieder gedurende eenige weken in rijke hoeveelheid te bekomen waren.

Van Selachiërs werden verschillende ontwikkelingsstadiën bewaard van: Pristiurus melanostomus, Scyllium canicula, Scyllium stellare, Scyllium catulus, Torpedo ocellata en Torpedo marmorata.

Ook werden eenige der bekende, aan het Zoölogisch Station behoorende, coupeseries van Selachiërembryonen doorgezien.

Tot slot zijn nog verzameld een aantal eieren en larven van de navolgende Crustaceeën: Inachus scorpio. Xantho vivulosus, Portunus avenatus, Scyllarus ardus, Eupagurus prideauxi, Callianassa subterranea, met het oog op een studie van den aanleg en de veranderingen van de lichaamsholte bij die dieren.

Aan het einde van dit verslag wensch ik mijn eerbiedigen dank te betuigen aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, door wiens goedgunstige beschikking ik in de gelegenheid gesteld ben, aan de Nederlandsche tafel in het Zoölogisch Station te Napels te kunnen werken, en eveneens aan de commissie van hoogleeraren, welke mij daarvoor heeft willen voordragen.

27 Augustus 1908.

P. J. de Rooy.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 2 October 1908, n°. 231.

N°. 81.

VERSLAG *van de werkzaamheden van de Commissie van aanneming voor adelborst 2de klasse, 3de afdeeling, bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord in het jaar* 1908.

Samenstelling der commissie.

Bij Koninklijk besluit van 13 April 1908 n°. 46 werd de commissie als volgt samengesteld:

lid, tevens voorzitter, de kapitein ter zee G. F. Tydeman, commandant van het Koninklijk Instituut voornoemd;

leden:

de kapitein-luitenant ter zee W. J. G. Umbgrove;
de luitenant ter zee der 1ste klasse H. G. Surie;
de heer A. L. J. Bouten, directeur der 2de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam;
de heer dr. D. A. Kerkhoff, directeur der hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te den Helder;

plaatsvervangend lid: de heer H. J. Boldingh, buitengewoon luitenant ter zee der 1ste klasse bij de Koninklijke marinereserve, leeraar bij het Instituut voornoemd;

secretaris, aan de commissie toegevoegd: de luitenant ter zee der 1ste klasse A. van der Sluis, dienende aan boord van Hr. Ms. wachtschip te Willemsoord.

Aantal candidaten.

Voor de 32 opengestelde plaatsen meldden zich aan 46 adspiranten, waarvan 1 het einddiploma H. B. S. in het vorige jaar

had verworven, de overigen dit jaar voor het eindexamen opkwamen.

Van deze 46 adspiranten vielen af:

9 ten gevolge van het niet verkrijgen van een einddiploma;

1 zonder opgaaf van redenen.

Van de overblijvende 36 adspiranten, die voor het geneeskundig onderzoek opkwamen, werden in eerste instantie 7 ongeschikt verklaard, van wie 6 opkwamen voor herkeuring. Hierbij werd 1 adspirant geschikt verklaard, zoodat 30 adspiranten voor de commissie van aanneming ter beoordeeling overbleven.

Van deze 30 adspiranten werd 1 op grond van te geringe kennis in wis- en natuurkundige vakken afgewezen, zoodat 29 adspiranten voor eene benoeming tot adelborst 2de klasse in aanmerking kwamen. *)

Hiervan was er 1, die zich zoowel voor de Koninklijke Militaire Academie, als voor de opleiding van adspirant-administrateur had opgegeven, terwijl zich behalve dezen, 13 voor de Koninklijke Militaire Academie en 4 voor de opleiding van adspirant-administrateur hadden aangemeld.

Wijze van beoordeelen en rangschikken der adspiranten.

Bij de beoordeeling en rangschikking der adspiranten werd te werk gegaan overeenkomstig de bepalingen van het Reglement voor het Koninklijk Instituut voor de Marine, zooals deze laatstelijk zijn vastgesteld bij Koninklijk besluit dd. 21 Januari 1908 n^{0}. 58, met inachtneming van de bij de instructie voor de commissie van aanneming en bij ministerieel besluit vastgestelde waarde, welke aan elk der onderdeelen, waarin de beoordeeling is gesplitst, behoort te worden toegekend.

Met inachtneming hiervan waren zoowel de wijze van beoordeelen en rangschikken, als de gegevens, waarover de commissie beschikte, overeenkomstig die, welke in het verslag omtrent de aanneming in 1905—6 en 7 nader zijn omschreven. Ten gevolge van de wijziging van de bepalingen van het reglement bestond voor eene eventueel voorwaardelijke aanneming, zooal die in 1907 werd opengesteld, geene aanleiding.

De vastgestelde volgorde, waarin de ter beoordeeling komende

---

*) Van deze 29 adspiranten hebben 6 voor eene benoeming bedankt.

gegevens gewicht in de schaal moeten leggen is (afnemend) als volgt:

1°. de gegevens, genoemd in art. 14, 2de lid, sub I, van het Reglement;

2°. de gegevens, genoemd sub III, 1ste lid;

3°. die genoemd sub III, *a* en *b*;

4°. die genoemd sub II, en

5°. die genoemd sub III*c*, van hetzelfde artikel.

Opmerkingen.

Het aantal aanmeldingen (46) is, evenals ten vorigen jare, toen het 47 bedroeg, nog gering te noemen, tegenover het totaal aantal jongelieden, dat voor het eindexamen der H. B. S. met 5jarigen cursus opkomt. Ook dit jaar echter valt ten deze nog op te merken, dat deze jongelieden behooren tot de categorie, waaruit in het jaar 1906 voor de laatste maal voor de oude opleiding geput werd, eene omstandigheid, welke uit den aard der zaak van ongunstigen invloed moet zijn op het aantal aanmeldingen. Intusschen, ook al wordt dit in het oog gehouden, zoo acht de commissie toch redenen aanwezig om te trachten aan de bepalingen op de aanneming en op de vooruitzichten, welke de zeeofficiersloopbaan biedt, zoo mogelijk meerdere bekendheid te verschaffen.

De militaire leden waren ook ditmaal van gevoelen, dat de adspiranten bij een persoonlijk onderhoud met de sub-commissie op zeer weinige uitzondering na met vrijmoedigheid de hen gestelde vragen beantwoordden en voor het meerendeel op het punt van algemeene ontwikkeling een gunstigen indruk maakten.

Hoezeer van de overgelegde einddiploma-cijferlijsten slechts een klein gedeelte bepaald mooi kon worden genoemd, werd toch de indruk verkregen, dat door de meeste adspiranten was gestreefd en zij er ook in waren geslaagd om voldoende cijfers in de wis- en natuurkundige vakken te verkrijgen. In deze vakken waren dan ook slechts bij een 5tal der 37 adspiranten, die een diploma verwierven (bij 4 der in beoordeeling gekomenen), onvoldoende cijfers aanwezig.

Bij een betrekkelijk groot aantal der adspiranten echter kwamen onvoldoende cijfers in andere vakken, vooral in de talen, voor.

Na toepassing van de voor de aanneming geldende waardefactoren was de gemiddelde waarde van één der einddiploma's, dat van den afgewezen adspirant, onvoldoende.

Omtrent de van directeuren van onderwijsinrichtingen ontvangen inlichtingen mag de commlssie ook dit jaar hare erkentelijkheid betuigen.

De gemiddelde leeftijd der 29 geschikt geoordeelde adspiranten

bedraagt, gerekend op 1 September dezes jaars, 18 jaar en 6 maanden, alzoo gelijk aan dien in 1905, en respectievelijk 7 maanden hooger en 1 maand lager dan in 1906 en 7. Van deze 29 zijn er 9 beneden den 18jarigen leeftijd, 11 van 19 jaar of daar boven.

Deze 29 adspiranten waren afkomstig van de navolgende 20 H. B. S. met 5jarigen cursus:

1 van Amersfoort;
2 „ Amsterdam, 1ste H. B. S.;
1 „ „ 2de „
1 „ „ 3de „
1 „ Apeldoorn;
1 „ Arnhem;
1 „ Gouda;
1 „ 's Gravenhage (Bleijenburgh);
2 „ „ (Stadhouderslaan);
4 „ Haarlem;
1 „ Kampen;
1 „ Leeuwarden;
2 „ Leiden;
1 „ Middelburg;
2 „ Nijmegen;
2 „ Rotterdam;
1 „ Utrecht;
2 „ Voorschoten;
1 „ Zierikzee;
1 „ Zutphen.

Het aantal malen, dat eenig bepaald cijfer in de einddiploma's dezer adspiranten voorkwam, is voor de verschillende vakken en groepen aangegeven in onderstaande tabel:

Cijfers en aantal malen.

Vak en afdeelingen.	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Wiskunde	„	„	„	3	5	10	10	1	„
Mechanica	„	„	„	3	7	4	9	4	2
Afdeeling A.	„	„	„	2	5	11	8	3	„
Natuurkunde	1	„	1	4	6	10	5	2	„
Scheikunde	„	2	„	2	12	8	2	3	„
Plant- en dierkunde. .	„	2	2	8	7	6	4	„	„
Cosmographie	„	„	1	6	2	8	12	„	„

Vak en afdeelingen.	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Afdeeling B.	„	„	2	1	15	6	5	„	„
Staatsinrichting . . .	„	„	1	5	6	11	5	„	„
Staathuishoudkunde . .	„	„	2	4	7	6	5	„	„
Aardrijkskunde. . . .	„	1	1	5	14	6	2	„	„
Geschiedenis.	„	„	4	7	9	3	6	„	„
Boekhouden	„	„	1	3	10	12	2	1	„
Afdeeling C.	„	„	„	8	5	14	2	„	„
Nederl. taal en letterk.	„	„	2	8	10	8	1	„	„
Fransche „ „ „	„	4	7	5	7	4	2	„	„
Engelsche „ „ „	„	„	4	10	13	2	„	„	„
Hoogd. „ „ „	„	1	11	8	5	4	„	„	„
Afdeeling D.	„	„	5	11	11	2	„	„	„
Handteekenen	„	1	3	7	11	5	2	„	„
Rechtlijnig teekenen. .	„	1	5	5	7	7	4	„	„
Afdeeling E.	„	1	2	8	11	6	1	„	„

's Gravenhage, 18 Augustus 1908.

De Voorzitter der Commissie van
aanneming voor adelborst 2de klasse, 3de afdeeling,
G. F. TYDEMAN.

De Secretaris,
A. VAN DER SLUIS.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 4 en Maandag 5 October 1908, n°. 233.

N°. 82.

VERSLAG *omtrent het in* 1908 *te* Kampen *afgelegd eindexamen door de onderofficieren van het tweede studiejaar van den Hoofdcursus.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

De commissie, waaraan bij Koninklijk besluit van 6 Juni 1908 n°. 68 werd opgedragen het eindexamen aan den Hoofdcursus af te nemen, heeft heden hare taak ten einde gebracht.

Omtrent den loop van het examen heeft zij de eer het hier volgende verslag aan Uwe Excellentie uit te brengen.

I. *Samenstelling der examencommissie.*

A. Lid en voorzitter: de generaal-majoor W. Cool, inspecteur van het militair onderwijs.

B. Leden:

a. de luitenant-kolonel van den staf der infanterie R. H. Luber, directeur van den Hoofdcursus;
b. de majoor B. J. Land, van het 8ste regiment infanterie;
c. de kapitein-kwartiermeester C. W. F. Doorman, van het 4de regiment infanterie;
d. de kapitein van den generalen staf E. den Dooren de Jong en de kapitein-intendant L. H. Spook, beiden van het leger in Nederlandsch-Indië en met verlof hier te lande;
e. de kapitein van den staf der infanterie H. B. Pothoff, de gepensionneerde kapitein der infanterie van het Nederlandsch-Indische leger H. T. van IJsseldijk, de eerste-luitenants der infanterie A. M. van Genderen, P. J. Stigter en J. Peters, laatstgenoemde van het leger in Nederlandsch-Indië, zoomede de

eerste-luitenants-kwartiermeesters F. Dekker en A. Terwiel, laatstgenoemde mede van het Nederlandsch-Indische leger, allen leeraar bij den Hoofdcursus.

C. Lid en secretaris: de kapitein A. A. Heisterkamp, van het 5de regiment infanterie.

II. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen, alsmede de wijze van beoordeeling en de rangschikking had geheel plaats volgens het daaromtrent voorgeschrevene in:

1°. het reglement van den Hoofdcursus, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 22 September 1892 (*Staatsblad* n°. 221);

2°. het voorschrift voor den Hoofdcursus, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën, onder dagteekening van 23 September 1892, IIde afd., n°. 57, en van 26 September 1892, lit. C, n°. 18, en

3°. het voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het eindexamen aan den Hoofdcursus, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 9 Mei 1908, IIde afd., n°. 298.

Uit de bijlage A van dit verslag blijkt in welke vakken de examens schriftelijk werden afgenomen en hoeveel het aantal vragen in elk dier vakken bedroeg, terwijl bijlage B aangeeft de uitkomsten van het afgelegd examen.

III. *Uitslag van het examen.*

Aan het examen werd met gunstigen uitslag deelgenomen door:

a. leger hier te lande:
infanterie. . . . 15 onderofficieren;
administratie. . . 7 „

b. leger in Nederlandsch-Indië:
infanterie. . . . 15 onderofficieren;
administratie. . . 5 „

terwijl één onderofficier van de infanterie hier te lande niet voldeed, en één onderofficier, mede van de infanterie hier te lande, wegens ziekte geen deel nam aan het examen.

Kampen, 21 Augustus 1908.

Namens de Commissie,

De Secretaris, A. A. HEISTERKAMP.

De Voorzitter, W. COOL.

BIJLAGE A.

Aantal schriftelijk gedane vragen bij gelegenheid van het door onderofficieren van het 2de studiejaar van den Hoofdcursus afgelegd eindexamen in 1908.

VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Wapens en dienstvakken.			
	Infanterie. h. t. l.	Infanterie. O. I. L.	Administratie. h. t. l.	Administratie. O. I. L.
Natuurkunde	3	3	3	3
Landmeten en waterpassen	3	3	„	„
Nederlandsche taal	1	1	1	1
Fransche taal	2	2	2	2
Hoogduitsche taal	2	„	2	„
Engelsche taal	„	„	1	1
Maleische taal	„	3	„	3
Land- en volkenkunde	„	3	„	3
Aardrijkskunde	3	2	3	2
Tactiek	3	3	„	„
Oorlogsgebruiken	2	2	2	2
Militair strafrecht	3	4	3	4
Wapenleer	3	4	„	„
Pionier- en versterkingskunst	3	3	„	„
Scheikunde en warenkennis	„	„	4	4
Boekhouden	„	„	3	3
Reglementen en dienstvoorschriften	3	7	2	2
Militaire wetten	3	„	3	„
Dienstcorrespondentie	2	2	3	2
Militaire administratie	3	3	14	15

Kampen, 21 Augustus 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, A. A. HEISTERKAMP.

De Voorzitter, W. COOL.

Bijlage B.

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50.	Voldoende; van 50 t/m 70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Natuurkunde	43	4	29	10
Landmeten en waterpassen	31	„	22	9
Nederlandsche taal . .	43	„	41	2
Fransche taal	43	„	38	5
Hoogduitsche taal . . .	23	3	19	1
Engelsche taal	12	„	10	2
Maleische taal	20	„	19	1
Land- en volkenkunde van Ned.-Indië	20	„	13	7
Aardrijkskunde . . .	43	3	33	7
Tactiek voor infanterie hier te lande . . .	16	„	13	3
Tactiek voor infanterie O.-I. l.	15	„	7	8
Oorlogsgebruiken	43	1	25	17
Militair strafrecht voor infanterie en administratie hier te lande . .	23	2	13	8
Militair strafrecht voor infanterie en administratie O.-I. l.	20	„	7	13
Wapenleer voor infanterie hier te lande	16	3	9	4
Wapenleer voor infanterie O.-I. l.	15	1	7	7
Pionier- en versterkingskunst voor infanterie hier te lande	16	3	13	„

4

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50.	Voldoende; van 50 t/m 70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Pionier- en versterkingskunst voor infanterie O.-I. l.	15	„	11	4
Rechtlijnig en topographisch teekenen voor infanterie hier te lande.	16	„	12	4
Rechtlijnig en topographisch teekenen voor infanterie O.-I. l.	15	„	8	7
Scheikunde en warenkennis	12	2	9	1
Boekhouden	12	„	5	7
Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschritten infanterie hier te lande	16	1	10	5
Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschriften infanterie O.-I. l.	15	„	2	13
Dienstreglementen en dienstvoorschriften administratie hier te lande	7	„	5	2
Dienstreglementen en dienstvoorschriften administratie O.-I. l.	5	„	5	„
Militaire wetten voor infanterie en administratie hier te lande	23	„	10	13
Dienstcorrespondentie voor infanterie hier te lande	16	„	12	4
Dienstcorrespondentie voor infanterie O.-I. l.	15	„	13	2
Dienstcorrespondentie voor administratie hier te lande	7	„	6	1

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren, die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50	Voldoende; van 50 t/m 70.	Meer dan voldoende meer dan 70.
Dienstcorrespondentie voor administratie O.-I. l. .	5	„	4	1
Militaire administratie voor infanterie hier te lande . . .	16	„	8	8
Militaire administratie voor infanterie O.-I. l.	15	„	6	9
Militaire administratie voor administratie hier te lande . . .	7	„	5	2
Militaire administratie voor administratie O.-I. l.	5	„	4	1
Exerceeren	31	„	20	11
Gymnastiek en schermen .	43	7	30	6

Kampen, 21 Augustus 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, A. A. Heisterkamp.

De Voorzitter, W. Cool.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 11 en Maandag 12 October 1908, n°. 239.

N°. 83.

VERSLAG *van het examen tot toelating als cadet aan de Koninklijke Militaire Academie in het jaar* 1908, *opgemaakt ter voldoening aan art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 (Staatsblad *n*°. 126) *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht.*

A. Samenstelling der Commissie.

Ingevolge de aankondiging in de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 5 en Maandag 6 April 1908, n°. 82, en de aan den inspecteur van het militair onderwijs gerichte aanschrijving van het Departement van Oorlog, dd. 7 Juli 1908, IIde afd., n°. 343, was de commissie samengesteld als volgt:

1°. lid en voorzitter: de luitenant-kolonel van den staf der artillerie H. Kemper, eerste-officier bij de Koninklijke Militaire Academie;

2°. leden:

de hoogleeraar N. C. Grotendorst, hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de heeren A. Buytendijk en C. Altena, hoofden van onderwijs bij de Cadettenschool;

de eerste-luitenant van den staf der infanterie S. Heimel;

de eerste-luitenants van den staf der artillerie T. J. Marx, E. Wijtema en J. P. Enklaar, allen leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein G. W. Fris, van het 1ste regiment infanterie;

de heer H. F. J. M. Thijs, leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie;

de eerste-luitenants van den staf der infanterie W. Kaas en M. L. de Boer, de gepensionneerde eerste-luitenant der infanterie

P. M. de Wolf, alsmede de heeren C. van Buysen, dr. D. M. Kooy, W. A. Buekers, J. A. Verkuyl en J. Cock, allen leeraar bij de Cadettenschool;

de kapitein E. J. Beuvery, van het 8ste regiment infanterie;

de eerste-luitenants G. H. Honing, van het 6de, P. H. J. van der Heem, van het 4de, en A. C. Breebaart, van het 6de regiment infanterie, alsmede de eerste-luitenant D. Ritman, van het instructie-bataljon;

de heer dr. P. G. Tiddens, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Breda;

de heer dr. G. Doijer van Cleeff, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

de heer mr. dr. G. M. Doornbos, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Assen;

de heer mr. dr. J. A. Eigeman, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

de heer mr. P. M. von Baumhauer, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Leiden en te 's Gravenhage;

de heer G. Bolkestein, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

de heer F. H. Delachaux, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Alkmaar;

de heer J. H. Sauveur, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

de heer P. van den Brand, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Stad-Almelo;

de heer C. Timmerman, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage;

de heer W. F. Wolters, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Bergen op Zoom;

3°. secretaris: de eerste-luitenant van den staf der infanterie C. P. van Ginkel, werkzaam bij de Koninklijke Militaire Academie.

De onder 2°. vermelde leden der commissie hebben in de volgorde, waarin zij aldaar zijn genoemd, respectievelijk geëxamineerd in:

Gonio- en trigonometrie;
Mechanica;
Hoogduitsche taal- en letterkunde;
Meetkunde;
Beschrijvende meetkunde;
Beschrijvende meetkunde;
Cosmographie;

Mechanica;
Cosmographie;
Meetkunde;
Gonio- en trigonometrie;
Reken- en stelkunde;
Natuurkunde;
Scheikunde;
Aardrijkskunde;
Nederlandsche taal- en letterkunde;
Handteekenen;
Staathuishoudkunde;
Reken- en stelkunde;
Aardrijkskunde;
Geschiedenis;
Geschiedenis;
Natuurkunde;
Scheikunde;
Staatsinrichting;
Staatsinrichting;
Staathuishoudkunde;
Nederlandsche taal- en letterkunde;
Fransche taal- en letterkunde;
Fransche taal- en letterkunde;
Hoogduitsche taal- en letterkunde;
Engelsche taal- en letterkunde;
Engelsche taal- en letterkunde;

terwijl het onderzoek naar de bedrevenheid in het rechtlijnig teekenen door den gepensionneerden eerste-luitenant der infanterie P. M. de Wolf, en dat naar de bedrevenheid in het exerceeren uit de Soldatenschool, van de adspiranten die zich aan dat onderzoek wenschten te onderwerpen, door het lid der commissie, den eerste-luitenant D. Ritman, heeft plaats gehad.

B. Examen afgelegd door de cadetten, leerlingen der Cadettenschool.

1. *Regeling van het examen.*

Het examen van de leerlingen der Cadettenschool is afgenomen overeenkomstig de bepalingen vervat in de in hoofde genoemde wet betreffende het militair onderwijs bij de landmacht, in het „Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie", in het „Voorschrift voor de Koninklijke Militaire Academie", alsmede in het „Voorschrift schriftelijke examens".

Bijlage I geeft een overzicht van de regeling van dit examen.

2 *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, leerlingen der Cadettenschool, bedroeg 52, waarvan 22 bestemd om te worden opgeleid voor den dienst hier te lande en 30 voor dien in Nederlandsch-Indië.

Voor eerstvermelde categorie hadden 21 en van laatstvermelde 18 adspiranten verzocht in aanmerking te komen voor eene plaatsing bij het wapen der artillerie of dat der genie.

3. *Uitslag van het examen.*

2 adspiranten slaagden niet; 50 voldeden aan de eischen tot toelating voor infanterie en cavalerie.

Aan de bijzondere eischen voor genie en artillerie werd door 26 en aan die voor artillerie (alleen) door 31 van de 50 geslaagde adspiranten voldaan.

Bijlage II bevat de algemeene rangschikking van de adspiranten. leerlingen der Cadettenschool, die *niet* aan de eischen van het examen hebben voldaan.

4. *Opmerkingen betreffende het examen.*

Geene.

C. Examen afgelegd door de adspiranten bedoeld onder II van art. 25 der wet.

1. *Regeling van het examen.*

Het examen werd afgenomen volgens de bepalingen van dezelfde wet, de reglementen en voorschriften, reeds bij het examen der cadetten, leerlingen der Cadettenschool, gemeld.

Bijlage III geeft een overzicht van de regeling van het schriftelijke gedeelte van het examen, hetwelk te gelijker tijd plaats had met het schriftelijke examen van de leerlingen der Cadettenschool in diezelfde vakken.

In alle vakken, waarin beide categorieën van adspiranten schriftelijk examen aflegden, werden hun gelijke vragen voorgelegd.

Bijlage IV toont aan hoe het mondelinge gedeelte van het examen voor eene groep van 24 adspiranten geregeld was.

2. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, bedoeld onder II van art. 25 der wet, bedroeg aanvankelijk 116.

Van dezen hebben zich 7 niet aan de keuring onderworpen.

Van de 109 overigen zijn 22 afgekeurd voor de door hen aangevraagde wapens.

Van de 87 overblijvenden hebben zich vóór of tijdens het examen 2 adspiranten teruggetrokken, zoodat aan het volledig examen is deelgenomen door 85 adspiranten.

Van deze 85 adspiranten waren er 64 afkomstig van Rijks- of gemeente hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, terwijl 21 onderwijs op bijzondere scholen hadden ontvangen.

3. *Uitslag van het examen.*

Van de 85 adspiranten die het examen in zijn geheel aflegden, *slaagden* er 62, waarvan 18 bovendien aan de bijzondere eischen voor eene plaatsing bij de artillerie en de genie en 35 voor eene plaatsing bij de artillerie (alleen) voldeden.

23 adspiranten *voldeden niet* aan de eischen van het examen.

Van de 62 adspiranten, die *wel* aan de eischen van het examen voldeden, waren er 55 afkomstig van Rijks- of gemeente hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus.

Uitgezonderd 2, waren deze candidaten in het bezit van een diploma voor voldoend afgelegd eindexamen, van de 2 vorenbedoelden had één den volledigen cursus doorloopen, terwijl de andere examen deed na uit de 4de klasse te zijn overgegaan. De 7 overige geslaagde adspiranten waren afkomstig van bijzondere scholen, 4 van hen waren in het bezit van een diploma als voren.

Van de 23 jongelieden die *niet* slaagden, waren er 9 afkomstig van Rijks- of gemeente hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus; 8 van hen waren in het bezit van genoemd diploma, 1 had dit niet. De 14 overige niet-geslaagde adspiranten waren afkomstig van bijzondere scholen; slechts 3 van hen waren in het bezit van meerbedoeld diploma.

In verband met het door hen afgelegd examen, de door hen aangevraagde wapens en het beschikbaar gestelde aantal plaatsen konden 10 der geslaagde adspiranten niet voor eene plaatsing als cadet in aanmerking komen.

Van de opengestelde plaatsen konden 1 voor het wapen der cavalerie hier te lande en 1 voor dat der infanterie hier te lande niet worden vervuld. (1)

Aanteekening van het Departement van Oorlog.

(1) Vermits van de geslaagden er vier tevens in aanmerking kwamen voor eene plaatsing als adelborst 2de klasse en hieraan de voorkeur gaven, terwijl één geslaagde voor plaatsing bij de Koninklijke Militaire Academie bedankte, konden voor de tien geslaagden, die geen plaats verkregen bij het wapen of een der wapens hunner keuze, nog worden beschikbaar gesteld: 1 plaats bij het wapen der artillerie, 3 bij dat der infanterie en 2 bij dat der cavalerie hier te lande, en 1 plaats bij het wapen der infanterie in Nederlandsch-Indië. Behalve één cavalerieplaats werden alle plaatsen door hen vervuld, zoodat ten slotte 4 geslaagden, die niet wenschten te worden bestemd voor het hun nader aangeboden wapen, geen plaatsing konden verwerven.

Bijlage V bevat de algemeene rangschikking van de adspiranten, bedoeld bij art. 25 der wet, die *niet* aan de eischen van het examen hebben voldaan.

4. *Opmerkingen betreffende het examen.*

Geene.

Breda, 17 Augustus 1908.

Voor de Commissie,

De Secretaris, C. P. van Ginkel.

De Voorzitter, H. Kemper.

BIJLAGE I. — **REGELING** *van het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1908, *voor de cadetten-leerlingen van de Cadettenschool.*

Uren.	Woensdag 8 Juli.	Donderdag 9 Juli.	Vrijdag 10 Juli.	Zaterdag 11 Juli.	Maandag 13 Juli.	Dinsdag 14 Juli.	Woensdag 15 Juli.	Donderdag 16 Juli.	Vrijdag 17 Juli.	Zaterdag 18 Juli.
$8\frac{1}{2}$—$11\frac{1}{2}$	Hand- en rechtlijnig teekenen. (1)	Geschiedenis.	Cosmographie.	Staatsinrichting.	Meetkunde.	Scheikunde.	Beschrijvende meetkunde.	Mechanica.	Natuurkunde.	Gonio- en trigonometrie. (2)
1—4	Hand- en rechtlijnig teekenen. (1)	Aardrijkskunde.	Staathuishoudkunde.	Vrij.	Engelsch.	Nederlandsch.	Vrij.	Fransch	Reken- en stelkunde. (2)	Duitsch.

Opmerkingen. (1) Er zal in 2 ploegen geteekend worden; voor de eene ploeg zal het teekenexamen plaats hebben van $8\frac{1}{2}$—$11\frac{1}{2}$ uur v.m., voor de andere van 1—4 uren n.m.

(2) Logarithmentafel medebrengen.

BIJLAGE II.

Bijlage III.

REGELING *van het* schriftelijke *gedeelte van het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1908, *voor de adspiranten*, *bedoeld bij art.* 25 *der wet onder II.*

Uren.	Vrijdag 10 en Zaterdag 11 Juli.	Maandag 13 Juli.	Dinsdag 14 Juli.	Woensdag 15 Juli.	Donderd. 16 Juli.	Vrijdag 17 Juli.	Zaterdag 18 Juli.
$8^1/_2$—$11^1/_2$	(1)	Meet-kunde.	Schei-kunde.	Beschrij-vende meet-kunde.	Mecha-nica.	Natuur-kunde.	Gonio- en trigonome-trie. (2)
1—4		Engelsch.	Neder-landsch.	Vrij.	Fransch.	Reken- en stel-kunde. (2)	Duitsch.

Opmerkingen. (1) Geneeskundig onderzoek te 's *Gravenhage* op Vrijdag 10 en Zaterdag 11 Juli, telkens aanvangende te 1 uur nam., te *Breda* en te *Nijmegen* alleen op Zaterdag 11 Juli, aanvangende te 1.30 uur nam.

(2) Logarithmentafel medebrengen.

6

BIJLAGE IV.

—

ONTWERP-REGELING *van het* mondelinge *gedeelte van het*

EXAMEN-VAKKEN.	1st			
	Voormiddag.			
	9—9.30	9.30—10	10.30—11	11—11.30
Reken- en stelkunde . . .	a	b	c	d
Meetkunde	c	d	a	b
Gonio- en trigonometrie . .	e	f	g	h
Beschrijvende meetkunde. .	g	h	e	f
Mechanica	i	k	l	m
Natuurkunde	m	i	k	l
Scheikunde	l	m	i	k
Cosmographie	k	l	m	i
Staatsinrichting	n	o	p	q
Staathuishoudkunde . . .	q	n	o	p
Aardrijkskunde	p	q	n	o
Geschiedenis	o	p	q	n
Nederlandsch	d	a	b	c
Fransch	b	c	d	a
Duitsch	h	e	f	g
Engelsch	f	g	h	e
Handteekenen	r s t u			
Rechtlijnig teekenen . . .	v w x y			

latingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in 1908.

Namiddag.

1—1.30	1.30—2	2.30—3	3—3.30	
i	k	l	m	Te 3.30 uur n.m.: Vergadering der commissie.
l	m	i	k	
n	o	p	q	
p	q	n	o	
r	s	t	u	
u	r	s	t	
t	u	r	s	
s	t	u	v	
v	w	x	ij	
ij	v	w	x	
x	ij	v	w	
w	x	ij	v	
m	i	k	l	
k	l	m	i	
q	n	o	p	
o	p	q	n	

a b c d
e f g h

EXAMEN-VAKKEN.	Voormiddag.			
	9—9.30	9.30—10	10.30—11	11—11.30
Reken- en stelkunde . . .	r	s	t	u
Meetkunde	t	u	r	s
Gonio- en trigonometrie . .	v	w	x	ij
Beschrijvende meetkunde. .	x	ij	v	w
Mechanica	a	b	c	d
Natuurkunde	d	a	b	c
Scheikunde.	c	d	a	b
Cosmographie.	b	c	d	a
Staatsinrichting	e	f	g	h
Staathuishoudkunde . . .	h	e	f	g
Aardrijkskunde	g	h	e	f
Geschiedenis	f	g	h	c
Nederlandsch	u	r	s	t
Fransch	s	t	u	r
Duitsch	ij	v	w	x
Engelsch	w	x	ij	v
Handteekenen.	i k l m			
Rechtlijnig teekenen . . .	n o p q			

Namiddag.

1—1.30	1.30—2	2.30—3	3—3.30	
e	f	g	h	Te 3.45 uur n.m.: Exerceeren.
g	h	e	f	
a	b	c	d	
c	d	a	b	
n	o	p	q	
q	n	o	p	
p	q	n	o	
o	p	q	n	
i	k	l	m	
m	i	k	l	
l	m	i	k	
k	l	m	i	
h	e	f	g	
f	g	h	e	
d	a	b	c	
b	c	d	a	

v w x ij
r o t u

EXAMEN-VAKKEN.	3			
	Voormiddag.			
	9—9.30	9.30—10	10.30—11	11—11.30
Reken- en stelkunde . . .	n	o	p	q
Meetkunde	p	q	n	o
Gonio- en trigonometrie . .	i	k	l	m
Beschrijvende meetkunde. .	l	m	i	k
Mechanica	v	w	x	ij
Natuurkunde	ij	v	w	x
Scheikunde.	x	ij	v	w
Cosmographie	w	x	ij	v
Staatsinrichting	r	s	t	u
Staathuishoudkunde . . .	u	r	s	t
Aardrijkskunde	t	u	r	s
Geschiedenis	s	t	u	r
Nederlandsch	q	n	o	p
Fransch	o	p	q	n
Duitsch	m	i	k	l
Engelsch	k	l	m	i
Handteekenen.	e f g h			
Rechtlijnig teekenen . . .	a b c d			

g.

Namiddag.			
1—1.30	1.30—2	2.30—3	3—3.30
v	w	x	ij
x	ij	v	w
r	s	t	u
t	u	r	s
e	f	g	h
h	e	f	g
g	h	e	f
f	g	h	e
a	b	c	d
d	a	b	c
c	d	a	b
b	c	d	a
ij	v	w	x
w	x	ij	v
u	r	s	t
s	t	u	r

n o p q
i k l m

15

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 14 October 1908, n°. 241.

N°. 84.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *gedurende het jaar* 1908 *te Groningen belast met het afnemen der examens van apothekersbediende.* (*Eerste zitting.*)

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, gedurende het jaar 1908 te Groningen belast met het afnemen der examens van apothekersbediende, daartoe aangewezen bij Harer Excellentie's beschikking van 6 April 1908, n°. 3261, afd. B.B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag aan te bieden over hare werkzaamheden gedurende de eerste zitting.

De commissie bestaat uit de heeren dr. H. G. de Zaaijer, apotheker te Groningen, lid en voorzitter; E. Steenhuisen Hzn., apotheker te Veendam, lid en plaatsvervangend-voorzitter; en dr. J. A. J. Tonella, apotheker te Groningen, lid.

Plaatsvervangende leden zijn de heeren: T. E. van Dijk en A. Fagginger Auer, beiden apotheker te Groningen.

Den 22sten April werd te Groningen eene voorloopige vergadering gehouden, waaraan alle leden en plaatsvervangende leden deelnamen.

Op deze vergadering werd het secretariaat opgedragen aan het lid dr. J. A. J. Tonella, terwijl verder de regeling der werkzaamheden werd vastgesteld.

Het examen duurde telkens anderhalven dag, in welk tijdsbestek 3 candidaten werden geëxamineerd.

De eerste 3 uren werden gewijd aan de vakken van het lager onderwijs en de scheikunde. Over aardrijkskunde, geschiedenis en

scheikunde werd mondeling gevraagd, terwijl ondertusschen de beide andere candidaten een opstel hadden te maken over een onderwerp van algemeenen aard, uit een daarvoor opgegeven drietal te kiezen en voorts 3 eenvoudige rekenkundige vraagstukken hadden uit te werken, overeenkomende met die, welke in de hoogste klasse eener lagere school worden opgegeven.

De practische receptuur bestond in het gereedmaken van 5 recepten, die bij loting werden toegewezen. Daarvoor werd $3^1/_2$ uur tijd gegeven. Gedurende de laatste 3 uren van het examen werd mondeling gevraagd over simplicia, theoretische receptuur, synoniemen, de kennis van het medicinaal- en decimaal-gewicht en van de wet. Tevens had ieder der candidaten in dien tijd een opstel te maken over een onderwerp uit de natuurkunde en vervolgens 3 eenigszins uitvoerige recepten volledig in het Latijn schriftelijk uit te werken, met de letterlijke vertaling er onder.

Het theoretisch gedeelte van het examen werd afgenomen in een der zalen van het Concerthuis; het practisch gedeelte in de apotheek van het Algemeen Provinciaal Stads- en Academisch Ziekenhuis, daartoe welwillend door de commissie van beheer afgestaan.

De examens begonnen 6 Mei en eindigden 18 Juli.

Er hadden zich 39 personen voor het examen aangemeld, nl. 5 mannelijke en 34 vrouwelijke. Tijdens het examen trok zich een der mannelijke candidaten terug, terwijl er 15 werden afgewezen, zoodat aan 23 candidaten nl. 4 mannelijke en 19 vrouwelijke, het diploma van apothekersbediende kon worden uitgereikt, nadat ze den bij de wet gevorderden eed of belofte in handen van den voorzitter, hadden afgelegd.

De namen der geslaagden zijn:

7 Mei:

de heer Johannes Theodorus Croon, geboren te Groningen, 17 April 1887;

mejuffrouw Jantje Lanting, geboren te Oosterhesselen, 10 Mei 1889;

8 Mei:

mejuffrouw Johanna Wilhelmina Margaretha Nuijs, geboren te Middelburg, 4 September 1883;

15 Mei:

mejuffrouw Frederika Koopmans, geboren te Gorredijk, 6 Augustus 1889;

6 Juni:

de heer Lambertus Jan Woudsma, geboren te Oldelamer, 30 Mei 1890;

mejuffrouw Catharina Arnoldina Huber, geboren te den Helder, 14 Februari 1890;

12 Juni:

de heer Eite Louwerens Homan, geboren te Grootegast, 17 Augustus 1880;

mejuffrouw Catharina Maria Jannetje Prent, geboren te Amsterdam, 13 Juni 1889;

13 Juni;

mejuffrouw Frieda Frank, geboren te Groningen, 23 September 1889;

mejuffrouw Hermina Maria Agatha Werdmölder, geboren te Groningen, 29 Mei 1890;

16 Juni:

mejuflrouw Geertje Netjes, geboren te Kampen, 18 Maart 1889;

mejuffrouw Adriana Elisabeth Maria Nijdam, geboren te Delft, 6 Februari 1890;

19 Juni:

mejuffrouw Anna de Groot, geboren te Kampen, 11 Mei 1889;

mejuffrouw Esther Kalf, geboren te Kampen, 18 October 1889;

mejuffrouw Anna Margaretha van Schaick, geboren te St. Annaland, 4 October 1889;

20 Juni:

de heer Johannes Jacobus Hansma, geboren te Apeldoorn, 2 September 1887;

mejuffrouw Gertje Molenaar, geboren te Leeuwarden, 4 November 1888;

7 Juli:

mejuffrouw Helena Regina Tonkens, geboren te Westerbroek, 24 November 1880;

mejuffrouw Grietje de Vries, geboren te Delfzijl, 24 Juni 1890;

17 Juli:

mejuffrouw Jacoba Neela Maurita van Doggenaar, geboren te Harderwijk, 2 April 1888;

mejuffrouw Henriëtte Helena Kamm, geboren te Harderwijk, 31 Juli 1889;

18 Juli:

mejuffrouw Aletta Petronella de Kieviet, geboren te Wieringerwaard, 2 December 1889;

mejuffrouw Nienke Schuurmans, geboren te Burgwerd, 17 Augustus 1881.

Groningen, 28 Juli 1908.

De Commissie voornoemd.

Dr. H. G. de Zaaijer, *Voorzitter.*

Dr. J. A. J. Tonella, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 11 en Maandag 12 October 1908, n°. 239.

N°. 85.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1907—1 *Augustus* 1908 *te Utrecht belast geweest met het afnemen der examens van arts en tandmeester.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie te Utrecht belast met het afnemen der practische examens voor arts en tandmeester (benoemd bij Koninklijk besluit van 16 Juli 1907 n°. 59) van 1 Augustus 1907 tot 1 Augustus 1908, heeft de eer Uwer Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Geëxamineerd zijn 104 candidaten, waarvan 31 voor het eerste gedeelte van het artsexamen, 44 voor het tweede gedeelte, en 29 voor het tandmeestersexamen.

De 31 voor het eerste gedeelte arts zijn allen geslaagd; van de 44 voor het tweede gedeelte arts zijn 38 geslaagd en 6 afgewezen. Van de 29 candidaten voor tandmeester zijn 20 geslaagd en 9 afgewezen.

De namen dergenen die het artsdiploma verwierven zijn:

Charles Erasmus Versélewel de Witt Hamer, med. doctorandus, geb. te Utrecht 23 Augustus 1881;

Engelbert Willem Eduard Sedée, cand.-arts, geb. te Balangnipa (Celebes), 22 April 1882;

Hendrik Eliza Jenny, med. docts., geb. te Neuveville (kanton Bern), 7 September 1878;

Nicolaas Lucius Gerlach, cand.-arts, geb. te Batavia 7 Jan. 1881;

Herman Maximilien de Burlet, cand-arts, geb. te Rotterdam 6 November 1883;

Willem van der Sluys, cand.-arts, geb. te Maurik 16 Oct. 1881;

Mauritz Herzberger, cand.-arts, geb. te Eindhoven 5 Sept. 1882;

Jan Emil Honcoop, cand.-arts, geb. te Vlijmen 12 Febr. 1879;

Willem Frederik Theodoor van der Bijl, cand.-arts, geb. te Delft 16 December 1882;

Johannes Cornelis Pieter Jacobus Vorster, med. docts., geb. te Steenwijk 12 Maart 1882;

Antoni Jan Hovy, med. docts., geb. te Utrecht 22 Nov. 1879;

Hendrik Gerard Enklaar, med. docts., geb. te Utrecht 27 October 1883;

Pieter Wouter Schram, med. docts., geb. te Sliedrecht 5 Dec. 1880;

Henri George Louis Moeys, med. docts., geb. te Nijmegen 6 Juni 1878;

Arnaud Simons, cand.-arts, geb. te Andel 15 Februari 1876;

Hendrik Willem Johannes van Dijken, cand.-arts, geb. te Duma (Halmaheira) 31 Maart 1881;

Reinerus Hendrikus Marie Geerdes, med. docts., geb. te Avereest 14 Januari 1881;

Henri Joseph Marie Laurense, med. docts., geb. te Rotterdam 3 December 1878;

Gerardus Johan Erman Ruysch, med. docts., geb. te 's Gravenhage 17 Juli 1878;

Hubert Kornelis Lette, med. docts., geb. te Goedereede 23 Januari 1879;

Abraham Hendriks, med. docts., geb. te 's Gravenhage 7 Juli 1880;

Pieter Alidanus Both, med. docts., geb. te Waddinxveen 17 Mei 1879;

Bernhardus Gerardus Koning, cand.-arts, geb. te Goor 22 April 1879;

Henry Albert Julius Nord, cand.-arts, geb. te Londen 4 Oct. 1883;

Carel Planten, cand.-arts, geb. te Loenen a/d. Vecht 22 Dec. 1880;

Johan Breedveld, cand.-arts, geb. te Gestel 25 September 1879;

Willem Hendrik Klos, cand.-arts, geb. te Yerseke 3 Oct 1881;

Tjeerd Boelstra, cand.-arts, geb. te Leeuwarden 2 Jan. 1866;

Daniël Heineke, cand.-arts, geb. te Utrecht 29 October 1882;

Huibrecht Klaas Hobbel, cand.-arts, geb. te Jutphaas 29 Mei 1881;

Rutger Lodewijk Henri Jean Rijfkogel, cand.-arts, geb. te Ay bij Neira, afdeeling Banda, 21 Maart 1879;

Johannes Hermanides, med. docts., geb. te Geldermalsen 21 Juni 1881;

Pieter Plantenga, cand.-arts, geb. te Wageningen 6 Mei 1881;

Eduard Henri Benjamin van Lier, med. docts., geb. te Utrecht 1 Mei 1881;

George Karel Fuchs, cand.-arts, geb. te 's Gravenhage 23 April 1883;

Rentje Gerben Pijl, med. docts., geb. te Rotterdam 4 Mei 1881;
Evert Deddes, cand.-arts, geb. te Rotterdam 27 April 1883;
Egbert Cornelis Christiaan van Lennep, med. docts., geb. te Pingisari 16 Januari 1879.

Voor het eerste gedeelte van het arts-examen zijn geslaagd:

Pieter Plantenga, cand.-arts, geb. te Wageningen 6 Mei 1881;
Johannes Hermanides, med. docts., geb. te Geldermalsen 21 Juni 1881;
George Herbert Nord, cand.-arts, geb. te Delft 13 Nov. 1884;
Hendrik Eysbroek, cand.-arts, geb. te Utrecht 5 Aug, 1884;
Pieter Nieuwenhuyse, cand.-arts, geb. te Kattendijke 4 Juli 1883;
Richard Norbert van der Elst, cand.-arts, geb. te Batavia 1 Januari 1881;
Eduard Henri Benjamin van Lier, med. docts., geb. te Utrecht 1 Mei 1881;
George Frans Meerburg, cand.-arts, geb. te Spijkenisse 7 Mei 1881;
Rentje Gerben Pijl, med. docts., geb. te Rotterdam 4 Mei 1881;
Gerrit Jacobus Krediet, med. docts., geb. te Delft 15 Jan. 1885;
George Karel Fuchs, cand.-arts, geb. te 's Gravenhage 23 April 1883;
Willem Frederik Enklaar, med. docts., geb. te Deventer 2 December 1881;
Adrianus Trügg. cand.-arts, geb. te 's Hertogenbosch 17 October 1878;
Johan Hendrik Padtberg, cand.-arts, geb. te Haarlem 30 December 1882;
Jacobus Krull, med. docts., geb. te Langweer 9 Mei 1881;
Lambertus Gijsbertus Gelderman, med. docts., geb. te Texel 4 Juni 1879;
Klaas Penon, med. docts., geb. te Groningen 20 Maart 1882;
Hendrik Albert Reilingh, cand.-arts, geb. te Arnhem 3 Juni 1884;
Herman Heringa, cand.-arts, geb. te Batavia 11 October 1882;
Anton Johan Louis Ottenhoff, cand.-arts, geb. te Bergen op Zoom 14 December 1880;
Johannes Frederik Gerard Brevée, cand.-arts, geb. te Sluis 10 December 1880;
Eiso Bergsma, med. docts., geb. te 's Gravenhage 5 Dec. 1881;
Marinus Alfred de la Parra, W.-Ind. arts, geb. te Paramaribo 12 November 1878;
Johannes Theodorus Peters, med. docts., geb. te Gennep 13 September 1881;
Martinus Arie van Gool, cand.-arts, geb. te Utrecht 11 Feb. 1881;

mejuffrouw Johanna Maria Kooy, cand.-arts, geb. te Krimpen a/d. IJssel 16 December 1879;
Henry René Gustaaf de la Parra, W.-Ind. arts, geb. te Paramaribo 10 Augustus 1881;
Leonardus Hendrikus van Romunde, med. docts., geb. te Kampen 10 November 1882;
Jan Johan Boswijk, cand.-arts, geb. te Arnhem 7 April 1885;
Marinus Gerhardus Nicolaas le Heux, med. docts., geb. te Deventer 31 Mei 1878;
Johannes Wilhelmus Albertus Bijlsma, med. docts., geb. te Stolwijk 24 April 1881.

Het diploma van tandmeester is uitgereikt aan:

Hendrik Huisinga, geb. te Leek 18 April 1877;
Carel Julius Prins, geb. te Padang Pandjang 18 April 1884;
Johannes Jacobus Griffijn, geb. te Arnhem 25 Maart 1885;
Willebrordus Coenraad Franciscus Marie Bleys, geb. te Amsterdam 7 November 1884;
Hartog Simon Pos, geb. te Paramaribo 15 September 1883;
mejuffrouw Clara Postma, geb. te Leeuwarden 10 Nov. 1883;
Harm Rijks van der Linden van Sprankhuizen, geb. te Groningen 30 December 1881;
Gerhard Ludwig Bernard Themann, geb. te Zevenaar 25 April 1880;
Maximiliaan Krings, geb. te Groningen 15 Augustus 1881;
Pieter Frederik Martinus Leonard Hartog van Banda, geb. te Amsterdam 17 Juli 1882;
Hermannus Antonius Joannes Dröge, geb. te Winschoten 12 December 1879;
Aäron Regensburg, geb. te Leiden 6 Januari 1878;
Max van Dam, geb te Groningen 3 September 1886;
Edmund Gustaaf Friederich, geb. te Arnhem 14 Febr. 1884;
Hendrik Karel Michaëlis, geb. te Arnhem 30 Januari 1884;
mejuffrouw Constance Margaretha Isebree Moens, geb. te Goes 15 April 1885;
Lambertus Johannes van den Bergh, geb. te Utrecht 7 Jan. 1880;
Menno Jacob Homan, geb. te Zuidhorn 9 Februari 1877;
Ignatz Anton Holthaus, geb. te Groningen 16 December 1885;
Arthur Maria Hubertus Imkamp, geb. te Roermond 26 Juli 1871.

De tandheelkundige leden van de commissie wenschen de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen op het betrekkelijk ongunstige resultaat van de tandheelkundige examens, dat naar hunne meening is toe te schrijven aan de gebrekkige inrichting

van het theoretisch tandheelkundig examen, en van het practisch onderwijs.

Aan gebrek aan ruimte en operatiestoelen in het Rijkstandheelkundig Instituut, schrijven zij het ontbreken van de noodige routine in het praktisch werken toe.

Utrecht, 15 Augustus 1908.

Van de Commissie voornoemd,

C. Eykman, *Voorzitter.*
G. P. Wesselink, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 14 October 1908, n°. 241.

N°. 86.

VERSLAG *van het* 15*de Orientalisten-congres te Kopenhagen.*

Door dr. J. J. M. de Groot en dr. J. S. Speyer, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Leiden, bij Koninklijke besluiten van 29 Juni 1908 n°. 39, en van 26 September 1907 n°. 98 benoemd tot gedelegeerden der Nederlandsche Regeering bij het in Augustus 1908 te Kopenhagen gehouden 15de Orientalistencongres, wordt omtrent dat congres het volgende bericht:

Het 15de Internationale Orientalistencongres is van 14 tot 20 Augustus jl. te Kopenhagen gehouden. Het telde 7 secties, evenveel als het 14de, dat te Algiers gehouden is, maar niet dezelfde. De eerste sectie bijv. was te Kopenhagen gewijd aan algemeene, inzonderheid niet-Europeesche linguistiek, en er zijn daarin vrij wat voordrachten gehouden; in Algiers kwam die afdeeling op het programma niet voor. De overige secties betroffen de volgende gebieden van Oostersche studiën: sectie II: *a.* Indië, *b.* Iran, beide weldra vereenigd; III. *a.* China en Japan; *b.* Indo-China en de Maleische landen; IV. Semitische talen en archaeologie, onderverdeeld in *a.* Arameesch, Hebreeuwsch, Phoenicisch, Aethiopisch, enz.; *b.* Assyrië; *c.* Muzelmansche talen en oudheidkunde; V. Egypte en de Afrikaansche talen; VI. Griekenland en het Oosten; VII. Oostersche ethnographie en folk-lore.

Het congres is door vrij wat Nederlanders bezocht, onder hen ook de Leidsche hoogleeraren Eerdmans en van Ophuysen. Van de Regeeringsgedelegeerden heeft de tweede ondergeteekende bij de openingszitting namens Nederland het woord gevoerd; de eerste ondergeteekende was een der voorzitters in zijne sectie (III *a*). Aan de werkzaamheden is door verschillende Nederlanders deelgenomen.

De werkzaamheden zelve betroffen uitteraard vele en ver uiteen liggende onderwerpen. Daaronder was veel belangrijks. Maar minder dan ooit was het mogelijk omtrent den gang van

zaken in andere afdeelingen dan die men zelf geregeld bijwoonde, zelfs maar in het grove, op de hoogte te komen. De dagen, waarop het congres gehouden werd, vielen nagenoeg samen met een tijdperk van staking en uitsluiting in de zetterijen en drukkerijen. Daardoor was het ondoenlijk van hetgeen in de vorige zitting van elke der secties verhandeld was, bij het begin der volgende de gewone bulletins uit te geven. Men moest zich beperken tot het geven van geautotypeerde lijsten van te behandelen onderwerpen, die telken morgen aan het bureau verkrijgbaar waren. Om van alles behoorlijk op de hoogte te komen, zal men moeten wachten tot het verschijnen van de „Actes du Congrès", die, in zooverre gelukkig, betrekkelijk spoedig het licht zullen zien. Men heeft nl. besloten dat geen enkele voordracht in extenso daarin zal worden opgenomen; men zal zich bepalen tot zeer korte samenvatting van het voorgedragene en van de debatten.

Den 17den Augustus is er in de groote zaal van de Kopenhaagsche universiteit — dezelfde, waarin de plechtige openingszitting plaats vond — voor een overtalrijk publiek, en in tegenwoordigheid van Z. M. den Koning van Denemarken en Z. K. H. den Kroonprins, eene algemeene vergadering gehouden, waarin verslag werd gedaan van den derden Pruisischen onderzoekingstocht naar Turfan in Chineesch Turkestan, dien van 1904. Deze expeditie moet in rijkdom van vondsten en belangrijkheid van uitkomsten alles overtroffen hebben wat tot nog toe uit die streken is te voorschijn gekomen. Eene overgroote menigte van teksten en bescheiden in allerlei talen, bekende en onbekende, is naar Berlijn overgebracht, materiaal welks verwerking jaren zal vereischen. Verrassend was de mededeeling, dat men uit het Midden-Aziatische zand fragmenten in handen had gekregen, in eene Indo-germaansche taal opgesteld, die met het Latijn en het Keltisch verwantschap vertoont. De inhoud van menig stuk bewijst alweder dat, in de vroege middeleeuwen in die streken Boeddhisme, Manichaeisme, Christendom naast elkander bestonden. Prof. Pischel gaf een bondig, maar helder overzicht van de onderzoekingstochten, met name van den laatsten, en daarop gaf dr. A. von Le Coq, die die expeditie geleid had, een omstandig relaas, met vele lichtbeelden opgehelderd. Uit den aard der zaak droeg die voordracht een populair karakter.

Ook op andere wijze toonde de Deensche Koninklijke familie hare groote belangstelling in het congres. Z. K. H. de Kroonprins, eere-voorzitter van het congres, sprak op de eerste algemeene vergadering de openingstoespraak uit. Op Dinsdag 18 Augustus was er een groot diner ten hove ter eere van de Orientalisten, dat door beide ondergeteekenden werd bijgewoond.

Den volgenden dag was er een diner in kleineren kring bij den Kroonprins in zijne villa Sorgenfri te Lyngby, bij Kopenhagen. Geen land was daar door meer dan één gedelegeerde vertegenwoordigd. Ook hier verkreeg Nederland de eer waarop het aanspraak heeft.

De stedelijke autoriteiten en de burgerij van Kopenhagen lieten zich evenmin onbetuigd. Eene schitterende receptie ten stadhuize, een gemeenschappelijk uitstapje naar Elseneur met een bezoek te Marienlyst, alwaar den congressisten een dejeuner werd aangeboden, eene luisterijke ontvangst in de Ny Carlsberg glyptotheek, een feestavond in Tivoli waren ons bereid. En bij al die gelegenheden werd men getroffen niet alleen door de gulle gastvrijheid der gastheeren, maar ook door de eerbiedige hartelijkheid van het Kopenhaagsche publiek, dat het als eene eer beschouwde het Orientalistencongres in Denemarkens hoofdstad bijeen te zien en dat er zijne eer in stelde dat congres op waardige wijze te kunnen ontvangen.

Internationale congressen hebben vooral hierin hun reden van bestaan, dat zij eene zoo goede gelegenheid geven aan geleerden in hetzelfde vak, maar van verschillenden landaard, om persoonlijk samen te zijn en gemeenschappelijke belangen van wetenschap te bespreken. Indirect, maar niet zelden ook rechtstreeks, is dit der wetenschap ten goede gekomen. Ook bij dit congres hebben wij, ieder op zijn eigen terrein, ons van hunne waarde waarde in dit opzicht weder kunnen overtuigen. Om de gelegenheid, die het Kopenhaagsch congres ons verschafte om over allerlei met vakgenooten uit alle deelen der wereld van gedachten te wisselen en van nieuwe wetenschappelijke ondernemingen op groote schaal in haren eersten embryonalen vorm kennis te nemen, zal het in dankbare herinnering blijven. Onder die ondernemingen vermelden wij met name de uitgave van het Mahâbhârata, omdat onze Koninklijke Akademie van Wetenschappen daarin betrokken is. Op de vergadering van het comité, dat die aangelegenheid in handen heeft, bleek er uitzicht te bestaan op een belangrijk subsidie van de zijde der Engelsche Regeering, of van die van Britsch-Indië; mocht die verwachting werkelijkheid worden, dan zou het tot stand komen der critische editie verzekerd zijn.

Van de Encyclopédie de l'Islam zijn door den vertegenwoordiger van de firma voorheen E. J. Brill, de eerste twee verschenen afleveringen op de eerste vergadering van de sectie: Islam, aangeboden. In diezelfde zitting sprak prof. Goldziher uit Buda-Pest zijn leedwezen uit, dat de heer de Goeje door den slechten staat zijner gezondheid verhinderd was het congres

bij te wonen. Op zijn voorstel werd besloten den heer de Goeje de uitdrukking van dat leedwezen, alleszins begrijpelijk tegenover den man, die op zoovele vroegere congressen die sectie gepresideerd had, over te brengen.

J. J. M. de Groot.

J. S. Speyer.

Nº. 87.

UITSLAG *van het te Utrecht gehouden examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet.*

De uitslag van het van 9 Juli tot en met 24 Augustus 1908 te Utrecht gehouden examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-Onderwijswet, ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene Universiteit is als volgt:

het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene Universiteit in alle faculteiten werd uitgereikt aan mej. R. Bosman.

Voor dit getuigschrift werd 1 candidaat afgewezen, terwijl 2 zich gedurende het examen terugtrokken.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene Universiteit in de faculteit der Godgeleerdheid, der Rechtsgeleerdheid en der Letteren en Wijsbegeerte werd uitgereikt aan:

P. E. C. Boonstra, mej. M. A. Dozy, K. Olivier, J. W. Wurfbain, H. J. M. Hoogeveen, A. K. Versteeg, L. P. J. de Vos, E. Botje, mej. Ch. A. Th. Carbin, J. C. P. van Erkel, J. B. van Geffen, G. C. Wetters, J. A. Brouwer, C. Droogleever Fortuijn, W. F. Röell, G. A. Boutelje, mej. B. A. M. Houwing, mej. E. A. Schuur, mej. W. H. Schuur, F. C. A. M. Tilman, mej. S. R. van Cleeff, J. Itjeshorst, R. van Hinloopen Labberton, mej. A. D. H. Boerrigter, J. G. Nanninga, J. P. M. L. de Vries, F. L. Cayaux, W. N. M. van der Ham, M. C. van Rijckevorsel, L. E. de Brakke, mej. W. J. Leijds, A. H. L. M. van der Marck, A. Rombach, W. M. de Marees van Swinderen, P. Langeveld, O. Repelaer, W. F. Muerkoster, mej. F. A. Telders, H. F. Wierdels, jonkvr. A. E. de Brauw, A. Herman, L. W. H. de Leeuw, P. E. Staverman, mej. N.

A. Bruining, K. Denijs, A. J. van Vessem, S. de Vries, J. Moll, H. J. E. W. C. Wijnmalen, A. J. Frölich, Ch. E. Jacobs, Th. A. Eekman, W. Franken, C. ter Poorten, H. Hazelhoff Roelfzema, W. E. C. de Groot, H. H. Sikkema, W. van den Ent, mej. H. J. Hamburger, W. Rietveld, F. J. Tummers, F. N. M. Weve, K. Jansma, mej. D. R. E. Belinfante, mej. E. M. Nieuwstraten, J. S. Hartjes, J. Klasens, J. Westhoff, J. J. M. Noback, J. den Hartog, J. A. de Jong, A. B. C. Triebels, J. A. Swart, M. P. A. Thomassen, mevr. B. Bakker—Nort, J. L. de Wagemaker, M. J. Smit, A. A. J. de Neef.

Voor dit getuigschrift werden 98 candidaten afgewezen, terwijl 4 candidaten zich gedurende het examen terugtrokken.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene Universiteit in de faculteit der Geneeskunde en der Wis- en Natuurkunde werd uitgereikt aan:

mej. J. W. Lorentz, A. J. P. van Schilfgaarde, mej. T. G. Swaters van Schaumburg, W. C. van Heurn, Chr. Th. Krekel, A. van Meerten, P. H. van Cittert, J. W. van Dalfsen, jonkvr. A. E. A. van Kretschmar, C. F. Koch, F. H. Kooij, J. G. Imhof, J. F. Bevin, mej. E. Ligthart, H. H. van der Meer, E. C. F. ten Haaf, T. H. Meijer, mevr. A. J. Bruijel, wed. W. A. de Favauge, A. Haga, W. D. Helderman, mej. E. H. C. H. Veen, P. C. R. Mingelen, B. P. Haalmeijer, H. Grondijs, J. P. H. de Kruijff, G. J. van Thienen, A. Fockema, A. J. van der Heijden, mej. S. H. Talma, J. J. P. M. Loren, W. E. van Wijk, C. de Bruyn, J. A. Wertenbroek, C. A. van der Willigen, C. A. Lobry van Troostenburg de Bruyn, mej. I. van Bork, S. C. Bokhorst, W. Tuyn, J. A. A. M. Kors, J. S. F. Smit, J. Vogelezang, H. D. Boer, mej. J. F. van Veen, G. G. Freitag, W. J. Louws, W. H. van Mels, P. F. M. Elast, H. Vixseboxse, J. Rinses, P. Leendertz, P. W. de Lange, mej. C. Verhegge, C. Lakeman, A. Spanjer, mej. W. M. van der Brugge, H. Ferguson, E. Bonnema, O. B. W. Assmann, G. E. Opstelten, J. W. Foest, J. A. Kuiler, D. Crena de Jongh, H. P. van Welderen Rengers, mej. J. M. H. Voigt, M. M. Siebers, Notosoeroto, J. Weijl, A. A. Sepp, G. B. Westenburg, Th. A. J. M. Cornelisse, J. H. Chr. Isräel.

Voor dit getuigschrift werden 47 candidaten afgewezen, terwijl 8 candidaten zich gedurende het examen terugtrokken.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag van het eindexamen der openbare en aangewezen bijzondere gymnasia en van het examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-Onderwijswet, vergeleken met de uitkomsten in 1907. (1)

Daaruit blijkt, dat het getal uitgereikte getuigschriften voor alle faculteiten met 125 % vermeerderde, voor de faculteiten der Godgeleerdheid en der Rechtsgeleerdheid, en der Letteren en Wijsbegeerte met 5.01 % vermeerderde, en voor de faculteiten der Geneeskunde en der Wis- en Natuurkunde met $3\frac{1}{3}$ % verminderde.

Bij de leerlingen der openbare gymnasia daalde het percentage der geslaagde candidaten van 89.8 % tot 88.1 %.

Het percentage der geslaagde candidaten bij de leerlingen der bijzondere gymnasia steeg van 80.3 % tot 95.1 %.

Bij het examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-Onderwijswet daalde het percentage van 55.2 % tot 51.2 %.

(1) De uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en der krachtens art. 157 der Hooger-Onderwijswet aangewezen bijzondere gymnasia is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 26 September 1908, n°. 226.

	Getal examinandi.				Hiervan hebben zich teruggetrokken	Getal uitgereikte getuigschriften.				Geheel afgewezen.
	Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde, wis- en natuurkunde.	Totaal.		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde, wis- en natuurkunde.	Totaal.	
I. *Openbare gymnasia.*										
1908	6	202	44	252	—	6	177	39	222	30
1907	3	194	68	265	—	3	[1] 171	64	238	27
II. *Aangewezen gymnasia.*										
1908	2	85	36	123	1	2	80	35	117	5
1907	—	85	32	117	2	—	67	27	94	21
III. *Staatscommissie.*										
1908	4	180	109	293	14	1	78	[2] 71	150	129
1907	1	143	111	255	10	1	81	[3] 59	141	104
Totaal 1908	12	467	189	668	15	9	335	145	489	164
Totaal 1907	4	422	211	637	12	4	319	150	473	152

[1]) Hieronder één die zich voor beide getuigschriften had aangemeld.

[2]) Hieronder 17, die zich voor getuigschrift A hadden aangemeld.

[3]) Hieronder 8, die zich voor getuigschrift A hadden aangemeld.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 21 October 1908 n°. 247.

N°. 88.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1908 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouw of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897* (Staatsblad *n°. 161), aangevuld bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1900* (Staatsblad *n°. 105).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister
van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge art. 69 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, benoemd bij Uwer Excellenties beschikking van 30 Mei 1908, n°. 3252[1], afd. H. M. O., tot het afnemen van bovengenoemde examens, bestond uit de leden: P. van Hoek, inspecteur van het landbouwonderwijs te 's Gravenhage, voorzitter; L. Broekema, directeur der Rijkshoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. H. Aberson, B. A. Plemper van Balen, dr. J. Ritzema Bos, dr. E. Giltay, dr. D. v. Gulik, A. C. Ide, dr. O. Pitsch en H. F. Hartogh Heys van Zouteveen, leeraren aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; dr. G. H. Coops en J. Z. ten Rodengate Marissen, leeraren aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen; dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouw-

proefstation te Hoorn; J. Heidema, directeur van de Rijkslandbouwwinterschoal te Groningen; dr. Ph. van Harreveld, leeraar aan de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen; P. de Vries, directeur van de Rijkstuinbouwwinterschool te Aalsmeer; J. Elema, Rijkslandbouwleeraar te Hoogeveen; C. R. Brinkman, Rijkslandbouwleeraar te Leeuwarden; U. J. Mansholt, Rijkslandbouwleeraar te Groningen; A. A. Neeb, Rijkslandbouwleeraar te Dordrecht; C. Nobel, Rijkslandbouwleeraar te Schagen; B. A. H. Lips, Rijkslandbouwleeraar te 's Hertogenbosch; C. H. Claassen, Rijkstuinbouwleeraar te Boskoop; J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar; J. Leendertz, Rijkstuinbouwleeraar te Leeuwarden; J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden, en V. R. IJ. Croesen, zuivelconsulent te Zwolle.

De Commissie heeft de eer Uwer Excellentie een verslag van hare werkzaamheden en van de gehouden examens aan te bieden.

Voor de akte middelbaar onderwijs tuinbouw hadden zich 3 mannelijke candidaten aangemeld, terwijl het getal candidaten voor de akten lager onderwijs 42 bedroeg, te weten 37 mannelijke candidaten voor landbouwkunde en 5 mannelijke candidaten voor tuinbouwkunde.

Van de candidaten voor de akte landbouwkunde kwamen 3 niet op.

In de voorbereidende vergadering van de commissie, gehouden op 8 Juli, werd een secretaris aangewezen en werden de werkzaamheden voor het examen geregeld. Eene tweede voorbereidende vergadering ter vaststelling van de schriftelijke vragen voor de akten tuinbouw middelbaar onderwijs en landbouwkunde lager onderwijs vond plaats op 20 Augustus. De schriftelijke vragen voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs werden tijdens het examen vastgesteld.

De examens voor de akte landbouwkunde lager onderwijs werden gehouden op 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28 en 29 Augustus, die voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs op 28 en 29 Augustus, en die voor de akte tuinbouw middelbaar onderwijs op 25, 26, 27, 29 en 31 Augustus en op 1 en 2 September. Op 29 Augustus werd het verslag van de examens lager onderwijs, en op 2 September dat van het examen middelbaar onderwijs vastgesteld.

Alle vergaderingen en de examens werden gehouden in het hoofdgebouw der Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.

I. Examen middelbaar onderwijs tuinbouw.

Van de candidaten, die zich voor dit examen hadden aangemeld, waren 2 in het bezit van het diploma van landbouwkundige, recht gevende op den titel van tuinbouwkundige. De commissie hield hiermede rekening door deze candidaten van het examen in natuurkunde, anatomie en physiologie der planten en systematiek vrij te stellen. Bij het stellen der schriftelijke vragen werd tevens rekening gehouden met de richting, waarin de candidaten zich meer in het bijzonder hadden gespecialiseerd.

De volgende schriftelijke vragen werden ter behandeling gegeven.

Aan 1 candidaat:

1. Welke zijn de voor- en nadeelen van speciale-kulturen in de bloemisterij? Licht een en ander toe met voorbeelden uit praktijk, met betrekking tot ons land.

Aan 2 candidaten:

2. Geef eene door voorbeelden toegelichte beschouwing over de beteekenis, die zandgrond heeft voor de teelt van groenten, en wijs daarbij op het verband tusschen de eigenschappen dezer grondsoort en de kulturen, die er op worden beoefend.

Aan de 3 candidaten:

3. Op welke wijze kan, naar uw oordeel, de vruchtenteelt in Nederland worden bevorderd?

4. Gegeven een plan van aanleg voor een kleinen tuin met opgaaf van beplanting, enz. (oppervlakte ± 1000 M^2).

Gevraagd wordt:

a. van dit plan eene korte kritische beschouwing te geven;

b. van den aanleg eene andere oplossing te geven ('t plan op dezelfde schaal als het gegevene);

c. van den gewijzigden aanleg de kosten te berekenen.

Het mondeling examen was ingedeeld naar het volgende schema, waarin de omschrijving van het programma in 't kort is weergegeven.

Vak.	Tijd.	Examinator.	Assessor.
Natuurkunde en meteorologie	1 uur.	van Gulik,	Aberson.
Scheikunde	3/4 „	Aberson,	van Gulik.
Anatomie en physiologie der planten.	1 „	Giltay,	Ritzema Bos.
Systematiek	1/2 „	Giltay,	Ritzema Bos.
Schadelijke dieren en plantenziekten	1 „	Ritzema Bos,	Giltay.
Kennis van den grond en de bemesting.	1 „	Claassen,	Elema.
Bloemisterij	1 uur.	Plemper van Balen,	Claassen.
Warmoezerij.	1 „	Hazeloop,	Ide.
Vruchtenteelt	1 „	Ide,	Hazeloop.
Kascultures	1 „	Plemper van Balen,	Claassen.
Boomteelt	1 „	Claassen,	Plemper van Balen.
Aanleg van tuinen	1 „	H. Heys van Zouteveen,	Ide.

De akte kon worden uitgereikt aan de 3 candidaten, te weten aan J. Heemstra, te Usquert; N. van Poeteren te 's Gravenhage, en C. A. G. Spaan te Naaldwijk.

II. Examens voor de akten lager onderwijs.

De candidaten voor deze akten waren in 4 ploegen verdeeld; de eerste tweede en derde ploeg bestonden uit candidaten voor de akte landbouwkunde, en de vierde uit de candidaten voor akten land- en tuinbouwkunde. Het mondeling examen duurde voor elke ploeg 2 dagen. Het schriftelijk examen voor de eerste, derde en vierde ploeg vond plaats op den avond, voorafgaand aan den eersten examendag; dat voor de tweede groep op den avond van dien dag.

a. *Examen landbouwkunde.*

De examenvakken waren onder de examinatoren als volgt verdeeld: kennis van de anorganische en organische scheikunde: Aberson en van der Zande;

kennis van de natuurkunde: van Gulik en Coops;

kennis van plant- en dierkunde, benevens bekendheid met eenige voor den landbouw nuttige en schadelijke dieren en planten: Ritzema Bos en van Harreveld;

bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem van Nederland, benevens kennis van de natuur- en scheikundige eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondverbetering: Brinkman en Nobel;

bekendheid met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Lips;

bekendheid met de meest belangrijke methoden van grondbewerking, alsmede met de belangrijkste werktuigen, bij den landbouw in gebruik: Heidema en Mansholt;

kennis van de plantenteelt: Pitsch en Marissen;

kennis in hoofdzaken met de leer der veeteelt: Broekema en Neeb;

bekendheid met de hoofdzaken der zuivelbereiding: Mesdag en Croesen.

De genoemde personen waren bij afwisseling examinator en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk vak 45 minuten. Aan het examen namen 34 candidaten deel. Hiervan trokken zich 3 tijdens het examen terug.

De schriftelijke vragen waren ontleend aan de zuivelbereiding, de plantenteelt, de bemestingsleer en de scheikunde. Zij luidden:

1. voor de eerste ploeg: Welke factoren hebben invloed op de boteropbrengst?;

2. voor de tweede ploeg: Maak een opstel over de kiemkracht en de kiemenergie van zaaizaad (begrip en beteekenis, schadelijke invloeden, wijze van bepaling);

3. voor de derde ploeg: Maak een opstel over de samenstelling, bereiding en het gebruik op verschillende grondsoorten van superphosphaat, slakkenmeel en beendermeel;

4. voor de vierde ploeg: Geef eenige voorbeelden van reductieverschijnselen, beschrijf die duidelijk met vermelding der chemische vergelijkingen.

Aan 20 candidaten kon de akte worden uitgereikt, te weten aan: M. J. van den Berg, te Vorstenbosch (N.-B.); W. H. Birkenhäger, te Markelo; A. B. van Gool, te Boxtel; J. H. H. Grooten, te Holtum (L.); A. ten Heuvel Jr., te Hoogeveen; P. J. Janssen, te Neerloon; A. E. van der Klift, te

Wijk bij Duurstede; J. Looyenga, te Surhuizum; A. Lutjeboer, te Musselkanaal; H. Molanus, te Hengforden, gem. Olst; D. R. Mulder, te Laren (G.); P. Ramaekers, te Borne; F. W. Roelofsen, te Lettel, gem. Diepenveen; Ch. Rooyakkers, te Vechel; H. Visser, te Zuid-Eierland; H. Vonk, te Hengelo (O.); P. A. Willems, te 's Hertogenbosch; W. Wolters, te Holten (O.); A. Zeeuwen, te Alem, en E. van Zoest, te de Bildt (U.).

Het onderstaande staatje geeft een overzicht van de cijfers, welke door de gezamenlijke volledig geëxamineerde candidaten zijn behaald:

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd dezer kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Plant- en dierkunde.	„	6	3	3	10	4	5	„	„	„
2. Natuurkunde . . .	„	„	7	6	10	6	1	1	„	„
3. Scheikunde	1	1	5	4	6	6	7	1	„	„
4. Bemestingsleer . . .	„	4	2	8	7	5	4	1	„	„
5. Grondbewerking en werktuigen	„	1	1	4	9	8	8	„	„	„
6. Kennis van den grond, grondverbetering . .	„	„	2	9	8	3	5	4	„	„
7. Veeteelt	„	2	5	5	5	9	4	1	„	„
8. Zuivelbereiding. . .	„	2	4	2	4	6	7	3	2	1
9. Plantenteelt	„	2	9	7	7	4	1	1	„	„
Totaal . . .	1	18	38	48	66	51	42	12	2	1

Ten aanzien van het examen in zuivelbereiding zij opgemerkt, dat vele candidaten van dit vak geene ernstige studie

hadden gemaakt en niet voldoende partij getrokken hadden van hetgeen in hunne omgeving te zien was.

b. *Examen tuinbouwkunde.*

Aan dit examen namen 5 candidaten deel.

De examenvakken waren over de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van schei- en natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den tuinbouw van belang moeten geacht worden, — examinatoren voor scheikunde: Aberson en van der Zande, voor natuurkunde: van Gulik en Coops;

algemeene kennis van den bouw en het leven der planten, kennis van de voornaamste cultuurgewassen uit een botanisch oogpunt en van hunne plaats in het systeem, bekendheid met eenige plantenziekten en voor den tuinbouw nuttige en schadelijke dieren: Ritzema Bos en van Harreveld;

bekendheid met de eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondbewerking en van grondverbetering met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Lips;

bekendheid met de hoofdpunten van den eigenlijken tuinbouw, voor zoover betreft:

a. *warmoezerij*, de teelt van gewassen in den vollen grond, vervroegen: Claassen en Leendertz;

b. *vruchtenteelt*, aanleg en behandeling van den boomgaard en van den vruchtentuin, kennis van de meest aanbevelenswaardige vruchtenvariëteiten, vermenigvuldigen, veredelen, snoeien: Ide en Hazeloop;

c. *bloemen- en boomteelt*, eenige kennis van vaste planten, zaai- en kamerplanten, benevens van sierheesters: Plemper van Balen en de Vries.

Deze personen waren beurtelings examinator en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk der vakken: warmoezerij, vruchtenteelt, bloemen- en boomteelt 1 uur, voor de overige vakken 3/4 uur.

De schriftelijke vragen, waaruit een onderwerp ter behandeling mocht worden gekozen, waren:

1. Wat is u bekend omtrent de verzorging van Araucaria, Azalea, Begonia en Kentia als kamerplanten?

2. Maak een opstel over de teelt van aal- en kruisbessen;

3. Welke zijn de voordeelen van gecombineerde teelten? Hoe moeten deze worden ingericht om de meeste voordeelen op te leveren. Licht een en ander met voorbeelden toe.

De akte kon worden uitgereikt aan 4 candidaten, te weten aan: J. H. Claassen te Sibbe (L.); E. J. Lankwarden, te Winterswijk; L. L. Mertens, te Heythuyzen (L.), en J. L. Peeraer, te Achtmaal, gem. Zundert.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de cijfers, door de gezamenlijke, volledig geëxamineerde candidaten in de onderscheidene vakken behaald.

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de cijfers, aan het hoofd der kolommen geplaatst, werden gegeven.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Natuurkunde . . .	„	„	1	„	1	3	„	„	„	„
2. Scheikunde	„	„	1	„	2	1	„	„	1	„
3. Plant- en dierkunde.	1	„	„	2	1	„	„	1	„	„
4. Bodem en bemesting.	„	„	2	„	2	„	„	1	„	„
5. Warmoezerij. . . .	„	„	2	2	„	1	„	„	„	„
6. Vruchtenteelt . . .	„	„	1	„	1	1	2	„	„	„
7. Bloemen- en boomteelt.	„	„	1	„	1	1	2	„	„	„
Totaal . . .	1	„	8	4	8	7	4	2	1	„

Ten slotte moge hier een kort tabellarisch overzicht van de gehouden examens volgen.

Getal candidaten						
die zijn opgeroepen.	die niet zijn opgekomen.	die geëxamineerd zijn.	die zich tijdens het examen teruggetrokken.	die afgewezen werden.	die toegelaten zijn.	Totaal.
a. voor middelbaar onderwijs tuinbouw.						
3	„	3	„	„	3	3
b. voor lager onderwijs landbouwkunde.						
37	3	34	3	11	20	37
c. voor lager onderwijs tuinbouwkunde.						
5	„	5	„	1	4	5

Aan het einde van haar verslag gekomen, betuigt de commissie aan Uwe Excellentie haren dank voor het vertrouwen, haar geschonken.

's Gravenhage
————, 15 September 1908.
Wageningen

P. van Hoek, *Voorzitter.*
L. Broekema, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 14 October 1908, n°. 241.

N°. 89.

VERSLAG *van het XXXste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Leiden van* 25—28 *Augustus* 1908.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan den wensch van Uwe Excellentie, vervat in het schrijven van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, van 20 Mei 1908, n°. 1397/1, afdeeling K.W., heb ik de eer Uwe Excellentie bij dezen een beknopt verslag aan te bieden van het door mij als vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering bijgewoond XXXste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Leiden van 25—28 Augustus 1908.

In den avond van 25 Augustus werden de leden van het Congres aan het station te Leiden verwelkomd door de commissie van ontvangst en ten stadhuize door den burgemeester van Leiden. Beide feestelijke begroetingen werden door mij in gezelschap van den afgevaardigde der Belgische Regeering, mr. Julian van der Linden, bijgewoond.

Na de opening van het Congres in de Stadsgehoorzaal op Woensdagmorgen (26 Augustus) te 9.30 uur, verspreidden zich de leden van het Congres, om de voordrachten bij te wonen, die zouden gehouden worden in de onderscheiden afdeelingen; afdeeling I was gewijd aan letterkunde, tooneel en muziek; afdeeling II aan Nederlandsche geschiedenis en oudheidkunde; afdeeling III aan Nederlandsche taal en onderwijs; afdeeling IV aan stambelangen en boekhandel.

Daar de, als voorzitter der eerste afdeeling aangewezen, mr. F. van Duyse uit Gent niet aanwezig kon zijn, belastte de vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering zich met het

voorzitterschap dezer afdeeling, doch kon daardoor, behalve in zijn eigen afdeeling, slechts in de algemeene middag-vergaderingen, niet in de overige afdeelingen, aanwezig zijn.

Onder de in afdeeling I gehouden voordrachten wensch ik Uwe Excellentie vooral te noemen die van dr. Dyserinck: „Over de Leidsche rederijkerskamer ter bevordering van uiterlijke welsprekendheid" (inzonderheid ook over Kneppelhout als lid dier Kamer); van J. Postmus: Over het lied „Wilhelmus van Nassauwen"; van E. Verkade: „Over de kunst van het tooneel", waarin tegenover het naturalisme in de hedendaagsche mise-en-scène het goed recht eener idealistische opvatting verdedigd werd. Opmerkelijk was ook de voordracht van mr. Leonard Willems uit Gent: „Over de mystieke middeleeuwsche dichteres Hadewych in hare betrekking tot de persoon der Brusselsche ketterin Heylwych Bloemaerts"; uit het levendig debat toch dat op deze voordracht volgde en de groote belangstelling, waarmede dat debat door het talrijk publiek werd gevolgd, bleek wel, hoeveel ruimer de hedendaagsche literatuurgeschiedenis geworden is in hare beschouwing der R. K. mystiek. De voordrachten, in deze afdeeling I gehouden, werden op waardige wijze besloten door die van den heer R. van de Casteele uit Nieupoort (België): „Over het hedendaagsch West-Vlaamsch Tooneel", vooral door het debat over het volkstooneel waartoe zij aanleiding gaf.

Voorts veroorloof ik mij de aandacht van U. E. te vestigen op de voordrachten van mr. dr. J. C. Overvoorde: „Over het behoud van monumenten in Nederland", van dr. J. H. Holwerda; „Over Nederlandsche archaeologie", van de heeren Th. Joekes en prof. Vercoullie: „Over de vacantie-leergangen te Leiden", van prof. J. J. Salverda de Grave: „Over de kennis van het Fransch bij de Hollanders".

In de algemeene vergaderingen waren het vooral de Nederlandsch—Belgische toenadering en het vraagstuk van het bestudeeren en gebruiken der Nederlandsche taal door inlanders, die levendige belangstelling wekten. Een opmerkelijk oogenblik was dat, waarop de dr. djawa J. E. Tehupeiory uit Amsterdam door een voortreffelijke rede kwam staven, wat vooral door prof. Kern was betoogd aangaande de mogelijkheid en de wenschelijkheid der verbreiding van het Nederlandsch onder de inlandsche bevolking onzer O.-Indische koloniën.

Aan den feestmaaltijd, die het Congres besloot, werd door den voorzitter een heildronk uitgebracht op H. M. de Koningin en Z. K. H. Prins Hendrik, die door den afgevaardigde der Nederlandsche Regeering in dank werd aanvaard en beantwoord.

Alles samengenomen, durf ik als mijne volle overtuiging uitspreken, dat het XXXste Taal- en Letterkundig Congres met vrucht werkzaam is geweest voor het onderhouden en versterken der banden tusschen Nederland, België en Zuid-Afrika, en U. E. verzekeren, dat de vertegenwoordiging der Regeering ook op dit Congres op hoogen prijs is gesteld.

Ten slotte heb ik de eer U. E. in kennis te stellen van de volgende motiën aangenomen met groote meerderheid van stemmen door de, in dezen tot oordeelen meest bevoegde, afdeeling III (Nederlandsche Taal en Onderwijs):

de van Regeeringswege aangestelde examen-commissiën mogen geen schriftelijk werk om de vereenvoudigde spelling weren;

de invoering op de scholen wordt aan het gemeen overleg van de school-autoriteiten overgelaten;

aan den afgevaardigde der Nederlandsche Regeering wordt opgedragen, deze wenschen aan de Regeering kenbaar te maken.

Dat laatste heb ik de eer bij dezen te doen en ik doe het gaarne, overtuigd dat de hier uitgedrukte wenschen in overeenstemming zijn met de Nederlandsche denkbeelden van vrijheid.

In de hoop door het bovenstaande voldaan te hebben aan den mij kenbaar gemaakten wensch Uwer Excellentie

heb ik de eer mij te noemen met verschuldigde hoogachting,

van Uwe Excellentie
den dienstwilligen dienaar,
G. Kalff.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 13 en Maandag 14 December 1908, n°. 293.

N°. 90.

RAPPORTEN *over het Eerste Internationaal Congres voor Reddingwezen, van* 10 *tot* 14 *Juni l.l. te Frankfort a/M. gehouden.*

's Gravenhage, 16 Juli 1908.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Omtrent de verrichtingen op het Congres te Frankfort aan den Main heb ik de eer het volgende te berichten:

Bij Koninklijk besluit dd. 13 April 1908 n°. 38, werden in de Nederlandsche delegatie benoemd tot lid en voorzitter de heer A. E. Arkenbout Schokker, en tot leden de heeren C. Blankevoort, hoofdingenieur der mijnen, dr. G. W. Bruinsma, lid der Staatscommissie voor het verleenen van eerste hulp bij bedrijfsongevallen, dr. D. Romeyn, geneeskundig inspecteur der spoorwegdiensten, W. C. J. Smit, kapitein-luitenant ter zee, C. van der Worp, officier van gezondheid, en J. Menno Huizinga, directeur van den gemeentelijken geneeskundigen dienst te Amsterdam.

Verder genoot de commissie de eer, dat bij Koninklijk besluit dd. 2 Juni 1908 n°. 32, werden benoemd tot eersten eerevoorzitter Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg, tot tweeden eerevoorzitter Harer Majesteits buitengewone gezant en gevolmachtigd minister W. A. F. baron Gevers, te Berlijn, terwijl de consul-generaal der Nederlanden te Frankfort, jhr. H. H. F. van Panhuys als gewoon lid aan de delegatie werd toegevoegd.

De gewone leden der delegatie kwamen 8 Juni des avonds te Frankfort aan en hielden nog dienzelfden avond een bijeenkomst met den consul-generaal ten einde met dezen te overleggen, welke officieele bezoeken den volgenden dag behoorden te worden afgelegd. Tevens werd bepaald, dat de ondergeteekende zich zou belasten met het verslag omtrent hetgeen door de leden ge-

zamenlijk zou worden verricht, terwijl de andere leden naar gelang van hunne betrekking zich zouden belasten met het verslag omtrent wat in de verschillende afdeelingen besproken zou worden.

Den 9 Juni des morgens kwam Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden te Frankfort aan en werd aan het station ontvangen door den voorzitter en de beide tweede-voorzitters van het Congres, de Nederlandsche gedelegeerden en enkele leden van het nationaal comité.

Bezoeken werden afgelegd bij den Oberbürgermeister van Frankfort, dr. Adickes, en bij den voorzitter van het Congres, dr. Bumm, en door de militaire leden ook bij den garnizoens-commandant.

Des avonds werden de congresleden namens de stad Frankfort door den Oberbürgermeister begroet in de beroemde „Kaiserhalle".

In den voormiddag van 10 Juni had de plechtige opening van het Congres plaats in eene algemeene vergadering in het Jügelhaus. De openingsrede werd gehouden door den voorzitter dr. Bumm. Deze wees er op, dat het gebod der naastenliefde zeer oud is; aan ieder mensch wordt het van zijne kindsheid af ingeprent, dat hij verplicht is, waar hij kan, zijne noodlijdende medemenschen naar vermogen te hulp te komen. Professor Meijer heeft op belangwekkende wijze geschilderd, hoe aanvankelijk het hulp verleenen aan het initiatief van ieder individu werd overgelaten, maar er gaandeweg vereenigingen en stichtingen met dit doel ontstonden en eindelijk de Staat mede ingreep; hoe aanvankelijk de hulp zich in hoofdzaak bepaalde tot het redden van schipbreukelingen, maar zich later ook ging uitstrekken over de ongelukken van allerlei aard bij het belangrijke verkeer en de uitgebreide werkzaamheden in de verschillende bedrijven. Maar wordt er reeds veel gedaan, er blijft toch altijd nog veel over, dat voor verbetering en voor volmaking vatbaar is. Iedere dag brengt nieuwe uitvindingen op het gebied van techniek en medische wetenschap. Op de tentoonstelling kan men zich overtuigen, op welke wijze vele van deze uitvindingen aan het reddingwezen worden dienstbaar gemaakt.

Duitschland heeft het houden van een congres voor reddingwezen als het beste middel beschouwd om door het wisselen van gedachten, door het bekend maken der opgedane ondervinding enz. de verschillende landen in staat te stellen, van elkander te leeren en voor zich zelf na te gaan, waarin zij nog te kort schieten.

Vervolgens dankte spreker den Prins der Nederlanden voor Zijne tegenwoordigheid op dit Congres, die zich een degelijk bevorderaar van het reddingwezen betoont en die persoonlijk

bij de vreeselijke ramp van het stoomschip *Berlin* zoo manmoedig heeft bijgedragen om de nog in leven gebleven schipbreukelingen te helpen redden.

Deze woorden werden door de vergadering met levendige bijvalsbetuigingen begroet.

Hierop kreeg de Prins der Nederlanden het woord. Zijne Koninklijke Hoogheid sprak als volgt:

Het zij mij vergund den heer Geheimraad mijnen hartelijken dank uit te drukken voor de bijzonder vriendelijke woorden, welke hij zoo welwillend was uit naam van het Internationaal Congres voor het Reddingwezen tot mij te richten. Deze deden mij te oprechter genoegen, waar het streven van dit Congres en in het algemeen van het reddingwezen mijne volle belangstelling hebben.

Hij was zoo vriendelijk er op te wijzen, dat ik aan het reddingswerk van het gestrande stoomschip *Berlin* heb deelgenomen Ik heb mij hiertoe als mensch verplicht gerekend en het is voor mij een reden van diepgevoelde blijdschap geweest bij de redding van menschenlevens te kunnen ingrijpen.

Wanneer ik dit vermeld, dan geschiedt dit alleen om hier ter plaatse het standpunt uiteen te zetten, van hetwelk ik de taak van het reddingwezen beschouw, en om duidelijk te maken, dat ik deze taak in hooge eer houd, en het als eene mijner schoonste plichten beschouw de voorspoedige ontwikkeling van het reddingwezen te helpen bevorderen. Wij allen moeten voortdurend voor oogen houden, dat menschlievende instellingen, door welke de hoogste eigenschappen van den mensch tot heil van anderen tot uiting worden gebracht, voor alle volkeren zonder onderscheid van ras en nationaliteit het werkzaamste middel kunnen zijn om deze nader tot elkander te brengen. Zoo kan het reddingwezen de volkeren in dienst van de menschheid vereenigen. Zij leeren wederzijds elkanders waarde kennen en op prijs stellen, en betrekkingen worden aangeknoopt, welke zeer bevorderlijk kunnen zijn om bestaande scheidsmuren geleidelijk kleiner te doen worden en ten slotte geheel te doen verdwijnen.

Gij zult na dit alles begrijpen, met welke buitengewone voldoening het mij vervult, dat ik in de gelegenheid ben de beraadslagingen van het Congres ten minste gedeeltelijk bij te wonen; dat ik verder met oprechte vreugde in uw midden getuige ben van de plechtige opening van dit Congres, het eerste in deze richting. Met des te grooter genoegen neem ik aan dit Congres deel, waar in mijn nieuwe Vaderland de eerste georganiseerde reddingmaatschappij is opgericht.

Te gelijker tijd vervult het mij als Duitscher van geboorte met

een zekeren trots het eerste Congres voor het reddingwezen hier in Duitschland te zien bijeenkomen, en ik geloof de overtuiging te mogen uitspreken, dat gij hetzelfde gevoel door geheel Duitschland zult aantreffen. De mannen, welke aan het hoofd van dit Congres en tevens van het reddingwezen staan, zijn waarborgen dat de edele menschlievende arbeid, welke het reddingwezen zich tot taak heeft gesteld, steeds verder zal worden uitgebreid en door hunne kennis en energie, door hunne volharding en liefde tot een bron van rijken zegen zal worden gemaakt.

Dit, mijne heeren, wensch ik u van ganscher harte toe, ook uit naam van de hier aanwezige Nederlandsche delegatie en daarmede wensch ik uiting te geven aan de warme sympathie, welke wij in Nederland voor de volmaking van het reddingwezen koesteren, en waarin ook zijn ingesloten mijne wenschen, dat dit eerste Internationaal Congres voor Reddingwezen op zeer belangrijke gevolgen moge kunnen wijzen.

Ook deze rede werd met geestdriftige toejuichingen begroet.

Vervolgens werden door de gedelegeerden van verschillende landen redevoeringen gehouden, die vermoedelijk wel in het officieele verslag zullen worden opgenomen en waarvan de hoofdstrekking was, de hooge beteekenis en de humanitaire strekking van dit eerste internationale Congres in het licht te stellen.

In deze zitting werden, voor zoover Nederland betreft, benoemd tot eere-voorzitter van het Congres Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden en de heer Arkenbout Schokker, terwijl dr. C. J. Mijnlieff werd benoemd tot vice-secretaris in het bureau. Later werden door de afdeelingen nog benoemd tot eere-voorzitter van afd. III dr. Menno Huizinga, van afd. V dr. Romeyn en van afd. VI de heer Arkenbout Schokker.

Des middags bood Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden een dejeuner aan aan den Oberbürgemeister, de leden der Nederlandsche delegatie en aan die van het Nationaal Comité.

Des namiddags werd een telegram ontvangen van den tweeden eere-voorzitter der delegatie, waarbij deze zijne verontschuldiging aanbood, daar hij door drukke dienstbezigheden verhinderd was het Congres bij te wonen.

Den 10den, 11den, 12den en 13den Juni werden door de verschillende afdeelingen, afzonderlijk of in groepen tezamen gevoegd, zittingen gehouden. Wat in deze zittingen werd behandeld, wordt door de verschillende gedelegeerden, ieder voor de door hem bezochte afdeeling, weergegeven in afzonderlijke rapporten, die bij dit algemeene verslag zijn gevoegd. In het algemeen zij hierbij opgemerkt, dat het programma een rijke

stof bood, doch dat het gesprokene in enkele afdeelingen wel eens tot eenige teleurstelling aanleiding gaf, doordat het al te zeer in kleinigheden afdaalde of verliep in persoonlijke opmerkingen, zoodat het door hen, die het bijwoonden, als minder belangrijk werd omschreven Hierbij moet worden opgemerkt, dat niet alleen het in het openbaar gesprokene belang geeft aan het bijwonen van een Congres, maar dat een groot gedeelte van dit belang moet worden gezocht in het bijeenkomen van veel menschen, die in verschillende landen hetzelfde doel nastreven en die hier in de gelegenheid worden gesteld persoonlijk van gedachten te wisselen omtrent de opgedane ondervinding.

Aan het Congres was ook eene tentoonstelling verbonden, gedeeltelijk in het „Jügelhaus" en gedeeltelijk in het „Velodrom". Van het belangrijkste, dat hier te zien was, zal vermoedelijk ook in sommige der afzonderlijke rapporten worden melding gemaakt. Alleen zij hier opgemerkt, dat Nederland hierbij, evenals ten opzichte van het aantal sprekers in de afdeelingen een zeer goed figuur maakte.

Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden vertrok 11 Juni des morgens; Hem werd uitgeleide gedaan door dezelfde personen, die Zijne Koninklijke Hoogheid hadden ontvangen.

Den 17den Juni des namiddags werd eene practische oefening op vrij groote schaal van de vrijwillige „Sanitätskolonnen" van het Roode Kruis bijgewoond, die een zeer gunstigen indruk maakte. Na de oefening genoot de Nederlandsche delegatie de eer, door den inspecteerenden generaal von Perthes te worden uitgenoodigd, ook de kritiek bij te wonen, die op de manoeuvre volgde. Hieraan werd gaarne gevolg gegeven en de voorzitter bedankte met een enkel woord den generaal voor diens welwillendheid.

Bij den gemeenschappelijken maaltijd, die den 12den Juni des avonds plaats had, werd de Nederlandsche delegatie met haren eere-voorzitter, den Prins, door den tweeden voorzitter van het congres, Geheimrath dr. Dietrich, herdacht, waarop door den voorzitter der delegatie werd geantwoord.

De sluitingszitting had plaats in eene algemeene vergadering op den 13den Juni. Hierin werd besloten, dat het volgende congres over 5 jaar te Weenen zal worden gehouden. De Hongaarsche gedelegeerde voegde hieraan toe, dat hij hoopte, dat de Heeren, wanneer zij zoo dicht in de buurt waren, een bezoek aan Buda-Pest niet zouden verzuimen.

Aan de gedelegeerden der verschillende landen werd verzocht er bij hunne regeeringen op aan te dringen, dat deze zich

intusschen zouden voorbereiden om bij het volgende congres de noodige stappen te doen tot het vormen van een internationalen bond voor reddingwezen.

Vervolgens werd door de gedelegeerden van verschillende nationaliteit, voor Nederland door den voorzitter van gedelegeerden, dank betuigd voor de goede regeling van het Congres en voor de ontvangst, welke aan de congresleden is te beurt gevallen.

Ten slotte blijft nog de aangename taak, de bijzondere aandacht van de Regeering te vestigen op de houding van den Nederlandschen consul-generaal jhr. H. H. F. van Panhuys, en van den vice-consul, den heer A. M. Marckx. Van het begin tot het einde van het Congres zijn deze beide heeren onvermoeid bezig geweest om de gedelegeerden zoowel in het ambtelijke als in het particuliere van dienst te zijn en met raad en daad bij te staan. Behalve aan de tegenwoordigheid van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins, is het vooral te danken aan den tact van deze heeren, dat de Nederlandsche delegatie bij het Congres eene bijzonder gunstige stelling innam, vooral ook doordat deze heeren door hunnen ijver een centrum vormden, waarbij zich steeds alle bij het Congres aanwezige Nederlanders aansloten.

*De Voorzitter der Nederlandsche gedelegeerden bij het Congres te Frankfort a/d **Main**,*

A. E. Arkenbout Schokker.

AFDEELING VII.

(*Reddingwezen bij de mijnen.*)

In de zevende afdeeling, vergaderd onder voorzitterschap van den Bergamtsrat Herold uit Freiberg in Saksen en onder het eere-praesidium van Oberbergrat Pokorny uit Praag en den bekenden president van de Engelsche „Mining Association" mr. Garforth, werden de besprekingen ingeleid door den mijndirecteur Meijer uit Herne in Westfalen, bekend door zijn verdienstelijk optreden bij de ramp te Courrières. Deze hield eene voordracht over reddingsbrigades aan de hand van een door hem en den ingenieur dr. Hagemann in zake de organisatie en instandhouding dier brigades samengesteld ontwerp-reglement. Het

ontwerp is eene aanvulling van de in het jaar 1899 door den heer Meijer voor de Hibernia-mijnen vastgestelde voorschriften met de sedert op het gebied van het reddingwezen bij de mijnen opgedane ervaringen. Het bevat in uitvoerigen doch zeer overzichtelijken vorm al hetgeen dienstig is om eene behoorlijke organisatie te verzekeren en in geval van nood met succes te kunnen optreden. De heer Meijer meent, dat een reddingsbrigade dient te bestaan uit 20 manschappen (vrijwilligers). verdeeld in 5 groepen, ieder van 4 man, voorts uit één man voor het nazien en herstellen der ademhalingstoestellen, een vijftal leiders en 1 hoofdleider. Voor lid der reddingsbrigade behooren slechts in aanmerking te komen personen tusschen 21 en 45 jaar oud, die minstens 5 jaren in de mijn hebben gewerkt, de noodige lichamelijke en geestelijke geschiktheid bezitten en in geval van nood spoedig ter beschikking kunnen zijn. Alvorens in de brigade te worden opgenomen, moet uit eene af te leggen proef blijken, dat zij met een ademhalingstoestel in een atmosfeer van verstikkende gassen gedurende eenigen tijd werkzaamheden kunnen verrichten.

De heer Meijer wijst op het groote belang, dat ook bij een werkstaking over deze manschappen kan worden beschikt.

Bij de debatten sprak Bergamtsrat Herold uit Freiberg over den reddingsdienst in Saksen, waar twee centraal-stations voor reddingwezen (Hilfsstellen) bestaan. Deze dienen om arbeiders en beambten der verschillende mijnen in de behandeling en het gebruik der ademhalingstoestellen te onderrichten, de mijndirecties in zake beproeving en onderhoud der toestellen behulpzaam te zijn en voorts zoo noodig reddingsmanschappen te hunner beschikking te stellen.

Bergrat Schlösser uit Barsinghausen in Hannover oordeelt niet zeer gunstig over de waarde der reddingstoestellen, waarmede tot dusver nog weinig werd bereikt. Men dient meer zijn kracht te zoeken in maatregelen, waardoor mijnrampen zooveel mogelijk worden uitgesloten. De heer Meijer gaf toe, dat tot dusver nog weinig menschen met reddingstoestellen waren gered — hij zou daarom de voorkeur geven aan den naam Gastauchgeräte —, doch dit mag geen reden zijn om niet op den ingeslagen weg voort te gaan. Hij denkt zich o. m. het geval, dat door het openen van een luchtdeur in de mijn tal van levens kunnen worden gered. Ofschoon de ademhalingstoestellen nog niet volmaakt zijn en zonder gevaar nog niet ver genoeg in een verstikkende atmosfeer kan worden doorgedrongen, meent hij dat deze niettemin bij het keeren van mijnbranden door afdamming uitstekende diensten hebben bewezen en kunnen bewijzen.

Ten aanzien der vraag, of centraal-reddingsstations dan wel afzonderlijke stations voor iedere mijn te verkiezen zijn, werd door Bergrat dr. Fillunger uit Mährisch Ostrau en den mijndirecteur Rössner uit Gottesberg (Silezie) betoogd, dat behalve stations en geoefende manschappen op iedere mijn, een centraal reddingsstation met eene centrale „reddingsweer" ter ondersteuning van deze behoort aanwezig te zijn.

Wat de samenstelling van de reddingsbrigades aangaat, keurde Geheimer Oberbergrat Meissner uit Berlijn het gereedhouden van reservemanschappen goed, mits zij evenzeer geoefend zijn als de vaste reddingsploeg. Oberbergdirector Planer uit München was tegen te groot aantal redders, daar hierdoor het persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoel der enkelingen zal verminderen.

Aan de discussie namen voorts nog deel de heeren Professor Stegemann uit Aken, Hofrat von Skotschinsky uit St. Petersburg en anderen. Hierbij werd het belang betoogd, dat, vooral voor den hoofdleider, in zoogenaamde Massen-oefeningen is gelegen en werd gewezen op het gewicht van goede telephoonverbindingen, niet alleen van de oppervlakte naar de laadplaatsen, doch ook tusschen de verschillende gedeelten der ondergrondsche werken. Wat de bij een mijnramp door den hoofdleider aan de leiders te geven bevelen betreft, achtte men het geven van schriftelijke bevelen, desnoods met potlood in notitieboekjes geschreven, wenschelijker dan mondelinge opdrachten.

Over het algemeen achtte men het goed ondergronds in speciaal daarvoor ingerichte magazijnen of in bestaande ruimten (als pompenkamers en paardenstallen) planken, zakken met zand, kalk en verder materieel noodig voor het uitvoeren van ondergrondsch reddingswerk bij mijnbrand, voorradig te hebben.

Bij het redden van personen werd een sleepplank met luchtkap (Duitsch „Schleifbrett mit Wiederbeleber") aanbevolen.

Bergassessor Grahn uit Bochum hield een voordracht over de werkzaamheden van de Westfaalsche „Berggewerkschaftskasse" in Bochum op het gebied van reddingwezen. Het hoofddoel van deze inrichting is het opleiden van opzichters voor den mijndienst (circa 350 per jaar.) Alvorens in de reddingsbrigade te worden opgenomen, moeten de leerlingen 1 à 2 uren zonder vermoeienis kunnen werken in ruimten met onadembare gassen. Zij ontvangen tevens onderricht in het verleenen van eerste hulp bij ongevallen.

Professor Stegemann, directeur van de mijnschool te Aken, meent dat het voor de leerlingen goed is hun ernstige gevallen voor oogen te houden en deze bij de oefeningen na te bootsen.

Dr. Böck, docent aan de Technische Hoogeschool te Weenen,

hield eene lezing over reddingstoestellen volgens het Pneumatogeenprincipe. Een dergelijk toestel werd door de Duitschers over het algemeen veroordeeld. Men achtte de aanwezigheid van een weerstand evenals een hooge temperatuur bij het ademhalen verwerpelijk. Met dit toestel is men van plan proeven te nemen op de mijnschool te Bochum.

De heer Dräger uit Lubeck, fabrikant der naar hem genoemde ademhalingstoestellen, gaf eene uiteenzetting van de eischen waaraan z. i. goede toestellen behooren te voldoen. Hij deed daarbij uitkomen, dat 1°. den mensch door het reddingstoestel zuivere lucht, nagenoeg vrij van koolzuur, behoort te worden toegevoerd; 2°. het gehalte aan koolzuur niet meer mag bedragen dan 0.3 pct. en in geen geval tot 1, 2 of 3 pct. mag stijgen en 3° het apparaat den drager ten minste 50 liter lucht per minuut ter beschikking moet stellen.

Hij keurde een toestel, dat aan deze vereischten niet kan voldoen, beslist af.

Over eerste hulp bij ongevallen voerde het woord dr. Roger met eene voordracht over de „Organisation du service chirurgical aux charbonnages du Bois du Luc." Hij illustreerde zijn voordracht met tal van photographieën.

Het transport van gewonden geschiedt in de ondergrondsche werken van genoemde mijnen door middel van een geïmproviseerde draagbaar, bestaande uit een gewone plank, zooals in België bij den afbouw der kolenlagen wordt gebruikt en uit kleedingstukken van den gewonde of diens kameraden. De reddingsdienst in de ondergrondsche werken is opgedragen aan opzichters. Deze genieten practisch en theoretisch onderricht. Het practische onderricht geschiedt ondergronds.

De geneeskundige dienst is scherp gescheiden van den chirurgische. Aan het hoofd van dezen laatsten dienst staat een chirurg, die in dienst is van de mijn en door de ingenieurs wordt ter zijde gestaan. Het hospitaal bevat o. m. een operatiezaal, een laboratorium, kamers voor desinfectie, voor bacteriologie, radiographie, electro-therapie, mechano-therapie, photographie en een badinrichting.

Bij de discussie, waaraan meerdere Duitsche en Oostenrijksche congresleden deelnamen, bleek dat groot bezwaar gemaakt werd een arts de eerste hulp ondergronds te laten verleenen. Men voelde er meer voor een lazaretbediende overdag en 's nachts op de mijn te hebben, die op het eerste bericht van een ongeval zich ondergronds zou kunnen begeven.

Het slot van de voordrachten vormde die van den ingenieur dr. Hagemann uit Herne over het reddingwezen bij de mijnen

in verband met de mijnbouwvoorschriften in de verschillende landen. De heer Hagemann kwam o. m. tot de slotsom, dat aan de inrichting van ondergrondsche reddings- en vluchtstations eerst dan ernstig te denken viel, wanneer het geheele reddingwezen bij de mijnen een zekeren graad van volmaaktheid had bereikt.

De discussie over dit onderwerp was zeer levendig.

Vrij algemeen was de vergadering van oordeel, dat het nut van bedoelde ondergrondsche reddingskamers niet geëvenredigd zou zijn aan de zeer hooge kosten van onderhoud, terwijl bovendien de keuze van de plaats in de ondergrondsche werken tot een van de moeielijkste vraagstukken zou behooren.

Een voorstel om gangen en werkplaatsen welke doodloopen (ohne Durchschlag) en ver van den hoofdluchtweg zijn gelegen als vluchtruimten aan te wijzen, vond bijval.

De heer Meissner deed ten slotte het voorstel om het daarheen te leiden, dat in alle mijnbouwdrijvende landen gegevens worden verzameld over gevallen, waarbij met reddingstoestellen menschenlevens zijn gered, over die waarbij niet is kunnen gered worden en over ongelukken voortgekomen uit het gebruik van ademhalingstoestellen van verschillend principe, en deze gegevens in de binnen- en buitenlandsche vakbladen te publiceeren.

Het nemen met algemeene stemmen van dit besluit alsmede de trouwe opkomst op elke vergadering bewijzen, welke groote belangstelling ten deze door de onderscheidene autoriteiten op het gebied van het mijnwezen in Duitschland en daarbuiten wordt aan den dag gelegd en hoe allen één zijn in het streven om de waarborgen voor het leven der mijnwerkers zooveel als mogelijk is te verhoogen.

Op de tentoonstelling waren verschillende soorten van draagbaren, transportwagens, auto's voor gewonden en auto's met complete inrichting voor reddingsbrigades aanwezig.

Een blik in een reddingswagen der Hibernia, met zijn ijzeren zuurstofcylinders, de sleepplank met luchtkap, die den bewustelooze reeds bij het transport zuivere lucht toevoert, de rookhelmen, zuurstofapparaten enz. enz. deed reeds zien welke enorme vorderingen op dit gebied van het reddingwezen in de laatste jaren zijn gemaakt.

Heerlen, 30 Juni 1908.

C. Blankevoort,
Hoofdingenieur der mijnen.

De ondergeteekende had de eer benoemd te worden tot lid van de Nederlandsche delegatie op het te Frankfort a/M. te houden Eerste Internationaal Congres voor reddingwezen in zijne hoedanigheid van lid der Staatscommissie, in het belang van het verleenen van eerste hulp bij bedrijfsongevallen, ingesteld bij Koninklijk besluit van 6 Maart 1907, n . 54. De taak dezer commissie is in hetzelfde besluit nader omschreven als: het bevorderen van de oprichting van en de deelneming aan cursussen in eerste hulp bij ongevallen, voor zoover zulks van belang kan zijn voor het verleenen van de bedoelde hulp.

Het lijdt derhalve geen twijfel of de bedoeling is het bevorderen van eerste hulp door *leeken* en de ondergeteekende meende daarom op het bovengenoemde Congres bij voorkeur kennis te moeten nemen van al hetgeen op dit gebied van beteekenis kon worden geacht.

Al hetgeen hierop betrekking heeft was tezamen gebracht in de tweede afdeeling, onder den uitvoerigen titel:

„Ausbildung von Nichtärzten in der Ersten Hilfe. (Samariterunterricht). Voraussetzungen für die Ausbildung nach Alter, Beruf, Lebensstellung. Ausbildung der Polizei, Feuerwehren, Eisenbahn- und Postbeamten, Werkmeister u. a. Sogenannter angewandter Samariterunterricht. Anordnung und Begrenzung des Unterrichtsstoffes. Methode des Unterrichts. Lehr- und Anschauungsmittel. Leitfäden und Anweisungen. Praktische Uebungen und ihre methodische Anordnung. Improvisationen. Lehr- und Uebungskästen. Samariterkästen und Verbandpäckchen. Sonstige Ausrüstung. Ausweiskarten, Prüfungen und Kontrolle der Nothelfer. Volkshochschulkurse. Samariterunterricht und Volkshygiene. Samariterunterricht in technischen Anstalten, Seminaren, Schulen. Beziehung zur Schulhygiene. Damenkurse. Ausbildung in der häuslichen Krankenpflege. Praktische Kurse auf den Rettungswachen und im Krankenhause."

De taak van de bovengenoemde Staatscommissie van 1907 sluit zich aan bij de Arbeidsinspectie, zooals zij in Nederland geregeld is en gaat uit van de overweging der wenschelijkheid, dat overal waar een eenigszins beduidend aantal werklieden in fabrieken of werkplaatsen tezamen zijn, de noodige middelen voor eerste hulp bij een ongeval aanwezig moeten zijn, doch tevens dat er steeds in de naaste omgeving iemand te vinden is, die deze eenvoudige hulpmiddelen kan aanwenden ter voorkoming van grooter onheil of ter vergemakkelijking van het vervoer van den gewonde.

Op het programma van het Congres waren een drietal ver-

handelingen, waaronder één uit Nederland, die meer in het bijzonder op dit onderdeel betrekking hadden, namelijk:

dr. Brat, Berlin: „Ueber Ausbildung von Fabrikangestellten und Fabrikarbeitern in der Ersten Hilfe";

dr. Th. Kooperberg, Amsterdam: „Die Beschränkung der Ersten Hilfe bei Unfallen durch Laien";

dr. Rambousek, Prag: „Unfälle und Erste Hilfe im gewerblichen Betriebe und der Unterricht hierüber an gewerblichen Lehranstalten".

Zulk een drietal beschouwingen, van zeer verschillende zijden afkomstig, zouden als het ware een volledig overzicht hebben kunnen geven van het onderwerp, dat den ondergeteekende het meeste belang moest inboezemen. Tot zijn groote teleurstelling is echter geen dezer sprekers op het Congres aanwezig geweest; ook de beide eerste verhandelingen waren in de pen gebleven en alleen dr. Rambousek deed in de handelingen van het Congres een belangrijk artikel opnemen, waaraan het volgende is ontleend:

Evenals hier te lande is ook in Oostenrijk het voorhanden hebben van een verbandkist door de wet verplichtend gesteld in alle fabrieken en werkplaatsen van eenige beteekenis, doch geheel in den geest der Nederlandsche Staatscommissie zegt de schrijver: „es muss auch jemand da sein, der dieselben zu gebrauchen versteht"; zeer dikwijls toch komt anders de hulp te laat, wanneer eerst een deskundige geroepen moet worden. „Daher soll jeder Techniker, ja jeder Arbeiter oder wenigstens jeder intelligente Arbeiter, Meister, Werkmeister u.s.w. im Rettungwesen bewandert sein". Om hiertoe te geraken, wil hij onderricht in eerste hulp reeds op de scholen een plaats inruimen en vooral bij het vakonderwijs aan de orde stellen. „Die Lehre von der Ersten Hilfe soll zu der Gesamtbildung jeder technisch Gebildeten zählen, vom niederen Gewerbeschüler vom Handwerkersschuleleven bis zum Hochschüler. Der Unterricht hierin soll an Sontagsschulen, Fortbildungsschulen u.s.w. angegliedert werden. An den technischen Hochschulen soll er sich an den Unterricht über Gewerbehygiene anschliessen. Aber auch die Arbeiterschaft soll in populären Vorträgen hierin Unterricht erhalten". De schrijver zelf „Privat-dozent und k. k. Bezirksarzt" heeft, door het Oostenrijksch Gouvernement daartoe in staat gesteld, herhaaldelijk zulk onderwijs gegeven „an einer Handwerkerschule, an einer machinengewerblichen Fachschule, an einer Bergschule und an einer Lehrerbildungsanstalt". Bij voorkeur knoopt hij dit onderwijs vast aan de bespreking van maatregelen ter beschutting tegen het gevaar van machines en werktuigen van allerlei aard.

Nadat de schrijver heeft aangegeven welke verbandkisten volgens zijne ervaring in verschillende fabrieken en bij verschillende bedrijven het meest doelmatig moeten worden geacht, vat hij zijn hoofdgedachte, dat enkele eenvoudige hulpmiddelen overal aanwezig dienen te zijn, samen in een zijner stellingen: „Rettungsmittel und Personen, die derer Gebrauch gut verstehen, dürfen in keinem Betriebe fehlen, selbst in dem kleinen nicht."

Behalve in de afdeelingen van het Congres betreffende den mijnarbeid en het verkeerswezen kwam de eerste hulp door leeken bij bijzondere werkzaamheden nergens ter sprake, doch bepaalden zich de besprekingen tot algemeene organisatiën, zooals zij in Duitschland vooral uiting hebben gevonden in de opleiding van Samariten en personeel van het Roode Kruis.

Het meest uitvoerig sprak over de eerste dr. Marcus, Frankfort a. M.: Erfahrungen bei der Ausbildung von Volksschülern in der Erste Hilfe bei Unglücksfällen und im Krankendienste".

De spreker, zelf schoolarts, was van oordeel, dat het eerste onderricht in eerste hulp reeds op de volksschool een aanvang moest nemen; de ervaring had hem doen zien, dat dit mogelijk was in zooverre alleen leerlingen der hoogste klasse in aanmerking komen; de onderwijzers, in den beginne weinig ingenomen met dit nieuwe leervak, zagen weldra de goede resultaten en werden ijverige voorstanders, vooral toen zij ontwaarden, dat geen stoornis in de gewone lessen ontstond en het onderricht zich kon aansluiten aan de lessen in gymnastiek en natuurkennis.

Niet allen waren het er over eens om reeds op jeugdigen leeftijd met dit onderricht te beginnen; de voorstanders meenden echter dat juist in de schooljaren hetgeen noodig is te weten over eerste hulp als 't ware spelenderwijs wordt geleerd en gemakkelijk wordt onthouden, terwijl voor personen op volwassen leeftijd, niet meer gewoon eenig onderwijs te volgen, hieraan dikwijls veel meer moeilijkheden zijn verbonden.

Ook dr. Kowalzig, sprekende over Samariterkurze in Kiel, wilde het onderricht reeds doen aanvangen op scholen, inzonderheid bij het herhalingsonderwijs en nog anderen, die zich in verschillende Staten hadden beziggehouden met de opleiding van Samariten, waren tot de overtuiging gekomen, dat met dit onderwijs vroegtijdig moet worden begonnen.

In zooverre het alleen betreft onderwijs in eerste hulp schreef Joseph Corman, directeur-général de l'Enseignement primair en Belgique, dat hiermede reeds daar te lande op de lagere school wordt aangevangen en dat de hulpmiddelen meestal aanwezig zijn.

Sur les conseils du Ministre de l'intérieur et de l'instruction publique, la plupart des communes ont doté leurs écoles primaires d'une boîte de secours.

Cette boîte sert en même temps à l'enseignement intuitif des soins à administrer en cas d'accidents.

Zelfs blijken enkele geneesmiddelen in deze verbandkisten voorhanden te zijn, althans de directeur vervolgt: Des médecins ont fait aux instituteurs en fonctions des conférences sur la manière de se servir des produits pharmaceutiques contenus dans la dite boîte.

Dr. Sahli, Bern, sprekende over Entwicklung und Stand des Samariterwesens in der Schweiz meent, dat alleen volwassen mannen en vrouwen tot de lessen moeten worden toegelaten. Daar te lande, gelijk overal elders trouwens, is de Samaritenopleiding niet alleen gericht op eerste hulp bij ongevallen maar niet minder op doelmatige hulp bij ziekte en verpleging; in enkele kantons van Zwitserland komen hunne bemoeiingen bijna geheel overeen met die van het Witte en Groene Kruis hier te lande. In manchen Ortschaften, schrijft dr. Sahli, unterhalten sie überdies sogenannte Krankenmobilienmagazine, von denen die für die häusliche Krankenpflege unentbehrlichen geräte der Bevölkerung leihweise zur verfüging gestellt werden. In enkele streken zijn zulke „Samariterposten" tot in de kleinste dorpen verspreid. Door meer dan een spreker werd aangedrongen op het samengaan van deze Samaritenvereenigingen met het Roode Kruis, en het bleek dat ook in vele gevallen zulk eene overeenstemming reeds was bereikt, hoewel van samensmelting nergens sprake was, omdat het Roode Kruis, hoewel ook genegen in vredestijd eerste hulp te verleenen, waartoe in de groote steden bepaalde gezondheidsbrigades waren opgericht, toch immer het oog gevestigd hield op hetgeen zijne organisatie zou kunnen verrichten in oorlogstijd.

Zeer duidelijk werd dit uiteengezet door dr. Ernst Joseph, Berlin: Samariterausbildung und freiwillige Kriegskrankenpflege, en door generaal von Viebahn (Berlin): Ueber die allgemeine Bedeutung der Deutschen Vereinsorganisation vom Roten Kreuz für das Rettungswesen. Beide waren echter niet ter vergadering aanwezig, evenmin als dr. Charles Nyssen (Bruxelles), die hetzelfde onderwerp behandelde, door te wijzen op het nut van het Roode Kruis in tijd van vrede: „Description des cours institués en vue de former des ambulanciers et de fournir l'instruction aux non-professionnels pour les rendre aptes à donner les premiers secours.

Evenals op het later gehouden Congres voor reddingwezen te 's-Gravenhage door nagenoeg alle sprekers werd betoogd, is ook te Frankfort van alle zijden aangedrongen om meer eenheid en samenwerking te brengen tusschen de verschillende vereenigingen van eerste hulp en ziekenverpleging. Al zou men daarbij ook willen rekenen op krachtigen steun van gemeente en Rijk, waren toch de meesten het er over eens, dat het particulier initiatief op den voorgrond moest blijven en eene algemeene officieele overheidsregeling ongewenscht was.

Wegens gemis aan inleiders is vooral een punt niet tot zijn recht gekomen op het Congres, namelijk welke de omvang en de inhoud zouden moeten zijn van hetgeen aan leeken moet en mag worden geleerd met het oog op de hulp, die van hen verlangd wordt. Het is bekend, dat er van geneeskundige zijde veel en niet ongegrond bezwaar is gemaakt, toen Esmarck in 1882 begon zijn Samaritencursussen te geven; er werd bij herhaling op gewezen, dat hoe nuttig ook in enkele gevallen de personen konden optreden, die met vrucht dit onderwijs hadden genoten, hun kennis toch al te oppervlakkig was om hun iets van belang toe te vertrouwen, doch dat juist daardoor het gevaar ontstond, om zich tot „Kurpfuscherei" d. i. onbevoegde uitoefening der geneeskunst te laten verleiden.

Weliswaar is deze tegenstand geluwd, maar toch werd op het Congres door een enkele nog zulk eene ruime en langdurige opleiding van Samariten aanbevolen en dienovereenkomstig de hulp en bijstand door hen te verleenen zoo breed uitgemeten, dat van verschillende zijden er de nadruk op werd gelegd, dat deze welkome helpers in dienst van gewonden en zieken nimmer verder mogen gaan dan het verleenen van *eerste* hulp, dat van *behandeling* in geen geval ooit sprake mocht zijn en dat het onderricht aan hen te geven zich strikt binnen deze grenzen zou dienen te beperken, wilde men niet de deuren openstellen voor allerlei kwakzalverij.

Daarnaast werd echter ook de opmerking gehoord, dat wanneer van de jeugd af gezonde begrippen omtrent het menschelijk lichaam en de hulp bij ongelukken en verwondingen onder de leeken werden verbreid, vele onzinnige en ondoelmatige maatregelen, die nog herhaaldelijk onder het volk worden toegepast, eindelijk voor goed zouden worden vervangen door doeltreffende handelingen bij voorkomende ongevallen.

Door Medizinalrat dr. Blume, Philippsburg i. B. werd in zijne rede: Die Durchführung von keimfreien Einzelverbänden bei der Ersten Hilfe im Rettungsdienst, in deze afdeeling van het Congres ten slotte een warm betoog gehouden voor een snel

verband, uit Nederland afkomstig (firma Utermöhlen, Amsterdam) en dat volgens hem voldoet aan alle eischen bij eerste hulp en daarom aanbeveling verdient boven alle andere verbanden.

Een omvangrijk, internationaal Congres als het onderhavige stelt aan de regelingscommissie zulke zware eischen, dat de kritiek zich van aanmerkingen zou willen onthouden, ook waar meer redenen daarvoor aanwezig waren dan thans het geval is geweest. De voorkomendheid, waarmede de leden door het congresbestuur werden ontvangen en de talrijke geschriften en boekwerken waarmede zij werden overladen, zullen in ieders herinnering een indruk achterlaten.

Een paar opmerkingen mogen ten slotte geoorloofd zijn.

Het bleek dat een zeer groot aantal personen in verschillende landen, die zich als sprekers hadden opgegeven òf niets meer van zich hebben laten hooren òf meenden te kunnen volstaan met alleen hunne verhandeling in te zenden. Bij de tweede afdeeling ontbraken op die wijze meer dan de helft van hen, op wie gerekend was bij de samenstelling der agenda's.

Den eersten dag, toen de meesten aanwezig waren, moesten door gebrek aan tijd daarom de discussiën zeer bekort worden en een der verhandelingen worden afgebroken, terwijl den derden dag geen vergadering kon gehouden worden, omdat al de ingeschrevenen voor dien dag waren weggebleven.

Zou het niet mogelijk zijn, om zulk eene verwarring te voorkomen, dat het congresbestuur korten tijd voor het samenstellen der dagagenda's telegraphisch informeerde bij de sprekers, die zich — meestal reeds lang geleden — hadden aangegeven of zij al of niet verhinderd waren te komen?

In de tweede afdeeling werd het aan ieder vrij gelaten van zijn zitplaats in debat te treden; dit is niet alleen dikwijls oorzaak van moeilijk verstaan, maar geeft ook aanleiding tot vaak onbeduidende opmerkingen en te veel herhalingen van denzelfden spreker, ontaardende niet zelden in een persoonlijk debat. Het verdient daarom de voorkeur iederen spreker uit te noodigen van het spreekgestoelte het woord te voeren; de regelmaat en degelijkheid der discussiën worden er in hooge mate door bevorderd.

Breda (Teteringen), 1 Augustus 1908.

Dr. G. W. Bruinsma.

AFDEELINGEN I EN II.

Afdeeling I had zich tot taak gesteld de bespreking van de „Eerste geneeskundige hulp bij ongevallen"; in afdeeling II werd behandeld de „Opleiding van leeken tot het verleenen van eerste hulp", het zoogenaamde Samariter-onderwijs van de Duitschers.

Aangezien beide afdeelingen in den voormiddag op dezelfde uren vergaderden, moest bij den aanvang van de zittingen, aan de hand van het programma eene keuze gedaan en beslist worden aan welke afdeeling een bezoek zou worden gebracht hetgeen wel eens aanleiding gaf tot ongewenschte verrassingen wijl bleek dat in de volgorde der besprekingen eene plotselinge wijziging was gebracht.

In de Iste afdeeling hoorde ik een voordracht over: „Ziekentransport onder geneeskundige leiding", van dr. Streffer, te Leipzig, waarbij de redenaar de meening was toegedaan dat in groote steden de door een ernstig ongeval getroffene niet zoude mogen worden vervoerd zonder dat allereerst geneeskundige hulp zoude zijn verleend.

Aan voorbeelden uit het dagelijksch leven ontleend, wordt de noodzakelijkheid betoogd van het onmiddellijk tegenwoordig doen zijn van een arts, de zoogenaamde reddingarts. Om in vele gevallen, waar het leven van den door een ongeval getroffene van minuten afhangt, vaardig te zijn om te helpen moeten den arts in den reddingswagen alle middelen voor bloedstelping, de tegengiften, een zuurstofapparaat en verdoovingsmiddelen ter beschikking staan.

Ter wille van de snelheid zou in de groote steden een automobiel noodzakelijk zijn. De hiervoor te maken kosten schijnen niet zoo belangrijk te zijn of eenige groote steden als bijv. Buda-Pesth hebben reeds sints jaren een dergelijken dienst georganiseerd, welke evenals de brandweer door de gemeente wordt bekostigd, uitgaande van de gedachte dat een door een ongeval getroffene even goed als een door brand verwonde persoon recht heeft op kostelooze eerste hulp door de gemeenschap te verstrekken.

Verder bleek uit de gevoerde discussie dat door een tweetal pofessoren uit Duitschland en Oostenrijk, het noodzakelijk werd geacht dat artsen, welke zich als redding-arts beschikbaar zouden willen stellen, vooraf nog eens een cursus in eerste hulp zouden moeten bijwonen, hetgeen op mij een eenigszins vreemden indruk maakte, aangezien hieruit duidelijk bleek dat die heeren geen hoogen dunk hadden van de practische bekwaamheid hunner gewezen leerlingen.

Het onvolmaakte van de geneeskundige opleiding aan de Duitsche universiteiten, vooral wat de practische ervaring betreft, trad ook bij andere voordrachten nog wel eens op den voorgrond, wijl door velen aangedrongen werd op het houden van afzonderlijke universiteitscursussen voor artsen, in het verleenen van eerste hulp bij ongevallen.

Professor Kutner uit Berlijn, welke aan dit onderwerp eene afzonderlijke voordracht had gewijd, trad sterk op voor het denkbeeld om docenten aan te stellen, welke de eerste hulp bij ongevallen zouden behandelen in de zoogenaamde artsen-cursussen.

Eigenaardig was dat daarbij de meening werd verkondigd dat de kosten daarvoor zouden moeten worden bestreden door.... de groote industrieele maatschappijen.

Dat met de beste bedoelingen bezield, door meerdere sprekers dikwijls het doel werd voorbijgestreefd, moge blijken uit de voordracht van dr. Kuhn over Perorale intubatie bij de kunstmatige ademhaling", alsmede van dr. Schwab over „de eerste geneeskundige hulp, haar eischen en haar grenzen."

Bij de eerste voordracht, welke beter op een chirurgencongres op haar plaats ware geweest, werd door den spreker het voor de kunstgreep benoodigde instrumentarium vertoond, nl. een beweeglijke metalen perorale intubatiebuis, voorzien van een dun toevoerend buisje, hetwelk in de luchtwegen gebracht moet worden.

Op den voorgrond werd hierbij gesteld, dat de kern van de reddingsvraag van een lijder aan asphyxie gelegen is in het verwijderen van het koolzuur uit de longen door de zorg voor het voldoende geopend zijn der luchtwegen.

Eerst op de tweede plaats staat de applicatie van zuurstof, nl. van zuurstof welke onder druk wordt toegediend.

Maar ook deze moet, wanneer zij afdoende helpen wil in de diepte der luchtwegen worden gebracht. De perorale intubatiebuis zou volgens spreker aan die voorwaarden voldoen en de behandeling daarvan zoude zoo eenvoudig zijn dat zelfs leeken, welke eerste hulp-onderricht genoten hadden in staat zouden zijn de buis in te voeren.

Het behoeft nauwelijks betoog dat bij de discussie weinig instemming met de voordracht betoond werd, waarbij werd gewezen op het gevaar om een dergelijk instrument in handen van leeken te geven, terwijl toch op de andere bekende wijze de kunstmatige ademhaling, met het vasthouden of vastleggen van de tong en de aanwending van de bekende zuurstof-inhalatie-apparaten goede resultaten te verkrijgen zijn.

De voordracht van dr. Schwab (pag. 94 van het Congresbericht) had tot uitgangspunt de uitbreiding en de grenzen der eerste geneeskundige hulp.

Spreker betoogde dat voor de goede werking van den reddingsdienst deze moest zijn opgebouwd op twee elkaar aanvullende faktoren: de *organisatie* van de eerste geneeskundige hulp, die in handen van artsen moet liggen alsmede de *verstrekking* daarvan, welke evenzeer aan artsen moet worden toevertrouwd, doch slechts aan dezulke die, wat hunne eigenschappen, kennis en verantwoordelijkheid betreft, aan hooge eischen voldoen.

Tot zoover kon men met den redenaar medegaan; maar, waar daarna in details werd uitgemaakt over welke localiteiten men zoude moeten kunnen beschikken en met welke inrichting en instrumentarium deze zouden moeten voorzien, daar verkreeg men den indruk alsof in de groote steden, op elk plein of kruispunt van drukke wegen minst genomen een klein hospitaaltje zoude moeten worden neergezet.

Door verschillende sprekers werd bij de discussie dan ook duidelijk het eerste en eenigste beginsel van het hulp verleenen, ook door artsen, op den voorgrond gesteld, n.l. dat op de plaats des onheils alleen het allernoodzakelijkste moet worden verricht om dreigend levensgevaar af te wenden en dat daartoe maar weinig instrumenten en eene eenvoudige localiteit benoodigd zijn. Het verrichten van ingrijpende kunstbewerkingen behalve levensreddende op de plaats zelf werd door iedereen verkeerd geacht.

In de IIde afdeeling werd hoofdzakelijk gesproken over de opleiding van leeken tot het verleenen van eerste hulp.

Aangezien op andere plaatsen in dit verslag van de aldaar verrichte werkzaamheden melding zal worden gemaakt wil ik mij alleen bepalen tot de mededeeling dat ook hier weer uit alles bleek hoe diep het Duitsche Roode Kruis- en Samariterwezen ook bij het eenvoudige volk is doorgedrongen, hoe goed georganiseerd deze op de meeste plaatsen van Duitschland reeds is en met welke volharding en toewijding door de voormannen op dit gebied gearbeid wordt om bij de ouderen de belangstelling in dit werk der humaniteit gaande te houden en bij de jongeren de liefde daartoe op te wekken.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen en over te gaan tot de bespreking van de belangrijke oefening welke op de Griesheimer Exercierplatz gehouden werd, meen ik met een enkel woord de voordracht van dr. Joseph, Berlijn, te moeten herdenken, welke aandrong op verbetering in de opleiding van de leeken tot het verleenen van eerste hulp, in die mate dat

deze eene zoodanige vakkennis zouden verkrijgen als van een vrijwillige hulpverpleger of hulpverpleegster voor de oorlogsziekenverpleging verlangd wordt.

Spreker meende, dat door aansluiting van de Samariter-scholen aan de organisatie van het Roode Kruis juist voor oorlogstijd, door eenheid in de opleiding de gunstige omstandigheid zou worden geboren dat gerekend zou kunnen worden op den toevoer van een groot aantal goed onderlegde mannelijke en vrouwelijke hulpverplegers.

Oefening van Sanitätskolonnen op de Griesheimer Exerzierplatz.

Duizenden van toeschouwers woonden op den namiddag van den 12den Juni op bovengenoemde oefeningsplaats eene oefening van vrijwillige Sanitätskolonnen van het Roode Kruis bij. Nadat generaal von Perthes de kolonnes uit Baden, Beieren, Hessen en Pruissen geïnspecteerd had, werd voor een majoor van de landweer gedefileerd, waarna de eigenlijke oefening begon.

De onderstelling daarbij was de volgende:

In een op de Griesheimervlakte gelegen chemische fabriek heeft in den namiddag eene ontploffing plaats gehad, waarbij, volg.ns bij den betreffenden inspecteur der vrijwillige ziekenverpleging ingekomen berichten, een groot aantal menschen gedood of min of meer zwaar gekwetst zijn.

De inspecteur laat de onder zijn toezicht staande kolonnes van het Roode Kruis naar de plaats des onheils marcheeren. Het blijkt dat 35 tot 40 arbeiders verongelukt zijn, waarvan een aantal nog onder het door de ontploffing verwoest fabrieksgebouw ligt. Verdere explosies n.l. van een benzinevoorraad zijn te verwachten De fabriek is al ontruimd.

Op grond van dezen stand van zaken worden de volgende maatregelen getroffen: de het eerst aangekomen manschappen halen de gekwetsten uit de puinhopen te voorschijnen en transporteeren deze, daar het aanleggen van verbanden binnen de fabrieksgebouwen met het oog op verder ontploffingsgevaar niet gewenscht is, naar de verbandtent, welke inmiddels op eenigen afstand op het exercitieveld opgericht is.

Wanneer de gewonde arbeiders verbonden zijn, worden zij voor zoover gewenscht en mogelijk naar een andere tent gebracht, waar hun verfrisschende dranken enz. toegediend worden door dames, leden van de Vaterländische Frauenverein.

Intusschen is een aantal transportmiddelen op de wagenplaats aangekomen, van waaruit het vervoer naar het terrein plaats

heeft waar een trein alsmede eenige tramwagens, alle tot ziekenvervoer ingericht, klaarstaan.

Precies 5.30 n.m. had de ontploffing plaats; onmiddellijk begaven de manschappen zich naar de plaats des onheils. Daar lagen dooden en verwonden dooreen; eenige onder puinhoopen, andere op de straat geslingerd, terwijl een enkele bewusteloos uit een der vensters hing.

In korten tijd werden de verwonden uit de fabriek gedragen, buiten op draagbaren gelegd en naar de verbandtent gebracht. Door artsen, geholpen door verpleegsters, werden hier verbanden aangelegd, voor de wonden meestal nood- of snelverbanden; voor de beenbreuken spalkverbanden.

De dooden werden voorloopig achter de tent neergelegd.

Veel bedrijvigheid was in de tent voor lichtverwonden, welke laatste, na hun verband ontvangen te hebben, in de ververschingstent werden gelaafd.

Op de wagenplaats was men inmiddels druk bezig geweest en had van boerenkarren en zoogenaamde ladderwagens, met eenvoudige hulpmiddelen als hout en touw practische ziekenwagens gefabriceerd evenals van de door de Adlerfabriek beschikbaar gestelde transportauto's, welke voertuigen zeer goed voor ziekenvervoer in te richten zijn en die blijkens de proef op het nog al gelijkmatige veld, zeer goed voldeden.

Ten slotte stond nog een aantal met paarden bespannen ziekenwagens ter beschikking.

Vlug liep alles van stapel. Reeds na één uur kon men de verwonden in tram en trein doen plaats nemen. Van de tramwagens was het bovenste gedeelte van de banken afgenomen en dwarsgelegd, zoodat een gewone tramwagen in een ziekentransportwagen werd veranderd; de ter beschikking staande geimproviseerde ziekentrein bestond uit een aantal goederenwagens welke volgens verschillende systemen tot ziekenvervoer waren ingericht en waarvan enkele door de eenvoud in de aangewende middelen — sparren en touw — bijzonder opvielen.

Bij de bespreking welke na afloop der oefening, terwijl zich de manschappen wederom rond generaal von Perthes verzameld hadden, door een militair-arts gehouden werd, werden enkele opmerkingen gemaakt ten opzichte van begane fouten; in hoofdzaak echter bleek de verkregen indruk een zeer gunstige geweest te zijn.

Ook deze indruk werd door de aanwezige leden der delegatie verkregen en zelfs het waarnemen van enkele tekortkomingen vermocht den goeden totaalindruk niet te schaden.

Ter wille van de volledigheid zij daarom een enkele opmerking hier weergegeven.

Het wegvoeren der verwonden uit het fabrieksgebouw werd door de manschappen verricht door het optillen en dragen der verwonden door 3 helpers, zooals zulks bij het onderwijs in eerste hulp onderricht wordt, wanneer geen draagmateriaal aanwezig is.

Hier echter lagen planken van groote afmetingen, geschikt om een lijder op te vervoeren, als 't ware voor het grijpen en had aan deze wijze van vervoer de voorkeur boven het dragen op de armen moeten gegeven worden, wijl:

1°. het veel minder krachtsinspanning van de dragers vordert:

2°. er veel lijders aan brandwonden waren en lichamelijke aanraking vooral voor deze zooveel mogelijk vermeden moet worden, en

3°. het vervoer op de planken slechts 2 dragers eischt, waardoor besparing van werkkracht wordt verkregen.

Verder is mij opgevallen dat een enkel maal een, met een lijder beladen draagbaar niet in de ziekenwagen kon geladen worden, wijl de baar daar niet in paste; de patient moest op een andere baar worden overgeladen alvorens het vervoer kon plaats hebben. Vermoedelijk was dit ongerief te wijten aan de omstandigheid dat materiaal van de verschillende kolonnes, die zooals in den aanhef van dit verslag werd medegedeeld, uit verscheidene landstreken afkomstig waren, saamgebracht was en dit niet bij elkaar paste.

Met de invoering van een eenheidsbrancard bij de verschillenne vereenigingen zal men in de toekomst het voor den lijder zoo ongewenschte overladen kunnen voorkomen.

Een derde opmerking geldt meer het onderwijs; het bleek nl. dat waar één helper bezig was de kunstmatige ademhaling toe te passen, deze zulks met een minder goede handgreep deed. Wanneer één helper de kunstmatige ademhaling verricht en daartoe achter den patient aan het hoofdeinde geplaatst is, zal deze de armen *aan de elbogen* moeten aanvatten en *niet* zooals nog al te veel geleerd wordt aan de onderarmen dicht bij den elboog.

Dat er op het oefeningsveld en in de verschillende tenten wel eens gebrek aan ruimte was voor den behandelenden geneesheer door het te groot aantal aanwezigen (helpers en publiek) mag zoowel aan de ietwat al te groote ijver en belangstelling van het personeel der kolonnes en van het talrijke publiek

worden toegeschreven als aan de omstandigheid dat de zoo noodige leiding niet altijd evengoed merkbaar was.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat de improvisaties, om goederenwagens met eenvoudig materiaal geschikt te maken voor het vervoer van zieken en gewonden op het oog zeer interessant leeken doch door gemis aan rijproef niet op hare deugdelijkheid konden worden beproefd.

's Gravenhage, Juli 1908.

De Officier van gezondheid 1ste *klasse*,
C. VAN DER WORP.

Het reddingwezen, en daarmede het verleenen van eerste hulp bij ongelukken, heeft in de laatste halve eeuw en speciaal in de laatste jaren belangrijke vorderingen gemaakt, getuige de omstandigheid, dat er thans een afzonderlijk Congres aan gewijd werd, waar dat reddingwezen, over 10 verschillende gebieden verdeeld, een onderwerp van bespreking uitmaakte tusschen van uit nagenoeg alle beschaafde landen te samen gekomen deskundigen en belangstellenden.

De oorzaken van dien vooruitgang zijn natuurlijk velerlei; toch hebben zij m. i. allen hetzelfde oorspronkelijke uitgangspunt: den voortdurenden vooruitgang in de algemeene beschaving der volkeren.

Beschaving, welke aan den eenen kant het ruwe en dierlijke in den mensch terugdringt, en aan den anderen kant edele gevoelens ontwikkelt en op den voorgrond brengt, is eene eerste voorwaarde voor het betrachten van het algemeene begrip: menschlievendheid.

Beschaving doet het menschelijk intellect zich meer en meer ontplooien; zij geeft den eersten stoot tot de ontwikkeling van kunsten en wetenschappen. Zij vermeerdert de behoeften van den mensch en levert dientengevolge op verschillend gebied de aanleiding tot uitvindingen, van welke de menschlievendheid zich dan weer het geschikte kan uitkiezen om zich doeltreffender te kunnen uiten bij het redden van door een ongeluk getroffenen en bij het verleenen van de eerste hulp aan deze ongelukkigen, ten einde hun lijden te verminderen en hun kans op geheel herstel te vergrooten.

Beschaving heeft in haar gevolg sociale instellingen, waardoor het leven van de minder bedeelden en vooral dat van de door

ziekte of ongeval getroffenen wordt dragelijker gemaakt en waardoor de zorg van het algemeen voor de afzonderlijke individuën wordt vergroot.

Sterkere uiting van menschlievendheid alleen, schoon de hoofdvoorwaarde voor den vooruitgang van het reddingswezen, is hiertoe op den duur evenwel niet voldoende in den practischen tijd, waarin wij leven.

Geld is tegenwoordig in de eerste plaats noodig om doeltreffende menschlievendheid in practijk te kunnen brengen. Geld is noodig om de menschlievenden hunne goede eigenschap te doen behouden en verder om hen in staat te stellen de noodige hulpmiddelen aan te schaffen en te onderhouden. Het beste bewijs voor de gegrondheid van dit beweren is wel, dat vereenigingen, welke zich het reddingswezen en het verleenen van eerste hulp tot taak stelden, tot nog toe overal en altijd de ervaring hebben opgedaan, dat zij niet konden blijven bestaan zonder financieele hulp uit openbare of particuliere kassen.

Voor de beschikbaarstelling van gelden ten dienste van het reddingswezen nu zijn de uitzichten in den laatsten tijd veel gunstiger geworden.

Door den grooten vooruitgang in de medische en speciaal de chirurgische wetenschap zijn de kansen op een spoedig en geheel herstel voor de door een ongeval getroffenen thans veel grooter dan voor eene kwart eeuw het geval was, wanneer althans eene *goede* hulp *zoo spoedig mogelijk* na het accident den getroffene ten deel valt.

Het spreekt van zelf dat lichamen, welke bijv. als onze Rijksverzekeringsbank aan werklieden een zeker bedrag hebben uit te betalen, zoolang deze ten gevolge van een bedrijfsongeval invalide blijven, of welke, als verzekeringmaatschappijen tegen ongelukken hetzelfde moeten doen aan de bij hen verzekerden, spoedig begrepen hebben, dat hunne belangen er ten zeerste bij betrokken zijn, dat aan bij haar verzekerden bij een ongeval zooveel mogelijk goede en snelle hulp verleend wordt, en dat zij zich gaarne geldelijke offers getroosten om dit te bereiken.

Vrij algemeen is men dan ook gaan inzien, dat het geld aan de voorbereiding van een goed reddingswezen en van eene goede eerste hulpverleening uitgegeven geen dood kapitaal is, doch dat het integendeel te eeniger tijd zeker ruime rente zal opbrengen.

Bovenstaande inleiding meende ik aan mijn verslag te moeten laten voorafgaan:

1°. om de groote belangstelling te doen begrijpen, welke in de laatste jaren tegenover reddingswezen en eerste hulpverleening betoond wordt, en

2°. omdat m. i. hier en daar ten onzent, o. a. bij de spoorwegondernemingen, nog niet voldoende beseft wordt het groote financieele belang, dat zij hebben bij een goed geregelden en op de hoogte van den tijd zijnden reddingsdienst. Gebeurt er eens een groot spoorwegongeluk (de ontkenning van de mogelijkheid hiervan, ook ten onzent, kan nooit ernstig gemeend zijn) als bijv. onlangs in België, waarbij zeer vele gewonden vallen, dan zal het al of niet snel en in voldoende hoeveelheid ter plaatse zijn van goed geoefend personeel en van geschikte hulpmiddelen voor redding en eerste hulp beteekenen het later minder of meer moeten betalen van groote sommen aan verplegingskosten, pensioenen, smartegelden, enz.

Nu tot het eigenlijke onderwerp van zijn verslag komende: „het reddingswezen bij het verkeer per spoorweg", wil ondergeteekende beginnen met zeer in het kort den inhoud der gehouden voordrachten weer te geven, om daarna een overzicht te laten volgen van het belangrijkste uit de verschillende discussiën. Deze wijze van doen schijnt hem het meest practisch toe, omdat bij de op de voordrachten gevolgde besprekingen meermalen hetzelfde, zij het ook in anderen vorm, gerepeteerd werd, en omdat een overzicht van de behandelde stof dan beter en geregelder te geven en te verkrijgen is.

Gehouden voordrachten:

dr. Redard, Médecin en Chef des chemins de fer de l'Etat (France): „Des prompts-secours dans les accidents de chemins de fer". Redard meent, dat men het in den tegenwoordigen tijd bij het spoorwegbedrijf met geen mogelijkheid meer stellen kan zonder de beschikking te hebben over eene verbandkamer benevens eene aseptische operatiekamer in elk der voornaamste stations en in de groote werkplaatsen, benevens over speciale hospitaalrijtuigen, „wagons-ambulance de secours".

Dr. Michailoff, spoorwegarts van den Nicolaasspoorweg te Petersburg, sprak over: „Transport der Verwundeten und Schwerkranken auf den russischen Staats-Eisenbahnen. Die Gefahr der Infektion beim Transport. Die Desinfektion". Conclusie: In Rusland is het transport van zieken en gewonden voldoende en doelmatig ingericht. Er zijn voldoende hospitaalwagens voorhanden zoowel voor gewonden als ter isoleering van lijders aan besmettelijke ziekten. Verder voldoen de gebruikelijke ontsmettingsmiddelen volkomen zoowel aan de eischen der moderne wetenschap als aan de behoeften van het gewone leven.

Dr. Romeyn, geneeskundig inspecteur der spoorwegdiensten te Venlo (zie later).

James Croston. F. G. S. Manchester: „Notes on Railway-ambulance". Spreker wenscht:

1°. training van eerste hulp-personeel;

2°. overeenkomst tot onderlinge hulp tusschen de gewone geneeskundigen van de plaats, de spoorwegartsen en de militaire geneeskundigen;

3°. onderwijs enz. in het ziekenhuis;

4°. beschikbaarstelling van lokalen voor dooden en van verbandkamers op de hoofdstations;

5°. beschikbaarstelling van bijzondere treinen om gebruikt te worden bij ongevallen in bepaalde bedrijven als mijnen, spoorwegen, fabrieken, benevens in oorlogstijd.

Dr. de Lantsheere, Agréé des chemins de fer de l'Etat Belge, besprak: „Voorschriften voor het spoorwegpersoneel tot het voorkomen van ongevallen bij het werk" en deed daarbij mededeeling van gedrukte voorschriften, welke aan het spoorwegpersoneel ter hand gesteld worden en waarin werkelijk practische wenken vervat zijn.

Spreker beveelt deze regeling ook voor alle andere spoorwegbesturen aan.

Dr. Rosmonit, Ober-Inspector und Chefarzt der K. K. priv. Südbahn-Gesellsch. Wien, voerde vervolgens het woord over: „Rettungskästen für die Erste Hilfe bei Eisenbahnunfällen." Hij wenscht, dat 1°. alle instrumenten voor alle operatief ingrijpen zouden vervallen, omdat operaties op de plaats van het ongeval moeten achterwege blijven; 2°. dat de verbandkisten alleen verbandstoffen en spalken zullen inhouden; 3°. dat de verbandkisten niet groot en zwaar zijn, wijl zij dan onpractisch worden; zij moeten door één man kunnen getransporteerd worden; meent men aan den inhoud van één kist niet genoeg te zullen hebben, dan stelle men er meerdere ter beschikking.

Dr. De Bève, die een groot aandeel had in het verleenen van de eerste hulp aan de gewonden bij het onlangs plaats gehad hebbende spoorwegongeluk te Contich-Casernes bij Antwerpen, deed mededeelingen aangaande de verzorging van bovenbedoelde gewonden en trok daaruit de conclusie, dat de door Redard onontbeerlijk geachte „voitures-ambulance" en de door de Duitschers zoo buitengewoon hoog geschatte „Hilfszüge" (zie later) heelemaal niet onontbeerlijk zijn; dat daarentegen ook bij ernstige spoorwegaccidenten de eenvoudigste hulpmiddelen vaak de beste zijn.

Dr. Ritter von Britto, Obersanitätsrat in K. K. Eisenbahn-Ministerium, Wien, las een reeds in 1905 gepubliceerd artikel voor over: „Das Rettungswesen bei den K. K. Oesterreich.

Staatsbahnen." Aangezien de daar bestaande regeling echter al sedert 1889 vigeerende is, kon spreker zijn gehoor slechts matig boeien.

Nagenoeg even lang als er ten onzent *degelijk* sprake is geweest van het beschikbaar stellen van geneeskundige hulpmiddelen om de eerste hulp bij spoorwegongelukken te verleenen, d. i. sedert 1876, heeft er een strijd bestaan over het al of niet noodzakelijke of wenschelijke, dat met de personentreinen ook hulpmiddelen zouden medegegeven worden om in de eerste plaats te dienen bij ongelukken gedurende het traject.

In dezen strijd stond de Regeering, en met haar (op een paar uitzonderingen na) hare vertegenwoordigers bij dit geneeskundig onderdeel der exploitatie, tegenover de spoorwegondernemingen en de „Nederlandsche Vereeniging van Spoorwegartsen", omdat de laatste categoriën meenden, dat de middelen voor het verleenen van eerste hulp bij ongevallen op de lijn *niet* met de treinen moeten medegegeven worden, wijl zij daar nooit in goeden toestand kunnen worden gehouden, doch dat die zaken langs den weg in wachthuisjes dienden te worden gedeponeerd. Ten einde te trachten in deze door redeneering zoo moeilijk uit te maken quaestie voor zich zelf tot meer licht te komen, meende de ondergeteekende niet beter te kunnen doen dan haar op het Congres ter sprake te brengen. In de betreffende voordracht — extract zie bijlage I — trachtte hij de meening van, in casu, de tegenstanders der Regeering en ook van hemzelf, zoo sterk mogelijk naar voren te brengen, omdat hij meende zoodoende de kans op eenige waarde hebbende resultaten te zullen vergrooten. Het voorgedragene lokte eene levendige discussie uit.

Eene tweede voordracht — extract zie bijlage II — werd door ondergeteekende gehouden om der vergadering mede te deelen, hoe bij ons thans het reddingswezen bij de spoorwegen geregeld is. Daarbij had hij tevens gelegenheid om aan belangstellenden de drie typen van onze spoorwegverbandkisten aan medegenomen exemplaren te demonstreeren.

Resumé der besprekingen en discussiën, waaraan deelgenomen werd door deskundigen uit Pruissen, Saksen, Baden, Oostenrijk, België, Frankrijk en Nederland.

Hulpmiddelen langs de baan.

Blijkbaar gaat men langzamerhand ook in de werklieden langs de lijn meer belangstelling toonen. Dr. de Lantsheere (Brussel) meende, dat bij dezen verwondingen veel vaker voorkomen dan bij de reizigers gedurende het traject. Om deze reden heeft men

in België in elk blok eenig verband gedeponeerd, en zijn in Saksen de wachthuisjes van drie verbandpakjes voorzien, ten einde voorkomende kwetsuren tegen verdere nadeelige invloeden te beschutten.

Dat verband is alzoo bedoeld voor de wegwerkers, wat natuurlijk in zich sluit, dat de ploegbazen eenige notie hebben van eerste hulpverleening.

Over hetgeen met de treinen aan hulpmiddelen moet medegevoerd worden voor ongelukken gedurende de reis langs de lijn, waren de meeningen zeer verdeeld. Men deelde geheel de door ondergeteekende opgesomde, aan het medevoeren van verbandkisten verbonden bezwaren, doch was algemeen van opinie, dat men die bezwaren dan maar moet trachten op te heffen, eerder dan de personentreinen zonder hulpmiddelen te laten rijden.

In Oostenrijk, waar de treinen sedert 1889 geene middelen voor eerste hulp medevoeren, bestaat het voornemen om daarin in zooverre verandering te brengen, dat zij, het moge dan voornamelijk zijn tot geruststelling van het publiek, voortaan eenig verband zullen medekrijgen. De gedurende de reis optredende ongevallen, meende dr. v. Britto, bestaan nagenoeg alleen in vingerverwondingen; dan komt een enkele maal nog eene verwonding door glasscherven of eene lichte kneuzing voor. Men heeft nu nog niet uitgemaakt of het mede te voeren verband bestaan zal uit verbandpakjes, welke met de conducteurs medegegeven worden, wellicht in de uniform genaaid als het verbandpakje bij de militairen, dan wel dat men op eene bepaalde geschikte plaats in den trein een kistje met eenvoudigen verbandinhoud zal medenemen.

Deze Oostenrijksche wijze van doen is alzoo wel eenvoudig.

Een ander uiterste levert Pruissen, waar men juist bezig is den inhoud der treinverbandkisten te wijzigen en waar men er niet over denkt hen af te schaffen. Dat die zoogenaamde „kleine Rettungskästen" een vrij uitgebreiden inhoud hebben, moge blijken uit de als bijlage III bijgevoegde inhoudsopgave.

Elke bagagewagen van de Pruissische Staatsspoorwegen is op eene bepaalde en voor het doel meest geschikte plaats van een treinverbandkist voorzien, welke er alleen uitgehaald wordt voor inspecties, of als de inhoud voor het verleenen van eerste hulp noodig is.

Tusschen de genoemde uitersten komen dan de overige ten Congresse vertegenwoordigde Rijken, waar men, op Engeland na, overal geneeskundige hulpmiddelen met de treinen medegeeft. In Saksen o. a. heeft men op elke locomotief een stofvrij plaatsje

weten te maken, waar 20 verbandpakjes goed bewaard worden. Algemeen, behalve door den Belgischen afgevaardigde, dr. de Lantsheere, werd onvoorwaardelijk afgekeurd het gesjouw met de treinverbandkisten, zooals dit in België en ten onzent plaats heeft, doordat de kist telkens bij het begin der reis in den bagagewagen geplaatst wordt en bij het einde der reis daar weer wordt uitgenomen. Onder ontkennende hoofdbewegingen der andere aanwezigen beweerde de Belgische spreker wel, dat de inhoud der verbandkisten door dat aanhoudende in- en uit den trein getransporteer niets behoefde te lijden, als de kisten maar sterk genoeg zijn, maar blijkbaar geloofde men hier niet veel van. (De treinverbandkisten in België zijn zware, met ijzer beslagen kisten, welke niet door den hoofdconducteur, maar door stationsarbeiders in en uit den trein gebracht worden. Ref.)

Het door ondergeteekende opgegeven nadeel van het bergen van het treinverbandkistje in den bagagewagen, dat het bij botsingen, gevolgd door vernieling van dien wagen, vaak ook onbruikbaar zoude worden, of niet te bereiken zoude zijn, werd door de Duitschers niet als ernstig opgenomen. Was de botsing zóó hevig, dan zullen er allicht vele gewonden zijn en daarop is de treinverbandkist toch niet berekend: voor die gevallen is zij niet bedoeld. Voor dergelijke accidenten moeten grootere hoeveelheden verband enz. aangevoerd worden en heeft men in Duitschland de vrij uitgebreide depots in de stations en niet te vergeten de beschikking over „Hilfszüge".

Aangezien men voor groote ongevallen op de lijn („Massenverletzungen") toch nooit genoeg mede kan nemen en het doel van de treinverbandkisten alleen is om de talrijke kleine verwondingen, waarbij die van de vingers de hoofdrol spelen, tegen nieuwe nadeelige invloeden te beschermen, bestond bij de meeste aanwezige deskundigen eene neiging om de met de treinen mede te geven geneeskundige hulpmiddelen zoo eenvoudig mogelijk te doen zijn en in niet te groote hoeveelheid.

Dr. Rosmonit, bovengenoemd, wilde zelfs de desinfecientia met nagelborstel en zeep er uit laten, omdat men er langs de lijn toch niets aan heeft. Men moet daar zooveel mogelijk van de wonden afblijven en kan die tegenwoordig ook met vuile handen voorloopig steriel verbinden.

De inhoud zoude dan bijv. kunnen bestaan uit snelverbanden nos. 1 en 2, een snoer van Foulis, een kleederenschaar en een paar spalken.

Het is hier eene geschikte gelegenheid voor de vermelding, dat de in onze spoorwegverbandkisten voorkomende snelverbanden van Utermöhlen een, men zou haast zeggen, enthousiast

bewonderaar vonden in dr. Blume, „Medicinalrat", 1ste-voorzitter van de vereeniging van Badensche Spoorweg- en fondsartsen. Voor het gebruik bij spoorwegongevallen zoude hij echter alleen de nos. 1 en 2 willen beschikbaar stellen, de beide andere nummers (3 en 4) leken hem daarvoor te duur, terwijl men zich bij grootere verwondingen dan heel goed kan helpen door van de beide kleine nummers er zoo noodig meer dan een naast elkaar aan te leggen.

Het leggen van een „Handleiding tot het verleenen van eerste hulp" in de verbandkisten werd vrij wel onnoodig geoordeeld. Wie den inhoud niet in het hoofd heeft, zal het, meende men, als hij iemand helpen moet en derhalve toch al wat zenuwachtig is, niet meer uit het boekje leeren. Zulk een doet beter zijn handen thuis te houden.

Hout werd door dr. Rosmonit niet als een geschikt materiaal gerekend voor het fabriceeren van verbandkisten, omdat er na verloop van tijd steeds naden en reten in komen. Veel beter zoude volgens hem zijn eene nieuwe stof, fournier, welke bestaat uit enkele dunne lagen hout met caseine als kleefstof daartusschen.

Verbandkisten op de stations heeft men tegenwoordig wel overal. Natuurlijk zijn zij in de verschillende Staten zeer verschillend van omvang en inhoud. Die bij de Pruissische Staatsspoorwegen zijn zeer ruim van alles voorzien. Zij hebben den vorm van kasten met dubbele deuren en bevatten, om iets te noemen, o. m. 120 M. sublimaatgaas (in onze verbandkisten voor de stations der groote spoorwegen komen voor o. m. 13 M. gaas en 34 snelverbanden, in die voor de stations der buurtspoorwegen 8 M. gaas en 28 snelverbanden).

Ook ten opzichte van de stationsverbandkisten was ten congresse eene sterke neiging waarneembaar om den inhoud er van te vereenvoudigen en om de verschillende vakjes en afdeelinkjes er in zooveel doenlijk weg te laten.

Dit komt, omdat de ten onzent al lang heerschende opvatting — dat de getroffenen bij een spoorwegongeluk op de plaats van het onheil alleen voorloopig verbonden mogen worden en geschikt gemaakt voor het transport en dat op hen geen operatief ingrijpen mag plaats hebben vóór de komst in een ziekenhuis — allengs ook elders meer en meer begint door te dringen. Daar bovendien elke bij een ongeluk geroepen arts eenige kleine, geschikte instrumenten bij zich dient te hebben, kunnen ook uit de stationsverbankisten de instrumenten worden weggelaten. Alleen die voor bloedstelping moeten blijven, benevens een flinke schaar tot het losknippen van kleeding.

In de grootere stations in Duitschland en hier en daar ook

elders (Frankrijk, Oostenrijk) zijn verbandkamers ingericht voorzien van ligplaatsen, een verbandkast e. d. In gewone tijden houdt de spoorwegarts daar spreekuur. Heeft een spoorwegongeluk plaats gehad, dan wordt dat lokaal natuurlijk ook gebruikt om er de gewonden in te brengen en om desnoods operaties daarin te verrichten.

Het voorstel van Redard (zie boven) om in de voornaamste stations en spoorwegwerkplaatsen bovendien een operatiekamer voor aseptische operaties in te richten, vond weinig bijval.

Gegeven het groote aantal uitmuntende ziekenhuizen ten onzent, zal hier de wensch van den Franschen deskundige zeer terecht wel nooit in vervulling komen.

Van de allergrootste waarde bij spoorwegongelukken achtten de Duitsche en Oostenrijksche deskundigen met Redard, het steeds ter beschikking staan van „Hilfszüge", „wagons-ambulance de secours", hulptreinen met hospitaalwagen. De Duitsche „Hilfszüge", waarvan alleen de Pruissische Staatsspoorwegen er een 80tal over het net verdeeld bezitten, en waarin er over de 100 over het Duitsche Rijk verspreid zijn, bestaan uit een „Arztwagen" en een of twee gereedschapswagens.

De Duitsche „Aerztewagen" zijn tweeassige personenrijtuigen 4de klasse, met eigen verbandkamer, operatietafel, een instrumentenkast en verder alle overige zaken noodig voor de eerste verpleging van licht- en zwaargewonden. Voor doelmatige verwarming, verlichting, ventilatie, closet-inrichting, is gezorgd. In het gedeelte voor de gekwetsten zijn 8 draagbaren, welke 4 aan 4 telkens 2 boven elkaar, tegen de zijwanden aangebracht zijn; zij dienen zoowel voor de reis als voor het verdere vervoer der inliggenden. Door een gordijn kan deze afdeeling in tweeën verdeeld worden, wanneer het noodig is personen van verschillend geslacht op te nemen.

Zulk een „Hilfszug", welke geheel bepakt ook met lafenismiddelen, zoowel voor de helpers als voor de getroffenen, steeds klaar moet staan om te vertrekken, moet voorzien van al het er al van te voren bij ingedeelde personeel (inclusief geneeskundigen en ziekenverplegers), overdag $^1/_2$ uur en 's nacht $^3/_4$ uur na de eerste aanvrage afrijden. Een uur later kan hij in den regel gerekend worden bij het in het ressort meest verwijderde ongeval te zullen aankomen.

Natuurlijk komt het voor, dat de al vooruit getroffen maatregelen om den hulptrein steeds zoo vlug mogelijk op de plaats van het onheil te doen aankomen, niet voldoende kloppen, waardoor vertragingen ontstaan. Om deze evenwel tot een minimum te reduceeren, hebben minstens twee malen per jaar, waarvan

ééns 's nachts „Probealarmierungen" plaats, waarbij de werkelijkheid zooveel mogelijk nabijgekomen wordt.

Behalve gereedschappen voor het weghalen van reizigers tusschen de overblijfselen van den verongelukten trein uit en voor het vrijmaken van den weg, bevatten de gereedschapwagens vaak nog werktuigen voor electrische verlichting van het terrein en zelfs een zoeklicht.

Tijdens het Congres was een „Hilfszug" op het station te Frankfort a/d. M. gestationneerd, terwijl deze, aangevuld met verschillende tot ziekenvervoer (deels met geïmproviseerde middelen) ingerichte goederenwagens, ook ter bezichtiging gesteld was bij gelegenheid van eene oefening van vrijwillige „Sanitätskolonnen" van het Roode Kruis in de buurt van de stad.

Uit het een en ander kan men afleiden, dat men zich in Duitschland heel wat moeite en kosten getroost om het reddingswezen en de eerste hulpverleening bij spoorwegongelukken goed in orde te hebben. En toch is in het genoemde land het gevaar voor de reizigers om door een spoorwegongeluk om te komen of verwond te worden zeker niet grooter dan elders. Weber heeft uitgerekend, dat dat gevaar op de Pruissische Staatsspoorwegen driemaal minder is dan de kans om het groote lot uit de loterij te trekken, of, op eene andere wijze uitgedrukt, een reiziger zal, als hij dag en nacht in een Pruissischen trein vertoeft, en daarmede 21 K.M. per uur aflegt, eerst na 307 jaren gewond en na 1540 jaren gedood worden.

De Oostenrijksche „Aerztewagen" uit de hulptreinen zijn veel minder van alles voorzien dan de Duitsche, maar zij hebben ook veel minder gekost. Het verbouwen van eenvoudige personenrijtuigen tot „Aerztewagen" kostte daar slechts 6 à 7000 kronen.

Om aan te toonen, dat de „voitures-ambulance de secours" van Redard en de „Hilfszüge" der Duitschers bij een ernstig spoorwegongeluk niet onmisbaar zijn, zooals zij meenen, maar dat ook onder die omstandigheden de eenvoudigste middelen vaak de beste zijn, gaf dr. De Bève (Antwerpen) een kort verslag betreffende de verleening van eerste hulp bij het spoorwegongeluk te Contich-Casernes.

Genoemd station is op 20 K.M. afstand van Antwerpen gelegen en met laatstbedoeld station verbonden door telegraaf en telefoon. Het ongeluk gebeurde om 9 u. 15 v.m. Te 10 uur kwam de eerste hulptrein met geneeskundigen, verbandkisten, draagbaren en gereedschappen. Vóór de aankomst van dezen trein leidden de 2 dokters van Contich en 4 officieren van gezondheid het reddingswerk; de gewonden werden langs de baan

op kussens uit de 1ste en 2de klasse gelegd. Twee hulptreinen volgden met nog meer geneeskundigen en materieel. Er waren toen 36 dooden en 295 gekwetsten, waarvan ongeveer 140 zwaar. De wonden werden voorloopig verbonden door hen met steriel gaas te bedekken, zonder ze te wasschen of met antiseptische vloeistoffen te behandelen. Zij werden eenvoudig beschut tegen nieuwe nadeelige invloeden: het in aanraking komen met de vuile kleeding, enz. Geen der op die wijze behandelde wonden heeft later complicaties als ettering of ontsteking vertoond. De latere definitieve verbanden werden later in daarvoor geschikte lokalen in burger- en militaire ziekenhuizen aangelegd.

Om half één waren alle verbanden te Contich aangelegd en waren de gewonden naar de ziekenhuizen te Antwerpen, Brussel en Mechelen afgezonden. In minder dan $2^1/_2$ uur werden door de geneeskundigen 150 verbanden aangelegd met de noodige reposities van beenbreuken, enz.

Het transport der gekwetsten in de treinen geschiedde op draagbaren en op de rijtuigkussens; geene enkele bloeding of andere complicatie trad onderweg op.

De Bève meende dan ook, dat men met nog zooveel „voitures-ambulance" of „Aerztewagen" bezwaarlijk betere resultaten had kunnen verkrijgen en dat men bij een spoorwegongeluk met veel gewonden toe kan komen met steriel verband in voldoende hoeveelheid en met veel eenvoudige draagbaren, welke op zoodanige wijze in de goederenwagens kunnen worden opgehangen, dat de schokken en stooten van den trein geneutraliseerd worden.

Ofschoon zij geen statistiek konden leveren betreffende het met de „Hilfszüge" tot nu toe bereikte nut met betrekking tot het reddingswezen bij spoorwegongelukken, konden de Duitsche heeren de door dr. De Bève opgegeven redenen, benevens die in de voordracht van ondergeteekende opgesomd — waarom men noch in België, noch bij ons behoefte gevoelt aan die hospitaalwagens, niet billijken. Zij waren dan ook overtuigd, dat te eeniger tijd, na een belangrijk ongeluk, de publieke opinie de spoorwegbesturen wel zoude dwingen tot het beschikbaar stellen van met hunne „Hilfszüge" overeenkomende speciale hulptreinen. Wel is waar zouden die treinen misschien gedurende eene lange periode alleen dood kapitaal vormen, doch ongetwijfeld zouden zij te eeniger tijd ruime rente opleveren.

Zooals bekend is, zijn ten onzent voor het transport van zwaar gekwetsten na een spoorwegongeluk op een 25 stations, over het geheele net verspreid, 2 stellen (dus te samen 50) veerende schragen voorhanden en bovendien over alle stations verdeeld ruim 500 draagbaren. Na een ramp als bij Contich en voor-

vallende in een weinig bevolkte streek, zoude alzoo de kans bestaan, dat met de 4 veerende schragen van de beide grootere stations in de buurt het vervoer per spoor van alle zwaar gewonden niet op onberispelijke wijze zoude kunnen plaats hebben.

Om dit te voorkomen komt het ondergeteekende hoogst wenschelijk voor, dat op alle stations, waar een reservelocomotief geplaatst is, een zeker aantal kolders (juffers) van voldoende lengte (met het oog op de verschillende breedten onzer goederenwagens) bewaard werden met de noodige hoeveelheid veerende stroppen, zooals die voor het ophangen van beladen baren aan bovenbedoelde kolders (juffers) in goederenwagens bij den militairen geneeskundigen dienst in voorraad gehouden worden.

Aangezien alle goederenwagens ten behoeve van het gewondentransport in tijd van oorlog al voorzien zijn van klampen om tot steunpunt voor de kolders (juffers) te dienen, aangezien de genoemde veerende stroppen weinig geld kosten en aangezien men bij den militairen geneeskundigen dienst (zie later) altijd over een ruimen voorraad draagbaren beschikt, zoude op die wijze, zonder noemenswaardige financieele offers, veel meer zekerheid kunnen verkregen worden, dat na een spoorwegongeluk het transport der gekwetsten naar den eisch kan plaats hebben en dat er dientengevolge al weer minder gevaar zoude bestaan voor latere verwijten ten opzichte van de voor den reddingsdienst te voren genomen maatregelen.

Over geen enkel onderwerp was men het beter eens dan over de noodzakelijkheid, dat aan het spoorwegpersoneel, althans aan een gedeelte er van, onderwijs, respectievelijk herhalingsonderwijs, gegeven wordt in het verleenen van eerste hulp. Dat onderwijs behoeft althans op de groote stations niet aan velen gegeven te worden, daarbij kan het eenvoudig zijn, omdat men zich steeds tot eerste hulp te beperken heeft. Het weinige, dat geleerd wordt, moet er evenwel goed inzitten, opdat steeds zooveel mogelijk voldaan worde aan den altijd geldenden eisch, dat de eerste hulp, wil zij doel treffen, *goed* moet zijn en *snel* bij de hand tevens. Het onderwijs dan kan zich bepalen tot de maatregelen, hoe een verongelukte tusschen de overblijfselen van den trein uit te halen zonder hem verder te schaden, tot het bij de getroffenen voorkomen van den dood door verbloeding of verstikking, tot het beschermen van de wonden tegen nieuwe schadelijke invloeden van buiten door het aanbrengen van zuivere en zoo noodig rust van het getroffen lichaamsdeel aanbrengende verbanden en tot vermindering van het lijden en de pijn door het neerleggen van de patiënten in eene goede houding op eene rustige plaats.

Natuurlijk behoort ook tot het onderricht het dragen van zieken en gekwetsten, het inladen van beladen baren in goederenwagens en het met geïmproviseerde middelen geschikt maken van spoorwegwagens voor ziekenvervoer.

Ten opzichte van het onderwijs in eerste hulp aan spoorwegpersoneel kan Duitschland gerust tot voorbeeld gesteld worden. Elk jaar worden er cursussen van 16, 18, 20 lessen gegeven: 4 theoretische, 6 practische en de rest wordt besteed aan oefeningen in het improviseeren van hulpmiddelen en van steuninrichtingen voor belegen draagbaren in spoorwegwagens. Aan de lessen wordt door niet meer dan 15 personen tegelijk deelgenomen. De regeling der lessen kan blijkbaar zoo geschieden, dat de dienst er niet onder lijdt; men hoort althans nooit van klachten te dien opzichte van den kant van het spoorwegbestuur.

Worden de lessen buiten de diensturen gegeven, dan wordt de er aan besteede tijd als overwerk beschouwd.

De beste leerlingen worden beloond o. a. met een kerstverlof.

In een particulier gesprek met een der opzetters van het Congres, den bekenden „Generalarzt" dr. Düms, uit Leipzig, vroeg deze aan ondergeteekende in verband met den inhoud van diens voordrachten, of bij ons te lande het „Unfallmeldewesen" bij spoorwegongelukken, zonder twijfel een der allereerste voorwaarden voor een doeltreffenden reddingsdienst, wel voldoende geregeld is.

Hij bedoelde, of men bij een spoorwegongeval op het naastbijzijnde groote station, vanwaar de hulp moet komen, na ontvangst van het betreffende bericht wel steeds direct weet, wat men precies en het eerst te doen heeft, of van te voren de beambten al met name genoemd worden. die met den hulptrein zullen vertrekken, of men steeds weet, waar zij of hunne plaatsvervangers te vinden zijn, enz.

Aangezien op dit onderdeel van het reddingswezen nooit zijne bijzondere aandacht gevestigd geworden was, waardoor de finesses van de bedoelde regeling bij onze spoorwegen hem onvoldoende bekend waren, ging ondergeteekende na zijn terugkeer te Venlo op informatie uit. De toen verkregen inlichtingen waren in sommige opzichten eenigszins teleurstellend.

Gebeurt op de lijnen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen een belangrijk ongeluk, dan wordt volgens de artt. 47 en 48 van het Reglement D voor den loop der treinen, een hulptrein aangevraagd. De betreffende aanvrage moet bevatten . . . . . 3°. eene opgave van het materieel en den aard der hulp, die met den hulptrein verlangd wordt, zooals . . . . . IV. Geneeskundige hulp.

Verder is in art. 3, alinea 1 en 2, van de Voorschriften voor

de veiligheid van het verkeer bepaald. Bij een ongeval moet, nadat de maatregelen ter verzekering van de veiligheid en ter verpleging der gekwetsten zijn genomen, in de eerste plaats worden zorg gedragen, dat het verkeer op den spoorweg wordt hersteld.

De hoogste in rang der aanwezige ambtenaren of beambten zorgt voor onmiddellijk ontbieden van den geneesheer van het zieken- en ondersteuningsfonds der maatschappij, of, zoo deze niet bij de hand is, van een anderen, het dichtst bijzijnden, geneesheer. Dit is, naar men mij mededeelde, alles.

Bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gelden ongeveer dezelfde bepalingen; alleen gaat men daar het eerst niet naar den aan de maatschappij verbonden geneesheer, maar direct naar den dichtst bij wonende om hulp te vragen.

De onvoldoende zorg, besteed aan de samenstelling der aangehaalde voorschriften betreffende de voorbereidende maatregelen tot het verleenen van de eerste hulp aan de bij een spoorwegongeluk verwonden, moge blijken uit het volgende:

In 1887 bepaalde de Minister van Oorlog (de idee was oorspronkelijk van de H. IJ. S. M. uitgegaan), dat de chefs van den militairen geneeskundigen dienst in de garnizoenen bij ontvangst van een verzoek om hulp te verleenen aan de gewonden bij spoorwegongevallen daaraan onmiddellijk hadden te voldoen.

En in 1893 werd door denzelfden Minister het volgende voorgeschreven, wat nog van kracht is: Bij spoorwegongelukken moeten de plaatselijke en garnizoenscommandanten, alsmede de chefs van den geneeskundigen dienst in de garnizoenen, ongeacht de zijde, van welke de mededeeling van het ongeval en het verzoek om geneeskundige hulp tot hen komt, desgevraagd onmiddellijk bijstand en hulp doen verleenen en zulks in de eerste plaats door het uitzenden van officieren van gezondheid en zoo mogelijk ook van hospitaalpersoneel, voor zoover de militaire dienstbelangen het slechts eenigszins toelaten.

Over de in de militaire ziekeninrichtingen voorhanden hulpmiddelen kan worden beschikt.

Aan den Minister moeten c. q. de namen opgegeven worden dergenen, die zich bij het verleenen van hulp bijzonder verdienstelijk mochten hebben gemaakt.

Ofschoon bij den militairen geneeskundigen dienst, die tegenwoordig nagenoeg in alle garnizoenen aan het telephoonnet is aangesloten, steeds personeel en materieel zoo niet overal in overvloed, dan toch in betrekkelijk ruime hoeveelheid beschikbaar is, en ofschoon het personeel van dien dienst bij een spoor-

wegongeluk, zooals wij zagen, op de eerste aanvrage naar de plaats van het onheil moet snellen om aan de gekwetsten hulp te verleenen, is, voor zoover mij te dien opzichte inlichtingen konden verstrekt worden, nergens voorgeschreven, dat in de gegeven omstandigheden de chef van het hulpleverende station zich, indien er een garnizoen in de plaats ligt, ook direct tot den militairen geneeskundigen dienst moet wenden. Het hangt alleen van zijne opvattingen en van zijne tegenwoordigheid van geest af, of de militaire geneeskundige dienst al dan niet door hem gewaarschuwd wordt.

Het vermoeden is gewettigd, dat, waar zulk een verzuim te constateeren is, op het in bespreking zijnde gebied wellicht nog andere verbeteringen aan te brengen zijn.

Het vorenstaande in zeer gecondenseerden vorm samengevat zoude kunnen luiden:

A. In het algemeen:

a. het is wenschelijk, dat in elk blok der spoorwegen eenig verband beschikbaar zij om te dienen bij bedrijfsongevallen den wegwerkers overkomen;

b. met de treinen moet een kistje met eenvoudige middelen voor het verleenen van eerste hulp worden medegegeven, zoowel ter geruststelling van het publiek als om gebruikt te worden bij de verschillende lichtere verwondingen, welke zoo vaak het gevolg zijn van op zich zelf staande kleine ongevallen aan de reizigers of het treinpersoneel overkomen.

Deze treinverbandkistjes moeten eene bepaalde vaste plaats hebben in den trein; alleen als zij noodig zijn om iemand te verbinden of voor inspectie mogen zij van die plaats weggenomen worden;

c. de stationsverbandkisten vormen als het ware centrale depots van hulpmiddelen voor grootere ongevallen. De inhoud zij voor dat doel voldoende. Hij kan evenwel eenvoudig zijn, daar hij alleen maar behoeft te dienen om de door een ongeluk getroffenen tegen verdere nadeelige invloeden te beschermen, om hunne wonden voorloopig met steriele verbandstoffen te verbinden en om hen geschikt te maken voor het vervoer.

Wellicht zoude het aanbeveling verdienen als materiaal voor de verbandkisten in het algemeen eene andere stof dan hout te nemen;

d. met het oog op mogelijke groote spoorwegongelukken, waarbij vele gewonden vallen, is het wenschelijk, dat bij de spoorwegen een goede voorraad eenvoudige draagbaren ter beschikking zij met bijbehoorende inrichtingen om hen op eene

geschikte wijze in goederenwagens te vervoeren en verdeeld over de stations, waar reserve-locomotieven gestationneerd zijn;

e. het nut van hulptreinen met hospitaalwagens in den trant van de Duitsche kan niet ontkend worden. Alleen financieele bezwaren zijn er tegen aan te voeren;

f. over de noodzakelijkheid van onderwijs in eerste hulpverleening aan spoorwegpersoneel bestaat geen verschil van opinie. Niet velen behoeven te worden geoefend en het onderwijs zij eenvoudig, maar tevens in de eerste plaats goed.

Alles moet gericht zijn op het doel om bij voorkomende gevallen eene goede, eenvoudige eerste hulp snel bij de hand te hebben.

B. Speciaal voor ons land:

a. het is wenschelijk, dat in elk blok der spoorwegen eenig verband beschikbaar zij om te dienen bij bedrijfsongevallen den wegwerkers overkomen;

b. de treinverbandkisten moeten blijven bestaan. Zij moeten een vaste plaats krijgen in een bepaald daarvoor aangewezen, zooveel mogelijk stofvrij gemaakt kastje in elken bagagewagen. Het bij het begin der reis plaatsen van het kistje in den trein en het weer daaruitnemen bij het einde van het traject moet verboden worden. Daartegenover kan de inhoud der kistjes vrij aanzienlijk worden vereenvoudigd.

Onderzocht worde, of tegenwoordig voor de verbandkisten in het algemeen niet een geschikter materiaal in den handel voorkomt dan hout;

c. ook de inhoud der stationsverbandkisten kan worden vereenvoudigd, voor zooveel betreft het *velerlei* van den inventaris;

d. op alle stations, waar eene reservelocomotief gestationneerd is, moet een klein depôt gemaakt worden van kolders en daarbij behoorende veerende stroppen, systeem de Mooy, zooals die ook bij den militairen geneeskundigen dienst in voorraad gehouden worden, ten einde daarmede bij het voorkomen van een zeer ernstig spoorwegongeluk goederenwagens geschikt te maken tot het vervoer van met zwaar gekwetsten beladen draagbaren;

e. de ten onzent bestaande voorschriften, hoe gehandeld moet worden onmiddellijk na een ernstig spoorwegongeval, waarbij verschillende gewonden zijn gekomen, moeten ten opzichte van het ter plaatse brengen van personeel en materieel voor eerste hulpverleening worden herzien en uitgebreid;

f. voor het onderwijs in eerste hulp aan spoorwegpersoneel worde eene voor alle maatschappijen geldende regeling getroffen, opdat de zekerheid besta, dat het werkelijk gegeven wordt en dat daarbij ongeveer dezelfde methode wordt gevolgd.

Het onderricht behoeft niet aan velen gegeven te worden, doch zij *goed*, opdat de grootst mogelijke waarschijnlijkheid verkregen worde, dat ook de resultaten — bij voorkomende gelegenheden *goede* eerste hulp en *snel* ter plaatse — aan redelijke eischen beantwoorden.

Venlo, 11 Juli 1908.

Dr. ROMEYN.

BIJLAGE I.

I. Internationaler Kongress für Rettungswesen, Frankfurt a. M. 1908.

Ier. Congrès International des Premiers Secours et de Sauvetage, Francfort s/M. 1908.

Ist. International First Aid and Life Saving Congress, Frankfurt o M. 1908.

V.

Wo sollen die benötigten Sachen zu allerersten Hilfeleistung bei Eisenbahnunfällen auf der Strecke aufbewahrt werden?

von Dr. D. Romeyn, Geneeskundig Inspecteur der Spoorwegdiensten (Venlo.)

Auszug.

Nach Darlegung der beiden Arten, wo die Mittel für allererste Hilfe für Verletzte bei Eisenbahnunfällen auf der Strecke unterzubringen sind, in den meisten Ländern geregelt ist (Mitführen eines Rettungskastens in den Personenzügen oder Unterbringung eines derartigen Kastens in den Wärter- resp. Signalhäusern auf der Strecke), und nachdem von genannten Methoden das Für und Wider angegeben ist, fragt Dr. Romeyn die versammelten Sachverständigen, welche von den beiden Methoden die beste ist, damit diese vielleicht zur allgemeinen Einführung gelangen könnte.

De quelle manière doit être déposé le matériel de secours immédiat en cas d'accident de chemin de fer pendant le trajet?

par Dr. D. Romeyn, Inspecteur médical des Chemins de fer (Venlo.)

Extrait.

Après avoir résumé les deux méthodes usitées dans la plupart des Etats pour le dépôt du matériel de secours pour soins immédiats à donner aux blessés en cas d'accident de chemin de fer pendant le trajet (ou dans les trains, ou bien le long de la voie dans les blocs ou dans les habitations de garde-voie), et après en avoir démontré le pour et le contre, M. le docteur Romeyn, Médecin-Inspecteur du Conseil de surveillance de l'Etat des chemins de fer néerlandais, demande à l'assemblée distinguée, à laquelle de ces deux méthodes elle donne la préférence. M. Romeyn espère ainsi arriver à faire adopter universellement la même méthode.

How, in case of railway-accident on the line, the ambulance requisites for rendering immediately assistance to the wounded are to be disposed?

by Dr. D. Romeyn, Medical Inspector of Railways (Venlo).

Extract.

After having resumed the two manners usual in most of the States for placing ambulance-requisites for immediate aid in case of railway-accident on the line (in the passengertrains or, along the line in signalboxes a. s. o.), and after having fixed attention upon the pros and cons of these methods, D. Romeyn, M. D., Medical-Inspector under the Board of State Supervision on the Netherlands' Railways, prays the distinguished assembly to decide, which of the above mentioned methods is the best. Dr. Romeyn means, that in this way it will be possible, that everywhere the same method for deposing ambulance-requisites for immediate aid in case of railway-accident on the line be prescribed.

BIJLAGE II.

VI.

Erste Hilfe bei Eisenbahnunfällen in den Niederlanden

von Dr. D. Romeyn, Geneeskundig Inspecteur der Spoorwegdiensten (Venlo).

Auszug.

In diesem Vortrage gibt Dr. Romeyn eine Beschreibung über die Art, wie in Holland die Gewährung von erster Hilfe für Verwundete bei Eisenbahnunglücksfällen geregelt ist. Weiter gibt derselbe eine Aufstellung von dem hierzu zur Verfügung stehenden Material.

Zu bemerken ist, das der Inhalt der Bahn-Rettungskästen in Holland hauptsächlich berechnet ist auf Wundbehandlung nach aseptischer Methode.

Les premiers secours en cas d'accident de chemin de fer en Hollande

par Dr. D. Romeyn, Inspecteur médical des Chemins de fer (Venlo).

Extrait.

Dans son discours M. le docteur Romeyn donne la description de la manière dont sont réglementés en Hollande les premiers soins à donner aux blessés en cas d'accident de chemin de fer. Ensuite il donne la liste du matériel, qui doit être présent pour ces premiers secours. Il est à noter qu'en Hollande le contenu des boîtes de secours des chemins de fer est en premier lieu basé sur l'emploi de la méthode aseptique du traitement des blessures.

Rules for rendering first aid in cases of railway-accident in Holland

by Dr. D. Romeyn, Medical Inspector of Railways (Venlo).

Extract.

In this lecture D. Romeyn, M. D., gives a description of the rules for rendering assistance in cases of railway-accident in Holland. He gives further a list of the ambulance-requisites

a. s. o. disposable in the stations and in the trains for rendering the above mentioned first aid. It is to be observed, that the railway-boxes of ambulance-requisites in Holland are fitted out principally for the aseptic treatment of wounds.

Bijlage III.

INHOUDSOPGAVE *van de kleine verbandkist (treinverbandkist) bij de Pruissische Staatsspoorwegen nà de a. s. wijziging.*

1. Eene knievormig gebogen groote schaar tot het openknippen van kleedingstukken, in lederen étui.
2. Twee reepen opgerolde houtspaan (voor spalken), 60 c.M. lang en 6 c.M. breed.
3. Vijfmaal 1 M. sublimaatgaas, verpakt in een gesloten, stevigen bordpapieren koker van blauwe kleur.
4. Vijfmaal 1 M. sublimaatgaas in stukjes van 20 c.M^2., verpakt in gesloten, stevigen bordpapieren koker van gele kleur.
5. Honderd G. (2 × 50 G.) verbandwatten in kartonnen kokers van witte kleur.
6. Tien windsels van stevig, ongepapt gaas, 6 c.M. breed, 5 M. lang, in gesloten witte kartonnen kokers.
7. Een brandzwachtel naar van Bardeleben, 2,5 M. lang en 10 c.M. breed.
8. Zes Δ verbanddoeken, welker korte zijden 90 c.M. lang zijn.
9. Een dozijn stevige veiligheidsspelden in blikken doosje.
10. Een flesch met goed sluitende kurk, inhoudende 200 G. alcohol absolutus, in houten koker.
11. Een fleschje van geel of bruin glas en goed met een kurk gesloten, inhoudende 50 G. aetherdroppels (aether sulfuricus) met opschrift: gevaarlijk bij vuur. Voor volwassenen tot 15 druppels inwendig bij onmacht of neiging daartoe. In houten koker.
12. Een druppelfleschje met 30 G. „opiumdruppels", bestaande uit gelijke deelen. Opiumtinctuur en Valeriaantinctuur. Voor volwassenen tot 20 druppels bij buikloop, niet aan kinderen te geven.
13. Tien stuks suiker in dobbelsteenen, afzonderlijk verpakt in blikken doosje.
14. Een nagelborstel.
15. Een vernikkelde nagelreiniger in lederen étui.
16. Een stuk reukelooze gele waschzeep in celluloiddoos.

} te zamen in impermiabelen taffen zak. (14–16)

17. Vier kleine handdoeken 0,4 × 0,4 M. (als in de trein-toiletten).
18. Een vierhoekige waschbak van papier mâché met 1 L.-teeken.
19. Tien sublimaatpastilles van 1 G. in goed gesloten glazen buisje.
20. Twee dubbele tricotwindsels, 5 M. lang en 6 c.M. breed; eene idem 3 M. lang en 6 c.M. breed.
21. Een exemplaar van de „Korte wenken" voor de beambten tot voorloopige hulpverleening bij verwondingen vóór aankomst van den geneeskundige, binnen tegen het deksel geplakt.
22. Inhoudsopgave binnen tegen het deksel geplakt.

Amsterdam, Juli 1908.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ik heb de eer hierbij, ingevolge de opdracht mij gegeven bij de missive van Uwe Excellentie van 12 Mei 1908 n°. 4629, afd. B. B., Uwer Excellentie aan te bieden een verslag omtrent het verhandelde in het Eerste Internationale Congres voor Reddingswezen, dat van 10 tot 14 Juni ll. te Frankfort a/M werd gehouden. Wanneer ik mij hierbij beperk tot een enkel onderdeel van de bij die gelegenheid behandelde, zeer uitgebreide stof, dan geschiedt dit bepaaldelijk naar aanleiding van den door Uwe Excellentie te kennen gegeven wensch dat over het uit te brengen rapport tusschen de leden der Nederlandsche delegatie overleg zou worden gepleegd. Dit overleg toch leidde tot het besluit, dat ieder der gedelegeerden zich in het door hem uit te brengen rapport zou bepalen tot die punten, welke gelegen zijn zoowel op het arbeidsveld van het departement, waardoor hij werd aangewezen, als binnen den kring waarin de gedelegeerde door zijnen eigenen werkkring mocht worden geacht tot beoordeelen bevoegd te zijn. In den geest van dit besluit rust op mij de taak mij meer in het bijzonder bezig te houden met hetgeen werd medegedeeld en gesproken over *de organisatie van het Reddingswezen in grootere en kleinere gemeenten.* Meer en meer wint de overtuiging veld, dat de besturen der gemeenten, in hoogere mate dan — trouwens reeds sedert vele jaren — placht te geschieden, hunne aandacht hebben te wijden aan maatregelen tot spoedige en doelmatige hulpverleening aan hen, die hetzij op

den openbaren weg of op andere publieke plaatsen, hetzij bij ongevallen van grooten omvang wegens verwonding of plotselinge ziekte aan die hulp behoefte hebben. Al zal waarschijnlijk de tijd nog niet aanstonds gekomen zijn, waarop met betrekking tot deze tak van gemeentezorg voorschriften van eenigszins algemeenen aard kunnen worden gegeven, toch zullen de organisatiën op dit gebied, die in vele buitenlandsche steden hetzij door hare besturen zijn in het leven geroepen, hetzij met steun van deze zijn tot stand gebracht, reeds nu ook aan vele Nederlandsche gemeenten als voorbeeld kunnen worden voor oogen gesteld, opdat òf aan particulieren, die zich in deze richting beijveren, den onmisbaren overheidssteun niet worde onthouden, òf zelfs, waar het particulier initiatief zich niet of niet in voldoende mate doet gelden, van gemeentewege het voor elke plaats meest noodzakelijk blijkende worde ter hand genomen.

De hierbedoelde organisaties werden meer in het bijzonder behandeld in de 1ste, 2de en 3de afdeeling van het congres. De werkzaamheden dezer afdeelingen waren namelijk gewijd aan: 1°. Erste ärztliche Hilfe bei Unglücksfällen; 2°. Ausbildung von Nichtärzten in der Ersten Hilfe; 3°. Rettungswesen in den Städten.

De onmogelijkheid, om deze onderwerpen scherp uiteen te houden en afzonderlijk te behandelen, gaf aan het regelingscomité aanleiding om naast de afzonderlijke zittingen dezer afdeelingen enkele gecombineerde vergaderingen daarvan te doen houden. Het schijnt mij wenschelijk om, ter vermijding van herhalingen, hier geene rekening te houden met de verdeeling der voordrachten over die zittingen of met hare volgorde; maar liever een algemeen overzicht te geven van de strekking van het gesprokene. Ik mag hieraan zeker laten voorafgaan de vermelding eener voordracht gehouden door dr. C. J. Mijnlieff te Amsterdam, die eene eenigermate buiten dit kader vallende historische beschouwing ten beste gaf over de alhier gevestigde Maatschappij tot Redding van Drenkelingen, die er zich op mag verheffen de eerste organisatie van het humanitaire streven tot hulpbetoon aan verongelukten te mogen heeten. Door hem waren in eene der afdeelingen van de tentoonstelling, die in de Senckenbergische Bibliotheek gehouden werd, tal van belangwekkende bijzonderheden, op de geschiedenis dezer Maatschappij betrekking hebbende, verzameld. Hieronder mochten zeker vooral de aandacht trekken de verschillende populaire publicaties, door haar reeds in de tweede helft der 18de eeuw uitgegeven, en ten doel hebbende de meer algemeene verspreiding van juistere begrippen omtrent de behandeling van schijndoode drenkelingen.

Dat sommige van deze publicaties ook werden aangetroffen in andere verzamelingen van retrospectieven aard, uit andere landen hier tentoongesteld, moge eenigermate gelden als een bewijs voor de waardeering, die deze oude Nederlandsche Maatschappij nog alom voor haren baanbrekenden arbeid geniet. Omstandigheden en inzichten mogen sedert haar ontstaan veranderd zijn, hare methode van werken vindt nog in velerlei opzicht navolging.

Wat het eerste punt, de medewerking der artsen bij het reddingswezen, betreft, werden zoowel in de 1ste afdeeling als in de gecombineerde zittingen zeer uiteenloopende meeningen verkondigd. Zooals te verwachten was werd de noodzakelijkheid of wenschelijkheid dier medewerking wel algemeen erkend, maar de mate, waarin zij moet worden gevorderd, werd zeer verschillend beoordeeld en eenigen twijfel werd zelfs geopperd aan de geschiktheid van den gemiddelden arts om de eerste hulp in alle gevallen op de meest doelmatige wijze te verleenen. Eene bepaalde voorbereiding hiertoe, en wel in het aan de praktijk gewijde studiejaar der artsen werd door verschillende sprekers gevorderd.

Het valt m. i. niet te ontkennen dat de discussies over dit punt, en ook die over de opleiding van leeken voor den „Samariter"-arbeid, eenigszins hebben geleden onder den zucht tot verdediging der geneeskundige beroepsbelangen, van wier invloed op de geneeskundigen in vele landen tegenwoordig in wellicht wat te sterke mate blijkt. Het is hier niet de plaats om over de rechtmatigheid dier verdediging uit te wijden; maar in dit congres had slechts de vraag mogen worden gesteld: hoe komt het reddingswezen het best tot zijn recht?, terwijl zij nu te dikwijls door de sprekers werd opgevat alsof zij luidde: welke regeling van het reddingswezen komt den artsen het meest ten goede? Bovendien ontaardde de discussie herhaaldelijk in eene bespreking van de in dit opzicht te Berlijn bestaande toestanden. Zoowel tegen het een als tegen het ander werd echter ook van Duitsche zijde door gezaghebbende mannen, waaronder ik slechts prof. Rumpff uit Bonn en prof. Georg Meijer uit Berlijn noem, ernstig geprotesteerd.

Van meer practischen zin getuigde de rede van dr. Streffer uit Leipzig, die — evenals zijn ambt- en plaatsgenoot Korman — den eisch stelde en duidelijk toelichtte, dat alle vervoer van zieken zou geschieden onder leiding van eenen geneeskundige. Dit zou z. i. niet alleen het geval moeten zijn bij het vervoer van getroffenen door een ongeval, maar in den regel ook bij dat van zieken uit hunne woning naar een ziekenhuis. Wanneer ik zeg dat deze rede van meer practischen zin getuigde dan zij hier-

mede slechts gezegd dat eene organisatie, die dit mogelijk maakt, zeker groote practische voordeelen aanbiedt en de gevaren, die aan elk ziekentransport verbonden kunnen zijn, tot den geringsten omvang helpt terugbrengen. Bewezen echter schijnt het mij, en scheen het ook velen opponenten niet dat deze gevaren in het meerendeel der gevallen zóó groot zouden zijn dat op dien grond een eisch moet worden gesteld en gehandhaafd, wier verwezenlijking tot onevenredig hooge kosten der geheele organisatie zou leiden. Vooral wanneer men zich het reddingswezen voorstelt als niet alleen ten goede komende aan de groote centra, maar ingericht ook ten behoeve van kleinere plaatsen, zal men zich met het minder volkomene, maar meer bereikbare moeten tevreden stellen.

De Berlijner geneeskundige von Oettingen, die als arts in den Russisch-Japanschen oorlog zeker groote ervaringen had opgedaan, welke echter voor de regeling van hulp in vredestijd niet allen direct leerrijk kunnen zijn geweest, nam eene geheel tegenovergestelde conclusie, waar hij het reddingswezen in de groote steden het meest op zijne plaats achtte bij de Brandweer. De brandweerman kan volgens hem in het verleenen van eerste hulp en in het vervoeren van zieken voldoende geoefend worden en zal dan daarin eenige afwisseling vinden gedurende den tijd, dien hij niet aan blusschingsarbeid behoeft te besteden. Hij had als regel gesteld dat eene gemeente, groot genoeg om eene beroepsbrandweer te organiseeren, ook eene reddingsorganisatie moet bezitten. Zijne meening evenwel, dat beiden gecombineerd mogen zijn, vond ernstige bestrijding. Eene gemeente, waar de beroepsbrandweerman tijd heeft om tevens beroeps-Samariter te zijn, zoo zei men, is voor eene beroepsbrandweer nog te klein; immers de taak van de brandweer in de moderne samenleving is niet alleen of hoofdzakelijk brandblussching; maar minstens evenzeer preventief toezicht ter voorkoming van brand.

De hoofdindruk dezer discussies zal wel algemeen deze zijn geweest: men heeft allereerst te vragen naar de op elke plaats beschikbare krachten en naar de bereidwilligheid, waarmede deze zich beschikbaar stellen; maar men zou verkeerd doen door op grond van voorop gezette theoretische beschouwingen eischen te stellen, wier omvang het bereiken eener redelijke organisatie in den regel te zeer zullen bemoeielijken.

Verspreiding van juiste begrippen omtrent hetgeen bij ongevallen aanstonds noodig is, moet op den voorgrond staan. Leering en voorbeeld zijn hiervoor onmisbaar. Die leering wenscht dr. Marcus, schoolarts te Frankfurt a/M. reeds te verkrijgen op de lagere school. Hij deed interessante mededeelingen over in

dit opzicht reeds opgedane ervaringen. Het onderricht werd gegeven in het laatste schooljaar en omvatte het verleenen der eerste hulp bij die ongevallen, welke vermoedelijk in de kringen waarin de leerling verkeerde of zou hebben te verkeeren, het meest zouden voorkomen. Volgens de verklaring van dr. Marcus zouden de onderwijzers, die bij deze lessen toezicht hadden uitgeoefend, tot warme voorstanders daarvan bekeerd zijn geworden. Dit onderwijs zou tevens als krachtig tegenwicht dienst doen tegen den invloed der kwakzalverij. Dr. Jordy uit Bern deelde mede dat in Zwitserland tot invoering van zoodanig onderwijs in de laatste klassen der middelbare scholen besloten was. In zijne woonplaats wordt het reeds gegeven in de kweekschool voor onderwijzeressen. Andere sprekers, voornamelijk uit de onderwijswereld, meenden te moeten ontraden de volksschool aan dit doel dienstbaar te maken en achtten daarvoor meer de huishoud-, kook- en ambachtsscholen aangewezen, ook wegens den meer gevorderden leeftijd der leerlingen. Naast dit krachtige argument voor laatstgemelde opvatting mag als zoodanig ook worden beschouwd de omstandigheid dat leering alleen, zonder voorbeeld, in deze naast eenig nut ook gevaar oplevert, en er van voorbeelden op de volksschool slechts bij hooge uitzondering sprake zal kunnen zijn.

Uit den aard der zaak keerden soortgelijke beschouwingen ook weder terug zoodra er sprake was van de wijze waarop het reddingswezen behoort te worden georganiseerd. Hierbij toch is natuurlijk van het grootste gewicht de vraag, welk personeel hiermede voornamelijk zal worden belast.

Zoowel in Duitschland en Oostenrijk als in Engeland en Amerika zijn het hoofdzakelijk de speciaal voor dit doel ingerichte particuliere vereenigingen, die zich met deze zorg belasten. Daarnaast evenwel zijn er ook belangrijke gemeenten, die deze taak hebben opgedragen aan de brandweer, terwijl zij in enkele plaatsen op de schouders der politie rust. Van gemeentewege afzonderlijk ingerichte reddingsdiensten behooren tot de uitzonderingen. Deze methode werd o. a. door dr Mijnlieff uit Amsterdam verdedigd De uiteenzetting der organisatie alhier in die richting, die door den ondergeteekende was toegezegd, bleef achterwege wijl de daarvoor noodige besluiten nog niet definitief genomen waren.

Het zou leerrijk zijn geweest te vernemen welke omstandigheden in de verschillende plaatsen tot het inslaan van den gekozen weg hebben geleid. Hiertoe bestond evenwel zeer weinig gelegenheid. Al was het ook niet geheel onbelangrijk kennis te maken met bijzonderheden van zuiver plaatselijken aard, door

verschillende sprekers vermeld, er was over het algemeen in de mededeeling daarover te weinig methode om vergelijking mogelijk te maken; den meesten sprekers scheen daartoe ook de breede blik op elders gevolgde handelwijzen te veel te ontbreken.

Een punt van groot gewicht in deze organisaties is de wijze van vervoer der zieken. Charas uit Weenen, Sonnenkalb uit Leipzig, von Oettingen uit Berlijn en vele anderen spraken zich hierover uit. Vrij algemeen werd aan de ambulancewagen met electrische beweegbracht de voorkeur gegeven. De eerstgenoemde dezer sprekers wilde zelfs daarnaast slechts de draagbaar toelaten. Gebruik van raderbaren en speciaal van rijwielbrancards werd door hem heftig bestreden. Laatstgemelde opvatting vond evenwel ook ernstige bestrijding.

Een tweede meeningsverschil betrof de vraag of men eenen door een ongeval getroffene in elk geval steeds onmiddellijk naar een ziekenhuis behoort te transporteeren of ook nog beproeven mag hem de eerst noodige hulp te doen geworden in daarvoor ingerichte hulpstations. De onbevooroordeelde toehoorder zal vermoedelijk ook hier tot de slotsom zijn gekomen, dat altijd en overal geldige regelen hiervoor niet te geven zijn.

De in deze groep van afdeelingen gehouden voordrachten gaven, zooals uit hetgeen ik daaromtrent reeds mededeelde valt af te leiden, over het algemeen wel een zeer bont overzicht van feiten en meeningen, doch misten voor een groot deel het leerrijke karakter, dat een congres-voordracht behoort te bezitten. De oorzaak hiervan mag wellicht voor een deel worden gezocht in de omstandigheid dat zij niet strekten als antwoorden op vooraf goed geformuleerde vragen. Deze meening, waarin ik geloof niet alleen te staan, zal wellicht een prikkel zijn om voor een eventueel volgend congres zoodanige vragen wel te stellen. Toch zal bij de meeste bezoekers wel den indruk zijn gewekt dat wij hier stonden bij het begin van een groot werk van groote humanitaire beteekenis. De overtuiging toch lag bij allen hoog dat, evenmin als eene plaats van eenig aanbelang thans reeds zou kunnen dulden dat haar eene passende organisatie ontbrak ter voorkoming en bestrijding van brandgevaar, voortaan ook eene belangrijke gemeente zal kunnen nalaten met ernst de vraag onder de oogen te zien, hoe de vele gevaren voor het menschenleven, die uit het steeds intensiever wordende verkeer voortvloeien, het best kunnen worden voorkomen, niet alleen, maar ook hoe men hen, die door ongevallen werden getroffen, daarbij het snelst en doelmatigst hulp zal bieden. De Nederlandsche bezoekers in het bijzonder zal het congres wel hebben

versterkt in de meening dat er in ons vaderland op dit gebied nog zeer veel te doen valt.

Hiernaast mag evenwel ook worden vermeld dat de groote omvang, die deze werkzaamheid in Duitschland heeft verkregen, daarom nog niet noodzakelijkerwijs medebrengt eene tot in alle details correcte uitvoering. Het zou onbillijk zijn te grooten nadruk te leggen op hetgeen in dit opzicht viel op te merken bij eene groote manoeuvre van Roode-Kruis-kolonnes, die ter gelegenheid van het congres werd gehouden op de Griesheimerheide. Hieraan werd deelgenomen door de Badische, Beijersche, Hessische en Pruisische kolonnes. De veronderstelling was, dat in eene groote fabriek eene geweldige ontploffing had plaats gegrepen, waarbij een veertigtal gewonden waren gevallen. Deze werden uit de voor deze gelegenheid kunstmatig te weeg gebrachte ruïne te voorschijn gebracht, gedragen naar de in allerijl opgeslagen verbandplaatsen en met ten deele geïmproviseerde hulpmiddelen vervoerd naar de gereed staande ambulancetreinen van spoor en tram. Hoe interessant de voorstelling als geheel ook was, toch viel voor den aandachtigen beschouwer wel op te merken dat de wijze van werken van den vrijwilligen Samariter niet zonder uitzondering op eene lijn mag worden gesteld met die van den beroepsverpleger. Toch mag men een volk gelukwenschen, waaronder zich zóóvelen bevinden, die met de noodige lust en den noodigen ijver zich in dezen arbeid vrijwillig bekwamen, en daarbij in staat en geschikt zijn zich te voegen in eene organisatie, die op samenwerking is berekend, en daardoor de praestatie van den enkeling hoogere waarde doet verkrijgen. Bij het aanschouwen van dezen arbeid leert men de weldadige zijde eener militaire opvoeding waardeeren.

Met een kort woord moge ik ten slotte nog de aan het congres verbonden tentoonstellingen gedenken. Die, in het Velodroom gehouden, was oorspronkelijk slechts bestemd geweest voor ambulancewagens; nochtans is men hierop terug gekomen en heeft men ook niet alleen draag- en raderbaren, maar allerlei andere hulptoestellen en reddingapparaten toegelaten. Als illustratie van de op het congres gehouden voordrachten waren vele dezer voorwerpen zeer belangrijk. Het moge geen al te persoonlijk karakter dragen wanneer hier in dezen zin gewezen wordt op de mede hier tentoongestelde rijwielbrancard, bij de gemeente Amsterdam in gebruik, die bij de vele proefnemingen, waaraan zij werd onderworpen, kan fungeeren als stomme getuige tegen het afkeurend oordeel, door Charas over dergelijke transportmiddelen uitgesproken. Naast deze uit de Amsterdamsche fabriek „Simplex" afkomstige brancard, werd nog de Neder-

landsche industrie waardig vertegenwoordigd door een ambulance-wagen met benzine-motor uit de Amsterdamsche fabriek „Trompenburg."

De tentoonstelling van meer wetenschappelijken aard, in de Senckenbergische bibliotheek gehouden, bevatte, naast publicaties uit verschillende landen en tijden, zeer belangrijke tabellen, betrekking hebbende op den door de Freiwillige Rettungsgesellschaften van sommige steden verrichten arbeid. Bovendien vond men hier de modellen van hospitalen, ziekentreinen, geïmproviseerde hulpinrichtingen, enz. Ook onze landgenoot de Mooy had hier eene compleete verzameling van de vele door hem aangegeven verbeteringen in transport- en verbandmiddelen tentoongesteld.

Tot het einde van het mij opgedragen deel van het verslag genaderd, zij het mij vergund Uwe Excellentie voor de mij gegeven opdracht mijnen dank te betuigen.

J. Menno Huizinga.

VIde AFDEELING.

Volgens het officieele werkplan zou de VIde Afdeeling van het Congres zich bezighouden met het *Reddingswezen op zee en binnenwateren en aan de kust.*

De volgende onderwerpen zouden daarbij worden behandeld:

Reddingswezen bij het overzeeverkeer. Uitrusting van schepen met reddingsmiddelen. Ongelukken op schepen. Werkkring der scheepsgeneesheeren. Organisatie van den reddingsdienst aan den wal. Stations tot redding van schipbreukelingen, uitrusting dier stations. Reddingbooten. Seinmiddelen. Reddinginrichtingen aan binnenwateren, op rivier- en kustvaartuigen. Aanvaringen. Gevaren bij scheepsbranden en veiligheidsinrichtingen. Reddingsdienst bij overstroomingen. Waterweer. Reddingsmiddelen in zeebadplaatsen. Opleiding van leden van zwem-, zeil- en roeivereenigingen. Het redden van drenkelingen, kunstmatige ademhaling en andere hulpverleening.

Deze afdeeling werd geconstitueerd op 10 Juni, des namiddags ten 3 uur.

Voorzitter was Kommerziënrath Küchen; plaatsvervangende voorzitters waren Regierungsrath dr. Sannemann, Hamburg, en Regierungsrath dr. Breger, Berlijn.

Secretarissen waren: dr. Buchholz, Berlijn, en dr. Revenstorf, Hamburg

Tot eerevoorzitters werden benoemd:

J. F. Saxild, fregattenkapitän der Kon. Deensche Marine;

H. K. Borchgrevink, kapitein der infanterie van het Noorsche leger;

A. E. Arkenbout Schokker, Inspecteur van Scheepvaart, vertegenwoordiger van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, Nederland.

De eigenlijke zittingen werden eerst aangevangen 11 Juni des voormiddags ten 9 uur.

De voordrachten, die in deze afdeeling waren ingekomen, waren de volgende:

1. Veiligheidsinrichtingen aan boord van transatlantische passagiersstoomers. (Biedermann, scheepsbouwingenieur van de Noord-Duitsche Lloyd, Bremen);

2. Welke inrichtingen vindt men in de Duitsche handelsmarine voor de eerste hulp bij plotselinge ongevallen en ziekte? (Dr. Buchholz, Berlijn);

3. Het gevaar voor verdrinken en de zwemkunst; maatregelen tot het voorkomen van ongelukken bij het baden en zwemmen. (Dr. Revenstorf, Hamburg);

4. De reddingsdienst aan de kust en op de rivieren in België (dr. de Mets, Antwerpen);

5. De voorwaarden voor een doelmatig transport van zieken en gekwetsten op schepen (Gustav Kaumann, kapitein bij de Hamburg—Amerika-lijn, Hamburg);

6. De meldingsdienst bij scheepsrampen op de kust. (Pfeifer, hoofdinspecteur van de Duitsche Maatschappij tot redding van schipbreukelingen, Bremen);

7. De stoomreddingboot (C. H. Moens, voorzitter der Zuid-Hollandsche Reddingmaatschappij, Rotterdam);

8. De Noorsche Maatschappij tot redding van schipbreukelingen (kapitein Borchgrevink, Christiania);

9. Bericht over de nooden der sponsvisschers in de Middellandsche Zee en in de Golf van Mexico (Karl Flegel, Kanea);

10. Inrichting tot het voeren van sloepen aan boord van schepen (Axel Welin, ingenieur. Hamburg).

De onder nos. 4, 5 en 9 genoemde voordrachten werden niet gehouden wegens afwezigheid van de samenstellers. N°. 4, de reddingsdienst aan de kust en op de rivieren in België, is echter opgenomen in het bij dit verslag gevoegde „Bericht über den I. Internationalen Kongress für das Rettungswesen, Band I, Vorträge, als n°. XXXIV, bladz. 346.

De ad 1 genoemde voordracht is eveneens opgenomen in bovenbedoeld „Bericht" als n°. II, bladz. 8.

Hoewel hierin verscheidene belangwekkende mededeelingen werden gedaan — o. a. over de toepassing van onderwaterklok-signalen, draadlooze telegraphie en andere hulpmiddelen ter beveiliging van de navigatie — scheen de behandeling van het onderwerp meer gericht op den bouw en de inrichting van schepen dan op het reddingwezen.

Aan deze lezing voegde een der aanwezigen een kort bericht toe over een reddingtoestel van Paulsen, zijnde een tonvormige boei, voorzien van een zeilkiel en een stang met zelfrichtend zeil, waarmede eene lijn van een gestrand schip naar den wal gebracht zou kunnen worden.

Verder ontspon zich nog eene discussie over de doelmatigheid van den door den inleider genoemden toestel van Clayton, dezelfde die ook voor het verdelgen van ratten wordt gebruikt, voor het blusschen van een begin van brand in de lading. Het remedie zou in sommige gevallen erger dan de kwaal zijn, daar de lading er door kan bederven, zooals in Seattle met een lading koffie gebeurde. Aan blusschen met water gaven eenige aanwezigen de voorkeur.

Ook werd vernomen dat op de Duitsche oorlogsschepen een automatisch brandalarmtoestel (Feuermelde-apparat) wordt gebezigd.

De lezing van dr. Buchholz bewoog zich voornamelijk op medisch gebied. Uitvoerig werd hier uiteengezet de noodzakelijkheid om ook aan boord van kleine schepen en visschersvaartuigen de noodige hulpmiddelen voor het geven van eerste hulp bij ongelukken te verstrekken en de opvarenden, althans eenige daarvan, een cursus te laten doorloopen in het verleenen van die eerste hulp. Op de Duitsche stoomschepen moet ten minste één der stuurlieden het bewijs kunnen toonen dat hij met vrucht zulk een cursus heeft meegemaakt.

Dr. van 't Hoff uit Rotterdam stelde de vraag of men niet vreesde dat het geven van een diploma na het volgen van zulk een cursus, het dokteren door onbevoegden, kwakzalverij en dergelijke misbruiken in de hand zou werken. Deze meening werd met overtuiging weersproken door generalartz Dr. Düms, die mededeelde dat men in Duitschland de ondervinding had opgedaan, dat deze misbruiken hoogst zelden voorkomen. Integendeel ondervond men dat de medici de meeste medewerking krijgen van die kapiteins en stuurlieden, welke van bevoegde zijde eenig onderricht in het verleenen van eerste hulp hadden genoten, en omgekeerd, dat juist zij die dat

onderricht gemist hadden, voor den medicus het lastigst waren. Diploma's worden echter niet gegeven, alleen een bewijs, eene aanteekening, dat een cursus is gevolgd. Die cursussen zijn voor elk vak ook geheel verschillend; het is duidelijk dat een visscher heel iets anders moet leeren dan een mijnwerker en deze weer iets heel anders dan de textielarbeider.

In ieder geval moet de arts, die het onderricht geeft, volkomen op de hoogte zijn van het vak dat door de leerlingen wordt beoefend.

De voordracht n°. 3 handelde ook voornamelijk op medisch gebied. Dr. Revenstorf gaf eenige beschouwingen omtrent den invloed van het zwemmen op de hartwerking, de ademhalingsorganen, enz.; ook de uitwerking van den hydrostatischen druk op de borst en buikorganen werd nagegaan, en gewezen op het gevaar van het baden kort na den maaltijd. Hieraan werden wenken toegevoegd omtrent het verleenen van hulp, een en ander toegelicht met aan de praktijk ontleende voorbeelden.

Thans was voordracht n°. 6 aan de orde, waarin Oberinspector Pfeiffer een overzicht gaf van het reddingwezen op de Duitsche kust. Deze lezing komt voor als n°. XII (bladz. 134) in het bovengenoemde congresbericht.

Het systeem van uitkijken en waarschuwen van op de kust plaats hebbende ongelukken gelijkt in vele opzichten op den in Nederland bestaanden kustwachtdienst, met dit groote onderscheid, dat in Duitschland niet alleen de reddingdienst maar ook de uitkijk- en meldingsdienst geheel in particuliere handen is. De hoofdinspecteur is dan ook geen staatsambtenaar, doch in dienst van de particuliere reddingmaatschappij.

Aan deze lezing sloten eenige mededeelingen aan van aanwezigen omtrent den kustwacht- en den reddingdienst op de Nederlandsche en op de Belgische kust.

Ook de voordracht van den heer Moens over de stoomreddingboot is in haar geheel opgenomen in het congresbericht, als n°. XIII, bladz. 142. Zij werd verduidelijkt door teekeningen van de aan den Hoek van Holland gestationneerde stoomreddingboot *President van Heel*, welke door den inleider werden verklaard. Eene discussie ontspon zich over de vraag of voor het reddingwezen op de kust niet met succes zou kunnen worden gebruik gemaakt van motorbooten. Door den heer Moens werd er op gewezen dat daar waar de boot van een vlak strand in zee gebracht moet worden, motorbooten voor dit doel weinig geschikt worden geacht.

De 8ste voordracht van den heer Borggrevinck uit Christiania gaf in zeer aanschouwelijken vorm — zij was nl. vergezeld van

een aantal lichtbeelden — een uiterst belangwekkend beeld van het reddingwezen op de Westkust van Noorwegen. Spreker schilderde het ontstaan van de Noorsche reddingmaatschappij, waaraan de stoot gegeven werd door een geestelijke, die door zijne onvermoeide propaganda eindelijk de algemeene belangstelling wist op te wekken. De maatschappij werd in 1889 opgericht en liet successievelijk een aantal kleine reddingvaartuigen bouwen „sköjte" genaamd, zeilvaartuigen, die groote sterkte aan bijzonder groote zeewaardigheid paren. De maatschappij bestaat geheel van particuliere bijdragen en bezit thans 15 van die vaartuigen, welke gedurende 8 maanden van het jaar voortdurend gereed liggen. De 4 zomermaanden kenmerken zich door bijzonder gunstig weder; de booten zijn dan niet bemand, de bemanning gaat dan ter vischvangst.

De laatste voordracht over de Welin-davits aan boord van schepen werd bij afwezigheid van den uitvinder, gehouden door den ingenieur Hammar, van de firma die deze soort davits in den handel brengt. Ook deze lezing werd door lichtbeelden verduidelijkt, terwijl een model aanwezig was waarmee het in en uitzetten der sloepen aanschouwelijk werd gemaakt.

Ook werd in deze afdeeling nog een niet van te voren aangekondigde lezing gehouden over de verschillende maatregelen, die genomen zijn tot het verleenen van hulp bij ongelukken op de in de nabijheid van Berlijn liggende meeren en wateren, die des zomers door een menigte liefhebbers van de watersport worden bezocht.

Conclusiën werden in deze afdeeling niet genomen.

De Kapitein-luitenant ter zee,

W. C. J. Smit.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 14 October 1908, n°. 241.

N°. 91.

VERSLAG DER STAATSCOMMISSIE, *belast met het afnemen van het voorbereidend examen, bedoeld bij het vierde lid van artikel* 13 *der wet op het notarisambt, over* 1908.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Justitie.

's Gravenhage, 19 September 1908.

EXCELLENTIE!

De Staatscommissie, benoemd bij Uw besluit van 22 April 1908, 1ste afdeeling C, n°. 333, heeft de eer Uwer Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden onder bijvoeging van de notulen en van de processen-verbaal der beide zittingen besteed voor het afnemen van het schriftelijk examen.

Voor het examen hadden zich 13 candidaten, waaronder één vrouwelijke, aangemeld, van welke zich vóór den aanvang 3 terugtrokken. Twee daarvan gaven als reden op, dat zij intusschen het eindexamen van een gymnasium met goeden uitslag hadden afgelegd.

Het examen werd in zijne beide onderdeelen te 's Gravenhage afgenomen, en wel het schriftelijk gedeelte op 1 en 2 Juli en het mondeling van 22 tot 25 Juli, waartoe ook nu weder de examinandi in 2 gelijke groepen van 5 werden verdeeld. In verband met art. 1 van het Koninklijk besluit van 9 April 1908 (*Staatsblad* n°. 109), het mondeling examen openbaar verklarende, werd dit deel nu en dan door eenige toehoorders bijgewoond. In de daarvoor door het gemeentebestuur welwillend beschikbaar gestelde localiteiten van het Gymnasium, bestond daarvoor tevens

een uiterst geschikte gelegenheid, terwijl dank zij de voorkomendheid van den rector, en het daartoe door hem aangewezen personeel, der commissie het kortstondig verblijf aldaar voor het beoogde doel zoo aangenaam mogelijk werd gemaakt.

Van de 10 geëxamineerden slaagden 4 candidaten met name D. J. M. de Hondt, H. W. A. van de Koppel, T. Sanders en H. W. Wissing.

De opgaven voor het schriftelijk examen zijn als bijlage achter dit verslag gevoegd.

Het oordeel der commissie over de gebleken kennis moet ook dit jaar over het algemeen ongunstig luiden, zij het dan iets gunstiger dan verleden jaar. Niettegenstaande de voor het examen gestelde eischen dit jaar geacht kunnen worden voldoende bekendheid te hebben gekregen, bleken toch nog velen der candidaten zich geen behoorlijke rekenschap daarvan te hebben gegeven, althans niet omvang en strekking daarvan voldoende te hebben begrepen. Bij een enkele was dit in die mate het geval, dat de commissie zich met verwondering moest afvragen, hoe men zich, aldus voorbereid, of liever niet voorbereid, aan het examen kon onderwerpen. En al moest de gebleken gebrekkige kennis bij de meesten der niet geslaagden op rekening dier zeer onvoldoende voorbereiding — ook toe te schrijven aan gemis van behoorlijke leiding en misschien gelegenheid tot behoorlijke studie — worden gesteld, het niet zorgvuldig kennis nemen der voor het examen gestelde eischen kan daarmede niet worden verontschuldigd.

Wat betreft de wijziging in art. 10 van het Koninklijk besluit van 23 November 1905 (*Staatsblad* n°. 308) door art. 3 van dat van 9 April 1908 (*Staatsblad* n°. 109) aangebracht en reeds voor het dit jaar gehouden examen van kracht, meent de Commissie te moeten opmerken dat het haar gewenscht voorkwam, niettegenstaande de vakken in de groepen *b*, *c* en *d* afzonderlijk naast elkaar voorkwamen, toch niet als van dezelfde beteekenis voor het vast te stellen groepscijfer te moeten beschouwen. Het was daarom dat zij in hare eerste vergadering besloot bij het vaststellen van het algemeene cijfer voor de gemelde groepen aan het bijzondere cijfer in de geschiedenis en in de aardrijkskunde de dubbele waarde van dat voor de staatsinrichting toe te kennen, en evenzoo aan dat der wiskunde, trouwens eigenlijk uit twee afdeelingen (meetkunde en stelkunde) bestaande, tegenover de andere vakken dier groep *d*, het boekhouden, de natuurkunde en de natuurlijke historie.

Wat nu de afzonderlijke vakken betreft, waarover het examen

heeft geloopen, meent de commissie nog het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te moeten brengen.

De resultaten van het examen in het Nederlandsch waren iets gunstiger dan in het vorig jaar; op 2 na kon aan alle candidaten een voldoend cijfer worden toegekend; toch bleek de kennis van de hoofdtrekken der letterkunde bij de meeste candidaten nog gering te zijn. Die kennis bepaalde zich, wat de 17de eeuw betreft, tot één drama van Vondel of het blijspel van Hooft; met de letterkunde der 18de eeuw waren nagenoeg alle candidaten onbekend en hun kennis van die der 19de eeuw beperkte zich ook nu weer tot eenige namen van schrijvers en maar zelden bleek, dat de candidaat een werk met vrucht gelezen had.

Fransch, Engelsch, Hoogduitsch. Ofschoon de resultaten niet zóó slecht waren als het vorige jaar, moet de commissie toch tot haar leedwezen constateeren, dat de meeste candidaten nog niet aan de zeer matig gestelde eischen konden voldoen. Vooral liet de wijze, waarop de vertaling behandeld was, te wenschen over; enkele vertalingen kenmerkten zich bovendien door groote slordigheid, terwijl slechts bij uitzondering zinnen aangetroffen werden, waarin de gedachten op eenvoudige en correcte wijze waren weergegeven. Aan nauwkeurig vertalen in goed Nederlandsch dient meer de aandacht te worden gewijd.

Wat de letterkunde betreft, meent de commissie te moeten opmerken, dat, ondanks de verschillende formuleering van de eischen hieromtrent en die betreffende de Nederlandsche letterkunde, het haar wenschelijker voorkomt, en voor de candidaten zeker nuttiger is, dat door dezen *ook* werken van voorname schrijvers uit den nieuweren tijd gelezen worden, dan dat zij zich uitsluitend bepalen tot voortbrengselen uit vroegere eeuwen, zooals met een enkele uitzondering het geval was. Ook acht de commissie het van grooter waarde, wanneer de candidaten door de verklaring van een eenvoudig stukje proza of poezie blijk geven met vrucht gelezen te hebben, dan dat zij in staat zijn onsamenhangende feiten uit het leven van verschillende schrijvers op te noemen en een dorre opsomming te geven van niet gelezene, soms zelfs nooit geziene werken.

Wat het Latijn betreft, kunnen de sub-commissieleden voor dit vak gelukkig meer tevreden zijn dan het vorige jaar: zoowel het aantal dergenen, wier vorderingen voldoende konden genoemd worden, was grooter dan bij het eerste examen, alsook kwamen degenen, die geen 6 konden behalen, gelukkig in aanmerking voor betere cijfers dan toen moesten gegeven worden. Deze lof-

uiting is echter van zeer betrekkelijken aard: den candidaten van volgende jaren zij eene goede studie, onder leiding van degelijke docenten, van het Latijn dringend aanbevolen.

Nog veel te veel droeg het examen van sommige candidaten in dit vak het karakter van eene poging om te zien, hoe zwaar de eischen wel waren, om daarmede voor een volgend jaar hun nut te doen.

De sub-commissie is van meening, dat hiervoor het examen niet mag worden gebruikt.

De sub-commissie voor groep *c* heeft ernstig te klagen over de kennis der candidaten. Zij meent dat tekort hoofdzakelijk op rekening te moeten stellen van geheel geene, of in andere gevallen van zeer onvoldoende leiding bij de voorbereiding. Herhaaldelijk bleek, dat ook nu nog de omschrijving van de eischen voor de examenvakken waren verwaarloosd.

„Eenige kennis van lucht- en zeestroomen, in verband met hun invloed op het klimaat, van enkele belangrijke handelsproducten en van de ethnographische verdeeling der menschheid" was door menigeen als niet geschreven beschouwd. De „iets uitvoeriger behandeling" van Nederland en zijne koloniën en overzeesche bezittingen, was òf over het hoofd gezien òf buitengewoon beperkt opgevat. Zelfs bij de candidaten, die ten slotte nog een voldoend cijfer kregen, moest de kennis van Nederland en de bezittingen bij eenigszins strenge opvatting van „de iets meer uitvoeriger behandeling" onvoldoende genoemd worden. Bij geen enkelen candidaat waren de enkele hoofdzaken uit de algemeene aardrijkskunde behoorlijk verzorgd, bij de overgroote meerderheid waren zij totaal verwaarloosd.

Bij het onderzoek naar de kennis van geschiedenis bleek wel is waar, dat de candidaat de beperking, zooals deze in de „Omschrijving der eischen" is aangegeven, zorgvuldig in het oog gehouden had, maar tevens, dat de kennis van die onderdeelen zeer veel te wenschen overliet. Al te vaak bleek, dat de candidaat zich bij de voorbereiding voor dit vak er toe bepaald had enkele feiten te memoriseeren, zonder ook maar te trachten de beteekenis dier feiten of wel den onderlingen samenhang te bevroeden. De waarde van deze historische kennis voor de algemeene ontwikkeling mag zeker bijzonder laag worden aangeslagen.

Bij eenigszins voldoende leiding zou de kennis van dit vak meer vrucht dragen en zouden de resultaten van het onderzoek meer bevredigend geweest zijn.

Waar het onderzoek beoogt de algemeene ontwikkeling van de candidaten te peilen en niet de hoeveelheid parate kennis, daar

meent de sub-commissie voor groep *c* zich niet tevreden te mogen stellen met resultaten, die verkregen worden bij het van buiten leeren van een of ander beknopt leerboekje.

Ook dit jaar gaf het examen in de staatsinrichting zeer onbevredigende resultaten. Sommige candidaten hadden zelfs geen globale kennis der tegenwoordige Grondwet genomen, terwijl door anderen wel de woordelijke inhoud der voornaamste Grondwetsbepalingen werd gekend doch niet hare practische beteekenis. Van den onderlingen samenhang van onze Staatsinstellingen hadden de meesten zich geen beeld gevormd.

In de wiskunde voldeed de kennis der meeste candidaten zelfs niet aan de meest bescheiden eischen. Slechts 2 van hen verkregen voor het schriftelijk werk een voldoend eindcijfer.

Voor de stelkunde schenen de meesten alleen de vierkantsvergelijkingen behoorlijk behandeld te hebben.

De kennis van reeksen en logarithmen was zeer oppervlakkig. Slechts één wist een eenvoudig vraagstuk over samengestelde interestrekening behoorlijk op te lossen.

Voor de meetkunde behaalden slechts 3 candidaten een voldoend eindcijfer, terwijl aan 3 der overigen zelfs het eindcijfer 1 moest worden toegekend. De kennis der stereometrie bepaalde zich bij de meesten tot eenige inhoudsformules. Van behoorlijke definitiën en bewijzen was geen sprake. Aan degelijke voorbereiding heeft voorzeker veel ontbroken.

In plaats van een eenvoudig beperkt programma goed te verwerken waren blijkbaar te uitvoerige werken gebruikt en daaruit slechts eenige paragrafen gememoriseerd.

Het *schriftelijk* examen in boekhouden gaf, wat het journaliseeren betreft, beter werk dan dat van het vorige jaar. Het ontwerpen van balans en winstrekening was echter, op enkele uitzonderingen na, geheel onvoldoende. Het practisch gebruik van het kasboek en dat der kasrekening was bijna aan alle candidaten zelfs geheel onbekend.

Het *mondeling* examen versterkte den indruk dat de candidaten practische oefeningen geheel hadden nagelaten. Deze, enkele malen toegepast op volledige boekhoudingen van *zeer geringen* omvang (en bij voorkeur betrekking hebbende op den werkkring van den notaris), kunnen al heel gauw voldoende begrip geven van het verband en van het verschil bijv. tusschen het kasboek en de kasrekening, tusschen de hoofden in het rekening-courantboek en die in het Grootboek, zoowel als van den vorm waarin de balans (balance de sortie) van naamlooze vennootschappen, gepubliceerd wordt.

De commissie doet opmerken dat kennis van de practische toepassing van het dubbel boekhouden allereerst noodig is en zij herhaalt dan ook gaarne de woorden van de vorige Staatscommissie: „dat min of meer diepzinnige boekhoudkundige theorieën, voor dit examen althans, van ieder belang ontbloot zijn".

Het examen in de natuurkunde gaf weinig reden tot tevredenheid. Bij de zeer lage eischen, die alsnog werden gesteld, kon toch slechts aan 2 candidaten het praedicaat „voldoende" (6) worden toegekend. Aan de overigen moesten de cijfers 5 (1 maal), 4 (4 maal), 3 (2 maal) en 2 (1 maal) worden gegeven. De commissie meent er op te moeten wijzen, dat eene voldoende kennis van dit vak bijna onmogelijk is te verkrijgen door boekenstudie zonder leiding en zonder de gelegenheid tot het nemen of zien van proeven.

Wat de natuurlijke historie betreft, hierbij is hetzelfde op te merken, al waren de behaalde cijfers iets hooger, n.l. 7 (2 maal), 6 (1 maal), 5 (4 maal), 3 (2 maal) en 2 (1 maal).

Aldus vastgesteld in de hiertoe gehouden algemeene vergadering van 19 September 1908.

De Staatscommissie voornoemd,

SEERP GRATAMA, *Voorzitter.*
A. J. VAN ROIJEN, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

Opgaven voor het schriftelijk examen.

Nederlandsch.

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. De rijp in den afgeloopen winter.
2. Zondagmorgen.
3. Een groote teleurstelling.

Fransche vertaling.

Une condamnation à mort.

Le jour fixé pour la réunion du conseil de guerre arriva enfin. Je le redoutais et, cependant, j'avais hâte de le voir venir, tant était cruelle l'incertitude dans laquelle nous vivions. Le matin venu, nous nous rendîmes à la prison militaire. C'est là que le conseil de guerre tenait ses audiences. Elles étaient secrètes, et nous ne pouvions espérer assister à celle qui devait décider du sort de mon mari. Mais j'étais trop pressée de connaître l'arrêt que les juges allaient prononcer, pour rester à la maison, ainsi que me l'avait conseillé un ami, qui, prévoyant une issue fatale, redoutait mon désespoir et celui de ma fille. Nous n'avions voulu rien entendre; nous lui avions promis seulement que, quoi qu'il arrivât, nous saurions nous maîtriser.

Le conseil de guerre était convoqué pour 11 heures. Il en était 10 à peine quand nous nous présentâmes à la prison. J'avais obtenu du ministre un ordre qui m'autorisait à attendre dans l'appartement du directeur la fin des débats et leur résultat. Nous y fûmes reçus par la femme de ce fonctionnaire. Son accueil montra la compassion que notre infortune excitait.

Deux heures passèrent sans que rien transpirât des débats qui se déroulaient derrière la muraille sur laquelle mes yeux restaient obstinément fixés. Ai-je besoin de dire qu'elles me parurent longues comme un siècle?

Soudain, dans la cour, un mouvement se produisit. Un officier venait de quitter la salle des audiences. Je me penchai à la fenêtre et lui demandai si la sentence était rendu. Il se tourna de mon côté et me cria:

Il est comdamné à mort!

(ERN. DAUDET.)

Duitsche vertaling.

Die Niagarafälle.

Welchen Eindruck musz das gewaltige Naturschauspiel der Niagarafälle auf die ersten Europäer, welche durch die Wildnis dringend, die tosenden Wassermassen zum erstenmale erblickten und hörten, gemacht haben! Die ganze Art und Weise, in welcher sich das wunderbare Schauspiel darbietet, hat etwas Verblüffendes an sich. Der Eindruck, welchen der erste Anblick auf die Menschen macht, ist sehr verschieden. Die einen haben dabei Ruhe und Frieden gefunden, andere sind andächtig gestimmt worden, wieder andere sind in nervöse Aufregung geraten. Aber fassungslos stehen alle vor der mächtigen, sich herabwälzenden grünen Wand. Mit verschwenderischer Hand hat die Natur dies Fleckchen der Erde ausgestattet. Hier die majestätisch herabfallenden Wasser, etwas weiter davon dasselbe Element wild gen Himmel schäumend. Unterhalb der Fälle beruhigt sich das Wasser, so dasz man mit Booten von Ufer zu Ufer gelangen kann. Ein kleiner Dampfer dringt sogar eine Strecke in den Hufeisenfall vor. Weiterhin aber beginnt das Wasser wieder zu strömen, Kreise bilden sich, schneller und schneller schieszt es dahin, bald zeigen sich Wellen und endlich stürmt es dahin bis zu einer Stelle, wo es sich wild aufbäumt und seinen Gischt oft 20 Meter emporschleudert. Die senkrecht abstürzenden Felsen rücken hier nahe aneinander. Eine Wendeltreppe führt hinab. Das sich unten darbietende Schauspiel ist ein grausig schönes. Der Wirkung dieser sinnverwirrenden Natur kann sich kein Mensch entziehen. Stumm blickt er, in Gedanken der Welt entrückt, auf das furchtbare Chaos; erst ein hier selbstverständlich stationierter Photograph reiszt ihn mit seinem: „Wollen Sie Ihr Bild abnehmen lassen?" aus allen Betrachtungen und hilft ihm, sich von dieser Stätte zu trennen. Man sollte meinen, dasz das Naturschauspiel der Niagarafälle keiner Steigerung mehr fähig wäre. Wem es jedoch vergönnt war, dieses während eines strengen Winters zu genieszen, wird vom Gegenteil uberzeugt werden. Zu den vorhin geschilderten Wasserstürzen kommen noch die gewaltigen Eisbildungen hinzu, welche in Form und teilweise auch in der Grösze die der aktischen Zone übertreffen.

Engelsche vertaling.

All the closing months of Queen Anne's reign were occupied by the Whigs and Tories, and indeed by Anne herself as well, in the invention and conduct of intrigues about the succession. The Queen herself, with the grave opening before her, kept her fading eyes turned, not to the world she was about to enter, but to the world she was about to leave. She was thinking much more about the future of her throne than about her own soul and future state. The Whigs were quite ready to maintain the Hanoverian succession by force. They did not expect to be able to carry matters easily, and they were ready to encounter a civil war. Their belief seems to have been that they, and not their opponents, would have to strike the blow, and they had already summoned the Duke of Marlborough from his retirement in Flanders to take the lead in the movement. Having Marlborough, they knew that they would have the army. On the other hand, if Bolingbroke and the Tories had any actual hope of the restoration of the Stuarts, it is certain that, up to the last moment, they had made no sufficient preparations to accomplish their object.

The Whigs and the Tories divided between them whatever political force there was in English society at this time. Outside both parties lay a considerable section of people who did not distinctly belong to the one faction or the other, but were ready to incline now to this and now to that, according as the conditions of the hour might inspire them. Outside these again, and far outnumbering these and all others combined, was the great mass of the English people hard-working, much-suffering, poor, patient, and almost absolutely indifferent to changes in Governments and the struggles of parties: „These contests of the Whig and Tory", says Dean Swift, „are stale and old as Troy-town story". But if the principles were old, the titles of the parties were new. Steele, in 1710, published in the „Tatler" a letter from Pasquin of Rome to Isaac Bickerstaff, asking for „an account of those two religious orders which have lately sprung up amongst you, the Whigs en the Tories" Steele declared that you could not come even among women, but you find them divided into Whig and Tory,

Justin M'c Carthy,
A History of the Four Georges.

Latijnsche vertaling.

Aeneis. II. 760—785.

Aeneas bemerkt, dat zijn vrouw Creusa op hun vlucht uit Troje is achtergebleven. Hij keert naar de stad terug om haar te zoeken.

procedo et Priami sedes arcemque reviso. 760
et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. huc undique Troïa gaza
incensis erepta adytis mensaeque deorum
crateresque auro solidi captivaque vestis
congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
stant circum.
ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias, maestusque Creusam
nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
quaerenti et tectis urbis sine fine ruenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos et nota maior imago.
obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
tum sic adfari et curas his demere dictis
'quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divom
eveniunt; nec te hinc comitem asportare Creusam
fas aut ille sinit superi regnator Olympi.
longa tibi exilia, et vastum maris aequor arandum:
et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
inter opima virum leni fluit agmine Thybris.
illic res laetae regnumque et regia coniunx
parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creusae. 784

---

763. *gaza* = schatten.
764. *adytum* = heiligdom.
770. *ingeminare* = herhaaldelijk roepen.
773. De schimmen hebben een grootere gestalte, dan zij bij hun leven gehad hebben.
780. Voeg na *exilia* (ballingsoorden) in: *obeunda sunt.*
782. *agmen* = stroom.
778. *asportare:* meenemen.

Meetkunde.

1. In een cirkel is een regelmatige twaalfhoek beschreven met de zijde a. Hoe groot is de oppervlakte van den regelmatigen twaalfhoek, die om dien cirkel is beschreven?

2. Construeer een driehoek, als gegeven zijn de hoogtelijn uit den top, de zwaartelijn (mediaan) uit den top en de zwaartelijn op een der opstaande zijden.

3. Men brengt een vlak door de middens van twee opeenvolgende ribben van het bovenvlak en door een diagonaal van het grondvlak van een kubus. Bepaal de verhouding tusschen de deelen, waarin dit vlak den kubus verdeelt.

4. Van een regelmatig viervlak (tetraëder) is de ribbe a. Hoe lang is de lijn, die de middens van twee overstaande ribben verbindt? Bewijs, dat deze lijn loodrecht op die ribbe staat.

Algebra.

1. Een erfenis van f 5400 werd volgens testament onder 15 erfgenamen, bestaande uit neven en nichten, zoodanig verdeeld, dat de neven de eene en de nichten de andere helft kregen. Hoeveel neven en hoeveel nichten waren er, en hoeveel ontving ieder, als elke neef f 150 meer ontving dan elke nicht?

2. Van twee getallen is de som 14, terwijl de som hunner derde machten 854 bedraagt. Welke getallen zijn dit?

3. Iemand heeft f 650 in een spaarbank belegd en voegt daaraan gedurende 14 jaren aan 't eind van ieder jaar f 50 toe. Hoeveel heeft hij aan 't eind van het 15de jaar van de spaarbank te vorderen? Rente 3,5 %.

$$\log.\ 1{,}035 = 0{,}0149403.$$

Boekhouden.

A. Te journaliseeren:

Memoriaal van notaris J. Contant te Utrecht.

Met ingang van 1 Januari 1908 wordt mijne boekhouding geopend met:

ACTIVA.

Huis en Erve te Utrecht, wijk A n°. 123. . . .	f	35 000
Geld		500

Saldo bij de bankiers Vlaer & Kol, Utrecht . . .	f	6 000
Diverse debiteuren (zie debiteurenboek)		12 000
Inboedel (zie specificatie)		8 000

PASSIVA.

Hypotheek op mijn huis en erve, opgenomen van mevrouw de wed. M. C. Tresfon te Delft, groot f 15 000 tegen 4 pct. interest per jaar, halfjaarl. betaalbaar per 1 Mei en 1 November.

Rekening over 1907 van den boekhandelaar J. Livre alhier f 250.

4 *Januari.*

Ontvangen uit de nalatenschap van mijn vader:

$ 10 000 Cert. pref. aand. Union Pacific Spoorwegmaatschappij à 80 pct.

£ 933.10.3 Zachtwissel op Londen, berekend à f 12,10.

f 704,50 in bankpapier en specie.

5 *Januari.*

Bericht ontvangen van de bankiers Vlaer & Kol alhier, dat ze den aan hen geënddosseerden wissel op Londen, groot £ 933.10.3, geboekt hebben tegen den koers van f 12,05 (zonder onkosten).

7 *Januari.*

Geremitteerd aan mevr. de wed. M. C. Tresfon te Delft, tot aflossing van de hypotheek, alsmede tot voldoening van f 300 voor interest en vergoeding voor vervroegde aflossing f 15 300 in een cheque op de Delftsche Bank, mij gefourneerd door de bankiers Vlaer & Kol alhier.

10 *Januari.*

Betaald, in cheque op de bankiers Vlaer & Kol alhier, f 250 aan den boekhandelaar J. Livre alhier ter voldoening zijner rekening over A° P°.

B. Ontwerp balans en winstrekening per 31 December 1907, aan hh. commissarissen der Gooilandsche hypotheekbank te Amsterdam aan te bieden.

Proefbalans.

1.	Kapitaal		„	f	1 000 000
2.	Aand. in portefeuille	f	800 000		„
3.	Aandeelhouders, nog te storten		180 000		„
4.	Kasvereeniging A'dam. . . .		20 000		„

5.	Kas	f 2 400	„
6.	$4^1/_2$ pcts. hypotheken [1]. . .	4 000 000	„
7.	4 pcts. pandbrieven [2] . . .	„	f 4 000 000
8.	Interest [3]	„	15 000
9.	Onkosten [4]	8 600	„
10.	Provisie	„	10 000
11.	Disagio op pandbrieven [5]. .	15 000	„
12.	Dividend over 1906	„	1 000
		f 5 026 000	f 5 026 000

Winstverdeeling.

50 pct. voor aandeelhouders,
25 „ „ reservefonds,
10 „ „ de directie,
10 „ „ „ commissarissen,
5 „ „ het kantoorpersoneel.

C. Kent ge verband en verschil tusschen het kasboek en de kasrekening?

---

[1]) Nog te vorderen interest f 15 000.
[2]) Nog te betalen interest f 10 000.
[3]) Zie folio 6 en folio 7.
[4]) Nog te boeken kantoorhuur enz. over 1907 f 1400.
[5]) Geheel afboeken.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 13 November 1908, nº. 267.

Nº. 92.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in 1908 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal, lager onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879* (Staatsblad *nº. 149).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, door Uwe Excellentie belast met het afnemen van de akte-examens in de Fransche taal (lager onderwijs) heeft de eer verslag te doen van hare werkzaamheden.

Volgens beschikking van 30 Mei 1908, nº. 3201[1], afdeeling H. M. O., was zij samengesteld uit de volgende leden: prof. dr. J. J. Salverda de Grave, voorzitter; N. L. Verlint, ondervoorzitter; G. C. C. Bethe, E. Th. Borlé, A. Bourquin, H. F. I. Houben, M. Hovingh, A. D. Leeman, S. A. Leopold, I. Mauritz, A. Packet, E. E. J. H. Ribbergh, J. F. Rode, J. H. Sauveur, dr. K. Sneyders de Vogel, dr. J. M. Th. A. Stille, W. H. Stregels, A. Sunier, P. Werkman, mej. dr. M. E. Loke, mej. J. P. W. Rijke, en uit de plaatsvervangende leden: J. Bitter, E. Boulan, L. J. Corbeau, F. W. Leeman, J. A. H. Mettrop, W. van der Molen, P. Valkhoff, mej. J. Berdenis van Berlekom, mej. M. L. Boccard, mej. H. W. van Hasselt.

Alle plaatsvervangende leden hebben gedurende korter of langer tijd aan het werk der Commissie deelgenomen.

De beide voorloopige vergaderingen zijn gehouden op 21 Juni en 12 Juli. In de eerste dier bijeenkomsten werd dr. Stille tot secretaris benoemd, terwijl door den voorzitter de heer Stregels als adjunct-secretaris werd aangewezen.

Ook ditmaal werd door alle candidaten op denzelfden dag, en wel op Maandag 20 Juli, het schriftelijk werk gemaakt; deze datum was later dan gewoonlijk, in verband met het late begin van de zomervacantie aan de hoogere burgerscholen, waardoor de commissieleden die leeraren aan deze inrichtingen zijn, zich eerst toen ter beschikking van den voorzitter konden stellen.

Het werk bestond uit drie proefstukken: een vertaling van het Nederlandsch in het Fransch, waarvoor $1\frac{3}{4}$ uur tijd werd gegeven; een vertaling van het Fransch in het Nederlandsch, ($1\frac{1}{2}$ uur), en het oplossen, in eenige volzinnen, van een veertigtal moeielijkheden op het gebied van taaleigen, vormleer en zinsbouw.

Het schriftelijk examen is ook ditmaal, wegens het groot aantal candidaten, niet in 7, maar in 8 verschillende plaatsen afgenomen en wel: te 's Gravenhage (onder leiding, als voorzitter, van den heer Salverda de Grave), te Amsterdam (voorzitter de heer Rode), te Rotterdam (voorzitter de heer Sunier), te Nijmegen (voorzitter de heer Bourquin), te Breda (voorzitter de heer Houben), te Tilburg (voorzitter de heer Leeman), te Deventer (voorzitter de heer Werkman) en te Groningen (voorzitter de heer Verlint).

De correctie van het schriftelijk werk, die geduurd heeft van 21 tot en met 31 Juli, was voor elk der beide vertalingen opgedragen aan een sub-commissie van 8 leden voor de vertaling Hollandsch—Fransch; van 6 leden voor de vertaling Fransch—Hollandsch. Daar dit jaar over minder tijd beschikt kon worden dan andere jaren om bovengemelde reden, splitsten deze sub-commissiën zich op haar beurt weder in tweeën, en als voorzitter dier vier commissiën traden op de heeren Rode, Sunier, Werkman en Mauritz. De correctie der spraakkunstige oefeningen is verricht door een, elken dag vernieuwde, sub-commissie van twee leden. Als commissie van revisie, in twijfelachtige gevallen, fungeerden de voorzitter en de ondervoorzitter.

Na afloop der correctie werd aan candidaten, die voor geen enkel der drie proefstukken een voldoend cijfer verkregen hadden, of onder wier cijfers een 0 of een 1 voorkwam, van dien ongunstigen uitslag kennis gegeven, onder bijvoeging, dat hun kans van slagen „vervallen" was. Een dergelijke kennisgeving werd gezonden aan 81 candidaten. Van deze trokken 80 zich terug; de candidate die zich toch aan het examen heeft onderworpen, is niet geslaagd.

Van 1 tot en met 31 Augustus hebben de mondelinge

examens plaats gehad in de lokalen van de sociëteit „de Vereeniging" te 's Gravenhage, die als altijd uitnemend hebben voldaan.

Het aantal candidaten dat per dag geëxamineerd werd, wisselde tusschen 32 en 28. Omtrent de indeeling in groepen en de vaststelling der uren in verband met de woonplaats der candidaten, heeft ook deze Commissie de bekende traditiën gevolgd. Hoewel ten gevolge van het groot aantal candidaten het werk der voorzitters en secretarissen zeer verzwaard is, zoo is toch, zooveel als maar eenigszins mogelijk was, met de wenschen der candidaten rekening gehouden. Ook dit jaar hebben verscheidene candidaten de administratie bemoeilijkt, door òf onvoldoende hun adres op te geven, òf later verandering in hun wenschen te brengen.

In overeenstemming met den raad, door de Commissie van 1907 gegeven, werd in de indeeling van het mondeling examen een kleine wijziging gebracht: de vormleer en het taaleigen werden tot één rubriek vereenigd en een nieuwe rubriek werd ingevoegd voor de mondelinge vertaling uit het Fransch. De tijdsindeeling van elk examen was als volgt: 10 minuten voorbereiding van den te lezen tekst, 10 minuten lezen, onderzoek naar de uitspraak van den candidaat en bespreking van die uitspraak; 10 minuten spreken (grootendeels over de lectuur van den candidaat) ter beoordeeling van de vaardigheid; 15 minuten syntaxis, 10 minuten vertaling en 20 minuten vormleer en taaleigen.

Ook dit jaar werden de candidaten uitgenoodigd een gedicht dat zij van buiten kenden, op te zeggen.

Bij het lezen is wederom gebruik gemaakt van *Romain Kalbris* van Hector Malot, terwijl voor de mondelinge vertaling bladzijden uit *Une tache d'encre* van René Bazin werden gekozen. De Commissie beveelt aan haar opvolgster van 1909 aan voor het lezen het eerstgenoemde werk te behouden en voor de vertaling aan de candidaten de keus te laten tusschen *Une tache d'encre* en *Contemporains* van E. Boulan (Amsterdam, H. van Munster en Zoon), uit welk laatste werk zij aanbeveelt de fragmenten genomen uit geschriften van Anatole France, Paul et Victor Margeuritte, René Bazin, Jules Lemaître, Léon Frapié en Alphonse Daudet.

Het aantal der aanvankelijk ingeschreven candidaten en van hen, die aan de beide deelen van het onderzoek, of alleen aan het schriftelijk gedeelte hebben deelgenomen, vindt Uwe Excellentie opgegeven en saamgevat in de volgende tabellen.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het schriftelijk examen teruggetrokken.	Niet opgekomen.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na de correctie van het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het mondeling examen deelgenomen.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen en teruggetrokken.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Mannelijke	496	8	„	488	57	431	193	238	250
	Vrouwelijke	357	7	„	350	31	319	102	217	133
	Totaal	853	15	„	838	88	750	295	*) 455	383

*) Geslaagd ruim 54 pct.

TABEL II.

Candidaten.	Praedicaat	Aantal malen toegekend voor: Taaleigen en vormleer.	Mondelinge vertaling in het Nederlandsch.	Syntaxis.	Spraakkunst. oefeningen.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling uit het Fransch.	Uitspraak.	Vaardigheid.
Mannelijke 431; voor het schriftelijk werk: 488	5. zeer goed	2	1	1	19	1	8	„	„
	4. meer dan voldoende.	58	52	57	165	37	190	4	9
	3. voldoende.	216	275	217	212	200	245	308	288
	2. onvoldoende.	147	96	140	75	212	40	118	133
	1. slecht.	8	7	16	16	37	5	1	1
	0. zeer slecht.	„	„	„	1	1	„	„	„
	voldoende cijfers	64 pct.	76 pct.	64 pct.	81 pct.	49 pct.	91 pct.	72 pct.	69 pct.
Vrouwelijke 319; voor het schriftelijk werk: 350.	5. zeer goed.	„	1	1	14	1	1	„	„
	4. meer dan voldoende.	44	40	54	117	46	81	53	51
	3. voldoende.	176	213	159	165	162	202	286	233
	2. onvoldoende.	95	61	99	44	132	59	30	35
	1. slecht.	4	4	6	10	9	7	„	„
	0. zeer slecht.	„	„	„	„	„	„	„	„
	voldoende cijfers	69 pct.	80 pct.	67 pct.	84 pct.	59 pct.	81 pct.	90½ pct.	bijna 90 pct.

De Commissie is ook dit jaar voldaan over de resultaten van haar onderzoek.

De *vertaling in het Fransch* wordt elk jaar beter, al blijft zij een der moeilijkste gedeelten van het examen; laten de candidaten er toch vooral voor zorgen, niet jacht te maken op idiomatische uitdrukkingen, die zij alleen door hun spraakkunst kennen, en waarvan het juiste gebruik hun dus vaak ontgaat. In de keuze van een tekst voor de *vertaling in het Fransch* meent de Commissie dit jaar bijzonder gelukkig te zijn geweest; zij kan in zekeren zin als norm gelden voor hetgeen in deze van de candidaten L. O. mag worden geëischt. De *spraakkunstige oefeningen* hebben ook dit jaar goede resultaten opgeleverd; de Commissie blijft overtuigd van het groote nut van dit deel van het examen.

Over de *uitspraak* en de bekendheid met de wijze, waarop de Fransche klanken kunnen worden gevormd, is de Commissie tevreden; vooral uit dit deel van het examen blijkt, dat de voorbereiding der candidaten steeds zorgvuldiger wordt: het besef, dat zij met een levende taal te doen hebben en dat dus het mondeling gebruik ervan bijzonder gewichtig is, wordt bij hen steeds levendiger. De Commissie blijft, in verband daarmede, met aandrang aanbevelen het van buiten leeren van zooveel mogelijk Fransche gedichten; de candidaat zal er zelf altijd drie of vier kunnen kiezen om aan zijn examinator ter keuze voor te leggen.

Ook het examen in de *syntaxis* draagt de sporen van een steeds ernstiger voorbereiding. De vereeniging van *vormleer* en *taaleigen* tot één rubriek, die men zou kunnen noemen de ,,woordenschat van het Fransch en de middelen, waarover het beschikt om dien woordenschat uit te breiden", hebben wij hierboven reeds aan Uwe Excellentie medegedeeld. Even gelukkig lijkt ons de vorming van een afzonderlijke rubriek voor de *mondelinge vertaling*; het zij den candidaten vooral aanbevolen, vrij over te zetten en door goed Nederlandsche zinnen de Fransche te vervangen. De Commissie hoopt, dat haar opvolgster de inrichting, die dit jaar zoo goed voldaan heeft, zal behouden.

In het hier volgend tabellarisch overzicht vindt Uwe Excellentie de resultaten van 1908 met die van 1907 vergeleken.

Tabel III.

Candidaten.	Voldoende cijfers (in percenten uitgedrukt) behaald in:																	
	Kennis van het taaleigen.	Vormleer.	Taaleigen en vormleer.	Mondelinge vertaling in het Nederlandsch.		Syntaxis.		Spraakkunstige oefeningen.		Vertaling in het Fransch.		Vertaling uit het Fransch.		Uitspraak.		Vaardigheid.	
	1907.		1908.	1907.	1908.	1907.	1908.	1907.	1908.	1907.	1908.	1907.	1908.	1907.	1908.	1907.	1908.
Mannelijke . .	65	78	64	—	76	59	64	70	81	42½	49	90	91	71	72	63	69
Vrouwelijke .	73½	80	69	—	80	62	67	78	84	57½	59	85	81	90	90½	85	bijna 90

7

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie der Regeering haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen,
——————— September 1908.
Utrecht,

Namens de Commissie:

J. J. Salverda de Grave,
Voorzitter.

J. M. Th. A. Stille,
Secretaris.

Schriftelijke opgaven bij de akte-examens L. O. in de Fransche taal in 1908.

Ter vertaling in het Fransch.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

Tijdens den oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland bewoonde een Hollandsche dame, die met een Fransch officier was gehuwd, een oud kasteel nabij Metz. Op een avond was zij met haar zoontje André en Anna, een kindermeid die zij uit Holland had medegebracht, in haar slaapkamer. Onophoudelijk hoorde zij geweerschoten. Eensklaps werd er aan het raam getikt. Het was haar echtgenoot, die gewond den vijanden had weten te ontkomen. Hij twijfelde niet of hij zou wel spoedig gevangen genomen worden, maar hij had eerst nog even zijn vrouw en zijn kind willen zien.

„Maar Charles, je bent hier veilig. Je kunt je in de geheime kamer verbergen."

„Vertrouw daar niet op," zei haar man. „Een geheime kamer — en meteen wees hij naar de vloer — is niet veiliger dan eenige andere kamer van het huis."

Maar toen zij paarden in de laan hoorden, ging hij toch de steile trap af. Het volgende oogenblik kwam een bediende zeggen, dat de Duitschers het kasteel binnen gekomen waren en naar mijnheer vroegen. De vrouw des huizes begaf zich naar de vestibule. Een officier trad haar te gemoet zeggende: „Dit is de woning van een Fransch officier. Een half uur geleden hebben wij hem nog gezien; hij is in deze richting gevlucht. Wij komen hem gevangen nemen."

„Mijn bediende zal u gezegd hebben, dat mijn man niet hier is, maar zoekt hem, zoo gij wilt," antwoordde de moedige vrouw kalm. „Is het echter noodig dat gij allen meegaat? Want ik heb een kindje, dat zou kunnen schrikken bij het zien van zooveel vreemden."

„Ik zal maar één man meenemen."

Bij de deur van haar kamer gekomen, hield zij stil: „Wil u geen leven maken? Misschien slaapt mijn jongen nog."

„Wij zijn geen barbaren, mevrouw," sprak de officier vriendelijk. „Ik heb zelf ook kinderen thuis."

Zij traden binnen. Op den vloer had Anna een groot berenvel uitgespreid, waarop in kussens de kleine André lag, die juist wakker was geworden.

„O," riep de officier, „zoo'n jongen heb ik ook." En hij knielde neer en speelde een oogenblik met den kleine.

Spoedig daarop verliet hij de kamer, maar hoe hij vervolgens ook zocht, hij vond den vluchteling niet.

Ter vertaling in het Nederlandsch

(1½ uur.)

ATTENTE.

Dix heures du soir ont depuis longtemps sonné à la maison d'école. Saint-Gervais n'a point d'église, partant pas de clocher. Couronnant le faîte du seul édifice public dont puisse s'enorgueillir la commune, un modeste clocheton renferme l'antique horloge qui, de temps immémorial, indique, à ses habitants la fuite des heures, bonnes ou mauvaises.

Tout dort déjà dans le village. Les lumières, l'une après l'autre, se sont éteintes aux façades sombres. Le vent, par

rafales, secoue les vitres du réverbère placé devant la forge, à la bifurcation des routes; un chat invisible miaule dans l'ombre. A la station du chemin de fer, toutefois, la journée n'est pas finie, et rien de plus triste qu'une petite gare déserte, la nuit, quand il fait froid et que siffle la tempête dans les fils télégraphiques balancés sur leurs poteaux.

Les feux rouges des disques brillent dans la nuit sombre; les lanternes du quai jettent sur la voie des taches lumineuses où reluisent les rails polis par le frottement des roues. Dans le bureau, où l'on n'entend, par intervalles, que le bruit saccadé de l'appareil du télégraphe, le chef de gare, fatigué, sommeille en attendant le passage du dernier train.

Dans la salle d'attente aux banquettes de bois, une femme seule, assise silencieuse en face de la fenêtre, la tête couverte d'un grand capuchon brun, regarde si les lanternes de la locomotive ne vont pas bientôt apparaître là-bas, au sortir du tunnel qui passe sous le village. Enfin, voici le train. Un coup de sifflet déchire l'air, et la lourde machine, enveloppée d'un nuage de vapeur, s'arrête brusquement sous l'effort des freins. La voyant venir, la femme n'a fait qu'un bond et serrant son manteau autour d'elle, s'est élancée dehors, attendant la descente des voyageurs. Pour bien voir, elle se place sous la lanterne qui éclaire la sortie, et anxieuse, le cou tendu, les yeux fixes grands ouverts, du regard parcourt la longue file des wagons. Des portières s'ouvrent, les contrôleurs sautent sur le quai: ,,Saint-Gervais!" Personne ne descend. Après une minute d'un silence coupé seulement par la respiration haletante de la machine et les voix pressées du personnel, la cloche du départ sonne. Le lourd convoi, avec son bruit de ferreille, ses jets de vapeur et son panache de fumée, lentement d'abord, puis toujours plus vite, s'enfonce dans la nuit, ne laissant voir derrière lui que la lanterne rouge de queue, qui bientôt, à la prochaine courbe de la voie, s'éteint tout d'un coup.

La femme, toujours immobile, le regarde disparaître, puis, baissant la tête avec un grand soupir, semble se faire plus petite sous son manteau que le vent secoue.

,,Votre mari n'est toujours pas arrivé, madame Claire?" demande l'aiguilleur qui vient éteindre la lanterne.

,,Hélas non, vous le voyez. Comme c'est triste .... Rentrer de nouveau seule ....

Exercices grammaticaux.

(1 uur.)

Weg te schrappen wat fout is.

1. Hier matin le shah a quitté sa capitale, malgré l'avis du cabinet qui **le, lui** priait de ne pas abandonner la ville tant que les incidents de frontière **ne seraient, ne fussent** pas règlés.

2. Ayez l'obligeance de **me prêter, m'emprunter** les livres dont j'ai besoin et dont il vous sera facile **de, à** vous passer.

3. Il était temps que le renfort **accourût, accourait:** chefs et gendarmes **ne, n'en** pouvaient plus.

4. Nous nous réjouissons que l'entente anglo-franco-russe **s'est, se soit** enfin **réalisé, réaliseé, comme, parce qu'**elle achève de rétablir en Europe un équilibre que la dernière guerre avait rompu, mais nous nous refusons **de, à** y voir une menace pour la paix.

5. Nous avons revu non sans **aucune, quelque** émotion les lieux qui avaient été témoins de notre bonheur.

6. Il fut convenu qu'on se **réunirait, réunît** chaque semaine pendant deux heures de suite.

7. Quand le temps **était, faisait** beau et sec, il allait à pied de la gare au château.

8. Nous n'avions plus **que, de** dix minutes à marcher pour atteindre la ville, lorsque tout à coup un orage formidable éclata.

9. Ils auront de la peine, **à, de** payer l'amende qu'ils ne manqueront pas **d'encourir, de s'encourir.** Espérons qu'ils **seront, soient** plus prudents à l'avenir.

10. **Quand, si** je vivrais aussi longtemps que mon oncle Charles, jamais je n'oublierais mon premier voyage à Paris.

11. Je le connais **depuis longtemps, déjà longtemps; exepté, outre** lui, je connais encore deux de ses frères. Il m'a promis de me faire faire la connaissance **de, avec** son père.

12. Je me rappelai les heures qu'il avait **passé, passées** auprès de mon lit.

13. J'avais peur que le malade ne me **reconnût, reconnaissait**, mais son délire **l'en, le lui** empêchait.

14. „Je n'y vois plus **clair, clairement"**, dit Anne, „je dois être **tout, toute** courbée sur mon travail."

15. ,,Nous ne sommes pas **de, des** bourreaux!" cria le général; ,,nous sommes plus cléments qu'on ne **croit, croie!",** **y ajouta-t-il, ajouta-t-il.**

16. Je me demande s'il **n'avait, n'aurait** pas mieux valu nous en aller.

17. Lorsque le jeune homme vint **à, de** passer, elle baissa la tête et **continuait, continua** de travailler.

18. **Il est, il y a** question d'une guerre; c'est pourquoi **(que)** vous ferez mieux de différer votre voyage.

19. Vous n'avez pas d'autres plumes? **Oui' si; (en)** voici de meilleures.

20. La nuit était tombée; il se promenait lentement dans le parc solitaire; tout à coup **il s'arrêta, resta debout;** **il avait entendu, eut entendu** du bruit dans les broussailles.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 November 1908, n°. 265.

N°. 93.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1908 belast geweest met het afnemen der examens in het handteekenen, lager onderwijs, naar aanleiding van Koninklijk besluit van 24 October 1884* (Staatsblad *n°. 219).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 23 Mei 1908, n°. 3391[1], Afdeeling Lager Onderwijs, belast met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 6 van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219), heeft de eer Uwe Excellentie bij dezen verslag van hare werkzaamheden te doen.

De Commissie was samengesteld als volgt:

W. H. L. Janssen van Raay, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, voorzitter;
mej. A. Bridge, leerares aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzeres aan eene bijzondere school te 's Gravenhage;
mej. J. M. E. Kerlen, directrice der dagteeken- en kunstambachtsschool voor meisjes van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;
J. N. T. Buining, leeraar aan de hoogere burgerschool, de burgeravondschool en de ambachtsschool, en directeur van het gemeentelijk teeken-instituut te Breda;
P. J. A. M. Haaring, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en directeur der teekenschool van den Roomsch Katholieken Volksbond te 's Gravenhage;
J. de Jong, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle;

G. J. H. Kerkhoff, leeraar aan de burgeravondschool en de school voor kunstnijverheid te Haarlem;

B. Korteling, leeraar aan de burgeravondschool en de ambachtsschool en onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers en de Rijksnormaallessen te Deventer;

A. Spoon, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

H. J. de Vries, leeraar aan de hoogere burgerschool en directeur van de burgeravondschool te Haarlem;

W. Zwier, leeraar aan de vierde hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

terwijl als plaatsvervangende leden beschikbaar waren de heeren:

F. W. van der Haagen te Rheden, leeraar aan de burgeravondschool te Velp en aan eene bijzondere school voor middelbaar onderwijs te Arnhem;

J. D. Ros, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en conservator van het Haagsch Museum van Kunstnijverheid te 's Gravenhage.

In de eerste vergadering, gehouden op 27 Juni, werd, nadat het lid H. J. de Vries benoemd was tot secretaris, in algemeene trekken de regeling van het geheele examen vastgesteld. Bij deze regeling werd hetgeen reeds door vorige commissies (die van 1906 en 1907) wenschelijk was geoordeeld, in zooverre verwezenlijkt, dat het examen in de practische methodiek en de perspectievische schets naar het eerste gedeelte overgebracht werden.

Zoodoende bestond het examen uit:

a. een volkomen practisch gedeelte dat voor elken candidaat twee dagen duurde, in welken tijd hij 5 teekeningen moest maken, t. w.: 1°. eene teekening naar een pleisterafgietsel van een ornament; 2°. eene teekening naar één of meer voorwerpen (stilleven); 3°. eene perspectievische schets naar een projectievisch gegeven; 4°. eene geheugen-teekening op het zwartbord; 5°. eene natuurteekening op het zwartbord (naar een eenvoudig voorwerp: kan, vaas, koffiemolen, enz., of naar eene bloem of plant);

b. een volkomen theoretisch gedeelte, dat voor iederen candidaat een dag duurde, in welken tijd hij: 1°. een mondeling examen in de methodiek van het teekenonderwijs, en 2°. een mondeling examen in de beginselen der perspectief

afleggen, benevens 3°. eene perspectievische constructie vervaardigen moest.

De candidaten werden in 6 groepen verdeeld, en elke groep werd, om twee dagen practisch te werken, tusschen 13 Juli en 1 Augustus opgeroepen.

Zij die voldoende waren bevonden voor het eerste gedeelte, werden in groepen van gemiddeld 18 candidaten tusschen 4 en 18 Augustus opgeroepen voor het tweede gedeelte.

Voor hen, die hoewel onvoldoende voor het eerste gedeelte, zich toch wilden onderwerpen aan het tweede gedeelte van het examen, werd de 2de examenperiode niet verlengd. Zij werden bij de groepen, hierboven genoemd, ingedeeld.

Evenals dit in vorige jaren geschiedde, werden elken derden dag de teekeningen naar stilleven en pleister (die de twee voorafgaande dagen vervaardigd waren) nagezien en beoordeeld. De perspectievische schets en de beide zwartbordteekeningen werden dadelijk na het vervaardigen door eene telkens wisselende sub-commissie — waarvan echter de voorzitter permanent bleef — nagezien.

Als stilleven werd aan de eerste drie groepen gegeven een stoel met driehoekige zitting (z.g.n. Czaar Peter-stoel), en aan de laatste drie groepen een Engelsche leunstoel met biezen zitting. Als pleistermodel een vroeg Gotische rank, voorkomende aan den noordelijken vooringang (Portail de la Vierge) van de Notre-Dame-kerk te Parijs.

Bij de opgave van de perspectievische schets teekenden op den tweeden examendag, van 9—10 uur, alle candidaten tegelijkertijd. Voor elke groep, bestaande uit gemiddeld 65 candidaten, werden twee verschillende projectievische opgaven zóó uitgedeeld dat nooit twee naast elkaar zittende candidaten eene zelfde hadden.

Het examen in practische methodiek (zwartbordteekenen naar de natuur en uit het geheugen; voor het laatste werd den candidaat de keuze gelaten uit 5 opgegeven onderwerpen) duurde voor elk der candidaten een half uur. Zij werden daartoe in groepen van ongeveer 16 verdeeld en werkten op den eersten examendag in een afzonderlijk vertrek, bij het begin of het einde van de morgen- of middagzitting.

Voor het eerste gedeelte van het examen slaagden 57 der vrouwelijke en 55 % der mannelijke of 56 % van de gezamenlijke candidaten, een uitslag, gunstiger dan in de laatste 5 jaren verkregen werd. Het percentage der geslaagden voor het geheele examen bedroeg zoowel voor de mannelijke als voor de vrouwelijke candidaten 50.

Onder de geslaagden waren 9 vrouwelijke en 47 mannelijke candidaten, te zamen 29 % in het bezit der onderwijzersakte.

Den 3den Augustus werden des morgens de opgaven voor de perspectievische constructie behandeld en vastgesteld en des middags in eene vergadering de werkzaamheden voor het tweede gedeelte van het examen besproken en geregeld. Besloten werd, dat het mondeling examen voor elken candidaat 50 minuten duren, en de methodiek benevens de beginselen der perspectief omvatten zou, terwijl voor het maken van eene perspectievische contructie twee uur werd uitgetrokken.

Bij het mondelinge examen in de perspectief werd vooral gelet op het duidelijk verklaren van de gewone elementaire constructies.

In de laatste vergadering, gehouden op 18 Augustus, werden de opmerkingen, door verschillende commissieleden over het examen gemaakt, besproken.

Eene opmerking, waarvan de Commissie opneming in dit verslag aan Uwe Excellentie zeer noodig oordeelde, is de volgende. Ofschoon na 1906 een gunstige keer valt waar te nemen in het aantal onvoldoende cijfers, toegekend voor de teekening naar pleister, vergeleken bij die, welke voor de stilleventeekening werden toegekend, is ook dit jaar weder zeer duidelijk gebleken dat het teekenen naar pleisterornament minder beoefend wordt dan het teekenen naar een der andere examenonderdeelen. De Commissie is van meening, dat over het algemeen aan dit zéér belangrijke deel van de examenstudie niet de noodige aandacht geschonken wordt. De teekening naar het ornament leert, meer dan een der andere teekeningen, of de candidaat niet alleen juist, maar ook „gevoelig" teekent, welke laatste factor bijna onmisbaar is voor het geven van vruchtbaar teekenonderwijs.

Enkele leden gaven als hun meening, dat de opleidingstijd voor de meeste candidaten te kort is, blijkens het „onvoldragene" van vele teekeningen. Het examen is, door de zwartbordteekeningen en de perspectievische schets, in de laatste jaren omvangrijker geworden, en toch tracht men in denzelfden tijd als vroeger gereed te komen.

De groote vormende waarde van het ornamentteekenen naar een afgietsel voor den aanstaanden teekenonderwijzer wordt te vaak onderschat. Men meent dit gedeelte van de studie te kunnen verwaarloozen omdat het ornamentteekenen op de lagere school niet beoefend wordt en vergeet daarbij, dat juist dat ornamentteekenen geheel afgescheiden van

ornamentstudie, zoovele elementen, bevat die aan het teekenonderwijs, vooral ook aan het nieuwere teekenonderwijs ten goede komen.

Hieronder volgen eenige tabellen, betreffende de candidaten en de door hen behaalde cijfers.

	Candidaten.	Vrouwelijke.	Mannelijke.
Ingeschreven	400	85	315
Vóór of gedurende het 1ste gedeelte van het examen (A) teruggetrokken	17	4	13
Te examineeren dus	383	81	302
Onvoldoende voor A	170	35	135
Voldoende voor A	213	46	167
Onvoldoende voor B	25	5	20
Geslaagd.	193	41	152

Aan de candidaten, die het eerste gedeelte van het examen hebben afgelegd,

werd toegekend :	Voor teekenen naar de natuur.		Voor practische perspectief.	Voor practische methodiek.
	Ornament.	Stilleven.		
het cijfer 6	1	9	13	20
„ „ 5	23	57	46	73
„ „ 4	202	206	188	168
„ „ 3	128	95	100	105
„ „ 2	29	15	27	17
„ „ 1	—	1	9	—

en aan degenen die aan het geheele examen hebben deelgenomen

werd toegekend:	Voor teekenen naar de natuur.		Voor perspectief.		Voor Methodiek.	
	Ornament.	Stilleven.	Practisch.	Theoretisch.	Practisch.	Theoretisch.
het cijfer						
6	1	9	13	13	18	20
5	23	56	42	64	64	72
4	172	144	132	113	99	94
3	21	9	30	24	37	27
2	1	—	1	4	--	4
1	—	—	—	--	—	1

Aan het einde van haar taak gekomen heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie dankzeggend voor het haar geschonken vertrouwen, haar mandaat neer te leggen.

Delft,
————, 9 October 1908.
Haarlem,

W. H. L. Janssen van Raay,
Voorzitter.

Herman J. de Vries,
Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 4 November 1908, n°. 259.

N°. 94.

VERSLAG *van de onderzoekingen verricht door* dr. G. J. DE GROOT *aan het Zoölogisch Station te Napels, gedurende Juni, Juli en Augustus* 1908.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ik heb de eer, Uwe Excellentie het volgende verslag van mijne onderzoekingen te Napels uit te brengen.

Door mij werd een onderzoek aangevangen naar de innervatie der lichtgevende organen bij verschillende zeedieren. De daartoe aangewezen methode was de zilverimpregnatie volgens Bielschowsky, daar volgens deze de neurofibrillen scherp gekleurd worden en de varikositeiten en afstervingsfiguren, die bij andere methoden ontstaan, achterwege blijven. Een bezwaar van deze methode was echter, dat de organen slechts op bepaalde wijze gefixeerd mogen worden; en dit geeft den onderzoeker een groote beperking in materiaal, daar ook lichtgevende dieren niet altijd levend verkrijgbaar zijn. Echter werd door mij materiaal verzameld en op de vereischte wijze gefixeerd van de volgende dieren: Pholas dactylus, Nyctiphanes norvegica, Maurolicus Pennanti en Argyropelecus hemigymnus. Van de beide laatste diervormen was het materiaal echter zeer schaarsch. Daarentegen stond mij van Pholas dactylus eene ruime hoeveelheid ten dienste. Alvorens tot de histiologische onderzoekingen over te gaan, werkte ik bij de levende diervormen de proeven van Panceri na, waardoor ik een begrip kreeg van de verdeeling der lichtgevende klieren en van den aard van het lichten.

Bij de voorloopig genomen proeven, in welke sterkte de zilveroplossingen aangewend moeten worden, bleek het mij, dat bij de

meestal gebruikte sterkte van 1 pct. de spiervezels en de klierinhoud der cellen zich zeer donker kleuren, waardoor de zenuwen zeer moeilijk te onderscheiden zijn. Bij voortgezette proeven, die ik te Leiden hoop te vervolgen, bleek het mij, dat verdunde oplossingen van $^1/_{10}$ pct. mij in dezen wellicht betere resultaten zullen verschaffen.

Hetzelfde onderzoek wordt voortgezet bij de 3 andere genoemde vormen, voor zoover het materiaal toereikend is.

Den tijd, die mij overbleef, maakte ik mij ten nutte tot het vervaardigen en bestudeeren van preparaten ten dienste van den door mij te geven cursus als privaat-docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Daarbij onderzocht ik vergelijkend anatomisch huid- en gezichtszintuigen en schonk ik bijzondere aandacht aan eenige vraagpunten.

Allereerst de blaasjes van Savi, de zoo karakteristiek gevormde organen bij de Torpedinen. Volgens Gegenbaur zijn het alle afzonderlijk staande en geheel gesloten blaasjes. Volgens Coggi ontstaan zij als celstrooken waarvan het epithelium groepsgewijze is gedifferentieerd. Naar iedere groep dier cellen treedt een zenuw. Dat echter de blaasjes volkomen gesloten zijn, kan ik niet bevestigen, daar de meeste door een fijn kanaal nog onderling verbonden blijven, hetgeen vooral in serieën van doorsneden duidelijk zichtbaar was. Hieruit blijkt, dat de reductie van dit kanalenstelsel niet zoo sterk is, als door Gegenbaur werd aangenomen.

De innervatie der blaasjes kon ik met behulp van de methode Bielschowsky bestudeeren. Onder de gedifferentieerde groep van epitheliumcellen lost de toetredende zenuw zich op in een plexus van neurofibrillen. Van dezen plexus treden fijne fibrillen tusschen de cellen naar het lumen van het blaasje en eindigen vrij. De functie van de blaasjes van Savi is nog duister. De rijkdom aan neurofibrillen wijst er evenwel op, dat zij een belangrijke functie hebben.

Verder werden door mij demonstratiepreparaten gemaakt van verschillende typen van oogen der Mollusken, Crustaceeën, Wormen en Ascidiën.

Bijzondere aandacht wijdde ik nog aan het oog der larven van Ascidiën, omtrent welker aard verschillende meeningen heerschen.

Het materiaal der larven van Ciona intestinalis, dat ik door kunstmatige bevruchting verkreeg, bleek mij ongunstig, daarentegen de larven van Distaplia magnilarva geschikter. Het zonderlingerwijs asymmetrisch gelegen oog bij de larven van Distaplia staat door een vrij dikke zenuw met het cerebraalganglion in verbinding. Waar men nu zou verwachten, dat dit ganglion eveneens asymmetrisch was, blijkt het tegenovergestelde het ge-

val te zijn. Aan de andere zijde van het ganglion ontspringt op eene overeenkomstige plaats eveneens een zenuw. Deze staat evenwel niet met een oog in verbinding, doch met een groep cellen, die geheel het uiterlijk heeft van een rudimentair orgaan, i.c. van een rudimentair oog.

Op grond van deze waarnemingen kan ik de meening van Froriep bevestigen, dat de oorspronkelijke aanleg der oogen van Ascidiën gepaard was, dat echter door de sterke ontwikkeling van andere organen het oog van ééne zijde in zijne ontwikkeling belemmerd is.

Hiermede heb ik een overzicht gegeven van mijne werkzaamheden te Napels. Met het verzamelde materiaal hoop ik de onderzoekingen voort te zetten, hetgeen natuurlijkerwijs geruimen tijd zal vergen.

Aan het einde van mijn verslag zij het mij vergund mijn oprechten dank te betuigen aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, die mij in staat gesteld heeft, en aan de Staatscommissie van hoogleeraren, die mij heeft willen voordragen tot het verrichten van bovengenoemde onderzoekingen.

's Gravenhage, 11 September 1908.

G. J. de Groot.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 1 en Maandag 2 November 1908, n°. 257.

N°. 95.

VERSLAG *van het examen ter verkrijging van het telegraaf-radicaal, gehouden van* 5—10 *en* 12—15 *October* 1908.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 15 September 1908, n°. 3720, en van 23 September 1908, n°. 3825 *bis*, was de commissie als volgt samengesteld:

lid en voorzitter: A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie;

leden:

J. W. Overbosch, directeur van het telegraafkantoor te 's Gravenhage;
C. A. Spruyt, directeur van het telegraafkantoor te Groningen;
R. van der Meulen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Winschoten;
A. C. Cramwinckel, als voren, te Sneek;
G. G. Gijben, als voren, te Loosduinen;
W. J. Romijn, als voren, te Hansweert;
M. Hillen, hoofdcommies der telegraphie te 's Gravenhage;
R. J. G. Bakhoven, directeur van het telegraafkantoor te Schiedam.

Regeling van het examen.

Het examen, dat alleen mondeling werd afgenomen, en waartoe de candidaten bij groepen van 8 werden opgeroepen, was verdeeld in 2 afdeelingen:

A. techniek;

B. exploitatie.

De afdeeling A omvat:

Eerste beginselen van de leer van het magnetisme en van de electriciteit.

Electrische stroomen en geleidingen.

Kennis van de bij de Rijkstelegraaf in gebruik zijnde Morsetoestellen, micro-telephonen, galvanometers, poolwisselaars en andere commutators, wekkers en batterijen.

Vertrouwdheid met de technische inrichtingen op kleine kantoren.

Het herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in toestellen en geleidingen.

Vertrouwdheid met de voorschriften betreffende den technischen dienst, voor zoover die betrekking hebben op den kantoordienst.

De afdeeling B omvat:

Verhouding tusschen de hulptelegraafkantoren en de contrôlekantoren.

Algemeene kennis van de organisatie en dienstverrichtingen van het personeel der posterijen en telegraphie in het bijzonder van het personeel beneden den rang van commies.

Telegraafwet. Rijkstelegraafreglement.

Bekendheid met die bepalingen van het internationaal telegraafreglement, welke de behandeling van telegrammen betreffen.

Verzamelde voorschriften betreffende den dienst der telegraphie.

Bekendheid met de instructie voor hulptelegraaf- en hulptelephoonkantoren voor zoover de wisseling van telegrammen betreft.

Bijzondere bepalingen betreffende het oproepingstelegram.

Binnenlandsche tarieven.

Tarieven voor telegrammen naar België, Duitschland en Engeland.

Bekendheid met het kantoortarief.

Inrichting van de dradenkaart. Aansluitingen met bijzondere telegraafondernemingen in Nederland.

Bekendheid met den telephoondienst, voor zooveel het behandelen der aanvragen van telephoongesprekken aan het loket en het bedienen van de telephoontoestellen betreft, voorts algemeene kennis van de telephoonadministratie.

Strafbepalingen omtrent de schending van het geheim in zake van telegrammen en het misbruik van telegramzegels.

In elk dier afdeelingen is iedere candidaat gedurende $1^{1}/_{2}$ uur ondervraagd.

Bij elke ondervraging, zoowel in de afdeeling A als in de

afdeeling B, waren twee commissieleden aanwezig, die bij elke zitting naar de aanwijzing van den ondervoorzitter onderling afwisselden en om beurten de functiën van examinator en assessor vervulden.

Deze laatste had tot taak gedurende de ondervraging aanteekening te houden van alles wat dienen kon om tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van het afgelegd examen te geraken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 72 candidaten, van wie 3 directeuren, 2 adspirant-commiezen der posterijen en telegraphie, 66 klerken der posterijen en telegraphie en 1 klerk der telegraphie. Twee candidaten trokken zich vóór den aanvang van het examen terug.

Uitslag van het examen.

Van die 70 candidaten zijn geslaagd 42 of 60 pct., afgewezen werden 28 candidaten of 40 pct.

Niet voldaan hebben in afdeeling	A	17	candidaten;
„ „ „ „ „	B	3	„
„ „ „ „	beide afdeelingen	4	„

Algemeene opmerkingen.

Afdeeling A. (Techniek.)

Blijkens de toegekende cijfers bleken de candidaten, behoudens enkele gunstige uitzonderingen, zich niet voldoende rekenschap te hebben gegeven van de eischen, die aan het verkrijgen van het radicaal worden gesteld.

De daarvoor bestaande handleiding was door sommigen letterlijk van buiten geleerd, zonder altijd de werkelijke beteekenis te begrijpen of zich van de daarop berustende toepassingen eene voldoende verklaring te kunnen geven.

Het kostte meermalen veel inspanning om zich de noodige zekerheid te verschaffen, dat de candidaten geacht mochten worden aan de gestelde eischen te voldoen.

Afdeeling B. (Exploitatie.)

Over het algemeen liet de bekendheid met de voornaamste artikelen van de telegraaf- en telephoonwet te wenschen over. Ook bleek dat vele candidaten zich geen zuiver begrip hadden gevormd van de strekking van de voorschriften betreffende de comptabiliteit.

Ofschoon het meerendeel der candidaten de verkeersbepalingen met kennelijken ijver hadden ingestudeerd, waardoor ook vele gunstige cijfers konden worden toegekend, bleek nochtans de kennis van verscheidene onderdeelen te weinig practisch doordacht.

's Gravenhage, 22 October 1908.

De Directeur-Generaal voornoemd,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 25 November 1908, n°. 277.

N°. 96.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1908 *belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, bij beschikking van 1 Juli 1908, n°. 3921[1], afdeeling H. M. O., benoemd, heeft de eer, Uwer Excellentie het navolgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was samengesteld als volgt:

K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;
J. A. Vrijheid, arts, oud-officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht, lid en ondervoorzitter, en de leden:
P. H. Lamberts, arts, te Utrecht;
dr. A. van der Minne, officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht;
dr. J. J. le Roy, directeur der hoogere burgerschool te Deventer;
P. C. Adrian, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam;
J. H. Luiting, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam;
R. M. Roemer, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam;

W. H. Hengevelt, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
C. J. G. Mieremet, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Utrecht;
K. Ramkema, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Utrecht, en
S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam.

Alle bijeenkomsten der Commissie, zoomede de zittingen, in het verslag nader aangeduid, werden gehouden in het gebouw der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht.

De eerste bijeenkomst werd gehouden op den 12den Juli 1908.

Voor deze voorbereidende vergadering was de agenda:

a. het verkiezen van een secretaris der Commissie;
b. het vaststellen der examendagen in verband met het aantal candidaten, dat zich voor beide akten (lager- en middelbaar onderwijs) had aangemeld;
c. het vaststellen van de onderdeelen van het examen;
d. het ontwerpen van de examenroosters;
e. het indeelen in sub-commissiën voor de verschillende onderdeelen van het examen, en
f. het bespreken van de mogelijkheid om, ten behoeve van het practisch deel der examens, te kunnen beschikken over geoefende schoolklassen van de lagere- en middelbare school.

Het secretariaat der Commissie werd opgedragen aan het lid J. H. Luiting.

Ten opzichte van het onder *c* genoemde werd, in navolging van de Commissiën in 1900, 1901, '02, '03, '04, '05, '06 en 1907, bepaald, dat als onderdeelen van het examen, zoowel voor de akte D (lager onderwijs) als voor de akte P (middelbaar onderwijs), de alinea's zouden gelden als aangegeven in de programma's van genoemde akten.

Bij het examen *lager onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke candidaten zich dus bepalen tot:

Alinea 1 en 2:

a. bekendheid in hoofdzaak met den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam;
b. bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en met de meest belangrijke spieren,

voornamelijk in verband met de meest gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster komen deze alinea's voor als: ,,physiologie en anatomie''.)

Alinea 3. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen.
(,,Eigen werk'' op den rooster.)

Alinea 4. Eenige bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei kunne en van den leeftijd, waarop zij de school voor gewoon lager onderwijs plegen te bezoeken, inzonderheid van de oefeningen, met name in het programma omschreven.
(,,Les geven'' op den rooster.)

Alinea 5. Bekendheid met de voorzorgen bij het geven van gymnastiekonderwijs aan bovengenoemde leerlingen in acht te nemen, van welke bekendheid ook bij een mondeling onderzoek zou moeten blijk gegeven worden.
(Als ,,theorie'' voorkomende op den rooster.)

Voor de vrouwelijke candidaten zou het onderzoek zich bepalen tot genoemde alinea's, behoudens de wijzigingen, in het programma bedoeld.

Bij het examen *middelbaar onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke candidaten zich bepalen tot:

Alinea 1. Algemeene kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam; bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en, voor zoover noodig, met de spieren, voornamelijk met het oog op de gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.
(Op den rooster ,,physiologie'' en ,,anatomie''.)

Alinea 2. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen.
(,,Eigen werk'' op den rooster.)

Alinea 3 en 5:
a. kennis der eischen van een doeltreffenden gang van het gymnastiekonderwijs voor de verschillende soorten van scholen, waar het onderwijs wordt gegeven, en
b. nauwkeurige bekendheid met de voorzorgen, die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden.
(Op den rooster staat hiervoor ,,theorie''.)

Alinea 4. Bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere en middelbare school plegen te bezoeken.

(,,Les geven'' op den rooster.)

Alinea 6. Bedrevenheid in het onderwijzen van het schermen en van de handgrepen met het geweer.

Voor de vrouwelijke candidaten evenwel zou het onderzoek zich bepalen tot de alinea's 1, 2, 3, 4 en 5, met inachtneming van de wijzigingen, in het programma aangegeven.

Aangemeld hadden zich:

voor de akte lager onderwijs: 29 mannelijke en 8 vrouwelijke candidaten, en

voor de akte middelbaar onderwijs: 34 mannelijke en 18 vrouwelijke candidaten.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal candidaten in 1901 tot en met 1908.

Aangemeld in:	Lager onderwijs.			Middelbaar onderwijs.		
	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.
1901 . .	38	2	40	15	9	24
1902 . .	28	1	29	19	15	34
1903 . .	30	4	34	19	15	34
1904 . .	36	5	41	18	17	35
1905 . .	44	4	48	19	23	42
1906 . .	44	4	48	25	16	41
1907 . .	37	8	45	34	20	54
1908 . .	29	8	37	34	18	52

Was het aantal candidaten voor de akte lager onderwijs dit jaar iets minder dan in 1905, '06 en '07, dat der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs bleef vrij wel gelijk.

Het vrij groot aantal candidaten, dat zich voor beide akten had aangemeld, en in verband daarmee de wensche-

lijkheid, om de examens te doen eindigen, wanneer de lessen aan de Rijks hoogere burgerschool wederom aanvingen (7 Sept.), maakten het noodig, gedeeltelijk af te wijken van de door hare voorgangsters gevolgde regeling, om voor de akte lager onderwijs vier candidaten per dag, en voor de akte middelbaar onderwijs telkens zes candidaten voor twee dagen op te roepen.

Met het oog voorts op het eindigen der vacantie voor de openbare lagere scholen te Utrecht, kon aanvankelijk bepaald worden:

a. dat de candidaten voor het lager onderwijs (37, t. w. 8 vrouwel. en 29 mannel.) zouden geëxamineerd worden in 8 dagen, n.l. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17 en 18 Augustus, met dien verstande, dat op eerstgenoemden datum 5, en op 17 en 18 Aug. telkens 6 cand. zouden opgeroepen worden, en

b. dat de 52 candidaten voor het middelbaar onderwijs (t. w. 18 vrouwel. en 34 mannel.) zouden geëxamineerd worden in 16 dagen, n.l. 19 en 20, 21 en 22, 24 en 25, 26 en 27, 28 en 29, 31 Aug. en 1 Sept., 2 en 3, 4 en 5 Sept. Op 31 Aug. (om den Koninginnedag) en 1 Sept. zouden evenwel 4 candidaten, en op 19 en 20, 21 en 22, 24 en 25 Aug. telkens 8 candidaten worden opgeroepen.

De examendagen voor de vrouwelijke candidaten lager onderwijs zouden zijn 11 en 17 Aug. en voor de vrouwel. candidaten middelbaar onderwijs 24, 25 en 31 Aug. en 1, 2 en 3 September.

Om voor het practisch deel van het examen te kunnen beschikken over de benoodigde schoolklassen (meisjes en jongens van 6—18 jaar), werd besloten, de medewerking te verzoeken van het gemeentebestuur van Utrecht, van de directeuren der gemeentelijke hoogere burgerscholen aldaar, van den directeur der Rijksnormaallessen en van de hoofden der openbare lagere scholen aan het Janskerkhof, in de Oude Kerkstraat, Kruisdwarsstraat, Palmstraat, Weistraat, Poortstraat en op de Plompetorengracht.

Betreffende de te volgen roosters werd besloten:

a. voor zoover voor het examen lager onderwijs 4 candidaten per dag zouden opgeroepen worden, en voor het examen middelbaar onderwijs telkens 6 candidaten voor twee dagen, de roosters te volgen, zooals die door de commissiën in 1905 en 1906 waren vastgesteld, en

b. voor de gevallen, waarin voor de akten lager en middelbaar onderwijs respectievelijk 6 en 8 candidaten zouden

opgeroepen worden, op de tweede bijeenkomst een ontwerprooster in behandeling te nemen.

Ten opzichte van den rooster voor de mannelijke candidaten middelbaar onderwijs zouden de wijzigingen in acht genomen worden, door de Commissie in 1905 als proef ingevoerd, en die in 1906 en 1907 werden overgenomen, om het practisch onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare school voor meisjes te vereenvoudigen.

Voor de examens lager onderwijs (4 cand. per dag) en middelbaar onderwijs (6 candidaten voor twee dagen) zou de indeeling in sub-commissiën zijn als volgt:

a. voor de practijk: twee leden gymnastici;

b. voor de ,,anatomie'' en de ,,theorie der gymnastiek'': een medicus en een gymnasticus, en

c. voor de ,,physiologie'' en de ,,theorie der gymnastiek'': een medicus en een gymnasticus,

met dien verstande evenwel, dat, ten opzichte der subcommissiën, genoemd onder *b* en *c*, het onderzoek naar de kennis van ,,anatomie'' en ,,physiologie'' bleef opgedragen aan den medicus, zoodat de gymnastiekleeraar als assessor optrad, terwijl voor het onderzoek naar de kennis van de ,,theorie der gymnastiek'' het omgekeerde het geval zoude zijn.

De 4 leden gymnastici zouden beurtelings in elk der subcommissiën zitting nemen.

Als examinatoren voor de ,,physiologie'' zouden optreden:
voor het lager onderwijs: dr. J. J. le Roy, en
voor het middelbaar onderwijs: J. A. Vrijheid;
voor de ,,anatomie'':
voor het lager onderwijs: dr. A. van der Minne, en
voor het middelbaar onderwijs: P. H. Lamberts.

Het onderzoek naar de bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen — ,,eigen werk'' — en naar de bekendheid met het onderwijzen van het schermen, zou geschieden onder leiding van een der leden-gymnastici, terwijl de drie overige leden als beoordeelaars zouden optreden.

Op de dagen, dat zes candidaten voor het lager onderwijs en acht candidaten telkens voor twee dagen voor het middelbaar onderwijs zouden opgeroepen worden, kwamen bovendien nog in functie de sub-commissiën:

d. voor ,,anatomie'' en ,,physiologie'', bestaande uit twee leden-medici, en

e. voor ,,practijk'' of ,,theorie'', bestaande uit twee leden-gymnastici.

Op voornoemde examendagen zouden dus werkzaam zijn 5 sub-commissiën, nl.:

voor het lager onderwijs:

a. en *e.* voor de ,,praktijk'' (4 gymnastici);

b. en *c.* voor de ,,anatomie'' en de ,,theorie'' en de ,,physiologie'' en de ,,theorie'' (2 medici en 2 gymnastici):

d. voor de ,,anatomie'' en de ,,physiologie'' (2 medici);

en voor het middelbaar onderwijs:

a. en *b.* voor de ,,practijk'' en de ,,theorie'' (4 gymnastici), en

b., *c.* en *d.* als bij het lager onderwijs.

De tweede bijeenkomst der commissie werd gehouden op Zondag 9 Augustus. De werkzaamheden bepaalden zich tot:

a. eene bespreking der meer gedetailleerde exameneischen;

b. het vaststellen van een nauwkeurig omschreven werkplan voor elke der sub-commissiën;

c. het treffen van eene regeling, opdat op de bepaalde uren schoolklassen beschikbaar zouden kunnen zijn;

d. het vaststellen van de examenroosters voor de dagen, waarop zes cand. (lager onderwijs) en acht candidaten (middelbaar onderwijs) voor twee dagen opgeroepen zouden worden, en

e. het nemen van maatregelen om te kunnen beschikken over een voldoend aantal schermgereedschappen (zie alinea 6, middelbaar onderwijs).

Intusschen bleek, dat geen der plannen betreffende het bepalen der examendagen of het indeelen in sub-commissiën, als vastgesteld in de eerste bijeenkomst, gewijzigd behoefde te worden. Van het gemeentebestuur van Utrecht was voorts een gunstig antwoord ontvangen op het verzoek der Commissie, om voor het practisch deel der examens te mogen beschikken over schoolklassen van openbare lagere scholen. Aan de voorwaarde, daarbij gesteld, om met de hoofden der betrokken scholen in overleg te treden, werd nu zoo spoedig mogelijk voldaan. Was het daardoor mogelijk te beschikken over geoefende klassen van genoemde lagere scholen door de

zeer gewaardeerde medewerking van den directeur der Rijksnormaallessen en van de directeuren der gemeentelijke hoogere burgerscholen te Utrecht, kon mede beschikt worden over een voldoend aantal zeer goed geoefende leerlingen der middelbare school.

Hieronder mogen volgen de roosters voor het examen lager en middelbaar onderwijs.

Rooster

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS.

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.	
11—12	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Les geven.
2—3	Les geven.		Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).
3—4		Les geven.	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Les geven.		Physiologie en theorie (zonder).
11—12		Les geven.	Anatomie en theorie (aan).
2—3	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).	
3—4	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.

…DERWIJS (6 CAND. PER DAG).

Candidaat D.	Candidaat E.	Candidaat F.
…igen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
Anatomie en physiologie.	Les geven.	Anatomie en theorie (aan).
…es geven.		Physiologie en theorie (zonder).
Theorie (zonder en aan).	Theorie (zonder en aan).	
	Anatomie en physiologie.	Les geven.

ROOSTER VOOR HET EXAMEN MIDDELBAAR ONDERWIJS (6 CAND. IN TWEE DAGEN).

Eerste dag.

8.30—9.25 Eigen werk voor alle candidaten.	10—10.30 Les geven lagere school A	10.30—11 Les geven lagere school C	11—11.30 Les geven lagere school B	1—2 Les geven middelb. school meisjes: F 1 —1.20 B 1.20—1.40 C 1.40—2	2.30—3 Les geven lagere school F	3—3.30 Les geven lagere school E	3.30—4 Les geven lagere school D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20—12 Anatomie F			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20—4 Theorie (aan) C	
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) E	11.20—12 Physiologie C			2—3.20 Physiologie en theorie (zonder) B	3.20—4 Theorie (zonder) F	

Tweede dag.

8.15—9.25	10—10.40 Les geven middelb. school jongens C	10.40-11.20 Les geven middelb. school jongens A	11.20—12 Les geven middelb. school jongens B	1—2 Les geven middelb. school meisjes: A 1 —1.20 E 1.20—1.40 D 1.40—2	2—2.40 Les geven middelb. school jongens F	2.40—3.20 Les geven middelb. school jongens E	3.20—4 Les geven middelb. school jongens D
Eigen werk en schermen voor alle candidaten.	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20—12 Anatomie C			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20—4 Theorie (aan) F	
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) D	11.20—12 Physiologie F			2—3.20 Physiologie en theorie (zonder) A	3.20—4 Theorie (zonder) C	

Rooster voor het examen middelbaa

Eerst

8.30—9.30 Eigen werk voor alle cand.	A 10—10.30 Les geven lagere school	B 10.30—11 Les geven lagere school	C 11—11.30 Les geven lagere school	D 11.30—12 Les geven lagere school
	2.20—3.40 Anatomie en theorie	2.20—3.40 Theorie	2.20—3.40 Physiologie en theorie	10—11.20 Anatomie en theorie
	3.40—4.20 Physiologie		3.40—4.20 Theorie	

Tweed

8—8.50 Eigen werk en schermen voor alle cand.	A 9—9.40 Les geven middelb. school jongens	B 9.40—10.20 Les geven middelb. school jongens	C 11—11.40 Les geven middelb. school jongens	D 10.20—11 Les geven middelb. school jongens
	10—10.40 Theorie	11.20—12 Anatomie		11.20—12 Theorie
		2.20—3 Physiologie	2.20—3 Anatomie	3—3.40 Physiologie

Voor de vrouwelijke candidaten middelbaar onderwijs werden (kolom (2den dag) vervielen en op den tweeden dag „Les geven" middel

DERWIJS (8 CAND. IN TWEE DAGEN).

a g.

es geven middelb. school meisjes: A. 1 — 1.20 C. 1.20 - 1.40 B. 1.40 - 2 D. 2 — 2.20	E 2—2.30 Les geven lagere school	F 2.30—3 Les geven lagere school	G 3—3.30 Les geven lagere school	H 3.30—4 Les geven lagere school
	10—11.20 Physiologie en theorie	11.20—12 Theorie	10—11.20 Anatomie en physiologie	10—10.40 Theorie
	11.20—12 Theorie	3.40—4.20 Physiologie		

a g.

E 11.40—12.20 Les geven iddelb. school jongens	1 - 2.20 Les geven middelb. school meisjes: H. 1 — 1.20 F. 1.20 - 1.40 E. 1.40 - 2 G. 2 — 2.20	F 2.40—3.20 Les geven middelb. school jongens	G 3.20—4 Les geven middelb. school jongens	H 2—2.40 Les geven middelb. school jongens
		10—11.20 Anatomie en theorie	11.20—12 Theorie	10—11.20 Anatomie en physiologie
3—3.40 Anatomie			2.20—3 Theorie	3—3.40 Theorie

osters in zooverre gewijzigd, dat de 5de kolom (eersten dag) en 6de hool jongens veranderd werd in „Les geven" middelb. school meisjes.

Uit deze roosters kan blijken, dat de Commissie getracht heeft eene regeling te treffen, waarbij den candidaten tusschen twee opvolgende onderzoeken eene behoorlijke rustpoos werd gegeven en hun de gelegenheid werd verschaft, om bovenal rustig te kunnen „lesgeven".

Voorts, dat voor de verschillende onderdeelen van het examen werd toegestaan:

Voor lager onderwijs:

a. anatomie	alinea 1	60 minuten (a en b samen)	
b. physiologie	„ 2		
c. eigen werk	„ 3	60	„
d. les geven	„ 4	60	„
e. mondel. besprekingen, voorzorgen	„ 5	60	„
		4 uren.	

Voor middelbaar onderwijs:

a. anatomie	alinea 1	40	minuten.
b. physiologie	„ 1	40	„
c. eigen werk, schermen, enz.	„ 2 en 6	120	„
d. theorie der gymnastiek	„ 3 en 5	80	„
e. les geven lagere school ...	„ 4	30	„
f. lesgeven middelbare school	„ 4	60	„ n.l.

40 minuten aan de jongens- en 20 min. aan de meisjes-leerlingen der midd. scholen.

6 uren en 10 minuten.

N.B. Voor de vrouwelijke candidaten: 40 minuten les geven aan leerlingen der H. B. S. v. Meisjes of der normaallessen.

Ten opzichte van de rubrieken *e* en *f* (middelbaar onderwijs) moet opgemerkt worden, dat het opgegeven aantal minuten (90) voor „les geven", n.l. 30 minuten aan de lagere school, 40 minuten aan de middelbare school jongens en 20 minuten aan de middelbare school meisjes, enkel gold voor de mannelijke candidaten. De vrouwelijke candidaten gaven 70 minuten les t. w. 30 minuten aan de lagere school en 40 minuten aan de middelbare school.

Ook deze Commissie mocht, evenals hare voorgangsters, de ervaring opdoen, dat eene vereenvoudiging van het onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnasti-

sche oefeningen voor leerlingen der middelbare school voor meisjes, inzonderheid voor de mannelijke candidaten, in het voordeel bleek èn van de candidaten èn van de schoolklassen, zonder dat de degelijkheid van het onderzoek daaronder leed.

De uitslag van de examens is in het navolgende staatje opgenomen.

Getal candidaten						
die zijn opgeroepen.	die niet zijn opgekomen.	die geëxamineerd zijn.	die zich tijdens het examen teruggetrokken.	die afgewezen werden.	die toegelaten zijn.	Totaal.
A. VOOR DE AKTE LAGER ONDERWIJS.						
I. Mannelijke candidaten.						
29	—	29	—	5	24	29
II. Vrouwelijke candidaten.						
8	—	8	—	1	7	8
B. VOOR DE AKTE MIDDELBAAR ONDERWIJS.						
I. Mannelijke candidaten.						
34	—	34	1	14	19	34
II Vrouwelijke candidaten.						
18	—	18	1	7	10	18

Het procent der geslaagden bedraagt: voor de akte lager onderwijs 84 %; van de mannelijke candidaten bijna 83 % en van de vrouwelijke candidaten 88 %;

voor de akte middelbaar onderwijs bijna 56 %, of van de mannelijke candidaten bijna 56 % en van de vrouwelijke candidaten bijna 56 %.

Hoe genoemde uitslag is in vergelijking met vorige jaren kan uit onderstaand lijstje blijken:

	1903	1904	1905	1906	1907	1908
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Examen L. O.	76	70	75	83	74	84
„ „ „ mannel. cand. .	80	70	74	81	71	83
„ „ „ vrouwel. cand. .	50	80	100	100	87	88
Examen M. O.	41	50	70	55	57	56
„ „ „ mannel. cand. .	31½	53	67	46	53	56
„ „ „ vrouwel. cand. .	47	46	71	69	65	56

Uit eene vergelijking met vorige jaren blijkt, dat het percentage der geslaagden voor de akte lager onderwijs dit jaar hooger was dan in 1907, terwijl dat voor de akte middelbaar onderwijs (de vrouwelijke candidaten evenwel uitgezonderd) vrij wel gelijk bleef.

Van de 19 geslaagde mannelijke candidaten voor de akte middelbaar onderwijs waren 9 recidivisten, terwijl van de 10 geslaagde vrouwelijke candidaten 2 recidivisten waren.

In de hieronder volgende tabel is in cijfers uitgedrukt de waardeering van elk der onderdeelen van het examen lager en middelbaar onderwijs.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer																			
	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.	
	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M
Anatomie	"	1	"	2	"	3	7	16	16	19	8	9	5	1	1	1	"	"	"	"
Physiologie.	"	1	"	3	"	10	4	12	10	13	4	7	12	4	4	2	3	"	"	"
Eigen werk: aan toestellen .	"	"	"	1	"	1	"	1	10	11	13	21	12	11	2	4	"	1	"	"
Eigen werk: zonder " .	"	"	"	"	"	1	"	3	3	7	18	22	14	17	2	2	"	"	"	"
Theorie: alinea 3 . .	"	"	"	"	"	10	"	8	"	20	"	7	"	5	"	1	"	"	"	"
Theorie: " 5 . .	"	"	"	"	"	10	5	13	15	14	11	10	6	4	"	"	"	"	"	"
Les geven: lagere school .	"	"	"	"	3	5	7	11	14	16	11	18	2	2	"	"	"	"	"	"
Les geven: middelb. " . .	"	"	"	2	"	3	"	16	"	17	"	10	"	2	"	"	"	"	"	"
Schermen, enz. alinea 6	"	"	"	3	"	3	"	3	"	13	"	6	"	5	"	"	"	"	"	"

In verband met het besluit in de eerste bijeenkomst daaromtrent genomen werden geëxamineerd:

op 11, 12, 13, 14, 15 Augustus, telkens 4 candidaten lager onderwijs;
op 10 en 17 Augustus telkens 5 candidaten lager onderwijs, en
op 18 Augustus telkens 6 candidaten lager onderwijs.

(De vrouwelijke candidaten werden geëxamineerd op 11 en 17 Augustus.)

De candidaten voor het middelbaar onderwijs werden geëxamineerd als volgt:

op 19 en 20, 21 en 22, 24 en 25 Augustus telkens 8 candidaten;
op 26 en 27, 28 en 29 Augustus, 2 en 3, 4 en 5 September telkens 6 candidaten, en
op 31 Augustus en 1 September 4 candidaten.

(De vrouwelijke candidaten op 24 en 25 Augustus, 31 Augustus en 1 September en 2 en 3 September.)

Het lid W. H. Hengevelt was door ziekte verhinderd te examineeren en werd voor het examen middelbaar onderwijs vervangen door het lid R. M. Roemer, terwijl de heer K. Ramkema herhaaldelijk als examinator optrad, en de voorzitter vele keeren moest invallen. Het werd echter niet noodig geoordeeld, Uwe Excellentie voor te stellen, een nieuw lid te benoemen. De heer S. van Aken heeft niet aan de examens deelgenomen.

De eindvergadering werd gehouden op Zondag 6 September.

Alvorens aan dit overzicht eenige opmerkingen toe te voegen, wenscht de Commissie hier met groote erkentelijkheid te gewagen van de medewerking en den steun haar in zoo ruime mate verleend. Zoowel bij het examen lager- als middelbaar onderwijs was het daardoor mogelijk te kunnen beschikken over goed geoefende schoolklassen. Geldt dit woord van erkentelijkheid in de eerste plaats het gemeentebestuur van Utrecht, den directeuren van voornoemde hoogere burgerscholen en den directeur der Rijksnormaallessen, niet minder den hoofden en het personeel van voornoemde lagere scholen. De Commissie acht zich door de

belangrijke medewerking van deze zijde in hooge mate verplicht. Ook den kweekelingen van de Rijksnormaallessen en den leerlingen der gemeentelijke hoogere burgerscholen, die, met opoffering van een groot deel hunner vacantie, zich steeds ter beschikking van de Commissie stelden, mag zij een bijzonder woord van dank niet onthouden.

1. *Algemeene opmerkingen.*

Geheel in aansluiting met hare voorgangsters in 1900—'01—'02—'03—'04—'05—'06 en 1907, meent ook deze Commissie de aandacht te moeten vestigen op de weinige algemeene ontwikkeling en eene te geringe voorbereiding van een deel der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs.

Meermalen moest de opmerking gemaakt worden, dat candidaten niet in staat geweest waren, juist door hunne geringe algemeene ontwikkeling, om de door hen opgegeven behandelde stof in de leerboeken behoorlijk te verwerken, en aldus tot hun eigendom te maken. Te veel bleek dan ook in die gevallen, dat men er zijne toevlucht toe had genomen om zooveel mogelijk van buiten te leeren, zonder het geleerde ook maar eenigszins te begrijpen. En vooral kwam dit aan het licht, waar het gold een onderzoek naar de kennis in „anatomie" en „physiologie" en eene bespreking van hoofdzaken, het onderwijs in de schoolgymnastiek betreffende. Met nadruk wijst de Commissie op de geringe algemeene ontwikkeling van een deel der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs, omdat het programma geen gelegenheid geeft van hem te verlangen, schriftelijk hunne meening te geven over onderwerpen, het vak betreffende, waaruit o. m. zouden kunnen blijken, hunne kennis en hun gebruik der Nederlandsche taal. Wat zij onder de oogen kreeg betreffende het gebruik onzer taal, door enkele candidaten getoond in hunne aan het Departement gerichte brieven van aanmelding voor het examen middelbaar onderwijs, mag treurig genoemd worden. Zij sluit zich dan ook ten volle aan bij hare voorgangsters, wanneer zij de wenschelijkheid uitspreekt, „dat door de Regeering, bij eene mogelijke wetsherziening billijke eischen mogen gesteld worden van algemeene ontwikkeling der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs, eischen, waaraan de candidaten voor de akte lager onderwijs, volgens de wet, moeten beantwoord hebben, alvorens zij tot dit examen worden toegelaten."

Eene leemte waarop de Commissie mede de aandacht vestigt, is het bezwaar voor vele candidaten om zich bij het theoretisch onderzoek duidelijk uit te drukken. Waar de Commissie van meening is, dat misschien meer belezenheid zou kunnen bijdragen om dit euvel te verhelpen, zou zij tevens zulken candidaten in overweging willen geven, om er zich aan te gewennen, op de vragen, door hen zelve of hunne opleiders gesteld, korte en duidelijke antwoorden te geven.

Voorts moet zij tot haar leedwezen het feit constateeren, dat een deel der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs zoo onvoldoend voorbereid zich onderwerpt aan het examen. Totale onbekendheid met het doel onzer schoolgymnastiek, met hare waarde uit een hygiënisch, paedagogisch oogpunt, met hare klassikale toepassing, met het nut van zoovele voorname spelen e. a. hoofdzaken in onze schoolgymnastiek, viel meermalen op te merken.

Ten opzichte der leerstof had men zich te dikwijls tevreden gesteld met het memoriseeren daarvan en het indeelen der oefeningsgroepen voor de verschillende leerjaren of -kringen, zonder eenige notie te hebben van het ,,waarom'' eener geleidelijke opklimming in de leerstof, en zonder in staat te zijn, eenige verklaring te vinden voor moeilijkheden, die zich eventueel voordoen bij het aanleeren of uitvoeren der oefeningen. Maar ook menig onderzoek bracht aan 't licht, dat bij een deel der candidaten de meest eenvoudige grondbegrippen der mechanica ontbraken, waardoor moeilijkheden als bovenbedoeld, niet verklaard konden worden, of wel, dat bij het bespreken van de eene of andere *eenvoudige* gymnastische beweging, zooals dit geschiedde bij het onderzoek naar de kennis in ,,anatomie'', onbekendheid bleek met hefboomswerking, evenwichtstoestanden, zwaartepuntverplaatsing e. a. Van eene eenigszins breed opgevatte vakstudie kon slechts in weinig gevatten sprake zijn.

De Commissie gelooft stellig, dat de oppervlakkige kennis bij een deel der candidaten hare oorzaak vindt in te korten tijd van voorbereiding.

Moet zij evenwel wijzen op groote tekortkomingen in de theoretische vorming van vele candidaten, de Commissie moet die mede constateeren, waar het geldt de practische voorbereiding. Zij meent, evenals hare voorgangsters, vele dezer tekortkomingen te moeten toeschrijven aan het gemis van voldoende gelegenheden, vooral voor de candidaten

middelbaar onderwijs, om zich naar behooren te oefenen in het „*onderwijs geven*". Zoolang dan ook in vele gemeenten van ons land het verbod gehandhaafd blijft, om lessen aan eene lagere of middelbare school bij te wonen, zal de practische vorming dezer candidaten aanmerkelijk schade lijden. Dit bijwonen van lessen is voor bedoelde candidaten de eenige weg, totdat de gelegenheid geboden wordt, de theoretische en practische vorming te erlangen aan eene Centrale Opleidingsschool.

Door het in 't leven roepen van zulk eene opleidingsschool zou tevens voorkomen worden, dat candidaten, zooals thans meermalen geschiedt, op te jeugdigen leeftijd zich aan het examen onderwerpen. Het kwam ditmaal voor, dat aan eene 17-jarige candidate de akte moest worden toegekend; en al mag dit geval vrijwel als eene uitzondering beschouwd worden, toch kan een leeftijd als de genoemde niet gewenscht geacht worden om zich te onderwerpen aan het examen voor de akte middelbaar onderwijs in de gymnastiek.

II. *Bijzondere opmerkimgen.*

Alinea 1.

a. Anatomie; *b.* Physiologie.

Lager onderwijs.

Over het algemeen waren de resultaten wel iets gunstiger dan die ten vorigen jare verkregen. Ten opzichte van het onderzoek naar de kennis in „anatomie" mag worden opgemerkt, dat de feitenkennis vrij voldoende was, maar dat de toepassing van het geleerde bij het verklaren van de eene of andere beweging in veel gevallen te wenschen overliet. Mag de uitslag van het onderzoek naar de kennis in „physiologie" over het algemeen bevredigend heeten, toch moet de sub-commissie constateeren, dat de wel eens al te groote leemten in die kennis bij enkele candidaten hare oorzaak vonden in eene te geringe bekendheid met de hulpwetenschappen, met name de scheikunde. Waar in veel gevallen gevraagd werd naar den invloed van gymnastische bewegingen op de organische verrichtingen, bleek, dat wel veel was gememoriseerd, maar weinig door de candidaten goed was verwerkt.

Middelbaar onderwijs.

Voor het middelbaar onderwijs leverde dit onderzoek over het algemeen zeer onbevredigende resultaten op. De feitenkennis liet te wenschen over. Bovendien bleek bij vele candidaten een volslagen gemis aan kennis van de grondbeginselen van de bewegingsleer der gewrichten. Waar toch in vele gevallen wel kon opgegeven worden het aantal hoofdassen aan een bepaald gewricht, werd de beteekenis daarvan voor de beweging absoluut niet begrepen. Ditzelfde gold voor de kennis en de beteekenis van de banden.

Opvallend was bij vele candidaten de weinige bekendheid met den oorsprong en de inplanting van zoovele spieren en met de wijze, waarop deze zelfs eenvoudige bewegingen ten uitvoer brengen.

Het scheen, dat eenige candidaten geen enkel oogenblik de aandacht hadden geschonken aan het geraamte.

Evenals hare voorgangsters, moet ook deze Commissie er met nadruk op wijzen, dat het aanbeveling verdient om te trachten, eenvoudige gymnastische bewegingen te analyseeren en zelf te beredeneeren, opdat men zich rekenschap leere geven van die bewegingen.

Onvoldoende kennis in natuur- en scheikunde waren veelal de oorzaak van de zeer onvoldoende resultaten van het examen in „physiologie". Meermalen kwam het voor, dat candidaten niet bij machte waren, den invloed te schetsen van hoofdgroepen van oefeningen op de organische verrichtingen. Met nadruk wijst de Commissie op deze tekortkomingen, overtuigd als zij is, dat het gemiddeld peil, waarop thans bij de candidaten de kennis der physiologie en anatomie staat, in de toekomst moet rijzen. Zij wenscht voorts hare opvolgster in overweging te geven, om voortaan voor genoemde onderdeelen van het examen voor de algemeene kennis daarvan, en voor de toepassing op de gymnastische bewegingen een afzonderlijk waardeeringscijfer toe te kennen.

Uitslag van het onderzoek naar de kennis in beide onderdeelen van het examen.

		Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend.	Ruim voldoend.	Goed.	Zeer goed.
Anatomie	(37) lager onderwijs . .	7	16	8	5	1	—
	(52) middelb. onderwijs .	22	19	9	1	1	—
Physiologie	(37) lager onderwijs . .	4	10	4	12	4	3
	(52) middelb. onderwijs .	26	13	7	4	2	—

Alinea III (*Eigen werk*).

Dit onderzoek leverde, zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs, bevredigende resultaten op.

Ook deze Commissie plaatste zich op het standpunt van hare voorgangsters in 1904, 1905, 1906 en 1907, dat van de candidaten voor de akte lager onderwijs eene bedrevenheid mag gevorderd worden, gelijkstaande met die van goed geoefende leerlingen (jongens en meisjes) van de 3de klasse eener hoogere burgerschool, met dien verstande evenwel, dat in het bijzonder moet gelet worden op eene correcte uitvoering der oefeningen, en, waar de aard der oefeningen dit toelaat, op een geleidelijken overgang der deelen. Dat ook deze Commissie zich op dit standpunt plaatste, vindt o. m. zijn grond in de omstandigheid, dat de bevoegdheid dezer candidaten zich kan uitstrekken tot scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs. Van de candidaten voor de akte middelbaar onderwijs werd geëischt minstens eene bedrevenheid als van goed geoefende leerlingen van de hoogste klasse eener hoogere burgerschool of van een gymnasium, met inachtneming van dezelfde voorwaarde ten opzichte van de uitvoering der opgegeven oefeningen, als genoemd voor de candidaten der akte lager onderwijs.

Wenschelijk zou de Commissie het vinden, wanneer over het algemeen de mannelijke candidaten meer zorg wilden besteden aan de uitvoering der oefeningen voor meisjes, o. m. ook, omdat op de hoogere burgerscholen voor jongens steeds meer meisjes worden toegelaten.

Uitslag van het onderzoek naar de bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen.

		Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend.	Ruim voldoend.	Goed.	Zeer goed.
Eigen werk aan toestellen	(37) lager onderwijs	—	10	13	12	2	—
	(51) middelb. „	3	11	21	11	4	1
Eigen werk zonder toestellen	(37) lager onderwijs	—	3	18	14	2	—
	(52) middelb. „	4	7	22	17	2	—

Alinea's III en V (IV. *Theorie*).

Over het algemeen leverde het onderzoek naar de kennis, bedoeld in de alinea's 3 en 5, weinig bevredigende resultaten op. Vele candidaten voor de akte lager onderwijs toonden nog geen duidelijk begrip te hebben van klassikaal te geven toestelonderwijs en bij het ,,lesgeven" kwam dit duidelijk uit. Ook toonden vele candidaten een minder juist inzicht te hebben in het methodische gymnastiekonderwijs. Voorts scheen het velen candidaten niet duidelijk te zijn — en dit bleek ook bij het ,,lesgeven" — wat men te verstaan heeft onder het afwisselen, verbinden en varieeren der oefeningen. Wenschelijk zou het zijn, dat meer bekendheid werd getoond met de waarde van zoovele spelen, zoowel voor jongens als meisjes, en dat in de practijk in die spelen meer variatie kon gebracht worden. De meeste der genoemde tekortkomingen van de candidaten voor de akte lager onderwijs

moeten ook geconstateerd worden bij die voor de akte middelbaar onderwijs.

Velen dezer laatsten toonden bovendien een totaal gemis aan inzicht in het doel en wezen der schoolgymnastiek en bleken niet het minste begrip te hebben van de groote beteekenis, die de schoolgymnastiek heeft uit een hygiënisch, paedagogisch en practisch oogpunt.

Bepaalde het onderzoek zich tot het opsommen van leerstof voor de verschillende leerjaren of -kringen, dan bleken zulke candidaten vrij goed onderlegd; maar werd gevraagd naar het „waarom" eener geleidelijke opklimming in de leerstof, dan liet het geen twijfel, dat veel was gememoriseerd, maar dat men zich absoluut geen rekenschap daarvan kon geven.

Ook ontbrak de kennis van een bepaald verband in de leerstof. Dat onze schoolgymnastiek wordt onderwezen naar een bepaald stelsel, scheen velen candidaten onbekend. Het spreekt wel vanzelf, dat de Commissie te dikwijls eene beschouwing over de bekende stelsels achterwege moest laten. Ook de kennis van geschikte spelen (zoowel zaal- als openluchtspelen) voor leerlingen (jongens en meisjes) der middelbare school liet te wenschen over, en met nadruk zij hier vermeld, dat men zich in te veel gevallen geen rekenschap had gegeven, dat het spel een integreerend deel is van onze schoolgymnastiek.

Uitslag van het onderzoek, bedoeld bij al. 3 en 5. (Theorie.)

		Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend.	Ruim voldoend.	Goed.	Zeer goed.
Theorie (37) lager onderwijs . . (alinea 5)		5	15	11	6	—	—
Theorie middelb. onderw. (51)	al. 3	18	20	7	5	1	—
	„ 5	23	14	10	4	—	—

Alinea IV. (V. Lesgeven).

Lager onderwijs.

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend en ruim voldoend.
		pct.	pct.	pct.
1905.	44	30	30	41
1906.	42	14	43	43
1907.	43	29	49	24
1908.	37	27	38	35

Uit deze vergelijking kan blijken, dat de resultaten gunstiger zijn dan in 1907 werden verkregen. Toch eischt dit deel van het examen meer behartiging. Over het algemeen toonde men, zooals in de theorie reeds bleek, te weinig begrip van klassikaal te geven gymnastiekonderwijs. Dikwijls bleek het voor de candidaten eene moeilijkheid, den leerlingen bij de verschillende toestellen eene goede opstelling te geven, of de juiste plaats te kiezen, wanneer 2, 3 of meer toestellen van dezelfde soort in gebruik werden genomen.

Middelbaar onderwijs.

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend en ruim voldoend.
1905.		pct.	pct.	pct.
Lagere school	39	44	20	36
Middelb. „	37	43	19	41
1906.				
Lagere school	40	33	37	30
Middelb. „	40	52	27	20

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend en ruim voldoend.
1907.		pct.	pct.	pct.
Lagere school	52	44	34	21
Middelb. „	50	52	26	22
1908.				
Lagere school	52	31	31	40
Middelb. „	50	42	34	24

Kan bij de candidaten voor de akte middelbaar onderwijs over het algemeen blijken, dat het „les geven" geen gunstige resultaten opleverde, in het bijzonder mag daarop de nadruk gelegd worden, waar het geldt het „les geven" aan leerlingen der middelbare school.

Dit behoeft geen verwondering te wekken, wanneer men in aanmerking neemt, dat de candidaten voor deze akte voor het meerendeel zijn personen, die tot het onderwijs in geenerlei betrekking staan.

Bij vrij veel candidaten was het „les geven" een machinaal opdreunen van leerstof, zonder eenige aanwijzing of verklaring; in verband daarmede bleek de onmogelijkheid om de door de leerlingen gemaakte fouten op behoorlijke wijze te verbeteren. Gemis aan een opgewekten leertoon moest voorts zeer vaak geconstateerd worden.

Van „onderwijs geven" in den strengen zin van het woord was slechts heel zelden sprake.

Op schromelijke wijze werden dikwijls de te nemen voorzorgsmaatregelen veronachtzaamd. Weinig aandacht vooral werd geschonken aan eene goede opstelling der leerlingen bij de toestellen en aan het kiezen van een geschikte plaats, inzonderheid bij de springtoestellen. Het kwam meermalen voor, dat een klasse bij een of ander toestel zóó was opgesteld, dat de uitgevoerde oefening slechts ten deele kon gezien worden door de leerlingen, of dat voor hen gevaar te duchten viel. Doelmatige opstelling bleek voorts ook in veel gevallen bij de vrije-, stok- en staafoefeningen een onbekende zaak te zijn.

De commissie ontveinst zich niet, dat de eisch, aan jongelieden gesteld, om aan hun onbekende klassen eene goede les

te geven, geen gemakkelijke is, maar in het belang der zaak moet zij er toch op wijzen, dat de candidaten wèl zullen doen om zich alle gelegenheden tot practische oefening ten nutte te maken.

In het belang van het examen en in dat der candidaten zou zij hare opvolgster in overweging willen geven, het lesgeven zonder en aan toestellen, elk met het daarbij behoorend theoretisch onderzoek, in ééne rubriek te vereenigen.

Ten einde den candidaten eenigen steun te geven bij de voorbereiding tot het practisch deel van het examen, wordt als bijlage bij dit verslag gevoegd een beknopt overzicht der opgaven, den candidaten voor het ,,lesgeven'' ter practische uitvoering voorgelegd. De Commissie zou het betreuren, wanneer opleiders eventueel zich te angstvallig mochten houden aan deze opgaven, omdat daardoor misschien eene africhting der candidaten in de hand zou worden gewerkt.

Alinea VI. (Schermen, enz.)

De wenk, door de Commissiën in 1905, 1906 en 1907 aan de candidaten gegeven, om dit onderdeel niet langer zoo schromelijk te verwaarloozen, heeft eenig, schoon niet veel, resultaat gehad.

In 33 gevallen werd 9 maal een ,,onvoldoend'', 13 maal een ,,even voldoend'' en 11 maal een ,,voldoend'' of ,,ruim voldoend'' cijfer toegekend.

Aan het einde van haar verslag meent de Commissie Uwe Excellentie er op te moeten wijzen, dat het steeds moeilijker wordt, nu het aantal scholen voor uitgebreid lager onderwijs, waar aan oudere leerlingen onderwijs gegeven wordt, toenemende is, om de eischen te bepalen, die voor de akte lager onderwijs, welke feitelijk ook voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs bevoegdheid geeft, moeten worden gesteld. Bij eene mogelijke herziening der programma's zal het wenschelijk zijn, rekening te houden met die scholen, welke, staande op den bodem van het lager onderwijs, toch feitelijk in vele vakken, waaronder ook de gymnastiek, middelbaar onderwijs geven.

Onder dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen legt de Commissie hare taak neder.

's Gravenhage / Amsterdam, 15 October 1908.

Namens de Commissie voornoemd:

K. TEN BRUGGENCATE, *Voorzitter.*
J. H. LUITING, *Secretaris.*

BIJLAGE, *gevoegd bij het verslag der Commissie voor de akte-examens gymnastiek, lager en middelbaar onderwijs, in 1908, bevattende de behandelde leerstof voor het practisch gedeelte dezer examens.*

A. Voor de lagere school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

1. Vrije oefeningen op de plaats voor de verschillende leerjaren;
2. Vrije oefeningen van de plaats voor de verschillende leerjaren;
3. Vrije oefeningen op de plaats in afwisseling met elkaar (1ste, 2de en 3de jaar);
4. Vrije oefeningen op de plaats in afwisseling met vrije oefeningen van de plaats;
5. Vrije oefeningen in afwisseling met een orde-oefening naar keuze, of met kwadraat- of kringgang;
6. Vrije oefeningen op en van de plaats in verbinding met stofoefeningen;
7. Stokoefeningen op de plaats in afwisseling met een orde-oefening;
8. Het aanleeren van verschillende stokhoudingen;
9. Het aanleeren van kring- en kwadraatgang;
10. Het aanleeren van de $^1/_4$, $^1/_2$ en $^1/_1$ zwenking;
11. Het aanleeren van den driepas en wiegelpas;
12. Het aanleeren van kwadraatgang (gevarieerd);
13. Oefeningen met het korte springtouw;
14. Spelen voor de verschillende leerjaren.

Meermalen werd eene opdracht gegeven, waarbij de candidaten niet beperkt waren in hunne keuze van oefeningen, doch om goede redenen werden ook al eens opgaven gesteld als bedoeld in 8—13, en beenplaatsen en knielen met armoefeningen in afwisseling met den kwadraatgang, zooals:

Uitvallen met 4-deelige armoefeningen in afwisseling met kwadraatgang;

Opstellen door zwenken, uitvallen met rompoefeningen;

Opstellen door middengang met 4 vallen, vrije oef. op de plaats;
Spreid- of schredesprong (5e en 6e leerjaar);
Opstelling door middengang, knielen met stokoef. in afwisseling met een ordenoef. e. a.

b. Oefeningen aan de toestellen:

Oefeningen aan het rek, aan de ringen (voor de verschillende leerjaren); aan de klimstokken; aan de brug (5de en 6de leerjaar); aan den bok, aan de horizontale en de schuine ladders); op de evenwichtslatten (meisjes); met het lange springtouw (meisjes en jongens); ver- en hoogspringen.

In den regel werd eene opdracht gegeven voor een bepaald leerjaar of een bepaalden leerkring; in eenige gevallen werd de opdracht beperkt tot het aanleeren van bepaalde oefeningsvormen.
Zoo werd al eens de opdracht gegeven:
voorbereidende oefeningen voor het klimmen en oefeningen in het klimmen aan de klimstokken;
oefeningen in het draaien om de breedteas van het lichaam aan de ringen;
de knieopzwaai aan het rek e. a.

B. Voor de middelbare school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

Behalve de opgaven reeds genoemd voor de lagere school:
1. vrije oefeningen op de plaats voor de verschillende leerjaren (jongens en meisjes);
2. vrije oefeningen van de plaats voor de verschillende leerjaren;
3. vrije oefeningen op de plaats in afwisseling met eene ordeoefening;
4. vrije oefeningen van de plaats in verbinding met $^1/_4$ en $^1/_2$ draai om de lengteas van het lichaam;
5. vrije oefeningen (ligsteunoefeningen) voor bepaalde leerjaren;
6. vrije oefeningen (heele beenbuiging) op één been voor een bepaald leerjaar;
7. vrije oefeningen (heele beenenbuiging, uitval en beenheffen) 6-deelig;

8. vrije oefeningen (in verbinding met draaien om de lengteas van het lichaam en knielen e. a.);
9. Stok- en staafoefeningen voor de verschillende leerjaren;
10. vrije oefeningen van de plaats (kunstmatige passen) in verbinding met stokoefeningen;
11. het aanleeren van den kruisgang (marsch);
12. stokoefeningen op de plaats in afwisseling met den kruisgang (marsch);
13. het afdeelen met 3- of 4-tallen; afdeelen, gevolgd door zwenken;
14. Het opstellen voor de vrije oefeningen door eene samengestelde zwenking;
15. stok- of staafoefeningen:
het aanleeren van het overstappen;
het aanleeren van het polsdraaien;
het aanleeren van het slaan en stooten;
16. overstappen voor verschillende leerjaren;
17. spelen voor de verschillende leerjaren.

b. Oefeningen aan toestellen:

Behalve de opgaven, genoemd voor de lagere school, oefeningen aan het rek, voor een bepaald leerjaar naar keuze, of bepaalde opgaven als: vouwhang (1ste of 2de leerjaar); aanleeren van den ondersprong, het kippen (kiepen) e. a.; aan de ringen (als bij het rek); de brug (idem); de horizontale en schuine ladder, den zweefmolen; het paard (jongens); den bok; de klimstokken (jongens en meisjes); hoog-, ver- en diepspringen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 25 November 1908, n°. 277.

N°. 97.

VERSLAG *der Commissie, in 1908 belast geweest met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan den wensch van Uwe Excellentie, heeft de Commissie, bij Koninklijk besluit van 14 Mei 1908, n°. 39, voor 1908 belast met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der hoooger-onderwijswet, de eer Uwer Excellentie het volgende verslag van dit examen aan te bieden.

In haar eerste vergadering, bij ontstentenis van den voorzitter, geleid door den secretaris, dr. van Aalst, verdeelde de Commissie zich voor haar werkzaamheden in 5 sub-commissies, in overeenstemming met de 5 afdeelingen van het examenprogramma. Bij de bepaling van het aantal leden, waaruit iedere sub-commissie zou bestaan, volgde zij de regeling van haar voorgangster in 1906 en 1907.

Met het examen in het Grieksch belastten zich de heeren van de Sande Bakhuyzen, Garrer en Sormani; met dat in het Latijn de heeren van IJsendijk, van Everdingen, Beversen en van Aalst, welke laatste zich uitsluitend zou bezighouden met het examineeren in de Romeinsche Antiquiteiten; in de 3de sub-commissie werd het Nederlandsch aan den heer Müller, de Geschiedenis aan den heer van Deinse opgedragen; de 4de afdeeling werd voor zoover het Fransch betreft aan den heer Müller, het Hoogduitsch en het Engelsch aan

den heer Merkes toevertrouwd; de Wiskunde werd geëxamineerd door de heeren Bückmann, van Loghem en Verrijp.

De sub-commissies voor Oude talen en Wiskunde regelden haar werkzaamheden, voor zoover zij betrekking hadden op het mondeling onderzoek, op dezelfde wijze als dit het vorige jaar was geschied.

De verdeeling der candidaten over de verschillende groepen was dezelfde als in 1907; elke groep bevatte 24 candidaten, waarvan minstens 9 bezitters waren van het getuigschrift van het eindexamen hoogere burgerschool; aan een enkele groep werd een 25ste candidaat toegevoegd, die reeds vroeger het diploma A of B, bedoeld in art. 11 en 12 der hooger-onderwijswet verworven had. Daar deze laatste soort candidaten grootendeels schriftelijk geëxamineerd werden, kon deze regeling zonder bezwaar getroffen worden. Het aantal groepen bedroeg 13.

Zeer tot het leedwezen der Commissie zag haar voorzitter, vóór den aanvang van het examen, wegens een ernstige ongesteldheid zich verplicht, zijn ontslag te vragen. Bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1908, n°. 63, werd dit ontslag eervol verleend, en haar medelid van Aalst tot voorzitter aangewezen. In diens plaats werd tot lid der Commissie benoemd de heer Vinkesteyn, die belast werd met het examen in de Romeinsche Antiquiteiten.

Den 19den Juli overleed dr. C. J. Eggink, die sedert 1890 telken jare het voorzitterschap der Commissie had bekleed. Diep betreurden de leden der Commissie den humanen man, die zoo vele jaren met buitengewone welwillendheid en tact hun werkzaamheden had geleid. Aan zijn graf vertolkte de voorzitter de gevoelens van zijn medeleden.

Op den vooravond van het examen, den 8sten Juli, had de tweede vergadering der Commissie plaats, waarin nadere regelingen werden getroffen voor den gang van het examen en kennis werd genomen van de wijzigingen, die in de indeeling der candidaten over de verschillende groepen sedert de eerste bijeenkomst noodzakelijk waren gebleken.

Ook in den loop van het examen hadden herhaaldelijk dergelijke wijzigingen plaats èn ten gevolge van het niet opkomen van sommige candidaten èn ten gevolge van aanvragen van andere om bij latere groepen te worden ingedeeld dan waarin hun oorspronkelijk een plaats was aangewezen.

Het examen begon den 9den Juli en werd tot en met den 24sten Augustus voortgezet; de toevoeging van den laatsten dag was noodzakelijk geworden door het verlengd examen,

dat aan eenige candidaten der laatste groep moest worden opgelegd.

Het aantal candidaten, dat zich vóór den 1sten April had aangegeven, bedroeg 312, welk aantal door latere aanmeldingen klom tot 330; 37 hunner kwamen niet op, zoodat 293 geëxamineerd werden, van wie zich 14 gedurende den loop van het examen terugtrokken; het volledig examen werd dus afgelegd door 279, vier en dertig meer dan in 1907.

Van de bovengenoemde 293 candidaten verkregen 150, of ongeveer 51,2 pct., een diploma, tegenover 55,3 pct. in 1907; onder dit aantal zijn ook in rekening gebracht 17 candidaten in het bezit van een einddiploma hoogere burgerschool, die het diploma A vroegen, maar wien slechts diploma B kon worden verleend; hun getal bedroeg het vorige jaar 8. Let men uitsluitend op de *gevraagde* diploma's die verleend werden, dan slaagden van de 180 candidaten voor diploma A 78, of 43,3 pct., en van de 109 voor diploma B 54, of 49,5 pct. Van de 4 candidaten voor beide diploma's slaagde er slechts ééne, of 25 pct. Deze percentagecijfers bedroegen het vorige jaar 53,6, 49,5 en 100.

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat de uitslag van het examen der A-candidaten dit jaar ver beneden dien van 1907 stond. Was die betrekkelijk gunstige uitslag toen voornamelijk te danken aan die candidaten, die in het bezit waren van een einddiploma H. B. S., van wie ruim 71 pct. slaagden tegen 44 pct. der overigen, — dit jaar verkregen van de 62 bezitters van het einddiploma H. B. S. slechts 30, of ongeveer 48,4 pct., het diploma A, terwijl van de 118 overige candidaten niet meer dan 48 of ongeveer 40,7 pct. slaagden. Het examen B had hetzelfde resultaat als in 1907; waren toen onder de geslaagden zij, die het einddiploma H. B. S. hadden verworven, even sterk vertegenwoordigd als zij, die het volledig examen aflegden, thans bedroeg het aantal geslaagden onder de eerstgenoemden 31 van de 61, of 50,8 pct., — dat onder de 48 overigen 23, of ongeveer 48 pct.

8 candidaten, die vroeger een duplimo B verkregen hadden — onder wie 4 met goed gevolg het eindexamen hoogere burgerschool hadden afgelegd — meldden zich aan voor het aanvullingsexamen voor diploma A, bedoeld in het Koninklijk besluit van 25 Februari 1907, n°. 57; 7 hunner slaagden; van de 2 bezitters van het diploma A, die aanvullingsexamen deden voor diploma B, zag een zijn wensch ingewilligd.

Van de 23 vrouwelijke candidaten voor diploma A, slaagden 15; van de 13, die diploma B vroegen, werden 10 toege-

ten, 1 caididate verkreeg beide diploma's; een andere, die eveneens zich voor beide diploma's had aangemeld, trok zich gedurende den loop van het examen terug.

In tegenstelling met het vorige jaar was thans èn bij de bezitters van het einddiploma eener hoogere burgerschool èn bij de vrouwelijke, candidaten het percentage der geslaagden voor diploma B hooger dan voor diploma A.

De twee volgende tabellen geven een overzicht over den uitslag van het examen.

TABEL I.

Gevraagd diploma op grond van art. 12 der hooger onderwijswet.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zich hebben teruggetrokken.	" " zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen te zamen.	zijn toegelaten.
Diploma A	204	24	180	4	98	102	78
" B	122	13	190	8	47	55	*) 71
" A en B . . .	4	"	4	2	1	3	1
Totaal	330	37	293	14	146	160	150

*) In dit getal zijn meegerekend 17 diplomata, uitgereikt aan candidaten, die zich voor A hadden aangemeld.

TABEL II.

Candidaten	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat		Afd. I. Grieksch mondeling.	Afd. I. Grieksch schriftelijk.	Afd. II. Latijn mondeling.	Afd. II. Latijn schriftelijk.	Afd. II. Romeinsche antiquiteiten.	Afd. II. Latijnsche thema.	Afd. III. Nederlandsch opstel.	Afd. III. Vaderlandsche geschiedenis.	Afd. III. Algemeene geschiedenis.	Afd. IV. Fransche vertaling.	Afd. IV. Hoogduitsche vertaling.	Afd. IV. Engelsche vertaling.	Afd. V. Lagere stelkunde.	Afd. V. Hoogere stelkunde.	Afd. V. Meetkunde.	Afd. V. Trigonometrie.
voor diploma A. (1)	zeer goed	(5)	"	"	"	1	4	"	5	"	1	3	"	1	"	"	"	"
	goed	(4)	24	18	16	19	43	10	28	12	8	27	22	27	10	"	15	"
	voldoende	(3)	92	85	104	83	83	84	53	56	48	42	64	57	58	"	43	"
	onvoldoende	(2)	54	69	50	73	45	72	18	38	47	29	28	24	32	"	36	"
	slecht	(1)	5	6	4	7	4	13	"	5	2	13	2	3	8	"	15	"
voor diploma B (2)	zeer goed	(5)	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"
	goed	(4)	10	"	2	"	"	"	8	"	5	4	6	7	10	8	12	8
	voldoende	(3)	42	"	50	"	"	"	30	"	17	20	24	21	26	24	25	27
	onvoldoende	(2)	42	"	45	"	"	"	5	"	18	11	14	14	7	12	8	9
	slecht	(1)	13	"	8	"	"	"	"	"	3	10	2	1	"	"	"	2

(1) Hierbij zijn opgenomen de cijfers, door 4 candidaten, die zich voor beide diplomata had aangemeld, behaald in de eerste vier afdeelingen.

(2) Hierbij zijn opgenomen de cijfers, door 4 candidaten, die zich voor beide diplomata had aangemeld, behaald in de vijfde afdeeling.

Uit tabel I blijkt, dat 45,3 pct. volledig zijn geslaagd tegenover ongeveer 52,2 pct. in 1907.

Aan 51 candidaten werd een verlengd examen opgelegd; 36 dezer examen hadden een gunstig resultaat.

Het zij der Commissie vergund, aan deze beschouwingen, het geheele examen rakende, eenige opmerkingen der sub-commissies toe te voegen.

De sum-commissie voor het examen in het Grieksch herinnert er aan, dat voor eenige jaren, om wat meer afwisseling te verkrijgen, bepaald werd, dat er stukken zouden gekozen worden uit de ,,Levens'' van Plutarchus; dit had het voordeel, dat de candidaten bij hun voorbereiding nu ook kennis maakten met de geschriften van dien historicus, waaraan vroeger in 't geheel geen aandacht werd gewijd, omdat men zulks onnoodig achtte.

Maar daartegenover stond het nadeel, zooals de Commissie van 1907 reeds opmerkte, ,,dat vele examinandi, in plaats van de Plutarchus-lectuur te stellen naast die van Plato en Demosthenes, er op meenden te mogen reken, dat weer Plutarchus zou gegeven worden en zoodoende de lectuur van de beide eerstgenoemde schrijvers geheel verwaarloosden''. Die Commissie liet daarom de waarschuwing hooren, dat er geen grond was om te onderstellen, dat ook in volgende jaren de examenopgaven uitsluitend uit Plutarchus zouden gekozen worden.

Daar dus de candidaten vooraf ingelicht konden zijn, besloot de Commissie van dit jaar in den geest van haar voorgangster te handelen en ook stukken te kiezen uit Plato en Demosthenes.

Omtrent den uitslag van het examen in het Grieksch kan het volgende worden medegedeeld.

Het aantal van hen, die een voldoend of meer dan voldoend cijfer behaalden, was geringer dan in vorige jaren, en dit niet doordat de examinatoren hoogere eischen stelden of strenger in hun oordeel waren. Immers zoowel deze als de overige sub-commissies meenden zich te moeten houden aan de eischen, waarmede men zich vorige jaren had tevreden gesteld en achtten het zich tot plicht het werk der candidaten zoo welwillend en zoo zacht mogelijk te beoordeelen.

Misschien kan het eenig nut hebben, op enkele van de tekortkomingen der candidaten de aandacht te vestigen.

De studie der partikels, welke juist in het Grieksch zulk een groote rol spelen, was door vele candidaten zoo goed als geheel verwaarloosd. Zij letten zelfs niet op die zoo vaak voorkomende, die dienen om zinnen van gelijke waarde aaneenschakelend of tegenstellend te verbinden, en het noodzakelijk gevolg daarvan was, dat de hoofdzin en bijzin met elkander verward werden en de geheele vertaling verongelukte.

Zoo werd ook het onderscheid uit het oog verloren tusschen de deelwoorden met en zonder lidwoord, schijnbaar een kleinigheid, maar inderdaad onmisbaar tot recht verstaan van den zin.

De tijden der werkwoorden werden vaak schromelijk met elkander verward; telkens moesten bij het mondeling examen de candidaten gewaarschuwd worden; in het bijzonder was dit het geval met de deelwoorden, wier verschillende vormen gewoonlijk alle door het praesens werden weergegeven.

Dat in de allereerste plaats kennis van woorden noodig is, behoeft niet gezegd te worden; toch moet de Commissie wijzen op de bij velen gebrekkige kennis der voornaamwoorden. O.a. werden die welke „zoodanig, zoodanig als, hoedanig, zoo groot, zooveel als" beteekenen, — woorden, die in het Grieksch zoo veel meer dan in onze taal gebruikt worden —, veel te weinig onderscheiden, wat weer ten gevolge had dat in de vertaling het onderscheid tusschen hoofdzin en afhankelijken zin verloren ging.

En wederom moet de telken jare terugkomende klacht herhaald worden, dat de candidaten er zich alleen op hadden toegelegd *woorden* te vertalen, maar op den *inhoud* geen oog hadden gehad. Zelfs van candidaten, die het diploma A verlangden, bleek het, dat zij daar nooit over hadden nagedacht.

Hoe anders is het te verklaren, dat de een beweerde dat Cyrus koning van Griekenland was geweest, een ander niet de minste voorstelling had van de betrekkelijke ligging van Perzië en Klein-Azië, een derde na lang aarzelen antwoordde dat Hector door Achilles gevangen genomen was.

Door de wet wordt wel is waar niet met name de kennis van geschiedenis en aardrijkskunde vereischt, maar het Koninklijk besluit eischt toch „het vertalen en *verklaren*" van geschriften als van Xenophon, en zonder de genoemde kennis is *verklaring* niet wel mogelijk.

Er kan niet met genoeg nadruk op gewezen worden, dat de candidaten zich, willen zij slagen, eenige kennis der oude

geschiedenis en aardrijkskunde eigen moeten maken. Daardoor zal hun het lezen van geschiedkundige geschriften als van Xenophon veel gemakkelijker en vruchtbaarder worden.

Eenzelfde klacht over het volkomen gebrek aan kennis van realia bij vele candidaten uit ook de sub-commissie voor het Latijn. Wie Cytherea, Hecate of Alcides was, bleek aan velen onbekend. Waar Phrygië of Etrurië lag, hadden anderen nooit gehoord. Eén candidaat, die o.a. nooit van de Argonanten, nooit van Medea iets had vernomen, deelde mede, dat hij op raad van zijn leermeester gewoon was de eigennamen over te slaan.

Woordafleiding — ook in verband met woorden in moderne talen — kennis van de juiste beteekenis der woorden, zooals bijv. van *necnon*, *enim*, *atque*, *deditio*, bleken bij menigeen ook geheel verwaarloosd.

Over het algemeen heeft deze sub-commissie nog meer reden tot klagen over het gehalte der kennis van de candidaten en over de wijze waarop zij zich voor het examen hebben voorbereid, dan die van het vorig jaar. Gelijk toen, bleek het der Commissie, dat vele candidaten de lectuur van Cicero volstrekt ter zijde hadden gesteld — een nadeel, waarvan zich de gevolgen in het bijzonder voor A-candidaten bij hun examen in de antiquiteiten deden gevoelen. Daargelaten de vraag, of iemand, die prijs stelt op klassieke ontwikkeling, de kennismaking met een figuur als Cicero mag verwaarloozen, het behoeft geen uitvoerig betoog, welke waarde de lectuur van dezen uitnemenden stilist heeft voor syntactische vorming en dieper inzicht in de beteekenis der woorden. Om bijzondere redenen besloot de Commissie den candidaten van dit jaar geen stukken uit dezen schrijver voor te leggen; — dat dit het volgend jaar óók zoo zal zijn, durft zij niet voorspellen.

Betreuren moet de Commissie het, dat zoovele candidaten — blijkens de cijfers een grooter aantal dan het vorig jaar — zich aan het examen onderwerpen, zonder zich voldoende rekenschap te hebben gegeven of zij wel behoorlijk zijn voorbereid, ja menigeen mèt de wetenschap dat hij niet voldoende is voorbereid. Eigenaardig was de ervaring, die de examinatoren opdeden bij sommige candidaten, wier kennis en wier begrip van het hun voorgelegde verre beneden peil was. Op een desbetreffende vraag ontvingen de examinatoren het antwoord dat de methode van voorbereiding was geweest: veel en vlug doorlezen, terwijl de leeraar meestal vóórvertaalde. Van zinsverband hadden zij in den regel hoegenaamd geen

begrip, de meest elementaire zaken der syntaxis waren voor hen een onbekend terrein.

De moeilijkheden, die een schrijver als Tacitus — zelfs in de gemakkelijkste passages — oplevert, hadden velen getracht te overwinnen, door òf *al* te letterlijk te vertalen, waardoor menigmaal duidelijk werd, dat zij den zin in het geheel niet begrepen, òf al te vrij, waarbij dan de vraag bleef of zij inderdaad in het zinsverband waren doorgedrongen. Nauwgezette studie van het spraakgebruik van dezen schrijver blijft een vereischte.

Het meest onbevredigend was zeker wel de uitslag van het examen-deel: de thema. Men moge over het behoud van de thema bij eind- en staatsexamen denken zooals men wil, — zoolang de wet haar handhaaft, moeten de examinandi ten minste aan zeer bescheiden eischen blijven voldoen. Gaat men de lijst der cijfers na, dan blijkt de uitslag aanmerkelijk ongunstiger te zijn dan het vorig jaar. Het gebrek aan kennis, zoowel van etymologie als van syntaxis, was bij velen dan ook uitermate groot; de candidaten voor diploma A bedenken te weinig, dat een slecht cijfer voor de thema dikwijls een goed cijfer voor mondeling of schriftelijk Latijn kan neutraliseeren.

Het examen in de Romeinsche Antiquiteiten leverde iets gunstiger resultaat op dan het vorig jaar. De klachten, toen geuit, kunnen evenwel zonder uitzondering herhaald worden. Een vruchtbare studie van deze wetenschap zonder eenige kennis van Romeinsche geschiedenis is niet mogelijk. Leiding is verder voor het meerendeel der candidaten onontbeerlijk; slechts enkele meer begaafden bleken dit vak met vrucht zelfstandig beoefend te hebben. De meesten hunner hadden zich beperkt tot het zich eigen maken van den inhoud van een der bekende leerboeken, zonder zich rekenschap te geven van het onderling verband en van de beteekenis der feiten. Dientengevolge bleek bij menigeen een jammerlijke verwarring te bestaan in de kennis van het wezen der Romeinsche staatsinrichting. Zoo machinaal hadden sommigen gestudeerd, dat zij wetten en formules wel in min of meer gebrekkig Latijn konden opzeggen, maar, als zij naar haar beteekenis gevraagd werden te eenenmale het antwoord moesten schuldig blijven.

Niet genoeg kan hun, die zich met de leiding der candidaten belasten, op het hart gedrukt worden, dat zij de beoefening van dit vak niet aan hun leerlingen moeten overlaten; dat zij zich niet moeten beperken tot het geven van

inlichtingen; dat zij bij de lectuur telkens moeten wijzen op passages, die uit een oogpunt van antiquiteiten belangrijk zijn. Deden zij dit, dan zou de lectuur van Cicero, waarover boven gesproken werd, bij menigen candidaat niet geheel achterwege gebleven zijn. Ten slotte dient nog eens nadrukkelijk vermeld te worden, dat kennis van den eeredienst en van de hoofdtrekken van het rechtswezen in het examenprogramma geëischt worden, en dat de mindere belangrijkheid, die deze onderdeelen in de oogen van sommige leermeesters hebben, hun leerlingen geen vrijbrief voor totale onkunde hierin verschaft.

Wat het Nederlandsch betreft, verschilde het examen weinig van dat van 1907, toen 85 pct. der candidaten een voldoend cijfer behaalden, tegen 84 pct. in 1908. De opmerkingen, in het vorige verslag neergelegd, kunnen ook thans gemaakt worden. Het hooge percentage toch kan niet dienen als bewijs voor een bevredigenden uitslag: 't is maar een gevolg van het feit, dat de Commissie bij haar beoordeeling met verschillende zaken rekening meende te moeten houden. De weinige *werkelijk zeer goede* opstellen daargelaten — 5 maal werd het praedicaat 5 toegekend — bleek uit het werk maar al te dikwijls, hoe weinig zorg er aan den stijl was besteed. En al erkent de Commissie ten volle, dat „stijl" bij het schrijven moeilijk is te verkrijgen, toch vraagt zij zich af, hoe het mogelijk is, dat sommige candidaten, die zich ernstig voor het examen hebben voorbereid en voor een zeer groot gedeelte den jongelingsleeftijd reeds tamelijk ver achter zich hebben, nog op zoo benepen wijze hunne gedachten uiten over onderwerpen, die beslist binnen hun gezichtskring liggen. Vanwaar ook — zoo vraagt ze verder — zoo vaak die leegheid, wat den inhoud der opstellen betreft; dat slordige denken; dat herhaalde dooreenhaspelen van zaken; dat onjuist aaneenkoppelen van woorden; die moeite, welke de candidaten blijkbaar hebben, hunne gedachten eenvoudig en juist, zonder woordenpraal, uit te drukken? Telkens en telkens bleek uit de opstellen, hoe gering het taalgevoel van vele candidaten ontwikkeld was; een droge opsomming van gemeenplaatsen, een hinderlijk niet-afloopen van zinnen, een veelvuldig gebruik van stopwoorden, dit alles kenmerkte vele opstellen, die — op zijn hoogst $1\frac{1}{4}$ bladzijde folio groot — het schrale resultaat uitmaakten van $1\frac{1}{2}$ uur denken en schrijven.

Van de 147 stuks konden slechts 36 met het praedicaat 4 worden vereerd, 23 moesten met 2 gewaardeerd worden!

Niet verzwijgen intusschen mag de Commissie, dat stui-

tende taalfouten hoogst zelden voorkwamen; in het toepassen der spelregels viel groote vooruit gang waar te nemen.

De oorzaken van den bovenaangeduiden misstand meent de Commissie te moeten zoeken in twee feiten.

1°. De opstellen wijzen bijna zonder uitzondering op gebrek aan oefening en leiding.

Als de candidaten zich de moeite gaven, van tijd tot tijd zich te zetten tot het maken van een opstel over een gegeven onderwerp, in een bepaalden tijd; dit door een deskundige lieten beoordeelen en het met hen besproken werd, zouden zij niet zoo schoomvallig zijn in het neerschrijven hunner gedachten, werk met meer samenhang leveren en kalmer het maken van een opstel onder de oogen zien; en

2°. wil de Commissie ook in aanmerking nemen de ongunstige omstandigheden, waarin de candidaten verkeeren. Op een examen, waar men zich toch reeds niet op zijn gemak gevoelt in 1½ uur een opstel te moeten afleveren over een onderwerp, uit een zestal opgaven te kiezen, is niet gemakkelijk, als men niet gewoon is aan zulken arbeid, te meer, waar de gedachten door zoovele andere zaken in beslag worden genomen.

Om deze reden was de Commissie dan ook zoo inschikkelijk bij de beoordeeling, en daardoor wordt duidelijk het hooge percentage der ,,voldoende'' geachte opstellen verklaard.

Zij blijft niettemin van oordeel ,dat de candidaten de uiterste zorg hebben te besteden aan het Nederlandsche opstel, eerstens, omdat het het gebruik der moedertaal geldt, en verder, omdat de andere onderdeelen van het examen, vooral waar het vertalingen uit de vreemde talen betreft, dan zeker minder moeilijkheid zullen opleveren.

De examens in Geschiedenis leverden een weinig bevredigende uitkomst op: van het totaalaantal was slechts 56,8 pct. voldoende, of *meer* dan dat, te noemen.

Dat het onderzoek in de Vaderlandsche geschiedenis, alleen beschouwd, een wat gunstiger verhouding aantoont, is in overeenstemming met de ervaring van vroegere Commissies, maar meestal was het verschil grooter dan nu.

Het examen in Algemeene geschiedenis der A-candidaten muntte ditmaal, anders dan gewoonlijk, maar weinig uit boven dat van hen, die het diploma B verlangden. Zooveel mogelijk werden eenige vragen gedaan, 1°. over de 18de eeuw vóór de Fransche omwenteling, 2°. over het tijdvak 1789—1815, 3°. over den tijd na 1815.

Telkens bleek weer, dat zeer vele candidaten geen flauwe voorstelling hadden van den staatkundigen en maatschappe-

lijken toestand van de voornaamste volken omstreeks het begin van de 18de eeuw; ja! dat hunne, vaak nog zeer gebrekkige, kennis juist begin bij het jaar 1713 waarvan de wet spreekt.

De antwoorden op vragen naar opkomst, vóór- of achteruitgang van volken en staten, naar de beteekenis van vorsten, staatslieden en schrijvers, verrieden vaak een schromelijk tekort aan gezond oordeel: niet zelden kwam een examinandus, nadat hem nog eenige vragen waren gesteld, in volmaakte tegenspraak met hetgeen hij aanvankelijk had beweerd.

Van juist inzicht in de belangen, die bij groote Europeesche koloniale oorlogen op het spel stonden, en in de groote bewegingen van de tweede helft der 18de en de eerste helft der 19de eeuw was maar zelden sprake.

De studie van de staatsinstellingen van ons vaderland bleek, zoo al niet wat verwaarloosd, dan toch *meer* gericht te zijn geweest op het van buiten leeren dan op het begrijpen.

Al deze tekortkomingen moeten, naar het oordeel van de sub-commissie worden verklaard uit het feit, dat vele candidaten, ondanks de waarschuwing in de verslagen van vorige jaren, hunne kennis zoo goed als geheel putten uit eene „Handleiding'', een „Overzicht'' of een „Leiddraad'', die, hoe bruikbaar ook tot op zekere hoogte, geenszins toereikend kan worden geacht voor dit examen. Zij, die niet in de gelegenheid zijn, zich van degelijke leiding bij hunne studie te verzekeren, dienen, in elk geval voor hoofdzaken, een grooter werk te raadplegen en door bloemlezingen of historische leesboeken hunne inzichten te verhelderen.

Ook op de wenschelijkheid van het gebruik van den historischen atlas, mag nog wel eens met nadruk worden gewezen.

De examens in de moderne talen leverden dit jaar over het algemeen een bedroevenden uitslag op. De klachten, in vorige verslagen geuit, schijnen op de candidaten weinig indruk gemaakt te hebben. Het feit, dat een voldoend eindcijfer in deze afdeeling geen conditio sine qua non is voor de uitreiking van een diploma zooals dit het geval is met de afdeelingen I en II voor de A-candidaten en een dezer afdeelingen en afdeeling V voor de B-candidaten, schijnt menigeen op het denkbeeld gebracht te hebben, dat de kennis der moderne talen slechts van ondergeschikt belang voor hem is en hij zich op de verwerving daarvan niet zoo ernstig heeft toe te leggen. De lichtvaardigheid, waarmede men zich aan dit gedeelte van het examen onderwerpt, is althans niet op andere wijze te verklaren. En dit — niettegenstaande de

eischen, hier door het examenprogramma gesteld, zoo laag mogelijk zijn. Minder toch dan één enkele vertaling uit de vreemde taal valt er wel niet te vorderen, indien men de candidaat in de gelegenheid wil stellen te toonen, dat hij aan de Hoogeschool in staat zal zijn een wetenschappelijk werk, in die taal geschreven, te begrijpen. En aan dezen minimum-eisch meent de Commissie vast te moeten houden. Meer dan een candidaat zou dit jaar de teleurstelling van een afwijzing bespaard zijn geworden, als de uitslag van het examen in deze talen niet beneden peil was gebleven.

Niettegenstaande het aantal candidaten, die dit jaar aan het examen in het Fransch deelnamen, slechts 24 meer bedroeg, dan het vorige, moest 18 maal vaker het praedicaat 1 worden gegeven, terwijl het aantal malen, dat 3 werd toegekend, slechts met 1: dat, waarin 4 of 5 kon gegeven worden, slechts met 12 vermeerderde. Toch waren de stukken zeker niet moeielijker dan die van 1907 en van denzelfden aard en was de sub-commissie even zacht in haar beoordeeling.

Het Fransch — zeker niet de minst moeielijke der drie voor 't examen vereischte nieuwe talen — eischt zorgvuldige studie en groote nauwgezetheid, welke laatste eigenschap alleen door gestadige oefening kan verkregen worden. Met niet genoeg nadruk kan de Commissie herhalen, wat haar voorgangster van 1907 schreef en met ernst wijzen op de noodzakelijkheid, dat de candidaten zich grondig voorbereiden, zoowel in het belang van hun examen als van hun latere studiën.

De uitslag van het examen in het Duitsch was dit jaar even weinig bevredigend als in vorige jaren.

Van de geleverde 162 vertalingen waren niet minder dan 45 geheel onvoldoende, waaronder 5 zelfs slecht, en van de overige 117 waren er nog — niet minder dan 46, die maar te nauwernood als niet-onvoldoende konden worden beschouwd. In 't geheel voldeden dus 91 van de 162 vertalingen niet, of niet geheel aan de verwachtingen der Commissie en aan de redelijke eischen, door haar gesteld. Bij de beteekenis, die de kennis der Duitsche taal voor de degelijke beoefening der wetenschappen heden ten dage heeft, — eene beteekenis, waarvan zich laat verwachten, dat zij in de naaste toekomst wel niet zal verminderen, — wordt deze uitslag van het examen door de Commissie ten zeerste betreurd, en zij maakt zich ernstig ongerust over de vruchten der studie van tal van jongelieden aan Nederlandsche Hoogescholen, als deze een in het Duitsch geschreven wetenschappelijk werk al even

slecht en gebrekkig verstaan als de hun bij het examen ter vertaling voorgelegde stukken.

De redenen voor de geringe kennis der Duitsche taal onder de candidaten zijn door vroegere Commissies in haar verslagen reeds herhaaldelijk opgegeven, en kan dus volstaan worden met daarnaar te verwijzen.

Ook van den uitslag van het examen in het Engelsch, die verleden jaar nogal gunstig afstak bij dien van het Duitsch en Fransch, valt dit jaar weinig goeds te vermelden. Er waren toch van de 155 vertalingen, die geleverd werden, niet minder dan 42 onvoldoende, waaronder 4 zelfs slecht, en van de overige waren er nog 43, die nauwelijks voldoende konden worden geacht, zoodat dus 85 van de 155 niet, of niet geheel aan de matige eischen der Commissie voldeden: terwijl slechts een enkelen candidaat het hoogste cijfer voor uitstekend werk kon worden toegekend.

Ook het Nederlandsch, dat in de vertalingen voorkwam, maakte in een overgroot aantal gevallen geen gunstigen indruk. Woordschikkingen en zinswendingen, die in onze taal ongeoorloofd zijn, kwamen zoo vaak voor, dat het der Commissie bleek, dat bij de beoefening van het Engelsch dikwijls maar weinig aandacht geschonken wordt aan de bijzonderheden der moedertaal, die, als men een degelijke kennis eener vreemde taal wil verwerven, toch geenszins buiten beschouwing mogen worden gelaten: reden te meer voor de Commissie, om haar ontevredenheid over de dit jaar verkregen resultaten te betuigen.

Evenals in vorige jaren waren er ook in dit jaar candidaten, wier kennis van de Wiskunde uiterst gebrekkig was. In dit jaar echter was het aantal van die candidaten onder hen, die het diploma A verlangden, grooter. Het cijfer 1 voor een onderdeel der wiskunde werd 23 keeren toegekend. Van 12 candidaten was het eindcijfer voor wiskunde 1 of 1½. Was dit ongunstig resultaat bij sommige candidaten het gevolg van ongeschiktheid voor studie, hetgeen bleek uit de reeds onvoldoende cijfers in de overige vakken, of daaruit te verklaren, dat men zich aan het examen had onderworpen met het doel om er kennis mee te maken, bij anderen was het te wijten aan verwaarloozing van de wiskundebij de voorbereiding tot het examen. Zoo waren er candidaten, die slechts eenige maanden wiskunde hadden gestudeerd, die aan de beginselen der stelkunde en der planimetrie iets, maar die der stereometrie niets hadden gedaan.

Ziet men af van deze uiterste gevallen, dan was er een groote groep candidaten aan wie het cijfer 2 (onvoldoende) voor verschillende onderdeelen van de wiskunde moest worden toegekend. Bij die candidaten was de onvoldoende kennis in hoofdzaak daaraan toe te schrijven, dat zij zoo weinig methodisch de stel- en meetkunde hadden bestudeerd. Bij de stelkunde kwam het herhaaldelijk voor dat eenvoudige stelkundige vormen, sommen en verschillen van gelijknamige machten, tweede-graadsvormen niet door de candidaten in factoren ontbonden, dat breuken en wortelvormen, sommen en verschillen van deze niet vereenvoudigd, dat stelsels van eenvoudige vergelijkingen niet opgelost konden worden. Bij de planimetrie en de stereometrie was de onvoldoende kennis van de eigenschappen van eenvoudige meetkundige figuren de oorzaak, dat gemakkelijke planimetrische en stereometrische vraagstukken niet konden worden opgelost. Het verdeelen van een figuur in eenige gelijke stukken, zooals dat in de meest gebruikte leerboeken wordt behandeld; het veranderen van een gegeven figuur in een andere van voorgeschreven vorm; het construeeren van driehoeken en cirkels, die aan bepaalde eenvoudige gegevens voldoen, kon door die candidaten niet worden uitgevoerd. Zaken, die bij een methodische behandeling der meetkunde ter sprake komen, waren hun onbekend. Bij het examen in de stereometrie bleek dikwijls het voorstellingsvermogen niet genoeg ontwikkeld om eigenschappen van figuren in de ruimte te kunnen opsporen. Wordt hierdoor verklaard dat slechts aan een derde der A-candidaten, die in wiskunde werden geëxamineerd, voor schriftelijke meetkunde een voldoend cijfer kon worden toegekend en voor de helft der overige de waardering van dat werk tusschen 1 en 2 lag, de oorzaak moet naar de overtuiging der Commissie voor een groot deel daarin gezocht worden, dat te korte tijd wordt betseed aan de voorbereiding, een gevolg ook van de bij velen bestaande onjuiste meening, dat voor het verkrijgen van het diploma A onvoldoende kennis der wiskunde geen beletsel is.

Intusschen zijn er ook vele voldoende examens afgelegd. In veel gevallen kon het cijfer 3 of een hooger worden toegekend. Evenwel miste de Commissie ook nog vaak in deze gevallen een meer ruime opvatting van de studie der lagere wiskunde. Er waren echter, vooral voor het diploma B, candidaten, die flink voorbereid zich aan het examen onderwierpen.

Als de Commissie, na al deze beschouwingen der sub-commissies, een eindoordeel wil uitspreken, dan vraagt zij de

aandacht van Uwe Excellentie voor de volgende opmerkingen.

Met leedwezen en ongerustheid heeft het haar vervuld, dat wederom het aantal candidaten was toegenomen, en zij ziet daarin het bewijs, dat zich hoe langer zoo meer het denkbeeld begint te vestigen, dat de Universiteit beter kan bereikt worden door een andere opleiding als die, welke het gymnasium verschaft.

De candidaten, die zich voor dit examen aanmelden, zijn in 2 categoriën te verdeelen, van welke de eene bestaat uit hen, die in het bezit zijn van een einddiploma Hoogere Burgerschool; dezen geven althans een waarborg, dat zij vroeger ontwikkelend onderwijs genoten hebben. Acht de Commissie het begrijpelijk, dat degenen, die zich gaan wijden aan de beoefening der Natuurwetenschappen en der Geneeskunde, den weg naar de Universiteit kiezen langs de Hoogere Burgerschool en het Staatsexamen, bedenkelijk komt het haar evenwel voor dat dezelfde weg telken jare meer blijkt gekozen te worden door hen, die het diploma A verlangen: de richting toch hunner universitaire studie maakt voor hen degelijke opleiding in de oude talen van groot gewicht.

Van velen der 2de categorie kan echter, helaas, niet getuigd worden, dat zij vroeger een goede school voor middelbaar of voorbereidend hooger onderwijs hebben gevolgd. Bij dezulken is het vaak zeer te bejammeren, dat zij door hun haastige en onvolledige voorbereiding allen degelijken grondslag van algemeene ontwikkeling zich laten ontgaan, al moge hier de drang der omstandigheden bij velen een sterken invloed uitoefenen en eenigermate als verontschuldiging gelden. Het meerendeel der vakken in die afdeelingen, waarin geen voldoend eindcijfer gevorderd wordt, plegen zij te verwaarloozen; nog niet rijp voor zelfstandige studie, verzekeren zij zich daarvoor niet die deskundige leiding, welke voor hen onontbeerlijk is. Vandaar die telken jare terugkeerende klachten over gebrekkige kennis, vooral in vakken als Geschiedenis en nieuwe talen. Maar ook de resultaten in die afdeelingen, waarin het praedicaat „voldoende" een voorwaarde voor slagen is, laten bij zeer velen in hooge mate te wenschen over. Wel komen niet weinigen, die, hoewel zich bewust onvoldoende voorbereid te zijn, alleen examen doen om zich van de eischen daarvan op de hoogte te stellen. Dezen zouden den examinatoren veel ergernis, en den Staat veel kosten besparen, als zij voor dit doel meer gebruik maakten van de ruimschoots verleende gelegenheid om inlichtingen te verkrijgen. Maar menigeen meldt zich aan,

zich sterk gevoelende door de verzekering van rijpheid, hem door zijn leermeesters gegeven, die — het bleek der Commissie herhaaldelijk — niet volkomen bekend waren met de eischen, die dit examen stelt.

Vaak vertrouwen zich candidaten toe aan leeraars, die — hoe bekwaam overigens — nog niet over die ondervinding in het doceeren beschikken, welke van hem mag gevorderd worden, die in betrekkelijk korten tijd leerlingen voor dit examen wenscht voor te bereiden. Bij meer ervaren leiding zou menigeen, die thans moest afgewezen worden, het gevraagd diploma verkregen hebben.

Maar ook de meest ervaren docent kan geen gunstige resultaten zelfs aan overigens ontwikkelde leerlingen waarborgen, als hem niet de noodige tijd gegeven wordt om hun rustig en degelijk de gevorderde kennis aan te brengen. Niet zelden echter wordt de leeraar voor den eisch gesteld, binnen een beperkt aantal maanden, vaak met een minimum wekelijksche lesuren, de opleiding te voltooien. Dit moet verderfelijk op de methode werken; zoo kan hij de vormenstudie niet tot haar recht doen komen, en is hij te dikwijls verplicht geleidelijke ontwikkeling prijs te geven. Vooral jongere docenten worden daarvan meermalen het slachtoffer, die bij beschikking over voldoenden tijd zeker de bekwaamheid zouden blijken te bezitten om voor dit examen op te leiden.

Mocht ernstiger en degelijker voorbereiding bij de candidaten uitblijven, dan vreest de Commissie, dat het percentage der geslaagden, dit jaar lager dan het voorgaande, in de toekomst nog meer zal dalen.

Tegenover deze ernstige klachten doet het der Commissie genoegen, dat zij ook mag wijzen op een niet gering aantal candidaten, aan wie zij zonder eenige aarzeling het gevraagde diploma kon verleenen, en die zij volkomen rijp achtte om het universitair onderwijs met vrucht te volgen.

De Commissie betuigt Uwer Excellentie haar dank voor het in haar gesteld vertrouwen.

's Gravenhage
——————, 16 September 1908.
Schiedam

Namens de Commissie:

TH. V. AALST, *Voorzitter.*
C. J. VINKESTEYN, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 4 December 1908, n°. 285.

N°. 99.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1908 belast met het afnemen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsere Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 3 Juni 1908, n°. 3284[1], afdeeling H. M. O., zitting houdende te Rotterdam, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: dr. J. Cardinaal, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

leden:

dr. J. F. van Bemmelen, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

J. Bubberman, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Leeuwarden;

den Heer P. Doorn, directeur der Ambachtsschool en der avondteekenschool te Haarlem;

H. Ellens, directeur der Rijksrietvlechtschool te Noordwolde;

W. Kromhout Cz,. leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

H. C. Grosjean, leeraar aan de kweekschool voor machi-

nisten en aan de avondschool voor handwerkslieden te Amsterdam;

Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam;

E. Jelsma, directeur der 1ste ambachtsschool en der avondschool voor handwerkslieden te Amsterdam;

A. D. F. W. Lichtenbelt, buitengewoon hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam;

J. Kuiper, hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en directeur der avondschool voor handwerkslieden te Heerenveen.

Algemeene mededeelingen.

Op voorstel van den voorzitter werd, bij acclamatie, tot secretaris benoemd de heer P. Doorn.

De examens werden afgenomen in het gebouw van de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam, van af 27 Juli tot en met 2 September 1908.

Voor de akte M^2 (rechtlijnig teekenen en de perspectief) hadden zich aangemeld 48 candidaten, van wie 8 niet opkwamen en 1 zich tijdens het 1ste gedeelte van het examen terugtrok. Na afloop van het 1ste gedeelte van het examen werd aan 17 candidaten het verder deelnemen aan het 2de gedeelte ontraden; 11 trokken zich hierop terug, terwijl aan 15 candidaten de akte kon worden uitgereikt.

Voor de akte O (boetseeren) hadden zich aangemeld 1 vrouwelijke en 3 mannelijke candidaten. Na afloop van het 1ste gedeelte werd aan 1 het verder deelnemen aan het examen ontraden, die zich daarop terugtrok, terwijl aan 1 vrouwelijke en 2 mannelijke candidaten de akte kon worden uitgereikt.

Voor de akte M^1 (handteekenen en de perspectief) hadden zich 19 dames en 64 heeren aangemeld. Eén vrouwelijke en 3 mannelijke candidaten namen niet aan het examen deel, terwijl 1 mannelijke candidaat zich tijdens het examen terugtrok en 1 voor het 2de gedeelte niet opkwam, niettegenstaande de Commissie hem het deelnemen aan dit gedeelte van het examen niet had ontraden.

Na afloop van het 1ste gedeelte werd aan 10 vrouwelijke

candidaten en 26 mannelijke candidaten verdere deelname aan het examen ontraden. 10 vrouwelijke candidaten en 25 mannelijke candidaten trokken zich hierop terug, terwijl de akte kon worden uitgereikt aan 8 vrouwelijke candidaten en 25 mannelijke candidaten.

Bij de beoordeeling van het werk der candidaten werd, evenals door de Commissie, die in 1906 met het afnemen der examens is belast geweest, gebruik gemaakt van de cijfers 1 tot en met 10.

Overeenkomstig den wensch, uitgedrukt in het verslag der bovengenoemde Commissie, werd echter aan het cijfer 5 niet de waarde van *even* voldoende maar van *bijna* voldoende toegekend.

Ten opzichte van het examen M^2 heeft de Commissie de eer het volgende mede te deelen:

Beschrijvende meetkunde.

De uitkomsten van het examen in dit vak waren als volgt:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: teekening.	mondeling.
1	1	-
2	4	-
3	2	2
4	2	1
5	7	4
6	11	12
7	3	1
8	6	5
9	3	3
10		

Deze resultaten toonen aan, dat al geeft het examen ook in vele opzichten stof tot tevredenheid, toch verscheidene candidaten onvoldoende voorbereid waren.

Bij eenige candidaten kwam onbeholpenheid bij het uitvoeren van elementaire constructies aan het licht, terwijl het volledig doorvoeren van de oplossing van een werkstuk soms te wenschen overliet.

Bovendien waren verschillende candidaten niet op de hoogte van de axonometrie. Aangezien deze projectiemethode van veel gewicht is, moet eene verwaarloozing van hare studie als een ernstige grief worden beschouwd.

Perspectief.

Voor dit onderdeel van het examen werden de volgende cijfers toegekend.

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: teekening.	mondeling.
1	—	—
2	1	—
3	6	5
4	1	5
5	6	1
6	5	5
7	5	4
8	4	1
9	1	1
10	—	—
	10 vrijstell.	6 vrijstell.

Dit examen gaf aanleiding tot opmerkingen van denzelfden aard als bij de beschrijvende meetkunde zijn gemaakt.

Weinig begrip van- en weinige vaardigheid in de uitvoering der elementaire constructies was het meest in het oog vallend gebrek bij vele candidaten.

Ornament-compositie.

De resultaten waren, behoudens enkele uitzonderingen meerendeels onvoldoende.

Bij vele candidaten liet het begrip van het styleeren van bloemen en planten, op geometrischen grondslag te wenschen over, terwijl het ordenen en verwerken van een verkregen motief tot eene bruikbare versiering eveneens van onvoldoende studie getuigde.

Ook was de studie in het styleeren en composeeren bij de meeste candidaten onvoldoende.

Goede begrippen van de eischen waaraan een compositie moet beantwoorden in verband met een gestelde maat en verhouding ten opzichte van een gegeven techniek, ontbraken veelal. Enkele candidaten slechts gaven blijk van ernstige studie en goede voorbereiding.

Veelal bleek, dat er weinig verband bestond tusschen het op ware grootte teekenen van een ornementaal détail en de afmetingen, waarop deze in de compositie van het geheel op kleine schaal was aangegeven.

Kennis van goede lettervormen, waarvoor de teekening aanleiding gaf, ontbrak bij de meeste candidaten.

Ook gaven de candidaten meerendeels blijk van onkunde bij het toepassen van kleuren, terwijl een goed begrip van

harmonie en kleurverhoudingen slechts bij enkelen aanwezig was.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend.
1	—
2	—
3	11
4	3
5	5
6	5
7	4
8	1
9	—
10	—
	10 vrijstellingen.

Stijl- en ornamentleer.

De kennis hiervan was bij de meeste candidaten zeer onbeduidend.

Meermalen bleek het, dat de candidaat slechts een oppervlakkige kennis had van jaartallen, namen van bekende kunstenaars uit de kunsthistorie en van plaatsen, bekend in de geschiedenis, terwijl een juist begrip van de verschillende kunsttijdperken niet aanwezig was.

De kennis van architectonische vormen was veelal gering. Weinig candidaten gaven blijk van zelfstandige studie en van de studie van de transformatie van décoratieve vormen in historisch verband.

Bij het op het zwarte bord teekenen van bouwkundige vormen of decoratieve onderdeelen viel het den candidaten meestal zeer moeilijk, een vorm duidelijk voor te stellen; vaardigheid in het aanschouwelijk maken van een historisch ornament kwam hoogst zelden voor. Dit deel van het examen was absoluut onvoldoende.

Bij het maken van opstellen, waarin verlangd werd het te behandelen onderwerp duidelijk door schetsen op te helderen, bleek doorgaans gemis aan kennis van bouwkundige vormen.

De meeste candidaten trachtten ook hierbij, door bloote opsomming van cijfers en namen, hun gemis aan kennis der historische kunstvormen te vergoeden, terwijl de schetsen doorgaans zeer onvoldoende waren.

Slechts zelden kon een voldoend cijfer voor deze opstellen worden toegekend.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: gesch. bouwst.	stijl- en orn.-leer.
1	—	—
2	1	2
3	4	4
4	6	5
5	3	6
6	7	5
7	1	—
8	1	—
9	—	1
10		

en 15 vrijstellingen.

Kopie naar plaat, teekening naar gegeven schets.

Ten einde den candidaten gelegenheid te geven van de teekenvaardigheid uit de vrije hand en van die met behulp van instrumenten, te doen blijken, was als onderwerp gekozen een met bladornament versierd fragment van een schoorsteenmantel uit het stadhuis te Lyon.

De hiervoor gegeven schets moest anderhalf maal vergroot, eerst in potlood en daarna in inkt geteekend worden en verder opgewerkt, met eigen- en slagschaduwen, door middel van arceering.

De tijd, voor dit onderwerp gegeven, was 6 uren.

De opgave voor de teekening naar gegeven schets was een in lichtdruk vervaardigd geveldétail, waaraan de kennis van de constructie en vorm bij kozijnen, ramen, balkon met consoles en stolpdeuren kon worden op de proef gesteld.

Gevraagd was dit onderwerp te teekenen in vooraanzicht met de daarbij behoorende doorsneden op een schaal van 5 c.M. per M., alsmede enkele belangrijke détails op de helft der ware grootte.

De tijd voor behandeling van dit onderwerp was 9 uren.

Aan de verwachting, dat de candidaten deze twee, eenvoudig gehouden, opgaven met voldoende resultaten zouden uitwerken en tot een gunstig einde brengen, werd niet alleen niet voldaan, doch het bleek zelfs dat de meeste candidaten in de verte niet bij machte waren het gevraagde behoorlijk uit te werken.

Deze weinig schitterende resultaten gelden niet alleen het uitwerken van de hier genoemde opgaven, maar ook het later gehouden mondeling examen.

Het was opvallend, hoe het meerendeel der candidaten, die het bouwvak beoefenen, aan het examen deelneemt, met zeer geringe voorbereiding op eigen vakgebied. Gebrek aan nadenken over de toepassing van hunne vakkennis op het gebied van het onderwijs bleek bij vele candidaten, zoodra van hen gevraagd werd naar het standpunt van den leerling af te dalen, om dezen bekend te maken met de meest elementaire constructies en vormen.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: kopie naar plaat.	teeken. naar schets.	terminologie bouwk.
1		2	—
2	—	4	2
3	3	3	4
4	9	10	10
5	12	10	7
6	10	5	4
7	1	1	1
8	2	3	—
9	2	1	—
10	—	—	—

Werktuigkunde-teekening.

Voor dit onderdeel van het examen werd gevraagd het teekenen van een veiligheidstoestel met gewichtsbelasting naar gegeven schets en het teekenen der tanden bij een gegeven stel conische wielen.

Uit het geleverde werk bleek, dat de meeste candidaten zich in de juiste richting, n.l. het maken van werkteekeningen zooals de practijk die eischt, had geoefend. Over het algemeen bleek de détailkennis der geteekende voorwerpen voldoende te zijn, maar ook bij een niet gering deel der candidaten zeer onvoldoende.

Bij het mondeling examen kwam dit eveneens uit, waar verscheidene candidaten zeer geringe studie van het vak hadden gemaakt en het velen moeilijk viel de besproken deelen op het bord te schetsen. Bovendien was de kennis van het construeeren van tandvormen bij de meeste candidaten zeer onvoldoende.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: teekening.	terminologie werktuigkunde.
1	—	1
2	1	—
3	1	1
4	11	10
5	6	4
6	7	2
7	10	8
8	2	—
9	1	2
10	—	—

Methodologie.

Het meerendeel der candidaten had groote moeilijkheid om een eenvoudig bouwkundig of werktuigkundig onderdeel methodisch op het zwarte bord te schetsen ter verklaring van dat onderwerp voor de klasse.

Met het meest elementaire détail wisten de meeste candidaten geen weg.

Er kan dan ook niet genoeg worden aangedrongen bij de mannen, die de leiding van de studie van de hier bedoelde jonge menschen in handen hebben, om mede te werken dat het vak *methode* bij het technisch teekenen met zorg tot zijn recht worde gebracht.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend:
1	—
2	1
3	1
4	8
5	7
6	11
7	—
8	—
9	—
10	—

Betreffende het examen M[1] heeft de Commissie de eer het volgende mede te deelen:

Perspectief.

De volgende cijfers werden voor dit examen toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: teekening.	mondeling.
1	—	1
2	5	—
3	12	3
4	11	5
5	12	9
6	11	9
7	11	2
8	9	9
9	4	4
10	1	—

De opmerkingen, gemaakt voor dit onderdeel van het examen ten opzichte van de candidaten voor de akte M^2 gelden ook voor dit examen.

Projectieleer.

Voor dit mondeling examen werden de volgende cijfers toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend:
1	1
2	3
3	1
4	6
5	5
6	13
7	6
8	6
9	1
10	—

Uit deze cijfers blijkt, dat de uitkomsten tamelijk bevredigend zijn.

Vele candidaten kunnen zich echter niet nauwkeurig en vloeiend uitdrukken, terwijl de kennis van de beginselen van vlakke meetkunde nog al te wenschen overliet.

Ornamentcompositie en Stijl- en Ornamentleer.

Hetgeen omtrent deze examens is medegedeeld ten opzichte van de candidaten voor de akte M^2 geldt ook voor dit examen.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: teekening.	gesch. bouwst.	stijl- en orn. leer.
1	—	—	—
2	2		—
3	9	2	2
4	14	8	8
5	19	12	14
6	15	11	15
7	10	6	1
8	5	3	1
9	1		
10	1	—	1
	2 vrijstell.		

Ontleedkunde.

Het examen in dit vak onderscheidde zich niet in het ooglopend van dat van vorige jaren. Bij het mondeling onderzoek bleek overtuigend, dat bij vele candidaten de anatomische kennis meer berustte op van buiten geleerde boekenwijsheid dan op aanschouwing van het menschelijk figuur en de teekening met beschrijving van een anatomisch onderdeel wees dikwijls op dezelfde verkeerde wijze van studeeren.

Vooral echter naar aanleiding van de geraamteteekening wenscht de Commissie de opmerking, in het verslag van de Commissie van 1906 voorkomende, te herhalen, en nogmaals te wijzen op het nut en de beteekenis „om niet slechts de afzonderlijke beenderen, maar ook het geheele geraamte in verschillende standen nauwkeurig en grondig te bestudeeren en na te teekenen''.

Deze studie is van het hoogste belang tot het verkrijgen van eenig inzicht in de ligging der beenderen onder de spierbekleeding en van hun invloed op de omtrekken van het lichaam.

De toegekende cijfers zijn de volgende:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor: prop. beeld	anat. onderdeel.	mondeling.
1	—		—
2	1	1	1
3	2	—	4
4	1	3	1
5	14	12	3

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor:		
	prop. beeld	anat. onderdeel.	mondeling.
6	18	15	16
7	4	10	8
8	2	1	8
9	-	--	1
10		—	--

Teekening wandplaat, stilleven, ornament naar pleister, kop en zwartbord.

De technische vaardigheid liet bij vele candidaten te wenschen over. Het kwam dikwijls voor, dat de opzet der teekeningen vrij goed was maar dat van dit goede weinig overbleef door de gebrekkige wijze van uitvoering.

Als *wandplaat* was gegeven een gestyleerde eikenboktor. Gevraagd werd de teekening in vlakke tinten uit te voeren terwijl de omtrekken eveneens met het penseel moesten worden aangebracht.

Hoewel de kleur en de behandeling met het penseel meermalen te wenschen overliet, kon het resultaat over het algemeen vrij goed worden genoemd.

Voor *stilleven* was gegeven een kruiwagen waarop een koperen bus was geplaatst, terwijl een bronzen z.g. Spaansche pot op den vloer gezet, het geheel aanvulde.

Vele candidaten bleken weinig kennis te bezitten van de samenstelling van voorwerpen uit het dagelijksch leven. Ook de uitdrukking van stof, liet bij velen te wenschen over.

Voor ornament naar pleister was gegeven een fragment van een vroeg Gothisch fries.

Hoewel kleur en modelleering door sommige candidaten geheel verwaarloosd waren, kon het resultaat over het algemeen toch vrij goed worden genoemd.

Voor kopteekening was gegeven de kop van Ariadne. Uit vele teekeningen bleek dat er over het algemeen weinig studie was gemaakt van de klassieke vormen, zoodat het karakter van een antieken kop in vele teekeningen te vergeefs was te zoeken.

Voor de zwartbordteekening kon iedere candidaat een keuze doen uit drie gegeven onderwerpen; het gekozen onderwerp moest geheel vrij en uit het hoofd worden geteekend.

Bij dit teekenen bleek, dat het vele candidaten aan vormenkennis en fantasie ontbrak, terwijl de vaardigheid om met wit krijt op het zwarte bord te teekenen te wenschen overliet.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend voor:				
	kop.	stilleven.	pleisterorn.	wandpl.	zwartbord
1		—	—	—	—
2	2	—	—	1	2
3	7	8	1	2	4
4	19	15	11	11	15
5	18	20	15	19	21
6	29	25	40	35	25
7	2	10	7	9	7
8	2	—	3	1	3
9	—	—	1	—	—
10	—	—	—	—	1

Methodologie.

Bij het onderzoek in dit examenvak kon worden getuigd, dat er vooruitgang is waar te nemen; ofschoon enkele candidaten nog te kort schoten in de kennis der eigenschappen van meetkundige lichamen, legde het meerendeel der candidaten een voldoend examen af. Toch ontbrak het velen van hen aan algemeene inzichten van de wijze waarop verschillende moeilijkheden in de practijk, moeten worden opgelost.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers.	Aantal malen toegekend.
1	—
2	—
3	1
4	4
5	8
6	21
7	8
8	—
9	—
10	—

Voor het examen O (boetseeren) was voor kopie naar gipsafgietsel gegeven de kop van den jongen Brutus, voor kopie naar plaat (ornamant), foto's, uit desseins inédits van Wiollet-le-Duc, terwijl voor ontwerpen van een ornament gevraagd werd de compositie van een tympanvulling voor uitvoering in hout.

Dit examen gaf de Commissie geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Hetgeen omtrent de ontleedkundige ken-

nis en stijl- en ornamentleer is medegedeeld voor de candidaten voor M[1], geldt ook voor dit examen.

Waar ook dit verslag weer wijst op de dringende noodzakelijkheid om de examenprogramma's voor de teekenakten te herzien, wordt het resultaat van den arbeid der Commissie, die benoemd is geworden om de Regeering in deze aangelegenheid voor te lichten, door de Commissie met verlangen te gemoet gezien.

's Gravenhage
——————, 24 October 1908.
Haarlem

Namens de Commissie,

H. J. de Groot, *Voorzitter.*

P. Doorn, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 3 en Maandag 4 Januari 1909, n°. 2.

N°. 100.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in 1908 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (middelbaar onderwijs, akte* A, *en lager onderwijs).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 30 Mei 1908, n°. 3201[1], Afd. M. H. O., benoemd en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager onderwijs en middelbaar onderwijs (akte A), heeft de eer hierbij verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, lid en voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

de leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. C. G. Grasé, leeraar aan eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan het gymnasium te Haarlem;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Utrecht;

H. Poutsma, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;
J. de Josselin de Jong, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;
R. R. de Jong, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;
dr. E. Kruisinga, leeraar aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;
A. Picnot, leeraar aan het gymnasius en de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg;
C. J. Voortman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;
mej. J. D. van der Waals, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Amsterdam;
mej. J. F. de Wilde, leerares in de Engelsche taal en letterkunde te Amsterdam;

de plaatsvervangende leden:

J. F. Bense, leeraar aan het gymnasium te Arnhem;
R. de Boer, leeraar aan het gymnasium te Assen;
D. van Bruggen, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Nijmegen;
W. A. van Dongen, leeraar aan het Marnix-gymnasium te Rotterdam;
Chr. Kok, leeraar aan het gymnasium te Leiden;
W. A. Wanting, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;
mej. C. G. H. Japikse, leerares in de Engelsche taal en letterkunde te 's Gravenhage.

De leden Grondhoud, Eykman, van der Gaaf, Grasé, Heyman, van Neck, Poutsma en Swaen waren aangewezen om ook de examens middelbaar onderwijs (akte A) af te nemen.

Daar het aantal candidaten voor de akte lager onderwijs ongekend groot was, moesten alle plaatsvervangende leden opgeroepen worden gedurende het mondeling examen lager onderwijs en een gedeelte hunner gedurende de correctie.

De eerste voorbereidende vergadering werd op 14 Juni te Utrecht gehouden. Op deze vergadering werd de heer van Neck als secretaris en de heer Grasé als tweede secretaris aangewezen. Vervolgens besloot de Commissie dat de examens voor de akte lager onderwijs op dezelfde wijs zouden worden afgenomen als in vorige jaren. Het schriftelijk gedeelte zou worden gehouden te Amsterdam, Breda 's Gravenhage, Nijmegen en Zwolle, en zou bestaan in het vertalen

van drie van elkander onafhankelijke reeksen van samenhangende zinnen in het Engelsch en van een stuk proza in het Nederlandsch. Dit gedeelte zou plaats hebben op 17 Juli, terwijl met het beoordeelen van het gemaakte werk op 18 Juli zou worden begonnen.

In deze vergadering werd verder een aantal zinnen ter vertaling in het Engelsch door de vergadering uitgekozen, waaruit door eene commissie van drie leden, door den voorzitter aangewezen, eene keuze zou worden gedaan. Hetzelfde geschiedde met eenige door de commissie niet ongeschikt bevonden stukken, ter vertaling in het Nederlandsch. Deze beide groepen van drie kozen de naar hunne meening meest doelmatige stukken uit en onderwierpen hunne keuze op de tweede voorbereidende vergadering, die op 5 Juli te Utrecht gehouden werd, aan het oordeel der geheele commissie, welke daarop het schriftelijk werk voor het examen lager onderwijs definitief vaststelde.

Verder werd op de eerste voorbereidende vergadering door de leden, die zich meer bepaald met het afnemen van de examens middelbaar onderwijs (akte A) zouden belasten, besloten, het examen voor deze akte over 't algemeen op dezelfde wijze af te nemen als in vorige jaren geschied was.

Op de tweede voorbereidende vergadering werd eene keuze gedaan uit eenige stukken ter vertaling in het Engelsch, die reeds van te voren door de leden onderzocht waren, en werd de tekst van het gekozen stuk vastgesteld. Verder werden op deze vergadering vastgesteld de onderwerpen voor de opstellen en het gedicht, dat buitenlanders zou worden opgegeven ter paraphraseering.

De examens hadden een geregeld verloop. Op het schriftelijk examen lager onderwijs deed zich het geval voor, dat eene vrouwelijke candidaat reeds bij het begin van het examen zoodanig door eene oogaandoening gekweld werd, dat zij onmogelijk lezen kon. Op eene schriftelijke verklaring van den haar behandelenden geneesheer werd haar later gelegenheid gegeven, ander schriftelijk werk te maken en het mondeling gedeelte af te leggen.

Daar tijdens het mondeling examen de voorzitter meestal bij de examens middelbaar onderwijs aanwezig moest zijn, droeg hij de leiding van het examen, wat het lager onderwijs betreft, aan den ondervoorzitter, den heer Grondhoud, op; voorts wees hij den heer Eykman aan om samen met iedere groep examinatoren bij het examen lager onderwijs het cijfer voor de practische uitspraak vast te stellen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk voor de akte

lager onderwijs duurde van 18 Juli tot Donderdag 30 Juli en het mondeling examen van 31 Juli tot Donderdag 13 Augustus met 26 candidaten per dag.

De eindvergadering werd gehouden op Vrijdag 14 Augustus.

Het schriftelijk examen voor de akte A had plaats op 16 Juli en de beoordeeling van het schriftelijk werk duurde van 22 Juli tot 28 Juli, terwijl de mondelinge examens werden gehouden van 29 Juli tot 18 Augustus.

De uitkomst van het examen voor de akte lager onderwijs vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

Tabel I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, krachtens de wet tot regeling van het lager onderwijs.	Vrouwelijke	172	4	32	136	44	92
	Mannelijke	211	7	44	160	67	93
	Totaal	383	11	76	296	111	185

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.			Mondeling.				
		Vertaling uit het Engelsch.	Vertaling in het Engelsch.	Dictée.	Spraakkunst.	Woordenschat en taaleigen.	Vaardigheid.	Uitspraak.	
								Theorie.	Practijk.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	1	1	7	2	0	1	1	1
	4. goed.	17	15	41	19	17	22	26	7
	3. voldoende.	83	99	65	90	84	91	92	72
	2. onvoldoende.	42	28	19	25	35	22	17	56
	1. slecht.	24	24	4	0	0	0	0	0
Mannelijke.	5. zeer goed.	0	0	9	1	0	2	3	0
	4. goed.	23	13	54	18	11	6	25	6
	3. voldoende.	110	106	73	97	87	106	102	92
	2. onvoldoende.	54	53	17	44	62	46	29	61
	1. slecht.	17	32	7	0	0	0	0	1

Uit deze tabellen blijkt, dat voor de akte lager onderwijs in het geheel geslaagd zijn 56 percent van de vrouwelijke en 45½ percent van de mannelijke candidaten; gemiddeld 50 percent van de candidaten, die voor het schriftelijk examen waren opgekomen.

Na de correctie van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs bleek het, dat 26 percent van de vrouwelijke en 25 percent van de mannelijke candidaten geen, of zeer geringe, kans op slagen had. Twee en twintig hunner onderwierpen zich toch aan het mondeling examen, met het gevolg, dat twee de akte verkregen.

De vertalingen, die de candidaten voor lager onderwijs te

maken hadden, volgen achter dit verslag (bijlagen I, I*a*, II, II*a*).

De commissie heeft geen aanleiding tot het maken van opmerkingen aangaande de vertalingen. Eene vergelijking van de uitkomsten met die van vorige jaren toont eenige verbetering; vooral is dit het geval met de uitkomsten van de vertaling in het Nederlandsch.

Ten opzichte van de mondelinge examens heeft de commissie geheel en al de regeling der vorige jaren gevolgd. Zij verdeelde streng de te behandelen stof en trachtte een oordeel te krijgen over de kennis, die de candidaten bezaten van het idioom, hun woordenschat en den graad van vaardigheid en nauwkeurigheid, waarmede zij hunne gedachten in het Engelsch konden uitdrukken.

Over het algemeen is de commissie tevreden over de kennis van het taaleigen, den woordenschat, de kennis der spraakkunst en den graad van vaardigheid der candidaten. Ook de kennis van de theorie van de uitspraak gaf geen aanleiding tot opmerkingen, wel de toepassing er van. Vele candidaten zijn gewoon in het spreken en lezen de klinkers te beginnen met een „clear beginning", dat, ten gevolge van hun voorzichtig en langzaam lezen en hun verlangen om zoo duidelijk mogelijk te zijn, bijna (zoo niet geheel) overgaat in een „glottal stop". Deze fout moeten toekomstige candidaten trachten te voorkomen, in de eerste plaats door zich te gewennen aan natuurlijk lezen, waardoor het gebrek aan verbinding tusschen de verschillende woorden spoedig zal verdwijnen. Een andere fout is, dat vele candidaten de korte *i* uitspreken als de *i* in Nederlandsche woorden, en de korte *e* en *a* als de *e* in het Nederlandsche woord *bed*, waardoor het verschil tusschen Engelsche woorden zooals *bed* en *bad*, *head* en *had* geheel en al verloren gaat. Ook voor het aanleeren van de uitspraak van de *w*, die bij velen te wenschen overliet, ofschoon ze meer ongewoon dan moeilijk is, raadt de commissie toekomstige candidaten practische oefening aan.

Het schriftelijk werk voor de candidaten middelbaar onderwijs bestond in de hierbij gevoegde vertaling (bijlage III).

Twee vreemdelingen maakten een opstel over een der in bijlage IV genoemde onderwerpen en eene paraphrase van een stuk poëzie (bijlage V). De volgende tabellen bevatten den uitslag van dit examen.

TABEL III.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Vrouwelijke .	52	0	4	0	48	30	18
	Mannelijke .	39	2	3	0	34	24	10
	Totaal	91	2	7	0	82	54	28

TABEL IV.

TABEL IV. (Akte A.)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.		Mondeling.					
		Paraphrase.	Vertaling in het Engelsch of opstel.	Klankleer.	Spraakkunst.	Taaleigen en woordenschat.	Vaardigheid.	Uitspraak.	Theorie van onderwijs en opvoeding.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	1	0
	4. goed.	1	2	3	0	0	2	5	0
	3. voldoende.	0	21	18	11	19	38	21	22
	2. onvoldoende.	0	25	25	34	27	8	14	6
	1. slecht.	0	4	2	3	2	0	0	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	1	0
	4. goed	0	2	3	0	0	5	1	0
	3. voldoende.	1	11	16	13	14	29	20	12
	2. onvoldoende.	0	21	13	20	19	11	12	1
	1. slecht.	0	3	2	1	1	0	0	1

Uit deze tabellen blijkt, dat omstreeks 32 percent van hen, die zich aan het examen onderwierpen, de akte A verkregen.

Over de schriftelijke paraphrase was het oordeel gunstig, maar wegens het gering aantal candidaten kan de commissie geen gevolgtrekking maken. De vertaling werd dit jaar minder voldoende geacht dan verleden jaar.

De uitslag van het mondeling examen heeft in het algemeen geen nieuwe gezichtspunten opgeleverd. Alleen de ken-

nis der spraakkunst was doorgaans gebrekkig, vooral bij de vrouwelijke candidaten. De commissie meent dat te moeten toeschrijven aan het feit, dat vele, zoo niet de meeste, vrouwelijke candidaten voor de akte A nooit behoorlijk aan de studie der spraakkunst gedaan hebben, vóór zij zich speciaal op de studie van het Engelsch beginnen toe te leggen. Zij ondernemen de studie eener vreemde taal, vóór zij de beginselen der algemeene spraakkunst geleerd hebben, vóór zij bijv. een goed begrip hebben van wat men in de spraakkunst *wijze*, *tijd*, *naamval*, enz. noemt; en het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat onder zulke omstandigheden inzicht in grammaticaal verband òf *gebrekkig* òf *geheel afwezig* is. Dat aan dezen verkeerden toestand een einde zou komen, indien de candidaten voor de middelbare akte genoodzaakt waren eene deugdelijke voorbereidende oefenschool door te maken, spreekt van zelf, en deze commissie zou, indien haar oordeel gevraagd werd, eene wijziging in die richting ten zeerste aanbevelen.

De uitslag van het onderzoek naar de kennis van het idioom, de vaardigheid en de practische uitspraak was gelijk aan dien van vorige jaren. Ook deze commissie betreurt het, dat op zijn minst negen van elke tien candidaten voor de akte A zich tevreden stellen met een verblijf in Engeland van enkele weken, ten hoogste één of twee maanden. Zij raadt toekomstige candidaten aan, om ten minste een jaar daar te verblijven, opdat zij zich vertrouwd kunnen maken met het idioom en eene vaardigheid in het spreken verkrijgen, die hen in staat stelt, voor eene klasse vlot en correct in de Engelsche taal te zeggen wat voor en bij het onderwijs noodzakelijk is.

Bij het onderzoek naar de kennis der klankleer, bevond ook deze commissie, dat de candidaten niet voldoende met dit gedeelte vertrouwd zijn. Daar de theorie de practijk moet steunen, vooral bij hen, die in lateren tijd niet geregeld naar Engeland kunnen gaan, drukt de commissie toekomstigen candidaten op het hart, groote zorg te wijden aan dit onderdeel van het examen.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de commissie dit verslag.

Groningen
———, 27 September 1908.
Utrecht

Namens de commissie voornoemd,
J. H. Kern, *Voorzitter.*
M. G. van Neck, *Secretaris.*

BIJLAGE I.

The town was dirty, the streets were shabby, and the houses very small. So far as Joan was able to judge, it was not inhabited by any gentlefolk, as she understood the term, except by a parson or two and a few medical men, and possibly by a lawyer. Those who lived in the best houses — houses of more than a groundfloor and one upper story, and which had a room on each side of the front-door, — were also those who worked least, the better class shopkeepers, such as did not live over their shops. But of these there were few. As to the owners of the potteries, they had mansions far away in the country, among trees and flowers. and went to their business by train. Living where she had chosen to live, living in the manner she had elected, and among those with whom she was daily to associate, she would be as absolutely cut off from the society of the class to which she belonged by birth and culture, as if she had been wrecked on a South-Sea island, peopled only with dark-skinned natives. Perhaps one of the most difficult things to which to accommodate the taste is dialect. But some dialects are vulgar, and grate upon the refined ear, and other do not. To this latter class belongs the common speech of Staffordshire. It is singularly pure, and possesses none of those elements of defective and distorted pronunciation that characterize the language of the London vulgar. Joan had already noticed, as regards the external appearance of the people, that dark hair prevailed, and that those employed in the potteries were curiously short in their lower limbs. This was probably due to sedentary habits from an early age. They might have long backs, but their legs were disproportionate. Joan with cool clear sense reviewing all that had come under her observation, was well aware that she would be deprived of a thousand things that she would miss, and which hitherto she had considered indispensable. But she saw with equal distinctness that by the change she would not be the loser. Hitherto, she had known nothing of that part of humanity which earns its daily bread, save what she had seen of the sleepy rustics about her native village, and these she viewed from a height which had rendered her incapable of understanding them as they understood one another. Now she was about to become a worker among working people, and she foresaw that the study of the class into which she had

entered would prove highly interesting. One fact had already made a deep impression upon her — that human nature was much the same in every class, and whenever some little act of kindness or delicate courtesy was done, her heart swelled with grateful surprise.

BIJLAGE I*a*.

In the meantime neither the opinion held by the minority that John Huxford was dead, nor that of the majority, which pronounced him to be faithless, represented the true state of the case. Still alive, and of stainless honour, he had yet been singled out by fortune as her victim in one of those strange whims which are of such rare occurrence, and so beyond the general experience, that they might be put by as incredible, had we not the most trustworthy evidence of their occasional possibility.

Landing at Quebec, with his heart full of hope and courage, John selected a dingy room in a back street, where the terms were less exorbitant than elsewhere, and conveyed thither the two boxes which contained his worldly goods. After taking up his quarters there he had half a mind to change again, for the landlady and the fellow-lodgers were by no means to his taste; but the montreal coach started within a day or two, and he consoled himself by the thought that the discomfort would only last for that short time. Having written home to Mary to announce his safe arrival, he employed himself in seeing as much of the town as was possible, walking about all day, and only returning to his room at night.

It happened, however, that the house to which the unfortunate youth had gone was one which was notorious for the character of its inmates. He had been directed to it by a rascal, who found regular employment in hanging about the docks and enlicing new-comers to this place. The fellow's polite manner had caused the simple-hearted young man to fall into the snare, and though his instinct told him that he was in unsafe company, he refrained, unfortunately, from at once making his escape. He contented himself with staying out all day, and associating as little as possible with the other inmates. From the few words which he did let

drop, however, the landlady gathered that he was a stranger without a single friend in the country to inquire after him should misfortune overtake him.

The house had an evil reputation for the drugging of sailors, which was done not only for the purpose of plundering them, but also to supply outgoing ships with crews, the men being carried onboard insensible, and not coming to until the ship was well down the St. Lawrence. This trade caused the wretches who followed it to be experts in the use of stupefying drugs, and they determined to practise their arts upon their friendless lodger, so as to have an opportunity of ransacking his effects, and of seeing what it might be worth their while to steal.

BIJLAGE II.

1. Wij kwamen met den trein van tien uur te Vlissingen aan, en begaven ons onmiddellijk aan boord. Alle passagiers schenen groote haast te hebben, en wij konden, beladen als wij waren met pakjes, reistasschen en paraplui's, haast niet door de menigte heen komen. Tante Marie en ik waren zoo gelukkig een hut met slechts twee bedden te krijgen, maar vader moest de zijne deelen met twee Duitsche professoren en een Belgischen fabrikant. Wij sliepen, de omstandigheden in aanmerking genomen, vrij goed, maar dat was niet het geval met vader, want de beide Duitschers praatten het grootste gedeelte van den nacht met elkander en de Belg was zeeziek. Toen wij wakker werden, was de Engelsche kust in het gezicht, en het duurde niet land, of wij kwamen veilig aan te Queenboro, van waar de trein ons in minder dan zeven kwartier naar Londen bracht.

2. Een Amerikaan reisde eens met vrouw en kinderen in Engeland. Hij kwam aan eene stad aan de Theems, met bijzonder mooie omstreken, welke hij natuurlijk wilde bezichtigen. Hij besloot een rijtuig te nemen, dat hij zelf wenschte te besturen, maar iedereen weigerde er een te geven aan een vreemdeling, van wien men niets wist. Eindelijk deed hij iemand het volgende voorstel: „Ik zal de paarden en het rijtuig van u koopen en wanneer ik er mee gedaan heb, moet gij ze voor denzelfden prijs terug nemen."

Het antwoord was gunstig, en hij betaalde wat gevraagd werd.

Na eenige uren kwam het gezelschap terug, en daar alles in goeden staat werd bevonden, kocht de Engelschman het terug. De Amerikaan stak het geld in den zak en ging heen met een vriendelijk ,,goeden dag". De Engelschman vond dit vreemd en, meenende recht te hebben op eene som gelds voor het gebruik van het rijtuig, riep hij den Amerikaan terug, en herinnerde hem aan zijne vergissing. Maar deze zeide: ,,Ik ben den geheelen dag in mijn eigen rijtuig uit geweest, en daarvoor behoef ik niets te betalen, wel?

3. Toen ik onlangs het huis van een kennis van mij voorbijging op een ongewoon uur, zag ik den dokter er uit komen. Daar ik hem heel goed ken, aarzelde ik niet hem aan te spreken.

,,Is er iemand ziek?" vroeg ik.

,,Niet bepaald ziek", zeide hij, ,,maar gisteren is een van de jongens van de trap gevallen, en heeft zich ernstig aan het hoofd bezeerd."

,,Wie van hen is het?"

,,Het is Jan, de oudste. Ik weet nog niet, hoe het zal afloopen. Van het oogenblik, dat hij te bed is gebracht, is hij bewusteloos, en tot nog toe zie ik geen verbetering."

Ik dankte hem voor zijne inlichtingen, gaf hem de hand en vervolgde mijn weg naar huis.

BIJLAGE II*a*.

I.

Zeer veel menschen zeggen of denken dikwijls, dat zij zich volkomen gelukkig zouden gevoelen, indin zij slechts veel geld hadden. Nu valt het niet te ontkennen, dat de armoede een der ergste dingen is, die men zich kan voorstellen. Maar aan den anderen kant zouden wij ons zeer vergissen, als wij meenden, dat het ware geluk altijd te vinden is in het bezit van grooten rijkdom. Menigeen wordt benijd om zijn prachtig huis of zijn uitgestrekt landgoed door hen, die niets weten van de dagelijksche ergernissen, waaraan hij is blootgesteld. Wij kunnen veilig zeggen, dat iemand, die door eerlijk werk voor zich en zijn gezin kan zorgen, bijna nooit reden zal hebben zich over zijn lot te beklagen.

II.

Niet lang geleden heb ik in de courant een aardig verhaal gelezen. Een boer had een arbeider, die hem vele jaren trouw gdiend had en aan wiens eerlijkheid hij nooit in het minst had getwijfeld. Sedert eenigen tijd had hij zich echter verbeeld, dat een hoop tarwe, die in zijn schuur lag, langzamerhand kleiner werd. Hij verborg zich daarom op zekeren avond dicht bij de tarwe. Omstreeks middernacht hoorde hij iemand zachtjes de deur openen. Deze ging naar de tarwe en begon een zak, die hij in de hand had, te vullen. De boer trad op hem toe, en legde hem de hand op den schouder. De verschrikte dief keerde zich om, en daar de maan helder scheen door een raam in het dak, herkende de boer zijn arbeider. In plaats van de politie met den diefstal in kennis te stellen, verhoogde de boer het loon van den armen kerel, die met het geld, dat hij verdiende, niet genoeg voedsel voor zijn gezin had kunnen koopen.

III.

Verleden Woensdag, toen ik u voor 't eerst schreef, had ik slechts gelegenheid om u te laten weten, dat ik den Zaterdag te voren was aangekomen. Ik zal u nu echter iets meer vertellen over mijn reis: Wij hadden een zeer ruwen overtocht, zoodat we in plaats van om ongeveer tien uur, pas vijf minuten over half twaalf de haven binnenkwamen. Mijn vriend stond op mij te wachten, en zoodra hij mij zag, kwam hij naar mij toe en zei: „Wat ben je laat! Ik wacht hier al bijna twee uur. Hoe komt het, dat je zooveel bagage bij je hebt?" Dat was alles wat hij zei. Ik deed of ik het niet merkte en zei slechts: „Het spijt me, dat ik je heb laten wachten, maar het is de schuld van het slechte weer. Bijna den geheelen tijd hebben we stormweer gehad, en je kunt je niet voorstellen hoe zeeziek ik geweest ben." De knecht van mijn vriend bracht de bagage naar het rijtuig, en we reden samen naar mijn nieuwe tehuis.

BIJLAGE III.

De dokter was in zijn humeur, blijkbaar om een zaak, die hemzelf, niet zijn patiënten aanging.

,,Wel dokter, hoe zoo vroolijk vandaag?"

En hij vertelde, handenwrijvend, het volgende:

,,Verbeeld je, wat mij overkomen is? Een Engelsche dame komt mij halen om mee te gaan naar een zieke in een hotel. Ik word in een mooi gemeubileerde kamer gelaten, waar een lange magere Amerikaan met een kamerjapon aan al op mij wacht.

,, ,,'t Is toch niet voor u?" vroeg ik.

,, ,,Neen, mijn dochter voelt zich niet lekker .... Maar u moet haar vlug beter maken, want wij zijn voor ons pleizier in Europa."

,, ,,Mag ik haar eens zien?"

,, ,,Jawel", zei hij, en hij bracht mij bij zijn dochter, een echte Amerikaansche, met mooie regelmatige trekken en prachtig haar.

,,Voor ik nog een paar vragen had kunnen doen, vroeg de vader al bezorgd: ,,'t Heeft toch niet veel te beteekenen, wel?"

,,Maar toen ik klaar was met mijn onderzoek, wist ik, dat het meisje hard ziek was.

,, ,,Malligheid, ze heeft kou gevat. We kunnen hier in dit gat niet blijven zitten!"

,, ,,Zij heeft waarschijnlijk typhus," zei ik kalm, ,,en wel in ernstigen graad."

,, ,,Maak haar maar gauw weer beter, geld komt er niet op aan."

,, ,,'t Is heusch ernstig!" zeide ik met nadruk.

,,Ik deed wat ik als dokter doen moest, en waarschuwde den hotelhouder. Die wilde natuurlijk zulk een gevaarlijke zieke niet houden.

,, ,,Dan huur ik het heele hotel," zeide de Amerikaan doodleuk.

,,Maar zij brachten hem beleefd aan het verstand, dat het een beginselkwestie gold, en dat dit onmogelijk was. Nadat ik niet zonder moeite een ziekeninrichting gevonden had, welke de zieke wilde opnemen, liet ik haar vervoeren. De vader was woedend, omdat hij voor de eerste maal in zijn leven zijn zin niet kon krijgen.

,, ,,Ik heb om mijn eigen dokter in New-York geseind", gromde hij naast mij loopende ,,en ook om een professor uit Parijs. En uit Londen heb ik twee pleegzusters laten overkomen ....."

,,Dat was te bar! Ik zei hem, dat wij hier genoeg bekwame dokters en pleegzusters hadden, alsook hoogleeraren, die ik zou kunnen consulteeren, als hij dat wenschte.

,,Later werd hij weer boos, omdat zijn dochter slechts één kamer kreeg, en nog wel een kleine. En hij werd gewoon ziedend, toen hem werd beduid, dat hij er zelf niet kon logeeren.

,,Na een paar dagen kreeg hij berichten, die het noodig maakten, dat hij even voor zaken naar Amerika terugkeerde. Zij vrouw kwam uit Italië en nam zijn plaats in. Ik kreeg opdracht elken dag een uitvoerig bulletin te seinen, dat gemiddeld 50 dollar kostte.

,,De moeder was even eigenaardig als de vader; zij zat als een vreemde naar haar dochter te kijken, banger voor zich zelf dan voor haar kind, dat toch zoo erg ziek was.

,,Zij vond Amsterdam, ja heel Holland, ellendig. Zij liet alles uit het buitenland komen. Er kwamen dagelijks kisten met de kostbaarste bloemen uit het Zuiden. De zeldzaamste vruchten werden uit Engeland gezonden. De eieren liet zij door haar bedienden per eigen rijtuig van een boerderij buiten Amsterdam halen. En natuurlijk hield ik als dokter vast aan mijn voorschriften: de bloemen mochten niet in de ziekenkamer, en het fruit mocht de zieke volstrekt niet gebruiken. Wat de eieren aangaat, die bleken niet eens versch te zijn en waren aan de liekeninrichting veel beter te krijgen.

,,Toen eindelijk het gevaar geweken was, verdween de Amerikaansche mama naar Wiesbaden, om voorloopig in de buurt te blijven.

,,Op een goeden dag stond papa plotseling weer voor me. Hij keek zijn dochter aan en zei toen:

,, ,,Mag ik u eens vragen? Is het nu niet lang genoeg geweest? Ik wou nu naar het Zuiden."

,,Hij had al een extra-trein besteld, die hem en zijn dochter rechtstreeks van Amsterdam naar Italië zou brengen. Daartegen kon ik natuurlijk geen bezwaar maken.

,,En zooeven kreeg ik een cheque voor . . . . . Maar het bedrag noem ik niet, want mijn collega's mochten eens jaloersch worden op mijn Amerikaansche praktijk."

Bijlage IV.

1. A teacher's life.
2. The pleasures of gardening.
3. The good and evil influence of newspapers.

4. Ill weeds grow apace.
5. My native village.
6. Life in a secluded part of the country.

BIJLAGE V.

OCTOBER.

Ay, thou art welcome, heaven's delicious breath,
  When woods begin to wear the crimson leaf,
  And suns grow meek, and the meek suns grow brief,
And the year smiles as it draws near its death,
Wind of the sunny South! Oh still delay
  In the gay woods and in the golden air,
  Like to a good old age released from care,
Journeying, in long serenity, away.
In such a bright, late quiet, would that I
  Might wear out life like thee; mid bowers and brooks,
  And, dearer yet, the sunshine of kind looks,
And music of kind voices ever nigh;
  And, when my last sand twinkled in the glass,
  Pass silently from men, as thou dost pass.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 4 December 1908, n°. 285.

N°. 101.

VERSLAG *van* Dr. P. J. H. CUYPERS, *Architect der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, omtrent het VIIIste Internationaal Congres van Architecten, gehouden te Weenen van* 18—23 *Mei* 1908.

Maandag 18 Mei 1908, des voormiddags te 9.20 uur, werden de leden van het *Comité permanent* ontvangen door professor Klaudy in het gebouw der Oostenrijksche Ingenieur- und Architekten-Verein, waar ook de permanente zetel van het congres werd gevestigd.

Na de begroeting werden de verschillende bureau's samengesteld en de verdere regelingen besproken en vastgesteld.

Te 11 uur waren de congresleden, ten getale van ruim 1000, met hunne dames in het Reichsgebäude te zamen gestroomd. Nadat de eerepresidenten en gevolg hadden plaats genomen, treedt de president van het congres, de K. K. Oberbaurat Otto Wagner vóór, dankt den minister-president en de hooge aanwezigen voor hunne tegenwoordigheid en verzoekt aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, dr. Richard Freiherr von Bienerth, het VIIIste Internationaal Congres van Architecten wel te willen openen, waaraan door Zijne Excellentie met eene kernachtige toespraak werd voldaan.

Vervolgens hield de burgemeester, dr. Lueger, eene boeiende rede, waarbij hij de congresleden welkom heette en zeide het eene groote eer te vinden voor de stad Weenen eene zoo groote schare van beroemde mannen te mogen herbergen. Hij gaf daarbij de plechtige verzekering, dat het stedelijk bestuur van Weenen zich gaarne zal beijveren om het den congresleden, tijdens hun verblijf alhier, zoo aangenaam mogelijk te maken.

Daarna werd het woord gevoerd door de afgevaardigden der

verschillende landen (in alphabetische orde) ten gevolge waarvan Frankrijk het eerste aan de beurt kwam en achtervolgens Nederland, wiens afgevaardigde de volgende toespraak hield:

„*Hooggeëerde Presidenten!*

Zeergeëerde Congresleden!

Door Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden belast met de vereerende opdracht de Nederlandsche Regeering te vertegenwoordigen op het VIIIste Internationale Congres van Architecten, zij het mij vergund, te Uwer begroeting, het woord te mogen voeren.

Ik gevoel mij gedrongen, bij het wederzien der groote en schoone residentiestad Weenen, allereerst aan mijne gevoelens van hooge vereering en bewondering uitdrukking te geven tegenover den hoogen, eerwaardigen beschermheer van dit congres, Zijne Keizerlijk-Koninklijk Apostolische Majesteit den Keizer, die, in de stad Weenen, weder aan de aartsbisschoppelijke metropolitaankerk (de St. Stephanusdom), hare oude, monumentale waarde teruggegeven en hare kunstrijke voltooiing tot stand gebracht heeft en die verder, gedurende zijne zestigjarige, glorierijke en gezegende regeering, door de stichting van een groote en breede reeks van monumenten van den eersten rang, de wereldstad Weenen heeft weten te verheffen tot een der rijkste en belangrijkste plaatsen op het gebied van kunst en wetenschap, niet enkel van Europa maar van de geheele wereld.

Ik breng een groet aan de hooggeëerde eere-presidenten en verdere medeleden van het eere-comité, aan de heeren leden van het comité van organisatie, die het werk voorbereidden en ons het verblijf alhier aangenaam en leerrijk zullen trachten te maken.

Ik breng verder een groet aan alle ambtsbroeders, die nagenoeg uit alle landen der beschaafde wereld hier samengestroomd zijn om met elkander te arbeiden, opdat het VIIIste Internationale Congres van Architecten moge worden bekroond met het meest gunstige resultaat, niet alleen tot bevordering der bouwkunst. maar ook tot veredeling van hare zusterkunsten en dit congres verder tot heil en zegen moge strekken van heel het menschdom!"

De door de congresleden te behandelen vraagstukken waren verdeeld in VI Thema's, voor welke afzonderlijke bureau's waren ingesteld.

Eerste zitting van Dinsdag 19 *Mei* 1908, *voorm* 9 *uur*.

THEMA I. REGELING DER KUNSTVERZORGING DOOR DEN STAAT.

Voorzitter: de heer Oberbaurat Helmer.

Eere-voorzitter: de heer Daumet, membre de l'Institut, architect te Parijs.

Eere-secretarisssen: de heeren Poupinel en Oerley.

Aan de besprekingen omtrent bovengenoemd onderwerp — ingeleid door den rapporteur, den heer Baurat Wurm — is het volgende ontleend:

„Het meest grondig belangrijke van alle menschelijke berekening (kultuur) beantwoordt nooit aan de willekeurige ontdekking van enkele individuen, maar is steeds het voortbrengsel van de gemeenschappelijk groote menigte.

Evenals de wetten der ethiek of van het sociale recht van allen voor allen ontstaan, zoo ontstaan eveneens de wetten der bouwkunst alleen door bemoeiingen of conventie van 't algemeen.

De bouwkunst is daarom niet alleen de objectiefste maar ook de grondigste en meest berechtigde onder de kunsten met betrekking tot de ruimte.

Het is daarom dat de monumenten ook den besten maatstaf aanbieden voor de beoordeeling van elke kultuur en op den staat, die zelf een product is van de kultuurlijke behoeften van het menschdom, rust derhalve de plicht om aan dezen belangrijken kultuur-factor de hem toekomende plaats te verschaffen en hem niet slechts eene ondergeschikte beteekenis toe te kennen zooals dit, helaas, al te veel plaats vindt in tegenstelling met hetgeen in de Oudheid geschiedde.

Het is werkelijk te betreuren dat in de laatste tijden de eervolle plaats, die aan de bouwkunst als de leidster der schoone beeldende kunsten moest worden toegekend, niet alleen aan haar *niet* wordt afgestaan, maar zij veelal met eene zekere geringschatting behandeld wordt en er hooge Staatsdienaren worden aangetroffen die deze kunst gewoon als een noodzakelijk handwerk beschouwen.

Reeds door dezen feitelijken toestand wordt de noodzakelijkheid bewezen, dat bij de Staatszorg voor de verschillende kunsten een zelfstandig ministerie worde opgericht en dat aan het hoofd daarvan dient te staan een architect.

De kunst moet niet als een weelde-artikel worden beschouwd door hen die in staat zijn om hare ontwikkeling te bevorderen. De Staatslieden moeten tot de overtuiging gebracht worden,

dat door de kunst het bestaande in waarde wordt verhoogd en dat het nieuwe hetwelk wordt voortgebracht hoogere waarde aan datgene wat tot stand komt verschaft.

Het gebrek aan kunstkennis bij de hoogere Staatslieden is oorzaak dat er zoovele openbare gebouwen onvoldoende zijn, zoowel wat vorm als wat praktische inrichting betreft en deze een toestand aanbieden, die niet alleen aan de hygiènische, maar ook aan de aesthetische eischen (welke redelijkerwijze aan Staatsstichtingen gesteld kunnen worden) *niet* voldoet.

De buitengewone belangrijkheid, verbonden aan de groote uitbreiding der steden en de daaruit voortspruitende behoeften maakt de zorg voor de ontwikkeling en de beoefening van kunsten en ambachten tot een gebiedende eisch, evenals de zorg voor het behoud der monumenten het noodig maakt dat er van hooger hand eene organisatie worde getroffen, waardoor de noodige samenwerking en eenheid in deze worde verzekerd. Voor al deze belangen kunnen geene behoorlijke oplossingen gevonden worden anders dan door centralisatie."

Naar aanleiding der uitvoerige besprekingen in de bijzondere samenkomsten en in de laatste algemeene vergadering werd het volgende *besluit* aangenomen:

„De Staatsbesturen (Regeeringen) worden dringend verzocht ministeriën voor de beeldende kunsten, ten minste speciale afdeelingen, te vormen, welke de kunst-agenda opmaken.

Aan het hoofd van deze ministeriën, respectievelijk van bedoelde afdeelingen, dienen te staan erkend uitstekende kunstenaars. Vermits nu de bouwkunst als de leidster der gezamenlijke beeldende kunsten kan beschouwd worden, zoo moeten hierbij de architecten de meerderheid uitmaken.

De taak van deze ministeriën, respectievelijk dezer afdeelingen is: *de bevordering en verzorging der beeldende kunsten op elk gebied*."

Tweede zitting van 19 *Mei* 1908, *voorm.* 11 *uur.*

THEMA III. REGELING DER INTERNATIONALE PRIJSKAMPEN.

Voorzitter: de heer Oberbaurat von Wielemans.
Eere-voorzitter: de heer dr. P. J. H. Cuypers (Nederland).
Secretarissen: de heeren von Gotthilf, Bermudez en v. Bobula.
Rapporteur: de heer architect Weber.

De verschillende afdeelingen brengen hunne beschouwingen ter tafel en na uitvoerige besprekingen worden de denkbeelden

door het Genootschap „Architectura et Amicitia" van Amsterdam voorgesteld, met kleine wijzigingen aangenomen, omdat men algemeen erkende dat in weinig artikelen daarbij samengevat is al datgene wat noodig is voor de regeling van internationale prijskampen in alle landen, nl.:

„Le programme sera envoyé partout dans la langue, qui a servie à sa rédaction; il appartient aux concurrents de le faire traduire à leurs risques et périls."

„Het programma zal overal worden verzonden in de taal van het land waarvoor het oorspronkelijk is opgesteld. Het zal aan de mededingenden worden overgelaten dit te doen vertalen op hunne eigen verantwoordelijkheid."

Er werd voorgesteld, dat alleen architecten leden van de jury moeten zijn en dat aan de leden van de administratie die den prijskamp uitschrijft slechts eene raadgevende stem zal mogen worden toegekend.

Hierover is men het echter niet eens, omdat de leden der voormelde administratie de verantwoordelijke personen zijn voor het te stichten monument.

Eenparig is men van oordeel dat slechts zeven juryleden mogen benoemd worden.

Na uitvoerige gedachtenwisseling komt men tot de erkenning dat algemeene internationale prijskampen nadeelig zijn voor de kunst, omdat daardoor het nationale karakter, dat aan elk land eigen is, verloren gaat.

Men is dan ook van meening dat algemeene internationale prijskampen enkel voor stichtingen van bijzonderen aard behooren te worden uitgeschreven en dat gewone gebouwen, die voor elke natie hun eigenaardig karakter moeten behouden, ook alleen door nationale mededingers moeten worden in het leven geroepen.

Mitsdien wordt aan het *Comité permanent* opgedragen de voorstellen hieromtrent in studie te nemen en deze daarna aan de verschillende Staten (of nationaliteiten) toe te zenden om hun oordeel dienaangaande te vernemen, en wordt verder besloten dat de leden van gezegd *Comité-permanent* in November 1905 te Parijs zullen vergaderen om vervolgens hunne voorstellen aan de verschillende nationale comité's mede te deelen.

Derde zitting van Donderdag 21 *Mei* 1908, *voorm.* 9 *uur.*

THEMA II. WETTELIJKE REGELING VAN HET EIGENDOMSRECHT VOOR DE WERKEN VAN BOUWKUNST.

Voorzitter: de heer prof. Simony.
Eere-voorzitter: de heer Geheimrat Küttner (St. Petersburg,)

Na breedvoerige gedachtenwisseling wordt het verslag van den heer George Harmand met algemeene stemmen aangenomen.

Dit verslag luidt als volgt:

„Het VIIIste Internationaal Congres van Architecten, vergaderd te Weenen in 1908, eensdeels in herinnering brengend de sedert dertig jaren uitgesproken wenschen op de internationale congressen van architecten en van den artistieken eigendom, evenals op de internationale congressen van het internationaal letterkundig en artistiek verbond, en voornamelijk te Madrid in 1904 en te Londen in 1906, — en anderdeels herinnerende aan het slotprotokol van de diplomatieke vergadering, gehouden te Parijs in 1896, hetwelk het beginsel van de volledige bescherming van de bouwkunstige werken huldigt – in herinnering brengende verder de Engelsche acten van 1766 en van 1862, de Spaansche wet van 1879, de Fransche wet van 1902, de Duitsche wet van 1907, welke allen uitdrukkelijk de bouwkundige werken in bescherming nemen;

is van oordeel:

1°. dat de bouwkunstige teekeningen, bevattende de teekeningen van de uit- en inwendige gevels, plattegronden, doorsneden en opstanden en de decoratieve détails gelden als de eerste uiting van de voorstellen van den architect omtrent het bouwwerk;

2°. dat het gebouw slechts is eene reproductie op het terrein van de bouwkunstige teekeningen;

En hernieuwt den wensch:

dat het bouwwerk en alle teekeningen die tot zijne samenstelling behooren (gezamenlijk of afzonderlijk) beschermd mogen worden in alle wetgevingen en bij alle internationale overeenkomsten ten opzichte van alle werken der beeldende kunsten en dat voornamelijk aan de werken der „Bouwkunst" dezelfde beschermende rechten mogen worden toegekend als de letterkundige werken enz. reeds lang genieten".

Vierde Zitting van Donderdag 21 *Mei voorm.* 11 *uur.*

Thema V. Instandhouding van openbare monumenten van bouwkunst.

Voorzitter: de heer Baurat Wurm.
Eere-voorzitters: de heeren Velasquez Bosco en Totten.
Secretarissen: de heeren Blavette en Baurat Franz.
Rapporteur: de heer Oberbaurat Deininger.

Zooals bekend, hebben de internationale architecten congressen van Brussel, Parijs, Madrid en Londen het behoud der monumenten uitvoerig en in den breede behandeld. Eenparig was men steeds van oordeel dat eene organisatie voor de bescherming en het behoud der monumenten van geschiedenis en kunst zóó moet zijn samengesteld dat zij zich over den geheelen staat uitstrekt.

Als basis voor den werkkring eener dergelijke organisatie is in de eerste plaats noodig het van Staatswege opmaken van een inventaris van al datgene wat tot monumenten van geschiedenis en kunst kan gerekend worden te behooren.

Daardoor wordt voorkomen het verdwijnen van gebouwen of voorwerpen die niet van algemeene bekendheid zijn.

1°. Tot monumenten van geschiedenis en kunst worden gerekend alle die ontstaan zijn vóór 1850;

2°. Onder de bijzondere bescherming der wet worden gesteld alle monumenten, voorwerpen enz. die, uit een oogpunt van geschiedenis, kultuurbeschaving of kunst, waarde bezitten en van algemeen belang zijn te achten om den gunstigen invloed dien zij, onder esthetisch opzicht, kunnen uitoefenen.

Op deze grondgedachte voortbouwend ware het volgende systeem vast te stellen:

I. Openlijk zichtbare monumenten:
   A. monumenten van algemeen belang:
      1. onroerende;
      2. roerende.
   B. monumenten *niet* van algemeen doch van speciaal belang.

II. Verborgen monumenten.
   A. Ontdekking;
   B. Uitgraving.

III. Strafbepalingen.

IV. Slotvoorschriften.

Op grond dezer indeelingen werden nadere bepalingen ge-

troffen op welke wijze de gewenschte wettelijke bescherming tot stand zoude kunnen gebracht worden.

Vermits de verhandelingen allen nader zullen worden beschreven en door het *permanent Comité* herzien en vastgesteld worden om daarna in druk te verschijnen en aan elken Staat te worden toegezonden, is het vrijwel overbodig daaromtrent meerdere uitbreiding te geven in dit verslag.

De algemeene regels zijn echter zóó te beschouwen, dat zij voor elk monument afzonderlijk moeten worden toegepast.

Aangenomen besluit:

„Bij de Regeeringen (Gouvernementen) van alle beschaafde Staten dient te worden aangedrongen om bijzondere zorgen aan te wenden tot bewaring en instandhouding van de monumenten van geschiedenis en kunst die zich in hun gebied bevinden, daarvan eene officieele beschrijving te doen opmaken en eene wettelijke regeling betreffende de bescherming dezer monumenten in het leven te roepen".

Vijfde zitting van Vrijdag 22 *Mei* 1908, *voorm.* 11 *uur.*

THEMA VI. CONSTRUCTIE IN STAAL- EN CEMENTIJZER.

Voorzitter: de heer Oberbaurat von Wielemans.

Eere-voorzitters: de heeren professor Freiherr von Schmidt uit München en Hofrat Fittler uit Budapest.

Eere-secretarissen: de heeren Repulles y Varga en Simpson.

Rapporteur: de heer Baurat dr. Ing. v. Emperger.

De denkbeelden hieromtrent bleken zóó uiteenloopend, dat men niet tot eenstemmigheid kon geraken om bepaalde voorstellen te doen die voor elke voorkomende omstandigheid zouden passen.

De vergadering nam daarop het volgende *besluit:*

„Door het VIIIste Internationaal Congres van Architecten wordt aangenomen dat de Gouvernementen en de gemeentelijke autoriteiten openbaarheid moeten geven aan de officieele rapporten, uitgebracht bij gelegenheid van ongevallen in de constructie, zoo mogelijk ingedeeld naar den aard der bouwmaterialen, opdat de ware toedracht der zaak ter beoordeeling kome van hen die daarvan een speciale studie maken".

Zesde zitting van Vrijdag 22 *Mei* 1908, *voorm.* 11 *uur.*

THEMA IV. WETTELIJKE BEKWAAMHEID EN STAATS-DIPLOMA VOOR DE ARCHITECTEN.

Voorzitter: de heer Baurat von Wielemans.
Eere-voorzitters: de heeren Moretti en Benois.
Eere-secretarissen: de heeren Jansen en Gato-Soldevila.
Rapporteur: de heer Oberbaurat Baumann.

Het oordeel der verschillende bouwkundigen liep zeer uiteen, zoodat na de zeer uitvoerige beraadslagingen het oordeel der Duitsche en Oostenrijke architecten ten slotte werd aangenomen, nadat de architect Henry (Breslau) had voorgesteld om de verschillende zienswijzen samen te vatten en aan het *permanente Comité* op te dragen om daaruit een bepaald duidelijk omschreven voorstel op het volgende congres in te dienen.

De rapporteur Oberbaurat Baumann verzette zich daartegen, vooral omdat hij van meening was dat dit thema *niet* door een internationaal comité kan opgelost worden daar toch de belangen, gebruiken en zeden der meeste nationaliteiten in deze zeer verschillen, terwijl de architecten van Duitschland en Oostenrijk hieromtrent meer eenheid vertoonen.

Hij zou het daarom wenschelijker achten deze gewichtige aangelegenheid tot het aanstaand congres uit te stellen.

De toestand in voormelde landen is van dien aard dat zijn voorstel wel door de groote meerderheid zal worden aangenomen.

De Staat bezit geen middel om proeven van bekwaamheid te laten afleggen.

Alle vragen die betrekking hebben op de integriteit van den kunstenaar kunnen alleen wij architecten behandelen en deze immers moeten een grooten factor uitmaken bij de beslissing. Wij, architecten, bezitten immers eene zoo verantwoordelijke positie in het openbaar leven, dat wij, bijaldien wij daaraan niet de grootste waarde hechten, zeker ten gronde gaan.

Wij moeten een „Forum" tot stand brengen, waarvan iedereen weet dat het zijn verhouding tot de bouwkunde bewaakt en overziet en dat kan alleen geschieden door eene „Architectenkamer."

De Architectenkamers zijn geen privaat-persoonlijke inrichtingen, maar instellingen die de Staat sanctionneert en waarop deze van grooten invloed is.

Die architecten-kamers moeten het recht hebben een verbod uit te vaardigen en wel zoodanig dat ook de Staat dit als verbod aanneemt.

Hij die door de Architecten-kamer als „architect” wordt erkend, zal ook door den Staat als zoodanig worden erkend, terwijl, indien de Kamer meent hem den titel van architect niet te kunnen verleenen, de Staat een dergelijk persoon strafbepalingen kan opleggen wanneer hij, door het uitvoeren van een of ander bouwwerk, zich toch eigenmachtig dezen titel aanmatigt.

Met algemeene stemmen werd ten slotte het volgende *besluit* aangenomen:

a. „de Staat dient te bepalen op welke technische en theoretische gronden het diploma van architect verkrijgbaar gesteld wordt;

b. de candidaat zal zich daartoe hebben te onderwerpen aan een examen af te nemen door eene Staatscommissie;

c. bepaald zal worden op welke wijze bewezen kan worden de kunstrijke begaafdheid van den candidaat. (De beslissing hieromtrent ware voor te behouden aan de Architecten kamers).

Verder zal het nog noodig zijn om den titel van „architect” te verkrijgen dat de candidaat hebbe te voldoen aan de volgende voorwaarden:

1°. de practische leiding van werken te hebben gehad gedurende een zeker *minimum*-tijdperk (de architectenkamer zal hieromtrent uitspraak doen);

2°. voldoen aan een af te nemen examen omtrent de leiding van één belangrijk bouwwerk of meerdere werken van dien aard, waardoor verkregen wordt een, door bedoelde Staatscommissie af te geven, diploma, dat de bevoegdheid verleent om persoonlijk en met verantwoordelijkheid elken bouw te kunnen leiden).

(In de genoemde Staatscommissie dienen leden van de architectenkamers zitting te hebben.);

3°. het bewijs te leveren lid te zijn van eene architectenkamer.”

Door onderlinge bespreking komt men tot de overtuiging, dat het wenschelijk is dat men overal, evenals thans reeds in Duitschland en Frankrijk het geval is, waar de architecten zich tot een *bond* van meerdere honderden leden (*) vereenigd

(*) In Duitschland telt deze bond ruim 500 leden, in Frankrijk ruim 900 leden, terwijl in Oostenrijk deze bond nog slechts 120 leden telt.

hebben, *dezelfde* vereenigingen onder één bestuur en op dezelfde wijze trachte tot stand te brengen.

Is er dan verder een bond geformeerd tusschen al deze *vereenigingen* (of *bonden*) van alle landen zoo dat deze steeds voeling met elkander houden, dan kan het niet uitblijven of deze duizenden van deskundigen zullen dan wel zeker een niet te miskennen invloed op de verschillende Staatsbesturen kunnen uitoefenen.

Hetgeen thans verkregen is in Duitschland en Frankrijk (en voor een deel ook in Oostenrijk) zal men, met het noodige overleg en den onmisbaren onderlingen steun ook gewis in de andere landen kunnen bereiken en bij eene samenkomst op het aanstaande congres zullen dan ook zeker de noodige gegevens voorhanden zijn om voorstellen te kunnen doen die voor de verschillende landen gunstig en aanneembaar zullen zijn en tot de gewenschte eenheid, waarin de kracht gelegen is, zullen leiden.

Nadat door verschillende afgevaardigden nog de wensch was te kennen gegeven om op de congressen ieder in hun eigen taal voordrachten te mogen houden en rapporten uit te brengen, werd het voorstel gedaan om, met het oog op de daaraan verbonden bezwaren, zich bij de openbare besprekingen en conclusiën (evenals bij de diplomatie), uitsluitend te bedienen van de *Fransche* taal, in het belang van de duidelijkheid en der meerdere eenheid.

Het volgende of IXde Internationaal Congres van Architecten zal worden gehouden in 1911 te Rome.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 24 en Maandag 25 Januari 1909, n°. 20.

N°. 102.

VERSLAGEN *van de in 1908 gehouden eindexamens voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examencommissiën en van den duur en den uitslag van de examens.*

OVERZICHT *van de samenstelling van de examencommissiën, van den duur en van den uitslag van de examens.*

SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIËN.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: G. J. Vos, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom.

Leden: A. J. M. Brogtrop, J. Kuipers en J. H. Ochtman, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

B. W. Mondt, directeur van, en dr. J. E. Couvée, J. de Jong Azn., J. M. Acket en B. E. Bouwman, leeraren aan de hoogere burgerschool te Breda;

dr. J. Schüngel, directeur van, en C. A. Cikot, H. Rutgers en J. H. A. van Ravenhorst, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

dr. B. Dijksterhuis, directeur van, en W. Jansen en K. Bes, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

Gelderland.

Lid en voorzitter: F. Versteegh, directeur van de afdeeling hoogere burgerschool van het Canisius college te Nijmegen.

Leden: dr. N. J. van der Lee, directeur van, en W. F.

H. Wunderlich en A. R. van Wel, leeraren aan de hoogere burgerschool te Apeldoorn;

dr. H. Hulshof, directeur van, en dr. G. J. Michaëlis, mr. M. J. Wolff en dr. H. Tonkes, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Arnhem;

M. A. P. C. Poelhekke, directeur van, en H. C. van Cappelle, P. C. Görlitz en H. A. Derksen, leeraren aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

dr. S. Krüger, dr. J. Kramers, dr. L. Schmedding en E. Lücker, leeraren aan de afdeeling hoogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen;

J. H. Slothouwer, directeur van, en E. J. Bomli en C. Kok, leeraren aan de hoogere burgerschool te Tiel;

dr. G. M. Slothouwer, directeur van, en dr. H. Bos, mr. B. I. Zijlstra en dr. J. Gerzon, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Wageningen;

A. van der Ent, directeur van, en dr. H. W. Woudstra en F. A. Kohly, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaltbommel;

dr. J. W. Lem, directeur van, en J. Goemans, P. Kat Pzn. en J. L. Vleming, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zutphen;

P. J. Bos, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. E. H. Groenman, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan).

I. Eerste Afdeeling.

Leden: dr. G. J. M. Coolhaas, K. Muntinga, dr. E. A. Steinmetz en C. Timmermans, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

N. van Milligen, dr. J. Romeny en J. F. M. Wolf, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

M. van der Ende, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan) en aan die te Voorschoten;

C. J. Leendertsz en dr. J. C. Schalkwijk, leeraren aan de hoogere burgerschool te Leiden;

W. Draaijer, leeraar aan de hoogere burgerscholen te Leiden en te Voorschoten;
C. van der Waals, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden en aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;
mr. F. A. de Graaff, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem, wonende te 's Gravenhage;
dr. H. Burger, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen.

II. Tweede Afdeeling.

Dr. G. Bakker, A. H. W. de Bock, dr. N. Japikse en J. J. Helsdon Rix, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);
J. W. Alberda, B. van der Esch, C. G. Kaakebeen en A. Swets, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);
dr. H. van Cappelle, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan) en aan die te Voorschoten;
dr. B. J. Goossens en W. Massink, leeraren aan de hoogere burgerschool te Leiden;
dr. G. M. Rutte, leeraar aan de hoogere burgerscholen te Leiden en te Voorschoten;
mr. dr. J. C. Witteveen, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Waldeck Pyrmontkade) en aan die te Voorschoten;
J. W. Weevers, oud-directeur der gemeentelijke handelsschool te Rotterdam.

III. Voor beide Afdeelingen.

G. M. Kosters, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;
W. J. Lampe, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan) en aan die te Voorschoten.

B. Zuidelijke Commissie.

Lid en voorzitter: A. J. Goedkoop van Nelle, directeur der hoogere burgerschool te Delft.

I. Eerste Afdeeling.

Leden: J. J. H. Lambermon en F. J. Vaes, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

dr. J. Reitsma, directeur van, en K. C. Lariby, leeraar aan de Christelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

dr. M. J. de Boer, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

J. W. F. van Meegeren, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, en aan de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te 's Gravenhage;

dr. S. S. Hoogstra, directeur van, P. J. C. E. Douwes Dekker en dr. F. W. Raabe, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda;

G. Lubberhuizen, A. S. Mink en W. L. Pilaar, leeraren aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

mr. dr. J. Kalma, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

D. Goslings, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft.

II. Tweede Afdeeling

J. D. Fast, C. Krediet en dr. C. te Lintum, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

M. Horn, directeur van en Th. de Jongh van Arkel, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

J. A. W. Baart en A. F. Cremer, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Gouda;

J. Delfos, A. L. Hondius en N. J. A. Roldanus, leeraren aan de hoogere burgerschool te Delft;

dr. J. M. Hiebendaal, directeur van; A. Feenstra en R. K. Kuipers, leeraren aan deh hoogere burgerschool te Gorinchem;

J. N. Hessling, leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht.

III. Voor beide Afdeelingen.

C. L. Tondu, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam en J. A. Hingman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam.

Noordholland.

A. Westelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. H. Brongersma, directeur der hoogere burgerschool te Haarlem.

Leden: dr. G. Nolst Trenité, M. T. van Goor, A. H. Günther en H. J. de Vries, leeraren aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

dr. D. A. Kerkhoff, directeur van, en I. G. de la Fontaine Verwey en H. L. Bouwman, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Helder;

dr. A. C. Antusch, directeur van, en H. Sellemans, E. M. van Soest en H. L. Zick, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

dr. W. C. L. Bronsveld, directeur van, en dr. H. A. Naber en G. M. de Jongh Schiffer, leeraren aan de hoogere burgerschool te Hoorn;

dr. J. J. Hallo, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan).

B. Oostelijke Commissie.

Lid en voorzitter: A. Pelt, directeur der hoogere burgerschool te Zaandam.

Leden: P. Bakker, A. van der Stempel Jr., W. van Doorn en J. K. de Raaf, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaandam;

B. de Greve, dr. H. Hemmes, J. Rienstra, W. J. Wisselink, dr. A. J. d'Ailly en H. J. van Dijk, leeraren aan de eerste hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. Z. P. Bouman, G. S. Reehorst, A. Kolkman, H. J. Horn Jr., W. Ph. Lindner, dr. H. W. Heinsius en A. D. Hagedoorn, leeraren aan de tweede hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. D. Coelingh, directeur van, en G. van Rij, J. de Lint, dr. A. Borgeld, dr. N. Quint Gzn., en K. R. Gallas, leeraren aan de derde hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

S. J. van de Vliet, leeraar aan de eerste, tweede en derde hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam en aan de hoogere burgerschool te Hilversum;

G. Welbergen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Hoorn;

dr. G. C. Hoogewerff, directeur van, en dr. B. H. J. ter Braake, C. J. J. Westermann, en P. Ph. N. Moesveld, leeraren aan de hoogere burgerschool te Hilversum;

W. N. Francken, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Helder.

Zeeland.

Lid en voorzitter: dr. H. Japikse, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Middelburg.

Leden: C. D. A. Zimmerman, H. L. Gerth van Wijk, H. Snijders, R. Borggreve en J. K. Swaters, leeraren aan de R ks hoogere burgerschool te Middelburg;

L. van Bruggen, directeur van, en A. K. Zweede, M. van Breen en W. P. A. Jonker, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschocl te Goes;

J. A. de Bruijne, directeur van, en C. J. S. Tetterode, J. Pot, J. J. Leeker en A. Verhage, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Zierikzee.

Utrecht.

Lid en voorzitter: G. J. Buijs, directeur der hoogere burgerschool te Amersfoort.

Leden: A. M. Kerkkamp, H. Corver, dr. Th. Weevers, dr. E. J. Beumer, F. Wesseling, S. de Vries, I. M. J. Hoog, B. D. Best en A. P. M. J. van Weezel Errens, leeraren aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;

dr. H. F. Jonkman, directeur van, en dr. P. van Mourik, dr. L. J. Hoorweg, dr. J. E. Enklaar, D. Aitton, W. Pik en dr. G. van der Waals, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;

dr. J. W. Doijer Jzn., directeur van, en dr. A. Kijlstra, J. A. Th. Lublink Weddik, dr. J. A. Vreeswijk, M. ten Bouwhuys, dr. A. J. van der Meulen, J. J. Meder, F. P. Visser en mr. P. H. G. Dop, leeraren aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Utrecht;

D. H. te Wechel, leeraar aan de Rijks- hoogere burger school te Wageningen;

C. J. de Bruyn Kops, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer en aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle;

M. J. Verkozen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Kampen;

A. Dolk, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen;

Friesland.

Lid en voorzitter: dr. J. Ariëns Kappers, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden.

Leden: P. M. van Bemmel, J. Bubberman, dr. E. E. Mogendorff, D. A. G. Vastenou en J. L. P. M. van Dijck,

leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

mr. dr. P. C. Andreæ, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden en aan de hoogere burgerschool te Sneek;

dr. J. C. C. W. van Nooten, A. Minderhoud Kzn., G. Leffertstra, W. K. Schietekatte en J. J. Bauer, leeraren aan de hoogere burgerschool te Sneek;

dr. P. Middel en J. H. Scholte, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

W. K. A. Wesselink, leeraar aan de hoogere burgerschool te Veendam;

dr. A. C. van Rijn van Alkemade, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder.

Overijssel.

Lid en voorzitter: dr. A. Borgman, directeur der Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschedé.

Leden: dr. O. J. Risselada, directeur van, en J. Stibbe en L. D. Wolters, leeraren aan de hoogere burgerschool te Stad-Almelo;

dr. J. J. le Roy, directeur van, en W. de Visser en A. van Dissel, leeraren aan de hoogere burgerschool te Deventer;

mr. J. Nanninga Uitterdijk, E. Rijpma en H. Snel, leeraren aan de hoogere burgerschool te Kampen;

dr. V. C. L. M. E. Frackers, A. C. van Meeteren en J. Polak, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle;

dr. A. Benthem en A. L. de Bont, leeraren aan de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschedé.

Groningen en Drenthe.

Lid en voorzitter: dr. J. F. A. Mellink, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Assen.

Leden: dr. C. L. van den Broek, J. Zijlstra en P. N. van der Brugge, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen;

dr. E. Jensema, directeur van, en dr. O. Postma, dr. J. Bergsma, G. C. C. Bethe en I. Molenaar, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

dr. H. F. Huisken, directeur van, en mr. L. J. Huber, W. Timmermans en J. van Voorthuysen, leeraren aan de hoogere burgerschool te Veendam;

H. G. Harkema, directeur der hoogere burgerschool te Harlingen;

dr. C. H. Ketner, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

L. van Rossen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Sneek.

Limburg.

Lid en voorzitter: dr. J. M. A. Kramps, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;

Leden: dr. H. J. Hofmans, directeur van, en L. A. J. Keuller, dr. P. Th. Coebergh, P. J. R. Mesker, E. A. Visser en F. J. van der Tak, leeraren aan de hoogere burgerschool te Maastricht;

J. L. Hogeweg, Th. J. H. Adriani en P. H. Kisjes, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;

L. Prevoo, F. Madou, A. Geurts, G. van Poppel en H. Verbeek, leeraren aan de hoogere burgerschool te Rolduc (Kerkrade);

G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Nijmegen.

DUUR DER EXAMENS.

COMMISSIËN.	Aanvang van de examens.	Einde van de examens.	Aantal dagen	Aantal candidaten.	Gehouden te:
Noordbrabant. .	20 Juli	5 Aug.	15	58	Bergen op Zoom.
Gelderland. . . .	20 „	15 „	24	175	Nijmegen.
Zuidholland A	20 „	15 „	24	176	'sGravenhage
Zuidholland B	20 „	19 „	27	196	Delft.
Noordholland A	20 „	8 „	18	126	Zaandam.
Noordholland B	20 „	12 „	21	74	Haarlem.
Zeeland	20 „	29 Juli	9	30	Middelburg.
Utrecht.	20 „	5 Aug.	15	97	Amersfoort.
Friesland.	20 „	29 Juli	9	34	Leeuwarden.
Overijssel	20 „	8 Aug.	18	62	Enschede.
Groningen en Drenthe	20 „	8 „	18	62	Assen.
Limburg	20 „	5 „	15	56	Roermond.

Noordbrabant.

Aan den Commissaris der Koningin in de provincie Noordbrabant.

De commissie, krachtens uwe beschikking van 27 Maart 1908, A n°. 11, 2de afdeeling, 1ste bureau, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordbrabant, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), UHEG. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie hield haar vergaderingen in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom.

De eerste vergadering werd gehouden den 29sten April 1908. Tot secretaris werd benoemd het lid J. Kuypers.

De sub-commissiën werden aldus samengesteld:

Afdeeling A. (Wis- en werktuigkunde.)
Brogtrop, Cikot, Mondt en Schüngel.

Afdeeling B. (Natuurwetenschappen.)
Couvée, Jansen, Kuypers en Schüngel.

Afdeeling C. (Geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen.)
Bes, Dijksterhuis, de Jong en Rutgers.

Afdeeling D. (Taal- en letterkunde.)
Acket, Bouwman, van Ravenhorst en Vos.

Afdeeling E.
Mondt en Ochtman.

Om bij staking der stemmen een beslissing mogelijk te maken, werd aan sub-commissie A toegevoegd: Bes; aan sub-commissie B: Mondt; aan sub-commissie C: Kuypers; aan sub-commissie D: Dijksterhuis; aan sub-commissie E: Cikot.

De maximum-tijd, voor het mondeling examen in elk der vakken beschikbaar gesteld, blijkt uit de volgende tabel, die tevens den naam van den eersten en van den tweeden examinator bevat.

VAKKEN.	Duur in minuten.	Eerste-examinator.	Tweede-examinator.
Stelkunde	25	Brogtrop	Cikot
Gonio- en trigonometrie . .	15	Brogtrop	Mondt
Meetkunde	25	Cikot	Brogtrop
Beschrijvende meetkunde. .	15	Cikot	Mondt
Werktuigkunde	25	Mondt	Schüngel
Natuurkunde	25	Schüngel	Kuypers
Scheikunde	25	Jansen	Couvée
Natuurlijke historie. . . .	30	Couvée	Jansen
Cosmographie	20	Kuypers	Schüngel
Aardrijkskunde	25	Rutgers	Dijksterhuis
Geschiedenis	25	Dijksterhuis	Rutgers
Staatswetenschappen . . .	25	de Jong	Bes
Handelswetenschappen .	20	Bes	de Jong
Nederlandsch	25	Acket	Ravenhorst
Fransch	25	Vos	Bouwman
Engelsch	25	Ravenhorst	Acket
Hoogduitsch	25	Aouwman	Vos
Handteekenen.	—	Ochtman	Mondt
Lijnteekenen	—	Mondt	Ochtman

Voor het examen hadden zich aangemeld 58 candidaten, te weten:

17 leerlingen der Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch; 3 van deze volgden het laatste jaar niet alle lessen;

4 leerlingen der Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

23 leerlingen der hoogere burgerschool te Breda;

11 leerlingen der Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

3 die geen leerlingen van een hoogere burgerschool waren.

In deze eerste vergadering werd ook het door de leden ingezonden werk besproken en vastgesteld.

In de tweede en derde vergadering, die gehouden werden den 11den en den 18den Juli 1908, werden de cijfers van het

schriftelijk werk vastgesteld en op grond hiervan de vrijstellingen van het mondeling examen verleend.

De handteekeningen werden beoordeeld den 3den en 4den Juli 1908 op de plaats, waar de candidaten deze vervaardigd hadden. Van den candidaat echter, die het schriftelijk werk gemaakt had in de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen, is de handteekening niet daar ter plaatse beoordeeld.

Het mondeling examen, waarvoor de candidaten verdeeld waren in vijf ploegen, begon den 20sten Juli en eindigde den 5den Augustus 1908.

Vier candidaten werden afgewezen. Het getuigschrift werd uitgereikt aan:

a. Leerlingen der Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

de Klerk, Pieter, geboren te Arnhem 23 Juni 1890;
de Jong, Jan, geboren te Oud Alblas 4 November 1889;
Hamilton, Carolus Johannes Cornelis, geboren te Sapoedie (Madoera) 8 Juni 1888;
Ruitenberg, Machiel, geboren te Waspik 8 December 1889;
van der Hout, Huibert Adriaan, geboren te Zutphen 21 December 1889;
Messing, Josephus Cornelis Johannes Franciscus, geboren te 's Hertogenbosch 16 Maart 1889;
Theunissen, Johannes Marinus Antonius, geboren te Vught 2 November 1890;
Tiesselinck, Edmundus Stephanus Wilhelmus Ernestus, geboren te Vierlingsbeek 22 September 1888;
Hoogendoorn, Johannes Anthonie Hendericus, geboren te Assen 20 October 1890;
Hendriksz, Fernand Theodore, geboren te Maastricht 15 Augustus 1890;
van Rooy, Joannes Petrus Maria, geboren te 's Hertogenbosch 23 Februari 1890;
Pabon, Nicolaas Jacob, geboren te Roermond 22 October 1890;
Noltée, Ary Cornelis, geboren te Rotterdam 13 Januari 1892.

b. Leerlingen voor niet alle vakken van de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

van Dullemen, Johanna Jacoba, geboren te 's Hertogenbosch 1 April 1890;

Pronk, Trijntje, geboren te Arnhem 15 April 1890;
Kooyman, Anna Catharina, geboren te Vianen 31 Augustus 1890.

c. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

van Dooren, Frans Gijsbert Pieter, geboren te Tilburg 10 Juli 1890;
Wijnbergen, Hermen, geboren te Tilburg 30 November 1880;
Laurey, Petrus Paulus, geboren te Tilburg 17 Augustus 1889;
Italie, Philip, geboren te Eindhoven 30 October 1890.

d. Leerlingen van de hoogere burgerschool te Breda.

Becking, Jacobus Gerhardus, geboren te Hooge Zwaluwe 1 October 1887;
van Beek, Willem, geboren te Breda 30 November 1890;
de Bruyn, Josephus Johannes Maria, geboren te Bergen op Zoom 18 December 1889;
Elsman, Wilhelmus Herman, geboren te Venlo 8 Juni 1890;
Esbach, Volkert, geboren te Amsterdam 13 November 1890;
van Gils, Johannes Antonius Alphons, geboren te Breda 1 December 1889;
van Haeften, Aernoudt Philip Timon, geboren te Semarang 29 Juni 1891;
Joling, Jacobus Franciscus Xaverius, geboren te Princenhage 7 December 1890;
Kempees, Johan Leendert, geboren te Blitar 23 Augustus 1886;
Koremans, Antonius Petrus, geboren te Breda 8 December 1888;
Krijger, Anthonie Jacobus, geboren te Krabbendijke 6 Juli 1889;
Ledeboer, Robert, geboren te Pekalongan 15 November 1890;
Libourel, François Louis William, geboren te Duiven (Gelderland) 27 Februari 1888;
Lindgreen, Hendrik Johannes, geboren te Pontianak 6 September 1888;

Meijer, Willem Frederik, geboren te Breda 26 November 1888;

Middelaer, Eduard Frederik Hendrik, geboren te Djokjokarta 13 Juli 1888;

Nix, Emile Antoine, geboren te Muntok 7 Maart 1890;

van Oordt, Gregorius Johan, geboren te Oudshoorn 4 October 1887;

Schmidt, Wilhelm Carl Martin, geboren te Gütersloh 5 November 1888;

Steinmetz, Bernardus Johan Frederik, geboren te Delft 6 Februari 1891;

Vergouwe, Wilhelmina Johanna, geboren te Arnhem 20 Mei 1889;

de Voogd, Gerardus Adrianus August, geboren te Maastricht 16 Maart 1889;

Wefers Bettink, Paul, geboren te Pekalongan 6 Juni 1890.

e. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom.

Becking, Johan Arnold, geboren te Bergen op Zoom 10 December 1888;

Butijn, Johannis, geboren te Rilland Bath 11 Februari 1889;

van Dijk, Leendert, geboren te Tholen 26 Maart 1890;

Gelderblom, Johannes Andreas, geboren te Tholen 5 October 1889;

Groffen, Constantinus Josephus Rosalia, geboren te Woensdrecht 7 September 1887;

Rübsaam, Adrianus Marinus, geboren te Bergen op Zoom 10 Mei 1891;

Schouten, Cornelis Johannes, geboren te Alkmaar 10 October 1888;

Stevens, Constant Gerardus Petrus, geboren te Bergen op Zoom 12 Juni 1891;

Zegers, Johan Gerrit Willem, geboren te Padang 10 Januari 1891.

f. Niet van een hoogere burgerschool.

Portheine, Hendrik Hermanus Frederik Johannes, geboren te Arnhem 5 September 1888;

Tichelaar, Cornelius Jacobus, geboren te Uithuizen 4 Juli 1887.

Het aantal malen, dat in de verschillende vakken en afdeelingen de cijfers 1 tot 10 zijn toegekend, vindt men in de volgende tabellen:

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal malen	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende	onvoldoende.
Wiskunde	1	1	2	2	4	7	10	18	12	1	52	6
Werktuigkunde . . .	1	1	3	2	5	11	10	7	17	1	51	7
Natuurkunde. . . .	„	„	1	3	8	18	18	9	1	„	54	4
Scheikunde	„	„	4	4	7	20	14	8	„	1	50	8
Natuurlijke historie .	„	„	4	4	2	10	18	13	7	„	50	8
Cosmographie. . . .	„	„	„	2	9	10	18	8	6	5	56	2
Staatsinrichting. . .	„	1	1	3	11	21	17	4	„	„	53	5
Staathuishoudkunde .	„	1	„	7	12	15	15	8	„	„	50	8
Aardrijkskunde . . .	„	„	1	2	16	25	14	„	„	„	55	3
Geschiedenis	1	1	2	5	13	18	13	4	1	„	49	9
Handelswetenschappen	„	2	2	4	4	11	7	13	15	„	50	8
Nederlandsch. . . .	„	„	„	8	9	16	19	6	„	„	50	8
Fransch.	„	„	„	6	17	17	15	3	„	„	52	6
Engelsch	„	„	1	10	16	17	10	4	„	„	47	11
Hoogduitsch	„	„	„	9	19	14	7	5	4	„	49	9
Handteekenen . . .	„	„	2	7	17	16	14	2	„	„	49	9
Rechtlijnig teekenen .	„	„	2	4	11	17	12	10	2	„	52	6

AFDEELING.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Voldoende.	Onvoldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A.	„	2	2	2	2	9	13	17	10	1	52	6
B.	„	„	„	3	8	19	17	10	1	„	55	3
C.	„	„	1	2	12	24	17	2	„	„	55	3
D.	„	„	„	7	17	19	11	4	„	„	51	7
E.	„	„	2	4	18	15	15	4	„	„	52	6

Volgens het oordeel van de sub-commissie voor de wis- en werktuigkunde, gaf het examen in deze vakken ook dit jaar

bij vele candidaten bevredigende resultaten. Opmerking verdient echter dat, voor algebra, candidaten, die 8, 9 of 10 voor het schriftelijk werk hadden gekregen, onvoldoende cijfers bij het mondeling examen behaalden; van de candidaten, die bij het schriftelijk examen onvoldoende cijfers hadden, was er slechts één, die het bij het mondeling tot even voldoende kon brengen. Het komt de Commissie voor, dat het examen tot een voor de candidaten meer gelijkmatige beoordeeling zou leiden, indien ook de theorie der wiskunde meer tot haar recht kon komen, door aan de examen-opgaven een theorie-vraag uit stel- en meetkunde toe te voegen. Wenschelijk scheen het de Commissie in dat geval, evenals bij de werktuigkunde, de candidaten een keuze te laten doen uit een tweetal vragen.

De Commissie is eenstemmig van oordeel, dat het wenschelijk zou zijn, om van het begin van het schriftelijk tot aan het begin van het mondeling examen vrijdom van port te verleenen voor correspondentie betreffende het examen tusschen de leden onderling.

Aan de vrouwelijke candidaten werd door eenige familiën te Bergen op Zoom gedurende het mondeling examen gastvrijheid aangeboden, ten einde haar de onaangenaamheden van het hotelleven te besparen.

Aan het eind van haar taak gekomen, betuigt de Commissie UHEG. gaarne haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Noordbrabant,

De Secretaris, J. Kuypers.

De Voorzitter, G. J. Vos Az.

Gelderland.

Aan
den Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland.

De commissie tot het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Gelderland, benoemd bij Uwe beschikking van 25 Maart 1908, n°. 1710/19, en aangevuld bij Uwe beschikking van 28 Maart 1908, n°. 2025/4 en van 8 Juli 1908 n°. 4560/22, heeft de eer, U.H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, tweede lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), regelende het middelbaar onderwijs.

De commissie hield haar eerste vergadering op Zaterdag, 11 April, in het Canisius-college aan den Berg-en-Dalschen weg te Nijmegen, waar ook de verdere vergaderingen en de mondelinge examens werden gehouden.

De heer H. A. Derksen werd tot secretaris gekozen.

Daarna werden de sub-commissies gevormd, de vakken verdeeld en de tijdsduur voor het mondeling examen in elk vak vastgesteld volgens onderstaande tabel.

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
	Groep A.	
Reken- en stelkunde, en gonio- en trigonometrie,	dr. J. W. Lem, P. J. Bos,	15
Meetkunde en beschr. meetkunde,	dr. G. J. Michaëlis, C. Kok,	15
Werktuigkunde,	dr. S. Krüger, dr. H. Hulshof (assessor,)	20

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
	Groep B.	
Natuurkunde,	dr. N. J. van der Lee,	30
	H. C. van Cappelle,	
Scheikunde,	J. H. Slothouwer,	30
	dr. J. Kramers,	
Natuurlijke historie,	dr H. W. Woudstra,	30
	dr. H. Bos,	
Cosmographie,	dr. A. Hulshof,	15
	dr. S. Krüger (assessor)	
	Groep C.	
Aardrijkskunde,	dr. H. Tonkes,	30
	P. Kat Pzn.,	
Geschiedenis,	dr. G. M. Slothouwer,	30
	P. C. Görlitz,	
Staathuishoudkunde,	mr. M. Smit,	15
	mr. M. J. Wolff,	
Staatsinrichting,	mr. B. J. Zijlstra,	15
	H. A. Derksen (assessor)	
Boekhouden,	H. A. Derksen,	15
	mr. B. J. Zijlstra (ass.)	
	Groep D.	
Nederlandsch,	M. A. P. C. Poelhekke,	30
	dr. L. Schmedding,	
Fransch,	E. J. Bomli,	30
	F. A. Kohly,	
Engelsch,	A. van der Ent,	30
	A. R. van Wal,	
Hoogduitsch,	J. Goemans,	30
	dr. J. Gerzon.	
	Groep E.	
Handteekenen	J. L. Vleming,	
Lijnteekenen,	E. Lücker.	
	Totaal . . .	410 min.

Besloten werd verder op deze vergadering:

1°. dat het mondelinge examen zal aanvangen op 20 Juli; de voorzitter acht 9 uur het meest geschikte oogenblik om te beginnen;

2°. dat de leeraren, die schriftelijk werk moeten beoordeelen, zullen opgeroepen worden tot vergaderingen op Zaterdag

4 Juli, tot vaststelling van de cijfers der eerste 3 groepen;

11 Juli, tot vaststelling van de cijfers der 4de en 5de groep;

18 Juli, tot vaststelling van de cijfers der laatste 3 groepen.

Tot deze laatste vergadering zullen alle leden uitgenoodigd worden;

3°. dat de candidaten zooveel mogelijk door eigen leeraren geëxamineerd worden;

4°. dat, na afloop der vergaderingen op 4, 11 en 18 Juli de vrijstellingen onmiddellijk aan de candidaten zullen meegedeeld worden, en wel met bijvoeging van het cijfer, dat zij voor dat vak behaald hebben;

5°. dat aan de sub-commissies is over te laten, hoe zij het groepcijfer willen bepalen.

Sub-commissie A besloot een overwegenden invloed op het groepcijfer toe te kennen aan wiskunde; — B, aan natuur- en scheikunde; — C, aan geschiedenis en aardrijkskunde; — E, aan handteekenen.

Geen der sub-commissies was er voor, het groepcijfer door berekening te bepalen.

Het commissielid mr. M. Smit bedankte, en in zijne plaats werd bij Uwe beschikking van 8 Juli 1908 n°. 4560/22 benoemd de heer W. F. H. Wunderlich uit Apeldoorn.

Aangemeld hadden zich 181 candidaten, en wel

29	van de hoogere burgerschool	te	Arnhem,
15	,, ,, ,, ,,	,,	Wageningen,
7	,, ,, ,, ,,	,,	Tiel,
12	,, ,, ,, ,,	,,	Apeldoorn,
13	,, ,, ,, ,,	,,	Zalt-Bommel.
24	,, ,, ,, ,,	,,	Nijmegen,
26	,, ,, ,, ,,	,,	Zutphen,
19	,, het Canisius-college	,,	Nijmegen,
36	extranei.		

Een candidaat had zich uit Indië opgegeven, was echter niet op het schriftelijk examen verschenen. Verder trokken

zich 3 candidaten vóór en 2 tijdens het mondelinge examen terug. Een candidaat van de 5de groep werd wegens ongesteldheid naar de 8ste groep verplaatst.

In de 8 ploegen werden respectievelijk 24, 24, 24, 24, 23, 24, 22, 10 candidaten geëxamineerd.

Eén candidaat, die vrijstelling had voor scheikunde, verlangde een mondeling examen, waardoor zijn eindcijfer voor dat vak gelijk bleef.

De uitslag van het geheele examen is als volgt:

SCHOOL.	Aangemeld.	Geëxamineerd.	Afgewezen.	Toegelaten.
Arnhem. . . .	29	29	1	28
Wageningen . .	15	15	3	12
Tiel	7	7	3	4
Apeldoorn . . .	12	12	1	11
Zaltbommel . .	13	13	4	9
Nijmegen . . .	24	24	5	19
Zutphen. . . .	26	26	5	21
Canisius College	19	19	—	19
Entraneï . . .	36	30	75	11
Totaal . .	181	119	41	134

De eindvergadering ter vaststelling van het verslag werd op Zaterdag, 12 September, gehouden.

De beoordeeling van het schriftelijk werk had ten gevolge, dat werden vrijgesteld van het mondelinge examen:

98 voor wiskunde,
83 ,, werktuigkunde,
54 ,, natuurkunde,
52 ,, scheikunde,
60 ,, aardrijkskunde,
67 ,, geschiedenis,
64 ,, boekhouden,
29 ,, Nederlandsche taal. (In de Nederlandsche letterkunde werden alle candidaten mondeling geëxamineerd.)

Uit de volgende tabel blijkt, hoeveel malen elk der cijfers 1 tot en met 10 als groepcijfer is toegekend.

Aantal malen dat is toegekend het eindcijfer	GROEPEN.				
	A.	B.	C.	D.	E.
10	2	—	—	—	—
9	6	—	—	—	—
8	20	5	7	5	9
7	49	25	37	17	37
6	38	54	64	49	70
5	31	52	45	66	38
4	17	26	19	33	16
3	8	10	2	5	5
2	3	3	1	—	—
1	1	—	—	—	—
	175	175	175	175	175

Hieronder volgt een naamlijst van de geslaagde candidaten.

Van de hoogere burgerschool te Apeldoorn.

George Barth, geboren te Padang, 15 Februari 1888.
Robert George Nieuwenhuys, geboren te Magelang, 8 Augustus 1889.
Hendrik Nieuwenhuys, geboren te Goor, 2 Juli 1889.
Willem Frederik August Hendrik Herman Baptist Theodoor Sikman, geboren te Amsterdam, 29 September 1889.
mej. Jannetje Smit, geboren te Amsterdam, 22 Maart 1890.
mej. Nelly Stoppendaal, geboren te Apeldoorn, 13 Mei 1888.
Age Hendrik Ages, geboren te Heeg (Friesland), 30 September 1889.
Evert Evertsen, geboren te Zundert (Noordbrabant), 20 Maart 1888.

Pieter Slagman, geboren te Apeldoorn, 8 October 1890.
Robert Jacob Wijnand Mac Gillavry, geboren te Salatiga, 16 November 1889.
Antonius Josephus Johannes Stephanus Paleologo, geboren te Amsterdam 23 Juni 1889.

Van de hoogere burgerschool te Arnhem:

Antoon Frederik Jacob Beumer, geboren de Steeg (Gelderland), 6 September 1888.
Roelof Johannes Fredericus van Zeben, geboren te Anhem, 14 Augustus 1889.
Frederik Hendrik Neiszen, geboren te Dordrecht, 28 Februari 1891.
Theodorus Martinus Berends, geboren te Velp (Gelderland), 14 November 1885.
Dirk Dake, geboren te Rotterdam, 4 November 1889.
Johannes Friedrich de Vries, geboren te Düsseldorf, 29 Augustus 1891.
Jacob van Rijswijk, geboren te Arnhem, 28 April 1891.
Jacobus Petrus Felix, geboren te Arnhem, 18 Augustus 1889.
Pancras Schoonenberg, geboren te Amsterdam, 4 Januari 1890.
Franz Arnold Kuhn, geboren te Arnhem, 10 December 1889.
Gerrit Diederik Hemmes, geboren te Ambt-Almelo, 28 Augustus 1890.
Klaas van Bronkhorst, geboren te Doesburg, 6 Juni 1889.
Franciscus Bernardus Carolus Eugenius Marie Jansen, geboren te Arnhem, 25 Maart 1890.
Hendrik Jonker, geboren te Batavia, 6 Juni 1888.
Hendrik Cornelis ter Linden, geboren te Velp (Gelderland), 8 September 1888.
Jan de Klerk, geboren te Arnhem, 3 October 1891.
Bernardus Schut, geboren te Arnhem, 13 Juni 1890.
Feiko Andries Willem Meijer, geboren te Leeuwarden, 21 Juni 1890.
George Anton Jonker, geboren te Batavia, 18 Februari 1890.
Mej. Gerardine Josephina van Zijll de Jong, geboren te Prambon (Java), 3 October 1888.
Mej. Christine Suermondt, geboren te Maastricht, 22 Juli 1890.
Mej. Alida Emma Oostmeijer, geboren te Rotterdam, 22 Augustus 1889.

Mej. Catharina Christina Wiersma, geboren te Samarang, 19 September 1890.

Mej. Gerharda Johanna Hendrika Ingenegeren, geboren te Teteringen, 22 December 1890.

Mej. Alice Persijn, geboren te Arnhem, 25 September 1891.

Mej. Elisa Hermina Thomas, geboren te Herveld (Betuwe), 10 Januari 1890.

Mej. Anna van Meus, geboren te Rotterdam, 24 Augustus 1888.

Emil Nesoeh Grippeling, geboren te Kota-Radja, 22 Juni 1888.

Van de afdeeling hoogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen.

Gerardus Burchardus Lauwers, geboren te Oss, 12 September 1890.

Servaas Mathieu Marie Toussaint Jozef Doppler, geboren te Maastricht 31 October 1888.

Arnold Hendrik Hubert Antoon Krootjes, geboren te Nijmegen 13 November 1890.

Willem Johan Antoon Duynstee, geboren te Nijmegen 21 November 1890.

Eduard Hoekx, geboren te Valkenswaard, 1 September 1889.

Jan Balthasar Rudolf van der Schoot, geboren te Hillegom, 9 November 1891.

Wouter Brokx, geboren te Raamsdonksveer, 24 Februari 1890.

Franciscus Johannus Cornelis Cox, geboren te Eindhoven, 30 April 1889.

Willem Jacob Kortman, geboren te Rotterdam, 12 Februari 1889.

Ludovicus Jacobus Josephus van Ginneken, geboren te Zundert (Noordbrabant), 24 Februari 1889;

Hendrikus Gerardus Johannus Josephus Kothmann, geboren te Amsterdam, 16 November 1888.

Theodorus Bodde, geboren te Aalten (Gelderland), 2 April 1890.

Joseph Hubert Marie Hermans, geboren te Amsterdam, 28 November 1890.

Lambertus Paanakker, geboren te Arnhem, 31 Juli 1889.

Antonius Wilhelmus Janssen, geboren te Nijmegen, 7 Augustus 1889.

Theodorus Johannes Maria Kloosterhuis, geboren te Amsterdam, 26 Juni 1889.

Daniël François Guillaume Pichot, geboren te Amsterdam, 12 September 1889.

Johannes Cornelis Louis Marie Stuyt, geboren te Purmerend, 21 Februari 1891.

Jacobus Lucas Antonius Tonella, geboren te Groningen, 26 Maart 1886.

Van de hoogere burgerschool te Nijmegen.

Pieter Hartog, geboren te Nijmegen, 28 April 1891.

Pieter van Waasdijk, geboren te Banjoe-Beroe (Java), 7 November 1889.

Paul Hendrik Tiedeman, geboren te Batavia, 25 Januari 1891.

Willem Constant van Randwijck, geboren te Rossum (Gelderland), 20 November 1887.

Louis Dirk Kimmijser, geboren te Djokdjakarta, 6 December 1887.

Reinoud Verdonck, geboren te Amsterdam, 3 Februari 1891.

Johan Willem Goossens, geboren te Hellevoetsluis, 17 Maart 1891.

Petrus Johannes van Kempen, geboren te Nijmegen, 25 Maart 1888.

Wolter Jalink, geboren te Hengeloo (Overijssel), 12 October 1890.

Pieter Rijnders, geboren te Nijmegen, 21 Januari 1890.

Matthijs van Aken, geboren te Helder, 10 Maart 1890.

Jan Triebart, geboren te Indramajoe (Java), 10 Maart 1890.

August Diemont, geboren te Spankeren (bij Dieren), 9 April 1890.

David van der Horst, geboren te Nijmegen, 28 Juli 1888.

Theodoor Cramer, geboren te Oegstgeest (bij Leiden), 20 April 1891.

Wilhelmus Hendrikus Johannus de Jong, geboren te Nijmegen, 28 September 1889.

Mej. Maria Cornelia Julius, geboren te Semarang, 29 Juli 1890.

Mej. Josephine Christine Hansen, geboren te Meester-Cornelis, 11 November 1888.

Mej. Fanny de Laat de Kanter, geboren te Goes,31 Maart 1890.

Van de hoogere burgerschool te Tiel.

Adrianus Hendrikus van der Hurk, geboren te Tiel, 4 November 1890.

Paul Catharinus Borst, geboren te Lienden (Gelderland), 30 Augustus 1889.

Jacob Johannes de Kat Angelino, geboren te Diel (bij Geldermalsen), 13 Februari 1890.

Gijsbert Johan Willem Elize van Hesteren, geboren te Tiel, 6 Juli 1889.

Van de hoogere burgerschool te Wageningen.

Johan Jacob Bosch, geboren te Bezoeki, 9 September 1889.

Johan Louis de Voogt, geboren te Wageningen, 22 Januari 1889.

Herman Hendrik Slagter, geboren te Woerden, 4 Juni 1888.

Gérard Marie Berkhout, geboren te Bandoeng, 27 Juli 1890.

Eduard George Gonggrijp, geboren te Plantage Clevia (bij Paramaribo), 9 October 1889.

Jan Jacob van Voorthuyzen, geboren te Nieuwerkerk a/d IJssel, 17 April 1890.

Pieter Helenus Wilhelmus de Leeuw, geboren te Barneveld, 17 Februari 1891.

Bernardus Hendrikus Verhoef, geboren te Wageningen, 7 October 1889.

Tjeerd Jacob Twijnstra, geboren te Akkrum, 17 Augustus 1890.

Jan Derk Koeslag, geboren te Eibergen, 10 December 1888.

Rudolf Abraham Iduard Snethlage, geboren te Bussum, 7 Augustus 1889.

Johannes Hendrikus Becking, geboren te Soerabaja, 12 November 1890.

Van de hoogere burgerschool te Zalt-Bommel.

Jacob Elise van Dissel, geboren te Eindhoven, 30 Augustus 1890.

Hendrik Adrianus Johann Gerhard Kaasjager, geboren te Zalt-Bommel, 11 Juni 1891.

Peter Jacobs, geboren te Zalt-Bommel, 31 Augustus 1891.

Gerrit van Eekelen, geboren te Zalt-Bommel, 12 September 1891.

George Shutte Raaf, geboren te Edinburg (Oranje-Vrijstaat), 26 Juni 1881.
Hendrik van Vuuren, geboren te Haarlemmermeer, 12 November 1888.
Pieter Gijsbert Arie de Gaay, geboren te Zalt-Bommel, 6 November 1890.
Julius Kieser, geboren te Johannesburg (Transvaal), 8 September 1888.
Mej. Judith Wilhelmina Peters, geboren te Zalt-Bommel, 28 Juli 1891.

Van de hoogere burgerschool te Zutphen.

Mej. Johanna Maria Gerarda Pompe, geboren te Zutphen, 19 October 1889.
Jan Harkink, geboren te Lochem, 19 Januari 1890.
Jean Diederik Menno Bardet, geboren te 's Heerenberg (Gelderland), 4 Maart 1891.
Willem Carel Hooft Grooftland, geboren te Amsterdam, 14 Augustus 1891.
Johan Gerrit Ruesink, geboren te Hengelo (Gelderland), 22 Februari 1889.
Gerard Lodewijk Pilger, geboren te Lochem, 13 December 1888.
Johan Jeronimus Balthazar Bosch von Rosenthal, geboren te Dordrecht, 3 Mei 1889.
Nicolaas van Vliet, geboren te Arnhem, 18 Juli 1891.
Jan Albert Beker, geboren te Steenderen (Gelderland), 11 Augustus 1888.
Willem Arnold Staring, geboren te Deventer, 24 December 1888.
Mej. Henriette Dorothee von Weiler, geboren te St. Pieter (bij Maastricht), 14 October 1890.
Mej. Petronella Jacoba Weidner, geboren te Soerabaja, 12 September 1890.
Willem Weisfelt, geboren te Krommenie, 21 Mei 1892.
Leonard Ezerman, geboren te Zutphen, 15 Februari 1891.
Jan Gerrits Vleemingh, geboren te Steenderen (Gelderland), 27 Mei 1890.
Jacobus Hendrikus Akkerman, geboren te Brummen, 30 November 1888.
Frans Ary van der Sprong, geboren te Tjandjoer (Java), 22 Juli 1891.
Johannes Christiaan Kroese, geboren te Dieren, 25 Juni 1887.

Gustaaf Adolf Brünings, geboren te Zutphen, 26 October 1887.

Alexander Johannes Stok, geboren te Batavia, 4 Mei 1888.

Derk Jan Memelink, geboren te Vorden (bij Zutphen), 27 Maart 1889.

Extranei.

Bernard Willem van der Wiel, geboren te Arnhem, 10 Maart 1891.

Victor Marinus Jozef Kettlitz, geboren te Utrecht, 10 November 1888.

Henri George François Veenhuyzen, geboren te Kendal (Java), 5 October 1885.

Henri van der Bijll, geboren te Brussel, 30 Juli 1890.

Johannes Wieling, geboren te Amsterdam, 12 Februari 1887.

Gerardina Wilhelmina Mijnlieff, geboren te Ouderkerk a/d IJssel, 29 Augustus 1889.

Isidoor de Groot, geboren te Steenwijk, 16 Mei 1886.

Herman Christiaan Jeronimo Gunning, geboren te Brummen, 14 Juli 1888.

Gerard Louis van der Molen, geboren te Amsterdam, 22 Mei 1890.

Albert Reilingh, geboren te Arnhem, 27 Juli 1887.

Johannes Antonius Zandee, geboren te Bergen-op-Zoom, 19 September 1888.

Thans volgen eenige bijzondere opmerkingen over enkele examenvakken.

Scheikunde. De examinatoren voor scheikunde meenen de opmerking te moeten maken, dat de candidaten niet kunnen volstaan met de verklaring, dat in de lessen een aanzienlijk gedeelte der scheikunde niet of slechts zeer vluchtig is behandeld. Indien de examinatoren genoegen zouden nemen met een dergelijke verklaring, zou dit ten gevolge hebben, dat zij bij hun onderzoek naar de kennis van de candidaten dikwijls worden beperkt tot een veel te klein gedeelte der scheikunde.

De examinatoren meenen, dat in het bovenstaande vooral de oorzaken zijn te vinden, dat vele candidaten bij hun mondeling examen het voor het schriftelijk werk verworven cijfer niet konden handhaven.

Verder meenen de examinatoren uit den aard van de opgave voor het schriftelijk werk en de beantwoording van die

opgave door de candidaten te mogen opmaken, dat meer theoretische kennis bij hen werd ondersteld dan zij zich door hun studie hadden verworven.

Aardrijkskunde. Over het geheel waren de cijfers, dit jaar voor aardrijkskunde toegekend, iets lager dan vorige jaren. Waarschijnlijk is dit, ten deele althans, het gevolg van de gejaagdheid, waarmede het schriftelijk werk moest worden gemaakt. De tijd, voor het beantwoorden van vier veelomvattende vragen beschikbaar gesteld, was te kort. Den candidaten ontbrak daardoor de gelegenheid, kalm over den inhoud en de bedoeling der vragen na te denken, en de stof geregeld en doordacht op het papier te stellen.

In de beoefening der natuurkundige aardrijkskunde meenden de examinatoren wel eenigen vooruitgang te bespeuren, hoewel de kennis meestal tot een paar hoofdzaken bepaald bleef.

Minder gunstig was het gesteld met de kennis van den natuurkundigen toestand van de landen van Europa en van de andere werelddeelen. Als een gevolg hiervan kon de oeconomische geographie niet tot haar recht komen. De meeste vragen, betreffende de productie van den bodem, bleven onbeantwoord.

Zoowel uit het schriftelijk als mondeling examen bleek, dat veel candidaten het gebruik van de kaart geheel hadden verwaarloosd.

Geschiedenis. De aandacht dient er op gevestigd, dat de vragen voor de geschiedenis niet altijd gelukkig zijn geredigeerd. Zoo heeft vraag III*b*: ,,De eerste jaren der Fransche revolutie (van 1789 tot de onthoofding van Lodewijk XVI)'' aanleiding gegeven tot klachten van de candidaten, neergeschreven in hun schriftelijk werk, dat de vraag veel te lang was, en zij dientengevolge niet in staat waren om vier opstellen te maken.

De vraag IV*a*: ,,De betrekking tusschen Engeland en zijn koloniën Canada, Australië en Zuid-Afrika. Welke veranderingen zijn daarin gekomen sedert het midden der 19de eeuw? (zonder oorlogen)'', schijnt ook wat Canada en Australië betreft beter geschikt voor examen ter verkrijging eener akte M. O. geschiedenis dan voor een eindexamen der hoogere burgerscholen. Uit de antwoorden der candidaten bleek duidelijk, dat zij er geen weg mee wisten.

Boekhouden. De examinatoren voor boekhouden maken

de opmerking, dat de vraag A van het schriftelijk eindexamen — het opmaken van de saldibalans uit de winsten, verliezen en de balans — in strijd is met de practijk. Indien de leeraren in het boekhouden aan de hoogere burgerschool dergelijke opgaven met hun leerlingen behandelen, kan hun met recht verweten worden, dat hun onderwijs geen voorbereiding is voor de practijk. Het meerendeel der candidaten heeft dan ook de eerste vraag onvoldoende beantwoord, terwijl het dikwijls voorkwam, dat hun cijfer voor boekhouden door het mondeling examen verhoogd werd.

De examinatoren zijn dankbaar, dat in de laatste jaren geen opgaven over wisselarbitrage zijn opgegeven. Het spijt hen echter te moeten constateeren, dat uit het mondeling onderzoek bleek, dat verreweg het grootste aantal candidaten geen kennis had van de noteering der wisselkoersen in de couranten.

Hand- en lijnteekenen. Op twee scholen in de provincie Gelderland werd naar een gipsafgietsel geteekend; op de overige naar een stilleven. Wat dit laatste betreft, meent de sub-commissie voor groep E de opmerking te moeten maken, dat het stilleven dient overeen te stemmen met de opgave. Zoo werd op eene school in plaats van een bankje, een trapje als model gegeven, terwijl op eene andere school drie voorwerpen in plaats van de twee der opgave geteekend werden.

De teekeningen naar plaat en de lijnteekeningen werden op de vastgestelde vergaderingen nagezien en beoordeeld.

Uit het ingeleverde werk bleek, dat het vraagstuk voor het lijnteekenen in vier uren behoorlijk kon worden geteekend; sommige candidaten hadden zelfs nog tijd gevonden, de teekening in effen tint te kleuren.

Ten slotte neemt de commissie de vrijheid, U.H.E.G. te wijzen op de jaarlijksche toename der extranei, die zich in deze provincie voor het eindexamen komen aanmelden.

Waar toch de vacantietijd der leeraren al reeds sterk beperkt wordt door het aanzienlijk getal eindexamen-candidaten, afkomstig van de hoogere burgerscholen in deze provincie, vraagt het belang der leeraren en bij gevolg ook van het onderwijs, dat deze rusttijd verder niet bekort wordt door de deelneming van de extranei aan het eindexamen. Bovendien bezorgt deze deelneming aan de commissieleden eene noodelooze verzwaring van arbeid, aangezien het overgroote getal extranei zoo weinig onderlegd blijkt in de kennis van de

examenvakken, dat hunne examens voor het meerendeel geen redelijken kans van slagen opleveren.

Dientengevolge verzoekt zij U.H.E.G., de aandacht van de hooge Regeering hierop te willen vestigen, opdat in dezen nood voorziening worde gebracht.

Verder eischt het belang der candidaten, die behalve aan het eindexamen der hoogere burgerscholen ook nog aan andere toelatingsexamens wenschen deel te nemen, dat de respectieve datums hiervan beter worden geschikt. Immers candidaten, die, zooals dit jaar voorviel, van 17—29 Juni het schriftelijk eindexamen der hoogere burgerscholen aflegden, en daarna van 13—18 Juli voor het schriftelijk toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie opgeroepen werden, om den 20sten Juli daaraanvolgende aan het mondeling eindexamen der hoogere burgerscholen deel te nemen, ten einde den 27sten Juli wederom klaar te staan voor het mondeling gedeelte van het toelatingsexamen in Breda. zulke candidaten worden door die opeenhooping van werkzaamheden noodeloos afgemat, en loopen daardoor gevaar, in hun examen niet te slagen.

Dan is het voor de goede regeling van het eindexamen der hoogere burgerscholen onmisbaar, dat de respectieve commissiën van andere toelatingsexamens in den lande, de bepaalde datums hiervan bekend maken ongeveer tegen den zelfden tijd, waarop de benoeming der eindexamen-commissies der hoogere burgerscholen in de dagbladen verschijnt, opdat de voorzitters, bij het opmaken der groepen en ranglijsten met deze gegevens tijdig in kennis gesteld worden.

Met dankzegging aan U.H.E.G. voor het in haar gestelde vertrouwen, eindigt de commissie dit verslag.

Nijmegen, 25 September 1908.

Namens de commissie,

F. VERSTEEGH, *Voorzitter.*
H. A. DERKSEN, *Secretaris.*

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

Aan
den heer Staatsraad i. b. d., Commissaris der Koningin in de provincie Zuidholland.

De commissie, belast met het afnemen van de eindexamens voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Zuidholland (noordelijk gedeelte), benoemd bij Uwe beschikking van 14 Maart 1908 (A, n°. 466/4, 4de afd.), gewijzigd bij Uwe beschikking van 2 April 1908 (A, n°. 640/1, 4de afd.), heeft de eer, ter voldoening aan art. 67 van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U.H.E.G. het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De commissie kwam voor de eerste maal bijeen op den 4den April 1908, in het schoolgebouw aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage. Zij koos den heer dr. G. J. M. Coolhaas als tweeden voorzitter en den heer J. W. Albarda als secretaris. Voorts stelden zij de sub-commissiën samen volgens onderstaande tabel.

VAK.	EERSTE AFDEELING. Eerste examinator. Tweede examinator.	TWEEDE AFDEELING. Eerste examinator. Tweede examinator.
	Subcommissie A. Voorzitter: Massink.	
Wiskunde,	Steinmetz	Massink
	Van der Ende	Albarda.
	Van der Ende	Albarda
	Steinmetz	Massink
Werktuigkunde,	Schalkwijk	Bakker,
	Coolhaas	Goossens

VAKKEN.	EERSTE AFDEELING. Eerste examinator. Tweede examinator.	TWEEDE AFDEELING. Eerste examinator. Tweede examinator.
	Subcommissie B. Voorzitter: Coolhaas.	
Natuurkunde,	Coolhaas Schalkwijk	Goossens Bakker
Scheikunde,	Romeny Burger	Rutten van Cappelle
Plant- en dierkunde,	Burger Romeny	van Cappelle Rutten
Cosmographie,	Schalkwijk Coolhaas	Bakker Goossens
	Subcommissie C. Voorzitter: Weevers.	
Staatswetenschappen,	De Graaff van der Waals	Witteveen Weevers
Aardrijkskunde,	Leendertz Wolf	Swets Japikse
Geschiedenis,	Wolf Leendertz	Japikse Swets
Boekhouden,	van der Waals De Graaff	Weevers Witteveen
	Subcommissie D. Voorzitter: Muntinga.	
Nederlandsch.	Draaijer Timmermans	Kaakebeen De Bock
Fransch,	Timmermans Draaijer	De Bock Kaakebeen
Duitsch,	Muntinga van Milligen	van der Esch Helsdon Rix
Engelsch,	van Milligen Muntinga	Helsdon Rix van der Esch
	Subcommissie E. Voorzitter: Kosters.	
Handteekenen. Lijnteekenen,	Voor beide afdeelingen: Koster en Lampe	

De commissie besloot, dat elke examinator het werk van alle candidaten van beide afdeelingen zou nazien, behalve de examinatoren voor wiskunde, die alleen het werk van de candidaten hunner afdeeling zouden corrigeeren.

Het eindoordeel der commissie zou steeds in een geheel getal worden uitgedrukt.

Met het oog op het groote aantal der candidaten noodigde de commissie den voorzitter uit, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken machtiging te vragen tot het bijeenroepen van twee extra-vergaderingen voor het beoordeelen van het schriftelijk werk en het bepalen van de vrijstellingen.

De tweede vergadering der commissie, bestemd voor het vaststellen van de in te dienen opgaven voor het schriftelijk examen, had plaats op 11 April 1908, wederom in het schoolgebouw aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage, waar ook de volgende vergaderingen der commissie en eveneens de zittingen voor het mondeling examen plaats hadden.

Daar de bovenbedoelde machtiging door den Minister van Binnenlandsche Zaken werd verleend bij missive van 10 Juni 1908 (n°. 3511, afd. H. M. O.), kwam de commissie drie keeren, en wel op den 4den, den 11den en den 18den Juli, bijeen tot het beoordeelen van het schriftelijk werk en het bepalen van de vrijstellingen.

Hier volgt een overzicht van de verleende vrijstellingen:

voor	wiskunde,	90	keer.
,,	werktuigkunde,	87	,,
,,	natuurkunde,	90	,,
,,	scheikunde,	79	,,
,,	geschiedenis,	75	,,
,,	aardrijkskunde,	77	,,
,,	boekhouden,	98	,,

18	candidaten	verkregen	7	vrijstellingen.
23	,,	,,	6	,,
19	,,	,,	5	,,
21	,,	,,	4	,,
31	,,	,,	3	,,
22	,,	,,	2	,,
15	,,	,,	1	,,
27	,,	,,	0	,,

Het mondeling examen ving aan op den 20sten Juli.

Van de 179 candidaten, die zich hadden aangemeld, had-

den zich vóór den aanvang van het schriftelijk gedeelte reeds 3 teruggetrokken.

De overblijvende 176 waren verdeeld in 8 groepen.

Volgens art. 23 van het reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 190), werd na afloop van het mondeling examen van elke groep eene vergadering gehouden, waarin de commissie voor de candidaten van die groep den uitslag vaststelde, welke onmiddellijk daarna den candidaten werd medegedeeld. Alle candidaten ontvingen dan eene lijst der hun voor de verschillende vakken alsook voor de onderscheidene groepen toegekende cijfers, terwijl den geslaagden candidaten tevens het diploma werd uitgereikt.

Hier volgt een overzicht van de toegekende cijfers:

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Totaal Onvoldoende.	Totaal Voldoende.
	1	2	3	4	5	6	7½	8	9	10		
Wiskunde	1	2	11	24	28	39	28	26	16	1	38	138
Werktuigkunde . .	„	2	9	24	22	50	30	28	9	2	35	141
Natuurkunde . . .	„	„	5	13	31	63	38	21	5	„	18	158
Scheikunde	„	3	4	18	44	50	35	14	7	1	25	151
Plant- en dierkunde	1	6	13	37	37	33	17	17	14	1	57	119
Cosmographie . . .	„	3	8	12	25	37	41	29	21	„	23	153
Staatsinrichting . .	„	1	6	13	38	42	32	35	8	1	20	156
Staathuishoudk. . .	1	„	2	23	29	40	39	28	12	2	26	150
Aardrijkskunde . .	„	„	4	10	31	98	30	3	„	„	14	162
Geschiedenis. . . .	„	„	9	17	31	63	41	12	2	1	26	150
Boekhouden	„	„	2	12	28	32	33	45	19	5	14	162
Nederlandsche taal en letterkunde .	„	„	3	11	39	60	45	14	4	„	14	162
Fransche taal en letterkunde . . .	1	6	8	28	62	37	28	4	2	„	43	133
Hoogduitsche taal en letterkunde .	„	6	11	36	52	46	20	5	„	„	53	123
Engelsche taal en letterkunde . . .	„	2	9	25	52	52	28	6	2	„	36	140
Handteekenen . . .	„	1	1	7	37	47	47	25	7	4	9	167
Rechtl. teekenen .	1	1	5	17	34	43	43	24	6	2	24	152

Groepen.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Totaal onvoldoende.	Totaal voldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A. Wis- en werktuigkunde . . . . , .	„	1	7	21	36	40	33	28	9	1	29	147
B. Natuurwetenschappen	„	„	1	21	28	75	34	15	2	„	22	154
C. Geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en Handelswetenschappen.	„	„	„	8	30	67	57	13	1	„	8	168
D. Taal- en letterkunde.	„	2	5	25	65	53	24	1	1	„	32	144
E. Teekenen. . . . . . . , .	„	1	„	10	31	65	38	25	2	4	11	165

De uitslag van het examen was als volgt:

Hoogere Burgerschool	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Gravenhage (Bleijenburg) . .	49	45	4
's Gravenhage (Stadhouderslaan).	73	59	14
Leiden	37	33	4
Voorschoten . . .	17	9	8
Totaal . .	176	146	30

De onderstaande lijst vermeldt de geslaagden.

Asser, Paul Alexander, geboren te 's Gravenhage, 7 Maart 1891.

Bakker, Jacques Johan Antoon, geboren te 's Gravenhage, 9 November 1888.

de Bloeme, Johan, geboren te 's Gravenhage, 15 Juni 1889.

Boucher, Karel Willem, geboren te 's Gravenhage, 17 September 1890.

Cohen, Herman Heiman, geboren te Rotterdam, 18 Mei 1890.

Cornelius, Herman Arnold, geboren te Modjokerto, 12 Maart 1888.

Cremer Eindhoven, Martinus, geboren te Zwolle, 6 September 1890.

Gerretsen, Frederik Charles, geboren te 's Gravenhage, 27 Juni 1889.

Hofstee, Mari Louis Johan, geboren te 's Gravenhage, 16 Juli 1889.

de Moet, Pieter Martinus, geboren te Rotterdam, 29 Juni 1890.

Overbeek, Johannes Gerardus, geboren te Gorinchem, 14 Augustus 1889.

Roest van Limburg, August Eduard, geboren te Zoeterwoude, 10 Januari 1890.

Wijsman, Jacobus Lambertus, geboren te 's Gravenhage, 31 December 1889.

de Wildt, Maurits, geboren te Deventer, 26 Augustus 1887.

Cramer, Catharina Cornelia Sigismunda Maria, geboren te Rijswijk (Z.-H.), 19 Februari 1889.

Postma, Jansje Cicilia Cornelia, geboren te Zutphen, 14 September 1890.

Adèr, Johannes Willem Hendrik, geboren te Batavia, 16 Juli 1890.

van Geelen, Jacobus Nicolaas, geboren te Padang, 23 October 1890.

Geursen, Dirk Jacobus, geboren te Pretoria, 4 Mei 1889.

de Graaff, Gerard Bastiaan Reinout, geboren te 's Gravenhage, 8 Mei 1891.

Hansen, Henri Adolf, geboren te Ambarawa, 6 Juli 1889.

van Heemskerk van Beest, Jacob Eduard, geboren te Utrecht, 6 Januari 1890.

Kleyn, Martinus Hendricus, geboren te 's Gravenhage, 28 December 1888.

van Moock, Adriaan, geboren te Woudrichem, 28 November 1890.

Rookmaker, Hendrik Roelof, geboren te Batavia, 21 Augustus 1887.

Roosenburg, Herman, geboren te 's Gravenhage, 9 September 1889.

Slagter, Jan, geboren te Naarden, 1 Augustus 1888.

van Nieuwenburg, Louise Petronella, geboren te 's Gravenhage, 22 Februari 1891.

Nooijen, Helena, geboren te 's Gravenhage, 7 November 1889.

Wentholt, Ida Christina, geboren te Apeldoorn, 26 Juni 1890.

de Brey, Willem Karel, geboren te Rotterdam, 6 October 1889.

Faassen, Johan Frederik, geboren te Soerabaja, 7 Juli 1889.

Helfrich, Eduard David Christiaan, geboren te Manna, 14 Januari 1889.

Kop, Willem Marinus, geboren te 's Gravenhage, 28 September 1888.

Kröner, Friederich Rudolf Theodoor, geboren te Rotterdam, 28 Maart 1887.

Leman, Coenraad Eugène, geboren te Tangerang, 27 Maart 1889.

Loeb, Alfred, geboren te 's Gravenhage, 20 Juli 1890.

Ludolph, Louis, geboren te Singapore, 28 September 1889.

Meijer, Johan Karel Alexander, geboren te Helmond, 26 October 1890.

Le Rutte, Robert Adolf, geboren te 's Gravenhage, 17 Juni 1890.

Ruys, Jan Daniël, geboren te Rotterdam, 20 Juli 1889.

Sillevis, Karel Henri Alexander, geboren te 's Gravenhage, 13 Maart 1890.

Wong-Lun-Hing, Adolf Benjamin John, geboren te Paramaribo, 27 Februari 1889.

van Pesch, Johanna Maria, geboren te Maastricht, 16 Juni 1889.

van Straaten, Louise Wilhelmina Sophia, geboren te 's Gravenhage, 26 Juli 1890.

Abel, Suzanna Josephine, geboren te 's Gravenhage, 15 November 1889.

von Balluseck, Felix, geboren te Batavia, 26 Augustus 1891.

Berkenkamp, Georgine Frederika, geboren te Bennekom, 17 Augustus 1889.

Ferzenaar, Hendrik Jan Gerard, geboren te 's Gravenhage, 5 October 1887.

Goetzee, Henri Anne Wijnandus Christiaan, geboren te 's Gravenhage, 24 Augustus 1889.

van Helten, Eduard Herman, geboren te Rotterdam, 17 Juli 1890.

Muller, Willem Anne, geboren te 's Gravenhage 1 Augustus 1891.

Nederburgh, Edine Gertrude, geboren te Buitenzorg 29 October 1889.

Sasburg, Cato Alida Hendrika, geboren te Anna-Paulownapolder 5 September 1890.

Scheltema, Anna Maria, geboren te Nijmegen 29 Augustus 1888.

Tückerman, Louis, geboren te Kota Radjah 5 Juli 1890.

van der Veur, Wilhelmina Johanna, geboren te 's Gravenhage 23 Juli 1889.

Wijnen, Johanna Margaretha Elisabeth, geboren te 's Gravenhage 25 November 1889.

Beukelman, Hubert Roeland, geboren te Loosduinen 24 November 1890.

Bueninck, Wilhelmina Sara Cornelia, geboren te Padang 25 November 1888.

de Bruyn Ouboter, Wilhelmina Adriana Petronella, geboren te Brussel 22 December 1889.

Caviët, Berthe Johanne Louise, geboren te Lochem 29 December 1889.

du Chatinier, Jacobus Cornelis, geboren te 's Gravenhage 1 Juli 1888.

Coops, Jacoba Gerarda, geboren te 's Gravenhage 6 September 1889.

Douglas, Marianne Henriette, geboren te 's Gravenhage 13 October 1888.

Gelten, Anna Elizabeth, geboren te Harlingen 22 Januari 1889.

van Geer, Piet, geboren te Banjoemas 27 April 1887.

Kuypers, Emma Cornelie, geboren te Banjoe Biroe 6 November 1887.

ter Linden, Adam Johannes, geboren te Batavia 19 September 1890.

Manders, Alida Hendrika, geboren te Amsterdam 7 September 1890.

Methöfer, Antonia Johanna, geboren te 's Gravenhage 1 November 1889.

Perk, Henriette Johanna, geboren te Loosduinen 19 November 1889.

Wind, Yka Catherina, geboren te 's Gravenhage 7 April 1888.

Allart, Dirk, geboren te 's Gravenhage 8 Februari 1889.

Bloklander, Andries, geboren te 's Gravenhage 2 Juli 1890.

Bueninck, Henri Jan, geboren te Padang 1 April 1890.

van Dijck, Willem Frederik, geboren te Soerabaja 30 September 1889.

van Eek, Willem Hendrik, geboren te 's Gravenhage 16 December 1890.

van Haeften, Carel Steven, geboren te Djocjacarta 18 Mei 1890.

van Huls, Henri George François, geboren te Semarang 27 Mei 1890.

Jacobsen, Jacobus Alexander, geboren te Prinsenhage 3 Februari 1886.

de Jong, Jurjen, geboren te Helder 19 Maart 1891.

Klein, Frans Albert, geboren te Batavia, 22 Augustus 1889.

Lemkes, Willem Jacobus, geboren te Leiden, 22 December 1887.

Lens, Carl Adolph, geboren te Banda Neira, 12 Juni 1889.

van Lith, Jan, geboren te Rotterdam, 19 September 1888.

van Meeverden, Leonard Nicolaas, geboren te Grati, 20 Maart 1886.

Pop, Gerrit Frans, geboren te Breda, 27 Mei 1890.

van Toorenburg, Jan Cornelis Karel, geboren te Salatiga, 27 November 1888.

van der Wilde, Arie, geboren te Semarang, 23 Juli 1891.

Boers, Christiaan Franciscus Johannes, geboren te 's Gravenhage, 24 October 1889.

Dietz, Theodorus Willem Anthonie, geboren te 's Gravenhage, 20 April 1889.

van Emden, Frederik Johan George, geboren te Paramaribo, 29 Juni 1887.

Engelenburg, Frits, geboren te Apeldoorn, 24 Juni 1890.

Faber, Bernard Benjamin, geboren te Utrecht, 31 Maart 1887.

Goedhart, Gerrit Jan Diederik Christiaan, geboren te 's Gravenhage, 24 September 1885.

Heykoop, Adriaan Charles, geboren te 's Gravenhage, 2 Juli 1889.

Hoekstra, Jan Adriaan, geboren te 's Gravenhage, 2 Februari 1891.

Hijmans, Hartog, geboren te 's Gravenhage, 8 November 1889.

Jochems, Cornelis Albert Johan, geboren te 's Gravenhage, 13 Augustus 1889.

Kientz, Arnoldus Jacobus, geboren te 's Gravenhage, 1 Februari 1889.

van Mulken, Willem, geboren te Epe, 6 Juni 1890.

Pabst, François, geboren te 's Gravenhage, 21 Mei 1887.
van Vloten, Eduard, geboren te Soerabaja, 23 April 1890.
Greidanus, Tjardus, geboren te Groenlo, 14 Augustus 1890.
van der Linden, Cornelis, geboren te Alfen a/d Rijn, 12 April 1890.
Dekker, Gerardus, geboren te Leiden, 27 December 1888.
van der Hoven van Genderen, Willem Johannes, geboren te Batavia, 5 Maart 1890.
Kroonenberg, Salomon, geboren te Geertruidenberg, 30 Juni 1891.
Lekkerkerker, Christiaan, geboren te Voorschoten, 27 Mei 1889.
Nieuwenhuyzen, Frederik Henri, geboren te Meester-Cornelis, 30 December 1888.
den Houter, Leendert, geboren te Leiden, 10 November 1890.
Jansse, Antonius Gerardus Wilhelmus, geboren te Leiden, 18 Februari 1888.
Parmentier, Frederik Anton, geboren te Leiden, 3 April 1889.
Keulemans, Johannes Franciscus, geboren te Leiden, 16 Maart 1889.
Engelbregt, Cornelis, geboren te Leiden, 24 Juli 1890.
Kruimel, Joan Gerard, geboren te Leiden, 7 Juli 1888.
Relijk, Maria Adriana, geboren te Leiden, 26 Augustus 1889.
van Brero, Elza Angeniza, geboren te Banjoe Biroe, 30 Augustus 1889.
Verff, Johannes Martinus, geboren te Breda, 5 Augustus 1891.
Burck, Henri David Marie, geboren te Buitenzorg, 31 Januari 1888.
de Bont, Gerard Karel Henri, geboren te Magelang, 17 November 1888.
Koorenhof, Albertus Cornelis, geboren te Zoeterwoude, 4 Augustus 1889.
van Halderen, Antonius Laurentius, geboren te Leiden, 12 October 1888.
Meerburg, Gilles Hendrik, geboren te Leiden, 20 Juli 1890.
van Schaick Avelingh, Henry Emile Maurice, geboren te Venlo, 22 September 1888.
Scheffer, Marinus, geboren te Batavia, 1 April 1891.
van Seventer, Anton Gerard, geboren te Sliedrecht, 18 April 1888.

van Buuren, Sophie Adèle, geboren te Djombang, 3 October 1889.

van der Togt, Johannes, geboren te Leiden, 10 Augustus 1887.

Schouten, Mels, geboren te Zoeterwoude, 9 April 1890.

Veen, Wilhelm, Eduard Coenraad, geboren te Pajacombo, 21 Augustus 1890.

van Urk, Arend Thomas, geboren te Leiden, 6 September 1891.

Rietdijk, Johan Frederik Leonard, Oegstgeest, 28 September 1889.

van Waveren, Karel Alexander Frederik, geboren te Kampen, 8 Februari 1891.

Alberti, John Louis Marie, geboren te Salatiga, 21 Januari 1889.

Boodt, Johan George, geboren te Rhenen, 6 Augustus 1888.

van Beek, Johannes Jan Willem, geboren te Zalt-Bommel, 29 Mei 1886.

van Keeken, Johan Wilhelm Arnold, geboren te Hellevoetsluis, 4 April 1888.

Lodder, Hugo, geboren te Goedereede, 3 April 1886.

Kerbert, Adriaan Frederik, geboren te Amsterdam, 26 Augustus 1889.

Koenraad, Pieter, geboren te Dirksland, 6 Juni 1890.

de Kruyff, Gerard Pieter, geboren te Buren, 27 Januari 1890.

Lottgering, Hendrik, geboren te Oldenzaal, 22 Augustus 1888.

Roll, Henri, geboren te Dordrecht, 15 Juli 1883.

In de vergaderingen der commissie en op de zittingsdagen voor het mondeling examen waren meestal alle leden der commissie aanwezig.

Afwezig waren:

in de vergadering van 11 April, de heer Burger.
,, ,, ,, ,, 4 Juli, de heer Burger,
,, ,, ,, ,, 11 Juli, de heer Witteveen,
,, ,, ,, ,, 18 Juli, de heer van Capelle.
,, ,, ,, ,, 12 Sept., de heer Helsdon Rix.

Twee candidaten werden door behoorlijk bewezen ongesteldheid verhinderd te gelijk met de andere candidaten deel

te nemen aan het schriftelijk examen in de aardrijkskunde, de andere nam slechts deel aan het algemeen examen in het lijnteekenen. Hun werd, volgens art. 16 van het meergenoemd reglement voor de eindexamens, tijdens het mondeling examen gelegenheid gegeven tot het maken van het schriftelijk werk, waarvoor de opgaven door de commissieleden der tweede afdeeling werden samengesteld.

Daartoe door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij missive van 13 Juli 1908 (n°. 4186, afd. H. M. O.) gemachtigd, droeg de voorzitter het toezicht bij dit schriftelijk examen op telkens aan een der heeren examinatoren voor het teekenen.

Het examen gaf de commissie aanleiding tot de volgende opmerkingen.

De kennis van de aardrijkskunde van Nederland liet bij vele candidaten te wenschen over, terwijl ook de natuurkundige aardrijkskunde meermalen onvoldoende beoefend bleek.

Wat de candidaten wisten van de gronden der provinciale en gemeente-inrichting van Nederland voldeed niet aan de verwachtingen.

Dat vele candidaten op het schriftelijk examen voor het Fransch gebrekkig werk leverden, meent de commissie te moeten toeschrijven aan den aard der opgave. Woorden en uitdrukkingen van een gedicht in eene vreemde taal, door andere, daarmede gelijkstaande, te vervangen, acht de commissie een eisch, waaraan door de candidaten in het algemeen niet behoorlijk kan worden voldaan.

Dat de uitkomsten van het examen in het rechtlijnig teekenen minder gunstig waren dan die voor het handteekenen, meente de commissie te moeten verklaren uit slordigheid en gebrekkige oefening der candidaten.

Door omstandigheden, onafhankelijk van den wil der examinatoren konden de teekeningen naar de natuur niet worden nagezien ter plaatse waar zij waren vervaardigd. De correctie geschiedde, evenals die der lijnteekeningen en der plaatteekeningen, tijdens het mondeling examen. De voorwerpen, die bij het natuurteekenen als modellen hadden gediend waren bij de correctie aanwezig.

Ten slotte brengt de commissie U.H.E.G. haren dank voor het in haar gestelden vertrouwen.

's Gravenhage, 12 September 1908.

Namens de commissie,

E. H. Groenman, *Voorzitter,*
J. W. Albarda, *Secretaris.*

B. Zuidelijke commissie.

Aan
den heer Staatsraad i. b. d., Commissaris der Koningin in de provincie Zuidholland.

Ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Zuidholland (Zuidelijke commissie), benoemd bij Uwe beschikking van 14 Maart 1908, A, n°. 466/1 (4de Afd.), de eer aan U. H. E. G. het volgend verslag van hare werkzaamheden over te leggen, zooals dit is vastgesteld in hare laatste vergadering van 5 September 1908.

Aan de Commissie was Delft aangewezen als plaats voor hare zittingen.

Het dagelijksch bestuur dezer gemeente stond voor dit doel den voorzitter het gebruik toe van het gebouw der hoogere burgerschool, waarvan een der lokalen tot vergaderzaal werd ingericht. Daar dit lokaal tijdens den cursus niet beschikbaar was, had het dagelijksch bestuur de vriendelijkheid de raadszaal ter beschikking te stellen tot het houden der vergaderingen van 28 Maart, 11 April en 5 September.

In opdracht van de Commissie, hebben voorzitter en secretaris een dankbetuiging gericht aan burgemeester en wethouders van Delft, en hun de verzekering gegeven, dat de leden der Commissie deze hoffelijkheid op hoogen prijs hebben gesteld.

De Commissie benoemde dr. J. M. Hiebendaal tot plaatsvervangend voorzitter en A. L. Hondius tot secretaris, en verdeelde zich, overeenkomstig art. 8 van het algemeen reglement voor de eindexamens, in secties, zooals de hier volgende tabel aangeeft:

VAKKEN.	1ste afdeeling. 1ste examinator. 2de examinator.	2de afdeeling. 1ste examinator. 2de examinator.

Sectie A. Voorzitter: Vaes:
Secretaris: Lariby.

Wiskunde	Vaes Laribij	Fast de Jongh van Arkel
Werktuigkunde . .	Pilaar De Boer	Baart Krediet

Sectie B. Voorzitter: Hiebenbaal.
Secretaris: Roldanus.

Natuurkunde . . .	De Boer Pilaar	Krediet Baart
Scheikunde. . . .	Raabe Reitsma	Roldanus Hiebendaal
Plant- en dierkunde	Reitsma Raabe	Hiebendaal Roldanus
Cosmographie. . .	Pilaar de Boer	Baart Krediet

Sectie C. Voorzitter: Hoogstra.
Secretaris: Mink

Staatswetenschapp.	Kalma van Meegeren	Feenstra Delfos
Aardrijkskunde . .	Mink Hoogstra	Cremer Te Lintum
Geschiedenis . . .	Hoogstra Mink	Te Lintum Cremer
Boekhouden . . .	van Meegeren Kalma	Delfos Feenstra

VAKKEN.	1ste afdeeling. 1ste examinator. 2de examinator.	2de afdeeling. 1ste examinator. 2de examinator.
Sectie D. Voorzitter: Goslings. Secretaris: Horn.		
Nederlandsch . . .	Lubberhuizen Lamberman	Kuipers Horn
Fransch	Douwes Dekker Goslings	Hondius Hessling
Engelsch	Goslings Douwes Dekker	Hesslin g Hondius
Hoogduitsch	Lamberman Lubberhuizen	Horn Kuipers
Sectie E (voor beide afdeelingen). Voorzitter: Hingman. Secretaris: Tondu.		
Handteekenen . . .	Hingman Tondu	
Lijnteekenen	Tondu Hingman	

Voor het examen meldden zich aan 207 candidaten, die ingedeeld werden op de wijze als volgt aangegeven:

Eerste Afdeeling. School.	Aantal cand.	Tweede afdeeling. School.	Aantal cand.
Dordrecht.	18	Delft	12
Gouda B	17	Gorinchem. . . .	11
Rotterdam A. . . .	19	Gouda A.	14
„ D. . . .	15	Rotterdam B . . .	14
„ (Chr.) .	6	„ C . . .	19
Schiedam A	15	Schiedam B. . . .	11
Extranei.	13	Extranei	23
	103		104

De candidaten van de eerste afdeeling werden in 8 groepen van 12 en 1 groep van 7; die van de tweede afdeeling in 8 groepen van 12 en 1 groep van 8 verdeeld. De candidaten van de eerste afdeeling hadden de nummers 1—103, die van de tweede afdeeling de nummers 104—207.

De opgaven voor het schriftelijk werk, door deze Commissie in te dienen, werden vastgesteld in de vergadering van 11 April. Reeds was in de vergadering van 28 Maart overeengekomen, dat de beoordeeling van het schriftelijk werk op de volgende wijze zou geschieden:

de beide eerste examinatoren in de twee afdeelingen voor elk vak, waarin schriftelijk werk opgegeven wordt, zouden onafhankelijk van elkander — hun oordeel in een cijfer uitdrukken; alleen in de wiskunde zou dit gedaan worden door de beide examinatoren in iedere afdeeling. Daarna zou uit die beide cijfers, na mondeling overleg tusschen de twee examinatoren, één eindcijfer voor elk vak vastgesteld worden.

Dit laatste geschiedde voor de nummers 1—51 en 104—154 in de vergadering van 11 Juli, en voor de nummers 52—103 en 155—207 in de vergadering van 18 Juli, tot welker bijeenroeping de Minister van Binnenlandsche Zaken machtiging had verleend bij beschikking van 9 April 1908, n°. 2125, afd. H. M. O.

Tegelijkertijd werden in deze vergaderingen de vrijstellingen opgemaakt van het mondeling examen voor de zeven vakken, waarin deze verleend kunnen worden.

De beoordeeling der pleister- en natuurteekeningen heeft plaats gehad daar waar deze vervaardigd zijn; te dien einde heeft de sub-commissie voor de afdeeling E zich begeven naar Delft, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, Leiden, Rotterdam en Schiedam.

Bij het schriftelijk examen zijn 7 candidaten niet opgekomen, waardoor hun aantal teruggebracht werd tot 200; tijdens het schriftelijk examen hebben zich 2 candidaten teruggetrokken, waardoor hun aantal daalde tot 198. Van dezen hebben, wegens ziekte, 3 candidaten niet — of niet geheel — aan het schriftelijk examen kunnen deelnemen; één hunner heeft zich later, op gezag van zijn geneesheer, moeten terugtrekken. Tijdens het mondeling examen werd aan één gelegenheid gegeven om het geheele schriftelijke examen af te leggen en aan den anderen om het ontbrekende deel — goniometrie, trigonometrie en Engelsch — te

maken, waartoe nieuwe opgaven door de Commissie samengesteld werden.

Het aantal der verleende vrijstellingen voor de mondelinge examens in de verschillende vakken wordt in de volgende tabellen uitgedrukt:

Vrijstellingen.	Eerste afd.	Tweede afd.	Samen.
Geene	29 cand.	28 cand.	57 cand.
Voor 1 vak	16 „	12 „	28 „
„ 2 vakken. . .	10 „	10 „	20 „
„ 3 „ . . .	11 „	9 „	20 „
„ 4 „ . . .	12 „	13 „	25 „
„ 5 „ . . .	8 „	4 „	12 „
„ 6 „ . . .	6 „	10 „	16 „
„ 7 „ . . .	9 „	11 „	20 „
	101 cand.	97 cand.	198 cand.

(Naar de vakken gegroepeerd).

Vrijstell. van het vak.	Eerste afd.	Tweede afd.	Samen.
Wiskunde.	49	41	90
Werktuigkunde . .	48	42	90
Natuurkunde. . . .	24	32	56
Scheikunde	24	35	59
Aardrijkskunde . . .	35	36	71
Geschiedenis	35	40	75
Boekhouden	41	42	83
	256	268	524

De vrijstellingen en de cijfers voor de vakken, waarin een candidaat vrijstelling verkregen had, werden hem zoo spoe-

dig mogelijk na de hiervoren vermelde vergaderingen van 11 en 18 Juli medegedeeld; dit geschiedde mondeling, voor elke school door een der commissieleden, hetzij directeur of leeraar. Aan de extranei is hiervan schriftelijk kennis gegeven.

Door één candidaat werd gebruik gemaakt van zijn recht om, ondanks zijn vrijstellingen, toch mondeling examen af te leggen in de werktuigkunde en in de geschiedenis.

Het mondeling examen, dat voor iedere groep 3 dagen duurde, begon op Maandag 20 Juli en eindigde op Woensdag 19 Augustus.

Iedere candidaat, voor zoover hem geen vrijstelling toegekend was, werd mondeling geëxamineerd in:

Wiskunde	60	min.
Werktuigkunde	20	,,
Natuurkunde	25	,,
Scheikunde	30	,,
Plant- en dierkunde	30	,,
Kosmographie	15	,,
Staatswetenschappen	40	,,
Boekhouden	20	,,
Aardrijkskunde	30	,,
Geschiedenis	30	,,
Elk der vier talen	30	,,

Na afloop van het mondeling examen van telkens twee groepen, door de beide afdeelingen gelijktijdig geëxamineerd, hield de Commissie eene vergadering, waarin over het al of niet toekennen van het getuigschrift beraadslaagd en beslist werd. De uitslag werd daarna onmiddellijk aan de candidaten medegedeeld.

Na het schriftelijk en vóór het mondeling examen, trok zich één candidaat terug, en een ander tijdens het mondeling examen.

Het volledig examen is derhave afgelegd door 196 candidaten; de uitslag er van blijkt uit de volgende tabellen:

	1ste Afdeeling.	2de Afdeeling.	Samen.
Geslaagd. . .	75	77	152
Afgewezen . .	24	20	44
	99	97	196

(Naar de scholen gegroepeerd).

SCHOOL.	In-geschreven	Geëxami-neerd.	Geslaagd.	Af-gewezen.
Delft.	12 (1)	11	10	1
Dordrecht . . .	18	18	17	1
Gorinchem. . .	11	11	9	2
Gouda	31 (1)	30	26	4
Rotterdam. . .	67 (2)	65	49	16
Rotterdam Chr. .	6	6	3	3
Schiedam . . .	26 (1)	25	22	3
Extranei . . .	36 (3)	30	16	14
Totaal	207	196	152	44

(1) 1 niet opgekomen. (2) 2 teruggetrokken. (3) 5 niet opgekomen, 1 teruggetrokken.

Krachtens art. 23 van het algemeen reglement werden toegelaten 106 candidaten (zonder onvoldoende groepcijfers); afgewezen 36 candidaten (2 of meer onvoldoende groepcijfers).

Van de 54 overige candidaten, die in één groep een onvoldoend eindcijfer hadden verkregen, werden, met of zonder stemming, toegelaten 46 en afgewezen 8.

Van de 44 niet geslaagde candidaten hadden vrijstelling voor:

1 vak	7	candidaten;
2 vakken	1	candidaat;
3 ,,	1	,,
5 ,,	1	,,
geene vrijstelling hadden	34	candidaten;

Naar de vakken gegroepeerd hadden:

Vrijstelling in wiskunde	3	candidaten;
,, ,, werktuigkunde	2	,,
,, ,, natuurkunde	3	,,
,, ,, scheikunde	3	,,
,, ,, aardrijkskunde	3	,,
,, ,, boekhouden	3	,,
Geen vrijstelling	34	,,

De volgende tabel geeft, gegroepeerd naar de scholen, waarvan zij afkomstig zijn, de namen der geslaagde candidaten, met hunne voornamen, enz.:

A. Van de hoogere burgerschool te Delft:

Benthem Az., Gerrit, geboren te Enschedé 30 September 1887;
Berckel, Wilhelmina Amélie van, geboren te Delft 25 Augustus 1890;
Evers, Joan Brink, geboren te Rotterdam 26 Mei 1891;
Klamer, Carl Evert, geboren te Delft 18 Februari 1891;
Kouwenhoven, Pieter Adrianus, geboren te Delft 4 October 1887;
Laan, Johanna Cornelia van der, geboren te 's Gravenhage 26 Mei 1887;
Posthumus, Sybrandus Jacobus, geboren te Ommen 23 Januari 1890;
Veen, Nanning Johannes van, geboren te Delft 15 Januari 1890;
Waard, Dirk de, geboren te Delft 7 Mei 1891;
Wolff, Egbert Rudolf, geboren te Paramaribo 16 Augustus 1886;

B. Van de hoogere burgerschool te Dordrecht:

Aanholt, Cornelis Andries van, geboren te Amsterdam 24 September 1890;
Arends, Cornelis Frans, geboren te Oude Tonge 24 October 1888;

Asperen, Lubertus Hendricus van, geboren te Dordrecht 16 Januari 1888;

Bergeyk, Cornelis Adrianus van, geboren te Giessendam 31 Mei 1890;

Bos, Pieter, geboren te Dordrecht 6 November 1890;

Dijke, Maarten Jacobus van, geboren te Dordrecht 27 October 1888;

Hoekstra, Hendrik Tamme, geboren te 's Gravesande 16 December 1891;

Kleyn Cornelis Hendrik, geboren te Dordrecht 21 Mei 1888;

Kraal Johannes, geboren te Papendrecht 5 Januari 1890;

Linde, Maarten van der, geboren te Spijkenisse 16 September 1888;

Schutz, Hendrik Adriaan Cornelis, geboren te Dordrecht 17 Juni 1888;

Slikke, Pieter Cornelis Jan van der, geboren te Stavenisse 2 December 1889;

Visser, Philippus, geboren te Heerjansdam 23 December 1888;

Volker, Filippus, geboren te Sliedrecht 31 Juli 1890;

Woonink, Johan Philip, geboren te Dordrecht 3 Februari 1890;

Wijngaarden, Cornelis Marinus van, geboren te Sliedrecht 12 October 1891;

Wijngaarden, Johanna Pieternella van, geboren te Papendrecht 21 September 1890;

C. Van de hoogere burgerschool te Gorinchem:

Bie, Jacobus de, geboren te Gorinchem 9 Februari 1889;

Elshout, Philippine Catherine, geboren te Gorinchem 2 April 1889;

Houberg, Peter Johannes, geboren te Rotterdam 22 Augustus 1890;

Muller, Hendrik Frederik, geboren te Kotta Radja 7 November 1888;

Poels, Wilhelmina Maria, geboren te Gorinchem 23 April 1889;

Putto, Johannes Adrianus, geboren te Deventer 3 December 1889;

Steenis, Adriaan van, geboren te Noordeloos 24 Januari 1890;

Stigter, Arie Bernard de, geboren te Leerdam 19 September 1889;

Wisboom, Johanna Cornelia, geboren te Noordeloos 2 Juni 1890;

D. Van de hoogere burgerschool te Gouda:

Anten, Frederik, geboren te 's Gravenhage 9 Augustus 1886;
Arentz, Isaac, geboren te Gouda 13 Augustus 1890;
Berkelbach van der Sprenkel, Hendrik, geboren te Breda 21 April 1890;
Bosch, Jan Conrad van den, geboren te Zwolle 30 September 1889;
Bruins, Adriaan Jacobus, geboren te Samarang 20 Februari 1888;
Cittert, Alida Cornelia van, geboren te Gouda 16 September 1890;
Dull, Dirk Hendrik, geboren te Amsterdam 24 Februari 1888;
Dumbar, Wijer Antony, geboren te 's Gravenhage 7 Februari 1888;
Fuchter, Carel Joan Hendrik, geboren te Kediri 20 Mei 1890;
Greup, Dirk Hendrik, geboren te Schoonhoven 22 Maart 1888;
Jongh, Adolf de, geboren te Oudewater 26 September 1889;
Leeuwenburgh, Marinus Albertus Jacobus, geboren te Apeldoorn 5 Maart 1890;
Manuel, Jacques Charles Edouard, geboren te Soerakarta 25 Mei 1887;
Meer, Willem Jacobus Frederik van der, geboren te Gouda 16 April 1890;
Meer, Bernard Cornelis Johan van der, geboren te Gouda 9 April 1891;
Muller, Johan Christiaan, geboren te Willeskop 10 April 1888;
Oskam, Dirk, geboren te Gouda 21 Juni 1890;
Oudsten, Johanna den, geboren te Gouda 7 Juni 1890;
Ruys, Jacobus, geboren te Batavia 14 November 1887;
Schoutendorp, Willem, geboren te Soerabaia 27 December 1888;
Slop, Nicolaas Rudolf, geboren te Gouda 27 November 1888;
Staveren, Johan Jasper Abraham van, geboren te Geertruidenberg 24 Augustus 1889;
Ven, Elizabeth de, geboren te Gouda 3 October 1889;

Ven, Laurens Jan de, geboren te Gouda 26 Juni 1891;
Waart van Gulik, Jenny Eliza van der, geboren te 's Gravenhage 3 Juli 1890;
Zielstra, Leonard Jan, geboren te Gouda 4 September 1890;

E. Van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Rotterdam:

Berg, Pieter, geboren te Krimpen aan de Lek 21 Augustus 1890;
Boer, Menso de, geboren te Amsterdam 17 Juli 1891;
Bonjer, Eduard Frederik, geboren te Rotterdam 27 December 1891;
Brouwer, Coenraad Hendrik, geboren te Helder 24 Februari 1891;
Bruyn Kops, Johan de, geboren te Ambon 26 April 189
Buskop, Geertruida, geboren te Rotterdam 27 Maart 1890;
Cath, Pieter Geert, geboren te Deventer 14 Mei 1889;
Cath, Berendina, geboren te Deventer 31 October 1884;
Daman Willems, Angenitha Maria Cornelia, geboren te Rotterdam 12 Februari 1888;
Danser, Benedictus Hubertus, geboren te Schiedam 24 Mei 1891;
Doll, Leonhard, geboren te Rotterdam 28 Augustus 1889;
Drapers, Jan, geboren te Krimpen aan de Lek 10 December 1889;
Dijxhoorn, Adriaan Quirinus Hendrik, geboren te Rotterdam 10 September 1889;
Efferen, Margaretha van, geboren te Strijen, 22 Januari 1891;
Eybergen, Sebastiaan Heronimus van, geboren te Weert 5 Juli 1890;
Ezerman, Jacoba Maria, geboren te Rotterdam 9 Juli 1890;
Grimmon, Frans Hermanus Alphonsus, geboren te Amsterdam 19 October 1890;
Hannik, Izak, geboren te Rotterdam 21 Januari 1890;
Hoed, Ary den, geboren te Kralingen 6 Maart 1888;
Hoogesteger, Pieternella Marina, geboren te Kralingen 2 Juni 1890;
Horstink, Johannes, geboren te Kralingen 16 December 1889;
Kasteele, Leonard Cornelis van de, geboren te Rotterdam 19 Maart 1891;
Kaufmann, Meijer, geboren te Gennep 24 Augustus 1889;

Krediet, Christoffel Elise Wilhelm, geboren te Breda 24 November 1890;
Krijn, Cornelis, geboren te Amersfoort 27 Augustus 1890;
Kuiper, Henderika Fennechina, geboren te Rotterdam 20 November 1890;
Lagaaij, Marie, geboren te Rotterdam 26 Februari 1891;
Laubheimer, Mathilde, geboren te Kralingen 16 December 1888;
Lienden, Egbert Herman Gradus van, geboren te Rotterdam 21 October 1889;
Mosselman, Teunis, geboren te Middelharnis 27 Februari 1890;
Nolen, Johan geboren te Rotterdam 10 Maart 1891;
Noorduyn, Jan, geboren te Nijmegen 30 Augustus 1889;
Paehlig, Carel Christaan, geboren te Rotterdam 6 April 1890;
Reyntjes, Anthonius Jurjen Pieter, geboren te Akkrum 11 April 1890.
Rosmolen, Johannes, geboren te Oud-Beijerland 24 December 1885;
Schut, Paul Johan Hendrik Onno, geboren te Zeist 3 Augustus 1888;
Sparnaaij, Hendricus, geboren te Rotterdam 24 Mei 1891,
Steeden, Evert Jan van, geboren te Rotterdam 13 Januari 1891;
Steur, Bertha Hendrika, geboren te Maassluis 27 Januari 1891;
Stok, Willem, geboren te Rotterdam 23 Juli 1889;
Thier, Petrus Bernardus Maria, geboren te Rotterdam 23 Juni 1889;
Thier, Johannes Henricus Maria, geboren te Rotterdam 15 Mei 1888;
Thoms, Christiaan, geboren te Rotterdam 26 Februari 1889;
Tolk, Pieter Cornelis, geboren te Amsterdam 12 Februari 1890;
Treurniet, Alexander Julianus, geboren te Rotterdam 23 October 1890;
Verduin, Joseph Hendrik Nicolaas, geboren te Rotterdam 3 October 1887;
Visser, Herbert Jacques, geboren te Rotterdam 25 Januari 1890;
Viverooij, Jan, geboren te Rotterdam 12 Mei 1889;
Voorhagen, Josephus Gerardus, geboren te Rotterdam 7 November 1891;

F. Van de Christelijke hoogere burgerschool te Rotterdam:

Geldtelder, Salomon Cornelis, geboren te Spijkenisse 5 November 1888;
Velden, August Carel van der, geboren te Maasland 24 Maart 1890;
Windt, Willem van der, geboren te Vlaardingen 1 Februari 1891;

G. Van de hoogere burgerschool te Schiedam:

Bel, John, geboren te Rotterdam 15 September 1889;
Beth, Leonardus Albertus, geboren te Roozendaal 30 December 1888;
Beugelink, Petronella Johanna, geboren te Vlaardingen 26 Maart 1889;
Buysen, Arie van, geboren te Schiedam 26 Mei 1890;
Bijloo, Antonie, geboren te Schiedam 15 September 1889;
Cool, Johanna Henriette, geboren te Schiedam 1 September 1890;
Gorzeman, Cornelis, geboren te Heenvliet 31 Mei 1890;
Hoek, Wouter van der, geboren te Pernis 4 Februari 1890;
Leeuwen, Jacobus van, geboren te Vlaardingen 7 Februari 1891;
Lindeijer, Gerritje, geboren te Kethel 3 October 1889;
Luik, Neeltje Adriana van, geboren te Schiedam 29 Maart 1889;
Os, Adolf Michel, geboren te Amsterdam 29 Maart 1891;
Penning, Klara Martina Cornelia, geboren te Schiedam 24 Maart 1890;
Poortman, Jacoba Geertruida, geboren te Maassluis 21 Augustus 1890;
Rhijn, Cornelis Gerardus van, geboren te Schiedam 1 Januari 1890;
Rossen, Anthonie van, geboren te Vlaardingen 30 Januari 1890;
Rijneke, Pieter Johannes, geboren te Schiedam 31 Augustus 1889;
Spruyt, Johannes Adam, geboren te Amsterdam 4 Februari 1889;
Tijl, Hermance Johanna Coenradina, geboren te Schiedam 15 December 1890;

Verboom, Jan, geboren te Schiedam 4 Februari 1891;
Vermaas, Adrianus, geboren te Maassluis 19 Maart 1889;
Wetsteyn, Joris, geboren te Schiedam 5 September 1890;

II. Candidaten die *geen* hoogere burgerschool hebben afgeloopen.

Backer, Louise Hélène Jeanne, geboren te Amsterdam 1 Maart 1890;
Beek, Emile Johan van der, geboren te Rimboen (Deli) 20 October 1886;
Fermin, Henri Edouard Adelin, geboren te Delft 28 Juni 1889;
Haaften, Aleida Hendrika van, geboren te Sliedrecht 8 September 1891;
Heijer, Christoffel, geboren te 's Gravenhage 25 Januari 1888;
Lange, Jan Frederik Maurits, geboren te 's Gravenhage 30 Juni 1889;
Leckie, Auguste Juliaan, geboren te Paramaribo Januari 1891;
Meulen, Philip Johan van der, geboren te Soerabaia 30 Januari 1888;
Naessens, Constantijn, geboren te Soerabaia 29 Januari 1890;
Regt, Bastiaan Bato, geboren te Rotterdam 2 October 1884;
Schuurman, Theodoor Elink, geboren te Malang 8 December 1887;
Telchuys, Dirk, geboren te Schoonhoven 24 Januari 1888;
Treffers, Hugo, geboren te Oosterhout (N.-Br.) 9 December 1890;
Vassy, Willem Henri de, geboren te Macasser 23 April 1885;
Wagner, Daniël Jacob, geboren te Hillegersberg 13 April 1890;
Wolffensperger, Gerarda Wilhelmina Elizabeth, geboren te 's Gravenhage 3 April 1887.

De volgende tabel geeft aan, hoeveel malen elk cijfer van 1—10 is toegekend:

a. voor elk vak waarin is geëxamineerd; *b.* voor elk der groepen A, B, C, D, E.

Het afgeloopen examen heeft aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen:

Bij het examen in de *natuurlijke geschiedenis* bleek herhaaldelijk, dat de kennis van planten, in ons land voorkomende, gering was; den aanstaanden candidaten wordt op hunne wandelingen wat meer belangstelling in de levende natuur aanbevolen.

Wat de kennis der *aardrijkskunde* betreft, daarover kon het oordeel der Commissie ook niet onverdeeld gunstig zijn: vele examinandi schenen te meenen, dat het voor Europa voldoende was een enkel land te bestudeeren en men verder geen aandacht behoefde te schenken aan de overige rijken. De kennis der vreemde werelddeelen liet meestal te wenschen over, en aan de studie der natuurkundige aardrijkskunde was blijkbaar niet genoeg zorg besteed; herhaalde malen bleek, dat de eenvoudigste zaken van Nederland, bijv. de groote rivieren zelfs, onbekend waren.

In het algemeen schijnt men zich ook weinig toegelegd te hebben op de studie der volkenkunde, zoodat op vragen omtrent taal, godsdienst, enz. een voldoend antwoord bijna geregeld uitbleef.

De Commissie raadt den a. s. candidaten ten zeerste aan, om in het laatste leerjaar de kennis, in vorige jaren opgedaan, nog eens goed op te frisschen door een algemeene herhaling van het vroeger geleerde, vooral ook van de meest eenvoudige zaken.

Het beperkte gebied, waartoe het examen in de algemeene *geschiedenis* bepaald is, wordt door vele candidaten nog kleiner gemaakt door het veronachtzamen van alles wat buiten de Fransche Omwenteling valt en van hetgeen niet rechtstreeks tot de krijgs- of Staatkundige geschiedenis gerekend kan worden.

Bij de tijdberekening bleek meermalen, dat de candidaten zich, zelfs bij voorname feiten, niet eens bewust waren, in welke *eeuw* deze zijn voorgevallen.

Bij de vaderlandsche geschiedenis viel hoofdzakelijk te klagen over geringe kennis van de historie van Oost- en West-Indië.

Bij het examen in het *Fransch* zou de Commissie kunnen volstaan met verwijzing naar vorige verslagen; toch wenscht zij er nog eens op te wijzen, dat eenige zeer oppervlakkige bekendheid met 2 of 3 schrijvers niet kan beteekenen kennis van het tijdvak, dat men uitgekozen heeft. Toch schenen verscheidene examinandi dit zoo opgevat te hebben; sommigen dezer meenden die leemte te kunnen aanvullen door

het opnoemen van een paar schrijvers en titels hunner werken, zonder zelfs te vermoeden, welke de inhoud er van is.

Verder zij den candidaten aanbevolen, overeenstemming te brengen in de keuze van hunne lectuur en van het tijdvak der letterkunde, waarover zij ondervraagd wenschen te worden.

Een dergelijke opmerking met betrekking tot het examen in het *Engelsch*: ofschoon er herhaaldelijk op gewezen is, moet, ook voor dit vak, de Commissie nogmaals de aandacht der a. s. candidaten vestigen op den inhoud van het programma der eindexamens, betreffende de eischen voor de letterkunde en het lezen van werken uit de gekozen periode.

Het examen in de overige vakken gaf geen aanleiding tot opmerkingen, die in het bijzonder vermeld dienen te worden.

Aan het einde van haar taak gekomen, acht de Commissie het een aangenamen plicht U. H. E. G. haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Delft, 18 September 1908.

A. J. Goedkoop van Nelle,

Voorzitter.

A. L. Hondius,

Secretaris.

Noordholland.

A. Oostelijke Commissie.

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Noordholland.

De Commissie, krachtens uwe beschikking van 7 Maart 1908, n°. 92/2966, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland (oostelijk gedeelte) heeft de eer, ter voldoening aan art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), UHEG. het volgende verslag aan te bieden.

De verschillende vergaderingen werden gehouden in het gebouw der hoogere burgerschool te Zaandam, alwaar ook de mondelinge examens werden afgenomen.

De eerste vergadering had plaats op Woensdag 25 Maart 1908. In deze vergadering werd door den voorzitter meegedeeld, dat zich voorloopig voor het examen hadden aangemeld 122 candidaten (later eenigszins veranderd) en dat deze zouden worden verdeeld in twee afdeelingen.

In de afdeeling A, die der oneven nummers, worden ingedeeld de leerlingen der klassen V*a* van de drie hoogere burgerscholen te Amsterdam, van de 5de klasse der hoogere burgerschool te Zaandam en de extraneï; in de afdeeling B, die der even nummers, de leerlingen der klassen V*b* van de hoogere burgerscholen te Amsterdam en van die te Hilversum. In verband hiermede was de Commissie in 2 afdeelingen verdeeld, welke afdeelingen echter, ook met de Subcommissies betreft, steeds in vereeniging handelden.

De volgende tabel geeft aan, uit welke voorzitters en leden de Subcommissies bestonden en voor welke vakken de verschillende leden als examinatoren waren aangewezen:

VAKKEN.	Examinatoren. Afdeeling A. (oneven nummers.)	Examinatoren. Afdeeling B. (even nummers.)	Voorzitters der subcommissiën.
A.			
Algebra en driehoeksmeting.	P. Bakker	dr. D. Coelingh	
Meetk. Beschr. meetk.	B de Greve	W. Ph. Lindner	dr. D. Coelingh
Mechanica	G. van Rij	W. J. Wisselink	
B.			
Natuurkunde	dr. Z. P. Bouman	dr. N. Quint Gz.	
Scheikunde.	dr. H. Hemmes	dr. B. H. J. ter Braake	Dr. H. Hemmes
Plant- en dierkunde. .	J. de Lint	dr. H. W. Heinsius	
Cosmographie	G. van Rij	G. van Rij	
C.			
Staatswetenschappen.	A. van der Stempel	C. J. J. Westermann	
Aardrijkskunde	J. Rienstra	A. D. Hagedoorn	J. Rienstra
Geschiedenis.	G. S. Reehorst	dr. A. J. d'Ailly	
Boekhouden	W. N. Francken	S. J. van de Vliet	
D.			
Nederlandsch	dr. A. Borgeld	G. C. Hoogewerff	
Fransch [1].	G. Welbergen	K. R. Gallas	G. C. Hoogewerff
Engelsch	W. van Doorn	P. Th. N. Moesveld	
Duitsch.	A. Kolkman	J. K. de Raaf	
E.			
Hand- en lijnteekenen.	H. J. van Dijk en H. J. Horn		H. J. van Dijk

De benoeming van de voorzitters der subcommissies had in de eerste vergadering plaats; tevens werd toen de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd, en de heer dr. D. Coelingh tot ondervoorzitter, om bij eventueele afwezigheid van den voorzitter diens plaats in te nemen.

Op voorstel van den voorzitter werd besloten, om de mondelinge examens, wat tijd en indeeling betreft, in te richten evenals de beide voorgaande jaren en dus, als examinator en asessor samen te voegen de beide heeren, die voor eenzelfde vak zijn aangewezen. De examinatoren in staatswetenschappen deelden wel eenigszins het bezwaar, door hunne vakgenooten in het verslag van 1907 genoemd, n.l. dat een tijd van een half uur mondeling voor beide vakken samen wat weinig is, maar ze konden zich er toch wel mee tevreden stellen, aangezien het uittrekken van een langeren tijd tot moeilijkheden bij het samenstellen van den rooster aanleiding zou geven.

In de tweede vergadering, op 15 April, deelde de voorzitter mede, dat zich 128 candidaten hadden aangemeld, waarvan er 63 moesten worden ingedeeld bij afdeeling A en 65 bij afdeeling B. De 63 candidaten worden verdeeld in 3 groepen van 11 en 3 van 10; de 65 candidaten in 5 groepen van 11 en 1 van 10.

Er werd verder bepaald, dat de bespreking van het schriftelijk werk en de vaststelling der cijfers voor dat werk van de candidaten der eerste drie groepen zou plaats hebben op 4 Juli, en van de overige candidaten op 18 Juli.

Daarna werd vastgesteld, dat de mondelinge examens op 20 Juli zullen aanvangen, en, in verband hiermede, op 8 Augustus zullen eindigen. Op den eersten en tweeden dag zal het examen beginnen te 8 u. 30 m. voormiddags en eindigen te 3 u. 30 m. namiddags; op den derden dag zal het eindigen te 10 u. 30 m. voormiddags (het aanvangsuur is hetzelfde als op de andere dagen); op dezen dag zal daarna door de subcommissies vergadering worden gehouden tot vaststelling der groepcijfers en om 12 u. 30 m. vergadering van die geheele Commissie om over den uitslag van het examen der candidaten van die groep te beslissen.

Ten slotte wordt nog algemeen bepaald om de groepcijfers met geheele getallen uit te drukken.

Op den 4den en 18den Juli werd, zooals men overeengekomen was, het schriftelijk werk besproken en werden de cijfers voor dit werk vastgesteld. Deze cijfers werden bij den voorzitter ingeleverd, die daarna overging tot het bepalen van de vrijstellingen, welke onmiddellijk aan de can-

didaten werden bekend gemaakt, door het hun doen toekomen van gedrukte formulieren.

Aan één candidaat, die wegens ziekte niet deel had kunnen nemen aan het schriftelijk examen in meetkunde en in Duitsch, werd gedurende het mondeling examen gelegenheid gegeven, om nog werk voor die vakken te maken.

Twee candidaten trokken zich vóór het mondeling examen terug; zij hadden beiden het schriftelijk werk geheel meegemaakt.

In de volgende tabel wordt het aantal vrijstellingen voor de verschillende vakken opgegeven.

Vakken.	Aantal vrijstellingen.
Wiskunde	90
Mechanica	77
Natuurkunde	73
Scheikunde	61
Aardrijkskunde	52
Geschiedenis	34
Boekhouden	49
Nederlandsch	72
Totaal	508

De volgende tabel geeft aan, hoeveel candidaten respectievelijk 0 tot 8 vrijstellingen verkregen.

Aantal candidaten.	Aantal vrijstellingen.
13	8
13	7
11	6
21	5
12	4
16	3
16	2
15	1
11 (1)	0
Totaal 128	

(1) Hieronder begrepen de 2 candidaten, die zich terugtrokken: van de overige 9 verwierven 2 het diploma.

Een candidaat, die voor mechanica vrijstelling had met het cijfer 7, deed toch mondeling examen in dat vak: hij wist daardoor zijn eindcijfer op 8 te brengen.

In de volgende tabel vindt men eene opgave van het aantal malen, dat voor ieder vak en voor iedere groep een bepaald cijfer is toegekend, en van het aantal malen, dat een voldoend en een onvoldoend cijfer werd gegeven; tevens is het gemiddelde cijfer voor elk vak en voor elke groep opgegeven.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:												Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	onvoldoende.	5	6	7	8	9	10	voldoende.	
A.													
Wiskunde . . .	„	-	1	4	5	17	30	27	38	9	„	121	6,70
Mechanica . . .	„	3	9	14	26	14	25	23	15	17	6	100	6,27
Groepcijfers . . .	„	„	2	12	14	16	26	31	27	12	„	112	6,49
B.													
Natuurkunde . .	„	„	2	8	10	13	43	26	28	6	„	116	6,41
Scheikunde . . .	„	4	3	16	23	23	37	23	13	6	1	103	5,83
Plant- en dierk. .	„	7	8	11	26	33	27	18	14	7	1	100	5,63
Cosmographie . .	„	4	14	13	31	29	16	21	19	9	1	95	5,72
Groepcijfers . . .	„	„	5	13	18	26	39	27	13	3	„	108	5,87
C.													
Staatsinrichting .	„	„	„	2	2	13	33	43	30	5	„	124	6,70
Staathuishoudkunde	„	„	„	„	„	14	37	43	28	3	1	126	6,70
Aardrijkskunde. .	1	1	„	5	7	15	42	41	38	3	„	119	6,31
Geschiedenis . .	1	5	8	20	34	16	47	17	10	2	„	92	5,41
Boekhouden . . .	1	„	3	13	17	18	31	32	21	7	„	109	6,20
Groepcijfers .	„	„	1	5	6	14	47	51	8	„	„	120	6,22
D.													
Nederlandsch . .	„	„	3	4	7	24	46	30	17	2	„	119	6,13
Fransch	„	„	7	23	30	34	31	22	8	1	„	96	5,44
Engelsch	„	1	„	10	11	38	46	22	6	3	„	115	5,76
Duitsch	„	„	3	20	23	40	37	19	7	„	„	103	5,47
Groepcijfers . . .	„	„	2	10	12	43	43	24	4	„	„	114	5,62
E.													
Handteekenen .	„	„	4	10	14	44	35	23	9	1	„	112	5,62
Lijnteekenen . .	1	„	3	16	20	14	29	27	22	11	3	106	6,34
Groepcijfers . . .	„	1	1	10	12	28	38	31	14	3	„	114	6,01

De uitslag van het examen was als volgt:

SCHOLEN.	Aantal candidaten			
	Aan-gemeld.	Terug-ge-trokken.	Afge-wezen.	Ge-slaagd.
Amsterdam 1ste H. B. S.	34	„	1	33
„ 2de H. B. S.	31	„	5	26
„ 3de H. B. S.	26	„	2	24
Hilversum	14	„	1	13
Zaandam.	14	„	1	13
Extraneï.	9	2	4	3
Totaal. .	128	2	14	112

De geslaagde candidaten zijn de volgende:

a. Van de 1ste hoogere burgerschool te Amsterdam:

Johan Philippus Andriesse, geboren 3 Mei 1890 te Muiderberg;
Robert Philippus Beck, geboren 4 Augustus 1891 te Amsterdam;
Johannes van den Berg, geboren 16 October 1888 te Amsterdam.
Cornelis Blomberg, geboren 30 Augustus 1891 te Amsterdam;
Johannes Martin Bijvoet, geboren 23 Januari 1892 te Amsterdam;
Cornelis Dieker, geboren 9 Mei 1890 te Amsterdam;
Anna Maria Gockel, geboren 11 Augustus 1890 te Amsterdam;
Cornelis Albertus Huysman, geboren 23 Mei 1891 te Amsterdam;
Henriëtte Catharina Anna Luber, geboren 22 Juni 1889 te Amsterdam;
Hendrik ter Meulen, geboren 8 Januari 1889 te Amsterdam;

Henri Johan Rosier, geboren 18 December 1890 te Amsterdam;
Gerrit Schaake, geboren 8 Januari 1892 te Amsterdam;
Maria de Wit, geboren 22 Juli 1891 te Enkhuizen;
Hubertus Hermanus Umans, geboren 16 October 1887 te Amsterdam;
Nelly Catharina Bakker, geboren 30 October 1889 te Goedereede;
Albert Boeken geboren 1 Maart 1891 te Amsterdam;
Cornelis Gerardus Johannes Bos, geboren 22 November 1888 te Amsterdam;
Leendert Andries van Boven, geboren 23 September 1891 te Vlissingen;
Carl Frederik Gnirrep, geboren 4 December 1888 te Amsterdam;
Simon Hartog, geboren 28 December 1887 te Edam;
Arie Klarenbeek, geboren 14 December 1888 te Amsterdam;
Johan Heinrich de Man, geboren 19 Juni 1891 te Amsterdam;
Jan Hendrik Meijer, geboren 25 November 1891 te Amsterdam;
Jacob Louis Frederik de Meijere, geboren 3 Augustus 1890 te Amsterdam;
Richard van Rees, geboren 30 November 1888 te Amsterdam;
Hendrik Willem Schiphorst, geboren 4 Februari 1890 te Amsterdam;
Jacques Corneille Albert Scholte, geboren 9 April 1891 te Amsterdam;
Jan Casper Schreuder, geboren 16 Augustus 1891 te Amsterdam;
Jacob Cornelis van Staveren, geboren 22 October 1889 te Amsterdam;
Martinus Gerardus Stokvis, geboren 14 April 1890 te Amsterdam;
Nicolaas Johannes Stol, geboren 5 Februari 1890 te Amsterdam,
Jan Theodoor Adam Stubbe, geboren 23 Mei 1889 te Winterswijk;
Elisabeth Ernestine Thieme, geboren 1 Mei 1890 te Mangar (Biliton).

b. Van de 2de hoogere burgerschool te Amsterdam:

Jan Appels, geboren 1 Augustus 1890 te Amsterdam;
Isodore Bak, geboren 20 Juni 1890 te Amsterdam;
Tobias Biallosterski, geboren 4 Maart 1888 te Amsterdam;
Willem Christiaan Bonebakker, geboren 20 Juni 1890 te Nieuwer Amstel;
Boudewijn Karel Boom, geboren 26 April 1891 te Emmen;
Henriëtte Bernardine Leonardine Deutschmann, geboren 30 April 1890 te Nieuwer-Amstel;
Pierre la Fontaine. geboren 29 October 1889 te Haarlem;
Frederik Willem Hoefman, geboren 17 Januari 1892 te Amsterdam;
Willem Frederik Hoffmann, geboren 20 Juni 1890 te Amsterdam;
Helena Wilhelmina Antoinette van Ollefen, geboren 18 September 1889 te Amsterdam;
Frederik Albert Rovers, geboren 31 Juli 1889 te Amsterdam;
Cornelis Hubertus Baeten, geboren 26 Juni 1888 te Sittard;
Arie Nicolaas Jacobus Beets, geboren 21 Mei 1889 te Amsterdam;
Herman Gerard Breuninghoff, geboren 31 Augustus 1890 te Amsterdam;
Albert Haak, geboren 12 Februari 1889 te Semarang;
Gerhard Henny, geboren 26 Januari 1890 te Batavia;
Victoria Rose Frederique Louise Sophie Heymans van der Douwer, geboren 13 Augustus 1888 te Amsterdam;
Willem van Maanen, geboren 22 November 1890 te Amsterdam;
Constant Orbaan Jr., geboren 26 Februari 1890 te Amsterdam;
Jan Jurriaan Ploos van Amstel, geboren 9 September 1890 te Nieuwer-Amstel;
Jacobus Gerardus Wilhelmus van der Poll, geboren 19 Juni 1889 te Amsterdam;
Leendert Johannes van Roosendaal, geboren 10 Februari 1890 te Helder;
Johannes Cornelis Santhagens, geboren 30 September 1891 te Amsterdam;
Andries Cornelis Schroot, geboren 9 Februari 1891 te Amsterdam;

Johan Philip Tollenaar, geboren 20 April 1890 te Djember;
Jean François Verster, geboren 26 Januari 1889 te Amsterdam.

c. Van de 3de hoogere burgerschool te Amsterdam:

Jacob van Asselt, geboren 4 Augustus 1887 te Weesp;
Willem Carel Beels, geboren 20 Januari 1889 te Amsterdam;
Helena Catharina Bastert, geboren 7 December 1888 te Amsterdam;
Eilina Henrika Dijkhuis, geboren 10 Juli 1888 te Ulrum;
Femma van Eden, geboren 28 Mei 1890 te Nieuwe Niedorp;
Maria Anna Aleida de Groot, geboren 10 Februari 1891 te Amsterdam;
Johan Frederik Grosjean, geboren 18 Mei 1890 te 's Gravenhage;
Johannes Philippus Hofstee, geboren 6 December 1890 te IJmuiden;
Jacobus Koning, geboren 20 November 1890 te Hengelo;
Christiana Maria Muller, gèboren 11 October 1890 te 's Hertogenbosch;
Rassa Riwlin, geboren 1 Juli 1889 te Bigof (Rusland);
Cornelis Eelko Boersema, geboren 12 April 1889 te Harlingen;
Helene Content, geboren 6 November 1890 te Amsterdam;
Rudolf Theodorus Elshof, geboren 13 Juli 1887 te Amsterdam;
Cornelia Justina Hengeveld, geboren 16 Juli 1889 te Amsterdam;
Willem Koster, geboren 6 Juni 1891 te Amsterdam;
Willem Henri Lubbers, geboren 18 Maart 1889 te Amsterdam;
Hendrik Willem van Ockenburg, geboren 1 Januari 1892 te 's Gravenhage;
Wopke Willem Osinga, geboren 17 October 1891 te 's Gravenhage;
Jan Jurriaan Piet, geboren 25 Mei 1891 te Amsterdam;
Martinus Johannes Stijger, geboren 27 Januari 1889 te Amsterdam;
Anthonie Hendrik Vremeijer, geboren 19 October 1889 te Geldermalsen;

Johannes Vincent Wäckerlin, geboren 26 October 1889 te Helder;

Josine Wibaut, geboren 5 November 1890 te Middelburg.

d. Van de hoogere burgerschool te Hilversum:

Simon Pierre Abas, geboren 28 Januari 1891 te Amsterdam;

Jean Bonnet, geboren 4 Maart 1888 te Amsterdam;

Berendina Helm, geboren 17 December 1890 te Amsterdam;

Willem Johannes Jaarsveld, geboren 6 November 1890 te Diemerbrug (gem. Diemen);

Theodoor Hendrik Jager, geboren 26 December 1891 te Amsterdam;

Barend Jacob Knegt, geboren 6 Juni 1890 te Hilversum;

jhr. Constantijn Leopold Carel van Kretschmar, geboren 6 Januari 1891 te Amersfoort;

Alexander Lambertus Theodorus Moesveld, geboren 22 Maart 1892 te 's Gravenhage;

Johan van Nieukerk, geboren 29 Juni 1890 te Amsterdam;

Johan Raven, geboren 8 Februari 1890 te Amsterdam;

Doekeles Johannes Terpstra, geboren 6 September 1890 te Stiens;

George Antoon Philippus Weijer, geboren 14 September 1891 te Wolvega;

Herman Ernst Wolff v. Wülfing, geboren 9 Juli 1891 te Meester Cornelis (Java).

e. Van de hoogere burgerschool te Zaandam:

Willem Amons, geboren 31 Januari 1889 te Zaandam;

Rudolf Karel August Bertsch, geboren 16 October 1890 te Probolingo;

Thomas Gerrit Jan Francken, geboren 26 September 1890 te Zaandam;

Johan Hendrik de Jongh, geboren 19 April 1889 te Dordrecht;

Marinus Christiaan Reysenbach, geboren 26 Maart 1889 te Amsterdam;

Johanna Henriëtte Nelly van Roojen, geboren 21 September 1890 te Zaandam;

Murk Jan Schoen, geboren 15 Augustus 1890 te Zaandam;

Adam Slooten, geboren 9 Februari 1887 te West-Knollendam;

Willem van de Stadt, geboren 19 Juni 1890 te Zaandam;
Pieter Eduard Verkade, geboren 21 Mei 1891 te Zaandam;
Hendrik Onne Wenink, geboren 26 November 1888 te Wormerveer;
Cornelis Jan van der Wey, geboren 29 April 1890 te Zaandam;
Arnold Louis Weytlandt, geboren 17 Maart 1890 te Westzaan.

f. Extraneï:

Michel Simon Wijnberg, geboren 8 Juli 1890 te Amsterdam;
Derk Evert Jansen, geboren 9 Augustus 1869 te Hummelo-en-Keppel;
Gijsbertus Dirk Margadant, geboren 1 Februari 1888 te Amsterdam.

Ten slotte wenscht de Commissie de volgende opmerkingen te maken:

Het examen in wiskunde leverde zeer gunstige resultaten. Zoo kon o. a. voor het schriftelijk werk algebra aan 5 candidaten het cijfer 10 worden toegekend, terwijl dit werk voor slechts 4 candidaten met onvoldoende moest worden gewaardeerd: 49 candidaten verwierven het cijfer 9, 52 een der cijfers 7 of 8 en 19 een der cijfers 5 of 6. Het schriftelijk werk voor de geheele wiskunde was van slechts 8 candidaten onvoldoende. Het komt de Sub-commissie voor wiskunde gewenscht voor, om voor elk der vakken naast een paar opgaven van eenvoudigen aard ook één moeilijker vraagstuk te geven, opdat de hooge cijfers ten deel vallen aan de werkelijk goede candidaten en niet aan vele middelmatige, zooals nu het geval was.

Bij het examen in plant- en dierkunde werd opgemerkt, dat verscheidene candidaten onvoldoende blijk gaven, hun kennis, *door eigen aanschouwing*, zooals dat in het programma verlangd wordt, te hebben verkregen.

De examinatoren voor geschiedenis merken op: Ongewoon groot was het aantal candidaten aan wie voor het schriftelijk werk geen voldoend cijfer kon worden toegekend. Wij verbaasden ons daarover niet; dat het zoo komen moest, stond bij ons vast van het oogenblik af, dat de opgaven tot onze kennis waren gekomen. Deze lieten den candidaten bijna geen keuze. Vraag I*a*, ,,Onze vestiging in Indië (ook

de O. C.) tot de verdrijving van de Portugeezen en de Engelschen" in opzet goed, werd naar onze meening bedorven door de toevoeging ,,tot aan de verdrijving van de Portugeezen en de Engelschen". Het leerplan der H. B. S. geeft geen gelegenheid tot eene uitvoerige behandeling onzer koloniale geschiedenis, hetgeen door ons zeer betreurd wordt.

Vraag II*b*, ,,Thorbecke en zijn invloed op de 2de helft der 19de eeuw", is naar ons oordeel niet te beantwoorden door candidaten van dezen leeftijd en meer geschikt voor hen, die een akte voor geschiedenis of staatsinrichting M. O. wenschen te verwerven.

Hoe vraag III*b*, ,,de eerste jaren der Fransche Revolutie (van 1789 tot de onthoofding van Lodewijk XVI)", in dien vorm gesteld is kunnen worden, is ons inderdaad onverklaarbaar: eene behoorlijke beantwoording van deze vraag alleen eischt reeds het grootste deel van den beschikbaren tijd. Daardoor kwam de werkelijk goed voorbereide candidaat in eene niet veel betere positie dan een, die, van het overige slecht op de hoogte over dit zoozeer bekende tijdvak een tiental bladzijden volschreef en zich daarmede aan het beantwoorden der overige vragen opzettelijk en toch *schijnbaar* zonder bedoeling, onttrok. Erger nog: wie, verstandig, zijne keus niet wilde vestigen op een opstel, dat, goed beantwoord, geen tijd voor iets anders overliet, zag zich geplaatst voor de beschrijving van eene gebeurtenis van voor 1789. Het komt ons minder gewenscht voor schriftelijk werk te doen maken over een tijdvak (1713—1789, algemeene geschiedenis) waarvan het Koninklijk besluit slechts een *overzicht* bij de candidaten verlangt.

Over vraag IV*a*, ,,de betrekkingen tusschen Engeland en zijne koloniën Canada, Australië en Zuid-Afrika. Welke veranderingen zijn daarin gekomen sedert het midden der 19de eeuw? (Geen oorlogen beschrijven)", slechts een enkel woord Wij zouden er trotsch op zijn, haar behoorlijk te kunnen beantwoorden, en hebben de zekerheid dat meer dan één vakgenoot er evenzoo over denkt. De enkele candidaten, die haar ter beantwoording hebben gekozen, moeten zich jammerlijk hebben overschat.

Het bovenstaande verklaart afdoende, waarom wij het mondelinge examen zooveel zwaarder hebben doen wegen dan in normale omstandigheden verdedigbaar zou zijn. Wat de kennis der candidaten betreft, constateeren wij met genoegen, dat, in afwijking van hetgeen vroeger meermalen is opgemerkt, aan de vaderlandsche geschiedenis over het algemeen de aandacht was geschonken, die zij verdient.

De Subcommissie, belast met het afnemen van het examen in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Duitsche talen en hare letterkunde, is van oordeel, ook met het oog op de ervaringen in vroegere jaren opgedaan, dat een paraphrase een zeer ongeschikt middel is gebleken om de vorderingen der candidaten in een der moderne talen te beoordeelen. De Subcommissie is van meening, dat het wenschelijker zou zijn, als examenopgave voor alle vakken een opstel te kiezen, maar dan liefst naar een vooraf in het Nederlandsch gegeven stof.

Bij de beoordeeling der Nederlandsche opstellen trok het de aandacht der Subcommissie, dat sommige candidaten zich bediend hadden van de vereenvoudigde spelling, terwijl weder anderen, allen leerlingen van eenzelfde school, de spelling van De Vries en Te Winkel hadden gevolgd, maar alle buigingsuitgangen opzettelijk hadden weggelaten, zooals dan aan het hoofd van het opstel vermeld stond. De laatste wijze van doen komt de Commissie zeer zeker niet gewenscht voor. Met het oog op de omstandigheid, dat de candidaten — zooals bij onderzoek bleek — aldus hadden gehandeld met goedvinden en zelfs op raad van hun leeraar, heeft de Commissie hun naar aanleiding daarvan geen lager cijfer toegekend. Toch is zij van meening, dat het niet in het belang der leerlingen is, als een leeraar zijne persoonlijke opiniën in dezen bij het onderwijs te zeer op den voorgrond plaatst. De Commissie acht het geen gewenschten toestand, dat ieder leeraar zou kunnen eischen, dat zijne individueele opvattingen en inzichten bij het eindexamen behooren te worden geëerbiedigd. Zij zou het wenschelijk vinden, wanneer op de eene of andere wijze kon worden vastgesteld, in hoeverre men bij het schriftelijk examen in het Nederlandsch aan de candidaten eenige vrijheid zou kunnen laten.

Wat het Duitsch betreft, heeft de Subcommissie tot hare verwondering gezien, dat eenige candidaten geen enkelen schrijver uit de tweede helft der 19de eeuw kenden en ook geen enkel werk uit dien tijd hadden gelezen.

De Sub-commissie voor het teekenen constateert, dat alle scholen in Noordholland (Oost) voor het eerste gedeelte handteekenen het bankje met kruik gekozen hadden.

De inkrimping van den tijd tengevolge van het wegvallen der pauze bij het lijnteekenen heeft geen nadeeligen invloed gehad op den aard en het afmaken der teekening; ongeveer 66 % der candidaten was nog binnen den bepaalden tijd van 4 uren gereed.

Ten slotte acht de Commissie het wenschelijk, dat in het vervolg bij de opgaven voor het schriftelijk examen de *eisch* gesteld werd, om *net* werk te leveren; meer in het bijzonder geldt deze opmerking bijv. voor beschrijvende meetkunde, meetkunde en mechanica; door de slordigheid bij het maken van teekeningen vooral wordt het nazien dikwijls zeer bemoeilijkt.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie UHEG. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Zaandam, 12 September 1908.

A. Pels, *Voorzitter.*

P. Bakker, *Secretaris.*

B. Westelijke Commissie.

Aan den Commissaris der Koningin in Noordholland.

De commissie, door uwe beschikking van 7 Maart 1908 1ste afd. n°. 92/2966 belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Haarlem, Alkmaar, Helder en Hoorn, heeft de eer, ter voldoening aan het voorschrift vervat in art. 67 der wet op het middelbaar onderwijs, het volgende verslag uit te brengen:

In hare eerste vergadering op 28 Maart te Haarlem, waar volgens uwe beschikking de mondelinge examens zouden worden afgenomen, werden, na de benoeming van den tweeden ondergeteekende tot secretaris, de leden der commissie in vijf sub-commissiën verdeeld.

Uit welke voorzitters en leden die sub-commissiën bestonden en hoe onder hen de vakken werden verdeeld, staat in de volgende tabel.

VAKKEN.

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.	Voorzitters der sub-commissiën.
A			
Wiskunde	D. A. Kerkhoff H. A. Naber	H. A. Naber D. A. Kerkhoff	D. A. Kerkhoff
Mechanica	H. Brongersma	J, J. Hallo	
B.			
Natuurkunde	J. J. Hallo	H. Brongersma	
Scheikunde	A. C. Antusch	G. M. de Jong Schiffer	A. C. Antusch
Plant- en dierkunde . . .	G. M. de Jong Schiffer	A. C. Antusch	
Cosmographie	H. Brongersma	J. J. Hallo	
C.			
Staatsinrichting	G. Nolst Trénité	H. Sellemans	
Staathuishoudkunde . . .			
Aardrijkskunde	J. G de la Fontaine Verwey	W. C. L. Bronsveld	W. C. L. Bronsveld
Geschiedenis	W. C. L. Bronsveld	J. G. de la Fontaine Verwey	
Boekhouden	H. Sellemans	G. Nolst Trénité	
D.			
Nederlandsch	E. M. van Soest	A. H. Günther	
Fransch	M. F. van Goor	H. L. Bouwman	E. M. van Soest
Engelsch	H. L. Bouwman	M. F. van Goor	
Hoogduitsch	A. H. Günther	E. M. van Soest	
E.			
Handteekenen	H. J. de Vries	H. L. Zick	H. J. de Vries
Rechtlijnig teekenen . . .	H. L. Zick	H. J. de Vries	

De duur van het mondeling examen in ieder vak bleef op dezelfde wijze geregeld als in vorige jaren. Er werd bepaald dat het mondeling examen zou aanvangen den 20sten Juli.

In de tweede vergadering, op 11 April, deelde de voorzitter mede, dat zich aangegeven hadden 77 candidaten, 37 van de hoogere burgerschool te Haarlem, 20 van die te Alkmaar, 6 van de hoogere burgerschool te Helder, 13 van die te Hoorn en 1 extraneus. Besloten werd het aantal candidaten in te deelen in zeven groepen, waardoor het mondeling examen drie en een halve week zou duren. Ook de in te dienen opgaven voor het schriftelijk werk werden besproken en vastgesteld. Tevens werd bepaald, dat voor elke groep het mondeling examen den eersten dag zou aanvangen om half tien, de beide overige dagen om half negen.

Den 4den Juli werd het beoordeeld schriftelijk werk van de eerste 4 groepen vergeleken en besproken, de cijfers werden vastgesteld en de vrijstellingen genoteerd. Hetzelfde geschiedde voor de overige groepen op 18 Juli.

Van het mondeling examen in de wiskunde werden vrijgesteld 44 candidaten;

idem mechanica vrijgesteld 43 candidaten;
idem natuurkunde vrijgesteld 28 candidaten;
idem scheikunde vrijgesteld 29 candidaten;
idem aardrijkskunde vrijgesteld 26 candidaten;
idem geschiedenis vrijgesteld 13 candidaten;
idem boekhouden vrijgesteld 23 candidaten;
idem Nederlandsch (taalk. gedeelte) vrijgesteld 33 candidaten.

Een candidaat had alle vrijstellingen (8).

Acht	candidaten	hadden	7	vrijstellingen:
Zeven	,,	,,	6	,,
Zes	,,	,,	5	,,
Acht	,,	,,	4	,,
Vijftien	,,	,,	3	,,
Zeven	,,	,,	2	,,
Elf	,,	,,	1	vrijstelling,

terwijl veertien candidaten in alle vakken geëxamineerd moesten worden.

Twee candidaten, die wegens ziekte het schriftelijk werk slechts gedeeltelijk gemaakt hadden, werden in de gelegenheid gesteld het ontbrekende tijdens de mondelinge examens te maken, terwijl drie candidaten, één van de hoogere bur-

gerschool te Alkmaar en twee van die te Haarlem, zich na het schriftelijk examen terugtrokken, zoodat in het geheel 74 candidaten mondeling geëxamineerd werden, waarvan 7 niet slaagden.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag van het examen.

SCHOLEN.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Haarlem	35	33	2
Alkmaar	19	16	3
Helder	6	6	„
Hoorn	13	12	1
Geen hoogere burgerschool . .	1	„	1

Geslaagde candidaten.

a. van de hoogere burgerschool te Haarlem,

Beers, Nicolaas, geb. 1 Juli 1888 te Leiden;
Berdinis van Berlekom, Willem Jacob, geb. 1 Maart 1891 te 's Gravenhage;
van Bilderbeek, Martha Maria, geb. 20 Februari 1890 te Haarlem;
Blankevoort, Cornelis, geb. 22 Juni 1888 te Utrecht;
Blankevoort, Nicolaas, geb. 8 October 1889 te Ransdorp;
Bloemendal, Arnold, geb. 17 September 1887 te Enschedé;
Enschedé, Frederik Eduard Dirk, geb. 17 Juni 1891 te Venlo;
van Esso, Isaäc, geb. 22 Juni 1889 te Haarlem;
Gerber, Willem Jacob, geb. 10 April 1889 te Haarlem;
Kerrebijn, Johanna Maria, geb. 8 November 1889 te Haarlem;
Kouwenaar, Willem, geb. 28 Juli 1891 te Nieuwkoop;
Leemans, Eduard Theodoor, geb. 12 April 1891 te Haarlem;
Leijk, Johan Antoon, geb. 8 September 1891 te Amsterdam;
van Loghem, Hendrik Adolf, geb. 26 September 1888 te Bloemendaal;

Müller, Jeanne Gretha Virgina Alphonse Beatrice, geb. 1 September 1890 te Blitar;
Negrijn, Gerhardus Johannes, geb. 12 April 1889 te Haarlem;
Parmet, Petrus Mathias, geb. 24 November 1889 te Bennebroek;
Peltenburg, Hubertus Josephus Theodorus, geb. 23 Maart 1889 te Haarlem;
Reeser, Cornelis Adriaan, geb. 9 Juli 1891 te Haarlem;
Rijkeboer, Bertha, geb. 6 April 1890 te Helder;
von Saher, August Eduard, geb. 4 October 1890 te Haarlem;
Schippers, Jan Adriaan, geb. 22 September 1889 te Haarlem;
Schouten, Johannes, geb. 29 April 1889 te Bloemendaal;
Schuurman, Wolrad Ulrich, geb. 14 Februari 1891 te 's Gravenhage;
van der Sleen, Gosen Wicher Nicolaas, geb. 23 Maart 1889 te Haarlem;
van der Stad, Nicolaas Johan, geb. 7 Februari 1890 te Nijmegen;
Strootman, Hendrik Johannes, geb. 18 Mei 1891 te Hellevoetsluis;
Trimpe, Jakoba Hendrika Johanna, geb. 14 Augustus 1890 te Doesburg;
van Unen, Ernst Barend, geb. 28 Maart 1884 te Haarlem;
Westpalm van Hoorn van Burgh, Albert Willem, geb. 23 September 1890 te Batavia;
Weys, Jacobus Johannes, geb. 21 September 1887 te 's Gravenhage;
Zwikker, Jan Jacobus Lijnst, geb. 10 November 1890 te Amersfoort;

b. van de hoogere burgerschool te Alkmaar:

Blokhuis, Gijsbert, geb. 29 September 1889 te Noordwijk-Binnen;
Brugman, Pieter, geb. 31 December 1889 te Oterleek;
Burlage, Willem Frederik, geb. 6 October 1887 te Menado;
Ditmars, Maria Alberta, geb. 4 November 1887 te Zuid- en Noord-Schermer;
Elte, Salomon, geb. 5 Januari 1889 te Alkmaar;
Hellingman, Martinus, geb. 9 December 1889 te Purmerend;
van Hinte, Jacob, geb. 13 Juli 1889 te Muiden;

Hooft, Albert, geb. 8 Mei 1891 te Zaandam;
de Jong, Willem Frederik, geb. 22 Juni 1890 te Alkmaar;
Kampschuur, Adolf Eduard, geb. 3 November 1888 te Batavia;
Kremer, Tjomme, geb. 8 Mei 1889 te Haarlem;
de Lange, Petronella Jacoba, geb. 25 April 1890 te Alkmaar;
van der Oord, Arie, geb. 17 Juni 1889 te Nieuwe Niedorp;
van Rossum, Adriaan Johan, geb. 5 September 1888 te Houtrijk en Polanen;
Schoorl, Jacob, geb. 13 Juli 1890 te Alkmaar;
Sellemans, Arie, geb. 24 Juli 1889 te Driehuizen (gem. Zuid- en Noord-Schermer;

c. van de hoogere burgerschool te Hoorn:

Bloot, Johan Marie Carel, geb. 16 Maart 1890 te 's Gravenhage;
Brouwer, Nammeni, geb. 29 September 1889 te Enkhuizen;
Colenbrander, Gerard, geb. 31 Augustus 1889 te Abbekerk;
Houwing, Herman, geb. 20 Augustus 1888 te Heerenveen;
Manden, Johanna Françoise, geb. 6 Maart 1890 te Holwerd;
Pinxter, Fransiskus Johannes Matthijs, geb. 26 Mei 1889 te Zwaag;
Scholten, Jacobus, geb. 5 Augustus 1887 te Enkhuizen;
Schuijtemaker, Klaas, geb. 14 October 1889 te Beemster;
Sluijter, Hendrik, geb. 18 October 1891 te Enkhuizen;
Taverne, Theodorus Maria, geb. 21 April 1890 te Hoorn;
Terpstra, Willem, geb. 4 Februari 1889 te Akkrum;
Weidema, Marinus Johan, geb. 26 December 1891 te Hoorn;

d. van de hoogere burgerschool te Helder:

Dekker, Aaltje, geb. 12 Juli 1890 te Helder;
Geus, Willem, geb. 19 Januari 1890 te Helder;
de Haas, Martinus, geb. 19 Juli 1891 te Helder;
van der Hoeven, Jan Jacobus Johannes, geb. 25 December 1886 te Amsterdam;
Kamp, Jan Hendrik, geb. 11 Mei 1890 te Helder;
Maalsteed, Nelly Christine, geb. 19 Februari 1891 te Helder.

De volgende tabel geeft aan, hoeveel malen een onvoldoend cijfer (1—4) en een voldoend cijfer (5—10) is toegekend voor elk vak en voor elke groep.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:												
	1	2	3	4	onvol-doende.	5	6	7	8	9	10	vol-doende	Totaal.
A.													
Wiskunde . . .	„	„	6	10	16	8	13	9	18	9	1	58	74
Werktuigkunde .	„	„	1	2	3	11	19	14	7	10	10	71	74
Totaal. . . .	„	„	7	12	19	19	32	23	25	19	11	129	148
Groepcijfers. .	„	„	2	7	9	12	15	14	11	12	1	65	74
B.													
Natuurkunde . .	„	„	1	8	9	17	24	18	6	„	„	65	74
Scheikunde . . .	„	1	13	9	23	11	25	9	5	1	„	51	74
Plant- en dierkunde	„	„	14	9	23	10	19	12	7	3	„	51	74
Cosmographie . .	„	1	2	9	12	13	16	16	16	1	„	62	74
Totaal. . . .	„	2	30	35	67	51	84	55	34	5	„	229	296
Groepcijfers. .	„	„	1	12	13	22	22	14	3	„	„	61	74
C.													
Staatsinrichting .	„	„	1	4	5	11	22	18	14	3	1	69	74
Staathuishoudk. .	„	„	„	1	1	12	24	21	9	6	1	73	74
Aardrijkskunde. .	„	„	„	3	3	10	42	16	3	„	„	71	74
Geschiedenis. . .	„	3	5	16	24	19	17	9	5	„	„	50	74
Boekhouden . . .	„	„	1	4	5	14	23	16	14	1	1	69	74
Totaal. . . .	„	3	7	28	38	66	128	80	45	10	3	332	370
Groepcijfers. .	„	„	„	2	2	21	26	21	4	„	„	72	74
D.													
Nederlandsch . .	„	„	„	13	13	17	29	9	4	2	„	61	74
Fransch	„	„	„	5	5	37	16	11	5	„	„	69	74
Engelsch	„	„	„	1	1	24	27	18	4	„	„	73	74
Hoogduitsch. . .	„	„	1	7	8	22	24	12	8	„	„	66	74
Totaal. . . .	„	„	1	26	27	100	96	50	21	2	„	269	296
Groepcijfers. .	„	„	„	2	2	28	25	14	5	„	„	72	74
E.													
Handteekenen . .	„	„	1	11	12	20	24	11	6	1	„	62	74
Rechtl. teekenen .	„	„	3	8	11	10	15	20	14	4	„	63	74
Totaal. . . .	„	„	4	19	23	30	39	31	20	5	„	125	148
Groepcijfers. .	„	„	1	7	8	16	26	15	9	„	„	66	74
Totaal d. vakcijfers	„	5	49	120	174	266	379	239	145	41	14	1084	1258
„ d.groepcijfers	„	„	4	30	34	99	114	78	32	12	1	336	370

De heer H. J. de Vries was door werkzaamheden elders verhinderd deel te nemen aan de beraadslagingen over de candidaten. Door ongesteldheid was de heer J. J. Hallo één dag verhinderd. Zijn werk werd overgenomen dien dag door den voorzitter den heer H. Brongersma, met den heer D. A. Kerkhoff als assessor, terwijl de eindvergadering niet kon worden bijgewoond door den heer G. M. de Jong Schiffer.

Slechts een paar vakken gaven aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De vragen van het schriftelijk gedeelte van het examen in *geschiedenis* kunnen niet zeer geschikt genoemd worden, en hebben daarom velen candidaten een onvoldoend cijfer bezorgd. De vraag over het begin der Fransche Revolutie tot de onthoofding van Lodewijk XVI was oorzaak, dat door de uitgebreidheid van het onderwerp menig candidaat geen tijd had voor de beantwoording van de drie andere vereischte vragen. De vragen over Thorbecke — door geen enkelen candidaat trouwens beantwoord — en over de verhouding tusschen Engeland en Canada, Australië en Zuid-Afrika werden veel te moeilijk geacht.

Het resultaat van het mondeling examen doet de opmerking maken, dat het natuurlijk noodig is, dat de leerlingen de geschiedenis begrijpen, maar ook dat een goed begrip onmogelijk is zonder degelijke kennis van feiten en jaartallen.

Wat het *Fransch* betreft acht de commissie een paraphrase beslist te moeilijk. Bij het zoeken naar een equivalent voor de juiste woorden en uitdrukkingen in het gedicht, struikelden de meeste candidaten — waaronder zeer goede — zoodat 7 het hoogste cijfer was, dat voor het schriftelijk werk kon worden toegekend. Andere verborgen hun onkunde door het gedicht nagenoeg letterlijk over te nemen. Een dergelijke opgave kan dus niet dienen als juiste maatstaf voor de kennis der candidaten.

Aan het einde van hare taak betuigt de commissie U. H. E. G. haar dank voor het in haar gesteld vertrouwen.

Haarlem, September 1908.

H. Brongersma,
Voorzitter.

M. F. van Goor,
Secretaris.

Zeeland.

Aan
den heer Commissaris der Koningin
in de provincie Zeeland.

De commissie, krachtens Uwe beschikking van 27 Februari 1908, A, n°. 93[1], 1ste afdeeling, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Zeeland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U.H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der commissie werd gehouden op 21 Maart 1908, des namiddags te kwart voor één, in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg.

De vergadering benoemde den tweeden ondergeteekende tot secretaris, en bepaalde vervolgens, dat de sub-commissiën zouden zijn samengesteld als volgt:

Afdeeling *A*, de heeren: Tetterode, Zimmerman, Zweede, dr. Japikse;

Afdeeling *B*, de heeren: dr. Japikse, Zweede, Jonker, Gerth van Wijk;

Afdeeling *C*, de heeren Snijders, van Bruggen, de Bruyne, Verhage;

Afdeeling *D*, de heeren: Pot, Borggreve, Lecker, van Breen;

Afdeeling *E*, de heeren: Swaters, Borggreve, Zweede.

De aanwijzing van examinatoren had plaats en de duur van elk mondeling examen werd vastgesteld, zooals in onderstaande tabel is aangegeven.

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.	Duur van het mondeling examen.
Algebra en trigonometrie .	Tetterode	Zimmermann.	30 min.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde).	Zimmermann	Tetterode	30 „
Werktuigkunde	Zweede	dr. Japikse	30 „
Natuurkunde	dr. Japikse	Zweede	30 „
Scheikunde	Jonker	Gerth van Wijk	30 „
Natuurlijke historie . . .	Gerth van Wijk	Jonker	30 „
Cosmographie.	dr. Japikse	Zweede	15 „
Geschiedenis	Snijders	Verhage	30 „
Aardrijkskunde	van Bruggen	de Bruyne	30 „
Staatswetenschappen . . .	de Bruyne	van Bruggen	30 „
Boekhouden	Verhage	Snijders	15 „
Nederlandsche taal en letterkunde	Pot	Borggreve	30 „
Fransche taal- en letterkunde	Borggreve	Pot	30 „
Hoogduitsche taal- en letterkunde.	Lecker	van Breen	30 „
Engelsche taal- en letterkunde	van Breen	Lecker	30 „
Handteekenen	Swaters	Borggreve	
Rechtlijnig teekenen . . .	Swaters	Zweede	

De voorzitter deelt mede, dat zich voor het examen hebben aangemeld 34 candidaten, nl. 17 van de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg, 6 van die te Goes, 3 van die te Zierikzee en 2 extraneï. Ze werden verdeeld over 3 groepen, en wel 1 van 12 en 2 van 11 candidaten.

Verder werd nog in deze vergadering bepaald, dat de mondelinge examens zouden aanvangen op Maandag 20 Juli.

De tweede vergadering werd gehouden op 11 Juli 1908, des voormiddags te kwart voor elf. Op deze bijeenkomst werden de cijfers van het schriftelijk werk en de vrijstellingen vastgesteld.

Het resultaat hiervan was, dat de navolgende vrijstellingen verleend werden:

voor	wiskunde	19
,,	werktuigkunde	17
,,	natuurkunde	12
,,	scheikunde	12
,,	geschiedenis	22
,,	aardrijkskunde	19
,,	boekhouden	20
,,	Nederlandsche taal	11

De volgende tabel geeft het aantal candidaten, dat van 0 tot 8 vrijstellingen kreeg.

Aantal candidaten:	Aantal vrijstellingen:
2	0
2	1
4	2
2	3
6	4
5	5
5	6
3	7
2	8

Ter beoordeeling van de handteekeningen begaven de heeren Swaters en Borggreve zich naar Zierikzee en Goes.

Het mondeling examen begon op Maandag 20 Juli.

De eerste groep werd geëxamineerd van 20—22 Juli, de tweede van 23—25 Juli, de derde van 27—29 Juli.

Twee candidaten hadden zich reeds vóór het schriftelijk examen teruggetrokken; één candidaat was wegens ziekte niet opgekomen en één trok zich gedurende het mondeling examen terug.

Bovendien had één candidaat wegens ziekte niet kunnen deelnemen aan het schriftelijk examen voor geschiedenis en beschrijvende meetkunde. Genoemde candidaat werd in de gelegenheid gesteld dat examen over te doen, voor geschiedenis op 21 Juli des voormiddags van half tien tot half één, voor beschrijvende meetkunde op 22 Juli, des voormiddags van 9 tot 12 uur. Het schriftelijk werk werd opgegeven door de examinatoren voor die vakken, terwijl het toezicht geschiedde door leden van de examencommissie.

Na afloop van het examen van iedere groep werd, volgens art. 23 van het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 190), een vergadering gehouden, waarna de com-

missie den uitslag vaststelde, welke den candidaten dadelijk werd medegedeeld, onder overreiking van eene lijst, waarop waren ingevuld de cijfers behaald voor ieder vak en voor iedere groep, en, voor zoover de geslaagden betreft, onder overreiking van een getuigschrift.

In onderstaande tabellen vindt men een overzicht van de cijfers, die voor ieder vak en voor iedere groep behaald zijn door de 30 candidaten, die een volledig examen hebben afgelegd.

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende	Onvoldoende
Wiskunde	„	„	2	4	4	10	5	4	1	„	24	6
Werktuigkunde . .	„	„	1	„	6	13	5	2	3	„	29	1
Natuurkunde . . .	„	„	1	2	6	11	6	4	„	„	27	3
Scheikunde	„	„	„	4	7	10	7	2	„	„	26	4
Natuurlijke historie .	„	„	„	„	5	14	6	3	2	„	30	„
Cosmographie . . .	„	„	1	3	9	10	2	4	1	„	26	4
Geschiedenis . . .	„	„	„	„	3	21	4	2	„	„	30	„
Aardrijkskunde . .	„	„	„	2	2	14	8	4	„	„	28	2
Staatsinrichting .	„	„	„	1	3	8	10	6	2	„	29	1
Staathuishoudkunde .	„	„	„	1	3	7	9	5	5	„	29	1
Boekhouden	„	„	1	„	1	18	4	4	2	„	29	1
Nederlandsch . . .	„	„	„	3	5	7	9	5	1	„	27	3
Fransch	„	„	3	3	7	6	6	3	2	„	24	6
Hoogduitsch	„	„	„	3	8	10	5	2	2	„	27	3
Engelsch	„	„	„	1	11	7	7	3	1	„	29	1
Handteekenen . . .	„	„	„	5	4	7	9	5	„	„	25	5
Rechtlijnig teekenen .	„	„	„	8	2	3	10	7	„	„	22	8
Totaal	„	„	9	40	86	176	112	65	24	„	463	49

GROEP.

Groepen.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvoldoende.
A. Wis- en werktuigkunde	„	„	„	4	6	9	7	3	1	„	26	4
B. Natuurwetenschappen .	„	„	„	1	6	16	4	3	„	„	29	1
C. Geschiedenis, Aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen. .	„	„	„	„	3	12	12	3	„	„	30	„
D. Taal- en letterkunde .	„	„	„	3	9	9	6	2	1	„	27	3
E. Teekenen	„	„	„	2	2	6	9	4	„	„	28	2

Hieronder volgen de namen, voornamen, datum en plaats van geboorte van de geslaagde candidaten, benevens de school, waar zij onderwijs ontvangen hebben.

A. Van de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg:

1. Adriaanse, Pieter Willem, geboren 19 Februari 1889 te Middelburg;
2. Back, Cornelis Samuel de, geboren 13 Januari 1890 te Vlissingen;
3. Blankert, Willem Reindert, geboren 5 Mei 1890 te Vlissingen;
4. Brand, Jacobus Quinten, geboren 9 November 1887 te Vlissingen;
5. Dekker, Izak Bernardus, geboren 9 Augustus 1890 te Vrouwepolder;
6. Gillissen, Cornelis Hendrik, geboren 11 Januari 1891 te Vlissingen;
7. Harst, Johannes Jacobus van der, geboren 26 Juli 1890 te Middelburg;
8. Hattink, Reinier Elias, geboren 2 Januari 1891 te Middelburg;
9. Hullu, Jacobus de, geboren 19 November 1889 te Biervliet;
10. Jong, Willem Adrianus de, geboren 8 Maart 1890 te 's Grevelduin Kapelle;
11. Leclercq, Maria Adriana Johanna, geboren 25 October 1889 te Amsterdam;

12. Mesu, Ferdinandus Pieter, geboren 14 April 1889 te Nieuw en St. Joostland;
13. Pienbroek, Thomas Anseo van, geboren 21 Maart 1891 te Wommels;
14. Verheyden, Willem Christiaan, geboren 7 November 1890 te Middelburg;
15. Vervenne, Johannes Cornelis, geboren 18 Mei 1889 te Middelburg;
16. Visser, Jan Pieter, geboren 25 Januari 1890 te Veere;
17. Weyland, Jacob, geboren 21 Maart 1890 te Austerlitz, bij Utrecht.

B. Van de Rijks- hoogere burgerschool te Goes:

18. Greep, Jacobus Marinus, geboren 29 Mei 1889 te Goes;
19. Have, Adriaan van der, geboren 29 Juli 1889 te Kapelle;
20. Leeuw, Johannes Petrus van der, geboren 28 Juni 1889 te Goes;
21. Romeyn, Maria Johanna, geboren 9 Maart 1890 te Rotterdam;
22. Sinke, Joos Frans, geboren 23 September 1889 te Ierseke;
23. Veen, Jacob Henderikus van der, geboren 21 April 1890 te Wouterswoude (gem. Dantuma);

C. Van de Rijks- hoogere burgerschool te Zierikzee:

24. Ballegooijen, Marinus Cornelis van, geboren 10 Juni 1891 te Zierikzee;
25. Bruyne, Judith Elizabeth de, geboren 3 December 1889 te Zierikzee;
26. Have, Johannes Jan van der, geboren 25 Augustus 1888 te Zierikzee;
27. Kloppert, Abraham, geboren 4 November 1891 te Zierikzee;
28. Loeuer, Jacoba Wilhelmina Clara, geboren 25 Februari 1891 te Zierikzee;
29. Ploeg, Willem van der, geboren 26 September 1886 te Zierikzee;
30. Westen, Jan Job van, geboren 7 September 1887 te Nieuwerkerk.

Omtrent het examen meent de commissie de volgende opmerkingen te moeten maken:

Natuurkunde. Door verscheidene candidaten was bij het eerste gedeelte van vraag 1, onder B: „de wetten van Faraday voor de electrolyse", blijkbaar gelezen: „noem . . . enz.", door anderen: „noem en verklaar . . . . enz.". Hoewel de tweede lezing van breeder opvatting getuigt, laat de redactie der vraag ook plaats voor de eerste lezing. De beoordeeling der antwoorden werd hierdoor zeer bemoeilijkt. Het komt der commissie dan ook wenschelijk voor de vragen scherp omlijnd te stellen.

Scheikunde. Uit het feit, dat van de 31 candidaten 7 n°. 1 van stel A gekozen hebben en van deze slechts 2 een voldoende oplossing hebben gegeven, oordeelt de commissie, dat deze opgave minder geschikt geacht kan worden. Ook al was de candidaat op de hoogte van dissociatie van gassen, dan kan toch het opstellen van de vergelijking, waaruit de onbekende moet opgelost worden, aanleiding geven tot moeilijkheden.

De aandacht moet gevestigd worden op de verwarring, die er heerscht bij de begrippen „sterkte" en „concentratie" van een zuur.

Aanbeveling zou het verdienen, dat de candidaat vóór het mondeling examen een groep van elementen opgaf, die hij in het bijzonder had bestudeerd.

Aardrijkskunde. Het bevreemdt de commissie, dat dit jaar is afgeweken van de goede gewoonte, om den candidaten de keuze te geven uit een afzonderlijk stel onderwerpen voor Nederland en een ander stel voor Europa. Nu kan zich het geval voordoen en heeft het zich ook voorgedaan, dat de candidaten alleen de twee onderwerpen over Nederland of alleen de twee over Europa namen, zoodat uit het schriftelijk werk niet bleek dat zij hetzij van Nederland of van Europa iets wisten.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de commissie aan U.H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Middelburg, 29 Juli 1908.

H. JAPIKSE, *Voorzitter.*
R. BORGGREVE, *Secretaris.*

Utrecht.

Aan
den Commissaris der Koningin in
de provincie Utrecht.

De commissie, benoemd bij Uw besluit van 24 Maart 1908, 3de afdeeling, n°. 1267/915, heeft de eer U.H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, tweede lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) regelende het middelbaar onderwijs.

De commissie hield hare eerste vergadering op 16 April 1908 in het gebouw der hoogere burgerschool te Amersfoort, waar ook de verdere vergaderingen werden gehouden en de mondelinge examens werden afgenomen. In deze vergadering, die niet bijgewoond werd door het lid H. Corver, werd de tweede ondergeteekende tot secretaris gekozen.

De 97 candidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld, moesten volgens art. 19 van het algemeen reglement voor de eindexamens in 5 groepen worden ingedeeld.

Bepaald werd, dat de mondelinge examens zouden beginnen op Maandag 20 Juli.

De commissie verdeelde zich in sub-commissiën, overeenkomstig de voorstellen van den voorzitter.

In de vergaderingen der sub-commissiën werden als voorzitters en secretaris gekozen, resp.:
in afd. A: D. H. te Wechel en A. M. Kerkkamp;
in afd. B: dr. H. F. Jonkman en dr. Th. Weevers;
in afd. C: C. J. de Bruyn Kops en S. de Vries;
in afd. D: dr. G. van der Waals en B. D. Best.

Na heropening van de algemeene vergadering leverden de sub-commissiën de opgaven voor het schriftelijk werk in, welke door de commissie werden vastgesteld. De sub-commissiën besloten aan de verschillende vakken een coëfficiënt toe te kennen en de eindcijfers der afdeelingen door berekening te bepalen, en casu quo door gemengde getallen aan te duiden.

Die coëfficiënten zijn voor de afdeeling A: wiskunde 4, werktuigkunde 1; voor de afdeeling B: natuurkunde 3, scheikunde 3, natuurlijke historie 2, cosmographie 1; voor de afdeeling C: aardrijkskunde 3, geschiedenis 3, staathuishoudkunde 2, staatsinrichting 2, boekhouden 2; voor de afdeeling

D: ieder van de vier talen 1; voor de afdeeling E: handteekenen 3, rechtlijnig teekenen 2.

Ingevolge machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 26 Mei 1908 ,n°. 3200, afd. H. M. O., werd tot afdoening van de werkzaamheden, bedoeld in art. 17 van het eindexamenreglement, eene extra vergadering gehouden en eene vergadering tot het opmaken van het eindverslag over de werkzaamheden der commissie.

De twee vergaderingen voor de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk examen en van de vrijstellingen van het mondeling examen hadden plaats op 11 en 18 Juli. In de tweede vergadering werden de cijfers en de vrijstellingen voor de groepen 1 en 2 vastgesteld. Onmiddellijk na afloop van die vergadering werden de vrijstellingen aan de betrokken candidaten medegedeeld.

In de derde vergadering werden de cijfers en de vrijstellingen voor de drie overige groepen vastgesteld en verder eenige regelingen van het mondeling examen besproken. Ook thans werden terstond na afloop van de vergadering de vrijstellingen aan de betrokken kandidaten medegedeeld.

In de volgende tabel worden de examinatoren van de verschillende vakken of onderdeelen van vakken aangegeven.

De duur van elk examen was een half uur.

A 1. Reken- en stelkunde, gonio- en trigonometrie: A. M. Kerkkamp en J. A. Th. Lublink Weddik;

A 2. Meetkunde en beschrijvende meetkunde: dr. A. Kijlstra en D. H. te Wechel.

A B. Werktuigkunde en cosmographie: dr. P. van Mourik en dr. J. A. Vreeswijk.

B 1. Natuurkunde: H. Corver en dr. J. L. Hoorweg.

B 2. Scheikunde: dr. J. W. Doyer Jz. en dr. J. E. Enklaar.

B 3. Natuurlijke historie: dr. H. F. Jonkman en dr. Th. Weevers.

C 1. Aardrijkskunde: F. Wesseling en M. ten Bouwhuis.

C 2. Geschiedenis: dr. A. J. van der Meulen en S. de Vries.

C 3. Staatsinrichting en handelswetenschappen: C. J. de Bruyn Kops en mr. P. H. G. Dop.

C 4. Staathuishoudkunde: dr. E. J. Beumer en D. Aitton.

D 1. Nederlandsche taal en letterkunde: J. J. Meder en W. Pik.

D 2. Fransche taal en letterkunde: I. M. J. Hoog en F. P. Visser.

D 3. Hoogduitsche taal en letterkunde: M. J. Verkozen en dr. G. van der Waals.

D 4. Engelsche taal en letterkunde: B. D. Best en A Dolk.

E. Handteekenen en lijnteekenen: dr. P. van Mourik en A. P. H. J. van Weezel Errens.

De 3de, 18de en 19de vergadering konden wegens familieomstandigheden niet worden bijgewoond door het lid der commissie mr. P. H. G. Dop; het lid der commissie dr. J. W. Doijer Jz. was wegens familieomstandigheden verhinderd werkzaam te zijn bij het afnemen van de mondelinge examens op 23 Juli; het lid der commissie F. P. Visser was door ziekte verhinderd op 30 Juli aan de werkzaamheden deel te nemen. Tijdens hunne afwezigheid werd de overblijvende examinator bijgestaan door den voorzitter als assessor.

Aan één candidaat, die gedurende het schriftelijk gedeelte van het examen ongesteld was geworden, werd gedurende het mondeling examen gelegenheid gegeven met nieuwe opgaven het verzuimde schriftelijk werk te maken op Woensdag 29 Juli.

De uitslag van de eindexamens in hun geheel was als volgt:

Van de hoogere burgerschool te Amersfoort werden geëxamineerd 32 candidaten, toegelaten 29; van de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht werden geëxamineerd 36 candidaten, toegelaten 30; van de gemeente hoogere burgerschool te Utrecht werden geëxamineerd 22 candidaten, toegelaten 20; van de 7 extraneï slaagden er 3.

De eindvergadering, ter vaststelling van het verslag, werd 6 Augustus gehouden.

EINDCIJFER

89

Overzicht van het aantal malen, dat elk der cijfers 1 tot en met 10 voor ieder der vakkengroepen A, B, C, D en E werd toegekend.

Eindcijfer.	Groep					Opmerkingen.
	A	B	C	D	E	
10	"	"	"	"	"	In deze tabel zijn de breuken achter de getallen weggelaten.
9	2	"	"	1	"	
8	13	5	4	4	1	
7	29	13	13	11	11	
6	30	34	45	28	23	
5	12	30	28	33	38	
4	8	10	5	16	18	
3	3	5	2	4	5	
2	"	"	"	"	1	
1	"	"	"	"	"	
Aantal malen voldoende . . .	86	82	90	77	73	
Aantal malen onvoldoende . . .	11	15	7	20	24	
Getal candidaten .	97					

Hieronder volgen de namen der geslaagde candidaten:

I. Van de hoogere burgerschool te Amersfoort.

1. Adam, Lucien, geboren te Tandjong Sari, 8 October 1890.
2. van den Berg, Wilhelmina, geboren te Groningen, 20 Mei 1889.
3. Bloemendal, Jan Brand, geboren te Amersfoort, 26 December 1887.
4. van den Bogert, Joost Carel August, geboren te Barneveld, 9 Februari 1890.

5. Dorrestein, Wilhelmina, geboren te Woudenberg, 19 April 1889.

6. van Eck, Hendrik Frederik, geboren te Amersfoort, 1 November 1891.

7. Engelen, Cornelis, geboren te Ede, 24 Juni 1888.

8. Geyl, Christine, geboren te Zwolle, 16 Augustus 1890.

9. van Gelder, Ernst, geboren te Nieuwer-Amstel, 13 Januari 1890.

10. van Goor, Edzard Jacob, geboren te Amsterdam, [illegible] Maart 1887.

11. de Haas, Willem Gerrit, geboren te Amersfoort 25 September 1891.

12. Hemmes, Margaretha Johanna Aletta, geboren te Batavia, 12 Juli 1890.

13. van Hoorn, Henri, geboren te Amsterdam, 28 September 1891.

14. Jongejan, Pieter, geboren te Amsterdam, 26 November 1889.

15. Kam, Annette Jeanne Henriette, geboren te Helmond, 2 September 1890.

16. Tjassens Keiser, Johan Frederik, geboren te Batavia, 23 Februari 1887.

17. Kievits, Dirk, geboren te Nijkerk, 26 Maart 1889.

18. Lohman, Geert Arend, geboren te Workum, 29 November 1890.

19. Maykels, Abraham, geboren te Amsterdam, 11 Juni 1890.

20. Molengraaff, Willem Arnold, geboren te Haarlem, 24 April 1888.

21. du Perron, Hendricus Wilhelmus, geboren te Meester-Cornelis, 8 September 1889.

22. Rauh, Jan Leonardus, geboren te Amersfoort, 13 Januari 1890.

23. Rutgers, Wilhelm Florus, geboren te Rhenen, 21 October 1889.

24. Sanders, Gerard, geboren te Utrecht, 18 November 1889.

25. van Slooten, Bertha, geboren te Amersfoort, 3 Maart 1890.

26. Smalt, Johannes Gerardus Albertus, geboren te Rotterdam, 28 Juni 1888.

27. van Soest, Gijsbert, geboren te Doorn, 4 October 1888.

28. Thieme, Georgius Hendrikus, geboren te Pekalongan, 18 Mei 1888.

29. Wesseling, Jan Frederik, geboren te Amersfoort, 11 Februari 1891.

II. Van de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht.

1. Beversluis, Anton Johannes, geboren te Utrecht, 20 December 1891.
2. Beversluis, Jozef Reinville, geboren te Utrecht, 13 October 1890.
3. Bloemsma, Dirk, geboren te Balk, 18 Juni 1889.
4. Boers, Willem Robert Casimir, geboren te Delft, 26 Februari 1891.
5. Bollee, Christoffel Johannes, geboren te Bengkalis, 25 October 1889.
6. Doorman, Augustus Johannes, geboren te Garoet, 17 Maart 1890.
7. Dumont, Henri Willem, geboren te Makassar, 14 Augustus 1890.
8. Gerritsen, Cornelia Maria Jeannetta, geboren te Raalte, 3 April 1891.
9. Goekoop, Cornelis, geboren te Utrecht 4 November 1891.
10. Harting, Hendrik Johannes, geboren te Utrecht, 26 Februari 1890.
11. Huydecoper, Louis, geboren te Utrecht, 14 Januari 1889.
12. Knobbout, Pieter Hendrik, geboren te Beusichem, 3 October 1888.
13. Koperberg, Henri, geboren te Muntok, 15 Maart 1890.
14. van de Koppel, Cornelis, geboren te 's Graveland, 21 Mei 1891.
15. van Manen, Sipke Evert, geboren te Vreeswijk, 15 Maart 1889.
16. Mantel, Jan, geboren te Utrecht, 30 Mei 1889.
17. van Meurs, Johannes Cornelis, geboren te Meester-Cornelis, 8 Januari 1890.
18. Nijland, Willem Anne, geboren te Utrecht, 27 October 1890.
19. Cambier van Nooten, Willem Hendrik Joan, geboren te Lopik, 29 November 1888.
20. Rambonnet, Alexander Louis, Egbert, geboren te West-Terschelling, 6 Februari 1890.
21. de Ruyter, Jacobus, geboren te Joure, 21 Maart 1891.
22. Schimmelpenninck, Christiaan Iman, geboren te Utrecht, 5 April 1889.

23. Serton, Petrus, geboren te Utrecht, 17 April 1888.
24. Sillevis, Leendert, geboren te Culemborg, 1 Maart 1889.
25. Simons, Marinus Julius, geboren te Amsterdam, 18 Juni 1891.
26. Smits, Piet, geboren te Amersfoort, 7 April 1891.
27. Stuurman, Johannes, geboren te Fort de Kock, 4 April 1888.
28. van der Voorde, Frans Pieter, geboren te Wolfertsdijk, 26 Februari 1890.
29. Wesselink, Sebastiaan, geboren te Utrecht, 20 Mei 1890.
30. Wijsenbeek, Isaäc Abraham, geboren te Culemborg, 29 October 1890.

III. Van de gemeente hoogere burgerschool te Utrecht.

1. Abeling, Johann Friedrich, geboren te Utrecht, 31 Januari 1890.
2. Alting Mees, Regnerus Tjaarda, geboren te Batavia, 16 Juli 1890.
3. Bastiaans, Steven, geboren te Eext, 7 Februari 1891.
4. Bisdom, Paul Floris, geboren te Zeist, 27 Juni 1889.
5. Bosma, Nomdo Lubbertus Marinus, geboren te Utrecht, 26 Juni 1890.
6. van Duin, Constant Frederik, geboren te Vollenhove, 19 October 1891.
7. Edelkoort, Albertus Hendrik, geboren te Utrecht, 5 September 1890.
8. Grondijs, Hendrik Frederik, geboren te Utrecht, 6 Januari 1891.
9. Gunst, Jozef Lodewijk Hendrik, geboren te Venlo, 14 Maart 1888.
10. Hamburger, Wilhelmina, geboren te Utrecht, 2 April 1890.
11. Hoogland, Dirk Marinus, geboren te Utrecht, 24 Augustus 1889.
12. Hoogland, Jacobus Marinus, geboren te Utrecht, 30 Januari 1891.
13. van Hoorn, Hendrik Johan Ernst, geboren te Utrecht, 5 Mei 1890.
14. Kuijer, Adrianus, geboren te 's Gravenhage, 11 Juni 1888.
15. Loran, Gerrit Jan, geboren te Utrecht, 26 November 1889.

16. Onnen, Petronella Maria, geboren te Pannerden, 10 Januari 1887.
17. Oudt, Carolina Agnes, geboren te Lent, 16 Februari 1891.
18. Vis, Bernard Israël, geboren te Utrecht, 20 Januari 1889.

IV. Extraneï:

1. Donker Duyvis, Jan Adriaan, geboren te Batavia, 28 November 1887.
2. van Exter, Pieter, geboren te Amsterdam, 30 Maart 1890.
3. Rauch, Franciscus Theodorus Hendricus, geboren te Soerabaja, 13 Mei 1889.

Wat betreft de bijzondere opmerkingen, waartoe het examen aanleiding heeft gegeven, zij het volgende medegedeeld:

Afdeeling C.

Handelstwetenschappen. De meeste candidaten toonden weinig begrip te hebben van het opmaken van balans en winst-en-verliesrekening. Belangrijk meer bleek het journaliseeren te zijn beoefend, hoewel het opviel dat sommigen te weinig waarde bleken te hechten aan eene behoorlijke omschrijving.

Afdeeling D.

Bij het mondeling examen in het Fransch heeft het de commissie getroffen, dat vele candidaten het tijdvak der moderne Fransche litteratuur geheel verwaarloosd hadden.

Omtrent de opgaven voor het schriftelijk werk, was de commissie van oordeel, dat het zeer wenschelijk zou zijn voor alle vreemde talen uitsluitend het opstel met bijgevoegd schema te behouden.

Immers nu achtereenvolgens voor het Engelsch, het Duitsch en het Fransch de proef is genomen om bij het eindexamen het opstel voor de vreemde talen te vervangen door de behandeling in proza van een gegeven gedicht, meent de commissie het oogenblik gekomen om dringend in overweging te geven, in het vervolg deze proef niet te herhalen. Ditmaal waren de resultaten van het schriftelijk examen

voor het Fransch zeer ongunstig, vooral ook in vergelijking met die van de examens der beide andere vreemde talen. De wijze waarop de candidaten de opgave hadden behandeld, was zeer uiteenloopend. Sommigen hadden alleen het rijm doen verdwijnen en overigens geheele passages letterlijk nageschreven. Anderen hadden, meestal met weinig succes, getracht alle zinswendingen door andere te vervangen. Weer anderen hadden een soort van vrij opstel gemaakt over het onderwerp, maar daarbij geheele gedeelten overgeslagen, zoodat niet bleek, dat zij het geheel begrepen hadden.

Daar slechts bij uitzondering leerlingen van dezen leeftijd weten welke uitdrukkingen moeten en kunnen worden vervangen door andere, en weinigen onder hen de taal genoeg beheerschen om passende equivalenten te vinden, komt het de commissie voor, dat het aanbeveling verdient de behandeling van het gedicht te laten vervallen.

Amersfoort, 6 Augustus 1908.

Namens de commissie,

G. J. Buijs, *Voorzitter.*

F. Wesseling, *Secretaris.*

Friesland.

Aan den heer Staatsraad, Commissaris der Koningin in de provincie Friesland.

De commissie, benoemd bij Uwe beschikking van 9 Maart 1908 n°. 196 (3de afd. S), heeft de eer, ter voldoening aan artikel 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De commissie hield hare eerste vergadering op 28 Maart 1908 in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden, des namiddags te half twee. In deze vergadering werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd en verdeelde de commissie zich in de navolgende sub-commissies, overeenkomstig het voorstel van den voorzitter.

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Assessoren.
A.	Algebra en trigonometrie . . .	dr. P. Middel	P. van Bemmel,
	Meetkunde en beschr. meetkunde	P. v. Bemmel.	dr. P. Middel
	Mechanica . . .	dr. E. E. Mogendorff	dr. A. C. van Rijn v. Alkemade
B	Natuurkunde . .	dr A. C. v. Rijn v. Alkemade .	dr. E. E. Mogendorff
	Cosmographie . .	dr. E. E. Mogendorff	dr. A. C. v. Rijn v. Alkemade
	Scheikunde. . .	dr. J. Ariëns Kappers	dr. J. C. C. W. v Nooten
	Natuurl. historie.	dr. J. C. C. W. v. Nooten	dr. J. Ariëns Kappers
C.	Staatsinr. en staathuishoudkunde.	dr. mr. P. C. Andreae	A. Minderhoud
	Aardrijkskunde .	D. A. G. Vastenou	W. H. A. Wesselink
	Geschiedenis . .	W. H. A. Wesselink	D. A. G. Vastenou
	Boekhouden . .	A. Minderhoud	dr. mr. P. C. Andreae

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Assessoren.
D.	Nederlandsch . .	G. Leffertstra	J. H. Scholte
	Fransch	J. L. P. M. v. Dijck	W. K. Schietekatte
	Engelsch . . .	W. K. Schietekatte	J. L. P. M. v. Dijck
	Hoogduitsch . .	J. H. Scholte	G Leffertstra
E.	Teekenen . . .	J. Bubberman J. Bauer	

De duur van het examen in elk vak werd bepaald op 30 minuten, behalve in wiskunde, waarvoor 70 minuten, en in kosmographie, staatsinrichting, staathuishoudkunde en boekhouden, waarvoor 20 minuten uitgetrokken werden.

De voorzitter deelde in die vergadering mede, dat zich 36 candidaten aangegeven hadden, n.l. 28 uit Leeuwarden en 8 uit Sneek · zij werden ingedeeld in 3 ploegen, elk van 12 candidaten.

De aanvang van de mondelinge examens werd vastgesteld op Maandag 20 Juli, te 9 uur v. m.

In deze vergadering werden door de sub-commissies de opgaven vastgesteld voor het schriftelijk werk, die aan de inspecteurs gezonden zouden worden.

In de vergadering van den 11den Juli werden de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen van de mondelinge examens vastgesteld, waarvan bericht gezonden werd aan de candidaten der verschillende groepen respectievelijk op 11, 15 en 18 Juli.

In deze vergadering werd tevens door den voorzitter medegedeeld, dat 1 candidaat van Leeuwarden wegens ziekte niet aan het schriftelijk examen had deelgenomen en dat hij van hem bericht ontvangen had, dat zijn toestand van dien aard was, dat hij het plan om eindexamen af te leggen had opgegeven.

De slotvergadering, die na bekomen machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken gehouden werd op Donderdag 30 Juli, was gewijd aan de bespreking en de vaststelling van het verslag.

De volgende tabellen geven een overzicht van de uitkomsten der examens.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Getal examens		Vrijstellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vol-doende.	onvol-doende.	
Wiskunde . . .	„	„	„	1	3	5	10	11	4	„	33	1	27
Werktuigkunde	„	„	1	1	7	8	6	8	3	„	32	2	22
Natuurkunde .	„	„	„	4	7	13	6	4	„	„	30	4	21
Scheikunde . .	„	„	„	„	2	22	8	2	„	„	34	„	14
Nat. historie. .	„	„	„	„	„	10	11	8	5	„	34	„	„
Cosmographie .	„	„	1	2	9	8	4	7	3	„	31	3	„
Staatsinrichting	„	„	„	7	3	10	10	4	„	„	27	7	„
Staathuishoudk.	„	„	„	5	6	12	6	5	„	„	29	5	„
Aardrijkskunde	„	„	3	6	5	13	5	2	„	„	25	9	14
Geschiedenis . .	„	„	2	7	7	13	3	2	„	„	25	9	15
Boekhouden . .	„	„	„	2	8	6	13	5	„	„	32	2	18
Nederlandsch .	„	„	„	2	4	16	7	3	2	„	32	2	23
Fransch	„	„	„	4	8	13	4	5	„	„	30	4	„
Engelsch	„	„	„	3	8	11	8	3	1	„	31	3	„
Hoogduitsch . .	„	„	„	4	8	13	5	2	2	„	30	4	„
Handteekenen .	„	„	„	2	12	14	5	1	„	„	32	2	„
Rechtl. teekenen	„	„	„	3	9	8	8	6	„	„	31	3	„
Totaal . . .	„	„	7	53	106	195	119	78	20	„	518	60	154

Hoogere Burgerschool te	Aantal candidaten	Di-ploma.	Af-gewezen.	Terug-getrokken.
Leeuwarden	27	26	„	4
Sneek	8	7	1	„

Groep.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A	„	„	„	1	1	8	14	6	4	„	1	33
B	„	„	„	„	4	18	8	4	„	„	„	34
C	„	„	„	6	10	11	5	2	„	„	6	28
D	„	„	„	2	7	19	2	3	1	„	2	32
E	„	„	„	„	11	15	7	1	„	„	„	34
Totaal . .	„	„	„	9	33	71	36	16	5	„	9	161

De candidaten, aan wie het diploma uitgereikt is, zijn:

a. van de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden:
Anema, Reinder, geboren te Schingen 6 Januari 1888;
Baltjes, Haye, geboren te Schingen 6 Januari 1888;
Baron, Johanna, geboren te Leeuwarden 16 Mei 1891;
Binnerts, Halbe, geboren te Heerenveen 2 Februari 1889;
de Boer, Johannes Hermanus Franciscus, geboren te Leeuwarden 27 October 1889;
Bosma, Hendrik, geboren te Ferwerd 1 Januari 1890;
van Dam, Anna, geboren te Kortezwaag 26 Augustus 1888;
Dekenga, Martje, geboren te Lekkum 3 Maart 1888;
Deinema, Gerrit, geboren te Wijnaldum 28 Januari 1891;
Elsinga, Jan, geboren te Tjummarum 8 October 1889;
de Haan, Doetje Wilhelmina, geboren te Leeuwarden 22 April 1891;
Kamerling, Wouter Anthonie, geboren te Leeuwarden 3 September 1888;
de Haas, Antje, geboren te Leeuwarden 14 December 1889;
Oostenbrug, Wytze, geboren te Tietjerk 23 April 1890;
Oosterling, Hendrik, geboren te Oenkerk 21 September 1890;
Palsma, Bontje, geboren te Wirdum 21 Januari 1888;
Post Uiterweer, Alettus Eliza Gerard, geboren te Leiden 29 April 1889;

Rozenberg, Juda, geboren te Leeuwarden 27 December 1889;

Sanders, Johan, geboren te Leeuwarden 24 Juli 1889;

Sickenga, Nicolaas, geboren te Wolvega 4 Januari 1890;

van Staa, Gesiena Martha, geboren te Sneek 25 Augustus 1888;

Westerhoff, Minke, geboren te Kortezwaag 19 October 1888;

Westra, Jan Gijsbertus, geboren te Huizum 26 Juli 1890;

Wolvius, Reinder Jacob, geboren te Arum 25 September 1890;

Wijma, Oebele, geboren te Eestrum 21 Januari 1888;

Zijlstra, Reinder, geboren te Molenend bij Oenkerk 8 September 1889;

b. van de hoogere burgerschool te Sneek:

Banning, Hendrik August, geboren te Bolsward 22 December 1889;

Bogtstra, Lucas Hendrik, geboren te Workum 9 Augustus 1888;

Flieringa, Henri, geboren te Marrum 18 Augustus 1891;

van der Meer, Gerharda Neine, geboren te Bolsward 1 November 1889;

van der Meer, Jorrit, geboren te Scharnegoutum 18 Februari 1888;

van der Meulen, Jelke, geboren te Gorredijk 3 Maart 1888;

Zantema, Minne, geboren te Poppingawier 13 Mei 1889.

Aan het einde van hare taak betuigt de Commissie UHEG. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Leeuwarden, 31 Juli 1908.

J. ARIËNS KAPPERS, *Voorzitter.*

D. A. G. VASTENOU, *Secretaris.*

Overijssel.

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Overijssel.

De commissie, krachtens uw besluit van 9 Maart 1908, 2de afd. n°. 1776—856, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Overijssel, heeft de eer UHEG., ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De commissie hield hare vergaderingen in het gebouw van de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschede; ook geschiedden in dat gebouw de beide extra vergaderingen van voorzitter en secretaris op 2 en 23 Mei 1908, waartoe op aanvrage van den voorzitter door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij schrijven van 18 April 1908, n°. 2142, afdeeling H. M. O., machtiging was verleend. De mondelinge examens hadden eveneens in dat gebouw plaats.

De eerste vergadering der commissie werd gehouden 1 April; nadat daarin op voorstel van den voorzitter de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de subcommissiën vastgesteld als volgt:

Vakken:	Examinatoren:
Afdeeling A.	
Stelkunde en goniometrie	dr. Benthem, dr. Frackers.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde	dr. Frackers, dr. Benthem.
Mechanica	de Visser, Polak.

Afdeeling B.

Natuurkunde ....
Polak, dr. le Roy.
Scheikunde, enz. ....
dr. Risselada, dr. Borgman.
Plant- en dierkunde .....
dr. Borgman, dr. Risselada.
Kosmographie ....
dr. le Roy, de Visser.

Afdeeling C.

Staatsinrichting en staathuishoudkunde ....
mr. Nanninga Uitterdijk, Wolters.
Aardrijkskunde, enz. .....
van Meeteren, de Bont.
Geschiedenis ....
de Bont, van Meeteren.
Boekhouden ....
Wolters, mr. Nanninga Uitterdijk.

Afdeeling D.

Nederlandsch ....
Rijpma, van Dissel.
Fransch ....
Snel, Stibbe.
Engelsch ....
Stibbe, Snel.
Hoogduitsch ....
van Dissel, Rijpma.

Afdeeling E.

Hand- en lijnteekenen ...
Rodenburg, de Visser.

Bepaald werd, dat elk mondeling examen 30 minuten zou duren, behalve dat voor wiskunde in het geheel 1 uur, voor staatsinrichting, staathuishoudkunde en boekhouden samen 1 uur werd vastgesteld.

De voorzitter deelde in deze vergadering mede, dat zich 67 candidaten hadden aangemeld, en wel 12 leerlingen van

de hoogere burgerschool te Almelo, 15 van die te Deventer, 7 van die te Enschede, 8 van die te Kampen en 25 van die te Zwolle. Deze werden ingedeeld in 6 groepen, namelijk 5 groepen van elf en 1 groep van 12 candidaten. Doordat één der candidaten in April overleed, 2 zich terugtrokken vóór en 1 gedurende het schriftelijk examen, werd het volledig schriftelijk examen afgelegd door 63 candidaten, die bij het mondeling examen in 6 groepen werden ingedeeld, respectievelijk van 10, 11, 11, 11, 10 en 10 personen.

In de vergadering van 12 Juli stelde de commissie de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen van mondelinge examens vast voor de groepen I—III, in die van 19 Juli die voor de groepen IV—VI. Daarbij bleek, dat vrijstelling moest worden verleend van het mondeling examen in:

wiskunde	aan	31	candidaten,
mechanica	,,	25	,, ,
natuurkunde	,,	22	,, ,
scheikunde	,,	17	,, ,
aardrijkskunde	,,	35	,, ,
geschiedenis	,,	34	,, ,
boekhouden	,,	27	,, ,
Nederlandsche taalleer	,,	16	,, ;

in het geheel werden dus 207 vrijstellingen verleend.

De subcommissie voor afdeeling E beoordeelde op 8 Juli de teekeningen te Zwolle en te Kampen, en op 9 Juli die te Deventer, te Almelo en te Enschede.

Aan één der candidaten, die door ongesteldheid het werk voor het lijnteekenen niet had kunnen maken, werd gedurende het mondelinge examen gelegenheid gegeven eene teekening te maken, die in strekking en moeilijkheid overeen kwam met de op het examen opgegevene.

Een candidaat uit de derde groep was door ziekte verhinderd aan het mondeling examen van die groep deel te nemen: hem werd daarom vergund dat examen in de laatste groep af te leggen; voortdurende zwakte belette hem dit echter en noodzaakte hem zich terug te trekken, zoodat het mondeling examen werd afgelegd door 62 candidaten.

De uitslag van dit examen was, dat aan 38 candidaten het diploma kon worden uitgereikt krachtens het tweede lid van art. 23 van het eind-examenreglement, terwijl nog voor 13 candidaten de stemming ten gunste besliste; de

overige 11 candidaten werden afgewezen en wel 7 op grond van art. 23 vierde lid, de overige 4 na stemming.

Het resultaat voor de verschillende scholen was:

School te	Geëxamineerd:	Geslaagd:	Afgewezen:
Almelo	12	12	0
Deventer	14	10	4
Enschede	7	7	0
Kampen	8	7	1
Zwolle	21	15	6
Totaal:	62	51	11

De candidaten, aan wie het diploma uitgereikt is, zijn:

a. van de hoogere burgerschool te Almelo:

Tjebbe Derks Bloemen, geboren te Wijster 14 Juli 1891;

Elisabeth Philippine Hubenet, geboren te Buitenzorg 2 Juni 1888;

Marinus Klaas Marsman, geboren te Hellendoorn 13 Mei 1891;

Herman Meyling, geboren te Borne 2 Januari 1888;

Adolf Hendrik Nijhoff, geboren te Wierden 29 December 1889;

Dina Peddemors, geboren te Almelo 25 Mei 1891;

Jan Rietsma, geboren te Tjalleberd 3 Juli 1891;

Femmetje Roszmark, geboren te Almelo 4 November 1887;

Hendrik Jan Veldhuis, geboren te Almelo 12 October 1890;

Martha Gerritje Vixseboxse, geboren te Almelo 7 Mei 1891;

Martha Geertruida van der Werff, geboren te Almelo 10 September 1889;

Barbara Jacoba Zonnevylle, geboren te Rijssen 12 November 1889;

b. van de hoogere burgerschool te Deventer:

Willem Hendrik Bitter, geboren te Stad Delden 27 Juli 1890;

Cornelis Albert Eggink, geboren te Beetsterzwaag 10 Februari 1890;

Gerrit Johan Eggink, geboren te Twello (gemeente Voorst) 4 October 1890;

Andries Evers, geboren te Deventer 12 Augustus 1889;

Jan Fetlaar, geboren te Deventer 25 September 1889;
Christiaan Hendrik Holgen, geboren te Kampen 2 Maart 1890;
Wilhelm Conraed Houck, geboren te Deventer 29 Maart 1889;
Alexander Louis de Bruyn Kops, geboren te Deventer 27 Juni 1890;
Michiel Johan de Lange, geboren te Almelo 6 Juni 1890;
Johannes Arnoldus Scholten, geboren te Winterswijk 20 Februari 1890;

c. van de Nederlandsche school voor nijverheid en handel (afdeeling A), te Enschedé:

Anna Elisabeth Berghege, geboren te Domburg 30 Maart 1890;
Henricus Theodorus Gieskes, geboren te Enschede 15 October 1889;
Johanna Ros, geboren te Holwerd 4 September 1890;
Jan Spiele, geboren te Enschede 24 Juli 1890;
Gesina Anna Stroink, geboren te Gronau i/W 1 Augustus 1889;
Dirk Cornelis Tiekink, geboren te Colmschate (gemeente Diepenveen) 14 Maart 1891;
Herman Arnold Zwijnenberg, geboren te Enschede 26 December 1889;

d. van de hoogere burgerschool te Kampen:

Hermanus Cornelis Berghuys, geboren te Kampen 16 November 1889;
Albert Willem Claasen, geboren te Malang (eiland Java) 15 November 1889;
Johan Claasen, geboren te Malang (eiland Java) 12 Februari 1891;
Gerrit François Emile Kiers, geboren te Kampen 3 November 1891;
Henriette Frederika Gesina Pothoff, geboren te Groningen 28 October 1889;
Johan Rudolf Schiess, geboren te Padang (eiland Sumatra) 18 October 1890;
Johannes Hendrik Schijfsma, geboren te Kampen 31 Juli 1891;

e. van de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle:

Gijsbert van Aller, geboren te Hasselt 2 Januari 1889;

Derk Lambertus Uyt den Bogaard, geboren te Heerde 27 Juni 1887;

Willem Ernestus Hendrikus Burgers, geboren te Zwolle 25 Maart 1889;

Jan Willem Jozef van Doorn, geboren te Zwolle 31 Juli 1888;

Catharina Sipka Wilhelmina Drijber, geboren te de Punt (gemeente Haren) 3 Januari 1888;

Sander Berend Drijber, geboren te de Punt (gemeente Haren) 3 November 1886;

Theodoor Karel van Lohuizen, geboren te den Burg op Texel 5 Augustus 1890;

Jan Loos, geboren te Leiden 13 Augustus 1890;

Albert de Marcas, geboren te Zwolle 8 Maart 1888;

Jacob Oosterbaan, geboren te Aduard 23 April 1890;

Christiaan Hendrik Oostingh, geboren te Meppel 30 Mei 1889;

Hendrik Roelink, geboren te Meppel 11 Februari 1888;

Wigle Smit, geboren te Meppel 18 Juli 1889;

Willem Sturm, geboren te Zwolle 23 Februari 1889;

Hendrika Rhesella Tweedy, geboren te Zutphen 6 Mei 1890.

Onderstaande tabel geeft aan, hoeveel maal de cijfers van 1 tot 10 voor elk vak aan de 62 candidaten, die het volledig examen aflegden, werden toegekend.

VAKKEN

VAK.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Voldoende.	Onvoldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Wiskunde	„	„	„	4	4	22	10	15	6	1	58	4
Mechanica	1	3	3	14	11	11	9	6	4	„	41	21
Natuurkunde . . .	„	„	2	6	17	18	14	4	1	„	54	8
Scheikunde	„	„	3	7	18	23	10	„	1	„	52	10
Plant- en dierkunde.	„	„	8	8	13	8	18	6	1	„	46	16
Cosmographie . . .	„	2	„	9	11	11	13	7	5	4	51	11
Staatsinrichting . .	„	„	„	10	15	15	15	5	2	„	52	10
Staathuishoudkunde.	„	„	„	11	15	17	11	6	2	„	51	11
Aardrijkskunde . .	„	„	2	2	14	24	12	8	„	„	58	4
Geschiedenis . . .	„	1	3	7	8	14	24	5	„	„	51	11
Boekhouden . . .	„	„	2	9	17	15	8	7	4	„	51	11
Nederlandsch . . .	„	„	3	13	6	15	15	6	4	„	46	16
Fransch	„	„	5	8	18	21	9	1	„	„	49	13
Engelsch	„	„	3	15	15	15	8	6	„	„	44	18
Hoogduitsch . . .	„	„	3	9	13	14	10	10	3	„	50	12
Handteekenen . . .	„	„	„	2	11	18	15	14	2	„	60	2
Rechtlijnig teekenen	„	„	„	9	5	10	21	10	7	„	53	9

Bij de bepaling van de groepcijfers werd dat voor groep D door berekening vastgesteld; daarbij werden echter de cijfers voor de verschillende talen als gelijkwaardig beschouwd.

Een paar opmerkingen wenscht de commissie aan dit verslag toe te voegen:

De sub-commissie belast met hetafnemen van het examen in groep C is van oordeel, dat de tijd toegestaan voor het schriftelijk werk in *boekhouden* veel te kort was om de dit jaar opgegeven vraagstukken naar behooren uit te werken.

De sub-commissie voor afdeeling E betreurt het, dat het *rechtlijnig teekenen* (vaardigheid in het gebruik van liniaal, passer en trekpen) èn door de opgaven der laatste jaren, èn door den beperkten tijd die dit jaar voor het maken van de teekening werd toegestaan, schuil gaat achter een zeer een-

voudig soort van projectie-teekenen, een onderdeel van het technisch teekenen.

De meerderheid van de commissie vindt het bovendien wenschelijk, dat de vrijstellingen geheel worden afgeschaft.

Meenende hiermede hare taak te hebben volbracht, brengt de commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Enschede, 9 Augustus 1908.

Namens de Commissie:

A. BORGMAN, *Voorzitter.*
A. BENTHEM Gz., *Secretaris.*

Groningen en Drenthe.

Aan
de Commissarissen der Koningin in de provinciën Groningen en Drenthe.

De commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provinciën Drenthe en Groningen, daartoe benoemd respectievelijk bij Uwe besluiten dd. 7 Maart 1908, n°. 1215/1088, 2de afdeeling, en 10 Maart 1908 n°. 31, 3de afdeeling, heeft de eer U.H.E.G., ingevolge art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), het volgens verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De commissie hield haar eerste vergadering op Zaterdag 11 April 1908, des namiddags te 2 uur, in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Assen. Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën vastgesteld en de duur der mondelinge examens geregeld als volgt:

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Assessoren.
A.	Meetkunde en beschrijvende meetk. .	Huisken	Jensema
	Algebra en trigonometrie.	Jensema	Huisken
	Mechanica	Postma	v. d. Broek
B.	Natuurkunde . .	v. d. Broek	Postma
	Cosmographie . . .	Postma	v. d. Broek
	Scheikunde . . .	Ketner	Mellink
	Natuurlijke historie .	Mellink	Ketner

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Asssssoren.
C.	Staatsinrichting en staathuishoudkunde .	Huber	v. d. Brugge
	Aardrijkskunde . . .	Zijlstra	Harkema
	Geschiedenis	Harkema	Zijlstra
	Boekhouden	v. d. Brugge	Huber
D.	Nederlandsch . . .	Bergsma	Timmermans
	Fransch	Bethe	van Rossen
	Engelsch	Timmermans	Bergsma
	Hoogduitsch	van Rossen	Bethe
E.	Handteekenen . . .	v. Voorthuysen	Molenaar
	Rechtlijnig teekenen .	Molenaar	v. Voorthuysen

De duur der mondelinge examens werd voor elk der volgende 7 combinatiën vastgesteld op 1 uur.

1°. wiskunde; 2°. werktuigkunde, natuurkunde en cosmographie; 3°. scheikunde en natuurlijke historie; 4°. staatsinrichting, staathuishoudkunde en boekhouden; 5°. aardrijkskunde en geschiedenis; 6°. Nederlandsch en Engelsch; 7°. Fransch en Hoogduitsch.

In die vergadering bleek, dat zich 63 candidaten hadden aangegeven, nl. 37 van Groningen, 11 van Assen, 11 van Veendam en 4 extraneï, waarvan 1 het schriftelijk examen zou afleggen in Veendam, 2 in Assen en 1 in den Haag.

Zij werden verdeeld in 6 ploegen, 3 van 11 en 3 van 10.

Vóór den aanvang van het schriftelijk examen bleek, dat 1 candidaat uit Groningen niet aan het examen wenschte deel te nemen.

In de tweede vergadering op Zaterdag 11 Juli 1908, des morgens om 9 uur, werden de cijfers en vrijstellingen van de 3 eerste ploegen vastgesteld, terwijl in de 3de vergadering, op Zondag 19 Juli 1908, 's morgens 9 uur, de cijfers en vrijstellingen der 3 laatste ploegen werden bepaald.

In de volgende 6 vergaderingen, die gedurende de mondelinge examens gehouden werden op 22, 25, 29 Juli en 1, 5 en 8 Augustus, werd over het al of niet slagen der candidaten beslist

De eindvergadering, die gelijk alle vergaderingen en examens plaats had in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Assen, werd gehouden op Zondag 9 Augustus 1908 des morgens om 10 uur. Deze vergadering gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen wat betreft hand- en rechtlijnig teekenen: Vooreerst wenscht de sub-commissie E hare ingenomenheid te betuigen met het feit, dat dit jaar geen pauze werd toegestaan bij het examen in rechtlijnig teekenen. Anderzijds is genoemde sub-commissie van oordeel, dat het wenschelijk zou zijn, de opgave voor rechtlijnig teekenen in tweeën te splitsen, nl. de teekening en toelichting afzonderlijk te doen drukken en wel, zoo mogelijk, op kleine schaal, mits de duidelijkheid, vooral der ingeschreven cijfers, er niet onder lijdt. De sub-commissie maakt deze opmerking met het oog op de geringe plaatsruimte, waarover een candidaat aan een groote school kan beschikken.

De volgende tabellen geven eenig overzicht van den uitslag van de examens der 62 candidaten.

Hoogere burgerschool te	Getal candidaten.	Geslaagd.	Afgewezen.	Zich teruggetrokken
Groningen . .	36	32	4	„
Assen . . .	11	11	„	„
Veendam. . .	11	11	„	„
Vangeenhoogere burgerschool.	4	1	3	„
Totaal. . .	62	55	7	„

VAKKEN

Vakken.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Getal examens		Vrijstellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.	
Wiskunde . . .	„	„	„	4	11	15	19	11	2	„	58	4	40
Werktuigkunde.	„	3	2	10	8	13	12	6	7	1	47	15	38
Natuurkunde .	„	3	4	10	14	14	11	6	„	„	45	17	25
Scheikunde . .	„	2	3	5	14	16	15	6	„	1	52	10	26
Natuurlijke historie	„	1	4	3	13	9	12	14	6	„	54	8	„
Cosmographie .	1	„	5	6	17	16	10	5	2	„	50	12	„
Staatsinrichting.	1	1	„	9	13	14	15	9	„	„	51	11	„
Staathuishoudkunde . . .	„	1	3	10	12	11	12	13	„	„	48	14	„
Aardrijkskunde .	„	„	2	3	16	37	13	1	„	„	57	5	31
Geschiedenis . .	„	„	2	4	15	29	11	1	„	„	56	6	32
Boekhouden . .	„	1	„	4	14	16	10	11	5	1	57	5	35
Nederlandsch .	„	„	1	2	11	23	15	9	1	„	59	3	33
Fransch . . .	„	„	4	7	22	14	12	3	„	„	51	11	„
Engelsch . . .	„	„	2	7	19	15	18	1	„	„	53	9	„
Hoogduitsch . .	„	„	3	5	17	19	14	4	„	„	54	8	„
Handteekenen .	„	„	1	5	21	18	14	2	1	„	56	6	„
Lijnteekenen . .	„	2	3	9	6	15	11	10	3	3	48	14	„
Totaal . .	2	14	39	103	233	294	224	112	27	6	896	158	

	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	„	„	1	6	10	13	20	10	2	„
B	„	1	4	6	11	20	15	5	„	„
C	„	„	2	2	14	31	13	„	„	„
D	„	„	2	4	21	21	13	1	„	„
E	„	„	1	6	16	18	12	8	1	„

112

Overzicht van de namen, enz. der geslaagde candidaten.

Van de Rijks- hoogere burgerschool te Assen slaagden:

Jan Roelof Beunder, geboren 15 Februari 1889 te Assen;
Gerrit Groeneboer, geboren 2 October 1889 te Meppel;
Gerke, Hendrik Heringa, geboren 18 Februari 1889 te Kortezwaag;
Piet Christaan Hofman, geboren 4 October 1887 te Leeuwarden;
Diederik Koiter, geboren 27 Maart 1890 te Baflo;
Abraham van der Laan, geboren 16 Februari 1890 te Assen;
Bernardus Gijsbertus Meijer, geboren 11 September 1887 te Leeuwarden;
Willem Machiel Nathans, geboren 15 Februari 1891 te Assen;
Lambertus Petrus Rietema, geboren 20 Mei 1889 te Stedum;
Jan Santing, geboren 19 Mei 1889 te Assen;
Johanna Jacoba Swaters van Schaumburg, geboren 24 December 1890 te Helder;

van de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen slaagden:

Hendrik Bernard Jan Aikema, geboren 15 April 1888 te Grootegast;
Robbert Bernard Marie van Berkum, geboren 10 Maart 1889 te Amsterdam;
Jan Beukema, geboren 24 Februari 1889 te Vliedorp;
Jan Bokma, geboren 9 November 1887 te Leeuwarden;
Adelgunda Anna Elisabeth Burger, geboren 3 Juni 1890 te Groningen;
Heije Cazemier, geboren 1 April 1890 te Groningen;
Thole Jacob Dik, geboren 15 Maart 1889 te Termunten;
Geert Edema, geboren 29 November 1888 te Farmsum;
Johanna Harmanna Edens, geboren 30 Augustus 1887 te Winschoten-Oostereinde;
Diederik Eefting, geboren 13 October 1887 te Winschoten;
Lambertus Hamminga, geboren 4 Augustus 1889 te Zuidlaren;
Reinder Hedde van der Heide, geboren 30 Mei 1888 te Nieuw-Scheemda;
Franz Louis Heinemann, geboren 8 October 1890 te Groningen;

Paul Wiebo Koppius, geboren 4 April 1888 te Beerta;
Aisiena Kuikenga, geboren 13 October 1887 te Stedum;
Jacob Jan Lanting, geboren 26 Juli 1888 te Groningen;
Philip Abraham de Levie, geboren 29 Mei 1887 te Groningen;
Berend Menno Liefstingh, geboren 23 Juni 1888 te Westerlee;
Jeanne Lucine Maathuis, geboren 10 Mei 1890 te Sappemeer;
Salco Tromp Meesters, geboren 18 Juni 1890 te Steenwijk;
Wopke Johannes van der Meulen, geboren 30 April 1889 te Drachten;
Frans Louis Neppérus, geboren 5 November 1889 te Meppel;
Willem Panman, geboren 26 Februari 1889 te Stadskanaal;
Anna Posthuma, geboren 6 Februari 1890 te Drachten;
Geert Albert Prins, geboren 4 September 1889 te Groningen;
Marius Johan Roessingh, geboren 21 October 1890 te Groningen;
Willem Schreijer, geboren 2 December 1888 te Spanbroek;
Hendrik Luitje Straat, geboren 19 Februari 1890 te Groningen;
Sander van der Veen, geboren 23 Juli 1888 te Groningen;
Anna Wartena, geboren 4 Juli 1889 te Cheribon;
Tonnis Eije Wiersma, geboren 5 Maart 1888 te Garnwerd;
Egberta Gezina Zwanenburg, geboren 14 April 1890 te Groningen;

van de hoogere burgerschool te Veendam slaagden:

Hendrik Willem Bloemhoff, geboren 14 Maart 1891 te Noordbroek;
Abel Boltjes, geboren 9 October 1890 te Kiel Windeweer;
Berend Bosch, geboren 16 Mei 1887 te Valtermond;
Jan Egge Hubbeling, geboren 31 Maart 1889 te Spijkerboor;
Sijbrand Keyser, geboren 17 September 1889 te Wildervank;
Hidde Henderikus Kruizinga, geboren 24 December 18[illegible] te Eenrum;
Willem Albertus Berend Meiborg, geboren 3 Juni 1890 te Scheemda;

Bartele Peysel, geboren 6 Augustus 1887 te Veendam;
Ueo Herman Rodenburg, geboren 22 October 1887 te 's Gravenhage;
Willem Schmidt, geboren 4 Augustus 1889 te Ommelanderwijk;
Sebo van der Zwaag, geboren 26 Augustus 1887 te Noordbroek,
en bovendien:
Kars Kroeze, geboren 9 Januari 1887 te 1°. Exloërmond, extraneus.

Aan het einde van haar taak, betuigt de commissie U.H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Assen, 12 Augustus 1908.

Namens de Commissie:

J. F. Mellink, *Voorzitter.*

C. L. van den Broek, *Secretaris.*

Limburg.

Aan
den Commissaris der Koningin in Limburg.

De commissie, bij Uwe beschikking van 6 Maart 1908, 4de afdeeling, belast met het afnemen der eindexamens voor de hoogere burgerscholen in Limburg, heeft de eer, ten einde te voldoen aan art. 67, tweede lid, det wet van 2 Mei 1863, U.H.E.G. het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Hare eerste vergadering werd gehouden op Zondag 15 Maart 1908. Tot secretaris werd gekozen het lid der commissie Th. J. H. Adriani, waarna werd overgegaan tot de verdeeling der werkzaamheden en het vaststellen van den tijd voor de mondelinge examens, een en ander als volgt:

Groep A.			
Stelkunde	e Laive	Verbeek	20 min.
Trigonometrie	e Laive	Verbeek	15 „
Meetkunde	Keuller	Hogeweg	20 „
Beschrijvende meetkunde	Hogeweg	Keuller	15 „
Mechanica	Hogeweg	Keuller	20 „

De sub-commissie bestaat uit de heeren: de Laive, Verbeek, Hogeweg, Keuller en Prevoo.

B.			
Natuurkunde	Prevoo	dr. Hoffmans	30 min.
Cosmographie	dr. Hoffmans	Prevoo	30 „
Scheikunde	dr. Coebergh	dr. Kramps	30 „
Plant- en dierkunde	dr. Kramps	dr. Coebergh	30 „

De sub-commissie bestaat uit de heeren: Prevoo, dr. Hoffmans, dr. Coebergh, dr. Kramps en Hogeweg.

C.			
Geschiedenis	Geurts	mr. de Fluiter	30 min.
Aardrijkskunde	Visser	Geurts	30 „
Staatswetenschappen	mr. de Fluiter (later vervangen d. Geurts)	Visser	30 „
Boekhouden	Verbeek	de Laive	20 „

De volgende opmerkingen naar aanleiding der gehouden examens meende de commissie te mogen maken:

Scheikunde. Dat ook dit jaar vragen werden gesteld, die betrekking hadden op de physische scheikunde, verdient toejuiching. Daar echter onder de docenten in scheikunde aan de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hier te lande nog geen eenstemmigheid bestaat omtrent de punten uit de physische scheikunde, die meer uitvoerig op de hoogere burgerschool behooren te worden besproken, behoort bij het stellen van vragen uit de physische scheikunde de grootste voorzichtigheid te worden betracht. Of bijv. het eerste gedeelte van de vraag A1 geacht kan worden zeker behandeld te zijn aan alle scholen, waar bij het scheikunde-onderwijs rekening wordt gehouden met de physische scheikunde, is te betwijfelen.

Bij het examen deed zich herhaaldelijk het verschijnsel voor, dat de candidaten wel formules en vergelijkingen konden opschrijven, maar geen of weinig idee hadden van de verschijnselen, die door die vergelijkingen worden uitgedrukt. en de stoffen, die bij de proeven werden gebruikt, en de proeven zelf niet of te vluchtig hadden gezien.

Plant- en dierkunde. Het examen in dit vak gaf aanleiding tot de opmerking, dat vele candidaten, in plaats van een algemeen overzicht van die wetenschappen te hebben verkregen, slechts enkele hoofdstukken, en dan nog menigmaal onvoldoende hadden bestudeerd, misschien wel een gevolg van het programma, behoorende bij het reglement voor de eindexamens der hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus.

Aardrijkskunde en geschiedenis. De resultaten van het schriftelijk examen waren over het algemeen gunstig, maar bij het mondeling examen bleek, dat verscheiden candidaten zich bepaald hadden tot het bestudeeren van enkele onderdeelen of quaesties en dat hunne kennis veel geringer was dan het schriftelijk werk deed vermoeden. De sub-commissie is verder van oordeel, dat de leerstof voor aardrijkskunde veel te uitgebreid is.

Ten aanzien van de geschiedenis heeft het de aandacht getrokken, dat de candidaten veel te weinig jaartallen kenden.

Talen. De sub-commissie is van oordeel, dat de redenen welke pleiten voor vrijstelling van het mondeling gedeelte van het examen in de Nederlandsche taal bij een voldoend schriftelijk gedeelte, evenzeer gelden voor vrijstelling van het mondeling gedeelte van de examens in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, wanneer het schriftelijk gedeelte goed blijkt te zijn. Bij het mondeling examen in de letterkunde der moderne talen kan de examinator immers zich een oordeel vormen omtrent de vaardigheid in het gebruik der vreemde talen en de uitspraak.

Verder is de commissie van meening, dat de paraphrase een minder geschikt middel is ter beoordeeling van de kennis der candidaten, aangezien velen dezer òf wel bijna letterlijk den gegeven tekst overschrijven òf hoogstens een enkel woordje wijzigen. Daarbij komt, dat de onzekerheid, waarin men verkeert, of men eene vertaling, een opstel of eene paraphrase krijgen zal, haars inziens schade doet aan de voorbereiding voor het schriftelijk gedeelte door den leeraar.

Aan het einde van hare taak gekomen, betuigt de commissie U.H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Roermond, 6 Augustus 1908.

J. M. A. Kramps, *Voorzitter.*
Th. J. H. Adriani, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 25 November 1908, n°. 277.

N°. 103.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen, bedoeld bij artikel* 11 *der wet op het notarisambt, over* 1908.

's Gravenhage, 31 October 1908.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Justitie.

De Staatscommissie, benoemd bij uw besluit van 13 April jl., 1ste afdeeling C, n°. 307, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden, en daarbij, ter voldoening aan art. 6 van het Koninklijk besluit van 4 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 81), als proces-verbaal van den uitslag van ieder afgelegd gedeelte van het examen, over te leggen de door den voorzitter en den secretaris onderteekende notulen.

Ter voorloopige regeling van verschillende punten van het examen werd op 6 Juni jl. eene algemeene bijeenkomst van de leden en de plaatsvervangende leden met den secretaris gehouden. In die bijeenkomst werden tevens enkele leden aangewezen tot het samenstellen der benoodigde opgaven voor het ontwerpen van notarieele akten en van rechtsvragen, als bedoeld bij het Koninklijk besluit van 4 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 81), zooals dit bij latere Koninklijke besluiten is gewijzigd.

Door deze leden, alsmede door de overige leden der commissie, die waren aangewezen voor het afnemen van het schriftelijk examen, werden in bijeenkomsten op 4, 18 en 28 Juli de schriftelijke opgaven definitief vastgesteld, terwijl op 1 September d. a. v. daarvan de benoodigde afdrukken werden vervaardigd, in tegenwoordigheid van twee leden en den secretaris der commissie.

Tot het afnemen van het examen zelf, ingevolge Uwer Excel-

lentie's besluit aangevangen op 1 Juli jl., werden 46 zittingen gehouden, waarvan de laatste op 3 September.

Evenals het vorige jaar werden ook dit jaar *al* de adspiranten voor het derde gedeelte, zoowel die, welke zich uitsluitend voor dit gedeelte aanmeldden, als die, welke vooraf nog het tweede gedeelte moesten afleggen en dit met gunstig gevolg deden, te gelijk geëxamineerd, opdat de meest mogelijke waarborgen voor eene gelijke en billijke beoordeeling zouden kunnen worden verkregen.

Voor het mondeling examen werden iederen werkdag vier uren beschikbaar gesteld, welke, voor zoover de opkomst van de opgeroepen adspiranten dit mogelijk maakte, ook zijn besteed geworden. In den regel werd des Zaterdags niet vergaderd.

Voor het derde gedeelte werd dit jaar ter bewerking gegeven:

a. *voor den eersten dag:*

1. akte van oprichting eener coöperatieve vereeniging, met het doel den leden den eigendom van arbeiderswoningen te verschaffen;

2. eene gemotiveerde uiteenzetting en vereffening, zoowel voor de erfgenamen als voor de schuldeischers der, onder het voorrecht van boedelbeschrijving, aanvaarde nalatenschap van iemand, die in gemeenschap van winst en verlies was gehuwd geweest, eene schenking onder voorbehoud van vruchtgebruik had gedaan, een legaat bij huwelijksvoorwaarden en een legaat bij testament had vermaakt.

Behalve met dit een en ander moest ook rekening worden gehouden met reprise en bepalingen omtrent compensatie;

b. *voor den tweeden dag:*

1. akte van huwelijksche voorwaarden tusschen partijen die verlangden niet alle gemeenschap uit te sluiten, doch tevens wenschten, dat de vrouw zoo weinig mogelijk risico zou dragen, met bepalingen krachtens welke zooveel mogelijk de langstlevende werd bevoordeeld en in den bij het overlijden bestaanden boedel werd gehandhaafd.

Voorts behoorde de akte te bevatten gemotiveerde omschrijving der opgegeven aanbrengsten, terwijl quaestiën, die zich mochten kunnen voordoen omtrent hetgeen eventueel tot de gemeenschap zou behooren en omtrent ieders recht daarop, werden geregeld;

2. de navolgende rechtsvraag:

Welke is de beteekenis van het voorschrift van art. 1438, 2°., Burgerlijk Wetboek?

Bij de behandeling dezer vraag te letten op de verhouding van den kooper tegenover de houders van niet afbetaalde hypotheken en op zijne verhouding tegenover den verkooper; — en te bespreken wat rechtens ware, indien dit voorschrift in de wetgeving ontbrak.

Naar aanleiding van het bepaalde bij het Koninklijk besluit van 22 April 1895 (*Staatsblad* n°. 75) werd den adspiranten dit jaar voor deze taak, gedurende twee achtereenvolgende dagen eene tijdruimte gegeven van zeven uren daags.

Na onderzoek door ieder der leden, belast met het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het examen, van de werkstukken, ingeleverd door 135 adspiranten, werd in vergaderingen, gehouden op 26 tot en met 30 October, daarover beraadslaagd en in laatstgenoemde zitting beslist aan welke adspiranten het getuigschrift, bedoeld bij art. 15 der wet op het notarisambt, zal worden uitgereikt.

Tot het examen hadden zich aangemeld 288 adspiranten. Alvorens tot het examen te worden toegelaten, trokken er zich 9 terug, terwijl op den eersten dag van het schriftelijk examen één adspirant zonder kennisgeving is weggebleven en op den tweeden dag een adspirant niet weer is opgekomen. Een voor het derde gedeelte zich aangemeld hebbend adspirant bleek aan het door hem opgegeven adres niet meer te wonen. Te vergeefs is getracht hem de oproeping voor het afleggen van het schriftelijk examen te doen uitreiken. Hij is dan ook niet verschenen en heeft zich ook nader niet bij de commissie aangemeld.

276 adspiranten hebben derhalve het examen afgelegd, zijnde dit één minder dan in 1907, toen hun aantal 105 minder was dan in 1906. Onder hen bevonden zich 11 die den graad van doctor in de rechtswetenschap bezaten. Vier hadden zich voor het tweede gedeelte aangemeld, drie voor het tweede en derde gedeelte en vier voor het derde gedeelte alleen.

Ook bevonden zich onder de adspiranten twee vrouwelijke candidaten, waarvan één voor het eerste en één voor het tweede gedeelte werd geëxamineerd.

Verder bevonden zich onder hen 65 die zich voor de eerste maal aan een of meer gedeelten van het examen onderwierpen, zijnde dit 13 meer dan in 1907, toen hun aantal 64 minder was dan in 1906.

Voor het geheele examen meldde zich dit jaar niemand aan.

Van de 7 opgekomen adspiranten voor het eerste en tweede gedeelte slaagde 1 in beide, 2 alleen in het eerste gedeelte;

van de opgekomen 78 adspiranten voor het eerste gedeelte alleen slaagden 33;

van de 43 opgekomen adspiranten voor het tweede en derde gedeelte zijn 11 geslaagd in beide, 19 alleen in het tweede gedeelte;

van de 39 opgekomen adspiranten voor het tweede gedeelte alleen slaagden 24;

van de 109 geëxamineerde adspiranten voor het derde gedeelte alleen zijn 44 bevorderd tot candidaat-notaris.

De einduitslag is, dat van de 85 adspiranten die het eerste gedeelte hebben afgelegd, 36 zijn geslaagd, 49 afgewezen; dat van de 85 die het tweede gedeelte hebben afgelegd, 55 zijn geslaagd, 30 afgewezen; en dat van de 135 die het derde gedeelte aflegden, 55 dit met gunstigen, 80 dit met ongunstigen uitslag deden.

De namen van de tot candidaat-notaris bevorderden zijn de volgende, alphabetisch gesteld:

J. W. Arendts, W. H. van Arkel, G. H. Beker, A. van den Bergh, T. Breedveld jr., D. C. D. Breesnee, H. A. Buisman, K. A. H. Coebergh, H. W. Coenen, A. A. M. Corthals, P. J. Daverveldt, H. F. R. Dubois, mr. A. A. Dijkhoff, W. C. van der Esch, J. Æ. H. J. Gallé, W. H. van de Giessen, A. B. ter Haar, J. L. van der Harst, H. Hartogh Heys, N. G. van Hasselt, J. A. J. van Heeswijk, C. C. Hermsen, M. J. Heuff, H. J. H. Hoenen, J. H. F. M. de Hoog, A. F. J. Huigens, H. Ph. M. J. Janssen, M. H. Th. Jaspers, W. A. de Jonge van der Halen, H. C. Jukkenekke, P. Klijnsma, J. A. van der Knaap, J. H. F. Kruisman, H. Lammers, A. T. van der Leeden, B. J. de Leeuw, H. van Mazijk, E. J. Meilink, F. J. C. Michielsen, R. Middelkoop, P. J. P. van Mol, L. M. J. H. Mostart, J. W. P. Roelink, S. J. Ruizeveld, W. J. W. Schreuder, T. Sluis, K. J. A. M. van Spaendonck, J. P. Stuyt, P. Tas, mr. M. Tresling, R. L. Verhey, C. J. Vink, W. C. van der Voorn, W. C. J. J. baron van Voorst tot Voorst en A. J. M. Zoetmulder.

Nog valt op te merken, dat van hen die in vorige jaren voor het eerste gedeelte werden afgewezen, zich 23 wederom aan het examen hebben onderworpen.

Ten opzichte van het eerste gedeelte van het examen is de einduitslag in verhouding ongunstiger dan in 1907 en gelijk aan die van 1906.

Terwijl toch in 1906 van de 195 adspiranten voor het eerste gedeelte 82 slaagden, en in 1907 van de 60 adspiranten 33, zoo slaagden thans van de 85 adspiranten voor het eerste gedeelte 36.

Voor zooveel het tweede gedeelte van het examen betreft is de einduitslag gunstiger dan in beide voorgaande jaren.

Terwijl toch in 1906 van de 94 adspiranten voor het tweede

gedeelte 47 slaagden en in 1907 van de 125 adspiranten 67, zoo slaagden thans van de 85 adspiranten voor het tweede gedeelte 55.

Ten opzichte van het derde gedeelte is de einduitslag gunstiger dan in 1906 en in verhouding nagenoeg gelijk aan die van 1907.

Terwijl toch in 1906 van de 118 adspiranten voor het derde gedeelte 40 slaagden en in 1907 van de 121 adspiranten 46, zoo zijn thans van de 135 adspiranten voor het derde gedeelte 55 tot candidaat-notaris bevorderd.

Ten slotte werd nog eene algemeene vergadering gehouden tot vaststelling van dit verslag.

De Staatscommissie voornoemd,
W. H. de Savornin Lohman, *Voorzitter.*
J. Crévecoeur, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 5 December 1908, n°. 286.

N°. 104.

EERSTE VERSLAG DER COMMISSIE *voor het afnemen in Nederland in* 1908 *van het voorbereidend examen voor den Nederlandsch-Indischen administratieven dienst, bedoeld in art.* 18 *van het Koninklijk besluit van* 11 *Maart* 1907 *n°.* 22, (Nederlandsch Staatsblad n°. 71, Indisch Staatsblad n°. 230) (*Besluit op de Indische bestuursopleiding*), *tevens belast* (*volgens art.* 37 *van bovengenoemd besluit*) *met het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, bedoeld in het Koninklijk besluit van* 26 *April* 1902, (Nederlandsch Staatsblad *n°.* 49, Indisch Staatsblad *n°.* 223).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

De bij uwe resolutie van 14 Mei 1908, afd. D, n°. 41, gerectificeerd bij resolutie van 25 Mei 1908, afd. D, n°. 36, benoemde commissie voor het afnemen hier te lande van het voorbereidend examen voor den Nederlandsch-Indischen administratieven dienst, en van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, bestaande uit de heeren C. Snouck Hurgronje (hoogleeraar te Leiden), lid en voorzitter; mr. J. E. Heeres (hoogleeraar te Leiden), lid en secretaris; mr. J. H. Carpentier Alting (hoogleeraar te Leiden), mr. Ph. Kleintjes (lector aan de Rijksuniversiteit te Leiden), dr. A. W. Nieuwenhuis, Ch. A. van Ophuysen, dr. A. C. Vreede (hoogleeraren te Leiden) hield hare voorbereidende vergadering op 30 Mei 1908.

Nadat in de *Staatscourant* van 3 Juni volgens art. 23[4] in bovenbedoeld besluit de aankondiging was geplaatst van de dagen, waarop met de examens zoude worden begonnen, werd

op Maandag 15 Juni het schriftelijk examen voor alle candidaten gezamenlijk gehouden. Dit geschiedde, evenals de mondelinge examens (welke plaats hadden op 16, 18, 19, 22—27 Juni, 3, 4, 6—11, 13, 14 Juli) in twee door curatoren der Rijksuniversiteit daarvoor afgestane lokalen in het Akademiegebouw. De eindvergadering der commissie in deze zitting had plaats op 15 Juli.

De voorzitter der examencommissie maakte gebruik van de bevoegdheid, hem verleend bij § 2 der resolutie van den Minister van Koloniën van 4 Mei 1908 afd, D, n°. 45, om de afneming der voorbereidende examens aan eene sub-commissie op te dragen. Deze sub-commissie bestond uit de heeren Heeres, Nieuwenhuis, van Ophuisen en Alting. Daardoor werd het mogelijk, dat 4 candidaten per dag werden geëxamineerd (meestal 2 voor het groot-ambtenaarsexamen en 2 voor het voorbereidend examen); maar werd tevens gebroken met de in de laatste jaren gevolgde gewoonte, dat het mondeling examen zooveel mogelijk werd afgenomen ten overstaan van de volle commissie. Bezwaren heeft deze splitsing der commissie in het geheel niet gehad.

De uitslag werd aan ieder der candidaten steeds medegedeeld na afloop van zijn mondeling examen.

De volgorde der mondelinge examens werd ook nu weder bepaald door eene loting, welke de commissie hield en welker uitslag alleen in zoover werd gewijzigd als noodig was om te gemoet te komen aan bij haar kenbaar gemaakte verlangens.

Wat nu betreft

A. *het groot-ambtenaarsexamen,*

de commissie ontving van Uw Departement bij schrijven van 14 Mei, afd. D., n°. 41, eene lijst van de candidaat-ambtenaren, welke in dit jaar genoemd examen hebben af te leggen: hun getal bedroeg 40 (n.l. één candidaat-ambtenaar van 1904; 8 van 1905; 31 van 1906). Allen werden door de commissie opgeroepen voor het examen. Eén van hen verscheen niet op het schriftelijk examen en liet niets van zich hooren. Omtrent een ander, die niet aan de oproeping voldeed, mocht de Commissie van Uw Departement (schrijven van 11 Juni 1908, afd. D., n°. 2774) vernemen, dat hij wegens gezondheidsreden op reis was gegaan en nog buitenslands vertoefde, terwijl het voornemen bestond, om voor hem een jaar uitstel te vragen. Een derde werd (blijkens schrijven van 1 Juni, afd. D, n°. 2598) door Uwe Excellentie gemachtigd, zijn examen tot de tweede zitting der commissie uit te stellen. Een vierde kon wegens ziekte niet op het schriftelijk examen verschijnen. Negen trokken zich met toestemming onzer commissie na het schriftelijk examen terug, om in de tweede

zitting der commissie examen af te leggen. 27 candidaat-ambtenaren onderwierpen zich dus aan het mondeling examen.

De uitslag van het groot-ambtenaarsexamen was als volgt:

candidaat-ambtenaren							
1904:	+	1905:	+	1906:			
1	+	4	+	12	=	17	geslaagden:
		3	+	7	=	10	op grond van het examen verwezen naar de tweede zitting in December;
				11	=	11	teruggetrokken met toestemming van Minister of commissie vóór of na het schriftelijk examen;
				2	=	2	niet aangemeld.

De 25 candidaat-ambtenaren van 1904 zijn thans alle geslaagd. Van de 29 candidaat-ambtenaren van 1905 zijn tot dusver geslaagd: 10 (zomer 1907) + 11 (winter 1907) + 4 (zomer 1908) = 25 op de 29 of 86 pct. Van de candidaat-ambtenaren van 1906 slaagden er 1 (winter 1907) + 12 (zomer 1908) = 13 op de 32 of 46 pct.

Van alle examen-candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen in den zomer 1908 slaagden er 17 op de 40, zijnde 42½ pct. Trekt men uit de examencijfers in de 27 mondeling geëxamineerden de gemiddelden, dan krijgt men voor geschiedenis 5,4; voor land- en volkenkunde 5,9; voor Islam 4,9; voor Staatsinstellingen 5; voor Maleisch 5,3; voor Javaansch 5,3.

Taal en stijl der schriftelijke vertalingen lieten te wenschen over.

Als bijlagen zijn aan dit gedeelte van het verslag toegevoegd:

1°. eene cijferlijst van de 27 mondeling geëxamineerden;

2°. eene ranglijst van de 17 geslaagden, opgemaakt overeenkomstig art. 9 van de ministerieële resolutie van 29 April 1902, lit. D, n°. 26.

B. *Het voorbereidend examen voor den Nederlandsch-Indischen administratieven dienst*,

moest volgens de van Uw Departement bij schrijven van 22 Mei ontvangen lijst, nader gerectifeerd bij schrijven van den heer chef van afdeeling D, dd. 10 Juni 1908, worden afgelegd door 40 candidaat-ambtenaren, allen aangewezen in 1907, en wel 37 hier te lande en 3 in Nederlandsch-Indië, welke laatsten volgens

art. 4 van het „Besluit op de Indische Bestuursopleiding" van den Gouverneur-Generaal vergunning hadden gekregen, het voorbereidend examen in Nederland af te leggen. Van deze 40 candidaat-ambtenaren hebben 39 zich zoowel aan het schriftelijk als aan het mondeling examen onderworpen. Eén trok zich vóór het examen terug en verzocht der commissie, tot het afleggen er van in het volgend jaar in de gelegenheid te worden gesteld; een verzoek, tot de inwilliging waarvan de commissie zich niet gerechtigd achtte, zoodat zij den verzoeker naar Uwe Excellentie verwees. Van de 39 geëxamineerden slaagden er 29, dus 75 pct. De 10 niet-geslaagden werden door de commissie allen verwezen naar hare tweede zitting, nà September te houden, en wel 7 om het examen in December te herhalen en 3 om dit te doen in October, onder welke laatsten één vrijstelling verkreeg voor Maleisch en één vrijstelling voor Maleisch en Geschiedenis. Het verwijzen naar October kan dit voordeel opleveren, dat de candidaten, welke dan slagen, den nieuwen cursus bijna van den aanvang af kunnen volgen.

Den geslaagden werd de uitslag van hun examen op hun getuigschrift medegedeeld in de bewoordingen: uitmuntend, goed, voldoende.

Ook hier lieten taal en stijl der schriftelijke vertalingen te wenschen over.

Met het oog op art. 20[2] van het „Besluit op de Indische Bestuursopleiding" werd in de *Staatscourant* van 3 Juni aan de candidaat-ambtenaren, die het voorbereidend examen hadden af te leggen, in herinnering gebracht, dat bij de bepaling van hunne voorloopige bestemming (voor Java en Madoera of voor de Buitenbezittingen) zooveel mogelijk rekening zal worden gehouden met hun verlangen daaromtrent, waarom zij werden uitgenoodigd, om dat verlangen schriftelijk aan de commissie kenbaar te maken. Van de 29 voor het voorbereidend examen geslaagden hebben 24 daaromtrent hun verlangen te kennen gegeven, namelijk 17 voor Java en Madoera en 7 voor de Buitenbezittingen. Overigens ontbreekt aan de commissie elke maatstaf voor het bij art. 24*a* van meergenoemd besluit verlangde advies omtrent de aan de geslaagden in het voorbereidend examen te geven voorloopige bestemming.

Als bijlagen worden aan dit gedeelte van het verslag toegevoegd:

1°. de in art. 24*a* bedoelde lijst;

2°. eene lijst der voor het voorbereidend examen geslaagde candidaat-ambtenaren, met vermelding van hun verlangen aangaande de hun te geven voorloopige bestemming.

De lijsten zijn opgemaakt volgens de data, waarop de examens zijn afgelegd.

De commissie meent ook nu te moeten wijzen op de wenschelijkheid om den uitslag van dit examen te vergelijken met het rapport der schiftingscommissie voor het candidaat-ambtenaarschap van 1907.

Leiden, 15 Juli 1908.

Namens de Commissie:
C. Snouck Hurgronje,
Voorzitter.

J. E. Heeres,
Secretaris.

Bijlage n°. 1.

BIJLAGE n°. 1.

6

Cijferlijst van de 27 mondeling geëxamineerden voor het grootambtenaarsexamen.

Volgnummer.	Datum van het mondeling examen.	Examen voor de eerste maal of bij herhaling.	Examenvakken.							UITSLAG.
			Geschiedenis.	Land- en volkenkunde.	Islam.	Staats-instellingen.	Maleisch.	Javaansch.	Totaal cijfer.	
1	16 Juni	eerste maal	4	5	4	4	4	5	26	verwezen n. December.
2	16 „	eerste „	6	5	6	6	7	6	36	toegelaten.
3	18 „	derde „	7	7	5	6	5	5	35	toegelaten.
4	18 „	eerste „	7	8	5	7	6	5	38	toegelaten.
5	23 „	eerste „	7	6	4	4	4	4	29	verw. n. Dec.
6	23 „	eens teruggetrokken (1906); tweemaal niet geslaagd (1907)	5	6	6	6	7	7	37	toegelaten.
7	24 „	eerste maal	6	5	5	5	4	6	31	toegelaten.
8	24 „	eerste „	5	6	6	6	5	4	32	toegelaten.
9	25 „	eerste „	5	4	4	4	6	5	28	verw. n. Dec.

13	27 „	eerste „	7	5	6	7	8	8	41	toegelaten.
14	27 „	eerste „	6	7	5	5	6	7	36	toegelaten.
15	3 Juli	eerste „	7	7	4	4	5	4	31	verw. n Dec.
16	4 „	tweemaal teruggetrokken (1907)	4	4	4	3	4	4	23	verw. n. Dec.
17	4 „	eens teruggetrokken (1907), eens niet geslaagd (1907)	5	5	5	5	6	6	32	toegelaten.
18	6 „	eens teruggetrokken (1907; eens niet geslaagd (1907)	5	7	4	5	6	7	34	toegelaten.
19	6 „	eerste maal	3	6	4	4	5	4	26	verw. n. Dec.
20	7 „	eens teruggetrokken (1907); eens niet geslaagd (1907)	3	4	4	4	3	6	24	verw. n. Dec.
21	8 „	eerste maal	5	6	4	5	5	6	31	toegelaten.
22	8 „	eerste „	3	4	4	4	3	4	22	verw. n. Dec.
23	9 „	derde „	5	7	5	5	5	5	32	toegelaten.
24	9 „	eerste „	5	7	5	4	5	6	32	toegelaten.
25	10 „	eerste „	7	6	6	6	5	6	36	toegelaten.
26	10 „	eens teruggetrokken (1907); eens niet geslaagd (1907)	4	6	6	6	4	4	30	verw. n. Dec.
27	11 „	eerste maal	6	6	4	5	5	3	29	verw. n. Dec.

BIJLAGE nº. 2.

Ranglijst van de 17 geslaagden voor het groot-ambtenaarsexamen.

1. F. A. C. Halkema.
2. R. A. M. Mooy.
3. J. G. van Schravendijk.
4. C. Versluis.
5. M. Hamerster.
6. W. Steinbuch.
7. A. H. Moreu.
8. W. B. van der Wilde.
9. L. M. van Klaveren.
10. A. A. van Vloten.
11. H. T. Ament.
12. J. C. de Vos.
13. M. Adriani.
14. W. H. Ockers.
15. B. H. F. van Heuven.
16. A. V. Brouwer.
17. H. H. E. A. Lange.

BIJLAGE n°. 4.

Lijst der geslaagden in het voorbereidend examen.

1. K. P. Harting.
2. G. van der Waals.
3. W. Bakker.
4. J. Th. Dorrenboom.
5. J. van Pelt.
6. A. H. de Jong.
7. K. M. J. Hage.
8. W. G. Stroband.
9. Z. A. E. Drossaers.
10. D. W. N. de Boer.
11. W. Heyman.
12. S. Bouman.
13. N. W. v der Hoeven.
14. A. E. J. Blok.
15. W. H A. Jacometti.
16. C. L. Crince le Roy.
17. J. F. Vos.
18. E. A. R. Schultz v. Vlissingen.
19. G. W. T. G Steinbuch.
20. L. G. C. A. v. der Hoek.
21. F. Dormaer.
22. J. W. Th. Heringa.
23. C. H. A. Reimers.
24. P. W. Palte.
25. J. A. T. Kok.
26. L. D. de Roock.
27. Th. A. Uljée.
28. J. M. v. Schmidt auf Altenstadt.
29. C. J. Batenburg.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 27 November 1908, n°. 279.

N°. 105.

VERSLAG *omtrent het examen in den postdienst voor adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van 2 tot en met 5 November* 1908.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 26 September 1907, n°. 4126, afd. Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen en telegraphie;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;

G. K. de Witt Wijnen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Almelo;

N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogezand;

J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;

J. Gorter, directeur van het post- en telegraafkantoor te Beverwijk;

B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse te Rotterdam;

T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;

W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse te 's Gravenhage;

C. A. Hofman, oud-hoofd van eene openbare school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 2 November in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof te 's Gravenhage. Het bestond in het samenstellen van een maandstaat en voor een tweetal candidaten, die bij een vorig examen geen voldoend cijfer in dat onderdeel hadden behaald, in het maken van een opstel over een onderwerp den dienst betreffende, in de Nederlandsche en in de Fransche taal.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van vier werden opgeroepen, en dat voor iedere groep $1^1/_2$ dag duurde, had plaats op 3, 4 en 5 November.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 8 candidaten, allen adspirant-commiezen, die allen aan het volle examen deelnamen.

Uitslag van het examen.

Van bedoelde candidaten slaagden er 5 en moesten er 3 worden afgewezen.

Algemeene opmerkingen.

Bij het onderzoek in de afdeeling A^1 gaven de candidaten blijk van goede studie, maar herhaaldelijk kwam aan het licht, dat zij aan den practischen postdienst nog geen deel hadden genomen. In de afdeeling A^2 (comptabiliteit) deed zich het gemis van practische oefening minder gevoelen, en waren de resultaten bij het mondeling maar bijzonder bij het schriftelijk onderzoek gunstig te noemen.

A^3. Postwet 2de gedeelte. Pakketpost. Personeel.

A^4. Vervoer correspondentie, kantoren, Ongevallenwet 1901. Hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen.

Over het geheel werd de indruk gevestigd, dat aan de bestudeering van de wetten en de betrekkelijke Koninklijke besluiten voldoende zorg was besteed; — de toepassing liet echter wel eens te wenschen over.

Gebrek aan practische vorming deed zich meermalen gevoelen.

In de kennis van de Koninklijke besluiten tot regeling van het personeel en de betreffende instructiën en voorschriften werd slechts zeer matig aan de gestelde eischen voldaan.

AFDEELING B.

Zooals blijkt uit de toegekende cijfers, leverde het onderzoek in de afdeeling B over het algemeen gunstige resultaten op.

Slechts aan één candidaat moest een onvoldoend cijfer worden toegekend, en wel in de onderafdeeling B^2 — practische toepassing der voorschriften.

Bij eene vergelijking der cijfers voor de onderafdeelingen B^1 en B^2 toegekend, springt het in het oog, dat geen der candidaten voor de practische toepassing een hooger cijfer kon behalen dan voor de theoretische kennis, terwijl bij vijf van de acht candidaten het tegenovergestelde voorkwam.

Het feit, dat de meesten van de candidaten niet in den practischen postdienst werkzaam zijn geweest, zal vermoedelijk aan deze uitkomst niet vreemd zijn.

C^1, C^2, C^3.

Het onderzoek in deze afdeeling leverde, wat de onderdeelen C^1 en C^2 aardrijkskunde en postverbindingen betreft, tamelijk gunstige resultaten op.

Dit geldt nochtans meer het binnen- dan het buitenland.

De kennis van de ligging van plaatsen in en buiten Europa en van de betrekkelijke postverbindingen, was over het algemeen niet meer dan middelmatig.

Bepaald zwak toonden verscheidene candidaten zich in het onderdeel C^3, raadpleging van tabellen en lijsten.

De totaal indruk was, dat veel was gememoriseerd, doch dat de practische toepassing van het geleerde te wenschen overliet.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 29 en Maandag 30 November 1908, n°. 281.

N°. 106.

VERSLAG *van het in September en in October* 1908 *te 's Gravenhage gehouden examen B voor surnumerair der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikkingen, dd. 15 Juli 1908, n°. 46, en 29 Augustus 1908, n°. 86, tot afneming van het examen B voor surnumerair der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, heeft de eer hierbij aan Uwe Excellentie van hare werkzaamheden verslag te doen.

Nu het vakexamen, toegang gevende tot het genoemde ambt, voor de eerste maal zou worden afgenomen volgens het programma, zooals dat bij Koninklijk besluit van 13 Maart 1906 n°. 28 opnieuw is vastgesteld, heeft de commissie daarin aanleiding gezien tot de vraag, of het noodig was, verandering te brengen in de regelen, die tot dusver bij het afnemen van dat examen waren gevolgd.

Overwegende, dat alleen in grondige en degelijke kennis een werkelijke waarborg kan worden gezien voor de bruikbaarheid der candidaten, heeft de commissie gemeend, dat door het mondeling examen, met name wat de belastingwetgeving betreft, vooral moet blijken of de candidaat de voornaamste bepalingen stellig kent en, ook in haar onderling verband, goed begrijpt, en dat als minder belangrijk moet worden beschouwd de kennis van bepalingen, die alleen eischen stellen aan het geheugen en die in de practijk meestal niet worden toegepast zonder vooraf te zijn opgeslagen.

Wat het schriftelijk examen aangaat, heeft de commissie besloten, eenvoudige vraagstukken te geven. Om moeilijke en inge-

wikkelde quaestiën bij een examen, dat is onder ongunstige omstandigheden, te kunnen oplossen, moet men een vaardigheid bezitten, die, tenzij misschien door jongelieden van bijzondere begaafdheid, slechts door langdurige oefening kan worden verkregen. De omvang der belastingwetgeving is echter van dien aard, dat ter verkrijging, ook van die vaardigheid, een te lange tijd van voorbereiding zou worden vereischt, terwijl anderzijds mag worden aangenomen, dat goed onderlegde candidaten de behandeling van lastige quaestiën in de practijk spoedig zullen leeren. Daartegenover werd het noodig geoordeeld bij het schriftelijk examen over comptabiliteit en kantoorbeheer werk op te geven, waaruit naast kennis der voorschriften vooral ook de practische bedrevenheid der candidaten zou kunnen blijken. Hieraan toch moet veel gewicht worden gehecht, omdat de candidaat, ingeval hij slaagt, reeds dadelijk met de tijdelijke waarneming van een ontvangkantoor kan worden belast.

Ten opzichte van de wijze van mondeling examineeren heeft de commissie het wenschelijk geoordeeld, dat ieder candidaat werd ondervraagd ten overstaan van de geheele commissie.

Neemt de commissie in aanmerking, dat bij het volgen van die methode meermalen langdurige gedachtenwisseling moest worden gevoerd over het cijfer, dat aan den candidaat voor eenig onderdeel van het mondeling examen behoorde te worden toegekend, en dat daarbij bleek, dat de leden, die niet gevraagd hadden, beter in staat waren van het gehoorde een overzicht te geven dan de examinator zelf, die voortdurend voor het formuleeren van nieuwe vragen had te zorgen, dan heeft zij alle reden over dit besluit voldaan te zijn.

Immers de vroeger gebruikelijke wijze van examineeren, waarbij de verschillende examinatoren te gelijker tijd, ieder afzonderlijk, een der candidaten ondervroegen, moet tot groote moeilijkheden en gemoedsbezwaren voor den examinator hebben geleid, zooals ook door de leden der commissie, die vroeger op zoodanige wijze werkzaam waren geweest, volmondig werd erkend.

Van den aangenomen regel kon zonder bezwaar worden afgeweken voor het mondeling (en geheel practisch) onderzoek betreffende de kennis van de roei- en peilkunde en de inrichting en het gebruik der werktuigen voor den dienst der accijnzen. Hierbij kon het voldoende worden geacht, dat naast den examinator een tweede lid der commissie aanwezig was.

Het mondeling examen heeft voor ieder examinandus ongeveer vier uren geduurd; zoodat, gegeven de noodzakelijkheid van tusschentijdsche rustpoozen en beraadslaging, niet meer dan één candidaat per dag kon worden geëxamineerd.

Het schriftelijk werk heeft vijf dagen geduurd, met een werktijd van ten hoogste zeven uren. Bij deze schijnbaar lange tijdsruimte moet worden opgemerkt, dat de commissie voor ieder deel van het werk den beschikbaren tijd ruim had toegemeten, ten einde de examinandi zooveel mogelijk op hun gemak te stellen. Het gebruik van eigen boeken was toegestaan, omdat de ambtenaar in de practijk eveneens zijn eigen boeken tot zijne beschikking heeft. Voor roei- en peilkunde mochten intusschen alleen logarithmentafels worden medegebracht, dewijl van de candidaten mag en moet worden verlangd, dat zij de benoodigde stereometrische formules uit hun hoofd kennen.

Onder de vroegere regeling werden de candidaten eerst in het derde jaar, volgende op dat, waarin zij bij het vergelijkend schoolexamen geslaagd waren, tot het vakexamen toegelaten. Deze bepaling is bij de nieuwe regeling weggelaten uit overweging dat iemand, die zich in korter tijd wist voor te bereiden, niet de gelegenheid moet worden ontnomen des te eerder zijne bestemming te bereiken. Men mag evenwel aannemen, dat dit practisch geen groot verschil zal maken, dat ofschoon uit het programma tal van bijvakken (scheepsmeting, warenkennis, handelsaardrijkskunde, staathuishoudkunde en geschiedenis der belastingen) vervallen zijn, voor een candidaat van gewonen aanleg toch ten minste drie jaren van studie zullen worden vereischt.

Van de vijftien jongelieden, die in 1906 bij het vergelijkend examen A waren geslaagd, hadden zich drie voor het examen B opgegeven, waarvan, zooals het hierbij overgelegd proces-verbaal uitwijst, slechts één kon worden toegelaten.

Volgens art. 13 van het Koninklijk besluit van 30 Maart 1904 n°. 19, had de commissie tevens te onderzoeken de ambtenaren, die tot het examen voor ontvanger (Koninklijk besluit van 14 October 1907 n°. 44) waren toegelaten. Bij dit onderzoek zijn dezelfde beginselen gevolgd, als hierboven bij de bespreking van het surnumerairsexamen zijn uiteengezet, met dien verstande natuurlijk, dat het onderzoek zich moest bepalen tot datgene, wat voor het beheer van een ontvangkantoor wordt vereischt, en mitsdien de zeer talrijke wettelijke en andere voorschriften, waarvan de uitvoering meer bepaaldelijk tot den werkkring der hoofdambtenaren behoort, ter zijde moesten worden gelaten.

De commissie kan niet nalaten als haar gevoelen uit te spreken, dat dit examen, hoe matig de eischen ook zijn gesteld, veel teleurstelling zal moeten baren. Voor zooveel dit nog noodig was is gebleken, dat iemand een goed klerk, zelfs op een ont-

vangkantoor kan zijn, zonder daarom het inzicht in de wetten te bezitten, dat van een ontvanger moet worden gevorderd, terwijl bovendien de vreemde taal (Fransch of Hoogduitsch), al wordt ook, gelijk de commissie heeft gedaan, uitsluitend op de meest bescheiden eischen der practijk gelet, voor velen een struikelblok zal zijn. Wat de wetgeving betreft, bleek in de meeste gevallen slechts zeer geringe kennis, zoo niet volledig gemis aan kennis van de bepalingen, die de candidaat niet practisch had zien toepassen. De commissie heeft hierbij voornamelijk het oog op de, trouwens ingewikkelde en omvangrijke wetgeving betreffende den in-, uit- en doorvoer; op dit gebied werden de meest verbazingwekkende antwoorden gegeven en is ook het schriftelijk werk over het algemeen geheel onvoldoende geweest. Is het vorenstaande verklaarbaar, met bevreemding heeft de commissie ontwaard, dat het schriftelijk werk betreffende het geldelijk beheer der ontvangers, zelfs van de candidaten, die op een ontvangkantoor zijn geplaatst, zeer veel te wenschen overliet.

Eén candidaat heeft een examen afgelegd, dat in veel opzichten zeer verdienstelijk was, en de commissie betreurt dan ook, dat hij niet volledig heeft voldaan aan de minima-eischen, welke zij a priori had vastgesteld.

Ingevolge opdracht van Uwe Excellentie heeft de commissie bovendien onderzocht een candidaat, die bij het eerste gedeelte van het oude surnumerairs-examen had voldaan, en een candidaat voor het examen voor commies ter directie. In verband met Uwer Excellentie's beschikking van 17 Juli jl. n°. 32, heeft de commissie eerstbedoelden examinandus geheel gelijk gesteld met de candidaten voor het nieuwe examen B.

Daar het examen voor commies ter directie voortaan niet meer zal worden gehouden, zal het overbodig zijn daaromtrent in beschouwingen te treden, en mitsdien kunnen worden volstaan met verwijzing naar den uitslag, blijkende uit het reeds vermelde proces-verbaal.

Met dat proces-verbaal worden ook de opgaven voor het schriftelijk werk hiernevens aangeboden.

's Gravenhage, 28 October 1908.

De Commissie voornoemd,

de Vries, *Voorzitter.*
A. Volkmaars.
v. d. Dries.
A. W. Udo.
Claessens.
J. H. R. Sinninghe Damsté,
Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 22 Januari 1909, n°. 18.

N°. 107.

VERSLAGEN *van de in 1908 gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens.*

UITSLAG DER EXAMENS.

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Mannelijke adspiranten.				
's Hertogenbosch .	276	51	134	91
Arnhem	265	77	93	95
's Gravenhage . .	294	19	115	160
Amsterdam . . .	170	11	93	66
Zwolle	162	15	82	65
Groningen . . .	200	15	96	89
Totaal . .	1367	188	613	566

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Vrouwelijke adspiranten.				
's Hertogenbosch .	45	5	10	30
Arnhem	39	5	13	21
's Gravenhage . .	71	1	21	49
Amsterdam . . .	90	3	51	36
Zwolle	17	"	10	7
Groningen . . .	28	"	16	12
Totaal	290	14	121	155
Algemeen totaal	1657	202	734	721

In 1881 slaagden 79 van 198 opgekomen adspiranten;
,, 1882 ,, 169 ,, 509 ,, ,,
,, 1883 ,, 213 ,, 777 ,, ,,
,, 1884 ,, 295 ,, 901 ,, ,,
,, 1885 ,, 372 ,, 1205 ,, ,,
,, 1886 ,, 374 ,, 1214 ,, ,,
,, 1887 ,, 329 ,, 1254 ,, ,,
,, 1888 ,, 363 ,, 1280 ,, ,,
,, 1889 ,, 425 ,, 1390 ,, ,,
,, 1890 ,, 392 ,, 1186 ,, ,,
,, 1891 ,, 486 ,, 1328 ,, ,,
,, 1892 ,, 524 ,, 1342 ,, ,,
,, 1893 ,, 573 ,, 1380 ,, ,,
,, 1894 ,, 566 ,, 1455 ,, ,,
,, 1895 ,, 565 ,, 1347 ,, ,,

In	1896	slaagden	472	van	1201	opgekomen adspiranten;
,,	1897	,,	462	,,	1088	,, ,,
,,	1898	,,	460	,,	1027	,, ,,
,,	1899	,,	431	,,	969	,, ,,
,,	1900	,,	463	,,	1035	,, ,,
,,	1901	,,	497	,,	1120	,, ,,
,,	1902	,,	549	,,	1317	,, ,,
,,	1903	,,	627	,,	1403	,, ,,
,,	1904	,,	645	,,	1500	,, ,,
,,	1905	,,	598	,,	1443	,, ,,
,,	1906	,,	620	,,	1547	,, ,,
,,	1907	,,	634	,,	1558	,, ,,

Achter de verslagen is eene tabel gevoegd, bevattende een overzicht van het aantal volledige examens, afgelegd in elk der vakken in het examenprogramma genoemd, en van het aantal malen, dat voor elk dier vakken een voldoend, een onvoldoend eindcijfer of het cijfer 5 (twijfelachtig) is toegekend.

's Hertogenbosch.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling, die in vorige jaren te 's Hertogenbosch gevolgd werd, bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

Tabel A.

AANTAL ADSPIRANTEN													
die zich aanmeldden.		die deelnamen aan het schriftelijk gedeelte.		die ook aan het mondeling gedeelte deelnamen.		die het geheel mondeling gedeelte niet hebben meegemaakt.		die volledig werden geëxamineerd.		die werden afgewezen.		die slaagden.	
M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
278	45	276	45	267	45	42	5	225	40	134	10	91	30

Tabel B.

VAKKEN.	Aantal examens.		Waarvan:					
			Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	242	45	140	35	59	9	43	1
Schrijven.	257	45	220	39	33	5	4	1

VAKKEN.	Aantal examens.		Waarvan:					
			Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederlandsche taal . .	242	45	128	33	60	8	54	4
Rekenen	233	41	116	32	45	5	72	4
Aardrijkskunde . . .	240	43	102	27	28	2	110	14
Geschiedenis	232	40	123	26	45	4	64	10
Kennis der natuur . .	233	43	100	31	40	5	93	7
Handteekenen	233	42	97	22	71	15	65	5
Methode van onderwijs en opvoeding . . .	230	42	112	21	49	14	69	7

Uit tabel A. blijkt, dat van de mannelijke adspiranten, die examen deden, ruim 34 % slaagden, en van de vrouwelijke adspiranten 66⅔ %.

Met een onvoldoend eindcijfer voor Nederlandsche taal heeft geen enkele adspirant de akte verkregen.

Zes mannelijke adspiranten, waarvan er drie slaagden, waren op grond der laatste alinea van artikel 82 der wet tot regeling van het Lager Onderwijs van het examen in het handteekenen vrijgesteld.

Opmerkingen over het examen in de verschillende vakken.

Lezen. Blijkbaar oefenen de candidaten zich te weinig in luid lezen. Uitspraak en toon laten over het algemeen veel te wenschen over, en maar zelden werd een gedicht of een stuk proza zóó gelezen, dat de beteekenis van het gelezene duidelijk sprak. Ook de verklaring van den inhoud leverde velen adspiranten groote moeilijkheden op.

De meeste vrouwelijke candidaten maakten hierop een gunstige uitzondering.

Nederlandsche taal. De lage punten, die voor het eerste gedeelte van het schriftelijk werk moesten worden toege-

kend, waren vooral te wijten aan den gebrekkigen vorm, waarin het te paraphraseeren gedicht weergegeven was. De opstelletjes, die de beteekenis van een viertal uitdrukkingen moesten illustreeren, waren vaak onbeduidend van inhoud en zwak van taal en stijl.

De Commissie meent, dat zoowel het letterkundige als het vrije opstel eene plaats verdient onder de examenopgaven, maar heeft er dit jaar geen gebruik van willen maken, omdat zij vreesde, dat het meerendeel der adspiranten er niet op gerekend had.

De uitslag van het mondeling examen in dit vak wees op eenigen vooruitgang in de studie der spraakkunst. Voor letterkunde hadden vele candidaten zich te zeer bepaald tot het bestudeeren van enkel losse stukken, zonder dat zij zich hadden afgevraagd, welke plaats deze in onze letterkunde innemen. Ook viel van aesthetischen zin in den regel weinig te bespeuren.

Rekenen. Voor het schriftelijk werk kon aan 77 percent der mannelijke en aan 80 percent der vrouwelijke candidaten het praedicaat ,,voldoende'' of hooger worden toegekend. Minder gunstig waren de uitkomsten van het mondeling examen. Weliswaar bleken verscheidenen eene degelijke studie van de theorie gemaakt te hebben, doch bij vele mannelijke adspiranten viel in dit opzicht een bedroevend te kort te constateeren.

Het ontbreken bij bedoelde candidaten van heldere, scherp omlijnde begrippen, vaak zelfs waar het zeer elementaire onderwerpen betrof, noodzaakte de Commissie maar al te dikwijls, naast een hoog cijfer voor de vaardigheid in het oplossen van vraagstukken, een laag cijfer voor de kennis der theorie toe te kennen.

Het komt de Commissie voor, dat vele candidaten, na het behalen van de onderwijzersakte, het gedeelte der voor dat examen noodige theorie hebben verwaarloosd; terwijl zij hetgeen daarboven voor de hoofdakte vereischt wordt oppervlakkig bestudeerden, en zich met een werktuigelijke kennis daarvan tevreden stelden.

Geschiedenis. Tot bijzondere opmerkingen geeft het examen in dit vak de Commissie geen aanleiding. Zij meent alleen er de aandacht op te moeten vestigen, dat over het algemeen, de kennis van de geschiedenis onzer staatsinstellingen zeer onvoldoende bleek.

Aardrijkskunde. Bij vele candidaten was de kennis van Nederland, vooral wat betreft bodemgesteldheid, verticalen vorm en hydrographischen toestand, onvoldoende. Ook de kennis van Nederlandsch-Indië liet bij menigeen te wenschen over.

De aardrijkskunde van Europa was beter bestudeerd.

Eenvoudige vragen over de andere werelddeelen bleven vaak onbeantwoord.

Weinig adspiranten hadden een goed inzicht in de natuurkundige aardrijkskunde, vooral met betrekking tot wind en regen.

De wiskundige aardrijkskunde was beter bestudeerd. Het bleek, dat vele candidaten bij hunne studie met vrucht gebruik hadden gemaakt van de globe.

Kennis der natuur. Het doet de Commissie leed, er op te moeten wijzen, dat menig candidaat blijken gaf de studie van een of meer onderdeelen van dit vak grootendeels te hebben verwaarloosd.

Over het algemeen liet de kennis van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen nog al te wenschen over, en was de verklaring van deze dikwijls geen verklaring. Daarentegen bewezen eenige adspiranten het geheele vak ernstig bestudeerd te hebben. Dit geldt in de eerste plaats voor de vrouwelijke candidaten.

Methode van onderwijs en opvoeding. Betrekkelijk weinig candidaten hadden eene ernstige studie gemaakt van dit vak; slechts zelden kon het cijfer 8 of hooger worden toegekend.

Herhaaldelijk bleek, dat candidaten niet voldoende bekend waren met de leerwijzen, die zij bij hun onderwijs in de school gevolgd hadden.

Ook kwam het dikwijls voor, dat zij, die alleen aan de lagere klassen hadden les gegeven, zich moeilijk of niet konden indenken in het onderwijs in de hoogere leerjaren.

De studie van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs en van het Nederlandsch schoolwezen was niet zelden geheel of grootendeels verwaarloosd.

Handteekenen. Ofschoon er meer belangstelling valt waar te nemen voor dit vak, laten de resultaten nog veel te wenschen over.

Het is te betreuren, dat naast een voldoend cijfer voor de theoretische kennis, een lager en dikwijls onvoldoend

cijfer moest geplaatst worden voor het practische gedeelte van het examen. Vooral de teekening naar een groep meetkunstige lichamen deed zien, dat theorie en practijk niet hand aan hand gingen; een gevolg van gemis aan goede leiding.

Schrijven. Over het algemeen werd door de candidaten vrij goed op het bord geschreven. Het schrijven op papier was iets minder gunstig.

's Hertogenbosch, 19 September 1908.

De Voorzitter der Commissie
van voornoemd examen,
H. J. M. Houba.

De Secretaris,
A. Blok.

Arnhem.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling van het examen, die in het jaar 1907 te Arnhem gevolgd werd, bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

Tabel A.

Aantal candidaten, die											
zich aanmeldden.		schriftelijk examen deden.		mondeling en schriftelijk examen deden.		zich terugtrokken.		werden afgewezen.		slaagden.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
269	39	265	39	259	39	71	5	93	13	95	21

TABEL B.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan:					
			vol-doende.		twijfel-achtig.		onvol-doende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	236	38	134	30	60	5	42	3
Schrijven	237	39	215	34	20	3	2	2
Nederlandsche taal . .	236	38	108	24	50	9	78	5
Rekenen	220	38	134	28	41	4	45	6
Aardrijkskunde	219	37	125	23	42	7	52	7
Geschiedenis	218	38	101	18	41	4	76	16
Kennis der natuur . .	221	35	115	22	31	3	75	10
Handteekenen	195	34	108	17	52	11	35	6
Methode van onderwijs en opvoeding	228	37	106	17	58	9	64	11

Uit deze tabel blijkt, dat van de mannelijke candidaten die examen deden, ruim 37 % slaagden, van de vrouwelijke bijna 54 %.

Eén mannelijke en één vrouwelijke candidaat, kregen de akte met onvoldoend eindcijfer (4) voor de Nederlandsche taal. Twee mannelijke en één vrouwelijke candidaat, die slaagden, konden op grond van de laatste alinea van art. 82 der Onderwijswet van het examen in het handteekenen worden vrijgesteld.

Lezen en Nederlandsche taal. In het technisch lezen waren de resultaten ongunstiger dan in vroegere jaren. De candidaten geven zich zoo weinig rekenschap van den aard van het te lezen stukje proza en poëzie, en als gevolg daarvan wordt dit dikwijls op een geheel verkeerden toon gelezen. Het gaat niet aan eene gezellige vertelling te lezen, alsof het eene hymne is. Wat meer oefening zou hierin veel verbetering kunnen brengen.

Wat het schriftelijk werk betreft zou men den raad willen

geven: wees beknopt en laat bij eene paraphrase die lange uitweidingen weg, daar deze dikwijls de oorzaak zijn van onvoldoende resultaten.

De kennis der spraakkunst liet bij veel candidaten nog al te wenschen over.

Bij het examen in de letterkunde hadden vele candidaten de door hen opgenoemde werken te oppervlakkig gelezen. Weinig maar goed zal hen in dezen verder brengen dan veel en vluchtig.

Rekenen. De resultaten van het schriftelijk gedeelte van het examen in de rekenkunde waren over het geheel genomen bevredigend. Hadden wel is waar slechts betrekkelijk weinig candidaten alle opgaven met de gewenschte nauwkeurigheid en bondigheid weten af te maken, het werk van de groote meerderheid gaf toch blijk van voldoende bedrevenheid in het oplossen van niet te moeilijke rekenkundige vraagstukken. Aan ongeveer 80 % der candidaten kon voor hun schriftelijk werk het praedicaat ,,voldoende" of ,,meer dan voldoende" worden toegekend. Veel minder gunstig was het gesteld met de uitkomsten van het mondeling onderzoek.

De leer van de evenredige afhankelijkheid der grootheden was zoowel als de worteltrekking en de behandeling van wortelvormen voor velen een struikelblok, ja, zelfs kwam het al te vaak voor, dat de theoretische kennis van de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen niet anders dan gebrekkig kon genoemd worden. Van eene grondige kennis van de theorie der rekenkunde kon dan ook bij slechts weinigen sprake zijn. De meesten schenen zich te hebben vergenoegd met het oppervlakkig doorwerken van de voornaamste hoofdstukken uit hun leerboek en hadden zich op verre na niet eene goed geordende kennis van het geheel weten eigen te maken. Aan slechts 43 % der candidaten kon voor het mondeling examen een voldoend praedicaat worden gegeven, terwijl het aantal gevallen, waarin een werkelijk goed mondeling examen werd afgelegd, niet meer dan 18 bedroeg.

In verband met het betere schriftelijk werk werd ten slotte door ongeveer 60 % der geëxamineerden een voldoend eindcijfer behaald.

Aardrijkskunde. Het examen in de aardrijkskunde leverde vrij bevredigende uitkomsten op. De commissie meent evenwel, dat aan de studie onzer buitenlandsche bezittingen meer zorg moet worden besteed. Van de resultaten der laatste

onderzoekingen in deze gewesten dienen candidaten voor de hoofdonderwijzersakte ten minste eenige kennis genomen te hebben. Wat de wiskundige aardrijkskunde betreft, moet worden opgemerkt, dat voor te velen nog de kennis zich beperkt tot het machinaal uitvoeren van eenige werkstukken op de globe. Het gebruik van dit hulpmiddel, hoe wenschelijk overigens ook, bleek voor meer dan een een beletsel te zijn geweest voor het bekomen van heldere voorstellingen. En ten slotte moet er op gewezen worden, dat te vaak de onderdeelen van wat het programma voor dit vak eischt, los naast elkander waren blijven staan, waardoor de kennis, die men zich van de natuurkundige aardrijkskunde had eigen gemaakt, geen toepassing had gevonden bij de behandeling der verschillende deelen van de aardoppervlakte.

Kennis der natuur. In de kennis van de verbrandingsverschijnselen was eenige vooruitgang te bespeuren.

Hetzelfde kan gezegd worden van de studie van de beginselen der leer van het licht, de electriciteit, het geluid en het magnetisme.

De kennis van de leer der beweging en van het ontbinden en samenstellen van krachten liet daarentegen dikwijls te wenschen over.

Ten aanzien van de plant- en dierkunde meent de commissie er opnieuw de aandacht op te moeten vestigen, dat deze studie zich niet moet bepalen tot de kennis van den mensch, de gewervelde en gelede dieren, alsmede de zaadplanten, maar dat deze zich ook behoort uit te strekken tot de voornaamste vertegenwoordigers der lagere dier-typen en der sporenplanten.

Geschiedenis. Evenals vorige jaren leverde het examen in de geschiedenis ook dit jaar geene bevredigende resultaten op. Wel kwam het niet voor, dat een candidaat verklaarde, dat hij aan dit vak geen tijd besteed had, maar toch bleek bij vele examens, dat de candidaat zich met een minimum kennis van de geschiedenis in haar geheel aan het examen gewaagd had.

De onvoldoende voorbereiding, die uit het examen van zoo vele candidaten bleek, zal eerst eindigen, wanneer ook bij het onderwijzersexamen moet blijken, dat naast de geschiedenis des vaderlands ook de algemeene geschiedenis tot de taak der opleiding behoord heeft.

Opvoeding en onderwijs. Het examen in opvoeding en

onderwijs kon, wat het schriftelijk deel betreft, niet geheel bevredigen. Afgezien nog van het onbeholpene en gebrekkige van den vorm, liet de inhoud der opstellen aan zaakrijkheid nog al te wenschen over. Vele candidaten trachtten onder een overvloed van woorden hun gebrek aan inzicht te verbergen.

De uitkomst van het mondeling onderzoek naar de kennis der methodiek was slechts weinig gunstiger. Een helder inzicht in de eischen, die aan goed methodisch onderwijs gesteld moeten worden, ontbrak veelal. De commissie meent ook, dat de candidaten verder zouden komen met de grondige bestudeering van éene methode, dan met de oppervlakkige kennis van vele methoden, eene kennis gewoonlijk verkregen uit de overzichten uit de handboeken.

De kennis der geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs en die van het Nederlandsche schoolwezen waren niet geheel voldoende.

Teekenen. De commissie kan tot hare vreugde constateeren, dat er vooruitgang is in de wijze, waarop geteekend wordt. Totaal misteekende copieën naar de plaat of schetsen naar de natuur behoorden bij dit examen tot de zeldzaamheden.

Intusschen betreurt de commissie — evenals vele harer voorgangsters — dat voor het teekenen naar de natuur geen eenvoudig voorwerp mag gegeven worden en dat ook het teekenen op het bord niet in het programma is opgenomen. Dit laatste toch zou het geheele onderwijs zoozeer ten goede komen.

Het schrijven gaf over het algemeen reden tot tevredenheid.

Aldus opgemaakt te Arnhem, 12 September 1908.

Namens de Commissie van examen,

J. J. Moolhuizen, *Secretaris.*
J. W. Schulinck, *Voorzitter.*

's Gravenhage.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In de regeling van het examen kwam geene noemenswaardige wijziging.

Overzicht van het aantal volledige examens, die zijn afgelegd in elk der vakken, genoemd in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit dd. 17 December 1890 (Staatsblad *n°. 180).*

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan: Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	280	71	262	69	0	0	18	2
Schrijven	279	70	273	69	0	0	6	1
Nederlandsche taal . .	280	71	212	65	6	0	62	6
Rekenen	283	70	167	51	2	1	114	18
Aardrijkskunde . . .	280	71	220	56	0	0	60	15
Geschiedenis	280	70	181	51	1	0	98	19
Kennis der natuur . .	281	70	190	55	0	0	91	15
Handteekenen	267	69	154	46	38	7	75	16
Methode van onderwijs en opvoeding . . .	280	71	188	49	1	2	91	20

Acht mannelijke candidaten en éene vrouwelijke candidaat konden worden vrijgesteld van het examen in het handteekenen op grond van art. 82, laatste lid, der wet op het lager onderwijs.

Acht mannelijke candidaten en één vrouwelijke candidaat verkregen de akte ondanks een onvoldoend eindcijfer voor Nederlandsche taal.

Opmerkingen, betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Ofschoon een vrij groot aantal candidaten blijk gaven bij hunne studie het technisch lezen niet te hebben verwaarloosd, waren er toch nog altijd, die te kort schoten in het acht geven op de leesteekens en in het leggen van den juisten klemtoon. Indien dan ook de verklaring van het gelezene niet meestal reden tot tevredenheid gegeven had, zou meer, dan nu het geval was, een onvoldoend cijfer zijn toegekend.

Schrijven. Het schrijven, zoowel op het bord als op het papier, toonde voldoende oefening.

Nederlandsche taal. Zoowel de inhoud der opstellen als de paraphrase van een fragment uit „Oogen-Troost" van Huygens, gaven over het algemeen reden tot tevredenheid. Jammer, dat dikwijls een minder goed cijfer moest worden toegekend ten gevolge van slordigheid in taal en stijl. Het komt de commissie voor, dat het streven naar zoogenaamde vereenvoudiging in spelling en buiging vooral jonge onderwijzers er toe leidt om *alle* regels te verwaarloozen en daardoor fouten te maken, welke door haar niet geduld mogen worden. Meer bezadigde candidaten hadden de gewenschte nauwkeurigheid niet prijs gegeven.

De kennis van de spraakkunst was bij velen onvoldoende.

De kennis van de voornaamste voortbrengselen onzer letterkunde uit de 19de eeuw was over het algemeen voldoende, bij velen zelfs goed. Wat de 17de eeuw betreft, had men meestal goede nota genomen van één werk van Hooft en één van Vondel. De litteratuur van de 18de eeuw wordt blijkbaar het minst beoefend.

Rekenen. Het aantal candidaten, wien een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, is blijkens de tabel vrij groot. Vooral leidde het schriftelijk onderzoek vaak tot eene povere uitkomst, maar ook het mondeling examen verried dikwijls een zoodanig gemis aan inzicht in de verschillende bewerkingen, dat de commissie daarmee het geven van goed rekenonderwijs onvereenigbaar moet achten. Wat het onbevredigend resultaat van het schriftelijk examen betreft, meent de commissie, dat dit hieraan te wijten is, dat de candidaten zich te weinig geoefend hadden in het oplossen van vraagstukken, welke rekening houden met de practijk.

Aardrijkskunde. Wat de kennis van dit vak betreft, is vooruitgang merkbaar. Gemis aan inzicht bij de verklaring van de meest voorkomende verschijnselen op het gebied der natuur- en wiskundige aardrijkskunde en een belangrijk tekort, wat de algemeene kennis van landen en volken en de bijzondere bekendheid met Nederland en zijne bezittingen aangaat, waren meestal de redenen, als een onvoldoend cijfer moest worden toegekend.

Behoudens enkele uitzonderingen hadden alle candidaten bij hunne studie van eene globe gebruik gemaakt, sommige echter met weinig vrucht.

Geschiedenis. Het onderzoek naar de kennis in dit vak gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen: 1. dat door vele candidaten een of ander onderdeel òf geheel verwaarloosd, òf niet voldoende bestudeerd was; 2. dat de geschiedenis der 19de eeuw en die van ons vaderland het minst beoefend waren, niettegenstaande het programma deze beide onderdeelen afzonderlijk vermeldt; 3. dat het gebruik van een historischen atlas en een onderzoek naar de beteekenis van vreemde woorden als reformbill, emancipatie, testacte, fragmatieke sanctie, enz., door velen als geheel onnoodig scheen te worden beschouwd.

Kennis der natuur. In den regel was de physica voldoende beoefend; wat electriciteit betreft, moet worden opgemerkt, dat kennis van de dynamische electriciteit, in den tegenwoordigen tijd van zoo groot belang, slechts sporadisch wordt aangetroffen.

Met de verbrandingsverschijnselen waren de meeste candidaten op de hoogte; het is te betreuren, dat eenige candidaten dit onderdeel hadden bestudeerd of moeten bestudeeren, zonder de daarvoor hoognoodige proeven te zien.

Nagenoeg hetzelfde resultaat leverde het onderzoek naar de kennis van de samenstelling der lucht op.

Het examen in de kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam stelde niet teleur.

Wat de natuurlijke historie betreft, leidde het onderzoek naar de kennis van de plantkunde tot bevredigender uitkomst dan dat naar de kennis van de dierkunde. Gebrek aan leiding en aanschouwing is hiervan de vermoedelijke oorzaak.

Handteekenen. Het teekenen naar plaat en groep was over het geheel genomen voldoende. De grondbeginselen der perspectief bleken goed bestudeerd te zijn; de toepassing

daarvan bij het schetsen uit het hoofd van een eenvoudig voorwerp liet veel te wenschen over. De kennis van een goeden leergang van het teekenonderwijs was zeer onvoldoende.

Methode van onderwijs en opvoeding. Over het algemeen had het examen in de methode van onderwijs en opvoeding geen ongunstig resultaat. Hoogst zelden echter was het in alle onderdeelen bevredigend.

Het onderzoek betreffende de punten *a* en *b* van het programma gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Wat punt *c* aangaat, moet de commissie er bij vernieuwing op wijzen, dat de bestudeering van eene methode voor een leervak zich niet moet bepalen tot het lezen van een — dikwijls nog zeer beknopt — overzicht daarvan.

Bij het onderzoek naar de kennis, bedoeld in punt *d*, trok het de aandacht der commissie, dat vele candidaten geen enkel boek over opvoeding hadden gelezen en dat zij, die het wel hadden gedaan, bijna zonder uitzondering, werken gekozen hadden uit de 17de of de 18de eeuw, zelden uit de 19de of de 20ste eeuw.

Namens de Commissie,

JENNES, *Voorzitter.*

JOHS. V. D. LAAN NZN, *Secretaris.*

Amsterdam.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 26 Mei 1908, n°. 3697, afdeeling Lager Onderwijs, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of als hoofdonderwijzeres voor het jaar 1908 te Amsterdam, heeft de eer Uwer Excellentie omtrent het gehouden examen het volgende mede te deelen.

De regeling van het examen was gelijk aan die van de vorige jaren.

Verslag van het examen.

Tabel A.

Aantal candidaten:													
die zich aangemeld hebben.		die deelnamen aan het schriftelijk gedeelte v. h. examen.		die zich vóór het schriftelijk examen terugtrokken.		die ook aan het mondeling gedeelte deelnamen.		die zich terugtrokken tijdens het mond. examen.		die werden afgewezen.		die slaagden.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
175	91	170	90	5	1	166	88	7	1	93	51	66	36
Tot. 266		260		6		254		8		144		102	

TABEL B.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		WAARVAN: voldoende.		twijfelachtig.		onvoldoende	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Lezen.	161	87	140	79	—	—	21	8
Schrijven	162	88	159	83	—	—	3	5
Nederlandsche taal . .	161	87	99	71	12	7	50	9
Rekenen.	163	88	88	59	—	1	75	28
Aardrijkskunde . . .	165	88	97	57	—	1	68	30
Geschiedenis	164	88	88	54	1	—	75	34
Kennis der natuur . .	162	88	100	50	—	—	62	38
Handteekenen. . . .	146	87	113	70	—	—	33	17
Methode van onderwijs en opvoeding . . .	163	87	105	51	—	1	58	35

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge artikel 82, laatste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het handteekenen 14 mannelijke candidaten.

Van de geslaagden hadden een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal 4 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaten.

De Commissie meent er de aandacht op te moeten vestigen, dat de ongunstige uitslag van het examen voor een groot deel moet worden toegeschreven aan de volgende oorzaken:

1°. De onvoldoende opleiding voor het onderwijzers-examen.

2°. Het feit dat voor vele onderwijzers(essen) geen gelegenheid bestaat om zich voldoende voor het examen voor hoofdonderwijzer(es) voor te bereiden.

3°. De omstandigheid dat door velen, die ruimschoots gelegenheid hebben, behoorlijke leiding bij de studie te ontvangen, van deze gelegenheid of niet of zeer onregelmatig gebruik wordt gemaakt.

Opmerkingen betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Het examen in lezen gaf over het algemeen bevredigende uitkomsten; bij de vrouwelijke candidaten betere dan bij de mannelijke. Toch kon maar zelden een hoog cijfer worden toegekend, daar velen gebrekkig articuleerden, maar vooral omdat verscheidene candidaten, wier technisch lezen minder te wenschen overliet, in de verklaring van het gelezene of van algemeen bekende woorden of uitdrukkingen te kort schoten. De Commissie meent de oorzaak daarvan te moeten zoeken in het gebrek aan algemeene ontwikkeling van vele candidaten, en in de omstandigheid, dat bij de opleiding niet voldoende gelet wordt op goed en duidelijk spreken.

Schrijven. Het schrijven was over het algemeen voldoende. Het schrijven op het schoolbord kon meestal hooger worden gewaardeerd dan het schoonschrift op papier.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk bestond in het maken van een opstel, het paraphraseeren van een gedicht van Da Costa en het bewerken van eene spraakkunstige opgave.

Ongeveer 20 % van de opstellen moesten onvoldoende heeten, om den onbeduidenden inhoud of den gebrekkigen stijl; grove taalfouten ontsierden ook ditmaal menig opstel. De paraphrase was over het algemeen goed bewerkt, het gedicht bleek niet boven de bevatting van de groote meerderheid der candidaten, zoodat zij bij het overbrengen in proza aan den vorm alle zorg konden besteden.

Minder goed was de beantwoording van de grammaticale vraag: duidelijk is gebleken, dat de meeste candidaten zich weinig geoefend hadden in de schriftelijke behandeling van een onderwerp uit de spraakkunst.

Bij het mondeling examen bleek dan ook, dat zeer velen de regels der spraakkunst alleen van buiten hadden geleerd; slechts weinigen toonden inzicht in de grammatica, terwijl de meesten in de toepassing der regels en de toelichting door goede voorbeelden veelal te kort schoten.

Het onderzoek naar de bekendheid met de voornaamste voortbrengselen onzer letterkunde gaf vrij voldoende resultaten; verschillende candidaten, vooral vrouwelijke, toonden ook van de auteurs na 1880 enkele werken met vrucht te hebben bestudeerd.

Rekenen. Het practisch rekenen gaf weinig stof tot tevredenheid. De studie van het deel der rekenkunde, dat aan de evenredigheden vooraf gaat, was door sommigen verwaarloosd. De kennis van de leer der verhoudingen, der evenredige afhankelijkheid, vooral die der worteltrekking, was, behoudens loffelijke uitzonderingen, oppervlakkig, bij enkelen zelfs gering. De reeksen waren over het algemeen beter bestudeerd.

Ten slotte moet worden verklaard, dat de ernst waarmede door de candidaten dit vak wordt bestudeerd, vermindert.

Aardrijkskunde. De natuurkundige aardrijkskunde was het minst goed bestudeerd, soms geheel verwaarloosd. Aan de wiskundige aardrijkskunde was meer zorg besteed, zoodat veel candidaten hierin een goed examen aflegden.

De kennis der vreemde werelddeelen was doorgaans bevredigend evenals die der Europeesche Staten.

Nederland en zijn koloniën werden maar al te vaak onvoldoende gekend.

Geschiedenis. Het aantal candidaten wier kennis in dit vak voldoende of meer dan voldoende bleek te zijn, bedroeg niet veel meer dan de helft der geëxamineerden.

Velen schenen de studie der geschiedenis vrijwel verwaarloosd te hebben; menigmaal bleek men zelfs met de eischen, die het programma voor dit vak stelt, niet voldoende bekend te zijn. De kennis van de volken der oudheid was meestal zeer oppervlakkig, die van de hoofdfeiten uit de geschiedenis der middeleeuwen veelal zeer gering, terwijl de bekendheid met de hoofdfeiten der nieuwe geschiedenis over het algemeen minder te wenschen overliet. Sommigen candidaten faalde het ten eenenmale aan voldoende bekendheid met de voornaamste gebeurtenissen der 19de eeuw; bij anderen werd eene eenigermate voldoende kennis der vaderlandsche geschiedenis niet aangetroffen. Het onderzoek naar eenige bekendheid met de geschiedenis onzer bezittingen leidde in de meeste gevallen tot onvoldoende resultaten. Een historische atlas was blijkbaar door de meeste candidaten veel te weinig gebruikt. Ook bleek meermalen dat de chronologie niet voldoende beoefend was. Het aantal candidaten, die aan de vereischten van het programma in alle opzichten bleken te voldoen, was zeer gering.

Oordeelkundige leiding bij de studie van dit vak blijkt verre van overbodig.

Kennis der natuur. De resultaten van het examen in de kennis der natuur waren zeer onvoldoende.

Vele candidaten bleken de eenvoudigste natuurkundige wetten niet te kennen, of niet in staat te zijn de meest voorkomende toepassingen er van te verklaren.

Misschien treden bij geen examenvak de gevolgen der gebrekkige opleiding van vele onderwijzers sterker aan het licht dan bij de kennis der natuur. Tal van candidaten hadden geen of slechts enkele proeven gezien. Zij noemden de woorden koolhydraten, koolwaterstoffen en droge distillatie, zonder eenige voorstelling te hebben van wat er mede wordt bedoeld.

Zeer onbevredigend was dan ook de uitslag van het onderzoek naar de kennis der eenvoudigste verbrandingsverschijnselen en van de levensverrichtingen van plant en dier.

Verder bleek, dat vele candidaten bijzonder weinig studie hadden gemaakt van de natuurlijke historie. Planten en dieren uit eigen omgeving kenden zij niet; vragen naar de Nederlandsche cultuurgewassen en naar voor den land- en tuinbouw nuttige en schadelijke dieren, bleven meestal onbeantwoord.

Evenwel mag geconstateerd worden, dat er ook candidaten waren, die een gunstige uitzondering maakten, terwijl weer anderen in enkele onderdeelen zooveel kennis toonden te bezitten, dat aan hen toch een voldoende cijfer kon worden toegekend.

Handteekenen. De bedrevenheid in het teekenen was over het algemeen grooter dan de theoretische kennis.

Bij het examen in de perspectief bleken de meesten tamelijk bedreven in het uitvoeren van constructies; het verklaren daarvan liet echter veel te wenschen over.

Enkele candidaten wilden bij het ontwerpen van eenen leergang de nieuwere denkbeelden omtrent het teekenonderwijs toepassen, maar slaagden daarin niet.

Methode van onderwijs en opvoeding. De bevindingen, opgedaan bij het onderzoek naar de kennis der „methode van onderwijs en opvoeding", geven de Commissie aanleiding tot de opmerking, dat vele candidaten zich voor dit deel van het examen onvoldoende hadden voorbereid. Herhaaldelijk kwam het zelfs voor, dat in het geheel geen kennis genomen was van de eischen, in het programma gesteld, terwijl slechts van betrekkelijk weinigen kan worden

getuigd, dat ze aan *alle vier* de punten van het programma voldoende aandacht hadden geschonken. Over het algemeen toonden de candidaten wel duidelijke begrippen te hebben van de wijze, waarop het schoolonderwijs dienstbaar gemaakt kan worden aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen (punt *a.*), terwijl ook de kennis van de algemeene inrichting der lagere school, van de indeeling der klassen en van het klassikaal onderwijs (punt *b.*) gewoonlijk niet onvoldoende was.

Daartegenover stond echter dikwijls een tekort aan kennis van de algemeene onderwijskunde en van de meest gebruikte leerwijzen voor elk vak bij het lager onderwijs in het bijzonder (punt *c.*). De Commissie heeft zooveel mogelijk de keuze van de methoden, welke in bewerking kwamen, aan de candidaten overgelaten, maar dan vaak ervaren, dat dezen blijkbaar meenden met een van buiten geleerd overzicht te kunnen volstaan en eigen kennismaking met de door hen genoemde handleidingen of bijbehoorende boekjes onnoodig hadden geacht.

Ook de kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en die van Nederlands schoolwezen (punt *d.*) voldeed dikwijls niet aan billijk gestelde eischen.

Amsterdam, 7 September 1908.

Namens de Commissie,

ROODENBURCH, *Voorzitter.*
M. H. v. GESTEL, *Secretaris.*

Zwolle.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij beschikking van 26 Mei 1908, n°. 3697[1], afd. L. O., te Zwolle belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer Uwe Excellentie omtrent den uitslag van het examen het volgende mede te deelen.

Uitslag van het examen.

Tabel A.

Aantal adspiranten, die:											
zich aanmeldden.		schriftelijk examen deden.		mondeling en schriftelijk examen deden.		zich terugtrokken.		afgewezen werden.		slaagden.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
163	17	162	17	148	17	14	—	83	10	65	7

Tabel B.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Aantal malen, dat is toegekend: 6—10		5		1—4	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	153	17	129	17	9	0	15	0
Schrijven	154	17	113	12	14	3	27	2
Nederlandsche taal	154	17	113	12	13	3	28	2
Rekenen	155	17	89	10	22	5	44	2
Aardrijkskunde	155	17	81	11	17	2	57	4
Geschiedenis	153	17	65	8	11	0	77	9
Kennis der natuur	155	17	78	7	0	0	77	10
Teekenen	145	16	94	4	9	2	42	10
Methode van onderwijs en opvoeding	154	17	78	9	9	1	67	7

Vrijstelling van het examen in het handteekenen werd genoten door 6 candidaten (5 mannel. en 1 vrouwel.) op grond van art. 82, al. 2, der wet op het lager onderwijs.

Voor Nederlandsche taal had geen der geslaagden een onvoldoend cijfer.

Opmerkingen betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Het technisch lezen was over het algemeen voldoende. De meeste fouten die gemaakt werden, bestonden in het verkeerd leggen van zins- en woordklemtoon, weinig vaardigheid in de voordracht en eene dialectische uitspraak van klinkers en medeklinkers.

Over het algemeen was het lezen bij de vrouwelijke candidaten beter dan bij de mannelijke, zoowel wat vaardigheid, als wat voordracht aangaat.

Schrijven. Niettegenstaande het papier voor het schoonschrift zóó was gelinieerd, dat de grootletters tusschen lijnen konden geschreven worden, waren de resultaten niet bevredi-

gend. Slechts de helft der candidaten kreeg hiervoor voldoende. Het schrift op het bord maakte voor velen het cijfer voor dit vak tot een voldoend; doch geen hooger eindcijfer dan acht werd toegekend en dit slechts vijfmaal.

Nederlandsche taal. Het letterkundig opstel was door de meeste candidaten vrij goed gemaakt. De paraphrase van het gedichtje van Camphuyzen was echter dikwijls zeer onvoldoende. Vooral de laatste helft was vaak niet begrepen of onduidelijk weergegeven.

Bij het verklaren van een gelezen stukje — uit Huygens, (Zeestraat, Voorhout), Vondel, Staring, Potgieter, Da Costa en De Génestet — hadden velen moeite om de juiste woorden te vinden, vaak ook ten gevolge van slechts half begrijpen.

De spraakkunst was over het algemeen vrij goed. Velen bleken echter geen goed inzicht te hebben in de verbuiging der woorden. Het onderzoek in de letterkunde kon met het oog op het letterkundig opstel kort zijn. De meeste candidaten gaven blijk een vrij goed overzicht te hebben ook van de nieuwe litteratuur.

Slechts enkele candidaten hadden van de nieuweren weinig werk gemaakt, sommigen uit een soort antipathie, anderen, doordat zij de werken der nieuweren moeilijk konden verkrijgen.

Rekenen. De uitslag van het schriftelijk examen was niet gunstig. Een volledige oplossing, knap ineengezet en met vermijding van onnoodig gecijfer, was zeer zeldzaam.

Bij het mondering examen bleek, dat vele candidaten — meer dan in vorige jaren wel het geval was — zich hadden beijverd om een beter inzicht te krijgen in de hoofdbewerkingen, terwijl het bewijzen van afzonderlijke stellingen in het algemeen wat vlotter ging. Het onderling verband van de verschillende eigenschappen werd evenwel doorgaans slecht ingezien. Ook liet het herkennen van de eigenschappen, die bij de oplossing van vraagstukjes waren toegepast, evenals het in woorden brengen daarvan, veel te wenschen over, terwijl de noodige scherpte bij het geven van bepalingen veelal ontbrak. Niet zelden moest de examinator afdalen tot de allereenvoudigste zaken en dàn nog kostte het moeite om een dragelijk antwoord op de gedane vragen te verkrijgen. Slechts enkelen gaven blijk van grondige studie.

Aardrijkskunde. Terwijl de meeste candidaten toonden de landen van Europa ernstig bestudeerd te hebben, bleek

hunne kennis van Nederland geringer; velen hadden onjuiste begrippen aangaande den aard en de vorming der verschillende grondsoorten in Nederland of betreffende ons polderland.

Beslist onvoldoende bleek dikwijls de kennis der candidaten van onze koloniën en in nog erger mate geldt dit voor de vreemde werelddeelen.

Het onderzoek naar de kennis der wiskundige aardrijkskunde gaf over het geheel bevredigende resultaten, maar de studie der natuurkundige aardrijkskunde, inzonderheid betreffende het klimaat, bleek menigmaal schromelijk verwaarloosd.

Geschiedenis. Het onderzoek naar de kennis der adspiranten van het vak geschiedenis heeft tot een uitkomst geleid, die niet bevredigend mag worden genoemd. Zij, die ernstige studie hadden gemaakt konden gemakkelijk een voldoend examen afleggen. Toch moest dikwijls een onvoldoend cijfer worden toegekend. Uit het examen bleek dan meestal, dat de adspiranten zich den tijd niet hadden gegeven om de stof rustig te verwerken.

De studie voor de akte van onderwijzer geeft voor de meeste vakken reeds een belangrijk fonds van kennis. De algemeene geschiedenis daarentegen moet voor de hoofdakte nagenoeg als een geheel nieuw veld worden bestudeerd. Daarmede wordt blijkbaar te weinig rekening gehouden, tengevolge waarvan bij eenigen de kennis van sommige tijdvakken geheel onvoldoende was.

De kennis der nieuwste geschiedenis bleek doorgaans het minst bevredigend.

Niet zelden verklaarde een candidaat een geschiedkundige atlas te hebben gebruikt, terwijl toch de kennis der historische aardrijkskunde zeer gebrekkig was. Ook omtrent dit punt is nauwkeuriger studie zeer gewenscht.

Zonder les te nemen kan men het ongetwijfeld in de geschiedenis vrij ver brengen; toch zou deskundige leiding ook in dit vak velen voor teleurstelling behoeden.

Kennis der natuur. De kennis van de samenstelling der dampkringslucht en der eenvoudigste verbrandingsverschijnselen liet bij vele candidaten te wenschen over. Slechts bij uitzondering kon het branden van een kachel, van een lamp of van een kaars goed worden verklaard.

Ook op het gebied der natuurkunde bleek bij vele candi-

daten de kennis beneden peil. Een goed begrip van de wetten van het evenwicht en de beweging en van de verschijnselen op het overige terrein der natuurkunde was bij velen niet aanwezig.

In het algemeen komt het de commissie voor, dat velen der candidaten te veel uit boeken hebben geleerd, doch zelf te weinig hebben waargenomen, de stof niet hebben verwerkt, noch begrepen.

Dit kwam ook meermalen uit bij het onderzoek naar de kennis van dieren en planten. De lagere dieren waren meestal geheel verwaarloosd, maar ook de kennis van de gelede en gewervelde dieren, ja, zelfs van den mensch, was veelal onvoldoende.

Ook op het gebied der plantkunde bleef hetgeen door de candidaten gepraesteerd werd, dikwijls beneden datgene, wat met grond van een adspirant voor de hoofdakte mag worden gevorderd.

Teekenen. Wat het vak teekenen betreft, viel op te merken, dat de theorie over het algemeen verwaarloosd was, en waar zij wel bestudeerd scheen, bleek weinig samenhang tusschen theoretische perspectief en de toepassing voor de practijk, zoodat waar een eenvoudig perspectievisch schetsje gevraagd werd volgens eenige gegevens, dit meestal zeer gebrekkig werd uitgevoerd.

Bij het teekenen naar plaat bleek het weergeven van vrij gebogen lijnen een struikelblok te blijven. Opmerkelijk was het, dat ook dit jaar de vrouwelijke candidaten procentsgewijs lagere cijfers behaalden dan de mannelijke.

Methode van onderwijs en opvoeding. Bij dit onderdeel van het examen is gebleken, dat de studie van de meest gebruikte leerwijzen voor de verschillende vakken van onderwijs op de lagere school door vele candidaten niet juist was opgevat. Naar het oordeel der commissie is het noodig, dat de candidaten kennis nemen van de leerwijzen zelf en zich niet tevreden stellen met beknopte uittreksels daaruit. Ook is het wenschelijk, dat de candidaten ten minste twee leerwijzen voor elk vak bestudeeren, om zich zoo beter een zelfstandig oordeel over de leervakken te kunnen vormen.

De kennis van de geschiedenis van het onderwijs en de opvoeding was bijna zonder uitzondering onvoldoende. De candidaten dienen meer hun aandacht te wijden aan de geschiedenis der leervakken, terwijl ze niet uit het oog moeten

verliezen, dat in punt *d* van het programma uitdrukkelijk staat vermeld, dat ze eenige kennis moeten hebben van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, *vooral* in ons vaderland en die van het Nederlandsche schoolwezen. De studie van het laatste onderdeel was meestal verwaarloosd.

Namens de Commissie,

C. J. Prakken, *Voorzitter.*
G. Kuipers, *Secretaris.*

Groningen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, die bij Uwer Excellentie's beschikking van 26 Mei 1908, n. 3697[1], afdeeling Lager Onderwijs, belast werd om te Groningen het examen af te nemen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer het volgende omtrent den uitslag mede te deelen.

Opgave omtrent den uitslag van de examens als bedoeld in de Ministerieele aanschrijving van 5 Februari 1903, n°. 985, afd. Ond.

	Aantal candidaten, die					
	zich hebben aangemeld.	het examengeld hebben gestort.	zijn opgekomen bij het schriftelijke gedeelte.	zich tijdens het schriftelijke of het mondelinge gedeelte hebben teruggetrokken of bij het mondelinge gedeelte niet zijn opgekomen.	zijn afgewezen.	zijn geslaagd.
Mannen . . .	205	200	200	8 + 7 = 15	96	89
Vrouwen . . .	28	28	28	0	16	12

Overzicht van de examens in elk der vakken van het Programma behoorende bij het Koninklijk besluit van 17 December 1890, Stbl. 180.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Aantal malen, dat is toegekend: 6—10		5		1—4	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	187	28	114	25	10	1	63	2
Schrijven	187	28	147	22	19	3	21	3
Nederlandsche taal	189	28	114	20	6	1	69	7
Rekenen	189	28	115	17	17	2	57	9
Aardrijkskunde	187	28	103	12	10	2	74	14
Geschiedenis	191	28	103	10	6	1	82	17
Kennis der natuur	191	28	115	16	2	1	74	11
Handteekenen	186	27	137	16	16	4	33	7
Methode van opvoeding en onderwijs	187	28	123	16	10	5	54	7

Een mannelijke en een vrouwelijke candidaat hadden akte voor handteekenen.

Opmerkingen betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Het technisch lezen laat nog steeds veel te wenschen over. De candidaten geven zich over het algemeen te weinig rekenschap van den leestoon in verband met den aard der leesstof; wendingen die een anderen toon vorderen, blijven nog te vaak onopgemerkt.

Aan het vermijden van dialectische fouten wordt meer zorg besteed dan vroeger: echter dient er nog meer op de afzonderlijke klinkers en tweeklanken te worden gelet. Bij de Groningers en Friezen is een te zware klemtoon op de werkwoorden een gewone fout.

Schrijven. Voor het schrijven heeft de Commissie aan ruim 10 % der candidaten een onvoldoend cijfer moeten

toekennen. Dit werd veroorzaakt door het schrijven op het bord. Het heeft de Commissie verbaasd, dat vele candidaten, die toch minstens twee jaren in de school gewerkt hebben, nog zulke slechte proeven van schrift konden leveren. Ook heeft het haar getroffen, dat sommigen voor het groot- en middelgroot-schrift lettervormen bezigden, die ze volgens eigen verklaring en blijkens het geleverde werk voor het kleinschrift afkeurden.

Nederlandsche taal. Voor letterkundig opstel was door de meeste candidaten tot onderwerp gekozen een roman of Jan, Jannetje, enz.; 66 % der candidaten kon voor dit werk een voldoend cijfer halen. Met de paraphrase van Spels-Mate hadden de candidaten blijkbaar meer moeite gehad; voor dit werk kon slechts aan 48 % een voldoend cijfer gegeven worden.

Bij het mondeling examen werd aan elken candidaat een stukje proza of poëzie ter verklaring gegeven; in de meeste gevallen met een bevredigend resultaat. De stof werd genomen uit Da Costa, Potgieter, Staring, Hooft of Huygens.

Het onderzoek naar de kennis der spraakkunst leverde een minder gunstig resultaat. Vele candidaten schijnen geen kennis genomen te hebben van de eischen van het programma op dit punt; althans aan 63 % der candidaten moest voor dit onderdeel een onvoldoend, soms een zeer onvoldoend cijfer worden toegekend. Vooral de spelling en de woordvorming bleken verwaarloosd te zijn. Velen ook schenen zich tevreden gesteld te hebben met het leeren van regels, zonder aan verklaring van taalverschijnselen gedacht te hebben. Drie candidaten hadden hun werk geschreven in de „vereenvoudigde" spelling; twee van hen slaagden, maar dit waren juist candidaten, met wie de examinator wat dieper op de zaken kon ingaan. Van de letterkunde was blijkbaar meer werk gemaakt. De meeste candidaten legden in dit onderdeel een goed examen af; velen waren er zelfs, die voor spraakkunst onvoldoende hadden, maar door hun examen in letterkunde en het letterkundig opstel toch nog een voldoend eindcijfer haalden. Intusschen kwam het te dikwijls voor, dat een candidaat blijk gaf, eenig letterkundig werk meer gelezen, dan bestudeerd te hebben.

Rekenen. Slechts zeer weinige candidaten hadden alle voor het schriftelijk examen opgegeven vraagstukken goed opgelost.

Bij het mondeling examen bleek, dat velen de theorie der evenredige afhankelijkheid van grootheden niet voldoende kenden, terwijl daarentegen de leer der evenredigheden door de meeste candidaten goed was bestudeerd.

Van de worteltrekking en de reeksen hadden sommigen veel, anderen zeer weinig studie gemaakt.

Aardrijkskunde. De uitslag van het onderzoek in dit vak was niet gunstig. Bij vele candidaten waren de grondbegrippen er van niet helder, vooral wat de aardrijkskunde van ons eigen land betreft. Bij de toepassing der aardrijkskundige kennis op de streek, waarin de candidaten verblijf houden, moeten de geographische elementen beter worden verwerkt, ook door middel van eigen onderzoek. De kennis van onze koloniën en de werelddeelen buiten Europa was meestal veel te oppervlakkig, om voldoende te kunnen worden genoemd. De wis- en natuurkundige aardrijkskunde wordt door velen te zeer als een vak op zichzelf beschouwd; die kennis moet meer op de geographische landschappen worden toegepast. Bovendien waren verschillende begrippen uit de moderne aardrijkskunde, zooals oceanische bekkens, Karstverschijnselen, koraal- en oceanische eilanden, boezemland, mercators-projectie, enz. òf verward, òf in het geheel niet aanwezig.

Geschiedenis. Aan de studie der vaderlandsche geschiedenis en aan die der koloniën was meer zorg besteed dan andere jaren. Dat in weerwil hiervan aan ongeveer de helft der candidaten een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, moet vooral daaraan worden toegeschreven, dat de meesten blijkbaar zonder eenige leiding hadden gestudeerd.

Ook was door velen te weinig werk gemaakt van de geschiedenis der 19de eeuw.

Nog is het noodig te wijzen op het bedroevend verschijnsel, dat sommige candidaten zich aan het examen onderwerpen, ofschoon zij zich bewust zijn, dit vak geheel verwaarloosd te hebben.

Kennis der natuur. Bij het onderzoek naar de kennis der natuurkunde bleek, dat vele candidaten te veel uit boeken hadden gestudeerd en te weinig hadden waargenomen.

De hoofdstukken *licht*, *electriciteit* en *geluid* bleken dikwijls onvoldoende beoefend te zijn. In nog sterker mate was dit het geval met de verbrandingsverschijnselen.

Het onderzoek naar de kennis van dier- en plantkunde leverde bij het meerendeel der candidaten bevredigende uitkomsten op.

Over het algemeen meende de commissie in vergelijking met de laatst voorgaande jaren eenigen vooruitgang in de beoefening der natuurkennis te kunnen waarnemen.

Teekenen. Hoewel de opgaven voor het teekenen naar de natuur een weinig gewijzigd waren om het eentonige van de regelmatige meetkunstige blokken, volgens het program te vermijden, waren de resultaten behoudens enkele uitzonderingen bevredigend te noemen; van een flink aanpakken en neerzetten van schaduwen en slagschaduwen was echter geen sprake.

Bij het teekenen naar plaat, bleef het afbeelden beperkt tot een eenvoudigen omtrek in houtskool. Wat het theoretisch gedeelte betreft, kan worden opgemerkt, dat het onderzoek naar de kennis der perspectief minder goede uitkomsten opleverde, wat vooral bleek bij het teekenen naar voorwerpen uit het geheugen (een zeer belangrijk onderdeel van het teekenonderwijs).

De methodiek bleek door de meeste candidaten goed beoefend te zijn. Slechts enkelen bleken te veel vertrouwd te hebben op hun practische bekwaamheid, wat er toe leidde, dat men aan sommige candidaten, die reeds een voldoend cijfer voor het practische gedeelte hadden behaald, ten slotte een onvoldoend cijfer moest toekennen.

Onderwijs en opvoeding. Het onderzoek der candidaten in „de methode van onderwijs en opvoeding" leverde een tamelijk bevredigend resultaat op.

Van „de wijze, waarop het schoolonderwijs dienstbaar kan gemaakt worden aan de *verstandelijke* vorming der leerlingen" hadden velen wel duidelijke begrippen, beter dan van die, waarop het dienstbaar kan gemaakt worden aan de *zedelijke* vorming.

De moeilijkheden, die zich kunnen voordoen bij „de algemeene inrichting der lagere school", wanneer het aantal leerkrachten niet overeenkomt met dat der leerjaren, waren door weinig candidaten ingedacht.

De bijzondere methodiek der leervakken bleek over het geheel vrij goed bestudeerd. Echter schenen vele candidaten na hun onderwijzersexamen zich niet op de hoogte te heb-

ben gehouden van de methodiek der vakken lezen, schrijven en het aanschouwingsonderwijs.

De „geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en die van het Nederlandsche schoolwezen" mag zich nog niet verheugen in de algemeene belangstelling der candidaten.

Groningen, 24 Augustus 1908.

G. A. Bosch, *Voorzitter.*
J. Mulder, *Secretaris.*

Schriftelijke opgaven bij de hoofdonderwijzers-examens in 1908.

NEDERLANDSCHE TAAL.

Te 's Hertogenbosch en Arnhem.

a. (1½ uur.)

Geef een paraphase van onderstaand gedicht, de inleiding van „Jacob Willemsz. Een tooneel uit een onzer zeedorpen in 1808."

Wie Maaike, in 't bloeiendst van haar leven,
  Toen 't jongske dartelde op haar schoot,
Voorspeld had, hoe hij vroeg zou sneven,
  De schuldige oorzaak van zijn dood;

Wie tusschen de eerste en laatste kussen,
  Die zij zou drukken op zijn mond,
Een wee, door troost noch klacht te sussen,
  In 't eenig kind haar had verkond;

Zijn taal had Maaike niet doen vreezen,
  Haar blikken niet van glans beroofd;
Zij had hem 't arg'loos wicht gewezen,
  En de onschuld meer dan hem geloofd!

Een engel lachte uit Jacobs oogen;
  Haar harte droomde 't schoonst verschiet;
Of dronk hij in zijn eerste togen
  Haar reinheid en haar godsvrucht niet?

Forsch was het jongske voor zijn jaren,
  Maar nooit voor 's vaders lessen doof:
En toen hij meê ter zee mocht varen,
  Wies hij door stormen in geloof.

Aanlok'lijk op der jonkheid paden,
  Lokt drift bij drift haar voet van 't spoor;
Maar voor de stem der heil'ge bladen
  Had Maaike's zoon een open oor.

En toch kwam 't uur, dat ze in de trekken
  Haars braven mans angst, onrust, zorg,
De wreedste smarte dacht te ontdekken,
  Schoon Willem die voor haar verborg.

En toch moest ze op haar bede hooren,
  Dat 't goede zaad, door hen gestrooid,
Meer dan ter helfte ging verloren:
  Maar wanhoopt moederteêrheid ooit?

Zij vleide zich als Willem zuchtte,
  En temperde zijn gramschapsbrand!
Tot Jacob 's nachts hun hut ontvluchtte —
  Daar bracht de zee zijn lijk aan strand!

E. J. POTGIETER.

b. (1¼ uur.)

Breng twee van elk viertal der onderstaande uitdrukkingen ieder in een voorbeeld in den vorm van een opstelletje te pas, zoo, dat de beteekenis duidelijk blijkt. Omschrijf vervolgens zoo nauwkeurig mogelijk, wat in het gegeven voorbeeld de uitdrukking beteekent.

A:

1. den voet in den stijgbeugel hebben;
2. op twee gedachten hinken;
3. een lans voor iets breken;
4. iets voor goede munt aannemen.

B:

1. een welsprekend zwijgen;
2. een pijnlijk onderhoud;
3. bedekte termen.
4. kwade trouw.

Te 's Gravenhage.

a. (1¼ uur.)

Breng het volgende fragment uit Oogen-Troost van Huygens in goed hedendaagsch proza over.

(Gebruik de spelling van de Vries en te Winkel.)

De Gierige zijn blind: sij sien maer door haer beurs.
Die dick en duyster is; en geeft haer eens wat keurs
Van wijs en ongeleerd, sij weten 't niet te scheiden:
Van vroom en deughdeloos, de rijckste wint van beiden;
Van schoon en van mismaeckt, de rijckste weeght haer meest.
Van bott en van beleeft, sij zijn voor 't rijckste beest;
Van nutt en van onnutt, van onêel en van adel,
Sij keuren 't beste peerd naer de verguldste zadel.

... ...

Sij leenen niet, dat's schâ; sij handelen, dat's eerlick;
Sij stelen niet, dat's schand; sij woeckeren, dat's heerlick;
Sij liegen niet, dat's sond; sij seggen rond en klaer,
Daer moet gewonnen zijn, God geve op wie en waer.

... ...

De Prachtige zijn blind: sij sien maer door fluweelen,
Die ondoorsichtbaer zijn; sij kunnen 't lijf niet deelen
Van 't uyterlick gewaed, sij keuren haer en ons
Naer zijd' en wollen webb: de tijck en niet de dons
Maeckt haer het bedde waerd; de lijst, en niet de doecken,
De schoone schilderij; de band, en niet de boecken
Maeckt haar den schrijver goet; het huys, en niet de man;
De kapp, en niet het hoofd, is dat haer ket'len kan.

b. (1½ uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

(Spelling van de Vries en te Winkel.)

1. Doen door laten.
2. Zelfbeheersching.
3. Wat dunkt u van de uitspraak:
   „De twintigste eeuw is de eeuw van het kind"?

4. In beperking toont zich de meester.
5. Palamedes van Vondel of Warenar van Hooft.
6. Een der romans van Wolff en Deken.
7. Struensee van Schimmel of Hanna van Potgieter.

Te Amsterdam.

a. (1½ uur.)

Opstel naar keuze over een der volgende onderwerpen:

(Spelling de Vries en te Winkel.)

I. 't Eenmaal uitgesproken woord
Vliegt gelijk een kogel voort: —
Wee u! zoo het kwetst of moordt.

(HEIJE).

II. Volkszang.
III. Stand ophouden.
IV. Van Lennep als romanschrijver.
V. Een van Huygens' groote gedichten.

(Keuze uit: Kostelick Mal; Voorhout, Zeestraat).

b. Grammatica. (1½ uur.)

Behandeling naar keuze van een der volgende opgaven:

(Spelling de Vries en te Winkel.)

I. Het gebruik van het woordje *er* en dat van het voornaamwoord *het*.
II. Vergelijk de achtervoegsels *-baar*, *-lijk*, en *-zaam*.

c. Paraphrase (1¾ uur).

(Spelling van de Vries en te Winkel.)

Op een afbeeldsel van Prins Willem.

1. Hoe menigwerf gemaald, hoe menigmaal bezongen,
2. van Vader Willems beeld heeft Neêrland nooit te veel,

3. 't zij weder, telkens versch, verbreid op dankbre tongen,
4. of door rechtaarde kunst herboren op 't paneel.
5. Aanschouw het hier op nieuw, dat oog, zoo goed, zoo schrander,
6. dat Prinselijk gelaat, waar 't êelste Ridderbloed,
7. gevierd van eeuw tot eeuw door Duitsch- en Nederlander,
8. in leeft, bij stout beleid en stillen martlaarsmoed.
9. Aanschouw hem in dat Delft, pas door hem uitverkoren
10. ten Vorstenzetel, neen! ten eerebed en graf!
11. Ziet gij de hoftrap, voor den bloeddoop reeds beschoren,
12. waar hij voor God en 't Land zijn jongsten adem gaf?
13. Daar klimt hij vriendlijk af, de borst vervuld van vrede,—
14. daar stort hij, laag belaagd door moordpistool en dolk,
15. in 't eind den moord in d'arm, met de onvergeetbre bede
16. voor eigen zielsbehoud en voor Gods arme volk.

I. DA COSTA.

Te Zwolle en Groningen.

a. (1½ uur.)

Maak een opstel — naar keuze — over:

a. den roman in het algemeen en een bepaalden roman, dien ge met zorg gelezen hebt, in het bijzonder;

b. de lyriek in het algemeen en een of meer van haar voornaamste voortbrengselen in het bijzonder;

c. Langendijk's Spiegel der Vaderlandsche kooplieden;

d. Vondel's Leeuwendalers;

e. Potgieter's Jan, Jannetje en hun jongste kind;

f. Multatuli's Vorstenschool.

N.B. Laat vooral duidelijk uitkomen, welken indruk ge zelf van het door u ter behandeling gekozen letterkundig product hebt gekregen.

Zoo ge de opgave onder *a* of *b* kiest, zult ge er om denken, het werk, dat ge in het bijzonder gaat bespreken, uit de *hoofd*producten van onze letterkunde te nemen.

b. (1¼ uur.)

SPELS MATE.

1.

Elck heeft zyn by-zonder dryven;
Elck heeft zyn by-zonder lust,
Daer zyn geest op werckt en rust,
Dien hy gaern het liefst' laet blyven,
Daer hy gaern van spreeckt en queelt:
Elck heeft wat daer hy mee speelt.

2.

d' Een heeft lust in ver te varen,
d' Ander koestert hond' of paerd;
Dees doorgrond der dingen aert,
Die bemint gezang en snaren;
Sommigh vogel-vangt en vischt;
Menig stooekt en alchimist.

3.

Uws gebuur-mans lust is tuynen,
Of te zien op kruyden-kracht:
U vermaeck is, op de jacht,
Of met fret en net in duïnen;
Rympjes maken is het Myn:
Met een woord: Elck heeft het zyn.

4.

Elck nochtans heeft wel te letten
Op zyn eygen dat of dit;
Waer, en Hoe zijn popjen zit.
Goed noch quaed heeft mee zyn wetten.
Vraegt ghy wat ze zyn? in 't kort:
Dat de Pop geen Af-godt wordt.

5.

't Popjen kan een Af-godt teelen,
Als een al te grooten waen

Tot de lust word toe-gedaen.
Daer gaet spel dan boven spelen;
Daer word pleyster-plaets verblyf;
En het lust-paerd draeft te stijf.

6.

Juyste schalen wegen effen.
Vaste voet schrickt nooyt van 't padt.
't Wyze hert weet Hoe en Wat.
Zalig die de Maet kan treffen,
En de Pop daer hy mee speelt
Maeckt tot een leer-achtig Beelt.

D. R. Camphuyzen.

Geef de gedachten van den dichter met uw eigen woorden weer, waarbij ge vrijheid hebt, zooveel aan te vullen of toe te lichten, als ge noodig oordeelt.

REKENEN.

Te 's Hertogenbosch en Arnhem.

(2 uur.)

1. A koopt twee partijen goederen tegen 70 en 75 ct. per K.G. en betaalt in het geheel 1500 gld. Hij verkoopt de eerste partij tegen 80 ct. en de tweede tegen 90 ct. per K.G., waardoor hij in het geheel 17 % wint. Bereken de grootte der partijen.

2. Drie werklieden werken per dag gedurende hetzelfde aantal uren. Als A 3 dagen en 5 uren, B 4 dagen en 7 uren, C 6 dagen en 4 uren arbeidt, hebben zij samen 37,45 gld. verdiend. Het dagloon van A bedraagt 1,80 gld., dat van B 2,25 gld. en dat van C 3,15 gld. Op hoeveel werkuren is de dag gerekend?

3. Een handelaar verkoopt van een partij koopwaren, die hem bij inkoop 3360 gld. gekost heeft, een gedeelte met 5 %, een ander deel met 20 %, en de rest met 40 % winst, en ontvangt voor elk der deelen dezelfde som. Hoeveel heeft hij gewonnen?

4. Iemand heeft naar orde van grootte opgeschreven alle

even getallen, die gelegen zijn tusschen 100 en 2000 en bij deeling door 7 de rest 3 overlaten. Hij wischt de eerste 10 en de laatste 10 getallen uit. Hoeveel bedraagt de som der overblijvende getallen?

5. A heeft drie perceelen bouwgrond gekocht tegen 7 gld., 6 gld. en 5 gld. den vierkanten Meter, samen voor 3756 gld. Hij verkoopt ze alle drie tegen 8 gld. den vierkanten Meter, waardoor hij op het tweede perceel 2,4 maal zooveel wint als op het eerste, en op het derde 288 gld. meer dan op het tweede. Hoe groot is ieder perceel?

Te 's Gravenhage.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

(De opgaven behoeven niet overgeschreven te worden.)

1. Van eene partij, die ingekocht is egen f 1,75 het Kg. is naar schatting $^1/_8$ waardeloos geworden. Nu verkoopt men de partij zóó, dat men 8 % denkt te winnen. Bij den verkoop blijkt slechts 9 % verloren gegaan te zijn. Hoeveel % wordt er nu gewonnen?

2. Om een cirkelvormigen vijver ligt een 10 M. breede weg; de middellijn van den vijver is 145 M; bereken de oppervlakte van den weg in M² nauwkeurig ($\pi = 3.14159265\ldots$)

3. Van X naar Y fietst iemand met eene snelheid van 20 K.M. per uur; hij gaat een uur na aankomst te Y terug en doet $^2/_5$ van den weg met eene snelheid van 18 K.M. en de rest met eene snelheid van 15 K.M.; als hij 7 uur en 44 minuten na zijn vertrek uit X aldaar terugkomt, hoe lang is dan de weg?

4. Eene koopsom van f 12 0000,— zal in 5 gelijke jaarlijksche termijnen worden voldaan. Bij de betaling van den 2den termijn wil men ook de rest der som afdoen. Hoeveel moet voor de drie laatste termijnen worden betaald, de rente (samengestelde intrest) bij vervroegde betaling op 5 % stellende?

5. Iemand wil eenige huizen koopen, die f 3725 's jaars opbrengen, na aftrek van grondlasten, onderhoud, enz. Op hoeveel kan hij afmijnen, als hij minstens 6 % 's jaars van zijn geld wil trekken en bij den koop 12 % onkosten berekend worden? (Men kan slechts bij honderden afmijnen.)

Te Amsterdam.

(1½ uur.)

I. Van twee regelmatige zeszijdige pyramiden staan de zijden der grondvlakken tot elkaar als 3:4, de hoogten als 4:5 en de gewichten als 1:2. Gevraagd het S. G. van de tweede pyramide, wanneer dat van de eerste 1,8 is.

II. Van een opklimmende rekenkundige reeks, waarvan het verschil 6 is, vormen de eerste vier termen een meetkundige evenredigheid, wanneer men den vierden term met $4^1/_5$ vermeerdert. De laatste term is 117. Men vraagt naar de som der termen van de rekenkundige reeks, die men verkrijgt, als men tusschen elke twee opeenvolgende termen 3 andere interpoleert.

III. Wat is op 21 Maart 1908 de contante waarde van de volgende wissels, die aan de Nederlandsche Bank ter disconteering worden aangeboden:

f 1218,81 betaalbaar op 7 Mei 1908.
f 1327,30 betaalbaar op 3 Juni 1908.
Disconto 4½ %.

1 jaar = 360 dagen. De maand berekend naar het juiste aantal dagen. De dag van disconteering en de dag, volgende op den vervaldag der wissels, worden medegerekend.

IV. Een weiland, dat de gedaante heeft van een rechthoek, is 28,75 H.M. lang en 8,67 H.M. breed. Er wordt ter diepte van 1 M. een rechthoekig stuk uitgegraven, waarvan de lengte tot de breedte staat als 5:4. Met de uitgegraven aard wordt het overblijvende gedeelte van het weiland 1½ dM. opgehoogd.

Bereken de afmetingen van het uitgegraven stuk.

Te Zwolle en Groningen.

(2 uur.)

1. Een ruwe diamant valt in twee stukken, die eene waarde hebben van f 3520,— en f 5500,—. Hoeveel bedraagt het verlies door het vallen veroorzaakt, als men aanneemt, dat de prijzen der ruwe diamanten evenredig zijn met de kwadraten van hun gewichten?

2. Een winkelier heeft een zekere hoeveelheid boter van f 1,30 per K.G. Ten einde 160 K.G. van f 1,20 per K.G. te verkrijgen, wil hij er twee andere soorten, resp. van f 1,40 en f 1,04 per K.G. aan toevoegen. Bij vergissing neemt hij zooveel K.G. van f 1,40 als hij van f 1,04 had moeten nemen en omgekeerd en krijgt zoodoende een mengsel van f 1,29 per K.G. Hoeveel boter van f 1,30 had hij?

3. Van een meetkundige reeks van 7 termen is de laatste term het kwadraat van den middelsten. Indien de som der eerste 4 termen gedeeld door de som der laatste 4 termen 27 is, vraagt men de som der reeks.

4. Van twee cylindervormige vaten A en B verhouden zich de hoogten als 3:4. Ze zijn geheel gevuld met vloeistoffen, waarvan de soortelijke gewichten zich verhouden als 5:6 en waarvan de gewichten zijn 24 en 15 K.G. Als de straal van het grondvlak van A 4 d.M. is, bereken dan den straal van het grondvlak van B.

5. Een holle ijzeren kubus met een ribbe buitenwerks van 1 d.M. weegt 2 K.G. Bereken de dikte van den wand tot op $^1/_{12}$ c.M. nauwkeurig, als ge weet dat het soortelijk gewicht van het ijzer 7.2 is. *De berekeningen laten staan.*

METHODE VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING.

Te 's Hertogenbosch en Arnhem.

($1\frac{1}{4}$ uur.)

Behandel een der volgende onderwerpen:

1. Het schriftelijk beredeneeren van rekenkundige vraagstukken in de lagere school.

Waarom acht gij het nuttig?

In welk leerjaar zoudt gij het doen aanvangen en waarom?

Hoe wenscht ge den vorm der oplossingen.

Op welke wijze verleent ge hulp aan de leerlingen bij dit onderdeel van het rekenonderwijs?

Geef een paar voorbeelden ter toelichting.

2. Hoe dient naar uwe meening het stelonderwijs te worden ingericht in het vijfde en zesde leerjaar eener lagere school?

Te 's Gravenhage.

(1½ uur.)

Maak een opstel over één der volgende onderwerpen:

(Spelling van de Vries en te Winkel.)

1. De beteekenis van de ontwikkeling van den zin voor het schoone in het kind. Wat kan de lagere school voor die ontwikkeling doen?

2. Welke onderwijskundige beginselen behooren ten grondslag te liggen aan een leerplan voor de lagere school?

3. Schets eener behandeling voor kinderen der lagere school van:

de provincie Utrecht,

de Noordzeekust van Nederland,

eene zandstreek.

(Naar keuze.)

4. De onderwijskundige denkbeelden van Johann Amos Comenius.

Te Amsterdam.

(1½ uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

I. Over de methode, volgens welke men de leerlingen spraakkunstig zuiver moet leeren schrijven, loopen de meeningen uiteen. Welke richtingen in dit onderdeel van het taalonderwijs zijn u bekend en hoe is uw oordeel daarover?

II. Het onderwijs moet het kind ook leeren zijne eigen krachten in te spannen en aldus zelfvertrouwen kweeken. Aan welke eischen behoort het onderwijs te voldoen, om dit doel te bereiken?

III. Wat is u bekend:

a. van de *onderwijskundige* denkbeelden van Rousseau en

b. van den invloed, dien zij gehad hebben op de methode voor verschillende leervakken?

Te Zwolle en Groningen.

(1½ uur.)

Maak een opstel over één der volgende onderwerpen:

1. Wat is uw oordeel over de algemeene stelling, dat de leerstof schriftelijk verwerkt moet worden? Hoe richt gij het schriftelijk werk in? Let bij de uitwerking op: voorbereiding, gebruik van lei of schrift, toezicht op en hulp bij het werk, correctie.

2. Geef eenigszins uitvoerig en in geregelde volgorde de leerstof voor de aardrijkskunde van Nederland op, die naar uw meening dient te worden onderwezen in verschillende leerjaren van een volksschool. (Hierbij zelf aan te geven uit hoeveel klassen men zich die school denkt te bestaan.) Van welke leermiddelen wenscht gij bij dit onderwijs gebruik te maken?

3. Schets de geschiedenis van het beginsel der aanschouwelijkheid bij het rekenonderwijs tot ± 1875.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 16 December 1908, n°. 295.

N°. 108.

VERSLAG *van de Commissie van Toezicht op den in* 1908 *te Haarlem gehouden cursus in spreekonderwijs.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie van Toezicht op den vacantiecursus in het spreekonderwijs, benoemd bij ministerieele beschikking van 17 Juni 1908, n°. 4190[1], afdeeling L. O., en bestaande uit de heeren G. Roodenburch, voorzitter en schoolopziener in het district Haarlem, dr. H. Burger, hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam, A. F. Fehmers, directeur aan de inrichting voor Doomstommenonderwijs te Rotterdam, dr. P. Th. E. Kan, buitengewoon hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en P. H. van der Ley, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, heeft de eer het volgende aan Uwe Excellentie te berichten.

Deelnemers.

Omdat volgens ministerieel besluit de cursus het karakter zou hebben van een herhalingscursus, werd vooraf geene gelegenheid opengesteld voor de belanghebbenden om zich aan te melden, maar werden overeenkomstig de verstrekte opdracht, uitnoodigingen tot deelneming gezonden aan de deelnemers aan de cursussen van het vorige jaar, voorzooverre ze niet tot de spraakgebrekkigen behoorden.

Drie en twintig heeren namen de uitnoodiging aan. De anderen moesten er tot hun leedwezen voor bedanken; lichamelijke ongesteldheid van henzelven of van hunne naaste familieleden of wel het lidmaatschap van eene examencommissie was bijna

zonder uitzondering de reden, die de deelneming aan den herhalingscursus onmogelijk maakte.

Ten einde van den cursus toch zooveel profijt te trekken als mogelijk was vond de commissie het wenschelijk eene kleine uitbreiding te geven aan het aantal deelnemers.

Bij schrijven van 11 Juli 1908 vereenigde Uwe Excellentie zich met dit denkbeeld en verleende de gevraagde machtiging.

Aan 4 onderwijzers in het lezen aan opleidingsinrichtingen, die zich ten vorigen jare hadden aangemeld, maar toen niet geplaatst konden worden, werd nu, voor zooverre zij daartoe gelegenheid konden vinden, eene plaats aan den cursus ingeruimd.

Dit laatste had ook plaats met 4 onderwijzers, die kort voor de opening van den cursus een verzoek om deelneming inzonden.

Dit had ten gevolge, dat ten slotte 31 deelnemers waren ingeschreven.

Bij de opening op 27 Juli bleek het nog, dat twee hunner wegens ernstige ziekte van huisgenooten zich moesten onthouden van deelneming, zoodat de cursus 29 deelnemers telde. Zes van deze 29 hadden ten vorigen jare niet aan de oefeningen deelgenomen. Omtrent hen verkeerde de commissie in het onzekere wat hunne geschiktheid betrof.

Inrichting.

De cursus was dit jaar eenigszins anders ingericht dan ten vorigen jare.

Overeenkomstig het vorig advies der Commissie werd ditmaal het theoretisch onderwijs opgedragen aan een op dit gebied ervaren medicus, dr. G. H. Mulder, arts te Haarlem, en het practisch onderricht aan de heeren J. Oostveen en K. Veldkamp, spreekleeraren, respectievelijk te Amsterdam en te Groningen.

Voor het onderwijs in de practijk werden de cursisten, die ook in het vorige jaar het onderwijs hebben gevolgd, in vier groepen gerangschikt, terwijl van de overigen twee groepen werden geformeerd.

Eene regeling van uren werd ontworpen volgens welke voor iedere groep op den voormiddag van elken werkdag, met uitzondering van den Maandag, en op elken namiddag één uur onderwijs in de practijk was aangewezen, terwijl de lessen in de theorie voor alle cursisten gezamenlijk werden gesteld en wel op 4 dagen in de week na afloop van die in de practijk.

Verder werd aan de cursisten medegedeeld, dat zij op de uren, waarop zij geen onderwijs ontvingen, konden hospiteeren op andere lessen.

Voor het geven der lessen werden gekozen lokalen der leer-

school verbonden aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, terwijl reeds door Uwe Excellentie de tijdsduur was gesteld van 27 Juli tot 15 Augustus.

De theoretische lessen.

De heer dr. G. H. Mulder behandelde in de eerste lessen de ontwikkelingsgeschiedenis van het spreken en de anatomie van de respiratie-, de phonatie- en de articulatieorganen.

Uitvoerig werd de werking van het middenrif en de overige respiratiespieren besproken.

Op de physische factoren, die hierbij in het spel komen, werd gewezen en in het bijzonder op den negatieven druk, de zuigpompwerking van de borstkas, waardoor de bloedsomloop in zoo hooge mate afhankelijk is van eene goede ademhaling.

Hierna werden de verschillende ademhalingstypen in beschouwing genomen, waarvan alleen de costo-abdominale normaal werd genoemd, zoowel voor de vrouw als voor den man.

Bij krachtige inspiratie werd intrekking van den voorsten buikwand gewenscht geacht, terwijl aanbevolen werd de ademoefeningen steeds in staande houding bij volkomen vrijstaand lichaam uit te voeren.

Hierna werd het strottenhoofd behandeld.

Uitvoerig werd daarbij besproken de wijze van beweging der stembanden bij ademen, bij fluisteren en bij spreken.

Op al de lessen, welke gewijd waren aan de anatomie der aangeduide organen (longen, middenrif en andere respiratiespieren, keel, mond, neus, neuskeelholte en bijholten van den neus) werd een ruim gebruik gemaakt van verschillende platen en praeparaten.

Na afloop der voordrachten werden de anatomische bijzonderheden nader gedemonstreerd voor de toehoorders, die daarvoor in groepen werden gerangschikt.

Het is bij deze demonstraties, waarbij een nader contact tusschen den leeraar en de cursisten tot stand kwam, gebleken, dat de behandeling der anatomie, in het bijzonder de demonstratie met praeparaten, doòr de deelnemers aan den cursus zeer werd gewaardeerd.

Hierna werden de resonantie en de articulatie behandeld.

Uitvoerig werd het begrip „resonantie" besproken.

Eenige eenvoudige proeven met stemvorken en resoneerende lichamen illustreerden het geleerde.

Hierbij had ook eene bespreking plaats van het begrip „timbre", de ontleding van een klank, de wijziging van het stemgeluid door resonantie van verschillende tonen en de eigen toonhoogte

van elke vocaal, terwijl eene piano bij de besprekingen van de proeven van Helmholtz uitmuntende diensten bewees.

Bij de demonstratie der articulatie werd slechts kort stil gestaan bij klinkers, tweeklanken en medeklinkers, omdat ze op de lessen in de practijk uitvoerig behandeld werden.

De W en de J werden geplaatst bij de klinkende ontploffingsletters en uitvoerig werden beschouwd de R en de G.

De tong-R werd als een postulaat van goed spreken beschouwd, terwijl betreurd werd, dat het Nederlandsch niet zooals het Friesch, het Duitsch en het Fransch den klinkenden ontploffings-G kent, doch helaas wel den zoo gevaarlijken wrijvings-G gebruikt.

Nadat alle onderdeelen van het spreekorgaan en zijne functiën de revue waren gepasseerd werd eene nauwkeurige inspectie gehouden over het geheel en het spreken beschouwd als coördinatie van respiratie, phonetiek en articulatie (incluis resonantie).

Enkele zaken, zooals de zoogenaamde nasale spraak, werden èn om hare illustratie van het begrip resonantie èn om hare pathologische beteekenis uitvoerig besproken.

Ook werden eenige mechanische spreekstoornissen behandeld o. a. die, welke gevolgen zijn van adenoïde-vegetaties en van tong- en tandafwijkingen.

Met nadruk werd gewezen op de zoo algemeen verspreide slordigheid in het spreken, welke voor een groot deel aan slordig hooren is te wijten en oorzaak is van vele articulatiefouten en dialectische afwijkingen.

Goed hooren en correct articuleeren zijn de eerste eischen voor goed spreken.

Bovenal is het voor den onderwijzer noodig hieraan veel aandacht te schenken. Voor zijn werk zal hij daarvan meer profijt trekken dan van de verbetering van enkele door zijne leerlingen slecht gevormde letters.

Niet alleen de spraakgebrekkigen maar de geheele klasse moet profiteeren van zijn voorbeeld en van zijne aanwijzingen.

Bovenal dient daarom hij zelf goed te hooren en correct te spreken.

Hij mag geen klinkers wegdoezelen, noch scherpe kanten der medeklinkers laten afbrokkelen. Zooveel mogelijk moeten alle letters uitgesproken en eenige inspanning bij lastige consonantverbindingen mag niet geschroomd worden.

Na nog het stamelen en het stotteren aan eene beschouwing onderworpen en middelen ter verbetering aangegeven te hebben, eindigde dr. Mulder zijne leerrijke lessen met eene behandeling van de hygiëne van het spreken.

Dat zijn onderricht met veel waardeering door de cursisten

is ontvangen werd o. a. bewezen door de vragen, die door hen naar aanleiding van het gehoorde gesteld werden en blijk gaven van ernstige studie.

De lessen in de practijk.

Wat de lessen in de practijk betreft, moet opgemerkt worden, dat vóór den aanvang van den cursus eene samenspreking met de heeren J. Oostveen en K Veldkamp, aan wie door Uwe Excellentie de practijk van het spreekonderwijs was opgedragen, heeft plaats gehad.

Besproken werd de wijze, waarop het doel van den cursus kon bereikt worden, n.l. „om geleidelijk te geraken tot verbetering van al zoodanig gebrekkig spreken, dat niet voortvloeit uit gebreken welker genezing tot het gebied van den medicus behoort".

Met het oog op den weinigen tijd, die voor het onderwijs beschikbaar was, werd besloten dit jaar geen klassikale leeslessen te laten geven aan leerlingen der kweek- en leerschool.

Na de eerste bespreking zijn de twee leiders nog nader met elkaar in overleg getreden.

Het bleek, dat er in de inzichten en het streven van de beide heeren veel overeenstemming bestond, maar toch was er, wat de keuze der middelen betreft, verschil in opvatting op te merken.

Behoudens de bevordering harerzijds van het overleg tusschen de beide onderwijzers, meende de Commissie, dat ieder hunner in de uitwerking zijner beginselen vrijheid van handelen moest worden gegeven, zoodat zij bij de vervulling hunner taak geheel volgens eigen inzichten en overtuiging zouden kunnen arbeiden.

Aan den heer Oostveen was opgedragen practisch spreekonderwijs te geven aan 14 cursisten, van wie een tweetal het vorige jaar de oefeningen niet hadden meegemaakt.

Hij constateerde een groot verschil tusschen deze twee en de 12 anderen.

Van de beginners moest gezegd worden, dat ze zeer slecht spraken en heel weinig adembeheersching hadden, daarbij eene slappe en foutieve articulatie bezaten met eene slechte toonvorming en dat ze zich bovendien schuldig maakten aan dialectische fouten.

Daarbij kwam nog, dat de een wegens het bezit van een bij uitstek luie tong, geen tong-R kon voortbrengen en de ander het gebrek vertoonde van zijdelings lispelen.

Om den cursus ook voor deze twee heeren zooveel mogelijk aan het doel te doen beantwoorden, werden door hen de ochtenduren besteed aan ademhaling, toonvorming en weeken inzet en de middaguren aan vocaal- en consonantoefeningen en wel op

zoodanige wijze, dat op het einde van den cursus ongeveer het geheele spreekgebied met hen was doorloopen en verbetering kon geconstateerd worden.

Bij al de anderen was naar de meening van den heer Oostveen de gunstige uitwerking van den vorigen cursus zeer merkbaar. Wel kwamen vroegere fouten voor den dag, maar eene kleine aanwijzing was meestal voldoende, om ze weder te doen verdwijnen.

Bij hen werden de morgenuren besteed aan resonantie-oefeningen, oefeningen voor den weeken inzet en vocaal-oefeningen.

In den aanvang werden de oefeningen hoofdelijk gegeven en gesteund door de tonen van eene piano, maar al spoedig werden ze klassikaal gehouden, waardoor veel tijd gewonnen werd en uitstekende gehooroefeningen werden verkregen, terwijl de buigzaamheid van de stem er sterk door werd bevorderd.

De middaglessen werden gedurende de twee eerste weken besteed aan het verbeteren van fouten in de articulatie en van dialectische fouten der cursisten.

Het meest treden hierbij op den voorgrond een te scherpe G en foutieve uitspraken van de vocalen: oo, ui, aa, ee en enkele andere.

Herhaaldelijk werd den deelnemers aan den cursus de taak opgelegd, elkaar te controleeren hetgeen tot gewenschte gehooroefeningen en gedachtenwisselingen aanleiding gaf.

In de derde of laatste week werden de namiddaglessen gewijd aan het lezen van kleinere en grootere vooraf bestudeerde stukken, ten einde leiding te geven in de kunst van voordragen.

De heer K. Veldkamp had te onderwijzen 11 cursisten, die deelgenomen hadden aan den vorigen cursus en 4, die nu voor het eerst onder de deelnemers waren opgenomen.

De laatstgenoemden bleken veel minder spraakgebreken te hebben dan het tweetal, dat onderricht ontving van den heer Oostveen.

Een van hen had reeds veel studie van het spreekonderwijs gemaakt. De heer Veldkamp behoefde daarom geen verschil tusschen de oefeningen te maken bij de verschillende door hem te onderwijzen groepen.

Hij begon met het aanbrengen van het juiste ademtype en met algemeene resonantieoefeningen ter verkrijging van eene gemakkelijke toonvorming.

Met nadruk vestigde hij de aandacht van zijne leerlingen op het wezen van eene goede intonatie en op de wijze, waarop die verkregen wordt.

De oefeningen waren van den beginne af klassikaal en werden gesteund door pianobegeleiding.

Zij werden gehouden op verschillende toonhoogte en gecombineerd met die, welke beheersching en verdeeling van den adem beoogen.

Oefeningen werden gehouden in het verkrijgen en beheerschen van den weeken inzet en van eene goede intonatie bij wisselende mondstanden op verschillende toonhoogte en bij wisselende ademspanning.

Behandeld werd de toonvorming bij klinkers, al of niet voorafgegaan door medeklinkers.

Daarna kwamen vaardigheidsoefeningen aan de beurt ter verkrijging van eene lichte krachtige articulatie Ook ten opzichte der regeling en meerdere opwekking der resonantie, als praeparatief voor het uitdrukkingsvermogen der stem, werd inzicht aangebracht en tevens werden doeltreffende oefeningen gehouden.

Het begrip klankverlenging werd ontwikkeld en toegepast.

Opmerkingen werden gemaakt over den invloed van medeklinkers op klinkers en omgekeerd.

Van de uitspraakfouten werden de aard, de oorzaak en de correctiemiddelen behandeld, alsmede de beteekenis van de gehoors-, gezichts- en gevoelscontrole.

Verder werd onderricht gegeven in het verband tusschen de articulatie en de beteekenis der woorden en in de articulatie als uitdrukkingsmiddel in verband met klank, kleur, toonhoogte, kracht en tempo.

Oefeningen werden gehouden in het aangeven van tegenstellingen en in het uitspreken van gevoel en beweging nabootsende woorden.

In de laatste week gaf de heer Veldkamp vele vaardigheidsoefeningen voor de juiste toongeving en klinkervorming bij het lezen van woordgroepen, uitdrukkingen en zinnen, terwijl ook hij zijne leerlingen er toe bracht elkander en zich zelven te controleeren.

Toezicht.

Door de commissie zijn drie vergaderingen gehouden en wel op 14 Juli, op 6 en op 27 Augustus.

Op de eerste dezer bijeenkomsten, die plaats had vóór den aanvang van den cursus, werd de heer P. H. van der Ley tot secretaris benoemd. Daarna werd de inrichting van den cursus besproken, de groepeering van de cursisten vastgesteld en eene regeling van werkzaamheden ontworpen.

Die regeling was zoodanig gesteld, dat ieder der heeren professoren, dr. P. Th. L. Kan en dr. H. Burger toezicht hadden uit te oefenen op vier dagen, die gelijkmatig over de drie weken waren verspreid, terwijl voor den heer A. F. Fehmers de dagen

voor inspectie gesteld werden gedurende de eerste twee weken. Op de overblijvende dagen werd het toezicht gehouden door den voorzitter en den secretaris.

Op de tweede vergadering, die gehouden werd, toen de cursus voor de helft was ten einde gebracht, werden de rapporten uitgebracht van hetgeen was waargenomen. Ook werd de vraag overwogen, of er al of niet veranderingen in den cursus moesten worden aangebracht.

Op de derde bijeenkomst der commissie, gehouden na afloop van den cursus, werd, al wat op den cursus betrekking had, aan critiek onderworpen, waarna eene voorloopige bespreking van het rapport plaats had.

De leden der commissie hebben overeenkomstig den voorgestelden rooster den cursus bezocht en hunne aandacht gewijd aan hetgeen behandeld werd en aan de wijze, waarop dit geschiedde.

Resultaat.

Het resultaat van den drieweekschen cursus is volgens de meening der cursisten zelf zeer bevredigend.

Voor zooverre zij in het vorige jaar een cursus hebben bijgewoond, hadden zij op verzoek van den heer Oostveen schriftelijk hunne bevindingen meegedeeld, betreffende het spreekonderwijs in verband met de ten vorigen jare ontvangen leiding.

Allen kwamen hierin met elkaar overeen, dat het hun in den loop van het gepasseerde jaar gebleken was, dat zij spreekfouten bij zich zelven en bij hunne leerlingen veel beter waarnamen dan vroeger en dat zij tevens middelen wisten aan te geven tot verbetering.

Volgens getuigenis van hunne superieuren was bij velen duidelijk vooruitgang op te merken bij het onderwijs in het lezen.

Een drietal konden tot hunne voldoening mededeelen, dat hunne leerlingen bij het jongste onderwijzersexamen voor lezen beter dan vroeger hadden voldaan.

Van twee hunner hadden de kweekelingen voor dat vak zelfs gemiddeld een punt hooger behaald dan in vorige jaren.

Deze getuigenissen betreffende den cursus van het vorige jaar zijn eene bevestiging van ons oordeel over de uitkomsten van het toen gegeven onderwijs.

Wat verder den cursus van dit jaar betreft, gevoelden de deelnemers zich merkbaar vooruitgegaan, terwijl hun inzicht in hooge mate was verhelderd.

Het oordeel van de leiders gaat hiermede accoord evenals dat van de commissie.

Het resultaat ten opzichte van de vorming van afzonderlijke

klanken en klankverbindingen bestaat vooral hierin, dat de cursisten elk afzonderlijk geval leerden kennen en beheerschen.

In zeer bedaard tempo hebben zij verschillende moeilijkheden overwonnen.

Natuurlijk heeft de een door gunstiger aanleg meer vorderingen gemaakt dan de ander, maar allen hebben spreekfouten leeren onderscheiden en weten den weg te vinden, die tot verbetering leidt.

De Commissie aarzelt dan ook niet te getuigen, dat deze vacantiecursus beter is geslaagd dan de cursussen in het vorig jaar.

Dit is naar hare meening toe te schrijven aan verschillende omstandigheden.

In de eerste plaats wel daaraan, dat thans het theoretisch onderwijs tot zijn recht is gekomen.

De van den cursus verkregen resultaten hebben op afdoende wijze de juistheid in het licht gesteld van de door de Commissie in het vorige rapport uitgesproken meening, dat het anatomisch en het physiologisch gedeelte van het onderwijs moeten worden gegeven door een medicus, die van oor-, keel- en neus- en van spraakgebreken eene speciale studie heeft gemaakt.

Het betreft hier toch eene wetenschappelijke materie, die alle zorg behoeft. Zelfs voor eene populaire behandeling er van is een zelfstandig en diep inzicht beslist noodig: oppervlakkige kennis kan hier veel kwaad stichten.

Is in dezen cursus het theoretisch onderwijs goed tot zijn recht gekomen, ook in andere opzichten bestaat aanleiding tot loven.

Er is onder gunstiger condities gewerkt.

Gewezen behoeft slechts te worden op de omstandigheid, dat er ditmaal twee leiders werkzaam waren, ieder met zijne eigenaardige bekwaamheden, mannen, die uit liefde voor de zaak een groot deel van hun vacantietijd hebben opgeofferd.

Ieder hunner heeft nu een betrekkelijk klein getal leerlingen te onderwijzen gehad, terwijl uit het door beiden gepleegde overleg ook niet onbelangrijke voordeelen voor het onderwijs voortsproten.

Zoo namen bijv. de ademhalingsoefeningen een meer bescheiden plaats in bij de indeeling der leerstof en traden dit jaar de resonantieoefeningen bij de piano meer op den voorgrond, terwijl vele oefeningen klassikaal gehouden werden.

Slotsom.

Resumeerende moet de commissie erkennen, dat meer dan ooit bij haar het besef levendig is, dat er verbetering kan en

moet komen in den toestand, die ontstaan is doordat over het algemeen de onderwijzers zeer tot nadeel van hen zelven, maar bovendien tot groote schade van het onderwijs en van de kinderen, slecht spreken.

Ook meent zij uit hetgeen zij heeft waargenomen de conclusie te mogen trekken, dat het aanbrengen van die verbetering in het geheel niet tot de utopieën behoeft te behooren.

Het is haar bekend, dat meer dan één school reeds eenige vruchten plukt van het spreekonderwijs door onderwijzers genoten.

Hoogst wenschelijk acht zij het, dat groote aandacht worde gewijd aan dat onderwijs.

De opleidingsinrichtingen, en dus in de eerste plaats de Rijkskweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen, moeten van goede leerkrachten in het besproken vak van onderricht worden voorzien en daarna moet het spreekonderwijs onder de leervakken worden opgenomen.

Om langs geleidelijken en zekeren weg de daarvoor noodige leerkrachten te vormen, acht de Commissie het noodig, dat in de naaste toekomst aan eene der Rijkskweekscholen voor onderwijzers(essen) een cursus verbonden wordt tot opleiding van spreekonderwijzers.

Het komt der Commissie voor, dat dit geschieden kan zonder groote offers van 's Rijks schatkist te vragen, wanneer men zich voorloopig beperkt tot het allereerst noodzakelijke, n.l. tot de opleiding van een zestal daarvoor bijzonder geschikte onderwijzers, die na eene opzettelijke studie gedurende een jaar in staat zouden zijn eene plaats als spreekonderwijzer aan eene Rijkskweekschool in te nemen.

Zoolang men op deze wijze nog niet bereikt heeft, dat elke onzer Rijkskweekscholen door de aanstelling van aldus gevormde spreekleeraars als een centraal punt kan gaan werken, van waaruit krachtig de algeheele verbetering van het spreken kan worden ondernomen, acht onze Commissie het zeer wenschelijk, dat voortgegaan worde met het geven van vacantiecursussen, ingericht als die, welke dit jaar werd gehouden.

Intusschen komt het haar niet wenschelijk voor, dat de deelneming alsdan beperkt blijve tot de onderwijzers aan de opleidingsinrichtingen.

Men late daarbij ook toe jeugdige onderwijzers, die niet aan bepaalde spraakgebreken lijdende zijn.

Er moge daarbij ook gelet worden op de behoefte bij het onderwijs aan scholen voor zwakzinnigen.

Jonge onderwijzers kunnen in weinige weken doeltreffende

vorderingen maken. Bij mannen op rijpen leeftijd gaat dit zeer bezwaarlijk.

Ook profiteert het onderwijs meer en beter en gedurende langeren tijd van jeugdige krachten dan van die der meer bejaarden.

Opmerkingen.

Aan het eind van haar rapport gekomen, meent de commissie Uwe Excellentie te moeten meedeelen, dat aan haar door hen, die ten tweeden male den spreekcursus hebben gevolgd na afloop van den cursus het verzoek is gedaan, een bewijs van getrouwe deelneming aan de lessen uit te reiken.

Zij heeft gemeend aan dat verzoek geen gevolg te mogen geven, in de eerste plaats, omdat haar tot het afgeven van dergelijke verklaringen geen mandaat was verstrekt en in de tweede plaats, omdat het haar vrij wel onmogelijk was onder de gegeven omstandigheden.

Immers, indien zij een bewijs had willen uitreiken, dat eene verklaring inhield van beteekenis voor de cursisten, dan zou zij op het eind van den cursus ieder der cursisten aan een nauwgezet examen in het spreekonderwijs hebben moeten onderwerpen. Dit was niet geschied en kon alsnog hoogst moeilijk geschieden.

Bovendien meent zij, dat aan een getuigschrift als het gevraagde door derden hoogst waarschijnlijk eene te hooge waarde zou worden toegekend.

Immers na den korten tijd van studie en oefening, waartoe de cursussen de gelegenheid hebben gegeven, is, ook naar het oordeel der leiders zoowel als van de cursisten zelf, niet meer bereikt dan hetgeen eigenlijk elk onderwijzer van de zaak dient te weten en te kunnen.

Alles wat in de verte ook maar aanleiding zou kunnen geven tot de opvatting, alsof op deze cursussen gevormd waren, wat men spreekleeraren zoude mogen noemen, moest naar het oordeel der Commissie vermeden worden.

Ten laatste brengt de Commissie gaarne ter kennisse van Uwe Excellentie, dat de zes heeren, die dit jaar voor het eerst den cursus bijwoonden, tot haar een schrijven hebben gericht, waarin zij de hoop uitspreken in het volgend jaar opnieuw in het voorrecht te mogen deelen een vacantiecursus in spreekonderwijs te volgen.

Zij brengt dezen wensch over, aangezien zij zich vleit, dat Uwe Excellentie op grond van dit rapport gereedelijk zal kunnen besluiten, voorloopig althans, voort te gaan met het doen houden

van vacantiecursussen op den voet van de thans gegevene, — in welk geval met het verlangen der zes heeren zou kunnen rekening worden gehouden.

Haarlem, 1 November 1908.

Namens de Commissie,

Roodenburch, *Voorzitter.*
P. H. van der Ley, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 16 December 1908, n° 295.

N°. 109.

VERSLAG *van het examen ter verkrijging van het postradicaal, gehouden op werkdagen van* 15 *October tot en met* 31 *October en van* 6 *tot en met* 27 *November* 1908.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 26 September 1907, n°. 4126, afd. Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;
G. K. de Witt Wijnen, als voren te Almelo;
N. Mulder, als voren te Hoogezand;
J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;
J. Gorter, directeur van het post- en telegraafkantoor te Bergen op Zoom;
T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;
B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse te Rotterdam;
W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk gedeelte van het examen, bestaande uit het samenstellen van een maandstaat wegens de posterijen, werd gehouden in de dienstlokalen van het telegraafkantoor te Amsterdam op 15, 16 en 17 October, in die van het telegraafkantoor te Rotterdam op 15 en 16 October en in het gebouw van de Christelijke Vereeniging van jonge mannen te 's Gravenhage op 16 October.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen en dat voor iederen candidaat 1 dag duurde, vond plaats in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35 te 's Gravenhage.

Het duurde van 19 October tot en met 27 November.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 187 candidaten, onder wie 181 klerken der posterijen en telegraphie, 3 klerken der posterijen, 1 klerk der telegraphie en 1 commies der telegraphie.

Vóór den aanvang van het examen trokken zich twee candidaten terug, welk voorbeeld vóór den aanvang van het mondeling examen nog door twee hunner werd gevolgd, terwijl tijdens laatstgenoemd onderzoek nog 11 candidaten zich terugtrokken, daartoe door ongesteldheid gedwongen.

Het geheele examen werd derhalve bijgewoond door 172 candidaten.

Uitslag van het examen.

Van die 172 candidaten zijn er 78 geslaagd en 94 afgewezen.

27	candidaten	hebben	niet	voldaan	in	1 vak;
21	„	„	„	„	„	2 vakken;
20	„	„	„	„	„	3 „
26	„	„	„	„	„	4 „

In	de	afdeeling	A[1]	werden	afgewezen	40 candidaten;
„	„	„	A[2]	„	„	51 „
„	„	„	B	„	„	64 „
„	„	„	C	„	„	78 „

A[1]. *Postwet. Comptabiliteit. Algemeene wetten. Spaarbank.*

In de berekening van de porten van brieven en andere stukken schoten vele candidaten te kort. Herhaaldelijk kwam het voor, dat het port der brieven onjuist werd berekend, in het bijzonder bij nazending uit den lokalen kring in het verkeer daarbuiten.

Met de bepalingen omtrent volmachten voor het afhalen van aangeteekende brieven enz., bleken vele candidaten niet juist bekend te zijn. Voorts kwam aan het licht, dat vele examinandi niet op de hoogte waren van de juiste behandeling en inzending van verschillende staten van verantwoording.

A². *Brievenpost.*

De practische toepassing van de Koninklijke besluiten en voorschriften tot uitvoering van de wet tot regeling der brievenpost liet meermalen te wenschen over. Bijzonder kwam dit aan den dag bij het examineeren in de voorschriften omtrent vrijstelling van briefport, terugvordering van ter post bezorgde stukken, busrecht en levering van abonnementen op nieuwsbladen.

Ook wat betreft den dienst der pakketpost werd meermalen bevonden, dat de bestudeering van de op dat stuk gegeven voorschriften niet met voldoende zorg en aandacht had plaats gehad.

Beter vertrouwd bleken de candidaten met de voorschriften tot uitvoering van den dienst der Rijksverzekeringsbank op de post- en hulppostkantoren, zoomede met die in zake kantoorinrichting, terpostbezorging, buslichting, vervoer enz., al gaven zij ook hierbij menigmaal blijk van gebrek aan practische ervaring.

B. *Buitenlandsch postverkeer.*

In de afdeeling „Buitenland en koloniën" was de uitslag van het examen over het geheel niet gunstig.

Opgemerkt werd, dat vele candidaten bij hunne studie geen voldoende rekening hadden gehouden met de eischen van het programma. Dit vraagt voor dit onderdeel slechts de kennis van die voorschriften, welke in de dagelijksche practijk op de kantoren te pas komen. Desondanks hadden velen zich bezig gehouden met transitrechten, verdeeling van porten en rechten enz. Slechts enkelen waren in staat het port voor een ongefrankeerden of ontoereikend gefrankeerden brief uit het buitenland met juistheid te berekenen.

Voorts ontbrak het velen aan behoorlijke kennis van de levering van abonnementen op buitenlandsche bladen, van de spaarbankovereenkomst met België, van de voorwaarden tot verzending van brieven in de rechtstreeksche depêches aan schepen van Harer Majesteits zeemacht in den vreemde, alsmede van de voorschriften omtrent gedrukte stukken en monsters.

C. *Expeditie. Postenloop en aardrijkskunde. Gebruik van kaarten en tabellen.*

De hoofdoorzaak dat het examen in dit onderdeel zeer ongunstig was, is naar het oordeel van de commissie te zoeken in gebrek aan ernst bij de studie. Van *degelijke studie*, van *begrijpen* werd slechts zelden blijk gegeven. De gebrekkige en oppervlakkige voorbereiding trad voornamelijk aan den dag bij het raadplegen van de verschillende tabellen en expeditielijsten. Opvallend slecht was de topographische kennis van het meerendeel der candidaten. Van zeer belangrijke plaatsen in Europa, van hoofdsteden zelfs, wisten sommigen de ligging niet met juistheid aan te geven.

De Voorzitter der Examen-commissie,
F. H. DE MEESTER, *loco-Voorz.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 18 December 1908, n°. 297.

N°. 110.

VERSLAG *omtrent het examen voor opzichter der telegraphie, gehouden op* 23, 24, 25 *en* 26 *November* 1908.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 16 October 1908, n°. 4197, afd. Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: A. E. R. Collette, hoofdingenieur der telegraphie te 's Gravenhage;

leden:

S. J. J. H. van Embden, ingenieur der telegraphie in algemeenen dienst, te 's Gravenhage.

A. Ullers, hoofdcommies bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, te 's Gravenhage;

P. J. H. de Jager, opzichter der telegraphie, te Utrecht, en

J. Aanstoots, opzichter der telegraphie, te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen, dat alleen mondeling werd afgenomen, had plaats in de lokalen van het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, Noordeinde n°. 154, en in de Kazernestraat n°. 3 te 's Gravenhage. Het programma waarnaar de candidaten werden geëxamineerd, was verdeeld in de onderdeelen:

a. natuurkunde;

b. kennis van de bij den Rijkstelegraaf- en telephoondienst in gebruik zijnde toestellen, verbindingen en stroomloopen;

c. aanleg en onderhoud van Rijkstelegraaf- en telephoonlijnen. Voorschriften daarbij van toepassing. Bestekken enz.;

d. administratie;

e. instrumentmakersvak en lasschen;

f. seinen en opnemen van Morseschrift.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 4 candidaten, adspirant-opzichters der telegraphie, die allen aan het volle examen deelnamen.

Uitslag van het examen.

Van bedoelde candidaten slaagde er één, en moesten er drie worden afgewezen.

Algemeene opmerkingen.

A. Natuurkunde.

B. Kennis van de bij den Rijkstelegraaf- en telephoondienst in gebruik zijnde toestellen.

De elementaire kennis van magnetisme en electriciteit bleek bij de meeste candidaten zeer oppervlakkig te zijn. Een juist en helder inzicht van de toepassing daarvan ontbrak nagenoeg bij allen.

De kennis van telephoontoestellen werd bevredigend bevonden, die van de telegraaftoestellen liet echter te wenschen over.

C. Aanleg en onderhoud.

De kennis van de candidaten in dit onderdeel en in de voorschriften daarop van toepassing, was, over het algemeen, ruim voldoende. Bijzondere opmerkingen zijn hierbij niet te maken.

D. Administratie.

In dit onderdeel bleken de candidaten goed tehuis te zijn. Aan een hunner kon zelfs het cijfer 8 (uitmuntend) worden toegekend.

E. Instrumentmakersvak en lasschen.

In deze onderdeelen legden de candidaten eene ruim voldoende bedrevenheid aan den dag.

F. Seinen en opnemen.

Op de vaardigheid in dit onderdeel van het programma valt niet te roemen. Over het algemeen werd ternauwernood aan de matig gestelde eischen voldaan. Slechts in één geval kon het cijfer 6 (goed) worden toegekend.

De Voorzitter der Examen-commissie,
AUG. COLLETTE.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Dinsdag 5 Januari 1909, n°. 3.

N°. 111.

VERSLAG DER COMMISSIE *in* 1908 *belast met het afnemen van het landmetersexamen overeenkomstig de Koninklijke besluiten van* 28 *Juli* 1865 (Staatsblad *n°.* 87) *en* 30 *Juni* 1882 (Staatsblad *n°.* 78).

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 26 October 1908, n°. 6816/1, afd. H. M. O., tot het afnemen in het jaar 1908 van het examen voor beëedigd landmeter volgens de Koninklijke besluiten van 28 Juli 1865 (*Staatsblad* n°. 87) en 30 Juni 1882 (*Staatsblad* n°. 78), heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende omtrent hare werkzaamheden te berichten.

De Commissie vergaderde op 2 November tot regeling harer werkzaamheden.

De eenige candidaat moest geëxamineerd worden voor alle deelen van het examen.

In de eindvergadering op Woensdag 18 November 1908 werd het diploma als landmeter uitgereikt aan den heer B. van der Werff.

Delft, 30 November 1908.

De Commissie,

Hk. J. HEUVELINK, *Voorzitter.*
W. H. L. JANSSEN v. RAAY, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 Januari 1909, no 12.

N°. 112.

VERSLAG *over de Internationale Conferentie over electrische eenheden en standaarden, gehouden te Londen van* 12 *tot* 22 *October* 1908.

Den 12 October 1908 werd te Londen door den voorzitter van de „Board of Trade" den heer W. S. Churchill de Internationale Conferentie over electrische eenheden en standaarden geopend.

De meeste der behandelde punten waren reeds besproken op eene voorloopige vergadering 23—25 October 1905 te Charlottenburg gehouden, waar echter slechts afgevaardigden van België, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Oostenrijk en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika aanwezig waren; te Londen waren 22 naties door 43 afgevaardigden vertegenwoordigd.

Het hoofddoel der conferentie was te trachten tot overeenstemming te komen zoowel met betrekking tot de definities der electrische eenheden, die den grondslag der wetgevingen in de verschillende landen kunnen vormen, als tot de wijze waarop de die eenheden voorstellende stoffelijke maten (standaarden) vervaardigd en gebruikt zouden moeten worden, opdat electrische metingen, waar ook verricht, onmiddellijk onderling vergelijkbaar zouden zijn.

Dit hoofddoel heeft de conferentie geheel bereikt; de voornaamste resultaten, die neergelegd zijn in het nevensgaand rapport — bijlage — zijn de volgende:

1°. als *grondeenheden* zijn aangenomen:

de eenheid van weerstand: de Ohm;
de eenheid van stroomsterkte: de Ampère;
en de uit deze afgeleide:
de eenheid van electromotorische kracht: de Volt;
de eenheid van vermogen: de Watt;

2°. als *eenheden*, die met eene, voor alle practische en de meeste wetenschappelijke doeleinden, voldoende nauwkeurigheid overeenkomen met de onder 1°. genoemde eenheden en die derhalve tot grondslag voor de wetgeving kunnen dienen, zijn aangenomen:

de internationale Ohm: de weerstand, dien, bij de temperatuur van smeltend ijs, een 106,300 c.M. lange zuil kwikzilver van overal gelijke doorsnede en die een massa van 14.4521 gram heeft, aan een standvastigen electrischen stroom biedt;

de internationale Ampère: de sterkte van den standvastigen electrischen stroom, die, onder aangegeven omstandigheden, gaande door een oplossing van salpeterzuurzilver in water, per secunde 0,00111800 gram zilver neerslaat;

de internationale Volt: de electromotorische kracht noodig door een weerstand van 1 internationalen Ohm een stroom van 1 internationale Ampère te doen gaan;

de internationale Watt: het vermogen noodig om een standvastigen stroom van 1 internationale Ampère bij een electromotorische kracht van 1 internationale Volt in stand te houden.

3°. Nadere beperkende voorwaarden zijn aangegeven — rapport „Specifications I & II" — die vervuld moeten worden om de internationale Ohm en internationale Ampère te verkrijgen.

4°. Als standaard voor electromotorische kracht wordt aanbevolen het „Weston normaal element" mits dit op aangegeven wijze wordt vervaardigd. — Rapport „Schedule C".

5°. Eenige methoden zijn aanbevolen als geschikt de internationale Ohm, Ampère en Volt te realiseeren wanneer men de direct uit de definitie volgende methoden niet wenscht te volgen.

6°. Uitvoerig werd beraadslaagd over de beste wijze om overeenstemming tot stand te brengen tusschen de standaarden der verschillende landen.

Zoowel voor practische als wetenschappelijke doeleinden moet men, wat de eenheid van weerstand betreft, kunnen beschikken over draadkopieën — metaaldraden (platina of manganine b.v.) van bepaalde afmetingen — waarvan de weerstand vergeleken is met den, de internationale Ohm voorstellenden, kwikweerstand.

Wanneer nu de verschillende landen, ieder voor zich, op de voorgeschreven wijze, hunne draadkopieën met den kwikweerstand vergeleken, zou er ruimte overblijven voor twijfel of deze draadkopieën ook onderling gelijk zouden zijn; bovendien zouden in alle landen deze lastige en vrij groote inrichting vorderende vergelijkingen moeten worden uitgevoerd.

Eveneens is het gesteld met de standaard voor electromotorische kracht; werden in verschillende landen de Weston normaal-

elementen vervaardigd, dan zou alleen een onderlinge vergelijking zekerheid kunnen verschaffen omtrent de al of niet gelijkheid dier standaarden; deze onderlinge vergelijkingen zoowel van de draadkopieën als van de normaalelementen zijn, zoo al niet practisch onuitvoerbaar, toch zeer bezwaarlijk en tijdroovend.

Vandaar dat de conferentie eenstemmig van oordeel was dat de beste wijze om de noodige eenheid te verkrijgen zou zijn: de oprichting van een internationaal electrisch laboratorium. In dit laboratorium, dat *niet* bestemd zal zijn voor eigenlijk wetenschappelijke onderzoekingen, zullen de draadkopieën en de normaalelementen der verschillende landen, zoo dikwijls het noodig geoordeeld wordt, vergeleken worden, resp. met de kwikweerstand en de standaard normaalelementen.

7°. De benoeming van een permanente internationale commissie voor electrische standaarden zal aan de Regeeringen worden aanbevolen. Deze commissie zal o. a. de wenschelijkheid overwegen van een samenwerken met de internationale conferentie voor gewichten en lengtematen.

Zoolang deze commissie nog niet benoemd is, zal een commissie van vijftien leden, die door de conferentie zijn aangewezen, zich belasten met alles wat geacht kan worden tot de taak der conferentie te behooren.

De Gedelegeerde voor Nederland,
H. HAGA.

BIJLAGE.

International Conference on Electrical Units and Standards, 1908.

Report.

The Conference on Electrical Units and Standards for which invitations were issued by the British Government, was opened by the President of the Board of Trade, the Right Hon. Winston S. Churchill, M. P., on Monday, 12th October, 1908, at Burlington House, London, S.W.

Delegates were present from twenty-one countries, and also from the following British Dependencies, namely, Australia, Canada, India and the Crown Colonies.

It was decided by the Conference that a vote each should be allowed to Australia, Canada and India, but a vote was not claimed or allowed for the Crown Colonies.

The total number of delegates to the Conference was forty-six, and their names are set out in Schedule A to this Report.

The officers of the Conference were: —

President: The Right Hon. Lord Rayleigh, O.M., President of the Royal Society.

Vice-Presidents: Professor S. A. Arrhenius, dr. M. Egoroff, dr. Viktor Edler von Lang, M. Lippmann, dr. S. W. Stratton, dr. E. Warburg.

Secretaries: mr. M. J. Collins, mr. W. Duddell, F. R. S., mr. C. W. S. Crawley, mr. F. Smith.

The Conference elected a Technical Committee to draft specifications and to consider any matter which might be referred to the Committee and to report to the Conference.

The Conference and its Technical Committee each held five sittings.

As a result of its deliberation the Conference adopted the resolutions and specifications attached to this report and set out in Schedule B, and requested the Delegates to lay them before their respective Governments with a view to obtaining uniformity in the legislation with regard to Electrical Units and Standards.

The Conference recommend the use of the Weston Normal Cell as a convenient means of measuring both electromotive

force and current when set up under the conditions specified in Schedule C.

In cases in which it is not desired to set up the Standards provided in the resolutions Schedule B, the Conference recommends the following as working methods for the realisation of the International Ohm, the Ampere and the Volt.

1. *For the International Ohm.*

The use of copies, constructed of suitable material and of suitable form and verified from time to time, of the International Ohm, its multiples and submultiples.

2. *For the International Ampere.*

(*a*) The measurement of current by the aid of a current balance standardized by comparison with a silver voltameter;

or (*b*) The use of a Weston Norman Cell whose electromotive force has been determined in terms of the International Ohm and International Ampere, and of a resistance of known value in International Ohms.

3. *For the International Volt.*

(*a*) A comparison with the difference of electrical potential between the ends of a coil of resistance of known value in International Ohms, when carrying a current of known value in International Amperes;

or (*b*) The use of a Weston Normal Cell whose electro-motive force has been determined in terms of the International Ohm and the International Ampere.

The duties of specifying more particularly the conditions under which these methods are to be applied has been assigned to the Permanent Commission, and pending its appointment, to the Scientific Committee to be nominated by the President (*see* Schedule D), who will issue a series of Notes as Appendix to this Report.

The Conference has considered the methods that should be recommended to the Governments for securing uniform administration in relation to Electrical Units and Standards, and expresses the opinion that the best method of securing uniformity for the future would be by the establishment of an International Electrical Laboratory with the duties of keeping and maintaining International Electrical Standards. This Laboratory to be equipped entirely independently of any National Laboratory.

The Conference further recommends that action be taken in accordance with the scheme set out in Schedule D.

Signed at London on 21st October, 1908.

By the Delegates of the Countries above written.

For the United States of America: S. W. Stratton, Henry S. Carhart, Edward B. Rosa.
For Austria: Victor von Lang, Ludwig Kusminsky.
For Belgium: P. Clément.
For Brazil: Leopold J. Weiss.
For Chili: Victor Eastman.
For Colombia: Jorge Roa.
For Denmark and Sweden: Svante Arrhenius.
For Ecuador: C. Nevares.
For France: G. Lippmann, J. René Benoît, T. de Nerville.
For Germany: E. Warburg, W. Jaeger, S. Lindeck.
For Great Britain: Rayleigh, J. Gavey, R. T. Glazebrook, W. A. J. O'Meara, A. P. Trotter, J. J. Thomson.
For Guatemala: Francisco de Arce.
For Hungary: Harsányi Desiré, Vater Joisef.
For Italy: Antonio Ròiti.
For Japan: Osuke Asano, Shigeru Kondo.
For Mexico: Alfonso Castelló.
For Netherlands: Dr. H. Haga.
For Paraguay: Max. F. Croskey.
For Russia: N. Egoroff, L. Swentorzetzky.
For Spain: Jose Ma. de Madariaga, A. Montenegro.
For Switzerland: Dr. H. F. Weber, P. Chappuis, Jean Landry.
For Australia: C. W. Darley, Threlfall.
For Canada: Ormond Higman.
For Crown Colonies: P. Cardew.
For India: M. G. Simpson.
In the presence of: — M. J. Collins, W. Duddell, C. W. S. Crawley, F. E. Smith, Secretaries.

Schedule A.

List of Countries and Delegates.

America (United States): Dr. S. W. Stratton, Director, Bureau of Standards, Washington; Dr. Henry S. Carhart, Professor of Physics at the University of Michigan; Dr. E. B. Rosa, Physicist, Bureau of Standards, Washington.

Austria: Dr. Viktor Edler von Lang, President of the Commission of Weights and Measures, Vienna; Dr. Ludwig Kusminsky, Inspector of above Commission.

Belgium: Professor Eric Gérard, Director of the Montefiore Electro-Technical Institution, and President of the Consultative Commission on Electricity; Monsieur Clément, Secretary of the Consultative Commission on Electricity.

Brazil: Mr. L. Weiss, Chef de la Section Technique des Telegraphes, Brésil.

Chili: Don Victor Eastman, First Secretary to the Legation of Chili, London.

Colombia: Don Jorge Roa.

Denmark and Sweden: Professor S. A. Arrhenius, Nobel Institute, Stockholm.

Ecuador: Señor Don Celso Nevares, Consul-General.

France: Professor Lippmann, Member of the Institute and Professor at the Sorbonne; M. R. Benoît, Directeur du Bureau International des Poids & Mesures; M. de Nerville, Ingénieur en Chef des Télégraphes.

Germany: Professor Warburg, President of the Imperial Physico-Technical Institute; Professor Jaeger, Member of the Imperial Physico-Technical Institute; Professor Lindeck, Member of the Imperial Physico-Technical Institute.

Great Britain: The Right Hon. Lord Rayleigh, President of the Royal Society; Professor J. J. Thomson, F.R.S., Cambridge; Sir John Gavey, C.B.; Dr. R. T. Glazebrook, F.R.S., Director of the National Physical Laboratory; Major W. A. J. O'Meara, C.M.G., Engineer-in-Chief, General Post Office; Mr. A. P. Trotter, Electrical Adviser to the Board of Trade.

Guatemala: Dr. Francisco de Arce, Diplomatic Representative, London and Paris.

Hungary: Joseph Váter, Director Technique des Postes and des Telegraphes, Budapest; Dr. Desiré Harsanyi, Director of the Hungarian Royal Commission for Weights and Measures.

Italy: Professor Antonio Ròiti, of Florence.

Japan: Dr. Osuke Asano, Doctor of Engineering, Official Expert of the Department of Communications, Tokyo; Mr. Shigeru Kondo, Official Expert of the Department of Communications, Tokyo.

Mexico: Don Alfonso Castelló; Don José Maria Perez.

Netherlands: Dr. H. Haga, Professor at the University of Groningen.

Paraguay: M. Maximo Croskey.

Russia: Dr. N. Egoroff, D.Sc, Director of the General Chamber

of Weights and Measures; Col. L. Swentorzetzky, Ingenieur Militaire, Prof. de l'Academie Militaire Nicolas des Ingenieurs, St. Petersburg.

Spain: Don José Maria Madariaga, Professor of Electricity and Physics at the School of Mines, Madrid; Don A. Montenegro, Ingénieur Professor du laboratcire de l'Ecole de Mines, Madrid.

Switzerland: Dr. Fr. Weber, Professor at the Swiss Polytechnic School at Zurich; Dr. Pierre Chappuis, Membre Honoraire du Bureau international des Poids et Mesures; Dr. J. Landry, Professor of Industrial Electricity in the University, Lausanne.

British Colonies:

Australia: Mr. Cecil W. Darley, I.S.O., Late Inspecting and Consulting Engineer, New South Wales Government; Professor Threlfall, M.A., F.R.S.

Canada: Mr. Ormond Higman, Chief Electrical Engineer, Electric Standards Laboratory, Ottawa.

Crown Colonies: Major P. Cardew, Electrical Adviser.

India: Mr. M. G. Simpson, Electrician of the Indian Telegraph Department.

Secretaries: Mr. M. J. Collins; Mr. W. Duddell, F.R.S.; Mr. C. W. S. Crawley; Mr. F. E. Smith.

Schedule B.

Resolutions.

1. The Conference agrees that as heretofore the magnitudes of the fundamental electric units shall be determined on the electro-magnetic system of measurement with reference to the centimetre as the unit of length, the gramme as the unit of mass and the second as the unit of time.

These fundamental units are (1) the Ohm, the unit of electric resistance which has the value of 1,000,000,000 in terms of the centimetre and second; (2) the Ampere, the unit of electric current which has the value of one tenth (0·1) in terms of the centimetre, gramme, and second; (3) the Volt, the unit of electromotive force which has the value 100,000,000 in therms of the centimetre, the gramme, and the second; (4) the Watt, the Unit of Power which has the value 10,000,000 in terms of the centimetre, the gramme, and the second.

II. As a system of units representing the above and sufficiently near to them to be adopted for the purpose of electrical measurements and as a basis for legislation, the Conference recommends the adoption of the International Ohm, the International Ampere, the International Volt and the International Watt defined according to the following definitions.

III. The Ohm is the first Primary Unit.

IV. The International Ohm is defined as the resistance of a specified column of mercury.

V. The International Ohm is the resistance offered to an unvarying electric current by a column of mercury at the temperature of melting ice, 14·4521 grammes in mass, of a constant cross sectional area and of a length of 106·300 centimetres.

To determine the resistance of a column of mercury in terms of the International Ohm, the procedure to be followed shall be that set out in Specification I. attached to these Resolutions.

VI. The Ampere is the second Primary Unit.

VII. The International Ampere is the unvarying electric current which, when passed through a solution of nitrate of silver in water, in accordance with the Specification II. attached to these Resolutions, deposits silver at the rate of 0·00111800 of a gramme per second.

VIII. The International Volt is the electrical pressure which, when steadily applied to a conductor whose resistance is one International Ohm, will produce a current of one International Ampere.

IX. The International Watt is the energy expended per second by an unvarying electric current of one International Ampere under an electric pressure of one International Volt.

Specification I.

Specification relating to Mercury Standards of Resistance.

The glass tubes used for mercury standards of resistance must be made of a glass such that the dimensions may remain as constant as possible. The tubes must be well annealed and straight. The bore must be as nearly as possible uniform and circular, and the area of cross-section of the bore must be approximately one square millimetre. The mercury must have a resistance of approximately one ohm.

Each of the tubes must be accurately calibrated. The correction to be applied to allow for the area of the cross-section of the bore not being exactly the same at all parts of the tube must not exceed 5 parts in 10,000.

The mercury filling the tube must be considered as bounded by plane surfaces placed in contact with the ends of the tube.

The length of the axis of the tube, the mass of mercury the tube contains, and the electrical resistance of the mercury are to be determined at a temperature as near to 0° C. as possible. The measurements are to be corrected to 0° C.

For the purpose of the electrical measurements, end vessels carrying connections for the current and potential terminals are to be fitted on to the tube. These end vessels are to be spherical in shape (of a diameter of approximately four centimetres) and should have cylindrical pieces attached to make connections with the tubes. The outside edge of each end of the tube is to be coincident with the inner surface of the corresponding spherical end vessel. The leads which make contact with the mercury are to be of thin platinum wire fused into glass. The point of entry of the current lead and the end of the tube are to be at opposite ends of a diameter of the bulb; the potential lead is to be midway between these two points. All the leads must be so thin that no error in the resistance is introduced through conduction of heat to the mercury. The filling of the tube with mercury for the purpose of the resistance measurements must be carried out under the same conditions as the filling for the determination of the mass.

The resistance which has to be added to the resistance of the tube to allow for the effect of the end vessels is to be calculated by the formula.

$$A = \frac{0{\cdot}80}{1063\pi}\left(\frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2}\right) \text{ ohm.}$$

where r_1 and r_2 are the radii in millimetres of the end sections of the bore of the tube.

The mean of the calculated resistances of at least five tubes shall be taken to determine the value of the unit of resistance.

For the purpose of the comparison of resistances with a mercury tube the measurements shall be made with at least three separate fillings of the tube.

Specification II.

Specification relating to the Deposition of Silver.

The electrolyte shall consist of a solution of from 15 tot 20 parts by weight of silver nitrate in 100 parts of distilled water. The solution must only be used once, and only for so long that not more than 30 per cent. of the silver in the solution is deposited.

The anode shall be of silver, and the kathode of platinum. The current density at the anode shall not exceed 1/5 ampere per square centimetre and at the kathode 1/50 ampere per square centimetre.

Not less than 100 cubic centimetres of electrolyte shall be used in a voltameter.

Care must be taken that no particles which may become mechanically detached from the anode shall reach the kathode. Before weighing, any traces of solution adhering to the kathode must be removed, and the kathode dried.

Schedule C.

Weston Normal Cell.

The Weston Normal Cell may be conveniently employed as a standard of electric pressure for the measurement both of E.M.F. and of current, and when set up in accordance with the following Specification, may be taken, provisionally, * as having, at a temperature of 20° C., an E.M.F. of 1·0184 volts.

Specification relating to the Weston Normal Cell.

The Weston Normal Cell is a voltaic cell which has a saturated aqueous solution of cadmium sulphate ($CdSO_4$ 8/3 H_2O) as its electrolyte.

The electrolyte must be neutral to Congo Red.

The positive electrode of the cell is mercury.

The negative electrode of the cell is cadmium amalgam consisting of 12·5 parts by weight of cadmium in 100 parts of amalgam.

The depolariser, which is placed in contact with the positive electrode, is a paste made by mixing mercurous sulphate with powdered crystals of cadmium sulphate and a saturated aqueous solution of cadmium sulphate.

The different methods of preparing the mercurous sulphate paste are described in the notes. † One of the methods there specified must be carried out.

For setting up the cell, the H form is the most suitable. The leads passing through the glass to the electrodes must be of platinum wire, which must not be allowed to come into contact with the electrolyte. The amalgam is placed in one limb, the mercury in the other.

The depolariser is placed above the mercury and a layer of cadmium sulphate crystals is introduced into each limb. The

---

* See duties of the Scientific Committee, Schedule D.

† Notes on methods pursued at various standardising laboratories will be issued by the Scientific Committee or the Permanent Commission, as an Appendix to this Report.

entire cell is filled with a saturated solution of cadmium sulphate and then hermetically sealed.

The following formula is recommended for the E.M.F. of the cell in terms of the temperature between the limits 0° C. & 40° C.

$$E_t = E_{20} - 0{\cdot}0000406\ (t - 20°) - 0{\cdot}00000095\ (t - 20°)^2 + 0{\cdot}00000001\ (t - 20)^3$$

Schedule D.

1. The Conference recommends that the various Governments interested establish a permanent International Commission for Electrical Standards.

2. Pending the appointment of the Permanent International Commission the Conference recommends (1) that the President, Lord Rayleigh, nominate for appointment by the Conference a scientific Committee of fifteen to advise as to the organisation of the Permanent Commission, to formulate a plan for and to direct such work as may be necessary in connection with the maintenance of standards, fixing of values (2), intercomparison of Standards and to complete the work of the Conference (3). Vacancies on the Committee to be filled by co-optation.

3. That Laboratories equipped with facilities for precise electrical measurements and investigations should be asked to co-operate with this Committee and to carry out, if possible, such work as it may desire.

---

(1) In accordance with the above, Lord Rayleigh has nominated the following Committee, which has been approved by the Conference, viz.: —

Dr. Osuke Asano, M. R. Benoît, Dr. M. N. Egoroff, Prof. Eric Gérard, Dr. R. T. Glazebrook, Dr. H. Haga, D. L. Kusminsky, Prof. Lindeck, Prof. G. Lippmann, Prof. A. Ròiti, Dr. E. B. Rosa, Dr. S. W. Stratton, Mr. A. P. Trotter, Prof. E. Warburg, Prof. Fr. Weber.

(2) This will include the reconsideration from time to time of the E.M.F. of the Weston Normal Cell.

(3) With this object the Committee are authorised to issue as an Appendix to the Report of the Conference Notes detailing the methods which have been adopted in the Standardising Laboratories of the various countries to realise the International Ohm and the International Ampere, and to set up the Weston Normal Cell.

4. The Committee should take the proper steps forthwith for establishing the Permanent Commission, and are empowered to arrange for the meeting of the next Conference on Electrical Units and Standards, and the time and place of such meeting should this action appear to them to be desirable.

5. The Committee or the Permanent International Commission shall consider the question of enlarging the functions of the International Conference on Weights and Measures, with a view to determining if it is possible or desirable to combine future Conferences on Electrical Units and Standards with the International Conference on Weights and Measures, in place of holding in the future Conferences on Electrical Units and Standards. At the same time it is the opinion of the Conference that the Permanent Commission should be retained as a distinct body, which should meet at different places in succession.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 23 December 1908, n°. 301.
Met Bijlage Wetenschappelijke Balans Deel I en II.

N°. 113.

VERSLAG omtrent den staat der Rijksverzekeringsbank en hare werkzaamheden in het jaar 1907.

Aan de Koningin.

HOOFDSTUK I.

DE RIJKSVERZEKERINGSBANK EN HARE INRICHTING.

§ 1. *Personeel.*

Het gezamenlijk personeel, dat onder de bevelen van het bestuur der Rijksverzekeringsbank werkzaam is, bedroeg op 31 December 1907, 881 personen, tegen 855 op 31 December 1906. In het getal 797 in het vorig jaarverslag opgenomen, waren niet begrepen een assistent van een controleerend-geneeskundige, het tijdelijk bedienend personeel en de loopjongens.

De verdeeling van het personeel is als volgt:

DIENST IN DE BUREELEN TE AMSTERDAM.	31 Dec. 1906.	31 Dec. 1907.
Secretaris-Generaal	1	1
Medisch Adviseur	1	1
Administrateur van den Medischen dienst	1	1
Controleerend-geneeskundige op het bureau van den Medischen Adviseur	1	1
Referendaris	3	4
Hoofdcommies	7	7
Commies	10	13
Adjunct-commies	36	68
Klerk — Eerste	125	282
Klerk — Tweede	137	
Schrijver	—	141
Assistent bij den Medischen dienst	—	2
Tijdelijk schrijver	370	178
Tijdelijk hulpschrijver (loopjongen)	44	53
Opzichter-Concierge	1	1
Portier	—	1
Bode	4	18
Assistent-bode	2	—
Tijdelijk assistent-bode	7	—
Kantoorknecht	9	8
Tijdelijk kantoorknecht	12	16
BUITENDIENST.		
Controleerend-geneeskundige	11	12
Assistent op het bureau van den controleerend-geneeskundige	1	1
Agent	69	69
Chef de Bureau	2	2
Tijdelijk portier	1	1
	855	881

Onder dit personeel waren 139 vrouwen, n.l. 1 adjunct-commies, 31 klerken, 49 schrijvers, 57 tijdelijke schrijvers en 1 assistente van den medischen dienst.

Bij Koninklijk besluit van 27 Maart 1907, No. 38, gewijzigd bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1907, No. 117, (1) werd eene nieuwe organisatie voor de ambtenaren der Rijksverzekeringsbank vastgesteld. De voornaamste verandering is, dat het rangonderscheid van eerste- en tweede-klerken werd opgeheven, en na den rang van klerk die van schrijver werd ingesteld.

In hetzelfde Koninklijk besluit werd bepaald, dat klerken niet dan na afgelegd examen tot adjunct-commies bevorderd zouden kunnen worden. Dit examen zal voor 't eerst in 1909 plaats hebben. Het programma daarvoor is vastgesteld bij ministerieele beschikking van 27 September 1907, No. 3706. (2)

Bij Koninklijk besluit van 10 Mei 1907, (Staatsblad No. 98), werd voorts bepaald, dat ook de klerken bij eerste aanstelling benoemd worden na afgelegd vergelijkend examen, van welke voorwaarde in bijzondere gevallen ontheffing kan worden verleend. Het examen, waarvan het programma werd vastgesteld bij Ministerieele beschikking van 16 Februari 1907, (Staatscourant 17/18 Februari 1907, No. 41) en 28 Maart 1907, (Staatscourant 29/30 Maart 1907, No. 75) had plaats in Mei 1907. Daaraan namen deel 192 personen, van welke er 20 tot klerk werden benoemd.

§ 2. *Raad van Toezicht.*

In het jaar 1907 onderging de Raad van Toezicht, bedoeld in art. 18 der Ongevallenwet 1901, in zijne samenstelling geene verandering.

Evenals vorige jaren werd in 1907 iedere 3 maanden door eene Commissie uit den Raad een bezoek aan de Bank gebracht.

De Commissie uit den Raad, bedoeld in art. 92 der Ongevallenwet 1901, kwam in 1907 éénmaal te zamen.

§ 3. *Gebouwen.*

Het aantal gebouwen, in gebruik te Amsterdam, onderging weder eenige uitbreiding. Van het perceel Prinsengracht 373 werd het benedenhuis met het achterhuis bestaande uit 4 kamers boven elkander in huur genomen, een en ander ten behoeve van de Bedrijfsafdeeling.

Voorts werd in den tuin van het perceel Keizersgracht 258 eene overkapping gebouwd, waarin de afdeeling Agenda en Expeditie werd ondergebracht.

De in verband hiermede vrijkomende kamers in het voorhuis van laatstgenoemd perceel werden in gebruik genomen door de Medische afdeeling.

---

[1]) Later gewijzigd bij K. B. van 25 Januari 1908 No. 59 en 3 September 1908, No. 42.

[2]) Later gewijzigd bij beschikkingen van 27 Januari 1908, No. 293 en 8 September 1908, No. 909.

De ruimte — in het achterhuis van hetzelfde perceel — waarin vóór dien tijd de Medische afdeeling was gevestigd, werd bestemd eendeels voor de Ongevallen afdeeling, anderdeels voor den dienst der Posterijen. (1)

Ondanks bovenvermelde uitbreiding van kantoorruimte is de overbevolktheid van de bureelen der Bank nog niet opgeheven. Het personeel moet nog steeds in grootendeels slecht geventileerde en ongeschikte lokalen zijn taak verrichten. (2)

§ 4. *Afdeeling Agenda en Expeditie.*

(Het ontvangen en verzenden van stukken. Het bijhouden van Agenda en Index.)

Met ingang van 1 Juli werd aan de Rijksverzekeringsbank de bevoegdheid verleend hare stukken zelf van dagteekening door middel van een stempelafdruk te voorzien en ze daarna in zelfstandige dépêches en bundels in het postale verkeer te brengen, waardoor de verzending bespoedigd wordt.

Uit een telling, op eenige willekeurige daartoe gekozen dagen verricht, is af te leiden, dat het aantal ontvangen en verzonden stukken per dag gemiddeld resp. 1660 en 2870 bedroeg, welke cijfers voor het jaar 1906 op 1370 en 2750 werden geraamd. Ontvangen werden 13905 (14863 in 1906) geadviseerde- en 927 (1541 in 1906) aangeteekende-, verzonden 230205 (225613 in 1906) geadviseerde- en 489 (473 in 1906) aangeteekende stukken.

De agenda wees als hoogste nummer aan 98282 tegen 88760 over het voorafgaande jaar.

In functie waren op 31 December 1907 27 ambtenaren, één kantoorknecht en 3 tijdelijke kantoorknechts.

Materieel.

(Het voorbereiden en doen van bestellingen van bureaubehoeften, gedrukte stukken, boekwerken en overige administratieve hulpmiddelen. Beheer over de bibliotheek.)

Zooals in het vorige jaarverslag in uitzicht werd gesteld, had op 15 Maart openbare aanbesteding plaats van het drukken van modellen en omslagen, alsmede van de levering van kantoorbehoeften.

In functie waren op 31 December 1907 6 ambtenaren en 1 tijdelijke kantoorknecht.

---

1) Zie Hoofdstuk I., § 4.
2) Door het stichten van een tijdelijk bankgebouw wordt in dit euvel voorzien.

§ 5. *Afdeeling Comptabiliteit.*

(Het verifieeren en voldoen of betaalbaar stellen van rekeningen en declaraties. Behandeling van alle zaken van comptabelen aard.)

Het aantal declaraties, dat gedurende het jaar 1907 inkwam, bedroeg 135828, waarvan 24603 den dienst betroffen van het jaar 1906.

Als bijlage A is bij dit verslag gevoegd een specificatie voor de verschillende deelen des Rijks van de gedurende het jaar 1907 ingekomen declaraties, onderscheiden naar het onderwerp, ter zake waarvan of den persoon, door wien gedeclareerd werd. In kolom 6 van dien staat zijn onder het hoofd „diversen" gebracht: declaraties van leveranciers, van plaatsvervangende bestuursleden, van leden van den Raad van Toezicht, van Griffiers van de Raden van Beroep, wegens het verstrekken van afschriften van uitspraken en processen-verbaal der terechtzittingen en verder declaraties wegens vervoer van getroffenen, hulpverleening bij obductie, wegens kosten voortvloeiende uit de ten uitvoerlegging van een dwangbevel, enz.

Waar het aantal ingekomen declaraties over 1905 bedroeg 103453 en over 1906 125200, is eene gestadige en belangrijke vermeerdering te constateeren.

In functie waren op 31 December 1907 48 ambtenaren, 3 loopjongens en 2 tijdelijke kantoorknechts.

§ 6. *Bedrijfsafdeeling.*

(Behandeling der bedrijfsaangiften; het classificeeren der ondernemingen; het verifieeren der loonlijsten; het berekenen der premies; het uitzenden der daarop betrekking hebbende beschikkingen, aanmaningen en dwangbevelen; behandeling van de requesten betreffende risico-overdracht en van de aanvragen om ontheffing daarvan; berekening der administratiekosten te betalen door de werkgevers, die eigen risico dragen en door naamlooze vennootschappen of vereenigingen, aan wie risico's zijn overgedragen; het op kaarten brengen van gegevens uit de loonlijsten ten behoeve van de statistiek.)

Ten einde de bewerking der loonlijsten ten behoeve van de statistiek onmiddellijk te kunnen doen aansluiten aan de vaststelling van premie of administratiekosten en ter voorkoming van de moeilijkheden en het oponthoud, verbonden aan het gedurig heen en weer zenden van loonlijsten en dossiers naar en van de afdeeling Wiskunde en Statistiek, werd in den loop van het jaar 1907 besloten die bewerking voortaan te doen plaats hebben op de Bedrijfsafdeeling. Een aantal ambtenaren werd daartoe van de Afdeeling Wiskunde en Statistiek naar de afdeeling Bedrijf overgeplaatst.

In functie waren op 31 December 1907 261 ambtenaren en 25 loopjongens.

§ 7. *Ongevallenafdeeling.*

(Behandeling der ongevallen-aangiften; uitzending van alle beschikkingen, waarbij schadeloosstellingen worden vastgesteld en toegekend en betaalbaarstelling der uitkeeringen.)

Ofschoon ook in het jaar 1907 een gestadige toeneming van het aantal ongevallen en van het aantal rentetrekkers is te constateeren, was het door eene wijziging in de regeling der werkzaamheden van de Ongevallenafdeeling mogelijk het personeel eenigermate in te krimpen.

In functie waren op 31 December 1907 152 ambtenaren en 11 loopjongens.

§ 8. *Medische Afdeeling en Medische Dienst.*

(De beoordeeling der aangiften van ongevallen uit medisch oogpunt; de beoordeeling der mate van ongeschiktheid van de getroffenen; contrôle op de geneeskundige behandeling; correspondentie met geneeskundigen en apothekers; de administratie, verbonden aan den geneeskundigen dienst; bijhouden van het register en van de naamlijsten van ingeschreven geneeskundigen enz.; onderzoek van declaraties van geneeskundigen, apothekers en handelaren in heel- en verbandmiddelen.)

In den loop van het jaar werd een controleerend-geneeskundige benoemd, die werkzaam werd gesteld aan het bureau van den medischen adviseur.

De gestadige toeneming der werkzaamheden van den controleerend-geneeskundige te Rotterdam maakte het noodzakelijk, dat de dienstkring Rotterdam in twee gedeelten, A en B werd gesplitst. In verband hiermede werd aan een der controleerend-geneeskundigen, werkzaam aan het bureau van den medischen adviseur, Rotterdam als standplaats aangewezen.

In Rotterdam werd bovendien een geneeskundige als assistent van de controleerend-geneeskundigen werkzaam gesteld.

Was in 's-Gravenhage en Rotterdam reeds vóór 1907 administratief personeel ter beschikking van den controleerend-geneeskundige gesteld, langzamerhand bleek, dat ook voor de overige controleerend-geneeskundigen eenige administratieve hulp onontbeerlijk was. Daarom werd met ingang van 1907 een zeker bedrag ter beschikking van deze ambtenaren gesteld om zich daarvoor de noodige hulp te verschaffen. Hierdoor werd tegemoetgekomen

aan de algemeene klacht, dat de overmatige arbeid, welke voor een deel het gevolg is van een uitgebreide administratie, geen voldoende gelegenheid tot studie laat.

In de standplaats der controleerend-geneeskundigen werd geen wijziging gebracht. Met het oog op een gelijkmatiger verdeeling van den arbeid had eene wijziging in de grenzen der dienstkringen plaats.

Het personeel ten bureele van den medischen adviseur, behalve den aldaar werkzaam gestelden controleerend-geneeskundige, bestond op 31 December 1907 uit 16 ambtenaren en 2 loopjongens.

Voorts waren op 31 December 1907 bij den medischen dienst te Amsterdam tijdelijk werkzaam 2 artsen.

De opgave, in de vorige jaarverslagen verstrekt, ten aanzien van het aantal ingeschreven deskundigen, apothekers, apotheekhoudende geneeskundigen en handelaren in heel- en verbandmiddelen, alsmede van het aantal ziekenhuizen en andere inrichtingen van medischen aard, die bereid waren tegen een vastgesteld tarief de door een ongeval getroffenen voor rekening der Rijksverzekeringsbank op te nemen, zijn bij dit verslag gevoegd in een staat (bijlage B), die van die getallen een overzicht geeft over de jaren 1903 tot en met 1907.

§ 9. *Afdeeling Boekhouden.*

(De boekhouding; aan- en verkoop van effecten; sluiten en aflossen van beleeningen enz.; het opmaken der afrekeningen met de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen; invordering, teruggave en administratie der in pand gegeven waarden het opmaken der maandelijksche afrekening voor het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie wegens de door de Postkantoren als kantoren der Bank ontvangen en uitgegeven gelden.)

In functie waren op 31 December 1907 88 ambtenaren en 6 loopjongens.

§ 10. *Afdeeling Algemeene Zaken.*

(Behandeling van de afwijzende beschikkingen op aanvragen om schadeloosstelling en van de beroepszaken; administratie van de op grond van de artt. 108—110 der Ongevallenwet 1901 door de Rijksverzekeringsbank overgenomen polissen; correspondentie over aangelegenheden van juridischen aard; redactie van het verslag.)

In functie waren op 31 December 1907 17 ambtenaren.

§ 11. *Afdeeling Wiskunde en Statistiek.*

(Het verrichten van alle werkzaamheden van wiskundigen aard; het verzamelen en bewerken van statistisch materiaal betreffende de verzekeringsplichtige bedrijven, de ongevallen en de ingestelde beroepen.)

De statistiek, bedoeld in artikel 17 der Ongevallenwet 1901, over het jaar 1904, werd voltooid.

De werkzaamheden voor een volgende jaarstatistiek werden opgeschort om een aanvang te maken met het statistisch werk voor de eerste wetenschappelijke balans, betreffende de periode van 1 Februari 1903—31 December 1907.

In functie waren op 31 December 1907, 55 ambtenaren en 3 loopjongens.

§ 12. *Afdeeling Inspectie.*

(Regeling van- en toezicht op de werkzaamheden der agenten.)

Behalve de administratieve contrôle ten bureele der Bank, werd door deze Afdeeling ook een ambulante contrôle op den dienst der agenten uitgeoefend, welke contrôle zich in hoofdzaak bepaalde tot het onderzoeken of de administratie der agenten door dezen overeenkomstig de hun verstrekte voorschriften gehouden werd.

In functie waren op 31 December 1907 16 ambtenaren en 3 loopjongens.

§ 13. *Dienst der agenten.*

Behalve de vacature, op 31 December 1906, ontstonden in den loop van het jaar 1907 in het corps agenten nog 3 vacatures, n.l. twee door overlijden en één door eervol ontslag; in drie van de vier werd voorzien, zoodat op 31 December 1907 nog één vacature onvervuld bleef.

Van de 69 agenten, waaruit het corps op 31 December 1907 bestond, waren 60 werkzaam in een vast ambtsgebied, terwijl 9 beschikbaar gehouden werden om bijzondere opdrachten van algemeenen aard te vervullen, alsmede om, waar noodig, een ambtgenoot tijdelijk te vervangen of behulpzaam te zijn.

Het aantal assistenten der agenten bedroeg op 31 December 1907 519.

Evenals aan de controleerend-geneeskundigen werd ook aan de agenten, met ingang van 1 Januari 1907, eene toelage voor administratieve hulp toegekend.

HOOFDSTUK II.

VERZEKERINGSPLICHT EN CLASSIFICATIE.

§ 1. *De aangiften, bedoeld in de artikelen 32, 38 en 40 der wet.*

Het aantal in 1907 ingekomen bedrijfsaangiften bedroeg 11618 tegen 13328 in 1906.

Op 31 December 1907 waren bij de Bank bekend 85740 verzekeringsplichtige ondernemingen, waaronder echter nog begrepen zijn de ondernemingen, ten opzichte waarvan het onderzoek, of de aangifte van staking al of niet terecht was geschied, nog hangende is.

In 3934 gevallen werd tengevolge van een in de onderneming plaats gehad hebbende verandering ingevolge art. 38 der wet of om andere redenen eene onderneming op nieuw geclassificeerd of aan haar een nieuw gevarenpercentage toegewezen, terwijl in 114 gevallen aan den werkgever werd medegedeeld, dat de door hem gedane aangifte van eene verandering in de onderneming geen wijziging bracht in de indeeling of in het toegewezen percentage.

Ingekomen zijn 6994 aangiften van staking van bedrijf. Aan 204 werkgevers werd ingevolge art. 40, 3de lid, medegedeeld, dat zij naar het oordeel van het bestuur niet hadden opgehouden een verzekeringsplichtig bedrijf uit te oefenen.

§ 2. *Het vaststellen van den verzekeringsplicht en de indeeling, bedoeld in artikel 37 der wet.*

Aan 567 personen werd ingevolge art. 36 medegedeeld, dat hunne bedrijfsaangifte ten onrechte was geschied.

Geclassificeerd werden 10193 ondernemingen. Hierbij had indeeling in een gevarenklasse, met toewijzing van een gevarenpercentage, plaats op grond van art. 37 in 10076 gevallen, onder welke er 1460 waren, waarin het bestuur de in art. 49 der wet bedoelde verklaring gaf, dat namelijk in de betrokken onderneming reeds over één of meer betalingstermijnen een verzekeringsplichtig bedrijf werd uitgeoefend.

In 117 gevallen werd de onderneming ingevolge art. 53 ingedeeld, zonder toewijzing van een gevarenpercentage.

HOOFDSTUK III.

HET DRAGEN VAN RISICO.

Het aantal in 1907 ten fine van advies aan het bestuur gezonden requesten, houdende verzoek om toegelaten te worden het risico over te dragen aan eene naamlooze vennootschap of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, bedroeg 5113.

In 1907 verminderde het aantal werkgevers, die waren toegelaten om zelf het risico te dragen met 2, en werd daardoor gebracht op 16.

Door de gezamenlijke naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen werden op 31 December 1907 gedragen 29093 risico's (zie bijlage C) tegen 33333 op 31 Decem- 1906. Zooals reeds in het vorig verslag werd opgemerkt, wordt ten deze onder een „risico" verstaan niet het risico van elke onderneming afzonderlijk, ook niet het risico, dat ieder werkgever, zij het ook voor verschillende ondernemingen, draagt, doch het risico, waarvoor tengevolge van elke daartoe strekkende aanvrage bij Koninklijk besluit toelating tot overdracht wordt verleend.

De als bijlage C bij dit verslag gevoegde staat geeft de mutatiën aan, welke in de jaren 1903 tot en met 1907 in het aantal risico's van elk der vennootschappen en vereenigingen plaats vonden.

Bijlage D bevat eene gespecificeerde opgave der rechtstreeksche overgangen in de jaren 1903 tot en met 1907.

HOOFDSTUK IV.

ONGEVALLEN.

§ 1. *De aangifte en het onderzoek van ongevallen.*

Gedurende het jaar 1907 kwamen in 69330 aangiften van ongevallen, in welk aantal begrepen zijn aangiften betreffende ongevallen, welke plaats hadden in 1906. In 1906 was dit aantal 64636. In het aantal 69330 zijn niet begrepen de aangiften van ongevallen, welke door het bestuur der bank niet als ongevallen zijn erkend.

De als bijlage E bij dit verslag gevoegde staat geeft een overzicht van het aantal ongevallen, die in 1907 plaats hadden, voor zoover die bekend waren op 1 Maart 1908.

Het totaal aantal ongevallen, die in 1907 plaats vonden, bedroeg 66558 tegen 61909 in 1906.

Bijlage F geeft een grafische voorstelling van het aantal aangiften van ongevallen, ingekomen gedurende de verschillende maanden van 1903, 1904, 1905, 1906 en 1907 en de eerste 9 maanden van 1908.

§ 2. *De vaststelling, toekenning en betaalbaarstelling der schadeloosstellingen.*

Een staat, als bijlage G bij dit verslag gevoegd, geeft een gespecificeerd overzicht van de verschillende soorten van schadeloosstellingen, die werden toegekend.

De aan vorige jaarverslagen toegevoegde staat F (zie jaarverslag over 1906 pag. 13) is achterwege gelaten, omdat thans voldoende de gemiddelde duur der invaliditeit in de verschillende maanden van het jaar is gebleken en het geen nut heeft met het publiceeren dier nagenoeg constant blijvende gegevens door te gaan.

Onderstaand staatje geeft aan de aantallen en de verhoudingscijfers van de ongevallen met letsels van korteren invaliditeitsduur dan 42 dagen na den datum van het ongeval, van de ongevallen

met langeren duur en van de ongevallen met doodelijken afl... voor zoover een en ander op 1 Maart 1908 bekend was.

TOTAAL DER KOLOMMEN VAN BIJLAGE G.			TOTAAL.
2 tot en met 4.	5 tot en met 10.	11 tot en met 18.	
60235 of 92.91 %	4343 of 6.70 %	253 of 0.39 %	64831 100 %

Onderstaande staat geeft een overzicht van de letsels van blijvenden aard, naar aanleiding waarvan in 1907 rente al of niet werd toegekend. De niet toekenning geschiedde op grond van den niet noemenswaardigen invloed van het letsel op de arbeidsgeschiktheid.

Aantal gevallen.	LETSEL.	Aantal gevallen, waarin geen uitkeering werd verleend.	Aantal gevallen, waarin wel uitkeering werd verleend.
1	2	3	4
179	Aan vingers rechts	1	178
162	„ „ links	5	157
—	„ beide handen eenige vingers	—	—
40	„ rechter hand	—	40
49	„ linker hand	—	49
84	„ rechter arm	—	84
53	„ linker arm	—	53
12	„ teenen	—	12
35	„ rechter voet	—	35
27	„ linker voet	—	27
68	„ rechter been	—	68
64	„ linker been	—	64
14	„ rechter knie	—	14
12	„ linker knie	—	12
76	„ rechter oog	—	76
77	„ linker oog	—	77
2	„ gehoor	—	2
2	Breuken	—	2
149	Diversen	—	149
75	Meer dan één letsel	—	75
1180		6	1174

In 1907 werden in de ziekenhuizen voor rekening der Bank behandeld 2279 getroffenen (tegen 2187 in 1906), met een geza-

menlijk aantal verpleegdagen van 63294 (tegen 61917 in 1906).

In inrichtingen voor ooglijders werden 299 getroffenen, met een totaal van 3074 verpleegdagen, behandeld. In 1906 bedroegen deze cijfers respectievelijk 283 en 4265.

In inrichtingen voor medico-mechanische behandeling en voor heilgymnastiek, alsmede door masseurs, heilgymnasten en orthopaedisten werden 524 getroffenen behandeld (tegen 498 in 1906) met 25629 behandelingsdagen (tegen 23525 in 1906).

In inrichtingen voor zenuwlijders werden 17 getroffenen behandeld (tegen 4 in 1906), met 914 verpleegdagen (1) (tegen 260 in 1906).

In sanatoria werden 5 getroffenen verpleegd, met 362 verpleegdagen. In 1906 bedroegen deze cijfers respectievelijk 6 en 535.

2 getroffenen werden in een krankzinnigengesticht gedurende 385 dagen verpleegd. In 1906 bedroegen deze cijfers 1 en 94 (de getroffene, die in het jaar 1906 94 dagen werd verpleegd, is thans gedurende het geheele jaar opgenomen geweest).

In 1907 werd aan 6093 (5668 in 1906) personen, ingevolge art. 67 in verband met art. 21 der wet voorloopig eene rente toegekend. 4302 maal werd een voorloopig toegekende rente herzien. Voorts werd 1262 maal een rente, krachtens art. 21 of 23 der wet, verleend en 340 maal een dergelijke rente herzien.

Het aantal aangiften van ongevallen, in 1907 voorgevallen, bedroeg 69757 (tegen 64993 in 1906 en 55422 in 1905), waarvan 66558 gevallen als ongeval in den zin der wet werden erkend (tegen 61909 in 1906 en 52571 in 1905).

Het aantal aangegeven ongevallen, voorgekomen in 1907, die niet als ongeval in den zin der wet werden erkend, bedroeg 3199, zijnde 4.59 % der aangegeven ongevallen (tegen ruim $4^3/_4$ % in 1906 en ruim 5% in 1905).

Een aanvrage om schadeloosstelling (art. 68 der wet) werd in 1054 gevallen afgewezen en wel in:

693 gevallen, omdat het letsel niet gebleken was het gevolg van een ongeval te zijn;

59 „ omdat het bedrijf niet verzekeringsplichtig was;

75 „ omdat het ongeval niet was overkomen in verband met de uitoefening van het verzekeringsplichtig bedrijf van den werkgever (n.l., wanneer deze meerdere bedrijven uitoefende, waarvan het eene verzekeringsplichtig was en het andere niet);

199 „ omdat het ongeval niet was overkomen in verband met de uitoefening van het bedrijf;

23 „ omdat de getroffene geen werkman was;

3 „ omdat het ongeval buiten Nederland in eene buiten Nederland gevestigde onderneming plaats had;

---

(1) Het groote verschil laat zich daardoor verklaren, dat de behandeling van zenuwlijders in de particuliere inrichting van een geneesheer te 's-Gravenhage, vóór 1907 niet beschouwd werd als in een „inrichting" te geschieden.

1 geval, omdat het ongeval buiten Nederland, in dienst van een Nederlandsche onderneming, plaats had doch de woonplaats van den getroffene buiten Nederland was;

1 „ omdat de aanvrage geschiedde na verloop van één jaar sedert het ongeval.

Bovendien werden nog in gevallen waarin aangenomen werd, dat er een ongeval had plaats gehad 504 afwijzende beschikkingen genomen, hetzij omdat meer, langer of andere schadeloosstelling was gevraagd, dan waarop de betrokkene aanspraak had, hetzij omdat de aanvrager geen aanspraak op schadeloosstelling had.

Deze gevallen laten zich splitsen als volgt:

464 gevallen, waarin uitkeering tot hooger bedrag of voor langer duur werd gevraagd, dan was toegekend;

26 „ waarin schadeloosstelling werd gevraagd, op grond van beweerd kostwinnerschap van den overleden getroffene of van verwantschap, die in art. 24 niet onder de op schadeloosstelling aanspraak gevende wordt vermeld;

9 „ waarin uitkeering werd gevraagd, hoewel het letsel geen ongeschiktheid om te arbeiden ten gevolge had;

2 „ waarin eene aanvrage om vernieuwing van kunstledematen (ook oogen), breukbanden, kunststelten enz. werd gedaan;

2 „ waarin verzoek om vergoeding voor geneesmiddelen gedaan werd en

1 geval, waarin vergoeding werd gevraagd voor door het ongeval veroorzaakte schade aan kleedingstukken.

HOOFDSTUK V.

FINANCIEEL OVERZICHT.

§ 1. *Rekening-courant met het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.*

De ontvangsten van de gezamenlijke postkantoren bedroegen in 1907 *f* 3,735,398.07[5], gespecificeerd als volgt:

Premiën	*f* 1,575,946.51
Aandeel in de administratiekosten en terugbetaalde schadeloosstellingen, artt. 54 I en II en 55 I en II.	„ 1,960,866.43[5]
Contante waarden, artikel 54 III	„ 193,715.34
Terugbetaalde schadeloosstellingen, art. 110 . .	„ 1,151.90[5]
Diversen	„ 3,717.88[5]
Transporteeren	*f* 3,735,398.07[5]

Transport *f* $3,735,398.07^5$

De uitgaven bedroegen *f* $3,391,674.28^5$, gespecificeerd als volgt:

Schadeloosstellingen	*f* 3,041,363.94	
Administratiekosten.	„ 330,104.87	
Premiebetaling (art. 108). . .	„ 1,053.36	
Premierestitutiën.	„ $19,056.91^5$	
Diversen	„ 95.20	
		f $3,391,674.28^5$
Saldo ten bate der Bank		*f* 343,723.79
Bij de afrekening met de Posterijen in Februari en Augustus 1907, werd ter beschikking van de Bank gesteld		„ 446,826.81
zoodat de Bank op 31 December 1907 verschuldigd was over Augustus/December 1907.		*f* 103,103.02

Op 31 December 1906 had de Bank te vorderen als saldo over 1906 *f* 125,142.01, welk bedrag in Februari 1907 eveneens door de Posterijen werd beschikbaar gesteld.

De volgende specificaties geven een vergelijkend overzicht van de ontvangsten en uitgaven der Posterijen voor rekening der Rijksverzekeringsbank over de jaren 1903, (11 maanden), 1904, 1905, 1906 en 1907.

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	1903. (11 maanden)	1904.	1905.	1906.	1907.
emiën	*f* 674361.87^5	*f* 1257451.54^5	*f* 800233.43 1)	*f* 1545072.62	*f* 1575946.51
ındeel in de administratiekosten en terugbetaalde schadeloosstellingen, artt. 54 I en II en 55 I en II . . .	„ 151363.70	„ 1056933.44^5	„ 1813979.93^5	„ 2037172.57^5	„ 1960866.43^5
ntante waarden, art. 54 III	„ 47818.07^5	„ 155268.22^5	„ 193532.28^5	„ 162142.74	„ 193715.34
rugbetaalde schadeloosstellingen, art. 110 .	„ 1991.38^5	„ 3508.23	„ 2045.51^5	„ 390.53	„ 1151.90^5
versen	„ 319.61^5	„ 700.73^5	„ 3720.29	„ 1943.15^5	„ 3717.88^5
	f 875854.65	*f* 2473862.18	*f* 2813511.45^5	*f* 3746721.62	*f* 3735398.07

1) Het aanmerkelijk verschil tusschen de in de jaren 1905 en 1906 ontvangen premie-begen is toe te schrijven aan de bij Ministerieele beschikking van 17 Juni 1905 gebrachte randering in de vervaldagen der premie.

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	1903. (11 maanden)	1904.	1905.	1906.	1907
Schadeloosstellingen. .	*f* 683732.40⁵	*f* 1594462.29	*f* 2052994.90	*f* 2574659.52	*f* 304136
Administratiekosten . .	„ 108675.62	„ 188750.35	„ 258609.31⁵	„ 284929.46	„ 33010
Premiebetaling, ingevolge art. 108 der wet. .	„ 14410.92⁵	„ 5959.42⁵	„ 4563.07	„ 1459.50	„ 105
Premierestitutiën . . .	„ 1753.52	„ 19533.88	„ 10741.51⁵	„ 29725.56	„ 1905
Diversen	„ 34.93⁵	„ 8.33⁵	„ 1996.85	„ 12315.57	„ 9
	f 808607.40⁵	*f* 1808714.28	*f* 2328905.65	*f* 2903089.61	*f* 339167

§ 2. *Aandeel van risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen in de toegekende schadeloosstellingen.*

Het bedrag, dat aan risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen in 1907 in rekening werd gebracht, bedroeg gemiddeld *f* 150,000.— 's maands, (tegen *f* 135,000.— per maand in het vorige jaar).

§ 3. *Zekerheidsstellingen ex art. 52 der Ongevallenwet 1901.*

Van één risico-dragende vereeniging werd in den loop van 1907, op grond van eene vermeerdering van het verzekerd loonbedrag, versterking van pand verkregen, door storting van effecten tot een bedrag van ongeveer *f* 139,000.—

De rente-vergoeding van de in pand gegeven contanten bedroeg over 1907 *f* 9,255.97⁵.

Onderstaande staat geeft een overzicht van de in pand gegeven fondsen op 31 December 1907.

STAAT, aangevende voor iederen risico-dragenden werkgever en voor iede[r] risico-dragende naamlooze vennootschap of rechtspersoonlijkheid bezi[t]tende vereeniging de nominale waarde, de waarde, toegekend bij de i[n]pandgeving, alsmede de volgens de noteeringen ter Amsterdamsch[e] Beurze op 31 December 1907 berekende waarde der fondsen, aan d[e] Rijksverzekeringsbank in pand gegeven, ingevolge art 52 der Ong[e]vallenwet 1901.

No.	NAMEN DER RISICO-DRAGERS.	Nominale waarde der aanwezige fondsen.	Waarde, waarvoor de fondsen in pand zijn genomen.	Waarde der aanwezige fondsen, berekend op 31 Dec. 190[7]
1	Verzekeringsbank „de Nieuwe Eerste Nederlandsche"	*f* 303550.—	*f* 287684.25	*f* 289071.25
	Transporteeren . .	*f* 303550.—	*f* 287684.25	*f* 289071.25

No.	NAMEN DER RISICO-DRAGERS.	Nominale waarde der aanwezige fondsen.	Waarde, waarvoor de fondsen in pand zijn genomen.	Waarde der aanwezige fondsen, berekend op 31 Dec. 1907.
	Transport . .	*f* 303550.—	*f* 287684.25	*f* 289071.25
2	Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	„ 269000.—	„ 258056.25	„ 260756.25
3	Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen 1)	„ 44000.—	„ 40370.—	„ 39806.25
4	Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het leven.	„ 30000.—	„ 22680.—	„ 22581.87^{5}
5	Centrale Werkgevers Risicobank. . .	„ 873100.—	„ 795000.75	„ 807369.37^{5}
6	Bond van Nederlandsche Schilderspatroons.	„ 143000.—	„ 135822.50	„ 134721.25
7	Nation. Werkgevers Verzekeringsbank 2)	„ 311600.—	„ 287801.71^{5}	„ 286010.47
8	Ongevallen-Verzekeringsmaatschappij „Fatum".	„ 238500.—	„ 222296.81	„ 219649.31^{5}
9	Eerste Onderlinge Aannemers Verzekeringsmaatschappij	„ 246100.—	„ 224878.94	„ 226957.31^{5}
10	Koninkl. Nederlandsche Papierfabriek.	„ 57000.—	„ 48867.50	„ 48700.62^{5}
11	Firma C. J. van Houten & Zoon. . .	„ 100500.—	„ 88365.—	„ 86059.37^{5}
12	Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen ongevallen . . .	„ 231500.—	„ 210857.50	„ 213075.62^{5}
		f 2847850.—	*f* 2622681.21^{5}	*f* 2634758.97^{5}

§ 4. *Contante waarde van renten.*

Van risico-dragende werkgevers werd in 1907 een bedrag van *f* 193,715.34 ontvangen, als contante waarde van definitief toegekende renten.

Aan de risico-dragende naamlooze vennootschappen en vereenigingen werd pand gevraagd voor een gezamenlijk bedrag van *f* 1,859,641.10, zijnde de contante waarde der te haren laste komende definitieve renten.

Op 31 December 1907 was aan verschillende aanvragen om

1) Door dezen werkgever is bovendien in contanten gestort *f* 261000.—
2) Door deze Naaml. Venn. is bovendien in contanten gestort *f* 54.06^{5}.

pand tot een gezamenlijk bedrag van *f* 236,600.75 nog niet voldaan. Er werden uitsluitend effecten in pand gegeven tot een nominale waarde van *f* 1,901,700.—

De waarde dezer fondsen, berekend volgens de daaromtrent geldende wettelijke bepalingen, bedraagt *f* 1,665,198.25.

Op 31 December 1907 was in totaal ontvangen *f* 747,958.73[5] aan contante waarden en voor een waarde van *f* 6,976,903.41 aan panden (fondsen *f* 6,973,562.71 en contanten *f* 3,340.70, welk laatste bedrag de opbrengst representeert van uitgelote fondsen van een der maatschappijen).

Voor de specificatie der hier genoemde cijfers kunnen de bij dit verslag gevoegde bijlagen H en I geraadpleegd worden.

De contante waarde der renten, tot dekking waarvan deze panden dienen, bedroeg, naar de berekening volgens het tijdstip der vaststelling, zooals hieronder nader is gespecificeerd.

RISICODRAGERS.	Contante waarde der renten.
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank	*f* 547540.45
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van verzekering op het leven	„ 101748.80
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche"	„ 1423971.35[5]
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova" . . .	„ 886336.06[5]
Ongevallen-Verzekeringsmaatschappij „Fatum" . . .	„ 527427.14[5]
Centrale Werkgevers Risico Bank.	„ 2511740.26
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering Maatsch.	„ 716179.87[5]
Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	„ 106905.34
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen ongevallen	„ 144540.78
	f 6966390.07

§ 5. *Administratiekosten.*

De administratiekosten bedroegen dit jaar *f* 1,207,682.86[5] tegen *f* 1,097,421.11[5] over 1906.

Nadat was gebleken, dat de opslag op de netto-premiën voor administratiekosten te laag was gesteld bij de berekening van het premietarief, vervat in het Koninklijk besluit van 19 November 1902, Staatsblad No. 197, werd die opslag verhoogd en dientengevolge

het evengenoemde Koninklijk besluit door dat van 21 October 1907, Staatsblad No. 273, vervangen.

Ook was langzamerhand gebleken, dat het aandeel in de administratiekosten, bij te dragen door de werkgevers, die eigen-risico dragen en door de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop risico's zijn overgedragen, hooger behoort te zijn dan de formules van artikel 1 van het Koninklijk besluit van 1 December 1902, Staatsblad No. 205, aangeven. Deze formules zijn gegrond op de bovenbedoelde, te laag gebleken schatting en gaan bovendien uit van de niet juist gebleken meening, dat door het dragen van eigen-risico en de risico-overdracht aan de administratie der Bank een arbeidsbesparing wordt bezorgd, die de bepaling van dat aandeel op 2/3 van hetgeen bij aansluiting bij de Bank zou te betalen zijn, wettigt. De vraag, hoe de formules zijn te wijzigen, was bij het eindigen van het verslagjaar nog hangende. (1)

Krachtens art. 93, 2de lid, der wet, kwam ten laste van het Rijk *f* 344,494.10 tegen *f* 270,722.61 over 1906.

Bovendien deelde de Staat in de bezoldiging van tijdelijk personeel voor een bedrag van *f* 16,625.—.

De overige administratiekosten bedroegen dus *f* 846,563.76[5] tegen *f* 800,198.50[5] over 1906. Onder dit bedrag is begrepen het aandeel in de administratiekosten, dat voor rekening komt van de eigen-risico-dragers en van de risico-dragende vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen, zijnde naar schatting *f* 281,319.51 (vergelijk bijlage K).

Hier volgt een staat, die aangeeft het aandeel, dat (ten deele naar schatting) de risicodragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen in de kosten over 1907 moeten dragen.

ADMINISTRATIEKOSTEN OVER 1907.

Komende ten laste van:	Ten bedrage van: In rekening gebracht tot 1 Aug. 1908.	Ten bedrage van: Nog in rekening te brengen (naar schatting).	Totaal generaal (naar schatting).
Centrale Werkgevers Risicobank	*f* 65413.29	*f* 53620.05[5]	*f* 119033.34[5]
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij.	„ 17774.04	„ 9410.83[5]	„ 27184.87[5]
Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	„ 3858.02	„ 1017.76[5]	„ 4875.78[5]
Ongevallen-Verzekeringsmaatschappij „Fatum"	„ 8026.49	„ 5497.26	„ 13523.75
Transporteeren . .	*f* 95071.84	*f* 69545.91[5]	*f* 164617.75[5]

(1) Bij Koninklijk besluit van 21 November 1908, Staatsblad No. 342, is een andere formule vastgesteld.

Komende ten laste van:	Ten bedrage van: In rekening gebracht tot 1 Aug. 1908.	Nog in rekening te brengen (naar schatting).	Totaal-generaal (naar schatting).
Transport. . .	*f* 95071.84	*f* 69545.91[5]	*f* 164617.75[5]
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	„ 8052.94[5]	„ 12758.72[5]	„ 20811.67
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche".	„ 15806.79[5]	„ 18258.53[5]	„ 34065.33
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	„ 5367.54	„ 8549.26[5]	„ 13916.80[5]
Risicodragende werkgevers	„ 47907.95	— —	„ 47907.95
	f 172207.07	*f* 109112.44	*f* 281319.51

§ 6. *Kas en Beleggingen.*

In het effectenbezit kwam dit jaar geen verandering; het bestond, evenals op 31 December 1906, uit:

f 123,100	2½	%	Cert. Ned. Werkel. Schuld.	
„ 88,700	2½	„	Inschr. Grootboek Nationale Schuld.	
„ 5,000	3½	„	Obligatiën gem. Amsterdam 1861.	
„ 6,000	3½	„	„ „ „ 1886/90.	
„ 4,000	3½	„	„ „ „ 1905.	
„ 19,000	3½	„	„ „ 's Gravenhage 1899/1903.	
„ 11,000	3½	„	„ „ „ 1906.	
„ 30,000	3½	„	„ „ Rotterdam 1898/1906.	
„ 25,000	4	„	pandbrieven	Algemeene Hypotheek Bank.
„ 25,000	4	„	„	1e Nederl. Hypotheekbrief Bank.
„ 25,000	4	„	„	Hypotheekbank voor Nederland.
„ 25,000	4	„	„	Maatschappij voor Hypoth. crediet.
„ 25,000	4	„	„	Westlandsche Hypotheekbank.
„ 25,000	3½	„	Obligatiën	Holl. IJzeren Spoorw. Maatsch. 1905/6.
„ 25,000	3½	„	„	Maatsch. tot Expl. van Staatsspoorw. 1906.
$ 9,000	3½	„	„	Central Pacific Railway Company.

De waarde dezer fondsen, berekend naar de koersen van de Amsterdamsche beurs op 31 December 1907, bedroeg *f* 409.975.00½.

Op 1 Januari 1907 stond op prolongatie uit	. .	*f* 204,500.00
In 1907 werd geplaatst	. . . .	„ 903,000.00
		f 1107,500.00
en in 1907 werd afgelost	. . . .	„ 794,000.00
zoodat op 31 December 1907 uitstond	. . . . .	*f* 313,500,00

Aan rente van effecten werd gekweekt	. . . . .	*f* 15,415.70[5]
Aan prolongatierente	. . . .	„ 23,415.10[5]
te zamen	. . . .	*f* 38,830.81[5],

of gemiddeld respectievelijk $3\,{}^{510620}/_{857507}$ %, $5\,{}^{2008}/_{3017}$ % en $4\,{}^{939719}/_{1536726}$ %.

Overeenkomstig het in het verslag van 1905 besprokene (zie Hoofdstuk V, § 6), wordt eerstgenoemd percentage gebruikt bij de berekening van de door de Rijksverzekeringsbank verschuldigde renten van de in geld gestorte waarborgsommen, alsook van de contante waarde, in de artt. 54 en 55 der wet bedoeld.

§ 7. *Schadeloosstellingen.*

A. De kosten van genees- en heelkundige behandeling, verleend in 1907 (art. 19 der Ongevallenwet 1901) bedragen	—	—	*f* 662972.49
waarvan reeds betaald in 1907 . .	—	*f* 344907.05	
terwijl op 31 December nog betaald moest worden.	—	„ 318065.44	
te zamen	—	*f* 662972.49	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in art. 52 der wet bedoelde risico dragen.	*f* 29589.09[5]	—	
b. de naaml. vennootsch. of vereen., waarop een dusdanig risico is overgedragen	„ 382819.41		
		„ 412408.50[5]	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 250563.98[5]	
B. De toegekende tijdelijke uitkeeringen, verschuldigd over 1907 (art. 20 der wet) bedragen	—	—	*f* 1023510.83
Transporteeren .			*f* 1686483.32

Transport . .	—	—	*f* 1686483.32
waarvan reeds betaald in 1907 . .	—	*f* 977145.03^{5}	
terwijl op 31 December 1907 nog betaald moest worden.	—	„ 46365.79^{5}	
te zamen	—	*f* 1023510.83	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in art. 52 der wet bedoelde risico dragen	*f* 57900.94		
b. de naaml. vennootsch. of vereen., waarop een dusdanig risico is overgedragen	„ 523180.29^{5}	„ 581081.23^{5}	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 442429.59^{5}	
C. De renten, voorloopig toegekend wegens geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid (art. 21 j^{0} art. 67 der wet), verschuldigd over 1907, bedragen. .	—	—	„ 615404.36^{5}
waarvan reeds betaald in 1907 . .	—	*f* 588662.17	
terwijl op 31 December 1907 nog betaald moest worden	—	„ 26742.19^{5}	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in art. 52 der wet bedoelde risico dragen.	*f* 27464.48		
b. De naaml. vennootsch. of vereen., waarop een dusdanig risico is overgedragen	„ 311413.09	„ 338877.57	
zoodat voor rekenlng van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 276526.79^{5}	
D. De renten, definitief toegekend wegens geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid (art. 21 der wet) verschuldigd over 1907, bedragen	—	—	„ 519264.59^{5}
waarvan reeds betaald in 1907. .	—	*f* 508673.28^{5}	
terwijl op 31 December 1907 nog betaald moest worden.	—	„ 10591.31	
te zamen	—	*f* 519264.59^{5}	
Transporteeren . .		*f* 519264.59^{5}	*f* 2821152.28

Transport . .	—	*f* 519264.59^5	*f* 2821152.28
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in art. 52 der wet bedoelde risico dragen (zie hierachter § 9, II).	*f* 758.22		
b. de naaml. vennootsch. en vereen., waaarop risico's als bedoeld in art. 52 der wet, zijn overgedragen . .	„ 331468.93^5	„ 332227.15^5	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 187037.44	
te splitsen in:			
a. renten, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van bij de bank aangesloten werkgevers.	*f* 159483.72^5		
b. renten, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen	„ 27553.71^5		
E. De toegekende begrafeniskosten, verschuldigd over 1907 (art. 23, sub 1, der wet) bedragen	—	—	„ 15604.82
waarvan reeds betaald in 1907 . .	—	*f* 13200.57^5	
terwijl op 31 December 1907 nog betaald moest worden.	—	„ 2404.24^5	
te zamen	—	*f* 15604.82	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in art. 52 der wet bedoelde risico dragen	„ 1341.67		
b. de naaml. vennootsch. en vereen., waarop risico's als bedoeld in art. 52 der wet, zijn overgedragen . .	„ 8053.11^5	„ 9394,78^5	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 6210.03^5	
te splitsen in:			
a. begrafeniskosten, uitgekeerd aan de nagelaten betrekkingen van werklieden, in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers	*f* 6124.19^5		
Transporteeren . .	*f* 6124.19^5		*f* 2836757.10

Transport . .	*f* 6124.19[5]		*f* 2836757.10
b. begrafeniskosten, uitgekeerd aan de nagelaten betrekkingen van een werkman, die rente ex art. 21 der wet genoot, tengevolge van een ongeval, hem overkomen in dienst van een werkgever, die zelf het in art. 52 bedoelde risico draagt	„ 85.84		
F. De toegekende renten aan nagelaten betrekkingen, verschuldigd over 1907 (art. 23, sub 2, der wet) bedragen	—	—	„ 224813.05
waarvan reeds betaald in 1907 . .	—	*f* 220553.75	
terwijl op 31 December 1907 nog betaald moest worden	—	„ 4259.30	
te zamen	—	*f* 224813.05	
Hiervan komt ten laste van:			
de naaml. vennootsch. en vereen., waarop risico's als bedoeld in art. 52 der wet, zijn overgedragen	—	„ 124031.11	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 100781.94	
te splitsen in:			
a. renten, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers.	*f* 78705.93[5]		
b. renten, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen. .	„ 22076.00[5]		
G. Afkoopsommen, als bedoeld in art. 25 der wet, werden toegekend tot een bedrag van.	—	—	„ 8227.45[5]
waarvan reeds betaald in 1907 . .	—	*f* 7161.76[5]	
terwijl op 31 December 1907 nog betaald moest worden	—	„ 1065.69	
te zamen	—	*f* 8227.45[5]	
Hiervan komt ten laste van:			
Transporteeren . .		*f* 8227.45[5]	*f* 3069797.60[5]

Transport . .	—	*f* 8227.45[5]	*f* 3069797.60[5]
de naaml. vennootsch. en vereen., waarop risico's, als bedoeld in art. 52 der wet, zijn overgedragen	—	„ 2771.73	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—	*f* 5455.72[5]	
te splitsen in:			
a. afkoopsommen, uitgekeerd aan de nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers	*f* 4445.38		
b. afkoopsommen, uitgekeerd aan de nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen	*f* 1010.34[5]		
Totaal der toegekende schadeloosstellingen	—	—	„ 3069797.60[5]
waarvan ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in art. 52 der wet bedoelde risico dragen.	—	*f* 117054.40[5]	
b. de naaml. vennootsch. en vereen., waarop dusdanig risico is overgedragen	—	„ 1683737.68[5]	„ 1800792.09
zoodat ten laste van de Rijksverzekeringsbank blijft.	—		*f* 1269005.51[5]
te splitsen in:			
a. schadeloosstellingen, toegekend ter zake van ongevallen, overkomen aan werklieden in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers . . .	*f* 1218279.61		
b. schadeloosstellingen, toegekend ter zake van ongevallen, overkomen aan werklieden in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen.	„ 50725.90[5]		

Een vergelijkende staat over de jaren 1903, 1904, 1905, 1906 en 1907 van de bedragen, ter zake van de verschillende schadeloosstellingen, komende voor rekening van de Rijksverzekeringsbank, de eigen-risicodragers en de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, is als bijlage M bij dit verslag gevoegd.

§ 8. *Premiën.*

Aan premiën is dit jaar ontvangen een bedrag van *f* 1,556,889.59[5], terwijl op 31 December 1907 nog te vorderen was ongeveer *f* 1,454,307.46[5].

§ 9. *Verschillende aangelegenheden.*

I. Tusschen de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven en de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen werd, blijkens de verslagen over 1903 van beide Maatschappijen, een contract gesloten, waarbij werd overeengekomen, dat het geheele bedrijf der ongevallen-verzekering van de eerstgenoemde maatschappij op de andere maatschappij zou overgaan.

Dit had tengevolge, dat met ingang van 1 Januari 1905 alle werkgevers, die hun risico op de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven hadden overgedragen naar de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen werden overgeschreven.

Naar aanleiding hiervan werd door de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven in Mei 1905 aan de Rijksverzekeringsbank een schrijven gericht, waarin werd verzocht om restitutie van haar pand, gedeponeerd ingevolge art. 52 der wet, tot op het minimum ad *f* 110.000, aan welk verzoek gevolg werd gegeven.

Dezelfde maatschappij richtte daarop in 1907 tot het bestuur der Bank de vraag, of, in verband met het zooeven bedoelde schrijven, zij het resteerende gedeelte van haar pand ex artikel 52 der wet, in Mei 1908 zou kunnen terugontvangen.

Hierop werd door het bestuur geantwoord, dat het verzoek van Mei 1905 zou worden beschouwd als een verzoek om vereffening, als bedoeld in art. 57, laatste lid, der wet en in verband hiermede zou worden overgegaan tot de berekening, bedoeld in het 2de lid van dat artikel, aangezien het daarbedoelde tijdstip kon geacht worden aanwezig te zijn en alzoo tot de verdere afwikkeling der zaken kon worden overgegaan.

Daarop werd door de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven bericht, dat het niet in de bedoeling lag om tot eene finale afrekening te geraken, daar de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, die feitelijk het risico droeg van de nog loopende renten, dat risico wenschte te blijven dragen.

Zij gaf den wensch te kennen, dat het bestuur het schrijven van Mei 1905 dus niet als een verzoek ex art. 57, laatste lid, der wet, zou beschouwen, indien daaruit moest voortvloeien, dat de contante waarde der definitief toegekende renten met de Bank zouden moeten worden verrekend, maar verzocht aan het bestuur om de nog te haren laste loopende renten over te boeken op de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, de door haar in pand gegeven effecten ex art. 55,

voortaan als depôt van laatstgenoemde maatschappij te beschouwen en de ingevolge art. 52 gedeponeerde effecten terug te geven.

Daar eene dergelijke overneming van loopende verplichtingen niet in de wet is voorzien, stelde het bestuur de Regeering met dat verzoek in kennis, onder mededeeling, dat naar zijn meening dit verzoek wel zou kunnen worden ingewilligd, mits de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen zich tegenover de Rijksverzekeringsbank zou willen verbinden haar te vrijwaren tegen alle schade, die van de gevraagde overboeking van renten en panden het gevolg zou kunnen zijn.

De Regeering was eveneens van oordeel, dat tegen inwilliging van het verzoek der Maatschappij geen bezwaar bestond, maar achtte noodig het sluiten van eene overeenkomst tusschen de Rijksverzekeringsbank en de beide Rotterdamsche Maatschappijen als partijen, waarin zou worden verklaard, dat de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen van de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven overnam het geheele bedrijf der ongevallenverzekering en dat de panden, ex art. 55 door laatstgenoemde gestort, zouden dienen tot verzekering der nakoming van de verplichtingen tegenover de Rijksverzekeringsbank, die voor de eerstgenoemde uit de overneming van het bedrijf der andere Maatschappij zouden voortvloeien, terwijl het bestuur der Bank zou moeten verklaren daarmede genoegen te nemen.

Van een en ander werd mededeeling gedaan aan de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, die zich bereid verklaarde eene overeenkomst, als door de Regeering bedoeld, aan te gaan.

Ingevolge het daarop gesloten contract zijn de door laatstgenoemde maatschappij ex art. 55 der wet in pand gegeven fondsen, overgebracht naar het depôt der Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, terwijl de fondsen ex art. 52 door eerstbedoelde maatschappij gedeponeerd, aan haar zijn teruggegeven, behalve een partij effecten, ter waarde van ruim *f* 22.500.—, welke volgens een in het contract opgenomen bepaling voor den tijd van 3 jaar in pand zijn gehouden, met het oog op eventueel nog ontstaande vorderingen, welke door haar voormalig pand ex art. 55, thans overgebracht naar het depôt van de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, niet gedekt worden.

II. In het afgeloopen jaar werd aan twee werklieden, in dienst van eigen-risicodragende werkgevers, wien door het bestuur schadeloosstelling was geweigerd, in beroep genees- en heelkundige behandeling, en, hoewel de toestand van getroffenen nog niet als althans voorloopig blijvend kon worden beschouwd, eene definitieve rente toegekend.

Daar het duidelijk was, dat de rechter, had hij zich daartoe bevoegd geacht, in deze gevallen eene tijdelijke uitkeering of eene voorloopige rente zou hebben verleend, meende het bestuur nog niet over te moeten gaan tot de vaststelling en invordering van de contante waarde, in art. 54 der wet bedoeld, daar het van

oordeel was, dat meer overeenkomstig de bedoeling van den wetgever zou worden gehandeld, wanneer daarmede gewacht werd, totdat de toestand van de getroffenen althans voorloopig blijvend zou zijn geworden.

Daar de uitbetaalde termijnen van de inmiddels toegekende renten dan echter aan de eigen-risico-dragende werkgevers in rekening gebracht zouden moeten worden, meende het bestuur zich eerst tot bedoelde werkgevers te moeten wenden, ten einde zich de zekerheid te verschaffen, dat tegen betaling dier termijnen van hun kant geen aan de letter der wet ontleende bezwaren zouden worden geopperd.

Eerst toen die zekerheid was verkregen, werd in bovenvermelden zin gehandeld.

(Dit is het bedrag, hierboven blz. 21, § 7, D. sub a, verantwoord.)

III. Reeds in Mei 1906 was door het bestuur der Rijksverzekeringsbank een gemeenschappelijk schrijven ontvangen van de Ministers van Financiën, Waterstaat, Handel en Nijverheid en Landbouw, Nijverheid en Handel, gericht aan de directiën van het Weduwen- en Weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren, de Rijkspostspaarbank en de Rijksverzekeringsbank, waarin werd medegedeeld, dat het den Ministers gebleken was, dat het niet zelden voorkwam, dat gemeentebesturen en besturen van waterschappen, wanneer zij een leening wenschten te plaatsen, deze achtereenvolgens aan twee of drie der genoemde lichamen ter overneming aanboden en daarbij dan, bekend geworden met den koers, door de eene instelling geboden, bij de anderen trachtten een eenigszins hoogeren prijs te bedingen. Ten einde te voorkomen, dat de drie instellingen elkander, zonder dit te weten, bij hare beleggingen concurrentie zouden aandoen, werd in overweging gegeven onderling overeen te komen, dat van iedere aanbieding aan een der directiën, om eene dergelijke leening tegen zekeren koers over te nemen, door deze aan de besturen der beide andere instellingen kennis zou worden gegeven.

Nadat door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, naar aanleiding van dit schrijven, de aandacht van de Regeering was gevestigd op de wenschelijkheid, om de door de drie Ministers bedoelde regeling uit te breiden tot de gevallen, waarin andere fondsen dan gemeente- of waterschapsobligatiën ter overneming zouden worden aangeboden, werd opnieuw een gemeenschappelijk schrijven van de drie betrokken Ministers ontvangen, eveneens gericht aan de besturen der drie Rijksinstellingen, waarin geadviseerd werd voortaan ook ten opzichte van andere fondsen te handelen, zooals ten aanzien van gemeente- en waterschapsleeningen was aangegeven.

Na eenige briefwisseling tusschen de drie besturen, werd besloten, dat de drie Rijksinstellingen elkander steeds van de bedoelde aanbiedingen op de hoogte zouden stellen en dat zij, die van een aanbod zouden willen gebruik maken, gelijke koersen zouden bieden, met dien verstande evenwel, dat iedere instelling zich het

recht voorbehield om, indien zij daarvoor gegronde redenen meende te hebben, van dezen regel af te wijken, mits den anderen daarvan terstond mededeeling doende.

Daarop werden, bij gemeenschappelijk schrijven van de drie Directiën, de drie betrokken Ministers met de getroffen regeling in kennis gesteld.

HOOFDSTUK VI.

DE OVERGANGSBEPALINGEN (ARTIKELEN 108—110 DER ONGEVALLENWET 1901).

Het aantal polissen, waarvan de verplichting tot premiebetaling volgens het bepaalde bij art. 108 der Ongevallenwet 1901 op de Rijksverzekeringsbank werd overgedragen, bedroeg op 1 Januari 1908 44.

Op 1 Januari 1907 liepen 60 polissen ten laste der Rijksverzekeringsbank, zoodat er in den loop van het jaar 1907 16 vervielen.

Aan premie werd over het jaar 1907 uitbetaald een bedrag van *f* 1.053,81, terwijl over hetzelfde tijdvak aan schadeloosstellingen van de maatschappijen werd ontvangen een bedrag van *f* 1.141,90[5] (1)

HOOFDSTUK VII.

DE TOEPASSING EN DE WERKING DER ONGEVALLENWET 1901.

§ 1. *De formaliteiten, verbonden aan de risico-overdracht en de bedrijfsaangifte.*

Zooals in het verslag over 1906 vermeld werd, is bij het Koninklijk besluit van 1 October 1906, Staatsblad No. 254, voorzien in de behoefte om een rechtstreekschen overgang van de eene risico-dragende maatschappij of vereeniging op eene andere mogelijk te maken. Ofschoon het nu, om zoodanigen rechtstreekschen overgang te doen plaats hebben, voldoende is om een daartoe strekkend verzoekschrift tot Uwe Majesteit te richten, kwam het toch meermalen voor, dat de werkgever bovendien aan het bestuur de met het bovenbedoelde verzoek strijdige mededeeling deed, dat hij zijn risico aan de Rijksverzekeringsbank wilde overdragen. Zoodanige mededeeling werd dan als niet geschied beschouwd.

---

(1) Deze cijfers stemmen niet geheel overeen met die, welke voorkomen op den staat van Hoofdstuk V, § 1. Het eerstbedoelde bedrag komt op de postverantwoording met *f* 0.45 minder voor, zijnde het bedrag van twee zegels, dat terstond bij de storting van premie gerestitueerd werd en door de Postadministratie niet onder hare uitgaven werd opgenomen. Het tweede bedrag komt op dien staat met *f* 10.— meer voor, omdat eenmaal abusievelijk *f* 10.— was te veel betaald, welk bedrag, later teruggestort, wederom begrepen is in de *f* 95.20 diverse uitgaven (zie blz. 13).

§ 2. *Herziening der classificatie. Toepassing vau artikel 37, 2de lid, der Ongevallenwet 1901.*

De aanvraag van de machtiging, bedoeld in art. 37, 2de lid, der Ongevallenwet 1901, voor ondernemingen van handelaars in vluchtige, licht-ontbrandbare of ontplofbare stoffen, welke aanvraag reeds in 1906 werd voorbereid (zie verslag 1906, Hoofdstuk VII, § 2), leidde tot toepassing van bedoelde wetsbepaling voor 69 ondernemingen; van deze waren 48 ondernemingen reeds vroeger geclassificeerd.

Ook in 1907 werd wederom voor 3 ondernemingen, waarin het bedrijf van cargadoor of expeditieondernemer wordt uitgeoefend en waarin de werkzaamheden geheel of voor een groot gedeelte bestaan in administratie, de meer bedoelde machtiging gevraagd en verkregen.

Met betrekking tot de toepassing van het tweede lid van art. 37 wordt nog het volgende opgemerkt.

Bij zijne uitspraak van 26 Februari 1907 (1) overwoog de Centrale Raad van Beroep, dat aan eene machtiging, ingevolge art. 37, 2de lid, aan het bestuur verleend, geen terugwerkende kracht kan worden toegekend. Heeft dus in eene onderneming eene verandering, als bedoeld in art. 38 der wet, plaats, waardoor die onderneming voor toepassing van het tweede lid van art. 37 in aanmerking komt, of wordt eene aanvrage om bedoelde machtiging bij wijziging van den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in art. 31 der wet, wenschelijk, (zooals bij de onderneming, waarop bedoelde uitspraak betrekking had) dan is eene te lage (respectievelijk te hooge) indeeling van die onderneming over den tijd tusschen de wijziging in de onderneming of den datum van ingang van de wijziging van bedoelden algemeenen maatregel en den datum van het Koninklijk besluit, waarbij de machtiging wordt verleend, niet te ontgaan.

Nadat de statistiek over 1903 ten aanzien van verschillende bedrijven, en daaronder van sommige, waarbij de gegevens liepen over een belangrijk aantal werklieden en ongevallen, een groot verschil tusschen de premie-opbrengst en de lasten aan het licht had gebracht, en deze uitkomst, voor zoover het bedrijf van laden en lossen van schepen betreft, door de statistiek over 1904 was bevestigd, werd van deze bevinding in het einde van 1906 door het bestuur gerapporteerd, onder toevoeging van een voorstel, om door wijziging van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 Staatsblad No. 195, eene verhoogde indeeling van de ondernemingen, waarin het bedrijf van laden en lossen van schepen wordt uitgeoefend, mogelijk te maken.

Het Koninklijk besluit van 14 Mei 1907 Staatsblad No. 101, bracht het genoemde bedrijf van gevarenklasse X in gevarenklasse XIV, tengevolge waarvan alle ondernemingen, waarin het bedrijf van laden of lossen van schepen wordt uitgeoefend, moesten

(1) Zie Werker, Weekblad voor de Rechtspraak der Sociale Verzekering 1907, No. 9 bldz. 2 No. 4.

worden gereclassificeerd. Daar dit geruimen tijd vorderde, zoodat vele werkgevers eerst na maanden met de verhoogde indeeling in kennis zouden worden gesteld, werd aan de betrokken werkgevers voorloopig per circulaire mededeeling gedaan van bovenbedoelde wijziging van het classificatiebesluit, waarbij hun tevens werd verzocht in de loonlijsten over het eerste halfjaar 1907 op afzonderlijke binnenvellen te vermelden het loon, uitbetaald nà 23 Mei of het totaal bedrag van het loon over het eerste halfjaar 1907 op de loonlijst te splitsen over de tijdvakken van 1 Januari tot en met 23 Mei en van 24 Mei (het tijdstip, waarop bovengenoemd Koninklijk besluit in werking is getreden) tot en met 30 Juni 1907. Over het algemeen is aan dit verzoek voldaan.

De ingevoerde verhooging was overigens niet voldoende om de lasten van dit bedrijf te dekken, doch het premietarief, gegrond op art. 31 der wet, liet geen hooger premie-heffing toe, dan die, welke overeenkomt met honderd gevarenpercenten. Ten einde hooger premie-heffingen mogelijk te maken, werd een wetsontwerp ingediend tot wijziging van het woord „gevarenpercentage" in „gevarencijfer" en tot het doen vervallen der bepaling, die het maximum gevaar stelt op éénhonderd percent.

In 1907 werden in het geheel 2245 reclassificatie-beslissingen verzonden, waarvan:

48 beslissingen ingevolge art. 37, 2de lid;

423, ingevolge art. 38, (naar aanleiding van eene mededeeling van den werkgever);

982, op grond, dat de oorsprónkelijke classificatie blijkens nader bekend geworden gegevens onjuist was;

274, ingevolge de wijziging bij Koninklijk besluit van 14 Mei 1907, Staatsblad No. 101, gebracht in het Koninklijk besluit van 15 November 1902, Staatsblad No. 195;

518, ingevolge de wijziging bij Koninklijk besluit van 1 Sept. 1905, Staatsblad No. 260, gebracht in het Koninklijk besluit van 15 November 1902, Staatsblad No. 195.

Voorts werden 1805 beslissingen genomen ter toewijzing van een gevarenpercentage aan ondernemingen, die daarvoor, tengevolge van ontheffing van risico-overdracht, in aanmerking kwamen.

§ 3. *De invulling der loonlijsten en het innen der premie.*

In het vorig verslag is melding gemaakt van een in het jaar 1906 in sommige agentschappen ingesteld speciaal onderzoek, omtrent de wijze waarop de loonlijsten werden ingevuld en bijgehouden.

In het najaar van 1907 had wederom een dergelijk onderzoek plaats, thans op meer uitgebreide schaal.

Bezocht werden bepaaldelijk die categorieën van werkgevers, die volgens de ingekomen rapporten van de agenten en de ten bureele der Bank opgedane ervaring, het meest voor contrôle in aanmerking kwamen.

In het algemeen bleek:

dat veelal verzuimd werd losse werklieden in de loonlijst te vermelden, vooral bij de werkgevers in de bouwbedrijven, in wier loonlijsten ook dikwerf ontbraken steenlossers, wakers, pompers en keetjongens, alsmede kantoorpersoneel, teekenaars en opzichters;

dat het meerendeel der werkgevers vermeent, dat inwonende kinderen of familieleden, in het verzekeringsplichtig bedrijf werkzaam, niet onder de bepalingen der Ongevallenwet 1901 vallen;

dat art. 8 der wet onjuist of in het geheel niet wordt toegepast en dat in het eerste geval, zulks dan steeds in het voordeel van den werkgever geschiedt;

dat zeer dikwijls verzuimd werd geheele categorieën verzekerde werklieden, die niet tot die groepen behooren die meer in het bijzonder in fabriek of werkplaats werkzaam zijn, doch in een meer verwijderd verband tot de bedrijfsuitoefening staan, in de loonlijsten op te nemen.

Van de loonlijsten der 2999 bezochte werkgevers werd slechts ± 1/3 gedeelte in orde bevonden, de overige waren, òf niet, òf gedeeltelijk ingevuld, terwijl bij ruim 10 % dezer werkgevers gevallen van al of niet opzettelijke verzwijging van loon voorkwamen.

Bij gelegenheid van deze contrôle werd tevens van 285 werkgevers, die bleken nalatig gebleven te zijn in het doen van aangifte van hun bedrijf, die aangifte bevorderd.

De loonlijsten der stuwadoors werden te Rotterdam geregeld- en te Amsterdam van tijd tot tijd gecontroleerd door speciaal daarvoor aangewezen agenten.

Hoewel uit de ingekomen loonlijsten bleek, dat aan de invulling daarvan gaandeweg meer zorg wordt besteed, moesten ook in 1907 weder tal van opdrachten aan de agenten worden verstrekt, ten einde in verband met de premievaststelling of de berekening der administratiekosten benoodigde inlichtingen te bekomen.

Het totaal aantal premievaststellingen bedroeg 75242, verdeeld over:

35926 gevallen, waarin de werkgever de verschillende wettelijke bepalingen ten aanzien van het te berekenen loon behoorlijk had nageleefd en dus de premie werd vastgesteld in overeenstemming met de berekening van den werkgever (art. 48, 1e lid);

7772 gevallen (1), waarin door den werkgever te weinig premie was betaald (art. 48, 1e en 2e lid);

---

(1) Het belangrijk verschil tusschen dit aantal en het aantal in 1906 genomen beslissingen ex. art. 48, 1e en 2e lid, (14907) is voornamelijk hieraan toe te schrijven, dat in 1906 tal van loonlijsten zijn ingekomen, waarbij geen rekening was gehouden met den bij Min. resolutie van 17 Juni '05 gewijzigden vervaldag, en welke dientengevolge met het ontbrekende loon moesten worden aangevuld.

3657 gevallen, waarin te veel betaalde premie werd gerestitueerd (art. 48, 1e en 3e lid);
27887 gevallen, waarin door den werkgever in het geheel geen premie was betaald.

Bovendien werd in 9453 gevallen geconstateerd, dat de werkgever in de afgeloopen betalingsperiode geen werklieden in dienst had gehad en dus over die periode geen premie verschuldigd was.

Aan ± 40 % der werkgevers, die geen of te weinig premie hadden betaald, moest, nadat hun een mededeeling overeenkomstig art. 48, 1e en 2e lid, of art. 50, 1e lid, was gedaan, een aanmaning, ingevolge art. 50, 4e lid, worden gezonden om binnen 8 dagen het vastgestelde of nog verschuldigde premiebedrag te betalen.

In 266 gevallen, waarin na de vaststelling der premie gebleken was, dat minder dan het verschuldigde aan premie was betaald, werd ingevolge art. 50, 2e of 3e lid, aan den werkgever mededeeling gedaan van het alsnog verschuldigde aan premie en interest.

Van de gelegenheid voor de werkgevers in het schippersbedrijf om ten bureele der Bank te Amsterdam en ten bijkantore te Rotterdam inlichtingen in te winnen en de premie te betalen, werd in 1907 wederom veel gebruik gemaakt.

De uitspraak van den Centralen Raad van Beroep van 19 Juli 1907 (1), waarbij een visscher op de Zuiderzee, die met zijn knechts of mede-opvarenden „op deel" vischt, niet verzekeringsplichtig werd verklaard, op grond, dat de mede-opvarenden, die een deel van de opbrengst der vangst ontvingen en o.a. moesten bijdragen in de kosten van levensmiddelen aan boord en van havengeld, niet in loondienst van den eigenaar der schuit werkzaam waren en derhalve niet zijn werklieden in den zin der wet, gaf aanleiding tot een speciaal onderzoek in alle visschersplaatsen langs de Zuiderzee. Voor zoover bleek, dat uitsluitend „op deel" werd gevischt, werd verder premie-invordering achterwege gelaten.

Ook werd door een speciaal daarvoor aangewezen agent een algemeen onderzoek ingesteld omtrent de werkgevers, die het mosselvisschers- en oesterputhoudersbedrijf in Zeeland uitoefenen en nalatig gebleven zijn in het doen van aangifte van hun bedrijf en het betalen van premie.

Het onderzoek of het verschuldigde premiebedrag op de werkgevers kon worden verhaald, eischte 6965 opdrachten aan de agenten. Na ontvangst van het rapport van den agent werd, alvorens tot uitvaardiging van een dwangbevel over te gaan, den werkgever een laatste waarschuwing toegezonden en hij alsnog in de gelegenheid gesteld, binnen drie dagen het verschuldigde te betalen. Dit geschiedde in het geheel in 2983 gevallen.

Er werden 1612 dwangbevelen uitgevaardigd tot een gezamenlijk premiebedrag van *f* 72,139.68[5] (in 1906 was dit respectievelijk 652 en *f* 21,146.28).

Beslaglegging op roerend goed had plaats in 13 gevallen, waarvan éénmaal tot verkoop moest worden overgegaan. Voorts

---

(1) Zie Werker 1907, no. 36, blz. 6. No. 8.

werd tweemaal beslag gelegd op onroerend goed en tweemaal onder derden.

Van 848 werkgevers werd de premie over verschillende tijdvakken oninbaar geacht tot een gezamenlijk bedrag van *f* 10,538.76[5].

§ 4. *Artikel 13, 2e lid, der Ongevallenwet 1901. De postkantoren als kantoren der Rijksverzekeringsbank.*

Dat de administratie ten opzichte der postkantoren ook in het jaar 1907 wederom in uitgebreidheid toenam, blijkt hieruit, dat door de gezamenlijke postkantoren te hunner décharge aan de Bank over dat jaar zijn toegezonden 86809 comptabele bescheiden wegens ontvangen gelden en 491.000 stuks wegens gedane uitgaven (over 1906 waren deze aantallen 81.293 en 399.962).

§ 5. *Onderzoek van getroffenen.*

Behalve in hunne woningen en in ziekenhuizen werden de getroffenen door de controleerend-geneeskundigen onderzocht: te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage in de zoogenaamde bijkantoren; voor het overige in spreekkamers in ziekenhuizen (hetzij kosteloos, hetzij tegen vergoeding afgestaan), in daartoe gehuurde lokaliteiten en ten huize van de behandelende geneeskundigen.

Het onderzoek in station-wachtkamers, koffiehuizen en dergelijke gelegenheden bleef beperkt tot die weinige gemeenten ten plattelande, waar geen ander goed lokaal beschikbaar was.

Gewoonlijk werd tegen het onderzoek van de zijde van de getroffenen geen bezwaar gemaakt.

Wegens weigering zich te laten onderzoeken (gedeeltelijk ook zich aan eene voorgeschreven behandeling te onderwerpen) werd eenige malen art. 29 toegepast.

Het aantal getroffenen, dat door den medischen adviseur werd onderzocht en daarna door het bestuur gehoord, ten einde te kunnen beoordeelen of er termen aanwezig waren voor toekenning eener rente, bedroeg 437 tegen 610 in het jaar 1906, welke daling het gevolg is van den sedert 1905 meer en meer doorgevoerden maatregel om de rapporten der controleerend-geneeskundigen tot grondslag voor de te nemen beslissingen te doen strekken en alleen in twijfelachtige gevallen tot oproeping over te gaan.

Ten aanzien van de vraag, of controleerend-geneeskundigen recht van toegang hebben tot gevangenissen en huizen van bewaring, ten einde aldaar gedetineerde getroffenen te onderzoeken, werd door den Minister van Justitie beslist, dat in ieder voorkomend geval de controleerend-geneeskundige zich tot den Voorzitter van het betrokken college van Regenten zal hebben te wenden, met verzoek om toegelaten te worden tot het gesticht, waar de getroffene zich bevindt.

Het getal lijkopeningen, door de controleerend-geneeskundigen noodig geoordeeld ter vaststelling of de dood al dan niet het gevolg was van een ongeval, bedroeg 45.

§ 6. *Verpleging van getroffenen in ziekenhuizen enz.*

Na hetgeen omtrent dit onderwerp in de vorige verslagen is medegedeeld, bestaat er geen reden ook thans nog op bepaalde punten de aandacht te vestigen.

De verpleging, die de getroffenen vanwege de Rijksverzekeringsbank krijgen, voldoet aan de eischen, die daaraan mogen gesteld worden.

§ 7. *Schadeloosstellingen.*

In verband met het bepaalde bij artikel 7 III der Ongevallenwet 1901 zijn in het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (Staatsblad no. 207) opgenoemd de bedrijven, die volgens hun aard niet gedurende het geheele jaar, maar slechts gedurende zekeren tijd van het jaar, worden uitgeoefend.

Voor de arbeiders, in die bedrijven werkzaam, is bij Koninklijk besluit van 2 Februari 1903 (Staatsblad No. 63), gewijzigd bij Koninklijk besluit van 1 Juni 1906 (Staatsblad No. 121), ter berekening van een wettelijk dagloon, een afzonderlijke maatstaf vastgesteld.

Het is gebleken, dat het steenbakkersbedrijf, in eerstgemeld besluit genoemd, in werkelijkheid niet altijd als seizoenbedrijf is aan te merken.

Sommige steenfabrikanten hebben met de oude productiewijze gebroken, waardoor het hun thans mogelijk is het bedrijf het geheele jaar door uit te oefenen.

Dit feit zou, op zich zelf beschouwd, tot geen opmerking aanleiding geven, ware het niet, dat bij voorkomende ongevallen het dagloon van vaste arbeiders, in die bedrijven werkzaam, overeenkomstig het bepaalde bij art. 1 van laatstgemeld Koninklijk besluit, ter berekening van de schadeloosstelling moet worden vastgesteld op 1/300 van het loon, dat gedurende het jaar, aan den dag van het ongeval voorafgegaan, gemiddeld is verdiend door gelijksoortige arbeiders in hetzelfde bedrijf, enz. Als gelijksoortige arbeider komt dus in de eerste plaats in aanmerking iemand uit dezelfde fabriek. Deze heeft in den regel meer dan 300 dagen gewerkt, waardoor het wettelijk dagloon veelal meer bedraagt dan het werkelijk verdiende loon.

Een andere moeilijkheid rees naar de meening van het bestuur bij het bepalen van het loon voor werklieden, die slechts voor één dag of voor enkele dagen buiten den seizoentijd in dienst waren genomen en dus feitelijk losse arbeiders zijn. Het Koninklijk besluit vordert evenwel volgens het bestuur dat zij, overeenkomstig de bepaling van art. 1 als vaste arbeiders worden aangemerkt, hetgeen meermalen tot te lage loonsbepaling leidt.

De toepassing van artikel 8 bleef ook dit verslagjaar tot velerlei moeilijkheden aanleiding geven. Een herhaald onderzoek van den agent was meermalen noodig, alvorens kon worden beslist of de getroffene al dan niet geacht moest worden te behooren tot de in in dit artikel bedoelde personen.

In enkele gevallen bleek, dat de werkgever sommigen van de bij hem werkzaam zijnde jeugdige personen niet als leerling aanmerkte, ofschoon zij voor het oogenblik hetzelfde werk deden als de

jeugdige personen, die naar zijne meening wèl als opleiding genietend moesten worden beschouwd.

In andere gevallen moest de min of meer eenvoudige aard der werkzaamheden, door den getroffene verricht, den doorslag geven. Spoedige wijziging van dit artikel is hoogst gewenscht, niet alleen, omdat dan een einde kan worden gemaakt aan de thans in vele gevallen bestaande onzekerheid, omtrent het al of niet toepasselijk zijn van het artikel, maar ook in het bijzonder ter opheffing van de mogelijkheid, dat aan een jeugdigen getroffene, die levenslang geheel of gedeeltelijk invalide is, eene uitkeering moet worden verleend, zóó gering, dat die op den naam „schadeloosstelling" feitelijk geen aanspraak kan maken en voorts ter beeindiging van den vicieusen toestand, die ontstaat door toekenning van eene schadeloosstelling gedurende de eerste zes weken na het ongeval, welke evenals in geval van blijvende invaliditeit naar het hoogere (wettelijke) dagloon berekend wordt.

De uitbetaling van de krachtens de artikelen 21, 23 en 67 toegekende rente leverde meermalen moeilijkheden op, indien getroffenen of hunne nagelaten betrekkingen zich blijvend buitenslands vestigden.

Herhaaldelijk moest de uitkeering eener rente geschorst worden, omdat het maandelijks aan het bestuur in te zenden bericht, waaruit onder meer moet blijken, dat de belanghebbende nog in leven is (en bij eene weduwe, dat zij niet hertrouwd is), achterwege bleef. Veelal was een uitgebreide correspondentie hiervan het gevolg.

Ook het wijzigen van voorloopig toegekende renten, alsmede de herziening der rente krachtens art. 70 der wet, levert in deze gevallen bijzonder bezwaar op.

Ten aanzien van de vergoeding van de kosten der geneeskundige behandeling (zie artikel 13 van het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902, Staatsblad No. 153) zij nog medegedeeld, dat het bestuur genoegzamen grond aanwezig achtte voor de behandeling door een niet-ingeschreven geneeskundige in het geval van een door miltvuur aangetasten verzekerde, die zich niet tot den ingeschreven deskundige zijner woonplaats wendde, maar tot een niet-ingeschreven geneeskundige, bij wien een ieder in de omgeving van getroffene, ingeval van die specifieke infectie, hulp zocht.

De bloote verklaring van een getroffene, dat hij den niet-ingeschreven deskundige meer deskundig achtte dan den ingeschreven deskundige, werd niet als een genoegzame grond beschouwd om de door dien niet-ingeschreven deskundige verleende geneeskundige behandeling te vergoeden.

§ 8. *Het Koninklijk besluit van 5 December 1902 Staatsblad No. 206, in verband met het voldoende der zekerheidsstellingen, bedoeld in de artikelen 52 en 55 der Ongevallenwet 1901.*

De uitkomsten der ongevallenstatistiek over 1903 hadden in 1906 geleid tot een onderzoek, in hoeverre de zekerheidsstellingen, be-

doeld in art. 52 der wet, voldoende kunnen worden geacht tot dekking van de uit de Ongevallenwet 1901 voortvloeiende verplichtingen van de risico-dragende organisaties of werkgevers.

Naar de meening van het bestuur toonde de uitkomst van dit onderzoek aan, dat de regeling, vervat in het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (Staatsblad No. 206), onvoldoenden waarborg opleverde, in verband waarmede door het bestuur het voorstel werd gedaan, een te dezer zake noodzakelijk geachte wijziging van genoemd Koninklijk besluit te bevorderen.

De gebleken onvoldoenheid der zekerheidsstellingen, berekend volgens de tegenwoordige regeling, werd door de uitkomsten der ongevallenstatistiek over 1904, die in 1907 beschikbaar waren, bevestigd.

Tengevolge van het afvoeren van verschillende effecten van de in art. 92 der wet bedoelde lijst van fondsen, richtte het bestuur tot de risico-dragende maatschappijen en een risico-dragende vereeniging, die deze fondsen ingevolge art. 52 of art. 55 hadden gedeponeerd, het verzoek voor deze fondsen andere in de plaats te stellen.

Hiertegen werd van den kant der risico-dragende maatschappijen bezwaar gemaakt.

Daar het bestuur in den geest der wet had meenen te handelen, doch niet ontkennen kon, dat, met het oog op de letter, de zaak twijfelachtig was, wendde het zich om advies tot de Commissie uit den Raad van Toezicht, bedoeld in art. 92 der wet. Deze was van oordeel, dat de eisch van het bestuur geen steun vond in de wet, maar dat het gewenscht was de wet te wijzigen en aan het bestuur de bevoegdheid te geven om van de pandgevers te vorderen: bij waardevermindering aanvulling- en bij royement verwisseling van in pand gegeven fondsen.

De Regeering vereenigde zich met de zienswijze van de voornoemde Commissie, waarop door het bestuur in overweging werd gegeven bij eventueele wetswijziging ook aan dit punt aandacht te wijden.

§ 9. *Toepassing van artikel 91, 2e en 3e lid, der Ongevallenwet 1901.*

De afrekening met het hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie heeft sedert Februari 1907 ten gerieve van het bestuur der Rijksverzekeringsbank halfjaarlijks plaats en wel in Februari en Augustus.

§ 10. *Toepassing van het Koninklijk besluit van 8 December 1902, Staatsblad no. 213, in verband met artikel 64 der Ongevallenwet 1901.*

Volgens het laatste lid van artikel 64 der wet ontvangen de deskundigen en getuigen, door den leider van het onderzoek ex artikel 63 als zoodanig opgeroepen, vergoeding voor reiskosten en tijdverlies, overeenkomstig het Koninklijk besluit van 8 Decem-

ber 1902, Staatsblad no. 213. Dezelfde vergoeding als aan getuigen, wordt toegekend aan getroffen verzekerden, die door het bestuur, volgens artikel 29 der Ongevallenwet 1901, worden opgeroepen.

Daar in vele gevallen deze vergoeding aanmerkelijk hooger was dan de noodzakelijk te maken kosten, werd door het bestuur der Rijksverzekeringsbank een wijziging van genoemd Koninklijk besluit in overweging gegeven, met dit gevolg, dat bij Koninklijk besluit van 6 Januari 1908, Staatsblad no. 6, een andere maatstaf voor het verleenen van bovengenoemde vergoeding werd aangenomen, nl. op den grondslag van werkelijk gedane uitgaven en werkelijk gederfde inkomsten, waardoor deze administratiekosten niet onbelangrijk zullen verminderen.

§ 11. *Medewerking bij de uitvoering der Wet.*

Terzake van de medewerking, die het bestuur der Rijksverzekeringsbank bij de uitvoering van de wet ondervindt van medici, getroffenen en werkgevers, is er ditmaal geen aanleiding eenige bijzondere opmerking te maken.

Ten einde ten aanzien van de verplichting tot het aangeven van ongevallen en tot het inroepen van geneeskundige hulp (art. 61, 1e en 2e lid) een behoorlijke en eenvormige toepassing der wet te verzekeren, werd den werkgevers in Juni 1907 bij circulaire medegedeeld, welk standpunt door het bestuur der Rijksverzekeringsbank wordt ingenomen.

Dat sommige getroffenen nog altijd geen recht begrip hebben van de bedoeling der Ongevallenwet en dientengevolge de controleerend-geneeskundigen verkeerd beoordeelen, blijkt uit de wijze, waarop zij aan die ambtenaren dikwijls hun ongenoegen toonen over de vermindering eener hun voorloopig toegekende rente; zij zijn van meening, dat de controleerend-geneeskundigen, die hen toch zoo gemakkelijk in het genot der eenmaal toegekende rente kunnen laten, van hardheid en gevoelloosheid blijk geven, wanneer zij tot vermindering dier rente medewerken.

Aangaande de medewerking der Plaatselijke Commissies zij het volgende opgemerkt:

Door 27 Plaatselijke Commissies werden te zamen 73 beroepen ingesteld, als volgt verdeeld:

De Plaatselijke Commissie te Rotterdam III stelde 13 malen beroep in, die te Rotterdam I, 8 malen, die te Rotterdam II, 6 malen en die te Dordrecht en Haarlem ieder 4 malen;

die te Helmond 7 malen;

die te Leiden, Oosterhout en Zevenaar ieder 3 malen

die te Amsterdam, Goes, Schoonhoven en Wormerveer ieder 2 malen;

die te Alblasserdam, Appingedam, Barendrecht, Beverwijk, Breda, Deventer, Eindhoven, Gaasterland, Groningen, Helder, Hellendoorn, Schiedam, Spijkenisse, Veendam ieder éénmaal.

In 34 van deze gevallen werd beroep ingesteld, omdat de Commissie de meening was toegedaan, dat de mate van onge-

schiktheid eene grootere was dan door het bestuur aangenomen; in 13 gevallen, op grond, dat de getroffene langer ongeschikt zou zijn geweest dan door het bestuur was aangenomen; in 5 gevallen, omdat de Commissie meende, dat de getroffene blijvend aan geschiktheid had verloren; in 10 gevallen, op grond, dat het letsel een gevolg van het ongeval was; in 1 geval, op grond, dat de getroffene kostwinner was; in 4 gevallen, op grond, dat de getroffene werkman was; in 2 gevallen, op grond van de vaststelling van het dagloon van den getroffene; 1 beroep werd ingesteld, op grond, dat het bedrijf, in verband met de uitoefening waarvan het ongeval plaats had, verzekeringsplichtig was en in 3 gevallen werd beroep ingesteld op grond, dat het ongeval wel in verband met de uitoefening van het bedrijf plaats had.

In geen enkel geval werd door een Plaatselijke Commissie beroep ingesteld, op grond, dat ten onrechte eene schadeloosstelling of dat eene te hooge schadeloosstelling zou zijn toegekend.

Van deze 73 twistgedingen werden door de Raden van Beroep afgedaan zonder hooger beroep 31; van deze werd de beslissing van het bestuur in 27 gevallen bevestigd en in 4 gevallen gewijzigd of vernietigd. In de overige 42 gevallen, die alle aan het oordeel van den Centralen Raad van Beroep werden onderworpen, werd door dezen Raad de beslissing van het bestuur in 14 gevallen gehandhaafd en in 28 gevallen gewijzigd of vernietigd.

§ 12. *Artikel 9 der Ongevallenwet 1901. Dubbele verzekering.*

De toepassing van art. 9 der Ongevallenwet heeft, zooals door den wetgever voorzien werd, de behoefte doen ontstaan, deze aangelegenheid nader en wel bij tractaat te regelen.

Bij de wet van 29 November 1907, Staatsblad no. 310, is het tractaat, dat ter zake tusschen Nederland en Duitschland den 27en Augustus 1907 was tot stand gekomen, goedgekeurd.

De dubbele verzekering, aan welke de Nederlandsche werkgever was onderworpen, bijaldien hij zijn bedrijf ook in Duitschland uitoefende, is door dat tractaat opgeheven, door de wet van slechts één der beide landen toepasselijk te verklaren in de verschillende gevallen, bij het tractaat voorzien.

HOOFDSTUK VIII.

TOEPASSING DER STRAFBEPALINGEN.

De volgende tabellen geven een overzicht van de door de agenten der Rijksverzekeringsbank, wegens overtreding van de verschillende bepalingen der Ongevallenwet 1901 opgemaakte processen-verbaal en van de vervolgingen, op grond daarvan, alsmede op verzoek van het bestuur der Rijksverzekeringsbank ingesteld.

Opgemerkt zij, dat in de 70 in den staat voorkomende gevallen sprake is van 69 personen.

AANTAL GEVALLEN WAARIN TOT VERVOLGING WERD GEAGEERD.[1])

Wegens overtreding van Artikel.	waarop volgde: Geen vervolging.	Ver-oordeeling.	Vrijspraak.	Ontslag van rechts-vervolging	Nietige dagvaarding.	Totaal.
32	1	2			1	4
45	1	2				3
61 1e lid.	3	1				4
61 2e lid.	2	4	1			7
64	1	2	1			4
84	1	5	1			7
99	10	26		1		37
101	2	4	1			7
	21	46	4	1	1	73

[1]) De wijziging in dit opschrift gebracht (vgl. pag. 44 van het Jaarverslag over 1906) wordt verklaard door de omstandigheid dat, behalve op een door een agent opgemaakt proces-verbaal, vervolgingen ook werden ingesteld, nadat het bestuur daartoe de gegevens aan het openbaar Ministerie had verstrekt.

SPECIFICATIE DER VEROORDEELINGEN.

Wegens overtreding van artikel	Uitgesproken door	Uitgesproken straf	Aantal
32	Kantongerecht Amsterdam IV „ Ommen	1 geldboete van *f* 20.— subsidiair 10 d. hecht. 1 „ „ „ 1.— „ 1 „ „	2
45	Kantongerecht Appingedam „ Hoogeveen	1 geldboete van *f* 15.— subsidiair 5 d. hecht. 1 „ „ „ 2.— „ 2 „ „	2
61, 1e lid	Kantongerecht Assen	1 geldboete van *f* 20.— subsidiair 10 d. hecht.	1
61, 2e lid	Kantongerecht Assen „ Helmond	1 geldboete van *f* 20.— subsidiair 10 d. hecht. 1 „ „ „ 3.— „ 1 „ „	

84	Kantongerecht Amsterdam III	1 geldboete van *f* 1.— subsidiair 1 d. hecht.	
	„ Apeldoorn	1 „ „ „ 10.— „ 10 „ „	
	„ Brielle	1 „ „ „ 20.— „ 4 „ „	
	„ Haarlem	1 „ „ „ 3.— „ 2 „ „	
	„ Ommen	1 „ „ „ 3.— „ 3 „ „	5
99	Kantongerecht Amsterdam II	1 geldboete van *f* 1.— subsidiair 1 d. hecht.	
	„ „ III	1 „ „ „ 10.— „ 5 „ „	
	„ „ IV	1 „ „ 1 week „	
	„ „ „	1 „ „ „ 20.— „ 20 d. „	
	„ „ „	1 „ „ „ 5.— „ 5 „ „	
	„ „ „	1 „ „ „ 25.— „ 10 „ „	
	„ „ „	1 „ „ „ 10.— „ 10 „ „	
	„ Assen	1 „ „ „ 25.— „ 10 „ „	
	„ Goes	1 „ „ „ 5.— „ 1 „ „	
	„ 's-Gravenhage	1 „ „ „ 10.— „ 10 „ „	
	„ „	1 „ „ „ 10.— „ 10 „ „	
	„ „	1 „ „ „ 10.— „ 10 „ „	
	„ Groningen	1 „ „ „ 40.— „ 10 „ „	
	„ „	1 „ „ „ 25.— „ 5 „ „	
	„ „	1 „ „ „ 100.— „ 28 „ „	
	„ „	1 „ „ „ 150.— „ 30 „ „ *)	
	„ Leiden	1 „ „ „ 4.— „ 2 „ „	
	„ Medemblik	1 „ „ „ 1.— „ 1 „ „	
	„ Middelburg	1 „ „ „ 5.— „ 2 „ „	
	„ Nijmegen	1 „ „ „ 30.— „ 10 „ „	
	„ Oostburg	1 „ „ „ 2.— „ 2 „ „	
	„ Ridderkerk	1 „ „ „ 50.— „ 10 „ „	
	„ Rotterdam III	1 „ „ „ 3.— „ 2 „ „	
	„ Schiedam	1 „ „ „ 2.— „ 2 „ „	
	„ Sliedrecht	1 „ „ „ 2.— „ 1 „ „	
	„ Woerden	1 „ „ „ 5.— „ 5 „ „	26
101	Arr. Rechtbank Arnhem	14 dagen gevangenis.	
	„ „ Assen	1 maand gevangenis.	
	„ „ Haarlem	1 week gevangenis.	
	„ „ Rotterdam	1 geldboete *f* 15.— subsidiair 15 dagen tuchtschool.	4
		Totaal	46

*) Werd in hooger beroep door de Rechtbank bevestigd.

HOOFDSTUK IX.

STATISTIEK DER INGESTELDE BEROEPEN.

Den eersten Januari 1907 waren nog 475 twistgedingen, die in het jaar 1906 aanhangig waren, in behandeling of niet bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis beeindigd, te weten: 316 waren nog in behandeling bij de Raden van Beroep; in 50 had de Raad van Beroep in 1906 uitspraak gedaan, doch was de beroepstermijn op 31 December 1906 nog niet verstreken; 109 waren nog in behandeling bij den Centralen Raad.

Het aantal klaagschriften, in 1907 bij afschrift aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank toegezonden, bedroeg 1545.

Hierbij zijn niet gerekend de klaagschriften van Plaatselijke Commissies en risicodragende maatschappijen, wanneer te zelfder zake ook door den getroffene een klaagschrift was ingediend, noch een klaagschrift, dat met een ander als één twistgeding is behandeld om een andere dan de boven vermelde in art. 52 alinea 3 der Beroepswet aangegeven reden. [1])

De volgende staat geeft het aantal aan, dat van iederen Raad werd ontvangen, gesplitst naar den aard van het door het klaagschrift aanhangig gemaakt twistgeding.

Raden van Beroep.	Aantal klaagschriften, betreffende:								
	Maatschappij beweert geen risico te dragen.	Verzekeringsplicht (art 36 en 37).	Gevarenklasse en -percentage (art. 37).	Premievaststelling art. 48 en vlg.	Schadeloosstelling van getroffenen: Recht op	Schadeloosstelling van getroffenen: Bedrag en duur	Schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen: Recht op	Schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen: Bedrag en duur	Totaal.
Amsterdam . . .	—	5	16	10	41	92	6	—	170
Haarlem	—	4	2	3	34	63	3	—	109
's-Gravenhage . .	—	1	8	—	19	87	4	—	119
Rotterdam. . . .	—	3	21	21	43	278	26	1	393
Dordrecht. . . .	—	3	3	6	19	59	4	—	94
Middelburg . . .	3	1	1	2	14	23	1	—	45
Breda	—	2	3	5	5	35	5	—	55
's Hertogenbosch .	—	1	2	11	11	38	6	—	69
Utrecht.	—	3	4	3	11	34	5	—	60
Roermond. . . .	—	1	2	6	11	35	3	1	59
Arnhem	—	—	3	8	11	45	4	—	71
Zutphen	1	2	5	2	12	25	1	—	48
Almelo.	—	6	7	8	16	45	3	—	85
Hoogeveen . , .	2	—	2	2	10	15	1	—	32
Groningen . . .	1	17	14	9	18	33	—	—	92
Leeuwarden . . .	—	2	7	2	16	17	—	—	44
Totaal . .	7	51	100	98	291	924	72	2	1545

[1]) Zie uitspaak van den Centralen Raad van 20 April 1906. Centraal Orgaan 3e jaargang pag. 477.

Van deze 1545 klaagschriften over 1907, en de 316, welke bij den aanvang van 1907 nog bij de Raden van Beroep in behandeling waren, te zamen 1861, werden in 1907 door de Raden berecht 1555, terwijl 25 klaagschriften vóór den aanvang der terechtzitting werden ingetrokken, zoodat op 31 December 1907 nog 281 in behandeling waren.

De als bijlage N bij dit verslag gevoegde tabel, waarbij eveneens eene rangschikking naar den aard van het twistgeding is in acht genomen, geeft een overzicht van de aantallen in 1907 gewezen uitspraken van de Raden van Beroep, waarbij de beslissingen van het bestuur der Rijksverzekeringsbank werden bevestigd, gewijzigd of vernietigd, of waarbij het ingestelde beroep niet-ontvankelijk werd verklaard.

Aangaande de cijfers, die het aantal gewijzigde of vernietigde beslissingen vermelden, wordt opgemerkt, dat hieronder begrepen zijn:

1o. de gevallen, waarin de bestreden classificatie van het bestuur werd gehandhaafd, doch in het toegewezen percentage verandering werd gebracht;

2o. de gevallen, waarin het bestuur op grond van de door de klagers bij klaagschrift verstrekte nieuwe of gewijzigde gegevens, de vordering gegrond achtte en mitsdien tot hare toewijzing concludeerde;

3o. de gevallen, waarin het vastgestelde premiebedrag werd gewijzigd om andere redenen dan verschil over wetsinterpretatie (foutieve optelling of dergelijke).

In 923 van de bovenvermelde 1555 gevallen werd in de uitspraak van den Raad van Beroep berust. Van deze was het onderwerp van het twistgeding:

de verzekeringsplicht	in	27	gevallen
de classificatie	in	68	„
de premievaststelling	in	88	„
recht op schadeloosstelling	in	173	„
bedrag en duur der schadeloosstelling . . .	in	537	„
overlijden al of niet het gevolg van een bedrijfsongeval of van een ongeval	in	18	„
ongeval, hetwelk den dood veroorzaakte, al of niet in een verzekeringsplichtig bedrijf . .	in	2	„
overledene al of niet kostwinner	in	5	„
het bedrag der rente, uit te keeren aan nagelaten betrekkingen	in	2	„
al of niet een bedrijfsongeval	in	1	geval

al of niet werkzaam in eenig bedrijf van den werkgever . . . . in 1 geval.

al of niet werkman in den zin der wet . . . in 1 „

In 116 van deze gevallen werd berust door het bestuur, in 719 gevallen door klager en in 88 gevallen door beiden.

De Centrale Raad gaf in 1907 in 606 der aan zijn oordeel onderworpen zaken uitspraak.

Onderstaande staat geeft den aard der twistgedingen aan:

Onderwerp van het Twistgeding.	Aantal uitspraken, waarbij de beslissing van het bestuur der Rijksverzekeringsbank werd		Aantal niet-ontvankelijk verklaringen	Totaal aantal uitspraken
	Bevestigd	Gewijzigd of vernietigd		
Verzekeringsplicht.	5	13	2	20
Classificatie.	8	22	2	32
Premievaststelling	6	12	6	24
Recht op schadeloosstelling van getroffenen.	69	39	9	117
Bedrag en duur der schadeloosstelling van getroffenen.	172	212	—	384
Recht op schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen.	18	3	1	22
Risico-maatsch. beweert geen risico te dragen.	—	—	7 *)	7
Totaal	278	301	27	606

Op 31 December 1907 waren nog 125 gedingen bij den Cenlen Raad in behandeling.

Hier volgt een statistiek van de uitspraken van den beroepsrechter naar aanleiding van de gedurende het jaar 1907 ingestelde beroepen van beslissingen van het bestuur, waarbij eene schadeloosstelling is toegekend of geweigerd.

*) Deze niet-ontvankelijk verklaringen zijn gelijk te stellen met gegrondverklaring van de vordering, bij klaagschrift gedaan, daar in de overwegingen der uitspraak gezegd wordt, dat de maatschappij het risico niet draagt.

De schadeloosstelling, toegekend door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, werd bij uitspraak van de Raden van Beroep		Bij uitspraak van den Centralen Raad van Beroep werden de schadeloosstellingen, na overeenkomstig het in kolom 1 genoemde al of niet te zijn gewijzigd,		Tengevolge van de uitspraak in kolom 3 genoemd, is de schadeloosstelling door het bestuur der Rijksverzekeringsbank toegekend, ten slotte door den Centralen Raad	
	Aantal gevallen		Aantal gevallen		Aantal gevallen
1	2	3	4	5	6
		verhoogd . . .	6	verhoogd . . .	6
				verhoogd . . .	33
Verhoogd	228	verlaagd . . .	76	verlaagd . . .	1
				gehandhaafd. .	42
		gehandhaafd. .	74*)	verhoogd . . .	74
				verhoogd . . .	1
		verhoogd . . .	8	verlaagd . . .	2
				gehandhaafd. .	5
Verlaagd	59	verlaagd . . .	2	verlaagd . . .	2
		gehandhaafd. .	27	verlaagd . . .	27
	–	verhoogd. . .	12	verhoogd . . .	12
Gehandhaafd. . .	433	verlaagd . . .	10	verlaagd . . .	10
		gehandhaafd. .	94	gehandhaafd. .	94
Totaal uitspraken Raden van Beroep	720	Totaal uitspraken Centr. Raad . .	309		309

Blijkens bovenstaand overzicht is de schadeloosstelling, toegekend door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, in beroep 198 maal verhoogd, 64 maal verlaagd en 458 maal gehandhaafd.

---

*) Waaronder gerekend één geval van niet-ontvankelijk verklaring.

Nadat door het bestuur der Rijksverzekeringsbank schadeloosstelling werd geweigerd, werd door de Raden van Beroep:		In hooger beroep werd daarna door den Centralen Raad van Beroep:	
	Aantal gevallen		Aantal gevallen
1	2	3	4
Eene schadeloosstelling toegekend	145	eene schadeloosstelling toegekend: hooger dan de door den Raad van Beroep toegekende	6
		eene schadeloosstelling toegekend: lager dan de door den Raad van Beroep toegekende	9
		eene schadeloosstelling toegekend: gelijk aan de door den Raad van Beroep toegekende	45
		eene schadeloosstelling geweigerd	43
		klager niet-ontvankelijk verklaard	4
Eene schadeloosstelling geweigerd	343	eene schadeloosstelling toegekend	9
		eene schadeloosstelling geweigerd 1)	98
		klager niet-ontvankelijk verklaard	3
Klager nietontvankelijk verklaard	49	eene schadeloosstelling geweigerd	2
		klager niet-ontvankelijk verklaard	8
Totaal aantal uitspraken Raden van Beroep	537	Totaal aantal uitspraken Centralen Raad van Beroep	227

Blijkens bovenstaand overzicht werd ook in beroep schadeloosstelling geweigerd in 375 gevallen, terwijl in 107 gevallen in beroep eene schadeloosstelling werd toegekend en in 54 gevallen de klager niet-ontvankelijk werd verklaard.

In 39 gevallen werd een beroep betreffende schadeloosstelling ingetrokken of werd het beroep zoodanig beeindigd, dat geen beslissing betreffende schadeloosstelling genomen werd.

In 249 gevallen betrof het beroep geen beslissing omtrent schadeloosstelling.

1) Bovendien nog een zaak aanhangig bij den Centralen Raad.

De als bijlagen O en P hierbij gevoegde tabellen geven een overzicht van de beroepen, door risico-dragende maatschappijen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen ingesteld.

Van het recht van beroep, dat den werkgevers in art. 79, 2de lid, der Ongevallenwet 1901 is gegeven, werd 3-maal gebruik gemaakt door eigen risico-dragers.

Een werkgever, aangesloten bij de Rijksverzekeringsbank, stelde beroep in tegen een beslissing van het bestuur der bank, waarbij schadeloosstelling *geweigerd* was en werd niet ontvankelijk verklaard.

HOOFDSTUK X.

PRINCIPIEELE BESLISSINGEN VAN HET BESTUUR DER RIJKSVERZEKERINGSBANK EN DE JURISPRUDENTIE.

§ 1. *Verzekeringsplicht.*

1. *Het aardwerkers- en kleidelversbedrijf.*

Een werkgever liet door in zijn loondienst werkzame personen een hem toebehoorende wierde, kleigrond bevattende, afgraven (zonder aanwending van krachtwerktuigen) om den aldus verkregen kleigrond te verkoopen en daaruit voordeel te halen.

Het bestuur der Rijksverzekeringsbank beschouwde dit als de uitoefening van het verzekeringsplichtige aardwerkersbedrijf.

De Centrale Raad overwoog, dat de werkgever het grondwerk, waarvan hier sprake is, niet deed verrichten om *daardoor* voordeel te behalen of bepaalde aardwerken tot stand te brengen, maar slechts als middel om kleigrond te verkrijgen en met winst te verkoopen en vond voor deze meening steun in de vermelding sub. 21 van art. 10 der Ongevallenwet 1901 van het bedrijf van delven van ijzererts enz., die geen zin zou hebben, indien de uitvoering van het grondwerk, vereischt om deze producten te verkrijgen, reeds op zichzelf zoude opleveren het aardwerkersbedrijf, vermeld sub. 19. Waar derhalve hier slechts sprake kan zijn van het bedrijf van delven van klei, welk bedrijf in artikel 10 der wet niet, maar in het Koninklijk besluit van 25 Juni 1901, Staatsblad no. 188, wel wordt genoemd, doch daar uitdrukkelijk wordt vermeld als een bedrijf, uitgeoefend door steen-, tegel- en pannenfabrikanten, terwijl van zoodanige uitoefening in dit geval geen sprake is; daar moet het kleidelversbedrijf, zooals het in dit geval wordt uitgeoefend, geacht worden niet verzekeringsplichtig te zijn. (1).

II. Bedrijfsuitoefening met krachtwerktuig, ten behoeve van het bedrijf.

De Centrale Raad is van oordeel, dat iemand, die een bedrijf uitoefent, ten behoeve van dat bedrijf geen krachtwerktuig gebruikt, wanneer hij, voor zijn genoegen een motorrijwiel houdende,

(1) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 19 Juli 1907, Werker, 1907, no. 32, pag. 3. no. 10.

daarmede ook wel eens klanten bezoekt, zoodat door zoo iemand ter zake van dat motorrijwiel geen verzekeringsplichtig bedrijf wordt uitgeoefend. (1)

Door het bestuur der Rijksverzekeringsbank werd niet als werkgever in den zin der wet beschouwd een geneeskundige, die een automobiel gebruikte om zijn patienten te bezoeken en tot het besturen en onderhouden van dat voertuig een werkman in dienst had, aangezien een geneeskundige niet kan geacht worden een onderneming te hebben, waarin hij de geneeskunde als bedrijf uitoefent.

Daarentegen werd overeenkomstig de beslissing van het bestuur door den Centralen Raad beslist, dat hij, die eene inrichting van onderwijs exploiteert, ten behoeve waarvan krachtwerktuigen worden gebezigd, uitoefent een verzekeringsplichtig bedrijf als bedoeld bij art. 10, sub 1, der Ongevallenwet 1901. (2)

III. Het bedrijf van plaatsen enz. van riolen en van maken enz. van wegen.

Eenige personen, die door erfopvolging een stuk land gemeenschappelijk in eigendom hadden gekregen, deden dat land tot bouwterrein inrichten om het vervolgens te verkoopen. De werkzaamheden, vereischt om genoemd stuk land voor bouwterrein geschikt te maken, tot welke werkzaamheden ook behoorden het leggen van riolen en het maken van wegen, waren verricht door werklieden, in loondienst van de eigenaars.

De Centrale Raad was van oordeel, dat het uitvoeren van bedoelde werkzaamheden door de eigenaars onder die omstandigheden niet opleverde de uitoefening van eenig bedrijf in den zin der Ongevallenwet 1901 en besliste, dat de eigenaars voor de exploitatie van het hun toebehoorend land als bouwterrein geen verzekeringsplichtige onderneming hebben gehad. (3)

IV. Buitenwerking stellen van het krachtwerktuig. (Vergelijk Verslag 1906. Hoofdstuk X, § 1, sub. 6.

Door den Centralen Raad van Beroep werd bevestigd de beslissing van het bestuur, dat het gedurende eenige achtereenvolgende maanden des jaars buiten werking stellen van een krachtwerktuig of van een toestel, als bedoeld in art. 10, 2e lid, der Ongevallenwet 1901, den verzekeringsplicht niet doet eindigen. (4)

---

(1) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 28 Juni 1907. Werker, 1907, no. 28, pag. 5, no. 12.

(2) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 5 Juli 1907. Werker, 1907, no. 30, pag. 5, no. 10.

(3) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 26 Februari 1907. Werker, 1907, no. 9, pag. 1, no. 2.

(4) Zie de uitspraken van den Centralen Raad van 14 Mei en van 29 November 1907, Werker 1907, no. 21, pag. 11, no. 22 en no 49, pag. 1, no. 2.

V. Bedrijfsuitoefening in depôts en filialen als onderdeelen van het bedrijf.

Eene naamlooze vennootschap, die hier te lande een petroleumhandel drijft en daarvoor petroleum invoert, slaat die petroleum op in drie tankinrichtingen, in verschillende gemeenten gelegen. Bij het opslaan van bedoelde petroleum wordt gebruik gemaakt van door krachtwerktuigen gedreven pompinrichtingen. Op verschillende andere plaatsen hier te lande zijn depôts opgericht, welke van uit voornoemde tankinrichtingen van petroleum worden voorzien. De aan het hoofd van die depôts gestelde depôthouders zijn bevoegd personeel aan te nemen tot het verrichten van verschillende werkzaamheden, ten behoeve van den petroleumhandel, welk personeel in dienst treedt van de naamlooze vennootschap, die de loonen betaalt. De leiding van het geheele handelsbedrijf berust bij de directeuren van bedoelde naamlooze vennootschap, aan wie de depôthouders geheel ondergeschikt en verantwoordelijk zijn.

De Centrale Raad was van oordeel, dat bedoelde naamlooze vennootschap slechts één bedrijf uitoefent, n.l. den petroleumhandel en wel met behulp van krachtwerktuigen en dat dit bedrijf wordt uitgeoefend in éène onderneming. (1)

Omtrent de in eenige gemeenten gevestigde filialen eener margarinefabriek besliste de Centrale Raad, dat de daarin verrichte werkzaamheden een onderdeel vormen van het verzekeringsplichtig bedrijf van vervaardigen van margarine met krachtwerktuig, op grond, dat die filialen zich niet zelfstandig bezighouden met den verkoop van margarine in het klein, doch slechts bestemd zijn om orders voor de fabriek uit te voeren en naar de fabriek over te brengen en geheel ondergeschikt en verantwoordelijk zijn aan de directie der fabriek. (2)

VI. Het een enkele maal doen verrichten van zekere werkzaamheden kan niet geacht worden te zijn de uitoefening van een bedrijf.

De Centrale Raad besliste, dat een handelaar in glas, die slechts bij uitzondering, een paar malen per jaar, door werklieden in zijn dienst ruiten doet inzetten, ten behoeve niet van particulieren doch van glasverzekeringmaatschappijen, niet kan geacht worden het bedrijf van glazenmaker uit te oefenen. (3)

Ten aanzien van een particulier, die rijtuig houdt en daarmede tweemaal per week den naast hem wonenden kantonrechter tegen betaling naar het station of naar het kantongerecht doet rijden, doch overigens dit vervoermiddel niet voor anderen beschikbaar stelt,

---

(1) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 8 Januari 1907. Werker, 1907, No. 2, pag. 1, No. 2.

(2) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 29 October 1907. Werker, 1907, No. 44, pag. 6, No. 16.

(3) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 11 Januari 1907, Werker, 1907, No. 2, pag. 4, No. 6.

besliste het bestuur, dat deze niet geacht kan worden het verzekeringsplichtige rijtuigondernemersbedrijf uit te oefenen.

§ 2. *Omvang der verzekering.*

I. Het feit, dat iemand mede-eigenaar is van een onverdeelden boedel, brengt niet mede, dat hij ook mede-werkgever is in het voor rekening van dien boedel uitgeoefende bedrijf. Als na het overlijden van een werkgever de weduwe diens zaak voortzet, en de boedel onverdeeld is gelaten, werd herhaaldelijk door het bestuur beslist, dat de zoons, werkzaam in het verzekeringsplichtig bedrijf, al zijn zij mede-eigenaars der zaak, moeten geacht worden als werklieden in dienst te zijn der moeder, die het verzekeringsplichtig bedrijf uitoefent, tenzij er omstandigheden zijn, waaruit moet worden afgeleid, dat zij zelven als mede-werkgevers optreden.

II. Ten aanzien van het laden van turf in schepen door werklieden van den vervener, besliste de Centrale Raad, dat, wanneer de schipper het loon, door hem voor die werkzaamheden uitbetaald aan de werklieden van den vervener, niet van dezen terugontvangt of op eenigerlei wijze met hem verrekent, moet worden aangenomen, dat die werklieden gedurende het z.g. „schepen" tijdelijk werkzaam zijn in het bedrijf van den schipper en dus alleen dàn verzekerd zijn, wanneer het bedrijf van den schipper verzekeringsplichtig is.

Tevens werd uitgemaakt, dat het vervoer der turf naar de plaats, vanwaar zij in het schip moet worden geladen, — het z.g. „bijkruien" — wanneer dit geschiedt voor rekening van den vervener, behoort tot het door dezen uitgeoefende vervenersbedrijf. (1)

III. Volgens de vaste en in de jaarverslagen reeds meermalen vermelde jurisprudentie van den Centralen Raad, strekt zich de verzekering niet uit tot die werklieden, die door hunnen werkgever worden aangewezen tot het verrichten van werkzaamheden, die niet geschieden voor de uitoefening van het bedrijf, doch ten behoeve van een door den werkgever in eigen beheer ondernomen werk.

Echter wordt bij zoodanig uitvoeren in eigen beheer door het bestuur aangenomen, dat de daarbij werkzaam zijnde werklieden zijn te beschouwen als werkzaam in de uitoefening van het verzekeringsplichtig bedrijf van den werkgever, indien het werk als onderhoudswerk kan worden aangemerkt, of uit zijn aard behoort tot de gewone bedrijfswerkzaamheden.

Zoo werd, toen bij het maken van een ijzeren bekapping op een machineloods, welke loods in eigen beheer op het terrein van een scheepswerf werd gebouwd, aan een ijzerwerker een ongeval overkwam, tot uitkeering besloten, omdat het maken van de ijzeren

(1) Zie uitspraken van den Centralen Raad van 10 en 17 Dec. 1907, Werker, 1907, No. 50, pag. 2, No. 4 en No. 51, pag. 2, No. 2.

bekapping geacht kon worden te behooren tot de gewone werkzaamheden van het bedrijf.

Het bestuur der Rijksverzekeringsbank besliste — in overeenstemming met een uitspraak van den Raad van Beroep te Almelo d. d. 27 October 1905 (1) —, dat een spoor- of tramwegmaatschappij, die in eigen beheer een spoor- of tramweg aanlegt, bestemd voor eigen gebruik, voor dezen aanleg verzekeringsplichtig is.

§ 3. *Indeeling in gevarenklassen en toewijzing van gevarencijfers.*

I. Door den Centralen Raad werd aangenomen, dat alle bedrijven, tot eenzelfde klasse gebracht — hetzij uitdrukkelijk, hetzij krachtens de bepaling van artikel 4 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 Staatsblad no. 195, — moeten worden beschouwd als uit hun aard op te leveren gelijk gevaar voor de verzekering, zoodat het middencijfer (percentage) eener gevarenklasse uitdrukt het normaal bedrijfsgevaar voor alle ondernemingen, in die klasse vallende.

Zoo werd, met toepassing van art. 4 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 Staatsblad No. 195, eene onderneming, waarin werd uitgeoefend het bedrijf van monteeren van ijzeren bruggen, ingedeeld in klasse XI, als zijnde naar zijn aard te rangschikken onder het in die klasse ingedeelde bedrijf, uitgeoefend in bruggenbouw- en ijzerconstructiewerkplaatsen, en zulks met toewijzing van het middenpercentage dier klasse. (2)

Bij de indeeling daarentegen van eene onderneming, waarin het graveerdersbedrijf met krachtwerktuig werd uitgeoefend, werd door den Centralen Raad overwogen, dat dit bedrijf, niet voorkomende onder de in art. 3 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902, Staatsblad No. 195, genoemde bedrijven, doch naar den aard der daarin uitgeoefende werkzaamheden overeenkomende met het in dat artikel wel genoemde graveerdersbedrijf zonder krachtwerktuig, behoorde te worden ingedeeld in klasse I, zijnde de klasse, waarin het laatstgenoemde bedrijf bij genoemd Koninklijk besluit is gerangschikt en niet, zooals vóór de wijziging van dit Koninklijk besluit bij dat van 1 September 1905, Staatsblad No. 260, zou zijn geschied, in klasse VII, als vallende onder No. 593 van artikel 3 van genoemd Koninklijk besluit.

Bij deze indeeling trad echter de overweging op den voorgrond, dat het graveerdersbedrijf met krachtwerktuig zonder twijfel gevaarlijker is dan hetzelfde bedrijf zonder krachtwerktuig, zoodat het hoogste gevarencijfer van klasse I werd toegewezen. (3)

---

(1) Zie Centraal Orgaan, 3de Jaargang, pag. 130, No. 190.

(2) Zie uitspraak Centralen Raad van 18 Januari 1907, Werker, 1907, No. 5, pag. 12, No. 22.

(3) Zie uitspraak Centralen Raad van 17 December 1907, Werker, 1907, No. 51, pag. 10, No. 28.

§ 4 *Verband tusschen een ongeval en de uitoefening van het bedrijf.*

I. Als regel wordt, in overeenstemming met de constante jurisprudentie van den Centralen Raad, aangenomen, dat ongevallen, die een werkman overkomen, terwijl hij zich op weg bevindt naar- of van zijn werk, hem niet treffen in verband met de uitoefening van het bedrijf. Een of ander bijkomende omstandigheid kan echter verband met het bedrijf scheppen.

Zoodanig verband werd niet aangenomen in het geval van een jongen, in dienst van een rijwielreparateur, die zich, na tehuis te hebben geschaft, per rijwiel, dat hij van zijn werkgever mocht gebruiken, naar de werkplaats begaf.

Evenmin in het geval van een horlogemakersbediende, die een door zijn werkgever herstelde klok naar een klant moest brengen en daarna naar huis kon gaan, en wien op weg naar huis een ongeval overkwam.

Ook niet in dat van een directeur van een zuivelfabriek, die bij het afstappen van de stoep van zijn, zich op het terrein der fabriek bevindende, woning afgleed, toen hij zich naar het kantoor begaf. Huis en tuin werden in dit geval beschouwd als particulier terrein, omgeven door fabrieksterrein.

De Centrale Raad vereenigde zich in zijn uitspraak van den 19den Juli 1907 met deze beslissing. (1)

Wel wordt verband met het bedrijf aangenomen:

1°. Zoodra de weg des werkmans leidt over het terrein der onderneming.

Een spoorwegarbeider viel, gaande naar zijn werk, op een rail. Hij was verplicht langs de spoorbaan te gaan, in verband met den wegschouw.

Een bankwerker, in dienst van een droogdok-maatschappij, begaf zich, na het einde van zijn werktijd, naar huis; hierbij maakte hij gebruik van de stoompont der inrichting, zooals algemeen gebruikelijk is. Bij het afspringen van boord op den aanlegsteiger verstuikte hij zijn voet. Waar de stoompont werd aangemerkt als behoorende tot het terrein der onderneming, werd een ongeval, in verband met de bedrijfsuitoefening, aangenomen.

2°. Wanneer de werkman op zijn weg ten dienste van de uitoefening van het bedrijf eenig tot het bedrijf behoorend voorwerp medeneemt en tengevolge daarvan door een ongeval wordt getroffen.

---

(1) Zie Werker, 1907, No. 36, pag. 8, No. 15.

Een opperman, gaande van zijn huis naar zijn werk, liet een rioolbuis, die hij mede moest nemen, onderweg op zijn voet vallen, tengevolge waarvan hij verwond werd.

II. Wordt het voortdurend verblijf op het terrein der onderneming door de bedrijfsuitoefening geëischt, dan is dit verblijf van den werkman aldaar voldoende om hem verzekerd te doen zijn. Vandaar dat, als de werklieden verplicht zijn op het terrein te blijven, omdat het schaftuur tekort is om naar huis te gaan, dikwijls schadeloosstellingen worden toegekend voor ongevallen, in het schaftuur voorgevallen.

Er moet echter eenig verband met de bedrijfsuitoefening bestaan, zooals b.v. werd aangenomen bij een werkster, die zich, na haar boterham gegeten te hebben, op straat begaf en hierbij viel over den drempel van de fabriek, en

toen een werkman bij het koffiedrinken op een bank ging zitten, waarin andere werklieden moedwillig spijkers geslagen hadden.

Niet aangenomen werd zoodanig verband, toen een werkster, terwijl zij op een conservenfabriek bezig was haar boterham te eten, door een persoon, niet tot het personeel der fabriek behoorende, met een mes gestoken werd.

III. Tot de bedrijfsuitoefening worden gerekend de werkzaamheden, die noodig zijn ter voorbereiding van die uitoefening, alsook die, welke noodig zijn om, nadat de uitoefening gestaakt is, de producten, werktuigen enz., weg te ruimen.

Een stoker, in dienst van een zuivelfabriek, die spoedig in werking zou komen, tijdelijk belast met het monteeren van eene pijpleiding, knelde bij het aanbrengen van een buis zijn hand. Het monteeren wordt als voorbereiding tot de uitoefening van het bedrijf beschouwd.

Een zeepfabrikant had een ijzeren zeepketel verkocht, onder voorwaarde, dat de ketel gesloopt zou worden afgeleverd. Met dit sloopen belastte hij twee zijner arbeiders, waarvan er één, bij het afhakken der klinknagels, een stukje ijzer in het oog kreeg. De werkzaamheden, verbonden aan het opruimen van den zeepketel, werden geacht verband te houden met de uitoefening van het bedrijf.

IV. Waar art. 28 der Ongevallenwet 1901 het recht op schadeloosstelling slechts dàn ontzegt, wanneer het ongeval door den getroffene opzettelijk is veroorzaakt, moet als regel worden aangenomen, dat een bedrijfsongeval, zelfs wanneer het voor het grootste

deel te wijten is aan 's werkmans grove schuld, recht op schadeloosstelling geeft; vandaar, dat in het algemeen als bedrijfsongevallen worden aangemerkt de ongevallen, ontstaan bij het spelen, stoeien of vechten gedurende den werktijd (c. q. ook in den schafttijd, zie boven onder II) op het tot de fabriek behoorend terrein, indien een bij de bedrijfsuitoefening behoorend voorwerp als medewerkende oorzaak was aan te wijzen.

Een arbeider in een glasfabriek kreeg onder het werk ruzie met een ander werkman, die hem ten slotte met een blaaspijp een slag op het hoofd gaf.

Een arbeider in een katoendrukkerij wilde een zijner medearbeiders, die bezig was een stuk katoen op te winden, daarin rollen; hierbij ontstond een stoeipartij, waarbij getroffene over een stuk katoen uitgleed en viel.

Een slagersjongen maakte in een verloren oogenblik gijmnastische oefeningen met de gewichten der slagerij. Hierbij viel een gewicht op een zijner voeten.

Een jongen, in dienst van een verffabriek, moest tijdens zijn werk naar een der benedenlokalen. In plaats van de trap af te oopen, liet hij zich langs de leuning glijden, waardoor hij viel.

Een jongen, werkzaam op een fabriek van zeeppoeder, werd vastgehouden door een anderen, daar werkzamen jongen, die hem beletten wilde om het eerst bij den zeeppoederbak te zijn; de gladheid van den vloer deed hem vallen:
In al deze gevallen werd een bedrijfsongeval aangenomen.

In de volgende gevallen werd daarentegen geen bedrijfsongeval aangenomen, aangezien daarbij niet een tot de bedrijfsuitoefening behoorend voorwerp als medewerkende oorzaak was aan te wijzen.

Een wever spuwde op zijn helper en lokte daardoor een stoeipartij uit. Hierbij verwondde hij zich aan een gebroken bierflesch, waaruit de helper hem met water wilde besproeien.

Een werkman in een chemische fabriek verwondde zich, door bij het stoeien met een mede-arbeider met de hand in een zakmes te slaan, dat die arbeider in handen had.

V. De ongevallen, die een werkman treffen, terwijl hij zich in verband met de uitoefening van het bedrijf op straat bevindt, worden geacht hem overkomen te zijn in verband met de uitoefening van het bedrijf.

Een schildersknecht, die zich, met gereedschap van een karwei komende, naar de werkplaats begaf, kreeg onderweg een stoel op het hoofd, die uit een goot van een huis woei.

Een straatreiniger moest zand op den weg strooien. Een voorbijkomend paard begon daardoor te steigeren. Bij het grijpen van het paard kreeg de werkman een ongeval.

Een diamantbewerker bracht een door hem tehuis bewerkt partijtje diamant naar het kantoor van zijn werkgever. Door de gladheid van de straat valt hij.

Een jongen, werkzaam in een olieslagerij, had met andere werklieden een kar met olie weggebracht. Op den terugweg werd hij door een hond gebeten, die met een hond van den baas der olieslagerij wilde vechten.

Daarentegen werd geen bedrijfsongeval aangenomen in het volgende geval. Een werkman, bij het lossen van schepen werkzaam, bemerkte toen hij op het werk kwam, dat hij zijn draagkap, welke hij bij het dragen van zakken zaad op het hoofd heeft, vergeten had en ging deze alsnog tehuis halen. Het ongeval, dat hem daarbij overkwam, trof hem niet terwijl hij voor het bedrijf werkzaam was.

Evenmin in het volgende geval.
Een jongen, in een metaalwarenfabriek werkzaam, werd door een anderen jongen achternagezet. Ten einde te ontvluchten, begaf hij zich buiten de fabriek en kwam daarbij onder een juist passeerenden wagen. Daar hij niet op straat werkzaam was, stelde de jongen zich buiten het bedrijf en zijn gevaren.

VI. Kan de werkman, die, terwijl hij werkzaam is in de onderneming zijns werkgevers, bij voorkomende gelegenheid hulp verleent ten behoeve van een andere onderneming of aan klanten van zijn werkgever zekere diensten bewijst, geacht worden de door dat hulp- en dienstbetoon gevorderde werkzaamheden te verrichten in verband met de uitoefening van het bedrijf zijns werkgevers? In het algemeen kan deze vraag niet toestemmend beantwoord worden, doch er zijn gevallen, waarin verband met de bedrijfsuitoefening dient te worden aangenomen.

Een werkman, in dienst van een chemische wasscherij en ververij, belast met de bediening van het eigen brandblusch-materiaal zijns werkgevers, bekwam een ongeval bij het blusschen van een brand, die in de aangrenzende fabriek, niet aan zijn werkgever toebehoorende, was uitgebroken.
De beslissing, waarbij hem ter zake van het hem daarbij overkomen ongeval schadeloosstelling werd toegekend, werd in twee instanties bevestigd, voornamelijk op dezen grond, dat de getroffene hulp verleende, omdat hij gevaar voor de onderneming van zijn

werkgever vreesde, zoodat hij geacht werd gehandeld te hebben ten behoeve der onderneming, waarin hij werkzaam was. (1)

Een werkman, in dienst van een fabriek van cement-ijzerwerken, bekwam een ongeval, toen hij op last van den baas hulp verleende in een fabriek voor houtbereiding. De fabrieken zijn op aangrenzende terreinen gevestigd. Het komt meermalen voor, dat de werklieden over en weer behulpzaam zijn. De baas der cement-ijzerfabriek is tevens baas aan de fabriek voor houtbereiding.

Bij deze feiten overwoog de Centrale Raad in zijn uitspraak van 20 December 1907 (2), dat den getroffene het genoemde ongeval is overkomen in verband met de uitoefening van het verzekeringsplichtige bedrijf van cement-ijzerfabrikanten, uitgeoefend in de onderneming van zijn werkgever, op grond, dat er bij de fabriek van cement-ijzerwerken en de maatschappij tot houtbereiding tegen bederf, wier terreinen aan elkaar grenzen en wier directies in één lokaal op het terrein der fabriek van cement-ijzerwerken zijn gevestigd, eene gewoonte bestaat om elkaar bij verschillende kleine verrichtingen hare werklieden wederzijds uit te leenen, zonder dat de hulp-verleenende werklieden van de hulp-ontvangende fabriek of maatschappij daarvoor eenig loon ontvangen, en tevens, dat de werkzaamheden, waarbij den getroffene het ongeval is overkomen, hem waren opgedragen door den baas der maatschappij tot houtbereiding tegen bederf, die tevens baas is der fabriek van cement-ijzerwerken, zoodat hij ook om die reden zich gehouden mocht achten dien last te volvoeren.

VII. Waar in ééne onderneming eenzelfde bedrijf zoowel met als zonder krachtwerktuig wordt uitgeoefend moet, op grond van art. 10, 1o, der Ongevallenwet 1901, worden aangenomen, dat in de onderneming wordt uitgeoefend één bedrijf, ten behoeve waarvan een krachtwerktuig wordt gebruikt, zoodat ook de werklieden, die in dat gedeelte der onderneming werkzaam zijn, waar het krachtwerktuig niet wordt gebruikt, verzekerd zijn.

Bij het persen van hooi bekwam een werkman een ongeval. De werkgever heeft twee hooiperserijen, die in verschillende gemeenten geëxploiteerd worden. Ten behoeve van een der hooiperserijen wordt een krachtwerktuig gebezigd.

In deze omstandigheden vond het bestuur aanleiding den bovenstaanden regel niet toepasselijk te achten, doch de Centrale Raad overwoog, in zijn uitspraak van 10 Januari 1908, (3) dat alles wat de bedrijven in de beide gemeenten betreft dooreen liep, bij de balans geen splitsing der bedrijven werd gemaakt, de werklieden afwisselend in beide plaatsen werkten, en b. v. een wagen

---

(1) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 7 Februari 1908. Werker, 1908, No. 8, pag. 5, No. 11.
(2) Zie Werker, 1907, No. 52, pag. 11, No. 34.
(3) Zie Werker, 1908, No. 3, pag. 3, No. 6.

gedeeltelijk in de eene en gedeeltelijk in de andere gemeente werd geladen, zoodat ook in dit geval slechts van de uitoefening van één bedrijf kon gesproken worden, en vernietigde de beslissing van het bestuur.

VIII. Art. 28, 2de lid, schrijft vermindering van uitkeering voor, wanneer het aan een verzekerde overkomen ongeval aan diens dronkenschap te wijten is. Voor de toepassing van dit voorschrift is het dus niet voldoende, dat de dronkenschap geconstateerd wordt. Ook het verband tusschen de dronkenschap en het ongeval moet worden aangetoond.

Bij het vervoer van een ijzeren plaat bekwam een werkman in dienst van een scheepswerf een ongeval.

Ofschoon de getroffene dien dag reeds zes borrels gedronken had, werd art. 28, al. 2, niet van toepassing geacht, omdat de omstandigheden, waaronder het ongeval plaats had, er niet op wezen, dat dit niet zou zijn geschied, indien getroffene de zes borrels niet gedronken had.

§ 5. *Werkgever of werkman. Dienstbetrekking tusschen beiden.*

Ter zake van de vraag, of iemand is te beschouwen als werkman in den zin der wet en van die, in wiens dienst iemand geacht moet worden te zijn, wanneer, hetzij door het z. g. „uitleenen" van werklieden, hetzij door aanneming van werk, hetzij door het optreden van derden als vertegenwoordigers of tusschenpersonen, de verhoudingen min of meer ingewikkeld worden, werden de volgende beslissingen genomen.

Apothekersleerlingen, die geen loon verdienen, maar leergeld betalen, werden als werklieden in den zin der wet beschouwd. Dat zij werkzaam zijn in het bedrijf van den apotheker staat vast, terwijl de door de wet geëischte dienstverhouding moet worden aangenomen, omdat die leerlingen niet zelfstandig werken, doch onderworpen zijn aan het gezag, door den werkgever over zijn personeel uitgeoefend. 1)

Personen, die door molenaars, in dienst van een polderbestuur, te hunner assistentie worden aangenomen, werden niet geacht in dienst te zijn van het polderbestuur.

Evenmin is de molenaar te hunnen aanzien verzekeringsplichtig, aangezien deze niet geacht kan worden als zoodanig een verzekeringsplichtige onderneming te hebben.

De bedoelde knechts zijn dus geen werklieden in den zin der wet.

---

1) Zie uitspraak van den Centralen Raad van 13 November 1906. Centraal Orgaan, 4e jaargang, pag. 228, No. 247.

Een aannemer van het leggen van gas- en waterleidingen ten behoeve van het Departement van Oorlog, had eenige zijner werklieden voor eenige dagen afgestaan aan een kapitein der genie ten behoeve van door de Genie in eigen beheer uitgevoerde grondboringen. Het loon voor die dagen werd betaald door den aannemer, doch verhaald op het Rijk.

De Centrale Raad besliste, dat bedoelde werklieden geacht moeten worden tijdelijk werkzaam te zijn geweest in dienst van het Rijk en verzekerd ingevolge art. 3, al. 3, der Ongevallenwet 1901. 1)

§ 6. *Verband tusschen letsel en ongeval.*

1. Als vaststaat, dat er een bedrijfsongeval heeft plaats gehad, kan er aanleiding zijn schadeloosstelling toe te kennen, ook al staat nog niet vast, of het ongeval een letsel in den gewonen zin van het woord heeft veroorzaakt.

Een strijkster, werkzaam in een chemische wasscherij en ververij, was bezig met het ophangen van een afgewerkt artikel. Door het spreken met een naast haar werkzaam zijnd meisje, slikte zij een speld door, die zij tusschen de lippen had, om het opgehangen goed vast te steken.

Ter zake van dit ongeval werd recht op geneeskundige behandeling toegekend, terwijl later bleek, dat door de ingeslikte speld geenerlei letsel was veroorzaakt.

II. Waar het onderscheid tusschen een bedrijfsongeval, tegen welks geldelijke gevolgen de Ongevallenwet 1901 *wel* en eene bedrijfsziekte, tegen de geldelijke gevolgen waarvan zij *niet* verzekert bestaat in het plotseling ontstaan van het ongeval en het langzamerhand zich ontwikkelen der bedrijfsziekte, valt in ieder speciaal geval de vraag te beslissen, of de grens van het begrip „plotseling" al of niet overschreden is. Het bestuur is van meening, dat „plotseling" in deze niet behoeft te beteekenen: op een bepaald tijdstip, doch dat ook dàn nog van een plotselinge inwerking kan gesproken worden, wanneer zij in een betrekkelijk kort maar aantoonbaar tijdsverloop tot een letsel voert, met acute verschijnselen.

Dit werd aangenomen het geval te zijn, toen een gasfitter bij het aansluiten van een gasleiding door het uitstroomende gas bedwelmd werd. Hij was om 11¼ uur met het werk aangevangen en had tot 12 uur doorgewerkt zonder hinder. Na 1½ uur ging hij met het werk voort, tot hij tegen 5 uur namiddag plotseling bedwelmd op den grond viel.

---

1) Zie uitspraken van den Centralen Raad van 19 November 1907 en 31 December 1907. Werker 1907, No. 47 pag. 5, No. 14 en No. 52 pag. 6, No. 18.

III. Ten aanzien van ongevallen met doodelijken afloop is menigmaal alleen uit de omstandigheden met waarschijnlijkheid op te maken of de dood aan het ongeval, dan wel aan een ziektetoestand van den omgekomen werkman is toe te schrijven.

Wanneer hoegenaamd geen nadere gegevens ten dienste staan en geen getuigen van het ongeval zijn te vinden, zal het enkele feit, dat een schippersknecht over boord is geraakt en later dood wordt opgehaald, aanleiding geven om een ongeval aan te nemen, waarvan de man, in verband met de uitoefening van het bedrijf, het slachtoffer werd.

Echter werd in het volgende geval niet aangenomen, dat de dood door een bedrijfsongeval was veroorzaakt.

Een arbeider, werkzaam op een baggermachine, viel te water en verdronk. De werkman, die naast hem stond, beweerde, dat er niets bijzonders plaats had en getroffene zonder bekende oorzaak achterover te water geraakte. Men dacht aan een beroerte.

Waar hier dus uit de omstandigheden met meer waarschijnlijkheid was af te leiden, dat de dood niet door verdrinking was onstaan, en dus het gevolg was van den ziekte-toestand, waarin de man verkeerde, werd geen bedrijfsongeval aangenomen. (1)

§ 7. *Toepassing van artikel 9 der Ongevallenwet 1901.*

I. De vraag, of een aannemer, woonachtig in Frankrijk, die hier te lande een werk uitvoert, waarbij door hem werklieden worden gebezigd, die in Frankrijk en België woonachtig zijn, ten aanzien dezer werklieden verzekeringsplichtig is, werd door het bestuur bevestigend beantwoord.

Hierbij werd overwogen, dat, al kent de Fransche wet geen publiekrechtelijke verzekering, zooals de Nederlandsche wet, de werklieden niettemin verzekerd zijn en derhalve voor de toepassing van art. 9 der Ongevallenwet 1901 moet worden aangenomen, dat in Frankrijk de in dat artikel bedoelde verplichte verzekering bestaat. Waar nu in Frankrijk de in Nederland woonachtige werkman in het geval, bedoeld in art. 9 der Ongevallenwet 1901, niet van de verzekering is uitgesloten, is de Nederlandsche wet van toepassing ten aanzien van niet in Nederland woonachtige werklieden, die voor een in Frankrijk gevestigde onderneming in Nederland werkzaam zijn.

II. Ten aanzien van de vraag, wat te verstaan is onder bedrijfsuitoefening hier te lande, werd beslist, dat als een in het buitenland gevestigd werkgever, die een verzekeringsplichtig bedrijf uitoefent, werkzaamheden, al zij het ook maar een enkele maal, hier

---

(1) In beroep werd schadeloosstelling wel toegekend, doch op dezen grond, dat uit getuigenverklaringen nader bleek, dat de man door het uitschieten der hand te water geraakte. Zie uitspraak van den Centralen Raad van 1 Mei 1908, Werker 1908, No. 19, pag. 8 No. 19.

te lande doet verrichten, hij hier zijn bedrijf uitoefent, en de werklieden, in dit bedrijf werkzaam, verzekerd zijn.

Dat hij de werkzaamheden hier te lande zou moeten doen verrichten als uitoefening van een bedrijf in dien zin, dat er een zekere continuiteit van uitoefening hier te lande zou moeten zijn, is een eisch, dien de wet niet stelt.

Een werkman bekwam een ongeval bij het wegen en meten van goederen aan boord van een zeeschip. Hij was in dienst van een Engelsche firma, die blijkbaar in Engeland het bedrijf van graancontroleur uitoefende, doch hier te lande geen vertegenwoordiger had en thans voor de contrôle bij de lossing der goederen, die zij ook bij het inladen in het schip (in Engeland) gecontroleerd had, eenige personen had aangenomen.

Hier te lande had de firma het laatst 7 jaar geleden eenig werk van den aard als het bovenbedoelde doen uitvoeren.

's-Gravenhage, December 1908.

De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel,

A. S. TALMA.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

SPECIFICATIE DER IN 1907 INGEKOMEN DECLARATIES.

Deelen des Rijks.	Ingekomen declaraties						Totaal.
	Wegens geneeskundige behandeling.	Wegens levering van genees- heel- of verbandmiddelen.	Wegens reiskosten en tijdverlies, art. 29.	Van ambtenaren R. V. B.	Van assistenten van de agenten R. V. B.	Diversen	
Noordbrabant	6578	3847	97	140	278	191	11131
Gelderland	5486	2972	327	108	446	268	9607
Zuidholland (1)	11425	5399	673	146	301	158	18102
's-Gravenhage	4060	1737	35	69	52	91	6044
Rotterdam	14979	14927	63	85	116	384	30554
Noordholland (2)	5182	2586	266	53	208	155	8450
Amsterdam	10257	4491	—	363	51	276	15438
Zeeland	3224	2412	79	44	185	59	6003
Utrecht	3409	2157	164	67	132	277	6206
Friesland	1836	930	149	67	236	64	3282
Overijsel	4516	1939	134	95	179	187	7050
Groningen	3071	1586	214	110	295	106	5382
Drenthe	742	557	42	26	140	37	1544
Limburg	4267	2361	78	93	65	171	7035
Totaal	79032	47901	2321	1466	2684	2424	135828

(1) Behalve 's-Gravenhage en Rotterdam.
(2) Behalve Amsterdam.

STAAT, aangevende het aantal risico's, dat door de verschillende maatschappijen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen op 31 December 1907 werd gedragen, na de gedurende de jaren 1903, 1904, 1905, 1906 en 1907 voorgekomen mutatiën.

Namen der maatschappijen of vereenigingen, op welke de risico's zijn overgedragen.	Aantal gedurende 1903, 1904, 1905, 1906 en 1907 overgedragen risico's.	Aantal geëindigde risico's.			Totaal van de kolommen 3, 4 en 5. (afgevoerde risico-overdrachten).	Verschil tusschen de kolommen 2 en 6. Op 31 December 1907 loopende risico's	Aanteekeningen.
		Artikel 27 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (Sb. 206).	Artikel 28 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (Sb. 206)	Andere redenen.			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering Maatschappij te Zwolle	14056	288	1544	2247	4079	9977	
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche" te 's-Gravenhage	8926	866	787	1647	3300	5626	
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova" te 's-Gravenhage.	6195	443	568	1123	2134	4061	
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen te Utrecht	6692	788	4953	951	6692	—	
Ongevallen-Verzekerings-Maatschappij „Fatum" te 's-Gravenhage.	4988	481	1421	994	2896	2092	
Centrale Werkgevers Risico-Bank te Amsterdam	4543	36	184	518	738	3805	
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, tegen Ongelukken en Invaliditeit, te Rotterdam .	1246*	3	1135	108	1246	—	*) Tengevolg van een vergissing werd in vorige verslagen 1245 vermeld.
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen te Rotterdam.	3049	82	151	261	494	2555	
Nederlandsche Schildersbond, thans genaamd, Bond van Nederlandsche Schilderspatroons te Rotterdam	1188	7	64	140	211	977	
	50883	2994	10807	7989	21790	29093	

STAAT, houdende opgave van het aantal risico-overdrachten, die in de ja
1903, 1904, 1905, 1906 en 1907 rechtstreeks van de eene maatschappij
vereeniging op de andere zijn overgegaan.

Rechtstreeks overgegaan. van	op	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
Zwolsche.	Nieuwe Eerste .	—	—	—	—	—
	Nova	—	—	—	—	—
	Nationale. . .	—	—	—	79	—
	Centrale . . .	—	—	50	51	14
	Schilders Bond .	—	—	—	27	18
	Fatum	—	—	—	—	1
	Rotterdamsche .	—	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—	2
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—	—
	Totaal. .	—	—	50	157	35
Nieuwe Eerste Nederlandsche.	Zwolsche. . .	—	—	2	1	4
	Nova	—	—	1	—	2
	Nationale. . .	—	—	5	284	—
	Centrale . . .	—	4	235	67	65
	Schilders Bond.	—	—	5	16	8
	Fatum	—	—	2	—	—
	Rotterdamsche .	—	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—	2
	Werkgevers met eigen risico. .	—	1	—	—	—
	Totaal. .	--	5	250	368	81
Nova.	Zwolsche. . .	—	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	—	1	—
	Nationale. . .	—	—	2	198	—
	Centrale . . .	—	1	104	38	39
	Schilders Bond .	—	—	5	7	5
	Fatum	—	1	2	—	—
	Rotterdamsche .	—	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—	1
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—	—
	Totaal. .	—	2	113	244	45

Rechtstreeks overgegaan. op	van	1903.	1904.	1905.	1906.
Zwolsche.	Nieuwe Eerste .	—	—	2	1
	Nova	—	—	—	—
	Nationale. . .	—	—	1	131
	Centrale . . .	—	—	—	—
	Schilders Bond .	—	—	1	1
	Fatum	—	1	—	—
	Rotterdamsche .	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—
	Totaal. .	—	1	4	133
Nieuwe Eerste Nederlandsche.	Zwolsche. . .	—	—	—	—
	Nova	—	—	—	1
	Nationale. . .	—	—	—	269
	Centrale . . .	—	—	—	—
	Schilders Bond .	—	—	1	—
	Fatum	—	—	—	5
	Rotterdamsche .	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—
	Totaal. .	—	—	1	275
Nova.	Zwolsche. . .	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	1	—
	Nationale. . .	--	—	—	17
	Centrale . . .	—	—	—	6
	Schilders Bond .	—	—	—	--
	Fatum	—	—	—	—
	Rotterdamsche .	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—
	Totaal. .	—	—	1	23

Rechtstreeks overgegaan. op	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.	op	Rechtstreeks overgegaan. van	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
Zwolsche	—	—	—	—	3	Centrale.	Zwolsche	—	—	50	51	14
Nieuwe Eerste	—	—	—	—	4		Nieuwe Eerste	—	4	233	67	63
Nova	—	—	—	6	2		Nova	—	1	103	38	38
Nationale	—	—	—	6	—		Nationale	—	—	12	140	355
Schilders Bond	—	—	—	7	—		Schilders Bond	—	—	2	—	—
Fatum	—	—	—	—	1		Fatum	—	2	58	27	97
Rotterdamsche	—	—	—	—	—		Rotterdamsche	—	—	13	—	—
Rotterd. Ongev.	—	—	—	—	1		Rotterd. Ongev.	—	—	1	3	9
Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—	1
Totaal	—	—	—	19	11		Totaal	—	7	472	326	577
Zwolsche	—	—	1	131	374	Nationale.	Zwolsche	—	—	—	79	—
Nieuwe Eerste	—	—	—	271	278		Nieuwe Eerste	—	—	5	283	—
Nova	—	—	—	19	151		Nova	—	—	2	198	—
Centrale	—	—	12	142	356		Centrale	—	—	—	6	—
Schilders Bond	—	—	—	—	—		Schilders Bond	—	—	—	—	—
Fatum	—	—	8	43	362		Fatum	—	—	—	194	—
Rotterdamsche	—	—	—	—	—		Rotterdamsche	—	—	1	—	—
Rotterd. Ongev.	—	—	—	17	1191		Rotterd. Ongev.	—	—	—	64	—
Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—	—
Totaal	—	—	21	623	2712		Totaal	—	—	8	824	—
Zwolsche	—	—	1	1	1	Schildersbond.	Zwolsche	—	—	—	26	18
Nieuwe Eerste	—	—	1	—	—		Nieuwe Eerste	—	—	5	15	8
Nova	—	—	—	—	1		Nova	—	—	5	7	5
Nationale	—	—	—	—	—		Nationale	—	—	—	—	—
Centrale	—	—	2	—	—		Centrale	—	—	—	7	—
Fatum	—	—	—	—	1		Fatum	—	—	1	4	5
Rotterdamsche	—	—	—	—	—		Rotterdamsche	—	—	1	—	—
Rotterd. Ongev.	—	—	—	—	—		Rotterd. Ongev.	—	—	—	3	3
Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—	—
Totaal	—	—	4	1	3		Totaal	—	—	12	62	39

Rechtstreeks overgegaan. van	op	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
Fatum.	Zwolsche . . .	—	1	—	—	6
	Nieuwe Eerste .	—	—	—	5	—
	Nova	—	—	—	—	—
	Nationale . . .	—	—	—	196	—
	Centrale . . .	—	3	58	27	101
	Schilders Bond .	—	—	1	4	5
	Rotterdamsche .	—	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—	1
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—	—
	Totaal. .	—	4	59	232	113
Rotterdamsche.	Zwolsche . . .	—	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	—	—	—
	Nova	—	—	—	—	—
	Nationale . . .	—	—	1	—	—
	Centrale . . .	—	—	13	—	—
	Schilders Bond .	—	—	1	—	—
	Fatum	—	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	11	1012	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—	—
	Totaal. .	—	11	1027	—	—
Rotterdamsche Ongevallen.	Zwolsche . . .	—	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	—	—	—
	Nova	—	—	—	—	—
	Nationale . . .	—	—	—	64	—
	Centrale . . .	—	—	1	3	10
	Schilders Bond .	—	—	—	3	3
	Fatum	—	—	—	—	—
	Rotterdamsche .	—	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—	—
	Totaal. .	—	—	1	70	13

Rechtstreeks overgegaan. op	van	1903.	1904.	1905.	1906.
Fatum.	Zwolsche . . .	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	2	—
	Nova	—	1	2	—
	Nationale . . .	—	—	8	42
	Centrale . . .	—	—	—	—
	Schilders Bond .	—	—	—	—
	Rotterdamsche .	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—
	Totaal. .	—	1	12	42
Rotterdamsche.	Zwolsche . . .	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	—	—
	Nova	—	—	—	—
	Nationale . . .	—	—	—	—
	Centrale . . .	—	—	—	—
	Schilders Bond .	—	—	—	—
	Fatum	—	—	—	—
	Rotterd. Ongev.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—
	Totaal. .	—	—	—	—
Rotterdamsche Ongevallen.	Zwolsche . . .	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste .	—	—	—	—
	Nova	—	—	—	—
	Nationale . . .	—	—	—	16
	Centrale . . .	—	—	—	—
	Schilders Bond .	—	—	—	—
	Fatum	—	—	—	—
	Rotterdamsche .	—	11	1012	—
	Werkgevers met eigen risico. .	—	—	—	—
	(1) Totaal. .	—	11	1012	16

(1) Van Werkgevers met eigen risico op Centrale, in 1907 . . . 1.

BIJLAGE **E.**

STAAT OVER HET JAAR 1907.

Provincie, Gemeente of Buitenland.	Aantal ongevallen in de maanden												Toestand op 1 Maart 1908. Totaal.
	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	
Noordbrabant	500	433	459	535	554	457	508	528	418	537	483	454	5866
Gelderland	382	373	393	400	414	456	446	437	370	376	407	328	4782
Zuidholland inclusief Rotterdam en 's-Gravenhage	2039	1788	1983	2066	2017	2193	2394	2370	2163	2247	2277	1991	25528
Noordholland inclusief Amsterdam.	1090	1003	1065	1051	1059	1064	1145	1055	1074	1092	1070	994	12762
Zeeland	224	214	234	243	223	230	238	248	185	229	242	206	2716
Utrecht	225	218	229	252	256	215	235	246	235	273	239	192	2815
Friesland.	111	118	132	122	145	143	139	139	133	121	116	121	1540
Overijssel	311	266	282	283	326	314	303	333	287	294	295	227	3521
Groningen	174	130	182	172	190	191	200	213	211	238	212	201	2314
Drenthe	45	41	62	78	70	64	52	45	45	48	41	48	639
Limburg	325	254	325	330	314	301	334	339	314	349	337	306	3828
Buitenland	18	16	23	21	18	8	23	25	19	27	22	27	247
Totaal	5444	4854	5369	5553	5586	5636	6017	5978	5454	5831	5741	5095	66558*
Amsterdam	730	658	681	671	696	680	716	672	693	730	700	639	8266
Rotterdam	1020	891	943	1002	909	1131	1251	1242	1140	1147	1169	995	12840
's-Gravenhage	240	192	205	253	242	224	260	263	196	208	219	195	2697

*) Bovendien kwamen in: 3199 aangiften van ongevallen, waarop de bepalingen der Ongevallenwet 1901 niet van toepassing bleken te zijn.

STAAT, aangevende voor iederen eigen-risico-dragenden werkgever het bedrag der contante waarde van renten, ingevolge artikel 54, sub 3, der Ongevallenwet 1901 in de jaren 1903, 1904, 1905, 1906 en 1907 gestort.

Naam van den Werkgever.	Was in deze periode eigen-risicodrager van	tot	Gestort in 1903.	Gestort in 1904.	Gestort in 1905.	Gestort in 1906.	Gestort in 1907.	Totaal.
Departement van Koloniën	1 Febr. '03.	31 Dec. '06.			f 5938.71^5			f 5938.71^5
Departement van Marine .	1 Febr. '03.	loopt nog door.		f 10700.54^5	„ 11043.53^5	f 14593.66^5	f 6277.38^5	„ 42615.13
Departement van Oorlog .	1 Febr. '03.	loopt nog door.		„ 4099.92^5	„ 8492.81	„ 3473.70^5	„ 4977.47^5	„ 21043.91^5
Departement van Waterstaat	1 Febr. '03.	loopt nog door.	f 2586.38	„ 7857.29	„ 2909.63	„ 14909.17	„ 18035.82^5	„ 46298.29^5
Departement van Landbouw Nijverheid en Handel, .	Van af dat. instelling Departem. 7—9—'05.	31 Dec. '06.				„ 6891.98^5		„ 6891.98^5
Gemeente Amsterdam . .	1 Febr. '03.	loopt nog door.	„ 5558.25^5	„ 20678.96	„ 15234.77^5	„ 1982.87^5	„ 29992.—	„ 73446.86^5
Gemeente Arnhem . . .	1 Febr. '03.	loopt nog door.			„ 2142.24		„ 1120.05^5	„ 3262.29^5
Gemeente Leeuwarden . .	1 Febr. '03.	31 Dec. '06.		„ 4292.60^5				„ 4292.60^5
Gemeente Rotterdam . .	1 Febr. '03.	loopt nog door.	„ 3271.95	„ 22764.05^5	„ 48123.72^5	„ 24638.75	„ 33633.44^5	„ 132431.92^5
Gemeente Utrecht. . . .	1 Febr. '03.	loopt nog door.		„ 836.78^5	„ 4018.49^5			„ 4855.28
Firma C. J. van Houten & Zn. Weesp	1 Juni. '03.	loopt nog door.			„ 461.46^5			„ 461.46^5
Koninkl. Nederl. Papierfabriek Maastricht. . . .	1 Mrt. '03.	31 Jan. '06.		„ 6373.81^5	„ 3392.83			„ 9766.64^5
Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, te Utrecht	1 Febr. '03.	loopt nog door.	„ 36401.49	„ 77664.24^5	„ 90865.98	„ 92042.74^5	„ 99679.15^5	„ 396653.61^5
			f 47818.07^5	f 155268.22^5	f 192624.20	f 158532.89^5	f 193715.34	f 747958.73^5

ADMINISTRATIEKOSTEN.

OMSCHRIJVING.	1903.	Uitgedrukt in perc. v. h. totaal der administratiekosten.	1904.	Uitgedrukt in perc. v. h. totaal der administratiekosten.	1905.	Uitgedrukt in perc. v. h. totaal der administratiekosten.	1906.	Uitgedrukt in perc. v. h. totaal der administratiekosten.	1907.	Uitgedrukt in perc. v. h. totaal der administratiekosten.
taal der administratiekosten	*f* 427803.99		*f* 663863.30		*f* 973553.67^{5}		*f* 1097421.11^{5}		*f* 1207682.86^{5}	
aandeel van den Staat	„ 144088.23^{5}	33^{68}	„ 192700.43	29^{03}	„ 250546.63^{5}	25^{74}	„ 297222.61	27^{08}	„ 361119.10	29^{90}
ministratiekosten ten laste der Rijksverzekeringsbank en risicodragers	*f* 283715.75^{5}		*f* 471162.87		*f* 723007.04		*f* 800198.50^{5}		*f* 846563.76^{5}	
aandeel werkgevers, naaml. vennootschappen en vereenigingen . . .	„ 219091.84	51^{21}	„ 262708.83^{5}	39^{57}	„ 277401.95^{5}	28^{49}	„ 293353.47	26^{73}	„ 281319.51 naar schatting.	23^{30}
ministratiekosten ten laste der Rijksverzekeringsbank	*f* 64623.91^{5}	15^{11}	*f* 208454.03^{5}	31^{40}	*f* 445605.08^{5}	45^{77}	*f* 506845.03^{5}	46^{19}	*f* 565244.25^{5}	46^{80}

BIJLAGE L.

ADMINISTRATIEKOSTEN.

		OMSCHRIJVING.	1906.	1907.	1907. Meer.	1907. Minder.
A.		**Bestuur.**				
	I.	*Voorzitter en Leden.*				
		a. Bezoldiging	f 9250.—	f 9250.—	—	—
			„ *9250.—*	„ *9250.—*	—	—
		b. Reis- en verblijfkosten	„ 21.05	„ 37.70	f 16.65	—
		c. Diversen	—	—	—	—
	II.	*Plaatsvervangende Leden.*				
		a. Vergoedingen	„ 1540.—	„ 1276.—	—	f 264.—
		b. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
		c. Diversen	—	—	—	—
B.		**Raad van Toezicht.**				
	I.	*Voorzitter en Leden.*				
		a. Presentiegelden	„ 520.—	„ 510.—	—	„ 10.—
		b. Reis- en verblijfkosten	„ 200.40	„ 207.50	„ 7.10	—
		c. Diversen	—	—	—	—
	II.	*Secretaris.*				
		a. Bezoldiging	„ 250.—	„ 250.—	—	—
		b. Bureelkosten	„ 50.—	„ 50.—	—	—
		c. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
		d. Diversen	—	—	—	—
		Transporteeren	f 11831.45	f 11581.20	f 23.75	f 274.—
		Transporteeren	„ *9250.—*	„ *9250.—*	—	—

BIJLAGE **L.**

		OMSCHRIJVING.	1906.	1907.	1907. Meer.	1907. Minder.
		Transport	*f* 11831.45	*f* 11581.20	*f* 23.75	*f* 274.—
		Transport	„ *9250.—*	„ *9250.—*		
C.		**Wiskundig Adviseur.**				
		a. Bezoldiging	„ 2750.—	„ 2750.—	—	—
			„ *2750.—*	„ *2750.—*	—	—
		b. Reis- en verblijfkosten	—	„ 6.70	„ 6.70	—
		c. Diversen	—	—	—	—
D.		**Ambtenaren.**				
	I.	*Bureelambtenaren.*				
		a. Bezoldiging	„ 168735.20^{5}	„ 231866.81	„ 63131.60^{5}	—
			„ *168735.20*^{5}	„ *231866.81*	„ *63131.60*^{5}	—
		b. Reis- en verblijfkosten	„ 937.25	„ 3952.26	„ 3015.01	—
		c. Diversen	„ 1807.32^{5}	„ 1734.—	—	„ 73.32^{5}
	II.	*Agenten,*				
		a. Bezoldiging en standplaatstoelagen. . . .	„ 69662.40^{5}	„ 77267.30	„ 7604.89^{5}	—
			„ *69662.40*^{5}	„ *77267.30*	„ *7604.89*^{5}	—
		b. Reis- en verblijfkosten	„ 63386.85^{5}	„ 59440.82	—	„ 3946.03^{5}
		c. Diversen	„ 25417.84	„ 40942.16^{5}	„ 15524.32^{5}	—
		Transporteeren	*f* 344528.33	*f* 429541.25^{5}	*f* 89306.28^{5}	*f* 4293.36
		Transporteeren	„ *250397.61*	„ *321134.11*	„ *70736.50*	—

BIJLAGE **L.**

			OMSCHRIJVING.	1906.	1907.	1907. Meer.	1907. Minder.
			Transport	f 344528.33	f 429541.25^5	f 89306.28^5	f 4293.36
			Transport	„ *250397.61*	„ *321134.11*	„ *70736.50*	
	III.		*Controleerende Geneeskundigen.*				
		a.	Bezoldiging en standplaatstoelagen . . .	„ 19225.—	„ 21768.75	„ 2543.75	—
				„ *19225.—*	„ *21768.75*	„ *2543.75*	—
		b.	Reis- en verblijfkosten	„ 13846.45^5	„ 12159.78	—	„ 1686.67^5
		c.	Diversen	„ 1614.45	„ 5139.93^5	„ 3525.48^5	—
	IV.		*Ambtenaren der Bijkantoren.*				
		a.	Bezoldiging en standplaatstoelagen. . . .	„ 1100.—	„ 1591.24	„ 491.24	—
				„ *1100.—*	„ *1591.24*	„ *491.24*	—
		b.	Reis- en verblijfkosten . . . , ...	„ 43.05	„ 6.20	—	„ 36.85
		c.	Diversen.	—	—	—	—
E.			**Bureaukosten.**				
	I.		Bureaubehoeften	„ 11817.36	„ 9322.28	—	„ 2495.08
	II.		Materieel	„ 59060.59^5	„ 56088.11^5	—	„ 2972.48
	III.		Bezoldiging van hulppersoneel	„ 190067.24	„ 143461.33^5	—	„ 46605.90^5
				„ *26500.—*	„ *16625.—*	—	„ *9875.—*
F.			**Inventaris.**				
	I.	*a.*	Kantoorbenoodigdheden	„ 19183.47^5	„ 23412.15	„ 4228.67^5	—
		b.	Huishoudelijke artikelen.	„ 315.85^5	„ 228.01^5	—	„ 87.84
	II.		Bibliotheek	„ 1276.61^5	„ 1259.45	—	„ 17.16^5
	III.		Diversen	„ 1719.79	„ 1191.63^5	—	„ 528.15^5
			Transporteeren	f 663798.21^5	f 705170.14	f 100095.43^5	f 58723.51
			Transporteeren	„ *297222.61*	„ *361119.10*	„ *73771.49*	„ *9875.—*

		OMSCHRIJVING.	1906.	1907.	1907. Meer.	1907. Minder.
		Transport	ƒ 663798.21^5	ƒ 705170.14	ƒ 100095.43^5	ƒ 58723.51
		Transport	„ *297222.61*	„ *361119.10*	„ *73771.49*	„ *9875.—*
G.		**Algemeene onkosten.**				
	I.	Assurantiën	„ 113.03	„ 153.81	„ 40.78	—
	II.	Huur der gebouwen	„ 20862.83	„ 23509.20	„ 2646.37	—
	III.	Onderhoud gebouwen, installatie en verbouwingskosten	„ 29481.87	„ 23713.96^5	—	„ 5767.90^5
	IV.	Schoonhouden, verlichting, verwarming, telefoon en waterverbruik.	„ 26765.97	„ 31695.18^5	„ 4929.21^5	—
	V.	Diversen	„ 7229.25^5	„ 6788.67^5	—	„ 440.58
H.		**Vergoedingen voor:**				
	I.	Reis- en verblijfkosten en tijdverlies aan getroffen verzekerden en deskundigen (art. 29 O W. '01).	„ 7380.82	„ 7230.19	—	„ 150.63
	II.	Reis- en verblijfkosten en tijdverlies aan getuigen en deskundigen (art. 64 O.W. '01)	„ 1456.48^5	„ 1591.—	„ 134.51^5	—
	III.	Verleenen van diensten (art. 29 O.W. '01) .	„ 3755.03	„ 6552.19^5	„ 2797.16^5	—
	IV.	Verleenen van diensten (art. 64 O.W. '01) .	„ 785.44	„ 2132.59	„ 1347.15	—
	V.	Korte geneeskundige verklaringen	„ 37567.95	„ 36958.53	—	„ 609.42
	VI.	Diversen	„ 321.31	„ 374.63^5	„ 53.32^5	—
J.		**Raden van Beroep.**				
	a.	Kosten van afschriften van processtukken .	„ 680.30	„ 693.65	„ 13.35	—
		Ten laste der Rijksverzekeringsbank . . .	ƒ 800198.50^5	ƒ 846563.76^5	ƒ 112057.30^5	ƒ 65692.04^5
		Ten laste van den Staat der Nederlanden .	„ *297222.61*	„ *361119.10*	„ *73771.49*	„ *9875.—*
		Totaal . . .	ƒ 1097421.11^5	ƒ 1207682.86^5	„ 185828.79^5	ƒ 75567.04^5

Blijft *meer* ten laste der Rijksverzekeringsbank . . . ƒ 46365.26
„ „ „ „ van den Staat der Nederlanden . „ *63896.49*

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

De organisatie der Rijksverzekeringsbank.

HOOFDSTUK II.

Verzekeringsplicht en classificatie.

HOOFDSTUK III.

HOOFDSTUK IV.

Ongevallen.

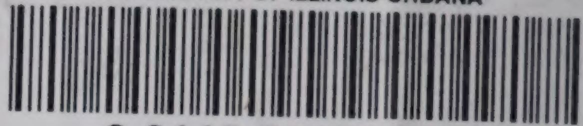
HOOFDSTUK V.

Financieel overzicht.

HOOFDSTUK VI.

HOOFDSTUK VII.

De toepassing en de werking der Ongevallenwet 1901.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 078720643